ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ: Ελένη Κώτσου

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΚΔΟΣΗΣ: Βασιλική Κρεββατά

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Στέλιος Σκουρλής

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: «ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ ΚΑΙ ΣΙΑ Ε.Ε.»

© ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ
Οδός Πανεπιστημίου 57, Αθήνα 105 64
www.tap.gr

ISSN 0570-622X

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΜΟΣ 56-59 (2001-2004)

ΧΡΟΝΙΚΑ Β΄ 2

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ - ΘΕΣΣΑΛΙΑ

ΑΘΗΝΑ 2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

2001-2004. Εκθέσεις. Καταγραφές. Σκύρος. Μουσειακές εργασίες. Νομός Εύβοιας: Επανέκθεση γλυπτών στο Φρούριο Καράμπαμπα Χαλκίδας. Αναστηλωτικές - Στερεωτικές εργασίες - Μελέτες αποκατάστασης. Νομός Βοιωτίας: Σχηματάρι (Ναός Αγίου Ιωάννου Προδρόμου), Τανάγρα (Ναός Αγίου Πολυκάρπου), Ύπατο (Μονή Σαγματά), Ακραίφνιο (Ναός Αγίου Βασιλείου), Θήβα (Οδός Αναπαύσεως και Πουλιοπούλου), Κωπαΐδα (Ναός Αγίου Βλασίου), Περιοχή Μονής Οσίου Λουκά (Ναός Αγίου Ιωάννη), Κυριάκι (Ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου), Ορχομενός (Ναός Αγίου Γεωργίου), Άγιος Δημήτριος (Ναός Αγίου Γεωργίου και Ταξιαρχών). Νομός Εύβοιας: Λουκίσια (Ναός Αγίου Γεωργίου). Εργασίες συντήρησης. Νομός Βοιωτίας: Σχηματάρι (Ναός Αγίου Ιωάννου Προδρόμου), Θήβα (Μοσχοπόδι, Περιοχή Ισμηνίου), Ορχομενός (Ναός Αγίου Γεωργίου), Κόκκινο (Ναός Αγίου Νικολάου), Περιοχή Μονής Οσίου Λουκά (Θέση Λάκκα - Ναός Αγίου Γεωργίου). Περιοδείες - Επισημάνσεις - Κηρύξεις μνημείων. Νομός Βοιωτίας: Ασωπία (Μονή Προφήτη Ηλία Τσάτσαρη), Άγιος Βλάσιος (Ναός Μεταμορφώσεως Σωτήρος, Ναός Αγίου Βλασίου), Λεοντάρι (Ναός Προφήτη Ηλία), Καπαρέλλι (Θέση Άγιος Ταξιάρχης), Θίσβη (Θέση Ζάλτσα - Μονή Δομβούς ή Οσίου Σεραφείμ), Θήβα (Ναός Ευαγγελιστή Λουκά, Ναός Αγίων Θεοδώρων), Ελλοπία (Ναός Αγίου Νικολάου), Πρόδρομος (Ναός Αναλήψεως), Άσκρη (Μονή Αγίου Νικολάου). Ανασκαφικές εργασίες. Νομός Βοιωτίας: Θήβα (Οδός Σπηλιώτη 11, Οδός Δίρκης 69, Οδός Αγγελίδη 4, Οδός Δράκου 18, Χώρος επέκτασης Αρχαιολογικού Μουσείου, Έργο τοποθέτησης καλωδίων ΟΤΕ, Οδός Αγίου Κλήμεντα, Οδός Πουλιοπούλου 13, Οδός Αναπαύσεως, Οδός Βουρδουμπά 38, Οδός Επαμεινώνδα 71, Συμβολή των οδών Ζεγγίνη και Ιοκάστης, Οδός Ζεγγίνη, Οδός Κάδμου 8, Συμβολή των οδών Βάρναλη και Διός, Οδός Κάδμου 1, Οδός Ηλέκτρας 4, Οδός Δημοκρίτου 22, Οδός Αμφίωνος 18, Οδός Πινδάρου 104, Ναός Ευαγγελιστή Λουκά), Ξηρονομή (Ναός Αγίου Γεωργίου), Δίστομο (Οδός Αναπαύσεως), Αντίκυρα (Οικόπεδο Κ. Κεφαλά), Μονή Οσίου Λουκά, Περιοχή Μονής Οσίου Λουκά (Ναός Αγίου Γεωργίου), Κορώνεια (Θέση Πότζα), Ορχομενός (Ναός Αγίου Σώζοντος), Λιβαδειά (Συμβολή των οδών Πεσόντων Μαχητών και Δαιδάλου, Οικόπεδο Γιαννάκη). Περιοδείες - Επισημάνσεις - Κηρύξεις μνημείων. Νομός Φωκίδας: Τρίκορφο (Άγιος Αθανάσιος, Άγιος Βασίλειος. Καθαρισμοί - Διαμορφώσεις. Νομός Φωκίδας. Νομός Βοιωτίας. Αναστηλωτικές εργασίες - Μελέτες αποκατάστασης. Νομός Εύβοιας: Άτταλη (Ναοί Αγίου Νικολάου και Εισοδίων της Θεοτόκου), Πολιτικά (Μονή Παναγίας Περιβλέπτου). Εργασίες συντήρησης. Νομός Εύβοιας: Βούνοι (Ναός Αγίων Αποστόλων). Περιοδείες - Επισημάνσεις - Καταγραφές. Νομός Εύβοιας: Αρτεμίσιο (Ναός Παναγίας), Γούβες (Ναός Γέννησης της Θεοτόκου), Βασιλικό (Ναός Αγίου Ιωάννου Προδρόμου), Νήσοι Πεταλιοί (Μεγαλόνησος, Χερσόνησος). Ανασκαφικές εργασίες. Νομός Φωκίδας: Άμφισσα (Οδός Ποσειδώνος, Οδοί Παπαχρήστου, Παπούλια και Αθ. Διάκου). Περιοδείες - Επισημάνσεις μνημείων. Νομός Εύβοιας: Κανδήλιον όρος (Κάστρο Κλεισούρας). Ανασκαφικές εργασίες. Νομός Εύβοιας: Ερέτρια (Αγία Παρασκευή) (Εικ. 1-62). . . . . Σελ. 15-68

ΣΤ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Νομός Αιτωλοακαρνανίας: 2001. Μουσειακές εργασίες. Ανασκαφικές εργασίες. Ευπρεπισμός Αρχαιολογικών χώρων. Πολιτιστικές εκδηλώσεις. Επιφανειακή έρευνα. Αρχαία Πάλαιρος. Εντοπισμοί αρχαιοτήτων. Λεπενού. Ανασκαφικές εργασίες. Κάτω Χρυσοβίτσα, Γαβαλού (Ιερό του Ασκληπιού, Οικόπεδο Σώκου - Τσοπανά, Άγιος Ανδρέας Γαβαλούς - Χώρος Δημοτικού γηπέδου), Αρχαία Καλυδώνα, Σταμνά, Ναύπακτος (Οδός Μεσολογγίου, Βαρναρράχη, Οδός Αλθαίας), Γραμμένη Οξυά (Θέση Χωνοκλησιά), Χανιά Γαβρολίμνης (Οικόπεδο Δήμου Χάλκειας), Καστράκι (Οικόπεδο Σ. Πάνου), Σκάλα (Ασκληπιείο). Εντοπισμοί αρχαιοτήτων. Μακύνεια. 2002. Μουσειακές εργασίες. Μουσείο Αγρινίου, Μουσείο Θυρρείου, Μουσείο Αγρινίου - Συλλογή Ναυπάκτου. Ανασκαφικές εργασίες. Ευπρεπισμός Αρχαιολογικών χώρων. Εκδηλώσεις. Εργασίες ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων (Γ΄ ΚΠΣ). Επιφανειακή έρευνα. Αρχαία Πάλαιρος και χερσόνησος Πλαγιάς. Εντοπισμοί αρχαιοτήτων. Βλυζιανά (Θέση Αγία Δευτέρα). Ανασκαφικές εργασίες. Αγρίνιο (Εθνική Οδός Αγρινίου-Αμφιλοχίας - Οικόπεδο ιδιοκτησίας ΟΣΕ και Οικόπεδο Στραβοδήμου, Περιοχή Γκένοβας - Έργα Δήμου, Οδός Προόδου, Θέση Ρουπακιά - Πάροδος Κολοβού), Φραγκόσκαλα (Ιδιοκτησία Παπαγεωργίου), Ευρύτερη περιοχή Θέρμου, Μαλεβρός. Ανάδειξη - Ανάπλαση αρχαιολογικών χώρων. Θέρμος, Μακύνεια, Αρχαία Χαλκίδα. Ανασκαφικές εργασίες. Αρχαία Καλυδώνα Αιτωλίας, Μάστρον (Θέση Παλιόκαστρο), Άγιος Θωμάς (Θέση Θυμοράχη), Αιτωλικό (Άγιος Ιωάννης), Άγιος Γεώργιος (Θέση Ριτσοπούλα), Ναύπακτος (Συμβολή των οδών Παυσανίου και ανωνύμου, Θέση Ελαιοστάσι, Συμβολή των οδών Ν. Μπότσαρη και Πλαστήρα), Αντίρριο (Έργο Οδοί Πρόσβασης Ζεύξης Ρίου-Αντιρρίου), Μακύνεια (Οικόπεδο Τρωγάδα - Κατσούδα). Παραδόσεις αρχαίων. Ταμείο Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Έργων. Πλευρώνα, Οινιάδες, Πάλαιρος. 2003. Μουσειακές εργασίες. Ανασκαφικές εργασίες. Πολιτιστικές δραστηριότητες. Ευπρεπισμός αρχαιολογικών χώρων. Ανασκαφικές εργασίες. Καινούργιο (Οικόπεδο Ν. Λέκκα, Οικόπεδο Β. Θεοδωρόπουλου), Ναύπακτος (Πλατεία Φαρμάκη - Οδός Αθηνών 1, Συμβολή των οδών Θέρμου και Αθανασοπούλου, Λαγκαδούλα, Οδός Νυμφών, Περιθώρι), Αρχαία Καλυδώνα Αιτωλίας. Επιφανειακές έρευνες. Περιοχή αρχαίας Παλαίρου. Έργα Γ΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης. Θέρμος, Μακύνεια, Πλευρώνα, Οινιάδες, Πάλαιρος. Εντοπισμοί αρχαιοτήτων. Άγιος Θωμάς, Αρχαία Αλίκυρνα (Εικ. 1-48)..... Σελ. 69-104

THE DANISH INSTITUTE AT ATHENS

2001-2004. Kalydon. 2001. Kato Vasiliki (Chalkis) (Fig. 1-2)..... » 104-108

ΛΣΤ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Νομός Αιτωλοακαρνανίας: 2004. Ανασκαφικές εργασίες. Αστακός (Θέση Λούτσαινα), Αγρίνιο (Ε.Ο. Αντιρρίου-Ιωαννίνων, Θέση Λειβαδάκια), Άγιος Κωνσταντίνος (Οδός Τζ. Κένεντυ, Οδός Δαβάκη), Άγιος Ιωάννης Ρηγανάς (Οικόπεδο Α. Μπαρδάκη), Καινούριο (Οικόπεδο Γ. Ταράτσα), Άνω Βλοχός (Οικόπεδο Δ. Λαμάρη και ΣΙΑ ΟΕ), Παλαιομάνινα (Οικόπεδο Ι. Νούσια), Άγιος Γεώργιος (Οικόπεδο Α. Κολοβού - Α. Καζανά), Ναύπακτος (Παράκαμψη Ναυπάκτου), Λαγκαδούλα (Οικόπεδο Παραλίκα - Λυμπέρη ΟΕ, Θέση Γήπεδο - Οικόπεδο Τσαμαδιά), Μακύνεια (Οικόπεδο Β. Μαραγιάννη). Ανασκαφικές εργασίες - Επιφανειακές έρευνες. Αρχαία Καλυδώνα Αιτωλίας, Χερσόνησος Πλαγιάς. Καθαρισμοί - Διαμορφώσεις (Εικ. 1-10)..... » 109-118

8η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Νομός Αιτωλοακαρνανίας: Περιοδείες - Εντοπισμός αρχαιοτήτων. 2001. Αστακός (Όρμος Αγίου Παντελεήμονα). 2004. Πάλαιρος (Βυζαντινός ναός) (Εικ. 1-2)..... » 119-120

Θ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

2001-2004. Μουσειακές εργασίες - Επανεκθέσεις. Μουσείο Σχηματαρίου, Μουσείο Χαιρώνειας. Ανασκαφικές εργασίες. Θήβα (Οδός Βουρδουμπά 38, Συμβολή των οδών Οιδίποδος και Πελοπίδου, Οδός Δράκου 12, Συμβολή των οδών Ζεγγίνη και Ιοκάστης, Συμβολή των οδών Επαμεινώνδα 71 και Οιδίποδος, Οδός Δημοκρίτου 22, Οδός Κάδμου 1, Οδός Πολυνείκους 13, Οδός Ζεγγίνη 3, Οδός Αμφίωνος 17, Οδός Επαμεινώνδα 33, Έργα ΟΤΕ, Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ - Επαρχιακή οδός Θηβών-Μουρικίου, Πολυγύρα - Οδός Μαγνησίας 93 - Ανώνυμη δημοτική οδός - Οικόπεδο 5ου Γυμνασίου, Πυρί - Συμβολή της οδού Χατζηδούρου και ανώνυμης δημοτικής οδού - Παλαιά Εθνική Οδός Θηβών-Λιβαδειάς - Έργο ΔΕΥΑΘ, Παλαιά Σφαγεία), Ύπατο (Γήπεδο Φάντα-Ρεάλ ΑΕ), Ελεώνας (Γήπεδο Βερυκόκου ΑΒΕΤΕ), Πλαταιές (Θ΄ ΕΠΚΑ-Αυστριακό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο), Τανάγρα (Έργα ΕΥΔΑΠ), Κεντρικός αποχετευτικός αγωγός βιολογικού καθαρισμού Οινοφύτων-Σχηματαρίου, Δήλεσι (Οικόπεδο Ν. Μαρίνη, Οικόπεδο αφών Παπαευαγγελίου, Έργο αντικατάστασης αγωγού ύδρευσης), Αλίαρτος (Έργα εκτροπής Βοιωτικού Κηφισού, Πέτρα Τυλφουσίου - Έργα ΟΣΕ, Ανασκαφή ΟΤΕ), Ακραίφνιο (Έργα ύδρευσης, Δυτική κλιτύς ακρόπολης), Χαιρώνεια (Αρδευτικά έργα μέσου ρου Βοιωτικού Κηφισού-πεδιάδας Χαιρώνειας, Έργα ύδρευσης, Δυτικό ρέμα Χαιρώνειας, Θέση Ντουρζού, Δημαρχείο Χαιρώνειας, Ναός της Παναγίας), Άγιος Βλάσιος (Αγροί Ι. Σπυρόπουλου, Ι. Παπουτσή, Ν. Σπυρόπουλου), Μαυρονέρι (Θέση Τσιμτσιλίδι, Θέση Βρύσες, Θέση Ξυλογέφυρα, Θέση Κουρκουτσέλα), Ορχομενός (Συμβολή των οδών Βυζαντίου και 10ης Σεπτεμβρίου, Αγρός Κ. Γκιζίμη - Τρόπαιο Σύλλα), Λιβαδειά (Συμβολή των οδών Πεσόντων Μαχητών και Δαιδάλου - Οικόπεδο αφών Σκλαπάνη - Οικόπεδο Ι. Δελή), Λάρυμνα (Έργο ύδρευσης παραλιακού δρόμου και Κάστρου, Οικόπεδο Γ. Πάνου), Αντίκυρα (Οδός Θεμιστοκλέους 24). Τυχαία ευρήματα. Θήβα - Παλαιό Καδμείο. Κατασχέσεις. Υπόδειξη αρχαίων. Χαιρώνεια. Παραδόσεις αρχαίων. Παρασωπία, Θεσπιές, Πλαταιές, Λεύκτρα, Χαιρώνεια, Παύλο, Ορχομενός, Λιβαδειά (Εικ. 1-103) ..... Σελ. 121-206

ΑΥΣΤΡΙΑΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΑΘΗΝΩΝ

Πλαταιαί ..... » 206

ΙΑ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

2001-2004. Καθαρισμός αρχαιολογικών χώρων. Ευπρεπισμός αρχαιολογικών χώρων. Βοιωτικές Ακτές, Μάνικα, Χαλκίδα, Ερέτρια. Συντήρηση - Καταγραφή - Φωτογράφηση αρχαίων. Παραδόσεις αρχαίων - Υπόδειξη θέσεων. 2001. Ανασκαφικές εργασίες. Καστρί Ποταμίας, Στόμιο Οξυλίθου (Οικόπεδο Ε. Οικονόμου), Παλαιοκαστρί Αυλωναρίου, Κάρυστος (Παλαιοχώρα - Οικόπεδο Μ. Χατζηνικολή - Οικόπεδο Π. Καρακώστα, Κοκκάλοι, Αετός). Παραδόσεις. 2002. Αυτοψίες. Αλμυροπόταμος. Ανασκαφικές εργασίες. Κάρυστος (Μάζες, Ξάνεμο, Βόρεια επέκταση, Πλακαρή, Παλαιοχώρα, Κοκκάλοι, Αετός). 2001-2003. Ανασκαφικές εργασίες. Κάμπος Αλιβερίου (Οικόπεδο Π. Μανδραβέλου, Οικόπεδο Δ. Καντούρου), Λέπουρα. 2001. Βόρεια Εύβοια. Ανασκαφικές εργασίες. Λουτρά Αιδηψού (Συμβολή των οδών Φιλελλήνων και Μεγάλου Αλεξάνδρου). Παραδόσεις αρχαίων. Καστανιώτισσα, Ροβιές (Άγιος Ταξιάρχης). Ανασκαφικές εργασίες. Λουτρά Αιδηψού (Οικόπεδο Πέντε ΑΕ). Παρακολουθήσεις εκσκαφών. Χαλκίδα (Οικόπεδο Δ. Αντωνίου, Οδός Πανίδου, Οδός Στύρων, Δύο Δένδρα, Περιοχή Αγίας Μαρίνας, Συμβολή των οδών Σταμούλη και Ωρίωνος, Οδός Ωρίωνος, Οδός Κριεζώτου, Οδός Δούκα, Οδός Έλληνος Στρατιώτου), Ψαχνά, Αυλίδα, Βοιωτικές Ακτές (Χώρος ΑΓΕΤ Ηρακλής), Μάνικα (Κεντρική οδός Μάνικας-Νέας Αρτάκης), Κάρυστος (Οδός Σαχτούρη). Δοκιμαστικές τομές. Χαλκίδα (Πάροδος 7ου Συντάγματος, Οδός Έλληνος Στρατιώτου, Οδός Αμαρυνθίων, Περιοχή Δέλτα - Οδός Αγίας Παρασκευής), Λευκαντί (Οδός Αρτέμιδος), Ερέτρια (Λεωφόρος Ίσιδος), Πόλη Καρύστου και γύρω περιοχή (Συμβολή των οδών Ελλήνων Αμερικής και Οδυσσέως). Καθαρισμοί και ευπρεπισμός αρχαιολογικών χώρων. Χαλκίδα, Βοιωτικές Ακτές, Ερέτρια (Ναός Δαφνηφόρου Απόλλωνος), Σπήλαιο Σκοτεινή Θαρρουνίων, Βόρεια Εύβοια - Ωρεοί. Ανασκαφικές εργασίες. Ερέτρια (Οδός Σπ. Βασιλείου, Λεωφόρος Ίσιδος). Αναστηλωτικές εργασίες. Χαλκίδα (Καμάρες). Πολιτιστικές εκδηλώσεις. Μουσειακές εργασίες.

Μουσείο Καρύστου. Παραδόσεις αρχαίων. 2002. Παρακολουθήσεις εκσκαφών. Χαλκίδα (Περιοχή Φανάρι - Οδός Νηλέως 8, Περιοχή Δροσιά). Δοκιμαστικές τομές. Χαλκίδα (Οδός Ληλαντίων, Περιοχή Βροντού - Οδός Έλληνος Στρατιώτου), Βόρεια Εύβοια - Ωρεοί (Οικόπεδο Ου. Καπογιάννη, Οικόπεδο Θ. Τριανταφύλλου), Ιστιαία (Οικόπεδο Μ. Φαδάκη). Στερεωτικές εργασίες. Πύργος Παραλίας Αυλίδας. Καθαρισμοί. Χαλκίδα (Λόφος Γύφτικα), Βόρεια Εύβοια - Κήρινθος (Καστρί). Εντοπισμοί - Παραδόσεις. Πολιτικά (Αϊ-Λιας). Ανασκαφικές εργασίες. Χαλκίδα (Συμβολή των οδών Αρεθούσης και Στύρων - Χώρος ΚΤΕΛ), Ανθηδόνα (Αγρός Σ. Αγγέλου), Βοιωτικές Ακτές (Σκορπονέρια). 2003. Ανασκαφικές εργασίες. Χαλκίδα (Οδός Ληλαντίων, Συμβολή των οδών Ληλαντίων και Μονής Ερίων, Δύο Δένδρα, Οδός Αγίου Ιωάννου, Αγία Ελεούσα, Περιοχή Ευβοέων Αγίων, Συνοικία «Ζ», Περιοχή Βροντού), Ερέτρια (Λεωφόρος Αρχαίου Θεάτρου, Οδός Ευνόμου Κηφισίου, Οδός Μαντιδώρου Καλλικράτους), Αυλίδα (Οδός Ι. Θρεψιάδη), Δοκός (Οικόπεδο Ι. Τσώκου), Σκύρος (Θέση Τουρκομνήματα), Λευκαντί - Λόφος Ξερόπολης. Δοκιμαστικές τομές. Χαλκίδα (Οδός Αρεθούσης - Οικόπεδο εταιρείας Εργοτεχνική ΑΕ - Οικόπεδο. Φ. Δαδίνου, Αγία Ελεούσα - Οικόπεδο Δ. Ρέππα), Πολιτικά (Οικόπεδο Ε. Λάρου), Μάνικα (Οικόπεδο Γ. Καπετανάκη - Α. Καρατζά ΟΕ), Περιοχή Ευβοέων Αγίων (Οδός Γ. Παπανδρέου). Παρακολουθήσεις έργων. Χαλκίδα (Χώρος υπόγειου σταθμού αυτοκινήτων, Οδός Ιπποβοτών), Βοιωτικές Ακτές (Βαθύ Αυλίδας - Χώρος εργοστασίου Ηρακλής). Εντοπισμοί αρχαίων. Καστέλλα (Θέση Παναγία - Οδός Ελ. Λαλάντου), Χαλκίδα (Συμβολή των οδών Αρεθούσης και Στύρων - ΚΤΕΛ). Μουσειακές εργασίες. Μουσείο Χαλκίδας. Παραδόσεις αρχαίων. Πολιτιστικές εκδηλώσεις. Χαλκίδα, Σκύρος, Εορτασμός της «Άνοιξης των Μουσείων». Επισκέψεις - Ξεναγήσεις. Δανεισμός αρχαίων σε εκθέσεις. 2004. Ανασκαφικές εργασίες. Χαλκίδα (Οδός Ληλαντίων - Οικόπεδο Δ. και Σ. Μαζαρακίδη - Οικόπεδο Αναπτυξιακής Αθηνών ΟΕ, Οδός Γερανιών, Οδός Γ. Παπανδρέου, Οδός Αμαρυνθίων, Οδός Δημάρχου Αντ. Μαργαρίτη, Οδός Σπάρτης, Συμβολή των οδών Κιαπέκου και Αγάπης, Οδός Μονής Ερίων, Συνοικία «Ζ», Οδός Ληλαντίων - Συνοικία «Ε», Περιοχή Καμάρες, Αγία Ελεούσα - Οικόπεδο Ευ. Πνευματικού), Μάνικα (Συμβολή των οδών Χρυσανθέμων και Ανεμώνης), Λευκαντί (Οικόπεδο Φιλιππαίου, Οικόπεδο Ευ. Κούκουζα), Δοκός (Οικόπεδο Α. Παχή). Δοκιμαστικές τομές. Περιοχή Ευβοέων Αγίων (Οικόπεδο Β. Ακριώτου), Χαλκίδα (Οδός Βάρναλη - Συνοικία «Ζ», Οδός Αρεθούσης), Ριτσώνα (Οικόπεδο εταιρείας Τζιβάνης ΑΕ), Ωρεοί (Οικόπεδο Χ. Καΐρη), Ερέτρια (Οικόπεδο Ν. Ψωμά). Παρακολουθήσεις έργων. Χαλκίδα (Έργα ΔΕΗ, Έργο ΔΕΥΑΧ, Χώρος υπογείου σταθμού αυτοκινήτων), Νέα Αρτάκη (Έργα Αποχέτευσης). Παρακολουθήσεις εκσκαφών. Χαλκίδα (Συμβολή των οδών Αναπαύσεως και Ιπποκλέους), Γλύφα (Οικόπεδο Οικονομοπούλου). Καθαρισμοί (Αρχαιολογικός χώρος Αυλίδας). Μουσειακές εργασίες. Μουσείο Καρύστου. Πολιτιστικές εκδηλώσεις. Κηρύξεις - Επαναοριοθετήσεις. 2001-2004. Εκθέσεις. Πολιτιστικές εκδηλώσεις. 2001. Ανασκαφικές εργασίες. Πλακαρή Καρύστου (Οικόπεδο Φ. και Μ. Στεφάνου). Κηρύξεις αρχαιολογικών χώρων. 2003-2004. Ανασκαφικές εργασίες. Παλαιοχώρα Καρύστου (Κτήματα Μυρτώα ΑΕ - Π. Καρακώστα), Κάρυστος (Οικόπεδο Μ. και Ε. Παπαχατζή). Εντοπισμοί αρχαίων θέσεων. Νότια Καρυστία. 2001. Ανασκαφικές εργασίες. Ερέτρια (Οδός Ηγελόχου Ταραντίνου, Οδός Αρχαίου Θεάτρου, Οδός Φιλοσόφου Μενεδήμου). 2001-2002. Μουσειακές εργασίες. Μουσείο Ερέτριας. 2003. Ανασκαφικές εργασίες. Ερέτρια (Οδός Ελπινίκου Νικομάχου, Οδός Ευνόμου Κηφισίου - Οικόπεδο Χ. Μπασινά - Οικόπεδο Ευ. Γαρεφάλλου, Νότια κλιτύς ακρόπολης). Εκπαιδευτικά προγράμματα. Μουσείο Ερέτριας. Παραδόσεις. Κατασχέσεις. 2004. Ανάδειξη - Ανάπλαση - Συντήρηση αρχαιολογικών χώρων Ερέτριας. Ανασκαφικές εργασίες. Ερέτρια (Εργασίες διαπλάτυνσης οδού Ίσιδος). Αυτοψίες. Αμάρυνθος. Ανασκαφικές εργασίες. Ανασκαφή Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής. Ερέτρια (Ιερό Δαφνηφόρου Απόλλωνος), Αρχαία Ανθηδών (Οικοδομικός Συνεταιρισμός «Η Εστία»). Αυτοψίες. Θέση Λαχιδέζα. 2002. Μάνικα (Συμβολή των οδών Γ. Παπανδρέου και Χρυσανθέμων). Βόρεια Εύβοια. 2001. Ανασκαφικές εργασίες. Ωρεοί (Οικόπεδο Β. και Ι. Πατσή). Παρακολουθήσεις έργων. Κήρινθος. 2002. Ανασκαφικές εργασίες. Ωρεοί (Οικόπεδο Χάλα), Άγιος Ταξιάρχης (Οικόπεδο Α. Μουρελάτου), Λουτρά Αιδηψού (Οδός Ομήρου, Οικόπεδο Τ. Μορόζοβα). Κηρύξεις - Επαναοριοθετήσεις. Ευρύτερη περιοχή Αιδηψού. 2003. Δοκιμαστικές τομές. Ελληνικά (Οικόπεδο Π. Βαλασσόπουλου, Οικόπεδο Κ. Μαυρούτσικου). Ανασκαφικές εργασίες. Λουτρά Αιδηψού (Οικόπεδο Δ. Σταματίου), Ωρεοί (Οικόπεδο Κ. Τσαούση). Καθαρισμοί

αρχαιολογικών χώρων. Παρακολουθήσεις έργων. Δήμος Νηλέως. 2004. Παρακολουθήσεις έργων. Ωρεοί (Οδός Λουκρητίας Βοργία). Ανασκαφικές εργασίες. Ωρεοί (Οικόπεδο Β. Καραδημήτρη). Λουτρά Αιδηψού (Οδός Φιλελλήλων) (Εικ. 1-108) ..... Σελ. 207-300

ΙΔ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

2001-2004. Μουσειακές - Πολιτιστικές δραστηριότητες - Εκπαιδευτικά προγράμματα. Ανασκαφικές εργασίες. Νέο Μοναστήρι (Μαγούλα Κουτρουλού, Μαγούλα Ίμβρου Πηγάδι, Θέση Παληοχώρι Σοφιάδας, Θέση Ταψί). Αναστηλωτικές εργασίες - Εργασίες συντήρησης. Καθαρισμοί - Διαμορφώσεις αρχαιολογικών χώρων. Παραδόσεις - Περισυλλογές - Εντοπισμοί. Κηρύξεις αρχαιολογικών χώρων. 2001. Ανασκαφικές εργασίες. Γλύφα (Θέση Φανός), Αταλάντη (Οικόπεδο Κ. και Α. Βάγια ΟΕ, Θέση Μακεδονικά), Λαμία (Οδός Ιουστινιανού, Οδός Καραϊσκάκη 132, Συμβολή των οδών Αμφικτυόνων και Χλωμού, Συμβολή των οδών Τσαλτάκη και Φλέμινγκ, Ροδίτσα, Πλατεία Διάκου, Οδός Χλωμού, Οδός Δωριέων 20, Οδός Σοφοκλέους, Συμβολή των οδών Σκουφά και Παπακυριαζή), Καραβίδια Μενδενίτσας, Πελασγία (Θέση Κουμούλι), Στυλίδα (Έργα ΔΕΥΑΣ - Οδός Θερμοπυλών), Παλαιοχώρι Δωρίδας (Θέση Τσαμέτ), Αχινός (Οικόπεδο Ι. Αρμυριώτη, Οικόπεδο Ευ. Αρμυριώτη). 2002. Ανασκαφικές εργασίες. Λαμία (Οδός Καραϊσκάκη 100, Δ.Δ. Σταυρού - Θέση Τύμπανος, Οδός Δωριέων, Οδός Βύρωνος 38, Οδός Δροσοπούλου και Πατρόκλου, Οδός Μαλιέων 14, Συμβολή των οδών Τανάγρας και Πηλίου, Περιφερειακή οδός Αγίου Λουκά, Οδός Ποσειδώνος 3, Συμβολή των οδών Καραϊσκάκη και Μαυροδήμου, Έργο ΔΕΥΑΛ - Τροφοδοτικός αγωγός Σταυρού), Επαρχιακή οδός Υπάτης-Αμαλώτας (Αγρός Ν. Καλαντζή), Δαμάστα, Δρυμαία (Αρχαία οχύρωση), Καλύβια (Οικόπεδο Ν. Κουνούκλα), Κούβελος (Θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος), Πελασγία (Θέση Κουμούλι, Θέση Λαπατσιάς - Γκαλιμάνα), Ράχες (Θέση Καρακόλιθος), Στυλίδα (Οδός Διολέτη, Οδός Καρκαλή 145). 2003. Ανασκαφικές εργασίες. Λαμία (Οδός Χλωμού - Οικόπεδο Ευ. Δημητρίου - Οικόπεδο Α. Τσιαβάκη - Οικόπεδο Φ. Αντωνόπουλου - Β. Τσαματσιώτη, Οδός Βενιζέλου, Συμβολή των οδών Αλαμάνας και Μιαούλη, Συμβολή των οδών Αβέρωφ και Σατωβριάνδου, Οδός Αμφικτυόνων 40, Οδός Ανθήλης 10, Ροδίτσα - Οδός Καραντζάβελου, Οδός Αχαιών, Οδός Φιλολάου, Οδός Σκουφά, Οδός Λεωνίδου, Συμβολή των οδών Πατρόκλου και Βενιζέλου, Οικισμός Φραντζή, Οικισμός Αγριλιάς), Καλύβια (Οικόπεδο Ν. Κουνούκλα), Κάτω Ραβένια (Συμβολή των οδών Ηρώων Πολυτεχνείου και Σπ. Πετρόπουλου), Στυλίδα (Οδός Λαμίας, Οικόπεδο Κ. Παλαιολόγου, Οδός Κ. Παλαμά), Αχινός (Οδός Λεωνίδου 9, Οικόπεδο Κ. Χαρμαντζή, Οικόπεδο Δ. και Ν. Ραφτόπουλου), Πελασγία (Θέση Κουμούλι), Ροδωνιά, Καινούργιο (Περιοχή Αρχαίου Θρονίου). 2004. Παραδόσεις - Υποδείξεις - Κατασχέσεις αρχαίων. Ανασκαφικές εργασίες. Αχινός (Οικόπεδο Ι. Καρφή), Πελασγία (Θέση Κουμούλι), Νεοχώρι Οίτης (Θέση Πάθαινα), Νέο Μοναστήρι (Αρχαία οχύρωση Πρόερνας), Λαμία (Οδός Ιουστινιανού 9, Οδός Αχιλλέως και Έσλιν, Οδός Βενιζέλου, Οδός Πατρόκλου, Συμβολή των οδών Πατρόκλου και Αχιλλέως, Συμβολή των οδών Πλαταιών και Αμφικτυόνων, Οδός Αχαιών και 1η πάροδος, Οδός Διάκου, Συμβολή των οδών Θερμοπυλών και Πιπίνου, Συμβολή των οδών Ναυπάκτου και Παπαγεωργίου), Στυλίδα (Οδός Θερμοπυλών), Υπάτη (Οικόπεδο Π. Κατσιγιαννοπούλου), Μώλος (Θέση Τραγανό), Σπερχειάδα (Διασέργιανη - Θέση Στρογγυλόραχη). Ανασκαφικές εργασίες. 2001. Αταλάντη (Οδός Βαρώνου Βελλίου 15 και 17, Οδός Πινδάρου, Περιφερειακή οδός, Συμβολή των οδών Νικοτσάρα και Μ. Αλεξάνδρου), Άγιος Παντελεήμων, Άγιος Κωνσταντίνος (Οδός Καραϊσκάκη), Καλαπόδι - Κοκαλιά (Αγρός Α. Μπακανδρίτσου), Άγιος Βλάσης (Αγρός Α. Γλουστιάνου), Ρεγγίνι (Έργο ΕΡΓΟΣΕ). 2002. Αταλάντη (Οδός Στρατηγού Δουμπιώτη 19, Οδός Ν. Αβραάμ 13, Περιφερειακή οδός, Έργα Δήμου), Ελάτεια - Λιβάδι, Παλιοχώρι (Αγρός Μιρμίρη). 2003. Λιβανάτες (Αγία Κυριακή), Αταλάντη (Έργο Αγωγού Αποχέτευσης). 2004. Κολάκα - Άγιος Ιωάννης, Άγιος Βλάσης (Αγρός Α. Μάμου), Αταλάντη (Έργο Αγωγού Αποχέτευσης), Ελάτεια (Ιερό Αθηνάς Κραναίας). 2001. Ανασκαφικές εργασίες. Ηράκλεια Τραχινία (Ασωπός ποταμός, Θέση Ντούνος), Αγία Παρασκευή - Θέση Πλατάνια, Μεξιάτες (Χείμαρρος Κάκκαβος), Αργυροχώρι Υπάτης (Αγία Σοφία), Νέο Μοναστήρι (Κοινοτική οδός - Οικόπεδο Μ. Γκανίδη - Οικόπεδο Ι. και Αι. Βουβαλούδη). 2002. Νέο Μοναστήρι (Περιοχή ναού Αγίου Γεωργίου). 2004. Νησίδα Μήτρου (Εικ. 1-65)..... » 301-402

THE AMERICAN SCHOOL OF CLASSICAL STUDIES AT ATHENS

2001-2004. Cornell Halai and East Lokris Project. 2003-2004. Mitrou. ..... Σελ. 402-406

Ι΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

2001. Εντοπισμοί αρχαιοτήτων. Δίστομο (Οδός Κουτσοπετάλου 7-9). Εργασίες διαμόρφωσης. Δίστομο (Αρχαιολογικό πάρκο). Ανασκαφικές εργασίες. Δίστομο (Οδός Γεωργίου Δημάκα). Εργασίες διαμόρφωσης. Αρχαία Λίλαια, Γραβιά. 2002. Ανασκαφικές εργασίες. Δίστομο (Κάστρο, Οδός Ηλία Καστρίτη 19, Οικόπεδο Σ. Σφουντούρη), Λιδωρίκι - Δωρικό. Καθαρισμοί - Διαμορφώσεις. Αντίκυρα, Άσπρα Σπίτια, Μεδεών. 2003. Ανασκαφικές εργασίες. Δίστομο (Οδός Μπάρλου 13, Οδός Καλαβρύτων 2-4). Περισυλλογές - Παραδόσεις - Μεταφορές αρχαίων. Αντίκυρα (Παλάτια). 2004. Ευπρεπισμός χώρων. Πολύδροσο (Ιερό Δήμητρας Ερώχου, Πηγές Κηφισού). Περισυλλογές - Παραδόσεις αρχαίων. Συλλογή Αντίκυρας, Συλλογή Λιδωρικίου. 2001. Ανασκαφικές εργασίες. Κίρρα (Οδός Τζων Κέννεντυ 58). 2002. Κίρρα (Οδός Αγίου Νικολάου). 2003. Κίρρα (Μαγούλα Κίρρας). 2004. Κίρρα (Συμβολή των οδών Αγίου Ιωάννου και Δημητρίου Πλατή). 2001. Ανασκαφικές εργασίες. Άμφισσα (Οδός Ποσειδώνος 35, Επαρχιακή οδός Άμφισσας-Αγίας Ευθυμίας). 2002. Μουσειακές εργασίες. Μουσείο Άμφισσας. 2003. Μουσειακές εργασίες. Μουσείο Γαλαξειδίου. Ανασκαφικές εργασίες. Άμφισσα (Συμβολή των οδών Σαλώνων και Κ. Καραμανλή, Οδός Σαλώνων 29). 2004. Μουσειακές εργασίες. Μουσείο Δελφών. Εκπαιδευτικά προγράμματα. Εντοπισμοί. Γαλαξείδι - Ελαφόκαστρο. 2001. Ανασκαφικές εργασίες. Αντίκυρα (Οικόπεδο Τσαμπίτσικα, Σουλτανάκη, Κασσωτάκη, Οικόπεδο Χατζηκωνσταντίνου, Οικόπεδο Ιερού Ναού Αγίου Νικολάου, Οικόπεδο Ο. και Χ.-Κ. Κουρελή), Δίστομο (Οικόπεδο Λ. Σφουντούρη). Μουσειακές εργασίες. Συλλογή Διστόμου. Έργα συντήρησης, ανάδειξης, προστασίας, βελτίωσης αρχαιολογικών χώρων και μουσείων. Δίστομο. Κηρύξεις αρχαιολογικών χώρων. Ευρήματα από περισυλλογή. 2002. Ανασκαφικές εγασίες. Αντίκυρα (Οικόπεδο Τσαμπίτσικα, Σουλτανάκη, Κασσωτάκη, Περιοχή Κρήνης, Οικόπεδο Μαργαρίτη), Δίστομο (Οικόπεδο Ε. Δημάκα, Κεντρική πλατεία Διστόμου). Μουσειακές εργασίες. Συλλογή Διστόμου. Ευπρεπισμός αρχαιολογικών χώρων - Μεταφορές αρχαίων. Αρχαία Αμβρυσσός, Δελφοί, Καστριώτισσα Οίτης. 2003. Ανασκαφικές εργασίες. Περιοχή Αντίκυρας (Οικόπεδο Τσαμπίτσικα, Σουλτανάκη, Κασσωτάκη), Λιβάδι Αραχώβης. Εντοπισμοί αρχαιοτήτων. Δίστομο. Καθαρισμοί. Δελφοί, Δυτική Λοκρίδα - Οίτη. Μουσειακές εργασίες. Συλλογή Διστόμου. 2004. Ανασκαφικές εργασίες. Δελφοί. Εντοπισμοί αρχαιοτήτων. Βίδαβη (Αρχαία Τολοφών). Στερεωτικές εργασίες - Καθαρισμοί. Λοκρίδα - Οίτη, Δελφοί. Κηρύξεις αρχαιολογικών χώρων. Αυτοψίες. Μαλανδρινό - Δεσφίνα. Επιφανειακή έρευνα. Φωκίδα - Δυτική Λοκρίδα - Οίτη (Εικ. 1-86). ..... » 407-458

ΓΑΛΛΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΑΘΗΝΩΝ

2001-2004. Δελφοί (Εικ. 1-4) ..... » 458-462

ΙΓ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

2001. Νομός Μαγνησίας: Ανασκαφικές εργασίες. Δημητριάς, Αϊβαλιώτικα (Οδός Λευκωσίας), Ανασύσταση ταμευτήρα Λίμνης Κάρλας, Θεοτόκου (Οικόπεδο Δ. Μπλιάγκου, Οικόπεδο Ι. Μπλιάγκου), Κατασκευή ΟΑΠΑΘΕ (Πλάτανος), Ελληνο-ολλανδικές έρευνες (Άλος - Νοτιανατολική πύλη), Διαπλάτυνση Νέας Εθνικής Οδού (Κόμβος Αγίων Θεοδώρων - Είσοδος Αλμυρού). Αποτυπώσεις - Συντηρήσεις. Νομός Καρδίτσας: Ανασκαφικές εργασίες. Κτηματική περιφέρεια Μασχολουρίου (Αγρός Κ. Σμέτη), Πύργος Κιερίου (Αγρός Π. Καραζάχου), Παλαμάς (Μαγούλα Αγίου Αθανασίου), Μυρίνη (Οικόπεδο Β. Χασιώτη, Αγρός κληρονόμων Ι. Τζόλια). Καθαρισμοί - Διαμορφώσεις. Πρόδρομος - Πλατιά Μαγούλα. 2002. Νομός Μαγνησίας: Ανασκαφικές εργασίες. Ανασύσταση ταμευτήρα Λίμνης Κάρλας, Διμήνι (Οικόπεδο Ευ. και Θ. Κωσταρά), Έργο ΔΕΥΑΜΒ, Φθιώτιδες Θήβες (Αγρός Αγγελοπούλου), Ελληνο-ολλανδικές έρευνες (Άλος - Νοτιανατολική πύλη, Σούρπη), Αρχαία Δημητριάς (Αρχαία αγορά, Συνοικία Αϊβαλιώτικα - Οδός Παλατίου, Οδός Πευκακίων, Οικόπεδο Β. Βούλγαρη, Οδός Πάφου). Νομός Καρδίτσας: Ανασκαφικές εργασίες.

Μυρίνη (Έργο ύδρευσης), Πύργος Κιερίου (Οικόπεδο Ι. Βασιλακόπουλου). Κτηματική περιφέρεια Μασχολουρίου (Αγρός Π. Κεφαλά). 2001-2003. Νομός Μαγνησίας: Ανασκαφικές εργασίες. Σέσκλο - Θέση Πύργος, Εθνική Οδός - Αυτοκινητόδρομος ΠΑΘΕ, Ανασύσταση ταμιευτήρα Λίμνης Κάρλας, Κατασκευή ΟΑΠΑΘΕ (Πλάτανος - Θέση Βουλοκαλύβα), Ελληνο-ολλανδικές έρευνες (Άλος - Νοτιανατολική πύλη), Μεγάλη Βελανιδιά (Οικόπεδα Αλ. και Αν. Καμπύλη, Οικόπεδο Σ. Κουτσοβασίλη). 2002-2003. Αναστηλωτικές εργασίες. Ανάδειξη - Ανάπλαση Αρχαιολογικού Χώρου Διμηνίου. 2001. Συντηρήσεις. 2002-2003. Νομός Καρδίτσας: Ανασκαφικές εργασίες. Κτηματική περιφέρεια Μασχολουρίου (Αγρός Π. Κεφαλά), Μητρόπολη (Κεντρική πλατεία). 2004. Νομός Μαγνησίας: Μουσειακές εργασίες. Μουσείο Βόλου. Ανασκαφικές εργασίες. Ανασύσταση ταμιευτήρα Λίμνης Κάρλας, Διμήνι (Οικόπεδο Δ. Χαστά, Οικόπεδο Μ. Στεργιάκη), Περιφερειακή οδός Βόλου (Μυκηναϊκός θολωτός τάφος), Φθιώτιδες Θήβες (Αγρός Α. Δραγογιάννη, Αγρός Γ. Διονυσίου, Αγρός Π. Κουμαριανού, Αγρός Ι. Φούρναρη, Αγρός Κ. Δαένα, Αγρός Ι. Βέγγου, Αγρός Α. Τσικρά), Παλαιά Βόλου (Διατηρητέο κτίριο Κυλινδρόμυλου), Βόλος (Συνοικία Αγίων Αναργύρων - Συμβολή των οδών Κολοκοτρώνη και Ματρόζου), Δημητριάς (Συνοικία Αϊβαλιώτικα - Οδός Πευκακίων, Οδός Λεμεσού, Ανάκτορο Δημητριάδος), Διαπλάτυνση Νέας Εθνικής Οδού (Κόμβος Αγίων Θεοδώρων - Είσοδος Αλμυρού), Ελληνο-ολλανδικές έρευνες (Άλος - Νοτιανατολική πύλη). Στερεωτικές εργασίες. Ανάδειξη - Ανάπλαση αρχαιολογικών χώρων Σέσκλου και Διμηνίου, Ανασύσταση ταμιευτήρα Λίμνης Κάρλας. Καθαρισμοί - Διαμορφώσεις αρχαιολογικών χώρων. Διμήνι, Ανασύσταση ταμιευτήρα Λίμνης Κάρλας, Εθνική Οδός - ΠΑΘΕ. Συντήρηση. 2001. Αποτυπώσεις - Συντηρήσεις. Αλόννησος (Χερσόνησος Κοκκινόκαστρο). 2002. Ανασκαφικές εργασίες. Αλόννησος (Αρχαία Ίκος. Θέση Ράχες). Διαμορφώσεις. Αλόννησος (Οχυρωματική αγροικία στη θέση Γκαρμπίτσες). 2003. Ανασκαφικές εργασίες. Αλόννησος (Κοκκινόκαστρο. Θέση Μνήματα) (Εικ. 1-74). ..... Σελ. 463-537

SCUOLA ARCHEOLOGICA ITALIANA DI ATENE

2002. Pherai. ..... » 537-538

ΙΕ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

2001. Εκπαιδευτικά προγράμματα. Ανασκαφικές εργασίες. Νομός Λάρισας: Μακρυχώρι 1, Προφήτης Ηλίας, Φάρσαλα (Οδός Κανάρη 13, Ανώνυμη οδός). Νομός Τρικάλων: Μεσοχώρα (Αγρός Δ. Βλάχου, Αγρός Η. Γεροβασίλη, Αγρός Ευ. Παπαευθυμίου, Αγρός Ι. Γκάνια, Αγρός Κ. Καλογιάννη). 2002. Ανασκαφικές εργασίες. Νομός Λάρισας: Φάρσαλα (Συμβολή των οδών Κανάρη και Απόλλωνος, Οδός Καναδά. 2003. Ανασκαφικές εργασίες. Νομός Λάρισας: Παλιόσκαλα, Έργο Ανασύστασης Λίμνης Κάρλας, Φάρσαλα (Οδός Αθηνάς 120, Οδός Απόλλωνος 12, Συμβολή των οδών Αθηνάς και ανωνύμου). 2004. Ανασκαφικές εργασίες. Νομός Λάρισας: Φάρσαλα (Οδός Πλαστήρα 30, Οδός Θέτιδος 54, Οδός Δημητρακοπούλου, Έργο Παράκαμψης Φαρσάλων και Νέας Γέφυρας ποταμού Ενιππέα). Εργασίες συντήρησης - διαμόρφωσης. Νομός Λάρισας: Φάρσαλα (Θολωτός τάφος, Θαλαμοειδής τάφος) (Εικ. 1-34) ..... » 539-559

THE CANADIAN ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE AT ATHENS

Kastro, Kallithea (Fig. 1-10). ..... » 559-564

ΛΔ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

2004-2005. Ανασκαφικές εργασίες. Νομός Καρδίτσας: Λίμνη Ν. Πλαστήρα, Αγιοπηγή, Αστρίτσα, Ερμήτσι (Ε.Ο. Καρδίτσας-Λάρισας - Κόμβος Ερμητσίου), Μαυρομμάτι (Θέση Βλαχοθανάση), Παλαμάς (Οδός Θερμοπυλών), Πέτρινος, Συκεώνας (Λουτρά ρωμαϊκών χρόνων), Ματαράγκα (Θολωτός πρωτογεωμετρικός τάφος), Ακρόπολη Κιερίου, Δροσάτο, Κουμπουριανά, Ελληνόκαστρο. Νομός Τρικάλων: Πλάτανος, Αρχαία Τρίκκη, Τρίκαλα (Συμβολή των οδών Ματαραγκιώτου και Δραγούμη, Οδός Κρυστάλλη, Οδός Παγκάλου 27, Οδός Ζαλοκώστα 1), Πέλιννα, Καλόγεροι, Μεσοχώρα, Καλαμπάκα. Το Αρχαιολογικό Μουσείο Καρδίτσας. Παραδόσεις (Εικ. 1-73) ..... » 565-596

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΘΕΣΣΑΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ..... Σελ. 597-598

7η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

2001-2004. Μουσειακές εργασίες. Βυζαντινό Μουσείο Φθιώτιδας. Ανασκαφικές εργασίες Νομός Λάρισας: Λάρισα (Πλατεία Φρουρίου Λάρισας, Πλατεία Λαού, Συμβολή των οδών Κουμουνδούρου και Ανθ. Γαζή, Οδός Ασκληπιού 9-11, Οδός Μανωλάκη 6, Οδός Αλ. Παναγούλη 69-71). Καλαμάκι (Θέση Γκούβα), Αμυγδαλή, Μηλέα (Θέση Αγία Τριάδα), Άζωρος (Θέση Παλιοκκλήσι), Λιβάδι (Θέση Καστρί). Νομός Τρικάλων: Τρίκαλα (Συμβολή των οδών Αμαλίας και Α. Παπά), Πλάτανος (Θέση Οβριάσα). Νομός Μαγνησίας: Ταμευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ7-Α32, Κεντρικό ανάχωμα στεγάνωσης στη θέση Πύργος, Παρακολούθηση εκσκαφών, Διεξαγωγή επιφανειακών ερευνών, Συλλεκτήρας 6 (Θέση Αεράνη), Συλλεκτήρας 6 (Θέση Κακόρεμα), Συλλεκτήρας 6 (Θέση Θερμοκήπια), Συλλεκτήρας 3 (Θέση Παλαιόσκαλα), Συλλεκτήρας 6 (Θέση Αεράνη), Συλλεκτήρας 7 (Θέση Κουρί). Μικροθήβες (Κόμβος Μικροθηβών, Θέση Επιπλογραμμή), Σούρπη (Κόμβος Σούρπης), Φθιώτιδες Θήβες - Νέα Αγχίαλος (Έργο υπογείωσης καλωδίων ΔΕΗ, Οδός Τσιτσίνια, Οδός 30ής Ιουλίου, Συμβολή των οδών Ράλλη και Τσιτσίνια, Θέση Λαχανόκηποι - Οδός Μαλτέζου, Οδός Καρδαμάτη, Συμβολή των οδών 30ής Ιουλίου και Αγίου Γεωργίου, Συμβολή των οδών Κασνέτη και Ζλατάνου, Συμβολή των οδών Σταυρίδη και Εμμανουηλίδου, Συμβολή των οδών Ελληνικής Αεροπορίας και Παπαδοπούλου, Θέση Λαχανόκηποι - Οδός Μαλτέζου, Οδός Ελληνικής Αεροπορίας), Βόλος - Θέση Παληά (Συμβολή των οδών Σαρανταπόρου και Παπακυριαζή, Συμβολή των οδών Σαρανταπόρου και Λαχανά, Συμβολή των οδών Βελισσαρίου και Σαρανταπόρου, Οδός Κρέσνας), Βόλος (Περιφερειακή οδός). Νομός Φθιώτιδας: Αταλάντη (Θέση Μακεδονικά, Έργα αποχέτευσης: Οδός Εθνικής Αντιστάσεως 78-80, Συμβολή των οδών Ι. Τζαβέλα και Αβραάμ, Οδός Στρατηγού Δουμπιώτη 22, Οδός Στρατηγού Δουμπιώτη 12, Οδός Στρατηγού Δουμπιώτη 10, Οδός Στρατηγού Δουμπιώτη 6, Οδός Νικοτσάρα 31, Οδός Νικοτσάρα 43, Οδός Νικοτσάρα 26, Οδός Νικοτσάρα 28, Οδός Μάρκου 2, Οδός Εθνικής Αντιστάσεως 30, Οδός Εθνικής Αντιστάσεως 28, Οδός Εθνικής Αντιστάσεως 18, Οδός Εθνικής Αντιστάσεως 66, Οδός 25ης Μαρτίου 7-9, Δημοτική Πάροδος κάθετη στην οδό Βαρώνου Βέλιου, Οδός Βέλιου 17, Οδός 25ης Μαρτίου 33-35, Συμβολή των οδών 28ης Οκτωβρίου και Αίαντος Λοκρού, Συμβολή των οδών 28ης Οκτωβρίου και 25ης Μαρτίου, Συμβολή των οδών Νικοτσάρα και Περδίκα, Επαρχιακή οδός Αταλάντης-Λιβανατών, Συμβολή των οδών Νικοτσάρα και Μ. Αλεξάνδρου). Περιοδείες - Καταγραφές - Εντοπισμοί Μνημείων. Νομός Μαγνησίας: Τρίκερι (Διατείχισμα στη θέση Διακόπη), Σκόπελος. Νομός Φθιώτιδας: Στυλίδα (Συμβολή των οδών Πολυκάρπου και Θερμοπυλών), Κυπαρίσσι (Θέση Αϊ-Γιάννης), Ξυνιάδα (Ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου), Μακρυρράχη (Γέφυρα στα Λουτρά Καΐτσας). Αναστηλωτικές εργασίες - Στερέωση μνημείων. Νομός Λάρισας: Άζωρος - Μηλέα. Νομός Μαγνησίας: Αμαλιάπολη (Άγιος Νικόλαος), Συκή Αργαλαστής (Μονή Τιμίου Προδρόμου), Τσαγκαράδα Πηλίου (Μονή Παμμεγίστων Ταξιαρχών), Σκιάθος (Μονή Ευαγγελισμού της Θεοτόκου). Νομός Τρικάλων: Μετέωρα (Μονή Μεταμορφώσεως ή Μεγάλο Μετέωρο, Μονή Βαρλαάμ, Μονή Αγίας Τριάδος), Σπαθάδες (Ναός Αγίου Νικολάου), Σταγιάδες (Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου ή Μονή Σταγιάδων). Νομός Καρδίτσας: Φανάρι (Φρούριο), Ρεντίνα (Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου), Μαυρομμάτι (Μονή Αγίου Γεωργίου). Διαμορφώσεις Αρχαιολογικών χώρων. Νομός Μαγνησίας: Φθιώτιδες Θήβες - Νέα Αγχίαλος. Εργασίες συντήρησης. Εργαστήριο τοιχογραφιών και εικόνων Λάρισας, Εργαστήριο τοιχογραφιών και εικόνων Βόλου, Εργαστήριο Αρχαιολογικού χώρου Νέας Αγχιάλου. Εκθέσεις - Πολιτιστικές δραστηριότητες (Εικ. 1-87) ..... » 599-664

2001-2004

Από το 2001 η Εφορεία λειτούργησε υπό τη διεύθυνση της υπογράφουσας με άξιους συνεργάτες το ολιγάριθμο, μόνιμο και επί συμβάσει, επιστημονικό προσωπικό, τους διοικητικούς υπαλλήλους, τους φύλακες, καθώς και τα κατά τόπους συνεργεία εξειδικευμένων στο αρχαιολογικό έργο τεχνιτών.

Η αρμοδιότητα της Εφορείας, εκτός των νομών Αττικής-Πειραιώς – με τα Κύθηρα – Βοιωτίας, Εύβοιας – με τη Σκύρο – και Φωκίδας, επεκτάθηκε σύμφωνα με το νέο οργανισμό (Π.Δ. 191/13-6-2003) από 1-2-2004 και στα νησιά του Αργοσαρωνικού, ενώ το Νοέμβριο του 2004 ο νομός Φωκίδας πέρασε στην αρμοδιότητα της νεοσύστατης, σύμφωνα με τον προαναφερθέντα οργανισμό, 24ης ΕΒΑ[1].

Η χρονική περίοδος που προηγήθηκε των Ολυμπιακών αγώνων, ειδικά για την 1η ΕΒΑ, που δεν περιορίζεται στο νομό Αττικής (στον οποίο αντιστοιχούν τέσσερις Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων) και που παράλληλα είχε την ατυχία να πληγεί στο μεγαλύτερο μέρος της χωρικής της αρμοδιότητας, ακόμη και στην έδρα της, στο διατηρητέο αρχοντικό της οδού Πολυγνώτου 2, στην Πλάκα, από σεισμούς (νομός Φωκίδας 1995, νομός Αττικής 1999, νομός Εύβοιας και Σκύρος 2001) ήταν ιδιαίτερα δύσκολη. Η προσπάθεια που καταβλήθηκε ομόθυμα και ομόψυχα από όλο το προσωπικό, κάτω από εξαιρετικά αντίξοες συνθήκες εργασιακού περιβάλλοντος, είχε θετικά αποτελέσματα σε όλους τους τομείς δραστηριοτήτων μας προς όφελος των μνημείων και ειδικά αυτών που βρέθηκαν στη δίνη των Μεγάλων Έργων (Μετρό, Διεθνής Αερολιμήν Αθηνών «Ελευθέριος Βενιζέλος» στα Σπάτα, οδικοί άξονες, ολυμπακές εγκαταστάσεις). Η επιστημονική ωφέλεια από τις ανασκαφικές έρευνες που προέκυψαν με αποτέλεσμα την αποκάλυψη άγνωστων αρχαιολογικών θέσεων και οικιστικών λειψάνων μαζί με τη συγκέντρωση χιλιάδων ευρημάτων, που μέχρι σήμερα έχει επισημανθεί ακροθιγώς[2], θα φανεί σύντομα στο μέλλον, εφ' όσον, όπως ελπίζουμε, θα ολοκληρωθεί η τεκμηρίωση, μελέτη και δημοσίευσή τους. Ακολούθως, η έκθεση ορισμένων από τα κινητά ευρήματα, σε νέο μουσείο της Αθήνας-Αττικής(;) και στο διευρυνόμενο Μουσείο της Θήβας, καθίσταται επιτακτική.

Στο πλαίσιο της ομαλής λειτουργίας και εξασφάλισης υποδομών για την προστασία των αρχαίων είχαν επιτευχθεί μεταξύ 2001-2004 οι κάτωθι στόχοι:

– Η μεταστέγαση της Εφορείας – που από το σεισμό της Αττικής το 1999 έως το 2002 λειτουργούσε στο ισόγειο του χαρακτηρισμένου ως επικινδύνως ετοιμόρροπου αρχοντικού της οδού Πολυγνώτου 2 και σε λυόμενους οικίσκους στην πλατεία Ποικίλης – στο διατηρητέο μικρό κτίριο επί της οδού Πανός 16, το οποίο αποκαταστάθηκε με μελέτη και χρηματοδότηση της ΑΤΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ και του ΥΠΠΟ, καθώς και σε δεύτερο σύγχρονο ενοικιαζόμενο κτίριο επί της οδού Καλαμιώτου 25, στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας. Να τονιστεί ότι για το αρχοντικό της οδού Πολυγνώτου 2 έχουν εγκριθεί μελέτες αποκατάστασης του κτιρίου και των αξιόλογων οροφογραφιών του 19ου-20ού αιώνα από τη ΔΑΝΣΜ και προσβλέπουμε στην υλοποίηση του έργου, ώστε να σωθεί το μνημείο, να καταστεί δυνατή η επανεγκατάσταση της Εφορείας και να λειτουργήσει το κτίριο της οδού Πανός 16 ως εργαστήριο συντήρησης αρχαίων, σύμφωνα με την εγκεκριμένη μελέτη αποκατάστασης.

– Οργάνωση εργαστηρίου συντήρησης εικόνων στο κτίριο της οδού Πανός 16 και νέου εργαστηρίου συντήρησης κεραμικών και μετάλλων σε βοηθητικό κτίσμα του διατηρητέου αρχοντικού επί της οδού Αδριανού 96 (οικία Μπενιζέλων - Αγίας Φιλοθέης).

– Οργάνωση νέων αρχαιολογικών αποθηκών, με την ενοικίαση δύο πολυώροφων κτιρίων επί της οδού Πύδνας 12 και Πύδνας 17 στον Βοτανικό, με το πρώτο να στεγάζει αποκλειστικά τα χιλιάδες ευρήματα

1. Για το έργο της 1ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στην Αττική, βλ. *ΑΔ* 56-59 (2001-2004): Χρονικά, σ. 501-523.

2. Ε. Γκίνη-Τσοφοπούλου, *Αρχαιολογικές μαρτυρίες και μνημεία στην πορεία εκτέλεσης των Μεγάλων Έργων. Η περίπτωση της 1ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στους νομούς Αττικής και Βοιωτίας, Επταπύργιο Θεσσαλονίκης 18-20 Σεπτεμβρίου 2003, Πρακτικά* (επιμ. Χ. Μπακιρτζής), Θεσσαλονίκη 2004, σ. 49-61, 200-201, 204-213. Στο εξής *Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 2004. *Αρχαιολογικές έρευνες και Μεγάλα Δημόσια Έργα*. Λεύκωμα Πινακίδων, Αρχαιολογική Συνάντηση Εργασίας, Επταπύργιο Θεσσαλονίκης 18-20 Σεπτεμβρίου 2003, σ. 18, 20, 22, 25. Η ίδια, «Αρχαιολογικές μαρτυρίες και μνημεία στην πορεία εκτέλεσης των μεγάλων έργων. Η περίπτωση της 1ης ΕΒΑ στο νομό Αττικής». Διάλεξη στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο στις 26-4-2004 στον κύκλο διαλέξεων με θέμα τη Βυζαντινή Αθήνα, του Συλλόγου Φίλων του ΒΧΜ.

από τις ανασκαφές που επέβλεψε η Εφορεία κατά την κατασκευή του ΜΕΤΡΟ (πλατείες Μοναστηρακίου, Μητροπόλεως, Αγίων Ασωμάτων στην Αθήνα). Στο δεύτερο κτίριο, εκτός της στέγασης αρχαίων, δημιουργήθηκαν και εργαστήρια συντήρησης ψηφιδωτών και τοιχογραφιών.

– Βελτίωση των υποδομών των αρχαιολογικών αποθηκών στην περιφέρεια και ενοικίαση νέων για τη στέγαση των αρχαίων (Θήβα, Χαλκίδα).

– Ολοκλήρωση της διαδικασίας απαλλοτρίωσης από το ΤΑΠΑ διατηρητέου κτιρίου στη Θήβα (συμβολή των οδών Κάδμου και Μπινιάρη), με σκοπό τη μετατροπή του σε εκθεσιακό χώρο, μετά από πρόταση της Εφορείας.

Η 1η ΕΒΑ στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ πραγματοποιεί με αυτεπιστασία στους νομούς Αττικής, Βοιωτίας και Εύβοιας πέντε έργα σε αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία[3]. Πρόκειται για την αποκατάσταση, διαμόρφωση και ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου της μονής Δαφνίου και του κοιμητηριακού της ναού, του Αγίου Νικολάου, που επλήγησαν από το σεισμό της Αθήνας το 1999, τη στερέωση και ανάδειξη τριών αρχαιολογικών χώρων στη Θήβα (ναός Αγίου Γρηγορίου, μεσοβυζαντινό κτίσμα στην πλατεία Αγίου Γεωργίου και Ενωμένων Εθνών, μεσοβυζαντινά ερείπια στο υπόγειο του Δικαστικού Μεγάρου Θήβας), την επανέκθεση των μεσαιωνικών γλυπτών στο δυτικό προμαχώνα του Φρουρίου Καράμπαμπα στη Χαλκίδα και την αποκατάσταση και ανακεράμωση των στεγών της βασιλικής της Αγίας Παρασκευής στη Χαλκίδα. Οι εργασίες στο σημαντικό αυτό μνημείο στην καρδιά του ιστορικού κέντρου της Χαλκίδας, που συμπυκνώνει την ιστορία της πόλης από την πρώιμη χριστιανική έως τη νεότερη περίοδο, έδωσαν αφορμή να ερευνηθούν και να μελετηθούν πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία που αφορούν στο μοναδικό γλυπτό διάκοσμό του και στα ξυλόγλυπτα ζωγραφιστά φουρούσια της στέγης της πρώιμης βενετικής περιόδου[4]. Παράλληλα, έχουν γίνει όλες οι προκαταρκτικές ενέργειες ωρίμανσης και έχουν υποβληθεί σχετικά δελτία για την ένταξη τριών ακόμη έργων, που αφορούν στα μεσοβυζαντινά τείχη της μονής Δαφνίου, στη μονή του Οσίου Λουκά και στον Πύργο του Βασιλικού στην Εύβοια. Σε εκκρεμότητα βρίσκονται προτάσεις στερέωσης-αποκατάστασης σειράς μνημείων για τα οποία υπάρχουν εγκεκριμένες μελέτες τόσο στην Αττική (ναός Ταξιαρχών Κορυδαλλού βυζαντινών χρόνων, παλαιοχριστιανική βασιλική Βραυρώνας, μνημεία Κυθήρων κ.ά.) όσο και στους άλλους νομούς (βυζαντινοί ναοί Άτταλης στην Εύβοια, Πύργοι και Κάστρα Εύβοιας, βυζαντινός ναός Μεταμόρφωσης Σωτήρος στην Άμφισσα κ.ά.).

Στο πλαίσιο της εκτέλεσης των μεγάλων έργων στην Αττική, ολοκληρώθηκαν οι ανασκαφικές έρευνες στην πλατεία Μοναστηρακίου, στο επίπεδο του αρχαιολογικού χώρου του Ηριδανού, που έχει δημιουργηθεί στον ομώνυμο σταθμό του ΜΕΤΡΟ, καθώς και στο ναό της Παντάνασσας στην ίδια πλατεία, με ενδιαφέροντα νέα αρχαιολογικά ευρήματα[5] για τα οποία θα δοθούν αναλυτικές εκθέσεις σε επόμενο αρχαιολογικό δελτίο.

Παράλληλα, στο μέτωπο της Αττικής οδού και στα συνοδευτικά με αυτήν έργα σημειώνουμε ενδεικτικά, μεταξύ άλλων, τις σωστικές ανασκαφές στην περιοχή της Φραγκοκκλησιάς Χαλανδρίου, στο ναό της Αγίας Θέκλας στον Σταυρό[6], στον κοιμητηριακό ναό στη θέση Πισπίρη Χαλανδρίου, που έδωσαν πλούσιο υλικό της βυζαντινής και υστεροβυζαντινής κυρίως περιόδου, καθώς και τις ανασκαφές στην περιοχή του μεταβυζαντινού ναού των Αγίων Πέτρου και Παύλου στα Σπάτα[7]. Εδώ, λόγω της κατασκευής του δυτικού αεροδιαδρόμου του Διεθνούς Αερολιμένος Αθηνών, το μνημείο μετατοπίστηκε 350 μ. περίπου δυτικότερα. Αποκαλύφθηκε εκτεταμένο νεκροταφείο γύρω από το ναό με χρήση από τον 11ο αι. μ.Χ. έως και τους μεταβυζαντινούς χρόνους[8]

3. Ανακοίνωση της υπογράφουσας σε Συμπόσιο του ΣΕΑ με θέμα *Το παρόν και το μέλλον των μνημείων μας. Πολιτιστική κληρονομιά και Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης: Η προσφορά της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας στην κοινωνία των Πολιτών. Θεσσαλονίκη 2-4 Δεκεμβρίου 2005* (Λεύκωμα υπό έκδοση από τον ΣΕΑ).

4. Ν. Δεληνικόλας - Β. Βέμη. Η Αγία Παρασκευή Χαλκίδας. Ένα βενετικό πρόγραμμα ανοικοδόμησης το 13ο αιώνα, στο *Βενετία - Εύβοια. Από τον Εγρίπο στο Νεγροπόντε*, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας. Εταιρεία Ευβοϊκών Σπουδών, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Βενετία - Αθήνα 2006, σ. 229-266.

5. N. Delinikolas - A. Miltiadou-Fezans - H. Tsofopoulou-Ghini, The Adventures of the Pantanassa Church in Athens through the Centuries, *Proceedings of the International Conference on the Occasion of the 30th Anniversary of the Raymand Lemaire*. International Center for Conservation (1976-2006), Leuven, May 22-25, 2006, Conservation in changing Societies, Leuven 2006, σ. 417-424.

6. Αικ. Παντελίδου-Αλεξιάδου, Ανασκαφές περιοχής Φραγκοκκλησιάς, *Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 217-222. Η ίδια, Αποκάλυψη ερειπίων της Φραγκοκκλησιάς στη Λεωφόρο Πεντέλης στο Χαλάνδρι. Ερείπια Αγροτικού Συγκροτήματος στη Λεωφόρο Πεντέλης, Ανασκαφή στο εσωτερική και στον προαύλιο χώρο του ναού της Αγίας Θέκλας, στο *Αττικής Οδού Περιήγηση*, Αθήνα 2005, σ. 105-111, 147-155.

7. Ε. Γκίνη-Τσοφοπούλου, Ανασκαφή στην περιοχή του ναού των Αγίων Πέτρου και Παύλου, *Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 204-213. Η ίδια, Τα Μεσόγεια από την επικράτηση του Χριστιανισμού έως την Οθωμανική Κατάκτηση, στο *Μεσογαία, Ιστορία και Πολιτισμός των Μεσογείων Αττικής*, Διεθνής Αερολιμήν Αθηνών «Ελευθέριος Βενιζέλος» (εκδ.), Αθήνα 2001, σ. 168.

8. P. Tritsaroli - E. Gini-Tsofopoulou, A Bioarchacological Approach to the Byzantine Cemetery of Spata (Attica Greece), XIth-XIVth century A.D.,

και κατάλοιπα οικιστικών λειψάνων από τη πρωτοβυζαντινή μέχρι την υστεροβυζαντινή περίοδο. Τα κτιριακά κατάλοιπα, όπως προκύπτει και από τα κινητά ευρήματα, είναι αγροτικού χαρακτήρα και συνδέονται με την εκτεταμένη εκμετάλλευση της γης της εύφορης αυτής περιοχής των Μεσογείων.

Στο νομό Βοιωτίας στα μεγάλα έργα εντάσσεται η διαπλάτυνση της Εθνικής οδού στον κόμβο Ακραιφνίου, όπου τα αρχαιολογικά ευρήματα ήταν σημαντικά, καθώς τεκμηριώνουν τη μακραίωνη ζωή της περιοχής από τους γεωμετρικούς χρόνους έως τα τέλη του 13ου αι. μ.Χ. Εξαιρετικό ενδιαφέρον, εκτός των λειψάνων πρωτοβυζαντινού οικισμού και του σύγχρονου με αυτόν νεκροταφείου, παρουσιάζουν τα ερείπια του τρίκογχου ναού του Αγίου Βασιλείου, μεσοβυζαντινών χρόνων, τα οποία στερεώθηκαν και αναδείχθηκαν από την 1η ΕΒΑ, σύμφωνα με εγκεκριμένη από το ΥΠΠΟ μελέτη του ΥΠΕΧΩΔΕ[9].

Στις δράσεις της Εφορείας στο πλαίσιο των ετήσιων προγραμματισμών εγγράφεται μεγάλος αριθμός ανασκαφικών ερευνών, σωστικού χαρακτήρα (55 στο νομό Αττικής, 25 στο νομό Βοιωτίας, 20 στο νομό Εύβοιας, τέσσερις στο νομό Φωκίδας), στερέωση, συντήρηση, ευπρεπισμός των μνημείων, καταγραφές, συντήρηση αρχαιολογικών ευρημάτων, τοιχογραφιών και εικόνων, εκθέσεις-επανεκθέσεις, έκδοση ενημερωτικών φυλλαδίων. Ο οικοδομικός έλεγχος για την προστασία κηρυγμένων οικισμών (Κύθηρα, Σκύρος και νησιά Αργοσαρωνικού), του περιβάλλοντος των μνημείων (π.χ. οικισμός βόρεια του αρχαιολογικού χώρου των Μεγάρων) και του ιστορικού κέντρου της Αθήνας και της Χαλκίδας απορρόφησε μεγάλο μέρος της δραστηριότητας της Εφορείας· το κύριο πρόβλημα εστιάζεται στο γεγονός ότι δεν υπάρχει το στοιχειώδες σε αριθμό ειδικευμένο προσωπικό (αρχιτέκτονες, φύλακες) για τις επί καθημερινής βάσεως απαιτούμενες αυτοψίες, ώστε να εξασφαλίζεται η σωστή προστασία, σύμφωνα με τις εγκρίσεις του ΥΠΠΟ. Στη Χαλκίδα υπογραμμίζουμε την ιδιαίτερα θετική εξέλιξη που είχαμε στο ιστορικό κέντρο (το Κάστρο) με την κατεδάφιση του τσιμέντινου συγκροτήματος των οινοδεξαμενών, που εφάπτονταν στη βόρεια και τη δυτική πλευρά της οικίας του Ενετού Βαΐλου, δυτικά της Αγίας Παρασκευής. Ο «εναγκαλισμός» των οινοδεξαμενών με το μνημείο εδώ και δεκαετίες προκαλούσε αποτροπιασμό. Το έργο αυτό τελεσφόρησε με απαλλοτρίωση από το Δήμο Χαλκιδέων, χάρη στη συνεργασία του δημάρχου με την 1η ΕΒΑ και το ενδιαφέρον που προσωπικά επέδειξε.

Ο ελεύθερος κοινόχρηστος χώρος που προέκυψε αναδεικνύεται σε πλατεία, με ειδική σήμανση των παλαιών κτισμάτων της ιστορικής αυτής περιοχής, όπως προκύπτει από τον πρώτο πολεοδομικό χάρτη της Χαλκίδας του 19ου αιώνα.

Μνεία αξίζει να γίνει για το ακανθώδες θέμα της προστασίας του οικισμού της Ύδρας, που προέκυψε με την επαναφορά του Αργοσαρωνικού στην 1η ΕΒΑ, όπως προαναφέρθηκε. Εδώ συγκροτήθηκε ομάδα εργασίας από αρχαιολόγο και αρχιτέκτονα, έγινε αεροφωτογράφηση τον Ιούλιο του 2004, προκειμένου να αποτυπωθεί η επικρατούσα κατάσταση στο δομημένο και μη περιβάλλον και να μελετηθούν λύσεις στα προβλήματα που έχουν σωρευθεί από τις αλλεπάλληλες τα τελευταία 20 χρόνια παλινδρομήσεις, όσον αφορά στο φορέα προστασίας του οικισμού, δηλαδή άλλοτε μεταξύ ΥΠΠΟ και ΥΠΕΧΩΔΕ και άλλοτε μεταξύ περιφερειακών υπηρεσιών του ΥΠΠΟ (1η ΕΒΑ, 2η ΕΒΑ κτλ.).

Τη χρονική περίοδο 2001-2004 προτεραιότητα δόθηκε στην εκπόνηση μελετών, στη λήψη άμεσων μέτρων προστασίας και στην υλοποίηση στερεωτικών εργασιών για τη διάσωση σεισμόπληκτων ή υπό κατάρρευση από διάφορα αίτια μνημείων στους νομούς Αττικής (π.χ. μνημεία Αχαρνών, Πάρνηθας, Μεγάρων, Κυθήρων), Εύβοιας, στη Σκύρο (π.χ. Λαογραφικό Μουσείο-οικία Μ. και Α. Γιαλούρη, Άγιος Κωνσταντίνος στην περιοχή Brooke) και στο νομό Φωκίδας. Σε πολλές περιπτώσεις ήλθαν στο φως νέα στοιχεία που οδηγούν στην αναχρονολόγηση μνημείων ή εντοπίστηκαν άγνωστα βυζαντινά μνημεία, ακόμη και στο νομό Αττικής (όπως οι Ταξιάρχες στον Κορυδαλλό, ο Άγιος Νικόλαος στην Πέτρα Βαρυμπόμπης κ.ά.).

Επίσης, σημαντικό έργο επιτελέστηκε με τη συνεργασία και συγχρηματοδότηση άλλων φορέων, όπως η Αττικό Μετρό (π.χ. Παντάνασσα στο Μοναστηράκι της Αθήνας), η Αττική οδός (Αγία Θέκλα στον Σταυρό Αττικής), η Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (αποκατάσταση σεισμόπληκτου από το 1981 ναού της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στο Αλεποχώρι Μεγαρίδος), καθώς και άλλες εκκλησιαστικές και τοπικές αρχές.

Η Αρχιεπισκοπή Αθηνών με τις άοκνες προσπάθειες του πρωτοπρεσβύτερου πατρός Θωμά Συνοδινού συνέβαλε τα μέγιστα στον τομέα της αποκατάστασης και ανάδειξης μνημείων της Αθήνας, όπως ο περικαλ-

14th International Antropological Congress, EAA Komotini (Greece), 2004. P. Tritsaroli, *Pratiques funéraires en Crèce centrale à la période Byzantine, analyse à partir des données archéologiques et biologiques*, Thèse de doctorat, Musée national d'Histoire naturelle, Paris 2006, τόμοι 2, σελίδες 697.

9. Χ. Κοιλάκου, Ανασκαφική έρευνα στον Κόμβο Ακραιφνίου, *Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 214-216. Η ίδια, *ΑΔ* 52 (1997): Χρονικά, σ. 123-128.

λής ναός της Παναγίας Γοργοεπηκόου στην πλατεία Μητροπόλεως, το «Ρηνάκι» της Πλάκας επί της οδού Ναυάρχου Νικοδήμου και το μεταβυζαντινό αρχοντικό επί της οδού Αδριανού 96, γνωστό ως οικία Μπενιζέλων - Αγίας Φιλοθέης.

Η Εφορεία συνεργάστηκε με τη ΔΒΜΜ για την εκπόνηση προγράμματος επισκεψιμότητας των βυζαντινών μνημείων του ιστορικού κέντρου της Αθήνας και επεξεργάστηκε προτάσεις της ΕΑΧΑ, για την υλοποίηση του έργου, ενόψει και των Ολυμπιακών αγώνων.

Σημαντικές αρχαιολογικές πληροφορίες αντλήσαμε από τη συνεργασία μας με ξένες αρχαιολογικές σχολές και ινστιτούτα σε προγράμματα επιφανειακών ερευνών στην Αττική, τη Βοιωτία, την Εύβοια και τα Κύθηρα. Στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών για τον εμπλουτισμό των συλλογών του παραδόθηκαν με μακροχρόνιο δανεισμό σύμφωνα με γνωμοδότηση του ΚΑΣ (ΥΠΠΟ/ΓΔΑ/ΑΡΧ/Β2/Φ21-ΒΥΖ/2642/143/15-1-2003) δεκάδες συντηρημένα αρχαιολογικά ευρήματα (κυρίως αγγεία, κοσμήματα, χάλκινα σκεύη) από ανασκαφές στους νομούς Αττικής, Βοιωτίας, Εύβοιας, με σκοπό την παρουσίασή τους στη μόνιμη έκθεση του Μουσείου.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Η 1η ΕΒΑ συμμετείχε σε σειρά εκθέσεων με εικόνες και τοιχογραφίες από τα Κύθηρα, καθώς και με ευρήματα ανασκαφών, όπως «Ώρες Βυζαντίου - Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο» (Θεσσαλονίκη, Λευκός Πύργος 2001-2002), «Ιεροτελεστία και Πίστη. Βυζαντινή Τέχνη και Θεία Λειτουργία» (Μελβούρνη, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, Ρόδος, 2000-2001), «Όψεις της Καθημερινής Ζωής στο Βυζάντιο» (Μαδρίτη, Λισσαβώνα, 2003).

Στη μονή Οσίου Λουκά, η μόνιμη έκθεση της συλλογής γλυπτών στην αναστηλωμένη βυζαντινή Τράπεζα απέκτησε πλούσιο εποπτικό υλικό και επεξηγηματικές πινακίδες για την καλύτερη προσέγγιση και κατανόηση της προέλευσης και καλλιτεχνικής αξίας των γλυπτών από τους επισκέπτες, με δυνατότητα περαιτέρω συμπλήρωσης και ανανέωσης.

Στην ενημέρωση των πολιτών για το έργο που επιτελεί η Υπηρεσία στόχευαν διάφορες φωτογραφικές εκθέσεις με πλούσιο εποπτικό υλικό και έκδοση ενημερωτικών φυλλαδίων που οργάνωσε η Εφορεία, όπως π.χ. στη Θήβα (μόνιμη έκθεση στο Πνευματικό Κέντρο σε συνεργασία με τη Θ΄ ΕΠΚΑ) παρουσιάστηκαν οι ανασκαφικές έρευνες παράλληλα με την ιστορία της πόλης, ενώ στη Σκύρο (Δημαρχείο) η έκθεση είχε ως θέμα: «Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά Μνημεία της Σκύρου. Το έργο της 1ης ΕΒΑ». Η έκθεση της Σκύρου παρουσιάστηκε εν συνεχεία στη Χαλκίδα, στον αναστηλωμένο Δυτικό Προμαχώνα του Φρουρίου Καράμπαμπα, εγκαινιάζοντας με αυτό τον τρόπο την πολιτιστική του χρήση. Συμμετείχε επίσης η ΙΑ΄ ΕΠΚΑ με τη φωτογραφική έκθεση «Το Αιγαίο των νομισμάτων».

Η 1η ΕΒΑ παρουσίασε στην έκθεση που οργανώθηκε στο Επταπύργιο Θεσσαλονίκης με την ευκαιρία της αρχαιολογικής συνάντησης «Τα Κάστρα της Ελλάδος» στο Επταπύργιο Θεσσαλονίκης (14-16 Δεκεμβρίου 2001) πινακίδα με χάρτη στον οποίο σημειώθηκαν όλες οι οχυρώσεις που υπάγονται στη χωρική αρμοδιότητά μας[10]. Βεβαίως, είχε προηγηθεί λεπτομερής αποδελτίωση και τεκμηρίωση από πλευράς βιβλιογραφίας, καθώς και αυτοψίες σε ορισμένες περιπτώσεις. Στο εγχείρημα αυτό η συμβολή των νέων αρχαιολόγων της Εφορείας Ρ. Πούλη, Μ. Γκάτη και Μ. Παπαδημητρίου ήταν σημαντική.

Η Εφορεία, λόγω της εμπλοκής της με τα Μεγάλα Έργα, μετείχε επίσης στην έκθεση που οργανώθηκε στο Επταπύργιο Θεσσαλονίκης κατά την αρχαιολογική Συνάντηση Εργασίας με θέμα «Αρχαιολογικές Έρευνες και Μεγάλα Δημόσια Έργα» (18-20 Σεπτεμβρίου 2003). Στις τρεις πινακίδες, που συντέθηκαν, παρουσιάστηκαν με συνοπτικό αλλά εύληπτο τρόπο (κείμενα, σχέδια, φωτογραφίες κτλ.) τα πορίσματα των ανασκαφών που διενεργήθηκαν στους χώρους εκτέλεσης των μεγάλων έργων. Συνεργάστηκαν με ζήλο οι αρχαιολόγοι Αν. Παναγοπούλου, Αικ. Αβραμίδου, Ε. Ζωγράφου και η γραφίστρια Ν. Σέρρα με την καθοδήγηση της υπογράφουσας, της Χ. Κοιλάκου και της Αικ. Παντελίδου.

ΚΑΤΑΓΡΑΦΕΣ

Σκύρος

Μετά τους καταστροφικούς σεισμούς που έπληξαν τη Σκύρο το καλοκαίρι του 2001, με την ευκαιρία της διενέργειας αυτοψιών για την αποτίμηση των ζημιών που προκλήθηκαν στα μνημεία, αποφασίστηκε να γίνει ταυτόχρονα και μια συνολική καταγραφή του μνημειακού πλούτου του νησιού. Το έργο είναι σημαντικό, αφού είναι η πρώτη φορά που γίνεται προσπάθεια να χαρτογραφηθούν τα βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία της Σκύρου και να τεκμηριωθούν από αρχαιολογικής πλευράς, ως προς την αρχιτεκτονική, το ζωγραφικό και γλυπτικό τους διάκοσμο, καθώς και τα κινητά κειμήλια που

10. Ε. Γκίνη-Τσοφοπούλου - Αικ. Παντελίδου - Χ. Κοιλάκου, Επισκόπηση των οχυρωματικών έργων στη Στερεά, Εύβοια, Σκύρο και Κύθηρα, 4ος-15ος αι. μ.Χ., *Αρχαιολογική Συνάντηση «Τα Κάστρα της Ελλάδος», Θεσσαλονίκη, Επταπύργιο, 2001* (Περιλήψεις Ανακοινώσεων).

διαθέτουν. Απώτερος σκοπός αυτής της προσπάθειας μετά την ολοκλήρωση της τεκμηρίωσης και μελέτης των μνημείων είναι η έκδοση σχετικού λευκώματος, που θα περιλαμβάνει και τα νεότερα στοιχεία τα οποία θα προκύψουν από τις εκτελούμενες εργασίες.

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ

Επανέκθεση γλυπτών στο Φρούριο Καράμπαμπα Χαλκίδας

Το έργο χρηματοδοτείται από την Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ. Ο πυρήνας της συλλογής των γλυπτών της Χαλκίδας, που είχε αρχικά συγκροτηθεί στο Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλης, μεταφέρθηκε τελικά στο Τζαμί της Χαλκίδας, όπου και συνεχώς εμπλουτίζεται με νέα ευρήματα. Αν και η πρόθεση και ο σχεδιασμός παλαιότερα ήταν η επανέκθεση των γλυπτών να γίνει στο Τζαμί, τελικώς επιλέχθηκε ως καταλληλότερος χώρος ο Δυτικός Προμαχώνας του Φρουρίου Καράμπαμπα, που αποκαταστάθηκε σε συνεργασία με το Δήμο Χαλκίδας στο πλαίσιο της συνολικής στερέωσης και ανάδειξης του Κάστρου. Έχουν ολοκληρωθεί οι εργασίες τεκμηρίωσης και συντήρησης, βάσει επιλογής του υλικού από θεματολογικής και χρονολογικής πλευράς, ολοκληρώνεται δε η μουσειολογική και μουσειογραφική μελέτη.

Η προς έκθεση συλλογή των γλυπτών περιλαμβάνει απλά αρχιτεκτονικά μέλη, ανάγλυφα από τον αρχιτεκτονικό διάκοσμο εκκλησιαστικών και κοσμικών κτιρίων, επιγραφές, θυρεούς και ταφικά ανάγλυφα ιδιαίτερης ιστορικής σημασίας και καλύπτει μακρά χρονική περίοδο από τους πρώιμους χριστιανικούς χρόνους μέχρι τον 19ο αιώνα.

Η ιδιαίτερη αρχιτεκτονική και δομητική μορφή του Δυτικού Προμαχώνα (κάτοψη επταγώνου με κανονιοθυρίδες στις έξι πλευρές και δύο ομόκεντρους θολωτούς διαδρόμους στο εσωτερικό, που περιβάλλουν δεξαμενή στον πυρήνα του κτίσματος) προσφέρεται για την ανάδειξη των γλυπτών, ενώ ταυτόχρονα ο επισκέπτης ανερχόμενος στο δώμα του προμαχώνα έχει την ευκαιρία να απολαύσει τη θέα προς την πόλη και τον Εύριπο, ανακαλώντας το παρελθόν της Καστροπολιτείας.

ΕΛΕΝΗ ΓΚΙΝΗ-ΤΣΟΦΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΝΑΣΤΗΛΩΤΙΚΕΣ - ΣΤΕΡΕΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΜΕΛΕΤΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

ΝΟΜΟΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ

Σχηματάρι

Ναός Αγίου Ιωάννου Προδρόμου

Με δαπάνη του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου του Ιερού Ναού Παμμεγίστων Ταξιαρχών Σχηματαρίου εκπονήθηκε μελέτη στερέωσης, συντήρησης και ανάδειξης του παραπάνω βυζαντινού ναού και κατά το 2002-2003 εκτελέστηκαν οι προτεινόμενες σε αυτήν εργασίες, μετά από σχετική έγκριση του ΥΠΠΟ. Παρ' όλο που και κατά το παρελθόν είχαν γίνει εκτεταμένες στερεωτικές εργασίες[11], νέες καταπονήσεις από τους σεισμούς του 1981 και του 1999 επέβαλαν αποτελεσματικότερες επεμβάσεις. Μετά την αποξήλωση των νεωτερικών επιχρισμάτων και αρμολογημάτων, έγινε ενίσχυση των τοίχων και της θολοδομίας με ενέματα και συρραφές των ρηγματώσεων και με διάφορα συστήματα ενισχύσεως (τυφλά αγκύρια, ελκυστήρες κτλ.). Έγινε ανακατασκευή της επικαλύψεως των στεγών με τα υπάρχοντα αλλά και νέα όμοιου τύπου χειροποίητα κεραμίδια. Κατασκευάστηκαν επίσης νέα κουφώματα. Τέλος, για την ανάδειξη του ναού που είναι κοιμητηριακός, απομακρύνθηκαν, μετά από αίτημα της Εφορείας προς το Δήμο, οι τάφοι που βρίσκονταν στο άμεσο περιβάλλον του (Εικ. 1).

Με αφορμή τις εργασίες αυτές εξετάστηκε και το κεραμικό υλικό προερχόμενο από τις παλαιές ανασκαφικές έρευνες και διαπιστώθηκε ότι ανήκει στο β΄ μισό του 12ου και στις αρχές του 13ου αιώνα, όπου πρέπει να τοποθετηθεί και η ανέγερση του ναού.

Ταγάρα

Ναός Αγίου Πολυκάρπου

Ολοκληρώθηκαν το 2002 στο παραπάνω βυζαντινό μνημείο οι αναστηλωτικές εργασίες με την αποκατάσταση του παραθύρου της κόγχης του ιερού[12]. Είναι δίλοβο με τοξωτό πλαίσιο που έφερε κουφικό διάκοσμο με δισέψιλον εναλλάξ κεραμιδί και λευκά, ελάχιστα από τα οποία διατηρήθηκαν. Αφού έγινε απομάκρυνση των νε-

11. *ΑΔ* 20 (1965): Χρονικά, σ. 247-252, Πίν. 302-308α.

12. Για τις προηγούμενες εργασίες, βλ. *ΑΔ* 52 (1997): Χρονικά, σ. 109, Πίν. 51α, β και 53 (1998): Χρονικά, σ. 94, Σχέδ. 1.

Εικ. 1. Σχηματάρι. Ναός Αγίου Ιωάννου Προδρόμου. Άποψη από ΒΔ.

ότερων κονιαμάτων, στερεώθηκαν με εμποτισμούς τα αρχικά και έγινε συμπλήρωση του κουφικού διακόσμου με ακριβή αντίγραφα των παλαιών δισέψιλον.

Ύπατο

Μονή Σαγματά

Σύμφωνα με μελέτες εγκεκριμένες από το ΥΠΠΟ και με δαπάνη της μονής έγιναν οι ακόλουθες εργασίες στο καθολικό κατά τα έτη 2002-2004. Αποκατάσταση των τρούλων του κυρίως ναού και του εξωνάρθηκα και επισκευές του ψευδοτρούλου της λιτής και του κωδωνοστασίου. Ανακεράμωση με νέα χειροποίητα κεραμίδια και εγκατάσταση συστήματος ελκυστήρων στη στάθμη γενέσεως της θολοδομίας.

Κατά τη διάρκεια των εργασιών προέκυψαν νέα στοιχεία για τη μορφή του τυμπάνου του τρούλου, που είχε καταπέσει από σεισμό το 1914[13]. Μετά την αποξήλωση, μάλιστα, νεότερων πεζουλιών και κλιμάκων στον περίβολο της μονής βρέθηκαν και αυθεντικά αρχιτεκτονικά μέλη του τρούλου, τα οποία και ενσωματώθηκαν στη νέα τοιχοποιία από πωρόλιθο παρόμοιο με τον αρχικό.

Έγινε επίσης συντήρηση και αποκατάσταση των ανοιγμάτων. Για την αναστήλωση των θυρωμάτων στη νότια θύρα της λιτής και στη βόρεια και νότια θύρα του δυτικού τοίχου του καθολικού χρησιμοποιήθηκαν τα σωζόμενα στη συλλογή γλυπτών της μονής τμήματα. Στα παράθυρα έγινε τοποθέτηση διάτρητων διαφραγμάτων και στις θύρες ανακατασκευή ξύλινων κουφωμάτων όμοιων με τα υπάρχοντα στον εξωνάρθηκα. Στην ξύλινη θύρα επικοινωνίας μεταξύ εξωνάρθηκα και νάρθηκα, που φέρει εγχάρακτη επιγραφή *ΑΨΞΓ* (=1763), έγινε μόνο συντήρηση.

Ακολούθησε η αποξήλωση των σαθρών εσωτερικών επιχρισμάτων του ναού του όψιμου 19ου και 20ού αιώνα με την παρουσία συντηρητή της Εφορείας. Τα ελάχιστα σπαράγματα τοιχογραφιών που αποκαλύφθηκαν έχουν μόνο διακοσμητικά θέματα, τα οποία θα μπορούσαν να αποδοθούν στο 13ο αιώνα. Μετά τον καθορισμό των ορίων τους και το στεφάνωμά τους με υδραυλικό κονίαμα κατασκευάστηκαν νέα επιχρίσματα.

Εκτός από τις εργασίες που αναφέρθηκαν, είχαν προηγηθεί στο χώρο της μονής και άλλες, για τις οποίες οι σχετικές μελέτες υποβλήθηκαν μετά την αποπεράτωσή τους. Πρόκειται για το νέο ναό που χτίστηκε στη θέση προϋπάρχοντος κτίσματος του 1974 για να συμπεριλάβει τον καμαροσκεπή τάφο του ιδρυτή της μονής Οσίου Κλήμεντα, νότια και εξωτερικά του περιβόλου της. Είναι μια τολμηρή για εκκλησιαστικό κτίσμα αρχιτεκτονική σύνθεση, που η άμεση γειτνίασή της με τη βυζαντινή μονή προκαλεί αρνητικά σχόλια. Όμοιας αντίληψης είναι και το νέο κτίριο που κατασκευάστηκε στο νοτιοδυτικό άκρο του συγκροτήματος της μονής στη θέση του «Πύργου», όπως είχε χαρακτηρίσει ο Ορλάνδος το ερειπωμένο κτίριο που προϋπήρχε εδώ[14].

Η κατεδάφισή του χωρίς την απαραίτητη έγκριση δεν μας επέτρεψε να διαπιστώσουμε εάν επρόκειτο για αρχικό κτίσμα ή μεταγενέστερη προσθήκη, πιθανώς των χρόνων της τουρκοκρατίας. Το νέο κτίριο κατασκευάστηκε μεγαλύτερο, ώστε να εξυπηρετήσει τις νέες χρήσεις του: μουσείο στο πατάρι και αίθουσα συγκεντρώσεων κάτω. Οι εργασίες δεν ολοκληρώθηκαν μετά την επέμβασή μας και έχει γίνει πρόταση στο ΥΠΠΟ για να εκτεθούν στο χώρο αυτό, εκτός από τα λειτουργικά σκεύη, ιερατικά άμφια και εικόνες κυρίως του 19ου και 20ού αιώνα και της ιδιαίτερα αξιόλογης συλλογής γλυπτών της μονής, που σήμερα βρίσκεται αποθηκευμένη σε εντελώς ακατάλληλες συνθήκες σε κάποιο κελλί.

Έχει γίνει ήδη η καταγραφή όλων των εκκλησιαστικών αντικειμένων και των αρχιτεκτονικών μελών, που ανέρχονται περίπου σε 150 τεμάχια[15]. Επιπλέον, έγινε προσπάθεια για την ταύτιση και αποκατάσταση μελών

13. Για τη μορφή του πριν από την κατάρρευση, βλ. Σ. Βογιατζής, Παρατηρήσεις στην οικοδομική ιστορία της Μονής Σαγματά στη Βοιωτία, *ΔΧΑΕ* ΙΗ΄ (1995), σ. 46-49, εικ. 8.

14. Α. Ορλάνδος, Η εν Βοιωτία μονή του Σαγματά, *ABME* 7 (1951), σ. 72-110.

15. Με την καταγραφή ασχολήθηκαν οι αρχαιολόγοι Μ. Γκάτη και Ε. Βολτυράκη και η αρχιτέκτων Σ. Μελισσού.

δύο τουλάχιστον τέμπλων, τροποποιώντας παλαιότερη πρόταση[16].

Ακραίφνιο

Ναός Αγίου Βασιλείου

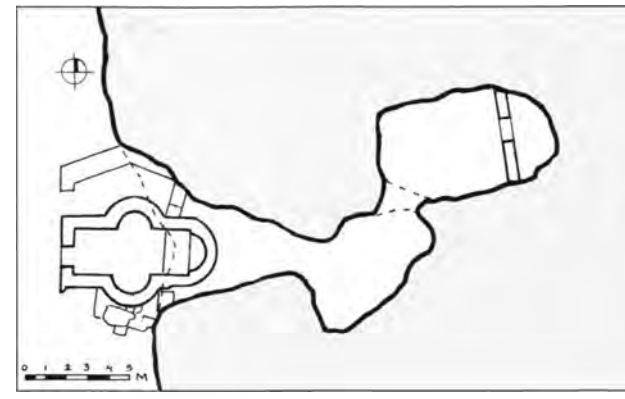
Ο ερειπωμένος αυτός ναός[17], που αποκαλύφθηκε κατά τη διάρκεια των εργασιών διαπλάτυνσης της Ε.Ο. Αθηνών-Λαμίας, παρουσίαζε τοπικές ρηγματώσεις, παραμορφώσεις των τοίχων και χαλάρωση της δομής τους εξαιτίας της διαβροχής τους από τα όμβρια και της βλάστησης. Με συνεργείο της Εφορείας πραγματοποιήθηκε το 2003 επισκευή των ρωγμών με βαθύ αρμολόγημα, τοπική καθαίρεση και ανακατασκευή της τοιχοποιίας σε περιοχές που κρίθηκε απαραίτητο, ανακατασκευές των αρμολογημάτων με διατήρηση των παλαιών, όπου σώζονταν, καθαρισμός της επιφάνειας των τοίχων από το χώμα και τις ρίζες των φυτών και βαθύ αρμολόγημα και τοπικές επιδιορθώσεις στο δάπεδο. Κατά τις τελευταίες αυτές εργασίες βρέθηκε ένα νόμισμα εποχής Κομνηνών και μία χάλκινη λαβή σκεύους.

Υπολείπεται η διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου σύμφωνα με εγκεκριμένη μελέτη.

Θήβα

Οδός Αναπαύσεως και Πουλιοπούλου (οικόπεδο πρώην ιδιοκτησίας Τζουμάνη)

Σε ανασκαφική έρευνα που είχε διενεργηθεί κατά το 1989-1990 στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκαν τα ερείπια ναού με επιμελημένη τοιχοποιία στην οποία έχουν χρησιμοποιηθεί ειργασμένοι δόμοι σε β΄ χρήση και ογκώδη αρχιτεκτονικά μέλη, προερχόμενα πιθανότατα από το γειτονικό ναό του Ισμηνίου Απόλλωνα. Στο εσωτερικό του κεντρικού κλίτους, που σώζεται σχεδόν ακέραιο, αλλά και στα πλάγια και δυτικά αποκαλύφθηκαν τάφοι κιβωτιόσχημοι, καμαροσκεπείς και κεραμοσκεπείς, που χρονολογούνται στον 11ο και 12ο αιώνα. Το οικόπεδο απαλλοτριώθηκε το 1991. Το 1995 μεταφέρθηκε εδώ και τοποθετήθηκε προσωρινά πάνω στο δυτικό τμήμα του ναού ένας τοιχογραφημένος καμαροσκεπής τάφος, που αποσπάστηκε από το οικόπεδο κληρονόμων Νερούτσου.

Εικ. 2. Κωπαΐδα. Ναός Αγίου Βλασίου και σπηλαιώδης ναός Ζωοδόχου Πηγής. Κάτοψη.

Από συνεργείο της Εφορείας έγιναν το 2001 στερεωτικές εργασίες στο ανατολικότερο τμήμα του ναού και στους τάφους που εφάπτονται του νότιου τοίχου του. Κατά την αφαίρεση επιχώσεων σε αυτή την πλευρά αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου με κατεύθυνση Α.-Δ., σχεδόν παράλληλο με το νότιο τοίχο, αλλά σε ψηλότερη στάθμη. Στην επιφάνειά του βρέθηκε ζεύγος χάλκινων ενωτίων 6ου-7ου αιώνα και μία φόλλις του Λέοντος ΣΤ΄ του Σοφού.

Οι εργασίες στερέωσης στο δυτικό τμήμα του ναού θα πραγματοποιηθούν, όταν ο προερχόμενος από το οικόπεδο κληρονόμων Νερούτσου καμαροσκεπής τάφος μεταφερθεί στο νοτιοανατολικό τμήμα του οικοπέδου, σύμφωνα με εγκεκριμένη μελέτη διαμόρφωσης του μικρού αυτού αρχαιολογικού χώρου.

Κωπαΐδα

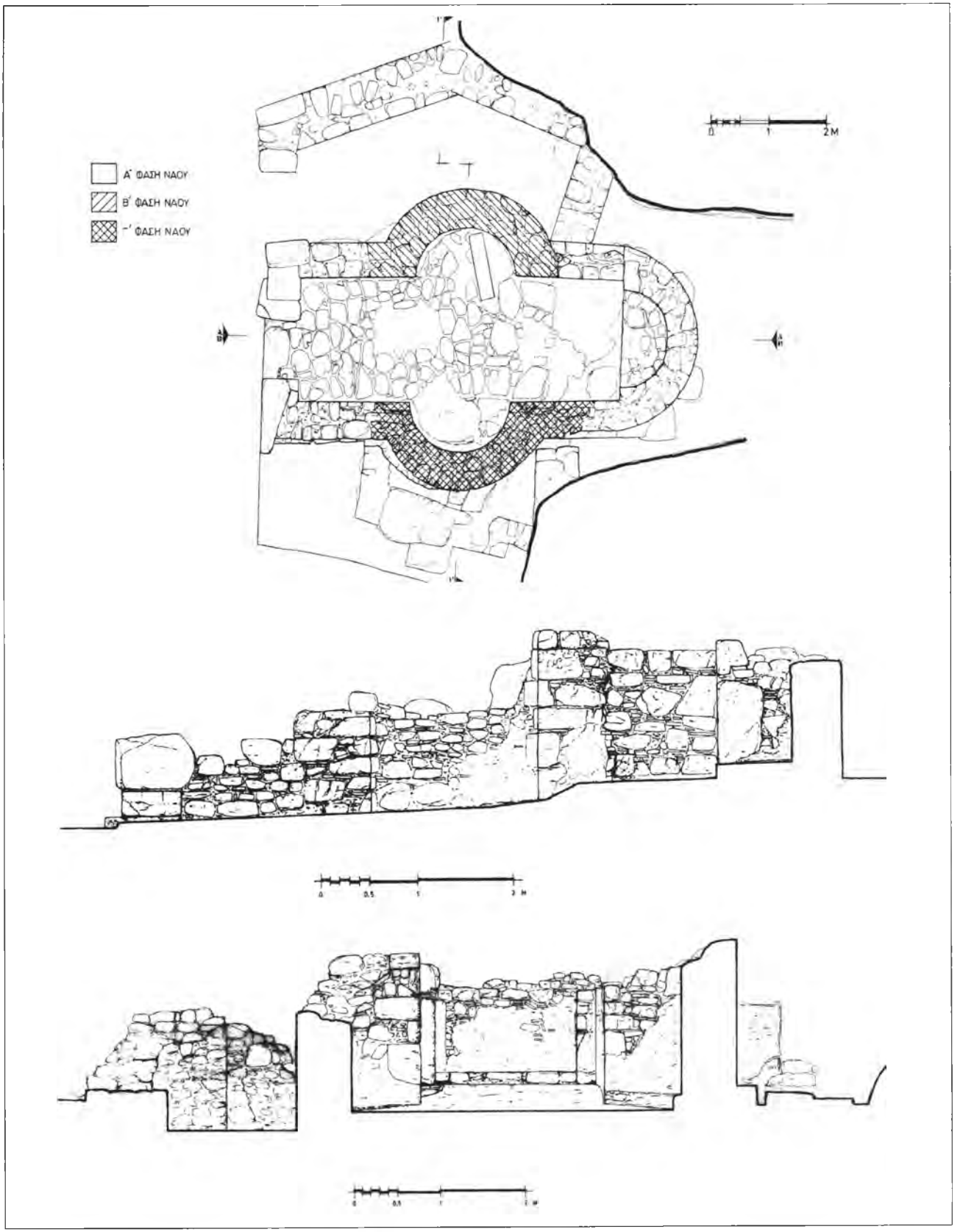
Ναός Αγίου Βλασίου

Βρίσκεται στο δρόμο που ενώνει το Ακραίφνιο με την Αλίαρτο και σε απόσταση 9 χλμ. από την τελευταία, στην είσοδο του σπηλαιώδους ναού της Ζωοδόχου Πηγής[18] (Εικ. 2). Είναι τρίκογχος και διακρίνονται τρεις τουλάχιστον κατασκευαστικές φάσεις ή επιδιορθώσεις (Εικ. 3), καθώς και δύο στρώματα τοιχογράφησης, που η κακή διατήρησή τους δεν παρέχει καμία ένδειξη για τη χρονο-

16. Σ. Βογιατζής, Ο γλυπτός διάκοσμος της Μονής Σαγματά στη Βοιωτία, *ΑΔ* 51-52 (1996-1997): Μελέτες, σ. 303-332.

17. Βλ. *ΑΔ* 52 (1997): Χρονικά, σ. 125, 127-128, Σχέδ. 14, Πίν. 58δ, 59α-δ.

18. *ΑΔ* 51 (1996): Χρονικά, σ. 73. Εκεί αναφέρεται ένας ερειπωμένος τρίκογχος ναός και το όνομα του Αγίου Βλασίου αποδίδεται εναλλακτικά στο σπηλαιώδη ναό της Ζωοδόχου Πηγής. Η πληροφορία όμως ότι ένας ενεπίγραφος δόμος με το όνομα *ΚΑΦΙSODOTA* ήταν εντοιχισμένος στον Άγιο Βλάσιο στο Ακραίφνιο συμβάλλει στην απάλειψη της σύγχυσης βλ. A.R. Rangabé, *Antiquités Helléniques*, Athènes 1842, τ. ΙΙ, σ. 12, αριθ. 363.

Εικ. 3. Κωπαΐδα. Ναός Αγίου Βλασίου. Κάτοψη, τομές.

λόγησή τους. Η αρχική ίδρυσή του, πάντως, αν κρίνουμε από τμήμα της τοιχοποιίας (τομή Α-Α), πρέπει να ανήκει στους μεσοβυζαντινούς χρόνους. Η αποσάθρωση των υλικών δομής, οι ρίζες της συκιάς που υπήρχε ανατολικά της κεντρικής κόγχης και επανειλημμένες λαθρανασκαφές στο λιθόστρωτο δάπεδο του ναού επέβαλαν, στις αρχές του 2002, την επέμβαση της υπηρεσίας για τη στερέωση του μνημείου, την επανατοποθέτηση μεγάλων δόμων σε β΄ χρήση, που είχαν καταπέσει, και την ανακατασκευή του δαπέδου. Η συμπλήρωση των τοιχοποιών οριοθετήθηκε με την επίστρωση φύλλων μολύβου.

Παράλληλα, πραγματοποιήθηκαν εργασίες αποχωμάτωσης περιμετρικά, κατά τις οποίες αποκαλύφθηκαν βόρεια και νότια του ναού κατάλοιπα παλαιότερων τοίχων, που εισχωρούν κάτω από τη θεμελίωσή του.

Κατά τις εργασίες αυτές βρέθηκε βόρεια, εξωτερικά του ναού, ένα αργυρό νόμισμα, παράς Μαχμούτ Β΄ (1808-1839)[19], και κεραμική κλασικών χρόνων κυρίως, ανάμεσα στην οποία και μερικά ειδώλια. Όπως έχουμε ήδη επισημάνει παλαιότερα, λαξεύματα στα εξωτερικά τοιχώματα του σπηλαίου φανερώνουν τη λατρευτική χρήση του χώρου από την αρχαιότητα. Στο εσωτερικό του ναού παρέμεινε πεσμένος, αφού δεν γνωρίζουμε την αρχική του θέση, ένας δόμος με αρχαϊκή επιγραφή.

Περιοχή Μονής Οσίου Λουκά - Θέση Αβούρκος

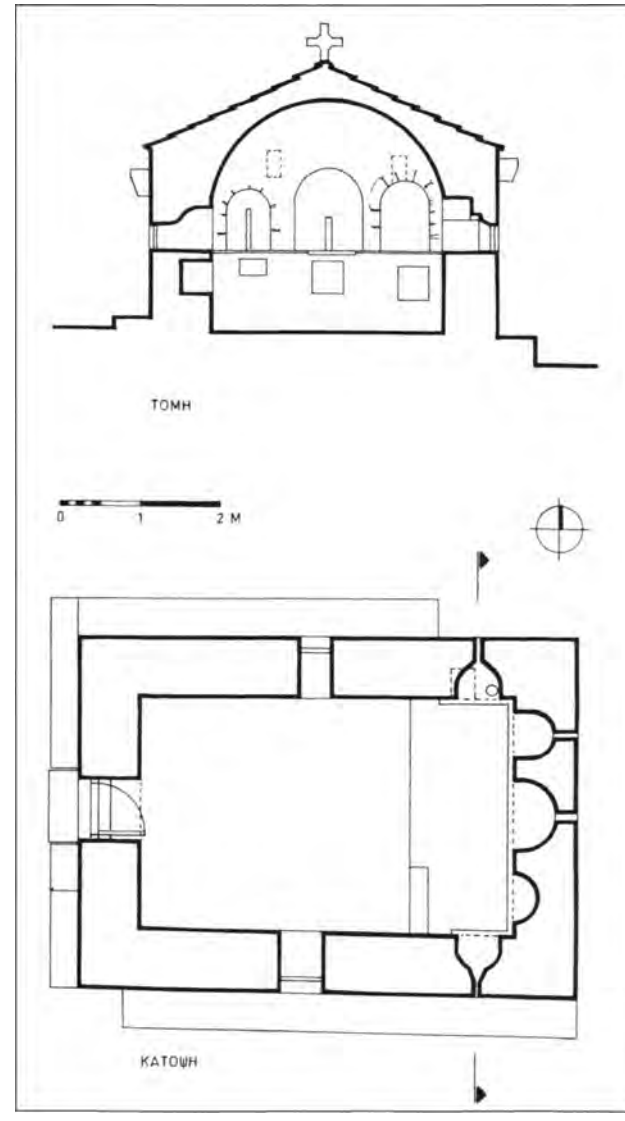
Ναός Αγίου Ιωάννη

Η περιοχή Αβούρκος βρίσκεται ανατολικά της μονής Οσίου Λουκά μεταξύ της κοιλάδας και ενός απόκρημνου λόφου, κάτω από τον οποίο κυλάει το ποτάμι Αρβανίτισσα. Στο λόφο είναι χτισμένος ο μονόκλιτος θολωτός ναΐσκος του Αγίου Ιωάννη (Εικ. 4). Ανατολικά απολήγει σε τρεις εγγεγραμμένες στον τοίχο κόγχες, διαφορετικών μεταξύ τους διαστάσεων. Άλλες δύο σχηματίζονται στο βόρειο και νότιο τοίχο με οξυκόρυφη απόληξη. Κάτω από κάθε κόγχη δημιουργείται από μία ορθογωνική εσοχή (Εικ. 5). Τοιχογραφικός διάκοσμος υπάρχει μόνο στη μεσαία κόγχη σε δύο ζώνες. Πάνω η παράσταση της Παναγίας Βρεφοκρατούσας και κάτω σε μικρή κλίμακα, λόγω του χαμηλού ύψους, ιεράρχες.

Αριστερά της εισόδου στο εσωτερικό είναι εντοιχισμένη μια ρωμαϊκή επιγραφή που αναγράφει σε δύο στίχους:

Εικ. 4. Περιοχή Μονής Οσίου Λουκά - θέση Αβούρκος. Ναός Αγίου Ιωάννη. Άποψη από Ν.

Εικ. 5. Περιοχή Μονής Οσίου Λουκά - θέση Αβούρκος. Ναός Αγίου Ιωάννη. Κάτοψη, τομή.

19. Η ταύτιση έγινε στο Νομισματικό Μουσείο από τη συνάδελφο Γ. Νικολάου.

ΞΕΝΟΒΟΥΛ[Η]
ΕΠΙΞΕΝΩΝ[ΟΣ]

Το δάπεδο είναι στρωμένο με πήλινες πλάκες στις οποίες, σύμφωνα με τον Κρέμο, υπήρχε η χρονολογία κατασκευής 1609[20]. Η πληροφορία αυτή δεν μπορεί να ελεγχθεί σήμερα γιατί έχει καταστραφεί όλη η πλακόστρωση στο Ιερό Βήμα από λαθρανασκαφές. Στεγάζεται με δίριχτη στέγη με απότμηση στη δυτική όψη. Τα κεραμίδια είναι ικανού πλάτους και πάχους. Στις τρεις εξωτερικές πλευρές του κτιρίου, βόρεια, δυτική και νότια, και στο ύψος της γένεσης του θόλου, έχουν τοποθετηθεί δέκα πέτρινα φουρούσια που εξέχουν κατά 0,25 μ. Η χρήση τους δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί, πιθανώς όμως να στήριζαν κάποιο περίστωο.

Πρώτη μνεία του ναού του Αγίου Ιωάννη γίνεται σε τουρκικό δικαστικό έγγραφο του 1568 σχετικό με την περιουσία της μονής Οσίου Λουκά, που βρίσκεται στο αρχείο της. Σε ένα άλλο έγγραφο αναφέρεται ότι το 1669 έγινε επισκευή του ναού και χτίστηκε δίπλα ένα οίκημα για τους ασκητές και τους ποιμένες. Τα ερείπιά του διακρίνονται σήμερα νοτιοανατολικά του ναΐσκου.

Ο περιηγητής G. Wheler, κατά την επίσκεψή του στην περιοχή το 1675, συνάντησε εδώ έναν ερημίτη, ενώ αργότερα, το 1887, ο Κρέμος βρήκε ένα μοναχό να φροντίζει τον κήπο, τον μελισσώνα, τα δένδρα και να περιποιείται το ναό. Πιστεύεται ότι εδώ ήταν το ασκητήριο όπου εγκαταστάθηκε αρχικά ο όσιος Λουκάς.

Με δαπάνη της μονής Οσίου Λουκά εκτελέστηκαν το 2004 εργασίες επισκευής της στέγης, ανακατασκευή των εσωτερικών επιχρισμάτων και των εξωτερικών αρμολογημάτων, επισκευή του δαπέδου και αντικατάσταση των κουφωμάτων. Από συντηρητή της Εφορείας έγινε καθαρισμός και στερέωση των τοιχογραφιών της κόγχης του ιερού.

Κυριάκι

Ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου

Ανήκει στον τύπο της θολωτής μονόκλιτης κεραμοσκεπούς βασιλικής με μεταγενέστερο επιμήκη νάρθηκα που έχει καταρρεύσει από χρόνια. Εγκάρσια διατεταγμένος θολοσκέπαστος χώρος βόρεια του νάρθηκα χρησίμευε ως οστεοφυλάκιο, εφ' όσον ο ναός υπήρξε κοιμητηριακός. Εσωτερικά είναι κατάγραφος, οι παραστάσεις όμως καλύπτονται με ασβεστώματα και αιθάλη και είναι δυσδιάκριτες. Η ανέγερση του ναού πιθανολογείται στο 18ο αιώνα. Στερεωτικές εργασίες είχαν γίνει στο παρελθόν[21], όμως μετά από την παρέλευση τόσων ετών, κατά τη διάρκεια των οποίων σημειώθηκαν και αρκετές σεισμικές δονήσεις στην περιοχή, παρουσιάστηκαν ρωγμές κατά μήκος του θόλου, προβλήματα στη στέγη και ανερχόμενη υγρασία. Μετά από σχετική έγκριση και με δαπάνη του εκκλησιαστικού συμβουλίου έγινε το 2001 επισκευή των ρωγμών, καθαίρεση και αντικατάσταση των ξύλινων στοιχείων της στέγης με νέα, όμοια με τα παλαιά, ανακεράμωση με κοίλα κεραμίδια, συμπλήρωση των λιθοδομών στα κατώτερα σημεία της τοιχοποιίας περιμετρικά του ναού, καθώς και κατασκευή αφανούς εξωτερικού τοιχίου από οπλισμένο σκυρόδεμα, μέχρι το βάθος των θεμελίων, νέα αρμολογήματα και, τέλος, ασβέστωμα όλων των εξωτερικών επιφανειών.

Παράλληλα, έγιναν εργασίες διαμόρφωσης του περιβάλλοντος χώρου.

Ορχομενός

Ναός Αγίου Γεωργίου

Ολοκληρώθηκαν το 2001 οι εργασίες που ξεκίνησαν την προηγούμενη χρονιά για τη στερέωση του μνημείου[22]. Έγιναν ενέματα, αρμολογήματα εξωτερικά και εσωτερικά και τοποθετήθηκαν νέα ξύλινα κουφώματα.

Άγιος Δημήτριος

Ναός Αγίου Γεωργίου και Ταξιαρχών

Με δαπάνη του εκκλησιαστικού συμβουλίου και σε συνέχεια παλαιότερων εργασιών[23] έγιναν το 2001 νέα αρμολογήματα εξωτερικά και επιχρίσματα εσωτερικά στα κατώτερα μέρη, όπου δεν υπήρχαν τοιχογραφίες, και τοποθετήθηκαν νέα ξύλινα κουφώματα.

Από το Δήμο Ορχομενού άρχισε το 2003 και η υλοποίηση εγκεκριμένης μελέτης για τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου του παραπάνω ναού. Έγινε αποχωμάτωση περιμετρικά κατά 1 μ. και αποκαλύφθηκαν τα υπολείμματα του γνωστού από προφορικές μαρτυρίες εξωνάρθηκα, ο οποίος ήταν πιθανότατα ημιυπαίθριος (Εικ. 6).

Οι εργασίες δεν ολοκληρώθηκαν λόγω του μικρού κονδυλίου που διατέθηκε για το έργο.

20. Γ. Κρέμος, *Ιστορία της εν τη Φωκίδι Μονής του Οσίου Λουκά*, Εν Αθήναις 1880, τ. Β΄, σ. 229-230.

21. *ΑΔ* 25 (1970): Χρονικά, σ. 246.

22. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 147.

23. *ΑΔ* 51 (1996): Χρονικά, σ. 72-73, Σχέδ. 1, Πίν. 29β-γ.

Εικ. 6. Άγιος Δημήτριος. Ναός Αγίου Γεωργίου και Ταξιαρχών. Άποψη από ΒΔ.

ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ

Λουκίσια

Ναός Αγίου Γεωργίου

Παράλληλα με την εκπόνηση μελέτης στερέωσης και αποκατάστασης του σημαντικότατου αυτού βυζαντινού ναού[24] από την αρχιτέκτονα Ε. Δεληνικόλα, πραγματοποιήθηκαν από συνεργείο της Εφορείας άμεσες στερεωτικές εργασίες και γεμίσματα προκειμένου να αποφευχθεί η κατάρρευση ετοιμόρροπων τμημάτων. Ο τρούλος καλύφθηκε με νάυλον για την αποφυγή περαιτέρω διαβρώσεως από τα νερά και το χιόνι.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ

ΝΟΜΟΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ

Σχηματάρι

Ναός Αγίου Ιωάννου Προδρόμου

Παράλληλα με τις στερεωτικές εργασίες που πραγματοποιήθηκαν στο παραπάνω μνημείο[25] έγινε συντήρηση και του αποσπασματικά σωζόμενου τοιχογραφικού διακόσμου που ανήκει στο α΄ τέταρτο του 13ου αιώνα. Σημειώνεται ότι η παράσταση του Χριστού Παντοκράτορα του τρούλου είχε αποτοιχιστεί κατά το παρελθόν[26] και σήμερα εκτίθεται στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών.

Θήβα

Μοσχοπόδι (αγρός Σ. Καρατζά)

Η συντήρηση των σπαραγμάτων τοιχογραφιών που συγκεντρώθηκαν από την επίχωση του ερειπωμένου ναού που ανασκάφηκε προ ολίγων ετών[27] στην παραπάνω θέση συνεχίζεται έως και σήμερα. Τόσο τα διακοσμητικά θέματα όσο και οι μορφές, παρ' όλο που σώθηκαν αποσπασματικά, διακρίνονται για την εξαιρετική ποιότητά τους. Η χρονολόγησή τους τοποθετείται στα τέλη του 12ου-αρχές του 13ου αιώνα.

Περιοχή Ισμηνίου (οικόπεδο Καμαρίδη)

Τα τμήματα που είχαν αποκολληθεί κατά το παρελθόν από το παραπάνω οικόπεδο[28] και συντηρήθηκαν από την Α. Μπούνδρου στο εργαστήριο ψηφιδωτών του Μουσείου Διστόμου κατά το 2001 είναι έξι, τα δύο από τα οποία με βεβαιότητα συνανήκουν. Κοσμούνται με διπλό αλυσοειδή οφθαλμωτό πλοχμό και σπειρομαίανδρο. Με σπειρομαίανδρο επίσης και ελισσόμενο βλαστό άκανθας που εκφύεται από κέρατα αμαλθείας κοσμείται ένα από τα άλλα τεμάχια. Τα υπόλοιπα τρία έχουν κοινά διακοσμητικά θέματα την προοπτικά αποδοσμένη κυματοειδή ταινία και τον αστράγαλο, γνωστά από ψηφιδωτά επίσης της Θήβας και της Άμφισσας.

Στο ίδιο δάπεδο ανήκει ένα τμήμα που εκτίθεται στην αυλή του Αρχαιολογικού Μουσείου Θήβας και προέρχεται από το όμορο προς Ν., όπως διαπιστώσαμε, οικόπεδο Ε. Ιωάννου, το οποίο είχε ανασκαφεί το 1968[29]. Η χρονολόγησή του πιθανολογείται στο α΄ τέταρτο του 6ου αιώνα.

24. Α. Ορλάνδος, Ο Άγιος Γεώργιος των Λουκισίων, *ΑΒΜΕ* 2 (1937), σ. 166-171.

25. Βλ. παραπάνω στο παρόν, σ. 19.

26. *ΑΔ* 16 (1960): Χρονικά, σ. 76 και 154. Έγχρωμη απεικόνιση της παράστασης του Παντοκράτορα και σχολιασμός στον κατάλογο της έκθεσης *Μυστήριον Μέγα και Παράδοξον. Έκθεσις Εικόνων και Κειμηλίων*, Αθήνα 2001, σ. 186, αριθ. κατ. 51.

27. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 132-135, Εικ. 31-35 και 55 (2000): Χρονικά, σ. 155-158.

28. *ΑΔ* 29 (1973-74): Χρονικά, σ. 460 και στο ίδιο, σ. 22.

29. Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, *Σύνταγμα των παλαιοχριστιανικών ψηφιδωτών*, Αθήνα 1987, σ. 156, πίν. 254β, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

Ορχομενός

Ναός Αγίου Γεωργίου

Κατά τα έτη 2001 έως 2003 συνεχίστηκαν κατά διαστήματα και ολοκληρώθηκαν από το συντηρητή Σ. Καρδάμη οι εργασίες συντήρησης του παραπάνω κατάγραφου ναού[30]. Πραγματοποιήθηκαν στερεώσεις, χημικός και μηχανικός καθαρισμός από τα άλατα και αισθητική αποκατάσταση.

Κόκκινο

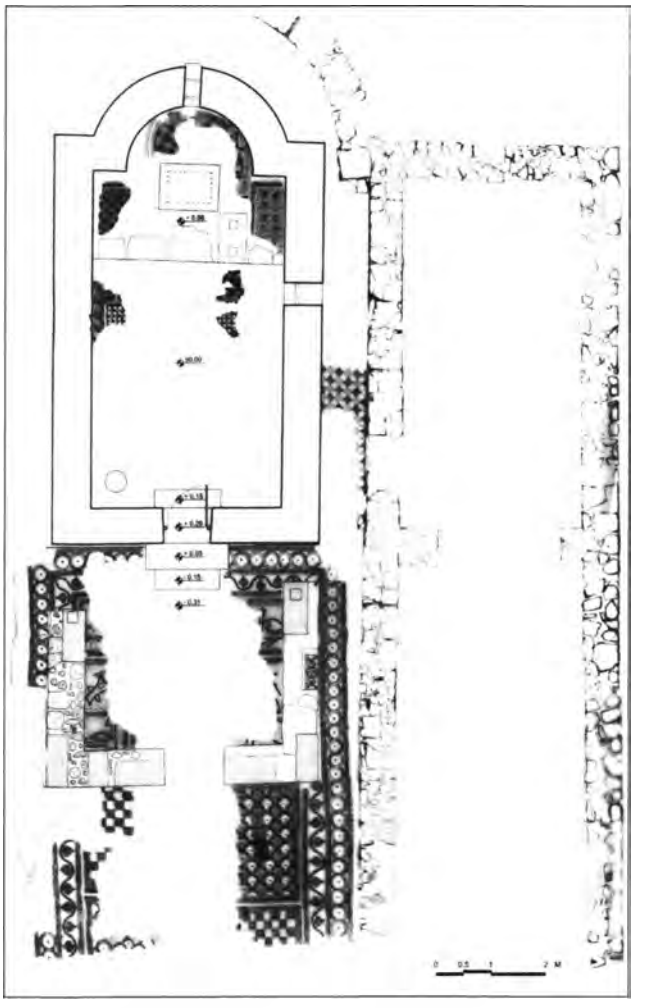
Ναός Αγίου Νικολάου

Δύο τελευταία τεμάχια από τις αποτοιχισμένες από τον παραπάνω ναό τοιχογραφίες συντηρήθηκαν το 2002[31] από την ίδια συντηρήτρια, Κ. Κουνάδη. Προέρχονται από το κατώτατο τμήμα του κτιστού τέμπλου και είναι σε πολύ αποσπασματική κατάσταση.

Περιοχή Μονής Οσίου Λουκά

Θέση Λάκκα - Ναός Αγίου Γεωργίου

Το 2002 αποκολλήθηκε επειγόντως, πριν καταστραφεί, ένα μικρό τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου από τη βόρεια πλευρά του παραπάνω ναού από τη συντηρήτρια Α. Μπούνδρου. Στη συνέχεια, και μετά από σχετική έγκριση του ΥΠΠΟ, αποκολλήθηκαν το 2004 από το συντηρητή Ν. Τόλη τα υπόλοιπα σπαράγματα του ψηφιδωτού δαπέδου που εντοπίστηκαν προ πενταετίας περίπου και ανήκουν στο κεντρικό κλίτος της παλαιοχριστιανικής βασιλικής που υπήρχε αρχικά στη θέση του σημερινού ναού[32]. Έχει συνολική έκταση 20 τ.μ., με εκτεταμένες απώλειες, συνεχίζεται δε προς Δ., όπου όμως δεν έχει προχωρήσει ακόμη η ανασκαφική έρευνα. Μέσα σε δύο επάλληλες ταινίες με διάκοσμο αλυσοειδούς πλοχμού, η εξωτερική, και ελισσόμενου βλαστού κισσόφυλλων, η εσωτερική, βρίσκονται δύο διάχωρα. Το ανατολικό χωρίζεται σε τετράγωνα που κοσμούνται με πτηνά και ψάρια, ενώ το δυτικό με γεωμετρικά θέματα, φολίδες και ζατρίκιο. Τα χρώματα είναι λευκό, μαύρο, ανοικτό φαιό, έντονο κόκκινο και ρόδινο (Εικ. 7). Από πλευ-

Εικ. 7. Περιοχή Μονής Οσίου Λουκά. Θέση Λάκκα - ναός Αγίου Γεωργίου. Κάτοψη.

ράς χρονολόγησης θα μπορούσε να τοποθετηθεί στα μέσα του 5ου αιώνα, συγκρινόμενο με ανάλογα παραδείγματα από το Δίστομο, τη Θήβα και την Αθήνα.

Η διάβρωση του αρχικού υποστρώματος καθιστούσε απαραίτητη την απόσπαση του ψηφιδωτού, το οποίο μετά τη συντήρηση και μεταφορά του σε νέο υπόστρωμα θα επανατοποθετηθεί στην αρχική του θέση, αφού εξασφαλιστεί η προστασία του με την απορροή των ομβρίων που κατακλύζουν την περιοχή, έως σήμερα, όσο και με την απαραίτητη κάλυψή του με κάποιο είδος στεγάστρου.

30. Για τις προηγούμενες εργασίες, βλ. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 147.

31. Για τις προηγούμενες εργασίες, βλ. *ΑΔ* 50 (1995): Χρονικά, σ. 89-90, Πίν. 41γ· 52 (1997): Χρονικά, σ. 112, Πίν. 53β· 53 (1998): Χρονικά, σ. 95, Πίν. 53β· 54 (1999): Χρονικά, σ. 122, 124, Εικ. 12.

32. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 119-120, Εικ. 3-7.

ΠΕΡΙΟΔΕΙΕΣ - ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ - ΚΗΡΥΞΕΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

ΝΟΜΟΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ

Ασωπία

Μονή Προφήτη Ηλία Τσάτσαρη

Έξω από το χωριό στο λόφο του Προφήτη Ηλία, όπου έχει εντοπιστεί αρχαία ακρόπολη[33], βρίσκεται ο ομώνυμος ναός, ο οποίος περιλαμβάνεται στον «Περιληπτικό Κατάλογο των κατά την Ελλάδα Μετοχίων και κτημάτων της Ιεράς Μονής του Θεοβαδίστου Όρους Σινά», που φυλάσσεται στα αρχεία της μονής Σινά και χρονολογείται στο 1844. Αναφέρεται χαρακτηριστικά *Μονύδριον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ εἰς θέσιν Τζάτζαρι μὲ διάφορα οἰκήματα καὶ Ναόν, καὶ μὲ διαφόρους γαίας καλλιεργησίμους καὶ μὴ καὶ ὑδρόμυλον μὲ λιθάρια δύο*[34]. Αυτή η μαρτυρία για το μνημείο αποτελεί έως σήμερα και την παλαιότερη.

Η μονή και το κτήμα πουλήθηκαν αργότερα, το 1880, σε κάποιον Επ. Δημητρίου και από τους κληρονόμους στη συνέχεια σε ομάδα εντοπίων κατοίκων[35]. Το περιβάλλον του ναού έχει αλλοιωθεί σε σημαντικό βαθμό από κακότεχνες επεμβάσεις και προσθήκες για τη διαμονή μοναχών.

Ο ναός, αν και ασβεστωμένος εξωτερικά, όταν επισημάνθηκε το 2001, επέτρεπε τη διαπίστωση της πλινθοπερίκλειστης τοιχοποιίας του στα αρχικά τμήματα[36]. Μεταγενέστερος είναι ο νότιος τοίχος, ο οποίος χτίστηκε βορειότερα από τον αρχικό, όταν εκείνος κατεδαφίστηκε για άγνωστους λόγους, ίσως λόγω κατάρρευσης από σεισμό.

Ανήκει στον τύπο των σταυροειδών εγγεγραμμένων τετράστυλων ναών με τρούλο. Ανατολικά απολήγει σε τρίπλευρη αψίδα ιερού, στην οποία ανοίγεται δίλοβο παράθυρο. Το συμφυές κιονόκρανο του αμφικιονίσκου και το επίθημα κοσμούνται με μεσοβυζαντινά γλυπτά. Γλυπτά σε β΄ χρήση έχουν τοποθετηθεί στη θύρα της πρόθεσης. Ο νάρθηκας δυτικά επικοινωνεί με τον κυρίως ναό με τριμερές τοξωτό άνοιγμα. Πάνω από το δυτικό τοίχο του νάρθηκα υψώνεται μονόλοβο τοξωτό κωδωνοστάσιο. Το εσωτερικό του ναού είναι επιχρισμένο και δεν έχει γίνει έλεγχος για τυχόν ύπαρξη τοιχογραφιών. Η Πλατυτέρα των Ουρανών που καλύπτει την αψίδα θα πρέπει να είναι έργο του ίδιου συνεργείου που ζωγράφισε το 1873, σύμφωνα με επιγραφή, την ανάλογη παράσταση στο ναό της Αγίας Παρασκευής στο γειτονικό χωριό Κλειδί.

Άγιος Βλάσιος

Ναός Μεταμορφώσεως Σωτήρος

Κάτω από τα επιβλητικά τείχη της αρχαίας ακρόπολης του Πανοπέα, της πρώτης, φωκικής άλλοτε, πόλης που συναντούσε κανείς μετά τη βοιωτική Χαιρώνεια[37], είναι χτισμένο το χωριό Άγιος Βλάσιος. Στο κέντρο του, σε ένα έξαρμα γνωστό ως Μαγούλα, δεσπόζει ο ενοριακός ναός της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος με χρονολογία ανέγερσης το έτος 1861, σύμφωνα με επιγραφή στο υπέρθυρο της βόρειας πλευράς. Είναι μεγάλων διαστάσεων, λιθόκτιστος, του τύπου του σταυροειδούς εγγεγραμμένου τετρακιόνιου με τρούλο. Ανατολικά απολήγει στο ιερό, που χωρίζεται σε τρία μέρη με ημιεξαγωνικές κόγχες εξωτερικά. Ο τρούλος στηρίζεται σε καμάρες που καταλήγουν σε τέσσερις μονολιθικούς κίονες από γρανίτη. Οι κίονες φέρουν κιονόκρανα παλαιοχριστιανικών χρόνων, πιθανότατα του α΄ μισού του 6ου αιώνα, με μεταγενέστερες απολαξεύσεις κατά περίπτωση. Τα τρία από αυτά είναι «μεικτά», συνδυάζουν δηλαδή δύο διαφορετικούς τύπους κορινθιακών κιονοκράνων, ενώ το τέταρτο έχει σχήμα ανεστραμμένης κόλουρης πυραμίδας[38].

Τόσο οι κίονες όσο και τα κιονόκρανα είναι υλικό σε β΄ χρήση, προερχόμενο κατά πάσα πιθανότητα από μια τοποθεσία ανάμεσα στον Άγιο Βλάσιο και τη Χαιρώνεια που ονομάζεται Σωτήρα. Ένα εικονοστάσι φανερώνει τη θέση

33. J.M. Fossey, *Topography and Population of Ancient Boiotia*, Σικάγο 1988, τ. Ι, σ. 127-129, εικ. 17.

34. Κ. Παπαμιχαλοπούλου, *Η Μονή του Όρους Σινά*, Αθήναι 1932, σ. 359.

35. Γ. Τσεβάς, *Ιστορία των Θηβών και της Βοιωτίας*, Αθήνα 1928, τ. 2, σ. 423.

36. Εν αγνοία της Εφορείας έγινε πρόσφατα αφαίρεση των ασβεστωμάτων και κατασκευή αρμολογημάτων. Επίσης, χωρίς άδεια της Εφορείας το μνημείο παρουσιάστηκε το 2002 στο *ΚΒ΄ Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης* από δύο μάλιστα ανεξάρτητους μεταξύ τους μελετητές: Σ. Βογιατζής, Το καθολικό της Μονής Τσάτσαρη στην Ασωπία Βοιωτίας και Γ. Προκοπίου, Ο νιός του Προφήτη Ηλία στην Ι. Μονή «Τσάτσαρη» Ασωπίας. Βλ. *ΚΒ΄ Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης*, Πρόγραμμα και Περιλήψεις εισηγήσεων και ανακοινώσεων, Αθήνα 2002, σ. 22-23 και σ. 95-96 αντίστοιχα.

37. Ν. Παπαχατζής, *Παυσανίου Ελλάδος Περιήγησις, Βοιωτικά - Φωκικά*, Αθήνα 1992, σ. 278.

38. Ευχαριστώ θερμά τη συνάδελφο Χ. Τσιγωνάκη για τη βοήθειά της στην περιγραφή και χρονολόγηση των κιονοκράνων και στην υπόδειξη σχετικής βιβλιογραφίας.

του αρχικού ναού, που πρέπει να χτίστηκε με υλικό από αρχαίο κτίριο, τα ερείπια του οποίου διακρίνονται κάτω από τα πυκνά βάτα που δεν επιτρέπουν, δυστυχώς, τη διερεύνηση του χώρου. Ανάμεσα σε αυτά εντοπίσαμε τμήμα ενός ακόμη γρανιτένιου κίονα, ενώ και άλλα υπάρχουν διάσπαρτα στο χωριό. Σύμφωνα με έγγραφο του αρχείου της Εφορείας, η Ιερά Μητρόπολη Θηβών και Λεβαδείας είχε ζητήσει από το 1965 την αυτοψία αρμοδίου στο ερειπωμένο μοναστήρι της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος Χριστού κοντά στην Κοινότητα του Αγίου Βλασίου, η οποία από ό,τι φαίνεται δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ.

Νεωτερικές τοιχογραφίες καλύπτουν ορισμένες από τις εσωτερικές επιφάνειες του ναού. Σε παράσταση του νότιου τοίχου υπάρχει η υπογραφή του ζωγράφου Μαυρικάκη με χρονολογία 1946-1947, ενώ οι τοιχογραφίες του τρούλου είναι ακόμη νεότερες. Μεταγενέστερο του ναού είναι και το ψηλό καμπαναριό, προσκολλημένο στη βορειοδυτική γωνία του.

Για την προστασία του ίδιου του ναού, που είναι όπως είπαμε επιβλητικός και καλοκτισμένος, και του υλικού σε β΄ χρήση που περιέχει και για την αποφυγή αυθαίρετων επεμβάσεων, προτείναμε το χαρακτηρισμό του ναού Μεταμορφώσεως Σωτήρος στην Κοινότητα Αγίου Βλασίου Βοιωτίας ως κτιρίου χρήζοντος ειδικής κρατικής προστασίας, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 1469/50, με ζώνη προστασίας τον αύλειο χώρο που τον περιβάλλει. Ο χαρακτηρισμός του έγινε με την ΥΠΠΟ/ΓΔΑ/Β1/Φ26/64208/2116π.έ./8-2-2002 Απόφαση, που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 191/τ. Β΄/ 20-2-2002.

Ναός Αγίου Βασιλείου

Σε αγρό ιδιοκτησίας Θ. Χαιρόπουλου, ανάμεσα στο χωριό Άγιος Βλάσιος και στη Χαιρώνεια εντοπίστηκε το 2001 ο ερειπωμένος μονόχωρος ναός του Αγίου Βασιλείου με τρίπλευρη αψίδα ιερού. Διασώζεται σε ύψος 0,50 μ. περίπου και οι εσωτερικές του διαστάσεις είναι 4,53 μ. μήκος, χωρίς την αψίδα του ιερού, και 2,64 μ. πλάτος. Είναι κατασκευασμένος με αδρά λαξευμένους ασβεστόλιθους που συνδέονται με ασβεστοκονίαμα που περιέχει άφθονο ψιλό χαλίκι. Οι πλίνθοι που παρεμβάλλονται στους αρμούς έχουν πάχος που κυμαίνεται από 0,30-0,45 μ. Σε β΄ χρήση έχουν τοποθετηθεί, στις γωνίες κυρίως, ορθογωνισμένοι ογκόλιθοι. Ως βάση Αγίας Τράπεζας έχει τοποθετηθεί μαρμάρινο επίθημα παλαιοχριστιανικών χρόνων με φύλλα καλάμου στις τρεις πλευρές του. Η χρονολόγηση του παραπάνω ναού θα πρέπει να τοποθετηθεί στους βυζαντινούς χρόνους, χωρίς όμως να είναι δυνατός ακριβέστερος προσδιορισμός. Δυστυχώς, χωρίς καμία έγκριση ο ιδιοκτήτης προέβη κατά το 2005 σε καθαίρεση των τοίχων και στην ίδια θέση έχτισε νέο ναό, διασκορπίζοντας στον περιβάλλοντα χώρο το αρχαίο υλικό που ήταν ενσωματωμένο στις αρχικές τοιχοποιίες. Από συνεργείο της Εφορείας περισυνελέγησαν και μεταφέρθηκαν προς φύλαξη στο Μουσείο Χαιρώνειας δέκα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη, μεταξύ των οποίων τμήμα αμφικιονίσκου, βάση και τμήματα κιόνων, ενεπίγραφη πλάκα, τμήμα ανάγλυφου επιθήματος με σταυρό στο μέσον και φολιδωτό διάκοσμο στην υπόλοιπη επιφάνεια. Για τους υπεύθυνους της καταστροφής ζητήθηκε η άσκηση ποινικής διώξεως.

Λεοντάρι

Ναός Προφήτη Ηλία

Σε χαμηλότερη στάθμη και νοτιότερα από το σημερινό ενοριακό ναό του Προφήτη Ηλία επισημάνθηκε το 2001 ο αρχικός ομώνυμος ναός, που πρέπει να ανάγεται στους όψιμους χρόνους της τουρκοκρατίας. Είναι μονόχωρος με δίριχτη στέγη. Η αρχική είσοδος στη δυτική όψη είναι τοξωτή, με επίσης τοξωτό εικονοστάσι ψηλότερα. Σήμερα είναι φραγμένη και η είσοδος γίνεται από τη νότια πλευρά, όπου έχουν κατασκευαστεί μεταγενέστερα αντηρίδες λόγω του επικλινούς εδάφους. Στο εσωτερικό έχουν διασωθεί τοιχογραφίες, σύγχρονες πιθανότατα με το ναό.

Καπαρέλλι

Θέση Άγιος Ταξιάρχης

Στο δρόμο που οδηγεί από το Καπαρέλλι προς Καλαμάκι και στη θέση που υπάρχει σημερινό εικονοστάσι του Αγίου Ταξιάρχη ήλθαν στο φως, μετά από παράνομη δραστηριότητα των εντοπίων με εκσκαπτικό μηχάνημα για την ανέγερση ναού, πολλά αρχαία μέλη που διασκορπίστηκαν βίαια. Πρόκειται για μαρμάρινους κίονες, έναν αμφικιονίσκο, επίθημα και άλλα τα οποία καταπλακώθηκαν από τα μπάζα. Τα ανωτέρω σε συνδυασμό με κεραμοσκεπείς τάφους που καταστράφηκαν φανερώνουν την ύπαρξη ναού, από τον οποίο δεν γνωρίζουμε τι διασώθηκε εάν δεν γίνουν οι σχετικές έρευνες. Οι δράστες μηνύθηκαν αλλά δυστυχώς αθωώθηκαν.

Θίσβη

Θέση Ζάλτσα. Μονή Δομβούς ή Οσίου Σεραφείμ

Στη νότια πλευρά του Ελικώνα, κοντά στα χωριά Δόμβραινα και Χόστια βρίσκεται σε υψόμετρο 619 μ. η μονή Οσίου Σεραφείμ Δομβούς, αφιερωμένη στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος.

Ιδρυτής της μονής είναι ο όσιος Σεραφείμ, που γεννήθηκε το 1527 στο Ζέλι Λοκρίδος, όπου εμόναστε αρχικά. Στη συνέχεια μετέβη στη μονή Σαγματά και παρέμεινε επί δεκαετία. Στα τέλη του 16ου αιώνα κατέφυγε στον Ελικώνα στην τοποθεσία Δομβού, όπου έκτισε αρχικά ναό της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος με λίγα κελλιά, σύμφωνα με το βίο του Οσίου. Φαίνεται ότι αυτή η αρχική θέση βρίσκεται νοτιοδυτικά της σημερινής, εκεί όπου υπάρχει ναός πλήρως ανακατασκευασμένος με ερειπωμένα κελλιά γύρω του. Η ακριβής χρονολογία ίδρυσης της μονής δεν είναι γνωστή. Σε σιγίλλιο του πατριάρχου Ματθαίου Β΄ του έτους 1601, που φυλάσσεται στη μονή, αναφέρεται ότι *ὁ ὁσιώτατος κυρ-Σεραφείμ... ἀνήγειρε καὶ ἀνέκτισε... μοναστήριον, ἐπ' ὀνόματι τιμώμενον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς Μεταμορφώσεως...*, το οποίο το κατέστησε σταυροπηγιακό. Η λίθινη κτητορική επιγραφή όμως που είναι εντοιχισμένη στη δυτική πλευρά του καθολικού αναφέρει μεταγενέστερη χρονολογία:

ΑΝΗΓΕΡΘΗ Ο ΘΕΙΟΣ ΚΑΙ ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΟΥ ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΟΥ ΔΟΝΤΟΥ ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΤΩΝ ΤΟΤΕ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΩΝ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΩΝ ΚΑΙ ΜΟΝΑΧΩΝ ΖΡΚΖ΄ ΑΠΟ ΧΡΙΣΤΟΥ 1619 ΙΟΥΝΙΟΥ.

Το καθολικό έχει τη μορφή τετρακιόνιου σταυροειδούς ναού με τρούλο, με νάρθηκα δυτικά, όπου βρίσκεται και ο τάφος του ιδρυτή. Ανατολικά απολήγει σε τρεις ημιεξαγωνικές αψίδες. Οι τοιχογραφίες που κοσμούν το καθολικό είναι μεταγενέστερες, μέτριας τέχνης.

Ιδιαίτερα αξιόλογο είναι το ξυλόγλυπτο τέμπλο που ανήκει πιθανώς στο 17ο αιώνα, όπως και μερικές εικόνες, μεταξύ των οποίων και του οσίου Σεραφείμ με χρονολογία 1646. Στο αρχείο της μονής διασώζονται επίσης τρία ακόμη πατριαρχικά σιγίλλια του Νεοφύτου (1609), του Κυρίλλου (1638) και του Γρηγορίου Ε΄ (1798).

Έξω από τον περίβολο της μονής βρίσκονται εγκατεσπαρμένα πολλά ερειπωμένα κτίσματα, ναοί, καθίσματα, νερόμυλος, αλώνι, κρήνη και ο Γολγοθάς[39].

Για την προστασία του συγκροτήματος που αποτελεί προσκυνηματικό κέντρο της περιοχής, λόγω της θαυματουργής δύναμης των λειψάνων του οσίου, αλλά και σημαντικό αρχιτεκτονικό μνημείο της μεταβυζαντινής περιόδου, προτείναμε το χαρακτηρισμό της μονής Οσίου Σεραφείμ ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου με περιβάλλοντα χώρο σύμφωνα με συντεταγμένες στο χάρτη ΓΥΣ. Ο χαρακτηρισμός έγινε με την ΥΠΠΟ/ ΓΔΑ/ΑΡΧ/ Β1/Φ26/ΚΗΡ/1384/39/24-1-2002 Απόφαση, που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 198/τ. Β΄/21-2-2002.

Θήβα

Ναός Ευαγγελιστή Λουκά

Στο νοτιοανατολικό άκρο της Θήβας, δίπλα στο λόφο με το ναό του Ισμηνίου Απόλλωνα και δυτικά του Ισμηνού ποταμού βρίσκεται ο λόφος με το παλαιό νεκροταφείο και το ναό του Αγίου Λουκά, στο μέσον περίπου του περιβόλου του. Το νεκροταφείο καταργήθηκε πριν από μερικά χρόνια, παραμένουν όμως στο χώρο μερικά ενδιαφέροντα ταφικά μνημεία, που μαζί με τον πυλώνα και αρχιτεκτονικά κατάλοιπα πρόσφατων ανασκαφών αποτελούν ένα σύνολο που φανερώνει τη διαχρονικότητα του χώρου από τους κλασικούς έως τους νεότερους χρόνους.

Ναός

Την παλαιότερη γραπτή μνεία για το ναό του Αγίου Λουκά βρίσκουμε ήδη από τα τέλη του 11ου αιώνα σε ένα φορολογικό κατάστιχο, το γνωστό «Κτηματολόγιο των Θηβών»[40] (υδρόμυλος Κορυφάλτη κείμενος πλησίον εις τον «Άγιον Λουκάν»). Από τότε λειτουργούσε στην περιοχή και νεκροταφείο αρκετά εκτεταμένο, όπως απέδειξαν οι ανασκαφές του Κεραμόπουλλου του έτους 1926[41].

Ο σημερινός ναός (Εικ. 8), σύμφωνα με επιγραφή στην πλάκα της Αγίας Τραπέζης, ανοικοδομήθηκε εκ βάθρων και εγκαινιάστηκε το 1863 από το μητροπολίτη Θηβών Δοσίθεο (1858-1897). Ως βάση της Αγίας Τράπεζας έχει χρησιμοποιηθεί κυλινδρικός μαρμάρινος βωμός με την επιγραφή *ΑΝΤΙΩΝ ΑΝΕΘΕΙΚΕ ΠΑΝΑΡΜΩΝ ΤΟΙΣ ΘΕΟΙΣ*[42].

Είναι κτίσμα σχετικά μεγάλων διαστάσεων με μέγιστο μήκος 14,15 μ., χωρίς τις κόγχες του ιερού, και μέγιστο πλάτος 9,65 μ. περίπου. Ανήκει στους σύνθετους σταυροειδείς εγγεγραμμένους ναούς. Οι κεραίες του σταυρού καλύπτονται με ημικυλινδρικούς θόλους, ενώ τα γωνιακά διαμερίσματα και τα παραβήματα με σταυροθόλια. Τη θολοδομία του ναού φέρουν έξι ολόσωμοι μαρμάρινοι κίονες. Οι δύο ανατολικοί είναι ελαιοχρω-

39. Μια συμβατική λαϊκού τύπου απεικόνιση της μονής βρίσκουμε σε φορητή εικόνα των μέσων του 18ου αι. στη μονή Ξηροποτάμου, Κατάλογος της Έκθεσης, *Θησαυροί του Αγίου Όρους*, Θεσσαλονίκη 1997, λ. 2.124, σ. 187-188.

40. N. Svoronos, Récherches sur le cadastre byzantin et la fiscalité aux XIe-XIIe siècles: le cadastre de Thèbes, *BCH* 83 (1959), σ. 1-166.

41. Α. Κεραμόπουλλος, *ΑΔ* 10 (1926): Χρονικά, σ. 125.

42. Βλ. *IG* 2473.

Εικ. 8. Θήβα. Ναός Ευαγγελιστή Λουκά. Άποψη από Α.

ματισμένοι, ενώ οι τέσσερες δυτικοί έχουν επικαλυφθεί με ασβεστοκονίαμα.

Στο ιερό διαμορφώνονται τρεις κόγχες, τρίπλευρες εξωτερικά. Στην κόγχη του βόρειου τοίχου της πρόθεσης έχει τοποθετηθεί σε β΄ χρήση τμήμα μαρμάρινου επιστυλίου τέμπλου 10ου-11ου αιώνα, ενώ ενσωματωμένη στο διακονικό διασώζεται έως σήμερα μια μαρμάρινη σαρκοφάγος του 2ου αι. μ.Χ., όπου πιστεύεται ότι τάφηκε ο ευαγγελιστής Λουκάς. Αυτός ήταν και ο λόγος που ο ναός αυτός αποτελούσε τόπο προσκύνησης και αξιοθέατο για μεγάλο αριθμό περιηγητών που επισκέφθηκαν τη Θήβα από τα μέσα του 17ου αιώνα και εξής, χωρίς ωστόσο τα κείμενά τους να μας δίνουν ενδιαφέρουσες πληροφορίες για το μνημείο.

Η τοιχοποιία του έως περίπου τα δύο τρίτα του ύψους είναι κατασκευασμένη σχεδόν εξ ολοκλήρου από μεγάλων διαστάσεων αρχαίες λιθοπλίνθους και λίγα αρχιτεκτονικά μέλη σε β΄ χρήση. Η φάση αυτή ανήκει στο 1863. Τα υπόλοιπα τμήματα των τοίχων, κατασκευασμένα με αργολιθοδομή από μέτριου μεγέθους τοπικούς λίθους με παρεμβολή πλινθίων τοποθετημένων συνήθως οριζόντια, ανήκουν σε μεταγενέστερη επισκευή, που σε συνδυασμό με στοιχεία από κονίαμα κλασσικιστικής μορφολογίας στο εσωτερικό και στο εξωτερικό του ναού – παραστάδες πλάγιων τοίχων, επίκρανα, επίχριση δυτικών κιόνων σε μορφή δωρικών κιόνων, πλαίσια θυρών και παραθύρων – μπορεί να τοποθετηθεί στις αρχές του 20ού αιώνα, πιθανότατα μετά τους καταστροφικούς σεισμούς που έπληξαν εκείνη την εποχή την πόλη. Τότε πρέπει να έγινε και η αγιογράφηση του ναού.

Πυλώνας - κωδωνοστάσιο

Σε μικρή απόσταση δυτικά του ναού και αξονικά προς αυτόν, βρίσκεται ο πυλώνας του νεκροταφείου, ορθογωνικός σε κάτοψη, με διαστάσεις 6×4,30 μ.

Στη δυτική όψη του ανοίγεται ευρεία μνημειώδης πύλη πλαισιωμένη από παραστάδες. Στο νότιο τοίχο του εσωτερικά και εξωτερικά διαμορφώνεται κρήνη και στο

βόρειο τυφλό αψίδωμα εσωτερικά. Το πυργοειδές κωδωνοστάσιο, που πιθανότατα ανήκει σε διαφορετική οικοδομική φάση, έχει διαστάσεις σε κάτοψη 2,80×3 μ. περίπου. Τέσσερις, τετράγωνοι σε κάτοψη, πεσσοί φέρουν τον ημισφαιρικό θόλο που καλύπτει το κτίσμα. Στις όψεις του είναι διαμορφωμένα δίλοβα ανοίγματα.

Ταφικά μνημεία

Δεξιά και αριστερά της αξονικής οδού που οδηγεί από τον πυλώνα στο ναό διασώθηκαν μερικά ιδιαίτερα αξιόλογα ταφικά μνημεία που φιλοτεχνήθηκαν κατά το β΄ μισό του 19ου αιώνα από σπουδαίους γλύπτες της εποχής (Μαρμαρινό, Σκαλκότο, Απέργη κτλ.), πολλά όμως καταστράφηκαν ή λεηλατήθηκαν μετά την κατάργηση του νεκροταφείου.

Τμήματα κλασικής οχύρωσης και παλαιοχριστιανικής βασιλικής

Σε πρόσφατη σύντομη ανασκαφική έρευνα που διενεργήθηκε ανατολικά του ναού αποκαλύφθηκε τμήμα της κλασικής οχύρωσης της κάτω πόλης με την πύλη που υπήρχε στη θέση αυτή. Προς τα βορειοανατολικά και πατώντας εν μέρει πάνω στο τείχος εντοπίστηκε μεγάλου μεγέθους αψίδα, που ανήκει προφανώς στον αρχικό ναό που χτίστηκε σε αυτήν τη θέση κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο.

Όπως προκύπτει από τα προαναφερθέντα, ο ναός του Ευαγγελιστή Λουκά στη Θήβα αποτελεί ένα ιδιαίτερο αξιόλογο κτίσμα. Γι' αυτό προτείναμε το χαρακτηρισμό του ως κτιρίου χρήζοντος ειδικής κρατικής προστασίας με ζώνη προστασίας τον περίβολό του, που συνορεύει δυτικά με την οδό Οπλαρχηγού Βόγλη, ανατολικά με αδιαμόρφωτη οδό, βόρεια με την οδό που οδηγεί προς Μοσχοπόδι και νότια με πεζόδρομο. Μέσα στον περίβολο περιλαμβάνονται κατά χρονολογική σειρά το αρχαίο τείχος, τμήμα παλαιοχριστιανικής βασιλικής, ο πυλώνας-κωδωνοστάσιο και τα ταφικά μνημεία των νεότερων χρόνων.

Ο χαρακτηρισμός του ναού έγινε με την ΥΠΠΟ/ΓΔΑ/ΑΡΧ/Β1/Φ26/ΚΗΡ/64209/2115π.έ./8-2-2002 Απόφαση, που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 249/τ. Β΄/28-2-2002, και του αρχαίου τείχους και τμήματος της παλαιοχριστιανικής βασιλικής με την ΥΠΠΟ/ΓΔΑ/ΑΡΧ/Β1/Φ26/ΚΗΡ/8449/273/18-2-2002 Απόφαση, που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 207/τ. Β΄/21-2-2002.

Ναός Αγίων Θεοδώρων

Στο ομώνυμο προάστιο, κάτω από την υπερυψωμένη πλατεία που αποτελεί τον περιβάλλοντα χώρο του σημερινού ναού των Αγίων Θεοδώρων, που χτίστηκε το 1967 σε θέση παλαιότερου, επισημάνθηκε το 2002 η ύπαρξη ενός μονόχωρου ναΐσκου, που χαρακτηρίστηκε στο παρελθόν από εντοπίους ως κατακόμβη. Η είσοδος γίνεται από το πρόσκτισμα που βρίσκεται στη νοτιοδυτική γωνία, στη στάθμη του δρόμου και δίπλα στη μνημειώδη κλίμακα της νότιας πλευράς της πλατείας. Η αρχική του ίδρυση είναι δύσκολο να προσδιοριστεί, γιατί έχει δεχθεί νεότερες επεμβάσεις. Σε τμήμα της κόγχης του ιερού έχουν διατηρηθεί σε πολύ κακή κατάσταση τοιχογραφίες δυσανάγνωστες με παραστάσεις των ιεραρχών, που ανήκουν πιθανότατα στους χρόνους της τουρκοκρατίας.

Ελλοπία

Ναός Αγίου Νικολάου

Κατά τη διάρκεια εργασιών το 2003 για την εγκατάσταση πτηνοτροφικής μονάδας αριστερά του δρόμου, ανάμεσα στα Λεύκτρα και στην Ελλοπία, αποκαλύφθηκαν τα ερείπια μονόχωρου ναΐσκου, αφιερωμένου πιθανότατα στον άγιο Νικόλαο, σύμφωνα με τους εντοπίους. Από πρόχειρο καθαρισμό που πραγματοποιήθηκε από συνεργείο της Εφορείας δεν επισημάνθηκαν στοιχεία ικανά να βοηθήσουν στη χρονολόγησή του. Λαθρανασκαφή που διενεργήθηκε μετά διετία πλησίον και νοτιοανατολικά του ναού έφερε στο φως τμήμα καμαροσκεπούς τάφου.

Πρόδρομος

Ναός Αναλήψεως

Στο κέντρο περίπου του χωριού Πρόδρομος του σημερινού Δήμου Θίσβης βρίσκεται ο ναός της Αναλήψεως. Είναι μονόχωρος ξυλόστεγος με ημικυκλική αψίδα ιερού, χτισμένος με αργολιθοδομή με τεμάχια πλίνθων ενδιάμεσα σε οριζόντια διάταξη. Μεταγενέστερο καμπαναριό κατασκευάστηκε πάνω από το δυτικό τοίχο, καταστρέφοντας εν μέρει την απόληξη της δίρριχτης στέγης. Στο μέσον του τοίχου αυτού ανοίγεται ορθογώνια θύρα, ενώ μια δεύτερη τοξωτή βρίσκεται στο δυτικό τμήμα του νότιου τοίχου. Μοναδικός διάκοσμος του λιτού κτίσματος είναι τα ημικυκλικά τόξα που κοσμούν τα ορθογώνια παράθυρα.

Στο εσωτερικό υπάρχει ξυλόγλυπτο τέμπλο, που έχει δεχθεί μετασκευές από την αρχική του μορφή. Δυτικά διατηρείται σε καλή κατάσταση ξύλινος γυναικωνίτης με ξύλινο στηθαίο.

Δεν υπάρχει επιγραφική μαρτυρία για χρονολογία ανεγέρσεως του ναού. Σύμφωνα όμως με μαρτυρίες εντοπίων, ανάγεται στο 1870 περίπου και υπήρξε αρχικά ο ενοριακός ναός του χωριού, την περίοδο δε της γερμα-

νικής κατοχής λειτούργησε και ως σχολείο. Στην παραπάνω χρονολόγηση συνηγορεί και μια δίζωνη εικόνα που υπάρχει στο ναό με παράσταση Δέησης πάνω και Αποτομής της κεφαλής του Προδρόμου κάτω, η οποία φέρει τη χρονολογία 26 Οκτωβρίου 1871. Μια δεύτερη εικόνα με την παράσταση του δρακοντοκτόνου αγίου Δημητρίου φέρει την επιγραφή *Ἰωάννης Εὐσταθίου Θωμᾶς / ἐζωγράφησεν 1884*.

Για την προστασία του ναού της Αναλήψεως στο χωριό Πρόδρομος Βοιωτίας προτείναμε το χαρακτηρισμό του ως κτιρίου χρήζοντος ειδικής κρατικής προστασίας, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 1469/50, με ζώνη προστασίας χώρο που ορίζεται από τον υπάρχοντα μανδρότοιχο. Ο χαρακτηρισμός του έγινε με την ΥΠΠΟ/ΓΔΑ/ΑΡΧ/Β1/Φ26/ΚΗΡ/66245/2167π.έ.3-1-2002 Απόφαση.

Άσκρη

Μονή Αγίου Νικολάου

Κατά τη διάρκεια περιοδείας το 2003 στην παραπάνω περιοχή εντοπίστηκε το καθολικό της διαλυμένης σήμερα μονής[43], της οποίας τα κελλιά βρίσκονται σε ερειπιώδη κατάσταση. Ο ναός καλύπτεται με δίριχτη στέγη με απότμηση. Λαϊκότροπες τοιχογραφίες καλύπτουν το ιερό, το τέμπλο και τμήμα του βόρειου και νότιου τοίχου. Επιγραφή πάνω από την Ωραία Πύλη αναφέρει: *ΙΣΟΡΗΘΗ Ο ΠΑΡΩΝ ΘΕΙΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΚΑΙ ΙΕΡΑΣ ΑΓΙΑΣ ΜΟΝΗΣ ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΚΕ 30 / Δϑ ΚΥΡΙΟΥ ΓΕΩΡ/ΓΙϑ...1842...*

Η μεσαία κόγχη του ιερού είναι τρίπλευρη με φραγμένο σχεδόν εξ ολοκλήρου σήμερα το παράθυρο, στη στάθμη της ποδιάς του οποίου υπάρχει πώρινος κοσμήτης. Το τελευταίο αυτό στοιχείο μας οδήγησε σε μικρή διερεύνηση με την καθαίρεση τοπικά των επιχρισμάτων. Διαπιστώθηκε ότι οδοντωτή πλίνθινη ταινία περιτρέχει το πώρινο πλαίσιο του παραθύρου. Μετά τα ανωτέρω προγραμματίζεται η περαιτέρω έρευνα στο ναό του Αγίου Νικολάου για τη διαπίστωση της αρχικής του μορφής που πιθανότατα ανάγεται στους βυζαντινούς χρόνους, όπως άλλωστε προκύπτει και από επιφανειακή έρευνα στη θέση αυτή[44].

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΝΟΜΟΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ

Θήβα

Οδός Σπηλιώτη 11 (Ο.Τ. 293, οικόπεδο Ε. Κουντουριώτη)

Μικρής διάρκειας ανασκαφική έρευνα που διενεργήθηκε το 2001 στο παραπάνω οικόπεδο από τη Θ΄ ΕΠΚΑ έφερε στο φως, στο βόρειο άκρο του μόνον, τέσσερα λαξεύματα στο φυσικό βράχο, που σε αυτήν τη θέση βρίσκεται αρκετά ψηλά. Το ανατολικότερο από τα λαξεύματα ήταν ορθογώνιο, διαστ. 1,90×1,40 μ., και τα υπόλοιπα κυκλικά. Νεότερες επιχώσεις αποτελούσαν το περιεχόμενο των δύο λαξευμάτων. Το τρίτο περιείχε πέτρες, κεραμίδες, ένα αγγείο και άλλα όστρακα και όστρεα και το τέταρτο, που ήταν και βαθύτερο (1,90 μ.), περιείχε όστρακα, στάχτη και όστρεα.

Οδός Δίρκης 69 (Ο.Τ. 323, οικόπεδο Π. Παπαευσταθίου)

Και σε αυτό το οικόπεδο εμφανίστηκαν μόνο λαξεύματα στο φυσικό βράχο. Η διάταξη μερικών από αυτά σε τρόπο ώστε να επικοινωνούν μεταξύ τους, αλλά και το γεγονός ότι δύο βρέθηκαν επιχρισμένα με υδραυλικό κονίαμα στο εσωτερικό τους, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ίσως πρόκειται για κάποια εργαστηριακή εγκατάσταση που είχε σχέση με νερό. Εκτός από ένα λάξευμα που δεν περιείχε καθόλου ευρήματα, από τα υπόλοιπα συγκεντρώθηκε κεραμική βυζαντινών χρόνων – από την οποία ξεχωρίζουν δύο αβαφείς και μία εφυαλωμένη κανάτα –, ένα νόμισμα φραγκοκρατίας, σιδερένια καρφιά και λεπίδα μαχαιριού.

Οδός Αγγελίδη 4 (Ο.Τ. 379, οικόπεδο Λ. Μεγάλου)

Κατά τις εργασίες αποχωμάτωσης εμφανίστηκαν δύο τοίχοι στη δυτική παρειά του οικοπέδου, παράλληλοι και σε απόσταση 3,62 μ. μεταξύ τους με κατεύθυνση ΝΔ.-ΒΑ. Ο ένας βρίσκεται ακριβώς στο όριο και χάνεται στην προς Δ. ιδιοκτησία. Ο δεύτερος διατηρείται σε μήκος 2,40, ύψος 1,73 και το πάχος του κυμαίνεται από 0,60-0,70 μ. Είναι χτισμένος με τετραγωνισμένους πωρόλιθους και πλίνθους κατά το πλινθοπερίκλειστο σύστημα. Εκτός από λίγα όστρακα μαγειρικών και επιτραπέζιων κυρίως σκευών βυζαντινών χρόνων, δεν υπήρξαν άλλα κινητά ευρήματα.

Οδός Δράκου 18 (Ο.Τ. 309, οικόπεδο Λαλιώτη)

Το 2001 ανασκάφηκε το παραπάνω οικόπεδο όμορο ανατολικά με το νεωτερικό ναΐσκο του Αγίου Ανδρέα,

43. Για τη θέση της, βλ. Ν. Παπαχατζής, *Παυσανίου Ελλάδος Περιήγησις, Βοιωτικά - Φωκικά*, Αθήνα 1981, εικ. 229.

44. J. Vroom, *After Antiquity, Ceramics and Society in the Aegean from the 7th to the 20th century A.C.*, Leiden University 2003, σ. 132.

που βρίσκεται στο ψηλότερο σημείο της Καδμείας, όπου ο Κεραμόπουλλος τοποθετούσε το ναό του Διός Υψίστου[45]. Στο βορειότερο άκρο του και πατώντας επάνω στο φυσικό βράχο χτίστηκε στους μεσοβυζαντινούς χρόνους, όπως φανερώνει η τοιχοποιία του, ένα κτίριο, η νότια πλευρά του οποίου αποκαλύφθηκε σε μήκος 10 μ. περίπου. Διασώθηκε και τμήμα της δυτικής πλευράς, αλλά ανακατασκευασμένης. Το πάχος των τοίχων είναι 0,80 μ. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το επιμελημένο πλινθοπερίκλειστο σύστημα τοιχοποιίας με τους λίθους σε β΄ χρήση, τοποθετημένους σε οριζόντια και κάθετη διάταξη, όχι όμως με απόλυτη συμμετρία (Εικ. 9). Η όψη αυτή παρέμεινε ορατή, μετά από πρόταση της Εφορείας και σχετική απόφαση, από το εσωτερικό του καταστήματος που κατασκευάστηκε στο οικόπεδο.

Προκειμένου να διαπιστωθεί η συνέχεια ή όχι του τοίχου ανατολικότερα και η σχέση του με το σημερινό ναό του Αγίου Ανδρέα, που χτίστηκε το 1959, διενεργήθηκαν τον επόμενο χρόνο τρεις δοκιμαστικές τομές νοτιοδυτικά, νότια και ανατολικά του ναού. Στη νότια εμφανίστηκε σε μήκος 1,05 μ. τμήμα τοίχου όμοιας μορφής με του οικοπέδου Λαλιώτη. Έχει κατεύθυνση Α.-Δ., παρουσιάζει όμως κάποια απόκλιση από τον άξονα του προηγούμενου τοίχου και χάνεται κάτω από το ναό. Στις άλλες τομές δεν προέκυψαν στοιχεία παλαιότητας.

Δεν αποκλείεται, πάντως, να πρόκειται για κάποιο μεσοβυζαντινό ναό που προϋπήρχε εδώ, σύμφωνα μάλιστα με μαρτυρία περιοίκου, ο οποίος πιστεύει ότι υπήρχε παλαιότερος ναός, ο τοίχος συνεχιζόταν και πέραν των ανατολικών ορίων του οικοπέδου του ναού. Μαρτυρία περί παλαιότερου ναού του Αγίου Ανδρέα, ο οποίος καταστράφηκε πριν από την Επανάσταση, παραδίδεται και από τον Buchon.

Χώρος επέκτασης Αρχαιολογικού Μουσείου

Μετά την ολοκλήρωση το 1999 από τη Θ΄ ΕΠΚΑ της ανασκαφικής έρευνας δυτικά του Αρχαιολογικού Μουσείου Θηβών[46], οι εργασίες συνεχίστηκαν το 2001 από την Εφορεία στη βόρεια πλευρά του Μουσείου. Αποκαλύφθηκε η συνέχεια του μεσαιωνικού τείχους που είχε εντοπιστεί στο βόρειο όριο του οικοπέδου[47] (Εικ. 10).

Μετά από μια πορεία μήκ. 12,20 μ. με κατεύθυνση Α.-Δ., στρέφεται κατά αμβλεία γωνία με κατεύθυνση Β.-Ν. Στο σκέλος αυτό και προς Ν. παρουσιάζει φθορά μετά από 5,50 μ., συνεχίζει όμως νοτιότερα και κάτω από το χώρο του Μουσείου. Στην κατασκευή του έχουν χρησιμοποιηθεί ορθογωνισμένοι πωρόλιθοι και ασβεστόλιθοι με πλίνθους ενδιάμεσα και συνδετικό υλικό ασβεστοκονίαμα. Έχει πλάτος 1,90-2,28 και το σωζόμενο ύψος κυμαίνεται από 0,44 έως 2,23 μ. Εδράζεται στο χώμα ακολουθώντας τη φυσική κλίση του εδάφους. Εξωτερικά του τείχους, στη θέση που γωνιάζει, αποκαλύφθηκε τμήμα δεξαμενής επιστρωμένης με ασβεστοκονίαμα ίδιου τύπου με του τείχους. Η κεραμική που συγκεντρώθηκε ήταν αναμοχλευμένη εφ' όσον στη θέση αυτή γινόταν ανέκαθεν η διαλογή και η απόρριψη των οστράκων της Θ΄ ΕΠΚΑ.

Έργο τοποθέτησης καλωδίων ΟΤΕ

Το παραπάνω έργο πραγματοποιήθηκε το 2002 στο κέντρο της Καδμείας, επί των οδών Πινδάρου, Επαμεινώνδα και Κάδμου. Τοίχοι και κινητά ευρήματα βυζαντινών χρόνων αποκαλύφθηκαν σε όλο σχεδόν το μήκος της οδού Πινδάρου από το βορειότερο άκρο της μέχρι τη διασταύρωση με την οδό Τσεβά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον όμως παρουσίασε το φρεάτιο διαστ. 3×3 μ. που διανοίχθηκε επί της Πλατείας Κεραμοπούλλου, νοτιοανατολικά του Αρχαιολογικού Μουσείου, όπου βρέθηκε τμήμα του μεσαιωνικού τείχους χτισμένου με μεγάλους λαξευτούς δόμους σε β΄ χρήση. Δίπλα του αποκαλύφθηκε και τμήμα οδοστρώματος με βήσσαλα και κεραμίδες. Ενσωματωμένο πιθανώς στην τοιχοποιία του τείχους ήταν τμήμα μαρμάρινης κεφαλής που βρέθηκε στο χώρο.

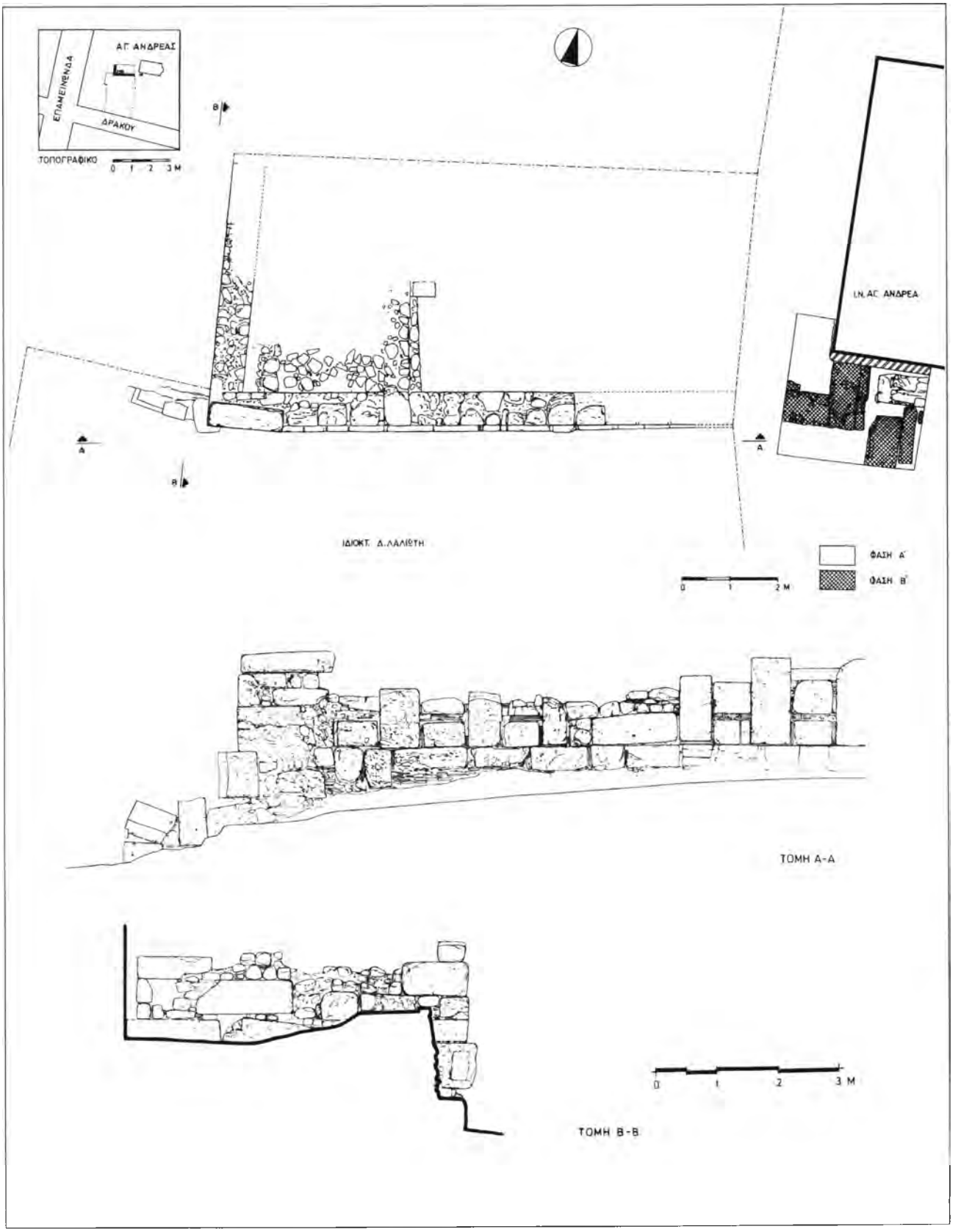
Οδός Αγίου Κλήμεντα (Ο.Τ. 204, οικόπεδο Σ. Νίκα)

Στην ολιγοήμερη έρευνα που διενεργήθηκε και σε αυτό το οικόπεδο αποκαλύφθηκε τμήμα του ανατολικού τοίχου κτιρίου μήκ. 9,63 και πάχ. 0,67 μ. Στο μέσον περίπου του μήκους του και δυτικά από αυτόν βρέθηκε κτιστός πεσσός που πάνω του, όπως φανερώνει μια κυκλική κοιλότητα, εδραζόταν πώρινος ραβδωτός κίονας που βρέθηκε πεσμένος μέσα στην επίχωση. Ανάμεσα στον τοίχο και τον πεσσό υπήρχε κυκλικής διατομής αποθέτης λαξευμένος στο χώμα. Από την κεραμική που βρέθηκε στο εσωτερικό του συμπληρώθηκε ένα αβαφές πήλινο λεκανόσχημο σκεύος, ύψ. 0,25 και διαμ. 0,40 μ., με τρεις λαβές (Εικ. 11). Νότια και νοτιοδυτικά αποκαλύφθηκαν άλλα λαξεύματα στο φυσικό βράχο, ορθογώνιας ή κυκλικής κάτοψης, που πρέπει να σχετίζονται με δραστηριότητα κάποιου εργαστηρίου. Η τοιχοποιία του κτιρίου, η κεραμική και ένα δακτυλίδι που βρέθηκε ανήκουν στην περίοδο της φραγκοκρατίας, χωρίς να απουσιάζουν και παλαιότερα ευρήματα. Μεταγενέστερη προσθήκη απο-

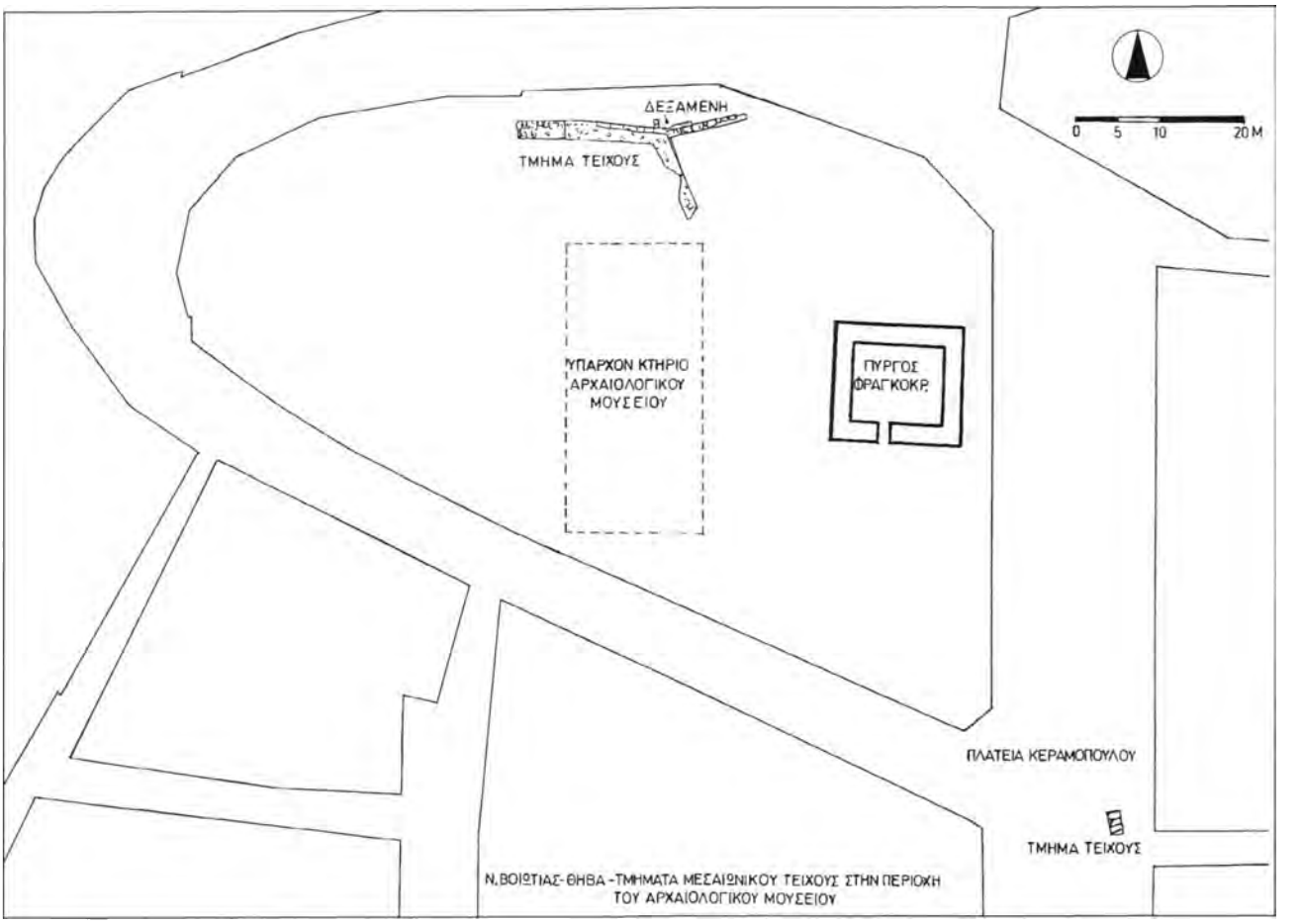
45. Α. Κεραμόπουλλος, Θηβαϊκά, *ΑΔ* 1917, σ. 337.

46. Βλ. σχετικά *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 311-313, Εικ. 1-3.

47. Ό.π., σ. 311, Εικ. 1.

Εικ. 9. Θήβα. Οδός Δράκου 18. Κάτοψη και τομές.

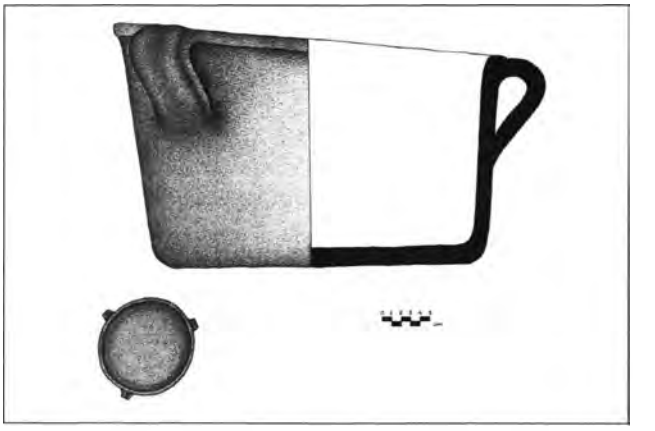

Εικ. 10. Θήβα. Χώρος επέκτασης Αρχαιολογικού Μουσείου. Κάτοψη της οχύρωσης.

τελεί τμήμα κτιρίου, η νοτιοανατολική γωνία του οποίου βρέθηκε προσκολλημένη στο νότιο άκρο του αρχικού. Αξίζει να αναφέρουμε ότι ανάμεσα στα λιγοστά ευρήματα ένας τριποδίσκος κλιβάνου και λίγα σκάρτα όστρακα αγγείων μάς οδηγούν στο συμπέρασμα ότι στο άμεσο περιβάλλον υπήρχε εργαστήριο κεραμικής. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα ευρήματα που αποκαλύφθηκαν το 2003 στο προς Δ. οικόπεδο Παναγιωταρά, που αναφέρεται στη συνέχεια.

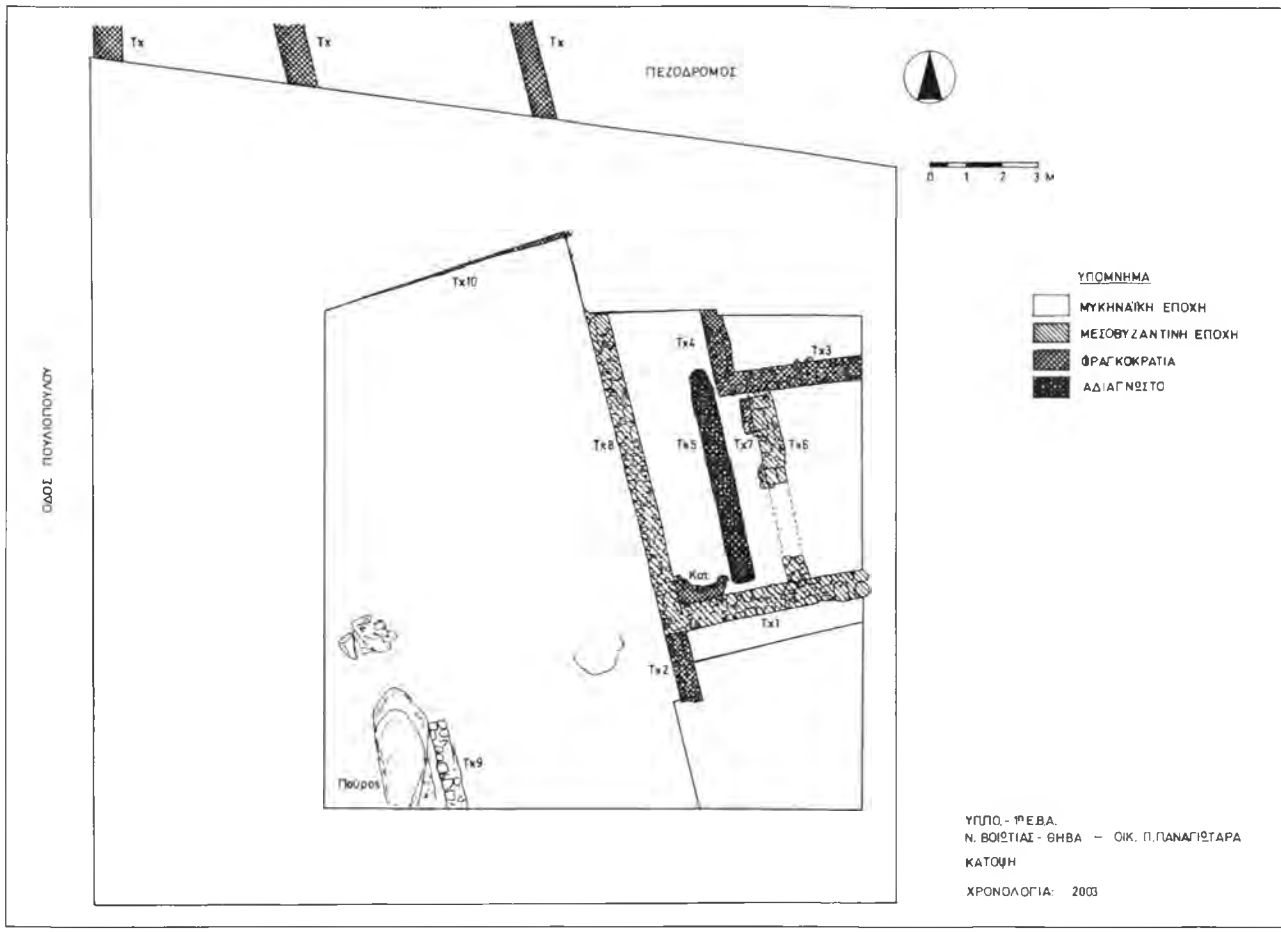
Οδός Πουλιοπούλου 13 (Ο.Τ. 204, οικόπεδο Π. Παναγιωταρά)

Η ανασκαφική έρευνα στο εν λόγω οικόπεδο, νοτιοανατολικά της Καδμείας, διενεργήθηκε από τον Ιούλιο έως τον Οκτώβριο 2003. Αποκαλύφθηκε τμήμα μεγάλου κτιρίου μεσοβυζαντινών χρόνων στον άξονα Β.-Ν., αποτελούμενου από δύο χώρους (Εικ. 12). Κατά την περίοδο της φραγκοκρατίας έγιναν προσθήκες ανατολικά, νότια και βόρεια, όπου μάλιστα τρεις παράλληλοι τοίχοι αυτής της περιόδου εντοπίστηκαν στον πεζόδρομο κατά

Εικ. 11. Θήβα. Οδός Αγίου Κλήμεντα. Λεκανόσχημο σκεύος με τρεις λαβές, περιόδου Φραγκοκρατίας.

την κατασκευή του αποχετευτικού δικτύου. Όταν εγκαταλείφθηκε ο χώρος, η νοτιοδυτική γωνία του μεσοβυζαντινού κτιρίου χρησιμοποιήθηκε ως αποθέτης απορριμμάτων ελαττωματικών αγγείων κλιβάνου, που πρέπει να λειτουργούσε περί τα μέσα ή τα τέλη του 13ου αιώ-

Εικ. 12. Θήβα. Οδός Πουλιοπούλου 13. Κάτοψη της ανασκαφής.

να. Ο ίδιος ο κλίβανος δεν εντοπίστηκε στο συγκεκριμένο οικόπεδο, η ανεύρεση όμως, εκτός των σκάρτων αγγείων, 50 περίπου τριποδίσκων (Εικ. 13) υποδηλώνει, σε συνδυασμό και με τα ευρήματα του όμορου οικοπέδου Σ. Νίκα, την παρουσία του σε κάποια κοντινή απόσταση.

Στο νοτιοδυτικό άκρο του οικοπέδου αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου, γύρω από το οποίο συγκεντρώθηκε μικρή ποσότητα μυκηναϊκής κεραμικής.

Οδός Αναπαύσεως (Ο.Τ. 672, οικόπεδο Δ. Καραουλάνη)

Το εν λόγω οικόπεδο βρίσκεται νοτιοδυτικά του τριγωνικού λόφου του Ισμηνίου, όπου το 1920 ο Α. Κεραμόπουλλος έφερε στο φως τα θεμέλια του ναού του Ισμηνίου Απόλλωνος. Η ανασκαφική έρευνα διενεργήθηκε κατά περιόδους από τον Αύγουστο του 2000 έως τον Αύγουστο του 2002. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που αποκαλύφθηκαν είναι 34 τοίχοι, οι περισσότεροι από τους οποίους δεν είναι δυνατόν να ενταχθούν σε συγκεκριμένο κτίριο με βάση τα υπάρχοντα δεδομένα και την κατάσταση διατήρησής τους (Εικ. 14). Οι περισσότεροι σώζονται στο ύψος της θεμελίωσης και είναι κατασκευασμένοι από αργούς λίθους, πωρόλιθους και ασβεστόλιθους, με χρήση πλίνθων στους αρμούς και συνδετικό υλικό συνήθως χώμα και σπανιότερα ασβεστοκονίαμα. Αλλεπάλληλα είναι και τα υπολείμματα των δαπέδων που βρέθηκαν και φανερώνουν συχνές ανακατασκευές. Δύο κτιστοί αποχετευτικοί αγωγοί, εν μέρει παράλληλοι, διασχίζουν το δυτικό τμήμα του ανασκαφέντος χώρου στην κατεύθυνση Β.-Ν.

Ανάμεσά τους αποκαλύφθηκε ένα πηγάδι με ορθογώνιας κάτοψης στόμιο, για την κατασκευή του οποίου χρησιμοποιήθηκαν τέσσερις λαξευμένοι ογκόλιθοι, ο ένας από τους οποίους είχε μετακινηθεί από την αρχική του θέση κατά τις εργασίες αποχωμάτωσης του οικοπέδου. Το στόμιο φαίνεται πως ανήκει σε μεταγενέστερη φάση. Μέχρι βάθος 2,60 μ. το πηγάδι είναι κτιστό, τετραγωνικής κάτοψης. Από εκεί και κάτω είναι λαξευμένο στο φυσικό έδαφος με κυκλική πλέον κάτοψη. Για λόγους ασφάλειας δεν διερευνήθηκε σε όλο του το βάθος.

Η ανασκαφική έρευνα απέδωσε πλούσια κεραμική κυρίως αβαφών χρηστικών αλλά και εφυαλωμένων αγ-

Εικ. 13. Θήβα. Οδός Πουλιοπούλου 13. Τριποδίσκοι κλιβάνου και ελαττωματικά αγγεία από την ανασκαφή.

Εικ. 14. Θήβα. Οδός Αναπαύσεως. Αεροφωτογραφία της ανασκαφής.

γείων, που βρίσκονται ακόμη στο στάδιο της συντήρησης. Απέδωσε επίσης 24 νομίσματα, εκ των οποίων, εκτός από ορισμένα δυσδιάκριτα λόγω της προχωρημένης φθοράς τους, τα υπόλοιπα χρονολογούνται από τα τέλη του 11ου έως τα μέσα του 13ου αιώνα και μόνον ένα που βρέθηκε σε επιφανειακό στρώμα ανήκει στα μέσα του 14ου αιώνα. Σε αυτήν τη χρονική περίοδο ανήκει και η κεραμική αλλά και τα υπόλοιπα κινητά ευρήματα, από τα οποία αναφέρουμε ενδεικτικά ένα ζάρι παιχνιδιού, τμήμα χάλκινης πόρπης και ένα οστέινο κοχλιάριο (Εικ. 15).

Η ταύτιση του ανασκαφέντος χώρου με βάση τα ακίνητα ευρήματα δεν είναι δυνατή. Οι τόσο συχνές ανακατασκευές, όπως φανερώνουν οι τοιχοποιίες και τα δά-

πεδα, οδηγούν πιθανόν σε εργαστηριακή χρήση, χωρίς όμως να υπάρχουν σαφείς ενδείξεις.

Οδός Βουρδουμπά 38 (Ο.Τ. 373, οικόπεδο Ε. Κώνστα)

Η ανασκαφική έρευνα διενεργήθηκε από τα τέλη του 2001 έως τις αρχές του 2002 από τη Θ΄ ΕΠΚΑ, η οποία μας παρέδωσε, μετά την ολοκλήρωσή της, το ημερολόγιο, τα σχέδια αποτύπωσης, τις φωτογραφίες και τα κινητά ευρήματα.

Σημειώνεται ότι στο ίδιο οικόπεδο αποκαλύφθηκαν κατά το παρελθόν σε δοκιμαστική τομή υπολείμματα αποθετών λαξευμένων στο βράχο[48].

Στα ψηλότερα στρώματα υπήρχαν νεότεροι τοίχοι από την οικία που κατεδαφίστηκε πριν από την έναρξη της ανασκαφής (Εικ. 16). Τα συμπλέγματα των τοίχων που βρέθηκαν σε χαμηλότερη στάθμη και δεν είναι εύκολη η αναγνώρισή τους ανήκουν κυρίως στους χρόνους της τουρκοκρατίας, αλλά και στη βυζαντινή εποχή. Ευδιάκριτη είναι μόνο μια κρηνική κατασκευή που υπήρχε στο ανατολικότερο τμήμα του οικοπέδου, όπως αναγνωρίζεται από μία ορθογώνια δεξαμενή και μία κυκλική, πάνω στην οποία διασώθηκε τμήμα της τοξωτής πρόσοψής της. Στην τοιχοποιία της πιθανόν να είχαν ενσωματωθεί τρία βυζαντινά γλυπτά, που βρέθηκαν πεσμένα στην κυκλική δεξαμενή κάτω από αυτήν. Πρόκειται για ένα κολουροπυραμιδοειδές επίθημα με ανάγλυφο σταυρό στις δύο στενές πλευρές (διαστ. 0,563×0,18 μ. άνω επιφάνεια, 0,40×0,128 μ. κάτω επιφάνεια, 0,085 ύψ.), δύο συνανήκοντα τμήματα μαρμάρινου θωρακίου 12ου-13ου αιώνα (διαστ. 0,69×0,286 μ., 0,057 πάχ.) και τμήμα περιθυρώματος, μήκ. 0.82 μ., κοσμούμενο με ελικοειδείς βλαστούς και βότρεις, 12ου αιώνα πιθανότατα[49] (Εικ. 17).

Πήλινος αγωγός νερού κυκλικής διατομής τοποθετημένος σε λαξευμένη στο βράχο αύλακα ξεκινούσε από την κρήνη και κατευθυνόταν νοτιοδυτικά. Πάνω από αυτόν, στο δυτικό τμήμα του οικοπέδου, περνούσε κάθετα ένας μεταγενέστερος κτιστός αγωγός. Μεταγενέστερη είναι και μια τετράγωνη δεξαμενή βόρεια, στον πυθμένα της οποίας πατάει ένας νεωτερικός τοίχος. Στα κινητά ευρήματα της ανασκαφής, εκτός από τα μαρμάρινα μέλη που αναφέρθηκαν, συγκαταλέγονται αγγεία αβαφή και εφυαλωμένα του τέλους 12ου-αρχών 13ου αιώνα, ένα χάλκινο τηγανόσχημο σκεύος, διαμ. 0,31-0,36 μ., τμήμα εικονιδίου από στεατίτη, χάλκινος σταυρός (Εικ. 18), οστέινες περόνες, χάλκινο δισκάριο ζυγαριάς, τμήμα χάλκινου κοσμήματος – πιθανώς ενωτίου και μικρή χάλκινη πόρπη σχήματος κρίκου με γλωσσίδα.

Εικ. 15. Θήβα. Οδός Αναπαύσεως. Εύρημα από την ανασκαφή.

Εικ. 16. Θήβα. Οδός Βουρδουμπά 38. Αεροφωτογραφία της ανασκαφής.

48. S. Symeonoglou, *From the Bronze Age to Modern Times*, Princeton 1985, σ. 255.

49. Δεν αποκλείεται τα γλυπτά αυτά να σχετίζονται με εκείνα που αποκαλύφθηκαν σε κοντινή απόσταση στην οδό Κάδμου κατά τις εργασίες κατασκευής του αποχετευτικού δικτύου, όπου σύμφωνα με πληροφορίες των περιοίκων υπήρχε ναός του Αγίου Φανουρίου, βλ. *ΑΔ* 51 (1996): Χρονικά, σ. 83-84, υποσημ. 27.

Εικ. 17. Θήβα. Οδός Βουρδουμπά 38. Μαρμάρινο μέλος από την ανασκαφή.

Συγκεντρώθηκαν, τέλος, 14 χάλκινα νομίσματα, αρχαία, υστερορρωμαϊκά, εποχής Κομνηνών και ένα ενετικό torneselli του δόγη Dandolo.

Οδός Επαμεινώνδα 71 (Ο.Τ. 320, οικόπεδο Ε. Μπουραντά - Β. Σαμπάνη)

Η ανασκαφή του εν λόγω οικοπέδου, που βρίσκεται στην καρδιά της Καδμείας, ξεκίνησε τον Ιανουάριο του 2002 και ολοκληρώθηκε το Φεβρουάριο του 2004 από τη Θ΄ ΕΠΚΑ. Για το λόγο αυτό ελάχιστα από τα κινητά ευρήματα έχουν έως τώρα εξεταστεί.

Στο κεντρικό τμήμα αποκαλύφθηκε ένα μεγάλων διαστάσεων ορθογώνιο οικοδόμημα μεσοβυζαντινών χρόνων, με προσανατολισμό Β.-Ν. Το σωζόμενο μήκος είναι 9, το πλάτος 5 και το ύψος έως και 2 μ. και αποτελείται από δύο χώρους (Εικ. 19). Στην τοιχοποιία είναι ενσωματωμένο υλικό σε β΄ χρήση. Στις εξωτερικές όψεις χρησιμοποιούνται ορθογωνισμένοι λίθοι με σειρές πλίνθων, σε οριζόντια και κάθετη διάταξη, ενώ στις εσωτερικές οι λίθοι είναι ακανόνιστοι και γίνεται άφθονη χρήση πλίνθων, άτακτα τοποθετημένων. Μεταγενέστερες προσθήκες με ευτελέστερους τοίχους, προς Α., ανήκουν στην περίοδο της φραγκοκρατίας. Από την περίοδο της τουρκοκρατίας προέρχονται αρκετά ακέραια αγγεία και πολλά απορρίμματα εργαστηρίου λουλάδων από σηπιόλιθο που συγκεντρώθηκαν από δύο αποθέτες που έχουν διανοιγεί στους δύο χώρους του οικοδομήματος. Τέτοια εργαστήρια έχουμε μαρτυρίες περιηγητών ότι υπήρχαν στην οδό Επαμεινώνδα και έχουν επισημανθεί και στο παρελθόν κατά την κατασκευή του δικτύου ύδρευσης-αποχέτευσης[50].

Εικ. 18. Θήβα. Οδός Βουρδουμπά 38. Χάλκινος σταυρός από την ανασκαφή.

Στο βορειοδυτικό τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκε και τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου παλαιοχριστιανικών χρόνων με απεικόνιση δελφινιών που περιβάλλονται από ταινία με κισσόφυλλα. Το ψηφιδωτό αποκολλήθηκε και βρίσκεται στο στάδιο της συντήρησης. Τμήμα του μεσοβυζαντινού κτιρίου διατηρήθηκε μετά από πρόταση της Εφορείας στο υπόγειο της νέας οικοδομής και θα είναι ορατό και επισκέψιμο.

Συμβολή των οδών Ζεγγίνη και Ιοκάστης (Ο.Τ. 156, οικόπεδο εταιρείας ΕΡΓΟΔΟΜΙΚΗ ΒΟΙΩΤΙΑΣ ΑΒΕΤΕ)

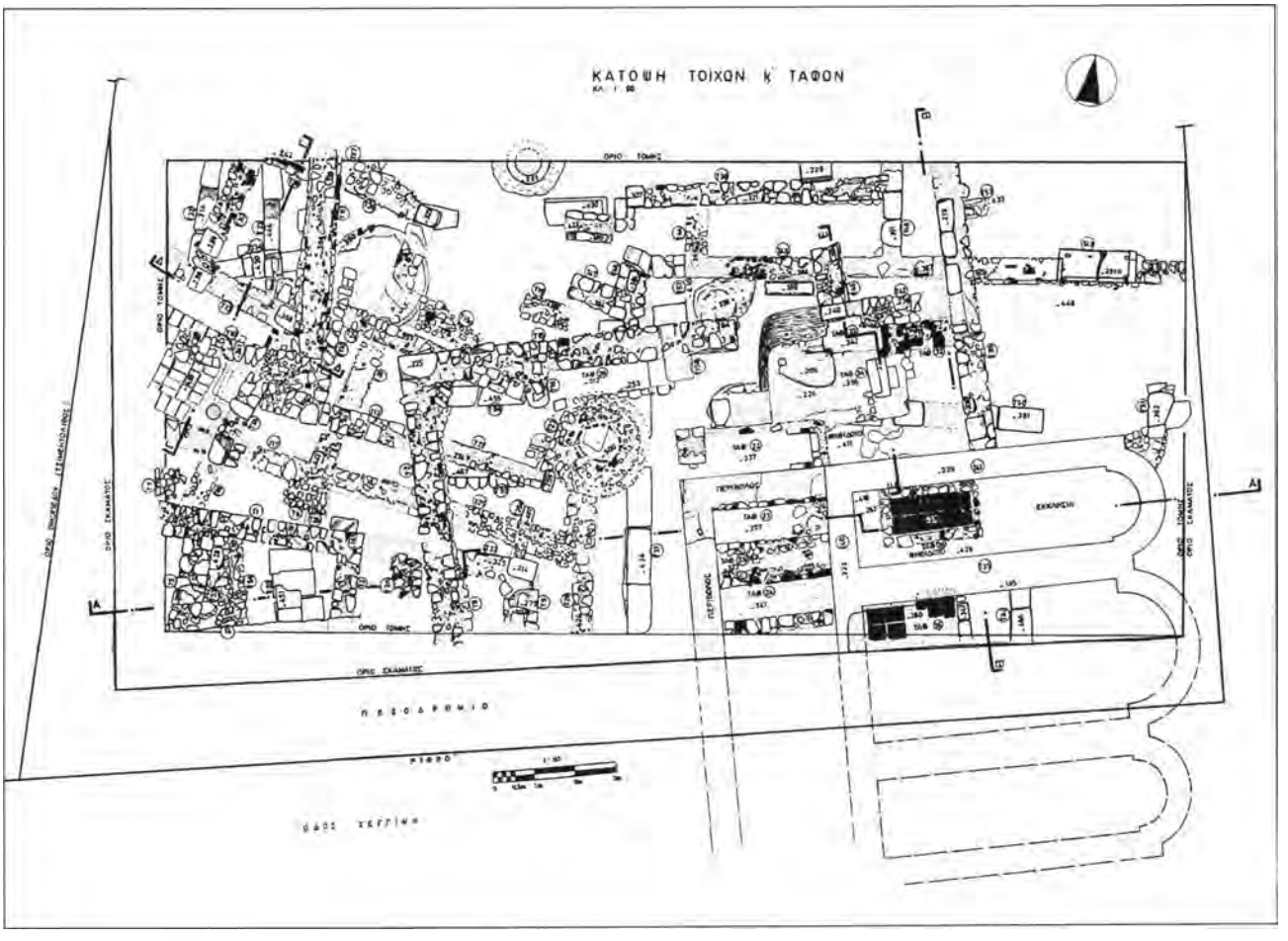
Η ανασκαφή στο παραπάνω οικόπεδο, που βρίσκεται στην ανατολική πλευρά της Καδμείας, διενεργήθηκε κατά το 2002-2003 από τη Θ΄ ΕΠΚΑ.

Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που αποκαλύφθηκαν έως τώρα καλύπτουν ένα μεγάλο χρονικό διάστημα από τους ελληνιστικούς χρόνους έως την περίοδο της φραγκοκρατίας (Εικ. 20), ενώ τα κινητά ευρήματα φθάνουν

50. Α. Θεοδώρου-Μαυρομματίδη, Ανασκαφές στο νέο αποχετευτικό δίκτυο Θήβας, *ΕΕΒοιωτΜ*, τ. Β΄, τεύχ. α΄, Αθήνα 1995, σ. 523-524, φωτ. 20.

Εικ. 19. Θήβα. Οδός Επαμεινώνδα 71. Κάτοψη της ανασκαφής.

Εικ. 20. Θήβα. Συμβολή των οδών Ζεγγίνη και Ιοκάστης. Κάτοψη της ανασκαφής.

Εικ. 21. Θήβα. Συμβολή των οδών Ζεγγίνη και Ιοκάστης Πήλινη σφραγίδα από την ανασκαφή.

έως τη μυκηναϊκή εποχή. Για την περίοδο που μας αφορά αναφέρουμε ένα μικρό τμήμα λουτρού παλαιοχριστιανικών χρόνων που βρέθηκε στο δυτικότερο άκρο του οικοπέδου, από όπου προέρχεται ένα ακέραιο λυχνάρι του τέλους 4ου-αρχών 5ου αιώνα και τμήμα μιας εξαιρετικής πήλινης σφραγίδας (Εικ. 21). Στην ίδια περίοδο ανήκει και ένας θησαυρός 84 χάλκινων νομισμάτων που εντοπίστηκε στο βορειοδυτικό τμήμα του οικοπέδου και σηματοδοτεί μια ιστορική στιγμή.

Ιδιαίτερα σημαντική όμως κρίνουμε την ανεύρεση, στο νοτιοανατολικό άκρο του οικοπέδου, τμήματος ενός ναού με ημικυκλικές κόγχες ανατολικά – τη βόρεια και το ήμισυ της κεντρικής. Η νότια είχε βρεθεί το 1994 κατά τις εργασίες κατασκευής του αποχετευτικού δικτύου επί της οδού Ζεγγίνη και έτσι μπορεί άνετα να αποκατασταθεί ο ναός σε κάτοψη. Οι εσωτερικές διαστάσεις είναι μήκος 7,50 και πλάτος 4,30 μ. Δυτικά υπάρχει σύγχρονος με το ναό ίσου πλάτους νάρθηκας μήκ. 2,70 μ. Ο ναός σώζεται σε ικανό ύψος, πρόκειται όμως για την υποθεμελίωσή του, η οποία λόγω της κλίσης του οικοπέδου προς Α. προχωρούσε αρκετά βαθιά. Από την τυπολογία (διάταξη με ημικυκλικές αψίδες) και την τοιχοποιία του μπορεί να τοποθετηθεί στον 9ο-10ο αιώνα[51].

Της ίδιας περιόδου κτίριο είχε ανασκαφεί το 1992 στο οικόπεδο Ι. Μαυρομματόπουλου, νότια, απέναντι από το δρόμο, όπου βρέθηκε και ένα νόμισμα του Λέοντα ΣΤ΄ Σοφού και τμήματα αρράβδωτων κιόνων[52]. Η ανεύρεση άλλων βυζαντινών γλυπτών, εξάλλου, αναφέρεται και κατά την ανασκαφή του οικοπέδου Θεοδώρου, δυτικά του προηγούμενου[53].

Στον κυρίως ναό, στο νάρθηκα και στην περιοχή βόρεια και δυτικά του ναού, που περικλείεται από ταφικό περίβολο, αποκαλύφθηκαν 39 τάφοι – κεραμοσκεπείς, λακκοειδείς και καμαροσκεπείς, στην πλειονότητά τους ακτέριστοι ή συλημένοι, γι' αυτό και τα ευρήματα δεν ήταν πολλά σε αριθμό, αλλά πάντως σημαντικά. Πρόκειται για ορισμένα εξαιρετικά κοσμήματα, όπως σκουλαρίκια από χρυσό ή χαλκό με διακόσμηση σμάλτου και ένα χρυσό δακτυλίδι με ένθετους λίθους (Εικ. 22), που φανερώνουν ότι οι νεκρές ανήκαν οπωσδήποτε σε αριστοκρατικές οικογένειες. Ο τύπος των κοσμημάτων και δύο νομίσματα που βρέθηκαν στους τάφους μας οδηγούν στο 12ο με αρχές 13ου αιώνα πιθανότατα, το κτίσιμό τους όμως μπορεί να τοποθετηθεί και παλαιότερα. Οι περισσότεροι περιείχαν πολλές ανακομιδές, ως οστεοφυλάκιο δε χρησιμοποιήθηκε και ένας κτιστός αποθέτης (φρέαρ) δυτικά του ναού.

Μέσα από το ναό και τους τάφους, όσων είχε καταπέσει η οροφή, συγκεντρώθηκαν αρκετά σπαράγματα τοιχογραφιών, σε ορισμένα από τα οποία διακρίνονται δύο στρώματα τοιχογράφησης. Ίδιας μορφής σπαράγματα, με τα ίδια χρώματα και τεχνοτροπία, που μας οδηγούν στο 16ο αιώνα, είχαν βρεθεί παλαιότερα (1987-1988) σε έναν αποθέτη λίγα μέτρα δυτικότερα του νεωτερικού ναϋδρίου του Αγίου Στεφάνου που βρίσκεται σε όμορη ιδιοκτησία βορειοδυτικά του αποκαλυφθέντος ναού. Κατάλοιπα παλαιότερου ναού δεν αποκαλύφθηκαν τότε γύρω από το ναΰδριο.

Δεν αποκλείεται, λοιπόν, ο αποκαλυφθείς ναός να ήταν αφιερωμένος στον άγιο Στέφανο. Την υπόθεση αυτή ενισχύει το γεγονός ότι στο Μουσείο Θηβών υπάρχει μια επιτύμβια στήλη υστερορρωμαϊκών χρόνων με τη μορφή ενός φιλοσόφου, δεξιά και αριστερά του οποίου λαξεύθηκε σε β΄ χρήση η επιγραφή άγιος Στέφανος (Εικ. 23). Τόσο ο τύπος των γραμμάτων όσο και των λαξευμένων σταυρών στις παραστάδες του τοξωτού πλαισίου του μας οδηγούν στο 10ο αιώνα. Θεωρούμε, λοιπόν, ότι η ανάγλυφη αυτή εικόνα του αγίου θα πρέπει να ήταν τοποθετημένη στον ομώνυμο ναό. Δεν υπάρχει γραπτή μνεία για ύπαρξη ναού Αγίου Στεφάνου το 10ο αιώνα. Όμως, το 16ο αιώνα ήταν ο μητροπολιτικός ναός των Θηβών, σύμφωνα με μαρτυρία του νοταρίου Θηβών Μανουήλ Μαλαξού, που συνέταξε εκεί το *Νομοκάνονά* του το 1563.

51. Πρβλ. Άγιο Αχίλλειο Πρέσπας (986-990), Κοίμηση Θεοτόκου Ζούρτσας (τελευταίο τέταρτο 10ου αι.), Μητρόπολη στα Σέρβια (1000), Ναό Χριστού στο χωριό Παναγία Βοιωτίας (9ος-10ος αι.).

52. Βλ. σχετικά *ΑΔ* 47 (1992): Χρονικά, σ. 79-81, Σχέδ. 18.

53. Βλ. σχετικά *ΑΔ* 27 (1972): Χρονικά, σ. 321, Σχέδ. 2, Πίν. 276.

Εικ. 22. Θήβα. Συμβολή των οδών Ζεγγίνη και Ιοκάστης. Κοσμήματα από την ανασκαφή.

Οδός Ζεγγίνη (Ο.Τ. 156, οικόπεδο Γ. Μάμαλη - Δ. Καφέ)

Το παραπάνω οικόπεδο είναι όμορο προς Α. με το οικόπεδο της εταιρείας ΕΡΓΟΔΟΜΙΚΗ ΒΟΙΩΤΙΑΣ ΑΒΕΤΕ που αναφέρθηκε παραπάνω. Κατά την ανασκαφική έρευνα που διενεργήθηκε το 2004-2005 από κοινού με τη Θ΄ ΕΠΚΑ αποκαλύφθηκε, εκτός από τις αρχαιότητες κυρίως ρωμαϊκών χρόνων, ένας μεσοβυζαντινός τοίχος με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ. στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου. Το μήκος του ήταν 8 μ. περίπου, το πλάτος του 0,72 και το σωζόμενο ύψος του 1,60 μ. περίπου. Ήταν κατασκευασμένος με αργούς μικρού μεγέθους λίθους και πλίνθους ενδιάμεσα και το συνδετικό υλικό ήταν χώμα. Ανατολικά στηριζόταν σε δύο αντηρίδες και το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το μεγάλο μήκος του που συνεχίζεται νότια και εκτός των ορίων του οικοπέδου, κάτω από την οδό Ζεγγίνη, μας κάνει να πιστεύουμε ότι πρόκειται για περίβολο που σχετίζεται με το ναό και τα υπόλοιπα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της ίδιας περιόδου που βρέθηκαν στο οικόπεδο της εταιρείας ΕΡΓΟΔΟΜΙΚΗ ΒΟΙΩΤΙΑΣ ΑΒΕΤΕ.

Οδός Κάδμου 8 (Ο.Τ. 308, οικόπεδο Γκαβέα - Μαυράκη)

Κατά τη διάρκεια εργασιών, το 2002, για την κατασκευή τοίχου αντιστήριξης στα ανατολικά πρανή του παραπάνω οικοπέδου αποκαλύφθηκαν τέσσερις αποθέτες λαξευμένοι στο φυσικό έδαφος, μικρής σχετικά διαμέτρου και μικρού βάθους. Περιείχαν θαλάσσια όστρεα, ένα νόμισμα διαβρωμένο και κεραμική μεταβυζαντινών χρόνων, από την οποία συγκολλήθηκαν ένα αποθηκευτικό δοχείο με πλατύ λαιμό και ευρύ στόμιο, μία εφυαλωμένη κανάτα με τριφυλλόσχημο στόμιο και ένα αβαφές κλειστό σκεύος με τέσσερις λαβές, που πιθανώς χρησίμευε ως κρεμαστός λύχνος (Εικ. 24).

Εικ. 23. Μουσείο Θηβών. Επιτύμβια στήλη σε β΄ χρήση

Συμβολή των οδών Βάρναλη και Διός (Ο.Τ. 152, οικόπεδο Σ. Ζήκα - Χ. Λουκίδου)

Το εν λόγω οικόπεδο βρίσκεται εκτός της Καδμείας προς Α. στη λεγόμενη συνοικία Αστέγων, όπου κατά το παρελθόν είχαν εντοπιστεί σποραδικά και αποσπασματικά βυζαντινές αρχαιότητες, σύμφωνα με αναφορές στο *Αρχαιολογικόν Δελτίον*.

Η ανασκαφική έρευνα που διενεργήθηκε από τις 4/11/2002 έως τις 22/5/2003, έφερε στο φως το ήμισυ περίπου βυζαντινού ναού στον άξονα Α.-Δ. (Εικ. 25). Το διασωθέν μήκος μέχρι το δυτικό τοίχο είναι 12 μ., υπάρχουν ενδείξεις όμως ότι ο βόρειος τοίχος συνεχιζόταν ακόμη δυτικότερα, όπου θα υπήρχε νάρθηκας. Το αρχικό πλάτος υπολογίζεται γύρω στα 8 μ. Βόρεια πιθανώς να υπήρχε κάποιο πρόσκτισμα, του οποίου όμως οι τοίχοι διατηρήθηκαν πολύ αποσπασματικά. Δύο ορθογώνιες ισχυρές βάσεις τοποθετημένες στον άξονα ανάμεσα στον κυρίως ναό και στο βόρειο κλίτος υποδηλώνουν ότι η μορφή του ναού ήταν πιθανότατα βασιλική.

Σύμφωνα με νομισματικές ενδείξεις και την κεραμική που περισυνελέγη, ο ναός πρέπει να χτίστηκε κατά τον 11ο-12ο αιώνα. Η διάρκεια ζωής του όμως ήταν σύντομη. Πάνω στο στρώμα καταστροφής στον κυρίως ναό κατασκευάστηκε μια συστάδα έξι κτιστών τάφων, καλυμμένων με ακανόνιστες πλάκες, που περιείχαν έναν ή περισσότερους νεκρούς. Σε ορισμένους από αυτούς είχε ενσωματωθεί αρχαίο υλικό σε β΄ χρήση, όπως τμή-

Εικ. 24. Θήβα. Οδός Κάδμου 8. Αβαφές κλειστό σκεύος.

μα ανάγλυφου θωρακίου (Εικ. 26), κιονίσκος κτλ., που πιθανόν προέρχονται από τον ίδιο αυτό ναό. Άλλες ταφές λαξευτές στο βράχο και κεραμοσκεπείς αποκαλύφθηκαν βόρεια, εξωτερικά του ναού. Περιείχαν από ένα νεκρό, μερικές ήταν παιδικές, σε μία δε περίπτωση υπήρχε ενήλικας και παιδί. Τέλος, σε επαφή με το δυτικό τοίχο του ναού βρέθηκαν δύο ακόμη τάφοι κτιστοί, με κατεστραμμένη την κάλυψή τους. Ο βόρειος, μήκ. 2,90 και πλ. 0,85 μ., ήταν επενδεδυμένος εσωτερικά στο δάπεδο και στις πλευρές με κονίαμα, ενώ ο νότιος, μήκ. 2,40 και πλ. κυμαινόμενου από 1,10 δυτικά έως 0,90 μ. ανατολικά, είχε το δάπεδο στρωμένο με πήλινες τετράγωνες πλάκες. Και στους δύο αυτούς τάφους υπήρχαν πολλές ανακομιδές. Στα κινητά ευρήματα που συγκεντρώθηκαν από το εσωτερικό τους συγκαταλέγονται ένας πήλινος βόλος, ένας χάλκινος σταυρός, δύο κομβία, το ένα χάλκινο και το άλλο οστέινο, μία πόρπη και μία σιδερένια λεπίδα μαχαιριού, θραύσματα γυάλινων αγγείων από τον τάφο 12 και ένας οστέινος σταυρός και ένα μηνοειδές χάλκινο ενώτιο από τον τάφο 13 (Εικ. 27). Ένας θησαυρός αποτελούμενος από 130 νομίσματα των αρχών του 13ου αιώνα βρέθηκε διασκορπισμένος μέσα και πάνω στην επίχωση του βόρειου τάφου και σηματοδοτεί την εγκατάλειψη του χώρου. Από την περιοχή των τελευταίων αυτών τάφων συγκεντρώθηκαν και λίγα σπαράγματα τοιχογραφιών. Στο υπόλοιπο οικόπεδο βόρεια του ναού, αποκαλύφθηκαν λαξευτοί χώροι, άγνωστης προς το παρόν χρήσης. Ο βορειότερος έχει έξι σκαλοπάτια ανατολικά, τα οποία οδηγούν δυτικά σε ένα τρίκογχο. Ο νότιος σε επαφή με την κόγχη της πρόθεσης, βρέθηκε με κατεστραμμένη την οροφή του και δεν αποκαλύφθηκε η είσοδός του, που πρέπει να βρίσκεται στο προς Α. όμορο οικόπεδο. Η επίχωση και στους δύο χώρους περιείχε κεραμική 12ου και 13ου αιώνα. Από εδώ προέρχεται και μία εισηγμένη κανάτα (Εικ. 28).

Οδός Κάδμου 1 (οικόπεδο Δ. Μαρίνου)

Κατά το 2003 ανασκάφηκε από τη Θ΄ ΕΠΚΑ το παραπάνω οικόπεδο, στο οποίο εντοπίστηκαν, πλην των μυκηναϊκών καταλοίπων, και τμήματα 12 βυζαντινών τοίχων, σε αποσπασματική όμως μορφή. Εξαίρεση αποτελούν τρεις τοίχοι στο δυτικό άκρο του οικοπέδου, που συνεχίζουν δυτικά και εκτός των ορίων του. Μαζί με έναν τέταρτο τοίχο, κάθετο σε αυτούς, φαίνεται ότι σχηματίζουν κάποιο κτίριο. Σε επαφή με το βορειότερο τοίχο βρέθηκε μεγάλου ύψους αποθηκευτικό αγγείο που περιείχε ασβέστη.

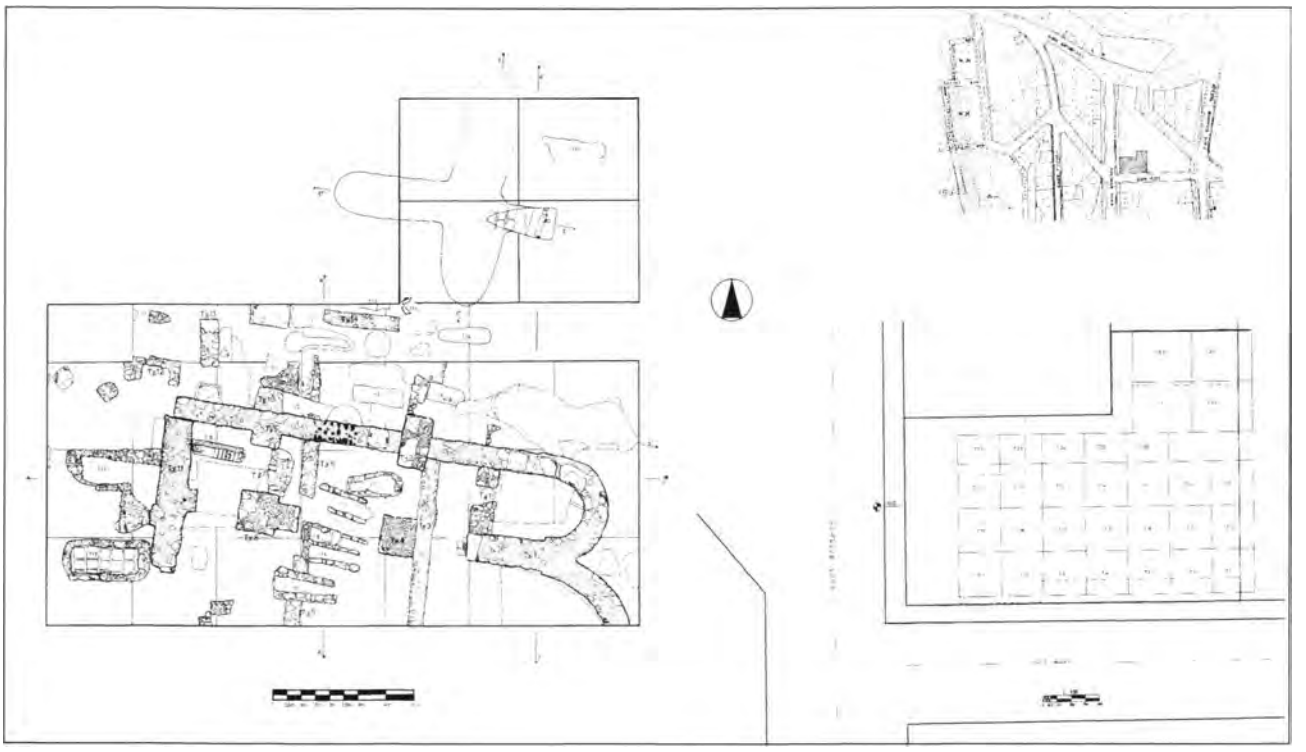
Στο βορειοανατολικό τμήμα του οικοπέδου εντοπίστηκε επίσης εστία με δάπεδο από κεραμίδες και ίχνη καύσης. Τέλος, κατά τις εργασίες θεμελίωσης της οικοδομής το 2004 ανασκάφηκαν στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου δύο κυκλικοί αποθέτες, που απέδωσαν κεραμική μεταβυζαντινών χρόνων (Εικ. 29). Ο δυτικότερος είχε στον πυθμένα του επίστρωση από πήλινες πλάκες.

Οδός Ηλέκτρας 4 (Ο.Τ. 322, οικόπεδο Π. Κοκκίνη)

Το εν λόγω οικόπεδο βρίσκεται στο νοτιοδυτικό άκρο της Καδμείας, λίγα μέτρα βορειότερα του μεταβυζαντινού ναού της Μεγάλης Παναγίας. Η ανασκαφική έρευνα που διενεργήθηκε από τις 6/3/2002 έως τις 15/7/2003 με ενδιάμεσες διακοπές έφερε στο φως το ήμισυ, περίπου, κοσμικού κτιρίου στον άξονα Α.-Δ. (Εικ. 30). Το διασωθέν μήκος είναι 16,87 μ. – υπάρχουν όμως ενδείξεις ότι ο νότιος τοίχος συνεχίζεται ακόμη ανατολικότερα – το πλάτος 5,10 μ., ενώ το ύψος κυμαίνεται από έως 1,30-2,30 μ.

Εσωτερικά χωρίζεται σε τρεις, τουλάχιστον, χώρους που επικοινωνούν μεταξύ τους, ο δυτικότερος μάλιστα μέσω ενός τοξωτού ανοίγματος (τομή Γ-Γ). Η είσοδος του κτιρίου ήταν στη νότια πλευρά, όπου προφανώς υπήρχε και κάποιο στέγαστρο. Για τη στήριξή του θα χρησίμευαν κίονες σε επαφή με το νότιο τοίχο, όπως προκύπτει από τέσσερις βάσεις που αποκαλύφθηκαν, σε τρεις μάλιστα από τις οποίες διατηρούνται και τμήματα κιόνων σε β΄ χρήση. Σύγχρονη πρέπει να είναι και μια λεκανοειδής κατασκευή, ίσως για πότισμα, στη ίδια νότια πλευρά.

Η τοιχοποιία του κτιρίου, τα νομίσματα και η κεραμική φανερώνουν ότι πρέπει να χτίστηκε κατά τον 9ο-10ο αιώνα. Η χρήση του εξακολούθησε, σύμφωνα με τις νομισματικές ενδείξεις και την κεραμική, και κατά τους μεσοβυζαντινούς χρόνους, οπότε έγινε ανακατασκευή ενός διαχωριστικού τοίχου και προσθήκη των προσκτι-

Εικ. 25. Θήβα. Συμβολή των οδών Βάρναλη και Διός. Κάτοψη της ανασκαφής.

Εικ. 26. Θήβα. Συμβολή των οδών Βάρναλη και Διός. Τμήμα μαρμάρινου θωρακίου.

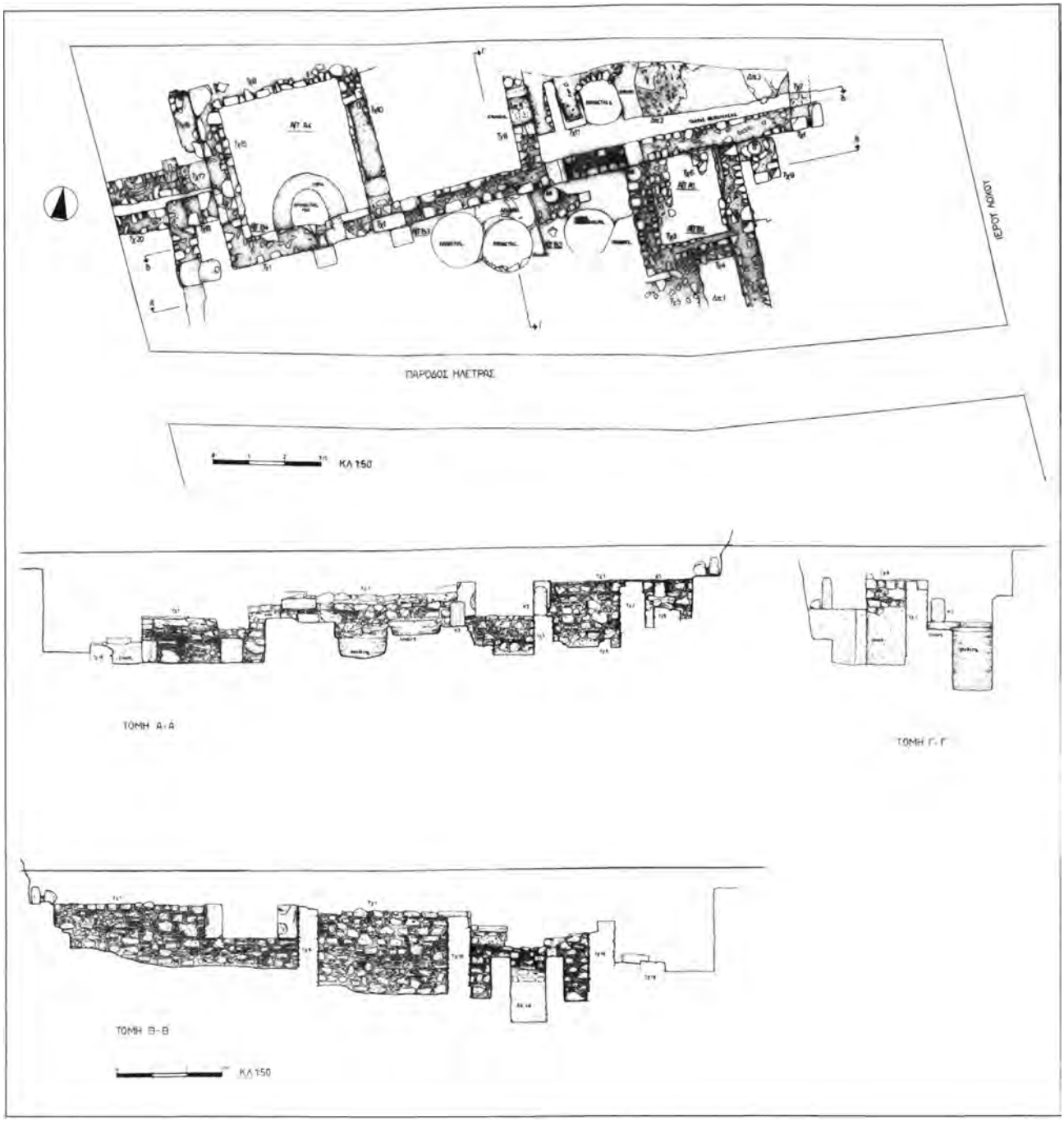
Εικ. 27. Θήβα. Συμβολή των οδών Βάρναλη και Διός. Χάλκινο ενώτιο από την ανασκαφή.

Εικ. 28. Θήβα. Συμβολή των οδών Βάρναλη και Διός. Εισηγμένο αγγείο από την ανασκαφή.

Εικ. 29. Θήβα. Οδός Κάδμου 1. Αγγείο από την ανασκαφή.

Εικ. 30. Θήβα. Οδός Ηλέκτρας 4. Κάτοψη, τομές.

σμάτων εξωτερικά της δυτικής πλευράς, αλλά και στην υστεροβυζαντινή περίοδο, όταν κατασκευάστηκαν τοίχοι εξωτερικά του νοτιοανατολικού διασωθέντος άκρου του.

Τρεις αποθέτες δηλώνουν ότι ο χώρος δεν έπαψε να χρησιμοποιείται και κατά τους χρόνους της τουρκοκρατίας.

Λείψανα παλαιότερων εποχών αποτελούν δύο αποσπασματικά σωζόμενοι τοίχοι της μυκηναϊκής εποχής, τμήμα υστερορρωμαϊκού δαπέδου και νομίσματα αυτής της περιόδου, τοίχος και κεραμική παλαιοχριστιανικών χρόνων, καθώς και αποθέτης με κεραμική από τον 7ο-10ο αιώνα.

Στα κινητά ευρήματα συγκαταλέγονται 26 χάλκινα νομίσματα που καλύπτουν μια περίοδο από την αρχαιότητα έως τις αρχές του 13ου αιώνα με μεγαλύτερη παρου-

σία στην Κομνήνεια περίοδο. Επίσης, κεραμικά σκεύη (Εικ. 31), χάλκινα αντικείμενα – ανάμεσα στα οποία και εξαρτήματα από τα κουφώματα, κλειδί, κλειδαριά κιβωτιδίου – οστέινα σφονδύλια κ.ά.

Οδός Δημοκρίτου 22 (Ο.Τ. 353, οικόπεδο Π. Πελεκάνου)

Η ανασκαφική έρευνα στο παραπάνω οικόπεδο, που βρίσκεται σε μικρή απόσταση νοτιοδυτικά του ναΐσκου του Αγίου Δημητρίου[54], διενεργήθηκε σταδιακά κατά το 2002 και το 2004 από τη Θ΄ ΕΠΚΑ. Το βυζαντινό και μεταβυζαντινό στρώμα που αποκαλύφθηκε στην ανώτερη στάθμη του παρουσίαζε μια εντελώς αποσπασματική εικόνα, που δεν προσέφερε στοιχεία για την ταύτιση των κτιρίων. Ορισμένοι τοίχοι, μάλιστα, ήταν εντελώς νεωτερικοί ανήκοντες στην προϋπάρχουσα οικία.

Στη μεσοβυζαντινή περίοδο, πάντως, φαίνεται πως ανήκε ένα κτίριο στο βορειοανατολικό τμήμα του οικοπέδου. Στο βορειοδυτικό αποκαλύφθηκε ένας αποθέτης με κυκλικό στόμιο, επιχρισμένος με υδραυλικό κονίαμα. Αντίστοιχος αποθέτης, βάθ. 2,68 μ., ανασκάφηκε και στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικοπέδου. Από την περιοχή αυτή συγκεντρώθηκε, σύμφωνα με το ημερολόγιο της ανασκαφής, και παλαιοχριστιανική κεραμική.

Οδός Αμφίωνος 18 (Ο.Τ. 48, οικόπεδο Ευ. Μπόβαλη)

Η ανασκαφική έρευνα στο παραπάνω οικόπεδο διενεργήθηκε αρχικά και κατά το χρονικό διάστημα από 26/2/2004 έως 19/4/2004 από τη Θ΄ ΕΠΚΑ και ολοκληρώθηκε στις 27/7/2004 από την Εφορεία μας. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που αποκαλύφθηκαν συνδυαζόμενα με τα κινητά ευρήματα, μπορούν να ενταχθούν σε τέσσερις χρονολογικά περιόδους (Εικ. 32). Στη μεταβυζαντινή περίοδο ανήκει τμήμα τοίχου με κατεύθυνση ΝΔ.-ΒΑ. σε κακή κατάσταση διατήρησης, που πατά σε παλαιότερους τοίχους βυζαντινών χρόνων. Στην κυρίως βυζαντινή και στην περίοδο της φραγκοκρατίας ανήκει τμήμα ορθογώνιου κτιρίου με προσανατολισμό ΝΔ.-ΒΑ. στο κέντρο του οικοπέδου. Αποτελείται από δύο χώρους, οι τοίχοι των οποίων είναι κατασκευασμένοι με ορθογώνιους λίθους και παρεμβολή πλίνθων στους αρμούς, με πλάτος 0,60 και ύψος 1,20 μ. περίπου. Μικροδιαφορές ως προς τον τρόπο δομής φανερώνουν πως οι δύο χώροι δεν κατασκευάστηκαν ταυτόχρονα.

Ο δυτικός περιλαμβάνει μια κυλινδρική δεξαμενή, επιχρισμένη εσωτερικά με υδραυλικό κονίαμα, διαμ. 2,66 και

Εικ. 31. Θήβα. Οδός Ηλέκτρας 4. Αγγείο από την ανασκαφή.

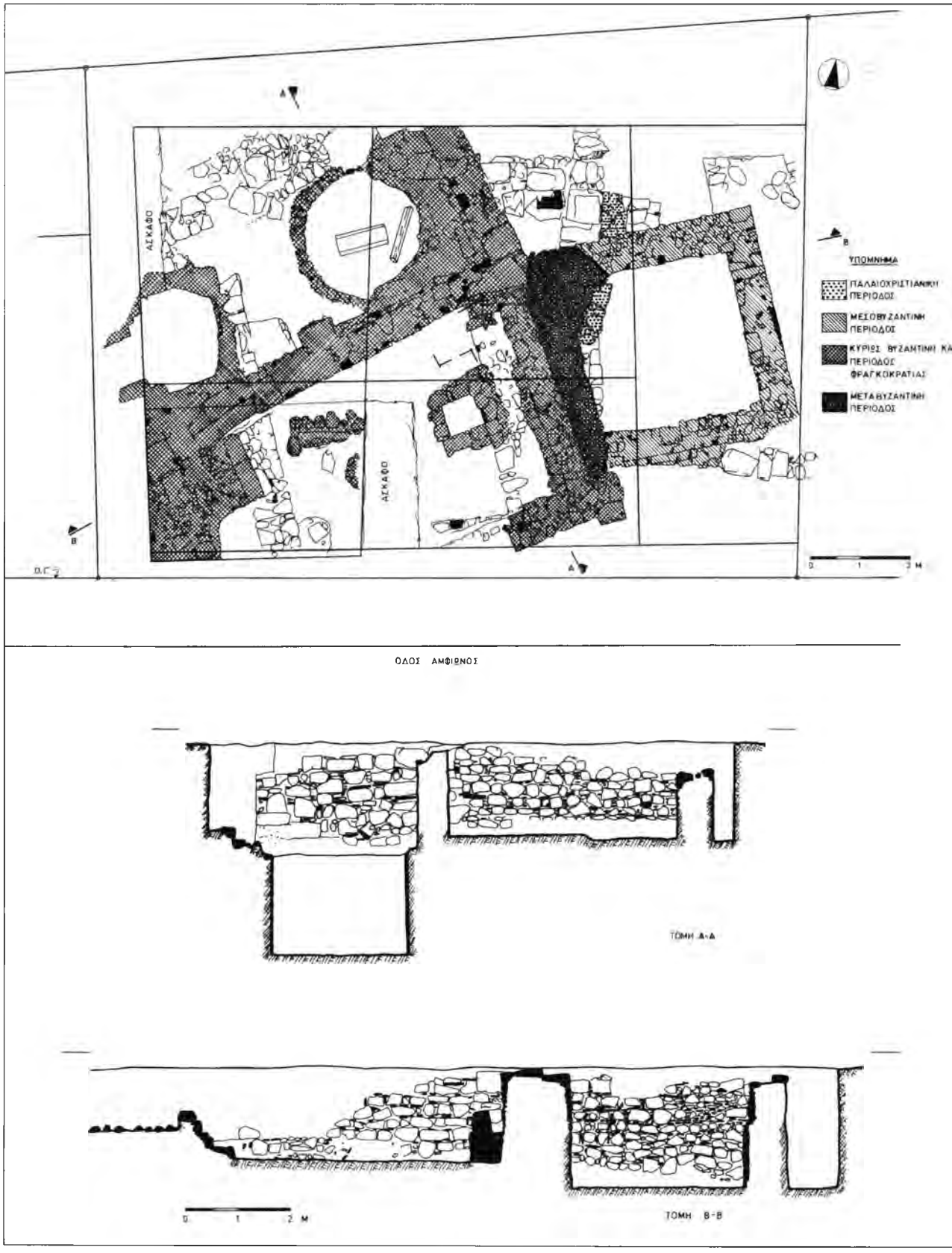
σωζ. ύψ. 1,29 μ. Στον πυθμένα διατηρείται τμήμα του δαπέδου, αποτελούμενο από θραύσματα πλίνθων και ασβεστοκονίαμα. Με τη δεξαμενή αυτή σχετίζεται ένα φρεάτιο τετράγωνης κάτοψης, πλευράς 1,27 μ., που βρίσκεται στον ανατολικό χώρο. Η επικοινωνία τους, πιθανόν μέσω αγωγού, διαπιστώνεται από μικρό άνοιγμα που υπάρχει στο βόρειο άκρο του Τχ1 στο ύψος της θεμελίωσης.

Παρόμοιο φρεάτιο υπήρχε και νοτιότερα στον ίδιο χώρο, αλλά βρέθηκε διαλυμένο. Από το εσωτερικό της κυλινδρικής δεξαμενής περισυνελέγη κεραμική βυζαντινών χρόνων, από την οποία ξεχωρίζει τμήμα εισηγμένου εφυαλωμένου αμφορέα με ανάγλυφη διακόσμηση[55] (Εικ. 33), και περιόδου φραγκοκρατίας και θησαυρός αποτελούμενος από 28 νομίσματα του α΄ μισού του 13ου αιώνα. Στον πυθμένα βρέθηκαν επίσης πεσμένα δύο μαρμάρινα μέλη, ένας αμφικιονίσκος παραθύρου και τμήμα πολυγωνικού κιονίσκου.

Ένα σχεδόν τετράγωνο δωμάτιο στο βόρειο άκρο του οικοπέδου ανήκει στη μεσοβυζαντινή περίοδο. Ο νότιος τοίχος δεν μπορεί να προσδιοριστεί προς το παρόν

54. Βλ. σχετικά *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 125-126, Εικ. 15, 16.

55. Ανάλογο αγγείο χρονολογούμενο στον 11ο αιώνα βρίσκεται στο Μουσείο Σεβρών προερχόμενο από εργαστήριο της Ανδαλουσίας της Ισπανίας.

Εικ. 32. Θήβα. Οδός Αμφίωνος 18. Κάτοψη, τομές.

Εικ. 33. Θήβα. Οδός Αμφίωνος 18. Αγγείο από την ανασκαφή.

με σαφήνεια, γιατί καλύπτεται από μεταγενέστερες κατασκευές. Στο κτίσιμο χρησιμοποιούνται αργοί λίθοι, άφθονες πλίνθοι και ως συνδετικό υλικό χρησιμοποιείται χώμα. Εξαιτίας της ανίσχυρης αυτής δομής η βορειοδυτική γωνία του κτιρίου αυτού φαίνεται να έχει υποστεί αλλεπάλληλες ανακατασκευές, όπως και ο ΤΧ2, σε μικρότερο όμως βαθμό.

Τμήμα τοίχου με όμοια δομή και κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ. βρέθηκε και στο νότιο τμήμα του οικοπέδου.

Εκτός από την κεραμική που συγκεντρώθηκε από τον προαναφερθέντα χώρο – αποθηκευτικά, μαγειρικά και επιτραπέζια σκεύη – το σημαντικότερο εύρημα είναι τμήμα ασημένιου πινακίου με εγχάρακτο διάκοσμο στον πυθμένα και ενεπίγραφη σφραγίδα στη βάση, που βρίσκεται στο στάδιο της συντήρησης.

Στα κατώτερα στρώματα αυτού του τετράγωνου χώρου τα κινητά ευρήματα, όπως νομίσματα, λυχνάρια, ένας χάλκινος σταυρός-λειψανοθήκη, αμφορείς και άλλα κεραμικά σκεύη κτλ., ανήκουν στην παλαιοχριστιανική περίοδο. Τα κτιριακά κατάλοιπα, όμως, είναι ελάχιστα. Στη δόμηση ενός χαμηλού τοίχου αυτής της περιόδου ήταν ενσωματωμένο τμήμα ενεπίγραφου κίονα αρχαϊκής περιόδου που παραδόθηκε στη Θ΄ ΕΠΚΑ.

Οδός Πινδάρου 104 (Ο.Τ. 378, οικόπεδο Ευ. Κώνστα)

Η ανασκαφή στο παραπάνω οικόπεδο διενεργήθηκε από τη Θ΄ ΕΠΚΑ κατά το 2004 σε μικρό τμήμα στο μέσον του οικοπέδου, γιατί το φυσικό έδαφος βρέθηκε πολύ ψηλά. Αποκαλύφθηκαν οκτώ αποθέτες διαφόρων μεγεθών που περιείχαν κεραμική μεταβυζαντινών χρόνων και τμήμα λιθόστρωτου, που ανήκε πιθανότατα σε αυλή.

Ναός Ευαγγελιστή Λουκά

Το 2004 διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα εξωτερικά του παραπάνω ναού στη βόρεια και ανατολική πλευρά του. Με υλικό από την κλασική οχύρωση της πόλης, που τμήμα της ανασκάφηκε από τη Θ΄ ΕΠΚΑ ακριβώς ανατολικά του ναού, είναι χτισμένη η κόγχη παλαιοχριστιανικής βασιλικής, της οποίας όμως δεν βρέθηκε η συνέχεια δυτικότερα. Υπήρχε τμήμα κτιρίου, ρωμαϊκών πιθανότατα χρόνων, όπως φανερώνουν και τα περισυλλεγέντα νομίσματα και άλλοι αδιάγνωστοι, ίσως αναλημματικοί, τοίχοι (Εικ. 34)

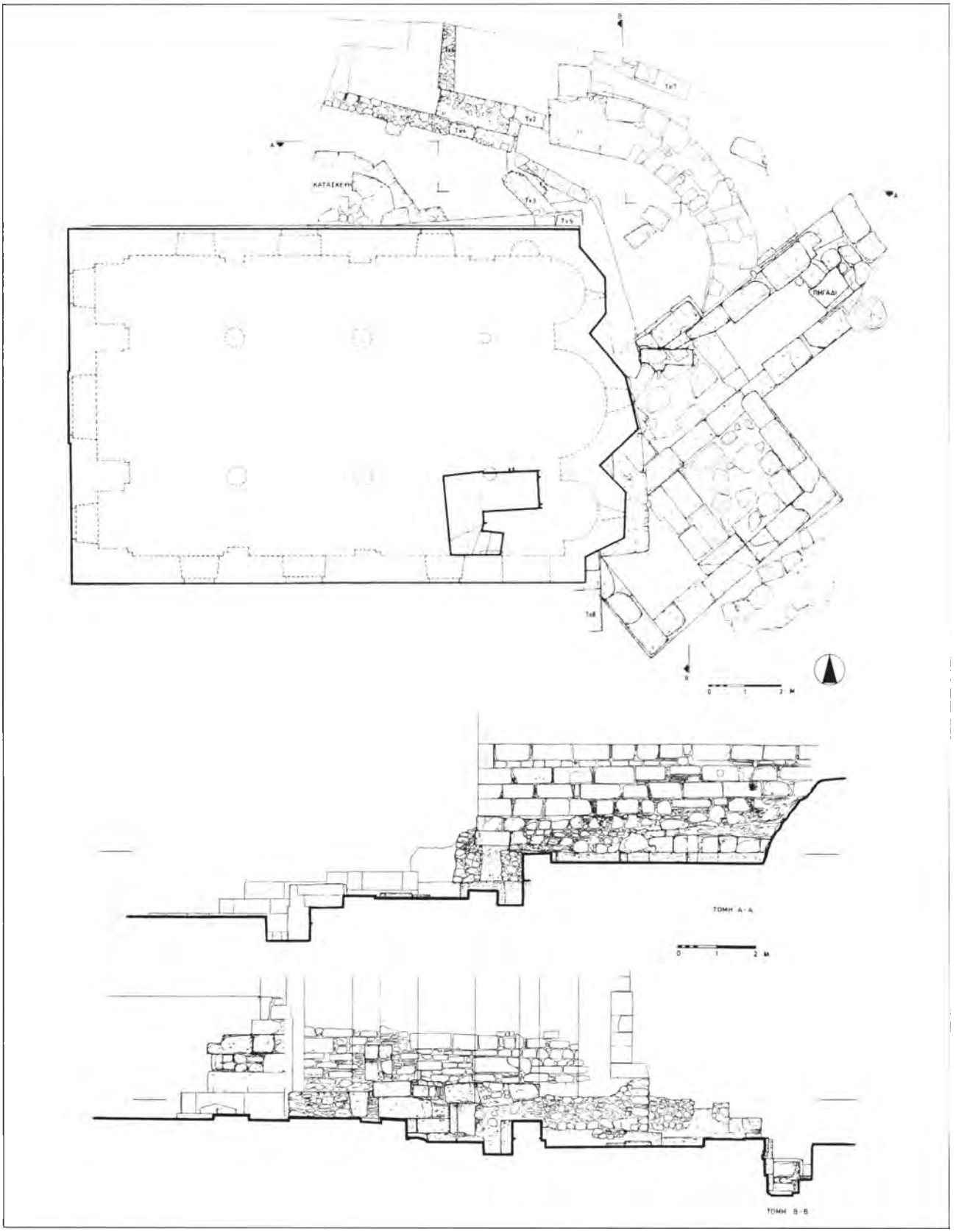
Παράλληλα, διερευνήθηκε τάφος στο εσωτερικό του ναού κάτω από τη θέση όπου είναι τοποθετημένη στο διακονικό η μαρμάρινη ρωμαϊκή σαρκοφάγος, όπου κατά την παράδοση τάφηκε ο άγιος Λουκάς. Ο υπόγειος αυτός τάφος, που χρησίμευε έως πρόσφατα ως οστεοφυλάκιο, αφού εκκενώθηκε με μέριμνα του εκκλησιαστικού συμβουλίου από τα οστά, ερευνήθηκε από την Εφορεία και τα μόνα κινητά ευρήματα που συγκεντρώθηκαν είναι τμήματα από τις πήλινες διάτρητες πλάκες του δαπέδου του. Είναι κιβωτιόσχημος, χτισμένος με μεγάλες λιθόπλακες, μήκ. 1,50, πλ. 1 και ύψ. 1 μ. Η ανατολική πλευρά φράσσεται επίσης από λιθόπλακα. Το κενό ανάμεσα στους δύο πλάγιους τοίχους συμπληρώνεται με αργολιθοδομή και πλίνθους (Εικ. 35, 36). Μεταγενέστερη είναι μια προσθήκη δυτικά καθώς και η κλίμακα καθόδου από το ναό.

Ξηρονομή

Ναός Αγίου Γεωργίου

Ανάμεσα στις Θεσπιές και στο επίνειό τους στον Κορινθιακό κόλπο, τη σημερινή Αλυκή (αρχαία Τίφα ή Σίφαι), βρίσκεται το χωριό Ξηρονομή. Στο βόρειο άκρο του μέσα σε ένα αλσύλλιο, πλάι στο οποίο διέρχεται η επαρχιακή οδός Ελλοπίας-Δομβραίνας, αποκαλύφθηκε τμήμα κτιρίου με μία ευρεία ημικυκλική κόγχη δυτικά, με μήκος χορδής 5,57 μ.[56]. Το κτίριο αυτό, που ανήκει πιθανότατα στην παλαιοχριστιανική περίοδο, ενσωματώθηκε αργότερα σε ένα μεσοβυζαντινό κοιμητηριακό

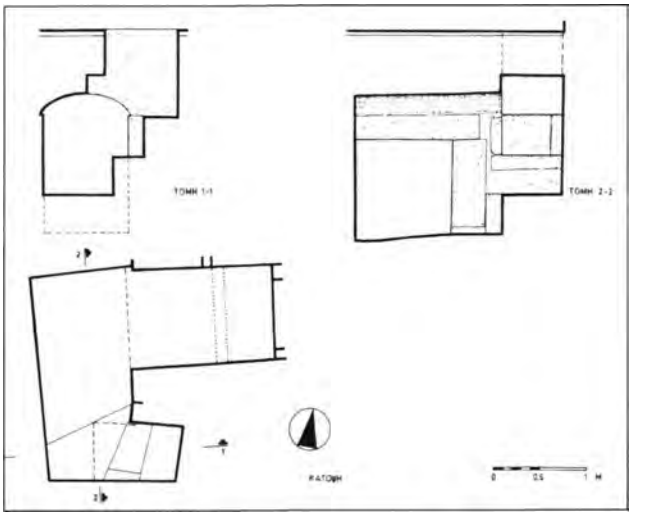
56. Βλ. σχετικά Χ. Κοιλάκου, Η Βοιωτία κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο (4ος-7ος αι.). Μια πρώτη προσέγγιση, *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας, Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Βόλος 27/2-2/3/2003*, τ. ΙΙ, Βόλος 2006, σ. 1108-1109, εικ. 7-8.

Εικ. 34. Θήβα. Ναός Ευαγγελιστή Λουκά. Κάτοψη, τομές.

Εικ. 35. Θήβα. Ναός Ευαγγελιστή Λουκά. Κιβωτιόσχημος τάφος. Άποψη από Δ.

Εικ. 36. Θήβα. Ναός Ευαγγελιστή Λουκά. Κιβωτιόσχημος τάφος. Κάτοψη, τομές.

ναό που χτίστηκε με αρχαίους δόμους (Εικ. 37), ανάμεσα στους οποίους επιτύμβιοι βωμοί του 2ου-3ου αι. μ.Χ. με το θέμα του ήρωα-ιππέα. Τρεις από αυτούς, που είχαν μεταφερθεί κατά το παρελθόν στο Μουσείο Θηβών[57], φέρουν χριστιανικά σύμβολα τα οποία έχουν αποδοθεί στον 7ο αιώνα[58].

Ο μεσοβυζαντινός ναός απολήγει ανατολικά σε τρεις ημικυκλικές κόγχες και η κάτοψή του φανερώνει ότι ανήκει στον τύπο του μεταβατικού, σταυροειδούς εγγεγραμμένου (10ος αιώνας). Ο νάρθηκας πρέπει να προστέθηκε λίγο αργότερα.

Περιμετρικά του ναού αλλά και στο εσωτερικό του νάρθηκα και της κόγχης του παλαιοχριστιανικού κτιρίου διερευνήθηκαν 26 τάφοι, κιβωτιόσχημοι, κεραμοσκεπείς και λακκοειδείς. Η οστεολογική μελέτη που βρίσκεται σε εξέλιξη[59] δείχνει ότι σε κάθε τάφο υπάρχουν κατά μέσον όρο δύο με τρία άτομα και ότι τα 2/3 των ατόμων είναι παιδιά, τα περισσότερα έως τεσσάρων ετών. Η σχέση των ενηλίκων με τα παιδιά είναι προς διερεύνηση, φαίνεται όμως πιθανόν να υπάρχει βαθμός συγγένειας. Προς εξέταση, πάντως, είναι το ζήτημα αν στο ναό αυτό γινόταν η ταφή όλων των παιδιών της τοπικής κοινωνίας ή των παιδιών από υψηλά κοινωνικά στρώματα. Στη δεύτερη άποψη συνηγορεί το γεγονός ότι οι ταφές ήταν πλούσια κτερισμένες. Συγκεντρώθηκε ένας σεβαστός αριθμός χάλκινων κοσμημάτων – 19 δακτυλίδια (Εικ. 38), 15 ενώτια, ένα περίαπτο, ένα γυάλινο βραχιόλι και διάφορες χάνδρες που πρέπει να ανήκαν σε κοσμήματα και, τέλος, ένας σταυρός από στεατίτη και δύο σιδερένιοι.

Από τα υπόλοιπα ευρήματα της ανασκαφής αναφέρουμε ορισμένα τμήματα παλαιοχριστιανικών λυχναριών, θραύσμα μαρμάρινου θωρακίου με φολιδωτό διάκοσμο, χρηστική εφυαλωμένη κεραμική 12ου-13ου αιώνα και δύο τμήματα από πήλινη πλάκα με εγχάρακτο διάκοσμο (Εικ. 39).

Δίστομο

Οδός Αναπαύσεως (οικόπεδο Ε. Δημάκα)

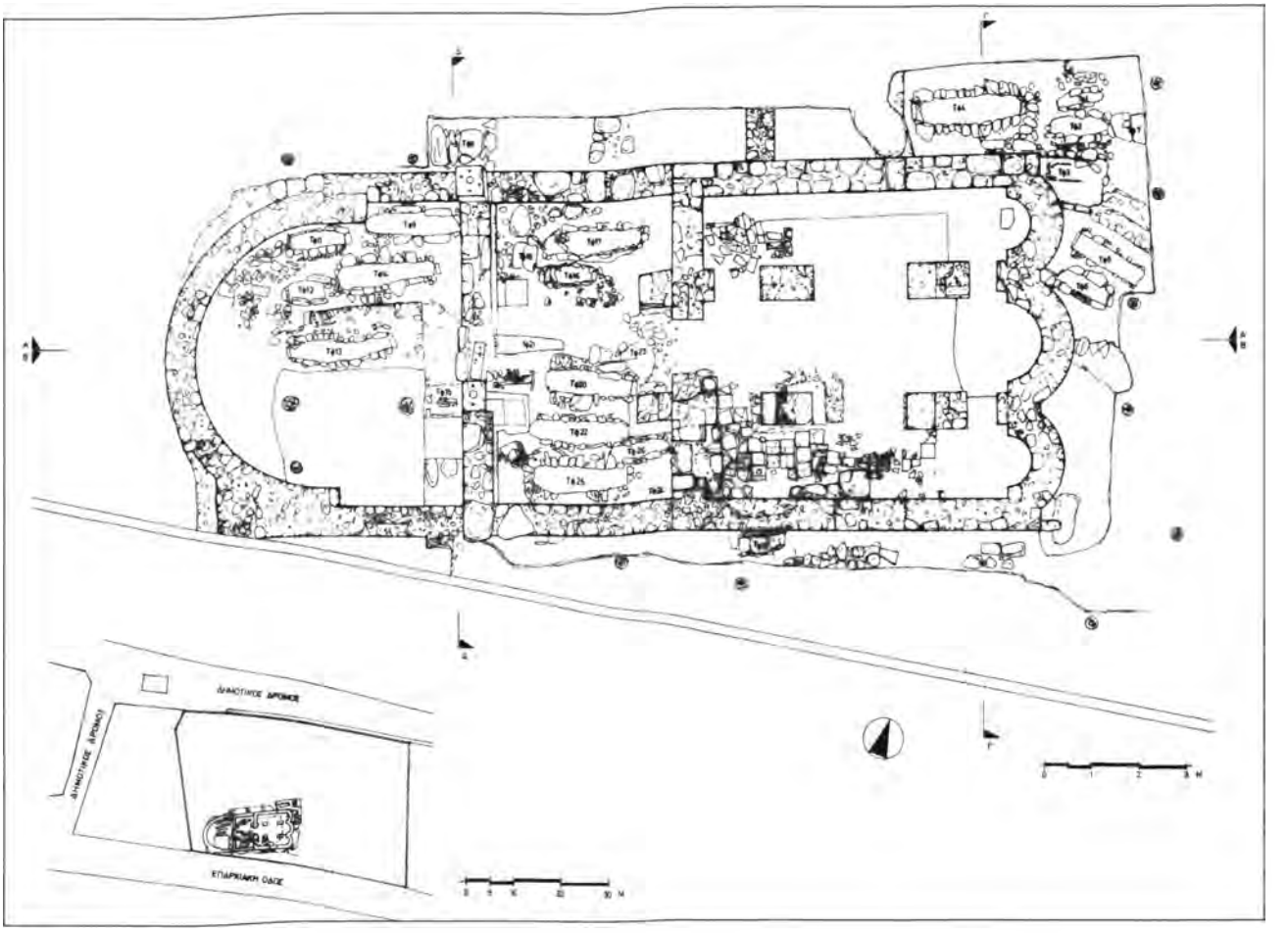
Δυτικότερα από την τρίκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική που εντοπίστηκε παλαιότερα στους νοτιοανατολικούς πρόποδες του όρους Κίρφις[60], όπου τοποθετείται η αρχαία και παλαιοχριστιανική πόλη Άμβροσσος (σημ. Δίστομο), ανασκάφηκε στο παραπάνω οικόπεδο το 2002

57. Στ. Κουμανούδης, Λούκιος Ουειβούλλιος Σπάνιος, *ΑΑΑ* III (1970), σ. 102-105 και *ΑΔ* 26 (1971): Χρονικά, Πίν. 194α, β. D. Pallas, *Les monuments paléochrétiens de Grèce découverts de 1959 à 1973*, Rome 1977.

58. Βλ. σχετικά Ε. Βολτυράκη, Παρατηρήσεις στις ταφικές συνήθειες μικρών κοιμητηριακών συνόλων της Βοιωτίας κατά τη βυζαντινή περίοδο, *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδος, Πρακτικά Επιστημονικής Συναντήσεις, Βόλος 27/2-2/3/2003*, τ. ΙΙ, Βόλος 2006, σ. 1149-1162.

59. Το οστεολογικό υλικό μελετά η αρχαιολόγος Β. Τριτσαρόλη στο εργαστήριο Wiener της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών.

60. Β. Παπαδοπούλου, Παλαιοχριστιανική βασιλική στο Δίστομο Βοιωτίας *ΕΕΒοιωτΜ*, τ. Α΄, τεύχ. α΄ (*Α΄ Διεθνές Συνέδριο Βοιωτικών Μελετών*), Αθήνα 1988, σ. 543-575.

Εικ. 37. Ξηρονομή. Ναός Αγίου Γεωργίου. Κάτοψη της ανασκαφής.

από την Ι΄ ΕΠΚΑ ένα κτίσμα που πρέπει να συνδέεται με τη βασιλική.

Είναι ορθογώνιο, με προσανατολισμό Β.-Ν., και το δάπεδό του καλύπτεται από τετράγωνες πήλινες πλάκες που φέρουν τις χαρακτηριστικές αυλακώσεις σε σχήμα Χ[61]. Οι τοίχοι είναι καλής κατασκευής, χτισμένοι με αργούς λίθους συνδεδεμένους με ισχυρό κονίαμα και με την παρεμβολή πλίνθων κατά διαστήματα. Προς Α. επικοινωνεί με άλλο χώρο, μέσω διβήλου πιθανότατα, οι δύο βάσεις του οποίου βρέθηκαν κατά χώραν. Στην ίδια περιοχή είναι πεσμένος ένας αρράβδωτος κίονας κοκκινωπού χρώματος. Προς Ν. επικοινωνεί επίσης με άλλο χώρο πλακόστρωτο, μέσω θύρας μήκ. 2,50 μ., το κατώφλι της οποίας βρέθηκε επίσης κατά χώραν. Κατά μήκος του δυτικού τοίχου εφάπτεται συνεχές κτιστό έδρανο, το οποίο, όπως και ο δυτικός τοίχος, συνεχίζεται προς Β. εντός του μη ανεσκαμμένου χώρου.

Εικ. 38. Ξηρονομή. Ναός Αγίου Γεωργίου. Χάλκινο δακτυλίδι από την ανασκαφή.

Για την οικοδόμηση του ως άνω κτίσματος έχει χρησιμοποιηθεί άφθονο αρχαίο υλικό σε β΄ χρήση (ορθογώνιες λιθόπλινθοι, βάσεις αναθημάτων και, το σημαντικότερο, ένα ενεπίγραφο βάθρο αγάλματος του Γαλλιηνού).

Από τα κινητά ευρήματα της ανασκαφής ξεχωρίζουν ένα επίθημα με εγγεγραμμένο σε κύκλο σταυρό στη στενή πλευρά του, ένας αμφικίονας και θραύσματα λύχνων υστερορρωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων.

Σε κοντινή απόσταση, δυτικά της παλαιοχριστιανικής

61. Όμοιες πλάκες καλύπτουν το νάρθηκα της βασιλικής, ό.π., πίν. 2β.

Εικ. 39. Ξηρονομή. Ναός Αγίου Γεωργίου. Τμήματα πήλινης πλάκας από την ανασκαφή.

Εικ. 40. Αντίκυρα. Οικόπεδο Κ. Κεφαλά. Χάλκινος σταυρός από την ανασκαφή.

βασιλικής και του οικοπέδου Δημάκα, έχει διαμορφωθεί αρχαιολογικό πάρκο, στο οποίο διατηρούνται τμήματα διπλού τείχους του 4ου αι. π.Χ. και εργαστήρια κεραμικής, που ήταν σε χρήση από τους ρωμαϊκούς χρόνους μέχρι τον 4ο αι. μ.Χ. Λαμβάνοντας υπόψη ότι έχει ήδη απαλλοτριωθεί ο χώρος της παλαιοχριστιανικής βασιλικής και προκειμένου να επιτευχθεί η ενοποίηση με το αρχαιολογικό πάρκο, η Εφορεία εισηγήθηκε την απαλλοτρίωση και του οικοπέδου Δημάκα, για την οποία το ΚΑΣ γνωμοδότησε θετικά.

Αντίκυρα

Οικόπεδο Κ. Κεφαλά

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται εκτός σχεδίου πόλεως με όψη προς Δ. επί της επαρχιακής οδού Αντίκυρας-Δεσφίνας. Η ανασκαφική έρευνα που διήρκεσε από τις 22/5/2002 έως τις 4/10/2002 έφερε στο φως τμήμα οργανωμένου νεκροταφείου, με διάρκεια χρήσης από την ύστερη αρχαιότητα έως τους πρωτοβυζαντινούς χρόνους, όπως συνάγεται από τη νομισματική μαρτυρία και τον τύπο των κτερισμάτων (Εικ. 40). Αποκαλύφθηκαν συνολικά 13 τάφοι ποικίλων τύπων.

Ειδικότερα, εντοπίστηκαν τέσσερις κεραμοσκεπείς τάφοι, που ανήκουν στο 2ο-3ο αι. μ.Χ. Από τους τέσσερις κιβωτιόσχημους, ο ένας χρονολογείται στους ελληνιστικούς και οι υπόλοιποι στους πρωτοβυζαντινούς χρόνους. Στο εσωτερικό τους βρέθηκαν τμήματα πλακών, μία μάλιστα με εγχάρακτο σταυρό ανάμεσα σε εγχάρακτους κύκλους με στιγμή στο κέντρο, μία χάλκινη πόρπη και χάλκινος σταυρός-εγκόλπιο 6ου και 7ου αιώνα. Αποκαλύφθηκε επίσης ένας θαλαμοειδής τάφος που περιείχε τρεις επί μέρους κιβωτιόσχημους, αλλά και υπολείμματα επιπλέον ταφών στο εσωτερικό του. Σύμφωνα με ενδείξεις, υπήρχε ένας ακόμη θαλαμοειδής τάφος, ο οποίος δεν αποκαλύφθηκε πλήρως. Στην περιοχή επισημάνθηκαν και δύο περιπτώσεις εγχυτρισμού. Τέλος, σε ορθογώνιο λάξευμα στο βράχο βρέθηκαν τα σκελετικά κατάλοιπα τάφου, που ανήκει στους ύστερους κλασικούς χρόνους. Εκτός από έναν οβολό Οπουντίων Λοκρών (333-330 π.Χ.), περιείχε σιδερένια αιχμή δόρατος, στλεγγίδα, μεγάλο αριθμό καρφιών και διάφορα αγγεία.

Μονή Οσίου Λουκά

Βόρεια πτέρυγα κελλιών - Ισόγειο

Κατά τη διάρκεια των εργασιών αναστηλώσεως της βορειοανατολικής οικίας κρίθηκε απαραίτητη, για στατικούς λόγους, η υποστύλωση με μεταλλική κατασκευή του ανατολικού τμήματος του θολωτού χώρου του ισογείου, αμέσως νοτιοανατολικά της πηγής. Για το λόγο αυτό διενεργήθηκε μικρής διάρκειας ανασκαφική έρευνα, το Φεβρουάριο του 2001, κατά την οποία αποκαλύφθηκε τμήμα αγωγού του οποίου η τροφοδοσία γινόταν από την πηγή, όπως φανερώνει η προς ΒΔ. κατεύθυνσή του.

Στον πυθμένα ήταν τοποθετημένες κοιλόκυρτες κεραμίδες με συνδετικό υλικό κουρασάνι, που κάλυπτε και τα τοιχώματα. Η επιφάνεια καλυπτόταν με πλίνθους διαστ. 0,35×0,23 μ. Λίγα όστρακα που συγκεντρώθηκαν μέσα και έξω από τον αγωγό φαίνεται πως ανήκουν στους μεταβυζαντινούς χρόνους.

Στη βορειοδυτική γωνία της τομής εμφανίστηκε τμήμα πειόσχημου πλίνθινου αγωγού, που πιθανώς είναι παλαιότερος από τον προηγούμενο.

Ναΐσκος Αγίου Χαραλάμπους

Οι ανασκαφικές έρευνες που διενεργήθηκαν το 2000[62] στο εσωτερικό του ναΐσκου συνεχίστηκαν την επόμενη χρονιά στο δυτικό προαύλιο για να ακολουθήσει η πλακόστρωσή του. Διερευνήθηκε μια τομή διαστ. 3,80×3,80 μ., στην οποία αποκαλύφθηκαν τέσσερις λακκοειδείς ταφές ακτέριστες. Στις δύο από αυτές τα πρόσωπα των νεκρών καλύπτονταν με κυρτές κεραμίδες, στις οποίες είχαν χαραχθεί η χρονολογία θανάτου και το όνομα του μοναχού: *1849 / Χαρίτων* στην πρώτη και *1861 / Σωφρόνιος* στη δεύτερη (Εικ. 41).

Περιοχή Μονής Οσίου Λουκά

Ναός Αγίου Γεωργίου

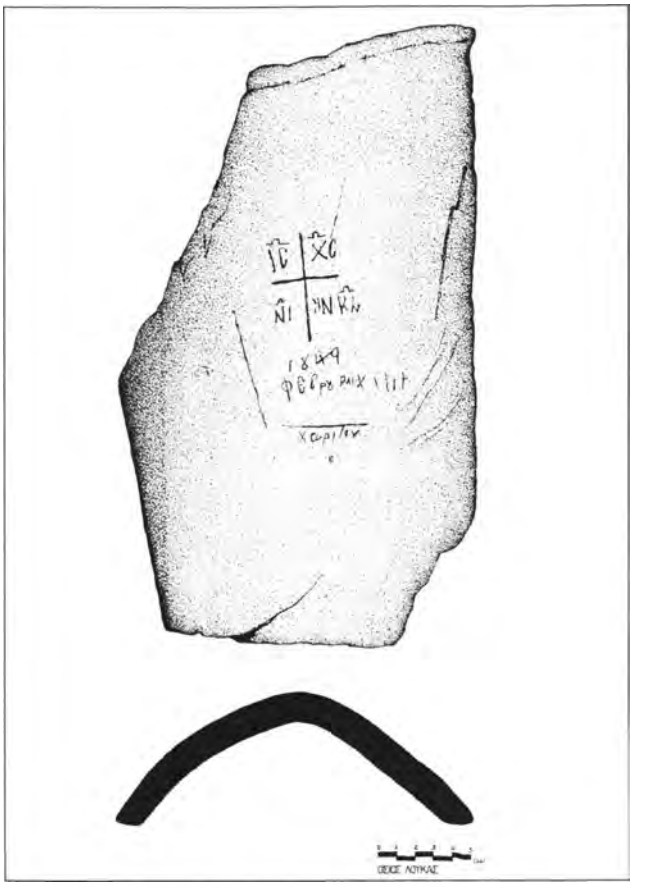
Το καλοκαίρι του 2003 (8-7 έως 11-9) διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα νότια και ανατολικά του ναΐσκου του Αγίου Γεωργίου, όπου αποκαλύφθηκαν το νότιο τμήμα της αψίδας και το νότιο κλίτος της παλαιοχριστιανικής βασιλικής που προϋπήρχε στη θέση αυτή[63] (Εικ. 42).

Σε αντίθεση με τον κυρίως ναό που το δάπεδό του καλυπτόταν από ψηφιδωτό δάπεδο[64], το νότιο κλίτος ήταν στρωμένο με πήλινες πλάκες τετράγωνου ή ορθογώνιου σχήματος, ελάχιστες από τις οποίες σώθηκαν κατά χώραν. Ο νότιος τοίχος έχει μήκος 22 μ. Στο δυτικότερο τμήμα του γωνιάζει και κατευθύνεται προς Ν., όπου όμως δεν συνεχίστηκε προς το παρόν η έρευνα.

Στο ένα τρίτο του μήκους του υποτυπώδες εγκάρσιο τοιχίο που διακόπτεται από μεγάλο άνοιγμα διαμορφώνει στο ανατολικό μέρος του κλίτους παράβημα. Άνοιγμα επικοινωνίας υπάρχει μεταξύ του παραβήματος και του κεντρικού χώρου του ιερού. Κεραμίδες από την κατάρρευση της στέγης βρέθηκαν στη νοτιοανατολική γωνία του νότιου κλίτους μαζί με επιμήκη καρφιά. Περιορισμένα ήταν τα κινητά ευρήματα του χώρου, λίγα μαρμάρινα μέλη, κυρίως από κιονίσκους, θραύσματα γυαλιών, πιθανόν από τα παράθυρα, και ελάχιστη κεραμική.

Μετά την καταστροφή της βασιλικής, το νότιο κλίτος χρησιμοποιήθηκε για ταφές εντελώς πρόχειρες και ακτέριστες.

Σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές, αναφορά της Στείριδας γίνεται στον *Συνέκδημο* του Ιεροκλέους[65]. Επο-

Εικ. 41. Μονή Οσίου Λουκά. Ναΐσκος Αγίου Χαραλάμπους. Εγχάρακτη ταφική κεραμίδα.

μένως, η αρχαία πόλη της Στείριδας εξακολουθεί να επιζεί τον 6ο αιώνα, όπως συμβαίνει και με τις άλλες γειτονικές πόλεις, την Άμβροσσο (Δίστομο), την Αντίκυρα, την Άμφισσα, τους Δελφούς κ.ά. Υλικό από την αρχαία πόλη χρησιμοποιήθηκε στο κτίσιμο της βασιλικής, όπως φανερώνουν τα ογκώδη θωράκια. Τελευταία αναφορά της Στείριδας βρίσκουμε στη Notitia 3 του κώδικα Paris Grec 1555A (8ος αι. μ.Χ.)[66], όπου γίνεται μνεία του επισκόπου, «ο Στίπης» (Στείριδος).

Την περίοδο της ίδρυσης της μονής του Οσίου Λουκά και μάλλον κατά τον 11ο αιώνα στη θέση της ερειπωμένης βασιλικής χτίστηκε μικρότερος ναός, που σώζεται μέχρι το μέσον του ύψους του σημερινού ναού (Εικ. 43). Εκτεινόταν δυτικά, όπου διατηρείται έως σήμερα τμήμα του με ενσωματωμένα πολλά μέλη από τη βασιλική, κυρίως θωράκια, ένα επίθημα και τμήμα ενός κίονα. Κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο πιθανότατα ο ναός του Αγίου

62. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 158-160.

63. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 119-120, Εικ. 3-7.

64. Βλ. παραπάνω, σ. 26, Εικ. 7.

65. E. Honigmann, *Le Synecdemos d'Hieroklès et l'opuscule géographique de Georges de Chypre*, Bruxelles 1939, σ. 16.

66. J. Darrouzès, *Notitiai Episcopatuum Ecclesiai Constantinopolitanae*, Paris 1981, σ. 243-244.

Εικ. 42. Περιοχή Μονής Οσίου Λουκά. Ναός Αγίου Γεωργίου. Αεροφωτογραφία της ανασκαφής.

Γεωργίου απέκτησε τη σημερινή του μορφή. Έγινε μικρότερος σε μήκος και στο δυτικό τοίχο, στο κτιστό τέμπλο και σε κτιστό θρανίο ενσωματώθηκαν επίσης μέλη παλαιοχριστιανικής περιόδου.

Κορώνεια

Θέση Πότζα

Διερευνητικές εργασίες πραγματοποιήθηκαν το 2002 στη θέση Πότζα του Δήμου Κορωνείας, βορειοδυτικά της αρχαίας Κορώνειας, κοντά στο χωριό Άγιος Γεώργιος. Νότια του μεταβυζαντινού ναού των Ταξιαρχών, χτισμένου σχεδόν εξ ολοκλήρου από επιτύμβιες στήλες αρχαίων Κορωνέων[67], βρίσκεται επίμηκες κτίριο, το οποίο χαρακτηρίστηκε στο παρελθόν ως ρωμαϊκή στοά[68]. Η εξέταση όμως της τοιχοποιίας του τοίχου, που σώζεται βόρεια του χώρου, ως ανάλημμα του διερχόμενου αγροτικού δρόμου, σε μήκος 33 μ. περίπου και ύψος 2,60 μ., μας οδήγησε στο συμπέρασμα ότι το αρχαίο υλικό χρησιμοποιήθηκε στην οικοδόμηση μιας παλαιοχριστιανικής βασιλικής. Ανάμεσα στους μεγάλου μεγέθους πωρόλιθους σε κατακόρυφη διάταξη έχουν χρησιμοποιηθεί και πλίνθοι πάχ. 0,45 μ. και το συνδετικό υλικό είναι ισχυρό λευκό ασβεστοκονίαμα.

Στην επίχωση του χώρου νότια καταγράφηκαν 37 αρχιτεκτονικά μέλη, ανάμεσα στα οποία τμήματα παλαιοχριστιανικού θωρακίου, αμφικιονίσκοι και πολλοί κορμοί αρράβδωτων κιόνων. Κατά πάσα πιθανότητα ο υπόλοιπος ναός εκτείνεται βόρεια, κάτω από το δρόμο και προς το μεταβυζαντινό ναό των Ταξιαρχών. Οπωσδήποτε ο χώρος απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση.

Ορχομενός

Ναός Αγίου Σώζοντος

Κατά τη σύνταξη μελέτης για τη στερέωση του βυζαντινού ναού του Αγίου Σώζοντος[69] κρίθηκε απαραίτητη στις αρχές του 2002 η διάνοιξη τεσσάρων δοκιμαστικών τομών εξωτερικά στο βορειοανατολικό, βορειοδυτικό, νοτιοανατολικό και δυτικό άκρο του για τον έλεγχο της θεμελίωσης.

Διάσπαρτα οστά σε όλες τις τομές και ένας κιβωτιόσχημος τάφος σε συνδυασμό με τα βυζαντινά όστρακα που συγκεντρώθηκαν φανερώνουν ότι ο ναός υπήρξε κοιμητηριακός από την ίδρυσή του, στα τέλη του 12ου αιώνα. Στα λιγοστά ευρήματα ανήκουν ένα νόμισμα denier tournois Γουλιέλμου Βιλλεαρδουίνου (1245-1278), νομισματοκοπείου Γλαρέντζας[70], και δύο χάλκινα δακτυλίδια μεσοβυζαντινών χρόνων (Εικ. 44) που βρέθηκαν επάνω από τον κιβωτιόσχημο τάφο, που εντοπίστηκε βορειοανατολικά του ναού αλλά δεν ήταν δυνατόν να ερευνηθεί, γιατί εκτεινόταν πέραν της τομής. Προφανώς, ανήκαν σε άλλη ταφή που είχε καταστραφεί κατά το παρελθόν.

Λιβαδειά

Συμβολή των οδών Πεσόντων Μαχητών και Δαιδάλου (οικόπεδο ιδιοκτησίας ΑΦΟΙ ΣΚΛΑΠΑΝΗ ΑΤΒΕΕ)

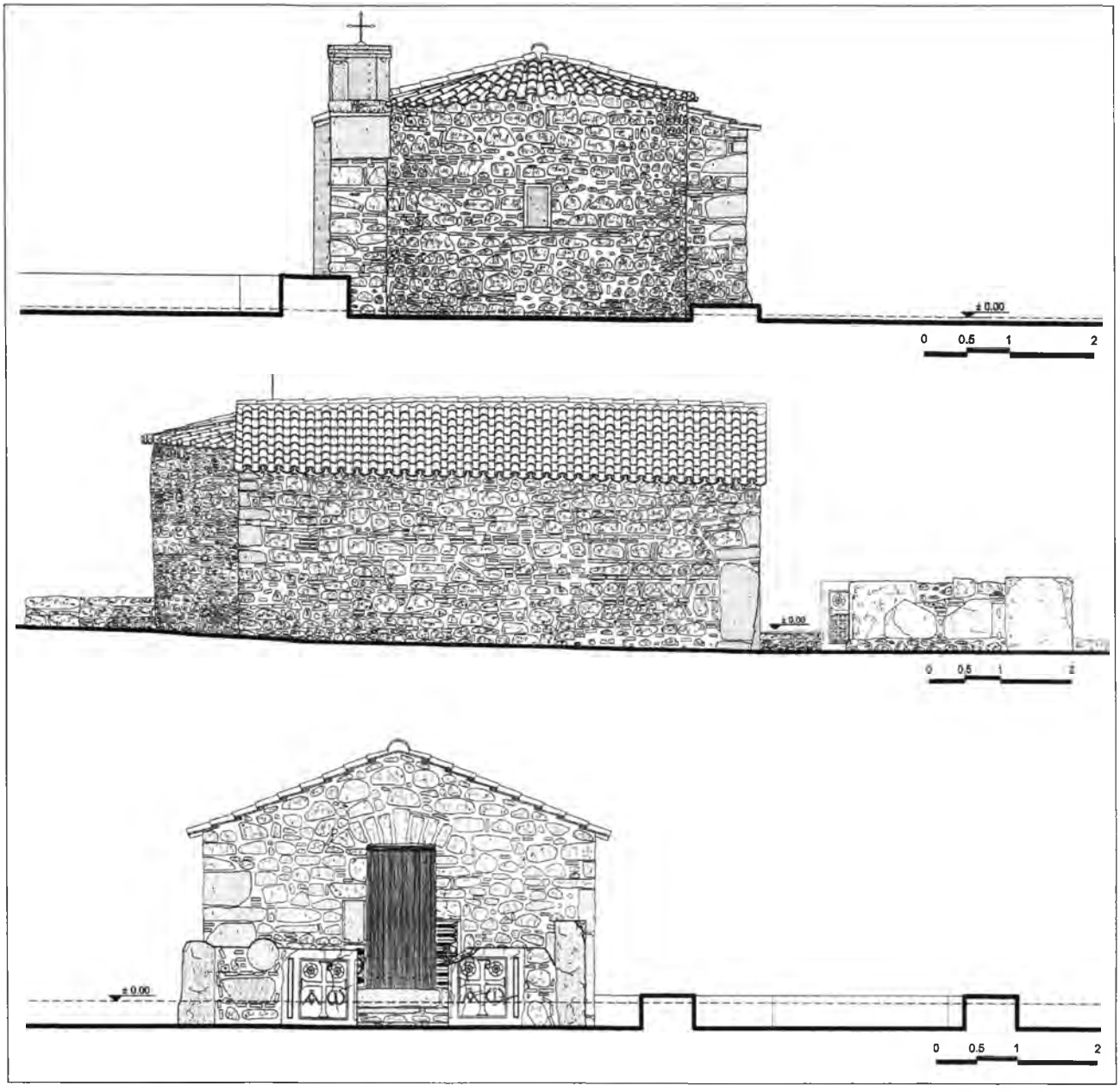
Το παραπάνω οικόπεδο ανασκάφηκε κατά το 2003-2004 από τη Θ΄ ΕΠΚΑ. Σύμφωνα με το ημερολόγιο που μας παρέδωσε, πλην των αρχαιοτήτων που ανήκουν στην αρμοδιότητά της, αποκαλύφθηκαν πέντε κτιστοί τάφοι και πέντε λακκοειδείς ταφές με προσανατολισμό Α.-Δ. που αποδόθηκαν από την ανασκαφέα στην παλαιοχριστιανική περίοδο. Οι περισσότεροι ήταν ακτέριστοι ή συλημένοι. Ένα δακτυλίδι όμως που εντοπίστηκε στο

67. Ν. Παπαχατζής, *Παυσανίου Ελλάδος Περιήγησις, Βοιωτικά - Φωκικά*, Αθήνα 1992, σ. 219, σημ. 5, εικ. 262-264. Σύμφωνα με το συγγραφέα ο ναός των Ταξιαρχών κατέχει τη θέση ενός αρχαίου ναΐσκου του Χάροπα Ηρακλή, ο οποίος ανέβηκε από τον Άδη φέρνοντας μαζί του τον Κέρβερο. Το πλούσιο κεφαλάρι σε κοντινή απόσταση ίσως ήταν το στόμιο του κάτω κόσμου.

68. *ΑΔ* 27 (1972): Χρονικά, σ. 316-317, Πίν. 269α-β, 270α.

69. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 126, Εικ. 17-20, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

70. Η ταύτιση έγινε στο Νομισματικό Μουσείο από τη συνάδελφο Γ. Νικολάου.

Εικ. 43. Περιοχή Μονής Οσίου Λουκά. Ναός Αγίου Γεωργίου. Ανατολική, βόρεια και δυτική όψη.

δάκτυλο ενός νεκρού και φέρει εγχάρακτο διάκοσμο πτηνού, πιθανώς αετού, μας οδηγεί στους μεσοβυζαντινούς χρόνους, σύμφωνα με παρόμοιου τύπου δακτυλίδια από τη Θήβα και την Κόρινθο.

Οικόπεδο Γιαννάκη

Μικρής έκτασης έρευνα κατά το 2003 έφερε στο φως κατασκευή βυζαντινών χρόνων, που πρέπει να σχετίζεται με το νερό το οποίο και σήμερα αναβλύζει στην περιοχή.

ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ ΚΟΙΛΑΚΟΥ

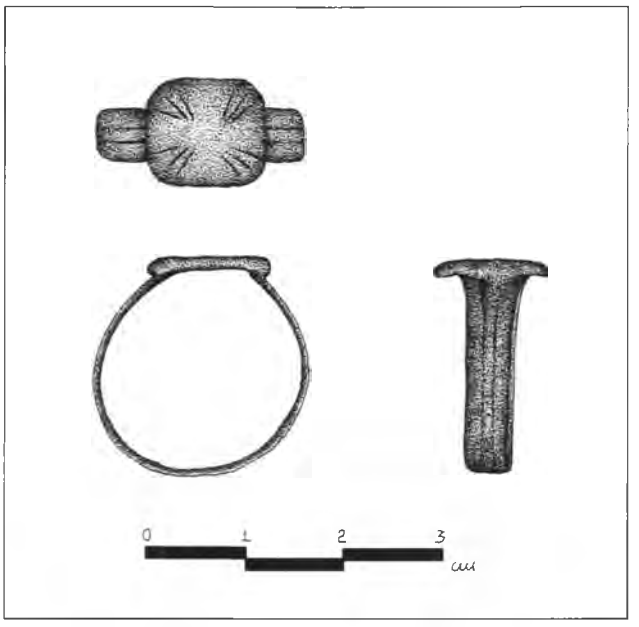
ΠΕΡΙΟΔΕΙΕΣ - ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ - ΚΗΡΥΞΕΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

ΝΟΜΟΣ ΦΩΚΙΔΑΣ

Τρίκορφο

Άγιος Αθανάσιος

Στο Τρίκορφο Δωρίδας του Δήμου Ευπαλίου στην τοποθεσία Λογγά εντοπίστηκαν ερείπια μονόχωρου ναού

Εικ. 44. Ορχομενός. Ναός Αγίου Σώζοντος. Χάλκινα δακτυλίδια από την ανασκαφή.

αφιερωμένο στον Άγιο Αθανάσιο[71], ο οποίος απετέλεσε μετόχι της Παναγίας Βαρνάκοβας[72]. Οι εξωτερικές του διαστάσεις είναι: μήκος 8 και πλάτος 3,60 μ. Ανατολικά απολήγει σε ημικυκλική αψίδα, η οποία σώζεται σε ύψος 1 και πλάτος 0,65 μ. Δυτικά σώζεται νάρθηκας σε μεταγενέστερη φάση. Η αψίδα και ο νοτιοανατολικός τοίχος είναι χτισμένοι από ημικατεργασμένους λίθους της περιοχής με θραύσματα πλίνθων στους αρμούς συνδεδεμένα με σκληρό ασβεστοκονίαμα.

Εξωτερικά και κατά μήκος του νοτιοανατολικού τοίχου εντοπίστηκαν διαταραγμένοι κεραμοσκεπείς τάφοι. Οικοδομικά κατάλοιπα εντοπίστηκαν σε μικρή απόσταση από το βόρειο τοίχο των ερειπίων. Για τους παραπάνω λόγους απαιτείται περαιτέρω διερεύνηση και ανάδειξη του χώρου.

Άγιος Βασίλειος

Βόρεια του οικισμού Τρικόρφου ανάμεσα σε άγρια βλάστηση εντοπίστηκαν ερείπια μονόχωρου ναού αφιερωμένου στον Άγιο Βασίλειο[73]. Οι τοίχοι σώζονται σε ύψος 1-1,50 μ. και είναι χτισμένοι εξ ολοκλήρου από αρχαίο υλικό σε β΄ χρήση. Απαιτείται αποψίλωση και ανάδειξη των ερειπίων

ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΙ - ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ

ΝΟΜΟΣ ΦΩΚΙΔΑΣ

Με το εποχιακό προσωπικό που διαθέτει η υπηρεσία εκτελέστηκαν οι καθιερωμένοι ετήσιοι καθαρισμοί. Ειδικά έγινε αποψίλωση και καθαρισμός του μεγάλου σε έκταση απαλλοτριωμένου χώρου με τα ερείπια της παλαιοχριστιανικής βασιλικής στα Νέα Κούκουρα Δήμου Ευπαλίου[74].

Πραγματοποιήθηκε επίσης καθαρισμός και περίφραξη του χώρου της παλαιοχριστιανικής βασιλικής στη Μαριολάτα Παρνασσίδος[75].

ΝΟΜΟΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ

Αντίκυρα

Πραγματοποιήθηκαν οι ετήσιοι καθαρισμοί αρχαιολογικών χώρων. Έγινε συντήρηση των μεταλλικών κιγκλιδωμάτων της περίφραξης της παλαιοχριστιανικής βασιλικής[76] και συντήρηση της αποθήκης-ξενώνα.

ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ

ΑΝΑΣΤΗΛΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΜΕΛΕΤΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ

Άτταλη

Ναοί Αγίου Νικολάου και Εισοδίων της Θεοτόκου

Οι φθορές του χρόνου, οι καιρικές συνθήκες, αλλά και οι τελευταίοι σεισμοί στα Ψαχνά έχουν επιφέρει σοβαρότατες βλάβες στην τοιχοποιία των δύο βυζαντινών ναών. Για τη διάσωσή τους το 2002 εκπονήθηκε με δαπάνη της Εφορείας μελέτη άμεσων στερεωτικών μέτρων. Με την ευκαιρία αυτή ερευνήθηκε περαιτέρω η αρχιτεκτονική και η γλυπτική των δύο σημαντικών ευβοϊκών μνημείων, σχηματίστηκε σαφέστερη εικόνα για τις οικοδο-

71. Β. Κατσαρός, Ζητήματα ιστορίας ενός Βυζαντινού ναού κοντά στο Ευπάλιο Δωρίδας, *Βυζαντινά* 10 (1980), σ. 25-27.

72. Π. Καλονάρος, *Βαρνάκοβα*, Άμφισσα 1957, σ. 93, 137, 143.

73. Α. Πετρονώτης, Μνημεία και ιστορικές θέσεις της Φωκίδας, *Επετηρίς Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών* 4 (1973), σ. 111.

74. *ΑΔ* 43 (1988): Χρονικά, σ. 96-97, Πίν. 71α.

75. *ΑΔ* 1963 (1963): Χρονικά, σ. 132.

76. *ΑΔ* 35 (1980): Χρονικά, σ. 100.

μικές φάσεις του ναού της Παναγίας και επιχειρήθηκε η σχεδιαστική αναπαράσταση των μαρμάρινων τέμπλων που κοσμούσαν αρχικά τους ναούς[77].

Ο ναός του Αγίου Νικολάου διατηρείται σήμερα ερειπωμένος. Τυπολογικά ακολουθεί μια «αρχαϊκή» παραλλαγή του εγγεγραμμένου σταυροειδούς με τρούλο, στην οποία ο τρούλος στηρίζεται σε τοίχους ή επιμήκεις πεσσούς και επιπλέον το δυτικό σκέλος του σταυρού είναι συνεπτυγμένο. Στον ίδιο αρχιτεκτονικό τύπο χτίστηκε λίγα χρόνια αργότερα ο πλησιόχωρος ναός της Παναγίας. Η διερεύνηση των οικοδομικών του φάσεων επέτρεψε τη διαπίστωση ότι στην αρχική τους μορφή και οι δύο ναοί είχαν την ίδια κάτοψη. Σε μια επόμενη βυζαντινή φάση ο ναός της Παναγίας μετασκευάστηκε σε βασιλική, ενώ στη μεταβυζαντινή και νεότερη εποχή δέχθηκε περαιτέρω επισκευές και μετασκευές. Από τα τυπολογικά και μορφολογικά στοιχεία, οδηγούμαστε σε μια χρονολόγηση των δύο ναών από τα τέλη του 10ου έως τα μέσα περίπου του 11ου αιώνα, εποχή στην οποία αποδίδουμε και την εκτέλεση του γλυπτού διακόσμου τους.

Τα περισσότερα γλυπτά βρέθηκαν στους χώρους των ναών, ενώ αρκετά είναι εντοιχισμένα σε β΄ χρήση στο κτιστό τέμπλο και στα μεταγενέστερα μέρη των τοίχων του ναού της Παναγίας. Πρόκειται, κυρίως, για τμήματα επιστυλίων, πεσσίσκους με συμφυείς κιονίσκους και θωράκια, που σώζονται τα περισσότερα σε θραύσματα. Λαξευμένα σε λευκό μάρμαρο με δύο τρόπους εκτέλεσης, το χαμηλό ανάγλυφο ή το επιπεδόγλυφο, με θεματολογία και τεχνοτροπία συγγενική με γλυπτά της Περιβλέπτου Πολιτικών, του αφανισμένου σήμερα βυζαντινού ναού του Αγίου Λουκά Αλιβερίου καθώς και της βοιωτικής μονής του Οσίου Λουκά, αναμφίβολα ανήκουν στα αρχικά μαρμάρινα τέμπλα των δύο ναών.

Πολιτικά

Μονή Παναγίας Περιβλέπτου

Το καλοκαίρι του 2003, εξαιτίας της σεισμικής δραστηριότητας στην περιοχή των Ψαχνών προκλήθηκαν ρηγματώσεις στο καθολικό της μονής της Κοίμησης Θεοτόκου Περιβλέπτου κοντά στα Πολιτικά[78]. Με δαπάνη της μονής συντάχθηκε μελέτη στερέωσης και αποκατάστασης[79].

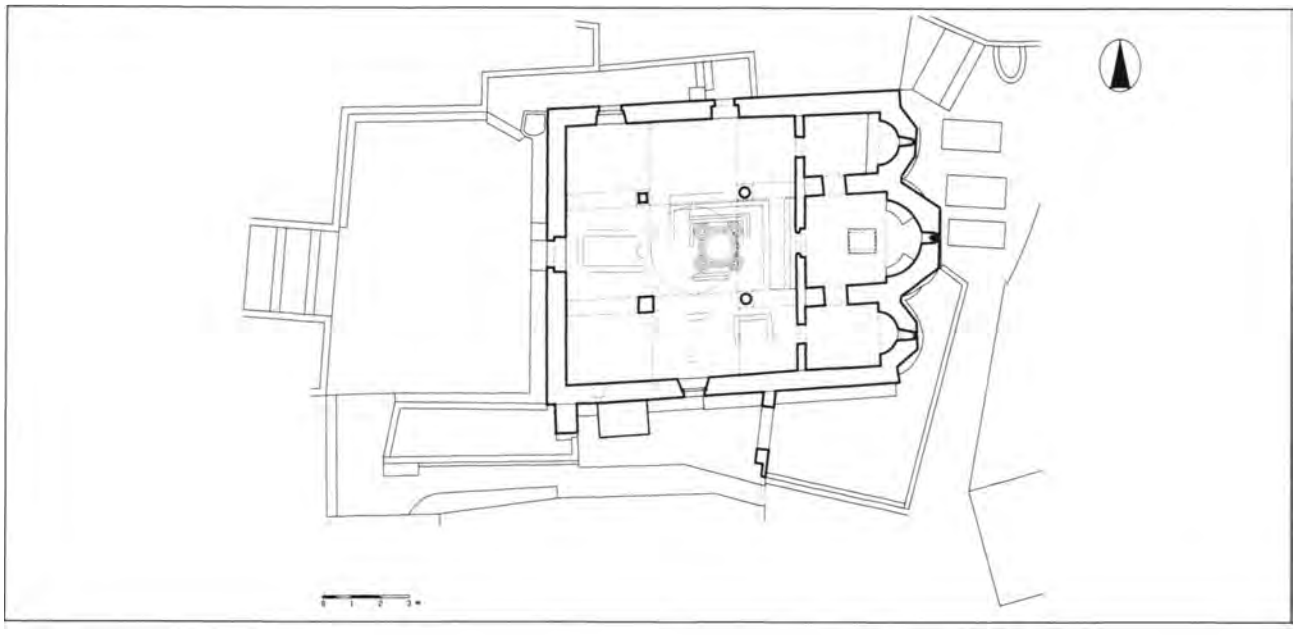
Με την ευκαιρία της νέας αποτύπωσης (Εικ. 45) και σε συνεργασία με το μελετητή Στ. Μαμαλούκο, έγινε πλέον σαφές ότι το καθολικό αποτελεί κτίσμα της μεταβυζαντινής εποχής που χτίστηκε πάνω στα θεμέλια βυζαντινού ναού, αξιοποιώντας το δομικό υλικό, εν μέρει και τη μορφολογία του. Πρόκειται για ναό που ακολουθεί τον τύπο του ημισύνθετου σταυροειδούς εγγεγραμμένου με τρούλο και απολήγει ανατολικά σε τρεις τρίπλευρες αψίδες. Από μορφολογικής πλευράς παρουσιάζει χαρακτηριστικά που προσιδιάζουν στην εποχή της τουρκοκρατίας, όπως είναι η απλοποίηση στον τρόπο στέγασης με ενιαία δίρριχτη στέγη, που καλύπτει την κατά μήκος κεραία και τα γωνιακά διαμερίσματα, τα πώρινα λαξευτά πλαίσια των παραθύρων και το κακότεχνο πλίνθινο κυματιστό γείσο του κυλινδρικού τρούλου. Στα κατώτερα τμήματα των τοίχων και στις αψίδες η τοιχοποιία είναι επιμελημένη, κατά το πλινθοπερίκλειστο σύστημα, ενώ οι υπόλοιπες επιφάνειες έχουν χτιστεί με αργολιθοδομή. Ο ναός έχει διατηρήσει στο εσωτερικό του μεγάλο τμήμα από το παλαιότερο βυζαντινό δάπεδο, πλούσια διακοσμημένο με πολύχρωμα μαρμαροθετήματα, καθώς και θαυμάσια γλυπτά εντοιχισμένα σε β΄ χρήση στο μεταγενέστερο κτιστό τέμπλο και στην τοιχοποιία του. Οι τοιχογραφίες που καλύπτουν τους τοίχους και τους θόλους του ιερού, τον τρούλο και το κτιστό τέμπλο, είναι τουλάχιστον δύο εποχών. Οι παλαιότερες ανάγονται στο έτος 1668, σύμφωνα με γραπτή επιγραφή στην κόγχη της πρόθεσης.

Σύμφωνα με την έρευνα, η μονή της Παναγίας Περιβλέπτου ιδρύθηκε τον πρώιμο 11ο αιώνα, χρονολόγηση στην οποία συνηγορούν κατ' αρχήν τα γλυπτά, το δάπεδο, καθώς και οι έμμεσες ιστορικές μαρτυρίες, ενώ με την παράλληλη μελέτη της αρχιτεκτονικής και της γλυπτικής των δύο βυζαντινών ναών της Άτταλης, τεκμηριώνονται περαιτέρω οι σχέσεις των ευβοϊκών αυτών μνημείων με τη σημαντική μονή του Οσίου Λουκά στη γειτονική Βοιωτία.

77. Δ. Πέτρου - Π. Ανδρούδης, Οι βυζαντινοί ναοί του Αγίου Νικολάου και των Εισοδίων της Θεοτόκου στην Άτταλη Ευβοίας, *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας*, 1, *Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος, 27/2-2/3/2003*, τ. ΙΙ, Βόλος 2006, σ. 1165-1184 (όπου και προγενέστερη βιβλιογραφία).

78. Χ. Μπούρας, Παρατηρήσεις στο καθολικό της Μονής της Θεοτόκου «Περιβλέπτου» στα Πολιτικά Ευβοίας, *ΑΕΜ* 28 (1988-1989), σ. 53-62, όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία.

79. Η μελέτη εκπονήθηκε από το Γραφείο Αρχιτεκτονικών Μελετών των Στ. Μαμαλούκου, Αν. Καμπόλη-Μαμαλούκου και Συνεργατών, τους οποίους και ευχαριστώ για την παραχώρηση των σχεδίων που δημοσιεύονται.

Εικ. 45. Πολιτικά. Καθολικό Μονής Παναγίας Περιβλέπτου. Κάτοψη.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ

ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ

Βούνοι

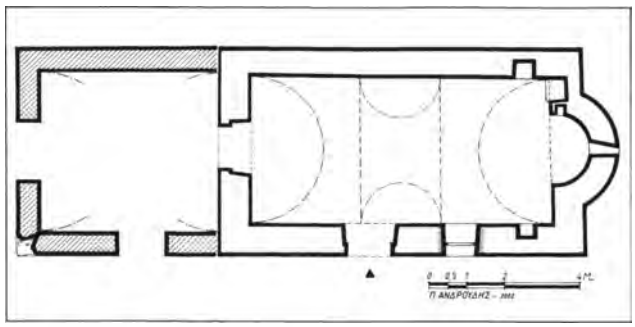
Ναός Αγίων Αποστόλων

Στο δυτικό άκρο του μικρού οικισμού και σε κοντινή μεταξύ τους απόσταση σώζονται ελάχιστα κατάλοιπα από τους ναούς του Αγίου Στεφάνου και του Προφήτη Ηλία, ο ανακαινισμένος ναός της Παναγίας, δίπλα του ερείπια μεσαιωνικού πύργου, τα ερείπια ενός υδρόμυλου και ενός υδραγωγείου και ο ναός του Αγίου Δημητρίου, κτίσμα της μεταβυζαντινής περιόδου με νεότερες επεμβάσεις. Σημαντικότεροι, όμως, ναοί στην ίδια περιοχή είναι δύο σταυρεπίστεγοι των όψιμων υστεροβυζαντινών χρόνων: η Μεταμόρφωση στο νεκροταφείο και σε απόσταση 200 μ. περίπου νοτιοδυτικά, σε μια πλαγιά που απολήγει σε ρεματιά, ο ναός που είναι αφιερωμένος στους Αγίους Αποστόλους Πέτρο και Παύλο.

Ο ναός είναι μονόχωρος σταυρεπίστεγος, του τύπου Α1 – σύμφωνα με την κατάταξη του Αν. Ορλάνδου – και απολήγει ανατολικά σε ημικυκλική αψίδα (Εικ. 46)[80]. Στη δυτική πλευρά έχει προσαρτηθεί καμαροσκεπής νάρθηκας, σήμερα ερειπωμένος. Οι εξωτερικές διαστάσεις του κυρίως ναού χωρίς την κόγχη είναι 9,70×5,35 και του νάρθηκα 5,55×5,35 μ. Η είσοδος στον κυρίως ναό εξασφαλίζεται από δύο θύρες, που ανοίγονται αντίστοιχα στο δυτικό και ασύμμετρα στο νότιο τοίχο του. Η τοιχοποιία είναι από ημιλαξευμένους και αργούς λίθους, με παρεμβαλλόμενα άφθονα θραύσματα πλίνθων και ασβεστοκονίαμα. Πωρόλιθοι έχουν χρησιμοποιηθεί στα τόξα των καμαρών και στις γωνίες της εγκάρσιας κεραίας εξωτερικά, επίσης στα πλαίσια των μικρών παραθύρων και των θυρών. Η υποχώρηση της τοιχοποιίας κατά 0,15 μ. και σε ύψος περίπου 2,50 μ. από τη στάθμη του εδάφους, περισσότερο εμφανής στη βόρεια και στη νότια όψη, υποδηλώνει ότι ο ναός έλαβε τη σταυρεπίστεγη μορφή του σε μια δεύτερη οικοδομική φάση. Στο εσωτερικό, η κατά μήκος καμάρα διαμορφώνεται ελαφρώς οξυκόρυφη. Ο ναός σήμερα δεν φέρει τέμπλο. Η ιδιαιτερότητά του έγκειται κυρίως στις αξιόλογες και ενδιαφέρουσες από τεχνοτροπικής και εικονογραφικής πλευράς τοιχογραφίες του, που σώζονται αποσπασματικά κυρίως στα ψηλότερα τμήματα των τοίχων της εγκάρσιας και δυτικής κεραίας του ναού, οι οποίες μπορούν να ενταχθούν χρονολογικά στους όψιμους Παλαιολόγειους χρόνους[81].

80. Η κάτοψη του ναού έχει εκπονηθεί από τον αρχιτέκτονα Π. Ανδρούδη, τον οποίο ευχαριστώ και από τη θέση αυτή.

81. Οι τοιχογραφίες του μνημείου αποτελούν αντικείμενο μελέτης της γράφουσας. Βλ. και Δ. Πέτρου, Ο ναός των Αγίων Αποστόλων στους Βούνους Ευβοιας. Επισημάνσεις στον τοιχογραφικό του διάκοσμο, *Δ΄ Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου (20-22 Σεπτεμβρίου 2002), Εισηγήσεις - Περιλήψεις ανακοινώσεων*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 218-219.

Εικ. 46. Βούνοι. Ναός Αγίων Αποστόλων. Κάτοψη.

Εικ. 47. Βούνοι. Ναός Αγίων Αποστόλων. Δυτικός τοίχος κυρίως ναού. Οι άγιοι Ιωάννης ο Θεολόγος και Λογγίνος από την παράσταση της Σταύρωσης.

Ο ναός των Αγίων Αποστόλων παρουσίαζε σοβαρά στατικά προβλήματα, κυρίως ρωγμές και αποσάθρωση του συνδετικού κονιάματος και των αρμολογημάτων. Επιπλέον, οι τοίχοι του έχουν προσβληθεί από υγρασία και οι τοιχογραφίες καλύπτονται από σκληρά κρυσταλλικά άλατα ή επάλληλα ασβεστώματα. Με κύριο στόχο τη στερέωση του κτίσματος και την αντιμετώπιση της υγρασίας, από το 1995 και εξής εκτελέστηκαν στο ναό εργασίες στερέωσης και αποκατάστασης από το συνεργείο της Εφορείας στη Χαλκίδα, σύμφωνα με έγκριση της ΔΑΒΜΜ. Στο πλαίσιο αυτό ξεκίνησε το δύσκολο έργο της συντήρησης του διακόσμου με τη λήψη των απαραίτητων μέτρων προστασίας (συγκράτηση των ορίων των τοιχογραφιών, κατά τόπους στερεώσεις του υποστρώματος με την τοιχοποιία, αρμολογήματα). Πραγματοποιήθηκαν, επίσης, καθαιρέσεις ασβεστωμάτων, μηχανικός καθαρισμός αλάτων σε τμήματα του διακόσμου (Εικ. 47), καθώς και έρευνες για τον εντοπισμό τοιχογραφιών. Οι εργασίες εκτελέστηκαν από το συντηρητή της Εφορείας Ι. Θωμά και τους επί συμβάσει συντηρητές Κ. Αγαπητό και Σ. Κατσικογιάννη.

ΠΕΡΙΟΔΕΙΕΣ - ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ - ΚΑΤΑΓΡΑΦΕΣ

ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ

Αρτεμίσιο

Ναός Παναγίας

Μέσα σε κατάφυτο ελαιώνα ανατολικά του οικισμού, σώζεται πλάι σε νεότερη εκκλησία της Παναγίας μικρός ναός αφιερωμένος στα Εισόδια της Θεοτόκου. Πρόκειται για λιτό μονόχωρο κτίσμα χωρίς νάρθηκα, με τρίπλευρη αψίδα ιερού που προεξέχει ελάχιστα. Η μοναδική θύρα εισόδου στο ναό ανοίγεται έκκεντρα στο δυτικό τοίχο, ενώ ο φωτισμός εξασφαλίζεται από μικρή σχισμή στην αψίδα και ένα μεγάλο ορθογώνιο παράθυρο στη βόρεια πλευρά. Η τοιχοποιία του κτίσματος, κοινή αργολιθοδομή, καλύπτεται σήμερα από ασβεστοεπιχρίσματα. Ειδικά στο εσωτερικό ο ναός παρουσιάζει εικόνα εγκατάλειψης, καθώς έχει καταρρεύσει μέρος της ξύλινης δίριχτης στέγης και τους τοίχους διατρέχουν ρωγμές.

Ωστόσο, ανάμεσα στις ασβεστωμένες επιφάνειες διακρίνονται τοιχογραφίες που ανάγονται πιθανώς στο β΄ μισό του 18ου αιώνα και συγκαταλέγονται στα λίγα σωζόμενα δείγματα ζωγραφικού διακόσμου από την εποχή αυτή σε ναούς της ευρύτερης περιοχής. Για την αντιμετώπιση των σοβαρών βλαβών που παρουσιάζει ο ναός, εκπονήθηκε μελέτη στερέωσης-αποκατάστασης με δαπάνη του Δήμου Αρτεμισίου.

Γούβες

Ναός Γέννησης της Θεοτόκου

Βρίσκεται πάνω σε κατάφυτο ύψωμα, στη θέση Καστρί. Είναι μονόχωρο κτίσμα με δίριχτη στέγη, η οποία σήμερα φέρει απότμηση. Στο μεγαλύτερο μέρος του ο ναός έχει ανακαινιστεί το έτος 1868, όπως μαρτυρεί επιγραφή σε λίθινη πλάκα στη νότια όψη του. Στο χώρο του ιερού σώζονται λίγες τοιχογραφίες, που ανήκουν στην αρχική φάση του κτιρίου και μπορούν να χρονολογηθούν στο 18ο αιώνα. Στον ανατολικό τοίχο ξεχωρίζει στο βόρειο τμήμα η παράσταση της Θυσίας του Αβραάμ και στο νότιο η Αγία Τριάδα, που αποδίδεται στο γνωστό όψιμο εικονογραφικό σχήμα, όπως έχει καθιερωθεί μέσα από δυτικές θεολογικές επιδράσεις.

Βασιλικό

Ναός Αγίου Ιωάννου Προδρόμου

Στο κέντρο του οικισμού και νοτιοανατολικά του Πύργου βρίσκεται ο ναός του Προδρόμου, των μεταβυζαντινών χρόνων. Πρόκειται για μονόχωρο δρομικό κτίσμα με ημικυκλική αψίδα και ξύλινη δίριχτη στέγη. Στο εσωτερικό, το κτιστό τέμπλο κοσμείται με εικόνες του τέλους του 19ου-αρχών 20ού αιώνα και νεότερης εποχής. Οι όψεις του ναού είναι σήμερα ασβεστοχρισμένες, ωστόσο διαφαίνεται η τοιχοποιία από αργολιθοδομή και μεγαλύτερους λαξευμένους λίθους στις γωνίες. Στη νότια όψη υπάρχει εντοιχισμένο σε β΄ χρήση απότμημα αρχαίας μαρμάρινης ενεπίγραφης στήλης.

Νήσοι Πεταλιοί

Το νησιωτικό σύμπλεγμα των Πεταλιών βρίσκεται στην είσοδο του Νότιου Ευβοϊκού κόλπου, δυτικά του όρμου του Μαρμαρίου και περιλαμβάνει δέκα νησιά, συνολικής έκτασης 22.000 στρ. περίπου (Μεγαλόνησος ή Μεγανήσι, Χερσόνησος ή Ξηρονήσι, Τραγονήσι, Λαμπερούσα, Λουλούδι, Ποντικονήσι, Στρογγυλό, Μακρονήσι, Πρασονήσι και Φουντονήσι).

Στην αρχαιότητα εξαίρεται ο ρόλος των νησιών στη θαλάσσια επικοινωνία της περιοχής, ενώ ανιχνεύεται σποραδικά η κατοίκηση στους παλαιοχριστιανικούς και βυζαντινούς χρόνους (Μεγαλόνησος, Χερσόνησος). Την περίοδο της τουρκοκρατίας οι Πεταλιοί ήταν ιδιοκτησία του Τούρκου αρχιναυάρχου Τοπάλ Πασά, από τον οποίο δωρήθηκαν στον Ομέρ Μπέη της Καρύστου αρκετά χρόνια πριν από την Επανάσταση του 1821. Μετά την αποχώρηση του τελευταίου από την Εύβοια το 1833, το σύνολο των νησιών αγοράστηκε από τον πρόξενο της Ρωσίας Ιωάννη Παπαρρηγόπουλο, ο οποίος στη συνέχεια τα μεταπώλησε στον Λέοντα Σενιέβη, κάτοικο της Πετρούπολης στη Ρωσία. Το 1871 οι κληρονόμοι του Σενιέβη μεταβίβασαν τα νησιά στο βασιλιά Γεώργιο Α΄ και ακολούθως, το 1913, τα κληρονόμησε ο γιος του πρίγκηπας Γεώργιος. Ο τελευταίος το έτος 1917 μεταπώλησε τους Πεταλιούς στον εφοπλιστή Εμπειρίκο, στους κληρονόμους του οποίου ανήκει μέρος τους μέχρι σήμερα.

Μεγαλόνησος

Στο βόρειο τμήμα του νησιού και συγκεκριμένα νοτιοανατολικά του όρμου που συνήθως ελλιμενίζονται σκάφη, βρίσκεται ναΐσκος αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου (εξωτ. διαστ. χωρίς την αψίδα 6,61×3,86 μ.). Σύμφωνα με μαρτυρίες, ο ναός ιδρύθηκε από τη βασίλισσα Όλγα και τον Γεώργιο Α΄ (περίπου 1873). Πρόκειται για μονόχωρο κτίσμα, το οποίο συνέχεται με μικρότερου πλάτους ιερό, που απολήγει σε ημικυκλική αψίδα εξωτερικά (Εικ. 48). Ο κυρίως ναός στεγάζεται με ημικυλινδρική καμάρα, το ιερό με σταυροθόλιο, ενώ το κτίσμα καλύπτεται με ενιαία δίριχτη κεραμοσκεπή στέγη, ανακαινισμένη τα τελευταία χρόνια. Στο κτιστό τέμπλο, η λαϊκής τεχνοτροπίας εικόνα της Κοίμησης φέρει τη χρονολογία 1873. Η χάρτινη εικόνα σε κάδρο στο δυτικό τοίχο, από την επιγραφή αλλά και την εικονογραφία της οποίας πληροφορούμαστε ότι ήταν αφιερωμένη στη μονή Διονυσίου του Αγίου Όρους, μας είναι γνωστή μέσα από μια σειρά ομοιότυπων εικόνων και χρονολογείται στα 1836[82].

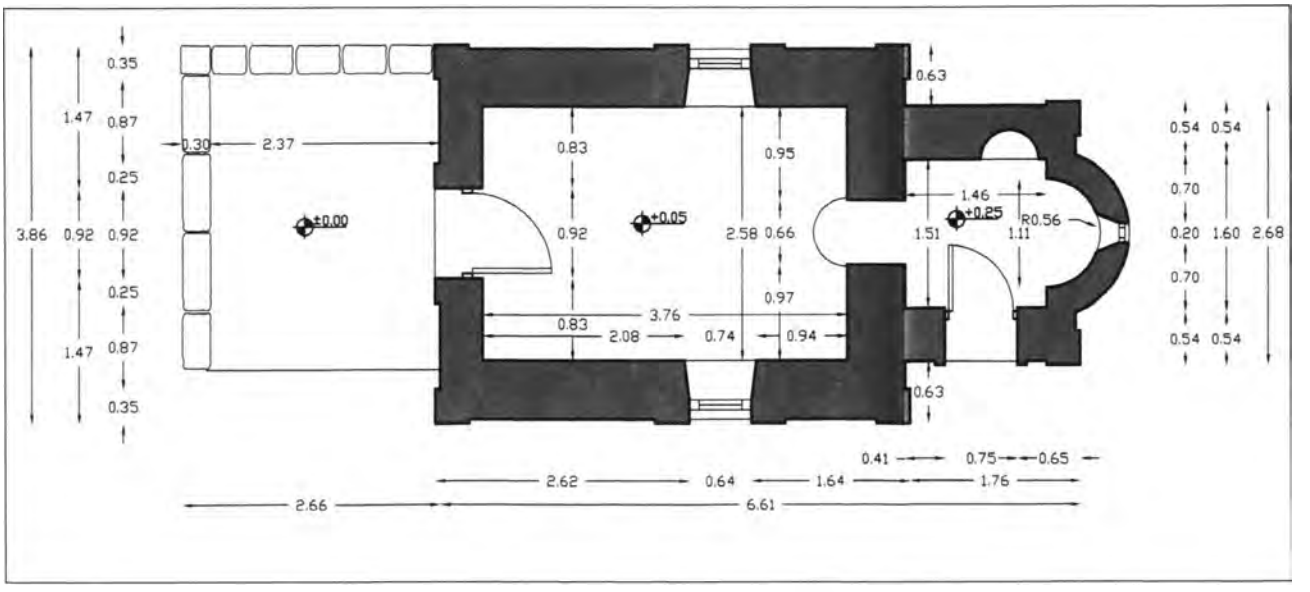
Δυτικά του ναού σώζεται ακόμη παλαιό καλντερίμι και πηγάδι επιμελημένης κατασκευής με λαξευτούς πωρόλιθους και μαρμάρινο στόμιο. Στο ύψωμα που προβάλλει αμέσως ανατολικά του ναού της Κοίμησης διατηρείται ερειπωμένο συγκρότημα βοηθητικών κτιρίων, τα οποία επίσης συνδέονται με την οικοδομική δραστηριότητα στη νήσο μετά το 1871, όταν οι Πεταλιοί περιήλθαν στην ιδιοκτησία του Γεωργίου Α΄. Στην ίδια περίοδο ανήκουν και τα κτίρια που βρίσκονται σήμερα εντός της ιδιοκτησίας Picasso, ανακαινισμένα τα τελευταία χρόνια, μεταξύ των οποίων και το συγκρότημα των βασιλικών στάβλων που διασώζει στην κύρια όψη τη χρονολογία 1873.

Στο βορειοανατολικό τμήμα της Μεγανήσου εντοπίστηκαν δύο αλώνια με επιμελημένα λιθόστρωτα και συγκρότημα δύο κτιστών δεξαμενών με πηγάδια. Νοτιότερα βρίσκεται ένα ακόμη πηγάδι που εδράζεται σε μεγάλη λιθόκτιστη, εξαγωνικής κάτοψης, βάση και φέρει στόμιο με κάλυψη από ντόπιες σχιστόπλακες, ενώ στο εσωτερικό του διαμορφώνονται από δύο λίθινα τόξα. Επίσης, σε παράλιες θέσεις στο βόρειο και στο δυτικό τμήμα του νησιού εντοπίστηκαν σε επιφανειακή έρευνα όστρακα χρηστικής κεραμικής με κτενωτή διακόσμηση, γεγονός που υποδηλώνει τη χρήση της περιοχής στους υστερορρωμαϊκούς-παλαιοχριστιανικούς χρόνους.

Χερσόνησος

Στο μέσον της δυτικής παραλιακής ζώνης βρίσκονται τα κτίρια της ιδιοκτησίας Εμπειρίκου: η μεγάλη έπαυλη του

82. A. Tourta, *Orthodox Religious Engravings (18th-20th centuries)*, University of Toronto Art Centre (March 6-May 31, 2001), Athens 2001, σ. 26 (αριθ. 6).

Εικ. 48. Νότιος Ευβοϊκός κόλπος. Πεταλιοί, Μεγαλόνησος. Ναός Κοίμησης Θεοτόκου. Κάτοψη.

20ού αιώνα, καθώς και συγκρότημα παλαιών βοηθητικών κτιρίων που ανάγονται στην όψιμη τουρκοκρατία. Ανατολικότερα σώζεται ερειπωμένο συγκρότημα αγροτικού χαρακτήρα, της όψιμης μεταβυζαντινής περιόδου.

Στο βόρειο τμήμα του οικισμού αυτού που διαμορφώνεται από τα παραπάνω κτίρια, δεσπόζει σε μικρό ύψωμα κοντά στη θάλασσα ο ναός του Αγίου Νικολάου (εξωτ. διαστ. χωρίς την αψίδα 13,80×7,70 μ.). Πρόκειται για μονόχωρο καμαροσκεπή ναό με δίρριχτη στέγη και τρίπλευρη αψίδα ιερού, που ανοικοδομήθηκε το 1850 από τον Λ. Σενιέβη, όπως μαρτυρεί επιγραφή πάνω από τη θύρα εισόδου στη δυτική πλευρά. Οι τοίχοι του ναού είναι επιχρισμένοι. Στις μακρές πλευρές ανοίγονται από δύο μονόλοβα τοξωτά παράθυρα με πλαίσια που επιστέφονται με οδοντωτή ταινία. Η δυτική και η ανατολική όψη του κτιρίου ποικίλλεται με μορφολογικά στοιχεία του νεοκλασσικισμού (αετώματα, παραστάδες, κυκλικοί φεγγίτες κ.ά.). Στο εσωτερικό διατηρείται ψηλό κτιστό τέμπλο με φορητές εικόνες του 19ου αιώνα. Από τις υπόλοιπες εικόνες του ναού ξεχωρίζουν, στο προσκυνητάρι η εικόνα του αγίου Σάββα με σκηνές του βίου του (18ου αι.), στο νότιο τοίχο ρωσική εικόνα του Εσταυρωμένου με επιγραφή (1843), καθώς και εικόνα της αγίας Λουκίας, δυτικής τεχνοτροπίας.

Μια ακόμη θέση που παρουσιάζει ενδιαφέρον στη Χερσόνησο βρίσκεται στα βορειοανατολικά του οικισμού, σε δασώδη και σχετικά δύσβατη περιοχή. Εκεί εντοπίστηκαν τα ερείπια μικρού άγνωστου μονόχωρου ναού που εντάσσεται σε περίβολο. Στο χώρο του ιερού βρέθηκαν θραύσματα μαρμάρινου μέλους, ενώ από το χώρο ανατολικά της αψίδας περισυνελέγησαν τέσσερα μικρά θραύσματα διάτρητου μαρμάρινου θωρακίου παλαιοχριστιανικής εποχής.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΝΟΜΟΣ ΦΩΚΙΔΑΣ

Άμφισσα

Οδός Ποσειδώνος (αποχετευτικό δίκτυο)

Το χειμώνα του 2000-2001, στη διάρκεια εκσκαφικών εργασιών του Δήμου για την εγκατάσταση αποχετευτικού δικτύου στην πόλη της Άμφισσας που πραγματοποιήθηκαν με την επίβλεψη της Ι΄ ΕΠΚΑ κατά μήκος της οδού Ποσειδώνος και κοντά στη συμβολή της με την οδό Κ. Γάτου, σε γειτνίαση με τις ιδιοκτησίες Ε. Αρμάου και Φ. Πονηρού, ανευρέθησαν τα παρακάτω μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη: αποτετμημένη βάση κίονα (διάμ. 0,35, ύψ. 0,16 και πλ. 0,15 μ.), ακέραιος κορμός αρράβδωτου κίονα (ύψ. 2,44, άνω διάμ. 0,275, κάτω διάμ. 0,345 μ.) και παλαιοχριστιανικό ιωνικό κιονόκρανο με επίθημα (0,43×0,36×0,355 μ. ύψ.).

Μετά την απομάκρυνση των αρχιτεκτονικών μελών, οι εργασίες συνεχίστηκαν με προέκταση του σκάμματος προς ΒΔ., όπου αποκαλύφθηκε ψηφιδωτό δάπεδο. Το ψηφιδωτό εκτείνεται στο πλ. 0,60 μ. σκάμμα, σε μήκος 11,50 μ. και σε βάθος που κυμαίνεται από 1,50 έως 2 μ. στο νοτιοανατολικό και βορειοδυτικό άκρο του ορύγματος αντίστοιχα. Σε απόσταση 6 μ. από το νοτιοανατολικό άκρο του σκάμματος βρέθηκε ενσωματωμένος στο επίπεδο του δαπέδου λιθόπλινθος με κυκλική εντορμία, σε

τμήμα του οποίου πατά τοίχος. Τοίχος επίσης εντοπίστηκε στο βορειοδυτικό πέρας του σκάμματος. Οι δύο τοίχοι (μέγ. σωζ. ύψ. 0,90 και πλ. 0,80 μ. ο καθένας) είναι παράλληλοι, με κατεύθυνση Β.-Ν. και απέχουν μεταξύ τους 5 μ.

Το ψηφιδωτό διατηρείται σε καλή κατάσταση. Στο μεγαλύτερο και καλύτερα σωζόμενο τμήμα του παρουσιάζει την ακόλουθη διάταξη (Εικ. 49): Αρχικά διακρίνεται πλαίσιο από πλέγμα, ζώνη με ορθογώνια διάχωρα όπου περικλείεται κόμβος του Σολομώντα και μικρότερου πλάτους ζώνη με σπειρομαίανδρο. Το κύριο θέμα αποτελείται από συνεχόμενα πολύγωνα – πιθανόν οκτάγωνα με τρίγωνα εφαπτόμενα στις πλευρές τους – διακοσμημένα εναλλάξ με κύκλους πλαισιωμένους από πλοχμό και κατά κορυφήν τετράγωνα. Οι κύκλοι περικλείουν κρινόμορφο άνθος και κλάδο, τα τετράγωνα κάνθαρο και κάνιστρο με καρπούς. Επαναλαμβάνονται, τέλος, τα μοτίβα της περιμετρικής ζώνης. Αξιοσημείωτη είναι η οργάνωση της σύνθεσης. Κυριαρχεί η διάθεση απόδοσης πολλών επιπέδων που επιτυγχάνεται με τη διαβάθμιση του πλάτους των ταινιών της περιμετρικής ζώνης και την αντίθεση ανοιχτόχρωμων και βαθύχρωμων επιφανειών. Σε λευκό βάθος αναπτύσσονται οι ζώνες του πλαισίου και το κύριο θέμα, σε χρώματα κεραμιδί, γκριζογάλανο, ώχρα, ρόδινο, με σκούρα γκρίζα περιγράμματα. Είναι πιθανή η χρονολογική τοποθέτηση του ψηφιδωτού στο β΄ μισό του 5ου-α΄ μισό του 6ου αιώνα.

Από τη χρονολόγηση των αρχιτεκτονικών μελών, τη διάταξη των τοίχων, το μήκος και τη μορφή του σωζόμενου δαπέδου, συνάγεται ότι τα αποκαλυφθέντα ανήκουν σε μεγάλο παλαιοχριστιανικό κτίριο που εντοπίζεται εντός των τειχών της ελληνιστικής οχύρωσης της πόλης, σε μικρή σχετικά απόσταση βορειοανατολικά της σημαντικής βασιλικής στη συμβολή των οδών Κοντού και Βασιλοπούλου. Ειδικά το αξιόλογο δάπεδό του έρχεται να προστεθεί στην ομάδα των περίτεχνων ψηφιδωτών που έχουν κατά καιρούς ανευρεθεί στην πόλη της Άμφισσας και προέρχονται από κοσμικά και εκκλησιαστικά κτίρια των πρώτων χριστιανικών χρόνων (4ος-6ος αιώνας).

Η ιδιαιτερότητα της θέσης και ο επικείμενος κίνδυνος ατυχημάτων επέβαλαν την κατάχωση του ψηφιδωτού (μετά από γνωμοδότηση του ΚΑΣ), καθώς και την κατάργηση του κλάδου του αποχετευτικού αγωγού σε όλο το μήκος της οδού Ποσειδώνος, για την προστασία των αρχαίων και προκειμένου ο χώρος να ερευνηθεί ανασκαφικά στο μέλλον.

Οδοί Παπαχρήστου, Παπούλια και Αθ. Διάκου (Οικόπεδα Π. Μπούτσικου και Π. Μέρμηγκα - Ευ. Γρίβα)

Στο πλαίσιο αιτήματος για ανέγερση νέας οικοδομής στο οικόπεδο Π. Μπούτσικου στη συμβολή των οδών

Εικ. 49. Άμφισσα. Οδός Ποσειδώνος. Άποψη του ψηφιδωτού δαπέδου από ΝΑ.

Παπαχρήστου και Παπούλια, στο πυκνοδομημένο εμπορικό κέντρο της πόλης, πραγματοποιήθηκε κατά διαστήματα, από το φθινόπωρο του 2001 έως και το Μάρτιο του 2002, σωστική ανασκαφική έρευνα, η οποία επεκτάθηκε ακολούθως στο όμορο προς Δ. οικόπεδο Π. Μέρμηγκα και Ευ. Γρίβα, στη συμβολή των οδών Αθ. Διάκου και Παπούλια, όπου το 1997 είχαν ανευρεθεί αρχιτεκτονικά λείψανα της παλαιοχριστιανικής περιόδου, μεταξύ των οποίων και ένα μεγάλο μαρμάρινο κιονόκρανο με συμφυές επίθημα και τμήμα στυλοβάτη με βάση κίονα. Η έρευνα αποκάλυψε κτιριακά κατάλοιπα που ανήκουν σε παλαιοχριστιανική βασιλική με φάσεις επισκευών και επαναχρησιμοποίησης του χώρου της για ταφές (Εικ. 50).

Από την παλαιότερη φάση αποκαλύφθηκε σε βάθος 4,20 μ. μεγάλο τμήμα ευρείας ημικυκλικής αψίδας πλ. 1,05 μ. με ιδιαίτερα επιμελημένη τοιχοποιία, η οποία συνίσταται από μεγάλους ακανόνιστους λίθους, πλίνθους πλάγια τοποθετημένες ή σε ζώνες και ισχυρό κονίαμα στους αρμούς. Στην ίδια φάση ανήκει τοίχος ίδιας μορφής που συνδέεται με την αψίδα (Τχ1) και η θεμελίωση του τοίχου Τχ2. Με τις κατασκευές αυτές σχετίζονται επίσης ο τοίχος Τχ4, που αποτελεί ενδεχομένως το βόρειο τοίχο της βασιλικής, καθώς και δύο τμήματα από το

Εικ. 50. Άμφισσα. Οδοί Παπαχρήστου, Παπούλια και Αθ. Διάκου. Αεροφωτογραφία της ανασκαφής.

στυλοβάτη (ένα Α. τμήμα έχει βρεθεί στη γωνία των τοίχων Τχ2 και Τχ3 και ένα άλλο σώζεται κατά χώραν με βάση κίονα, στο παρακείμενο οικόπεδο). Σε μια δεύτερη οικοδομική φάση ανήκουν οι τοίχοι Τχ2 και Τχ3, ενώ σε επόμενη φάση εντάσσεται ο ανεξάρτητος τοίχος Τχ6 με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ., χτισμένος με ημικατεργασμένους λίθους, πλίνθους και κονίαμα κατά το αμελές πλινθοπερίκλειστο σύστημα, που μπορεί να χρονολογηθεί στη μεσοβυζαντινή ή υστεροβυζαντινή περίοδο. Μικρό τμήμα δαπέδου από πλίνθους που σώζεται στο χώρο εσωτερικά της αψίδας και σε επαφή με τη νότια παρειά του οικοπέδου (δΙ), ανήκει πιθανώς στην ίδια φάση. Οι περισσότεροι από τους τάφους που αποκαλύφθηκαν και στα δύο οικόπεδα (Τ.1-Τ.4, Τ.6, Τ.9-Τ.14) ανήκουν σε μεταγενέστερες της βασιλικής φάσεις, όταν ο χώρος δυτικά της αψίδας χρησιμοποιήθηκε για πρόχειρες κύριες ταφές και ανακομιδές. Πρόκειται, κυρίως, για λακκοειδείς τάφους με αργούς λίθους που οριοθετούσαν το όρυγμά τους και κάλυψη με μεγάλες λίθινες πλάκες. Εξαίρεση αποτελεί ο Τ.9, που περιείχε παιδική ταφή και καλυπτόταν από μεγάλη κεραμίδα.

Πρόκειται, επομένως, για παλαιοχριστιανική βασιλική, από την οποία σώθηκε το μεγαλύτερο μέρος της αψίδας και τμήμα του χώρου της στα βορειοδυτικά, ωστόσο δεν μπορούμε να έχουμε ολοκληρωμένη εικόνα της μορφής του κτίσματος, καθώς δεν είναι εφικτό να αποκαλυφθεί στο σύνολό του. Από το στρώμα καταστροφής που εντοπίστηκε στο νοτιοδυτικό άκρο του οικοπέδου Μέρμηγκα - Γρίβα (πεσμένα τμήματα πλίνθινων τόξων και τοίχων), φαίνεται ότι η βασιλική καταστράφηκε από σεισμό κατά τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους. Οι τοίχοι της δεύτερης φάσης μαρτυρούν τη συρρίκνωση της βασιλικής σε μικρότερο ναό που διατήρησε την αψίδα της. Ο τοίχος και το δάπεδο της γ΄ φάσης ανήκουν σε μια επόμενη περίοδο χρήσης του χώρου, στη βυζαντινή εποχή και αποτελούν ένα terminus post quem για τις περισσότερες ταφές.

Στα κινητά ευρήματα της ανασκαφής περιλαμβάνονται όστρακα χρηστικής κεραμικής, στην πλειονότητά τους αβαφή, καθώς και μερικά εφυαλωμένα, τεμάχια ορθομαρμάρωσης, αποτμήματα μαρμάρινων κιονίσκων, ελάχιστα χάλκινα νομίσματα, χάλκινα κοσμήματα από ορισμένους τάφους, θραύσματα γυάλινων αγγείων και υαλοπινάκων και σπαράγματα κονιαμάτων με ανάγλυφη διακόσμηση. Βέβαια, από τα ευρήματα δεν συνάγονται ασφαλή συμπεράσματα για το χρονικό προσδιορισμό των φάσεων, δεδομένου ότι ο ανεσκαμμένος χώρος στο σύνολό του παρουσιάζει εικόνα διαταραγμένων επιχώσεων και αναμόχλευσης λόγω της κατασκευής κτισμάτων στη νεότερη εποχή.

Παρά τον αποσπασματικό τους χαρακτήρα, τα ανευρεθέντα κατάλοιπα είναι αξιόλογα, καθώς παρουσιά-

ζουν διαχρονική εικόνα μιας περιοχής του κέντρου της πόλης από τους παλαιοχριστιανικούς έως και τους υστεροβυζαντινούς χρόνους. Ειδικά ο εντοπισμός μιας δεύτερης βασιλικής στο κέντρο της Άμφισσας παρέχει σημαντικά στοιχεία τόσο για την αρχαιολογική έρευνα όσο και για την ιστορία και τοπογραφία της παλαιοχριστιανικής πόλης. Την έρευνα διεξήγαν οι επί συμβάσει αρχαιολόγοι Ε. Ζαγκουδάκη και Ε. Μανωλέσσου με την εποπτεία της υπογράφουσας, τη συνεργασία της αρχαιολόγου Α. Ραπτάκη και τη συμμετοχή του ειδικευμένου εργατοτεχνίτη Άμφισσας Ευ. Ρόγγου.

Μετά το πέρας της έρευνας, κρίθηκε σκόπιμη εξαιτίας του μεγάλου βάθους των αρχαιοτήτων η κατάχωσή τους με εξαίρεση την αψίδα του κτιρίου, η οποία προτάθηκε να διατηρηθεί σε υπόγειο χώρο της προς ανέγερση οικοδομής.

ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΕΤΡΟΥ

2003-2004

ΠΕΡΙΟΔΕΙΕΣ - ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ

Κανδήλιον Όρος

Κάστρο Κλεισούρας

Το κάστρο δεσπόζει σε υψόμετρο 480 μ. στην κορυφή απότομου βραχώδους υψώματος στο νοτιοανατολικό άκρο του Κανδηλίου όρους, στη θέση Δερβένι κοντά στην οδική αρτηρία από τη Χαλκίδα προς το Προκόπι, και καταλαμβάνει έκταση 35 στρ. περίπου (Εικ. 51)[83]. Είναι γνωστό στη βιβλιογραφία ως Σιδερόκαστρο, Σιδερόπορτα, Παλιόκαστρο, Klisura, Clesura, Chesura ή Clausura, ενώ στην περιοχή αποκαλείται από τους ντόπιους Καστρί[84].

Αποτελείται από δύο περιβόλους, έναν εσωτερικό και έναν εξωτερικό, που ακολουθούν το ανάγλυφο του υψώματος. Ο εξωτερικός περίβολος εντοπίζεται στη νοτιοανατολική πλευρά του λόφου, από όπου και η κύρια πρόσβαση στο χώρο του κάστρου, καθώς και στη βορειοδυτική απότομη παρειά. Στις γωνίες σώζονται σε ικανό ύψος τρεις πύργοι από ημιλαξευμένους λίθους με την παρεμβολή ελάχιστων πλίνθων και κατά τόπους συνδετικό κονίαμα (Εικ. 52). Ο εσωτερικός περίβολος ανιχνεύεται σε όλη την περίμετρο της κορυφής και αποτελεί ουσιαστικά την κύρια οχύρωση του κάστρου. Στη νοτιοανατολική πλευρά του ανοίγεται η μοναδική επιβλητική είσοδος, από την οποία σώζονται λείψανα των παραστάδων με επιμελημένη τοιχοποιία (Εικ. 53)[85]. Νοτιότερα υπάρχουν δύο πύργοι, ενώ όλη τη νοτιοανατολική πλευρά διατρέχει εσωτερικά περίδρομος.

Ο εσωτερικός χώρος σήμερα καλύπτεται στο μεγαλύτερο μέρος του από άγρια βλάστηση και σώζει λείψανα κτισμάτων (Εικ. 51). Διατηρούνται σε καλή κατάσταση δύο μεγάλες ορθογώνιες στέρνες με επιμελημένη τοιχοποιία από αργούς λίθους, πλίνθους, συνδετικό κονίαμα και επιχρισμένες με υδραυλικό κονίαμα ρόδινου χρώματος. Η δυτική στέρνα, μάλιστα, χαρακτηρίζεται από αποστρογγυλευμένες γωνίες. Επιπρόσθετα, εντός του εσωτερικού περιβόλου εντοπίζονται ερείπια δύο κτισμάτων, ενός ορθογώνιου και ενός κυκλοτερούς, ενώ ολόκληρη η περιοχή είναι διάσπαρτη με όστρακα αβαφούς χρηστικής κεραμικής και θραύσματα κεραμίδων.

Σύμφωνα με τα δεδομένα της αρχιτεκτονικής και της επιφανειακής έρευνας στο χώρο, το κάστρο της Κλεισούρας εντάσσεται στα οχυρωματικά έργα της εποχής της φραγκοκρατίας-ενετοκρατίας στην Εύβοια, ενώ διατήρησε το φρουριακό του χαρακτήρα και στα χρόνια της τουρκοκρατίας.

Η ιδιαίτερα στρατηγική του θέση – απροσπέλαστο από τις τρεις πλευρές του – πάνω από το μοναδικό ορεινό στενό πέρασμα που συνδέει την κεντρική με τη βόρεια Εύβοια συνέτεινε ώστε να αναδειχθεί σε ένα από τα σημαντικότερα μεσαιωνικά κάστρα της νήσου[86]. Υπήρξε έδρα ενός από τους Τριτιμόριους της Εύβοιας, ενώ μαρτυρείται ότι οι Βενετοί το 1282 ανακατέλαβαν το οχυρό της Clesura από τον Λικάριο[87].

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΚΑΒΑΣ

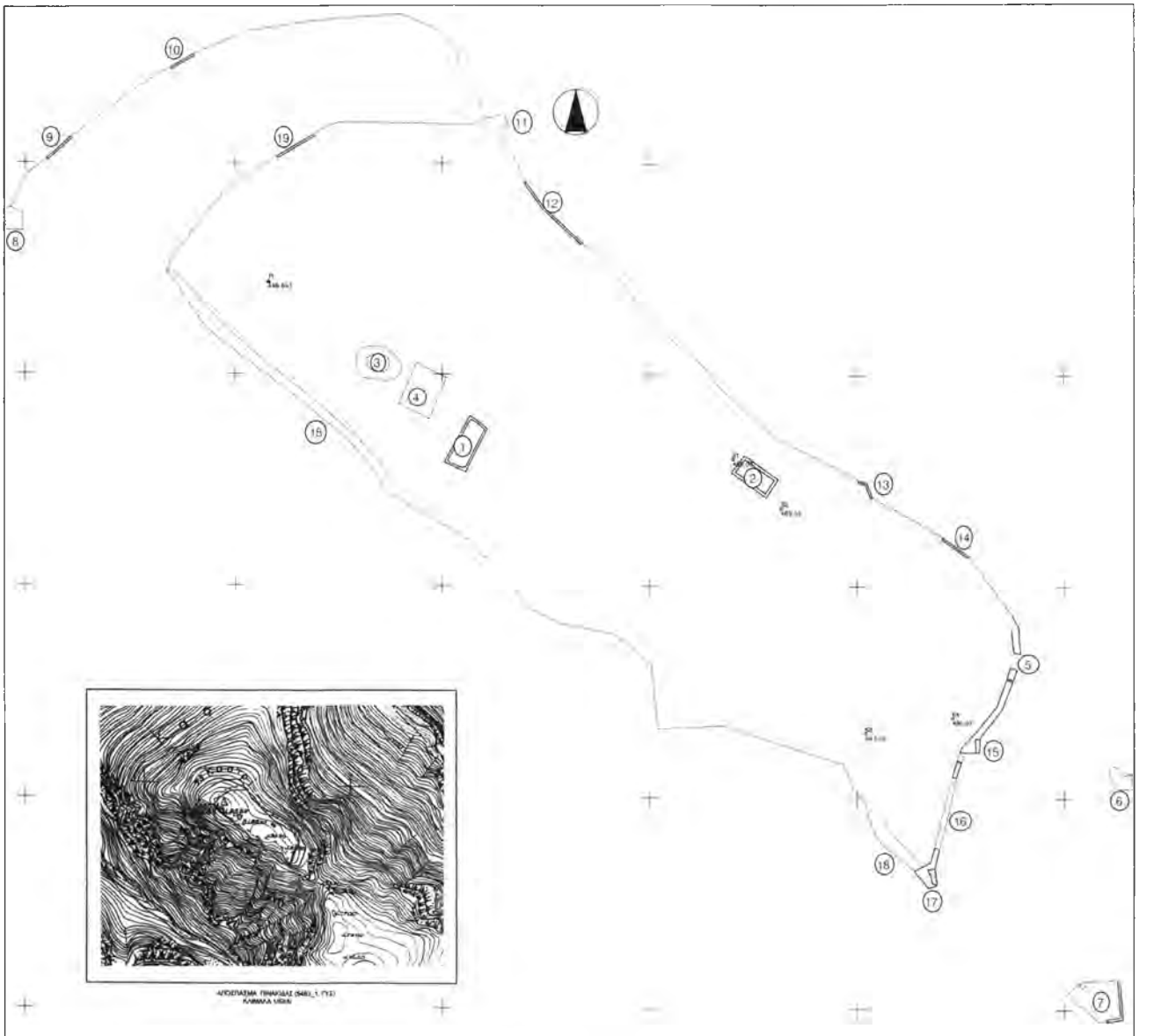
83. Το κάστρο της Κλεισούρας σήμερα ανήκει διοικητικά στο Δ.Δ. Νεροτριβιάς του Δήμου Μεσσαπίων εντός της ιδιωτικής έκτασης Δαφνώντας.

84. Θ. Σκούρα, *Ακροπόλεις - Κάστρα - Πύργοι της Εύβοιας και αποδελτίωση 82 μεσαιωνικών χαρτών*, Χαλκίδα 2003, σ. 31, 35-36, όπου και όλη η προηγούμενη βιβλιογραφία.

85. Η σιδερένια πύλη του κάστρου προς την πλευρά του στενού, στο Δερβένι, σωζόταν στη θέση της μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα, σύμφωνα με μαρτυρίες των κατοίκων της περιοχής.

86. Ν. Ζαχαρόπουλος, *Η Εκκλησία στην Ελλάδα κατά τη Φραγκοκρατία*, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 85.

87. Σύμφωνα με τη διήγηση της ιστορίας του Λικάριου, «οι Βενετοί κατόρθωσαν να πάρουν πίσω από τον Λικάριο τα οχυρά της Αργαλιάς και της Κλεισούρας». Τ. Παπασταματίου, Η ιστορική δράση του Φραγκοκαρυστινού ιππότη Λικάριου, *ΑΕΜ* Β΄ (1937), σ. 58 και Ν. Μπελλάρας, *Το Ελύμνιον*, Πειραιεύς 1940, σ. 28.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Αριθ. θέσης	Περιγραφή Επικείμενου
1	1ος νερόλακκος
2	2ος νερόλακκος
3	Ερείπια κυκλοτερούς κτίσματος
4	Ερείπια ορθογώνιου κτίσματος
5	Είσοδος εσωτερικού περιβόλου
6	Ερείπια κτίσματος εξωτερικού περιβόλου
7	Ερείπια εισόδου εξωτερικού περιβόλου
8	Πύργος εξωτερικού περιβόλου
9	Τμήμα περιτείχισης εξωτερικού περιβόλου

Αριθ. θέσης	Περιγραφή Επικείμενου
10	Τμήμα περιτείχισης εξωτερικού περιβόλου
11	Ερείπια πύργου εξωτερικού περιβόλου
12	Τμήμα περιτείχισης εξωτερικού περιβόλου
13	Τμήμα περιτείχισης εξωτερικού περιβόλου
14	Τμήμα περιτείχισης εξωτερικού περιβόλου
15	Πύργος εσωτερικού περιβόλου
16	Θεμέλιο τείχους εσωτερικού περιβόλου
17	Πύργος εσωτερικού περιβόλου
18	Ερείπια περιτείχισης εσωτερικού περιβόλου
19	Τμήμα περιτείχισης εξωτερικού περιβόλου

Εικ. 51. Κάστρο Κλεισούρας. Τοπογραφικό σχέδιο.

Εικ. 52. Κάστρο Κλεισούρας. Λείψανα πύργου.

Εικ. 53. Κάστρο Κλεισούρας. Παραστάδα εισόδου.

2003-2004

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ

Ερέτρια

Αγία Παρασκευή (οικόπεδα Λύκου-Σαρλότ και Πατιλοκωστόπουλου)

Στα παραπάνω όμορα οικόπεδα στη θέση Αγία Παρασκευή του οικισμού Μαγούλα Ερέτριας ήλθαν στο φως κατά τη διάρκεια δύο δοκιμαστικών τομών με προσανατολισμό Β. προς Ν. έως βάθος -2,40 μ. (διαστ. 4x0,70 μ. περίπου), λείψανα λιθόστρωτου δαπέδου και τεσσάρων τάφων (πλ. 0,80 και ύψ. 0,50 μ.) (Εικ. 54)[88]. Το λιθόστρωτο δάπεδο ήταν κατασκευασμένο από ακανόνιστους ημιλαξευμένους μεσαίου μεγέθους λίθους με συνδετικό υλικό ασβεστοκονίαμα. Οι τάφοι σε βάθος -1,50 μ. περίπου είχαν προσανατολισμό από Α. προς Δ. ήταν κτιστοί από αργούς λίθους με συνδετικό υλικό ασβεστοκονίαμα, ακτέριστοι, και περιείχαν χώμα και αναμοχλευμένα οστά. Το λιθόστρωτο δάπεδο και οι τάφοι αφού αποτυπώθηκαν και φωτογραφήθηκαν καταχώσθηκαν[89].

Νότια και σε επαφή με τα ανωτέρω οικόπεδα έχουν αποκαλυφθεί λείψανα κοιμητηριακού ναού, πληθώρα τάφων, τμήματα τοίχων, δαπέδων και βάση αποθηκευτικού πίθου (Εικ. 55, 56). Η ανασκαφική έρευνα πραγματοποιήθηκε από τον Ιούνιο του 1992 μέχρι το Αύγουστο του 1995 υπό την εποπτεία της 1ης ΕΒΑ με επιβλέπουσα τη μόνιμη αρχαιολόγο Ν. Αλεβίζου και σε συνεργασία με τις συμβασιούχους αρχαιολόγους Δ. Παγανοπούλου, Α. Παναγοπούλου και Μ. Μαργώνη.

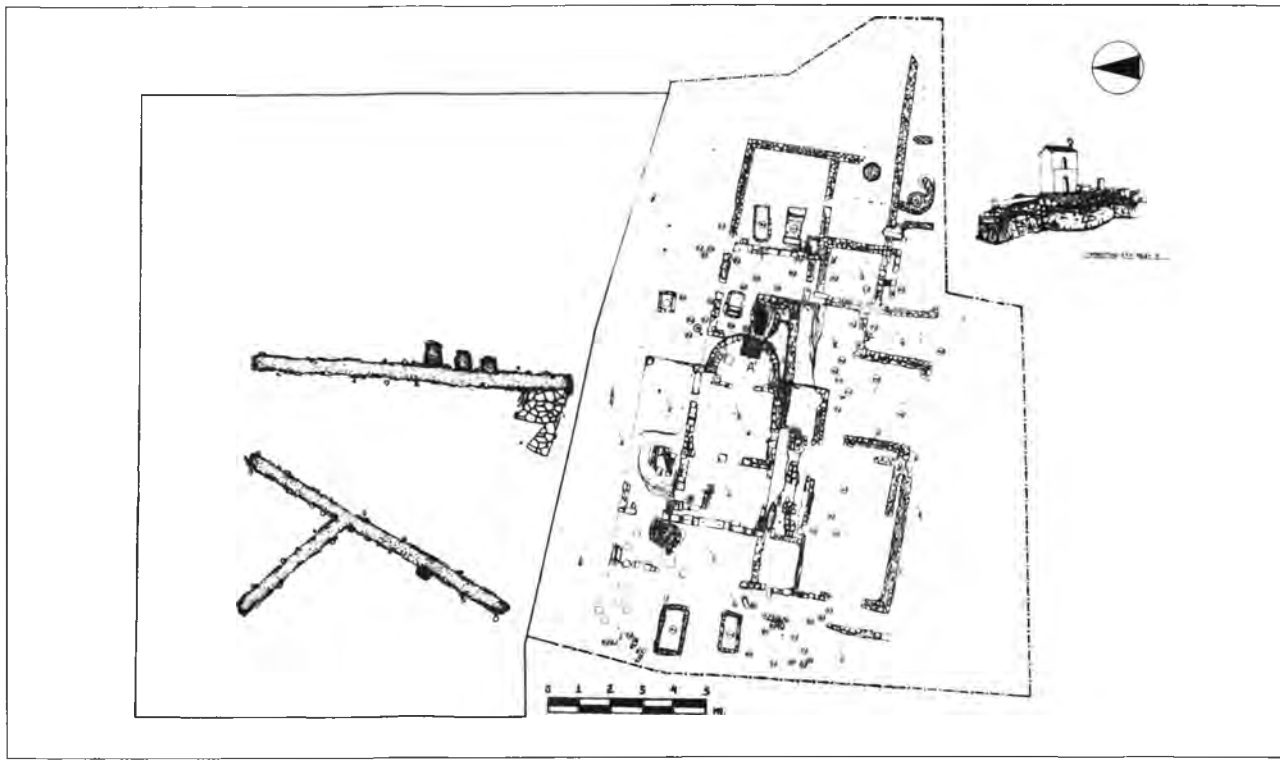
Ο ναός της «Αγίας Παρασκευής» με τη νεκρόπολη που τον περιβάλλει βρίσκεται 1 χλμ. ανατολικά της εισόδου και εκτός των τειχών της αρχαίας Ερέτριας[90]. Ο ναός ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης βασιλικής με μία ημικυκλική αψίδα και ψευδονάρθηκα (Εικ. 54). Περιβάλλεται νότια και ανατολικά από σύμπλεγμα τοίχων που ορίζουν χώρους απροσδιόριστης χρήσης. Οι πέντε κτιστοί κιβωτιόσχημοι και οι 61 κεραμοσκεπείς τάφοι βρίσκονται διάσπαρτοι σε όλο τον ανασκαφέντα χώρο (Εικ. 54, 55).

Η ανασκαφική έρευνα, σύμφωνα με τα αρχεία της Εφορείας, απέδωσε κεραμική από τους ύστερους ελληνιστικούς έως τους ύστερους βυζαντινούς χρόνους (Εικ.

88. Οι δοκιμαστικές τομές διεξήχθησαν από κοινού με την ΙΑ΄ ΕΠΚΑ, η οποία είχε και την εποπτεία της κατάχωσης, στο πλαίσιο υλοποίησης των αποφάσεων για την ανέγερση οικοδομών στα ανωτέρω οικόπεδα.

89. Σχεδιαστές Κ. Φαφούτης και Β. Σκούφης.

90. Ο αποκαλυφθείς ναός καλείται συνεκδοχικά της «Αγίας Παρασκευής» εξαιτίας του μικρού εξωκκλησιού το οποίο είναι αφιερωμένο στην Αγία Παρασκευή και έχει ανεγερθεί πάνω από το ιερό του ναού. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο και η ευρύτερη περιοχή ονομάζεται σήμερα Αγία Παρασκευή.

Εικ. 54. Ερέτρια. Αγία Παρασκευή. Κάτοψη.

Εικ. 55. Ερέτρια. Αγία Παρασκευή. Γενική άποψη από ΒΑ.

Εικ. 56. Ερέτρια. Αγία Παρασκευή. Άποψη από ΝΑ.

57, 58), νομίσματα από τον 7ο έως και το 13ο αιώνα (Εικ. 59), οστέινα, αργυρά και χάλκινα κοσμήματα και άλλα αντικείμενα από το 2ο αι. π.Χ. έως και το 12ο αι. μ.Χ., όπως περόνες, δαχτυλίδια και ενώτια (Εικ. 60-62), καθώς και αρχαία αρχιτεκτονικά μαρμάρινα μέλη σε β΄ χρήση. Όλα τα ανωτέρω ευρήματα πιστοποιούν τη συνεχή κατοίκηση και χρήση του χώρου τουλάχιστον από το 2ο αι. π.Χ. έως και το 14ο αι. μ.Χ. και υποδηλώνουν σχετικά ακμάζοντα πληθυσμό.

Σημαντικό για την έρευνα αποτελεί το γεγονός ότι παρά το σεισμό του 511 μ.Χ., που συντάραξε την ευρύτερη περιοχή της Ερέτριας και προκάλεσε ίσως τη μερική εγκατάλειψή της από τους κατοίκους της, ο ναός της «Αγίας Παρασκευής» και η νεκρόπολη που τον περιβάλλει αποτελούν αδιάψευστους μάρτυρες για την παρουσία πληθυσμού στο χώρο αυτό, στην έξοδο της αρχαίας πόλης, μετά τον 6ο και μέχρι το 14ο αι. μ.Χ.

Ο αρχαιολογικός χώρος της «Αγίας Παρασκευής» Ερέτριας σήμερα φέρει πρόχειρη περίφραξη και απαιτούνται εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης των κτισμάτων προκειμένου να αναδειχθούν τα σημαντικά για την ιστορία της περιοχής αρχαιολογικά ευρήματα και να καταστεί επισκέψιμος ο χώρος.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΚΑΒΑΣ

Εικ. 57. Ερέτρια. Αγία Παρασκευή. Πήλινο παλαιοχριστιανικό λυχνάρι.

Εικ. 58. Ερέτρια. Αγία Παρασκευή. Τμήμα πήλινου εφυαλωμένου πινακίου. 12ος αι. μ.Χ.

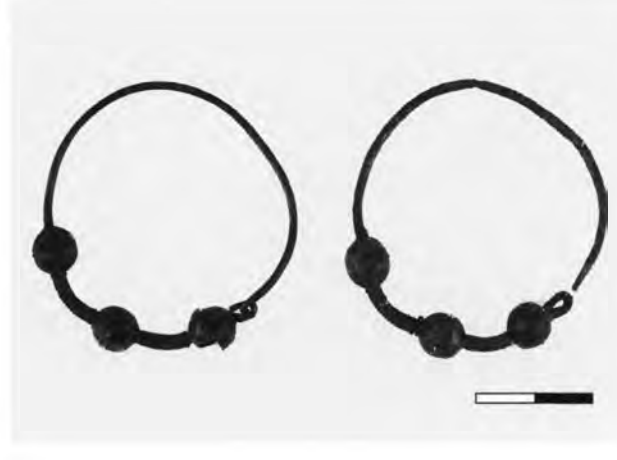
Εικ. 59. Ερέτρια. Αγία Παρασκευή. Χάλκινος μισός φόλλις Φωκά (603-605 μ.Χ.). Οπισθότυπος.

Εικ. 60. Ερέτρια. Αγία Παρασκευή. Χάλκινο χτενάκι αργαλειού, βυζαντινών χρόνων.

Εικ. 61. Ερέτρια. Αγία Παρασκευή. Ασημένια περόνη, παλαιοχριστιανικών χρόνων.

Εικ. 62. Ερέτρια. Αγία Παρασκευή. Ζεύγος χάλκινων ενωτίων. 12ος αι. μ.Χ.

2001

ΝΟΜΟΣ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Συντάχθηκε από τη συνάδελφο Μ. Σταυροπούλου-Γάτση πρόταση για το κτιριολογικό και εκθεσιακό πρόγραμμα του Νέου Μουσείου Θέρμου.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Στις ανασκαφές του νομού Αιτωλοακαρνανίας συνέβαλε ολόκληρο το φυλακτικό και εργατοτεχνικό προσωπικό της Εφορείας. Τις ανασκαφικές εργασίες στις διάφορες θέσεις επόπτευσαν οι μόνιμοι αρχαιολόγοι της Εφορείας Μ. Σταυροπούλου-Γάτση, Γ. Αλεξοπούλου, Ι. Μόσχος και Φ. Σαράντη. Την ευθύνη της σχεδίασης και αποτύπωσης των αρχαίων της περιοχής είχαν ο Ευ. Αυγούλης, αρχιτέκτων της Εφορείας, καθώς και οι σχεδιαστές Χ. Μαρινόπουλος, Κ. Στασινού, Γ. Καρτσακλή και Η. Θεοχαρόπουλος. Την ευθύνη για κάθε είδους τεχνικό πρόβλημα είχε ο υπομηχανικός της Εφορείας Κ. Κατσιδήμας.

ΕΥΠΡΕΠΙΣΜΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Τοποθετήθηκε πινακίδα, διαστ. 2 μ. (πλ.)×1,50 μ. (ύψ.), στον αρχαιολογικό χώρο της Νέας Πλευρώνας. Έγινε περίφραξη του αρχαιολογικού χώρου της Παλαίρου και τοποθετήθηκε στέγαστρο στον αρχαιολογικό χώρο Αγίου Θωμά Μεσολογγίου, όπου και οι ρωμαϊκές θέρμες.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Συμετοχή σε συνέδριο

Η συνάδελφος Μ. Σταυροπούλου-Γάτση συμμετείχε με ανακοίνωση στο Α΄ Διεθνές Συνέδριο Ρούμελης με θέμα «Για τον Πολιτισμό και την Ανάπτυξη», που έλαβε χώρα στη Λαμία.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΕΠΑΡΧΙΑ ΞΗΡΟΜΕΡΟΥ ΚΑΙ ΒΟΝΙΤΣΗΣ

Αρχαία Πάλαιρος

Οι επιφανειακές έρευνες στη Χώρα Παλαίρου διεξήχθησαν υπό τη διεύθυνση του Λ. Κολώνα, γενικού διευθυντή Αρχαιοτήτων, σε συνεργασία με τη ΣΤ΄ ΕΠΚΑ Πατρών (Ι. Μόσχος), το Αρχαιολογικό Ινστιτούτο του Πανεπιστημίου Rostock (Fr. Lang), του Τμήματος Αρχαίας Ιστορίας του Πανεπιστημίου Münster (P. Funke) και του Τμήματος Αρχιτεκτονικής του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου του Βερολίνου (E.L. Schwandner)[1].

Στόχος των εργασιών ήταν ο συσχετισμός των επιφανειακών ευρημάτων από την πόλη της Παλαίρου με τα ήδη ορατά ευρήματα της ευρύτερης περιοχής. Κατά τις φετινές εργασίες ερευνήθηκαν συνολικά 7 τ.χλμ. στο νοτιοανατολικό τμήμα του κόλπου του Βαρικού, από τα όρια της Πογωνιάς έως το συνοικισμό Κακαβούλας. Η περιοχή έρευνας κατατμήθηκε σε τετράγωνα πλευράς 100 μ. Περισυνελέγησαν αντιπροσωπευτικά δείγματα επιφανειακής κεραμικής και πληθώρα κινητών μικροευρημάτων, τα οποία ακολούθως φωτογραφήθηκαν και σχεδιάστηκαν. Σημεία ιδιαίτερου ενδιαφέροντος με πυκνότητα ευρημάτων και αρχιτεκτονικά κατάλοιπα τοποθετήθηκαν στο τοπογραφικό διάγραμμα και αποτυπώθηκαν υπό κλίμακα.

Από την πρώτη εκτίμηση των αποτελεσμάτων προκύπτει ότι η συγκεκριμένη περιοχή αποτέλεσε πόλο έλξης πληθυσμιακών ομάδων από την παλαιολιθική ήδη εποχή. Με εξαίρεση την ύστερη εποχή του Χαλκού, όλες οι άλλες περίοδοι αντιπροσωπεύονται με χαρακτηριστικά ευρήματα. Ένας εκτεταμένος οικισμός της αρχαϊκής εποχής εντοπίστηκε κοντά στην παραλία της Πογωνιάς, ενώ σποραδικά ήταν τα ευρήματα των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων και κυρίως σε μικρές αγροτικού χαρακτήρα εγκαταστάσεις. Οι εγκαταστάσεις αυτές και οι αγροικίες πληθαίνουν στην ύστερη αρχαιότητα, μετά την εγκατάλειψη της αρχαίας Παλαίρου και τη ρωμαϊκή κυριαρχία. Η ίδια εικόνα συνεχίζεται και στους βυζαντι-

1. Στην ομάδα εργασίας της ΣΤ΄ ΕΠΚΑ συμμετείχαν και οι έμπειροι αρχιτεχνίτες Σ. Πήττας και Α. Ζαρκαδούλας.

νούς χρόνους, όπου στις πλαγιές της Παλαίρου (Ζαβέρδα) υπήρχε πυκνοκατοικημένη εγκατάσταση.

ΛΑΖΑΡΟΣ ΚΟΛΩΝΑΣ - ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΣ - FRANZISKA LANG - PETER FUNKE - E.L. SCHWANDNER

ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΕΠΑΡΧΙΑ ΒΑΛΤΟΥ

Λεπενού

Σε μικρή απόσταση βόρεια του χωριού, στη θέση Λαγκάδα, εντοπίστηκε ένας νέος προϊστορικός οικισμός, ο οποίος είχε αναπτυχθεί σε άνδηρα διαμορφωμένα στην απότομη πλαγιά του όρους Θύαμος. Τα τμήματα του οικισμού, που ερευνήθηκαν, χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΙΑ1-Α2 περίοδο, ενώ σε ένα από τα κατεστραμμένα ανώτερα άνδηρα διαπιστώθηκαν στοιχεία κατοίκησης της τελικής νεολιθικής[2].

ΑΔΑΜΑΝΤΙΑ ΒΑΣΙΛΟΓΑΜΒΡΟΥ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΕΠΑΡΧΙΑ ΤΡΙΧΩΝΙΔΟΣ

Κάτω Χρυσοβίτσα

Κατά την εκτέλεση αρδευτικού έργου αποκαλύφθηκε τμήμα αρχαίου αγωγού, σε διάνοιξη τάφρου νότια της πλατείας του χωριού. Ο αγωγός βρισκόταν σε βάθος 0,92-1,05 μ. κάτω από το επίπεδο του δρόμου που οδηγεί προς το Διάσελο και αποκαλύφθηκε σε μέγιστο μήκος 1,21 μ. Είχε κατεύθυνση Β.-Ν. και τοιχώματα από λιθοπλίνθους, κάθετα τοποθετημένες (πλ. 0,26-0,29 μ.). Το εσωτερικό του πλάτος ήταν 0,36 μ. και το μέγιστο διαπιστωμένο βάθος 0,49 μ. Θραύσματα κεραμιδιών και πολλή λατύπη παρατηρήθηκαν σε επαφή με τη δυτική πλευρά του αγωγού, ενώ άλλα αρχαία ίχνη απουσίαζαν σε όλο το υπόλοιπο μήκος της τάφρου.

Ο αγωγός πρέπει να συνδέεται με τη γνωστή αρχαία πηγή[3] που βρίσκεται ενσωματωμένη στην πλατεία του χωριού, με την οποία βρισκόταν σε ευθεία γραμμή, κατευθυνόμενος στη συνέχεια προς την πεδιάδα στα νότια. Ο αρχαίος αγωγός διατηρήθηκε με τη διέλευση του σύγχρονου αγωγού κάτω από το επίπεδό του.

ΦΩΤΕΙΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ

Γαβαλού

Ιερό Ασκληπιού[4]

Πραγματοποιήθηκαν συμπληρωματικές ανασκαφικές εργασίες σε επιλεγμένα σημεία του απαλλοτριωμένου χώρου του Ιερού του Ασκληπιού[5]. Συγκεκριμένα, ερευνήθηκε με τομές επιμήκης ορθογώνια κατασκευή (διαστ. 8,20×1,55 μ.), η οποία έχει αποκαλυφθεί στα ανατολικά του κύριου λατρευτικού οικοδομήματος του ιερού έμπροσθεν της εισόδου του, με σκοπό να προσδιοριστεί ο προορισμός της (βωμός ή μεγάλο βάθρο αναθημάτων;). Επίσης, μικρές τομές πραγματοποιήθηκαν κοντά στο δυτικό τοίχο του περιβόλου του ιερού, προκειμένου να διερευνηθούν οι χρονολογικές του φάσεις.

Οικόπεδο Σώκου - Τσοπανά

Σύντομης διάρκειας ανασκαφική έρευνα αποκάλυψε την προς Β. συνέχεια του αναλημματικού τοίχου, που είχε ερευνηθεί το έτος 1999, στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Θ. Κυριαζή[6]. Ο τοίχος αυτός διέρχεται 100 μ. περίπου δυτικά του χώρου του ιερού του Ασκληπιού, ακολουθώντας τη φυσική κατωφέρεια του εδάφους από Ν. προς Β., δηλαδή από το λόφο του Παλιόκαστρου προς τη λίμνη Τριχωνίδα. Πιθανότατα πρόκειται για ένα τεχνικό έργο, το οποίο συγκρατούσε από Δ. την πλαγιά του λόφου και συγχρόνως το πλάτωμα στο οποίο αναπτυσσόταν το ιερό. Λίγο δυτικότερα υπάρχει χείμαρρος.

Άγιος Ανδρέας Γαβαλούς, Χώρος Δημοτικού Γηπέδου

Κατά τις εργασίες διάνοιξης τάφρου για τοποθέτηση αγωγού ομβρίων υδάτων αποκαλύφθηκαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι. Και οι δύο είχαν προσανατολισμό Α.-Δ. Ο τάφος Ι (Εικ. 1) ήταν κατασκευασμένος με τέσσερις αμμολιθικές πλάκες, από μία σε κάθε πλευρά, και είχε εσωτερικές διαστάσεις 1,82×0,73 μ. Χωρίς πλάκες κάλυψης,

2. Α. Βασιλογάμβρου - Α. Νικολακοπούλου, Λαγκάδα: Ένας νέος προϊστορικός οικισμός στη Λεπενού, *Β΄ Διεθνές Ιστορικό και Αρχαιολογικό Συνέδριο Αιτωλοακαρνανίας*, Αγρίνιο 2003.

3. W. Woodhouse, *Aetolia, its Geography, Topography and Antiquities*, Oxford 1897, σ. 247.

4. Για το ιερό, βλ. Μ. Σταυροπούλου-Γάτση, Έρευνες στο Τριχόνειο Αιτωλίας, *Β΄ Διεθνές Ιστορικό και Αρχαιολογικό Συνέδριο Αιτωλοακαρνανίας*, τ. Α΄, Αγρίνιο 2004, σ. 345-368.

5. Την ανασκαφή, τόσο του οικοπέδου όσο και των τάφων στον Άγιο Ανδρέα Γαβαλούς, επέβλεψε η αρχαιολόγος Β. Τσαντήλα.

6. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 271.

Εικ. 1. Άγιος Ανδρέας Γαβαλούς, χώρος Δημοτικού Γηπέδου. Ο τάφος Ι.

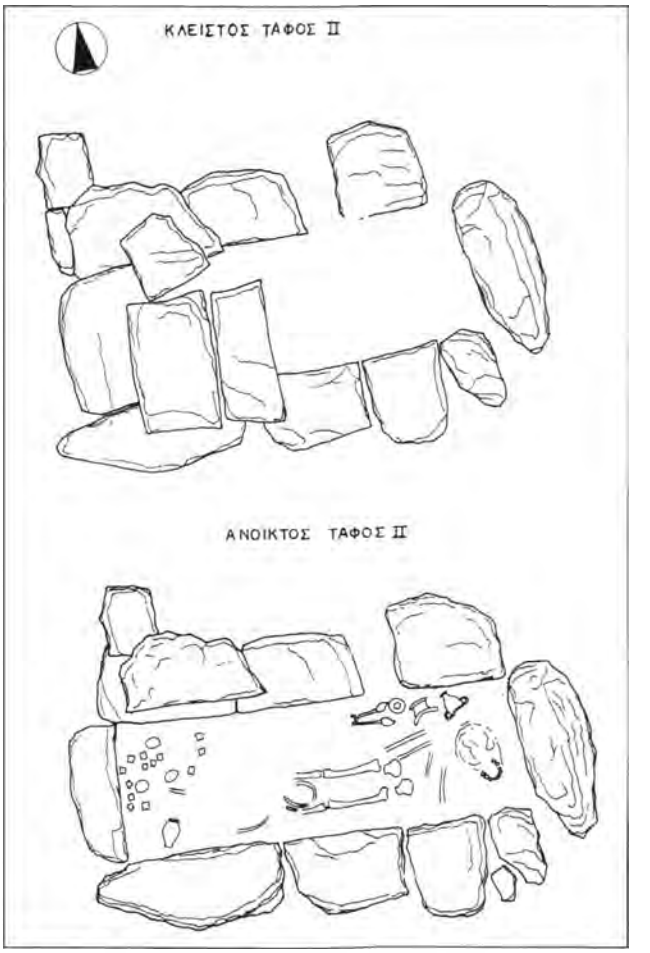

Εικ. 2. Άγιος Ανδρέας Γαβαλούς, χώρος Δημοτικού Γηπέδου. Ο τάφος ΙΙ.

περιείχε υπόλοιπα σκελετού με την κεφαλή στα ανατολικά, κτερισμένου με έναν ασκό τύπου guttus με διακόσμηση τύπου Δυτικής Κλιτύος, οστά ανακομιδής(;) και ελάχιστα όστρακα. Ο τάφος ΙΙ (Εικ. 2, 3) είχε κατασκευαστεί από πρόχειρα δουλεμένους αμμόλιθους, που έφεραν εσωτερικά κονίαμα, και είχε εσωτερικές διαστάσεις 2,12×0,72 μ. Περιείχε σκελετό νεαρού ατόμου με το κρανίο στα ανατολικά, καθώς επίσης τρία πήλινα αγγεία (σκύφο κορινθιακού τύπου, άωτο σκυφίδιο, οινοχοΐσκη), χάλκινο κάνθαρο με χυτό χείλος και χυτές λαβές, μία σιδερένια στλεγγίδα, τσόφλια (κελύφη) από επτά-οκτώ αυγά, και 140 και πλέον φυσικούς αστραγάλους. Όλα χρονολογούνται στο γ΄ τέταρτο ή στα τέλη του 4ου αι. π.Χ.[7].

Στον ίδιο χώρο έχουν ερευνηθεί στο παρελθόν τέσσερις ακόμη τάφοι (δύο το έτος 1983 και δύο το έτος 1989) με κοινό προσανατολισμό και περίπου στον ίδιο άξονα. Πιθανότατα βρίσκονταν στην πλευρά του αρχαίου δρόμου που οδηγούσε προς τον Θέρμο, ενώ μικρό υπόλειμμα τοιχαρίου έδειξε ότι βρίσκονταν σε περίβολο[8].

ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΓΑΤΣΗ

Εικ. 3. Άγιος Ανδρέας Γαβαλούς, χώρος Δημοτικού Γηπέδου. Ο τάφος ΙΙ.

7. Για τα ευρήματα, βλ. Μ. Σταυροπούλου-Γάτση, Σύνολα ελληνιστικής κεραμικής από το νεκροταφείο του αρχαίου Τριχονείου Αιτωλίας, στο *Ζ΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Αίγιο, 4-9 Απριλίου 2005*, Αθήνα 2011, σ. 147-158.

8. Οι τάφοι αυτοί ανήκουν στο νεκροταφείο του αρχαίου Τριχονείου, πρβλ. Μ. Σταυροπούλου-Γάτση, Έρευνες στο Τριχόνειο Αιτωλίας, *Β΄ Διεθνές Ιστορικό και Αρχαιολογικό Συνέδριο Αιτωλοακαρνανίας*, τ. Α΄, Αγρίνιο 2004, σ. 345-368.

ΕΠΑΡΧΙΑ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Αρχαία Καλυδώνα

Κατά το έτος 2001 άρχισε η συστηματική ανασκαφή στην αρχαία Καλυδώνα ως συνανασκαφή της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας και του Ινστιτούτου της Δανίας στην Αθήνα. Τη διεύθυνση είχε ο Λ. Κολώνας, γενικός διευθυντής Αρχαιοτήτων, με συνεργάτη την αρχαιολόγο Μ. Σταυροπούλου-Γάτση και τον S. Dietz, εκπρόσωπο του Ινστιτούτου της Δανίας, διευθυντή του Μουσείου Ny Carlsberg Glyptotek της Κοπεγχάγης.

Οι πρώτες έρευνες στην Καλυδώνα είχαν πραγματοποιηθεί τη χρονική περίοδο 1926-1938 (διά της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας από τον Κ.Α. Ρωμαίο) και τους Δανούς Fr. Poulsen και E. Dugge[9]. Είχαν φέρει στο φως το ιερό της Λαφρίας Αρτέμιδος και το γνωστό Ηρώον. Και τα δύο αυτά μνημεία βρίσκονται νότια και νοτιοδυτικά της Δυτικής πύλης της αρχαίας πόλης.

Κατά το 2001 πραγματοποιήθηκαν τοπογραφική και σχεδιαστική αποτύπωση του τείχους της πόλης (μήκ. 4,5 χλμ.) και των λοιπών ορατών αρχαιολογικών λειψάνων του χώρου, επιφανειακή και γεωμαγνητική έρευνα και μετρήσεις σε τμήματα της πόλης και της ακρόπολης και άρχισε η ανασκαφή στο λεγόμενο «Βουλευτήριο», το οποίο είχε εντοπιστεί στη δεκαετία του 1960 στη νότια κλιτύ του λόφου του ιερού της Λαφρίας Αρτέμιδος[10]. Η ανασκαφή αποσκοπούσε στην καλύτερη κατανόηση του σχήματος, του μεγέθους και της λειτουργίας της κατασκευής, η οποία μερικώς μόνον είχε ερευνηθεί από τον Ευ. Μαστροκώστα[11]. Σε δοκιμαστικού χαρακτήρα τομή βρέθηκε το βόρειο πέρας της κατασκευής αυτής, που έχει τη μορφή κοίλου θεάτρου, και αριθμεί 26 κτιστές σειρές εδωλίων, αποτελούμενες από ορθογώνιους, παραλληλόγραμμου σχήματος αμμόλιθους. Οι εννέα κατώτερες σειρές έχουν ορθογώνια κάτοψη, με μήκος πλευράς 16 μ., ενώ οι υπόλοιπες είναι καμπυλόγραμμης κάτοψης. Έτσι, σύμφωνα με τις πρώτες αυτές ενδείξεις έχουμε ένα κτίριο με τη μορφή κοίλου θεάτρου, το οποίο πλαισιώνει έναν ορθογώνιο ανοιχτό χώρο. Κεραμίδες δεν βρέθηκαν, ενώ τα ελάχιστα όστρακα δεν βοηθούν στη χρονολόγηση.

ΛΑΖΑΡΟΣ ΚΟΛΩΝΑΣ - ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΓΑΤΣΗ - SØREN DIETZ

Σταμνά

Συνεχίστηκε η σωστική ανασκαφή, στο πλαίσιο του τεχνικού έργου για την Παράκαμψη Αγρινίου, σε συνεργασία με την ανάδοχο Εταιρεία ΑΤΕΜΚΕ-ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ. Ερευνήθηκαν κιβωτιόσχημοι τάφοι, ταφικοί πίθοι και εγχυτρισμοί σε μικρότερα αγγεία, με κτερίσματα που συνίστανται σε πήλινα αγγεία (κυρίως αμφορίσκοι και οινοχόες), χάλκινα κοσμήματα (ψέλια και δακτύλιοι) και όπλα, κυρίως σιδερένια.

ΛΑΖΑΡΟΣ ΚΟΛΩΝΑΣ - ΟΛΓΑ ΧΡΙΣΤΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Ναύπακτος

Οδός Μεσολογγίου (οικόπεδο Λυμπέρη)[12]

Στο οικόπεδο αυτό αποκαλύφθηκε συνέχεια του νεκροταφείου που ερευνήσαμε την περασμένη χρονιά στο οικόπεδο Παπακώστα, το οποίο βρίσκεται ακριβώς δυτικά του. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον ήταν το στοιχείο της συνύπαρξης ταφών της κλασικής και ελληνιστικής εποχής στον ίδιο χώρο.

Οι τάφοι βρίσκονταν σε βάθος 0,24-0,94 μ. από το επίπεδο της οδού Μεσολογγίου και εντοπίζονταν στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικοπέδου. Ερευνήθηκαν συνολικά 14 τάφοι, διαφόρου προσανατολισμού και διαφόρων τύπων: κιβωτιόσχημοι, κεραμοσκεπείς, λακκοειδείς, ταφές σε πίθους, καθώς και μία πρωτογενής καύση.

Οι τάφοι ήταν γενικά διαταραγμένοι και οι περισσότεροι φαίνεται ότι είχαν συληθεί από την αρχαιότητα. Αρκετό υλικό, κυρίως κομμάτια πίθων και αγγείων, από προγενέστερους κατεστραμμένους τάφους, βρέθηκε σε έναν πυκνό λιθοσωρό στη νότια πλευρά του οικοπέδου. Ο λιθοσωρός εκτεινόταν μεταξύ των τάφων ΙΧ και Ι και κάλυπτε την καύση Χ, καθώς και τμήμα του τ. VII. Στις τρεις πλευρές το λιθοσωρό οριοθετούσαν αμελή τοιχάρια από διάφορα υλικά, που σχημάτιζαν τρία υποτυπώδη διαμερίσματα. Δύο από αυτά τα τοιχάρια ήταν χτισμένα πάνω και γύρω από τις πλευρές του τάφου ΙΧ. Είχαν κανονικότερες πλευρές προς το εσωτερικό του, η λειτουργία τους όμως γενικότερα, αλλά και σε σχέση με τον τάφο, δεν ήταν σαφής.

Ο κιβωτιόσχημος τάφος ΙΧ ήταν σημαντικός τόσο από άποψη μορφής όσο και για το πλήθος των ευρημάτων που

9. E. Dyggve - F. Poulsen - K.A. Rhomaios, *Das Heroon von Kalydon*, Kopenhagen 1934. E. Dyggve, *Das Laphrion der Tempelbezirk von Kalydon*, Kopenhagen 1948.

10. Στις έρευνες έλαβαν μέρος ο αρχαιολόγος Ι. Μόσχος, ο τοπογράφος Χ. Μαρινόπουλος, ο συντηρητής Λ. Παυλάτος και οι αρχιτεχνίτες Σ. Πήττας και Α. Ζαρκαδούλας.

11. *ΑΔ* 22 (1967): Χρονικά, σ. 320.

12. Ε. Κόλια - Φ. Σαράντη, Τα νεκροταφεία της κλασικής και ελληνιστικής Ναυπάκτου, *Πρακτικά Β΄ Διεθνούς Ιστορικού και Αρχαιολογικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας*, τ. Α΄, Αγρίνιο 2002, σ. 231-241.

Εικ. 4. Ναύπακτος. Οικόπεδο Λυμπέρη. Άποψη του τάφου IX με τα τοιχάρια επάνω στις πλευρές του.

Εικ. 5. Ναύπακτος. Οικόπεδο Λυμπέρη. Ο πίθος VII πάνω στον κιβωτιόσχημο τάφο VIII.

απέδωσε (Εικ. 4). Ήταν μεγάλων διαστάσεων (εσωτ. διαστ. 1,30×2,05 μ.) και μικρού βάθους (0,50 μ. περίπου), τύπος που δεν έχει άλλα γνωστά παραδείγματα στη Ναύπακτο. Οι πλευρές του ήταν κατασκευασμένες με καλοπελεκημένες λιθοπλίνθους και η βόρεια πλευρά, η οποία εφάρμοζε σε εγκοπές, αποτελούσε τη θύρα. Εξωτερικά της βρέθηκε ένα στρώμα από μεγάλες φυσικές πέτρες, το οποίο έμοιαζε να χρησιμοποιήθηκε ως φραγή της θύρας για την προστασία του τάφου. Ο τάφος ήταν βιαστικά συλημένος και έντονα αναμοχλευμένος, βέβαιο όμως μπορεί να θεωρηθεί ότι αρχικά ήταν πλουσιότατα κτερισμένος. Η κάλυψή του δεν σωζόταν και πιθανότατα καταστράφηκε κατά τη σύλησή του, όπως φαίνεται από πολυάριθμα θραύσματα λατύπης στο εσωτερικό του.

Τα οστά βρίσκονται σε πλήρη σύγχυση και ανήκαν σε τέσσερις τουλάχιστον νεκρούς, όπως δείχνει ο αριθμός των κρανίων. Παρά τη σύληση, πολυάριθμα ήταν τα ευρήματα. Πολλά μυροδοχεία, κυρίως σε θραύσματα, 11 λύχνοι, μία πρόχους, μία φιάλη, μεγάλος αριθμός μικροσκοπικών χάλκινων και ασημένιων καρφιών, σιδερένια και μολύβδινα αποτμήματα, ένα ασημένιο νόμισμα και έξι χάλκινα, δύο χρυσές δανάκες, ένα χρυσό ενώτιο, σιδερένια καρφιά, οστέινα δισκάρια και εξαρτήματα. Εξάλλου, από πολλαπλά κοσκινίσματα των χωμάτων του τάφου συγκεντρώθηκαν 160 μικροσκοπικές σφαιρικές χρυσές χάντρες, τρεις μεγάλες αμφικωνικές, χρυσά ελάσματα και φύλλα, καθώς και χρυσοκλωστές. Από τα ευρήματα φαίνεται ότι ο τάφος χρησιμοποιήθηκε ως οικογενειακός από τα τέλη του 3ου-α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.

Στους κλασικούς χρόνους ανήκουν οι τάφοι I, VII, VIII και XI. Αξιοσημείωτη είναι η διατήρηση του τάφου VII, που ήταν ένα μικρό ακέραιο ταφικό πιθάρι με πήλινο πώμα. Βρέθηκε κάθετα τοποθετημένο πάνω στον τάφο VIII (Εικ. 5), ενώ τα λίγα ευρήματα και οστά από το εσωτερικό του δείχνουν ότι αποτελούσε τάφο και όχι σήμα.

Ο τάφος VIII ήταν παιδικός, κιβωτιόσχημος, με κάλυψη από στρωτήρες κεραμίδες και πλευρές από κεραμίδες και πήλινες πλάκες. Η ταφή ήταν κτερισμένη με επτά μελανόμορφα ληκύθια και δύο κοτυλίσκες (Εικ. 6). Τέλος, οι τάφοι IV, V, III, XIV και XV ήταν πολύ κατεστραμμένοι.

Βαρναρράχη, οδός Αλθαίας (οικόπεδο Σ. Καραμέτου)

Το μικρό αυτό οικόπεδο βρισκόταν στο ύψωμα της Βαρναρράχης, στο κέντρο της σύγχρονης πόλης. Στο κέντρο του αποκαλύφθηκε γωνία μεγάλων λιθοπλίνθων, με ορθογώνιους τόρμους στην επάνω επιφάνεια. Πιθανότατα αποτελούσε κατάλοιπο παλαιού κατεστραμμένου τάφου ή περιβόλου, αφού είναι γνωστό ότι στην περιοχή εκτεινόταν το ανατολικό νεκροταφείο της ελληνιστικής πόλης. Στην υπόλοιπη έκταση του οικοπέδου ερευνήθηκαν συνολικά 12 ταφές, πυκνά τοποθετημένες μέσα σε λαξεύματα του φυσικού βράχου. Σε πολλές περιπτώσεις ο βράχος είχε λαξευθεί και τεχνητά για την προσαρμογή των ταφών στο στενό χώρο. Οι τάφοι ήταν δύο τύπων, απλοί λακκοειδείς και κεραμοσκεπείς, και ήταν στην πλειονότητά τους ακτέριστοι. Τα σκελετικά κατάλοιπα ήταν γενικά κακοδιατηρημένα.

Βόρεια των λιθοπλίνθων ερευνήθηκε πυκνός λιθοσωρός από πέτρες μικρού και μεσαίου μεγέθους, ο οποίος εκτεινόταν ως τη βόρεια πλευρά του οικοπέδου.

Από τα λίγα ευρήματα οι τάφοι μπορούν να χρονολογηθούν στην υστερορρωμαϊκή περίοδο.

ΦΩΤΕΙΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ

Εικ. 6. Ναύπακτος. Οικόπεδο Λυμπέρη. Η ταφή στο εσωτερικό του τάφου VIII.

ΕΠΑΡΧΙΑ ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΣ

Γραμμένη Οξυά

Θέση Χωνοκλησιά

Με αφορμή αυτοψία στην περιοχή της Γραμμένης Οξυάς, επισκεφθήκαμε τον Αύγουστο του 2002 και το γνωστό μακεδονικού τύπου τάφο, που βρίσκεται στη θέση Χωνοκλησιά ή Χίλια Δένδρα.

Μνεία του τάφου γίνεται από τον Ν.Γ. Παπαδάκη[13]. Το μνημείο βρίσκεται στα βορειοανατολικά του χωριού Γραμμένη Οξυά, μέσα σε ένα όμορφο δάσος δρυών στις δυτικές υπώρειες των Βαρδουσίων ορέων, σε υψόμετρο 1.100 μ., στη χώρα των Οφιονέων. Στην περιοχή αυτή βρίσκονται οι πηγές του ποταμού Ευήνου και, σύμφωνα με τον Στράβωνα[14], εδώ κατοικούσαν οι Βωμείς και οι Οφιονείς. Σε ένα μικρό έξαρμα γης βρίσκεται ένα μονό-

Εικ. 7. Γραμμένη Οξυά, θέση Χωνοκκλησιά. Το κατεστραμμένο τμήμα της ανατολικής πλευράς του τάφου.

χωρο υπόγειο κτίσμα με θολωτή οροφή. Άγνωστοι είχαν προβεί στη διάνοιξη του τάφου, καταστρέφοντας μεγάλο τμήμα της ανατολικής πλευράς του μνημείου (Εικ. 7), συσσωρεύοντας το οικοδομικό υλικό στη νοτιοανατολική εσωτερική γωνία του.

Επίσης, στη δυτική πλευρά του μνημείου διαπιστώσαμε μικρό λάκκο, στον οποίο φαινόταν η είσοδος του μνημείου. Είναι καταχωσμένη και μόλις που διακρίνεται η πλάκα του ανωφλίου της θύρας (Εικ. 8). Σήμερα ο θάλαμος του τάφου προσεγγίζεται από την οροφή[15].

Το μνημείο παρουσιάζει στατικά προβλήματα, γι' αυτό χρειάζεται αποκατάσταση και επείγουσα διενέργεια σωστικής ανασκαφικής έρευνας.

Επίσης, στην είσοδο του χωριού που οι κάτοικοι σήμερα ονομάζουν Καλύβια ή Κάτω Χωριό και συγκεκριμένα ανάμεσα στα εξωκκλήσια Αϊ-Δημήτρης και Αγία Μαρίνα, υπάρχουν ορατά οικοδομικά λείψανα, διάσπαρτη κεραμική και κατάλοιπο κεραμικού κλιβάνου.

ΓΕΩΡΓΙΑ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

13. Βλ. Ν.Γ. Παπαδάκης, *ΑΔ* 6 (1920-1921), Αθήναι 1923, Παράρτημα, σ. 153.

14. Στράβων Χ, 2.4.

15. Με τον τάφο της Γραμμένης Οξυάς έχει ασχοληθεί διεξοδικά ο καθηγητής Β. Κατσαρός, ο οποίος παραθέτει όλη τη σχετική βιβλιογραφία και πλούσιο φωτογραφικό υλικό. Για το θέμα, βλ. Β. Κατσαρός, Το παλιομονάστηρο της Κλόκοβας και η «Γονοκλησιά», *Ναυπακτιακά* ΙΓ΄ (2002-2003), Αθήνα 2004, σ. 109-162 και ειδικότερα σ. 131-162.

Εικ. 8. Γραμμένη Οξυά, θέση Χωνοκκλησιά. Το ανώφλι του υπόγειου τάφου.

Εικ. 9. Χάνια Γαβρολίμνης, Δημαρχείο Χάλκειας. Στρώμα καμένου με μεγάλα κομμάτια ξύλου στο νότιο τμήμα της ανασκαφής.

Χάνια Γαβρολίμνης

Οικόπεδο ιδιοκτησίας Δήμου Χάλκειας

Συνεχίστηκε με διακοπές η σωστική ανασκαφή στο παραπάνω οικόπεδο[16], όπου αποκαλύφθηκε τμήμα οικισμού την προηγούμενη χρονιά. Ο οικισμός είναι χτισμένος σε άνδηρα, στη νότια πλευρά του λόφου Τάπια, και η διατήρησή του είναι πολύ καλή (Εικ. 9).

Οι εργασίες σε αυτήν τη φάση της ανασκαφής επικεντρώθηκαν κυρίως στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου, όπου αποκαλύφθηκαν δύο κυρίως κτίρια (κτίρια Α και Β) (Εικ. 10). Το κτίριο Α αποκαλύφθηκε σε βάθος 1,88-2,30 μ. από τα επίπεδο του τεχνητού πλατώματος που υπάρχει γύρω από την ανασκαφή. Είναι ένα κτίριο σημαντικών διαστάσεων, 15,40×5,50 μ., πιθανότατα ορθογώνιο, αν και το ανατολικό του άκρο εκτείνεται εκτός των ορίων της ανασκαφής. Έχει προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. και οι εξωτερικοί του τοίχοι έχουν πάχος 0,60-0,80 μ., ενώ οι εσωτερικοί 0,45 μ. Οι τοίχοι είναι κατασκευασμένοι με αργούς λίθους σε δύο σειρές και μικρότερους στο εσωτερικό ως γέμισμα. Πέντε εσωτερικοί χώροι έχουν αποκαλυφθεί ως τώρα, η ανασκαφή του όμως δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί.

Εικ. 10. Χάνια Γαβρολίμνης, Δημαρχείο Χάλκειας. Το κτίριο Β, κάτω από το κτίριο Α.

16. E. Saranti, A Prehistoric Settlement at Chania-Gavrolimni in Aetolia, *Proceedings of the Danish Institute at Athens*, IV, 2004, σ. 229-236.

Το κτίριο Α είχε χτιστεί πάνω σε πρωιμότερο μικρότερο κτίριο (κτίριο Β), με τη μεσολάβηση μικρής επίχωσης. Το κτίριο αυτό είχε εσωτερικές διαστάσεις 4,20×8,80 μ. και ήταν προσανατολισμένο ακριβώς Α.-Δ. Το ανατολικό του άκρο, αν και σώζεται αποσπασματικά, ήταν πιθανότατα αψιδωτό. Η κατασκευή του διαφέρει από αυτήν του κτιρίου Α: η υποδομή του αποτελείται από μεγάλους αδρούς επίπεδους λίθους και η ανωδομή από μικρότερες πέτρες, άτακτα τοποθετημένες. Οι τοίχοι του διατηρούνται σε ύψος 0,25-0,30 μ.

Παράλληλα έχουν μερικώς αποκαλυφθεί τμήματα δύο ακόμη κτιρίων, Γ και Δ, από τα οποία το τελευταίο βρίσκεται στη βόρεια παρειά της ανασκαφής, σε ψηλότερο επίπεδο του οικισμού, και είναι κατασκευασμένο με μεγάλους ορθογωνισμένους λίθους. Ένας τοίχος, σωζ. μήκ. 9 μ. στη νότια πλευρά, κατασκευασμένος με μεγάλους αδρούς ογκόλιθους, επάνω σε υπόστρωμα από ψιλές πέτρες, ήταν πιθανότατα αναλημματικού χαρακτήρα και φαίνεται ότι όριζε το επίπεδο του οικισμού το οποίο ερευνούμε. Εξάλλου, ερευνήθηκαν τρεις ακτέριστες intra mural ταφές βρεφών. Οι δύο από αυτές ήταν μέσα σε μικρές θήκες και η τρίτη ήταν απλή, λακκοειδής.

Η κεραμική περιελάμβανε μεγάλη ποσότητα οστράκων χειροποίητης και χονδροειδούς οικιακής κεραμικής, αλλά και αρκετή λεπτότεχνη. Αμαυρόχρωμη, γκρίζα μινυακή, καθώς και πολύχρωμη κεραμική εμφανίζονται στο επίπεδο του κτιρίου Β. Γραπτή μυκηναϊκή κεραμική προέρχεται κυρίως από το δυτικό τομέα της ανασκαφής, από την επίχωση πάνω από τα κτίρια Γ και Δ, στα οποία η έρευνα δεν έχει ακόμη προχωρήσει σημαντικά.

Τα ευρήματα περιλάμβαναν διάφορα λίθινα εργαλεία, πελέκεις, τριβεία, απολεπίσματα, πυρήνες και εργαλεία από πυριτόλιθο, σφονδύλια, χαυλιόδοντες κάπρου, καθώς και μεγάλο αριθμό οστρέων.

Με τα παραπάνω δεδομένα τα κτίρια Α και Β φαίνεται ότι ανήκουν στα τέλη της ΜΕ περιόδου και τη μετάβαση προς την ΥΕ, ενώ η κατοίκηση στη θέση φαίνεται ότι εκτείνεται έως την ΥΕ ΙΙΙΓ. Η ανασκαφή παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, τόσο λόγω της έλλειψης ερευνημένων καταλοίπων αυτής της φάσης στην Αιτωλοακαρνανία, όσο και λόγω της πολύ καλής κατάστασης διατήρησης.

Μια πρόχειρη επιφανειακή έρευνα της γύρω περιοχής έδειξε ότι η προϊστορική κατοίκηση είναι πολύ πιο εκτεταμένη από όσο ήταν γνωστό ως σήμερα. Ίχνη προϊστορικών κτιρίων εντοπίστηκαν σε απόσταση 350 μ. ανατολικότερα του οικισμού που ανασκάπτουμε, στη νότια πλαγιά ενός χαμηλού υψώματος που βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του δρόμου προς το χωριό Γαβρολίμνη. Βορειότερα, στους νότιους πρόποδες του όρους Καλιακούδα, η διάνοιξη ενός δασικού δρόμου έχει αποκαλύψει εκτεταμένα ίχνη οικισμού, ενώ κτίρια εντοπίστηκαν και στους βορειοανατολικούς πρόποδες της Τάπας, κοντά σε μικρό ρέμα.

Από τα στοιχεία αυτά φαίνεται ότι η εύφορη περιοχή της Γαβρολίμνης, από όπου μέχρι τώρα ήταν γνωστές μόνον οι θέσεις της Κάτω Βασιλικής-Αγίας Τριάδας και της Βαράσοβας, είχε κατοικηθεί εντατικά στην προϊστορική εποχή. Ο οικισμός στα Χάνια, ειδικότερα, είναι προφανές ότι σχετιζόταν με τον έλεγχο του οδικού περάσματος, αλλά και την εποπτεία της εύφορης κοιλάδας.

Καστράκι

Οικόπεδο Σ. Πάνου

Κατά την εκσκαφή του οικοπέδου αποκαλύφθηκαν στη βορειοδυτική γωνία του τρία θραυσμένα πήλινα αγγεία, σχεδόν ακέραια. Τα αγγεία, ελληνιστικών χρόνων, βρέθηκαν σε σχέση με ένα στρώμα από πλακοειδείς πέτρες και κεραμίδια, το οποίο φαινόταν να έχει πέσει από ψηλότερα, ίσως από κάποιο κατεστραμμένο τάφο. Κανένα άλλο στοιχεία δεν βρέθηκε.

Σκάλα

Ασκληπιείο

Πραγματοποιήθηκε καθαρισμός του χώρου του ιερού του Ασκληπιού, που βρίσκεται βορειοδυτικά της Σκάλας και είναι γνωστό ως «εν Κρουνοίς»[17]. Σημαντικά προβλήματα δημιουργούνται στο χώρο από την ύπαρξη πηγών, που αναβλύζουν διαρκώς, ενώ οι δυσκολίες πρόσβασης καθιστούν σχεδόν αδύνατο το συχνό καθαρισμό του, αλλά και την αποτελεσματική προστασία του[18]. Ο χώρος καθαρίστηκε στο σύνολό του από την πυκνή βλάστηση, καθώς και οι τοίχοι του ιερού από τις υγρασίες. Χαρακτηριστική είναι η έντονη παρουσία αλάτων στις λιθοπλίνθους των τοίχων του.

Κατά τη διάρκεια των εργασιών διαπιστώθηκε ότι χάρη στη φυσική διάβρωση έχουν αποκαλυφθεί τμήματα του δυτικού αναλημματικού τοίχου του ιερού, καθώς

17. Φ. Σαράντη, Τα ιερά του Ασκληπιού στη Ναύπακτο και Σκάλα, Πρακτικά Γ΄ Πολιτιστικής Συνάντησης, με θέμα «Τα Ναυπακτιακά μνημεία του παρελθόντος και η ένταξή τους στις λειτουργίες του παρόντος» (Ναύπακτος 20-21 Οκτωβρίου 2001), *Ναυπακτιακά* ΙΓ΄ (2002-2003), σ. 69-85.

18. Το ιερό είναι προσιτό μόνο με τα πόδια, μετά από κοπιαστική πορεία μιας ώρας, μέσω της κοίτης του χειμάρρου Σκα. Ιδιαίτερος έπαινος αξίζει γι' αυτό στους εργατοτεχνίτες της ΣΤ΄ Εφορείας Ι. Τυροπάνη, Κ. Τσαρούχη και Η. Πασσαπόρτη, καθώς και στον αρχαιοφύλακα Γ. Λαγαρό, που έφεραν σε πέρας τον καθαρισμό του χώρου.

και τμήματα του βόρειου αναλημματικού του τοίχου, ο οποίος δεν είχε ποτέ περιγραφεί. Έτσι, κατέστη δυνατόν να μετρηθούν εκ νέου οι σωζόμενες διαστάσεις του ιερού και να συσχετιστούν τα σωζόμενα κατάλοιπα.

Ο βόρειος αναλημματικός τοίχος έχει μήκος 13 μ. και σώζεται σε ύψος 9-10 μ. Στα κατώτερα 3 μ. διακρίνεται πλέον σαφώς η δόμηση του τοίχου, ενώ από εκεί και πάνω η όψη είναι εντελώς αλλοιωμένη από την επίδραση των νερών. Στο κατώτερο τμήμα αυτού του τοίχου και στο μέσον περίπου του μήκους του, διακρίνεται μικρή κτιστή παραστάδα. Ο δυτικός αναλημματικός τοίχος σώζεται σε μέγιστο μήκος 7,50 μ., έχει ορατό πλάτος 1,30 μ. περίπου, το δε ύψος του είναι 3 μ. Η εσωτερική του παρειά αποτελείται από ογκόλιθους, ενώ εξωτερικά είναι συμπληρωμένος από μικρότερες πέτρες. Με τη σημερινή του μορφή φαίνεται πιθανόν να άλλαξε πορεία προς Δ., σχηματίζοντας ευρύτερο ανάλημμα, αν και στην προέκταση διακρίνεται ημικυκλική συνέχειά του, ορατού μήκ. 2,60 και ύψ. 2,20 μ., που σώζεται κλιμακωτά.

Ο ανατολικός αναλημματικός τοίχος έχει μέγιστο μήκος 8,50, ορατό πλάτος 1 μ. περίπου, το οποίο αποτελείται από διπλό τοίχωμα, και σώζεται σε ύψος 3 μ. επίσης.

Σημαντικά νέα στοιχεία αποτελούν, εξάλλου, η εύρεση κεραμίδων στέγης στη στέψη του ανατολικού αναλημματικού τοίχου, καθώς και ο εντοπισμός τμήματος ενός προστατευτικού τοίχου από ογκόλιθους, σε μικρή απόσταση ανατολικά του ιερού, ακριβώς δίπλα στην κοίτη του ρέματος της Παλιόσκαλας. Ο τοίχος αυτός ήταν ορατός σε μήκος 3,60 μ. και είχε ύψος 1,60 μ.

Τέλος, στην πορεία προς το ιερό εντοπίστηκαν ίχνη άγνωστης αρχαίας εγκατάστασης στη θέση Κουβαράδες.

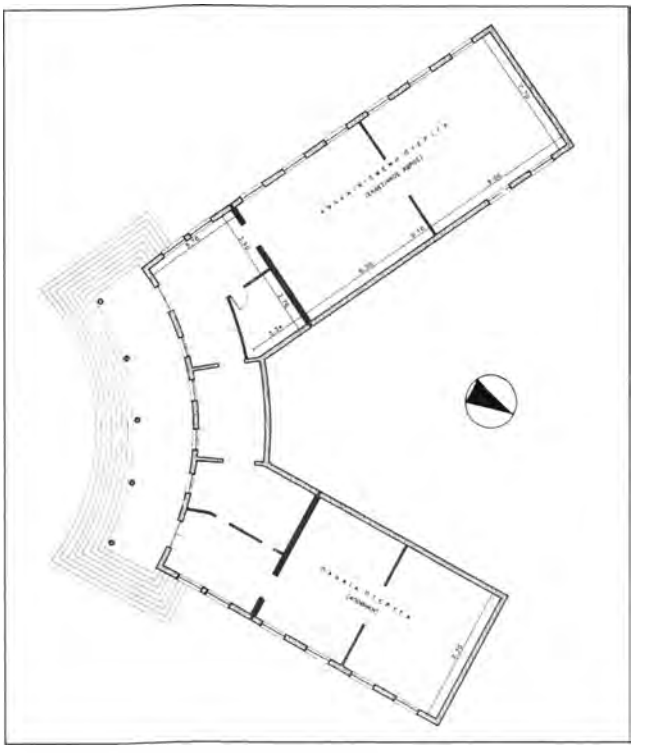
ΦΩΤΕΙΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ

ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Μακύνεια

Κατά τις εργασίες τοποθέτησης δεξαμενής από το Δασαρχείο Ναυπάκτου στη θέση Άνω Τούμπα, βορειοανατολικά του λόφου της αρχαίας Μακύνειας, εντοπίστηκαν ίχνη επιφανειακής κεραμικής, καθώς και ίχνη κτιρίου μεταξύ των θέσεων Άνω και Κάτω Τούμπα. Κατά τον καθαρισμό του κτιρίου συγκεντρώθηκαν ελάχιστα όστρακα και θραύσματα κεραμιδιών, τα οποία περιελάμβαναν και απότμημα ανθεμωτής κεράμου. Τα όστρακα ανήκαν κυρίως στην ελληνιστική εποχή, ενώ βρέθηκαν και λίγα χειροποίητα προϊστορικά, καθώς και λίθινο τριβείο.

ΦΩΤΕΙΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ

Εικ. 11. Αγρίνιο, Μουσείο Αγρινίου. Κάτοψη του Μουσείου και της ανακαινισμένης αίθουσας.

2002

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Μουσείο Αγρινίου

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Αγρινίου στεγάζεται σε κτίριο που παραχώρησε η οικογένεια Παπαστράτου και βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του Δημοτικού Πάρκου. Αρχικά είχε παραχωρηθεί η ανατολική πτέρυγα, αποτελούμενη από τρεις μικρούς χώρους. Σε αυτούς είχε αναπτυχθεί η αρχική έκθεση, η οποία, όμως, λόγω έλλειψης αποθηκευτικών χώρων, με την πάροδο του χρόνου και με την αύξηση του αριθμού των σωστικών ανασκαφών είχε μετατραπεί σε μια ευπρόσωπη αποθήκη, αφού τα νέα κινητά ευρήματα, συντηρημένα ή ασυντήρητα, τοποθετούνταν στις προθήκες.

Ύστερα από την παραχώρηση και της δυτικής πτέρυγας στην Αρχαιολογική Υπηρεσία, αποφασίστηκε, ύστερα από γνωμοδότηση του ΚΑΣ, η μεταφορά της έκθεσης σε αυτήν και ο εκσυγχρονισμός της, ενώ η παλαιά έκθεση μετατράπηκε σε αποθηκευτικό χώρο (Εικ. 11).

Η νέα πτέρυγα ανακαινίστηκε εκ βάθρων, δημιουργήθηκαν μεγαλύτερα ανοίγματα επικοινωνίας των τριών χώρων, κατασκευάστηκαν νέες σύγχρονες προθήκες και

βάσεις, τοποθετήθηκαν ενημερωτικές πινακίδες και αρχαιολογικοί χάρτες και γενικά ο χώρος οργανώθηκε καλύτερα και λειτουργικότερα.

Το Μουσείο Αγρινίου είναι το κεντρικό Μουσείο της Αιτωλοακαρνανίας και σε αυτό εκτίθενται ευρήματα από την προϊστορική εποχή έως και τους ρωμαϊκούς χρόνους από όλους τους αρχαιολογικούς χώρους του νομού, εκτός από τα ευρήματα του Θέρμου και του Θυρρείου, τα οποία στεγάζονται στα δύο μικρά τοπικά Μουσεία.

Στην επανέκθεση βοήθησαν η μόνιμη αρχαιολόγος Γ. Αλεξοπούλου και ο αρχιτέκτονας Ευ. Αυγούλης, όπως και οι συντηρητές της Εφορείας.

Μουσείο Θυρρείου

Το Μουσείο Θυρρείου, εμβαδού 190 τ.μ., ιδρύθηκε το 1963, προκειμένου να στεγάσει τα ευρήματα όχι μόνον της πόλης, αλλά και εκείνα που προέρχονται από την ευρύτερη περιοχή. Το κτίριο αποτελείται από δύο μεγάλες αίθουσες, στις οποίες εκτίθενται τα ευρήματα, και δύο μικρότερους χώρους για τις ανάγκες της Υπηρεσίας.

Το 2002 έγινε ριζική επισκευή και αποκατάσταση. Έγινε αποκατάσταση των στατικών προβλημάτων, εσωτερική και εξωτερική ανακαίνιση των αιθουσών και βελτίωση των εκθεμάτων της έκθεσης. Ο υπογράφων και η συνάδελφος Γ. Αλεξοπούλου απασχολήθηκαν με τη σωστή έκθεση των ευρημάτων. Από τους ίδιους αναρτήθηκαν ιστορικός και αρχαιολογικός χάρτης, κείμενο για την ιστορία και τη σημασία του αρχαίου Θυρρείου και ενημερωτικές πινακίδες σε όλα τα εκθέματα, έτσι ώστε το Μουσείο να προβάλλει και τον αρχαιολογικό χώρο[19].

Επιπλέον, κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του κτιρίου κατασκευάστηκε κρηπίδωμα αναβαθμού, προκειμένου να τοποθετηθούν αρχιτεκτονικά μέλη και επιγραφές μεγάλων διαστάσεων. Έγινε αλλαγή της στέγης, ανανεώθηκαν τα σιδερένια κιγκλιδώματα των παραθύρων και τοποθετήθηκε νέος ηλεκτρικός φωτισμός.

Στην ανακαίνιση του Μουσείου συνέδραμε και ο Δήμος Ανακτορίου, μέσω του προέδρου του Δ.Δ. Θυρρείου Δ. Δημάκα, ο οποίος ανέλαβε την επισκευή της περίφραξης του περιβάλλοντος χώρου. Μάλιστα, η έναρξη λειτουργίας του Μουσείου συνέπεσε με την αδελφοποίηση της Βόνιτσας με τις πόλεις Vizzano της Ιταλίας και Polianek της Πολωνίας και έγινε ειδική εκδήλωση στον αύλειο χώρο του Μουσείου και ξενάγηση από τον υπογράφοντα και τη συνάδελφο Γ. Αλεξοπούλου των ξένων επισήμων.

Η ίδια συνάδελφος ολοκλήρωσε την καταγραφή των υπόλοιπων αντικειμένων.

Μουσείο Αγρινίου - Συλλογή Ναυπάκτου

Συνεχίστηκαν οι εργασίες καταγραφής στο Μουσείο Αγρινίου και στην Αρχαιολογική Συλλογή Ναυπάκτου από τη συνάδελφο Φ. Σαράντη. Στο Εργαστήριο Συντήρησης στο Μουσείο Αγρινίου συνεχίστηκε η συντήρηση παλαιών και νέων ευρημάτων της περιοχής. Την ευθύνη είχε η συντηρήτρια Α. Μπέκου.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Στις ανασκαφές του νομού Αιτωλοακαρνανίας εργάστηκαν οι αρχαιολόγοι Μ. Σταυροπούλου-Γάτση, Γ. Αλεξοπούλου, Φ. Σαράντη[20] και οι έκτακτοι αρχαιολόγοι Α. Μακραδήμα, Χ. Μηλισνής, Μ. Ανδρεάτου και Ευ. Πουλημένου. Επιπλέον, προσελήφθησαν οι έκτακτοι αρχαιολόγοι Β. Κατσιπάνου, Α. Κορφιάτη, Α. Μαντζουράνη, Σ. Κεκεμπάνου και Ε. Χριστοδουλή για την ανασκαφή του Αντιρρίου, στο πλαίσιο του έργου «Γέφυρα», και η σχεδιάστρια Π. Κεκεμπάνου. Επίσης, συνέβαλε αποφασιστικά ολόκληρο το φυλακτικό και εργατοτεχνικό προσωπικό της Εφορείας. Ο αρχαιοφύλακας Χ. Κοσμάς, που συνταξιοδοτήθηκε το 2002, υπήρξε άριστος συνεργάτης όλων των αρχαιολόγων της Εφορείας, προσφέροντας επί σειρά ετών τις πολύτιμες υπηρεσίες του.

Την ευθύνη της σχεδίασης και αποτύπωσης των αρχαίων είχαν οι σχεδιαστές Κ. Στασινού, Γ. Καρτσακλή και Η. Θεοχαρόπουλος.

Την ευθύνη για κάθε είδους τεχνικό πρόβλημα είχαν οι υπομηχανικοί της Εφορείας Κ. Κατσιδήμας και Λ. Σταυροπούλου.

ΕΥΠΡΕΠΙΣΜΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Κατασκευάστηκαν υδρορροές στο στέγαστρο του αρχαιολογικού χώρου Αγίου Θωμά Μεσολογγίου, όπου οι ρωμαϊκές θέρμες, και κτίριο στην Πάλαιρο.

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

1) Η Εφορεία μας, στο πλαίσιο του εορτασμού των Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΕΗΠΚ),

19. Στις εργασίες επισκευής και επανέκθεσης του Μουσείου βοήθησαν η συντηρήτρια Στ. Πολονύφη, η σχεδιάστρια Κ. Στασινού και οι πάντοτε πρόθυμοι φύλακες του Μουσείου Θυρρείου Α. Τσιώπος και των περιοχών Αμφιλοχίας και Βάλτου Ι. Σίσκας, Π. Τηγάνης και Λ. Ζήσης.

20. Το 2002 ο συνάδελφος Ι. Μόσχος πήρε εκπαιδευτική άδεια.

συμμετείχε και φέτος με δύο διαλέξεις και μία έκθεση. Οι διαλέξεις δόθηκαν από τον υπογράφοντα με θέμα «Το νόμισμα και η εξέλιξή του» και τη συνάδελφο Γ. Αλεξοπούλου με θέμα «Το νόμισμα ως μέσον οικονομικό και ανθρώπινης επικοινωνίας από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα», που έλαβαν χώρα στο Δημοτικό Θέατρο Αγρινίου. Η έκθεση με θέμα «Στις ρίζες του Ευρώ» αποτελούνταν από 14 ενημερωτικούς πίνακες (πάνελς) και οργανώθηκε στο Μουσείο Αγρινίου. Επιπλέον, εκδόθηκε φυλλάδιο 24 σελίδων, με την υποστήριξη του Υπουργείου Πολιτισμού, το οποίο συνέγραψαν οι ομιλούντες και ο συνάδελφος Ι. Μόσχος με τίτλο «Το νόμισμα και το εμπόριο στην αρχαιότητα»[21].

2) Μετά από πρόσκληση του Δήμου Μακρυνείας για συμμετοχή στις θερινές πολιτιστικές εκδηλώσεις του, πραγματοποιήθηκε διάλεξη από τη συνάδελφο Μ. Σταυροπούλου-Γάτση με θέμα τις αρχαιότητες της περιοχής.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης

Η Εφορεία, στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ, ενέταξε την ανάδειξη-ανάπλαση των αρχαιολογικών χώρων Θέρμου, Μακύνειας και Αιτωλικής Χαλκίδος του νομού Αιτωλοακαρνανίας. Τις εργασίες του έργου του νομού Αιτωλοακαρνανίας επόπτευσαν οι μόνιμοι αρχαιολόγοι Μ. Σταυροπούλου-Γάτση (Θέρμος), Φ. Σαράντη (Μακύνεια) και Ι. Μόσχος (Αιτωλική Χαλκίδα), βοήθησαν δε οι έκτακτοι αρχαιολόγοι Ν. Πανουτσόπουλος, Π. Στάικου και Ι. Δελημάρης αντίστοιχα.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΑΡΧΙΑ ΞΗΡΟΜΕΡΟΥ ΚΑΙ ΒΟΝΙΤΣΗΣ

ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Αρχαία Πάλαιρος και χερσόνησος Πλαγιάς

Η επιφανειακή έρευνα στη χερσόνησο της Πλαγιάς συνεχίστηκε το έτος 2002 υπό τη διεύθυνση του Λ. Κολώνα, γενικού διευθυντή Αρχαιοτήτων, σε συνεργασία με τη ΣΤ΄ ΕΠΚΑ Πατρών (Ι. Μόσχος) και την 8η ΕΒΑ Ιωαννίνων (Σ. Χαραλάμπους). Εκ μέρους του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου συμμετείχαν ως επικεφαλής της ομάδας επιστημονικού προσωπικού ο αρχιτέκτων-αρχαιολόγος E.L. Schwandner (Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο του Βερολίνου), ο καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας P. Funke (Σπουδαστήριο Αρχαίας Ιστορίας του Πανεπιστημίου Münster) και η καθηγήτρια αρχαιολόγος Fr. Lang (Σπουδαστήριο Κλασικής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Humboldt).

Σκοπός των φετινών εργασιών ήταν να ολοκληρωθεί η έρευνα της περιοχής κατά μήκος του κόλπου της Παλαίρου, η οποία είχε αρχίσει ήδη από το έτος 2001, καθώς επίσης να ερευνηθεί και το νότιο τμήμα της χερσονήσου της Πλαγιάς και η περιοχή περιμετρικά του βενετσιάνικου Κάστρου του Αγίου Γεωργίου στα δυτικά της χερσονήσου.

Ο προσδιορισμός των ορίων της έρευνας έγινε με ακρίβεια μέσω της χρήσης μηχανήματος GPS, με το οποίο κατέστη δυνατή η διαίρεση τής υπό έρευνα περιοχής σε μεγάλα τμήματα διαστ. 100×100 μ. Ακολούθως, οι ερευνητικές ομάδες πεδίου «σάρωσαν» την επιλεγμένη περιοχή κατά ζώνες. Τη σύνθεση των ομάδων αποτελούσαν αρχαιολόγοι διαφόρων ειδικοτήτων, ένας αρχιτέκτονας, ένας εργατοτεχνίτης, καθώς και φύλακας Αρχαιοτήτων της Εφορείας[22].

Τα αποτελέσματα των ερευνών συνοψίζονται στα εξής:

1. Μεγάλος αριθμός λίθινων εργαλείων, κυρίως από πυριτόλιθο, βρέθηκε σε μερικές περιοχές που ερευνήθηκαν. Ανήκουν κυρίως στη μέση παλαιολιθική περίοδο.

2. Στα ανατολικά της αρχαίας Παλαίρου βρέθηκε πολύ καλής ποιότητας κεραμική των μεσοελλαδικών χρόνων, που πιθανότατα ανήκει σε κάποια εγκατάσταση, καθώς επίσης και αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και κεραμική, που χρονολογείται από τους αρχαϊκούς έως τους ελληνιστικούς χρόνους, αλλά και στη βυζαντινή εποχή.

3. Στην παραλιακή ζώνη κοντά στο σύγχρονο οικισμό Βαρικό και κοντά στο βενετσιάνικο Κάστρο του Αγίου Γεωργίου, εντοπίστηκαν οικοδομικά κατάλοιπα και κεραμική των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων. Άλλα επιφανειακά οικιστικά κατάλοιπα στην ευρύτερη περιοχή ανήκουν στους ρωμαϊκούς χρόνους.

4. Ελληνιστικοί πύργοι εντοπίστηκαν στις βουνοκορφές Ταύρος και Παλαιοχώρι. Πρόκειται για χώρους ελέγχου-φυλάκια, τα οποία εντάσσονται στο αμυντικό σύστημα της περιοχής.

21. Στην οργάνωση της έκθεσης βοήθησαν ο αρχιτέκτων της Εφορείας Ευ. Αυγούλης, οι συντηρητές Σ. Πολονύφη, Δ. Μαρινοπούλου και η Σ. Γαϊτανίδου.

22. Τόσο στην επιφανειακή έρευνα της Παλαίρου και της χερσονήσου της Πλαγιάς όσο και στην ανασκαφή της Καλυδώνας συμμετείχαν και οι έμπειροι εργατοτεχνίτες Σ. Πήττας και Α. Ζαρκαδούλας.

5. Έντονη φαίνεται να ήταν η κατοίκηση κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο, καθώς σε όλες τις περιοχές της έρευνας εντοπίστηκαν διάφορα ευρήματα της περιόδου.

Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα σχεδιάζονταν και ακολούθως τοποθετούνταν στο γενικό τοπογραφικό διάγραμμα. Τα κινητά ευρήματα μεταφέρθηκαν και ασφαλίστηκαν στην αποθήκη της Υπηρεσίας στην Πάλαιρο, η οποία χτίστηκε το 2002 σε χώρο που παραχωρήθηκε από το Δήμο Παλαίρου[23], αφού πρώτα συντηρήθηκαν και καταγράφηκαν, ενώ τα σημαντικότερα φωτογραφήθηκαν και σχεδιάστηκαν.

ΛΑΖΑΡΟΣ ΚΟΛΩΝΑΣ - ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΣ - FRANZISKA LANG - PETER FUNKE - E.L. SCHWANDNER

ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Βλυζιανά

Θέση Αγία Δευτέρα

Στα βορειοανατολικά του χωριού Βλυζιανά Ξηρομέρου βρίσκεται περίπτερος δωρικός ναός, μνεία του οποίου γίνεται από τον L. Heuzey[24]. Ο ναός βρίσκεται στην κοιλάδα των Βλυζιανών και επάνω στο δρόμο που συνδέει τον Αστακό με τις Φοιτίες. Παραπλεύρως του ναού και στα βόρεια υπάρχει ορθογώνια δεξαμενή, σχεδόν καταχωσμένη, λαξευμένη στο βραχώδες πέτρωμα, της οποίας η δυτική πλευρά είναι επενδεδυμένη από πέντε δόμους. Το σηκό του ναού καταλαμβάνει σήμερα το μικρό εξωκκλήσι της Αγίας Δευτέρας[25] (Εικ. 12, 13), για την ανοικοδόμηση του οποίου χρησιμοποιήθηκε αρχαίο οικοδομικό υλικό. Στην είσοδο του ναΐσκου της Αγίας Δευτέρας έγινε απόπειρα λαθρανασκαφής, με αποτέλεσμα να καταστραφεί τμήμα του κρηπιδώματος του αρχαίου ναού. Επιπλέον, ειδοποιήθηκε η αρμόδια 8η ΕΒΑ.

ΓΕΩΡΓΙΑ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

Εικ. 12. Βλυζιανά Ξηρομέρου, θέση Αγία Δευτέρα. Η βόρεια μακρά πλευρά του αρχαίου ναού από Α.

Εικ. 13. Βλυζιανά Ξηρομέρου, θέση Αγία Δευτέρα. Σπόνδυλος ραβδωτού κίονα στα νότια του αρχαίου ναού.

23. Ιδιαίτερη υπήρξε η συμβολή του δημάρχου Σ. Αχείμαστου όσον αφορά στην παραχώρηση του συγκεκριμένου οικοπέδου για την ανέγερση αποθήκης και ξενώνων.

24. L. Heuzey, *Le mont Olympe et l'Akarnanie*, Paris 1860, σ. 363-364.

25. Ευ. Μαστροκώστας, Φοιτίαι, *ΑΔ* 22 (1967): Χρονικά, σ. 323-324.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΕΠΑΡΧΙΑ ΤΡΙΧΩΝΙΔΟΣ

Αγρίνιο[26]

Εθνική Οδός Αγρινίου-Αμφιλοχίας (οικόπεδο ιδιοκτησίας ΟΣΕ)

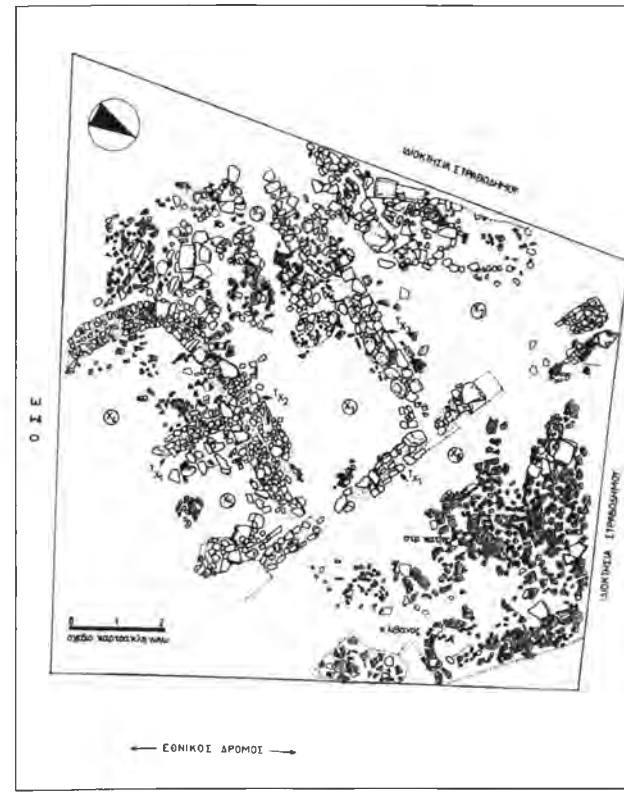
Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται στην περιοχή Αγιοβασιλιώτικα, εφαπτόμενο στην Εθνικό Οδό Αγρινίου-Αμφιλοχίας, σε σημείο όπου επρόκειτο να κατασκευαστεί κεντρικός κόμβος (εισόδου και εξόδου) της πόλης του Αγρινίου. Οι ανασκαφικές εργασίες είχαν ήδη ξεκινήσει από το φθινόπωρο του 2000, οπότε σε δύο μικρές τομές είχαν αποκαλυφθεί εκτεταμένα και πυκνά στρώματα καταστροφής με κεραμίδες λακωνικού τύπου και διάσπαρτους αργούς λίθους. Πλησίον της βόρειας γωνίας του οικοπέδου είχε αποκαλυφθεί κεραμικός κλίβανος κυκλικής κάτοψης, με κτιστά τοιχώματα από τμήματα κεράμων. Την ανασκαφείσα έκταση, εμβαδού 12x11 τ.μ., καταλαμβάνει τμήμα εργαστηριακής εγκατάστασης, η οποία εκτείνεται και εκτός των ορίων του χώρου της έρευνας προς όλες τις κατευθύνσεις (Εικ. 14, 15). Ερευνήθηκαν αποσπασματικά έξι χώροι, που ορίζουν τοίχοι χτισμένοι από αργούς λίθους διαφόρων μεγεθών, των οποίων διατηρήθηκαν μόνον τα θεμέλια. Πυκνό στρώμα καταστροφής από κεραμίδια στέγης κάλυπτε την εγκατάσταση. Η κύρια χρήση του χώρου ανάγεται στα ρωμαϊκούς-υστερορρωμαϊκούς χρόνους, ενώ δεν έλειπε και λίγη κεραμική ελληνιστικών και παλαιοχριστιανικών χρόνων. Η αποκάλυψη της εγκατάστασης αυτής στην εν λόγω περιοχή είναι ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα αυτή καθεαυτή, αλλά και από τοπογραφική άποψη, αφού στην περιοχή γύρω από τη σύγχρονη πόλη του Αγρινίου είναι μάλλον σπάνια τα αρχαιολογικά κατάλοιπα.

Εθνική Οδός Αγρινίου - Αμφιλοχίας (οικόπεδο Στραβοδήμου)

Κατά τις εργασίες εκσκαφής για επέκταση της οικοδομής ιδιοκτησίας Στραβοδήμου, η οποία είναι όμορη (προς ΒΑ.) της ιδιοκτησίας ΟΣΕ, ερευνήθηκε μικρή συνέχεια της ίδιας εργαστηριακής εγκατάστασης, η οποία είχε αποκαλυφθεί στην εν λόγω ιδιοκτησία (βλ. παραπάνω). Πρόκειται για αραιά στρώματα κεραμίδων και λίγους διάσπαρτους αργούς λίθους, χωρίς να διακριθούν συγκεκριμένα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα.

Εικ. 14. Αγρίνιο, Εθνική Οδός Αγρινίου-Αμφιλοχίας. Οικόπεδο ΟΣΕ. Άποψη της ανασκαφής.

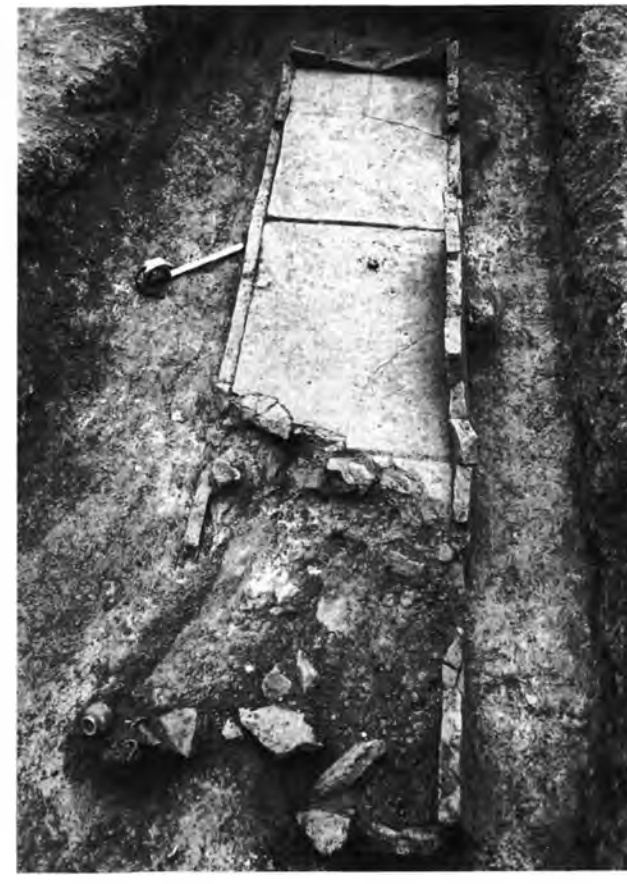

Εικ. 15. Αγρίνιο, Εθνική Οδός Αγρινίου-Αμφιλοχίας. Οικόπεδο ΟΣΕ. Κάτοψη της ανασκαφής.

26. Τις ανασκαφές επέβλεψαν οι αρχαιολόγοι Β. Τσαντήλα και Α. Μακραδήμα.

Εικ. 16. Αγρίνιο, περιοχή Γκένοβας. Έργα Δήμου. Ο τάφος Ι.

Εικ. 17. Αγρίνιο, περιοχή Γκένοβας. Έργα Δήμου. Ο τάφος ΙΙ.

Περιοχή Γκένοβας - Έργα Δήμου

Κατά τις εργασίες διαπλάτυνσης-ασφαλτόστρωσης των οδών Μεγάλου Δένδρου και Ρούμελης στο Αγρίνιο εντοπίστηκαν αρχαιότητες σε δύο σημεία:

1. Αμέσως κάτω από το πεζοδρόμιο της οδού Μεγάλου Δένδρου 14 αποκαλύφθηκε μικρό τμήμα εργαστηριακής εγκατάστασης, και συγκεκριμένα επιμήκης ωοειδής κατασκευή με τοιχώματα από ψημένο πηλό, μάζες πηλού και έντονα ίχνη πυράς. Η ανασκαφή για τεχνικούς λόγους δεν ήταν δυνατόν να προχωρήσει.

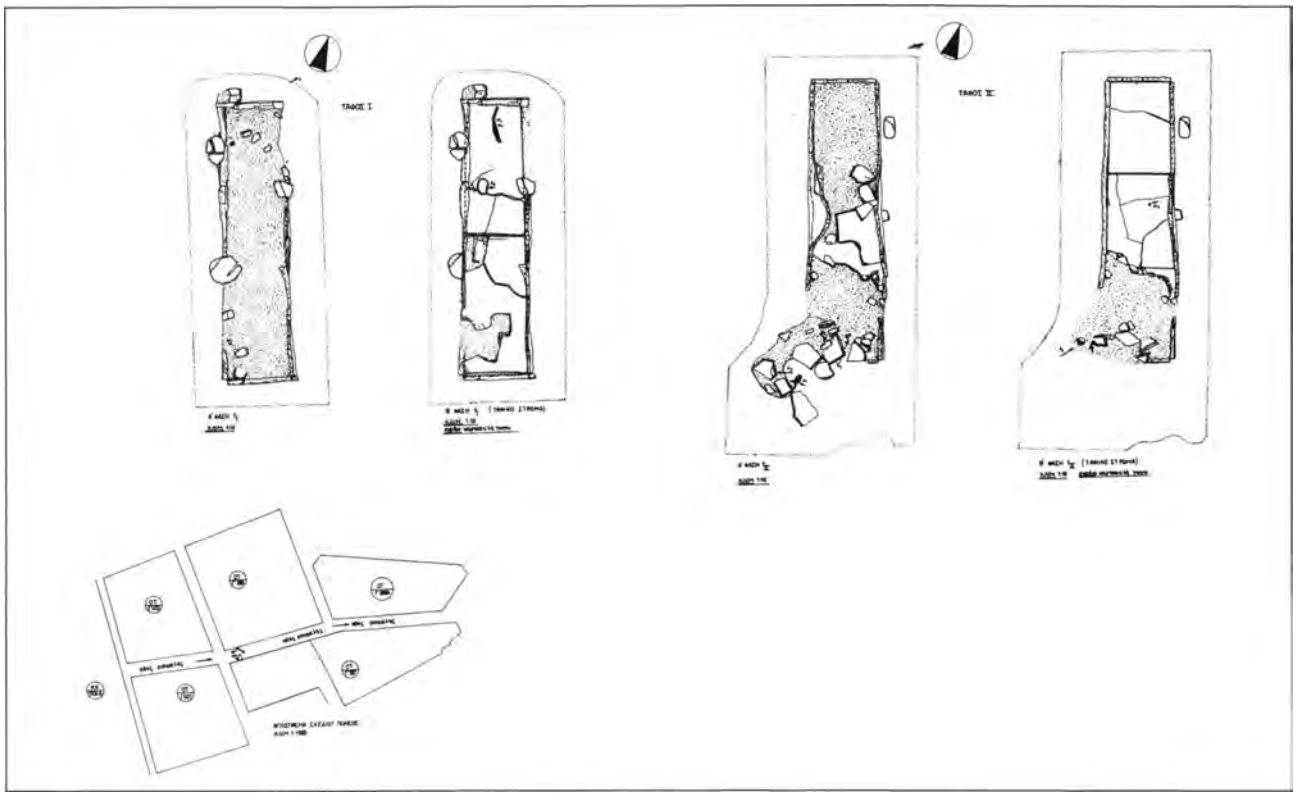
2. Στην οδό Ρούμελης έμπροσθεν του αριθμού 17 ερευνήθηκαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι (Εικ. 16-18). Ο τάφος Ι είχε προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. και εσωτερικές διαστάσεις 1,95×0,45 μ. Τα τοιχώματά του είχαν κατασκευαστεί με σχιστολιθικές πλάκες και στον πυθμένα του είχαν τοποθετηθεί δύο κεραμίδες λακωνικού τύπου. Περισυνελέγησαν ένα πήλινο αγγείο και μία σιδερένια στλεγγίδα. Ο τάφος ΙΙ, σε μικρή απόσταση από τον τάφο Ι, είχε ίδιο προσανατολισμό και εσωτερικές διαστάσεις 2×0,51 μ. Ήταν κατασκευασμένος εξ ολοκλήρου (τοιχώματα-πυθμένας) από στρωτήρες κεραμίδες κορινθιακού τύπου. Το νοτιοανατολικό άκρο του βρέθηκε διαταραγμένο. Από το χώρο αυτό περισυνελέγησαν τέσσερα πήλινα αγγεία, εκ των οποίων ξεχωρίζουν δύο λήκυθοι με εξίτηλες ερυθρόμορφες παραστάσεις[27].

Οδός Προόδου (ιδιοκτησία Κολοβού - Μαρίφογλου)

Ερευνήθηκαν αποσπασματικά σωζόμενα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα αγροτικής(;) εγκατάστασης. Είχαν διατηρηθεί επιμήκης τοίχος και μικρά τμήμα τοίχων που δεν συνέθεταν οργανωμένους μεταξύ τους χώρους, καθώς επίσης το μεγαλύτερο μέρος αποθηκευτικού πιθαριού. Περισυνελέγη ελάχιστη κεραμική των υστερορρωμαϊκών και βυζαντινών χρόνων.

ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΓΑΤΣΗ

27. Πρβλ. I. Mophee, The Agrinion Group, *BSA* 74 (1979), σ. 159-162.

Εικ. 18. Αγρίνιο, περιοχή Γκενόβας. Κάτοψη της ανασκαφής.

Θέση Ρουπακιά, Πάροδος Κολοβού (ιδιοκτησία Π. Αθανασιάδη)

Ερευνήθηκαν δέκα κεραμοσκεπείς και κιβωτιόσχημοι τάφοι, εκ των οποίων ο ένας ήταν κτερισμένος.

ΓΕΩΡΓΙΑ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

Φραγκόσκαλα

Ιδιοκτησία Παπαγεωργίου

Πραγματοποιήθηκαν διερευνητικές δοκιμαστικές τομές σε ολόκληρη τη δεσμευμένη έκταση της εν λόγω ιδιοκτησίας, χωρίς ωστόσο να αποκαλυφθούν νέα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Αυτά περιορίζονται σε όσα στοιχεία είχαν εντοπιστεί κατά την αρχική έρευνα του έτους 2000[28].

Ευρύτερη περιοχή Θέρμου

Πραγματοποιήθηκαν εργασίες καθαρισμού σε τμήμα της οχύρωσης, που βρίσκεται στη θέση Αλωνάκι Δ.Δ. Κάτω Χρυσοβίτσας Δήμου Θέρμου. Το τείχος εδράζεται πάνω στο φυσικό βράχο, είναι κατασκευασμένο κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα και κατά τόπους σώζεται έως το ύψος των επτά δόμων (Εικ. 19). Εργασίες καθαρισμού πραγματοποιήθηκαν ομοίως και στη θέση Παλιομονάστηρο του Δ.Δ. Νερομάνας Δήμου Παραβόλας, όπου σώζεται οχύρωση ταυτιζόμενη πιθανότατα με το αρχαίο Φίστυο[29].

Μαλεβρός

Μετά τη θρασύτατη απόπειρα λαθρανασκαφής στο εσωτερικό της οχύρωσης του Μαλεβρού, η οποία βρίσκεται σε απόκρημνο και μεμονωμένο κωνικό λόφο στην αριστερή όχθη του παραπόταμου του Αχελώου Ζέρβα και στα βόρεια-βορειοανατολικά του Αγρινίου σε απόσταση 12 χλμ. σε ευθεία γραμμή, πραγματοποιήθηκαν εκτεταμένες εργασίες καθαρισμού. Οι εργασίες αυτές περιελάμβαναν κυρίως καθαρισμό του δυτικού τμήματος της οχύρωσης, όπου βρίσκεται η πύλη εισόδου στο εσωτερικό της, καθώς και στο πλησίον ευρισκόμε-

28. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 329-330.

29. Cl. Antonetti, *Les Étoliens. Image et Religion*, Paris 1990, σ. 230-235.

Εικ. 19. Κάτω Χρυσοβίτσα, θέση Αλωνάκι. Τμήμα οχύρωσης.

Εικ. 20. Μαλεβρός. Δωρικό κιονόκρανο.

νο πλάτωμα. Εκεί βρίσκονται τα ίχνη από αρχαίο ναό[30], με άφθονο οικοδομικό υλικό (σπόνδυλοι δωρικών κιόνων, αρχιτεκτονικό μέλος με τρίγλυφο και μετόπη, λιθόπλινθοι, δωρικό κιονόκρανο). Το τελευταίο μεταφέρθηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αγρινίου (Εικ. 20).

ΑΝΑΔΕΙΞΗ - ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Θέρμος

Με την έναρξη των εργασιών του έργου «Ανάδειξη-ανάπλαση του ιερού του Απόλλωνος στον Θέρμο νομού Αιτωλοακαρνανίας», το οποίο είναι ενταγμένο στα έργα του Γ΄ ΚΠΣ, πραγματοποιήθηκαν αποψιλώσεις και καθαρισμοί όλων των μνημείων του ιερού (κτίρια προϊστορικού οικισμού, ναός Απόλλωνος, ναός Απόλλωνος Λυσείου, ναός Αρτέμιδος Λαφρίας, κρήνη, ελληνιστική αγορά, τείχος)[31].

ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΓΑΤΣΗ

Μακύνεια[32]

Άρχισαν εργασίες ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου Μακύνειας στο πλαίσιο του έργου «Ανάδειξη-ανάπλαση των αρχαιολογικών χώρων Μακύνειας και Χαλκίδας νομού Αιτωλοακαρνανίας», προϋπολογισμού 146.735 ευρώ, το οποίο είναι ενταγμένο στο Γ΄ ΚΠΣ. Συγκεκριμένα, άρχισε εντατικός καθαρισμός του αρχαιολογικού χώρου, διότι τα τελευταία χρόνια συστηματικοί καθαρισμοί πραγματοποιούνται μόνο στο χώρο του θεάτρου και του ναού, που βρίσκονται κοντά στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου. Οι εργασίες ανάδειξης προβλέπουν την αντικατάσταση τμήματος της περίφραξης, την τοποθέτηση φυλακίου, «infokiosk» και ενημερωτικών πινακίδων, καθώς και τη διαμόρφωση διαδρομών διακίνησης των επισκεπτών.

ΦΩΤΕΙΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ

Αρχαία Χαλκίδα

Με πιστώσεις του Γ΄ ΚΠΣ έγιναν αποψιλώσεις και καθαρισμός του αρχαιολογικού χώρου στη θέση Πάγκαλη, ο οποίος ταυτίζεται με οχυρωματικό έργο της πόλης Χαλκίδας, χρησίμευε δε ως χώρος όπου κατέφευγαν οι κάτοικοι σε περιπτώσεις εξαιρετικού κινδύνου. Οι εργασίες επικεντρώθηκαν κυρίως κατά το βόρειο σκέλος του αρχαίου τείχους, που ήταν καλυμμένο από την άγρια βλάστηση. Διατέθηκαν για τον παραπάνω σκοπό πιστώσεις 10.825 ευρώ, από τα 73.367,50 ευρώ που έχουν συνολικά εγκριθεί για το έργο ανάπλασης και ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΣ

ΕΠΑΡΧΙΑ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Αρχαία Καλυδώνα Αιτωλίας

Συνεχίστηκε για δεύτερη χρονιά η συστηματική ανασκαφική έρευνα στην αρχαία Καλυδώνα από την εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία σε συνεργασία με το

30. Ό.π., σ. 236.

31. Την εποπτεία των εργασιών καθαρισμού είχε ο αρχαιολόγος Ν. Πανουτσόπουλος.

32. Τις εργασίες επόπτευσε η αρχαιολόγος Π. Στάικου.

Ινστιτούτο της Δανίας στην Αθήνα. Τη διεύθυνση είχε ο Λ. Κολώνας, γενικός διευθυντής Αρχαιοτήτων, με συνεργάτες τους αρχαιολόγους Μ. Σταυροπούλου-Γάτση και Ι. Μόσχο. Επικεφαλής της ξένης αποστολής ήταν ο S. Dietz, εκπρόσωπος των ιδρυμάτων Carlsbergfondet, Ny Carlsberfondet και Generalkosnul Gösta Enboms Fond.

Κατά τις φετινές εργασίες συνεχίστηκε η αποτύπωση των ορατών αρχιτεκτονικών μνημείων, όπως επίσης και των μεγάλων πλατωμάτων στο δυτικό τμήμα της αρχαίας πόλης, προκειμένου να ενταχθούν στο γενικό τοπογραφικό σχέδιο. Τα αποτελέσματα των γεωμαγνητικών ερευνών στο τμήμα της πόλης κοντά στη δυτική πύλη του τείχους έδειξαν την ύπαρξη μεγάλου κεντρικού δρόμου, από τον οποίο ξεκινούν άλλοι κύριοι και δευτερεύοντες, οι οποίοι τέμνονται μεταξύ τους, δημιουργώντας ορθογώνια οικοδομικά τετράγωνα.

Η επιφανειακή έρευνα που διενεργήθηκε εντός των τειχών της αρχαίας πόλης, έδειξε ότι η βιοτεχνική δραστηριότητα ήταν συγκεντρωμένη κυρίως στο χώρο της δυτικής πύλης, ενώ αρκετά στοιχεία συνελέγησαν για τα υπόλοιπα τμήματά της, αλλά και για τη διάρκεια κατοίκησης στη νότια ακρόπολη.

Παράλληλα, συνεχίστηκε η ανασκαφική έρευνα στο χώρο του αποκαλούμενου «Βουλευτηρίου». Διαπιστώθηκε ότι μεγάλο μέρος των κτιστών εδράνων είχαν καταστραφεί και απομακρυνθεί κατά τη δεκαετία του 1960, όταν στο χώρο αυτό είχε σχεδιαστεί η διέλευση της Εθνικής Οδού Αντιρρίου-Αγρινίου. Διατηρούνται, ωστόσο, σε καλή κατάσταση οι κατώτερες σειρές, έξι έως εννέα κατά περίπτωση, οι οποίες σχηματίζουν κάτοψη ορθόγωνιου σχήματος, διαστ. 16×10 μ. Στο άκρο του δυτικού στενού σκέλους αποκαλύφθηκε άνοιγμα ανάλογο προς πάροδο και αμέσως νότια τα θεμέλια ορθογώνιου κτιρίου, δομημένα με επιμελημένα λαξευμένες μεγάλες λιθοπλίνθους. Το κτίριο αυτό ερευνήθηκε μερικώς, φαίνεται δε ότι καταλαμβάνει χώρο ανάλογο προς τη σκηνή θεάτρου. Όλα τα ευρήματα (όστρακα, ειδώλια, κεραμίδες) χρονολογούνται στην ελληνιστική εποχή.

Στο κεντρικό πλάτωμα της βόρειας ακρόπολης αποκαλύφθηκε ρωμαϊκή έπαυλη με αρκετά δωμάτια, τα οποία διέσωζαν ψηφιδωτά δάπεδα με γεωμετρικό διάκοσμο. Η οικία αυτή ήταν θεμελιωμένη πάνω σε ελληνιστικό κτίριο. Στις τομές, όπου η έρευνα προχώρησε σε βάθος, αποκαλύφθηκαν μικτά κλασικά και αρχαϊκά στρώματα και τα θεμέλια μεγάλου οικοδομήματος, ορθογώνιας κάτοψης. Στα στρώματα αυτά, εκτός από την πλούσια κεραμική, βρέθηκαν αρκετά χάλκινα ειδώλια και μεγάλος αριθμός κεραμίδων στέγης. Πήλινα ακροκέραμα μπορούν να συγκριθούν με ανάλογα από την κεράμωση του ναού της Αρτέμιδος Λαφρίας και μερικές κεραμίδες των ελληνιστικών χρόνων βρίσκουν παράλληλα στο γνωστό

Εικ. 21. Μάστρον Μεσολογγίου, θέση Παλιόκαστρο. Τμήμα τείχους της βόρειας πλευράς από ΒΔ.

Ηρώο. Τα ευρήματα της ανασκαφής συνηγορούν στην παρουσία ναού στη βόρεια ακρόπολη, ο οποίος θεμελιώθηκε στους αρχαϊκούς χρόνους και βρισκόταν σε χρήση έως τους ελληνιστικούς.

ΛΑΖΑΡΟΣ ΚΟΛΩΝΑΣ - ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΓΑΤΣΗ - SØREN DIETZ - ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΣ

Μάστρον

Θέση Παλιόκαστρο

Στο μέσον της Παραχελωίτιδος χώρας, στην κορυφή του λόφου Παλιόκαστρο, σώζονται τα ερείπια της αρχαίας πόλης Παιάνιον[33]. Ο λόφος βρίσκεται στα βόρεια του χωριού Μάστρον και στα δεξιά του δρόμου που οδηγεί από Μάστρον προς Κατοχή και Νεοχώρι. Μνεία της αιτωλικής αυτής πόλης γίνεται από τον Πολύβιο[34]. Το τείχος ακολουθεί το φρύδι του λόφου, είναι χτισμένο κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα δόμησης (Εικ. 21) και η περίμετρός του είναι γύρω στα 900 μ.

Η πόλη καταστράφηκε στη διάρκεια του Συμμαχικού

33. W.J. Woodhouse, *Aetolia, its Geography, Topography and Antiquities*, Oxford 1897, σ. 161-163. Επίσης, βλ. *AE* 1945-1947, σ. 12-16.

34. Πολύβιος IV, 65, 3-11.

πολέμου από τον Φίλιππο Ε΄ της Μακεδονίας, ο οποίος εισβάλλοντας στην Αιτωλία κατέστρεψε πολλές πόλεις, διότι ήθελε να εκδικηθεί τους Αιτωλούς για τα δεινά που είχαν προξενήσει στους Μεσσηνίους και οι οποίοι είχαν συμμαχήσει πάλι με τους Σπαρτιάτες. Εντός του οχυρωμένου λόφου είναι ορατά κτίρια και κεραμική στις υπώρειες του λόφου και συγκεκριμένα στις δυτικές και νότιες αυτού.

Άγιος Θωμάς

Θέση Θυμοράχη[35] **(οικόπεδο Α. Λαμπρακόπουλου)**

Κατά τις εκσκαφικές εργασίες στο παραπάνω οικόπεδο για ανέγερση οικοδομής εντοπίστηκαν υπολείμματα κεραμικού κλιβάνου.

Ο κλίβανος θεμελιώθηκε στο φυσικό ανοιχτόχρωμο κιτρινωπό αργιλώδες έδαφος και είχε προσανατολισμό από Β. προς Ν. με την είσοδό του στα βόρεια. Από αυτόν σώθηκαν οι δύο προστομιαίοι δρόμοι, που απείχαν μεταξύ τους 1 μ. Το μήκος τους φθάνει το 1,20 μ. (του ανατολικού) και 1,30 μ. (του δυτικού) και το πλάτος τους είναι 0,70 μ. Στην ένωσή τους με το θάλαμο καύσης βρέθηκε στρώμα με υπολείμματα πυράς. Επίσης, διασώθηκε το κάτω μέρος του χώρου καύσης και, από τα ελάχιστα στοιχεία που είχαμε, συμπεραίνουμε ότι αυτός πρέπει να ήταν ορθογώνιας κάτοψης, διαστ. 2,50×2,60 μ. Το δάπεδό του ήταν από πατημένο κοκκινωπό πηλόχωμα, το οποίο είχε στερεοποιηθεί από τις συνεχείς καύσεις.

Από την επίχωση του κλιβάνου περισυνελέγησαν λίγα όστρακα των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, μία κωνική αγνύθα και βάσεις πίθων, ενώ δεν βρέθηκαν κομμάτια εσχάρας, γεγονός που προϋποθέτει ότι όταν ο κλίβανος εγκαταλείφθηκε δεν υπήρχε το πάνω μέρος του.

Σε δοκιμαστική τομή στα νοτιοανατολικά του κλιβάνου βρέθηκε στρώμα, το οποίο περιείχε μάζες ερυθρού πηλού, μεγάλη ποσότητα κεραμίδων στέγης, τεμάχια πίθων και δύο αγνύθες. Τα περισσότερα κομμάτια κεραμίδων δείχνουν ότι αποτελούν αποτυχημένα προϊόντα του ίδιου του κλιβάνου και πιθανότατα σχετίζονταν με τη λειτουργία του.

Η θέση του εργαστηρίου βρίσκεται σε μια περιοχή υπερυψωμένη και κοντά σε ρέμα, που βρίσκεται πλησίον του οικοπέδου και στα ανατολικά, και προϋποθέτει την ύπαρξη νερού, απαραίτητου για τη λειτουργία του κεραμικού εργαστηρίου. Η προμήθεια καύσιμης ύλης γινόταν από το βουνό «Ράχη του Μπόμπορα», που είναι παραφυάδα του Ορακύνθου και βρίσκεται σε μικρή απόσταση.

Αιτωλικό

Άγιος Ιωάννης (ΟΤΕ) (οικόπεδο Ν.Π. Περιστέρη)

Ήλθε στο φως κλίβανος νεοτέρων χρόνων(;) και μεταξύ των αδιαγνώστων οστράκων που περισυνελέγησαν ήταν μερικά και βυζαντινών χρόνων και έτσι επελήφθη η αρμόδια 8η ΕΒΑ (βλ. σχετική έκθεση).

ΓΕΩΡΓΙΑ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

Άγιος Γεώργιος

Θέση Ριτσοπούλα

Κατά την εκτέλεση έργου για τοποθέτηση αγωγού ύδρευσης στο αγροτεμάχιο Δ. Τριώτη, σε απόσταση 200 μ. περίπου νότια της εκκλησίας του χωριού, αποκαλύφθηκαν αποσπασματικά αρχαία κατάλοιπα, χωρίς σαφή στοιχεία χρονολόγησης. Περιελάμβαναν κατάλοιπο τοίχου από αμμολιθικές πέτρες και άλλη μικρή σειρά λίθων, ίσως από τάφο. Τα στοιχεία ήταν πολύ αποσπασματικά για να ερευνηθούν. Κατά την υπόλοιπη πορεία του έργου δεν προέκυψαν άλλα στοιχεία.

ΦΩΤΕΙΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ

ΕΠΑΡΧΙΑ ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΣ

Ναύπακτος

Συμβολή των οδών Παυσανίου και ανωνύμου (Ο.Τ. 184, οικόπεδο Α. Δημητρόπουλου)

Το οικόπεδο βρίσκεται στη θέση Λίμνη-Κεφαλόβρυσο, στη βόρεια πλαγιά του λόφου Τσουκάρι, όπου έχουν εντοπιστεί κατάλοιπα προϊστορικού οικισμού των μεσοελλαδικών χρόνων. Τμήματα κυρίως αυτής της περιόδου έχουν μάλιστα ερευνηθεί σε διαμόρφωση της οδού Παυσανίου, ακριβώς νότια του οικοπέδου[36]. Λόγω του κατωφερούς εδάφους το οικόπεδο παρουσίαζε μεγάλη

35. Το ημερολόγιο της ανασκαφής τήρησε η έκτακτη αρχαιολόγος Σ. Κασκαντίρη.

36. *ΑΔ* 94 (1994): Χρονικά, σ. 243-245: οικόπεδα Μπακατσά, Μπισμπίκη, Σπυρόπουλου και οδός Παυσανίου. Βλ. και Φ. Σαράντη, Η αρχαία Ναύπακτος και η ευρύτερη περιοχής της. Τοπογραφικά δεδομένα και πρόσφατες έρευνες, *Πρακτικά Α΄ Αρχαιολογικής Συνόδου Νότιας και Δυτικής Ελλάδας*, Αθήνα 2006, σ. 499-510.

υψομετρική διαφορά μεταξύ του νότιου και του βόρειου τμήματός του, ενώ η ίδια κλίση ήταν εμφανής και στα αρχαία στρώματα που ερευνήθηκαν. Ακανόνιστος πυκνός λιθοσωρός, ο οποίος περιείχε και έναν πολύ μεγάλο αριθμό λίθινων τριβείων, αποκαλύφθηκε σε βάθος -2,42 μ. στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικοπέδου. Από Β. οριζόταν από ισχυρό τοίχο, πιθανότατα αναλημματικού χαρακτήρα, κατεύθυνσης Α.-Δ., πλ. 1,55, μήκ. 14,60 και σωζ. ύψ. 0,65 μ. Οι τοίχος αυτός με βάση την κεραμική μπορεί να χρονολογηθεί στην αρχαϊκή εποχή, αποτελώντας έτσι μοναδικό ως τώρα γνωστό κτιριακό κατάλοιπο αυτής της περιόδου στη Ναύπακτο. Ο τοίχος ήταν κατεστραμμένος στα ανατολικά, ενώ δυτικά συνέχιζε εκτός του οικοπέδου. Ομοιότητες παρουσιάζει με τοίχο ανάλογης κατασκευής που έχει ερευνηθεί στο οικόπεδο Μπακατσιά[37], λίγο δυτικότερα. Σε τομή στη νότια πλευρά του τοίχου 1, μετά την αφαίρεση του λιθοσωρού, αποκαλύφθηκε μικρό τμήμα τοίχου που συνδεόταν με ΜΕ κεραμική. Μικρότεροι ακανόνιστοι λιθοσωροί φαίνεται ότι προήλθαν επίσης από την καταστροφή του προϊστορικού οικισμού.

Θέση Ελαιοστάσι (οικόπεδο Μαραγιάννη)

Στο νότιο τμήμα του οικοπέδου, σε βάθος εντελώς επιφανειακό, αποκαλύφθηκε επιβλητικός πειόσχημος περίβολος, ο οποίος περιέκλειε μεγάλο ταφικό μνημείο «μακεδονικού τύπου», καθώς και μεμονωμένες ταφές.

Ο περίβολος ήταν κατασκευασμένος με μεγάλες λιθοπλίνθους, αδρά πελεκημένες στην εξωτερική τους όψη. Σωζόταν σε ύψος 1,10 μ. Η μακρά πλευρά του ήταν προσανατολισμένη Α.-Δ., χωρίς απόκλιση, και είχε μήκος 15,25 και πλάτος 0,76-1,57 μ. Τα δύο μικρά σκέλη του είχαν σωζόμενο μήκος 1,80 μ. περίπου. Οι λιθόπλινθοι συνδέονταν μεταξύ τους με πειόσχημους συνδέσμους, μερικοί από τους οποίους έσωζαν ίχνη μολύβδου και σιδήρου. Κατά μήκος της εξωτερικής πλευράς του περιβόλου υπήρχε πλακόστρωτο από ακανόνιστες πλακοειδείς πέτρες, το οποίο είχε πλάτος 1 μ. περίπου και αποτελούσε πιθανότατα ένα επιμελώς διαμορφωμένο τμήμα του ταφικού μονοπατιού. Το ταφικό μνημείο χωριζόταν σε επιμήκη προθάλαμο και τρεις μικρούς ισομεγέθεις θαλάμους, οι οποίοι έκλειναν με μονολιθικές θύρες από ασβεστόλιθο, διακοσμημένες με ανάγλυφες εφηλίδες. Οι πλευρές του τάφου αποτελούνταν από επιμελώς δουλεμένους ορθοστάτες, που πατούσαν σε λίθινη κρηπίδα (Εικ. 22). Αναθύρωση είχε χρησιμοποιηθεί μεταξύ

Εικ. 22. Ναύπακτος, θέση Ελαιοστάσι. Οικόπεδο Μαραγιάννη. Ο δυτικός θάλαμος του ταφικού μνημείου, από ΝΑ.

Εικ. 23. Ναύπακτος, θέση Ελαιοστάσι. Οικόπεδο Μαραγιάννη. Η είσοδος του ταφικού μνημείου.

των αρμών. Και οι τρεις θάλαμοι είχαν εσωτερικά άπεργα τμήματα στα σημεία όπου αρχικά εφάρμοζαν οι κεντρικές κλίνες, οι οποίες δεν σώθηκαν, εκτός από τμήμα κυβόλιθου, στο οποίο πιθανώς αποδίδονται τα πόδια κλίνης σε χαμηλό ανάγλυφο.

Η είσοδος του μνημείου ήταν από Ν. (Εικ. 23), μέσω στενού δρόμου, οι πλευρές του οποίου είναι κατασκευασμένες από μεγάλους αργούς λίθους. Η είσοδος έκλεινε με μεγάλη μονολιθική πλάκα, η οποία βρέθηκε στη θέση

37. Ό.π.

της, εφαρμόζοντας ακόμη στις εγκοπές των παραστάδων, πεσμένη προς Ν. Στην επάνω επιφάνειά της έφερε τρεις ορθογώνιες εγκοπές. Το γεγονός ότι η εξωτερική της πλευρά ήταν αδούλευτη, υποδηλώνει ότι ανήκε στο υπόγειο τμήμα του τάφου. Πολυάριθμα λίθινα θραύσματα από τις θύρες και άλλα μέλη του τάφου βρέθηκαν πεταμένα στο δρόμο.

Το μνημείο, εντυπωσιακής κατά τα άλλα διατήρησης, ήταν πλήρως συλημένο και ελάχιστα ήταν τα ευρήματα από το εσωτερικό του, ανάμεσα στα οποία και λίγα οστά. Η κεραμική που βρέθηκε στην επίχωση του τάφου ήταν στην πλειονότητά της αφαβής, από μεγάλα χρηστικά αγγεία. Από τα ελάχιστα χαρακτηριστικά όστρακα θεωρείται πιθανή η χρήση του τάφου από τον 3ο αι. π.Χ. Ένας θραυσμένος κνιδιακός αμφορέας βρέθηκε ολόκληρος κατά χώραν, ακουμπισμένος εσωτερικά της μιας παραστάδας της εισόδου.

Η έρευνα συνεχίστηκε μερικώς και στο γειτονικό προς Ν. οικόπεδο, χωρίς να εντοπιστούν στοιχεία ταφικού δρόμου προς αυτή την πλευρά. Βέβαιο, πάντως, μπορεί να θεωρηθεί ότι το μνημείο, που ανήκει στο δυτικό νεκροταφείο της πόλης[38], βρισκόταν επάνω ή κοντά σε αρχαίο δρόμο, που πιθανότατα οδηγούσε προς τον Θέρμο, σε αναλογία με τη σημερινή οδό Θέρμου, που διέρχεται λίγο βορειότερα. Αυτό υποδηλώνει η μνημειώδης μορφή, όσο και το γεγονός ότι στην ίδια ευθεία ανατολικότερα έχει ανασκαφεί τάφος παρόμοιου τύπου[39].

Στο ανατολικό τμήμα του περιβόλου ερευνήθηκαν ένας βαθύς κιβωτιόσχημος τάφος, κατασκευασμένος με μεγάλες λίθινες πλάκες, και ένας παιδικός κιβωτιόσχημος και οι δύο κατεστραμμένοι και χωρίς στοιχεία χρονολόγησης. Δύο ακόμη ταφές ερευνήθηκαν εξωτερικά του περιβόλου.

Συμβολή των οδών Ν. Μπότσαρη και Πλαστήρα (ιδιοκτησία Ασημακόπουλου)

Κατά την εκσκαφή για την κατασκευή δεξαμενής υγρών καυσίμων στο ανατολικό τμήμα υπάρχοντος πρατηρίου, αποκαλύφθηκαν αποσπασματικά αρχαία κατάλοιπα σε βάθος -1,80 μ. περίπου πλησίον της οδού Πλαστήρα. Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκε μικρό τμήμα πλακόστρωτου δαπέδου από ασβεστολιθικές πέτρες, με κατεύθυνση Α.-Δ., ορθογώνια βάση από ασβεστόλιθο, καθώς και τετράγωνη βάση από κομμάτια οπτοπλίνθων και περίγραμμα από αργούς λίθους. Τα κατάλοιπα δεν ερευνήθηκαν περαιτέρω, γιατί, λόγω της επικινδυνότητας που παρουσίαζε ο χώρος, έγινε μικρή επέκταση της παλιότερης δεξαμενής προκειμένου να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες του πρατηρίου και το σκάμμα καταχώθηκε.

Αντίρριο

Έργο «Οδοί Πρόσβασης Ζεύξης Ρίου-Αντιρρίου»[40]

Σε προκαταρκτικές εργασίες διαμόρφωσης της απαλλοτριωμένης έκτασης του έργου στη θέση Δραγατσιά Αντιρρίου αποκαλύφθηκαν αρχαία κατάλοιπα οικισμού, άγνωστου έως τότε, σε βάθος εντελώς επιφανειακό. Η θέση στην οποία εντοπίστηκε βρισκόταν δίπλα στην οδό Αντιρρίου-Ναυπάκτου, σε απόσταση 350 μ. από τη διασταύρωση με την Εθνική Οδό Αντιρρίου-Ιωαννίνων, βορειοδυτικά του πορθμείου. Σήμερα τα αρχαία κατάλοιπα έχουν διατηρηθεί σε κατάχωση κάτω από τη βόρεια οδό πρόσβασης της γέφυρας.

Η έκταση που κάλυψε η ανασκαφή ήταν 5 στρ. περίπου, ενώ η συνολική έκταση του οικισμού υπολογίζεται, βάσει των επιφανειακών και ανασκαφικών ενδείξεων, περίπου στο διπλάσιο. Στο τμήμα που ερευνήθηκε αποκαλύφθηκε τμήμα μεγάλης αγροικίας με τετράγωνο κτιστό πύργο και τετράγωνη αυλή, καθώς και τμήματα τεσσάρων τουλάχιστον άλλων κτιρίων. Τα κτιριακά κατάλοιπα είχαν σε όλες τις φάσεις του οικισμού ενιαίο προσανατολισμό στα σημεία του ορίζοντα (Εικ. 24).

Ο πύργος καταλάμβανε το βορειοανατολικό τμήμα της αγροικίας (Εικ. 25). Οι πλευρές του, από καλοδουλεμένες λιθοπλίνθους από αμμόλιθο, είχαν εξωτερικά μήκος 7,60 και πάχος 1-1,10 μ. Το κτίριο είχε διατηρηθεί σε ύψος 1,40 μ., ενώ η παρουσία ορθογώνιων τόρμων γόμφων στην επάνω επιφάνεια των λίθων υποδηλώνει την ύπαρξη αρχικά ενός τουλάχιστον ακόμη λίθινου δόμου. Το κτίριο διαιρούνταν σε δύο χώρους από ενδιάμεσο τοίχο στο ύψος των θεμελίων, ο οποίος σωζόταν ελλιπώς. Εσωτερικά έφερε ερυθρωπό επίχρισμα, το οποίο είχε διατηρηθεί στη δυτική πλευρά του. Μπροστά στην είσοδο, η οποία είχε πλάτος 1,90 μ. και βρισκόταν στη βορειοδυτική γωνία του πύργου, αποκαλύφθηκε δάπεδο από χονδρά βότσαλα, το οποίο δεν ήταν σύγχρονο με την αρχική κατασκευή του.

Νότια του πύργου ανοιγόταν μεγάλη τετράγωνη αυ-

38. Βλ. Ε. Κόλια - Φ. Σαράντη, Τα νεκροταφεία της κλασικής και ελληνιστικής Ναυπάκτου, *Πρακτικά Β΄ Διεθνούς Ιστορικού και Αρχαιολογικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας*, τ. Α΄, Αγρίνιο 2002, σ. 231-241.

39. Οικόπεδο Κωτσιόπουλου, οδός Θέρμου και Αθανασοπούλου, *ΑΔ* 53 (1998): Χρονικά, σ. 282-283.

40. Στην ανασκαφή συμμετείχαν οι έκτακτοι αρχαιολόγοι Β. Κατσιπάνου, Α. Κορφιάτη, Α. Μαντζουράνη, Σ. Κεκεμπάνου και Ε. Χριστοδουλή. Η αποτύπωση έγινε από τις σχεδιάστριες Μ. Ιωαννίδου και Π. Κεκεμπάνου και τους τοπογράφους Ν. και Χ. Πετρούλα.

Εικ. 24. Αντίρριο, θέση Δραγατσιά. Γενική άποψη του βορειοανατολικού τμήματος της ανασκαφής από Δ.

Εικ. 25. Αντίρριο, θέση Δραγατσιά. Ο πύργος της αγροικίας από Δ.

Εικ. 26. Αντίρριο, θέση Δραγατσιά. Κίονες της στοάς, νότια του πύργου.

λή, η οποία δυστυχώς ήταν κατεστραμμένη στα σημεία σύνδεσής της με τον πύργο κατά την τελευταία φάση. Παρ' όλα αυτά, ήταν σαφές ότι ο πύργος δεν εγγραφόταν στην αυλή, αλλά εφαπτόταν εξωτερικά του βορειοδυτικού της άκρου. Ο χώρος της αυλής είχε εξωτερικές διαστάσεις 15×17 μ. περίπου. Ένα μικρό τμήμα της νότια του πύργου ήταν επιστρωμένο με βοτσαλωτό δάπεδο, το οποίο βρέθηκε έντονα κατεστραμμένο. Στο νότιο τμήμα της αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα εργαστηριακών εγκαταστάσεων, οι οποίες ήταν σε λειτουργία στην τελευταία φάση του οικισμού. Συγκεκριμένα, βρέθηκαν δύο όμοιες επιμήκεις αβαθείς δεξαμενές, οι οποίες, από τις σχηματοποιημένες πηλόμαζες που βρέθηκαν κοντά τους, συνάγεται ότι χρησιμοποιούνταν για το ζύμωμα του πηλού.

Στη δυτική και σε τμήμα της νότιας πλευράς της αυλής υπήρχε στοά με πέντε βάσεις κιόνων, δύο από τους οποίους βρέθηκαν πεσμένοι στο τελικό στρώμα καταστροφής (Εικ. 26). Χαρακτηριστικό είναι ότι τόσο οι κίονες όσο και αρκετό άλλο οικοδομικό υλικό από πορώδη ασβεστόλιθο, όπως κιονόκρανα, ημικίονες, τμήμα επιστυλίου και λιθόπλινθοι, φαίνεται ότι προήλθαν από σημαντικό προγενέστερο κτίριο, πιθανότατα ναό, το οποίο θα πρέπει να βρισκόταν στην περιοχή.

Δυστυχώς, ελάχιστα στοιχεία έγιναν γνωστά για τους χώρους που αναπτύσσονταν γύρω από την αυλή, τόσο λόγω της διακοπής της ανασκαφής, όσο και λόγω επεμβάσεων και καταστροφών της τελικής φάσης. Είναι, πάντως, σαφές ότι τόσο στο χώρο αυτό όσο και σε άλλους ελεύθερους χώρους του οικισμού, αλλά και γύρω από τον πύργο, κατασκευάζονται στην τελευταία φάση προσκτίσματα, σε μια τάση επέκτασης των εγκαταστάσεων και καλύτερης εκμετάλλευσης του διαθέσιμου χώρου, γεγονός που ενδεχομένως υποδηλώνει την εντατικοποίηση της καλλιέργειας. Στην ίδια, μάλιστα, φάση ανήκει ένας μεγάλος αριθμός αποθηκευτικών πίθων, οι οποίοι αποκαλύφθηκαν διάσπαρτοι σε όλους σχεδόν τους χώρους της ανασκαφής και περιείχαν κυρίως σιτάρι και ελιές.

Ένας τοίχος στη βορειοανατολική πλευρά της αγροικίας, ο οποίος περιέκλειε τον πύργο σε σχήμα Γ, πιθανώς, λόγω και της ισχυρής κατασκευής του, αποτελούσε τον περίβολο της αγροικίας. Είχε μέγιστες διαστάσεις 20×7 μ. περίπου και ήταν κατασκευασμένος από μια διπλή σειρά λιθοπλίνθων, η οποία έβαινε σε υποδομή από χοντρές κροκάλες. Η ίδια κατασκευή παρατηρείται και σε άλλα, λιγότερο μνημειώδη κτίσματα του οικισμού και χαρακτηρίζει τα κτίρια της πρώτης φάσης του, η οποία θα πρέπει να τοποθετηθεί στον 4ο αι. π.Χ. Αντίθετα, οι νεότεροι τοίχοι είχαν μικρότερο πάχος (0,40-0,60 μ.) και ήταν κατασκευασμένοι εξ ολοκλήρου με αργούς λίθους και κεραμίδια. Η φάση αυτή χρονολογείται από την κεραμική και

τα ευρήματα των εκτεταμένων στρωμάτων καταστροφής της, ανάμεσα στα οποία και αρκετά νομίσματα Αιτωλικής Συμπολιτείας (279-168 π.Χ.), στον 3ο-2ο αι. π.Χ.

Στην υπόλοιπη έκταση του οικισμού, δυτικά και νότια της κεντρικής αγροικίας, τα στοιχεία είχαν διατηρηθεί πιο αποσπασματικά. Ανασκάφηκαν τμήματα τουλάχιστον τεσσάρων ακόμη κτιρίων, αλλά και αποσπασματικά τμήματα τοίχων πολλών άλλων, τα οποία ακολουθούσαν το ίδιο ενιαίο προσανατολισμό. Στο δυτικό άκρο της ανασκαφής αποκαλύφθηκε ένας μεγάλος επιμήκης αποθέτης, μέγ. διαστ. 15×13 μ. περίπου, ο οποίος φαίνεται ότι προήλθε από εκτεταμένο καθαρισμό του χώρου. Περιείχε πέτρες, κεραμίδια, κονίαμα, κομμάτια από κατεστραμμένα δάπεδα, πολυάριθμες αγνύθες, καθώς και πλήθος μικροευρημάτων, ανάμεσα στα οποία και ένας πολύ μεγάλος αριθμός καταλοίπων μολυβδοχοήσεων, τμημάτων συνδέσμων, αλλά και αντικειμένων από μόλυβδο, όπως βάρη, σταθμία, κομβία και πεσσοί σφενδονών. Η απόθεση αυτή είχε, εξάλλου, καλύψει έναν κτιστό κυκλικό κλίβανο, ο οποίος επιβεβαιώνει την ύπαρξη εργαστηριακών εγκαταστάσεων στο χώρο. Δυστυχώς, είχε σωθεί μόνον το θεμέλιό του και δεν είναι βέβαιο το παραγόμενο είδος.

Η αγροικία του Αντιρρίου ανήκει στον τύπο της ύστερης κλασικής-ελληνιστικής οχυρής κατοικίας, που εξυπηρετούσε τις ανάγκες εποπτείας των καλλιεργειών και διασφάλισης των αγροτικών προϊόντων. Παρόμοια κτίσματα είναι γνωστά κυρίως από τη νοτιοανατολική Αττική, τη Λευκάδα και τα νησιά του Αιγαίου, ελάχιστα όμως είναι τα ανεσκαμμένα δείγματα[41]. Σημαντικές ήταν γι' αυτό οι πληροφορίες που απέδωσε η ανασκαφή της, σε σχέση μάλιστα με έναν ευρύτερο οικισμό. Από τοπογραφική άποψη, εξάλλου, η ανακάλυψη του οικισμού έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς τεκμηριώνεται για πρώτη φορά η αρχαία κατοίκηση στην περιοχή του Αντιρρίου, όπου, όπως είναι γνωστό, βρισκόταν το αρχαίο Αντίρριο ή Μολυκρικό Ρίο[42]. Η συστηματική μελέτη του υλικού θα επιτρέψει την ακριβέστερη τεκμηρίωση των χρονολογικών φάσεων και των αιτιών της βίαιης και σύγχρονης καταστροφής του οικισμού.

Εικ. 27. Μακύνεια. Οικόπεδο Τρωγάδα - Κατσούδα. Γενική άποψη της ανασκαφής από Ν.

Εικ. 28. Μακύνεια. Οικόπεδο Τρωγάδα-Κατσούδα. Χώροι λουτρικής εγκατάστασης.

Μακύνεια

Οικόπεδο Τρωγάδα - Κατσούδα (Εικ. 27-30)

Το οικόπεδο στην ακτή της Μακυνείας ερευνήθηκε κατά το μεγαλύτερο μέρος του από την 8η ΕΒΑ και στη συνέχεια από τη ΣΤ΄ ΕΠΚΑ. Τα κτιριακά κατάλοιπα, σε εντελώς επιφανειακό βάθος (0,30 μ. περίπου) ανήκουν κατά μεγάλο μέρος σε λουτρική εγκατάσταση, η οποία πιθανώς αποτελούσε τμήμα έπαυλης των ρωμαϊκών χρόνων. Διαπιστώθηκε συνέχεια των καταλοίπων τόσο προς την ακτή όσο και στα όμορα οικόπεδα. Η έρευνα περιο-

41. J. Young, Studies in South Attica: Country Estates at Sounion, *Hesperia* 25 (1956), σ. 122-146. S.P. Morris, The Towers of Ancient Leukas, Results of a Topographic Survey, 1991-1992, *Hesperia* 70 (2001), σ. 285-347.

42. Θουκ., 2, 86: «παρέπλευσε δε και ο Φορμίων επί των Ρίον το Μολυκρικόν». Στρ., 8.2.3, C336, «το δ' Αντίρριον ... καλούσι και Μολύκριον Ρίον». Ο Πολύβιος (V.94) το αναφέρει ως «αιτωλικό Ρίο».

Εικ. 29. Μακύνεια. Οικόπεδο Τρωγάδα - Κατσούδα. Το βορειοδυτικό τμήμα της ανασκαφής από Β.

Εικ. 30. Μακύνεια. Οικόπεδο Τρωγάδα - Κατσούδα. Κλίβανος στον Χ5 από ΝΔ.

ρίστηκε στο κεντρικό τμήμα του οικοπέδου, όπου τοποθετούνταν η προς ανέγερση οικοδομή (Εικ. 27).

Τα κτιριακά κατάλοιπα διατηρούνταν σε ύψος 0,20-0,90 μ. περίπου και πάντως πουθενά δεν ξεπερνούσαν το επίπεδο των δαπέδων των χώρων της εγκατάστασης. Η μη διατήρηση των ανωδομών καθιστά αδύνατα οποιαδήποτε συμπεράσματα για την επικοινωνία μεταξύ των χώρων, ενώ η γενικότερη μορφή του κτιρίου δεν μπορεί να αποκατασταθεί χωρίς την ανασκαφή του συνόλου της εγκατάστασης.

Το τμήμα του λουτρού που ανασκάφηκε περιελάμβανε οκτώ τουλάχιστον χώρους, από τους οποίους αυτοί του θερμού λουτρού βρίσκονται στη βόρεια πλευρά (Εικ. 28). Ο χώρος 1 (εξωτ. διαστ. 3,90×1,90 μ.) περιέκλειε ατομικό ορθογώνιο λουτήρα, διαστ. 0,80×2,05 μ., που θερμαινόταν με υπόκαυστο με κυκλικούς στυλίσκους, το οποίο τροφοδοτούνταν από τη νότια πλευρά. Ο χώρος 2 περιέκλειε δύο όμοιους ατομικούς λουτήρες, που θερμαίνονταν επίσης με υπόκαυστο, όπως δείχνει το έντονα βυθισμένο δάπεδο[43]. Η θέρμανση των τοίχων των δύο αυτών χώρων γινόταν με tegulae mammatae, οι οποίες είχαν διατηρηθεί στη θέση τους.

Δίοδος επικοινωνίας του χώρου 2 στο ύψος του υποκαύστου υπήρχε προς το χώρο 8[44] στα ανατολικά και έφερε φύλλο μολύβδου κάτω από το υπόστρωμα του δαπέδου. Αντίστοιχο άνοιγμα επικοινωνίας, που έκλεινε με ζώνες πλίνθων, υπήρχε και προς το χώρο 3, που αποτελούσε το praefurnium. Τα τοξύλλια του κλιβάνου του χώρου αυτού βρέθηκαν κατεστραμμένα κοντά στη γένεσή τους. Ο κλίβανος είχε δύο σύριγγες, οι οποίες φαίνεται ότι είχαν επιμηκυνθεί με προσθήκες για την αποτελεσματικότερη λειτουργία του. Ο χώρος 3α αποτελούσε την είσοδο τροφοδοσίας του κλιβάνου.

Ασαφής είναι η λειτουργία του χώρου 4, διότι ήταν αρκετά κατεστραμμένος και είχε υποστεί μετασκευές. Πιθανότερο πάντως είναι, λόγω της θέσης του, ότι αποτελούσε το tepidarium ή το laconicum της εγκατάστασης.

Ο χώρος 5, κυκλικός, εσωτ. διαμ. 3,90 μ., εγγραφόταν σε πλαϊνούς ευθύγραμμους τοίχους και είχε είσοδο στα νότια. Εσωτερικά ήταν επιχρισμένος με παχύ κονίαμα, γεγονός που υποδηλώνει ότι αρχικά χρησίμευε ως χώρος λουτρού, το δάπεδο του οποίου βρισκόταν σε βάθος -0,35 μ. από την επιφάνεια. Αργότερα, ο χώρος μετασκευάστηκε με την κατασκευή μικρού τετράγωνου κεραμικού κλιβάνου (Εικ. 30) με εσχάρα στηριζόμενη σε χιαστί στηρίγματα και στόμιο προς Ν. Μετά την αχρήστευση του κλιβάνου έγινε η απόθεση μιας ταφής στο βόρειο τμήμα της εσχάρας του.

Ο χώρος 6 ήταν μεγάλων διαστάσεων (7×8,40 μ.) και διατηρούσε συμπαγές υπόστρωμα δαπέδου από βότσαλα και χαλίκια και ισχυρό κουρασάνι. Κατά τόπους σώζονταν και ίχνη της επίστρωσης με λεπτότερο κονίαμα. Λόγω της κακής του διατήρησης, η αρχική του χρήση δεν μπορεί να θεωρηθεί βέβαιη και φαίνεται, από τα όστρακα του υποστρώματός του, ότι υπέστη μερική ή ολική μετασκευή κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο. Σε επαφή με τον ανατολικό του τοίχο υπήρχαν τρεις τουλάχιστον κτιστές κατασκευές (θρανία, κλίμακες;).

Τέσσερις δεξαμενές αποκαλύφθηκαν στη δυτική πλευρά του τμήματος του λουτρού που ανασκάφηκε (Εικ. 29). Η Δ1 είχε διαστάσεις 2,35×2,15 μ. και περιμετρική αρμοκαλύπτρα. Αγωγός από καμπύλα κεραμίδια υπήρχε μέσα στο δυτικό της τοίχωμα. Η Δ2 είχε περιμετρικό χαμηλό αναβαθμό και δάπεδο στρωμένο με μεγά-

43. Για τους ατομικούς λουτήρες, βλ. R. Ginouvès, L'évolution de bains, *BCH* 79 (1955), σ. 135-152.

44. Μικρό μόλις τμήμα του ανασκάφηκε, με δάπεδο από βότσαλα.

λες πήλινες πλάκες. Ως συλλεκτήρας λειτουργούσε πήλινο αγγείο βυθισμένο στο δάπεδο. Στο εσωτερικό της αποκαλύφθηκε ακέφαλο μαρμάρινο αγαλματίδιο ανδρικής μορφής, ύψ. 0,33 μ., το οποίο σώζει ίχνη βοστρύχων στους ώμους. Πιθανότατα κοσμούσε κάποια εσωτερική κόγχη των τοίχων. Από τις δεξαμενές Δ3 και Δ4, που συνεχίζονται δυτικά στο όμορο οικόπεδο, ανασκάφηκαν μικρά τμήματα.

Μεγάλος τοίχος, κατασκευασμένος κατά το opus mixtum και ενισχυμένος με αντηρίδες στην ανατολική του πλευρά (μέγ. διαπιστωμένο μήκ. 32,45 μ.), όριζε το μεγαλύτερο μέρος του κτιρίου από Α. Ο τοίχος αυτός φαίνεται ότι αποτελεί προσθήκη των υστερορρωμαϊκών-παλαιοχριστιανικών χρόνων και έφερε κατά τόπους μεγάλους εντοιχισμένους πίθους. Παράλληλος με αυτόν ήταν ένας τοίχος από αργολιθοδομή, πρόχειρης κατασκευής, ο οποίος συνδεόταν με εγκάρσιους τοίχους όμοιας δόμησης. Οι μεταξύ τους σχηματιζόμενοι χώροι δεν απέδωσαν στοιχεία για τη χρήση τους.

Η κεραμική, καθώς και τα ελάχιστα νομίσματα που βρέθηκαν, οδηγούν σε χρονολόγηση του αρχικού κτιρίου στον 1ο-2ο αι. μ.Χ., ενώ ο χώρος συνέχισε να χρησιμοποιείται έως και τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους, οπότε και πρέπει να καταστράφηκε. Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί, εξάλλου, και η εύρεση κεραμικής των ελληνιστικών, αλλά και ύστερων κλασικών χρόνων στα θεμέλια της εγκατάστασης (βάθ. 1 μ. κ.ε.), αν και χωρίς να διαπιστωθούν κτιριακά κατάλοιπα αυτής της φάσης. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, αφού καμία έως τώρα ένδειξη αρχαίας εγκατάστασης δεν υπήρχε στην ακτή της Μακύνειας, βόρεια της οποίας βρίσκεται η ελληνιστική ακρόπολη αρχαίας πόλης, που κατά την επικρατέστερη άποψη ταυτίζεται με την αρχαία Μακύνεια.

ΦΩΤΕΙΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ

Στο Μουσείο Θυρρείου μεταφέρθηκαν αρκετές επιτύμβιες στήλες και μερικά μικροαντικείμενα, τα οποία αποκαλύφθηκαν κατά την εκτέλεση γεωργικών ή οικοδομικών εργασιών (κατεδαφίσεις παλαιών οικιών) των κατοίκων του σημερινού χωριού Θυρρείου και παραδόθηκαν από αυτούς. Παρακάτω δίδονται τα στοιχεία αυτών:

1. Αριθ. κατ. Λιθίνων 277. Σωζ. ύψ. 0,515, πλ. 0,535, πάχ. 0,237, ύψ. γραμμ. 0,028 μ. (Εικ. 31).

Παρέδωσε ο Κ. Κομποτιάτης, κάτοικος Θυρρείου Βονίτσης.

Άνω μέρος επιτύμβιας στήλης από ροδόχρου ασβεστόλιθο με συμφυή αετωματική επίστεψη. Στα δύο άκρα και στην κορυφή από ένα ακρωτήριο. Τη βάση του αετώματος περιτρέχει ιωνικό κυμάτιο. Στο μέσον της επιφάνειάς της, δύο κλάδοι καρποφόρου ελιάς δένονται σε ηράκλειον άμμα. Κάτω από τη διακόσμηση, εντός πλαισίου και σε ελαφρώς έγκοιλο ορθογώνιο με επιπεδόγλυφο χαρακτήρα η επιγραφή σε μια σειρά:

Εικ. 31. Μουσείο Θυρρείου (αριθ. κατ. Λιθίνων 277). Το άνω μέρος επιτύμβιας στήλης (παράδοση Κ. Κομποτιάτη).

ΝΙΚΟΣΤΡΑΤΕ ΧΑΙΡΕ

Η στήλη ανήκει στο γνωστό τύπο των στηλών της βορειοδυτικής Ελλάδας, ο οποίος συνδυάζει φυτικά θέματα[45]. Η πίσω επιφάνειά της είναι αδρά δουλεμένη, ενώ οι στενές πλευρές της είναι λειασμένες, όπως η κύρια όψη.

2. Αριθ. κατ. Λιθίνων 275. Ύψ. 0,48, πλ. 0,18-0,22, πάχ. 0,07-0,09 μ.

Παρέδωσε ο Γ. Καλατζής, κάτοικος Θυρρείου.

Ακέραιη ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη από λευκό ασβεστόλιθο, η οποία στο άνω μέρος απολήγει σε γείσο με κυμάτιο. Άνω και κάτω αριστερά υπάρχουν ελαφρές αποκρούσεις. Οι στενές πλευρές της, όπως και η κύρια όψη, είναι λειασμένες, ενώ η πίσω επιφάνεια είναι αδρά δουλεμένη.

Στην κύρια επιφάνεια σώζει δίστιχη εγχάρακτη επιγραφή. Το όνομα του νεκρού είναι δυσδιάκριτο (α΄ στίχος) και στο β΄ στίχο η λέξη:

ΧΑΙΡΕ

3. Αριθ. κατ. Λιθίνων 283. Σωζ. ύψ. 0,05, πλ. 0,15, πάχ. 0,07 μ.

45. P.M. Fraser - T. Rönne, *Boeotian and West Tombstones*, Lund 1957, σ. 125-132, πίν. 24.

Εικ. 32. Μουσείο Θυρρείου (αριθ. κατ. Λιθίνων 274 [α+β]). Δύο συνανήκοντα τμήματα επιτύμβιας στήλης (παράδοση Ξ. Νταλταγιάννη).

Παρέδωσε ο Π. Καπές, κάτοικος Θυρρείου.

Απότμημα ενεπίγραφης στήλης από τη θέση Κομιτσού περιοχής Θυρρείου.

Είναι από λευκό ασβεστόλιθο και σώζει απότμημα επιγραφής (τέσσερα γράμματα).

4. Αριθ. κατ. Λιθίνων 278. Σωζ ύψ. 0,33, πλ. 0,43, πάχ. 0,21, ύψ. γραμμ. 0,02 μ.

Παρέδωσε ο Κ. Κομποτιάτης, κάτοικος Θυρρείου.

Άνω μέρος επιτύμβιας στήλης, η οποία μέσα σε ελαφρώς έγκοιλο ορθογώνιο πλαίσιο με στρογγυλοποιημένες τις άκρες φέρει την εγχάρακτη επιγραφή:

ΗΡΑΚΛΕΙΑ ΧΑΙΡΕ

5. Αριθ. κατ. Λιθίνων 274 (α και β) (Εικ. 32). Μέγ. ύψ. 0,52, πλ.0,42, πάχ. 0,06, ύψ. γραμμ. 0,02 μ.

Παρέδωσε ο Ξ. Νταλταγιάννης, κάτοικος Θυρρείου. Προέρχεται από τη θέση Γιαννέρη της ίδιας Κτηματικής Περιφέρειας. Δύο συνανήκοντα τμήματα επιτύμβιας στήλης από λευκό ασβεστόλιθο. Σε δύο στίχους η επιγραφή:

ΛΕΩΝ ΛΥΣΙΚΡΑΤΕ
ΧΑΙΡΕΤΕ

Λείπει τμήμα κάτω αριστερά και κάτω δεξιά.

6. Αριθ. κατ. Λιθίνων 281. Σωζ. ύψ. 0,355, πλ. 0,24, πάχ. 0,115 μ.

Παρέδωσε ο Κ. Κομποτιάτης, κάτοικος Θυρρείου.

Μεγάλο τμήμα ενεπίγραφης στήλης από ροδόχρου ασβεστόλιθο. Στην κύρια επιφάνειά της υπάρχει δίστιχη δυσδιάκριτη επιγραφή.

Εικ. 33. Μουσείο Θυρρείο (αριθ. κατ. Λιθίνων 279). Επιτύμβια στήλη (παράδοση Κ. Κομποτιάτη).

7. Αριθ. κατ. Λιθίνων 279 (Εικ. 33). Σωζ. ύψ. 0,325, πλ. 0,24, πάχ. 0,175, ύψ. γραμμ. 0,02 μ.

Παρέδωσε ο Κ. Κομποτιάτης, κάτοικος Θυρρείου.

Το άνω αριστερό τμήμα επιτύμβιας στήλης από ροδόχρου ασβεστόλιθο, που απολήγει σε αέτωμα.

Στην κύρια όψη μέσα σε πλαίσιο σε δύο σειρές σώζεται η επιγραφή:

ΚΑΛΙΣΤ[-]
ΧΑΙΡΕ

8. Αριθ. κατ. Λιθίνων 282 (α και β). Σωζ. ύψ. 0,355, πλ. 0,405, πάχ. 0,135, ύψ. γραμμ. 0,02 μ. (Εικ. 34).

Παρέδωσε ο Κ. Κομποτιάτης, κάτοικος Θυρρείου.

Δύο συνανήκοντα τμήματα επιτύμβιας στήλης από ροδόχρου ασβεστόλιθο με την επιγραφή:

ΣΩΣΙΠΠΕ ΧΑΙ[ΡΕ]

9. Αριθ. κατ. Λιθίνων 280. Σωζ. ύψ. 0,27, πλ. 0,175, πάχ. 0,135, ύψ. γραμμ. 0,02 μ. (Εικ. 35).

Παρέδωσε ο Κ. Κομποτιάτης, κάτοικος Θυρρείου.

Τμήμα ενεπίγραφης επιτύμβιας στήλης από λευκό ασβεστόλιθο, αποκεκρουμένη κάτω και στις δύο πλευρές. Στην κύρια όψη φέρει ανάγλυφη ταινία, μμούμενη δέσμη δάδων, κάτω γεισίποδα και την εγχάρακτη επιγραφή:

ΛΕΩΝΟ[Σ]

10. Αριθ. κατ. Πηλίνων 140. Σωζ. μήκ. 0,10, πλ. 0,07, πάχ. 0,015 μ.

Παρέδωσε ο Γ. Λιαροστάθης, κάτοικος Θυρρείου.

Τμήμα ενσφράγιστης κεραμίδας με την επιγραφή:

ΩΙ

Ροδόχρους πηλός.

11. Αριθ. κατ. Μικροαντικειμένων 58. Μήκ. 0,14, πλ. 0,135, πάχ. 0,01 μ.

Παρέδωσε ο Κ.Σ. Σταμάτης, κάτοικος Θυρρείου.

Μολύβδινο σταθμίο με εγχάρακτη επιγραφή:

Εικ. 34. Μουσείο Θυρρείου (αριθ. κατ. Λιθίνων 282 [α+β]). Δύο συνανήκοντα τμήματα επιτύμβιας στήλης (παράδοση Κ. Κομποτιάτη).

Εικ. 35. Μουσείο Θυρρείου (αριθ. κατ. Λιθίνων 280). Τμήμα ενεπίγραφης επιτύμβιας στήλης (παράδοση Κ. Κομποτιάτη).

ΚΛΑΥΔΙΟΥ
ΣΩΤΗΡΙΧΟΥ

12. Αριθ. κατ. Λιθίνων 270. Σωζ. ύψ. 0,24, πλ. 0,32, πάχ. 0,32, ύψ. γραμμ. 0,035 μ. (Εικ. 36).

Παρέδωσε ο Α. Καλατζής, κάτοικος Θυρρείου.

Τμήμα επιτύμβιας στήλης από λευκό ασβεστόλιθο, αποκεκρουμένη πανταχόθεν. Στο άνω μέρος σώζει ίχνη φυτικής διακόσμησης(;). Σε δύο στίχους σώζεται η επιγραφή:

]ΛΟC
ΤωΝ

13. Αριθ. κατ. 267 Λιθίνων. Ύψ. 0,78, πλ. 0,45, πάχ. 0,13 μ.

Παρέδωσε ο Ά. Μπαλάσκας, κάτοικος Θυρρείου.

Ακέραιη ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη από λευκό ασβεστόλιθο, η οποία άνω λήγει σε αετωματική επίστεψη (Εικ. 37). Σώζει την εγχάρακτη επιγραφή:

ΝΙΚΟΜΑΧΕ

14. Αριθ. κατ. Λιθίνων 271. Σωζ. ύψ. 0,27, πλ. 0,25, πάχ. 0,10 μ.

Παρέδωσε ο Α. Καλατζής, κάτοικος Θυρρείου.

Ενεπίγραφη στήλη από λευκό ασβεστόλιθο, της οποίας λείπει τμήμα δεξιά, καθώς και το κάτω δεξιό τμήμα. Φέρει αποκρούσεις άνω και κάτω (Εικ. 38). Σε εννέα σειρές σώζεται η επιγραφή:

ΜΑΙΚΙΝΑΙ ΠΑΡΑ [---]
ΘΥΡΡ [---] ΣΣΩΣ [---]
[-]ΥΚ [----] ΣΛΕΩ[Ν][---]
ΔΙΟΣ [---] ΩΙΤΙΜ[Α][---][Λ]
ΕΩΝΤΟ[Σ]Τ [---] ΒΑΛΛΟ[Ι][---] [Ε]
ΠΟΙΚΟΔΟΜΗΣΑΙ ΕΠΙ [---]
[----] ΓΕΡΟΝΤΩΤΑ [ΜΙΩ]
Μ[-]ΙΣ[-] ΔΑΜΩΝΔ[Α][---]
ΩΣ ΟΙΤΕ [---]

15. Αριθ. κατ. Λιθίνων 273. Ύψ. 0,56, πλ. 0,23-0,25, πάχ. 0,09, ύψ. γραμμ. 0,02 μ.

Παρέδωσε ο Α. Καλατζής, κάτοικος Θυρρείου.

Ακέραιη επιτύμβια στήλη από ροδόχρου ασβεστόλιθο. Σε δύο σειρές η επιγραφή:

Εικ. 36. Μουσείο Θυρρείου (αριθ. κατ. Λιθίνων 270). Τμήμα επιτύμβιας στήλης (παράδοση Α. Καλατζή).

ΔΑΤΑ
ΧΑΙΡΕ

16. Αριθ. κατ. Λιθίνων 272. Σωζ. ύψ. 0,45, πλ. 0,26, πάχ. 0,095 μ. (Εικ. 39).

Παρέδωσε ο Α. Καλατζής.

Δύο συνανήκοντα τμήματα ενεπίγραφης στήλης. Λείπει τμήμα στα δεξιά καθώς και μεγάλο τμήμα άνω δεξιά. Είναι από λευκό ασβεστόλιθο και σε οκτώ σειρές σώζεται η επιγραφή:

ΟΥ ΟΙΛ.....
ΠΟΛΥΚ.....
ΜΟΡ[-]ΥΣΤΑΝ[---].....
[--]Ν[-]ΥΤΕΛΕ[---]ΙΝΑ[-].....
[--]ΑΙΕΙΩΝ[----]ΑΣΠ.....
[-]ΑΤΗΣΑΙΣ[-----]Μ.....
[-]ΜΝ[-----]ΑΝΤ[-].....
ΔΕΞΙΠΠΟΣ [Π]ΟΛΕΜΑ[ΡΧΟΣ]

17. Αριθ. κατ. Πηλίνων 141. Ύψ. 0,04, διάμ. βάσ. 0,04 μ.

Παρέδωσε ο Σ.Γ. Σολδάτος. Βρέθηκε κατά τη διάνοιξη αγωγού Ανακοτρίου-Ακτίου.

Εικ. 37. Μουσείο Θυρρείου (αριθ. κατ. Λιθίνων 267). Ακέραιη ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη (παράδοση Α. Μπαλάσκα).

Ακέραιος μονόμυξος λύχνος με οριζόντια ταινιωτή λαβή, πηλός πορτοκαλόχρους με μαύρο γάνωμα.

18. Αριθ. κατ. 276 Λιθίνων. Παρέδωσε ο Κ. Σταμάτης, θέση Βρωμονέρι, κοντά σε ορατό κτίριο.

Υπόλευκο μάρμαρο. Το κάτω δεξιό πέλμα αγαλματιδίου, συμφυές με τμήμα βάσης (Εικ. 40).

ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΓΑΤΣΗ - ΓΕΩΡΓΙΑ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ - ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΣ

ΤΑΜΕΙΟ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΙΣΤΩΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

Επιστημονική Επιτροπή Έργου «Προστασία, έρευνα και ανάδειξη τριών αρχαίων πόλεων του νομού Αιτωλοακαρνανίας: Πλευρώνα, Οινιάδες, Πάλαιρος»

Οι αρχαιολογικοί χώροι της Πλευρώνας, των Οινιαδών και της Παλαίρου αποτελούν τα καλύτερα σωζόμενα παραδείγματα αρχαίων πόλεων της κλασικής και ελληνιστικής εποχής στην Αιτωλία και την Ακαρνανία. Την εκτέλεση των έργων προστασίας, έρευνας και ανάδειξης των τριών αρχαιολογικών χώρων έχει αναλάβει το ΤΔΠΕΑΕ, υπό την εποπτεία Επιστημονικής Επιτροπής, που συστάθηκε το Φεβρουάριο του 2002. Τα έργα χρηματοδοτούνται από το Γ΄ ΚΠΣ, ενταγμένα στο ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδος 2000-2006.

Εικ. 38. Μουσείο Θυρρείου (αριθ. κατ. Λιθίνων 271). Στήλη που σώζει επιγραφή σε εννέα σειρές (παράδοση Α. Καλατζή).

Εικ. 39. Μουσείο Θυρρείου (αριθ. κατ. Λιθίνων 272). Δύο συνανήκοντα τμήματα ενεπίγραφης στήλης (παράδοση Α. Καλατζή).

Πλευρώνα

Η αρχαία Πλευρώνα βρίσκεται 7 χλμ. βόρεια-βορειοδυτικά της πόλης του Μεσολογγίου στη θέση «Κάστρο της κυρα-Ρήνης». Η πόλη κτίστηκε στα τέλη του 3ου αι. π.Χ. μετά την καταστροφή της παλαιάς Πλευρώνας (θέση Ασφακοβούνι-Γυφτόκαστρο) εκ του «Δημητρίου του επικληθέντος Αιτωλικού» (Στράβων Χ, 451). Τα ισχυρά τείχη της νέας πόλης, χτισμένα κατά το ψευδοϊσόδομο

Εικ. 40. Μουσείο Θυρρείου (αριθ. κατ. Λιθίνων 276). Το κάτω δεξιό πέλμα αγαλματιδίου, συμφυές με τμήμα βάσης (παράδοση Κ. Σταμάτη).

τραπεζιόσχημο σύστημα τοιχοδομίας, συνολ. μήκ. 2.080 μ., με τους 36 πύργους και τις επτά πύλες, προστάτευαν τους κατοίκους από επίδοξους κατακτητές.

Κατά το 2002 πραγματοποιήθηκαν οι παρακάτω εργασίες:

– Αποψίλωση του αρχαιολογικού χώρου εσωτερικά του τείχους και εντός της υπάρχουσας περίφραξης, εμβαδού 150 στρ. περίπου, καθώς και ζώνης πλ. 10 μ. εξωτερικά του δυτικού, του νότιου και του ανατολικού τείχους.

– Απομακρύνθηκαν σπασμένοι μικροί λίθοι από το νοτιοδυτικό τμήμα της πόλης, από την κεντρική πύλη Α έως και το χώρο του θεάτρου, καθώς και από το χώρο της αγοράς.

– Διερευνήθηκε η πορεία δύο οδών που οδηγούν στο εσωτερικό της πόλης και καθαρίστηκαν επίσης θεμέλια κτιριακών συγκροτημάτων, καθώς και δύο δεξαμενές υδροδότησης στο νοτιοδυτικό τμήμα της πόλης.

– Έγινε αποσυμφόρηση της κεντρικής πύλης από το πεσμένο οικοδομικό υλικό, ώστε να γίνει ευκολότερη η πρόσβαση στο εσωτερικό της πόλης. Προβλέπεται η αποκατάσταση του τμήματος αυτού της οχύρωσης.

– Αποκαταστάθηκαν δύο κλίμακες ανόδου στο νοτιοανατολικό σκέλος του τείχους, καθώς και τμήμα της πορείας ανόδου βορειοανατολικά της κεντρικής πύλης Α.

– Ολοκληρώθηκαν οι διαδρομές διακίνησης επισκεπτών από την κεντρική πύλη Α έως την πύλη Ζ, κατά μήκος του νότιου-νοτιοανατολικού σκέλους του τείχους.

Οινιάδες

Ο αρχαιολογικός χώρος των Οινιαδών βρίσκεται στο λόφο του Τρίκαρδου κοντά στην Κατοχή Μεσολογγίου, ήκμασε κατά την κλασική και ελληνιστική εποχή (5ος-2ος αι. π.Χ.) και είναι ένας από τους μεγαλύτερους και πιο σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους της Αιτωλοακαρνανίας.

Οι εργασίες ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου ξεκίνησαν με το Β΄ ΚΠΣ, οπότε έγιναν οι πρώτες βασικές παρεμβάσεις (περίφραξη, διαμόρφωση πρόσβασης, στερεωτικές εργασίες στην οχύρωση και στους νεωσοίκους).

Κατά το 2002 υλοποιήθηκαν οι εξής εργασίες:

– Καθαρισμός-αποψίλωση των σημαντικότερων μνημείων της πόλης, όπως των νεωσοίκων, του θεάτρου, των οικοδομημάτων της αρχαίας αγοράς, του «οικοδομήματος στο λόφο», του «μικρού ναού», των λουτρών, της ακρόπολης και των πύργων της, καθώς και πέντε πυλών. Παράλληλα, διαμορφώθηκαν διάδρομοι διακίνησης επισκεπτών μεταξύ όλων αυτών των μνημείων.

– Ενίσχυση και ελαιοχρωματισμός των μεμονωμένων περιφράξεων που περικλείουν τα σημαντικότερα μνημεία του αρχαιολογικού χώρου (η οχύρωση του λιμανιού μαζί με τους νεωσοίκους και το θέατρο).

– Περιορισμένης έκτασης ανασκαφικές εργασίες (ερευνήθηκαν οκτώ κιβωτιόσχημοι τάφοι του βόρειου νεκροταφείου της πόλης, τα περιγράμματα των οποίων ήταν ορατά και υπήρχε κίνδυνος λαθρανασκαφής).

Πάλαιρος

Ο αρχαιολογικός χώρος της Παλαίρου βρίσκεται στη θέση Κεχροπούλα σε απόσταση 15 χλμ. νοτιοδυτικά της Βόνιτσας. Αποτελεί ένα από τα καλύτερα σωζόμενα παραδείγματα αρχαίων πόλεων της κλασικής-υστεροκλασικής περιόδου στην Ακαρνανία. Από την πόλη διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση μεγάλα τμήματα της οχύρωσης με μνημειώδεις πύλες ορθογώνιες και τοξωτές, πύργους και κλίμακες ανόδου σε αυτούς, καθώς και κατάλοιπα του οικιστικού ιστού της, που είναι δομημένος σύμφωνα με το ιπποδάμειο σύστημα.

Οι εργασίες ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου ξεκίνησαν με το Β΄ ΚΠΣ, οπότε έγιναν οι πρώτες βασικές παρεμβάσεις στο χώρο (προσωρινή περίφραξη, διαμόρφωση πρόσβασης, στέγαση των δεξαμενών).

Κατά το 2002 υλοποιήθηκαν οι εξής εργασίες:

– Αποψιλώθηκε ολόκληρη η εντός της οχύρωσης και του περιφραγμένου χώρου έκταση, καθώς και άλλα τμήμα του χώρου, συνολικής έκτασης 140 στρ.

– Απομακρύνθηκαν διάσπαρτοι λίθοι, που είχαν συσσωρευθεί σε διάφορα σημεία της αγοράς και του άνω διαζώματος της πόλης.

– Αποκαλύφθηκαν τμήματα των αρχαίων οδών ανόδου εξωτερικά της νότιας πύλης και στο εσωτερικό των τειχών από τη νότια πύλη προς το άνω διάζωμα και προς την κατεστραμμένη βορειοδυτική πύλη, συνολ. μήκ. 50 μ.

– Διαμορφώθηκαν διάδρομοι διακίνησης στο εσωτερικό της αρχαίας πόλης, σε συνολικό μήκος 100 μ.

ΛΑΖΑΡΟΣ ΚΟΛΩΝΑΣ

2003

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Συνεχίστηκαν οι εργασίες καταγραφής αρχαιολογικών ευρημάτων στο Μουσείο Θυρρείου από τη συνάδελφο Γ. Αλεξοπούλου, στα Μουσεία Αγρινίου και Θέρμου από τη συνάδελφο Μ. Σταυροπούλου-Γάτση και στην Αρχαιολογική Συλλογή Ναυπάκτου από τη συνάδελφο Φ. Σαράντη.

Συνεχίστηκε η συντήρηση παλαιών και νέων ευρημάτων της περιοχής, την ευθύνη των οποίων είχε η συντηρήτρια Α. Μπέκου, βοήθησαν δε οι επί συμβάσει συντηρητές Α. Κουμπέτσου και Ε. Μαντά.

Πραγματοποιήθηκε αντικατάσταση των παραθύρων του Μουσείου Θέρμου, καθώς και ελαιοχρωματισμοί.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Τις ανασκαφές του νομού Αιτωλοακαρνανίας επόπτευσαν οι αρχαιολόγοι Μ Σταυροπούλου-Γάτση, Γ. Αλεξοπούλου και Φ. Σαράντη, βοήθησαν δε οι έκτακτοι αρχαιολόγοι Σ. Γίγκλα, Μ. Διαμαντή, Ν. Πανουτσόπουλος, Αι. Λεονταρίτη, Ι. Δελημάρης και Π. Στάικου.

Την ευθύνη της σχεδίασης και αποτύπωσης είχαν οι σχεδιαστές Κ. Στασινού, Γ. Καρτσακλή και Η. Θεοχαρόπουλος. Την ευθύνη για κάθε είδους τεχνικό πρόβλημα είχαν οι υπομηχανικοί της Εφορείας Κ. Κατσιδήμας και Γ. Παπούλια.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Μετά από πρόσκληση του δημάρχου Μακρυνείας πραγματοποιήθηκε ομιλία από τη συνάδελφο Μ. Σταυροπούλου-Γάτση με θέμα τις αρχαιότητες του Λιθοβουνίου (αρχαίες Άκραι) του εν λόγω Δήμου.

ΕΥΠΡΕΠΙΣΜΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Έγιναν εργασίες καθαρισμού και αποψίλωσης στους αρχαιολογικούς χώρους Αστακού και Παλαιομάνινας. Πραγματοποιήθηκε η μεταφορά οκτώ ασβεστολιθικών λιθοπλίνθων από την πλατεία του χωριού Μπαμπίνη Ξηρομέρου στον αρχαιολογικό χώρο Μπαμπίνης, από όπου προέρχονταν (αρχαίες Φοιτίες) και μάλιστα στο Κάστρο Αγίου Γεωργίου.

Επίσης, έγιναν εργασίες αντικατάστασης της περίφραξης σε τμήμα αρχαιολογικού χώρου του Θέρμου.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΕΠΑΡΧΙΑ ΤΡΙΧΩΝΙΔΟΣ

Καινούργιο

Οικόπεδο Ν. Λέκκα

Βρίσκεται στη θέση Πετρωτά-Βεϊνόβρυση, 150 μ. περίπου δυτικά της αρχαίας κρήνης, που σώζεται σε απαλλοτριωμένο από το ΥΠΠΟ ακίνητο (πρώην ιδιοκτησίας Π. Σοροβού). Κατά τη διάρκεια εκσκαφής για τη θεμελίωση οικοδομής αποκαλύφθηκε τμήμα οικιακής-αγροτικής εγκατάστασης (Εικ. 41), που καταλαμβάνει τη ρίζα ενός χαμηλού λόφου. Ο βορειότερος τοίχος του συγκροτήματος, ο ΤΧ1 (βλ. Εικ. 43, αριθ. 1), λειτουργούσε και ως αναλημματικός. Αποκαλύφθηκε σε μήκος 17,30 μ., ενώ προς Α. εκτείνεται και εκτός των ορίων του σκάμματος. Ήταν κατασκευασμένος από αργούς και ημέργους ασβεστόλιθους, σωζόταν σε μικρό ύψος, ενώ σε ένα σημείο του το πλάτος ήταν 3,50 μ. Ανήκει στους κλασικούς-ελληνιστικούς χρόνους. Σε αυτή την αρχική φάση ανήκουν και τμήματα χώρων 1, 2, 3 και 4, που εκτείνονται στα νότια, οριζόμενοι από επτά τοίχους, κατασκευασμένους από πλακοειδείς και αργούς λίθους και λίγα τμήματα κεραμιδιών. Στο χώρο 2 βρέθηκαν επάλληλα στρώματα από κροκάλες και πυκνό στρώμα κεραμιδιών. Σε τμήμα του χώρου 3, σε ψηλότερο επίπεδο, βρέθηκε μικρό τμήμα δαπέδου από πήλινες πλάκες με χιαστί αυλακώσεις και μικρός κυκλικός κεραμικός κλίβανος, διαμ. 0.80 μ., χτισμένος από κομμάτια κεραμιδιών και οπτοπλίνθων (Εικ. 42), που ανήκει στους υστερορρωμαϊκούς χρόνους. Στο νότιο τμήμα του συγκροτήματος σε δοκιμαστική τομή εντοπίστηκε κτιστή δεξαμενή (Δ στο σχέδιο), διαστ. 6,30×4,50 μ., μεταβυζαντινών χρόνων. Τα αρχαία διατηρήθηκαν σε κατάχωση.

Οικόπεδο Β. Θεοδωρόπουλου

Βρίσκεται 200 μ. περίπου από τον κόμβο Καινούργιου-Αβόρανης-Παναιτωλίου, στην έξοδο προς Αβόρανη. Το βορειοανατολικό όριο του οικοπέδου ορίζεται από το μικρό χείμαρρο Πίνα. Κατά τη διάρκεια εκσκαφής για βόθρο αποκαλύφθηκε εν μέρει κατεστραμμένος κιβωτιόσχημος τάφος από πήλινες πλάκες. Είχε διασωθεί σε μήκος 1,03 μ., το πλάτος του ήταν 0,65 μ. και είχε προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Περισυνελέγησαν ασημένιο νόμισμα, τμήμα ερυθρόμορφης ληκύθου της λεγόμενης ομάδας του Αγρινίου[46], ενώ από τα μπάζα μελαμβαφές πώμα φιάλης, βάση

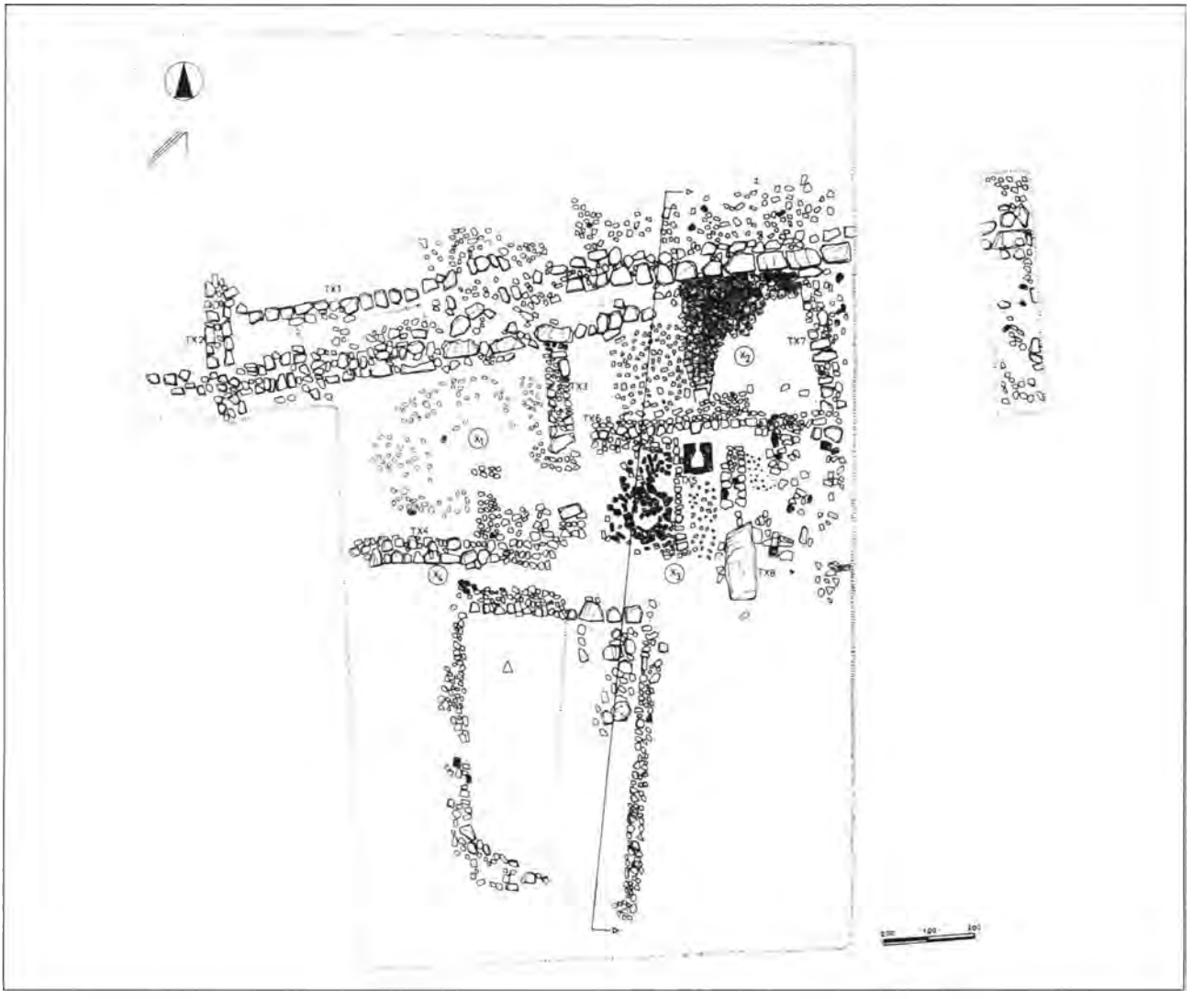
46. Πρβλ. J. McFee, The Agrinion Group, *BSA* 74 (1979), σ. 159-162.

Εικ. 41. Καινούργιο Τριχωνίδος. Οικόπεδο Ν. Λέκκα. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 42. Καινούργιο Τριχωνίδος. Οικόπεδο Ν. Λέκκα. Ο κλίβανος.

Εικ. 43. Καινούργιο Τριχωνίδος. Οικόπεδο Ν. Λέκκα. Κάτοψη της ανασκαφής.

ληκυθίου, δύο σιδερένια καρφιά και μερικά μελαμβαφή όστρακα. Ένας κεραμοσκεπής τάφος ήταν ορατός στην παρειά του σκάμματος χωρίς ευρήματα, ενώ ένας ακόμη τουλάχιστον καταστράφηκε από την εκσκαφή.

ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΓΑΤΣΗ

ΕΠΑΡΧΙΑ ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΣ

Ναύπακτος

Πλατεία Φαρμάκη, οδός Αθηνών 1 (οικόπεδο Φράγκου - Πανταζή)[47]

Ερευνήθηκε τμήμα του ανατολικού νεκροταφείου της αρχαίας πόλης, στο οποίο περιλαμβάνονταν και μεταγενέστερες ταφές. Το οικόπεδο βρίσκεται στη νότια απόληξη του υψώματος της Βαρναρράχης, με αποτέλεσμα η κλίση των στρωμάτων να είναι ιδιαίτερα έντονη προς Ν. και οι ταφές, αρκετά πυγκές, να βρίσκονται σε διάφορα επίπεδα. Ερευνήθηκαν συνολικά δέκα τάφοι και υπολείμματα άλλων. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε υπό δύσκολες συνθήκες, τόσο λόγω των άσχημων καιρικών συνθηκών και των υπόγειων νερών που ανέβλυζαν, όσο και γιατί έγινε με ταχείς ρυθμούς και με σταδιακή υποθεμελίωση εντός λιθόκτιστου διατηρητέου κτίσματος.

Στους ελληνιστικούς χρόνους ανήκαν οι τάφοι Ι, ΙΙ, IV, V και VIII (βάθ. -0,60 έως -1,60 μ.) καθώς και υπολείμματα δύο τουλάχιστον άλλων, στο ανατολικό όριο του οικοπέδου. Ανάμεσα σε αυτούς και κατάλοιπο μικρού κιβωτιόσχημου τάφου, ο οποίος περιέκλειε πήλινο πιθάρι, που είχε μετατραπεί σε σύγχρονο φρεάτιο. Δύο ταφικοί περίβολοι από αδρές πέτρες χαλαρά χτισμένες ανήκαν στο ελληνιστικό νεκροταφείο. Ο ένας από αυτούς, διαστ. 5,45×1,95 μ., περιέκλειε τους τάφους Ι και ΙΙ, οι οποίοι βρέθηκαν ασύληοι και χρονολογούνται στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ.[48].

Ο τάφος Ι (Εικ. 44) ανήκε στον τύπο του κτιστού κιβωτιόσχημου με λιθοπλίνθους και ήταν ιδιαίτερα επιμελημένος. Στο εσωτερικό του αποκαλύφθηκαν μία κατά χώραν και μία παραμερισμένη ταφή και βρέθηκε μεγάλος αριθμός κτερισμάτων: 11 πήλινα αγγεία, ασημένιο νόμισμα, εντελώς φθαρμένο, χρυσό δακτυλίδι με παράσταση Νίκης, χάλκινη στλεγγίδα, καθώς και ένα σύνολο χάλκινων σκευών συμποσίου. Τα σκεύη αυτά ήταν μία αρύταινα με κεφαλή χήνας ή κύκνου, ένας καλυκόσχημος κάνθαρος καθώς και ένας σταμνοειδής κάδος με επίθετες μορφές, το δεύτερο δείγμα του είδους που ανακαλύπτεται στη Ναύπακτο (Εικ. 45).

Ο τάφος ΙΙ ήταν κτιστός κιβωτιόσχημος, κατασκευασμένος με αδρά δουλεμένους λίθους. Στο εσωτερικό του σώζονταν ελάχιστα λείψανα μιας ταφής, καθώς και τα κτερίσματά της: έξι πήλινα αγγεία, δύο ασημένια νομίσματα και τέσσερις πήλινες χάντρες με χρυσή επικάλυψη.

Ο χώρος ξαναχρησιμοποιήθηκε στην υστερορρωμαϊκή-παλαιοχριστιανική φάση, στην οποία ανήκει και ένας τοίχος μήκ. 6,60 μ. τουλάχιστον και ύψ. 1,50 μ., ο οποίος αποκαλύφθηκε στο νότιο όρο του οικοπέδου, κάτω από το θεμέλιο του διατηρητέου κτίσματος. Οι τάφοι αυτής της φάσης (ΙΙΙ, VI, VII, IX, X) ήταν λακκοειδείς, κεραμοσκεπείς και κιβωτιόσχημοι κτιστοί με οπτοπλίνθους. Χαρακτηριστικό είναι ότι βρίσκονταν μέσα σε μελανό στρώμα, το οποίο είχε δημιουργηθεί από διαμόρφωση του χώρου. Περιείχε πάρα πολύ μεγάλη ποσότητα κεραμικής από κτερίσματα κατεστραμμένων τάφων της ελληνιστικής κυρίως εποχής, ενώ ανάμεσα στα όστρακα βρέθηκαν και θραύσματα αγγείου των πρωτογεωμετρικών χρόνων, γεγονός που υποδηλώνει τη μεγάλη διάρκεια χρήσης του νεκροταφείου.

Συμβολή των οδών Θέρμου και Αθανασοπούλου (οικόπεδο 2ου Δημοτικού Σχολείου Ναυπάκτου)

Κατά την εκσκαφή για την κατασκευή νέας σχολικής πτέρυγας στο 2ο Δημοτικό Σχολείο Ναυπάκτου αποκαλύφθηκαν αρχαία κατάλοιπα σε βάθος ήδη +0,50 μ. από το επίπεδο του δρόμου, αφού πρόκειται για οικόπεδο που βρίσκεται στους νότιους πρόποδες του λόφου του Δασυλλίου. Η ανασκαφή περιορίστηκε στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου, όπου επρόκειτο να κατασκευαστεί η σχολική πτέρυγα.

Στη σωστική ανασκαφή που ακολούθησε αποκαλύφθηκαν δύο αψιδωτά κτίσματα της ύστερης γεωμετρικής περιόδου, σε βάθος -0,20/1,07 μ. Το κτίριο 1 είχε μέγιστη σωζόμενη διάμετρο 4,30 μ. (Εικ. 46) και ήταν κατασκευασμένο με μεγάλες αμμόπετρες, κάθετα τοποθετημένες. Το δάπεδό του αποτελούσε ο φυσικός βράχος, ο οποίος είχε διαμορφωθεί κατάλληλα. Περιμετρικά του τοίχου του αποκαλύφθηκαν πέντε ορύγματα, βάθ. 0,40-0,50 και διαμ. 0,40 μ., τα οποία πιθανότατα αποτελούσαν υποδοχείς ξύλινων στύλων.

Το κτίριο 2 είχε δύο ομόκεντρες σειρές τοιχωμάτων, που απείχαν 0,70-1,25 μ. περίπου μεταξύ τους και ήταν παρόμοιας κατασκευής με του κτιρίου 1. Είχε μέγιστη σωζόμενη διάμετρο 9 μ. περίπου.

47. Στην ανασκαφή βοήθησαν οι έκτακτοι αρχαιολόγοι Β. Κατσιπάνου και Π. Στάικου.

48. Φ. Σαράντη, Ταφικά σύνολα ελληνιστικής κεραμικής από το οικόπεδο Φράγκου - Πανταζή στη Ναύπακτο, *Πρακτικά Ζ΄ Επιστημονικής Συνάντησης για την Ελληνιστική Κεραμική, Αίγιο, 4-9 Απριλίου 2005*, Αθήνα 2011, σ. 159-168.

Εικ. 44. Ναύπακτος, πλατεία Φαρμάκη. Οικόπεδο Φράγκου - Πανταζή. Το εσωτερικό του τάφου Ι.

Εικ. 45. Ναύπακτος, πλατεία Φαρμάκη. Οικόπεδο Φράγκου - Πανταζή. Ο χάλκινος κάδος ΣΝ 287 του τάφου Ι.

Τα κτίρια σώζονταν σε ύψος 0,30-0,52 μ. Λόγω της αποσπασματικής διατήρησης και της παντελούς, εκτός της κεραμικής, απουσίας ευρημάτων, δεν μπορούν να ερμηνευθούν με βεβαιότητα.

Πάνω στη δυτική πλευρά του κτιρίου 2 βρέθηκε πεσμένος τοίχος από μεγάλους αδρούς ογκόλιθους σε ημικυκλική περίπου διάταξη, ο οποίος φαίνεται ότι αρχικά ήταν χτισμένος ψηλότερα, σε φυσικό αναβαθμό του βράχου, όπου και θα χρησίμευε ως όριο ή ανάλημμα. Ο τοίχος αυτός, συνολ. σωζ. μήκ. 6,50 μ. περίπου, συνδεόταν με λιθοσωρούς από μικρές πέτρες, οι οποίοι βρέθηκαν στα ανατολικά του. Το κτίσμα αυτό δεν μπορεί να χρονολογηθεί με βεβαιότητα, η καταστροφή του όμως φαίνεται ότι έγινε μετά τους ελληνιστικούς χρόνους, αφού οι λίθοι του είχαν καλύψει και καταστρέψει δύο κεραμοσκεπείς ελληνιστικούς τάφους, που είχαν τοποθετηθεί μεταξύ των τοίχων του κτιρίου 2. Ένας ακόμη κατεστραμμένος και έντονα αναμοχλευμένος διθάλαμος κιβωτιόσχημος ελληνιστικός τάφος βρέθηκε σε ψηλότερο επίπεδο και επιβεβαιώνει τη γενικότερη χρήση του χώρου αυτού, στο βορειοδυτικό τμήμα της πόλης, ως ελληνιστικού νεκροταφείου. Από τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους και εξής ο χώρος χρησιμοποιήθηκε και πάλι ως νεκροταφείο, όπως δείχνουν χριστιανικές, εντελώς επιφανειακές ταφές, που είχαν διαταράξει τα αρχαιότερα λείψανα.

Λαγκαδούλα (οικόπεδο Χ. Δημόπουλου)

Τα αρχαία κτιριακά κατάλοιπα αποκαλύφθηκαν σε βάθος -1,56/-1,70 μ. από το επίπεδο του δρόμου. Το οικόπεδο βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο της πόλης, σε απόσταση 10-15 μ. από το ρέμα της Λαγκαδούλας, με αποτέλεσμα οι αποθέσεις που συνδέονταν με τα λείψανα να είναι κατά μεγάλο μέρος χαλικώδεις. Σώζονταν κατάλοιπα δύο τοίχων με κατεύθυνση Β.-Ν., παράλληλη δηλαδή προς την πορεία του ρέματος. Γύρω από τους τοίχους αποκαλύφθηκαν ακανόνιστοι λιθοσωροί, που πιθανότατα προήλθαν από την καταστροφή τους.

Εικ. 46. Ναύπακτος. Συμβολή των οδών Θέρμου και Αθανασοπούλου. Οικόπεδο 2ου Δημοτικού Σχολείου Ναυπάκτου. Άποψη του ανατολικού τμήματος της ανασκαφής, με τα αψιδωτά κτίσματα.

Ο τοίχος 1, από αδούλευτες αμμολιθικές πέτρες (πλ. 0,42 μ.) διατηρούσε μόλις μία στρώση λίθων. Ο πυρήνας του αποτελούνταν από ψιλό λιθολόγημα, ενώ τη δυτική πλευρά του όριζαν μεγάλοι αδρά ορθογωνισμένοι λίθοι.

Ο τοίχος 2 (Εικ. 47), αν και έντονα κατεστραμμένος,

είχε ένα ευδιάκριτο πλάτος 1,90 μ. περίπου και μέγιστο μήκος 10,15 μ. Οι εξωτερικές παρειές του αποτελούνταν από μονή σειρά μεγάλων αδρών ογκόλιθων, ενώ εσωτερικά υπήρχε πυκνό γέμισμα από αργούς λίθους. Κατά τόπους ο τοίχος είχε καταστραφεί, πιθανώς από τη δραστηριότητα του ρέματος. Δυτικά του τοίχου και σε βάθος -0,52 μ. περίπου από την ανώτερη σωζόμενη επιφάνειά του, εντοπίστηκε ένα επίπεδο χρήσης, που έφερε διάσπαρτα ίχνη καύσης και συνδεόταν με αυτόν. Απέδωσε σημαντική ποσότητα κεραμικής, γραπτής και αβαφούς, η οποία ανήκει στη γεωμετρική εποχή.

Σημαντική ποσότητα κεραμικής προήλθε από το εσωτερικό του τοίχου. Συγκεντρώθηκε κατά την αφαίρεσή του για τη συνέχιση των οικοδομικών εργασιών. Περιείχε μεγάλο αριθμό οστράκων και πίθων. Το υλικό αυτό που χρησιμοποιήθηκε στον τοίχο, πιθανώς προήλθε από την καταστροφή κάποιας αμέσως προηγούμενης φάσης.

Οδός Νυμφών (οικόπεδο Ξύκη)

Κατά την εκσκαφή για κατασκευή οικοδομής αποκαλύφθηκε και αποτυπώθηκε φωτογραφικά και σχεδιαστικά στο σύνολό του το ρωμαϊκό καμαροσκεπές ταφικό μνημείο το οποίο έχει ανασκαφεί παλαιότερα από την Υπηρεσία μας και έχει διατηρηθεί ορατό στον ακάλυπτο της όμορης οικοδομής[49]. Συγκεκριμένα, έγιναν συμπληρωματικές αποκαλύψεις στην είσοδο του μνημείου, η οποία ήταν από Ν. και είχε αχρηστευθεί, πιθανότατα κατά τους χριστιανικούς χρόνους. Ερευνήθηκε με τομή ο χώρος νότια της εισόδου, χωρίς να διαπιστωθούν στοιχεία ταφικής οδού, όπως αναμενόταν.

Περιθώρι (οικόπεδο Β. Σταυρόπουλου)[50]

Τα κατάλοιπα που αποκαλύφθηκαν στο οικόπεδο αυτό, σε μικρή απόσταση βορειοδυτικά της εκκλησίας του χωριού, αποτελούν τα πρώτα γνωστά αρχαία κατάλοιπα εντός του οικισμού του Περιθωρίου και χρονολογούνται κυρίως στη μεσοελλαδική περίοδο. Τα στοιχεία εντοπίζονταν στη βορειοδυτική γωνία του οικοπέδου και εμφανίζονταν από βάθος -1,50 μ. Αποκαλύφθηκε στρώμα λίθων, μικρού και μεσαίου μεγέθους, το οποίο βρισκόταν μέσα σε γκριζοκάστανη επίχωση. Το στρώμα αυτό είχε καλύψει τα κατάλοιπα τριών τοίχων, οι οποίοι δεν συνδέονταν μεταξύ τους. Ο καλύτερα διατηρημένος από αυτούς όριζε

Εικ. 47. Ναύπακτος, Λαγκαδούλα. Οικόπεδο Χ. Δημοπούλου. Ο τοίχος 2 από Α.

το στρώμα από Ν. με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ. (Εικ. 48). Είχε πλάτος 0,50 και μέγιστο σωζόμενο μήκος 4,50 μ. Ήταν κατασκευασμένος από αργούς λίθους και κροκάλες και σωζόταν σε ύψος ενός μόνο δόμου. Νότια του τοίχου και κατά μήκος αυτού διαπιστώθηκε στρώμα από ψιλό χαλίκι και μέσα σε αυτό μία μικρή ταφική θήκη, διαστ. 0,40×0,50 μ., με τοιχώματα από πλάκες αμμόλιθου, η οποία περιείχε υπολείμματα βρεφικής ταφής με το κρανίο στα νοτιοδυτικά. Η εγκατάσταση είχε γίνει πάνω σε ποταμίσια ερυθρωπή επίχωση χωρίς αρχαιότερα λείψανα.

ΦΩΤΕΙΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ

Αρχαία Καλυδώνα Αιτωλίας[51]

Συνεχίστηκε για τρίτη χρονιά η συστηματική ανασκαφή στην αρχαία Καλυδώνα με συνεργασία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και του Ινστιτούτου της Δανίας στην Αθήνα. Τη διεύθυνση είχε ο Λ. Κολώνας, γενικός διευθυντής Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, με συνεργάτη τον αρχαιολόγο Ι. Μόσχο. Επικεφαλής της ξένης αποστολής ήταν ο S. Dietz, εκπρόσωπος του Ινστιτούτου της Δανίας στην Αθήνα.

Ανασκαφική έρευνα πραγματοποιήθηκε στα ακόλουθα σημεία:

1. Ακρόπολη

Στο κεντρικό τμήμα της ακρόπολης συνεχίστηκε η διερεύνηση στρωμάτων με θεμελιώσεις κτιρίων, που χρονολογούνται από τους αρχαϊκούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους. Από την ανασκαφή σημαντική ήταν η ανεύρεση μικκύλων αγγείων και θραυσμάτων από μετόπες, σί-

49. *ΑΔ* 49 (1994): Χρονικά, σ. 244-245 (οικόπεδο Ι. Δούρου-Αναγνωστόπουλου ΟΕ).

50. Στην ανασκαφή του οικοπέδου βοήθησε η αρχαιολόγος Ευ. Πουλημένου.

51. Στην ανασκαφή της Καλυδώνας, καθώς και στην επιφανειακή έρευνα στην περιοχή της αρχαίας Παλαίρου συμμετείχαν και οι έμπειροι αρχιτεχνίτες της Εφορείας Σπ. Πήττας και Α. Ζαρκαδούλας.

Εικ. 48. Περιθώρι Ναυπάκτου. Οικόπεδο Β. Σταυρόπουλου. Ο τοίχος 1 με την ταφική θήκη από ΝΔ.

μες και ακροκέραμα, τα οποία σχετίζονται πιθανότατα με κάποιο ιερό του 5ου αι. π.Χ.

2. «Βουλευτήριο» ή «θέατρο»

Συνεχίστηκε η ανασκαφή στο λεγόμενο «Βουλευτήριο», στη νότια κλιτύ του λόφου του ιερού της Αρτέμιδος Λαφρίας. Από τη φετινή έρευνα προέκυψαν σαφέστερα στοιχεία για την ταύτιση του οικοδομήματος με θέατρο. Αποκαλύφθηκε ο χώρος της ορχήστρας, ο οποίος ακολουθεί το ορθογώνιο περίγραμμα του κοίλου, με διαστάσεις 16×14 μ. Στα δυτικά της αποκαλύφθηκε τμήμα του σκηνικού οικοδομήματος, το οποίο έφερε προσκήνιο με κιονοστοιχία. Αποκαλύφθηκε επίσης μέρος του στυλοβάτη, στον οποίο διατηρήθηκαν τα ίχνη από τις θέσεις έξι κιόνων. Στις επιχώσεις βρέθηκαν τεμάχια δύο ιωνικών κιονοκράνων.

3. Ιερό της πόλης

Στην περιοχή εσωτερικά της δυτικής πύλης του τείχους ερευνήθηκε τμήμα κτιριακού συγκροτήματος, το οποίο βρίσκεται κατά μήκος της κεντρικής οδού, που διασχίζει το συγκεκριμένο τμήμα της αρχαίας πόλης. Στη βόρεια πλευρά του λίθινη κλίμακα συνέδεε το κτίριο με εγκάρσια πάροδο(;) του κεντρικού δρόμου. Στην ίδια πλευρά και εκατέρωθεν της κλίμακας, βρέθηκε σειρά τετράπλευρων δωματίων με ανωδομή από ωμές πλίνθους, ενώ στα νότια εντοπίστηκε στυλοβάτης, που πιθανότατα υποδηλώνει την παρουσία περίστυλης τετράπλευρης κατασκευής στο κεντρικό τμήμα του συγκροτήματος. Σε ένα από τα δωμάτια βρέθηκαν κεφαλή γυναικείας Θεότητας (ύψ. 0,35 μ.) και λιοντάρι από πεντελικό μάρμαρο, ενεπίγραφη ερμαϊκή στήλη, ένα ηλιακό ρολόι, λυχνάρια και νομίσματα. Ενσφράγιστες κεραμίδες κορινθιακού τύπου δείχνουν ότι η στέγη κατασκευάστηκε στο τοπικό εργαστήριο, επικεφαλής του οποίου ήταν ο *ΒΑΡΓΑΘΙΣ*.

Γενικές τοπογραφικές παρατηρήσεις και ένταξη των αρχιτεκτονικών καταλοίπων στο τοπογραφικό διάγραμμα της περιοχής συνεχίστηκαν από ειδικευμένη ομάδα υπό την επίβλεψη του Χ. Μαρινόπουλου. Τα κινητά ευρήματα της ανασκαφής συντηρήθηκαν από τον Λ. Παυλάτο, σχεδιάστηκαν και φωτογραφήθηκαν σχεδόν στο σύνολό τους.

ΛΑΖΑΡΟΣ ΚΟΛΩΝΑΣ - ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΣ - SØREN DIETZ

ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

Περιοχή αρχαίας Παλαίρου

Η επιφανειακή έρευνα στη χερσόνησο της Πλαγιάς συνεχίστηκε το έτος 2003 υπό τη διεύθυνση του Λ. Κολώνα, γενικού διευθυντή Αρχαιοτήτων, σε συνεργασία με τη ΣΤ΄ ΕΠΚΑ Πατρών (Ι. Μόσχος) και την 8η ΕΒΑ Ιωαννίνων (Φ. Κεφαλλωνίτου και Σ. Χαραλάμπους). Εκ μέρους του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου συμμετείχαν ως επικεφαλής ομάδας επιστημονικού προσωπικού ο αρχιτέκτων-αρχαιολόγος E.L. Schwandner (Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο του Βερολίνου), ο καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας P. Funke (Σπουδαστήριο Αρχαίας Ιστορίας του Πανεπιστημίου Münster) και η καθηγήτρια Αρχαιολογίας F. Lang (Σπουδαστήριο Κλασικής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Humboldt). Επικεφαλής της γεωλογικής έρευνας ήταν οι καθηγητές του Πανεπιστημίου του Marburg, Bruckner και A.Voett.

Η έρευνα του 2003 επικεντρώθηκε στον οικισμό γύρω από τον Άγιο Νικόλαο και στην κεντρική περιοχή της χερσονήσου Πλαγιά, ιδιαίτερα νότια και βόρεια του ψηλότερου βουνού της χερσονήσου, που ονομάζεται Στέρνα, και στην περιοχή που εξαπλώνεται νότια και νοτιοδυτικά μέχρι τη θάλασσα.

Τα αποτελέσματα των φετινών ερευνών συνοψίζονται στα εξής:

1. Μεγάλος αριθμός λίθινων εργαλείων συγκεντρώθηκε από όλες τις περιοχές της έρευνας, ιδιαίτερα δε στην

κοιλάδα βόρεια της Στέρνας υπήρχε μεγάλη συγκέντρωσή τους.

2. Στην ίδια περιοχή εντοπίστηκαν πολλά κτίρια των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων, αλλά και της ρωμαϊκής εποχής, ενώ πιθανότατα υπήρχε εκεί και ένα οργανωμένο νεκροταφείο.

3. Στα δυτικά της οχύρωσης της Στέρνας εντοπίστηκαν άγνωστες θέσεις των προκλασικών και κλασικών κυρίως χρόνων. Χαρακτηριστικό είναι ένα ανάλημμα, πάχ. 3 μ., που συγκρατεί ευρύ πλάτωμα. Στην πλαγιά του πλατώματος βρέθηκε κεραμική άριστης ποιότητας και μερικά πήλινα ειδώλια κλασικών χρόνων.

4. Στη χερσόνησο Χοιρονήσι εντοπίστηκε μικρή οικιστική εγκατάσταση των κλασικών-ελληνιστικών χρόνων. Μεγάλος αριθμός αμφορέων βρέθηκαν επιφανειακά στο χώρο.

5. Νότια του Χοιρονησίου, στη θέση γνωστή ως Μακελάρι, εντοπίστηκε κλασικός πύργος, ο οποίος διατηρούνταν στο επίπεδο της θεμελίωσης.

6. Στην ευρύτερη περιοχή του Αγίου Νικολάου εντοπίστηκαν αρκετές θέσεις των ρωμαϊκών κυρίως χρόνων, αλλά και θεμέλια αγροικιών από τους κλασικούς χρόνους έως την εποχή της τουρκοκρατίας.

ΛΑΖΑΡΟΣ ΚΟΛΩΝΑΣ - ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΣ - FRANZISKA LANG - PETER FUNKE - E.L. SCHWANDNER

ΕΡΓΑ Γ΄ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΣΤΗΡΙΞΗΣ

Θέρμος

Στο πλαίσιο του έργου «Ανάδειξη-ανάπλαση του Ιερού του Απόλλωνος στον Θέρμο νομού Αιτωλοακαρνανίας», το οποίο είναι ενταγμένο στα έργα του Γ΄ ΚΠΣ, πραγματοποιήθηκαν οι ακόλουθες εργασίες[52]:

α) Στερέωση-αποκατάσταση της εξέδρας αριθ. VIII της ελληνιστικής αγοράς.

β) Συντήρηση και στερέωση των τοίχων των κτιρίων του προϊστορικού οικισμού.

γ) Στερέωση και συντήρηση των τοίχων του Μεγάρου Β, μεταξύ των οποίων κατασκευάστηκαν ξερολιθιές.

δ) Κατασκευάστηκε διάδρομος διακίνησης των επισκεπτών κατά μήκος του βόρειου σκέλους του τείχους.

ε) Πραγματοποιήθηκε τοπογραφική αποτύπωση όλων των ορατών μνημείων του χώρου.

στ) Βελτίωση και επισκευή των υπαρχόντων κτιρίων (Εφορείο, αποθηκευτικοί χώροι).

ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΓΑΤΣΗ

Μακύνεια

Συνεχίστηκαν οι εργασίες καθαρισμού του αρχαιολογικού χώρου Μακύνειας στο πλαίσιο του έργου «Ανάδειξη-ανάπλαση των αρχαιολογικών χώρων Μακύνειας και Χαλκίδας», το οποίο είναι ενταγμένο στο Γ΄ ΚΠΣ.

ΦΩΤΕΙΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ

Επιστημονική Επιτροπή Έργου: «Προστασία, Έρευνα και Ανάδειξη τριών αρχαίων πόλεων του νομού Αιτωλοακαρνανίας: Πλευρώνα, Οινιάδες, Πάλαιρος»

Κατά το 2003 συνεχίστηκαν οι εργασίες ανάδειξης και ανάπλασης των αρχαιολογικών χώρων της Πλευρώνας, των Οινιαδών και της Παλαίρου.

Τα έργα χρηματοδοτούνται από το Γ΄ ΚΠΣ, ενταγμένα στο ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδος 2000-2006.

Κατά το 2003 υλοποιήθηκαν οι παρακάτω εργασίες:

Πλευρώνα

Εργασίες πεδίου

– Καθαρισμός-αποψίλωση και απομάκρυνση σπασμένων μικρών λίθων σε ολόκληρη την περιφραγμένη έκταση του αρχαιολογικού χώρου.

– Αποτύπωση σε κάτοψη του δυτικού σκέλους της οχύρωσης από την πύλη Α έως το θέατρο, του τμήματος του νότιου σκέλους με τους πύργους και του συνόλου των κτιριακών καταλοίπων του, που έχουν αποκαλυφθεί από τους καθαρισμούς.

Τεχνικά έργα

– Διάστρωση των διαδρομών διακίνησης επισκεπτών από την κεντρική πύλη Α έως την πύλη Ζ, κατά μήκος του νότιου-νοτιοανατολικού σκέλους του τείχους και από τη δεξαμενή προς τον πύργο 5 στο δυτικό τμήμα του τείχους, συνολ. μήκ. 1.100 μ.

– Χάραξη της διαδρομής από την πύλη Β έως την πύλη Α κατά μήκος του δυτικού σκέλους του τείχους και διά μέσου των παρόδων του θεάτρου, συνολ. μήκ. 400 μ.

– Διαμόρφωση του πλατώματος του χώρου στάθμευσης και των κτιρίων υποδοχής και οριστική μελέτη κατασκευής τους, σύμφωνα με την εγκεκριμένη από το ΚΑΣ προμελέτη.

– Υδροδότηση και ηλεκτροδότηση του χώρου.

52. Εργάστηκαν ως ωρομίσθιοι ο αρχαιολόγος Ν. Πανουτσόπουλος και οι συντηρήτριες Α. Καραμπέτσου και Ε. Μαντά (υπό την επίβλεψη της Διεύθυνσης Συντήρησης).

Οινιάδες

Εργασίες πεδίου

– Καθαρισμός-αποψίλωση των σημαντικότερων μνημείων της πόλης (των νεωσοίκων, του θεάτρου, των οικοδομημάτων της αρχαίας αγοράς κ.ά.) και τμημάτων της οχύρωσης (πύλες, πύργοι) σε συνολική έκταση 200 στρ.

– Διαμόρφωση διαδρόμων διακίνησης επισκεπτών μεταξύ των μνημείων.

– Συμπληρωματική έρευνα για την καλύτερη τεκμηρίωση των αρχαιοτήτων κατά τη φάση ανάδειξής τους (θέατρο, λουτρά).

Τεχνικά έργα

– Εγκατάσταση εργοταξιακού οικίσκου.

– Ενίσχυση και ελαιοχρωματισμός των μεμονωμένων περιφράξεων που περικλείουν τα σημαντικότερα μνημεία του αρχαιολογικού χώρου (οχύρωση του λιμανιού μαζί με τους νεωσοίκους και το θέατρο).

Πάλαιρος

Εργασίες πεδίου

– Αποκαλύφθηκαν οι αρχαίες οδοί ανόδου εξωτερικά της νότιας πύλης και στο εσωτερικό των τειχών από τη νότια πύλη προς το άνω διάζωμα και προς την κατεστραμμένη βορειοδυτική πύλη, συνολ. μήκ. 98 μ.

– Διαμορφώθηκαν διάδρομοι διακίνησης στο εσωτερικό της αρχαίας πόλης, σε συνολικό μήκος 220 μ.

Τεχνικά έργα

– Εγκαταστάθηκε εργοταξιακός οικίσκος.

– Έγινε περίφραξη με αγκαθωτό σύρμα γύρω από την ακρόπολη, καθώς και βόρεια και νότια του χώρου στάθμευσης σε συνολικό μήκος 500 μ.

ΛΑΖΑΡΟΣ ΚΟΛΩΝΑΣ

ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Άγιος Θωμάς, Αρχαία Αλίκυρνα

Παράνομες εργασίες διαμόρφωσης για τη δενδροφύτευση αγροτεμαχίου ιδιοκτησίας Δ. Θεοφιλάτου, 200 μ. περίπου ανατολικά της ακρόπολης, έφεραν στο φως ίχνη άγνωστης αρχαίας εγκατάστασης, πιθανότατα αγροτικής, η οποία υπέστη σημαντικές φθορές από τις παραπάνω εργασίες.

ΦΩΤΕΙΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ

2004

Από 1-2-2004 ο νομός Αιτωλοακαρνανίας αποτέλεσε μαζί με τη Λευκάδα τη νεοσυσταθείσα ΛΣΤ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.

Οι σχετικές εκθέσεις θα δοθούν από την αρμόδια ΛΣΤ΄ Εφορεία Αρχαιοτήτων.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

THE DANISH INSTITUTE AT ATHENS

AETOLIA (AKARNANIA)

Kalydon

2001

In 2001 the first campaign on the ancient site of Kalydon was conducted, a joint research project between the Archaeological Society at Athens, the Danish Institute at Athens and the VI Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities with Dr. L. Kolonas and Dr. S. Dietz as responsible project leaders. They report:

The research programme includes surveys and excavations in order to describe and study the urban character of the city of Kalydon and especially the early development of the city structures. Today the city lies *ca*. 5 to 6 km. inland from the sea, very close to the river Evinos, on the foothills of the southern spurs of the Arakyntos Mountain massif. A geological survey is planned to determine the position of the ancient shore line and hopefully the certain position of Kalydon's harbour (harbours ?). The extra urban sanctuary of Artemis Laphria was excavated in the 1920's and 1930's by a Greek/Danish team with K. Rhomaios, Fr. Poulsen and E. Dyggve as participants.

Work conducted in the city of Kalydon in 2001 included measuring the city wall itself and a part of the visible architectural remains inside the wall in combination with traditional surveys and a geomagnetic prospection. In addition, architectural remains excavated by previous excavators were cleaned and the conditions of preservation were checked.

On the North Acropolis the city wall is relatively well preserved. The Upper Acropolis was cleaned on the surface and architectural remains exposed. Excavations are planned for the coming year. The slope below the North Acropolis seemed to have been densely inhabited. The geomagnetic survey and traces on the surface indicated the presence of domestic architecture on the South Acropolis.

In the area inside the West gate of the town – the gate leading to the extra urban sanctuary – an unusual concentration of sherds and tiles was registered. The geomagnetic survey indicated that a narrow road ran along the inside of the wall in antiquity joining a system of roads between rather substantial buildings. Finds on the surface indicated that iron and pottery was worked in the area inside the West gate. Between the west wall and the Heroon of Leonteion, the existence of two large kilns (*di. ca.* 5 m.) was indicated. Further documentation is needed in this area.

The Heroon itself was cleaned and it was confirmed, that this important monument proved to be in almost the same state of preservation as found by the previous excavators. On the Sanctuary of Artemis Laphria – which has been covered with scrub and earth since the 1930's – a cautious cleaning was initiated.

In connection with the construction of the new National Road in the 1960's a substantial monument, situated on the south-east slope of the Artemis Laphria hill, was uncovered. Smaller parts of the monument were excavated by E. Mastrokostas who considered it to be a Bouleuterion. During the Greek/Danish campaign in 2001 a more general excavation and careful studies of the construction were initiated. The monument consists of square blocks of sandstone creating rows of seats joining in the middle at right angles. The seats are placed in a natural cleft in the soft sandstone rock. Further up, the seats create a rounded curve and the uppermost seats join at obtuse angles. A narrow trench was placed along the lowest rows. About 16 m. to the East a new row of stones came up at a right angle, indicating that a square area was situated as a termination of the monument. No dating evidence was found during the excavations in 2001. Tiles were not found and the monument was thus hardly covered by a roof. The position outside the city wall furthermore makes it very unlikely that we are dealing with a bouleuterion. Further work is planned for the coming season.

SØREN DIETZ

2002

Field Work

From mid June to the end of July, the Danish Institute at Athens in collaboration with the Archaeological Society at Athens carried out its second campaign in Ancient Kalydon.

Topographical measurements of architectural remains continued from 2001. It is the aim to include on a plan the total amount of remains visible on the surface from both inside the walls of fortification and from outside. The surveyors in addition worked out more detailed plans of the areas excavated. Survey teams collecting cultural remains inside the walls continued work initiated in 2001 as did the geomagnetic studies of the ancient town.

During the campaign 2002, geomagnetic surveys were carried out in the entire area, approximately 4 ha., inside the West gate. During the old excavations in the 1920's and 1930's the so-called sacred road was suggested to connect this gate with the Artemis Laphria sanctuary. The survey indicated a pattern of streets and buildings in the triangular area. One road passed along the fortification wall connecting the West gate with the North-west gate, further streets passed from the area around the West gate towards the Acropolis. One street went from a small gate in the fortification wall. Minor streets went in right angles from the main streets and parallel with the walls dividing the ground rising strongly towards the Acropolis on the northern mound of the ancient city, in horizontal terraces. Foundations for substantial buildings were placed along the roads, cisterns and fire places were indicated abundantly in this part of the ancient town. Both types of surveys indicated that industrial activities had taken place in the area.

In contrast to the street plan in the lower part of the town, where roads were oriented according to the sloping terrain, the geomagnetic surveys suggested the existence of an orthogonal street system in the central part of the city, where the habitation was probably situated. Finally, the surveys indicated, that substantial foundations crossing in right angles could be expected to be found slightly below the surface. Some of these foundations are seen on the surface. Excavations on the uppermost Acropolis terrace resulted in a better understanding of the stratigraphical situation.

During the campaign 2002 a system of 10 by 10 m. squares covering an area of around 400 to 500 sq.m. were opened. On the very top of the mound, more than 160 m. above sea level, a Roman villa, probably around 400 sq.m., were founded on top of Hellenistic walls. Mosaics were found in some of the rooms and spolia from earlier buildings on the Acropolis were reused as door steps. Further south of the Hellenistic constructions the excavations went down in Archaic and Classical strata with foundation walls, terracottas, a few bronze figurines and painted roof tiles. The lower walls diverged slightly in orientation from the upper walls. Towards the boarders of the plateau, three pithoi were found inside a well preserved Archaic wall. As could be expected, a comparison with the results of the geomagnetic surveys showed good accordance, especially when comparing with the uppermost levels.

2003

The third field campaign in Ancient Kalydon, Aitolia was carried out in 2003 between June 17 and July 25. The work organized as a collaboration between the VI Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities (represented by Dr. L. Kolonas, General Director) and the Danish Institute at Athens (represented by Dr. S. Dietz). I. Moschos and S. Dietz were responsible field directors.

Excavations were conducted in the following areas:

1) In the southern part of the central Acropolis excavation of walls from succeeding occupations during the Archaic, Classical, Hellenistic and Roman periods were continued from 2002. The excavation of the Archaic/Classical levels reached bedrock. A few painted architectural members were found and a considerable amount of miniature vessels still points to cult activities in the area. In the northern part of the Acropolis two trenches (4.5×4.5 m.) were opened in order to get an impression of the cultural activities in the area, close to the northern city wall. In the deeper horizons, below levels of Roman date, well built foundations for mud brick constructions, indicated as red clay structures, were uncovered. Material from floor levels indicate, that the constructions must derive from the 5th c. BC.

2) On the south slope of the mound where the sanctuary for Artemis Laphria was positioned, excavations of the so-called "Bouleuterion" was continued from previous years. A larger part of the orchestra has now been cleared showing the orchestra to be a rectangular square measuring approx. 16×14 m. A parodos on the western part was further excavated this year and so was the constructions first traced during the campaign of 2002. During the campaign 2003 it was unambiguously shown that this construction belonged to a stage with a proscenion in front. The position of six columns were clearly indicated on a plinth, in one instance the stucco covering of one of these columns was found in situ. Two fragmentarily preserved capitals in Ionian order were found in the fillings and further two well preserved capitals from the proscenion building, were identified in the Museum of Agrinion. Finds in the area around the stage, clearly indicate that the final phase belongs to the Hellenistic period while the dating of earlier phases in the construction is still not documented. It has thus been shown, beyond any doubt, that the building at least in its final phase was a teatre.

3) In the area inside the West gate of the town where the Holy road from the sanctuary of Artemis Laphria ends, excavations were initiated in order to detect the position of the Kalydonian Mint. The building selected is the biggest one in the area placed along the central street in this part of the town. The town plan is preliminarily known from the geomagnetic surveys conducted during the two campaigns in 2001 and 2002. At the northern long side a stone built staircase connected the building with the by-street north of the house. Parallel to the northern wall a row of square pillars with superstructure of mud bricks were found and a plinth with the position of columns seems to indicate that a square structure had existed in the central part of the building. These preliminary considerations need more documentation.

In addition, a room placed in the corner between the main street and the northern by-street was excavated. Among other interesting finds from this room should be mentioned a Goddess (H. 35 cm.) with a "crown" of towers placed close to a seated lion (H. 55 cm.), both performed in Pentelic marble. Furthermore a preserved Herme and two large size terracotta sculptures, a sundial and lots of lamps and coins. Stamped corinthian tiles showed that the roof came from the work shop of BARGATHIS. The room had benches along the walls and the herme was probably placed on a basis in front of the entrance towards south.

4) In the area inside the West gate one further trench "in search of the Mint" was opened. A kiln was clearly shown, on the geomagnetic maps, to have existed northeast of the house mentioned. It showed up to be a very well preserved pottery/tile kiln with several interesting decorated architectural tiles in the fill.

5) Finally, a trench was opened in the central part of the town around an apsidal structure. The geomagnetic measurings showed the existence of an orthogonal grit plan in this part of the city and this was confirmed by the excavations, which have not yet been completed to a necessary degree.

General topographical measurements and placing of architectural remains on the map were continued by a team under supervision of Ch. Marinopoulos. Geomagnetic surveys were carried out by Dr. T. Smekalova and assistent, geological measurements by Dr. K. Strand Petersen.

LAZAROS KOLONAS - SØREN DIETZ

2004

In June and July 2004, the Danish Institute, in collaboration with the XXXVI Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities, carried out fourth campaign in ancient Kalydon. Excavations were carried out in the Lower part of the ancient town inside the West gate and various restorations work was completed on the Acropolis. In addition, the geomagnetic surveys were continued inside the fortification wall in order to get a more detailed picture of the city plan.

In the Lower Town, work continued in the large building inside the West gate where a stone built staircase, parts of a column base and a cult room where several marble objects, tiles

and pottery were found during the campaign 2003 (AR for 2003-2004) along the northern ashlar wall. In 2004 field work in the large building concentrated in the area between the cult room in the north-western corner and the staircase (Fig. 1). In the room east of the cult room measuring slightly less than 5×6 m. a square base in grey limestone for a bronze statue was placed in the centre of the room and straight in front of the doorway between the two rooms. In the doorway itself was placed a well elaborated threshold likewise produced in grey limestone. An inscription on the base informs us that the statue had been sacrificed to the town and the Gods by a certain Sosikles and that it was made by Alexarchos from Sicyon. Plaster, sometimes painted, was preserved at the walls, and parts of a painted sima and well preserved antefixes were found on top of the floor made of broken stones in concrete.

The plinth for the columns in the central part of the building was further excavated and it was confirmed (if not finally) that we are dealing with a part of a central peristyle. A deep well cut in the bedrock was found in the north-western corner of the room. It has been excavated until archaic levels of the 6th c. BC. Studies of the pottery remains during the study season in October 2004 indicated the use of many *thymiateria* and lamps in the cult room and stated that activities in the building itself had taken place from the 3rd c. BC to the mid 1st c. AD.

Further up in the Lower Town, on the west side of the main road leading from the West gate towards the Acropolis the Hellenistic tile and pottery kiln, the excavation of which started in 2003, was finally uncovered (Fig. 2). It showed up to be unusually well preserved and many details in the construction and the use of the kiln have been collected for further study.

Geomagnetic surveys continued from the previous years, especially in the eastern part of the town around the East gate. Preliminary results seem to indicate that the ancient agora had been situated near the East gate and that this gate had actually been the main entrance to the town and not the West gate as proposed by earlier excavators.

Study seasons were carried out in June/July and in October 2004.

Material from the joint excavations in Chalkis, Aitolia (The Danish Institute at Athens and the XXXVI Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities) 1995 to 2001 is continuously studied. The first volume of the publications concerning the Prehistoric periods is planned to appear during the summer, early autumn 2005.

SØREN DIETZ - IOANNIS MOSCHOS

Fig. 1. Kalydon. Lower Town. The large building.

Kato Vasiliki (Chalkis)

2001

The VI Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities and the Danish Institute at Athens conducted the seventh and last excavation campaign on the hill of Agia Triada near the village of Kato Vasiliki and the presumed site of Aetolian Chalkis mentioned by Homer and Thucydides.

The site is situated on the coast with a small alluvial, very fertile valley, separating it from the characteristic mountain profile of the Trikorfo, and the Arakynthos mountains in the far horizon, where the valley borders the Evinos river.

The research project at Chalkis aimed towards an understanding of the monuments and the function of the small coastal settlement, situated inside and outside the impressive Byzantine fortifications, which constitute the eye-catching remains of a later period. Several long trenches have documented the existence of systems of concentric terrace walls, and surface cleaning has revealed a longer trajectory of the classical wall, probably built as a fortification wall and situated outside the more substantial and much better preserved Byzantine enceinte. Parts of the older wall were exposed for study in the trenches on the north-eastern side of the hill. The broad terrace below the walls of the Classical period turned out to be densely occupied. Most impressive were the remains of a Hellenistic strip-building system, of which a large part was excavated, and an Archaic habitation quarter, unfortunately only partly uncovered.

Fig. 2. Kalydon. Pottery Kiln.

The campaign of 2001 concentrated exclusively on the sector to the west of the hill on the alluvial plain, near the shoreline of the ancient bay. Excavations in this sector began in 1997, and slightly more than a hundred sq.m. were excavated to bedrock. A substantial wall originally established in the seventy century, running in an almost exactly north-southerly direction, divided the area into two sections. To the west were found three architectural levels of Archaic buildings covering the time span from the seventh to the end of the sixth century. In a lower level the foundations for a huge Mycenaean building – probably LH IIIC in date – was found and, finally, a considerable layer of remains dating to the transitional phase from MH to LH was found immediately on top of the bedrock. Two Hellenistic cist tombs were excavated to the east of the Archaic wall in 2000.

Publication of the Chalkis project is ongoing. S. Houby-Nielsen, J. Eiring and I. Moschos have finished the third preliminary report to be published in the forthcoming volume of the *Proceedings of the Danish Institute at Athens*, and Dr. Eiring has finished his manuscript dealing with the large Hellenistic tomb: this, the first volume of the final publications, will appear within the next year.

The excavations in Kato Vasiliki was a joint project between the VI Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities and the Danish Institute at Athens. The Danish participation in all seven campaigns was sponsored by Consul-General Gösta Enbom's Foundation.

MICHALIS PETROPOULOS - SØREN DIETZ

2004

Η νεοσύστατη ΛΣΤ΄ ΕΠΚΑ με αρμοδιότητα τους νομούς Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας και έδρα το Μεσολόγγι άρχισε να λειτουργεί στις 2-2-2004. Πρώτο μέλημά μας υπήρξε η εξασφάλιση χώρου για τη στέγασή της, η εξ αρχής οργάνωσή της και η κατά το δυνατόν εύρυθμη λειτουργία της. Τους πρώτους μήνες τα γραφεία της Εφορείας στεγάστηκαν προσωρινά σε χώρο του Τρικούπειου Πολιτιστικού Κέντρου Μεσολογγίου, τον οποίο ευγενώς μας παραχώρησε ο Δήμος Μεσολογγίου, ενώ τον Οκτώβριο του ίδιου έτους μεταστεγάστηκαν σε λυόμενους οικίσκους ιδιοκτησίας ΥΠΠΟ, τους οποίους εγκαταστήσαμε σε υπαίθριο χώρο ιδιοκτησίας του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων.

Εκτός από την υπογράφουσα και το προσωπικό ελάχιστων ειδικοτήτων, κυρίως φυλακτικό και εργατοτεχνικό που ήδη υπηρετούσε στους δύο νομούς, η Υπηρεσία μας δεν στελεχώθηκε με μόνιμους υπαλλήλους τον πρώτο χρόνο της λειτουργίας της. Η συνάδελφος Φ. Σαράντη, έχοντας την ευθύνη της επαρχίας Ναυπακτίας και τμήματος της επαρχίας Μεσολογγίου, προσέφερε τις υπηρεσίες της τόσο στη ΛΣΤ΄ όσο και στη ΣΤ΄ ΕΠΚΑ, στην οποία ανήκε οργανικά.

Το λογιστήριο ανέλαβε πρόθυμα η Β. Φραγκάκη, μόνιμη υπάλληλος του ΥΠΠΟ, βοηθούμενη από την Ε. Αργυρού, ενώ τα θέματα διοικητικής φύσεως και γραμματειακής υποστήριξης (πρωτόκολλο, διεκπεραίωση αλληλογραφίας, αρχείο κτλ.) οι φύλακες αρχαιοτήτων Π. Μάνθου, Δ. Δημητρόπουλος, Ε. Σαρρή και ο μόνιμος υπάλληλος του Μουσείου Αγρινίου Ι. Ζαφείρης. Στις σχεδιάστριες Κ. Στασινού και Γ. Καρτσακλή οφείλονται τα σχέδια των σωστικών ανασκαφών, πλην αυτών της Ναυπάκτου που οφείλονται στον Η. Θεοχαρόπουλο. Ως ωρομίσθιοι αρχαιολόγοι εργάστηκαν οι Π. Στάικου, Κ. Λεονταρίτη, Ευ. Μπούκα, Β. Γκιζά, Ει. Σπανογιάννη και Σ. Γούργαρη ενώ βοήθησε και η ωρομίσθια αρχαιολόγος του ΤΔΠΕΑΕ Β. Τσαντήλα.

Η νεοσύστατη Υπηρεσία, παράλληλα με την εξ αρχής οργάνωση όλων των επιμέρους δομών της (οργάνωση διοικητικού, φωτογραφικού, σχεδιαστικού αρχείου, βιβλιοθήκης, εργαστηρίων, αποθηκών κτλ.), είχε να αντιμετωπίσει ένα ευρύτατο φάσμα θεμάτων που αφορούσαν κατά κύριο λόγο στην προστασία των πολυάριθμων μνημείων και χώρων των περιοχών αρμοδιότητάς της (προτάσεις για κηρύξεις, θεσμοθετήσεις ζωνών, απαλλοτριώσεις κ.ά.), στη διενέργεια σωστικών ανασκαφών και στον ευπρεπισμό των αρχαιολογικών χώρων. Οι εργασίες μας επικεντρώθηκαν κατά κύριο λόγο στους δύο τελευταίους τομείς.

ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΓΑΤΣΗ

ΝΟΜΟΣ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ[1]

ΕΠΑΡΧΙΑ ΞΗΡΟΜΕΡΟΥ

Αστακός

Θέση Λούτσενα (οικόπεδο Ι. Μαλανδρινού)

Το οικόπεδο βρίσκεται βόρεια της επαρχιακής οδού Αστακού-Μύτικα στη θέση Λούτσενα, σε μια περιοχή που χαρακτηρίζεται από εναλλασσόμενες βραχώδεις πλαγιές. Μέσα στο ακίνητο δημιουργούνται δύο φυσικά πλατώματα με σχετικά μεγάλη υψομετρική διαφορά μεταξύ τους. Το επικλινές έδαφος που τα διαχωρίζει είναι έντονα βραχώδες, ενώ τμήματα φυσικών βράχων (ενδεχομένως κατά τόπους και λειασμένων) λειτουργούν και ως αναλημματικός τοίχος. Στο βόρειο όριο του ανώτερου (βόρειου) πλατώματος εντοπίστηκε η παρουσία άγνωστου έως σήμερα αρχαίου «τείχους» ή αναλήμματος, ορατού σε μήκος 25 μ. περίπου και μέγ. σωζ. ύψ. 2 μ. περίπου. Είναι κατασκευασμένο από ακατέργαστους ή μερικώς ειργασμένους ασβεστόλιθους σε οριζόντιες σειρές, που συμπληρώνονται από μικρότερους αργούς λίθους. Το πλάτος του δεν είναι δυνατόν να διαπιστωθεί ούτε και η εσωτερική του παρειά (εάν υπάρχει), καθώς καλύπτεται από μεταγενέστερη (σύγχρονη) κατασκευή, που ουσιαστικά βρίσκεται εντός της παρακείμενης ιδιοκτησίας. Διερευνητικές τομές στο πλάτωμα αυτό και κο-

1. Τις ανασκαφικές εργασίες στο οικόπεδο Γ. Ταράτσα στο Καινούριο επέβλεψε η Π. Στάικου, στο οικόπεδο Α. Μπαρδάκη στον Άγιο Ιωάννη Ρηγανά Αγρινίου η Α. Μακραδήμα, στο οικόπεδο Κολοβού-Καζανά στον Άγιο Γεώργιο Μεσολογγίου η Σ. Γούργαρη, ενώ τις υπόλοιπες, πλην αυτών της επαρχίας Ναυπακτίας, η Κ. Λεονταρίτη.

ντά στο «τείχος» δεν απέδωσαν στοιχεία αρχαίων. Διαπιστώθηκε μόνον η παρουσία βράχου όπου εδράζεται, ενώ δεν προέκυψαν στοιχεία για τη χρονολόγησή του.

Στο κατώτερο πλάτωμα ερευνήθηκε μια έκταση 35×15 μ. Στη μεγαλύτερη επιφάνειά της, μετά την αφαίρεση της φυτικής γης, αποκαλύφθηκε ο φυσικός βράχος και μεγάλα ή μικρά κομμάτια του, που προφανώς έχουν κυλήσει από ψηλότερα. Ανάμεσά τους διακρίθηκαν με δυσκολία ορισμένες κοιλότητες ακανόνιστου σχήματος. Σε μια περίπτωση η κοιλότητα οριζόταν από μικρά κομμάτια βράχων εν είδει «τοίχου», ενώ περιείχε μεγάλες ποσότητες κεραμικής, μάζες πηλού, κεραμίδια, όστρεα και πυρήνες πυριτόλιθων. Σε άλλα σημεία διακρίθηκαν «συγκεντρώσεις» από καστανόμαυρες επιχώσεις με την παρουσία λιγοστής κεραμικής και μεγάλων ποσοτήτων από πορφύρες. Η κεραμική ανήκει κατά κανόνα στους μεσοελλαδικούς χρόνους, ελάχιστα όστρακα δε είναι μυκηναϊκά.

ΕΠΑΡΧΙΑ ΤΡΙΧΩΝΙΔΟΣ

Αγρίνιο

Ε.Ο. Αντιρρίου - Ιωαννίνων (οικόπεδο Χ. Πολίτη)

Πρόκειται για εκτεταμένο οικόπεδο που βρίσκεται επί της Ε.Ο. Αντιρρίου-Ιωαννίνων, έναντι του Αγίου Δημητρίου, στη διασταύρωση προς Δοκίμι. Η ανασκαφή περιορίστηκε στο χώρο ανέγερσης νέου κτιριακού συγκροτήματος, όπου αποκαλύφθηκαν αποσπασματικά σωζόμενα λείψανα εργαστηριακής εγκατάστασης υστερορωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων. Αποτελεί συνέχεια της εγκατάστασης που είχε αποκαλυφθεί το έτος 2002 στα δύο παρακείμενα οικόπεδα Στραβοδήμου και ιδιοκτησίας ΟΣΕ[2]. Άξια μνείας είναι δεξαμενή (Εικ. 1) διαστ. 2×2 μ., με κτιστά τοιχώματα πάχ. 0,45 μ. (υπολήνιο;). Καλυπτόταν με πυκνό στρώμα κεραμιδιών, ενώ το δάπεδό της από πήλινες πλάκες είχε ισχυρό υπόστρωμα από κροκάλες και μικρές πέτρες επενδεδυμένες με επίχρισμα. Στην ανατολική γωνία έφερε βύθισμα καθαρισμού, στο οποίο είχε ενσωματωθεί πήλινο αγγείο. Μεγάλη ποσότητα κεραμιδιών περιείχε επίμηκες όρυγμα (διαστ. 17,50×2×0,50 μ.), ενώ βρέθηκαν και δύο λιθοσωροί (διαστ. 5,50×3,70 μ. και 4,50×4,80 μ.). Ο μεν πρώτος περιείχε μεγάλη ποσότητα κεραμικής χριστιανικών χρόνων και δύο «πυρρές» διαμ. 1 μ., ενώ ο δεύτερος επάλληλα στρώματα στάχτης πάχ. 1 μ. Ερευνήθηκαν ακόμη

Εικ. 1. Αγρίνιο, Ε.Ο. Αντιρρίου-Ιωαννίνων. Οικόπεδο Χ. Πολίτη. Δεξαμενή.

έξι κεραμοσκεπείς χριστιανικοί τάφοι με προσανατολισμό Α.-Δ. Ήταν εν μέρει κατεστραμμένοι και οι περισσότεροι ακτέριστοι.

Θέση Λειβαδάκια (οικόπεδο Δ. Κατσακιώρη)

Το ακίνητο βρίσκεται εντός του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου του Αγρινίου[3], νοτιοδυτικά της Ε.Ο. Αντιρρίου-Ιωαννίνων. Σε βάθος 0,50 μ. από την επιφάνεια του εδάφους αποκαλύφθηκε εκτεταμένο, αλλά αραιό στρώμα καταστροφής από μικρά κομμάτια κεραμιδιών, μέγ. διαστ. 16×13 μ., καθώς και πέντε τοίχοι που σώζονταν σε επίπεδο θεμελίωσης, από μικρούς και μεσαίους αργούς αμμόλιθους. Οι τρεις από αυτούς συνδέονταν οργανικά μεταξύ τους ορίζοντας δύο χώρους, αποσπασματικά σωζόμενους.

Τα ευρήματα που συγκεντρώθηκαν είναι κυρίως κεραμίδια, μεγάλες ποσότητες από κομμάτια πιθαριών, τέσσερις αγνύθες και λιγοστή κεραμική, ανάμεσά της και αρκετά μελαμβαφή όστρακα.

Άγιος Κωνσταντίνος

Οδός Τζ. Κένεντυ (οικόπεδο Β. Παπαζαχαρία)

Κατά την εκσκαφή για ανέγερση οικοδομής, στο δυτικό τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκε κατεστραμμένος τοίχος από κροκάλες μήκ. 2,85 και μέγ. πλ. 1,30 μ. Επίσης, σε βάθος από 0,32 έως 1,33 μ. από την επιφάνεια του εδάφους, εντοπίστηκαν τρεις κυκλικές «κατασκευές» διαμ. από 0,90 έως 1,40 μ., με έντονα ίχνη καύσης, προφανώς

2. Βλ. παραπάνω έκθεση ΣΤ΄ ΕΠΚΑ για τα συγκεκριμένα οικόπεδα, σ. 81.

3. Ι. Μηλιάδης, *ΠΑΕ* 1928, σ. 96-100.

εργαστηριακού χαρακτήρα, που περιείχαν όστρακα υστερορρωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων, υαλόμαζες και αμμόλιθους, καθώς και τρεις ακανόνιστες συγκεντρώσεις λίθων, με ανάλογα ευρήματα

Οδός Δαβάκη (οικόπεδο Κ. Γρηγορόπουλου)

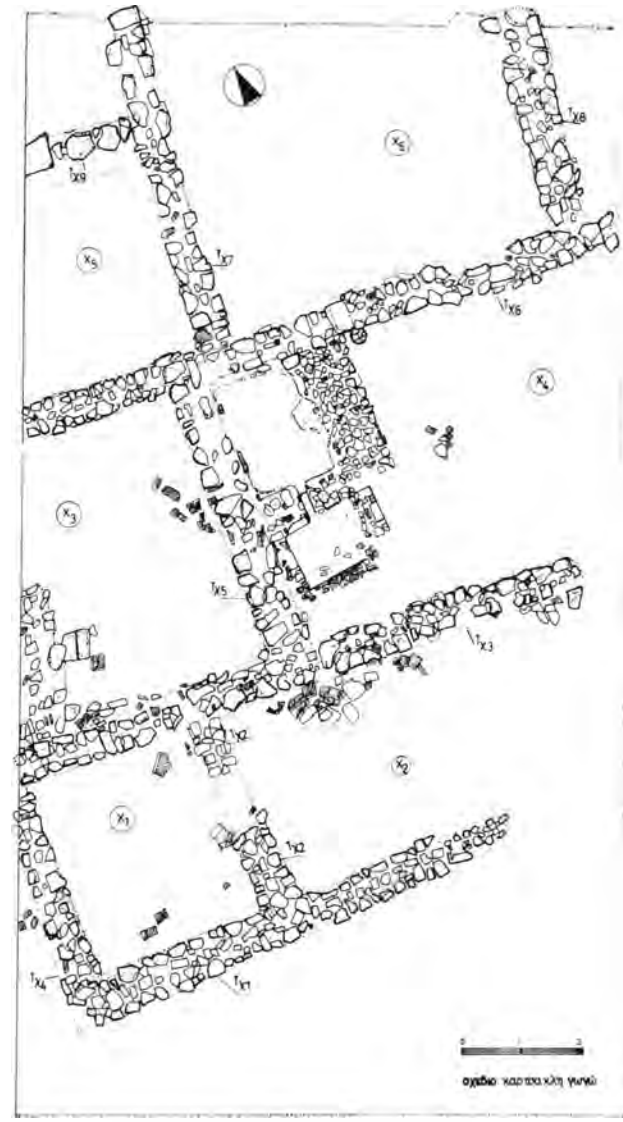
Κατά την εκσκαφή για ανέγερση οικοδομής, σε βάθος 0,30 μ. από την επιφάνεια του εδάφους αποκαλύφθηκαν δύο κυκλικές «κατασκευές» διαμ. 1,10 μ., με έντονα ίχνη καύσης, οι οποίες περιείχαν μικρούς αμμόλιθους.

Άγιος Ιωάννης Ρηγανάς

Οικόπεδο Α. Μπαρδάκη

Με αφορμή την εκσκαφή για οικοδόμηση του ακινήτου αποκαλύφθηκαν στοιχεία άγνωστης έως σήμερα προϊστορικής εγκατάστασης. Η εγκατάσταση αυτή φαίνεται ότι εκτείνεται σε ένα χαμηλό λόφο που βρίσκεται δεξιά του ρέματος της Ερμίτσας, 3 χλμ. νότια της πόλης του Αγρινίου και κοντά στη λίμνη Λυσιμαχία. Δυστυχώς, είχε προηγηθεί εκτεταμένη εκσκαφή που είχε προκαλέσει διατάραξη των αρχαιολογικών καταλοίπων. Πραγματοποιήθηκαν 20 διερευνητικές τομές στο μεγαλύτερο μέρος του ακινήτου, οι οποίες έδειξαν ότι τα κατάλοιπα περιορίζονταν στο δυτικό μισό, και μάλιστα περί το κέντρο του. Πρόκειται για λίγες συστάδες από συγκεντρώσεις αργών αμμόλιθων και ποταμίσιων λίθων σε κυκλοτερή ή ωοειδή διάταξη και σε μία στρώση, οι οποίες περιείχαν μεγάλες ποσότητες κεραμικής και αρκετά οστά. Κατά τόπους εντοπίστηκαν και έντονα ίχνη καύσης ανακατεμένα με οστά. Τα αρχαία κατάλοιπα στο δυτικό όριο του ακινήτου ήταν εντελώς επιφανειακά, τα υπόλοιπα βρέθηκαν σε λίγο χαμηλότερο επίπεδο (περίπου 0,50 μ. βαθύτερα). Η υψομετρική αυτή διαφορά μεταξύ τους ίσως να οφείλεται στη φυσική κλίση που παρουσιάζει το έδαφος. Στις γύρω ιδιοκτησίες δεν εντοπίστηκαν ορατά στοιχεία του οικισμού, που κατά τη γνώμη μας θα πρέπει να υπήρχαν, πλην όμως έχουν εξαφανιστεί λόγω της εντατικής καλλιέργειας του εδάφους.

Η πρώτη εξέταση του υλικού δείχνει ότι η κεραμική ανήκει στη μεσοελλαδική περίοδο, χωρίς να αποκλείεται όμως και η παρουσία λίγης μυκηναϊκής κεραμικής. Πρόκειται κατά κύριο λόγο για χονδροειδή κεραμική από ερυθρωπό ντόπιο, όχι καλά ψημένο πηλό. Χαρακτηριστική είναι η παρουσία πιθαριών, μεγάλων ανοικτών σκευών με δύο οριζόντιες λαβές και τμήματος μικρού ηθμού.

Εικ. 2. Καινούριο. Οικόπεδο Γ. Ταράτσα. Κάτοψη της ανασκαφής.

Καινούριο

Οικόπεδο Γ. Ταράτσα

Βρίσκεται 300 μ. βόρεια της επαρχιακής οδού που οδηγεί προς τον Θέρμο. Σε χώρο εκσκαφής διαστ. 10×17,80 μ. και σε βάθος -1 μ. από τη σημερινή επιφάνεια του εδάφους αποκαλύφθηκε τμήμα εργαστηριακής εγκατάστασης υστερορρωμαϊκών χρόνων (Εικ. 2-4).

Πρόκειται για ευρύτερο συγκρότημα, το οποίο εκτείνεται και εκτός των ορίων της ανασκαφής προς ΒΑ. και Δ. Ερευνήθηκαν επτά ορθογώνιοι χώροι (Εικ. 2), οριζόμενοι από τοίχους πλ. 0,50 μ. χτισμένους με σχεδόν ακατέργαστους ή ελαφρώς ειργασμένους λίθους και ποταμί-

Εικ. 3. Καινούριο. Οικόπεδο Γ. Ταράτσα. Γενική άποψη ανασκαφής.

Εικ. 4. Καινούριο. Οικόπεδο Γ. Ταράτσα. Ληνός με υπολήνιο.

σιες κροκάλες. Στους περισσότερους βρέθηκαν στρώματα καταστροφής των κεραμίδων στέγης του κτιρίου. Στη βόρεια γωνία του χώρου 4 και σε επαφή με τους τοίχους Τχ5 και Τχ6 βρέθηκε ληνός και υπολήνιο (Εικ. 4). Οι Τχ5 και Τχ6 συγχρόνως αποτελούσαν τα τοιχώματα του ληνού. Το δάπεδό του ήταν επιχρισμένο με υδραυλικό κονίαμα και είχε υπόστρωμα από κροκάλες και πλακοειδείς λίθους. Το υπολήνιο, εσωτ. διαστ. 1,10×0,90 μ. και ύψ. 0,90 μ., είχε κτιστά τοιχώματα επενδεδυμένα με παχύ υδραυλικό κονίαμα. Στο κέντρο του πυθμένα υπήρχε αβαθής κοιλότητα, διαμ. 0,50 μ. Στο χώρο της ανασκαφής βρέθηκαν και δύο χριστιανικοί κεραμοσκεπείς ακτέριστοι τάφοι. Περισυνελέγησαν τμήμα μεγάλου πιθαριού από το χώρο 5, ο οποίος πρέπει να ήταν αποθηκευτικός, καθώς επίσης πολλά όστρακα αβαφούς ως επί το πλείστον κεραμικής. Διακρίνονται μεγάλα ανοικτά αγγεία, όστρακο λύχνου με επιγραφή στον πυθμένα και δυο όστρακα αγγείων με ανάγλυφες εικονιστικές παραστάσεις.

Άνω Βλοχός

Οικόπεδο Δ. Λάμαρη και ΣΙΑ ΟΕ

Ο σημερινός οικισμός του Άνω Βλοχού βρίσκεται εντός των τειχών της εκτεταμένης οχύρωσης της αρχαίας πόλης των Θεστιέων, ενώ από αυτόν διέρχεται η οδός που οδηγεί στην ακρόπολη της, γνωστή και ως ακρόπολη του Βλοχού[4]. Το ακίνητο εκτείνεται στην πλαγιά

Εικ. 5. Άνω Βλοχός. Οικόπεδο Δ. Λάμαρη και ΣΙΑ ΟΕ. Τμήμα της οχύρωσης.

ενός λόφου ανατολικά της εν λόγω οδού και καταλαμβάνει τρεις βαθμιδωτές επιφάνειες. Με αφορμή αίτημα για ανέγερση ξενοδοχειακής μονάδας πραγματοποιήθηκαν εκτεταμένοι καθαρισμοί και δοκιμαστικές τομές. Κοντά στη βορειοδυτική γωνία αποκαλύφθηκε άγνωστο έως σήμερα τμήμα της οχύρωσης με κατεύθυνση ΒΑ.-

4. Για την ακρόπολη και την οχύρωση βλ. Αν. Κ. Πορτελάνος, *Οι αρχαίες αιτωλικές οχυρώσεις* (διδ. διατριβή), Αθήνα 1998, σ. 340-356, σχέδ. 92-95.

Εικ. 6. Παλαιομάνινα. Οικόπεδο Ι. Νούσια. Κτίριο α.

Εικ. 7. Παλαιομάνινα. Οικόπεδο Ι. Νούσια. Κτίριο β.

ΝΔ., μήκ. 2,90 μ., που διατηρείται σε τέσσερις σειρές δόμων ύψ. 2 μ. (Εικ. 5). Βορειοδυτικότερα, σε τομή και σε χαμηλότερο επίπεδο διαπιστώθηκε η συνέχειά του, που τέμνεται με νεότερη ξερολιθιά που υπάρχει κατά μήκος του βόρειου ορίου της ιδιοκτησίας, στην οποία έχει ενσωματωθεί αρχαίο δομικό υλικό. Φαίνεται, λοιπόν, ότι στο σημείο αυτό έχουμε ένα σκέλος του τείχους (ή διατείχισμα) άγνωστο έως σήμερα, το οποίο ενδεχομένως να συναντούσε το ήδη γνωστό τμήμα της οχύρωσης που κατέρχεται από την ακρόπολη με κατεύθυνση Β.-Ν. Στις υπόλοιπες τομές εντοπίστηκαν ως επί το πλείστον τοιχάρια αμελούς κατασκευής. Σε μία μόνο ξεχώρισε τμήμα τοίχου κατεύθυνσης Β.-Ν. και στρώμα καταστροφής που περιείχε όστρακα υστεροκλασικών χρόνων.

ΕΠΑΡΧΙΑ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Παλαιομάνινα

Οικόπεδο Ι. Νούσια

Το οικόπεδο βρίσκεται δυτικά της οχυρωμένης αταύτιστης ακρόπολης που υψώνεται κοντά στο σημερινό οικισμό της Παλαιομάνινας[5] και είναι ελαιόφυτο. Πραγματοποιήθηκαν διερευνητικές τομές σε διάφορα σημεία του (Εικ. 6, 7). Κοντά στην πρόσοψή του επί της επαρχιακής οδού προς Ρίγανη, σε βάθος 0,20 μ. από τη σημερινή επιφάνεια του εδάφους αποκαλύφθηκαν τμήματα δύο ορθογώνιων κτιρίων, κατασκευασμένων από μεγάλου μεγέθους ασβεστολιθικές λιθοπλίνθους. Του βορειότερου κτιρίου (κτίριο α), διαστ. 5,65×5,15 μ., σώζονταν τρεις πλευρές και δύο σειρές δόμων (Εικ. 6). Του νοτιότερου κτιρίου (κτίριο β), μέγ. ορατών διαστ. 10,75×3,35 μ., σώζεται μία μόνο γωνία (Εικ. 7). Η έρευνα δεν ολοκληρώθηκε, ενώ στα βαθύτερα στρώματα περισυνελέγη κεραμική υστεροκλασικών και ελληνιστικών χρόνων. Στο υπόλοιπο τμήμα του ακινήτου οι τομές έφεραν στο φως τοιχάρια(;) αμελέστερης κατασκευής και στρώσεις από αργούς λίθους που χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης.

ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΓΑΤΣΗ

Άγιος Γεώργιος

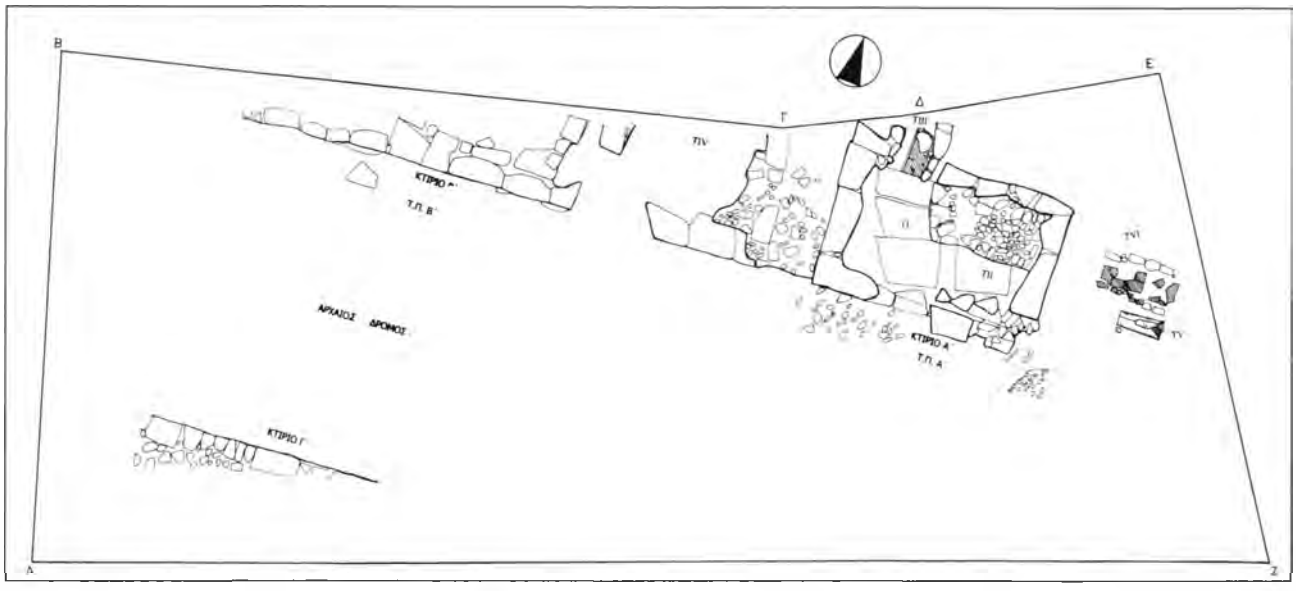
Οικόπεδο Α. Κολοβού - Α. Καζανά

Στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικοπέδου μέσα σε κιτρινωπή αμμώδη επίχωση αποκαλύφθηκε μεγάλος επιμήκης λιθοσωρός από αργούς λίθους και κροκάλες από βάθος -0,70 μ. Είχε μέγιστες διαστάσεις 6,50×3,70 μ. Κατά τόπους παρουσίαζε μορφή δομημένης κατασκευής, η έρευνά του όμως δεν απέδωσε σαφή στοιχεία. Ανατολικά του λιθοσωρού ήταν ευδιάκριτος στρωματογραφικά στενός αύλακας πλ. 0,50 μ., ο οποίος διέτρεχε κυματοειδώς το οικόπεδο με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ. και εμφανώς αποτελούσε την κοίτη ρυακιού, τμήμα του οποίου είχε σκόπιμα φραχθεί εγκάρσια στην αρχαιότητα με την κατασκευή πρόχειρου τοιχαρίου από αργολιθοδομή.

Η έρευνα του λιθοσωρού απέδωσε κυρίως αβαφή κεραμική, η οποία δεν οδηγεί σε ασφαλή χρονολόγηση των καταλοίπων, από την ελάχιστη μελαμβαφή κεραμική, πάντως, μπορεί να θεωρηθεί πιθανόν να ανάγεται στους προκλασικούς χρόνους.

ΦΩΤΕΙΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ

5. L. Heuzey, *Le mont Olympe et l'Acarnanie*, Paris 1860, σ. 429-435, πιν. XIII.

Εικ. 8. Ναύπακτος, θέση Λαγκαδούλα. Οικόπεδο Παραλίκα - Λυμπέρη ΟΕ. Κάτοψη της ανασκαφής.

ΕΠΑΡΧΙΑ ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΣ

Ναύπακτος

Παράκαμψη Ναυπάκτου - Τμήμα Γ

Με την έναρξη κατασκευής του τελευταίου τμήματος της παράκαμψης, αποκαλύφθηκαν στοιχεία άγνωστου αρχαίου νεκροταφείου στη θέση Τζαβόρεμα στο Ξηροπήγαδο Ναυπάκτου, αμέσως νότια της οδού Ναυπάκτου-Ιτέας. Οι εργασίες έγιναν με την εποπτεία έκτακτου προσωπικού, που αμείφθηκε από τις πιστώσεις του έργου.

Τα ταφικά κατάλοιπα βρίσκονταν σε βάθος -3,40 μ. περίπου από το επίπεδο του δρόμου. Ερευνήθηκαν έξι κεραμοσκεπείς και λακκοειδείς ταφές, καθώς και υπολείμματα δύο τουλάχιστον άλλων. Οι τάφοι, μέσα σε χαλικώδεις αποθέσεις, ήταν διατεταγμένοι σε αραιές συστάδες και ήταν έντονα κατεστραμμένοι από την καλλιέργεια της περιοχής. Οι περισσότεροι είχαν προσανατολισμό Α.-Δ., με τα κρανία στα δυτικά και με τα χέρια εκτάδην ή σταυρωμένα στο στήθος. Συχνά περιείχαν οστά ανακομιδών παλαιότερων ταφών. Μία μόνον ταφή (V) περιείχε μία πολύ κατεστραμμένη πήλινη φιάλη, ενώ οι υπόλοιπες ήταν ακτέριστες. Η ελάχιστη κεραμική υποδεικνύει χρονολόγηση στους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους, ενώ σε διερευνητικές τομές που πραγματοποιήθηκαν βρέθηκαν και ελάχιστα ελληνιστικά όστρακα.

Το νεκροταφείο, από τα μέχρι σήμερα στοιχεία, δεν μπορεί να συνδεθεί με αντίστοιχο οικισμό.

Λαγκαδούλα

Οικόπεδο Παραλίκα - Λυμπέρη ΟΕ

Ερευνήθηκε σημαντικό τμήμα του δυτικού νεκροταφείου της αρχαίας πόλης, καθώς και τμήμα αρχαίου δρόμου που πιθανότατα οδηγούσε προς τον Θέρμο[6]. Ο δρόμος είχε πλάτος 6,80 μ. περίπου και διαπιστώθηκε σε μήκος 25 μ. Δύο τουλάχιστον από τα παρόδια κτίσματα ήταν μνημειώδους μορφής και αποτελούσαν ταφικούς περιβόλους με όψη προς το δρόμο.

Σημαντικότερος ήταν από όλες (Εικ. 8) τις απόψεις ο ταφικός περίβολος Α, στο βορειοανατολικό τμήμα του οικοπέδου, ο οποίος περιέκλειε δύο μεγάλους κιβωτιόσχημους τάφους και είχε διαστάσεις 3,30×5 μ. περίπου (Εικ. 9). Η έρευνά του απέδωσε, εκτός από ιδιαίτερα εντυπωσιακό πλήθος ευρημάτων, ενδιαφέροντα στοιχεία για τη μορφή αυτών των ταφικών μνημείων και τα έθιμα ταφής. Στη νοτιοανατολική γωνία του βρέθηκε πεσμένη μία ενεπίγραφη αετωματική στήλη.

Ο περίβολος ήταν κατασκευασμένος από μεγάλους ογκόλιθους και είχε σχήμα Π. Ήταν κατασκευασμένος στη ρίζα του φυσικού υψώματος Αετοράχη, όπου ο φυσικός βράχος είχε κατάλληλα λαξευθεί ώστε να διαμορφωθεί κεκλιμένο επίπεδο προς τις εισόδους των τάφων

6. Η πορεία της οδού συνάγεται από την αποκάλυψη τα τελευταία χρόνια σημαντικών ταφικών μνημείων στον ίδιο άξονα· βλ. *ΑΔ* 53 (1998): Χρονικά, σ. 282-283 (οικόπεδο Κωτσόπουλου) και στο παρόν (οικόπεδο Ι. Μαραγιάννη).

Εικ. 9. Ναύπακτος, θέση Λαγκαδούλα. Οικόπεδο Παραλίκα - Λυμπέρη ΟΕ. Ο ταφικός περίβολος Α από Ν.

Εικ. 11. Ναύπακτος, θέση Λαγκαδούλα. Οικόπεδο Παραλίκα - Λυμπέρη ΟΕ. Το εσωτερικό του τάφου ΙΙ.

Εικ. 10. Ναύπακτος, θέση Λαγκαδούλα. Οικόπεδο Παραλίκα - Λυμπέρη ΟΕ. Το εσωτερικό του τάφου Ι.

οι οποίες βρίσκονταν στη βόρεια πλευρά. Οι τάφοι στο εσωτερικό του περιβόλου βρέθηκαν ανέπαφοι κατά τις θύρες και την κάλυψη, η οποία είχε σφραγιστεί με κονίαμα, δυστυχώς ωστόσο στο εσωτερικό τους είχαν διεισδύσει νερά από γειτονική αποχέτευση. Οι τάφοι απέδωσαν και οι δύο μαζί συνολικά 112 πήλινα αγγεία, τα περισσότερα ακέραια, τα οποία συνιστούν ένα χαρακτηριστικό σύνολο ελληνιστικής κεραμικής στο οποίο αντιπροσωπεύεται μεγάλη ποικιλία σχημάτων με πολυάριθμα παραδείγματα.

Ο τάφος Ι είχε εξωτερικές διαστάσεις 2,20×1,60 μ. (Εικ. 10). Οστά επτά ανακομιδών βρέθηκαν συσσωρευμένα κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του, ενώ ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι κρανίο της μιας εξ αυτών έφερε εμφανή ίχνη εγχείρισης. Μία κατά χώραν ταφή σωζόταν μερικώς διαταραγμένη κατά μήκος της δυτικής πλευράς. Βρέθηκαν συνολικά 34 αγγεία (λύχνοι, μυροδοχεία, λάγυνοι, φυάλες, «μεγαρικοί» σκύφοι, πινάκια, μόνωτο κυάθιο, λήκυθος κ.ά.), όλα σχεδόν ακέραια. Βρέθηκαν ακόμη μία περόνη με διπλή σύμφυση, ένα σιδερένιο δρεπάνι, λαβή ασημένιας κύλικας, μία ακέραια στλεγγίδα με κρίκο ανάρτησης, καθώς και αποτμήματα άλλων στλεγγίδων, σιδερένιο ψαλίδι, πολυάριθμα μετάλλινα θραύσματα και μικροευρήματα, 124 φυσικοί αστράγαλοι, καθώς και επτά χάλκινα νομίσματα.

Ο τάφος ΙΙ είχε εξωτερικές διαστάσεις 2,53×1,32 μ. (Εικ. 11). Κατά ανάλογο τρόπο τα οστά των ανακομιδών είχαν συσσωρευθεί κατά μήκος της δυτικής πλευράς, ενώ η κατά χώραν ταφή κατά μήκος της ανατολικής. Στη βορειοδυτική γωνία του, αμέσως μέσα από τη θύρα, βρέθηκε μεγάλη σφαιρική χύτρα με πώμα, η οποία είχε χρησιμοποιηθεί ως κάλπη και περιείχε καμένα οστά. Πιθανότατα ανήκει στην τελευταία χρήση του τάφου.

Ακόμη εντυπωσιακότερος ήταν ο αριθμός των κτερισμάτων του τάφου ΙΙ, ο οποίος περιείχε συνολικά 78 αγγεία, τα οποία σώζονταν σε εξαιρετική κατάσταση

(λάγυνοι, αμφορείς, πρόχοι, φιάλες, θήλαστρα, λύχνοι, μυροδοχεία, πινάκια, κάνθαρος, κωνικές φιάλες κ.ά.). Περιλαμβάνονταν ακόμη χάλκινο ψέλιο, αποτμήματα στλεγγίδων και μετάλλινων εργαλείων, ημιπολύτιμοι λίθοι, φύλλα και αποτμήματα χρυσού, τέσσερα μαχαιρίδια, έξι νομίσματα και αποτμήματα οστέινων περονών.

Η χρήση των τάφων τοποθετείται βάσει της κεραμικής από τα τέλη του 3ου, κυρίως όμως στο 2ο αι. π.Χ. Νωρίτερα φαίνεται ότι σταμάτησε να χρησιμοποιείται ο τάφος Ι, όπως δείχνει και μία παιδική κεραμοσκεπής ταφή η οποία είχε αποτεθεί πάνω στη θύρα του. Αντίθετα, ο τάφος ΙΙ φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκε έως τα μέσα του 1ου αι. π.Χ. περίπου.

Ένας δεύτερος ταφικός περίβολος (Β), κατασκευασμένος με μεσαίες λιθοπλίνθους δομημένες κατά το τραπεζιόσχημο σύστημα, εκτεινόταν σε απόσταση 1 μ. δυτικά του πρώτου. Είχε μέγιστες διαστάσεις 12×3,10 μ. και κατά μεγάλο μέρος του εκτεινόταν εκτός των ορίων του οικοπέδου. Η νότια πλευρά του βρέθηκε κατεστραμμένη, ήδη από την αρχαιότητα, σε πλάτος 2 μ. περίπου. Στο ανατολικό άκρο του ερευνήθηκε ένας διαταραγμένος κιβωτιόσχημος τάφος (IV), ο οποίος έσωζε ελάχιστα οστά και κτερίσματα, ανάμεσα στα οποία λίγα φύλλα χρυσού και χρυσό ενώτιο. Δύο ακόμη παρόδια κτίσματα, Γ και Δ, αποκαλύφθηκαν μερικώς στο βορειοδυτικό και νοτιοδυτικό αντίστοιχα τμήμα του δρόμου. Ήταν απλούστερης μορφής, χτισμένα κυρίως με αμμόλιθους, και σχεδόν ταυτίζονταν με τα όρια του οικοπέδου, οπότε δεν ήταν δυνατές περισσότερες διαπιστώσεις.

Δύο μεμονωμένες ταφές ερευνήθηκαν ανατολικά του περιβόλου Α, μία ακτέριστη παιδική σε κεραμοσκεπή τάφο (V) και μία ταφή ενήλικα σε κιβωτιόσχημο τάφο (VI), κτερισμένη με τέσσερα πήλινα αγγεία και λίγα μικροευρήματα, των ρωμαϊκών χρόνων.

Θέση Γήπεδο, οικόπεδο Τσαμαδιά

Ερευνήθηκαν αποσπασματικά κατάλοιπα αγροτικής εγκατάστασης ρωμαϊκών χρόνων, τα οποία περιορίζονταν στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικοπέδου. Μέσα σε μικρό χώρο εσωτ. διαστ. 2,25×1,50 μ. με τοίχους χτισμένους με μεγάλους αργούς λίθους χωρίς συνδετικό υλικό ανασκάφηκε τετράγωνη δεξαμενή, εσωτ. διαστ. 0,80×0,80 μ. περίπου, με τοιχώματα από εναλλάξ σειρές λίθων και πλίνθων. Στη δυτική πλευρά υπήρχε τρίβαθμη κλίμακα καθόδου στο εσωτερικό της, το οποίο ήταν επιχρισμένο με ροδόχρωμο κονίαμα και έφερε τριγωνικές αρμοκαλύπτρες στις γωνίες. Αμέσως ανατολικά του χώρου αυτού αποκαλύφθηκε άλλη κυκλική κτιστή δεξαμενή με κωνικό πυθμένα, βάθ. 0,76 μ.

Μακύνεια

Οικόπεδο Β. Μαραγιάννη

Κατά την εκσκαφή βόθρου στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκε σε βάθος 0,25 μ. τμήμα τοίχου (Β.-Ν.), μήκ. 3,40 μ., με πλάτος ακανόνιστο, 0,55-0,85 μ. Ο τοίχος ήταν χτισμένος από μεσαίες αδούλευτες πέτρες, δεμένες με κιτρινωπό κονίαμα που περιείχε πολύ ασβέστη και δεν συνδεόταν με κεραμική. Αποκαλύφθηκε σε ύψος μόλις 0,20 μ. Κατά την εκσκαφή οικοδομής στο ίδιο οικόπεδο δεν βρέθηκε κανένα άλλο στοιχείο.

ΦΩΤΕΙΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

Αρχαία Καλυδώνα Αιτωλίας[7]

Συνεχίστηκε για τέταρτη χρονιά η συστηματική ανασκαφή στην αρχαία Καλυδώνα ως συνεργασία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας με το Ινστιτούτο της Δανίας στην Αθήνα. Επικεφαλής της ξένης αποστολής ήταν ο S. Dietz, εκπρόσωπος του Ινστιτούτου της Δανίας στην Αθήνα. Στην έρευνα συμμετείχε ο Ι. Μόσχος, αρχαιολόγος της ΣΤ΄ ΕΠΚΑ Πατρών.

Εργασίες πραγματοποιήθηκαν στα ακόλουθα σημεία:

«Ιερό της πόλης»

Συνεχίστηκε η έρευνα στα βόρεια δωμάτια του κτιριακού συγκροτήματος και συγκεκριμένα στο χώρο ανάμεσα στο δωμάτιο της βορειοδυτικής γωνίας και του κλιμακοστασίου που υπάρχει κατά το μέσον της πλευράς αυτής. Αποκαλύφθηκαν πλήρως δύο ακόμη δωμάτια. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το παρακείμενο της βορειοδυτικής γωνίας, το οποίο ήταν προθάλαμος. Έφερε βοτσαλωτό δάπεδο και στο μέσον περίπου μεγάλη ενεπίγραφη βάση αγάλματος. Η επιγραφή χρονολογείται στο 2ο αι. π.Χ. Στο κέντρο του συγκροτήματος αποκαλύφθηκε ορθογώνιος χώρος (αίθριο) με βοτσαλωτό δάπεδο, οριζόμενο από περιστύλιο.

7. Στην ανασκαφή της Καλυδώνας, καθώς και στην επιφανειακή έρευνα στη χερσόνησο της Πλαγιάς συμμετείχαν και ο έμπειρος αρχιτεχνίτης της Εφορείας Α. Ζαρκαδούλας και ο αρχιτεχνίτης της ΣΤ΄ ΕΠΚΑ Σ. Πήττας. Για την έρευνα στην Καλυδώνα το 2004, βλ. και έκθεση του Ινστιτούτου της Δανίας στην Αθήνα στο παρόν (ΣΤ΄ ΕΠΚΑ), σ. 104.

Στα βορειοανατολικά του παραπάνω συγκροτήματος και σε απόσταση 60 μ. περίπου από αυτό συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε η έρευνα ενός καλοδιατηρημένου κεραμικού κλιβάνου. Από τις επιχώσεις συγκεντρώθηκε κεραμοπλαστικός διάκοσμος του 5ου-3ου αι. π.Χ., που είχε χρησιμοποιηθεί στη δόμησή του. Η πρώτη χρήση του ανάγεται στον 3ο-2ο αι. π.Χ.

Ακρόπολη

Στο κεντρικό τμήμα της ακρόπολης διενεργήθηκαν μικρής έκτασης καθαρισμοί με σκοπό τη συμπλήρωση του τοπογραφικού σχεδίου, μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφής που πραγματοποιήθηκε εκεί το περασμένο έτος. Στο χώρο, όπου είχαν εντοπιστεί καλοδιατηρημένα θεμέλια κτιρίων της πρώιμης κλασικής περιόδου, ήλθε στο φως δάπεδο με ασβεστοκονίαμα και αποκαλύφθηκαν εν μέρει και άλλοι τοίχοι, οι οποίοι ακολουθούν το γενικό σχέδιο του οικιστικού ιστού.

Τέλος, συνεχίστηκε ο καθαρισμός και η αποτύπωση των επιφανειακών στοιχείων και ολοκληρώθηκε σχεδόν το τοπογραφικό σχέδιο της αρχαίας πόλης.

ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΓΑΤΣΗ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΣ
SØREN DIETZ

Συστηματική επιφανειακή έρευνα στη χερσόνησο της Πλαγιάς

Η επιφανειακή έρευνα στη χερσόνησο της Πλαγιάς συνεχίστηκε το έτος 2003 υπό τη διεύθυνση του Λ. Κολώνα, γενικού διευθυντή Αρχαιοτήτων, σε συνεργασία με τη ΣΤ΄ ΕΠΚΑ Πατρών (Ι. Μόσχος). Εκ μέρους του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου συμμετείχαν ως επικεφαλής ομάδας επιστημονικού προσωπικού, ο αρχιτέκτων-αρχαιολόγος E.L. Schwandner (Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο του Βερολίνου), ο καθηγητής αρχαίας Ιστορίας P. Funke (Σπουδαστήριο Αρχαίας Ιστορίας του Πανεπιστημίου Münster) και η καθηγήτρια αρχαιολογίας Fr. Lang (Σπουδαστήριο Κλασικής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Humboldt). Επικεφαλής της γεωλογικής έρευνας ήταν οι καθηγητές του Πανεπιστημίου του Marburg, H. Bruckner και A. Voett.

Η συνολική έκταση που ερευνήθηκε ήταν περίπου 21 τ.χλμ. και περιελάμβανε παράκτιες περιοχές, πεδινές εκτάσεις και ορεινούς όγκους. Αντικείμενο της έρευνας κατά το έτος 2004 αποτέλεσε η περιοχή της Περατιάς στο βορειοδυτικό τμήμα της χερσονήσου, οι περιοχές Καστριού και Πάστρας στο κεντρικό τμήμα και η περιοχή κοντά στο χωριό Στενό στο ανατολικό τμήμα. Πλησίον της αρχαίας Παλαίρου ερευνήθηκαν τμήματα της βόρειας και νότιας νεκρόπολης, καθώς και το ύψωμα του Προφήτη Ηλία και η περιοχή γύρω από αυτό.

Κατά τις φετινές εργασίες εντοπίστηκε πλήθος αγνώστων θέσεων, που καλύπτουν το χρονικό εύρος από την πρώιμη εποχή του Χαλκού έως τον περασμένο αιώνα. Συγκεκριμένα, στο βορειοδυτικό τμήμα της χερσονήσου και κατά μήκος του πορθμού της Λευκάδας παρατηρήθηκε ικανοποιητική συγκέντρωση ρωμαϊκών ευρημάτων και παράλληλα εντοπίστηκαν και διάφορες θέσεις μεσαιωνικού κυρίως ενδιαφέροντος. Στην περιοχή του Στενού εντοπίστηκε οικιστική εγκατάσταση βυζαντινών χρόνων, εκτός από τις διάσπαρτες αγροικίες που χρονολογούνται σε διάφορες περιόδους. Πολυάριθμα ήταν τα επιφανειακά ευρήματα στη νότια νεκρόπολη της αρχαίας Παλαίρου, τα οποία χρονολογούνται από την αρχαϊκή εποχή έως τους ρωμαϊκούς χρόνους. Τέλος, η επιφανειακή έρευνα στο λόφο του Προφήτη Ηλία απέφερε σημαντικά νέα στοιχεία. Στη βυζαντινή εκκλησία έχουν χρησιμοποιηθεί αρχιτεκτονικά μέλη αρχαίου δωρικού ναού, τα οποία ανήκουν στην ύστερη κλασική περίοδο. Επιπλέον, εντοπίστηκε πλήθος άλλων διάσπαρτων πήλινων και λίθινων αρχιτεκτονικών μελών του ναού και του βωμού του, τα οποία επιτρέπουν το σχηματισμό μιας σαφέστερης εικόνας του εν λόγω ναού. Ο αρχαίος ναός είχε κατασκευαστεί στους αρχαϊκούς χρόνους και είχε χρησιμοποιηθεί αδιάκοπα έως την ελληνιστική εποχή.

Με τη συνεργασία της Εφορείας μας και της ερευνητικής ομάδας που συμμετέχει στην επιφανειακή έρευνα και με τη στήριξη του Δήμου Παλαίρου πραγματοποιήθηκε ημερίδα με σκοπό να καταστεί γνωστό στο κοινό της ευρύτερης περιοχής το έργο και τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής. Η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε στον αύλειο χώρο των εγκαταστάσεων της Εφορείας στην Πάλαιρο με ομιλητές την υπογράφουσα, τον αρχιτέκτονα E.L. Schwandner και την καθηγήτρια Fr. Lang.

ΛΑΖΑΡΟΣ ΚΟΛΩΝΑΣ - ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΣ -
E. L. SCHWANDNER - FRANZISKA LANG - PETER FUNKE

ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΙ - ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ

α) Πραγματοποιήθηκαν καθαρισμοί των κυριότερων αρχαιολογικών χώρων του νομού.

β) Έγινε οριοθέτηση του απαλλοτριωμένου τμήματος του αρχαιολογικού χώρου του αρχαίου Αγρινίου, στη θέση Λειβαδάκια, πραγματοποιήθηκε εκτεταμένος καθαρισμός του και τοποθετήθηκε περίφραξη.

γ) Στον αρχαιολογικό χώρο Στράτου έγινε μερική

αντικατάσταση της παλαιάς περίφραξης των μνημείων της αγοράς, καθώς επίσης επισκευές (ελαιοχρωματισμοί, συντήρηση στέγης και κουφωμάτων) του κτιρίου όπου στεγάζεται ο ξενώνας και η αποθήκη των αρχαιοτήτων.

ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΓΑΤΣΗ

ΝΟΜΟΣ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΕΙΕΣ - ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

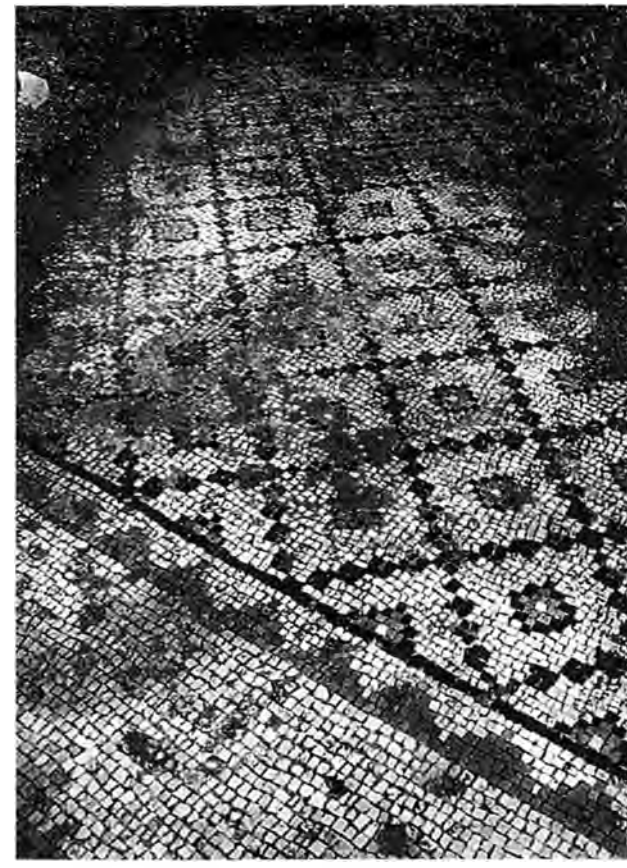
2001

Αστακός

Όρμος Αγίου Παντελεήμονα

Στον όρμο του Αγίου Παντελεήμονα, νότια του Αστακού και σε απόσταση 200 μ. περίπου δυτικά του λόφο, όπου τα ερείπια αταύτιστης αρχαίας πόλης[1] και ο μεταβυζαντινός ναός του Αγίου Παντελεήμονα, εντοπίστηκαν εκτεταμένα λείψανα τοιχοποιών. Πιο συγκεκριμένα, ολόκληρη η έκταση του χωματόδρομου που διέρχεται μπροστά από την ιδιοκτησία Ε. Τζούρου, όπου εντυπωσιακό συγκρότημα αποθηκών βελανιδοκάρπου[2], παρουσιάζει πυκνότητα οικοδομικών λειψάνων που ανάγονται πιθανώς στην υστερορρωμαϊκή και στην παλαιοχριστιανική περίοδο. Μπροστά από τις αποθήκες, κοντά στο πρόχειρα χτισμένο εικονοστάσι του Αγίου Νικολάου, διακρίνονται τμήματα αψίδας, πιθανώς από βασιλική. Τμήματα των τοιχοποιών της βασιλικής είναι ορατά στη θάλασσα. Στην ξηρά, εκτός από τμήμα της αψίδας, διατηρούνται τμήμα της τοιχοποιίας που αναπτύσσεται συνεχίζοντας τη νότια απόληξη του τόξου της αψίδας, παράλληλα προς τον κατά μήκος άξονα της βασιλικής, καθώς επίσης και ίχνη εγκάρσιου κλίτους. Σε απόσταση 20 μ. περίπου νοτιοανατολικά της αψίδας της βασιλικής διακρίνεται τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου, το οποίο συνεχίζεται μέσα στην ιδιοκτησία Ντούρου. Το δάπεδο κοσμείται με ρομβοειδή διάχωρα, τα οποία περικλείουν μικρότερους ρόμβους (Εικ. 1). Με μια πρώτη εκτίμηση το ψηφιδωτό θα μπορούσε να χρονολογηθεί μέσα στον 4ο αι. μ.Χ.

ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Εικ. 1. Αστακός. Όρμος Αγίου Παντελεήμονα. Ψηφιδωτό δάπεδο παλαιοχριστιανικής περιόδου.

2004

Βυζαντινός ναός στην περιοχή της Παλαίρου

Στην κορυφή του υψώματος Προφήτης Ηλίας, που βρίσκεται στα δυτικά της αρχαίας Παλαίρου (σημερινή Κεχροπούλα), σχηματίζεται πλάτωμα, στο οποίο εντοπίστηκαν: α) Αρχαϊκός-κλασικός δωρικός ναός, με μεγάλο στενόμακρο βωμό στα ανατολικά του. β) Βυζαντινός ναός, νοτίως του αρχαίου (Εικ. 2). Είναι μονόχωρος, με μικρή αψίδα στα ανατολικά και είσοδο στη δυτική πλευρά. Έχει χτιστεί εξ ολοκλήρου με δομικό υλικό προερχόμενο από το γειτονικό αρχαίο ναό (κίονες, δόμοι, κατώφλια κτλ.). Τα κεραμίδια που βρέθηκαν στο

1. Για την αρχαία πόλη με την καλοδιατηρημένη οχύρωση στο λόφο του Αγίου Παντελεήμονα, βλ.W.M. Murray, *The Coastal Sites of Western Akarnania. A Topographical Historical Survey*, Pennsylvania 1982, σ. 57 κ.ε.

2. Βλ., ό.π., σ. 56.

χώρο χρονολογούνται πιθανώς στη μεσοβυζαντινή περίοδο. Σε επαφή σχεδόν με τη δυτική πλευρά του βυζαντινού ναού έχει κατασκευαστεί σύγχρονος ναΐσκος, αφιερωμένος στον Προφήτη Ηλία. Γύρω από το πλάτωμα συναντώνται λείψανα τοιχοποιιών και κινητά ευρήματα, που ανάγονται από την αρχαϊκή έως τη βυζαντινή εποχή. Τα βυζαντινά ευρήματα περιορίζονται σε τμήματα πίθων ωχροκίτρινου πηλού με χείλος τριγωνικής διατομής και σε κεραμίδια-πλίνθους ωχροπράσινου πηλού με προσμείξεις.

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Κ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ

Εικ. 2. Κεχροπούλα. Βυζαντινός ναός. Βόρεια πλευρά.

2001-2004

Οι δραστηριότητες της Εφορείας εστιάστηκαν, καθόλη σχεδόν τη διάρκεια των ετών 2001-2004, στον τομέα των ανασκαφών και στη συντήρηση και σχεδιαστική τεκμηρίωση των πολυπληθών ευρημάτων τους. Οι μεγάλης κλίμακας ανασκαφές στην ανισόπεδη διάβαση της γέφυρας του ΟΣΕ, στην οδό Θηβών-Μουρικίου, συνεχίστηκαν και ολοκληρώθηκαν. Ανασκαφικές έρευνες πραγματοποιήθηκαν και στα μικρότερα τεχνικά έργα, «Ενίσχυση ενωτικού υδραγωγείου Μόρνου-Υλίκης» στην περιοχή Γκριμάδας-Κλειδιού, «Εκτροπή κοίτης βοιωτικού Κηφισού» και «Παραλλαγή σιδηροδρομικής γραμμής ΟΣΕ» στην περιοχή Πέτρα-Σωληνάρι Αλιάρτου. Οι ανασκαφές στα εργοτάξια των δημόσιων έργων υποδομής, καθώς και των μεγάλων ιδιωτικών επιχειρήσεων χρηματοδοτήθηκαν με πιστώσεις των φορέων εκτέλεσής τους και ενισχύθηκαν με τη συμμετοχή της Εφορείας με επιστημονικό και εργατοτεχνικό προσωπικό[1]. Αντίθετα, οι πολυπληθείς δοκιμαστικές ανασκαφές σε οικόπεδα ιδιωτών, μερικές από τις οποίες εξελίχθηκαν σε σωστικές, καλύφθηκαν κυρίως από τα κονδύλια του ΥΠΠΟ και απορρόφησαν το μέγιστο μέρος των επιχορηγήσεών του προς την Εφορεία. Από το πλήθος των δοκιμαστικών τομών σε οικόπεδα ιδιωτών αναφέρονται ευλόγως εδώ μόνον όσες έφεραν στο φως αρχαιότητες και, επομένως, εξελίχθηκαν σε μικρές ή μεγάλες σωστικές ανασκαφές.

Τα έτη 2001-2002, με τη διεξαγωγή σωστικών ανασκαφών στην κάτω πόλη των Θηβών, αποκαλύφθηκαν δύο ακόμη κτίρια, επιβεβαιώνοντας την ύπαρξη εκτεταμένης συνοικίας στην περιοχή κατά τους ελληνιστικούς χρόνους και συμπληρώνοντας την ευρύτερη οικιστική εικόνα της. Νέες πληροφορίες επίσης συνελέγησαν τόσο για το διαχρονικό πολεοδομικό ιστό της αρχαίας πόλης, από την πρώιμη ΠΕ εποχή έως την ύστερη αρχαιότητα, όσο και για την κατοίκηση της πεδιάδας που εκτείνεται ανατολικά των ορίων του Δ.Δ. Θηβών κατά τους ύστατους νεολιθικούς και πρώιμους πρωτοελλαδικούς χρόνους. Εντυπωσιακά, επίσης, ήταν τα ευρήματα που ήλθαν στο φως στο Πυρί και χρονολογούνται στους αρχαϊκούς χρόνους, εκτός των ορίων της αρχαίας πόλης, αλλά και στην Καδμεία (περιοχή Ηλεκτρών Πυλών). Τέλος, το 2003 ανασκάφηκε τμήμα νεκροταφείου αρχαϊκών και κλασικών χρόνων στην περιοχή του αρχαίου Ελεώνα. Τα νέα ταφικά ευρήματα σχετίζονται με αυτά από τις παλαιότερες ανασκαφές των νεκροπόλεων της Ριτσώνας (αρχαία Μυκαλησσός) και από τις νεότερες του Ακραιφνίου (αρχαία Ακραιφία).

Παράλληλα με το ανασκαφικό έργο της Εφορείας, από το τέλος της άνοιξης και σχεδόν όλο το καλοκαίρι κάθε έτους, πραγματοποιούνταν με αυστηρή ιεράρχηση επικινδυνότητας, λόγω πιθανότητας πυρκαϊών, καθαρισμοί και διαμορφώσεις στο σύνολο των αρχαιολογικών χώρων της Βοιωτίας. Μεγαλύτερης έκτασης ήταν ο καθαρισμός που πραγματοποιήθηκε στο Καβείριο ιερό, το οποίο προστατεύεται πλέον με περίφραξη.

1. Στη Θ΄ ΕΠΚΑ εργάστηκαν κατά τα έτη 2001-2004, εκτός από το διευθυντή της Β. Αραβαντινό, οι μόνιμοι αρχαιολόγοι Α. Χαραμή, Έ. Βλαχογιάννη και Έ. Κουντούρη. Η Έ. Βλαχογιάννη διατελούσε σε άδεια μητρότητας καθόλο το έτος 2001 και μεγάλο μέρος του 2002, ενώ το 2003 μετατέθηκε στη ΔΙΠΚΑ. Η Α. Χαραμή από τον Ιούλιο του 2002 και επί διετία, έλαβε εκπαιδευτική άδεια. Οι ανασκαφικές και οι υπόλοιπες δραστηριότητες της Εφορείας (καθαρισμός και συντήρηση, αποτύπωση και σχεδίαση αρχαιοτήτων, λογιστικά, φύλαξη χώρων και μουσείων) υλοποιήθηκαν κυρίως με την πρόσληψη μεγάλου αριθμού ωρομίσθιων υπαλλήλων διαφόρων ειδικοτήτων. Τις δαπάνες για την εργασία των τελευταίων ανέλαβαν κατά μεγάλο μέρος οι εταιρείες, ανάδοχοι δημοσίων έργων. Στη διεξαγωγή των ανασκαφών σημαντική ήταν η συμβολή των ιδιοκτητών των οικοπέδων. Όπως μάλιστα συμβαίνει κάθε χρόνο, το μέγιστο μέρος των κρατικών χρηματοδοτήσεων στο πλαίσιο του εγκεκριμένου προγράμματος της Θ΄ ΕΠΚΑ αναλώθηκε σε επείγουσες, σωστικές ανασκαφές, στις οποίες για μικρό ή μεγάλο χρονικό διάστημα εργάστηκαν οι αρχαιολόγοι Κ. Καλλιγά, Ε. Κουρούνη, Μ. Κυλάφη, Ε. Λυκιαρδοπούλου, Α. Μπελεγράτη, Δ. Οικονόμου, Α. Παπαδάκη, Μ. Σελέκου, Α. Σούλιου, Ε. Τσώτα, Γ. Φλούδα, Κ. Χαμηλάκη και Μ. Χουντάση. Στη διεξαγωγή των ανασκαφών και του λοιπού έργου της Εφορείας πολύτιμη, όπως κάθε χρόνο, ήταν η βοήθεια του Δ. Κουτσοδήμου. Στην αποτύπωση των ανασκαφών και στη σχεδίαση των ευρημάτων, πλην του μόνιμου προσωπικού (Μ. Κωστάρα, Μ. Βασιλείου και Σπ. Μπατσούλη), εργάστηκαν οι σχεδιαστές και χειριστές ηλεκτρονικών προγραμμάτων Σ. Καζακίδης και Κ. Μπαϊρακτάρης. Για τη συντήρηση του πλήθους των κεραμικών και λοιπών ευρημάτων εργάστηκαν – εκτός από το μόνιμο συντηρητή Π. Βαλμά – οι ωρομίσθιοι συντηρητές Π. Βεργιώτη, Σ. Μιχαήλογλου, Ι. Μωραΐτου, Κ. Καραγιάννη, Σπ. Σαμαρτζής και Γ. Ψαρρού. Παράλληλα, τις ανασκαφές παρακολούθησαν εθελοντικά κατά τους θερινούς μήνες των ετών 2001-2004 οι απόφοιτοι αρχαιολογίας Δ. Μπαζίνας και Γ. Αγιαμαρνιώτης, καθώς και οι φοιτήτριες αρχαιολογίας Δ. Γούλα, Η. Τρουλινού, Ε. Ρούτη, Στ. Σύρου, Φ. Νομικού, Χ. Κολοκυθά, Π. Κουρκούτη και Μ. Ρουπάκα.

Επιπροσθέτως, με τις εργασίες πεδίου συνεχίστηκε ο καθαρισμός, η συντήρηση και η αποκατάσταση χιλιάδων κινητών ευρημάτων από τις ανασκαφές ΟΣΕ-ΕΡΓΟΣΕ και τις μικρότερες σωστικές έρευνες. Όπως ήδη αναφέρθηκε, τα έξοδα της συντήρησης του υλικού των παραπάνω μεγάλων ανασκαφών ανέλαβε ο φορέας του έργου, ενώ οι αρχαιότητες που προέρχονται από οικόπεδα ιδιωτών συντηρήθηκαν με προσωπικό αμειβόμενο από τα κονδύλια των Δημόσιων Επενδύσεων και του Αριθμολαχείου (ΥΠΠΟ). Πολλά από τα κινητά ευρήματα των ανασκαφών του έτους 2001 σχεδιάστηκαν και φωτογραφήθηκαν και συγχρόνως αποτυπώθηκαν τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα με αεροφωτογραφήσεις. Επιπλέον, ελήφθη μέριμνα για την κήρυξη νέων αρχαιολογικών θέσεων (Καστελλάνι) και πραγματοποιήθηκαν αυτοψίες, καταγραφές και περισυλλογές αρχαιοτήτων, που φυλάσσονταν σε αυλές ή κείτονταν σε αγρούς ιδιωτών (Θήβα, Θεσπιές, Ορχομενός, Παύλο).

Στην προσπάθεια ενημέρωσης του επιστημονικού και του ευρύτερου κοινού για τη σημασία των αρχαιολογικών ερευνών που έχουν διεξαχθεί στην ευρύτερη περιοχή των Θηβών πραγματοποιήθηκε, υπό την αιγίδα του ΥΠΠΟ, Διεθνές Επιστημονικό Συμπόσιο με τίτλο «100 χρόνια αρχαιολογικού έργου στη Θήβα, 1900-2000. Οι πρωτεργάτες των ερευνών και οι συνεχιστές τους», από 15 έως 17 Νοεμβρίου του 2002. Κατά τη διάρκεια του Συμποσίου, πραγματοποιήθηκε φωτογραφική έκθεση στο Μουσείο Θήβας με θέμα τις ανασκαφές της τελευταίας δεκαετίας, ώστε να μπορέσουν οι σύνεδροι και οι επισκέπτες του Μουσείου να γνωρίσουν την ιστορία της πόλης μέσα από τα ευρήματα των πρόσφατων ανασκαφών της[2]. Πραγματοποιήθηκαν, τέλος, διαλέξεις και επισκέψεις μουσείων και ανασκαφών από αρχαιολόγους της Εφορείας σε ιδρύματα της Ελλάδας και του εξωτερικού.

Από το 2003 ξεκίνησε η ψηφιοποίηση των σχεδιαστικών αποτυπώσεων, ενώ δημιουργήθηκε βάση δεδομένων για την καταλογογράφηση των ευρημάτων. Δόθηκε νέο υλικό για τη συμπλήρωση του κόμβου ΟΔΥΣΣΕΑΣ του ΥΠΠΟ, προσφέροντας τη δυνατότητα στο κοινό να περιηγηθεί στις αρχαιολογικές συλλογές, τους χώρους και τα ευρήματα της Βοιωτίας. Το 2001 ολοκληρώθηκε η ψηφιοποίηση όλων των δημοσιευμένων κατόψεων μυκηναϊκών κτιρίων της Καδμείας και ενσωματώθηκε, μαζί με ψηφιακό χάρτη της σημερινής πόλης και με βάση δεδομένων των δημοσιευμένων κινητών ευρημάτων τους, σε ένα πειραματικό Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών (GIS)[3]. Σκοπός της εκπόνησης του συστήματος είναι η συλλογή και χρήση των ανασκαφικών δεδομένων της προϊστορικής ακρόπολης της Καδμείας, της οποίας η έρευνα διεξάγεται αδιάλειπτα από το 19ο αιώνα έως σήμερα.

Τέλος, στον αύλειο χώρο του Μουσείου Θηβών διοργανώθηκαν κατά τη θερινή περίοδο των ετών 2001-2004 αρκετές πολιτιστικές εκδηλώσεις (μουσικές βραδιές, παραστάσεις αρχαίου δράματος).

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΕΠΑΝΕΚΘΕΣΕΙΣ

Κατά τα έτη 2001-2003 η Εφορεία περιορίστηκε στη διεξαγωγή μικρής κλίμακας εργασιών συντήρησης και επισκευής των διάφορων κτιρίων που στεγάζουν προσωπικό των υπηρεσιών της ή τις αρχαιότητες. Στα Μουσεία Θήβας, Σχηματαρίου και Χαιρώνειας πραγματοποιήθηκαν τακτοποιήσεις, μεταφορές και καταγραφές των αρχαίων, που προέρχονταν από τη διεξαγωγή σωστικών ανασκαφών, παραδόσεων και κατασχέσεων, ενώ κατά το έτος 2004 ξεκίνησαν οι εργασίες επανέκθεσης στα Μουσεία Σχηματαρίου και Χαιρώνειας. Παράλληλα, η Εφορεία προέβη στις απαραίτητες διαδικασίες για την ενοικίαση αποθηκών και γραφείων σε κτίριο πλησίον του Αρχαιολογικού Μουσείου Θήβας, ώστε να μην αντιμετωπίσει οξύ στεγαστικό πρόβλημα κατά την έναρξη των εργασιών της επέκτασης του Μουσείου Θηβών και της ριζικής ανάπλασης του περιβάλλοντος χώρου του. Με την προοπτική αυτή, συνεχίστηκε και η αναγνώριση, επιλογή και προετοιμασία των αρχαίων αντικειμένων που θα εκτεθούν στη μελλοντική επανέκθεση του Μουσείου Θηβών.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ

Μουσείο Σχηματαρίου

Το Μουσείο Σχηματαρίου ιδρύθηκε το 1890 με δαπάνες της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας για να στεγάσει ευρήματα από τις πρώτες ανασκαφές της, μετά τη συστηματική δράση των λαθρανασκαφέων, στα τέλη του 19ου αιώνα, στην περιοχή των νεκροταφείων

2. Την επιμέλεια των πρακτικών έχουν αναλάβει ο προϊστάμενος της Θ΄ ΕΠΚΑ Β. Αραβαντινός και η αρχαιολόγος Έ. Κουντούρη. Η φωτογραφική έκθεση φιλοξενήθηκε για αρκετούς μήνες στο νέο Μουσείο του Βόλου, μετά από πρόσκληση της διευθύντριάς του Β. Αδρύμη-Σισμάνη, και γνώρισε μεγάλη επισκεψιμότητα.

3. Η προσπάθεια συγκέντρωσης όλων των κατόψεων και η δημιουργία χάρτη πραγματοποιήθηκε από την ομάδα εργασίας της Εφορείας και την εξωτερική συνεργάτιδα Α. Ντάκουρη-Hild, βλ. A. Dakouri-Hild - E. Andrikou - V. Aravantinos - E. Kountouri, AGIS in Boeotian Thebes, στο K.P. Foster - R. Laffineur (επιμ.), *Metron: Measuring the Aegean Bronze Age, Aegaeum* 24 (2003), σ. 49-56, πίν. V-X.

της αρχαίας Τανάγρας. Στα εκθέματά του συγκαταλέγονταν αγγεία και ειδώλια, κυρίως όμως γλυπτά – όπως επιτύμβιες στήλες – που περισυνελέγησαν μετά τη σύληση των τάφων, καθώς και επιγραφές και αρχιτεκτονικά μέλη τα οποία βρέθηκαν εντοιχισμένα σε διάφορα σύγχρονα κτίσματα ή διάσπαρτα σε διάφορα σημεία του αρχαιολογικού χώρου.

Τον Αύγουστο του 2004 άρχισε με αυτεπιστασία από τη Θ΄ ΕΠΚΑ το έργο «Οικοδομικές και Η/Μ εργασίες επισκευής-επέκτασης αρχαιολογικού Μουσείου Σχηματαρίου και διαμόρφωση αύλειου χώρου-επανέκθεση», το οποίο είχε ενταχθεί στο Γ΄ ΚΠΣ των ΠΕΠ Στερεάς Ελλάδος. Στόχος του έργου είναι η επαναλειτουργία του Μουσείου, το οποίο παραμένει κλειστό από το 1983. Η προμελέτη επισκευής του κτιρίου, κατασκευής βοηθητικών χώρων και διαμόρφωσης του αύλειου χώρου, η οποία συντάχθηκε από τη Διεύθυνση Μελετών Μουσείων, εγκρίθηκε το 2002 από το ΚΑΣ, ενώ η μουσειολογική μελέτη, η οποία συντάχθηκε από τη Θ΄ ΕΠΚΑ, εγκρίθηκε το 2003. Υπεύθυνη του έργου ορίστηκε η υπογράφουσα, ενώ στην ομάδα επίβλεψης περιλαμβάνονται η μηχανικός της Εφορείας Μ. Κωστάρα και ο συντηρητής Π. Βαλμάς. Μέχρι το τέλος του έτους πραγματοποιήθηκε η αντικατάσταση της στέγης του κτιρίου και η κατασκευή ενός στεγάστρου, χώρων υγιεινής και νέου φυλακίου στα βόρεια του αύλειου χώρου.

Στο πλαίσιο της επανέκθεσης, μεταφέρθηκαν και τακτοποιήθηκαν σε ράφια, στη μισθωμένη αποθήκη της Εφορείας στο Σχηματάρι, 1.500 περίπου λίθινα αντικείμενα (επιτύμβιες στήλες και αρχιτεκτονικά μέλη), τα οποία επί δεκαετίες ήταν συσσωρευμένα στον αύλειο χώρο του Μουσείου. Ακόμη, κατασκευάστηκε περίφραξη στο οικόπεδο της αποθήκης, ενώ στο εσωτερικό της περικλείστηκε χώρος και διαμορφώθηκε σε εργαστήριο συντήρησης και ψηφιακής τεκμηρίωσης των αρχαίων που επιλέγονταν για τη μόνιμη έκθεση του Μουσείου Σχηματαρίου.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΧΑΡΑΜΗ

Μουσείο Χαιρώνειας

Το Μουσείο Χαιρώνειας κατασκευάστηκε με δαπάνες της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας μεταξύ των ετών 1903 και 1907 και σε άμεση γειτνίαση με το, αναστηλωμένο σήμερα, ταφικό μνημείο του Λέοντος[4]. Πρόκειται για ισόγειο λιθόκτιστο κεραμοσκεπές κτίριο με περιβάλλοντα χώρο, συνολικής έκτασης 4.985,07 τ.μ. Ο εκθεσιακός χώρος είναι τριμερής, με την κύρια είσοδο στο μέσον της μακράς ανατολικής όψης. Στη δυτική πλευρά υπάρχουν προσκτίσματα με ανεξάρτητη είσοδο, που στεγάζουν μετά τις επισκευές το εργαστήριο συντήρησης, καθώς και χώρους διοίκησης και αποθήκευσης.

Το Μουσείο της Χαιρώνειας ιδρύθηκε για να στεγάσει ευρήματα από τις πρώτες ανασκαφές που διενήργησε η Αρχαιολογική Εταιρεία, κατά τα έτη 1903-1907, υπό την εποπτεία του Γ. Σωτηριάδη, στον τύμβο των Μακεδόνων που έπεσαν στην μάχη του 338 π.Χ., καθώς και από μια σειρά θέσεων νεολιθικών χρόνων και της πρώιμης εποχής του Χαλκού στην κοιλάδα του Βοιωτικού Κηφισού. Σταδιακά εμπλουτίστηκε με ευρήματα από τις ανασκαφές της Βαυαρικής Ακαδημίας των Επιστημών στον Ορχομενό, καθώς και αρχαιότητες από άλλες θέσεις της βόρειας Βοιωτίας, αλλά και της Φθιώτιδας, η οποία συνιστούσε τμήμα της ΙΧ Αρχαιολογικής Περιφέρειας μέχρι το 1973. Το Μουσείο ήταν επισκέψιμο για το κοινό από το 1907 έως το 1995, ενώ το 1968 η έκθεση ανανεώθηκε από τους Ν. Φαράκλα και Θ. Σπυρόπουλο[5], με οργάνωση των εκθεμάτων σε 32 προθήκες, κατά χρονολογική εξέλιξη, αλλά και κατά περιοχές προέλευσης του αρχαιολογικού υλικού, ενώ τα αξιολογότερα γλυπτά της συλλογής, προερχόμενα από τη Χαιρώνεια και τη Λιβαδειά, τοποθετήθηκαν στον προθάλαμο. Σταδιακά, αντικείμενα από νεότερες ανασκαφικές έρευνες και κυρίως παραδόσεις, λόγω ελλείψεως αποθηκευτικού χώρου, συσσωρεύθηκαν στο κάτω μέρος των προθηκών, ενώ στην αυλή του Μουσείου συγκεντρώθηκαν δεκάδες επατύμβιες στήλες, επιγραφές, αρχιτεκτονικά μέλη και βάθρα από τη Χαιρώνεια, τη Λιβαδειά, την Ελάτεια, την Κορώνεια, τη Δαύλεια, τον Άγιο Βλάσιο, το Δίστομο και την Αντίκυρα, ως επί το πλείστον χωρίς αριθμό καταγραφής και τοποθετημένα σε πυκνές σειρές.

Κατά τους σεισμούς του 1981 το κτίριο υπέστη σοβαρές ζημιές στη στέγη και τους εξωτερικούς τοίχους, κατάσταση που επιδεινώθηκε στα χρόνια που ακολούθησαν. Οι Τεχνικές Υπηρεσίες της Νομαρχίας Βοιωτίας συνέταξαν μια πρώτη τεχνική μελέτη στερέωσης και επισκευής του Μουσείου και η Διεύθυνση Μελετών Μουσείων του ΥΠΠΟ προχώρησε στην εκπόνηση συμπληρωματικών μελετών (αρχιτεκτονική, ηλεκτρομηχανολογική), καθώς και των τευχών δημοπράτησης του έργου. Το ΥΠΠΟ ενέκρινε τις εργασίες επανέκθεσης του Μουσείου με αυτεπιστασία και υπεύθυνη του έργου ορίστηκε η υπογράφουσα.

4. Για τις εργασίες συντήρησης στο μνημείο, βλ. *ΑΔ* 53 (1998): Χρονικά, σ. 354-356.

5. *ΑΔ* 24 (1969): Χρονικά, σ. 173-175.

Προηγουμένως, και προκειμένου να διευκολυνθούν οι επικείμενες εργασίες επισκευής του μουσειακού κτιρίου και εν όψει της νέας έκθεσης, οι αρχαιότητες που ήταν εκτεθειμένες και αποθηκευμένες εκεί, συσκευάστηκαν και διασφαλίστηκαν σε προσωρινή αποθήκη που είχε κατασκευαστεί το 1997-1998 από τη Θ΄ ΕΠΚΑ στον αύλειο χώρο του Μουσείου.

Ταυτόχρονα, με την έναρξη της επανέκθεσης κατά τον Ιούνιο του 2004 προσλήφθηκε ωρομίσθιο προσωπικό (αρχαιολόγοι, συντηρητές) που εργάστηκε αφ' ενός για την οριστική τακτοποίηση των αρχαίων, ώστε να είναι δυνατή η μελέτη τους, και αφ' ετέρου για την προετοιμασία της μουσειολογικής-μουσειογραφικής μελέτης.

Κατά το 2004 μεταφέρθηκαν στο Μουσείο Χαιρώνειας (από τα Μουσεία Θηβών και Θεσπιών) τα ευρήματα των ανασκαφών που προέρχονταν από τη βόρεια Βοιωτία (Λιβαδειά, Ορχομενό, Χαιρώνεια, βόρεια Κωπαΐδα). Τακτοποιήθηκε επίσης, κατά περιοχές και ανασκαφικές έρευνες, όλο το αρχαιολογικό υλικό που ήταν συγκεντρωμένο εδώ και μία εκατονταετία στο Μουσείο και στις αποθήκες.

Στην ΙΔ΄ ΕΠΚΑ επεστράφησαν τα ευρήματα όλων των παλαιών ανασκαφών που προέρχονταν από τις περιοχές Ελάτειας και Αβών. Στο Μουσείο Σχηματαρίου επεστράφη ειδώλιο Ταναγραίας. Επίσης, απεστάλη στην 1η ΕΒΑ σημαντικό σύνολο μεταβυζαντινών κοσμημάτων από ανασκαφές που είχε διενεργήσει η παραπάνω Εφορεία στον Ορχομενό τη δεκαετία του 1970. Άρχισε επίσης η ταύτιση, με βάση τα ευρετήρια, και η καταγραφή όλων των λίθινων αντικειμένων που είχαν σταδιακά συσσωρευθεί στον αύλειο χώρο του Μουσείου. Τέλος, ξεκίνησε και η προετοιμασία της μουσειολογικής μελέτης με την πρώτη επιλογή των αντικειμένων που προορίζονταν για την έκθεση.

ΕΛΕΝΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΗ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Θήβα (Εικ. 1)

Οδός Βουρδουμπά 38 (οικόπεδο Ευ. Κώνστα)

Μετά από αίτηση του ιδιοκτήτη για ανέγερση τετραώροφης οικοδομής με υπόγειο, πραγματοποιήθηκαν δοκιμαστικές τομές στο οικόπεδο και εν συνεχεία ανασκαφική έρευνα, κατά το 2001, η οποία έφερε στο φως αρχιτεκτονικά λείψανα (τοίχους, αγωγούς και αποθέτες) βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου, καθώς και κινητά ευρήματα (βυζαντινά[6], ρωμαϊκά και μυκηναϊκά όστρακα, τα οποία μαρτυρούν τη χρήση του χώρου στις αντίστοιχες περιόδους – νομίσματα, λίθινα, γυάλινα και μεταλλικά αντικείμενα, υφαντικά βάρη, κονιάματα και άφθονα όστρεα). Συνολικά εντοπίστηκαν 12 αποσπασματικοί τοίχοι, πολλοί από τους οποίους αλληλοκαλύπτονταν, δύο αγωγοί και πέντε αποθέτες (Εικ. 2).

Παρά την παρουσία των εκτεταμένων οικοδομικών λειψάνων, η επάλληλη κατοίκηση κατέστρεψε σχεδόν ολοκληρωτικά τις παλαιότερες φάσεις, με αποτέλεσμα να μη σώζονται αδιατάρακτες επιχώσεις. Η πλειονότητα των κινητών ευρημάτων που ανήκουν στην αρμοδιότητα της Θ΄ ΕΠΚΑ προέρχονται από τους αποθέτες και ρίχθηκαν σε αυτούς κατά τη διάρκεια μεταγενέστερων εργασιών καθαρισμού του χώρου ή προέρχονται από βαθύτερα στρώματα, κοντά στο φυσικό βράχο (Εικ. 3).

Συμβολή των οδών Οιδίποδος και Πελοπίδου (οικόπεδο Ε. Κυλάφη)

Η σωστική ανασκαφή του οικοπέδου συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε το 2001[7] με την αφαίρεση στρωματογραφικού μάρτυρα μεταξύ των τομών α-β και γ, ενώ χαράχθηκε μία επιπλέον τομή (τομή δ) (Εικ. 4).

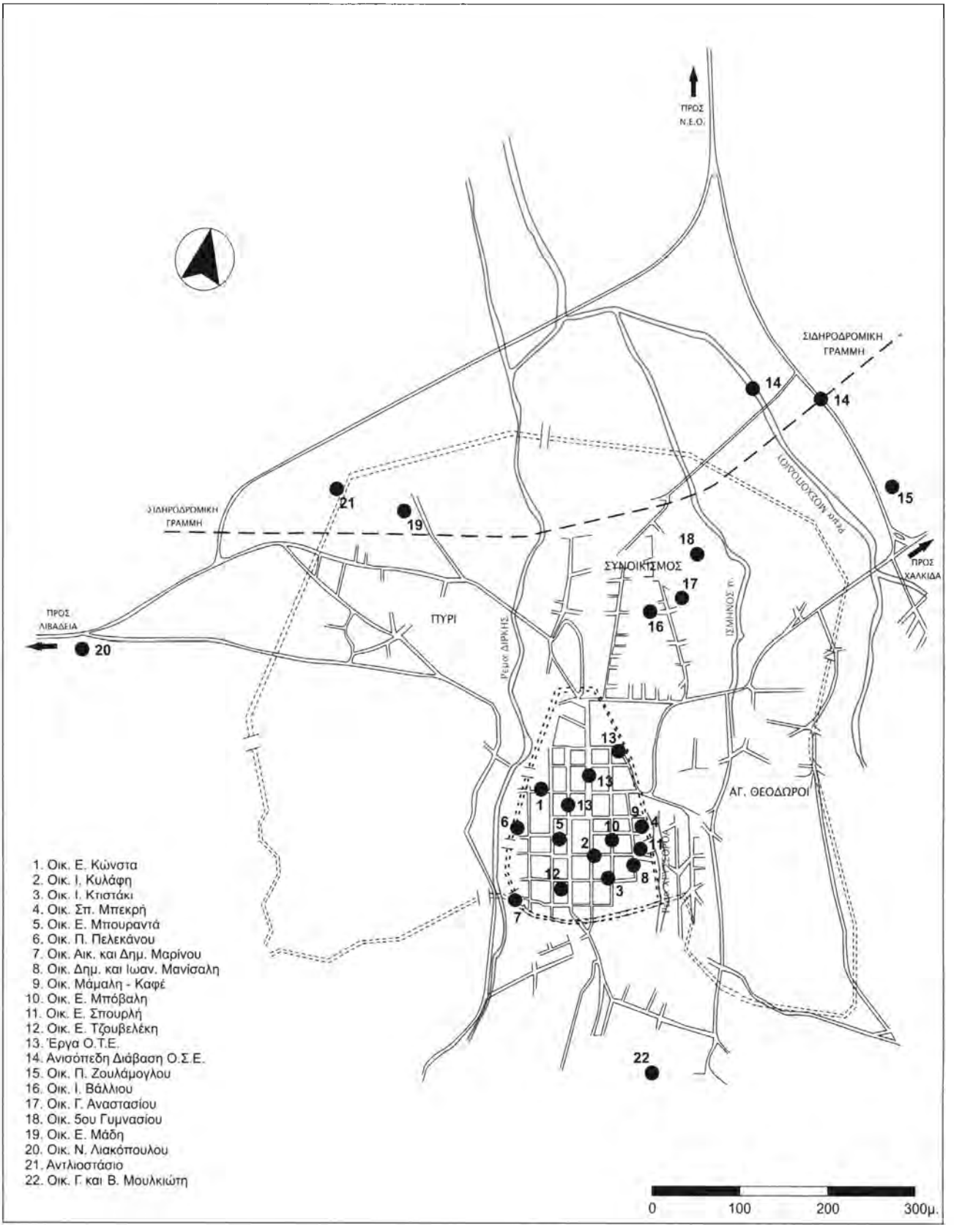
Κατά την αφαίρεση του μάρτυρα αποκαλύφθηκαν οι τοίχοι 1΄α και 6, οι οποίοι όριζαν έναν ορθογώνιο χώρο (χώρος 1), ανεξάρτητο από το δωμάτιο 1, το οποίο ανασκάφηκε το 2000. Στο εσωτερικό του αποκαλύφθηκαν πέντε επάλληλα στρώματα πηλόχριστων δαπέδων, ένας στρογγυλός βόθρος (εσωτ. διαμ. 0,40 μ.), επιχρισμένος από λευκό πηλό, ενώ επιβεβαιώθηκαν δύο στρώματα καταστροφής της ΠΕ περιόδου (Εικ. 5). Στα δύο τελευταία πηλόχριστα δάπεδα αποκαλύφθηκαν κυκλικές οπές, πιθανότατα από πασσαλόπηκτα κτίσματα[8]. Κατά την ανασκαφή του πέμπτου δαπέδου βρέθηκε, μέσα σε στρώμα έντονης καύσης, αναποδογυρισμένος δίωτος μελανοστιλβωτός σκύφος, ο πυθμένας του οποίου έφερε οπή. Στο βορειοανατολικό τμήμα του δαπέδου βρέθηκε ορθογώνιος υπερυψωμένος χώρος από πηλό (θρανίο;) και κάτω από το δάπεδο επίχωση από καστανοκόκκινο χώμα, όστρακα, οστά ζώων και πέτρες, έως το φυσικό βράχο (-4,49 μ.).

Οι εργασίες στην τομή δ (στο βορειοδυτικό άκρο του οικοπέδου) αποκάλυψαν οικοδομικά κατάλοιπα (τχ 1, 2, 3, 4, 4α και 5), τρία επάλληλα πηλόχριστα δάπεδα, μία ελλειψοειδή εστία, ένα βυζαντινό αποθέτη, ενώ διαπι-

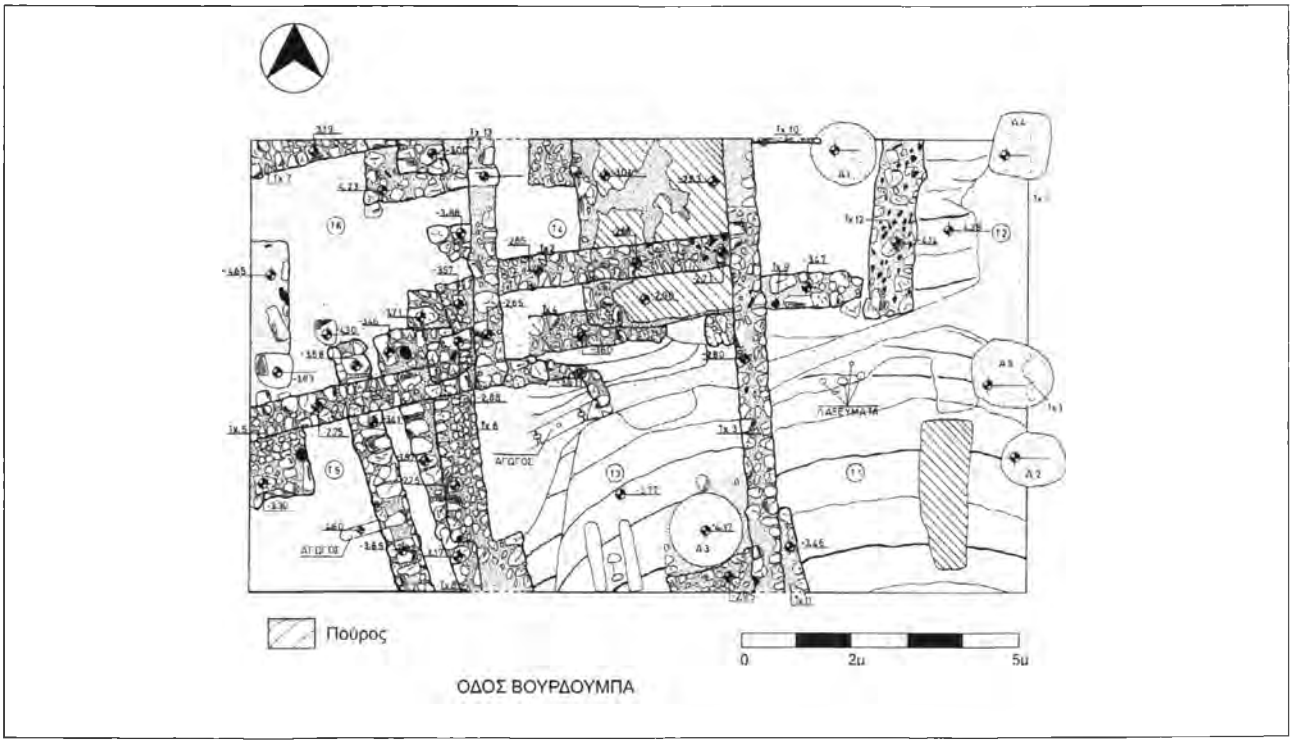
6. Βλ. το κείμενο της 1ης ΕΒΑ στο παρόν, σ. 38.

7. Βλ. και *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 388-390.

8. Ντ. Κόνσολα, *Προμυκηναϊκή Θήβα: Χωροταξική και οικιστική διάρθρωση*, Αθήνα 1981, σ. 103.

Εικ. 1. Τοπογραφικό διάγραμμα ευρύτερης περιοχής Θήβας, με σημειωμένες τις θέσεις των ανασκαφών.

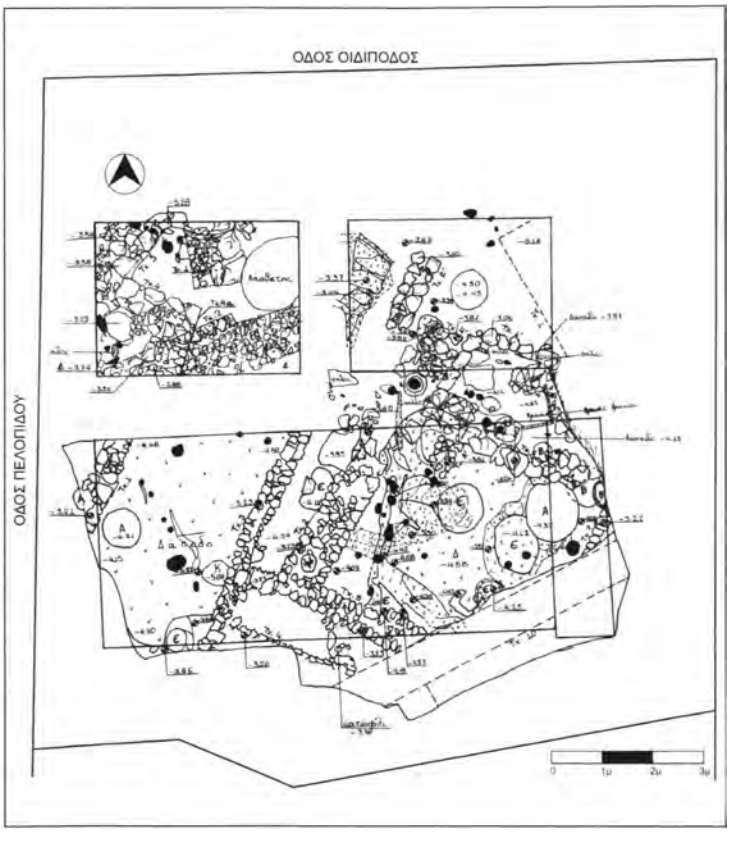
Εικ. 2. Θήβα. Οδός Βουρδουμπά 38. Κάτοψη της ανασκαφής.

Εικ. 3. Θήβα.Οδός Βουρδουμπά 38. Άποψη δυτικού τμήματος της ανασκαφής.

Εικ. 5. Θήβα. Συμβολή των οδών Οιδίποδος και Πελοπίδου. Άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 4. Θήβα. Συμβολή των οδών Οιδίποδος και Πελοπίδου. Κάτοψη της ανασκαφής.

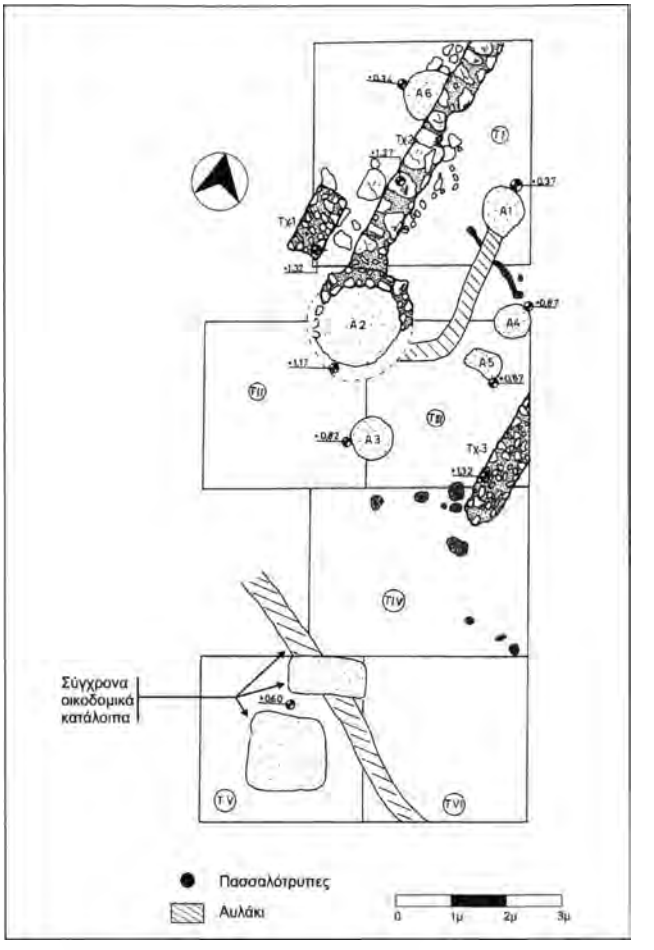
στώθηκαν δύο στρώματα καταστροφής. Στη νοτιοδυτική γωνία της τομής αποκαλύφθηκε γωνία πρωτοελλαδικού κτιρίου (τχ 4 και 4α). Μια πρωιμότερη οικοδομική φάση της ΠΕ ΙΙ περιόδου εντοπίστηκε στο εσωτερικό της γωνίας των τοίχων 4 και 4α. Το στρώμα καταστροφής του κτιρίου ήταν παχύ και περιείχε μεταξύ άλλων άψητες πλίνθους και χείλη φιαλών με διατομή σχήματος Τ, της τελευταίας φάσης της ΠΕ ΙΙ περιόδου (Λευκαντί Ι). Τη βορειοανατολική γωνία της τομής κατελάμβανε ο τοίχος 5. Ο φυσικός βράχος εντοπίστηκε στο κέντρο της τομής, σε βάθος -4,14 μ.

Οδός Δράκου 12 (οικόπεδο Ι. Κτιστάκη)

Στο παραπάνω οικόπεδο (Εικ. 6), προέκυψε μικρής κλίμακας σωστική ανασκαφή, κατά τη διάρκεια της οποίας τα έτη 2001 και 2002 αποκαλύφθηκαν δύο αποσπασματικοί τοίχοι και ένας αποθέτης των βυζαντινών χρόνων, καθώς και ένας τοίχος, πέντε αποθέτες και 14 πασσαλότρυπες της ΠΕ περιόδου. Ο πρωτοελλαδικός τοίχος 2, με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ., εντοπίστηκε στο μέσον της τομής Ι. Είναι κατασκευασμένος με μεσαίου μεγέθους λίθους σε τρεις σειρές, οι οποίοι συνδέονται μεταξύ τους με χώμα. Από τον καθαρισμό της επίχωσης του τοίχου περισυνελέγησαν όστρακα ΠΕ περιόδου.

Από τον αβαθή κυκλικό αποθέτη (Α1) συνελέγησαν λίγα προϊστορικά όστρακα. Ο αποθέτης είναι λαξευμένος στο σταθερό έδαφος (πούρος) και εντοπίστηκε στη νοτιοανατολική γωνία της τομής Ι, σε απόσταση 1,10 μ. από τον τοίχο 2. Στο νότιο άκρο του αποθέτη αποκαλύφθηκε αβαθές αυλάκι, με κατεύθυνση αρχικά ΒΑ.-ΝΔ. και στη συνέχεια Α.-Δ. Η πορεία του διακόπτεται από βυζαντινό αποθέτη (Α2). Οι υπόλοιποι τέσσερις αποθέτες (αριθ. 3-6), λαξευμένοι στο σταθερό έδαφος, ήταν αβαθείς και περιείχαν ελάχιστα προϊστορικά όστρακα.

Σε όλες τις τομές εντοπίστηκαν διάσπαρτες πασσαλότρυπες, λαξευμένες στο φυσικό έδαφος. Ανάμεσα στους αποθέτες 1 και 4 βρέθηκαν τρεις, δύο εκ των οποίων συνδέονται μεταξύ τους με αβαθές αυλάκι, λαξευμένο στο σταθερό έδαφος (πούρος). Πρόκειται για ίχνη πασσαλόπηκτων προμυκηναϊκών κτισμάτων, τα οποία κατασκευάζονταν με απλό τρόπο από φθαρτά υλικά (χώμα, ξύλα, πηλό, άχυρα), με ορθογώνια ή αψιδωτή κάτοψη[9]. Ενδείξεις για την ύπαρξη πασσαλόπηκτων οικημάτων στη Θήβα έχουν επισημανθεί σε διάφορες θέσεις[10].

Εικ. 6. Θήβα. Οδός Δράκου 12. Κάτοψη της ανασκαφής.

Τέλος, οι αρχαιότητες στο νοτιοδυτικό άκρο της τομής IV είχαν καταστραφεί κατά την κατασκευή σύγχρονου βόθρου.

Συμβολή των οδών Ζεγγίνη και Ιοκάστης. Οικόπεδο Σπ. Μπεκρή (Εργοδομική Βοιωτίας)

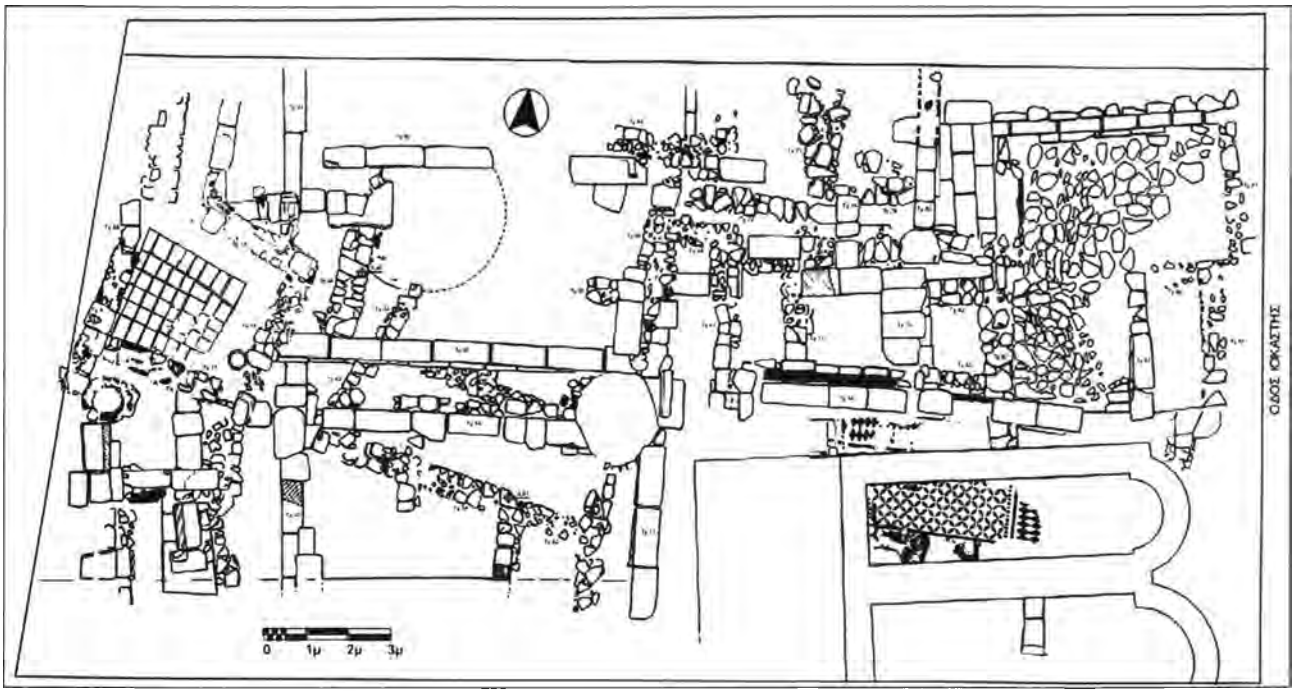
Μετά από σχετική αίτηση της εταιρείας για ανέγερση πενταώροφης πολυκατοικίας στη συμβολή των οδών Ιοκάστης και Ζεγγίνη, η Θ΄ ΕΠΚΑ ανέλαβε την ανασκαφική έρευνα του οικοπέδου. Οι εργασίες ξεκίνησαν το 2002 και διακόπηκαν τον Ιούνιο του 2003, οπότε και η ιδιοκτήτρια εταιρία σταμάτησε τη χρηματοδότησή τους, την οποία είχε αναλάβει σχεδόν στο σύνολό της.

Σε όλη την έκταση του ανασκαφέντος χώρου αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των βυζαντινών χρόνων και της φραγκοκρατίας[11], αλλά και πρωιμότερα

9. J. Warner, The Megaron and Apsidal House in EBA Western Anatolia: New Evidence from Karatas, *AJA* 83 (1979), σ. 139-143.

10. Ντ. Κόνσολα, *Προμυκηναϊκή Θήβα, Χωροταξική και οικιστική διάρθρωση*, Αθήνα 1981, σ. 103.

11. Βλ. το κείμενο της 1ης ΕΒΑ στο παρόν, σ. 39.

Εικ. 7. Θήβα. Συμβολή των οδών Ζεγγίνη και Ιοκάστης. Κάτοψη της ανασκαφής.

(Εικ. 7). Το πλήθος και η πυκνότητα των αρχιτεκτονικών καταλοίπων των βυζαντινών περιόδων και της φραγκοκρατίας, τα οποία ακόμη δεν αφαιρέθηκαν, εμπόδισαν την πλήρη αποκάλυψη αρχαιοτήτων αρμοδιότητας της Υπηρεσίας μας. Συγκεκριμένα, ήλθε στο φως ένας τοίχος της ρωμαϊκής εποχής στα νοτιοδυτικά του οικοπέδου, ενώ από τους χρόνους της ύστερης αρχαιότητας εντοπίστηκαν αποσπασματικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα με πολύ επιμελημένη κατασκευή σε όλη σχεδόν την έκταση του οικοπέδου. Στα νοτιοανατολικά του οικοπέδου σώθηκε ψηφιδωτό δάπεδο ρωμαϊκών χρόνων με μελανού και λευκού χρώματος ψηφίδες, κάτω ακριβώς από χριστιανική εκκλησία του 9ου-10ου αι. μ.Χ. Το πλαίσιο του δαπέδου αποτελούν συνεχόμενοι ρόμβοι, ενώ στο κυρίως θέμα απεικονίζονται συμπλεκόμενοι κύκλοι που σχηματίζουν τετράφυλλα. Τέλος, στα δυτικά του οικοπέδου εντοπίστηκε τμήμα κτιρίου, ίσως λουτρού, σε αρκετά καλή κατάσταση διατήρησης (Εικ. 8), από όπου προέρχεται λύχνος (τέλη 4ου-αρχές 5ου αι. μ.Χ.) και σφραγίδα, καθώς και θησαυρός 84 χάλκινων νομισμάτων (υστερορρωμαϊκά ασσάρια και βανδαλικά minimi).

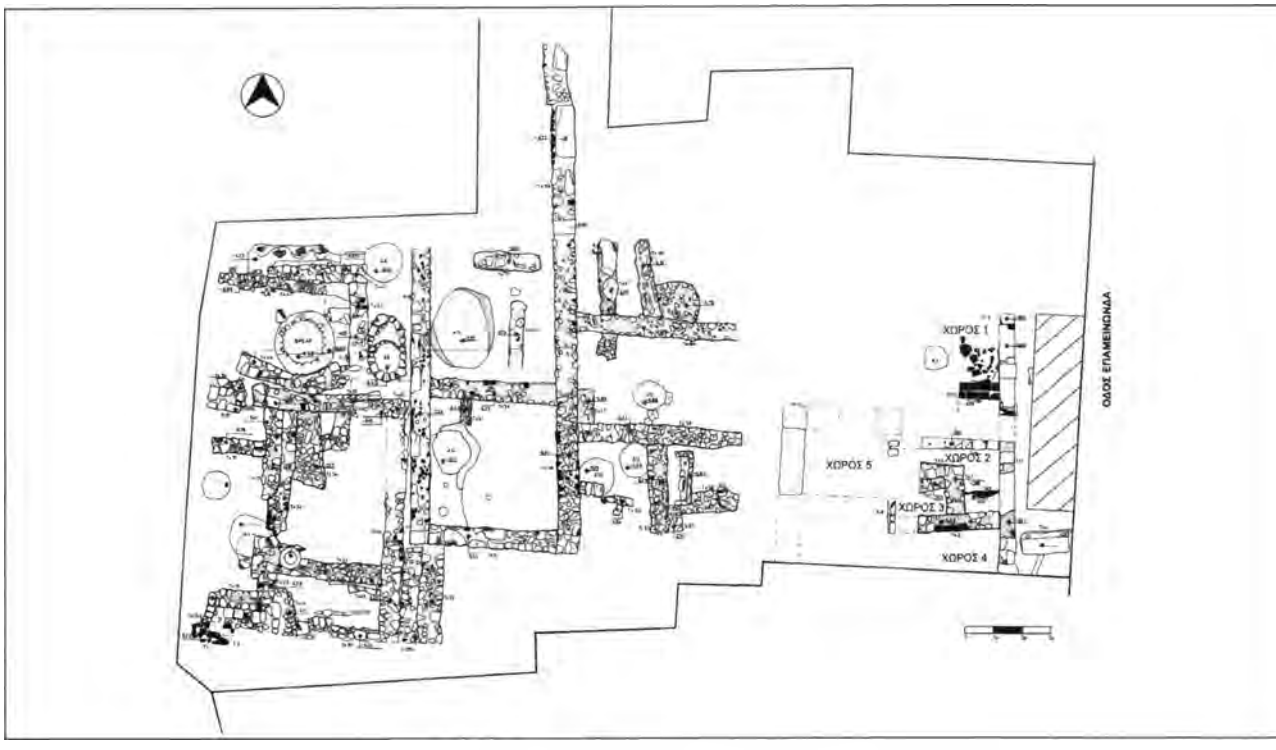
Αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, προγενέστερα των ελληνιστικών, δεν εντοπίστηκαν, διότι προς το παρόν δεν επέτρεψαν την περαιτέρω έρευνα οι υπερκείμενες αρχαιότητες. Από μια δοκιμαστική τομή όμως, που έφθασε σε μεγάλο βάθος (-5 μ.), προήλθε μικρή ποσότητα κεραμικής και τμήμα ζωόμορφου ειδωλίου μυκηναϊκών χρόνων. Κατόπιν σχετικής γνωμοδότησης του Τοπικού Συμβουλίου Μνημείων Στερεάς Ελλάδας (ΤΣΜΣΕ) αποφασίστηκε η αφαίρεση ορισμένων βυζαντινών καταλοίπων και επίκειται η συνέχιση της έρευνας από τη Θ΄ ΕΠΚΑ.

Εικ. 8. Θήβα. Συμβολή των οδών Ζεγγίνη και Ιοκάστης. Άποψη του νότιου τμήματος λουτρού.

Συμβολή των οδών Επαμεινώνδα 71 και Οιδίποδος (οικόπεδο Ε. Μπουραντά - Κ. Αλεβίζου-Λαλιώτη - Β. Σαμπάνη)

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται στη συμβολή των οδών Επαμεινώνδα και Οιδίποδος, στο κέντρο της Θήβας, σε περιοχή όπου αποδεδειγμένα απλώνεται το μυκηναϊκό, αλλά και το μεσαιωνικό διοικητικό κέντρο της

Εικ. 9. Θήβα. Συμβολή των οδών Επαμεινώνδα 71 και Οιδίποδος. Κάτοψη της ανασκαφής.

πόλης[12]. Η ανασκαφική έρευνα διήρκησε από τον Ιανουάριο έως τον Οκτώβριο του 2002, οπότε και διακόπηκε εξαιτίας των δύσκολων καιρικών συνθηκών, ενώ συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε από τον Ιούνιο έως το Δεκέμβριο του 2003[13].

Βρέθηκαν και ανασκάφηκαν κατάλοιπα τριών διαδοχικών χρονολογικά περιόδων (Εικ. 9): βυζαντινής (διάφορες οικοδομικές φάσεις[14]), ρωμαϊκής (κτιριακά κατάλοιπα κυρίως στο ανατολικό τμήμα της ανασκαφής) και υπομυκηναϊκής-μυκηναϊκής (στο δυτικό άκρο του οικοπέδου, παραβιασμένο σε πολλά σημεία από τους μεταγενέστερους βυζαντινούς αποθέτες). Επιπροσθέτως, από ένα λεπτό στρώμα, περίπου 0,20-0,30 μ., στην τομή ΧΙΙ στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου, κάτω από τη θεμελίωση βυζαντινών τοίχων και αποθέτη, προήλθε χρηστική χειροποίητη κεραμική πρωτοελλαδικής περιόδου.

Στο νοτιοανατολικό τμήμα του οικοπέδου ερευνήθηκε τμήμα οικοδομήματος υστερορρωμαϊκών χρόνων. Αποτελείται από πέντε χώρους, οι οποίοι στα ανατολικά οριοθετούνται από ένα μεγάλου πλάτους και μήκους τοίχο, χτισμένο με ορθογωνισμένους πωρόλιθους σε β΄ χρήση, αργούς λίθους και λευκό κονίαμα ως συνδετικό υλικό. Μεταξύ των λίθων του βρέθηκαν δύο σφόνδυλοι δωρικών κιόνων με συμφυή βάση, αποτελούμενη από μία σπείρα και μία σκοτία (Λ44, Λ45). Επίσης, στο νοτιοανατολικό τμήμα του οικοπέδου ανασκάφηκαν τρεις, ελλειψοειδούς σχήματος αποθέτες, από έναν από τους οποίους, εκτός της κεραμικής και των οστών, περισυνελέγη λύχνος υστερορρωμαϊκών χρόνων.

Στο δυτικό τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, δύο τάφοι (Εικ. 10), καθώς και πλήθος μικρών ευρημάτων (Εικ. 11) της ΥΕ ΙΙΙΓ και υπομυκηναϊκής περιόδου. Το προϊστορικό στρώμα είχε παραβιαστεί από επεμβάσεις των ύστερων βυζαντινών χρόνων και της φραγκοκρατίας (αποθέτες, τοίχους, πηγάδια, δάπεδα). Σποραδικά εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της ρωμαϊκής εποχής (τοίχοι, δάπεδα, αποθέτες), κυρίως στο ανατολικό τμήμα του δυτικού ημίσεος του οικοπέδου, τα οποία είτε είχαν παραβιαστεί, είτε είχαν επαναχρησιμοποιηθεί ως θεμέλια τοίχων, κυρίως του 11ου και του 14ου αιώνα. Σημαντικό εύρημα αποτελεί το ψηφιδωτό δάπεδο στο βορειοδυτικό άκρο της ανασκαφής, καθώς και ενεπίγραφη αγωνιστική ανα-

12. Γειτνιάζει άμεσα με το οικόπεδο Λ. Λουκά (επί της οδού Οιδίποδος 30), στο οποίο είχαν αποκαλυφθεί σε βάθος -4 μ. λείψανα προϊστορικών, ιστορικών και βυζαντινών χρόνων, βλ. *ΑΔ* 36 (1982): Χρονικά, σ. 169.

13. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με δαπάνη της Υπηρεσίας και εκ μέρους των ιδιοκτητών με αμοιβή των μηχανημάτων, καθώς και μέρους του προσωπικού.

14. Βλ. το κείμενο της 1ης ΕΒΑ στο παρόν, σ. 39.

Εικ. 10. Θήβα. Συμβολή των οδών Επαμεινώνδα 71 και Οιδίποδος. Τάφος 5.

Εικ. 11. Θήβα. Συμβολή των οδών Επαμεινώνδα 71 και Οιδίποδος. Μυκηναϊκό αγγείο από τον τάφο 5.

θηματική στήλη του τελευταίου τετάρτου του 2ου αι. π.Χ. (Εικ. 12), που αναφέρεται σε νικητές μουσικών και ποιητικών αγώνων προς τιμήν της Ρώμης[15].

[Κ]εοκρίτου ἄρχοντος·
ἀγωνοθετοῦντος τὰ Ῥωμαῖα
Ἰσμηνίου τοῦ Ἰσμηνοκλέους
οἵδε ἐνίκων·
σαλπικτής·
Πολέμων Πολεμάρχου Δελφὸς
κῆρυξ·
Νικίας Ἀγαθοκλέους Θηβαῖος
ποιητὰς ἐπῶν·
Κλεώνδας Πυθέου Θηβαῖος
ῥαψωδός·
Ἄβρων Φιλοξένου Θηβαῖο[ς]
αὐλητής·
Ἀριστοκλῆς Ἀμφικλέους Θηβαῖος
κιθαριστής·
Μελίτων Ἀριστοβούλου Θηβαῖο[ς]
κιθαρωιδός·
Ἀθηναγόρας Δημητρίου Θηβαῖο[ς]
ποιητὴς σατύρων·
...]ΕΛΗΣ [.]Ο[..]ΔΩΡΟΥ Θηβαῖος

Σε αυτό το τμήμα του οικοπέδου δέσποζε ένα στενόμακρο κτίριο, με προσανατολισμό Β.-Ν. και τοίχους που είχαν ενσωματώσει υλικό σε β΄ χρήση (κίονες, στήλες, επιστύλια, κατώφλια), στο οποίο διακρίνονται διάφορες οικοδομικές φάσεις.

Το συγκεκριμένο οικόπεδο, όπου διακρίθηκαν πέντε τουλάχιστον στρώματα κατοίκησης, φαίνεται ότι αποτελούσε κεντρικό και ιδιαίτερα σημαντικό τμήμα του πολεοδομικού ιστού της Θήβας, κυρίως της βυζαντινής εποχής. Από το πλήθος των μαγειρικών ή επιτραπέζιων σκευών, των αγγείων μεταφοράς ή αποθήκευσης φανερώνεται ο οικιστικός χαρακτήρας του χώρου, ενώ η ύπαρξη πολλών αποθετών και ημιτελών αντικειμένων συγκλίνουν στην πιθανή ύπαρξη ή συνύπαρξη εργαστηριακών χώρων, καθόλη τη διάρκεια της κατοίκησης.

Οδός Δημοκρίτου 22 (οικόπεδο Π. Πελεκάνου)

Τον Αύγουστο του 2002 ξεκίνησαν οι ανασκαφικές εργασίες στο οικόπεδο, που βρίσκεται στη δυτική κλιτύ

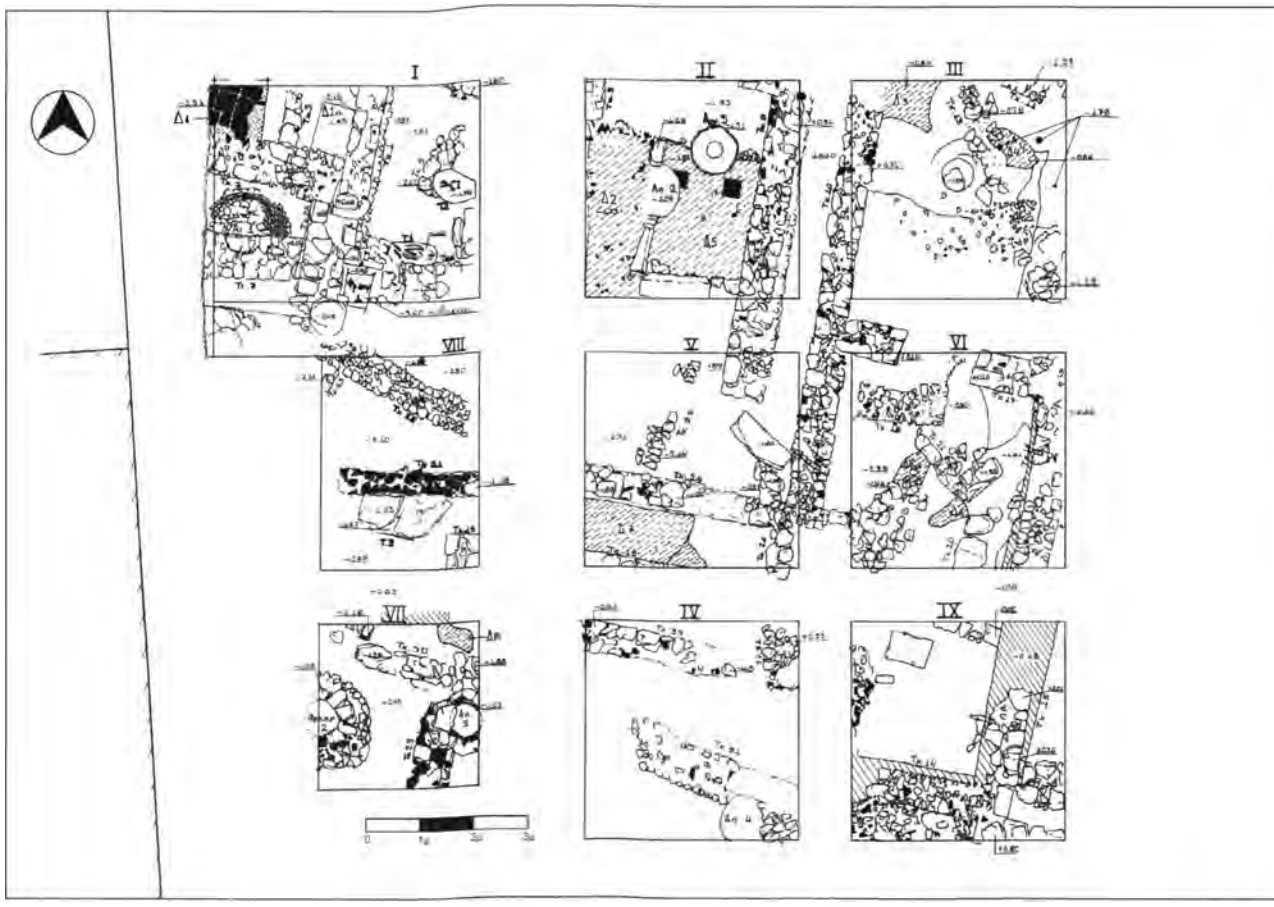
15. Τη δημοσίευσή της ανέλαβε ο καθηγητής πανεπιστημίου του Neuchâtel D. Knoepfler, ο οποίος την παρουσίασε στο *Ε΄ Διεθνές Συνέδριο Βοιωτικών Μελετών, Θήβα, 16-19 Σεπτεμβρίου 2005* (υπό έκδοση).

Εικ. 12. Θήβα. Συμβολή των οδών Επαμεινωνδα 71 και Οιδίποδος. Λίθινη ενεπίγραφη στήλη του 1ου αι. π.Χ.

της Καδμείας. Από τη σωστική ανασκαφή προέκυψαν κτιριακά λείψανα που χρονολογούνται κυρίως στη βυζαντινή εποχή, καθώς και σποραδικά κατάλοιπα της μεσοελλαδικής και ρωμαϊκής εποχής (δύο τοίχοι και τάφοι αντιστοίχως) (Εικ. 13). Ανάμεσα στους δόμους του βυζαντινού τοίχου 9 (βορειοδυτική γωνία τομής) ανάμεσα στην πέμπτη και στην έβδομη σειρά, βρέθηκε εντοιχισμένο τμήμα ιωνικού κιονοκράνου.

Στους ρωμαϊκούς χρόνους ανήκουν οι τοίχοι 21, 24, 30 και 31, χωρίς όμως να σχηματίζουν συγκεκριμένη κάτοψη. Ο αποθέτης 2, στο νότιο τμήμα του οικοπέδου, ανήκει πιθανότατα σε αυτήν την περίοδο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει μια σχεδόν πειόσχημη κατασκευή στην τομή ΙΙ, η οποία αποτελείται από τέσσερις μεγάλους λαξευμένους πωρόλιθους, προερχόμενους ίσως από θεμελίωση κτιρίου που δεν διατηρήθηκε. Λίγο νοτιότερα, στην τομή V, αποκαλύφθηκε στο ίδιο βάθος ακόμη ένας πωρόλιθος μεγάλων διαστάσεων, ο οποίος ίσως σχετίζεται με τον ανωτέρω περιγραφόμενο χώρο. Δύο αποθηκευτικά αγγεία (Α3 και Α9), που βρέθηκαν κατά χώραν στην τομή ΙΙ, πιθανώς μαρτυρούν την αποθηκευτική χρήση του χώρου. Παράλληλα, ρωμαϊκή και ελληνιστική κεραμική βρέθηκε σε

Εικ. 13. Θήβα. Οδός Δημοκρίτου 22. Κάτοψη της ανασκαφής.

Εικ. 14. Θήβα. Οδός Δημοκρίτου 22. Τομή Ι. Τάφος 1.

πλήθος ομάδων, συχνά ανάμεικτη με όστρακα βυζαντινών χρόνων, ενώ μελαμβαφής κεραμική του 5ου και 4ου αι. π.Χ. περισυνελέγη σε ορισμένα στρώματα σε όλο το οικόπεδο, χωρίς όμως να ορίζει καθαρό κλασικό στρώμα.

Στο προϊστορικό στρώμα ανήκουν οι τοίχοι 18, 20, 22, 25 και 27. Ιδιαίτερης σημασίας είναι ο τοίχος 27, που πιθανώς αποτελεί τμήμα ελλειψοειδούς κτιρίου της μεσοελλαδικής περιόδου. Οι τρεις τάφοι που αποκαλύφθηκαν (δύο λακκοειδείς και ένας κιβωτιόσχημος, Εικ. 14), ανήκουν επίσης στη μεσοελλαδική περίοδο. Κεραμική και φολίδες οψιανού βρέθηκαν κυρίως στο κεντρικό και βόρειο τμήμα του οικοπέδου. Επιπροσθέτως, κεραμική μυκηναϊκής εποχής, ένα οστέινο δαχτυλίδι και μία οστέινη περόνη αποκαλύφθηκαν σποραδικά σε στρώματα με ανάμεικτα ευρήματα, σε όλη την έκταση του οικοπέδου.

Οδός Κάδμου 1 (οικόπεδο Αι. και Δ. Μαρίνου)

Το παραπάνω οικόπεδο, εμβαδού 674 τ.μ., βρίσκεται στη δυτική πλαγιά του λόφου της Καδμείας και μάλιστα στο νότιο άκρο της τελευταίας. Έπειτα από τις δοκιμαστικές τομές που πραγματοποιήθηκαν στο συγκεκριμένο οικόπεδο κατά τους εαρινούς μήνες του 2003, ακολούθησε ανασκαφική έρευνα. Μεγάλο μέρος της δαπάνης καλύφθηκε από τον ιδιοκτήτη.

Στο βόρειο και δυτικό τμήμα του οικοπέδου και στο ανώτερο στρώμα εντοπίστηκαν ίχνη βυζαντινών τοίχων, τα οποία μάλλον ανήκαν σε οικίες (Εικ. 15). Μετά την ολοκληρωτική αποκάλυψη της περιορισμένης βυζαντινής φάσης διαπιστώθηκε ότι ακολουθούσε ένα στρώμα από σημαντικότατα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της μυκηναϊκής εποχής, διατηρημένα σε άριστη κατάσταση.

Η συνέχεια της ανασκαφής έφερε στο φως δύο συνεχόμενα δωμάτια (διαστ. 2,35×3 μ. και 3,65×3 μ., αντίστοιχα), ένα διάδρομο (διαστ. 6,50×1,20 μ.) και διάσπαρτους τοίχους που πιθανώς αποτελούσαν τμήμα ενός μεγαλύτερου μυκηναϊκού κτιρίου (Εικ. 16). Πολλοί τοίχοι, ωστόσο, είχαν καταστραφεί από την υπερκείμενη βυζαντινή φάση. Τα θεμέλια και το κατώτατο τμήμα των σωζόμενων τοίχων αποτελούνταν από τοπικό ασβεστόλιθο με αδρά επεξεργασμένα μέτωπα, συνολ. πάχ. 0,60 μ. Η ανωδομή συνεχιζόταν με ωμοπλίνθους, ίχνη των οποίων βρέθηκαν στο εσωτερικό των δωματίων. Το κτίριο καταστράφηκε από φωτιά κατά τα τέλη της ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου, όπως δείχνει το εκτεταμένο στρώμα καταστροφής με ισχυρά ίχνη καύσης που εντοπίστηκε σε όλη την έκτασή του. Το ίδιο στρώμα περιείχε άφθονη κεραμική μυκηναϊκών χρόνων (κύλικες, κύπελλα, θραύσματα αμφορίσκων κ.ά.), μολύβδινα αγγεία, ειδώλια τύπου Φ και Ψ.

Στα δυτικά κυρίως των μυκηναϊκών δωματίων εντοπίστηκαν 14 τάφοι, λακκοειδείς και κιβωτιόσχημοι, σκαμμένοι στο φυσικό βράχο, χρονολογούμενοι στη ΜΕ και ΥΕ Ι-ΙΙ περίοδο[16]. Πέντε τάφοι είχαν κτεριστεί με αγγεία (Εικ. 17). Στο ίδιο σημείο, ανάμεσα στις ταφές, ερευνήθηκαν 17 μυκηναϊκοί και βυζαντινοί αποθέτες με κεραμική.

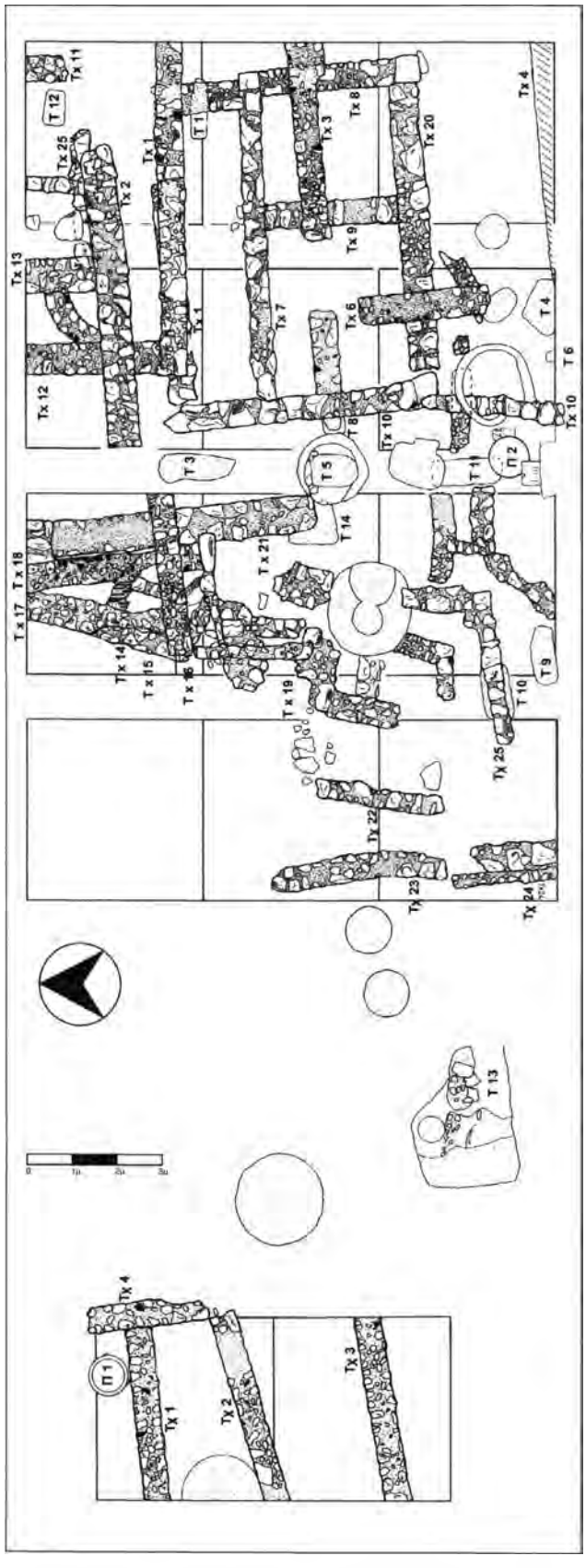
Από το σημείο που βρέθηκαν τα τελευταία οικοδομικά κατάλοιπα μυκηναϊκής εποχής και με κατεύθυνση προς Δ., μεσολαβεί «κενός» χώρος 10 μ. περίπου, όπου δεν εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα (εκτός από τις προαναφερθείσες ταφές και τους αποθέτες). Έπειτα από τα 10 μ., και πάλι προς Δ., σε μεγαλύτερο βάθος, βρέθηκαν τρεις βυζαντινοί τοίχοι στον άξονα Α.-Δ. Η ύπαρξη του «καθαρού» από αρχιτεκτονήματα χώρου, μεταξύ του μυκηναϊκού και του βυζαντινού στρώματος, οφείλεται στο μεγάλο πάχος των επιχώσεων και στην υψομετρική διαφορά του φυσικού εδάφους που θα υπήρχε στην απότομη πλαγιά της Καδμείας.

Οδός Πολυνείκους 13 (οικόπεδο αφών Ι. και Δ. Μανίσαλη)

Οι ανασκαφικές έρευνες στο οικόπεδο ξεκίνησαν το Φεβρουάριο του 2004 και ολοκληρώθηκαν τον Οκτώβριο του 2005 (Εικ. 18)[17]. Το οικόπεδο, το οποίο ανα-

16. Τη μελέτη των τάφων του οικοπέδου θα αναλάβει η αρχαιολόγος της Θ΄ ΕΠΚΑ Έ. Κουντούρη, ενώ θα περιληφθούν και σε γενικότερη μελέτη για τα ΜΕ νεκροταφεία των Θηβών από τον υπογράφοντα σε συνεργασία με την αρχαιολόγο Κ. Ψαράκη.

17. Οι πρώτες δαπάνες των ανασκαφικών εργασιών καλύφθηκαν από τους ιδιοκτήτες με πρότασή τους, αλλά από τον Απρίλιο του 2004 τα έξοδα ανέλαβε εξ ολοκλήρου η Θ΄ ΕΠΚΑ. Για την ανασκαφή, βλ. Β.

Εικ. 15. Θήβα. Οδός Κάδμου 1. Κάτοψη της ανασκαφής.

Εικ. 16. Θήβα. Οδός Κάδμου 1. Μυκηναϊκό κτίριο.

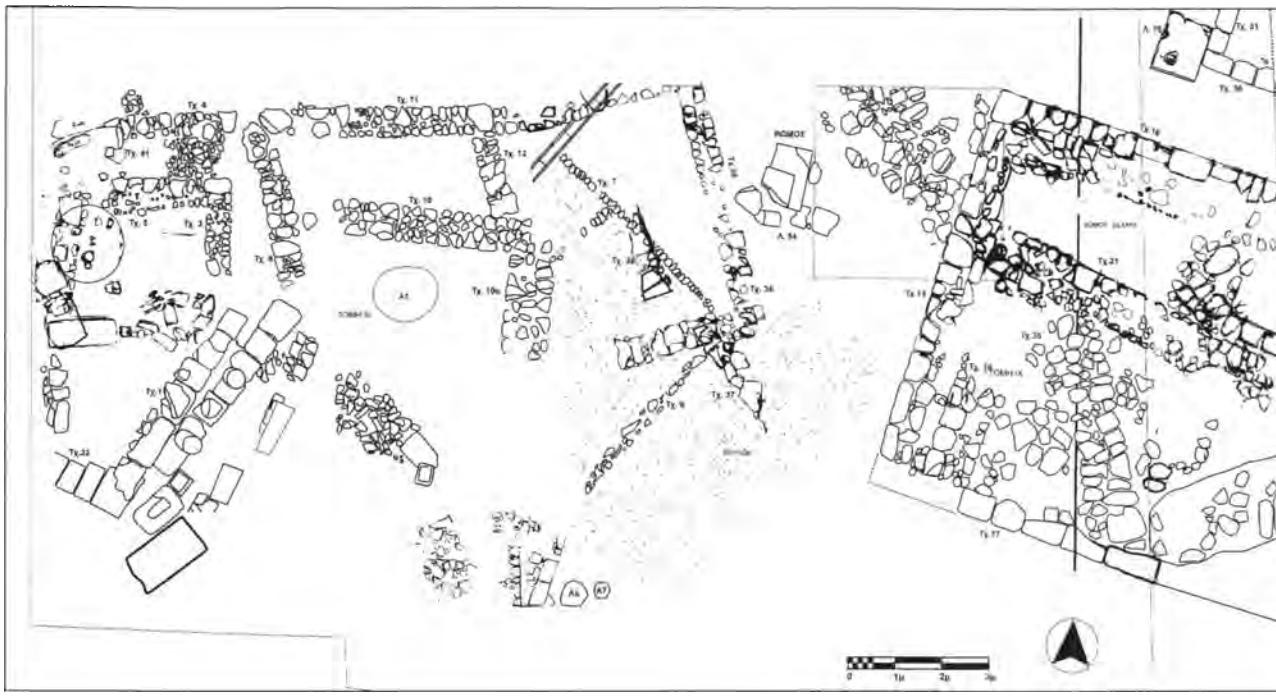

Εικ. 17. Θήβα. Οδός Κάδμου 1. Πρωτομυκηναϊκός τάφος.

σκάφηκε σχεδόν σε όλη του την έκταση, βρίσκεται στα νοτιοανατολικά της Καδμείας, σε απόσταση μόλις 25 μ. νότια των Ηλεκτρών Πυλών[18]. Στα βαθύτερα στρώματα εντοπίστηκαν λείψανα της εποχής του Χαλκού. Από την ΠΕ και τη ΜΕ περίοδο χρονολογείται μεγάλη ποσότητα κεραμικής, ενώ στη μυκηναϊκή ΥΕ ΙΙΙΒ2 ανήκει το τμήμα κτιρίου στα βορειοδυτικά και το κέντρο του οικοπέδου. Στα ανώτερα στρώματα, κυρίως στο κέντρο και δυ-

Αραβαντινός, Ηρακλής και Ηρακλειδείς στη Θήβα: Μαρτυρίες, ανασκαφές, ευρήματα, *Ε΄ Διεθνές Συνέδριο Βοιωτικών Σπουδών, Θήβα, 16-19 Σεπτεμβρίου 2005* (υπό έκδοση). Με το ίδιο θέμα έγινε διάλεξη για τους φίλους του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου και στον τομέα Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

18. Το οικόπεδο γειτνιάζει στα βόρειά του με το οικόπεδο Σαρακοστιανού, όπου το 1974 εντοπίστηκαν στοιχεία λατρείας και προσφορών (*ΑΔ* 29 (1974): Χρονικά, σ. 427-428, 439).

Εικ. 18. Θήβα. Οδός Πολυνείκους 13. Κάτοψη της ανασκαφής.

τικά, βρέθηκαν δάπεδα από ασβεστοκονίαμα και αποθέτες με υπολείμματα επεξεργασίας υάλου, ίσως των πρώιμων χριστιανικών χρόνων.

Σημαντικότατα ευρήματα, που υποδηλώνουν την τέλεση θυσιών και εναγισμών από τους τελευταίους γεωμετρικούς και μετά τους αρχαϊκούς και τους κλασικούς χρόνους, έχουμε κυρίως στο δυτικό και στο ανατολικό μέρος του οικοπέδου. Συγκεκριμένα, στη νοτιοδυτική γωνία του ανασκαπτόμενου χώρου εντοπίστηκε στυλοβάτης, με τους κατώτερους σπονδύλους δωρικών κιόνων στερεωμένους εκ των υστέρων με τεμάχια κεραμίδων, ίσως σε μια προσπάθεια να διατηρηθεί η ιερότητα του χώρου (Εικ. 19). Σε ελάχιστη απόσταση δυτικά του βρέθηκε γωνία οικοδομήματος, ίσως λατρευτικού περιβόλου, χτισμένη με αρχαϊκά αρχιτεκτονικά και γλυπτά τμήματα σε β΄ χρήση (τχ 1 και 32). Ο στυλοβάτης και ο περίβολος φαίνεται ότι βρίσκονταν σε χώρο λατρείας, καθώς πλησίον τους υπήρχαν μερικές βάσεις αναθημάτων. Εξάλλου, τα στρώματα γύρω και κάτω από τις κατασκευές αυτές, όσα δεν επηρεάστηκαν από μεταγενέστερες επεμβάσεις, περιείχαν αποθέσεις καύσεων με οστά ζώων και παντοειδή αφιερώματα, χάλκινα, σιδηρά, λίθινα και πήλινα. Οι ποσότητες της κεραμικής από το χώρο είναι μεγάλες και περιέχουν πολλά ενεπίγραφα όστρακα (με graffiti και dipinti), χρονολογούμενα κυρίως στον 6ο αι. π.Χ. Οι επιγραφές αφορούν σε αναθέσεις σχεδόν αποκλειστικά στον Ηρακλή, εκτός από μία που πιθανότατα αναφέρεται στη Μεγάρα, κόρη του Κρέοντα και σύζυγο του Ηρακλή. Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η επιγραφή πάνω σε παχύ χάλκινο έλασμα, του οποίου δυστυχώς λείπει το αριστερό μισό τμήμα (διαστ.: ύψ. 0,11, πλ. 0,158, πάχ. 0,02, ύψ. γραμμ. 0,007-0,012 μ.). Καταγράφονται οι λέξεις: *τόε ἀρίστ[ῳ, ... τόε ἀθανά[τῳ, ...παῖδε[, ...Θ[εβ]αέως, ...βοιοταρχίοντος* (Εικ. 20). Η επιγραφή χρονολογείται μάλλον στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. Από το ίδιο σημείο προέρχεται μικρό χάλκινο σύμπλεγμα Ηρακλή και λέοντος (Εικ. 21), χάλκινο αγαλματίδιο κούρου, μικρός χάλκινος πετεινός, μικροσκοπική λίθινη κεφαλή κούρου πιθανώς από περιρραντήριο, λίθινο λεοντοπόδαρο σκεύους, σφραγίδα και πλήθος ιεροθυτικών σιδερένιων μαχαιριών. Ορισμένα αναθήματα συνδέονται πιθανότατα με αγώνες, όπως ένας σιδερένιος δίσκος και μικρός χάλκινος τρίποδας.

Στα ανατολικά του οικοπέδου βρέθηκε ορθογώνιος βωμός τέφρας, σωζ. διαστ. 9×8 μ., ένα είδος εσχάρας αναίμακτων προσφορών και αιματηρών θυσιών (Εικ. 19). Οι πρωιμότερες προσφορές ανήκουν ήδη στην υστερογεωμετρική-υπογεωμετρική περίοδο, αλλά ο κύριος όγκος τους χρονολογείται στην αρχαϊκή εποχή. Οι προσφορές δεν εδράζονται κατευθείαν στα υποκείμενα μυκηναϊκά κτίσματα. Από τα ευρήματα ξεχωρίζει ενεπίγραφος χάλκινος κάνθαρος, όπου με δυσκολία διαβάζεται: *ΑΝΕΘΕ/ΚΕ ΤΟΠΟΛΟΝΙ ΤΟΙ ΗΙΣ/ΜΕΝΙΟΙ*. Πολλά είναι επίσης τα γραπτά αγγεία, στο θεματολόγιο των οποίων περιλαμβάνονται πολεμιστές, χορός ανδρών, η εξόντωση του κενταύρου Νέσσου (Εικ. 22), απόβαση από πλοίο, φόνος θηρίου ή κήτους κ.ά. Στον περικλειόμενο από τμήματα δι-

Εικ. 19. Θήβα. Οδός Πολυνείκους 13. Αεροφωτογραφία της ανασκαφής.

Εικ. 20. Θήβα. Οδός Πολυνείκους 13. Χάλκινο ενεπίγραφο έλασμα.

Εικ. 21. Θήβα. Οδός Πολυνείκους 13. Χάλκινο σύμπλεγμα Ηρακλή και λέοντος.

Εικ. 22. Θήβα. Οδός Πολυνείκους 13. Τμήμα κρατήρα με παράσταση της αρπαγής της Δηιάνειρας από τον κένταυρο Νέσσο.

αφορετικών χαμηλών τοίχων χώρο βρέθηκαν πολλά αγγεία με γραμμικά και φυτικά θέματα, ενώ το μεγαλύτερο μέρος των προσφορών αποτελούν οι ακόσμητες χύτρες. Εκτός από τα αγγεία, βρέθηκαν μάχαιρες θυσίας, σφραγίδα και χάλκινα κοσμήματα. Όλες οι προσφορές αποτέλεσαν τον πυρήνα του βωμού-εσχάρας που σχηματίστηκε από το αίμα, τη στάχτη και τα οστά των σφαγίων. Η αρχαία σποδός δεν μετακινήθηκε σε μεταγενέστερους χρόνους, αλλά οριοθετήθηκε, σε δύο τουλάχιστον διαφορετικές χρονολογικές φάσεις της αρχαϊκής εποχής, με δύο χαμηλούς περιβόλους.

Μέχρι στιγμής έχουν καταμετρηθεί 400 ακέραια αγγεία, ενώ υπάρχουν πάμπολλα ασυντήρητα όστρακα, η συγκόλληση των οποίων θα συμπληρώσει την εικόνα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο βόρειος τοίχος του περιβόλου της εσχάρας (τχ 16) είναι χτισμένος κατά το πολυγωνικό σύστημα. Χτίστηκε ίσως στον πρώιμο 6ο αι. π.Χ. με ιδιαίτερη επιμέλεια και επιχώσθηκε από τα υλικά πήλινης κεράμωσης ναού των μέσων του 6ου αι. π.Χ. Πάνω στην επίχωση αυτή και στη βορειοανατολική γωνία της ανασκαφής «πάτησε» νέο θεμέλιο κτιρίου με έντονες καύσεις, το οποίο εκτείνεται ανατολικά, κάτω από το πεζοδρόμιο και το οδόστρωμα της οδού Πολυνείκους. Για την περαιτέρω διερεύνηση του

θεμελίου, έγινε μικρή διάνοιξη σε τμήμα της οδού, χωρίς όμως να εντοπιστούν τα ανατολικά όριά της[19].

Σχετικά με την ιστορική και μνημειακή τοπογραφία του χώρου, πρέπει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με τον Παυσανία[20], πριν από τις Ηλέκτρες Πύλες και στα αριστερά τους υπήρχαν οικοδομικά κατάλοιπα που συνδέονταν με τον Ηρακλή και τους θνητούς προγόνους και απογόνους του. Συγκεκριμένα, εκεί υποδείχθηκαν στον Παυσανία τα ερείπια ενός κτίσματος, το οποίο οι ντόπιοι απέδιδαν στον οίκο του Αμφιτρύωνα και της Αλκμήνης, όπου κατά την παράδοση γεννήθηκε ο Ηρακλής, χτισμένο από τους μυθικούς αρχιτέκτονες Τροφώνιο και Αγαμήδη. Στον ίδιο χώρο έδειξαν στον Παυσανία τον τάφο των παιδιών του Ηρακλή από τη Θηβαία Μεγάρα και το σωφρονιστήρα λίθο που η Αθηνά έριξε στον ήρωα για να αποτρέψει το φόνο και του πατέρα του Αμφιτρύωνα. Επίσης, στον ίδιο χώρο, ο Παυσανίας είδε τις ανάγλυφες παραστάσεις των Φαρμακίδων, γυναικών που εμπόδιζαν τον τοκετό της Αλκμήνης κατ' εντολήν της Ήρας, ήδη ξεθωριασμένες από το χρόνο. Ο ίδιος περιηγητής αναφέρει στη συνέχεια, και προφανώς προς το Νότο, το Ηράκλειο, το ναό και τα συναφή του κτίσματα, δηλαδή το γυμναστήριο και το στάδιο του Ηρακλέους. Αναφέρει, τέλος, και βωμό του Απόλλωνος Σποδίου. Ο Πίνδαρος[21] αναφέρει εορτή του Ηρακλή και θυσίες για τους απογόνους του *ὕπερθεν* των Ηλεκτρών Πυλών. Κατά τους σχολιαστές και ερμηνευτές των λόγων του ποιητή (ο οποίος έζησε κατά την τελευταία περίοδο που χρησιμοποιήθηκε ο χώρος, δηλαδή στις αρχές του 5ου αι. π.Χ.), γίνονταν εναγισμοί και θυσίες κοντά στις Ηλέκτρες Πύλες και κοντά στη, μη αναφερόμενη από αυτόν, Οικία του Αμφιτρύωνα, όπου τάφηκαν και οι παίδες του Ηρακλή από τη Θηβαία Μεγάρα.

Οδός Ζεγγίνη 3 (οικόπεδο Γ. Μάμαλη - Δ. Καφέ)

Η ανασκαφή ξεκίνησε τους τελευταίους μήνες του 2004 και ολοκληρώθηκε το 2005 (Εικ. 23). Στα ανώτερα στρώματα και κυρίως στην ανατολική πλευρά του οικοπέδου εντοπίστηκαν οικοδομικά κατάλοιπα βυζαντινής και μεταβυζαντινής εποχής, τα οποία αποτελούν συνέχεια αυτών στο γειτονικό οικόπεδο του Σπ. Μπεκρή (Εργοδομική Βοιωτίας)[22]. Σε βαθύτερα στρώματα βρέθηκαν κτιριακά κατάλοιπα ρωμαϊκών χρόνων, τα οποία χρονολογούνται σε δύο διαφορετικές χρονολογικές φάσεις, και μικρά τμήματα τοίχων ελληνιστικής εποχής. Συγκεκριμένα, στο ανατολικό όριο του οικοπέδου αποκαλύφθηκε η συνέχεια των ρωμαϊκών κτισμάτων που είχαν βρεθεί στο γειτονικό προς Α. οικόπεδο, κάτω από κτίσματα της παλαιοχριστιανικής εποχής. Ο εσωτερικός αύλειος χώρος (διαστ.: μήκ. 5,80 και πλ. 3,20 μ.) ορίζεται από τους τοίχους 16 και 15-15α και είχε επιστρωθεί με ορθογώνιες και μαρμάρινες πλάκες. Περίπου στο κέντρο του βρέθηκε μαρμάρινος κυλινδρικός βωμός, συμπληρωμένος στο κάτω τμήμα του με κονίαμα. Δίπλα στο βωμό εντοπίστηκαν πεσμένοι δύο μονολιθικοί κίονες, προερχόμενοι ίσως από κιονοστοιχία της αυλής. Νότια της αυλής υπάρχουν δύο χώροι, από τους οποίους ο ένας (δωμ. 2) ανοίγεται σε αυτήν, ενώ ο δεύτερος (δωμ. 1) επικοινωνεί στα ανατολικά του με το δωμάτιο 2 μέσω λίθινου κατωφλιού που διακόπτει τον τοίχο 4. Αμέσως μετά την είσοδο στο δωμάτιο 2 υπάρχει ψηφιδωτό δάπεδο, κατασκευασμένο από μικρού μεγέθους ψηφίδες (Εικ. 24).

Το ψηφιδωτό εδράζεται πάνω σε πλακόστρωση από μεγάλου μεγέθους λίθους, η οποία καλύπτει και το υπόλοιπο τμήμα του δωματίου. Τα δύο δωμάτια είχαν προσεγμένη τοιχοποιία και οι τοίχοι τους έφεραν διακοσμητικό κονίαμα. Έξω από το δωμάτιο 2 και πάνω στο μαρμάρινο δάπεδο της αυλής βρέθηκε κεφαλή γυναικείου μαρμάρινου αγαλματίου (Εικ. 25), τμήμα κορμού του ίδιου αγαλματίου, καθώς και πέντε χέρια ξεχωριστά δουλεμένα από άλλα αγαλμάτια. Δυτικά των περιγραφόμενων δωματίων, και αφού μεσολαβεί ένας επιμήκης χώρος (διάδρομος) χωρίς αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, εντοπίστηκε η συνέχεια του κτιρίου. Διακρίνονται δύο δωμάτια (δωμ. 3 και 4), από τα οποία το πρώτο σώζει λίθινο κατώφλι εισόδου και δάπεδο, διαστ. 2,80×2,10 μ., καλυμμένο με opus sectile από μαρμάρινα πλακίδια διαφόρων σχημάτων (ρομβοειδή, τριγωνικά, κυκλικά ορθογώνια) και χρωμάτων (λευκά, υπόλευκα, ερυθρά, μελανά).

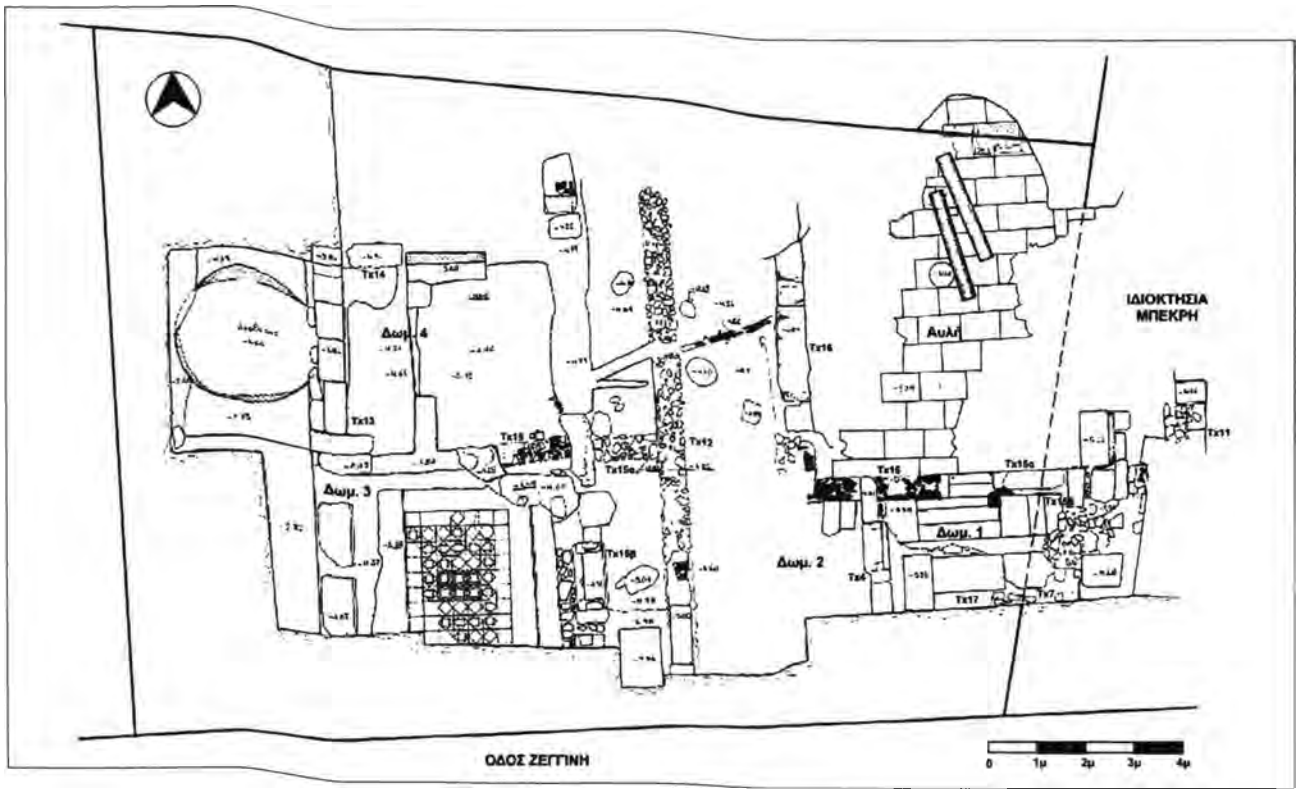
Τέλος, ο τοίχος 12, ανατολικά των δωματίων 3 και 4, αποτελεί κατάλοιπο μιας πρωιμότερης οικοδομικής φάσης, πιθανώς επίσης των ρωμαϊκών χρόνων. Την πορεία του τοίχου διέκοψε πήλινος αγωγός της κύριας οικοδομικής φάσης του κτιρίου, που πιθανώς ήταν πλούσια έπαυλη των ρωμαϊκών αυτοκρατορικών χρόνων.

19. Σύμφωνα με τη γνωμοδότηση του ΚΑΣ, η ανασκαφή θα συνεχιστεί κάτω από το οδόστρωμα της οδού Πολυνείκους, ώστε να διευκρινιστούν τα όρια των κτιρίων που έχουν μόνον εν μέρει ερευνηθεί.

20. Παυσανίας, *Βοιωτικά*, IX, 1 κ.ε.

21. Πίνδαρος, *Ίσθμια*, 4, 61, κ.ε.

22. Ανατολικά του συγκεκριμένου οικοπέδου, στη συμβολή των οδών Ζεγγίνη και Ιοκάστης, στην ανατολική πλευρά της Καδμείας, είχε ερευνηθεί τα δύο προηγούμενα χρόνια (2002-2003) το οικόπεδο του Σπ. Μπεκρή (Εργοδομική Βοιωτίας). Σε όλη την έκταση του τελευταίου αποκαλύφθηκε πλήθος αρχαιοτήτων, ο κύριος όγκος των οποίων εμπίπτουν στην αρμοδιότητα της 1ης ΕΒΑ, βλ. έκθεση 1ης ΕΒΑ στο παρόν, σ. 39.

Εικ. 23. Θήβα. Οδός Ζεγγίνη 3. Κάτοψη της ανασκαφής.

Εικ. 24. Θήβα. Οδός Ζεγγίνη 3. Άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 25. Θήβα. Οδός Ζεγγίνη 3. Γυναικεία κεφαλή αγαλματίου.

Οδός Αμφίωνος 17 (οικόπεδο Ε. Μπόβαλη)

Την ανασκαφή του οικοπέδου ξεκίνησε αρχικά η Θ΄ ΕΠΚΑ, ενώ στη συνέχεια την έρευνα διεξήγαγε η 1η ΕΒΑ, εξαιτίας της παρουσίας εκτεταμένων καταλοίπων βυζαντινής εποχής[23]. Κατά τη διάρκεια των επιφανειακών καθαρισμών αποκαλύφθηκε, εντοιχισμένο στην ανώτερη επιφάνεια τοίχου βυζαντινών χρόνων, ακέφαλο καθιστό μαρμάρινο αγαλμάτιο Κυβέλης, ύψ. 0,23 μ. (Μ.Θ. 41145, Εικ. 26). Η θεά κρατά τύμπανο με το αριστερό χέρι και στα πόδια της βρίσκεται ξαπλωμένο λιοντάρι. Στην ανασκαφή βρέθηκε, εντοιχισμένο σε τοίχο βυζαντινών επίσης χρόνων (τχ 13), σπόνδυλος αρράβδωτου ενεπίγραφου κίονα του τέλους της αρχαϊκής εποχής (Μ.Θ. 40993, Εικ. 27). Στη μία πλευρά του διατηρείται τμήμα, πιθανότατα επιτύμβιου επιγράμματος, με εξαιρετικά δυσανάγνωστο κείμενο αρχαϊκών χρόνων

23. Βλ. το κείμενο της 1ης ΕΒΑ στο παρόν, σ. 46.

Εικ. 26. Θήβα. Οδός Αμφίωνος 17. Μαρμάρινο αγαλμάτιο καθιστής Κυβέλης.

και στην άλλη σύντομη επιγραφή κλασικών ή ελληνιστικών χρόνων (4ου ή 3ου αι. π.Χ.) χρόνων[24] (Εικ. 28).

Οδός Επαμεινώνδα 33 (οικόπεδο Ε. Τζουβελέκη και Β. Μέξη)

Το οικόπεδο βρίσκεται στο Ο.Τ. 308, κοντά στο κέντρο και προς τη νότια πλευρά του λόφου της Καδμείας. Νότια συνορεύει με το ναό της Αγίας Αικατερίνης, ενώ βόρεια και ανατολικά πλαισιώνεται από πεζοδρόμους. Έπειτα από τις δοκιμαστικές τομές που πραγματοποιήθηκαν με αφορμή αίτηση των ιδιοκτητών για ανέγερση πολυκατοικίας και την επιφανειακή εύρεση αρχαιοτήτων, ξεκίνησαν ανασκαφικές έρευνες, οι οποίες – σε συνεργασία με την 1η ΕΒΑ (στα ανώτερα στρώματα) – αποκάλυψαν πήλινο αγωγό και αποθέτες σκαμμένους στο φυσικό έδαφος, όλα βυζαντινής εποχής. Προχωρώντας βαθύτερα, εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα των πρώιμων μυκηναϊκών χρόνων. Οι προαναφερθείσες αρχαιότητες βρέθηκαν στο δυτικό τμήμα του οικοπέδου και σε μεγάλο βάθος. Αντίθετα, ολόκληρο το ανατολικό ήμισυ καλύπτεται από το μαλακό φυσικό βράχο της περιοχής (κιτρινωπός πούρος), με ισχυρή κατωφέρεια προς τα δυτικά.

Εικ. 27. Θήβα. Οδός Αμφίωνος 17. Τμήμα αρχαϊκού ενεπίγραφου κίονα.

Εικ. 28. Θήβα. Οδός Αμφίωνος 17. Σκαρίφημα επιγραφών αρχαϊκού κίονα.

24. Οι επιγραφές, οι οποίες βρέθηκαν τα τέλη του 2004 και στις αρχές του 2005, δεν κατέστη δυνατόν μέχρι τούδε να μελετηθούν εις βάθος και θα δημοσιευθούν στο εγγύς μέλλον μαζί με άλλα θηβαϊκά ενεπίγραφα μνημεία. Από τις λίγες αναγνώσιμες λέξεις (*μνάμ' ἀρετ[ᾶς], θάμβος, δαιμόνιος*) της πρώτης επιγραφής συνάγεται ο ταφικός χαρακτήρας και η κατά προσέγγιση χρονολόγησή της στο τέλος των αρχαϊκών χρόνων.

Συγκεκριμένα, σε βάθος -5,60 μ. εμφανίστηκε γωνιακός ημιυπόγειος χώρος, κατασκευασμένος με αργούς λίθους, εξωτ. σωζ. διαστ. 5x3 μ. και ύψ. 4,40 μ. Ο τοίχος 1 (Α.-Δ.) συνεχιζόταν πιθανώς προς Δ. Για να κατασκευαστεί ο συγκεκριμένος χώρος λαξεύθηκε βαθμιδωτά η ανατολική παρειά του φυσικού βράχου και αφαιρέθηκε μεγάλο τμήμα του στα βόρεια. Στο ανώτερο τμήμα του τοίχου 1 σώζεται βαθμίδα (πατούρα) για τη στερέωση του ξύλινου δαπέδου του ισογείου. Η επίχωση του κτίσματος αποτελούνταν από παχύ στρώμα ωμοπλίνθων, ενώ στο κατώτερο τμήμα του υπήρχαν ισχυρά ίχνη καύσης, η οποία προκάλεσε προφανώς και την καταστροφή του. Παρά το γεγονός ότι η ισχυρή κατασκευή του παρέπεμπε σε οχυρωματικό έργο (δηλαδή πύργο ή τμήμα τείχους), δεν αποκλείεται να πρόκειται για τμήμα ισχυρού κτιρίου, του οποίου διατηρήθηκε η θεμελίωση, αν και ο ακριβής του χαρακτήρας δεν είναι δυνατόν προς το παρόν και χωρίς ενδελεχή μελέτη των δεδομένων να προσδιοριστεί.

Από τα βαθύτερα στρώματα συνελέγη αρκετή ποσότητα κεραμικής της πρωιμότατης μυκηναϊκής εποχής, στην οποία διακρίνονται πλήθος σχημάτων χρήσιμων σε ένα πολυτελές νοικοκυριό (domestic ware)[25], ενώ στα ανώτερα βρέθηκε μαρμάρινο ακέφαλο αγαλματίδιο γυναικείας μορφής, ντυμένης με χιτώνα και ιμάτιο, ύψ. 0,70 μ. περίπου (Μ.Θ. 41145, Εικ. 29). Η εύρεση του αγαλματιδίου στη συγκεκριμένη θέση δικαιολογείται από την ύπαρξη νεότερου ασβεστόλακκου. Επίσης, από τα ανώτερα στρώματα σημειώνουμε την παρουσία μεγάλου αριθμού καπνοσυρίγγων από σηπιόλιθο και σιδερένιων αλυσίδων. Δυστυχώς, τα κινητά ευρήματα δεν δηλώνουν με σαφήνεια τη χρήση των αρχιτεκτονικών καταλοίπων.

Με την ολοκλήρωση της ανασκαφικής έρευνας και με απόφαση του αρμόδιου Συμβουλίου, οι σωζόμενες αρχαιότητες καταχώσθηκαν, αφού προηγήθηκε κάλυψη των αρχιτεκτονικών λειψάνων με γεωύφασμα και εν συνεχεία στρώση άμμου, χαλικιού 3Α και τσιμέντου και ακολούθησε εγκιβωτισμός με τσιμεντένια προστατευτικά τοιχία.

Εικ. 29. Θήβα. Οδός Αμφίωνος 17. Μαρμάρινο αγαλμάτιο γυναικός.

ΕΡΓΑ ΟΤΕ

Τον Ιανουάριο του 2001 ξεκίνησαν εργασίες τοποθέτησης συστημάτων καλωδίων του ΟΤΕ στη Θήβα. Οι εργασίες πραγματοποιήθηκαν κατά μήκος των κεντρικών αρτηριών της πόλης και συγκεκριμένα επί των οδών Θρεψιάδου, Τσεβά, Πινδάρου, Αγγελίδη, Βουρδουμπά, Κέβητος, Αντιγόνης, Οιδίποδος, Χρυσοστόμου Σμύρνης, Αυλίδος, Δίρκης, Επαμεινώνδα, Κάδμου και Δημοκρίτου. Οι εργασίες για την τοποθέτηση καλωδίων προέβλεπαν τη διάνοιξη φρεατίων, αλλά και αγωγών σύνδεσης αυτών. Κατά τη διάρκεια των εργασιών αποκαλύφθηκαν κτιριακά κατάλοιπα, στα φρεάτια Ι-ΙΙ-ΙΙΙ-ΙV-Χ-ΧΙΙ-ΧV, που χρονολογούνται από τους κλασικούς έως τους μεσαιωνικούς χρόνους, καθώς και ένας βυζαντινός τάφος, ενώ στα υπόλοιπα δώδεκα φρεάτια εντοπίστηκαν μόνον κινητά ευρήματα, όπως κεραμική και μικροαντικείμενα όλων των περιόδων (Εικ. 30).

Στην οδό Θρεψιάδου (πλατεία Κεραμοπούλλου), περιμετρικά της ανατολικής πλευράς του Αρχαιολογικού Μουσείου Θήβας, διανοίχθηκαν δύο φρεάτια (Ι-ΙΙ), καθώς και αγωγός μεταξύ αυτών. Στο χώρο αυτό εντοπίστηκε κατά χώραν ένα λίθινο κατώφλι, τμήματα πήλινων αγωγών και τρεις τοίχοι βυζαντινών χρόνων. Στην επίχω-

25. Μνεία της κεραμικής του οικοπέδου έγινε, με την άδεια του ανασκαφέα, από την Ε. Κουντούρη, Προμυκηναϊκή Θήβα. Στοιχεία από πρόσφατες έρευνες, στο συνέδριο *Mesohelladika. Αθήνα 8-12 Μαρτίου 2006* (υπό έκδοση). Από ό,τι φαίνεται από μια προκαταρκτική εξέταση, η κεραμική συνεχίζει την παράδοση των μεσοελλαδικών χρόνων και δεν έχει υποστεί ακόμη την επίδραση και την εισαγωγή των μινωικών διακοσμητικών στοιχείων. Η κεραμική του κτιρίου αυτού και άλλων κλειστών συνόλων από οικόπεδα της Θήβας (οικόπεδο Στάικου, οικόπεδο Γκέλη) θα αποτελέσει αντικείμενο μελέτης του υπογράφοντος.

ση του φρεατίου ΙΙ, νότια του τοίχου 2, βρέθηκε εντοιχισμένο τμήμα υστεροελληνιστικής μαρμάρινης γυναικείας μορφής με πέπλο. Κάτω από τη βυζαντινή επίχωση του φρεατίου ΙΙ, σε βάθος -2 μ., αποκαλύφθηκαν τέσσερις ευμεγέθεις λαξευμένοι λίθοι σε σειρά και σε β΄ χρήση, εκ των οποίων ένας από αυτούς ανήκει σε βάθρο αγάλματος.

Εντός του φρεατίου ΙΙΙ και του αγωγού βόρεια του τελευταίου, στη συμβολή των οδών Πινδάρου και Τσεβά, αποκαλύφθηκαν τέσσερα τμήματα τοίχων της βυζαντινής εποχής και ένας λακκοειδής βυζαντινός τάφος. Ο τάφος βρέθηκε στη νοτιοανατολική πλευρά του φρεατίου ΙΙΙ και είχε λαξευθεί εντός του φυσικού σταθερού εδάφους. Ο νεκρός είχε προσανατολισμό Α.-Δ., ενώ τον τάφο οριοθετούν αργοί λίθοι. Εντός του τάφου συνελέγησαν μόνον τρεις σιδερένιοι ήλοι.

Στη συμβολή των οδών Πινδάρου και Αγγελίδη ανοίχθηκε το φρεάτιο ΙV και ο αγωγός νότια του τελευταίου. Εντός του φρεατίου εντοπίστηκαν τμήμα πήλινου αγωγού κατά χώραν, ενώ εντός του αγωγού μεταξύ των φρεατίων αποκαλύφθηκαν τμήματα τεσσάρων τοίχων της βυζαντινής εποχής.

Έναντι της Τράπεζας Πίστεως, στη συμβολή των οδών Πινδάρου και Βουρδουμπά, εντός του φρεατίου V, αποκαλύφθηκαν δύο τμήματα βυζαντινών τοίχων, κατασκευασμένων από ακανόνιστου μεγέθους λίθους, συνδετικό κονίαμα και κεραμίδες.

Εντός του φρεατίου Χ, στη συμβολή των οδών Κάδμου και Αντιγόνης, αποκαλύφθηκαν τμήματα δύο τοίχων, οι οποίοι διατηρούνται σε δύο δόμους. Και οι δύο τοίχοι θεμελιώνονται πάνω στο σταθερό βράχο και αποτελούνται από λαξευμένους λίθους και συνδετικό κονίαμα.

Εντός του αγωγού που διανοίχθηκε κατά μήκος της οδού Δημοκρίτου και του φρεατίου XI (συμβολή των οδών Κάδμου και Δημοκρίτου), αποκαλύφθηκαν τμήματα τεσσάρων τοίχων, οι δύο με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ., και οι λοιποί με κατεύθυνση Α.-Δ. Πλησίον των κτιριακών καταλοίπων το 2002 αποκαλύφθηκε η συνέχειά τους, κατά τις εργασίες της σωστικής ανασκαφής του οικοπέδου Π. Πελεκάνου (Δημοκρίτου 22, βλ. παραπάνω).

Εντός του φρεατίου XII, στη συμβολή των οδών Κάδμου και Δίρκης, αποκαλύφθηκε ακόμη ένα τμήμα τοίχου με κατεύθυνση Ν.-Β. Είναι κατασκευασμένος από αργούς λίθους, συνδετικό κονίαμα και μικρές κεραμίδες.

Ένας ακόμη μικρός τοίχος από αργολιθοδομή αποκαλύφθηκε εντός του φρεατίου XV, στη συμβολή των οδών Πινδάρου και Επαμεινώνδα.

Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ. Επαρχιακή οδός Θηβών-Μουρικίου

Νότιος (Ν) τομέας. Κατά το 2001 συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε η ανασκαφή του νότιου τομέα στο εργοτάξιο της ανισόπεδης διάβασης του ΟΣΕ στο δρόμο Θηβών-Μουρικίου[26]. Διαπιστώθηκε η συνέχεια του ήδη εντοπισμένου και εν μέρει ανεσκαμμένου νεκροταφείου των ιστορικών, αρχαϊκών, κλασικών και ελληνιστικών χρόνων, καθώς και της θέσης των ύστερων νεολιθικών οικιστικών και ταφικών καταλοίπων. Περιστασιακά ερευνήθηκαν και τμήματα εκτός του χαραγμένου καννάβου του έργου, όπου αυτό κρίθηκε απαραίτητο, ώστε να ανασκαφούν οι τάφοι που είχαν μερικώς εμφανιστεί στα πρανή (Εικ. 31).

Αποκαλύφθηκε, επίσης, ένα ακόμη τμήμα της αρχαίας οδού προς Χαλκίδα, το οποίο είχε βρεθεί κατά τις περυσινές ανασκαφικές εργασίες και αναφέρεται από τον Παυσανία ως «λεωφόρος»[27]. Διαπιστώθηκαν οκτώ συνολικά στρώσεις πολύ σκληρού πατημένου χώματος, χαλικιών και μικρών τμημάτων από πωρόλιθους (λατύπη). Κατά μήκος της νότιας πλευράς είχε χτιστεί κράσπεδο (τχ 13) από σειρά ορθογωνισμένων πωρόλιθων σε ύψος ενός δόμου.

Στο νότιο τομέα ανασκάφηκαν φέτος 291 τάφοι (Ν 279-570)[28]. Ανήκουν σε όλα τα είδη τάφων που επιχωριάζουν στα βοιωτικά νεκροταφεία των ιστορικών χρόνων. Από την κλασική εποχή και έπειτα διαπιστώθηκε μια σαφής προτίμηση στους λακκοειδείς και τους κεραμοσκεπείς τάφους. Συγκεκριμένα, το 2001 εντοπίστηκαν: 35 κιβωτιόσχημοι, 94 λακκοειδείς, 89 κεραμοσκεπείς, 50 πυρές, 18 εγχυτρισμοί, δύο λίθινες λάρνακες, δύο πήλινες λάρνακες και μία ταφή ζώου. Οι τάφοι ανοίχθηκαν σε διάφορα βάθη, τα οποία όμως δεν αντιστοιχούν σε διαφορετικές χρονολογικές φάσεις. Συχνά, όμως, οι νεότεροι τάφοι βρίσκονται σε μεγαλύτερο βάθος από τους αρχαιότερους, τους οποίους είχαν παραβιάσει. Οι τάφοι της αρχαϊκής εποχής εντοπίζονται κυρίως εκατέρωθεν του αρχαίου δρόμου που ήταν ήδη σε χρήση, ενώ αυτοί της κλασικής και της ελληνιστικής εποχής εντοπίστηκαν σε όλη την ερευνηθείσα έκταση, η οποία φαίνεται να χρησιμοποιήθηκε ως νεκρόπολη χωρίς διακοπή έως και τον 1ο αι. π.Χ.[29].

Οι κιβωτιόσχημοι τάφοι είναι κυρίως ελληνιστικοί, εκτός από τους Ν 346, 404, 512, οι οποίοι χρονολογού-

---

26. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 377-388. Ο ίδιος, Από τη σιωπηλή γη της αρχαίας Θήβας, *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* Ι, *Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης (2003)*, Βόλος 2006, σ. 729-749.

27. Παυσανίας, *Βοιωτικά*, IX, 18, 1.

28. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 316· 55 (2000): Χρονικά, σ. 380-383. Οι τάφοι, όπως και πέρυσι, αριθμούνται με τα αρχικά των τομέων νότιου (Ν) και βόρειου (Β) και τον αύξοντα αριθμό τους.

29. Για τις προηγούμενες ανασκαφικές περιόδους, βλ. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 316· 55 (2000): Χρονικά, σ. 377-388.

Εικ. 30. Θήβα. Έργα ΟΤΕ. Θέσεις των κτιριακών καταλοίπων.

Εικ. 31. Θήβα. Αεροφωτογραφία ανασκαφής ανισόπεδης διάβασης γέφυρας ΟΣΕ. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Νότιος τομέας.

νται στους κλασικούς χρόνους. Οι Ν 279, 283 και 284 είναι «τρίδυμοι» με κοινές τις μακρές πλευρές και ταφικό περίβολο στα νότια (τχ 12). Ο περίβολος είναι χτισμένος από ορθογωνισμένους πωρόλιθους, έχει προσανατολισμό Α.-Δ., μήκος 4,26, πλάτος 1,30 και ύψος 0,60 μ. Οι Ν 295 και 296 αποτελούν «δίδυμους» τάφους, με κοινή τη μία στενή πλευρά. Βρέθηκαν συλημένοι, αλλά διασώθηκε πεσμένη ακέραιη επιτύμβια στήλη, με αετωματική απόληξη και την επιγραφή *ΦΙΛΩΝ* (Μ.Θ. 33454). Ένα ακόμη «δίδυμο» τάφο αποτελούν οι Ν 306 και 312, με κοινή τη μία μακρά πλευρά τους.

Αξιοσημείωτη είναι και η περίπτωση του Ν 404, ο οποίος βρέθηκε ασύλητος (Εικ. 32). Περιείχε την ταφή ενός παιδιού, το σώμα του οποίου είχε τοποθετηθεί πάνω σε κροκάλες. Εξωτερικά βρέθηκαν δύο κρατήρες και οκτώ ειδώλια, ενώ εσωτερικά βρέθηκαν άλλα τέσσερα (δύο ένθρονων γυναικείων μορφών[30]), ομοιώματα υποδημάτων, πλήθος ψήφων από υαλόμαζα κυανού και κίτρινου χρώματος, δύο επιχρυσωμένες πήλινες ψήφοι, δύο χάλκινες βελόνες, οστέινοι αστράγαλοι και ένας από πρασινωπό στεατίτη.

Αρκετοί είναι οι κιβωτιόσχημοι τάφοι, των οποίων οι πλευρές και η κάλυψη αποτελούνται εξ ολοκλήρου από επιτύμβιες στήλες και άλλα υλικά σε β΄ χρήση. Πρόκειται για τον τάφο Ν 358, όπου μετρήθηκαν 16 τμήματα επιτύμβιων στηλών, και τον τάφο Ν 359, κατασκευασμένο από 12 τμήματα επιτύμβιων στηλών και ένα τμήμα από εύθρυπτο ψαμμίτη (Μ.Θ. 33459) που έφερε διπλή τετράστιχη, έμμετρη μάλλον, επιγραφή (Εικ. 33). Πρόκειται για επίγραμμα που αναφέρεται σε νεκρούς, πεσόντες *ἐν πολέμῳ*. Η επιγραφή ανήκε σε ταφικό μνημείο του 5ου αι. π.Χ., αντιγράφηκε αργότερα, μάλλον κατά τον 4ο αι. π.Χ., πιθανώς λόγω της φθοράς που υπέστη ο εύθρυπτος και σήμερα λίθος. Οι εκφράσεις *ἐν πολέμωι ... θανέμεν πατρίδος περὶ Θέβας...* και *ἐθ]εντο ἆθλα κράτιστα ἀρετᾶς*, υπαινίσσονται ότι ο λίθος ανήκει σε δημόσιο σήμα πεσόντων σε κάποια από τις συχνές πολύνεκρες πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ Θηβαίων (Βοιωτών) και Αθηναίων, που έλαβαν χώρα ανάμεσα στα Περσικά και την έκρηξη του Πελοποννησιακού πολέμου[31]. Ο Ν 391 είχε κατασκευαστεί από πωρόλιθους σε β΄ χρήση, τμήματα κεραμίδων και εννέα τμήματα επιτύμβιων στηλών (εκ των οποίων οι τρεις διατηρούν αποσπάσματα επιγραφών, *ΒΑΛΤΕΡΑ*, *ΠΕΛΛΑΡΟΣ* και *ΝΙΚΗΦΩΡΟΣ*)[32], ο Ν 407 χτίστηκε με οκτώ τμήματα επιτύμβιων στηλών και πωρόλιθους σε β΄ χρήση, ενώ ο Ν 460 από πωρολιθικές πλάκες, μία εκ των οποίων έφερε διαμπερή οπή καλυμμένη με ερυθρωπό πηλόχωμα. Νότια των καλυπτήριων πλακών του είχαν τοποθετηθεί τμήματα κεραμίδων για να σφραγίσουν τον τάφο. Ο Ν 469 είχε ως καλυπτήριες ακέραιες επιτύμβιες στήλες και τμήματα στηλών. Ο Ν 479 είχε χτιστεί από οκτώ επιτύμβιες στήλες και από το ήμισυ λίθινης σαρκοφάγου

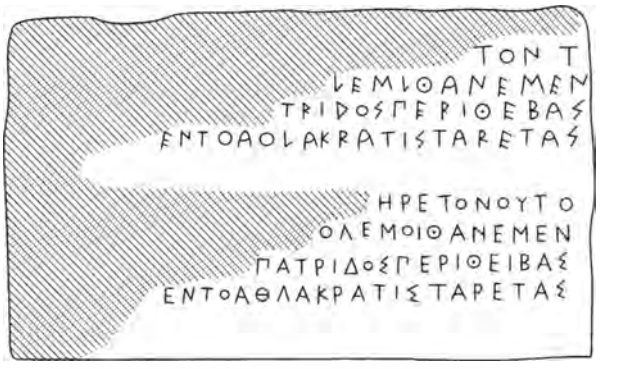
30. M. Bonanno-Aravantinos, *Tanagra. Mythe et archéologie* (κατάλογος έκθεσης Λούβρου), Paris 2003, σ. 144-145.

31. Η επιγραφή θα μελετηθεί αναλυτικά σε συνεργασία με την επιγραφολόγο καθηγήτρια G. Sacco.

32. Τα δύο πρώτα ονόματα είναι αμάρτυρα στην Κεντρική Ελλάδα, ενώ το τρίτο είναι κοινό στη Βοιωτία στα ρωμαϊκά ιδίως χρόνια. Βλ. P.M. Fraser - E. Matthews, *A Lexicon of Greek Personal Names*, τ. III B, Oxford 2000 (λέξεις). Από τον τάφο Ν 391 προέρχεται και τμήμα ανθεμωτής στήλης από λευκό ασβεστόλιθο, σπασμένης κάτω από την άκανθα. Σωζ. ύψ. 0,41, μέγ. σωζ. πλ. 0,46, πάχ. κροτάφου 0,105 μ., β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.

Εικ. 32. Θήβα. Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Νότιος τομέας. Τάφος Ν 404.

Εικ. 33. Θήβα. Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Νότιος τομέας. Τάφος Ν 359. Σκαρίφημα επιγραφής.

Εικ. 34. Θήβα. Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Νότιος τομέας. Τάφος Ν 479.

(Εικ. 34). Από τις στήλες μόνον τρεις φέρουν αποσπάσματα επιγραφών: η πρώτη (Μ.Θ. 33750) σώζει μέρος της επιγραφής σε δύο στίχους *ΔΑΦΝΙΣ, [....]Ο, [...]ΝΑΣ[...]Ω* η δεύτερη (Μ.Θ. 33639) διατηρεί το [...]*ΩΝ* και η τελευταία (Μ.Θ. 33652) έχει αετωματική απόληξη και την επιγραφή *ΑΦΡΟΔΕΙΣΙΑ*.

Οι κεραμοσκεπείς τάφοι της ανασκαφής χρονολογούνται στους κλασικούς και, κυρίως, στους ελληνιστικούς χρόνους. Απαντούν αρκετά συχνά σε περιπτώσεις παιδικών ταφών. Πολλές φορές οι καλυπτήριες κεραμίδες φέρουν ενσφράγιστα γράμματα, αποτυπώματα παλάμης ή αύλακες που έγιναν από τα δάχτυλα του κεραμέα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ν 518, του οποίου όλες οι κεραμίδες ήταν ενσφράγιστες. Οι μισές περίπου έφεραν τα γράμματα *ΑΔ* (δαμόσιος) και οι υπόλοιπες τα γράμματα *ΙΕ* (ιερός/α;).

Στις περιπτώσεις των Ν 508 και 528 είχαμε κοινή ταφή ενήλικα και παιδιού. Στον τάφο Ν 508 πάνω στον πιθανότατα γυναικείο σκελετό, στο αριστερό τμήμα του θώρακα, βρέθηκε σκελετός βρέφους, ενώ εξωτερικά του τάφου, πάνω στις καλυπτήριες κεραμίδες της δυτικής πλευράς, βρέθηκαν οστά ανακομιδής, τα οποία κάλυπτε τμήμα κοιλόκυρτης κεραμίδας. Ο τάφος περιείχε μυροδοχείο, λύχνο, σκύφο, τμήμα μολύβδινου ελάσματος και θραύσματα ειδωλίων. Ο Ν 528 περιείχε την ταφή ενήλικα και παιδιού με αντίθετο προσανατολισμό (Εικ. 35). Ο ενήλικας είχε τοποθετηθεί με το κρανίο προς Δ., ενώ το παιδί προς Α. Τα κάτω άκρα του παιδιού βρέθηκαν επάνω στο θώρακα του ενήλικα. Από τα κτερίσματα που συνελέγησαν έξω από τον τάφο σημειώνεται μόνωτο κύπελλο, σιδερένια σπάτουλα και στλεγγίδα. Στο εσωτερικό του είχαν αποτεθεί μικκύλος κάλυκας, πήλινο κουδουνάκι, χάλκινη στλεγγίδα, δύο ειδώλια γυναικείων μορφών, μιας ανδρικής μορφής με πετεινό και παιδιού με χήνα.

Οι λακκοειδείς τάφοι χρησιμοποιήθηκαν σε όλη τη δι-

άρκεια χρήσης του νεκροταφείου. Όλοι περιείχαν ταφές ενηλίκων, πλην των Ν 383, Ν 510 και ίσως του Ν 538. Το σχήμα τους είναι ορθογώνιο και σπανίως ελλειψοειδές. Αναβαθμοί-πατούρες παρατηρήθηκαν στους Ν 365, 371, 387, 448, 455, 498 και 537.

Ασυνήθιστα μεγάλες ήταν οι διαστάσεις δύο από αυτούς. Ο Ν 455 (μήκ. 2,32, πλ. 1,50, βάθ. 2,37 μ.), με δύο επίπεδα αναβαθμών, περιείχε 49 αρυβάλλους, μία πρόχου, δύο αμφορίσκους και τρία σανιδόμορφα ειδώλια. Ο Ν 498 (μήκ. 2, πλ. 1,50, βάθ. 1,17 μ.) διέθετε αναβαθμούς και περιείχε ως κτερίσματα μελαμβαφή κάνθαρο και χάλκινη στλεγγίδα. Και οι δύο είχαν παραβιάσει προϊστορικά στρώματα, με αποτέλεσμα να περιέχουν θραύσματα κεραμικής προϊστορικών χρόνων στο εσωτερικό τους.

Οι Ν 452, 505 και 510 έφεραν κάλυψη από λακωνικές κεραμίδες. Ο Ν 388 ήταν λακκοειδής τάφος που καλυπτόταν με τμήματα επιτύμβιων στηλών, ενώ με τα ίδια υλικά είχε χτιστεί και η ανατολική μακρά πλευρά του. Συνελέγησαν συνολικά 14 τμήματα επιτύμβιων στηλών.

Ξεχωριστή είναι η περίπτωση του Ν 423, του οποίου οι μακρές πλευρές είχαν χτιστεί από ωμές πλίνθους, κατά τρόπο ώστε να μειώνεται σταδιακά το πλάτος του τάφου προς τον πυθμένα. Πλούσια κτερισμένος, περιείχε δύο μυροδοχεία, ένα μόνωτο κύπελλο, δύο σταμνοειδείς πυξίδες, μικκύλη καρποδόχη, αλάβαστρο, δίωτο σκύφο, έξι ληκύθους, οκτώ ερυθρόμορφους κρατήρες, δύο χάλκινα δισκάρια, χάλκινο κάτοπτρο, τρεις σιδερένιους ήλους, τμήμα χάλκινης πόρπης, πλαστικό αγγείο, σιδερένια τεμάχια, τρία πήλινα ειδώλια και πολλά θραύσματα άλλων ειδωλίων.

Οι πυρές εμφανίζονται στο συγκεκριμένο νεκροταφείο από την αρχαϊκή εποχή, αλλά το έθιμο εξαπλώνεται κυρίως κατά την κλασική. Όλες σχεδόν (εκτός από τέσσερις, Ν 401, 436, 453, 464) εντοπίστηκαν βόρεια και νότια της αρχαίας οδού. Το σχήμα τους είναι ορθογώνιο και φέρουν αναβαθμούς. Αρκετές διατηρούσαν τις οπές των ξύλινων δοκών στις παρειές τους, ενώ δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που σώζονταν και οι απανθρακωμένες δοκοί.

Ορισμένες πυρές περιείχαν ιδιαίτερα μεγάλο αριθμό κτερισμάτων. Η Ν 321, αρχαϊκών χρόνων, είχε παραβιαστεί από ελληνιστικό κιβωτιόσχημο τάφο και περιείχε πλήθος αγγείων και ειδωλίων (Εικ. 36). Η ανατολική μακρά πλευρά της Ν 343 είχε χτιστεί με αργούς λίθους, ενώ η νότια στενή πλευρά της Ν 348 ήταν πλινθόκτιστη. Προφανώς τα τοιχία εξασφάλιζαν τη σταθερότητα του εδάφους, καθώς το χώμα στις συγκεκριμένες περιπτώσεις ήταν πολύ χαλαρό και αμμώδες.

Εγχυτρισμοί διαπιστώνονται στους αρχαϊκούς και κλασικούς χρόνους, ενώ εντοπίστηκαν και δύο περιπτώσεις ελληνιστικής εποχής. Οι ταφές έγιναν κυρίως στο εσωτερικό πίθων (όπως ο εγχυτρισμός Ν 444, Εικ. 37) και σπανιότερα αμφορέων.

Εικ. 35. Θήβα. Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Νότιος τομέας. Τάφος Ν 528.

Βόρεια της αρχαίας οδού βρέθηκαν δύο λίθινες λάρνακες, από τοπικό πωρόλιθο, δυστυχώς και οι δύο συλημένες. Ήταν μονολιθικές και είχαν θραυστεί στη βορειοανατολική γωνία τους από όπου είχε γίνει η αφαίρεση των χωμάτων και των κτερισμάτων. Η Ν 335 διέσωζε το αετωματικό κάλυμμά της. Το εσωτερικό της ήταν πλήρες χώματος και νεότερων υλικών, όπως μη διαβρωμένος σίδηρος και γυαλί[33]. Ο σκελετός δεν σώθηκε, παρά μόνον το αποτύπωμά του στον πυθμένα της. Τα μόνα σωζόμενα κτερίσματα από το εσωτερικό της ήταν ψήφος από υαλόμαζα και κεφαλή ειδωλίου γυναικείας μορφής. Βόρεια της λάρνακας και έξω από αυτήν εντοπίστηκαν πλήθος όστρακων, κυρίως τμήματα κανθάρων, ένας ακέραιος αρύβαλλος, θραύσματα ειδωλίων, αλλά και τμήμα από τη βορειοανατολική γωνία της. Η λάρνακα είχε τοποθετηθεί στα νότια κεκλιμένου επιπέδου από πατημένο χώμα, για την κατασκευή του οποίου είχε διαμορφωθεί μικρό τμήμα του δρόμου. Στο μέσον περίπου των τεσσάρων κάθετων ακμών της υπάρχουν λαξεύσεις που φανερώνουν πως είχε δεθεί με ιμάντες για να μεταφερθεί στο σημείο της ταφής, προφανώς από το δρόμο.

Η λάρνακα Ν 377 (Εικ. 38) ήταν ορθογώνιου σχήματος και η καλυπτήρια πλάκα της αετωματική, με τέσσερις σαμαρωτές «λαβές», κάθετες στον κατά μήκος άξονα. Οι «λαβές» του νοτίου τμήματος διατηρήθηκαν ακέραιες. Στο εσωτερικό της βρέθηκαν τμήματα από την καλυπτήρια πλάκα, η βορειοανατολική «λαβή», τμήματα ειδωλίων, ψήφοι από υαλόμαζα, δύο κοτυλίσκες, μικκύλη οινοχόη, μικκύλο πινάκιο, αργυρό δακτυλίδι με ρομ-

33. Εκτεταμένη σύληση του βορειοανατολικού νεκροταφείου σημειώνεται κατά το 1898, βλ. Γ. Σωτηριάδου, *Περί της τοπογραφίας των αρχαίων Θηβών*, Αθήνα 1914, σ. 27, 36.

Εικ. 36. Θήβα. Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Νότιος τομέας. Τάφος Ν 321. Ευρήματα.

βοειδή σφενδόνη, τμήμα σιδηρού ήλου, τμήματα χάλκινου ελάσματος και δύο χάλκινοι δακτύλιοι. Δεν σωζόταν σκελετός. Η λάρνακα είχε τοποθετηθεί στο βάθος ενός ορύγματος, μήκ. 1,90 και πλ. 1,07 μ., μέσω ενός ακόμη κεκλιμένου επιπέδου. Η τοποθέτησή της έγινε και σε αυτή την περίπτωση με ιμάντες, όπως μαρτυρούν οι λαξεύσεις στις κάθετες ακμές. Στο κάλυμμα και στη σαρκοφάγο διατηρούνται ίχνη ερυθρού χρώματος.

Τέλος, ερευνήθηκε το περιεχόμενο δύο πήλινων λαρνάκων-λουτήρων (Ν 408 και Ν 409) που περιείχαν ταφές παιδιών (ελάχιστα υπολείμματα οστών σώθηκαν). Η Ν 408 είχε κτεριστεί εξωτερικά με δύο άωτα σκυφίδια, ενώ εσωτερικά βρέθηκε μικρή χάλκινη βελόνα στα αριστερά του κρανίου (πιθανώς να υποδηλώνει σαβάνωμα). Η ταφή Ν 409 περιείχε μόνον έναν αστράγαλο.

Βόρειος (Β) τομέας και εργασίες για την κατασκευή του «Δίδυμου Κιβωτιοειδούς Οχετού». Η ανασκαφή του βόρειου τομέα ολοκληρώθηκε, όπως και του νότιου, το 2001. Ως επέκταση του τομέα, αφού αποκάλυψε τμήμα του ίδιου νεκροταφείου, πρέπει να θεωρηθεί η ανασκαφική έρευνα που έγινε κατά την κατασκευή του έργου «Δίδυμος κιβωτιοειδής οχετός» για τη βελτίωση του αποχετευτικού συστήματος της πόλης (Εικ. 39). Συνολικά ανασκάφηκαν 98 τάφοι (Β 174-272), εκ των οποίων 11 κιβωτιόσχημοι, 30 λακκοειδείς, 32 κεραμοσκεπείς, 18 πυρές, τέσσερις εγχυτρισμοί, μία πήλινη και μία λίθινη λάρνακα, καθώς και μία ταφή ζώου.

Οι κιβωτιόσχημοι τάφοι του βορείου τομέα έχουν είτε

Εικ. 37. Θήβα. Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Νότιος τομέας. Τάφος Ν 444.

απλή είτε «δίδυμη» μορφή και ανήκουν όλοι στην ελληνιστική εποχή. Ο απλός κιβωτιόσχημος Β 174 είχε προσανατολισμό Β.-Ν. Στη βόρεια στενή πλευρά του (στην εξωτερική επιφάνεια) βρέθηκαν δύο ανεστραμμένα αγγεία, που πιθανώς είχαν τοποθετηθεί στις καλυπτήριες πλάκες. Ο σκελετός εντοπίστηκε σε ύπτια θέση, με το κεφάλι στραμμένο αριστερά. Δίπλα στην αριστερή κνήμη του ήταν συγκεντρωμένα τα περισσότερα κτερίσματα (επτά αλάβαστρα, έξι μυροδοχεία, μία πυξίδα, δύο κύπελλα, δύο σκύφοι, τρία πλακίδια, ένα μολύβδινο βάρος,

Εικ. 38. Θήβα. Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Νότιος τομέας. Τάφος Ν 377.

θραύσματα τριών επιτύμβιων στηλών, ένα χάλκινο κάτοπτρο, μερικά όστρεα και άλλα μικροαντικείμενα).

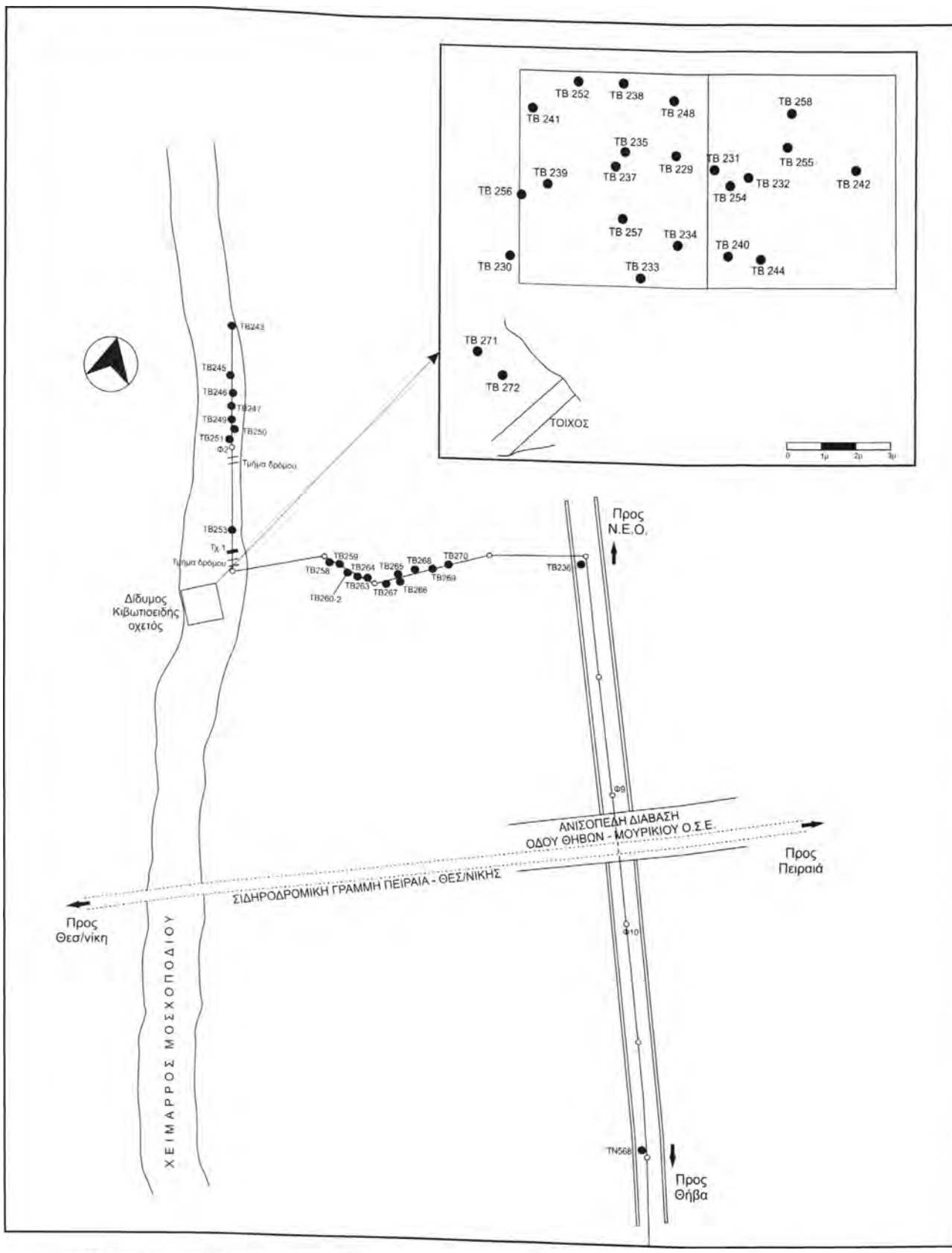
Ο Β 190 καλύφθηκε με δύο ευμεγέθεις λίθους. Στη μέση των καλυπτηρίων βρέθηκε, μάλλον κατά χώραν, λίθινη βάση επιτύμβιας στήλης, ενώ στην εξωτερική νότια πλευρά αποκαλύφθηκαν τμήματα από τέσσερις στήλες (διατηρούσαν μόνο λευκό επίχρισμα). Στο εσωτερικό του τάφου υπήρχαν δύο επάλληλες ταφές ενηλίκων, επτά μυροδοχεία, ένας αμφορέας, μία φιάλη, ειδώλια, σφονδύλια, τέσσερα τμήματα στηλών και νόμισμα.

Οι τάφοι Β 210-211 αποτελούν «διδύμους» κιβωτιόσχημους. Στη μέση χωρίζονται με σειρά πωρόλιθων, δημιουργώντας έτσι χώρο για τον ενταφιασμό δύο νεκρών, πιθανώς της ίδιας οικογένειας. Η κάλυψη πραγματοποιήθηκε ανεξάρτητα, με τη χρήση δύο πωρολιθικών πλακών για τον κάθε ένα, ενώ βρέθηκαν ελάχιστες προσφορές: εκτός από λίγα όστρακα που περισυνελέγησαν κοντά στο σκελετό του Β 211, κάτω από τη λεκάνη του βρέθηκαν μόνον τρία μικκύλα αρυβαλλόσχημα ελληνιστικά αγγεία με φυτική διακόσμηση. Και οι δύο νεκροί τάφηκαν σε ύπτια θέση, με τα κρανία προς Α.

Στο βαθύ λακκοειδή τάφο Β 176 διατηρήθηκαν ελάχιστα τμήματα οστών. Πάνω από το σκελετό είχαν τοποθετηθεί τμήματα κεραμίδων. Από την εσωτερική επίχωση περισυνελέγηκαν δέκα μυροδοχεία, σκύφος, πινάκιο, μολύβδινο βαρίδι και σιδερένιο καρφί. Μέσα σε αβαθές όρυγμα (Β 181) είχε τοποθετηθεί σκελετός σε ύπτια θέση, με προσανατολισμό Β.-Ν. Από το εσωτερικό συνελέγησαν εννέα μυροδοχεία, ασκός, φιάλη, μεγαρικός σκύφος και κεφαλή ειδωλίου. Ο παιδικός Β 200 είχε κτεριστεί με τέσσερις κανθάρους, δύο σκύφους, κύπελλο, λήκυθο, ειδώλιο, καθώς και θραύσματα από κελύφη αυγών. Τα οστά δεν διατηρήθηκαν, πιθανώς εξαιτίας της νεαρής ηλικίας του νεκρού. Από την επίχωση του Β 214 διασώθηκαν δέκα κάνθαροι, σκύφος, λήκυθος, δύο ειδώλια, χάλκινο κομβίο, χάλκινη στλεγγίδα και στήλη. Από τον Β 226 συγκεντρώθηκαν οκτώ νομίσματα και ελάχιστα τμήματα από χάλκινους κρίκους.

Η ταφή Β 202 είχε γίνει σε μια ωοειδή πήλινη λάρνακα-λουτήρα, η οποία βρέθηκε σφραγισμένη ερμητικά, διαστ. 0,83×0,24 μ. Για την κάλυψή της χρησιμοποιήθηκε μια όμοια ανεστραμμένη λάρνακα. Οι προσφορές ήταν αρκετά πλούσιες σε ειδώλια και αγγεία.

Αφού ολοκληρώθηκε η ανασκαφή του βόρειου τομέα, οι εργασίες μετατοπίστηκαν κατά μήκος του αγωγού απορροής ομβρίων υδάτων (κάθετος αγωγός, μήκ. 180 και μέγ. πλ. 2 μ.) και ενός συλλεκτήρα του αγωγού («Δίδυμος κιβωτιοειδής οχετός», διαστ. 11×8 μ., Εικ. 39), μέσα στην κοίτη του χειμάρρου του Αγίου Ιωάννη. Κατά την κατασκευή του αποκαλύφθηκε ο κιβωτιόσχημος τάφος Β 230, κατασκευασμένος από έξι μεγάλους πωρόλιθους χωρίς καλυπτήριες πλάκες. Στο εσωτερικό του σωζόταν ένας καλοδιατηρημένος σκελετός, καθώς και τρία ακόμη κρανία από ανακομιδές. Η έλλειψη καλυπτηρίων πιθανώς να οφείλεται στην καταστροφή τους κατά το διαδοχικό άνοιγμα του τάφου για την τοποθέτηση των νεκρών. Εσωτερικά βρέθηκαν εννέα αγγεία, εκ των οποίων τέσσερα γυάλινα, 26 σιδερένια καρφιά, ένα χάλκινο νόμισμα, ένα μολύβδινο θραύσμα και δύο χάλκινα δισκάρια. Επίσης, αποκαλύφθηκε ορθογώνια λίθινη ακόσμητη λάρνακα (Β 234), διαστ. 2,20×0,84 μ., λαξευμένη σε συμπαγή πωρόλιθο (Εικ. 40). Η διαφορά με τις άλλες δύο λάρνακες που ανασκάφηκαν στο νότιο τομέα εντοπίζεται κυρίως στο πάχος των τοιχωμάτων, ενώ δεν φέρει εξωτερικές εγκοπές για την εξάρτησή της κατά τη μεταφορά στην τελική της θέση. Επιπλέον, δεν βρέθηκαν ίχνη της ράμπας καθόδου, γεγονός που είχε επισημανθεί στις λάρνακες του νότιου τομέα. Το πωρολιθικό κάλυμμά της αποτελείται από δύο επίπεδα τμήματα, ενωμένα στο μέσον. Εξωτερικά βρέθηκαν εννέα ειδώλια, πέντε αγγεία (από τα οποία τα τρία είναι διακοσμημένοι κρατήρες), θραύσματα ειδωλίων και τρία χάλκινα μικροαντικείμενα. Εσωτερικά συνελέγη μεγάλος αριθμός από χάντρες, διαφόρων τύπων και μεγεθών, από υαλόμαζα, προερχόμενες πιθανώς από περιδέραιο. Από το σκελετό σώθηκαν λίγα οστά

Εικ. 39. Θήβα. Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Βόρειος τομέας. Τοπογραφικό διάγραμμα με τις θέσεις των τάφων του αγωγού και του δίδυμου κιβωτιοειδούς οχετού.

Εικ. 40. Θήβα. Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Βόρειος τομέας. Τάφος Β 234.

Εικ. 41. Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Βόρειος τομέας. Τάφος Β 263. «Κουμπαράς».

κρανίου, τμήματα του θώρακα και του αριστερού χεριού.

Διαπιστώθηκαν διάφορες παραλλαγές κεραμοσκεπών τάφων, ανάλογα με τη θέση και τον αριθμό των καλυπτήριων κεραμίδων. Οι τάφοι ενηλίκων είχαν συνήθως μέγιστο πλάτος 0,44 και μέγιστο μήκος 1,70 μ., ενώ οι παιδικοί μέγιστο πλάτος 0,25 και μέγιστο μήκος 0,80 μ. Οι κεραμοσκεπείς δεν είχαν συγκεκριμένο προσανατολισμό. Συχνά, ο ένας ακουμπά πάνω στον άλλο ή τα υλικά του ενός χρησιμοποιούνται στο διπλανό ή τον υπερκείμενο. Ο σκελετός συνήθως τοποθετείται σε ύπτια θέση και ενώ δεν λείπουν ορισμένοι ακτέριστοι, συνήθως κτερίζονται εσωτερικά και εξωτερικά με πολυάριθμες και ποικίλες προσφορές (χάλκινα, γυάλινα και μολύβδινα αγγεία, πήλινα αγγεία διάφορων τύπων, ειδώλια, σιδερένιες και χάλκινες στλεγγίδες, όστρεα, κελύφη αυγών και διάφορα μικροαντικείμενα). Μια παραλλαγή του τύπου αποτελούν οι κεραμοσκεπείς τάφοι ενηλίκων με κατακόρυφες κεραμίδες, που μιμούνται λάρνακες ή κιβωτιόσχημους (Β 232 και 263). Ο Β 232 ήταν ακτέριστος, ενώ από τον Β 263 συνελέγησαν τμήματα κεραμίδων με φυτική διακόσμηση, δύο χάντρες από ύαλο, καθώς και μικρό άωτο κλειστό αγγείο με μικρή σχισμή στην άνω πλευρά του («κουμπαράς») (Μ.Θ. 35952, Εικ. 41), το οποίο περιείχε οκτώ νομίσματα.

Οι εγχυτρισμοί (Β 249, 260, 261 και 270) διαφέρουν ανάλογα με την εποχή στην οποία ανήκουν. Βρέθηκαν ταφές μέσα σε αμφορέα, λέβητα, χύτρα και οξυπύθμενο πίθο. Οι τελευταίοι, μάλιστα, προτιμήθηκαν στην αρχαϊκή εποχή. Τα ταφικά αγγεία ήταν σε β΄ χρήση και συχνά ήδη σπασμένα και συγκολλημένα με μολύβδινους συνδέσμους. Στους ελληνιστικούς χρόνους οι εγχυτρισμοί αφορούν συνήθως παιδικές ταφές. Σε δύο μεγάλους αρχαϊκούς πίθους (Β 249) είχε τοποθετηθεί μικρός σκελετός με προσανατολισμό Α.-Δ. Από το εσωτερικό τους συνελέγησαν ένας δίωτος σκύφος, μία κοτύλη, 12 αρύβαλλοι, καθώς και ένα πήλινο σανιδόμορφο ειδώλιο και ελάχιστα διατηρημένα οστά. Σε άλλη περίπτωση (Β 260) στον πυθμένα μεγάλου πίθου βρέθηκαν συγκεντρωμένα οστά ταφής ενήλικα. Από την επίχωσή του συνελέγη μία υδρία.

Οι λακκοειδείς τάφοι, όλων των περιόδων, αποτελούνται από ένα απλό όρυγμα, μέσα στο οποίο γινόταν η εναπόθεση του νεκρού, πάνω σε πατημένο χώμα ή σε στρώμα χαλικιού. Πολλοί φέρουν, κατά μήκος των μακρών τους πλευρών, αναβαθμούς («πατούρες»). Η θέση του νεκρού ήταν κατά κανόνα εκτάδην με το κεφάλι είτε ανατολικά είτε νότια.

Ο λακκοειδής Β 239 ήταν αβαθής και περιείχε σκελετό σε ύπτια θέση. Από την ανατολική πλευρά του τάφου περισυνελέγη μία βοιωτική κύλικα, δύο κάνθαροι, τρεις σκύφοι, τρεις αρύβαλλοι και δύο πήλινα ειδώλια (σάτυρος και καθιστή μορφή). Εντυπωσιακός αριθμός ειδωλίων βρέθηκε κατά την έρευνα της εσωτερικής επίχωσης του πλούσιου λακκοειδούς τάφου Β 240 (Εικ. 42). Συγκεκριμένα, απέδωσε 78 πήλινα ειδώλια, δύο ερυθρόμορφους κρατήρες, δύο οινοχόες, δύο κανθάρους, τρεις σκύφους, μία φιάλη, τέσσερις στλεγγίδες, θραύσματα από δύο διακοσμητικά χάλκινα δισκάρια και αστράγαλους. Σημαντικό εύρημα αποτελούν τα δύο πήλινα συμπλέγματα νεανία πάνω σε άρμα που σύρουν τράγοι. Τα οστά του νεκρού, που ανήκαν προφανώς σε άτομο νεαρής ηλικίας, δεν διατηρήθηκαν.

Οι πυρές έχουν συνήθως παραλληλόγραμμη ή ωοειδή κάτοψη και συχνά μεγάλες διαστάσεις και βάθος. Χαρακτηρίζονται από την κυρίως καύση (στρώμα στάχτης, χώρος εναπόθεσης νεκρού πάνω σε κορμούς ξύλων, ίχνη των οποίων συχνά εντοπίστηκαν ακόμη και στην αρχική τους θέση) και από την επίχωσή τους. Πλην των συνηθισμένων κτερισμάτων, βρέθηκε αρκετά μεγάλος αριθμός καμένων καρπών (σύκα και αμύγδαλα). Χρονολογούνται κατά κύριο λόγο στην κλασική εποχή.

Στον ίδιο χώρο της νεκρόπολης και δίπλα στους τάφους των ανθρώπων υπήρχαν και μερικές ταφές ζώων, πάντα σχετιζόμενες με συγκεκριμένο νεκρό. Στο βόρειο τομέα αποκαλύφθηκε ταφή ζώου (Β 2), μέσα σε αβαθές όρυγ-

Εικ. 42. Θήβα. Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Βόρειος τομέας. Τάφος Β 240. Ευρήματα.

μα. Περιελάμβανε σχεδόν ακέραιο το σκελετό αλόγου, καθώς και ελάχιστα οστά από χοίρο. Επίσης, δίπλα στον πλούσια κτερισμένο λακκοειδή παιδικό τάφο Β 240[34] βρέθηκε μικρός λάκκος (τάφος Β 241) με οστά ζώου.

Τα προϊστορικά κατάλοιπα (νότιος και βόρειος τομέας). Το προϋπάρχον, σε σχέση με τη νεκρόπολη των ιστορικών χρόνων, προϊστορικό στρώμα κατοίκησης και τάφων, πάχ. 0,20 μ. περίπου, χαρακτηρίζεται από φαιοκάστανο καθαρό χώμα όπου εντοπίζονται συχνά λεπίδες, φολίδες, πυρήνες οψιανού και σπανιότερα πυριτόλιθου. Το νεολιθικό στρώμα εμφανίζεται σποραδικά και στους δύο τομείς της ανασκαφής (Εικ. 43). Συχνά είναι κατεστραμμένο από κλασικούς ή ελληνιστικούς τάφους (οι κατώτερες επιχώσεις των οποίων φέρουν και όστρακα νεολιθικής κεραμικής). Στο νότιο τομέα εντοπίστηκαν έντεκα προϊστορικές ταφές (Εικ. 44), καθώς και τοίχοι, λιθολογήματα, δάπεδα, αποθέτες και ένα ορθογώνιο κτίριο, που εκτείνεται στο βορειότερο άκρο του τομέα (Εικ. 45). Στο βόρειο τομέα, όπου τα ευρήματα εμφανίστηκαν αρκετά αποσπασματικά, διαπιστώθηκαν επίσης τμήματα δαπέδων, αποθέτες, καθώς και 15 πασσαλότρυπες.

Οδός Θηβών-Μουρικίου (οικόπεδο Π. Ζουλάμογλου)

Επί της επαρχιακής οδού Θηβών-Μουρικίου, στα ανατολικά της ανασκαφής του ΟΣΕ[35], του οικοπέδου Τσάλλα[36] και των ανασκαφών του Κεντρικού Αποχετευτικού Αγωγού[37], ερευνήθηκε ένα ακόμη τμήμα του βορειοανατολικού εκτεταμένου νεκροταφείου της πόλης των ιστορικών χρόνων, στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Π. Ζουλάμογλου. Κατά τη σωστική ανασκαφή στον οικοδομήσιμο χώρο του οικοπέδου εντοπίστηκαν 88 ταφές, μικρά τμήματα δύο λίθινων περιβόλων και δύο βάθρα (Εικ. 46). Από τους τάφους, 11 είναι κιβωτιόσχημοι, 36 απλοί λάκκοι, τέσσερις ανακομιδές οστών, 16 κεραμοσκεπείς, 22 πυρές και, τέλος, οκτώ εγχυτρισμοί-καύσεις.

Η πλειονότητά τους χρονολογείται από τους αρχαϊκούς έως και τους ελληνιστικούς χρόνους (6ος-3ος αι. π.Χ.). Με βάση τις πρώτες εκτιμήσεις, 19 ταφές χρονολογούνται στον 6ο αι. π.Χ., 24 στον 5ο αι. π.Χ., έξι στον 4ο αι. π.Χ. και 14 στον 3ο αι. π.Χ. Στο χώρο του νεκροταφείου εντοπίστηκαν και τρεις εγχυτρισμοί νηπίων της τελευταίας φάσης της ΥΕ ΙΙΙΓ (12ος αι. π.Χ.)[38] (Εικ. 47).

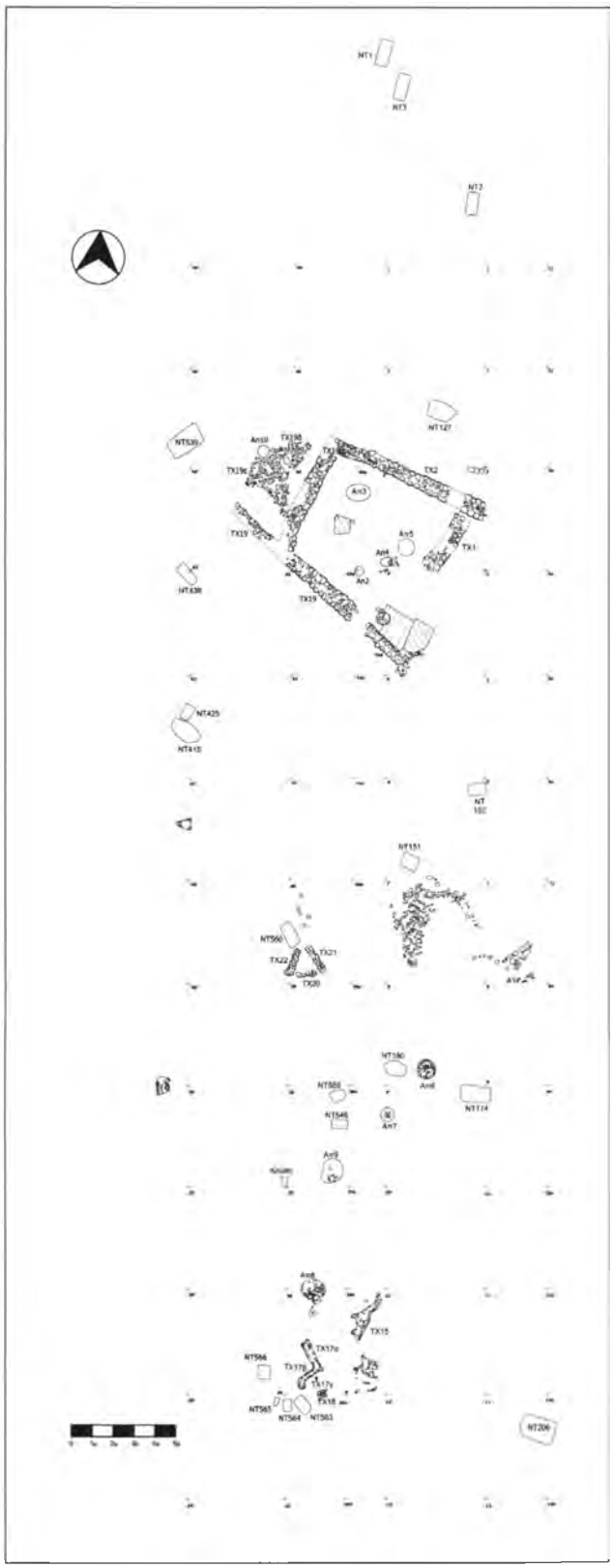
34. M. Bonanno-Aravantinos, στο *Ancient Greece: Mortals and Immortals, National Museum of China*, 2004 (κατάλογος έκθεσης), σ. 260-261, αριθ. 35505.

35. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 316· 55 (2000): Χρονικά, σ. 377-388.

36. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 318-323.

37. *ΑΔ* 52 (1997): Χρονικά, σ. 364-368.

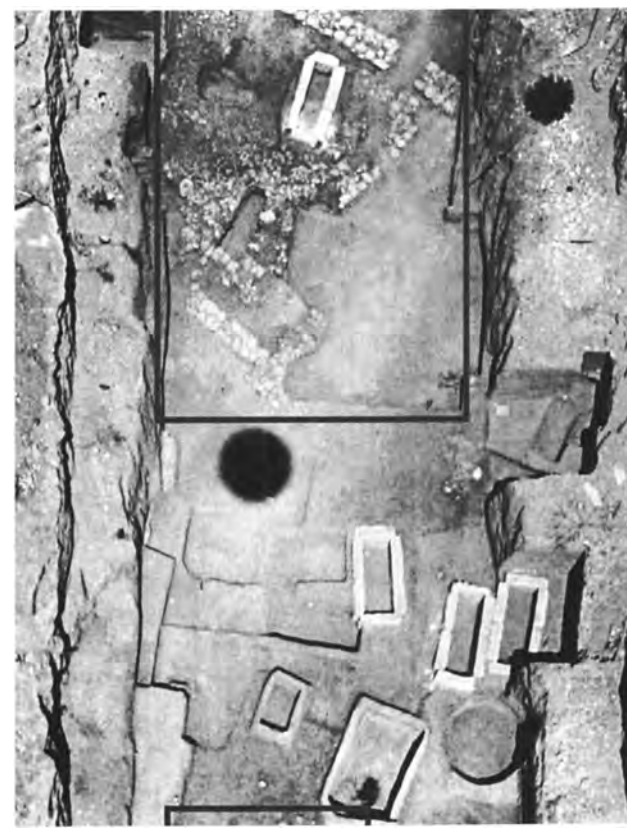
38. Για τους μυκηναϊκούς τάφους της ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμης και μέσης περιόδου, βλ. Α. Παπαδάκη, Συστάδες μυκηναϊκών τάφων σε θηβαϊκά

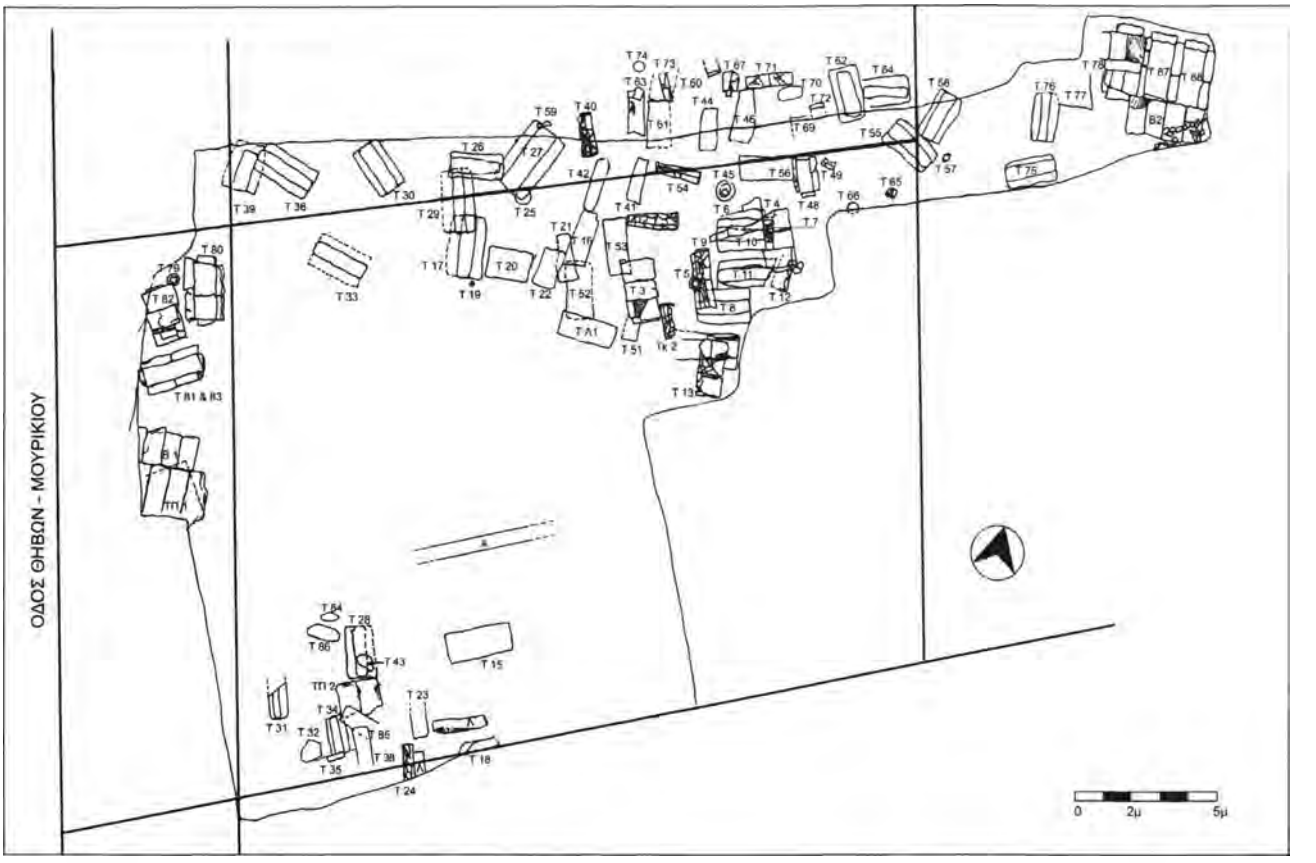
Εικ. 43. Θήβα. Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Νότιος τομέας. Κάτοψη προϊστορικού στρώματος.

Εικ. 44. Θήβα. Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Νότιος τομέας. Προϊστορικός τάφος Ν 556.

Εικ. 45. Θήβα. Ανισόπεδη διάβαση γέφυρας ΟΣΕ. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Νότιος τομέας, προϊστορικό στρώμα.

Εικ. 46. Θήβα. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Κάτοψη αρχαίου νεκροταφείου.

Στο παρόν προκαταρκτικό στάδιο της μελέτης μπορούμε να χαρακτηρίσουμε με σχετική βεβαιότητα 19 ταφές ως παιδικές[39] .

Ο προσανατολισμός των τάφων δεν φαίνεται προσχεδιασμένος, καθώς διέφερε ανάμεσα σε ταφές της ίδιας περιόδου. Γενικά παρατηρείται ότι σε τάφους με προσανατολισμό Α.-Δ., το κεφάλι του νεκρού βρίσκεται συνήθως στην ανατολική στενή πλευρά, ενώ σε αυτούς με προσανατολισμό Β.-Ν., στη νότια.

Οι περισσότεροι νεκροί είχαν κτεριστεί με αγγεία και ειδώλια, ενώ κάποιοι με χάλκινα αντικείμενα (κάτοπτρο, κυλινδρική πυξίδα, περόνες, ενώτια), σιδηρές στλεγγίδες, πολύχρωμες γυάλινες χάντρες και απανθρακωμένους καρπούς (σύκα, σταφύλια). Πλούσια κτερισμένοι

Εικ. 47. Θήβα. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Μυκηναϊκά αγγεία καύσεων.

τάφοι απαντούν σε κάθε περίοδο. Φαίνεται ότι μετά τους αρχαϊκούς χρόνους την τοπική δημοφιλή κοροπλαστική με την ποικιλία των σανιδόμορφων ειδωλίων και ζωδίων ακολουθεί η τάση να αντιγράφονται ή και να εισάγονται τύποι ειδωλίων διαδεδομένοι στην Αττική και σε άλλες περιοχές. Αντίστοιχα, η κεραμική περιλαμβάνει αττικίζοντα ή και εισηγμένα από την Αττική αγγεία μαζί με βοιωτικές ανθεμωτές κύλικες και κανθάρους.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι ο παιδικός λακκοειδής τάφος 20 (β΄ μισό 6ου αι. π.Χ.) ήταν κτερισμένος με 16 ειδώλια και 20 αγγεία. Εκτός από τα πολύ δημοφιλή ειδώ-

νεκροταφεία ιστορικών χρόνων, στο Β. Αραβαντινός - Έ. Κουντούρη (επιμ.), *Εκατό χρόνια αρχαιολογικού έργου στη Θήβα (1900-2000). Οι πρωτεργάτες των ανασκαφών και οι συνεχιστές τους* (υπό έκδοση).

39. Νηπιακές-παιδικές ταφές 6ου αι. π.Χ.: λάκκος 19 και εγχυτρισμοί 25 και 74. 5ου αι. π.Χ.: λάκκοι 22, 51, 69, 70, κεραμοσκεπής 67, εγχυτρισμοί 5 και 45. 3ου αι. π.Χ.: κιβωτιόσχημος 48, εγχυτρισμός 79. 12ου αι. π.Χ.: εγχυτρισμοί 57, 65, 66. Ακτέριστες ταφές: κεραμοσκεπείς 7, 59 και 68.

Εικ. 48. Θήβα. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Τάφος 20. Ειδώλιο σφιγγός.

Εικ. 49. Θήβα. Οδός Θηβών-Μουρικίου. Τάφος 60. Ανδρικά ειδώλια.

λια ίππων, τους πετεινούς και τα περιστέρια, περιείχε και τοπικά βοιωτικά σανιδόμορφα ειδώλια, ένα σάτυρο και ένα ειδώλιο καθιστής σφίγγας (Εικ. 48). Στα αγγεία του περιλαμβάνονταν κάνθαροι, κοτύλες, σκύφοι, πλημμοχόη, αρύβαλλος, ληκύθιο, κάνθαροι, κώδωνας και πλαταγή (κουδουνίστρα).

Ο κιβωτιόσχημος 3 (των μέσων του 4ου αι. π.Χ.) περιείχε πολλά ειδώλια (π.χ. χορευτριών), μυροδοχεία, λεκανίδα, λύχνο, καθώς και τρεις σιδερένιες στλεγγίδες και χάλκινη βελόνα.

Τέλος, από την πυρά 60 (του 3ου αι. π.Χ.) προήλθαν τέσσερα μυροδοχεία, τμήμα ενός πλαστικού αγγείου κεφαλής ελάφου και έξι ειδώλια: τρία γυναικεία του τύπου της «Λήδας με τον κύκνο» και τρία ανδρικής αγένειας μορφής με χιτωνίσκο, που θυμίζουν τον τύπο του «Μενάνδρου» (Εικ. 49).

Στον ίδιο χώρο ανασκάφηκαν τμήματα δύο ταφικών περιβόλων, από τους οποίους ο δεύτερος είχε καταστραφεί, και δύο λίθινα βάθρα ελληνιστικών χρόνων[40].

Πολυγύρα. Οδός Μαγνησίας 93 (οικόπεδο Ι. Βάλλιου)

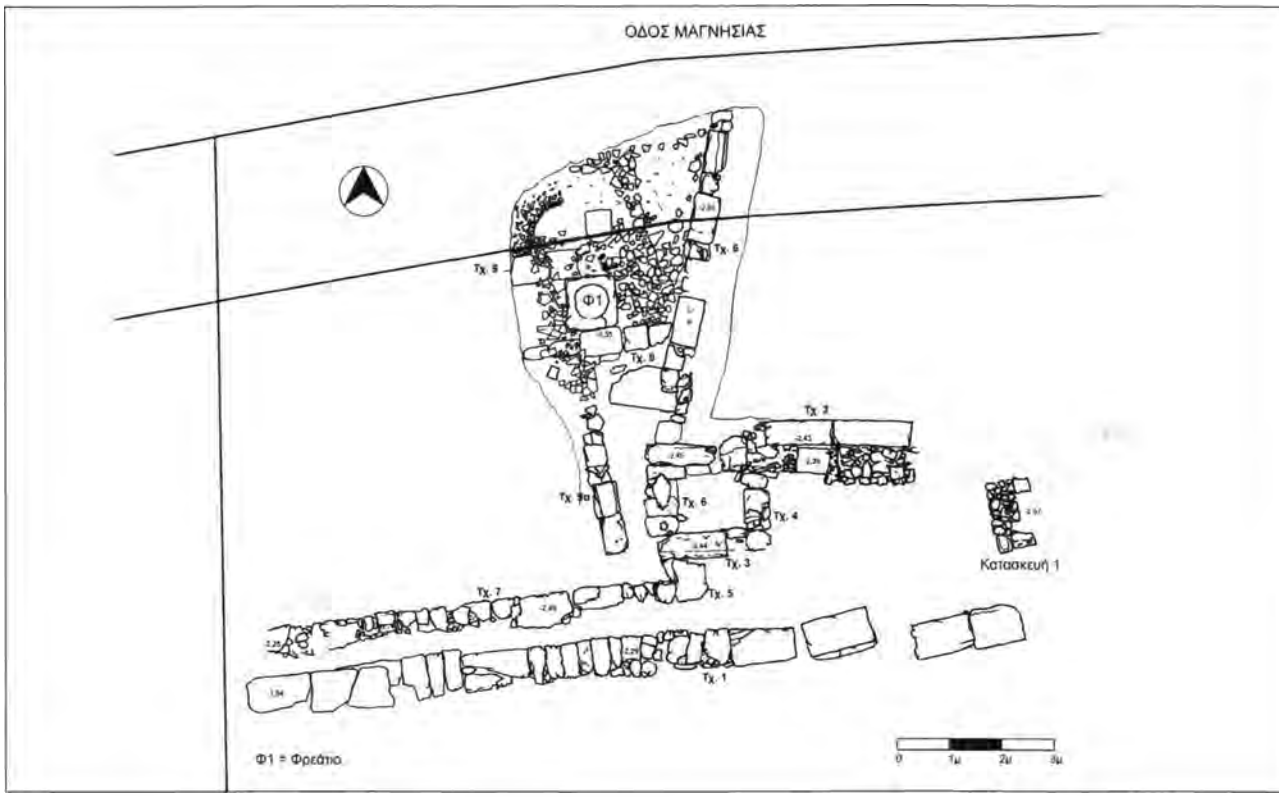
Κατά τη διάρκεια εκσκαφικών εργασιών το 2001 στο παραπάνω οικόπεδο, ήλθαν στο φως αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ελληνιστικών χρόνων (Εικ. 50). Δυστυχώς, η μικρή έκταση του οικοπέδου και ο εντοπισμός των αρχαιοτήτων κοντά στα βόρεια και δυτικά όριά του δεν επέτρεψαν το σχηματισμό πλήρους εικόνας των αρχιτεκτονικών καταλοίπων του. Αποκαλύφθηκαν μόνον αποσπασματικοί τοίχοι, χωρίς να αποσαφηνιστεί πλήρως η μεταξύ τους σχέση (Εικ. 51). Κατά κανόνα σώζεται το κατώτερο τμήμα τους, το οποίο αποτελείται από ευμεγέθεις επεξεργασμένες λιθοπλίνθους και σε ορισμένες περιπτώσεις παρεμβάλλονται μικροί λίθοι. Ο μεγαλύτερος τοίχος (τχ 1) σώζεται σε μήκος 15 μ. (με πάχος που κυμαίνεται από 0,70 έως 0,80 μ.). Η ανωδομή συνεχιζόταν με ωμές πλίνθους.

Ο μικρός χώρος (εξωτ. διαστ. 2×2 μ.) που σχηματίζεται από τους τοίχους αριθ. 2-6 φαίνεται ότι αποτελούσε δεξαμενή, όπως μαρτυρεί η προσεκτικά διαμορφωμένη λίθινη οπή απορροής στη δυτική πλευρά της. Η λιθόπλινθος της νότιας πλευράς διασώζει δύο παραλληλόγραμμες βαθύνσεις για τη στερέωση οριζόντιων δοκαριών. Η απορροή γινόταν αρχικά από τη δυτική πλευρά, πιθανότατα με ανοιχτό αγωγό, και κατόπιν στρεφόταν νότια. Δεν βρέθηκαν ίχνη πήλινων σωληνώσεων ή πλακών κάλυψης.

Ένας χώρος που συνδέεται άμεσα με την προαναφερθείσα κατασκευή είναι το φρέαρ που βρίσκεται ακριβώς στα βορειοδυτικά της. Το τελευταίο δεν αποκλείεται να βρισκόταν σε στεγασμένο χώρο, αν κρίνουμε από τα υπολείμματα των πεσμένων κεραμίδων στέγης του στρώματος καταστροφής[41]. Διέθετε λίθινο πηγαδόστομο, ενώ το δάπεδο που το περιέβαλλε είχε στρωθεί με μικρούς λίθους.

40. Οι περίβολοι χρονολογούνται με βάση χάλκινο ευβοϊκό νόμισμα στον 3ο αι. π.Χ. Εμπροσθότυπος: ταύρος προς τα δεξιά. Οπισθότυπος: τσαμπί σταφύλια. ΕΥΒΟ αριστερά στο πεδίο (253-245 π.Χ.), βλ. J.H. Kroll, *Agora* XXVI, αριθ. 613.

41. Δυστυχώς, η ανασκαφική έρευνα δεν μπορούσε να επεκταθεί, ώστε να επιβεβαιωθεί ότι κάλυπταν το χώρο του φρέατος και όχι γειτονικό δωμάτιο, διότι οι αρχαιότητες εκτείνονταν σε άλλη ιδιοκτησία.

Εικ. 50. Θήβα. Πολυγύρα. Οδός Μαγνησίας 93. Κάτοψη της ανασκαφής.

Στα κινητά ευρήματα της ανασκαφής περιλαμβάνεται κεραμική και μικροαντικείμενα ελληνιστικής εποχής. Σε ό,τι, εξάλλου, αφορά την ερμηνεία των αποκαλυφθέντων αρχιτεκτονικών καταλοίπων, αυτά φαίνεται να ανήκουν σε οικιστικό ή εργαστηριακό συγκρότημα. Σημειώνεται ότι στην ευρύτερη περιοχή της Πολυγύρας τοποθετείται η αγορά της κάτω πόλης και λίγο βορειότερα το βόρειο σκέλος του κλασικού τείχους. Επιπλέον, πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες, οι οποίες έχουν φέρει στο φως οικίες και πιθανώς δημόσια κτίρια, απέδειξαν ότι η συγκεκριμένη περιοχή ήταν πυκνοκατοικημένη κατά τους ελληνιστικούς χρόνους[42].

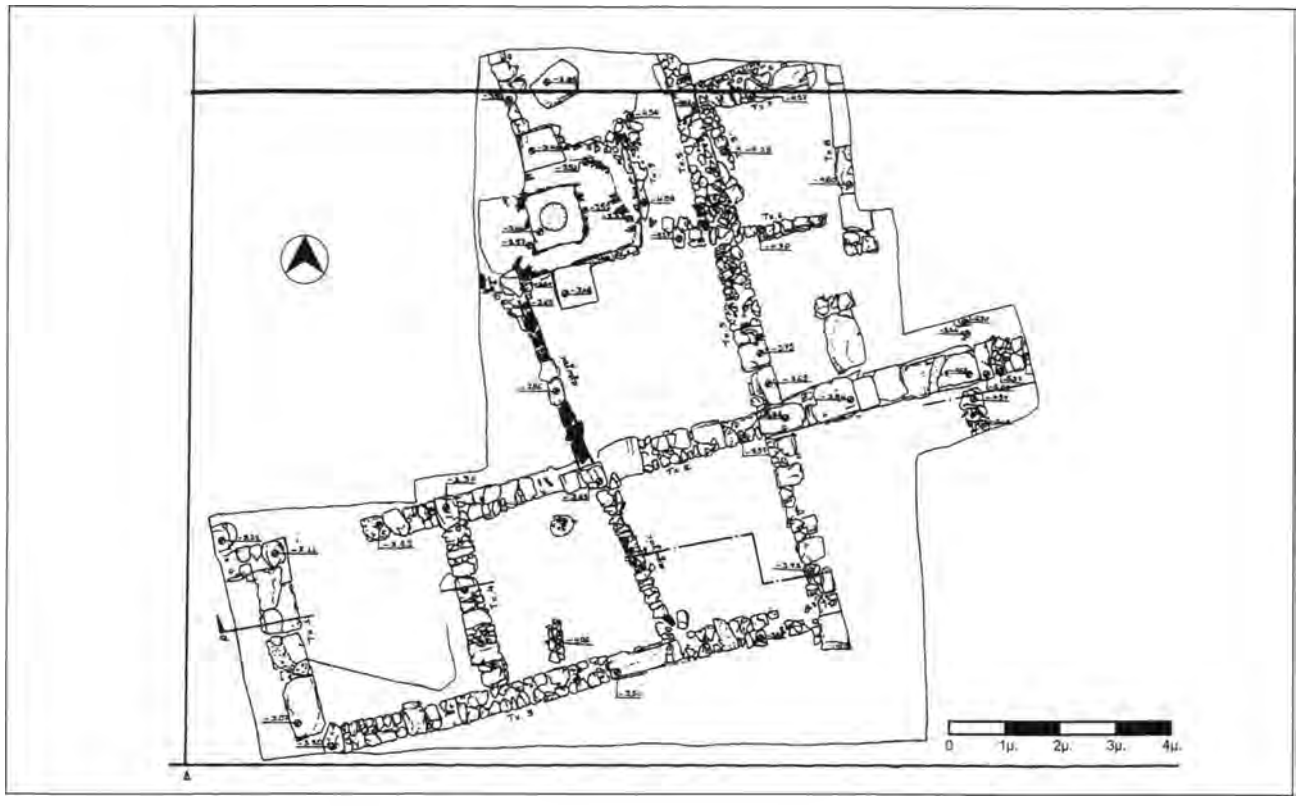

Εικ. 51. Θήβα. Πολυγύρα. Οδός Μαγνησίας 93. Άποψη της ανασκαφής.

Πολυγύρα. Ανώνυμη δημοτική οδός (οικόπεδο Γ. Αναστασίου)

Στο παραπάνω οικόπεδο, βόρεια του 5ου Γυμνασίου, διενεργήθηκε τρίμηνη ανασκαφική έρευνα κατά το 2002, η οποία έφερε στο φως οικία ελληνιστικής εποχής (Εικ. 52). Η οικία βρισκόταν εντός των τειχών της αρχαίας πόλης, στη δυτική όχθη του ποταμού Αγίου Ιωάννη (αρχαίου Ισμηνού). Η ανακάλυψή της, σε συνδυασμό με ευρήματα προηγούμενων ετών (ανασκαφή κτιρίου

42. Για τη βιβλιογραφία πριν από το 1980, βλ. S. Symeonoglou, *The Topography of Thebes from the Bronze Age to Modern Times*, Princeton-N.J. 1985, σ. 148-154, αριθ. θέσεων 69, 70, 126, χάρτης Α. Για τις νεότερες έρευνες, βλ. *ΑΔ* 52 (1997): Χρονικά, σ. 366-368, Πίν. 146· 53 (1998): Χρονικά, σ. 331-333, Πίν. 134γ (εκ παραδρομής η λεξάντα μετακινήθηκε στον Πίν. 133γ)· Κ. Καλλιγά, Ελληνιστική Θήβα: Τέσσερις οικίες στις όχθες του Ισμηνού, *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* Ι, *Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης (2003)*, Βόλος 2006, σ. 751-768.

Εικ. 52. Θήβα. Πολυγύρα. Ανώνυμη δημοτική οδός. Κάτοψη της ανασκαφής.

Θησαυρού[43] και κτιρίου Αγίου Ιωάννη[44]) επιβεβαίωσε την ύπαρξη εκτεταμένης συνοικίας στην περιοχή κατά τους ελληνιστικούς χρόνους.

Το κτίριο αποτελεί τυπικό για την εποχή του παράδειγμα ιδιωτικής οικίας (Εικ. 53). Αν και διασώθηκαν μόνον τα θεμέλιά της, μπορούμε να ανασυστήσουμε σε γενικές γραμμές τη μορφή της: τα δωμάτια διατάσσονταν γύρω από μια αυλή, η οποία κατελάμβανε το κέντρο της οικίας. Οι τοίχοι του μεγαλύτερου δωματίου ήταν επιχρισμένοι με έγχρωμα κονιάματα, λίγα ίχνη από τα οποία σώθηκαν πεσμένα στο δάπεδο.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει το πηγάδι, απαραίτητο για τον εφοδιασμό των ενοίκων με νερό, που σώθηκε σε άριστη κατάσταση. Το στόμιο ήταν λίθινο, ενώ ο χώρος γύρω του είχε επιστρωθεί με μικρά τεμάχια κεραμίδων, βυθισμένων σε κονίαμα. Δύο κυβόλιθοι στήριζαν είτε κίονες, δημιουργώντας υπόστεγο, είτε κάποιο μηχανισμό άντλησης νερού. Ένας πήλινος αγωγός συγκέντρωνε τα νερά της αυλής και τα απόνερα του πηγαδιού και τα απομάκρυνε έξω από το σπίτι.

Η ανατολική πλευρά του κτιρίου, η οποία πλησιάζει την όχθη του Αγίου Ιωάννη, έχει πολύ ισχυρή θεμελίωση από μεγάλους λαξευμένους πωρόλιθους. Η συγκεκριμένη κατασκευή είχε προφανώς σκοπό να ενισχύσει τη στατικότητα του κτιρίου, αλλά και να ανεβάσει στο ίδιο επίπεδο με τη δυτική πλευρά και τη χαμηλότερη ανατολική.

Κάτω από το βορειοανατολικό τμήμα της οικίας βρέθηκε παλαιότερο κτίσμα, χρονολογούμενο στον 5ο αι. π.Χ. Καταστράφηκε από φωτιά και ο χώρος εγκαταλείφθηκε έως την εποχή που χτίστηκε η ελληνιστική οικία[45].

Πολυγύρα. Οικόπεδο 5ου Γυμνασίου

Το 2001, κατά τη διάρκεια κατασκευής μανδρότοιχου του 5ου Γυμνασίου Θηβών και στη δυτική όχθη του ποταμού Αγίου Ιωάννη, ήρθαν στο φως δύο μικρά τοιχία κατασκευασμένα από αργούς λίθους, ίσως αναληματικού χαρακτήρα. Η περιορισμένη έκταση του έργου και η έλλειψη κινητών ευρημάτων εμπόδισε τη χρονολόγηση και την ερμηνεία της χρήσης τους.

43. *ΑΔ* 52 (1997): Χρονικά, σ. 366-368.

44. *ΑΔ* 53 (1998): Χρονικά, σ. 331-333.

45. Καλλιγά, ό.π., σ. 751-768.

Εικ. 53. Θήβα. Πολυγύρα. Ανώνυμη δημοτική οδός. Άποψη της ανασκαφής.

Πυρί. Συμβολή της οδού Χατζηδούρου και ανώνυμης δημοτικής οδού (οικόπεδο Ό. Τσελικάκη - Ε. Μάδη)

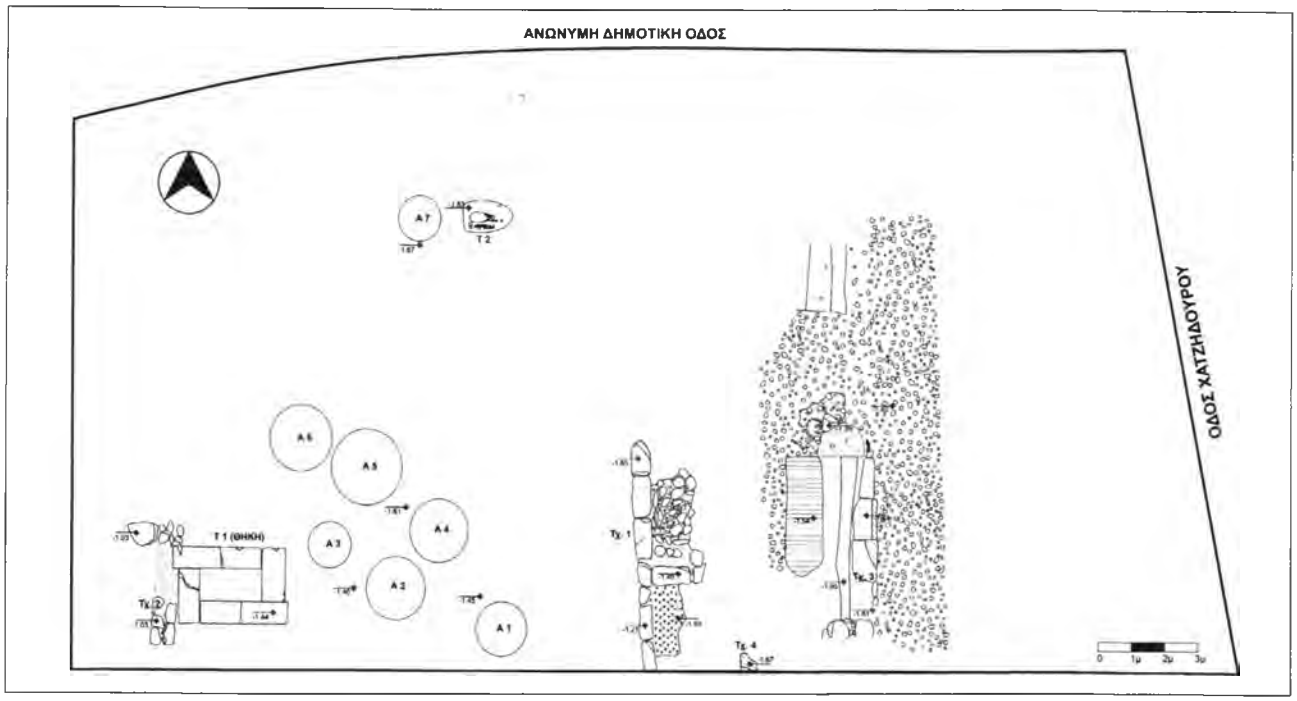
Τον Ιανουάριο του 2002, ξεκίνησε εξάμηνη εκσκαφική έρευνα του οικοπέδου με αφορμή την ανέγερση οικοδομής στο Πυρί Θηβών, βόρεια της σιδηροδρομικής γραμμής. Αποκαλύφθηκαν τμήματα θεμελίων και αρχαίου δρόμου, επτά λάκκοι εργαστηριακής χρήσης, μία κιβωτιόσχημη «θήκη» και ένας κατεστραμμένος κεραμοσκεπής τάφος (Εικ. 54). Τον Ιούνιο του 2004 η ανασκαφή επαναλήφθηκε στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικοπέδου, ενώ έγινε διερευνητική τομή στο γειτνιάζον προς ΝΑ. οικόπεδο ιδιοκτησίας Α. Κάστιζα. Σκοπός της δεύτερης έρευνας ήταν η πλήρης αποκάλυψη της «θήκης» που είχε βρεθεί κατά τις ανασκαφικές εργασίες του 2002, η προέκταση της ανασκαφής νότια και δυτικά της τελευταίας και ο καθαρισμός του οικοπέδου από τη βλάστηση.

Τα σημαντικότερα ευρήματα της ανασκαφής του 2002 είχαν αποτεθεί στο εσωτερικό κτιστής κιβωτιόσχημης «θήκης», εξωτ. διαστ. 3,18×2,18 μ., η οποία βρέθηκε στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικοπέδου. Η «θήκη» ήταν λαξευμένη στο φυσικό έδαφος της περιοχής (πούρο) και επενδεδυμένη, στις πλευρές και το δάπεδο, με μεγάλους πωρόλιθους κατεργασμένους με εξαιρετική επιμέλεια και χτισμένους κατά το ισοδομικό σύστημα. Η κάλυψή της δεν διασώθηκε, είναι δε αμφίβολο αν υπήρχε μια μόνιμη σκεπή (Εικ. 55).

Το ανώτερο τμήμα του περιεχομένου της «θήκης» είχε αναμοχλευθεί ήδη από την αρχαιότητα, ενώ το στρώμα κοντά στο δάπεδο ήταν άθικτο. Από το κατώτερο άθικτο στρώμα περισυνελέγησαν τμήμα μαρμάρινου περιρραντηρίου, τέσσερις χάλκινες αρχαϊκές πινακίδες-ελάσματα, οι τρεις αμφίγραφες, μία οστέινη γραφίδα, μία σιδερένια αιχμή δόρατος και ένα χάλκινο εγχειρίδιο. Στο ανώτερο διαταραγμένο στρώμα εντοπίστηκαν τμήματα από πώρινο άγαλμα, πιθανώς σφίγγας (Μ.Θ. 35899), πώρινος κιονίσκος με τετράστιχη αρχαϊκή επιγραφή ανάμεσα στις ραβδώσεις του (Εικ. 56), πώρινο αρχιτεκτονικό μέλος (Μ.Θ. 35902), μαρμάρινο περιρραντήριο (Μ.Θ. 35907), χείλος ακόσμητου αποθηκευτικού πίθου, στο οποίο σώζεται τμήμα εγχάρακτης επιγραφής (πιθανώς των μέσων του 5ου αι. π.Χ.), δύο ανθεμωτά ακροκέραμα, καθώς και πλήθος καλυπτήριων κεραμίδων. Στα σημαντικότερα ευρήματα της «θήκης» συγκαταλέγονται οι τέσσερις χάλκινες επιμήκεις ενεπίγραφες πινακίδες (ελάσματα). Διατηρούν από τέσσερις έως δώδεκα στίχους (στις τρεις από αυτές διατηρείται επιγραφή και στις δύο όψεις) και ανάγονται στους πρώιμους κλασικούς χρόνους. Κοντά τους βρέθηκε οστέινη γραφίδα (Μ.Θ. 35910), με μία πεπλατυσμένη απόληξη και μία λεπτή, αιχμηρή. Εξαιτίας της άμεσης γειτνίασης με τις χάλκινες πινακίδες, το οστό σε ορισμένα σημεία έχει χρωματιστεί πράσινο.

Το περιεχόμενο της επιγραφής του κιονίσκου σώζεται αποσπασματικά και συνδέεται άμεσα με τα ιστορικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν πιθανότατα κατά το έτος 506 π.Χ. και αναφέρονται διεξοδικά από τον Ηρόδοτο[46]. Οι Σπαρτιάτες, σε συνεργασία με Θηβαίους και Χαλκιδείς, προσπάθησαν να ανατρέψουν τη νεοσύστατη αθηναϊκή δημοκρατία, εισβάλλοντας ταυτόχρονα στην Αττική, χωρίς όμως να πετύχουν το σκοπό τους. Οι πρώτοι αποσύρθηκαν, αφού κατέλαβαν την Ελευσίνα, ενώ Βοιωτοί και Χαλκιδείς, έπειτα από κάποιες προσωρινές επιτυχίες, νικήθηκαν κατά κράτος από τους Αθηναίους κοντά στον Εύριπο. Όπως είναι γνωστό, μετά τη μάχη αυτή 700 Βοιωτοί, οι περισσότεροι Θηβαίοι, οδηγήθηκαν δέσμιοι στην Αθήνα. Η αφιερωματική επιγραφή (Μ.Θ. 35900) πρέπει να ανατέθηκε σε ιδιαίτερα σημαντικό δημόσιο χώρο (ιερό;) μετά τη λύτρωση των αιχμαλώτων και έχει ως εξής:

46. Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, V, 77. Η επιγραφή στον κιονίσκο δημοσιεύεται προσεχώς. Βλ. V.L. Aravantinos, An Inscribed Kioniskos from Thebes, *BSA* 101 (2006), σ. 369-377.

Εικ. 54. Θήβα. Πυρί. Συμβολή της οδού Χατζηδούρου και ανώνυμης δημοτικής οδού. Κάτοψη της ανασκαφής.

...]ΟΣ Φοινόας καὶ Φυλὰς
...]helόντες κ(αὶ) Ἐλευσῖνα
...]ΑΙ Χαλκίδα λυσάμενοι
...]ΜΟΙ ἀνέθειαν

Αναλόγου αναθηματικού περιεχομένου φαίνεται ότι είναι και η αποσπασματική επιγραφή που διασώθηκε στο χείλος του πίθου: *...]ΟΙ ΑΝΕΘ[...* (Μ.Θ. 35903).

Η χρήση της «θήκης» και η προέλευση του περιεχόμενου της δεν είναι ακόμη απόλυτα σαφής. Γνωρίζουμε από τον Παυσανία[47] ότι στη συγκεκριμένη περιοχή βρίσκονταν ιερά, τεμένη και ηρώα της πόλης. Βασιζόμενοι σε αυτή την πληροφορία, αλλά και στο είδος των ευρημάτων και το περιεχόμενο των επιγραφών, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η «θήκη» ανήκε σε κάποιο γειτονικό, άγνωστο σε μας ιερό, που πληρώθηκε με ετερογενή αντικείμενα μετά από καταστροφή ή ανακαίνιση του χώρου.

Στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου εντοπίστηκαν λείψανα ελληνιστικού κτιρίου (τχ 1, 3, 4), τμήμα αρχαίας οδού, επτά κυκλικοί βυζαντινοί αποθέτες και ένας κατεστραμμένος ελληνιστικός κεραμοσκεπής παιδικός τάφος (Τ. 2). Στο νότιο τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκαν ακόμη δύο αποθέτες, αποσπασματικοί τοίχοι, καθώς και λαξευμένα στο σταθερό έδαφος αυλάκια. Επίσης, κατά τη δοκιμαστική τομή στο οικόπεδο Κάστιζα εντοπίστηκε τμή-

Εικ. 55. Θήβα. Πυρί. Συμβολή της οδού Χατζηδούρου και ανώνυμης δημοτικής οδού. «Θήκη».

Εικ. 56. Θήβα. Πυρί. Συμβολή της οδού Χατζηδούρου και ανώνυμης δημοτικής οδού. Τμήμα ενεπίγραφου αρχαϊκού κίονα.

47. Παυσανίας, *Βοιωτικά*, IX, 23, 1-3.

μα τοίχου, συνέχεια τοίχου που είχε βρεθεί στο οικόπεδο Μάδη. Η έλλειψη ευρημάτων στους αποθέτες και η ύπαρξη των αυλάκων πιθανώς ερμηνεύουν τη χρήση των μεταγενέστερων κτιρίων ως εργαστηριακών εγκαταστάσεων.

Πυρί. Παλαιά Εθνική Οδός Θηβών-Λιβαδειάς (οικόπεδο Ν. Λιακόπουλου)

Το οικόπεδο βρίσκεται δυτικά της πόλης των Θηβών, πάνω στην Παλαιά Εθνική Οδό Θηβών-Λιβαδειάς, στην ευρύτερη περιοχή του Πυρίου (δυτικά του οικισμού). Εκτείνεται σε σημείο πεδινό, βόρεια του λόφου Ράχη Κάλτσα και βορειοδυτικά της θέσης Καζί. Το 2002 ανασκάφηκε συνολικά έκταση 600 τ.μ. περίπου, έπειτα από αίτηση του ιδιοκτήτη για ανέγερση ισόγειας εμπορικής αποθήκης[48].

Η ανασκαφή αποκάλυψε εκτεταμένο και πυκνό νεκροταφείο σε συνεχή χρήση από την αρχαϊκή έως και την ελληνιστική εποχή, με επάλληλα επίπεδα ταφών διαφόρων τύπων (Εικ. 57). Το νεκροταφείο βρισκόταν έξω από τα τείχη της αρχαίας πόλης και βόρεια του δρόμου που εικάζεται ότι οδηγούσε από τη Θήβα στο Καβείριο. Οι τάφοι ήταν ως επί το πλείστον συλημένοι, καθώς οι περισσότεροι βρίσκονταν σε μικρό βάθος (μερικοί μόλις 0,10 μ.) από την επιφάνεια του εδάφους. Η θέση του νεκροταφείου συσχετίζεται με άλλες γεωμετρικών, αρχαϊκών, κλασικών και ελληνιστικών χρόνων, που είχαν αποκαλυφθεί σε παλαιότερες σωστικές ανασκαφές της Θ΄ ΕΠΚΑ στο Πυρί και αποτελούν τμήματα των βορειοδυτικών νεκροταφείων της πόλης των Θηβών. Συγκεκριμένα, στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Αν. Λιακόπουλου είχαν βρεθεί ένας γεωμετρικός και ένας ελληνιστικός τάφος[49], στον αγρό Σ. Παπαδημητρίου, βόρεια της Παλαιάς Εθνικής Οδού Θηβών-Λιβαδειάς, τάφοι γεωμετρικών, αρχαϊκών και κλασικών χρόνων (κυρίως εγχυτρισμοί, πυρές και ταφές σε λάκκους[50]) και στην περιοχή Φόρου Πυρίου, νότια των σιδηροδρομικών γραμμών, τάφοι αρχαϊκοί και κλασικοί[51]. Στην ευρύτερη περιοχή του Πυρίου, κοντά στο ναό της Αγίας Ελεούσας, ανασκάφηκε επίσης τμήμα αρχαϊκού νεκροταφείου το 1976[52]. Τέλος, από την ίδια περιοχή προέρχονται και κάποιες από τις εγχάρακτες επιτύμβιες στήλες από μαύρο λίθο που βρέθηκαν στις αρχές του προηγούμενου αιώνα[53].

Η ανασκαφή στο οικόπεδο Ν. Λιακόπουλου έφερε στο φως 88 τάφους, 64 από τους οποίους είναι ενταφιασμοί και 24 λάκκοι με πρωτογενή καύση (πυρά). Οι τάφοι χρονολογούνται από τα τέλη του 8ου έως το 2ο περίπου αι. π.Χ.[54]. Η χρονολόγηση ορισμένων τάφων συλημένων ή ακτέριστων γίνεται με επιφύλαξη, συνεκτιμώντας το βάθος ανεύρεσης και το συσχετισμό με γειτονικούς που έχουν χρονολογηθεί.

Οι τάφοι ήταν διατεταγμένοι σε δύο ομάδες εκατέρωθεν μιας κενής από ταφές επιμήκους ζώνης, με προσανατολισμό Α.-Δ. Η κενή ζώνη, πλ. 5-8 μ., εκτείνεται σε όλο το μήκος του οικοπέδου (30 μ.) και δίνει την εικόνα ενός περάσματος. Ωστόσο, κατά την ανασκαφή δεν βρέθηκαν σαφή ίχνη αρχαίου δρόμου, μόνο μια στρώση πολύ σκληρού εδάφους με μικρούς αργούς λίθους, τραχιά, χωρίς κεραμική και καθόλου ομαλή.

Στη νότια πλευρά του οικοπέδου αποκαλύφθηκε πειόσχημος περίβολος που περιέκλειε ομάδα κιβωτιόσχημων τάφων, μεγ. μήκ. 9,70 και πλ. 1 μ. περίπου. Δύο δόμοι κάθετα τοποθετημένοι στα πέρατα του μεγαλύτερου τοίχου σχημάτιζαν τα βραχέα σκέλη του, χωρίς να επεκτείνονται περαιτέρω προς Ν. Είναι κατασκευασμένος από λευκούς ορθογώνιους πωρόλιθους τοποθετημένους κατά το μπατικό τρόπο και ενισχυμένος στις άκρες του από β΄ σειρά δόμων τοποθετημένων κατά μήκος του τοίχου[55]. Στο κέντρο του μακρού τοίχου ήταν ενσωματωμένο βάθρο αποτελούμενο από τρεις ορθογώνιους πωρόλιθους με ίχνη για τη στήριξη αναθήματος. Ο περίβολος σχετίζεται με ομάδα κιβωτιόσχημων τάφων, πιθανώς επιφανούς οικογένειας, με προσανατολισμό Β.-Ν. (εξαιρείται ο Τ6, με προσανατολισμό Α.-Δ.). Χρονολογούνται, βάσει κτερισμάτων, στον 3ο αι. π.Χ. περίπου. Terminus post quem για τη χρονολόγηση του περιβόλου είναι η καταστροφή των πυρών και των τάφων του 6ου και 5ου αι. που προκάλεσε η κατασκευή του.

Οι περισσότεροι από τους τάφους και τις πυρές του νεκροταφείου είχαν προσανατολισμό Β.-Ν. με μικρές αποκλίσεις, αλλά ορισμένοι είχαν προσανατολισμό Α.-Δ., σχηματίζοντας πολλές φορές ορθή γωνία με τους υπό-

48. Ο ιδιοκτήτης συνέβαλε ουσιαστικά στη διεξαγωγή της ανασκαφής μισθώνοντας εκσκαπτικά μηχανήματα και συμβάλλοντας στην αμοιβή του προσωπικού σε όλη τη διάρκεια της ανασκαφής.

49. *ΑΔ* 21 (1966): Χρονικά, σ. 196-197.

50. *ΑΔ* 22 (1967): Χρονικά, σ. 236· 24 (1969): Χρονικά, σ. 175-177· 26 (1971): Χρονικά, σ. 211-213.

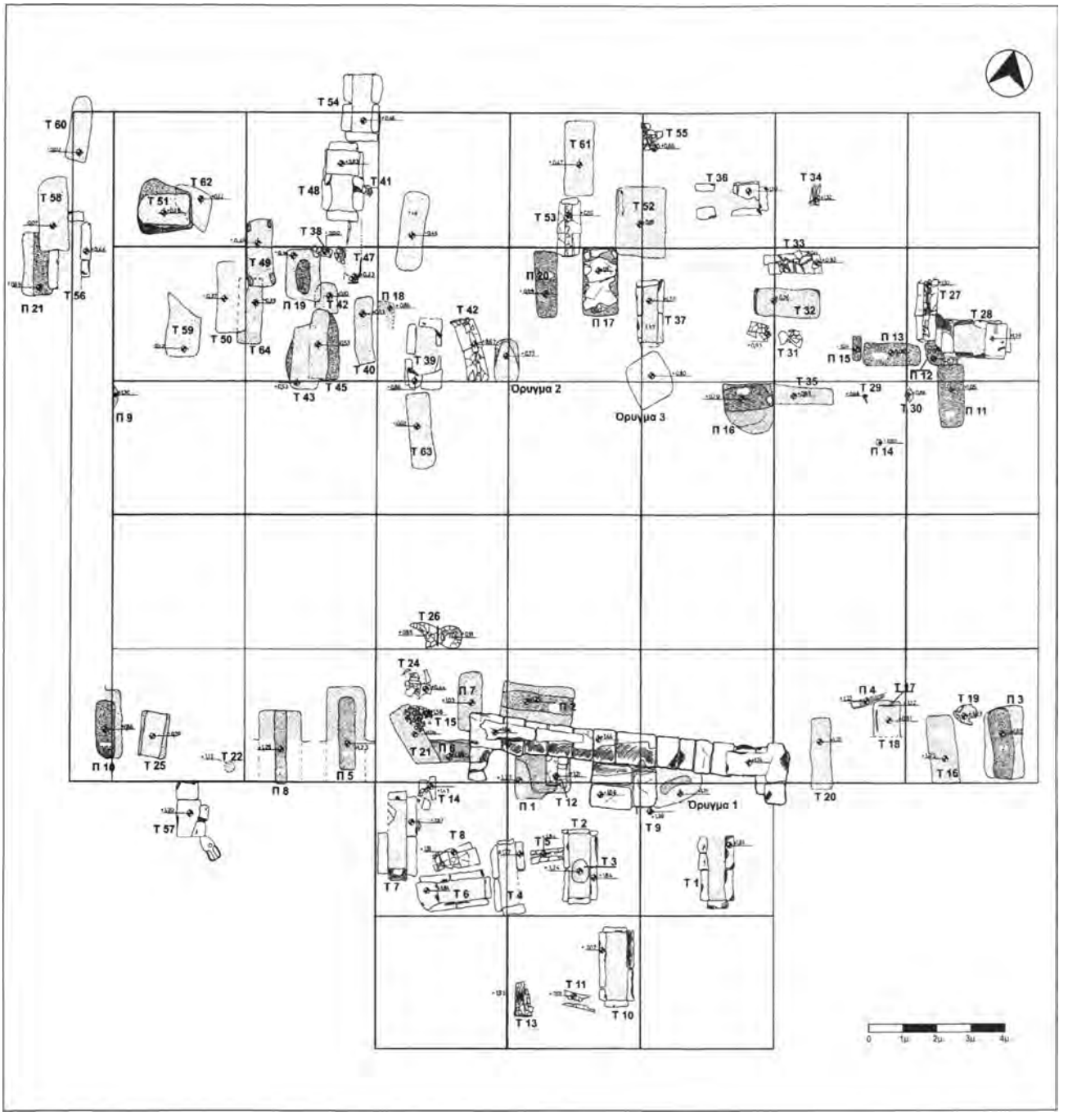
51. *ΑΔ* 22 (1967): Χρονικά, σ. 236-237· 23 (1968): Χρονικά, σ. 221.

52. *ΑΔ* 31 (1976): Χρονικά, σ. 119-120, Α. Ανδρειωμένου, Έν αρχαϊκόν νεκροταφείον της ευρυτέρας περιοχής των Θηβών: Αγία Ελεούσα Πυρίου, *Δ΄ Επετηρίς Βοιωτικών Μελετών*, σ. 139-244.

53. Α. Κεραμόπουλλος, Εικόνες πολεμιστών της εν Δηλίω μάχης (424 π.Χ.), *AE* 1920, σ. 1, 9. *BCH* 26 (1902), σ. 554-570, πίν. VII, VIII.

54. Η χρονολόγηση των τάφων γίνεται χωρίς να έχουν συντηρηθεί τα ευρήματά τους, οπότε ενδέχεται να υπάρχουν κάποιες αποκλίσεις σε σχέση με την τελική χρονολογική τους απόδοση.

55. Παρουσιάζει ομοιότητες στην κατασκευή με τον ταφικό περίβολο της Αλιάρτου του 4ου αι. π.Χ., *ΑΔ* 50 (1995): Χρονικά, σ. 296-298.

Εικ. 57. Θήβα. Πυρί. Παλαιά Εθνική Οδός Θηβών-Λιβαδειάς. Κάτοψη της ανασκαφής.

λοιπους. Στους τάφους όπου σώζεται σκελετός, ο νεκρός είχε τις περισσότερες φορές το κεφάλι στραμμένο προς Ν. (σε όσους είχαν προσανατολισμό Β.-Ν.) και ανατολικά σε όσους είχαν προσανατολισμό Α.-Δ.

Οι τάφοι φιλοξενούσαν στη συντριπτική τους πλειονότητα ένα νεκρό, τοποθετημένο εκτάδην σε ύπτια στάση με τα χέρια παράλληλα στο σώμα. Ο τάφος 25 περιείχε έναν ενήλικα σε ανακομδή και την ταφή ενός βρέφους. Πρόκειται πιθανώς για ταφή συγγενικών προσώπων (μητέρα με παιδί;). Ανακομιδές συναντώνται σε κιβωτιόσχημους (Τ. 2 και 57) και σε ένα λακκοειδή τάφο (Τ. 53). Έχουν τη μορφή ρηχής κοιλότητας στο δάπεδο, όπου τοποθετούνται τα κτερίσματα της προηγούμενης ταφής και λίγα οστά. Οι τάφοι με τέτοιου τύπου ανακομιδές είναι ελληνιστικοί και τα κτερίσματα των ανακομιδών είναι κυρίως μυροδοχεία και σιδερένιες στλεγγίδες.

Οι περισσότεροι τάφοι του οικοπέδου είχαν συληθεί από αρχαιοκάπηλους. Ωστόσο, αρκετά ευρήματα κατόρθωσαν να διασωθούν και να δώσουν μια εικόνα των κτερισμάτων που απαντούσαν συχνότερα στο συγκεκριμένο νεκροταφείο. Στις αρχαϊκές πυρές το νεκρό συνόδευαν κυρίως αρύβαλλοι και καρποί (σύκα και αμύγδαλα). Οι αρχαϊκοί τάφοι, κυρίως εγχυτρισμοί, περιείχαν αρυβάλλους, κοτυλίσκες, κανθάρους, σανιδόμορφα ειδώλια (Τ. 19, 29, 30) και ειδώλια ζώων. Στους κλασικούς τάφους απαντούν συχνά κύλικες (Εικ. 58), κάνθαροι, σκύφοι, ειδώλια, μικκύλα αγγεία και θήλαστρα (Τ. 5, Εικ. 59), καθώς και χάλκινα κάτοπτρα, βελόνες και χάλκινες στλεγγίδες. Στους ελληνιστικούς βρίσκονται μυροδοχεία, μεγαρικοί σκύφοι, οξυπύθμενοι αμφορείς, λύχνοι, πινάκια, αμφορίσκοι, αρυβαλλοειδή ληκύθια, σιδερένιες στλεγγίδες και σπανίως φύλλα χρυσού. Τα κτερίσματα τοποθετούνται συνήθως εσωτερικά. Στην παιδική ταφή 19 (Εικ. 60) βρέθηκε πλήθος από θαλάσσια όστρεα, ενώ στην πυρά 10 αποκαλύφθηκε αγγείο με αστράγαλους. Χάλκινα νομίσματα εντοπίστηκαν ελάχιστα: ένα στον τάφο 13 (νόμισμα Βοιωτικού Κοινού των αρχών του 2ου αι. π.Χ.) και ένα έξω από τον τάφο 56 (από το δ΄ τέταρτο του 4ου αι. π.Χ.).

Εικ. 58. Θήβα. Πυρί. Παλαιά Εθνική Οδός Θηβών-Λιβαδειάς. Ευρήματα κλασικών τάφων.

Εικ. 59. Θήβα. Πυρί. Παλαιά Εθνική Οδός Θηβών-Λιβαδειάς. Ευρήματα κλασικών τάφων.

Πυρί. Ανασκαφή Αντλιοστασίου Κεντρικού Αποχετευτικού Αγωγού (έργο ΔΕΥΑΘ)

Η ανασκαφή στο οικόπεδο όπου ανεγέρθηκε το αντλιοστάσιο του κεντρικού αποχετευτικού αγωγού της πόλεως των Θηβών, διήρκεσε από τις τελευταίες μέρες του 2003 έως τους πρώτους μήνες του 2004. Συνολικά ερευνήθηκε έκταση μήκ. 27 και πλ. 21 μ. (στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου), ενώ χαράχθηκαν 12 τομές. Από τις έρευνες αποκαλύφθηκε εκτεταμένος λιθοσωρός, μήκ. 12,50 (Β.-Ν.) και μέγ. πλ. 2,20 μ. Αποτελείται από διάφορα μεγέθη αργών λίθων, αναμεμειγμένων με τεμάχια κεραμίδων. Η κεραμική του στρώματος χρονολογείται στους ύστερους κλασικούς και πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους[56]. Αποκαλύφθηκε τοίχος κτιρίου (τχ 1), ο οποίος εκτείνεται σε όλο το μήκος του οικοπέδου από Α. έως Δ. με αποκαλυφθέν μήκος 27,20 και μέγιστο πλάτος 0,80 μ. Σε ορισμένα τμήματα διατηρεί δύο σειρές λίθων, ενώ σε άλλα μία. Η ανώτερη έχει κατασκευαστεί με μεγάλους πώρινους δόμους, οι οποίοι σε ορισμένα σημεία συμπληρώνονται με αργούς λίθους, ενώ η κατώτερη από μεγαλύτερους πωρόλιθους και μικρότερους αργούς. Την πορεία του τχ 1 διέκοπτε κατώφλι, το οποίο έδινε πρόσβαση στους χώρους που ανοίγονταν προς Β. Το κατώφλι αποτελείται από τρεις επεξεργασμένους λίθους (δηλαδή δεν ήταν μονολιθικό) και βρισκόταν κοντά στα ανατολικό πέρας του τχ 1. Βόρεια του ίδιου τοίχου αποκαλύφθηκε στρώμα καταστροφής από σπασμένες κεραμίδες και λίγους αργούς λίθους. Σε όλο τον ανασκαφέντα χώρο εντοπίστηκε δάπεδο από πατημένο χώμα και διάσπαρτα όστρακα, ενώ το υπόστρωμά του αποτελούσε στρώση από κροκάλες.

Ανατολικά βρέθηκε δωμάτιο, το οποίο ορίζεται από τους τοίχους 2-5. Στη βορειοδυτική γωνία του εντοπίστηκε κλίμακα με τρεις βαθμίδες (μήκ. βαθμίδων 0,70 και πλ. 0,30 μ.). Οι δύο πρώτες αποτελούνται από πωρόλιθο, ενώ η τρίτη από ασβεστόλιθο. Εντός του δωματίου αποκαλύφθηκε στρώμα καταστροφής από σπασμένες κεραμίδες στέγης.

Στα ευρήματα συγκαταλέγονται, εκτός από την κεραμική, τέσσερα χάλκινα νομίσματα, τμήματα χαλκού, τμήματα σιδήρου, λίγα οστά, ένα μολύβδινο αντικείμενο και ίχνη ξυλάνθρακα.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ

56. Το κτίριο βρίσκεται στην ίδια συνοικία και συνδέεται ίσως με την αγροικία που βρέθηκε δυτικότερα το 1998, βλ. *ΑΔ* 53 (1998): Χρονικά, σ. 329-331.

Εικ. 60. Θήβα. Πυρί. Παλαιά Εθνική Οδός Θηβών-Λιβαδειάς. Ευρήματα παιδικού εγχυτρισμού 19.

Παλαιά Σφαγεία, πάροδος οδού Σοφοκλέους (οικόπεδο Γ. και Β. Μουλκιώτη)

Κατά τη διάρκεια εκσκαφικών εργασιών στο νότιο και δυτικό τμήμα του οικοπέδου για τη διαμόρφωση κήπου, εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν σε ολιγοήμερη ανασκαφή (2002) επτά τάφοι, που αποτελούν συνέχεια του νεκροταφείου που είχε ερευνηθεί στο ίδιο οικόπεδο το 1999[57]. Για το λόγο αυτό, έλαβαν αύξοντα αριθμό συνεχίζοντας την αρίθμηση του 1999 (Τ. 41-47). Συνολικά αποκαλύφθηκαν έξι λακκοειδείς τάφοι (41, 42, 43, 44, 45, 47) και μία πυρά (46). Οι λακκοειδείς είναι διανοιγμένοι στο φυσικό πέτρωμα και έχουν προσανατολισμό ως επί το πλείστον Α.-Δ., με εξαίρεση τον τάφο 44 (Β.-Ν.). Οι νεκροί είχαν τοποθετηθεί σε ύπτια στάση και σε αρκετές περιπτώσεις ήταν ακτέριστοι. Μόνον από την πυρά (Τ. 46) συνελέγη μικρογραφία χάλκινης ασπίδας. Γενικά, το νεκροταφείο έχει χρονολογηθεί στους κλασικούς χρόνους και κυρίως στον 4ο αι. π.Χ.

ΕΛΕΝΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΗ

Ύπατο (Γ.Δ. Θηβών)

Γήπεδο ιδιοκτησίας ΦΑΝΤΑ-ΡΕΑΛ ΑΕ (παραπλεύρως Ε.Ο.-Χ.Θ. 79+00)

Το οικόπεδο βρίσκεται στον παράπλευρο δρόμο της νέας Εθνικής οδού Αθηνών-Λαμίας, στη Χ.Θ. 79+00 (θέση Πηγάδι) του Υπάτου Θηβών. Οι ανασκαφικές εργασίες προέκυψαν κατά τις εργασίες ανέγερσης εργοστασίου παραγωγής προκατασκευασμένων οικοδομικών στοιχείων από οπλισμένο σκυρόδεμα και διήρκεσαν από τους τελευταίους χειμερινούς μήνες του 2002, διακόπηκαν προσωρινά εξαιτίας των καιρικών συνθηκών, έως τους φθινοπωρινούς μήνες του 2003. Η έρευνα απέδωσε αρχιτεκτονικά λείψανα της πρώιμης ΠΕ περιόδου, καθώς και της ύστερης ελληνιστικής περιόδου (Εικ. 61)[58], που εντοπίστηκαν στο βορειοανατολικό άκρο του γηπέδου, μέσα σε καστανή-κοκκινωπή επίχωση και σε βάθος άνω του 1,50 μ. από τη σημερινή επιφάνεια του γηπέδου, σε χώρο έκτασης 115 τ.μ. περίπου.

Αποκαλύφθηκαν τουλάχιστον τρία τμήματα κτιρίων, με λίθινη θεμελίωση, ενώ ενδείξεις υπάρχουν για την ύπαρξη περισσότερων κατασκευών, κυρίως προς τα βόρεια. Το δυτικό (κτίριο 1) έχει ελλειψοειδή κάτοψη και πιθανώς ανήκει στην αρχαιότερη οικοδομική φάση. Το κτίριο 2 (ανατολικό) είναι ορθογώνιο και αποτελείται από πέντε ανισομερή δωμάτια, με εσωτερικά και εξωτερικά ανοίγματα. Από το τρίτο κτίριο (νότιο) διατηρούνται ελάχιστα λείψανα θεμελίωσης, δυσκολεύοντας τον προσδιορισμό της κάτοψής του.

Είναι πιθανόν τα τρία κτίρια να δέχθηκαν προσθήκες και διορθώσεις, αφού στο βόρειο τμήμα του κτιρίου 2 εντοπίστηκαν τμήματα τοίχων που δεν ακολουθούσαν το αρχικό σχέδιο. Σε γενικές γραμμές η θεμελίωσή τους διακρίνεται για την προσεγμένη επιλογή και τοποθέτηση των ακατέργαστων λίθων, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει το μεγαλύτερο και πλέον καλά διατηρημένο κτίριο 2.

Η μελέτη της κεραμικής και των μικροαντικειμένων βρίσκεται σε εξέλιξη. Από τα μέχρι στιγμής όμως στοιχεία, το κτίριο 1 ανήκει στην ΠΕ περίοδο, ενώ το κτίριο 2, εντός του οποίου διατηρούνται τμήματα δαπέδου επιστρωμένου με μικρά παραλληλεπίπεδα πλινθίδια, χρονολογείται στο 2ο-1ο αι. π.Χ. (Εικ. 62).

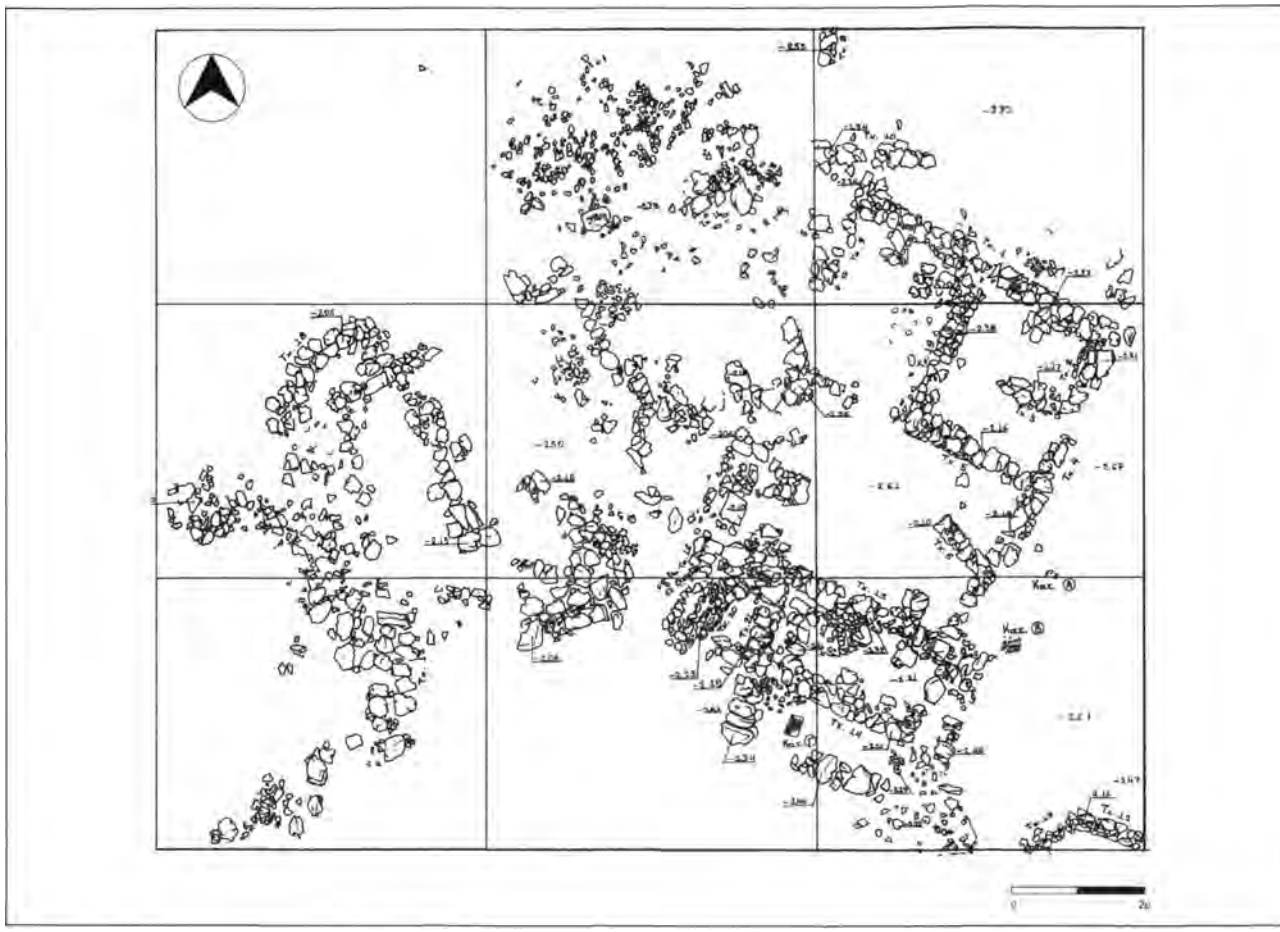
Ελεώνας (Δ.Δ. Θηβών)

Γήπεδο ιδιοκτησίας Βερύκοκου ΑΒΕΤΕ (72ο χλμ. Παλαιάς Εθνικής Οδού Αθηνών-Λαμίας)

Το οικόπεδο-εργοστάσιο ιδιοκτησίας Γ. Βερύκοκου βρίσκεται στο 72ο χλμ. της Παλαιάς Εθνικής Οδού Αθηνών-Λαμίας, στον αριστερό παράπλευρο δρόμο που

57. Βλ. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 323-324.

58. Βόρεια της συγκεκριμένης έκτασης, κοντά στο σύγχρονο νεκροταφείο του Υπάτου, σε απόσταση 1.770 μ. από τα όρια του γηπέδου, υπάρχει μικρή «Τούμπα», διαμ. 100 μ. περίπου, με λείψανα οικισμού ΠΕ χρόνων. ΠΕ νεκροταφείο έχει εντοπιστεί δυτικά του προαυλίου του Δημοτικού Σχολείου Υπάτου, σε απόσταση 150-200 μ. Τόσο ο προϊστορικός οικισμός όσο και το νεκροταφείο δεν έχουν ερευνηθεί ανασκαφικά, βλ. *ΑΔ* 25 (1970): Χρονικά, σ. 226, Σχέδ. 10.

Εικ. 61. Ύπατο (Δ.Δ. Θηβών). Γήπεδο ιδιοκτησίας ΦΑΝΤΑ-ΡΕΑΛ ΑΕ. Κάτοψη της ανασκαφής.

οδηγεί προς Αθήνα. Απέχει 950 μ. περίπου από τον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο της ακρόπολης του αρχαίου Άρματος[59]. Συνολικά ανασκάφηκε χώρος 4.500 τ.μ.[60].

Ήδη από τις πρώτες δοκιμαστικές τομές ήλθε στο φως τμήμα νεκροταφείου ιστορικών χρόνων (Εικ. 63), που χρονολογείται από την αρχαϊκή έως την κλασική εποχή (6ος-4ος αι. π.Χ.). Οι τάφοι στο σύνολό τους ήταν ασύλητοι, εκτός από την περίπτωση λίθινης λάρνακας, η οποία είχε καταστραφεί ολοσχερώς, προφανώς από την καλλιέργεια.

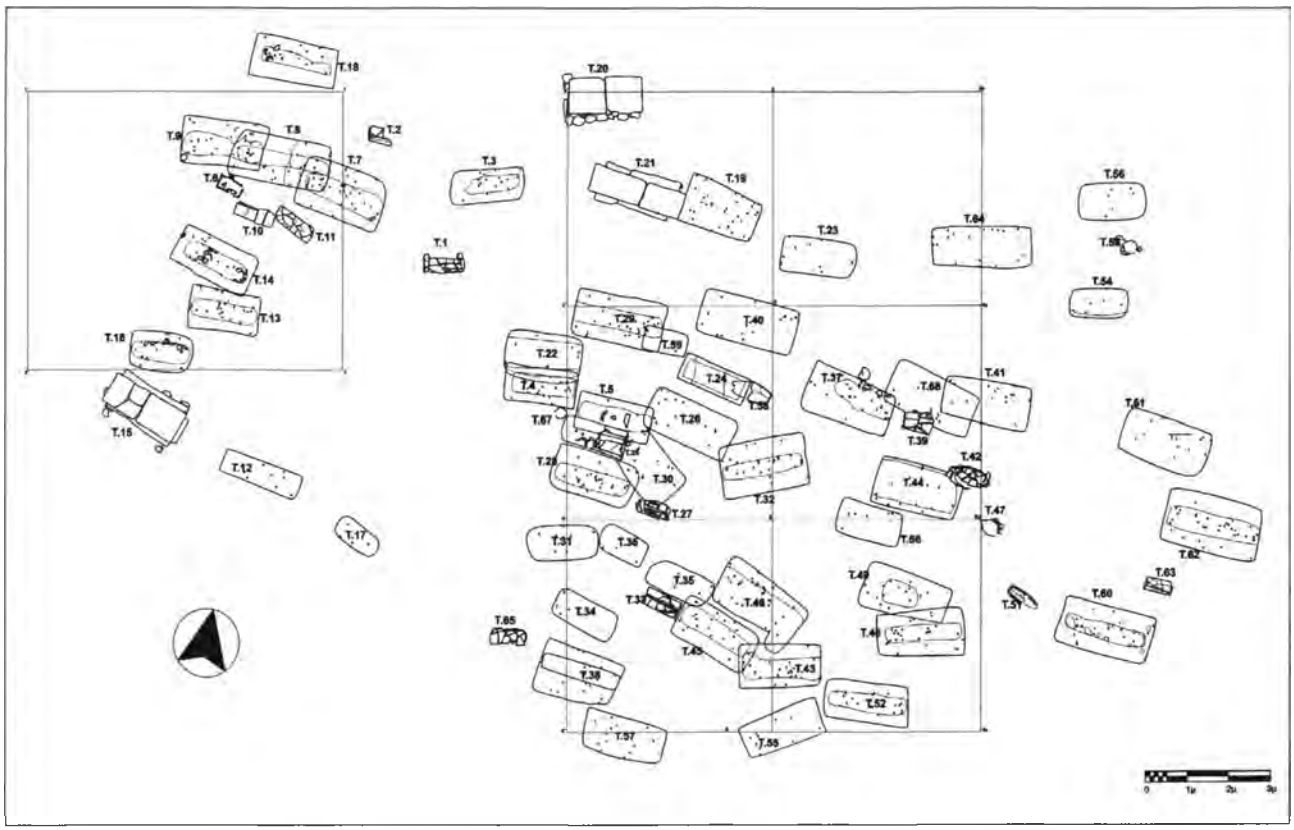
Η ανασκαφή διήρκεσε από το Μάρτιο έως τον Ιούλιο του 2003 και έφερε στο φως 68 συνολικά τάφους, από τους οποίους οκτώ είναι πήλινες παιδικές λάρνακες, 21 λακκοειδείς, ένας λάκκος με καλυπτήριες πωρολιθικές πλάκες, 26 πυρές, πέντε παιδικοί κεραμοσκεπείς, δύο κι-

Εικ. 62. Ύπατο (Δ.Δ. Θηβών). Γήπεδο ΦΑΝΤΑ-ΡΕΑΛ ΑΕ. Άποψη του κτιρίου 2.

59. Ο Παυσανίας (IX, 9, 14) ορίζει τη θέση του Άρματος στο δρόμο Θηβών-Χαλκίδας, μετά τον Τευμησσό (νότια του σημερινού Υπάτου). Ένας χαμηλός λόφος στις παρυφές του όρους Λυκόβουνου, που διατηρεί στην κορυφή τμήμα τείχους, πιθανώς να ανήκε στο αρχαίο Άρμα. Στην ίδια περιοχή, κατά τον Στράβωνα (9, 405), βρισκόταν και ο *ελεών, κώμη ταναγραϊκή, ἀπὸ τῶν ἑλῶν ὠνομασμένη*.

60. Οι δαπάνες που προέκυψαν καλύφθηκαν εξ ολοκλήρου από τον ιδιοκτήτη.

Εικ. 63. Ελεώνας. Γήπεδο ιδιοκτησίας Βερύκοκου ΑΒΕΤΕ. Κάτοψη της ανασκαφής.

βωτιόσχημοι, μία λίθινη λάρνακα και τέσσερις εγχυτρισμοί. Οι τάφοι, σε πυκνή διάταξη (Εικ. 64), είχαν σαφή και κοινό προσανατολισμό Α.-Δ., χωρίς καμία απόκλιση. Οι ταφές των αρχαϊκών χρόνων βρίσκονταν στο ίδιο επίπεδο με τις κλασικές και στο ίδιο περίπου βάθος (από -0,50 έως -1,13 μ.). Στους τάφους θαβόταν ένας νεκρός, τοποθετημένος σε ύπτια θέση, με τα χέρια κατά μήκος του σώματος. Όλοι ήταν κτερισμένοι με αγγεία, τοποθετημένα εξωτερικά και εσωτερικά του τάφου, ειδώλια, χάλκινα και σιδηρά κτερίσματα (κυρίως χάλκινες βελόνες, σιδερένιες στλεγγίδες και σιδερένιους ήλους, πήλινες και γυάλινες χάνδρες).

Τα όρια των αρχαϊκών λακκοειδών τάφων σχηματίζονται με πηλώδες κιτρινωπό χώμα, ενώ στα κτερίσματά τους συγκαταλέγονται κυρίως αρύβαλλοι, εξάλειπτρα, αμφορίσκοι, τετράωτες κύλικες, κοτυλίσκες, κάνθαροι, τριφυλλόστομες οινοχοΐσκες, σανιδόμορφα ειδώλια και ειδώλια ίππων και έφιππων μορφών. Στους κλασικούς χρόνους χαρακτηριστικός είναι ο ενταφιασμός όλων των παιδιών σε λάρνακες και κεραμοσκεπείς τάφους, όπου η απόθεση γινόταν επάνω σε κεραμίδια, με μόνη εξαίρεση τον τάφο 17, ο οποίος αποτελεί το μοναδικό παιδικό απλό λακκοειδή τάφο. Αξίζει να σημειωθεί ότι εξωτερικά των παιδικών κεραμοσκεπών ταφών είχαν χρησιμοποιηθεί αργοί λίθοι για τη στήριξή τους. Τα συνήθη κτερίσματα των κλασικών τάφων είναι οι μελαμβαφείς κάνθαροι, τα καρχήσια, οι κοτυλίσκες, οι κύλικες (μελαμβαφείς τύπου bolsal), οι σκύφοι κορινθιακού τύπου, οι σκύφοι-κοτύλες, τα μόνωτα κύπελλα, οι λήκυθοι, τα ειδώλια ιστάμενων ανδρικών και γυναικείων μορφών, τα ζωόμορφα ειδώλια (περιστέρια, χοίροι), οι πήλινες κουδουνίστρες, τα πήλινα πλακίδια, οι χάλκινες βελόνες, οι σιδερένιες στλεγγίδες και οι ήλοι. Οι χάλκινες βελόνες που βρέθηκαν εντός των τάφων ήταν πάντα τοποθετημένες στον ώμο του νεκρού. Αναλυτικά ερευνήθηκαν:

Κιβωτιόσχημοι τάφοι (Τ. 15, 21): Και οι δύο χρονολογούνται στον 4ο αι. π.Χ. Έχουν κατασκευαστεί με δύο πωρολιθικές πλάκες στις μακρές πλευρές, μία στις στενές και δύο καλυπτήριες. Στο εσωτερικό και των δύο βρέθηκε σκελετός σε καλή κατάσταση. Τα περισσότερα κτερίσματα ήταν τοποθετημένα εξωτερικά των τάφων, ενώ στο εσωτερικό τους υπήρχαν μόνον από δύο πήλινα αγγεία. Στον τάφο 21, εκτός από τα αγγεία, εντοπίστηκαν τέσσερις σιδερένιες στλεγγίδες και ένα όστρεο.

Πήλινες λάρνακες (Τ. 1, 6, 10, 11, 27, 42, 51, 65): Οι πήλινες λάρνακες είχαν σχήμα πήλινου λουτήρα, με εξαίρεση τη λάρνακα 6, που ήταν ορθογώνια. Τα καλύμματά τους ήταν επίπεδα και στις περισσότερες περιπτώσεις

Εικ. 64. Ελεώνας. Γήπεδο ιδιοκτησίας Βερύκοκου ΑΒΕ-ΤΕ. Γενική άποψη της ανασκαφής.

θραυσμένα από το βάρος της επίχωσης. Το εσωτερικό τους βρέθηκε γεμάτο χώμα και συνήθως περιείχε κοτυλίσκες, κανθαρίσκους, ληκύθια, ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα ειδώλια, πήλινες κουδουνίστρες, χάλκινες βελόνες και χάνδρες από υαλόμαζα. Χρονολογούνται στους κλασικούς χρόνους. Αξίζει να σημειώσουμε το χάλκινο ρόδακα που βρέθηκε στο εσωτερικό της λάρνακας 42.

Λακκοειδείς τάφοι (Τ. 12, 16, 17, 22, 23, 31, 35, 36, 40, 41, 44, 54, 55, 56, 57, 59, 61, 64, 66, 68): Ο τύπος του λακκοειδούς τάφου χρησιμοποιείται τόσο στους αρχαϊκούς όσο και στους κλασικούς χρόνους. Το σχήμα του ορύγματος είναι σε όλες τις περιπτώσεις ορθογώνιο ή ωοειδές. Αναβαθμοί βρέθηκαν μόνο στον τάφο 22. Όλοι οι λακκοειδείς περιείχαν ταφές ενηλίκων, πλην του τάφου 17, ο οποίος ανήκε σε μικρό παιδί. Στους λάκκους των αρχαϊκών χρόνων ο νεκρός βρίσκεται σε μεγάλο βάθος και πολλά από τα κτερίσματα εντοπίζονται συνήθως θραυσμένα κατά μήκος των μακρών πλευρών.

Λάκκος με καλυπτήριες πλάκες (Τ. 20): Ο λακκοειδής 20 καλυπτόταν με δύο πωρολιθικές πλάκες, οι οποίες στηρίζονταν σε αναβαθμούς. Εξωτερικά και κατά μήκος της νότιας μακριάς πλευράς υπήρχαν αργοί λίθοι και τα περισσότερα αγγεία (κυρίως μελαμβαφείς κάνθαροι και καρχήσια). Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος σε ύπτια θέση, με το κεφάλι προς Α. Χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ.

Κεραμοσκεπείς τάφοι (Τ. 2, 25, 33, 39, 63): Όλοι οι κεραμοσκεπείς τάφοι ήταν παιδικοί. Έφεραν κάλυψη δύο συνήθως κεραμίδων, ενώ στις στενές πλευρές τοποθετούνταν από μία κεραμίδα και στο δάπεδο μία κοιλόκυρτη για την απόθεση του νεκρού. Τα κτερίσματα συνήθως βρίσκονταν εξωτερικά των τάφων. Σε κανέναν παιδικό τάφο δεν βρέθηκαν οστά.

Πυρές (Τ. 3, 4, 5, 8, 9, 13, 14, 18, 19, 26, 28, 29, 30, 32, 34, 37, 38, 43, 45, 46, 48, 49, 50, 52, 60, 62): Οι πυρές αποτελούν την πλειονότητα των ταφών και απαντούν σε όλη τη διάρκεια χρήσης του νεκροταφείου. Είχαν ορθογώνιο σχήμα με αναβαθμούς (πατούρες) στις μακρές πλευρές, με εξαίρεση τον τάφο 19.

Εγχυτρισμοί (Τ. 47, 53, 58, 67): Ο εγχυτρισμός 53 χρονολογείται στην κλασική εποχή. Ήταν κτερισμένος με έναν κανθαρίσκο και τέσσερις κοτύλες στο εσωτερικό του, ενώ εξωτερικά υπήρχαν αργοί λίθοι σε περιμετρική διάταξη. Οι εγχυτρισμοί 58 και 67 ανήκουν στους αρχαϊκούς χρόνους. Ο πρώτος (Εικ. 65) αποτελούνταν από δύο μικρότερους πίθους με ενωμένα τα στόμιά τους και βρέθηκε κάτω από τη λίθινη λάρνακα 24. Τα αγγεία (αρύβαλλοι και κοτυλίσκες), καθώς και τα δύο ειδώλια ήταν στην πλειονότητά τους τοποθετημένα εξωτερικά των πίθων. Δεν βρέθηκε σκελετός. Το ταφικό αγγείο 67 ήταν πιθαμφορέας, γύρω από τον οποίο βρέθηκαν συγκεντρωμένες κοτυλίσκες και κανθαρίσκοι. Τέλος, ο αμφορέας του εγχυτρισμού 47 περιείχε ίσως οστά βρέφους, τα οποία δεν διατηρήθηκαν. Τα κτερίσματα είχαν τοποθετηθεί γύρω από τον αμφορέα, εκτός από δύο αγγεία που βρέθηκαν στο εσωτερικό του.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ

Πλαταιές

Συνεργασία Θ΄ ΕΠΚΑ και Αυστριακού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών

Οι επιφανειακές έρευνες στις Πλαταιές πραγματοποιήθηκαν τον προκαθορισμένο χρόνο, τον Οκτώβριο του 2004, σε συνεργασία της Θ΄ ΕΠΚΑ με το Πανεπιστήμιο της Βιέννης. Σε 15 σημεία της ακρόπολης βορειοδυτικά του αρχαιολογικού χώρου συνελέγη κεραμικό υλικό. Τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν το σχήμα της οικιστικής εξέλιξης των Πλαταιών, το οποίο προέκυψε από τις προηγούμενες έρευνες.

Ο προϊστορικός οικισμός συγκεντρώθηκε στα δυτικά και βορειοδυτικά της ακρόπολης. Ο πρωτοελλαδικός οικισμός φαίνεται ότι είχε μια αρκετά μεγάλη έκταση, ίσως γύρω στα 5.000 τ.μ. Στη μεσοελλαδική και υστεροελλαδική περίοδο, ο οικισμός των Πλαταιών πρέπει να ήταν μικρότερος σε έκταση και να είχε μικρότερη σημασία. Κεραμικό υλικό της γεωμετρικής και αρχαϊκής εποχής βρέθηκε σε μικρή ποσότητα στην επιφάνεια, περιορισμένο στην περιοχή της ακρόπολης. Στην κλασική, ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή οι Πλαταιές γνώρισαν προφανώς τη μεγαλύτερη άνθησή τους. Κατά τη βυζαντινή εποχή η πόλη περιορίστηκε πάλι στην περιοχή της ακρόπολης. Βορειοανατολικά της ακρόπολης βρέθηκε συγκεντρωμένο αρκετό εφυαλωμένο κεραμικό υλικό μεσαιωνικών χρόνων, στο σημείο όπου έχει εντοπιστεί το μεσαιωνικό χωριό.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ - ANDREAS KONECNY

Εικ. 65. Ελεώνας. Γήπεδο ιδιοκτησίας Βερύκοκου ΑΒΕ-ΤΕ. Τάφος 58.

Τ α ν ά γ ρ α

Έργα ενίσχυσης Ενωτικού Υδραγωγείου Μόρνου-Υλίκης (ΕΥΔΑΠ)

Κατά τη συνέχιση των εργασιών της ΕΥΔΑΠ το 2001 για δεύτερη χρονιά[61] εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν αρχαιότητες σε επτά διαφορετικές θέσεις, οι οποίες βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή Κλειδίου (Εικ. 66):

Θέση ΙΙ: Στα βόρεια του λόφου Καστρί, ανασκάφηκε μέχρι βάθ. 7 μ. φρέαρ χτισμένο με αργούς λίθους.

Θέση ΙΙΙ και θέση ΧΙΙ: Στα βορειοδυτικά της μονής «Η Μήτηρ του Ηγαπημένου» ανασκάφηκε τμήμα αναλημματικού τοίχου (θέση ΙΙΙ) και στα νότια αυτού τρεις τάφοι, τέσσερα τοιχία ανήκοντα σε κατασκευές αγροκτηνοτροφικού χαρακτήρα και δύο αποθέτες σκαμμένοι στο φυσικό βράχο (θέση ΧΙΙ).

Ο αναλημματικός τοίχος της θέσης ΙΙΙ έχει κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ., πλάτος 0,80-1 μ. και αποτελείται από μεσαίων διαστάσεων λίθους. Αποκαλύφθηκε σε όλο το πλάτος του ορύγματος, σε μήκος 4,70 μ., και φαίνεται να συνεχίζεται και προς τις δύο κατευθύνσεις.

Οι δύο από τους τάφους της θέσης ΧΙΙ ήταν κεραμοσκεπείς. Είχαν προσανατολισμό Α.-Δ. και περιείχαν από μία εκτάδην ταφή, με το κρανίο στα ανατολικά. Δεν ήταν κτερισμένοι παρά μόνο με τρεις λεπίδες οψιανού. Ο τρίτος ήταν λακκοειδής, οριοθετημένος με λίθους. Είχε προσανατολισμό Α.-Δ., με το κρανίο του νεκρού στα ανατολικά, και περιείχε παιδική ταφή σε συνεσταλμένη στάση. Το μόνο κτέρισμα που βρέθηκε ήταν ένα θραυσμένο αγγείο.

Θέση VIII: Εκατέρωθεν του δρόμου προς το αντλιοστάσιο του Κλειδίου, ο οποίος περνά δυτικά του λόφου Καστρί, του ναϋδρίου του Αγίου Κωνσταντίνου και της μονής «Η Μήτηρ του Ηγαπημένου», ανασκάφηκαν κατάλοιπα κτισμάτων ρωμαϊκών χρόνων. Μεταξύ αυτών αποκαλύφθηκε, σε μήκος 14 μ. περίπου, τμήμα μεγάλου ορθογώνιου κτιρίου, το οποίο έχει προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. και αποτελείται από τέσσερις τουλάχιστον χώρους. Οι τοίχοι του διατηρούνται σε αρκετά καλή κατάσταση και σε αρκετό ύψος. Σε έναν από τους χώρους του βρέθηκε κεραμοσκεπής τάφος με προσανατολισμό Β.-Ν., ο οποίος περιείχε δύο σκελετούς και ήταν ακτέριστος. Η διερεύνηση του χώρου σε μεγαλύτερο βάθος αποκάλυψε και παλαιότερη φάση κατοίκησης. Βρέθηκαν τμήματα τοίχων από αργολιθοδομή, διαφορετικής κατεύθυνσης από αυτήν του ρωμαϊκού κτιρίου. Η κεραμική, η οποία ανήκε στην πρώτη αυτή φάση, ανάγεται στη μυκηναϊκή εποχή.

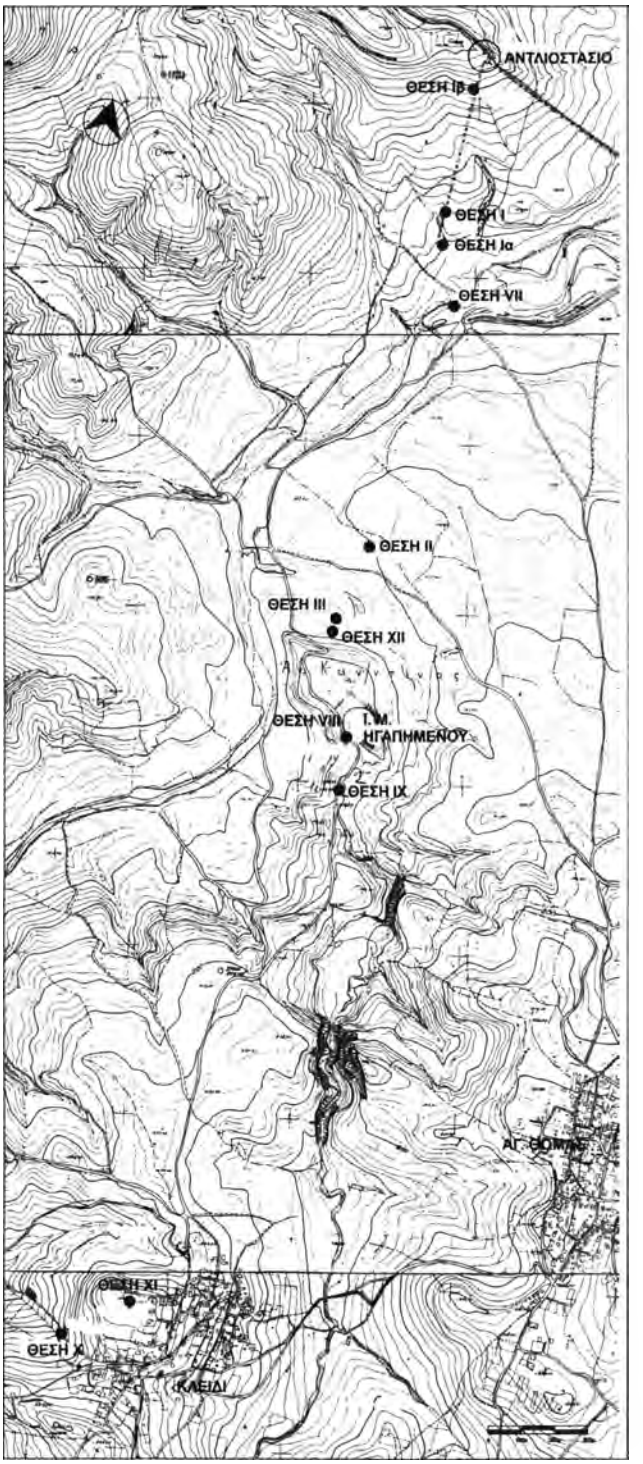
Στο χώρο εντός του περιβόλου της μονής «Η Μήτηρ του Ηγαπημένου» αποκαλύφθηκαν οκτώ τάφοι και αρχιτεκτονικά κατάλοιπα εργαστηριακών και αποθηκευτικών χώρων. Από τους τάφους, ο ένας ήταν κεραμοσκεπής και οι υπόλοιποι κιβωτιόσχημοι. Κτερίσματα στα οποία μπορεί να βασιστεί η χρονολόγηση περιείχαν μόνον οι δύο κιβωτιόσχημοι (δύο μινυακά αγγεία). Κατάλοιπα εργαστηριακών και αποθηκευτικών χώρων αποκαλύφθηκαν και εκτός του περιβόλου της μονής, κοντά στο ναΰδριο του Αγίου Κωνσταντίνου, ενώ εκτός του περιβόλου της μονής εντοπίστηκε ένας ακόμη κιβωτιόσχημος τάφος προϊστορικών χρόνων, ο οποίος περιείχε τους σκελετούς δύο νεκρών.

Από τα ευρήματα των κτισμάτων, και κυρίως την κεραμική, συνάγεται η χρήση του χώρου εντός και εκτός του περιβόλου της μονής από τη 2η χιλιετία π.Χ. μέχρι και τον 6ο αι. μ.Χ. τουλάχιστον.

Θέση ΙΧ: Στα ανατολικά του δρόμου προς το αντλιοστάσιο του Κλειδίου ανασκάφηκε κεραμοσκεπής τάφος βυζαντινών χρόνων.

Θέση Χ: Στα νοτιοδυτικά του σύγχρονου νεκροταφεί-

61. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 398. Στην ανασκαφή εργάστηκαν, υπό την εποπτεία της υπογράφουσας, οι συμβασιούχοι αρχαιολόγοι Μ. Κυλάφη και Μ. Μαχαίρα.

Εικ. 66. Τανάγρα. Έργα ενίσχυσης Ενωτικού Υδραγωγείου Μόρνου-Υλίκης (ΕΥΔΑΠ).

ου του Κλειδίου αποκαλύφθηκε το κεντρικό τμήμα ρωμαϊκών λουτρών. Οι τοίχοι του είναι επιμελημένης κατασκευής και αποτελούνται από ημικατεργασμένους λίθους, πλίνθους και ισχυρό κονίαμα. Εσωτερικά καλύπτονται με επίχρισμα. Βρέθηκαν δύο χώροι: Ο χώρος του praefurnium και ο χώρος του caldarium, στον οποίο το δάπεδο στηρίζεται σε τέσσερα πλίνθινα υπόκαυστα. Αεραγωγοί διοχέτευαν από το praefurnium το θερμό αέρα στα υπόκαυστα, θερμαίνοντας το δάπεδο του caldarium. Οι δύο χώροι έχουν διαστάσεις συνολικά 5,50×2,80 μ., ενώ βόρεια και νότια του κεντρικού αυτού χώρου εντοπίστηκαν τμήματα τοίχων που ανήκαν σε άλλους χώρους των θερμών, οι οποίοι δεν διατηρούνται.

Θέση XI: Στα βορειοανατολικά του σύγχρονου νεκροταφείου του Κλειδίου εντοπίστηκε αποθέτης σε σχήμα πίθου.

ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΑΠΟΧΕΤΕΥΤΙΚΟΣ ΑΓΩΓΟΣ ΒΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΥ ΟΙΝΟΦΥΤΩΝ-ΣΧΗΜΑΤΑΡΙΟΥ

Κατά τις εργασίες κατασκευής του κεντρικού αποχετευτικού αγωγού του Βιολογικού Καθαρισμού Οινοφύτων-Σχηματαρίου εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν μέσα στην περιοχή των αρχαίων νεκροταφείων τμήματα δύο ταφικών περιβόλων, ένας αποθέτης και τμήματα δύο λιθόστρωτων δρόμων (Εικ. 67)[62].

Θέση Α: Τα τμήματα του 1ου ταφικού περιβόλου βρέθηκαν σε απόσταση 40 μ. περίπου από τη βόρεια πλευρά του παραπάνω οικοπέδου, όπου είχαν ανασκαφεί μέχρι το 1999, 271 τάφοι[63]. Στα βόρεια του περιβόλου, πλ. 0,44, συνολ. μήκ. 7,80 μ. και κατεύθυνσης Β.-Ν., βρέθηκαν τρεις λακκοειδείς τάφοι, συλημένοι. Στα νότια αποκαλύφθηκε αποθέτης και τμήμα λιθόστρωτου δρόμου, έκτασης 7,5 τ.μ., το οποίο είχε κατασκευαστεί σε μεταγενέστερη του ταφικού περιβόλου φάση.

Θέση Β: Το τμήμα του 2ου ταφικού περιβόλου εντοπίστηκε σε απόσταση 5 μ. περίπου ανατολικά της ανατολικής πλευράς του οικοπέδου. Είχε κατεύθυνση Α.-Δ., πλάτος 0,65 και μήκος 3,80 μ. Μεταξύ του ορίου του οικοπέδου και του περιβόλου βρέθηκε δεύτερο τμήμα λιθόστρωτου δρόμου, έκτασης 1 τ.μ. Στα νότια του ταφικού περιβόλου εντοπίστηκαν δύο συλημένοι κιβωτιόσχημοι τάφοι, με προσανατολισμό Β.-Ν., και ένας εγχυτρισμός.

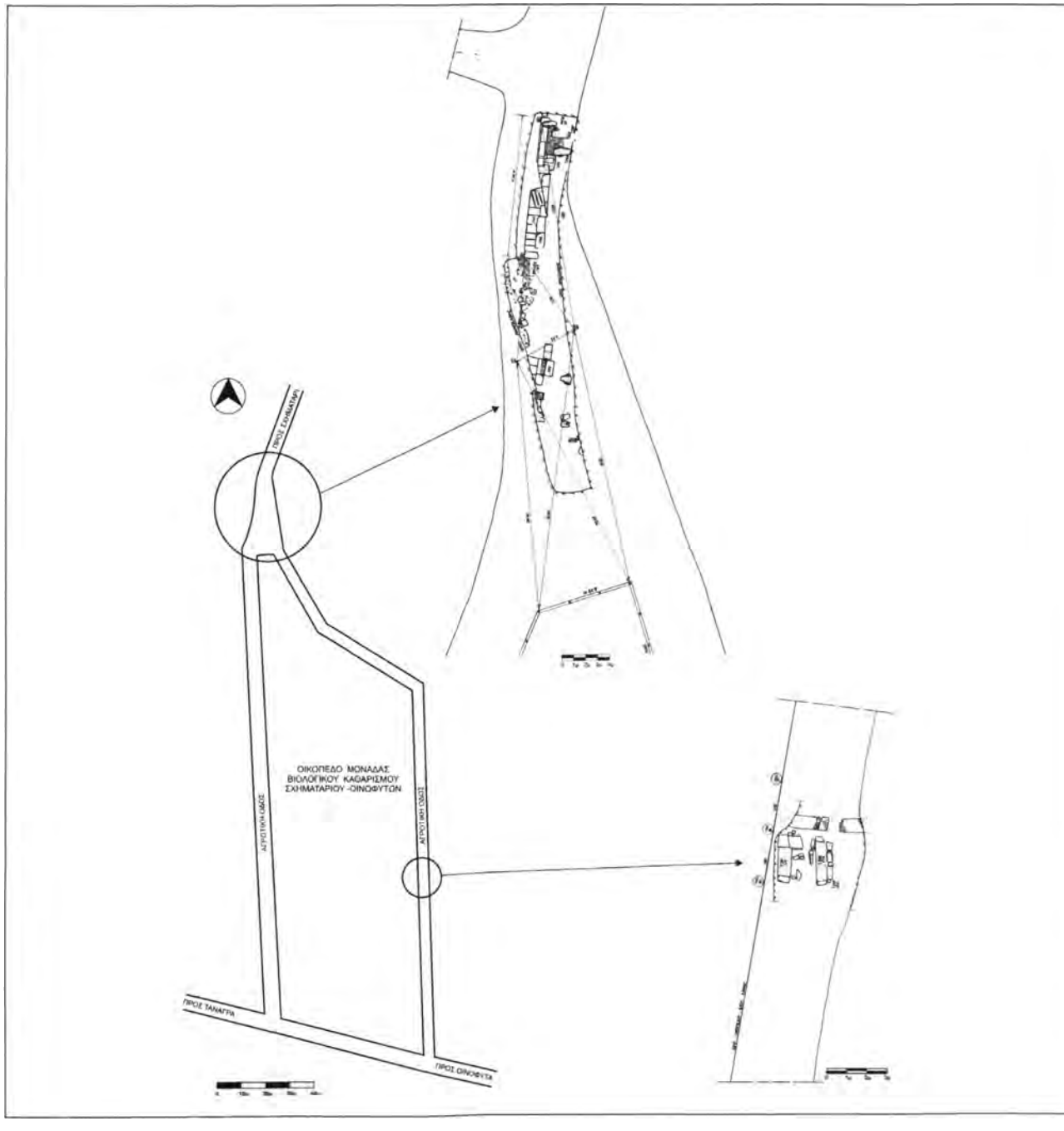
Δήλεσι

Οικόπεδο Ν. Μαρίνη

Στο λόφο Αγριλέζα, νοτιοδυτικά του οικισμού Δήλεσι, που ταυτίζεται με το αρχαίο Δήλιο, στο οικόπεδο ιδι-

62. Στην ανασκαφή εργάστηκε, υπό την εποπτεία της υπογράφουσας, η συμβασιούχος αρχαιολόγος Α. Μπελεγράτη.

63. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 325.

Εικ. 67. Κεντρικός αποχετευτικός αγωγός Βιολογικού Καθαρισμού Οινοφύτων-Σχηματαρίου. Κάτοψη της ανασκαφής.

οκτησίας Ν. Μαρίνη, όπου κατά το έτος 2000 είχαν ανασκαφεί δέκα τάφοι ύστερων ρωμαϊκών χρόνων[64], διενεργήθηκαν δοκιμαστικές τομές για τη συστηματικότερη διερεύνησή του. Κατά τη διάρκειά τους ήλθαν στο φως 37 ακόμη τάφοι, στην κορυφή και στην ανατολική και δυτική κλιτύ του λόφου[65]. Εξ αυτών, το έτος 2001

64. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 398-400.

65. Στην ανασκαφική έρευνα εργάστηκε, υπό την εποπτεία της υπογράφουσας, η συμβασιούχος αρχαιολόγος Κ. Χαμηλάκη, στην οποία παραχωρήθηκε και το δικαίωμα δημοσίευσής της.

ανασκάφηκαν οι τέσσερις (Τ. 11-14). Περιείχαν παιδικές ταφές και είχαν προσανατολισμό Α.-Δ. Οι Τ. 11 και 13 ήταν λακκοειδείς με καλυπτήριες πλάκες, ενώ οι Τ. 12 και 14 ήταν εγχυτρισμοί σε πίθους. Οστά διατηρήθηκαν μόνο στους Τ. 11 και 12. Οι Τ. 11, 12 και 14 ήταν ακτέριστοι, ενώ ο Τ. 13 περιείχε ένα αβαφές ληκύθιο.

Από τα ευρήματα (δηλαδή τους πίθους των εγχυτρισμών, το αγγείο του λακκοειδούς Τ. 13 και την καλυπτήρια του Τ. 11) χρονολογούνται, όπως και όσοι είχαν βρεθεί στην περυσινή ανασκαφή, στην ύστερη ρωμαϊκή περίοδο.

Ως καλυπτήρια του Τ. 11 είχε χρησιμοποιηθεί μία ενεπίγραφη αετωματική στήλη σπασμένη στα δύο. Η επιγραφή, των αρχών του 3ου αι. μ.Χ., αποτελεί σημαντικό εύρημα, καθώς αναφέρεται σε κατάλογο εφήβων, οι οποίοι ανήκαν στην Αυρηλία φυλή[66].

Η έρευνα του νεκροταφείου συνεχίστηκε και το έτος 2002. Ανασκάφηκαν οι υπόλοιποι 33 τάφοι, οι περισσότεροι των οποίων είχαν προσανατολισμό Α.-Δ. Εξ αυτών, οι 17 ήταν κτιστοί κιβωτιόσχημοι (Τ. 19, 20, 22, 25, 28, 31, 32, 34, 42, 45, 46), ο ένας απλός κιβωτιόσχημος (Τ. 26), οι επτά λακκοειδείς (Τ. 17, 18, 27, 29, 30, 33, 48) και οι πέντε κεραμοσκεπείς (Τ. 15, 16, 21, 43, 44). Διάσπαρτοι στη δυτική κλιτύ του λόφου βρέθηκαν αρχαίοι δόμοι μεγάλων διαστάσεων και διάφορα αρχιτεκτονικά μέλη.

Οι κτιστοί κιβωτιόσχημοι είναι κατασκευασμένοι από αρχιτεκτονικά μέλη σε β΄ χρήση, πωρολιθικούς δόμους, αδρά δουλεμένους λίθους, πλίνθους και ασβεστοκονίαμα. Οι δόμοι είχαν χρησιμοποιηθεί στο κατώτερο, κυρίως, τμήμα των πλευρικών τοίχων τους, ενώ στο ανώτερο είχαν τοποθετηθεί μικρότεροι λίθοι, πλίνθοι και ασβεστοκονίαμα. Ο πυθμένας των τάφων αποτελούνταν συνήθως από σκληρό φυσικό χώμα. Στους Τ. 34-35 και Τ. 36-37, οι οποίοι σχημάτιζαν ταφικά συγκροτήματα, ο πυθμένας ήταν στρωμένος με κεραμίδες. Οι Τ. 34 και 28 ήταν καλυμμένοι εσωτερικά με ασβεστοκονίαμα. Οι κτιστοί κιβωτιόσχημοι περιελάμβαναν πολλές ταφές – από τρεις έως και δώδεκα – και ήταν κτερισμένοι με λιγοστά αγγεία.

Ο απλός κιβωτιόσχημος Τ. 26 ήταν κατασκευασμένος και καλυμμένος με πωρολιθικές πλάκες. Ο πυθμένας του ήταν στρωμένος με μεγάλες ορθογώνιες επίπεδες κεραμίδες και τα εσωτερικά του τοιχώματα καλυμμένα με ασβεστοκονίαμα. Οι νεκροί είχαν τοποθετηθεί επιμελώς, ο ένας δίπλα στον άλλον, και ήταν κτερισμένοι με αγγεία.

Οι λακκοειδείς Τ. 17, 27, 30 και 33 περιείχαν παιδικές ταφές. Από το σύνολό τους κτερίσματα βρέθηκαν μόνο στον Τ. 17 και στον 27.

Οι κεραμοσκεπείς ήταν καλυμμένοι με στρωτήρες λακωνικού τύπου στις μακρές πλευρές, οι οποίες σχημάτιζαν αέτωμα πάνω από το νεκρό, και κάθετες κεραμίδες στις στενές. Διαφορετικός ήταν ο Τ. 21, ο οποίος ήταν ορθογώνιος, κατασκευασμένος με κάθετες κεραμίδες στις πλευρές και στρωμένος με πήλινες πλάκες στον πυθμένα. Μαζί με τον Τ. 16 χρονολογείται στην κλασική εποχή.

Ο Τ. 44 περιείχε παιδική ταφή, ενώ οι υπόλοιποι κεραμοσκεπείς ταφές ενηλίκων. Κτερισμένοι με αγγεία ήταν οι τρεις μόνον από τους κεραμοσκεπείς, οι οποίοι από την κεραμική που περιείχαν χρονολογούνται από τον 4ο μέχρι και τις αρχές του 7ου αι. μ.Χ.

Οικόπεδο αφών Παπαευαγγελίου

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται στη συμβολή της οδού Οδυσσέως με την παραλιακή οδό που οδηγεί στον Ωρωπό (Εικ. 68). Είναι όμορο δυτικά με το οικόπεδο ιδιοκτησίας ΟΤΕ, στο οποίο είχαν ανασκαφεί τα έτη 1991-1992 αποθηκευτικοί και εργαστηριακοί χώροι και χώροι καταστημάτων, υστερορρωμαϊκών χρόνων. Η ανασκαφή του οικοπέδου έκτασης 2.000 τ.μ. άρχισε το 2001 και συνεχίστηκε, μετά από διακοπή δύο ετών, το 2004[67].

Στη δυτική πλευρά του οικοπέδου, σε βάθος 1 μ. από την επιφάνεια της οδού Οδυσσέως, αποκαλύφθηκε, σε επίπεδο θεμελίων, μεγάλο ορθογώνιο κτίσμα με προσανατολισμό Β.-Ν. Το συνολικό μήκος του έφθανε τα 32,50 μ. Οι εξωτερικοί τοίχοι των μακρών πλευρών του διατηρούνταν αποσπασματικά, ενώ από τους εξωτερικούς τοίχους των στενών του πλευρών βρέθηκε μόνον ο βόρειος. Σε τμήμα του κτίσματος αποκαλύφθηκαν δύο συνεχόμενα δωμάτια. Το δωμάτιο 1 είχε εσωτερικές διαστάσεις 3,50×4 μ. και το δωμάτιο 2, 3×3,50 μ.

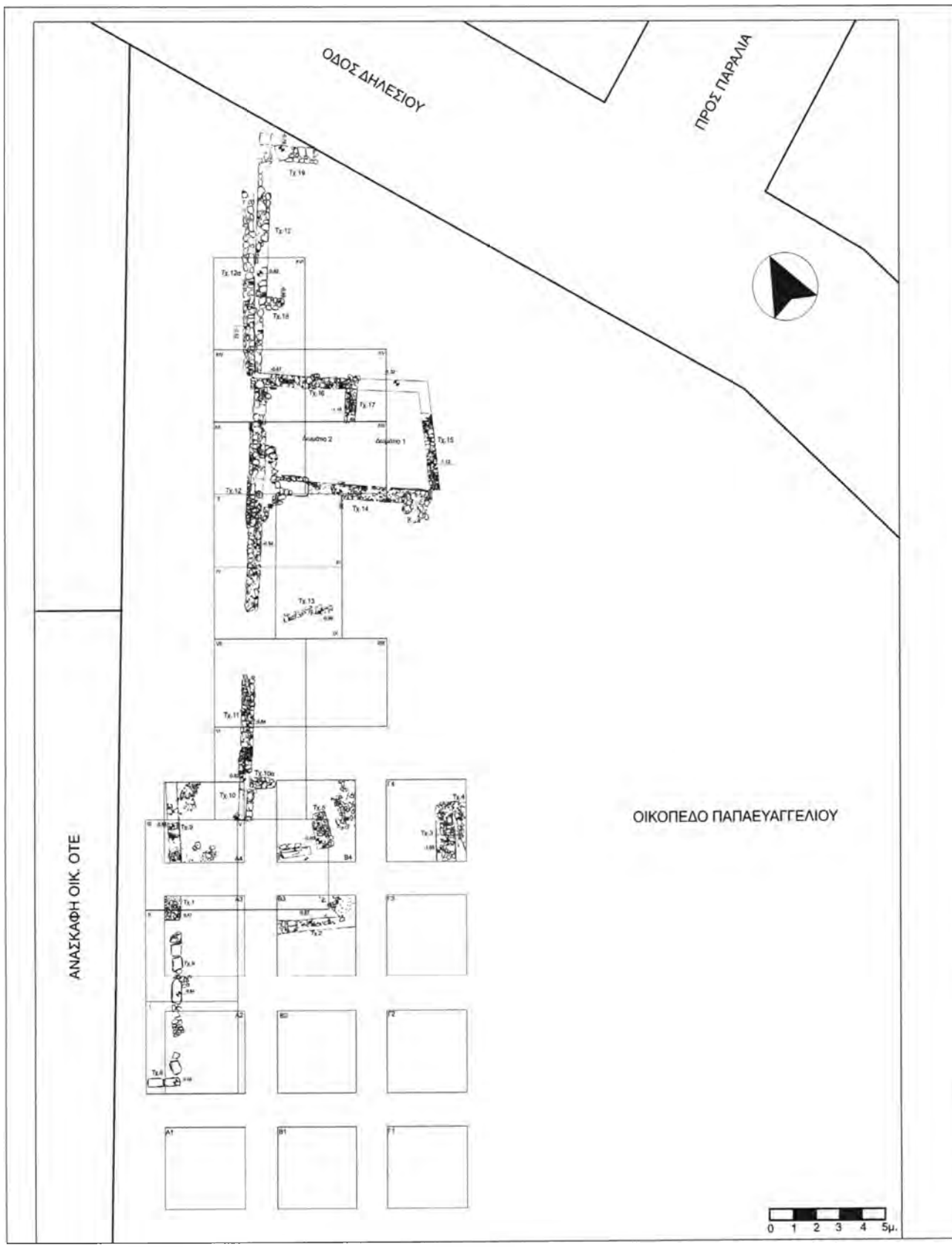
Όλα τα αποκαλυφθέντα θεμέλια τοίχων είναι κατασκευασμένα από αργούς λίθους, κεραμίδες και πλίνθους. Η ανασκαφή απέδωσε εξαιρετικά μεγάλη ποσότητα κεραμικής υστερορρωμαϊκών χρόνων, πολλά θραύσματα γυάλινων αγγείων, 40 νομίσματα και λιγοστά σπαράγματα λίθινων αρχιτεκτονικών μελών σε β΄ χρήση.

Κατά τις δοκιμαστικές τομές εντοπίστηκαν κτίσματα και σε όλη την υπόλοιπη έκταση του οικοπέδου. Η ανασκαφή πρόκειται να συνεχιστεί και το επόμενο έτος.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΧΑΡΑΜΗ

66. Η επιγραφή πρόκειται να δημοσιευθεί από την υπογράφουσα στα Πρακτικά του *Ε΄ Διεθνούς Συνεδρίου Βοιωτικών Μελετών, Θήβα, 16-19 Σεπτεμβρίου 2005* (υπό έκδοση).

67. Κατά το έτος 2001, στην ανασκαφή εργάστηκε, υπό την εποπτεία της υπογράφουσας, η συμβασιούχος αρχαιολόγος Α. Ανδρέου και κατά το έτος 2004 η συμβασιούχος αρχαιολόγος Ε. Κουρούνη.

Εικ. 68. Δήλεσι. Οικόπεδο αφών Παπαευαγγελίου. Κάτοψη της ανασκαφής.

Έργο αντικατάστασης αγωγού ύδρευσης

Κατά τη διάρκεια εργασιών για την αντικατάσταση του παλαιού αγωγού ύδρευσης και τη διαμόρφωση της κεντρικής πλατείας στο Δήλεσι, το 2002, επί της οδού Νηρέως, που τέμνει κάθετα την παραλιακή οδό, εντοπίστηκαν σε βάθος 0,65 μ. από το οδόστρωμα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ρωμαϊκών χρόνων.

Εντός του ορύγματος του αγωγού αποκαλύφθηκαν δύο τοίχοι (τχ 1, 2), που σχημάτιζαν μεταξύ τους ορθή γωνία. Οι τοίχοι ήταν κατασκευασμένοι με όχι ιδιαίτερα επιμελημένες, ορθογώνιες, πώρινες λιθοπλίνθους, που σώζονταν στο ύψος ενός δόμου. Στη βορειοδυτική όψη του τελευταίου προς Ν. πωρόλιθου του τχ 1, και στο ίδιο με αυτόν βάθος, αποκαλύφθηκε άλλος λίθος, με κατεύθυνση Α.-Δ., που όριζε την πορεία ενός δεύτερου τοίχου (τχ 2). Από τις οπές που είναι ανοιγμένες στη δυτική άκρη του εικάζεται ότι θα ήταν κατώφλι. Η εσοχή του δε ως προς τον τχ 1 ενισχύει την υπόθεση ότι ο τχ 2 θα ήταν θυραίος.

Τεμάχια κονιάματος που προήλθαν από τον καθαρισμό των τοίχων υποδεικνύουν ότι αυτοί θα ήταν εσωτερικά επιχρισμένοι. Από τις κεραμίδες στέγης που συνελέγησαν δυτικά του τχ 1 καθίσταται προφανές ότι το κτίριο ήταν στεγασμένο. Εκτός από τα τεμάχια της κεράμωσης συγκεντρώθηκε επίσης από το στρώμα καταστροφής του κτιρίου ακόσμητη, μη χαρακτηριστική, κεραμική ρωμαϊκών χρόνων, θραύσματα υάλων και κομμάτι μαρμάρου (από επένδυση;).

ΕΛΕΝΑ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

Αλίαρτος

Έργα εκτροπής Βοιωτικού Κηφισού

Κατά τη διάρκεια των εκσκαφικών εργασιών για την εκτροπή του Βοιωτικού Κηφισού, πριν από την υλοποίηση του έργου «Παραλλαγή σιδηροδρομικής γραμμής ΟΣΕ» (βλ. παρακάτω) στην περιοχή του Τιλφουσίου στην Κωπαΐδα και πλησίον του χωριού Σωληνάρι, εντοπίστηκαν αρχαιότητες και ακολούθησε ανασκαφική έρευνα που διήρκεσε δύο συνολικά μήνες (2001).

Η ανασκαφή, που επεκτάθηκε σε χώρο έκτασης 18,80× 5,70 μ., έφερε στο φως τα οικοδομικά λείψανα δύο επάλληλων οικοδομικών φάσεων (Α και Β). Στην αρχαιότερη φάση ανήκουν τμήματα 11 τοίχων (τχ 1-5, τχ 7, τχ 9-13), οι οποίοι ορίζουν πέντε δωμάτια μεγάλου ορθογώνιου κτιρίου (Εικ. 69), που φαίνεται να επεκτείνεται προς Ν., κάτω από άσκαφη επίχωση και πέρα από τα όρια της κοίτης του Βοιωτικού Κηφισού. Παχύ στρώμα καταστροφής κάλυπτε τα δάπεδα των δωματίων, ενώ δεν παρατηρήθηκαν σημάδια καύσης.

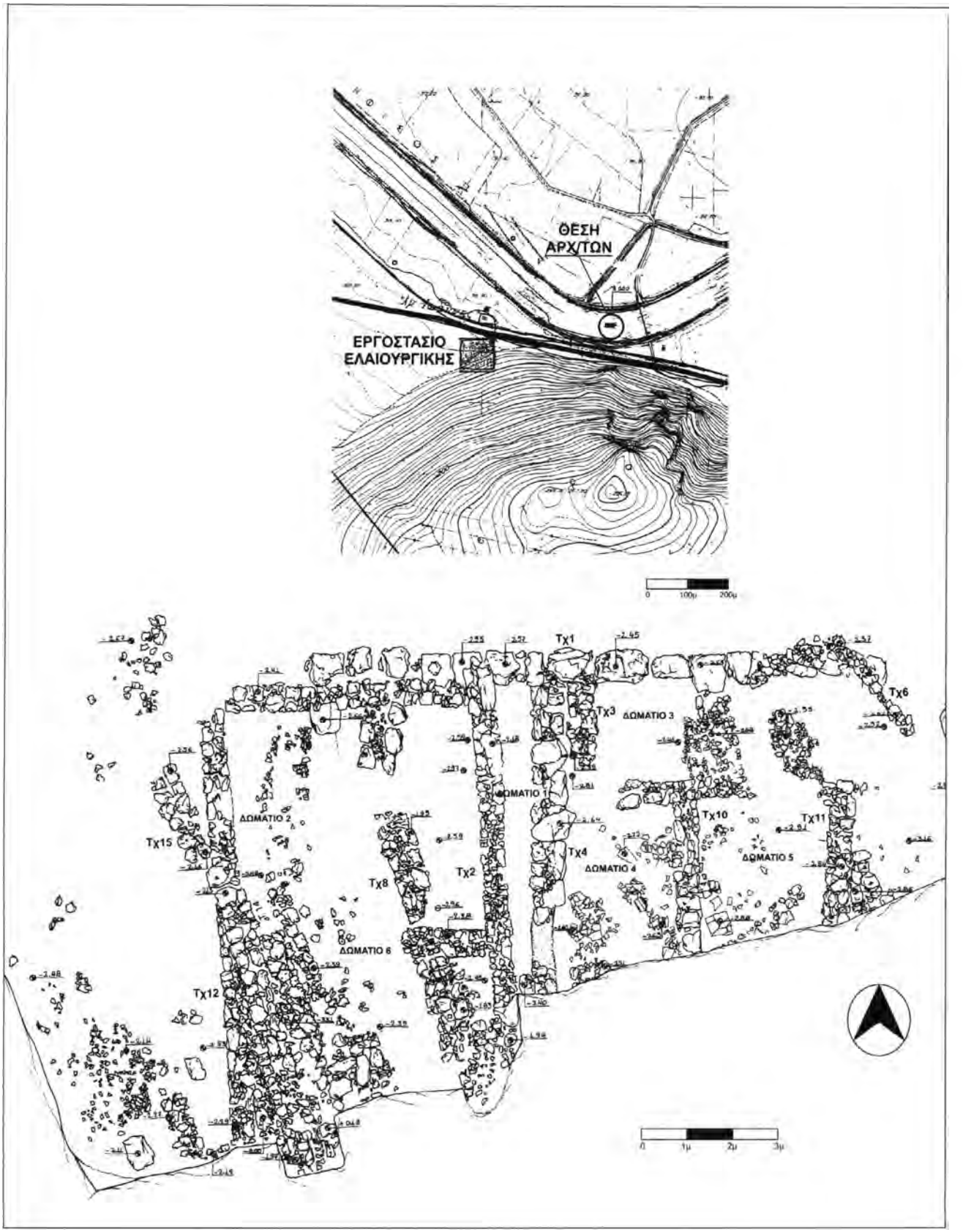
Οι τχ 1 και 12 (καθώς και ο τχ 13 ως δυτικό άκρο του τχ 1) θεωρούνται εξωτερικοί, ενώ οι υπόλοιποι αποτελούν μεσοτοιχίες. Ο τχ 1, που αποκαλύφθηκε σε μήκος 14 μ., εμφανίζει πλάτος από 0,60 έως και 1,10 μ. (στο δυτικό τμήμα του) και έχει κατεύθυνση Α.-Δ. Αποτελείται από μεγάλου μεγέθους καλοδουλεμένους δόμους. Ο τχ 12, με κατεύθυνση Α.-Δ., γωνιάζει στο βόρειο άκρο του με το δυτικό άκρο του τχ 1, ενώ δείχνει να συνεχίζει ακόμη προς Ν. Έχει αποκαλυφθέν μήκος 9,50, πλάτος 0,60 και ύψος 0,50 μ., ενώ δεν διατηρείται σε καλή κατάσταση, καθώς εδράστηκε πάνω του μεταγενέστερος τοίχος.

Ο χώρος 1, πλ. 1 μ., είναι πιθανότατα διάδρομος, που οδηγεί μέσω θυραίου ανοίγματος στον τχ 4, στο δωμάτιο 4. Στα δυτικά του διαδρόμου, οι τχ 2, 12 και 13 ορίζουν το δωμάτιο 2, ενώ οι τχ 9 και 7 δεν αποκλείεται να αποτελούν μεσοτοιχίες. Το πλάτος του δωματίου φθάνει τα 5,40 μ., ενώ αποκαλύφθηκε σε μήκος 9,50 μ. Τα όριά του έχουν παραβιαστεί από μεταγενέστερες προσθήκες. Από τα υπόλοιπα δωμάτια, το δωμάτιο 3 ορίζεται από τους τοίχους 1, 3 και 5 και τη μεταγενέστερη προσθήκη του τχ 6, επικοινωνεί, μέσω ανοιγμάτων νοτιοδυτικά και νοτιοανατολικά, με τα δωμάτια 4 και 5, ενώ διατηρεί τμήμα λιθόστρωτου δαπέδου.

Οι τχ 5, 10 και 4 ορίζουν το δωμάτιο 4, διαστ. 3,70×2,59 μ. Ο τχ 10 με κατεύθυνση Β.-Ν. τέμνει κάθετα τον τχ 5. Το δάπεδο του δωματίου διατηρεί κατά τόπους τμήματα πήλινων κεραμίδων, ενώ πάνω τους εδράζονται δύο λίθινες και μία πήλινη κατασκευή, πιθανότατα για εργαστηριακή δραστηριότητα. Το δωμάτιο 5 ορίζεται από τους τχ 11, 5 και 10 και έχει σωζόμενες διαστάσεις 3,10×3 μ. Η οικοδομική αυτή φάση (φάση Α) είναι δυνατόν να χρονολογηθεί στους ελληνιστικούς χρόνους, όπως προκύπτει από όστρακα μελαμβαφών αγγείων με διακόσμηση Δυτικής Κλιτύος, ενώ η εύρεση λιγοστής κεραμικής terra sigillata επιμηκύνει τη χρήση του κτιρίου έως τους πρώιμους ρωμαϊκούς χρόνους (2ος-1ος αι. π.Χ.).

Στη δεύτερη οικοδομική φάση αποδίδονται τμήματα τεσσάρων τοίχων (τχ 6, 15, 8 και 14), καθώς και το δωμάτιο 6. Τμήμα του τχ 8 εδράζεται πάνω στον προγενέστερο τχ 9. Αποκαλύφθηκε σε μήκος 6 και πλάτος 0,70 μ. Ο τχ 6 πιθανότατα εδραζόταν και αυτός εν μέρει σε προγενέστερο τοίχο. Μεγάλο τμήμα του τχ 14 εδράζεται στον προγενέστερο τχ 12, τον οποίο έχει μερικώς καταστρέψει, παρουσιάζοντας σχεδόν την ίδια κατεύθυνση με τον προαναφερθέντα, αλλά με μικρή απόκλιση ΒΑ.-ΝΔ. Το συνολικό μήκος του φθάνει τα 7 και το πλάτος του τα 0,60 μ.

Η κεραμική που συγκεντρώθηκε από την εξωτερική επίχωση των μεταγενέστερων τοίχων και την έρευνα του δωματίου 6, καθώς και το χάλκινο νόμισμα του Θεοδοσίου Ι (378-395 μ.Χ.) χρονολογούν αυτή την οικοδομι-

Εικ. 69. Αλίαρτος. Τιλφούσιο. Έργα εκτροπής Βοιωτικού Κηφισού.

κή φάση στην ύστερη αρχαιότητα. Η εύρεση στην επίχωση του τχ 8 ανώνυμης φόλλεως, με χρονολογία κοπής 1030/35 μ.Χ. περίπου, υποδηλώνει ίσως περιστασιακή χρήση του κτιρίου και κατά τους μεταγενέστερους χρόνους. Επρόκειτο, πιθανότατα, για κάποια αγροτική οικία με μικρής ίσως έκτασης εργαστηριακή δραστηριότητα[68]. Σε αυτό συνηγορούν και τα ευρήματα, όπως σιδερένιο εξάρτημα αρότρου, ακέραιη αιχμή σιδερένιου δόρατος, τμήμα λεπίδας και κυκλικό υφαντικό βάρος. Η θέση του κτιρίου στις όχθες της άλλοτε λίμνης Κωπαΐδας παρουσιάζει ενδιαφέρον αν συσχετιστεί με τις μεταβολές της στάθμης της λίμνης στην περίοδο που αυτό κατοικείται[69]. Αντίστοιχα, η καταστροφή του κτιρίου φαίνεται να επήλθε μετά από εγκατάλειψή του σε περίοδο που ενδεχομένως είχε ανέβει η στάθμη της λίμνης.

ΕΛΕΝΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΗ

Πέτρα Τιλφουσίου. Περιοχή Εκκλησάκι. Ανασκαφή Παραλλαγής σιδηροδρομικής γραμμής ΟΣΕ.

Κατά την πραγματοποίηση του συγκεκριμένου έργου, μήκ. 2 χλμ. (Χ.Θ. 129 έως Χ.Θ. 131, Γραμμή Πειραιάς-Θεσσαλονίκη), το έτος 2003, εντοπίστηκαν εκτεταμένες αρχαιότητες σε τέσσερα διαφορετικά σημεία (τομείς): στους τομείς Α, Β και Δ, στη νότια όχθη της παλαιάς κοίτης του Βοιωτικού Κηφισού και στον τομέα Γ, στη βόρεια όχθη της παλαιάς κοίτης του Βοιωτικού Κηφισού.

Η θέση βρίσκεται ακριβώς νότια του βραχώδους υψώματος Πέτρα, το οποίο στην αρχαιότητα αποτελούσε τμήμα του Τιλφουσίου όρους και σήμερα είναι γνωστή από την τελευταία μάχη της ελληνικής Επανάστασης (1829). Η όψη της περιοχής έχει σήμερα αλλάξει έπειτα από την αποξήρανση της Κωπαΐδας και την αλλαγή της κοίτης του Βοιωτικού Κηφισού. Έως τους νεότερους χρόνους υπήρχε μόνον ένα στενό πέρασμα μεταξύ του υψώματος και της όχθης της λίμνης, που έφθανε κοντά στους πρόποδες του υψώματος. Η περιοχή αναφέρεται στον Παυσανία[70] και τον Στράβωνα, ο οποίος παραδίδει ότι υπήρχε ιερό του Τιλφουσίου Απόλλωνα, λείψανα του οποίου έχουν ταυτιστεί με θεμέλια κάτω από το παρεκκλήσι του Αγίου Ιωάννη Προδρόμου[71]. Επιπλέον, βορειοδυτικά των ανασκαφικών εργασιών έχει έλθει στο φως τμήμα γεωμετρικού νεκροταφείου[72], ενώ πολύ πρόσφατα (το 2001) αποκαλύφθηκε τμήμα αγροικίας, πιθανότατα ρωμαϊκής εποχής[73].

Τομέας Α (Εικ. 70): Εντοπίστηκε κτίριο ύστερων αρχαϊκών-πρώιμων κλασικών χρόνων (Εικ. 71), με δύο τουλάχιστον οικοδομικές φάσεις, ενώ έξω από αυτό, ανατολικά και δυτικά του, βρέθηκαν κατάλοιπα τοίχων και άλλων λίθινων κατασκευών. Το κτίριο, ορθογώνιας κάτοψης, έχει προσανατολισμό Α.-Δ. Διατηρήθηκαν μόνον τα θεμέλιά του, ελάχιστα υπολείμματα δαπέδου και μία είσοδος από τα νότια, η οποία χρησιμοποιείται και στις δύο οικοδομικές φάσεις του. Σημειώνεται ότι δεν εντοπίστηκαν κεραμίδες καταπεσμένης στέγης.

Κατά την πρώτη οικοδομική φάση το κτίριο ήταν ορθογώνιο με δύο τουλάχιστον χώρους, διαστ. 8,45×3,80 μ. Διατηρήθηκαν μόνον τα θεμέλιά του και ο τοιχοβάτης, χτισμένα με μικρούς αργούς λίθους και ελάχιστα υπολείμματα δαπέδου.

Στη δεύτερη οικοδομική φάση ανήκουν τοίχοι που συνθέτουν κτίριο, το οποίο ακολουθεί τον προσανατολισμό του πρώτου, χρησιμοποιεί τους χώρους του και πατά εν μέρει σε κάποιους από τους τοίχους του. Για την κατασκευή τους χρησιμοποιήθηκαν τοπικοί, αργοί ασβεστόλιθοι, μεγαλύτερου όμως μεγέθους από αυτούς της πρώτης φάσης. Το δάπεδο από πατημένο χώμα που εντοπίστηκε μεταξύ των τχ 10, 3, 15 και 6 δεν είναι σαφές σε ποια φάση ανήκε, καθώς δεν περιείχε ευρήματα.

Κατασκευές ανατολικά των κτιρίων: Ανατολικά των προαναφερθέντων κτιρίων βρέθηκαν τρεις κατασκευές, οι οποίες φαίνεται ότι βρίσκονταν σε μη στεγασμένο χώρο. Η πρώτη είναι μια κτιστή επιμήκης βάση, διαστ. 2,40×1,60 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Σώζονται τα θεμέλιά της από τοπικό ασβεστόλιθο. Οι λίθοι που χρησιμοποιήθηκαν έχουν σχεδόν επίπεδη την άνω επιφάνειά τους και έχουν υποστεί αδρή επεξεργασία. Νότια της κατασκευής εντοπίστηκε ο τχ 13, με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ.

Δίπλα ακριβώς στην πρώτη κατασκευή, στα βορειοδυτικά της, βρέθηκε λιθολόγημα από μικρούς αργούς ασβεστόλιθους, οι οποίοι φέρουν ίχνη καύσης. Οι λίθοι αυτοί είχαν προσεκτικά τοποθετηθεί στο σημείο αυτό. Ήταν πακτωμένοι και όχι απλώς ριγμένοι. Κάλυπταν, επίσης,

68. Βλ. ενδεικτικά, Π. Αδάμ-Βελένη - Έ. Πουλάκη - Κ. Τζαναβάρη, *Αρχαίες αγροικίες σε σύγχρονους δρόμους*, Αθήνα 2003, σ. 217-218.

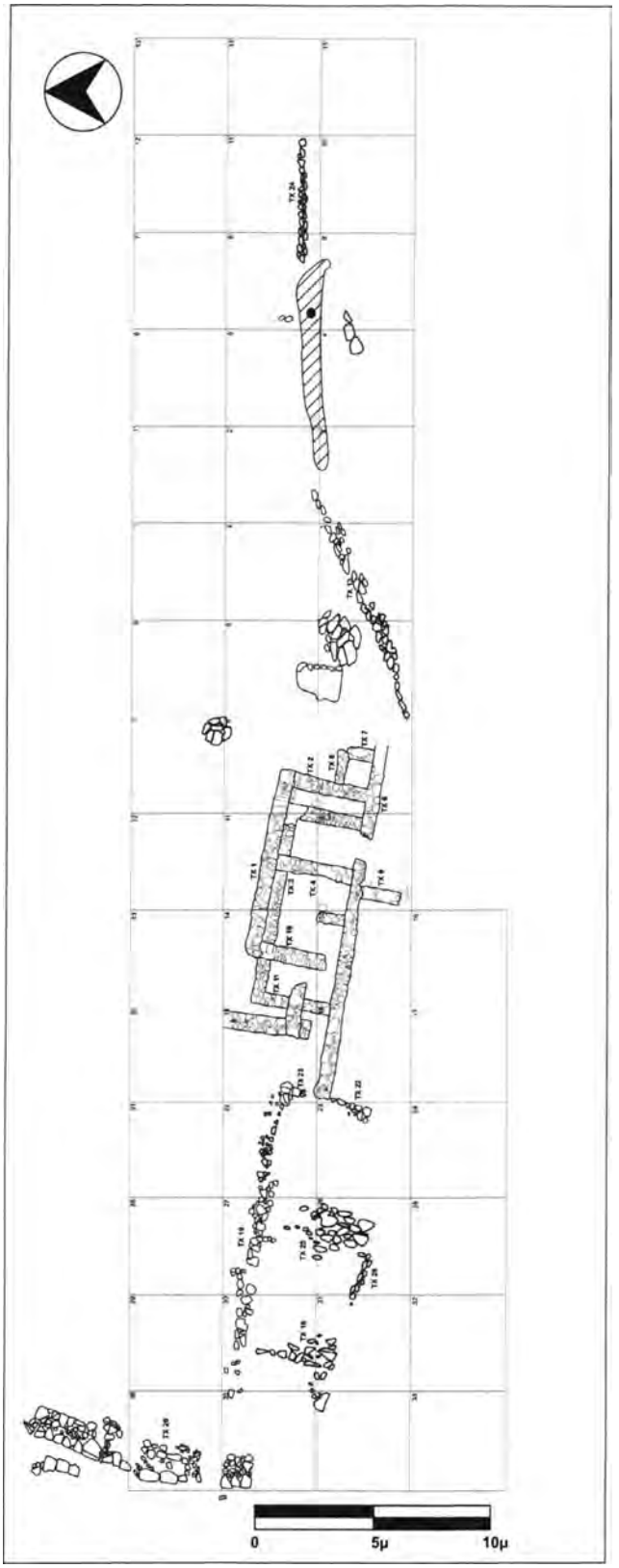
69. Για το ζήτημα, βλ. ενδεικτικώς Β. Αραβαντινός - Ε. Κουντούρη - Γ. Φάππας, Το μυκηναϊκό αποστραγγιστικό σύστημα της Κωπαΐδας: Νέα δεδομένα και πρώτες εκτιμήσεις, *Πρακτικά 2ου Διεθνούς Συνεδρίου Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας, Αθήνα, 17-21 Οκτωβρίου 2005* (υπό έκδοση).

70. Παυσανίας, *Βοιωτικά*, IX, 33, 1-3 και Στράβων, *Γεωγραφικά*, 9, 411

71. *ΑΔ* 28 (1973): Χρονικά, σ. 271. Η υποτιθέμενη θέση του ιερού τοποθετείται λίγο νοτιότερα του σημείου όπου εκτελείται το έργο της ΕΡΓΟΣΕ.

72. *ΑΔ* 49 (1994): Χρονικά, σ. 284.

73. Βλ. παραπάνω Έργα εκτροπής Βοιωτικού Κηφισού.

Εικ. 70. Αλίαρτος. Πέτρα Τιλφουσίου. Περιοχή Εκκλησάκι. Ανασκαφή Παραλλαγής σιδηροδρομικής γραμμής ΟΣΕ. Τομέας Α. Κάτοψη.

Εικ. 71. Αλίαρτος. Πέτρα Τιλφουσίου. Περιοχή Εκκλησάκι. Ανασκαφή Παραλλαγής σιδηροδρομικής γραμμής ΟΣΕ. Τομέας Α.

επιμήκη κατασκευή από πατημένο πηλώδες χώμα, πάνω στην οποία είχε γίνει ισχυρή καύση. Ανατολικά η κατασκευή οριοθετείται από αργούς ασβεστόλιθους. Η καύση ήταν πολύ έντονη και οι στάχτες της έχουν σκορπιστεί προς Β. και ΒΔ., βόρεια ακριβώς του κτιρίου.

Μία ακόμη κτιστή κατασκευή, πιθανώς βάση κυκλικού σχήματος, βρίσκεται βορειοανατολικά του κτιρίου και βορειοδυτικά των δύο προηγούμενων. Έχει χτιστεί κατά τον ίδιο τρόπο με την πρώτη. Βόρειά της εντοπίστηκαν και πάλι ίχνη καύσης, τα οποία δυστυχώς είχαν διαταραχθεί από πρόσφατη παραβίαση για εγκατάσταση σύγχρονου τσιμεντένιου αρδευτικού αγωγού.

Ανατολικά των κατασκευών βρέθηκε δάπεδο από πατημένο χώμα επιμήκους σχήματος, που σχηματίζει ένα είδος διαδρόμου με κατεύθυνση Α.-Δ. Στο μέσον περίπου του πλάτους του δαπέδου-διαδρόμου είχε ανοιχθεί κυκλικός λάκκος (διαμ. 0,32 και βάθ. 0,42 μ.). Νότια και βόρεια του δαπέδου, κοντά στο σημείο της κυκλικής οπής βρέθηκαν ριγμένοι αργοί ασβεστόλιθοι, ενώ ανατολικά και δυτικά του παρατηρήθηκαν ίχνη καύσης.

Στο ανατολικό πέρας του δαπέδου-διαδρόμου ξεκινά τοίχος (τχ 24), με κατεύθυνση Α.-Δ. σε σχετικά καλή κατάσταση διατήρησης. Έχει χτιστεί από τους ίδιους αργούς ασβεστόλιθους. Οικοδομικά κατάλοιπα δυτικά των κτιρίων: Διακρίνονται λείψανα επτά ακόμη τοίχων, οι οποίοι ορίζουν δύο τουλάχιστον χώρους. Από την κεραμική τους, χρονολογούνται επίσης στους ύστερους αρχαϊκούς-πρώιμους κλασικούς χρόνους. Στον ίδιο χώρο, αλλά σε βαθύτερα στρώματα, βρέθηκε στρώμα με κεραμική ΥΕ χρόνων (θραύσματα αβαφούς τροπιδωτής κύλικας, όστρακα γραπτών αγγείων, όπως τμήμα χείλους κρατήρα και λεκανίδας).

Στο δυτικότερο άκρο της ανασκαφής εντοπίστηκε τοί-

Εικ. 72. Αλιάρτος. Πέτρα Τιλφουσίου. Περιοχή Εκκλησάκι. Ανασκαφή Παραλλαγής σιδηροδρομικής γραμμής ΟΣΕ. Τομέας Β.

χος (τχ 20), πλ. 1,10 μ. Ανασκάφηκε σε μήκος 9,70 μ. Από την κεραμική της θεμελίωσής του, ο τχ 20 χρονολογήθηκε στο α΄ μισό του 5ου αι. π.Χ. Δυτικά του τχ 20 δεν εντοπίστηκαν αρχαιότητες. Πιθανώς, ο τχ 20 λειτουργούσε ως όριο των κτιρίων που περιγράφηκαν πιο πάνω.

Τομέας Β (Εικ. 72) (300 μ. δυτικά του τομέα Α). Στο δυτικό άκρο του τομέα βρέθηκε τμήμα δρόμου από πατημένο χώμα, μικρές κροκάλες και κομμάτια κεραμίδων αραιά τοποθετημένα. Στο μεγαλύτερο τμήμα του ήταν ορατός πριν από την έναρξη της ανασκαφής. Ανατολικότερα εντοπίστηκε τμήμα του ίδιου δρόμου από πατημένο χώμα, πακτωμένους μικρούς αργούς λίθους και κομμάτια κεραμίδων. Ο δρόμος κατέληγε σε κτίριο, από το οποίο διασώθηκαν τρεις τοίχοι (τχ Α-Γ). Οι δύο πρώτοι, κατασκευασμένοι από αργούς λίθους μεσαίου και μεγάλου μεγέθους, σχηματίζουν ορθή γωνία. Σώζονται στο ύψος των θεμελίων και σε ορισμένα σημεία και του τοιχοβάτη. Ο τχ Γ εντοπίστηκε στα νοτιοδυτικά των προηγούμενων, παράλληλος στον τχ Α. Έχει χτιστεί από μικρούς αργούς λίθους, με κατεύθυνση Β.-Ν., και ενδέχεται να εκτείνεται νοτιότερα, εκτός των ορίων του έργου. Αμέσως ανατολικά του τχ Α βρέθηκαν πεσμένες κεραμίδες στέγης.

Ο εκτεταμένος χώρος, ανατολικά του κτιρίου, διαστ. 84×23 μ. περίπου, αποτελούσε άνδηρο από πακτωμένο χώμα, κροκάλες και τεμάχια κεραμίδων, οστά και όστρακα. Βρέθηκαν τρεις τριβείς και ένα τριβείο, δύο λεπίδες από οψιανό, μία από πυριτόλιθο, δύο χάλκινες αιχμές βελών, τμήμα σιδερένιας λεπίδας, μολύβδινο αγκίστρι και βάρη, 27 σιδερένια πέταλα και 51 σιδερένιοι ήλοι. Φαίνεται, λοιπόν, ότι πάνω στο «βοτσαλωτό» άνδηρο γίνονταν εργασίες που σχετίζονταν με τα νερά της Κωπαΐδας, ενώ δεν αποκλείεται να λειτουργούσε ταυτόχρονα ως αναλημματικό-αντιπλημμυρικό έργο, ώστε να προφυλάσσονται παρακείμενα οικοδομήματα (όπως αυτό που οριοθετούν οι τχ Α-Γ). Σε μεταγενέστερους χρόνους χτίστηκε ο τχ Δ σχήματος S, ίσως για να ενισχύσει την αντιπλημμυρική προστασία των παρακείμενων προαναφερθέντων κτιρίων. Κατά την έρευνά του εντοπίστηκαν όστρακα κλασικών, ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, καθώς και λίγα εφυαλωμένα.

Τομέας Γ (βόρεια του τομέα Β). Στη νότια όχθη της παλαιάς κοίτης του Βοιωτικού Κηφισού βρέθηκε ακριβώς το ίδιο άνδηρο από πατημένο χώμα, βοτσαλάκια και τεμάχια κεραμίδων (Εικ. 73). Το σημαντικότερο εύρημα του Τομέα Γ αποτέλεσαν τα θεμέλια κτιρίου σχήματος Π, τα οποία σχηματίζονταν από τα τοιχία Ι-ΙΙΙ. Ήταν χτισμένα από μεγάλου μεγέθους τοπικούς ασβεστόλιθους και η χρονολόγησή τους ήταν σύγχρονη με αυτήν του ανδήρου. Αδρή επεξεργασία παρατηρήθηκε μόνο στην εσωτερική όψη των τοιχίων, ενώ η εξωτερική είχε μείνει ακατέργαστη. Δυστυχώς, δεν περισυνελέγησαν κινητά ευρήματα που θα μπορούσαν να μας διαφωτίσουν σχετικά με τη λειτουργία του κτιρίου· και αυτή όμως θα μπορούσε να συσχετιστεί με εργασίες που γίνονταν στις όχθες της Κωπαΐδας (π.χ. «νεώρια», εργαστηριακοί και αποθηκευτικοί χώροι, χώροι παραμονής ψαράδων, επεξεργασίας αλιευμάτων, απλώματος διχτυών κτλ.). Στον τχ 1 εντοπίστηκε μεγάλη συγκέντρωση χάλκινων νομισμάτων, τα πιο χαρακτηριστικά από τα οποία φέρουν προτομή του Γαλλιηνού στον εμπροσθότυπο και ποικιλία οπισθοτύπων.

Τομέας Δ (ανατολικά του τομέα Α): Στο συγκεκριμένο τομέα εντοπίστηκαν, το Φεβρουάριο του 2004, οκτώ αποσπασματικά σωζόμενοι τοίχοι από μικρούς αργούς λίθους, οι οποίοι προέρχονται από ένα ή περισσότερα γειτονικά κτίρια. Πουθενά δεν εντοπίστηκε δάπεδο, ενώ μεταξύ των τοίχων συναντούμε πεσμένους μικρούς αργούς λίθους, πιθανότατα από την ανωδομή τους. Οι τοίχοι αποκαλύφθηκαν αμέσως κάτω από το αμμοχάλικο που αποτελούσε τη σύγχρονη επίχωση για τη στήριξη της παρακείμενης (προς Ν.) σιδηροδρομικής γραμμής.

Εικ. 73. Αλίαρτος. Πέτρα Τιλφουσίου. Περιοχή Εκκλησάκι. Ανασκαφή Παραλλαγής σιδηροδρομικής γραμμής ΟΣΕ. Τομέας Γ. Αεροφωτογραφία.

Συνελέγησαν όστρακα κεραμικής κλασικών, ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων (βάση τεφρού μυροδοχείου, βάση σκύφου με εμπίεστη ανθεμωτή διακόσμηση) και μικρή σφαιρική ψήφος από υαλόμαζα. Ακριβώς ανατολικά του τχ 1 βρέθηκε αβαφής πρόχους γεμάτη χώμα, η οποία έφερε ως πώμα τμήμα μαρμάρινης πλάκας (Λ 28). Σε επαφή με τη δυτική όψη του τχ 6 βρέθηκαν υπολείμματα πίθου που είχε υποστεί διάβρωση και μετατράπηκε σε άμορφη μάζα. Βορειοδυτικά των τχ 7 και 8 βρέθηκαν πεσμένοι μικροί αργοί λίθοι, μεταξύ των οποίων υπήρχε ημικατεργασμένος σπόνδυλος δωρικού κιονίσκου.

Ανασκαφή ΟΤΕ (Εθνική Οδός Θήβας-Λιβαδειάς)

Κατά τη διάρκεια εκσκαφής για την αντικατάσταση του δικτύου του ΟΤΕ, που βρίσκεται νότια της εθνικής οδού Αλιάρτου-Λιβαδειάς και του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου της ακρόπολης της αρχαίας Αλιάρτου, εντοπίστηκαν αρχαιότητες σε δύο θέσεις που απείχαν 400 μ. περίπου μεταξύ τους (Εικ. 74). Οι εργασίες έλαβαν χώρα στα τέλη του 2003 και κατά το 2004.

Στη θέση Ι (οικόπεδο Ε. Νικολάου) αποκαλύφθηκε, σε βάθος -0,94 μ. τμήμα λιθόστρωτου δρόμου μήκ. 7 και πλ. 2,30 μ., με κατεύθυνση Α.-Δ. Ήταν κατασκευασμένο από αργούς ανισομεγέθεις λίθους, πακτωμένους σε καστανό χώμα.

Στη θέση ΙΙ (οικόπεδο Ευ. Κριμπά) πραγματοποιήθηκε συστηματική έρευνα που έφερε στο φως οικοδόμημα επιμελημένης κατασκευής (Εικ. 75). Ο τχ 1 έχει προσανατολισμό Α.-Δ., μήκος 7,75 και πλάτος 0,50 μ. Σώζονται δύο σειρές δόμων από ασβεστόλιθους τοποθετημένους κατά το ισοδομικό σύστημα. Σε συνδυασμό με τους τχ 8 και 9 ορίζει το δωμάτιο 1. Σημειώνεται ότι εντοπίστηκαν μεγάλες ποσότητες θραυσμένων κεραμίδων, που μαρτυρούν την ύπαρξη στέγης.

Ο τχ 1 τέμνεται στο ανατολικό πέρας του από τον τχ 2, με προσανατολισμό Β.-Ν., οριοθετώντας το δωμάτιο 2. Κάθετος στο βόρειο πέρας του τχ 2 (και παράλληλος του τχ 1) είναι ο τχ 3, με αποκαλυφθέν ορατό μήκος 3,80 και μέγιστο πλάτος 0,60 μ. Είναι κατασκευασμένος από ασβεστολιθικούς δόμους στο ανατολικό τμήμα και πώρινους στο δυτικό. Μαζί με τους τχ 2, 4 και 7 ορίζουν το δωμάτιο 3, από το οποίο αφαιρέθηκε στρώμα θραυσμένων κεραμίδων, σε βάθος -0,81 μ.

Ο τχ 7 κλείνει το δωμάτιο 3 από τα νότια και σώζει τα θεμέλια και τον τοιχοβάτη στο ύψος δύο δόμων. Αξίζει να αναφερθεί ότι εδώ βρέθηκε νόμισμα, το οποίο χρονολογείται στα χρόνια του αυτοκράτορα Αλεξάνδρου Σεβήρου (222-235 μ.Χ.). Επίσης, περισυνελέγη πυραμιδόσχημο βάρος, λίθινο τριβείο, χάλκινο αντικείμενο (πιθανώς λαβή αγγείου) και μεγάλος ορθογώνιος δόμος με εγχάρακτο το γράμμα Τ στην επιφάνειά του.

Νότια του δωματίου 2, σε βάθος -1,86 μ., εντοπίστηκε μικρή τετράγωνη δεξαμενή, διαστ. 0,55x0,55 μ., κατασκευασμένη από τέσσερις κεραμίδες κάθετα τοποθετημένες. Στη νότια πλευρά της καταλήγει σε μικρό αγωγό. Στη δυτική πλευρά της αποκαλύφθηκε άλλος ένας πήλινος αγωγός, τετράγωνης διατομής και μήκ. 3,60 μ. Τέλος, στα δωμάτια 2 και 3 βρέθηκαν άλλοι δύο πήλινοι αγωγοί.

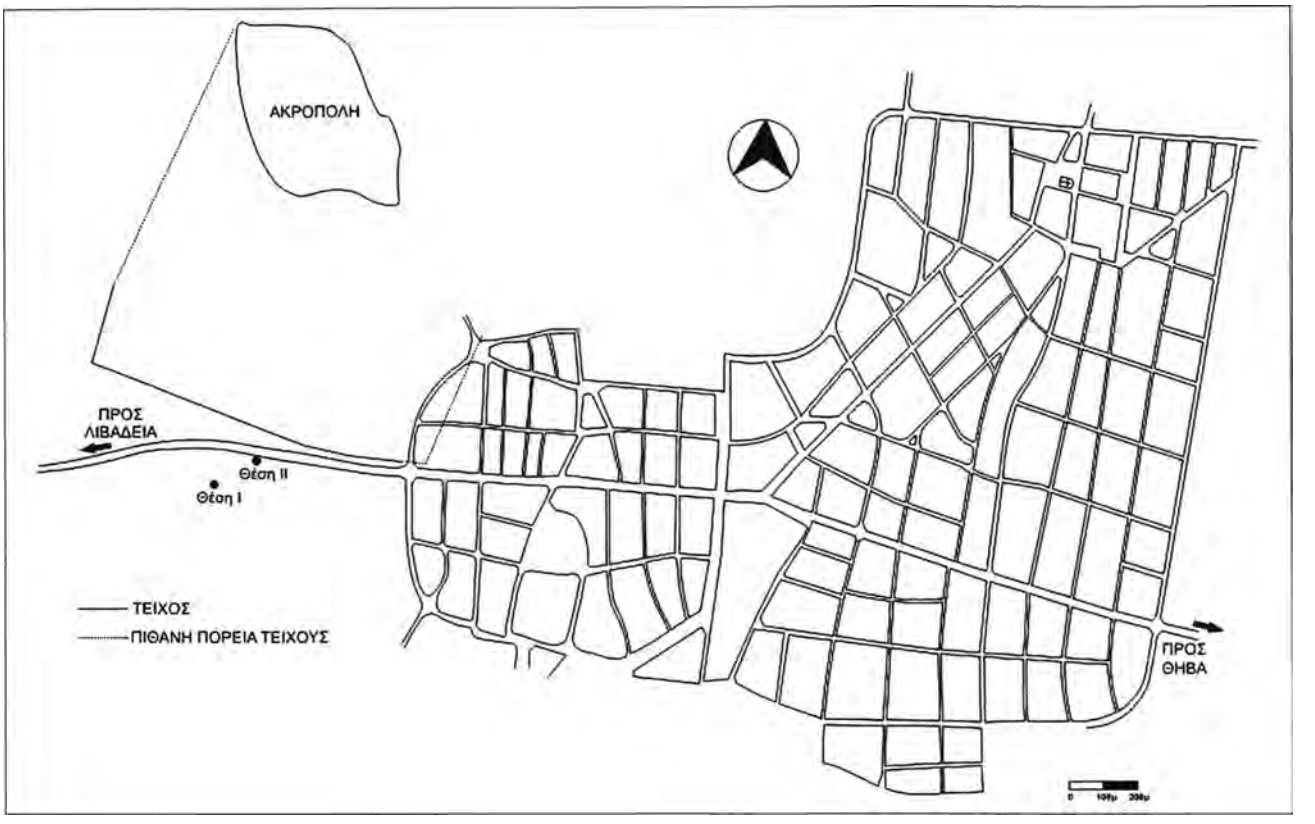
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ

Ακραίφνιο

Έργα ύδρευσης Ακραιφνίου

Το Μάιο του 2001, κατά τη διάρκεια των εργασιών διάνοιξης αγωγών, εντός του σύγχρονου οικισμού, εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν, σε βάθος μόλις -0,50 μ. από την επιφάνεια του δρόμου, τμήματα τείχους, κατασκευασμένου από ευμεγέθεις, ακατέργαστους κατά το πλείστον πωρόλιθους. Το τείχος αποκαλύφθηκε σε τέσσερα σημεία, κατά μήκος της πορείας του αγωγού ύδρευσης. Εξαιτίας της μεγάλης απόστασης που χώριζε τα τμήματα του τείχους (από 18 έως 30 μ.), καθώς και της αποσπασματικής αποκάλυψής του (διατηρητέο πλάτος από 0,90 έως 2 μ.), δεν είναι εφικτή η ακριβής χάραξη της πορείας του.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ

Εικ. 74. Χάρτης της Αλιάρτου με σημειωμένες τις θέσεις της ανασκαφής ΟΤΕ.

Δυτική κλιτύς ακρόπολης Ακραιφνίου

Μετά από κατολίσθηση που προκλήθηκε από έντονες βροχοπτώσεις το Μάιο του 2002 στη δυτική κλιτύ του υψώματος Σκοπιά, στην είσοδο του χωριού Ακραίφνιο, ακολούθησαν εργασίες εξομάλυνσης των πρανών, εκτελούμενες από συνεργεία της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Βοιωτίας (Εικ. 76). Κατά τη διάρκεια αυτών, σε μικρό βάθος από την επιφάνεια του εδάφους αποκαλύφθηκαν τρεις κεραμοσκεπείς τάφοι, με εξωτερικές διαστάσεις 0,95-1,05×0,55 μ. και προσανατολισμό Β.-Ν. ο ένας και Α.-Δ. οι υπόλοιποι. Οι δύο ήταν ακτέριστοι, ενώ εξωτερικά του τρίτου περισυνελέγη μυροδοχείο. Τοποθετούνται στους ύστερους ελληνιστικούς χρόνους.

Χαιρώνεια

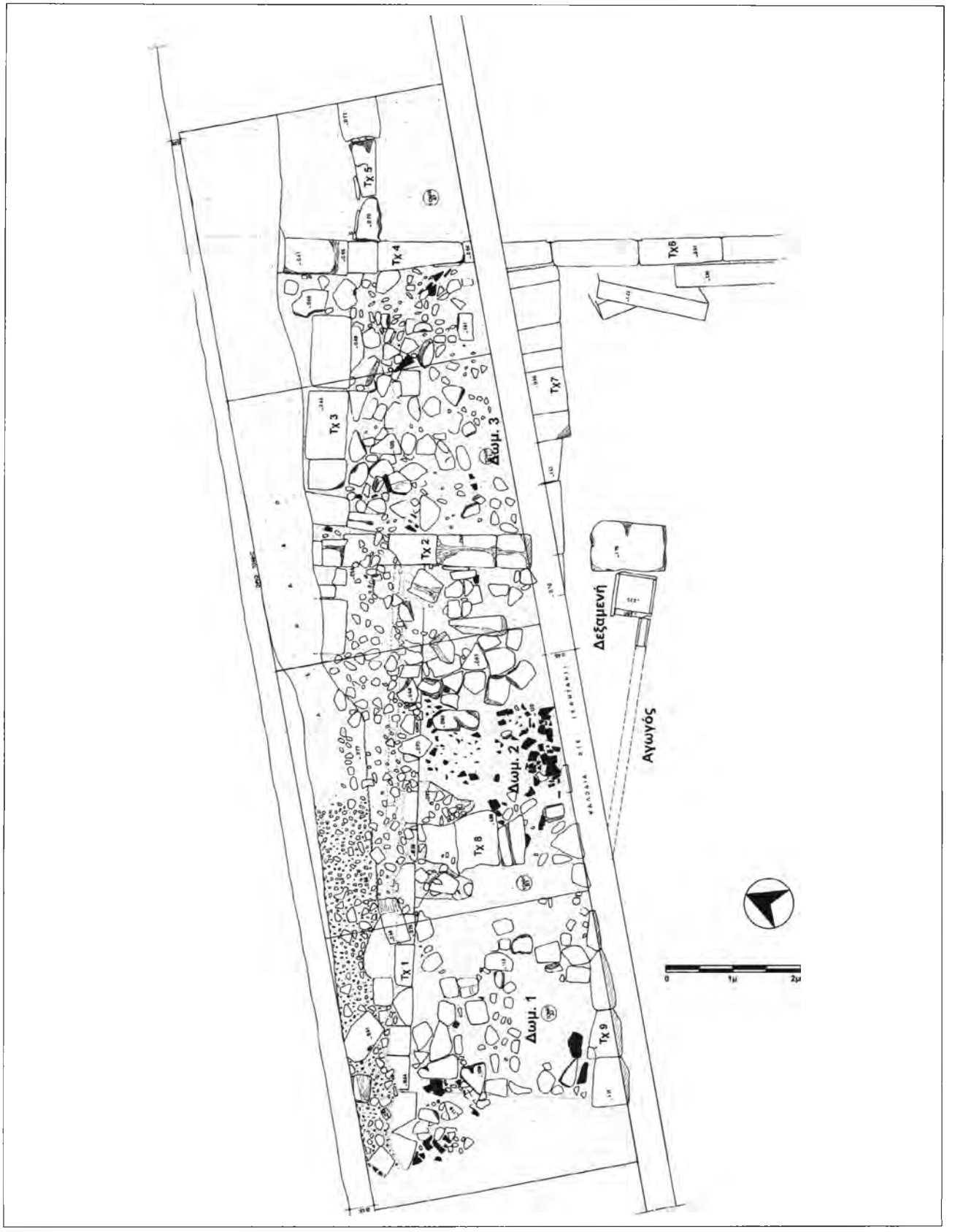
Αρδευτικά έργα μέσου ρου Βοιωτικού Κηφισού - πεδιάδας Χαιρώνειας

Με αφορμή τις εργασίες για την κατασκευή αρδευτικού δικτύου το έτος 2001, στο τμήμα της πεδιάδας του Βοιωτικού Κηφισού, που εκτείνεται βόρεια και βορειοανατολικά της Χαιρώνειας, ήλθαν στο φως αρχαιολογικά κατάλοιπα διαφορετικών χρονικών περιόδων και πραγματοποιήθηκε συνακόλουθα πλήθος σωστικών ανασκαφικών ερευνών (Εικ. 77). Συνοπτικά, οι έρευνες έφεραν στο φως: στη θέση Καράμουσα κατάλοιπα νεολιθικής κατοίκησης, τμήμα αγροικίας των ύστερων ελληνιστικών χρόνων[74], κεραμικό κλίβανο και τάφους των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων, στις θέσεις Πλατιά Στράτα και Βουρλιές μεγάλο αριθμό τάφων που χρονολογούνται κυρίως στους κλασικούς, όψιμους κλασικούς και ελληνιστικούς χρόνους και ανήκουν στην οργανωμένη νεκρόπολη της πόλης, στη θέση Κόβρας τμήμα ιδιωτικής οικίας με ληνό που χρονολογείται στον 3ο αι. μ.Χ., και στη θέση Αγκορτσές συστάδα πέντε τάφων των ρωμαϊκών χρόνων, καθώς και αποσπασματικά οικιστικά κατάλοιπα σε διάφορες θέσεις.

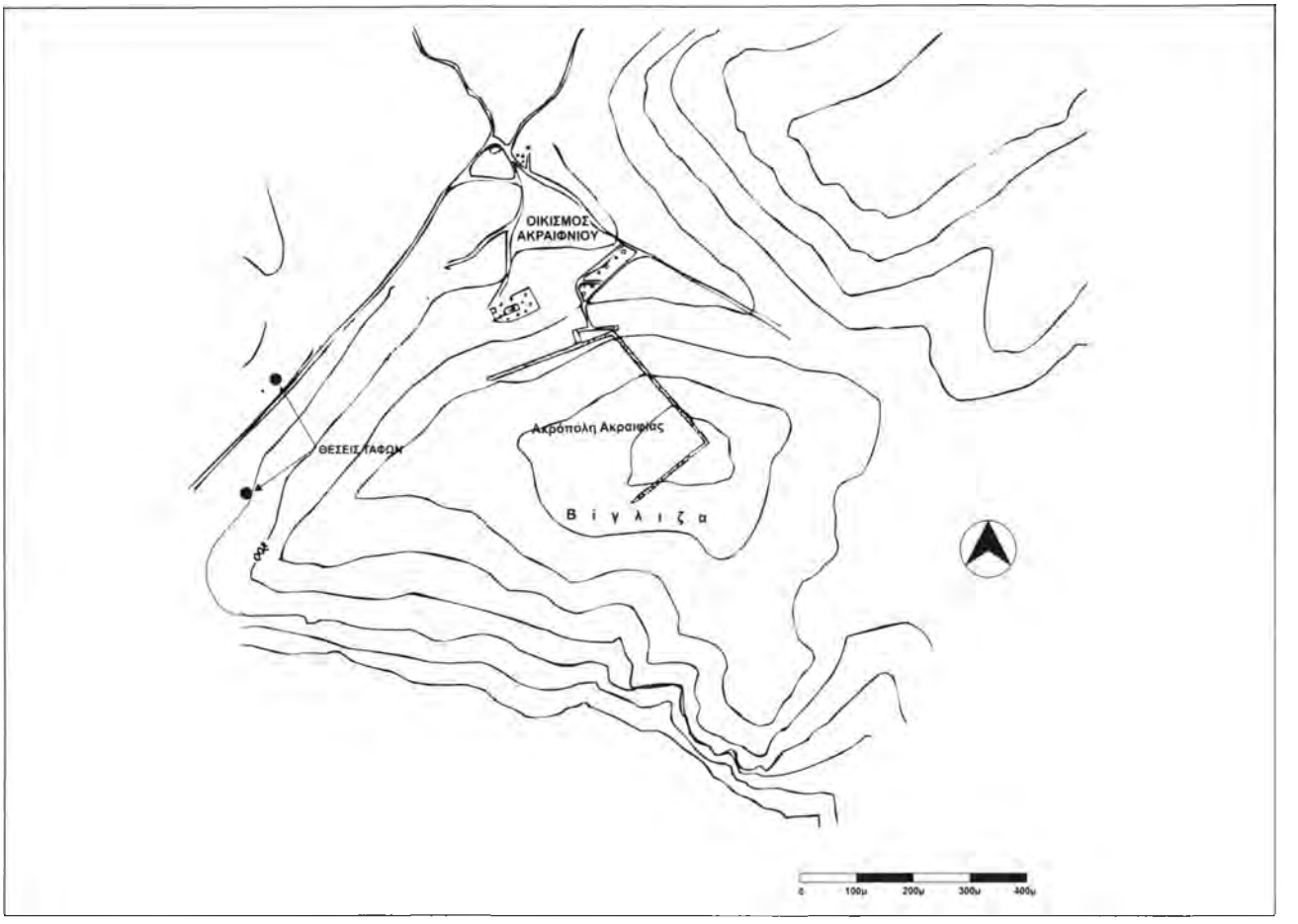
Καράμουσα

Αποκαλύφθηκε κτίσμα σωζ. διαστ. 17,10×24,50 μ., με προσανατολισμό Β.-Ν. (Εικ. 78). Αν και ερευνήθηκε κατά το μεγαλύτερο μέρος του, τμήμα του κτιρίου υπερκα-

74. Για πρώτες αναφορές, βλ. Έ. Κουντούρη, Ανασκαφικές Εργασίες στην Χαιρώνεια 2000-2002: Πρώτες εκτιμήσεις, *1ο Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας, Ι, Βόλος, Μάρτιος 2003*, Βόλος 2006, σ. 779-797.

Εικ. 75. Αλίαρτος. Ανασκαφή ΟΤΕ. Κάτοψη.

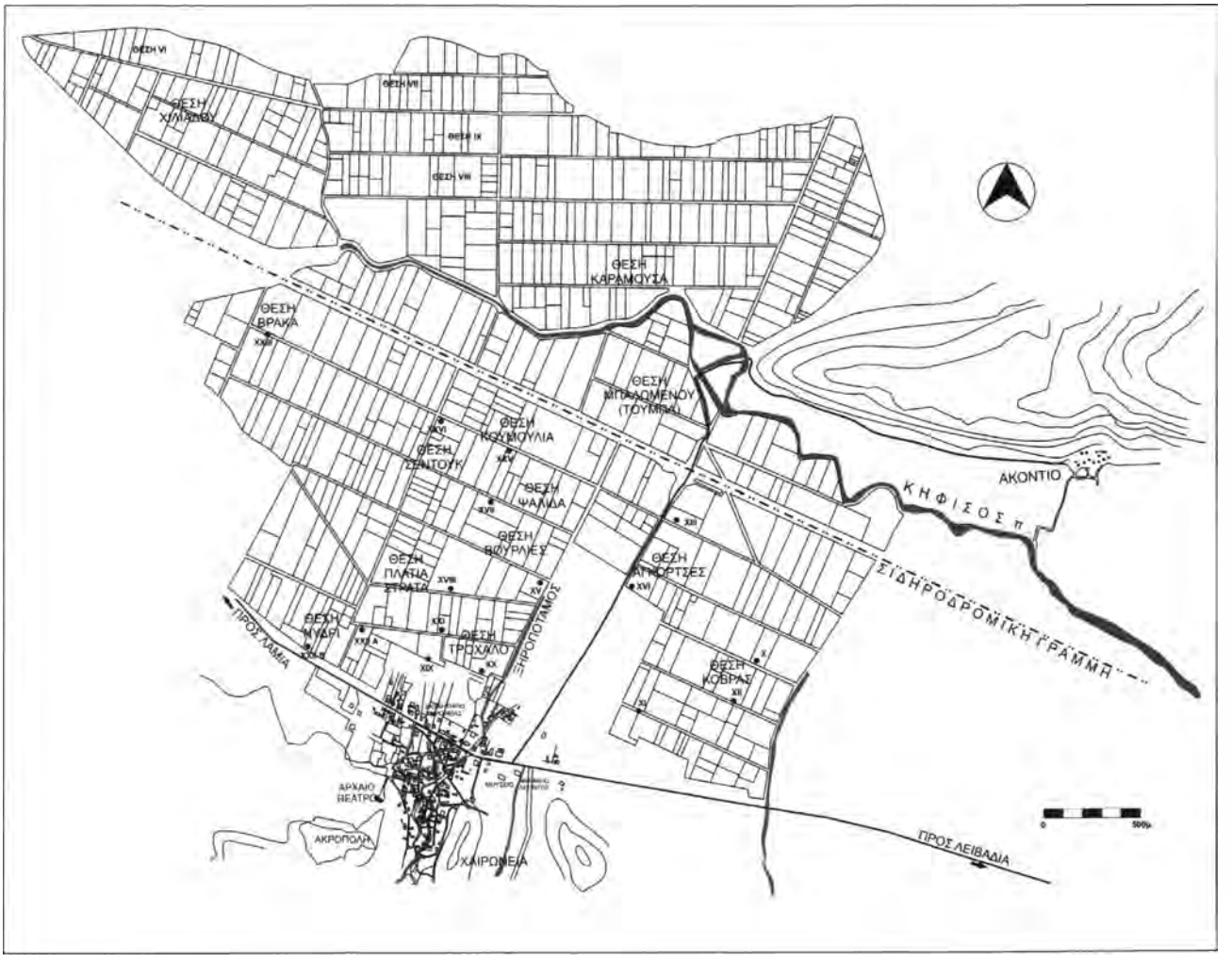

Εικ. 76. Ακραίφνιο. Θέσεις κεραμοσκεπών τάφων.

λύπτεται από τον υπάρχοντα στα βόρεια αγροτικό δρόμο. Αποκαλύφθηκαν συνολικά επτά τοίχοι που ορίζουν σαφώς τέσσερις τετράπλευρους χώρους. Το κτίριο είναι γενικά χτισμένο με αργολιθοδομή και λάσπη, αν και εντοπίστηκαν σημεία με ασβεστοκονίαμα ως συνδετικό υλικό. Πωρολιθικοί γωνιόλιθοι χρησιμοποιούνται μόνο στο βορειοδυτικό δωμάτιο και σε τμήματα του τχ 4.

Συνοπτικά αποκαλύφθηκαν: α) Ένα μεγάλο δωμάτιο, εσωτ. διαστ. 8,10×3,20 μ. Διαθέτει δάπεδο επιστρωμένο με μικρά παραλληλεπίπεδα πλινθίδια, ενσωματωμένα σε στρώμα σκληρού κονιάματος (opus pseudospicatum), ελαφρώς επικλινές προς Δ. Δυτικά αυτού και χαμηλότερα διαμορφώνεται ορθογώνιος χώρος, διαστ. 1,85×1,16 μ., με δάπεδο επενδεδυμένο με πλινθίδες και υδραυλικό κονίαμα στα τοιχώματα. Στον πυθμένα δημιουργείται κυκλικό κοίλωμα, διαμ. 0,38 και βάθ. 0,08 μ., ίσως δεξαμενή ομβρίων υδάτων ή χώρος ελαιοτριβείου. Τη χρήση του χώρου ως ελαιοτριβείου ενισχύει και η κατά χώραν εύρεση του κατώτερου τμήματος μεγάλου πίθου. Παρόμοια δεξαμενή ίσως υπήρχε και νότια του δωματίου, καθώς σώζεται υπόλειμμα τοίχου επιστρωμένο με κονίαμα στην ανατολική του πλευρά. Οι τοίχοι του δωματίου είναι ισχυροί, πλ. 0,90 μ., κατασκευασμένοι από μεγάλους ανισομεγέθεις δόμους, τοποθετημένους άλλοτε κάθετα και άλλοτε οριζόντια, και από μικρούς αργούς λίθους στα μεγάλα κενά που σχηματίζονται ενδιάμεσα. β) Τμήματα τριών τοίχων βόρεια του ορθογώνιου δωματίου, παρόμοιας κατασκευής, που ανήκουν μάλλον στο κυρίως κτίσμα (τχ 4Β, 12 και 6), καθώς και τμήμα τοίχου παλαιότερης φάσης (τχ 11). γ) Τμήμα επιμήκους τοίχου στα ανατολικά, σωζόμενου σε μήκος 18,40 και πλάτος 0,55-0,60 μ., με αμελέστερη τοιχοδομία, καθώς και μικρά τμήματα τριών κάθετων σε αυτόν τοίχων. Στο βόρειο τμήμα του ο τχ 5 είχε παραβιαστεί από κεραμοσκεπή τάφο (Τ. 11), διαστ. 2,40×1,05 μ.

Η κεραμική που συγκεντρώθηκε από την ανασκαφή του κτιρίου προέρχεται κυρίως από μεγάλα αβαφή χρηστικά και επιτραπέζια αγγεία, όπως αμφορείς, πίθους, λεκανίδες, πινάκια, κύπελλα και λίγους λύχνους. Ο κύριος όγκος της κεραμικής χρονολογείται στην υστεροελληνιστική περίοδο (τέλη 2ου και 1ος αι. π.Χ.) με χαρακτηριστικά για την εποχή σχήματα, χρήση καστανού-ερυθρού

Εικ. 77. Χαιρώνεια. Αρδευτικά έργα μέσου ρου Βοιωτικού Κηφισού - πεδιάδας Χαιρώνειας. Σημειώνονται οι θέσεις όπου πραγματοποιήθηκαν σωστικές ανασκαφικές έρευνες.

επιχρίσματος και μικρή παρουσία γκρίζας κεραμικής. Χαρακτηριστικοί του 1ου αι. π.Χ. είναι οι τροχήλατοι λύχνοι με ψηλό βολβόσχημο σώμα και προεξέχον χείλος με πλατύ περιχείλωμα. Ομάδα κεραμικής, αποτελούμενη κυρίως από όστρακα αμφορέων και λύχνων και ενός αρυβαλλοειδούς ληκυθίου μαρτυρεί την περιορισμένη πιθανώς χρήση τμήματος τουλάχιστον του χώρου στην ύστερη αρχαιότητα, και συγκεκριμένα κατά τον 4ο αι. μ.Χ. Χαρακτηριστική είναι η ύπαρξη μεγάλου αριθμού πήλινων κυψελών.

Στην ίδια θέση ήλθαν στο φως 17 τάφοι, εκ των οποίων οι 14 είναι κεραμοσκεπείς-καλυβίτες, ένας λακκοειδής, ένας εγχυτρισμός και μία πυρά. Στον τύπο του κεραμοσκεπούς καλυβίτη ανήκουν οι τάφοι 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 17, 18, 19, 21, 22 (παιδικός) και 25. Είχαν κατασκευαστεί από τέσσερις κοιλόκυρτες κεραμίδες (από δύο σε κάθε μακριά πλευρά) και από μία κάθετα τοποθετημένη στις στενές πλευρές τους. Σε αρκετούς τάφους υπήρχαν κε-

Εικ. 78. Χαιρώνεια. Καράμουσα. Άποψη αγροικίας.

ραμίδες κάλυψης στους αρμούς. Ο εγχυτρισμός με αριθμό 8 αποτελείται από δύο πίθους τοποθετημένους συρταρωτά, με ενωμένα τα στόμα, ενώ ο λακκοειδής τάφος 20 είχε παραβιαστεί από τον κεραμοσκεπή τάφο 19 στην ανατολική του πλευρά.

Όλοι οι τάφοι διέθεταν κοινό προσανατολισμό Α.-Δ., χωρίς καμία απόκλιση, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρήθηκε η ύπαρξη αργών λίθων περιμετρικά. Οι τάφοι αποδείχθηκαν ακτέριστοι και περιείχαν ταφές ενηλίκων με τους νεκρούς θαμμένους κατά κανόνα σε ύπτια στάση, τα χέρια εκτάδην στο πλάι και το κεφάλι στραμμένο προς Α. Πιθανότατα χρονολογούνται στους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους.

Αντλιοστάσιο - Υδραγωγείο (θέση VII)

Εντοπίστηκαν πέντε ακτέριστοι κεραμοσκεπείς τάφοι, με προσανατολισμό Α.-Δ., εκ των οποίων ο ένας περιείχε παιδική ταφή. Μάλλον χρονολογούνται στους ρωμαϊκούς χρόνους.

Καράμουσα. Νοτιοανατολικά αντλιοστασίου Α3 (θέση VIII)

Εντοπίστηκαν δύο πυρές (τάφοι 23 και 24) και ένας κεραμοσκεπής τάφος (τάφος 70). Οι πυρές είχαν προσανατολισμό Α.-Δ., ενώ ο κεραμοσκεπής είχε προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. Οι τάφοι ήταν ακτέριστοι και δεν είναι εφικτή η ακριβής χρονολόγησή τους.

Στην ίδια θέση αποκαλύφθηκε κεραμικός κλίβανος, σωζόμενος μόνο μέχρι το επίπεδο του θαλάμου θέρμανσης, που ήταν εν μέρει υπόγειος. Στην κάτοψη έχει ελαφρώς ελλειψοειδές σχήμα, ενώ στο ανατολικό τοίχωμα σχηματίζεται το στόμιο τροφοδοσίας του. Η εσωτερική διάμετρος είναι 1,43 μ. Τα τοιχώματά του ήταν χτισμένα με αργούς λίθους, που είχαν επενδυθεί με πηλό, ενώ το δάπεδό του είχε επιστρωθεί με κεραμίδες επιχρισμένες με πηλόχωμα. Η εσχάρα και ο θάλαμος όπτησης δεν σώθηκαν. Το στόμιο του κλιβάνου βρέθηκε φραγμένο με πλίνθους και κεραμίδες. Εσωτερικά του κλιβάνου βρέθηκε σωρός από μάζες πηλού, όστρακα, πήλινα αντικείμενα και το άνω τμήμα αμφορέα, που τον χρονολογεί μάλλον στους ελληνιστικούς χρόνους.

Η κατασκευή του κλιβάνου είχε διαταράξει επίχωση των όψιμων νεολιθικών χρόνων με κεραμική που ανήκει κυρίως σε αβαφή χρηστικά αγγεία, ενώ υπάρχουν και αρκετά της κατηγορίας με αμαυρό ερυθρό επίχρισμα[75]. Ένα όστρακο ανήκει σε ιδιότυπο σχήμα αγγείου, πιθανώς μεγάλη βαθιά φιάλη με προχοή πολύ κοντά στο χείλος. Βρέθηκε επίσης τμήμα ειδωλίου, ίσως κεφαλή ανθρώπου με ιδιόμορφο κάλυμμα, καθώς και κωνικός τριπτήρας, τμήμα αμφορέα και τμήμα ψηλής βάσης καρποδόχης της νεότερης νεολιθικής. Αδιατάρακτο στρώμα, πάχ. 0,30 μ., που περιείχε νεολιθική κεραμική, εντοπίστηκε σε δεύτερο όρυγμα, 30 μ. δυτικότερα, και σε βάθος από 1 έως 1,30 μ. Χαρακτηριστικό του ήταν το φαιό χρώμα και τα έντονα ίχνη καύσης, καθώς και η ύπαρξη πασσαλότρυπων. Η κεραμική που βρέθηκε στο στρώμα αυτό ανήκει στη συντριπτική πλειονότητά της σε χρηστικά αγγεία. Τα περισσότερα δεν έχουν επίχρισμα ή φέρουν αδρή στίλβωση και είναι καστανού, φαιού ή κίτρινου χρώματος. Τα σχήματα των αγγείων είναι τυπικά νεολιθικά: βαθιές φιάλες με ελαφρώς έξω νεύοντα χείλη, κλειστά αγγεία με κυλινδρικό λαιμό, ανοικτά αγγεία με δακτυλιόσχημη βάση. Χρονολογούνται στους μέσους νεολιθικούς χρόνους.

Κόβρας - Αγκορτσές

Εντοπίστηκαν συνολικά πέντε τάφοι, εκ των οποίων οι τρεις ανήκουν στον τύπο του κιβωτιόσχημου, ενώ οι δύο είναι κεραμοσκεπείς (Τ. 27, 29, 30, 32 και 39). Οι Τ. 32 και 39 είχαν κοινή τη βόρεια μακρά πλευρά τους. Ως κάλυψη του τάφου 39 είχε χρησιμοποιηθεί ένας πώρινος δόμος, τοποθετημένος οριζόντια, και εκατέρωθεν δύο πωρολιθικές πλάκες. Ο Τ. 27 αποτελείται από τέσσερις ορθογώνιες κεραμίδες που ορίζουν τις μακρές πλευρές, είχε προσανατολισμό Α.-Δ. και εντοπίστηκε σε βάθος 0,68 μ. Ο Τ. 29 ανήκει στον τύπο του κεραμοσκεπούς καλυβίτη, με προσανατολισμό ΝΔ.-ΒΑ. και εντοπίστηκε σε βάθος 0,58 μ., νοτιοανατολικά του Τ. 27. Από τα λιγοστά ευρήματα, κυρίως όστρακα, οι τάφοι τοποθετούνται στους ρωμαϊκούς χρόνους.

Ιδιαίτερη μνεία θα γίνει στον κιβωτιόσχημο Τ. 30[76], που αποκαλύφθηκε τυχαία, στις 10-5-2001, στον αγρό ιδιοκτησίας Ι. Τσίρκα και σε μικρή απόσταση από την επαρχιακή οδό Χαιρώνειας-Ακοντίου[77]. Αφορμή για τον εντοπισμό του και την έρευνα που ακολούθησε αποτέλεσε η αποκάλυψη κατά την εκσκαφή αρδευτικής τάφρου στο ίδιο αγροτεμάχιο, την προηγούμενη ημέρα, κορμού αγάλματος ιματιοφόρου άνδρα (Εικ. 79). Το

75. Για τη δημοσίευση του υλικού, βλ. Ν. Λιάρος, Καράμουσα Χαιρώνειας: μια νέα νεολιθική θέση κοντά στον Βοιωτικό Κηφισό, *Ε΄ Διεθνές Συνέδριο Βοιωτικών Μελετών, Θήβα, 16-19 Σεπτεμβρίου 2005* (υπό έκδοση).

76. Για τον τάφο και τα ευρήματά του, βλ. Ε. Κουντούρη, Ταφικό σύνολο ρωμαϊκών χρόνων από τη Χαιρώνεια, *Ε΄ Διεθνές Συνέδριο Βοιωτικών Μελετών, Θήβα, 16-19 Σεπτεμβρίου 2005* (υπό έκδοση).

77. Για συζήτηση του θέματος, βλ. ενδεικτικά Στ. Κατάκης, *Επίδαυρος. Τα γλυπτά των ρωμαϊκών χρόνων από το ιερό του Απόλλωνα Μαλεάτα και του Ασκληπιού*, Αθήνα 2002, σ. 278.

άγαλμα, που ήλθε στο φως σε βάθος μόλις 1 μ. από την αφαίρεση της φυτικής γης, ήταν ελλιπές στο κεφάλι και στα πόδια από τα γόνατα. Ανήκει στον τύπο του Αισχίνου και προστίθεται στα λίγα γνωστά έργα πλαστικής με προέλευση την Χαιρώνεια. Ο άνδρας παριστάνεται με χιτώνα και ιμάτιο, όρθιος και κατενώπιον. Ο αριστερός ώμος ανασηκώνεται, ενώ ο κορμός στρέφεται κατά τρία τέταρτα περίπου προς τα δεξιά. Το αριστερό χέρι λυγίζει στον αγκώνα, φέρεται πίσω στην πλάτη και ακουμπά στη μέση, ενώ το δεξί κάμπτεται μπροστά στο στήθος και πιάνει την τύλη του ιματίου. Η ένθετη εικονιστική κεφαλή, που αποχωρίστηκε και χάθηκε, θα στρεφόταν προς την κατεύθυνση του κορμού. Ελάχιστο τμήμα του χιτώνα διακρίνεται στο στέρνο με λίγες πτυχές. Η συνέχιση της έρευνας, στην ίδια θέση και σε μεγαλύτερο βάθος, με στόχο την ανεύρεση των τμημάτων του αγάλματος που έλειπαν, έφερε στο φως, κατά 1 μ. βαθύτερα, τον κιβωτιόσχημο Τ. 30, εξωτ. διαστ. 3,50×2,30 μ. και προσανατολισμού από Α.-Δ. Τα τοιχώματα του τάφου αποτελούσαν 12 αδρά ειργασμένες πλίνθοι πωρόλιθου, τοποθετημένες σε δύο επάλληλες σειρές, κατά το ισόδομο σύστημα, δύο για κάθε στενή πλευρά και από τέσσερις για τις μακρές πλευρές. Μια στρώση από χώμα, πάχ. 0,10 μ., επάνω από τις καλυπτήριες πλάκες του τάφου περιείχε λίγα αβαφή όστρακα και δύο νομίσματα του Βοιωτικού Κοινού, κοπής του 244-197 π.Χ. Για την κάλυψη του τάφου είχαν χρησιμοποιηθεί δύο πλίνθοι από πωρόλιθο, διαστ. 0,60×1,50 μ. κατά μέσον όρο, στο ανατολικό και δυτικό άκρο, και δύο επιτύμβιες στήλες σε β΄ χρήση, τοποθετημένες η μία πάνω στην άλλη, στο μέσον. Οι καλυπτήριες πλάκες συναρμόζονταν με τη χρήση χώματος και μικρών λίθων και «σφηνών». Η ανώτερη στήλη, στον τύπο επιτύμβιου ναΐσκου, βρέθηκε σπασμένη σε τέσσερα τουλάχιστον τμήματα που είχαν χρησιμοποιηθεί για την κάλυψη. Κάτω από αυτή και με την καλή της όψη προς το εσωτερικό του τάφου βρέθηκε η δεύτερη επιτύμβια στήλη, ενεπίγραφη και με συμφυή ανθεμωτή επίστεψη, που χρονολογείται από τα τεχνοτροπικά της χαρακτηριστικά στο α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. Έφερε την επιγραφή *ΕΥΔΑΜΑ ΟΜΟΛΟΙΧΕ ΧΑΙΡΕΤΕ*[78] (Εικ. 80). Τα τοιχώματα του θαλάμου ήταν επιχρισμένα με ασβεστοκονίαμα,

Εικ. 79. Χαιρώνεια. Αγκορτσές. Άγαλμα ιματιοφόρου άνδρα.

όπως διαπιστώθηκε από υπολείμματα που βρέθηκαν στο εσωτερικό του. Πρόκειται για οικογενειακό τάφο, όπως μαρτυρείται από τις πολλές παραμερισμένες ταφές που βρέθηκαν στα τρία στρώματα χρήσης του θαλάμου, ενώ δύο τουλάχιστον νεκροί είχαν δεχθεί ανακομιδή σε μικρό λακκοειδές όρυγμα που βρέθηκε στον πυθμένα του θαλάμου, καλυμμένο με κεραμίδα. Η ευρυχωρία του θαλάμου επέτρεπε την άνετη διάταξη των κτερισμάτων και των παραμερισμένων νεκρών σε σαφώς διακρινόμενες συστάδες τόσο στην πρώτη όσο και στη δεύτερη και τρίτη ανασκαφική στρώση του τάφου. Συγκεκριμένα, κατά μήκος της ανατολικής στενής πλευράς βρέθηκαν συγκεντρωμένα: μεγάλο πιθοειδές αγγείο και στάμνος, πλήρη οστών, τέσσερα κρανία και οστά, ενώ σε μικρή απόσταση από τη δυτική στενή πλευρά ήταν συσσωρευμένα πήλινο μυροδοχείο και πήλινη πρόχους, τέσσερα γυάλινα μυροδοχεία (Εικ. 81), τρία σιδερένια καρφιά, τρία κρανία και πλήθος οστών. Από τη β΄ στρώση του τάφου μία συστάδα κατά μήκος του ανατολικού τοίχου περιελάμβανε πήλινο ληκύθιο, λύχνο (Εικ. 82)[79], πήλινο μυροδοχείο, δύο λαιμούς από γυάλινα αγγεία, θραύσματα σιδερένιων καρφιών, κρανίο και οστά. Σε μικρή απόσταση από το βόρειο τοίχο και κάπως απόμακρα από την παραπάνω συστάδα βρέθηκε γυάλινο κύπελλο, τμήμα σώματος και λαιμού γυάλινου μυροδοχείου και νόμισμα. Κοντά στη βορειοδυτική γωνία βρέθηκαν τμήματα από

78. Το όνομα Εὐδάμας απαντά και στο θηλυκό Εὐδάμα σε επιτύμβια στήλη του 2ου αι. π.Χ. από τη Δαύλεια, βλ. σχετικά P.M. Fraser - E. Matthews, *A Lexicon of Greek Personal Names*. III.B. *Central Greece, Thessaly*, Oxford 2000, σ. 151, ενώ το Ομολώιχος συναντάται συχνότατα σε επιγραφές της Βοιωτίας, της Φωκίδας και της Θεσσαλίας, βλ. στο ίδιο, σ. 324. Για τη σχέση του ονόματος με τις λατρείες του Διός Ομολωίου και της Αθηνάς Ομολωίας, βλ. P. Amandry - Th. Spyropoulos, Monuments chorégiques d'Orchomène de Béotie, *BCH* 98 (1974), σ. 227.

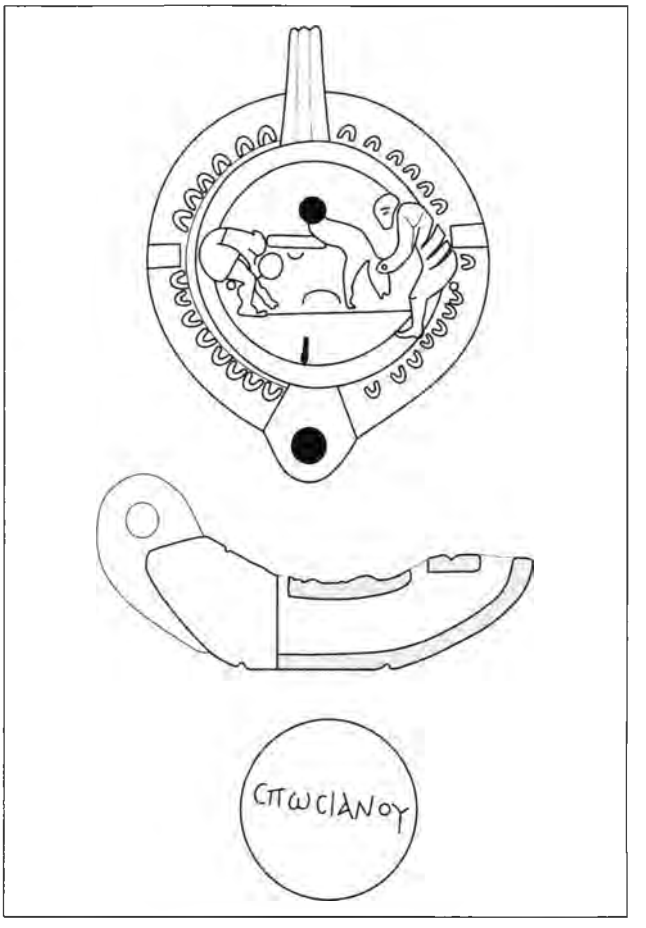
79. Στην επίπεδη βάση και μέσα σε κυκλική αυλάκωση είχε χαραχθεί το όνομα του τεχνίτη *ΣΠΩΣΙΑΝΟΥ*. Για τον τεχνίτη, βλ. ενδεικτικά Μ. Πετρόπουλος, *Τα εργαστήρια των ρωμαϊκών λύχνων της Πάτρας και το λυχνομαντείο*, Αθήνα 1999, σ. 124-126.

Εικ. 80. Χαιρώνεια. Αγκορτσές. Τάφος 30. Ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη με συμφυή ανθεμωτή επίστεψη.

Εικ. 81. Χαιρώνεια. Αγκορτσές. Γυάλινα αγγεία από τον τάφο 30.

Εικ. 82. Χαιρώνεια. Αγκορτσές. Λύχνος τάφου 30, με υπογραφή του τεχνίτη Σπωσιανού.

οστέινες βελόνες, τμήμα χάλκινης και θραύσματα σιδήρου. Από την τρίτη στρώση του τάφου προέρχονται: νόμισμα και τμήματα γυάλινου μυροδοχείου, που βρέθηκαν σε μικρή απόσταση από την ανατολική στενή πλευρά, χρυσό έλασμα (Εικ. 83), θραύσματα σιδήρου και διασκορπισμένα όστρακα που βρέθηκαν κοντά στο δυτικό τοίχωμα. Από τα όστρακα της β΄ και γ΄ στρώσης συγκολλήθηκε η βάση ληκυθίου και το πάνω τμήμα ηθμοειδούς πρόχου.

Αφού αφαιρέθηκε η γ΄ στρώση του τάφου, διαπιστώθηκε, κοντά στην ανατολική στενή πλευρά και σε βάθος 1,60 μ., η ύπαρξη πήλινης πλάκας, που κάλυπτε όρυγμα, διαστ. 0,60×0,80 μ. Στο εσωτερικό του λάκκου είχαν τοποθετηθεί σε ανακομιδή δύο τουλάχιστον νεκροί, συνοδευόμενοι από γυάλινο μυροδοχείο, σιδερένια στλεγγίδα και τμήμα οστέινης βελόνας.

Από μια πρώτη πρόχειρη εξέταση του ανθρωπολογικού υλικού προέκυψε ότι αντιπροσωπεύονται τουλάχιστον οκτώ άτομα, όλα ενήλικα και κάποια προχωρημένης ηλικίας. Από αυτά, τα πέντε είναι άνδρες με ηλικίες που κυμαίνονται μεταξύ 35 και 59 ετών και τα άλλα τρία γυναίκες με ηλικίες μεταξύ 40 και 59 ετών. Γενικά, δεν αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα υγείας, κάποιοι έχουν ελαφρά τερηδόνα, η αρθρίτιδα και η μυική τους ανάπτυξη συμβαδίζει με την ηλικία τους, ενώ ένας από τους άνδρες έφερε κάταγμα στα πλευρά που είχε επουλωθεί. Οι παλαιότερες ταφές του τάφου που συγκεντρώθηκαν σε λάκκο στο δάπεδο του τάφου και στη συνέχεια καλύφθηκαν με πήλινη πλάκα ανάγονται στο α΄ μισό του 1ου αι. μ.Χ. Ο τάφος συνεχίζει να χρησιμοποιείται στο β΄ μισό του 1ου αι. μ.Χ., ενώ ως κύρια περίοδος

χρήσης του αναδεικνύεται ο 2ος αι. μ.Χ. Ο επιτύμβιος αδριάντας ίσως ιδρύθηκε στον τάφο μαζί με κάποια από τις ταφές του 2ου αι. μ.Χ. Λαμβάνοντας υπόψη τα τελευταία χρονολογικά αγγεία του τάφου (το ληκύθιο και το στάμνο), υποθέτουμε ότι κάποιοι ενταφιασμοί πραγματοποιούνται και κατά τον 3ο αι. μ.Χ.

Κόβρας, θέση ΧΙΙ (αγρός Ε. Σάλτα)

Σε βάθος 0,43 μ. εντοπίστηκαν δύο δεξαμενές ορθογώνιας κάτοψης, διαστ. 0,86×0,84 μ. (δεξαμενή Α) και 0,84×0,81 μ. (δεξαμενή Β), με κοινή πλευρά. Ήταν χτισμένες με κεραμίδες και αργούς λίθους που συνδέονταν με ασβεστοκονίαμα. Το δάπεδό τους αποτελούνταν από μικρές κεραμίδες, που έκλιναν προς τα μέσα σχηματίζοντας κοιλότητα. Ήταν επιχρισμένες με κουρασάνι στα τοιχώματα και στον πυθμένα για στεγανότητα. Βόρεια των δεξαμενών ερευνήθηκε τμήμα λιθόστρωτου, η πορεία του οποίου έφθανε μέχρι τη βορειοανατολική γωνία της δεξαμενής Α.

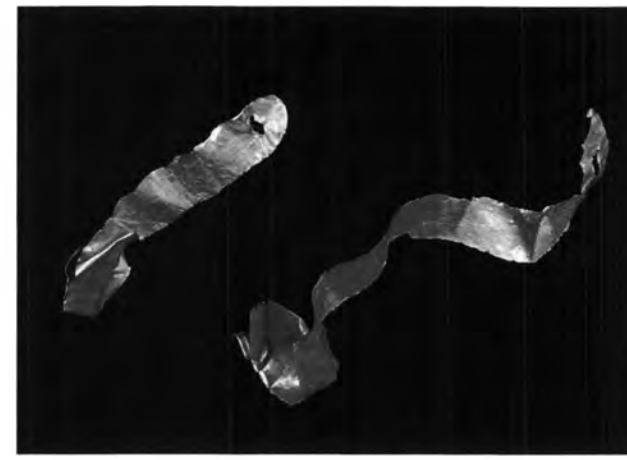
Νυδρί, θέσεις ΧΧΙ, ΧΧΙΙ (αγροί ιδιοκτησίας Α. Παπανικολάου και Σπ. Οικονόμου)

Στις θέσεις αυτές, που βρίσκονται αμέσως στα βορειοδυτικά του οικισμού της Χαιρώνειας και κοντά στην Παλαιά Εθνική Οδό Λιβαδειάς-Λαμίας, ανασκάφηκαν συνολικά 21 τάφοι, εννέα κεραμοσκεπείς (Τ. 47, 49, 50, 51, 54, 57, 64, 65, 66), τέσσερις ταφές σε λάρνακα (Τ. 53, 55, 56, 58), έξι πυρές (Τ. 60, 61, 62, 67, 68, 69), ένας λακκοειδής (Τ. 63) και μία ταφή σε πώρινη λάρνακα (Τ. 59). Οι τάφοι είχαν προσανατολισμό Β.-Ν. ή με μικρή απόκλιση ΒΑ.-ΝΔ. Οινοχοΐσκες, καρχήσια, όλπες, σκυφίδια, αλλά και γυναικεία, ανδρικά και πτηνόμορφα ειδώλια είναι τα συνηθέστερα κτερίσματά τους. Τοποθετούνται στον 5ο και 4ο αι. π.Χ.

Πλατιά Στράτα-Βουρλιές, θέσεις ΧΥΙΙΙ, ΧΙΧ (αγροί ιδιοκτησίας Δ. Γεροκωνσταντή, Α. Παπανικολάου και Ν. Ζαντίδη)

Στη θέση αυτή ερευνήθηκαν συνολικά 14 τάφοι, ως επί το πλείστον κλασικών και ελληνιστικών χρόνων. Συγκεκριμένα, ανασκάφηκαν:

α) Τέσσερις ταφές σε λάρνακες επιμήκους σχήματος με αποστρογγυλεμένες απολήξεις (Τ. 34, 35, 38, 41). Ποικιλία παρουσιάζεται στην κάλυψή τους, που γινόταν είτε από μια δεύτερη λάρνακα του ίδιου σχήματος και διαστάσεων, όπως στις περιπτώσεις των λαρνάκων 35 και 38, είτε με κυρτούς καλυπτήρες λακωνικού τύπου, είτε με απλές επίπεδες κεραμίδες. Η λάρνακα 41 ήταν ορθογώνιου σχήματος με τις μακρές πλευρές της αποτελούμενες από τρεις πήλινες ορθογώνιες πλάκες, κάθετα τοποθετημένες. Η κάλυψη της τελευταίας είχε γίνει επίσης

Εικ. 83. Χαιρώνεια. Αγκορτσές. Χρυσό έλασμα από τον τάφο 30.

από επίπεδες ορθογώνιες πλάκες, πήλινες, οι οποίες βρέθηκαν πεσμένες στο εσωτερικό του τάφου. Οι λάρνακες περιελάμβαναν παιδικές ή εφηβικές ταφές, είχαν προσανατολισμό Α.-Δ. ή με μικρή απόκλιση κατά τον άξονα Β.-Ν. Κοτυλίσκες, οινοχοΐσκες, σκυφίδια, γυάλινο αλάβαστρο, χάντρες, αλλά και προτομές, πτηνόμορφα ειδώλια και πήλινα κουδουνάκια κτέριζαν τις ταφές, που χρονολογούνται στον 5ο και 4ο αι. π.Χ. Ο νεκρός, στις περιπτώσεις που διασώθηκαν σκελετικά κατάλοιπα, είχε τοποθετηθεί σε ύπτια εκτάδην στάση με τα χέρια κατά μήκος των μηρών, ενώ τα κτερίσματα βρέθηκαν τοποθετημένα τόσο στο πλάι της ταφής, στο εσωτερικό της λάρνακας, όσο και με τάξη αραδιασμένα εξωτερικά πάνω και γύρω από το κάλυμμά της[80]. Ξεχωρίζουν τα ευρήματα της λάρνακας 41, που περιελάμβαναν τρεις μελανόμορφες ανθεμωτές κύλικες, πήλινο ειδώλιο πεπλοφόρου (Εικ. 84), μελαμβαφή σκύφο και πήλινη γυναικεία προτομή που φέρει ρόδο στο αριστερό χέρι. Η ταφή χρονολογείται γύρω στο 420 π.Χ.

β) Πέντε κεραμοσκεπείς τάφοι (Τ. 36, 40, 43, 44, 45), με προσανατολισμό Α.-Δ. ή με απόκλιση Β.-Ν. Οι τάφοι 40 και 45 ήταν παιδικοί και είχαν κατασκευαστεί από μία καλυπτήρια κοιλόκυρτη κεραμίδα και μία όμοια για δάπεδο. Χρονολογούνται στους κλασικούς και ελληνιστικούς χρόνους. Ξεχωρίζει ο τάφος 45 με έξι μελαμβαφείς βοιωτικούς κανθάρους και πήλινο ειδώλιο νέου με πίλο,

80. Για λάρνακες με παιδικές ταφές που έχουν βρεθεί στο νεκροταφείο της Ακραιφίας, βλ. Β. Σαμπετάι, Παιδικές ταφές Ακραιφίας, *ΕΕΒΜ* 1996, Γ΄ Α, σ. 498-499, σημ. 20. Επίσης, για λάρνακα κλασικών χρόνων με παιδική ταφή από τη Θήβα, βλ. και Έ. Κουντούρη, Θηβαϊκά νεκροταφεία των ιστορικών χρόνων. Μια πρώτη προσέγγιση, *Δ΄ Συνέδριο Βοιωτικών Μελετών, Λιβαδειά, 9-12 Σεπτεμβρίου 2000*, σ. 665-710.

που χρονολογούν την ταφή γύρω στο 420 π.Χ. (Εικ. 85).

γ) Τέσσερις πυρές (Τ. 37, 42, 48, 52) σε βάθη που κυμαίνονταν από 0,76 έως 1,75 μ. με σταθερό προσανατολισμό Α.-Δ. Απέδωσαν λιγοστά ευρήματα που τοποθετούνται στον 5ο και 4ο αι. π.Χ.

δ) Ένας λακκοειδής τάφος (Τ. 46) με προσανατολισμό Ν.-Β., που χρονολογείται από τα ευρήματά του στους κλασικούς χρόνους. Είχε παραβιαστεί στη βορειοδυτική του πλευρά από τον κεραμοσκεπή Τ. 45.

Η έρευνα των παραπάνω τάφων μάς επιτρέπει να χωροθετήσουμε με βεβαιότητα το οργανωμένο νεκροταφείο της αρχαίας πόλης στην περιοχή βορειοδυτικά του αρχαίου οικισμού της Χαιρώνειας και σε μικρή απόσταση από αυτόν[81], χωρίς να είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε ακριβώς τα όριά του. Το νεκροταφείο δεν φαίνεται να χαρακτηρίζεται από οργάνωση του χώρου σε ταφικούς περιβόλους με ταφές κατά στοίχους, όπως συμβαίνει σε άλλες περιοχές της Βοιωτίας (π.χ. Τανάγρα και Αλίαρτος[82]). Αντίθετα, οι ταφές είναι διάσπαρτες στο χώρο και διατεταγμένες σε διαφορετικά επάλληλα επίπεδα, χωρίς αυτό να σημαίνει και χρονολογική αλληλουχία. Χρονολογικά οι περισσότεροι τάφοι καλύπτουν την περίοδο από τον 5ο έως τον 3ο αι. π.Χ.

Κόβρας, θέση ΧΙ (αγρός Α. Γεροκωσταντή)

Ερευνήθηκε τμήμα κτιρίου σε μέγιστο μήκος 15 και μέγιστο πλάτος 4,20 μ. Από το κτίριο αποκαλύφθηκαν συνολικά επτά τοίχοι, σε βάθος που κυμαίνεται από 0,95 έως 0,75 μ., οι οποίοι ορίζουν τμήματα τριών τετράπλευρων δωματίων (δωμάτια Α, Β, Δ) και έναν τέταρτο χώρο (χώρος Γ), πιθανότατα διάδρομο. Το κτίριο είναι γενικά χτισμένο με αργολιθοδομή, λάσπη και κεραμίδες, αν και εντοπίστηκαν σημεία με ασβεστοκονίαμα ως συνδετικό υλικό. Πωρολιθικοί γωνιόλιθοι χρησιμοποιούνται στο δωμάτιο Β με τη στενή πλευρά τους προς τα κάτω, σε απόσταση μεταξύ τους και το μεσοδιάστημα γεμισμένο με μικρές πέτρες. Στη βορειοδυτική πλευρά του κτιρίου υπάρχει δωμάτιο που διαθέτει δάπεδο επιστρωμένο με μικρά παραλληλεπίπεδα πλινθίδια, ενσωματωμένα σε στρώμα σκληρού κονιάματος[83]. Σε μεταγενέστερη επι-

Εικ. 84. Χαιρώνεια. Πλατιά Στράτα-Βουρλιές. Κτερίσματα λάρνακας αριθ. 41.

σκευή του δωματίου φαίνεται ότι επιστρώθηκε με πήλινες πλάκες. Κάτω από το δάπεδο διερχόταν πήλινος αγωγός κυκλικής διατομής, που κατέληγε σε δεξαμενή, κατασκευασμένη από αργούς λίθους και κεραμίδες και επενδεδυμένη με υδραυλικό κονίαμα για στεγανότητα. Κατώφλια ή θεμελίωση για κατώφλια ήλθαν στο φως στο νότιο τοίχο του δωματίου Α (τχ 1) και στον ανατολικό τοίχο του χώρου Γ και του δωματίου Δ (τχ 7). Η κατά χώραν εύρεση του κατώτερου τμήματος μεγάλου πίθου στη νοτιοανατολική γωνία του δωματίου Β με ελαιοπυρήνες στο εσωτερικό του, καθώς σε όλο το χώρο του δωματίου Β συνηγορεί στη χρήση του χώρου ως ελαιοτριβείου. Κοντά στον πίθο και σε βάθος 1,28 μ. είχε γίνει απόκρυψη θησαυρού δέκα αργυρών αντωνιανών που χρονολογούνται στα μέσα του 3ου αι. μ.Χ. (253-267 μ.Χ.). Κάτω από το παχύ στρώμα καταστροφής, από κεραμίδες στέγης, που κάλυπτε το δάπεδο των χώρων (Εικ. 86) (μέσο πάχ. στρώματος καταστροφής 0,40 μ.) ήλθαν στο φως σιδερένια καρφιά, υφαντικά βάρη, πήλινο σταθμίο και χρηστική κεραμική ρωμαϊκών χρόνων. Τόσο η απόκρυψη του θησαυρού όσο και τα εκτεταμένα ίχνη φωτιάς που παρατηρήθηκαν στο δωμάτιο Β υποδηλώνουν ίσως απότομη εγκατάλειψη του κτιρίου, ίσως κατά τη διάρκεια εχθρικών επιδρομών. Πάντως, τόσο η θέση και η μορφή του κτιρίου όσο και τα κινητά ευρήματα οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για κάποια αγροτική εγκατάσταση ρωμαϊκών χρόνων. Παρόμοια κτίσματα έχουν ερευνηθεί τα τελευταία χρόνια σε αρκετές θέσεις στη Βοιωτία[84]. Η ερμηνεία τους κατά περί-

81. Για την οστεολογική ανάλυση των ταφών στην Πλατιά Στράτα και το Νυδρί, βλ. Δ. Γιαννίσης, Συνθήκες διαβίωσης και τρόπος ζωής των κατοίκων της βόρειας Βοιωτίας κατά τους κλασικούς χρόνους. Πρώτα συμπεράσματα από τη μελέτη οστεολογικού υλικού από νεκροταφεία της περιοχής (Χαιρώνεια, Άγιος Βλάσιος, Μαυρονέρι), *Ε΄ Διεθνές Συνέδριο Βοιωτικών Μελετών, Θήβα, 16-19 Σεπτεμβρίου 2005* (υπό έκδοση).

82. Ενδεικτικώς, πρβλ. *ΑΔ* 50 (1995): Χρονικά, σ. 296-298, Σχέδ. 9, Πίν. 110, 111α.

83. Βλ. ενδεικτικά, J.J. Fossiter, *Roman Farm Buildings in Italy, BAR International Series* 52, 1978, σ. 50.

84. Θήβα-οικόπεδο 2ου Λυκείου, Εθνική οδός Θηβών-Λιβαδειάς στο ύψος των Βαγίων, Εθνική οδός Αθηνών-Λαμίας στο ύψος του χω-

Εικ. 85. Χαιρώνεια. Πλατιά Στράτα-Βουρλιές. Κτερίσματα λάρνακας αριθ. 45.

Εικ. 86. Χαιρώνεια. Κόβρας. Αγροικία, στρώμα καταστροφής.

πτωση ως αγρεπαύλεων με εργαστηριακούς χώρους ή ως κτιρίων δημόσιου χαρακτήρα με εργαστηριακή-εμπορική δραστηριότητα αποτελεί ακόμη ζήτημα προς έρευνα.

Τρόχαλο, θέση ΧΧ (αγρός Α. Κουτουλούκη)

Σε βάθος από 0,30 έως 0,45 μ. ήλθαν στο φως τμήματα εννέα τοίχων, που σχηματίζουν σε κάτοψη τουλάχιστον δύο δωμάτια. Πιθανότατα ρωμαϊκών χρόνων.

Βρουλιές, θέση ΧV (αγρός Γ. Δαραμάρα)

Σε βάθος 0,90 μ. εντοπίστηκε τμήμα επιτύμβιας στήλης, στην οποία διατηρείται τμήμα της επιγραφής *ΙΣΟΣ*.

Βαρκά, θέση ΧΧΙΙ

Σε βάθος 0,56 μ. ήλθε στο φως τμήμα λιθόστρωτου δαπέδου, κατασκευασμένου από αργούς λίθους και ασβεστοκονίαμα, ενώ δυτικά αυτού ερευνήθηκε τμήμα μικρής δεξαμενής, με τοιχώματα από αργούς λίθους και κονίαμα και πυθμένα από κεραμικές πλάκες.

Μαγούλα Μπαλωμένου

Ήλθαν στο φως σε βάθος 0,78 μ. δύο ακτέριστοι κεραμοσκεπείς τάφοι (Τ. 26 και 28) με προσανατολισμό ΝΔ.-ΒΑ., που είχαν διανοιχθεί σε προϊστορικές επιχώσεις, καθώς και ταφή σε λάκκο (Τ. 33), με προσανατολισμό Α.-Δ. Η θέση του νεκρού σε εμβρυακή στάση, καθώς και η εύρεση λεπίδων οψιανού χρονολογούν τον τελευταίο τάφο στους μεσοελλαδικούς χρόνους.

ριού Ακραίφνιο, βλ. σχετικά *ΑΔ* 49 (1994): Χρονικά, σ. 286· 50 (1995): Χρονικά, σ. 288, 302.

Χαιρώνεια

ΕΡΓΑ ΥΔΡΕΥΣΗΣ

Κατά τη διάρκεια εκσκαφικών εργασιών για την αντικατάσταση των παλαιών σωλήνων ύδρευσης στη Χαιρώνεια, που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ των μηνών Φεβρουαρίου-Απριλίου 2001, εντοπίστηκαν σποραδικά αρχαιότητες. Συγκεκριμένα, αρχιτεκτονικά μέλη (τμήματα κιόνων, δόμοι), εκτός της αρχικής τους θέσης, βρέθηκαν μπροστά στις οικίες των Ι. Κατσίκα, Ι. Κουτουλούκη, Χρ. Τουμαρά, Ευ. Οικονόμου, Π. Πλούμη, Π. Δαλαμάρα, Γ. Καλλιώρα, Α. Κιούση, Ι. Ψύχα και Α. Βλαχάκη. Τμήμα δαπέδου, καλυμμένο με opus spicatum, ερευνήθηκε σε μήκος 8,50 μ., μπροστά από το οικόπεδο ιδιοκτησίας Χ. Κουλόπουλου, ενώ ακτέριστος κεραμοσκεπής τάφος, διαστ. 1,80×0,40 μ., πιθανότατα χρονολογούμενος στην ύστερη αρχαιότητα, εντοπίστηκε πίσω από τον πύργο Ραγκαβή, στο οικόπεδο Λ. Γαλανού.

Δυτικό ρέμα Χαιρώνειας

Εντός της κοίτης του δυτικού ρέματος της Χαιρώνειας και σε απόσταση 30 μ. περίπου βορείως της αποθήκης Ι. Γκουνή ερευνήθηκαν, τρεις κεραμοσκεπείς καλυβίτες τάφοι, με προσανατολισμό Ν.-Β. Από τα κτερίσματά τους (πυξίδα και μυροδοχεία) χρονολογούνται στους ελληνιστικούς χρόνους.

Θέση Ντουρζού

Στην παραπάνω θέση ήλθαν στο φως πέντε τάφοι, εκ των οποίων τρεις κεραμοσκεπείς καλυβίτες (Τ. 1, 3 και 4) και δύο εγχυτρισμοί (Τ. 2 και 5). Όλοι είχαν μερικώς

καταστραφεί από εργασίες διάνοιξης δρόμου αναδασμού κατά το 1995, είχαν κοινό προσανατολισμό Α.-Δ. και χρονολογούνται μάλλον στους ρωμαϊκούς χρόνους.

Δημαρχείο Χαιρώνειας

Οι ανασκαφικές έρευνες πραγματοποιήθηκαν από το Φεβρουάριο έως τον Ιούνιο του 2002 σε οικόπεδο ιδιοκτησίας του Δήμου Χαιρώνειας, που προοριζόταν για την κατασκευή του νέου Δημαρχείου[85] και με δαπάνες του Δήμου. Έφεραν στο φως τμήμα περιαστικής βίλλας (villa suburbana), σωζ. διαστ. 22,75 μ. (Α.-Δ.)×21,10 μ. (Β.-Ν.) και προσανατολισμού Β.-Ν. (Εικ. 87). Τα όρια του κτιρίου δεν έχουν εντοπιστεί γιατί επεκτείνονται προς τους γειτονικούς αγρούς.

Συνολικά αποκαλύφθηκαν εννέα τοίχοι θεμελίωσης με κατεύθυνση Α.-Δ. και 15 τοίχοι με κατεύθυνση Β.-Ν.[86], εκ των οποίων οι επτά ερευνήθηκαν σε μικρή έκταση γιατί συνεχίζουν εκτός ορίων του οικοπέδου. Οι παραπάνω τοίχοι ορίζουν 14 τετράπλευρους χώρους, διαφόρων διαστάσεων, ενώ από τους τοίχους που επεκτείνονται εκτός του οικοπέδου υποθέτουμε την ύπαρξη ακόμη τουλάχιστον πέντε χώρων. Δεν εντοπίστηκε στρώμα καταστροφής του κτιρίου, γιατί τα δάπεδα είχαν καταστραφεί, πιθανότατα με την καλλιέργεια, ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι οι τοίχοι θεμελίωσης ήταν επιφανειακοί και αποκαλύφθηκαν σε βάθος 0,22 έως 0,36 μ. και αμέσως μόλις απομακρύνθηκε το στρώμα φυτικής γης. Η υποθεμελίωση είναι κατασκευασμένη με αργούς λίθους και λάσπη, ενώ από την ανωδομή του κτίσματος σώζονται κατά μήκος του τοίχου 1 και στις ενώσεις με τους εγκάρσιους τοίχους 5, 6, 7 και 8, καθώς και στην ένωση του τοίχου 2 με τον τοίχο 7, πωρόλιθοι του τοιχοβάτη[87]. Η ενισχυμένη τοιχοποιία, καθώς και το πλάτος των τοίχων θεμελίωσης που είναι κατά μέσον όρο 0,50 μ., μαρτυρούν την ύπαρξη δευτέρου ορόφου, ενώ η επιμελημένη κατασκευή του τοίχου 1 υποδεικνύει ότι αποτελούσε την πρόσοψη του κτίσματος προς το αίθριο. Τμήματα της ανωδομής, αποτελούμενα από μεγάλων διαστάσεων αργούς λίθους, διατηρούνται σποραδικά και στους τοίχους 2, 5, 6 και 7 και η θέση τους στις γωνίες των τοίχων θεμελίωσης ενίσχυε τη στατικότητα του κτιρίου. Θεμελίωση για κατώφλια εντοπίζεται στον ανατολικό και στο βόρειο τοίχο του δωματίου 1, στο βόρειο τοίχο του δωματίου 3 και στον ανατολικό τοίχο του δωματίου 6. Ανατολικά του τοίχου 1 σώζεται τμήμα θεμελίωσης κιονοστοιχίας, γεγονός που ταυτίζει το μεγάλο τετράπλευρο χώρο που διαμορφώνεται ανατολικά της κιονοστοιχίας με το αίθριο της οικίας, άποψη που ενισχύεται και από την απουσία άλλων οικοδομικών λειψάνων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν έξι κατασκευές, διαφόρων διαστάσεων[88], από κεραμίδες, που δημιουργούνται στο δωμάτιο 11 και στους υπαίθριους χώρους του ανατολικού τμήματος. Πρόκειται για μικρούς ορθογώνιους χώρους, με δάπεδο από θραυσμένες κεραμίδες στέγης ή πήλινες πλάκες, που περιβάλλονται στις πλευρές τους από όρθια τοποθετημένες κεραμίδες. Η ταύτιση ανάλογων κατασκευών με εστίες και κατ' επέκταση οι χώροι στους οποίους ανήκουν με κουζίνες[89], μάλλον αποκλείεται για την περίπτωση της εν λόγω αγροικίας[90]. Πιθανότερη φαίνεται η χρήση των κατασκευών αυτών, που απαντούν τόσο σε στεγασμένο χώρο της αγροικίας όσο και σε ημιυπαίθριο και υπαίθριο, στη διαλογή ή αποξήρανση γεωργικών προϊόντων.

Η κεραμική που συνελέγη από το κτίριο αποτελείται από αβαφή χονδροειδή αγγεία, όπως πίθους, αμφορείς και λεκανίδες, καθώς και επιτραπέζια λεπτά, όπως πινάκια και κύπελλα.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα από καστανό-πορτοκαλόχρωμο και πολύ ανοιχτό καστανό πηλό, ενώ απαντά και κεραμική με καστανό-μελανό ή και ερυθρό αμελές επίχρισμα, που ανήκει στην ύστερη ελληνιστική περίοδο. Η κεραμική αυτή, που συνυπάρχει με λίγα δείγματα ανατολικής sigillata, πρώιμων ρωμαϊκών αβαφών λύχνων και ερυθροβαφών επιτραπέζιων αγγείων, επιτρέπει την τοποθέτηση της κεραμικής στην ύστερη ελληνιστική και πρώιμη αυτοκρατορική περίοδο (1ος αι. π.Χ. έως τα μέσα του 1ου αι. μ.Χ.). Επιπλέον, η παρουσία λίγων μελαμβαφών οστράκων μπορεί να δηλώνει και προγενέστερη χρήση του χώρου, ίσως στον 3ο αι. π.Χ.

Σε όλο το χώρο του κτιρίου βρέθηκαν δισκοειδείς και πυραμιδόσχημες αγνύθες που σχετίζονται με την κατα-

85. Για συζήτηση της αγροικίας, βλ. Έ. Κουντούρη, Ανασκαφικές έρευνες στην Χαιρώνεια 2000-2002: Πρώτες εκτιμήσεις. *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας*, 1, *Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης (2003)*, Βόλος 2006, σ. 779-797.

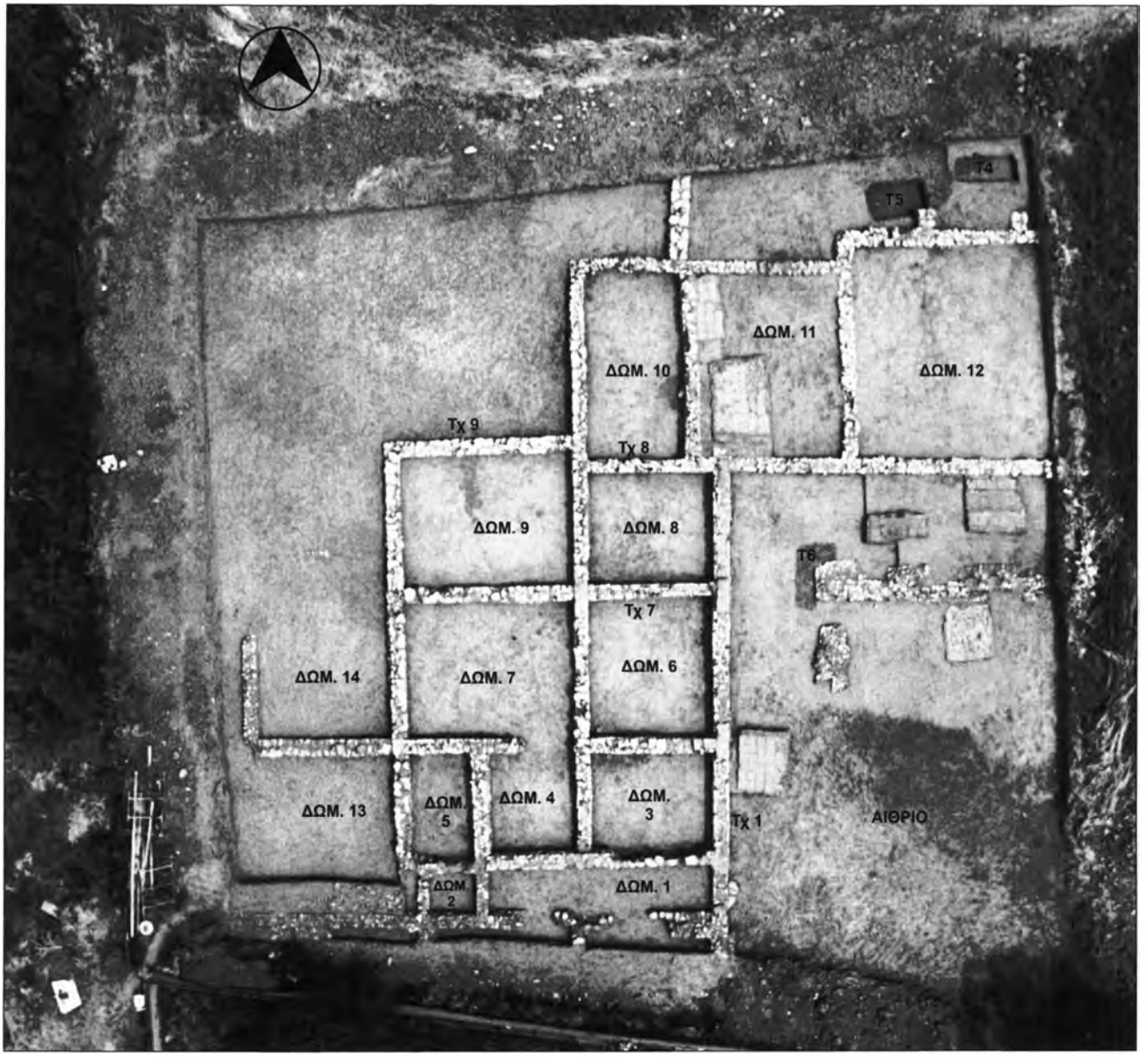
86. M. Petropoulos, Αγροικίες Πατραϊκής, στο P.N. Doukellis - L.G. Mendoni (επιμ.), *Structures Rurales et Sociétés Antiques*, Paris 1994, σ. 407.

87. Θεωρήθηκε απαραίτητο, σε σημεία που δεν είχαν διατηρηθεί τα δάπεδα σε όλη τους την έκταση, να πραγματοποιηθούν δοκιμαστικές τομές κάτω από αυτά, προκειμένου να αποκαλυφθεί και να σχεδιαστεί η θεμελίωση αναλυτικά.

88. Οι διαστάσεις τους κυμαίνονται από 1,53×1,92 έως 2,68×2 μ.

89. Για ανάλογα παραδείγματα στην Όλυνθο, βλ. σχετικά *Hesperia* 23 (1954), σ. 328-346.

90. Τα παραδείγματα από την Όλυνθο εμφανίζουν λίθινο δάπεδο. Εξάλλου, η ύπαρξη έξι τέτοιων γειτονικών κατασκευών στην αγροικία της Χαιρώνειας αποκλείει μάλλον την περίπτωση να πρόκειται για χώρους προετοιμασίας φαγητού, ενώ λείπουν και τα σχετικά ίχνη καύσης.

Εικ. 87. Χαιρώνεια. Οικόπεδο νέου Δημαρχείου. Αγροικία.

σκευή υφασμάτων, για την οποία δεν γνωρίζουμε αν προοριζόταν αποκλειστικά για τις ανάγκες της αγροικίας[91]. Επίσης, ήλθαν στο φως χάλκινα και σιδερένια καρφιά και ελάσματα, εργαλεία από οψιανό και πυριτόλιθο και νομίσματα Βοιωτικού Κοινού (244-197 π.Χ.) και Οπουντίων Λοκρών (338-300 π.Χ.), που ανήκουν στον 3ο και 2ο αι. π.Χ., τα οποία βρέθηκαν εκτός των δαπέδων.

Τόσο η θέση και η μορφή του κτιρίου όσο και τα κινητά ευρήματα οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για τμήμα αγροικίας των πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων, που φαίνεται να ακολουθεί τον καθιερωμένο τύπο με κεντρική αυλή, γύρω από την οποία ανοίγονται οι χώροι κατοίκησης και οι εργαστηριακοί χώροι. Δεν έχει αποκαλυφθεί η κύρια είσοδος του κτιρίου, αλλά πιθανότατα βρισκόταν στο δυτικό τμήμα και εκτός ορίων του ανεσκαμμένου χώρου. Πάντως, η κύρια πρόσβαση στους χώρους διαμονής, μέσω του αιθρίου, γινόταν από τη θύρα που ανοίγεται στο δυτικό τοίχο του χώρου 1. Ο τελευταίος χώρος πιθανότατα ταυτίζεται με διάδρομο κυκλοφορίας, ενώ ο μικρός τετράπλευρος χώρος 2 ίσως αποτελούσε τη βάση κλιμακοστασίου. Τα δωμάτια 3 έως 9 και πι-

91. Petropoulos, ό.π., σ. 413.

θανότατα αυτά νότια των δωματίων 1 και 2, αποτελούσαν χώρους διαμονής, ενώ τα δωμάτια 10, 11 και 12 ταυτίζονται με εργαστηριακούς ή αποθηκευτικούς χώρους. Δεν υπάρχουν στοιχεία για τη χρήση των δωματίων 13 και 14. Η παρουσία των κατασκευών από κεραμίδες στο χώρο του αιθρίου υποδηλώνει ότι τμήμα των καθημερινών δραστηριοτήτων πραγματοποιούνταν και εδώ.

Ένας κιβωτιόσχημος τάφος, διαστ. 1.65×0.90 μ., με προσανατολισμό ΝΔ.-ΒΑ., που ερευνήθηκε στο βορειοδυτικό όριο του οικοπέδου, ίσως ανήκει στο μικρό ιδιωτικό νεκροταφείο της αγροικίας[92]. Δύο ακόμη τάφοι, εκ των οποίων ο ένας κεραμοσκεπής και ο δεύτερος κατεστραμμένος, είχαν παραβιάσει δωμάτια της οικίας και τους τοίχους βόρεια του δωματίου 12 και θεωρούνται μεταγενέστεροι (ίσως του 2ου αι. μ.Χ). Ο τέταρτος τάφος βρέθηκε βορειοανατολικά του τχ 15 και σε βάθος από 0,84 έως 1,14 μ. Πρόκειται για πυρά, διαστ. 2,20×1,02 μ., που περιείχε δύο μυροδοχεία και θραύσματα ειδωλίων που την χρονολογούν στο 2ο αι. π.Χ. Ίσως συνδέεται με το οργανωμένο νεκροταφείο της πόλης, που τουλάχιστον κατά τους κλασικούς και ελληνιστικούς χρόνους εκτείνεται σε αυτήν την περιοχή. Τέλος, στο δωμάτιο 10 εντοπίστηκε ταφή ζώου διαστ. 0,70×0,73 μ., καλυμμένη με αργούς λίθους, γεγονός που ίσως επιτρέπει την ταύτιση του δωματίου με χώρο σταβλισμού των ζώων[93]. Επιπλέον, η εύρεση μεσοελλαδικής κεραμικής κάτω από τη ρωμαϊκή βίλλα, υποδηλώνει την ύπαρξη στην περιοχή αυτή μεσοελλαδικής εγκατάστασης.

Ναός της Παναγίας, αύλειος χώρος

Κατά τις εργασίες διαμόρφωσης του περιβάλλοντος χώρου του ναού της Παναγίας εντοπίστηκαν τάφοι στο ανατολικό τμήμα του περιβόλου και ακολούθησε σύντομη ανασκαφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε δύο φάσεις, κατά το Νοέμβριο του 2003 και τον Ιούνιο του 2004 (Εικ. 88). Αν και οι περισσότεροι τάφοι ήταν κατεστραμμένοι, σε καλή κατάσταση σώζονταν δύο κιβωτιόσχημοι και δύο λακκοειδείς[94]. Ο ένας, με προσανατολισμό Α.-Δ., είχε διαστάσεις 1,65×0,85 μ. Έφερε κάλυψη από τέσσερις καλυπτήριες πλάκες. Τη νότια μακρά πλευρά του αποτελούσαν τέσσερις πλάκες λίθινες ή πώρινες, ενώ τη βόρεια δύο λίθινες. Ο νεκρός είχε ενταφιαστεί σε ύπτια θέση. Περισυνελέγησαν λιγοστή κεραμική ρωμαϊκών χρόνων, οστά και χάλκινο δαχτυλίδι. Ο δεύτερος κιβωτιόσχημος τάφος έσωζε τμήμα καλυπτήριας πλάκας και των μακρών πλευρών, στη μία εκ των οποίων είχε τοποθετηθεί τμήμα κίονα σε β΄ χρήση. Το σωζόμενο μήκος του τάφου 2 ήταν 0,45 μ., ενώ το πλάτος του 0,70 μ. εξωτερικά και 0,40 μ. εσωτερικά. Περισυνελέγησαν ελάχιστα οστά, ίσως από παιδική ταφή. Οι δύο λακκοειδείς τάφοι εντοπίστηκαν σε βάθος 1,30 μ. από την άσφαλτο του δρόμου με το κρανίο προς Δ. Ο πρώτος, πλ. 0,35 και σωζ. μήκ. 0,70 μ., περιείχε δύο ταφές καλά διατηρημένες και τοποθετημένες σε ύπτια θέση με τα χέρια τους σταυρωμένα στο στήθος. Ο δεύτερος τάφος, πλ. 0,40, και σωζ. μήκ. 0,95 μ., βρέθηκε σε απόσταση 1,40 μ. βορειότερα από τον προηγούμενο.

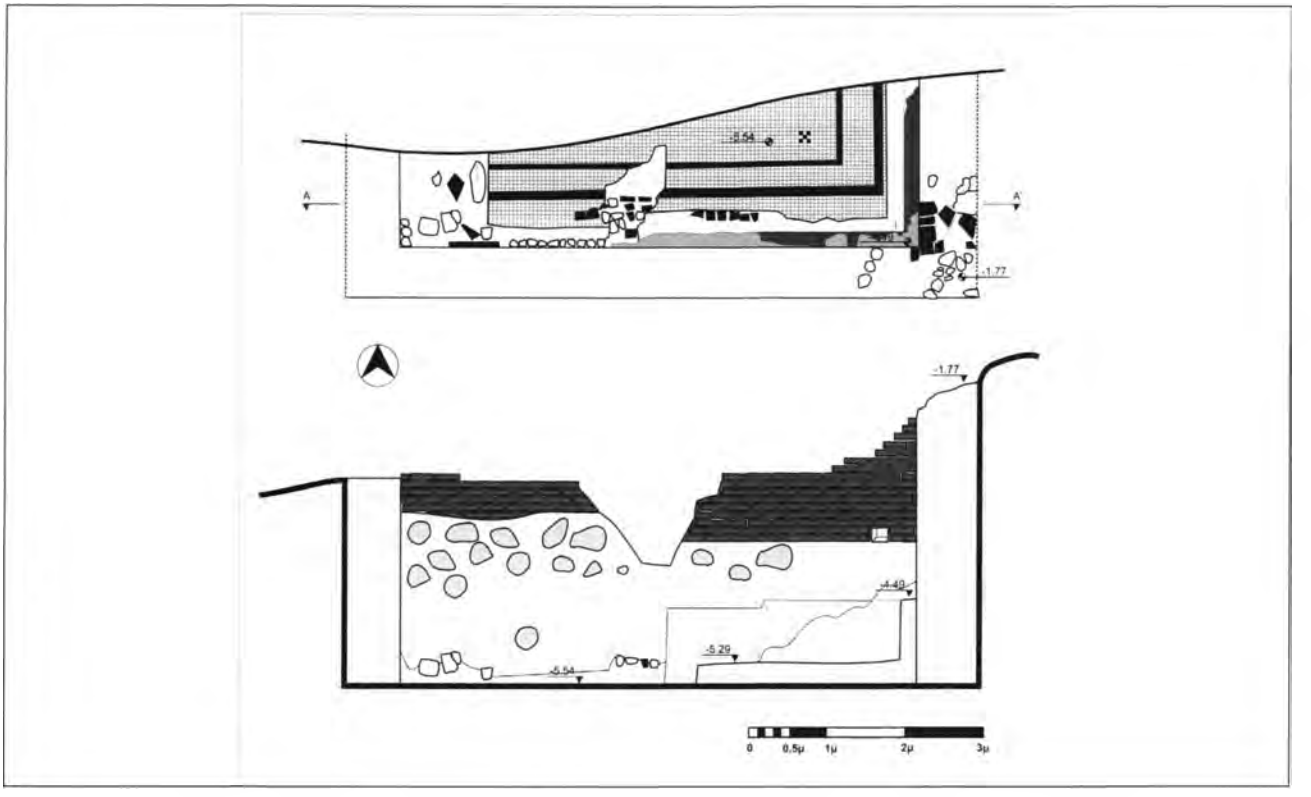
Δυτικότερα των τάφων αποκαλύφθηκε κατασκευή, ύψ. 4 μ., από αργούς λίθους και πλίνθους, διαστ. 0,15×0,45×0,05 μ., τοποθετημένες οριζόντια και επενδεδυμένες με ερυθρωπό υδραυλικό κονίαμα, που ίσως αποτελούσε τμήμα λουτρού. Σε παλαιότερη φάση και χαμηλότερα αποκαλύφθηκε ψηφιδωτό δάπεδο, κατασκευασμένο από ψηφίδες μεγάλου μεγέθους (μέσος όρος διαστάσεων ψηφίδων ~2,5×2,5 εκ.), που ορίζεται από τμήματα τοίχων προς Ν. και προς Α. Το φόντο του ψηφιδωτού είναι λευκό και η διακόσμηση γίνεται με ψηφίδες από φαιό ασβεστόλιθο. Παράλληλα με το νότιο και ανατολικό τοίχο υπάρχουν δύο σειρές φαιών ψηφίδων, πλ. 14 και 8 εκ. Βορειότερα υπάρχουν επαναλαμβανόμενα γεωμετρικά μοτίβα (ρομβοειδή και ακτινωτά). Στη νοτιοδυτική πλευρά του κτίσματος σώζεται αγωγός (υποκαύστου;) δρομικός κατά το νότιο τοίχο, σε μήκος 3,50 μ. από τη νοτιοδυτική γωνία προς Α. Στη νοτιοδυτική γωνία σώζεται πολύ κατεστραμμένος τοίχος, εφαπτόμενος με το νότιο και δυτικό τοίχο του κτιρίου, κατασκευασμένος από ισχυρό υδραυλικό ερυθρωπό κονίαμα (από την προσθήκη τριμμένου κεραμιδιού), που συνεχίζει προς Β. Ο τοίχος αυτός φαίνεται πως απολήγει σε καμπύλη στο σημείο που συναντά το δάπεδο. Η ανασκαφική έρευνα δεν επεκτάθηκε προς Β., καθώς το κτίσμα συνεχίζεται κάτω από παρακείμενο δρόμο. Στην ίδια περιοχή ερευνήθηκε το 1993 και τμήμα έπαυλης του α΄ μισού του 3ου αι. μ.Χ., με θαυμάσιο ψηφιδωτό δάπεδο που απεικονίζει φτερωτές μορφές, προσωποποιήσεις των τεσσάρων εποχών[95], ενώ ίσως εδώ τοποθετείται η αγορά των ρωμαϊκών χρόνων.

92. Ό.π., σ. 406.

93. Αδάμ-Βελένη - Πουλάκη - Τζαναβάρη, ό.π. (υποσημ. 69), σ. 88.

94. Η αποκάλυψη τάφων των ρωμαϊκών χρόνων στην περιοχή δεν προκαλεί εντύπωση, καθώς λακκοειδείς τάφοι της ίδιας περιόδου είχαν έρθει στο φως παλαιότερα στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Χαιρώνειας, που βρίσκεται λίγα μέτρα βορειότερα.

95. Βρέθηκε στο οικόπεδο Α. Παπανικολάου, βλ. *ΑΔ* 48 (1993): Χρονικά, σ. 181-182.

Εικ. 88. Χαιρώνεια. Ναός της Παναγίας, αύλειος χώρος. Κάτοψη και τομή της ανασκαφής.

Άγιος Βλάσιος

Αγροί Ι. Σπυρόπουλου, Ι. Παπουτσή και Ν. Σπυροπούλου

Στην περιοχή του Αγίου Βλασίου του Δήμου Χαιρώνειας και δυτικά της ακρόπολης του αρχαίου Πανοπέα, η ανασκαφική έρευνα που ακολούθησε, ύστερα από καταγγελίες ιδιωτών για εκτεταμένες λαθρανασκαφές στα αγροκτήματά τους, αποκάλυψε μεγάλης έκτασης νεκρόπολη. Οι έρευνες του έτους 2003 διήρκεσαν επί τρίμηνο και έφεραν στο φως 67 συνολικά ταφές, εκ των οποίων οι εννέα βρέθηκαν ασύλητες, 29 είχαν συληθεί μόνον εν μέρει από τους λαθρανασκαφείς, 28 εξ ολοκλήρου και δύο είχαν καταστραφεί από μεταγενέστερες χρονικά ταφές. Οι ερευνηθέντες τάφοι εκτείνονται στις βόρειες υπώρειες του υψώματος Κάστρο και στην πεδιάδα βορειότερα, σε τέσσερα αγροτεμάχια, ένα ακαλλιέργητο στα δυτικά, αγνώστου ιδιοκτήτη, και σε τρεις ελαιώνες στα ανατολικά ιδιοκτησίας Ι. Σπυρόπουλου, Ι. Παπουτσή και Ν. Σπυροπούλου. Η έκταση που ερευνήθηκε υπολογίζεται σε 500 μ. περίπου.

Στο πρώτο αγροτεμάχιο, αγνώστου ιδιοκτήτη, ήλθαν στο φως 27 τάφοι πιθανότατα ενηλίκων, οι οποίοι αποτελούν τμήμα του νεκροταφείου των κλασικών έως και των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων. Στον αγρό ιδιοκτησίας Ι. Σπυρόπουλου, που βρίσκεται σε απόσταση 50 μ. περίπου ανατολικά του προηγούμενου, η έρευνα έφερε στο φως 22 παιδικούς τάφους (Τ. 1-3 και Τ. 28-46), που χρονολογούνται από τους πρώιμους κλασικούς έως και τους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους (από το τελευταίο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. έως και το α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.). Στον αγρό ιδιοκτησίας Ι. Παπουτσή, που βρίσκεται περίπου 300 μ. ανατολικότερα, αποκαλύφθηκαν 16 τάφοι (Τ. 47-61 και Τ. 67) ενηλίκων και παιδιών, χρονολογούμενοι από τους ύστερους κλασικούς έως και τους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους (με δύο ίσως προγενέστερους: τους Τ. 53-54). Στο τελευταίο αγρόκτημα, ιδιοκτησίας Ν. Σπυροπούλου, που συνορεύει προς Ν. με το παραπάνω, ήλθαν στο φως πέντε τάφοι (Τ. 62-66), μάλλον ενηλίκων, των ελληνιστικών χρόνων (3ος αι. π.Χ.).

Όλοι οι τάφοι που ερευνήθηκαν παρουσιάζουν τον ίδιο προσανατολισμό, σε γενικές γραμμές κατά τον άξονα Α.-Δ., και με μικρή απόκλιση προς Β. Αρκετές από τις ταφές που ήλθαν στο φως δείχνουν να έχουν τοποθετηθεί κατά συστάδες δύο ή τριών τάφων μαζί. Η γενικότερη, πάντως, εντύπωση που δημιουργείται σχετικά με την οριοθέτησή τους είναι ότι έχουν διαταχθεί σε οριζόντιες παράλληλες σειρές, προφανώς σε σχέση με τον αρχαίο δρόμο που θα οδηγούσε στη νεκρόπολη και ίσως

ξεκινούσε από τη δυτική πύλη της ακρόπολης του Πανοπέα[96].

Κατά τους κλασικούς χρόνους προτιμάται ο ενταφιασμός κυρίως σε κεραμοσκεπείς τάφους, ιδιαίτερα επιμελημένους στην κατασκευή. Απαντούν ακόμη κιβωτιόσχημοι από μεγάλες σχιστολιθικές πλάκες (των πρώιμων ίσως κλασικών χρόνων), λακκοειδείς απλοί ή με αναβαθμούς εκατέρωθεν των μακρών πλευρών τους, για τη στήριξη καλυπτήριων πλακών, καθώς και πυρά. Οι παιδικές ταφές είναι εγχυτρισμοί σε αμφορείς και πίθους και ταφές σε λάρνακες. Όλοι οι ελληνιστικοί τάφοι (του αγρού Ν. Σπυροπούλου) είναι λακκοειδείς, με τα ορύγματά τους διανοιγμένα στο φυσικό έδαφος (λευκόχρωμος πούρος), όπου οι νεκροί τοποθετούνταν μάλλον απευθείας στο έδαφος και καλύπτονταν με χώμα ή με τμήματα κυρτών κεραμίδων ή επαναχρησιμοποιημένων πλακών.

Από τα κτερίσματα, κάποια είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εποχής που αντιπροσωπεύουν, όπως πήλινοι μελαμβαφείς καλυκόσχημοι κάνθαροι, κυρίως υψίποδες, αλλά και με χαμηλή βάση, ολόβαφοι σκύφοι, κύλικες, κορινθιακές κοτυλίσκες, οινοχόες, μυροδοχεία, λυχνάρια-ειδώλια γυναικείων ιστάμενων μορφών και χορευτριών και τμήματα γυναικείων προτομών. Ξεχωρίζει μελανόμορφος σκύφος με επίθετο διονυσιακό προσωπείο του ύστερου 6ου/πρώιμου 5ου αι. π.Χ. (Εικ. 89). Από τον τάφο 45 προέρχεται θησαυρός από πέντε χάλκινα νομίσματα Φιλίππου Ε΄, κοπής 220-178 π.Χ.

Μαυρονέρι

Οι εκσκαφικές εργασίες που έγιναν για τη διάνοιξη αρδευτικών ορυγμάτων στην περιοχή Μαυρονερίου κατά το 2002 έφεραν στο φως αρχαιότητες σε διάφορες θέσεις, με αποτέλεσμα να ακολουθήσει ανασκαφική έρευνα.

Θέση Τσιμτσιλίδι

Στην παραπάνω θέση αποκαλύφθηκαν τέσσερις τάφοι υστερορρωμαϊκών χρόνων και τμήματα δύο τοίχων. Ο τάφος 1 ήταν παιδικός, κεραμοσκεπής, με προσανατολισμό Β.-Ν. Δύο ορθογώνιες κεραμίδες, οριζόντια τοποθετημένες και ανά μία σε κάθε πλευρά, όριζαν τις μακρές πλευρές του. Ο νεκρός, τα οστά του οποίου είχαν αποσαθρωθεί, ήταν κτερισμένος με δύο χάλκινες πόρπες και τρεις χάνδρες. Χρονολογείται στους παλαιοχριστιανικούς χρόνους. Ο τάφος 2 ήταν κιβωτιόσχημος με τρεις καλυπτήριες πλάκες και προσανατολισμό ΝΑ.-ΒΔ. Εντοπίστηκε σε απόσταση 2,47 μ. από τον τάφο 1 και σε βάθος 0.94 μ. Στη νοτιοανατολική εσωτερική γωνία του βρέθηκαν οστά και δύο κρανία από ανακομιδές. Στο μέσον αποκαλύφθηκε άλλος ένας νεκρός, τοποθετημένος σε ύπτια στάση, εκτάδην. Ο τάφος 3 ήταν κεραμοσκεπής, με προσανατολισμό Ν.-Β. Δύο ορθογώνιες κεραμίδες, οριζόντια τοποθετημένες, όριζαν τις μακρές πλευρές του, ενώ αργοί λίθοι είχαν χρησιμοποιηθεί για τη στήριξη των κεραμίδων. Εντοπίστηκε σε βάθος 0,40 μ. και ήταν συλημένος. Ο τάφος ήταν ακτέριστος. Βρέθηκαν ελάχιστα υπολείμματα οστών στο εσωτερικό του.

Ο τοίχος 1 φάνηκε στη δυτική παρειά του ορύγματος και είχε προσανατολισμό Ν.-Β. Αποκαλύφθηκε μόνο μικρό τμήμα του, αποτελούμενο από αργούς λίθους. Ο τοίχος 2, με προσανατολισμό Α.-Δ., είχε κατασκευαστεί επίσης από αργολιθοδομή και βρέθηκε σε απόσταση 20,15 μ. από τον τοίχο 1.

Θέση Βρύσες (αγρός Ευ. Σκαντζή)

Στην παραπάνω θέση και πλησίον των πηγών του Αγίου Ιωάννη βρέθηκε κεραμοσκεπής κατεστραμμένος τάφος, με προσανατολισμό Α.-Δ. Από το εσωτερικό του περισυνελέγησαν μελαμβαφής λύχνος και κύπελλο, που τον χρονολογούν στους ελληνιστικούς χρόνους. Πρέπει να σημειωθεί ότι και κατά τις επιφανειακές έρευνες, που διενεργήθηκαν το Σεπτέμβριο του 1993 από τους J. Oulhen και D. Rousset (Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή), είχαν εντοπιστεί κοντά στις πηγές του Αγίου Ιωάννη λιθόπλινθοι, προερχόμενες μάλλον από θεμελίωση κτιρίου, γεγονός που στοιχειοθετεί την ύπαρξη οικισμού των ελληνιστικών χρόνων στην περιοχή.

Θέση Ξυλογέφυρα (αγρός Κ. Σκουλαξινού)

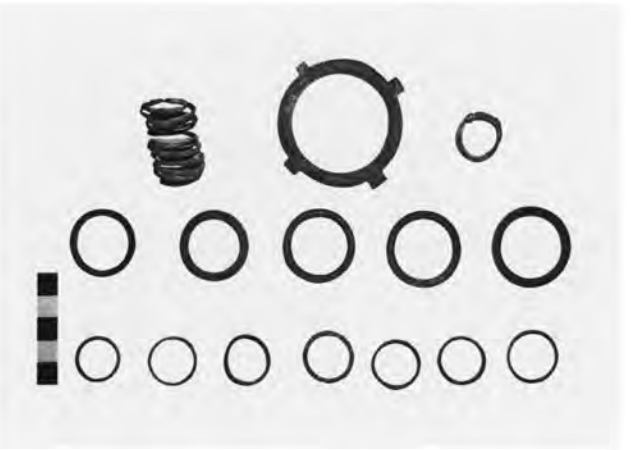
Στον παραπάνω αγρό και σε απόσταση 300 μ. περίπου από την τσιμεντένια γέφυρα του Αγίου Ιωάννη, προκλήθηκε καταστροφή αρχαιοτήτων από τον υδραυλικό εκσκαφέα στη δυτική παρειά αρδευτικού ορύγματος. Ακολούθησε σωστική παρέμβαση, κατά τη διάρκεια της οποίας περισυνελέγη, σε βάθος από 1,12 έως 1,19 μ., «θησαυρός» από 31 χάλκινους κρίκους, κυκλικής ή ελλειψοειδούς τομής, συχνά με τρεις ή τέσσερις σύμφυτες προεξοχές[97], δύο χάλκινα σπειροειδή κοσμήματα και πέντε

96. Βλ. ενδεικτικά, J. Fossey, *The Ancient Topography of Eastern Phokis*, Amsterdam 1986, σ. 65, εικ. 11.

97. Ερμηνεύονται είτε ως κοσμήματα είτε ως προνομισματική μορφή χρήματος, βλ. ενδεικτικώς Φ. Δακορώνια, Κρίκοι-προνομισματικές μορφές γεωμετρικής εποχής, *AE* 1989, σ. 115-120.

Εικ. 89. Άγιος Βλάσιος (αρχ. Πανοπεύς). Σκύφος από τον τάφο 31.

Εικ. 90. Μαυρονέρι, θέση Ξυλογέφυρα. Προκεραμικός θησαυρός.

χάλκινα ελάσματα (Εικ. 90). Λίγο νοτιότερα από το σημείο εντοπισμού των αντικειμένων βρέθηκε βάση πίθου. Πρόκειται, πιθανώς, για τάφο γεωμετρικών χρόνων, ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι στο Μουσείο Χαιρώνειας φυλάσσεται αμφορέας (ΜΧ 1653) των μέσων γεωμετρικών χρόνων, ο οποίος προέρχεται από παράδοση από την περιοχή του Μαυρονερίου. Ο συνδυασμός των παραπάνω στοιχείων υποδηλώνει ίσως την ύπαρξη οικισμού γεωμετρικών χρόνων στην περιοχή.

Θέση Κουρκουτσέλα

Στη βόρεια πλευρά του ίδιου ορύγματος και λίγα μέτρα ανατολικότερα εντοπίστηκαν ίχνη καύσης, τα οποία δεν απέδωσαν κινητά ευρήματα. Ο συσχετισμός τους, ωστόσο, με δάπεδο που έφερε επικάλυψη πηλού, καθώς και παρακείμενο τμήμα λιθόστρωτου δαπέδου υποδεικνύει ότι μάλλον επρόκειτο για εστία.

Ορχομενός

Συμβολή των οδών Βυζαντίου και 10ης Σεπτεμβρίου (οικόπεδο Ι. Παπλωματά)

Το εν λόγω οικόπεδο, εμβαδού 412.90 τ.μ. (Ο.Τ. 70), βρίσκεται βόρεια και σε απόσταση μόλις 200 μ. από τη Μονή Σκριπούς και περίπου 400 μ. βορειοανατολικά του αρχαίου θεάτρου. Κατά τις εκσκαφικές εργασίες αποκαλύφθηκαν αρχαιότητες και ακολούθησε σύντομη ανασκαφική έρευνα από την 1η ΕΒΑ και κατόπιν από τη Θ΄ ΕΠΚΑ, λόγω αρμοδιότητας.

Η ανασκαφή που διενεργήθηκε τμηματικά κατά τα έτη 2001 και 2002 έφερε στο φως οικοδομικά λείψανα πέντε τουλάχιστον φάσεων, κλιμακούμενων από τους μυκηναϊκούς έως τους βυζαντινούς χρόνους, με σημαντικότερη αυτή των ελληνιστικών χρόνων, καθώς και κεραμική μεσοελλαδικών χρόνων (Εικ. 91).

Με την παλαιότερη οικιστική φάση συνδέεται τμήμα τοίχου των μυκηναϊκών χρόνων (τχ 10), πλ. 1,18 και ύψ. 1,30 μ., που αποκαλύφθηκε στο νότιο τμήμα του οικοπέδου (μεταξύ των τομών Ι και IV, ΙΙ και V) και παρακολουθήθηκε σε μήκος 3,40 μ. Έχει κατασκευαστεί από μεγάλων διαστάσεων και αδρά επεξεργασμένους αργούς λίθους και συνδέεται με αγωγό απορροής υδάτων, κατασκευασμένο από μικρού μεγέθους πλακοειδείς λίθους. Η κεραμική θεμελίωσης των παραπάνω, τα τοποθετεί στους ύστερους ΥΕ ΙΙΙΑ2 χρόνους. Περιλαμβάνει άγραφα αγγεία, όπως μεγάλο αριθμό κυλίκων, κυάθια, μαγειρικά σκεύη, καθώς και γραπτά, διακοσμημένα με τα τυπικά θέματα των ΥΕ ΙΙΙΑ2 χρόνων (κυαθόμορφες κύλικες με σπείρες, πηνιόσχημα κύπελλα με πολλαπλούς μίσχους ή μεμονωμένες σπείρες με καμπύλο μίσχο). Βρέθηκαν ακόμη σφονδύλια από στεατίτη και θραύσματα Φ-σχημων και ζωόμορφων ειδωλίων. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η συσχέτιση των σπαραγμάτων αυτών με το κτίριο που ερευνήθηκε από τον Θ. Σπυρόπουλο στον περίβολο του βυζαντινού ναού της Παναγίας Σκριπούς και έχει ταυτιστεί με δευτερεύον ανακτορικό οίκημα[98]. Ο ανασκαφέας χρονολόγησε την καταστροφή του παραπάνω συγκροτήματος, βασιζόμενος στην κεραμική των δαπέδων, στους ΥΕ ΙΙΙΒ χρόνους. Ωστόσο, μια εκ νέου γρήγορη εξέταση της κεραμικής του κτιρίου, στο

98. Βλ. σχετικά Θ. Σπυρόπουλος, *ΑΔ* 26 (1971): Χρονικά, σ. 218-219, καθώς και Σπ. Ιακωβίδης, *Γλας* ΙΙ, *Η ανασκαφή 1981-1991*, Αθήνα 1998, σ. 198.

πλαίσιο ευρύτερης μελέτης που προετοιμάζεται για το μυκηναϊκό Ορχομενό, έδειξε ότι μάλλον παρουσιάζει ομοιομορφία με αυτή του οικοπέδου Παπλωματά και ενδεχομένως πρόκειται για το ίδιο κτίριο, δεδομένης και της μικρής απόστασης μεταξύ τους.

Σπαράγματα τοίχων που ήλθαν στο φως στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου και σε βάθος 2,45 μ. ανήκουν στους γεωμετρικούς χρόνους.

Στην τρίτη οικοδομική φάση ανήκει τμήμα προαστειακής βίλλας (villa suburbana), συνολ. σωζ. διαστ. 13,5×20 μ.[99] (Εικ. 92). Αποτελείται από ένα παλαιότερο τμήμα Ι, οικοδομημένο στον άξονα ΒΑ.-ΝΔ., που εκτείνεται στο νότιο, δυτικό και βορειοανατολικό χώρο της ανασκαφής, και ένα νεότερο ΙΙ με προσανατολισμό Β./ΒΔ.-Ν./ΝΑ., που εκτείνεται στο νότιο χώρο του οικοπέδου και προσκολλήθηκε στο αρχικό κτίριο Ι με μικρή χρονική διαφορά. Τα ανατολικά όρια του κτιρίου δεν έχουν εντοπιστεί, γιατί επεκτείνονται κάτω από το όμορο οικόπεδο, ενώ ο τοίχος 36 αποτελεί το δυτικό εξωτερικό τοίχο του κτιρίου. Αποκαλύφθηκαν συνολικά 32 τμήματα τοίχων, που ορίζουν 20 τετράπλευρους χώρους διαφόρων διαστάσεων. Η ενισχυμένη τοιχοποιία, καθώς και το πλάτος των τοίχων θεμελίωσης, που είναι κατά μέσον όρο 0,50 μ., μαρτυρούν την ύπαρξη δευτέρου ορόφου στο νότιο και νοτιοανατολικό τμήμα της οικίας. Κατώφλια εντοπίστηκαν στους τοίχους 1, 27 και 16. Στους τοίχους 2, 28, 38 και 11 σώζεται τμήμα θεμελίωσης κιονοστοιχίας, γεγονός που ταυτίζει το μεγάλο τετράπλευρο χώρο που διαμορφώνεται στο κέντρο περίπου του κτιρίου με το αίθριο της οικίας. Το δάπεδο της αυλής ήταν επιστρωμένο με μικρά παραλληλεπίπεδα πλινθίδια, ενσωματωμένα σε στρώμα σκληρού κονιάματος (ένα είδος opus pseudospicatum)[100], ενώ στο βόρειο τμήμα της είχε διαμορφωθεί δεξαμενή για την υποδοχή ομβρίων υδάτων. Η στοά στηριζόταν σε κίονες, εκ των οποίων τα ίχνη τεσσάρων είναι εμφανή. Σε δεύτερη φάση, ίσως συγχρόνως με την προσθήκη του κτιρίου ΙΙ, κατασκευάστηκε τοιχάριο περίπου στο μέσον του αιθρίου και το νότιο τμήμα του στεγάστηκε. Στη φάση αυτή τοποθετήθηκε κατώφλι και ο χώρος χρησιμοποιήθηκε ως δωμάτιο.

Τα νοτιοανατολικά διαμερίσματα της παραπάνω οικίας έχουν εμφανώς καταστραφεί από το μικρότερο σε μέγεθος κτίριο, κατασκευασμένο σε μεταγενέστερη σαφώς χρονική στιγμή. Οι ιδιοκτήτες του τελευταίου ενσωμάτωσαν σε αυτό και τα υπόλοιπα δωμάτια της προϋπάρχουσας οικίας και προέβησαν σε μικρές αλλαγές. Είναι δυνατόν έτσι να λειτούργησαν παλαιότεροι και νέοι χώροι ως μία ενιαία έπαυλη με εργαστηριακή-εμπορική δραστηριότητα. Τόσο η θέση και η μορφή του κτιρίου όσο και τα κινητά ευρήματα οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για τμήμα επαύλεως των ελληνιστικών χρόνων, που φαίνεται να ακολουθεί τον καθιερωμένο τύπο, με κεντρική αυλή, γύρω από την οποία ανοίγονται οι χώροι κατοίκησης και οι εργαστηριακοί χώροι. Η κύρια είσοδος του κτιρίου βρισκόταν πιθανότατα στο δυτικό τμήμα, όπως υποδεικνύει το κατώφλι στον τοίχο 36, ενώ από εκεί γινόταν και η πρόσβαση στο αίθριο. Ο επιμήκης χώρος αμέσως βόρεια του αιθρίου ταυτίζεται με διάδρομο κυκλοφορίας. Τα δωμάτια 1-4 αποτελούσαν χώρους διαμονής, ενώ τα δωμάτια 5-10 ταυτίζονται με κουζίνα και αποθηκευτικούς χώρους. Οι χώροι κατοίκησης των γυναικών ίσως ήταν στα δωμάτια 1-4, καθώς και στο δεύτερο όροφο, ενώ ως ανδρώνας ίσως πρέπει να ερμηνευθεί δωμάτιο με δάπεδο από σκληρό ασβεστοκονίαμα και όρυγμα με πίθο στη βορειοανατολική γωνία του.

Η κεραμική αποτελείται κυρίως από αβαφή χονδροειδή αγγεία, όπως πίθους, αμφορείς, πινάκια και λεκανίδες, μαγειρικά σκεύη, ηθμούς και λύχνους και δείχνει ότι το κτίριο Ι χρησιμοποιείται από τον 3ο έως τον 1ο αι. π.Χ., ενώ το κτίριο ΙΙ, αν και ελαφρώς μεταγενέστερο, όπως ήδη σημειώθηκε, χρησιμοποιείται επίσης από τον 3ο αι. π.Χ. Σε όλο το νότιο τμήμα του κτιρίου βρέθηκαν δισκοειδείς και πυραμιδόσχημες αγνύθες που σχετίζονται με την κατασκευή υφασμάτων[101]. Επίσης, ήλθαν στο φως χάλκινα και σιδερένια καρφιά και ελάσματα, εργαλεία από οψιανό και πυριτόλιθο, μεγάλος αριθμός χάλκινων νομισμάτων, κυρίως κοπές του Βοιωτικού Κοινού (244-197 και 196-146 π.Χ.), χάλκινες περόνες, μολύβδινα και πήλινα σταθμία, αγνύθες, τριπτήρες και οστέινες βελόνες. Άξια λόγου θεωρούνται ακόμη τμήμα χείλους σκύφου με «grafitti» και θραύσμα σώματος λαγύνου που φέρει γράμματα της αλφαβήτου. Ακόμη, στη νοτιοανατολική γωνία της κουζίνας του κτιρίου Ι ήλθε στο φως θησαυρός 42 χάλκινων νομισμάτων, που φυλασσόταν ίσως σε μικρό ξύλινο κουτί. Μεταξύ των ευρημάτων από το ίδιο δωμάτιο αξίζει να αναφερθούν ακόμη μεγάλη χάλκινη λεκάνη, ακέραιη μαρμάρινη λεκανίδα, καθώς και μαρμάρινοι τριπτήρες, σε σχήμα λυγισμέ-

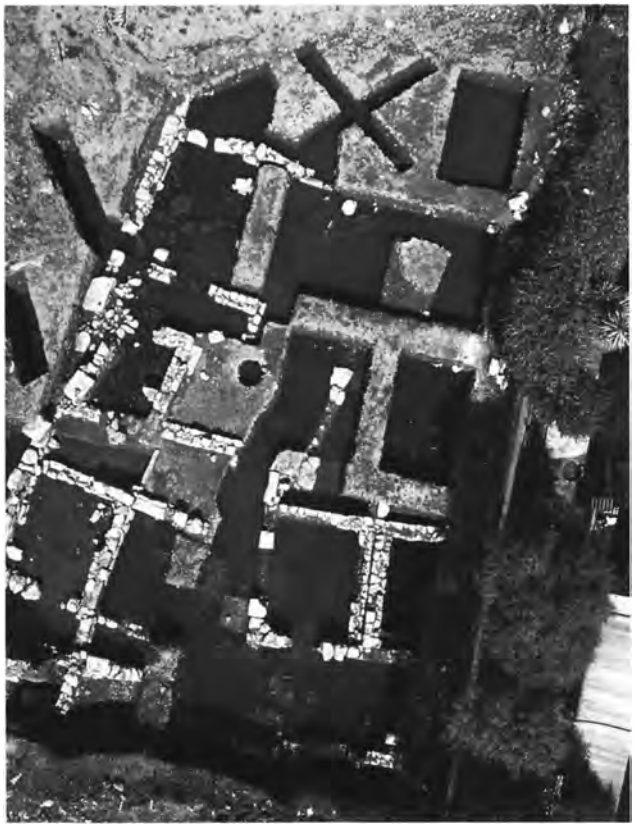
99. Το υλικό των ελληνιστικών χρόνων παραχωρήθηκε για μελέτη στην ωρομίσθια αρχαιολόγο Μ. Σελέκου, που βοηθούσε στη διενέργεια της ανασκαφικής έρευνας, βλ. σχετικά Μ. Σελέκου, Ελληνιστική κεραμική από οικία στον Ορχομενό Βοιωτίας, *Ζ΄ ΕλλΚερ, Αίγιο 2005*, σ. 201-212 και η ίδια, Ελληνιστική οικία από τον Ορχομενό Βοιωτίας, *Ε΄ Συνέδριο Βοιωτικών Μελετών, Θήβα, 16-19 Σεπτεμβρίου 2005* (υπό έκδοση).

100. Πρβλ. παρόμοιο δάπεδο στη Θήβα, *ΑΔ* 50 (1995): Χρονικά, σ. 289, Σχέδ. 5.

101. Petropoulos, ό.π. (υποσημ. 86), σ. 413.

Εικ. 91. Ορχομενός. Συμβολή των οδών Βυζαντίου και 10ης Σεπεμβρίου. Κάτοψη της ανασκαφής.

Εικ. 92. Ορχομενός. Συμβολή των οδών Βυζαντίου και 10ης Σεπτεμβρίου. Αεροφωτογραφία της ανασκαφής.

νου δακτύλου, και τέσσερα οστέινα κουτάλια με εξαίρετο εγχάρακτο διάκοσμο[102] (Εικ. 93).

Στην τέταρτη οικοδομική φάση ανήκουν σπαράγματα τριών τοίχων των βυζαντινών χρόνων (τχ 20, 26 και 15) που αποκαλύφθηκαν στο δυτικό τμήμα του οικοπέδου, ενώ στην τελευταία οικοδομική φάση ανήκει κεραμικός κλίβανος που κατελάμβανε το κεντρικό τμήμα του οικοπέδου και διατηρούσε το θάλαμο καύσης με την είσοδο προς Β., καθώς και τμήμα της εσχάρας του. Ο κλίβανος είχε καταστρέψει τμήμα του δαπέδου opus spicatum.

Αγρός Κ. Γκιζίμη (Τρόπαιο Σύλλα)

Κατά τη διάρκεια άροσης αγρού, ιδιοκτησίας του πρώην δημάρχου Ορχομενού Κ. Γκιζίμη, στη θέση Κυδωνιά, μεταξύ Ορχομενού και Πύργου και στις βόρειες παρυφές του κωπαϊδικού πεδίου, ήλθε στο φως, το Δεκέμβριο του 2004, τμήμα λίθινου τροπαίου, που στήθηκε από το στρατηγό Σύλλα με αφορμή την νίκη του το 86 π.Χ. εναντίον του στρατού του βασιλιά του Πόντου Μιθριδάτη ΣΤ΄. Όπως είναι γνωστό, ο Μιθριδάτης στράφηκε εναντίον των Ρωμαίων εξεγείροντας τους πληθυσμούς της Μικράς Ασίας και παίρνοντας με το μέρος του τις περισσότερες πόλεις της Ελλάδας. Μπροστά στον κίνδυνο κατάρρευσης της ρωμαϊκής εξουσίας στην ανατολική Μεσόγειο, η ρωμαϊκή Σύγκλητος εξέλεξε τον Σύλλα για να αντιμετωπίσει το μιθριδατικό στρατό, επικεφαλής του οποίου είχε τεθεί ο στρατηγός Αρχέλαος. Μετά την πολιορκία και την ολοκληρωτική καταστροφή της Αθήνας, ο Σύλλας κινήθηκε προς τη βόρεια Βοιωτία, στις πεδιάδες της οποίας δόθηκαν οι μάχες που έκριναν το αποτέλεσμα. Σύμφωνα με τον Πλούταρχο (Σύλλας 17-21), μετά την πρώτη νίκη του στη Χαιρώνεια, ο Σύλλας έστησε δύο λίθινα ενεπίγραφα τρόπαια, εκ των οποίων το ένα σώζεται σήμερα στη Χαιρώνεια και έχει πλήρως δημοσιευθεί από τον καθηγητή J. Camp και την ομάδα του[103]. Η τελευταία σύγκρουση πραγματοποιήθηκε κοντά στον Ορχομενό. Εκεί, στις βαλτώδεις παρυφές της λίμνης Κωπαΐδας, στην πεδιάδα που απλωνόταν βορειοανατολικά της αρχαίας πόλης, ο Σύλλας εξόντωσε το στρατό του Αρχελάου. Όπως μάλιστα αναφέρει ο Πλούταρχος, στην εποχή του, διακόσια χρόνια μετά τη μάχη, ήταν ακόμη ορατά μέσα στους βάλτους τα όπλα των στρατιωτών του Μιθριδάτη.

Το τρόπαιο που αποκαλύφθηκε πρόσφατα στον Ορχομενό αντιγράφει τους κορμούς δένδρων που συνήθιζαν να στήνουν οι νικητές στο πεδίο της μάχης και να αναρτούν τον οπλισμό των ηττημένων. Σώζει τον κορμό, τις κνημίδες και το κάτω τμήμα της πανοπλίας. Μετά τον εντοπισμό της ακριβούς θέσης που βρέθηκε το τρόπαιο, ακολούθησε κατά χώραν επείγουσα ανασκαφική έρευνα μικρής διάρκειας, κατά την οποία απομακρύνθηκαν τα επιφανειακά χώματα και αποκαλύφθηκε σχεδόν το σύνολο των αρχιτεκτονικών μελών που συνιστούσαν το βάθρο του τροπαίου. Αυτά βρέθηκαν αναμοχλευμένα από τα εκσκαπτικά γεωργικά μηχανήματα, καθώς και την πιθανή καταστροφή του μνημείου από λαθρανασκαφές, προς πορισμό των μετάλλων που συνέδεαν τα μέλη. Κατά χώραν είχε διατηρηθεί η ευθυντηρία και η μία πλευρά του πρώτου αναβαθμού της κρηπίδας, ενώ κατά τον καθαρισμό των μελών αποκαλύφθηκε επιγραφή που επιβεβαιώνει την ασφαλή ταύτιση του μνημείου. Επειδή στο χώρο άρχισαν να αναβλύζουν νερά, εξαιτίας της χειμερινής περιόδου, αλλά και λόγω του ελώ-

102. Για παράλληλα, βλ. ενδεικτικά Αδάμ-Βελένη - Πουλάκη - Τζαναβάρη, ό.π. (υποσημ. 68), σ. 220-221.

103. J. Camp *et al.*, A Trophy from the Battle of Chaironeia of 86 B.C., *AJA* 96 (1992), σ. 443-455.

Εικ. 93. Ορχομενός. Συμβολή των οδών Βυζαντίου και 10ης Σεπτεμβρίου. Οστέινα κοχλιάρια.

δους υπεδάφους της περιοχής, τα οποία κάλυψαν σταδιακά τους χαμηλότερους δόμους, αποφασίστηκε η διακοπή των εργασιών τουλάχιστον για τους χειμερινούς μήνες, αφού πρώτα πραγματοποιήθηκε φωτογραφική και σχεδιαστική τεκμηρίωση του μνημείου. Κατά την κοινή αυτοψία που διενεργήθηκε από τη Θ΄ ΕΠΚΑ και την ΔΑΑΜ, διαπιστώθηκε ότι το σύνολο των αρχιτεκτονικών μελών έχουν διασωθεί κατά χώραν και η λεπτομερής αποτύπωσή τους θα επιτρέψει την πλήρη αναστήλωση του βάθρου με το τρόπαιο, επαναφέροντας τα μέλη στην αρχική τους θέση. Οι διαστάσεις του τετράγωνου βάθρου στη στρώση της ευθυντηρίας είναι 2,25×2,25 μ. και το ύψος του υπολογίστηκε στα 2,80 μ. περίπου. Επί του βάθρου θα ήταν στημένο το τρόπαιο, ενώ το συνολικό ύψος του μνημείου εκτιμάται ότι ξεπερνούσε τα 6 μ. (Εικ. 94).

Για την ανάδειξη του μνημείου προτάθηκε από την Θ΄ ΕΠΚΑ η απαλλοτρίωση του αγροτεμαχίου ιδιοκτησίας Κ. Γκιζίμη, καθώς και της ιδιοκτησίας Ν. Κούκου.

ΕΛΕΝΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΗ

Λιβαδειά

Συμβολή των οδών Πεσόντων Μαχητών και Δαιδάλου (οικόπεδο αφών Σκλαπάνη)

Το οικόπεδο ιδιοκτησίας της εταιρείας Αφοί Σκλαπάνη ΑΤΒΕΕ βρίσκεται σε κεντρικό σημείο της πόλης της Λιβαδειάς, στη συμβολή των παραπάνω οδών. Η ανασκαφική έρευνα ξεκίνησε το 2003 και ολοκληρώθηκε στις αρχές του 2004. Οι δαπάνες που προέκυψαν από την ανασκαφή καλύφθηκαν από τον ιδιοκτήτη, ο οποίος επίσης ανέλαβε και μέρος των δαπανών για την αποκόλληση του ψηφιδωτού δαπέδου. Ανατολικά της οδού Δαιδάλου είχε ανασκαφεί κατά το 2001 το οικόπεδο ιδιοκτησίας Αργυρίου, όπου είχαν εντοπιστεί αγωγοί και άλλα οικοδομικά λείψανα.

Το οικόπεδο ανασκάφηκε εξ ολοκλήρου, αποκαλύπτοντας αγωγούς υστερορρωμαϊκών και ελληνιστικών χρόνων, μεγάλο κτίριο με κεντρική αίθουσα που κοσμείται με ψηφιδωτό δάπεδο υστερορρωμαϊκών χρόνων, δωμάτια και αποθηκευτικούς χώρους, χρονολογούμενα στους ελληνιστικούς και υστερορρωμαϊκούς χρόνους (Εικ. 95). Ο ίδιος χώρος χρησιμοποιήθηκε την παλαιοχριστιανική εποχή ως νεκροταφείο, καθώς βρέθηκαν 11 συνολικά ταφές.

Το πλέον σημαντικό εύρημα της ανασκαφής ήταν το ψηφιδωτό που αποκαλύφθηκε στο ανατολικό ήμισυ του οικοπέδου. Για τη διάσωση όσο το δυνατόν μεγαλύτερου τμήματός του καθαιρέθηκε μεγάλο τμήμα της οδού Δαιδάλου, ώστε να επεκταθεί η ανασκαφή κάτω από το οδόστρωμα. Η αίθουσα οριοθετείτο από τους τοίχους 2, 3 και 5, κατασκευασμένους με λιθοπλίνθους και κεραμίδες. Δύο λίθινα κατώφλια, τοποθετημένα σχεδόν αντιδιαμετρικά νότια και βόρεια της αίθουσας, έδιναν πρόσβαση στο χώρο. Το δάπεδο καλυπτόταν με ψηφιδωτό, που ξεπερνούσε σε έκταση τα 100 τ.μ., το κέντρο του οποίου κατελάμβανε μετάλλιο, εγγεγραμμένο σε ορθογώνιο (Εικ. 96). Το κεντρικό μοτίβο απεικόνιζε πέρδικα, βρέθηκε όμως αρκετά φθαρμένο. Η διακόσμηση οργανωνόταν σε ζώνες, στις οποίες ο φυτικός διάκοσμος εναλλασσόταν με το γεωμετρικό και εικονιστικές παραστάσεις σε πίνακες. Από τις τελευταίες, αξίζει να αναφερθούν οι σκηνές κυνηγιού ή σκηνές από την ποιμενική ζωή, πάλη ζώων, καθώς και μυθολογική παράσταση (αρπαγή Ευρώπης). Από την τεχνοτροπία του ψηφιδωτού και τα κινητά ευρήματα, το κτίριο χρονολογείται στην ύστερη αρχαιότητα (μάλλον στον 4ο αι. μ.Χ.). Ορισμένα αποσπασματικά τοιχάρια, θεμελιωμένα πάνω στο ψηφιδωτό, μαρτυρούν μια ύστερη επισκευή και χρήση του δωματίου.

Από τα χάλκινα νομίσματα που βρέθηκαν κατά τη διάρκεια της αποκάλυψης και του καθαρισμού του ψηφιδωτού δαπέδου συνάγεται και η χρονολόγησή του στο β΄ μισό του 4ου αι. μ.Χ. Το πρώτο, φόλλις Providentiae Augg, αδιάγνωστου αυτοκράτορα, είναι κοπής 324-330 μ.Χ., δηλαδή μετά την οριστική επικράτηση του Μεγάλου Κωνσταντίνου επί του Λικινίου. Φέρει στην εμπρόσθια όψη προτομή του αυτοκράτορα και στην οπίσθια απεικόνιση εισόδου στρατοπέδου, χωρίς θύρες, με δύο

Εικ. 94. Αγρός Κ. Γκιζίμη. Αρχιτεκτονικά μέλη από το τρόπαιο του Σύλλα.

πύργους και ψηλότερα ένα άστρο. Αδιάγνωστου νομισματοκοπείου[104]. Το δεύτερο, φόλλις Gloria Exercitus, αδιάγνωστου αυτοκράτορα, κόβεται στο διάστημα 335-341 μ.Χ. Φέρει στην εμπρόσθια όψη προτομή του αυτοκράτορα ενώ στην οπίσθια απεικονίζονται δύο αντωποί στρατιώτες, που κραδαίνει ο καθένας δόρυ και ακουμπά σε ασπίδα. Ανάμεσά τους στρατιωτικό λάβαρο. Αδιάγνωστου νομισματοκοπείου[105]. Το τρίτο ασσάριο Fel Temp Reparatio, αδιάγνωστου αυτοκράτορα, είναι κοπής 346-361 μ.Χ. Φέρει στην εμπρόσθια όψη προτομή του αυτοκράτορα και στην οπίσθια απεικονίζεται πίπτων ιππεύς, ενώ αριστερά η Νίκη με ασπίδα στο αριστερό χέρι πληγώνει με το δόρυ του ιππέα. Αδιάγνωστου νομισματοκοπείου[106].

Βόρεια της «αίθουσας του ψηφιδωτού» ανοίγονταν δύο δωμάτια, θεμελιωμένα σε παλαιότερο ελληνιστικών χρόνων στρώμα. Η συνέχεια των ελληνιστικών τοίχων βρέθηκε και κάτω από την «αίθουσα του ψηφιδωτού», έπειτα από την αφαίρεση του τελευταίου (Εικ. 97). Νότια της αίθουσας υπήρχε αυλή με λιθόστρωτο. Ιδιαίτερη μέριμνα είχε ληφθεί για το σύστημα αποχέτευσης: σε επαφή με τη δυτική όψη του τοίχου 3 είχε κατασκευαστεί μεγάλων διαστάσεων αγωγός, τα κτιστά τοιχώματα του οποίου είχαν επενδυθεί με κεραμίδες. Σώζεται σε μήκος 24 μ., ενώ σε ορισμένα σημεία βρέθηκε κατά χώραν η κάλυψή του από λίθινες πλάκες. Στο νότιο όριο του οικοπέδου διασταυρωνόταν με δεύτερο κτιστό αγωγό, ενώ ένας πήλινος αγωγός ημικυκλικής διατομής, σκεπασμένος με τεμάχια κεραμίδων, πολύ μικρότερων διαστάσεων από τους προηγούμενους, διέσχιζε σε ημικυκλική πορεία το δάπεδο της λιθόστρωτης αυλής.

Στο δυτικό άκρο του οικοπέδου (το οποίο έχει σχήμα Π) εντοπίστηκε ένα εκτεταμένο οικοδομικό σύνολο, με μικρά ή μεγάλα δωμάτια, διαστ. 30×14 μ. Το συγκεκριμένο συγκρότημα, όπως και το κτίριο του ψηφιδωτού, έχει δύο οικοδομικές φάσεις (ελληνιστική-υστερορρωμαϊκή) και προφανώς αποτελούσε με αυτό ενιαίο σύνολο. Βρέθηκαν πολλοί αποθηκευτικοί πίθοι που πιθανότατα χρησίμευαν για τη φύλαξη αγαθών (Εικ. 98). Στο δυτικότερο τμήμα του κτιρίου εντοπίστηκε δωμάτιο με δάπεδο κατασκευασμένο με πλινθίδια βυθισμένα σε κονίαμα. Από τον καθαρισμό του δαπέδου περισυνελέγησαν όστρακα κεραμικής, τέσσερα χάλκινα νομίσματα, χάλκινη περόνη, πήλινος βόλος, χάλκινα ελάσματα, μολύβδινο έλασμα και οστέινη περόνη. Τμήμα παρόμοιου δαπέδου βρέθηκε εξωτερικά του κτιρίου και 5,50 μ. βορειότερα του προαναφερθέντος δωματίου.

Στα ανώτερα στρώματα της ανασκαφής εντοπίστηκαν τάφοι κατασκευασμένοι από αργούς λίθους και αρχιτεκτονικά μέλη σε β΄ χρήση (Τ. 1-6). Στην πλειονότητά τους ήταν εντελώς ακτέριστοι και κατά την κατασκευή τους κατέστρεψαν τους προγενέστερους τοίχους. Χρονολογούνται στην παλαιοχριστιανική περίοδο.

Τέλος, στη βόρεια παρειά του οικοπέδου και εξωτερικά του κτιρίου βρέθηκε φρέαρ με στόμιο διαμ. 0,84 μ.

Συμβολή των οδών Πεσόντων Μαχητών και Δαιδάλου (οικόπεδο Ι. Δελή)

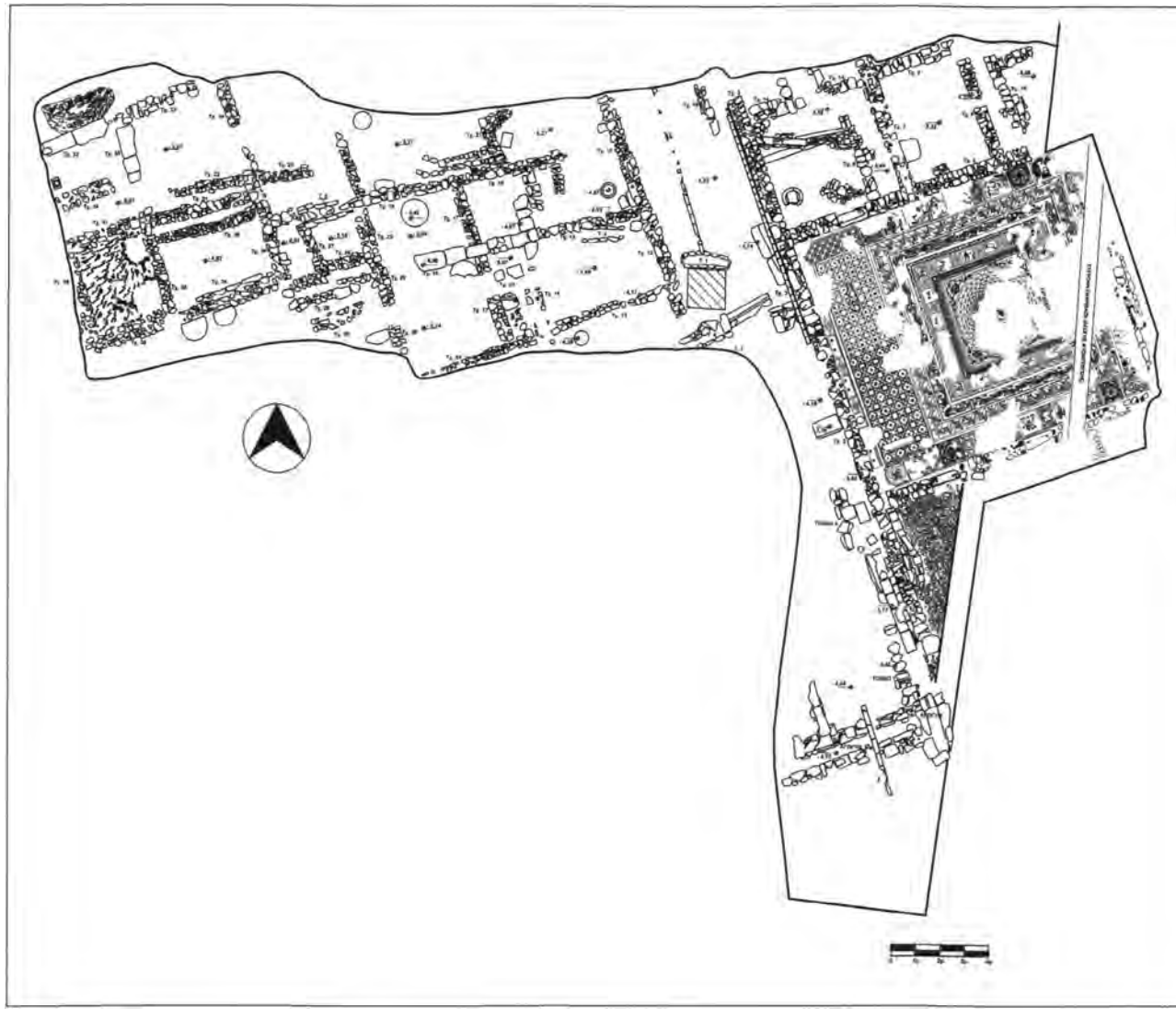
Το 2004 και αφού είχε ολοκληρωθεί η ανασκαφή του οικοπέδου Σκλαπάνη, διεξήχθη ανασκαφή ανατολικά της οδού Δαιδάλου, φέρνοντας στο φως τη συνέχεια του συγκροτήματος που περιλαμβάνει την «αίθουσα του ψηφιδωτού». Η εικόνα που προέκυψε έμοιαζε αρκετά με αυτήν του δυτικού τμήματος του οικοπέδου Σκλαπάνη, δηλαδή εντοπίστηκαν τέσσερα δωμάτια με πίθους και ίχνη καύσης, που μαρτυρούσαν τον αποθηκευτικό-εργαστηριακό χαρακτήρα τους. Οι τοίχοι είχαν κατασκευαστεί με αδρά λαξευμένους λίθους και ενδιάμεσα τμήματα κεραμίδων και κονίαμα, ενώ σε μεταγενέστερη φάση ένας τοίχος (τχ 7) χώρισε το ένα δωμάτιο σε δύο μικρότερα.

Κάτω από την κύρια (υστερορρωμαϊκή) φάση, σύγχρονη προφανώς της «αίθουσας του ψηφιδωτού», εντο-

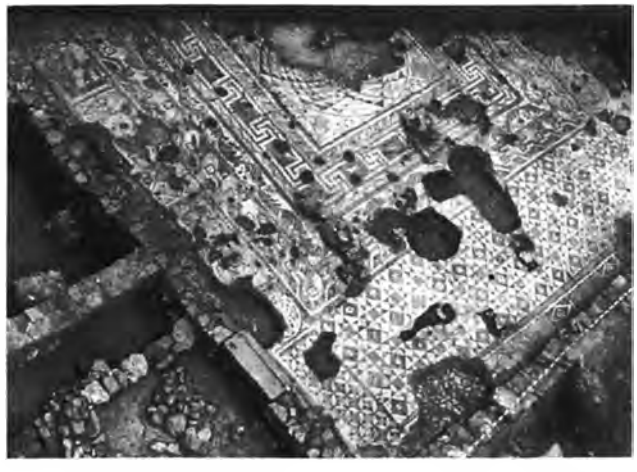
104. Γενικά για τον τύπο, πρβλ. P.V. Hill - J.P.C. Kent - R.A.G. Carson, *Late Roman Bronze Coinage, A.D. 324-498*, New York 1978, Part I: P.V. Hill - J.P.C. Kent, The Bronze Coinage of the House of Constantine, A.D. 324-346, σ. 34. Ευχαριστίες για την πολύτιμη βοήθεια της αναγνώρισης των νομισματικών τύπων εκφράζονται στην αρχαιολόγο Έ. Βλαχογιάννη.

105. Γενικά για τον τύπο, πρβλ. ό.π., σ. 34.

106. Γενικά για τον τύπο, πρβλ. ό.π., Part II: R.A.G. Carson - J.P.C. Kent, Bronze Roman Imperial Coinage of the Later Empire, A.D.

Εικ. 95. Λιβαδειά. Συμβολή των οδών Πεσόντων Μαχητών και Δαιδάλου. Κάτοψη της ανασκαφής.

Εικ. 96. Λιβαδειά. Συμβολή των οδών Πεσόντων Μαχητών και Δαιδάλου. Ψηφιδωτό δάπεδο (άποψη από Α.).

πίστηκαν κατάλοιπα ελληνιστικών χρόνων. Ο τχ 1 είχε κατασκευαστεί με πολύ επιμελώς επεξεργασμένους πωρόλιθους και σχετίζεται με την αντίστοιχη ελληνιστική φάση του οικοπέδου Σκλαπάνη. Την ίδια εποχή χρονολογείται στρώση βοτσαλωτού, το οποίο αποτελούσε υπόστρωμα δαπέδου κατασκευασμένου από πλινθίδια βυθισμένα σε κονίαμα, καθώς και πήλινος αγωγός που καταστράφηκε μερικώς από την κατασκευή του μεταγενέστερου τχ 10. Τέλος, επάνω από τους τχ 8, 10α και 11 εκτεινόταν λιθόστρωτο της νεότερης εποχής.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ

Εικ. 97. Λιβαδειά. Συμβολή των οδών Πεσόντων Μαχητών και Δαιδάλου. Ελληνιστικό στρώμα (άποψη από Α.).

Εικ. 98. Λιβαδειά. Συμβολή των οδών Πεσόντων Μαχητών και Δαιδάλου. Αποθηκευτικοί χώροι.

Λ ά ρ υ μ ν α

Έργο ύδρευσης παραλιακού δρόμου και Κάστρου

Κατά τη διάρκεια εκσκαφικών εργασιών για την αποκατάσταση του παλαιού δικτύου ύδρευσης στον παραλιακό δρόμο και στην περιοχή Καστράκι της Λάρυμνας, ήλθαν στο φως αρχαιότητες και πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα από τις 22-11-2000 έως τις 30-5-2001.

Αποκαλύφθηκαν συνολικά 40 λιθόπλινθοι από πωρόλιθο, οι οποίες συνιστούν μάλλον τμήματα της νεότερης φάσης της οχύρωσης[107], καθώς και τμήμα κτίσματος πιθανότατα με εργαστηριακή χρήση (Εικ. 99). Τμήμα του τείχους αποτελούν οι λιθόπλινθοι 26-28 προς Ν., καθώς και οι 15-23, 30-32 προς Β., οι οποίοι και οριοθετούν τη γραμμή οχύρωσης του αρχαίου λιμανιού. Από τον καθαρισμό προέκυψε λιγοστή αβαφής χονδροειδής κεραμική, όπως λαβές μεγάλων αμφορέων, αλλά και μελαμβαφών αγγείων, όπως τμήμα πινακίου.

Τα όρια της οχύρωσης ορίζουν και οι 12 συνολικά ισομεγέθεις λιθόπλινθοι (αριθ. 15 έως 23 και 30 έως 32), τις οποίες το όρυγμα της ύδρευσης συναντά λοξά εξαιτίας της βορειοανατολικής-νοτιοδυτικής κατεύθυνσής τους. Έχουν ορθογώνιο σχήμα, είναι αρκετά καλά δουλεμένες, με ευθύγραμμους αρμούς και τοποθετημένες η μια δίπλα στην άλλη, χωρίς συνδετικό υλικό. Σχηματίζουν μια όψη προς Δ. και δείχνουν να συνεχίζουν τόσο προς ΒΑ. όσο και προς ΝΔ. Από την εξωτερική τους επίχωση ήλθε στο φως λιγοστή κεραμική, μεταξύ των οποίων τμήμα χονδροειδούς μελαμβαφούς αγγείου[108].

Τμήματα πιθανών κτισμάτων, βοηθητικών της οχύρωσης, αποτελούν οι λιθόπλινθοι 7, 8, 9, 10, 11, 13 και οι λιθόπλινθοι 1, 2, 3, που αποκαλύφθηκαν νοτιότερα. Είναι δουλεμένες με ιδιαίτερη επιμέλεια, σχηματίζοντας ορθογώνιους αρμούς κατά το ισόδομο σύστημα. Από τον καθαρισμό τους περισυνελέγη λιγοστή υστερορρωμαϊκή κεραμική. Συνέχεια του κτίσματος αποτελούν πιθανότατα και οι αριθ. 39 και 40, που βρίσκονται αμέσως νότια των προηγουμένων, με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ.

Στην περιοχή Καστράκι αποκαλύφθηκε το δωμάτιο 1, συνολ. διαστ. 3,20 μ. (μήκος)×2,80 μ. (πλάτος). Στο μέσον του δωματίου 1 εντοπίστηκαν οι λιθόπλινθοι 44-45 με προσανατολισμό Ν.-Β., που αποτελούν τον τχ 2, ο οποίος διατηρείται σε μήκος 2,40 μ. Ο τχ 2 γωνιάζει στο νότιο τμήμα του με τρίτο τμήμα τοίχου, που ονομάζεται τχ 3 και έχει κατεύθυνση Α.-Δ. και συνολικό μήκος 1,50 μ. Ο τρίτος τοίχος αποτελείται από διπλή σειρά λιθοπλίνθων και το πλάτος του φθάνει τα 1,40 μ. Από την εσωτερική επίχωση του χώρου αποκαλύφθηκε αρκετή κεραμική ελληνιστικών χρόνων, εκ των οποίων θραύσμα μεγαρικού σκύφου, τμήματα μελαμβαφών αγγείων με κάθετες αυλακώσεις, καθώς και λιγοστή κεραμική της κατηγορίας terra sigillata. Η εύρεση πολλών κεραμίδων

107. Βλ. σχετικά J. Fossey, *The Ancient Topography of Opuntian Lokris*, Amsterdam 1990, σ. 22-26. J. Schäfer, Beobachtungen zu den seeseitigen Mauern von Larymna in der Lokris, *AA* 1967, σ. 527-545.

108. Το θέμα της χρονολόγησης της ισόδομης τοιχοποιίας της Λάρυμνας συζητείται και παρακάτω στην έκθεση της Έ. Βλαχογιάννη για το οικόπεδο Γ. Πάνου. Όντως φαίνεται ότι, με βάση την κεραμική από την επίχωση των λιθοπλίνθων, η χρονολόγησή τους τοποθετείται στα τέλη των κλασικών και τις αρχές των ελληνιστικών χρόνων.

υποδηλώνει ότι ο χώρος ήταν στεγασμένος. Επιπλέον, ο αριθμός των αγνυθών (δύο πήλινες πυραμιδοειδείς, μία πήλινη κυκλική και μία λίθινη κυκλική) και των μολύβδινων ομοιότυπων βαρών αλιευτικής χρήσης (οκτώ συνολικά) μας κάνουν να υποθέσουμε ότι ο χώρος θα μπορούσε ενδεχομένως να ήταν κάποιο εργαστήριο παραγωγής αλιευτικών διχτύων, καθώς άλλωστε ήλθαν στο φως τμήμα οστέινης βελόνας, μεγάλο αποθηκευτικό αγγείο και δύο χάλκινα νομίσματα. Ανατολικά του δωματίου 1 ερευνήθηκε χώρος, που ονομάστηκε δωμάτιο 2, αποτελείται από τους τχ 1, 2 και 4 και έχει συνολικές διαστάσεις 2,20 (μήκος)×3,15 μ. (πλάτος). Σε βάθος 0,82 μ. εντοπίστηκε δάπεδο με στρώμα στάχτης. Από την αφαίρεση της επίχωσης του δεύτερου χώρου περισυνελέγη κεραμική από αβαφή αποθηκευτικά και μελαμβαφή αγγεία ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Σε βάθος από 0,82 έως 1,85 μ. το στρώμα παρουσιάζει κάποια διατάραξη, καθώς μαζί με τα μελαμβαφή όστρακα των ελληνιστικών χρόνων ανευρίσκεται και κεραμική γεωμετρικών χρόνων. Βρέθηκαν ακόμη ελάσματα χαλκού, στέλεχος χάλκινης περόνης και σιδερένια καρφιά. Κατά την έρευνα τρίτου χώρου ανατολικά του δωματίου 2 εντοπίστηκαν θεμέλια λίθινης κατασκευής, αδιευκρίνιστης χρήσης και σωζ. διαστ. 1,50×1 μ. Από την αφαίρεση της επίχωσης για την αποκάλυψη του χώρου αυτού ήλθε στο φως κεραμική terra sigillata, καθώς και τμήματα από το σώμα αγγείων με καστανομέλανο γάνωμα, πιθανώς γεωμετρικών χρόνων (θραύσμα και από χείλος τριφυλλόστομης οινοχόης). Βρέθηκαν, επίσης, θραύσματα γυάλινων αγγείων, επιμήκη φύλλα μολύβδου, χάλκινο έλασμα με δύο οπές, σιδερένια καρφιά, λίθινο σταθμείο και τμήμα λεπίδας οψιανού. Αξίζει να σημειωθεί μία χάλκινη ακέραιη αιχμή βέλους και ένα τμήμα από χάλκινη λαβή αγγείου.

Νότια του χώρου αυτού και σε μικρή απόσταση εντοπίστηκαν δύο κεραμοσκεπείς καλυβίτες τάφοι, με προσανατολισμό Δ.-Α. Οι τάφοι περιείχαν παιδικές ταφές, τοποθετημένες σε ύπτια στάση με το κεφάλι προς Δ. και τα χέρια στη λεκάνη. Η λιγοστή κεραμική που απέδωσαν, τις χρονολογεί στους ελληνιστικούς χρόνους, ενώ ενδιαφέρουσα είναι η παρουσία θαλάσσιου οστρέου (πορφύρας) στον τάφο 2.

ΕΛΕΝΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΗ

Οικόπεδο Γ. Πάνου

Κατά τις εργασίες κατασκευής βόθρου το 2002, στο ανατολικό τμήμα του ανωτέρω οικοπέδου, εντοπίστηκαν, κάτω από το οδόστρωμα της ανώνυμης δημοτικής οδού, αρχαία οικοδομικά κατάλοιπα, τα οποία μετά τη σχεδίαση και φωτογράφησή τους διατηρήθηκαν σε κατάχωση (Εικ. 100).

Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκαν δύο τοίχοι (τχ 1 και 2) (Εικ. 101), χτισμένοι ισοδομικά με ορθογώνιες πώρινες λιθοπλίνθους με εξομαλυσμένα μέτωπα και τελείως κατακόρυφους, σχεδόν αόρατους, αρμούς (isodomic ashlar style)[109]. Η λιθοδομή σωζόταν στο ύψος ενός δόμου, δηλαδή 0,50 μ., ενώ μεταξύ των λίθων δεν υπήρχαν σύνδεσμοι ή συνδετικό κονίαμα. Ο τχ 1, σωζ. μήκ. 6 μ., είχε κατεύθυνση Β.-Ν. και οριζόταν από πέντε ισομεγέθεις λιθοπλίνθους, μήκ. 1,30 και πλ. 0,70 μ. η κάθε μία. Η πέμπτη προς Ν. λιθόπλινθος προχωρά κατά το ήμισυ κάτω από το άσκαφο τμήμα του οδοστρώματος της ανώνυμης δημοτικής οδού. Ο τχ 2, που ήταν θεμελιωμένος 0,10 μ. βαθύτερα από τον τχ 1, είχε κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ. και σωζόταν σε μήκος 4,70 μ., ενώ οριζόταν από τέσσερις στη σειρά, επίσης ισομεγέθεις, λιθοπλίνθους. Σε δύο ακόμη, παράλληλους μεταξύ τους, τοίχους, με κοινό προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., δύνανται να αποδοθούν οι λίθοι που γωνιάζουν προς Δ. με τον τχ 1 και προχωρούν κάτω από τη βάση του σημερινού σπιτιού.

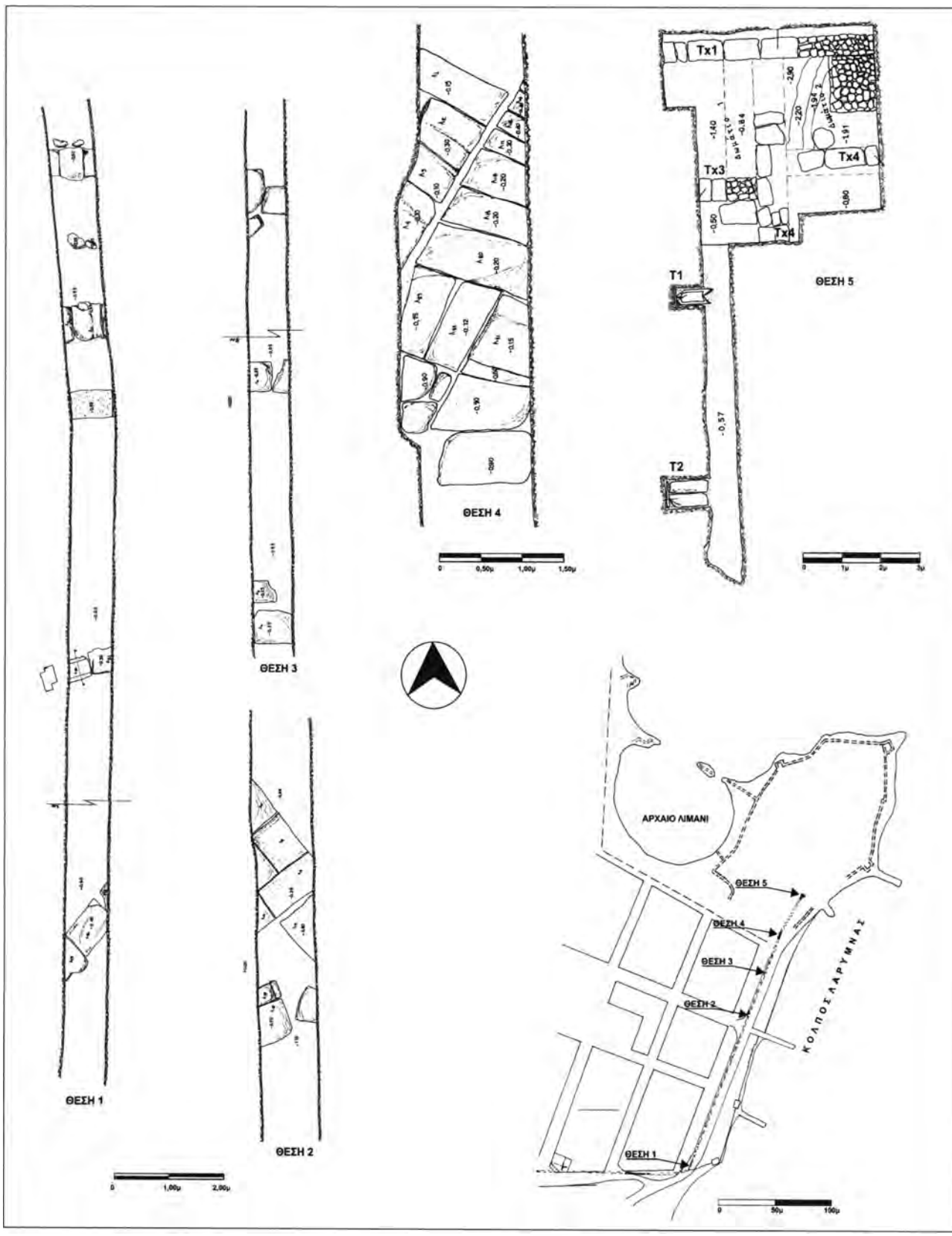
Από τον καθαρισμό των τοίχων περισυνελέγησαν λίγα όστρακα αποθηκευτικών πίθων, χονδροειδών αγγείων, μεταξύ των οποίων και τμήμα χύτρας από εξαιρετικά ακάθαρτο πηλό με ίχνη καύσης, και ελάχιστα όστρακα λεπτότερων αγγείων.

Η ισόδομη τοιχοποιία των αποκαλυφθέντων τοίχων είναι όμοια με τη νεότερη φάση της οχύρωσης[110] της Λάρυμνας, στοιχείο που υποδεικνύει τη σύγχρονη κατασκευή τους. Ο οχυρωματικός περίβολος[111] περιέκλειε στην αρχαιότητα όλη τη χερσόνησο κατά μήκος της ακτής. Στις μέρες μας δεν είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς την πορεία του, αφού ο σημερινός πολεοδομικός ιστός έχει καλύψει τελείως τα ίχνη του τόσο στην ακτογραμμή βόρεια του αρχαίου λιμανιού όσο και δυτικά, στο τμήμα εκείνο που περικλείει όλη τη σημερινή πόλη για να συναντήσει ξανά κοντά στην ακτή τα προς Ν. σωζόμενα θεμέλια του τείχους.

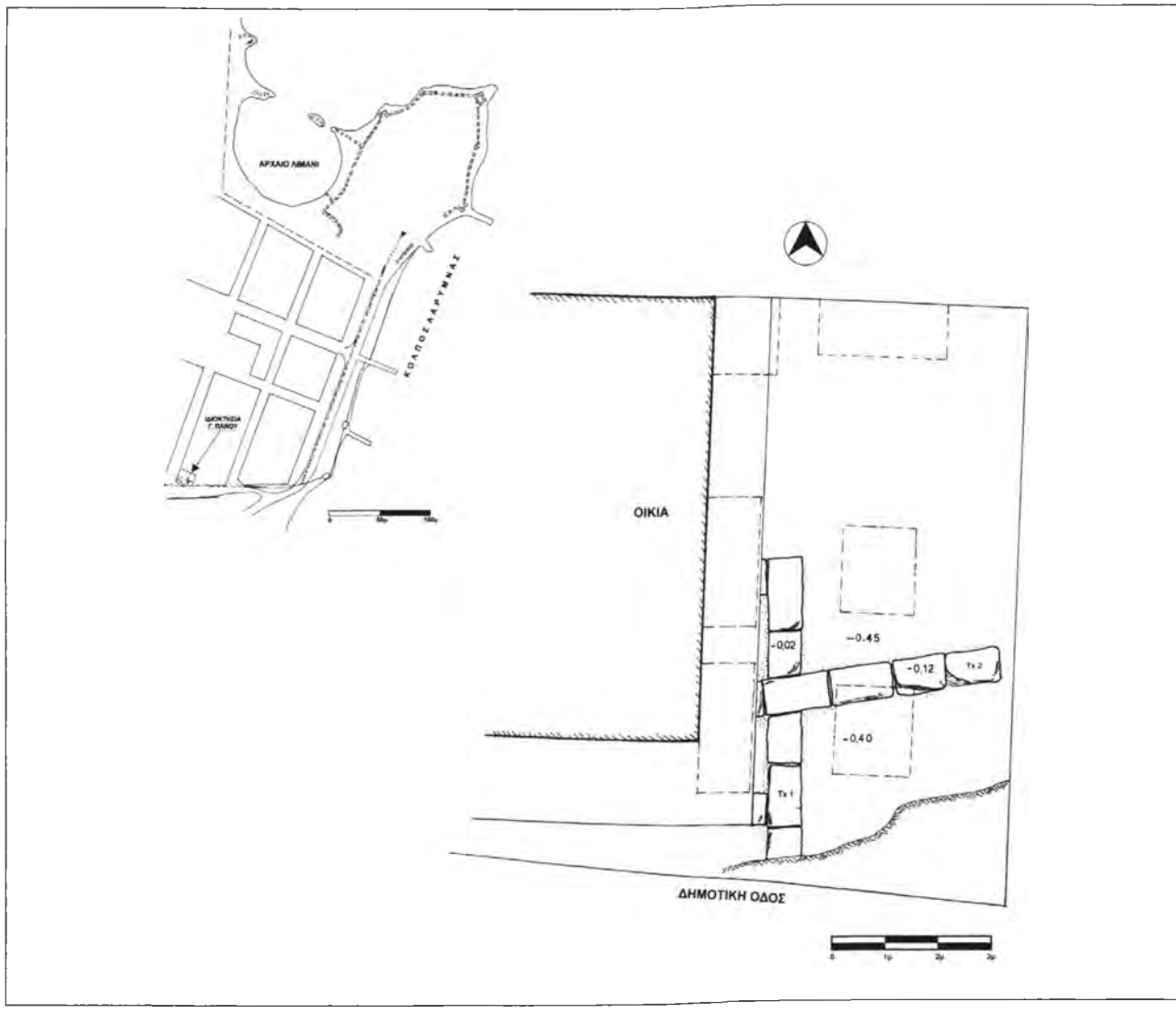
109. Για τον τρόπο αυτό τοιχοποιίας, βλ. R.L. Scranton, *Greek Walls*, Cambridge-Mass 1941, σ. 180.

110. Για την ισόδομη τοιχοποιία του οχυρωματικού τείχους της Λάρυμνας, βλ. J. Schäfer, Beobachtungen zu den seeseitigen Mauern von Larymna in der Lokris, *AA* 1967, σ. 527-545 (με αναφορές και στα παλαιότερα τμήματα της οχύρωσης).

111. Για την «κυκλώπεια» οχύρωση, που σώζεται κατά μήκος του ανατολικού βραχίονα του αρχαίου λιμένα της Λάρυμνας, βλ. F. Noack, *AM* 19 (1894), σ. 449 κ.ε. και Fossey, ό.π. (υποσημ. 107), σ. 23. Για το πολυγωνικό σύστημα τοιχοποιίας, το «λέσβιο», που εντοπίζεται στην ανατολική πλευρά της χερσονήσου και χρονολογείται στον ύστερο 6ο αι. π.Χ., βλ. A. Wokalek, *Griechische Stadtbefestigung: Studien zur Geschichte der frühgriechischen Befestigungsanlagen*, Bonn 1973, σ. 8, 68, αριθ. 32.

Εικ. 99. Λάρυμνα. Έργο ύδρευσης παραλιακού δρόμου και Κάστρου. Κάτοψη των θέσεων όπου πραγματοποιήθηκαν ανασκαφικές έρευνες.

Εικ. 100. Λάρυμνα. Οικόπεδο Γ. Πάνου. Κάτοψη της ανασκαφής.

Σύμφωνα με την περιγραφή του Leake[112] και το πρόχειρο τοπογραφικό σκαρίφημα που τη συνοδεύει, φαίνεται πως στις αρχές του 19ου αιώνα η συνολική περίμετρος του οχυρωματικού περιβόλου ιχνηλατούνταν σε όλο της το μήκος, ίσο με ένα περίπου χερσαίο μίλι, δηλαδή 1.600 μ. Ο περιηγητής σημειώνει κάποια κτίρια και εκτός της οχύρωσης, προς Ν. Εξαιτίας της έλλειψης γραμμικής κλίμακας στο σκαρίφημα του Leake, είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς εάν τα αποκαλυφθέντα κατάλοιπα στο οικόπεδο του Γ. Πάνου ανήκουν στην ίδια την οχύρωση ή σε κάποιο από τα κτίρια εκτός αυτής.

Εικ. 101. Λάρυμνα. Οικόπεδο Γ. Πάνου. Οικοδομικά κατάλοιπα.

112. W.M. Leake, *Travels in Northern Greece*, τ. II (*Attica, Boeotia, Phocis, Locris and Euboea*), London 1835, σ. 287-288 και εικ. 1.

Τοποθετώντας το εν λόγω οικόπεδο στο υπό κλίμακα τοπογραφικό σχέδιο του Γεωργιάδη[113], των αρχών του 20ού αιώνα, στο οποίο σημειώνεται ευκρινώς όλη η περίμετρος της οχύρωσης με τους ενδιάμεσους πύργους, φαίνεται ότι το οικόπεδο βρίσκεται περί τα 70 μ. νοτιότερα του περιβόλου. Κατά συνέπεια, τα οικοδομικά κατάλοιπα που ανασκάφηκαν θα μπορούσαν να αποδοθούν σε κάποιο από τα κτίρια που σημειώνει ο Leake εκτός της οχύρωσης και το οποίο, κρίνοντας από τον όμοιο τρόπο τοιχοποιίας τους, θα πρέπει να συνδέεται με κάποιον τρόπο με αυτή.

Η τελειότητα της ισόδομης λιθοδομής των τοίχων με τους κατακόρυφους αρμούς υποδεικνύει ότι βρισκόμαστε στην ακμή της ελληνικής οχυρωματικής αρχιτεκτονικής. Ο Oldfather είχε προτείνει για την ισόδομη τοιχοποιία της οχύρωσης της Λάρυμνας τη χρονολόγησή της στην εποχή του στρατηγού Επαμεινώνδα, μια εποχή κατά την οποία η Λάρυμνα ήταν στη σφαίρα επιρροής της Θήβας και ανήκε ουσιαστικά στη Βοιωτία[114]. Ο Schäfer[115], που μελέτησε επισταμένως την οχύρωση της αρχαίας πόλης, συνηγορεί υπέρ του 4ου αι. π.Χ. Η λιγοστή κεραμική που περισυνελέγη από τη μικρή σωστική ανασκαφή του οικοπέδου δεν είναι χαρακτηριστική, ωστόσο μια γενικότερη χρονολόγηση των τειχών στα τέλη των κλασικών χρόνων θα ήταν ορθότερη.

ΕΛΕΝΑ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

Αντίκυρα

Οδός Θεμιστοκλέους 24 (οικόπεδο Κ. Ράπτη)

Το καλοκαίρι του 2004, κατά τη διάρκεια εκσκαφικών εργασιών από την κοινότητα Αντίκυρας για την τοποθέτηση νέου αγωγού ύδρευσης, εντοπίστηκε συστάδα τάφων στην οδό Θεμιστοκλέους 24, μπροστά από την ιδιοκτησία του Κ. Ράπτη (Εικ. 102). Η σωστική ανασκαφική έρευνα στον παραπάνω χώρο διήρκεσε σχεδόν δύο μήνες. Ερευνήθηκε τμήμα του ορύγματος του αγωγού σε μήκος 15 μ.

Κατά την ανασκαφή ήλθαν στο φως 14 τάφοι, σε βάθος που κυμαίνεται από 0,82 έως 1,90 μ. από το σύγχρονο οδόστρωμα, που χρονολογούνται στην ύστερη αρχαϊκή-πρώιμη κλασική περίοδο. Από αυτούς, οι δώδεκα ήταν εγχυτρισμοί, ο ένας κιβωτιόσχημος και ένας κεραμοσκεπής, ενώ παρατηρήθηκε συγκέντρωση σε συστάδα (Τ. 1, 6-10 και 13). Ορισμένοι τάφοι είχαν σε μεγάλο βαθμό καταστραφεί, πιθανώς λόγω σύγχρονων επεμβάσεων.

Συγκεκριμένα, ερευνήθηκαν:

Τάφος 1: Εγχυτρισμός. Ο ταφικός πίθος ήταν εν μέρει κατεστραμμένος. Από το σκελετό βρέθηκε το κρανίο και διάσπαρτα οστά, μεταξύ των οποίων και δύο σπόνδυλοι. Η ταφή ήταν κτερισμένη με ζεύγος χρυσών ενωτίων και μικρό αριθμό ληκύθων.

Τάφος 2: Εγχυτρισμός. Η ταφή είχε πραγματοποιηθεί σε μεγάλο πιθοειδές αγγείο, το οποίο βρέθηκε κατεστραμμένο και απέδωσε λίγη μελαμβαφή κεραμική.

Τάφος 3: Εγχυτρισμός. Ως ταφικό αγγείο είχε χρησιμοποιηθεί οξυπύθμενος αμφορέας, ο οποίος βρέθηκε ημικατεστραμμένος. Η ταφή, στην οποία δεν βρέθηκαν οστά, ήταν κτερισμένη με μελαμβαφές προχοΐδιο.

Τάφος 4: Εγχυτρισμός. Η ταφή είχε πραγματοποιηθεί σε πίθο, επιμελημένης κατασκευής, ο οποίος βρέθηκε κατεστραμμένος. Το μόνο κτέρισμα που βρέθηκε σε καλή κατάσταση στο εσωτερικό του ταφικού πίθου ήταν μικρογραφική τριφυλλόστομη μελαμβαφής οινοχόη.

Τάφος 5: Εγχυτρισμός. Ως ταφικό αγγείο είχε χρησιμοποιηθεί οξυπύθμενος αμφορέας. Η ταφή ήταν κτερισμένη με μικρογραφική τριφυλλόστομη οινοχόη, μελαμβαφή μικκύλη κύλικα και ειδώλιο γυναικείας μορφής.

Τάφος 6: Εγχυτρισμός. Η ταφή είχε πραγματοποιηθεί σε μεγάλο οξυπύθμενο αμφορέα, ο οποίος στηριζόταν σε σκύφο. Δεν βρέθηκαν οστά. Η ταφή ήταν κτερισμένη με οκτώ αρυβάλλους.

Τάφος 7: Εγχυτρισμός. Η ταφή είχε πραγματοποιηθεί σε πολύ κατεστραμμένο αμφορέα με ελλειπτικό στόμιο. Δεν βρέθηκαν οστά. Από την επίχωση στο εσωτερικό του ταφικού αγγείου περισυνελέγησαν λίγα όστρακα.

Τάφος 8: Εγχυτρισμός. Ως ταφικό αγγείο είχε χρησιμοποιηθεί δίωτος σφαιρικός πίθος. Τόσο από το εσωτερικό όσο και από το εξωτερικό του πίθου περισυνελέγησαν αρκετά οστά, μία μόνωτη φιάλη, τέσσερις λήκυθοι με μελανόμορφες παραστάσεις, μόνωτο σφαιρικό κύπελλο, μικρογραφική τριφυλλόστομη οινοχόη και δίωτο κύπελλο.

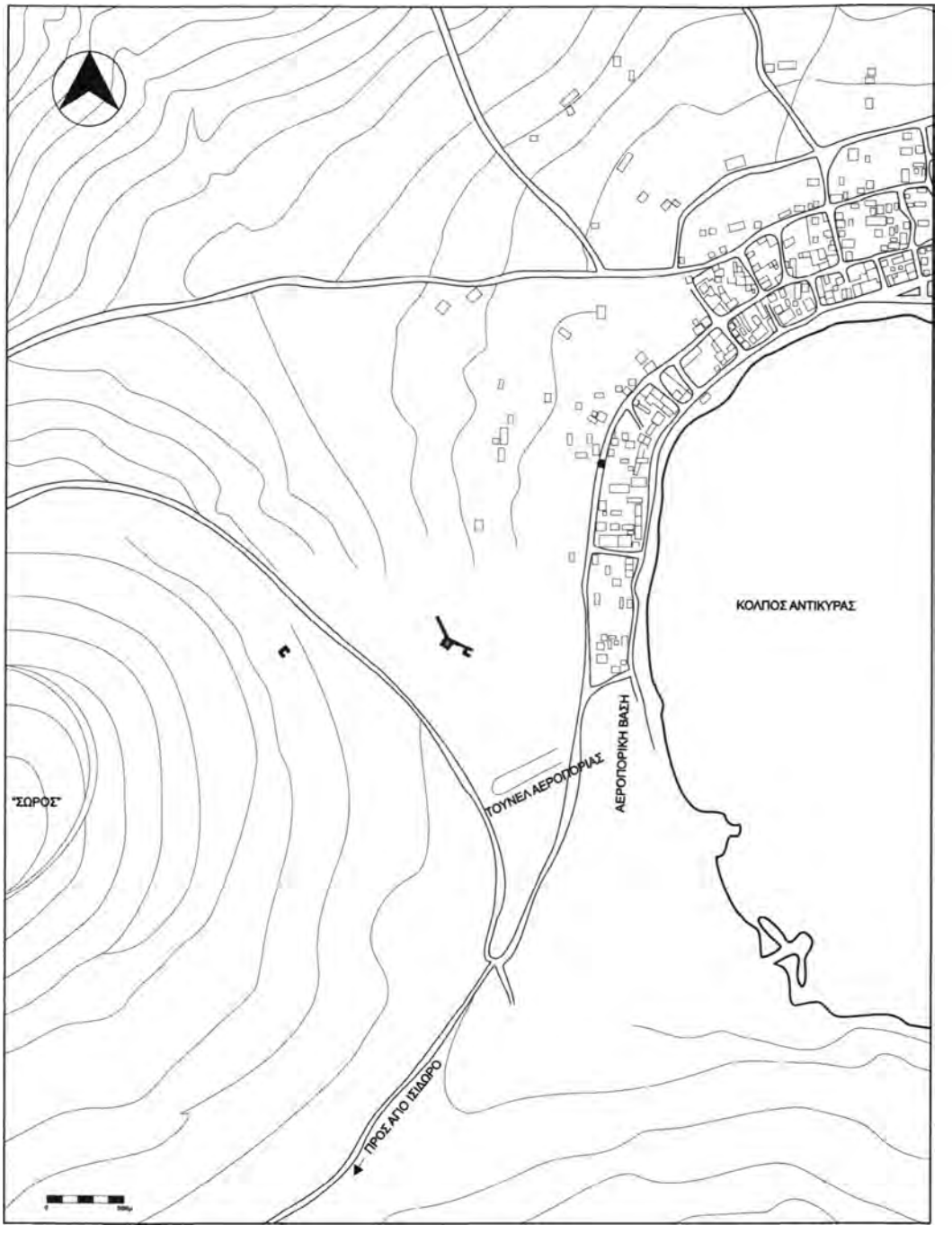
Τάφος 9: Εγχυτρισμός. Η ταφή είχε πραγματοποιηθεί σε πίθο, ο οποίος είχε υποστεί έντονη διατάραξη. Η ταφή ήταν κτερισμένη με κύπελλο, ενώ ψηλό κυλινδρικό αγγείο, που βρέθηκε στο χώρο περιμετρικά του τάφου 9, πιθανώς αποτελούσε αρχικά κτέρισμά του.

Τάφος 10: Εγχυτρισμός. Ως ταφικό αγγείο είχε χρησιμοποιηθεί μεγάλος οξυπύθμενος αμφορέας, το στόμιο

113. A.S. Georgiades, *Les Ports de la Grèce dans l'antiquité qui subsistent encore aujourd'hui*, Athènes 1907, πίν. 5.

114. W.A. Oldfather, Studies in the History and Topography of Locris I (Larymna), *AJA* 20 (1916), σ. 51 κ.ε. (με συζήτηση των πηγών). Την εξαιρετικά επιμελημένη τοιχοποιία είχε τονίσει και ο Frazer (J.G. Frazer, *Pausanias' Description of Greece*, τ. V (commentary on Books IX and X), London 1898, σ. 107-108), ο οποίος πρότεινε μια χρονολόγηση στον 5ο ή στον 4ο αι. π.Χ.

115. Schäfer, ό.π., σ. 541.

Εικ. 102. Αντίκυρα. Τοπογραφικό σχέδιο με σημειωμένη τη θέση των ανασκαφών.

του οποίου καλυπτόταν με ανεστραμμένο σκύφο. Αρκετά οστά, μερικά από τα οποία φέρουν έντονα ίχνη καύσης, βρέθηκαν στον πυθμένα του ταφικού αγγείου. Από το εξωτερικό του αγγείου προήλθαν κύλικα και προχοΐδιο, ενώ από το εσωτερικό προήλθε μικρό κομμάτι χάλκινου ελάσματος.

Τάφος 11(;): Εγχυτρισμός. Το ταφικό αγγείο βρέθηκε εντελώς κατεστραμμένο, ενώ δεν εντοπίστηκαν οστά ή κτερίσματα.

Τάφος 12: Κεραμοσκεπής. Στις τέσσερις πλευρές του ορίζεται από μεγάλες επίπεδες κεραμίδες, ενώ καλυπτόταν από μικρότερες, επίπεδες επίσης, κεραμίδες. Ο σκελε-

τός, που βρέθηκε κατεστραμμένος, και τα κτερίσματα είχαν αποτεθεί σε μεγάλο στρωτήρα, ο οποίος λειτουργούσε ως δάπεδο. Επάνω στο θώρακα του νεκρού είχε τοποθετηθεί τμήμα κεραμίδας, ενώ συνοδευόταν από αρκετά κτερίσματα, όπως δύο πήλινα πλακίδια με παράσταση αλέκτορος, δέκα μελανόμορφες ληκύθους, τέσσερα πήλινα ειδώλια γυναικείων μορφών, δύο πήλινα ειδώλια περιστεριών, δύο τριφυλλόστομες οινοχόες και ένα αγγείο με σφαιρικό σώμα, αποσπασματικά σωζόμενο.

Τάφος 13: Εγχυτρισμός. Η ταφή είχε πραγματοποιηθεί σε πίθο, που βρέθηκε ημικατεστραμμένος. Δεν υπήρχαν οστά στο εσωτερικό του, ενώ περιμετρικά του ταφικού αγγείου περισυνελέγησαν όστρακα.

Τάφος 14: Κεραμοσκεπής. Ο τάφος έφερε έντονα σημάδια διαταραχής, καθώς όλες οι κεραμίδες από την κάλυψή του, καθώς και τα οστά, βρέθηκαν σπασμένα και μετακινημένα. Η ταφή ήταν κτερισμένη με ληκύθους, από τις οποίες σώθηκαν μόνον όστρακα, και δύο πήλινα γυναικεία ειδώλια.

Στη θέση Παλάτια του σύγχρονου οικισμού εντοπίζεται η αρχαία Αντίκυρα, γνωστή παραθαλάσσια πόλη των Φωκέων, που κατοικήθηκε από τους προϊστορικούς μέχρι και τους χρόνους της ύστερης αρχαιότητας αδιάλειπτα. Πληροφορίες για τους γεωμετρικούς έως και τους ρωμαϊκούς χρόνους λαμβάνουμε από το σημαντικό νεκροταφείο του Αγίου Ισιδώρου, που εκτεινόταν εκτός της αρχαίας πόλης, στα δυτικά της και προς την κατεύθυνση του ομώνυμου όρμου[116]. Το νέο ταφικό σύνολο αποδεικνύει την ύπαρξη ενός ακόμη νεκροταφείου κατά την υστεροαρχαϊκή-πρώιμη κλασική περίοδο, που θα απλωνόταν στο βόρειο τμήμα της αρχαία πόλης, επίσης extra muros.

ΕΛΕΝΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΗ

ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Θ ή β α

Παλαιό Καδμείο

Κατά τη διάρκεια εργασιών καθαρισμού και σχεδίασης του Παλαιού Καδμείου, το Σεπτέμβριο του 2001, βρέθηκαν δύο χρυσά μυκηναϊκά δακτυλίδια με ωοειδή σφενδόνη και χρυσό περιελιγμένο λεπτό σύρμα. Είναι απλά, χωρίς παραστάσεις, και βρέθηκαν στην επίχωση, σε ύψος 1 μ. από την ευθυντηρία του θεμελίου της οικίας του Κάδμου, δηλαδή είχαν πέσει από τον επάνω όροφο. Πιθανότατα, λοιπόν, σχετίζονται με τους αχάτες και τα κομμάτια ορείας κρυστάλλου που είχαν βρεθεί από τον Α. Κεραμόπουλλο στην περιοχή αυτή το 1927-1929[117]. Επίσης, πρέπει να σχετίζονται και με τα χρυσά σύρματα που είχαν βρεθεί το 1966 από τον Σ. Συμεώνογλου, κατά τη διενέργεια καθαρισμού, μέσα στην επίχωση του ανατολικού τοίχου του διαδρόμου Φ, πολύ κοντά στο δωμάτιο Π[118].

ΚΑΤΑΣΧΕΣΕΙΣ

α) Στην κατοχή του Γ. Ίσαρη και του Π. Νικητόπουλου, από το Άρμα Βοιωτίας, βρέθηκαν και κατασχέθηκαν στις 8-6-2001 από τη Διεύθυνση Ασφάλειας Αττικής μεγάλη ποσότητα αρχαίων αντικειμένων. Συγκεκριμένα, κατασχέθηκαν: χάλκινο λυχνάρι (Μ.Θ. 33921), 20 αγγεία γεωμετρικών, αρχαϊκών και κλασικών χρόνων (σφαιρικοί αρύβαλλοι, εξάλειπτρα, κυάθια, μελαμβαφείς σκύφοι, κάνθαροι κτλ.), μαρμάρινο τμήμα επίστεψης (Μ.Θ. 35302), αναθηματική μαρμάρινη στήλη με ανάγλυφη παράσταση ελληνιστικών χρόνων (Μ.Θ. 34513, Εικ. 103), μικρό πήλινο νεολιθικό κεφάλι ειδωλίου (Μ.Θ. 33950), πέντε σανιδόμορφα αρχαϊκά γυναικεία ειδώλια (Μ.Θ. 33961-5), μικρή πήλινη γυναικεία προτομή (Μ.Θ. 33966), πέντε ακέραια και 83 θραύσματα ειδωλίων κλασικών και ελληνιστικών χρόνων, καθώς και πλήθος οστράκων.

β) Τον Ιούνιο του 2001 βρέθηκαν στην κατοχή των Β., Κ. και Θ. Γαλανού και κατασχέθηκαν από τη Διεύθυνση Ασφάλειας Αττικής 35 συνολικά αντικείμενα (αγγεία, όστρακα, νομίσματα και ειδώλια, κλασικών, ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων). Ορισμένα αντικείμενα είχαν συγκολληθεί. Ενδεικτικά αναφέρεται χάλκινη τριφυλλόστομη οινοχόη, με πλαστική γενειοφόρο κεφαλή στην πρόσφυση της λαβής (Μ.Θ. 33682), χάλκινο ακέραιο δακτυλίδι με εγχάρακτη διακόσμηση στη στρογγυλή σφενδόνη (Μ.Θ. 33694), λίθινο περίαπτο, σε σχήμα βαριδίου, από τη μέση εποχή του Χαλκού (2η χιλιετία) (Μ.Θ. 33693), χάλκινο νόμισμα Κορίνθου (χρονολογία κοπής 37/38 μ.Χ.-Μ.Θ. 33713), δύο μελανόμορφες λήκυθοι του 4ου αι. π.Χ. (Μ.Θ. 33719, 33720), μελαμβαφής λήκυθος (Μ.Θ. 33690) του β΄ τετάρτου του 5ου αι. π.Χ., τέσσερις αβαφείς ελληνιστικές υδρίες (Μ.Θ. 33683-6) και τρεις μελαμβαφείς (Μ.Θ. 33687-9) της ύστερης κλα-

116. Βλ. Π. Θέμελης, Δελφοί και περιοχή τον 8ο-7ο αιώνα π.Χ., *ASAtene* 61 (1983), σ. 221-222· Ε. Μπαζιωτοπούλου-Βαλαβάνη, *Αντίκυρα. Αρχαιολογικό Περίγραμμα*, εκδ. Αλουμίνιον της Ελλάδος, Αντίκυρα 1988, εικ. 7-11· *ΑΔ* 50 (1995): Χρονικά, σ. 356-357.

117. Α. Κεραμόπουλλος, Η οικία του Κάδμου, *AE* 1909, σ. 57-122 και A. Dakouri-Hild, The House of Kadmos, *BSA* 96 (2001), σ. 81-155.

118. Αριθ. κατ. 34511α-γ και 34512.

σικής περιόδου, επτά αττικοί μελαμβαφείς σκύφοι (Μ.Θ. 33704-6, 33696-9), πέντε μελαμβαφείς κύλικες του 4ου αι. π.Χ., τμήματα έξι ειδωλίων του 5ου αι. π.Χ. και επτά βυζαντινά νομίσματα (Μ.Θ. 33712, 33707-33710 και 33711 α, β).

γ) Τον Ιούνιο του 2001 βρέθηκαν στην κατοχή του Α. Σπάτα και κατασχέθηκαν από τη Διεύθυνση Ασφάλειας Αττικής όστρακα ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής (Μ.Θ. 33723), καθώς και ένα ανώνυμο ενετικό χάλκινο νόμισμα, Gazetta, χρονολογία κοπής 1710 μ.Χ. (Μ.Θ. 33717).

δ) Το 2003 η Διεύθυνση Ασφάλειας Αττικής κατέσχεσε από τους Η. Γκούλη και Γ. Ιωάννου από 222 αρχαία νομίσματα, εκ των οποίων τα 171 είναι αρχαία ελληνικά, υστερορρωμαϊκά και βυζαντινά, ενώ τα υπόλοιπα 51 είναι νεωτερικά (αριθ. κατ. 19-49 και 51) και νεότερες απομιμήσεις (αριθ. κατ. 1-18 και 50). Τα νομίσματα φυλάχθηκαν προσωρινά στο Νομισματικό Μουσείο, όπου έλαβαν αριθμό βιβλίου προσωρινών καταγραφών (Β.Π.) 1385β. Σε ό,τι αφορά τα 171 νομίσματα αναφέρουμε: νόμισμα Αβδήρων (425-352 π.Χ.) (αριθ. κατ. 58), δύο ρωμαϊκά ασσάρια (4ου αι. μ.Χ.) (αριθ. κατ. 59-60), 32 αδιάγνωστα (αριθ. κατ. 61-90, 213 και 215), ενώ τα υπόλοιπα είναι βυζαντινά και απομιμήσεις (αριθ. κατ. 91-212, 214, 216-222).

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ

ΥΠΟΔΕΙΞΗ ΑΡΧΑΙΩΝ

Χαιρώνεια

Θέση Μελίσσι (αγρός Θ. Τσιτσιρίγκου)

Μετά από υπόδειξη του Α. Μακρή, κατοίκου Ελάτειας, ερευνήθηκε στην παραπάνω θέση, που βρίσκεται στην περιοχή του Αγίου Νικολάου, βορειοδυτικά της Χαιρώνειας και 3 χλμ. βόρεια του χωριού Ακόντιο, κιβωτιόσχημος τάφος, διαστ. 1,85×0,65 μ. προσανατολισμού Α.-Δ. Τα τοιχώματά του είναι κατασκευασμένα με αργούς λίθους και τεμάχια κεραμίδων και επιχρισμένα εσωτερικά με κονίαμα. Στο εσωτερικό του τάφου, που ήταν αναμοχλευμένος, βρέθηκαν δύο ταφές ενός ενήλικα και ενός παιδιού. Στην περιοχή αυτή δεν έχουν εντοπιστεί αρχαιότητες στο παρελθόν και πιθανότατα η ταφή σχετίζεται με κάποια μικρή αγροτική εγκατάσταση της ύστερης αρχαιότητας.

ΕΛΕΝΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΗ

Εικ. 103. Θήβα. Κατάσχεση Γ. Ίσαρη. Αναθηματικό ανάγλυφο ελληνιστικών χρόνων.

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ

Παρασωπία (θέση Καστελλάνι)

Ο Γ. Ρενδούμης, από τον Ιούλιο του 2000 έως τον Οκτώβριο του 2001, παρέδωσε στη Θ΄ ΕΠΚΑ αρχαιότητες, που συνέλεγε κάθε φορά που επισκεπτόταν τη θέση Καστελλάνι, στα σύνορα της κτηματικής περιφέρειας Θηβών και Ερυθρών (ιδιοκτησίες των Κ. Μαργέτη, Γ. Γέρου και Μ. Γκίκα). Η μεγάλη ομάδα των αντικειμένων που παραδόθηκαν περιλαμβάνει εκατοντάδες λίθινων εργαλείων, οστράκων και κοσμημάτων (επιφανειακά ευρήματα), τα οποία χρονολογούνται από την αρχαιότερη έως την ύστερη νεολιθική περίοδο, καθώς και λίγα όστρακα ελληνιστικής εποχής. Η Εφορεία εισηγήθηκε την αμοιβή του Ρενδούμη για την υπόδειξη και την παράδοση αρχαίων.

Επιπροσθέτως, με υπόδειξη του Γ. Ρενδούμη, πραγματοποιήθηκε αυτοψία στο χώρο περισυλλογής των αρχαίων, όπου διαπιστώθηκε ότι η θέση Καστελλάνι βρίσκεται σε χαμηλό λόφο 7 χλμ. από τη Θήβα και 4,5 χλμ. από τις Ερυθρές. Από τα επιφανειακά ευρήματα προέκυψε η ύπαρξη σημαντικής θέσης των νεολιθικών χρόνων. Η πυκνή και ευρύτατη διασπορά λίθινων εργαλείων (από πυριτόλιθο, οψιανό κ.ά.), συχνά διορθωμένων και επαναχρησιμοποιημένων, η καλής ποιότητας κεραμική (αρχαιότερης έως ύστερης νεολιθικής περιόδου) και τα δύο κοσμήματα της αρχαιότερης νεολιθικής, μαρτυρούν την ακμή του οικισμού καθόλη τη διάρκεια της νεολιθικής εποχής. Από την ίδια θέση προέρχονται και όστρακα ελληνιστικών χρόνων. Η επιβίωση και η διαχρονικότητα του οικισμού οφείλεται κυρίως στη θέση του, πάνω σε ύψωμα, σε μια περιοχή η οποία ακόμη και σήμερα είναι πλούσια σε νερό και γόνιμες εκτάσεις.

Συνολικά η παράδοση περιλαμβάνει 402 αρχαία αντικείμενα: 43 άτρητες αξίνες (ημικυκλικές, ωοειδείς και επιμήκεις), 30 ύπερους, 31 τριπτήρες (ακονιστήρια), επτά ύπερους σε β΄ χρήση, έξι τριπτήρες (γουδοχέρια), μυλόλιθο, 83 λεπίδες, φολίδες και πυρήνες οψιανού και πυριτολίθου, τρεις πεσσούς σφονδύλων, υφαντικό βάρος, σφαιρικό τριπτήρα, 190 όστρακα, περίαπτο από μαύρο λίθο και λίθινη χάνδρα της αρχαιότερης νεολιθικής, πήλινο εξάρτημα αγγείου με ανθρωπόμορφα γυναικεία χαρακτηριστικά, δύο τμήματα ομοιωμάτων οικιών από κιτρινωπό πηλό, διακοσμημένα με ερυθρή επί ανοικτού διακόσμηση που σχηματίζει αβακωτό και τμήμα μικρού τρίποδα με διακόσμηση αβακωτού.

Τέλος, η Θ΄ ΕΠΚΑ προχώρησε στην κήρυξη της θέσεως ως σημαντικού αρχαιολογικού χώρου της νεολιθικής εποχής, με την επιβολή όρων στην καλλιέργεια και τις χρήσεις γης, ώστε να προστατευθούν οι πιστοποιημένες αρχαιότητες.

Θεσπιές

Στις 22-3-2001, ο Χ. Κουρούνης, κάτοικος Θεσπιών, παρέδωσε μία επιτύμβια στήλη από την περιοχή Κάστρου Θεσπιών, η οποία φυλάσσεται στην τοπική Αρχαιολογική Συλλογή (Μ.Θεσπ. 262). Στην κορυφή της είναι χαραγμένη επιγραφή σε δύο στίχους, σε εξομαλυσμένη επιφάνεια. Χαμηλά η στήλη είναι αδιαμόρφωτη. Από την επιγραφή διατηρείται:

]ΙΟΣ
ΕΕΛΙΕΟ[Σ]

Πλαταιές

Στις 21-5-2001, ο Ε. Ράπτης, κάτοικος Πλαταιών, παρέδωσε στο Μουσείο Θήβας τμήμα επιτύμβιας στήλης με επιγραφή *ΠΑΟΥΤΙΣ ΟΝΑΣ[Ι]ΓΕΝΟΥ[Σ],* καθώς και τμήματα από μαρμάρινη στήλη, μαρμάρινο αγαλματίδιο και μικρό άγαλμα, τα οποία περισυνέλεξε από αγρό ιδιοκτησίας του, στις Πλαταιές Βοιωτίας.

Το Μάιο του 2002, ο Β. Φλώρος, κάτοικος Πλαταιών Βοιωτίας, παρέδωσε στη Θ΄ ΕΠΚΑ ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη με ανθέμιο, από λευκό μάρμαρο (Μ.Θ. 36094). Αναγράφονται σε δώδεκα στίχους ονόματα των νεκρών και των πατρωνυμικών τους:

ΕΠΙ
ΘΕΟΔΩΡΩΙ
[...]
ΠΥΘΟΔΩΡΟΣ
ΕΠΙ
ΣΑΤΥΡΩΙ
ΣΩΓΕΝΟΥΣ
ΑΝΤΙΓΟΝΑ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΕΠΙ
ΕΥΡΩΠΗ

Η στήλη έχει μέγιστο ύψος 0,92, μέγιστο πλάτος 0,375 και πάχος 0,13 μ. Λείπει το κατώτερο τμήμα της και φέρει επίστεψη με ανάγλυφο ανθέμιο. Χρονολογείται στον 1ο αι. π.Χ.

Λεύκτρα

Το 2001, σε οικόπεδο ιδιοκτησίας των αδελφών Σπ. και Γ. Ζωγράφου στα Λεύκτρα Βοιωτίας βρέθηκαν και παραδόθηκαν ένας ενεπίγραφος λίθος με επιγραφή *[...] ΕΝΕΣΤΡΟΤ [...]*[119] και ένα μαρμάρινο τμήμα, πιθανότατα ανθεμίου.

Χαιρώνεια

Ο Δ. Οικονόμου παρέδωσε το 2002 στο Μουσείο Χαιρώνειας αγαλματίδιο από λευκόφαιο ασβεστόλιθο (Μ.Χ. 2625), το οποίο πιθανώς αποτελούσε τμήμα τροπαίου νίκης. Το αγαλματίδιο βρέθηκε στη διάβαση της σιδηροδρομικής γραμμής του σταθμού Χαιρώνειας.

Παύλο

Ο Α. Παπαλάμπρου παρέδωσε το 2001 στη Θ΄ ΕΠΚΑ μαρμάρινο κιονίσκο (πιθανώς από περιρραντήριο) (Μ.Θ. 2623) και τμήματα λίθινου αναγλύφου με φυτική διακόσμηση (Μ.Θ. 2624). Τα αρχαία αντικείμενα βρέθηκαν κατά την άροση ιδιόκτητου αγρού στην περιοχή του Παύλου Ορχομενού.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ

119. Προφανώς Μενέστροτος, βλ. Fraser - Matthews, ό.π. (υποσημ. 32), σ. 279-280.

Ορχομενός

Κατά τη διάρκεια άροσης του ιδιόκτητου αγρού του που βρίσκεται επί της οδού Γυμναστηρίου, βόρεια του 1ου Γυμνασίου Ορχομενού, ο Α. Σωτήρχος εντόπισε και παρέδωσε στη Θ΄ ΕΠΚΑ επιτύμβιο κυβόλιθο που έφερε την επιγραφή *ΜΝΑΣΟ[..] ΧΑΙΡΕ*. Ο κυβόλιθος μεταφέρθηκε στον περιφραγμένο χώρο του θολωτού τάφου του Ορχομενού.

ΕΛΕΝΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΗ

Λιβαδειά

Από την περιοχή Τσουκαλάδες της Λιβαδειάς περισυνελέγη από το φύλακα αρχαιοτήτων Δ. Παπαχαραλάμπους και μεταφέρθηκε στο Μουσείο της Χαιρώνειας τμήμα ανθεμωτής επίστεψης επιτύμβιας στήλης από μελανό μάρμαρο (αριθ. κατ. 2651). Από την επίστεψη σώζονται δύο επάλληλες ζώνες ακανθωτών φύλλων στη βάση, οι βλαστοί και οι έλικες, ενώ το ανθέμιο είναι εξ ολοκλήρου σπασμένο. Σωζόμενο ύψος 0,54, πλάτος 0,60 και πάχος 0,13 μ. Αρχές 2ου αι. π.Χ.

ΕΛΕΝΗ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

ΑΥΣΤΡΙΑΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

2004

Πλαταιαί

Οι επιφανειακές έρευνες στις Πλαταιές πραγματοποιήθηκαν τον προκαθορισμένο χρόνο, τον Οκτώβριο του 2004, με τη συνεργασία της Θ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Θηβών και του Πανεπιστημίου της Βιέννης. Σε 15 σημεία της ακρόπολης στο βορειοδυτικό τμήμα του αρχαιολογικού χώρου συνελέγη κεραμικό υλικό. Τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν το σχήμα της οικιστικής εξέλιξης των Πλαταιών, το οποίο προέκυψε από τις προηγούμενες έρευνες.

Ο προϊστορικός οικισμός συγκεντρώθηκε στα δυτικά και βορειοδυτικά της ακρόπολης. Ο πρωτοελλαδικός οικισμός φαίνεται ότι είχε αρκετά μεγάλη έκταση, ίσως γύρω στα 5000 τ.μ. Στη μεσοελλαδική και την υστεροελλαδική περίοδο οι οικισμός των Πλαταιών πρέπει να ήταν μικρότερος σε έκταση και να είχε μικρότερη σημασία. Κεραμικό υλικό της γεωμετρικής και αρχαϊκής εποχής βρέθηκε σε μικρή ποσότητα στην επιφάνεια, περιορισμένο στην περιοχή της ακρόπολης. Στην κλασική, ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή οι Πλαταιές γνώρισαν προφανώς την μεγαλύτερη άνθησή τους. Κατά τη βυζαντινή εποχή η πόλη περιορίστηκε πάλι στην περιοχή της ακρόπολης. Στα βορειοανατολικά της ακρόπολης βρέθηκε συγκεντρωμένο αρκετό εφυαλωμένο κεραμικό υλικό μεσαιωνικών χρόνων, στο σημείο όπου έχει εντοπιστεί το μεσαιωνικό χωριό.

Β. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ - Α. KONECNY

2001-2004

Κατά τα έτη 2001-2004 η ΙΑ΄ ΕΠΚΑ, παρά το προοδευτικά μειούμενο επιστημονικό προσωπικό, ανταποκρίθηκε στην αποστολή της και εξετέλεσε το πολυποίκιλο έργο της στις περιοχές αρμοδιότητάς της.

Ευχαριστίες οφείλουμε σε όλο ανεξαιρέτως το προσωπικό: επιστημονικό, διοικητικό, λογιστήριο, συντηρητές, εργατοτεχνικό κ.ά., το οποίο εργάστηκε φιλότιμα ώστε η Εφορεία να φέρει εις πέρας τον όγκο δουλειάς (ιδιαιτέρως στον τομέα της χορήγησης των οικοδομικών αδειών, που πολλαπλασιάστηκε).

ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Όπως και άλλοτε, καθαρίστηκαν και αποψιλώθηκαν οι αρχαιολογικοί χώροι της Νέας Αρτάκης (υπόγεια κρήνη στη θέση Συκιά ή Κερατοράχη), της Μάνικας (απαλλοτριωμένο ακίνητο στον Λαιμό, αναδεδειγμένα τμήματα οικοπέδων μετά τις σωστικές ανασκαφές), της Χαλκίδας (ρωμαϊκή παλαίστρα, τάφος πρ. Πλατείας Αγοράς, «Λαξευτή Κλίμακα» - βωμός, επιγραφή Τροχού, χώρος ανασκαφής ΚΤΕΛ, λόφος Γύφτικα, αρχαιολογικός χώρος οδού Στύρων, τμήμα αρχαίας οδού στο υπόγειο ιδιοκτησίας Γ. Κίκηρα - Ι. Παϊτάρη), Ερέτριας (αρχαίο θέατρο, αίθριο Μουσείου Ερέτριας, ναός Δαφνηφόρου Απόλλωνος, Θόλος, απαλλοτριωμένο ακίνητο πρ. Φαμέλη, απαλλοτριωμένο ακίνητο πρ. Παναγιάρη - Κάτω Γυμνάσιο, Ανατολικό τείχος), Αμαρύνθου, Κύμης - Ποταμίας, Αλιβερίου (λουτρικό συγκρότημα στον ΑΗΣ Αλιβερίου), Καρύστου, Σκύρου, Βοιωτικών Ακτών (απαλλοτριωμένος χώρος στη Γλύφα - πρ. Χατζηλουκά, Αυλίδα - ιερό Αυλιδείας Αρτέμιδος, λόφος Πύργος στην Παραλία Αυλίδας).

ΕΥΠΡΕΠΙΣΜΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Αντικαταστάθηκαν όσες από τις ενημερωτικές πινακίδες των αρχαιολογικών χώρων είχαν καταστραφεί εξαιτίας των καιρικών συνθηκών.
Πραγματοποιήθηκε επίσης περίφραξη αρχαιολογικών χώρων και επιδιόρθωση σε ήδη υπάρχουσες.

Βοιωτικές Ακτές

Οριοθετήθηκε με επιμελημένη περίφραξη, από το εργατοτεχνικό προσωπικό της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ, ανεσκαμμένο τμήμα του προϊστορικού οικισμού στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο του λόφου Πύργος της Παραλίας Αυλίδας για λόγους ανάδειξης και προστασίας του.

Μάνικα

Επισκευάστηκε αλλά και ελαιοχρωματίστηκε η από ετών υπάρχουσα περίφραξη του απαλλοτριωμένου ακινήτου στη θέση Λαιμός.

Χαλκίδα

Αρχαιολογικός χώρος της οδού Στύρων: Επιδιορθώθηκαν τμήματα της υπάρχουσας περίφραξης που είχε τοποθετηθεί δαπάναις του Δήμου Χαλκιδέων παλαιότερα.

Αρχαία οδός στο υπόγειο ιδιοκτησίας Κίκηρα - Παϊτάρη (οδός Στύρων): Αφού συντηρήθηκε τμήμα της σημαντικής αρχαίας πλακόστρωτης οδού από συνεργείο της Υπηρεσίας, τοποθετήθηκε – εκτός των πινακίδων – καλαίσθητο ξύλινο κιγκλίδωμα στο αναδεδειγμένο τμήμα της οδού αυτής.

Επιγραφή Τροχού: Αντικαταστάθηκε η παλαιότερη περίφραξη της λαξευμένης στο βράχο επιγραφής στη θέση Μακρυχώραφο ή Τροχός (είσοδος λατομείου Ντεγιάννη) με νέα επιμελέστερη.

Αρχαιολογικός χώρος στο λόφο Γύφτικα: Επιδιορθώθηκε η παλαιότερη περίφραξη του συγκεκριμένου αρχαιολογικού χώρου στα ανατολικά του 10ου Δημοτικού Σχολείου Χαλκίδας.

Ερέτρια

Απαλλοτριωμένο ακίνητο πρ. Παναγάρη: Αφού διευθετήθηκε και καθαρίστηκε ο αύλειος χώρος του εν λόγω απαλλοτριωμένου ακινήτου, όπου υπάρχει και ισόγειο κτίσμα, τοποθετήθηκε περίφραξη και ενοποιήθηκε με το όμορο απαλλοτριωμένο ακίνητο πρ. Φαμέλη.

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ - ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ - ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΑΡΧΑΙΩΝ

Κατά τα έτη 2001-2004 συντηρήθηκαν, καταγράφηκαν και φωτογραφήθηκαν τα κινητά ευρήματα τα οποία προέκυψαν από τις σωστικές ανασκαφές σε όλη την επικράτεια της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ ή από παραδόσεις ιδιωτών.

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ - ΥΠΟΔΕΙΞΗ ΘΕΣΕΩΝ ΑΠΟ ΙΔΙΩΤΕΣ

Στο Αρχαιολογικό Μουσείο Χαλκίδας παραδόθηκαν τα εξής:

α) Ο Β. Αναστασίου παρέδωσε δύο ερυθρόμορφα ληκύθια. β) Ο Χ. Κομποθανάσης παρέδωσε άνω τμήμα μαρμάρινης ερμαϊκής στήλης. γ) Ο Ν. Καρβέλας παρέδωσε τρία πήλινα αγγεία της ΠΕ εποχής. δ) Ο Γ. Παπαγεωργίου παρέδωσε κορμό πώρινου αγάλματος και μαρμάρινη βάση κίονα. ε) Ο Γ. Πολυχρονίου, κάτοικος Νέας Λαμψάκου, παρέδωσε ένα πήλινο μόνωτο αγγείο.

Στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ερέτριας παραδόθηκαν τα εξής:

α) Ο Δ. Γουρνής παρέδωσε χάλκινο λέβητα, αρκετά φθαρμένο, χρυσή ταινία και φύλλα από χρυσό στεφάνι. β) Ο Γ. Κουρούπης παρέδωσε μία επιτύμβια στήλη. γ) Ο Κ. Σαράπης παρέδωσε ένα μελανόμορφο ληκύθιο και ένα χάλκινο νόμισμα. δ) Ο Β. Φουρμούζης παρέδωσε έναν πήλινο λύχνο. ε) Ο Π. Παναγιώτου, κάτοικος Ζαράκων, παρέδωσε επιτύμβια στήλη με αετωματική επίστεψη.

Περιοχή Ποταμίας Κύμης: Ο Δ. Ζαφειρίου παρέδωσε δύο χάλκινα νομίσματα και ένα μολύβδινο δακτύλιο.

Ο Ευ. Ευσταθίου, κάτοικος Μαλακώντα, υπέδειξε νέα αρχαιολογική θέση, αλλά και την ύπαρξη αρχαίου τάφου, στην ευρύτερη περιοχή Ανθηδόνας.

Η Α. Νικολάου, κάτοικος Αγίου Γεωργίου Ιστιαίας, υπέδειξε σημαντική αρχαιολογική θέση στην περιοχή των Ροβιών, που ταυτίζεται με το μαντείο του Σεληναίου Απόλλωνος, και παρέδωσε δύο επιγραφές και κεραμική από τον ίδιο χώρο.

ΑΜΑΛΙΑ ΚΑΡΑΠΑΣΧΑΛΙΔΟΥ

2001

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΔΗΜΟΣ ΚΥΜΗΣ

Καστρί Ποταμίας

Το 2001 η αποτέφρωση, λόγω πυρκαγιάς, της βλάστησης στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο Καστρί Ποταμίας του Δήμου Κύμης είχε ως αποτέλεσμα να αποκαλυφθούν εκτεταμένα λείψανα κτιρίων στις πλευρές του λόφου[1].

Κατά τον επιφανειακό καθαρισμό της ανεξερεύνητης βόρειας και βορειοανατολικής πλευράς του λόφου, που καλυπτόταν από άγρια και πυκνή βλάστηση, αποκαλύφθηκαν τα λείψανα δύο κτιρίων, χτισμένων από αργολιθοδομή. Κατά τον επιφανειακό καθαρισμό τους περισυνελέγησαν δύο πήλινες αγνύθες, θραύσματα από ακόσμητα και μελαμβαφή αγγεία, χάλκινο νόμισμα ισχυρά οξειδωμένο, αιχμή βέλους, θραύσμα πήλινης κυψέλης, απολεπίσματα οψιανού και ένα τμήμα πήλινης ενεπίγραφης κεραμίδας που φέρει τα εγχάρακτα γράμματα Κ και Α (Εικ. 1).

Στη νότια πλευρά του λόφου και εκτός του οχυρωματικού περιβόλου αποκαλύφθηκε λιθόκτιστος αγωγός απορροής, ορατού μήκ. 3,10 και κυμαινόμενου πλ. 0,37-0,50 μ.

Στόμιο Οξυλίθου

Οικόπεδο Ε. Οικονόμου

Στο Στόμιο Οξυλίθου στη θέση Πτελέα εντοπίστηκαν τα λείψανα ενός ακόμη αρχαίου οικοδομήματος, που μνημονεύει ο Γ. Παπαβασιλείου[2]. Το αρχαίο αυτό κτίσμα βρίσκεται στο προαύλιο εξοχικής κατοικίας ιδιοκτησίας Ε. Οικονόμου και είχε καλυφθεί από τους σημερινούς ιδιοκτήτες, κατά το μεγαλύτερο τμήμα του, με σκυρόδεμα. Κατά την αφαίρεση του σκυροδέματος αποκαλύφθηκαν και πάλι οι τρεις πλευρές ενός ορθογώνιου οικοδομήματος, προσανατολισμού ΒΑ.-ΝΔ., μέγ. σωζ. μήκ. 5,80 και πλ. 6,60 μ. (Εικ. 2, 3). Από την περιγραφή του Γ. Παπαβασιλείου, ο οποίος αναφέρει την ύπαρξη ενός τετράγωνου οικοδομήματος, προκύπτει ότι στην εποχή του σωζόταν και η τέταρτη πλευρά του και ότι το συνολικό μήκος του κτιρίου ανερχόταν σε 8,35 μ.

Οι δύο πλευρικοί τοίχοι του οικοδομήματος ήταν χτισμένοι από δύο σειρές καλοδουλεμένους, ορθογώνιου σχήματος, μικρούς και μεγάλους λίθους, που εσωτερικά έφεραν γέμισμα από μικρότερες πέτρες και κεραμίδες. Με την ίδια τεχνική ήταν δομημένος και ο οπίσθιος τοίχος, σωζόμενος σε μέγιστο ύψος 1,90 μ. (Εικ. 4, 5).Τα μέτωπα των τοίχων ήταν χτισμένα κατά το ακανόνιστο τραπεζιόσχημο σύστημα, με παρεμβολή πλακοειδών βυσμάτων, που επιτρέπουν

1. Για τον αρχαιολογικό χώρο Καστρί Ποταμίας, βλ. *ΠΑΕ* 1912, σ. 119-139· Α. Σάμψων, *Ευβοϊκή Κύμη* Ι, Αθήνα 1981· Α. Χατζηδημητρίου, Καστρί Ποταμίας, Ίχνη κατοίκησης και ανθρώπινης δραστηριότητας κατά την αρχαιότητα, στο *Κύμη 19ος-20ός αιώνας. Ιστορία και Πολιτισμός*, Δημοτική Επιχείρηση Πολιτισμού και Ανάπτυξης Κύμης, Κύμη 2001, σ. 228-235.

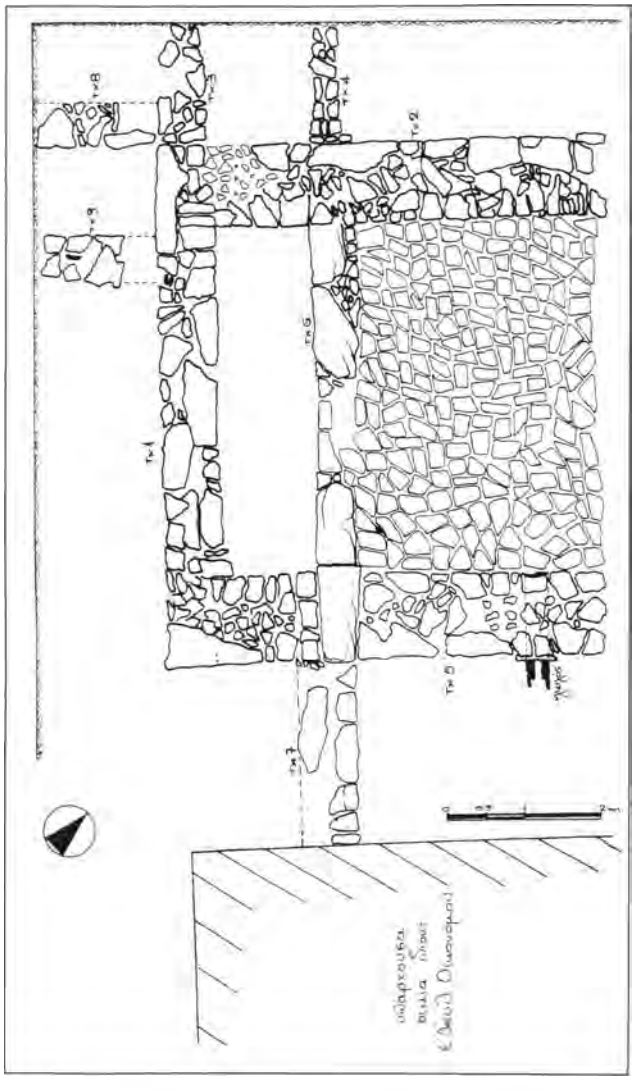
2. *ΠΑΕ* 1907, σ. 117.

Εικ. 1. Καστρί Ποταμίας. Θραύσμα ενεπίγραφης κεραμίδας.

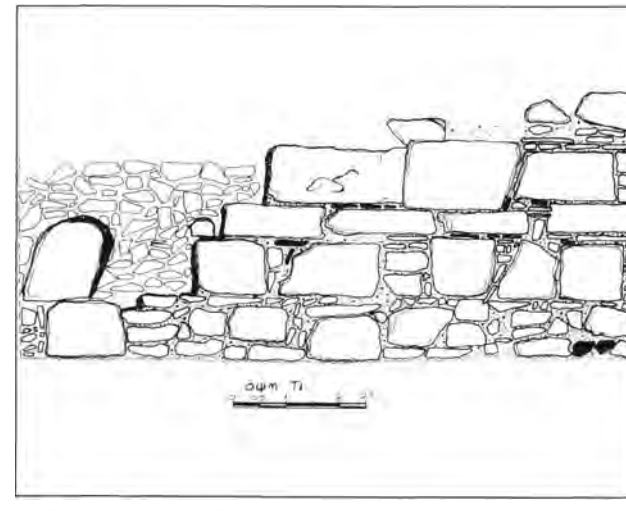
Εικ. 2. Στόμιο Οξυλίθου. Οικόπεδο Ε. Οικονόμου. Άποψη οικοδομήματος, οχυρωματικού χαρακτήρα.

Εικ. 3. Στόμιο Οξυλίθου. Οικόπεδο Ε. Οικονόμου. Κάτοψη οικοδομήματος.

Εικ. 4. Στόμιο Οξυλίθου. Οικόπεδο Ε. Οικονόμου. Λεπτομέρεια της τοιχοδομίας του οπίσθιου τοίχου του οικοδομήματος.

Εικ. 5. Στόμιο Οξυλίθου. Οικόπεδο Ε. Οικονόμου. Λεπτομέρεια της τοιχοδομίας του οπίσθιου τοίχου του οικοδομήματος.

τη χρονολόγηση του οικοδομήματος στους ύστερους κλασικούς χρόνους[3]. Το κτίριο ήταν εφοδιασμένο και με πήλινο αγωγό απορροής υδάτων. Το δάπεδο του μεγαλύτερου χώρου καλυπτόταν με πλακαρούς λίθους και ασβεστοκονίαμα ως συνδετικό υλικό.

Σε μικρή απόσταση από τον οπίσθιο τοίχο του κτιρίου αποκαλύφθηκε η θεμελίωση ενός εγκάρσιου τοίχου, ο οποίος χώριζε το κτίριο σε δύο χώρους και σχημάτιζε στο μέσον άνοιγμα, πλ. 1,20 μ., με κατώφλι. Ο τοίχος αυτός το πιθανότερο είναι να προοριζόταν για τη στήριξη του δαπέδου του δευτέρου ορόφου[4]. Λόγω του εγκάρσιου τοίχου, που δημιουργούσε ένα είδος οπισθόδομου, ο Παπαβασιλείου είχε χαρακτηρίσει το κτίριο ως ναό. Ωστόσο, αντίστοιχα παραδείγματα πύργων με ενδιάμεσους διαχωριστικούς τοίχους απαντούν στην περιοχή της ανατολικής Λευκάδας, και συγκεκριμένα στο Νεοχώρι και στο Σκάρο, βόρεια του Νυδρίου, τα οποία ο W. Dörpfeld είχε χαρακτηρίσει πύργους ή ναούς[5]. Η ύπαρξη πύργων με το συγκεκριμένο αρχιτεκτονικό χαρακτηριστικό, η ισχυρή τοιχοδομία του οικοδομήματος και η οπτική επαφή του με τη θάλασσα επιτρέπει την ταύτιση και αυτού του οικοδομήματος με πύργο-παρατηρητήριο.

ΔΗΜΟΣ ΑΥΛΩΝΟΣ

Παλαιοκαστρί Αυλωναρίου

Στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο Παλαιοκαστρί Αυλωναρίου κατά την παράνομη διάνοιξη αγροτικού δρόμου αποκαλύφθηκαν επτά τάφοι, εκ των οποίων οι περισσότεροι υπέστησαν καταστροφές από το σκαπτικό μηχάνημα και συλήθηκαν.

Οι τάφοι, με προσανατολισμό Α.-Δ., είναι κιβωτιόσχημοι, χτισμένοι από μεγάλες σχιστολιθικές πλάκες[6] (Εικ. 6). Επάνω στην καλυπτήρια πλάκα ενός από τους τάφους είχε εναποτεθεί ακόσμητο αγγείο. Από το εσωτερικό των τάφων περισυνελέγη μεγάλη ποσότητα οστών, τα

Εικ. 6. Παλαιοκαστρί Αυλωναρίου. Γενική άποψη των τάφων.

οποία προέρχονταν από περισσότερους του ενός ενταφιασμούς. Οι τάφοι το πιθανότερο είναι να χρονολογούνται στους βυζαντινούς χρόνους.

Κάρυστος

Παλαιοχώρα (οικόπεδο Μ. Χατζηνικολή)

Κατά τη διάρκεια σωστικής ανασκαφής που διενεργήθηκε στο παραπάνω οικόπεδο, αποκαλύφθηκαν λείψανα κτιρίων χτισμένων από αργολιθομή (Τχ1, Τχ2, Τχ3, Τχ4, Τχ5). Από την περισυλλογή μεγάλης ποσότητας μελαμβαφούς κεραμικής τα αποκαλυφθέντα οικοδομικά λείψανα χρονολογούνται στους ύστερους κλασικούς χρόνους (Εικ. 7).

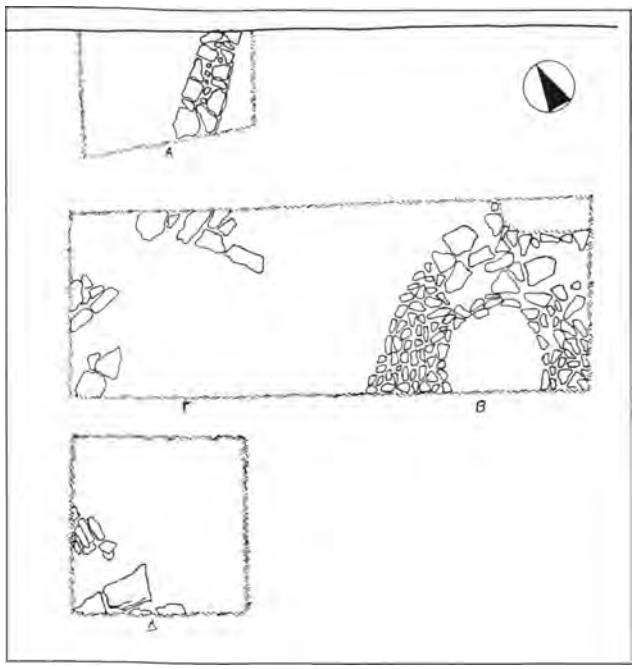
Η εύρεση πεταλόσχημου λιθοσωρού, διαμ. 3,80 μ., από αργούς λίθους και ποταμίσιες κροκάλες σε επάλληλες στρώσεις, πιθανότατα να αποτελούσε φυσικό σχηματισμό, εφόσον το φυσικό έδαφος και στον υπόλοιπο χώρο των τομών καλυπτόταν από στρώση άμμου και ποταμίσιες κροκάλες. Τέλος, στο βορειοανατολικό άκρο της τομής Δ βρέθηκε κατά χώραν το κάτω τμήμα ακόσμητου χονδροειδούς αγγείου, το οποίο εδραζόταν σε εργασμένη ασβεστολιθική πλάκα. Η εύρεση στο ίδιο σημείο δύο νομισμάτων, όταν αυτά συντηρηθούν, θα επιτρέψει στη χρονολόγηση του αγγείου.

3. Για οχυρωματική εγκατάσταση του 4ου αι. π.Χ. με παρόμοια τοιχοδομία στους Κοκκάλους Καρύστου, βλ. Α. Χατζηδημητρίου, Νέα ανασκαφικά δεδομένα από την αρχαία Κάρυστο, στο Μ. Χιδίρογλου - Α. Χατζηδημητρίου (επιμ.), *Αρχαιότητες της Καρυστίας*, Κάρυστος 2006, σ. 83-85, εικ. 42.

4. L. Karlsson, *Fortifications Towers and Masonry Techniques in the Hegemony of Syracuse, 405-211 B.C.*, Stockholm 1992, σ. 65.

5. Για παράλληλα παραδείγματα πύργων από τη Λευκάδα, βλ. *Hesperia* 70.3 (2001), σ. 310-318, εικ. 35-39 και S. Morris, Πύργοι και αγροικίες στην κλασική Λευκάδα: Έλεγχος της υπαίθρου στην κλασική Ελλάδα, στο *Ζ΄ Πανιόνιο Συνέδριο, Λευκάδα, 26-30 Μαΐου 2002, Πρακτικά*, τ. Β΄, Αθήνα 2004, σ. 79-87.

6. Πρβλ. *ΑΔ* 51 (1996): Χρονικά, σ. 582, Πίν. 171β.

Εικ. 7. Παλαιόχωρα Καρύστου. Οικόπεδο Μ. Χατζηνικολή. Κάτοψη της ανασκαφής.

Παλαιοχώρα (οικόπεδο Π. Καρακώστα)

Κατά διάρκεια της σωστικής ανασκαφής που διενεργήθηκε στο παραπάνω οικόπεδο στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο της Παλαιοχώρας Καρύστου (ΦΕΚ 130/13-4-1962), αποκαλύφθηκε εκτεταμένο κτιριακό συγκρότημα. Ο χώρος της ανασκαφής βρισκόταν σε κατωφερική θέση, με προσανατολισμό Β.-Ν., και χωριζόταν σε δύο επίπεδα με ένα σύγχρονο μανδρότοιχο.

Στο πρώτο επίπεδο, που βρίσκεται στο νότιο τμήμα του χώρου κάλυψης, αποκαλύφθηκε σύμπλεγμα τοίχων (Τχ1-Τχ8). Οι τοίχοι, πλ. 0,65 και μέγ. σωζ. ύψ. 0,53 μ., εδράζονταν στο φυσικό σχιστολιθικό βράχο και ήταν χτισμένοι από αργολιθοδομή. Η διατήρηση των οικοδομικών λειψάνων στο επίπεδο της θεμελίωσης και η κάλυψή τους με σύγχρονες επιχώσεις δεν επέτρεψε τη χρονολόγηση των οικοδομικών φάσεων με βάση τη στρωματογραφία.

Στο δεύτερο επίπεδο του χώρου κάλυψης αποκαλύφθηκε ο Τχ9, ο οποίος αποτελεί την επέκταση του Τχ5 προς τα βόρεια και σχηματίζει γωνία με τον Τχ10. Στο βόρειο όριο του χώρου κάλυψης αποκαλύφθηκαν δύο κυκλικές λιθόκτιστες κατασκευές (Εικ. 8). Η πρώτη, διαμ. 1,05-0,85 μ., είναι χτισμένη στο φυσικό βράχο από μικρές πλακαρές πέτρες και το βάθος της κυμαίνεται από 0,15 έως 0,50 μ. Η δεύτερη κατασκευή, που αποκαλύφθηκε στο βορειοανατολικό όριο του χώρου κάλυψης, έχει εξωτερικά διάμετρο 1,60-1,75 μ., ενώ η εσωτερική διάμετρός της μειώνεται σταδιακά προς το βάθος. Η μη εύρεση στο εσωτερικό των

Εικ. 8. Παλαιοχώρα Καρύστου. Οικόπεδο Π. Καρακώστα. Λιθόκτιστες κυκλικές κατασκευές.

κατασκευών οστράκων ή άλλων ευρημάτων δυσχεραίνει τη χρονολόγησή τους και τον προσδιορισμό της χρήσης τους. Το πιθανότερο, ωστόσο, είναι να χρησιμοποιούνταν ως αποθηκευτικοί χώροι.

Στο χώρο της ανασκαφής βρέθηκαν θραύσματα ανάγλυφου πίθου, διακοσμημένου με ζώνη αντιθετικών ανθεμίων και διάγραμμων τριγώνων (Εικ. 9)[7], λαβή πυραύνου με ανάγλυφη κεφαλή Σιληνού[8], βάση κνιδιακού αμφορέα και πήλινο σύμβολο με δύο ανάγλυφα Φ στη μία όψη[9], ευρήματα που συνηγορούν στη χρονολόγηση του κτιριακού συγκροτήματος από τους ύστερους κλα-

7. Για το μοτίβο των ανθεμίων, πρβλ. *Δωδώνη* 10 (1981), σ. 497, εικ. 3, πίν. 22.

8. Παρόμοια λαβή πυραύνου προέρχεται από επίχωση ελληνιστικού νεκροταφείου της οδού Αρέθουσας στην Χαλκίδα, βλ. *ΑΔ* 30 (1975): Χρονικά, σ. 138, Πίν. 79γ. Για την τυπολογία των πυραύνων με λαβές διακοσμημένες με πλαστικές μορφές, βλ. *Hesperia* 69 (2000), σ. 307-308, εικ. 13-14 και M. Şahin, *Hellenistische Kohlenbecken mit figürlichen verzierten Attaschen aus Knidos*, *Knidos Studien* III, 2003.

9. Πρβλ. *Agora* X, σ. 124 -130. Για το σύμβολο Φ, βλ. Ι.Ν. Σβορώνος, Περί των εισιτηρίων των αρχαίων, *Journal International d'Archéologie*

Εικ. 9. Παλαιοχώρα Καρύστου. Οικόπεδο Π. Καρακώστα. Θραύσματα πίθου με ανάγλυφη διακόσμηση.

Εικ. 10. Κοκκάλοι Καρύστου. Οικόπεδο Φ. και Ε. Κιτσαντά. Άποψη της ανασκαφής.

σικούς έως τους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους.

Δυτικά του χώρου κάλυψης και σε μικρή απόσταση από αυτόν εντοπίστηκαν δύο επάλληλα ψηφιδωτά, αποσπασματικά σωζόμενα. Το πρώτο είναι κατασκευασμένο από φυσικές ψηφίδες και το δεύτερο από μικρές μαρμάρινες ψηφίδες.

Κοκκάλοι (οικόπεδο Φ. και Ε. Κιτσαντά)

Κατά τη διενέργεια ανασκαφικής έρευνας στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκαν οικοδομικά λείψανα, σε έκταση 234 τ.μ. (Εικ. 10, 11)[10].

Το οικόπεδο βρίσκεται σε κατωφέρεια και παρουσιάζει υψομετρική διαφορά 1,42 μ. από Α. προς Δ. και 1,88 μ. από Β. προς Ν. Η περιοχή γύρω από την ιδιοκτησία Κιτσαντά είναι διάσπαρτη από αρχαία, ενώ το οικόπεδο έχει οπτική επαφή με το Castello-Rosso και με τα ορατά λείψανα οχυρωματικού τείχους.

Στο δυτικό τμήμα της ανασκαφής αποκαλύφθηκαν τα λείψανα του κτιρίου Ι (Τχ3, Τχ4, Τχ5, Τχ15), προσανατολισμού Α.-Δ. και διαστ. 5,90×6,70 μ. (Εικ. 12). Οι τοίχοι του, χτισμένοι από μεγάλους και μικρούς λίθους, αδρά κατεργασμένους, σώζονται σε μέγιστο ύψος 1,27 μ., ενώ το πλάτος του ανατολικού τοίχου είναι ιδιαίτερα μεγάλο και ανέρχεται σε 1,60 μ. Οι διαστάσεις του κτιρίου και η ισχυρή τοιχοδομία του επιτρέπουν την ταύτισή του με πύργο, οχυρωματικού χαρακτήρα. Από το εσωτερικό του περισυνελέγησαν όστρακα από μελαμβαφή αγγεία και μαγειρικά σκεύη (coarse ware) τοπικού εργαστηρίου, καθώς και θραύσματα από σκύφους με ανάγλυφη διακόσμηση. Η μη ολοκλήρωση της ανασκαφικής έρευνας, μέχρι το επίπεδο της θεμελίωσης του κτιρίου, δεν επέτρεψε τη χρονολόγησή του.

Η δυτική πλευρά του πύργου προστατευόταν με τοίχο, προσανατολισμού Β.-Ν., αποκαλ. μήκ. 16 και πλ. 1,10 μ. (Εικ. 13). Από την ανασκαφή ενός μόνο μικρού τμήματος του τοίχου, σε ύψος 2,30 μ., διαπιστώθηκε ότι το μέτωπο του είναι χτισμένο κατά το τραπεζιόσχημο σύστημα τοιχοδομίας με την παρεμβολή πλακοειδών βυσμάτων[11]. Μολονότι η ανασκαφική έρευνα δεν προχώρησε μέχρι την τάφρο θεμελίωσης του τοίχου, εντούτοις η τοιχοδομία του πιθανολογεί την ανέγερσή του στο β΄ ή γ΄ τέταρτο του 4ου αι. π.Χ.[12].

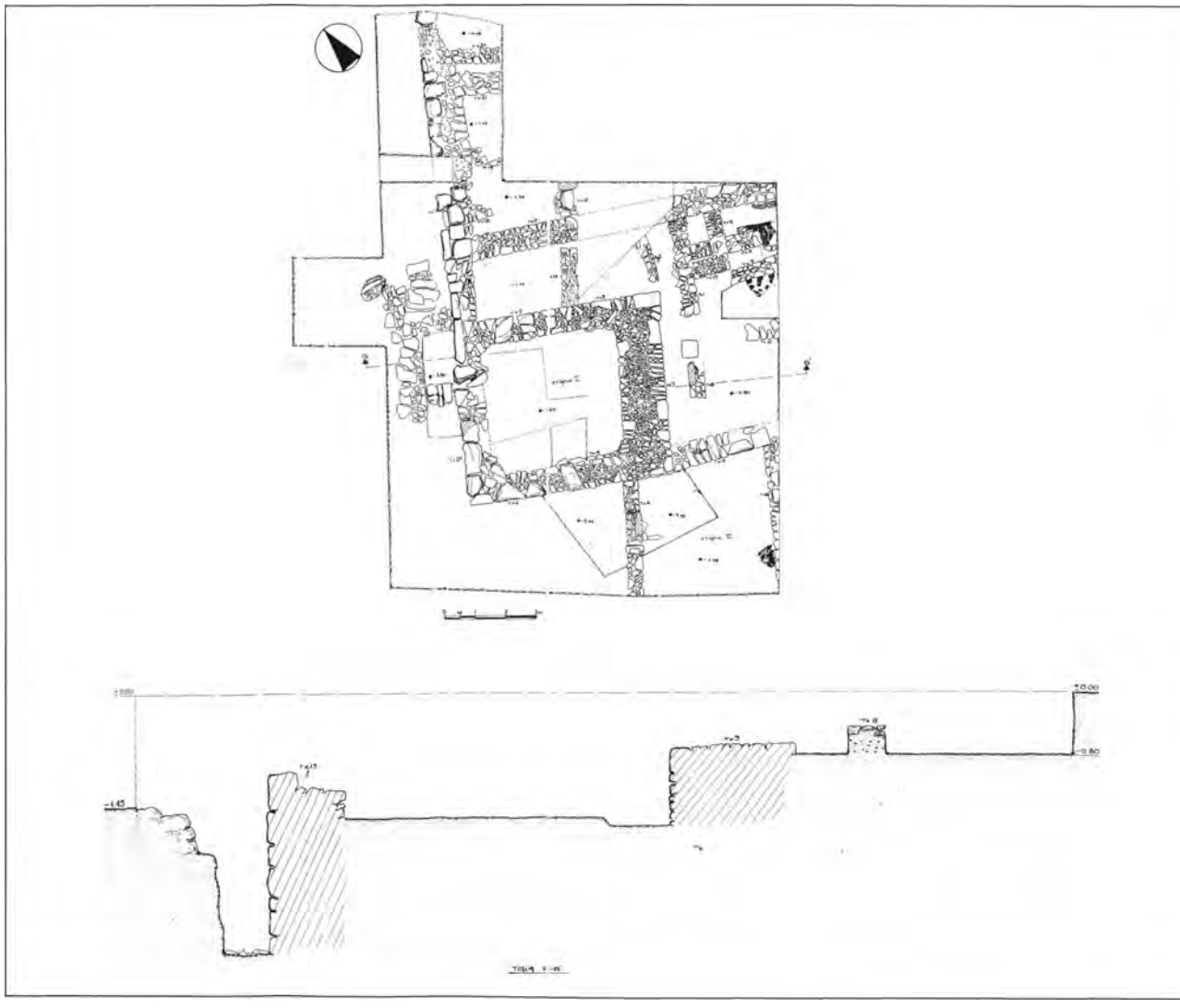
Στα νοτιοανατολικά του κτιρίου Ι αποκαλύφθηκε εν μέρει το κτίριο ΙΙ (Τχ6, Τχ9, Τχ16), προσανατολισμού Β.-Ν. και διαστ. 4,30×5,30 μ. Το κτίσιμο των τοίχων από αδρά εργασμένους πλακαρούς λίθους, ανάμεσα στους οποίους παρεμβάλλονται βύσματα, επιτρέπει τη χρονολόγηση του κτιρίου ΙΙ στους ύστερους κλασικούς χρόνους. Ο Τχ6 σχηματίζει στο μέσον του άνοιγμα, πλ. 1,10

Numismatique, σ. 37-120, πίν. Γ΄, αριθ. 26, πίν. Ε΄, αριθ. 8 και *Agora* XXVIII, σ. 67 κ.ε., πίν. 11, αριθ. Τ26 (4ος-3ος αι.).

10. Χατζηδημητρίου, ό.π. (υποσημ. 3), σ. 83-89.

11. *AJA* 95 (1991), σ. 194-195, εικ. 3. *ΑΕΜΘ* 5 (1991), σ. 322-323.

12. *AJA* 95 (1991), σ. 194-195.

Εικ. 11. Κοκκάλοι Καρύστου. Οικόπεδο Φ. και Ε. Κιτσαντά. Κάτοψη ανασκαφής και τομή.

Εικ. 12. Κοκκάλοι Καρύστου. Οικόπεδο Φ. και Ε. Κιτσαντά. Άποψη κτιρίου 1.

Εικ. 13. Κοκκάλοι Καρύστου. Οικόπεδο Φ. και Ε. Κιτσαντά. Λεπτομέρεια τοίχου χτισμένου κατά το τραπεζιόσχημο σύστημα τοιχοδομίας.

και μέγ. σωζ. ύψ. 0,45 μ. Από το εσωτερικό του κτιρίου ΙΙ και κατά μήκος του Τχ16 περισυνελέγη μεγάλη ποσότητα κεραμικής και κεραμίδων των ρωμαϊκών χρόνων. Ανάμεσα στα αγγεία περιλαμβάνονται αμφορείς με ραβδωτή διακόσμηση, πινάκια κ.ά., που χρονολογούνται στους ρωμαϊκούς χρόνους.

Σε άμεση επαφή με τη βορειοανατολική γωνία του χώρου κάλυψης βρέθηκε τετράπλευρη κατασκευή, διαστ. 0,90x0,95 μ., η οποία εδραζόταν στο ανατολικό τμήμα του Τχ11 και αποτελούνταν από πήλινες τετράπλευρες πλάκες. Η έντονη καύση των πλακών και η εύρεση στο εσωτερικό της πήλινων ειδωλίων πιθανολογούν την ταύτισή της με τράπεζα προσφορών[13]. Επάνω σε αυτή βρέθηκαν τρία συνανήκοντα θραύσματα επιγραφής του 4ου αι. π.Χ. (Μ.Κ. 762) η οποία αναφέρεται σε συμβόλαιο μισθώσεως δημόσιου ή ιδιωτικού κτήματος σε ιδιώτη και μνημονεύει τις υποχρεώσεις του μισθωτή να σπείρει τη γη και να κάψει την *ύλη* (Εικ. 14).

Στο ανατολικό τμήμα της ανασκαφής και σε βάθος 1,57 μ. εντοπίστηκε μικρό τμήμα βοτσαλωτού δαπέδου. Από τον ίδιο αλλά και από άλλους χώρους περισυνελέγησαν τεμάχια τοιχοκονιάματος με ίχνη ώχρας και ερυθρού χρώματος.

Κατά τη διάρκεια της ανασκαφικής έρευνας, εκτός από την ανωτέρω αναφερθείσα κεραμική, περισυνελέγησαν θραύσματα πήλινων ειδωλίων, τμήματα οστέινων περονών και αστράγαλοι, ανθεμωτός ηγεμόνας καλυπτήρας, βωμίσκος με βουκράνιο και θραύσματα μυλόλιθων από τραχίτη. Από τα χάλκινα αντικείμενα αξίζει να αναφερθεί μικρό έλασμα ταύρου και νόμισμα ρωμαϊκών χρόνων που φέρει στον οπισθότυπο παράσταση με το θηλασμό του Ρέμου και του Ρωμύλου από τη λύκαινα.

Η θέση του πύργου σε ύψωμα, η μικρή απόσταση από τα κατάλοιπα της αρχαίας πόλης της Καρύστου και ο ευρύς οπτικός ορίζοντας με τη θάλασσα συνηγορούν για τον αμυντικό του χαρακτήρα. Από τον πύργο αυτό πιθανότατα να γινόταν ο έλεγχος τόσο των καλλιεργήσιμων γαιών όσο και των μεταλλείων που πιθανότατα να υπήρχαν στην περιοχή[14].

Λόγω της σπουδαιότητας των ευρημάτων η ΙΑ΄ ΕΠΚΑ έκρινε σκόπιμο να εισηγηθεί στην Κεντρική Υπηρεσία του ΥΠΠΟ την απαλλοτρίωση του οικοπέδου και έτσι η ανασκαφική έρευνα, λόγω και του περιορισμένου έκτακτου εργατικού προσωπικού, διακόπηκε.

Εικ. 14. Κοκκάλοι Καρύστου. Οικόπεδο Φ. και Ε. Κιτσαντά. Θραύσμα μαρμάρινης επιγραφής.

Αετός (Οικοδομικός Συνεταιρισμός Μονίμων Αξιωματικών Αεροπορίας-ΟΣΜΑΑ)

Στην παραπάνω θέση κατά τη διάρκεια των εκσκαφικών εργασιών για τη διάνοιξη οδών πρόσβασης εντοπίστηκαν δύο πίθοι, αποσπασματικά σωζόμενοι, και λείψανα τοίχου, μήκ. 3,20 και πλ. 0,80 μ. Ο τοίχος ήταν χτισμένος από πλακαρούς σχιστόλιθους και έφερε επίστρωση από ασβεστοκονίαμα στη μία του όψη.

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Ο Π. Παναγιώτου, κάτοικος Ζαράκων, παρέδωσε στο Μουσείο Ερετρίας επιτύμβια ενεπίγραφη στήλη με αετωματική επίστεψη και δύο διπλούς ρόδακες (ΜΕ 19525). Από την επιγραφή που αποδίδεται σε δύο στίχους διακρίνονται ελάχιστα γράμματα.

ΑΘΗΝΑ ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ - ΜΑΡΙΑ ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ

2002

ΑΥΤΟΨΙΕΣ

ΔΗΜΟΣ ΣΤΥΡΕΩΝ

Αλμυροπόταμος

Μετά από έγγραφη καταγγελία του Δήμου Στυρέων διενεργήθηκε αυτοψία από την Υπηρεσία μας στα όρια του Δ.Δ. Αλμυροποτάμου και διαπιστώθηκε η σύληση και καταστροφή ενός κιβωτιόσχημου τάφου στη θέση Γκρόπι-

13. Πρβλ. Ε. Σερμπέτη, *Οινιάδες*, Αθήνα 2001, σ. 115, πίν. 23.

14. Χατζηδημητρίου, ό.π. (υποσημ. 3), σ. 87-89.

ζα-Ξόνια. Ο τάφος, που βρέθηκε στο οδόστρωμα αγροτικού δρόμου κατά την εκτέλεση των εργασιών βελτίωσής του, είχε προσανατολισμό Α.-Δ., μήκος 2,13, πλάτος 0,60 μ., και ήταν κατασκευασμένος από σχιστολιθικές πλάκες.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Κάρυστος

Μάζες (Ο.Τ. 152, οικόπεδο Ε. Γάγκου)

Στη δυτική επέκταση της Καρύστου, στην παραπάνω θέση, με αφορμή την παράνομη κατασκευή τσιμέντινης πλατφόρμας για την ανέγερση λυόμενης κατοικίας στο παραπάνω οικόπεδο διενεργήθηκε κατά τα έτη 2001-2002 επείγουσα σωστική ανασκαφή περιορισμένης έκτασης, κατά τη διάρκεια της οποίας αποκαλύφθηκαν τρεις τάφοι και μεγάλος αριθμός αγγείων, εξωτερικά των τάφων[15].

Σε βάθος 1 μ. από την επιφάνεια του εδάφους αποκαλύφθηκε πώρινη σαρκοφάγος (Τάφος 1), μήκ. 1,39 και πλ. 0,77 μ. Η σαρκοφάγος, προσανατολισμού Α.-Δ., καλυπτόταν με δύο πώρινες πλάκες, μήκ. 1,46 και πλ. 0,65 μ. Στο εσωτερικό της σαρκοφάγου και σε άμεση επαφή με το δυτικό τοίχωμά της βρέθηκαν ένα μελαμβαφές δίωτο αγγείο και μία χάλκινη υψίποδη κύλικα, ανεστραμμένη (Εικ. 15, 16).

Ως εξωτερική κτέριση η ταφή έφερε στο ύψος των καλυπτήριων πλακών θραύσματα αγγείων και ειδωλίων. Σε άμεση επαφή με τη βόρεια παρειά των καλυπτήριων λίθων του τάφου βρέθηκαν ένα ασημένιο ψέλιο με κεφάλια φιδιών στις απολήξεις του και δύο μελαμβαφή πινάκια με εμπίεστη διακόσμηση ανθεμίων (Εικ. 17). Η εξωτερική κτέριση των τάφων αποτελούσε σύνηθες ταφικό έθιμο στην Εύβοια, αλλά και στο Ακραίφνιο της Βοιωτίας[16]. Τα λιθόκτιστα τοιχάρια που εκτείνονταν βόρεια, ανατολικά και δυτικά της σαρκοφάγου πιθανότατα να αποτελούσαν τμήμα ταφικού περιβόλου.

Κάτω από την πώρινη σαρκοφάγο (Τάφος 1) και σε βάθος 1,62 μ. εντοπίστηκαν σχιστολιθικές πλάκες που ανήκαν σε ένα δεύτερο παιδικό κιβωτιόσχημο τάφο (Τάφος 2). Ο τάφος, μήκ. 0,90 και πλ. 0,42 μ., ήταν τοποθετημένος με το συνήθη προσανατολισμό Α.-Δ. Στο εσωτερικό του τάφου είχαν εναποτεθεί έξι αγγεία του 5ου αι. π.Χ.: ληκύθιο λευκού εδάφους με μελανόγραφα ανθέμια, μελαμβαφής σκύφος, αβαφής πυξίδα με κάλυμμα,

Εικ. 15. Δυτική επέκταση Καρύστου. Οικόπεδο Ε. Γάγκου. Πώρινη σαρκοφάγος.

Εικ. 16. Δυτική επέκταση Καρύστου. Οικόπεδο Ε. Γάγκου. Χάλκινη κύλικα.

δύο σκυφίδια και ένα θήλαστρο, τοποθετημένα στο βορειοανατολικό και βορειοδυτικό άκρο του τάφου (Εικ. 18). Εκτός από ελάχιστα ίχνη κάρβουνου δεν βρέθηκαν οστά εντός του τάφου.

Νότια της σαρκοφάγου είχαν εναποτεθεί ως ταφικές προσφορές ανάμεσα σε αργούς λίθους ακέραια αγγεία, όπως δύο κοτυλίσκες, μελαμβαφής οινοχόη, μελαμβαφής κύλικα, τύπου Vicup (β΄ τέταρτο 5ου αι. π.Χ.), και

15. Α. Χατζηδημητρίου, Νέα ανασκαφικά δεδομένα από την αρχαία Κάρυστο, στο Μ. Χιδίρογλου - Α. Χατζηδημητρίου (επιμ.), *Αρχαιότητες της Καρυστίας*, Κάρυστος 2006, σ. 52-63.

16. Χαλκίδα: *ΑΕ* 1999, σ. 223, Ακραίφνιο: *ΑΕ* 1994, σ. 185, εικ. 45.

Εικ. 17. Δυτική επέκταση Καρύστου. Οικόπεδο Ε. Γάγκου. Μελαμβαφές πινάκιο με εμπίεστη διακόσμηση.

μελανόμορφο ληκύθιο (480-470 π.Χ.), διακοσμημένο με δύο όμοια ζεύγη μορφών, ανάμεσα στα οποία παρεμβάλλονται κλαδιά (Εικ. 19).

Σε απόσταση 0,53 μ. από τη νότια παρειά του τοιχάριου Τχ1 και σε βάθος 1,21 μ. αποκαλύφθηκε ο κεραμοσκεπής τάφος 3, προσανατολισμού Α.-Δ., μήκ. 1,46 και πλ. 0,65 μ. Κατά την αφαίρεση της σωζόμενης αποσπασματικά καλυπτήριας πλάκας, οριζόντιου τύπου, αποκαλύφθηκαν σε βάθος 0,50 και σε απόσταση 0,32 μ. από το ανατολικό τοίχωμα του τάφου πέντε αγγεία: ένα μελαμβαφές θήλαστρο, ένα λευκό ληκύθιο, μία μελανόγραφη λεκανίδα με πώμα και δύο μελαμβαφείς σκύφοι αποσπασματικά σωζόμενοι.

Η απουσία οστών από τους τρεις τάφους σε συνδυασμό με τις μικρές διαστάσεις τους και την εύρεση στους δύο από αυτούς θηλάστρου πιθανολογούν την ταύτισή τους με παιδικές ταφές[17]. Μολονότι η μη επέκταση της ανασκαφής σε μεγαλύτερο χώρο δεν μας επέτρεψε να διαπιστώσουμε εάν ο χώρος χρησιμοποιήθηκε μόνο για τον ενταφιασμό παιδιών, εν τούτοις η χρονική διαφορά ενός περίπου αιώνα ανάμεσα στη σαρκοφάγο του 4ου αι. π.Χ. και τις δύο άλλες ταφές του 5ου αι. π.Χ. καθιστούν πιθανή τη συ-

Εικ. 18. Δυτική επέκταση Καρύστου. Οικόπεδο Ε. Γάγκου. Κιβωτιόσχημος τάφος 2. Αγγεία τοποθετημένα στο βορειοδυτικό άκρο του τάφου.

Εικ. 19. Δυτική επέκταση Καρύστου. Οικόπεδο Ε. Γάγκου. Ταφική προσφορά αγγείων.

17. Για τις παιδικές ταφές, βλ. Β. Σαμπετάι, Παιδικές ταφές Ακραιφίας, *Γ΄ Διεθνές Συνέδριο Βοιωτικών Μελετών, Θήβα 4-8 Σεπτεμβρίου 1996. Επετηρίς της Εταιρείας Βοιωτικών Μελετών*, τ. Γ΄, τχ. α΄ (επιμ. Β. Αραβαντινός), Αθήνα 2000, σ. 494-535 (ιδιαίτερα σ. 494-497).

Εικ. 20. Δυτική επέκταση Καρύστου. Οικόπεδο Ε. Γάγκου. Εναπόθεση αγγείων και πήλινων γυναικείων προτομών.

Εικ. 21. Βόρεια επέκταση Καρύστου. Οικόπεδο Ε. Βερούχη. Τάφος 1. Λέβητας.

νεχή χρήση του χώρου για τον ενταφιασμό παιδιών[18].

Στη δυτική επίσης παρειά του ίδιου σκάμματος κατά την αφαίρεση λιθοσωρού αποκαλύφθηκαν πέντε μελανόμορφες λήκυθοι, ένα θήλαστρο, τέσσερα σκυφίδια, τρεις οινοχόες, δύο πυξίδες με πώμα, δύο πήλινες γυναικείες προτομές και ένα ειδώλιο σκύλου, που χρονολογούνται στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. (Εικ. 20).

Τέλος κατά την κατολίσθηση της παρειάς στην νοτιοανατολική γωνία ενός άλλου σκάμματος, του οποίου λόγω βροχοπτώσεων δεν κατέστη δυνατή η ανασκαφή, αποκαλύφθηκε εγχυτρισμός σε κρατήρα. Το αγγείο ήταν τοποθετημένο με προσανατολισμό Α.-Δ., με το στόμο προς Α., το οποίο έφρασσε μεγάλη πλακαρή πέτρα[19]. Στο εσωτερικό του αγγείου είχαν εναποτεθεί αρύβαλλος και κύπελλο.

Ξάνεμο (οικόπεδο Ε. Βερούχη)

Στη βόρεια επέκταση της Καρύστου, στην παραπάνω θέση, όπου τοποθετείται τμήμα της αρχαίας νεκρόπολης, κατά τη διάρκεια περιορισμένης έκτασης ανασκαφής στο παραπάνω οικόπεδο διερευνήθηκαν εννέα τάφοι, προσανατολισμού Α.-Δ[20]. Στο νότιο επίσης όριο του οικοπέδου, που συνορεύει με τη δεξαμενή ύδρευσης του Δήμου Καρύστου, αποκαλύφθηκε τμήμα κεραμικού κλιβάνου.

Από όλους τους τάφους, με εξαίρεση έναν, έλειπε η καλυπτήρια πλάκα, ενώ το δυτικό πλευρικό τους τοίχωμα είχε καταστραφεί σε παλαιότερους χρόνους. Δύο από αυτούς, μάλιστα, βρέθηκαν συληµένοι. Έξι τάφοι ήταν κιβωτιόσχημοι κατασκευασμένοι είτε από μεγάλες σχιστολιθικές πλάκες, αδρά εργασμένες, είτε από πωρόλιθους και αργούς λίθους, ενώ τρεις ήταν κεραμοσκεπείς και καλύπτονταν από μεγάλες κεραμίδες[21]. Μόνο σε μία περίπτωση ο πυθμένας του τάφου ήταν επενδεδυμένος με σχιστολιθικές πλάκες. Ορισμένοι από τους τάφους περιείχαν περισσότερες από μία ταφές. Στον τάφο 2, όπου ο σκελετός βρέθηκε σε καλύτερη κατάσταση, διαπιστώθηκε ότι ο νεκρός είχε ταφεί ύπτιος εκτάδην με τα χέρια παράλληλα με το σώμα και το κρανίο στα ανατολικά.

Τα περισσότερα από τα κτερίσματα των τάφων ήταν τοποθετημένα δυτικά, στην περιοχή των ποδιών ή στο μέσον. Κυρίαρχο κτέρισμα σε όλους τους τάφους απoτελεί το ατρακτόσχημο μυροδοχείο. Ιδιαίτερα στον τάφο 1, 20 περίπου μυροδοχεία είχαν εναποτεθεί ως κτέριση στο δυτικό τμήμα του. Στον ίδιο τάφο βρέθηκε και ένα χυτροειδές αγγείο, μικρών διαστάσεων, το οποίο διέθετε μόνο μία επιμήκη συμπαγή λαβή σύμφυτη στο χείλος. Η λαβή πλέκεται στο ένα της άκρο και σχηματίζει μικρή μαστοειδή απόφυση στο επίμηκες κυλινδρικό στέλεχός της (Εικ. 21).

Οι τάφοι περιείχαν ακόμη βολβόσχημα και αρυβαλλόσχημα μυροδοχεία, καθώς και δύο σκύφους με ανάγλυ-

18. Για περιπτώσεις νεκροταφείων που προορίζονταν για παιδικές ταφές, βλ. D. Kurtz - J. Boardman, *Έθιμα ταφής στον αρχαίο ελληνικό κόσμο* (μτφρ. Ο. Βιζυηνού - Θ. Ξένος), Αθήνα 1994, σ. 92 και Σαμπετάι, ό.π., σ. 496, σημ. 6.

19. Πρβλ. Α. Βλαβιανού-Τσαλίκη, Ανασκαφή τάφων στην Ερέτρια, *ΑΔ* 36 (1981): Μελέτες, σ. 70, τάφος 13.

20. Η ύπαρξη τάφων στο σημείο αυτό σημειώνεται από τον D. Keller, *Archaeological Survey in Southern Euboea, Greece: A Reconstruction of Human Activity from Neolithic Times through the Byzantine Period*, Πανεπιστήμιο Indiana 1985, σ. 147-148, εικ. 62.

21. Για την ανασκαφή, βλ. Χατζηδημητρίου, ό.π. (υποσημ. 3), σ. 71-81.

Εικ. 22. Βόρεια επέκταση Καρύστου. Οικόπεδο Ε. Βερούχη. Τάφος 2. Ανάγλυφος σκύφος.

Εικ. 23. Βόρεια επέκταση Καρύστου. Οικόπεδο Ε. Βερούχη. Τάφος 2. Δύο αβαφείς λάγυνοι.

φη διακόσμηση. Ο ένας από αυτούς διακοσμείται στο χείλος με ιωνικό κυμάτιο και στο σώμα με το μοτίβο των τριών ομόκεντρων κύκλων τριών τετάρτων που φέρουν στο κέντρο στρόβιλο, ενώ τα ενδιάμεσα κενά καλύπτονται με ανάγλυφες κουκκίδες και επτάκτινους αστέρες (Εικ. 22)[22]. Μόνο μία ταφή ήταν κτερισμένη με δύο λαγύνους, έναν τύπο αγγείου αγαπητό στα συμπόσια, που εμφανίζεται στα μέσα του 3ου αι. π.Χ. και διαρκεί έως τον 1ο αι. π.Χ. (Εικ. 23). Η λάγυνος, αμφικωνικού σχήματος, απαντά για πρώτη φορά στην Κάρυστο. Η χρήση της λαγύνου ως κτερίσματος δεν ήταν αρκετά διαδεδομένη στην Εύβοια, ενώ το σχήμα της αμφικωνικής λαγύνου απαντά κυρίως στη Χαλκίδα[23].

Εξίσου δημοφιλές κτέρισμα αποτελούν και τα γυάλινα μυροδοχεία. Με εξαίρεση τον τάφο 1, όπου βρέθηκαν δύο γυάλινοι οξυπύθμενοι αμφορίσκοι του 1ου αι. π.Χ., κατασκευασμένοι με την τεχνική του πυρήνα από άμμο (Εικ. 24), στους υπόλοιπους τάφους τα μυροδοχεία είναι κατασκευασμένα με την τεχνική της ελεύθερης φύσησης της ρευστής μάζας γυαλιού και χρονολογούνται στον 1ο και 2ο αι. μ.Χ.

Εκτός από τα αγγεία, τους νεκρούς συνόδευαν και προσωπικά τους αντικείμενα. Η εύρεση σε τάφο μικρού χάλκινου κώδωνα, δίσκου κατόπτρου, γυάλινων και πήλινων μυροδοχείων, καθώς και μιας γυάλινης στρεπτής ράβδου (Εικ. 25), που πιθανότατα να χρησιμοποιούνταν

Εικ. 24. Βόρεια επέκταση Καρύστου. Οικόπεδο Ε. Βερούχη. Τάφος 1. Γυάλινος αμφορίσκος.

22. Πρβλ. *Délos* XXXI, σ. 201, πίν. 45, αριθ. 4328, 4303, 4313 και *Samos* XIV, 1974, σ. 157, εικ. 254.

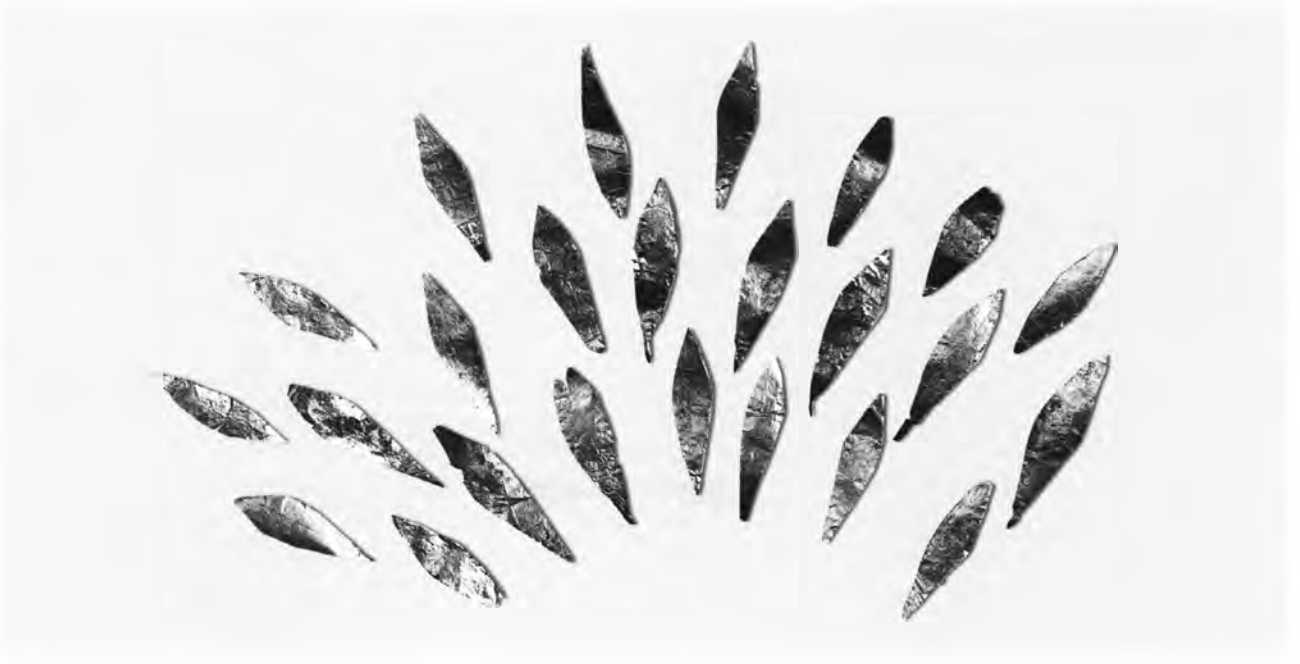
23. Για τη διάδοση του σχήματος της αμφικωνικής λαγύνου στη Χαλκίδα, βλ. Κ. Βλαβιανού, Τρεις ελληνιστικοί τάφοι στη Μάνικα Χαλκίδας, *Ανθρωπολογικά και Αρχαιολογικά Χρονικά* 2 (1987), σ. 66, πίν. 4 και *ΑΕ* 138 (1999), σ. 229-230, τάφος 15, αριθ. 2, εικ. 7.

Εικ. 25. Βόρεια επέκταση Καρύστου. Οικόπεδο Ε. Βερούχη. Τάφος 7. Γυάλινη στρεπτή ράβδος.

Εικ. 26. Βόρεια επέκταση Καρύστου. Οικόπεδο Ε. Βερούχη. Τάφος 7. Χρυσή δανάκη.

Εικ. 27. Βόρεια επέκταση Καρύστου. Οικόπεδο Ε. Βερούχη. Τάφος 9. Χρυσά ελάσματα.

για την ανάδευση του μυρελαίου, πιθανολογεί την αναγνώριση μιας γυναικείας ταφής. Από τον ίδιο τάφο προέρχονται δύο χρυσές δανάκες, εκ των οποίων η μία σώζεται σε καλή κατάσταση. Η δανάκη διακοσμείται στον εμπροσθότυπο με την προτομή της κρανοφόρου θεάς Αθηνάς και στον οπισθότυπο με γλαύκα και πιθανότατα αποδίδει νομισματικό τύπο των αθηναϊκών τετραδράχμων νέας τεχνοτροπίας (Εικ. 26)[24]. Με χρυσές δανάκες είχαν κτεριστεί και τάφοι των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων που ανασκάφηκαν στο οικόπεδο του Γυμνασίου - Τεχνικού Επαγγελματικού Λυκείου Καρύστου[25].

Από το εσωτερικό τεσσάρων τάφων περισυνελέγησαν χρυσά ελάσματα σε σχήμα φύλλου ελιάς (Εικ. 27). Η εύρεσή τους στην περιοχή του κεφαλιού και του στήθους πιθανολογεί ότι αυτά χρησίμευαν για τη διακόσμηση του ενδύματος και του κεφαλιού[26]. Ο εντοπισμός φύλλων

24. Πρβλ. *BCH* 82 (1958), σ. 651-652, πίν. 49-50· *BCH* 84 (1960), σ. 485-486· *IGCH*, αριθ. 291· Η. Τσούρτη, Ο «Θησαυρός» Κάρυστος/1957 (IGCH 291). Συμβολή στην κυκλοφορία των αθηναϊκών τετραδράχμων νέας τεχνοτροπίας στην Εύβοια, *Χαρακτήρ. Αφιέρωμα στη Μάντω Οικονομίδου*, Αθήνα 1996, σ. 287-296.

25. Βλ. *ΑΔ* 53 (1988): Χρονικά, σ. 366.

26. Πρβλ. Μ. Πωλογιώργη, Τάφοι του Ωρωπού, *ΑΔ* 43 (1988): Μελέτες, σ. 122, σημ. 27, 29.

Εικ. 28. Βόρεια επέκταση Καρύστου. Οικόπεδο Ε. Βερούχη. Τάφος 9. Πήλινο ειδώλιο κωμικού ηθοποιού.

Εικ. 29. Βόρεια επέκταση Καρύστου. Δημοτικό έργο ομβρίων υδάτων. Πήλινο ειδώλιο γυναικείας μορφής.

χρυσού σε τάφους της Εύβοιας είναι ιδιαίτερα συχνός[27].

Σύνηθες κτέρισμα αποτελούσαν και οι φυσικοί ή γυάλινοι αστράγαλοι, καθώς ο αστραγαλισμός αποτελούσε το προσφιλέστερο παιγνίδι των παιδιών, αλλά και των ενηλίκων κατά την αρχαιότητα. Τα πήλινα ειδώλια που βρέθηκαν στους τάφους εκπροσωπούν Έρωτας, έφηβος με ιμάτιο, και ειδώλιο κωμικού ηθοποιού, που αποδίδεται καθισμένος σε βωμό με προσωπείο δούλου και το δεξί χέρι υψωμένο στο αυτί (Εικ. 28). Ο τύπος αυτού του ηθοποιού έχει θεωρηθεί ότι υποδύεται τον αποδρώντα δούλο της Μέσης Κωμωδίας που αναζητά άσυλο στον βωμό[28].

Σε δύο από τους τάφους βρέθηκαν και απολεπίσματα οψιανού, εύρημα που σημειώνεται και σε ταφές άλλων περιοχών, όπως για παράδειγμα του Ωρωπού[29].

Από μια πρώτη εξέταση των κτερισμάτων, οι τάφοι αυτοί χρονολογούνται από το 2ο αι. π.Χ. έως και το 2ο αι. μ.Χ. και δεν παρουσιάζουν καμία διαφοροποίηση όσον αφορά στις μέχρι σήμερα γνωστές ταφικές πρακτικές της αρχαίας Καρύστου[30].

Βόρεια επέκταση (Έργο ομβρίων υδάτων Δήμου Καρύστου)

Στη βόρεια επέκταση της Καρύστου κατά την παράνομη διάνοιξη φρεατίου από το Δήμο Καρύστου για την κατασκευή υδρευτικού αγωγού προκλήθηκε καταστροφή τάφων. Έτσι, κάτω υπό την άμεση απειλή να πλημμυρήσει το φρεάτιο από την υπερχείλιση της δεξαμενής ύδρευσης διενεργήθηκε επείγουσα σωστική ανασκαφή, περιορισμένης έκτασης[31].

Κατά την αφαίρεση λιθοσωρών περισυνελέγησαν οινοχόες, ληκύθια και λήκυθοι λευκού εδάφους, εδαφόχρωμη πελίκη, ειδώλια γυναικείων μορφών (Εικ. 29) και ένα ομοίωμα γρύπα (Εικ. 30). Κοντά στο λιθοσωρό εντοπίστηκαν επίσης και κεραμοσκεπείς τάφοι, των οποίων το μηχάνημα είχε καταστρέψει το βόρειο τμήμα τους. Οι τάφοι είχαν προσανατολισμό Β.-Ν., σε αντίθεση με το συνήθη προσανατολισμό Α.-Δ. των υπόλοιπων τάφων

27. Ο Γ. Παπαβασιλείου, *Περί των εν Ευβοια αρχαίων τάφων*, Αθήνα 1910, σ. 51-58, πίν. ΙΔ, 10, κάνει μνεία σε μεγάλο αριθμό τάφων, στους οποίους έχουν βρεθεί χρυσά φύλλα ελιάς, μονά, διπλά και τριπλά, δρυός και μυρσίνης.

28. Πρβλ. L. Burn - R. Higgins, *Catalogue of Greek Terracottas in the British Museum*, τ. III, London 2001, σ. 70, αριθ. 2143, πίν. 27.

29. Βλ. Πωλογιώργη, ό.π., σ. 118.

30. *ΑΔ* 52 (1997): Χρονικά, σ. 403-405 και 53 (1998): Χρονικά, σ. 363-366.

31. Οι δυσχερείς συνθήκες ανασκαφής και ιδιαίτερα η λάσπη μας στέρησε τη δυνατότητα λήψης ευκρινών φωτογραφιών.

Εικ. 30. Βόρεια επέκταση Καρύστου. Δημοτικό έργο ομβρίων υδάτων. Πήλινο ειδώλιο γρύπα.

Εικ. 31. Βόρεια επέκταση Καρύστου. Δημοτικό έργο ομβρίων υδάτων. Μελαμβαφής λεκανίδα με ερυθρόμορφο κάλυμμα.

που έχουν βρεθεί στην Κάρυστο, αλλά και σε άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου. Μία μάλιστα από τις ταφές, με προσανατολισμό Α.-Δ., είχε οριοθετηθεί με σειρά αργών λίθων.

Δυτικότερα εντοπίστηκε κιβωτιόσχημος τάφος, μικρών διαστάσεων, από το εσωτερικό του οποίου περισυνελέγησαν αγγεία καθημερινής χρήσης, μεταξύ των οποίων αξίζει να σημειωθεί η εύρεση λεκανίδας του 4ου αι. π.Χ. με ερυθρόμορφο κάλυμμα, διακοσμημένο με δύο γυναικεία κεφάλια και ανθέμα (Εικ. 31). Σε έναν ακόμη τάφο είχαν εναποτεθεί στα κάτω άκρα του νεκρού μικύλλα αγγεία καθημερινής χρήσης, όπως λοπάδες και σκυφίδια.

Πλακαρή (οικόπεδο Δ. Δρακούλη)

Κατά τη διενέργεια ανασκαφικής έρευνας στο παραπάνω οικόπεδο, στο Συνεταιρισμό «Θεατρούπολη» της παραπάνω θέσης, αποκαλύφθηκε στο νότιο τμήμα του χώρου κάλυψης ο τοίχος Τχ1, ορατού μήκ. 12 και πλ. 0,85 μ. Ο τοίχος, προσανατολισμού Α.-Δ., είναι χτισμένος από αργολιθοδομή και σώζεται σε μέγιστο ύψος 0,45-0,48 μ. Κατά την ανασκαφή περισυνελέγησαν ελάχιστα απολεπίσματα οψιανού και κεραμική, που χρονολογείται από την πρώιμη εποχή του Χαλκού έως και τους γεωμετρικούς χρόνους. Σε άμεση γειτνίαση με την ανατολική παρειά του τοίχου Τχ1, αποκαλύφθηκε όρυγμα, ορθογώνιου σχήματος, λαξευμένο στο μαλακό σχιστολιθικό βράχο, σε βάθος 1,45 μ. Η κατασκευή, προσανατολισμού Β.-Ν., έχει εσωτερικό μήκος 2,25 και κυμαινόμενο πλάτος 0,55-0,73 μ. Στο νότιο τμήμα της περιβαλλόταν από μεγάλους αργούς λίθους. Από το εσωτερικό του ορύγματος περισυνελέγη κεραμική της νεολιθικής εποχής.

Παλαιοχώρα (οικόπεδο Γ. Θεοδώρου)

Κατά τη διενέργεια ανασκαφικής έρευνας στο παραπάνω οικόπεδο, αποκαλύφθηκε τοίχος (Τχ1), προσανατολισμού Α.-Δ., με ορατό μήκος 5 και πλάτος 0,80 μ. Παράλληλα με τον Τχ1 και σε απόσταση 1,70 μ. από αυτόν αποκαλύφθηκε στο βόρειο άκρο του χώρου κάλυψης τμήμα τοίχου (Τχ2), ορατού μήκ. 2,40 και πλ. 0,50 μ. Από την ελάχιστη περισυλλεγείσα κεραμική οι δύο αποκαλυφθέντες τοίχοι χρονολογούνται στους κλασικούς χρόνους.

Στο νότιο άκρο του χώρου κάλυψης βρέθηκε τμήμα τοίχου (Τχ3), προσανατολισμού Β.-Ν., ορατού μήκ. 1 και πλ. 0,75 μ. Στον ίδιο χώρο ανασκάφηκε σαθρή κυκλοτερής λιθόκτιστη κατασκευή, μήκ. 2,40, διαμ. 1,30 και μέγ. πλ. 0,60 μ. Η κατασκευή είναι χτισμένη από μια σειρά αργών λίθων, τοποθετημένων σε ακανόνιστη διάταξη και πιθανότατα να χρονολογείται στους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους.

Κοκκάλοι

Με αφορμή τα ακραία καιρικά φαινόμενα που προκάλεσαν ρηγμάτωση σε αγροτικό δρόμο, αποκαλύφθηκαν εκτεταμένα οικοδομικά λείψανα και τμήμα βοτσαλωτού δαπέδου (Εικ. 32), που το πιθανότερο είναι να χρονολογούνται στους ύστερους κλασικούς χρόνους. Σημειώνεται ότι ο αγροτικός δρόμος βρίσκεται σε μικρή απόσταση βόρεια από την ιδιοκτησία Ε. Κιτσαντά, στην οποία

Εικ. 32. Κοκκάλοι Καρύστου. Βοτσαλωτό δάπεδο.

Εικ. 33. Κάμπος Αλιβερίου. Οικόπεδο Π. Μανδραβέλου. Κτίριο Ι.

ανασκάφηκε κατασκευή οχυρωματικού χαρακτήρα κλασικών χρόνων[32].

Αετός (Οικοδομικός Συνεταιρισμός Μονίμων Αξιωματικών Αεροπορίας-ΟΣΜΑΑ)

Στην παραπάνω θέση με αφορμή τη διάνοιξη των οδών πρόσβασης αποκαλύφθηκε τμήμα πήλινου αγωγού ύδρευσης και λιθόκτιστο φρεάτιο με επένδυση πήλινων πλακών, διαστ. 0,73x0,50 μ. Στις δύο στενές πλευρές του το φρεάτιο έφερε οπές με τις οποίες επικοινωνούσε με τα στελέχη του πήλινου αγωγού.

Στην ίδια περιοχή κατά την καθίζηση πρανών αποκαλύφθηκαν τα λείψανα κιβωτιόσχημου τάφου, προσανατολισμού Α.-Δ., μήκ. 1,80 και πλ. 0,65 μ. Στο δυτικό τμήμα του τάφου βρέθηκαν δύο κρανία. Η εύρεση στο εσωτερικό του τάφου εφυαλωμένης κεραμικής επιτρέπει τη χρονολόγησή του στους βυζαντινούς χρόνους.

2001-2003

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Κάμπος Αλιβερίου

Οικόπεδο Π. Μανδραβέλου

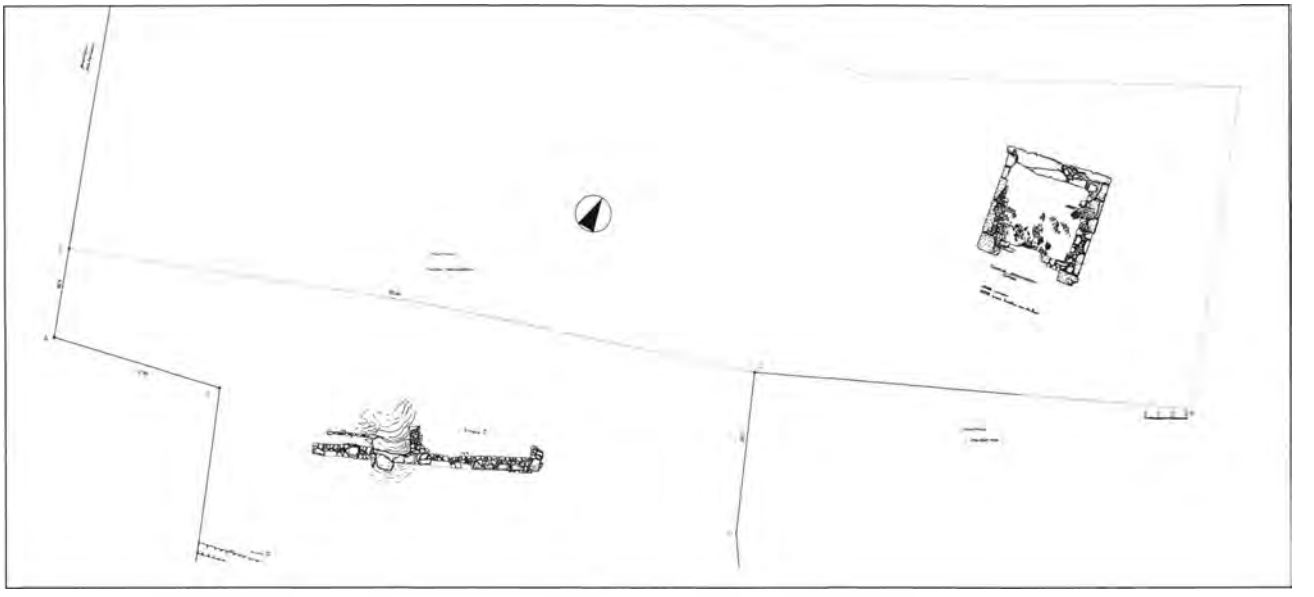
Στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο Κάμπου Αλιβερίου (ΦΕΚ 271/Β/9-3-2000), κατά τη διάρκεια ανασκαφικής έρευνας στο παραπάνω οικόπεδο κατά τα έτη 2001-2003 αποκαλύφθηκε το νοτιοανατολικό γωνιαίο τμήμα του επιμήκους κτιρίου Ι (Τχ1, Τχ2), με προσανατολισμό Α.-Δ. (Εικ. 33, 34). Ο νότιος τοίχος Τ1 έχει αποκαλυπτόμενο μήκος 17, πλάτος 0,70 μ. και είναι χτισμένος από ογκώδεις αργούς λίθους. Ως υποθεμελίωση του τοίχου είχαν χρησιμοποιηθεί κεραμίδες και αργοί προεξέχοντες λίθοι. Ο Τχ1 σώζεται στο επίπεδο της θεμελίωσης, σε ύψος ενός δόμου. Εγκάρσια με τον Τχ1 και με προσανατολισμό Β.-Ν. αποκαλύφθηκε ο τοίχος Τχ3 (μήκ. 2 και πλ. 0,70 μ.), ενώ παράλληλα με αυτόν εκτεινόταν ο τοίχος Τχ4 (μήκ. 3, πλ. 0,30 μ.), προσανατολισμού Α.-Δ.

Κατά την ανασκαφική έρευνα του κτιρίου Ι περισυνελέγη μεγάλη ποσότητα μελαμβαφών και αβαφών οστράκων (σκύφοι, κύλικες), θραύσματα οξυπύθμενων αμφορέων και πίθων, δύο πυραμιδοειδείς αγνύθες και ένα ειδώλιο ζώου με φορτίο (Εικ. 35). Από τα παραπάνω ευρήματα το κτίριο χρονολογείται στους ύστερους κλασικούς χρόνους.

Κατά την πραγματοποίηση ανασκαφικών τομών στο νότιο τμήμα του οικοπέδου εντοπίστηκαν σε απόσταση 11,50 μ. νότια του κτιρίου Ι τα λείψανα ελλειψοειδούς περιβόλου (Τχ1). Ο περίβολος εκτεινόταν σε μήκος 29 μ. με προσανατολισμό Α.-Δ. και αφού γωνίαζε ελαφρά κατευθυνόταν προς Ν. σε αποκαλυπτόμενο μήκος 26 μ.[33] (Εικ. 36, 37). Ο περίβολος, πλ. 0,65 μ., είναι χτισμένος

32. Βλ. παραπάνω, στο παρόν, σ. 212.

33. Παρόμοιου σχήματος περίβολοι, αλλά ισχυρότερης κατασκευής, έχουν βρεθεί στη Μεγαρίδα και στη Μικρά Ασία και εικάζεται ότι χρησίμευαν ως κτηνοτροφικές μόνιμες εγκαταστάσεις, πρβλ. H. Lohmann, Antike Hirten in Westkleinasien und der Megaris: Zur Archäologie der Mediterranen Weidewirtschaft, στο W. Eder - K.-J. Hölkeskamp (επιμ.), *Volk und Verfassung im Vorhellenistischen Griechenland, Beiträge auf dem Symposium*

Εικ. 34. Κάμπος Αλιβερίου. Οικόπεδο Μ. Μανδραβέλου. Κάτοψη κτιρίου Ι.

Εικ. 35. Κάμπος Αλιβερίου. Οικόπεδο Π. Μανδραβέλου. Πήλινο ειδώλιο ζώου (Μ.Ε. 1957).

Εικ. 36. Κάμπος Αλιβερίου. Οικόπεδο Π. Μανδραβέλου. Άποψη περιβόλου (Τχ1).

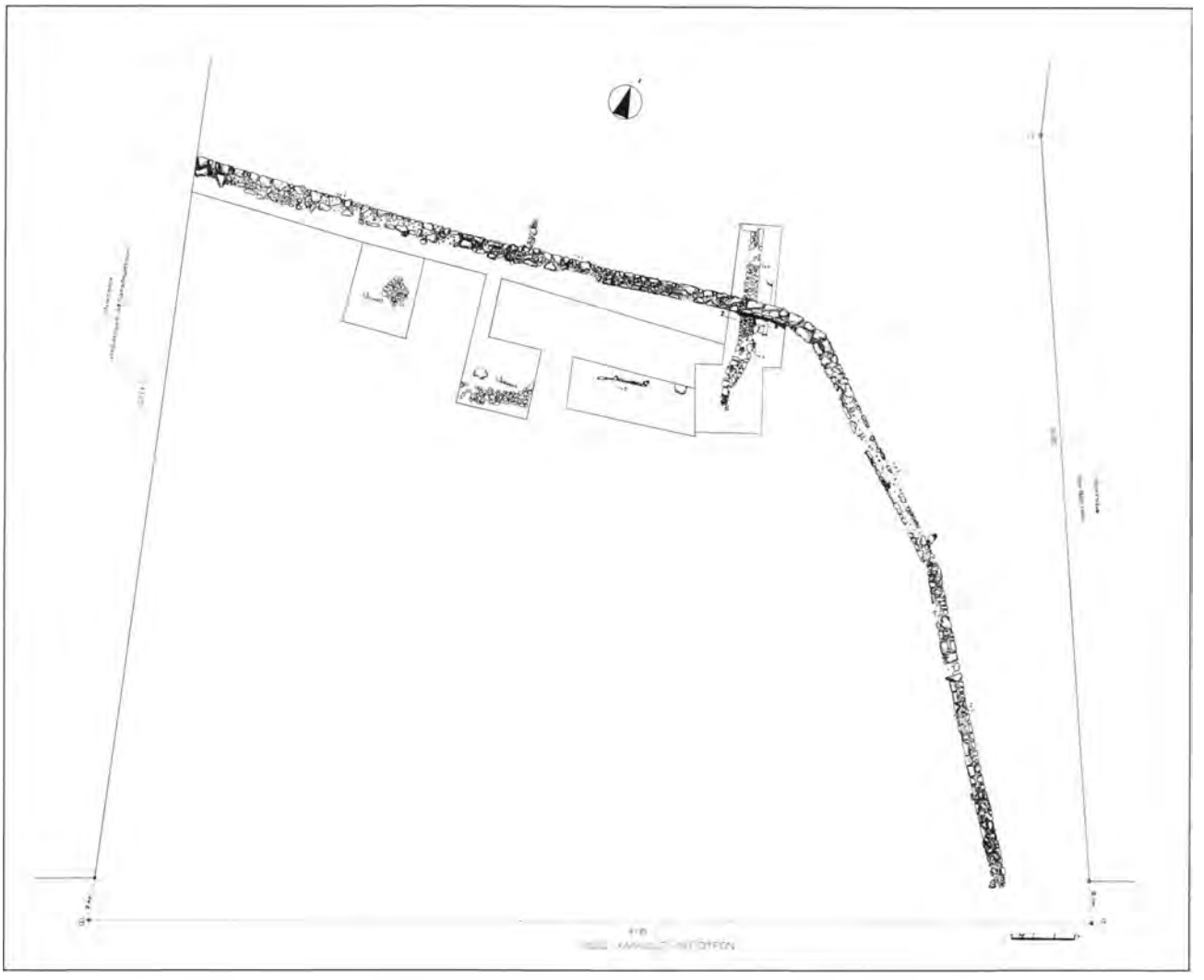
από δύο σειρές αργούς λίθους και φέρει ως γέμισμα μικρότερους αργούς λίθους και χώμα. Από τον εσωτερικό χώρο του περιβόλου περισυνελέγησαν θραύσματα σκύφων με ανάγλυφη διακόσμηση, που συνηγορούν στη χρονολόγησή του στους ελληνιστικούς χρόνους.

Ο περίβολος πρέπει να εκτεινόταν και προς Δ., εάν λάβουμε υπόψη μας ότι σε γειτονικό οικόπεδο αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου σε μήκος 15 μ. περίπου δυτικά της συγκεκριμένης ιδιοκτησίας, κατά τη διάρκεια σωστικής ανασκαφικής έρευνας[34]. Κατά τη διενέργεια δοκιμαστικών τομών εντός του περιβόλου εντοπίστηκαν μόνον περιορισμένης έκτασης λιθοσωροί.

Κάτω από τη θεμελίωση του περιβόλου και εγκάρσια σε αυτόν αποκαλύφθηκε μια πρωιμότερη φάση, στην οποία ανήκε τμήμα τοίχου (Τχ2), αποκαλ. μήκ. 8,50 και πλ. 0,70 μ., με προσανατολισμό Β.-Ν. (Εικ. 38). Η κατεύθυνση του τοίχου Τχ2 προς Β. και η μικρή απόσταση του από το κτίριο Ι πιθανολογεί τη λειτουργική σύνδεσή του με αυτό. Από την περισυλλεγείσα κεραμική ο τοίχος Τχ2 πιθανό-

zu Ehren von Karl-Wilhelm Welwei in Bochum, 1-2 März 1996, Stuttgart 1997, σ. 77-79, σχέδ. 8, 10.

34. Η πληροφορία οφείλεται στη συνάδελφο Μ. Χιδίρογλου, που διενήργησε και την ανασκαφή, βλ. *ΑΔ* 60 (2005): Χρονικά (υπό έκδοση).

Εικ. 37. Κάμπος Αλιβερίου. Οικόπεδο Μ. Μανδραβέλου. Κάτοψη περιβόλου (Τχ1).

Εικ. 38. Κάμπος Αλιβερίου. Οικόπεδο Π. Μανδραβέλου. Άποψη του Τχ2 που τέμνει τον περίβολο (Τχ1).

τατα χρονολογείται στην ύστερη αρχαϊκή περίοδο.

Κατά τον καθαρισμό από την πυκνή και θαμνώδη βλάστηση του βορειοανατολικού τμήματος του ίδιου οικοπέδου αποκαλύφθηκε πύργος με είσοδο στη νότια πλευρά. Ο πύργος, προσανατολισμού Β.-Ν., έχει μήκος 8,30 μ. στη βόρεια και νότια πλευρά και 7,80 μ. στην ανατολική και τη δυτική πλευρά (Εικ. 34 και 39)[35]. Οι τοίχοι του, με κυμαινόμενο πλάτος 1,20-1,30 μ., είναι χτισμένοι από ακανόνιστους και ανισομεγέθεις πωρόλιθους, αδρά ειργασμένους, που στα ενδιάμεσα κενά φέρουν ως γέμισμα μικρότερους λίθους. Το δάπεδο του πύργου καλυπτόταν με μικρές οπτοπλίνθους και υδραυλικό κονίαμα

35. *ΠΑΕ* 1904, σ. 30. Α. Σάμψων, Επισήμανση αρχαιολογικών θέσεων στην Εύβοια, *Ανθρωπολογικά και Αρχαιολογικά Χρονικά* 3 (1988-1989), σ. 170, εικ. 12, σχέδ. 3.

Εικ. 39. Κάμπος Αλιβερίου. Οικόπεδο Π. Μανδραβέλου. Λείψανα οχυρωματικού πύργου.

ως συνδετικό υλικό. Από την περιγραφή του Γ. Παπαβασιλείου σχετικά με την εύρεση στο εσωτερικό του οικοδομήματος μεγάλων πίθων, συγκολλημένων με μολύβδινους συνδέσμους, στον πυθμένα των οποίων βρέθηκαν απανθρακωμένα σύκα, συνάγεται η χρήση του ισογείου χώρου ως πιθεώνα[36].

Η ισχυρή τοιχοδομία του οικοδομήματος και η θέση του δεν αφήνουν καμία αμφιβολία ότι πρόκειται για τον πύργο στα Τρόχαλα που είχε εντοπιστεί σε παλαιότερους χρόνους[37].

2003

Οικόπεδο Δ. Καντούρου

Κατά διενέργεια ανασκαφικής έρευνας στο παραπάνω οικόπεδο, αποκαλύφθηκε τμήμα τείχους, προσανατολισμού Β.-Ν., χτισμένου με τη γνωστή τεχνική του *εμπλέκτου*[38]. Το τείχος, αποκαλ. μήκ. 41, πλ. 1,70-1,90 και μέγ. σωζ. ύψ. 0,70 μ., σωζόταν κατά το κατώτατο τμήμα του. Η ανωδομή του πρέπει να ήταν χτισμένη από ωμοπλίνθους, όπως μαρτυρεί και η σύσταση της επίχωσης από αργιλόχωμα (Εικ. 40-42). Κατά την αποκάλυψη του τείχους περισυνελέγη πολύ μικρή ποσότητα μελαμβαφών οστράκων και μία πυραμιδόσχημη πήλινη αγνύθα, που επιτρέπει τη χρονολόγησή του στους ύστερους κλασικούς χρόνους. Το τείχος διέσχιζε εγκάρσια το σημερινό οδικό άξονα Χαλκίδας-Αλιβερίου και συνέχιζε την πορεία του προς Β. σε μικρή απόσταση από τον πύργο στην ιδιοκτησία Μπιμπίκα[39].

Εικ. 40. Κάμπος Αλιβερίου. Οικόπεδο Δ. Καντούρου. Τμήμα οχυρωματικού τείχους.

Εικ. 41. Κάμπος Αλιβερίου. Οικόπεδο Δ. Καντούρου. Λεπτομέρεια της τοιχοδομίας του τείχους.

Λέπουρα

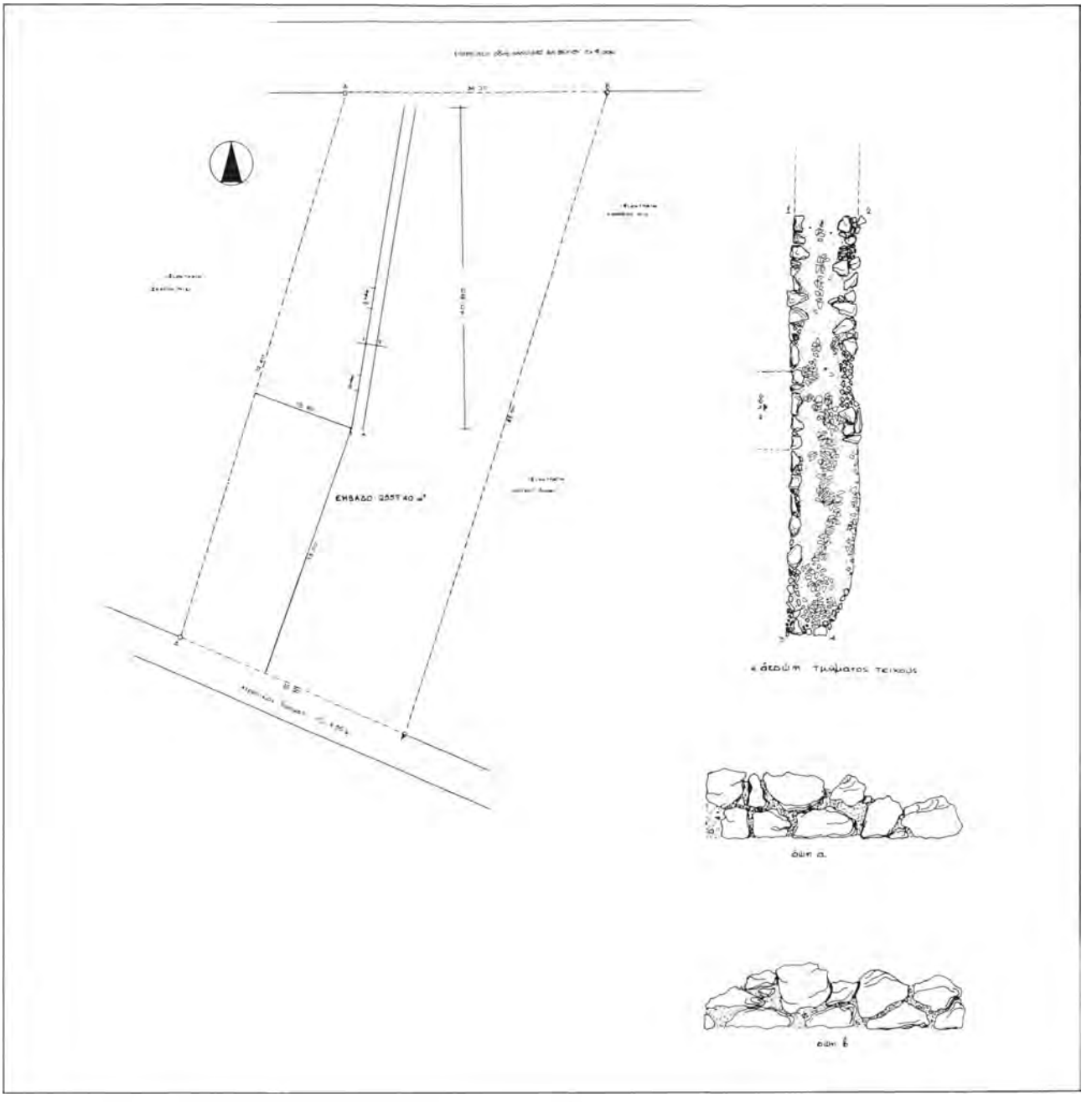
Στη θέση Ράχη Μάδι Λεπούρων του Δήμου Δυστίων, με αφορμή την εγκατάσταση σταθμού κινητής τηλεφωνίας, εντοπίστηκαν εκτεταμένα λείψανα αρχαίου λατομείου. Στο χώρο του λατομείου βρέθηκαν μέτωπα λατομίας, κατεργασμένοι όγκοι μαρμάρου και ημίεργοι κίονες από φαιοπράσινο μάρμαρο με ροδόχρωμες αποχρώ-

36. *ΠΑΕ* 1904, σ. 30.

37. Βλ. ό.π., σημ. 3.

38. Βλ. Α.Κ. Ορλάνδος, *Τα υλικά δομής των αρχαίων* Ελλήνων, Αθήνα, τ. ΙΙ, 1959-1960, σ. 205-206 και Α.Κ. Ορλάνδος - Ι.Ν. Τραυλός, *Λεξικόν αρχαίων αρχιτεκτονικών όρων*, Αθήνα 1986, σ. 99, λ. *έμπλεκτον*.

39. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 40, εικ. 8.

Εικ. 42. Κάμπος Αλιβερίου. Οικόπεδο Δ. Καντούρου. Κάτοψη και όψεις τμήματος τείχους.

σεις, σχιστολιθικής σύστασης (Εικ. 43)[40]. Στον ίδιο χώρο εντοπίστηκε και όγκος μαρμάρου, μήκ. 2,36 και πλ. 1,20 μ., ο οποίος έφερε επιμήκη λάξευση μήκ. 1,45 και πλ. 0,25 μ. Η μη εύρεση οστράκων ή άλλων ενδεικτικών στοιχείων δυσχεραίνει τη χρονολόγηση λειτουργίας του λατομείου. Στην ευρύτερη περιοχή έχουν εντοπιστεί και άλλα αρχαία λατομεία μαρμάρου, που το πιθανότερο είναι να λειτούργησαν στους ρωμαϊκούς χρόνους αντίστοιχα με αυτά των Στύρων και της Καρύστου[41].

ΑΘΗΝΑ ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

40. M. Chidiroglou, New Data on the Ancient Quarries in Southern Euboea, στο *ASMOSIA* VIII, Proceedings (υπό έκδοση).

41. Σάμψων, ό.π. (υποσημ. 35), σ. 172.

Εικ. 43. Λέπουρα. Ράχη Μάδι. Ημίεργοι κίονες αρχαίου λατομείου.

2001

ΒΟΡΕΙΑ ΕΥΒΟΙΑ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

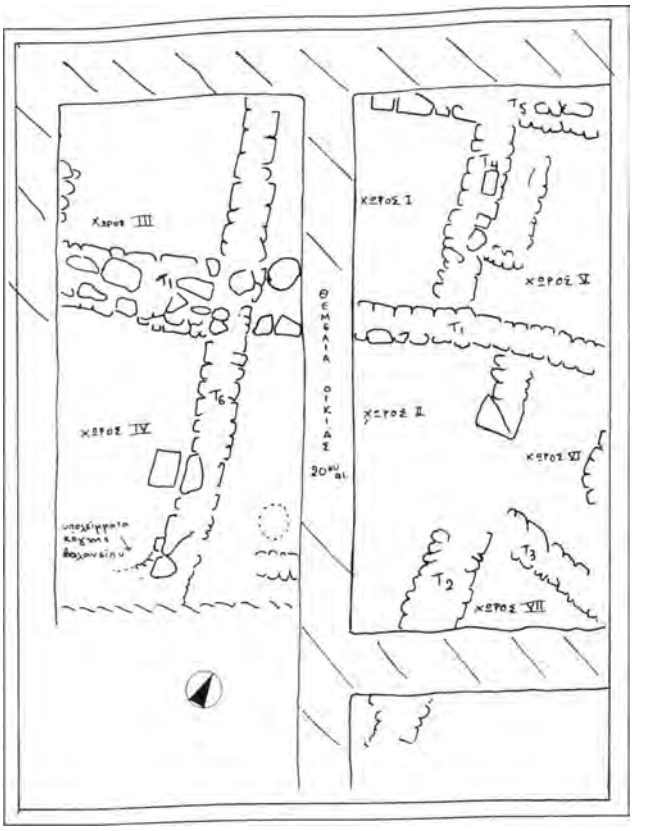
Λουτρά Αιδηψού

Συμβολή των οδών Φιλελλήνων και Μεγάλου Αλεξάνδρου (Ο.Τ. 26, οικόπεδο Τ. Μαυροζούμη)

Σε σωστική ανασκαφική έρευνα η οποία διενεργήθηκε σε έκταση 8×10 μ. στο παραπάνω οικόπεδο, αποκαλύφθηκαν ταπεινά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα από τουλάχιστον δύο φάσεις κτίσματος της ύστερης ρωμαιοκρατίας (Εικ. 44).

Ανασκάφηκε σύμπλεγμα έξι τοίχων (Τ1-Τ6) κτιρίου, τα βόρεια δάπεδα του οποίου (Χώροι Ι, ΙΙΙ) υπάρχουν έντονα ίχνη πυρκαϊάς. Από αυτούς, σώζεται μόνον η θεμελίωση, εκτός από τοίχο στη νοτιοανατολική γωνία του οικοπέδου (Τ2), ο οποίος σε ένα σημείο σώζεται σε ύψος 1 μ. Οι τοίχοι, οι οποίοι διακόπτονται από την ισχυρή θεμελίωση οικίας του 20ού αιώνα που προχωρεί σε μεγαλύτερο βάθος από τη θεμελίωσή τους, ανήκουν στην τελευταία περίοδο ακμής της λουτρόπολης της Αιδηψού (4ος-6ος αι.), όταν κοσμικά κτίρια και τάφοι της περιοχής κατασκευάζονταν συχνά από ευτελή δομικά υλικά, χρησιμοποιώντας παράλληλα αρχιτεκτονικά μέλη της ελληνιστικής και ρωμαϊκής Αιδηψού, από την οποία σώζονται μόνο σπαράγματα[42].

Η τοιχοδομία αποτελείται από μικρούς ακανόνιστους λίθους με την παράλληλη ενσωμάτωση αρχιτεκτονικών

Εικ. 44. Λουτρά Αιδηψού. Οικόπεδο Τ. Μαυροζούμη. Κάτοψη της ανασκαφής.

στοιχείων από προγενέστερες περιόδους. Συγκεκριμένα, ιωνικό κιονόκρανο ήταν εντοιχισμένο στη γωνία των τοίχων Τ2 και Τ3, ενώ τοίχος στο δυτικό-νοτιοδυτικό τμήμα του οικοπέδου (Τ6) ήταν κατασκευασμένος, μεταξύ άλλων υλικών, και από πήλινους κυκλικούς σπονδύλους στυλίδων από υπόκαυστους χώρους βαλανείου, το οποίο υπήρχε στο χώρο σε προγενέστερη περίοδο, όπως μαρτυρείται και από μικρό τμήμα κόγχης που σώζεται σε επαφή με τη δυτική παρειά του νότιου τμήματος του Τ6.

Στους χώρους που ανασκάφηκαν βρέθηκαν τμήμα αρράβδωτου κίονα, μήκ. 1,35 μ. (ανατολικά του Τ4), ένα δεύτερο, μικρότερο, στη βορειονατολική γωνία των τοίχων Τ6 και Τ1 (Χώρος Ι), καθώς και το κάτω ήμισυ οξυπύθμενου αμφορέα που βρέθηκε κατά χώραν. Συνελέγησαν επίσης 37 χάλκινα οξειδωμένα νομίσματα, ένα μαρμάρινο και ένα μολύβδινο σταθμίο, μία αγνύθα και τμήμα μαρμάρινης λεκάνης.

Στη νοτιοανατολική γωνία του οικοπέδου (Χώρος VII) συνελέγησαν δεκάδες οστέινες περόνες, στην πλειονότητά τους απλές και ακόσμητες και σε λίγες περιπτώσεις με κεφαλή και εγχάρακτη διακόσμηση. Από το γεγονός ότι πολλές από αυτές τις περόνες είναι ημίεργες, ενώ μαζί τους συνελέγησαν αρκετά μικρά, επιμήκη οστά ζώων,

42. Β. Νικολόπουλος, *Αιδηψός*, εκδ. ΤΑΠΑ, Αθήνα 2004, σ. 14, εικ. 7, σ. 17-19.

συνάγεται το συμπέρασμα ότι στο χώρο λειτουργούσε μικρό εργαστήριο, πιθανότατα οικιακού χαρακτήρα.

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ

Καστανιώτισσα

Ο Δ. Σιδηρόπουλος, κάτοικος Αιδηψού, παρέδωσε στη ΙΑ΄ ΕΠΚΑ ένα χάλκινο μυκηναϊκό ξίφος, προερχόμενο από την περιοχή του χωριού Καστανιώτισσα, περιφέρειας Δήμου Ιστιαίας, στις βόρειες υπώρειες του όρους Τελέθριον, το οποίο βρέθηκε εκτός αρχαιολογικού περιβάλλοντος. Το ξίφος καταγράφηκε και έλαβε αριθμό ευρετηρίου Συλλογής Αιδηψού 208 (Εικ. 45).

Περιγραφή: Το ξίφος είναι σταυρόσχημο, με ενιαία λαβή, σχήματος Τ, το άνω τμήμα της οποίας είναι τοξοειδές. Ταινιόσχημο, ακόσμητο περιχείλωμα περιτρέχει τη λαβή και τους ώμους με μικρές, απλές και διπλές κυματοειδείς εξάρσεις στο άνω και στο κάτω άκρο του μίσχου αντίστοιχα. Στους ώμους σχηματίζονται οριζόντιοι αποστρογγυλεμένοι λοβοί. Στη ράχη της λεπίδας διαμορφώνεται έξεργη νεύρωση που φέρει κατά μήκος της, σε κάθε πλευρά, από δύο περίπου παράλληλες λεπτές νευρώσεις, που διαιρούν την επιφάνειά της σε τρεις ακόσμητες ταινίες. Διαθέτει τέσσερις οπές υποδοχής καρφιών, δύο κατά μήκος του μίσχου της λαβής – στο άνω μισό και κάτω από το μέσον – και από μία κάτω ακριβώς από τους ώμους, εκατέρωθεν της νεύρωσης της ράχης. Η λεπίδα του σώζεται κατά το ήμισυ και είναι έντονα φθαρμένη στις ακμές. Δεν σώζονται η επένδυση της λαβής, τα καρφιά προσήλωσης της επένδυσης και τμήμα της απόληξης της λαβής. Το ξίφος ήταν έντονα οξειδωμένο.

Διαστάσεις: Σωζ. μήκ. 0,27, μήκ. λαβής 0,10, πλ. ώμων 0,086, πλ. μίσχου λαβής 0,022-0,027 και σωζ. μήκ. λεπίδας 0,168 μ.

Το ξίφος ανήκει στον τύπο Dii, σύμφωνα με την κατάταξη της N.K. Sandars[43] ή στον τύπο 2 των σταυρόσχημων ξιφών (Kreuzschwerter), σύμφωνα με την I. Kilian-Dirlmeier[44] και χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙΒ περίοδο[45].

Εικ. 45. Καστανιώτισσα. Μυκηναϊκό ξίφος.

Ροβιές

Άγιος Ταξιάρχης

Η Α. Νικολάου, κάτοικος Αγίου Γεωργίου Ιστιαίας, παρέδωσε στη ΙΑ΄ ΕΠΚΑ μία μαρμάρινη ενεπίγραφη στήλη, το τμήμα μιας δεύτερης, θραύσμα ενός μαρμάρινου σκεύους και λίγη κεραμική και υπέδειξε το ακριβές σημείο εύρεσής τους. Το επιγραφικό υλικό καταγράφηκε στο ευρετήριο της Αρχαιολογικής Συλλογής Αιδηψού[46]:

1. Αριθ. ευρ. Συλλ. Αιδηψού 216 (Εικ. 46, 47). Ενεπίγραφη στήλη από υπόλευκο μάρμαρο. Διαστάσεις: Ύψ. 0,371, πλ. 0,205-0,224, πάχ. 0,057, ύψ. γραμμάτων 0,011-0,014, διάστιχο 0,003-0,005 μ. Σώζει μέρος της δεξιάς και της αριστερής πλευράς. Είναι θραυσμένη στην κάτω δεξιά γωνία της άγραφης επιφάνειας και φθαρμένη στην άνω ακμή της. Η επιγραφή καταλαμβάνει το άνω μισό της στήλης και αποτελείται από 12 στίχους. Η χάραξη είναι αβαθής και η επιφάνειά έχει υποστεί διάβρωση, εντονότερη στο ανώτερο τμήμα:

[..]ως Αἰολέω[ς]του Ἥρα
[κ]λείτου [Α]ἰολεὺς Ἥρα
[κ]λείτου ἀνέθηκεν Ἀφρ[ο]
δισίαν ἐλευθέραν τῶ Ἀ
πόλλωνι τ(ῷ) Σελιναίωι
ἱεράν λειτουργοῦσαν
τῷ θεῶι· ἀρχόντων πα
[ρ]ῆν Ξένων Ἀριστοκλέ[ο]
υς· ἀστυνόμων παρ[ῆν]
Ἀντικράτης Χάρητ[ος]·
μάρτυρες θεοὶ καὶ θυ[ται]
vacat

43. N.K. Sandars, Later Aegean Bronze Swords, *AJA* 67 (1963), σ. 117-153, ιδ. σ. 130-132.

44. I. Kilian-Dirlmeier, Die Schwerter in Griechenland (ausserhalb der Peloponnes), Bulgarien und Albanien, *PBF* IV, τ. 12, Stuttgart, 1993, σ. 63 κ.ε.

45. Για περισσότερα στοιχεία, βλ. Β. Νικολόπουλος, Μυκηναϊκό ξίφος από τη Βόρεια Εύβοια, *Αργοναύτης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Χρίστο Γ. Ντούμα* (επιμ. Α. Βλαχόπουλος - Κ. Μπίρταχα), Αθήνα 2003, σ. 632-639.

46. Οι επιγραφές και τα λοιπά δεδομένα παρουσιάστηκαν το 2001 στη Χαλκίδα σε συνέδριο με τίτλο *Η Εύβοια στην Γ΄ χιλιετία* και δημοσιεύονται αναλυτικά, μαζί με τα λοιπά συμπεράσματα για την ταύτιση του χώρου, στο *Αρχείο Ευβοϊκών Μελετών (ΑΕΜ)*. Βλ. Β. Νικολόπουλος, Μαντείο του Απόλλωνος στις Ροβιές Ευβοίας, *ΑΕΜ* 35 (2003-2004), σ. 9-18, εικ. 1-10.

Εικ. 46. Ροβιές. Επιγραφή από τον Άγιο Ταξιάρχη.

Εικ. 47. Ροβιές. Επιγραφή από τον Άγιο Ταξιάρχη.

Εικ. 48. Ροβιές. Επιγραφή από τον Άγιο Ταξιάρχη.

Η επιγραφή χρονολογείται στον 1ο αι. π.Χ.

2. Αριθ. ευρ. Συλλ. Αιδηψού 217 (Εικ. 48). Θραύσμα ενεπίγραφης στήλης από υποκίτρινο μάρμαρο, σπασμένο σε όλες τις πλευρές, με καλά δουλεμένη την πρόσθια όψη. Διαστάσεις: Σωζ. ύψ. 0,186, σωζ. πλ. 0,14, πάχ. 0,036, ύψ. γραμμάτων 0,015-0,017, διάστιχο 0,007 μ. Τα γράμματα είναι επιμελώς και βαθιά χαραγμένα. Σώζονται αποσπασματικά οκτώ στίχοι από κεντρικό τμήμα της επιγραφής:

[- - -]ς Ἱστια[ι - - - -]
[- - -]αίωι : Ει[- - - -]
[- - - -]μου Λυσα[- - -]
[- - - - δ]ήμου : Δ[- - -]
[- - -]υ Τιμοκλέ[ους - -]
[- - - - -]νου : Ξεν[- -]
[- - - - -]ἱέρεια[- - -]
[- - - - - - -]ΠΙ[- - - -]

Η επιγραφή χρονολογείται στο α΄ μισό του 4ου αι. π.Χ.

Από το επιγραφικό υλικό προκύπτει ότι τα λείψανα που εντοπίστηκαν ανήκουν σε ιερό του Απόλλωνος Σελιναίου. Η επιγραφή με αριθ. ευρ. Συλλ. Αιδηψού 216 συνιστά την πρώτη για την Εύβοια μαρτυρία απελευθέρωσης δούλης (*Αφροδισία*) μέσω της ανάθεσής της σε ιερό. Την πρακτική της απελευθέρωσης δούλων με αυτήν τη

διαδικασία τη συναντούμε συχνά στους ελληνιστικούς χρόνους σε διάφορα ιερά της ηπειρωτικής Ελλάδας, κυρίως όμως στη Βοιωτία, τη Φωκίδα και τη Λοκρίδα[47].

Το σημείο όπου εντοπίστηκαν επιφανειακά τα αρχαία αντικείμενα βρίσκεται σε μικρό πλάτωμα, στις νότιες υπώρειες του όρους Τελέθριο, στο πρανές του υψώματος Ψηλή Ράχη και σε απόσταση 500 μ. περίπου από την ακτή του Βόρειου Ευβοϊκού (Συντεταγμένες: Β 38, 50.717 - Α 23, 10.384). Δυτικά-νοτιοδυτικά του πλατώματος ανοίγεται προς τον Βόρειο Ευβοϊκό κόλπο μικρή, ελαιόφυτη, πεδινή λεκάνη, όπου βρίσκεται το ξωκκλήσι του Αγίου Ταξιάρχη, το οποίο έχει δώσει το όνομά του στην περιοχή. Το πλάτωμα όπου εντοπίστηκαν οι επιγραφές, η μία (αριθ. ευρ. Συλλ. Αιδηψού 216) σε ρωγμή του βράχου, στο νότιο όριο του πλατώματος, και η δεύτερη (αριθ. ευρ. Συλλ. Αιδηψού 217) πεσμένη ανάστροφα πάνω στο πλάτωμα, βρίσκεται σε υψόμετρο 108 μ., σε περιβάλλον με ορατά ίχνη κατακρημνίσεων, οι οποίες έχουν προκληθεί από φυσικά αίτια. Από τα κατακόρυφα πρανή της Ψηλής Ράχης, βόρεια και σε άμεση οπτική επαφή με το χώρο, ρέει το νερό πηγής, το οποίο σχηματίζει μικρό καταρράκτη. Στους χάρτες της ΓΥΣ καταγράφεται ως Ρέμα της Αρκούδας και πηγάζει από την πηγή Αρκούδα Βρύση, στα ενδότερα του Τελέθριου όρους.

Σε έναν αναβαθμό της κλιτύος και σε επαφή με το δυτικό άκρο του προαναφερθέντος πλατώματος, είναι ορατό τμήμα ογκώδους και ισχυρού τειχίσματος ή περιβόλου, χτισμένου από επιμήκεις, ορθογώνιες και αδρά δουλεμένες πέτρες με στρογγυλεμένες ακμές, χωρίς εμφανή συνδετική ύλη και με προσανατολισμό από Β-ΒΔ. προς Ν.-ΝΑ. Σώζεται σε τρεις δόμους και το ορατό σωζόμενο μήκος του είναι 13 μ. Λίγο οικοδομικό υλικό με ανάλογα χαρακτηριστικά βρίσκεται διάσπαρτο και σε άλλα σημεία, στα απόκρημνα πρανή. Σε κάποια χρονική στιγμή, πιθανότατα κατά τους ιστορικούς χρόνους, φαίνεται ότι έλαβαν χώρα κατολισθήσεις και καταπτώσεις βράχων, οι οποίες συμπαρέσυραν την προς Β. συνέχεια του τειχίσματος. Η μεγάλη κατωφέρεια και η χαλαρότητα των εδαφών, τα οποία δεν συγκρατούνται από τη βλάστηση, καθιστούν ιδιαιτέρως προβληματική κάθε απόπειρα ανασκαφικής έρευνας στο χώρο. Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να εξεταστεί η στατική των ορατών λειψάνων και του βραχώδους εδάφους επάνω στο οποίο εδράζονται, πριν γίνει οποιαδήποτε διερευνητική παρέμβαση στο χώρο.

Από το χώρο περισυνελέγη λίγη επιφανειακή κεραμική. Η διασπορά της καλύπτει το πρανές και σε χαμηλότερα σημεία, εξαιτίας της απότομης κλίσης του εδάφους. Η κεραμική συνίσταται σε αμφορείς, λεκάνες και κεραμίδια, κατά κανόνα των ελληνιστικών χρόνων. Τα περισσότερα όστρακα είναι ακόσμητα, ενώ περισυνελέγη επιφανειακά και ένα όστρακο με διακόσμηση τύπου Δυτικής Κλιτύος.

Τα τοπογραφικά και αρχαιολογικά δεδομένα, αλλά κυρίως το επιγραφικό υλικό που βρέθηκε κατά χώραν σε συνδυασμό με χωρίο του Στράβωνος (10,1,3), ο οποίος, αναφέρεται στην ύπαρξη του επονομαζόμενου μαντείου του Σελινουντίου Απόλλωνος στις Οροβίες, οδηγούν στην ταύτιση της θέσης στον Άγιο Ταξιάρχη Ροβιών με το εν λόγω μαντείο του Απόλλωνος (Εικ. 49), η επωνυμία του οποίου ήταν *Σελιναίος*, όπως προκύπτει από την επιγραφή με αριθ. ευρ. Συλλ. Αιδηψού 216[48].

Η ΙΑ΄ ΕΠΚΑ προέβη σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες για την κήρυξη της ευρύτερης περιοχής ως αρχαιολογικού χώρου.

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

2001

ΒΟΡΕΙΑ ΕΥΒΟΙΑ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Λουτρά Αιδηψού

Οικόπεδο ΠΕΝΤΕ ΑΕ (Ο.Τ. 22) (Εικ. 50)

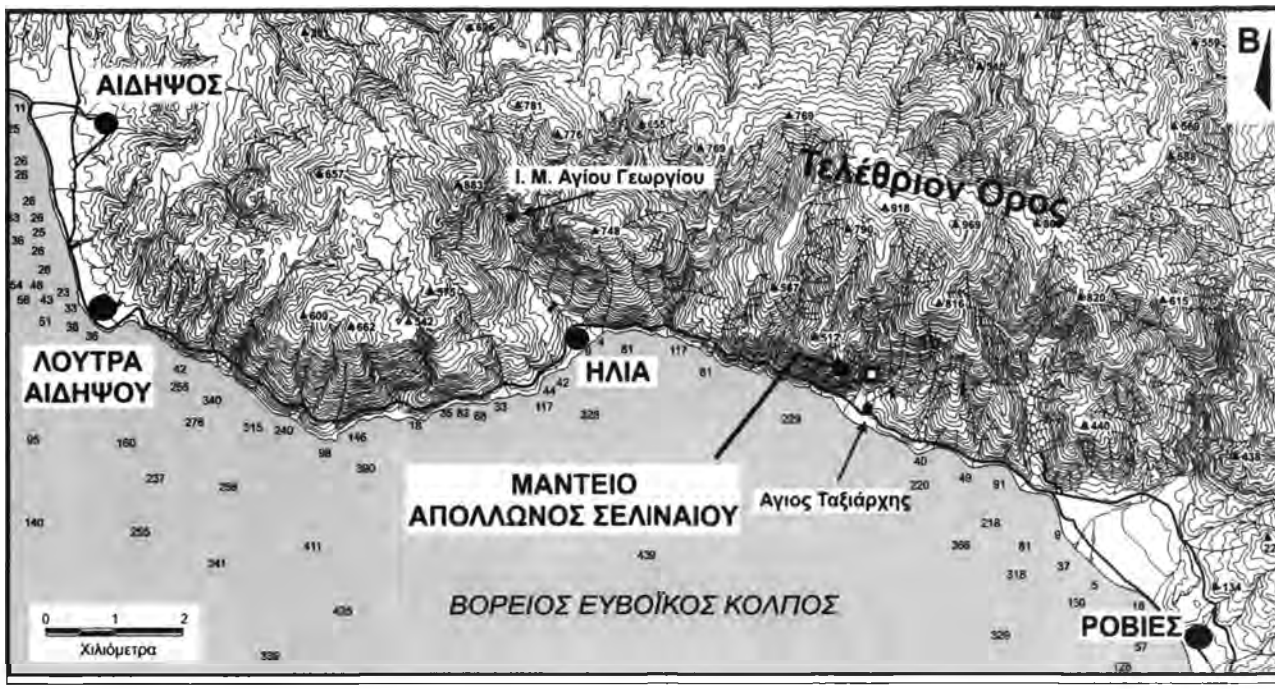
Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται στο Ο.Τ. 22, με μέτωπα στις οδούς Ομήρου και Ηρακλέους. Η περιοχή παρουσιάζει μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον: λίγες δεκάδες μέτρα προς ΝΑ., επί της οδού Ομήρου (αριθ. 36) βρίσκεται το οικόπεδο Ι. Δαλιανούδη, όπου έχει αποκαλυφθεί τμήμα βαλανείου[49], στο όμορο δε προς Δ. οικόπεδο, όπου βρίσκεται το ξενοδοχείο ΑΡΕΤΗ, είχαν αποκαλυφθεί οικοδομικά λείψανα ρωμαϊκών χρόνων το 1985 (αδημοσίευτη ανασκαφή).

Στο νότιο τμήμα του οικοπέδου ιδιοκτησίας ΠΕΝΤΕ ΑΕ δοκιμαστικές τομές πιστοποίησαν την ύπαρξη αρχαίων αρχιτεκτονικών λειψάνων, κυρίως προς την οδό Ομήρου. Ανασκάφηκε έκταση 300 τ.μ. περίπου με σημαντικά αποτελέσματα (Εικ. 50-55). Επειδή το οικόπεδο είχε μείνει άκτιστο τα νεότερα χρόνια, τα αρχαιολογικά κατάλοιπα διατηρούνται σε σχετικά καλή κατάσταση, εκτός από την ανατολική-βορειοανατολική πλευρά,

47. Βλ. L. Darmezin, *Les affranchissements par consécration en Béotie et dans le monde grec hellénistique*, Nancy 1999.

48. Βλ. ό.π. (υποσημ. 45).

49. *ΑΔ* 42 (1987): Χρονικά, σ. 201-203, Σχέδ. 2, Πίν. 111-112.

Εικ. 49. Χάρτης με την περιοχή όπου ταυτίστηκε η θέση του μαντείου του Απόλλωνος Σελιναίου ή Σελινουντίου.

όπου οι τοίχοι είχαν λιθολογηθεί μέχρι τη θεμελίωση.

Αποκαλύφθηκε το μεγαλύτερο τμήμα ενός σχετικά μικρού λουτρικού οικοδομήματος (βαλανείου)[50] της ρωμαϊκής Αιδηψού, μέγ. μήκ. (Α.-Δ.) 16 μ. και πλ. (Β.-Ν.) 13 μ. Το κτίριο ορίζεται από ανοικτούς χώρους, πιθανότατα δρόμους, κατά μήκος της ανατολικής και της βόρειας πλευράς (χώρος XII). Ένας ευρύς ανοικτός χώρος υπήρχε και προς Ν. του βαλανείου, όπου ένας πήλινος αγωγός βρέθηκε κατά μήκος του Τ15 (χώρος II)[51]. Το δυτικό πέρας του κτιρίου πρέπει να αναζητηθεί στο όμορο οικόπεδο, κατεστραμμένο πιθανότατα, όπως φαίνεται από τη βαθιά θεμελίωση του σύγχρονου κτιρίου.

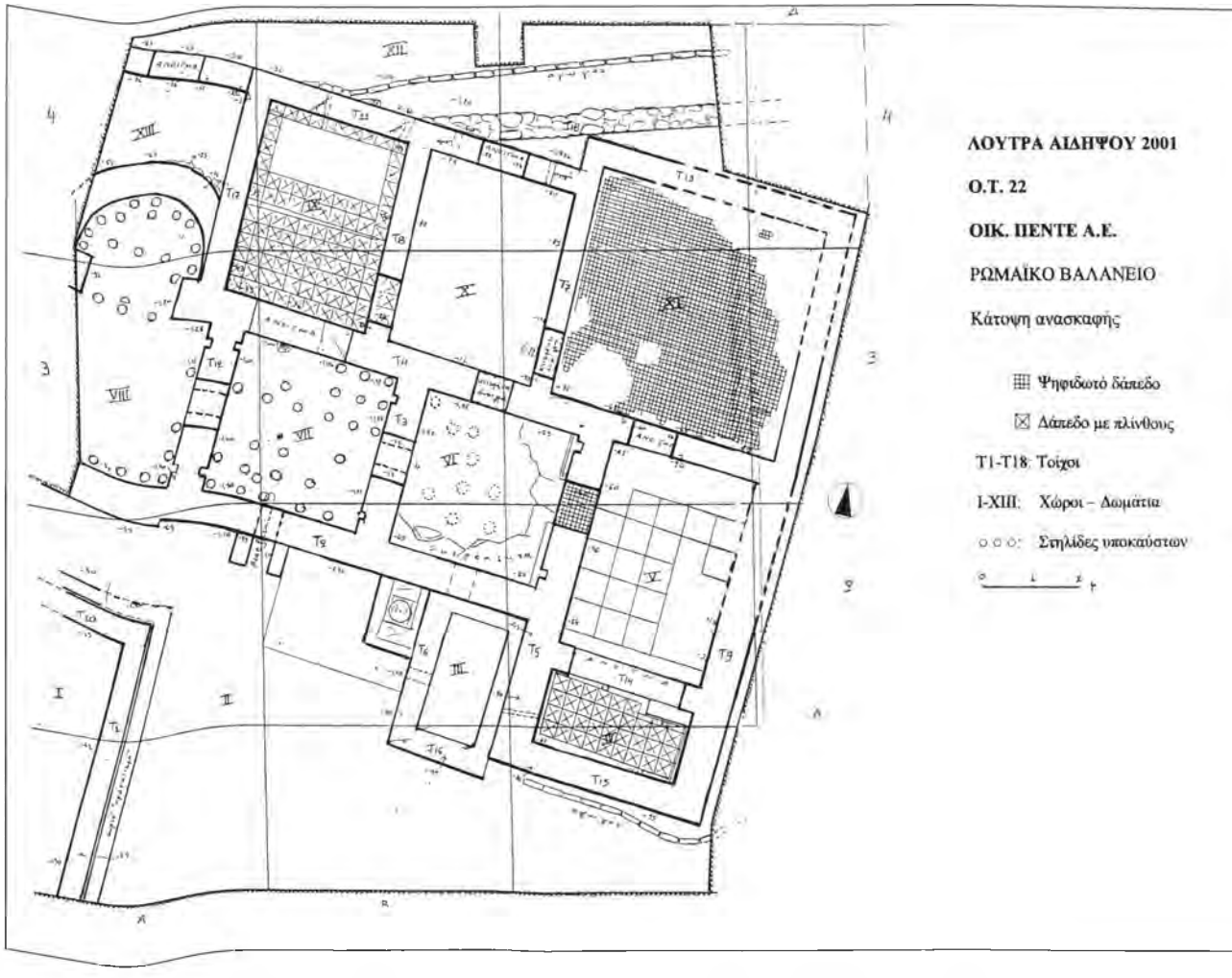
Οι τοίχοι έχουν κατεύθυνση Α.ΝΑ.-Δ.ΒΔ. και Β.ΒΑ.-Ν. ΝΔ. και σχηματίζουν δύο σειρές δωματίων στο βόρειο (XIII, IX, X, XI) και στο νότιο τμήμα του οικοδομήματος (V-VIII). Οι νότιοι χώροι θα ήταν καμαροσκέπαστοι, όπως δείχνουν οι ιδιαίτερα στιβαροί τοίχοι τους, πλ. ±0,75 μ. (Τ2, Τ3, Τ4, Τ5, Τ9, Τ12, Τ15), οι οποίοι, εκτός των Τ9 και Τ15, ήταν χτισμένοι με την τεχνική του opus mixtum. Οι τοίχοι που ορίζουν τα βόρεια δωμάτια (Τ17, Τ8, Τ7 και βόρειο τμήμα του Τ9) δεν είναι ακριβώς κάθετοι στον κεντρικό τοίχο Τ4, αλλά παρουσιάζουν μια μικρή κλίση προς Α. Οι λεπτότεροι τοίχοι, πλ. 0,45-0,50 μ., των βόρειων δωματίων δείχνουν ότι θα στήριζαν μια απλή ξύλινη στέγη, όπως δε και οι Τ15 και Τ9, φαίνονται χτισμένοι μόνο με λίθους και κονίαμα, με τις πλίνθους να περιορίζονται στις παραστάδες των θυρών, με εξαίρεση το άνοιγμα στο βόρειο τοίχο του χώρου Χ.

Η θεμελίωση των τοίχων, τουλάχιστον των Τ2, Τ6, Τ11-Τ13 και της κόγχης του χώρου VIII, είναι αρκετά βαθιά. Ο ισχυρότερος (Τ2), όπως φάνηκε σε τομή ανατολικά του praefurnium, σώζεται σε ύψος 2,35 μ., θεμελιωμένος κατά 0,85 μ. βαθύτερα από την area, το δάπεδο του θαλάμου θέρμανσης. Τα θεμέλια είναι χτισμένα από αργούς λίθους, μεγαλύτερους συνήθως από αυτούς που χρησιμοποιήθηκαν στην ανωδομή, με λιγότερο κονίαμα ενδιάμεσα. Στην ανωδομή οι τοίχοι ήταν επιχρισμένοι.

Η είσοδος στο κτίριο πρέπει να γινόταν από το δωμάτιο XI, διαστ. 4,70×4,60 μ., πιθανότατα το vestibulum (αποδυτήριο Εικ. 50, 51). Το άνοιγμα της εισόδου θα ήταν στον Τ13, η ανωδομή του οποίου όμως διατηρείται μόνον προς τον Τ17. Το δάπεδο του XI είναι στρωμένο με ψηφιδωτό από λευκές ψηφίδες, χωρίς άλλο διάκοσμο, που σώζεται σε καλή κατάσταση, εκτός από τη βορειοανατολική και τη νοτιοδυτική γωνία. Το δωμάτιο αυτό συνδέεται με τους χώρους Χ και V. Σε υστερότερη φάση το άνοιγμα προς το δωμάτιο Χ κλείστηκε με τοίχο.

50. Για τους όρους, τη μορφή και τη χρήση των λουτρών κατά τη ρωμαϊκή κυρίως εποχή και τη σχετική βιβλιογραφία, βλ. συνοπτικά Α. Χατζηδημητρίου, *Αλιβέρι. Συμβολή στην αρχαιολογική έρευνα της περιοχής*, Αθήνα 2000, με αφορμή την ανασκαφή μιας ανάλογης μικρής λουτρικής εγκατάστασης στο Αλιβέρι.

51. Η αρίθμηση των τοίχων και των χώρων προέκυψε κατά την πορεία της ανασκαφής.

Εικ. 50. Λουτρά Αιδηψού. Οικόπεδο Πέντε ΑΕ. Κάτοψη της ανασκαφής.

Εικ. 51. Λουτρά Αιδηψού. Οικόπεδο Πέντε ΑΕ. Βαλανείο, βορειοανατολικό τμήμα (χώροι X-XI).

Εικ. 52. Λουτρά Αιδηψού. Οικόπεδο Πέντε ΑΕ. Βαλανείο, νοτιοανατολικό τμήμα (χώροι III-VI).

Εικ. 53. Λουτρά Αιδηψού. Οικόπεδο Πέντε ΑΕ. Βαλανείο, κεντρικό-δυτικό τμήμα (χώροι V, VII-X, XIII).

Εικ. 54. Λουτρά Αιδηψού. Οικόπεδο Πέντε ΑΕ. Βαλανείο, χώρος VII, praefurnium.

Εικ. 55. Λουτρά Αιδηψού. Οικόπεδο Πέντε ΑΕ. Νοτιοδυτικό τμήμα ανασκαφής (χώροι I, II).

Ο χώρος XI οδηγούσε, μέσω μιας θύρας στο νότιο τοίχο (Τ4), στο δωμάτιο V, το χώρο του ψυχρού λουτρού, το frigidarium (Εικ. 52). Πρόκειται για αίθουσα διαστ. 2,95×4,10 μ. Το δάπεδο ήταν στρωμένο αρχικά με πλάκες (μαρμάρου;) πλευράς 0,60 μ., από τις οποίες διατηρείται το αποτύπωμα στο υπόστρωμα από κονίαμα, το οποίο είναι κατεστραμμένο στο βόρειο και στο νοτιοανατολικό τμήμα. Στην προς Ν. συνέχεια του δωματίου V υπήρχε ρηχή ορθογώνια πύελος, διαστ. 2,95×1,50 μ. (Χώρος IV). Οι τοίχοι της πυέλου σώζονται σε ύψος 1,15 μ., καλυμμένοι με υδραυλικό κονίαμα, ενώ το δάπεδο ήταν στρωμένο με πήλινες τετράγωνες πλάκες πλευράς 0,28-0,29 μ. με χιαστί αυλακιές, μέσα σε υδραυλικό κονίαμα. Στη δυτική πλευρά βρέθηκε ο αγωγός απορροής των υδάτων, διαμ. 0,05 μ.

Από το frigidarium (χώρος V), με άνοιγμα στρωμένο με λευκό ψηφιδωτό, όπως του δωματίου XI, ο λουόμενος προχωρούσε στους χώρους VI, VII και VIII (Εικ. 51-53). Η μη ύπαρξη κατωφλίων, όπως παρατηρείται και στα στρωμένα με κονίαμα ανοίγματα στους τοίχους Τ3 και Τ12, δείχνει ότι δεν υπήρχαν πόρτες, αλλά οι χώροι θα έκλειναν με βήλα. Τα δωμάτια αυτά θερμαίνονταν με το σύστημα των υποκαύστων, ένα δε praefurnium σώζεται στο μέσον του νότιου τοίχου (Τ2) του VII (Εικ. 54, 55), ενώ πιθανότατα θα υπήρχε και άλλο στον κατεστραμμένο δυτικό τοίχο του χώρου VIII, ο οποίος, λόγω και της κόγχης στο βόρειο τμήμα του, ταυτίζεται με το caldarium. Η suspensura σώζεται μόνον κατά μήκος του ανατολικού και του νότιου τοίχου του χώρου VI σε αποσπασματική μορφή (Εικ. 52). Σύστημα θέρμανσης των τοίχων με tegulae mammatae διέθεταν οι χώροι VII και VIII και ο δυτικός μόνον τοίχος του VI (Τ5). Εγκοπές στους τοίχους Τ5, Τ3 και Τ12, 0,13×0,13-0,17 μ. περίπου, χρησίμευαν στον καλύτερο εξαερισμό του χώρου των υποκαύστων (καπνοδόχοι). Η διάχυση του ζεστού αέρα στους χώρους αυτούς γινόταν μέσω θολωτών πυλίδων, αναλόγων του praefurnium, ύψ. 0,60 και πλ. 0,45 μ., κάτω από τα ανοίγματα στους Τ3 και Τ5. Οι στυλίδες (pilae) θα είχαν ύψος 0,65 μ. και αποτελούνταν από οκτώ πήλινους κυκλικούς σπονδύλους διαμ. 0,23 μ., συνδεδεμένους με κονίαμα. Το δάπεδο σχηματίζεται από ακανόνιστες ασβεστολιθικές πλάκες σε κονίαμα.

Πιθανότατα σε διαφορετική φάση χτίστηκε προς Ν. του δωματίου VI (στη γωνία των Τ2 και Τ5) ορθογώνια πύελος/δεξαμενή (III) σε ψηλότερο επίπεδο από τη suspensura του VI, με δάπεδο από κονίαμα και τοιχώματα με opus mixtum. Σε τομή στη θεμελίωση του τοίχου Τ6, η οποία σώζεται σε ύψος 1,40 μ., βρέθηκε τετράγωνο άνοιγμα πλευράς 0,20 μ., ο κατά το δυνατόν καθαρισμός του οποίου έδειξε ότι υπάρχει κενό κάτω από δάπεδο της πυέλου (Εικ. 52). Ο χώρος θερμαινόταν από πυλί-

δα στον Τ2 και το άνοιγμα στον Τ6 χρησίμευε στον εξαερισμό[52]. Οπωσδήποτε η θέρμανση του όλου χώρου δεν ήταν τόσο μεγάλη όσο του δωματίου VII κατά τη δεύτερη αυτή φάση. Το δωμάτιο VI πρέπει, συνεπώς, να ταυτίζεται με το χώρο του χλιαρού λουτρού, το tepidarium, οπότε το δωμάτιο VII θα ανήκε επίσης στο caldarium.

Εξωτερικά του tepidarium VI και της πυέλου/δεξαμενής III, στη γωνία των Τ2 και Τ6 βρέθηκε στο επίπεδο του δαπέδου μια ιδιότυπη κατασκευή: το κάτω τμήμα του ενός οξυπύθμενου αμφορέα μπηγμένο στο έδαφος με κεραμίδια επιμελώς βαλμένα ολόγυρα (Εικ. 52).

Το δωμάτιο XIII, αμέσως προς Β. του caldarium VIII (Εικ. 53), ανήκει σίγουρα σε μεταγενέστερη φάση, διότι το τμήμα του βόρειου τοίχου Τ11, δυτικά του Τ7, διακρίνεται σαφώς στη θεμελίωση ότι ακούμπησε στο προγενέστερο ανατολικότερο τμήμα, ενώ στη δυτική παρειά του Τ17 διακρίνεται κονίαμα πάνω από την κόγχη, η οποία στη φάση αυτή θα είχε καταργηθεί. Ο χώρος είχε άνοιγμα στο βόρειο τοίχο του, πλ. 1,05 μ.

Ο επόμενος προς Α. χώρος IX (Εικ. 53) παρουσιάζει επίσης δύο τουλάχιστον οικοδομικές φάσεις. Στη δεύτερη φάση, οπότε ο χώρος συνδέθηκε ίσως με το δωμάτιο VII του caldarium, ανήκει το ορατό δάπεδο από πήλινες πλάκες και υδραυλικό κονίαμα, όπως η πύελος IV του frigidarium, το οποίο κάλυπτε και το κατώφλι προς το γειτονικό προς Α. χώρο Χ. Ένα τμήμα του δαπέδου στο βόρειο μέρος του δωματίου IX, διαστ. 1,10×2,30 μ., είναι καλυμμένο με κονίαμα, όπως η πύελος/δεξαμενή III που προστέθηκε στο χώρο VI. Ένας αγωγός απορροής υδάτων βρέθηκε στο βόρειο τοίχο (Τ11) του δωματίου, επιβεβαιώνοντας το γεγονός ότι το δωμάτιο είχε άμεση χρήση με τη διαδικασία του λουτρού, δεν υπήρχαν όμως εγκαταστάσεις θέρμανσης του νερού. Επισημαίνεται ότι το δάπεδο βρίσκεται σε ψηλότερο επίπεδο από αυτό του γειτονικού προς Ν. caldarium (χώρος VII). Από τη σωζόμενη τοιχοποιία του νότιου τοίχου Τ4 του χώρου IX (όπου είχε χρησιμοποιηθεί μία tegula mammata, αφού πρώτα απάλειψαν τις τέσσερις μαστοειδείς απολήξεις της) δεν γίνεται σαφές αν υπήρξε κάποια εποχή άνοιγμα προς το caldarium (χώρος VII).

Μια παλαιότερη οικοδομική φάση στο χώρο IX, που σχετίζεται πάλι με το νερό, πιστοποιεί ένας πήλινος αγωγός στη βορειοανατολική γωνία, ο οποίος χτίστηκε όταν κατασκευάστηκε το δάπεδο με τις πλάκες και το κονίαμα (Εικ. 51). Όπως φάνηκε κατά τον καθαρισμό της ανατολικής παρειάς του Τ7, στο εσωτερικό του χώρου Χ, κάτω από το άνοιγμα που το συνδέει με το IX, το αρχικό δάπεδο ήταν αρκετά χαμηλότερα.

Η χρήση του δωματίου Χ δεν είναι σαφής. Αρχικά τουλάχιστον είχε σχέση με το νερό, όπως δείχνουν οι δύο πήλινοι αγωγοί στο βόρειο τοίχο του (Εικ. 51, 53) ανάλογοι με το χτισμένο αγωγό του δυτικού δωματίου IX, ενώ στην ίδια πρώτη φάση υπήρχαν ανοίγματα προς τους χώρους XI (είσοδος/αποδυτήριο) και VI (tepidarium), τα οποία αργότερα χτίστηκαν. Τότε θα δημιουργήθηκε το άνοιγμα στο βόρειο, εξωτερικό τοίχο του δωματίου Χ, όπως δείχνει η διαφορετική τοιχοποιία των παραστάδων χωρίς πλίνθους. Φαίνεται πιθανόν ότι την εποχή αυτή το δωμάτιο Χ διαμορφώθηκε σε ένα δεύτερο χώρο εισόδου/αποδυτηρίου, από τον οποίο οι επισκέπτες οδηγούνταν δυτικά, προς το δεύτερο frigidarium, το χώρο IX, και στη συνέχεια προς το κοινό(;) caldarium (χώρος VII).

Από τα ευρήματα της ανασκαφής επισημαίνονται τα πολυάριθμα νομίσματα, λίγα θραύσματα μαρμάρινων πλακών από ορθομαρμάρωση ή μαρμαροθετήματα (ένα θραύσμα πλάκας μμούμενης κίονα βρέθηκε στο frigidarium V), καθώς και θραύσματα κονιαμάτων με απλό, γραπτό διάκοσμο κυανού, κόκκινου, κίτρινου και λευκού χρώματος. Αρκετές οστέινες περόνες και ένα χάλκινο εργαλείο που σχετίζεται με τον καλλωπισμό των γυναικών (βρέθηκε στο χώρο Χ) μαρτυρούν έντονη γυναικεία παρουσία στα Λουτρά. Η ασυνήθιστη για βαλανείο πολύ μεγάλη ποσότητα κεραμικής που βρέθηκε σε πολλούς χώρους, ιδίως στο XI, υποδηλώνει ότι κατά την υστερότερη φάση του οικοδομήματος αυτό δεν θα ήταν ίσως πλέον λουτρό.

Το γεγονός ότι η θέρμανση των χώρων γινόταν με το σύστημα των υποκαύστων σημαίνει ότι δεν γινόταν χρήση του ιαματικού νερού της Αιδηψού, το οποίο αναβλύζει σε υψηλή θερμοκρασία. Ανάλογο ήταν και το λουτρικό οικοδόμημα στο οικόπεδο Ι. Δαλιανούδη, ενώ χρήση του ιαματικού νερού φαίνεται ότι γινόταν στο βαλανείο που ανέσκαψε στις αρχές του 20ού αιώνα ο Γ. Παπαβασιλείου ανατολικότερα, επί της συμβολής των οδών Ομήρου και Φιλελλήνων, οι οποίες παρουσιάζουν ένα ιδιότυπο κυκλικό σχήμα[53], καθώς και σε λουτρικές εγκαταστάσεις, μέρος των οποίων (υπαίθριες δεξαμενές) αποκαλύφθηκαν στον ακάλυπτο χώρο του ξενοδοχείου-υδροθεραπευτηρίου ΘΕΡΜΑΙ ΣΥΛΛΑ[54].

Ο χώρος Ι στο νοτιοανατολικό τμήμα της ανασκαφής δεν είναι σαφές αν ανήκει στο ίδιο οικοδομικό συγκρό-

52. Το γεγονός ότι σώζεται σε κακή κατάσταση τμήμα της suspensura στο χώρο VI, προς τους Τ2 και Τ5, δεν έχει επιτρέψει την πλήρη έρευνα του χώρου των υποκαύστων. Επειδή όμως το δάπεδο έχει «καθίσει» προς τον μέσον του Τ2, διακρίνεται η ακτινωτή διάταξη των πλίνθων μιας τοξωτής πυλίδας.

53. *ΑΕ* 1907, σ. 1-18, πίν. 1. Β. Νικολόπουλος, *Αιδηψός*, εκδ. ΤΑΠΑ, Αθήνα 2004, σ. 15-16, εικ. 8.

54. *ΑΔ* 51 (1996): Χρονικά, σ. 307 και 53 (1998): Χρονικά, σ. 373.

τημα (Εικ. 54). Σώζονται τμήματα δύο τοίχων (Τ1, Τ10) πλ. 0,45 μ., ανάλογης τοιχοποιίας και ίδιου προσανατολισμού με αυτούς του Βαλανείου. Ο Τ1 αποκαλύφθηκε σε μήκος 5,50 μ., ενώ ο Τ10 σε μήκος 1,80 μ., η συνέχειά του όμως προς Δ. καταστράφηκε κατά την εκσκαφή για την οικοδόμηση του ξενοδοχείου ΑΡΕΤΗ. Στην εξωτερική πλευρά των δύο τοίχων έχει χτιστεί από λίθους και κονίαμα ένα κυρτό «πρόσκτισμα», το οποίο όμως δεν εφάπτεται στην παρειά των τοίχων αλλά απέχει περί τα 3-4 εκ. Το κυρτό «πρόσκτισμα» δεν πατά σε δάπεδο από κονίαμα, όπως θα περίμενε κανείς, αλλά σε απλό χώμα περί τα 0,60 μ. από τη θεμελίωση των τοίχων, όπως φάνηκε και από δοκιμαστική τομή στη γωνία του «προσκτίσματος». Η χρήση του χώρου Ι δεν είναι προς το παρόν γνωστή.

Βόρεια του βαλανείου βρέθηκε αγωγός από πήλινα κυλινδρικά μέλη, με κατεύθυνση Α.-Δ., λοξά προς τον Τ11 με τον οποίο ενώνεται στο ύψος του δωματίου ΙΧ, χωρίς να φαίνεται ότι σχετίζεται με αυτό (Εικ. 51, 53). Παράλληλος στον αγωγό, ανάμεσα σε αυτόν και το βαλανείο, βρέθηκε τοίχος από αργούς λίθους, χωρίς κονίαμα (Τ18), ο οποίος ενώνεται με τον Τ11 στο ύψος περίπου του Τ8 και εφάπτεται με τη γωνία των Τ13-Τ7. Ο Τ18, όπως και ο αγωγός, συνεχίζει προς Α.-ΒΑ.

Τα χρονολογικά δεδομένα είναι πτωχά, καθόσον δεν έχουν ακόμη συντηρηθεί τα ευρήματα. Εκ πρώτης όψεως, και κυρίως από τα λυχνάρια, φαίνεται ότι το βαλανείο ανήκει ιδίως στους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους, όπως περίπου το αντίστοιχο κτίριο στο οικόπεδο Ι. Δαλιανούδη, χωρίς να μπορεί να διευκρινιστεί ακόμη η χρονική σχέση των πολλαπλών οικοδομικών φάσεων. Ο Τ2 φαίνεται θεμελιωμένος σε ελληνιστικό πιθανότατα στρώμα, ενώ ο Τ18 ανήκει πιθανότατα στους υστεροελληνιστικούς-πρώιμους ρωμαϊκούς χρόνους, σύμφωνα με λυχνάρια της εποχής αυτής. Ο Τ18 και ο παράλληλος σε αυτόν αγωγός δείχνουν ότι τα οικοδομήματα της φάσης αυτής είχαν διαφορετικό προσανατολισμό από αυτά των υστερότερων χρόνων. Σε περίοδο που ο χώρος είχε εγκαταλειφθεί ανήκουν δύο ακτέριστοι καλυβίτες τάφοι, ένας στο χώρο VIII και ένας προς τη βορειοανατολική γωνία της ανασκαφής.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ Ε. ΚΑΤΑΚΗΣ - ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

2001

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕΙΣ ΕΚΣΚΑΦΩΝ

Χαλκίδα

Οικόπεδο Δ. Αντωνίου

Κατά την παρακολούθηση των εκσκαφικών εργασιών στο παραπάνω οικόπεδο του, που βρίσκεται στην επέκταση του σχεδίου της περιοχής Καράμπαμπα-θέση Βαθύ Ρέμα, δεν βρέθηκαν αρχαιότητες.

Σε μικρό βάθος από την επιφάνεια (0,40-0,50 μ.) φάνηκε ο φυσικό πώρος.

Οδός Πανίδου (οικόπεδο Εταιρείας Κ. και Χ. Σπανός ΟΕ)

Παρακολουθώντας τις εκσκαφές των θεμελίων στο παραπάνω οικόπεδο διαπιστώσαμε ότι ο φυσικός πράσινος πώρος φάνηκε σε βάθος 0,50-0,60 μ. στο βορειοανατολικό τμήμα του οικοπέδου, ενώ στο νοτιοανατολικό στο 1,30 μ.

Δεν παρατηρήσαμε την ύπαρξη αρχαίων λειψάνων, παρά το γεγονός ότι στη γωνία των οδών Πανίδου και Αρεθούσης είχε βρεθεί παλαιότερα (κατά τη διάρκεια εκσκαφικών εργασιών) ύστερη κεραμική.

Οδός Στύρων (οικόπεδο Άταλη[55])

Με αφορμή αίτηση του ιδιώτη για χορήγηση άδειας ανέγερσης καταστήματος διενεργήσαμε έρευνα στον υπό οικοδόμηση χώρο.

Αφαιρέθηκε επίχωση μέχρι βάθ. 1,10 μ. από την επιφάνεια, αλλά δεν βρέθηκαν αρχαιότητες. Το χώμα, σκούρο καστανό, εμπεριείχε σύγχρονα μπάζα (λάστιχα, ιμάντες κ.ά).

Δύο Δένδρα Χαλκίδας (οικόπεδο Α. Πολυκαρπίδη)

Με αφορμή αίτηση του ιδιώτη για χορήγηση άδειας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδό στα Δύο Δένδρα Χαλκίδας[56], παρακολουθήσαμε τις εργασίες γενικών εκσκαφών που προχώρησαν μέχρι βάθ. 2,50 μ.

Το χώμα καθαρό πηλώδες και χωρίς αρχαιολογικό ενδιαφέρον.

Περιοχή Αγίας Μαρίνας (οικόπεδο Χαψιά)

Ανατολικά του ναού της Αγίας Μαρίνας και στην οδό Πυθέως 4 παρακολουθήσαμε τις εκσκαφές θεμελίων του παραπάνω οικοπέδου.

---

55. Το εν λόγω οικόπεδο απέχει γύρω στα 80-100 μ. από το οικόπεδο Γ. Κίκηρα - Ι. Παϊτάρη (οδός Στύρων) προς Ν., όπου το 2000 αποκαλύφθηκε η συνέχεια του μεγάλου εμπορικού πλακόστρωτου δρόμου της ελληνιστικής εποχής που κατευθύνεται στο λιμάνι του Αγίου Στεφάνου, καθώς επίσης και οικοδομικά λείψανα. Βλ. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 410-411. Ακόμη, Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, Ειδήσεις από την πόλη της Χαλκίδας, *Ανθρωπολογικά και Αρχαιολογικά Χρονικά* 2 (1987), σ. 133 κ.ε. A. Carapaschalidou, *OWAN*, τ. Z, αριθ. 2, σ. 15.

56. Ο αυστηρός έλεγχος έγινε λόγω του ότι η περιοχή παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον, αφού βρισκόμαστε στην προέκταση της Αγίας Ελεούσας, όπου το ομώνυμο αρχαίο νεκροταφείο.

Η παρακολούθηση έγινε με αφορμή αίτηση του ανωτέρω ιδιοκτήτη, για χορήγηση άδειας οικοδομής.

Το έδαφος βραχώδες και χωρίς αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Σημειώνουμε ότι στην ευρύτερη περιοχή της Αγίας Μαρίνας έχουν βρεθεί τάφοι (συνέχεια του νεκροταφείου Μπαταριά), όμως στο συγκεκριμένο οικόπεδο δεν υπήρχαν.

Συμβολή των οδών Σταμούλη και Ωρίωνος (οικόπεδο Α. Παπουτσή)

Κατά τη διάρκεια της παρακολούθησης γενικών εκσκαφών για ανέγερση οικοδομής του ιδιοκτήτη δεν βρέθηκαν αρχαιότητες. Ο φυσικό πράσινος πώρος φάνηκε σε βάθος 0,50-1 μ. από το κατάστρωμα του δρόμου.

Οδός Ωρίωνος (οικόπεδο Α. Καπετανάκη)

Σε μικρή απόσταση από το οικόπεδο Α. Παπουτσή και επί της οδού Ωρίωνος βρίσκεται το οικόπεδο Α. Καπετανάκη, όπου παρακολουθήσαμε τις εργασίες εκσκαφών για ανέγερση οικοδομής.

Οδός Κριεζώτου (οικόπεδο εταιρείας Καμαριώτη)

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται σε μικρή απόσταση από τα δύο προηγούμενα οικόπεδα Α. Παπουτσή και Α. Καπετανάκη προς Δ. και ΝΔ., επί της οδού Κριεζώτου.

Οδός Δούκα (οικόπεδο Σ. Καμινιάρη)

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται ανατολικά του ναού του Αγίου Δημητρίου. Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για χορήγηση άδειας οικοδομής παρακολουθήσαμε τις εκσκαπτικές εργασίες.

Η επίχωση έδωσε μπάζα και σε πολλά σημεία συναντήσαμε τα θεμέλια της σύγχρονης οικοδομής που κατεδαφίστηκε.

Τα θεμέλια αυτά είχαν προχωρήσει σε μεγάλο βάθος (γύρω στο 1,50-1,80 μ.).

Οδός Ωρίωνος - Έργα ΔΕΗ

Παρακολουθήσαμε τη διάνοιξη αύλακα από συνεργεία της ΔΕΗ κατά μήκος της βόρειας πλευράς της οδού Ωρίωνος, στο μεταξύ των εγκαρσίων οδών Αρεθούσης και Κριεζώτου τμήμα της, με σκοπό την ηλεκτροδότηση πολυκατοικίας.

Η εκσκαφή προχώρησε μέχρι βάθ. 0,60-0,70 μ. από το κατάστρωμα της οδού και δεν παρουσίασε αρχαιολογικό ενδιαφέρον.

Οδός Έλληνος Στρατιώτου (οικόπεδο Α. Καλαθέρη)

Στην περιοχή Βροντού στη Χαλκίδα, όπου άλλοτε ήλθαν σε φως αρχαίοι τάφοι[57], παρακολουθήσαμε γενική εκσκαφή στο παραπάνω οικόπεδο, με αφορμή αίτησή του εν λόγω ιδιώτη, για χορήγηση αδείας οικοδομής.

Η επίχωση έχει μικρό πάχος (γύρω στα 0,30-0,40μ.) και στη συνέχεια υπάρχει ο φυσικός πράσινος πώρος.

Ψαχνά

Στην περιφέρεια Ψαχνών και πιο συγκεκριμένα στη θέση Κόκκινο Λιθάρι παρακολουθήσαμε τις εκσκαφές θεμελίων της ΠΑΝ ΞΥΛ ΚΟΡΑΗ ΑΕ για βιοτεχνικό κτίριο κάλυψης 400 τ.μ.

Δεν παρατηρήσαμε ενδιαφέρον από αρχαιολογικής πλευράς. Το έδαφος μαλακό (χώμα καστανό βαθύ και καθαρό) και στο 1 μ. βρέθηκε το σκληρό.

Αυλίδα

Το αυλάκι μήκ. 0,20-0,25 μ. περίπου από την παλαιά προβλήτα και νότια του μανδροτοίχου των ΤΣΙΜΕΝΤΩΝ ΑΕ στην Αυλίδα, ανοίχθηκε για την τοποθέτηση σωλήνα υδροδότησης των περιοικών, λόγω βλάβης της παλαιάς. Το βάθος της εκταφής από 0,20-1,50μ. Η επίχωση εντελώς καθαρή ήταν από μαλακό κοκκινόχωμα.

Βοιωτικές Ακτές

Χώρος εγκαταστάσεων της ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ (πρ. ΤΣΙΜΕΝΤΑ ΧΑΛΚΙΔΑΣ)

Προκειμένου να εκσυγχρονιστεί το έργο της μεταφοράς τσιμέντου σε πλοία, πραγματοποιήθηκαν εκσκαφικές εργασίες σε υπάρχουσα προβλήτα.

Ο εκσκαφές έφθασαν μέχρι βάθ. 3,70 ή 4,20 μ., όπου φάνηκε ο φυσικός βράχος. Η άνωθεν επίχωση (από παλαιότερες επιχωματώσεις), δεν παρουσίασε ενδιαφέρον από αρχαιολογικής πλευράς.

Μάνικα

Κεντρική οδός Μάνικας - Νέας Αρτάκης (οικόπεδο Σάλιαρη)

Κατά τη διάρκεια παρακολούθησης των εκσκαφών στο παραπάνω οικόπεδο δεν βρέθηκαν αρχαιότητες. Η

57. Οι τάφοι αυτοί εντάσσονται στο νεκροταφείο της περιοχής, γνωστό ως νεκροταφείο της Βροντού.

επίχωση ήταν καθαρή. Ο φυσικός ροδοκίτρινος μαλακός βράχος βρέθηκε σε βάθος 1,20 μ. από την επιφάνεια.

Κάρυστος

Οδός Σαχτούρη (οικόπεδο Σαραούδα)

Κατά τη διάρκεια της παρακολούθησης των εκσκαφών για ανέγερση πολυκαταστήματος ήλθαν σε φως αρχαία οικοδομικά λείψανα και για το λόγο αυτό διακόπηκαν οι εργασίες και άρχισε ανασκαφική έρευνα.

Εντοπίστηκαν δύο τοίχοι και περισυνελέγη κεραμική. Λόγω όμως έλλειψης εργατοτεχνικού προσωπικού αλλά και της ύπαρξης άλλων οικοπέδων προς διερεύνηση τα οποία προηγούνταν χρονικά, αλλά και των ιδιαίτερα δυσμενών συνθηκών (βροχοπτώσεις και χιονοπτώσεις) δεν ολοκληρώθηκε η ανασκαφική έρευνα, η οποία θα συνεχιστεί τον επόμενο χρόνο.

ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ

Χαλκίδα

Πάροδος 7ου Συντάγματος (Ο.Τ. 695, οικόπεδο Ν. Λιάσκου)

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για χορήγηση άδειας τριώροφης οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο, διενεργήσαμε δοκιμαστικές τομές με αρνητικά αποτελέσματα. Ο φυσικός πράσινος πώρος σχεδόν επιφανειακός, είναι μαλακός ψηλά και πιο σκληρός βαθύτερα.

Οδός Έλληνος Στρατιώτου (Ο.Τ 359, οικόπεδο Αντωνίου - Βαρελά ΑΤΕ)

Επειδή η περιοχή παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον (περιοχή Νεκροταφείου), διενεργήσαμε δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα, με αφορμή αίτηση των ιδιοκτητών Αντωνίου - Βαρελά ΑΤΕ για χορήγηση άδειας ανέγερσης πολυώροφης οικοδομής.

Σε βάθος 0,80-1 μ. βρέθηκε ο πράσινος πώρος, οπότε δόθηκε η άδεια οικοδομής.

Οδός Αμαρυνθίων (οικόπεδο Θ. Σιμιτζή)

Μετά από αίτηση του ιδιοκτήτη για χορήγηση αδείας ανέγερσης μονώροφης οικοδομής με υπόγειο στο παραπάνω οικόπεδο διενεργήθηκε δοκιμαστική τομή. Ο φυσικός κοκκινωπός βράχος είναι επιφανειακός και ψηλά μαλακός και χαμηλότερα σκληρός.

Περιοχή Δέλτα - Οδός Αγίας Παρασκευής (οικόπεδο Α. Μαυροπούλου)

Στο παραπάνω οικόπεδο που βρίσκεται μέσα στα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου έγιναν δοκιμαστικές τομές, με αφορμή αίτηση του ανωτέρω ιδιοκτήτη για χορήγηση άδειας πενταώροφης οικοδομής με τμήμα pilotis και υπογείου.

Το βάθος των τομών ήταν από 1-1,50 μ., όπου βρέθηκε ο φυσικός πράσινος πώρος. Η επίχωση, εντελώς καθαρή, από χώμα καστανό, πηλώδους σύστασης.

Αφού τα αποτελέσματα της έρευνας ήταν αρνητικά από αρχαιολογικής πλευράς, δόθηκε η άδεια στον ιδιοκτήτη.

Λευκαντί

Οδός Αρτέμιδος (Ο.Τ. 261, οικόπεδο Ε. Αρδιτζόγλου)

Με αφορμή αίτηση της ιδιοκτήτριας για χορήγηση άδειας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο, παρακολουθήσαμε τη δοκιμαστική έρευνα στον οικοδομήσιμο χώρο. Παρόλο που σε γειτονικά οικόπεδα αλλά και στην ευρύτερη περιοχή υπάρχουν τάφοι, δεν βρέθηκαν αρχαιότητες.

Σε βάθος 0,60 μ. βρέθηκε ο φυσικός σκληρός βράχος.

Ερέτρια

Λεωφόρος Ίσιδος (οικία Μπιμπίκα)

Στο εσωτερικό της υπάρχουσας ισόγειας κατοικίας της ιδιοκτήτριας διενεργήσαμε δοκιμαστικές τομές.

Οι τομές αυτές έγιναν με αφορμή αίτησή της για αντικατάσταση στέγης. Παρόλο που προχωρήσαμε μέχρι βάθ. 1-1,20 μ., δεν βρέθηκαν αρχαιότητες.

Πόλη Καρύστου και γύρω περιοχή

Διενεργήθηκαν δοκιμαστικές έρευνες σε οικόπεδα ιδιωτών πριν από τη χορήγηση άδειας οικοδομής.

Σε πολλές περιπτώσεις τα αποτελέσματα ήταν αρνητικά από αρχαιολογικής πλευράς (διερευνήθηκαν πολλά οικόπεδα).

Σε ορισμένα, όμως, οικόπεδα αποκαλύφθηκαν σημαντικές αρχαιότητες. Πιο συγκεκριμένα, νέα οικοδομικά λείψανα ήλθαν να προσθέσουν αξιόλογα στοιχεία για την αρχαία πόλη της Καρύστου (οικόπεδα Ε. Κιτσαντά, Καρακώστα, Θεοδώρου, Χατζηνικολή, Σαραούδα, αλλά και για το νεκροταφείο της Γάγκου).

Για τα αποτελέσματα της έρευνας των προαναφερθέντων οικοπέδων, βλ. την έκθεση της αρχαιολόγου Α.

Χατζηδημητρίου, η οποία παρακολούθησε τις σωστικές ανασκαφές, εκτός του οικοπέδου Σαραούδα.

Συμβολή των οδών Ελλήνων Αμερικής και Οδυσσέως (οικόπεδο Σαραούδα)

Το εν λόγω οικόπεδο βρίσκεται στην είσοδο της σύγχρονης πόλης της Καρύστου. Ο ιδιοκτήτης με αίτησή του ζήτησε άδεια ανέγερσης πολυκαταστήματος.

Κατά τη διάρκεια διερευνητικών τομών βρέθηκαν τοίχοι αρχαίων κτιρίων, οι οποίοι, όπως φαίνεται, εκτείνονται στο μεγαλύτερο τμήμα του οικοδομήσιμου χώρου.

Από το βορειοανατολικό τμήμα του οικοπέδου περισυνελέγη και μεταφέρθηκε τμήμα μαρμάρινου αρράβδωτου κίονα, σωζ. μήκ. 0,465 και διαμ. 0,165 μ., καθώς επίσης λίθινη στήλη, διαστ. 0,50×0,40×0,05 μ.

ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΕΥΠΡΕΠΙΣΜΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Χαλκίδα

1. Αρχαιολογικός χώρος της Ρωμαϊκής Παλαίστρας (οδός Αρεθούσης).
2. Λόφος πρ. Γύφτικα, νυν Συνοικία Φοίνικες, όπου και ψηφιδωτό δάπεδο κατά χώραν.
3. Ανασκαφή ΚΤΕΛ (γωνία οδών Στύρων και Αρεθούσης).
4. Περιοχή Πηγής Αρέθουσας.
5. Λαξευτή κλίμακα Αγίου Στεφάνου.
6. Επιγραφή τροχού.

Βοιωτικές Ακτές

Αυλίδα - Ναός Αυλιδείας Αρτέμιδος, Υπόγεια Κρήνη, Καταγώγειο ή Ξενώνας, Ρωμαϊκός λουτρώνας: αποψιλώθηκαν οι ως άνω χώροι και τοποθετήθηκε νέα ενημερωτική πινακίδα σε αντικατάσταση της παλαιάς, εξόδοις του Δήμου Αυλίδας.

Κατά τακτά χρονικά διαστήματα πραγματοποιούνταν καθαρισμός του αρχαιολογικού χώρου της Αυλίδας (ναός Αυλιδείας Αρτέμιδος, Καταγώγειο ή Ξενώνας, Λουτρό, Υπόγεια Κρήνη) από ωρομίσθιους εργάτες της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ, εργάτες του Δήμου Αυλίδας είτε των «ΤΣΙΜΕΝΤΩΝ».

Ακόμη, μεταφέρθηκαν και συγκεντρώθηκαν στο νοτιοδυτικό όριο του Καταγωγείου δύο μικροί σωροί από θραύσματα κεραμίδων της ανασκαφής του αειμνήστου Ι. Θρεψιάδη.

Ερέτρια

Ναός Δαφνηφόρου Απόλλωνος

Στο πλαίσιο της ανάδειξης των αρχαιολογικών χώρων της Ερέτριας, πραγματοποιήθηκε καθαρισμός εξωτερικά και κατά μήκος της ανατολικής πλευράς της περίφραξης του ναού του Δαφνηφόρου Απόλλωνος από τη βλάστηση και τα σκουπίδια. Ακόμη, απομακρύνθηκαν τα γεωργικά μηχανήματα που σταθμεύουν ορισμένοι περίοικοι, παρά τις συστάσεις μας.

Η νότια πλευρά που συνορεύει με το απαλλοτριωμένο οικόπεδο πρ. ιδιοκτησίας Μόσχου, αφού απομακρύνθηκε παράπηγμα από τσίγκους και διάφορα άχρηστα αντικείμενα, από εργάτες της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ, κλείστηκε με πλέγμα και πασσάλους. Η βόρεια πλευρά που συνορεύει με το απαλλοτριωμένο οικόπεδο πρ. ιδιοκτησίας Γ. Μπουκουβάλα, καθαρίστηκε κατά μήκος (εξωτερικά του ναού) και ένα τμήμα της υπάρχουσας περίφραξης (προς τη βορειοδυτική γωνία) αντικαταστάθηκε, λόγω φθοράς της παλαιάς.

Η δυτική πλευρά, της οποίας η περίφραξη ήταν σε πολύ κακή κατάσταση και εξωτερικά της είχε παντός είδους και πολλά άχρηστα αντικείμενα, καθαρίστηκε και περιφράχθηκε εκ νέου, αλλάζοντας έτσι τελείως την εικόνα του μνημείου που είναι ορατό από την οδό Φιλοσόφου Μενεδήμου.

Σπήλαιο Σκοτεινή Θαρρουνίων[58]

Το Μάρτιο ελαιοχρωματίστηκε η θύρα του νεολιθικού σπηλαίου Σκοτεινή στα Θαρρούνια και τοποθετήθηκε διπλή κλειδαριά, σε αντικατάσταση εκείνης που άγνωστοι αφαίρεσαν.

Παράλληλα, έγιναν ενέργειες προς την Κεντρική Υπηρεσία για τη στερέωση και συγκράτηση του βράχου πάνω την είσοδο και δεξιά της.

ΒΟΡΕΙΑ ΕΥΒΟΙΑ

Ωρεοί

Καθαρίστηκε εκ νέου ο αρχαιολογικός χώρος του Κάστρου Ωρεών.

Παράλληλα, καθαρίστηκε ο περιβάλλων χώρος του

58. Η ανασκαφή στο εσωτερικό του σπηλαίου ξεκίνησε το 1986 από τον έφορο Αρχαιοτήτων Α. Σάμψων. Σύντομη μνεία στον πρώτο τόμο των *Ανθρωπολογικών και Αρχαιολογικών Χρονικών* της Ευβοϊκής Αρχαιοφίλου Εταιρείας, *ΑΑΧ* 1 (1986), σ. 165.

τάφου της ελληνιστικής εποχής που εντοπίστηκε και ερευνήθηκε το 1999, βορειοανατολικά του Κάστρου. Ο εν λόγω τάφος καλύφθηκε με τζάμι για λόγους προστασίας, ενώ παράλληλα τοποθετήθηκε ενημερωτική πινακίδα.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Ερέτρια

Οδός Σπ. Βασιλείου, πρ. Γ. Σταματέλου (οικόπεδο Α. Σπανού)

Κατά τη έρευνα του παραπάνω οικοπέδου, που βρίσκεται μέσα στα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου, δεν βρέθηκαν αρχαιότητες.

Η έρευνα προχώρησε μέχρι βάθ. 0,50 μ. σε έδαφος αμμώδες και στη συνέχεια συναντήσαμε τη σκληρή θαλασσινή πλάκα. Δεν προέκυψαν αρχαιολογικά ευρήματα και, κατά συνέπεια, χορηγήθηκε η άδεια ανέγερσης νέας οικοδομής στον ιδιώτη.

Λεωφόρος Ίσιδος (οικόπεδο Γ. Μπαμπίκα)

Εντός ισόγειου κτίσματος, το οποίο είχε οικοδομηθεί βάσει παλαιότερης οικοδομικής αδείας, έγιναν δύο τομές μέχρι βάθ. 1 μ. Η έρευνα αυτή – που τα αποτελέσματα ήταν αρνητικά από αρχαιολογικής πλευράς – διενεργήθηκε με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για αντικατάσταση στέγης και αλλαγή χρήσης.

ΑΝΑΣΤΗΛΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Χαλκίδα

Περιοχή Καμάρες

Το Μάιο του 2000 φορτηγό αυτοκίνητο ιδιώτη προσέκρουσε στο υπέργειο Υδραγωγείο της Χαλκίδας, γνωστό ως Καμάρες, με αποτέλεσμα να καταρρεύσει τμήμα της τοξοστοιχίας του μνημείου. Αρχικά έγινε πρόχειρη συγκράτηση του τμήματος που υπέστη τη ζημιά από την Εταιρεία ΕΨΙΛΟΝ ΤΕΧΝΙΚΗ ΑΕ διά του Δήμου Χαλκιδέων και αφού κινητοποιήθηκε η Διεύθυνση Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων (αυτοψία διενήργησε στο χώρο ο πολιτικός μηχανικός Ι. Χανδρινός).

Οι εργασίες αποκατάστασης άρχισαν τον Απρίλιο του 2001 ύστερα από εγκριτική απόφαση (ΥΠΠΟ/ΔΑΒΜΜ/55127/2245/20-12-2000), αφού ανατέθηκε η επίβλεψή του στην αρχιτέκτονα μηχανικό Χ. Γούναρη της ΔΑΒΜΜ και η εκτέλεσή τους στην εργοληπτική Εταιρεία ΣΤΕΜ ΑΕ, ενώ τη δαπάνη ανέλαβε η Δημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης-Αποχέτευσης Χαλκίδας (ΔΕΥΑΧ).

Οι εργασίες ολοκληρώθηκαν με επιτυχία στα μέσα Μαΐου του 2001.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

1. Εκδηλώσεις για το «Αθάνατο νερό» σε συνεργασία με την Escola oficiel[59] της Βαρκελώνης και με τη βοήθεια της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Εύβοιας, του Δήμου Χαλκιδέων, του Δήμου Ερετρίας και χορηγών. Συμμετείχε επίσης το Λύκειο Ελληνίδων Χαλκίδας και η Ευβοϊκή Αρχαιόφιλος Εταιρεία.

2. Την 22α Μαρτίου 2001, παγκόσμια ημέρα νερού, πραγματοποιήθηκε επίσκεψη μαθητών του Λυκείου Καράμπαμπα Χαλκίδας, με την καθηγήτρια τους Β. Πρασοπούλου, στο Αρχαιολογικό Μουσείο Χαλκίδας, όπου ξεναγήθηκαν, τους παρουσιάστηκε το θέμα «Αθάνατο νερό» και τους δόθηκε σχετικό έντυπο υλικό.

3. Στις 31-3-2001 «Οι φίλοι του Νομισματικού Μουσείου», ανάμεσά τους και αρχαιολόγοι, ξεναγήθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ερέτριας, στο θέατρο, στην Οικία με τα Μωσαϊκά, στο ναό του Δαφνηφόρου Απόλλωνος και στην αρχαία αγορά.

4. Μέλη επίσημης αντιπροσωπίας από την τουρκική πόλη Μούγκλα υπό τον δήμαρχο της Ο. Gikrum, που αδελφοποιήθηκε με τη Χαλκίδα, ξεναγήθηκαν από την υπογράφουσα στο Αρχαιολογικό Μουσείο και τους χώρους της Χαλκίδας, καθώς επίσης στην «Οικία με τα Μωσαϊκά», στο αρχαίο θέατρο, στο ναό του Δαφνηφόρου Απόλλωνος και στην αρχαία αγορά της Ερέτριας.

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Μουσείο Καρύστου

Εκθεσιακός χώρος: Με αφορμή την εκκένωση της μικρής αίθουσας του Γιοκαλείου που είχε παραχωρηθεί πριν από χρόνια στο Υπουργείο Πολιτισμού, αλλά παρόλα αυτά λειτουργούσε ως παιδική πινακοθήκη ή βιβλιοθήκη, άλλαξε ο τρόπος παρουσίασης των αρχαίων. Έτσι, στη μεγάλη αίθουσα παρουσιάζονται μόνον ανάγλυφα, γλυπτά, επιγραφές και εν γένει αρχιτεκτονικά μέλη, αφού προηγήθηκε αλλαγή στα φωτιστικά και υδροχρωματίστηκε η αίθουσα, όπως και τα βάθρα των εκθεμάτων. Ακόμη, τοποθετήθηκαν νέες πινακίδες, λεζάντες

59. Οι σπουδαστές υπό την καθηγήτρια της ελληνικής γλώσσας Κλ. Σκανδάμη εξέδωσαν φυλλάδιο στην ελληνική και καταλανική γλώσσα.

και εποπτικό υλικό (κείμενο και φωτογραφίες). Στη μικρή αίθουσα τοποθετήθηκαν σε νέες προθήκες αγγεία, νομίσματα και άλλα μικροαντικείμενα, που είναι είτε τυχαία ευρήματα είτε προέρχονται από σωστικές ανασκαφές της Εφορείας. Σε μία από τις προθήκες παρουσιάζονται ευρήματα από τις εργασίες της Καναδικής Αρχαιολογικής Σχολής. Εργασίες ανακατασκευής έγιναν στον προθάλαμο με τη δημιουργία ραφιών, λόγω του ότι ο χώρος χρησιμοποιείται ως φυλάκιο-εκδοτήριο.

Αποθήκη: Προκειμένου να απολυμανθεί ο χώρος της αποθήκης, έγινε μυοκτονία από συνεργείο ειδικών. Στη συνέχεια έγινε τακτοποίηση της κεραμικής σε νέα κιβώτια.

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ - ΑΜΟΙΒΕΣ

Ο Γ. Παπαγεωργίου παρέδωσε δύο αρχαία αντικείμενα, τα οποία σύμφωνα με γραπτή δήλωσή του βρήκε σε χωματερή στην περιοχή Μύτικα του Δήμου Ληλαντίων:

1. Μαρμάρινη βάση κίονα, που έλαβε αριθ. ευρ. 6998. Διαστάσεις: 0,73×0,73×0,23 μ. Πρβλ. A.W. Lawrence, *Greek Architecture*, 1983, σ. 106 (170 π.Χ.) – Ναός Ολυμπίου Διός.

2. Κορμό αγάλματος κόρης, ακέφαλου και ακρωτηριασμένου από πωρόλιθο, που έλαβε αριθ. ευρ. 7023 (Εικ. 56). Διαστάσεις: σωζόμενο ύψος 0,26, πλάτος 0,31 μ. Η μορφή φέρει χιτώνα με κοντές χειρίδες. Η κόμη εμπρός πέφτει ένθεν και ένθεν του στήθους, ενώ πίσω φθάνει μέχρι το ύψος της ωμοπλάτης εν είδει ορθογώνιας μάζας με οριζόντιες αυλακώσεις. Πρβλ. κόρη από την Ακρόπολη, G.M.A. Richter, *Korai*, 1968, εικ. 410.

Ο Σαλή Μεμέτ Ριζά παρέδωσε στο Αρχαιολογικό Μουσείο Χαλκίδας μαρμάρινη βάση κίονα, που βρήκε στην περιοχή της Αγίας Ελεούσας σε χωματερή, σύμφωνα τόσο με προφορική όσο και με γραπτή δήλωσή του. Η βάση αυτή έλαβε αριθ. ευρ. 6999. Διαστάσεις: 0,73×0,73×0,23 μ. Όπως διαπιστώσαμε, η βάση αυτή είναι όμοια με εκείνη που παρέδωσε ο Γ. Παπαγεωργίου (αριθ. ευρ. 6998) και, επομένως, προέρχονται από το ίδιο μεγάλων διαστάσεων αρχαίο οικοδόμημα, παρά το γεγονός ότι βρέθηκαν σε διαφορετικές θέσεις.

2002

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕΙΣ ΕΚΣΚΑΦΩΝ

Χαλκίδα

Περιοχή Φανάρι, οδός Νηλέως 8 (οικόπεδο Σπ. Λάμπρου)

Με αφορμή αίτηση του ιδοκτήτη για χορήγηση αδείας ανέγερσης επταώροφης οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο, διενεργήθηκε έρευνα[60] στον οικοδομήσιμο χώρο.

Η επίχωση, από σκούρο καστανό χώμα, ήταν καθαρή και δεν παρουσίασε αρχαιολογικό ενδιαφέρον.

Σε βάθος 0,80-0,90 μ. φάνηκε ο φυσικός πράσινος πώρος, οπότε δόθηκε η ζητούμενη οικοδομική άδεια.

Περιοχή Δροσιά

Στα όρια της κοινότητας Δροσιάς παρακολουθήσαμε το έργο ύδρευσης, που ξεκίνησε από την πλατεία των Μικρών Χαλίων και κατευθύνθηκε προς το νεκροταφείο της περιοχής.

Τα σκάμματα για την τοποθέτηση κεντρικού αγωγού έφθασαν μέχρι βάθ. 2 μ. και πλέον, αλλά δεν παρουσίασαν αρχαιολογικό ενδιαφέρον.

Το κόκκινο χώμα (η λεγομενη κοκκινιά) ήταν απόλυτα καθαρό.

ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ

Χαλκίδα

Οδός Ληλαντίων (οικόπεδο Α. Κουτσαυλή)

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για χορήγηση άδειας ανέγερσης οικοδομής δόθηκε καταρχήν άδεια, οπότε ακολούθησαν διερευνητικές τομές σε σχήμα Χ. Οι τομές αυτές εφθάσαν μέχρι βάθ. 1,80-2 μ. Το χώμα καστανό καθαρό και στο 1,80-2 μ. εντοπίστηκε ο φυσικός πώρος, η λεγόμενη κιμηλιά.

Περιοχή Βροντού, οδός Έλληνος Στρατιώτου (Ο.Τ. 358, οικόπεδο Κ. Τσιλιμιδού)

Διενεργήθηκαν δύο δοκιμαστικές τομές χιαστί στον οικοδομήσιμο χώρο. Σε βάθος 0,40 μ. περίπου φάνηκε ο φυσικός πράσινος πώρος.

Η επίχωση ήταν καθαρή. Δόθηκε η άδεια ανέγερσης πολυώροφης οικοδομής.

ΒΟΡΕΙΑ ΕΥΒΟΙΑ

Ωρεοί

Οικόπεδο Ου. Καπογιάννη (Ο.Τ. 3)

Ύστερα από αίτηση της ιδιοκτήτριας για χορήγηση άδειας διώροφης οικοδομής διενεργήθηκαν δοκιμαστι-

60. Η εν λόγω έρευνα πραγματοποιήθηκε όχι μόνο γιατί το οικόπεδο είναι μέσα στα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου, αλλά και διότι η περιοχή παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Βλ. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, Χαλκίδα - περιοχή Φανάρι, οικόπεδο Γ. Γιώτα - Αθ. Κουσκούτη ΟΕ, *Ανθρωπολογικά και Αρχαιολογικά Χρονικά* 3 (1988-1989), σ. 137 κ.ε.

Εικ. 56. Κορμός ακρωτηριασμένου αγάλματος κόρης (αριθ. ευρ. 7023, παράδοση Γ. Παπαγεωργίου).

κές τομές. Δεν βρέθηκαν αρχαιότητες. Ο υδροφόρος ορίζοντας εντοπίστηκε αρκετά ψηλά.

Οικόπεδο Θ. Τριανταφύλλου (Ο.Τ. 34)

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για χορήγηση αδείας ανέγερσης δύο κατοικιών στο παραπάνω οικόπεδο, διενεργήθηκε δοκιμαστική έρευνα, της οποίας τα αποτελέσματα ήταν αρνητικά από αρχαιολογικής πλευράς και έτσι δόθηκε η άδεια οικοδομής.

Ιστιαία

Μ. Φαδάκη

Κατά τις διερευνητικές τομές που πραγματοποιήσαμε στο παραπάνω οικόπεδο στην περιοχή της Ιστιαίας δεν βρέθηκαν αρχαιότητες. Η επίχωση δεν έδωσε κεραμική. Για το λόγο αυτό δόθηκε η ζητηθείσα άδεια οικοδομής στην εν λόγω ιδιοκτήτρια.

ΣΤΕΡΕΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Πύργος Παραλίας Αυλίδας

Με έμπειρους εργάτες που αμείφθηκαν από χορηγία[61], χάρις στο ενδιαφέρον του δημοτικού συμβούλου του Δήμου Αυλίδας Ν. Σιακαντάρη, έγινε συντήρηση και στερέωση των οικοδομικών λειψάνων του προϊστορικού οικισμού που ανασκάφηκε το προηγούμενο έτος[62]. Η φθορά που υπέστησαν οι αρχαίοι τοίχοι οφείλεται στις πρόσφατες καταρρακτώδεις βροχές.

ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΙ

Χαλκίδα

Λόφος Γύφτικα (νυν Συνοικία Φοίνικες)

Κατά τον καθαρισμό του περιφραγμένου αρχαιολογικού χώρου ανατολικά του 10ου Δημοτικού Σχολείου, όπου και το στεγασμένο βοτσαλωτό δάπεδο[63] με γεωμετρικά μοτίβα, συναντήσαμε κυκλικό λάκκο-αποθέτη (στο βόρειο-κεντρικό τμήμα του χώρου), ο οποίος έδωσε ικανοποιητικό αριθμό οστράκων. Τα όστρακα αυτά προέρχονται από ποικίλα αγγεία, μελαμβαφή κυριώς και αβαφή (ψαροπινάκια, φιαλίδια, σκύφοι, λεκάνες κ.ά.), που χρονολογούνται από τα τέλη του 5ου αι. π.Χ. έως τα τέλη του 1ου-αρχές του 2ου αι. μ.Χ.

ΒΟΡΕΙΑ ΕΥΒΟΙΑ

Κήρινθος

Στο πλαίσιο της προσπάθειας της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ για τον καθαρισμό και την ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων της Εύβοιας, πραγματοποιήθηκε καθαρισμός του αρχαιολογικού χώρου στο Καστρί Κηρίνθου, όπου η αρχαία ακρόπολη.

Εδώ ο αρχαιολόγος Α. Σάμψων ανέσκαψε[64] το 1974 και έφερε σε φως λείψανα της αρχαίας πόλης Κηρίνθου, την οποία αναφέρει ο Όμηρος[65].

Καστρί[66]

Το καλοκαίρι του 2002 πραγματοποιήθηκαν εργασίες καθαρισμού[67], για ένα μικρό χρονικό διάστημα, στο

61. Η εν λόγω χορηγία κάλυψε και τη δαπάνη των υλικών που χρησιμοποιήθηκαν.

62. Η ανασκαφική έρευνα, όπως και η κατασκευή τής – μεγάλων διαστάσεων – πινακίδας πληροφόρησης, καλύφθηκε από χορηγία.

63. Βλ. Α. Ανδρειωμένου, Ψηφιδωτά εν Χαλκίδι, *ΑΕ* 3 (1953-1954), σ. 313 κ.ε.

64. Α. Σάμψων, Ανασκαφαί εις Κήρινθον, *ΑΑΑ* VIII (1975), τχ. 1, σ. 32 κ.ε.

65. Όμηρος, *Ιλιάς* Β538: «Κήρινθον τ' έφαλον Δίου τ' αιπύ πτολίεθρον».

66. Για το ίδιο θέμα, βλ. άρθρο της υπογράφουσας στα *Ανθρωπολογικά και Αρχαιολογικά Χρονικά* 5 (2003), σ. 139.

67. Οι εργασίες πραγματοποιήθηκαν με ολιγάριθμους εργάτες του Δήμου Κηρέως (άλλοτε τρεις, άλλοτε δύο) και στη συνέχεια με εργάτες της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ.

σημαντικό αρχαιολογικό χώρο της Βόρειας Ευβοίας, το λόφο Καστρί Κηρίνθου, που είναι κηρυγμένος ως αρχαιολογικός.

Ο λόφος είναι παραθαλάσσιος μέσα στα όρια του Δήμου Κηρέως και δεσπόζει στην περιοχή. Κατά την αρχαιότητα ήταν οχυρωμένος κατά άνδηρα.

Στη θάλασσα εκβάλλει ο ποταμός Βούδωρος[68], ο οποίος κυλάει τα νερά του στα βορειοδυτικά του λόφου, παρουσιάζοντας ένα υπέροχο θέαμα[69].

Ο εξωτερικός βραχίονας του τείχους προστάτευε το χώρο από την πλευρά της θάλασσας και για το λόγο αυτό η κατασκευή του είναι ιδιαίτερα επιμελημένη[70].

Το τείχος[71] εδράζεται στο φυσικό βράχο. Καθαρίστηκε (από τη βλάστηση) τμήμα μήκ. 20 μ., όπως και άλλα κτιριακά κατάλοιπα του λόφου, που καλύπτονται από λατύπη (πελεκούδι) και θραύσματα κεραμιδιών που είχαν διολισθήσει από ψηλά.

Από την κεραμική που περισυνελέγη, διαπιστώθηκε ότι ο χώρος ήταν σε χρήση τουλάχιστον από τη γεωμετρική έως τη ρωμαϊκή, πιθανότατα, εποχή.

Η κεραμική είναι κυρίως χονδροειδής. Εντοπίστηκαν θραύσματα από κεραμίδες στέγης, από αμφορείς μεταφοράς υγρών προϊόντων, από κανθάρους και άλλα αγγεία, αλλά και σκωρίες σιδήρου, γεγονός που υποδηλώνει μεταλλουργικές δραστηριότητες, οι οποίες θα ευνοούνταν λόγω θέσης και συνθηκών (αέρας) που ήταν απαραίτητες γι' αυτού του είδους τις δραστηριότητες.

Η συνεχής χρήση του χώρου είναι βέβαιη. Ως παράδειγμα αναφέρουμε τη χρησιμοποίηση δύο λίθινων κατωφλιών, στους νεότερους χρόνους[72], για την οικοδόμηση[73] ορθογώνιου κτίσματος διαστ. 6×15 μ.[74] από τον Μπαίκερ για φόρτωση-εκφόρτωση εμπορευμάτων του[75], όπως πληροφορηθήκαμε από κατοίκους της περιοχής. Το κτίσμα αυτό είναι στο εσωτερικό του παράκτιου βραχίονα του τείχους, με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ.

Στις προθέσεις της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ, αλλά και της υπογράφουσας που έχει την ευθύνη της ανασκαφής, είναι να προχωρήσει η τοπογράφηση, η έρευνα[76], η στερέωση των λειψάνων και, τέλος, η ανάδειξη του σημαντικού αυτού χώρου.

Την Κήρινθο ως γνωστόν μνημονεύει ο Όμηρος[77]: «Κήρινθον τ' έφάλον», αλλά και ο ιστορικός Πλίνιος[78] την κατατάσσει στις πιο σημαντικές πόλεις του νησιού της Εύβοιας. Ο γεωγράφος Στράβων, μάλιστα, αναφέρει πως η Κήρινθος ιδρύθηκε από τον Έλλοπα ή τον αδελφό του Κόθο, προ του Τρωικού πολέμου (έμμεση μαρτυρία για πρώιμη χρήση του χώρου) και «...ην πολείδιον Ιστιαιέων, περί ο έτρεχεν ο Βούδωρος ποταμός». Ο Απολλώνιος ο Ρόδιος[79] μνημονεύει τον Καίθο, ήρωα της Αργοναυτικής εκστρατείας, τον οποίο θεωρεί Κηρίνθιο: «ου μεν έμελλε νοστήσειν Κήρινθον υπότροπος». Δεν γνωρίζουμε επακριβώς πότε καταστράφηκε η πόλη· ο Dindlsef[80] όμως λέει ότι οι Αθηναίοι κατέστρεψαν τη Χαλκίδα μετά από περιφανή νίκη και μαζί με αυτήν και άλλες υποτελείς πόλεις, μεταξύ των οποίων και την Κήρινθο.

Ο Θέογνις από τα Μέγαρα αναφέρει ότι το 620 π.Χ., όταν συνέβησαν πολιτικές αλλαγές στην πόλη του όπου επεκράτησε το αριστοκρατικό πολίτευμα, ήλθε στην Εύβοια, στην πεδινή περιοχή της Κηρίνθου, «Ήλθον Ευβοίης αμπελόεν πεδίον».

Στην είσοδο του λόφου είχε τοποθετηθεί από την Εφορεία μια μεγάλη μεταλλική πινακίδα με ενημερωτικό κείμενο, το οποίο όμως άγνωστοι αφαίρεσαν(!) πρόσφατα χωρίς προφανή λόγο. Η πινακίδα είχε κατασκευαστεί από συνεργείο του Δήμου Κηρέως. Ευχαριστούμε τον τότε δήμαρχο Κηρέως Π. Ενωτιάδη, ο οποίος φρόντισε γι' αυτό.

68. Στο H. Liddell - R. Scott, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, στο λ. *βουδόρος*, ον. (δέρω), διαβάζουμε ότι σημαίνει τον δέροντα ή εκδέροντα βους ή τον βασανίζοντα αυτούς. Βλ. και Ησίοδος, *Έργα και Ημέραι* 502: Ως ουσιαστικό, σημαίνει τη μάχαιρα για την εκδορά.

Στο λήμμα όμως με ω, *Βούδωρος*, στο *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ελευθερουδάκη*, τ. 3, σ. 447, αναφέρεται ο ποταμός, ως ο πλουσιώτερος σε νερό της Βορείου Ευβοίας, ο οποίος σχηματίζεται από δύο μικρότερους (του Κηρέα και του Νηλέα) και διαρρέει την πεδιάδα που υπάρχει μεταξύ του Μαντουδίου και του όρμου Πελέκι και εκβάλλει στη θάλασσα.

69. Θα μπορούσαμε δε να πούμε ότι πρόκειται για ένα μοναδικό βιότοπο.

70. Αποτελείται από λίθινους δόμους, ορισμένοι από τους οποίους κύλησαν στην παραλία. Επομένως, η αναστήλωσή του είναι απαραίτητη και για το λόγο αυτό απευθυνθήκαμε στη Διεύθυνση Αναστήλωσης του Υπουργείου Πολιτισμού.

71. Το πλάτος του είναι 1.80 μ.

72. Το 1860 οικοδομήθηκε μονόχωρο κτίσμα.

73. Το οικοδομικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε προέρχεται από τα αρχαία κτίρια του λόφου.

74. Το μέγιστο σωζόμενο ύψος των τοίχων είναι 2,50 μ.

75. Προφανώς της ξυλείας.

76. Μια πρώτη μικρής έκτασης έρευνα στο χώρο διενήργησε παλαιότερα ο αρχαιολόγος Α. Σάμψων, Ανασκαφαί εις Κήρινθον, *ΑΑΑ* VIII 1975, τχ. 1, σ. 32 κ.ε.

77. Όμηρος, *Ιλιάς* Β538. Ι. Πανταζίδης, *Λεξικόν Ομηρικόν*, στο λ. *Κήρινθος*.

78. Κ.Α. Γουναρόπουλος, *Ιστορία της νήσου Ευβοίας*, Έκδοση «Προοδευτικής Εύβοιας», Χαλκίδα 1979, σ. 115.

79. Απολλώνιος Ρόδιος, *Αργοναυτικά*, στ. 79

80. Βλ. Γουναρόπουλος, ό.π., σ. 115.

ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΙ - ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Πολιτικά

Αϊ-Λιας[81]

Κατά τη διάρκεια εργασιών για την αντικατάσταση σωλήνα ύδρευσης για παροχή νερού πέντε οικιών που πραγματοποίησε συνεργείο της Υπηρεσίας Ύδρευσης του Δήμου Μεσσαπίων (ΔΕΥΑΜ) στην παραπάνω θέση[82] βρέθηκε κεραμοσκεπής τάφος.

Για το εύρημα ειδοποιηθήκαμε από το δημοτικό υπάλληλο Θ. Αλαφάκη, ο οποίος μας παρέδωσε[83] τρία πήλινα αγγεία[84]. Ο τάφος βρέθηκε σε βάθος 1-1,20 μ. περίπου από την επιφάνεια.

Προσανατολισμός τάφου: ΒΔ.-ΝΑ.

Διαστάσεις τάφου: μήκος 1,50, πλάτος 0,30-0,60, ύψος 0,40-0,50 μ.

Περιγραφή: Πήλινες πλάκες πάχ. 0,03 μ. υπήρχαν τόσο στις μακρές όσο και στις στενές πλευρές. Δάπεδο του τάφου το φυσικό έδαφος[85]. Περιείχε χώμα. Ο σκελετός δεν διατηρήθηκε.

Αντικείμενα τάφου:

1. Πήλινο ερυθρόμορφο αρυβαλλοειδές ληκύθιο (αριθ. ευρ. 6972), ελλιπές στο λαιμό, τη λαβή, σε μικρό τμήμα του ώμου και στο επίπεδο τμήμα της δακτυλιόσχημης βάσης. Πηλός κεραμόχρωμος.

Διαστάσεις: σωζ. ύψ. 0,06, διάμ. βάσης 0,052 μ.

Περιγραφή: Κοιλιά φουσκωτή, βάση δακτυλιόσχημη. Φέρει παράσταση κατά την ερυθρόμορφη τεχνική από σειρήνα που στρέφεται προς τα αριστερά. Η σειρήνα προσβλέπει σε κλαδί δέντρου που απολήγει πάνω και κάτω σε έλικες[86]. Πάνω στο κλαδί κάθεται κουλουριασμένο[87] φίδι, το κεφάλι του οποίου κινείται προς τα αριστερά και εμπρός. Η σειρήνα πατά σε ταινία εδαφόχρωμη, που χρησιμεύει ως «βάθρο» της παράστασης.

Η κεφαλή του μυθολογικού όντος αποδίδεται με κοντή κόμη, το σώμα εύσαρκο, με δηλωμένο στήθος, άτεχνα όμως, πόδια κοντά[88] και φτερά ανασηκωμένα, ουρά καμπυλούμενη. Οι λεπτομέρειές του όπως και της ουράς[89] αποδίδονται με λεπτές επάλληλες γραμμές. Τα φτερά, δυσανάλογα μεγάλα[90] και ανοικτά, δηλώνουν ότι η σειρήνα είναι έτοιμη να πετάξει.

Για παρόμοια απόδοση της κεφαλής της σειρήνας, πρβλ. κεφαλή γυναικείας μορφής σε αττική ερυθρόμορφη υδρία (επάνω ζώνη τελευταία δεξιά), A. Lane, *Greek Pottery*, 1948, πίν. 94Α (ύστερος 5ος αι. π.Χ.). Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η απόδοση της κόμης στο δικό μας παράδειγμα διαφέρει παντελώς από τα πρώιμα παραδείγματα της αγγειογραφίας, όπου είναι μακριά, με οριζόντια δαιδαλική (κλιμακωτή) απόδοση, βλ. Σ. Καρούζου, *Αγγεία του Αναγυρούντος*, 1963, σ. 57, εικ. 50.

Για τη φόρμα, πρβλ. Β.Α. Sparkes - L. Talcott, *Black and Plain Pottery, Agora* XII, πίν. 38, 1122 (μέσα 5ου αι. π.Χ.).

2. Ακέραιη πήλινη λευκή λήκυθος (αριθ. ευρ. 6973). Πηλός κεραμόχρωμος.

Διαστάσεις: ύψ. 0,156, διάμ. χείλους 0,034, διάμ. βάσης 0,039 μ.

Περιγραφή: χείλος αρκετά ψηλό, λαιμός λεπτός, λαβή ταινιόσχημη, ώμος επίπεδος, σώμα που κλίνει προς τα κάτω. Ο λαιμός και το πόδι άβαφα, φέρουν ροδόχρωμο επίχρισμα[91].

Το χείλος, η λαβή και το κάτω μέρος του σώματος μελαμβαφή. Στον ώμο γραπτά ακτίνια σε δύο ενάλληλους κύκλους, μικρά στη βάση του λαιμού και μεγαλύτερα στην παρυφή του ώμου.

Το σώμα του αγγείου καλύπτει λευκό βάθος, το οποίο ορίζεται πάνω και κάτω από τρεις επάλληλες γραπτές ταινίες, αρκετά εξίτηλες. Η υπόλοιπη διακόσμηση εντελώς εξίτηλη.

Πρβλ. λευκή λήκυθο αριθ. 138 του Μουσείου Γουλανδρή, Λ. Μαραγκού, *Αρχαία Ελληνική Τέχνη - Συλλογή Ν.Π. Γουλανδρή*, 1996, σ. 96, αριθ. 138 (αττικού εργαστηρίου, 475-460 π.Χ). Επίσης, U. Knigge, *Der Südhügel*, *Kerameikos* IX, πίν. 41, 295.1 (μέσα ή λίγο μετά τα μέσα του 5ου αι. π.Χ.). *Corinth* XIII, σ. 247, πίν. 55. *AA* 1972, σ. 602, εικ. 24.

3. Πήλινη λευκή λήκυθος συγκολλημένη από θραύσματα (αριθ. ευρ. 6974). Πηλός κεραμόχρωμος. Ελλιπές σε τμήμα του ώμου και της κοιλιάς.

81. Για το ίδιο θέμα, βλ. άρθρο της υπογράφουσας στα *Ανθρωπολογικά και Αρχαιολογικά Χρονικά* 5 (2003), σ. 143-145.

82. Η συγκεκριμένη θέση είναι στα βορειοδυτικά της πλατείας Πολιτικών, σε όχι μεγάλη απόσταση από αυτήν. Μέχρι σήμερα δεν είχαν εντοπιστεί εδώ τάφοι.

83. Για τη συγκεκριμένη παράδοση, η ΙΑ΄ ΕΠΚΑ κίνησε τη διαδικασία για τη χορήγηση αμοιβής στον Θ. Αλαφάκη.

84. Δυστυχώς δεν γνωρίζουμε την ακριβή θέση των αγγείων μέσα στον τάφο.

85. Πρόκειται για απλή μορφή κεραμοσκεπούς τάφου, που απαντά τόσο στη Χαλκίδα όσο και στην Ερέτρια, αλλά και σε άλλες περιοχές της Εύβοιας, σε νεκροταφεία που χρονολογούνται από την κλασική μέχρι και στην ύστερη ρωμαϊκή περίοδο.

86. Κάπου στη μέση του κλαδιού

87. Το φίδι, ως γνωστόν, είναι χθόνιο σύμβολο.

88. Όπως κοντά είναι και τα πόδια των σειρήνων του Ζωγράφου των πανθήρων, Σ. Καρούζου, *Αγγεία του Αναγυρούντος*, Αθήνα 1963, σ. 58.

89. Δεν θυμίζει την ουρά των σειρήνων της αρχαϊκής εποχής.

90. Βλ. Καρούζου, ό.π., εικ. 50.

91. Επομένως, φέρει τις αναλογίες και τα χαρακτηριστικά των μικρού μεγέθους ληκύθων. Βλ. *Corinth* XIII, σ. 141.

Διαστάσεις: ύψ. 0,148, διάμ. χείλους 0,03, διάμ. βάσης 0,037 μ.

Περιγραφή: Χείλος χαμηλό, λαιμός λεπτός, λαβή κάθετη, ταινιωτή, ώμος επίπεδος, σώμα λεπτό που μειώνεται προς τα κάτω. Η περιφέρεια του ποδιού ελαφρώς κοίλη, ενώ στη λήκυθο αριθ. 6973 είναι κυρτή. Στον ώμο γραπτά ακτίνια σε δύο ενάλληλους κύκλους. Το σώμα του αγγείου περιθέει κλαδί κισσού που ορίζεται πάνω και κάτω από πλέγμα τετραγωνιδίων. Από το κλαδί απέμεινε το μισό περίπου. Το άλλο εξίτηλο.

Πρβλ. Knigge, ό.π., πίν. 41, 295.3. *Corinth* XIII, σ. 247. *AA* 1972, ό.π., σ. 602, εικ. 24.

Από τα τρία αγγεία του τάφου ενδιαφέρον παρουσιάζει το αγγείο με την παράσταση της σειρήνας (αριθ. ευρ. 6972), που αποτελεί σπάνιο παράδειγμα, τόσο για την περιοχή των Πολιτικών, όσο και για την ευρύτερη. Η σειρήνα, όπως άλλωστε η σφίγγα, η χίμαιρα και ο γρύπας που είναι φανταστικά όντα, προέρχονται από την Ανατολή και συνδέονται με τον κόσμο του μύθου και της ηρωολατρείας. Ακόμη συνδέονται και με τον κόσμο των νεκρών[92], όπως άλλωστε και το λιοντάρι και ο κριός[93].

Κατά τη Λ.Ι. Μαραγκού[94], η παράσταση μυθικών-δαιμονικών όντων χαρακτηρίζει τη θεματολογία της ελληνικής τέχνης κατά την αρχαϊκή εποχή και μάλιστα του β΄ μισού του 6ου αι. π.Χ. Η ίδια θεματολογία χαρακτηρίζει και τα λεγόμενα «χαλκιδικά αγγεία», που διακοσμούνται κατά τη μελανόμορφη τεχνική[95]. Παρά τις διχογνωμίες που υπήρχαν ως προς τον τόπο προέλευσής τους, ο A. Rumpf θεωρούσε (το 1927), ότι προέρχονται από τη Χαλκίδα[96].

Τα άλλα δύο αγγεία, οι λήκυθοι με αριθ. ευρ. 6973 και 6974 ακολουθούν την αττική παράδοση. Όπως γνωρίζουμε, οι λευκές λήκυθοι με ταφικά θέματα[97] ήταν η πιο προσφιλής προσφορά προς τους νεκρούς κατά το χρονικό διάστημα από το 460 έως το 410 π.Χ. περίπου, χωρίς να απουσιάζουν τόσο τα πρωιμότερα όσο και τα μεταγενέστερα παραδείγματα. Με την πάροδο του χρόνου οι προτιμήσεις αλλάζουν και οι λήκυθοι σταδιακά αντικαθίστανται από άλλου είδους επιτάφια μνημεία[98].

Όμως, κατά ένα μεγάλο χρονικό διάστημα του 5ου αι. π.Χ. οι λευκές λήκυθοι είχαν μια ιδιαίτερη θέση στις ταφικές προσφορές των Αθηναίων, ιδίως μετά τη λήξη της διά νόμου απαγόρευσής τους[99].

Στη συνέχεια και για κάποιες δεκαετίες έχουμε ληκύθους τόσο από πηλό όσο και από λίθο. Οι λίθινες έχουν ως πρότυπο τις πήλινες, τις οποίες μιμούνται ως προς το σχήμα και τη διακόσμηση και χαρακτηρίζονται από την ίδια έμπνευση.

Σταδιακά οι λίθινες λήκυθοι πήραν τη θέση των λευκών ληκύθων που ήταν από τις πιο προσφιλείς προσφορές[100] μέσα στον τάφο, ενώ οι λίθινες λήκυθοι απέκτησαν διακοσμητικό ρόλο έξω και πάνω από τον τάφο[101].

Εκτός Αττικής ένας ικανός αριθμός αττικών ληκύθων έχει βρεθεί στην Ερέτρια, αφού δεν απέχει πολύ από την Αθήνα[102].

Οι εισηγμένες αττικές λήκυθοι είναι επιτάφιες ή όχι. Οι πιο πρώιμες λευκές λήκυθοι, που έχουν μάλιστα ταφική θεματολογία, χρονολογούνται γύρω στο 470 π.Χ.

Δεν λείπει, όμως, και η ερετριακή παραγωγή λευκών ληκύθων, που επηρεάστηκαν από τις αττικές, όπως υποστηρίζει μερίδα ερευνητών[103]. Αυτές οι λήκυθοι έχουν μεν τη φόρμα και τη διακόσμηση των αττικών, αλλά με κάποιες διαφορές στις διακοσμητικές λεπτομέρειες και στην ποιότητα του πηλού.

Όσον αφορά στις παραστάσεις και την εν γένει διακόσμηση, η Kurtz τις αναφέρει ως «lekythoi with funerary iconography» και ως «pattern lekythoi» (με αφηρημένα σχέδια και φυτικά κοσμήματα)[104]. Στη δεύτερη κατηγορία εστιάζει στις «ivy-berry lekythoi», οι οποίες διακοσμούνται με κλάδους κισσού και προέρχονται από το εργαστήριο του λεγομένου Ζωγράφου Beldam, όπως άλλωστε και όλες οι «pattern lekythoi»[105].

Από όλα δε τα διακοσμητικά θέματα, οι κλάδοι κισσού είναι το πλέον προσφιλές θέμα[106] στις ληκύθους του β΄ μισού του 5ου αι. π.Χ.

92. U. Knigge, *Der Kerameikos von Athen*, Athen 1988, σ. 27.

93. Τα ζώα αυτά αποτνέουν επιπλέον δύναμη και αγριότητα, Knigge, ό.π., σ. 27.

94. Μαραγκού, ό.π., σ. 85.

95. Ό.π.

96. Ό.π.

97. D.C. Kurtz, *Athenian White Lekythoi*, Oxford 1975, σ. 133-136.

98. Ό.π., σ. 136.

99. Ό.π., σ. 74.

100. Η αλλαγή αυτή οφείλεται: α) σε αλλαγή των τάσεων της εποχής και όχι στην αλλαγή της ταφικής πρακτικής και β) στη φθαρτότητα του πηλού, αφ' ενός, και την ανθεκτικότητα του λίθου, αφ' ετέρου. Βλ. Kurtz, ό.π., σ. 74.

101. Kurtz, ό.π., σ. 74.

102. Μεγαλύτερο ρόλο, όμως, στις μεταξύ των δύο πόλεων σχέσεις έπαιξε όχι τόσο η γεωγραφική γειτνίαση όσο η εγκατάσταση Αθηναίων αποίκων στην περιοχή της Ερέτριας. Βλ. Kurtz, ό.π., σ. 137· J.R. Green - R.K. Sinclair. *Historia* XIX (1970), σ. 515 κ.ε.· J. Boardman, *BSA* XVII (1952), σ. 46 κ.ε.· Bothmer, *MMJ* II (1969), σ. 27 κ.ε.· P.N. Ure, *BSA* LXII (1973), σ. 25 κ.ε.

103. Kurtz, ό.π., σ. 137.

104. Χρησιμοποιούνται ανθέμα σε οριζόντια διάταξη, βλαστοί, κλάδοι ή φύλλα κισσού. Βλ. Kurtz, ό.π., σ. 132.

105. Kurtz, ό.π., σ. 153-154.

106. Kurtz, ό.π., σ. 154. *Corinth* XIII, σ. 121,142, πίν. 65.

Το θέμα αυτό απαντά και σε ληκύθους από την Ερέτρια, φαίνεται όμως πως χρησιμοποιήθηκε και σε άλλες περιοχές της Εύβοιας, σύμφωνα με τις τάσεις της εποχής, και στην προκειμένη περίπτωση στην περιοχή των Πολιτικών[107].

Η διακόσμηση και των δύο ληκύθων από τα Πολιτικά έχουν τα χαρακτηριστικά του εργαστηρίου Beldam. Ενδέχεται, όμως, να έχουν επηρεαστεί από τις δημιουργίες των μελών του εργαστηρίου Beldam, όπως συνέβη με τη λήκυθο[108] από τον Κεραμεικό που είναι δημιούργημα του ζωγράφου, γνωστού ως «two-row Painter».

Χρονολόγηση τάφου. Με βάση τα τρία αγγεία που υπήρχαν στον κεραμοσκεπή τάφο στον Αϊ-Λιά Πολιτικών θα μπορούσαμε να τον τοποθετήσουμε στα μέσα ή λίγο μετά τα μέσα του 5ου αι. π.Χ.

Η ανεύρεσή του στο συγκεκριμένο χώρο αποτελεί για μας πολύτιμη πληροφορία, διότι μέχρι σήμερα τουλάχιστον δεν είχαν αποκαλυφθεί τάφοι. Οι μόνες μας αρχαιολογικές πληροφορίες είναι ο επιφανειακός εντοπισμός από τον Α. Σάμψων[109] κεραμικής κυρίως της προϊστορικής εποχής, από τους πολύ πρώιμους χρόνους (νεολιθική εποχή).

Κατά τον ανωτέρω μελετητή, η περιοχή των Πολιτικών προσφερόταν ως τόπος κατοίκησης, λόγω των νερών που πηγάζουν από τις ασβεστολιθικές βουνοκορφές του Καντηλιού στα ανατολικά και της πεδιάδας στα νότια[110].

Αυτονόητο, λοιπόν, είναι ότι οι ευνοϊκές αυτές περιβαλλοντικές συνθήκες θα εξακολουθούσαν να έλκουν το ενδιαφέρον του ανθρώπου για εγκατάσταση και στα μετέπειτα χρόνια.

Η ύπαρξη του τάφου που διαπραγματευθήκαμε μας οδηγεί στη σκέψη ότι θα πρέπει να αναζητήσουμε και άλλους τάφους στη συγκεκριμένη θέση, αλλά και τον οικισμό της ίδιας εποχής, σε όχι μεγάλη απόσταση.

Ελπίζουμε, λοιπόν, ότι η μελλοντική έρευνα θα μας βοηθήσει προς την κατεύθυνση αυτή.

107. Βέβαια δεν γνωρίζουμε εάν προέρχονται από εργαστήρι της συγκεκριμένης περιοχής ή ήταν εισηγμένες.

108. Kurtz, ό.π., σ. 155 και πίν. 71.4. *ARV*² 728.

109. Α. Σάμψων, *Η Νεολιθική και η Πρωτοελλαδική Ι στην Εύβοια*, Έκδοση της Εταιρείας Ευβοϊκών Σπουδών, Αθήνα 1981, σ. 31, 47, 69, 71, 72, 73, 90, 140, 174, 179.

110. Ό.π., σ. 31. Για την πεδιάδα των Πολιτικών ο Σάμψων αναφέρει ότι έχει διλλουβιακή προέλευση.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Χαλκίδα

Συμβολή των οδών Αρεθούσης και Στύρων - Χώρος ΚΤΕΛ Νότιας Εύβοιας

Στο παραπάνω οικόπεδο στα τέλη του 1997 και καθόλο το 1998 πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα[111] στον οικοδομήσιμο χώρο. Αποτέλεσμα της έρευνας αυτής ήταν να έλθουν σε φως κτιριακά λείψανα της αρχαίας πόλης.

Η υπόθεση παραπέμφθηκε στο Τοπικό Συμβούλιο και δόθηκε άδεια[112] ανέγερσης Σταθμού Υπεραστικών Λεωφορείων Νότιας Εύβοιας με τον όρο της διατήρησης του νοτιοανατολικού τμήματος της ανασκαφής σε αίθριο, ώστε να είναι επισκέψιμο, και το υπόλοιπο τμήμα να καταχωσθεί.

Το Νοέμβριο του 2002 άρχισαν εργασίες εκσκαφών[113] στο βορειοανατολικό τμήμα του χώρου και εκτός περιγράμματος της ανασκαφής.

Το έδαφος βραχώδες και σε μικρή ή καθόλου επίχωση. Ο σκληρός βράχος κόβεται με σφυρί.

Στην ανατολική παρειά του σκάμματος και σε απόσταση 20 μ. από τη βορειοανατολική γωνία συναντήσαμε «κόψιμο» στο βράχο[114], το οποίο είχε γέμισμα από χώμα.

Με δύο εργάτες της Εφορείας ερευνήθηκε το σημείο αυτό, οπότε διαπιστώθηκε ότι επρόκειτο για λαξευτή κατασκευή, που αρχικά θεωρήθηκε ότι είχε σχέση με το σύστημα ύδρευσης της πόλης, όμως κατά την πορεία της έρευνας φάνηκε ότι επρόκειτο για τάφο με θάλαμο και ίσως προθάλαμο[115] στα δυτικά του, από όπου θα ήταν και η είσοδός του.

Ενδέχεται όμως να υπήρχε και δεύτερος θάλαμος (αντί του προθαλάμου), όπως την περίπτωση του διθά-

111. Για τα αποτελέσματα της έρευνας ετών 1997 και 1998, βλ. *ΑΔ* 52 (1997): Χρονικά, σ. 399-340 και 53 (1998): Χρονικά, σ. 358.

112. Η άδεια αυτή δόθηκε με τον όρο της κατάχωσης του μεγαλυτέρου τμήματος, ενώ μέρος του κτιρίου του ανδρώνος αποφασίστηκε να διατηρηθεί σε κυκλικό αίθριο, ώστε να είναι επισκέψιμο, με την ανάλογη διευθέτηση του χώρου.

113. Τις εκσκαφές παρακολουθούσαν σε καθημερινή βάση ο Π. Κυπλιώτης τις πρωινές ώρες και ο Α. Μαντάς τις απογευματινές. Με την αποχώρηση του Π. Κυπλιώτη – λόγω ατυχήματος εκτός χώρου της εκσκαφής – η παρακολούθηση ανατέθηκε στον Μ. Ζαχαριάκη, υπό την εποπτεία της υπογράφουσας.

114. Το επάνω μέρος του λαξεύματος είχε επίχωση από σκούρο καστανό χώμα, πάχ. 1-1.20 μ.

115. Οι επιφυλάξεις που έχουμε ως προς το αν υπήρχε προθάλαμος ή όχι, οφείλονται στο γεγονός ότι το δυτικό τμήμα της κατασκευής ήταν κατεστραμμένο από σύγχρονες παρεμβάσεις.

λαμου τάφου της οδού Αγγελοπούλου[116], επίσης από τη Χαλκίδα.

Ο ανατολικός θάλαμος του τάφου του ΚΤΕΛ έχει εσωτερικές διαστάσεις 2,50×2,40 μ. και είναι λαξευμένος στο φυσικό βράχο της περιοχής. Τα εσωτερικά τοιχώματά του ήταν επιχρισμένα με κονίαμα. Η είσοδος του θαλάμου αυτού ήταν στα δυτικά, όπου ο βράχος ήταν κομμένος κάθετα και το θυραίο άνοιγμα[117] είχε ύψος 1,80 και πλάτος 0,80 μ.

Πλάι στο θυραίο άνοιγμα και σε απόσταση 1,20 μ. από αυτό υπήρχε άλλο άνοιγμα μικρότερων διαστάσεων[118], εν είδει παραθύρου.

Ανθηδόνα

Αγρός Στ. Αγγέλου[119]

Μετά από υπόδειξη του ιδιώτη Στ. Ευσταθίου[120], κατοίκου Μαλακώντα, για εντοπισμό από μέρους του αρχαίου τάφου στην ευρύτερη περιοχή της Ανθηδόνας, στο όριο με την Παραλίμνη, προχωρήσαμε σε ανασκαφική έρευνα στο συγκεκριμένο σημείο.

Πρόκειται για πεδινή έκταση στα βορειοδυτικά του χωριού Λουκίσια, μεγάλο μέρος της οποίας καλύπτεται από βαμβακοκαλλιέργειες. Ο υποδειχθείς τάφος εντάσσεται – όπως προέκυψε από τον επιφανειακό έλεγχο που πραγματοποιήσαμε – σε ένα εκτεταμένο νεκροταφείο.

Κάπου κοντά, δε, υπάρχει και ο οικισμός[121] (προς ΒΑ.), γεγονός που διαπιστώθηκε πολύ εύκολα, αφού κάποια οικοδομικά λείψανα είναι ορατά σε χωματόδρομο που ακολουθήσαμε, για να φθάσουμε στο νεκροταφείο.

Οι διάσπαρτοι λίθοι, οι πλάκες και οι κεραμίδες είναι αψευδείς μάρτυρες της ύπαρξης του νεκροταφείου αυτού. Επίμηκες πλατύ χαντάκι, το οποίο είχε διανοιγεί παλαιότερα, για χωματοληψίες ενδεχομένως, κατέστρεψε κατά πάσα πιθανότητα κάποιους τάφους.

Στο κτήμα Στ. Αγγέλου[122] αποκαλύφθηκε[123] και ερευνήθηκε κτιστός κιβωτιόσχημος τάφος (τάφος Ι), ο οποίος έφερε τρεις πώρινες καλυπτήριες πλάκες[124] και είχε προσανατολισμό από ΒΔ.-ΝΑ.

Τα πλευρικά τοιχώματά του ήταν επίσης από πώρινες πλάκες[125], από τις οποίες αυτή της δυτικής μακράς πλευράς του παρουσίαζε κάθετη ρηγμάτωση κάπου στο μέσον με αποτέλεσμα να δημιουργεί «κοιλιά». Όταν απομακρύνθηκαν οι καλυπτήριες πλάκες, διαπιστώθηκε ότι ήταν γεμάτος κοκκινωπό και υγρό χώμα[126] μέχρι το χείλος του, το οποίο είχε προφανώς παρεισφρήσει από τους αρμούς των πλακών.

Ο σκελετός βρέθηκε κατά χώραν, με πολλές φθορές. Ήταν στραμμένος προς ΒΑ. και τοποθετημένος επάνω στο φυσικό σκληρό βράχο. Τα άνω άκρα, το στέρνο και η λεκάνη ήταν διαλυμένα. Τα πόδια σταυρωτά[127].

Τα κτερίσματα ήταν συγκεντρωμένα στα κάτω άκρα, και μάλιστα στο ύψος των δακτύλων, πλην μικρού χάλκινου δίσκου (κατόπτρου;), διαμ. 0,06 μ., που ήταν τοποθετημένος στο ύψος του κρανίου (στα δεξιά του), μαζί με έναν πυρήνα ελαιοκάρπου[128].

Ανάμεσα στις κνήμες υπήρχε σιδερένια στλεγγίδα σε θραυσματική κατάσταση, όπως και τεφρόχρωμο μυροδοχείο, αλλά και μικρό αλάβαστρο πήλινο, θραυσμένο. Ανάμεσα στα πέλματα 11 χάλκινα καρφιά, ένας πήλινος λύχνος άωτος, τοποθετημένος ανάποδα, και άλλος μόνωτος λύχνος.

Το εξαιρετικά ενδιαφέρον για την περιοχή εύρημα είναι ότι βρέθηκαν αρκετοί πυρήνες ελαιοκάρπου (χαμηλά στα πόδια του νεκρού), μέσα σε καμένα χώματα. Ένας ακόμη πυρήνας ελαιοκάρπου βρέθηκε κοντά στο κρανίο, όπως προαναφέραμε, και άλλος στον πυθμένα αμφορέα[129] με οξεία απόληξη, ο οποίος υπήρχε έξω από τη βορειοανατολική γωνία του τάφου αυτού.

Η ανεύρεση των πυρήνων του ελαιοκάρπου μας οδήγησε αρχικά στην υπόθεση ότι έχουμε να κάνουμε με στέ-

116. Ο διθάλαμος αυτός τάφος βρέθηκε κατά την παρακολούθηση του έργου της Αποχέτευσης και εντάσσεται στο μεγάλο ταφικό σύνολο της Βροντού.

117. Το άνοιγμα αυτό ήταν απλό, χωρίς θυρόφυλλα.

118. Οι διαστάσεις αυτού ήταν 0,50×0,40 μ.

119. Για το ίδιο θέμα, βλ. άρθρο της υπογράφουσας στα *Ανθρωπολογικά και Αρχαιολογικά Χρονικά* 5 (2003), σ. 146-147.

120. Ο Στ. Ευσταθίου είναι κυνηγός και έτσι εντόπισε τον τάφο, ύστερα από δυνατή βροχόπτωση.

121. Ευελπιστούμε ότι στο εγγύς μέλλον θα μας δοθεί η δυνατότητα να πραγματοποιήσουμε μικρή έρευνα στο χώρο.

122. Όπως μας πληροφόρησαν, ο εν λόγω ιδιώτης κατέχει το κτήμα από προσωρινή διανομή του Δημοσίου(;).

123. Ο τάφος αυτός βρέθηκε σε βάθος 0,50 μ. από την επιφάνεια.

124. Οι εξωτερικές διαστάσεις του ήταν: μήκ. 2,30, πλ. 0,60-0,63-0,69 και πάχ. καλυπτηρίων 0,14-0,15 μ.

125. Το πάχος των πλευρών κυμαινόταν από 0,12-0,16 μ.

126. Στο γέμισμα αυτό του τάφου υπήρχε ελάχιστη κεραμική (λαβή οξυπύθμενου αμφορέα, βάση σφαιρικού ληκυθίου, πινάκιο).

127. Η δεξιά κνήμη ήταν επάνω από την αριστερή.

128. Περισσότερα στοιχεία για το εύρημα θα δοθούν μετά την ανάλυσή τους στα εργαστήρια ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ, οπότε θα διπιστωθεί εάν υπήρχαν και φύλλα, τα οποία όμως αποτεφρώθηκαν.

129. Πρόκειται για αμφορέα μεταφοράς υγρών προϊόντων, από τον οποίο είχε απομείνει το κάτω μέρος. Το υδροδόχο αυτό αγγείο θα προοριζόταν για υγρές προσφορές προς το νεκρό, που ήταν συνήθως νερό, κρασί ή μπύρα. Βλ. Σ. Δρούγου - Γ. Τουράτσογλου. *Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βεροίας*, Αθήνα 1980, σ. 177· D. Kurtz - J. Boardman, *Greek Burial Customs*, London 1971, σ. 210· M. Nilsson, Die Quelle der Lethe und der Mnemosyne, *Opusc. Selecta* II (1960), σ. 85 κ.ε.· *AE* 1950-1951, σ. 80 κ.ε.

φανο που ανήκε στο νεκρό αθλητή(;), σε συσχετισμό και με τη σιδερένια στλεγγίδα. Όμως, η παρουσία στλεγγίδας δεν προϋποθέτει ανδρική ταφή[130], αφού στλεγγίδες έχουν βρεθεί και σε γυναικείες ταφές και σε τάφους παιδιών.

Η μελλοντική μελέτη του οστεολογικού υλικού από ανθρωπολόγους θα μας δώσει τις απαραίτητες πληροφορίες για το φύλο, την ηλικία και τη φυσιολογία του νεκρού.

Η παρουσία των δύο λύχνων[131] έχει τον εξής συμβολισμό: το φως παρείχε διευκόλυνση κατά τη διάρκεια του ενταφιασμού που γινόταν πριν από την αυγή[132], αλλά πιο πολύ το είχε ανάγκη ο νεκρός[133], στο δρόμο προς το βασίλειο του Άδη, όπως πιστευόταν.

Το τεφρόχρωμο μυροδοχείο όπως και το αλάβαστρο, τα οποία θεωρούνται σκεύη καλλωπισμού, βρέθηκαν τοποθετημένα στα πόδια, σύμφωνα με την ταφική πρακτική[134].

Επανερχόμενοι στο θέμα της παρουσίας των πυρήνων ελαιοκάρπου[135], μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι είχε συμβολικό χαρακτήρα, όπως μας πληροφορούν οι αρχαίοι συγγραφείς[136] και αποδεικνύεται από τη συνεχή και διαχρονική προσφορά του προς τους νεκρούς.

Από τους πολύ πρώιμους χρόνους[137] (τη μυκηναϊκή εποχή) συνήθιζαν να τοποθετούν τους νεκρούς επάνω σε κλάδους ελιάς. Η συνήθεια αυτή απαντά και σε τάφους του 6ου και 5ου αι. π.Χ. στις Φερές[138], ενώ στη Σπάρτη ο Λυκούργος[139] – όπως γράφει ο Πλούταρχος – επέβαλε τη χρήση κλάδων ελιάς[140], επάνω στους οποίους τοποθετούνταν ο νεκρός.

Η χρήση κλάδων ή φύλλων ελιάς, είτε στο δάπεδο του τάφου είτε στα πόδια του νεκρού, συμβολίζουν την αιώνια νεότητα λόγω του ανανεουμένου φυλλώματος του δέντρου[141], αλλά και την ελπίδα για ανάσταση στους χριστιανικούς χρόνους, και σχετίζεται με τους καθαρμούς.

Ο Καλλίμαχος ο Κυρηναίος (4ος-3ος αι. π.Χ.), μάλιστα, προσθέτει ότι η χρήση κλάδων ελιάς δεν αφορούσε μόνο τους νεκρούς, αλλά και τους οικείους τους, οι οποίοι έφεραν στεφάνους ελιάς[142].

Ο νεκρός του τάφου Ι από την Ανθηδόνα θα πρέπει κατά πάσα πιθανότητα να φορούσε υποδήματα όταν ενταφιάστηκε και τούτο συνάγεται από το γεγονός της ανεύρεσης 11 σιδερένιων καρφιών[143] στο ύψος των πελμάτων.

Η ύπαρξη καρφιών σε τάφους μπορεί να δηλώνει τη χρήση ξύλινων λαρνάκων ή φορείων[144], τη σχέση τους με τη μαγεία[145] ή την προέλευση από υποδήματα[146], τα οποία διευκόλυναν το νεκρό στο μακρινό του ταξίδι.

Μια πρώτη εκτίμηση των ευρημάτων[147] μας οδηγεί στο να χρονολογήσουμε τον τάφο Ι στα τέλη του 4ου και ενδεχομένως στις αρχές του 3ου αι. π.Χ.

Στα δυτικά και νοτιοδυτικά του τάφου Ι εντοπίστηκαν υπολείμματα από άλλο κιβωτιόσχημο τάφο (τεμάχια από δύο καλυπτήριες πώρινες πλάκες), αλλά και από έναν επίσης κατεστραμμένο κεραμοσκεπή τάφο.

Θα επανέλθουμε, όμως, με περισσότερα στοιχεία τόσο για το φύλο του νεκρού του τάφου που διαπραγματευθήκαμε, αφού γίνει η μελέτη του οστεολογικού υλικού από τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Σ. Μανώλη[148], αλλά και η ανάλυση των πυρήνων του ελαιοκάρπου, όσο και για το νεκροταφείο στο οποίο ανήκει ο τάφος Ι.

130. Βλ. Δρούγου - Τουράτσογλου, ό.π., σ. 179, σημ. 26· *Olynthus* XI, σ. 181-182 και 202· *BCH* 94 (1971), σ. 530· *Médéon* V, σ. 30 και 120, αριθ. Β46.

131. Βλ. Δρούγου - Τουράτσογλου, ό.π., σ. 177, σημ. 14.

132. Kurtz - Boardman, ό.π., σ. 211.

133. Kurtz - Boardman, ό.π., σ. 211 M. Nilson, Lampen und Kerzen im Kult den Antike, *Opusc. Selecta* III (1960), σ. 189 κ.ε.

134. Βλ. Δρούγου - Τουράτσογλου, ό.π., σ. 176.

135. Ένας και μοναδικός πυρήνας ελαιοκάρπου υπήρχε στον τάφο 2 του οικοπέδου Δ. Μπουκάρα στην Αργολίδα, μεταξύ και άλλων ευρημάτων, Χ. Κριτζάς, *ΑΔ* 28 (1973): Χρονικά, σ. 127.

136. Πλούταρχος, *Βίος Λυκούργου* 27. Σοφοκλής, *Τραχίνιαι* 1193-1199.

137. Ν. και Μ. Ψιλάκη - Η. Καστανάς, *Ο πολιτισμός της ελιάς – Το Ελαιόλαδο*, ΚΑΡΜΑΝΩΡ, Ηράκλειο 1999, σ. 81 κ.ε.

138. Ό.π., σ. 81.

139. Πλούταρχος, ό.π., 27. *Μέγα Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης*, στο λ. *κότινος*.

140. H. Liddell - R. Scott. Όπως είναι γνωστό οι κλάδοι προέρχονται από τον ή την κότινο, δηλ. την άγρια ελιά, λατιν. deaster. Αριστοφάνης, *Όρνιθες*, 621. Πλίνιος 94, 3. Από την αγριελιά γίνονταν οι στέφανοι κατά τους Ολυμπιακούς αγώνες, *Παλατινή Ανθολογία*, 9, 357: «τους νικώντας στεφανώσας κότινον στεφάνου».

141. Υπήρχε ακόμη η συνήθεια κατά την αρχαιότητα να φυτεύουν δέντρα ελιάς πάνω από τους τάφους, αλλά και στους χριστιανικούς χρόνους. Α. Ρουσουνίδη, *Δέντρα στην ελληνική λαογραφία με ειδική αναφορά στην Κύπρο*, τ. Α΄, Λευκωσία 1988, σ. 34.

142. Ψιλάκη - Καστανάς, ό.π., σ. 82.

143. Τα καρφιά αυτά έχουν κοντό στέλεχος.

144. Kurtz - Boardman, ό.π. (υποσημ. 129), σ. 216.

145. Όπως στην περίπτωση ενός τάφου του 5ου αι. π.Χ. από την Καμάρινα, όπου ο νεκρός κρατούσε το νόμισμα για τον Χάρωνα και έξι καρφιά. Βλ. Kurtz - Boardman, ό.π. (υποσημ. 129), σ. 216.

146. Κατά την αρχαιότητα υπήρχαν διάφοροι τύποι υποδημάτων με ποικίλες ονομασίες που μας περιγράφουν οι αρχαίοι συγγραφείς. Οι τύποι αυτοί προσδιόριζαν το φύλο και την οικονομική κατάσταση των κατόχων τους. Τα καρφιά στις σόλες των υποδημάτων σκοπό είχαν την εξασφάλιση της αντοχής τους. Βλ. Β. Βαρθολομαίου, Το αρχαίο ελληνικό υπόδημα, Περιοδικό *Αρχαιολογία και Τέχνες* 67, σ. 107-108.

147. Για το τεφρόχρωμο μυροδοχείο, πρβλ. το αρκετά όμοιο 355,3 από τον Κεραμεικό, U. Knigge, Der Südhügel, *Kerameikos* IX, σ. 158, πίν. 67, 355.3 (τέλη 4ου αι. π.Χ.). Για το μόνωτο λύχνο, πρβλ. τους αριθ. 297 και 338, παρόμοιους λύχνους από την Αγορά, R.H. Howland, *Greek Lamps and their Survivals*, *Agora* IV, πίν. 38, αριθ. 295 και 338 (τέλη 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ.).

148. Τον ευχαριστώ θερμά και από τη θέση αυτή, για την προθυμία του να ανταποκριθεί στο αίτημά μας.

Βοιωτικές Ακτές

Σκορπονέρια

Με αφορμή την υπ' αριθ. ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ41/5737/528π.ε./7-11-1997 απόφαση, αναφορικά με το αίτημα της εταιρείας «Πρωτεύς» για εγκατάσταση ξενοδοχειακής μονάδας και δημιουργία μαρίνας στα Σκορπονέρια και αφού το ΚΑΣ γνωμοδότησε ομόφωνα υπέρ της έγκρισης της προμελέτης της ΑΕ «Πρωτεύς» και με συγκεκριμένους όρους, η Εφορεία διενήργησε ανασκαφική έρευνα στο βραχώδες τμήμα του Λαιμού, αλλά και στη γύρω περιοχή του όρμου της Τραχήλης (όρος Α2), αφού προηγήθηκε καθαρισμός της.

Οι προαναφερθείσες εργασίες πραγματοποιήθηκαν με εργατικά χέρια και η δαπάνη καλύφθηκε από την ενδιαφερόμενη εταιρεία, υπό την παρακολούθηση της Υπηρεσίας. Αποτέλεσμα της έρευνας ήταν να έλθει στο φως τμήμα παραθαλάσσιου οικισμού της ύστερης ελληνιστικής-ρωμαϊκής περιόδου, μεγάλο τμήμα του οποίου είναι θεμελιωμένο στο φυσικό βράχο, το δε οικοδομικό υλικό είναι ειλημμένο από τον ίδιο χώρο. Τα οικοδομικά λείψανα εκτείνονται προς Β., ΒΔ., Ν. και Α. του παραθαλάσσιου λοφίσκου (τοίχοι Ι-ΧΙ) και ανήκουν σε διαφορετικές φάσεις.

Δυστυχώς, τα κινητά ευρήματα είναι ιδιαίτερα φτωχά, λόγω της χρήσης του χώρου στα μετέπειτα χρόνια, αλλά και της επενέργειας του χειμέριου κύματος, κυρίως στα ανατολικά. Η λιγοστή κεραμική προέρχεται από χρηστικά αγγεία και είναι χονδροειδής. Ακόμη, περισυνελέγησαν θαλάσσια όστρεα και λίθινος τριπτήρας, ελλιπής.

Όπως προκύπτει από τα υπολείμματα δύο αναλημματικών τοίχων (αναλημματικοί τοίχοι 1-2), φαίνεται ότι είχαν κατασκευαστεί για τη συγκράτηση των χωμάτων.

Πιο συγκεκριμένα, επισημάναμε τρία κτιριακά σύνολα (κτίρια 1-3), από τα οποία το προς Β. του λοφίσκου απαρτίζεται από μεγάλο δωμάτιο, διαστ. 13,45×14 μ. (τοίχοι V, VIII-X), κτίριο 2.

Τα προς Α. παραθαλάσσια λείψανα έχουν υποστεί διάβρωση από τη θάλασσα. Εδώ οι χώροι είναι μικρότεροι. Διακρίνεται και δρομίσκος (κτίριο 3, τοίχοι ΙΙΙ-ΙV, XI, XII).

Στα δυτικά και νότια του λοφίσκου διατηρούνται σύγχρονα οικοδομικά λείψανα, σωζ. ύψ. 2,50 μ. περίπου, μεγάλο μέρος των οποίων έχει οικοδομηθεί από τα αρχαία κτίρια ή εδράζονται στην υποθεμελίωση του αρχαίου τοίχου, όπως στην περίπτωση του τοίχου VII. Το κτίριο 1 εκτείνεται στα νοτιοδυτικά του λοφίσκου και απέχει γύρω στα 20 μ. από αυτόν. Οι τοίχοι Ι και ΙΙ που το απαρτίζουν, δημιουργούν επιμήκη χώρο, μήκ. 14,30 και πλ. 4,80 (μέγ.)-3,20 μ. (ελάχ.), θεμελιωμένο στο φυσικό βράχο. Ο τοίχος Ι (ανατολικός) διατηρεί δύο υποτυπώδεις αντηρίδες.

Σύμφωνα με πληροφορίες ηλικιωμένων κατοίκων της ευρύτερης περιοχής, εδώ είχε εγκατασταθεί κάποιος Τούρκος, αγνώστου ονόματος, το 1850.

Πρόκειται για σύγχρονη αγροικία με βιοτεχνικές δραστηριότητες. Οι πληροφορίες λένε πως ο ιδιοκτήτης του σύγχρονου κτίσματος ασχολούνταν με την ιχθυοκαλλιέργεια (στο ανατολικό τμήμα προφανώς). Η ανεύρεση δε κατασκευής με ληνό και υπολήνιο στα νοτιοδυτικά του λοφίσκου δηλώνει ενασχόληση και με την αμπελοκαλλιέργεια. Ο ληνός, σχήματος τραπεζίου, απέχει 4,30 μ. από το υπόλειμμα του αναλημματικού τοίχοι 2. Το δάπεδό του επιστρωμένο με κουρασάνι. Ενδέχεται δε να προϋπήρχε του σύγχρονου κτιρίου (του 1850) χρονολογούμενος στους ύστερους χρόνους (ενδεχομένως στη βυζαντινή εποχή) και να χρησιμοποιήθηκε και μετέπειτα. Το υπολήνιο σε επαφή με τη νότια πλευρά του ληνού, είναι κυκλικό και έχει διάμετρο 1,20 και βάθος 1,10 μ.

Η Εφορεία πρότεινε να αναδειχθεί ο συγκεκριμένος χώρος με τα κτιριακά λείψανα του ενδιαφέροντος παραθαλάσσιου οικισμού, ώστε να είναι επισκέψιμος. Απαραίτητη είναι όμως και η συντήρηση, στερέωση και αποκατάσταση των τοίχων από την Εφορεία, με την οικονομική συνδρομή των ενδιαφερομένων. Επισημαίνουμε ότι είναι η πρώτη φορά που αποκαλύπτεται κατασκευή η οποία να σχετίζεται με την αμπελοκαλλιέργεια και τις σχετικές δραστηριότητες στην περιοχή.

Η πρόσβαση των επισκεπτών στο χώρο θα μπορούσε να γίνεται από τα νοτιοδυτικά του Λαιμού. Πληροφοριακά αναφέρουμε ότι συνεργείο της εταιρείας «Πρωτεύς» κατασκεύασε ξύλινο διάδρομο κατά μήκος της βραχώδους ακτής, που κατευθύνεται προς τον αρχαίο οικισμό. Ο υπάρχων αυτός διάδρομος ίσως είναι απαραίτητο να ενισχυθεί, αλλά και να επιμηκυνθεί. Άλλοι δε παράπλευροι θα οδηγούν τους επισκέπτες στο χώρο.

Η Εφορεία, μάλιστα, πρόκειται να προχωρήσει στην περισυλλογή οικοδομικού υλικού, το οποίο θα είναι χρήσιμο για την αποκατάσταση των λειψάνων.

Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών συντήρησης-αποκατάστασης, θα τοποθετηθούν επεξηγηματικές πινακίδες και θα τυπωθεί φυλλάδιο σχετικό με τις αρχαιότητες του χώρου, η δαπάνη του οποίου θα βαρύνει την εταιρεία «Πρωτεύς», η οποία δέχεται να το αναλάβει.

2003

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Χαλκίδα

Οδός Ληλαντίων (Ο.Τ. 888, Εταιρεία ΛΙΝΤΑ - ΕΛΛΑΣ & ΣΙΑ ΟΕ)

Με αφορμή αίτηση της παραπάνω Εταιρείας για χορήγηση άδειας ανέγερσης καταστήματος στη Χαλκίδα, διενεργήθηκαν δοκιμαστικές τομές. Κατά τη διάρκεια των πολλών διερευνητικού χαρακτήρα τομών διαπιστώσαμε ότι το έδαφος είναι βαλτώδες και ο υδροφόρος ορίζοντας αρκετά ψηλά.

Στο βόρειο δε τμήμα και σε βάθος 0,20-0,25 μ. από την επιφάνεια φάνηκε αρχαίος τοίχος, τον οποίο στη συνέχεια ονομάσαμε τοίχο Α.

Το επόμενο στάδιο ήταν η προσεκτική διερεύνηση του χώρου με εργατικά χέρια.

Λόγω του ασταθούς του εδάφους που υποχωρούσε συνεχώς η έρευνα ήταν δυσχερής. Η σύστασή του λασποπηλώδης, μετά το πηλώδες στρώμα ακολουθούσε άμμος και αμέσως ο υδροφόρος ορίζοντας. Η κεραμική ήταν λιγοστή, όπως και στην περιοχή Καμάρες Αρεθούσης, όπου σε αρκετές περιπτώσεις τα αρχαία οικοδομικά λείψανα κατακλύζονταν από το νερό, που δυσχέραινε την έρευνα, όπως ήταν φυσικό.

Το ενδιαφέρον είναι ότι ήλθε σε φως η αρχή της αρχαίας οδού που αποκαλύφθηκε για πρώτη φορά (τμήμα της) το 1985-1986[149], στην οδό Στύρων (οικόπεδο πρ. ιδιοκτησίας ΟΕΚ) και το 2000 στο οικόπεδο Γ. Κίκηρα - Ι. Παϊτάρη (οδός Στύρων), τμήμα της οποίας έχουμε διατηρήσει στο υπόγειο του καταστήματος των ανωτέρω ιδιοκτητών και είναι επισκέψιμο. Πρόκειται για μεγάλη οδική αρτηρία, η οποία ένωνε το βόρειο λιμάνι της Λιανής Άμμου με το νότιο του Αγίου Στεφάνου και διχοτομούσε το Βιοτεχνικό πάρκο της αρχαίας πόλης. Η οδός αυτή χρονολογείται στην ελληνιστική εποχή. Το τμήμα της που αποκαλύψαμε στο οικοπεδο ΛΙΝΤΑ έχει μήκος 27 και πλάτος 13,50 μ. Το βάθος στο οποίο βρέθηκε από την επιφάνεια του εδάφους κυμαίνεται μεταξύ 0,40-0,50-0,80-1,10 μ.

Φαίνεται ότι δεν είναι το καλύτερα διατηρημένο τμήμα της αρχαίας οδικής αρτηρίας, λόγω προφανώς της συχνής χρήσης της. Έχει υποστεί μετασκευές και δεν διατηρεί σε όλο το μήκος του αποκαλυφθέντος τμήματος λίθινες πλάκες, όπως στην οδό Στύρων, αλλά κατά τόπους, ενώ στο υπόλοιπο μικρούς λίθους (από μετασκευή ή και κυρίως υπόστρωμα της πλακόστρωσης). Η πορεία της αρχαίας οδού είναι παράλληλη της σημερινής οδού Ληλαντιών.

Παρά την οδό βρέθηκε κτίριο μεγάλων διαστάσεων, το οποίο είναι στραμμένο προς Β.-ΒΑ. Απαρτίζεται από το μεγάλο παρόδιο τοίχο Α και τους Β, Γ, Δ και Ε, ΣΤ, Ζ, οι οποίοι ορίζουν τα δωμάτια α, β, γ και δ. Τα δωμάτια αυτά έχουν το ίδιο πλάτος, δηλαδή 5 μ., και θα πρέπει να λειτουργούσαν ως μαγαζιά κατά την αρχαιότητα.

Τα κινητά ευρήματα του συνολικού χώρου της ανασκαφής είναι λίγα, όπως χάλκινα νομίσματα φθαρμένα (τέσσερα τον αριθμό, αριθ. ευρ. 7049, 7060), σιδερένιο καρφί, σιδερένιος μεντεσές (αριθ. ευρ. 7048), μικρά τεμάχια από χάλκινα αντικείμενα, μεγάλο θαλάσσιο όστρεο-πορφύρα (αριθ. ευρ. 7061), καθώς επίσης και λιγοστή κεραμική, αδιάγνωστη κυρίως.

Από όσο μπορούμε να κρίνουμε βάσει της τοιχοδομίας του παρόδιου κτιρίου, αλλά και της κεραμικής, θα μπορούσαμε να το χρονολογήσουμε στην πρώιμη ελληνιστική περίοδο, όπως και το ανάλογό του παρόδιο, στο χώρο της ανασκαφής του ΚΤΕΛ Χαλκίδας (συμβολη των οδών Αρεθούσης και Στύρων).

Η υπόθεση διαβιβάστηκε στο Τοπικό Συμβούλιο προς γνωμοδότηση.

Λόγω δε του γνωστού προβλήματος της περιοχής, δηλαδή του υψηλού υδροφόρου ορίζοντα (βαλτώδες έδαφος), αφού είναι κάτω από τη στάθμη της θάλασσας, σύμφωνα με το γεωλόγο Β. Καμπούρογλου, θα προτείνουμε τα εξής:

1. Μη διατήρηση της αρχαίας οδού, αφού διατηρείται το υπόστρωμα της (από χοντρά χαλίκια), κάτω από το οποίο υπάρχει το νερό. Η πλακοστρωμένη συνέχεια της οδού αυτής, άλλωστε, υπάρχει τόσο στο χώρο του ΟΕΚ (οδός Στύρων), όσο και στο υπόγειο του οικοπέδου Γ. Κίκηρα - Ι. Παϊτάρη (οδός Στύρων).

2. Μεγάλο τμήμα του παρόδιου κτιρίου (δωμάτια α-γ) που είναι εκτός του οικοδομήσιμου κτηρίου να αναδειχθεί, εξόδοις της ενδιαφερομένης εταιρείας (η οποία και συγκατατίθεται).

3. Τμήμα του τοίχου Α, μήκ. 5 μ., να μεταφερθεί, να επανατοποθετηθεί και να αναδειχθεί στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου (ως δείγμα παρόδιου τοίχου), από συνεργείο της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ, ενώ τη δαπάνη και την τεχνολογική υποστήριξη είναι πρόθυμη να αναλάβει η εταιρεία ΛΙΝΤΑ.

Από την πλευρά της Εφορείας έχει ήδη γίνει τόσο σχεδιαστική όσο και φωτογραφική τεκμηρίωση.

Συμβολή των οδών Ληλαντίων και Μονής Ερίων (ιδιοκτησία Κ. Οικονόμου)

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για χορήγηση αδείας επέκτασης υπάρχοντος υπόστεγου και δημιουργίας

149. Βλ. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, Ειδήσεις από την πόλη της Χαλκίδας, *Ανθρωπολογικά και Αρχαιολογικά Χρονικά* 2 (1987), σ. 133 κ.ε.

δεξαμενών (σε χώρο εμβαδού 6×11 μ.) σε υπάρχον πρατήριο υγρών καυσίμων διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα μέχρι βάθ. 1,60 μ. Η επίχωση (μικρού πάχ. 0,30-0,40 μ.) απέδωσε σύγχρονα μπάζα. Από εκεί και κάτω βρέθηκε το φυσικό έδαφος (πράσινος πώρος).

Δύο Δένδρα Χαλκίδας (οικόπεδο Σπ. και Δ. Βράκα)

Με αφορμή αίτηση των ιδιοκτητών πραγματοποιήθηκε έρευνα με δύο τομές σε σχήμα Χ και βάθος 1,50 μ., όπου φάνηκε βούρκος.

Κεραμική ή οικοδομικά λείψανα δεν βρέθηκαν.

Οδός Αγίου Ιωάννου (οικόπεδο Γ. Σάλιαρη)

Με αφορμή αίτηση του ανωτέρω ιδιοκτήτη για χορήγηση αδείας ανέγερσης πενταώροφης οικοδομής διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα στο παραπάνω οικόπεδο.

Το οικόπεδο έχει στενό μέτωπο, έτσι διανοίχθηκαν δύο τομές κατά μήκος και μία κατά πλάτος (δυτική πλευρά) – τομές Α, Β και Γ.

Στην τομή Α (δυτική πλευρά) ο φυσικός πράσινος πώρος βρέθηκε σε βάθος 0,70 μ. περίπου, όπως και στο δυτικό κεντρικό τμήμα της τομής Β. Στην τομή Γ και στο ανατολικό τμήμα της τομής Β ο πώρος βρέθηκε σε βάθος 0,50 μ. Σημειώνεται ότι στο οικόπεδο υπήρχε οικία που κατεδαφίστηκε.

Αγία Ελεούσα (οικόπεδο Ευ. Πνευματικού)

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται στην περιοχή της Αγίας Ελεούσας Χαλκίδας με πρόσωπο τόσο προς την οδό Δημάρχου Αντ. Μαργαρίτη όσο και προς τον παράλληλο χωματόδρομο.

Πρόσφατα, μάλιστα, έγινε διάνοιξη μικρού μήκους δρόμου, με αποτέλεσμα να αποκοπεί τμήμα της ανατολικής πλευράς της εν λόγω ιδιοκτησίας.

Με αφορμή αίτηση της ιδιοκτήτριας για οικοδόμηση στο βορειοανατολικό-νοτιοανατολικό τμήμα (στο βορειοδυτικό υπάρχει παλαιά ισόγεια κατοικία) διενεργήθηκε δοκιμαστική έρευνα αφού το οικόπεδο βρίσκεται στο χώρο του αρχαίου νεκροταφείου της Αγίας Ελεούσας. Αποτέλεσμα της έρευνας αυτής ήταν να έλθουν σε φως δύο κεραμοσκεπείς τάφοι και έτσι άρχισε η ανασκαφική έρευνα.

Οι πρώτες τομές σε σχήμα V περίπου, ήταν οι τομές Α και Β, οι οποίες ενοποιήθηκαν στη συνέχεια.

Στην ανατολική παρειά και σε βάθος πάνω από το 1,20 μ. βρέθηκε κεραμίδα από τον κεραμοσκεπή τάφο Ι, που ήταν κατεστραμμένος. Γύρω του υπήρχε λάσπη και άρχισε να διαφαίνεται το νερό. Δεν βρέθηκαν ίχνη σκελετού.

Ο τάφος ΙΙ, επίσης κεραμοσκεπής, βρέθηκε σε βάθος 1,50-1,60 μ. στη βορειοδυτική παρειά της τομής. Οι κεραμίδες που τον κάλυπταν ήταν κατεστραμμένες. Στο δάπεδο του τάφου, που ήταν το φυσικό έδαφος (χώμα), παρατηρήσαμε ελάχιστα ίχνη από τον ανθρώπινο σκελετό. Περίπου στο κέντρο του τάφου (στο ύψος της λεκάνης και των μηρών) βρέθηκε ομάδα από πήλινα τεφρόχρωμα μυροδοχεία του 2ου-1ου αι. π.Χ. (Εικ. 57).

Αγία Ελεούσα - Σουβάλα (οικόπεδο Ζ. Ρακαντά)

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα μέχρι βάθ. 0,50-0,60 μ. Δεν βρέθηκαν αρχαιότητες (οικοδομικά λείψανα).

Περιοχή Ευβοέων Αγίων - οδός Γ. Παπανδρέου (οικόπεδο Π. Ζουρμπάκη)

Η ανασκαφική διερεύνηση του οικοπέδου (φερόμενη ιδιοκτησία) Π. Ζουρμπάκη έγινε με αφορμή αίτημα του συγκεκριμένου ιδιοκτήτη για χορήγηση άδειας ανέγερσης διωρόφου καταστήματος με υπόγειο.

Το οικόπεδο αυτό βρίσκεται στην περιοχή των Ευβοέων Αγίων και επί της οδού Γ. Παπανδρέου, της Έξω Παναγίτσας Χαλκίδας, που παρουσιάζει μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον[150].

Διανοίχθηκαν πέντε τομές, Α-Ε, οι οποίες έφθασαν μέχρι βάθ. από 1-1,20-1,50-2,20 μ. (αναλόγως της κλίσης του εδάφους).

Στο νοτιοανατολικό κυρίως τμήμα αποκαλύφθηκαν κτιριακά λείψανα (τοίχοι Τ1-Τ4), τμήμα λιθόστρωτου και κτιστή τετράγωνη κατασκευή, διαστ. 1,10×1,30×0,25 μ. (ύψος).

Οι τοίχοι εμφανίστηκαν σε βάθος 0,35-0,40 μ. από την επιφάνεια του εδάφους.

Τοίχος Τ1. Διαστάσεις: σωζόμενο μήκος 3,20, πλάτος 0,20-0,35, ύψος 0,25-0,40 μ.

Τοίχος Τ2. Διαστάσεις: σωζόμενο μήκος 1,70, πλάτος 0,55, ύψος 0,75-1,05 μ.

Τοίχος Τ3. Διαστάσεις: σωζόμενο μήκος 1,25, πλάτος 0,50-0,65, ύψος 0,15-0,40 μ.

Τοίχος Τ4. Διαστάσεις: αποκαλυφθέν μήκος 0,70, πλάτος 0,52, ύψος 0,40 μ.

Ο τρόπος κατασκευής των τοίχων είναι μη επιμελη-

150. Προς Β. και σε επαφή με αυτό βρίσκεται το οικόπεδο Α. Μάτσα, όπου ο αείμνηστος Α. Χωρέμης ανεύρε τάφο της μυκηναϊκής εποχής (βλ. *AEM* 1972) και προς Ν., στο οικόπεδο Β. Ζαφειροπούλου η υπογράφουσα ανέσκαψε επίσης τάφο της ίδιας εποχής (βλ. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, *Μυκηναϊκός τάφος από την Παναγίτσα Χαλκίδας*, Χαλκίδα 2000).

Εικ. 57. Αγία Ελεούσα. Οικόπεδο Ευ. Πνευματικού. Ο τάφος ΙΙ από Α. με τα αγγεία κατά χώραν.

μένος. Οι Τ1 και Τ2 τέμνονται κάθετα, ενώ ο τοίχος Τ3 έχει λοξή κατεύθυνση σε σχέση με τον Τ2 (διαφορετική φάση) και με τον Τ4 τέμνεται κάθετα. Η γωνιαία τμήση τους όμως δεν υπάρχει λόγω καταστροφής της. Μεταξύ τους μεσολαβεί κενό 0,37 μ.

Το λιθόστρωτο εκτείνεται πέριξ των τοίχων και είναι αρκετά κατεστραμμένο. Το μεγαλύτερο σωζόμενο τμήμα του είναι 0,90-1,20 μ. και απέχει 0,30 μ. από την κτιστή κατασκευή.

Η κεραμική που περισυνελέγη χρονολογείται στην ελληνιστική εποχή.

Ο χώρος ίσως να έχει σχέση με βιοτεχνικές δραστηριότητες κατά την αρχαιότητα. Για το λόγο αυτό και ο τρόπος κατασκευής των τοίχων είναι αρκετά αμελής.

Ακολούθως προχωρήσαμε στη φωτογραφική και σχεδιαστική τεκμηρίωση των αρχαίων, ώστε να δοθεί η αιτουμένη άδεια οικοδομής.

Συνοικία «Ζ» - Οικόπεδο Κ. Στάμου

Με αφορμή την αριθ. 2076/24-4-2003 αίτηση του ιδιοκτήτη για χορήγηση αδείας ανέγερσης νέας διώροφης οικοδομής με υπόγειο σε φερόμενη ιδιοκτησία του, στην παραπάνω συνοικία και επί του Βαθροβουνίου, διενεργήσαμε ανασκαφική έρευνα[151] στον προς κάλυψη χώρο (νοτιοδυτικό τμήμα της όλης ιδιοκτησίας, όπου υπάρχει παλαιά οικοδομή στα βόρεια).

Επειδή τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής ήταν αρνητικά από αρχαιολογικής πλευράς (σε βάθος 0,30-0,50 μ. βρέθηκε ο φυσικός βράχος), δόθηκε η ζητούμενη άδεια.

Στον περιβάλλοντα χώρο, όμως, δηλαδή την αυλή της εν λόγω ιδιοκτησίας εντοπίσαμε τρεις τάφους (τάφοι Ι-ΙΙΙ), από τους οποίους οι δύο είναι δίδυμοι ορθογώνιοι και ο τρίτος μικρών διαστάσεων, θαλαμοειδής με δρομίσκο. Οι τάφοι αυτοί ανήκουν σε ένα ευρύτερο σύνολο τάφων που είχε εντοπίσει παλαιότερα η υπογράφουσα[152] και οι οποίοι αναπτύσσονταν εκατέρωθεν επίσης λαξευτού δρόμου και τώρα αναζητούνταν. Βρέθηκαν συλημένοι[153].

Τάφος Ι. Διαστάσεις: μήκος 1,58, πλάτος 0,46, βάθος 0,42 μ. Ο τάφος ορθογώνιος λαξευτός. Βρέθηκε συλημένος.

Τάφος ΙΙ. Διαστάσεις: μήκος 1,75, πλάτος 0,58-0,59, βάθος 0,78 μ. Ο τάφος ορθογώνιος λαξευτός, επίσης συλημένος, όπως και ο δίδυμός του τάφος Ι.

Τάφος ΙΙΙ. Κατά τους δίδυμους τάφους Ι και ΙΙ βρέθηκε ο τάφος ΙΙΙ, ο οποίος είναι θαλαμοειδής με δρόμο.

Ο μικρών διαστάσεων θάλαμος είναι 2,40×1,75 (1,84)× 1,40 μ. (ύψος).

Ο δρομίσκος έχει μήκος 1,50, πλάτος 1 και ύψος 1 μ. περίπου.

Αντικείμενα δεν βρέθηκαν, παρά μόνον ίχνη φωτιάς, διότι όπως μας πληροφόρησε ο κ. Στάμου, είχε χρησιμοποιηθεί ως κατοικία από κάποιον άστεγο, τον περασμένο αιώνα.

Περιοχή Βροντού - Οδός Ευρύτου (οικόπεδο Δ. Παλόγου)

Το Μάρτιο του 2003 παρακολουθήθηκαν οι εργασίες εκσκαφών στο παραπάνω οικόπεδο[154].

Το 2002, στο απέναντι οικόπεδο Δ. Συνοδινού, αποκαλύφθηκαν και ερευνήθηκαν δέκα τάφοι, οι οποίοι ήλθαν στο φως κατά τη διάρκεια παρακολούθησης εκσκαφών για οικοδόμηση[155].

Στο βόρειο όριο του οικοπέδου Δ. Παλόγου σε βάθος 1,50 μ. από την επιφάνεια και σε απόσταση 5,20 μ. (νοτιοανατολική γωνία) από το όριο του δρόμου βρέθηκε κτιστός κιβωτιόσχημος τάφος, με κατεύθυνση προς την όμορη οικία.

151. Το σχέδιο της ανασκαφής συνέταξε ο έκτακτος σχεδιαστής της Εφορείας Γ. Θεοδοσίου, τον οποίο ευχαριστώ θερμά.

152. Τότε ως έκτακτη (επιστημονική βοηθός) είχα συντάξει και σχετική λεπτομερειακή αναφορά, την οποία είχα καταθέσει στην Εφορεία για περαιτέρω ενέργειες.

153. Περιείχαν λίγο χώμα το οποίο απομακρύναμε. Ο αρχιτεκτονικός τους τύπος γνωστός τόσο από τα ταφικά σύνολα της Χαλκίδας (Οικισμού Πελοποννησίων, Λόφου Μπαταριά κ.ά.), όσο και της Ερετρίας (περιοχή Μαλακώντα).

154. Στην περιοχή Βροντού εντοπίζεται ένα από τα μεγάλο ταφικά σύνολα της αρχαίας πόλης, βλ. Α. Σάμψων, *ΑΔ* 30 (1975): Χρονικά, σ. 143 κ.ε. και 31 (1976): Χρονικά, σ. 136 κ.ε.

155. Η ανασκαφή αυτή είναι υπό δημοσίευση από την υπογράφουσα.

Προσανατολισμός τάφου: ΒΔ.-ΝΑ.

Είναι χτισμένος με πώρινες πλάκες. Όπως φαίνεται, ο τάφος έχει λαξευθεί (ο λάκκος του) στο φυσικό πράσινο πώρο.

Διαστάσεις πώρινης πλάκας: μήκος 0,59 -0,65, πλάτος 0,41, πάχος 0,18 μ.

Στην πορεία της έρευνας φάνηκε ότι ο τάφος καταστράφηκε σχεδόν εντελώς από πέδιλο της διπλανής οικίας Καλαμάρα.

Το λάξευμα έχει βάθος 0,60 μ. με κτιστό τμήμα από πήλινες πλάκες και κονίαμα και από εκεί και πάνω (ύψ. 0,35 μ.) άλλο κτιστό τμήμα από πώρινες πλάκες, οι οποίες εσωτερικά φέρουν ερυθρό κονίαμα πάχ. 0,01 μ. Η πλάκα της ανατολικής (δεξιάς) μακράς πλευράς έχει πάχος 0,30 μ. Το σωζόμενο τμήμα της καλυπτήριας έχει πάχος 0,15 μ.

Στο γέμισμα υπήρχε λίγο χώμα, που περιείχε λίγη κεραμική και θαλασσινά (ΟΜ 1).

Διαστάσεις τάφου: μήκος 1,20, εσωτερικό πλάτος 0,60, βάθος 1,10 μ.

Το μόνο κινητό εύρημα που έχουμε από το εσωτερικό του είναι θραύσμα από την ταινιόσχημη λαβή αμφορέα, με σφράγισμα (αριθ. ευρ. 7022).

Διαστάσεις λαβής: σωζόμενο μήκος 0,088, πλάτος 0,045 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος καλά ψημένος και καθαρός. Επίχρισμα κιτρινωπό. Κοντά στη γένεση της λαβής και μέσα σε κύκλο ρόδο, σε πρόστυπο ανάγλυφο και περιφερειακά η επιγραφή *ΔΑΜΟΚΡΑ[ΤΗΣ*.

Προέλευση: Ρόδος

Όπως γνωρίζουμε σε ενσφράγιστες λαβές αμφορέων από τη Ρόδο έχουμε απεικόνιση ρόδου και σε κυκλική διάταξη το όνομα του επωνύμου άρχοντα[156].

Εκτός όμως από το όνομα του Δαμοκράτη ως επωνύμου του 108-90 π.Χ.[157], έχουμε και το όνομα του Δαμοκράτη, κατασκευαστή[158], της περιόδου ΙΙΙ των επωνύμων (220-180 π.Χ.).

Στη Χαλκίδα, από τα μέχρι σήμερα αποτελέσματα των σωστικών ανασκαφών της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ, προκύπτει ότι σπανίζουν οι ενσφράγιστες λαβές, οπότε τα ελάχιστα παραδείγματα που διαθέτουμε μέχρι τώρα, αποκτούν ιδιαίτερο νόημα.

156. Βλ. Ι.Μ. Ακαμάτης, *Ενσφράγιστες λαβές αμφορέων από την Αγορά της Πέλλας, Ανασκαφή 1980-1987*, Αθήνα 2000, σ. 74-75, αριθ. Ρ. 48-49, σ. 83, Ρ. 70, σχέδ. 11-12.

157. Βλ. Ό.π., σ. 80, 100, 101.

158. Βλ. Ό.π., σ. 55, 61, 66-67, 68.

Ερέτρια

Λεωφόρος Αρχαίου Θεάτρου (οικόπεδο Ο. Μακρίδη)

Λόγω του αρχαιολογικού ενδιαφέροντος της περιοχής και επειδή είναι μέσα στα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα μετά από αίτηση του ιδιοκτήτη για χορήγηση αδείας ανέγερσης διώροφης οικοδομής.

Το οικόπεδο είναι επιμήκες και διαμπερές (η πίσω πλευρά του έχει μέτωπο στην οδό Αριστίωνος Απολλωνίδου). Διανοίχθηκαν δύο επιμήκεις και παράλληλες μεταξύ τους τομές, οι Α και Β, πλ. 1,20 μ. Η επίχωση αμμώδης και στη συνέχεια η θαλάσσια πλάκα.

Η τομή Α (προς την πλευρά La Cubana) ήταν απόλυτα καθαρή. Η τομή Β, στο μέσον του όλου μήκους της παρουσίασε αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Σε βάθος 0,30 μ. βρέθηκαν δύο αρχιτεκτονικά μέλη: ένας πώρινος αρράβδωτος κίονας σωζ. μήκ. 1,03 και διαμ. 0,43 μ. και μαρμάρινος κυβόλιθος διαστ. 0,62×0,78×0,35 (-0,40 μ.), ελλιπής κατά μικρό τμήμα του. Τα εν λόγω μέλη είναι πακτωμένα στη θαλάσσια πλάκα. Γύρω από αυτά βρέθηκε λιγοστή κεραμική, αβαφής (ΟΜ1).

Η ανασκαφή φωτογραφήθηκε.

Οδός Ευνόμου Κηφισίου (οικόπεδο Στ. Παρίσση)

Με αφορμή αίτηση της ιδιοκτήτριας για χορήγηση άδειας ανέγερσης διώροφης οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο που βρίσκεται μέσα στα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου, πραγματοποιήσαμε έρευνα στον οικοδομήσιμο χώρο, βάσει του αριθ. 4089/27-8-2002 εγγράφου της Υπηρεσίας.

Αρχικά αφαιρέθηκε επίχωση σε όλη την έκταση του οικοδομήσιμου χώρου, έως 0,80 μ., αφού αφήσαμε ένθεν και ένθεν ζώνη ασφαλείας πλ. 1 μ. από τις προς Β. και Ν. όμορες οικοδομές. Η επίχωση ήταν καθαρή.

Στη συνέχεια διανοίχθηκαν δύο παράλληλες τομές κατά μήκος του οικοπέδου (μήκ. 13 και πλ. 1 μ.), τομές Α και Β, και μια τρίτη (τομή Γ) κάθετη προς τις Α και Β, στο κέντρο του οικοπέδου.

Η επίχωση, απόλυτα καθαρή, δεν έδωσε κεραμική.

Οδός Μαντιδώρου Καλλικράτους (οικόπεδο Ε. Σμιτ)

Το παραπάνω οικόπεδο είναι μέσα στα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου της πόλης της Ερέτριας. Η ανασκαφική έρευνα, που περιορίστηκε στον οικοδομήσιμο χώρο, έγινε με αφορμή αίτηση της ιδιοκτήτριας για τη χορήγηση άδειας ανέγερσης οικοδομής. Αποτέλεσμα της εν λόγω έρευνας ήταν να έλθουν στο φως κτιριακά λείψανα, με συγκεκριμένο προσανατολισμό και έκταση, σε σχέση με τα σύγχρονα κτίρια.

Αρχικά αφαιρέθηκε στρώμα πάχ. έως 0,40 μ. και μέχρι την εμφάνιση του μεγάλου τοίχου Τ1 (σε βάθος κυμαινόμενο από 0,10-0,40-0,50μ.), ο οποίος διατρέχει λοξά το οικόπεδο, από ΒΑ.-ΝΔ. Οι διαστάσεις του ήταν: μήκος 19,35, πλάτος 0,70-0,80 και ύψος 0,13-0,30-1 μ. Είναι χτισμένος με μεγάλες αδούλευτες πέτρες και μικρότερες κατά διαστήματα, όταν υπέστη μετασκευή στη διάρκεια της χρήσης του, αλλά και πώρινους κυβόλιθους. Σε μήκος 18,15 μ. προς ΒΑ., γωνιάζει με τον τοίχο Τ2, του οποίου διατηρήθηκε μικρό τμήμα. Ο τοίχος Τ1 φέρει σε τρία σημεία αντηρίδες, φαινόμενο αρκετά σύνηθες σε κτίρια τόσο της Ερέτριας όσο και της Χαλκίδας.

Στα βορειοδυτικά του κτιρίου ήλθε στο φως τμήμα λιθόστρωτης αυλής και μικρό κυκλικό λιθόκτιστο πηγάδι. Η αυλή ορίζεται προς ΒΑ. από μικρού πλάτους τοίχο (0,28 μ.), τον Τ3, ο οποίος έχει σωζόμενο μήκος 3,50 μ. Από το λιθόστρωτο περισυνελέγη κεραμική, όπου πλεονάζουν οι αμφορείς μεταφοράς υγρών προϊόντων και τα θαλάσσια όστρεα, κυρίως πορφύρες (Murex brandaris).

Προκειμένου δε να διερευνηθεί πλήρως ο χώρος, διανοίχθηκαν οι τομές Α-Λ. Σε βάθος 1,20 μ. περίπου βρέθηκε ο υδροφόρος ορίζοντας. Η επίχωση των τομών δεν μας έδωσε σε όλη την έκταση κεραμική, ενώ τα στρώματα ήταν διαταραγμένα.

Τα κινητά ευρήματα του συνόλου της ανασκαφής είναι: λίγα χάλκινα φθαρμένα νομίσματα και κεραμική της κλασικής και ελληνιστικής εποχής, με πλεονάζοντες τους αμφορείς υγρών προϊόντων. Έτσι, τα οικοδομικά λείψανα τοποθετούνται στα τέλη της κλασικής-αρχές της ελληνιστικής εποχής, ενώ το κτίριο ίσως θα μπορούσε να συσχετιστεί με αποθήκες.

Στον εκτός κάλυψη χώρο, προς Β.-ΒΑ., ανασκάφηκε και αποκαλύφθηκε γωνιαίο τμήμα κτιρίου (τοίχοι Τ4-Τ5), οι τοίχοι του οποίου ήταν επιφανειακοί και για το λόγο αυτό προχωρήσαμε σε περαιτέρω έρευνα.

Από το βοτσαλωτό δάπεδό του σωζόταν πολύ μικρό τμήμα. Ήταν ακόσμητο και χρονολογείται με μεγάλη πιθανότητα στο 2ο αι. π.Χ.

Τα αρχαία οικοδομικά λείψανα, αφού έγινε τόσο σχεδιαστική όσο και φωτογραφική τεκμηρίωση τους, θα μπορούσαν να επικαλυφθούν με στρώμα άμμου και χαλικιών, σύμφωνα με σχετική εγκύκλιο του ΥΠΠΟ, για λόγους διατήρησης, διότι τους χειμερινούς μήνες ανεβαίνει επικίνδυνα ο υδροφόρος ορίζοντας, με αποτέλεσμα να εγκυμονεί κινδύνους στους περιοίκους, να αποτελεί εστία μόλυνσης, να ασχημίζει το χώρο των αρχαίων και να προκαλεί φθορές σε αυτά.

Αυλίδα

Οδός Ι. Θρεψιάδη (γήπεδο UNITRADING)

Η έκταση του εν λόγω γηπέδου απέχει ελάχιστα από τη γραμμή του ΟΣΕ και είναι στα βορειοδυτικά του υποσταθμού της ΔΕΗ. Από τον περιφραγμένο αρχαιολογικό χώρο προς Β.-ΒΑ. απέχει 6 μ.

Η έρευνα άρχισε από το ανατολικό τμήμα και προχώρησε προς τα δυτικά. Αφαιρέθηκε στρώμα πάχ. 0,50-0,60 μ. Το έδαφος, από κόκκινο χώμα, ήταν καθαρό.

Δοκός

Οικοπεδο Ι. Τσώκου

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη διενεργήθηκε δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα στον προς κάλυψη χώρο του οικοπέδου, το οποίο βρίσκεται σε μικρή απόσταση από την κεντρική εκκλησία του Δοκού.

Έγιναν τρεις επιμήκεις τομές (κατά μήκος του οικοπέδου), πλ. 1 μ. και πλέον (Α, Β, Γ). Στην τομή Α (ανατολικό τμήμα του οικοπέδου) ο φυσικός βράχος βρέθηκε σε βάθος 0,40-0,50 μ. από την επιφάνεια. Στην κεντρική τομή Β ο βράχος ήταν σε βάθος 1-1,20 μ. Η επίχωση ήταν καθαρή. Δεν έδωσε κεραμική.

Σκύρος

Θέση Τουρκομνήματα

Κατά τη διάρκεια εργασιών[159] στο προαύλιο του Δημοτικού Σχολείου Σκύρου που βρίσκεται στη Χώρα (έναντι του κλειστού Γυμναστηρίου) ήλθε στο φως κτιστός κιβωτιόσχημος τάφος με πλούσια ευρήματα.

Η έρευνα[160] στον περιβάλλοντα χώρο δεν εντόπισε άλλους τάφους.

Ο τάφος ήταν κατασκευασμένος από πώρινες πλάκες πάχ. 0,15 μ. και έχει διαστάσεις: μήκος 2,20, πλάτος 0,93, βάθος 0,65 μ. και προσανατολισμό Α.-Δ.

159. Οι εργασίες αυτές πραγματοποιήθηκαν στο δυτικό τμήμα του χώρου και κοντά στην είσοδο του εξωτερικού περιβόλου του Σχολείου και αποτέλεσαν μέρος των ευρύτερων εργασιών που έγιναν με αφορμή τις ζημιές που υπέστη το κτίριο κατά το σεισμό της 26ης Ιουλίου 2001.

160. Η έρευνα αυτή έγινε χάρη στη βοήθεια του έμπειρου φύλακα Αρχαιοτήτων και αρχιφύλακα Π. Τσακαμή και εργατών της Εφορείας, που εργάστηκαν φιλότιμα. Πολύτιμη η συνδρομή και των άλλων δύο αρχαιοφυλάκων Δ. και Α. Φτούλη, αλλά και του επίσης έμπειρου συντηρητή της Υπηρεσίας Ζ. Μάντζαρη, ο οποίος αποκατέστησε τον τάφο κατά χώραν, προκειμένου να είναι ορατός και επισκέψιμος, και συντήρησε με ιδιαίτερη προσοχή τα αντικείμενα του εν λόγω τάφου στα εργαστήρια του Μουσείου Σκύρου. Ακόμη, σημαντική ήταν η συμβολή της σχεδιάστριας Δ. Χρήστου-Γκίκα στην επιμελή σχεδίαση των ευρημάτων.

Έφερε μια καλυπτήρια πλάκα θραυσμένη στα δύο. Στο μέσον περίπου των μακρών πλευρών οι πλάκες είχαν συμπιεστεί[161] με αποτέλεσμα ο τάφος στο τμήμα αυτό να έχει πλάτος 0,45 μ.

Ήταν γεμάτος χώμα, που είχε γίνει λασπώδες εξαιτίας του νερού που είχε εισχωρήσει και δυσχέραινε την έρευνά μας. Εντός του τάφου βρέθηκαν δύο σκελετοί: το κρανίο του ενός ήταν τοποθετημένο στα ανατολικά και του άλλου στα δυτικά. Δάπεδο του τάφου το φυσικό έδαφος. Από το είδος των κτερισμάτων, τα οποία ήταν ποικίλα – χρυσά, χάλκινα, πήλινα –, θεωρούμε ότι επρόκειτο για ταφή δύο γυναικών, που ανήκαν σε υψηλά κοινωνικά στρώματα. Αυτό συνάγεται από τον πλούτο και την ύλη των προσφιλών τους αντικειμένων.

Παρόλο δε που οι σκελετοί, οι οποίοι είχαν διαλυθεί, δεν μελετήθηκαν ακόμη, μπορούμε να πούμε ότι οι νεκρές ήταν διαφορετικής ηλικίας: η μια μεγαλύτερη και η άλλη νεαρή κόρη και αυτό το στηρίζουμε στο είδος και τη μορφή των αντικειμένων, ιδιαίτερα μάλιστα των κοσμημάτων τους. Πιο συγκεκριμένα, αυτά της μεγαλύτερης σε ηλικία γυναίκας ήταν πιο περίτεχνα και πιο πλουμιστά, ενώ της νεότερης ήταν απλούστερα.
Ο τάφος χρονολογείται πιθανώς στο 2ο-1ο αι. π.Χ.

ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΣΤΟ ΛΟΦΟ ΤΗΣ ΞΕΡΟΠΟΛΗΣ - ΛΕΥΚΑΝΤΙ

Η συστηματική ανασκαφή στο Λόφο της Ξερόπολης στο Λευκαντί, βορειοανατολικά της Ελληνοβρετανικής ανασκαφής του 1965, διενεργήθηκε υπό τη διεύθυνση της αναπληρώτριας καθηγήτριας Ει. Λαιμού στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, από πλευράς της Βρετανικής Αρχαιολογικής Σχολής, και υπό την εποπτεία της Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, προϊσταμένης της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ βάσει σχετικής Υπουργικής Απόφασης.

Εναρκτήριο έτος της ανασκαφής το 2003 και συνεχίζεται κατά έτος μέχρι και σήμερα.

ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ

Χαλκίδα

Οδός Αρεθούσης (Ο.Τ. 388, οικόπεδο Εταιρείας ΕΡΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΑΕ)

Η παραπάνω Εταιρεία κατέθεσε αίτηση για χορήγηση άδειας ανέγερσης πενταώροφης πολυκατοικίας με υπόγειο.

Επειδή η περιοχή παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον, διανοίχθηκαν δύο παράλληλες τομές κατά μήκος, πλ. 1 μ. και πλέον η κάθε μία, αφήνοντας ζώνη ασφαλείας (δηλαδή άσκαφη λωρίδα) ένθεν και ένθεν του οικοπέδου. Η επίχωση δεν απέδωσε αρχαιολογικά ευρήματα. Σε βάθος 0,40-0,50 μ. συναντήσαμε το φυσικό πράσινο πώρο (μαλακό πάνω, σκληρό βαθύτερα).

Η έρευνα προχώρησε μέχρι βάθ. 1-1,20 μ. και πήρε τέλος, αφού τα αποτελέσματά της ήταν αρνητικά.

Οδός Αρεθούσης (οικόπεδο Φ. Δαδίνου)

Μετά την υποβολή φακέλου για τη χορήγηση αδείας ανέγερσης πενταώροφης οικοδομής (α΄ σχετική αίτηση), εστάλη στον ιδιοκτήτη το β΄ σχετικό έγγραφο για διερεύνηση του οικοδομήσιμου χώρου, αφού το οικόπεδό του βρίσκεται μέσα στα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου της πόλης της Χαλκίδας αλλά και διότι η περιοχή στην οποία εντάσσεται (περιοχή Αγίου Ιωάννου), και κυρίως η οδός Αρεθούσης, παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον.

Η διερεύνηση που προαναφέραμε πραγματοποιήθηκε μετά την κατεδάφιση της παλαιάς οικίας.

Το έδαφος είναι ο πράσινος πώρος της περιοχής.

Διανοίχθηκαν δύο τετράγωνες τομές διαστ. 3×3 μ. με ενδιάμεσο μάρτυρα πλ. 1 μ. Οι δύο τομές, Α και Β, έδωσαν δύο κυκλικούς αποθέτες, λαξευμένους στον πώρο.

Πιο συγκεκριμένα, εντός της τομής Α (βορειοανατολικό τμήμα οικοπέδου) ήλθε στο φως ο κυκλικός αποθέτης 1, διαμ. 1,45 μ. Ο αποθέτης 1 ίσως ήταν αρχικά πηγάδι νερού. Περιείχε χώμα, πολλά θραύσματα από κεραμίδες στέγης (στρωτήρες κυρίως), χονδροειδή κεραμική, θαλάσσια όστρεα και λίγα οστά από ζώα (υπολείμματα τροφής).

Ψηλά στο γέμισμα του αποθέτη αυτού βρέθηκαν και τα εξής μικροαντικείμενα: α) μολύβδινο κυκλικό σφονδύλι, ελλιπές και στρεβλωμένο (αριθ. ευρ. 7034), και β) τρία τεμάχια (τα δύο συνανήκουν) από χάλκινη λεπτή ράβδο (αριθ. ευρ. 7035 α-β). Η έρευνα του αποθέτη έφθασε μέχρι το 1,70 μ. από το χείλος του.

Ένας δεύτερος, επίσης κυκλικής διατομής αποθέτης, ο αποθέτης 2, ήλθε στο φως εντός της τομής Β και απέχει 1,55 μ. από τον προηγούμενο, στα δυτικά του. Είναι ομοίως λαξευμένος στο φυσικό βράχο και έχει διάμετρο 1,15 μ. Ήταν γεμάτος μέχρι το χείλος του με χώμα καστανό, που εμπεριείχε μικρές πέτρες, θραύσματα από κεραμίδες (στρωτήρες κυρίως λακωνικού τύπου, αλλά και καλυπτήρες), οστά, θαλάσσια όστρεα και πολύ ενδιαφέρουσα κεραμική. Περιείχε επίσης φυσικά βότσαλα από κατεστραμμένο βοτσαλωτό δάπεδο προφανώς, όπως και τεμάχιο από το υπόστρωμά του.

161. Αυτό παρατηρείται αρκετά συχνά σε τάφους του είδους και εφόσον έχει χρησιμοποιηθεί ως υλικό κατασκευής τους ως ο πωρόλιθος.

Κατά την εξέταση της κεραμικής διαπιστώσαμε ότι υπάρχουν πολλά θραύσματα από οξυπύθμενους αμφορείς μεταφοράς υγρών προϊόντων και από αγγεία συμποσίου, όπως κανθάρους, οινοχόες, σκύφους κ.ά.

Όλα τα κινητά ευρήματα μεταφέρθηκαν στις αποθήκες του Μουσείου Χαλκίδας για καθαρισμό και συντήρηση.

Αφού έγινε η απαραίτητη φωτογραφική και σχεδιαστική τεκμηρίωση και οι απαραίτητες συνεννοήσεις με το μηχανικό του έργου, προκειμένου να γίνει ο συσχετισμός των αποθετών με την πεδίλωση της μελλοντικής οικοδομής, θα προχωρήσουμε στη χορήγηση της ζητούμενης άδειας οικοδομής, από πλευράς αρμοδιοτήτων μας.

Αγία Ελεούσα (οικόπεδο Δ. Ρέππα)

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για χορήγηση άδειας ανέγερσης διώροφης οικοδομής με κατάστημα και υπόγειο, πραγματοποιήθηκαν δοκιμαστικές τομές στο παραπάνω οικόπεδο.

Το βάθος εκσκαφής ήταν 1,50 μ. Το χώμα πηλώδους σύστασης και καθαρό.

Πολιτικά

Οικόπεδο Ε. Λάρου

Με αφορμή αίτηση της ιδιοκτήτριας διανοίχθηκαν οι εξής τομές: τρεις παράλληλες κατά μήκος του οικοπέδου (Α-Γ) και μια τέταρτη κατά πλάτος (τομή Δ), πλ. 0,70-0,80 μ. περίπου.

Φαίνεται πως από το συγκεκριμένο χώρο περνούσε παλαιότερα ποτάμι και για το λόγο αυτό η επίχωση περιέχει άφθονες κροκάλες (τελικό βάθος 1-1,20 μ.).

Μάνικα

Οικόπεδο Γ. Καπετανάκη - Α. Καρατζά ΟΕ

Με αφορμή αίτηση των ιδιοκτητών για χορήγηση άδειας ανέγερσης οικοδομής, διενεργήθηκαν δοκιμαστικές τομές λόγω θέσης.

Ο οικοδομήσιμος χώρος ερευνήθηκε με παράλληλες τομές. Λόγω του επικλινούς του εδάφους, ο φυσικός πράσινος πώρος βρέθηκε από βάθ. 0,30-0,40 και 0,50 μ. Η επίχωση ήταν απόλυτα καθαρή. Δεν εντοπίστηκαν αρχαιολογικά ευρήματα.

Περιοχή Ευβοέων Αγίων

Οδός Γ. Παπανδρέου (οικόπεδο Γραμματικού)

Κατά τη διενέργεια δοκιμαστικής έρευνας στο παραπάνω οικόπεδο στα δεξιά της κεντρικής οδού Παναγίτσας-Ν. Αρτάκης σε απόσταση 30-40 μ. περίπου, δεν διαπιστώθηκαν αρχαιότητες, παρόλο που υπήρχε η πιθανότητα ύπαρξης τάφων.

Ο φυσικός πώρος άρχισε από βάθ. 0,50 έως 1,20 μ.

Η καστανού χρώματος επίχωση ήταν εντελώς καθαρή.

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ

Χαλκίδα

Χώρος υπόγειου Σταθμού αυτοκινήτων (πρ. πλατεία Αγοράς)

Στο νοτιοανατολικό τμήμα του χώρου της πλατείας Αγοράς (νυν υπόγειος Σταθμός αυτοκινήτων), παρακολουθήσαμε τις εργασίες εγκατάστασης μικρού ηλεκτροδοτικού σταθμού, σε έκταση 6×12 μ.

Η παρακολούθηση αυτή έγινε ύστερα από σχετικό αίτημα του Δήμου.

Οι εκσκαφικές εργασίες προχώρησαν μέχρι βάθ. 3,50 μ. περίπου. Δεν διαπιστώθηκαν αρχαία οικοδομικά λείψανα, παρά μόνον δύο αρχιτεκτονικά μέλη: πώρινος αρράβδωτος κίονας (αριθ. ευρ. 7064), ύψ. 0,47 και διαμ. 0,27 μ., και μαρμάρινη βάση κίονα (αριθ. ευρ. 7065), ύψ. 0,195 και διαμ. 0,34 μ., τα οποία έχουμε ήδη μεταφέρει στο αίθριο του Μουσείου Χαλκίδας.

Οδός Ιπποβοτών - Έργα ΔΕΥΑΧ

Έγινε παρακολούθηση έργων κοινής ωφελείας μικρής έκτασης στην παραπάνω οδό, από το ύψος της οδού Πετρογιάννη, με κατεύθυνση προς την οδό 28ης Οκτωβρίου, προκειμένου να γίνουν συνδέσεις παρακείμενων οικιών με το αποχετευτικό σύστημα της πόλης της Χαλκίδας.

Το έδαφος βραχώδες και χωρίς αρχαιολογικό ενδιαφέρον.

Βοιωτικές Ακτές

Βαθύ Αυλίδας - Χώρος εργοστασίου ΗΡΑΚΛΗΣ ΙΙΙ

Παρακολουθήσαμε τις εργασίες διαμόρφωσης της κεντρικής πύλης του περιβόλου του εργοστασίου Τσιμέντων ΗΡΑΚΛΗΣ ΙΙΙ.

Όπως διαπιστώσαμε, κάτω από την λεπτή επιφανειακή άσφαλτο υπήρχε σύγχρονο μπάζωμα από αμμοχάλικο.

ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Καστέλλα Ευβοίας

Θέση Παναγία. Οδός Ελ. Λαλάντου[162]

Στα τέλη Φεβρουαρίου 2003 βρεθήκαμε προ ευχάριστης εκπλήξεως[163], όταν ήλθε σε φως μονόλιθη πώρινη σαρκοφάγος, κατά τη διάνοιξη βόθρου στην Καστέλλα (Εικ. 58).

Πιο συγκεκριμένα στον περιβάλλοντα χώρο του ναΐσκου της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, σε βάθος 2,80 μ. από την επιφάνεια, ήλθε σε φως η εν λόγω πώρινη σαρκοφάγος.

Ο προσανατολισμός της ήταν από ΒΑ.-ΝΔ. Είχε επιμελημένη μορφή και έφερε καλύμματα συνολ. μήκ. 2, πλ. 0,85 και πάχ. 0,09 μ.

Αφαιρώντας τα καλύμματα, διαπιστώθηκε ότι το νεκρό κάλυπτε στρώμα χώματος, πάχ. 0,20-0,30 μ.

Ο σκελετός[164] ήταν τοποθετημένος απευθείας στο δάπεδο του τάφου και το κεφάλι ήταν στα βόρεια, στραμμένο προς Ν.

Το μοναδικό αντικείμενο που συνόδευε το νεκρό είναι μία σιδερένια στλεγγίδα σε θραύσματα, η οποία ήταν τοποθετημένη ανάμεσα στις κνήμες.

Στα εσωτερικά πλευρικά τοιχώματα της σαρκοφάγου παρατηρήσαμε καστανέρυθρο χρώμα, το οποίο ενδέχεται να μην κάλυπτε ολόκληρη την επιφάνεια, παρά μόνον κατά τόπους, γεγονός που επιβεβαιώθηκε μετά την ολοκλήρωση της συντήρησής της[165]. Χρώμα διαπιστώσαμε και στο περιχείλωμά της, πάχ. 0,09 μ.

Οι εξωτερικές διαστάσεις της σαρκοφάγου είναι: μήκος 1,98, πλάτος 0,84, ύψος 0,80, πάχος δαπέδου[166] 0,20 μ. Βόρεια και βορειοδυτικά της σαρκοφάγου υπήρχε στρώμα από ποταμίσια βότσαλα. Φαίνεται ότι είχε ληφθεί μέριμνα για τον περιβάλλοντα χώρο και προετοιμασία του, ώστε να δεχθεί το συγκεκριμένο νεκρό.

Ίσως δεν μπορούμε να μιλήσουμε για οδική αρτηρία, παρόλο που γνωρίζουμε ότι οι τάφοι ήταν εκτός πόλης και κατά μήκος οδικών αρτηριών[167], αλλά για δρομίσκο που έγινε ειδικά για την ταφή αυτή.

Άλλο ενδιαφέρον παράδειγμα επίσης επιμελημένης σαρκοφάγου, πρωιμότερης όμως (του 5ου αι. π.Χ.), που ήταν στο πλάι αρχαίου δρόμου, εντοπίστηκε στην Ερέτρια, και ανασκάφηκε από την υπογράφουσα παλαιότερα, στο οικόπεδο Βράκα (συμβολή των οδών Αριστογείτονος Φιλοξένου και Αποστόλη).

Η σαρκοφάγος από την Καστέλλα θα μπορούσε να χρονολογηθεί στην ελληνιστική εποχή (ίσως περί τα τέλη της).

Ο ενταφιασμένος νεκρός, κατά πάσα πιθανότητα ήταν άνδρας (μια πρώτη εκτίμηση από τις αναλογίες των άκρων του). Εάν πράγματι πρόκειται για άνδρα αυτός θα ήταν αθλητής. Αυτό το στηρίζουμε στο μοναδικό κτέρισμά του, τη στλεγγίδα που χρησιμοποιούσαν οι αθλητές για να καθαρίσουν το σώμα τους (βλ. την επιτύμβια στήλη αθλητή αριθ. 4758 από τα Φύλλα, η οποία εκτίθεται στο Μουσείο Χαλκίδας).

Σπανιότερα συναντάμε στλεγγίδες και σε τάφους γυναικών και τότε ανήκουν στα σύνεργα καλλωπισμού.

Ευχαριστούμε θερμά την Express Service για την άμεση ανταπόκρισή της, αλλά και για την ευγενή προσφορά της να μεταφέρει τη σαρκοφάγο.

Χαλκίδα

Συμβολή των οδών Αρεθούσης και Στύρων - ΚΤΕΛ Χαλκίδας[168]

Κατά τον καθαρισμό της ανασκαφής[169] το Μάιο του 2003, από συνεργείο εργατών της Υπηρεσίας, βρέθηκε εκτός της κεραμικής, πήλινος ασκός, ελλιπής στο χείλος (αριθ. ευρ. 7030).

Η ακριβής θέση ανεύρεσης του προαναφερθέντος αγγείου είναι βόρεια και έξω ακριβώς από το κτίριο με τα βοτσαλωτά δάπεδα.

Το αγγείο έχει σωζόμενο ύψος 0,085 και διάμετρο βάσης 0,065 μ.

---

162. Για το ίδιο θέμα, βλ. άρθρο της υπογράφουσας στα *Ανθρωπολογικά και Αρχαιολογικά Χρονικά* 5 (2003), σ. 150.

163. Είναι η πρώτη φορά, που έχουμε εύρημα του είδους αυτού στην περιοχή.

164. Μάλλον ανδρικός. Μετά τη μελέτη του ανθρωπολογικού υλικού θα γνωρίζουμε το φύλο του νεκρού με βεβαιότητα.

165. Η σαρκοφάγος μεταφέρθηκε και τοποθετήθηκε στον αρχαιολογικό χώρο της Παλαίστρας, προκειμένου να συγκολληθεί και να εκτεθεί.

166. Από τη μέχρι τώρα εμπειρία μας από σαρκοφάγους της Ερέτριας κυρίως αλλά και της Χαλκίδας (οδός Αγγελοπούλου - περιοχή 7ου Συντάγματος) μπορούμε να πούμε ότι η σαρκοφάγος από την Καστέλλα έχει ιδιαίτερα παχύ δάπεδο.

167. Κοντινό μας παράδειγμα οι τάφοι της Έξω Παναγίτσας - θέση Νερό (πρ. Disco Jonanda), οικοπέδου Ντεγιάννη και δυτικά πρ. εργοστασίου LIDNER, όπου βρέθηκε ο αρχαίος δρόμος, ο οποίος οδεύει παράλληλα με το σύγχρονο (Χαλκίδας - Νέας Αρτάκης).

168. Για το ίδιο θέμα, βλ. άρθρο της υπογράφουσας στα *Ανθρωπολογικά και Αρχαιολογικά Χρονικά* 5 (2003), σ. 157.

169. Η ανασκαφή αυτή θα δημοσιευθεί σε εύθετο χρόνο.

Εικ. 58. Χώρος Ρωμαϊκής Παλαίστρας. Η πώρινη σαρκοφάγος από την Καστέλλα.

Βερνίκι μελανό κατά τόπους εξίτηλο, πηλός κεραμότεφρος, βάση δακτυλιόσχημη, σώμα σφαιρικό, η λαβή δακτυλιόσχημη, ο λαιμός και το χείλος ελλιπή.

Οι ασκοί όπως γνωρίζουμε[170], αυτών των διαστάσεων περίπου, χρησιμοποιούνταν για υγρά (λάδι, αρωματικά έλαια, μέλι) και μάλιστα για μικρές ποσότητες. Σε αυτό βοηθούσε το πλάσιμο του χείλους, που επέτρεπε τη ροή του υγρού περιεχομένου σταγόνα-σταγόνα.

Ενίοτε έχουμε ασκούς με σουρωτήρι στο πάνω μέρος του λαιμού, που ηθελημένα εμπόδιζε την αλόγιστη ροή και με τον τρόπο αυτό ήταν ιδιαίτερα ελεγχόμενη.

Οι ασκοί με την επιμελημένη φόρμα προορίζονταν για αρωματικά λάδια, όπως προέκυψε και από παραδείγματα από την Αγορά των Αθηνών[171], ενώ οι πλέον χονδροειδείς ήταν για χρήση στην κουζίνα ή επιτραπέζιοι. Μία από τις υποδιαιρέσεις των ασκών είναι ο λεγόμενος ασκός guttus, που διαφέρει από τους άλλους ως προς τη θέση του χείλους, τη φόρμα του σώματος και τη βάση, η οποία είναι χαμηλή[172].

Ασκοί αλλά σε θραυσματική κατάσταση βρέθηκαν στη σωστική ανασκαφή του οικοπέδου Α. Κούκουρα[173] στη Χαλκίδα - περιοχή Δέλτα (οδός Αγίας Παρασκευής), εντός ανδρώνα, που έφερε βοτσαλωτό δάπεδο, και σποραδικά σε διάφορες σωστικές ανασκαφές μέσα στην πόλη της Χαλκίδας.

Το παράδειγμα από την ανασκαφή του ΚΤΕΛ παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με τον αριθ. 1193 από την Αγορά[174] και θα μπορούσε να χρονολογηθεί μεταξύ 375-350 π.Χ.

Στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικοπέδου περισυνελέγη μικρή ποσότητα κεραμικής[175]. Ανάμεσα στα όστρακα ξεχωρίσαμε και παρουσιάζουμε θραύσμα ενσφράγιστης λαβής αμφορέα (αριθ. ευρ. 7011) (Εικ. 59), που θεωρήσαμε άξια ιδιαίτερης μνείας, αφού σπανίζουν[176] στη Χαλκίδα οι ενσφράγιστες λαβές.

Πρόκειται για διπλή[177] λαβή αμφορέα τύπου Κω, σωζ. μήκ. 0,078 και πλ. 0,04 μ. Κοντά στη γένεσή της (δεξιά πλευρά) φέρει ορθογώνιο σφράγισμα[178]. Εντός αυτού τα γράμματα *ΟΝ* και ιχθυάκανθα που απολήγει σε τρίαινα (Εικ. 59[179]). Τα δύο γράμματα *ΟΝ* στην αρχή του σφραγίσματος ίσως αποτελούν την κατάληξη της λέξης *ΚΩ-ΟΝ*, δηλωτική του τόπου παραγωγής[180]. Τρίαινα έχουμε και στο σφράγισμα λαβής αμφορέα κνιδιακού τύπου από τη Δυτική πύλη της Ερέτριας[181], που χρονολογείται στο 2ο αι. π.Χ.

Η χρονολόγηση του εν λόγω ευρήματος, με βάση την κεραμική της ομάδας στην οποία ανήκει, θα μπορούσε να τοποθετηθεί στα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Μουσείο Χαλκίδας

Κατά το 2003 πραγματοποιήθηκαν οι εξής εργασίες στον αύλειο χώρο του Μουσείου Χαλκίδας:

1. Αντικατάσταση του προϋπάρχοντος φυλακίου με νέο, ύστερα από συνεννόηση με την Κεντρική Υπηρεσία του ΥΠΠΟ και σύμφωνα με τις προδιαγραφές του ΤΑΠ, το οποίο ανέλαβε τόσο την ανάθεση του εν λόγω έργου όσο και τη σχετική δαπάνη.

170. B. A. Sparkes - L. Talcott, *Black and Plain Pottery, Agora* XII, σ. 157.

171. Ό.π.

172. Ό.π., σ. 160 και *CVA* Reading 1(12), σ. 10, πίν. 39 (566) 14.

173. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, Κτήριο της Ελληνιστικής Εποχής από τη Χαλκίδα, *ΑΕΜ* ΚΣΤ΄ (1981).

174. Sparkes - Talcott, ό.π., πίν. 39-1193.

175. Από επιφανειακή περισυλλογή.

176. Παρά το γεγονός ότι από την περιοχή Καμαρών - Αρέθουσας - Αγίου Στεφάνου, όπου και το εμπορικό κέντρο της αρχαίας πόλης, έχουμε πληθώρα θραυσμάτων οξυπύθμενων αμφορέων μεταφοράς υγρών προϊόντων, εν τούτοις οι ενσφράγιστες λαβές αποτελούν, μέχρι σήμερα τουλάχιστον, σπάνιο εύρημα.

177. Ο πηλός κεραμοροδόχρωμος, καθαρός και καλά ψημένος.

178. Το σχέδιο της λαβής επιτυχώς απέδωσε η σχεδιάστρια της Εφορείας Δ. Χρίστου-Γκίκα και για το λόγο αυτό της εκφράζω πολλές ευχαριστίες.

179. Τη φωτογράφηση έκανε ο συνάδελφος Α. Ριτσώνης, τον οποίο θερμά ευχαριστώ.

180. Κατά το *ΚΝΙΔΙΟΝ*, σε λαβές αμφορέων από την Κνίδο, βλ. V.R. Grace, *Small Objects from the Pnyx* II. *Hesperia* Suppl. X, 1956, σ. 153, πίν. 66, 127 (προ του 150 π.Χ.).

181. I.R. Metzger, Die hellenistische Keramik in Eretria, *Eretria* II, 1969, σ. 65, αριθ. 7.

2. Αντικατάσταση του μικρού υποστέγου των τουαλετών, που είχε υποστεί φθορές, με νέο από ξύλο και κεραμίδια.

3. Φύτευση χλοοτάπητα από ειδικό συνεργείο, διότι ο προηγούμενος είχε ξεραθεί, δημιουργώντας άσχημη εικόνα.

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Η Αι. Δημητριάδου-Βολιώτη παρέδωσε στο Αρχαιολογικό Μουσείο Χαλκίδας ακέραιο πήλινο ενεπίγραφο αμφορίσκο (Εικ. 60), για την παράδοση του οποίου μας έκανε γνωστό ότι δεν επιθυμεί αμοιβή. Το αγγείο αυτό, όπως μας εδήλωσε, κατείχε ο πατέρας της Σ. Δημητριάδης, προέρχεται δε από αγρόκτημα της ευρύτερης περιοχής της Μονής Μακρυμάλλης (περιοχή Δήμου Μεσσαπίων).

Ο αμφορίσκος έλαβε αριθ. ευρ. 7025. Πηλός κεραμόχρωμος, καλά ψημένος. Διαστ.: ύψος 0,22, διάμ. χείλους 0,03, διάμ. κομβίου βάσης 0,022, ύψ. λαβών 0,073, πλ. λαβών 0,017 μ.

Το αγγείο έχει ψηλό λαιμό που πλαταίνει στη βάση και χείλος που στρέφεται ελαφρά προς τα έξω. Κάτω από το χείλος υπάρχει μικρή απολέπιση. Σώμα κωνικό, βάση κομβιόσχημη, λαβές κάθετες ταινιόσχημες.

Η επιφάνεια του αγγείου καλύπτεται από καστανού χρώματος θαμπό βερνίκι, εξίτηλο κατά τόπους και κυρίως στην κοιλιά. Στη βάση του λαιμού και μεταξύ των λαβών φέρει γραπτή επιγραφή με μελανό χρώμα: *--PA· ΚΩ-ΜΟΣ*. Το νόημα της επιγραφής[182] υποδηλώνει χαρά, ευθυμία, που προκαλείται από το κρασί, για το οποίο προοριζόταν ο αμφορίσκος.

Το αγγείο χρονολογείται πιθανώς στα τέλη της ελληνιστικής-αρχές της ρωμαϊκής εποχής.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Χαλκίδα

1. Έκθεση το «Αιγαίο των Νομισμάτων» και φωτογραφική έκθεση με θέμα «Από τις ανταλλαγές των αγαθών στις συναλλαγές στο Διαδίκτυο» στο Φρούριο Καράμπαμπα - δυτικός προμαχώνας.

2. Ομιλία της Χιλιανής αρχαιολόγου Ana Maria Baron Parra, για την έρημο Atacama στη Χιλή, στο Φρούριο Καράμπαμπα, σε συνεργασία με την πρέσβειρα της Χιλής Marcia Covarubias και την Ευβοϊκή Αρχαιόφιλο Εταιρεία.

3. Μουσική εκδήλωση στο Φρούριο Καράμπαμπα με τη Χιλιανή Χορωδία Fernando Morales, σε συνεργασία με την πρέσβειρα της Χιλής και την Ευβοϊκή Αρχαιόφιλο Εταιρεία.

Εικ. 59. Ενσφράγιστη λαβή αμφορέα (αριθ. ευρ. 7011).

Σκύρος

– Πραγματοποιήθηκε μουσική εκδήλωση με αφορμή την Πανσέληνο του Αυγούστου, στη Φούρκα Σκύρου με μουσική Λίνου Κόκοτου και φόντο το ναό του Ποσειδώνος.

– Στις 12/8/2003 πραγματοποιήθηκε στο σημαντικό αρχαιολογικό χώρο Πουριά της Σκύρου, όπου αρχαίο λατομείο πωρόλιθου, μουσική εκδήλωση, που οργάνωσε το Υπουργείο Πολιτισμού με τη συνεργασία του Ελληνικού Τμήματος του ICOM, στο πλαίσιο του θεσμού «Μουσική με την πανσέληνο». Η βραδιά ήταν αφιερωμένη στον Μάνο Χατζηδάκι και τον Μίκη Θεοδωράκη με αιγαιοπελαγίτικα τραγούδια που απέδωσε θαυμάσια η καλλιτέχνις Καίτη Κούλλια από την Κάλυμνο με τη βελούδινη και αισθαντική φωνή της και ταξίδεψε τους πάμπολλους ακροατές στα νερά του Αιγαίου, που ασήμωνε το αυγουστιάτικο φεγγάρι. Εκτός από το φυλλάδιο του ΥΠΠΟ, διανεμήθηκε από την ΙΑ΄ ΕΠΚΑ κείμενο σχετικό με τα πουριά και το έδαφος της Σκύρου, όπως το περιγράφουν οι αρχαίοι συγγραφείς.

ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ «ΑΝΟΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ»

Η ΙΑ΄ ΕΠΚΑ συμμετείχε στον εορτασμό του ευρωπαϊκού θεσμού «Άνοιξη των Μουσείων - Μυστήρια και Ανακαλύψεις».

182. Liddell - Scott, λ. *κώμος*: φαιδρά πανήγυρις μετά μουσικής και χορού, διασκέδασις, γλέντι. Αριστοφάνης, *Πλούτος* 1040: Οι πανηγύρεις που γίνονταν στη διάρκεια εορτών κατέληγαν σε πομπώδεις παρελάσεις στους δρόμους. Συμμετείχαν οι διασκεδάζοντες, οι οποίοι ήταν στεφανωμένοι και κρατούσαν λαμπάδες. Με την πάροδο του χρόνου, αυτές οι εορτές και πανηγύρεις στους δρόμους γίνονταν προς τιμήν του Βάκχου. Κώμος σημαίνει ακόμη τον όμιλο των ευθυμούντων και διερχομένων τις οδούς εν πομπή (πομπή στα εν άστει Διονύσια). Ι. Πανταζίδης, *Λεξικόν Ομηρικόν*, λ. *κώμος*, ευωχία, συμπόσιο (ετυμολογικά από τη ρίζα κει- κείμαι), κώμα (κοιμάω): ύπνος βαθύς.

Εικ. 60. Ενεπίγραφος αμφορίσκος (παράδοση Αι. Δημητριάδου-Βολιώτη).

Την 4η Μαΐου 2003 στα Μουσεία Χαλκίδας, Ερέτριας, Καρύστου και Σκύρου τοποθετήθηκαν σχετική ενημερωτική πινακίδα και αφίσες και διανεμήθηκε έντυπο στους επισκέπτες, οι οποίοι είχαν ελεύθερη είσοδο, όπως άλλωστε σε όλα τα Μουσεία της χώρας.

Στο πλαίσιο του ίδιου εορτασμού οργανώθηκαν ξεναγήσεις και έγιναν εκδηλώσεις για μαθητές Σχολείων, στα Μουσεία Χαλκίδας, Ερετρίας και Καρύστου.

Ακόμη, στο Αίθριο του Μουσείου Χαλκίδας πραγματοποιήθηκε Ημερίδα στη Μνήμη του αρχαιολόγου Άγγελου Χωρέμη και απονεμήθηκε πλακέτα στη σύζυγο του Άλκηστη Χωρέμη, μνήμης ένεκεν.

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ - ΞΕΝΑΓΗΣΕΙΣ

Η προϊσταμένη της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ, το Μάρτιο του 2003 ξενάγησε τα μέλη της Εταιρείας των Φίλων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Χαλκίδας, όπου τους διανεμήθηκε ποικίλο έντυπο υλικό[183], και στη συνέχεια στη διαδρομή: Ρωμαϊκή παλαίστρα, Καμάρες, Εμπορικό κέντρο της αρχαίας πόλης, πηγές Αρέθουσας, Άγιος Στέφανος, λαξευτή κλίμακα, Βαθροβούνι με τα ελληνιστικά νεκροταφεία.

ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΕ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

1. Συμμετοχή της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ με αρχαία από τα Μουσεία Χαλκίδας και Ερέτριας στην έκθεση «ΠΛΟΕΣ».

2. Η ΙΑ΄ ΕΠΚΑ απέστειλε τρία αρχαία στο Μουσείο των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ολυμπία, τόσο από το Μουσείο Χαλκίδας – τιμητική ενεπίγραφη (αριθ. ευρ. 1682) – όσο και από το Μουσείο Ερετριας – ταφικός αμφορέας με παράσταση Ηρακλή και Κενταύρου (αριθ. ευρ. 16618) και παναθηναϊκός αμφορέας (αριθ. ευρ. 14815).

2004

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Χαλκίδα

Οδός Ληλαντίων - Συνοικία «Ε» (οικόπεδο Δ. και Σπ. Μαζαρακίδη)

Μετά από αίτηση των ιδιοκτητών για χορήγηση άδειας ανέγερσης επαγγελματικού εργαστηρίου κοπής μαρμάρων, σε οικόπεδο της μεγάλης ιδιοκτησίας της οικογενείας Σπανού, το οποίο βρίσκεται μέσα στα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου, πραγματοποιήθηκε ανασκαφή στον οικοδομήσιμο χώρο.

Διανοίχθηκαν οι τομές Α, Α1, Α2, Α3 και Β.

Κατά μήκος της επιμήκους τομής Α (μήκ. 13,50 και πλ. 2,20-2,30 μ.), βρέθηκε αρχαίος δρόμος από πατημένο χώμα, ο οποίος ακολουθεί πορεία κάθετη προς την οδό Ληλαντίων (Εικ. 61). Ο δρόμος αυτός είναι σε βάθος 0,30 μ. από την επιφάνεια και πάνω από αυτόν υπήρχαν σύγχρονα μπάζα που περιείχαν χονδροειδή κεραμική και θαλασσινά. Στο βόρειο-βορειοδυτικό τμήμα του δρόμου περισυνελέγη θραύσμα από τη βάση πινακίου terra sigillata. Σε απόσταση 2,90 μ. από το βόρειο όριο της τομής εντοπίστηκε στρώμα πυράς, το οποίο συνεχίζεται σε μήκος. Πιθανώς να οφείλεται σε πυρκαγιά κατά την αρχαιότητα. Εκτός από τη χονδροειδή κεραμική βρέθηκε μικρός λίθινος τριπτήρας(;) και θραύσμα από χάλκινο εργαλείο.

Η τομή Β, διαστ. 1,80×3,50 μ., διανοίχθηκε σε επαφή με τη δυτική πλευρά. Στην τομή εντοπίστηκε επίσης στρώμα από σύγχρονα μπάζα, πάχ. 0,30-0,40 μ. Σε βάθος 0,80 μ. βρέθηκε δάπεδο στρωμένο με πήλινες πλάκες (Εικ. 62). Στην επίχωση πάνω από το δάπεδο και κάτω από το

183. Στο αίθριο του Μουσείου παρατέθηκε και μικρός μπουφές για λίγη ανάπαυλα.

βάθος των 0,40 μ. βρέθηκαν θραύσματα από κεραμίδες και ελάχιστα όστρακα από χρηστικά αγγεία. Το αποκαλυφθέν τμήμα του δαπέδου εντός της τομής Β (συνεχίζεται και εκτός) είναι 3,40×2,05×2,60×2,90 μ.

Τα αρχαία λείψανα χρονολογούνται στην πρώιμη ρωμαϊκή περίοδο.

Οδός Αηλαντίων (οικόπεδο ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΑΘΗΝΩΝ ΟΕ)

Με αφορμή την αίτηση της παραπάνω Εταιρείας για χορήγηση άδειας οικοδομής στο εν λόγω οικόπεδο, πραγματοποιήθηκε έρευνα στον οικοδομήσιμο χώρο.

Κατά τη διερεύνηση αποκαλύφθηκε σύγχρονο κεραμοποιείο ιδιοκτησίας Μόσχου, το οποίο λειτουργούσε πριν από το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο.

Τομή Α: Κατά μήκος της δυτικής πλευράς, σε βάθος 1,20 μ., εντοπίστηκε ο φυσικός πράσινος πώρος. Στο νότιο τμήμα βρέθηκαν μπάζα από το σύγχρονο κεραμοποιείο (γλάστρες, κεραμίδια, τούβλα κ.ά.).

Τομή Β: Παράλληλη της Α, σε απόσταση 3-3,20 μ. Ο φυσικός πώρος ξεκινά από βάθ. 1,50 μ. (βόρειο τμήμα) και ανεβαίνει στο 1,20 μ.

Τομή Γ: Παράλληλη της Β, σε απόσταση 3-3,20 μ. προς Α. Το σύγχρονο μπάζωμα αρχίζει από βάθ. 0,30-0,40 μ. Η λεγόμενη φυσαλίδα του πώρου αρχίζει σε βάθος 0,50-0,60 μ. Μέχρι βάθ. 1,20-1,30 μ. εντοπίστηκαν πολλά μπάζα από τα προϊόντα του σύγχρονου εργαστηρίου.

Τομή Δ: Στο κεντρικό τμήμα και κατά πλάτος του οικοπέδου διανοίχθηκε η τομή Δ, μήκ. 17 και πλ. 1 μ. (όμοιο με των τομών Α, Β και Γ). Η βόρεια μακρά πλευρά της απέχει 10 μ. από τις τομές Α, Β και Γ. Σε βάθος 1 μ. εντοπίστηκε ο φυσικός πράσινος πώρος. Βρέθηκε θραύσμα από την κοιλιά χρηστικού αγγείου, κυλινδρική λαβή και θραύσμα από κεραμίδα στρωτήρα (ΟΜ1).

Τομή Ε: Σε λοξή νοητή προέκταση της τομής Δ, μήκ. 3,50-4 μ. Έφθασε σε βάθος 1,50 μ. περίπου. Εντοπίστηκαν σύγχρονα μπάζα.

Τομή ΣΤ: Σε απόσταση 2,20 μ. από την τομή Δ προς Ν., διανοίχθηκε η τομή ΣΤ, μήκ. 20 μ. Σε βάθος 1 μ. βρέθηκε ο φυσικός πώρος.

Οδός Γερανιών (Ο.Τ. 1087, οικόπεδο Στ. Τσιρμπίνη)

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται στη Συνοικία «Η» της Χαλκίδας.

Επειδή η περιοχή παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον, διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα.

Διανοίχθηκαν παράλληλες τομές στις οποίες δεν εντοπίστηκαν αρχαιότητες. Η επίχωση ήταν καθαρή. Σε βάθος 1-1,20 μ. βρέθηκε ο φυσικός πώρος.

Εικ. 61. Χαλκίδα. Οικόπεδο Δ. και Σπ. Μαζαρακίδη. Νότιο τμήμα τομής Α. Ο αρχαίος δρόμος.

Εικ. 62. Χαλκίδα. Οικόπεδο Δ. και Σπ. Μαζαρακίδη. Δάπεδο με πήλινες πλάκες, τομή Β.

Οδός Γ. Παπανδρέου (οικόπεδο Γ. και Ν. Τσεκούρα)

Μετά από αίτηση των ιδιοκτητών για χορήγηση άδειας ανέγερσης διώροφης οικοδομής με τμήμα υπογείου στο παραπάνω οικόπεδο, που βρίσκεται στη Συνοικία «Ζ», διενεργήσαμε ανασκαφική έρευνα.

Η περιοχή παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον (χώρος νεκροταφείου). Τα δύο πλησιέστερα οικόπεδα όπου κατά το παρελθόν αποκαλύφθηκαν αρχαίοι τάφοι (στην απέναντι πλευρά της οδού) είναι της πρ. Disco Jonada και του οικοπέδου Χρ. Μπεληγιάννη.

Διανοίχθηκαν συνολικά τέσσερις παράλληλες τομές, οι τομές Α, Β, Γ και Δ, κατά πλάτος του οικοπέδου και κατά τον άξονα Α.-Δ.

Ο φυσικός, ανοιχτού καστανού χρώματος, βράχος (πώρος) στο μεν δυτικό τμήμα ήταν από επιφανειακός έως βάθ. 0,40-0,50 μ., στο κεντρικό τμήμα και λόγω της κλίσης του εδάφους βάθαινε από 0,60 μ. και κάτω, ενώ στα

ανατολικά, και παρά το γεγονός ότι η έρευνα προχώρησε μέχρι βάθ. 2,20-2,30 μ., δεν βρέθηκε. Εδώ η επίχωση από σκούρο καστανό και μαλακό χώμα ήταν εντελώς καθαρή. Δεν εντοπίστηκαν αρχαιολογικά ευρήματα.

Οδός Αμαρυνθίων (οικόπεδο Κ. Ιωαννίδη)

Η ανασκαφική έρευνα του παραπάνω οικοπέδου, το οποίο βρίσκεται στην περιοχή Αγίου Ιωάννου και μέσα στα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου, έγινε με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για ανέγερση νέας οικοδομής.

Αποτέλεσμα της έρευνας αυτής ήταν να αποκαλυφθούν κτιριακά λείψανα που σχετίζονται με λειτουργίες της δημόσιας ζωής της πόλης (τοίχοι Α- Ι).

Οι αρχαίοι τοίχοι διατρέχουν λοξά το οικόπεδο και όπως φαίνεται συνεχίζονται τόσο προς την οικία της προς Δ. όμορης ιδιοκτησίας όσο και προς την οικία Γ. Αργυροπούλου στα ανατολικά, όπου ο αείμνηστος Ά. Χωρέμης διενήργησε ανασκαφική έρευνα[184], κατά τη διάρκεια της οποίας είχε έλθει σε φως τμήμα των δύο παράλληλων τοίχων που εμείς αριθμήσαμε ως τοίχους Ε και ΣΤ και στους οποίους απέδωσε δημόσιο χαρακτήρα.

Τα κτιριακά λείψανα διαχωρίζει αρχαία οδός, από σκληρό «πατημένο» χώμα με ψιλό χαλίκι, όπως οι περισσότερες αρχαίες οδοί της πόλης. Κατατεμαχισμένα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη που βρέθηκαν στο γέμισμα της αρχαίας οδού μαρτυρούν καταστροφή εξαιτίας πολεμικού γεγονότος, πιθανώς της καταστροφής της πόλης από τους Ρωμαίους, στα τέλη του 2ου-αρχές του 1ου αι. π.Χ.

Στο προς Β. κτίριο (τοίχοι Α, Β, Γ, Δ) βρέθηκε ο στυλοβάτης (τοίχος Α) (Εικ. 63), που φαίνεται να συνεχίζεται τόσο προς Α. όσο και προς Δ., κάτω από τις υπάρχουσες οικίες. Η είσοδος του κτιρίου αυτού ήταν πιθανότατα στη νότια πλευρά. Το δάπεδό του ήταν κατασκευασμένο από υδραυλικό κονίαμα.

Δύο αγωγοί νερού συναντώνται σε οξεία γωνία και η συνέχεια τους διαπερνά τον τοίχο Α (όπως και στην ανασκαφή του ΚΤΕΛ).

Παράλληλα με τον τοίχο Α του βόρειου κτιρίου, κατά μήκος της άλλης πλευράς της οδού, αποκαλύφθηκαν δύο μνημειώδεις – μεταξύ τους παράλληλοι – τοίχοι, οι Ε και ΣΤ.

Τη συνέχεια των τοίχων αυτών – προς Α. – είχε αποκαλύψει η σκαπάνη του αείμνηστου Ά. Χωρέμη, παλαιότερα[185].

Ο διαφορετικός τρόπος κατασκευής των τοίχων Ε και ΣΤ και η μικρή μεταξύ τους απόσταση δηλώνει ότι έχουμε δύο διαφορετικές οικοδομικές φάσεις, από τις οποίες προηγείται (χρονικά) ο πώρινος τοίχος Ε. Με αυτόν σχετίζεται το υπόλειμμα του τοίχου Ζ, τον οποίο κατέστρεψε παντελώς το ρωμαϊκής εποχής κτίριο στο οποίο ανήκουν οι τοίχοι Θ και Ι.

Όπως γνωρίζουμε στο τμήμα αυτό της αρχαίας πόλης ήταν συγκεντρωμένες οι εμπορικές δραστηριότητες. Τη διακίνηση των εμπορευμάτων εξυπηρετούσε μεγάλος πλακόστρωτος δρόμος, που βρέθηκε αρκετά βορειότερα σε παλαιότερες έρευνες και διατηρήθηκε σε δύο οικόπεδα (το ένα σε υπόγειο καταστήματος – οικόπεδο Γ. Κίκηρα - Ι. Παϊτάρη).

Τα κινητά ευρήματα της ανασκαφής Ιωαννίδη είναι ικανός αριθμός από χάλκινα νομίσματα, φθαρμένα, σιδερένια καρφιά, κεραμική, κυρίως χονδροειδής από χρηστικά αγγεία, και θαλάσσια όστρεα (υπολείμματα τροφής).

Πολύ κοντά στον πώρινο τοίχο Ζ βρέθηκε μελαμβαφής πήλινος λύχνος του 4ου αι. π.Χ., στον οποίο βασίζεται και η χρονολόγηση του κτιρίου.

Με μια πρώτη εκτίμηση μπορούμε να πούμε ότι εκπροσωπούνται ο 4ος αι. π.Χ., η ελληνιστική και η ρωμαϊκή εποχή.

Η πρόταση της Υπηρεσίας είναι να διατηρηθούν τα αρχαία οικοδομικά λείψανα σε υπόγειο ως επισκέψιμα, όπως προτείνει ο υπεύθυνος μηχανικός Δ. Βασιλείου, αφού ληφθεί, φυσικά, μέριμνα για την όσο το δυνατόν αρτιότερη ανάδειξή τους με στερεωτικές εργασίες, ηλεκτροφωτισμό, τοποθέτηση ενημερωτικής πινακίδας και αφού εξασφαλιστεί η προσβασιμότητα των επισκεπτών σε αυτό. Η υπόθεση ακολούθως παραπέμφθηκε στο Τοπικό Συμβούλιο, το οποίο γνωμοδότησε υπέρ της κατάχωσης των αρχαίων οικοδομικών λειψάνων.

Οδός Δημάρχου Αντ. Μαργαρίτη (οικόπεδο αφών Κατρακάζου)

Η ανασκαφή του παραπάνω οικοπέδου πραγματοποιήθηκε στον οικοδομήσιμο χώρο, ύστερα από αίτηση των ιδιοκτητών για χορήγηση άδειας οικοδομής.

Το συγκεκριμένο οικόπεδο βρίσκεται μέσα στα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου στο νεκροταφείο που είχε εντοπίσει ο αείμνηστος Γ. Παπαβασιλείου (*Περί των εν Ευβοία αρχαίων τάφων*) στις αρχές του περασμένου αιώνα και για πρώτη φορά ανασκάφηκε το 1997, με αφορμή το Έργο Ύδρευσης της ΔΕΥΑΧ, οπότε ήλθαν στο φως και ερευνήθηκαν περισσότεροι από 70 τάφοι, μεταξύ των οποίων και ο τάφος του αθλητή με το χρυσό στεφάνι (αριθ. ευρ. 6529).

Διαπιστώθηκε ότι οι ταφές είναι αρκετά πυκνές και σε διαφορετικά βάθη.

184. Ά. Χωρέμης, *ΑΔ* 26 (1971): Χρονικά, σ. 250.

185. Ό.π.

Εικ. 63. Χαλκίδα. Οικόπεδο Κ. Ιωαννίδη. Τμήμα των τοίχων Α και Γ, τμήμα αγωγού και ο στυλοβάτης του τοίχου Α.

Εκτιμούμε ότι κάποια κτιριακά κατάλοιπα μάλλον προηγήθηκαν χρονικά του νεκροταφείου και στη συνέχεια αποτέλεσαν τοιχία-στηρίγματα για τους τάφους. Διαπιστώνεται επίσης ότι είχαν χρησιμοποιηθεί επιτύμβιες στήλες-σήματα των τάφων, ενώ μέχρι πρότινος θεωρούσαμε ότι δεν υπήρχαν στήλες, αφού δεν είχαν βρεθεί μέχρι το 1997, οπότε μας παραδόθηκε από ιδιώτη (τον Λ. Θάνο) η πρώτη μεγάλων διαστάσεων και ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα στήλη, που φέρει ανάγλυφη προτομή άνδρα (αριθ. ευρ. 6516).

Στον κιβωτιόσχημο τάφο ΧΙΧ, η μία από τις πέντε καλυπτήριες πλάκες (η πρώτη) ήταν ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη με αετωματική επίστεψη, τοποθετημένη ανάποδα, σε β΄ χρήση.

Η επίχωση, πηλώδους σύστασης, όσο προχωρούμε σε βάθος γίνεται χαλαρή, ενώ σε ψηλότερο επίπεδο ήταν ιδιαίτερα σκληρή και στεγνή. Μετά το βάθος των 0,80-0,90 μ. εμπεριέχει άμμο, ώσπου γίνεται αμμώδης υγρή και σε βάθος 1,70 μ. εντοπίζεται ο υδροφόρος ορίζοντας.

Οι περισσότεροι τάφοι έχουν προσανατολισμό από Β.-Ν., υπάρχουν όμως και ορισμένοι με προσανατολισμό Α.-Δ. (τάφοι IV, V, VI, VII, XV).

Οι τύποι των τάφων είναι του κεραμοσκεπούς, που υπερτερεί (τάφοι Ι-ΙΧ, ΧΙ-ΧVII και ΧΧ), ακόμη του κτιστού κιβωτιόσχημου (τάφος ΧΙΧ) και μία περίπτωση πήλινου λουτήρα νηπίου, χωρίς πώμα (τάφος XVII). Το 1997 στην ανασκαφή που διενεργήθηκε κατά μήκος της οδού Δημάρχου Αντ. Μαργαρίτη (ανασκαφέας Ά. Ριτσώνης), μεταξύ των άλλων τάφων εντοπίστηκε πήλινος λουτήρας παιδιού, με πώμα (παρακολούθηση έργου ΔΕΥΑΧ).

Το ενδιαφέρον και συνάμα συγκινητικό στην περίπτωση του λουτήρα του οικοπέδου αφών Κατρακάζου είναι ότι το νηπίο ίσως πέθανε την ώρα του τοκετού και γι' αυτό τάφηκε κάτω από τα πόδια της νεκρής του κεραμοσκεπούς τάφου 18. Η μελέτη του σκελετικού υλικού θα επιβεβαιώσει ή όχι κάτι τέτοιο. Πάντως, είναι γνωστό ότι στα μέσα του περασμένου αιώνα νεογνό τάφηκε στα πόδια της μητέρας του, όταν και οι δύο πέθαναν την ώρα του τοκετού.

Ερευνήσαμε συνολικά 20 τάφους: Ι-ΧΧ. Ο τάφος Χ ήταν εγχυτρισμός.

Από αυτούς, οι τάφοι Ι, ΙΙ, ΙΙΙ, IV, V, VII, VIII, XV, XVI, XVIII και ΧΙΧ ήταν κτερισμένοι.

Στο βόρειο-βορειοδυτικό τμήμα της ανασκαφής (τομή Γ) υπήρχαν τοιχία (Τ1-Τ4), τα οποία λειτουργούσαν ως στηρίγματα ορισμένων τάφων.

Το τοιχίο Τ4, στήριγμα του τάφου XVIII, μήκ. 1,05, πλ. 0,22-0,30 και ύψ. 0,60-1 μ., έφερε τη σημαντική επιγραφή *ΟΡΟΣ / ΙΕΡΟΥ*, χαραγμένη σε ορθογώνιου σχήματος λίθο γκρίζου χρώματος, σε β΄ χρήση πιθανότατα. Την επιγραφή μεταφέραμε με τη συνδρομή της Express Service στο Μουσείο Χαλκίδας, με σκοπό να εκτεθεί στο κάτω υπόστεγο του αιθρίου.

Από την επίχωση της τομής Γ περισυνελέγησαν δύο ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες: *ΑΙΚΚΑΙΟΣ / ΣΥΡΟΣ / ΑΡΒΗΛΟΥ* και *ΣΑΤΥΡΙΩΝ / ΔΕΡΚΩΝΟΣ / ΙΩΝΑΙΟΣ*, δύο θραύσματα από την επίστεψη δύο στηλών, από τα οποία το ένα φέρει γραπτή φυτική διακόσμηση, και σπάραγμα από άλλη, που διατηρεί τα γράμματα *ΕΥ*, καθώς και μία ακέραιη του τάφου ΧΙΧ.

Τα κτερίσματα των τάφων (τριφυλλόστομη οινοχοΐσκη, πήλινο αλάβαστρο, πρόχοι, χάλκινη φιάλη κ.ά.) πρόκειται να συντηρηθούν. Με μια πρώτη εκτίμηση θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι πρωιμότερες ταφές είναι του τέλους του 4ου ή των αρχών του 3ου έως και το 2ο αι. π.Χ.

Την αποτύπωση των τάφων ανέλαβε ο μηχανικός κ. Κοτρίκλας, ώστε στη συνέχεια να δοθεί η άδεια, με τον όρο της αυστηρής παρακολούθησης.

Οδός Σπάρτης (Ο.Τ. 660, οικόπεδο Μ. Τσομάκα)

Η έρευνα του παραπάνω οικοπέδου έγινε μετά από αίτηση του ιδιοκτήτη (ΑΠ 5406/16-10-2003) για τη χορήγηση άδειας ανέγερσης τριώροφης οικοδομής, στην περιοχή Καμάρες - Γύφτικα, που παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον (ΑΠ 5590/27-10-2003 έγγραφο για ανασκαφή).

Η έρευνα ξεκίνησε από το βορειοδυτικό τμήμα, με τέσσερις τετράγωνες τομές εν είδει καννάβου στα αρχικά στάδια (τομές Α-Δ), οι οποίες στην πορεία της έρευνας ακυρώθηκαν και ενοποιήθηκαν, λόγω της ανεύρεσης των αρχαίων λειψάνων.

Στο κεντρικό τμήμα του οικοδομήσιμου χώρου υπήρχε σύγχρονος ασβεστόλακκος και επίσης σύγχρονο οικοδομικό υλικό.

Αποκαλύφθηκαν αρχαία οικοδομικά λείψανα (τοίχοι

Τ1-Τ5), τμήμα δρόμου, κτιστός τάφος (ο τάφος Ι) (Εικ. 64) και μολύβδινος λέβητας (πιθανώς τεφροδόχος) (Εικ. 65).

Φαίνεται πως ο χώρος είχε χρησιμοποιηθεί ως ταφικός κατά την ελληνιστική ίσως και τη ρωμαϊκή εποχή και όταν εγκαταλείφθηκε, οικοδομήθηκε το ύστερο ρωμαϊκό κτίριο (κτίριο Ι, αποτελούμενο από τους τοίχους Τ1-Τ3 και Τ6), το οποίο εδράζεται στο φυσικό πράσινο πώρο.

Βρέθηκε τμήμα δαπέδου από μικρές πέτρες (χονδρό χαλίκι), κεραμίδια και ασβεστοκονίαμα, ενώ στα νοτιοανατολικά βρέθηκε τμήμα πλακόστρωτης αυλής, το δάπεδο της οποίας είναι εμφανές ότι είχε κατασκευαστεί πάνω από κτιστό κιβωτιόσχημο τάφο (τάφος Ι, ο οποίος έχει προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. και το σημείο ανεύρεσης του αντιστοιχεί στην αρχική τομή Δ) (Εικ. 66).

Οι εξωτερικές διαστάσεις του τάφου Ι είναι: σωζόμενο μήκος 1,50-2, πλάτος 1,15 και βάθος 0,37-0,40 μ. Το πάχος των πλευρών του είναι 0,27-0,30 μ.

Δεν βρέθηκε κάλυμμα και η ανατολική στενή πλευρά του ήταν κατεστραμμένη. Δεν βρέθηκε ανθρώπινος σκελετός ούτε κτερίσματα, διότι όπως φαίνεται ο τάφος συλήθηκε παλαιότερα. Στο γέμισμά του υπήρχαν λίγα όστρακα από χονδροειδή αγγεία και κομβίο από την απόληξη οξυπύθμενου αμφορέα.

Στο βόρειο τμήμα της ανασκαφής, σε βάθος 1,45 μ. από την επιφάνεια του εδάφους και σε απόσταση 4,20 μ. από τον τοίχο Τ1 βρέθηκε μολύβδινος λέβητας κατά χώραν και σε λάξευμα του βράχου (φυσικού πράσινου πώρου), διαμ. 1 μ. πάνω και 0,65 μ. βαθύτερα. Το λέβητα (δηλαδή το χείλος του) κάλυπτε πήλινη κεραμίδα στέγης (στρωτήρα), από την οποία είχαν απομείνει δύο τεμάχια. Μάλλον πρόκειται για τεφροδόχο αγγείο, του οποίου όμως η τέφρα δεν βρέθηκε. Κοντά στον πυθμένα του υπήρχε λίγο χώμα, που παρεισέφρησε από τους αρμούς του καλύμματος.

Διαστάσεις λέβητα: ύψος 0,42, διάμετρος χείλους 0,38-0,42 μ.

Αφού φωτογραφήσαμε το λέβητα κατά χώραν, τον μεταφέραμε στην Υπηρεσία για καθαρισμό και συντήρηση.

Στο ανατολικό-νοτιοανατολικό τμήμα του χώρου της ανασκαφής ήλθε στο φως γωνία μεγάλου κτιρίου – κτίριο ΙΙ – το οποίο εδράζεται στο φυσικό βράχο (τοίχοι Τ4-Τ5) και είναι στραμμένο προς Ν.

Ο τοίχος Τ4 σε μήκος 2,45 μ. συναντά τον κάθετο τοίχο Τ5, ο οποίος σώζεται εντελώς αποσπασματικά (σωζ. μήκ. 1,20, πλ. 0,70, ύψ. 0,45 μ.).

Στον τοίχο Τ5 μάλλον έχουμε είσοδο. Στο εσωτερικό του κτιρίου ΙΙ (γωνία τοίχων Τ4-Τ5) παρατηρήσαμε ανθρώπινη επέμβαση στον πράσινο πώρο, όπου υπάρχει απόπειρα λάξευσης τάφου(;), μήκ. 1,80 μ. Εδώ ο πώρος εν είδει αναβαθμού χαμηλώνει κατά 0,20 μ. Το πλάτος του φυσικού πώρου από την εσωτερική πλευρά του τοίχου Τ4 μέχρι τη λαξευτή κυμαίνεται μεταξύ 0,80-0,90-1 μ.

Στην περίπου νοητά προέκταση του τοίχου Τ5, σε απόσταση 1,40 μ. από αυτόν και σε βάθος 1,20 μ. από την επιφάνεια του εδάφους αποκαλύφθηκε ο τοίχος Τ7, ο οποίος έχει προσανατολισμό από ΒΑ.-ΝΔ. Οι διαστάσεις του τοίχου Τ7 είναι: μήκος 0,10, πλάτος 0,65 και ύψος 0,55 μ.

Όπως διαπιστώσαμε τόσο από τον τρόπο κατασκευής των οικοδομικών λειψάνων όσο και από την κεραμική, υπάρχουν τρεις ή τέσσερις οικοδομικές φάσεις, από τις οποίες η πρωιμότερη θεωρούμε ότι είναι της ύστερης κλασικής-πρώιμης ελληνιστικής περιόδου και η ύστερη των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων.

Όπως προκύπτει δε, ο χώρος χρησιμοποιήθηκε και ως τόπος κατοίκησης, αλλά και για μεμονωμένες ταφές.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ανεύρεση λιγοστής πρωτογεωμετρικής-γεωμετρικής κεραμικής, που δηλώνει χρήση του χώρου και κατά την πρώιμη αυτή χρονική περίοδο, γεγονός που παρατηρείται και στη γύρω περιοχή.

Αφού έχει γίνει σχεδιαστική και φωτογραφική τεκμηρίωση της ανασκαφής και συνεννόηση με το μηχανικό ως προς τη συσχέτιση θεμελίωσης-αρχαίων λειψάνων, θα δοθεί κατ' αρχήν άδεια. Όρος αυστηρή παρακολούθηση. Τα πέδιλα θα σκαφούν χειρωνακτικά.

Συμβολή των οδών Κιαπέκου και Αγάπης (οικόπεδο Ευ. και Αι. Πιτσιλιώνη)

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται στην περιοχή Καμάρες Χαλκίδας, που παρουσιάζει μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον.

Σε πρώτη φάση αφαιρέθηκε η επιφανειακή επίχωση σε όλο τον οικοδομήσιμο χώρο και περισυνελέγη χονδροειδής κεραμική. Διαπιστώθηκε ότι το χώρο κάλυπτε ένα εκτεταμένο στρώμα καταστροφής.

Λόγω έλλειψης προσωπικού και πιστώσεων, αλλά και δυσμενών καιρικών συνθηκών, η έρευνα διεκόπη, με προοπτική να συνεχιστεί το 2005.

Οδός Μονής Ερίων (οικόπεδο Χ. Αντωνίου)

Η έρευνα στον οικοδομήσιμο χώρο της παραπάνω ιδιοκτησίας έγινε ύστερα από κατάθεση του σχετικού φακέλου, για τη χορήγηση άδειας ανέγερσης διώροφης οικοδομής.

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται νότια του 8ου Γυμνάσιου-4ου Λυκείου, όπου παλαιότερα είχαν έλθει σε φως κεραμοσκεπείς και κτιστοί κιβωτιόσχημοι τάφοι της ελληνιστικής εποχής.

Οι αρχικές επιμήκεις τομές, οριζόντιες (Α, Γ, Δ) και κάθετη (Β) κατά την πορεία της έρευνας ακυρώθηκαν,

Εικ. 64. Χαλκίδα. Οικόπεδο Μ. Τσομάκα. Ο κιβωτιόσχημος τάφος Ι από Α.

Εικ. 65. Χαλκίδα. Οικόπεδο Μ. Τσομάκα. Ο μολυβδινος λέβητας κατά χώραν και τμήμα του πήλινου πώματός του.

Εικ. 66. Χαλκίδα. Οικόπεδο Μ. Τσομάκα. Ο τάφος Ι και η πλακόστρωτη αυλή από Α.

οπότε ενοποιήθηκε ο χώρος, μετά την αφαίρεση των άσκαφων τμημάτων (μάρτυρες).

Τα αρχαία οικοδομικά λείψανα, τα οποία αποκαλύφθηκαν, εδράζονται στο φυσικό πράσινο πώρο και καλύπτονταν από στρώμα καταστροφής.

Πρόκειται για μέρος δύο κτιρίων (Ι και ΙΙ), τα οποία διαχωρίζει αρχαίος δρόμος. Από αυτά, το κτίριο Ι είναι στραμμένο προς την οδό Μονής Ερίων και συνεχίζεται εκτός οικοδομήσιμου χώρου (τοίχοι Τ1 και Τ2) (Εικ. 67). Παράλληλα προς το κτίριο αυτό οδεύει κτιστός αγωγός (αγωγός 1)[186], του οποίου το δάπεδο είναι στρωμένο με πήλινες πλάκες.

Αντίθετα, το κτίριο ΙΙ (τοίχος Τ3) κατευθύνεται από ΒΑ.-ΝΔ. Ο Τ3 έχει μήκος 5,30, πλάτος 0,80 και ύψος 0,35-0,70 μ. Με τον τοίχο αυτό συνδέεται άλλος αγωγός, ο αγωγός 2, τμήμα του οποίου εφάπτεται του τοίχου (μήκ. 4, πλ. 0,20, ύψ. 0,22 μ.), γωνιάζει, διέρχεται διά του τοίχου Τ3 (κάθετα) και συνεχίζεται σε μήκος 1,35 μ. Έφερε σχιστολιθικές πλάκες ως κάλυμμα.

Ο τοίχος Τ3 είναι οικοδομημένος με λιθοπλίνθους σε β΄ χρήση, ημιεργασμένους λίθους και κεραμίδες. Ως συνδετική ύλη έχει χρησιμοποιηθεί ασβεστοκονίαμα, τόσο στα κτίρια Ι και ΙΙ όσο και στους αγωγούς 1 και 2 (Εικ. 68).

Η κεραμική είναι ιδιαίτερα χονδροειδής. Με βάση αυτήν και την τοιχοποιία θα μπορούσαμε να χρονολογήσουμε τα αρχαία λείψανα που περιγράψαμε στην ύστερη ρωμαϊκή περίοδο.

Συνοικία «Ζ» (Ο.Τ. 612, οικόπεδο Α. Μπέτσα-Κακαβά)

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται στα αριστερά της οδού Ληλαντίων (οδεύοντας προς τη διασταύρωση με την οδό Στύρων).

Η περιοχή παρουσιάζει μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον και είναι μέσα στα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου. Για το λόγο αυτό, όταν ζητήθηκε από την Υπηρεσία μας χορήγηση άδειας ανέγερσης οικοδομής (αριθ. αίτησης 370/21-1-2004), απαντήθηκε ότι θα προηγηθεί ανασκαφική έρευνα, όπως και έγινε. Η έρευνα αυτή περιορίστηκε στον οικοδομήσιμο χώρο.

Διανοίχθηκαν οκτώ τομές συνολικά, οι Α, Β, Γ, Δ, Ε, ΣΤ, Ζ και Η. Οι τομές Α και Β, παράλληλες μεταξύ τους, έγιναν κατά μήκος του οικοπέδου, δηλαδή από Β.-Ν., ενώ οι υπόλοιπές Γ-Η παράλληλες μεν μεταξύ τους, αλλά κάθετες προς την τομή Β.

Όταν εντοπίστηκε αρχαίος τοίχος (τοίχος Τ1) στο βορειοανατολικό τμήμα της τομής Β, σε βάθος 1 μ., διευρύναμε το άσκαφο τμήμα προς την τομή Η, για την πλήρη αποκάλυψη του.

186. Διαστάσεις αγωγού 1: μήκ. 6, πλ. 0.12 και ύψ. 0.07-0,13 μ.

Εικ. 67. Χαλκίδα. Οικόπεδο Χ. Αντωνίου. Εξωτερική όψη του τοίχου Τ1 και μικρό τμήμα του αγωγού 1.

Εικ. 68. Χαλκίδα. Οικόπεδο Χ. Αντωνίου. Οι αγωγοί 1 και 2 από Α.

Ο Τ1 έχει προσανατολισμό από ΒΑ.-ΝΔ., έχει επιμελημένη κατασκευή και είναι παρόδιος. Σε επαφή με τη μια μακρά πλευρά του (προς ΒΑ.), συναντήσαμε αρχαίο δρόμο, από σκληρή πατημένη γη[187], που σώζεται τμηματικά, ενώ προς την άλλη μακρά πλευρά βρέθηκαν δύο αντηρίδες[188], οι τοίχοι Τ2 και Τ3.

Οι αντηρίδες απέχουν μεταξύ τους 3,50 μ. και η μεν Τ2 έχει μήκος 0,60, πλάτος 0,50 και ύψος 0,40 μ., η δε Τ3 μήκος 1, πλάτος 0,50 και ύψος 0,40 μ.

Στην εσωτερική γωνία που δημιουργούν βρέθηκε χύτρα κατά χώραν. Περιείχε χώμα καστανό, ενώ στο δάπεδο ήταν καμένο. Κατά τη μεταφορά της διαλύθηκε, διότι τα τοιχώματα της ήταν ραγισμένα (αριθ. ευρ. 7075).

Ο παρόδιος τοίχος Τ1 έχει αποκαλυφθέν μήκος 7,35 (συνεχίζεται στο μη οικοδομήσιμο χώρο), πλάτος 0,80 και ύψος 1 μ.

Από την κεραμική που περισυνελέγη θα μπορούσαμε να χρονολογήσουμε το παρόδιο κτίριο στην ελληνιστική εποχή. Σε αυτό συνηγορεί και ο τρόπος κατασκευής του.

Οδός Ληλαντίων - Συνοικία «Ε» (Ο.Τ. 613, οικόπεδο Φ. Μπακούτη)[189]

Μετά από αίτημα του ιδιοκτήτη για ανέγερση καταστήματος ξεκίνησε ανασκαφική έρευνα στις αρχές του 2004.

Ερευνήθηκε ο οικοδομήσιμος χώρος, όπως υπέδειξε ο μηχανικός του ιδιώτη κ. Μπαμπαράκος.

Διανοίχθηκαν επιμήκεις τομές, τέσσερις τον αριθμό (Α-Δ), παράλληλες μεταξύ τους, και μια πέμπτη, η τομή Ε, η οποία ανοίχθηκε κάθετα στην τομή Δ, που ακυρώθηκαν στη συνέχεια, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους.

Τα οικοδομικά κατάλοιπα, τα οποία δίνουν αποσπασματική εικόνα του χαρακτήρα τους, κάλυπτε στρώμα καταστροφής.

Η σύσταση του εδάφους ποικίλλει: χώμα καστανό, αλλού καμένο, ακολούθως έντονο κόκκινο και βαθύτερα πράσινο πηλώδες.

Στο στρώμα με την καμένη γη εντοπίστηκε αρκετή κεραμική, από πολλά και ποικίλα αγγεία[190].

Πρόκειται πιθανότατα για χώρο βιοτεχνικού χαρακτήρα.

Η κυκλική κατασκευή, διαμ. 4 μ. και πλέον (ο κύκλος έχει διακοπεί αφ' ενός από τους τοίχους Ι και ΙΙ και αφ' ετέρου συνεχίζεται στο άσκαφο και προς παρακείμενη ιδιοκτησία), είναι χτισμένη με πώρινους κυβόλιθους και άλλους λίθους, προφανώς σε β΄ χρήση, χονδρό χαλίκι και κονίαμα. Στο κέντρο περίπου υπάρχει επίστρωση με πηλό, εν είδει πλακών.

Εάν πράγματι πρόκειται για εργαστήριο, τότε η κατασκευή αυτή θα χρησίμευε ως χώρος στεγνώματος πήλινων αντικειμένων, το λεγόμενο «τηγάνι» κατά τη σύγχρονη ορολογία.

Όσον αφορά στο κτίριο που εφάπτεται της κυκλικής κατασκευής από Β.-ΒΑ. (τοίχοι Ι και ΙΙ που δημιουργούν τα δωμάτια Α και Β), ενδέχεται να προηγείται κα-

187. Είναι ο συνήθης και γνωστός τρόπος κατασκευής των οδών της αρχαίας πόλης

188. Συχνό φαινόμενο η ύπαρξη αντηρίδων σε κτίρια αυτής της εποχής στη Χαλκίδα, για λόγους στατικούς προφανώς.

189. Η συγκεκριμένη ιδιοκτησία απέχει ελάχιστα από τις ιδιοκτησίες Ρούσσου, Δ. Αναγνωστόπουλου, Καμαριώτη κ.ά. προς Ν.ΝΑ.-Α., που έδωσαν επίσης αρχαιότητες παλαιότερα.

190. Πλεονάζουν οι αμφορείς, τα χυτροειδή, τα τεφρόχρωμα μυροδοχεία (πρβλ. U. Knigge, Der Südhügel, *Kerameikos* IX, σ. 187, πίν. 96, Ε 101, 3ος-2ος αι. π.Χ.

τά τι χρονικά αυτής, οπότε ο τοίχος Ι θα χρησιμοποιήθηκε ως μέρος της κατασκευής, υπάρχει όμως η πιθανότητα τα δύο τμήματα να είναι και σύγχρονα.

Η κεραμική που προέκυψε, με μια πρώτη εκτίμηση, χρονολογείται στο 2ο-1ο αι. π.Χ. κυρίως, βρέθηκε όμως και μεταγενέστερη, ενώ δεν απουσιάζουν και τα προγενέστερα και απειροελάχιστα θραύσματα από γεωμετρικά αγγεία, προερχόμενα από βαθύτερα στρώματα προφανώς (εκ καταστροφής).

Ακόμη, βρέθηκαν μεταλλικά αντικείμενα όπως: τρία χάλκινα νομίσματα, χάλκινο άγκιστρο(;), μολύβδινος σύνδεσμος σωζ. μήκ. 0,078 μ. (αριθ. ευρ. 7084), χάλκινο καρφί ανεπτυγμένου μήκ. 0,08 μ. (αριθ. ευρ. 7083) και χάλκινη ράβδος σωζ. μήκ. 0,075 μ.

Εντός του δωματίου Α, αλλά κάτω από τους τοίχους Ι και ΙΙ (βορειοδυτική γωνία δοκιμαστικής τομής α) και σε βάθος 1,20 μ. αποκαλύφθηκε πώρινο αγαλμάτιο ιματιοφόρου ανδρός (αριθ. ευρ. 7086), το οποίο σώζεται από τη μέση και κάτω.

Οι διαστάσεις του είναι: σωζόμενο ύψος 0,295, πλάτος 0,153-0,16 και τρίτη διάσταση 0,07-0,08-0,04 μ. Στο ύψος της μέσης έχει δημιουργηθεί κοιλότητα, για την εφαρμογή του, άγνωστο που, σε β΄ χρήση.

Στην άλλη εξωτερική πλευρά της κυκλικής κατασκευής έχουμε λείψανα τριών τοίχων, η πορεία των οποίων ανεκόπη από αυτήν.

Οι τρεις τοίχοι, ΙΙΙ, IV και V, δημιουργούν ανοικτό Λ και σώζονται αποσπασματικά.

Τοίχος ΙΙΙ. Διαστάσεις: μήκος 0,50, σωζ. πλάτος 0,13, ύψος 0,40 μ. Τέμνεται κάθετα από τους IV και V.

Τοίχος IV. Διαστάσεις: μήκος 0,50, πλάτος 0,20, ύψος 0,30 μ.

Τοίχος V. Διαστάσεις: αποκαλυφθέν μήκος 0,30, πλάτος 0,16, ύψος 0,20 μ.

Η αποσπασματική διατήρησή τους δεν μας βοηθά στο να τους συσχετίσουμε με τα υπόλοιπα κατάλοιπα. Ίσως να αποτελούν μια τρίτη οικοδομική φάση, μη απέχουσα πολύ χρονολογικά από αυτά.

Περιοχή Καμάρες - οδός Α. Βαρσαμά (οικόπεδο Μ. Αυγέρη)

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται μέσα στα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου της πόλης της Χαλκίδας, στην περιοχή Καμάρες.

Ο ιδιοκτήτης με την αριθ. 6705/6-12-2004 αίτησή του ζήτησε άδεια ανέγερσης τριώροφης οικοδομής και επειδή η περιοχή παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον, προηγήθηκε ανασκαφική έρευνα.

Η έρευνα ξεκίνησε με δύο παράλληλες τομές (Α και Β), κατά πλάτος του οικοπέδου, οι οποίες ακυρώθηκαν στη συνέχεια, όταν εμφανίστηκαν τα αρχαία λείψανα.

Κατά μήκος του οικοπέδου, σε βάθος 0,70 μ. από την επιφάνεια και σε απόσταση 5,40 μ. από την οικοδομική γραμμή, ήλθε στο φως ο τοίχος Τχ1, με προσανατολισμό από Α.-Δ. και διαστάσεις: μήκος 9,20, πλάτος 0,50 και ύψος 0,35-0,53 μ. Είναι χτισμένος με μικρούς και μεγαλύτερους αργούς λίθους, χωρίς συνδετική ύλη.

Όπως διαπιστώσαμε, ο Τχ1 εδράζεται σε τμήμα αρχαίου δρόμου που αποκαλύφθηκε στα νοτιοδυτικά.

Ο δρόμος αυτός – αρκετά κατεστραμμένος – είχε πιθανή κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ. και βρέθηκε σε βάθος 0,90 μ. από την επιφάνεια. Το πάχος του ήταν 0,60 μ. (οδόστρωμα), ενώ όσον αφορά στο πλάτος του, αποκαλύφθηκε τμήμα 3,30 μ. Ήταν κατασκευασμένος από πατημένη γη με τρόχαλα και κεραμιδάκια και ακολούθως τρόχαλα και χώμα[191].

Στα νότια του τοίχου Τχ1 αποκαλύφθηκε αποχετευτικός αγωγός (σε απόσταση 2,95 μ. από τον τοίχο και σε βάθος 0,85-1,20 μ.) και φρεάτιο, σε απόσταση 1,80 μ. από τον αγωγό, στα ανατολικά του.

Αποχετευτικός αγωγός[192]. Έχει λοξή κατεύθυνση σε σχέση με το οικόπεδο (από ΒΑ.-ΝΔ.) και φαίνεται να συνεχίζεται στην όμορη ιδιοκτησία στα νότια. Τα τοιχώματα του είναι ιδιαίτερα επιμελημένα, από πώρινους κυβόλιθους, ενώ φέρει καλύμματα από πώρινους κυβόλιθους επίσης. Διατηρούνται δύο από αυτούς και τμήμα ενός τρίτου.

Διαστάσεις αγωγού: ορατό μήκος 1,20-1,90, πλάτος εξωτερικού 1,18, πάχος τοιχωμάτων 0,37, εσωτερικό άνοιγμα 0,52, βάθος 1,35-1,45 μ.

Γύρω από τον αγωγό περισυνελέγη χονδροειδής κεραμική.

Οι διαστάσεις και ο επιμελημένος τρόπος κατασκευής μας οδηγούν στο να θεωρήσουμε το αποχετευτικό αυτό αγωγό ως έναν κεντρικό αγωγό της πόλης.

Φρεάτιο. Το φρεάτιο είναι κατασκευασμένο από πωρόλιθους (τα πλευρικά τοιχώματα) και έφερε κάλυμμα από πώρινη πλάκα. Έχει εξωτερικές διαστάσεις 0,80×0,60 και βάθος 3,40 μ.

Στη νότια εσωτερική πλευρά του – από όσο μπορέσαμε να διακρίνουμε λόγω του υδροφόρου ορίζοντα – υπάρχει «πάτημα».

Βρέθηκαν κεραμική, ένα χάλκινο νόμισμα, αδιάγνωστο, και τεμάχιο από μεταλλικό μαχαιρίδιο(;).

Τα οικοδομικά λείψανα εκπροσωπούν δύο χρονολο-

191. Αυτός είναι ο συνήθης τρόπος κατασκευής των δρόμων της αρχαίας Χαλκίδας.

192. Αποχετευτικοί αγωγοί έχουν βρεθεί σε αρκετά σημεία της πόλης μέχρι σήμερα (βλ. ανασκαφές Α. Σάμψων, αλλά και στην ανασκαφή που διενήργησε η υπογράφουσα στο ΚΤΕΛ – συμβολή των οδών Αρεθούσης και Στύρων).

γικές φάσεις της ελληνιστικής εποχής. Ο αποχετευτικός αγωγός και το φρεάτιο προηγούνται και ο Τχ1 έπεται.

Αγία Ελεούσα[193] **(οικόπεδο Ευ. Πνευματικού)**

Τον Ιανουάριο του 2004 συνεχίστηκε η ανασκαφική έρευνα του παραπάνω οικοπέδου, που είχε ξεκινήσει το 2003. Τότε βρέθηκαν δύο κεραμοσκεπείς τάφοι (τάφοι Ι και ΙΙ).

Αυτήν τη φορά διανοίχθηκαν πέντε τομές (Γ, Δ, Ε, ΣΤ, Ζ) με μικρό σκαπτικό μηχάνημα.

Από αυτές, οι τομές Γ, Δ, Ε και ΣΤ ανοίχθηκαν στο βορειοδυτικό και νότιο τμήμα (τομή Γ), ενώ η άλλη τομή, η Ζ, κατά μήκος της ανατολικής πλευράς, προς την πλευρά του νεοδιανοιγέντος δρόμου.

Οι τομές έφθασαν μέχρι βάθ. 1,60-1,70 μ. Ο υδροφόρος ορίζοντας εντοπίστηκε σε βάθος 1,50 μ.

Τα στρώματα εδάφους έχουν ως εξής: 1ο στρώμα: χώμα σκούρο καστανό, μαλακό. 2ο στρώμα: λασποπηλώδες. Εμφανίστηκε σε βάθος 1,40-1,50 μ.

Σε βάθος 1,50 μ. και στο βορειοανατολικό τμήμα της τομής Ζ, σε απόσταση 1,50 μ. από το όριο της, βρέθηκε κεραμοσκεπής τάφος, ο οποίος αριθμήθηκε ως τάφος ΙΙΙ, με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. και διαστάσεις: μήκος 1,80, πλάτος 0,45, ύψος 0,30 μ.

Ο τύπος του τάφου είναι γνωστός και από το ταφικό σύνολο του οικισμού των Πελοποννησίων στη Χαλκίδα (ανασκαφή οικοπέδου Ζ. Μίχου[194]), αλλά και από άλλα ταφικά σύνολα της Χαλκίδας.

Πιο συγκεκριμένα, ο τάφος ΙΙΙ έφερε διπλή σειρά από πήλινες κεραμίδες στις μακρές πλευρές του και μία καλυπτήρα, κατά μήκος της εξωτερικής ακμής του, ενώ στις στενές πλευρές από μία κάθετη κεραμίδα.

Όταν απομακρύνθηκαν οι καλυπτήριες κεραμίδες, διαπιστώθηκε ότι ο ανθρώπινος σκελετός είχε τοποθετηθεί στο φυσικό έδαφος, που λειτούργησε ως δάπεδό του. Από το σκελετό υπήρχε μόνον τμήμα του κρανίου, τοποθετημένο στα βορειοανατολικά. Πλάι στο κρανίο βρέθηκαν δύο πήλινα τεφρόχρωμα μυροδοχεία, που ήταν ελλιπή.

Ο τάφος αυτός, όπως και οι δύο (Ι και ΙΙ) που ερευνήθηκαν το 2003, ανήκουν στο μεγάλο ταφικό σύνολο της Αγίας Ελεούσας. Στην ιδιοκτήτρια του οικοπέδου δόθηκε κατ' αρχήν άδεια (Α.Π. 3464/20-1-2004) και με τον όρο της παρακολούθησης των εκσκαφικών εργασιών, κατά τη θεμελίωση της μελλοντικής οικοδομής.

Μάνικα

Συμβολή των οδών Χρυσανθέμων και Ανεμώνης (οικόπεδο Αι. Βολιώτη)

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται μέσα στα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου, στα βορειοδυτικά του οικοπέδου αφών Χριστοδούλου[195] και στα ανατολικά του οικοπέδου Κωνσταντάκη[196].

Στα δύο προαναφερθέντα οικόπεδα ήλθαν σε φως οικοδομικά λείψανα του σημαντικού προϊστορικού οικισμού της Μάνικας.

Η έρευνα περιορίστηκε στον οικοδομήσιμο χώρο[197], διαστ. 19×19,15 μ. με τετράγωνες τομές (αριθ. 1-12) (Εικ. 69). Στην πορεία της έρευνας ενοποιήθηκε ο χώρος.

Βρέθηκαν οικοδομικά λείψανα, τα οποία αποτελούν μέρος του πολεοδομικού ιστού της περιοχής (τοίχοι Τ1-Τ13). Οι τοίχοι έχουν θεμελιωθεί στο φυσικό βράχο, που είναι επικλινής, εμφανίστηκαν σε βάθος κυμαινόμενο από 0,20-0,60 μ., είναι χτισμένοι από αργούς ακανόνιστους λίθους και διατηρούνται μέχρι ύψ. 0,13-0,17-0,66 μ.

Η διατήρηση τους είναι εντελώς αποσπασματική, όμως παρ' όλα αυτά μπορούμε να πούμε ότι αποτελούν τη συνέχεια του τμήματος εκείνου της πόλης που αποκαλύφθηκε σε παλαιότερη έρευνα, στο οικόπεδο Κωνσταντάκη στα δυτικά, όπου συναντήσαμε το ίδιο λιθόστρωτο, τη συνέχεια του οποίου έχουμε και στην παρούσα ανασκαφή και το οποίο την διατρέχει από Α.-Δ. περίπου.

Ένα άλλο τμήμα του οικισμού, σε κοντινή απόσταση στα νοτιοανατολικά, εντοπίστηκε στο οικόπεδο των αφών Χριστοδούλου.

Όσον αφορά στην κεραμική που προήλθε από τον ανασκαφέντα χώρο του οικοπέδου Αι. Βολιώτη έχουμε να παρατηρήσουμε ότι είναι ολιγάριθμη, ότι προέρχεται από το δυτικό κυρίως τμήμα του χώρου και ότι χρονο-

193. Η Αγία Ελεούσα και το νεκροταφείο της, μας είναι γνωστό ήδη από τον αείμνηστο Γ. Αν. Παπαβασιλείου, που το μνημονεύει στο *Περί των εν Ευβοία αρχαίων τάφων*, Αθήνα 1910, σ. 60-62.

Το 1997 και με αφορμή το κοινωφελές Έργο της Ύδρευσης του Δήμου Χαλκιδέων (ΔΕΥΑΧ) ήλθαν σε φως και ερευνήθηκαν πάνω από 70 τάφοι κατά μήκος της οδού Δημάρχου Αντ. Μαργαρίτη. Την ευθύνη της ανασκαφής είχε ο αρχαιολόγος Α. Ριτσώνης, στον οποίο ανατέθηκε και η δημοσίευσή τους. Σε ένα μάλιστα από αυτούς βρέθηκε το χρυσό στεφάνι με αριθ. ευρ. 6529 του Μουσείου Χαλκίδας.

194. Η ανασκαφή μελετάται από την υπογράφουσα και θα τύχει συνολικής δημοσίευσης με τα υπόλοιπα ταφικά σύνολα της Χαλκίδας, παράκτια κυρίως και μη.

195. Την ευθύνη της ανασκαφής είχε ο συνάδελφος Α. Κορωνάκης.

196. Ομοίως και για το οικόπεδο Κωνσταντάκη.

197. Άρχισε το 2001 από τη συνάδελφο Μ. Παναγοπούλου, η οποία ανέσκαψε μικρό τμήμα στα δυτικά και συνεχίστηκε από την υπογράφουσα μέχρι το 2004, αλλά και μετά, με όλες τις δυσκολίες που συνεπάγονται η έλλειψη εργατοτεχνικού προσωπικού, οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες κτλ.

Εικ. 69. Μάνικα. Οικόπεδο Αι. Βολιώτη. Νότιο τμήμα τομής 11 και μάρτυρας μεταξύ των τομών 10 και 11.

λογείται στην πρώιμη εποχή του Χαλκού, αποτελούμενη από αγγεία χονδροειδή κυρίως, καθημερινής χρήσης. Πολλά από αυτά είναι φθαρμένα, ενώ βρέθηκαν επίσης ελάχιστες λεπίδες οψιανού και θαλάσσια όστρεα.

Στην τομή 12, όπου οι τοίχοι Τ12 και Τ13, οι οποίοι οδεύουν παράλληλα (βορειοανατολικό τμήμα ανασκαφής) παρατηρήσαμε λίγα οστά. Τα οστά αυτά βρέθηκαν στο μικρό κενό που μεσολαβεί ανάμεσα στους τοίχους Τ12 και Τ13 και είναι βέβαιο ότι αποτελούν ταφή. Κοντά στα οστά βρέθηκαν θραύσματα από δύο αγγεία (πρόχους και άλλο αγγείο ανοικτού σχήματος) (Εικ. 70).

Τα οικοδομικά λείψανα του δυτικού τμήματος της ανασκαφής (τοίχοι Τ1-Τ4) βρίσκονται βαθύτερα από αυτά του βορειοανατολικού τμήματος και προηγούνται χρονικά (άλλη οικοδομική φάση).

Στις τομές 4 και 8 αποκαλύφθηκαν δύο λίθινες πλάκες, από τις οποίες αυτή της τομής 8, διαστ. 1,45-1,40 μ., έχει μικρές οπές και είναι εν μέσω του λιθόστρωτου. Ίσως να προορίζονταν για κάποιες δραστηριότητες.

Γεγονός δε είναι ότι τα αποκαλυφθέντα οικοδομικά λείψανα δεν διατηρούνται σε καλή κατάσταση και παρουσιάζουν αποσπασματική εικόνα.

Όμως παρ' όλα αυτά, προσθέτουν έστω και έτσι, στη συμπλήρωση βήμα προς βήμα της εικόνας και της έκτασης του οικισμού της Μάνικας.

Λευκαντί

Οικόπεδο Φιλιππαίου

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για χορήγηση άδειας οικοδομής, στο οικόπεδό του στην Τούμπα Λευκαντί, στα νοτιοδυτικά του απαλλοτριωμένου χώρου του ΠΓ κτιρίου, διενεργήθηκε έρευνα στον οικοδομήσιμο χώρο, λόγω του αρχαιολογικού ενδιαφέροντος που παρουσιάζει η περιοχή.

Η διερεύνηση αυτή έγινε στα ανατολικά της παλαιάς οικίας και σε οικόπεδο διαστ. 12×12 μ. Το έδαφος κροκαλοπαγές και σχετικά χαλαρό μέχρι βάθ. 1,20 μ., ενώ από το βάθος αυτό μέχρι τα 2 μ., όπου τερματίστηκε η έρευνα, πιο σκληρό.

Δεν εντοπίστηκε κεραμική.

Οικόπεδο Ευ. Κούκουζα

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για άδεια ανέγερσης οικοδομής, πραγματοποιήσαμε έρευνα διερευνητικού χαρακτήρα, λόγω του ότι η περιοχή παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον.

Πιο συγκεκριμένα, διανοίχθηκαν δύο τομές σε σχήμα Χ χωρίς να εντοπιστούν αρχαιολογικά ευρήματα. Σε βάθος 0,50 μ. και βαθύτερα εντοπίστηκε ο κροκαλοπαγής βράχος της περιοχής.

Δοκός

Οικόπεδο Α. Παχή

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται στην περιοχή του Δοκού (μετά την Αγία Ελεούσα), στα βορειοανατολικά του μικρού κοιμητηριακού ναού της περιοχής και σε μικρή απόσταση από το οικόπεδο Ε. Λειβαδίτη, που ερευνήθηκε πρόσφατα και έδωσε αρχαία οικοδομικά λείψανα.

Ο ιδιοκτήτης με την αριθ. 3300/16-6-2004 αίτησή του ζητούσε άδεια ανέγερσης νέας οικοδομής. Λόγω του αρχαιολογικού ενδιαφέροντος πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα, σύμφωνα με έγγραφο της Υπηρεσίας.

Αποτέλεσμα της έρευνας αυτής ήταν να έλθει σε φως τοίχος αρχαίου κτιρίου (τοίχος Ι) (Εικ. 71). Η έρευνα περιορίστηκε στον οικοδομήσιμο χώρο, διαστ. 7×10 μ. Διανοίχθηκαν οι τομές Α (κατά τον άξονα Α.-Δ., κατά μήκος της βόρειας πλευράς του οικοπέδου) και οι τρεις παράλληλες μεταξύ τους Β, Γ και Δ, κάθετα στην τομή Α. Το βάθος των τομών κυμάνθηκε από 0,70-0,80-1 μ., όπου βρέθηκε ο φυσικός βράχος, ο οποίος ήταν σε διαφορετικό βάθος, λόγω της κλίσης του εδάφους. Η επίχωση παρουσίασε στρώμα καταστροφής από πέτρες, κεραμίδες και κεραμική.

Όταν αποκαλύφθηκε ο τοίχος Ι που προαναφέραμε, σε βάθος 0,55 μ. στην τομή Β, διαπιστώθηκε ότι συνεχίζεται τόσο προς την τομή Γ προς Δ., όσο και στην τομή Δ, παράλληλη της τομής Γ. Αποκαλύφθηκε τμήμα μήκ. 10,80 μ. Το πλάτος του κυμαίνεται από 0,50-0,70 και το ύψος του είναι 0,60 μ. Είναι χτισμένος με ημιεργασμένους λίθους ή και πλακοειδείς και εδράζεται στο φυσικό βράχο.

Η κεραμική που περισυνελέγη από την εξωτερική, νότια πλευρά του τοίχου Ι είναι χονδροειδής και περιέχει και λίγα θαλασσινά.

Εικ. 70. Μάνικα. Οικόπεδο Αι. Βολιώτη. Βορειοδυτικό τμήμα της τομής 12. Ταφή μεταξύ των τοίχων Τ12 και Τ13.

Εικ. 71. Δοκός. Οικόπεδο Α. Παχή. Ο τοίχος Ι από Α.

Την ίδια εικόνα παρουσιάζει και η κεραμική της γύρω επίχωσης.

Σε επαφή με τμήμα της βόρειας εσωτερικής πλευράς του τοίχου εντοπίστηκε δάπεδο από ασβεστοκονίαμα. Οι διαστάσεις του τμήματος που αποκαλύφθηκε είναι 1,40×3,95 μ.

Με μια πρώτη εξέταση των ανασκαφικών δεδομένων, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το κτίριο τοποθετείται στα τέλη της ρωμαϊκής-αρχές της παλαιοχριστιανικής εποχής και ότι είναι στραμμένο προς Β., δεσπόζοντας στο ύψωμα.

ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ

Περιοχή Ευβοέων Αγίων

Οικόπεδο Β. Ακριώτου

Μετά από αίτηση της ιδιοκτήτριας για χορήγηση άδειας ανέγερσης διώροφης οικοδομής με υπόγειο, διανοίχθηκαν δύο τομές κατά μήκος του οικοπέδου (από Α.-Δ.), τομές Α και Β. Επειδή δε γειτνιάζει με τα οικόπεδα Ζουρμπάκη και Ζαφειροπούλου, που έδωσαν αρχαιότητες, προγραμματίσαμε δοκιμαστική έρευνα, τα αποτελέσματα της οποίας ήταν αρνητικά από αρχαιολογικής πλευράς.

Οι τομές βαθύνθηκαν μέχρι 1,20-1,50 μ. Παρατηρήθηκαν σύγχρονα μπάζα που αποτέθηκαν εκεί λόγω της μεγάλης κλίσης του εδάφους και μετά αρχίζει ο φυσικός βράχος.

Χαλκίδα

Οδός Βάρναλη - Συνοικία «Ζ» (Ο.Τ. 1005, οικόπεδο Γ. Κοκκίνη)

Η δοκιμαστική έρευνα στο παραπάνω οικόπεδο πραγματοποιήθηκε ύστερα από αίτηση της ιδιοκτήτριας και επειδή στα γύρω οικόπεδα έχουν βρεθεί αρχαίοι τάφοι (Νεκροταφείο Αγίας Ελεούσας).

Η έρευνα, από τρεις παράλληλες τομές, προχώρησε μέχρι βάθ. 1,20 μ. Στην επίχωση από πηλόχωμα δεν εντοπίστηκαν αρχαιολογικά ευρήματα.

Οδός Αρεθούσης (Ο.Τ. 389, οικόπεδο Εταιρείας ΔΑΔΙΝΟΥ ΑΤΕ)

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται μέσα στα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου.

Με αφορμή αίτηση της ενδιαφερόμενης εταιρείας για άδεια ανέγερσης πενταώροφης οικοδομής με υπόγειο διενεργήθηκαν δοκιμαστικές τομές, λόγω του ότι στο όμορο προς Δ. οικόπεδο Φ. Δαδίνου είχαν αποκαλυφθεί και ερευνηθεί δύο κυκλικά πηγάδια-αποθέτες, που είχαν λαξευθεί στο φυσικό πράσινο πώρο της περιοχής. Οι αποθέτες αυτοί έδωσαν κεραμική από αγγεία συμποσίου κυρίως.

Στο συγκεκριμένο οικόπεδο δεν βρέθηκαν αρχαιότητες, ίσως γιατί υπήρχε παλαιά οικία με υπόγειο που κατεδαφίστηκε.

Ριτσώνα

Οικόπεδο Εταιρείας ΤΖΙΒΑΝΗΣ ΑΕ

Με αφορμή αίτηση της Εταιρείας για ανέγερση οινοποιείου-εμφιαλωτηρίου πραγματοποιήσαμε διερεύνηση του χώρου, όπου πρόκειται να δημιουργηθεί.

Η ιδιοκτησία του ενδιαφερόμενου φορέα απέχει 3 χλμ. από το οικόπεδο Χ. Σακελλάρη.

Λόγω του αρχαιολογικού ενδιαφέροντος της συγκεκριμένης περιοχής διανοίχθηκαν τρεις τομές στο χώρο που μας υποδείχθηκε από το μηχανικό του έργου κατά

μήκος του οικοπέδου (τομές Α, Β, Γ) και παράλληλα η μία με την άλλη. Το μήκος τους ήταν 40 και το πλάτος τους 1 μ. Το τελικό βάθος έφθασε στο 1,30 μ.

Ωρεοί

Οικόπεδο Χρ. Καΐρη

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για χορήγηση άδειας ανέγερσης οικοδομής, στο παραθαλάσσιο τμήμα του οικοπέδου, διενεργήσαμε δοκιμαστικές τομές. Το έδαφος αμμώδες. Σε βάθος 0,60 μ. εντοπίστηκε ο υδροφόρος ορίζοντας, οπότε δόθηκε η ζητούμενη άδεια στον ιδιοκτήτη, με τον όρο της παρακολούθησης των εργασιών.

Ερέτρια

Οικόπεδο Ν. Ψωμά

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για χορήγηση άδειας ανέγερσης διώροφης οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο διανοίχθηκαν τρεις τομές στον οικοδομήσιμο χώρο. Οι τομές Α, Β και Γ βαθύνθηκαν μέχρι 1-1,20 μ., αλλά δεν παρουσίασαν αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Δεν εντοπίστηκε κεραμική

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ

Χαλκίδα

Έργα ΔΕΗ

Παρακολουθήθηκε μικρής έκτασης έργο της ΔΕΗ (για την ενίσχυση του υπάρχοντος δικτύου), σε τμήμα της οδού Αρεθούσης, από το ύψος της οδού Ωρίωνος μέχρι και το ύψος της οδού Κριεζώτου.

Διανοίχθηκαν τάφροι ένθεν και ένθεν της οδού Αρεθούσης, μέχρι βάθ. 1-1,20 μ., και σε μικρό τμήμα της οδού Ωρίωνος (αριθ. 1-3)

Κατά την παρακολούθηση δεν εντοπίστηκαν αρχαιολογικά ευρήματα.

Έργο ΔΕΥΑΧ

Παρακολουθήθηκε μικρής έκτασης έργο της ΔΕΥΑΧ στη Χαλκίδα, για την αντιμετώπιση των ομβρίων, σε τμήμα της οδού Αρεθούσης, από το ύψος της οδού Ελ. Βενιζέλου, μέχρι λίγο πριν την Κριεζώτου και στην αρχή της οδού Ωρίωνος (στη συμβολή της με την οδό Αρεθούσης).

Το βάθος των σκαμμάτων έφθασε μέχρι 1-1,20 μ.

Κατά την παρακολούθηση δεν εντοπίστηκαν αρχαιολογικά ευρήματα.

Χώρος υπόγειου σταθμού αυτοκινήτων

Δύο εργάτες της Εφορείας πραγματοποίησαν καθαρισμό στο μακεδονικού τύπου τάφο IV, ο οποίος έχει μεταφερθεί και τοποθετηθεί στο νοτιοδυτικό τμήμα του χώρου του υπόγειου σταθμού αυτοκινήτων ή αλλιώς της πρ. Πλατείας Αγοράς ή Εμπόρων.

Λόγω του μεταλλικού κελύφους που είχε χρησιμοποιηθεί για τη μεταφορά του, το οποίο παραμένει, έκοψαν τα χορτάρια που εξείχαν από την εξωτερική καμάρα του μνημείου και περισυνέλεξαν τα σκουπίδια. Εξωτερικά (περιμετρικά) έγινε επίσης καθαρισμός.

Νέα Αρτάκη

Έργα Αποχέτευσης

Το Έργο Αποχέτευσης της Νέας Αρτάκης εκτελέστηκε από την Εταιρεία ΕΥΒΟΚΑΤ ΑΕ, για λογαριασμό του οικείου Δήμου και διήρκησε μεγάλο χρονικό διάστημα (Α΄ φάση).

Στο τελευταίο τμήμα του Έργου, της περιοχής Παναγιάς Φανερωμένης, το έδαφος ήταν βραχώδες και χωρίς αρχαιολογικό ενδιαφέρον.

Η Α΄ φάση έληξε στα τέλη Ιουλίου 2004.

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕΙΣ ΕΚΣΚΑΦΩΝ

Χαλκίδα

Συμβολή των οδών Αναπαύσεως και Ιπποκλέους - Συνοικία «Ε» (οικόπεδο Β. Γκίνη)

Με αφορμή αίτηση της ιδιοκτήτριας για χορήγηση άδειας ανέγερσης εξαώροφης οικοδομής με πυλωτή στο ισόγειο χορηγήθηκε κατ' αρχήν άδεια.

Επειδή το παραπάνω οικόπεδο είναι απέναντι από το Εβραϊκό νεκροταφείο (προς Ν.-ΝΑ.) και η περιοχή παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον, παρακολουθήθηκε η γενική εκσκαφή. Η επίχωση, από κοκκινόχωμα, ήταν εντελώς καθαρή. Ο φυσικός πράσινος πώρος βρέθηκε σε μεγάλο βάθος, που κυμαίνεται από 3-3,50 μ. και κάτω (λόγω της κατωφέρειας του εδάφους).

Στη συνέχεια δόθηκε η τελική άδεια.

Γλύφα

Οικόπεδο Οικονομοπούλου

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για επέκταση στο ανατολικό τμήμα του υπάρχοντος εργοστασίου, ερευνήθηκε ο χώρος της υπό ανέγερσης επέκτασης. Το έδαφος αποτελούσε ο κροκαλοπαγής βράχος.

ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΙ

Αρχαιολογικός χώρος Αυλίδας

Στις αρχές Οκτωβρίου 2004, κατά τη διάρκεια αποψίλωσης-καθαρισμού του αρχαιολογικού χώρου της Αυλίδας, βρέθηκε μεγάλος μελαμβαφής πήλινος λύχνος (αριθ. ευρ. 7076) στην εσωτερική γωνία του δωματίου του Καταγωγείου ή Ξενώνα των προσκυνητών του ιερού, τοποθετημένος κάτω από κεραμίδα στέγης (καλυπτήρα) (Εικ. 72).

Καθαρίστηκε στα εργαστήρια[198] της Εφορείας, διότι έφερε στρώμα από ίζημα γύρω από την οπή πληρώσεως, στο δίσκο, στο μυκτήρα αλλά και στη βάση του.

Διαστάσεις: διάμ. κολλάρου 0,077, ύψ. 0,085, διάμ. δακτυλίου δίσκου 0,077, διάμ. οπής πληρώσεως 0,018-0,026, μήκ. μυκτήρα 0,11, διάμ. οπής βάσης 0,045, διάμ. βάσης 0,09, σωζ. μήκ. 0,23 μ.

Πηλός κεραμόχρωμος, καλά ψημένος και καλής ποιότητας. Το βερνίκι θαμπό και κατά τόπους εξίτηλο.

Σώμα ογκώδες, πεπλατυσμένο. Ο λύχνος έχει επιμήκη μυκτήρα, ο οποίος μιμείται φαλλό και απολήγει σε δισκοειδές περιχείλωμα[199], ελλιπές κατά μεγάλο τμήμα. Η περιφέρεια του κύκλου της οπής πληρώσεως διακόπτεται από δύο τραπεζιόσχημα ανοίγματα εκ διαμέτρου αντίθετα, κατά τον άξονα λαβή-μυκτήρας. Η υπερυψωμένη ταινιόσχημη κυλινδρική λαβή δεν σώζεται. Ένθεν και ένθεν της επάνω επιφάνειας του λύχνου προεξείχαν δύο αποφύσεις σχήματος φύλλου κληματίδας[200], από τις οποίες σώζεται η μία[201], που φέρει τέσσερις οπές για την ανάρτησή του πιθανότατα[202]. Γύρω από την οπή πληρώσεως, η οποία είναι μικρότερη από ό,τι στα πρώιμα παραδείγματα, ανάγλυφο κλαδί αγριοκληματίδας[203], ενώ στη γένεση της προχοής επίσης ανάγλυφο προσωπείο γενειοφόρου, που παραπέμπει στη Διονυσιακή λατρεία[204].

Η βάση του λύχνου φέρει άνοιγμα διαμ. 0,045 μ., πράγμα που δηλώνει ότι τοποθετούνταν σε λυχνοστάτη (του τύπου Stock Lampe).

Για αρκετά όμοιο λύχνο, ως προς το σώμα κυρίως, τη βάση και τη διαμόρφωση στο κολάρο, πρβλ. το λύχνο αριθ. ευρ. 496 από την Αγορά, του τέλους του 2ου-αρχών του 1ου αι. π.Χ., R.H. Howland, *Greek Lamps and their Survivals, Agora* IV, σ. 120, πίν. 18, 496.

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Μουσείο Καρύστου

Στον περιβάλλοντα χώρο του Γιοκαλείου, όπου στεγάζεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Καρύστου, μεταφέρθηκαν και διευθετήθηκαν διάφορα αρχιτεκτονικά μέλη από διάφορες περιοχές της Καρυστίας (Νημποριό κ.ά.), ενώ στον περιβάλλοντα χώρο του φρουρίου Μπούρτζι τοποθετήθηκαν σαρκοφάγοι από τη σωστική ανασκαφή του οικοπέδου Παπαχατζή στην Κάρυστο.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

1. Στις 21/7/2004 πραγματοποιήθηκε εκδήλωση που αφορούσε στον αρχαιολογικό χώρο της Παλαίστρας και στο άθλημα της πάλης, ενόψει των Ολυμπιακών αγώνων, υπό την αιγίδα της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ευβοίας και σε συνεργασία με την ΤΕΠΑΣΕ[205], η οποία σημείωσε μεγάλη επιτυχία, είχε αθρόα συμμετοχή και ήταν μια καλή ευκαιρία να γνωρίσουν το χώρο οι συμπολίτες μας και μη.

Στη διάρκεια της εκδήλωσης πραγματοποιήθηκε ομιλία από την υπογράφουσα για το αγώνισμα της πάλης, τις παλαίστρες, αλλά κυρίως για την Παλαίστρα της Χαλκίδας, ενώ νεαροί αθλητές της πάλης αγωνίζονταν μέσα στον αρχαίο αγωνιστικό χώρο και σε γιγαντοοθόνη που λειτουργούσε στο νότιο τμήμα του χώρου γινόταν προβολή video με αθλητές της ΤΕΠΑΣΕ, την ώρα της άθλησης. Στη συνέχεια, ομίλησε ο πρόεδρος της ΤΕΠΑΣΕ κ. Ψωμάς, ακολούθως δε τιμήθηκαν η επίτιμη έφορος Αρχαιοτήτων Α. Ανδρειωμένου, η οποία ανέσκαψε το μεγαλύτερο τμήμα της (την έναρξη της ανασκαφής έκανε ο αείμνηστος σχολάρχης Γ. Αν. Παπαβα-

198. Από το συντηρητή Ζ. Μάντζαρη.

199. Παρόμοιο είναι και το περιχείλωμα του μεταλλικού λύχνου Ι, 4, του *Museo Nazionale Romano*, Ι. *Bronzi Le Lucerne*, σ. 13.

200. Κατά τα μεταλλικά πρότυπα *Museo Nazionale Romano*, σ. 20, ΙΙ, 1.

201. Της απόφυσης λείπει μικρό τμήμα.

202. Πρβλ. δίμυξο μεταλλικό λύχνο αριθ. Ι 256331, *Museo Nazionale Romano*, πίν. 21, 1.

203. Το κλήμα με τσαμπιά σταφύλια, μάλιστα, αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά που παραπέμπουν στο θεό Διόνυσο, πρβλ. Μ.Φ. Παπακωνσταντίνου, Μαρμάρινο αγαλμάτιο Διονύσου από τη Στυλίδα, *ΑΑΑ* XX (1987), σ. 138. Ο Ευριπίδης (*Βάκχες*, στ. 12-13, 535, 651) αναφέρει ότι στο σπήλαιο όπου μεγάλωσε ο θεός φύτρωσε κλήμα, από το χυμό των σταφυλιών του οποίου μέθυσε ο Διόνυσος και έκτοτε άρχισε τις περιπλανήσεις του, διαδίδοντας την καλλιέργεια της αμπέλου.

204. Ενίοτε η «παρουσία» του Διονύσου δηλώνεται με προσωπείο γενειοφόρου και στεφανωμένου με κλαδί κισσού, αντί της μορφής του ίδιου του θεού σε αναπαραστήσεις αγγείων κτλ., όπως στην περίπτωση του αττικού μελανόμορφου αμφορέα από το Museo Nazionale Archeologico της Tarquinia, RC 1804, που χρονολογείται το 520 π.Χ. E. Simon, *Die griechischen Vasen*, Μόναχο 1981², πίν. 79, σ. 90, XXVIII.

205. Η ΤΕΠΑΣΕ αφορά σε αθλητικά σωματεία

σιλείου) και φρόντισε για την απαλλοτρίωση του χώρου, και αθλητές που διακρίθηκαν παγκοσμίως.

Στους τιμηθέντες δόθηκε κλαδί ελιάς από αυτήν που βρίσκεται στο χώρο, πλακέτα και ο 5ος τόμος των *Ανθρωπολογικών και Αρχαιολογικών Χρονικών* της Ευβοϊκής Αρχαιοφίλου Εταιρείας[206].

Στο χώρο παρουσιάστηκε έκθεση εποπτικού υλικού σχετικού με το θέμα και το αγωνιστικό πνεύμα, η αφίσα της έκθεσης ΑΓΩΝ του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, σχέδια του αρχιτέκτονα Δ. Κουτσογιάννη με πρόταση για την ανάδειξη του χώρου, ώστε να είναι επισκέψιμος, και δύο εικαστικές δημιουργίες της ζωγράφου Εύης Σαραντέα-Μίχα με θέμα τους αθλητικούς αγώνες.

2. Η ΙΑ΄ ΕΠΚΑ συμμετείχε και φέτος στον εορτασμό της Άνοιξης των Μουσείων (Printemps des Musées) 2004, της 2ας Μαΐου 2004, που είχε ως γενικό θέμα: «Ιστορία και ιστορίες».

Η Εφορεία επέλεξε το μύθο του Αλφειού και της Αρέθουσας, διότι η Αρέθουσα λατρεύθηκε ιδιαίτερα από τους Χαλκιδείς. Γνωστή, άλλωστε, η σχέση της με το νερό που είναι πηγή ζωής. Ήταν όμως και μία από τις Εσπερίδες, αλλά και η αρχηγέτις, δηλαδή η αρχηγός και οδηγήτρια των αποίκων, όπως άλλωστε ο Απόλλων και η Άρτεμις.

Η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε στο αίθριο του Μουσείου Χαλκίδας, όπου παρουσιάστηκε θεατρικό δρώμενο εμπνευσμένο από το μύθο του Αλφειού και της Αρέθουσας και στο οποίο συμμετείχαν μαθητές που τους δίδαξαν οι ταλαντούχοι δάσκαλοι Δ. Αδάμης και Ε. Καρακάση. Οι μικροί μαθητές ανταποκρίθηκαν με θαυμαστό τρόπο και εκπροσώπησαν επάξια το Σύλλογο «Άνθρωπος - Ελπίδα - Πολιτισμός» που συνεργάστηκε με την ΙΑ΄ ΕΠΚΑ, όπως και η Ευβοϊκή Αρχαιόφιλος Εταιρεία.

Στους ακροατές διανεμήθηκε φυλλάδιο, τα έξοδα της εκτύπωσης του οποίου καλύφθηκαν από τους χορηγούς: Γραφείο Γενικού Τουρισμού - ΑΡΕΘΟΥΣΑ, Εταιρεία ΔΟΚΙΜΗ ΟΕ και Ευβοϊκή Αρχαιόφιλο Εταιρεία.

3. Στις 7/11/2004 ξεναγήθηκαν από την υπογράφουσα 25 μέλη του Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών, με επικεφαλής τη ζωγράφο Ντιάνα Αντωνακάτου, στο Μουσείο Ερετρίας. Στην ανωτέρω ομάδα, δόθηκε και έντυπο υλικό της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ.

Εικ. 72. Ο πήλινος λύχνος (αριθ. ευρ. 7076) από τον αρχαιολογικό χώρο Αυλίδας.

ΚΗΡΥΞΕΙΣ - ΕΠΑΝΑΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ

Στο πλαίσιο σχετικής εγκυκλίου του ΥΠΠΟ, αλλά και βάσει του νέου Αρχαιολογικού Νόμου 3028/2002 «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς», ελήφθη μέριμνα για την επαναοριοθέτηση-επανακήρυξη του αρχαιολογικού χώρου της περιοχής Βαρβάρας Βόρειας Εύβοιας (ευρύτερη περιοχή Αιδηψού).

Αφού προηγουμένως διενεργήθηκε έρευνα σε διάφορα σημεία του χώρου κατά την οποία δεν παρουσιάστηκε αρχαιολογικό ενδιαφέρον, προτείναμε να περιοριστεί ο χώρος της παλαιάς κήρυξης και να εξαιρεθεί αυτός, πλην του λόφου της Φραγκοκλησιάς που παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον, με περιβάλλοντα χώρο, όπως τον όρισε η συναρμόδια 1η ΕΒΑ.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

2003

1. Συμμετοχή στην έκθεση Μουσών Δώρα, στις Βρυξέλλες.

2. Συμμετοχή σε έκθεση στο Musée Romaine της Λωζάνης.

206. Η Ευβοϊκή Αρχαιόφιλος Εταιρεία, ως χορηγός της εκδήλωσης, προσέφερε τα απαιτηθέντα αντίτυπα του 5ου τόμου των *Ανθρωπολογικών και Αρχαιολογικών Χρονικών* (*ΑΑΧ*).

2004

1. Συμμετοχή στην έκθεση «ΠΛΟΕΣ, Από τη Σιδώνα στη Χουέλβα», που φιλοξενήθηκε στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης στην Αθήνα (οδός Νεοφύτου Δούκα 4).

2. Συμμετοχή στην έκθεση «ΑΓΩΝ» που πραγματοποιήθηκε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

3. Συμμετοχή στην έκθεση του ΥΠΠΟ «ΜΟΥΣΩΝ ΔΩΡΑ», που φιλοξενήθηκε στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

2001-2004

1. Εορτασμός της Διεθνούς Ημέρας των Μουσείων στα Μουσεία Χαλκίδας και Ερέτριας.

2. Εορτασμός Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΕΗΠΚ) στα Μουσεία Χαλκίδας και Ερετρίας, οπότε συνεργαστήκαμε με την Escola Oficiel Βαρκελώνης στη Χαλκίδα (2001) και στη Βαρκελώνη (2002), αλλά και με το Fundacion CIVIS της Μαδρίτης σε Χαλκίδα και Ερέτρια (2003)

2002

Διοργάνωση Ημερίδας στη μνήμη Γ. Αν. Παπαβασιλείου.

Το 2002 η ΙΑ΄ ΕΠΚΑ πραγματοποίησε Ημερίδα στο Θέατρο Παπαδημητρίου στη Χαλκίδα, όπου οι αρχαιολόγοι της υπηρεσίας αναφέρθηκαν στο έργο του αειμνήστου Γ. Αν. Παπαβασιλείου σε συνδυασμό με νεότερα στοιχεία.

2003

Εορτασμός της Άνοιξης των Μουσείων. Διοργανώθηκε Ημερίδα από την ΙΑ΄ ΕΠΚΑ στη μνήμη του Ά. Χωρέμη, στο χώρο του Μουσείου Χαλκίδας (αίθριο).

2004

Διοργάνωση Συνεδρίου

Τον Οκτώβριο 2004 η ΙΑ΄ ΕΠΚΑ υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, του Υπουργείου Τουριστικής Ανάπτυξης και του ΤΕΕ, διοργάνωσε Διεθνές Συνέδριο με τίτλο: «Η Χαλκίδα κατά την Αρχαιότητα - Όψεις του δημόσιου και ιδιωτικού βίου», που πραγματοποιήθηκε στη Χαλκίδα.

Συμμετοχή σε σειρά Σεμιναρίων για Παλιννοστούντες

Το 2004 η ΙΑ΄ ΕΠΚΑ σε συνεργασία με το Τμήμα Εκπαίδευσης Παλιννοστούντων του νομού μας συμμετείχε σε σειρά Σεμιναρίων προς ομάδες Παλιννοστούντων και επανειλημμένων επισκέψεων στο Αρχαιολογικό Μουσείο Χαλκίδας.

ΑΜΑΛΙΑ ΚΑΡΑΠΑΣΧΑΛΙΔΟΥ

2001

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Πλακαρή Καρύστου

Οικόπεδο Φ. και Μ. Στεφάνου (Εικ. 73)

Το παραπάνω οικόπεδο, για το οποίο ζητήθηκε άδεια οικοδόμησης, βρίσκεται εντός του κηρυγμένου και οριοθετημένου αρχαιολογικού χώρου της Πλακαρής Καρύστου (ΦΕΚ 275/Β/20-3-1980, ΦΕΚ 558/Β/30-8-1990)[207]. Βρίσκεται στα νότια του ιερού των πρωτογεωμετρικών-αρχαϊκών χρόνων στη θέση αυτή και απέχει περί τα 50 μ. από τον περίβολο του ιερού. Ένας σαθρός τοίχος αποκαλ. μήκ. 11 και πλ. 0,50 μ. ενός πιθανότατα επιμήκους κτιρίου και ένα καλοφτιαγμένο άνδηρο της ίδιας περιόδου, με κατεύθυνση από Α. προς Δ., διερευνήθηκαν στη σωστική ανασκαφή που διεξήχθη στο χώρο κάλυψης του οικοπέδου κατά το 2001. Το άνδηρο έχει πλάτος 4,50, σωζόμενο ύψος 1 και μήκος που υπερβαίνει τα 12 μ.[208]. Τοίχος και άνδηρο έχουν κατασκευαστεί από αργούς, πλακαρούς λίθους που έχουν τοποθετηθεί σε ομοιόμορφες στρώσεις, με θεμελίωση στο φυσικό βράχο. Ανάμεσα στα κινητά ευρήματα από το χώρο αυτό ξεχωρίζουν τα θραύσματα υστερογεωμετρικών σκύφων και κρατήρων, καθώς και αβαφών αγγείων, τα απολεπίσματα οψιανού και το μικρό πήλινο ομοίωμα ποδιού-υποδήματος (Εικ. 74). Είναι γνωστά τα πήλινα ομοιώματα υποδημάτων που αποκαλύφθηκαν σε τάφους της γεωμετρικής περιόδου στην Αθήνα, την Ελευσίνα, την Κόρινθο και τη Νάξο και έχουν συσχετιστεί με τις δοξασίες για το ταξίδι του νεκρού στον Άδη, ενώ στην Ισθμία θεωρήθηκαν αναθήματα γυναικών[209]. Λόγω του συμπαγούς, μικρού μεγέθους του όμως, το ομοίωμα της Πλα-

207. Για το χώρο της Πλακαρής, βλ. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 418-419.

208. Η ανασκαφή του χώρου ολοκληρώθηκε από τη συνάδελφο Α. Χατζηδημητρίου, την οποία ευχαριστώ.

209. Ν. Κούρου, *Ανασκαφές Νάξου, Το Νότιο Νεκροταφείο της Νάξου κατά τη γεωμετρική περίοδο, Έρευνες των ετών 1931-1939*, Αθήνα 1999, σ. 178-179. C. Morgan, The Evolution of a Sacral Landscape, *Placing the Gods* (S. Alcock - R. Osborne επιμ.), Οξφόρδη 1996, σ. 120-121, σημ. 42. Για τη συνήθεια της ανάθεσης ομοιωμάτων υποδημάτων στην Αρ-

καρής θα μπορούσε να παραλληλιστεί με τα υποδήματα ενός πήλινου αναθήματος με απεικόνιση της θεότητας μέσα σε κόγχη που βρέθηκε στο ιερό του Ερμή και της Αφροδίτης στη Σύμη Βιάννου Κρήτης[210]. Το εύρημα της Πλακαρής αποτελεί πιθανόν το μόνο σωζόμενο τμήμα πήλινου ειδωλίου σχετιζόμενου με το ιερό της κορυφής του λόφου.

ΚΗΡΥΞΕΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Εντός του 2001 κατατέθηκε από τη ΙΑ΄ ΕΠΚΑ για έγκριση αρχικά στο Τοπικό Συμβούλιο Μνημείων Στερεάς Ελλάδας και εν συνεχεία στις αρμόδιες Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού, εισήγηση για την κήρυξη των αρχαιολογικών χώρων στους οποίους εντοπίζονται επτά από τους αρχαίους πύργους που είναι γνωστοί ως Δρακόσπιτα, και συγκεκριμένα οι πύργοι στο χώρο της διασταύρωσης Χάρακα, στις θέσεις Λιμικό, Βίγκλια, Κούρθεα, Ίλκιζες, Πάλλη Λάκκα και ο Πύργος Νημποριού, στην περιοχή του Δήμου Στυρέων Καρυστίας. Τα μνημεία αυτά, από τα οποία διατηρούνται κυρίως οι κατώτεροι δόμοι, είναι κατασκευασμένα με τραπεζιόσχημη και ψευδοϊσόδομη τοιχοποιία, μονολιθικές παραστάδες και μονολιθικό ανώφλι εισόδου και φέρουν σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως σε ένα από τα τρία κτίσματα στη θέση Πάλλη Λάκκα, λίθινη εκφορική στέγαση.

Εντός του έτους 2001, επίσης, κατατέθηκε από τη ΙΑ΄ ΕΠΚΑ για έγκριση αρχικά στο Τοπικό Συμβούλιο Μνημείων Στερεάς Ελλάδας και εν συνεχεία στις αρμόδιες Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού, εισήγηση για την κήρυξη του αρχαιολογικού χώρου των περιοχών Κόκαλοι, Παλαιοχώρα, Γραμπιά και Μύλοι Καρύστου, καθώς οι θέσεις αυτές περιλαμβάνουν τα κύρια ορατά οικοδομικά κατάλοιπα της αρχαίας πόλης της Καρύστου.

2003-2004

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Παλαιοχώρα Καρύστου

Κτήματα Μυρτώα ΑΕ - Π. Καρακώστα (Εικ. 75-77)

Α. Το αστικό κέντρο της υστεροκλασικής-ρωμαϊκής πόλης της Καρύστου εντοπίζεται στα σκιερά υψώματα της Παλαιοχώρας, στο λόφο που δεσπόζει στο βόρειο άκρο της σύγχρονης ομώνυμης πόλης. Η υστεροκλασική και ρωμαϊκή κατοίκηση στο λόφο της Παλαιοχώρας και ειδικότερα στις νότιες πλαγιές της Αγίας Μαρίνας επιβεβαιώθηκε σε συνανασκαφή με την 1η ΕΒΑ, στο κτήμα Μοντοφόλι και στο κυρίως κτήμα Μυρτώα ΑΕ, γνωστό στη βιβλιογραφία μέχρι τη δεκαετία του 1980 ως κτήμα Κωνσταντινίδη. Κατά τη συνέχιση της ανασκαφικής έρευνας μετά από την 1η ΕΒΑ, διερευνήθηκαν δύο ακόμη τομές, διαστ. 4,20×4,50 μ., στο βορειοανατολικό άκρο του κτήματος. Κάτω από το επίπεδο μιας επιμελώς κατασκευασμένης κατοικίας του 3ου-4ου αι. μ.Χ., με ψηφιδωτά δάπεδα και ενυδρείο-ομοίωμα θεάτρου, που διερευνήθηκε στο χώρο νότια των νέων τομών, αποκαλύφθηκε σε βάθος επίχωσης 0,90 μ. η γωνία στυλοβάτη από καλοεργασμένες μαρμάρινες λιθοπλίνθους (Εικ. 75). Το τμήμα του στυλοβάτη που αποκαλύφθηκε έχει μήκος 2,55 (Β.-Ν.) και 1,85 (Α.-Δ.), πλάτος 0,85 μ., φέρει ίχνη έδρασης κιονοστοιχίας και ανήκε πιθανότατα σε δημόσιο κτίριο ελληνιστικών χρόνων. Οι κυκλικές χαραγές ή *σημεία*, για τον ορισμό της θέσης της βάσης του κίονα,[211] που διατηρούνται σε δύο λιθοπλίνθους, έχουν διάμετρο 0,45 μ. Το αποκαλυφθέν μεταξόνιο είναι 3 μ. Θραύσματα μαρμάρινης βάσης ιωνικού τύπου βρέθηκαν κατά χώραν στη δυτική λιθόπλινθο. Κατά την προηγηθείσα ανασκαφική έρευνα της 1ης ΕΒΑ περισυνελέγη μαρμάρινο ιωνικό κιονόκρανο από την τομή αυτή. Ακόμη, διερευνήθηκαν τα κατάλοιπα ενός κυκλικού σιρού, εξωτ. διαμ. 2 μ., μεταγενέστερου του στυλοβάτη, στον ίδιο χώρο. Ο σιρός αυτός κατασκευάστηκε πάνω σε ένα προγενέστερο καμπυλόγραμμο τοίχο από αργολιθοδομή, τόξου 3 μ. και πλ. 0,80 μ. Στη δυτική πλευρά του ιδίου κτήματος διατηρούνται τα ορατά οικοδομικά κατάλοιπα μιας μη ανεσκαμμένης έπαυλης εξωτ. διαστ. 120×60 μ., με αυλή μήκ. 20 μ. και δωμάτια, έξι από τα οποία διατηρούνται σε καλή κατάσταση και ορισμένα φέρουν κατάλοιπα θολωτής οροφής. Η πρώτη οικοδομική φάση της έπαυλης αυτής ανάγεται στην περίοδο 400 έως 550 μ.Χ.[212]. Τα διερευνηθέντα καθώς και τα ορατά αρχαία οικοδομικά κατάλοιπα στο κτήμα αυτό στην Παλαιοχώρα ενισχύουν την άποψη ότι ο χώρος αποτελεί κομβικό σημείο στην τοπογραφία της αρχαίας πόλης. Η ανασκαφή δεν έχει ολοκληρωθεί.

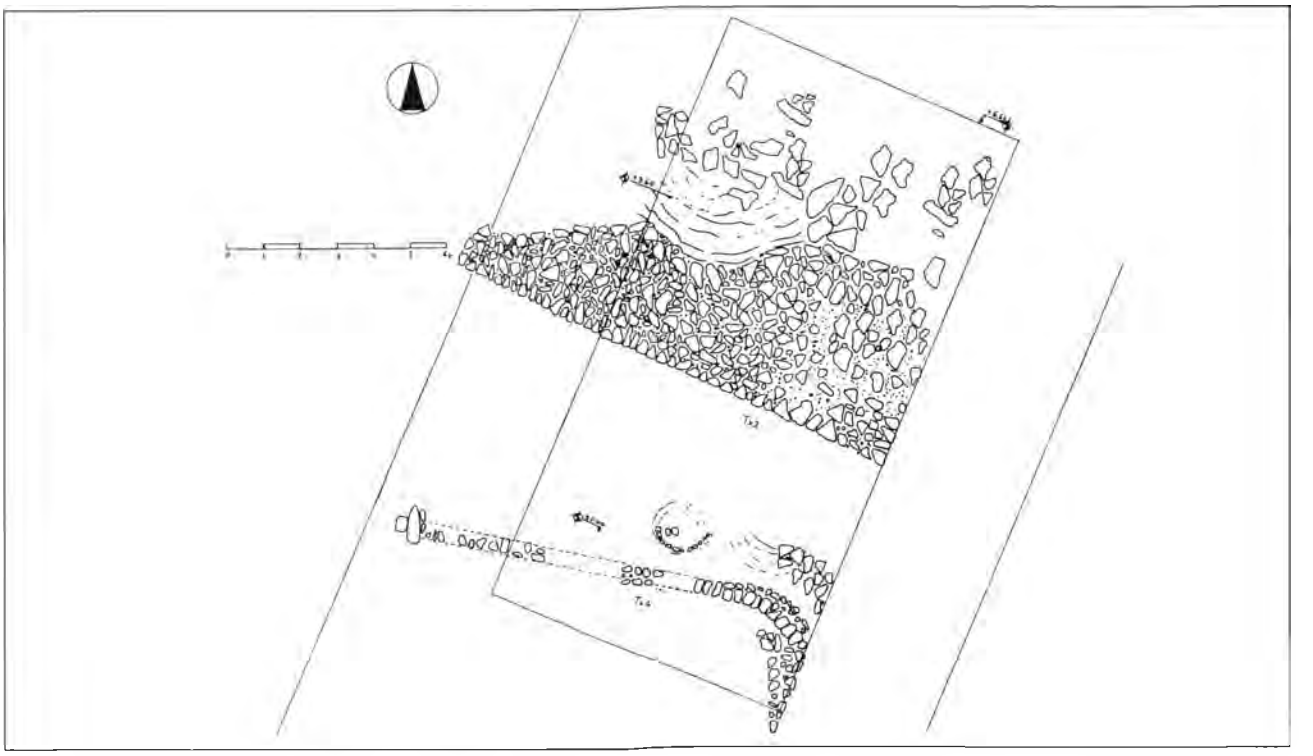
Β. Μέσα στο παρακείμενο μεγάλο κτήμα, επίσης ιδι-

τεμη σε μεταγενέστερους χρόνους, βλ. Λ. Παλαιοκρασσά, *Το Ιερό της Αρτέμιδος Μουνιχίας*, Αθήνα 1991, σ. 128, Ε 139, πίν. 24.

210. Αριθ. ευρ. ΜΚ 1073: μήκ. 0,073, μέγ. πλ. στο πρόσθιο τμήμα 0,034, ελάχ. πλάτος στο οπίσθιο τμήμα, των σφυρών, 0,023 μ. Πρβλ. *Το Έργον της Αρχαιολογικής Εταιρείας*, Αθήνα 2000, σ. 102-103, εικ. 122.

211. Βλ Α. Ορλάνδος, *Τα υλικά δομής των αρχαίων Ελλήνων και οι τρόποι εφαρμογής αυτών*, Αθήνα 1994², σ. 153-156.

212. C. Kosso, A Late Roman Complex at Palaiochora near Karystos in Southern Euboia, Greece, *EMC* XL (1996), σ. 201-230.

Εικ. 73. Πλακαρή Καρύστου. Οικόπεδο Φ. και Μ. Στεφάνου. Κάτοψη της ανασκαφής.

οκτησίας Μυρτώα ΑΕ (Π. Καρακώστα) διενεργήθηκε το 2004 ανασκαφική έρευνα στο χώρο για τον οποίο ζητήθηκε άδεια κατασκευής πισίνας. Μια έκταση διαστ. 10,70 (Α.-Δ.)×5,20 μ. (Β.-Ν.) ανασκάφηκε, με έξοδα του ιδιοκτήτη, στα νότια της μεταλλουργικής εγκατάστασης που είχε ερευνηθεί το 1998[213]. Δύο τοίχοι από αργολιθοδομή αποκαλύφθηκαν στην ανασκαφική έρευνα που διενεργήθηκε στο χώρο το 2004 (Εικ. 76, 78). Ο Τχ1 αποτελείται από δύο τμήματα (Τχ1α και Τχ1β), από τα οποία το δυτικότερο αποτελεί πιθανόν προσθήκη στην αρχική κατασκευή. Ο Τχ1 έχει κατεύθυνση Α.-Δ., συνολικό μήκος 9,20 και πλάτος 0,50 μ. Ο Τχ2, κάθετος στον Τχ1 και εφαπτόμενος σε αυτόν στο ανατολικό του άκρο, έχει κατεύθυνση Β.-Ν., μήκος 2,80 και πλάτος 0,70 μ. Και οι δύο τοίχοι σώζονταν σε πολύ χαμηλό ύψος και διατηρούσαν μία ή δύο στρώσεις πλακαρών λίθων, κυρίως στο επίπεδο της θεμελίωσής τους στο φυσικό βράχο. Περισυνελέγησαν ομάδες οστράκων που ανήκαν στους ρωμαϊκούς κυρίως χρόνους και λίγα μεταλλικά αντικείμενα που εντοπίστηκαν.

213. *ΑΔ* 53 (1998): Χρονικά, σ. 366-367, Πίν. 141β, 142.

Κάρυστος

Ο.Τ. 143, οικόπεδο Μ. και Ε. Παπαχατζή

Στη σωστική ανασκαφή του παραπάνω οικοπέδου, στη δυτική επέκταση της Καρύστου, αποκαλύφθηκαν και διερευνήθηκαν 47 συνολικά τάφοι σε ένα χώρο διαστ. 12,50×18 μ. Οι τάφοι είχαν κατασκευαστεί σε σχετικά στενό χώρο, σε τουλάχιστον τρεις στρωματογραφικούς ορίζοντες και σε ορισμένες περιπτώσεις ο ένας υπερκείμενος άλλου, παλαιότερου. Συνολικά εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν 21 κιβωτιόσχημοι τάφοι κατασκευασμένοι από πλάκες ή με τοιχώματα από αργούς λίθους, έξι κεραμοσκεπείς, 17 εγχυτρισμοί σε πίθους και αμφορείς, ένας λακκοειδής τάφος, μία καύση και μία πώρινη σαρκοφάγος. Ένα ενδιαφέρον αλλά όχι σπάνιο, σύμφωνα με τη νεότερη έρευνα, στοιχείο είναι ότι οι περισσότερες ταφές στο χώρο αυτό είναι παιδικές ή προεφηβικές, σύμφωνα με τα πορίσματα της μέχρι το 2005 παλαιοανθρωπολογικής μελέτης[214]. Οι διαστάσεις των μικρών κι-

214. Η μελέτη του οστεολογικού υλικού εκπονείται από την παλαιοανθρωπολόγο Ά. Κωνσταντάτου. Σε αντίθεση με τη συνηθισμένη συνύπαρξη ταφών ενηλίκων και παιδιών στον ίδιο χώρο στις αρχαίες νεκροπόλεις, στα νεκροταφεία της Ελευσίνας και του Μαραθώνα φαίνεται

Εικ. 74. Πλακαρή Καρύστου. Οικόπεδο Φ. και Μ. Στεφάνου. Πήλινο ομοίωμα ποδιού-υποδήματος.

βωτιόσχημων τάφων κυμαίνονταν από 0,70×0,30 μ. έως 1×0,60 μ., των κεραμοσκεπών 1,50 έως 1,90×0,50 μ. και το ύψος των αγγείων των εγχυτρισμών από 0,40 έως 0,50 μ. Οι μεγαλύτεροι τάφοι (Τ3, Τ18) με τις ταφές ενηλίκων είχαν μήκος 2 μ. ο Τ3, 2,30 μ. ο Τ18 και πλάτος 0,70 μ. ο Τ3 και 0,80 μ. ο Τ18[215].

Οι περισσότεροι τάφοι έχουν προσανατολισμό από ΒΑ. προς ΝΔ., ενώ τέσσερις εγχυτρισμοί είχαν τα στόμια τους στραμμένα προς Δ. και οι υπόλοιποι προς όλες τις άλλες κατευθύνσεις, καθώς και προς τα πάνω[216]. Οι ταφές, με βάση τα μέχρι τώρα συντηρημένα ευρήματα, χρονολογούνται στα τέλη του 6ου έως τις αρχές του 5ου αι. π.Χ., ενώ δεν λείπουν και παλαιότερες αλλά και νεότερες ταφές, όπως μία του 4ου και μία του 1ου αι. π.Χ. Ένας εκτεταμένος χώρος καύσης διαστ. 2 (Β.-Ν.)×2,50 (Α.-Δ.) μ. στη βόρεια πλευρά του τάφου 3 (Τ3) και τέσσερις ημικυκλικοί περίβολοι από αργολιθοδομή στα βόρεια, μήκ. 6 μ. ο Τχ1 και συνολ. μήκ. 11 μ. οι Τχ2, Τχ3, Τχ4 και πλ. 0,50 μ., οι οποίοι οριοθετούν το χώρο των ταφών, συμπληρώνουν την εικόνα της έρευνας. Ακόμη, στα ανατολικά των τάφων Τ3, Τ9 και Τ30, σε ένα χώρο διαστ. 1,70 (Β.-Ν.)×1,50 μ. (Α.-Δ.), αποκαλύφθηκαν πολυάριθμες ταφικές προσφορές, τοποθετημένες ανάμεσα σε πέτρες ή και απευθείας στο χώμα, ανάμεσα στις οποίες κυριαρχούσαν οι μελανόμορφες και μελανόγραφες λήκυθοι.

Οι μικροί τάφοι είχαν πολλές φορές, όπως ο Τ15, πληθώρα κτερισμάτων (Εικ. 79). Αυτά περιλαμβάνουν γνωστούς τύπους μελανόμορφων αγγείων, όπως ληκύθους και κύλικες, ληκύθους με λευκό βάθος (Εικ. 80), ερυθρόμορφα, μελαμβαφή και αβαφή αγγεία, όπως κοτύλες, όλπες, σκύφους, θήλαστρα κ.ά. Τα μεταλλικά κτερίσματα περιλαμβάνουν κοσμήματα, όπως ένα αργυρό ψέλιο και ένα διάλιθο αργυρό δακτυλίδι, χάλκινα εργαλεία καλλωπισμού, όπως στλεγγίδες κ.ά. Ιδιαίτερης σημασίας είναι τα γυάλινα αγγεία που βρέθηκαν τόσο στις παλαιότερες όσο και στις ύστερες ταφές[217], τα οποία αποτελούν ενδείξεις της ύπαρξης ενός δικτύου εμπορικών σχέσεων της Καρύστου με πιο απομακρυσμένες περιοχές, όπως η Ρόδος, πιθανόν μέσω Ερέτριας και Αθήνας, λόγω του πλήθους των αττικής προέλευσης συνευρημάτων. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, οι Καρύστιοι θεωρούν *πολίας αστυγείτονας* την Αθήνα και την Ερέτρια, πόλεις κοντινές στην Κάρυστο[218]. Από το αττικής προέλευσης μελανόμορφο και ερυθρόμορφο κεραμικό υλικό, καθώς και από τις αθηναϊκές λευκές ληκύθους που συνόδευαν τις ταφές αποκαλύπτονται, μετά τη συντήρηση, στοιχεία για ορισμένα αττικά εικονογραφικά θέματα ευρείας κυκλοφορίας και πανελλαδικές λατρείες, όπως του Διόνυσου, της Αθηνάς[219], του Ηρακλή, της Δήμητρας με τον Τριπτόλεμο, αλλά και διακίνησης των κεραμικών προϊόντων ορισμένων αθηναϊκών εργαστηρίων προς την Εύβοια. Η εμπορική εξάπλωση της κορινθιακής κεραμικής παραγωγής κυρίως κατά τον πρώιμο 6ο αι. π.Χ. αντανακλάται και στα αγγεία από τα αρχαϊκά ταφικά σύνολα, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις μικκύλες κοτύλες, που απαντώνται και μεταγενέστερα[220]. Από το τοπικό κεραμικό

ότι κάποια τμήματα χρησιμοποιήθηκαν σχεδόν αποκλειστικά για τον ενταφιασμό νηπίων: Γ. Μυλωνάς, *Το Δυτικόν Νεκροταφείον της Ελευσίνος*, τ. Β΄, Αθήνα 1975, σ. 271. Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος* Ι, Αθήνα 1998, σ. 300. Παιδικές ταφές Αβδήρων: Κ. Καλλιντζή, Άβδηρα. Παιδικές ταφές στο νεκροταφείο των τύμβων, *Συμπόσιο για τις ταφικές πρακτικές και παραδόσεις της Μεσογείου από το 1100 π.Χ. έως το 400 μ.Χ. Ρόδος 24-27 Ιουνίου 2000* (πρακτικά υπό έκδοση). Ακόμη, για παιδικά νεκροταφεία πρωιμότερων εποχών: Σ. Μοσχονησιώτη, Εγχώρια διακοσμημένη κεραμική από το Νεκροταφείο Αρχαίας Μένδης στη Χαλκιδική, *Το Αιγαίο στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, Ρόδος 1-4 Νοεμβρίου 2002*, Αθήνα 2004, σ. 277-293, και ιδιαίτερα σ. 292-293 για τη συζήτηση για τα παιδικά νεκροταφεία, με αναφορά στο προσφάτως αποκαλυφθέν στην Αστυπάλαια.

215. Σύμφωνα με την αναφορά της παλαιοανθρωπολόγου Ά. Κωνσταντάτου, ο τάφος 3 (Τ3) περιείχε δύο ταφές, μία ταφή ενήλικου άνδρα και μία ταφή ενός ατόμου απροσδιόριστου φύλου με ηλικία θανάτου μικρότερη των 21 ετών και ο τάφος 18 (Τ18) την ταφή μιας ενήλικης γυναίκας 30 έως 40 ετών.

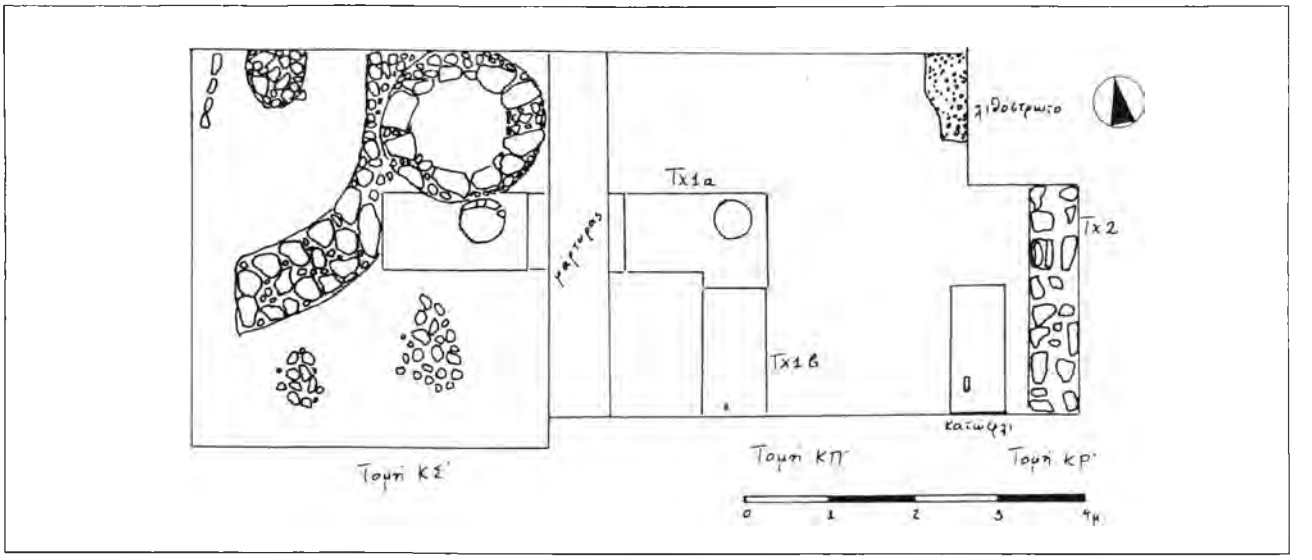
216. Σύμφωνα με τα πορίσματα της παλαιοανθρωπολογικής μελέτης από την Ά. Κωνσταντάτου, τα ταφικά αγγεία-εγχυτρισμοί Τ34, Τ35 και το μολύβδινο Τ40, που βρέθηκαν με τα στόμια τους στραμμένα προς τα πάνω, φιλοξενούσαν καύσεις ατόμων προεφηβικής ηλικίας, ετών 15 και άνω.

217. Πρβλ. Gl. Davidson Weinberg, *Glass Vessels in Ancient Greece*, Αθήνα 1992, σ. 115-117, αριθ. 80, 1ος αι. μ.Χ.

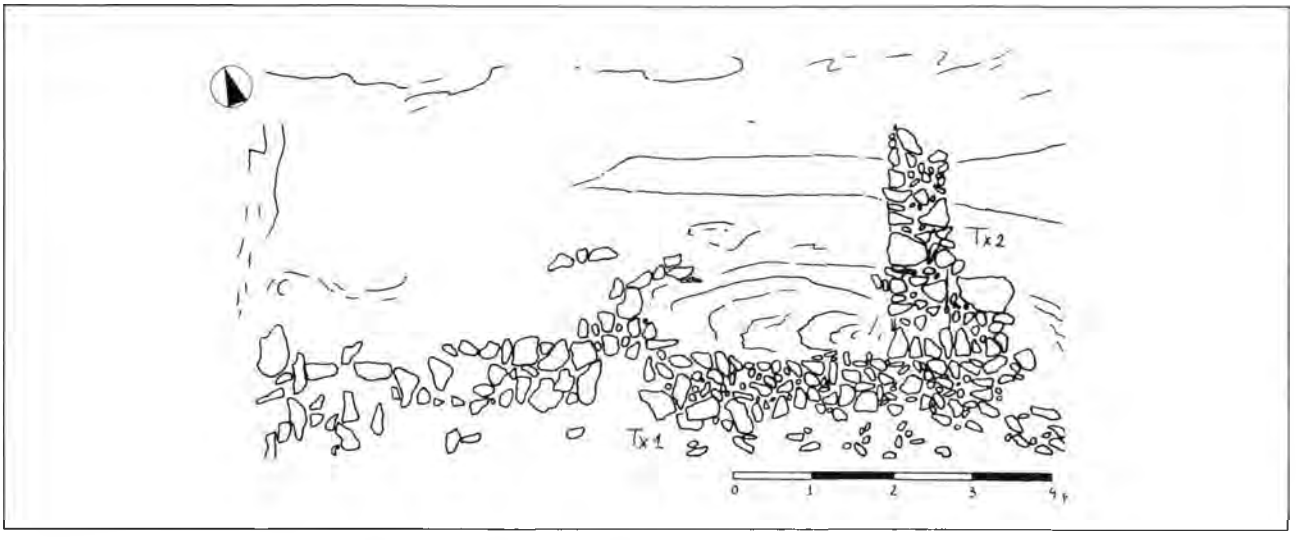
218. Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, 6.99.

219. ΜΚ 1077. Πρβλ. *Agora* XXIII, αριθ. 899, πίν. 81, The Class of Athens 581, i (*ABV* 716, 119 bis). The Geron Group (Beazley, *Para*. 223, 119 bis. 224. 225). Γύρω στο 500 έως 490 π.Χ.

220. Ενδεικτικά, στο εσωτερικό του Τ42 βρέθηκαν δύο μικκύλες κοτυλίσκες και άλλες στο χώρο των προσφορών στα ανατολικά του Τ3.

Εικ. 75. Παλαιοχώρα Καρύστου. Κτήματα Μυρτώα ΑΕ - Π. Καρακώστα. Κάτοψη της ανασκαφής.

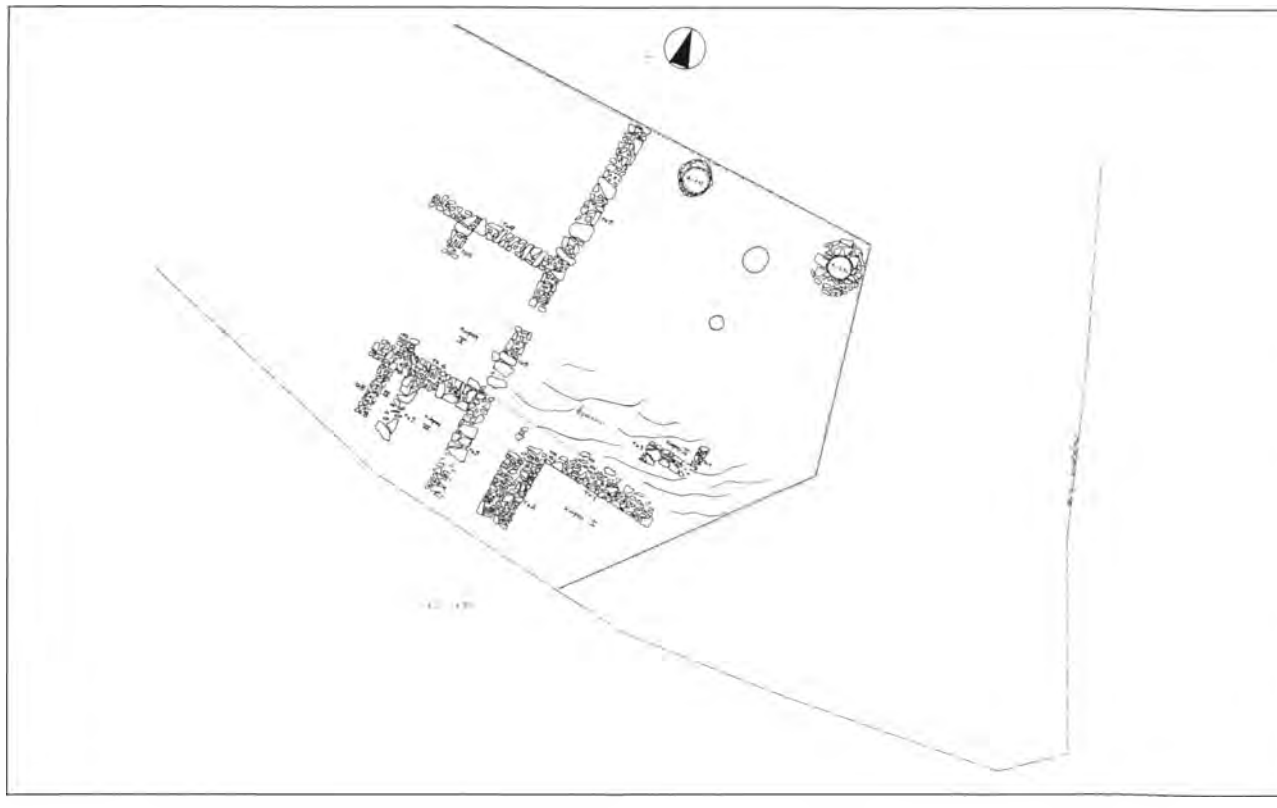
Εικ. 76. Παλαιοχώρα Καρύστου. Κτήματα Μυρτώα ΑΕ - Π. Καρακώστα. Κάτοψη της ανασκαφής.

εργαστήριο της Καρύστου, η μορφή του οποίου μόνον κατά τα τελευταία έτη κατέστη δυνατό να ψηλαφιστεί, ξεχωρίζουν τα ευρύστομα μεγάλα μαγειρικά σκεύη, οι πίθοι με τις διπλές κάθετες λαβές και ορισμένα από τα πήλινα ειδώλια.

Από τα ευρήματα που τονίζουν τις εμπορικές σχέσεις της Καρύστου κατά τους πρώιμους χρόνους θα αναφέρουμε τη χυτή χάλκινη λαβή-προσάρτημα αγγείου (Εικ. 81) με την κεφαλή ανθρώπινης μορφής ή σειρήνας, που αναδύεται μέσα από μακρά λωτόσχημα πέταλα, φέρει τα χαρακτηριστικά βορειοελλαδικών και ιωνικών εργαστηρίων και χρονολογείται στον πρώιμο 6ο αι. π.Χ.[221]. Η γυάλινη τριφυλλόστομη οινοχοΐσκη που βρέθηκε εκτός ταφής στο χώρο των ταφικών προσφορών θεω-

Πρβλ. J.E. Coleman - P.S. Wren - K.M. Quinn, Halai, The 1992-1994 Field Seasons, *Hesperia* 68.3 (1999), σ. 306-307, αριθ. 14.

221. ΜΚ 1083. Πρβλ. ενδεικτικά μια διαφορετικού τύπου χάλκινη λαβή με κεφαλή που αναφύεται μέσα από μακρά λωτόσχημα πέταλα: J. Boardman, *The Greeks Overseas, Their Early Colonies and Trade*, Λονδίνο 1988 (2η έκδοση αναθεωρημένη), σ. 68, 69, εικ. 52.

Εικ. 77. Παλαιοχώρα Καρύστου. Κτήματα Μυρτώα ΑΕ - Π. Καρακώστα. Κάτοψη της ανασκαφής.

ρείται ροδιακού τύπου, έχει παράλληλα, μεταξύ άλλων, στην Ερέτρια και χρονολογείται στο α΄ μισό του 5ου αι. π.Χ.[222] (Εικ. 82).

Από την έρευνα προκύπτουν ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις για τα ταφικά έθιμα και τις δοξασίες. Ένα στοιχείο που ξεχωρίζει, όπως πάντα, είναι η διάκριση ορισμένων τάφων από τους υπόλοιπους τόσο στην κατασκευή όσο και στον αριθμό των κτερισμάτων. Η παρουσία ιδιαίτερα πολλών και μεγάλων σιδερένιων καρφιών σε ορισμένες ταφές παραπέμπει ενδεχομένως στον κόσμο των δοξασιών για την απομάκρυνση του μιάσματος του θανάτου, καθώς το μέγεθος των καρφιών (μήκ. 0,10 μ.) και η ποσότητα δεν συνάδει πάντα με τη χρήση τους σε ξύλινα φέρετρα[223]. Η μεγαλύτερη ποσοστιαία εμφάνιση των ληκύθων, καθώς και η τοποθέτηση ορισμένων εκτός ταφών στο χώρο, κάθετα ή οριζόντια, κάτω από

Εικ. 78. Παλαιόχωρα Καρύστου. Κτήματα Μυρτώα ΑΕ. - Π. Καρακώστα. Ανασκαφή Β.

πέτρες, επίσης έχει σχέση με το εθιμικό τελετουργικό της κηδείας[224]. Μέσα από την πρώτη προσέγγιση των ειδω-

222. Πρβλ. Gl. Davidson Weinberg, *Glass Vessels in Ancient Greece*, Αθήνα 1992, σ. 88, αριθ. 22 και 23, από την Ερέτρια. 500-450 π.Χ.

223. Ενδεικτικά, βρέθηκαν έξι σιδερένια καρφιά μήκ. 0,10 μ. στον Τ23 και ένας αριθμός καρφιών στο χώρο μεταξύ των τάφων Τ5 και Τ6. Για τη συχνή παρουσία μεγάλου μεγέθους καρφιών σε τάφους, όπως σε έναν του 5ου π.Χ. στην Καμαρίνα και τη μαγική σημασία τους, βλ. D.C. Kurtz - J. Boardman, *Greek Burial Customs*, Λονδίνο 1971, σ. 216.

224. Για τη χρήση της ληκύθου ως ελαιοδόχου αγγείου προσφορών προς τους νεκρούς, βλ. Χρ. Τζουβάρα-Σούλη, *Τεχνική και σχήματα αττικών αγγείων*, Ιωάννινα 1983, σ. 77-78, όπου και αναφορά στις φιλολογικές πηγές και E. Haspels, *Athenian Black-Figured Lekythoi*, Paris 1936.

λίων που συνόδευαν τις αρχαϊκές ταφές παρατηρείται η ποσοτική υπερίσχυση των γυναικείων μορφών, τόσο στα ολόγλυφα ειδώλια (Εικ. 83) όσο και στα πήλινα προσωπεία[225]. Θα μπορούσε να αναφερθεί ότι διακρίνεται η υπερίσχυση μιας χθόνιας γυναικείας θεότητας μέσα από τη συγκριτική μελέτη των ταφικών προσφορών και κτερισμάτων, φαινόμενο που έχει παρατηρηθεί και σε άλλες αρχαίες νεκροπόλεις[226].

Η διάσπαση της καρυστινής νεκρόπολης σε μεγάλες ευδιάκριτες ομάδες[227] και ο εντοπισμός μιας από αυτές, με εμφανείς μάλιστα αθηναϊκούς δεσμούς, σε έναν καθοσιωμένο χώρο παραπέμπει σε μια αρχαϊκή καρυστινή κοινωνία, δομημένη ισχυρά στο χώρο της παράδοσης και των θεσμών. Στο στάδιο αυτό της έρευνας πιθανολογώ ότι μια παρόμοια διάσπαση του νεκρικού χώρου απηχεί διάκριση κατά ενός τύπου μορφές κοινωνικής συνοχής, όπως είναι οι οίκοι ή τα γένη[228]. Η ύπαρξη ισχυρών γενών στην περιοχή ενισχύεται εν μέρει από μεταγενέστερες επιγραφικές μαρτυρίες, όπως το μαρτυρούμενο στην Κάρυστο γένος των Ευδωριδών[229].

Η πληθώρα των αττικής προέλευσης ευρημάτων[230] σε ένα κυρίως παιδικό και προεφηβικό νεκροταφείο των χρόνων γύρω από τα Περσικά είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για την έρευνα, καθώς θέτει σε νέες βάσεις την άποψη για εγκατάσταση αθηναϊκής κληρουχίας κατά το α΄ μισό του 5ου αι. π.Χ. στην Καρυστία[231]. Η συνέχιση της μελέτης των ευρημάτων της νεκρόπολης στο οικόπεδο Παπαχατζή θα δώσει ενδεχομένως απαντήσεις σε ενδιαφέροντα ερωτήματα, όπως το κατά πόσο έχουμε στο χώρο αυτό ορισμένες ταυτόχρονες ταφές νηπίων κατά την περίοδο της πρώτης περσικής εισβολής στην Ελλάδα, όταν, όπως είναι γνωστό από τις πηγές[232], η πόλη κράτος της Καρύστου αντιστάθηκε αρχικά στον εισβολέα με αποτέλεσμα τη δήωση, την καταστροφή της υπαίθρου της και το μηδισμό της στη συνέχεια.

Εικ. 79. Κάρυστος. Οικόπεδο Μ. και Ε. Παπαχατζή. Ο τάφος Τ15 με πληθώρα κτερισμάτων.

225. Για τις πήλινες προτομές, πρβλ. ενδεικτικά Κ. Κόκκου-Βυριδή, *Πρώιμες πυρές θυσιών στο Τελεστήριο της Ελευσίνας*, Αθήνα 1999, σ. 126, 242, Β221, Β222, πίν. 53 (τέλη 6ου-αρχές 5ου αι. π.Χ.). Για τον τύπο της πήλινης προτομής ΜΚ 1066 από τον Τ15, πρβλ. F. Croissant, *Les protomés féminines archaïques*, Παρίσι 1983, σ. 113-114, αριθ. 60, πίν. 33 και Α. Λιούτας - Σ. Κώτσος, Ιερό άγνωστης θεότητας στον Προφήτη Λαγκαδά στην πορεία της Εγνατίας οδού, *ΑΕΜΘ* 15 (2001), σ. 190, εικ. 7.

226. Ενδεικτικά, πρβλ. Β. Μισαηλίδου κ.ά., *Σίνδος, Κατάλογος της Έκθεσης*, αριθ. 106-107, 173-175, 254-258.

227. Για άλλα τμήματα της νεκρόπολης της αρχαίας Καρύστου, βλ. *ΑΔ* 52 (1997): Χρονικά, σ. 403-405 και 53 (1998): Χρονικά, σ. 366-366, Σχέδ. 2. Σε πολλά τμήματα των χώρων μεταξύ των ανεσκαμμένων οικοπέδων με τάφους για τα οποία ζητήθηκε οικοδομική άδεια, διαπιστώθηκε, με δοκιμαστικές τομές, ότι δεν εντοπίζονται τάφοι. Είναι ασφαλές, επομένως, να υποστηριχθεί ότι η νεκρόπολη της αρχαίας Καρύστου είναι διασπασμένη σε ομάδες τάφων, που εντοπίζονται σε απόσταση η μία από την άλλη, γεγονός που διαπιστώνεται ιδιαίτερα για τον 4ο αι. π.Χ., για τον οποίο διαθέτουμε περισσότερα ευρήματα.

228. Πρβλ. την ανάλυση για το νεκροταφείο των Βρουλιών Ρόδου: I. Morris, *Ταφικά τελετουργικά έθιμα και κοινωνική δομή στην Κλασική Αρχαιότητα* (μτφρ. Κ. Μαντέλη), Ηράκλειο 1997, σ. 234-251.

229. *IG* XII.9.20.

230. Για τις μελανόγραφες ληκύθους, πρβλ. ενδεικτικά Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, Κεραμοσκεπής τάφος από τον Άη Λια Πολιτικών, *Ανθρωπολογικά και Αρχαιολογικά Χρονικά* 5 (2003), σ. 143-145, και ειδικότερα σημ. 21, όπου συσχετίζεται, όπως και στην παλαιότερη βιβλιογραφία, η εύρεση λευκών ληκύθων στην Ερέτρια με την εγκατάσταση Αθηναίων αποίκων στην περιοχή.

231. D.R. Keller - M.B. Wallace, The Canadian Karystia Project, *EMC* XXX (1986), σ. 155-159· XXXI (1987), σ. 225-227· XXXII (1988), σ. 151-157.

232. Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, 6.99.2.

Εικ. 80. Κάρυστος. Οικόπεδο Μ. και Ε. Παπαχατζή. Μελανόμορφη λήκυθος από το εσωτερικό του Τ15.

ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΙ ΑΡΧΑΙΩΝ ΘΕΣΕΩΝ

Νότια Καρυστία

Κατά την έρευνα της περιοχής με αφορμή τον έλεγχο έργων και οικοδομικών εγκαταστάσεων αποκαλύφθηκαν και καταγράφηκαν πολλές αρχαιολογικές θέσεις και μνημεία της Νότιας Καρυστίας, και συγκεκριμένα στις περιοχές των Δήμων Στυρέων, Μαρμαρίου, Καρύστου και της κοινότητας Καφηρέα και διερευνήθηκαν τα κοινωνικά και οικονομικά συμφραζόμενα θέσεων, όπως οι απομακρυσμένοι από τα αρχαία αστικά κέντρα πύργοι, οι οχυρές θέσεις και τα λατομεία, που εντοπίζονται μέσα στην καρυστινή επικράτεια.

Η επιγραφικά μαρτυρούμενη τόνωση του εμπορίου στην περιοχή κατά τη ρωμαϊκή εποχή οφείλεται στην προτίμηση των Ρωμαίων για τα φλεβωτά πολύχρωμα μάρμαρα, ένα από τα οποία είναι η *καρυστία λίθος* ή cipollino κατά την επικρατήσασα κατά τη νεότερη εποχή ονομασία. Το πρασινόλευκο έως γκρίζο αυτό μάρμαρο γνώρισε μεγάλη διάδοση κατά τη ρωμαϊκή εποχή σε όλο το μεσογειακό χώρο, όπως έχει τονιστεί από την έρευνα[233]. Η παρουσία πολλαπλών λατομικών συγκροτημάτων στις πλαγιές της Όχης στα βόρεια της Καρύστου, του Μπούρου στα ανατολικά, του όρους Ομπόρες στο Μαρμάρι, καθώς και στις θέσεις Πυργάρι Νημποριού και Άγιος Νικόλαος στην περιοχή των Στύρων, η οποία από το 411 π.Χ. αποτελεί, σύμφωνα με επιγραφικές μαρτυρίες, μέρος της ερετριακής επικράτειας[234], αποτελεί ένδειξη του όγκου των συναλλαγών και του πλήθους των δούλων που απασχολήθηκαν στη σκληρή εργασία της εξόρυξης της καρυστίας λίθου, που χρησιμοποιήθηκε κυρίως ως οικοδομικό υλικό[235]. Κατά τη διάρκεια αυτοψίας το 2003 για τη χορήγηση ή μη άδειας έρευνας λατομείου μαρμάρου στον Α. Ζούρα, διερευνήθηκε αρχαίο λατομείο καρυστίας λίθου με δύο συνεχόμενα και γωνιάζοντα μέτωπα στη θέση Ομπόρες Μαρμαρίου. Τα λατομικά μέτωπα έχουν μήκος 6,50 το δυτικό και 6,30 μ. το ανατολικό και ύψος άνω των 10 μ.

Ακόμη, το 2003 εντοπίστηκαν δύο κίονες τοπικού μαρμάρου (Εικ. 84, 85), ρωμαϊκών χρόνων, στην παραλία Νημποριού, κατόπιν υποδείξεως και λόγω της υποχώρησης της αμμώδους επίχωσης της ακτογραμμής από τη χειμερινή κακοκαιρία. Οι κίονες έχουν μήκος 6 και διάμετρο 0,80 μ. και σε κάθε άκρο τους έχει αφεθεί αλάξευτος δακτύλιος πλ. από 0,27 έως 0,29 μ. για προστασία κατά τη μεταφορά. Στη βάση τους φέρουν εγχάρακτα εμπορικά σήματα, που αποτελούν χρήσιμους δείκτες οικονομικής εξέλιξης, καθώς πιστοποιούν την ύπαρξη εμπορικών αποθεμάτων και εμπορείων στην περιοχή. Συγκεκριμένα, στην ανατολική κυκλική επιφάνεια του βορειότερου κίονα, στο χώρο που βρέθηκαν, υπάρχει εγχάρακτο εμπορικό σήμα που φέρει τα λατινι-

233. H. Dodge, Palmyra and the Roman Marble Trade: Evidence from the Baths of Diocletian, *Levant* XX (1988), σ. 215-230.

234. D. Knoepfler, La date de l'annexion de Styra par Erétrie, *BCH* 95 (1971), σ. 223-224. Αντίθετα, ο M.B. Wallace, *The History of Karystos from the Sixth to the Fourth Centuries B.C.* (αδημοσίευτη διδ. διατριβή) Πανεπιστήμιο Toronto, 1972, σ. 59-69, σ. 241, σημ. 7, θεωρεί πιθανόν ότι η ευρύτερη περιοχή που αναφέρεται ως Αρέθουσα στη συνθήκη (βλ. *IG* 2^2.44 και *IG* 2^2.155) του 378 π.Χ. αφορά στα Στύρα και αποτελεί ένδειξη, όπως και η επτύμβια επιγραφή *IG* 12.9.61, ότι τα Στύρα δεν είχαν ακόμη απορροφηθεί από την Ερέτρια.

235. Ι. Παπαγεωργάκης, Τα αρχαία λατομεία του καρύστιου μαρμάρου, *ΠΑΑ* 39 (1964), σ. 262-278. Τ. Ζάππας, Η Καρυστία και Στυρία λίθος, Αρχαία λατομεία και μάρμαρα, *ΑΕΜ* ΚΔ΄ (1981-1982), σ. 243-275. A. Lambraki, Le cipolin de la Karystie. Contribution à l'étude des marbres de la Grèce exploités aux époques romaine et paléochrétienne, *RA* 1 (1980), σ. 31-62. V. Hankey, A Marble Quarry at Karystos, *BM Beyrouth* 18 (1965), σ. 53-59. Από το Καναδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο τοπογραφήθηκαν κατά το 2002 άλλα λατομικά μέτωπα στον ανατολικό βραχίονα του κόλπου της Καρύστου.

Εικ. 81. Κάρυστος. Οικόπεδο Μ. και Ε. Παπαχατζή. Χάλκινη λαβή-προσάρτημα αγγείου (Μ.Κ. 1083).

Εικ. 82. Κάρυστος. Οικόπεδο Μ. και Ε. Παπαχατζή. Γυάλινη τριφυλλόστομη οινοχοΐσκη από το χώρο των ταφικών προσφορών.

κά γράμματα A D (Augusti Domini) και τον αριθμό εμπορικού αποθέματος XIIXX. Οι κίονες μεταφέρθηκαν το 2004, με κατάλληλο γερανοφόρο όχημα, από την παραλία στο Μουσείο Καρύστου και η μεταφορά αυτή από την κατά χώραν θέση, όπου εγκαταλείφθηκαν πιθανότατα πριν από τη φόρτωσή τους σε μία από τις ρωμαϊκές naves lapidariae στον αμμώδη ορμίσκο του Νημποριού Στύρων, κρίθηκε αναγκαία από τη φθορά που υφίσταντο από τροχοφόρα οχήματα.

Ο επανεντοπισμός και η τοπογράφηση το 2004 μιας ενεπίγραφης αναθηματικής κόγχης στα βραχώδη υψώματα κάτω από τη γνωστή στην έρευνα[236] θέση Κύλινδροι Καρύστου με τους κατά χώραν 14 μονολιθικούς κίονες, μήκ. από 11,20 έως 11,90 μ. και διαμ. από 0,80 έως 1,30 μ., προσθέτει ορισμένα στοιχεία στην τοπογραφία των λατομικών συγκροτημάτων της Καρύστου (Εικ. 86). Στη βάση της κόγχης διατηρείται η δημοσιευμένη εγχάρακτη, λατινική, αναθηματική επιγραφή του Ρωμαίου αξιωματούχου Σέργιου Λόγγου προς τον Ηρακλή, που χρονολογείται στο α΄ μισό του 2ου αι. μ.Χ. Η επιγραφή ήταν γνωστή στο Schaubert το 1847, αλλά θεωρούνταν χαμένη από τους μελετητές Ι. Παπαγεωργάκη και Α. Λαμπράκη το 1965 και 1980 αντίστοιχα, πιθανώς λόγω της βλάστησης που κάλυπτε την περιοχή[237].

Εικ. 83. Κάρυστος. Οικόπεδο Μ. και Ε. Παπαχατζή. Πήλινη γυναικεία προτομή (Μ.Κ. 1066).

Οι οχυρές θέσεις της περιοχής κατά το μέτρο που κατέστη δυνατόν να ερευνηθούν και να τοπογραφηθούν, απέδωσαν στοιχεία σχετικά με την τοπική αρχιτεκτονική και την ιστορική φυσιογνωμία της περιοχής. Η οχυρή θέση Φυλάγρα Μαρμαρίου, καθώς και η θέση Προφήτης Ηλίας με λατρευτική μάλλον δραστηριότητα, αποτελούν το βορειοανατολικό και βορειοδυτικό φυσικό όριο αντίστοιχα της καρυστινής επικράτειας, κυρίως μετά την προσάρτηση των Στύρων στην επικράτεια της Ερέτριας γύρω στο 411 π.Χ. Στη Φυλάγρα διατηρούνται οχυρώσεις τριών διαφορετικών περιόδων, η πρωιμότερη από

236. Hankey, ό.π., σ. 53-59.

237. *CIL* III, suppl. II, 12286. Lambraki, ό.π., σ. 35-36, σημ. 21. H.R. Goette, *AM* 109 (1994), σ. 259-300, πίν. 58-73. Η θέση της κόγχης στα δύσβατα βραχώδη υψώματα βορείως της Καρύστου υποδείχθηκε στην Υπηρεσία από τον πρόεδρο του Γιοκαλείου Πνευματικού Ιδρύματος Καρύστου Α. Δεληγιώργη, τον οποίο ευχαριστώ.

τις οποίες ανάγεται, σύμφωνα με τα κινητά συνευρήματα, στον 5ο και τον πρώιμο 4ο αι. π.Χ. Τα τείχη που περικλείουν τη θέση αυτή που εποπτεύει το κεντρικό Αιγαίο, έχουν μήκος 500 μ. τουλάχιστον στην ανατολική μόνον πλευρά και διατηρούν τρεις τετράγωνους πύργους στην ίδια πλευρά. Η οχύρωση διατηρείται σε καλή κατάσταση και στη νότια πλευρά, ενώ η βόρεια προφυλάσσεται από το απόκρημνο ανάγλυφο του εδάφους. Από τους πύργους, ο βορειότερος εποπτεύει το κεντρικό Αιγαίο, ο μεσαίος την κοιλάδα πρόσβασης στην Κάρυστο και ο νοτιότερος το ύψωμα του Προφήτη Ηλία Μαρμαρίου και την ευρύτερη περιοχή του σημερινού λιμανιού του Μαρμαρίου. Εντός των τειχών είναι ορατό ένα επιβλητικό κτίριο από μεγάλες ορθογώνιες λιθοπλίνθους κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα[238].

ΜΑΡΙΑ ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ

2001

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Ερέτρια

Οδός Ηγελόχου Ταραντίνου (Ο.Τ. 359, οικόπεδο Φ. Παντελή) (Εικ. 87)

Διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα στο παραπάνω οικόπεδο που έφθασε σε βάθος -1,30 μ. από το σύγχρονο οδόστρωμα. Στο νότιο τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκε τμήμα του δυτικού σκέλους του αρχαίου τείχους της πόλης, μέγ. σωζ. μήκ. 3 και ύψ. 0,80 μ., ενώ το συνολικό πλάτος του δεν ήταν δυνατόν να διαπιστωθεί εφόσον εισέρχεται υπό την περίφραξη της γειτονικής ιδιοκτησίας Αικ. Ποδάρα. Από το τμήμα του τείχους διατηρείται μόνον ένας δόμος από ασβεστόλιθους επιμελώς ειργασμένους με ευθύγραμμους αρμούς, οδοντωτής απόληξης στο άνω μέρος (Εικ. 88). Σε επαφή με την εσωτερική παρειά του δημιουργείται πεσσός-αντηρίδα ορθογώνιου σχήματος, διαστ. 1,48×1,43 μ. από αργούς λίθους που σώζεται σε ένα δόμο. Ο πεσσός αυτός εμφανίζει ομοιότητα με ίδιων διαστάσεων πεσσούς που έχουν ερευνηθεί σε επαφή με το διατείχισμα και σε άλλα τμήματα του τείχους της Ερέτριας και έχει θεωρηθεί ότι υποβάσταζαν το ξύλινο πάτωμα του περιδρόμου του[239]. Στο βορειοδυτικό τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκε μέρος του εσωτερικού του τείχους, κυρίως από αργούς λίθους. Από την πρόχειρη εξέταση της κεραμικής χρονολογείται στους ύστερους κλασικούς χρόνους. Ανατολικά του τείχους και σε βάθος -0,77 μ. ανασκάφηκε τμήμα αρχαίου τοίχου (Τχ Ζ) από αργολιθοδομή, διαστ. 1×0,40 και ύψ. 0,33 μ., που εδράζεται σε στρώμα κεραμικής του 6ου αι. π.Χ. Στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου ερευνήθηκε επίσης υπόλειμμα κατασκευής από αργολιθοδομή αποτελούμενο από δύο τοίχους, γύρω από τους οποίους ανασκάφηκε στρώμα μελαμβαφών σκύφων κλασικών χρόνων. Πρόκειται για τους Τχ Ε, διαστ. 5,40×0,50 μ., και Τχ Δ, διαστ. 3×0,50 μ. Στο σημείο όπου γωνιάζουν οι Τχ Δ και Τχ Ε σχηματίζεται κόγχη διαστ. 0,72×0,65 μ., στο εσωτερικό της οποίας βρέθηκε το κάτω τμήμα οξυπύθμενου αμφορέα. Στο χώρο που σχηματίζεται ανάμεσα στους Τχ Ε-Τχ Δ βρέθηκαν πολλές πορφύρες, γεγονός το οποίο σχετίζεται με την χρήση του χώρου. Δυτικά του Τχ Ε βρέθηκαν αποσπασματικώς σωζόμενα δύο τμήματα δαπέδων που πιθανώς ανήκουν σε οδόστρωματα μη συνανήκοντα. Σε βάθος 0,55 μ. από την άνω επιφάνεια του Τχ Δ βρέθηκε τοίχος επίσης από αργολιθοδομή (Τχ ΣΤ) διαστ. 1,60×0,50 και ύψ. 0,20 μ. που σχετίζεται πιθανώς με τον Τχ Ζ. Εκτός από κεραμική βρέθηκαν χάλκινα νομίσματα, λύχνοι, μολύβδινο σταθμίο, αγνύθες και τμήματα ειδωλίων.

Οδός Αρχαίου Θεάτρου (Ο.Τ. 407, οικόπεδο Β. Μπουνέλη)

Στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκε τοίχος από αργολιθοδομή του 4ου αι. π.Χ., μήκ. 8 μ. περίπου, εκατέρωθεν των παρειών του οποίου η επίχωση ήταν διαταραγμένη, πιθανώς όταν οικοδομήθηκε η οικία των νεότερων χρόνων. Ο τοίχος έχει προσανατολισμό Α.-Δ. και πλάτος 0,45 μ. Πρόκειται για προσθήκη 40 τ.μ. σε υφιστάμενη διώροφη οικία. Σε βάθος -0,90 έως -1,10 μ. από το σύγχρονο οδόστρωμα περισυνελέγη γεωμετρική κεραμική ευβοϊκού εργαστηρίου μέσα σε στρώμα στάχτης και κυκλοτερές υφαντικό βάρος. Σε βαθύτερα στρώματα βρέθηκε κεραμική ΠΕ χρόνων ενώ στα ανώτερα στρώματα κεραμική ελληνιστικών χρόνων. Στο σύγχρονο δάπεδο της οικίας βρέθηκαν εντοιχισμένες δύο επιτύμβιες ενεπίγραφες στήλες με τις επιγραφές *ΛΥΣΑΝΔΡΟΣ* (αριθ. ευρ. 19541) και *..ΚΟΚΛΗ.../...ΕΥ...ΕΙΔΟΥ*.

Από τα ευρήματα αναφέρεται επίσης τμήμα από την πλίνθο και το κάτω μέρος μαρμάρινου αγαλματιδίου γυναικείας ενδεδυμένης μορφής (αριθ. ευρ. 19527) (Εικ. 89) και τμήμα πήλινου αγαλματίου που κοσμείται με φολίδες, πιθανώς από την αιγίδα Αθηνάς (αριθ. ευρ. 19528) (Εικ. 90).

238. Θ.Ι. Σκούρας, *Ακροπόλεις - κάστρα - πύργοι της Εύβοιας και αποδελτίωση 82 μεσαιωνικών χαρτών*, Χαλκίδα 2003, σ. 55-56.

239. *ΑΔ* 24 (1969): Χρονικά, σ. 194, Σχέδ. 3. P. Auberson - K. Shefold, *Ερέτρια*, αρχαιολογικός οδηγός (ελλ. μτφρ. Π. Θέμελης), Αθήνα, 1973, σ. 173.

Εικ. 84. Μουσείο Καρύστου. Ο κίονας από το Νημποριό.

Εικ. 85. Μουσείο Καρύστου. Εγχάρακτο εμπορικό σήμα στον κίονα από το Νημποριό.

Εικ. 86. Κύλινδροι Καρύστου. Αναθηματική επιγραφή και κόγχη.

Οδός Φιλοσόφου Μενεδήμου (Ο.Τ. 678, οικόπεδο Γ. Σπανού)

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για άδεια ανέγερσης διώροφης οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα που απέδωσε τμήματα αρχαίων οικοδομημάτων σε ιδιαίτερα αποσπασματική κατάσταση. Οι τοίχοι που σώζονται είναι από αργολιθοδομή ιδιαίτερα ευτελούς κατασκευής, ενώ σε βάθος -1,50 μ. εντοπίστηκε ο υδροφόρος ορίζοντας. Συγκεκριμένα, στο νότιο τμήμα του οικοπέδου και με προσανατολισμό Α.-Δ. αποκαλύφθηκε σε βάθος -0,90 μ.[240] τοίχος (Τχ 5) μήκ. 9 και πλ. 0,47 μ., το βορειότερο τμήμα του οποίου εδράζεται σε πρωιμότερο τοίχο μήκ. 3 μ. περίπου και σωζ. ύψ. 0,70 μ. (Τχ 5α), ο οποίος βρέθηκε σε βάθος -1,10 μ. Με τον Τχ 5 γωνιάζουν προς Δ., ο Τχ 10, (εντοπίστηκε σε βάθ. -0,80 μ.), μήκ. 2,40, πλ. 0,46 και ύψ. 0,62 μ., και ο Τχ 7α (βάθ. εντοπισμού -0,70 μ.), μήκ. 2,90, πλ. 0,75 και ύψ. 0,75 μ. Σύγχρονος με τον Τχ 10 είναι ο Τχ 9, με τον οποίο γωνιάζει προς Β.

Υπό το νότιο πέρας του Τχ 5 εντοπίστηκε ο Τχ 10α, προσανατολισμού Β.-Ν. σε βάθος -1 μ., μήκ. 2,20, πλ. 0,45 και μέγ. σωζ. ύψ. 0,50 μ., ο οποίος όμως είναι πρωιμότερος των τοίχων Τχ 3, 7α, 10,9 και 5. Σύγχρονοι με τους παραπάνω τοίχους είναι οι Τχ 6 και 6α, οι οποίοι γωνιάζουν μεταξύ τους, ενώ ο Τχ 6 γωνιάζει με τον Τχ 5 και έχει προσανατολισμό Β.-Ν. Σε επαφή με το βόρειο άκρο του Τχ 6 εντοπίστηκε τμήμα δαπέδου από κονία-

240. Το βάθος των αρχαίων έχει ληφθεί από το σύγχρονο οδόστρωμα.

μα και αραιά τοποθετημένες φυσικές ψηφίδες σε βάθος -1 μ. Ανάμεσα στη γωνία που σχηματίζουν οι Τχ 6 και 5 βρέθηκε υπόλειμμα τοίχου (Τχ 4), πρωιμότερης φάσης. Στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου βρέθηκε σε βάθος -0,65 μ. ο Τχ 1, μήκ. 2,76, πλ. 0,45 και ύψ. 0,50 μ. Ανατολικά βρέθηκε το κάτω μέρος πίθου διαμ. 0,30 μ. περίπου. Στην τομή Β εντοπίστηκε ο Τχ 13, μήκ. 2,05, πλ. 0,45 και ύψ. 0,30 μ. σε βάθος -1,20 μ. Συνδέεται με υπόλειμμα δαπέδου από αραιές φυσικές ψηφίδες που βρέθηκε προς Β. σε επαφή με την ανατολική παρειά του. Ο προσανατολισμός είναι ΒΑ.-ΝΔ. Στην τομή Β βρέθηκε επίσης σε βάθος -0,75 μ. υπόλειμμα τοίχου (Τχ 3). Από τα ευρήματα αναφέρονται κεραμική ελληνιστικών και κλασικών χρόνων, χονδροειδής κεραμική, χάλκινα νομίσματα, χάλκινος αρύβαλλος, πήλινο κάλυμμα αγγείου με πλαστική διακόσμηση, δύο τμήματα λίθινων πλακών με εγχαράξεις, σύνολο πέντε αγνυθών, που βρέθηκαν σε συγκέντρωση, και πήλινος λύχνος. Από την πρόχειρη μελέτη της κεραμικής προκύπτει ότι οι Τχ 9, 10, 5, 7α και 6α ανήκουν στον 4ο-3ο αι. π.Χ., ενώ παλαιότεροι είναι οι Τχ 10α, 5α και 13, που ανήκουν στο β΄ μισό του 5ου αι. π.Χ.

2001-2002

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Μουσείο Ερέτριας

Κατά την περίοδο 2001-2002 έγιναν εργασίες διαμόρφωσης του αύλειου χώρου και των εξωτερικών στοών του Αρχαιολογικού Μουσείου της Ερέτριας. Συγκεκριμένα, αντικαταστάθηκε για λόγους ασφαλείας η παλαιά υποτυπώδης περίφραξη με νέο καλαίσθητο κιγκλίδωμα, αναδείχθηκε ο αρχαίος δρόμος και πυλίδα του δυτικού σκέλους του αρχαίου τείχους που διέρχεται από τον αύλειο χώρο του Μουσείου, αφού αποχωματώθηκε η παλαιά ανασκαφή[241], διαλύθηκαν λιθοσωροί και τακτοποιήθηκαν τα διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη σε βάσεις από οπλισμένο κονίαμα ύψ. 0,20 μ. περίπου, τοποθετήθηκαν σε βάσεις οι πήλινοι πίθοι και οι σαρκοφάγοι, στήθηκαν οι ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες κατά μήκος και σε επαφή με την περίφραξη, ενώ ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα τους εκτέθηκε σε επαφή με το δυτικό τοίχο του Μουσείου και κατά μήκος του, και αναστηλώθηκε ο κιβωτιόσχημος τάφος με διακόσμηση γραπτής γιρλάντας κλάδου ελιάς (Εικ. 91), που αποσπάστηκε από το οικόπεδο Α. Αλεξανδρή[242], σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο της βόρειας στοάς με ελεγχόμενες κλιματικές συνθήκες και προστασία φίλτρων από τις υπεριώδεις ακτίνες. Στη δυτική στοά έγινε επαναδιάταξη των επιτύμβιων ανάγλυφων στηλών, ενώ στη βόρεια στοά εκτέθηκαν ενεπίγραφα βάθρα, επιτύμβιες στήλες των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων και κεραμικός κλίβανος των γεωμετρικών χρόνων. Διαμορφώθηκε η πρόσβαση στο Μουσείο για ΑΜΕΑ, κατασκευάστηκε στη θέση του παλαιού εφορείου μικρή αποθήκη και ειδικά διαμορφωμένο νυκτοφυλάκιο, ανανεώθηκαν τα συστήματα ασφαλείας, αποξηλώθηκαν οι πλάκες πεζοδρομίου που είχαν χρησιμοποιηθεί ως δάπεδο των στοών και έγινε νέα πλακόστρωση από κεραμικά πλακίδια, έγινε ελαιοχρωματισμός των στοών με έντονο κεραμιδί χρώμα και φωτισμός των αρχαίων με λαμπτήρες συγκεντρωτικής δέσμης-σποτ, αφού αποξηλώθηκαν οι παρωχημένοι λαμπτήρες νέον. Στο εσωτερικό του Μουσείου πραγματοποιήθηκε επαναδιάταξη των γλυπτών, εγκαταστάθηκαν κλιματισμός και λαμπτήρες συγκεντρωτικής δέσμης, ενώ καλύφθηκαν με ημιδιαφανή πετάσματα τα παράθυρα. Κλιματιστικά μηχανήματα τοποθετήθηκαν επίσης στις αποθήκες του Μουσείου[243].

ΑΜΑΛΙΑ ΑΝ. ΚΑΡΑΠΑΣΧΑΛΙΔΟΥ - ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΨΑΛΤΗ

2003

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Ερέτρια

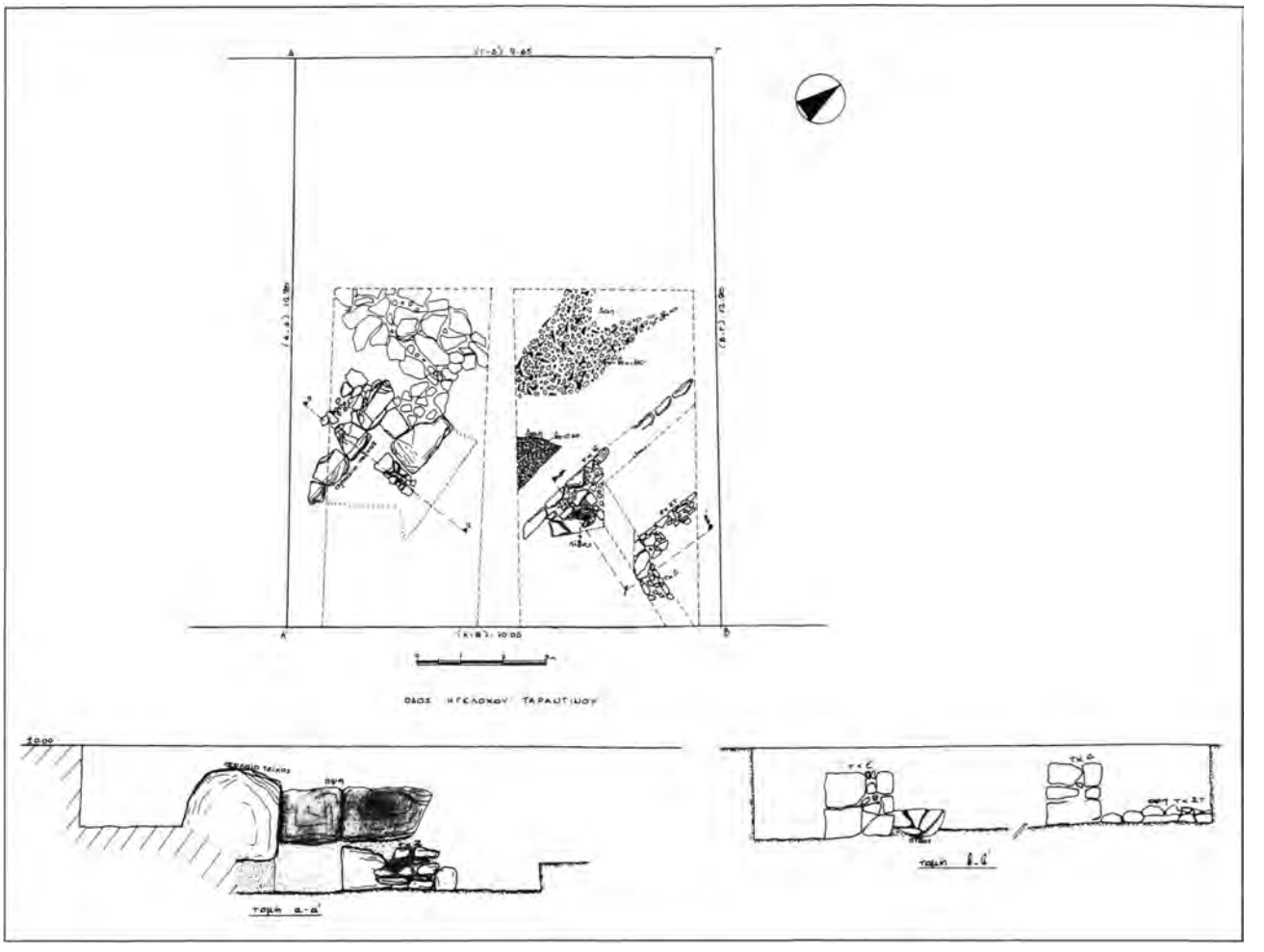
Οδός Ελπινίκου Νικομάχου (Ο.Τ. 84, οικόπεδο Α. Αντωνίου) (Εικ. 92)

Κατά τη διενέργεια σωστικής ανασκαφικής έρευνας στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκε, όπως ήταν αναμενόμενο, στο νοτιοδυτικό τμήμα του, μέρος του ανατολικού σκέλους του τείχους της πόλης, μήκ. 8,70 και μέγ. σωζ. πλ. 5 μ. (Εικ. 93). Η εσωτερική παρειά του, μέγ. σωζ. ύψ. 1,38 μ., έχει κατασκευαστεί από επιμελώς ειργασμένους ασβεστόλιθους πολυγωνικής τοιχοποιίας με ευθύγραμμους αρμούς που εδράζονται σε στρώση ισχυρών πωρόλιθων. Η εξωτερική παρειά του τείχους βρίσκεται εκτός των ορίων του οικοπέδου και για το λόγο αυτό δεν κατέστη δυνατή η αποκάλυψή της. Το εσωτε-

241. Π. Θέμελης, *ΑΔ* 1969: Χρονικά, σ. 199-200.

242. *ΑΔ* 52 (2003): Χρονικά, σ. 402-403.

243. Η μελέτη διαμόρφωσης εκπονήθηκε από τον αρχιτέκτονα Δ. Κουτσογιάννη σε άμεση συνεργασία με τις υπογράφουσες. Οι εργασίες αποξήλωσης, μεταφοράς και επανέκθεσης των αρχαίων έγιναν από το μόνιμο συντηρητή της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ Ζ. Μάντζαρη.

Εικ. 87. Ερέτρια. Οικόπεδο Φ. Παντελή. Κάτοψη και τομές.

ρικό γέμισμα του τείχους, πλ. 2,20 μ., έχει πληρωθεί από χαλαρά χώματα και λίθους, ενώ τμήμα του καταστράφηκε από νεότερη παραβίαση. Παράλληλα και σε επαφή με την εσωτερική παρειά αποκαλύφθηκε αρχαία οδός μήκ. 10 και πλ. 3 μ. (οδός Α), που διασταυρώνεται με αρχαία οδό (οδός Β) προσανατολισμού Β.-Ν. Η οδός Β έχει μέγιστο αποκαλυφθέν μήκος 6,30 και πλάτος που κυμαίνεται από 1,90 έως 2,45 μ. Ανατολικά και δυτικά της οδού Β σχηματίζονται οι χώροι 1 (Τχ7-Τχ 10), διαστ. 5,50×1,95 μ., και 2 (Τχ 1-Τχ2), διαστ. 5,80×6,30 μ., που πιθανώς έχουν δημόσιο χαρακτήρα. Στην εξωτερική γωνία Τχ7-Τχ10 είχε αποκρυβεί σε πουγγί από φθαρτή ύλη θησαυρός 388 αργυρών νομισμάτων του 3ου αι. π.Χ. που περιλαμβάνει τετράδραχμα κοπής Αντιγόνου Γονατά με προτομή Πανός στον εμπροσθότυπο και την Αθηνά Αλκίδημο στον οπισθότυπο. Η πρόχειρη μελέτη της κεραμικής χρονολογεί το τείχος περί τις αρχές του 4ου αι. π.Χ.

Οδός Ευνόμου Κηφισίου (Ο.Τ. 704, οικόπεδο Ι. Μπασινά) (Εικ. 94)

Κατά τη διάρκεια σωστικής ανασκαφής στο παραπάνω οικόπεδο σε μικρή απόσταση ανατολικά του ιερού του Δαφνηφόρου Απόλλωνος και βορειοανατολικά της αρχαίας αγοράς, διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα που αποκαλύψε τμήμα αρχαίας οικίας, μέρος της οποίας είχε ανασκαφεί τη δεκαετία του 1970[244] (Εικ. 95). Η καταστροφή της οικίας, πιθανώς από πυρκαγιά, με βάση την κεραμική και τα νομίσματα χρονολογείται στο β΄ μισό αρχές του 1ου αι. π.Χ., ενώ η λίθινη σφαίρα από καταπέλτη και η διασπορά της κεραμικής δηλώνουν πιθανώς την καταστροφή λόγω εχθρικής δήωσης.

244. Σε όμορο οικόπεδο ανατολικά πρόσφατη σωστική ανασκαφή που διενεργήθηκε από το συνάδελφο Α. Κορωνάκη έφερε στο φως ανδρώνα με ψηφιδωτό δάπεδο, το οποίο κοσμείται με ρόδακα.

Εικ. 88. Ερέτρια. Οικόπεδο Φ. Παντελή. Τμήμα δυτικού σκέλους αρχαίου τείχους.

Εικ. 89. Ερέτρια. Οικόπεδο Β. Μπουνέλη. Το κάτω τμήμα πήλινου γυναικείου αγαλματίου.

Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκαν οι εξής χώροι: **Χώρος Α**, διαστ. 5,50×4,50 μ. αποτελούμενος από τους Τχ 7, 8, 9, 6 και 5. Κατά μήκος της νότιας παρειάς του Τχ 5 σχηματίζεται κόγχη πλ. 0,85 μ., ενώ στο κέντρο του χώρου Α αποκαλύφθηκε τμήμα κτιστής κατασκευής ημικυκλικού σχήματος διαστ. 1,60×0,60 και μέγ. σωζ. ύψ. 0,28 μ., γύρω από την οποία βρέθηκε έντονη συγκέντρωση τέφρας. Η κατασκευή αυτή είχε πιθανώς τη χρήση εστίας. **Χώρος Β**, ανατολικά του χώρου Α, αποτελείται από τους Τχ 6, 9, 4 και 1 και έχει διαστάσεις 4,35×4,70 μ. Κατά μήκος της ανατολικής παρειάς του Τχ 6 και σε χώρο 1,50 μ. περίπου βρέθηκε εκτεταμένο στρώμα καταστροφής που προκλήθηκε από την κατάρρευσή του και περιελάμβανε κονιάματα τοίχων χρώματος μελανού, ώχρας και ερυθρού, ενώ σε ορισμένα διατηρείται γραπτός ρόδακας ή φολιδωτό μοτίβο. Χαρακτηριστικά είναι τα τμήματα με εξέχον προφίλ προερχόμενα από πολύχρωμη στενή ζωφόρο, η οποία μιμείται ορθομαρμάρωση, πιθανώς τμήματα του καταληπτήρα. Επισημαίνεται ότι έντονη ήταν η παρουσία τέφρας, απανθρακωμένου ξύλου και καμένων πλιθιών. Εντός του στρώματος βρέθηκαν πολλά όστρεα, μαρτυρίες διατροφικών συνηθειών, γυάλινη ψήφος με επίθετους οφθαλμούς, μολύβδινα βάρη, δισκοειδές μολύβδινο κάλυμμα αγγείου, χάλκινα καρφιά και κεραμική. Τα 14 νομίσματα, χάλκινα και μικρού βάρους, ανήκουν στην πλειοψηφία τους σε ευβοϊκά νομισματοκοπεία[245]. Τα είδη των αγγείων που αναγνωρίστηκαν καλύπτουν το βασικό σχηματολόγιο των επιτραπέζιων και καθημερινής χρήσης αγγείων που κυκλοφορούν το 2ο αι. π.Χ. στην Ερέτρια (ποικιλόμορφα πινάκια, κάνθαροι, ανάγλυφοι σκύφοι, αμφορείς, πώματα, χύτρες, λεκάνες, λοπάδες, τηγάνια, με πλέον χαρακτηριστικά τα ατρακτόσχημα μυροδοχεία). Ενδιαφέρον παρουσιάζει τμήμα ανοικτού αγγείου με διάμετρο χείλους 0,195 και μέγιστο σωζόμενο ύψος τοιχωμάτων 0,12 μ. στον τύπο των ανάγλυφων αγγείων με διακόσμηση μακριών πετάλων στο σώμα και κόσμημα κατηγορίας Δυτικής Κλιτύος στο χείλος (Εικ. 96). Στον ίδιο χώρο αποκαλύφθηκαν πήλινη μήτρα γυναικείας προτομής (αριθ. ευρ. 19635), διαστ. 0,19×0,18 μ., στο πίσω μέρος της οποίας εγχάρακτη, πριν από την όπτηση, η επιγραφή *ΦΙΛΕ*, πιθανώς βράχυνση ονόματος του ιδιοκτήτη, πήλινο ειδώλιο ανδρικής ενδεδυμένης μορφής (αριθ. ευρ. 19637) και πήλινο ειδώλιο στο γνωστό τύπο της Τα-

Εικ. 90. Ερέτρια. Οικόπεδο Β. Μπουνέλη. Τμήμα από πήλινο αγαλμάτιο με φολιδωτό κόσμημα.

245. Τα νομίσματα μελετήθηκαν από την Ελβετίδα νομισματολόγο M. Brunner.

Εικ. 91. Μουσείο Ερέτριας. Κιβωτιόσχημος τάφος με γραπτή γιρλάντα.

ναγραίας (αριθ. ευρ. 19634) ύψ. 0,21 μ., του οποίου μόνον η οπίσθια πλευρά έχει αποδοθεί, με ιδαίτερη μάλιστα πλαστικότητα ο σωματικός όγκος και οι πτυχώσεις του ενδύματος. **Χώρος Γ**, διαστ. 4,10×3,40 μ., αποτελείται από τους Τχ 4, 6 και 1 και βρίσκεται βόρεια του χώρου Β. Εντός του χώρου Γ σε β΄ χρήση βρέθηκε επιγραφή (αριθ. ευρ. 19633) διαστ. 0,58×0,32×0,007 μ., που αναφέρεται σε τιμητικό ψήφισμα της Ερέτριας και χρονολογείται στον 4ο-3ο αι. π.Χ. Οι **χώροι Δ** (Τχ 1, 3 και 2), διαστ. 2,50×2,70 μ., και **Ε** (Τχ 1 και 3), διαστ. 4,80×3,90 μ., αποκαλύφθηκαν αποσπασματικά. Στη γωνία των Τχ 1-2 σχηματίζεται κτιστή λιθόκτιστη κατασκευή διαστ. 1,80×0,70 μ., ενώ σε επαφή με την ανατολική παρειά του Τχ 1 βρέθηκε το στόμιο φρέατος διαμ. 0,60/0,90 μ. Ανάμεσα στους Τχ 9 και 10 σχηματίζεται διάδρομος διαστ. 7×1,20 μ. Επίσης, οι Τχ 10, 11 και 12 σχηματίζουν το **χώρο ΣΤ** διαστ. 2,70×1,50 μ., που ερευνήθηκε αποσπασματικά. Όλοι οι αποκαλυφθέντες τοίχοι, πλην του Τχ 10, αποτελούνται από αργολιθοδομή με εμβόλιμα κατά τόπους τμήματα κεραμίδων. Ο Τχ 10 αποτελείται από καλά εργασμένους κυβόλιθους με εμβόλιμους μικρούς λίθους, οι οποίοι σχηματίζουν μέτωπο στη βόρεια όψη. Το πάχος των τοίχων είναι 0,45 έως 0,50 μ. περίπου. Το βάθος εύρεσης των τοίχων από το σύγχρονο οδόστρωμα είναι -1/-1,10 μ, ενώ η ανασκαφή έφθασε σε βάθος -1,40/-1,50 μ. έως το επίπεδο του υδροφόρου ορίζοντα.

Οδός Ευνόμου Κηφισίου (Ο.Τ. 812, οικόπεδο Ευ. Γαρεφάλλου)

Κατά τη διάρκεια ανασκαφικής έρευνας στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκαν οι εξής αρχαιότητες: Τμήμα περιβόλου από αργολιθοδομή, αποτελούμενο από τον Τχ1 προσανατολισμού Α.-Δ., μήκ. 18 και πλ. 0,50 μ., και τον Τχ2, μέγ. αποκαλ. μήκ. 2,70 μ. και ίδιου πλάτους. Οι Τχ1-Τχ2 βρέθηκαν σε βάθος -0,20/-0,50 μ. από το σύγχρονο οδόστρωμα και σώζονται σε ύψος 0,20/0,30 μ. Βόρεια του περιβόλου αποκαλύφθηκε τμήμα από την υποθεμελίωση οικοδομήματος αποτελούμενο από τον Τχ3, προσανατολισμού Α.-Δ., μήκ. 5,30, πλ. 0,42/0,48 και μέγ. σωζ. ύψ. 0,55 μ., που γωνιάζει με τον Τχ 4, προσανατολισμού Β.-Ν., μήκ. 2,45 μ. και ίδιου πλάτους. Στο στενό διάδρομο που σχηματίζεται ανάμεσα στον περίβολο και τον Τχ3 αποκαλύφθηκε πώρινος αγωγός μήκ. 6,40 και πλ. 0,52 μ., που ακολουθεί την κατεύθυνση των Τχ3-Τχ4 (Εικ. 97). Σημειώνεται ότι η έρευνα του οικοπέδου ήταν ιδιαίτερα δυσχερής λόγω του υψηλού υδροφόρου ορίζοντα. Από τα ευρήματα, κυρίως κεραμική και ελάχιστα χάλκινα νομίσματα, τα οικοδομικά λείψανα χρονολογούνται στο 2ο αι. π.Χ.

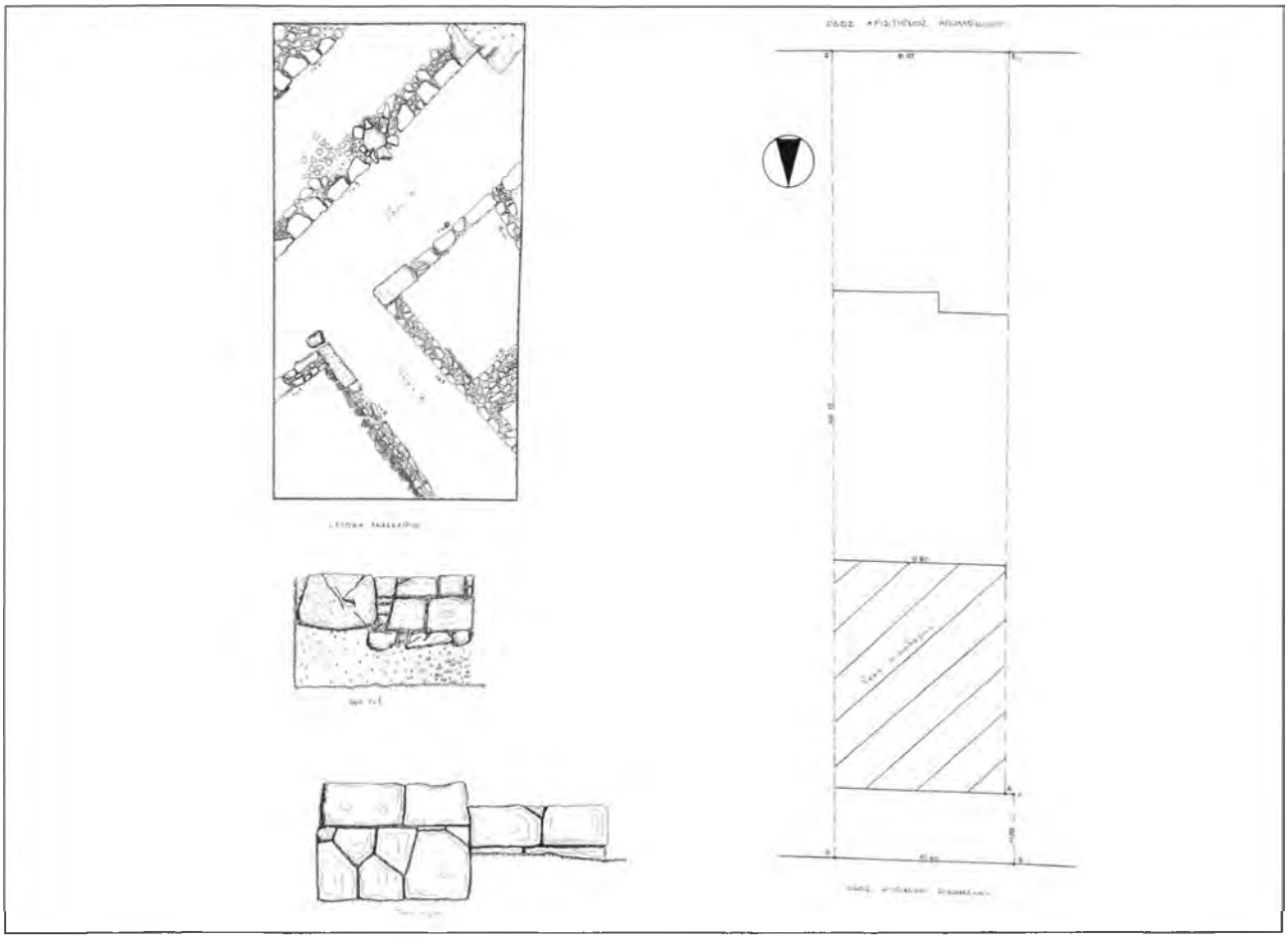
Νότια Κλιτύς Ακρόπολης Ερέτριας

Σε μικρή απόσταση από το Θεσμοφόριο και με αφορμή λαθρανασκαφή αποκαλύφθηκε αποθέτης ακέραιων και αποσπασματικώς σωζόμενων υδριών μικρού μεγέθους των ελληνιστικών χρόνων, αβαφών ή ολόβαφων, το μέγεθος των οποίων κυμαίνεται από 0,08 έως 0,11 μ. (Εικ. 98). Ο αποθέτης συνδέεται με τις λατρευτικές πρακτικές του ιερού.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Μουσείο Ερέτριας

Στις 5-6-2003 σε συνεργασία με το 1ο Νηπιαγωγείο Ερέτριας διοργανώθηκε εκπαιδευτικό πρόγραμμα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ερέτριας με αφορμή τον εορτασμό της εκδήλωσης «Άνοιξη των Μουσείων» και της Ημέρας περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Στο πρόγραμμα συμμετείχαν 40 περίπου μικροί μαθητές που ξεναγήθηκαν στο Μουσείο και πληροφορήθηκαν σχετικά με το έργο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Το πρόγραμμα επικεντρώθηκε παράλληλα σε θέματα που αφορούν στη σχέση των αρχαιοτήτων και του φυσικού περιβάλλοντος με αφορμή ευρήματα του Μουσείου, όπως οι παναθηναϊκοί αμφορείς, ο κιβωτιόσχημος τάφος με παράστα-

Σχέδ. 92. Ερέτρια. Οικόπεδο Α. Αντωνίου. Κάτοψη και όψεις.

Εικ. 93. Ερέτρια. Οικόπεδο Α. Αντωνίου. Τμήμα του ανατολικού σκέλους του τείχους.

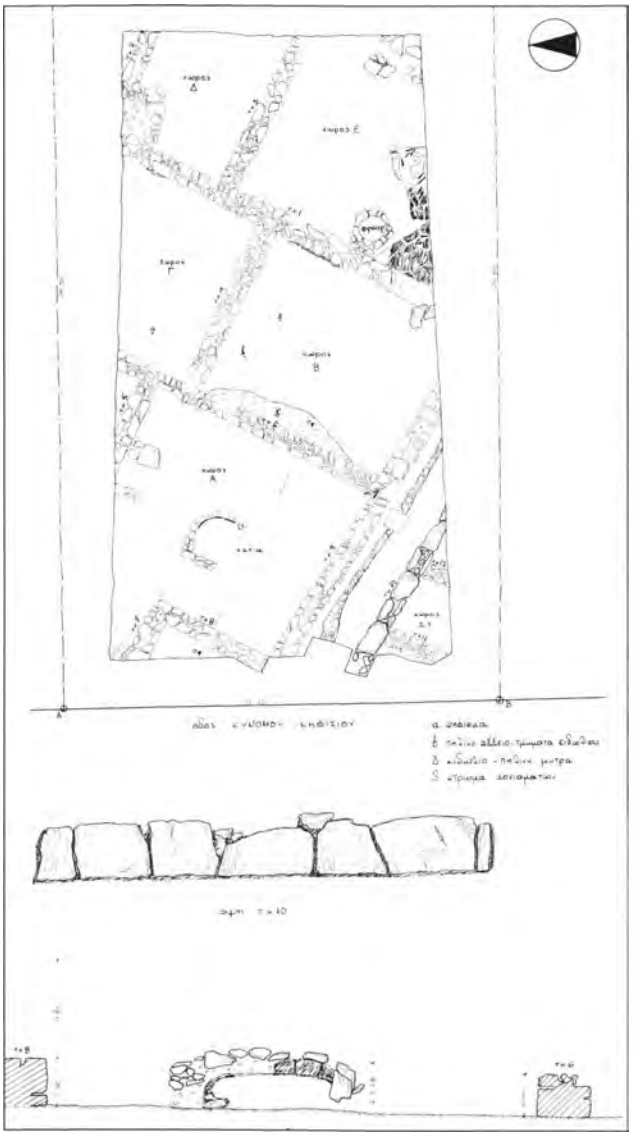
ση κλάδου ελιάς, τα ειδώλια ζώων κ.ά. Οι μικροί μαθητές πριν αποχαιρετίσουν το Μουσείο φύτεψαν συμβολικά μια ελιά στον αύλειο χώρο, την οποία υιοθέτησαν και ζωγράφισαν θέματα σχετικά με την επίσκεψή τους.

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Από τον Κ. Σαράπη, κτηνοτρόφο, παραδόθηκαν χάλκινα νομίσματα – κυρίως ευβοϊκές κοπές –, μελανόμορφη λήκυθος με παράσταση αρματοδρομίας στον κύκλο του Ζωγράφου του Αίμονος (αριθ. ευρ. 19521) και ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη που φέρει την επιγραφή *Α...Ο...Ο... / ΧΡΗΣΤΟΣ*.

Από το διευθυντή της Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής P. Ducrey περισυνελέγη, βορειοανατολικά του αρχαίου θεάτρου, ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη που φέρει την επιγραφή *ΑΡΤΕΜΙΣ* (...) (αριθ. ευρ. 19540).

Από το οικόπεδο Μπουραντζά σε γειτνίαση με το ανατολικό τείχος περισυνελέγησαν μαρμάρινη βάση τρίποδα διαστ. 1,20×1,15 μ. (αριθ. ευρ. 19544) και τέσσερις ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες με τις επιγραφές *ΝΙΚΑΡΕΤΗ* (αριθ. ευρ. 19545), *ΑΘΗΝΟΔΩΡΟΣ* (αριθ. ευρ. 19546), *ΣΤΡΑΤΟΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΝΙΚΟΥ* (αριθ. ευρ. 19547) (Εικ. 99) και *ΚΑΛΛΙΠΗ ΔΑΜΩΝΟΣ* (αριθ. ευρ. 19548).

Εικ. 94. Ερέτρια. Οικόπεδο Ι. Μπασινά. Κάτοψη και όψεις.

Εικ. 95. Ερέτρια. Οικόπεδο Ι. Μπασινά. Γενική άποψη της ανασκαφής.

ΚΑΤΑΣΧΕΣΕΙΣ

Το 2003 κατασχέθηκε από το νησί Αγία Τριάδα, 3 χλμ. νοτιοανατολικά της Ερέτριας, ιδιοκτησίας Ευ. Παπανικολάου, μεγάλος αριθμός κινητών ευρημάτων αρχαίων και βυζαντινών χρόνων, τα οποία μεταφέρθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Ερέτριας, όπου φυλάσσονται. Πρόκειται, συγκεκριμένα, για επιτύμβια ενεπίγραφη στήλη με αετωματική επίστεψη, που φέρει την επιγραφή *ΚΡΑΤΕΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ* (ΑΕ 19621), μαρμάρινη ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη (ΑΕ 19583) στην οποία σώζονται δύο στίχοι *[…] ΩΝ / ΟΥ*, διαστ. 0,79×0,43μ., ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη με την επιγραφή *ΗΡΟΔΟΤΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ* (ΑΕ 19575), ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη (ΑΕ 19622) με την επιγραφή *ΚΑΛΛΙΠΠΟΣ ΣΥΡΑΚΟΣΙΟΣ*, διαστ. 0,33×0,42 μ., ορθογώνια ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη με την επιγραφή *ΦΙΛΟΚΡΑΤΗ* (ΑΕ 19597), διαστ. 0,23×0,27×0,16 μ., τμήμα ανθεμωτής επίστεψης επιτύμβιας στήλης κλασικών χρόνων διαστ. 0,38×0,17 μ., εντοιχισμένη επιτύμβια ασβεστολιθική στήλη με την επιγραφή *ΘΕΟΔΟΤΗ*, διαστ. 0.73×0,34 μ., τμήμα μαρμάρινου ιωνικού κιονόκρανου (ΑΕ 19616), τμήμα πώρινου ιωνικού κίονα, σωζ. ύψ. 0,76 και διαμ. 0,45 μ. (παρέμεινε στο νησί λόγω του όγκου του), μαρμάρινη βάση κίονα, κιονίσκο από φαιό μάρμαρο (βάση περιρραντηρίου), σπόνδυλο μαρμάρινου αρράβδωτου κίονα (ΑΕ 19604), ύψ. 0,40 και διαμ. 0,38 μ., δύο μαρμάρινες βάσεις κιόνων (ΑΕ 19605 και 19605), διαμ. 0,44 μ., δύο πώρινους σπονδύλους κιονίσκων με ραβδώσεις (ΑΕ 19590 και 19592), πώρινο δωρικό κιονόκρανο ελληνιστικών-ρωμαϊκών χρόνων, σπόνδυλο αρράβδωτου μαρμάρινου κίονα (ΑΕ 19594), μαρμάρινο ιγδίον ελλιπές (ΑΕ 19619), ψήφισμα με ανάγλυφο στέφανο ελιάς όπου σώζεται η επιγραφή *Ο Δ[ΗΜΟΣ] ΕΠΙΤΕΛΗΣ ΛΕΩΦΟΡΒ[ΙΔΟΥ]*, διαστ. 0,39×0,41×0,14 μ.[246], ύψ. 0,45 και διαμ. 0,17 μ., τμήμα επιγραφής ελληνιστικών χρόνων με κατάλογο ονομάτων πολιτών και μνεία δύο δήμων της Ερέτριας (*Δισμαρόθεν* και *Βουδιόθεν*) διαστ. 0,62×0,27 μ., το σώμα μαρμάρινης τεφροδόχου κάλπης, τρεις πήλινους οξυπύθμενους αμφορείς ελληνιστικών χρόνων, ο ένας φέρει ενσφράγιστη λαβή, 12 τμήματα μαρμάρινης τράπεζας με αβαθείς κοιλότητες στην περιφέρεια, διαστ. 1,20×1,18 μ., και πεσσό με ανάγλυφους ρόδακες και απομιμήσεις λαβών (ΑΕ 19589) διαστ. 0,64×0,18μ. Επίσης, περισυνελέγη μεγάλος αριθμός

246. D. Knoepfler, Décrets érétriens de proxénie et de citoyenneté, *Eretria* XI, 2001, Lausanne, σ. 123-126. Ο Ελβετός αρχαιολόγος εντόπισε το ψήφισμα κατά την επίσκεψή του στο νησί.

Εικ. 96. Ερέτρια. Οικόπεδο Ι. Μπασινά. Τμήμα σκυφοειδούς κρατήρα με διακόσμηση τύπου Δυτικής Κλιτύος.

Εικ. 97. Ερέτρια. Οικόπεδο Ευ. Γαρεφάλλου. Οι τοίχοι Τχ3-Τχ4 καιο πώρινος αγωγός.

βυζαντινών αρχιτεκτονικών μελών (κιονόκρανα, κιονίσκοι, τμήμα θωρακίου), τμήματα τραπεζών προσφοράς και δύο λίθινες άγκυρες.

Εις χείρας Μ. Καρλατήρα, κατοίκου Χαλκίδας, κατασχέθηκαν τα εξής: Δόμος από ασβεστόλιθο μέγ. μήκ. 0,96 και πλ. 0,57 μ. που χρησιμοποιήθηκε ως δεξαμενή, τμήμα επιστυλίου, πώρινη βάση στήλης ελληνιστικών χρόνων διαστ. 0,30×0,68 μ., τμήμα σπονδύλου κίονα με επικολλημένο κυβόσχημο λίθο ρωμαϊκών χρόνων, τμήμα αρράβδωτου σπονδύλου κίονα από ασβεστόλιθο ελληνιστικών χρόνων ύψ. 0,34/0,29 και διαμ. 0,31 μ., σπόνδυλος κίονα από ασβεστόλιθο, πώρινος σπόνδυλος κίονα, αρράβδωτος κίονας ρωμαϊκών χρόνων και βάση ιωνικού κίονα από φαιό μάρμαρο με υστερότερη χρήση ως αγωγού, ρωμαϊκών χρόνων.

Εις χείρας Π. Βασιλείου, κατοίκου Βασιλικού, κατασχέθηκαν τα εξής: Μαρμάρινη βάση κίονα ρωμαϊκών χρόνων διαστ. 0,36×0,15 μ., τμήμα αρράβδωτου κιονίσκου υστερορρωμαϊκών χρόνων διαστ. 0,33×0,18 μ., το άνω μέρος επατύμβιας στήλης με αετωματική επίστεψη κλασικών χρόνων, τμήμα στρεπτού ημικιονίσκου από φαιό μάρμαρο βυζαντινών χρόνων, μαρμάρινο επίκρανο με ανάγλυφο ανθέμιο βυζαντινών χρόνων, τμήμα μαρμάρινης πλάκας με ανάγλυφη ταινία με πρόστυπο φυτικό διάκοσμο, τμήμα μαρμάρινης τοξωτής στήλης ρωμαϊκών χρόνων, μαρμάρινο κιονόκρανο, ελλιπές, ρωμαϊκών χρόνων και λίθινη λάρνακα που χρησιμοποιήθηκε σε β΄ χρήση.

Εις χείρας Κ. Καλτσάμη, κατοίκου Χαλκίδας, κατασχέθηκαν τα εξής: επτά χάλκινα δακτυλίδια διαμ. 2 εκ. περίπου, ορισμένα εκ των οποίων φέρουν διακόσμηση στη σφενδόνη, και 26 χάλκινα νομίσματα κλασικών, ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, τα οποία εκτιμήθηκαν στο Νομισματικό Μουσείο.

ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΨΑΛΤΗ

2004

ΑΝΑΔΕΙΞΗ - ΑΝΑΠΛΑΣΗ - ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΕΡΕΤΡΙΑΣ

Το έργο «Ανάδειξη-Ανάπλαση-Συντήρηση αρχαιολογικών χώρων Ερέτριας» εντάχθηκε στο 2ο άξονα προτεραιότητας του ΠΕΠ Στερεάς Ελλάδας με σκοπό την ανάδειξη των σημαντικότερων αρχαιολογικών χώρων του σύγχρονου οικιστικού ιστού της Ερέτριας και συγκεκριμένα του ιερού του Δαφνηφόρου Απόλλωνος, της Θόλου και τμήματος της αρχαίας αγοράς, των Λουτρών του λιμένος, του ιερού της Ίσιδος και του Κάτω Γυμνασίου. Οι εργασίες ξεκίνησαν το Μάιο του 2004 και έως το τέλος του 2004 πραγματοποιήθηκαν οι εξής εργασίες[247]:

1. Στο ιερό του Δαφνηφόρου Απόλλωνος καταχώσθηκε με απόφαση του ΚΑΣ η γεωμετρική φάση του ιερού. Η κατάχωση αυτή κρίθηκε επιβεβλημένη προκειμένου να αντιμετωπιστεί το οξύτατο πρόβλημα των λιμναζόντων υδάτων με τη συλλογή τους σε υπόγεια περιμετρική τάφρο και την παροχέτευσή τους στο υπάρχον δίκτυο της πόλης, μελέτη που εκπονήθηκε σε συνεργασία με την Διεύθυνση Αναστήλωσης.

Με αφορμή το έργο αυτό και προκειμένου να εξωραϊστεί ο χώρος του ιερού, μετακινήθηκαν και τοποθετήθη-

247. Εκτός από τις υπογράφουσες, συνεργάτες στο πρόγραμμα είναι οι Ζ. Μάντζαρης, Φ. Ποπόλη, Ι. Τερζάκη συντηρητές αρχαιοτήτων, Κ. Καναβού, οικονομική διαχείριση, Γ. Θεοδοσίου, μηχανικός δομικών έργων, και Ι. Κοκκάλας, αρχιφύλακας Μουσείου Ερέτριας. Ο πολιτικός μηχανικός Ν. Γκιουφής εκπόνησε το αποστραγγιστικό έργο στο ιερό του Δαφνηφόρου Απόλλωνος και ο αρχιτέκτων Δ. Κουτσογιάννης την μελέτη ανάδειξης του ιερού.

Εικ. 98. Ερέτρια. Θεσμοφόριο. Νότια κλιτύς ακρόπολης. Μικρογραφικές υδρίες από τον αποθέτη.

Εικ. 99. Ερέτρια. Ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη (παράδοση Κ. Σαράπη).

καν σε χαμηλές ενιαίες βάσεις από οπλισμένο σκυρόδεμα κατά μήκος και σε επαφή με τη νοτιοδυτική πλευρά του αρχαιολογικού χώρου 250 περίπου εγκατεσπαρμένα αρχιτεκτονικά μέλη τα οποία καταγράφηκαν, φωτογραφήθηκαν και σχεδιάστηκαν. Μετά την ολοκλήρωση του αποστραγγιστικού έργου θα μετακινηθεί η υφιστάμενη είσοδος του αρχαιολογικού χώρου και ο σημερινός επισκέπτης θα εισέρχεται σε αυτόν ακολουθώντας την πορεία της αρχαίας οδού που τον διασχίζει βορειοανατολικώς. Θα διαμορφωθεί περιμετρικώς του σηκού για τη διέλευση των επισκεπτών διάδρομος από πατημένο χώμα και στον υπόλοιπο χώρο θα γίνει χαμηλή φύτευση. Ήδη περιμετρικώς και σε επαφή με την περίφραξη φυτεύθηκαν δενδρύλλια πικροδάφνης, προκειμένου να μειωθεί η οπτική βλάβη από τις παρακείμενες οικοδομές. Ο χώρος ηλεκτροδοτήθηκε και συνδέθηκε με το τοπικό δίκτυο ύδρευσης.

2. Περιφράχθηκε και δενδροφυτεύθηκε περιμετρικώς οικόπεδο σε επαφή με τον αρχαιολογικό χώρο της αρχαίας Θόλου (πρώην ιδιοκτησίας Κλάδη - Θεοδώρου - Κουρμαδά)

3. Στα Λουτρά του λιμένος μικρής έκτασης ανασκαφική έρευνα στα δωμάτια του συγκροτήματος αποκάλυψε στρώμα καταστροφής που συνδέεται με την εγκατάλειψη του χώρου κατά την ύστερη ελληνιστική περίοδο. Στα Λουτρά θα γίνουν συγκριτικά οι μικρότερης κλίμακας εργασίες, εφόσον ο χώρος αυτός δεν αντιμετωπίζει πρόβλημα λιμναζόντων υδάτων. Σε εξέλιξη βρίσκεται το έργο ανανέωσης της περίφραξης με καλαίσθητο κάγκελο, ενώ από το Δήμο παραχωρήθηκε μικρή έκταση βορειοανατολικά για την επέκταση του αρχαιολογικού χώρου.

4. Στον αρχαιολογικό χώρο του Ισείου (Εικ. 100) πραγματοποιήθηκε η μεγαλύτερη μετανασκαφική παρέμβαση στο χώρο. Η ανάδειξη του χώρου προσβλέπει στην κατάδειξη της σημασίας του ως σημαντικού θρησκευτικού κέντρου της Ερέτριας κατά την ελληνιστική εποχή. Συγκεκριμένα, έγινε ευρεία αποχωμάτωση και αποκάλυψη των ανεσκαμμένων οικοδομικών λειψάνων. Παράλληλα, στερεώθηκε σημαντικό μέρος της αρχαίας τοιχοδομίας, των μωσαϊκών δαπέδων και των δαπέδων από πήλινες κεράμους, ενώ τα χωμάτινα δάπεδα, αφού εξυγιάνθηκαν από την ανεπιθύμητη βλάστηση, επιχώσθηκαν στο αρχικό βάθος. Στερεώθηκαν επίσης τα πρανή της ανασκαφής. Για τη στερέωση των τοίχων χρησιμοποιήθηκε συμβατό υλικό. Κατασκευάστηκαν τοιχία αντιστήριξης της περίφραξης κατά μήκος του δυτικού και νότιου μέρους της, όπου υπήρχε κίνδυνος κατάρρευσής της. Απομακρύνθηκε παράνομος αγωγός λυμάτων που κατέληγε στο ιερό και έγινε μερική δενδροφύτευση κατά μήκος της περίφραξης. Εκπονήθηκε επίσης το τοπογραφικό σχέδιο του αρχαιολογικού χώρου και αποτυπώθηκε η υφιστάμενη κατάσταση των μωσαϊκών δαπέδων των δωματίων Κ, Λ και Μ από φυσικές ψηφίδες μελανού και λευκού χρώματος που σχηματίζουν ρόμβους. Από τα ευρήματα αναφέρεται κεραμική ελληνιστικών χρόνων, τιμητικό ψήφισμα που αναφέρεται σε σημαντικό ερετριακό Δήμο, το οποίο είχε εντοιχιστεί σε β΄ χρήση, πήλινες και μολύβδινες αγνύθες και μεγάλος αριθμός ατρακτόσχημων μυροδοχείων. Με αφορμή αυτές τις εργασίες, ευρεία αποψίλωση, μικρής έκτασης ανασκαφι-

κή έρευνα και στερεωτικές επεμβάσεις έγιναν στο γειτονικό απαλλοτριωμένο οικόπεδο (πρώην ιδιοκτησίας Θεοδωρή)[248], τα οικοδομικά λείψανα του οποίου θεωρήθηκε ότι συνδέονται με τις λειτουργίες του ιερού της Ίσιδος. Στον τομέα Β΄ της παλαιάς ανασκαφής αποκαλύφθηκε η θεμελίωση κτιρίου με είσοδο στη νότια πλευρά. Το κτίριο έχει άνοιγμα εισόδου πλ. 1,38 μ. Εκατέρωθεν της εισόδου αποκαλύφθηκαν στη θέση τους δύο ορθογώνιες βάσεις διαστ. 1,02×0,90 και 0,97×0,86 μ., πιθανώς για την τοποθέτηση παραστάδων. Κατά μήκος της δυτικής πλευράς βρίσκεται πώρινη λιθόπλινθος για την έδραση μνημείου. Σήμερα οι δύο χώροι μετά τον ευπρεπισμό τους έχουν ενοποιηθεί και χάρη στην παραχώρηση 2 στρ. από το Δήμο της Ερέτριας βρίσκεται σε εξέλιξη η δημιουργία ενός μεγάλου αρχαιολογικού πάρκου στο ανατολικό τμήμα της πόλης που φιλοδοξούμε να καταστεί πόλος έλξης των επισκεπτών και χώρος αναψυχής των κατοίκων της Ερέτριας.

5. Στο Κάτω Γυμνάσιο έγιναν εργασίες αποψίλωσης και εκπονήθηκε το τοπογραφικό σχέδιο του αρχαιολογικού χώρου. Αποκαλύφθηκε τμήμα του παράκτιου τείχους μήκ. 32 μ. που προστατεύθηκε με καλαίσθητο ξύλινο περίφραγμα (Εικ. 101). Για το υπόλοιπο του προγράμματος προβλέπονται περισχοινίσεις μνημείων, εγκατάσταση ενημερωτικών πινακίδων και σήμανση επιμέρους μνημείων, διαμόρφωση διαδρομών περιήγησης, βελτιώσεις υποδομών, ηλεκτροφωτισμός της περιμέτρου, συντήρηση και αποκατάσταση ευπαθών τμημάτων των μνημείων και απομάκρυνση των φυτικών γαιών.

ΑΜΑΛΙΑ ΚΑΡΑΠΑΣΧΑΛΙΔΟΥ - ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΨΑΛΤΗ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Ερέτρια

Εργασίες διαπλάτυνσης οδού Ίσιδος

Κατά τις εργασίες διαπλάτυνσης και πεζοδρόμησης της λεωφόρου Ίσιδος στο ύψος των οδών Ευνόμου Κηφισίου και Δαφνηφόρου Απόλλωνος, στο δεξιό μέρος με κατεύθυνση προς Κύμη, αποκαλύφθηκε τμήμα της αρχαίας οδού που μέσω του ιερού του Δαφνηφόρου Απόλλωνος κατευθυνόταν προς τη Δυτική πύλη. Ως ανατολικό ανάλημμα της αρχαίας οδού λειτούργησε ο Τχ1, μεγ. αποκαλ. μήκ. 4,30, πλ. 0,62 και μεγ. σωζ. ύψ. 0,40 μ. από επιμελώς λαξευμένους ασβεστόλιθους. Σε υστερότερη φάση ενισχύθηκε μάλιστα από τον Τχ1α. Το δυτικό ανάλημμα της οδού είναι ο Τχ2 μεγ. σωζ. μήκ. 3,75 και πλ. 0,75 μ. Ο προσανατολισμός των δύο τοίχων είναι Β.-Ν. και σε αυτό το σημείο η αρχαία οδός είχε πλάτος 5,75 έως 6,20 μ. Από την πρόχειρη έρευνα της κεραμικής χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ. Σε βάθος -0,75 μ. από την άνω επιφάνεια του Τχ1 βρέθηκε τμήμα οδοστρώματος που χρονολογείται στους αρχαϊκούς χρόνους από χώμα καλά πατημένο, κεραμίδι και μικρούς λίθους. Στην αρχαϊκή εποχή ανήκει πιθανώς τοίχος από πωρόλιθους, που αποκαλύφθηκε μερικώς στη δυτική παρειά της τομής Δ (Τχ3) και είχε προσανατολισμό Α.-Δ. και διαστάσεις 4,35×0,65 μ. Δυτικά του Τχ2, σε επιφανειακό επίπεδο και παράλληλα με αυτόν αποκαλύφθηκε ο Τχ7, διαστ. 3,50×0,74 μ., από αργούς λίθους με εμβόλιμες μικρές πέτρες. Παράλληλοι με τον Τχ7 είναι επίσης οι Τχ8 και Τχ9, διαστ. 3,25×0,44 και 3,20×0,44 μ. αντίστοιχα. Οι τοίχοι αυτοί ανήκουν προφανώς σε παρόδια οικοδομήματα των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, η χρήση των οποίων δεν διαπιστώθηκε λόγω της μικρής έκτασης της ανασκαφής. Ανάμεσα στο χώρο που σχηματίζεται από τους Τχ1 και Τχ7 αποκαλύφθηκε το κάτω μέρος δύο πίθων. Πρόκειται συγκεκριμένα για τον πίθο Α, διαμ. 1,22 μ., τα τοιχώματα του οποίου σώζονται σε ύψος 0,20 μ., και τον πίθο Β, διαμ. 1,16 μ., τα τοιχώματα του οποίου σώζονται σε ύψος 0,25 μ. Στον πίθο Α κατέληγε δάπεδο από πήλινες επίπεδες κεραμίδες, διαστ. 1,90×0,80 μ. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αποκάλυψη υπό τους Τχ2 και Τχ7 σε βάθος -0,90 μ. μέρους της αψίδας οικοδομήματος από μικρούς πλακαρούς λίθους προσανατολισμού Β.-Ν., μέγ. σωζ. μήκ. 1,70 και πλ. 0,44 μ., που χρονολογείται στους ύστερους γεωμετρικούς χρόνους με βάση την εύρεση άφθονης κεραμικής. Σε επαφή με την εξωτερική παρειά της αψίδας βρέθηκε έντονο στρώμα καύσης που περιελάμβανε οστά ζώων, αποσπασματικά σωζόμενη οινοχόη με πεπλατυσμένη βάση (αριθ. ευρ. 19696) (Εικ. 102) και 11 ψήφοι από υαλόμαζα που προφανώς ανήκουν σε περιδέραιο. Από τα λοιπά ευρήματα αναφέρεται επίσης μαρμάρινη επιτύμβια στήλη (αριθ. ευρ. 19697) με την επιγραφή: *ΤΙΜΟΚΛΕΑ ΕΥΦΙΛΗΤΟΥ* διαστ. 0,56×0,29×0,09 μ. (Εικ. 103).

ΑΥΤΟΨΙΕΣ

Αμάρυνθος

Στη θέση Μανίδες Αμαρύνθου, ανατολικά του Σαρανταπόταμου και βόρεια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου του λόφου Παλαιοεκκλησιές, εντοπίσαμε εντός περιφραγμένου αδόμητου οικοπέδου, έναντι του σύγχρονου ναϋδρίου της Παναγίας Τριχερούσσας, λιθό-

248. *ΑΔ* 39 (1984): Χρονικά, σ. 116-117.

Εικ. 100. Ισείον. Ενοποιημένος αρχαιολογικός χώρος.

πλινθο η οποία ανήκει πιθανώς σε αρχαίο τοίχο, ενώ σε όλη την περιοχή υπάρχει διάσπαρτη κεραμική.

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΛΒΕΤΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Ερέτρια

Ιερό Δαφνηφόρου Απόλλωνος

Κατά τη διάρκεια ανασκαφικής έρευνας της Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής στο ιερό του Δαφνηφόρου Απόλλωνος που διενεργήθηκε από τον Sammuel Verdan με την επίβλεψη της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ το διάστημα από 20/10 έως 27/10/2003 εντοπίστηκε στο επίπεδο της ΜΓ φάσης του ιερού και εντός του πρώτου Εκατομπέδου ναού (740-720π.Χ) κυκλοτερής κατασκευή από προχείρως τοποθετημένους λίθους, διαστ. 1,80×1 μ., η οποία είχε αποκαλυφθεί κατά τη διάρκεια των ανασκαφών της Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής τη δεκαετία του 1970. Η έρευνα απέδειξε ότι επρόκειτο για αποθέτη των αρχών του 7ου αι. π.Χ., που περιείχε 50 περίπου σχεδόν ακέραιες μικρογραφικές υδρίες, όμοιες με αυτές του επονομαζόμενου αποθέτη της «θηλείας θεότητας», βορείως του ναού του Απόλλωνα, τμήματα κεραμικής και οπτών πλίνθων από τη στέγη του αρχαίου οικοδομήματος.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Αρχαία Ανθηδών

Οικοδομικός Συνεταιρισμός «Η ΕΣΤΙΑ» (Εικ. 104)

Κατά τη διάρκεια των εργασιών αποψίλωσης της έκτασης 865 στρ. του Οικοδομικού Συνεταιρισμού του Υπουργείου Γεωργίας «Η ΕΣΤΙΑ», σε περιοχή εκτός του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου της αρχαίας Ανθηδώνος και σε απόσταση μεγαλύτερη του 1 χλμ. αποκαλύφθηκαν τέσσερις θέσεις, που πιθανώς εμφανίζουν αρχαιολογικό ενδιαφέρον και εξαιρέθηκαν του οικισμού, ενώ σε περιοχή όπου υπήρχαν επιφανειακώς ορατά αρχαία, έγινε ανασκαφική έρευνα. Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκαν δύο σχεδόν παράλληλοι μεταξύ τους τοίχοι (Τχ 1-2) με προσανατολισμό Α.-Δ. που έχουν μεταξύ τους απόσταση 1,35/1,40 μ. Είναι κατασκευασμένοι από αργολιθοδομή χωρίς συνδετικό κονίαμα, ενώ κατά τόπους παρεμβάλλονται σε β΄ χρήση ειργασμένες λιθόπλινθοι. Η βόρεια παρειά του Τχ 1 είναι κατεστραμμένη. Ανήκουν

πιθανώς σε οικοδόμημα (κτίριο Α), η χρήση και η χρονολόγηση του οποίου δεν κατέστη δυνατόν να διασαφηνιστεί λόγω της παντελούς έλλειψης κεραμικής ή άλλων ευρημάτων. Κάτω από το κτίριο Α αποκαλύφθηκαν δύο τοίχοι παράλληλοι (Τχ 3-4) από πωροπλίνθους που ανήκουν σε πρωιμότερο οικοδόμημα με προσανατολισμό Β.-Ν. Ο Τχ 3 σώζεται σε δύο δόμους και έχει διαστάσεις: μέγιστο αποκαλυφθέν μήκος 12,20 και πλάτος 0,65 μ. Οι διαστάσεις του Τχ 4 είναι 5,20 και το πλάτος του 0,75 μ., ενώ η μεταξύ τους απόσταση 5,10/5,40 μ. Από την ανασκαφή προήλθε κεραμική αβαφής και τμήμα λύχνου. Η ανασκαφή πρόκειται να επεκταθεί με δαπάνη του Συνεταιρισμού προκειμένου ολοκληρωθεί η εικόνα των αρχαιοτήτων.

ΑΥΤΟΨΙΕΣ

Θέση Λαχίδεζα

Στις 3/3/2004, κατά τη διάρκεια αυτοψίας στη θέση Λαχίδεζα του Δήμου Ανθηδόνος σε όρυγμα που διανοίχθηκε από το Δήμο χωρίς να παρίσταται υπάλληλος της Υπηρεσίας παρατηρήθηκε μεγάλη συγκέντρωση κεραμικής. Περισυνελέγη, μάλιστα, τμήμα από το χείλος ερυθρόμορφου κρατήρα με εγχάρακτη επιγραφή (μη κατανοητή), λαβές χρηστικών αγγείων, τμήματα κεραμικών με βαφή και τμήμα από το κάλυμμα αγγείου κ.ά.

ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΨΑΛΤΗ

2002

Μάνικα

Συμβολή των οδών Γ. Παπανδρέου και Χρυσανθέμων (Ο.Τ. 1109, οικόπεδο αφών Χριστοδούλου) (Εικ. 105)

Το Δεκέμβριο του 1999 οι αφοί Χριστοδούλου υπέβαλαν αίτηση για έγκριση ανέγερσης ισόγειων καταστημάτων με υπόγειο στο παραπάνω οικόπεδο, το οποίο γειτνιάζει με το οικόπεδο Χαραμαντίδη (πρ. Ζούση), όπου το 1981 αποκαλύφθηκε μέρος του προϊστορικού οικισμού της Μάνικας και ανασκάφηκε στη συνέχεια από την τότε έφορο Αρχαιοτήτων Εύβοιας Έ. Σακελλαράκη. Η ανασκαφική έρευνα στον υπό κάλυψη χώρο (700 τ.μ.) ξεκίνησε στις αρχές του 2000 και ολοκληρώθηκε στις αρχές του 2002.

Αποκαλύφθηκε η συνέχεια του οικισμού με ένα κτιριακό συγκρότημα αποτελούμενο από 24 τοίχους (Τ1-Τ24), των οποίων το θεμέλιο είναι από αργούς ακανόνιστους λίθους, που σώζονται σε ύψος 0,40 και πλάτος 0,30-0,60

Εικ. 101. Περιοχή Κάτω Γυμνασίου. Εργασίες διαμόρφωσης παράκτιου τείχους.

μ. Οι τοίχοι εμφανίστηκαν σε βάθος που κυμαίνεται από 0,20 έως 0,30 μ. Τα κτίρια είναι ορθογώνια και αψιδωτά.

Η κεραμική που ήλθε στο φως είναι χαρακτηριστική της πρώιμης εποχής του Χαλκού. Συνίσταται από χονδροειδή αγγεία καθημερινής χρήσης άλλοτε αβαφή και άλλοτε μονόχρωμα. Ο πηλός σε πολλές περιπτώσεις είναι καθαρός και άλλοτε περιέχει άμμο. Επιπλέον, δεν απουσιάζει και η λεπτή κεραμική από sauce-boat με σκούρο επίχρισμα. Βρέθηκε ακόμη πλήθος τριπτήρων, τριβείων, λεπίδες από οψιανό και πυριτόλιθο, πυρήνες οψιανών και διάφορα θαλασσινά όστρεα.

ΑΡ. ΚΟΡΩΝΑΚΗΣ

2001

ΒΟΡΕΙΑ ΕΥΒΟΙΑ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Ωρεοί

Ο.Τ. 26, οικόπεδο Β. και Ί. Πατσή

Με αφορμή αίτηση των ιδιοκτητών για ανέγερση διώροφης οικοδομής και ισόγειας αποθήκης στο παραπάνω οικόπεδο διενεργήθηκε δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα στον οικοδομήσιμο χώρο.

Η έρευνα προχώρησε μέχρι βάθ. 1,20 μ., όπου εντοπίστηκε ο υδροφόρος ορίζοντας. Τα αποτελέσματα αρνητικά από αρχαιολογικής πλευράς. Στη συνέχεια δόθηκε η άδεια οικοδομής.

Εικ. 102. Ερέτρια. Κόμβος Ίσιδος. Αττική γεωμετρική πρόχους (αριθ. ευρ. 19696).

Εικ. 103. Ερέτρια. Κόμβος Ίσιδος. Ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη.

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ

Κήρινθος

Παρακολουθήσαμε έργο κατά μήκος της κεντρικής οδικής αρτηρίας, όπου δεν βρέθηκαν αρχαιότητες. Η εκσκαφή έγινε σε βάθος 1,50 μ. Το χώμα ήταν ερυθρό σκληρό. Το συγκεκριμένο έργο αφορά την αποχέτευση της περιοχής.

2002

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Ωρεοί

Οικόπεδο Χάλα

Η ανασκαφική έρευνα στο παραπάνω οικόπεδο έγινε με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για χορήγηση άδειας οικοδομής και επειδή η περιοχή στην οποία βρίσκεται νότια και στους πρόποδες του κάστρου παρουσιάζει μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον.

Η έρευνα περιορίστηκε στον οικοδομήσιμο χώρο και πραγματοποιήθηκε με πέντε τετράγωνες τομές διαστ. 4×4 μ. και μια έκτη στο νοτιοανατολικό τμήμα, που δεν έδωσε αρχαιότητες. Οι τομές έλαβαν αριθμό από Χ1-Χ6.

Αποκαλύφθηκαν κτιριακά λείψανα, δάπεδο (Χ2) και ένα εκτεταμένο τμήμα καταστροφής στις τομές Χ1 και Χ3.

Στον τομέα Χ1 αποκαλύφθηκε θεμελίωση κτιρίου με μεγάλους δόμους πλ. 0,60 μ., που βάσει και της κεραμικής χρονολογείται στο γ΄ τέταρτο του 5ου αι. π.Χ. (Κτίριο Χ, δόμοι Α και Β). Το κτίριο αυτό βρίσκεται κάτω από το στρώμα καταστροφής ενός άλλου κτιρίου, που ίχνη του εμφανίζονται στους τομείς Χ2 και Χ3. Το κτίριο Χ(1) φέρει και δάπεδο – τομέας Χ2. Από μια πρώτη εξέταση της κεραμικής θα μπορούσαμε να χρονολογήσουμε το κτίριο Χ1 μαζί με το πλακόστρωτο δάπεδο στο 2ο αι. π.Χ.

Η πλακόστρωση, η οποία συνεχίζεται τόσο προς Β. όσο και προς Ν., ίσως να αποτελεί δάπεδο εμπορικής οδού της αγοράς της αρχαίας πόλης, γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό.

Τα κινητά ευρήματα της συγκεκριμένης ανασκαφής είναι: τέσσερα χάλκινα νομίσματα (απροσδιόριστα), χάλκινα ελάσματα και άφθονη κεραμική. Πλεονάζουν οι οξυπύθμενοι αμφορείς μεταφοράς υγρών προϊόντων. Βρέθηκαν, επίσης, και βάσεις κανθάρων και λαβές, πινάκια, τεφρόχρωμα μυροδοχεία κ.ά.

Στο κεντρικό τμήμα του οικοπέδου βρέθηκε λίθινος αρράβδωτος κίονας.

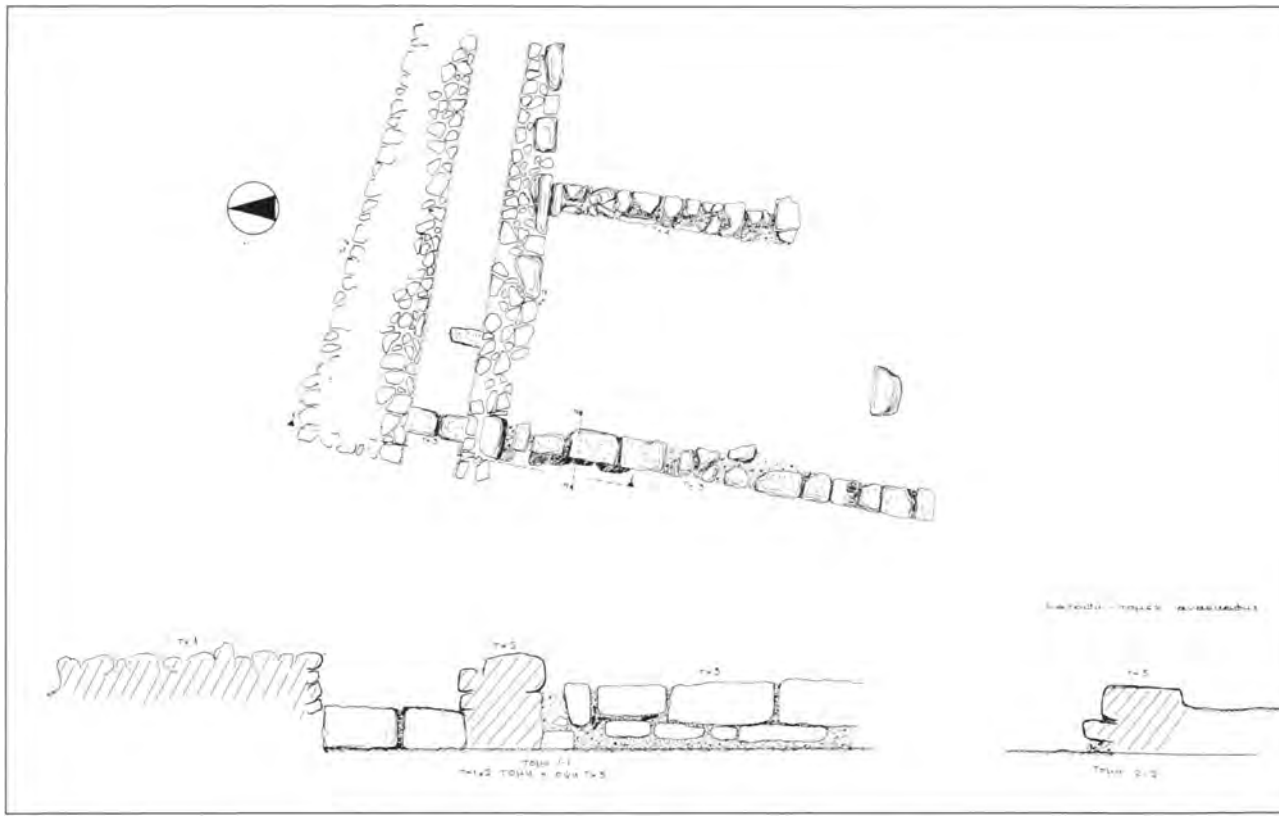
Αφού έγινε τόσο σχεδιαστική όσο και φωτογραφική τεκμηρίωση των αρχαίων λειψάνων, αλλά και συσχέτιση τους με την πεδίλωση, δόθηκε η ζητούμενη άδεια, με τον όρο της παρακολούθησης.

Άγιος Ταξιάρχης

Οικόπεδο Α. Μουρελάτου

Η ανασκαφική έρευνα στο παραπάνω οικόπεδο έγινε μετά από αίτηση του ιδιοκτήτη για άδεια οικοδομής και επειδή περιοχή στην οποία βρίσκεται θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική για την αρχαιολογική έρευνα.

Διανοίχθηκαν τέσσερις τομές, Μ1, Μ2, Μ3 και Μ4.

Εικ. 104. Ανθηδών. Οικοδομικός Συνεταιρισμός «Η ΕΣΤΙΑ». Κάτοψη και τομές.

Οι τομές Μ1 και Μ3, παρόλο που έφθασαν μέχρι βάθ. 0,60 μ., δεν έδωσαν οικοδομικά λείψανα, ούτε κεραμική.

Στις τομές Μ2 και Μ4 αποκαλύφθηκε αποθηκευτικός χώρος, στον οποίο ανήκει ο τοίχος Π2. Ο τοίχος Μ2 αποκαλύφθηκε σε μήκος 0,70 και πλάτος 0,50 μ. Στο βορειοανατολικό τμήμα του αποθηκευτικού χώρου βρέθηκε το κάτω μέρος μεγάλου πίθου κατά χώραν και γύρω από αυτόν ένα μεγάλο στρώμα καταστροφής άλλων πίθων.

Στο γέμισμα του πίθου (προς τον πυθμένα του) βρέθηκαν πολλοί μολύβδινοι σύνδεσμοι, προφανώς από επιδιόρθωση των πίθων.

Από την κεραμική που περισυνελέγη από το χώρο αυτό θεωρούμε ότι χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ.

Εκατέρωθεν του πίθου και του στρώματος καταστροφής βρέθηκαν και ερευνήθηκαν τέσσερις κεραμοσκεπείς τάφοι (τάφοι Α, Β, Γ, Δ) με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Το μήκος τους κυμαίνεται από 0,90-1,60-2,10 μ. και το πλάτος τους από 0,20-0,40 μ.

Όλοι έδωσαν ανθρώπινους σκελετούς κατά χώραν με το κρανίο στα βορειοανατολικά και καθόλου κτερίσματα. Οι ανωτέρω τάφοι κατά πάσα πιθανότητα έπονται χρονικά του κτιρίου (δηλαδή του αποθηκευτικού χώρου) και σχετίζονται με τμήμα δαπέδου που βρέθηκε στην τομή Μ2 και στο βορειοδυτικό τμήμα τους.

Η κεραμική που περισυνελέγη από το τμήμα αυτό είναι κατά βάση χονδροειδής. Μετά την τεκμηρίωση της ανασκαφής (φωτογραφική και σχεδιαστική), αλλά και το συσχετισμό της με την πεδίλωση, προσχωρήσαμε στη χορήγηση της ζητούμενης άδειας, υπό όρους.

Λουτρά Αιδηψού

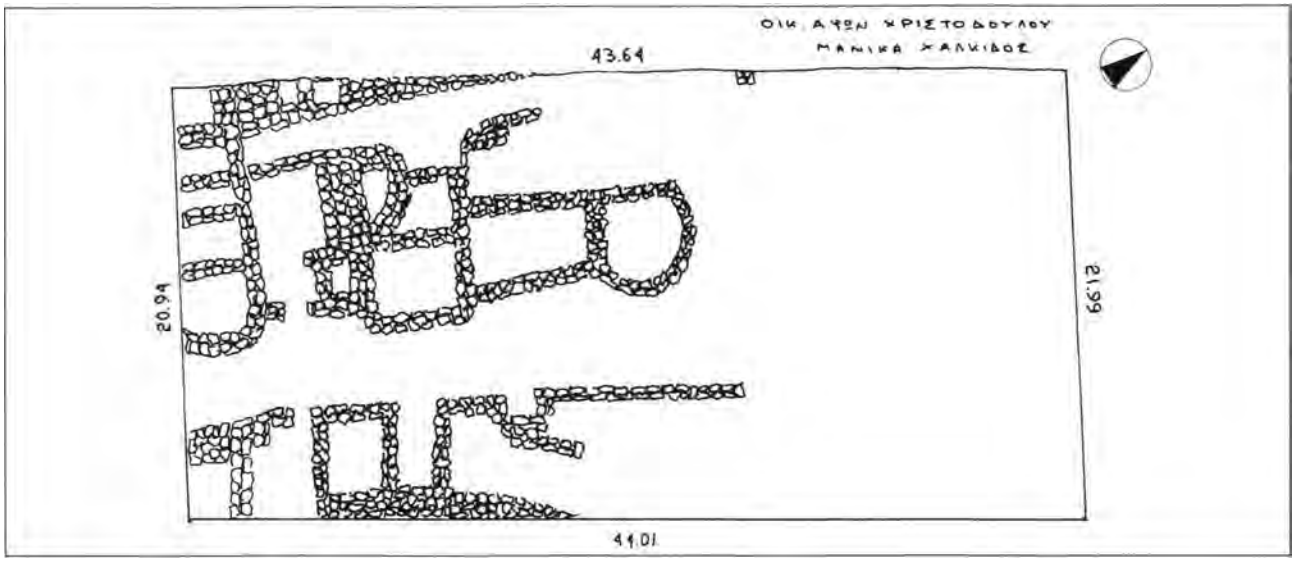
Οδός Ομήρου (οικόπεδο Ει. Μαυρουδή)

Η ανασκαφική έρευνα στο παραπάνω οικόπεδο έγινε μετά από αίτηση του ιδιοκτήτη για άδεια οικοδομών και επειδή η περιοχή στην οποία βρίσκεται παρουσιάζει μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Η άδεια δόθηκε με τον όρο της αυστηρής παρακολούθησης.

Στον οικοδομήσιμο χώρο διανοίχθηκαν δύο τομές Α και Β:

Τομή Α: Σε βάθος 0,60 μ. από την επιφάνεια σταματήσαμε το βόθρο της οικοδομής που κατεδαφίστηκε.

Τομή Β: Στο βόρειο τμήμα της συναντήσαμε στρώμα καταστροφής το οποίο περιείχε μικρές πέτρες. Ανάμεσά τους υπήρχε χονδροειδής κεραμική της ρωμαϊκής μάλλον εποχής, καθώς και 30 χάλκινα νομίσματα, τα οποία ήταν διασκορπισμένα.

Εικ. 105. Μάνικα. Οικόπεδο αφών Χριστοδούλου. Κάτοψη της ανασκαφής.

Σε απόσταση 1,50 μ. από το στρώμα της καταστροφής και στο ανατολικό τμήμα της ίδιας τομής αποκαλύφθηκε λίθινη κτιστή ημικυκλική κατασκευή, όχι επιμελημένη. Εξωτερικά αυτής υπήρχε μαλακό, μελανού χρώματος, καθαρό χώμα. Οι τομές φωτογραφήθηκαν και ο μηχανικός συσχέτισε το αρχαίο με την πεδίλωση, οπότε δόθηκε η άδεια της ζητούμενης οικοδομής με τον όρο της παρακολούθησης των εργασιών.

Ο.Τ. 97, οικόπεδο Τ. Μορόζοβα

Με αφορμή αίτηση της ιδιοκτήτριας για χορήγηση άδειας ανέγερσης τετραώροφης οικοδομής με υπόγειο διενεργήθηκαν δοκιμαστικές τομές στον οικοδομήσιμο χώρο. Παρά το γεγονός ότι το οικόπεδο γειτνιάζει με το αρχαίο νεκροταφείο της περιοχής, δεν βρέθηκαν αρχαιότητες.

ΚΗΡΥΞΕΙΣ - ΕΠΑΝΑΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ

Ευρύτερη περιοχή Αιδηψού

Στο πλαίσιο σχετικής εγκυκλίου του ΥΠΠΟ αλλά και βάσει του νέου Αρχαιολογικού Νόμου 3028/2002 «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς» η Εφορεία μερίμνησε για την επαναοριοθέτηση-επανακήρυξη του αρχαιολογικού χώρου της περιοχής Βαρβάρας (ευρύτερη περιοχή Αιδηψού).

Αφού προηγουμένως διενεργήθηκε έρευνα σε διάφορα σημεία του χώρου και επειδή δεν προέκυψε κανένα αρχαιολογικό εύρημα, προτάθηκε να περιοριστεί ο χώρος της παλαιάς κήρυξης και να εξαιρεθεί αυτός, πλην του λόφου της Φραγκοκκλησιάς που παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον, με περιβάλλοντα χώρο, όπως ορίστηκε από τη συναρμόδια 1η ΕΒΑ.

2003

ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ

Ελληνικά

Οικόπεδο Π. Βαλασσόπουλου

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη διενεργήθηκαν δοκιμαστικές τομές μέχρι βάθ. 1 μ., στις οποίες δεν εντοπίστηκαν αρχαιολογικά ευρήματα.

Οικόπεδο Κ. Μαυρούτσικου

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη διενεργήθηκαν δοκιμαστικές χιαστί τομές, στις οποίες δεν εντοπίστηκαν αρχαιολογικά ευρήματα.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Λουτρά Αιδηψού

Οικόπεδο Δ. Σταματίου

Ύστερα από αίτηση του ιδιοκτήτη για χορήγηση άδειας οικοδομής σε φερόμενη ιδιοκτησία του στη θέση Ζαχιά Ελιά πραγματοποιήθηκαν τομές στον οικοδομήσιμο χώρο.

Στο βορειοανατολικό τμήμα και σε βάθος 0,20 μ. από την επιφάνεια ήλθαν στο φως τρεις τάφοι, Α, Β και Γ. Από αυτούς, οι δύο ήταν κτιστοί κιβωτιόσχημοι (Α και Β) και ο τρίτος κεραμοσκεπής (Γ).

Ο προσανατολισμός τους ήταν από Β.-Ν. (τάφος Α) και από ΒΑ.-ΝΔ. (τάφοι Β και Γ).

Τάφος Α. Διαστάσεις: σωζόμενο μήκος 2,10, πλάτος 1,20 και ύψος 0,40 μ.

Ο συγκεκριμένος τάφος ήταν χτισμένος με κεραμίδες σε στρώσεις με συνδετική ύλη ασβεστοκονίαμα και είχε καταστραφεί στο μεγαλύτερο τμήμα του. Ο ανθρώπινος σκελετός είχε διαλυθεί, προφανώς, ενώ κτερίσματα δεν βρέθηκαν.

Τάφος Β. Διαστάσεις: μήκος 1,80, πλάτος 1,10 και ύψος 0,40 μ.

Βρέθηκε σε μικρή απόσταση από τον τάφο Α (0,40 μ.). Από την κάλυψη του τάφου βρέθηκαν τεμάχια από πήλινες πλάκες (στρωτήρες). Στο γέμισμά του από λεπτό κόκκινο χώμα, που χαρακτηρίζει και τον περιβάλλοντα χώρο, δεν βρέθηκε ούτε σκελετός ούτε κτερίσματα.

Τάφος Γ. Διαστάσεις: σωζόμενο μήκος 2,20, πλάτος 0,65, ύψος 0,30 μ.

Ο τάφος εξωτερικά είχε πρισματική μορφή και καλυπτόταν με πήλινες πλάκες (στρωτήρες). Στις στενές πλευρές υπήρχε από μία κάθετη κεραμίδα. Κατά την απομάκρυνση των κεραμίδων διαπιστώθηκε ότι έλειπε η κεραμίδα της νότιας πλευράς. Ερευνήθηκε το λεπτό χώμα που περιείχε, οπότε διαπιστώθηκε ότι και η ταφή αυτή ήταν ακτέριστη. Ο ανθρώπινος σκελετός προφανώς είχε διαλυθεί.

Ελλείψει κτερισμάτων, αλλά βάσει του τρόπου κατασκευής των τάφων θα μπορούσαμε να τους χρονολογήσουμε στη ρωμαϊκή εποχή.

Ωρεοί

Οικόπεδο Κ. Τσαούση

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται στη θέση Μπάμα περιοχής Ωρεών και στα δεξιά της κεντρικής οδού Λουτρών Αιδηψού-Ωρεών.

Με αφορμή αίτηση του ιδιοκτήτη για χορήγηση άδειας ανέγερσης πρατηρίου υγρών καυσίμων ανασκάφηκε το μεγαλύτερο τμήμα του οικοπέδου, όπου ήλθαν στο φως κτιριακά λείψανα σε βάθος 1,50 μ. Κατά την έρευνα διαπιστώθηκε ότι η επίχωση, από χαρακτηριστικό κόκκινο και σκληρό χώμα, περιείχε άφθονη κεραμική χονδροειδή, κυρίως φθαρμένη, αλλά και μελαμβαφή αγγεία.

Τα κτιριακά λείψανα καταλαμβάνουν κυρίως το νοτιοανατολικό τμήμα (τοίχος Τ1-Τ8) πλην του τοίχου Τ9, ο οποίος είναι εκτός οικοδομήσιμου χώρου (Τομής 6).

Οι αρχικές τομές (1-9) στην πορεία της έρευνας ακυρώθηκαν για την αποκάλυψη των αρχαίων τοίχων.

Το κτιριακό συγκρότημα που απάρτιζαν οι τοίχοι Τ1-Τ8 είναι στραμμένο προς ΝΑ. με μικρά χωρίσματα. Ως κεντρικό τοίχο θεωρούμε τον τοίχο Τ2, ο οποίος ορίζει το κτίριο και έχει μεγάλο μήκος. Ο τρόπος κατασκευής των τοίχων είναι αμελής, αποτελούμενος από μικρούς και μεγαλύτερους αργούς λίθους.

Από μια πρώτη εκτίμηση της κεραμικής που περισυνελέγη το κτίριο θα μπορούσε να χρονολογηθεί στα τέλη του 3ου ή, το πιθανότερο, στις αρχές του 2ου αι. π.Χ.

Όσον αφορά στη λειτουργία του κτιρίου αυτού υποθέτουμε ότι πρόκειται για εργαστήριο, το οποίο δεν απαιτούσε ιδιαίτερα επιμελημένο τρόπο κατασκευής, ενώ βρισκόμαστε εκτός της αρχαίας πόλης και σε χώρο που θα δικαιολογούσε την ύπαρξη εργαστηρίου. Επί πλέον, το έδαφος της περιοχής ενδείκνυται για δραστηριότητες κεραμουργικές.

ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Με εργάτες που παραχώρησε ο δήμαρχος Ωρεών Β. Λαδάς, καθαρίστηκε από τη βλάστηση το Κάστρο των Ωρεών, υπό την επίβλεψη και την καθοδήγηση του υπογράφοντος.

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ

Δήμος Νηλέως

Κατά το διάστημα Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου 2003 παρακολουθήσαμε το έργο ανάπλασης και κατασκευής πεζοδρομίου του Δήμου Νηλέως.

Οι εργασίες διεξήχθησαν σε τμήμα του αιγιαλού, πλ. 8 και μήκ. 5 μ., το οποίο παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον, παρόλα αυτά όμως δεν αποκαλύφθηκαν αρχαιότητες.

2004

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ

Ωρεοί

Οδός Λουκρητίας Βοργία

Στην παραπάνω οδό, που τέμνει κάθετα τον παραλιακό δρόμο, παρακολουθήθηκε η διάνοιξη χάνδακα σε μήκος 1,70 μ. (στη βόρεια πλευρά).

Κατά τη διάνοιξη αυτή περισυνελέγη χονδροειδής κεραμική (από χρηστικά και αποθηκευτικά αγγεία) και λί-

Εικ. 106. Λουτρά Αιδηψού. Οικόπεδο Χ. Τριανταφύλλου. Ο τοίχος Φ2.

Εικ. 107. Λουτρά Αιδηψού. Οικόπεδο Χ. Τριανταφύλλου. Οι τοίχοι Φ4 και Φ3.

θινοι τρυπτήρες. Βρέθηκε, ακόμη, κτενιστή κεραμική (combed ware).

Από το ίδιο έργο προέρχεται κιονίσκος μήκ. 0,40 μ., που μεταφέρθηκε στην Αρχαιολογική Συλλογή Ωρεών.

Ο χάνδακας διανοίχθηκε για το έργο ύδρευσης της πόλης των Ωρεών.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Ωρεοί

Οικόπεδο Β. Καραδημήτρη

Με αφορμή αίτηση της ιδιοκτήτριας για ανέγερση νέας οικοδομής σε φερόμενη ιδιοκτησία της στο παραλιακό τμήμα της πόλης των Ωρεών, διενεργήθηκε σωστική ανασκαφική έρευνα στον οικοδομήσιμο χώρο.

Τα οικοδομικά λείψανα που αποκαλύφθηκαν, χρονολογούνται από τον πρώιμο 4ο αι. π.Χ. έως το 2ο αι. μ.Χ. Εντοπίστηκε, επίσης, κεντρική οδική αρτηρία με πλακόστρωση, που φαίνεται να κατέληγε στη θάλασσα, όπου το λιμάνι της Ωρεού.

Η καταστροφή του κεντρικού κορμού των κτιριακών λειψάνων, αλλά και του περιβάλλοντος χώρου, θα μπορούσε να συνδεθεί με την καταστροφή του 199 μ.Χ. από τον Άτταλο Α΄, ενδέχεται δε οι δύο ταφές (ένας κεραμοσκεπής τάφος στα νοτιοανατολικά και εγχυτρισμός στα δυτικά) που βρέθηκαν στο ίδιο επίπεδο με το κεντρικό κτίριο να είναι αποτέλεσμα του πολεμικού αυτού γεγονότος.

Λουτρά Αιδηψού

Οδός Φιλελλήνων (οικόπεδο Χ. Τριανταφύλλου)

Στις 5-12-2003 και μετά από αίτηση της ιδιοκτήτριας (αριθ. πρωτ. 5307) για χορήγηση άδειας οικοδομής διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα στο παραπάνω οικόπεδο.

Το 2003 ερευνήθηκε το ανατολικό τμήμα, που δεν απέδωσε οικοδομικά λείψανα αλλά άφθονη χονδροειδή κεραμική. Μετά την εξασφάλιση εργατοτεχνικού προσωπικού, η έρευνα συνεχίστηκε το 2004 στο υπόλοιπο τμήμα του οικοδομήσιμου χώρου.

Διανοίχθηκαν τετράγωνες τομές (Ι-V), από τις οποίες ενοποιήθηκαν οι δύο του βορειοδυτικού τμήματος λόγω της ανεύρεσης των δύο δωματίων του αρχαίου κτιρίου (δωμάτια 1 και 2). Οι τοίχοι αριθμήθηκαν ως Φ1-Φ4 (Εικ. 106, 107). Όπως προέκυψε από την έρευνα, το συγκεκριμένο κτίριο, που προχωρεί σε μεγάλο βάθος από τη διαμορφωμένη επιφάνεια του εδάφους, είναι στραμμένο προς ΝΔ., δηλαδή προς παρακείμενη σύγχρονη κατοικία, όπου υπολογίζεται ότι θα εκτείνονταν οι υπόλοιποι χώροι του κτιριακού συγκροτήματος.

Ο τοίχος Φ1, ο οποίος κλείνει τα δωμάτια, ήταν πιθανώς παρόδιος.

Τα δωμάτια 1 και 2 επικοινωνούσαν με είσοδο, που υπολογίζουμε ότι θα υπήρχε στο νότιο πέρας του τοίχου Φ3. Το δωμάτιο 2 είχε είσοδο στη νότια πλευρά (προέκταση τοίχου Φ2), όπου διατηρείται μία αντηρίδα (τοίχος Φ4) (Εικ. 108).

Η τοιχοποιία από πήλινες πλάκες και κεραμίδες, με ασβεστοκονίαμα ως συνδετική ύλη, αλλά και ημίεργους λίθους, είναι χαρακτηριστική των κτιρίων της εποχής, που αντιπροσωπεύουν την πόλη της Αιδηψού.

Εικ. 108. Λουτρά Αιδηψού. Οικόπεδο Χ. Τριανταφύλλου. Αντηρίδα δωματίου 2.

Την ανασκαφή κάλυπτε παχύ στρώμα καταστροφής από λίθους (τοπικής προέλευσης) και άφθονες πήλινες πλάκες τετράγωνου σχήματος, με διακοσμητικές γλυφές κυματοειδείς, διπλού Χ, S κτλ. Περισυνελέγησαν προκειμένου να αποτελέσουν δείγμα της τοιχοποιίας αλλά και των δαπέδων του κτιρίου.

Τα κινητά ευρήματα της ανασκαφής (εκτός των πλακών) είναι θραύσματα από οξυπύθμενους αμφορείς μεταφοράς υγρών προϊόντων, λυχνάρια, χρηστικά αγγεία κ.ά.

Μετά την τεκμηρίωση της ανασκαφής και τη συσχέτιση αρχαίων οικοδομικών λειψάνων-θεμελίωσης, η υπόθεση παραπέμφθηκε στο Τοπικό Συμβούλιο με τον όρο της διατήρησης των αρχαίων σε υπόγειο, ώστε να είναι επισκέψιμα μέσω κατάλληλα διαμορφωμένου διαδρόμου και εισόδου προς αυτά.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΡΙΤΣΩΝΗΣ

2001-2004

Κατά το διάστημα 2001-2004 που συμπίπτει εν πολλοίς και με το διάστημα των καθηκόντων μου ως διευθύντριας της ΙΔ΄ ΕΠΚΑ (16-7-01 έως 18-2-04) πραγματοποιήθηκαν οι παρακάτω εργασίες στην Εφορεία· για το 2004 γράφει σχετικά η Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου.

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ - ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

1. Τοποθετήθηκαν ενημερωτικές λεζάντες σε όλες τις προθήκες των Μουσείων Λαμίας και Αταλάντης ώστε οι εκθέσεις να παρουσιάζουν ολοκληρωμένη εικόνα.
2. Στο Μουσείο Λαμίας έγινε επανέκθεση στις προθήκες τις σχετικές με τα ιερά, τη μεταλλουργία και την κοροπλαστική.
3. Κατασκευή προθήκης νομισμάτων στο Μουσείο Αταλάντης, επανέκθεση και τελετή εγκαινίων με νομίσματα της περιοχής στο πλαίσιο εορτασμού των Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς με θέμα «Από τις ανταλλαγές των αγαθών στις συναλλαγές στο διαδίκτυο» (2001).
4. Εργασίες έκθεσης Αρχαιολογικής Συλλογής Ελάτειας στο παραχωρηθέν από το Δήμο Ελάτειας πλήρως επισκευασμένο και ανακαινισμένο παλαιό σχολείο το οποίο μας παραδόθηκε για το σκοπό αυτό. Η εν λόγω έκθεση, η οποία βασίζεται κυρίως σε εποπτικό υλικό αλλά όχι μόνον, αναφέρεται στις ανασκαφές της περιοχής της αρχαίας Ελάτειας που έχουν πραγματοποιηθεί κατά καιρούς και πριν από την ίδρυση της ΙΔ΄ ΕΠΚΑ και αναφέρονται σε όλες τις γνωστές στην περιοχή εποχές, νεολιθική, μυκηναϊκή, αρχαϊκή, κλασική, ελληνιστική. Τα εγκαίνια δεν έχουν ακόμη πραγματοποιηθεί.
5. Συμπληρωματικές εργασίες έκθεσης αρχαιολογικού υλικού στην περιοχή Τιθορέας σε παραχωρηθέν από το ίδρυμα κληρονόμων Ευ. Γιαλούρη νεοκλασικό οίκημα.
6. Σε κτίριο παλαιάς βιβλιοθήκης του Δήμου Σπερχειάδας, το οποίο παραχωρήθηκε για τις ανάγκες της ΙΔ΄ ΕΠΚΑ, οργανώθηκε με υποδειγματικό τρόπο σε κατακόρυφα κινούμενα «πάνελς» από το συντηρητή Χ. Ιακωβίδη η αποθήκευση όλων των ψηφιδωτών της Εφορείας, τα οποία παρέμεναν επί έτη στοιβαγμένα σε επάλληλες οριζόντιες στρώσεις με κίνδυνο φθοράς των επιφανειών τους. Σε άλλους χώρους του ιδίου κτιρίου αποθηκεύθηκαν μεγάλα σύνολα κεραμίδων από τις σωστικές ανασκαφές της Εθνικής οδού (ΠΑΘΕ) μέχρι να ολοκληρωθεί η μελέτη τους από τους ανασκαφείς και να γίνει η οριστική διαλογή τους. Το εν λόγω υλικό είχε προηγουμένως αποθηκευθεί σε κτίριο στην περιοχή Θερμοπυλών, παραχωρηθέν στο Υπουργείο Πολιτισμού από τον ΕΟΤ, ο οποίος το είχε κατασκευάσει, αφού προηγουμένως το επισκευάσαμε για το σκοπό αυτό. Εν τέλει, όμως, το κτίριο αυτό επελέγη από το ΤΑΠΑ, με τη σύμφωνη γνώμη της ΙΔ΄ ΕΠΚΑ, για την εγκατάσταση και λειτουργία του αιτούμενου από πολλά χρόνια κυλικείου-αναψυκτηρίου για το χώρο των Θερμοπυλών λόγω της υφιστάμενης υποδομής του. Για το σκοπό αυτό ανακαινίστηκε πλήρως από το ΤΑΠΑ και διαμορφώθηκε ο περιβάλλων χώρος του. Δυστυχώς μέχρι στιγμής δεν έχει λειτουργήσει.
7. Στην Εφορεία πραγματοποιείται συστηματικά με την οργάνωση και επίβλεψη της αρχαιολόγου Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου εκπαιδευτικό πρόγραμμα για νήπια με τίτλο «Στο λόφο με τα κρυμμένα μυστικά» (λόγω της θέσης του Μουσείου στο λόφο του κάστρου) με εξαιρετική επιτυχία και ανταπόκριση από όλα τα νηπιαγωγεία της Λαμίας. Στο πρόγραμμα αυτό βασίστηκε και η έκδοση σχετικού ημερολογίου του 2003 με ζωγραφιές των νηπίων κατά τις επισκέψεις τους στο Μουσείο (επιμέλεια Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου), καθώς και ανάλογη έκθεση με τις ζωγραφιές τους. Οι αρχαιολόγοι της Εφορείας εφαρμόζουν επίσης το πρόγραμμα «Μελίνα» και ξεναγούν, κυρίως σχολεία, στα Μουσεία Λαμίας και Αταλάντης.
8. Στο προαύλιο του Μουσείου Λαμίας πραγματοποιήθηκαν όλα τα καλοκαίρια μουσικές εκδηλώσεις στο πλαίσιο του μουσικού προγράμματος του ΥΠΠΟ για ιερούς τόπους στο φως του φεγγαριού, ενώ φιλοξενήθηκαν και θεατρικές παραστάσεις ύστερα από σχετικά αιτήματα του Δήμου Λαμιέων.
9. Ολοκληρώθηκε το 2002, με χρηματοδότηση του ΥΠΠΟ και της Δημόσιας Επιχείρησης Αερίου, η έκδοση *Ο δρόμος είχε τη δική του ιστορία*, όπου παρουσιάζονται οι ανασκαφές της Εφορείας που προέκυψαν κατά τη διάνοιξη-διαπλάτυνση της Εθνικής Οδού

Πατρών-Θεσσαλονίκης-Ευζώνων (ΠΑΘΕ) (επιμέλεια Φ. Δακορώνια - Π. Μπούγια).

10. Το 2003 πραγματοποιήθηκε, με χρηματοδότηση του ΥΠΠΟ, η έκδοση των Πρακτικών του Β΄ Διεθνούς διεπιστημονικού Συμποσίου *Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού Κόσμου Λαμία 1999*, με 47 συμμετοχές και 640 σελίδες (επιμέλεια Ν. Κυπαρίσση-Αποστολίκα - Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου).
11. Συμμετοχή όλων των αρχαιολόγων της Εφορείας με ανακοινώσεις στην επιστημονική συνάντηση *Το Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* (Βόλος 27/1-2/3/03). Συμμετοχή, επίσης, στην αρχαιολογική συνάντηση *Αρχαιολογικές Έρευνες και Μεγάλα Δημόσια Έργα* (Θεσσαλονίκη 18-20 Σεπτεμβρίου 2003), καθώς και σε διάφορα άλλα συνέδρια κατά περίπτωση.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Κατά την τριετία 2001-2003 πραγματοποιήθηκαν 106 σωστικές ανασκαφές κυρίως σε οικόπεδα των περιοχών αρμοδιότητας της Εφορείας στους νομούς Φθιώτιδας και Ευρυτανίας, καθώς και με την ευκαιρία του έργου αποχετευτικού δικτύου στην Αταλάντη, του έργου της νέας γραμμής υψηλών ταχυτήτων του ΟΣΕ και μικρότερων έργων των Οργανισμών Κοινής Ωφελείας. Το 2004 εντάχθηκε στο Γ΄ ΚΠΣ, ΠΕΠ Στερεάς Ελλάδας, ύστερα από πολύχρονη προετοιμασία κατά τα προηγούμενα έτη, το έργο «Βελτιωτικές παρεμβάσεις - Ανάπλαση-ανάδειξη αρχαίας ακρόπολης Πρόερνας στο Νέο Μοναστήρι» (βλ. παρακάτω σχετικά το κείμενο της Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου), άρχισε επίσης η συστηματική ανασκαφή συνεργασίας της Εφορείας με την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στη νησίδα Μήτρου (περιοχή Τραγάνας) (βλ. παρακάτω, σχετικό κείμενο από Ε. Ζάχου).

Οι σωστικές ανασκαφές γι' αυτό το διάστημα κατανέμονται ως εξής:

2001: *Λαμία*: Οδός Σοφοκλέους 3-οικόπεδο Π. Περίσσιου, πλατεία Διάκου-κτίριο Τράπεζας της Ελλάδος, οδός Χλωμού-έργα Δήμου, οδός Αμφικτυόνων και Χλωμού-οικόπεδο Σ. Ντάτη, οδός Τσαλτάκη και Φλέμγκ, Ακαδημία, οδός Παπακυριαζή και Σκουφά-οικόπεδο Αφών Θανασούρα, οδός Καραϊσκάκη 132-οικόπεδο Κουπαράνη, οδός Δωριέων-οικόπεδο Σκάρλα, οδός Ιουστινιανού-οικόπεδο Βλαχογιάννη, οδός Μακροπούλου 11-οικόπεδο Πενταγιώτη-Καπνιά ΟΕ, οδός Καραϊσκάκη 100-οικόπεδο Λαμιακής Δομικής, οδός Αινιάνων 5-οικόπεδο Πασιονίκου και οικόπεδο Πολιτόπουλου, οδός Χλωμού, Ροδίτσα, ελαιώνας-οικόπεδο Ελ. Βάρσου.

Αταλάντη: Οικόπεδο ιδιοκτησίας ΒΑΓΙΑ ΑΕ, οικόπεδο Γ. Γιαννάρα, θέση «Μακεδονικά»-οικόπεδο Τραγάνα, νησίδα Μήτρου, Ελάτεια-ιερό Κραναίας Αθηνάς.

Αχινός: Δημοτική οδός, οικόπεδο Ι. Αρμυριώτη και οικόπεδο Ε. Αρμυριώτη.

Στυλίδα: Οικόπεδο Ι. Σύρμου και οδός Θερμοπυλών, έργα ΔΕΥΑΛ.

Πελασγία: Θέση Κουμούλι.

Γλύφα: Θέση Φανός.

Ασωπός ποταμός: Έργα κατασκευής νέας γέφυρας.

Ρεγκίνι: Θέση Τρίλοφο, έργα ΟΣΕ.

Υπάτη: Αργυροχώρι και οικόπεδο Κατσιγιαννοπούλου μέσα στην Υπάτη.

Παλιοχώρι Δωρίδος: Αγρός Μιρμίρη.

Νέο Μοναστήρι: Οικόπεδο Αι. Βουβαλούδη-οικόπεδο Μ. Γκανίδη και μαγούλες στις θέσεις Κουτρουλού και Παληοχώρι.

Καραβίδα: Διαμόρφωση αγροτικής οδού.

2002: *Λαμία*: Οδός Καραϊσκάκη 100-οικόπεδο Λαμιακής Δομικής, οδός Δροσοπούλου, έργα ΔΕΥΑΛ, οδός Βύρωνος 38-οικόπεδο Π. Παπατριανταφύλλου, οδός Δωριέων-οικόπεδο Α. Αντωνοπούλου και Ι. Τσώρλια, οδός Μαλιέων 14-οικόπεδο Ευ. Σκάρλα, οδός Ποσειδώνος 3-οικόπεδο Κ. Τσαμαδιά, οδός Καραϊσκάκη και Μαυροδήμου-οικόπεδο Μίγα, Αγία Παρασκευή, θέση Πλατάνια-έργο ΔΕΥΑΛ, οδός Χλωμού-οικόπεδο Αντωνόπουλου και Τσαμασιώτη, οδός Αινιάνων 5-οικόπεδο Πασιονίκου, Καλύβια-οικόπεδο Ν. Κουνούκλα, περιφερειακή οδός Αγίου Λουκά, οδός Τανάγρας και Πηλίου-οικόπεδο Αι. Σπανού, Καλύβια-έργο ύδρευσης, Καλύβια, θέση Τύμπανος αγροτική οδός.

Αταλάντη: Οικόπεδο Ιωάννου, έργα αποχετευτικού δικτύου στις οδούς: Ν. Αβραάμ 22 και 38, Εθνικής Αντιστάσεως 78-80 και 92-94, Στρ. Δουμπιώτη και Περδίκα και Περδίκα 6, οδός Κ. Βελλίου 1 και 31-33, οδός Στρ. Δουμπιώτη και Ι. Δαλιανούδη, οδός Δαλιανούδη 8, οδός Βασιλικών 6, οδός 25ης Μαρτίου 52 και 142, οδός 25ης Μαρτίου, οικόπεδο Θ. Κρόκου, οδός Αγ. Αναργύρων 17. Επίσης, ανασκάφηκαν τα οικόπεδα Γ. Κοκορέτση, Σ. Κώτσου, Δ. Κατσομήτρου, Η. Κυριαζή, Λιβαδάκι, οδός Ν. Αβραάμ 13-οικόπεδο Γ. Καφάση.

Ελάτεια: Ιερό Κραναίας Αθηνάς και θέση Λιβάδι.

Παλιοχώρι Δωρίδος: Αγρός Μιρμίρη.

Στυλίδα: Οικόπεδο Ι. Σύρμου, Ράχες, ύψωμα Καρακόλιθος, οικόπεδο Καραμήτρου.

Πελασγία: Αγρός Τσαπαδιά και Κ. Σταύρου.

Ασωπός ποταμός: Έργα κατασκευής νέας γέφυρας.

Κούβελος: Θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος.

Υπάτη: Επαρχιακή οδός Υπάτης-Αμαλώτας, αγρός Καλατζή και οικόπεδο Π. Κατσιγιαννοπούλου μέσα στην Υπάτη.

Δομοκός: Δ.Δ. Παναγιάς-συνέχιση ανασκαφής προϊστορικού οικισμού.

Νέο Μοναστήρι: Οικόπεδο Μ. Γκανίδη, στο ύψωμα Ταψί και προϊστορικές μαγούλες στις θέσεις Κουτρουλού και Ίμβρου Πηγάδι. Επίσης, στην οχύρωση αρχαίας Πρόερνας δοκιμασικές τομές στο πλαίσιο προγραμματισμού ένταξης του έργου το Γ΄ ΚΠΣ.

Δρυμαία: Οχύρωση αρχαίας Δρυμαίας, δοκιμαστικές τομές στο πλαίσιο πρότασης ένταξης του έργου στο Γ΄ ΚΠΣ.

2003: *Λαμία*: Οδός Χλωμού-οικόπεδο Αντωνοπούλου, οδός Αμφικτυόνων 40-οικόπεδο Ανδρίτσου. Καλύβια, θέση Τύμπανος-οικόπεδο Ν. Κουνούκλα, συμβολή οδών Αλαμάνας και Μιανούλη-οικόπεδο Ζαχαροπούλου, οδός Χλωμού-οικόπεδο Α. Τσαβάκη, Κάτω Ρεβένια, συμβολή των οδών Ηρώων Πολυτεχνείου και Σπ. Πετρόπουλου-οικόπεδο Χρ. Τσιτσικάου, συμβολή των οδών Σατωβριάνδου και Παλαιολόγου-έργο ΔΕΗ, οδός Αινιάνων 5-οικόπεδο Πασιονίκου, οδός Βενιζέλου-έργο ΔΕΥΑΛ, οδός Λεωνίδου 60-οικόπεδο Καρδάκου-Βλαχογιάννη, συμβολή των οδών Πατρόκλου και Βενιζέλου-έργα ΔΕΗ, οδός Φιλολάου-οικόπεδο Α. Μίγα, οδός Σκουφά-έργα ΔΕΗ, Νέα Σφαίρα, 1η πάροδος οδού Αχαιών-οικόπεδο Μπίμπα, Αγριλιά-οικόπεδο Ι. και Α. Καραγιάννη, Δ.Δ. Ροδίτσας, κοινοτικός-Δ.Δ. δρόμος-έργα ΔΕΥΑΛ, τέρμα Καρατζάβελου Δ.Δ. Ροδίτσας, συμβολή των οδών Αβέρωφ και Σατωβριάνδου-έργα ΔΕΥΑΛ, διαπλάτυνση Εθνικής οδού Καμένα Βούρλα-Σκάρφεια-έργα ΠΑΘΕ.

Φρατζή: Οικόπεδο Κ. Παγώνη.

Σπερχειάδα: Θέση Στρογγυλόρραχη-αγρός Δοντά-Τσαμαντά.

Αταλάντη: Οικόπεδο Γ. Κοκορέτση και οικόπεδο Σ. Κώτσου, Κυρτώνη (Κολάκα) θέση Άγιος Ιωάννης, θέση Λιβαδάκι-οικόπεδο Η. Κυριαζή, οικόπεδ Ν. Αγγελή, πλατεία Αγίας Παρασκευής, έργο Αποχέτευσης Αταλάντης στις οδούς: Νικοτσάρα 28, Εθνικής Αντιστάσεως 4, 10, 12, 18, 28, 30, οδός 25ης Μαρτίου 7-9, 42 και οδός Παλαιολόγου (κάθετη πάροδος).

Παλιοχώρι: Αγρός Μιρμίρη.

Αχινός: Οικόπεδο Α. Αγουρίδη, οικόπεδο Χ. Χαρματζή, οικόπεδο Δ.-Ν. Ραφτόπουλου).

Στυλίδα: Οδός Λαμίας 124, αντιπλημμυρικά έργα-οικόπεδο Κ. Παλαιολόγου, οδός Κ. Παλαμά-οικόπεδο Ευ. Τιρλιλή.

Ροδωνιά: Διαπλάτυνση αγροτικής οδού.

Καινούργιο: Θέση Καστρί ή Σιδερί-οικόπεδο Γ. Δημητρίου.

Νέο Μοναστήρι: Μαγούλα Ίμβρου Πηγάδι.

Στο *νομό Ευρυτανίας* πραγματοποιήθηκαν επανειλημμένως αυτοψίες με την ευκαιρία κατασκευής οικοδομών και έργων αλλά δεν προέκυψαν αρχαιότητες ώστε να πραγματωθούν και ανασκαφές.

Οι παραπάνω ανασκαφές δίνονται εδώ μόνον ονομαστικά σε συνοπτική μορφή, ενώ παρακάτω γίνονται εκτενέστερες αναφορές από όλους τους αρχαιολόγους της Εφορείας. Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε την ιδιαίτερη σπουδαιότητα της ανεύρεσης ρωμαϊκού οικοδομήματος με τοιχογραφίες με παραστάσεις παγωνιών και μιμήσεις κιόνων και ορθομαρμαρώσεων στην οδό Εθνικής Αντιστάσεως 4 στην Αταλάντη, δίπλα ακριβώς στην κεντρική πλατεία, κάτω από την οποία εκτιμάται ότι θα επεκτείνεται το οικοδόμημα (βλ. αναλυτικότερα έκθεση της αρχαιολόγου Σ. Δημάκη). Το ΚΑΣ γνωμοδότησε υπέρ της διατήρησης και ανάδειξης του μοναδικού αυτού μνημείου, λόγω του κεντρικού σημείου όμως όπου βρέθηκε και λόγω της άμεσης γειτνιάσεώς του με κατοικίες και καταστήματα, κρίθηκε αναγκαία, με νεότερη γνωμοδότηση του ΚΑΣ, η προσωρινή κατάχωσή του για λόγους ασφαλείας μέχρι να εκπονηθεί μελέτη στέγασης και ανάδειξής του και να εξευρεθούν οι σχετικοί πόροι.

ΔΗΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΙΩΤΙΔΑΣ

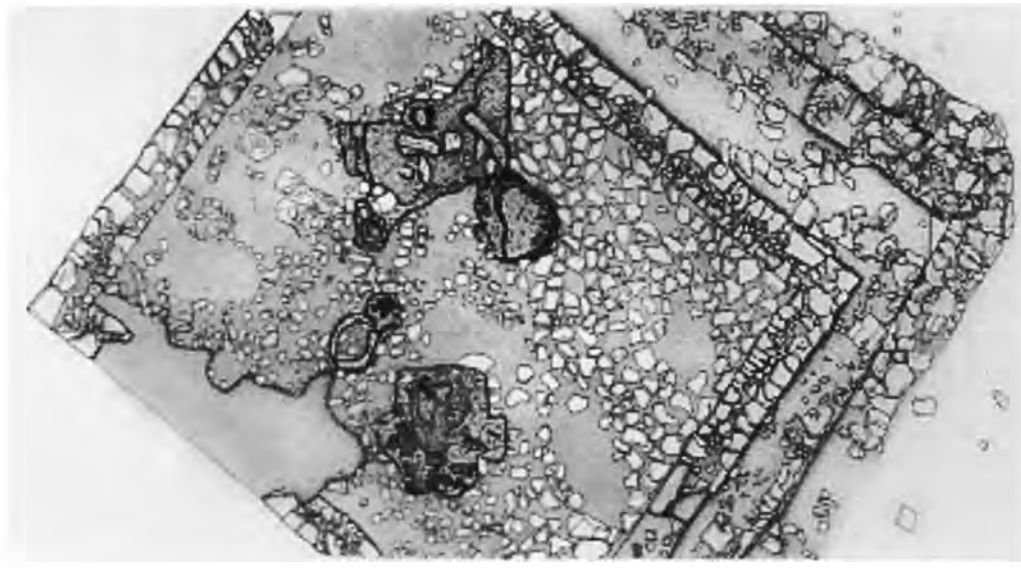
Νέο Μοναστήρι

Μαγούλα Κουτρουλού[1]

Η μαγούλα Κουτρουλού βρίσκεται 2 χλμ. νοτιοανατολικά του Νέου Μοναστηριού (σημερινός Δήμος Θεσσαλιώτιδας), στα δεξιά της διαδρομής από Λαμία μέσω Δομοκού προς Φάρσαλα και Καρδίτσα και είναι εύκολα προσιτή μέσω αγροτικής οδού. Καλύπτει έκταση 20 στρ. περίπου. Κοντά σε αυτή και σε απόσταση 1-5 χλμ. βρίσκονται τουλάχιστον άλλες τέσσερις μαγούλες μέσα στα γεωγραφικά όρια του νομού Φθιώτιδος (μεταξύ των οποίων και η μαγούλα Ίμβρου Πηγάδι και Παληοχώρι Σοφιάδας) και άλλες που ανήκουν στην περιοχή του νομού Καρδίτσας και αντιστοιχούν στο ίδιο σύνολο νεολιθικών εγκαταστάσεων.

Η ανασκαφή άρχισε το φθινόπωρο του 2001, λόγω της πληθώρας της προϊστορικής κεραμικής και ειδωλίων που εντοπίζονταν στην καλλιεργούμενη επιφάνειά της και βρίσκεται σε εξέλιξη. Οι ανασκαφικές τομές ανοίχθηκαν στο δυτικό άκρο της μαγούλας, για να μην εμπο-

1. Την ανασκαφή παρακολούθησε και κράτησε τα ημερολόγια με μεγάλη επιμέλεια η έκτακτη αρχαιολόγος Ε. Φρούσσου, την οποία ευχαριστώ θερμά.

Εικ. 1. Μαγούλα Κουτρουλού. Σχεδιαστική αποτύπωση της κάτοψης του νεολιθικού σπιτιού (αποτύπωση Χρ. Φούντα).

διστούν οι καλλιέργειες. Ερευνήθηκαν στην αρχή δύο διαδοχικές τομές (Η και Η1, 5×5 μ. η κάθε μία), οι οποίες αποτελούν μέρος ενός γενικότερου καννάβου που καλύπτει ολόκληρη την έκταση της μαγούλας. Με τις δύο αυτές τομές ολοκληρώθηκε η αποκάλυψη ενός σπιτιού εσωτ. διαστ. 4,33×5,30 μ. (Εικ. 1). Στη συνέχεια ανοίχθηκαν δύο ακόμη τομές ακριβώς νότια των πρώτων, η ανασκαφή των οποίων συνεχίζεται.

Το ερευνηθέν στις πρώτες τομές πάχος των επιχώσεων είναι 1,40 μ. περίπου, χωρίς να έχουμε αγγίξει προς το παρόν το στέρεο έδαφος, το οποίο μπορεί να ποικίλλει πολύ καθώς, κρίνοντας από δύο άλλες ερευνηθείσες μαγούλες της ίδιας περιοχής (Παληοχώρι και Ίμβρου Πηγάδι), στη μεν πρώτη έφθασε τα 1,80 μ. περίπου, ενώ στη δεύτερη ξεπέρασε τα 6 μ. και φαίνεται να συνεχίζεται ακόμη βαθύτερα.

Από την ερευνηθείσα επίχωση προκύπτουν τέσσερις οικιστικές φάσεις επάλληλες, εκ των οποίων η ανώτερη παρουσιάζει πιο πρόχειρο χαρακτήρα και διαλύθηκε αφού αποτυπώθηκε σχεδιαστικά και φωτογραφικά, ενώ η δεύτερη κατά σειράν δείχνει να είναι η πιο προσεγμένη. Οι δύο κατώτερες, αν και έχουν ερευνηθεί πολύ πιο περιορισμένα, αφού βρίσκονται κάτω και στα ίδια περίπου όρια με τη δεύτερη (κυρίως ερευνηθείσα φάση) την οποία δεν θέλαμε να διαταράξουμε, φαίνεται να ακολουθούν την ίδια κατά βάση αρχιτεκτονική αντίληψη, μάλλον όμως υπολείπονται τεχνικά εκείνης. Κατά συνέπεια, έχει ερευνηθεί σε όλη της την έκταση η δεύτερη φάση (όπως κατεβαίνουμε ανασκαφικά), ενώ από τα πιο περιορισμένα ευρήματα των παλαιότερων φάσεων φαίνεται ότι θα έχουμε ανάλογα συμπεράσματα, όταν ερευνηθούν. Σε αυτήν τη φάση είναι φανερά τα εξής:

Έχει κατασκευαστεί ένα σπίτι εσωτ. διαστ. 4,33×5,30 μ., με πάχος τοίχων 0,50 μ. περίπου και λίθινα θεμέλια από χαρακτηριστικές ασβεστολιθικές πλακαρές πέτρες της περιοχής – που βλέπει κανείς και σήμερα τριγύρω – οι οποίες, μετά την κατώτερη ευθυντηρία της βάσης που είναι οριζόντια, είναι λοξά τοποθετημένες στη σειρά, πολύ στέρεα πακτωμένες και πολύ φροντισμένης γενικά κατασκευής· πάνω τους πρέπει να πατούσαν πλίνθινοι τοίχοι πιθανότατα ενισχυμένοι με ξύλα οριζόντια και κάθετα κατά διαστήματα. Το δάπεδο είναι επίσης κατασκευασμένο από μικρότερες πλάκες, όμοιες με εκείνες των τοίχων. Κατά τόπους, όμως, δημιουργούνται κυκλικά κενά χωρίς πλάκες, μόνο με χώμα (Εικ. 1), τα οποία δεν φαίνεται να είναι τυχαία. Σύμφωνα με παχύ στρώμα πηλού που αποκαλύφθηκε, η στέγη είναι πιθανόν να ήταν επιστρωμένη με πηλό, ενώ αναγνωρίζονται και άλλα πήλινα στοιχεία-πλάκες.

Μέσα στο σπίτι αλλά και έξω από αυτό βρέθηκαν ανθρωπόμορφα ειδώλια, στα οποία επικρατεί ένας συγκεκριμένος τύπος με τριποδική ή τετραποδική βάση, ενώ σπανιότερα υπάρχουν και μερικοί άλλοι. Επίσης, οι αξίνες και οι σμίλες βρέθηκαν κατά κανόνα μέσα στο σπίτι, όπως και οι περισσότεροι μυλόλιθοι, ενώ διάφορες χάντρες από πέτρα ή οστό, πεσσοί, πηνία αλλά κυρίως πληθώρα οστών ζώων βρέθηκαν κατά κανόνα έξω από το σπίτι, σε χώρο που πιθανώς χρησίμευε ως ένα είδος αυλής. Επεξεργασμένα όμως οστά – δηλαδή εργαλεία– βρέθηκαν κυρίως μέσα στο σπίτι. Πυριτόλιθοι και οψιανοί βρέθηκαν και μέσα και έξω από το σπίτι. Εντυπωσιακή είναι σε αριθμό αλλά και σε ποιότητα η διακοσμημένη κεραμική στη μαγούλα Κουτρουλού: Κυριαρχείται από το ρυθμό Α3β (κόκκινη διακόσμηση πάνω σε λευκό βάθος)

με δεύτερο στη σειρά το ρυθμό Α3α (λευκή διακόσμηση πάνω σε κόκκινο βάθος), που και οι δυο είναι καλά γνωστοί από τη σχετικά κοντινή Τζάνη μαγούλα που ανέσκαψαν οι Wace και Thompson στις αρχές του 20ού αιώνα[2]. Κατά κανόνα η κεραμική που φέρει τους παραπάνω διακοσμητικούς τύπους είναι λεπτή, πολύ καλής ποιότητας, ενώ πιο περιορισμένα αντιπροσωπεύονται και σε πιο χοντρή κεραμική. Υπάρχουν, επιπλέον, δείγματα με τη λεγόμενη «ξεστή» διακόσμηση, γνωστή επίσης από διάφορες θέσεις της Θεσσαλίας, ακόμη από το Λιανοκλάδι στη Φθιώτιδα αλλά και τα Σέρβια της Κοζάνης. Η φλογόσχημη διακόσμηση, γνωστή από το Σέσκλο, την Οτζάκι μαγούλα, τα Σέρβια, αλλά και άλλες θέσεις της Θεσσαλίας (π.χ. σπήλαιο Θεόπετρας) απαντά, σε πολύ περιορισμένο αριθμό εδώ, ώστε να μπορεί να πει κανείς ότι αυτά τα σκεύη έχουνε εισαχθεί από αλλού. Αντίθετα, τα υπόλοιπα που κυριαρχούν είναι πιθανόν να κατασκευάζονταν εδώ. Παρούσα είναι, επίσης, η εγχάρακτη και εμπίεστη διακόσμηση αλλά πιο περιορισμένη αριθμητικά. Σπάνια συναντούμε σε αγγεία πλαστική απόδοση χαρακτηριστικών προσώπου-ματιών και δείγματα άλλων σκευών, όπως ηθμών, «τραπεζών προσφορών» κ.ά. Γενικά υπάρχει μεγάλη ποικιλία τύπων και μεγεθών αγγείων που αντανακλούν έντονες και πολλές δραστηριότητες του οικισμού και άρα μια ανθούσα οικονομία.

Στα οστά των ζώων φαίνεται να κυριαρχούν τα αιγοπρόβατα, μικρά αλλά και μεγάλα, οι χοίροι και μεγάλα βοοειδή, ενώ δεν λείπουν και κατάλοιπα κυνηγιού, όπως π.χ. ελαφιών, αγριόχοιρων κ.ά. Όλα βρέθηκαν έξω από το σπίτι και συγκεντρωμένα, όπως προαναφέρθηκε, σε ένα συγκεκριμένο (αύλειο;) χώρο.

Στις δύο κατώτερες οικιστικές φάσεις δεν παρατηρεί κανείς σημαντικές διαφοροποιήσεις στο σύνολο των ευρημάτων, τα οποία βέβαια εδώ έχουν συλλεγεί μόνον από τον εκτός σπιτιών χώρο αφού τα κυρίως κτίσματα βρίσκονται κάτω από το ερευνηθέν σπίτι της κύριας (δεύτερης) φάσης. Διαφοροποιήσεις δεν παρατηρούνται επίσης στην ποιότητα και ποσότητα των κεραμικών ευρημάτων που συνεχίζονται στους ίδιους τύπους, αλλά και στα λίθινα εργαλεία που συνεχίζονται με την ίδια πυκνότητα καί, όπως φαίνεται από μια πρώτη ματιά, στην ίδια τυπολογία[3].

Μαγούλα Ίμβρου Πηγάδι[4]

Η ανασκαφή ξεκίνησε λόγω της παρουσίας πληθώρας κεραμικών ευρημάτων νεολιθικής εποχής στην επιφάνεια του αγρού ο οποίος ανήκει στον Γ.-Κ. Σιακαβέλη, προκειμένου να προληφθεί καταστροφή τυχόν υπαρχόντων αρχιτεκτονικών καταλοίπων και διασάλευση της στρωματογραφίας από την καλλιέργεια. Βρίσκεται δίπλα ακριβώς και ανατολικά τοπικού αμαξιτού δρόμου και παραπλεύρως της σιδηροδρομικής γραμμής Αθηνών-Θεσσαλονίκης μεταξύ των σταθμών Δομοκού και Παλαιοφαρσάλων. Ανοίχθηκε αρχικά μία τομή διαστ. 5×5 μ. στο δυτικό άκρο του αγρού (προκειμένου να μην εμποδιστεί η καλλιέργεια από τον ιδιοκτήτη). Στη συνέχεια, λόγω των ευρημάτων που θα περιγραφούν, ελέγχθηκε στρωματογραφικά το πρανές του δρόμου, ο οποίος κατά τη διάνοιξή του στο παρελθόν είχε, όπως φαίνεται, καταστρέψει μέρος των επιχώσεων. Εκτός του πρανούς εδώ ανασκάφηκε περιορισμένα και η επίχωση στην αύλακα του δρόμου αναζητώντας το παρθένο έδαφος, στο οποίο τελικά δεν φθάσαμε. Στην πρώτη τομή (στην επιφάνεια της μαγούλας) σε βάθος 1 μ. περίπου άρχισαν να αποκαλύπτονται πλίνθινα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, που φαίνεται να αντιπροσωπεύουν τοίχους οικοδομήματος σε διαταραγμένη σήμερα κατάσταση διατήρησης. Τα λείψανα αυτά συνεχίστηκαν μέχρι βάθ. 2,54 μ., οπότε σχεδόν ολόκληρος ο χώρος του σκάμματος καλυπτόταν από αυτά και δεν ήταν δυνατή πρός το παρόν η περαιτέρω ανασκαφή του, ώστε μελλοντικά και αφού προηγηθεί γεωφυσική διασκόπηση να γίνει εκτενέστερη έρευνα και αποκάλυψή τους.

Γι' αυτό αποφασίστηκε να συνεχιστεί η ανασκαφή στο πρανές του δρόμου, το οποίο στην πραγματικότητα αποτελούσε την εξωτερική (δυτική) συνέχεια της τομής Ι. Από τον έλεγχο της κεραμικής προκύπτει ότι το σύνολο της επίχωσης φαίνεται να ανήκει στη μέση νεολιθική περίοδο, ενώ στα ανώτερα στρώματα έχουμε ίσως την αρχή της νεότερης νεολιθικής με τη γκρίζα διακόσμηση πάνω σε γκρι βάση της φάσης Τσαγκλί, η οποία, όμως, όπως προκύπτει πλέον και από άλλες θέσεις της Θεσσαλίας, ίσως υπάρχει και από τη μέση νεολιθική. Ραδιοχρονολογήσεις που έγιναν σε κάρβουνα από διάφορα βάθη δείχνουν χρήση διαρκώς κατά τη μέση νεολιθική περίοδο, κατά την οποία φαίνεται πως υπήρξε έξαρση δημιουργίας νέων οικισμών στην περιοχή και στη Θεσσαλία

2. J.B. Wace - M.S. Thompson, *Prehistoric Thessaly*, Cambridge 1912, σ. 135-149.

3. Η εν λόγω ανασκαφή δημοσιεύεται εκτενέστερα στα *Πρακτικά του 1ου Αρχαιολογικού Έργου Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας (Βόλος, 27/2-2/3/2003)*, όπου και εκτενέστερη βιβλιογραφία.

4. Την ανασκαφή παρακολούθησαν διαδοχικά και κράτησαν ημερολόγια με μεγάλη επιμέλεια οι έκτακτες αρχαιολόγοι Ρ. Τσιλιώνη, Σ. Ντάφου και Α. Αλματζή, τις οποίες ευχαριστώ θερμά. Η τελευταία έκανε και καταγραφή της κεραμικής, γι' αυτό την ευχαριστώ διπλά.

γενικότερα. Βρέθηκαν, επίσης, μικρά ευρήματα (εργαλεία από οψιανό και πυριτόλιθο, πολλοί πήλινοι πεσσοί, οστέινα εργαλεία, οστά ζώων και λίγα ειδώλια διαφόρων τύπων). Παρά τον περιορισμένο χώρο της ανασκαφής, η θέση αναδεικνύεται σε σπουδαία εγκατάσταση της μέσης νεολιθικής και απαιτείται περαιτέρω διερεύνηση σε συνδυασμό με γεωφυσική διασκόπηση, η οποία θα δείξει αν υπάρχουν σε έκταση και άλλα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, ώστε να προγραμματιστεί η συστηματική ανασκαφή τους και να υπάρξει σύγκριση με την άλλη κοντινή μαγούλα Κουτρουλού[5].

Θέση Παληοχώρι Σοφιάδας[6]

Η ανασκαφή αυτή αποτελεί ουσιαστικά συνέχεια παλαιότερης που διενήργησε παραπλεύρως (νότια) η Φ. Δακορώνια[7] με αφορμή την παράδοση από τον ιδιοκτήτη του αγρού Ν. Παπαθανασίου ευρημάτων τάφων που αποκαλύφθηκαν κατά τις εργασίες διαμόρφωσης του αγρού του σε ποιμνιοστάσιο. Αν και οι κιβωτιόσχημοι εκείνοι τάφοι σύμφωνα με τον τύπο των αγγείων αποδίδονται από την ανασκαφέα στην υποπρωτογεωμετρική περίοδο, η πληροφορία ωστόσο ύπαρξης νεολιθικής κεραμικής και άλλων ευρημάτων στην ίδια επίχωση, μας κινητοποίησε στο να ερευνήσουμε την ύπαρξη και νεολιθικών ταφών. Έτσι, βόρεια της παλαιάς τομής ανοίξαμε νέα, ίσων διαστάσεων 5×5 μ., με σκοπό τη διασαφήνιση της στρωματογραφίας. Από την αρχή εμφανίστηκαν νεολιθικά ευρήματα και κεραμική χαρακτηριστική της μέσης νεολιθικής περιόδου (ρυθμός Α3β του τύπου της Τζάνη μαγούλας κατά τους Wace και Thompson, *Prehistoric Thessaly*, Cambridge 1912), καθώς και λίγα ειδώλια ή τμήματά τους και οστέινα και λίθινα εργαλεία. Εντοπίστηκαν, επίσης, κατά τόπους δάπεδα χρήσης ενισχυμένα με πηλό. Ωστόσο, σε βάθος 1,08 μ. εντοπίστηκε ανθρώπινη ταφή (Εικ. 2) σε εκτεταμένη στάση απ' ευθείας στο χώμα, χωρίς διαμορφωμένο λάκκο. Στο ύψος του θώρακα υπήρχε μικρή πέτρα διαστ. 0,11×0,14 μ. Από το σκελετό, που είχε ύψος 1,45 μ. περίπου, έλειπαν οι άκροι πόδες, ενώ στη δεξιά κνήμη εντοπίστηκε παλαιό σπάσιμο. Έλειπε επίσης τμήμα του δεξιού μηριαίου οστού καθώς και ο δεξιός βραχίονας, ενώ γενικότερα ο σκελετός ήταν ταλαιπωρημένος ίσως και από μετααποθετικές διαδικασίες. Στα χώματα του τάφου βρέθηκε χάλκινος δακτύλιος και τροχήλατη κεραμική, οπότε ήδη η ιδέα ανεύρεσης νεολιθικών ταφών ακυρώθηκε. Κατά τη συνέχιση της ανασκαφής σε βάθος 1,20 μ. περίπου εμφανίστηκε δεύτερη ταφή, επίσης σε εκτεταμένη στάση, με μήκος σκελετού 1,55 μ. περίπου. Ο σκελετός σωζόταν ακέραιος. Από τη μέση και κάτω βρισκόταν σε βαθύτερο επίπεδο και πιθανώς εδώ είχε ανοιχθεί λάκκος. Κοντά στον αριστερό βραχίονα υπήρχε μικρή, σχεδόν σφαιρική, πέτρα σαν πεσσός και σε μικρή απόσταση πεταλίδα γλυκού νερού. Λόγω του μεγάλου μεγέθους της λεκάνης, είναι πιθανόν σκελετός να ανήκε σε γυναίκα. Στο ίδιο περίπου βάθος στη βορειοδυτική γωνιά του σκάμματος, βορειοδυτικά επίσης της ταφής 2, εντοπίστηκε λάκκος διαστ. 0,70×1 μ. περίπου, όπου βρέθηκαν τροχήλατα όστρακα, θραύσματα γυάλινου αγγείου, σιδερένιο μαχαιρίδιο, ενώ στον πυθμένα του λάκκου, σε βάθος 1,84 μ. όπου οι διαστάσεις του έφθασαν σε 1,32×1,15 μ., αποκαλύφθηκε στρώμα δύο τουλάχιστον σπασμένων αμφορέων (Εικ. 3). Δεύτερος λάκκος μικρότερων διαστάσεων εντοπίστηκε σε βαθύτερο επίπεδο, 1,66-1,74 μ. νοτιότερα του πρώτου και νοτιοδυτικά της ταφής 2. Συνελέγησαν λίγα οστά ζώων, καμένα χώματα αλλά και λίγη νεολιθική κεραμική. Στη βορειοανατολική γωνία της τομής βρέθηκε τρίτη ταφή σε βάθος 1,41-1,52 μ. Εντοπίστηκε το ανώτερο μισό τμήμα του σκελετού ενώ το υπόλοιπο προχωρούσε εκτός των ορίων του σκάμματος. Ο σκελετός ήταν γενικά διαταραγμένος. Από βάθ. 1,80 έως 2 μ. περίπου δεν υπήρχαν πλέον ευρήματα και εμφανίστηκε σκληρό κιτρινωπό χώμα με χαλικάκια. Σε αυτό το επίπεδο ήταν δηλαδή το τέλος της ανθρωπογενούς επίχωσης.

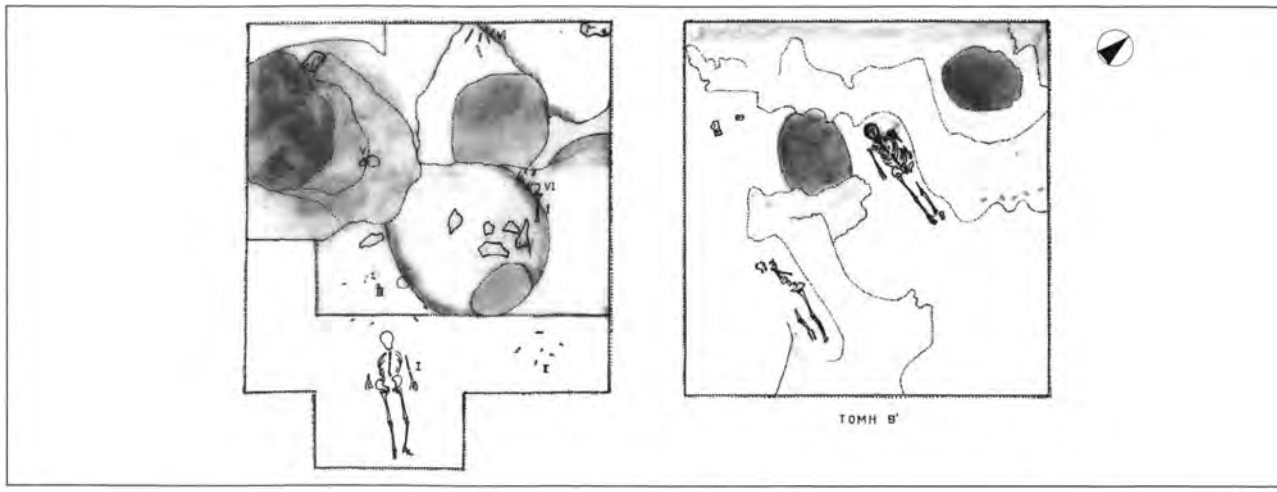
Διάσπαρτα οστά εντοπίστηκαν σε διάφορα σημεία του σκάμματος, μερικές φορές ήταν χαρακτηριστικά οστά αιγοπροβάτων ή κέρατα μεγαλύτερων ζώων, ενώ και τμήματα ανθρώπινων κρανίων βρέθηκαν επίσης διάσπαρτα. Είναι πιθανόν τα οστά αυτά να μη σχετίζονται με τις ταφές που ήταν μεταγενέστερες, γι' αυτό απαιτείται προσεκτική μελέτη τόσο του υλικού όσο και των συνθηκών ανεύρεσής τους. Η κεραμική επίσης, νεολιθική και τροχήλατη, πολλές φορές συνυπήρχε μέχρι το βάθος όπου είχαν ανοιχθεί λάκκοι.

Η ανασκαφή αυτή έδειξε ότι έχουμε πρώτη χρήση του χώρου στη μέση νεολιθική περίοδο, κατά την οποία μάλλον εξαντλείται και η χρήση του. Συγκρινόμενη η επίχωση και τα ευρήματα με τις άλλες δύο σύγχρονες (μαγούλες Κουτρουλού και Ίμβρου Πηγάδι), δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πρόκειται για σαφώς πτωχότερη εγκατάσταση, ίσως δορυφορική των δύο άλλων, άλλωστε έχουν ήδη διατυπωθεί απόψεις για διαβάθμιση των νεολιθικών εγκαταστάσεων στην ίδια περιοχή.

5. Η εν λόγω ανασκαφή παρουσιάστηκε στο *2ο Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας, Βόλος 16-19 Μαρτίου 2006*, και θα δημοσιευθεί στα Πρακτικά του Συνεδρίου.

6. Την ανασκαφή παρακολούθησε και το ημερολόγιο κράτησε η έκτακτη αρχαιολόγος Ρ. Τσιλιώνη, την οποία ευχαριστώ θερμά.

7. *ΑΔ* 48 (1993): Χρονικά, σ. 213.

Εικ. 2. Παληοχώρι. Σχεδιαστική αποτύπωση των δύο γειτονικών τομών, όπου διακρίνονται σκελετικά κατάλοιπα (αποτύπωση Α. Τσεκούρα).

Εικ. 3. Παληοχώρι. Λάκκος 2. Στρώμα σπασμένων αμφορέων.

Θέση Ταψί (Νέο Μοναστήρι)[8]

Η δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα ξεκίνησε σε θέση γνωστή από δοκιμαστικές ανασκαφές του Δ. Θεοχάρη πριν από 37 χρόνια[9] για τον εντοπισμό κτισμάτων στην επίπεδη κορυφή γηλόφου με τη χαρακτηριστική ονομασία Ταψί, ενώ σε λίγο χαμηλότερο επίπεδο στο πρανές διακρίνεται σε πολλά τμήματα της περιφέρειας του λόφου η πορεία τείχους που τον περιβάλλει, κλασικής εποχής κατά τον Θεοχάρη. Σε χαμηλότερο επίπεδο στη νοτιοδυτική πλευρά έχει βρεθεί θολωτός τάφος πρωτογεωμετρικής περιόδου[10], ενώ σε κοντινές αποστάσεις μέσα στο Δήμο έχουν εντοπιστεί πρωτοελλαδικά, μεσοελλαδικά και μυκηναϊκά κατάλοιπα[11] (βλ. την ανασκαφική έκθεση της αρχαιολόγου Αικ. Σταμούδη), τα οποία ασφαλώς θα βρίσκονται και στη βάση του λόφου. Ανατολικότερα, σε απέναντι μεγαλύτερο γήλοφο βρίσκεται η ελληνιστική ακρόπολη της αρχαίας Πρόερνας (όπου ήδη πραγματοποιούνται εργασίες ανάδειξής της στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ και έχουν αποκαλυφθεί και κτίσματα στο εσωτερικό της) (βλ. το σχετικό κείμενο της Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου), καθώς και ιερό της Δήμητρας ανεσκαμμένο από τον Δ. Θεοχάρη[12].

Η ανασκαφή διήρκεσε συνολικά δύο μήνες. Αποκαλύφθηκε κυλικό κτίριο διαμ. 16,50 μ., με ισχυρό τοίχο πλ. 1,10 μ. και με είσοδο πιθανότατα στα νοτιοανατολικά, όπου είναι και το μόνο τμήμα του κύκλου, μήκ. 1,96 μ., όπου δεν βρέθηκε η συνέχεια του τοίχου (Εικ. 4). Δεν βρέθηκε ούτε κατώφλι, δύο πέτρες όμως εδώ φέρουν πατούρα. Ο τοίχος ακολουθεί την κατηφορική κλίση του εδάφους, είναι δομημένος από ασβεστολιθικούς γωνιόλιθους και στο εσωτερικό του έχει γέμισμα από άπεργες πέτρες και χώμα. Στη νότια πλευρά ο τοίχος αποτελείται από μια στρώση με πλακαρές πέτρες επιμελώς αρμοσμένες, λιθολόγημα, μάζες πηλού και πουρί εσωτερικά τους. Η πλευρά αυτή του τοίχου εντοπίστηκε σε μεγαλύτερο βάθος και πιθανόν είναι το κάτω μέρος του. Σε μερικούς γωνιόλιθους υπάρχει

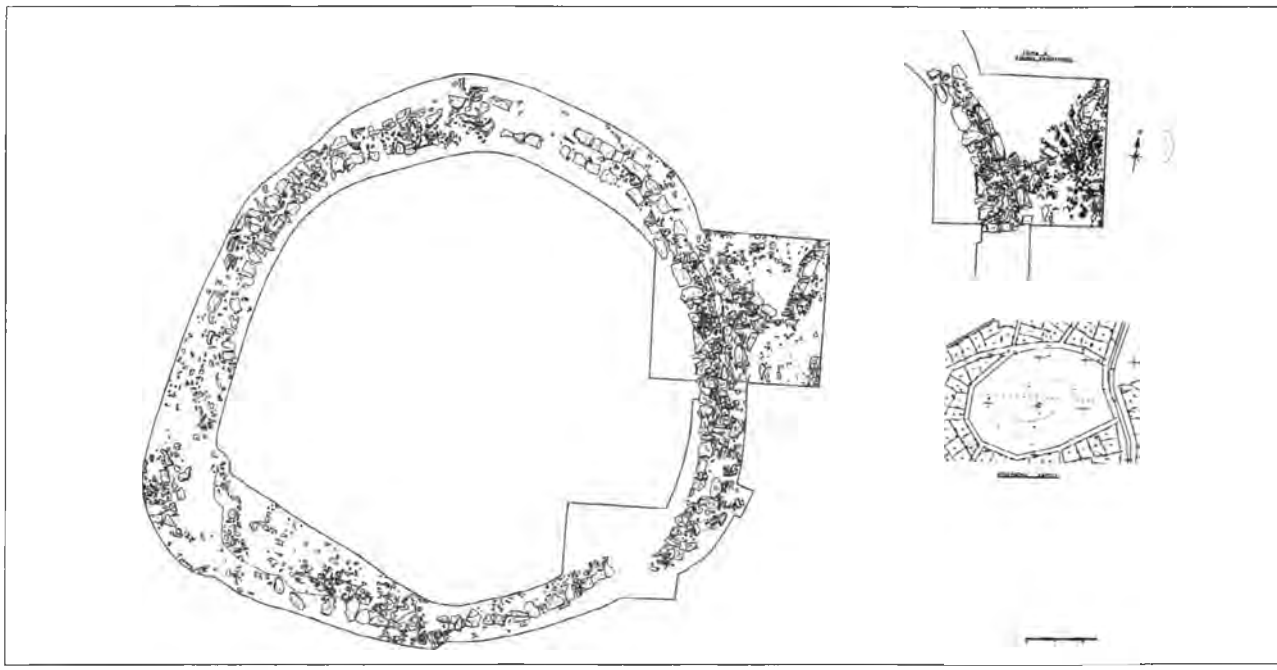
8. Την ανασκαφή μας στο Ταψί χρηματοδότησε ο Δήμος Θεσσαλιώτιδας, τον οποίο θερμά ευχαριστούμε και την επέβλεψε με μεγάλη επιμέλεια η έκτακτη αρχαιολόγος Β. Φίλιου, στην οποία οφείλω θερμές ευχαριστίες.

9. Δ. Θεοχάρης, *ΑΔ* 21 (1966): Χρονικά, σ. 249-253, όπου και σχετική παλαιότερη βιβλιογραφία.

10. Φ. Δακορώνια, *ΑΔ* 47 (1992): Χρονικά, σ. 206-207.

11. Βλ. ό.π., και την έκθεση της αρχαιολόγου Αικ. Σταμούδη παρακάτω.

12. *ΑΔ* 21 (1966): Χρονικά, σ. 249-253.

Εικ. 4. Θέση Ταψί Νέου Μοναστηρίου. Σχεδιαστική αποτύπωση της κάτοψης του κυκλικού κτιρίου (αποτύπωση Α. Τσεκούρα).

πατούρα και τόρμος στην επάνω επιφάνεια. Εξωτερικά αυτού του τοίχου, στο βορειοανατολικό τμήμα του, αποκαλύφθηκε άλλος μικρότερος τοίχος, πλ. 0.50 μ., δομημένος από ασβεστόλιθους με πλακαρή επιφάνεια. Ανατολικά αυτού εμφανίστηκε εκτεταμένο στρώμα καταστροφής αποτελούμενο από θραύσματα κεράμων λακωνικού τύπου στο βόρειο τμήμα του, μεγάλη ποσότητα οστράκων στο νότιο τμήμα του και μικρές άπεργες πέτρες.

Εξωτερικά αλλά και εσωτερικά του κυκλικού κτιρίου εμφανίστηκαν και άλλοι μικρότεροι τοίχοι, αλλά στην παρούσα φάση δεν είναι δυνατός ο ακριβής συσχετισμός τους. Μεμονωμένους τοίχους κλασικών οικημάτων αναφέρει και ο Θεοχάρης στην επιφάνεια του ίδιου λόφου[13].

Η ανασκαφή σε αυτήν τη φάση εξελίχθηκε κυρίως σε έκταση και όχι σε βάθος, λόγω του περιορισμένου χρόνου, προκειμένου να αποκαλυφθούν τα αρχιτεκτονικά στοιχεία χωρίς να εκτεθούν μέχρι τη βάση τους και να υποστούν φθορά.

Σύμφωνα με τη δόμηση, το κυκλικό κτίριο είναι πιθανόν σημαντική δημόσια κατασκευή[14] και εντάσσεται στην κλασική-ελληνιστική εποχή. Τα γενικότερα ευρήματα στο χώρο, ωστόσο, δείχνουν διαχρονική ανθρώπινη δραστηριότητα, από τη νεολιθική εποχή μέχρι τους ύστερους ιστορικούς χρόνους:

Μικρά ευρήματα, πήλινες αγνύθες, λίγα χάλκινα αντικείμενα, αιχμή δόρατος, σιδερένια καρφιά, σφονδύλια, πηνία, λεπίδες οψιανού, μικρός αριθμός ειδωλίων, τμήματα αγγείων και πίθων και λίγα οστέινα εργαλεία.

Η συνέχιση αυτής της ανασκαφής από την Εφορεία όχι μόνο στην επίπεδη επιφάνεια του λόφου αλλά και στα υποκείμενα στρώματα αναμένεται να δώσει αποδείξεις διαχρονικής αλλά και εντατικής χρήσης αυτής της περίοπτης θέσης και αξίζει να ενταχθεί σε ένα συνολικότερο πρόγραμμα ανάδειξης της αρχαίας Πρόερνας.

ΑΝΑΣΤΗΛΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ

Δεν πραγματοποιήθηκαν αναστηλωτικές εργασίες ελλείψει σχετικών μελετών και ειδικευμένων μηχανικών.

Συντηρήθηκαν και συγκολλήθηκαν, σε συνέχεια ανάλογων εργασιών των προηγούμενων ετών, αγγεία, ειδώλια, νομίσματα, μεταλλικά, λίθινα, οστέινα, υάλινα αντικείμενα, επιτύμβιες στήλες, αρχιτεκτονικά και γλυπτά μέλη, που προέρχονται από τις ανασκαφές της Εφορείας και προορίζονται για μελέτη, δημοσιεύσεις και επανεκθέσεις.

13. Ο.π.

14. Α.Κ. Ορλάνδος, *Η αρχαία ελληνική Αρχιτεκτονική. Τα υλικά δομής των αρχαίων Ελλήνων*, τ. Α΄, Αθήνα 1955, σ. 203-207.

ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΙ - ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Καθαρισμοί, αποψιλώσεις και ψεκασμοί έγιναν στους αρχαιολογικούς χώρους Ελάτειας, Κύνου Λιβανατών, Αλών, του αγρού Αγγέλου στον Μεγαπλάτανο, στο οικόπεδο Παπουτσή στην Αταλάντη, σε απαλλοτριωμένα οικόπεδα στον Αχινό, στη Στυλίδα και στη Λαμία, καθώς και στο Κάστρο Λαμίας. Ιδιαίτερα στον αρχαιολογικό χώρο του Καλαποδίου έγινε το 2003 με ειδική χρηματοδότηση από το ΥΠΠΟ γενικότερος ευτρεπισμός του αρχαιολογικού χώρου, όχι μόνο με καθαρισμούς αλλά και με αποκάλυψη των αρχαίων κτιρίων που είχαν βρεθεί κατά τις ανασκαφές του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου τη δεκαετία του 1970 και είχαν επιχωσθεί για λόγους συντήρησης λόγω της ευπάθειας του πωρόλιθου από τον οποίο είναι χτισμένα. Στο χώρο αυτό προετοιμάζεται ένα γενικότερο πρόγραμμα ανάδειξης με μερική αναστήλωση. Επίσης, γίνεται περιοδικός και τακτικός καθαρισμός του αρχαιολογικού χωριού Θερμοπυλών.

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ - ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΕΣ - ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΙ

Κατά το διάστημα 2001-2003 έγιναν οι εξής παραδόσεις: Δ. Βούλγαρη, αρχαία αγγεία και μεταλλικά αντικείμενα από τη θέση Σκαμπαρδόνι Ελάτειας· Ι. Καπερώνη, επιτύμβια στήλη από τη θέση Τουρκοχώρι Ελάτειας· Η. Ηλιόπουλου, αρχαία αντικείμενα (τμήματα αγγείων κλασικών χρόνων) από την περιοχή Μεξιατών, θέση Αγία Παρασκευή· Λ. Μπρέκη, υπόδειξη τάφου στη θέση Αργυροχώρι Υπάτης· Α. Μπακούση, αγγείο, χάλκινα αντικείμενα και τμήμα ειδωλίου από τη θέση Λαγκάδες Βελαώρας Ευρυτανίας· Γ. Μπούρδα, νομίσματα από την περιοχή Μελιταίας· Τ. Διαμαντή, τοξωτή χάλκινη πόρπη από τη θέση Αβράκια Άγναντης· Κ. Μπετχαβά, σιδερένια αιχμή δόρατος από τη Σοφιάδα Δομοκού· Α. Καραθανάση, δύο πήλινα ειδώλια, Λαμία· Κ. Αυγίκος, δύο αγγεία και μαρμάρινη βάση κίονα από την Υπάτη· Ευ. Βαϊόπουλος, μαρμάρινη στήλη από τη Μελιταία· Β. Σδράλη, τρία μικκύλα μελαμβαφή αγγεία από την Αταλάντη· Χ. Ανεστάκου, μαρμάρινος δόμος με ανάγλυφη φυτική διακόσμηση από Αταλάντη, Α. Δαλιάνη, υπόδειξη μαρμάρινης επιτύμβιας στήλης στη θέση Λιβάδι Καλαποδίου· Α. Τριανταφύλλου, χάλκινα όπλα και κοσμήματα μυκηναϊκής, γεωμετρικής και μεταβυζαντινής περιόδου από την Κορομιλιά Δομοκού· Δ. Μπέσα, όστρακα και μετάλλινα αντικείμενα από τη θέση Μεξιάτες· Α. Ποολυμερόπουλου, όστρακα και εργαλεία νεολιθικά από το Βούζι Δομοκού· Αικ. Κουμαντάκη-Αγγελή, δύο σφονδύλια και 96 όστρακα από τη θέση Μήτρος Λοκρίδος· S. Assinof, ένα χάλκινο νόμισμα ρωμαϊκών χρόνων· Ευ. Λάλιου, διάφορα νεολιθικά ευρήματα από τη Φιλιαδώνα Δομοκού· Δ. Δρυμωνίτη, μαθήτριας, ένα λιθύθιο. Κατάσχεση μιας αγνύθας από την Ασφάλεια Καρπενησίου.

Περισυλλογή επιφανειακών αρχαίων στη θέση Στρογγυλόρραχη Σπερχειάδας (κτήμα Δοντά-Τσαμαντά) και προϊστορικών οστράκων από το κτήμα Α. Τριανταφύλλου στο νησί Κορομηλιάς Δομοκού.

Εντοπισμοί νέων θέσεων ή λαθρανασκαφές: Αλεποχώρι Υπάτης, αγρός Χ. Φίτσιου, λαθρανασκαφή κιβωτιόσχημου τάφου· Καλαπόδι, αγρός Πρεσβεία, λαθρανασκαφή αρχαίου φρέατος· Αρχαία Αλόπη, διάνοιξη λάκκου· Παλαιοκάστρα Μεγαπλατάνου, αγρός Γεωργίου, διάνοιξη λάκκου. Παράνομη ανασκαφή προς ανεύρεση αρχαιοτήτων στη θέση Αλωνάκι, Δ.Δ. Μεγαπλατάνου Δήμου Αταλάντης στο χώρο όπου είχε διεξαχθεί σωστική ανασκαφή και είχε αποκαλυφθεί τμήμα φρυκτωρίας· Αγία Αικατερίνη Αρκίτσας (αρχαία Αλόπη), εντοπίστηκαν δύο πώρινοι δόμοι και τμήμα πειόσχημου αγωγού έπειτα από λαθρανασκαφή νοτιοδυτικά του αγρού Α. Μιχαλόπουλου· λαθρανασκαφή στον αγρό Μιρμίρη στο Παληοχώρι Δωρίδος, ακολούθησε ανασκαφική έρευνα· λαθρανασκαφή σε θαλαμοειδή τάφο μυκηναϊκής περιόδου στη θέση Άγιος Ιωάννης Κυρτώνης (αρχ. Κολάκα)· εντοπισμός παράνομης εκσκαφής στη θέση Σρογγυλόρραχη Σπερχειάδας.

ΚΗΡΥΞΕΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Στο διάστημα 2001 έως 2003 δεν πραγματοποιήθηκαν νέες κηρύξεις αρχαιολογικών χώρων στις περιοχές αρμοδιότητας της ΙΔ΄ ΕΠΚΑ, αν και εκκρεμούν στην Κεντρική Υπηρεσία του ΥΠΠΟ σχετικά αιτήματα.

ΝΙΝΑ ΚΥΠΑΡΙΣΣΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΑ

2001

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Γλύφα

Θέση Φανός

Με αφορμή εργασίες διάνοιξης τάφρου για την τοποθέτηση καλωδίων του ΟΤΕ στην ανατολική πλευρά της επαρχιακής οδού βόρεια προς Φανό, εντοπίστηκαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι:

Τάφος Ι. Ωοειδές όρυγμα στο φυσικό βράχο διαστ.

2,10×0,76 μ., με ορθογώνιο περιχείλωμα διαστ. 2,13×1,13 μ. για τη στήριξη των καλυπτήριων ασβεστολιθικών πλακών. Προσανατολισμός Α.-Δ. Περιείχε ένα νεκρό τοποθετημένο εκτάδην με το κρανίο στα ανατολικά και στραμμένο προς Β., καθώς και οστά ανακομιδής στο δυτικό τμήμα του. Η ταφή ήταν κτερισμένη με θησαυρό 15 χάλκινων νομισμάτων, λύχνο, πρόχου Κ11274, τμήματα σιδερένιας στλεγγίδας και θραύσματα γυάλινου αγγείου και η ανακομιδή με χάλκινη πυξίδα και ληκυθόμορφη πρόχου Κ11276. Από τον εξωτερικό καθαρισμό του τάφου προήλθαν όστρακα και σιδερένιο έλασμα.

Τάφος ΙΙ. Κιβωτιόσχημος μικρών διαστάσεων, 1,14×0,58 μ., με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., κατασκευασμένος από μονολιθικές ασβεστολιθικές πλάκες εντός λαξεύματος στο φυσικό βράχο. Οι καλυπτήριες ήταν κατεστραμμένες, εκτός μικρού τμήματος της μιας. Στο εσωτερικό του εντοπίστηκαν ελάχιστα υπολείμματα αποσαθρωμένων οστών και τμήμα πήλινου αγγείου.

Αταλάντη

Οικόπεδο Κ. και Α. Βάγια ΑΕ

Μετά από αίτηση των ιδιοκτητών για ανέγερση αποθήκης στο παραπάνω οικόπεδο, ερευνήθηκε ο χώρος δοκιμαστικά αρχικά και στη συνέχεια συστηματικά. Σε όλη την έκταση του οικοδομήσιμου χώρου ήλθαν στο φως αρχαιότητες, οι οποίες κλιμακώνονται χρονολογικά από τους ελληνιστικούς έως τους υστερορρωμαϊκούς χρόνους (Εικ. 5, 6) και σχετίζονται με αυτές που αποκαλύφθηκαν παλαιότερα σε όμορο οικόπεδο του ίδιου ιδιοκτήτη.

Συγκεκριμένα, ήλθαν στο φως, από Ν.-Β.: α) Τμήματα οκτώ διαδοχικών χώρων οικοδομήματος υστερορρωμαϊκών χρόνων, η συνέχεια του οποίου εκτείνεται προς όλες τις κατευθύνσεις έξω από τα όρια του οικοδομήσιμου χώρου. Οι περισσότεροι χώροι, οι οποίοι έχουν αποκαλυφθεί εν μέρει, εκτείνονται στα ανατολικά επιμήκους τοίχου ο οποίος διατρέχει το χώρο με κατεύθυνση Β.-Ν. β) Πέντε συνεχόμενοι χώροι άλλου οικοδομήματος, το οποίο ανήκει σε μεταγενέστερη φάση της ίδιας περιόδου. γ) Επτά αποσπασματικά σωζόμενοι χώροι και σπαράγματα τοίχων και αρχιτεκτονικών μελών οικοδομημάτων των ύστερων ελληνιστικών χρόνων, επάνω στα οποία εδράστηκαν ορισμένες μεταγενέστερες κατασκευές.

Στο εσωτερικό των δωματίων βρέθηκαν δύο κεραμοσκεπείς καλυβίτες τάφοι, οι οποίοι περιείχαν ακτέριστες παιδικές ταφές. Τα οικοδομήματα ήταν στεγασμένα, όπως αποδεικνύουν τα στρώματα καταστροφής από σπασμένες κεραμίδες, τα οποία εντοπίστηκαν κατά τόπους. Αποκαλύφθηκαν επίσης τμήματα δαπέδων, τμήματα κυλινδρικών αγωγών και θραύσματα μαρμάρινων πλακιδίων.

Εικ. 5. Αταλάντη. Οικόπεδο Βάγια. Άποψη από Β.

Εικ. 6. Αταλάντη. Οικόπεδο Βάγια. Άποψη από Β.

Μεταξύ των κινητών ευρημάτων τα οποία περισυνελέγησαν από τις επιχώσεις των κτιρίων περιλαμβάνονται χάλκινα νομίσματα ελληνιστικών και υστερορρωμαϊκών χρόνων, χάλκινες και οστέινες περόνες, θραύσματα πήλινων ειδωλίων, χάλκινα και σιδερένια αντικείμενα, πήλινα πηνία και αγνύθες, θραύσματα γυάλινων αγγείων κ.ά. Αξιοσημείωτη είναι η παρουσία συνόλου πήλινων

αγγείων σε ένα από τα στρώματα καταστροφής – μεταξύ αυτών και λύχνοι του 2ου αι. π.Χ.-1ου αι. μ.Χ. – και μιας ερμαϊκής στήλης (Εικ. 7).

Θέση Μακεδονικά

Με αφορμή την επέκταση του σχεδίου πόλης της Αταλάντης, συνεχίστηκε[15] η διερεύνηση για την αποκάλυψη της πορείας του αρχαίου τείχους στη θέση Μακεδονικά (Εικ. 8).

Συνολικά διανοίχθηκαν 34 τομές εκατέρωθεν της παλαιάς ανασκαφής. Στα ανατολικά αυτής (Τομέας Α) διανοίχθηκαν 25 τομές με κατεύθυνση Δ.-Α. μέχρι την επαρχιακή οδό Αταλάντης-Λιβανατών, έναντι του Γυμνασίου της πόλης, όπου η έρευνα σταμάτησε. Στις τομές ΚΑ και ΚΘ αποκαλύφθηκαν αντίστοιχα ένας πύργος και μια πύλη.

Η επίχωση πάνω από το τείχος κυμαινόταν από 0,50-2 μ. περίπου στις ανατολικές τομές και συνίστατο από σκληρό χώμα και παχύ στρώμα από ποταμίσιες πέτρες, προφανώς προερχόμενες από την υπερχείλιση του παρακείμενου ρέματος.

Στα δυτικά της παλαιάς ανασκαφής, εκατέρωθεν του επαρχιακού δρόμου Αταλάντης-Μεγαπλατάνου (Τομέας Β), διανοίχθηκαν εννέα τομές. Αποκαλύφθηκε και εδώ η συνέχεια του τείχους με κατεύθυνση Α.-Δ. Στην τομή ΛΑ εντοπίστηκε τμήμα τετράγωνου πύργου. Στα νότια του πύργου διαπιστώθηκε πιθανή αλλαγή της πορείας του τείχους που φάνηκε να στρέφεται προς Ν. Στα δυτικά του τελευταίου πύργου, σε απόσταση 10 μ. από αυτόν, ανασκάφηκε μεγάλος κτιστός κιβωτιόσχημος τάφος ρωμαϊκών χρόνων με χρήση πιθανώς μέχρι τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους. Προσανατολισμός Β.-Ν. Κοντά σε αυτόν, στα ανατολικά του, αποκαλύφθηκαν τρεις κεραμοσκεπείς-καλυβίτες τάφοι ρωμαϊκής εποχής.

Από τις επιχώσεις του τείχους συγκεντρώθηκαν λίγα όστρακα, τα οποία κλιμακώνονται χρονολογικά από τους ρωμαϊκούς μέχρι τους νεότερους χρόνους.

Καραβίδια Μενδενίτσας

Διαμόρφωση αγροτικής οδού

Νοτιοδυτικά του νεκροταφείου του χωριού και στη νότια παρειά της αγροτικής οδού που συνδέει το χωριό με τη Μενδενίτσα ερευνήθηκε ημικατεστραμμένος κιβωτιόσχημος τάφος με προσανατολισμό Α.-Δ. Σώζο-

Εικ. 7. Αταλάντη. Οικόπεδο Βάγια. Μαρμάρινη ερμαϊκή στήλη.

Εικ. 8. Αταλάντη. Θέση Μακεδονικά. Πύργος αρχαίου τείχους. Άποψη από Ν.

νταν λίγα τμήματα κεραμίδων που όριζαν τα τοιχώματά του και δύο ορθογώνιες κυρτές, κατά τόπους θραυσμένες κεραμίδες, που αποτελούσαν το δάπεδό του. Από το εσωτερικό συνελέγησαν θραύσματα κεραμίδων και ελάχιστα όστρακα. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,95×0,46×0,33 μ. ύψος.

Πελασγία

Θέση Κουμούλι (αγρός Κ. Σταύρου)

Για πέμπτη ανασκαφική περίοδο συνεχίστηκαν οι εργασίες στην παραπάνω θέση, οι οποίες αρχικά επικεντρώ-

15. *ΑΔ* 41 (1986): Χρονικά, σ. 62 και 42 (1987): Χρονικά, σ. 228.

θηκαν στη διερεύνηση των σημείων τα οποία είχαν υποδειχθεί από τις γεωφυσικές διασκοπήσεις που πραγματοποιήθηκαν στο χώρο το έτος 2000. Διανοίχθηκαν για το σκοπό αυτό πέντε τομές διαστ. 5×5 μ.: Στο σημείο C των αποτελεσμάτων της διασκόπησης η τομή ΙΣΤ, στο σημείο Β η τομή ΙΖ και στο σημείο Α η τομή ΙΗ. οι οποίες δεν απέδωσαν οικοδομικά λείψανα (τα αποτελέσματα των διασκοπήσεων ανέφεραν ασθενείς ενδείξεις για την ύπαρξη κατασκευών). Συνέβαλαν όμως στον καθορισμό των ορίων της έκτασης που καλυπτόταν από το κίτρινο χώμα, το οποίο εικάζεται ότι έχει μεταφερθεί στη θέση. Επίσης, διερευνήθηκε το υποδεικνυόμενο σημείο G με τη διάνοιξη δύο τομών (τομή ΙΑ, διαστ. 5×5 και ΙΕ διαστ. 3×3).

Κατά τη διερεύνηση της τομής ΙΑ και σε βάθος -0,70 μ. εντοπίστηκε μία ταφή απευθείας στο έδαφος. Ο νεκρός ήταν τοποθετημενος εκτάδην με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ., με το κρανίο στα βορειοδυτικά και στραμμένο προς Δ. Η ταφή ήταν ακτέριστη, ενώ το μόνο εύρημα που προήλθε από αυτήν ήταν ένα χονδροειδές όστρακο το οποίο κρατούσε ο νεκρός στο αριστερό του χέρι.

Στη συνέχεια διανοίχθηκε η τομή ΙΘ στα βόρεια της τομής ΙΓ για τη διερεύνηση των ορίων λιθοσωρού, ο οποίος είχε αποκαλυφθεί στις τομές ΙΒ, ΙΓ και ΙΔ κατά την προηγούμενη ανασκαφική περίοδο. Αποκαλύφθηκε τοίχος, μήκ. 7,35 μ., κατασκευασμένος από αργούς λίθους μικρού και μεσαίου μεγέθους χωρίς συνδετικό υλικό, σωζόμενος σε ύψος μιας στρώσης.

Ερευνήθηκε, επίσης, η περιοχή βορειοδυτικά της τομής Ι με την τομή Κ, διαστ. 4×4 μ., για τον εντοπισμό των ορίων του κίτρινου χώματος. Η διερεύνησή της δεν απέδωσε αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Βρέθηκε πήλινο ειδώλιο πτηνού. Επίσης, από την ανασκαφική διερεύνηση του χώρου προέκυψαν όστρακα, λεπίδες πυριτόλιθου και τμήμα κωνικού πήλινου σφονδυλιού.

Λαμία

Οδός Ιουστινιανού (οικόπεδο Δ. Καρδάκου - Κ. Βλαχογιάννη)

Με αφορμή εκσκαφικές εργασίες για την ανέγερση νέας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο ήλθαν στο φως τέσσερις τάφοι ελληνιστικών χρόνων και περισυνελέγησαν λίθινα αρχιτεκτονικά μέλη. Οι τάφοι ήταν κιβωτιόσχημοι, κατασκευασμένοι από πλάκες πωρολίθου, με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. και δάπεδο το στέρεο βραχώδες έδαφος.

Τάφος Ι. Δεν σώζονταν η νότια στενή πλευρά και τμήμα της ανατολικής μακράς πλευράς λόγω επέμβασης του μηχανικού εκσκαφέα πριν από την έναρξη των ανασκαφικών εργασιών. Η ανατολική πλευρά του τάφου εδραζόταν σε ορθογώνια πλάκα και όχι απευθείας στο φυσικό βράχο του δαπέδου του τάφου. Από τις καλυπτήριες σωζόταν μία ορθογώνια πλάκα στα ανατολικά. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,82×0,60×0,84-0,96 μ. ύψος. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν διάσπαρτα οστά, αστράγαλοι και τα εξής κτερίσματα: τρεις αμφορείς μακεδονικού τύπου, πολυάριθμα μυροδοχεία, ακέραιη πυξίδα και σώμα πυξίδας, άωτο σκυφίδιο, λύχνος, αρυβαλλοειδές ληκύθιο, μικκύλο μυροδοχείο, δύο μολύβδινα αγγεία με πώμα, θραύσματα μολύβδινου αντικειμένου, πήλινα ειδώλια σε τεμάχια, στέλεχος χρυσού ψελίου και διάσπαρτα φύλλα χρυσού. Ακόμη, όστρακα και θραύσματα κεραμίδων. Έξω από τον τάφο βρέθηκαν πυξίδα σε θραύσματα, όστρακα και θραύσματα κεραμίδων.

Τάφος ΙΙ. Η βόρεια στενή πλευρά ήταν καμπύλη και οι καλυπτήριες πώρινες πλάκες όμοιες με αυτές των πλευρών. Διαστάσεις: 1,90×0,64×0,86-0,89 μ. ύψος. Κτερίσματα: μακεδονικού τύπου αμφορείς, ατρακτόσχημα δακρυδόχα, λύχνοι, πυξίδες και θραύσματα πήλινων ειδωλίων. Ευρήματα εκτός του τάφου: θραύσματα αγγείου, μακεδονικού τύπου αμφορείς και όστρακα.

Τάφος ΙΙΙ. Δύο ορθογώνιες πλάκες πωρόλιθου, από τις οποίες η βόρεια σωζόταν κατά το ήμισυ και βρέθηκε μετατοπισμένη, συνιστούσαν τις καλυπτήριές του. Διαστάσεις: 1,69×0,62×0,77-0,83 μ. ύψος. Ο τάφος ήταν συλημένος. Διάσπαρτα σκελετικά λείψανα και οστά κρανίου βρέθηκαν στο εσωτερικό του. Συγκεντρώθηκαν πήλινα ειδώλια σε θραύσματα, κοτυλίσκη σε θραύσματα και ένα χάλκινο νόμισμα.

Τάφος ΙV. Οι πλευρές του έκλιναν προς το εσωτερικό και εσωτερικά ήταν επιχρισμένες. Διαστάσεις: 1,87× 0,68×0,75-0,79 μ. ύψος. Περιείχε γυναικεία ταφή και ήταν συλημένος. Περισυνελέγησαν πήλινα ειδώλια σε θραύσματα, χάλκινο έλασμα, χάλκινα στελέχη, χάλκινο κάτοπτρο και αστράγαλοι.

Η ανασκαφική έρευνα έφερε επίσης στο φως διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη που είχαν χρησιμοποιηθεί ως μπάζωμα αγωγού. Συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν: σπάραγμα επιτύμβιας στήλης, σπαράγματα μαρμάρινων αρχιτεκτονικών μελών, τμήματα κιονίσκων με ή χωρίς ραβδώσεις, τμήματα επιστυλίων και ασβεστολιθική λιθόπλινθος με αβαθή εντορμία. Κινητά ευρήματα: πήλινα ειδώλια και μυροδοχεία σε θραύσματα, αρτόσχημη αγνύθα με εγχάρακτη διακόσμηση, σιδερένια αντικείμενα (σύνδεσμος, εργαλείο, καρφιά), μολύβδινο στέλεχος και θραύσματα οστέινου αντικειμένου.

Οδός Καραϊσκάκη 132 (οικόπεδο Δ. Κουπαράνη)

Με αφορμή εκσκαφικές εργασίες για την ανέγερση οικοδομής στο εν λόγω οικόπεδο εντοπίστηκαν και ανα-

σκάφηκαν τέσσερις τάφοι ελληνιστικής περιόδου του βόρειου νεκροταφείου της αρχαίας Λαμίας.

Τάφος Ι. Διαστάσεις 1,70×0,43 μ. και προσανατολισμός ΒΔ.-ΝΑ. Δύο πώρινες πλάκες αποτελούσαν τις καλυπτήριες του τάφου. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος εκτάδην με το κρανίο στα νοτιοανατολικά. Η ταφή ήταν κτερισμένη με τρία μυροδοχεία Κ11065, Κ11066 και Κ11067, καθώς και με τμήμα πήλινου ειδωλίου.

Τάφος ΙΙ. Κεραμοσκεπής καλυβίτης, ημικατεστραμμένος, σε λάξευμα στο σαθρό βράχο της περιοχής. Προσανατολισμός Α.-Δ. Κατά χώραν διατηρούνταν η ελαφρώς κοίλη κεραμίδα της ανατολικής στενής πλευράς. Η δυτική στενή πλευρά του δεν σωζόταν. Διαστάσεις: μήκος 1,26-1,28, πλάτος 0,46-0,48, ύψος 0,33 μ. Περιείχε διάσπαρτα διαταραγμένα οστά. Κτερίσματα εξωτερικά του τάφου: έντεκα πήλινα ειδώλια γυναικείων μορφών θραυσμένα, ανάμεσα στα οποία υπήρχαν ειδώλια εγκυμονούσας γυναίκας και γυμνής γυναικείας μορφής, τέσσερα χάλκινα νομίσματα και μία σιδερένια περόνη. Κτερίσματα στο εσωτερικό του τάφου: άωτο σκυφίδιο, κανθαρίσκος, πρόχους, υδρία ελλιπής, λύχνος, πήλινο δισκόμορφο αντικείμενο, θραυσματικά σωζόμενα πήλινα ειδώλια, τέσσερα χάλκινα νομίσματα, όστρακα και αστράγαλοι.

Τάφος ΙΙΙ. Κατεστραμμένος κεραμοσκεπής καλυβίτης, όπως διαπιστώθηκε από την ύπαρξη διάσπαρτων θραυσμάτων κεραμίδων, σκελετικών λειψάνων και κτερισμάτων σε λάξευμα στο φυσικό σαθρό βράχο. Προσανατολισμός Α.-Δ. Διαστάσεις ορύγματος: μήκος 0,47, πλάτος 0,41-0,45, βάθος 0,13 μ. Κινητά ευρήματα: πήλινα ειδώλια ανδρικών μορφών σε θραύσματα, σιδερένια αντικείμενα, τμήμα σιδερένιας στλεγγίδας και ελάχιστα όστρακα.

Τάφος ΙV. Κιβωτιόσχημος από πλάκες πωρόλιθου με καλυπτήριες όμοιες πλάκες. Προσανατολισμός Α.-Δ. Δάπεδο του τάφου ο φυσικός βράχος της περιοχής. Διαστάσεις: μήκος 1,87, πλάτος 0,60, ύψος 0,60 μ. Κατά χώραν σώζονταν σκελετικά λείψανα κάτω άκρων, κακής διατήρησης. Επίσης, βρέθηκαν διάσπαρτα οστά κρανίου και άνω άκρων. Κτερίσματα: πήλινος ασκός, δύο μόνωτα κύπελλα, αρυβαλλοειδές ληκύθιο, μυροδοχείο, τριφυλλόστομη οινοχόη, δύο λύχνοι, δύο άωτα σκυφίδια, χάλκινο κάτοπτρο, τρεις χάλκινοι κρίκοι, πήλινα ειδώλια σε θραύσματα και πλήθος αστραγάλων. Από τον εξωτερικό καθαρισμό του τάφου συγκεντρώθηκαν πήλινα ειδώλια σε θραύσματα και όστρακα.

Συμβολή των οδών Αμφικτυόνων και Χλωμού

Μετά από εκσκαφή τάφρου για την ενίσχυση των θεμελίων της πέτρινης οικίας ιδιοκτησίας Σπ. Ντάτη που βρίσκεται στη συμβολή των παραπάνω οδών, χωρίς την άδεια της Υπηρεσίας μας, πραγματοποιήθηκε έλεγχος του χώματος που προήλθε από την εκσκαφή. Βρέθηκαν ελάχιστα θραύσματα καλυπτήριων κεραμίδων τάφων και μικρό τμήμα ειδωλίου. Δεν εντοπίστηκαν υπολείμματα τάφων στις παρειές της τάφρου. Πιθανώς είχαν καταστραφεί κατά την ανέγερση της οικίας τουλάχιστον 30 έτη πριν.

Συμβολή των οδών Τσαλτάκη και Φλέμινγκ

Με αφορμή εκσκαφικές εργασίες σε τάφρο της ΔΕΗ ήλθε στο φως και διερευνήθηκε ανασκαφικά λαξευτός θαλαμωτός τάφος. Ο δρόμος δεν αποκαλύφθηκε, καθώς έβγαινε κάτω από το παρακείμενο οδόστρωμα. Τμήμα της καμαρωτής οροφής του, η πρόσοψη, το δυτικό και ανατολικό τοίχωμα του ταφικού θαλάμου βρέθηκαν κατεστραμμένα. Η είσοδος βρισκόταν στα ανατολικά. Στο δάπεδο του τάφου υπήρχε ορθογώνιο όρυγμα. Διαστάσεις θαλάμου: 2,18×2,38×1,26 μ. ύψος. Δεν διαπιστώθηκε η ύπαρξη σκελετικών λειψάνων. Ευρήματα: ελάχιστα όστρακα.

Ροδίτσα. Ελαιώνας ιδιοκτησίας Ε. Βάρσου

Με αφορμή εκσκαφικές εργασίες, μετά την αίτηση του Ευ. Τσικούρα για χορήγηση αδείας ανεύρεσης κρυμμένου θησαυρού σε ελαιώνα στο βόρειο άκρο του Δ.Δ. Ροδίτσας, αποκαλύφθηκε και ερευνήθηκε ένας παιδικός κεραμοσκεπής τάφος. Ο νεκρός είχε τοποθετηθεί σε ύπτια στάση, με το κρανίο στα δυτικά, και ήταν ακτέριστος. Η επίχωσή του περιείχε λίγα όστρακα. Οστά, προφανώς από άλλους κατεστραμμένους τάφους, περισυνελέγησαν από τη γύρω περιοχή. Εντοιχισμένος σε παρεκκλήσι βρέθηκε ένας σπόνδυλος κίονα από πωρόλιθο, ύψ. 0,70 και διαμ. 0,34 μ., ο οποίος μεταφέρθηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο Λαμίας.

Πλατεία Διάκου

Με αφορμή τις εργασίες επισκευής και ανακαίνισης του κτιρίου της Τράπεζας της Ελλάδος, εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν στον υπόγειο χώρο του αρχαία οικοδομικά λείψανα (Εικ. 9). Πρόκειται για το νοτιοανατολικό τμήμα δημόσιου οικοδομήματος, που χρονολογείται στους ύστερους κλασικούς-πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους (πιθανώς β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ.), με προσθήκες κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους (ύστερος 2ος-4ος αι. μ.Χ.). Το κτίριο βρισκόταν μεταξύ της αρχαίας αγοράς (οδός Αινιάνων) και του νοτιοδυτικού σκέλους του οχυρωματικού περιβόλου της αρχαίας Λαμίας. Τα κατάλοιπα του οικοδομήματος διατηρήθηκαν ορατά και επισκέψιμα, μετά από τροποποίηση της μελέτης και ειδική δια-

μόρφωση του χώρου στο υπόγειο της Τράπεζας.

Από την έδραση του κτίσματος σώζονται η ευθυντηρία και η κρηπίδα, αποτελούμενη από δύο αναβαθμούς. Σώζεται επίσης τμήμα του νότιου τοίχου σε ύψος τριών δόμων, χτισμένου κατά το ακανόνιστο ορθογώνιο σύστημα. Στο ανατολικό πέρας του διακρίνεται μεταγενέστερη προσθήκη από μικρές πέτρες, η οποία ανήκει, όπως και το στρώμα από μικρές πέτρες στο εσωτερικό του και ένας αγωγός που περιέτρεχε την ανατολική και εν μέρει τη νότια πλευρά του κτίσματος, στη δεύτερη οικοδομική φάση. Ο αγωγός κατασκευάστηκε πιθανώς για τη συλλογή των ομβρίων υδάτων που προέρχονταν από τη στέγη. Στη δεύτερη οικοδομική φάση, ή και αργότερα, ανήκει επίσης ένας χώρος συλλογής νερού επιχρισμένος με υδραυλικό κονίαμα, που κατασκευάστηκε στο εσωτερικό του κτίσματος, όπως και μία οπή που ανοίχθηκε διαγωνίως από μέσα προς τα έξω, η οποία απομάκρυνε τα νερά που συλλέγονταν στον εσωτερικό επιχρισμένο χώρο. Τα στοιχεία αυτά οδηγούν στην υπόθεση ότι ίσως επρόκειτο για δημόσια κρήνη. Φαίνεται ότι το κτίσμα εκτεινόταν στα δυτικά, αφού, σύμφωνα με γεωφυσική διασκόπηση που πραγματοποιήθηκε στο χώρο, τα οικοδομικά κατάλοιπα συνεχίζονται και στο τμήμα αυτό του οικοπέδου (Εικ. 10, 11).

Στυλίδα

ΕΡΓΑ ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗΣ ΔΕΥΑΣ

Οδός Θερμοπυλών

Με αφορμή εργασίες της ΔΕΥΑΣ για την τοποθέτηση αποχετευτικού αγωγού εμφανίστηκε, σε βάθος 0,70 μ. από το πεζοδρόμιο εντός της διανοιχθείσης τάφρου, κτιστός καμαροσκεπής τάφος με ημικατεστραμμένη τη θόλο και τα τοιχώματα από τη διέλευση του αγωγού ύδρευσης. Το εσωτερικό βρέθηκε μπαζωμένο με μεγάλους αργούς λίθους, λάσπη και κομμάτια κονιάματος. Τα τοιχώματα του άνω μισού του ήταν χτισμένα από κεραμίδες με κονίαμα ως συνδετικό υλικό και του κάτω μισού από μικρούς αργούς λίθους, επίσης συνδεδεμένους με κονίαμα. Εσωτερικές διαστάσεις: 2,62×1,61×1,29 μ. Από το εσωτερικό συνελέγησαν ελάχιστα όστρακα.

Παλαιοχώρι Δωρίδας

Θέση Τσαμέτ

Στη θέση Τσαμέτ που βρίσκεται βόρεια του Παλαιοχωρίου Δωρίδας, σε υψόμετρο 1.850 μ., η διάβρωση του εδάφους έφερε στο φως τρεις ακτέριστους τάφους και μία ταφή στη δυτική πλευρά του λοφίσκου, ο οποίος υψώνεται στα ανατολικά της δασικής οδού.

Τάφος Ι. Κιβωτιόσχημος, με προσανατολισμό Α.-Δ. και διαστάσεις: 0,92-1,02×0,26-0,40×0,37 μ. ύψος. Τις μακρές πλευρές του αποτελούσαν αδροπελεκημένοι ασβεστόλιθοι, ενώ οι στενές ήταν ελεύθερες. Οι καλυπτήριες ήταν τρεις αδρολαξευμένες ασβεστολιθικές πλάκες. Περιείχε ανακομιδές οστών τριών νεκρών. Δύο όστρακα και θραύσματα κεραμίδων συνελέγησαν από την εξωτερική επίχωση.

Τάφος ΙΙ. Κεραμοσκεπής, με προσανατολισμό Α.-Δ., κατεστραμμένος κατά το δυτικό τμήμα του από τη διάνοιξη της δασικής οδού. Διαστάσεις: 0,40×0,36 μ. Οι κεραμίδες έφεραν εγχαράξεις στην εξωτερική τους όψη. Βρέθηκαν τμήματα οστών κάτω άκρων ενός νεκρού τοποθετημένου εκτάδην.

Ταφή ΙΙΙ. Σκελετός τοποθετημένος εκτάδην σε λάκκο στο έδαφος με προσανατολισμό Α.-Δ. Μήκος 1,07 μ.

Τάφος IV. Ολοσχερώς κατεστραμμένος κεραμοσκεπής τάφος από τη διάνοιξη της δασικής οδού. Συγκεντρώθηκαν θραύσματα καλυπτήριων κεραμίδων και οστά.

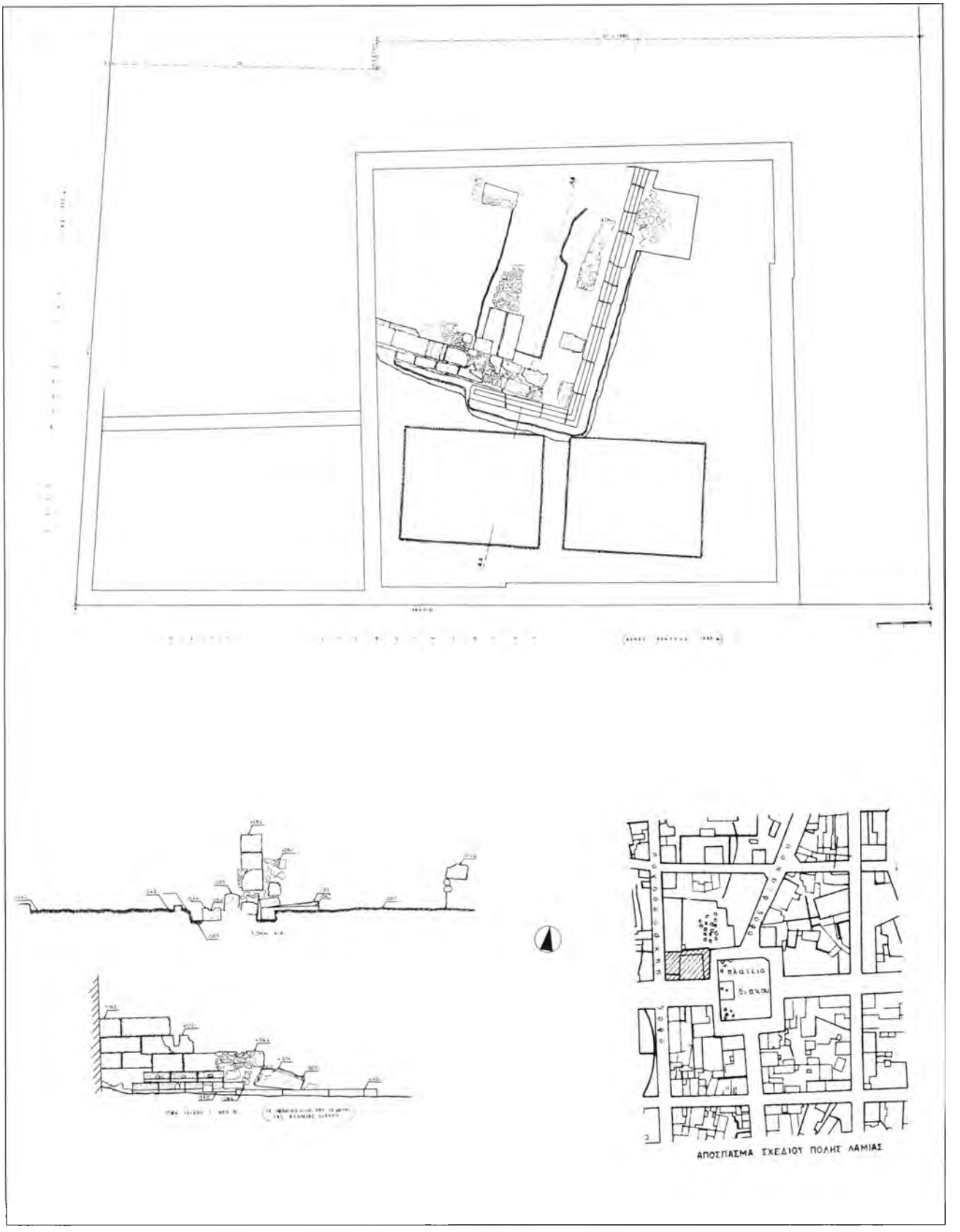
Αχινός

Δημοτική οδός (οικόπεδο Ι. Αρμυριώτη)

Στα νότια της νεοαγειρόμενης οικοδομής, όπου το 1999 ερευνήθηκαν 24 τάφοι, αποκαλύφθηκαν πέντε επιπλέον τάφοι με αφορμή τη διάνοιξη βόθρου. Οι τρεις (XXV, XXVI, XXVII) ήταν ορθογώνια ορύγματα με περιχείλωμα λαξευμένα στο νότιο οφιολιθικό πέτρωμα της περιοχής. Από τα ευρήματα και τις διαστάσεις τους συνάγεται ότι φιλοξένησαν παιδικές ταφές. Δύο ήταν κιβωτιόσχημοι (XXVIII, XXIX) και βρέθηκαν συληµένοι. Οι τάφοι είχαν προσανατολισμό Α.-Δ., εκτός από τον XXVIII που είχε προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ.

Τάφος XXV. Ορθογώνιο όρυγμα διαστ. 1,96×1,18×0,74 μ. ύψος. Ο κύριος ταφικός χώρος, διαστ. 1,58×0,51×0,51 μ. ύψος, είχε επιστρωθεί με αργιλόχωμα. Το εσωτερικό ταφικό όρυγμα ήταν καλυμμένο με ορθογώνιες κεραμίδες, οι οποίες βρέθηκαν θραυσμένες και πεσμένες στο εσωτερικό του. Οστά δεν βρέθηκαν.

Από το εξωτερικό περιχείλωμα του τάφου έως τις καλυπτήριες κεραμίδες (βάθ. 0,40-0,62 μ.), η επίχωση απέδωσε αρκετά όστρακα και θραύσματα ειδωλίων. Επίσης, επάνω από τις κεραμίδες, στο δυτικό τμήμα του τάφου, βρέθηκαν συγκεντρωμένα τα εξής αντικείμενα: πλήθος οστέινων πεσσών, αρκετά όστρεα, δύο ακέραια γυάλινα αλάβαστρα, ακέραιη μικκύλη τριφυλλόστομη οινοχόη, ακέραιος μικκύλος μελαμβαφής αμφορίσκος, ακέραιο ειδώλιο καθιστής ανδρικής μορφής, σύμπλεγμα με παιδική μορφή καθισμένη στο λαιμό χήνας, θραυσμένο ειδώλιο

Εικ. 9. Λαμία. Πλατεία Διάκου. Κάτοψη, τομή, όψη.

Εικ. 10. Λαμία. Πλατεία Διάκου. Δημόσιο οικοδόμημα. Άποψη από ΒΑ.

Εικ. 11. Λαμία. Πλατεία Διάκου. Δημόσιο οικοδόμημα. Άποψη από Α.

ανδρικής μορφής, ακέραιο πτηνόμορφο ειδώλιο, ακέραιο ειδώλιο γυναικείας υδριαφόρου μορφής, ειδώλιο φθαρμένο στην όψη, ακέραιη πήλινη προτομή πετεινού, ακέραιη μικρή κύλικα-σκύφος και πέντε ελλιπή ή θραυσμένα ειδώλια. Στο ανατολικό τμήμα του τάφου βρέθηκαν δύο γυναικεία ειδώλια. Στο κεντρικό τμήμα του τάφου βρέθηκαν συγκεντρωμένα τα εξής κτερίσματα: Κεφάλι γυναικείου ειδωλίου, δύο ακέραια ειδώλια ανδρικών μορφών, θραύσματα τουλάχιστον τριών ειδωλίων, ένα ακέραιο πήλινο ειδώλιο πετεινού και δύο όμοια θραυσμένα, ακέραιο οστέινο ανάγλυφο κυκλικό αντικείμενο, οστέινο πλακίδιο και τμήματα σιδερένιας στλεγγίδας.

Στο δάπεδο του τάφου βρέθηκαν διάσπαρτα λίγα όστρακα, αρκετοί οστέινοι πεσσοί και θραύσματα ειδωλίων. Στο κεντρικό και δυτικό τμήμα του δαπέδου βρέθηκαν, σε βάθος 0,56-0,63 μ. από την ανώτερη επιφάνεια του εσωτερικού περιχειλώματος, δύο οστέινα πλακίδια, ελάχιστα όστρεα, θραυσμένη στο λαιμό υδρίσκη, δύο ακέραια και ένα θραυσμένο ειδώλια ανδρικών μορφών.

Τάφος XXVI. Ορθογώνιο όρυγμα διαστ. 1.85×0,93× 0.52 μ. ύψος. Στον πυθμένα του εγγεγραμμένου σε αυτό ορύγματος, διαστ. 1,17×0,43-0.50×0,53 μ. ύψος, υπήρχε παιδική ταφή. Το όρυγμα αυτό ήταν καλυμμένο με τετράγωνες πήλινες πλάκες που βρέθηκαν θραυσμένες. Δεν βρέθηκαν σκελετικά υπολείμματα στο εσωτερικό του. Συγκεντρώθηκαν λίγα όστρακα. Τα κτερίσματα, δύο ακέραια ληκύθια και πέντε θραυσμένα ειδώλια, είχαν τοποθετηθεί πάνω από τις καλυπτήριες πλάκες, σε βάθος 0,23-0,38 μ. από την ανώτερη επιφάνεια του περιχειλώματος. Λίγα όστρακα βρέθηκαν διάσπαρτα ανάμεσα στις πλάκες.

Τάφος XXVII. Τάφος όμοιου τύπου με τους δύο προηγούμενους. Το εξωτερικό ορθογώνιο λάξευμα είχε διαστάσεις 1.50×1×0,66 μ. ύψος και το εσωτερικό 0,90×0,39× 0,40 μ. ύψος. Στο δάπεδό του υπήρχε παιδική ταφή. Ορθογώνιες κεραμίδες κάλυπταν το εσωτερικό όρυγμα, θραύσματα των οποίων βρέθηκαν στο δυτικό τμήμα του τάφου. Πάνω από τις καλυπτήριες κεραμίδες βρέθηκαν ελάχιστα όστρακα, μία ελλιπής στο λαιμό υδρίσκη και μικκύλο καλυκόσχημο αγγείο.

Στο δυτικό περιχείλωμα βρέθηκαν: Τμήμα ειδωλίου γυναικείας υδριαφόρου μορφής, δύο ακέραια ειδώλια, ένα ελλιπές ειδώλιο γυναικείας καθιστής μορφής, τέσσερα θραυσμένα ειδώλια, ακέραιο πήλινο αλάβαστρο, θραυσμένο μικκύλο καλυκόσχημο αγγείο και ακέραιος μελαμβαφής αμφορίσκος.

Στο νότιο περιχείλωμα και στη νοτιοανατολική γωνία του βρέθηκαν ακέραιο πήλινο αλάβαστρο, ακέραιο ληκύθιο με ανάγλυφες κάθετες ραβδώσεις στην εξωτερική όψη του, θραυσμένο όστρεο, τμήμα γυάλινου αγγείου και θραύσματα ειδωλίου.

Από το βόρειο περιχείλωμα προήλθαν: Θραυσμένο στο στόμιο πήλινο αλάβαστρο, τμήμα ειδωλίου γυναικείας υδριαφόρου μορφής, τα κατώτερα τμήματα δύο ειδωλίων, ελλιπές ειδώλιο γυναικείας καθιστής μορφής και ελλιπές στο χείλος ληκύθιο. Λίγα όστρακα και θραύσματα ειδωλίων συγκεντρώθηκαν διάσπαρτα από τις πλευρές των περιχειλωμάτων.

Από το δυτικό τμήμα του δαπέδου του τάφου συγκεντρώθηκαν: Ελλιπές γυναικείο ειδώλιο, ακέραιο ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής, δύο ακέραια και ένα ελλιπές μικκύλα καλυκόσχημα αγγεία. Επίσης, στο κέντρο του δαπέδου βρέθηκαν: Ακέραιο ειδώλιο πτηνού, ακέραιο ειδώλιο γυναικείας υδριαφόρου μορφής, ακέραιο μικκύλο καλυκόσχημο αγγείο, ακέραιο ειδώλιο και ακέραιο πήλινο αλάβαστρο. Συγκεντρώθηκαν όστρακα και θραύσματα ειδωλίων. Δεν εντοπίστηκαν σκελετικά λείψανα.

Τάφος XXVIII. Κιβωτιόσχημος, κατασκευασμένος από τέσσερις λαξευτές ασβεστολιθικές πλακες, ανά μία σε κά-

θε πλευρά, τοποθετημένες σε ορθογώνιο όρυγμα διαστ. 2,50×1,40×1 μ. ύψος, με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. Είχε δύο καλυπτήριες, επίσης ασβεστολιθικές πλάκες. Στην εσωτερική επιφάνεια των πλευρών του διατηρήθηκε, σε αρκετά καλή κατάσταση, επίχρισμα. Ερυθρή ταινία, πλ. 0,03 μ., περιέτρεχε το ανώτερο τμήμα της εσωτερικής επιφάνειας όλων των πλευρών. Εσωτερικές διαστάσεις τάφου: 1,80×0,50×0,61 μ. ύψος.

Ανάμεσα στις καλυπτήριες πλάκες βρέθηκαν λίγα όστρακα, λίγα θραύσματα κεραμίδων, ελάχιστα όστρεα και ελάχιστα θραύσματα ειδωλίων.

Ο τάφος είχε συληθεί όπως αποδείχθηκε από τη διαταραγμένη επίχωσή του, από την οποία συγκεντρώθηκαν όστρακα, θραύσματα ειδωλίων, ένας οστέινος πεσσός και ένα όστρεο. Ένας λίθος βρέθηκε πεσμένος στο δυτικό τμήμα του. Σκελετικά υπολείμματα δεν υπήρχαν.

Τάφος XXIX. Όμοιου τύπου με τον προηγούμενο, με δύο καλυπτήριες, τοποθετημένος σε ορθογώνιο όρυγμα διαστ. 2,81×1,57×0,46-0,70 μ. ύψος. Η εσωτερική όψη των ορθογώνιων ασβεστολιθικών πλευρών του διέσωζε κατά τόπους επίχρισμα. Εσωτερικές διαστάσεις: 2,01×0,50×0,73 μ. ύψος. Η εξωτερική επίχωση απέδωσε αρκετά όστρακα. Δύο θραυσμένοι οξυπύθμενοι αμφορείς αποκαλύφθηκαν κατά χώραν στην ανατολική γωνία του ορύγματος και στη δυτική πλευρά της αντίστοιχης πλάκας. Επίσης, στα ανατολικά του τάφου βρέθηκε μία θραυσμένη σιδερένια στλεγγίδα και ένας ακέραιος σιδερένιος κρίκος στον οποίο ήταν περασμένη. Το εσωτερικό του τάφου είχε συληθεί. Ένα κομμάτι της σπασμένης καλυπτήριας πλάκας βρέθηκε πεσμένο στο μέσον του. Από τη διαταραγμένη επίχωση προήλθαν αρκετά όστρακα και δύο θραύσματα σιδερένιας στλεγγίδας. Δεν εντοπίστηκαν σκελετικά λείψανα.

Οικόπεδο Ευ. Αλμυριώτη

Κατά την εκσκαφή για τη διάνοιξη βόθρου στο νοτιοανατολικό τμήμα του οικοπέδου, το οποίο κατά το παρελθόν είχε ερευνηθεί ανασκαφικά (*ΑΔ* 50 (1995): Χρονικά, σ. 344-345), αποκαλύφθηκε το κατώτερο τμήμα λαξευτού θαλαμωτού τάφου του συνήθους τύπου ελληνιστικών χρόνων, με προσανατολισμό Β.-Ν. και είσοδο στα νότια.

Νότια της εισόδου συνελέγησαν θραύσματα μυροδοχείου Κ10780, δύο πινακίων Κ10810 και Κ10811 και ενός πώματος πυξίδας Κ10803, καθώς και τμήμα σιδερένιας στλεγγίδας. Από τη δυτική κλίνη του τάφου συνελέγησαν διαταραγμένα οστά περισσοτέρων της μιας ταφών, δέκα ακέραια μυροδοχεία Κ10784, Κ10790, Κ10783, Κ10786, Κ10779, Κ 10798, Κ10785, Κ10793, Κ10791 και Κ10800, θραυσμένο μυροδοχείο Κ10799, τρεις λύχνοι Κ10781, Κ10777 και Κ10782, αμφορίσκος Κ10890, πινάκιο Κ10801, θραυσμένο πινάκιο Κ10802, τμήμα πώματος πυξίδας Κ10808, θραυσμένο τμήμα κλειστού αγγείου Κ10889, θραυσμένο άωτο σκυφίδιο Κ10883 και χάλκινο νόμισμα Ν5442. Από την ανατολική κλίνη του τάφου συνελέγησαν ελάχιστα διαταραγμένα οστά, πινάκιο Κ10804, τρία μυροδοχεία Κ10795, Κ10796 και Κ10797 και χάλκινο καρφί. Από το κεντρικό όρυγμα συνελέγησαν κύπελλο Κ10886, πρόχους Κ10888, όστρακα από τα οποία συγκολλήθηκαν πιθαμφορέας Κ10891, τμήμα λαγύνου Κ10887, τμήμα λεκάνης Κ10880, άωτο σκυφίδιο, μικρή λάγυνος Κ10884 και δύο πινάκια Κ10806 και Κ10813. Βορειοανατολικά του λαξεύματος συνελέγησαν δύο θραυσμένα μυροδοχεία Κ10794 και Κ10788.

Κατά την εκσκαφή περισυνελέγησαν από τα μπάζα όστρακα αγγείων, τέσσερα θραυσμένα πινάκια Κ10814, Κ10805, Κ10807 και Κ10812, ελλιπές μυροδοχείο Κ10787, τρία ακέραια μυροδοχεία Κ10792, Κ10789 και Κ10776, θραυσμένο μόνωτο κύπελλο Κ10885, ελλιπές άωτο σκυφίδιο Κ10882 και τμήμα γυάλινου μυροδοχείου.

Λαμία

Οδός Χλωμού

Κατά τη διάνοιξη της οδού από μηχανήματα του Δήμου Λαμιέων καταστράφηκε αρκετά μεγάλο τμήμα νεκροταφείου, το οποίο εκτεινόταν στην περιοχή. Συγκεκριμένα, στην ανατολική και δυτική παρειά της υπό διάνοιξη οδού, πλ. 5,50 μ., εντοπίστηκαν υπολείμματα κεραμοσκεπών τάφων. Ακολούθησε ανασκαφική διερεύνηση του χώρου, η οποία έφερε στο φως 13 τάφους και μία ελεύθερη ταφή στο φυσικό έδαφος.

Τάφος Ι. Ημικατεστραμμένος κεραμοσκεπής με προσανατολισμό Α.-Δ. Τμήματα των καλυπτηρίων του είχαν καταπέσει στο εσωτερικό του. Έξω από τον τάφο βρέθηκαν όστρακα και θραυσμένο αγγείο. Δεν περιείχε οστά. Κτερίσματα: Δύο άωτα κυάθια, χάλκινος κρίκος εντός του ενός κυαθίου, αρυβαλλοειδές λυκήθιο, λύχνος, κοτύλη, θραυσμένο ειδώλιο καθιστής μορφής, τέσσερα επίσης θραυσμένα ειδώλια, θραύσμα ειδωλίου, θραύσματα από κέλυφος αυγού, αστράγαλος και όστρακα.

Τάφος ΙΙ. Κεραμοσκεπής καλυβίτης με κατεστραμμένο το δυτικό του τμήμα από το μηχανικό εκσκαφέα. Οστά δεν βρέθηκαν. Κτερίσματα: Αρυτήρας και θραυσμένο αγγείο σε απόσταση 0,80 μ. από τη νοτιοδυτική γωνία του, το οποίο θα πρέπει να προέρχεται από τον τάφο.

Τάφος ΙΙΙ. Κεραμοσκεπής καλυβίτης, με προσανατολισμό Α.-Δ. και με κατεστραμμένο το δυτικό του τμήμα. Εξωτερικά μικροί αργοί λίθοι στήριζαν τις κεραμίδες

των πλευρών του. Κατά την αποκάλυψή του, πλησίον της βορειοανατολικής πλευράς του, βρέθηκαν κεφαλή πήλινου γυναικείου ειδωλίου και θραυσμένο πήλινο ειδώλιο τροφού. Δεν περιείχε οστά. Κτερίσματα: Μελαμβαφής λεκανίδα με πώμα, μόνωτη μελαμβαφής κύλικα-σκύφος και άωτο μελαμβαφές σκυφίδιο.

Τάφος IV. Στη δυτική παρειά του δρόμου αποκαλύφθηκαν τα υπολείμματα του δυτικού τμήματος του κεραμοσκεπούς τάφου IV. Διασώζονταν μόνο δύο θραύσματα των καλυπτήριων κεραμίδων.

Τάφος V. Κεραμοσκεπής καλυβίτης με έντονη διατάραξη στο ανατολικό του τμήμα από το μηχανικό εκσκαφέα. Από την εξωτερική επίχωση προήλθαν ελάχιστα όστρακα, ενώ στο εσωτερικό του δεν βρέθηκε σκελετικό υλικό ούτε κτερίσματα.

Τάφος VI. Κεραμοσκεπής καλυβίτης με κατεστραμμένες και έντονα αποσαθρωμένες τις καλυπτήριες κεραμίδες του. Είχε προσανατολισμό Α.-Δ. και στο εσωτερικό του βρέθηκαν ελάχιστα σκελετικά υπολείμματα. Κτερίσματα: Σταυρόσχημο περίαπτο, κυλινδρικό ψέλιο και ταινιωτό δαχτυλίδι.

Τάφος VII. Κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό Α.-Δ. Τις μακρές πλευρές αποτελούσαν μεγάλου μεγέθους ορθογώνιες κεραμίδες, στα σημεία αρμογής των οποίων είχε τοποθετηθεί καλυπτήρια κεραμίδα. Μερικές από τις κεραμίδες φέρουν εγχαράξεις. Από την εξωτερική επίχωση του τάφου προήλθαν ελάχιστα όστρακα. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν ελάχιστα σκελετικά υπολείμματα και ακέραιος λύχνος.

Τάφος VIII. Κιβωτιόσχημος. Οι μακρές του πλευρές ήταν κατασκευασμένες από τέσσερις πήλινες τετράγωνες πλάκες η κάθε μία και οι στενές από μία. Οι περισσότερες βρέθηκαν θραυσμένες. Έξω από τον τάφο εντοπίστηκε λαβή κύλικας και στο εσωτερικό του αποσαθρωμένα υπολείμματα σκελετού εκτάδην και τα εξής κτερίσματα: Μελαμβαφές αρυβαλλοειδές ληκύθιο, μελαμβαφής κύλικα-σκύφος, μόνωτο μελαμβαφές κανθαροειδές κύπελλο, μικρή μελαμβαφής κύλικα-σκύφος, οξειδωμένο σιδερένιο αντικείμενο.

Τάφος IX. Σχεδόν εφαπτόμενος στη βορειοδυτική γωνία του τάφου VIII. Λακκοειδής με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., με μεγάλη, μονολιθική, ορθογώνια καλυπτήρια. Στην ανώτερη επιφάνειά της φέρει διακοσμητικές αύλακες, μία κατά μήκος και δύο εγκάρσιες. Στο εσωτερικό του τάφου βρέθηκαν σκελετικά υπολείμματα νεκρού τοποθετημένου εκτάδην. Η ταφή ήταν κτερισμένη με ένα λύχνο και μία μελαμβαφή κύλικα-σκύφο.

Τάφος X. Κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό Α.-Δ., κατασκευασμένος από δύο μεγάλες ορθογώνιες κεραμίδες με αρκετές αποκρούσεις και ρωγμές στην επιφάνειά τους. Οι καλυπτήριες, τοποθετημένες στα σημεία επαφής, σώζονταν αποσπασματικά. Στο εσωτερικό του δεν βρέθηκε σκελετικό υλικό ή άλλα ευρήματα, πλην ενός οστράκου.

Τάφος XI. Λακκοειδής με προσανατολισμό Α.-Δ. χωρίς καλυπτήριες. Στο εσωτερικό του εντοπίστηκαν μελαμβαφής κρατηρίσκος και αποσαθρωμένα υπολείμματα οστών.

Τάφος XII. Κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό Α.-Δ. και με κατεστραμμένο το ανατολικό του τμήμα από το μηχανικό εκσκαφέα. Μία μελαμβαφής λήκυθος προήλθε από την επίχωση έξω από το δυτικό τμήμα του.

Τάφος XIII. Σχεδόν κατεστραμμένος κεραμοσκεπής καλυβίτης, με προσανατολισμό Α.-Δ.

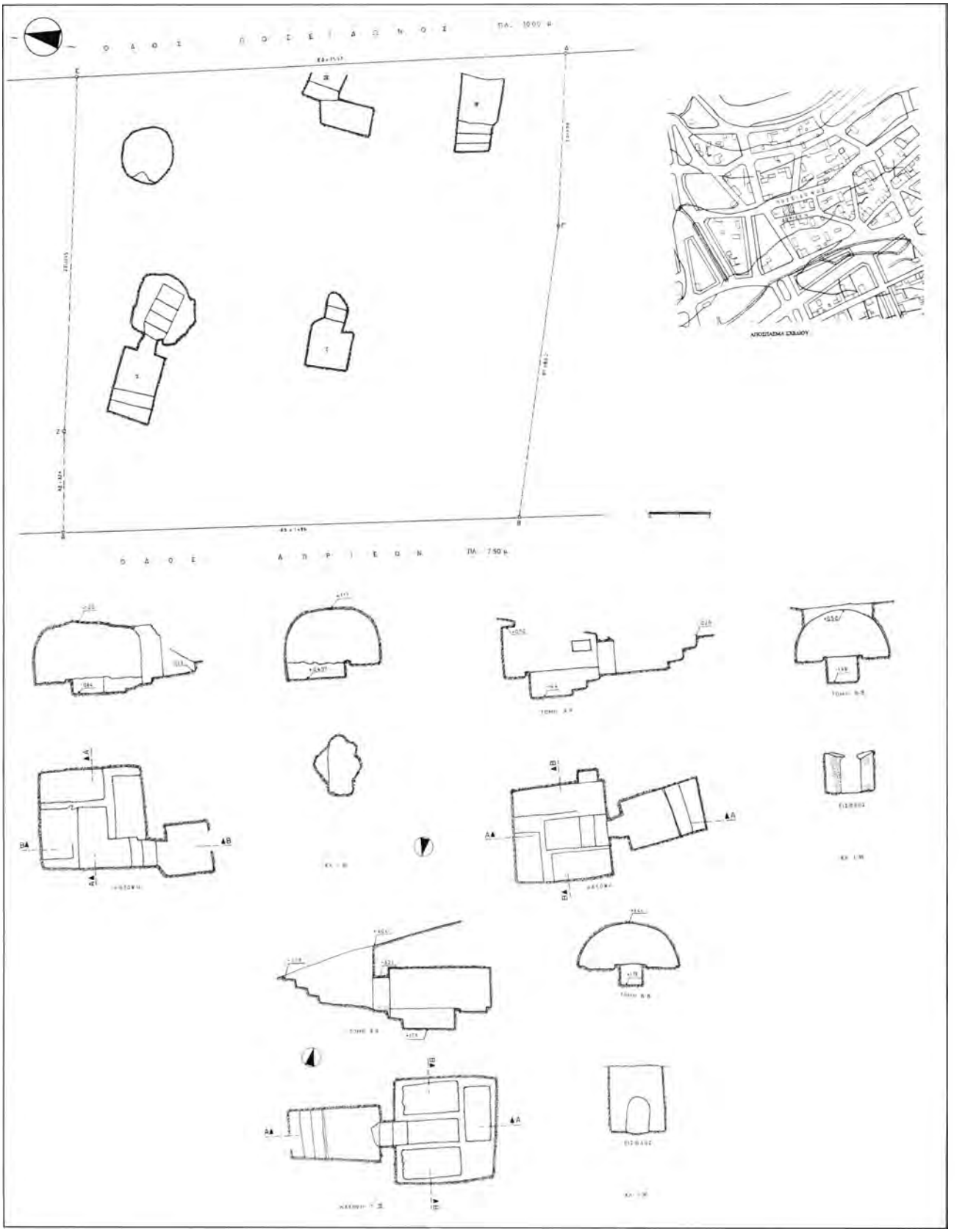
Ταφή XIV. Αποσαθρωμένα οστά νεκρού τοποθετημένου εκτάδην απ' ευθείας στο έδαφος, με το κρανίο στα δυτικά.

Οδός Δωριέων 20 (οικόπεδο Θ. Σκάρλα) (Εικ. 12)

Με αφορμή την πραγματοποίηση εκσκαφικών εργασιών στο εν λόγω οικόπεδο για την ανέγερση νέας οικοδομής, εντοπίστηκαν τέσσερις λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι του βόρειου νεκροταφείου της αρχαίας Λαμίας.

Τάφος 1. Η είσοδος βρισκόταν στα νοτιοδυτικά και ο δρόμος σωζόταν εν μέρει. Ο θάλαμος ήταν τετράγωνης κάτοψης με θολωτή οροφή και τρεις κλίνες με έξεργο περιχείλωμα στα βόρεια, νότια και ανατολικά, λαξευμένες στο φυσικό βράχο. Βρέθηκε γεμάτος χώμα και συλημένος.

Τάφος 2. Η είσοδος βρισκόταν στα δυτικά. Ο δρόμος, όχι ιδιαίτερα επικλινής, με καλά λαξευμένες παρειές, είχε δύο βαθμίδες. Κατέληγε σε τετράπλευρο όρυγμα, στην ανατολική πλευρά του οποίου διαμορφώνονται λαξευτές βαθμίδες καθόδου στο θάλαμο. Το απλό ορθογώνιο άνοιγμα εισόδου, κατεστραμμένο στο ανώτερο, καμπύλο προφανώς, τμήμα του, φρασσόταν με ορθογώνιου σχήματος πώρινη πλάκα, που εδραζόταν σε πώρινα αρχιτεκτονικά μέλη. Νότια της εισόδου διαπιστώθηκε η ύπαρξη σκελετικών λειψάνων κατά χώραν. Ο θάλαμος, τεράπλευρος, ακανόνιστης κάτοψης, είχε επιμελώς λαξευμένα τοιχώματα και καμαρωτή οροφή, μεγάλο μέρος της οποίας είχε καταπέσει στο εσωτερικό του. Στη νότια πλευρά του θαλάμου σχηματιζόταν αβαθής ορθογώνια θήκη. Οι κλίνες διατάσσονταν σε σχήμα Π και είχαν λαξευτά προσκεφάλαια. Διαστάσεις: Δρόμος: μήκος 2,06, πλάτος 1,40 μ. Είσοδος: πλάτος 0,54, ύψος 0,93 μ. Θάλαμος: 2,34×2,57, ύψος 1,90 μ. Θήκη: 0,27×0,50, βάθος 0,36 μ. Διάσπαρτα σκελετικά λείψανα βρέθηκαν στο επίπεδο των τριών κλινών και στο εσωτερικό του ορύγματος. Κτερίσματα από τον ταφικό θάλαμο: χάλκινο ενώ-

Εικ. 12. Λαμία. Οδός Δωριέων 20. Οικόπεδο Θ. Σκάρλα. Κατόψεις, τομές τάφων.

Εικ. 13. Λαμία. Οδός Δωριέων 20. Οικόπεδο Σκάρλα. Τάφος 3. Δρόμος και είσοδος ταφικού θαλάμου.

τιο, χάλκινος κρίκος, χάλκινη σπάτουλα, οστέινη βελόνα, τμήμα σιδερένιου εγχειριδίου, τμήματα οξειδωμένων σιδερένιων αντικειμένων, απολέπισμα πυριτόλιθου και όστρεο. Συγκεντρώθηκαν επίσης θραύσματα κεραμίδων, όστρακα και πωρολιθικά μέλη.

Τάφος 3. Όμοιου τύπου με τον προηγούμενο. Ο δρόμος επικλινής με καλά λαξευμένες παρειές είχε τρεις βαθμίδες. Κατέληγε μπροστά στην είσοδο σε τετράπλευρο όρυγμα, στη μία πλευρά του οποίου διαμορφώνονται δύο βαθμίδες καθόδου στο θάλαμο. Το απλό ορθογώνιο άνοιγμα εισόδου με τοξωτή απόληξη φρασσόταν με ασβεστολιθικό γωνιόλιθο (Εικ. 13). Ο θάλαμος, ορθογώνιας κάτοψης, είχε τοιχώματα λαξευμένα με επιμέλεια και καμαρωτή οροφή, με ιδιαίτερα έντονη καμπύλη. Οι κλίνες διατάσσονταν σε σχήμα Π και είχαν λαξευτά προσκεφάλαια. Διαστάσεις: Δρόμος: μήκος 2,45, πλάτος 1,40 μ. Είσοδος: πλάτος 0,70, ύψος 1,14 μ. Θάλαμος: 2,56×2,80, ύψος 1,70 μ. Διάσπαρτα σκελετικά λείψανα και οστά κρανίου βρέθηκαν στο επίπεδο των κλινών και του διαδρόμου. Ο τάφος ήταν συλημένος. Από την επίχωση του δρόμου περισυνελέγησαν: Σιδερένιο καρφί, θραύσματα πίθου, πήλινα ειδώλια σε θραύσματα, όστρακα και θραύσματα κεραμίδων. Από τον ταφικό θάλαμο προήλθαν: Πήλινα ειδώλια σε θραύσματα, σιδερένιο καρφί, σιδερένιο εργαλείο, δύο λύχνοι ακέραιοι, λύχνος σε τεμάχια, θραύσματα γυάλινων αγγείων, ίχνη κάρβουνου, δόντια ζώου, όστρακα και θραύσματα κεραμίδων.

Τάφος 4. Όμοιου τύπου με τους προηγούμενους με την είσοδο στα δυτικά. Ερευνήθηκε κατά τμήμα του δρόμου, καθώς η είσοδος και ο θάλαμος έβαιναν κάτω από το σύγχρονο οδόστρωμα. Ο δρόμος επικλινής, με λαξευμένες τις παρειές του, είχε μία βαθμίδα. Διαστάσεις: μήκος 1,10, πλάτος 1,22 μ. Στη δυτική-νοτιοδυτική πλευρά του δρόμου σχηματιζόταν ορθογώνιο λάξευμα για την πρόσβαση στον τάφο. Διαστάσεις: μήκος 1,60, πλάτος 0,86, βάθος 0,70-0,44 μ.

Η ανασκαφική έρευνα σε κυκλικό αβαθές όρυγμα στο φυσικό βράχο δεν απέδωσε ευρήματα.

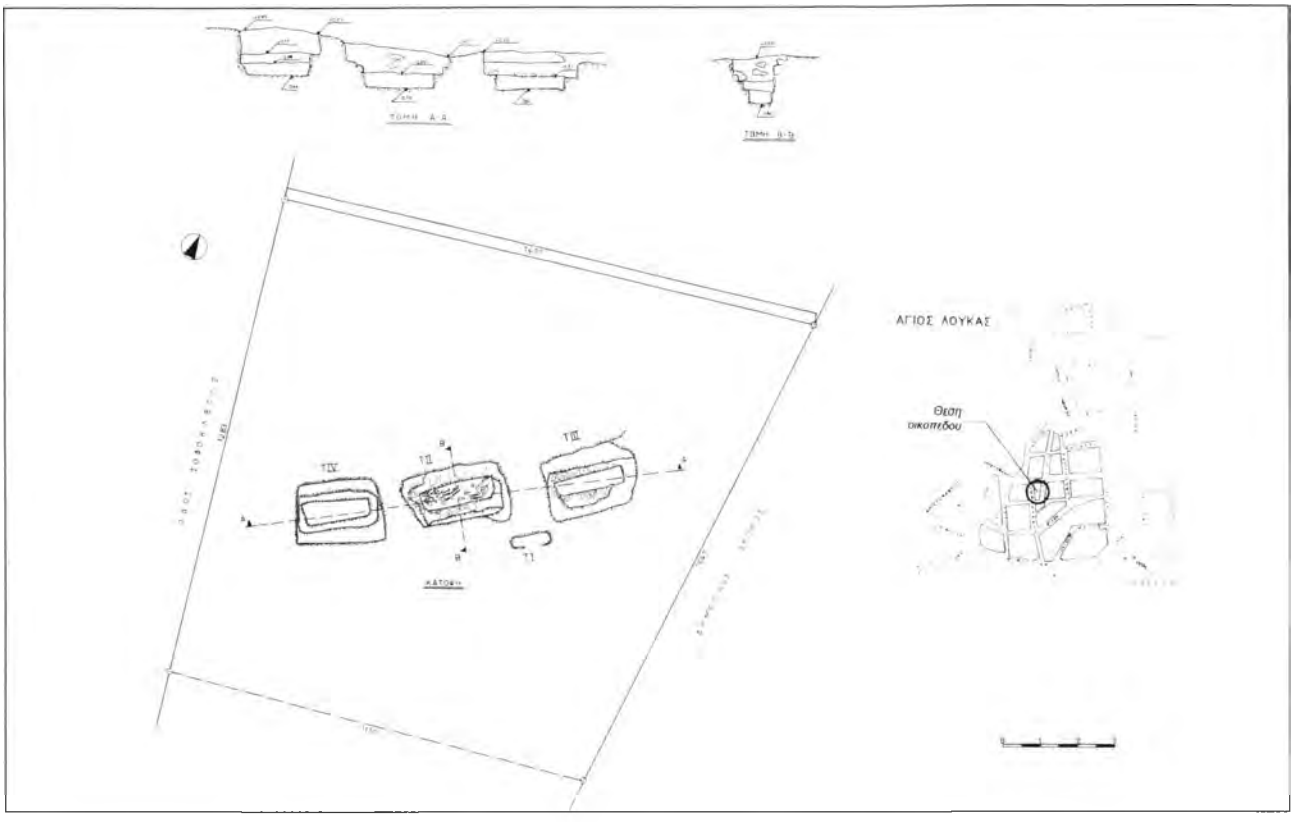
Οδός Σοφοκλέους (οικόπεδο Π. Περίσσιου) (Εικ. 14)

Με αφορμή τις εργασίες ανέγερσης νέας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο, εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν τέσσερις τάφοι:

Τάφος Ι. Ημικατεστραμμένος κεραμοσκεπής, καλυβίτης, παιδικός τάφος, με προσανατολισμό Α.-Δ. Διατηρήθηκε κατά χώραν, σε άσχημη κατάσταση, η βόρεια σειρά των κεραμίδων, μήκ. 0,95 και μέγ. πλ. 0,18 μ. Από το εσωτερικό του περισυνελέγησαν όστρακα μελαμβαφούς θηλάστρου.

Τάφος ΙΙ. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό Α.-Δ. και διαστάσεις 1,83×0,47×0,82 μ. μέγιστο ύψος, εγγεγραμμένο σε μεγαλύτερο όρυγμα διαστ. 2,15×1,35 μ. Ήταν καλυμμένος με δύο ορθογώνιες καλυπτήριες από πωρόλιθο, με κλίση από Β. προς Ν. Αυτή οφειλόταν στο μικρό ύψος του νότιου περιχειλώματος, αν και είχε ενισχυθεί με μια πρόσθετη διάταξη λίθων, όπου στερεώθηκαν οι πλάκες. Μικροί λίθοι ήταν πακτωμένοι περιμετρικά των καλυπτήριων πλακών. Περιείχε δύο νεκρούς. Ο ανώτερος ήταν ύπτιος, εκτάδην, με το κρανίο στα δυτικά. Διατηρήθηκε αποσπασματικά σε μήκος 0,83 μ. Από το δεύτερο νεκρό σώθηκαν μόνον οστά των κάτω άκρων.

Λίγα αντικείμενα βρέθηκαν γύρω από τις καλυπτήριες πλάκες: Όστρακα, θραύσματα κεραμίδων, τμήμα ειδωλίου, τμήμα αρτόσχημης αγνύθας Δ11607, θραυσμένο σιδερένιο καρφί, κεφαλή σιδερένιου καρφιού, ακέραιο ατρακτόσχημο μυροδοχείο και θραυσμένο ατρακτόσχημο μυροδοχείο. Τα περισσότερα κτερίσματα βρέθηκαν περιμετρικά του πρώτου νεκρού: Όστρακα αμφορέα κοντά στη βορειοδυτική γωνία του τάφου, θραυσμένος στο ανώτερο τμήμα του οξυπύθμενος αμφορίσκος κοντά στο δεξιό ώμο, ακέραιη χάλκινη περόνη Μ8628 πλησίον του δεξιού χεριού, ακέραιη χάλκινη στλεγγίδα Μ8565 κατά μήκος του δεξιού μηριαίου οστού, χάλκινο νόμισμα Ν5425 κοντά στη δεξιά περόνη, ακέραιο μικκύ-

Εικ. 14. Λαμία. Οδός Σοφοκλέους. Οικόπεδο Π. Περίσσιου. Κάτοψη, τομές τάφων

λο βολβόσχημο μυροδοχείο κοντά στην αριστερή κνήμη. Στο ύψος του δεξιού ώμου βρέθηκε θραυσμένη μολύβδινη πόρπη(;), η οποία φέρει πιθανώς παράσταση ερωτιδέα. Από το ανατολικό τμήμα του τάφου προήλθαν: Ακέραιο μελαμβαφές άωτο σκυφίδιο, ακέραιο λυχνάρι, θραυσμένος οξυπύθμενος αμφορέας και δύο σιδηρόμαζες. Σε βαθύτερο επίπεδο – όπου είχε τοποθετηθεί ο δεύτερος νεκρός – βρέθηκαν ακέραιο μυροδοχείο στο δυτικό τμήμα του τάφου και δύο θραυσμένα μυροδοχεία κάτω από τον αμφορέα.

Τάφος ΙΙΙ. Ορθογώνιος, όμοιου τύπου με τον τάφο ΙΙ. Το μεγαλύτερο όρυγμα είχε διαστάσεις 2,75×1,50 μ. Ο κεντρικός ταφικός χώρος είχε διαστάσεις 1,84×0,41×0,57 μ. μέγιστο ύψος. Ήταν καλυμμένος με δύο ορθογώνιες καλυπτήριες πλάκες από πωρόλιθο. Τρεις ασβεστόλιθοι είχαν τοποθετηθεί δυτικά της αντίστοιχης καλυπτήριας πλάκας. Περιείχε δύο νεκρούς τοποθετημένους εκτάδην με τα κρανία στα δυτικά. Διατηρήθηκαν, αν και σαθρά, τα περισσότερα οστά του σκελετού του ανώτερου νεκρού. Από το δεύτερο νεκρό σώθηκαν σε άσχημη κατάσταση λίγα οστά του κρανίου και τα οστά των κάτω άκρων κυρίως. Μερικά θραύσματα κεραμίδων που βρέθηκαν κατά χώραν, κάθετα πακτωμένα στο χώμα κατά μήκος του δεύτερου σκελετού, υποδηλώνουν ότι αυτός είχε καλυφθεί με κεραμίδες, οι οποίες διαταράχθηκαν κατά την ταφή του υπερκείμενου νεκρού. Κάτω από αυτόν βρέθηκαν μετακινημένα οστά τρίτου νεκρού. Λίγα όστρακα και θραύσματα πήλινων ειδωλίων συγκεντρώθηκαν επάνω από τις καλυπτήριες πλάκες. Επίσης, λίγα όστρακα προήλθαν από το εσωτερικό του τάφου. Ο ανώτερος νεκρός ήταν κτερισμένος με δύο αγγεία, τοποθετημένα στο ανατολικό τμήμα του τάφου: ένα μικρό, ακέραιο, μελαμβαφές πινάκιο και ένα θραυσμένο μελαμβαφές μυροδοχείο. Ο υποκείμενος νεκρός είχε κτεριστεί με έναν ακέραιο μελαμβαφή λύχνο, που βρέθηκε μεταξύ των μηριαίων οστών, καθώς και δύο μυροδοχεία κοντά στην αριστερή κνήμη του. Μεταξύ των οστών του τρίτου νεκρού βρέθηκαν ένα ελλιπές σιδερένιο καρφί και όστρακα μυροδοχείου.

Τάφος ΙV. Όμοιου τύπου με τους δύο προηγούμενους. Το εξωτερικό λάξευμα είχε διαστάσεις 2,31×1,54 μ. Στο εσωτερικό του ο βασικός ταφικός χώρος είχε διαστάσεις 1,70×0,48×1,30 μ. ύψος. Τρεις ορθογώνιες πλάκες κάλυπταν το εσωτερικό του. Η ανατολική πλάκα ήταν από σχιστόλιθο, ενώ οι άλλες δύο από πωρόλιθο. Από αυτές, η μεσαία ήταν σπασμένη και πεσμένη στο εσωτερικό του τάφου. Περιείχε ένα νεκρό σε ύπτια στάση με το κρανίο στα δυτικά. Διατηρήθηκαν σε σχετικά καλή κατάστα-

Εικ. 15. Λαμία. Συμβολή των οδών Παπακυριαζή και Σκουφά. Οικόπεδο αφών Θανασούρα. Γενική άποψη (τάφοι I-VI).

Εικ. 16. Λαμία. Συμβολή των οδών Παπακυριαζή και Σκουφά. Οικόπεδο αφών Θανασούρα. Τάφος ΙΙ.

ση τα οστά των άκρων και τμήμα του κρανίου. Από την αποκάλυψη των καλυπτηρίων συγκεντρώθηκαν όστρακα, θραύσμα κεραμίδας και θραύσματα πήλινου ειδώλιου. Ελάχιστα όστρακα και θραύσματα κεραμίδων προήλθαν από το εσωτερικό του τάφου. Κτερίσματα: Ένας θραυσμένος οξυπύθμενος αμφορέας τοποθετημένος λοξά στα ανατολικά, θραυσμένη σιδερένια στλεγγίδα στα δυτικά, και δύο θραυσμένα μελαμβαφή μυροδοχεία, το ένα πλησίον του αριστερού βραχίονα και το άλλο κοντά στο δεξί μηριαίο οστό. Ένας θραυσμένος μελαμβαφής κανθαρίσκος και όστρακα ενός ακόμη μελαμβαφούς αγγείου βρέθηκαν κάτω από τον αμφορέα.

Συμβολή των οδών Σκουφά και Παπακυριαζή (οικόπεδο αφών Θανασούρα)

Εκσκαφικές εργασίες για την ανέγερση νέας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο είχαν ως αποτέλεσμα την αποκάλυψη τμήματος του νοτιοανατολικού ελληνιστικού νεκροταφείου της αρχαίας Λαμίας. Συγκεκριμένα, ανασκάφηκαν 11 κιβωτιόσχημοι τάφοι, δύο κεραμοσκεπείς και ένας εγχυτρισμός. Όλοι οι τάφοι είχαν προσανατολισμό Α.-Δ. Οι κιβωτιόσχημοι ήταν κατασκευασμένοι από ασβεστολιθικές πλάκες, των οποίων η εσωτερική επιφάνεια ήταν λαξευμένη με επιμέλεια και ενίοτε επιχρισμένη με ασβεστοκονίαμα υπόλευκο ή χρωματιστό (Τάφοι ΙΙΙ, IV, V, X, XI, XIIα, XIIβ). Δύο όμοιες πλάκες ήταν οι καλυπτήριες. Οι τάφοι XIIα και XIIβ είχαν μία μακριά πλευρά κοινή. Μερικοί τάφοι (IV, VI, VII, IX, XI-II) είχαν καταστραφεί μερικώς από τον εκσκαφέα.

Ο εγχυτρισμός ενός μικρού παιδιού (θραυσμένο ελλιπές αγγείο με λίγα σαθρά οστά) βρέθηκε στην επίχωση πάνω από τον Τάφο Ι. Δυτικά του ίδιου τάφου εντοπίστηκε τμήμα πωρολιθικής επιτύμβιας στήλης Λ1459, διαστ. 0,26×0,22×0,13 μ., με επιγραφή *ΘΕΩΝ*.

Τάφος Ι. (Εικ. 15). Κιβωτιόσχημος. Οι καλυπτήριες πλάκες βρέθηκαν στη θέση τους. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,85×0,59-0,61×0,95-1 μ. ύψος. Ήταν γεμάτος χώμα. Βρέθηκαν λίγα σαθρά οστά σκελετού τοποθετημένου εκτάδην και τα εξής κτερίσματα: Τέσσερα χάλκινα νομίσματα Ν5394, ένας οξυπύθμενος αμφορέας Κ11049, πέντε μυροδοχεία Κ10827, Κ10843, Κ10848, Κ10849, Κ10851, δύο πρόχοι Κ10933, Κ10976, μία κύλικα-σκύφος Κ10996, κεφαλές σιδερένιων καρφιών, δύο θραύσματα ειδωλίου, δύο χρυσές βαρελόσχημες χάνδρες και δέκα σωληνωτά ελάσματα χρυσού, τα τελευταία προφανώς από περιδέραιο. Επίσης, συνελέγησαν όστρακα αγγείων, θραύσματα κεραμίδων και κομμάτια κάρβουνου. Η εξωτερική επίχωση απέδωσε αρκετά όστρακα και θραύσματα κεραμίδων, θραύσματα ειδωλίων, ένα μυροδοχείο Κ10824, μία αγνύθα Δ11717 και δύο στλεγγίδες.

Τάφος ΙΙ. (Εικ. 16). Κιβωτιόσχημος. Οι καλυπτήριες πλάκες βρέθηκαν στη θέση τους. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,90×0,62×0,85 μ. ύψος. Από τον καθαρισμό του εξωτερικά συγκεντρώθηκαν: όστρακα, θραύσματα γυάλινων αγγείων, μία στλεγγίδα, μία πυραμιδόσχημη αγνύθα Δ11822 και ένα θραυσμένο αγγείο Κ10977. Περιείχε ελάχιστα σαθρά οστά, τρία θραυσμένα αγγεία Κ10810, Κ10965 και Κ10732, ένα χάλκινο νόμισμα, ένα πήλινο πώμα και στόμιο αγγείου Κ10940 και μία πρόχου Κ10733.

Τάφος ΙΙΙ. (Εικ. 17). Κιβωτιόσχημος με ελαφρώς μετατοπισμένες τις καλυπτήριες πλάκες. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,90×0,63×0,93 μ. ύψος. Διατηρούνταν ίχνη υπόλευκου κονιάματος στις πλευρές εσωτερικά. Εξωτερικά του τάφου περισυνελέγησαν όστρακα. Στο εσωτερικό εντοπίστηκαν, εκτός από όστρακα και θραύσμα-

Εικ. 17. Λαμία. Συμβολή των οδών Παπακυριαζή και Σκουφά. Οικόπεδο αφών Θανασούρα. Τάφος ΙΙΙ.

Εικ. 18. Λαμία. Συμβολή των οδών Παπακυριαζή και Σκουφά. Οικόπεδο αφών Θανασούρα. Τάφος ΙV.

τα κεραμίδων, ελάχιστα σαθρά διαταραγμένα οστά, κομμάτια γυάλινων αγγείων, τέσσερις πρόχοι Κ10938, Κ10973, Κ10978 και Κ10980, μία πυραμιδόσχημη αγνύθα Δ11823 και ένα χάλκινο νόμισμα.

Τάφος ΙV (Εικ. 18). Ημικατεστραμμένος κιβωτιόσχημος τάφος. Ο εκσκαφέας παρέσυρε την ανατολική καλυπτήρια πλάκα και κατέστρεψε τα ανώτερα τμήματα της ανατολικής και νότιας πλευράς. Η δυτική καλυπτήρια βρέθηκε στη θέση της. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,92×0,64×0,88 μ. ύψος. Σώζονταν ίχνη κονιάματος. Όστρακα συνελέγησαν εσωτερικά και εξωτερικά του τάφου, ενώ στο εσωτερικό του βρέθηκαν ακόμη θραύσματα κεραμίδων, σαθρά οστά ανακομιδής, ένας σκελετός εκτάδην, μία πυραμιδόσχημη αγνύθα Δ11824, θραύσματα γυάλινων αγγείων και τρεις πρόχοι Κ10934, Κ10937 και Κ10975.

Τάφος V. Κιβωτιόσχημος με θραυσμένες κατά τόπους τις καλυπτήριες πλάκες. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,90×0,54×0,93 μ. ύψος. Στο εσωτερικό των πλευρών του υπήρχαν ίχνη κονιάματος. Από την εξωτερική επίχωση προήλθαν όστρακα και θραύσματα ειδωλίου. Εσωτερικά ήταν γεμάτος χώμα. Βρέθηκαν τρεις πρόχοι (Κ10935, Κ10936, Κ10974), ένα άωτο αγγείο (Κ10939), μία οινοχόη (Κ10972), ένα χάλκινο νόμισμα, τμήμα χάλκινης περόνης και ελάχιστα όστρακα.

Τάφος VI. Ημικατεστραμμένος κιβωτιόσχημος τάφος. Η ανασκαφική έρευνα του ορύγματος διαστ. 1,60×0,80×0,55 μ. απέδωσε δύο μυροδοχεία Κ10837 και Κ10847 και αγγείο σε τεμάχια Κ10968.

Τάφος VII. Κεραμοσκεπής κιβωτιόσχημος κατασκευασμένος από τετράγωνες πήλινες πλάκες διαστ. 0,50×0,50×0,04 μ., που έφεραν καμπύλες αυλακώσεις και ήταν επιχρισμένες εξωτερικά με ασβεστοκονίαμα. Πάνω από το ανατολικό τμήμα του είχε θεμελιωθεί τοίχος νεότερης οικίας. Από την εξωτερική επίχωση συγκεντρώθηκαν ελάχιστα όστρακα, ένα μελαμβαφές άωτο σκυφίδιο Κ10945, ένα ακέραιο και τρία θραυσμένα πήλινα γυναικεία ειδώλια. Στο εσωτερικό βρέθηκαν θραύσματα κρανίου, ένας οξυπύθμενος αμφορίσκος Κ10947 και θραύσματα κονιάματος. Εσωτερικές διαστάσεις: 1×0,36×0,50 μ. ύψος.

Τάφος VIII. Κιβωτιόσχημος, του οποίου το μεγαλύτερο μέρος προχωρά πέρα από τη δυτική παρειά του οικοπέδου. Αποκαλύφθηκε το ανατολικό τμήμα του σε μήκος 0,70 μ. Δεν υπήρχε καλυπτήρια. Το εσωτερικό του, το οποίο δεν διερευνήθηκε, ήταν πιθανώς συλημένο και γεμάτο λίθους. Εσωτερικές διαστάσεις: πλάτος 0,65, ύψος 0,80, πάχος 0,26 μ.

Τάφος IX. Ημικατεστραμμένος κεραμοσκεπής καλυβίτης. Αργοί λίθοι ήταν τοποθετημένοι κατά μήκος της δυτικής και βόρειας πλευράς. Διαστάσεις ορύγματος: 1,90×0,50 μ. Βρέθηκαν τα οστά των κάτω άκρων του νεκρού και τα εξής κτερίσματα: Πυξίδα Κ10963, αμφορέας Κ10970, δύο μυροδοχεία Κ10845 και Κ10966, θήλαστρο Κ10830, προχοΐσκη Κ10967, χάλκινο νόμισμα και θραύσματα ειδωλίου.

Τάφος X. Κιβωτιόσχημος με καστανό επίχρισμα στο εσωτερικό των πλευρών του. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,89×0,64×0,90 μ. ύψος. Περιείχε διαταραγμένα σαθρά οστά, έξι μυροδοχεία Κ10833, Κ10834, Κ10836, Κ10839, Κ10840 και Κ10844, όστρακα μυροδοχείων και έναν αμφορέα Κ10964.

Τάφος XI. Κιβωτιόσχημος, του οποίου το ανατολικό τμήμα βρισκόταν πέρα από το ανατολικό όριο του οικοπέδου, κάτω από τα θεμέλια της όμορης οικοδομής. Περιείχε δύο μικρούς αμφορείς Κ10942 και Κ10971, έναν αρυτήρα Κ10944, δύο μικκύλα μυροδοχεία Κ10838 και Κ10841 και ένα μικκύλο κυάθιο Κ10856. Οι εσωτερικές όψεις των πλευρών του έφεραν επίχρισμα καλά διατηρημένο. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,84×0,60×0,83 μ. ύψος.

Οι δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι XIIα και XIIβ είχαν την κοινή τη μια πλευρά και το μεγαλύτερο τμήμα τους εκτεινόταν, όπως και του προηγούμενου, κάτω από τα θεμέλια της όμορης οικοδομής.

Τάφος XIIα. Αφαιρέθηκε η δυτική καλυπτήρια πλάκα και το αντίστοιχο τοίχωμα του βόρειου τάφου. Πάνω στη δυτική καλυπτήρια βρέθηκε μία θραυσμένη σιδερένια στλεγγίδα. Το επίχρισμα του εσωτερικού των πλευρών του βρέθηκε διατηρημένο σε πολύ καλή κατάσταση. Περιείχε αναμοχλευμένα σαθρά οστά, όστρακα, θραύσματα κεραμίδων και πολλά κτερίσματα: Έντεκα μυροδοχεία Κ10816, Κ10817, Κ10818, Κ10820, Κ10821, Κ10823, Κ10826, Κ10847, Κ10850, Κ10854 και Κ10932, μία μελαμβαφή λεκανίδα με πώμα Κ10962, ένα λύχνο Κ10829, δύο μακεδονικού τύπου αμφορείς Κ10941 και Κ10979, δύο πυξίδες-λεκανίσκες Κ10831 και Κ10832 με τα αντίστοιχα πώματα και ένα πώμα πυξίδας Κ10828. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,89×0,59×0,87 μ. ύψος.

Τάφος XIIβ. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,88×0,63×0,82 μ. ύψος. Οι πλευρές του έφεραν επίχρισμα εσωτερικά. Εκτός από όστρακα και σαθρά οστά, συγκεντρώθηκαν τα εξής ευρήματα από το εσωτερικό του: Οκτώ μυροδοχεία Κ10815, Κ10822, Κ10825, Κ10835, Κ10846, Κ10852, Κ10853 και Κ10855, θραύσματα σιδερένιας στλεγγίδας, σιδερένιο καρφί και τμήμα άλλου, χάλκινος ζυγός και θραύσματα άλλου, μία λάγυνος Κ10943, ένας αμφορέας Κ10948 και μία πυξίδα με πώμα Κ10969.

Τάφος XIII: Κιβωτιόσχημος. Σώζονταν στη θέση τους το νοτιοδυτικό τμήμα της μιας καλυπτήριας από πωρόλιθο και οι πλευρές του κατά το δυτικό ήμισυ. Το ανατολικό τμήμα ήταν κατεστραμμένο από προγενέστερες μηχανικές επεμβάσεις στο οικόπεδο. Το σωζόμενο τμήμα του έβαινε κάτω από το σύγχρονο δρόμο. Σωζόμενες διαστάσεις: 0,64×0,60×0,80 μ. ύψος. Εκτός από λιγοστά όστρακα, κινητά ευρήματα δεν υπήρξαν.

2002

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Λαμία

Οδός Καραϊσκάκη 100

Με αφορμή εκσκαφή θεμελίων για την ανέγερση πολυώροφης οικοδομής στο οικόπεδο ιδιοκτησίας της εταιρείας ΔΟΜΙΚΗΣ, εντοπίστηκε τμήμα του βόρειου ελληνιστικού νεκροταφείου της Λαμίας. Ερευνήθηκαν 20 τάφοι ενώ ένας κάτω από τα θεμέλια της όμορης προς Α. οικίας, δεν στάθηκε δυνατόν να ερευνηθεί. Οι τάφοι ήταν λαξευμένοι στο μαλακό πέτρωμα της περιοχής. Οκτώ από αυτούς περιείχαν παιδικές ταφές.

Τάφος Ι. Κιβωτιόσχημος με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., τοποθετημένος σε ορθογώνιο όρυγμα στο στέρεο έδαφος. Ήταν καλυμμένος με δύο πώρινες ορθογώνιες πλάκες. Τα τοιχώματα είχαν κατασκευαστεί από μονολιθικές, πωρολιθικές πλάκες. Εσωτερικές διαστάσεις: 2,17×0,61×0,80 μ. ύψος. Βρέθηκαν μόνο λίγα οστά νεκρού τοποθετημένου σε ύπτια στάση με το κρανίο (που δεν σώθηκε) στα νοτιοδυτικά. Κτερίσματα: Δύο μελαμβαφή σκυφίδια στη βόρεια γωνία του τάφου.

Τάφος ΙΙ. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., μήκ. 1,92, μέγ. πλ. 1,09, βάθ. 0,70 μ. Στο εσωτερικό του είχε διανοιχθεί μικρότερο λάξευμα, μήκ. 1,80, πλ. 0,60, βάθ. 0,73, πλ. εσωτερικού περιχειλώματος 0,18-0,31 μ. Τα τοιχώματα και το δάπεδό του έφεραν επίχρισμα. Τρεις ορθογώνιες αδρολαξευμένες πλάκες από πωρόλιθο ήταν οι καλυπτήριες. Περιείχε δύο νεκρούς σε ύπτια στάση με τα κρανία στα νοτιοδυτικά. Από τον πρώτο διατηρήθηκαν θραύσματα κρανίου και οστά κάτω άκρων. Ελάχιστα θραύσματα οστών ανήκαν στο δεύτερο νεκρό. Η επίχωση από το χείλος του τάφου έως το επίπεδο του πρώτου νεκρού απέδωσε: Τμήμα πήλινου ειδωλίου, θραύσμα χάλκινου ελάσματος και ακέραιη σιδερένια στλεγγίδα. Στο βορειοανατολικό τμήμα του τάφου γύρω από τα κάτω άκρα του νεκρού βρέθηκαν: Αμφορίσκος, ένα όστρεο, ένα θραυσμένο άωτο σκυφίδιο, δύο θραυσμένα αγγεία, ένας ακέραιος οξυπύθμενος αμφορέας και ένα ακέραιο μυροδοχείο. Από το νοτιοδυτικό τμήμα προήλθαν: Ακέραιο μικρό μυροδοχείο, όστρακα τεσσάρων μυροδοχείων, δύο θραύσματα ειδωλίων, στέλεχος και κεφαλή σιδερένιου καρφιού.

Στο επίπεδο του δεύτερου νεκρού υπήρχαν: Ακέραιο μελαμβαφές άωτο σκυφίδιο, επτά ακέραια μυροδοχεία και όστρακα ενός μυροδοχείου. Από τον έλεγχο των χωμάτων προέκυψαν: Στόμιο μυροδοχείου, θραύσμα ειδωλίου και ένα ασημένιο νόμισμα.

Τάφος ΙΙΙ. Ορθογώνιο όρυγμα στο στέρεο έδαφος με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., μήκ. 2,27, μέγ. πλ. 1,15, βάθ. 0,62 μ. Στο εσωτερικό του υπήρχε εγγεγραμμένο μικρότερο όρυγμα μήκ. 1,78, πλ. 0,64, βάθ. 0,64 μ. Το εσωτερικό όρυγμα ήταν καλυμμένο με τρεις ορθογώνιες πωρολιθικές πλάκες, που έφεραν υπολείμματα κονιάματος στην ανώτερη επιφάνειά τους.

Ο σκελετός του νεκρού βρέθηκε σε αρκετά καλή κατάσταση. Είχε τοποθετηθεί σε ύπτια στάση με το κρανίο στα νοτιοδυτικά και τα πόδια ελαφρώς λυγισμένα. Επίσης, βρέθηκαν υπολείμματα άλλου κρανίου κάτω από αυτό του πρώτου νεκρού και λίγα οστά θώρακα προγενέστερου νεκρού, που είχαν συγκεντρωθεί στη βορειοανατολική γωνία του τάφου κατά τη β΄ χρήση του. Δεν υπήρχαν κτερίσματα στο εσωτερικό του. Οι εξωτερικές ταφικές επιχώσεις περιείχαν λίγα όστρακα, αρκετά θραύσματα κεραμίδων, ελάχιστα θραύσματα οστών, ελάχιστα θραύσματα ειδωλίων και θραύσματα δύο σιδερένιων στλεγγίδων.

Τάφος ΙV. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., σωζ. μήκ. 1,70, πλ. 1,20, βάθ. 0,43-0,60 μ. Το νοτιοδυτικό τοίχωμά του παρασύρθηκε από τον εκσκαφέα. Στο εσωτερικό του ήταν εγγεγραμμένο μικρότερο επίσης ορθογώνιο όρυγμα μήκ. 1,74, πλ. 0,51, ύψ. 0,72 μ. Δεν υπήρχαν καλυπτήριες πλάκες. Περιείχε ταφή μάλλον νεαρού κοριτσιού. Διατηρήθηκαν σε άσχημη κατάσταση ελάχιστα οστά του σκελετού και υπολείμματα του κρανίου. Από το βορειοανατολικό τμήμα του τάφου προήλθαν: Μία ακέραιη πυξίδα με το πώμα της, ένα ακέραιο μυροδοχείο, πλήθος αστραγάλων και κεφαλή ενός σιδερένιου καρφιού. Κοντά στο δεξί χέρι είχαν τοποθετηθεί: Μία σιδερένια θραυσμένη στλεγγίδα και δύο μικρές κυλινδρικές χάλκινες πυξίδες με πώμα. Κάτω από τα οστά του κρανίου βρέθηκαν εννέα αμφικωνικές χρυσές χάνδρες περιδεραίου, μία ακέραιη πήλινη επιχρυσωμένη και μία όμοια ελλιπής. Στο ύψος του αριστερού ώμου βρέθηκε χάλκινη σπάτουλα.

Τάφος V. Ορθογώνιος λαξευτός με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Το νοτιοδυτικό τοίχωμα καταστράφηκε από τον εκσκαφέα (σωζ. μήκ. 1,45, πλ. 1, βάθ. 0,17-0,28 μ.). Το κεντρικό ταφικό λάξευμα είχε μήκος 1,66, πλάτος 0,58, βάθος 0,60 μ. Τα τοιχώματά του ήταν επιχρισμένα με ασβεστοκονίαμα. Δεν βρέθηκαν καλυπτήριες πλάκες. Ο τάφος χρησιμοποιήθηκε για την απόθεση τριών νεκρών. Αυτοί είχαν τοποθετηθεί σε ύπτια στάση, με τα κρανία στα νοτιοδυτικά. Ο κατώτερος σκελετός είχε παραμεριστεί για την ταφή του μεσαίου. Τα κρανία των δύο τελευταίων νεκρών είχαν αποσυντεθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό, ώστε δεν ήταν δυνατός ο διαχωρισμός τους. Ομοίως, από τον ανώτερο νεκρό διατηρήθηκαν ελάχιστα σκελετικά υπολείμματα και κρανιακά οστά.

Στο βορειοανατολικό τμήμα του τάφου, στο επίπεδο του ανώτερου νεκρού, βρέθηκαν ένα ακέραιο άωτο σκυφίδιο, μία ακέραια λεκανίδα – το πώμα της βρέθηκε στη βορειοανατολική γωνία του τάφου – και ένα μυροδοχείο. Από την εξωτερική επίχωση συγκεντρώθηκε μία πήλινη ακέραια βαρελόσχημη χάνδρα.

Τάφος VI. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Το περίγραμμα του εξωτερικού λαξεύματος καταστράφηκε κατά τη θεμελίωση νεότερου τοίχου στα νοτιοανατολικά και από τον εκσκαφέα στα νοτιοδυτικά. Διασώθηκε σε μήκος 1,50, βάθος 0,43-0,50, πιθανό πλάτος 1,05 μ. Το κεντρικό ταφικό λάξευμα ήταν ορθογώνιο με διαστάσεις: μήκος 1,73, πλάτος 0,51, βάθος 0,48 μ. Βρέθηκαν ελάχιστα θραύσματα από τα οστά των κάτω άκρων ενός νεκρού στο βορειοανατολικό τμήμα του τάφου ύπτια στάση με το κρανίο στα νοτιοδυτικά. Είχε κτεριστεί με ένα ακέραιο μυροδοχείο και με έναν αρυτήρα. Οι ταφικές επιχώσεις απέδωσαν λίγα όστρακα, ελάχιστα θραύσματα κεραμίδων και ένα τμήμα σιδερένιας στλεγγίδας.

Τάφος VII. Μικρό ορθογώνιο όρυγμα που περιείχε παιδική ταφή. Είχε προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Το μεγαλύτερο τμήμα του εξωτερικού περιγράμματος είχε παρασυρθεί από τον εκσκαφέα και σώθηκε σε μήκος 1,25 μ. Το πλάτος του ήταν 0,75 και το βάθος του 0,31 μ. Το εσωτερικό ταφικό λάξευμα είχε μήκος 1,09, πλάτος 0,32, βάθος 0,43 μ. Δεν βρέθηκαν σκελετικά υπολείμματα. Οι ταφικές επιχώσεις περιείχαν: Το κατώτερο τμήμα γυναικείου ειδωλίου, μία μικκύλη λάγυνο, τρία κεφάλια γυναικείων ειδωλίων και θραύσματα από τα σώματα αυτών. Ένα ακέραιο μυροδοχείο βρέθηκε στο βορειοανατολικό τμήμα του τάφου, ενώ στο μέσον του βρέθηκαν ένα ακέραιο πήλινο ειδώλιο ερωτιδέα και ένα ακέραιο μελαμβαφές πώμα λεκανίδας.

Τάφος VIII. Μικρό ορθογώνιο όρυγμα, το οποίο περιείχε βρεφική ταφή. Ο προσανατολισμός του ήταν Α.-Δ. και οι διαστάσεις του: μήκος 0,69, πλάτος 0,34, βάθος 0,33 μ. Το κατώτερο τμήμα της ανατολικής πλευράς είχε λαξευθεί με κλίση, εν είδει προσκεφαλαίου.

Από τις επιφανειακές επιχώσεις προήλθαν λίγα όστρακα και αρκετά θραύσματα καλυπτήριων κεραμίδων, που υποδηλώνουν ότι ο τάφος ήταν κεραμοσκεπής. Η επίχωση του εσωτερικού του τάφου απέδωσε ελάχιστα όστρακα, θραύσματα κεραμίδων και πήλινων ειδωλίων.

Τάφος ΙΧ. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., μήκος 1,09, πλάτος 0,59, βάθος 0,60 μ. Το εσωτερικό λάξευμα είχε μήκος 0,98, πλάτος 0,43, βάθος 0,41 μ. και ήταν καλυμμένο με μία πήλινη τετράγωνη πλάκα και μία λίθινη. Η επίχωση πάνω από τις πλάκες απέδωσε λίγα όστρακα, αρκετά θραύσματα κεραμίδων και τμήμα ειδωλίου.

Ο τάφος περιείχε παιδική ταφή, από την οποία διατηρήθηκαν μόνο λίγα θραύσματα από τα οστά των κάτω άκρων στο βορειοανατολικό τμήμα του τάφου. Στον ίδιο χώρο βρέθηκε και το μοναδικό κτέρισμα – μία ακέραιη λεκανίδα με το πώμα της.

Τάφος Χ. Βρεφικός, κεραμοσκεπής-καλυβίτης με προσανατολισμό Β.-Ν. Δεν διατηρήθηκαν σκελετικά υπολείμματα. Κτερίσματα: Θραυσμένο μυροδοχείο στο βόρειο τμήμα του τάφου.

Τάφος ΧΙ. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Το εξωτερικό λάξευμα είχε μήκος 2,14, πλάτος 1,23 και βάθος 1,05 μ. και το εσωτερικό μήκος 1,81, πλάτος 0,62 και βάθος 0,62 μ. Οι καλυπτήριες ήταν τέσσερις ασβεστολιθικές ορθογώνιες πλάκες. Από τις επιφανειακές επιχώσεις συγκεντρώθηκαν λίγα όστρακα, λίγα θραύσματα καλυπτήριων κεραμίδων, λίγα θραύσματα πήλινου ειδωλίου και τμήμα σιδερένιας στλεγγίδας. Η επίχωση του εξωτερικού λαξεύματος περιείχε αρκετά όστρακα, αρκετά θραύσματα καλυπτήριων κεραμίδων, λίγα θραύσματα πήλινων ειδωλίων, ελλιπή σιδερένια στλεγγίδα, ακέραιη σιδερένια στλεγγίδα και ελάχιστα σκελετικά υπολείμματα ενός νεκρού τοποθετημένου σε ύπτια στάση, με το κρανίο στα νοτιοδυτικά. Κτερίσματα: Αμφορέας, δύο μυροδοχεία και μικκύλη λεκανίδα.

Τάφος ΧΙΙ. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Οι διαστάσεις του λαξεύματος εξωτερικά ήταν: μήκος 1,78, πλάτος 0,94, βάθος 0,18-0,69 μ. και εσωτερικά: μήκος 1,60, πλάτος 0,45, βάθος 0,50 μ. Δεν βρέθηκαν καλυπτήριες κεραμίδες ή πλάκες κατά χώραν. Στο νοτιοδυτικό τμήμα του τάφου εντοπίστηκαν οστά από ανακομιδή σκελετού. Επίσης, βρέθηκαν ελάχιστα σκελετικά λείψανα ενός νεκρού τοποθετημένου σε ύπτια στάση με το κρανίο στα νοτιοδυτικά. Διατηρήθηκαν υπολείμματα από τα οστά των άνω και κάτω άκρων. Η ταφική επίχωση απέδωσε όστρακα, λίγα θραύσματα καλυπτήριων κεραμίδων, θραύσματα ειδωλίων, δύο όστρεα, τμήμα σιδερένιας σπάτουλας, τμήμα σιδερένιου κυλινδρικού στελέχους, δύο τμήματα από τη λαβή σιδερένιας στλεγγίδας, θραυσμένο γυναικείο ειδώλιο, θραυσμένο χάλκινο νόμισμα(;), θραυσμένη χάλκινη γλυφίδα, μυροδοχείο, πινάκιο, όστρακα μυροδοχείου, όστρακα αρυτήρα, όστρακα δύο άωτων σκυφιδίων και μελαμβαφές μυροδοχείο.

Τάφος ΧΙΙΙ. Αβαθές τετράπλευρο όρυγμα, μήκ. 1,50, μέγ. πλ. 0,61, βάθ. 0,20-0,32 μ. Περιείχε σκελετό ενός νεκρού, σε ύπτια στάση με το κρανίο στα νοτιοδυτικά.

Τάφος ΧΙΥ. Τετράπλευρο όρυγμα με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Διαστάσεις: 1,64-1,92×1,41-1,69×1,05 μ. μέγιστο βάθος. Κατά μήκος της νοτιοδυτικής πλευράς του, εσωτερικά, είχε διαμορφωθεί αναβαθμός πλ. 0,40 μ., ενώ στη βορειοανατολική και βορειοδυτική γωνία του υπήρχαν αντίστοιχα ένα ορθογώνιο και ένα τριγωνικό θρανίο. Περιείχε ένα νεκρό, προφανώς επιφανούς εν ζωή προσώπου, όπως υποδηλώνει ο αριθμός και η ποιότητα των κτερισμάτων. Σώζονταν μόνον υπολείμματα του κρανίου του στα βόρεια.

Κτερίσματα: Όστρακα τριών πινακίων στο ανατολικό τμήμα, ένας οξυπύθμενος αμφορίσκος και δύο πρόχοι κατά μήκος του βορειοδυτικού τοιχώματος και δύο θραυσμένα αγγεία πάνω στο τριγωνικό θρανίο της βορειοδυτικής γωνίας. Σε επαφή με το κρανίο βρέθηκαν συμπλεγμένες 16 ασημένιες σπάτουλες και τέσσερα ωοειδή ασημένια πλακίδια με έκτυπες παραστάσεις. Ανάμεσά τους χάλκινη τοξωτή πόρπη. Στο ύψος του αριστερού ώμου υπήρχε ακέραιη χρυσή πόρπη με χάλκινο στέλεχος, το οποίο δεν σώθηκε. Στο μέσον της όψης της φέρει έκτυπο προσωπείο ανδρικής μορφής ενδεδυμένης με πορπωμένο μανδύα. Ακτίνες στέφουν το κεφάλι. Στο ύψος της αριστερής παλάμης βρέθηκε σιδερένια στλεγγίδα, στα νοτιοανατολικά τμήμα χάλκινου κοχλιαρίου και στο ανατολικό τμήμα του τάφου ασημένια εγχάρακτη σπάτουλα. Θραύσματα ειδωλίων, κεφάλι ενός ειδωλίου και μία πήλινη επιχρυσωμένη σφαιρική χάνδρα βρέθηκαν διάσπαρτα στην ταφική επίχωση.

Τάφος ΧΥ. Αβαθές ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό Α.-Δ. και διαστάσεις 1×0,47×0,38 μ. βάθος. Περιείχε βρεφική ταφή σε συνεσταλμένη στάση, κτερισμένη με ένα άωτο σκυφίδιο που βρέθηκε έξω από την ανατολική γωνία του τάφου.

Τάφος ΧΥΙ. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Διαστάσεις: 3,04×2,90×0,40-0,76 μ. βάθος. Το εσωτερικό του είχε συληθεί κατά το παρελθόν, πιθανώς κατά την κατασκευή δύο αποχετευτικών αγωγών που ανήκαν σε πέτρινες οικίες νεότερων χρόνων.

Στο ανατολικό όριο του οικοπέδου αποκαλύφθηκαν τρεις λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι:

Τάφος ΧΥΙΙ. Λαξευτός θαλαμωτός με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ., με την είσοδο στα βορειοδυτικά. Ο δρόμος ήταν τετράγωνος, διαστ. 1,17×1,08×0,78-0,83 μ. ύψος τοιχωμάτων. Την είσοδο έφρασσε πωρολιθική πλάκα, της οποίας τα θραύσματα βρέθηκαν στις επιχώσεις του δρόμου. Εσωτερικά μια μικρή κλίμακα με δύο αναβαθμούς οδηγούσε στο θάλαμο. Στη βόρεια εξωτερική παραστάδα της θύρας βρέθηκε τμήμα θεμελίου νεότερου τοίχου.

Ο θάλαμος, ορθογώνιας κάτοψης διαστ. 2,51×2,08 μ., είχε θολωτή οροφή, μέγ. ύψ. 1,72 μ. Τρεις λαξευτές κλίνες, από μία κατά μήκος της βόρειας, της ανατολικής και της νότιας πλευράς, δημιουργούσαν ένα μεγάλο Π με άνοιγμα προς την είσοδο. Ανάμεσά τους υπήρχε ορθογώνιο όρυγμα, το δάπεδο και οι πλευρές του οποίου έφεραν επίχρισμα. Υπολείμματα κονιάματος εντοπίστηκαν στα τοιχώματα πάνω από την είσοδο και στη βόρεια

και νότια κλίνη. Το περίγραμμα του ορύγματος έφερε περιχείλωμα, επίσης επιχρισμένο. Το εσωτερικό του τάφου ήταν διαταραγμένο και γεμάτο χώμα. Από την επίχωσή του συγκεντρώθηκαν πολλά θραυσμένα οστά και λίγα όστρακα. Από την επίχωση του ορύγματος προήλθαν όστρακα μελαμβαφούς αμφορέα με ακέραιο πώμα και από την ανατολική κλίνη λύχνος με ανάγλυφο σταυρό και ένα θραύσμα χάλκινου κοσμήματος.

Τάφος XVIII. Όμοιου τύπου με τον προηγούμενο με προσανατολισμό Α.-Δ. και την είσοδο στα δυτικά. Το θεμέλιο ενός νεότερου τοίχου είχε καταστρέψει μέρος της οροφής του θαλάμου, ακριβώς επάνω από την είσοδο. Στη δυτική πλευρά του ορθογώνιου δρόμου υπήρχε λαξευτός αναβαθμός. Την είσοδο – απλό ορθογώνιο άνοιγμα πλ. 0,58 και σωζ. ύψ. 0,73 μ. – έφρασσε ορθογώνια πωρολιθική πλάκα, από την οποία διατηρήθηκε κατά χώραν το κατώτερο τμήμα της, καθώς το ανώτερο καταστράφηκε από το νεότερο τοίχο. Ένας αδρολαξευμένος ασβεστόλιθος συμπλήρωνε κατά πλάτος το κενό που άφηνε η πλάκα στα βόρεια. Μια μικρή εσωτερική κλίμακα με δύο αναβαθμούς οδηγούσε στο εσωτερικό του τάφου.

Ο θάλαμος, ορθογώνιας κάτοψης, διαστ. 2,55×2,30 μ., είχε θολωτή οροφή μέγ. ύψ. 1,62 μ. Τρεις λαξευτές κλίνες, δημιουργούσαν ένα μεγάλο Π. Οι κλίνες οριοθετήθηκαν με ταινιωτά λαξεύματα. Η εσωτερική κλίμακα, το δάπεδο και οι πλευρές του ορύγματος έφεραν επίχρισμα, από το οποίο διατηρήθηκαν ελάχιστα υπολείμματα. Από τις διαταραγμένες επιχώσεις του θαλάμου συγκεντρώθηκαν όστρακα και οστά. Στην ανατολική κλίνη βρέθηκε ένα οστέινο μικκύλο αντικείμενο και στο όρυγμα κρανίο και διαταραγμένα οστά. Από την επίχωση του δρόμου προήλθαν ελάχιστα όστρακα και τμήματα ειδωλίων.

Τάφος XIX. Όμοιου τύπου με τους προηγούμενους με προσανατολισμό Α.-Δ. και την είσοδο στα δυτικά. Ο δρόμος του ήταν τετράπλευρο όρυγμα με κατεστραμμένο το δυτικό άκρο του από τον εκσκαφέα. Το δάπεδό του είχε έντονη κλίση προς την είσοδο του τάφου, ενώ στο μέσον του υπήρχε ένας αναβαθμός. Βρέθηκε μετακινημένη η ορθογώνια πωρολιθική πλάκα που έφρασσε τη θύρα. Στο θάλαμο οδηγούσε μια εσωτερική κλίμακα με τρεις αναβαθμούς.

Ο θάλαμος, τετράγωνης κάτοψης, διαστ. 2,92×2,76-2,90 μ., είχε θολωτή οροφή μέγ. ύψ. 1,87 μ. Περιείχε χώμα έως το ύψος των κλινών. Κατά μήκος των πλευρών υπήρχαν τρεις κλίνες, που σχημάτιζαν Π. Η κλίμακα και το δάπεδο του ορύγματος έφεραν κονίαμα, από το οποίο βρέθηκαν ελάχιστα υπολείμματα. Ο νεκρικός θάλαμος είχε παραβιαστεί. Συγκεντρώθηκαν ελάχιστα διαταραγμένα σκελετικά λείψανα σε κακή κατάσταση και αρκετά όστρακα. Στο όρυγμα βρέθηκαν όστρακα αγγείου με έντονα ίχνη καύσης. Η επίχωση του δρόμου απέδωσε όστρακα, ελάχιστα τμήματα ειδωλίων και μία ακέραιη σιδερένια αιχμή βέλους.

Τάφος XX. Ορθογώνιο ημικατεστραμμένο όρυγμα με προσανατολισμό Α.-Δ. Διαστάσεις εξωτερικού λαξεύματος: 2,25×0,92×0,63 μ. βάθος. Οι διαστάσεις του εσωτερικού λαξεύματος ήταν 1,70×0,58×0,62 μ. βάθος. Ο τάφος σφραγιζόταν με δύο ορθογώνιες καλυπτήριες πλάκες. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν διασκορπισμένα θραύσματα οστών. Η ταφική επίχωση απέδωσε ένα όστρεο, όστρακα και θραύσματα κεραμίδων.

Τάφος XXI. Λαξευτός θαλαμωτός. Για λόγους ασφάλειας η έρευνα στο εσωτερικό του δεν πραγματοποιήθηκε.

Από την απομάκρυνση των επιχώσεων για την αποκάλυψη των τάφων συγκεντρώθηκαν όστρακα, τεμάχια ειδωλίων, θραύσματα κεραμίδων, όστρεα, τμήματα μεταλλικών αντικειμένων και μία πυραμιδόσχημη αγνύθα.

Δ.Δ. Σταυρού, θέση Τύμπανος

Η διάβρωση του εδάφους εξαιτίας των βροχοπτώσεων στάθηκε αφορμή για την αποκάλυψη δύο τάφων ρωμαϊκών χρόνων στη θέση Τύμπανος του Δ.Δ. Σταυρού του Δήμου Λαμιέων. Οι τάφοι εντοπίστηκαν στη δυτική παρειά αγροτικού δρόμου κάθετου στην Ε.Ο. Λαμίας-Καρπενησίου, 120 μ. περίπου βόρεια αυτής. Σώζονταν ορατά και περισυνελέγησαν πριν από την ανασκαφή θραύσματα κεραμίδων, όστρακα και ένας λύχνος με ανάγλυφη διακόσμηση και ενεπίγραφη βάση Κ11150.

Πρόκειται για λάκκους λαξευμένους στο φυσικό βραχώδες έδαφος σε σχήμα ακανόνιστου ορθογωνίου που εφάπτονται μεταξύ τους σχηματίζοντας ορθή γωνία. Βρέθηκαν ακάλυπτοι. Πιθανότατα καλύπτονταν με πήλινες πλάκες ή κεραμίδες, θραύσματα των οποίων περισυνελέγησαν πριν από την έναρξη της ανασκαφής.

Τάφος Ι. Προσανατολισμός Β.-Ν. Διαστάσεις ορύγματος: 1,82×0,66×0,37 μ. Για την κατασκευή του καταστράφηκε ένα μέρος του νότιου περιχειλώματος του τάφου ΙΙ, απόδειξη ότι ο τάφος Ι κατασκευάστηκε μετά από αυτόν. Περιείχε καλής διατήρησης οστά μιας κατά χώραν ακτέριστης ταφής και μιας ανακομιδής. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος σε ύπτια θέση με το κρανίο στα βόρεια και στραμμένο προς Α. Το νότιο περιχείλωμα του τάφου ΙΙ είχε χρησιμοποιηθεί ως προσκέφαλο. Δυτικά και πλησίον του σκελετού, στο ύψος του στέρνου, βρέθηκαν τα επιμελώς τοποθετημένα οστά μιας ανακομιδής, κτερισμένης με τον αβαφή αμφορίσκο Κ11148.

Τάφος ΙΙ. Προσανατολισμός Α.-Δ. Εντός μεγάλου ορθογώνιου ορύγματος, διαστ. 2,10×1,30×0,31 μ., ένα δεύτερο μικρότερο, διαστ. 2,06×0,48×0,43 μ., αποτελούσε το κυρίως ταφικό όρυγμα. Μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου ορύγματος διαμορφωνόταν περιχείλωμα κατά

μήκος των μακρών πλευρών του τάφου, που χρησίμευε για τη στήριξη των καλυπτήριων κεραμίδων και για την τοποθέτηση των κτερισμάτων. Τα τελευταία, όλα θραυσμένα, βρέθηκαν στη βορειοδυτική, νοτιοδυτική και βορειοανατολική γωνία και ήταν τα εξής: Αβαφής μόνωτος λύχνος με ανάγλυφη παράσταση ζώου Κ11151, αβαφής πρόχους Κ11146, πρόχους με μελανό επίχρισμα στο άνω μέρος Κ11144 και ερυθροβαφές άωτο σκυφίδιο.

Το κεντρικό ταφικό όρυγμα βρέθηκε γεμάτο χώμα, μικρούς αργούς λίθους και θραύσματα του φυσικού βράχου. Περιείχε τα αποσαθρωμένα και διαταραγμένα οστά μιας ταφής ενήλικου. Δεν υπάρχουν στοιχεία για την ακριβή στάση και τον προσανατολισμό του νεκρού, ο οποίος ήταν κτερισμένος με αβαφή πρόχου Κ11145 και ελλιπή μόνωτο λύχνο Κ11149.

Από τον περιβάλλοντα χώρο τους περισυνελέγη ένα χάλκινο νόμισμα.

Οδός Δωριέων (οικόπεδο Κ. Αντωνόπουλου - Ι. Τσώρλια)

Κατά την εκσκαφή θεμελίων για την ανέγερση νέας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκαν αρχαία. Το οικόπεδο βρίσκεται μεταξύ των οδών Ποσειδώνος και Δωριέων και είναι όμορο της ιδιοκτησίας Θ. Σκάρλα, όπου κατά το παρελθόν έτος είχαν αποκαλυφθεί ελληνιστικοί τάφοι.

Τάφος Ι. Ορθογώνιος λάκκος λαξευμένος στο φυσικό βραχώδες έδαφος (σερπεντινίτης) εγγεγραμμένος σε ένα ευρύτερο λάξευμα. Προσανατολισμός ΒΑ.-ΝΔ. και διαστάσεις: 0,48×1,74×0,50 μ. Το τμήμα του λαξεύματος που αντιστοιχούσε στη βόρεια πλευρά του τάφου είχε καταστραφεί από τα έργα οικοδόμησης του όμορου οικοπέδου. Οι σωζόμενες διαστάσεις του εξωτερικού λαξεύματος ήταν 1,20×1,60 μ. Στην ανατολική του παρειά υπήρχε λαξευμένη αβαθής κόγχη διαστ. 0,47×0,68×0,15 μ., ίσως για την τοποθέτηση επιτύμβιου σήματος. Ο τάφος βρέθηκε ακάλυπτος, γεμάτος χώμα και συλημένος από παλιά. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν ελάχιστα οστά και όστρακα, καθώς και τρία ατρακτόσχημα μυροδοχεία του β΄ μισού του 3ου αι. π.Χ.

Σε απόσταση 1,50 μ. περίπου νοτίως του τάφου Ι βρέθηκε πειόσχημο όρυγμα όμοιου προσανατολισμού με τον προηγούμενο τάφο, διαστ. 1,15μ (Β.-Ν.)×1,75μ (Α.-Δ.)×0,27 μ. (μέγ. σωζ. ύψ.). Εσωτερικά τα τοιχώματά του έφεραν ίχνη σύγχρονου επιχρίσματος, καθώς το συγκεκριμένο σημείο καλυπτόταν από το υπόγειο της οικίας που κατεδαφίστηκε.

Τάφος ΙΙ. Όμοιου τύπου με τον προηγούμενο, με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. και διαστάσεις: 1,40×0,57×0,40 μ. Ο τάφος βρέθηκε ακάλυπτος και συλημένος από παλιά. Περιείχε λίγα οστά, που βρέθηκαν διασκορπισμένα μέσα στην επίχωση. Το βορειοανατολικό του άκρο έχει καταστραφεί από την κατασκευή του μεταγενέστερου αγωγού.

Ανατολικά του τάφου Ι βρέθηκε κτιστός αγωγός ύδατος μεταβυζαντινών χρόνων, που διέτρεχε το οικόπεδο με προσανατολισμό Β.-Ν. και συνέχιζε πέρα από τα όρια αυτού προς Ν. Αποτελούνταν από δύο παράλληλα σκέλη πλ. 0,30-0,35 μ. έκαστο, δομημένα με αργούς λίθους και ασβεστοκονίαμα και τοποθετημένα σε λάξευμα στο φυσικό βράχο. Το εσωτερικό του αγωγού έφερε επάλειψη κεραμόχρωμου υδραυλικού κονιάματος. Μέγιστο σωζόμενο μήκος αγωγού 11,50, μέγιστο πλάτος 0,85-0,90, μέγιστο εσωτερικό ύψος 0,35, μέγιστο εσωτερικό πλάτος 0,20 μ.

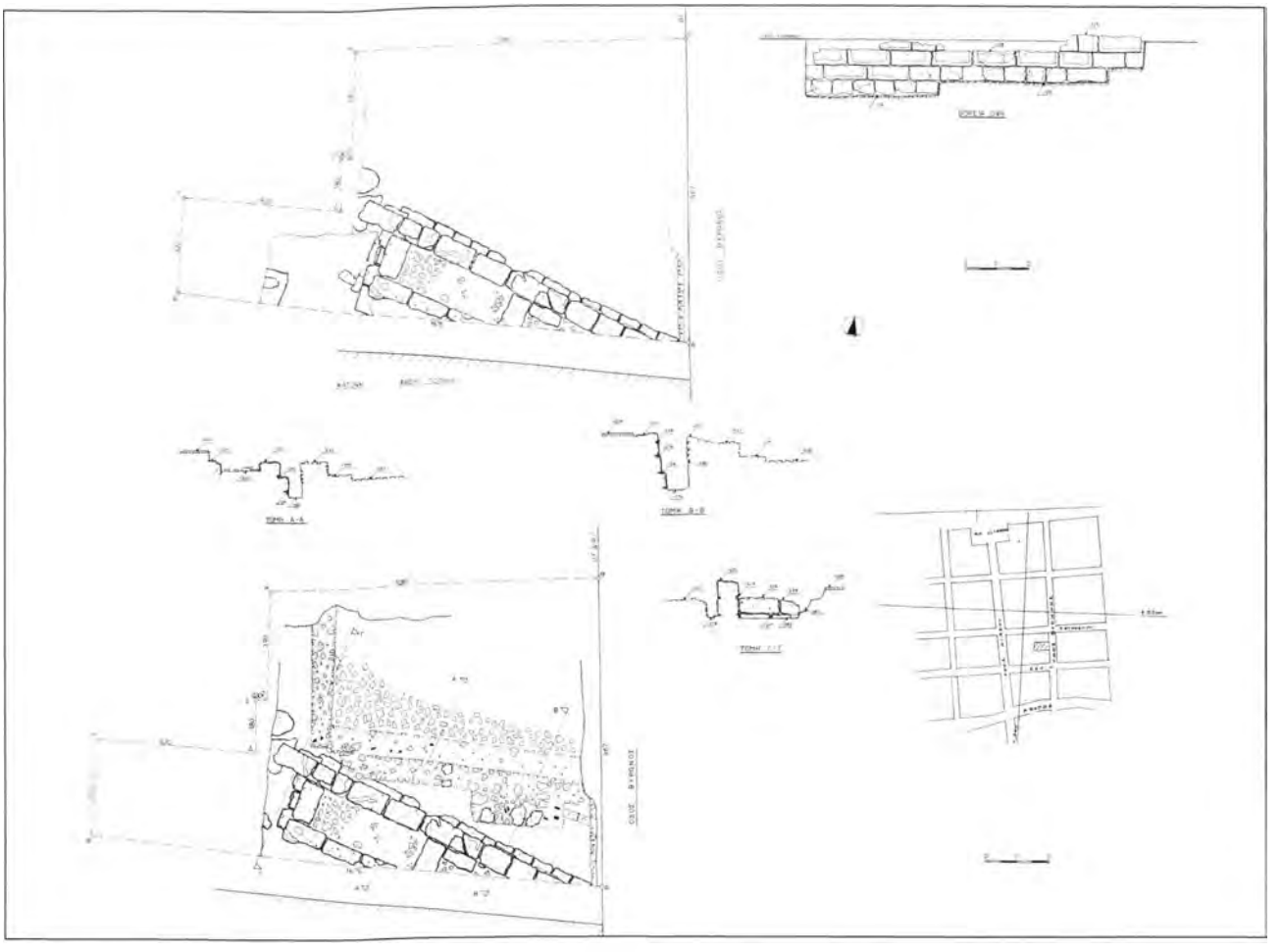
Οδός Βύρωνος 38 (οικόπεδο Π. Παπατριανταφύλλου) (Εικ. 19)

Η κατεδάφιση παλαιάς οικίας και η εκσκαφή για την ανέγερση νέας πολυώροφης οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο στάθηκε αφορμή για την αποκάλυψη ενός ακόμη τμήματος της οχύρωσης της αρχαίας Λαμίας. Ανάλογα τμήματα έχουν βρεθεί κατά το παρελθόν σε γειτονικά οικόπεδα και οδούς.

Το αποκαλυφθέν τμήμα του τείχους (Εικ. 20, 21) έχει κατεύθυνση Α.-Δ. Είναι κατασκευασμένο κατά το ισόδομο ορθογώνιο σύστημα και αποτελείται από δύο παράλληλες σειρές ορθογώνιων λαξευτών λιθοπλίνθων, μεταξύ των οποίων υπάρχει κενό που καλυπτόταν από μικρές ακατέργαστες πέτρες και χώμα. Για την ενίσχυση της αντοχής του στο μεταξύ των δύο παράλληλων σειρών κενό έχουν τοποθετηθεί κατά διαστήματα εγκάρσιες σειρές ορθογώνιων λιθοπλίνθων. Το τείχος υπέστη φθορές από την ανέγερση της νεότερης οικίας. Το αποκαλυφθέν τμήμα του έχει μέγιστο σωζόμενο μήκος 10,85, μέγιστο πλάτος 2,50 μ. και σώζεται σε ύψος δύο έως τεσσάρων δόμων. Η θεμελίωση εξέχει των ανώτερων σειρών στη βόρεια εξωτερική πλευρά. Στην ίδια πλευρά, τη βόρεια, η ορατή επιφάνεια κάθε δόμου φέρει περιτένεια.

Τα όστρακα που προέκυψαν από την ανασκαφή μαρτυρούν διατάραξη των επιχώσεων. Στην τάφρο θεμελίωσης, όμως, υπερτερεί η κεραμική ελληνιστικής εποχής. Δύο αγγεία που βρέθηκαν στο ανατολικό άκρο του τείχους και σε επαφή με τη νότια παρειά της βόρειας όψης του χρονολογούνται στους μεταβυζαντινούς χρόνους. Η οικοδόμηση του τείχους της αρχαίας Λαμίας αποτέλεσε μέρος του πολεοδομικού προγράμματος που εφαρμόστηκε κατά το β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ., περίοδο ακμής για την πόλη.

Το βόρειο τμήμα του οικοπέδου κατελάμβαναν οι τοίχοι της καταδαφισθείσας οικίας. Δοκιμαστική τομή που

Εικ. 19. Λαμία. Οδός Βύρωνος 38. Οικόπεδο Π. Παπατριανταφύλλου. Κάτοψη, τομές, όψη.

Εικ. 20. Λαμία. Οδός Βύρωνος 38. Οικόπεδο Π. Παπατριανταφύλλου. Τμήμα του οχυρωματικού περιβόλου της αρχαίας Λαμίας. Άποψη από Δ.

Εικ. 21. Λαμία. Οδός Βύρωνος 38. Οικόπεδο Π. Παπατριανταφύλλου. Βόρεια παρειά του οχυρωματικού περιβόλου.

πραγματοποιήθηκε καταστρέφοντας μικρό τμήμα του δαπέδου της αποκάλυψε το φυσικό βράχο, αποκλείοντας την πιθανότητα ύπαρξης αρχαίων λειψάνων σε βαθύτερο επίπεδο. Τέλος, βρέθηκε τμήμα πήλινου κυλινδρικού αγωγού αποκαλ. μήκ. 0,85 μ., με κατεύθυνση Α.-Δ., ο οποίος διερχόταν κάτω από τους τοίχους της προϋπάρχουσας οικίας.

Επαρχιακή οδός Υπάτης - Αμαλώτας

Αγρός Ν. Καλαντζή

Με αφορμή τον εντοπισμό ασβεστολιθικής πλάκας διανοίχθηκε δοκιμαστική τομή. Αποκαλύφθηκαν τμήματα δύο τοίχων με κατεύθυνση ΝΑ.-ΒΔ. Στο νότιο τμήμα της τομής βρέθηκαν μετατοπισμένοι από γεωργικό μηχάνημα ασβεστόλιθοι, που προφανώς προέρχονταν από τη διάλυση των τοίχων. Η ανασκαφική έρευνα απέδωσε κεραμική ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής.

Δαμάστα

Διαπλάτυνση κοινοτικής οδού

Κατά τις εργασίες διαπλάτυνσης της οδού το εκσκαπτικό μηχάνημα κατέστρεψε το βόρειο τμήμα μυκηναϊκού τάφου (Τάφος Ι) με προσανατολισμό Α.-Δ. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν πολλά διαταραγμένα οστά και συνελέγησαν όστρακα, τέσσερα λίθινα σφονδύλια και δύο τμήματα χάλκινων κρίκων. Σωζόμενες διαστάσεις του λαξεύματος: 1,80×0,90×0,63 μ. Νότια του τάφου Ι εντοπίστηκε άλλο ημικατεστραμμένο λάξευμα (Τάφος ΙΙ), σωζ. διαστ. 1,76×1,07×0,70 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ., το βόρειο τμήμα του οποίου είχε επίσης καταστραφεί από τον εκσκαφέα. Συνελέγησαν ελάχιστα θραύσματα οστών.

Δρυμαία

Αρχαία οχύρωση

Με στόχο την ένταξη του έργου της ανάδειξης της αρχαίας οχύρωσης της Δρυμαίας στο Γ΄ ΚΠΣ πραγματοποιήθηκαν σε επιλεγμένα σημεία του χώρου δοκιμαστικές τομές, με στόχο τη διερεύνηση της διαδρομής όπου προβλέπονταν η κατασκευή ενός διαδρόμου περιήγησης και στο πέρας του ενός χώρου θέασης. Διανοίχθηκαν συνολικά έξι τομές, τέσσερις επί της πορείας του προβλεπόμενου διαδρόμου και δύο στην προβλεπόμενη θέση κατασκευής του χώρου θέασης.

Η διερεύνηση των πρώτων τομών συνολικού εμβαδού 200 τ.μ. δεν αποκάλυψε οικοδομικά λείψανα. Στις δύο τομές που διανοίχθηκαν στην περιοχή του χώρου θέασης, εμβαδού 40 τ.μ. περίπου, αποκαλύφθηκε τοίχος μήκ. 5 μ. περίπου και πλ. 0,50 μ., με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ., κατασκευασμένος από αργολιθοδομή χωρίς συνδετικό υλικό.

Από τη διερεύνηση του χώρου προήλθαν τα εξής κινητά ευρήματα: όστρακα και κεραμίδες, 22 αγνύθες, θραύσματα γυάλινου αντικειμένου, αιχμή βέλους, σιδερένιο στέλεχος, χάλκινο νόμισμα, θραύσματα χάλκινου αντικειμένου, σιδερένιο έλασμα, σιδηρόμαζα, χάλκινο σύρμα και σιδερένιο στέλεχος.

Καλύβια

Οικόπεδο Ν. Κουνούκλα

Στο πλαίσιο εκσκαφικών εργασιών για την αποχωμάτωση του οικοπέδου εντοπίστηκε και ερευνήθηκε τμήμα του παλαιοχριστιανικού νεκροταφείου της περιοχής. Το έτος 1999 είχαν έλθει στο φως 13 τάφοι στο όμορο προς Δ. οικόπεδο ιδιοκτησίας Ν. Παπανάγνου. Στην πρώτη φάση της έρευνας κατά το τρέχον έτος αποκαλύφθηκαν 30 τάφοι, λαξευμένοι στο εύθρυπτο οφιολιθικό πέτρωμα της περιοχής. Χαρακτηριστική ήταν η πυκνή διάταξή τους· οι περισσότεροι γειτνίαζαν ή βρέθηκαν σε επάλληλα στρώματα ή στο ίδιο λάξευμα. Επίσης, σημειώνεται η συνήθης για την εποχή απουσία κτερισμάτων, με εξαίρεση ένα ζευγάρι ασημένια ενώτια που εντοπίστηκαν κατά χώραν στον τάφο XVI.

Οι περισσότεροι τάφοι (14) ανήκαν στον τύπο του κεραμοσκεπούς καλυβίτη, με το ανατολικό άνοιγμα φραγμένο με μία κάθετα πακτωμένη στο έδαφος κεραμίδα. Οι κεραμίδες των πλευρών είχαν ορθογώνιο σχήμα και έφεραν εγχαράξεις στην εσωτερική όψη τους. Σχεδόν όλες ήταν θραυσμένες. Οκτώ τάφοι ήταν απλά ορθογώνια λαξεύματα στο φυσικό πέτρωμα, ενώ πέντε είχαν μικρότερο λάξευμα εγγεγραμμένο στο εξωτερικό. Έξι τάφοι ήταν βρεφικοί ή παιδικοί, εκ των οποίων οι δύο κιβωτιόσχημοι με κεραμίδες. Ο προσανατολισμός τους ήταν Α.-Δ. ή ΒΑ.-ΝΔ. Δεν εντοπίστηκαν σε όλους σκελετοί. Όσοι βρέθηκαν ήταν σε προχωρημένη αποσύνθεση, τοποθετημένοι σε ύπτια θέση, με το κρανίο στα δυτικά. Δύο είχαν ελαφρώς συνεσταλμένα προς τα δεξιά τα κάτω άκρα τους. Ακόμη, αποκαλύφθηκαν πέντε ανακομιδές οστών.

Τάφος Ι. Κεραμοσκεπής-καλυβίτης, με προσανατολισμό Α.-Δ. Σε ορθογώνιο λάξευμα (διαστ.: μήκ. 2,04, πλ. 0,52-0,65, βάθ. 0,51-0,65 μ.) τοποθετήθηκαν κατά ζεύγη τέσσερις ορθογώνιες κεραμίδες (συνολ. μήκ. 1,80, πλ. 0,61 μ.). Μια άλλη κεραμίδα, κάθετα πακτωμένη στο έδαφος και συγκρατούμενη από ένα λίθο, έφρασσε το

ανατολικό άνοιγμα του τάφου. Βρέθηκαν θραυσμένες· η βορειοανατολική έφερε δύο κυκλικές ομόκεντρες εγχαράξεις. Σε βάθος 0,60-0,66 μ. από το περιχείλωμα του λαξεύματος αποκαλύφθηκαν ελάχιστα σκελετικά λείψανα. Ο νεκρός, ακτέριστος, είχε τοποθετηθεί σε ύπτια θέση, με το κρανίο στα δυτικά.

Τάφος ΙΙ. Όμοιου τύπου με τον προηγούμενο, κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό Α.Δ. Συνολικό μήκος κεραμίδων 1,81, πλάτος 0,53 μ. Ήταν ορθογώνιες, κατά τόπους θραυσμένες, και έφεραν καμπύλες εγχαράξεις στην επιφάνειά τους. Διαστάσεις ταφικού λαξεύματος: μήκος 2,25, πλάτος 0,70, βάθος 0,50 μ. Στο βορειοανατολικό τμήμα του δάπεδου του υπήρχε εγκάρσιο λάξευμα διαστ.: 0,65×0,21×0,08 μ. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος σε ύπτια στάση, ακτέριστος, με το κρανίο στα δυτικά. Επίσης, από το δυτικό τμήμα του τάφου συγκεντρώθηκαν οστά ανακομιδής.

Τάφος ΙΙΙ. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. (διαστ.: 2,05×0,80-0,90 μ.), στο μέσον του οποίου ανοίχθηκε ένα μικρότερο (διαστ.: 1,90×0,34-0,40× 0,42-0,87 μ. βάθ.) όπου είχε πραγματοποιηθεί ακτέριστη ταφή, από την οποία σώζονταν ελάχιστα κρανιακά οστά και σκελετικά υπολείμματα.

Τάφος ΙV. Κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό Α.-Δ., μήκ. 1,75 και πλ. 0,60 μ. Τέσσερις ορθογώνιες θραυσμένες κεραμίδες με καμπύλες εγχαράξεις στην επιφάνειά τους, τοποθετημένες ανά ζεύγη και μία να φράσει το ανατολικό άνοιγμά τους, κάλυπταν το νεκρό, από τον οποίο σώθηκαν ελάχιστα κρανιακά οστά στο δυτικό τμήμα και οστά των άνω άκρων σε βάθος 0,41 μ. από την επιφάνεια του λαξεύματος. Το ταφικό όρυγμα είχε διαστάσεις: 2,02×0,61×0,52 μ. βάθος.

Τάφος V. Όμοιου τύπου με τους προηγούμενους, κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό Α.-Δ., συνολ. μήκ. 1,81, πλ. 0,60 μ. Σώθηκαν ελάχιστα οστά από τα κάτω άκρα και τον αριστερό βραχίονα του νεκρού. Το ταφικό όρυγμα είχε διαστάσεις: 2,10×0,70×0,46 μ. βάθος.

Τάφος VI. Παιδικός κεραμοσκεπής κιβωτιόσχημος με προσανατολισμό Α.-Δ. (μήκ. 0,85, εσωτ. πλ. 0,38 μ.). Κεραμίδες που βρέθηκαν σε θραύσματα όριζαν την ανατολική, τη βόρεια και τη νότια πλευρά του τάφου και κάλυπταν το εσωτερικό του. Δεν βρέθηκαν σκελετικά λείψανα ή κτερίσματα.

Τάφος VII. Κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό Α.-Δ., σε βάθος 0,20 μ. κάτω από τον προηγούμενο παιδικό τάφο VI. Διαστάσεις: 2,06×0,60 μ. Οι καλυπτήριες ήταν ορθογώνιες με κυκλικές εγχαράξεις και θραυσμένες κατά τόπους. Το ανατολικό άνοιγμα έκλεινε μία πακτωμένη κάθετα στο έδαφος κεραμίδα, ενώ στον ίδιο χώρο βρέθηκαν συγκεντρωμένα τμήματα κεραμίδων, που κάλυπταν ανακομιδή οστών. Στο εσωτερικό του τάφου ο νεκρός βρέθηκε σε ύπτια θέση με το κρανίο στα δυτικά. Διαστάσεις ταφικού ορύγματος: 2,15×0,55-0,68×0,47-0,60 μ. βάθος.

Τάφος VIII. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό Α.-Δ. (διαστ.: 1,81×1 μ.) με τον κυρίως ταφικό χώρο λαξευμένο στο εσωτερικό του (διαστ.: 1,80×0,48×0,35 μ. βάθ.). Δεν εντοπίστηκαν οστά.

Τάφος ΙΧ. Όμοιου τύπου με τον προηγούμενο (διαστ.: 1,75×0,50×0,34 μ. βάθ.). Βρέθηκαν τμήμα από το κρανίο στα δυτικά και τμήματα των μηριαίων οστών.

Τάφος Χ. Βρεφικός κεραμοσκεπής κιβωτιόσχημος με προσανατολισμό Α.-Δ. Διαστάσεις: 0,55×0,32 μ. Δεν βρέθηκαν οστά ή κτερίσματα.

Τάφος ΧΙ. Βρεφικός κεραμοσκεπής με προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ.: 0,65×0,44 μ. Οι κεραμίδες κάλυπταν ορθογώνιο λάξευμα στο φυσικό πέτρωμα (διαστ.: 0,62×0,35×0,16 μ. βάθ.). Ακτέριστος, χωρίς οστά.

Τάφος ΧΙΙ. Παιδικός, κεραμοσκεπής-καλυβίτης με προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ.: 0,93×0,37 μ. Δύο κάθετα πακτωμένες στο έδαφος κεραμίδες σφράγιζαν το ανατολικό και δυτικό άνοιγμα. Οι καλυπτήριες ήταν ορθογώνιες και έφεραν εγχαράξεις στη εσωτερική επιφάνειά τους. Διαστάσεις του ταφικού ορύγματος: 1,24×0,50×0,50 μ. Δεν εντοπίστηκαν οστά ή κτερίσματα.

Τάφος ΧΙΙΙ. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό Α.-Δ. Διαστάσεις: 2,10×0,72-0,84×0,34-0,60 μ. βάθος. Από τη διαταραγμένη ταφική επίχωση συγκεντρώθηκαν οστά σκελετού και κρανίου.

Τάφος ΧΙV. Κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., διαστ.: 1,63×0,47 μ. Οι καλυπτήριες βρέθηκαν θραυσμένες και έφεραν εγχαράξεις στην εσωτερική τους επιφάνεια. Δύο μακρόστενες ορθογώνιες κεραμίδες κάλυπταν την ανώτερη επιφάνεια του τάφου, ενώ το βορειοανατολικό άνοιγμα φρασσόταν από μία κάθετα τοποθετημένη κεραμίδα. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος σε ύπτια θέση, με το κρανίο στα νοτιοδυτικά· σώθηκαν ελάχιστα λείψανα. Το κυρίως ταφικό όρυγμα είχε διαστάσεις: 2,05×0,60×0,57 μ. βάθος.

Τάφος ΧV. Κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ.: 2,83×0,55 μ. Βρέθηκαν τρία ζεύγη καλυπτήριων κεραμίδων, με εγχαράξεις στην εσωτερική τους όψη και μία κεραμίδα έφρασσε το ανατολικό άνοιγμα του τάφου. Ο νεκρός είχε τοποθετηθεί σε ύπτια στάση με το κρανίο στα δυτικά. Από το σκελετό διατηρήθηκαν τμήματα των άνω και κάτω άκρων. Στο ανατολικό τμήμα του τάφου αποκαλύφθηκε ανακομιδή δεύτερου νεκρού. Το ορθογώνιο ταφικό λάξευμα έχει διαστάσεις: 2,96×0,57-0,72×0,75 μ. βάθος.

Τάφος ΧVΙ. Παιδικός κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ.: 1,63×0,52-0,70 μ. Οι καλυπτήριες ήταν ορθογώνιες, θραυσμένες, με εγχαράξεις

στην εσωτερική τους πλευρά. Το ανατολικό όριο του τάφου έκλεινε κάθετα πακτωμένη στο έδαφος κεραμίδα. Περιείχε γυναικεία ταφή, όπως αποδεικνύεται από τα δύο ασημένια ενώτια που βρέθηκαν εκατέρωθεν του κρανίου. Ο νεκρός είχε τοποθετηθεί σε ύπτια στάση. Διαστάσεις του ταφικού ορύγματος: 1,60×0,67×0,48 μ. βάθος.

Τάφος XVII. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ.: 2,12×0,88 μ. Στο εσωτερικό του ανοίχθηκε όμοιο μικρότερο (διαστ.: 2,07×0,37×0,38 μ.), για να υποδεχθεί το νεκρό, του οποίου λείψανα δεν εντοπίστηκαν.

Τάφος XVIII. Κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ.: 1,70×0,65 μ. Οι καλυπτήριες ήταν ορθογώνιες με εγχαράξεις στο εσωτερικό τους. Βρέθηκαν λίγα σκελετικά λείψανα. Διαστάσεις ταφικού ορύγματος: 1,70×0,56-0,77×0,47-0,72 μ. βάθος.

Τάφος XIX. Κατεστραμμένος, κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό Α.-Δ. Κατά χώραν βρέθηκαν λίγα θραύσματα κεραμίδων της βόρειας πλευράς.

Τάφος XX. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., διαστ.: 2,20×0,72×0,41-0,55 μ. βάθος. Δεν βρέθηκαν οστά ή κτερίσματα. Πιθανώς, κατά την κατασκευή του καταστράφηκε ο τάφος XIX.

Τάφοι XXI και XXII. Σε ένα μεγάλο ορθογώνιο όρυγμα (διαστ.: 2,25×1,90×0,50-0,60 μ.) είχαν πραγματοποιηθεί δύο ταφές. Στο βόρειο τμήμα του τάφου βρέθηκαν σκελετικά λείψανα και λίγα θραύσματα κρανίου ενός νεκρού (XXI) σε ύπτια στάση. Στο νότιο τμήμα είχε διανοιχθεί, σε βάθος 0,40 μ., μικρότερος ταφικός χώρος (διαστ.: 1,97×0,26-0,34×1,03 μ. συνολ. βάθ.). Εκεί βρέθηκαν υπολείμματα κρανίου και ελάχιστα τμήματα κάτω άκρων του δεύτερου νεκρού (XXII), ο οποίος πιθανώς να είχε τοποθετηθεί σε συνεσταλμένη στάση.

Τάφος XXIII. Κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., με κατεστραμμένο από τον εκσκαφέα το βορειοανατολικό τμήμα του. Διαστάσεις: 1,61×0,54 μ. Βρέθηκαν ελάχιστα οστά.

Τάφος XXIV. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., διαστ.: 2,15×0,81×0,40-0,62 μ. βάθος. Περιείχε ένα σκελετό σε ύπτια στάση με το κρανίο στα νοτιοδυτικά και μία ανακομιδή στα βορειοανατολικά.

Τάφος XXV. Κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό Α.-Δ., σε επαφή με το νοτιοδυτικό τοίχωμα του τάφου XX. Διαστάσεις: 1,78×0,58 μ. Στο βορειοανατολικό άκρο του βρέθηκαν οστά ανακομιδής. Διαστάσεις ταφικού ορύγματος: 1,86×0,42-0,74×0,28-0,53 μ. βάθος.

Τάφος XXVI. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Διαστάσεις: 1,73×0,63×0,37-0,57 μ. βάθος. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος σε ύπτια στάση με ελαφρώς συνεσταλμένα τα κάτω άκρα και το κρανίο στα δυτικά.

Τάφος XXVII. Όμοιου τύπου με τους προηγούμενους, κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ.: 1,70×0,47 μ. Δεν βρέθηκαν οστά ή κτερίσματα στο εσωτερικό του (διαστ.: 1,80×0,60×0,41-0,73 μ. βάθ.).

Τάφος XXVIII. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., διαστ.:1,98×1,05×0,33-0,53 μ. βάθος. Δεν βρέθηκαν οστά.

Τάφος XIX. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό Α.-Δ. Διαστάσεις: 1,60×0,73×0,54 μ. βάθος. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν υπολείμματα σκελετού και κρανίου μικρού παιδιού.

Τάφος XXX. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., διαστ. 2,29×0,68×0,44 μ. βάθος. Περιείχε σκελετό σε άσχημη κατάσταση διατήρησης σε ύπτια θέση με το κρανίο στα δυτικά.

Κούβελος

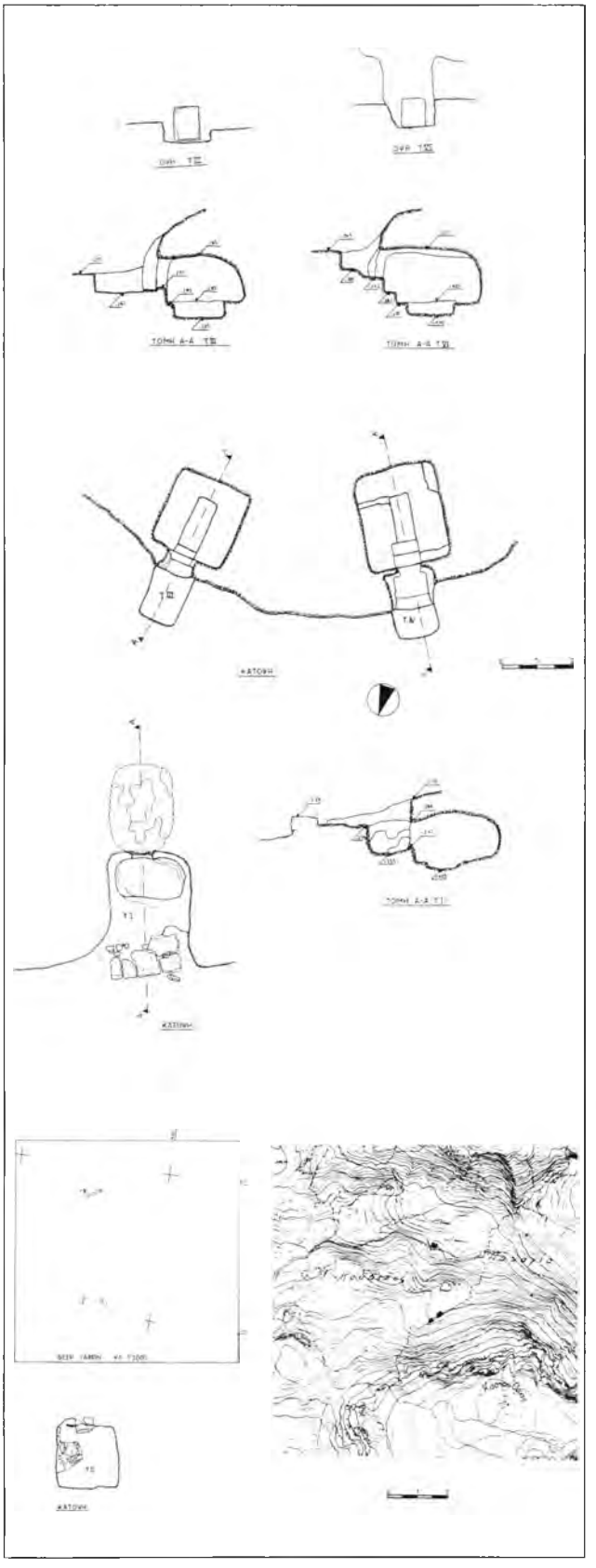
Θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος (Εικ. 22)

Επί βραχώδους υψώματος στην περιοχή του Κούβελου, στο Δ.Δ. Κουμαριτσίου του διευρυμένου Δήμου Γοργοποτάμου βρίσκεται το ομώνυμο «κάστρο» του Κούβελου. Βορειοδυτικά της κεντρικής του πύλης και στην αριστερή πλευρά επαρχιακής οδού, εντοπίστηκε συστάδα τάφων ελληνιστικών χρόνων, συλημένων από αρχαιοκάπηλους.

Τάφος Ι. Λαξευτός θαλαμωτός διαστ. 2×1,10 μ., με ιδιόμορφη οροφή που διαμορφώνεται από τέσσερα κυρτά ισοσκελή τρίγωνα. Το εσωτερικό του ήταν εντελώς κατεστραμμένο από τους αρχαιοκάπηλους. Την είσοδό του συνιστούσε μικρή οπή, διαστ. 0,85×0,68 μ. Η πλάκα που την έφρασσε βρέθηκε μετακινημένη κατά 2,30 μ. περίπου προς ΝΔ. Σε απόσταση 1,50 μ. από την είσοδο, όμως, αποκαλύθηκε κτιστή ορθογώνια κατασκευή, διαστ. 2×1,08 μ., κατασκευασμένη από ασβεστόλιθους. Από το εσωτερικό του τάφου περισυνελέγησαν ελάχιστα όστρακα και καλής διατήρησης οστά, τα οποία ανήκαν σε οκτώ τουλάχιστον νεκρούς, εφόσον εντοπίστηκαν ισάριθμα κρανία.

Τάφος ΙΙ. Σε απόσταση 25 μ. βορειοανατολικά του τάφου Ι εντοπίστηκε και άλλος συλημένος τάφος, όμοιου πιθανώς τύπου με τον τάφο Ι. Από την εξωτερική διερεύνηση του χώρου περισυνελέγησαν ελάχιστα όστρακα.

Τάφος ΙΙΙ. Θαλαμωτός με προσανατολισμό Β.-Ν., συλημένος. Ο δρόμος του, διαστ. 1,40×1,20 μ. είχε έναν αναβαθμό ύψ. 0,47 μ. βόρεια του ανοίγματος της εισόδου. Η πώρινη πλάκα, διαστ. 0,52×0,80×0,27 μ., που έφρασσε την είσοδο διαστ. 0,84×0,80 μ., βρέθηκε πεσμένη στο εσωτερικό. Στο τετράγωνης κάτοψης επιμελώς λαξευμένο εσωτερικό του τάφου, διαστ. 2,10×2,10×1,60 μ., υπήρχε πειόσχημο έδρανο και ορθογώνιο λάξευμα

Εικ. 22. Κούβελος. Θέση Πόρτα. Κατόψεις, τομές, όψεις.

διαστ. 1,52×0,63×0,48 μ. νότια της εισόδου, η πρόσβαση στο οποίο γινόταν με αναβαθμό διαστ. 0,22×0,63×0,30 μ. Από τις αναμοχλευμένες επιχώσεις του εσωτερικού συνελέγησαν όστρακα, θραύσματα κεραμίδων, λίγα οστά διαταραγμένα και ένα σιδερένιο καρφί.

Τάφος IV. Θαλαμωτός με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., συλημένος. Ο δρόμος του, διαστ. 2×1,35 μ., είχε έναν αναβαθμό ύψ. 0,50 μ. στη νότια απόληξή του πριν από το άνοιγμα της εισόδου. Η λίθινη πλάκα, διαστ. 1,10×1×0,25 μ., που έφρασσε την είσοδο, διαστ. 0,80×0,59-0,65 μ., βρέθηκε πεσμένη στο εσωτερικό. Στο σχεδόν τετράγωνης κάτοψης εσωτερικό του τάφου, διαστ. 2,70×2,40×1,45 μ., υπήρχε πειόσχημο έδρανο και ορθογώνιο λάξευμα διαστ. 1,28×0,55×0,32 μ. νότια της εισόδου, η πρόσβαση στο οποίο γινόταν με δύο αναβαθμούς νότια της εισόδου. Από τις αναμοχλευμένες επιχώσεις του εσωτερικού συνελέγησαν διαταραγμένα οστά, όστρακα, θραύσματα γυάλινων αντικειμένων, σιδερένια ελάσματα, σιδερένια καρφιά και τμήμα σιδερένιας πόρπης.

Λαμία

Οδός Δροσοπούλου και Πατρόκλου

ΕΡΓΑ ΔΕΥΑΛ

Κατά τις εκσκαφικές εργασίες της ΔΕΥΑΛ εμφανίστηκε μεμονωμένη πώρινη λαξευτή λιθόπλινθος, διαστ. 0,52×0,60×0,45 μ. ύψος, σε βάθος 0,85 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος. Από τον καθαρισμό της συνελέγησαν όστρακα και θραύσματα κεραμίδων.

Οδός Μαλιέων 14 (οικόπεδο Ευ. Σκάρλα)

Κατά τις οικοδομικές εργασίες για την τοποθέτηση πεδίλων θεμελίωσης γύρω από το υφιστάμενο κτίσμα στο παραπάνω οικόπεδο, αποκαλύφθηκε και ερευνήθηκε λαξευμένος στο βράχο λακκοειδής τάφος ελληνιστικών χρόνων με προσανατολισμό Α.-Δ. Καλυπτόταν από τέσσερις πώρινες, αδρά λαξευμένες ανισομεγέθεις πλάκες, από τις οποίες η ανατολική σωζόταν αποσπασματικά και έβαινε κάτω από την περιτοίχιση του όμορου προς Α. οικοπέδου. Οι μεσαίες βρέθηκαν πεσμένες στο εσωτερικό του τάφου.

Εξωτερικά του τάφου συνελέγησαν όστρακα, ελάχιστα οστά και μία σιδερένια στλεγγίδα. Ο τάφος ήταν γεμάτος χώμα και περιείχε πολύ σαθρά οστά ταφής εκτάδην με το κρανίο στα δυτικά, κτερισμένης με δύο πρόχους. Διαστάσεις ορύγματος: 1,83×0,54×0,71 μ.

Συμβολή των οδών Τανάγρας και Πηλίου

Κατά την εκσκαφή του παραπάνω οικοπέδου για την ανέγερση νέας οικοδομής αποκαλύφθηκαν και ερευνήθηκαν τρεις τάφοι ελληνιστικών χρόνων.

Τάφος Ι: Κατεστραμμένος κιβωτιόσχημος με προσανατολισμό Α.-Δ., από τον οποίο σώζονταν λίγα μόνο θραύσματα κεραμίδων από τα πλαϊνά τοιχώματά του και το δάπεδο. Διαστάσεις: 0,97×0,51×0,19 μ.

Τάφος ΙΙ: Λάξευμα διαστ. 1,45×0,65×0,20 μ. με προσανατολισμό Α.-Δ. Συνελέγησαν θραύσματα κεραμίδων.

Τάφος ΙΙΙ: Λάξευμα διαστ. 2,28×0,70×0,47 μ. με προσανατολισμό Α.-Δ., από το οποίο συνελέγησαν όστρακα, θραύσματα ειδωλίων, ελάχιστα θραύσματα οστών κακής διατήρησης και λίγα θραύσματα κεραμίδων.

Από τα μπάζα περισυνελέγη μελαμβαφές άωτο σκυφίδιο. Κατά την έρευνα στο βορειοδυτικό τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκε λιθοσωρός από μικρούς αργούς λίθους, διαστ. 2,65×1,95×0,45 μ.

Περιφερειακή οδός Αγίου Λουκά

Με αφορμή εκσκαφικές εργασίες για τη διαπλάτυνση της περιφερειακής οδού του Αγίου Λούκα στο ύψος του αριθ. 30 της οδού Τυμφρηστού εντοπίστηκαν στο δυτικό πρανές της οδού μέσα σε λάξευμα στο φυσικό βράχο δύο επάλληλες λιθόπλινθοι από πωρόλιθο. Προφανώς πρόκειται για τμήμα του αρχαίου τείχους της πόλης το οποίο κατευθύνεται προς ΒΔ. Με τη συνέχιση της έρευνας στα βορειοδυτικά, σε τομή διαστ. 3×4,50 μ. αποκαλύφθηκαν και άλλα τμήματα θραυσμένων πωρόλιθων, τα οποία δεν συνδέονται μεταξύ τους.

Οδός Ποσειδώνος 3 (οικόπεδο Κ. Τσαμαδιά) (Εικ. 23)

Με αφορμή εκσκαφικές εργασίες, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν παράνομα στο παραπάνω οικόπεδο, εντοπίστηκαν ημικατεστραμμένοι αρχαίοι τάφοι. Οι εργασίες διεκόπησαν και μετά τη διεξοδική διερεύνηση του χώρου ήλθαν στο φως συνολικά 27 τάφοι, ο δρόμος ενός λαξευτού θαλαμωτού τάφου και τμήματα δύο τοίχων που σχηματίζουν γωνία.

Αναλυτικότερα η έρευνα απέδωσε τα εξής:

Τάφος Ι. (Διαστ.: 0,70×1,40 μ.). Λακκοειδής, λαξευμένος στο φυσικό σαθρό βράχο (σερπεντινίτη), ορθογώνιας κάτοψης, με προσανατολισμό Α.-Δ. Το δυτικό του τμήμα ήταν κατεστραμμένο από το μηχανικό εκσκαφέα. Δεν βρέθηκαν καλυπτήριες. Ο νεκρός, σωζόμενος αποσπασματικά (από το ύψος της λεκάνης και κάτω), ήταν τοποθετημένος σε συνεσταλμένη στάση, με το κρανίο στα δυτικά και στραμμένο προς Β. και κτερισμένος με τμήμα ειδωλίου. Βρέθηκαν επίσης ελάχιστα θραύσματα κεραμίδων.

Τάφος ΙΙ. (Διαστ.: 1,15×1,64 μ.). Επίσης λακκοειδής, λαξευμένος στο φυσικό βράχο, ορθογώνιας κάτοψης με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Η καλυπτήρια κεραμίδα του βρέθηκε ημικατεστραμένη. Στο εσωτερικό του υπήρχε μικρότερο ελλειψοειδές λάξευμα, διαστ. 0,71×0,25 μ., με αναβαθμό. Οστά δεν βρέθηκαν, θα πρέπει όμως να περιείχε παιδική ταφή κτερισμένη με ένα πήλινο γυναικείο ειδώλιο.

Τάφος ΙΙΙ (Διαστ.: 0,74×1,56 μ.). Λακκοειδής, λαξευμένος στο φυσικό βράχο με προσανατολισμό Α.-Δ. Βρέθηκε έντονα αναμοχλευμένος από το μηχανικό εκσκαφέα, χωρίς καλυπτήριες. Κατά τη διερεύνησή, του σε επίπεδο ανώτερο από την ταφή βρέθηκε θραυσμένο αγγείο. Στο εσωτερικό του τάφου αποκαλύφθηκαν αποσαθρωμένα τα οστά του νεκρού, ο οποίος ήταν τοποθετημένος εκτάδην με το κρανίο προς Α.

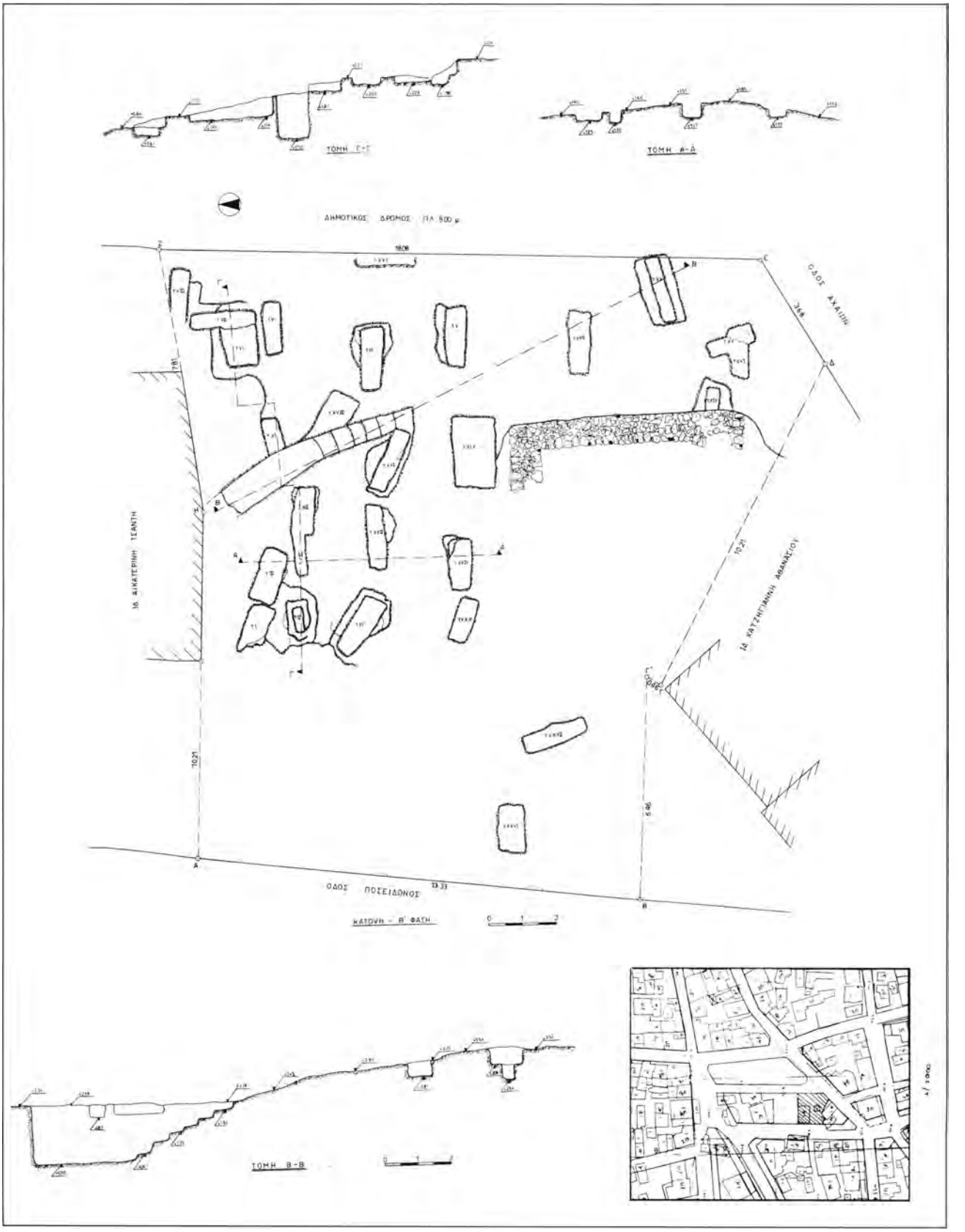
Τάφος ΙV (Διαστ.: 1,80×0,70 μ.). Λακκοειδής, λαξευμένος στο φυσικό βράχο με προσανατολισμό Α.-Δ., ορθογώνιας κάτοψης, ημικατεστραμμένος κατά το νοτιοδυτικό τμήμα του. Εσωτερικά του λαξεύματος, σε χαμηλότερο επίπεδο, υπήρχε αναβαθμός για τη στήριξη της καλυπτήριας, η οποία δεν διασώθηκε. Στο εσωτερικό του εντοπίστηκαν οστά νεκρού τοποθετημένου εκτάδην, με το κρανίο στα δυτικά. Η ταφή ήταν κτερισμένη με το άωτο σκυφίδιο Κ11182. Από την επίχωση περισυνελέγη μικρός αριθμός οστράκων.

Τάφος V (Διαστ.: 1,47×0,53 μ.). Ορθογώνιος λακκοειδής, λαξευμένος στο φυσικό σαθρό βράχο, με κατεστραμμένο το δυτικό τμήμα του και προσανατολισμό Α.-Δ. Δεν εντοπίστηκαν καλυπτήριες. Περιείχε τμήματα οστών κάτω άκρων. Η ταφή ήταν κτερισμένη με σκύφο Κ11133. Κατά τις εργασίες καθαρισμού του οικοπέδου, πολύ κοντά στη βορειοανατολική γωνία του, εντοπίστηκε κυκλικό αβαθές λάξευμα, ίσως ημίεργος τάφος.

Τάφοι VI και VII. Μέσα σε ορθογώνιο λάξευμα στο φυσικό σαθρό βράχο εντοπίστηκε ένας κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό Α.-Δ. (VI) και ένας λακκοειδής, ο οποίος υπόκειται του πρώτου, με προσανατολισμό Β.-Ν. (VII).

Τάφος VI (Διαστ.: 1,61×1,08 μ.). Ημικατεστραμμένος κεραμοσκεπής καλυβίτης. Εξωτερικά του τάφου βρέθηκαν ελάχιστα όστρακα, ένα όστρεο και δύο γυναικεία ειδώλια σε θραύσματα. Περιείχε γυναικεία κατά πάσα πιθανότητα ταφή, εκτάδην, με το κρανίο στα ανατολικά. Μοναδικό κτέρισμα ένα αποσπασματικά σωζόμενο ειδώλιο.

Τάφος VII (Διαστ.: 1,94×0,44 μ.). Υποκείμενος του VI, ορθογώνιος, λακκοειδής, λαξευμένος, με προσανατολισμό Β.-Ν. Ο νεκρός, πιθανώς άνδρας, ήταν τοποθετημένος σε ύπτια θέση, με το κρανίο στα νότια και ελαφρώς στραμμένο προς Α., κτερισμένος με τον πήλινο λύχνο Κ11140, την

Εικ. 23. Λαμία. Οδός Ποσειδώνος 3. Οικόπεδο Κ. Τσαμαδιά. Κάτοψη, τομές.

κύλικα-σκύφο Κ11179 και σιδερένια στλεγγίδα.

Τάφος VIII (Διαστ.: 1,60×0,56 μ.). Ορθογώνιος, λαξευμένος στο φυσικό βράχο, είχε καταστραφεί κατά την εκσκαφή των θεμελίων της όμορης οικοδομής.

Τάφος IX (Διαστ.: 1,85×1,67 μ.). Κεραμοσκεπής καλυβίτης, τοποθετημένος σε ορθογώνιο λάξευμα στο φυσικό σαθρό βράχο, με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., κατεστραμμένος κατά το δυτικό του τμήμα. Εξωτερικά του τάφου περισυνελέγησαν ελάχιστα όστρακα. Κτερίσματα: ακέραιος πήλινος λύχνος Κ11138 και αμφορέας μακεδονικού τύπου Κ11130.

Τάφος X (Διαστ.: 1,75×1,59 μ.). Ορθογώνιος, λαξευμένος στο φυσικό βράχο με προσανατολισμό Α.-Δ., κατεστραμμένος κατά το δυτικό του τμήμα από το μηχανικό εκσκαφέα. Απέδωσε ελάχιστα όστρακα.

Στο κέντρο της βόρειας πλευράς του οικοπέδου και με κατεύθυνση προς ΝΑ. εντοπίστηκε δρόμος λαξευτού θαλαμωτού τάφου, μήκ. 6,14 και πλ. 1,88 μ. Στη βορειοδυτική απόληξή του, όπου σήμερα βρίσκεται το τοιχίο της όμορης οικοδομής, θα πρέπει να βρισκόταν ο θάλαμος, ο οποίος δεν εντοπίστηκε, ούτε είχε εντοπιστεί παλαιότερα στο ανασκαφέν όμορο οικόπεδο. Στο νοτιοανατολικό άκρο του δρόμου υπήρχε κλίμακα έξι αναβαθμών. Η βόρεια παρειά του δρόμου κατέστρεψε τμήματα δύο τάφων (XI και XVIII), οι οποίοι προφανώς προϋπήρχαν της κατασκευής του.

Τάφος XI (Διαστ.: 1×0,49 μ.). Ορθογώνιου σχήματος ημικατεστραμμένο λάξευμα, με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Δεν βρέθηκαν καλυπτήριες. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν αποσαθρωμένα οστά άνω τμήματος σκελετού. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος εκτάδην με το κρανίο ελαφρώς ανασηκωμένο και στραμμένο προς ΝΑ. Περισυνελέγησαν ελάχιστα όστρακα.

Τάφοι XII και XIII. Κατά τον καθαρισμό του οικοπέδου παρατηρήθηκε η ύπαρξη οκτώσχημου λαξεύματος στο φυσικό σαθρό βράχο, του οποίου η διερεύνηση πιστοποίησε την ύπαρξη δύο ακόμη τάφων. Η δυτική και ανατολική πλευρά αντιστοίχως ήταν κοινή και αποτελούνταν από μία θραυσμένη κεραμίδα.

Τάφος XII (Διαστ.: 1,35×0,64 μ.). Λακκοειδής, λαξευμένος στο φυσικό βράχο, με προσανατολισμό Α.-Δ., δεν διέσωζε καλυπτήριες. Νεκρός τοποθετημένος εκτάδην με το κρανίο στα δυτικά, οστά αποσαθρωμένα. Η ταφή ήταν κτερισμένη με άωτο σκυφίδιο Κ11174, θήλαστρο Κ11143, κανθαρίσκο Κ11134, μόνωτο σκυφίδιο Κ11181, υδρία Κ11126 και μυροδοχείο σε τεμάχια.

Τάφος XIII (Διαστ.: 1,19×1,30 μ.). Μικρότερο ελλειψοειδές λάξευμα με προσανατολισμό ίδιο με του προηγούμενου τάφου. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος εκτάδην με το κρανίο στα δυτικά. Απέδωσε το θραυσμένο μόνωτο κύπελλο Κ11176.

Τοίχοι Τ1 και Τ2. Στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκαν δύο νεότεροι τοίχοι που σχηματίζουν γωνία, κατασκευασμένοι από αργούς ή αδροπελεκημένους λίθους, με συνδετικό υλικό κονίαμα. Σώζονταν σε ύψος τριών και κατά τόπους τεσσάρων δόμων. Στη δόμηση συχνά παρεμβάλλονταν κεραμίδες. Κατά τη διερεύνησή τους δεν εντοπίστηκαν όστρακα ή άλλα ευρήματα.

Ο Τ2 έχει κατεύθυνση Β.-Ν., μέγιστο σωζόμενο μήκος 7,06, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,88 μ. και έδραση στα -0,74 μ. (-1,71 μ. από το επίπεδο του δρόμου). Ο Τ1 έχει προσανατολισμό Α.-Δ., μέγιστο σωζόμενο μήκος 1,91, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,90 και έδραση στα -1,10 μ.

Τάφος XIV. Ο προαναφερθείς τοίχος Τ2 κατέστρεψε το μεγαλύτερο τμήμα (δυτικό) τάφου, ο οποίος προφανώς προϋπήρχε της κατασκευής του.

Ο τάφος ήταν ένα ορθογώνιο λάξευμα στο μαλακό φυσικό βράχο, στο εσωτερικό του οποίου ήταν εγγεγραμμένο μικρότερο, ελλειψοειδές όρυγμα, με αναβαθμό για τη στήριξη των καλυπτηρίων, που διασώθηκαν αποσπασματικά. Είχε προσανατολισμό Α.-Δ. Στο εσωτερικό του τάφου βρέθηκαν επτά πήλινα ελλιπή ειδώλια, ένας σκύφος σε όστρακα και ελάχιστα τμήματα αποσαθρωμένων οστών.

Τάφος XV (Διαστ.: 0,65×0,49 μ.). Ελλειψοειδές λάξευμα στο φυσικό σαθρό βράχο με προσανατολισμό Β.-Ν. Στο εσωτερικό του δεν εντοπίστηκαν οστά ή άλλα ευρήματα.

Τάφος XVI (Διαστ.: 1,05×0,60 μ.). Λακκοειδής με προσανατολισμό Α.-Δ. Τμήμα του συμπίπτει με τμήμα του τάφου XV. Στο εσωτερικό του εντοπίστηκαν αποσαθρωμένα οστά κάτω άκρων σκελετού τοποθετημένου εκτάδην. Στο νοτιοδυτικό σημείο της συμβολής των δύο τάφων βρέθηκαν οστά κρανίου, το οποίο πιθανώς ανήκε στο σκελετό του τάφου XVI.

Συμπεραίνουμε ότι ο τάφος XVI διανοίχθηκε πριν από τον XV. Κατά τη διάνοιξη του τελευταίου μετατοπίστηκε το προαναφερθέν κρανίο και πιθανώς καταστράφηκε το ανώτερο τμήμα του σκελετού του τάφου XVI. Από τη διερεύνηση της επίχωσης του XVI προέκυψαν ελάχιστα όστρακα, θραύσματα ειδωλίων και κεραμίδων.

Τάφος XVII (Διαστ.: 1,96×1,60 μ.). Ορθογώνιο όρυγμα στο φυσικό βράχο με προσανατολισμό Α.-Δ. Δεν διέσωζε καλυπτήριες. Από την επίχωσή του προήλθαν μόνωτο σκυφίδιο Κ11180 και σιδερένια στλεγγίδα.

Τάφος XVIII (Διαστ.: 1,70×0,90 μ.). Λακκοειδής, λαξευμένος στο φυσικό βράχο, με κατεστραμμένο το νότιο τμήμα του από το δρόμο του τάφου, κατεύθυνσης ΝΑ.-ΒΔ. Διέσωζε τμήμα των καλυπτηρίων του αλλά όχι οστά. Στην επίχωσή του εντοπίστηκε ατρακτόσχημο μυροδοχείο Κ11135 και αργυρό νόμισμα.

Τάφος XIX (Διαστ.: 2,05×1,30 μ.). Μεγάλου μεγέθους λάξευμα στο φυσικό βράχο, με προσανατολισμό Α.-Δ.,

σχεδόν εφαπτόμενο στη βόρεια πλευρά του Τ1. Περιελάμβανε κεραμοσκεπή καλυβίτη, αρκετά φθαρμένο. Από τον εξωτερικό καθαρισμό του συγκεντρώθηκαν 13 σιδερένιοι ήλοι, σιδερένια στλεγγίδα και μόνωτο κυπέλλο σε τεμάχια Κ11177, θραύσματα σιδερένιας περόνης και θραύσματα χάλκινου αντικειμένου. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν ελάχιστα τμήματα αποσαθρωμένων οστών, 17 τμήματα σιδερένιων ήλων, πήλινος λύχνος Κ11141 και θραυσμένη πρόχους Κ11131.

Τάφος ΧΧ (Διαστ.: 1,99×0,35 μ.). Ορθογώνιο λάξευμα στο φυσικό βράχο με προσανατολισμό Α.-Δ. Μέσα σε αυτό ήταν εγγεγραμμένο άλλο όρυγμα με αναβαθμό για τη στήριξη των καλυπτήριων κεραμίδων. Εξωτερικά του τάφου βρέθηκε άωτος σκύφος, θραυσμένος, Κ11128, και στο εσωτερικό του όστρακα, μολύβδινο αντικείμενο, δύο μεταλλικά στελέχη, δύο ακέραια σκυφίδια Κ11175 και Κ11171, μυροδοχείο Κ11129 και αρυτήρας Κ11127.

Τάφος ΧΧΙ (Διαστ.: 2,10×0,70 μ.). Βρισκόταν και αυτός στο δρόμο του λαξευτού θολωτού τάφου. Πιθανώς είναι μεταγενέστερος του δρόμου, εφόσον κατά τη λάξευσή του καταστράφηκε τμήμα της ανώτερης βαθμίδας της κλίμακας καθόδου. Πρόκειται για ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό ΝΑ.-ΒΔ. Στο εσωτερικό του βρέθηκε διπλή κτερισμένη ταφή (μητέρας και παιδιού;). Ο υποκείμενος σκελετός ήταν τοποθετημένος σε ύπτια θέση με το κεφάλι στα νοτιοανατολικά και στραμμένο προς Ν. Επάνω στο δεξί χέρι στηριζόταν το κεφάλι του άλλου σκελετού, ο οποίος είχε τον ίδιο προσανατολισμό. Τα κτερίσματα των δύο ταφών ήταν νόμισμα, άωτο μελαμβαφές σκυφίδιο Κ11172, κανθαρίσκος Κ11178, πρόχους Κ11132, ακέραιο πήλινο ειδώλιο, θραύσματα ειδωλίων.

Τάφος ΧΧΙΙ (Διαστ.: 1,86×1,61 μ.). Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό ΝΑ.-ΒΔ., περιείχε ελάχιστα τμήματα αποσαθρωμένων οστών και τμήματα σιδερένιων ήλων, προερχόμενων προφανώς από ξύλινα φορεία ή φέρετρα.

Τάφος ΧΧΙΙΙ (Διαστ.: 1,30×0,54 μ.). Όμοιου τύπου με τον προηγούμενο, με προσανατολισμό Α.-Δ. Διέσωζε ελάχιστα τμήματα αποσαθρωμένων οστών και τμήματα σιδερένιων ήλων.

Τάφος ΧΧΙV (Διαστ.: 1,47×0,70 μ.). Ελλειψοειδούς κάτοψης, λαξευμένος στο φυσικό σαθρό βράχο με προσανατολισμό ΝΑ.-ΒΔ. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος εκτάδην, σε ύπτια θέση, με το κεφάλι στα βορειοδυτικά. Διασώθηκαν ελάχιστα σκελετικά υπολείμματα, ενώ δεν περιείχε άλλα ευρήματα.

Τάφος ΧΧV (Διαστ.: 1,75×0,46 μ.). Κάτω από τη δημοτική οδό, η οποία εφάπτεται του δυτικού ορίου του οικοπέδου και σε απόσταση 7 μ. από τη βορειοανατολική γωνία του, εντοπίστηκε τάφος. Εξαιτίας της θέσης εύρεσής του η διερεύνηση έγινε από το πλάι. Πρόκειται για λάξευμα στο φυσικό σαθρό βράχο, του οποίου η βόρεια και νότια πλευρά οριοθετούνταν από μεγάλες ασβεστολιθικές πλάκες. Ο τάφος είχε προσανατολισμό Β.-Ν. και δεν διέσωζε σκελετικά υπολείμματα. Κτερίσματα: τέσσερα πινάκια Κ11185, Κ11183, Κ11184 και Κ11186, δύο ατρακτόσχημα μυροδοχεία Κ11136 και Κ11137, σκύφος Κ11173, οξυπύθμενος αμφορέας Κ11142 και πρόχους Κ11152. Κατά τον καθαρισμό της τελευταίας στο εργαστήριο βρέθηκαν στο εσωτερικό της οστά, πιθανώς μικρού παιδιού (εγχυτρισμός) και τα παρακάτω αγγεία: πινάκιο Κ11153, σώμα πυξιδίου Κ11154, τρία ατρακτόσχημα μυροδοχεία Κ11155, Κ11156 και Κ11157 και μικκύλο ατρακτόσχημο μυροδοχείο Κ11158.

Τάφος ΧΧVΙ (Διαστ.: 1,33×0,80 μ.). Αβαθές ορθογώνιο λάξευμα, κατεστραμμένο από το μηχανικό εκσκαφέα, με προσανατολισμό Α.-Δ. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν ελάχιστα τμήματα αποσαθρωμένων οστών.

Τάφος ΧΧVΙΙ (Διαστ.: 1,94×0,60 μ.). Λακκοειδής, ορθογώνιου σχήματος, λαξευμένος στο φυσικό σαθρό βράχο, με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. Ο νεκρός στο εσωτερικό του ήταν τοποθετημένος εκτάδην με το κρανίο στα βορειοδυτικά και κτερισμένος με χάλκινο κάτοπτρο και πήλινο λύχνο Κ11139.

Συμβολή των οδών Καραϊσκάκη και Μαυροδήμου (οικόπεδο Α. Μίγα)

Κατά τη διάρκεια της εκσκαφής για την κατασκευή της θεμελίωσης νέας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο βρέθηκαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι με κοινό ενδιάμεσο τοίχωμα και ένας κεραμοσκεπής. Οι τάφοι είχαν προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Οι πλευρές των κιβωτιόσχημων τάφων ήταν κατασκευασμένες από μονολιθικές αδρολαξευμένες πλάκες από πωρόλιθο, εκτός της κοινής πλευράς, που αποτελούνταν από δύο πλάκες. Οι καλυπτήριες ήταν δύο όμοιου τύπου ορθογώνιες πλάκες, εκ των οποίων η μία ήταν θραυσμένη. Οι εσωτερικές όψεις των πλευρών ήταν επιχρισμένες.

Τάφος Ι. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,74×0,57×0,85 μ. Σε μικρό βάθος από την επιφάνεια (0,57 μ.) βρέθηκε ανακομιδή οστών, γεγονός που αποδεικνύει τη χρήση του τάφου για περισσότερους του ενός ενταφιασμούς. Περιείχε πλήθος κτερισμάτων: α) 14 ακέραια μυροδοχεία, β) έξι θραυσμένα μυροδοχεία, γ) δύο ελλιπή μυροδοχεία, δ) μία θραυσμένη λάγυνο, ε) μία θραυσμένη πρόχου, στ) ένα μικρό κύπελλο. Αρκετά όστρακα βρέθηκαν στην ταφική επίχωση, όπως και στην εξωτερική. Ακόμη, από τις επιχώσεις επάνω από τον τάφο περισυνελέγησαν ακέραιος λύχνος και τμήμα σιδερένιας στλεγγίδας.

Τάφος ΙΙ. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,84×0,60×0,86 μ. Βρέθηκε ανακομιδή με εμφανή ίχνη καύσης στο κρανίο και σε οστά του σκελετού. Κάτω από αυτή βρέθηκε ένας

νεκρός τοποθετημένος εκτάδην με προσανατολισμό προς ΒΑ. Κτερίσματα: α) ένα ατρακτόσχημο μυροδοχείο με θραυσμένο στόμιο, β) ένα όμοιο ακέραιο, γ) ένα ελλιπές μυροδοχείο, δ) ένα ακέραιο πήλινο μελαμβαφές αλάβαστρο με πλαστική διακόσμηση, ε) ένα ειδώλιο φτερωτής Νίκης, στ) μία ακέραιη αρτόσχημη, εγχάρακτη χάνδρα από πράσινο ημιπολύτιμο λίθο, ζ) ένα χάλκινο πώμα πυξίδας(;), η) μία χάλκινη πόρπη(;), θ) ένα τμήμα κεραμίδας με οπή, σε β΄ χρήση ως υφαντικό βάρος, και ι) ένα τμήμα χάλκινου καθρέφτη.

Από τις επιχώσεις επάνω από τον τάφο περισυνελέγησαν αρκετά όστρακα, μία κωνική και μία πυραμιδόσχημη αγνύθα, ένα ακέραιο και δύο ελλιπή μυροδοχεία, μία ελλιπής υδρίσκη και ένα τμήμα πήλινου ανδρικού ειδωλίου. Περιμετρικά των καλυπτηρίων του τάφου βρέθηκαν ένας ακέραιος οξυπύθμενος αμφορέας, θραύσματα σιδερένιας στλεγγίδας, ένα ακέραιο μελαμβαφές μυροδοχείο, μία θραυσμένη στάμνος με πινάκιο ως πώμα και όστρακα μελαμβαφούς πινακίου.

Τάφος ΙΙΙ. Κεραμοσκεπής «κιβωτιόσχημος» από θραύσματα κεραμίδων κάθετα πακτωμένα στο έδαφος. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος εκτάδην με προσανατολισμό προς ΒΑ. Κάτω από αυτόν βρέθηκαν σκελετικά υπολείμματα δεύτερου νεκρού. Περισυνελέγησαν αρκετά όστρακα από την ταφική επίχωση και εντοπίστηκαν δύο πρόχοι(;), ένα ακέραιο μυροδοχείο και ένα θραυσμένο πινάκιο.

Από την υπόλοιπη έκταση του οικοπέδου περισυνελέγησαν όστρακα, αγγείο σε τεμάχια και μία αρτόσχημη αγνύθα.

Πελασγία

Θέση Κουμούλι (αγρός Κ. Σταύρου)

Οι ανασκαφικές εργασίες συνεχίστηκαν για μία ακόμη ανασκαφική περίοδο. Διερευνήθηκε το νοτιοανατολικό τμήμα του αγροτεμαχίου με τη διάνοιξη δύο ανασκαφικών τομών, ΚΑ και ΚΒ, διαστ. 5×5 μ. Στην τομή ΚΑ βρέθηκε αβαθής κοιλότητα λαξευμένη στο φυσικό βράχο, διαμ. 1,08 μ. περίπου, πληρωμένη με σκληρό σκούρο καστανό καμένο χώμα. Από την κοιλότητα αυτή προήλθε σημαντικός αριθμός οστράκων χονδροειδούς χειροποίητης κεραμικής και ένα καμένο σφονδύλι. Από τη διερεύνηση των τομών περισυνελέγησαν όστρακα τεφρών μινύειων αγγείων και χονδροειδή οικιακά χειροποίητα.

Θέση Λαπατσιάς - Γκαλιμάνα (αγρός Σ. Τσαπαδιά)

Στην αγροτική περιοχή μεταξύ της Πελασγίας και του Κυπαρισσώνα, στη θέση Λαπατσιάς ή Γκαλιμάνα, κατά τη διενέργεια εκσκαφών για αντικατάσταση του αγωγού ύδρευσης εντοπίστηκαν αρχαίοι τάφοι.

Τάφος Ι. Κατεστραμμένη από το μηχανικό εκσκαφέα πήλινη λάρνακα, τοποθετημένη σε λάξευμα στο φυσικό βράχο με προσανατολισμό Α.-Δ. Από τη διερεύνησή της περισυνελέγησαν λίγα μελαμβαφή όστρακα, άνω ήμισυ πήλινου γυναικείου ειδωλίου, θραύσματα ειδωλίων και ελάχιστα θραύσματα οστών.

Τάφος ΙΙ. Σε απόσταση 1 χλμ. προς ΝΔ., στην ίδια θέση και σε άλλο αγρό του ίδιου ιδιοκτήτη, βρέθηκε δεύτερος ημικατεστραμμένος από την άροση τάφος. Πιθανώς, επρόκειτο για κιβωτιόσχημο τάφο, με προσανατολισμό Α.-Δ., κατασκευασμένο από σχιστολιθικές πλάκες, μία στην κάθε πλευρά. Στη θέση της βρισκόταν μόνον η δυτική στενή πλευρά. Από τη διερεύνηση του τάφου προέκυψαν όστρακα, δύο αγγεία, πήλινη ακεραία πρόχους, σιδερένιο έλασμα και ελάχιστα θραύσματα οστών.

Ράχες

Θέση Καρακόλιθος

Με αφορμή την παράνομη εγκατάσταση τηλεφωνικής κεραίας της COSMOTE - Κινητές Τηλεπικοινωνίες ΑΕ και την καταστροφή αρχαίων οικοδομικών λειψάνων διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα. Συγκεκριμένα, διανοίχθηκαν δύο δοκιμαστικές τομές, διαστ. 5×7 μ., βορειοδυτικά του παράνομου κτίσματος. Αποκαλύφθηκε τμήμα μνημειώδους οικοδομήματος ελληνιστικών χρόνων, πιθανώς φρυκτωρίας, κατασκευασμένου από ορθογώνιες λαξευτές λιθοπλίνθους. Στο γύρω χώρο αποκαλύφθηκαν αρκετοί διαλυμένοι και μη ογκόλιθοι που προέρχονται από την καταστροφή του κτίσματος. Συνελέγησαν όστρακα και θραύσματα κεραμίδων. Η ανασκαφή πρέπει να συνεχιστεί για να αποκαλυφθεί ολόκληρη η κάτοψη του οικοδομήματος.

Στυλίδα

Οδός Διολέτη (οικόπεδο Ι. Σύρμου)

Με αφορμή την εκσκαφή του οικοπέδου για την ανέγερση νέας οικοδομής αποκαλύφθηκαν αρχαία οικοδομικά λείψανα και ακολούθησε ανασκαφική έρευνα σε όλο τον οικοδομήσιμο χώρο. Το οικόπεδο βρίσκεται επί της οδού Διολέτη όπου κατά τα έτη 1993-1995 αποκαλύφθηκαν σε μεγάλη έκταση οικιστικά κατάλοιπα οικοδομημάτων, τα οποία εκτείνονται χρονολογικά από το α΄ μισό του 4ου έως τις αρχές του 3ου αι. π.Χ. (βλ. *ΑΔ* 50 (1995): Χρονικά, σ. 339).

Τα οικοδομικά λείψανα του παρόντος οικοπέδου ανήκουν επίσης σε όμοιας δόμησης και τύπου οικίες, τμήματα των οποίων εκτείνονται στο νότιο και βορειο-

ανατολικό τμήμα του οικοπέδου. Η αποσπασματική διατήρηση των κτιρίων, τα οποία συνεχίζονται έξω από τα όρια του οικοπέδου προς όλες τις κατευθύνσεις, δεν επιτρέπουν την ταύτιση των χώρων τους. Στο εσωτερικό ορισμένων από αυτούς βρέθηκαν στρώματα καταστροφής από σπασμένες κεραμίδες, που υποδηλώνουν τη στέγασή τους.

Από τις επιχώσεις των οικοδομημάτων συνελέγησαν όστρακα, θραύσματα κεραμίδων, θραύσματα πίθων, σιδερένια καρφιά, τμήματα σιδερένιων αντικειμένων, θραύσματα διάσπαρτων οστών, όστρεα, αγνύθες, σφονδύλι, θραύσματα κονιάματος, οκτώ χάλκινα νομίσματα, χάλκινη περόνη, τμήματα μολύβδινων αντικειμένων λίθινα, εργαλεία, χάλκινο αγκίστρι, τμήματα χάλκινων αντικειμένων και λεπίδα οψιανού.

Οδός Καρκαλή 145 (οικόπεδο Ο. Καραμήτρου)

Μετά από αίτημα του ιδιοκτήτη για κατασκευή κλιμακοστασίου στον αύλειο χώρο στα ανατολικά της οικοδομής του και επειδή το οικόπεδο βρίσκεται στην πορεία του αρχαίου τείχους των Φαλάρων, απέναντι από το οικόπεδο πρώην ιδιοκτησίας Δ. Επισκόπου (*ΑΔ* 38 (1983): Χρονικά, σ. 168-170), το οποίο απαλλοτριώθηκε προκειμένου να αναδειχθεί το μνημείο, διανοίχθηκε δοκιμαστική τομή διαστ. 4×2,50 μ., εντός της οποίας αποκαλύφθηκε, όπως ήταν αναμενόμενο, η συνέχεια προς ΒΑ. του τείχους σε βάθος 0,50μ. από τη στάθμη της οδού Καρκαλή. Το αποκαλυφθέν τμήμα έχει μήκος 2,50 μ. και αποτελείται από μία σειρά ογκολίθων με την κύρια όψη στα ανατολικά και γέμισμα από μεγάλες και μεσαίου μεγέθους πέτρες.

Το κλιμακοστάσιο μετατοπίστηκε στην άλλη πλευρά της οικοδομής μετά από γνωμοδότηση του ΤΣΜΣΕ ώστε να μη θιγεί το τείχος.

Λαμία

Έργο Ύδρευσης ΔΕΥΑΛ, Τροφοδοτικός αγωγός Σταυρού (Εικ. 24)

Με αφορμή εκσκαφή τάφρου για την τοποθέτηση αγωγού ύδρευσης στην αγροτική οδό που διέρχεται βορειοδυτικά του οικοπέδου ιδιοκτησίας Ευ. Βαγενά, παράλληλα στην Εθνική οδό Λαμίας-Καρπενησίου, εντοπίστηκε πήλινος αγωγός με κατεύθυνση ΝΑ.-ΒΔ. εντός της τάφρου, σε βάθος 0,50 μ. από τη στάθμη της αγροτικής οδού. Ο αγωγός, κατά τόπους ελλιπής, αποτελούνταν από πειόσχημες πήλινες πλάκες πάχ. 0,035 μ., και είχε διαστάσεις: μήκος 3,34, πλάτος (εσωτ.) 0,16, ύψος (εσωτ.) 0,14 μ.

Ερευνήθηκαν επίσης πέντε τάφοι, οι τέσσερις από τους οποίους χρονολογούνται στους πρωτογεωμετρικούς χρόνους.

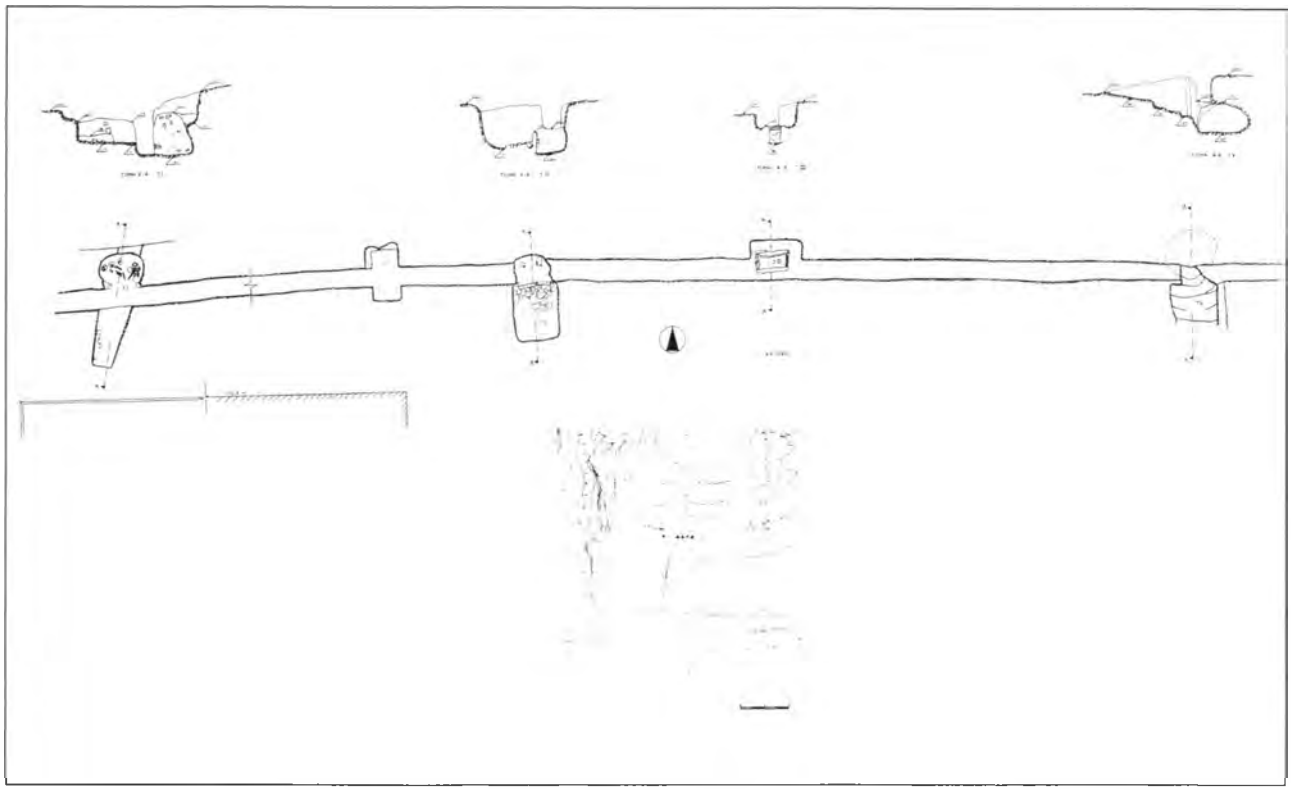
Τάφος Ι. Θαλαμωτός ημικατεστραμμένος, από τον οποίο σωζόταν το κατώτερο τμήμα του θαλάμου και τμήμα του επαμήκους δρόμου. Από το θάλαμο συνελέγησαν δύο θραυσμένες πρόχοι Κ11187 και Κ11188, τρεις θραυσμένοι αμφορείς Κ11170, Κ11190 και 5στ, δύο θραυσμένες τριφυλλόστομες οινοχόες Κ11196 και Κ11168, θραυσμένο κύπελλο Κ11167, σκύφος Κ11166, και θραυσμένος αμφορίσκος Κ11169 κάτω από την πρόχου Κ11187. Σε βάθος 0,35-0,45 μ. εμφανίστηκαν πολύ σαθρά οστά κάτω άκρων και θραύσματα άλλων ταφής σε συνεσταλμένη στάση. Διαστάσεις: 1,60×1,13 μ. (θάλαμος), 2,30-2,70×0,80-1,45 μ. (σωζ. τμήμα δρόμου).

Τάφος ΙΙ. Αβαθές ορθογώνιο όρυγμα. Δεν απέδωσε κινητά ευρήματα. Διαστάσεις: 1,75-1,88×1-1,05×0,17 μ.

Τάφος ΙΙΙ. Κιβωτιόσχημος με προσανατολισμό Α.-Δ., καλυμμένος με σχιστόπλακες από τεφρό πέτρωμα ακανόνιστου σχήματος, που είχαν σπάσει και έφεραν ρωγμές σε αρκετά σημεία τους. Οι πλευρές ήταν επίσης σχιστολιθικές πλάκες, αποκεκρουμένες και με πολλές ρωγμές. Το δάπεδό του ήταν το φυσικό πέτρωμα. Ήταν γεμάτος ανοικτοκάστανο χώμα, ανάμεικτο με θραύσματα φυσικού πετρώματος και μικρά κομμάτια σχιστόλιθου. Στο εσωτερικό του υπήρχαν κακής διατήρησης σκελετικά λείψανα νεκρού σε συνεσταλμένη στάση με το κρανίο στα ανατολικά, όπου ήταν τοποθετημένες μία θραυσμένη Κ11189 και δύο ακέραιες τριφυλλόσχημες οινοχόες Κ11191 και Κ11192.

Τάφος ΙV. Ημικατεστραμμένος θαλαμωτός με δρόμο, λαξευμένος στο φυσικό πέτρωμα, με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. Κατά τη διάνοιξη της τάφρου καταστράφηκε μέρος της οροφής του θαλάμου. Ο θάλαμος ήταν ορθογώνιος, διαστ. 0,95-1,05×1,05-1,50 μ. Η είσοδος βρισκόταν στα νοτιοανατολικά και φρασσόταν από δύο συναρμοσμένες μεταξύ τους σχιστολιθικές πλάκες, συνολ. μήκ. 1,35, πλ. 0,57-0,72, πάχ. 0,08-0,09 μ. Στο βόρειο τμήμα βρέθηκαν δύο θραυσμένα αγγεία, η τριφυλλόστομη οινοχόη Κ11197 και η πρόχους Κ11193. Ελάχιστα όστρακα συγκεντρώθηκαν από την ταφική επίχωση.

Τάφος V. Ημικατεστραμμένος θαλαμωτός με δρόμο διαστ.: μήκ. 1,80, πλ. 1,62, ύψ. τοιχωμάτων1,30 μ., λαξευμένος στο φυσικό πέτρωμα με προσανατολισμό Β.-Ν. (δρόμος). Δύο σχιστολιθικές περίπου ορθογώνιες πλάκες, διαστ. 1,08×1,05×0,05-0,09 μ., βρέθηκαν τοποθετημένες παράλληλα μεταξύ τους στην είσοδο πλ. 0,75 μ. Ο θάλαμος είχε σχεδόν κυκλική κάτοψη, διαμ. 1,80-1,95 μ., και θολωτή οροφή, μέγ. ύψ. 1,20 μ. Από τη διέλευση του εκσκαφέα είχε καταστραφεί το μεγαλύτερο τμήμα της εισόδου και τμήμα της οροφής. Ένας αναβαθ-

Εικ. 24. Λαμία. Έργο ΔΕΥΑΛ. Τροφοδοτικός αγωγός Σταυρού. Κάτοψη, τομές.

μός ύψ. 0,55 μ. οδηγούσε στο εσωτερικό του θαλάμου από την είσοδο. Ο θάλαμος ήταν γεμάτος υγρό, ανοικτοκάστανο, αμμώδες χώμα με κομμάτια φυσικού πετρώματος. Από το εσωτερικό του, κατά μήκος της βόρειας πλευράς του, συνελέγησαν τα εξής κτερίσματα: δύο θραυσμένοι κρατήρες Κ11195 και Κ11201, τρεις θραυσμένες τριφυλλόστομες οινοχόες 9α, 9β και Κ11160, κάνθαρος Κ11159, κύπελλο Κ11162, αμφορέας Κ11199, πρόχους Κ11161, αλάβαστρο Κ11163, θραυσμένος αμφορέας Κ11200, θραυσμένη οινοχόη 9ι, ελλιπής οπισθότμητη πρόχους Κ11198, αρύβαλλος Κ11194, λίγα όστρακα, θραυσμένο σιδερένιο ξίφος, ταινιωτό χρυσό έλασμα, θραύσματα χάλκινου ταινιωτού ελάσματος, δύο θραυσμένες χάλκινες περόνες, σιδερένιο εγχειρίδιο(;), τέσσερα χάλκινα ταινιωτά δακτυλίδια και θραυσμένος χάλκινος σφηκωτήρας. Ανάμεσα στα ευρήματα βρέθηκαν διάσπαρτα οστά πολύ κακής διατήρησης.

ΜΑΡΙΑ-ΦΩΤΕΙΝΗ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

2003

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Λαμία

Οδός Χλωμού (οικόπεδο Ευ. Δημητρίου)

Κατά τις εκσκαφικές εργασίες στο παραπάνω οικόπεδο για την ανέγερση νέας οικοδομής αποκαλύφθηκαν αρχαία. Στο βορειοδυτικό τμήμα του οικοδομήσιμου χώρου αποκαλύφθηκαν τμήματα κεραμίδων, που ίσως ανήκαν σε κεραμοσκεπή τάφο. Βόρεια αυτών και 0,30 μ. χαμηλότερα αποκαλύφθηκε ασβεστολιθική πλάκα διαστ. 0,96×1,06×0,16 μ., σχεδόν κάθετη στο έδαφος και νότια αυτής συγκέντρωση αργών λίθων. Στο επίπεδο της έδρασης της πλάκας ανασκάφηκε μικρός χώρος με επίστρωση από πηλό. Στο κέντρο του νότιου τμήματος του οικοδομήσιμου χώρου αποκαλύφθηκε θραυσμένο το κατώτερο τμήμα πίθου, ο οποίος δεν περιείχε ευρήματα.

Τόσο ο πίθος όσο και η λιγοστή κεραμική που συνελέγη από το βορειοδυτικό τμήμα του οικοπέδου ανήκουν στους πρωτογεωμετρικούς-γεωμετρικούς χρόνους.

Οδός Χλωμού (οικόπεδο Α. Τσιαβάκη)

Στο ανατολικό όριο του παραπάνω οικοπέδου, όπου κατά το παρελθόν (βλ. *ΑΔ* 50 (1995): Χρονικά, σ. 323) ερευνήθηκαν από την Υπηρεσία μας δέκα τάφοι γεωμετρικών και ρωμαϊκών χρόνων, ανασκάφηκαν τρεις κεραμοσκεπείς καλυβίτες τάφοι κλασικής-ελληνιστικής εποχής με προσανατολισμό Α.-Δ.

Τάφος Ι. Σωζόταν σε καλή κατάσταση αλλά δεν περιείχε οστά ούτε κτερίσματα.

Τάφος ΙΙ. Ημικατεστραμμένος από τον εκσκαφέα. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν λίγα θραυσμένα οστά. Κτερίσματα: Άωτο σκυφίδιο, μικρό κλειστό μόνωτο αγγείο, όστρακα λεκανίδας.

Τάφος ΙΙΙ. Ημικατεσταμμένος από τον εκσκαφέα. Δεν βρέθηκαν οστά ούτε κτερίσματα

Οδός Βενιζέλου

ΕΡΓΑ ΔΕΗ

Στην αριστερή πλευρά της οδού, στο ύψος του πρώτου οικοδομικού τετραγώνου, εμφανίστηκαν αρχαία σε τάφρο της ΔΕΗ, σε τρία διαφορετικά σημεία. Πλησιέστερα προς την πλατεία Πάρκου βρέθηκε μία πωρολιθική λιθόπλινθος, στα νότια αυτής προς την οδό Πατρόκλου μία ορθογώνια λιθόπλινθος από ασβεστόλιθο, πιθανώς κατώφλι, και ακόμη νοτιότερα τμήματα ψηφιδωτού δαπέδου παλαιοχριστιανικών χρόνων (Εικ. 25). Στη δεξιά πλευρά του οδοστρώματος, σε άλλη τάφρο της ΔΕΗ, βρέθηκαν σε δύο διαφορετικά σημεία δύο πωρολιθικές λιθόπλινθοι με κατεύθυνση Α.-Δ.

Εικ. 25. Λαμία. Οδός Βενιζέλου. Τμήμα του ψηφιδωτού δαπέδου.

Συμβολή των οδών Αλαμάνας και Μιαούλη (οικόπεδο Σ. και Ε. Ζαχαρόπουλου)

Κατά την εκσκαφή θεμελίων για την ανέγερση νέας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο ερευνήθηκαν πέντε τάφοι ελληνιστικών χρόνων με προσανατολισμό Α.-Δ. (Εικ. 26). Το οικόπεδο εμπίπτει στα όρια του νοτιοανατολικού νεκροταφείου της πόλης (βλ. σχετικά Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου, *Το Κάστρο της Λαμίας*, Αθήνα 1994, σ. 12 και Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου, Ελληνιστική κεραμική από τη Λαμία, *Δ΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική. Πρακτικά (Μυτιλήνη 1994)*, Αθήνα 1997, σ. 50 κ.ε.).

Τάφος Ι. Κιβωτιόσχημος, διαστ. 1,93×0,51×0,70 μ. (ύψος), κατασκευασμένος από πωρολιθικές πλάκες, με δύο καλυπτήριες όμοιου τύπου πώρινες πλάκες, που βρέθηκαν στη θέση τους. Περείχε ένα νεκρό τοποθετημένο εκτάδην με το κρανίο στα δυτικά. Σώζονταν κυρίως τα οστά των κάτω άκρων και του κρανίου. Τα κτερίσματα – ακέραιη πρόχους, μυροδοχείο, δύο άωτα σκυφίδια, χάλκινος δίσκος κατόπτρου και χάλκινο έλασμα – βρέθηκαν συγκεντρωμένα στα ανατολικά, στα πόδια του νεκρού.

Τάφος ΙΙ. Κιβωτιόσχημος, διαστ. 1,86×0,49×0,80 μ. (ύψος), κατασκευασμένος από αδρά λαξευμένες πώρινες πλάκες. Η δυτική από τις δύο καλυπτήριες βρέθηκε θραυσμένη κατά τόπους και από την ανατολική σωζόταν ένα μικρό τμήμα, που βρέθηκε στη θέση του. Από τον καθαρισμό των καλυπτηρίων του συνελέγησαν όστρακα. Στο γεμάτο χώμα εσωτερικό του τάφου βρέθηκαν ελάχιστα διαταραγμένα οστά και θραύσματα κρανίου στο κεντρικό τμήμα, πέντε κυλινδρικές χρυσές χάντρες και θραύσματα μιας, όστρακα, θραύσματα ειδωλίων, αγνύθα, οξυπύθμενος αμφορέας, άωτο σκυφίδιο, μυροδοχείο με ψευδολαβές, δύο μυροδοχεία, από τα οποία το ένα ελλιπές, τρεις αρυτήρες, από τους οποίους οι δύο θραυσμένοι, δύο χάλκινα ενώτια, χάλκινος κρίκος και τμήμα χάλκινου κρίκου. Η κατώτερη επιφάνεια του εσωτερικού των πλευρών του τάφου έφερε ερυθρό επίχρισμα.

Τάφος ΙΙΙ. Κιβωτιόσχημος, διαστ. 1,86×0,61×0,76 μ. (ύψος), κατασκευασμένος από αδρά λαξευμένες πώρινες πλάκες. Τις καλυπτήριές του αποτελούσαν πώρινες, αδρολαξευμένες ανισομεγέθεις πλάκες. Στο γεμάτο χώμα εσωτερικό του βρέθηκαν όστρακα, θραύσματα ειδωλίων, θραύσματα σιδερένιας στλεγγίδας, λύχνος, άωτο σκυφίδιο, σώμα πυξιδίου, σταμνοειδής πυξίδα, υδρία θραυσμένη στη μία από τις λαβές, πώμα πυξιδίου και χάλκινος κρίκος.

Τάφος ΙV: Κιβωτιόσχημος, διαστ. 1,85×0,57×0,75 μ. (ύψος), κατασκευασμένος από αδρά λαξευμένες πώρινες πλάκες. Τις καλυπτήριές του αποτελούσαν πώρινες αδρολαξευμένες ανισομεγέθεις πλάκες. Επάνω στην ανατολική καλυπτήρια, η οποία ήταν σπασμένη στη νοτιοδυτική

Εικ. 26. Λαμία. Συμβολή των οδών Αλαμάνας και Μιαούλη. Οικόπεδο Σ. και Ε. Ζαχαρόπουλου. Γενική άποψη του οικοπέδου.

γωνία της, βρέθηκε σιδερένια στλεγγίδα. Στο εσωτερικό του τάφου βρέθηκαν όστρακα, φύλλο χρυσού, πέντε μυροδοχεία, από τα οποία ένα θραυσμένο και ένα ελλιπές, λύχνος, θραύσμα ειδωλίου και ελάχιστα διαταραγμένα οστά που έφεραν ίχνη καύσης. Ελάχιστα ίχνη κονιάματος σώζονταν στο εσωτερικό της νότιας πλάκας του τάφου.

Τάφος V. Κιβωτιόσχημος, διαστ. 1,84×0,49×0,73 μ. (ύψος), κατασκευασμένος από αδρά λαξευμένες πώρινες πλάκες, από τις οποίες η νότια ήταν θραυσμένη και τμήμα της βρέθηκε στο εσωτερικό του τάφου. Από τις καλυπτήριές του σωζόταν μόνον ένα μικρό σαθρό και ραγισμένο τμήμα της ανατολικής. Εξωτερικά του τάφου συνελέγησαν θραύσματα ειδωλίων. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν ελάχιστα όστρακα και θραύσματα ειδωλίων.

Συμβολή των οδών Αβέρωφ και Σατωβριάνδου

ΕΡΓΑ ΔΕΥΑΛ

Με αφορμή τη μετατόπιση πυροσβεστικού κρουνού στη συμβολή των οδών Αβέρωφ και Σατωβριάνδου, εντοπίστηκε σε όρυγμα διαστ. 2×1,50 μ. σπάραγμα αρχαίου τοίχου από πωρόλιθους, εδραζόμενο σε βάθος -0,76 μ. από το κατάστρωμα της οδού.

Οδός Αμφικτυόνων 40 (οικόπεδο Γ. Ανδρίτσου)

Κατά την εκσκαφή για τη θεμελίωση οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο εμφανίστηκαν και ερευνήθηκαν δύο τάφοι ελληνιστικής εποχής με προσανατολισμό Α.-Δ.

Τάφος Ι. Κεραμοσκεπής καλυβίτης, διαστ. 1,62×0,52×0,45 μ. Οι κεραμίδες που τον κάλυπταν βρέθηκαν θραυσμένες. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν τμήματα σαθρών οστών, τμήμα του κρανίου στο ανατολικό τμήμα, σιδερένια στλεγγίδα και θραύσματα αγγείου.

Τάφος ΙΙ. Κιβωτιόσχημος από πώρινες πλάκες, κατεστραμμένος κατά το μεγαλύτερο τμήμα του. Έλειπαν οι καλυπτήριες, η πλάκα που όριζε τη νότια πλευρά του και το μεγαλύτερο τμήμα της ανατολικής. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,99×0,71×0,70 μ.

Οδός Ανθήλης 10 (οικόπεδο εταιρείας Interpraxis)

Κατά την εκσκαφή θεμελίων για την ανέγερση νέας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο εντοπίστηκε κιβωτιόσχημος τάφος με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ., κατασκευασμένος από μεγάλου μεγέθους μονολιθικές πωρολιθικές πλάκες, μία σε κάθε πλευρά. Εσωτερικά οι πλευρές του έφεραν επίχρισμα. Οι καλυπτήριες, δύο επίσης πωρολιθικές πλάκες, βρέθηκαν στη θέση τους. Αμέσως κάτω από αυτές βρέθηκε μία πρόχους. Στο δάπεδο του τάφου (στέρεο έδαφος) βρέθηκαν τα αποσαθρωμένα οστά τριών νεκρών τοποθετημένων εκτάδην και μία ανακομιδή.

Από την εσωτερική επίχωση και ψηλότερα από το επίπεδο της ταφής προήλθαν τα παρακάτω ευρήματα: όστρακα, θραύσματα κεραμίδων, δύο χάλκινοι δακτύλιοι, δύο σιδερένιοι ήλοι, χρυσό έλασμα, θραύσματα στλεγγίδας, δύο αργυρά νομίσματα, ακέραιος μελαμβαφής λύχνος, ατρακτόσχημο μυροδοχείο.

Από το επίπεδο της ταφής περισυνελέγησαν: δύο αργυρά νομίσματα, χάλκινος κρίκος, αργυρή οινοχόη αχαιμενιδικού τύπου[16], αργυρή αρύταινα[17], αργυρός ηθμός[18], μεταλλικό σφονδύλι, χάλκινο νόμισμα, απιόσχημο μυροδοχείο, πήλινη πρόχους, τρία πινάκια, μυροδοχείο.

Από το κοσκίνισμα της επίχωσης του εσωτερικού του τάφου προήλθαν τρεις σιδερένιοι ήλοι, τρεις και μισή οστέινες χάνδρες, πέντε ακέραιοι και δύο μισοί μικροί χάλκινοι κρίκοι, χάλκινο νόμισμα, τμήματα σιδερένιου ελάσματος, τμήμα χρυσού ελάσματος, σιδερένιο στέλεχος (πιθανώς απόληξη περόνης).

Σύμφωνα με τα κτερίσματα ο τάφος χρονολογείται στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ.

Δ.Δ. Ροδίτσας, Οδός Καραντζάβελου

Κατά τις εκσκαφικές εργασίες της ΔΕΥΑΛ για την κατασκευή δικτύου ύδρευσης, εντοπίστηκε εντός των ορίων της διανοιχθείσας τάφρου, στο τέρμα της ανωτέρω οδού

16. Π. Θέμελης - Ι. Τουράτσογλου, *Οι τάφοι του Δερβενίου*, Αθήνα 1997, σ. 68 (Β14).

17. Ό.π., σ. 76 (Β26).

18. Ό.π., σ. 69 (Β4).

σε βάθος 1,60-2 μ. (έδραση) ασβεστολιθική λαξευτή λιθόπλινθος, διαστ. 1,05×0,60 μ. με κατεύθυνση Α.-Δ.

Καλύβια

Οικόπεδο Ν. Κουνούκλα

Συνεχίστηκε κατά το τρέχον έτος η ανασκαφή του οικοπέδου που ξεκίνησε το 2002 (βλ. σχετικά έκθεση 2002) με την αποκάλυψη 28 ακόμη τάφων του παλαιοχριστιανικού νεκροταφείου. Οι τάφοι, ορθογώνια, κυκλικά ή ακανόνιστα ορύγματα στο στέρεο έδαφος, μερικά από τα οποία περιείχαν κεραμοσεπείς καλύβιτες τάφους με προσανατολισμό Α.-Δ. στην πλειονότητά τους, περιείχαν ακτέριστες ή πτωχά κτερισμένες ταφές.

Τάφος XXXI. Ορθογώνιο σχεδόν όρυγμα, διαστ. 1,15×0,71×0,74 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ., χωρίς ευρήματα.

Τάφος XXXII. Κεραμοσκεπής καλυβίτης, εντός ορύγματος διαστ. 2,05×0,74×0,55 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Οι κεραμίδες που τον κάλυπταν ήταν κατά τόπους θραυσμένες και έλειπαν στο νοτιοδυτικό τμήμα του τάφου.

Τάφος XXXIII. Ορθογώνιο όρυγμα, διαστ. 1,85×0,72×0,40 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Στο εσωτερικό υπήρχαν πολύ σαθρά οστά σκελετού ταφής εκτάδην με το κρανίο στα δυτικά.

Τάφος XXXIV. Ορθογώνιο όρυγμα, διαστ. 1,96×0,75×0,62 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Στο εσωτερικό υπήρχαν μερικά πολύ σαθρά οστά σκελετού ταφής εκτάδην με το κρανίο στα δυτικά.

Τάφος XXXV. Ακανόνιστο όρυγμα, διαστ. 1,16×0,80×0,33 μ. Από το εσωτερικό συνελέγη μόνωτο κύπελλο και δύο όστρακα.

Τάφος XXXVI. Κεραμοσκεπής καλυβίτης εντός ορύγματος διαστ. 1,90×0,73×0,76μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Οι κεραμίδες που τον κάλυπταν ήταν κατά τόπους θραυσμένες. Από το εσωτερικό συνελέγη χάλκινο ενώτιο κακής διατήρησης(;).

Τάφος XXXVII. Ακανόνιστο όρυγμα διαστ. 1,74×0,77×0,67 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν ελάχιστα σαθρά οστά.

Τάφος XXXVIII. Ακανόνιστο όρυγμα διαστ. 1,77×0,76×0,57 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Από το δυτικό τμήμα του συνελέγησαν 13 σιδερένια καρφιά.

Τάφος XXXIX. Κεραμοσκεπής καλυβίτης εντός ορύγματος, διαστ. 1,75×0,60×0,36 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Το νότιο τμήμα του έλειπε και οι κεραμίδες που τον κάλυπταν ήταν θραυσμένες.

Τάφος XL. Στο νοτιοανατολικό τμήμα του ίδιου ορύγματος εντός του οποίου βρέθηκε ο τάφος XXXIX εμφανίστηκαν σαθρά οστά ταφής εκτάδην με την κεφαλή στα δυτικά. Σωζόμενο μήκος σκελετού 1,50, μέγιστο πλάτος 0,39 μ.

Τάφος XLI: Κεραμοσκεπής καλυβίτης, διαστ. 1,80×0,57×0,41 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ., εντός ορύγματος, όπου υπήρχε και ο τάφος XLII. Οι κεραμίδες που τον κάλυπταν ήταν θραυσμένες και έλειπαν από το νοτιοανατολικό τμήμα του.

Τάφος XLII. Ημικατεστραμμένος κεραμοσκεπής με προσανατολισμό Α.-Δ. εντός ορύγματος, όπου υπήρχε και ο τάφος XLI. Σώζονταν τμήματα σαθρών κεραμίδων, θραύσματα οστών, ίχνη του κρανίου στα δυτικά και εννέα καρφιά.

Τάφος XLIII. Λακκοειδής, διαστ. 2,07×0,72×0,43 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν ελάχιστα θραύσματα σαθρών οστών.

Τάφος XLIV. Κεραμοσκεπής καλυβίτης, διαστ. 1,75×0,67×0,43 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ., εντός ορύγματος διαστ. 1,68×0,75 μ. Οι κεραμίδες που τον κάλυπταν ήταν θραυσμένες και έλειπαν κατά τόπους.

Τάφος XLV. Σχεδόν κυκλικό όρυγμα, διαστ. 0,90×0,84×0,60 μ., χωρίς ευρήματα.

Τάφος XLVα. Σχεδόν κυκλικό όρυγμα μικρότερης διαμέτρου από το προηγούμενο, διαστ. 0,40×0,35×0,35 μ. χωρίς ευρήματα.

Τάφος XLVI. Ωοειδές όρυγμα, διαστ. 2,20×0,85×0,55 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ., χωρίς ευρήματα.

Τάφος XLVII. Σχεδόν ορθογώνιο όρυγμα, διαστ. 2×0,90×0,67 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ., χωρίς ευρήματα.

Τάφος XLVIII. Ωοειδές όρυγμα, διαστ. 1,68×0,70×0,47 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ., χωρίς ευρήματα.

Τάφος XLIX. Ωοειδές όρυγμα, διαστ. 1,52×0,54×0,25 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν ελάχιστα θραύσματα οστών.

Τάφος L. Σχεδόν ορθογώνιο όρυγμα, διαστ. 2,10×0,81×0,40 μ., με προσανατολισμό ΝΑ.-ΒΔ. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν 13 σιδερένια καρφιά.

Τάφος LI. Κεραμοσκεπής καλυβίτης, διαστ. 1,65×0,62×0,31 μ., εντός ορύγματος διαστ. 1,55×1,05×0,73 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Οι καλυπτήριες βρέθηκαν κατά τόπους θραυσμένες. Από το εσωτερικό του τάφου συνελέγησαν θραύσματα των καλυπτηρίων του και ελάχιστα θραύσματα σαθρών οστών. Τμήμα του κρανίου σωζόταν στο δυτικό τμήμα του τάφου.

Τάφος LII. Κεραμοσκεπής καλυβίτης, διαστ. 1,70×0,59×0,30μ. εντός ορύγματος διαστ. 1,88×0,88×0,60 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Οι καλυπτήριες βρέθηκαν κατά τόπους θραυσμένες. Από το εσωτερικό του τάφου συνελέγησαν ελάχιστα θραύσματα σαθρών οστών.

Τάφος LIII. Σχεδόν ορθογώνιο ορύγμα με περιχείλωμα διαστ. 2,11×1,05×1,14 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. χωρίς ευρήματα.

Τάφος LIV. Το ανατολικό τμήμα αβαθούς ορύγματος διαστ. 0,93×0,71×0,26μ. με προσανατολισμό Α.-Δ. Το δυτικό τμήμα του βρισκόταν έξω από το δυτικό όριο του οικοπέδου.

Τάφος LV. Ωοειδές όρυγμα διαστ. 1,86×0,64×0,23 μ., με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., χωρίς ευρήματα.

Τάφος LVI. Το νοτιοδυτικό τμήμα αβαθούς ορύγματος με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., χωρίς ευρήματα. Το βορειοανατολικό τμήμα του βρισκόταν έξω από το δυτικό όριο του οικοπέδου.

Τάφος LVII. Ορθογώνιο όρυγμα χωρίς κτερίσματα και οστά.

Τάφος LX. Ορθογώνιο όρυγμα με περιχείλωμα διαστ. 1,62×0,92×1,10 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ., χωρίς ευρήματα.

Κάτω Ρεβένια

Συμβολή των οδών Ηρώων Πολυτεχνείου και Σπ. Πετρόπουλου (οικόπεδο Χρ. Τσιτσικάου)

Στη βόρεια παρειά του παραπάνω οικοπέδου αποκαλύφθηκε, με αφορμή εκσκαφικές εργασίες, τμήμα πίθου ύστερων γεωμετρικών χρόνων. Σωζόταν η μία πλευρά του σε ύψος 1,65 μ. και είχε μέγιστη διάμετρο 0,95 μ.

Το αγγείο είχε χρησιμοποιηθεί ως αποθέτης και περιείχε πληθώρα οστράκων γεωμετρικών και αρχαϊκών χρόνων.

Στυλίδα

Οδός Λαμίας, Αντιπλημμυρικό έργο

Κατά τις εκσκαφικές εργασίες για την τοποθέτηση αγωγού εντός της διανοιχθείσας τάφρου, εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν τρεις τάφοι ελληνιστικής εποχής με προσανατολισμό Α.-Δ.

Τάφος Ι. Κεραμοσκεπής κατεστραμμένος, διαστ. 0,62×0,23×0,48 μ. Από το διαταραγμένο εσωτερικό του συνελέγησαν ελάχιστα οστά κακής διατήρησης, δύο άωτα σκυφίδια και όστρακα αγγείου.

Τάφος ΙΙ. Κιβωτιόσχημος, διαστ. 2,17×0,65×0,83 μ. (ύψος), κατασκευασμένος από αδρά λαξευμένες πώρινες πλάκες. Από τις καλυπτήριες σωζόταν η δυτική. Από το γεμάτο λάσπη και βοθρολύματα εσωτερικό του συνελέγησαν οστά και τμήματα από κρανία, από το δυτικό τμήμα, δύο θραύσματα, δύο χάλκινα νομίσματα, σπασμένο γυάλινο αγγείο, τμήμα αγγείου και εντός αυτού λύχνος με ανάγλυφη διακόσμηση, ελλιπής λύχνος, όστρακα, χάλκινο κάτοπτρο, θραυσμένο πήλινο ειδώλιο, θραυσμένο γυάλινο αγγείο και μικρά χρυσά ελάσματα.

Τάφος ΙΙΙ. Κιβωτιόσχημος, διαστ. 1,81×0,63×0,83 μ. (ύψος). Η ανατολική από τις δύο καλυπτήριες ήταν θραυσμένη σε δύο τμήματα και το ένα από αυτά βρέθηκε πεσμένο στο εσωτερικό του τάφου, όπου υπήρχαν κομμάτια τσιμέντου και συμπαγές χώμα. Κτερίσματα: λύχνος, πρόχους, θραυσμένο κλειστό αγγείο. Σαθρά τμήματα οστών και ελάχιστα θραύσματα κρανίου βρέθηκαν στα δυτικά. Το μεγαλύτερο τμήμα του δαπέδου του τάφου καλυπτόταν από δύο κοίλες κεραμίδες διαστ. 0,43×0,84×0,03 μ., η ανατολική από τις οποίες βρέθηκε θραυσμένη.

Οικόπεδο Κ. Παλαιολόγου

Κατά τις εργασίες διαμόρφωσης του χώρου βόρεια της υπάρχουσας οικοδομής αποκαλύφθηκαν τμήματα τριών τοίχων κατεύθυνσης Β.-Ν., δομημένων από καλής αρμογής αδροπελεκημένους ανισομεγέθεις λίθους. Εδράζονταν στο στέρεο έδαφος και προχωρούσαν κάτω από την περίφραξη του όμορου προς Β. οικοπέδου. Από τον καθαρισμό τους συνελέγησαν όστρακα, θραύσματα κεραμίδων και μία πυραμιδοειδής αγνύθα.

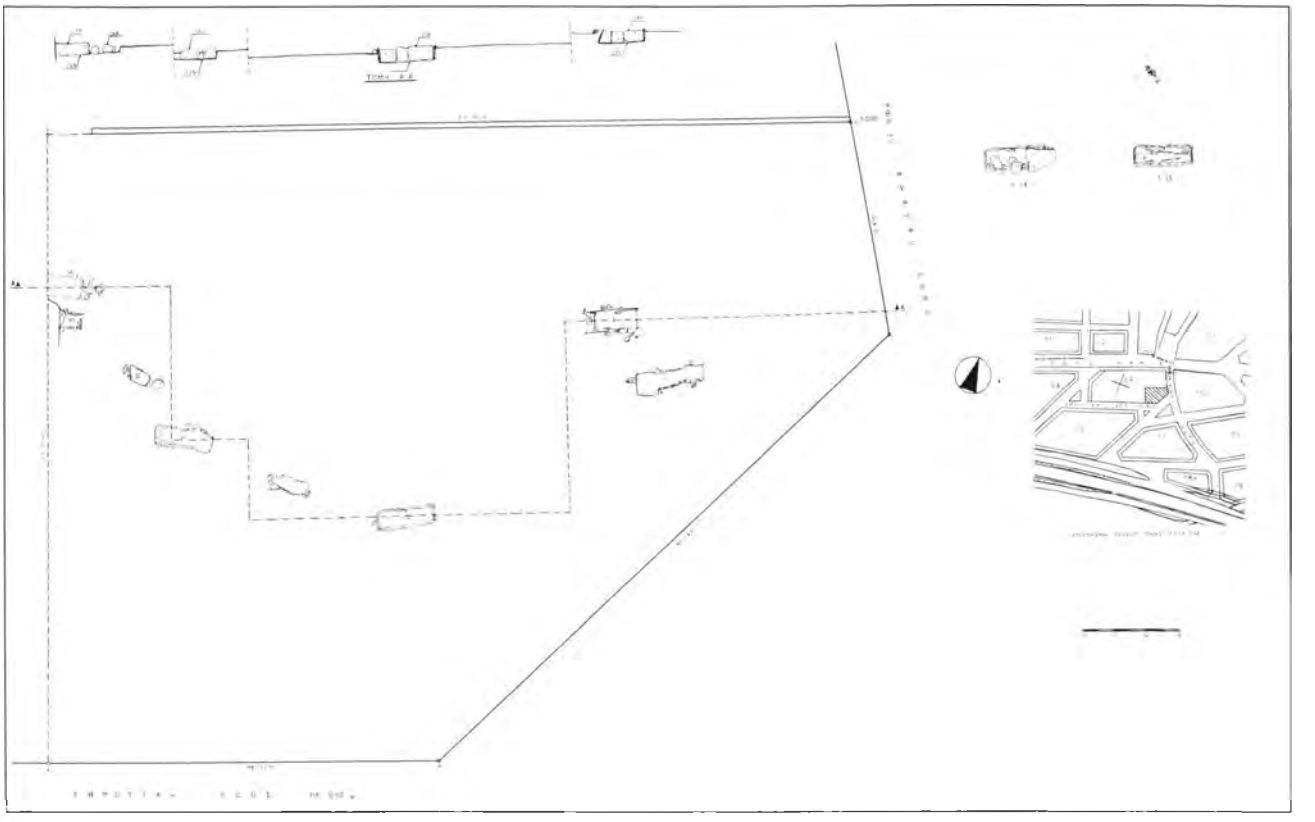
Οδός Κ. Παλαμά (οικόπεδο Ευ. Τερλιλή) (Εικ. 27)

Στο παραπάνω οικόπεδο πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα που έφερε στο φως επτά κιβωτιόσχημους τάφους γεωμετρικής εποχής, τμήμα πίθου και τμήματα τοίχων.

Τάφος Ι. Δεν σώζονταν οι καλυπτήριες. Ο τάφος είχε προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. και ήταν κατασκευασμένος από μικρού πάχους ασβεστολιθικές πλάκες. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος σε ύπτια στάση με την κεφαλή στα νοτιοδυτικά. Τα οστά βρέθηκαν αποσαθρωμένα. Στη βορειοανατολική γωνία του τάφου, κοντά στα κάτω άκρα του νεκρού, βρέθηκε κλειστό αγγείο, μάλλον αμφορέας, θραυσμένο σε πολλά κομμάτια. Κάτω από το κρανίο αποκαλύφθηκε μικρό ληκύθιο. Δύο ακόμη αγγεία, κύαθος γεωμετρικών χρόνων και τμήμα κλειστού αγγείου, που περισυνελέγησαν κατά την εκσκαφή του οικοπέδου από το νοτιοδυτικό τμήμα του τάφου, ενδέχεται να ανήκαν επίσης στα κτερίσματά του.

Τάφος ΙΙ. Προσανατολισμός ΒΑ.-ΝΔ. Οι καλυπτήριές του βρέθηκαν στη θέση τους. Ήταν κατασκευασμένος από λεπτές ασβεστολιθικές πλάκες τοποθετημένες σε σειρά η μία δίπλα στην άλλη (Εικ. 28). Από το σκελετό διατηρούνταν στη θέση τους τμήματα της σπονδυλικής στήλης και του κρανίου στα νοτιοδυτικά. Στον αριστερό ώμο του νεκρού βρέθηκε αμφορέας, στο ύψος των χεριών τμήματα χάλκινων δακτυλιδιών και στο ύψος των ώμων ζεύγος χάλκινων περονών.

Τάφος ΙΙΙ. Δεν σώζονταν καλυπτήριες, ενώ δεν βρέ-

Εικ. 27. Στυλίδα. Οδός Κ. Παλαμά. Οικόπεδο Ευ. Τερλιλή. Κάτοψη, τομές.

θηκε και η νότια πλευρά του. Προσανατολισμός Α.-Δ. Περιείχε σκελετό βρέφους, από τον οποίο σώζονταν στη θέση τους τα οστά του κρανίου και ενός άκρου. Δεν βρέθηκαν κτερίσματα.

Τάφος IV. Προσανατολισμός Α.-Δ. Οι καλυπτήριες δεν σώζονταν, εκτός από μία που είχε καταπέσει στο εσωτερικό του. Επίσης, δεν βρέθηκαν στη θέση τους οι πλάκες των στενών πλευρών του. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος σε ύπτια θέση με το κρανίο στα δυτικά. Πάνω στα κάτω άκρα του βρέθηκε αγγείο θραυσμένο. Επί του αριστερού ώμου του νεκρού είχε τοποθετηθεί χάλκινη περόνη.

Τάφος V. Προσανατολισμός Α.-Δ. Στη θέση της σωζόταν η μία μόνον καλυπτήρια και διατηρούνταν σε καλή κατάσταση όλες οι πλευρικές πλάκες του κιβωτίου (Εικ. 29). Στο εσωτερικό του βρέθηκε σκελετός μικρού παιδιού τοποθετημένου εκτάδην, με το κρανίο στα δυτικά, ελαφρώς στραμμένο προς Ν. Δεν βρέθηκαν κτερίσματα.

Τάφος VI. Προσανατολισμός Α.-Δ. Το δυτικό τμήμα του προχωρούσε πέραν των ορίων του οικοπέδου προς Δ. Στο τμήμα εκείνο σωζόταν μεγάλη καλυπτήρια, από την οποία διακρινόταν ένα τμήμα. Σώζονταν στη θέση τους οι μακρές πλευρές και τμήμα της ανατολικής στενής πλευράς. Στο εσωτερικό του τάφου, στα ανατολικά, βρέθηκαν τα οστά των κάτω άκρων του νεκρού. Στο τμήμα που ανασκάφηκε δεν βρέθηκαν κτερίσματα.

Εικ. 28. Στυλίδα. Οδός Κ. Παλαμά. Οικόπεδο Ευ. Τερλιλή. Το εσωτερικό του τάφου II. Άποψη από ΝΑ.

Τάφος VII. Προσανατολισμός Α.-Δ. Στη θέση τους σώζονταν δύο από τις καλυπτήριες και όλες οι πλευρικές πλάκες. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος εκτάδην, με το κρανίο στα δυτικά. Τα οστά σώζονταν σε αρκετά καλή κατάσταση. Στην αριστερή κνήμη του νεκρού είχε τοποθετηθεί δίωτο ανοικτό αγγείο.

Εικ. 29. Στυλίδα. Οδός Κ. Παλαμά. Οικόπεδο Ευ. Τερλιλή. Τάφος IV. Άποψη από ΝΑ.

Εικ. 30. Αχινός. Οδός Λεωνίδου 9. Οικόπεδο Α. Αγουρίδη. Τάφος Ι.

Ένας ακόμη τάφος με προσανατολισμό Α.-Δ., που λόγω της θέσης του δεν ανασκάφηκε, εντοπίστηκε κατά την εκσκαφή στη βόρεια πλευρά του οικοπέδου. Εμφανίστηκε μόνον η νότια πλευρά του, ενώ το υπόλοιπο τμήμα του συνεχιζόταν στο προς Β. οικόπεδο. Στο βορειοδυτικό άκρο του οικοπέδου αποκαλύφθηκε μεγάλη ορθογώνια λιθόπλινθος με προσανατολισμό Α.-Δ., που προχωρούσε πέρα από το δυτικό όριό του. Οι αποκαλυφθείσες διαστάσεις της ήταν 1,44×0,73×0,46 μ. ύψος. Στο βορειοδυτικό τμήμα του οικοπέδου εντοπίστηκε το κάτω τμήμα πίθου, στο εσωτερικό του οποίου βρέθηκε σιδερένιο αντικείμενο. Επίσης, στη δυτική παρειά του οικοπέδου εμφανίστηκαν δύο επάλληλες λιθόπλινθοι από πωρόλιθο που προχωρούσαν πέραν του δυτικού ορίου του.

Αχινός

Οδός Λεωνίδου 9 (οικόπεδο Α. Αγουρίδη)

Στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκαν δύο τάφοι ελληνιστικών χρόνων.

Τάφος Ι. Κιβωτιόσχημος, κατασκευασμένος από πήλινες πλάκες (Εικ. 30). Προσανατολισμός Α.-Δ. Οι καλυπτήριες δεν βρέθηκαν στη θέση τους. Στο ανατολικό τμήμα του βρέθηκαν οξυπύθμενος αμφορέας, άωτο σκυφίδιο, αβαφής λύχνος, θήλαστρο και μία βαθιά φιάλη από φαγεντιανή με πολύχρωμη διακόσμηση.

Τάφος ΙΙ. Ορθογώνιο όρυγμα με περιχείλωμα (Εικ. 31). Προσανατολισμός Α.-Δ. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν θραύσματα αγγείων και ειδωλίων, τμήμα σιδερένιου ελάσματος και λύχνος. Στο δάπεδο βρέθηκαν τρία κρανία στα δυτικά και τμήματα των κάτω άκρων, δίπλα στα οποία υπήρχαν τα εξής κτερίσματα: Δύο πινάκια, άωτο σκυφίδιο, αμφορέας, λύχνος και μικρό μυροδοχείο.

Οικόπεδο Κ. Χαρμαντζή

Στο παραπάνω οικόπεδο, με αφορμή εκσκαφικές εργασίες, αποκαλύφθηκαν 13 τάφοι του ελληνιστικού νεκροταφείου της πόλης του αρχαίου Εχίνου (Εικ. 32).

Τάφος Ι. Από ένα θαλαμωτό τάφο που φάινεται ότι εκτεινόταν στο όμορο προς ΒΑ. οικόπεδο αποκαλύφθηκε ο δρόμος με έναν αναβαθμό και η είσοδος, την οποία έφρασσε ορθογώνια πλάκα με στηρίγματα αργούς λίθους. Περισυνελέγησαν όστρακα και λίγα τεμάχια ειδωλίων.

Τάφος ΙΙ. Ορθογώνιο σχεδόν όρυγμα με περιχείλωμα, με προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ. 2,55×1,65×1,31 μ. Από το εσωτερικό συνελέγησαν όστρακα και ελάχιστα θραύσματα οστών κρανίου.

Τάφος ΙΙΙ. Ορθογώνιο σχεδόν όρυγμα με περιχείλωμα, με προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ. 1,88×1×1,02 μ. Από το εσωτερικό συνελέγησαν ελάχιστα οστά κακής διατήρησης, μυροδοχείο και λύχνος.

Τάφος ΙV. Ωοειδές σχεδόν όρυγμα με περιχείλωμα, με προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ. 0,96×0,56×0,83 μ. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν πολλά θραύσματα κεραμίδων, που αποτελούσαν προφανώς τις καλυπτήριες του τάφου, όστρακα, θραυσμένο και ελλιπές κατά τη λαβή μόνωτο σκυφίδιο, ελλιπές κατά τη λαβή θήλαστρο, θραυσμένο ειδώλιο και ελάχιστα θραύσματα οστών κρανίου από το δυτικό τμήμα.

Τάφος V. Ορθογώνιο σχεδόν όρυγμα με περιχείλωμα, με προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ. 1,91×1,10×1,35 μ. Από

Εικ. 31. Αχινός. Οδός Λεωνίδου 9. Οικόπεδο Α. Αγουρίδη. Τάφος ΙΙ.

το εσωτερικό συνελέγησαν όστρακα, ελάχιστα οστά χωρίς διάταξη και ελάχιστα θραύσματα οστών κρανίου από το δυτικό τμήμα.

Τάφος VI. Ακανόνιστο όρυγμα μέγ. διαστ. 1,76×1,90 μ., στο εσωτερικό του οποίου είχαν λαξευθεί δύο σχεδόν ωοειδή αβαθή λαξεύματα με προσανατολισμό Α.-Δ.

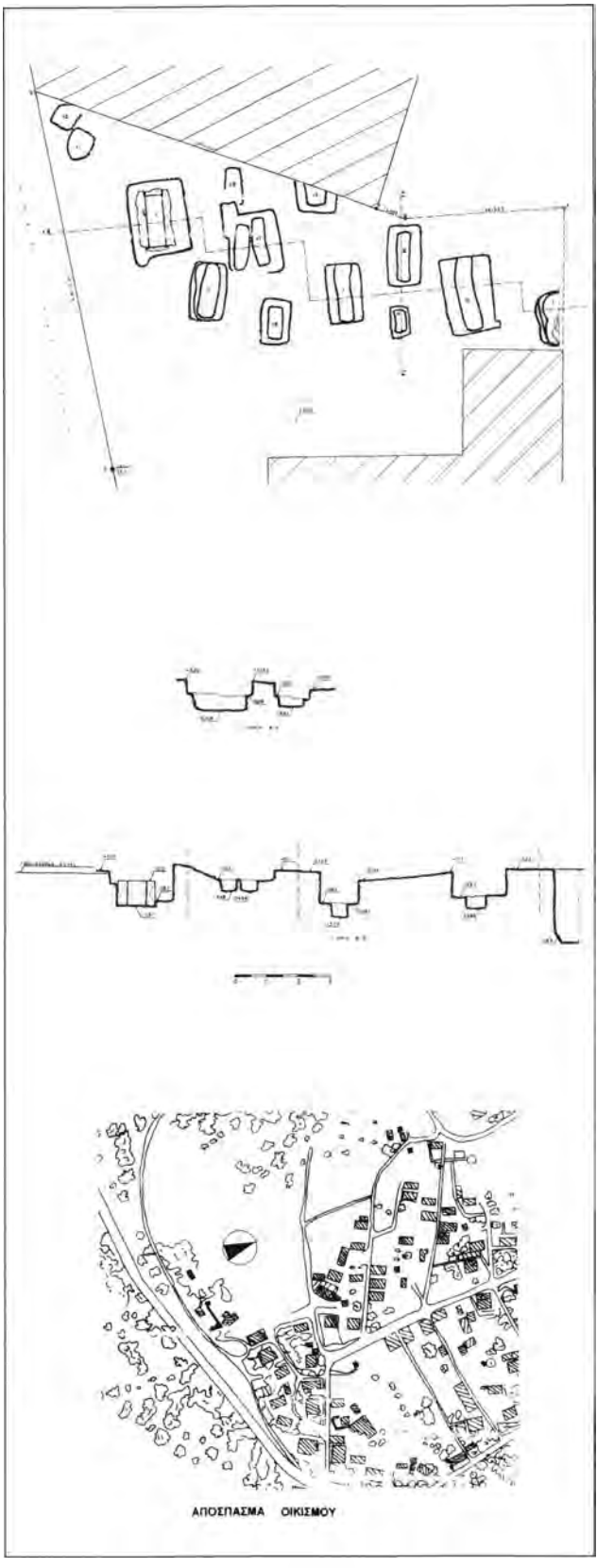
Στο εσωτερικό του νότιου ορύγματος, διαστ. 1,51× 0,45×0,22 μ., βρέθηκαν τμήματα οστών κάτω άκρων και τμήμα κρανίου στο δυτικό τμήμα του. Συνελέγησαν μυροδοχείο, θραυσμένο άωτο σκυφίδιο, δύο πινάκια, θραυσμένη πρόχους, χάλκινο νόμισμα και θραύσματα χάλκινου αντικειμένου. Στο βόρειο όρυγμα, διαστ. 1,60×0,40×0,28 μ., δεν βρέθηκαν κτερίσματα.

Τάφος VII. Τμήμα ορύγματος με περιχείλωμα, με προσανατολισμό Α.-Δ. Ερευνήθηκε μόνον το ανατολικό τμήμα διαστ. 0,97×1,30×0,91 μ., καθώς το δυτικό εισχωρούσε κάτω από αποθήκη που βρισκόταν δυτικά και σε επαφή με τον υπό έρευνα χώρο. Από το εσωτερικό συνελέγησαν τέσσερα πινάκια και μία πρόχους, θραυσμένα, όστρακα, τμήματα σιδερένιας στλεγγίδας και οστό κάτω άκρου.

Τάφος VIII. Ορθογώνιο όρυγμα διαστ. 1,50×0,95 μ. με περιχείλωμα (Εικ. 33). Από την επίχωσή του περισυνελέγησαν λίγα όστρακα και τεμάχια κεραμίδων.

Τάφος IX. Ορθογώνιο όρυγμα διαστ. 1,95×1,20 μ. με περιχείλωμα. Στο δάπεδό του βρέθηκαν υπολείμματα οστών. Από την επίχωσή του συγκεντρώθηκαν όστρακα, δύο μυροδοχεία και μία σιδερένια στεγγίδα.

Τάφος X. Κιβωτιόσχημος με προσανατολισμό Α.-Δ. εντός ορθογώνιου ορύγματος διαστ. 2,50×1,80 μ. Κατά την αποκάλυψη των τριών πώρινων καλυπτηρίων του τάφου, δύο από τις οποίες βρέθηκαν θραυσμένες, συνελέγησαν όστρακα, θραύσματα ειδωλίων, σιδερένιο αντικεί-

Εικ. 32. Αχινός. Οδός Λεωνίδου 9. Οικόπεδο Κ. Χαρμαντζή. Κάτοψη, τομές.

μενο και σιδερένια στλεγγίδα. Η στενή πλευρά μιας από τις καλυπτήριες, σε δύο τεμάχια, έφερε επιγραφή *ΑΘΑΝΑ*. Το εσωτερικό του τάφου, διαστ. 1,76×0,62×0,77 μ., γεμάτο με χώμα από βάθος 0,33 μ. από το χείλος του κιβωτίου, περιείχε ελάχιστα οστά κακής διατήρησης. Τα ευρήματα ήταν τα εξής: 13 μυροδοχεία, τρία από τα οποία ήταν θραυσμένα και ένα ελλιπές, τέσσερα άωτα σκυφίδια, διάσπαρτα φύλλα χρυσού, έξι λύχνοι, από τους οποίους ο ένας ήταν διακοσμημένος με πλαστικό ανθέμιο, 12 πινάκια, πέντε από τα οποία ήταν θραυσμένα, τρεις λάγυνοι, κανθαρόσχημο κύπελλο, πώμα πυξίδας, τρία σώματα πυξίδων, όστρακα, χάλκινο ψέλιο, τόξο χάλκινης πόρπης, χάλκινος δίσκος κατόπτρου, σιδερένιο αντικείμενο και τμήματα άλλων σιδερένιων αντικειμένων.

Τάφος XI. Αβαθές όρυγμα που περιείχε λίγα όστρακα και κεραμίδες.

Τάφος XII. Αβαθές όρυγμα που δεν αποκαλύφθηκε πλήρως επειδή συνεχιζόταν κάτω από την παρακείμενη αποθήκη. Περιείχε οστά κάτω άκρων.

Τάφος XIII. Αβαθές λάξευμα, από την επίχωση του οποίου συγκεντρώθηκαν λίγα όστρακα.

Αχινός

Οικόπεδο Δ. και Ν. Ραφτόπουλου

Στο παραπάνω οικόπεδο, με αφορμή εκσκαφικές εργασίες για την ανέγερση νέας οικοδομής αποκαλύφθηκαν και στη συνέχεια διερευνήθηκαν 49 αρχαίοι τάφοι, κιβωτιόσχημοι, κεραμοσκεπείς, λακκοειδείς και θαλαμωτοί λαξευμένοι στο στέρεο έδαφος (Εικ. 34). Το οικόπεδο βρίσκεται στη δυτική είσοδο του χωριού και στα βόρεια της ΠΕΟ Λαμίας-Βόλου, σε χώρο ο οποίος σύμφωνα με τα αποτελέσματα παλαιότερων ανασκαφών εμπίπτει στα όρια του νεκροταφείου του αρχαίου Εχίνου (βλ. σχετικά Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου, *Πρακτικά 1ου Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας (2001)*, Λαμία 2002, σ. 30 κ.ε.).

Τάφος I. Κιβωτιόσχημος, κατασκευασμένος από πώρινες πλάκες, με προσανατολισμό Α.-Δ. Σωζόταν η ανατολική πώρινη καλυπτήρια διαστ. 0,93×0,74×0,29 μ. Ο τάφος βρέθηκε γεμάτος χώμα. Από το δυτικό τμήμα του συνελέγησαν διαταραγμένα οστά και θραύσματα κρανίου, τρία μυροδοχεία, από τα οποία το ένα ελλιπές, και άωτο σκυφίδιο θραυσμένο. Από το ανατολικό τμήμα του συνελέγησαν όστρακα αγγείων, κεφαλή γυναικείου ειδωλίου, πήλινη χάνδρα. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,81×0,51×0,82 μ. ύψος.

Τάφος II. Κεραμοσκεπής καλυβίτης, ημικατεστραμμένος, εντός ορύγματος διαστ. 1,53×0,71×0,36 μ. με προσανατολισμό Α.-Δ. Οι καλυπτήριες κεραμίδες του, που δεν σώζονταν στο σύνολό τους, βρέθηκαν θραυσμένες. Σε δύο από τα θραύσματα υπήρχαν σφραγίσματα με την επιγραφή *ΑΡΧΕΛΑΟΥ*. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν τρία μόνωτα μικκύλα κυάθια, δύο μεγαρικοί σκύφοι, προχοΐσκη, τρία άωτα μικκύλα κυάθια, καλαθίσκος από το δυτικό τμήμα, μυροδοχείο και τρία φύλλα χρυσού από το ανατολικό τμήμα. Διαστάσεις ορύγματος 1,53×0,71×0,36 μ.

Εικ. 33. Αχινός. Οικόπεδο Κ. Χαρμαντζή. Τάφος VIII.

Τάφος III. Κεραμοσκεπής ημικατεστραμμένος, εντός ορύγματος διαστ. 1,75×0,60×0,27 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Ελάχιστα θραύσματα των καλυπτήριων κεραμίδων του βρέθηκαν κατά χώραν. Το κρανίο βρέθηκε στα δυτικά, όπως και ελάχιστα σαθρά οστά. Συνελέγησαν δύο θραυσμένα πινάκια, θραυσμένος άωτος σκύφος, ελλιπές μυροδοχείο και όστρακα θραυσμένων αγγείων.

Τάφος IV. Κατεστραμμένος κεραμοσκεπής, εντός ορύγματος διαστ. 1,10×0,63 μ., με προσανατολισμό Ν.-Β. Σωζόταν τμήμα της κοίλης ορθογώνιας κεραμίδας που αποτελούσε το δάπεδό του και τμήματα των κεραμίδων που όριζαν τις μακρές πλευρές του.

Τάφος V. Κεραμοσκεπής ημικατεστραμμένος, εντός ορύγματος διαστ. 1,25×0,76×0,60 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Έλειπαν μεγάλα τμήματα των καλυπτηρίων του. Εξωτερικά του τάφου συνελέγησαν όστρακα αγγείου και θραυσμένο κανθαρόσχημο κύπελλο.

Τάφος VI. Κιβωτιόσχημος κατασκευασμένος από πώρινες πλάκες εντός ορθωγώνιου ορύγματος. Στη θέση τους βρέθηκαν δύο πώρινες καλυπτήριες, στην πλευρά της μιας από τις οποίες εντοπίστηκε σιδερένιο αντικείμενο. Στη δυτική καλυπτήρια υπήρχε εγχάρακτο Κ. Περιείχε διαταραγμένα οστά, όστρακα, δύο τεμάχια ειδωλίων και ένα λύχνο.

Τάφος VII. Κιβωτιόσχημος κατασκευασμένος από

Εικ. 34. Αχινός. Οικόπεδο Δ. και Ν. Ραφτόπουλου. Γενική άποψη από Δ.

πώρινες πλάκες, με προσανατολισμό Α.-Δ., εντός ορθογώνιου ορύγματος διαστ. 2,80×1,36 μ. Καλυπτόταν από δύο πώρινες καλυπτήριες, από τις οποίες έλειπε τμήμα της δυτικής, συνολ. διαστ. 2,16×0,92×0,27 μ. (πάχος). Περιείχε ελάχιστα διαταραγμένα οστά. Εξωτερικά του τάφου συνελέγησαν οξυπύθμενος αμφορέας, σιδερένια στλεγγίδα, θραυσμένη πρόχους και μολύβδινο έλασμα. Ο τάφος ήταν γεμάτος χώμα και το εσωτερικό του βρέθηκε αναμοχλευμένο. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν όστρακα αγγείων, θραύσμα ειδωλίου, δύο θραυσμένα άωτα σκυφίδια, μυροδοχείο και λύχνος. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,90×0,51×0,82 μ.

Τάφος VIII. Πήλινη λάρνακα εντός ορθογώνιου ορύγματος διαστ. 2,44×1,40 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. (Εικ. 35). Κατά χώραν βρέθηκαν ελάχιστα θραύσματα των καλυπτηρίων της, στο δυτικό άκρο. Άλλα θραύσματα συνελέγησαν από το εσωτερικό του ορθογώνιου ορύγματος πριν από την αποκάλυψη της ανώτερης επιφάνειας της λάρνακας. Τα τοιχώματά της ήταν ραγισμένα. Από το αναμοχλευμένο εσωτερικό της συνελέγησαν ελάχιστα σαθρά οστά άκρων, θραυσμένο ελλιπές αρυβαλλοειδές ληκύθιο, μολύβδινα ελάσματα, πήλινο, σχήματος κόλουρου κώνου, αντικείμενο και όστρακα. Διαστάσεις: 1,84×0,45×0,48 μ.

Τάφος IX. Ορθογώνιο όρυγμα με περιχείλωμα, διαστ. 1,88×0,43×0,90 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Στο εσωτερικό υπήρχαν καλής διατήρησης οστά σκελετού, τοποθετημένου εκτάδην με το κρανίο στα δυτικά. Ο νεκρός ήταν κτερισμένος με τέσσερα πινάκια, ένα εκ των οποίων βρέθηκε θραυσμένο, πρόχου και τέσσερα μυροδοχεία, ένα εκ των οποίων ελλιπές. Δυτικά του κρανίου εμφανίστηκαν δύο ακόμη κρανία. Κατά την αποκάλυψη του τάφου συνελέγησαν διαταραγμένα οστά, όστρακα αγγείου και τμήμα μαρμάρινης πλάκας, διαστ. 0,55×0,44 μ.

Τάφος X. Ορθογώνιο όρυγμα με περιχείλωμα, διαστ. 2,12×0,95×1,35 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Από το ανατολικό τμήμα του συνελέγησαν λύχνος, δύο άωτα σκυφίδια, θραυσμένο κανθαροειδές κύπελλο, ελλιπές αρυβαλλοειδές ληκύθιο, θραυσμένο αρυβαλλοειδές ληκύθιο και όστρακα.

Τάφος XI. Ορθογώνιο όρυγμα με περιχείλωμα, διαστ. 2,15×1,25×1,45 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Από το αναμοχλευμένο εσωτερικό του συνελέγησαν όστρακα, θραύσματα κεραμίδων, θραύσματα πίθου, θραύσματα ειδωλίου και ελάχιστα θραύσματα οστών.

Τάφος XII. Ωοειδές αβαθές όρυγμα, διαστ. 1,58×0,52 μ. Καλυπτόταν από πώρινη πλάκα διαστ. 1,03×0,47× 0,40 μ., ενώ νότια και δυτικά του λαξεύματος υπήρχαν αργοί, ανισομεγέθεις λίθοι. Από το εσωτερικό του λαξεύματος συνελέγησαν όστρακα και θραύσματα κεραμίδων. Γύρω από αυτό συνελέγησαν όστρακα και οξειδωμένο σιδερένιο καρφί.

Τάφος XIII. Πίθος μικρού μεγέθους κατεστραμμένος εντός ορύγματος, από τον οποίο σωζόταν θραυσμένο το κατώτερο τμήμα του. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν ελάχιστα, πολύ σαθρά οστά. Εξωτερικά του πίθου συνελέγησαν θραυσμένη μικκύλη λάγυνος, όστρακα και ένα όστρεο.

Βορειοδυτικά του πίθου ερευνήθηκε κυκλικό λάξευμα διαμ. 0,68×0,61 μ. από το εσωτερικό του οποίου συνελέγησαν ελάχιστα θραύσματα κεραμίδων.

Τάφος XIV. Κιβωτιόσχημος από πλάκες πωρόλιθου εντός ορθογώνιου σχεδόν ορύγματος, διαστ. 2,55×1,60 μ., κατασκευασμένος από πώρινες πλάκες, με προσανατολισμό Α.-Δ. Καλυπτόταν από δύο ανισομεγέθεις πώρινες καλυπτήριες, από τις οποίες η δυτική ήταν θραυσμένη, συνολ. διαστ. 2,28×1×0,27 μ. Από τον καθαρισμό των καλυπτηρίων του συνελέγησαν όστρακα.

Από το εσωτερικό του τάφου, που ήταν γεμάτο χώμα, συνελέγησαν σαθρά διαταραγμένα οστά, θραύσματα κρανίου από το ανατολικό τμήμα, σιδερένιο καρφί, θραυσμένο ειδώλιο, πέντε χάλκινα κυκλικά αντικείμενα, θραύσμα σιδερένιου αντικειμένου, θραύσματα σιδερένιας στλεγγίδας και όστρακα. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,80×0,55×0,74 μ.

Βόρεια της ανατολικής καλυπτήριας υπήρχε μικρό ορθογώνιο όρυγμα, εντός του οποίου αποκαλύφθηκε θραυσμένη ορθογώνια κυρτή κεραμίδα, που κάλυπτε επίσης θραυσμένη κοίλη ορθογώνια κεραμίδα. Ανατολικά της ανώτερης κεραμίδας και σε επαφή με αυτή βρέθηκε σώμα ειδωλίου και όστρακο μυροδοχείου.

Ανατολικά του τάφου υπήρχε μικρό ορθογώνιο λάξευμα, εντός του οποίου αποκαλύφθηκε θραυσμένη ορθογώνια κυρτή κεραμίδα που κάλυπτε επίσης θραυσμένη κοίλη ορθογώνια κεραμίδα.

Τάφος XV. Ορθογώνιο όρυγμα με περιχείλωμα, διαστ. 1,10×0,86×0,58 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Από το εσωτερικό του συνελέγη θραύσμα ειδωλίου.

Βορειοδυτικά του τάφου XV εμφανίστηκε σχεδόν τετράγωνο λάξευμα διαστ. 0,93×1×0,48 μ. και άλλο αβαθές, σχεδόν ορθογώνιο λάξευμα, διαστ. 0,78×0,49×0,21 μ.

Τάφος XVI. Ορθογώνιο όρυγμα με περιχείλωμα, διαστ. 1,24×1×0,90 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ.

Τάφος XVII. Ορθογώνιο όρυγμα με περιχείλωμα, διαστ. 1×0,63×0,70 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ.

Τάφος XVIII. Ωοειδές όρυγμα διαστ. 0,33×1,13 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ., εντός του οποίου υπήρχε ορθογώνια θραυσμένη κοίλη κεραμίδα καλυμμένη με επίσης θραυσμένη κυρτή κεραμίδα, διαστ. 0,94×0,23 μ. Από το εσωτερικό συνελέγη λύχνος και εξωτερικά του τάφου βρέθηκε άωτο σκυφίδιο εντός θραυσμένου σώματος λεκανίδας.

Τάφος XIX. Τετράγωνο σχεδόν όρυγμα, διαστ. 0,90×0,90 μ., από το εσωτερικό του οποίου συνελέγησαν ελάχιστα όστρακα και θραύσματα κεραμίδων.

Εικ. 35. Αχινός. Οικόπεδο Δ. και Ν. Ραφτόπουλου. Τάφος VIII.

Τάφος XX. Ορθογώνιο όρυγμα διαστ. 0,59×0,45 μ., προσανατολισμού Α.-Δ., εντός του οποίου υπήρχε ορθογώνια θραυσμένη κοίλη κεραμίδα, καλυμμένη με επίσης θραυσμένη κυρτή κεραμίδα διαστ. 0,44×0,20 μ.

Τάφος XXI. Κεραμοσκεπής καλυβίτης εντός ορθογώνιου σχεδόν ορύγματος διαστ. 2,17×1,20 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Το ορθογώνιο όρυγμα σχημάτιζε στη νοτιοανατολική παρειά του μικρή ωοειδή κόγχη διαστ. 0,48×0,73 μ., από το εσωτερικό της οποίας συνελέγησαν θραυσμένη κεραμίδα, θραυσμένη προχοΐσκη, θραυσμένος αρυτήρας, χάλκινο δακτυλίδι, θραυσμένο δίωτο κύπελλο, θραυσμένο αρυβαλλοειδές ληκύθιο. Οι καλυπτήριες κεραμίδες του τάφου βρέθηκαν θραυσμένες κατά τόπους και ελλιπείς. Στο εσωτερικό του υπήρχαν οστά κάτω άκρων ταφής εκτάδην κατά χώραν στο ανατολικό τμήμα, από όπου συνελέγη χάλκινος δίσκος κατόπτρου. Διαστάσεις: 1,85×0,68×0,40 μ.

Από τον εξωτερικό καθαρισμό του τάφου συνελέγησαν όστρακα, θραύσματα κεραμίδων, θραύσματα οστών, λίθινο σφαιρικό αντικείμενο, θραύσματα γυάλινου αγγείου και δύο τμήματα σιδερένιων καρφιών.

Τάφος XXII. Θαλαμωτός με δρόμο σχήματος τραπεζίου και έξι αμελώς λαξευμένες βαθμίδες στα νότια. Την είσοδο του τάφου έφρασσε μία ορθογώνια πλάκα, στα ανατολικά της οποίας βρέθηκε τμήμα πίθου. Από την επίχωση του δρόμου συνελέγησαν όστρακα, σιδερένιο καρφί και θραύσματα γυάλινων αγγείων. Η οροφή του τάφου είχε καταπέσει λόγω της κατασκευής του αρδευτικού καναλιού που διερχόταν από το χώρο αυτό. Η κάτοψη του εσωτερικού του θαλάμου ήταν ορθογώνια, διαστ. 2,54×2,25 μ. και ενιαία χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση των κλινών. Στα νότια υπήρχε ορθογώνιο κεντρικό όρυγμα διαστ. 1,20×0,41×0,50 μ. Από τη διαταραγμένη επίχω-

ση του θαλάμου συνελέγησαν όστρακα, θραύσματα κεραμίδων που φέρουν σφραγίσματα (*ΑΣΚΛΑΠΙΑΔΑ*), ελάχιστα σαθρά οστά, μερικά από τα οποία έφεραν ίχνη καύσης, θραύσματα γυάλινων αγγείων, σιδερένια οξειδωμένα καρφιά και τμήματα καρφιών. Επάνω από το κεντρικό λάξευμα συνελέγησαν οκτώ φύλλα χρυσού και ελάσματα οξειδωμένου χαλκού. Από το εσωτερικό του κεντρικού λαξεύματος συνελέγησαν όστρακα θραυσμένου πινάκιου, θραύσματα γυάλινων αγγείων και μυροδοχείο.

Τάφος ΧΧΙΙΙ. Αβαθές όρυγμα σχεδόν ορθογώνιου σχήματος με προσανατολισμό Α.-Δ., το οποίο καλυπτόταν εν μέρει με κεραμίδες. Στο ανατολικό τμήμα του βρέθηκαν όστρακα πρόχου, αμφορέας και κάνθαρος.

Τάφος ΧΧΙΥ. Αβαθές όρυγμα με προσανατολισμό Β.-Ν. Το νότιο τμήμα του κατέληγε σε αυλάκι που είχε σχηματιστεί πιθανόν κατά την αρχαιότητα. Το βόρειο άκρο του είχε καταστραφεί από σύγχρονες εργασίες διαμόρφωσης του χώρου. Στο νότιο τμήμα του βρέθηκαν λίγα σαθρά οστά άκρων και ζεύγος περονών ανάμεσα σε αυτά.

Τάφος ΧΧΥ. Ορθογώνιο όρυγμα με περιχείλωμα στις μακρές πλευρές, με προσανατολισμό Α.-Δ. Από την επίχωσή του περυσυνελέγησαν όστρακα και τεμάχια ειδωλίων.

Τάφος ΧΧΥΙ. Ορθογώνιο αβαθές ωοειδές όρυγμα με περιχείλωμα στις μακρές πλευρές, με προσανατολισμό Α.-Δ. Περυσυνελέγη τμήμα κοτύλης και όστρακα.

Τάφος ΧΧΥΙΙ. Ορθογώνιο όρυγμα με περιχείλωμα, με προσανατολισμό Α.-Δ. Κτερίσματα στο περιχείλωμα: τέσσερα ακέραια ειδώλια, όστρακα και τεμάχια ειδωλίων.

Τάφος ΧΧΥΙΙΙ. Θαλαμωτός με προσανατολισμό Ν.-Β. Διαστάσεις θαλάμου: 2,10×1,84×1,95 μ., με μικρό δρόμο διαστ. 1,25×0,91 μ. με τρεις αναβαθμούς επιμελώς λαξευμένους. Η λίθινη αδρολαξευμένη ορθογώνια πλάκα διαστ. 0,83×0,89×0,22 μ., που έφρασσε το σχεδόν ωοειδές άνοιγμα διαστ. 1,54×1,02 μ. της εισόδου, βρέθηκε μετακινημένη. Ο τάφος ήταν γεμάτος χώμα. Αρδευτικό αυλάκι με κατεύθυνση Α.-Δ., που διασχίζει το βόρειο τμήμα του οικοπέδου, ήταν η αιτία καταστροφής του βόρειου τμήματος του τάφου και του βόρειου τμήματος της οροφής του, καθώς και της μη ολοκλήρωσης της έρευνας στο βόρειο τμήμα του εσωτερικού του, επειδή κατέπαπταν κομμάτια σαθρού βράχου και χώματα. Τρεις κλίνες χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση υπήρχαν στο τετράγωνης σχεδόν κάτοψης εσωτερικό του και ανάμεσά τους σχεδόν ορθογώνιο κεντρικό όρυγμα διαστ. 1,72×0,66×0,65 μ. Από τη βόρεια κλίνη συνελέγησαν οστά ανακομιδής, ελλιπές μυροδοχείο και θραυσμένο άωτο σκυφίδιο. Από την ανατολική κλίνη συνελέγησαν δύο θραυσμένα πινάκια, λύχνος και θραύσματα σιδερένιας στλεγγίδας. Από τη δυτική κλίνη συνελέγησαν δύο σιδερένιοι οξειδωμένοι κρίκοι, χάλκινοι κρίκοι, χάλκινο νόμισμα Ν6849, δύο τμήματα σιδερένιου εγχειριδίου και τμήμα σιδερένιου αντικειμένου. Από το κεντρικό όρυγμα συνελέγησαν όστρακα, επτά μυροδοχεία, από τα οποία τα δύο ήταν ελλιπή και δύο σιδερένια οξειδωμένα σιδερένια αντικείμενα. Από την επίχωση του θαλάμου συνελέγησαν όστρακα, θραύσματα ειδωλίων και ελάχιστα θραύσματα οστών.

Τάφος ΧΧΙΧ. Πολύ βαθύς λάκκος με περιχείλωμα, διαστ. 2,04×1,10×2,25 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ. Περιείχε ελάχιστα οστά άκρων και τμήμα θραυσμένου κρανίου στα δυτικά. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν 19 ληκύθια, από τα οποία οκτώ βρέθηκαν θραυσμένα.

Τάφος ΧΧΧ. Ορθογώνιο όρυγμα με προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ. 1,27×0,62×0,74 μ. Από το αμελώς λαξευμένο εσωτερικό του συνελέγησαν μικκύλο κύπελλο και δύο άωτα σκυφίδια.

Τάφος ΧΧΧΙ. Ορθογώνιο όρυγμα με περιχείλωμα και προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ. 1,11×0,60×0,87 μ. Η έρευνα στο εσωτερικό του δεν απέδωσε ευρήματα.

Τάφος ΧΧΧΙΙ. Ορθογώνιο όρυγμα με περιχείλωμα και προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ. 1,37×1,01×1,30 μ. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν σώμα πυξίδας, ειδώλιο, μυροδοχείο και δύο τμήματα επιμήκους σιδερένιου αντικειμένου.

Κυκλικό λάξευμα (νότια του τάφου ΧΧΧΙΙ) διαστ. 0,91×0,34 μ. Δεν απέδωσε ευρήματα.

Τετράγωνο λάξευμα διαστ. 0,90×0,91×0,38 μ., του οποίου η βόρεια πλευρά επικοινωνούσε με το χώρο νότια του κιβωτιόσχημου τάφου ΧΙΥ. Η έρευνα στο εσωτερικό του δεν απέδωσε ευρήματα. Βόρεια του λαξεύματος συνελέγησαν μυροδοχείο και θραυσμένο πινάκιο.

Τάφος ΧΧΧΙΙΙ. Κατεστραμμένος θαλαμωτός με προσανατολισμό Β.-Ν. Σωζόταν ο δρόμος του διαστ. 2,33×1,30 μ., στο νότιο τμήμα του οποίου υπήρχαν τέσσερις επιμελώς λαξευμένοι αναβαθμοί και ένας (κατώτερος) που κατελάμβανε το 1/3 του πλάτους του δρόμου. Το άνοιγμα της εισόδου του τάφου είχε πλάτος 0,57 μ. Ο θάλαμος δεν σωζόταν, είχε καταστραφεί προφανώς από αρδευτικό αυλάκι που διερχόταν από εκεί.

Τάφος ΧΧΧΙΥ. Ορθογώνιο όρυγμα διαστ. 1,73×0,49×0,29 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ., βόρεια της εισόδου του Τ ΧΧΧΙΙΙ. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν 15 ληκύθια, επτά εκ των οποίων θραυσμένα, πυξίδα, κεφαλή γυναικείου ειδωλίου, θραύσματα κρανίου από Α.

Τάφος ΧΧΧΥ. Θαλαμωτός, με προσανατολισμό Β.-Ν. Ο δρόμος αποτελούνταν από έξι αμελώς λαξευμένους αναβαθμούς (ο πρώτος και ο έκτος ήταν ημίεργοι), με έντονη κλίση προς Β. Τη θύρα του τάφου αποτελούσαν τμήμα λίθινου αρχιτεκτονικού μέλους και κάτω από αυτό σχεδόν ορθογώνια λίθινη αδροπελεκημένη πλάκα διαστ. 1,04×0,72 μ., με αργούς ανισομεγέθεις λίθους ανατολικά και δυτικά της. Μεγάλο τμήμα της οροφής του

ήταν κατεστραμμένο λόγω της διέλευσης του αρδευτικού αυλακιού. Η κάτοψη του θαλάμου ήταν ορθογώνια, διαστ. 2,51×2,12 μ., και ενιαία, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση των κλινών. Στα νότια είχε διανοιχθεί μικρό ορθογώνιο όρυγμα διαστ. 1,32×0,32×0,47 μ., η πρόσβαση στο οποίο γινόταν από την είσοδο του τάφου με έναν αναβαθμό. Μικρότερος αναβαθμός υπήρχε στη βόρεια πλευρά του ορύγματος. Κατά τόπους στο εσωτερικό σώζονταν ίχνη υπορόδινου επιχρίσματος. Κατά την αποκάλυψη του δρόμου συνελέγησαν όστρακα, διάσπαρτα οστά, θραύσματα γυάλινων αγγείων, τμήματα οξειδωμένων σιδερένιων αντικειμένων, 13 μυροδοχεία, έξι από τα οποία ήταν ελλιπή, ελλιπής μεγαρικός σκύφος, χάλκινο νόμισμα Ν6850, χάλκινο καρφί, δύο χάλκινα αντικείμενα και μικροσκοπικό τμήμα χρυσού ελάσματος. Κατά την αποχωμάτωση του θαλάμου, 0,12-0,37 μ. πάνω από το επίπεδο των κλινών συνελέγησαν όστρακα, θραύσματα κεραμίδων, διάσπαρτα οστά, θραύσματα γυάλινων αγγείων, οξειδωμένα σιδερένια αντικείμενα, χάλκινα ελάσματα και κρίκοι. Στη βορειοδυτική γωνία του θαλάμου βρέθηκε πρόχους. Από το εσωτερικό του κεντρικού ορύγματος συνελέγησαν θραύσματα οστών, τρία πινάκια, από τα οποία το ένα θραυσμένο και ελλιπές, λύχνος, ελλιπές μυροδοχείο, σώμα πυξιδίου, άωτο μικρό αγγείο, πέντε οστέινες περόνες, τμήμα γυάλινης περόνης, τρία γυάλινα αγγεία από τα οποία τα δύο βρέθηκαν θραυσμένα και λαιμός γυάλινου αγγείου.

Κυκλικό λάξευμα νότια του τάφου XXXV. Διαστάσεις 1,08×1,06×0,79 μ. Εντός του λαξεύματος δεν εντοπίστηκαν ευρήματα.

Τάφος XXXVI. Ορθογώνιος λάκκος βόρεια του ταφικού πίθου XIII, με προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ. 2,02×1,02×0,66 μ., με αναβαθμούς στις μακρές πλευρές του. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν θραύσματα πίθου.

Τάφος XXXVII. Κιβωτιόσχημος από πλάκες πωρόλιθου με προσανατολισμό Α.-Δ. εντός μεγάλου σχεδόν τετράγωνου λαξεύματος διαστ. 2,72×2,94 μ. Σωζόταν η ανατολική καλυπτήριά του. Κατά την αποκάλυψη της ανώτερης επιφάνειας του τάφου συνελέγησαν όστρακα και θραύσματα ειδωλίων. Ανατολικά του τάφου βρέθηκε αμφορέας θραυσμένος στη λαβή, λύχνος όστρακα, θραύσματα ειδωλίων, ελλιπής σιδερένια στλεγγίδα και τμήμα σιδερένιας στλεγγίδας. Κάτω από την καλυπτήρια βρέθηκε σιδερένιος κρίκος. Από την αναμοχλευμένη επίχωση του εσωτερικού του συνελέγησαν λίγα όστρακα, θραύσματα ειδωλίων, όστρεα, ελάχιστα οστά, χάντρα από υαλόμαζα, τμήμα γυάλινου αγγείου, σώμα πυξιδίου, πώμα πυξιδίου και μικκύλο ομφαλωτό πινάκιο. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,92×0,55×0,74 μ.

Τάφος XXXVIII. Κιβωτιόσχημος από πλάκες πωρόλιθου με προσανατολισμό Α.-Δ., εντός ορθογώνιου ορύγματος διαστ. 2,64×1,58 μ. Ο μηχανικός εκσκαφέας είχε αφαιρέσει τη μία από τις δύο πώρινες καλυπτήριες του τάφου, διαστ. 0,78×0,80×0,22 μ. Τμήμα της άλλης καλυπτήριας βρέθηκε πεσμένο στο εσωτερικό του τάφου. Βόρεια του τάφου συνελέγησαν θραυσμένο πινάκιο, ελλιπές άωτο σκυφίδιο, μόνωτο μικκύλο ευρύστομο αγγείο, θραυσμένο, όστρακα και κεφαλή ειδωλίου. Από την αναμοχλευμένη επίχωση του εσωτερικού του συνελέγησαν όστρακα, θραύσματα ειδωλίου και χάλκινος κρίκος. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,81×0,56×0,77 μ.

Τάφος XXXIX. Κιβωτιόσχημος από πλάκες πωρόλιθου, με προσανατολισμό Α.-Δ. εντός ορθογώνιου ορύγματος διαστ. 2,52×1,63 μ. Η ανατολική πώρινη καλυπτήρια βρέθηκε μετακινημένη από την αρχική της θέση και πάνω στη δυτική. Από τη διαταραγμένη επίχωση του εσωτερικού του συνελέγησαν όστρακα, θραύσματα στλεγγίδας, ελάχιστα οστά, πέντε οξειδωμένα καρφιά και ένα μικκύλο αγγείο. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,71×0,55×0,79 μ.

Τάφος XL. Κιβωτιόσχημος από πλάκες πωρόλιθου, με προσανατολισμό Α.-Δ. εντός ορθογώνιου λαξεύματος, διαστ. 2,48×1,45 μ. Ο τάφος είχε κατασκευαστεί πάνω από την οροφή του τάφου XLIV και ήταν καλυμμένος με πώρινες πλάκες. Εξωτερικά του τάφου συνελέγησαν γυναικείο ειδώλιο, αλάβαστρο και θραύσματα γυναικείων ειδωλίων. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν όστρακα, ελλιπές θραυσμένο αγγείο και θραύσμα οξειδωμένης στλεγγίδας. Εσωτερικές διαστάσες: 1,81×0,55×0,78 μ. Ο τάφος ήταν συλημένος.

Τάφος XLI. Κιβωτιόσχημος με προσανατολισμό Α.-Δ., ημικατεστραμμένος, από πήλινες πλάκες συνδεδεμένες μεταξύ τους με κονίαμα. Οι πλάκες που όριζαν τη νότια μακριά πλευρά του βρέθηκαν πεσμένες στο εσωτερικό. Ο λαξευμένος βράχος που αποτελούσε το δάπεδο του τάφου ήταν επιχρισμένος με κονίαμα. Εξωτερικά του τάφου συνελέγησαν θραύσματα στλεγγίδας, όστρακα και θραύσματα ειδωλίου. Από τη διαταραγμένη επίχωση του εσωτερικού του συνελέγησαν μολύβδινο αντικείμενο, κονίαμα, θραύσματα κεραμίδων, οστά, θραύσματα στλεγγίδας, όστρακα, ελλιπές μυροδοχείο και προχοΐσκη. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,40×0,60×0,52 μ.

Τάφος XLII. Κιβωτιόσχημος από πλάκες πωρόλιθου με προσανατολισμό Α.-Δ. Η ανατολική από τις πώρινες καλυπτήριες εμφανίστηκε ελαφρώς ανασηκωμένη από την αρχική της θέση. Ο τάφος ήταν γεμάτος χώμα. Από τη διαταραγμένη επίχωση του εσωτερικού του συνελέγησαν όστρακα, διάσπαρτα οστά, θραύσματα στλεγγίδας, θραύσματα ειδωλίου. Εσωτερικές διαστάσεις: 1,79×0,53×0,73 μ.

Τάφος XLIII. Θαλαμωτός με προσανατολισμό Β.-Ν.

Ο δρόμος, διαστ. 2×1,20 μ., έφερε τέσσερις λαξευμένους αναβαθμούς και ένα ορθογώνιο όρυγμα. Η είσοδος φρασσόταν από ορθογώνια λίθινη αδρολαξευμένη πλάκα, θραυσμένη στη βόρεια πλευρά της. Δυτικά της καλυπτήριας πλάκας της εισόδου βρέθηκε αργός λίθος, ο οποίος πιθανώς τη στήριζε. Η κάτοψη του θαλάμου ήταν τετράγωνη, διαστ. 1,75×1,70×1,88 μ. ύψος (από το κατώτερο επίπεδο του ορθογώνιου ορύγματος έως την καμαρωτή οροφή). Η κάτοψη ήταν ενιαία, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση των κλινών και στα νότια υπήρχε όρυγμα διαστ. 1,10×0,43×0,50 μ. Κατά την αφαίρεση της επίχωσης του δρόμου συνελέγησαν όστρακα και θραύσματα κεραμίδων. Από τη αναμοχλευμένη επίχωση του εσωτερικού του συνελέγησαν όστρακα, θραύσματα κεραμίδων, κεφαλή πήλινου ειδωλίου, δύο ελλιπή μυροδοχεία, δύο λύχνοι, από τους οποίους ο ένας ήταν ελλιπής, και ένα αγκίστρι.

Τάφος XLIV. Θαλαμωτός με προσανατολισμό Β.-Ν. Ο δρόμος του ήταν επιμήκης, διαστ. 3,20×1,70 μ., με κλίμακα από έξι λαξευτούς αναβαθμούς. Από την αποχωμάτωση του δρόμου συνελέγησαν όστρακα, θραύσμα ειδωλίου, όστρεα, δύο ήλοι και λίθινο αντικείμενο. Η είσοδος φρασσόταν από ορθογώνια λίθινη αδρολαξευμένη πλάκα, διαστ. 0,82×1,14×0,25 μ., θραυσμένη στη βόρεια πλευρά της. Στα ανατολικά της καλυπτήριας βρέθηκε οξειδωμένη σιδερένια στλεγγίδα. Για τη διερεύνηση του τάφου αφαιρέθηκαν από τον εκσκαφέα οι πώρινες πλάκες του κιβωτιόσχημου τάφου XL, που είχε χτιστεί πάνω από την οροφή του θαλαμωτού, επειδή ο τάφος ήταν αδύνατον να διερευνηθεί από την είσοδο, λόγω της σαθρής οροφής που κατέπιπτε κατά τη διάρκεια των εργασιών αποχωμάτωσης. Η κάτοψη του θαλάμου ήταν σχεδόν τετράγωνη, διαστ. 2,30×2,30 μ. Από την αναμοχλευμένη επίχωσή του συνελέγησαν όστρακα και διάσπαρτα οστά. Από το κεντρικό λάξευμα συνελέγησαν όστρακα, πινάκιο, μυροδοχείο και κεφαλή ειδωλίου.

Τάφος XLV. Κεραμοσκεπής κιβωτιόσχημος, εντός ωοειδούς λαξεύματος, διαστ. 1×0,87 μ. με πλευρές επενδεδυμένες με πήλινες πλάκες. Ήταν ημικατεστραμμένος, με προσανατολισμό Β.-Ν. και διαστάσεις 0,95×0,45×0,50 μ. Έλειπαν μεγάλα τμήματα των κεραμίδων και οι κεραμίδες της ανατολικής πλευράς του.

Τάφος XLVI. Ορθογώνιος λάκκος με περιχείλωμα και προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ. 1×1,80×1,05 μ. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν ελάχιστα όστρακα.

Τάφος XLVII. Κεραμοσκεπής, με προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ. 0,23×0,48×0,30 μ., εντός ωοειδούς λαξεύματος διαστ. 0,36×0,68×0,41μ. Αποτελούνταν από μία θραυσμένη ορθογώνια κυρτή κεραμίδα που κάλυπτε μία, επίσης θραυσμένη, κοίλη ορθογώνια κεραμίδα.

Τάφος XLVIII. Ορθογώνιος λάκκος με περιχείλωμα και προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ. 1,82×1,02 μ. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν όστρακα, τρία ειδώλια, θραύσματα ειδωλίων, μυροδοχείο, χάλκινο κάτοπτρο και αρυβαλλοειδές ληκύθιο.

Τάφος XLIX. Κεραμοσκεπής κιβωτιόσχημος, με πλευρές πήλινες πλάκες και προσανατολισμό Α.-Δ., διαστ. 0,39×0,94×0,48 μ. Από τις πήλινες καλυπτήριες έλειπε η μεσαία και η δυτική βρέθηκε θραυσμένη. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν όστρακα, τέσσερα ειδώλια, θραύσματα ειδωλίων, όστρεα, αστράγαλος, άωτο σκυφίδιο και σιδερένια στλεγγίδα.

Πελασγία

Θέση Κουμούλι

Πραγματοποιήθηκε η κατάχωση των τομών που είχαν διανοιχθεί κατά τα προηγούμενα έτη στο αγροτεμάχιο ιδιοκτησίας Κ. Σταύρου, εφόσον είχε ολοκληρωθεί η διερεύνησή τους.

Διανοίχθηκε δοκιμαστική τομή στον όμορο προς Β. αγρό Πλατσάρα, προκειμένου να διαπιστωθεί πιθανή συνέχεια των αρχαιολογικών καταλοίπων. Παρατηρήθηκε ότι το κίτρινο χώμα δεν επεκτείνεται σε αυτό το αγροτεμάχιο. Στη δυτική γωνία της τομής εντοπίστηκαν δύο σπαράγματα τοίχων κατασκευασμένων από ακατέργαστους λίθους σωζόμενων σε ύψος μιας στρώσης. Συγκεντρώθηκαν όστρακα.

Ροδωνιά

Διαπλάτυνση αγροτικής οδού

Κατά τη διαπλάτυνση αγροτικής οδού ανατολικά του χωριού Ροδωνιά, στη νότια παρειά της οδού, εμφανίστηκε κατά 0,40 μ. ψηλότερα από την ανώτερη επιφάνεια της οδού τάφος. Πώρινη πλάκα ακανόνιστου σχήματος, μέγ. διαστ. 1,10×0,60×0,13 μ., κάλυπτε σκελετό παιδιού σωζόμενο αποσπασματικά, κακής διατήρησης με προσανατολισμό Α.-Δ. (το κρανίο ανατολικά), που είχε αποτεθεί σε βοτσαλωτό δάπεδο διαστ. 1,55×0,35-0,60×0,12 μ. Η ταφή ήταν κτερισμένη με τρία θραυσμένα αγγεία.

Λαμία

Οδός Χλωμού (οικόπεδο Φ. Αντωνόπουλου - Β. Τσαμασιώτη)

Με αφορμή εκσκαφικές εργασίες για την ανέγερση νέας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκαν 31 τάφοι. Από αυτούς, 17 ήταν κεραμοσκεπείς-καλυβί-

τες, 11 ελεύθερες στο φυσικό έδαφος ταφές και τρεις εγχυτρισμοί. Όλοι είχαν προσανατολισμό Α.-Δ. (με μικρές αποκλίσεις), πλην των εγχυτρισμών (ΒΑ.-ΝΔ. ή Β.-Ν.). Στην πλειονότητά τους ήταν ημικατεστραμμένοι ή εντελώς κατεστραμμένοι, με λιγοστά έως καθόλου κτερίσματα.

Τάφος Ι. Κεραμοσκεπής-καλυβίτης. Προσανατολισμός ΝΑ.-ΒΔ. Οι καλυπτήριές του βρέθηκαν θραυσμένες και αποσπασματικά σωζόμενες. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 1,68, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,79 μ. Από την επίχωσή του συνελέγησαν ελάχιστα όστρακα. Περιείχε τα αποσαθρωμένα οστά ενός ενήλικα, ο οποίος είχε τοποθετηθεί σε πλάγια θέση, στραμμένος προς Ν. με το κεφάλι στα δυτικά. Τα γόνατα ήταν ελαφρώς λυγισμένα και τα άνω άκρα τοποθετημένα πάνω στο στήθος. Δεν περιείχε κτερίσματα.

Τάφος ΙΙ. Εγχυτρισμός μέσα σε μικρό πίθο. Προσανατολισμός Β.-Ν. Το αγγείο βρέθηκε θραυσμένο με το στόμιο προς Β. Δίπλα του υπήρχε μικρός αργός λίθος, ως στήριγμα. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 0,81, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,60, διάμετρος βάσης 0,13, πάχος τοιχωμάτων 0,02 μ. Το εσωτερικό του βρέθηκε γεμάτο χώμα και θραύσματα των τοιχωμάτων του. Ελάχιστα διασκορπισμένα οστά μαρτυρούν την ταφική του χρήση.

Τάφος ΙΙΙ. Εγχυτρισμός μέσα σε αμφορέα. Προσανατολισμός ΒΑ.-ΝΔ., με το στόμιο προς ΒΑ. Ένας μικρός αργός λίθος αποτελούσε το κάλυμμα του στομίου. Το ταφικό αγγείο βρέθηκε θραυσμένο. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 0,64, μέγιστο πλάτος 0,52, πάχος τοιχωμάτων 0,01 μ. Το εσωτερικό του βρέθηκε γεμάτο χώμα και θραύσματα των τοιχωμάτων του. Δεν βρέθηκαν καθόλου οστά ούτε κτερίσματα.

Τάφος ΙV. Εγχυτρισμός μέσα σε μεγάλο πίθο (Εικ. 36). Προσανατολισμός ΒΑ.-ΝΔ. με το στόμιο προς ΒΑ. Ένας πλακαρός αργός λίθος, διαστ. 0,46×0,33×0,12 μ., κάλυπτε το στόμιο, το οποίο βρέθηκε θραυσμένο. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 1,47 (με καλυπτήρια), μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,89, πάχος τοιχωμάτων 0,025-0,035, διάμετρος βάσης 0,12 μ. Περιείχε τα λιγοστά και αποσαθρωμένα οστά μιας παιδικής ταφής, διαταραγμένης από τα πεσμένα χώματα και τμήματα του πίθου. Δεν βρέθηκαν κτερίσματα.

Τάφος V. Κεραμοσκεπής-καλυβίτης. Προσανατολισμός Α.-Δ. Οι κεραμίδες των τοιχωμάτων του βρέθηκαν θραυσμένες και μερικώς διαταραγμένες, με αποτέλεσμα κάποια από τα κτερίσματα να είναι ορατά εξαρχής. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 2,05, μέγιστο πλάτος 0,82, πάχος τοιχωμάτων 0,02 μ. Στην επίχωση του τάφου βρέθηκαν θραύσματα ειδωλίων, δύο δόντια ζώων, τμήμα λεπίδας σιδερένιου μαχαιριού και όστρακα.

Έξω από τον τάφο, κοντά στη νοτιοδυτική γωνία του, βρέθηκε ένα θραυσμένο ειδώλιο ιστάμενης ανδρικής μορφής. Περιείχε τα αποσαθρωμένα οστά ενός ενήλικου ατόμου, το οποίο είχε τοποθετηθεί εκτάδην, με το κρανίο στα δυτικά. Ανάμεσα στα οστά του κατεστραμμένου κρανίου βρέθηκε ένα ατρακτόσχημο μυροδοχείο, ενώ μεταξύ στέρνου και λεκάνης ένα χάλκινο νόμισμα. Τα υπόλοιπα κτερίσματα βρέθηκαν συγκεντρωμένα στα πόδια του νεκρού, στην ανατολική πλευρά του τάφου. Πρόκειται για έναν αμφορέα σε όστρακα, μία σιδερένια στλεγγίδα, μία ελλιπή πρόχου και ένα ακέραιο ατρακτόσχημο μυροδοχείο.

Εικ. 36. Λαμία. Οδός Χλωμού. Οικόπεδο Φ. Αντωνόπουλου - Β. Τσαμασιώτη. Τάφος IV.

Τάφος VI. Διαταραγμένη ελεύθερη ταφή. Βρέθηκαν μόνον τα οστά των κάτω άκρων από τα οποία συνάγεται ότι ο νεκρός είχε τοποθετηθεί σε ύπτια θέση, με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. και το κεφάλι προς ΒΔ. Δεν βρέθηκαν κτερίσματα. Μέγιστο σωζόμενο μήκος ταφής 0,73, μέγιστο σωζόμενο πλάτος ταφής 0,24 μ.

Τάφος VII. Υπολείμματα κεραμοσκεπούς. Δύο σειρές μικρών αργών λίθων-στηριγμάτων που πλαισίωναν τις δύο στενές του πλευρές, μας πληροφορούν για τον προσανατολισμό του (ΝΑ.-ΒΔ.). Κατά τον καθαρισμό του βρέθηκαν δύο όστρακα.

Τάφος VIII. Υπολείμματα κατεστραμμένης ελεύθερης ταφής. Η θέση στην οποία βρέθηκαν τα λιγοστά οστά, πιθανόν από ανακομιδή.

Τάφος IX. Υπολείμματα κατεστραμμένου κεραμοσκεπούς. Κατά τον καθαρισμό βρέθηκαν λίγα όστρακα.

Τάφος Χ. Κεραμοσκεπής-καλυβίτης (Εικ. 37). Προσανατολισμός Α.-Δ. Στην ανατολική στενή του πλευρά διασώθηκαν τρεις μικροί αργοί λίθοι-στηρίγματα. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 1,40, μέγιστο πλάτος 0,66 μ. Από τον καθαρισμό για την αποκάλυψή του συνελέγησαν λίγα όστρακα. Περιείχε τα αποσαθρωμένα οστά ενός ενήλικου ατόμου, το οποίο είχε τοποθετηθεί εκτάδην με το

Εικ. 37. Λαμία. Οδός Χλωμού. Οικόπεδο Φ. Αντωνόπουλου - Β. Τσαμασιώτη. Τάφος Χ.

κεφάλι δυτικά, στραμμένο προς Α. Στο ύψος των κάτω άκρων βρέθηκε ένας αβαφής αμφορίσκος σε όστρακα. Στο στόμα του νεκρού είχαν τοποθετηθεί δύο χάλκινα νομίσματα.

Τάφος XI. Μικρός κεραμοσκεπής. Προσανατολισμός Α.-Δ. Σωζόταν μία μόνον κεραμίδα, κατά μήκος της βόρειας πλευράς του, μήκ. 0,17 και μέγ. πλ. 0,78 μ. Στο δυτικό του άκρο και εν μέρει στη νότια πλευρά είχαν τοποθετηθεί μικροί αργοί λίθοι-στηρίγματα. Μέγιστο μήκος 0,50 μ. Λόγω των διαστάσεων υποθέτουμε ότι ανήκε σε βρέφος. Μοναδικό κτέρισμα ένα μελαμβαφές δίωτο σκυφίδιο, θραυσμένο.

Τάφος XII. Κεραμοσκεπής καλυβίτης ή κιβωτιόσχημος με προσανατολισμό Α.-Δ. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 1,94, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,35, πάχος κεραμίδων 0,015 μ. Κατά τον καθαρισμό για την αποκάλυψή του συνελέγησαν λίγα όστρακα, ενώ στη βορειοανατολική του γωνία, εξωτερικά, βρέθηκε σε όστρακα ένας μικρός μελαμβαφής κάνθαρος. Περιείχε τα οστά ενός ενήλικου ατόμου, τοποθετημένου εκτάδην με το κρανίο, που βρέθηκε διαλυμένο, στα δυτικά.

Τάφος XIII: Ελεύθερη στο φυσικό έδαφος ταφή με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. Ο νεκρός είχε τοποθετηθεί εκτάδην με το κρανίο βορειοδυτικά και στραμμένο προς Α. Τα άνω άκρα, ελαφρώς λυγισμένα, ήταν τοποθετημένα πάνω στην κοιλιακή χώρα. Βρέθηκε ακτέριστος. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 1,40, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,34 μ.

Τάφος XIV: Ελεύθερη στο φυσικό έδαφος ταφή με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. Ο νεκρός είχε τοποθετηθεί εκτάδην με το κρανίο βορειοδυτικά, στραμμένο προς Α. Βρέθηκε ακτέριστος. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 1,03, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,45 μ.

Τάφος XV: Αποσπασματικά σωζόμενη ελεύθερη ταφή, με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. Βρέθηκε βόρεια και σε ελάχιστη απόσταση από την επίσης ελεύθερη ταφή XIII, με την οποία. ήταν παράλληλες. Ανήκε σε ενήλικο άτομο, τοποθετημένο κατά τον ίδιο τρόπο με αυτό του όμορου τάφου. Ο νεκρός ήταν κτερισμένος με δύο χάλκινα ελάσματα Μ8839α-β κυκλικής τομής, που βρέθηκαν εκατέρωθεν του οστού της κλείδας και του αριστερού ώμου. Μέγιστο σωζόμενο μήκος ταφής 0,91, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,31 μ.

Τάφος XVI. Κεραμοσκεπής, με προσανατολισμό Α.-Δ. Τα τοιχώματά του βρέθηκαν θραυσμένα και πεσμένα προς το εσωτερικό, ενώ σε ορισμένα σημεία λείπουν εντελώς. Η κατάσταση στην οποία βρέθηκε δεν μας επιτρέπει να διακρίνουμε εάν πρόκειται για καλυβίτη ή κιβωτιόσχημο κεραμοσκεπή. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 1,17, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,46 μ. Περιείχε τα αποσαθρωμένα οστά ενός ενήλικου ατόμου, τοποθετημένου εκτάδην με το κρανίο στα δυτικά. Το τελευταίο βρέθηκε τελείως κατεστραμμένο από την πίεση των χωμάτων και των πεσμένων κεραμίδων. Κοντά στη σιαγόνα βρέθηκε ένα χάλκινο νόμισμα.

Τάφος XVII. Κεραμοσκεπής-καλυβίτης, με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. Τα τοιχώματά του βρέθηκαν θραυσμένα και πεσμένα προς το εσωτερικό. Μέγιστο μήκος τάφου 2,01, μέγιστο πλάτος 0,77 μ. Περιείχε τα αποσαθρωμένα οστά ενός ενήλικου ατόμου, τοποθετημένου εκτάδην, με το κρανίο στα βορειοανατολικά και στραμμένο προς Β. Στο ύψος των πελμάτων βρέθηκε ένας θραυσμένος αμφορέας και πλησίον αυτού τμήματα μιας σιδερένιας στλεγγίδας.

Τάφος XVIII. Κεραμοσκεπής-καλυβίτης, με προσανατολισμό Α.-Δ. Βρέθηκε μερικώς κατεστραμμένος. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 1,l0, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,27 μ. Σε επαφή με τη βόρεια πλευρά του, εξωτερικά, βρέθηκε μελαμβαφής λύχνος. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν θραύσματα ειδωλίου ένθρονης μορφή αλλά ούτε ίχνος οστεολογικού υλικού. Λόγω των διαστάσεών του, υποθέτουμε ότι θα περιείχε παιδική ταφή.

Τάφοι XIX-XX. Κεραμοσκεπείς. Οι δύο τάφοι σχηματίζουν μεταξύ τους ένα Τα, καθώς ένα μικρό τμήμα του πρώτου, ο οποίος έχει προσανατολισμό Α.-Δ., υπέρκειται του δεύτερου, που έχει προσανατολισμό Β.-Ν. Οι καλυπτήριες και των δύο βρέθηκαν θραυσμένες. Από την επίχωσή τους συνελέγησαν όστρακα δύο αγγείων. Στη βορειοδυτική γωνία του τάφου XIX δύο μικροί αργοί λίθοι είχαν χρησιμοποιηθεί ως στηρίγματα. Έξω από την άλλη πλευρά του ίδιου τάφου βρέθηκε ένα αγγείο σε όστρακα. Μέγιστο σωζόμενο μήκος τάφου XIX 0,94, μέγιστο πλάτος 0,40, πάχος κεραμίδων 0,015-0,03 μ. Ο τάφος XIX περιείχε τα αποσαθρωμένα οστά μιας παιδικής ταφής σε εμβρυακή στάση, με προσανατολισμό Α.-Δ., το

κεφάλι δυτικά και στραμμένο προς Β. Βόρεια και πλησίον του κρανίου βρέθηκε μία αβαφής πρόχους. Έξω από τον τάφο ΧΧ βρέθηκε ένα αγγείο σε όστρακα. Στο εσωτερικό του δεν βρέθηκαν καθόλου οστά. Κτέρισμα: ακέραιο άωτο μελαμβαφές σκυφίδιο.

Τάφος ΧΧΙ. Ελεύθερη ταφή στο φυσικό έδαφος. Ο νεκρός είχε τοποθετηθεί εκτάδην με προσανατολισμό Α.-Δ., το κεφάλι δυτικά και στραμμένο προς Β. Από τα οστά των άνω άκρων ελάχιστα διασώθηκαν. Ήταν κτερισμένος με τέσσερα αγγεία, τα οποία βρέθηκαν τοποθετημένα στα πόδια του. Πρόκειται για ένα μελαμβαφές σκυφίδιο, ένα μελαμβαφή λύχνο και δύο μελαμβαφείς μόνωτους σκύφους. Μέγιστο σωζόμενο μήκος ταφής 1,32, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,30 μ.

Τάφος ΧΧΙΙ. Ελεύθερη ταφή στο φυσικό έδαφος, αποσπασματικά σωζόμενη. Ο νεκρός είχε τοποθετηθεί εκτάδην, με προσανατολισμό Α.-Δ., το κεφάλι δυτικά και στραμμένο προς Ν. Βρέθηκε ακτέριστος. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 1,06, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,32 μ.

Τάφος ΧΧΙΙΙ. Μικρός κεραμοσκεπής-καλυβίτης με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. Βρέθηκε εκτός τομών και οικοδομήσιμου χώρου, κοντά στη νότια πλευρά του οικοπέδου. Τα τοιχώματά του ήταν κατεστραμμένα από παλιά. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 0,70, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,37 μ. Στο εσωτερικό του δεν βρέθηκαν οστά ή κτερίσματα.

Τάφος ΧΧΙΥ. Κεραμοσκεπής-καλυβίτης, με προσανατολισμό Α.-Δ. Βρέθηκε τυχαία, εκτός τομών, πλησίον του προηγούμενου. Τα τοιχώματά του ήταν θραυσμένα και μερικώς διαταραγμένα. Σε ορισμένα σημεία υπήρχαν μικροί αργοί λίθοι-στηρίγματα. Δίπλα στη βόρεια πλευρά του και προς τη βορειοανατολική γωνία του εξωτερικά βρέθηκε μία αβαφής πρόχους, ένα αγγείο σε όστρακα και τμήμα σιδερένιας στλεγγίδας. Περιείχε τα οστά ενός ενήλικου ατόμου, τοποθετημένου εκτάδην, με το κρανίο στα δυτικά και στραμμένο προς Β. Τα χέρια φαίνεται πως ήταν ακουμπισμένα πάνω στην κοιλιακή χώρα. Τα κτερίσματα ήταν συγκεντρωμένα χαμηλά στα πόδια. Δίπλα στο οστό της δεξιάς κνήμης βρέθηκε μία διπλή ασημένια περόνη «ιλλυρικού» τύπου με τη θήκη της και ανατολικά αυτής, επάνω στα οστά του δεξιού πέλματος, όστρακα δύο τουλάχιστον αγγείων. Επίσης, βρέθηκε ένας μελαμβαφής μόνωτος σκύφος, θραυσμένος, και κάτω ακριβώς από αυτόν ένα άωτο μελαμβαφές σκυφίδιο. Μέγιστο σωζόμενο μήκος τάφου 2,02, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,48 μ.

Τάφος ΧΧΥ. Κεραμοσκεπής-καλυβίτης. Βρέθηκε βόρεια και σε ελάχιστη απόσταση από τον προηγούμενο. Προσανατολισμός Α.-Δ. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 1,03, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,48 μ. Ένας μικρός αργός λίθος στήριζε την κεραμίδα της ανατολικής του στενής πλευράς. Στο εσωτερικό του δεν βρέθηκαν καθόλου οστά. Κτερίσματα: ένα ακέραιο άωτο μελαμβαφές σκυφίδιο και ένας μικκύλος δίωτος σκύφος, ελλιπής. Κατά τον καθαρισμό της επίχωσης των τάφων ΧΧΙΥ και ΧΧΥ βρέθηκε τμήμα βάσης ειδωλίου. Δεν είναι ευδιάκριτο σε ποιον από τους δύο ανήκει.

Τάφος ΧΧΥΙ. Ημικατεστραμμένη, ελεύθερη στο φυσικό έδαφος ταφή. Προσανατολισμός Α.-Δ. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 1,47, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,10 μ. Ο νεκρός είχε τοποθετηθεί σε εκτεταμένη ύπτια θέση, με το κρανίο δυτικά. Το τελευταίο βρέθηκε μετακινημένο από την αρχική του θέση. Από τον υπόλοιπο σκελετό διασώθηκαν μόνον κάποια τμήματα από τα οστά των κάτω άκρων. Πλησίον αυτών βρέθηκαν δύο κτερίσματα: ένα μελαμβαφές πώμα πυξίδας και ένας μελαμβαφής άωτος σκύφος σε όστρακα.

Τάφος ΧΧΥΙΙ. Όμοιου τύπου με τον προηγούμενο. Βρέθηκε βορειοδυτικά του οικοπέδου και της ανασκαφής, επί της οδού Χλωμού και προς την ανατολική παρειά αυτής, όταν λόγω των ομβρίων υδάτων παρασύρθηκε μέρος της επίχωσης και αποκαλύφθηκε τμήμα σκελετού. Ο νεκρός είχε τοποθετηθεί απευθείας επάνω στο φυσικό έδαφος, εκτάδην με προσανατολισμό Α.-Δ. και το κατεστραμένο κρανίο ανατολικά (σε αντίθεση με τις προηγούμενες ταφές). Το μοναδικό κτέρισμα της ταφής βρέθηκε νότια και πλησίον της αριστερής κνήμης. Πρόκειται για ένα μελαμβαφές μόνωτο λυχνάρι, ελλιπές κατά τη λαβή. Μέγιστο σωζόμενο μήκος ταφής 1,28, μέγιστο πλάτος 0,37 μ.

Τάφος ΧΧΥΙΙΙ. Μικρός κεραμοσκεπής-καλυβίτης, παιδικός, με αποσπασματικά σωζόμενες τις κεραμίδες των τοιχωμάτων του. Προσανατολισμός Α.-Δ. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 0,65, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,35, μέγιστο σωζόμενο ύψος κεραμίδων 0,26, πάχος κεραμίδων 0,02 μ. Από τον καθαρισμό για την αποκάλυψή του συγκεντρώθηκαν λίγα όστρακα. Στο εσωτερικό του δεν βρέθηκαν κτερίσματα ούτε οστά.

Τάφος ΧΧΙΧ. Όμοιου τύπου με τον προηγούμενο. Προσανατολισμός Α.-Δ. Μέγιστο σωζόμενο μήκος 0,94, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,22, μέγιστο σωζόμενο ύψος κεραμίδων 0,34, πάχος κεραμίδων 0,02 μ. Κατά μήκος της βόρειας πλευράς του, εξωτερικά, βρέθηκαν τα εξής κτερίσματα: Ένα ακέραιο άωτο σκυφίδιο μελαμβαφές, θραύσματα δύο τουλάχιστον ειδωλίων, ειδώλιο ιστάμενης ανδρικής μορφής και θραύσματα ειδωλίου ιστάμενης μορφής. Στο εσωτερικό του τάφου δεν βρέθηκαν οστά. Κτερίσματα: Ένα ακέραιο άωτο σκυφίδιο, μελαμβαφές, και θραύσματα ειδωλίου ιστάμενης μορφής.

Τάφος ΧΧΧ. Περιείχε δύο αποσπασματικά σωζόμενες ταφές, ενός ενήλικου ατόμου (ταφή Α) και ενός παιδιού (ταφή Β). Από το σκελετό της πρώτης ταφής σώθη-

καν μόνον τμήματα των μηριαίων οστών, της λεκάνης και τμήμα οστού του δεξιού βραχίονα. Είχε τοποθετηθεί εκτάδην, με προσανατολισμό Α.-Δ. και το κεφάλι δυτικά. Δυτικά της ταφής Α, στο ύψος των πλευρών, σωζόταν το παιδικό κρανίο. Οι ταφές βρέθηκαν ακτέριστες.

Τάφος XXXI. Αποσπασματικά σωζόμενη ελεύθερη ταφή. Προσανατολισμός Α.-Δ. Ο νεκρός είχε τοποθετηθεί εκτάδην με το κρανίο στα δυτικά. Δεν βρέθηκαν κτερίσματα.

Κατά την εκσκαφή για την κατασκευή της περίφραξης του οικοπέδου βρέθηκαν και ερευνήθηκαν δύο ακόμη τάφοι ελληνιστικών χρόνων, με προσανατολισμό Α.-Δ.

Τάφος XXXII. Κεραμοσκεπής καλυβίτης, διαστ. 1×0,55×0,46 μ. Οι κεραμίδες που τον κάλυπταν βρέθηκαν θραυσμένες. Επάνω σε ορθογώνια κεραμίδα, διαστ. 0,96×0,52×0,02 μ., που αποτελούσε το δάπεδο του τάφου, βρέθηκε μόνωτο κυάθιο.

Τάφος XXXIII. Κεραμοσκεπής καλυβίτης, διαστ. 1,75×0,48×0,38 μ. Οι κεραμίδες που τον κάλυπταν βρέθηκαν θραυσμένες και κατά τόπους έλειπαν. Εξωτερικά του τάφου βρέθηκε θραυσμένο αρυβαλλοειδές ληκύθιο. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν ελάχιστα οστά κακής διατήρησης.

ΜΑΡΙΑ-ΦΩΤΕΙΝΗ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Οδός Αχαιών, 1η πάροδος (οικόπεδο Κ. Μπίμπα)

Στην περιοχή Νέα Σφαίρα στη δυτική και βορειοδυτική πλευρά του λόφου του Κάστρου Λαμίας, στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκαν τάφοι που ανήκουν στη δυτική-βορειοδυτική ελληνιστική νεκρόπολη. Οι τάφοι είτε είναι θαλαμοειδείς είτε απλοί ορθογώνιοι λακκοειδείς, λαξευμένοι στο φυσικό πρασινωπό μαλακό βράχο του λόφου του Κάστρου (Εικ. 38).

Τάφος Ι. Τετράγωνος, διαστ. 2,65×2,64, ύψ. 1,10-1,06 μ. και με προσανατολισμό από Δ.-Α., έφερε αψιδωτή είσοδο στη δυτική πλευρά του (ύψ. 1, πλ. 0,56 μ.) στην οποία οδηγούσε δρόμος έντονης κατωφέρειας με τέσσερις αναβαθμούς. Στο θάλαμο υπήρχαν λαξευτές ορθογώνιες κλίνες στην ανατολική, βόρεια και νότια πλευρά του. Στο κέντρο του δαπέδου του θαλάμου το λάξευμα στο οποίο οδηγούσαν δύο αναβαθμοί είχε διαστάσεις 0,96×0,85 και βάθος 0,58 μ. Ο τάφος, του οποίου η οροφή είχε καταρρεύσει στο εσωτερικό του, βρέθηκε συλημένος, πλήρης χώματος και μερικώς κατεστραμμένος. Από τη διαταραγμένη επίχωση στο εσωτερικό του διακρίθηκε χαρακτηριστική υστεροελληνιστική κεραμική (ατρακτόσχημα μυροδοχεία, πινάκια και λυχνάρια), καθώς και ρωμαϊκή και κεραμική νεότερων χρόνων (όστρακα με εφυάλωση).

Τάφος ΙΙ. Ορθογώνιος λακκοειδής, λαξευμένος στο φυσικό βράχο με περιχείλωμα (πατούρα). Διαστάσεις 2,50×1,10 μ. Προσανατολισμός Δ.-Α. Βρέθηκε συλημένος και αδειανός.

Τάφος ΙΙΙ. Ορθογώνιος λακκοειδής, λαξευμένος στο φυσικό βράχο με περιχείλωμα (πατούρα) στο δυτικό τμήμα του σε σχήμα Π. Διαστάσεις: 2,07×1,44 μ. Προσανατολισμός Δ.-Α. Δίπλα στη στενή δυτική πλευρά βρέθηκε. ένα λυχνάρι και ένα μυροδοχείο των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων (τέλη 4ου αιώνα).

Τάφος IV: Αποκαλύφθηκε μόνον ο τετράπλευρος προθάλαμος του τάφου. Δεν στάθηκε δυνατόν να ερευνηθεί ο θάλαμος, διότι βρίσκεται κάτω από την όμορη προς Α. οικοδομή.

Οδός Φιλολάου (οικόπεδο Α. Μίγα)

Οι τάφοι που αποκαλύφθηκαν στην οδό Φιλολάου ανήκουν στην ανατολική νεκρόπολη. Στο εν λόγω οικόπεδο η έρευνα έφερε στο φως πέντε τάφους, εκ των οποίων οι τέσσερις κεραμοσκεπείς και ο ένας κιβωτιόσχημος. Οι τάφοι αποκαλύφθηκαν στη δυτική πλευρά του οικοπέδου, ενώ δύο από αυτούς εντοπίστηκαν ακριβώς στο δυτικό όριό του.

Τάφος 1. Κεραμοσκεπής, αποκαλύφθηκε το ανατολικό μισό του. Περιείχε μία μελαμβαφή φιάλη πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, ακέραιο γυναικείο πήλινο καθιστό ειδώλιο και κάτω τμήμα γυναικείου ειδωλίου.

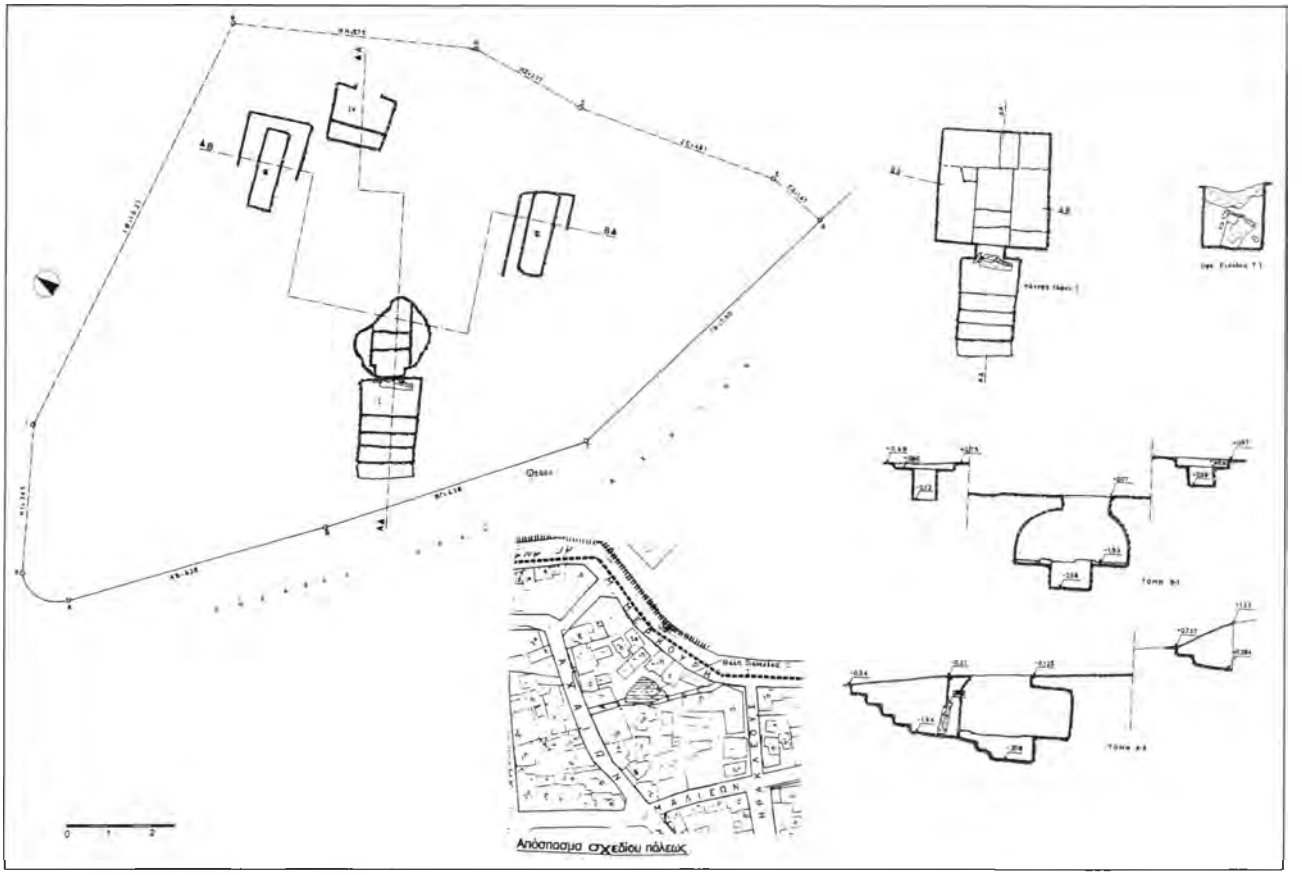
Τάφος 2. Ορθογώνιος κιβωτιόσχημος, κατασκευασμένος από ορθογώνιες πωροπλίνθους. Αποκαλύφθηκε μόνον τμήμα από το ανατολικό μισό του (0,94-1,04×0,52 μ., εσωτ. ύψ. 0,63 μ.). Περισυνελέγησαν οστά κρανίου και κάτω άκρων. Περιείχε μία αβαφή πήλινη λάγυνο, κάτω τμήμα πρώιμου ελληνιστικού μυροδοχείου, τμήματα από μικρό αβαφές οξυπύθμενο αμφορίσκο, τμήματα μελαμβαφούς ρηχής φιάλης, ακέραιο μελαμβαφές λυχνάρι του 4ου αι. π.Χ., κεφαλή πήλινου γυναικείου ειδωλίου και χάλκινο νόμισμα του 4ου αι. π.Χ. (Ν6035 χάλκινο Αίγινας).

Τάφος 3. Κεραμοσκεπής, κατεστραμμένος και συλημένος με διαστάσεις 1,63×0,50 μ.

Τάφος 4. Κεραμοσκεπής, κατεστραμμένος με σωζόμενες διαστάσεις 0,40×0,30 μ.

Τάφος 5. Κεραμοσκεπής, μερικώς κατεστραμμένος. Αποσπασματικό θήλαστρο βρέθηκε στο εξωτερικό του τάφου. Ο σκελετός είχε προσανατολισμό Δ.-Α. Περιείχε μία μελαμβαφή μικκύλη πυξίδα με πώμα και ένα μυροδοχείο του 4ου αι. π.Χ. Βρέθηκαν επίσης τρία σιδερένια καρφιά μετά την αφαίρεση του σκελετού, τα οποία ανήκουν σε ξύλινο πιθανότατα αντικείμενο.

Το δάπεδο των τάφων 2, 3 και 4 βρέθηκε στρωμένο με μεσαίου μεγέθους ασβεστολιθικά χαλίκια, ενώ το δάπε-

Εικ. 38. Λαμία. Οδός Αχαιών. Οικόπεδο Κ. Μπίμπα. Κατόψεις, τομές, όψεις τάφων.

δο του τάφου 5 εκτός από χαλίκια είχε επιστρωθεί και με πηλοκονίαμα στο σημείο όπου βρέθηκαν τα οστά του κρανίου.

Στο κέντρο του νότιου ορίου του οικοπέδου εμφανίστηκε λάκκος-αποθέτης με πολλά όστρακα υστεροελληνιστικών χρόνων και κεραμίδες, που συνεχίζεται κάτω από το θεμέλιο της όμορης οικοδομής Μπουρογιάννη.

Οδός Σκουφά (όρυγμα ΔΕΗ)

Κατά τη διάρκεια των εκσκαφών στο όρυγμα για τις ανάγκες της ΔΕΗ στην οδό Σκουφά εντοπίστηκαν δύο τάφοι από βάθος -0,67/-0,87 έως -1.35 μ. από τη στάθμη του δρόμου.

Τάφος 1. Κεραμοσκεπής, διαστ. 1,07×0,40/0,60 μ. και προσανατολισμού Α.-Δ. Περιείχε τρία ακέραια μυροδοχεία και ένα αποσπασματικό μεγαρικό σκύφο με μακριά ανάγλυφα πέταλα, ακόσμητη λάγυνο και χάλκινο νόμισμα του Αντιόχου Η΄ του νομισματοκοπείου της Αντιόχειας (121-96 π.Χ.).

Τάφος 2. Κεραμοσκεπής κατά τις τρεις πλευρές, ενώ στην ανατολική πλευρά είχε χρησιμοποιηθεί λίθινη πλάκα. Διαστάσεις 1,04×0,53 μ. Περιείχε ένα ακέραιο μυροδοχείο. Περισυνελέγησαν αποσαθρωμένα οστά κρανίου.

Οι ταφές χρονολογούνται στους ύστερους ελληνιστικούς χρόνους και συγκεκριμένα στο 2ο αι. π.Χ.

Οδός Λεωνίδου (οικόπεδο Καρδάκου-Βλαχογιάννη)

Στο παραπάνω οικόπεδο, το οποίο βρίσκεται στην περιοχή της νότιας ελληνιστικής νεκρόπολης, αποκαλύφθηκαν οι βόρειες μακρές πλευρές δύο κιβωτιόσχημων τάφων, κατασκευασμένων από μεγάλες ορθογώνιες πωροπλίνθους (μήκ. 2,45 και 1,90 μ. αντίστοιχα). Οι τάφοι εντοπίστηκαν στο κέντρο περίπου της νότιας παρειάς του παραπάνω οικοπέδου και δεν στάθηκε δυνατόν να ερευνηθούν διότι βρίσκονται κάτω από το θεμέλιο της παλαιάς όμορης οικοδομής Κουμαρτιώτη.

Συμβολή των οδών Πατρόκλου και Βενιζέλου (όρυγμα ΔΕΗ)

Κατά τη διάρκεια έργων της ΔΕΗ στο νότιο πεζοδρόμιο της οδού Πατρόκλου, μεταξύ των οδών Βενιζέλου και Δροσοπούλου, αποκαλύφθηκαν κτιριακά λείψανα και συγκεκριμένα θεμέλιο τοίχου από το βάθος -0,75

έως 1,10 μ. από τη στάθμη του δρόμου, με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ. και μήκος 3,03 μ. Εντός του ορύγματος βρέθηκε επίσης μία μετακινημένη ασβεστολιθική λιθόπλινθος, που πιθανότατα ανήκει στην ανωδομή του τοίχου, καθώς και ένα μαρμάρινο αρχιτεκτονικό μέλος, που ανήκει μάλλον στην επίστεψη του κτιρίου. Τα παραπάνω κτιριακά κατάλοιπα μπορεί πιθανότατα να σχετίζονται με το μεγάλο ελληνιστικό οικοδόμημα που ήλθε στο φως στη οικόπεδο αδελφών Ντούζγου στη γωνία των οδών Πατρόκλου και Δροσοπούλου[19].

Οικισμός Φραντζή (οικόπεδο Κ. Παγώνη)

Εντός του οικισμού Φραντζή του Δήμου Λαμέων στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκε μεγάλος πίθος τοποθετημένος σε λάκκο εντός του λαξευμένου φυσικού μαλακού βράχου της περιοχής (Εικ. 39). Ο πίθος βρέθηκε στη νοτιοανατολική γωνία του οικοπέδου, +1,75 μ. ψηλότερα από τη στάθμη της δημοτικής οδού. Το στόμιό του πρέπει να κάλυπταν πλακοειδείς πέτρες, οι οποίες βρέθηκαν στο εσωτερικό του. Με βάση κεραμική που συνελέγη από το εσωτερικό του πίθου και τον περιβάλλοντα χώρο του, το εύρημα χρονολογείται στη μυκηναϊκή εποχή και συγκεκριμένα στην ΥΕ ΙΙΙΑ.

Οικισμός Αγριλιάς (οικόπεδο Ι. και Α. Καραγιάννη)

Βόρεια του οικισμού της Αγριλιάς στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκαν κτιριακά κατάλοιπα και εκτεταμένο στρώμα καταστροφής. Το στρώμα καταστροφής σε ορισμένα σημεία ήταν ιδιαίτερα παχύ, με πληθώρα κεραμίδων και αδρά πελεκημένων λίθων. Το στρώμα καταστροφής και το θεμέλιο του τοίχου που αποκαλύφθηκε (πλ. 0,70 μ.) ανήκουν σε κτίριο που χρονολογείται στους ύστερους βυζαντινούς ή μεταβυζαντινούς χρόνους.

Καινούργιο

Περιοχή αρχαίου Θρονίου (αγρός Γ. Δημητρίου)

Στον παραπάνω αγρό, ο οποίος βρίσκεται στη θέση Καστρί βόρεια του υψώματος Προφήτης Ηλίας και σε απόσταση 150 μ. από αυτό διεξήχθη ανασκαφική έρευνα μετά από την προσθήκη κατ' επέκταση που έγινε χωρίς την άδεια της Υπηρεσίας σε προϋπάρχον μικρό ισόγειο κτίριο. Κατά τη διάνοιξη τριών διερευνητικών τομών

Εικ. 39. Λαμία. Οικισμός Φραντζή. Οικόπεδο Κ. Παγώνη. Πίθος.

στις τρεις πλευρές της νέας προσθήκης εντοπίστηκαν κατάλοιπα κτιρίου των ύστερων ελληνιστικών χρόνων (Εικ. 40). Ειδικότερα, αποκαλύφθηκαν τμήματα τριών τοίχων δομημένων από ημικατεργασμένους μεγάλου και μεσαίου μεγέθους λίθους, συναρμοσμένους με χώμα. Την τομή Α, που ανοίχθηκε ανατολικά της σύγχρονης οικίας, διατρέχει τοίχος (τχ.1) με κατεύθυνση Α.-Δ. και πλάτος 1,15 μ. Βόρεια του τοίχου 1 το στρώμα καταστροφής ήταν ένα ιδιαιτέρως παχύ στρώμα κρημνισμάτων, πλούσιο σε περιεκτικότητα αβαφών κεραμίδων λακωνικού τύπου και κεραμική υστεροελληνιστικών χρόνων. Στην τομή Β, η οποία ανοίχθηκε δίπλα στη νότια πλευρά της σύγχρονης οικίας, αποκαλύφθηκε από βάθος -1,47 μ. ισχυρός τοίχος (τχ. 2) με κατεύθυνση Α.-Δ. (μήκ. 3,80, πλ. 0,70-0,90 μ.), ο οποίος ίσως και να αποτελεί τμήμα περιβόλου. Στην τρίτη διερευνητική τομή (τομή Γ), βόρεια της τομής Α, διαπιστώθηκε η συνέχεια των οικοδομικών λειψάνων, με την αποκάλυψη τοίχου παράλληλου με τον τοίχο 1 της τομής Α. Ανάμεσα στα κινητά ευρήματα (κεραμική, υφαντικά βάρη κτλ.) που ήλθαν στο φως στην ανασκαφική διερεύνηση υπάρχει και

19. *ΑΔ* 50 (1995): Χρονικά, σ. 321-322.

ένας αριθμός διάσπαρτων αρχιτεκτονικών δόμων, μαρμάρινων και πώρινων μελών, που εντοπίστηκαν στο εν λόγω αγροτεμάχιο και πρέπει να προήλθαν από την καταστροφή αρχαίων οικοδομικών λειψάνων κατά τη διάρκεια της αυθαίρετης δόμησης.

ΕΦΗ ΚΑΡΑΝΤΖΑΛΗ

2004

Κατά το 2004 το μεγαλύτερο μέρος του δυναμικού και των πιστώσεων της Εφορείας αναλώθηκε, ως συνήθως, στην αντιμετώπιση των σωστικών ανασκαφών και των συναφών με αυτές εργασιών, όπως συντήρηση, τακτοποίηση, καταγραφή, φωτογράφηση κινητών ευρημάτων, σχεδίαση, τοπογράφηση και φωτογράφηση νέων ανασκαφών, καθώς και ενημέρωση του φωτογραφικού, του σχεδιαστικού και του τοπογραφικού αρχείου.

Στο πλαίσιο διαμόρφωσης και προστασίας των αρχαιολογικών χώρων πραγματοποιήθηκαν καθαρισμοί και ψεκασμοί σε όλα τα απαλλοτριωμένα οικόπεδα και αγρούς. Καταχώσθηκαν μερικώς για λόγους προστασίας οι τάφοι του ταφικού κύκλου Β΄ της Αντρώνος στον Φανό Γλύφας και κατασκευάστηκε προσωρινό στέγαστρο για την προστασία των τάφων του ταφικού κύκλου Α΄ στην ίδια θέση. Στον αρχαιολογικό χώρο του Καλαποδίου καταχώσθηκε, σύμφωνα με τις οδηγίες της Διεύθυνσης Συντήρησης, ο βόρειος κλασικός ναός και καλύφθηκαν με γεωύφασμα οι διάσπαρτοι στο χώρο σπόνδυλοι. Κατασκευάστηκε προσωρινό στέγαστρο στην οδό Εθνικής Αντιστάσεως στην Αταλάντη για την προστασία του υπό διερεύνηση ρωμαϊκού οικοδομήματος με τοιχογραφίες και ψηφιδωτά. Στο Νεοχώρι Υπάτης πραγματοποιήθηκαν οι απαραίτητες εργασίες διαμόρφωσης και προσωρινής κατάχωσης των αποκαλυφθέντων τάφων.

Στον αρχαιολογικό χώρο Θερμοπυλών πραγματοποιήθηκε συστηματική αποψίλωση του λόφου του Κολωνού, ανακατασκευάστηκε η κλίμακα ανόδου στο χώρο και τοποθετήθηκε ενημερωτική πινακίδα σχετικά με τη μάχη των Θερμοπυλών στο χώρο του αγάλματος του Λεωνίδα. Ενημερωτικές πινακίδες τοποθετήθηκαν επίσης στον αρχαιολογικό χώρο των Αλών και στο κρηναίο οικοδόμημα στο υπόγειο της Τράπεζας της Ελλάδος στη Λαμία. Τοποθετήθηκε πινακίδα σήμανσης στον πύργο της αρχαίας οχύρωσης της Λαμίας στη συμβολή των οδών Καραϊσκάκη και Καζούλη και αντικαταστάθηκαν οι παλαιές πινακίδες σήμανσης του ΤΑΠΑ σε όλους τους αρχαιολογικούς χώρους περιοχής αρμοδιότητος της Εφορείας με νέες.

Εργασίες επισκευής και αναδιαρρύθμισης εκτελέστηκαν στο εσωτερικό του κτιρίου της Αρχαιολογικής Συλλογής Σπερχειάδας. Στο Αρχαιολογικό Μουσείο Λαμίας συνεχίστηκε το έργο του υποτιτλισμού των εκθεμάτων.

Εκτός όμως από το περιγραφέν αρχαιολογικό έργο και τις απαιτούμενες διοικητικές ενέργειες, ποικίλες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις διοργανώθηκαν στο Κάστρο Λαμίας και Μενδενίτσας σε συνεργασία με άλλους πολιτιστικούς φορείς (Δήμος Λαμιέων, Εκπολιτιστικός Σύλλογος Μενδενιτσιωτών κ.ά.). Οι αρχαιολόγοι της Εφορείας έδωσαν διαλέξεις σχετικά με τα αρχαιολογικά ευρήματα της περιοχής και συμμετείχαν με ανακοινώσεις τους σε επιστημονικά συνέδρια. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκαν ξεναγήσεις μαθητικών ομάδων και επισκεπτών στα Αρχαιολογικά Μουσεία Λαμίας και Αταλάντης και εφαρμόστηκαν με επιτυχία τα εκπαιδευτικά προγράμματα της Εφορείας «Τον καιρό των Μυκηναίων στη Φθιώτιδα» και «Στο λόφο με τα κρυμμένα μυστικά».

Όλα τα ανωτέρω υλοποιήθηκαν με περιορισμένο προσωπικό και χαμηλές δαπάνες, χάρη στην εργατικότητα και το μεράκι του ανθρώπινου δυναμικού της ΙΔ΄ ΕΠΚΑ.

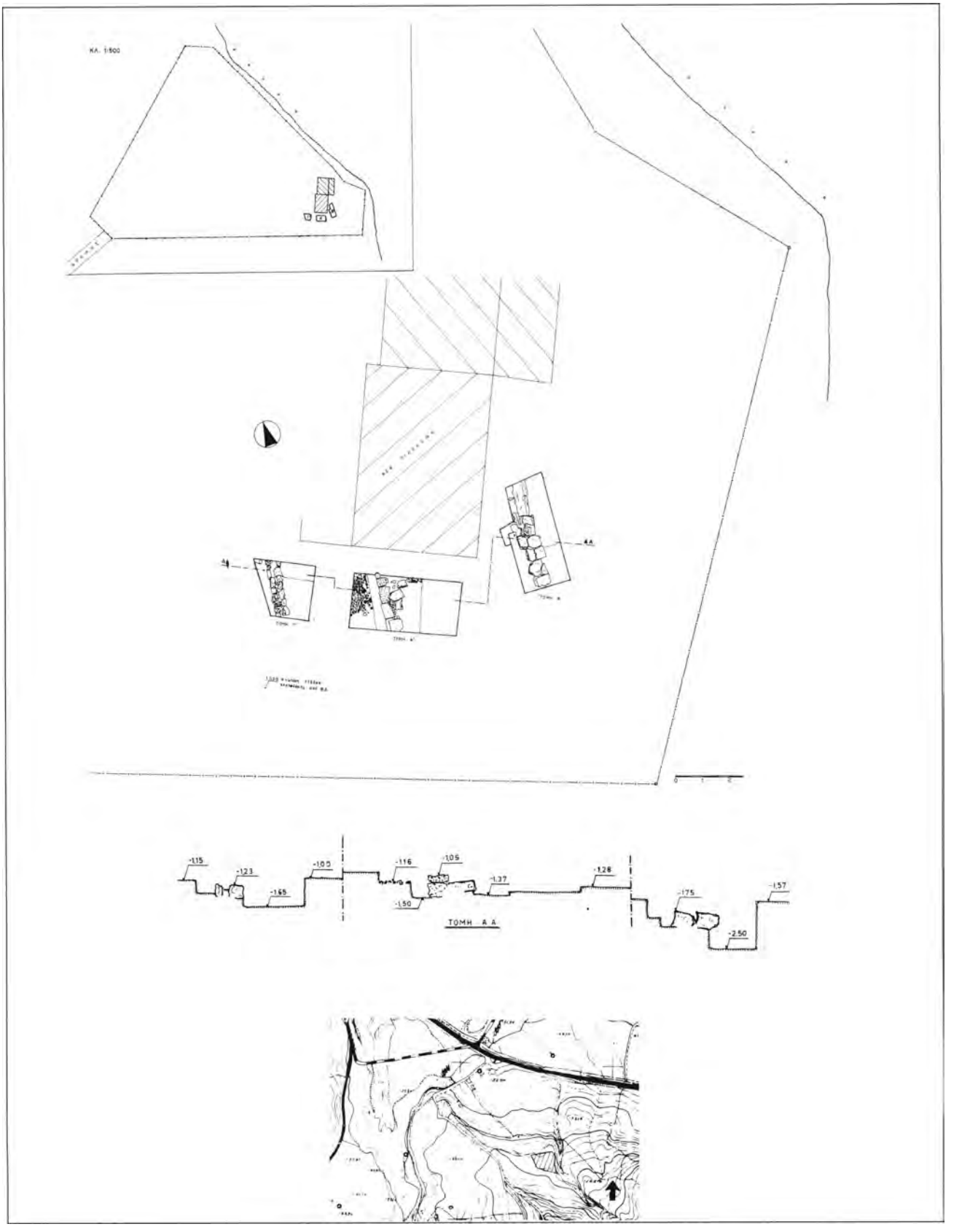
ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ - ΥΠΟΔΕΙΞΕΙΣ - ΚΑΤΑΣΧΕΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ

Κατά το έτος 2004 παραδόθηκαν αρχαία στην Εφορεία από διάφορους ιδιώτες.

α) Ο Α. Τριανταφύλλου παρέδωσε τα κάτωθι αντικείμενα από τον αγρό του στη θέση Νησί στο Δ.Δ. Κορομηλιάς του Δήμου Ξυνιάδας: Χάλκινο μυκηναϊκό εγχειρίδιο Μ8653, χάλκινο κοντό μυκηναϊκό ξίφος Μ8654, τμήμα χάλκινου κοντού μυκηναϊκού ξίφους Μ8655, χάλκινο ενώτιο Μ8663, 14 κυλινδρικές μυκηναϊκές χάντρες Δ12344, σιδερένια ψέλια πρωτογεωμετρικής εποχής Μ8652, τρία χάλκινα ψέλια Μ8656, Μ8657, Μ8658, τμήματα σιδερένιου ψελίου Μ8659, δύο χάλκινα συρμάτινα ενώτια Μ8660, Μ 8661, χάλκινο περίαπτο Μ 8662, δύο χάλκινα δακτυλίδια Μ8664, Μ8665, ζεύγος χάλκινων ενωτίων Μ8666, εννέα σχεδόν ακέραιες και επτά αποσπασματικά σωζόμενες χάλκινες φυλλοειδείς χάντρες Μ8667.

β) Ο Β. Ανυφαντής παρέδωσε 35 τμήματα πήλινων νεολιθικών ειδωλίων Ε 4497, Ε 4478-Ε 4513, δύο αγνύθες Δ12475, Δ12476,14 μικρά πήλινα Ε4510, Δ12447, Δ 12448, Δ 12473, Δ 12474, Δ 12449 α-η, Δ 12451β, και δύο λίθινα αντικείμενα Δ12448, Δ12451α, 23 λίθινα εργαλεία Δ12466-Δ12472, Δ12450, Δ12452-Δ12464, χάλκινα αντικείμενα γεωμετρικής και κλασικής εποχής Μ8823-Μ8829, Μ8832, Μ8832, χάλκινα κοσμήματα μεσοβυζαντινής περιόδου, δέκα αρχαία, 45 βυζαντινά και πέντε μεταβυζαντινά χάλκινα νομίσματα από την περιοχή Βαρδαλί του Δήμου Θεσσαλιώτιδας.

γ) Ο Δ. Κοντός παρέδωσε βάση κίονα και τμήμα επικρανου παραστάδας από τη Σπερχειάδα.

Εικ. 40. Καινούργιο. Αρχαίο Θρόνιο. Αγρός Γ. Δημητρίου. Κατόψεις, τομές.

δ) Ο Α. Λιάπης παρέδωσε αμφορέα από το θαλάσσιο χώρο Σκάλας Αταλάντης.

ε) Ο Κ. Χριστοδουλάκος παρέδωσε τμήμα ενεπίγραφης επιτύμβιας στήλης 2ου αι. π.Χ., Λ167, και τμήμα τιμητικής επιγραφής του 3ου αι. μ.Χ., Λ168, τα οποία προέρχονται πιθανότατα από την αγορά της αρχαίας Ελάτειας.

στ) Ο Α. Σούλιος παρέδωσε τμήμα ενεπίγραφης επιτύμβιας στήλης με ανθεμωτή επίστεψη από την Ελάτεια.

ζ) Η Α. Κουμαντάκη παρέδωσε 96 όστρακα διαφόρων περιόδων και δύο πήλινα σφονδύλια από περισυλλογές του Δημοτικού Σχολείου Τραγάνας.

η) Ο Κ. Οικονόμου παρέδωσε ελλιπή επιτύμβια λήκυθο από μάρμαρο με ανάγλυφη παράσταση δεξίωσης.

θ) Ο Κ. Ψεύτης παρέδωσε τέσσερα απολιθώματα τριλοβιτών, τρία μολύβδινα σταθμία, 37 χάλκινα νομίσματα, δύο χάλκινες αιχμές βελών, δύο χάλκινους κρίκους, δύο μολύβδινα σφονδύλια, τρεις μολύβδινες κεφαλές περονών, μολύβδινο στέλεχος, τμήμα μαρμάρου με ανάγλυφο λέοντα και δύο τμήματα ενεπίγραφης επιτύμβιας στήλης με αετωματική επίστεψη Λ171.

ι) Ο Α. Τσαπραΐλης παρέδωσε τμήμα ειδωλίου, 262 χάλκινα νομίσματα, οκτώ ασημένια νομίσματα, μολύβδινο δίσκο με σύνδεσμο, σφονδύλι στεατίτη, ελάσματα χαλκού και σιδήρου, σιδερένια αιχμή βέλους, δύο χάλκινους κρίκους και τμήμα χάλκινης πόρπης.

κ) Ο Λ. Καινούριος παρέδωσε πέντε ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες Λ169, Λ173, Λ174, Λ175, Λ176.

λ) Η Ζ. Τσαπρούνη παρέδωσε ελλιπή γραπτό ασκό της πρώιμης ΥΕ ΙΙΙΓ

μ) Ο Κ. Δημητράντζος παρέδωσε σιδερένια αιχμή δόρατος από περιοχή της Οίτης.

Εις χείρας Α. Μανταφάρα κατασχέθηκαν τα κάτωθι αντικείμενα, προϊόντα λαθρανασκαφής σε αρχαίο νεκροταφείο, προερχόμενα πιθανότατα από τον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο στη θέση Σιδερένια και Τεσσαράγκωνη Ηράκλειας, που χρονολογούνται από την ελληνιστική εποχή (4ος αι. π.Χ.) έως και τους ρωμαϊκούς χρόνους (3ος αι. μ.Χ.): Τμήμα από την πτύχωση και τον κιονίσκο μαρμάρινου ρωμαϊκού αγάλματος, ένα ακέραιο και σε καλή κατάσταση χάλκινο κάτοπτρο, τμήμα από τη βάση ηθμωτού αγγείου, 11 μολύβδινα βάρη και 21 νομίσματα.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Αχινός

Οικόπεδο Ι. Καρφή

Στο παραπάνω οικόπεδο, όπου κατά το παρελθόν είχαν έλθει στο φως κτιριακά λείψανα ελληνιστικών χρόνων (*ΑΔ* 35 (1980): Χρονικά, σ. 238-240), πραγματοποιήθηκε, με αφορμή τη διάνοιξη βόθρου στα βόρεια της οικοδομής, σύντομη ανασκαφική έρευνα.

Στο όρυγμα που διανοίχθηκε για την κατασκευή του βόθρου, διαστ. 2,40×4,40 μ., εντοπίστηκε σε βάθος -3,10 μ. η απαρχή σήραγγας με κατεύθυνση προς Ν. Ενδείξεις για την ύπαρξη της σήραγγας είχαν διαπιστωθεί και κατά την ανασκαφή στο χώρο που καταλαμβάνει σήμερα η οικοδομή. Από την επίχωση του ορύγματος περισυνελέγησαν όστρακα, τμήμα μαρμάρινου αγάλματος σωζ. ύψ. 0,17 μ., χάλκινη βάση(;) και θραύσματα αυτής, λύχνος και τμήματα σιδερένιων αντικειμένων. Σε βάθος -1,20 έως -1,55 μ. από τη στάθμη του δαπέδου της οικοδομής διαπιστώθηκαν ίχνη καύσης και κάτω από αυτά ίχνη κονιάματος. Από κατώτερο επίπεδο (-1,56 έως -1,85 μ.) συνελέγησαν όστρακα, τεμάχια κονιάματος, γυάλινες ράβδοι, τέσσερις λύχνοι, θραύσματα χάλκινων αντικειμένων, θραύσματα σιδερένιων οξειδωμένων αντικειμένων, όστρεο, τμήμα μαρμάρινου ρύγχους ζώου και τέσσερα θραύσματα μαρμάρου.

Η σήραγγα αποκαλύφθηκε σε μήκος 3,53, είχε πλάτος 1,24 και ύψος 1,70 μ. Για λόγους ασφαλείας δεν συνεχίστηκε η αποχωμάτωσή της προς Ν., αν και συνεχιζόταν η πορεία της πέραν της αντίστοιχης παρειάς του ορύγματος.

Πελασγία

Θέση Κουμούλι (αγρός Πλατσάρα)

Επεκτάθηκε προς Β. και Δ. η διανοιχθείσα κατά την προηγούμενη ανασκαφική περίοδο τομή, για να ερευνηθεί η πιθανή συνέχεια των σπαραγμάτων των τοίχων που είχαν εντοπιστεί εκεί. Δεν αποκαλύφθηκε συνέχεια. Περισυνελέγησαν ελάχιστα όστρακα.

Νεοχώρι Οίτης

Θέση Πάθαινα

Στην παραπάνω θέση του Δ.Δ. Νεοχωρίου του Δήμου Υπάτης διενεργήθηκε κατά τη θερινή περίοδο του 2004 ανασκαφική έρευνα πάνω σε ύψωμα, όπου ήταν γνωστή η ύπαρξη συλημένων τάφων. Διερευνήθηκε μια έκταση συνολικά 1.100 τ.μ. και αποκαλύφθηκαν τέσσερις ταφικοί περίβολοι και τάφοι εκτός αυτών.

Ταφικός περίβολος Α. Κάτω από μικρού πάχους επίχωση βρέθηκαν τέσσερις τάφοι, από τους οποίους ο ένας ημίεργος. Όλοι ήταν κιβωτιόσχημοι, κατασκευασμένοι από σχιστολιθικές πλάκες, μία στην κάθε πλευρά. Συνήθως οι μακρές πλευρές τους προεξείχαν των στενών. Όλοι εδράζονταν στο φυσικό σταθερό έδαφος, το οποίο

αποτελούσε και το δάπεδό τους. Ασύλητος ήταν μόνον ο τάφος ΙΙ, από τον οποίο προήλθε χειροποίητος κύαθος Κ11205. Από τα όστρακα του τάφου ΙΙΙ συγκολλήθηκε η πρόχους Κ11204.

Ταφικός περίβολος Β. Περιλαμβάνει επτά τάφους όμοιου τύπου με τους προηγούμενους. Ασύλητος βρέθηκε ο τάφος IV, ο οποίος περιείχε αδιατάρακτη γυναικεία ταφή, σε συνεσταλμένη στάση, πλούσια κτερισμένη με ζεύγος χάλκινων σφηκωτήρων Μ8868, Μ8869, 61 χάλκινες αμφικωνικές χάνδρες Μ8881, Μ8884, μία χάνδρα χάλκινη πεπλατυσμένη Δ12497 και μία ελλειψοειδούς σχήματος από υαλόμαζα Δ12498, τμήμα χάνδρας από υαλόμαζα Δ12494, βαρελόσχημη χάνδρα από μπλε υαλόμαζα Δ12495, χάνδρα από υαλόμαζα Δ12499, δύο χάλκινες πόρπες Μ8874, Μ8875, δύο χάλκινες περόνες Μ8866, Μ8865, σφονδύλι από στεατίτη Δ12484, δύο χάλκινα δαχτυλίδια με διπλή, Μ 8873, και τετραπλή σπειροειδή απόληξη Μ8872, μολύβδινο αντικείμενο Μ8876 και πρόχου Κ11202.

Ευρήματα απέδωσε και ο τάφος VIII, αν και δεν διέσωζε καλυπτήριες. Οστά δεν εντοπίστηκαν. Κτερίσματα: Πρόχους Κ11203, ζεύγος χάλκινων σφηκωτήρων Μ8870, Μ8871, 34 χάλκινες αμφικωνικές χάνδρες Μ8882, χάλκινη περόνη Μ8865.

Ταφικός περίβολος Γ. Περιελάμβανε επτά τάφους, όμοιου τύπου με τους προηγούμενους. Βρέθηκαν όλοι συλημένοι. Ο τάφος XIV, παρότι κατεστραμμένος, περιείχε τα παρακάτω κτερίσματα: Αλάβαστρο σε τεμάχια, χάνδρα από στεατίτη Δ12485, τμήματα χάλκινης περόνης Μ8879, χάνδρες από καρνεόλη Δ12489, Δ12487, Δ12491 (τέσσερις, η μία εκ των οποίων προήλθε από το κόσκινο Δ12490), ραβδωτή γυάλινη χάνδρα Δ12488, καμένη χάνδρα από καρνεόλη Δ12500, χάνδρα από κυανό με περιχείλωμα Δ12493 και τμήμα λεπίδας πυριτόλιθου Δ12486.

Ταφικός περίβολος Δ. Περιείχε τρεις τάφους. Οι δύο ήταν κιβωτιόσχημοι ίδιας κατασκευής με τους προηγούμενους, ενώ ο ένας (XIX) ήταν κατασκευασμένος από σειρά ασβεστολιθικών λίθων. Ο τάφος αυτός ήταν κτερισμένος με αμφορίσκο Κ11208 και χάλκινες αμφικωνικές χάνδρες Μ8879. Από το κόσκινο περισυνελέγησαν γυάλινη χάνδρα Δ12496, δύο χάλκινες χάνδρες Μ8880, έλασμα χαλκού Μ8877 και φολίδα πυριτόλιθου Δ12540.

Εκτός των ταφικών περιβόλων και συγκεκριμένα μεταξύ τρίτου και τέταρτου, εντοπίστηκαν δύο τάφοι (XVI, XVII) κιβωτιόσχημοι, όμοιου τύπου με τους προηγούμενους. Από τη διερεύνηση του ενός (XVI) προήλθε χειροποίητος κύαθος Κ11207.

Στο βόρειο πέρας του ανασκαφέντος χώρου αποκαλύφθηκαν δύο ακόμη συλημένοι τάφοι ίδιου τύπου (XXII, XXIII). Ο πρώτος απέδωσε ελάχιστα όστρακα και θραύσματα σιδερένιου ήλου Μ8883 α-β.

Επίσης, βρέθηκε μια λίθινη κυκλική κατασκευή από ασβεστολιθικούς αργούς λίθους, η οποία, δεν απέδωσε ευρήματα ώστε να διαπιστωθεί η χρήση της.

Νέο Μοναστήρι

Αρχαία οχύρωση Πρόερνας

Στα πλαίσια του Γ΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης η ΙΔ΄ ΕΠΚΑ εκτελεί από το 2004 το έργο «Βελτιωτικές παρεμβάσεις ανάδειξης-ανάπλασης της αρχαίας οχύρωσης Πρόερνας», το οποίο περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, και μικρής κλίμακας ανασκαφικές εργασίες. Στο πλαίσιο αυτό αποχωματώθηκε η περιοχή γύρω από τον ανατολικό πύργο της εισόδου για να αποκαλυφθεί πλήρως η κάτοψή του και διανοίχθηκαν τρεις τομές εφαπτόμενες στην εσωτερική όψη του τείχους.

Στην τομή Γ, διαστ. 3×6 μ., αποκαλύφθηκε λιθοσωρός προερχόμενος από την κατακρήμνιση του γεμίσματος του τείχους. Επίσης, εντοπίστηκε η απαρχή ενός χώρου – πιθανώς φυλακίου – με κεραμοσκεπή στέγη, όπως αποδεικνύεται από το στρώμα καταστροφής.

Στην τομή Δ, διαστ. 3×3 μ., αποκαλύφθηκε επίσης γωνία τοίχων, οι οποίοι προχωρούν πέραν του ανασκαφέντος χώρου, και άλλο στρώμα καταστροφής από πεσμένες κεραμίδες στέγης. Στη νότια πλευρά της τομής, η οποία εφάπτεται του τείχους, βρέθηκε λιθοσωρός από οικοδομικό υλικό προερχόμενο από αυτό.

Η τομή Ε, διαστ. 3×5 μ., η οποία εφάπτεται στην ανατολική πλευρά του πύργου 4, διανοίχθηκε για να εντοπιστεί η κλίμακα ανόδου στον πύργο, η οποία ήταν γνωστή από τη βιβλιογραφία. Αποκαλύφθηκαν τέσσερις αναβαθμοί της κλίμακας. Η διερεύνηση δεν έχει ολοκληρωθεί.

Από την ανασκαφή προήλθαν όστρακα, κεραμίδες, σιδερένιοι ήλοι, σιδηρόμαζες και αγνύθες.

Λαμία

Οδός Ιουστινιανού 9 (οικόπεδο Δ. Καρδάκου - Κ. Βλαχογιάννη - Ε. Βλαχογιάννη ΟΕ)

Κατά την εκσκαφή θεμελίων για την ανέγερση νέας πολυώροφης οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο, εντοπίστηκε αρχαίος τάφος, στο νότιο τμήμα του οικοδομήσιμου χώρου και σε βάθος -0,55 μ. από την επιφάνεια της οδού Ιουστινιανού. Πρόκειται για κιβωτιόσχημο τάφο διαστ. 2,21×0,70×0,93 μ. ύψος, κατασκευασμένο από μεγάλες ορθογώνιες πλάκες πωρόλιθου, μία σε κάθε πλευρά. Ο τάφος είχε προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. και βρέθηκε ακάλυπτος. Το εσωτερικό του ήταν γεμάτο χώμα, κατά την αφαίρεση του οποίου συγκεντρώθηκαν ελάχιστα όστρα-

κα, ένα μικρό κομμάτι μαρμάρου και θραύσμα ερυθρού κονιάματος. Περιείχε δύο κατά χώραν ταφές και ανακομιδές οστών. Οι νεκροί των κατά χώραν ταφών ήταν τοποθετημένοι εκτάδην, με τα κρανία προς ΒΑ. Το κρανίο του κάθε νεκρού ακουμπούσε πάνω σε μικρό πλακαρό λίθο που είχε τοποθετηθεί εκεί ως προσκέφαλο. Η ταφή Α ανήκε σε ενήλικο άτομο και η ταφή Β σε άτομο νεαρής ηλικίας, πιθανώς έφηβο. Δάπεδο του τάφου ήταν το στέρεο έδαφος. Στη νοτιοδυτική πλευρά του τάφου, κατά μήκος της δυτικής και εν μέρει της νότιας μακριάς πλευράς του, βρέθηκαν οστά ανακομιδών, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζουν θραύσματα τουλάχιστον δύο κρανίων.

Πάνω στα οστά των ανακομιδών και ανάμεσα σε αυτές και τις κατά χώραν ταφές βρέθηκαν: Ακέραιο πινάκιο, ακέραιη λάγυνος, ακέραιος αμφορίσκος και αγγείο σε όστρακα. Ένα έλασμα χαλκού και ένα μικρό τμήμα γυάλινου αγγείου βρέθηκαν κατά τον καθαρισμό του κρανίου της ταφής Α.

Μετά την απομάκρυνση των ταφών και των κτερισμάτων εντοπίστηκαν ίχνη ασβεστοκονιάματος στην εσωτερική επιφάνεια της ανατολικής στενής πλευράς του τάφου, ένδειξη ύπαρξης εσωτερικής διακόσμησης που δεν διασώθηκε. Στην άποψη αυτή συνηγορεί η εύρεση του μικρού θραύσματος ερυθρού κονιάματος στις επιχώσεις του εσωτερικού του τάφου.

Στο ίδιο οικόπεδο, 19 μ. περίπου βορειοδυτικά του τάφου και σε βάθος -0,60 μ. από την επιφάνεια της οδού Ιουστινιανού, βρέθηκε μεμονωμένη λιθόπλινθος από πωρόλιθο, διαστ. 1,14×0,70×0,47 μ.

Οδός Αχιλλέως και Έσλιν (οικόπεδο εταιρείας Δ. Πενταγιώτης)

Κατά την εκσκαφή για την ανέγερση νέας πολυώροφης οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο, βρέθηκε, σε βάθος 1,17 μ. από τη στάθμη του δυτικού πεζοδρομίου της οδού Αχιλλέως, λάξευμα μέσα στο φυσικό βραχώδες έδαφος, με προσανατολισμό Α.-Δ. και διαστάσεις: 1,35×0,37×0,60 μ. Από τον καθαρισμό για την αποκάλυψή του συνελέγησαν λίγα οστά.

Πιθανότατα πρόκειται για τάφο που καταστράφηκε όταν κατασκευαζόταν η όμορη προς Β. πολυκατοικία ιδιοκτησίας Παπαθανασίου.

Οδός Βενιζέλου

ΕΡΓΑ ΔΕΥΑΛ

Σε εκσκαφή που πραγματοποιήθηκε από τη ΔΕΥΑΛ στην οδό Βενιζέλου, εντοπίστηκαν αρχαία σε δύο διαφορετικά σημεία του δρόμου:

α) Στο πρώτο οικοδομικό τετράγωνο, μεταξύ πλατείας Πάρκου και οδού Πατρόκλου, στη δεξιά πλευρά του δρόμου, εντοπίστηκε τμήμα τοίχου κατασκευασμένου από μεγάλες ορθογώνιες λιθοπλίνθους από πρασινωπό σχιστολιθικό πέτρωμα, με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ. Από τις επιχώσεις συνελέγησαν λίγα όστρακα πρώιμων ελληνιστικών χρόνων.

β) Επίσης, στο πρώτο οικοδομικό τετράγωνο της οδού Βενιζέλου, στην αριστερή πλευρά του δρόμου και πλησιέστερα προς την οδό Πατρόκλου, αποκαλύφθηκε εκ νέου το ψηφιδωτό δάπεδο που είχε εντοπιστεί στη συγκεκριμένη θέση τον προηγούμενο χρόνο. Με τις παρούσες εργασίες αποκαλύφθηκε μεγαλύτερο τμήμα του, σχεδόν το μισό του κεντρικής παράστασης και τμήματα από τις επιμήκεις πλευρές. Επίσης, σε κοντινή απόσταση στα δυτικά, κοντά στο κέντρο του δρόμου, αποκαλύφθηκαν δύο ακόμη σπαράγματα του ίδιου ψηφιδωτού. Το ψηφιδωτό χρονολογείται πιθανώς στους παλαιοχριστιανικούς χρόνους.

Οδός Πατρόκλου

ΕΡΓΟ ΔΕΥΑΛ

Σε τάφρο που διανοίχθηκε από τη ΔΕΥΑΛ κατά μήκος της αριστερής πλευράς του οδοστρώματος της οδού Πατρόκλου, κοντά στη διασταύρωση με την οδό Σατωβριάνδου, αποκαλύφθηκε, σε βάθος -1,40 μ. από το κατάστρωμα της οδού, τμήμα τοίχου κατασκευασμένου από λιθοπλίνθους από πωρόλιθο, με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ.

Συμβολή των οδών Πατρόκλου και Αχιλλέως (οικόπεδο αφών Γ. Κιτσοπανίδη)

Κατά την εκσκαφή για την ανέγερση νέας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκε κιβωτιόσχημος τάφος (Εικ. 41) στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικοπέδου. Ήταν κατασκευασμένος από πλάκες πωρόλιθου με προσανατολισμό Α.-Δ. και καλυπτόταν από ανισομεγέθεις αδρολαξευμένες πώρινες καλυπτήριες. Το εσωτερικό του ήταν γεμάτο χώμα από το βάθος των 0,44 μ. Από τον καθαρισμό των καλυπτηρίων συνελέγησαν όστρακα και θραύσματα ειδωλίου. Από το εσωτερικό του τάφου συνελέγησαν όστρακα, αμφορίσκος, τρία άωτα σκυφίδια, μόνωτο σκυφίδιο ελλιπές κατά τη λαβή, πέντε μυροδοχεία, πέντε χάλκινοι δακτύλιοι, τέσσερις κεφαλές σιδερένιων καρφιών και διάσπαρτα οστά. Εσωτερικές διαστάσεις τάφου: 1,90×0,58×0,74 μ.

Συμβολή οδών Πλαταιών και Αμφικτυόνων (οικόπεδο Γ. Ζυγογιάννη)

Στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκαν, με αφορμή εκσκαφή για τη διάνοιξη θεμελίων νέας οικοδομής,

έξι αρχαίοι τάφοι ύστερων κλασικών-ελληνιστικών χρόνων.

Τάφος Ι. Κεραμοσκεπής καλυβίτης. Το ανώτερο τμήμα του και η ανατολική στενή πλευρά του καταστράφηκαν από τον εκσκαφέα. Είχε προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν οστά του κρανίου στα δυτικά και κνήμης στα ανατολικά.

Τάφος ΙΙ. Κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. Σωζόταν σχεδόν ακέραιος, με ελάχιστα θραυσμένες τις πλευρικές κεραμίδες. Στο κέντρο περίπου της βόρειας μακράς πλευράς του βρέθηκε θραυσμένο δίωτο μελαμβαφές σκυφίδιο, ενώ από το γύρω χώρο περισυνελέγη τμήμα χάλκινου δακτυλίου. Δεν βρέθηκαν οστά στο εσωτερικό του.

Τάφος ΙΙΙ. Κεραμοσκεπής. Οι κεραμίδες είχαν θραυστεί και καταπέσει στο εσωτερικό του. Είχε προσανατολισμό σχεδόν Β.-Ν. Έξω από την ανατολική πλευρά του, σε διαφορετικά σημεία, βρέθηκαν ένας αμφορέας θραυσμένος και τρία μυροδοχεία. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος με το κρανίο στα βόρεια. Σώζονταν τα οστά των κάτω άκρων και τα οστά του κρανίου.

Ταφή ΙV. Κάτω από τον τάφο ΙΙΙ βρέθηκε μία ταφή τοποθετημένη στο έδαφος, με προσανατολισμό ίδιο με αυτόν του τάφου. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος με το κρανίο στα βορειοανατολικά και καλυπτόταν με δύο μικρά τμήματα κεραμίδων στο ύψος των μηρών. Από το σκελετό σώζονταν μόνον τμήματα των κάτω άκρων και οι πήχεις των χεριών. Από τον καθαρισμό του χώρου της ταφής συνελέγησαν τεμάχια ειδωλίου. Βρέθηκε επίσης λυχνάρι στην ανατολική πλευρά του σκελετού, επάνω σε μία από τις κεραμίδες.

Τάφος V. Στη νότια πλευρά του υπήρχε αναλημματικό τοιχάριο κατασκευασμένο από μικρού και μεσαίου μεγέθους αργούς λίθους, με προσανατολισμό Α.-Δ. Επίσης, στη βόρεια παρειά του οικοδομήσιμου χώρου και ακριβώς στα βόρεια του τάφου, εμφανίστηκε μικρής έκτασης στρώμα κεραμίδων ορθογώνιου σχήματος, που πιθανώς ανήκαν επίσης σε τάφο. Τόσο το τοιχάριο όσο και οι κεραμίδες εμφανίστηκαν επάνω από το επίπεδο του τάφου, 0,30 μ. περίπου ψηλότερα οι κεραμίδες και 0,25 έως 0,45 μ. το τοιχάριο.

Ο τάφος V ήταν κεραμοσκεπής καλυβίτης. Είχε προσανατολισμό Α.-Δ., όπως και το τοιχάριο. Έξω από τη νοτιοανατολική γωνία του τάφου συνελέγησαν όστρακα αρυτήρα. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος με το κρανίο στα δυτικά. Στο εσωτερικό του τάφου βρέθηκαν αμφορέας, λύχνος και λεκανίδα θραυσμένη.

Τάφος VI. Στα νοτιοδυτικά του τάφου V, σε ελάχιστα μεγαλύτερο βάθος από την ανώτερη επιφάνεια του αναλημματικού τοιχαρίου και σε απόσταση 1,50 μ. από αυτό, βρέθηκε μικρή επιτύμβια στήλη ορθογώνιου σχήματος από πωρόλιθο, διαστ. 0,42×0,31×0,10 μ., με επιγραφή *ΦΙΛΟΜΗΛΟΣ ΕΡΕΤΡΙΕΥΣ* (Εικ. 42). Κατά την αφαίρεση του χώματος γύρω από τη στήλη βρέθηκε ακέραιο ειδώλιο καθήμενης εγκυμονούσας γυναικείας μορφής, λίγα όστρακα και τεμάχια ειδωλίων. Στο επίπεδο της έδρασης της επιτύμβιας στήλης εμφανίστηκαν, στα βορειοδυτικά της, τμήματα κρανίου και γύρω από αυτό κάποια ευρήματα. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος με το κρανίο στα βορειοδυτικά. Δίπλα στο κρανίο βρέθηκαν μελαμβαφής προχοΐσκη, ακέφαλο ειδώλιο και χάλκινο νόμισμα, που πιθανώς ήταν τοποθετημένο στο στόμα του νεκρού. Στο χώρο της ταφής βρέθηκαν επίσης σιδερένιο μαχαίρι, ειδώλιο γυναικείας μορφής και σιδερένιο καρφί.

Εικ. 41. Συμβολή των οδών Πατρόκλου και Αχιλλέως. Οικόπεδο Αφών Γ. Κιτσοπανίδη. Κιβωτιόσχημος τάφος.

Από τον υπόλοιπο χώρο του οικοπέδου συνελέγησαν επίσης όστρακα ευρύστομης πρόχου, όστρακα σκυφιδίου, ακέραιη ευρύστομη πρόχους, ακέραιο μυροδοχείο και απότμημα πώρινης επιτύμβιας στήλης.

ΜΑΡΙΑ-ΦΩΤΕΙΝΗ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΕΡΓΑ ΔΕΗ

Οδός Αχαιών και 1η πάροδος

Στη συμβολή των ανωτέρω οδών βρέθηκε κιβωτιόσχημος τάφος που ανήκει στο βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας πόλης. Ο τάφος, με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., αποκαλύφθηκε ακριβώς κάτω από τη βορειοδυτική γωνία της οικίας Χρ. Καρέλη (οδός Αχαιών 22), το θεμέλιο της οποίας εφάπτεται στη μία από τις καλυπτήριες πλάκες του τάφου. Ο εν λόγω κιβωτιόσχημος τάφος είναι κατασκευασμένος από ορθογώνιες πλάκες από πωρόλιθο, που έφεραν εσωτερικά ίχνη ερυθρού και κίτρινου χρώματος (Διαστ.: μέγ. σωζ. μήκ. 1,77-1,90, μέγ. εσωτ. πλ. 0,60, μέγ. εσωτ. ύψ. 0,83 μ.). Βρέθηκε συλημένος και διαταραγμένος.

Οδός Διάκου (οικόπεδο Δ. Πενταγιώτη, Α. Αποστολόπουλου, Π. Χαρίση)

Κατά τη διάρκεια εκσκαφής για τη διάνοιξη θεμελίων νέας οικοδομής στο ανωτέρω οικόπεδο αποκαλύφθηκε πήλινος αγωγός που διέτρεχε ολόκληρο το οικόπεδο με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ. και συνέχιζε κάτω από τα θεμέλια των όμορων οικοδομών. Ήταν κατασκευασμένος από επιμήκεις κυλινδρικούς σωλήνες συνδεδεμένους μεταξύ τους με κονίαμα. Στους περισσότερους σωλήνες υπήρχαν οπές καθαρισμού, μία ή και δύο σε κάθε σωλήνα, που καλύπτονταν από θραύσματα κεραμίδων με κονίαμα ως συνδετικό υλικό. Από την κεραμική που περισυνελέγη, ο αγωγός, που πρέπει να είχε σχέση με την ύδρευση της αρχαίας πόλης, χρονολογείται στους ύστερους κλασικούς-πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους.

Συμβολή οδών Θερμοπυλών και Πιπίνου (οικόπεδο Α. Αυγερόπουλου)

Στα όρια του παραπάνω οικοπέδου, που βρίσκεται στο νοτιοανατολικό νεκροταφείο της αρχαίας πόλης της Λαμίας, αποκαλύφθηκαν τρεις τάφοι:

Τάφος Ι. Κιβωτιόσχημος κεραμοσκεπής, κατασκευασμένος από τετράγωνες κεραμίδες, με προσανατολισμό Α.-Δ. Στο εσωτερικό του δεν βρέθηκαν οστά. Συνελέγησαν όστρακα και άωτο μελαμβαφές σκυφίδιο. Έξω από τον τάφο περισυνελέγησαν κατά την εκσκαφή ένα ακόμη άωτο μελαμβαφές σκυφίδιο, μικκύλη οινοχόη και τμήματα μελαμβαφούς ληκυθίου. Από τα ευρήματα ο τάφος χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ.

Τάφος ΙΙ. Κεραμοσκεπής καλυβίτης, με προσανατολισμό περίπου Α.-Δ. Σώζονταν τμήματα της κεραμίδας της στενής πλευράς και τμήματα των δύο κυρτών πλευρικών κεραμίδων. Δεν βρέθηκαν οστά ή κτερίσματα.

Εικ. 42. Συμβολή των οδών Πλαταιών και Αμφικτυόνων. Οικόπεδο Γ. Ζυγογιάννη. Τάφος VI. Άποψη από ΒΑ.

Τάφος ΙΙΙ. Κιβωτιόσχημος κεραμοσκεπής σε λάξευμα στο στέρεο έδαφος με προσανατολισμό ΝΑ.-ΒΔ. Οι πλευρές ήταν κατασκευασμένες από τετράγωνες πλάκες, από τις οποίες βρέθηκαν στη θέση τους μόνον αυτή της ανατολικής στενής πλευράς και τμήμα μιας από τις νότιες. Στον τάφο βρέθηκε οστό άκρου, ενώ δεν υπήρχαν κτερίσματα.

Νότια του τάφου Ι αποκαλύφθηκε τοίχος από τρεις πωρολιθικές λιθοπλίνθους, από τις οποίες οι δύο βρίσκονταν σε μια σειρά και η τρίτη σχημάτιζε γωνία με τις άλλες δύο.

Στυλίδα

Οδός Θερμοπυλών (οικόπεδο Π. Παππή)

Κατά την εκσκαφή θεμελίων για την ανέγερση νέας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο εντοπίστηκε τμήμα κτιστού κιβωτιόσχημου τάφου με προσανατολισμό Α.-Δ. και σε βάθος -0,05 μ. από τη στάθμη της οδού Θερ-

μοπυλών. Ο τάφος συνεχίζεται προς Δ. πέραν του οικοδομήσιμου χώρου και για λόγους ασφαλείας δεν στάθηκε δυνατή η πλήρης αποκάλυψή του (σωζ. μήκ. 1,36, πλ. 0,75, μέγ. ύψ. 0,77 μ.). Ο τάφος είναι κατασκευασμένος με σχιστολιθικές πλάκες και αργούς λίθους, μικρού και μεσαίου μεγέθους, με σποραδική χρήση οπτοπλίνθων. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν λίγα διαταραγμένα οστά και κρανία τριών τουλάχιστον ενήλικων ατόμων, τα οποία ήταν συγκεντρωμένα στο κέντρο και προς τη δυτική πλευρά του τάφου. Δεν βρέθηκαν κτερίσματα, μόνο λίγα όστρακα. Ο τάφος χρονολογείται πιθανότατα στην υστερορρωμαϊκή περίοδο.

Υπάτη

Οικόπεδο Π. Κατσιγιαννοπούλου

Το παραπάνω οικόπεδο συνορεύει προς Δ. με την πρώην ιδιοκτησία Ευ. Κατσίμπρα – νυν ιδιοκτησία ΥΠΠΟ – όπου έχει ανασκαφεί πύργος και τμήμα του αρχαίου τείχους της Υπάτης. Νοτιοανατολικά του εν λόγω οικοπέδου βρίσκεται η απαλλοτριωμένη ιδιοκτησία Δ. Νικολάου, όπου επίσης αποκαλύφθηκε τμήμα του αρχαίου τείχους της Υπάτης.

Η ανασκαφική έρευνα στο οικόπεδο Κατσιγιανοπούλου αποκάλυψε τη συνέχεια του αρχαίου τείχους της πόλης (Εικ. 43). Εντοπίστηκαν τέσσερα σκέλη τοίχων από δρομικά τοποθετημένες λιθοπλίνθους υποκίτρινου πωρόλιθου, οι οποίοι ορίζουν τετράπλευρο χώρο διαστ. 0,80-1 μ. Τα δύο παράλληλα σκέλη (συμβατικά τχ 7 και τχ 8) αποτελούνται από δρομικά τοποθετημένες πώρινες λιθοπλίνθους με πορεία Δ.-Α., παράλληλη προς την εσωτερική όψη του διπλού τείχους (συμβατικά τχ 4). Είναι προφανές ότι στο τμήμα αυτό το τείχος ενισχύεται σημαντικά. Τα προαναφερθέντα σκέλη συνδέονται με εγκάρσια ζεύγματα, όμοιας κατασκευής (συμβατικά τχ 3 και τχ 9). Το δυτικό σκέλος συνιστά τη συνέχεια του εγκάρσιου τχ 3 που εντοπίστηκε στην κοινοτική οδό. Τέλος, μονολιθικός πώρινος λιθόπλινθος με πορεία ΝΑ.-ΒΔ. κείτεται στα νοτιοδυτικά του τετράπλευρου χώρου και νότια αυτού έτερη λιθόπλινθος, η πορεία της οποίας δεν στάθηκε δυνατόν να διερευνηθεί.

Η ανώτερη επιφάνεια του συγκεκριμένου τμήματος του αρχαίου τείχους εντοπίστηκε σε βάθος -2,32-2,58 μ. από την ανώτερη επιφάνεια του εδάφους. Σχετικά με τις διαστάσεις των σκελών αναφέρουμε τα εξής: Ο τχ 7, μήκ. 1 και πλ. 0,46 μ., σώζεται σε ύψος δύο δόμων. Ο τχ 8 διατηρείται σε μήκος 1,22, πλάτος 0,62 και ύψος 0,25 μ. Ο τχ 9 είναι ορατός σε μήκος 0,59, πλάτος 0,20 και ύψος 0,30 μ. Τέλος, ο τχ3 εντός των ορίων του οικοπέδου σώζεται σε μήκος 1, πλάτος 0,46 και ύψος δύο δόμων.

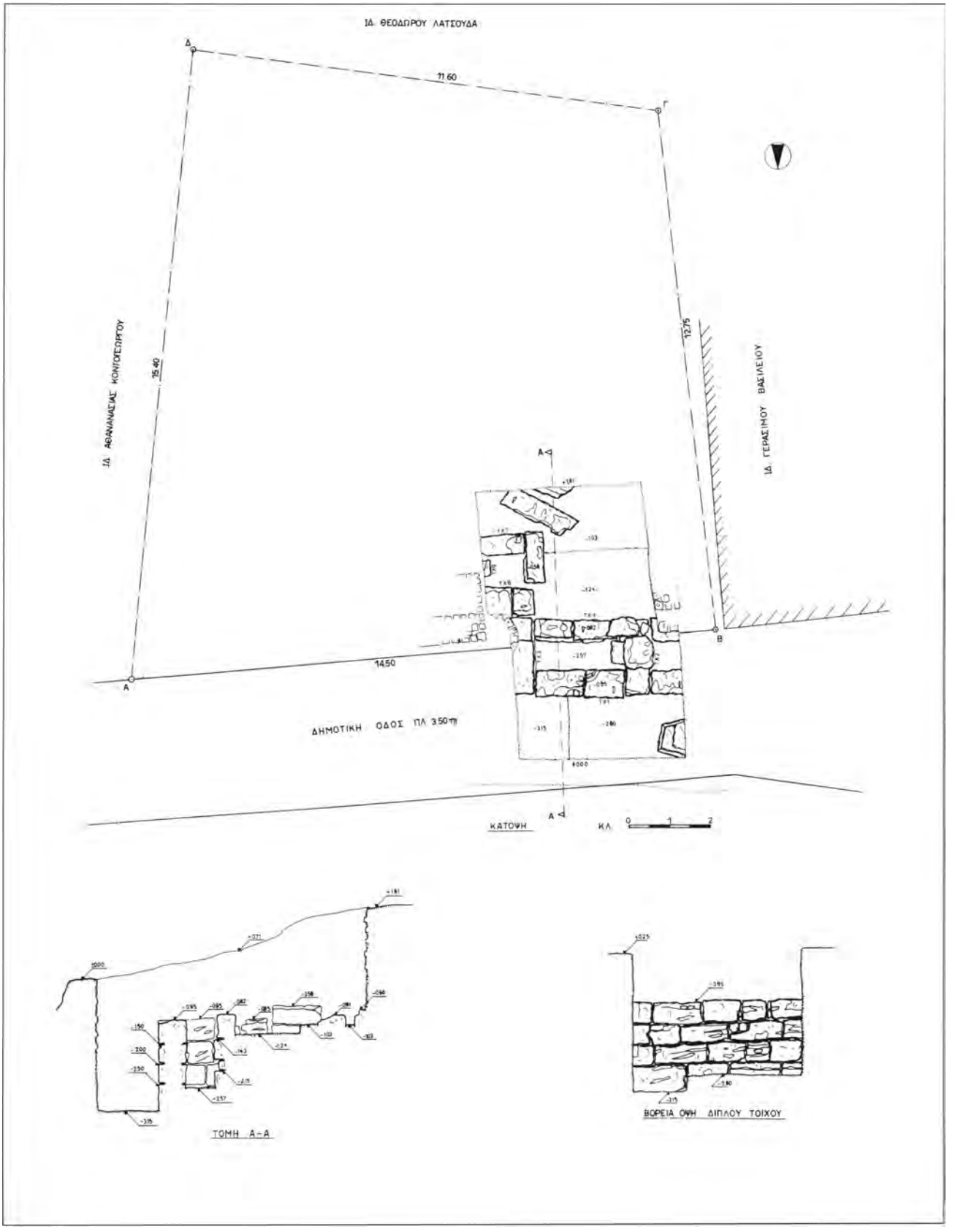
Η κεραμική και τα κινητά ευρήματα προέρχονται από ισχυρά διαταραγμένες επιχώσεις. Η κεραμική χρονολογείται στον 3ο και 2ο αι. π.Χ. Η κατηγορία της κεραμικής τύπου Δυτικής Κλιτύος του 3ου αι. π.Χ. αντιπροσωπεύεται με πολλά παραδείγματα. Τα γραπτά αγγεία με καστανομέλανες ταινίες και αυλακωτή διακόσμηση (μέσα 1ου-3ου αι. μ.Χ.) αντιπροσωπεύονται επίσης χωρίς τυπολογικές ιδιαιτερότητες. Από τα υπόλοιπα ευρήματα αναφέρουμε μεταλλικά αντικείμενα (σιδερένια καρφιά, χάλκινα ελάσματα, άμορφες μάζες σιδήρου και χαλκού), πήλινα (αρτόσχημες και πυραμιδόσχημες αγνύθες, θραύσματα πίθων), θραύσματα γυάλινων αγγείων και δύο χάλκινα νομίσματα.

Η επέκταση της έρευνας προς την παράπλευρη κοινοτική οδό, ακριβώς στο βορειοδυτικό άκρο του οικοπέδου Κατσιγιαννοπούλου, αποκάλυψε διπλό σκέλος του τείχους από λιθοπλίνθους υποκίτρινου πωρόλιθου κατά το ισόδομο ορθογώνιο σύστημα με δύο λίθινες παρειές, το κενό μεταξύ των οποίων γεμιζόταν με μικρούς λίθους και χώμα. Δύο παράλληλα σκέλη ορθογώνιων λαξευτών λιθοπλίνθων (συμβατικά τχ 1 και τχ 4), δρομικά τοποθετημένων, συνδέονται μέσω εγκάρσιων ζευγμάτων (συμβατικά τχ 2 και τχ 3) όμοιας δόμησης. Είναι προφανές ότι τα εγκάρσια ζεύγματα ενισχύουν την αντίσταση της οχύρωσης και χαρακτηρίζουν την οχυρωματική τέχνη της ελληνιστικής εποχής. Ως προς τη διαμόρφωση της εξωτερικής του επιφάνειας, οι λίθοι είναι ειργασμένοι αδρομερώς με λοξό λάξευμα στους ιδιαίτερα τονισμένους αρμούς (κοινώς φαρσί). Σχετικά με τις διαστάσεις του σωζόμενου τμήματος αναφέρουμε τα εξής: Από τις δύο λίθινες παρειές που σώζονται σε ύψος τεσσάρων δόμων, η εξωτερική (τχ Ι) σώζεται σε μήκος 4,35 και πλάτος 0,65 μ. και η εσωτερική (τχ 4) σε μήκος 2,94 και πλάτος 0,45-0,55 μ. Τα εγκάρσια ζεύγματα ύψους τριών δόμων διατηρούνται σε μήκος 1,45 (τχ 2) και 1,20 (τχ 3) και πλάτος 0,74 και 0,40 μ. αντίστοιχα.

Η κεραμική που βρέθηκε στην επίχωση του τείχους χρονολογείται από τις αρχές του 3ου αι. π.Χ. (μελαμβαφής χαρακτηριστική κεραμική, όστρακα τύπου Δυτικής Κλιτύος) έως και τον 3ο αι. μ.Χ. (κεραμική με αυλακωτή χαρακτηριστική διακόσμηση, όστρακα με καστανομέλανες ταινίες του 1ου-3ου αι. μ.Χ.).

Από τα υπόλοιπα ευρήματα, αρκετά ήταν τα μεταλλικά αντικείμενα (σιδερένια καρφιά, χάλκινα ελάσματα, θραύσματα μικρών αντικειμένων, άμορφες μάζες σιδήρου, χάλκινο κομβίο). Βρέθηκαν αρκετά σπαράγματα αρχιτεκτονικών μελών, τμήμα μαρμάρινου κιονίσκου και σπάραγμα ενεπίγραφης επιτύμβιας στήλης με αετωματική επίστεψη.

ΕΦΗ ΚΑΡΑΝΤΖΑΛΗ

Εικ. 43. Υπάτη. Οικόπεδο Π. Κατσιγιαννοπούλου. Κάτοψη, τομή, όψη.

Μώλος

Θέση Τραγανό (αγρός Α. Ανδρεόπουλου)

Στην ανατολική κλιτύ του χειμάρρου του Απαλασορέματος νοτιοανατολικά του Μώλου αποκαλύφθηκε ορθογώνιας κάτοψης κτιστός καμαροσκεπής τάφος διαστ. 1,35×2,55×2 μ. (ύψος), προσανατολισμού Α.-Δ., με την είσοδο στα ανατολικά (Εικ. 44). Είχε παραβιαστεί τμήμα της δυτικής στενής πλευράς του στο ύψος της οροφής από αρχαιοκάπηλους, οι οποίοι είχαν συλήσει ολοσχερώς το εσωτερικό του. Τα πλευρικά τοιχώματα είχαν χτιστεί με λαξευμένες λιθοπλίνθους επιχρισμένες με κονίαμα. Η οροφή ήταν χτισμένη με αργούς λίθους και πήλινες πλάκες συνδεδεμένα με κονίαμα. Στο ύψος που άρχιζε η καμάρα στη δυτική και βόρεια πλευρά είχαν χρησιμοποιηθεί ογκόλιθοι από μάρμαρο. Η μαρμάρινη πλάκα που έκλεινε την είσοδο, διαστ. 0,62×0,66 μ., βρέθηκε πεσμένη στο εσωτερικό. Δυτικά της εισόδου υπήρχε αναβαθμός από επιχρισμένο πωρόλιθο. Πλησιέστερα στη βορειοανατολική γωνία του θαλάμου υπήρχε κόγχη με ανώφλι από λαξευμένο πωρόλιθο. Το δάπεδο του τάφου καλυπτόταν με πήλινες πλάκες διαστ. 0,50×0,48 μ., οι οποίες είχαν κονίαμα ως συνδετικό υλικό και σώζονταν αποσπασματικά στα τοιχώματα. Η θέση του τάφου δεν επέτρεψε την αποκάλυψη του εξωτερικού του.

ΕΛΕΝΗ ΖΑΧΟΥ - ΑΡΙΣΤΕΑ ΠΑΠΑΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ

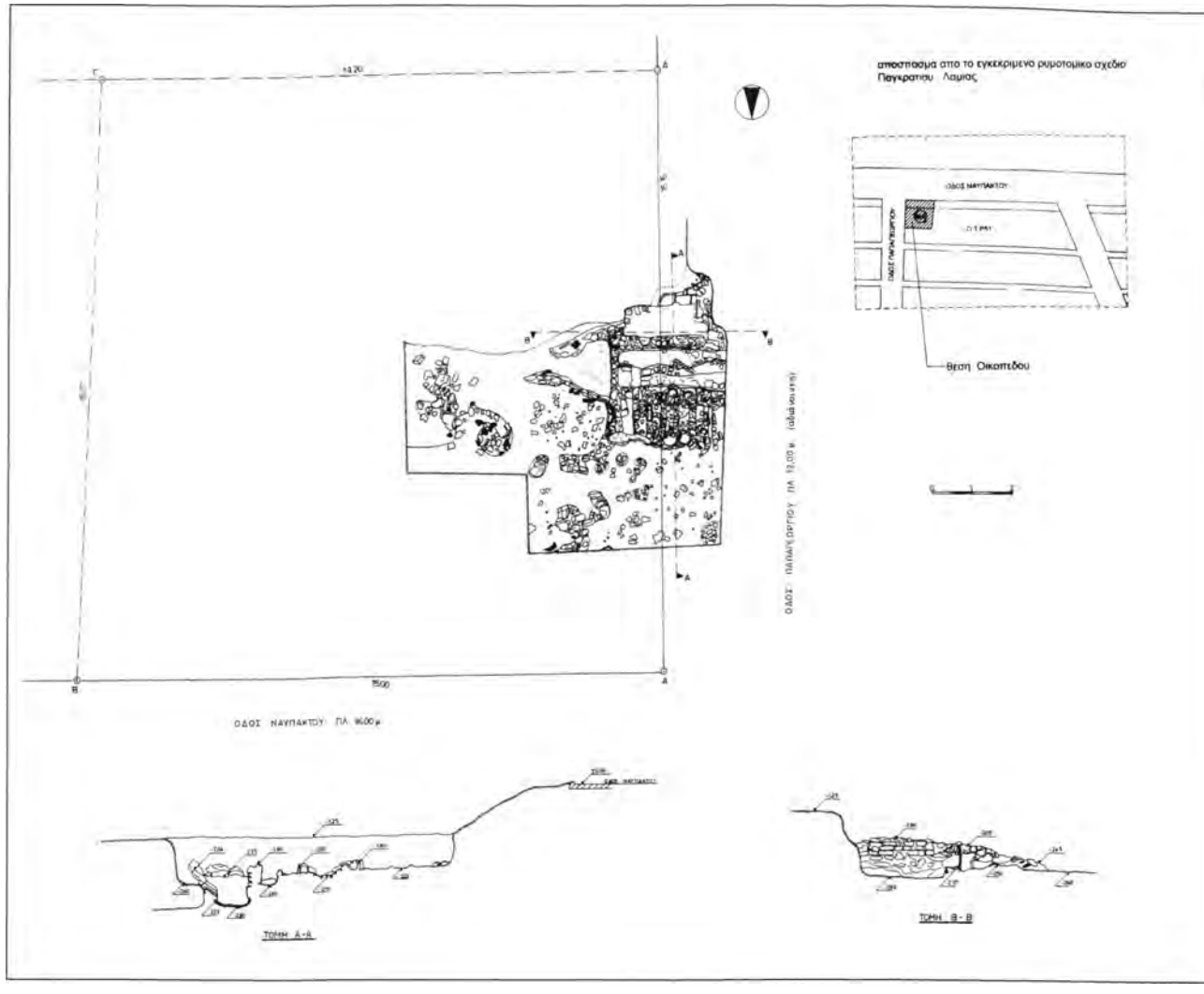
Εικ. 44. Τραγανό. Αγρός Α. Ανδρεόπουλου. Η είσοδος του κτιστού καμαροσκεπούς τάφου και μέρος του κατεστραμμένου δαπέδου. Άποψη από Δ.

Λαμία

Συμβολή των οδών Ναυπάκτου και Παπαγεωργίου (οικόπεδο Σ. Κελέση)

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται στη συμβολή των οδών Ναυπάκτου και Παπαγεωργίου (αδιάνοικτη οδός) στη Λαμία. Κατά τη γενική εκσκαφή του οικοπέδου το 2004 στο δυτικό τμήμα του, αποκαλύφθηκαν από βάθος -1,90 έως -2,40 μ. από το κράσπεδο της οδού Ναυπάκτου, αρχαία λείψανα πλίνθινων τοιχίων, η διερεύνηση των οποίων απέδειξε ότι ανήκουν σε κεραμικό κλίβανο (Εικ. 45, 46). Έχει ανασκαφεί το ήμισυ περίπου του κλιβάνου, ενώ το υπόλοιπο δυτικό του τμήμα βρίσκεται κάτω από την αδιάνοικτη οδό Παπαγεωργίου.

Ο κεραμικός κλίβανος ανήκει στον ορθογώνιο τύπο, με προσανατολισμό Α.-Δ., έχει πλάτος 3 μ., ενώ το μέχρι τώρα αποκαλυφθέν μήκος του ανέρχεται επίσης σε 3 μ. Φέρει τέσσερα οριζόντια έδρανα, με κανάλια μεταξύ τους, η έρευνα στο εσωτερικό των οποίων έφθασε έως το βάθος των -2,40 μ., εκεί όπου η κατάσταση διατήρησής τους και η στενότητα του χώρου το επέτρεψε. Στο βόρειο τμήμα έχουν διασωθεί έξι από τα κάθετα, παράλληλα μεταξύ τους, στελέχη-στηρίγματα της εσχάρας του κλιβάνου. Κατά τόπους υπάρχουν καμπυλόγραμμες κοιλότητες. Ο κλίβανος είχε κατασκευαστεί από πλίνθινες πλάκες και παχιά στρώση σκούρου γκρίζου πηλοκονιάματος, λόγω των υψηλών θερμοκρασιών. Στη νοτιοανατολική γωνία του κλιβάνου αποκαλύφθηκε τριγωνική «κατασκευή» (μήκ. 2,30 μ.) η οποία είχε λαξευθεί στο φυσικό έδαφος και φέρει επάλειψη παχιάς στρώσης έντονα καμένου πηλοκονιάματος και στάχτες στον πυθμένα σε βάθος -2,60/-2,72 μ. Η κατασκευή αυτή ίσως να αποτελεί το θάλαμο καύσης του κλιβάνου. Στη γύρω περιοχή εκτός από τις διάσπαρτες μικρές πέτρες και τις συσσωρεύσεις πηλού, που αποτελούν πιθανότατα προϊόντα από την κατάρρευση της θόλου του κλιβάνου, βρέθηκε ένας σημαντικός αριθμός κεραμίδων. Ο κλίβανος πρέπει να είχε χρησιμοποιηθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα και για το λόγο αυτό βρέθηκε έντονα καμένος και αποσαθρωμένος. Πιθανότατα να χρησιμοποιήθηκε για το ψήσιμο κεραμίδων, γεγονός στο οποίο συνηγορεί τόσο η

Εικ. 45. Λαμία. Συμβολή των οδών Ναυπάκτου και Παπαγεωργίου. Οικόπεδο Σ. Κελέση. Κάτοψη, τομές.

απόρριψη πολλών κεραμίδων στο γύρω χώρο όσο επίσης το μέγεθος και σχήμα του (Εικ. 47). Το εύρημα χρονολογείται από την κεραμική στους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους (τέλη 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ.)[20].

ΕΦΗ ΚΑΡΑΝΤΖΑΛΗ

Εικ. 46. Λαμία. Συμβολή των οδών Ναυπάκτου και Παπαγεωργίου. Οικόπεδο Σ. Κελέση. Άποψη του κεραμικού κλιβάνου από Δ.

Σπερχειάδα

Περιοχή Διασέργιανη, θέση Στρογγυλόραχη

Το καλοκαίρι του 2003 άρχισε δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα ανατολικά της πόλης της Σπερχειάδας, στο

20. Για τη δημοσίευση του κεραμικού κλιβάνου, βλ. Α. Παπασταθοπούλου, στο *Β΄ Συνέδριο Θεσσαλίας-Κεντρικής Στερεάς Ελλάδας, Βόλος, Απρίλιος 2006.*

χαμηλό λόφο Στρογγυλόραχη που βρίσκεται εντός των ορίων του αρχαιολογικού χώρου στη θέση Διασέργιανη και συγκεκριμένα στο δυτικότερο άκρο του. Διάσπαρτη κεραμική και αρχιτεκτονικά μέλη από την παραπάνω θέση φανερώνουν την παρουσία καταλοίπων αρχαίας πόλης και νεκρόπολης, η οποία σύμφωνα με τα επιφανειακά ευρήματα ήκμασε τόσο κατά τους αρχαίους όσο και κατά τους βυζαντινούς χρόνους.

Στον αγρό ιδιοκτησίας Μ. Δοντά-Τσαμαντά το σκαπτικό μηχάνημα διατάραξε τμήμα της επίχωσης στο νότιο τμήμα του λόφου. Ο δοκιμαστικές τομές που διενεργήθηκαν στο πλάτωμα στο βόρειο-βορειοανατολικό τμήμα του λόφου κατά τα έτη 2003-2004 έφεραν στο φως κτιριακά λείψανα που ανήκουν σε δύο τουλάχιστον εποχές, που χρονολογούνται η μία στους ιστορικούς χρόνους, και συγκεκριμένα στον 4ο αι. π.Χ., και η άλλη στους προϊστορικούς χρόνους, και συγκεκριμένα στη μέση εποχή του Χαλκού (1900-1600 π.Χ.). Κατά την ανασκαφική περίοδο 2004, στη δυτική πλευρά του πλατώματος του λόφου αποκαλύφθηκε τμήμα οικίας του 4ου αι. π.Χ., η οποία καταστράφηκε από πυρκαγιά και κατόπιν εγκαταλείφθηκε (Εικ. 48). Στο στρώμα καταστροφής με τις πλίνθους από την ανωδομή των τοίχων αποκαλύφθηκαν τα απομεινάρια από απανθρακωμένα ξύλινα δοκάρια στέγης και πολλαπλές στρώσεις κεραμιδιών. Χάλκινα και σιδερένια μικροαντικείμενα (καρφιά, εφηλίδες κ.ά.), που βρέθηκαν στο στρώμα καταστροφής του σπιτιού, ανήκουν στη μεταλλική επένδυση των ξύλινων τμημάτων του. Μια μεγάλη ομάδα από αγνύθες και υφαντικά βάρη αποκαλύφθηκαν σε συγκέντρωση μετά την αφαίρεση του στρώματος των κεραμίδων και μέσα στο παχύ στρώμα των πλίνθων. Πιθανότατα υποδηλώνουν την παρουσία αργαλειού στον επάνω όροφο του κτιρίου.

Τα προϊστορικά κατάλοιπα της μέσης εποχής του Χαλκού αποκαλύφθηκαν είτε κάτω από τα κλασικά στρώματα είτε αμέσως μετά τις επιφανειακές επιχώσεις. Σώθηκαν μόνον τα θεμέλια από μεσοελλαδικά κτίρια και ελάχιστα υπολείμματα της ανωδομής (πλίνθοι κυρίως). Οι άνθρωποι της μεσοελλαδικής εποχής έκαναν μεγάλη χρήση του σταθερού φυσικού βράχου, τον οποίο λάξευαν και διευθετούσαν προκειμένου να θεμελιώσουν τους τοίχους των σπιτιών τους και να τοποθετήσουν με ασφάλεια τα αγγεία (Εικ. 49). Ο ίδιος φυσικός βράχος με το κατάλληλο ίσιωμα και σε ορισμένες περιπτώσεις με την επίστρωση πατημένου χώματος αποτελούσε το δάπεδο των σπιτιών. Ένα από τα μεσοελλαδικά δωμάτια που ερευνήθηκαν είχε χρησιμοποιηθεί ως αποθηκευτικός χώρος (Εικ. 50). Βρέθηκαν πεσμένα στη θέση τους δύο πιθάρια, ένα μαγειρικό αγγείο, διάφορα αγγεία για αποθήκευση καρπών και υγρών καθώς και μικρότερα αγγεία κατανάλωσης τροφής (καρποδόχες, κύπελα, σκύφοι, κτλ.). Λίθινα εργαλεία από πυριτόλιθο και οψιανό πολλαπλών αγροτικών χρήσεων και υφαντικά βάρη που σχετίζονται με την πρακτική της υφαντουργίας είναι ορισμένα από τα μικρά ευρήματα που ήλθαν στο φως.

Εικ. 47. Λαμία. Συμβολή των οδών Ναυπάκτου και Παπαγεωργίου. Οικόπεδο Σ. Κελέση. Άποψη του κεραμικού κλιβάνου και του περιβάλλοντος χώρου από Α.

Εικ. 48. Σπερχειάδα. Στρογγυλόραχη. Αγρός Δοντά-Τσαμαντά. Τμήμα οικίας 4ου αι. π.Χ. και στρώμα καταστροφής από ΝΔ.

ΕΦΗ ΚΑΡΑΝΤΖΑΛΗ

2001

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Αταλάντη

Οδός Βαρώνου-Βελλίου 15 και 17 (έργα ΔΕΗ)

Κατά τις εργασίες διάνοιξης χάνδακος για την τοποθέτηση καλωδίων της ΔΕΗ αποκαλύφθηκε σε βάθος

Εικ. 49. Σπερχειάδα. Στρογγυλόραχη. Αγρός Δοντά-Τσαμαντά. Άποψη ΜΕ δωματίου, θεμελιωμένου στο λαξευμένο φυσικό βράχο.

Εικ. 50. Σπερχειάδα. Στρογγυλόραχη. Αγρός Δοντά-Τσαμαντά. Πίθος κατά χώραν στο ΜΕ δωμάτιο. Άποψη από Δ.

0,55 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος, κεραμοσκεπής καλυβίτης τάφος ο οποίος έσωζε τμήμα της καλυπτήριας.

Ο τάφος, διαστ. 1,72×0,35 μ., είχε προσανατολισμό Α.-Δ. Περιείχε μία ακτέριστη ταφή σε ύπτια θέση με την κεφαλή προς Α.

Στη συνέχεια, σε βάθος 0,60 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος, αποκαλύφθηκε κτιστός κιβωτιόσχημος τάφος σωζ. διαστ. 1,87×0,73 μ. με προσανατολισμό Δ.-Α. Οι καλυπτήριες πώρινες πλάκες πατούσαν επάνω σε σειρά από κεραμίδες. Περιείχε δύο ταφές σε ύπτια στάση και την κεφαλή προς Δ. και τα οστά μιας τρίτης, παραμερισμένης.

Οδός Πινδάρου (οικόπεδο Γ. Γιαννάρα)

Με αφορμή εργασίες για την ανέγερση νέας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκε σε βάθος 1,75 μ. από τη στάθμη του εδάφους, τοίχος με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ. Ο τοίχος, ο οποίος εδράζεται σε αμμώδες έδαφος και σε βάθος 2,11 μ., σώζεται σε μήκος 7, πλάτος 0,85 και ύψος 0,27 μ. ενώ στη βορειοδυτική πλευρά του σχηματίζει γωνία κατευθυνόμενος προς Δ. και εκτός των ορίων του οικοδομήσιμου χώρου. Η τοιχοδομή του αποτελείται από αργούς λίθους, κεραμίδες, πωρόλιθους σε β΄ χρήση και χώμα ως συνδετικό υλικό.

Στις διαταραγμένες επιχώσεις των ανώτερων στρωμάτων βρέθηκαν όστρακα γεωμετρικών, ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, ενώ η κεραμική που περισυνελέγη από το επίπεδο εμφάνισης του τοίχου μέχρι την έδραση του χρονολογείται στους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους. Άλλα ευρήματα της ανασκαφής ήταν δύο αρτόσχημες αγνύθες, οστέινο κυλινδρικό στέλεχος με αυλακώσεις, σκωρίες και ακέραιη λίθινη αξίνα.

Περιφερειακή οδός (οικόπεδο Λ. και Ι. Αυγέρη)

Κατά την εκσκαφή θεμελίων για την ανέγερση νέας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκαν τοίχοι κτιρίων που ανήκουν σε δύο οικοδομικές φάσεις των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων, καθώς και δυο τάφοι, ο πρώτος πρωτογεωμετρικής περιόδου και ο δεύτερος ύστερων ρωμαϊκών χρόνων.

Στο νοτιοανατολικό τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκε τμήμα πειόσχημης κατασκευής, διαστ. 1,84×1,19×0,54 μ. ύψος και προσανατολισμού Β.-Ν.

Η κατασκευή είναι δομημένη από πώρινες πλάκες κάθετα τοποθετημένες και αργούς λίθους. Εφαπτόμενο στη δυτική πλευρά της κατασκευής και στο επίπεδο έδρασής της αποκαλύφθηκε δάπεδο κατασκευασμένο με βότσαλα και ασβεστοκονίαμα, διαστ. 1×1,10 μ. Έντονα ίχνη στάχτης και σωρός οστρέων τα οποία βρέθηκαν στο εσωτερικό της την ταυτίζουν πιθανώς με εργαστηριακό χώρο[21].

Στην ανατολική πλευρά του οικοπέδου βρέθηκαν λείψανα δύο διαφορετικών οικοδομικών φάσεων των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων. Στην πρώτη φάση ανήκει τοίχος κατασκευασμένος από πώρινους δόμους με κατεύθυνση Β.-Ν., ο οποίος φαίνεται να ανήκει σε κτίριο που αναπτύσσεται προς Α. και εκτός των ορίων του οικοπέδου. Ο τοίχος, σωζ. μήκ. 4,65, πλ. 0,48 και ύψ. 0,90 μ., πατούσε στη δυτική πλευρά του σε κιβωτιόσχη-

21. Το οικόπεδο βρίσκεται σε πολύ κοντινή απόσταση με το ρέμα Καραγκιόζη, όπου είχαν αποκαλυφθεί κατά το παρελθόν εργαστηριακοί χώροι και κλίβανοι ρωμαϊκής εποχής. *ΑΔ* 52 (1997): Χρονικά, σ. 431-433.

μο τάφο. Ο τάφος, διαστ. 1,20×0,60×0,54 μ. ύψος και προσανατολισμού Α.-Δ., ήταν κατασκευασμένος από ασβεστολιθικές πλάκες. Σωζόταν τμήμα της καλυπτήριας ενώ στο εσωτερικό του βρέθηκε ταφή εκτάδην με την κεφαλή στα δυτικά, κτερισμένη με τριφυλλόσχημη πρόχου, ελλιπές μόνωτο κύπελλο και ελλιπές δίωτο αγγείο.

Σε μεταγενέστερη φάση ανήκει ορθογώνιος χώρος, διαστ. 7,50×2,50 μ., που ορίζεται από θεμέλια αργολιθοδομής και λίγες κεραμίδες.

Στη νότια πλευρά του σώζει θυραίο άνοιγμα, διαστ. 0,70×0,50 μ., ενώ όριο προς Α. αποτελεί ο παραπάνω τοίχος.

Στη βόρεια πλευρά του οικοπέδου αποκαλύφθηκε λακκοειδής τάφος, με προσανατολισμό Α.-Δ. και διαστάσεις 1,65×0,45 μ. Στο εσωτερικό του υπήρχε ταφή εκτάδην με την κεφαλή στα δυτικά, κτερισμένη με έλασμα χαλκού.

Από τις επιχώσεις του οικοπέδου συνελέγη κεραμική χρονολογούμενη από τον 1ο-2ο έως και τον 4ο αι. μ.Χ.

Συμβολή οδών Νικοτσάρα και Μεγάλου Αλεξάνδρου (οικόπεδο Κ. Δημητρίου)

Κατά την εκσκαφή για την ανέγερση νέας οικοδομής αποκαλύφθηκε στο παραπάνω οικόπεδο η κάτοψη κτιρίου, δομημένου με αργούς λίθους συναρμοσμένους με ασβεστοκονίαμα. Μετά τον επιφανειακό καθαρισμό, τη συνέχιση της έρευνας ανέλαβε η αρμόδια 7η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Άγιος Παντελεήμων

Στη νότια παρειά αγροτικού δρόμου λόγω δυνατής βροχόπτωσης αποκαλύφθηκε λακκοειδής τάφος, διαστ. 1,70×0,70 μ. Ο τάφος, προσανατολισμού Α.-Δ., οριζόταν περιμετρικά από αργούς λίθους ενώ δεν σωζόταν η καλυπτήρια. Περιείχε μόνον τα σαθρά οστά ταφής σε ύπτια στάση με την κεφαλή προς Δ. Το δάπεδο του τάφου ήταν από χώμα.

Άγιος Κωνσταντίνος

Οδός Καραϊσκάκη (έργα Δήμου)

Κατά τις εργασίες διάνοιξης χάνδακος για την τοποθέτηση σωλήνων περισυλλογής ομβρίων αποκαλύφθηκε, σε βάθος 1,80 μ. από το οδόστρωμα, πωρόπλινθος, σωζ. διαστ. 0,90×0,85 μ. Είχε κατεύθυνση Β.-Ν. και εδραζόταν στο φυσικό έδαφος σε βάθος 2 μ. Στις επιχώσεις βρέθηκαν θραύσματα κεραμίδων λακωνικού τύπου.

Καλαπόδι, Κοκαλιά

Αγρός Α. Μπακανδρίτσου

Στην παραπάνω θέση, όπου στο παρελθόν είχε ερευνηθεί συστάδα ΥΕ τάφων[22], εντοπίστηκαν μετά από λαθρανασκαφή κοψίματα στο μαλακό πέτρωμα τα οποία αρχικά θεωρήθηκαν τοιχώματα δρόμου τάφου. Στη βορειοδυτική πλευρά του αγρού έγινε δοκιμαστική τομή, η οποία αποκάλυψε χώρο εκλατόμευσης πωρόλιθου. Από τις επιχώσεις περισυνελέγησαν αμφορέας και τρεις κοτύλες ελληνιστικών χρόνων.

Άγιος Βλάσης

Αγρός Α. Γλουστιάνου

Στο πλαίσιο της προσπάθειας εντοπισμού και ταύτισης νέων και γνωστών από το παρελθόν προϊστορικών θέσεων, ένα πρόγραμμα το οποίο άρχισε να υλοποιείται τη δεκαετία του 1980 από την ΙΔ΄ ΕΠΚΑ, εντοπίστηκε στην ανατολική Λοκρίδα και στην περιφέρεια του Δήμου της Αταλάντης μια άγνωστη νεολιθική θέση[23].

Πρόκειται για λόφο, η έκταση του οποίου με βάση τα επιφανειακά ευρήματα είναι γύρω στα 2.000 τ.μ. Ο λόφος βρίσκεται στους χαμηλούς πρόποδες του Χλωμού και σε επαφή με τον επαρχιακό δρόμο Αταλάντης-Λιβαδιάς. Ο χώρος, με βάση τα επιφανειακά ευρήματα, κηρύχθηκε ως αρχαιολογικός το 1990[24], ωστόσο η έρευνα ξεκίνησε με αφορμή την καταστροφή του από βαθιά άροση.

Ο παραπάνω αγρός βρίσκεται στην ανατολική πλαγιά του λόφου. Από το υλικό που προέκυψε κατά την ανασκαφή φαίνεται ότι οι επιχώσεις του δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια της αρχαιότερης νεολιθικής και της ύστερης ρωμαιοκρατίας, με διαφορετική κάθε φορά λειτουργία.

Συγκεκριμένα, στη βορειοδυτική πλευρά του χώρου όπου υπήρχε συγκέντρωση αργών λίθων και άφθονες κεραμίδες, πιθανότατα από κατεστραμμένους κεραμοσκεπείς τάφους, έγινε δοκιμαστική τομή και αποκαλύφθηκε σε βάθος 1,05 μ. κτιστός ορθογώνιος τάφος διαστ. 2,22×0,80 μ.

22. *ΑΔ* 53 (1998): Χρονικά, σ. 394-395.

23. S. Dimaki, Oberflächenfunde Lokris, στο E. Alram-Stern, *Die Ägäische Frühzeit, 2. Serie, Forschungsbericht 1975-1993*, Wien 1996, σ. 308-309. S. Dimaki, Figurines néolithiques de Fthiotis, Grèce Centrale, *International Symposium, The Aegean in the Chalcolithic and Early Bronze Age*, Urla Turkey 1997.

24. *ΑΔ* 45 (1990): Χρονικά, σ. 181.

Ο τάφος, στον οποίο δεν σώζονταν οι καλυπτήριες, ήταν δομημένος με αργούς λίθους και κεραμίδες συναρμοσμένους με ασβεστοκονίαμα. Περιείχε τουλάχιστον οκτώ νεκρούς, εκ των οποίων οι τέσσερις ήταν τοποθετημένοι επάλληλα σε ύπτια στάση με την κεφαλή προς Β., ενώ υπολείμματα οστών, κυρίως κρανία, ήταν συσσωρευμένα στο νότιο άκρο του. Το δάπεδο του τάφου ήταν από χώμα.

Από το εσωτερικό του περισυνελέγησαν όστρακα και ελλιπές ληκύθιο.

Δεύτερη δοκιμαστική τομή, η οποία έγινε στο κέντρο περίπου του αγρού, αποκάλυψε στη βόρεια πλευρά της και σε βάθος 1,93 μ. επιφάνεια διαστ. 3,50×2,90 μ. από σκληρό πηλώδες χώμα, πιθανώς δάπεδο, στρωμένη με ποταμίσια βότσαλα και όστρακα, η οποία επεκτείνεται εκτός της τομής. Η επιφάνεια πατά πάνω σε υπόστρωμα από κιτρινωπό χώμα ανακατεμένο με ψιλό χαλίκι.

Οι διαταραγμένες επιχώσεις επάνω από αυτήν είχαν έντονα ίχνη καύσης, στάχτες και τριμμένες πλιθιές ενώ σε βάθος 2,96 μ. φτάσαμε στο φυσικό, το οποίο ήταν σκληρό καστανό χώμα με κροκάλες και χαλίκια.

Από τα ευρήματα, αναφέρονται μονόχρωμη κεραμική της πρώιμης νεολιθικής, ραμφόσχημη κεφαλή και πόδια πήλινων ειδωλίων, πήλινοι πεσσοί σφενδονών, εργαλεία από λειασμένο λίθο, πυρήνες από σκούρο καστανό πυριτόλιθο, λεπίδες και φολίδες σκούρου καστανού και ξανθού πυριτόλιθου, οψιανού, οστέινα εργαλεία, όστρακα διαμορφωμένα σε σφονδύλια, οστά ζώων και όστρεα.

Ρεγγίνι

ΕΡΓΟ ΕΡΓΟΣΕ

Με αφορμή τη χάραξη της νέας σιδηροδρομικής γραμμής υψηλών ταχυτήτων του τμήματος Τιθορέας-Λιανοκλαδίου, στη θέση Τρίλοφο Ρεγγινίου εντοπίστηκαν επιφανειακά αρχαιότητες. Η θέση βρίσκεται κοντά στον κόμβο του επαρχιακού δρόμου Ρεγγινίου-Λαμίας με τη ΝΕΟ Αθηνών-Λαμίας (184ο χλμ.).

Πρόκειται για σχηματισμό χαμηλών λόφων αμέσως ανατολικά του Πλατανιά, ο οποίος ταυτίζεται με τον αρχαίο ποταμό Βοάγριο. Η ανασκαφική έρευνα που ακολούθησε αποκάλυψε στην ανατολική πλευρά του λόφου, στον προβλεπόμενο παράδρομο, κατάλοιπα αγροικίας ρωμαϊκών χρόνων[25].

Νοτιοανατολικά αυτής και σε πλάτωμα που διαμορφώθηκε με μηχανικό μέσον τοποθετήθηκε κάνναβος και διανοίχθηκαν εννέα τομές διαστ. 5×5 μ. (τομές Α-Θ), οι οποίες έφτασαν μέχρι το φυσικό. Σε καμία από τις τομές δεν εντοπίστηκαν οικοδομικά λείψανα. Η κεραμική, η οποία συγκεντρώθηκε από τα ανώτερα στρώματα μέχρι βάθ. 0,60 μ., χρονολογείται από την ελληνιστική έως και την ύστερη ρωμαϊκή περίοδο.

Κάτω από το βάθος αυτό και στη βορειοανατολική πλευρά του χώρου, εντοπίστηκαν επιχώσεις, πιθανώς της αρχαιότερης νεολιθικής, οι οποίες ερευνήθηκαν μέχρι βάθ. 3,05 μ.[26].

Πλην των κινητών ευρημάτων, τα οποία συνίστανται σε ιδιαίτερα διαβρωμένη κεραμική, τριπτήρες, μυλόλιθους, πυρήνες, λίγες λεπίδες και πληθώρα από φολίδες σκούρου καστανού πυριτόλιθου, πήλινα σφονδύλια και πηνία, κατά χώραν εντοπίστηκαν σε βάθος 1,22 μ., δυο κυκλικές επιφάνειες διαμ. 1,75-1,80 μ., κατασκευασμένες από ποταμίσιες πέτρες. Σε μεγαλύτερο βάθος, 2,39 μ., αποκαλύφθηκαν δύο ανοιχτά αγγεία, το ένα μέσα στο άλλο, ενώ στο εσωτερικό του πρώτου βρέθηκαν καμένα οστά.

Οι επιχώσεις της νεολιθικής, όπως αποδείχθηκε από την ανασκαφική έρευνα αλλά και τη γεωλογική παρατήρηση, είχαν μετατοπιστεί από την αρχική τους θέση λόγω αλλαγής της κοίτης του παρακείμενου ποταμού[27] ή επειδή συμπαρασύρθηκαν στο κατώτερο σημείο της πλαγιάς από τα όμβρια ύδατα.

ΣΟΦΙΑ ΔΙΙΜΑΚΗ

2002

Αταλάντη

Οδός Στρατηγού Δουμπιώτη 19 (οικόπεδο Δ. Νικολάου)

Με αφορμή την ανέγερση νέας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο εντοπίστηκαν δύο κεραμοσκεπείς καλυβίτες τάφοι και τμήμα τοίχου.

25. Για τα αποτελέσματα της ανασκαφής εκτενέστερα, βλ. Α. Παπασταθοπούλου, Κατάλοιπα ρωμαϊκής αγροικίας στη θέση Τρίλοφο Ρεγγινίου Φθιώτιδας, *Γ΄ Συνέδριο Φθιωτικής Ιστορίας, Λαμία 4-6 Νοεμβρίου 2003* (πρακτικά υπό έκδοση).

26. Β. Ε. Φρούσσου, Κατάλοιπα ανθρώπινης παρουσίας της Αρχαιότερης Νεολιθικής στο Τρίλοφο Ρεγγινίου Φθιώτιδας, *Ιο Συνέδριο για το Αρχαιολογικό Έργο στη Θεσσαλία και τη Στερεά Ελλάδα, Βόλος 28 Φεβρουαρίου-3 Μαρτίου 2003* (πρακτικά υπό έκδοση). Ανασκαφική έρευνα στη θέση Τρίλοφο Ρεγγινίου Φθιώτιδας: *Τα αποτελέσματα - Τα προβλήματα, Αρχαιολογικές Έρευνες και Μεγάλα Έργα. Αρχαιολογική Συνάντηση Εργασίας, Πρόγραμμα/Περιλήψεις, Επαπύργιο Θεσσαλονίκης 18-20 Σεπτεμβρίου 2003*, σ. 167-169 και λεύκωμα από την ίδια Συνάντηση, σ. 46.

27. Η αλλαγή της κοίτης του Βοάγριου, με βάση τη μαρτυρία του Στράβωνα, έγινε μετά το σεισμό του 426 π.Χ., με επίκεντρο τον Μαλιακό κόλπο: Στράβων 1,3,20. Δ. Αδάμ, *Λοκρικά*, Λαμία 2001, σ. 34, 374.

Οι τάφοι, σε βάθος 0,81-0,85 μ., ήταν κατεστραμμένοι από το μηχανικό εκσκαφέα. Ο πρώτος, σωζ. διαστ. 1,41×0,40 μ., περιείχε ελάχιστα και σαθρά οστά πάνω σε δάπεδο αργών λίθων. Στη νότια μακριά πλευρά του εφαπτόταν ο δεύτερος, σωζ. διαστ. 1,10×0,20 μ., από τον οποίο βρέθηκαν μόνον τα μακρά οστά των κάτω άκρων.

Ο τοίχος, κατεύθυνσης Β.-Ν., αποτελείται από δόμους πωρόλιθου, συναρμοσμένους με αργούς λίθους. Βρέθηκε σε βάθος 0,45 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος στη νότια παρειά του οικοδομήσιμου χώρου και σωζόταν σε ύψος ενός δόμου (0,55 μ.), με μήκος 1,60 και πλάτος 0,40 μ. Εδράζεται σε βάθος 1,10 μ.

Οδός Ν. Αβραάμ 13 (οικόπεδο Γ. Καφάση)

Κατά την εκσκαφή θεμελίων για την ανέγερση νέας οικοδομής εντοπίστηκε στην ανατολική παρειά του παραπάνω οικοπέδου κατεστραμμένος κεραμοσκεπής καλυβίτης τάφος. Ο τάφος, ο οποίος στηριζόταν εξωτερικά σε σειρά αργών λίθων, βρέθηκε σε βάθος 1,30 μ. από τη στάθμη του οδοστρώματος. Στις επιχώσεις του βρέθηκαν ελάχιστα οστά.

Περιφερειακή οδός (οικόπεδο Δ. Ιωάννου)

Κατά τη διάρκεια εκσκαφής για τη θεμελίωση νέας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο εντοπίστηκαν αρχαία οικοδομικά κατάλοιπα διαφορετικών φάσεων και εποχών. Η ανασκαφική έρευνα που ακολούθησε κάλυψε όλη την έκταση του οικοπέδου.

Στη νεότερη φάση ανήκουν τα αποσπασματικά διατηρημένα τμήματα τοίχων δομημένων από πωρόλιθους σε β΄ χρήση, αργούς λίθους και κεραμίδες με χώμα ως συνδετικό υλικό, τα οποία δεν συνιστούν σαφή κάτοψη κτιρίου. Αποκαλύφθηκαν επίσης δύο αποθηκευτικοί λάκκοι. Ο πρώτος, κυκλικός, διαμ. 1,20 μ., ήταν καλυμμένος με κεραμίδες και θραύσματα πίθων. Μέχρι βάθ. 2,48 μ. περιείχε όστρακα από χονδρά αγγεία, κεραμίδες, μία αρτόσχημη αγνύθα, θραύσματα κονιαμάτων που έσωζαν ερυθρό χρώμα και οστά ζώων. Το δάπεδό του ήταν στρώμα αργών λίθων. Ο δεύτερος, ελλειψοειδής λάκκος, διαστ. 1,17×0,86 μ., περιείχε όστρακα και κεραμίδες.

Στη νότια πλευρά του οικοπέδου διατηρήθηκε είσοδος, πιθανώς οικίας, με κατώφλι και κάθετα τοποθετημένους πώρινους δόμους εν είδει παραστάδων. Εσωτερικά από αυτήν, αποκαλύφθηκε σε ανώτερο βάθος (0,34 μ.), κεραμοσκεπής καλυβίτης τάφος διαστ. 1,10×0,60 μ. και προσανατολισμού Β.-Ν., ο οποίος περιείχε σαθρά οστά παιδικής ταφής και θραύσματα γυαλιού.

Στην ανατολική πλευρά του οικοπέδου και σε βάθος 1,94 μ. αποκαλύφθηκε ταφή σκύλου με προσανατολισμό Β.-Ν., η οποία μάλιστα ήταν και ιδιαίτερα προσεγμένη, καθώς είχε καλυφθεί με στρωτήρα[28].

Από τις διαταραγμένες επιχώσεις του οικοπέδου συγκεντρώθηκαν κεραμική των ελληνιστικών και ύστερων ρωμαϊκών χρόνων, λίθινος σπόνδυλος ραβδωτού κίονα που φέρει την επιγραφή *ΞΑ*, η μαρμάρινη βάση ενός δεύτερου, πήλινα τμήματα αγωγών κυκλικής διατομής, πήλινη μήτρα νομισμάτων Λοκρών με παράσταση βότρυος και ιστάμενου Αίαντος, θραύσμα μήτρας μεγαρικού σκύφου, αριθμός από αγνύθες, θραύσματα πήλινων ειδωλίων, ένα ασημένιο και αριθμός χάλκινων νομισμάτων, θραύσματα γυαλιών, ελλιπής λίθινος τριπτήρας με εγχάραξη ιχθυάκανθας, τμήματα ορθομαρμαρώσεων, σκωρίες, σιδερένια λόγχη, αριθμός χάλκινων και σιδερένιων καρφιών οστά ζώων.

Στην προγενέστερη φάση[29] ανήκουν δυο τοίχοι που σχηματίζουν γωνία. Ο πρώτος, κατεύθυνσης ΒΔ.-ΝΑ., κατασκευασμένος από αργούς λίθους με το μεταξύ τους κενό γεμισμένο με μικρότερους (σωζ. διαστ. 1,02×0,50×0,22 μ. ύψος), εδράζεται σε βάθος 2,02 μ., ενώ ο δεύτερος, με κατεύθυνση ΝΔ.-ΒΑ., ο οποίος εδραζόταν στο φυσικό έδαφος (2,26 μ.) δεν σώζεται καθώς βρέθηκε μετακινημένος από την αρχική του θέση. Στη βόρεια πλευρά του οικοπέδου αποκαλύφθηκε επίσης λιθοσωρός της ίδιας περιόδου. Τα ευρήματα συνίστανται σε χειροποίητη κεραμική – εκ της οποίας ακέραιη πρόχους – λεπίδες οψιανού και πυριτόλιθου, οστέινα εργαλεία, δύο πήλινα κωνικά σφονδύλια, το ένα ελλιπές, χάνδρα από όστρεο και όστρεα.

ΕΡΓΑ ΔΗΜΟΥ

Οι εργασίες του Δήμου της Αταλάντης, για την εκσκαφή και την τοποθέτηση κεντρικού αγωγού αποχέτευσης στην πόλη, στάθηκαν η αφορμή αποκάλυψης αρχαιοτήτων[30]. Οι αποκαλυφθείσες αρχαιότητες χωρίζονται σε

28. W.S. Gossling, Pets in Classical Times, *Greece and Rome* 4, 1935, σ. 109-113.

29. Είναι η πρώτη φορά που βρίσκονται κτιριακά λείψανα της περιόδου, έστω και αποσπασματικά, στην πόλη της Αταλάντης. Αναφέρονται επίσης πρωτοελλαδικά όστρακα στο οικόπεδο Κ. Κυριακόπουλου: *ΑΔ* 43 (1988): Χρονικά, σ. 222. Πλησιέστερες στην Αταλάντη πρωτοελλαδικές θέσεις είναι: Ράχη Προσκυνά: Ε. Ζάχου, Πρώτη παρουσίαση του πρωτοελλαδικού οικισμού στη θέση Ράχη Προσκυνά της ανατολικής Λοκρίδας, *Το Έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεοτέρων Μνημείων του ΥΠΠΟ στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της (1990-1998), 1η Επιστημονική Συνάντηση, Βόλος, Μάιος 1998*, Βόλος 2000, σ. 25-31. Σκάλα Αταλάντης: D. French, *Prehistoric Pottery Groups from Central Greece*, 1972, πίν. 16b, Μελιδόνι-Κάστρο: *GAMS* 467 και η νησίδα Μήτρου (επιφανειακή έρευνα Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών).

30. Στην ανασκαφή συμμετείχε η αρχαιολόγος Ι. Μπιμπίλα.

δυο τομείς, σε συστάδες νεκροταφείων πρωτογεωμετρικής και ρωμαϊκής περιόδου και σε οικοδομικά λείψανα κυρίως ρωμαϊκών χρόνων, ως εξής:

α) Οδός Ι. Δαλιανούδη 25. Στην ανατολική παρειά του χάνδακος αποκαλύφθηκε τμήμα της δυτικής πλευράς κατεστραμμένου κιβωτιόσχημου τάφου, προσανατολισμού Β.-Ν. Στις επιχώσεις βρέθηκε σιδερένιο καρφί.

β) Οδός Στρατηγού Δουμπιώτη 37 και συμβολή των οδών Στρ. Δουμπιώτη και Ι. Δαλιανούδη[31]. Προφανώς συνέχεια του ίδιου νεκροταφείου αποτελεί συστάδα επτά κιβωτιόσχημων τάφων από πωρολιθικές πλάκες, αδρά δουλεμένες. Οι τάφοι έσωζαν την καλυπτήρια όμοια με τις πλευρές. Όλοι είχαν κοινό προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΑ. πλην ενός (ΤΙΙΙ), ο οποίος είχε προσανατολισμό ΝΔ.-ΒΑ. Περιείχαν ανά ένα νεκρό σε συνεσταλμένη στάση και την κεφαλή προς Α., ενώ οι ταφές στους ΤΙΙ και ΤΙV ανήκαν σε παιδιά. Τα δάπεδα των τάφων ήταν από χώμα και ψιλό χαλίκι.

Τα ευρήματα κατά τάφο είχαν ως εξής:

ΤΙ. Αβαφής τριφυλλόστομη οινοχόη, μελαμβαφής σκύφος, χάλκινος κρίκος, έλασμα σιδήρου.

ΤΙΙ. Μελαμβαφής προχοΐσκη και μελαμβαφές μόνωτο κύπελλο.

ΤΙΙΙ. Αβαφής τριφυλλόστομη οινοχόη, αβαφής αμφορίσκος, σκύφος με διακόσμηση κρεμάμενων ημικυκλίων, σιδερένια περόνη και τμήμα άλλης, τέσσερις χάλκινοι κρίκοι, λεπίδα από σχιστόλιθο.

ΤΙV. Μόνωτο μελαμβαφές κύπελλο.

ΤV. Μελαμβαφής σκύφος, δυο μόνωτα μελαμβαφή κύπελλα, δυο μικύλλα αβαφή αγγεία Από τη βορειοανατολική εξωτερική πλευρά του τάφου ελλιπής μελαμβαφής σκύφος.

ΤVΙ. Μελαμβαφής πρόχους, αβαφής αμφορίσκος, ελλιπής σκύφος με διακόσμηση κρεμάμενων ημικύκλιων, χρυσός σφηκωτήρας.

ΤVΙΙ: Αβαφής πρόχους, δύο χάλκινες περόνες, μελαμβαφής σκύφος, τρεις χάλκινοι κρίκοι.

γ) Οδός Οϊλέως 3-5. Κιβωτιόσχημος τάφος, διαστ. 1,20×0,62×0,60 μ. ύψος, ο οποίος έσωζε την καλυπτήρια από πωρολιθική πλάκα, όμοια με τις πλευρές. Ο τάφος, προσανατολισμού Β.-Ν., περιείχε ένα νεκρό σε πλάγια συνεσταλμένη στάση και την κεφαλή προς Α., κτερισμένο με αβαφή αμφορίσκο, μόνωτο μελαμβαφές κύπελλο και σιδερένια αιχμή δόρατος.

δ) Οδός 25ης Μαρτίου 52[32]. Τέσσερις κιβωτιόσχημοι τάφοι, μερικώς κατεστραμμένοι από το εκσκαπτικό μηχάνημα, προσανατολισμού Ν.-Β. Σε όλους, πλην του ΤΧVΙΙΙ, σωζόταν η καλυπτήρια από ασβεστόλιθο. Περιείχαν ανά μία παιδική ταφή σε συνεσταλμένη στάση, πλην του ΤΧΧ, ο οποίος βρέθηκε κενός. Οι ΤΧVΙΙΙ (διαστ. 0,69×0,37×0,34 μ. ύψος) και ΤΧΙΧ (διαστ. 0,45×0,34×0,32 μ. ύψος) ήταν κτερισμένοι με δυο μικκύλα αγγεία και μόνωτο μελαμβαφές κύπελλο αντίστοιχα, ενώ ο ΤΧΧ (διαστ. 0,37×0,34×0,39 μ. ύψος) ήταν ακτέριστος.

ε) Οδός 25ης Μαρτίου (οικόπεδο Θ. Κρόκου). Στην ίδια συστάδα τάφων πρέπει να ανήκει κιβωτιόσχημος τάφος, διαστ. 1,23×0,65×0,57 μ. και προσανατολισμού ΒΑ.-ΝΔ. Έσωζε τμήμα της καλυπτήριας από πωρολιθικές πλάκες και περιείχε τα πολύ σαθρά οστά ταφής, κτερισμένης με τρία μικκύλα αγγεία, τριφυλλόστομη οινοχόη με διακόσμηση τριγώνων και πλέγματος, χάλκινη περόνη, σιδερένια αιχμή δόρατος και σιδερένιο μαχαίρι. Στη νότια παρειά του σκάμματος εντοπίστηκε ένας ακόμη κατεστραμμένος κιβωτιόσχημος τάφος, από τις επιχώσεις του οποίου συγκεντρώθηκαν δυο μικκύλα αγγεία και έλασμα σιδήρου. Σε απόσταση 15 μ. ανατολικά αυτού επί της οδού 25ης Μαρτίου 100, εντοπίστηκαν θραύσματα ταφικού πίθου, από τις επιχώσεις του οποίου συγκεντρώθηκαν κάρβουνα και οστά.

στ) Οδός 25ης Μαρτίου 140. Αποκαλύφθηκαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι, κατασκευασμένοι από αδρά δουλεμένες πωρολιθικές πλάκες, προσανατολισμού ΝΔ.-ΒΑ.

Ο πρώτος τάφος (διαστ. 0,67×0,38×0,29 μ. ύψος) περιείχε παιδική ταφή κτερισμένη με τριφυλλόστομο ληκύθιο. Ο δεύτερος (διαστ. 1,20×0,52×0,30 μ. ύψος) περιείχε σαθρά οστά ταφής σε ύπτια θέση και ήταν κτερισμένος με μελαμβαφή σκύφο και σιδερένιο μαχαίρι.

ζ) Οδός 25ης Μαρτίου 142. Αποκαλύφθηκε συστάδα έξι κιβωτιόσχημων τάφων.

Οι τάφοι, προσανατολισμού Δ.-Α., περιείχαν ανά ένα νεκρό, σε πλάγια συνεσταλμένη στάση με την κεφαλή προς Α., πλην ενός (ΤΧVΙ), ο οποίος βρέθηκε κατεστραμμένος και συλημένος. Όλοι ήταν κατασκευασμένοι από αδρές πωρολιθικές πλάκες και έσωζαν τμήματα της καλυπτήριας. Στον ΤΧΙV, αντί πωρολιθικής πλάκας, η νότια στενή πλευρά ήταν χτισμένη με αργολιθοδομή.

ΤΧΙ (διαστ. 0,49×0,49×0,39 μ. ύψος). Παιδική ταφή, ακτέριστη.

ΤΧΙΙ (διαστ. 1,23×0,82×0,47 μ. ύψος). Αβαφές ληκύθιο, σκύφος με διακόσμηση κρεμάμενων ημικύκλιων, αμφορίσκος, αβαφής τριφυλλόσχημη οινοχόη, δύο μικ-

31. Οι συστάδες των νεκροταφείων αυτών εντοπίζονται στη νοτιοδυτική πλευρά της πόλης: *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 360.

32. Στην ανατολική πλευρά της πόλης κατά το παρελθόν είχαν αποκαλυφθεί και άλλες συστάδες πρωτογεωμετρικών νεκροταφείων στα οικόπεδα Ν. Καραγιώργου: *ΑΔ* 40 (1985): Χρονικά, σ. 165-167 και Α. Γκούρα, *ΑΔ* 42 (1987): Χρονικά, σ. 226-228.

κύλα αγγεία, πυξίδα με πώμα διακοσμημένη με τρίγωνα και πλέγμα, μόνωτο μελαμβαφές κύπελλο, δύο χάλκινες περόνες με σιδερένιο σφαιρίδιο, σιδερένια περόνη, δύο χρυσοί και δύο χάλκινοι σφηκωτήρες, τμήμα χάλκινης πόρπης και πήλινο αμφικωνικό σφονδύλι.

ΤΧΙΙΙ (διαστ. 1,39×0,65×0,60 μ. ύψος). Τρία μικκύλα αγγεία, δύο μελαμβαφείς τριφυλλόσχημες οινοχόες, σιδερένια αιχμή δόρατος και σιδερένιο καρφί.

ΤΧΙV (διαστ. 1,02×0,49×0,40 μ. ύψος). Μελαμβαφής τριφυλλόσχημη οινοχόη και 0×0,46 μ. ύψος). Δύο μελαμβαφείς τριφυλλόσχημες οινοχόες και μελαμβαφές μόνωτο κύπελλο.

η) Οδός Βασιλικών 6. Αποκαλύφθηκαν δυο κιβωτιόσχημοι τάφοι με προσανατολισμό Α.-Δ., οι οποίοι έσωζαν τμήματα της καλυπτήριας πλάκας από πωρόλιθο. Στον πρώτο (διαστ. 1,44×0,42×0,42 μ. ύψος), ο νεκρός είχε ταφεί σε πλάγια συνεσταλμένη στάση με την κεφαλή προς Α. και ήταν κτερισμένος με ελλιπές χειροποίητο αγγείο. Ο δεύτερος (διαστ. 1,44×0,42×0,42 μ. ύψος) ήταν συλημένος, ενώ από το εσωτερικό του συγκεντρώθηκαν λίγα αβαφή όστρακα.

θ) Οδός Αγ. Αναργύρων 17. Αποκαλύφθηκε ορθογώνιος κτιστός τάφος προσανατολισμού Δ.-Α. Ο τάφος, σωζ. διαστ. 2,18×0,95×0,88 μ., ήταν κατασκευασμένος από δόμους πωρόλιθου σε β΄ χρήση, αργούς λίθους και κεραμίδες. Περιείχε τουλάχιστον τρεις διαταραγμένες ταφές. Στη βόρεια μακριά πλευρά του ήταν διανοιγμένη ορθογώνια κόγχη, διαστ. 0,40×0,37×0,75 μ. ύψος, η οποία περιείχε οστά ανακομιδών.

Από το εσωτερικό του τάφου συγκεντρώθηκαν αβαφής λάγυνος, πινάκιο, ατρακτόσχημο μυροδοχείο, ελλιπής μονόμυξος λύχνος, ελλιπές γυάλινο αγγείο, οστέινη περόνη και αριθμός από σιδερένια καρφιά. Εξωτερικά του τάφου βρέθηκαν δύο ακέραιοι μονόμυξοι λύχνοι, χάλκινο νόμισμα και σιδερένιο καρφί.

ι) Συμβολή των οδών Ι. Δαλιανούδη και Κ. Βελλίου. Αποκαλύφθηκε κτιστός τάφος προσανατολισμού Δ.-Α. Ο τάφος, διαστ. 1,95×1×0,90 μ., ήταν κατασκευασμένος από πλινθίδες συναρμοσμένες με ασβεστοκονίαμα. Σωζόταν η καλυπτήρια από αδρά δουλεμένες πωρολιθικές πλάκες και τμήματα πώρινων κιόνων σε β΄ χρήση, ενώ το δάπεδο του τάφου ήταν επίσης από πωρολιθικές πλάκες επιχρισμένες με ασβεστοκονίαμα. Περιείχε τις διαταραγμένες ταφές τουλάχιστον πέντε ενηλίκων και ενός παιδιού, κτερισμένων με ληκύθιο, τέσσερις χάλκινους κρίκους, χάλκινο ενώτιο, χάλκινο νόμισμα και έλασμα χαλκού. Στη βόρεια μακριά πλευρά είχε διανοιχθεί κόγχη διαστ. 0,35×0,40×0,46 μ. ύψος, η οποία περιείχε οστά ανακομιδών.

ια) Συμβολή των οδών Δαλιανούδη και Β. Βελλίου. Σε βάθος 0,52 μ. αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα κτιρίου προσανατολισμού Ν.-Β. Πρόκειται για δύο χώρους. Ο πρώτος ορίζεται από δυο τοίχους (σωζ. διαστ. 2,05×0,43×0,75× 0,44), κατεύθυνσης Ν.-Β. και Α.-Δ., που σχηματίζουν γωνία, δομημένους από αργούς λίθους και κεραμίδες. Επίσης, βρέθηκαν δύο τάφοι, ο πρώτος κατεστραμμένος και συλημένος κεραμοσκεπής καλυβίτης, ενώ ο δεύτερος κτιστός, κατασκευασμένος από αργούς λίθους και κεραμίδες συναρμοσμένες με κονίαμα. Ο τελευταίος, ο οποίος δεν ερευνήθηκε καθώς εισχωρούσε στην ανατολική παρειά του χάνδακος, έσωζε την καλυπτήρια από δόμο πωρόλιθου και τμήμα πώρινου κίονα σε β΄ χρήση.

Από τις διαταραγμένες επιχώσεις συγκεντρώθηκαν κεραμική που χρονολογείται από τους κλασικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους, θραύσματα γυάλινων αγγείων, χάλκινο νόμισμα, αριθμός από σιδερένια καρφιά, σιδερένιος σύνδεσμος, αριθμός από αγνύθες, θραύσματα ειδωλίων και λεπίδα από πυριτόλιθο.

ιβ) Οδός Δαλιανούδη 36. Σε βάθος 0,60 μ. αποκαλύφθηκαν κτιριακά λείψανα. Πρόκειται για χώρο οριζόμενο από δύο τοίχους κατασκευασμένος από δόμους πωρόλιθου. Ο πρώτος, κατεύθυνσης ΒΔ.-ΝΑ., ο οποίος σώζεται σε μήκος 0,63, πλάτος 0,56 και ύψος 0,69 μ., σχηματίζει γωνία με το δεύτερο, κατεύθυνσης ΝΔ.-ΒΑ. και σωζ. διαστ. 2,02×0,52×0,75 μ. ύψος. Και οι δύο τοίχοι εδράζονται σε βάθος 1,04-1,08 μ. Ένας τρίτος τοίχος, κατεύθυνσης ΝΑ.-ΒΔ., ίδιας κατασκευής, κατεστραμμένος κατά τη βορειοδυτική πλευρά του (σωζ. διαστ. 1,82×0,44×0,76 μ. ύψος) πατά σε μπάζωμα από αργούς λίθους, θραύσματα πωρόλιθων και κεραμίδες.

ιγ) Οδός Ν. Αβραάμ 22. Αποκαλύφθηκαν σε βάθος 0,96 και 1,55 μ. αντίστοιχα, τμήματα δύο τοίχων κατεύθυνσης ΒΑ.-ΝΔ. κάθετοι στο χάνδακα. Ο πρώτος, κατασκευασμένος από δόμους πωρόλιθου, σώζεται σε μήκος 1,50, πλάτος 0,80 και ύψος 0,45 μ. και εδράζεται σε βάθος 1,50 μ. Ανατολικά από αυτόν και σε απόσταση 8,80 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα του δεύτερου τοίχου από αργολιθοδομή, σωζ. διαστ. 0,80×0,50×0,22 μ. ύψος, και στρώμα καταστροφής από κεραμίδες λακωνικού τύπου. Από τις επιχώσεις συγκεντρώθηκε αβαφής κεραμική ρωμαϊκών χρόνων.

ιδ) Οδός Ν. Αβραάμ 38. Αποκαλύφθηκε σε βάθος 1,80 μ. τμήμα τοίχου, κατεύθυνσης Β.-Ν., ο οποίος εκτείνεται βόρεια και εκτός του σκάμματος. Ο τοίχος, σωζ. διαστ. 0,50×0,40×0,20 μ. ύψος, εδράζεται σε βάθος 2 μ. και είναι δομημένος από αργούς λίθους και δόμο πωρόλιθου σε β΄ χρήση. Πιθανόν στον ίδιο τοίχο να ανήκει μετατοπισμένος δόμος από πωρόλιθο ο οποίος βρέθηκε δυτικά του αλλά σε ανώτερο βάθος (1,30 μ.).

ιε) Οδός Εθνικής Αντιστάσεως 80-78. Σε βάθος 0,25 μ. αποκαλύφθηκε, κατά μήκος του χάνδακος, τμήμα κτιρί-

ου αποτελούμενο από δυο τοίχους. Ο πρώτος, κατεύθυνσης Α.-Δ. και σωζ. διαστ. 8,40×0,63×0,95 μ. ύψος, είναι κατασκευασμένος από πωρολιθικούς δόμους και οπτοπλίνθους συναρμοσμένες με ασβεστοκονίαμα. Προς τη δυτική πλευρά του διαπιστώθηκε μεταγενέστερη επισκευή, όπως φαίνεται από το γέμισμα του σε μήκος 1,06 μ. με αργούς λίθους και κεραμίδες. Στο ανατολικό του άκρο σχηματίζει γωνία με το δεύτερο τοίχο, σωζ. διαστ. 0,80×0,70×0,75 μ. ύψος και κατεύθυνσης ΒΑ.-ΝΔ., ίδιας δόμησης. Οι τοίχοι εδράζονται σε βάθος 1,20 μ.

Από τις επιχώσεις συγκεντρώθηκε κεραμική ρωμαϊκών χρόνων και δύο σιδερένια καρφιά.

ιστ) Οδός Εθνικής Αντιστάσεως 94-92. Σε βάθος 2 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου, κατεύθυνσης Β.-Ν. Ο τοίχος, σωζ. διαστ. 0,50×0,40×0,15 μ. ύψος, είναι δομημένος από δόμους πωρόλιθου, αργούς λίθους και κεραμίδες. Η έδραση του τοίχου είναι στα 2 μ.

ιζ) Συμβολή των οδών Στρατηγού Δουμπιώτη και Περδίκα. Σε βάθος 1,10 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα κτιρίου, προσανατολισμού Ν.-Β. Το κτίριο αποτελείται από δυο τοίχους, κατασκευασμένους από πωρολιθικούς δόμους και οπτοπλίνθους συναρμοσμένες με ασβεστοκονίαμα. Ο πρώτος τοίχος, κατεύθυνσης Β.-Ν. και σωζ. διαστ. 2×0,50×0,95 μ. ύψος, σχηματίζει γωνία στο νότιο άκρο του με το δεύτερο, ίδιας δόμησης, σωζ. διαστ. 0,80×0,70×0,75 μ. ύψος και κατεύθυνσης Α.-Δ. Οι τοίχοι εδράζονται σε βάθος 1,20-1,35 μ.

Στο μέσον της βορειοανατολικής πλευράς του πρώτου τοίχου εφάπτεται μεταγενέστερος τοίχος, ίδιας κατεύθυνσης, δομημένος με πλινθίδες και αργούς λίθους, σωζ. διαστ. 2,20×0,30×0,38 μ. ύψος.

Από τις επιχώσεις συγκεντρώθηκε κεραμική ρωμαϊκών χρόνων και δύο σιδερένια καρφιά.

ιη) Οδός Περδίκα 6. Αποκαλύφθηκαν σε βάθος 0,55 μ. οικοδομικά λείψανα κτιρίου, το οποίο προεκτείνεται εντεύθεν των ορίων του χάνδακος. Το κτίριο ορίζεται νότια και βόρεια από δύο τοίχους, δομημένους με πλινθίδες συναρμοσμένες με ασβεστοκονίαμα και επιχρισμένους με υπόλευκο κονίαμα (σωζ. διαστ. 1,40×0,55×1,05 και 0,62×0,10×0,30 μ. ύψος αντίστοιχα). Στη βόρεια εσωτερική πλευρά του πρώτου τοίχου υπήρχε παραστάδα διαστ. 1×0,33×0,85 μ. ύψος. Ανάμεσα στους δυο αυτούς τοίχους σωζόταν κατά μήκος και κατά πλάτος του ορύγματος δάπεδο από πήλινες πλάκες (4,70×1 μ.)

Από τις επιχώσεις συγκεντρώθηκε κεραμική ύστερων ρωμαϊκών χρόνων, πυραμιδόσχημη αγνύθα, έλασμα χαλκού και γόμφος από σίδηρο.

ιθ) Οδός Κ. Βελλίου 21. Σε βάθος 1,03-1,30 μ., αποκαλύφθηκαν τμήματα αγωγών παράλληλων και σε μικρή απόσταση μεταξύ τους, κατεύθυνσης ΒΑ.-ΝΔ.

Ο πρώτος, ήταν πειόσχημος, σωζ. διαστ. 0,88×0,32×0,16 μ. ύψος. Ο δεύτερος, κυκλικής διατομής, σωζ. μήκ. 0,90 και διαμ. 0,29 μ., συνδεόταν με ακέραιο πίθο κάθετα τοποθετημένο σε αυτόν. Το στόμιο του πίθου ήταν καλυμμένο με δόμο πωρόλιθου. Από το χώρο συγκεντρώθηκε αβαφής κεραμική ύστερων ρωμαϊκών χρόνων.

κ) Οδός Κ. Βελλίου 31-33. Αποκαλύφθηκαν σε βάθος 1,10 μ. και κατά μήκος της νότιας και βόρειας παρειάς του χάνδακος, δόμοι πωρόλιθου σωζ. μήκ. 1,50 μ. Οι δόμοι πιθανώς ανήκουν σε κατεστραμμένο τοίχο κατεύθυνσης Β.-Ν. Στη θέση του κατεστραμμένου τμήματος του τοίχου, εντοπίστηκε στρώμα καταστροφής σωζ. διαστ. 1,75×0,68 και πάχ. 0,30 μ. Δυτικά αυτών αποκαλύφθηκε πήλινος πειόσχημος αγωγός κατεύθυνσης ΒΑ.-ΝΔ. (σωζ. διαστ. 1,01×0,28 μ.).

κα) Οδός 25ης Μαρτίου 55. Σε βάθος 1,28 μ. αποκαλύφθηκε τοίχος από δόμους πωρόλιθου κατεύθυνσης ΒΔ.-ΝΑ. και σωζ. διαστ. 2,50×0,68×0,49 μ. ύψος. Ο τοίχος εδράζεται σε βάθος 2,15 μ. Δεύτερος τοίχος, ίδιας κατεύθυνσης, μήκ. 1,90 και πλ. 0,70 μ. σώζεται σε ύψος τριών δόμων (1,10 μ.) και εδράζεται σε βάθος 2,30 μ. πάνω σε δάπεδο από κονίαμα πάχ. 0,40, μήκ. 0,75 και πλ. 0,62 μ. Ο τοίχος σχηματίζει γωνία με άλλο, σωζ. διαστ. 1,05×0,70×0,45 μ. ύψος, ορίζοντας έτσι χώρο κτιρίου το οποίο εκτείνεται νότια και εκτός του σκάμματος. Σε απόσταση 6 μ. περίπου ανατολικά των παραπάνω τοίχων αποκαλύφθηκε δόμος από πωρόλιθο, σωζ. διαστ. 0,78×0,43×0,67 μ. ύψος. Ο δόμος, κατεύθυνσης ΒΔ.-ΝΑ., πατά σε στρώμα από μεγάλους ακατέργαστους λίθους. Από τις διαταραγμένες επιχώσεις συγκεντρώθηκε κεραμική διαφόρων εποχών.

κβ) Οδός Σ. Βάρδα 6. Σε βάθος 1,68 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου, σωζ. διαστ. 0,99×0,40×0,35 μ. ύψος και κατεύθυνσης Α.-Δ. Ο τοίχος, από δόμο πωρόλιθου, εδράζεται σε βάθος 2,20 μ.

κγ) Οδός Σ. Βάρδα (έναντι ΙΚΑ). Αποκαλύφθηκε σε βάθος 1 μ. στρώμα καταστροφής ρωμαϊκών χρόνων από κεραμίδες, θραύσματα πίθων, αργούς λίθους και έντονα ίχνη καύσης. Το στρώμα εκτείνεται βόρεια και εκτός του χάνδακος. Από το χώρο συνελέγη μία πυραμιδόσχημη αγνύθα.

κδ) Οδός Βασιλικών 10. Σε βάθος 2 μ. αποκαλύφθηκαν μάζες πηλού, οι οποίες πατούσαν σε κατασκευή από αργούς λίθους με κυκλική φορά. Μέσα στην κατασκευή, η οποία εκτείνεται δυτικά και εκτός χάνδακος, βρέθηκαν μεγάλες ποσότητες κεραμικής ρωμαϊκών χρόνων, καθώς και έντονα ίχνη καύσης. Ο χώρος, ο οποίος πιθανώς ταυτίζεται με κλίβανο, καταστράφηκε πριν από την ανασκαφική έρευνα λόγω βλάβης του κεντρικού δικτύου ύδρευσης της πόλεως με αποτέλεσμα την εισροή υδάτων σε αυτόν.

κε) Συμβολή των οδών Ν. Μεταξά και Σ. Βάρδα. Τμήμα του τείχους της πόλεως με κατεύθυνση Α.-Δ. το

οποίο σώζεται σε ύψος ενός δόμου[33]. Διαστάσεις: σωζόμενο μήκος 2,08, πλάτος 0,70 και ύψος 0,40 μ. Εδράζεται σε βάθος 1,04 μ.

κστ) Οδός Γράμμου 13. Σε βάθος 1,58 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα κτιρίου. Σώζεται η γωνία τοίχων από δόμους πωρόλιθου, κατεύθυνσης Δ.-Α., η οποία εισχωρεί στη νότια παρειά του χάνδακος. Δυτικά αυτής βρέθηκε ορθογώνια κατασκευή από πωρόλιθο, διαστ. 2,45×0,50×0,38 μ. ύψος. Η κατασκευή εδράζεται σε βάθος 1,93 μ. Στις παρειές του χάνδακος εντοπίστηκαν και άλλοι δόμοι πωρόλιθου, οι οποίοι δεν ήταν δυνατόν να συσχετιστούν με τα παραπάνω.

κζ) Οδός Γράμμου 15. Σε βάθος 1,58 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου κατεύθυνσης ΒΔ.-ΝΑ. Ο τοίχος, κατασκευασμένος από δόμο πωρόλιθου, σώζεται σε μήκος 3,46, πλάτος 0,60 και ύψος 0,20 μ. Εδράζεται σε βάθος 2,25 μ.

κη) Οδός Γράμμου 30-32. Σε βάθος 0,95 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου από δόμους πωρόλιθου και αργούς λίθους κατεύθυνσης Δ.-Α. Ο τοίχος σώζεται σε μήκος 1,43, πλάτος 0,64 και ύψος 0,34 μ. Εδράζεται σε βάθος 1,34 μ.

κθ) Οδός Καλλιδρόμου 2-4. Σε βάθος 1,30 μ. αποκαλύφθηκε ελλειψοειδής λάκκος σωζ. διαστ. 0,70×0,45 μ. Ο λάκκος περιείχε δύο αβαφείς οινοχόες, όστρακα ύστερων ρωμαϊκών χρόνων, όστρεα, έλασμα σιδήρου και κάρβουνα.

Τέλος, στις οδούς Νικοτσάρα 36, Δαλιανούδη 7 και 25ης Μαρτίου 59 εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν δόμοι πωρόλιθου, οι οποίοι πιθανώς ήταν φερτοί καθώς δεν σχετίζονταν με άλλα οικοδομικά λείψανα.

Ελάτεια - Λιβάδι

Δυνατή βροχόπτωση στάθηκε η αφορμή της αποκάλυψης, σε βάθος 0,60 μ., συστάδας τριών υστερορρωμαϊκών τάφων στην παρειά του αγροτικού δρόμου Ελάτειας-Βασιλικών. Οι τάφοι, με προσανατολισμό Δ.-Α. βρίσκονται εντός του αρχαιολογικού χώρου της Ελάτειας και προφανώς ανήκουν στα νεκροταφεία που ορίζουν ανατολικά και δυτικά το άστυ των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων[34].

ΤΙ: Ο τάφος (διαστ. 1,86×0,45×0,46 μ. ύψος) ήταν κατασκευασμένος από αδρά δουλεμένες ασβεστολιθικές πλάκες και αργούς λίθους με χώμα ως συνδετικό υλικό. Έσωζε τμήμα της καλυπτήριας στην ανατολική πλευρά του. Περιείχε σαθρά οστά τουλάχιστον τριών ταφών, από τις οποίες δεν διασώθηκαν τα κρανία.

ΤΙΙ: Κτιστός (διαστ. 1,80×0,55×0,36 μ. ύψος) από πλινθίδες συναρμοσμένες με κονίαμα. Έσωζε την καλυπτήρια από ασβεστολιθικές πλάκες και κεραμίδες. Στο εσωτερικό του, το οποίο στο μέσον χωριζόταν από κάθετα τοποθετημένη κεραμίδα, βρέθηκαν τα διαταραγμένα οστά τουλάχιστον τεσσάρων νεκρών. Το δάπεδο του τάφου ήταν από κεραμίδες.

ΤΙΙΙ: Ταφή στο χώμα (διαστ. 1,80×0,30 μ.), οριοθετημένη περιμετρικά με αργούς λίθους. Ο νεκρός, κτερισμένος με έλασμα σιδήρου, ήταν σε ύπτια στάση με την κεφαλή προς Α.

Παλιοχώρι

Αγρός Μιρμίρη

Επιδρομή αρχαιοκαπήλων στάθηκε η αφορμή εντοπισμού ενός άγνωστου πρωτογεωμετρικού νεκροταφείου[35]. Η ανασκαφική έρευνα που ακολούθησε έφερε στο φως επτά τάφους Δ.-Α. με μικρές αποκλίσεις. Από αυτούς, τέσσερις ήταν πίθοι (ΤΙ, ΤΙΙ, ΤΙΙΙ, ΤVΙ), δύο λακκοειδείς (ΤΙV, ΤVΙΙ), οριζόμενοι περιμετρικά με σειρά αργών λίθων και, τέλος, μια ταφή πάνω σε στρώμα από ποταμίσια βότσαλα (ΤV). Όλοι περιείχαν ανά ένα νεκρό σε πλάγια συνεσταλμένη στάση και την κεφαλή προς Β.-ΒΑ.

Τα κινητά ευρήματα είναι τα εξής:

ΤΙ. Θραύσματα από χάλκινο αγγείο, δύο χάλκινα περίαπτα σε σχήμα πτηνού, τμήματα από δύο χάλκινες πόρπες, έξι χάλκινοι σφηκωτήρες, ελλιπής χάλκινος κρίκος και τμήματα σιδερένιου ξίφους.

ΤΙΙ. Ελλιπής αμφορίσκος, σιδερένια αιχμή βέλους και απανθρακωμένοι σπόροι.

ΤΙV. Αμφορέας με γραμμική διακόσμηση, χάλκινη φιάλη, τέσσερις χάλκινες ρόδες, τέσσερα χάλκινα περίαπτα σε σχήμα πτηνού, τέσσερα χάλκινα ψέλια, ανά δυο σε κάθε χέρι, χάλκινος δακτύλιος πολλαπλής περιέλιξης, χάλκινος κρίκος, τέσσερις χάλκινοι σφηκωτήρες, χάλκινος δακτύλιος με σπειρωτά άκρα και σιδερένια λόγχη.

33. Στην ίδια οδό (οικόπεδο Κ. Κυριακόπουλου), είχε εντοπιστεί κατά το παρελθόν τμήμα του οχυρωματικού περιβόλου της πόλεως: *ΑΔ* 43 (1988): Χρονικά, σ. 222.

34. Γ. Ζάχος, Ελάτεια ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδος, *Το Έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεοτέρων Μνημείων του ΥΠΠΟ στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της (1990-1998), 1η Επιστημονική Συνάντηση, Βόλος, Μάιος 1998*, Βόλος 2000, σ. 73. Στον αρχαιολογικό χώρο της Ελάτειας έχουν ερευνηθεί και άλλες ταφές των παραπάνω περιόδων: *ΑΔ* 37 (1982): Χρονικά, σ. 180 και 48 (1993): Χρονικά, σ. 210-211.

35. Πρωτογεωμετρικό νεκροταφείο είχε αποκαλυφθεί επίσης κατά τις εργασίες διάνοιξης και τοποθέτησης του αγωγού φυσικού αερίου στην θέση Παλιόβρυση, νοτιοδυτικά από το Παλιοχώρι: *ΑΔ* 50 (1995): Χρονικά, σ. 346.

ΤV. Ανά μία αμφικωνική χάλκινη χάνδρα με χρήση δακτυλίου.

ΤVΙ. Στο ύψος του θώρακα δύο χάλκινες ρόδες, αβαφές λυκήθιο, δύο χάλκινα ψέλια ανά ένα σε κάθε χέρι, ενώ κάτω από το κρανίο βρέθηκαν τέσσερις χάλκινοι σφηκωτήρες, χάλκινη ρόδα και χάλκινη βαρελόσχημη χάνδρα.

ΤVΙΙ. Αβαφές λυκήθιο, χάλκινη φιάλη, τέσσερις αμφικωνικές χάλκινες χάνδρες με χρήση δακτύλιου και τμήμα από σιδερένιο μαχαίρι.

Στις διαταραγμένες επιχώσεις επάνω και γύρω από τους τάφους βρέθηκαν ακόμη δύο χάλκινοι κρίκοι, ένας ακέραιος και ένας ελλιπής, ένα ακέραιο και τρία ελλιπή χάλκινα περίαπτα σε σχήμα πτηνού, ελάσματα χαλκού, ελλιπές χάλκινο ψέλιο, τμήμα χάλκινου εργαλείου, θραύσματα από χάλκινο αγγείο, ελλιπείς χάλκινες ρόδες, ελλιπής σιδερένια λόγχη και ελλιπές σιδερένιο μαχαίρι.

Στη νοτιοανατολική πλευρά του αγρού, όπου επίσης διαπιστώθηκε επέμβαση αρχαιοκαπήλων, έγινε μικρή δοκιμαστική τομή που έφερε στο φως τμήματα ραβδωτών κιόνων, βάση κίονα και επιστύλιο από λευκό μάρμαρο. Η έρευνα στο χώρο αυτό δεν επεκτάθηκε.

ΣΟΦΙΑ ΔΗΜΑΚΗ

2003

Λιβανάτες

Αγία Κυριακή (οικόπεδο Δ. Τζιάκου)

Με αφορμή την ανέγερση νέας οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο, βρέθηκε συστάδα εννέα τάφων με προσανατολισμό Δ.-Α. Πρόκειται για κατεστραμμένους κεραμοσκεπείς καλυβίτες, οι περισσότεροι των οποίων ήταν κενοί ή περιείχαν ελάχιστα και σαθρά οστά. Σε δυο από αυτούς συγκεντρώθηκε αριθμός χανδρών από υαλόμαζα και χαλκό.

Αταλάντη

Έργο Αγωγού Αποχέτευσης

Το πρόγραμμα των εργασιών διάνοιξης χάνδακος, για την τοποθέτηση κεντρικού αγωγού αποχέτευσης στην πόλη της Αταλάντης, εντεταγμένο στο Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, υπήρξε η αφορμή για τον εντοπισμό αρχαιοτήτων[36]. Κατά μήκος του χάνδακος και στις παρειές του αποκαλύφθηκαν και ερευνήθηκαν αρχαία οικοδομικά λείψανα ρωμαϊκών κυρίως χρόνων, τμήματα της ελληνιστικής οχύρωσης της πόλης και τέσσερις τάφοι, τρεις πίθοι και ένας κιβωτιόσχημος.

α) Οδός Εθνικής Αντιστάσεως 12. Αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου με κατεύθυνση Β.-Ν. Ο τοίχος, σωζ. διαστ. 1,11×0,70×0,30 μ. ύψος, ήταν δομημένος από λαξευτές ορθογώνιες πωροπλίνθους σε β΄ χρήση και ημικατεργασμένους ασβεστόλιθους συναρμοσμένους με λευκό ασβεστοκονίαμα.

Στο μέτωπο του τοίχου διατηρήθηκαν θραύσματα πλινθίων, τοποθετημένων σε οριζόντια διάταξη. Ο τοίχος εδραζόταν σε εξέχουσα θεμελίωση ύψ. 0,45 και σωζ. μήκ. 1,10 μ. Στο βόρειο άκρο του αποκαλύφθηκε άνοιγμα διαστ. 0,45×0,45 μ., το οποίο σε μεταγενέστερη φάση χτίστηκε με τις λαξευτές λιθοπλίνθους από πωρόλιθο.

β) Οδός Εθνικής Αντιστάσεως 10. Αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου με κατεύθυνση Β.-Ν. Ο τοίχος, σωζ. διαστ. 1,10×0,60×1,50 μ. ύψος, ήταν δομημένος με ημιλαξευμένους ασβεστόλιθους συναρμοσμένους με κεραμίδες και λευκό ασβεστοκονίαμα. Η ανατολική πλευρά του διατηρούσε επίχρισμα λευκού ασβεστοκονιάματος, το οποίο σωζόταν σε μέγιστο ύψος 1 μ. Έδραση σε βάθος 2,15 μ.

γ) Οδός 25ης Μαρτίου 42-40. Αποκαλύφθηκε τμήμα του οχυρωματικού περιβόλου της αρχαίας πόλης με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ. Είναι χτισμένο κατά το ισόδομο σύστημα, με μεγάλες λαξευτές λιθοπλίνθους πωρόλιθου. Αποκαλύφθηκε σε μήκος 15,25 μ., ενώ διατηρούσε μέγιστο ύψος τριών δόμων, ήτοι 1,26, και ελάχιστο ύψος 0,40 μ. ενός δόμου, ενώ εδράζεται σε βάθος 2,45 μ. Η ανασκαφική έρευνα περιορίστηκε εντός του ορύγματος, έτσι δεν κατέστη δυνατόν να οριστεί το πλάτος του οχυρωματικού περιβόλου.

Στο βορειοδυτικό άκρο του τείχους απαντούν ισοϋψείς ορθογώνιες λαξευτές λιθόπλινθοι (διαστ. 0,55×0,73×0,40 μ. και 1,29×0,50×0,40 μ.) αρμοσμένες χωρίς συνδετικό υλικό και τοποθετημένες σε δύο σειρές, με γέμισμα από μικρούς αργούς λίθους και χώμα στο μεταξύ τους κενό. Στο νοτιοανατολικό άκρο σώζονται συνολικά τρεις ισοϋψείς δόμοι εκ των οποίων οι δύο πρώτοι είναι τοποθετημένοι παρά μήκος και ο τρίτος είναι τοποθετημένος φορμηδόν. Οι δρομικοί δόμοι αποτελούνται από ορθογώνιους πωρόλιθους διαστ. 1,29×0,47 μ.

Ο φορμηδόν τοποθετημένος δόμος είναι χτισμένος με λαξευμένους ορθογώνιους πωρόλιθους (διαστ. 0,68×0,44 μ.), των οποίων η εξωτερική επιφάνεια είναι διαμορφωμένη κατά το αγροτικό σύστημα.

Κατά τη διάρκεια της ανασκαφικής έρευνας συνελέγη χρηστική κεραμική ελληνιστικής εποχής (μέσα 3ου αι. π.Χ.). Εκτός της κεραμικής, η ανασκαφή δεν απέδωσε άλλα κινητά ευρήματα.

36. Στην ανασκαφή συμμετείχε ο αρχαιολόγος Π. Κουνούκλας.

δ) Οδός Εθνικής Αντιστάσεως 4. Αποκαλύφθηκαν τα οικοδομικά λείψανα κτιρίου ρωμαϊκών χρόνων. Η ανασκαφή συνεχίζεται και τα αποτελέσματα δημοσιεύονται παρακάτω (έτος 2004).

ε) Δημοτική πάροδος επί της οδού Παλαιολόγου. Αποκαλύφθηκαν τρεις ταφικοί πίθοι ελληνιστικών χρόνων (τέλη 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.). Οι τάφοι, μερικώς κατεστραμμένοι από την πρόσκρουση του μηχανικού εκσκαφέα, είχαν προσανατολισμό προς Ν. Όλοι περιείχαν από ένα νεκρό σε συνεσταλμένη στάση με την κεφαλή προς Α. και τα εξής κτερίσματα:

ΤΙ. Αβαφής αμφορέας μακεδονικού τύπου, αβαφής λάγυνος, μονόμυξος ακέραιος λύχνος, επτά ατρακτόσχημα μυροδοχεία, σκύφος, αρυβαλλοειδές λυκήθιο, αριθμός ειδωλίων, χάλκινο κάτοπτρο, δύο χάλκινα νομίσματα και χάλκινο δακτυλίδι με σφενδόνη. Από την συγκόλληση των οστράκων προέκυψε ένα ακόμη ατρακτόσχημο μυροδοχείο.

ΤΙΙ. Αωτο σκυφίδιο, κάνθαρος με διακόσμηση Δυτικής Κλιτύος και δύο ατρακτόσχημα μυροδοχεία.

ΤΙΙΙ. Αβαφής πρόχους, μελαμβαφής μονόμυξος λύχνος, ελλιπές μελαμβαφές πινάκιο, ελάσματα μολύβδου ανήκοντα πιθανώς σε αγγείο και θραύσματα ειδωλίων.

στ) Οδός Κ. Βαρώνου-Βελίου. Αποκαλύφθηκε κιβωτιόσχημος τάφος, διαστ. 1,12×0,54×0,35 μ. ύψος, κατασκευασμένος από αδρά δουλεμένους πωρόλιθους και καλυπτόμενος από τέσσερις ομοίους. Ο τάφος, προσανατολισμού ΒΔ.-ΝΑ., περιείχε μία ταφή σε συνεσταλμένη στάση με την κεφαλή στα βόρεια. Ο νεκρός ήταν κτερισμένος με όλπη χρονολογούμενη στο 2ο αι. π.Χ.

ζ) Οδός Νικοτσάρα 26. Ερευνήθηκαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι, κατεστραμμένοι από το μηχανικό εκσκαφέα, προσανατολισμού Δ.-Α. Οι τάφοι, κατασκευασμένοι από ημικατεργασμένους πωρόλιθους, περιείχαν ανά μία ταφή σε κακή διατήρηση και ελάχιστα αβαφή όστρακα. Στη βορειοδυτική εξωτερική πλευρά του πρώτου βρέθηκε χάλκινο νόμισμα.

η) Οδός Νικοτσάρα 28. Ερευνήθηκε κιβωτιόσχημος τάφος, προσανατολισμού Δ.-Α., που προφανώς ανήκει στην ίδια συστάδα με τους παραπάνω. Ο τάφος, σωζ. διαστ. 2,77×0,92 μ., είχε καλυπτήρια από πωρολιθικές πλάκες και αργούς λίθους. Περιείχε δυο επάλληλες ταφές σε ύπτια στάση με την κεφαλή προς Α. και τα παραμερισμένα οστά μιας τρίτης στο βορειοδυτικό άκρο του.

θ) Οδός 28ης Οκτωβρίου 39. Αποκαλύφθηκε και ερευνήθηκε τμήμα του οχυρωματικού περιβόλου της πόλεως με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ. και μήκος εντός του χάνδακος 1,50 μ.

Είναι χτισμένο κατά το ισόδομο σύστημα με λαξευτές λιθοπλίνθους από πωρόλιθο, διαστ. 1,17×0,70 μ. Στη βορειοανατολική πλευρά του χάνδακος σώζονταν ισοϋψείς λιθόπλινθοι, αρμοσμένες χωρίς συνδετικό υλικό και τοποθετημένες δρομικά σε δύο σειρές, με γέμισμα από αργούς λίθους και χώμα στο μεταξύ τους κενό.

Βορειοανατολικά και σε συνέχεια του τείχους εντοπίστηκε τμήμα κατασκευής – πιθανώς πύργος – με κατεύθυνση Β.-Ν. Είναι χτισμένη με ορθογώνιες λιθοπλίνθους πωρόλιθου διαστ. 1,70×0,70 μ., με αδρά λαξευμένη την εξωτερική επιφάνεια. Διατηρείται σε ύψος δύο δόμων (1 μ.).

Η ανασκαφή απέδωσε ελάχιστα αβαφή και άτυπα όστρακα.

ι) Οδός 28ης Οκτωβρίου 48. Αποκαλύφθηκε λιθόπλινθος από πωρόλιθο, κατεύθυνσης Β.-Ν. και σωζ. διαστ. 0,50×0,32×0,66 μ. ύψος, ο οποίος πιθανώς αποτελεί μέρος της οχύρωσης της πόλεως.

ΣΟΦΙΑ ΔΗΜΑΚΗ

2004

Κολάκα, Άγιος Ιωάννης

Με αφορμή τη δραστηριότητα αρχαιοκαπήλων στο ΥΕ νεκροταφείο της Κολάκας[37] αποκαλύφθηκε θαλαμωτός τάφος. Ο τάφος, προσανατολισμού Β.-Ν., είχε ελλειψοειδή κάτοψη και ορθογώνια είσοδο διαστ. 0,56×1 μ., διανοιγμένη στο νότιο τοίχωμα του θαλάμου. Οι αρχαιοκάπηλοι είχαν καταστρέψει την ξερολιθιά της εισόδου και είχαν εισχωρήσει στο θάλαμο, τον οποίο είχαν συλήσει ολοσχερώς. Από τις διαταραγμένες επιχώσεις του συγκεντρώθηκαν οστά και όστρακα. Λόγω έλλειψης προσωπικού, ο δρόμος του τάφου δεν ερευνήθηκε.

Άγιος Βλάσης

Αγρός Α. Μάμου (Εικ. 51)

Με αφορμή την καταστροφή από βαθιά άροση ξεκίνησε ανασκαφική έρευνα στον παραπάνω αγρό, όμορο του αγρού ιδιοκτησίας Α. Γλουστιάνου, ο οποίος είχε ερευνηθεί κατά το παρελθόν[38].

Η έρευνα, με σκοπό τη διερεύνηση των φάσεων κατοίκησης της θέσης με την αποκάλυψη αρχιτεκτονικών ή άλλων καταλοίπων, κατέδειξε την ύπαρξη μόνιμου οικισμού που κατοικήθηκε σε μια ώριμη φάση της πρώιμης νεολιθικής δίχως υπερκείμενα αρχαιολογικά στρώματα.

37. *ΑΔ* 43 (1988): Χρονικά, σ. 226· 44 (1989): Χρονικά, σ. 172· 45 (1990): Χρονικά, σ. 176-177· 46 (1991): Χρονικά, σ. 1959· 47 (1992): Χρονικά, σ. 204-205· 50 (1995): Χρονικά, σ. 341· 54 (1999): Χρονικά, σ. 368.

38. Βλ. παραπάνω στο παρόν, σ. 373.

Στη βορειοανατολική πλαγιά του λόφου, όπου ήταν εμφανή τα ίχνη της καταστροφής, διανοίχθηκε τομή διαστ. 5×5 μ., η οποία επεκτάθηκε βόρεια και ανατολικά καλύπτοντας τελικά χώρο 100 τ.μ. Η τομή ακολούθησε την κλίση του εδάφους με υψομετρική διαφορά 0,45 μ. από ΒΑ.-ΝΔ.

Ο χώρος εντάχθηκε σε ανασκαφικό κάνναβο από τετράγωνα 1×1 μ. με προσανατολισμό Α.-Δ. Μετά την αφαίρεση των διαταραγμένων επιφανειακών στρωμάτων πάχ. 1-1,10 μ. αποκαλύφθηκε, στη βορειοδυτική πλευρά της τομής, ισχυρός τοίχος που γωνιάζει βόρεια και εκτός σκάμματος με κατεύθυνση ΝΑ.-ΒΔ. Η δυτική πλευρά της τομής, στην οποία βρέθηκαν ελάχιστη κεραμική και ευρήματα, ταυτίζεται με ελεύθερο χώρο άλλης χρήσης ενώ το κέντρο καταλαμβάνεται από χώρο τετράγωνης κάτοψης, με θεμέλιο από ξερολιθιά και ανωδομή από πλιθιά.

Στη νοτιοανατολική πλευρά του αποκαλύφθηκε κυκλική κατασκευή από πέτρες με οπή στο κέντρο, ίσως για τη στήριξη πασσάλου.

Ο παραπάνω χώρος φαίνεται να ανήκει σε εσωτερικό σπιτιού, εκτός των ορίων του οποίου και στη νοτιοανατολική πλευρά του σκάμματος αποκαλύφθηκαν οπές σε κανονική διάταξη οι οποίες πιθανώς σχετίζονται με σκεπασμένο αύλειο χώρο. Σε αυτόν, βρέθηκε πληθώρα οστράκων από τα οποία συμπληρώθηκε αριθμός αγγείων καθώς και ελλειψοειδής κατασκευή από πέτρες που περιβάλλουν σειρά οπών.

Η κεραμική του Αγίου Βλάση είναι αποκλειστικά μονόχρωμη δίχως μεγάλη ποικιλία στα σχήματα. Η ποιότητά της είναι πολύ καλή με τοιχώματα μέτρια έως λεπτά και καλά στιλβωμένη επιφάνεια, ενώ ο κύριος όγκος της ανήκει σε ανοιχτά, όχι πολύ μεγάλα αγγεία με ημισφαιρικό σώμα, επίπεδες ή χαμηλές δακτυλιόσχημες βάσεις και κάθετες λαβές. Τα χείλη είναι κάθετα ή και ελαφρώς νεύοντα προς τα έξω. Η διακόσμηση, όπου υπάρχει, είναι αποκλειστικά πλαστική με τη μορφή εξαρμάτων και μαστιδίων στο σώμα του αγγείου[39].

Άλλα κινητά ευρήματα είναι τα εργαλεία από λειασμένη πέτρα, μεγάλος αριθμός από πήλινους και λίθινους πεσσούς σφενδονών, φολίδες διαμορφωμένες σε εργαλεία, λεπίδες, ξέστρα και πυρήνες από σκούρο καστανό, γκρίζο και σε λίγες περιπτώσεις ξανθό πυριτόλιθο, σε πολύ λιγότερο ποσοστό λεπίδες οψιανού, οστέινα εργαλεία, δύο πήλινες πυραμιδόσχημες σφραγίδες, η μία με εγχάρακτη διακόσμηση ομόκεντρων κύκλων και η άλλη με ζιγκζαγκ, αριθμός περιάπτων και χανδρών από όστρεο, πηλό, στεατίτη και οστό, πήλινα πηνία, δύο πήλινες κεφαλές ραμφόσχημων ειδωλίων, πόδι πήλινου καθιστού ειδωλίου, καθώς και το κάτω μέρος σώματος γυναικείου φυσιοκρατικού ειδωλίου από λευκό λεπτόκοκκο μάρμαρο.

39. Η κεραμική του Αγίου Βλάση παρουσιάζει ομοιότητες, εκτός από τους πηλούς, με την κεραμική από τα βαθύτερα στρώματα της Ελάτειας: S. Weinberg, Excavations at Prehistoric Elateia, 1959, *Hesperia* 31 (1962), σ. 167-172, πίν. 53c.

Αταλάντη

Έργο Αγωγού Αποχέτευσης (Εικ. 52)

Στη συνέχεια των εργασιών διάνοιξης χάνδακος για την τοποθέτηση κεντρικού αγωγού αποχέτευσης στην πόλη της Αταλάντης και επί της οδού Εθνικής Αντιστάσεως 4, στην κεντρική πλατεία Αγίων Θεοδώρων, αποκαλύφθηκαν αρχαία οικοδομικά λείψανα[40].

Τα λείψανα ανήκουν σε κτίριο με προσανατολισμό προς Α., από το οποίο ερευνήθηκαν τρία δωμάτια και αποσπασματικά ένα τέταρτο. Οι τοίχοι ήταν δομημένοι με πλινθίδες φορμηδόν τοποθετημένες, αργούς λίθους και ελάχιστες κεραμίδες συναρμοσμένες με ασβεστοκονίαμα. Τρία από τα δωμάτια, όμορα μεταξύ τους, είχαν θυραία ανοίγματα τα δύο ανά ένα στην ανατολική πλευρά τους, ενώ το τρίτο ανά ένα σε κάθε πλευρά του. Σε όλα τα δωμάτια υπήρχαν τοιχογραφίες ενώ ψηφιδωτό δάπεδο σωζόταν στα τρία από αυτά. Ειδικότερα:

Χώρος Ι. Δωμάτιο τετράγωνης κάτοψης και διαστ. 4,50×4,11 μ. Το δωμάτιο οριοθετείται δυτικά και ανατολικά από τους δύο μακρούς τοίχους, οι οποίοι τέμνουν ορίζοντια το χώρο κατά τον άξονα Β.-Ν., ενώ στο κέντρο της ανατολικής πλευράς διαμορφώνεται θύρα διαστ. 0,85×0,70 μ. Δεν βρέθηκαν το κατώφλι ούτε δάπεδο.

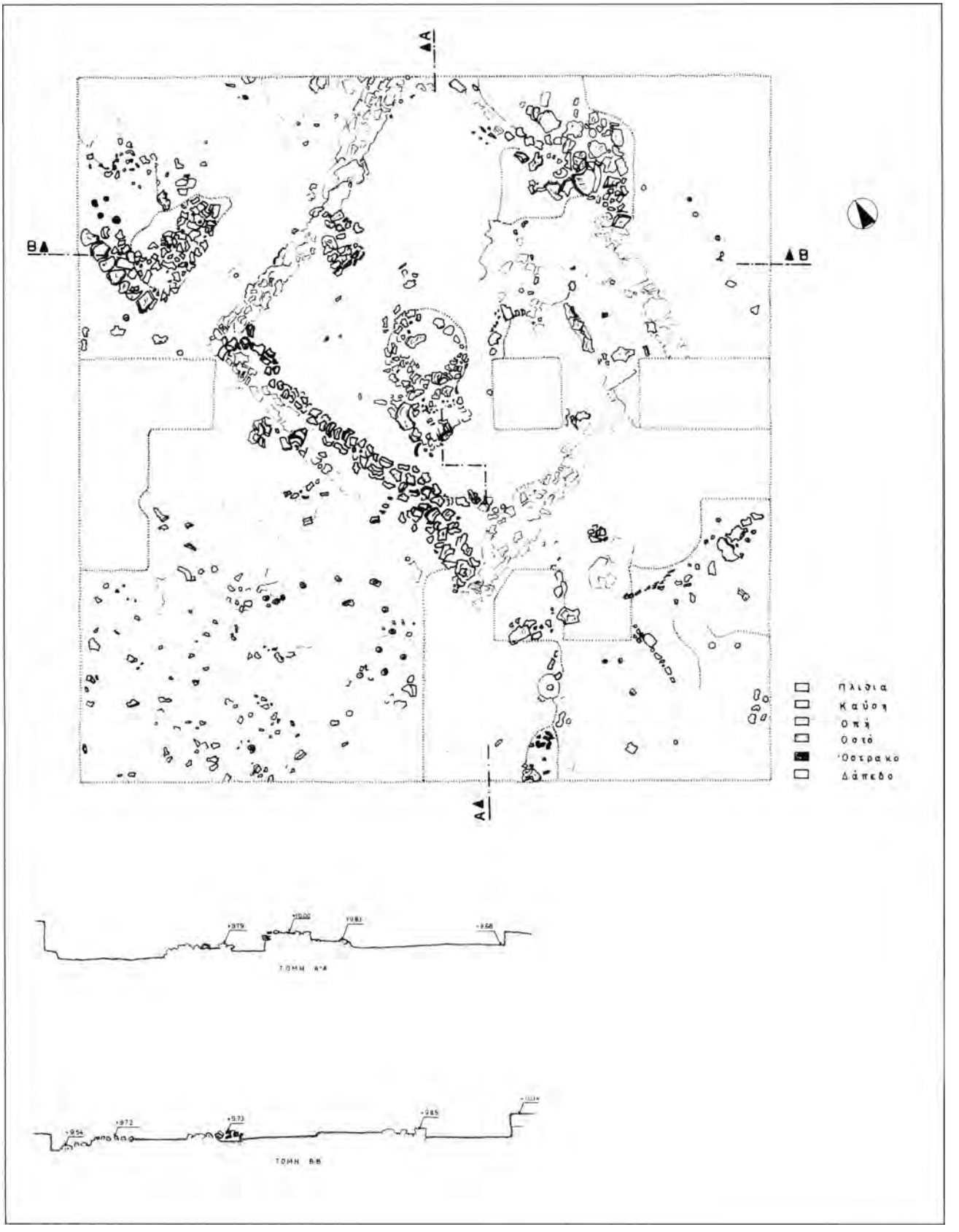
Τα μέτωπα των τοίχων είναι κατάγραφα από τοιχογραφίες, σωζόμενες σε μέγιστο ύψος 1,73 και ελάχιστο 1,47 μ., πάνω σε υπόστρωμα από λευκό κονίαμα, πάχ. 0,015 μ.

Η βόρεια, η ανατολική και η νότια πλευρά παρουσιάζουν κακή διατήρηση των τοιχογραφιών καθ' ύψος, σε σχέση με τη δυτική. Σε όλους τους τοίχους σώζεται η κατώτερη ζώνη με μίμηση ορθομαρμάρωσης που διακόπτεται από στυλοβάτες[41].

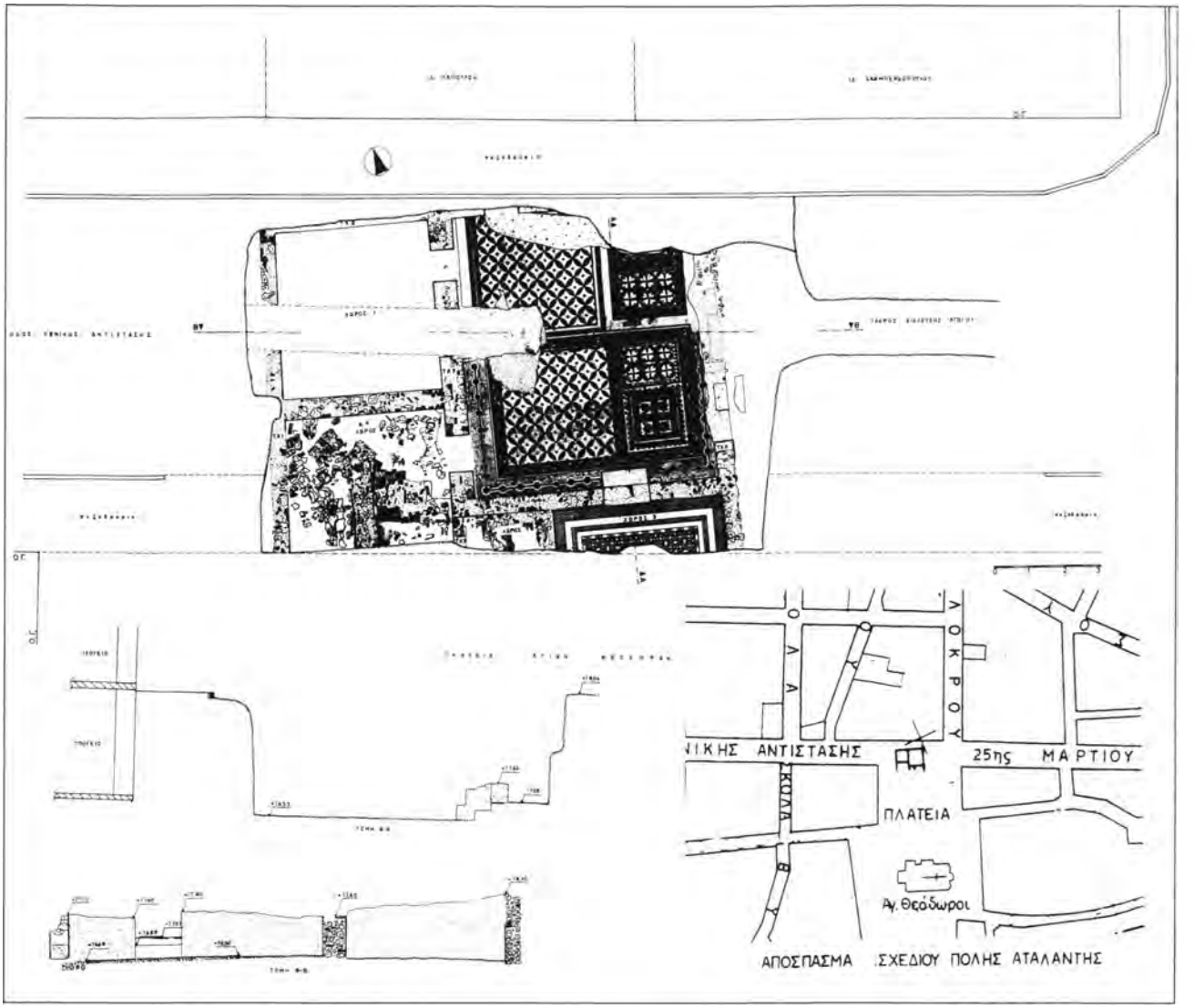
Στη μεσαία ζώνη διακρίνονται τρία διάχωρα, εκ των οποίων στο βόρειο τοίχο σώζονται τα δύο, το κεντρικό και το βορειοδυτικό. Ανάμεσά τους παρεμβάλλονται

40. Βλ. σχετικά παραπάνω, σ. 381.

41. Η μίμηση ορθομαρμάρωσης είναι τυπική του δεύτερου πομπηιανού στυλ, ωστόσο η μίμηση κοινών μαρμάρων σε συνδυασμό με αρχιτεκτονικά στοιχεία, όπως εδώ, είναι χαρακτηριστική του τέταρτου: A. Barbet, *La peinture murale romaine, Les styles décoratifs Pompéiens*, Paris 1985, σ. 204, εικ. 146.

Εικ. 51. Άγιος Βλάσης. Αγρός Μάμου. Κάτοψη, τομές.

Εικ. 52. Αταλάντη. Έργο Αγωγού Αποχέτευσης. Κάτοψη, τομές.

τέσσερις κίονες ιωνικού ρυθμού. Τα διάχωρα παρουσιάζουν ζωγραφική απόδοση παγωνιού σε κίνηση, το κεντρικό σε κόκκινο φόντο, ενώ τα άλλα δύο σε πράσινο.

Η ίδια διακόσμηση καλύπτει το νότιο τοίχο, στον οποίο είναι εντελώς κατεστραμμένο το νοτιοδυτικό διάχωρο.

Στο δυτικό τοίχο διαφοροποιούνται τα χρώματα τόσο στην κατώτερη όσο και στη μεσαία ζώνη, ενώ το κεντρικό διάχωρο έχει πράσινο φόντο και τα πλευρικά κόκκινο. Στο βόρειο και στο νότιο διάχωρο τα παγώνια παρουσιάζονται αντωπά ενώ στο κεντρικό προς Ν[42]. Στον ανατολικό τοίχο, όπου και η θύρα, η διατήρηση είναι εντελώς αποσπασματική Στη βορειοανατολική και νοτιοανατολική πλευρά σώζονται στυλοβάτες, ενώ εκατέρωθεν της θύρας οι τοιχογραφίες σώζονται στο ελάχιστο ύψος των 0,5 εκ.

Στη βορειοδυτική γωνία του δωματίου έγινε δοκιμαστική τομή, η οποία αποκάλυψε την εξέχουσα θεμελίωση του κτιρίου από μεγάλους αργούς λίθους συναρμοσμένους με χώμα, καθώς και τμήμα αγωγού σε βάθος 2,74 μ. Ο αγωγός, κυκλικής διατομής και κατεύθυνσης Δ.-Α., σώζεται σε διαστάσεις 1,10×0,46 μ. και φαίνεται να συνεχίζει κάτω από το ψηφιδωτό δάπεδο του χώρου ΙΙ.

Χώρος ΙΙ. Αμέσως ανατολικά του χώρου Ι με τον οποίο επικοινωνεί μέσω της θύρας, αποτελεί το μεγαλύτερο χώρο του κτιρίου, διαστ. 7,75×6,75 μ. Βόρεια, οριοθετείται από τοίχο, στο μέσον του οποίου εντοπίστηκε

42. R.P. Hinks, *Catalogue of the Greek-Etruscan and Roman Paintings and Mosaics in the British Museum*, London 1933, σ. 31.

θύρα μήκ. 1 μ. Η ανασκαφική έρευνα δεν επεκτάθηκε εδώ για λόγους ασφαλείας, εξαιτίας της άμεσης επαφής, εκτός σκάμματος, με όμορη οικοδομή.

Νότια, το δωμάτιο οριοθετείται κατά τον άξονα Δ.-Α. από τοίχο μήκ. 6,75, πλ. 0,50 και σωζ. ύψ. 1 μ. Στο μέσον του τοίχου διαμορφώνεται θύρα διαστ. 1,20×0,50 μ., προς την οποία οδηγεί κλίμακα δύο αναβαθμών από πλίνθους πωρόλιθου. Ο τοίχος ανατολικά σχηματίζει γωνία με νέο τοίχο διαστ. 1×0,50 μ., ο οποίος καταλήγει σε θυραίο άνοιγμα μήκ. 6,65 μ. Από το άνοιγμα – πιθανότατα τρίβηλο – σώζεται κατώφλι δύο δόμων από πωρόλιθο, ενώ βόρεια και προς την παρειά σώζεται υπόστρωμα λευκού ασβεστοκονιάματος, το οποίο φέρει ίχνη δυο πεσσών εκατέρωθεν του κεντρικού ανοίγματος.

Στη νότια πλευρά του δωματίου και σε βάθος από 1,80-2,30 μ., πάνω σε στρώμα από κεραμίδες στέγης λακωνικού τύπου, αποκαλύφθηκαν τέσσερις κεραμοσκεπείς καλυβίτες τάφοι, μεσοβυζαντινής περιόδου, οι οποίοι περιείχαν ανά ένα νεκρό σε ύπτια στάση και προσανατολισμό Δ.-Α. Οι δύο εκ των τεσσάρων τάφων δεν περιείχαν κτερίσματα, ενώ στους υπόλοιπους βρέθηκαν χάλκινος σταυρός, χάλκινο νόμισμα, χάλκινη πόρπη και έλασμα χαλκού.

Και αυτό το δωμάτιο σώζει στα μέτωπα των τοίχων τοιχογραφίες, ενώ όλη την έκτασή του καταλαμβάνει ψηφιδωτό δάπεδο, με φθορές εν μέρει, το οποίο φαίνεται να έγινε σε τρεις φάσεις ή από τρία διαφορετικά χέρια ή να επισκευάστηκε.

Η διακόσμησή του συνίσταται σε πλαίσιο από κύκλους ενωμένους με γραμμή, το οποίο περιτρέχει το δάπεδο, ενώ στο εσωτερικό του διακρίνονται έξι διάχωρα. Τη νότια πλευρά του χώρου καταλαμβάνει μια κατασκευαστική ενότητα με τρία διάχωρα οριζόμενα από πλαίσιο πλοχμού. Το δυτικό διάχωρο έχει γεωμετρικό θέμα συμπλεκόμενων κύκλων που σχηματίζουν τετράφυλλα. Οι ψηφίδες, 1,3×1,3 εκ., έχουν χρώμα μαύρο, κίτρινο και κόκκινο σε λευκό φόντο. Στη νοτιοανατολική και βορειοανατολική πλευρά του χώρου διακρίνονται δύο διάχωρα. Το νοτιοανατολικό ορίζεται από σπειρομαίανδρο και ταινία πλοχμού, ενώ στο κέντρο υπάρχουν τέσσερις αντωπές, ανά ζεύγος, θεατρικές μάσκες, οριοθετημένες σε σταυροειδές σχήμα πάλι από ταινία πλοχμού[43]. Οι ψηφίδες έχουν χρώμα μαύρο, γκρίζο, άσπρο, κίτρινο, κόκκινο και πορτοκαλί. Το τρίτο διάχωρο ορίζεται με πλαίσιο βαθμιδωτών τριγώνων ενώ στο εσωτερικό του φέρει διακόσμηση συνεχόμενου ρόδακα.

Δεύτερη κατασκευαστική ενότητα αποτελεί το διάχωρο της βορειοδυτικής πλευράς του χώρου. Το ψηφιδωτό, πιο χονδροκαμωμένο, αποτελείται από ψηφίδες 2×2 εκ., δεν περιβάλλεται από πλοχμό ενώ η σύνθεση του ίδιου γεωμετρικού θέματος των συμπλεκόμενων κύκλων τελειώνει, αντί πλοχμού, με πλαίσιο.

Μια τρίτη κατασκευαστική ενότητα αποτελούν τα βορειοανατολικά διάχωρα στα οποία επαναλαμβάνονται τα ίδια διακοσμητικά θέματα της νοτιοανατολικής, με πολύ καλύτερη όμως ποιότητα ψηφοθέτησης και μέγεθος ψηφίδων κάτω του 1 εκ.

Χώρος III. Δωμάτιο (σωζ. διαστ. 1,60×4,80 μ.) οριοθετούμενο από το νότιο κάθετο τοίχο του χώρου ΙΙ, καθώς και από δύο παράλληλους τοίχους, σωζ. διαστ. 1,62×0,49×0,56 μ. Το δωμάτιο, το οποίο εκτείνεται νότια και προς την πλατεία Αγίων Θεοδώρων, σώζει ψηφιδωτό δάπεδο με γεωμετρικό διάκοσμο (κόμβοι Σολομώντος με αστραγαλοειδές πλαίσιο). Οι ψηφίδες, 1×1 εκ., έχουν κίτρινο, μαύρο και άσπρο χρώμα[44]. Τα μέτωπα των τοίχων είναι και εδώ κατάγραφα με τοιχογραφίες.

Χώρος IV. Δωμάτιο νότια του χώρου Ι και δυτικά των ΙΙ και ΙΙΙ. Το μέχρι στιγμής αποκαλυφθέν τμήμα του δωματίου έχει διαστάσεις 3,65×4,45 μ. Ορίζεται ανατολικά και δυτικά από τους δυο μακρούς τοίχους κατά τον άξονα Β.-Ν. ενώ νότια εισχωρεί στο πρανές. Τα μέτωπα των τοίχων και σε αυτό το δωμάτιο είναι τοιχογραφημένα. Στο ανώτερο τμήμα του βόρειου τοίχου διακρίνεται διακόσμηση με κρεμάμενα παραπετάσματα[45]. Ο τοίχος, όπως και ο βόρειος τοίχος του χώρου Ι, πατά σε εξέχουσα θεμελίωση. Στην ίδια πλευρά του χώρου έγινε δοκιμαστική τομή, η οποία σε βάθος 2,38 μ. έφερε στο φως υπόστρωμα δαπέδου από ασβεστοκονίαμα και λίγες πλάκες δαπέδου κατά χώραν, σωζ. διαστ. 1,10×0,16 μ.

Ο υπόλοιπος χώρος του δωματίου καταλαμβάνεται από τμήμα του ανατολικού τοίχου, το οποίο έχει καταπέσει. Σώζεται σε μήκος 2,30 και πλάτος 2 μ., ενώ στη νότια πλευρά του φαίνεται να καταλήγει σε άνοιγμα, πιθανώς παράθυρο, διαστ. 2,80×1 μ. Στη βόρεια πλευρά του παραπάνω τοίχου αποκαλύφθηκε θύρα διαστ. 0,95×0,60 μ., η οποία οδηγεί στον όμορο χώρο ΙΙ.

Χώρος V. Πρόκειται για μικρών διαστάσεων χώρο, ορ-

43. D. Levi, *Antioch Mosaic Pavements* II, Princeton 1947, πίν. XVI,a,b, CII,g.

44. Σύμφωνα με πληροφορίες κατοίκων, στο υπόγειο καταστήματος ιδιοκτησίας Β. Γιουλούμη, που ήταν σε χρήση στο χώρο αυτό μέχρι την δεκαετία του 1970, ήταν ορατό ψηφιδωτό δάπεδο με αναπαραστάσεις ζώων (ως θέμα, πιθανώς παράδεισος). Ακόμη, Τρ. Παπαναγιώτου, *Μνημεία Φθιώτιδας*, 1971, σ. 255.

45. Το sipanium ή μικρή κουρτίνα χρησιμοποιείται για να καλύψει μέρος της σκηνής στην κωμωδία. Πιθανώς η τοιχογράφηση του χώρου να έχει θεματική σχέση με τις θεατρικές μάσκες του ψηφιδωτού δαπέδου του χώρου ΙΙ.

θογώνιας κάτοψης και σωζ. διαστ. 2,01×0,96 μ., ο οποίος εκτείνεται, κατά τη νότια πλευρά του, στην πλατεία Αγίων Θεοδώρων. Ο χώρος ορίζεται από τον κάθετο δυτικό τοίχο του χώρου ΙΙΙ, το νότιο του χώρου ΙΙ και τον κεντρικό τοίχο του χώρου IV, το πλάτος του οποίου εδώ μειώνεται στα 0,30 μ. Με κανέναν από τους παραπάνω χώρους δεν υπάρχει επικοινωνία, πλην του ανοίγματος της νοτιοανατολικής πλευράς του χώρου IV. Τα μέτωπα των τοίχων είναι αδρά, δίχως επίχρισμα. Στη βορειοανατολική πλευρά και σε βάθος 1,77 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα δαπέδου από τετράγωνες πήλινες πλάκες, σωζ. διαστ. 0,41×0,20 μ., συναρμοσμένες με λευκό ασβεστοκονίαμα. Τέλος, στη νότια πλευρά του χώρου, αποκαλύφθηκε ορθογώνια κατασκευή, διαστ. 1,35×0,30×0,28 μ. ύψος, δομημένη από κεραμίδες λακωνικού τύπου, αργούς λίθους και ασβεστοκονίαμα.

Χώρος VI. Αμέσως ανατολικά του χώρου ΙΙ, στον οποίο οδηγεί το θυραίο άνοιγμα, εντοπίστηκε τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου σωζ. διαστ. 0,90×0,24 μ. Οι ψηφίδες είναι λευκές, διαστ. 2×2 εκ., και αποτελούν φόντο νέου ψηφιδωτού δαπέδου, το οποίο εκτείνεται ανατολικά και εκτός σκάμματος. Τοιχογράφηση διακρίνεται και στο εξωτερικό μέτωπο του ανατολικού τοίχου του χώρου ΙΙ.

Η κεραμική που συγκεντρώθηκε από τις διαταραγμένες επιχώσεις κλιμακώνεται από τους ελληνιστικούς χρόνους (2ος αι. π.Χ.) έως την εποχή της τουρκοκρατίας. Ωστόσο, από την τάφρο θεμελίωσης του χώρου Ι συγκεντρώθηκε sigillata ανατολικής προέλευσης τύπου Α και Β, η οποία μπορεί να χρονολογήσει την κατασκευή του στον 1ο αι. μ.Χ.

Άλλα κινητά ευρήματα της ανασκαφής ήταν: Θραύσμα ειδωλίου, πήλινο κωνικό σφονδύλι, στήριγμα κλιβάνου, σπαράγματα τοιχογραφιών, κεραμίδες δαπέδου, ελάσματα χαλκού και μολύβδου, ασημένιο και χάλκινο νόμισμα, αριθμός χάλκινων και σιδερένιων καρφιών, θραύσματα γυάλινων αγγείων και μαρμαροθετήματα.

Η παρουσία ψηφιδωτών δαπέδων, αρχιτεκτονικών στοιχείων στις τοιχογραφίες, η παρατακτικότητα στη ζωγραφική απόδοση των πτηνών, καθώς και η μίμηση μαρμάρων στην κατώτερη ζώνη αποτελούν στοιχεία που συνηγορούν στην ταύτιση του κτιρίου με πολυτελή οικία, ίσως villa urbana, των πρώιμων-μέσων αυτοκρατορικών χρόνων[46].

Ελάτεια

Ιερό Αθηνάς Κραναίας

Η έρευνα στο χώρο του ιερού, η οποία συνεχίστηκε πάλι με τη χορηγία του Δήμου Ελάτειας[47], επικεντρώθηκε στη συνέχεια του καθαρισμού του χώρου από τη βλάστηση, στη διάνοιξη ανασκαφικών τομών στα σημεία απόρριψης των μπάζων του Paris, καθώς και στον περίβολο του ιερού, προκειμένου να αντληθούν στοιχεία για τη διαμόρφωση του χώρου, πριν από την ανοικοδόμηση του ναού.

Τρεις τομές διανοίχθηκαν σε σημεία που είχαν απορριφθεί τα μπάζα του Γάλλου αρχαιολόγου. Η μία ανατολικά και εκτός του τεμένους, στην κατωφέρεια της πλαγιάς του λόφου του ιερού, και οι άλλες δύο στο εσωτερικό του, λίγα μέτρα βορειοδυτικά του ναού.

Οι τομές στα σημεία αυτά απέδωσαν, μεταξύ άλλων, μεγάλο αριθμό οστράκων όλων των περιόδων, αριθμό από σιδηρά και χάλκινα αντικείμενα, αριθμό από αγνύθες και πήλινα σφονδύλια. Τα ευρήματα αυτά, σε συνδυασμό με όσα δημοσιεύει ο P. Paris, αποδεικνύουν ότι ο χώρος ήταν σε χρήση πριν από την ΥΕ ΙΙ έως και τους μεταβυζαντινούς χρόνους. Οι τομές αυτές έφεραν, επίσης, ξανά στο φως το εσωτερικό αναλημματικό τείχος του πλατώματος του ναού και την είσοδο σε αυτό που είχε αποκαλύψει πρώτος ο Γάλλος αρχαιολόγος[48].

Η αρχαιολογική έρευνα συνεχίστηκε με την ανασκαφή τριών διερευνητικών τομών, διαστ. 6×6 μ., οι οποίες διανοίχθηκαν στο χώρο μεταξύ του οπισθόδομου και του περιβόλου του ναού. Η πρώτη (τομή Δ) αναπτύσσεται στο νοτιοανατολικό άκρο του περιβόλου, ενώ οι άλλες δυο αμέσως βόρεια και βορειοδυτικά (τομές Ε και Ζ). Και στις τρεις αποκαλύφθηκε η συνέχεια μακρού τοίχου από δόμους πωρόλιθου και αργούς λίθους συναρμοσμένους με κονίαμα. Ο τοίχος, κατεύθυνσης Δ.-Α., έχει διαστάσεις 8×0,70×0,45 μ. ύψος, ενώ στις τομές Δ και Ζ αποκαλύφθηκαν και τμήματα άλλων, ίδιας κατεύθυνσης. Σε δύο από τις τομές (Δ, Ζ) βρέθηκε ανά ένας σπόνδυλος δωρικού κίονα. Το στρώμα καταστροφής των κτιρίων στα οποία ανήκουν οι παραπάνω τοίχοι χρονολογείται στο β΄ μισό του 4ου αι. μ.Χ., ενώ όλοι εδράζονταν σε αρχαίο μπάζωμα. Το μπάζωμα, το οποίο έφθανε μέχρι το

46. Επί της οδού Εθνικής Αντιστάσεως σε οικόπεδο ιδιοκτησίας του Δήμου Αταλάντης αποκαλύφθηκε επίσης βίλλα με ψηφιδωτό δάπεδο: *ΑΔ* 41 (1986): Χρονικά, σ. 62. Ακόμη, επί της πλατείας Αγίων Θεοδώρων εντοπίστηκαν κτιριακά λείψανα ελληνιστικών-ρωμαϊκών χρόνων: *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 358.

47. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 446-447. Γ. Ζάχος - Σ. Δημάκη, Ιερό Αθηνάς Κραναίας (Ελάτεια-Φωκίδα): Εκατό χρόνια μετά, στο *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Βόλος 27/2-2/3/2003* (Πρακτικά υπό έκδοση).

48. P. Paris, *Élatée, La ville, le temple d'Athéna Cranaia*, *BEFAR* 60, Paris 1892, σ. 90-91, εικ. 7.

φυσικό βράχο, ήταν ένα ομοιογενές στρώμα από μέτριο/μαλακό, σκούρο καστανό χώμα με έντονα κατά τόπους ίχνη καύσης και γεμάτο κομμάτια λατύπης. Επισημαίνεται μεγάλη ποσότητα κεραμικής πρώιμων κλασικών χρόνων, στην τομή Ε, καθώς και σωροί κεραμίδων λακωνικού τύπου και θραύσματα πίθων στην τομή Ζ.

Άλλα ευρήματα της ανασκαφής ήταν: Δυο χάλκινες φιάλες, η πρώτη με ραβδωτή διακόσμηση και ψαροκόκαλο στο χείλος και η δεύτερη ομφαλωτή, έλασμα με ανάγλυφη διακόσμηση λιονταριού, αριθμός από ασημένια και χάλκινα νομίσματα, χάλκινες πόρπες, χάλκινες και οστέινες περόνες, μεγάλος αριθμός από κρίκους και ελάσματα χαλκού και σιδήρου, αριθμός από σιδερένια καρφιά, λίθινες και πήλινες ψηφίδες διαφόρων μεγεθών, θραύσματα από πήλινα ειδώλια και μάσκες, θραύσματα γυάλινων αγγείων και πολλά οστά ζώων.

Γνωρίζοντας την καταστροφή της Ελάτειας από το στρατό του Ξέρξη αμέσως μετά τη μάχη των Θερμοπυλών[49], μπορούμε να συμπεράνουμε ότι πρόκειται για γέμισμα προερχόμενο από το περσικό στρώμα καταστροφής πιθανότατα του αρχαϊκού ναού της Αθηνάς Κραναίας και ενός ναΐσκου[50].

Μετά από λαθρανασκαφή στην ανατολική πλαγιά του λόφου και εκτός του πλατώματος, ερευνήθηκε κατεστραμμένος κεραμοσκεπής καλυβίτης τάφος. Ο τάφος, σωζ. διαστ. 1,78×0,35×0,33 μ. ύψος, είχε προσανατολισμό Δ.-Α. Από τις επιχώσεις συγκεντρώθηκαν οστά και λίγα αβαφή όστρακα ύστερων ρωμαϊκών χρόνων.

ΣΟΦΙΑ ΔΗΜΑΚΗ

2001

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Ηράκλεια Τραχινία

Ασωπός ποταμός

Οι εκσκαφές για την κατασκευή νέας γέφυρας στον Ασωπό ποταμό, στα κατάντη της υφισταμένης, έφεραν στο φως στη μεν ανατολική όχθη του ρεύματος τάφους και υπολείμματά τους ελληνιστικών χρόνων, στη δε δυτική τμήμα του οχυρωματικού περιβόλου και εκτεταμένο στρώμα καταστροφής στο εσωτερικό ενός μικρού ιερού (Εικ. 53).

Ι. Στα πρανή με τους τάφους συνελέγη κεραμική ελληνιστικών χρόνων (3ου-2ου αι. π.Χ.). Ημισφαιρικό σκυφίδιο, θραυσμένο βαθύ πινάκιο με διακόσμηση Δυτικής Κλιτύος στην εσωτερική ανώτερη ζώνη, όστρακο από κάνθαρο με ραβδώσεις (του τύπου των «κρατήρων») καθώς και από σώμα λεκανίδας είναι τα χαρακτηριστικότερα σχήματα. Εντοπίστηκε το νότιο τμήμα κιβωτιόσχημου τάφου (Τάφος ΙΙ) και ανασκάφηκε λαξευτός θαλαμωτός τάφος (Τάφος ΙΙΙ) ορθογώνιας κάτοψης και εσωτ. διαστ. 2,14×1,22-1,30 μ. Είχε κάθετα τοιχώματα, οριζόντια οροφή και κυκλικό θυραίο άνοιγμα, διάμ. 1,20 μ. περίπου, όπου μικρός αναβαθμός ύψ. 0,30 μ. περίπου, καθώς και ισοπλατή διάδρομο βάθ. 1,20 μ. για την πρόσβασή του. Στη διαταραγμένη επίχωση του θαλάμου βρέθηκαν ένας εφθαρμένος λύχνος[51] και – μεταξύ των οστράκων – συγκολλώμενα τμήματα ενός σκύφου[52] αττικού τύπου, χρονολογούμενα στο α΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. Ελλιπές κυάθιο και συνανήκοντα όστρακα ευμεγέθους μελανοδοχείου(;) ή λύχνου, όλα ελληνιστικών χρόνων, συνελέγησαν στη βόρεια πλευρά του τάφου.

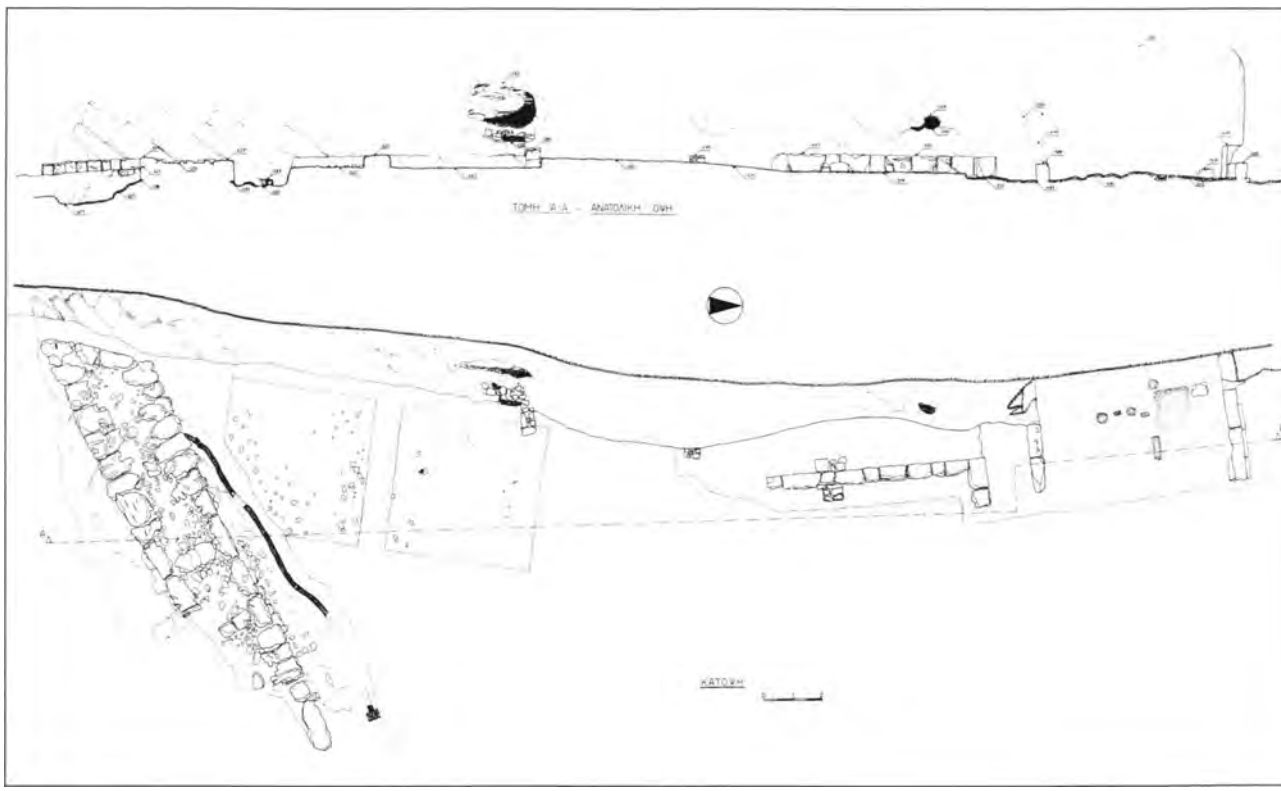
Το αποκαλυφθέν τμήμα του τείχους έχει κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ. Εμφανίστηκε αμέσως κάτω από τον ασφαλτοτάπητα της Παλαιάς Εθνικής Οδού. Σώζεται σε μέγιστο μήκος 14,50 μ. Το πλάτος του κυμαίνεται μεταξύ 2,80 και 3,10 μ. Με επιμέλεια έχει αποκοπεί ο βράχος σε βαθμιδωτά επίπεδα για την ασφαλή ίδρυση της κατασκευής. Διατηρείται στο ύψος του κατώτατου δόμου στο νοτιοδυτικό τμήμα. Στο βορειοανατολικό σώζονται δύο σειρές, αφού η έδρασή του, η οποία παρακολουθεί την κλίση του φυσικού βράχου προς τον ποταμό, συναντάται σε μεγαλύτερο βάθος. Έχει ληφθεί μέριμνα ώστε οι λιθόπλινθοι, από τον τοπικό ασβεστόλιθο, να στοιχίζονται ο ένας δίπλα στον άλλον. Έχουν διαμορφωθεί με αδρή λάξευση. Γενικώς, η όψη τους είναι τραχιά, ενώ οι δύο στο βορειοανατολικό άκρο της εξωτερικής πλευράς φέρουν και κάθετες αυλακώσεις. Στον πυρήνα έχουν πακτωθεί μικρότερες πέτρες σε χώμα και, ελαφρώς ανατολικότερα από το κέντρο του αποκαλυφθέντος τμήματος, λίθος με αυλάκωση μήκ. 0,70, πλ. 0,30 και ύψ. 0,10 μ. Πιθανότατα χρησίμευε για την παροχέτευση των ομβρίων υδάτων από την τοιχοποιία. Την ίδια λειτουργία είχε, περαιτέρω, και αγωγός (σωζ. μήκ. 11,65 μ.) από πήλινα κυλινδρικά στελέχη, ο οποίος εμφανίζεται κάτω από το δυτικό άκρο της εσωτερικής/βόρειας όψης του τείχους και με οφιοειδή πορεία κατευθύνεται προς τον ποταμό.

49. Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, 8. 33, 5.

50. Ό.π., 12, 92.

51. *Agora* IV, τύπος 25Α, αριθ. 271. Μ.Φ. Παπακωνσταντίνου, Τα ελληνιστικά λυχνάρια του Εχίνου, *ΣΤ΄ ΕλλΚερ* 335, αριθ. Κ7959, πίν. 167α.

52. *Agora* XXIX, 258, αριθ. 153, πίν. 14.

Εικ. 53. Ηράκλεια Τραχινία. Ασωπός ποταμός. Κάτοψη, τομή, όψη.

Η ελεύθερη απόληξή του είναι πειόσχημο στέλεχος, μήκ. 0,25, πλ. 0,27 και πάχ. 0,03 μ. Ο αγωγός έχει τοποθετηθεί σε αύλακα πλ. 0,35 έως 0,60 μ. λαξευμένη στον ασβεστολιθικό βράχο. Το μήκος εκάστου στελέχους κυμαίνεται μεταξύ 0,57 και 0,61 μ., η διάμετρός του είναι 0,15 και το πάχος τοιχώματος 0,025 μ. Υδραυλικό κονίαμα χρησιμοποιήθηκε για τη στεγανή αρμογή των στελεχών και τη σφράγιση των ακανόνιστων οπών εξαερισμού με θραύσματα κεραμίδων, κατά κύριο λόγο αποστρογγυλεμένων, με διάμετρο 0,08-0,13 και πάχος 0,01-0,02 μ.

Η κεραμική (με χαρακτηριστικά όστρακα μία βάση βαθέος πινακίου, τρία συγκολλώμενα όστρακα ανάγλυφου σκύφου με φύλλα ακάνθου και στελεχωτό πόδι τεφρού μυροδοχείου), η οποία προέκυψε από τον καθαρισμό της επιφανείας του τείχους, χρονολογείται στο α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. Βρέθηκαν επίσης τρία νομίσματα N5437, 5438 και 5439.

Ίδια κεραμική βρέθηκε και στην επίχωση αμέσως νοτιοανατολικά και βορειοδυτικά του τείχους, η οποία όμως περιείχε και κάποια όστρακα του 6ου αι. μ.Χ. Αντιθέτως, ελάχιστα εφθαρμένα όστρακα ελληνιστικής εποχής και πληθώρα συγκολλώμενων τμημάτων από λεκάνες, προχοειδή, αμφορείς και λύχνους του α΄ μισού του 6ου αι. μ.Χ. περιείχε κοίλωμα, ένας πιθανότατα φυσικός σχηματισμός στις ανατολικές υπώρειες του λοφώδους εξάρματος 10 μ. περίπου προς Β. του τείχους. Το κοίλωμα, ελλειπτικού σχήματος, έχει μήκος 2,60, ύψος 1,60 και βάθος 0,80 μ. Δεν αποκλείεται να πρόκειται για το «*δελτοειδές* άνοιγμα στο πρανές πάνω από την παρυφή του δρόμου», από το οποίο είχε συλλέξει ο Γ.Χ. Χουρμουζιάδης πλήθος ελληνιστικής και ρωμαϊκής κεραμικής στο πλαίσιο δοκιμαστικής ανασκαφής κατά τα έτη 1973-1974[53].

Εμπρός και κάτω από το στόμιο του κοιλώματος δύο τοιχάρια από ασβεστολιθικά λιθάρια συναντώνται σε ορθή γωνία. Εκείνο παραλλήλως προς το βράχο περιελάμβανε και τμήματα κεράμων αλλά και ελλιπή κορινθιακό καλυπτήρα.

ΙΙ. Τα δωμάτια του ιερού, 28 μ. περίπου βορείως του τείχους, το οποία είχαν ανασκαφεί κατά τα έτη 1973-1974, καθαρίστηκαν για να αποτυπωθούν. Το βορειότερο από αυτά έχει διαμορφωθεί από δύο τοίχους εγκαρσίως τοποθετημένους στο βράχο. Περίπου 1,58 μ. νοτίως αυτού ένας τοίχος κάτοψης Γ (μήκ. δυτικής κεραίας 7, μήκ. βόρειας κεραίας 1,65, ύψ. 0,55-0,65 μ.) σε απόσταση 1-1,65 μ. από το βράχο δημιουργούσε έναν επιμήκη χώ-

53. Γ.Χ. Χουρμουζιάδης, Ασωπός (Γέφυρα), *ΑΔ* 29 (1973-1974): Χρονικά, σ. 516.

ρο. Κατά χώραν διατηρείται μία σειρά από αδρολαξευμένους εγγωνίους του τοίχου. Σε απόσταση 1,80 μ. από το νότιο άκρο της δυτικής κεραίας δύο τοιχάρια μήκ. 0,45 μ. εφάπτονται και των δύο όψεών της. Η ανατολική παρειά του λόφου, η οποία συνιστά το δυτικό όριο του χώρου, είναι επιχρισμένη με ασβεστοκονίαμα μέχρι 3 μ. από το δάπεδο. Τα περιεχόμενα του στρώματος καταστροφής σε επαφή με τη δυτική όψη του επιμήκους χώρου συνδέουν και αυτή την κατασκευή με το ιερό. Εκτός από το πλήθος θραυσμένων κεραμίδων στέγης και τα τμήματα πίθων αναγνωρίζονται μεταξύ των οστράκων μελαμβαφή καρχήσια με πλαστικό κισσόφυλλο στις λαβές, βαθέα πινάκια, πώμα πυξίδας, προχοειδή, ένα καλυκωτό σκυφίδιο και δύο τουλάχιστον πήλινα ιγδία, όλα του α΄ μισού του 2ου αι. π.Χ. Βρέθηκαν, επίσης, θραύσματα πήλινων γυναικείων ειδωλίων και αποτμήματα από μαρμάρινα αγαλμάτια ανθρώπινων μορφών με ίχνη πυράς. Ένα από την ομάδα των τελευταίων απεικονίζει παιδίσκη με ζωσμένο κάτω από το στήθος χιτώνα, η οποία κρατεί πτηνό, ένα δεύτερο χέρι με πτηνό στο χέρι και άλλα ανθρώπινα μέλη. Έντονα ίχνη καύσης έχουν αποτυπωθεί στο λαξευμένο βραχοδάπεδο σε μια έκταση 2,50×1 μ. στο μέσον περίπου του χώρου. Ένα δεκαεξανούμμιο του Ιουστινιανού (χρονολογία κοπής 538-542 μ.Χ., νομισματοκοπείου Θεσσαλονίκης)[54] από την επιπολή του στρώματος καταστροφής πρέπει να προσγραφεί στην δραστηριότητα του α΄ μισού του 6ου αι. μ.Χ., δεδομένου ότι ο αυτοκράτορας αυτός ανοικοδόμησε τα τείχη της πόλης[55].

Το νέο τμήμα του οχυρωματικού περιβόλου της πόλης, σε συνδυασμό με το ανευρεθέν βορειοδυτικότερα κατά το έτος 1999[56] στις υπώρειες του λοφώδους εξάρματος, μαρτυρεί – πέραν πάσης αμφιβολίας – για την αναμενόμενη στροφή του περιβόλου προκειμένου να περικλείσει τον οικισμό μέχρι τη δυτική όχθη του Ασωπού ποταμού και να δημιουργήσει πύλη στην περιοχή διάβασής του. Στο σημείο αυτό θα απαιτείτο κάποιο είδος γέφυρας. Το ιερό ευρισκόταν εντός των τειχών και πλαισίωνε το δρόμο προς την πύλη. Αυτή πρέπει να είχε διανοιγεί στην προς Α. – διαλυμένη πλέον – προέκταση του αποκαλυφθέντος τείχους. Η ελληνιστική νεκρόπολη στην ανατολική όχθη συνιστά μια επιπλέον ασφαλή ένδειξη για την ύπαρξη και λειτουργία της.

Θέση Ντούνος

Α. Προς Δ. του αποκαλυφθέντος τμήματος της οχύρωσης και στις υπώρειες του ορεινού όγκου της Οίτης με τους θαλαμωτούς τάφους, σπαράγματα πέντε τοίχων από δύο οικίες ήλθαν στο φως με αφορμή τη διαπλάτυνση επαρχιακής οδού.

Οι τοίχοι, σωζόμενοι μόνο στο κατώτερο τμήμα τους, ήταν κατασκευασμένοι από αδρομερώς λαξευμένες πέτρες τυχαίου σχήματος και μεγέθους σε δύο σειρές με λιθάρια και χώμα ως συνδετικό υλικό. Το πλάτος τους κυμαίνεται μεταξύ 0,55 και 0,70 μ. Είχαν καλυφθεί από παχύ στρώμα καταστροφής με ίχνη πυρκαγιάς. Περιέχονταν σε αυτό μεγάλες ποσότητες θραυσμένων κεράμων στέγης και συνανήκοντα τμήματα οπαίας κεράμου. Εκτός από αρτόσχημες και πυραμιδόσχημες αγνύθες, θραύσματα λιθίνων τριβείων και λύχνων, καθώς και σιδερένιο μαχαίρι, συνελέγη επίσης μεγάλος αριθμός οστράκων του 2ου αι. π.Χ., συχνά συνανηκόντων σε ένα αγγείο. Αυτά ανήκουν σε χυτροειδή, αμφορείς, κανθάρους, πινάκια βαθέος τύπου με υποτυπώδη ομφαλό, φιαλά ατρακτοειδή μυροδοχεία και μεγαρικούς σκύφους. Εκείνοι με διακόσμηση μακρών πετάλων καθώς και μία αμφικωνική λήκυθος με διακόσμηση φύλλων λωτού σε λευκό βάθος φαίνεται να τοποθετούν την καταστροφή από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. και εξής. Στα ευρεθέντα χαλκά νομίσματα αναγνωρίζονται κοπές των Αιτωλών (περίπου 279-168 π.Χ.)[57], του Αντιγόνου Γονατά (277-239 π.Χ.)[58] και των Βοιωτών (περίπου 196-146 π.Χ.)[59]. Με ανάλογη κεραμική είχε επιχωσθεί και κυκλικό φρέαρ διανοιγμένο στο φυσικό βράχο και σε υπαίθριο χώρο της μιας από τις δύο οικίες.

Β. Περίπου 30 μ. προς Δ. των οικιστικών καταλοίπων απομακρύνθηκαν επιχώσεις από το εσωτερικό τριθάλαμου τάφου διανοιγμένου στους πρόποδες της Οίτης. Αν και διαταραγμένες (με διάσπαρτα αποσαθρωμένα οστά και ίχνη καύσης), περιείχαν κεραμική ενδεικτική της χρονικής περιόδου χρήσης του τάφου, από το 2ο αι. π.Χ. μέχρι τον 6ο αι. μ.Χ. Η είσοδός του (ύψ. 1,05 και 0,63 μ.), ανοιγμένη στα βόρεια έχει τοξωτή απόληξη (Εικ. 54). Ο προθάλαμός του είναι ένας τραπεζιόσχημος χώρος διαστ. 2,25×1,10×1,50×0,80 μ., ύψ. 1,80 μ., με καμπύλη οροφή. Αναβαθμός πλ. 0,40 και ύψ. 0,35 μ. οδηγεί στους δύο θαλάμους σε ακτινωτή διάταξη.

54. D.M. Metcalf, *The Copper Coinage of Thessalonica under Justinian I*, Βιέννη 1976, var. xi b (large), αριθ. 134-159.

55. S. Lauffer (επιμ.), *Griechenland. Lexikon der historischen Stätten*, 1989, λ. *Herakleia Trachinia* [K. Braun - H. Kramolisch], σ. 265.

56. Π. Μπούγια, Ασωπός παρά την Ηράκλεια (αρχ. Ηράκλεια Τραχινία), *ΑΔ* 52 (1997): Χρονικά, σ. 429-430.

57. *SNG* Cop. 29.

58. *SNG* Cop. 1214-1221 (για τον τύπο).

59. *BMC* Central Greece, σ. 108.

Η στενότητα του χώρου και η αποπνικτική ατμόσφαιρα δεν επέτρεψαν την πλήρη διερεύνηση του νοτιοδυτικού θαλάμου. Είναι, όμως, πολύ διαφωτιστική η διαμόρφωση του νοτιοανατολικού (Εικ. 55). Αυτός είναι ορθογώνιος με βάθος 2,85, πλάτος 1,90 και ύψος 2,17 μ. (από την οροφή μέχρι τον πυθμένα του κεντρικού ορύγματος). Τα τοιχώματά του συγκλίνουν ελαφρώς προς την καμαρωτή οροφή. Με εξαίρεση την πλευρά της εισόδου κλίνες έχουν λαξευθεί κατά μήκος των υπόλοιπων πλευρών. Είναι ένα πειόσχημο θρανίο ύψ. 0,50 μ., περίπου και πλ. 1 μ. στην ανατολική πλευρά, 0,85 στη νότια και 0,40 μ. στη δυτική. Το δημιουργούμενο επίμηκες ορθογώνιο όρυγμα στο κέντρο του θαλάμου, μήκ. 1,20 και πλ. 0,50 μ., φέρει στο βόρειο και νότιο στενό άκρο εγκοπές πλ. 0,30-0,40 μ.

Ενδιαφέρουσα είναι η σήμανση ενός άλλου από αυτά τα ταφικά μνημεία. Μία επιμήκης κόγχη με αποστρογγυλεμένη απόληξη, ως υποδοχή ανθεμωτής στήλης, υψώνεται πλησίον ή υπεράνω της εισόδου του τάφου.

Αγία Παρασκευή

Θέση Πλατάνια

Η διάνοιξη χάνδακα από τη Δημόσια Επιχείρηση Ύδρευσης και Αποχέτευσης Λαμίας (ΔΕΥΑΛ) έφερε στο φως ταφικό περίβολο των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων στη συμβολή της Εθνικής Οδού Αθηνών-Θεσσαλονίκης και της παρακαμπτηρίου οδού προς την πόλη της Λαμίας, στο ύψος του οικισμού Αγία Παρασκευή, θέση Πλατάνια (Εικ. 56, 57). Εμφανίστηκε σε βάθος 1 μ. περίπου από το οδόστρωμα της παρακαμπτηρίου.

Η κατασκευή, μήκ. 19,15 και πλ. 6,70 μ., παρουσιάζει Η-σχημη κάτοψη και μία ορθογώνια βάση διαστ. 2,90×1,70 μ. εφαπτόμενη στο κέντρο της εσωτερικής παρειάς της κεντρικής κεραίας[60]. Έχει συντεθεί από πώρινους εγγωνίους. Σώζεται το θεμέλιο και η ευθυντηρία του μνημείου από διάτονους λίθους, η πρώτη σειρά της ανωδομής, επίσης από δρομικώς τοποθετημένους λίθους, και κάποιοι από τους δρομικούς της δεύτερης. Η τελευταία πρέπει να είναι και η κορυφαία, αφού δεν φέρει μοχλοβόθρια. Η πρόσοψη εκάστου δόμου υποχωρεί σε σχέση με την υποκείμενη. Επιμελέστερη λάξευση δέχθηκαν οι λιθόπλινθοι της ανωδομής.

Εντός του περιβόλου διενεργήθηκαν τουλάχιστον επτά ταφές (Τάφοι II-VI, VIII) και από μία αμέσως προς

Εικ. 54. Ηράκλεια. Θέση Ντούνος. Εξωτερική όψη του τάφου. Άποψη από Β.

Α. και Δ. των πλευρικών κεραιών (Τάφοι I και VII).

Η ανασκαφική εικόνα κατά τάφο είχε ως εξής:

Τάφος I. Ταφή σε δύο αντωπές καλυπτήριες κεραμίδες με προσανατολισμό Α.-Δ. Μακρά οστά με κατεύθυνση Β.-Ν. προέβαλλαν προς Β. από το μέσον των κεραμίδων.

Τάφος II. Ταφή εκτάδην με την κεφαλή προς Β. εντός δύο αντωπών καλυπτήριων κεραμίδων, διαστ. 0,93×0,44×0,03 μ., με προσανατολισμό Β.-Ν. Εχινόσχημο άωτο σκυφίδιο είχε τοποθετηθεί ανεστραμμένο στην περιοχή της κοιλιακής χώρας.

Τάφος III. Ελεύθερη ταφή εκτάδην με προσανατολισμό Α.-Δ. Το μικρό μήκος του σκελετού (1,43 μ.) και το σώμα πυξίδας από τα συνοδεύοντα αυτόν κτερίσματα (όστρεα, ειδώλιο πτηνού, χάλκινη περόνη και έλασμα) μαρτυρούν γυναίκα. Επιπλέον, από τα όστρακα υπεράνω της ταφής συγκολλήθηκε λεκανίδα διακοσμημένη με την τεχνική της Δυτικής Κλιτύος του α΄ μισού του 3ου αι. π.Χ. και άωτο σκυφίδιο, ενώ βρέθηκε και κεφαλή ειδωλίου στον τύπο της Ηρακλειώτισσας.

Τάφος IV. Κιβωτιόσχημος από πήλινες πλάκες διαστ. 0,49×0,49×0,04 μ., δύο κατά μήκος των μακρών πλευ-

60. Κτιστά βάθρα αυτού του τύπου έφεραν επιτύμβια σήματα (π.χ. ναΐσκο), βλ. Μ. Πωλογιώργη, *Μνημεία του Δυτικού νεκροταφείου του Ωρωπού*, Αθήνα 1998, σ. 153.

Εικ. 55. Ηράκλεια. Θέση Ντούνος. Ο νοτιοανατολικός ταφικός θάλαμος μετά την ολοκλήρωση των εργασιών.

Εικ. 56. Αγία Παρασκευή. Θέση Πλατάνια. Ταφικός περίβολος. Άποψη από Δ.

ρών και μία στις στενές. Οι εσωτερικές διαστάσεις είναι 0,97×0,36 μ. Από την παιδική ύπτια ταφή διατηρούνταν μόνον τμήμα του κρανίου. Ακέραιο ειδώλιο Ηρακλειώτισσας και απότμημα ένθρονης γυναικείας μορφής συνελέγησαν επάνω από τις θραυσμένες πήλινες καλυπτήριες πλάκες. Όστρεα υπήρχαν στο εσωτερικό του.

Τάφος V. Κιβωτιόσχημος (εξωτ. διαστ. 2,43×1,17 μ., εσωτ. διαστ. 1,98×0,65 μ.) από τέσσερις μονολιθικές ασβεστολιθικές πλάκες, καλυμμένος με δύο πλάκες. Μία από τις τελευταίες παρουσιάζει αετωματική απόληξη. Δύο νεκροί είχαν εναποτεθεί σε αυτόν ύπτιοι, με την κεφαλή προς Δ. Από τα κτερίσματα (τέσσερα μυροδοχεία, θραυσμένο σώμα λεκανίδας και άωτο σκυφίδιο) τεκμαίρεται ότι οι δύο ταφές, ενός άνδρα και μιας γυναίκας, έλαβαν χώρα στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου και στο β΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. αντιστοίχως.

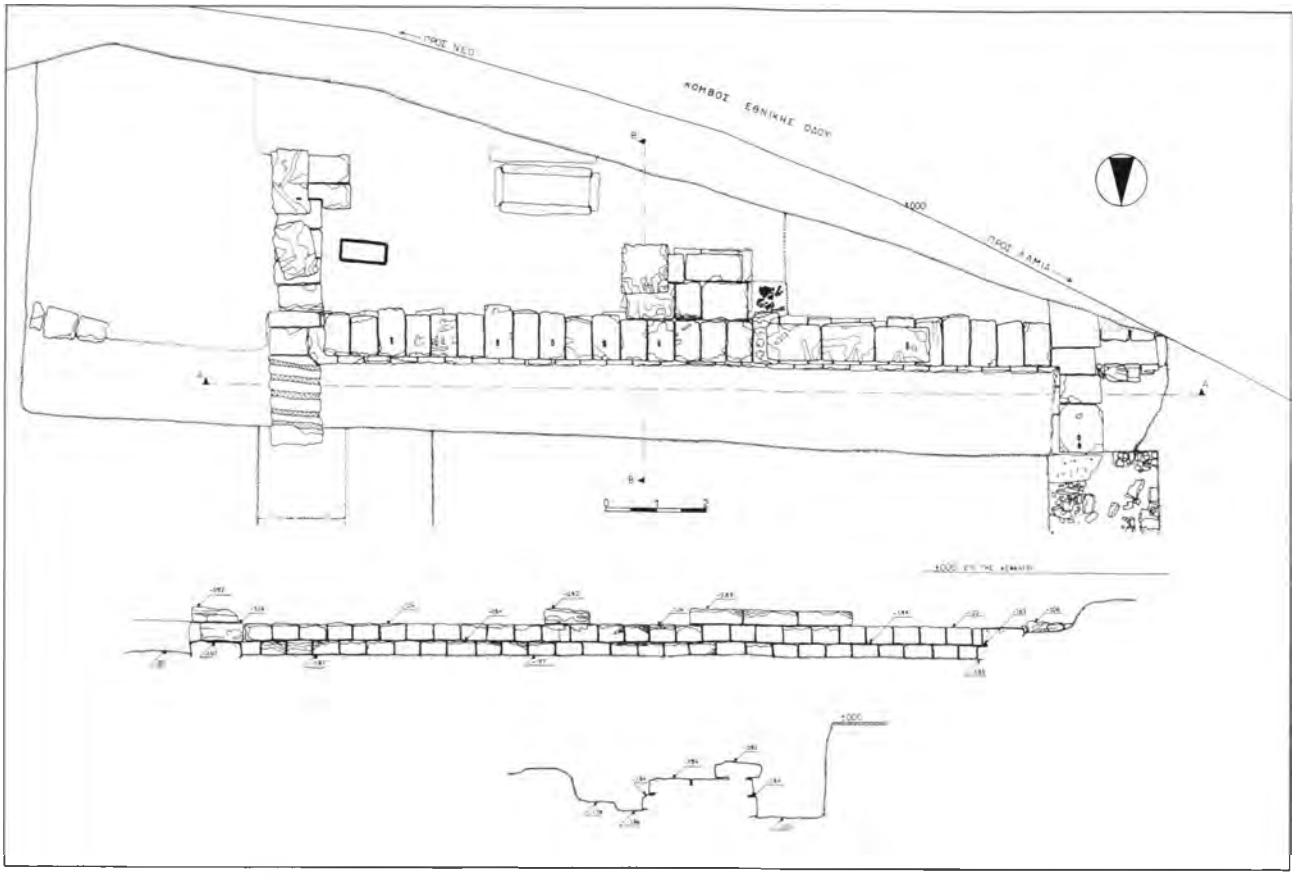
Σε επαφή με το βόρειο τοίχωμα του τάφου αυτού εμφανίστηκε άλλος, όμοιός του (Τάφος VIII), ο οποίος δεν κατέστη δυνατόν να διερευνηθεί, επειδή εκτείνεται κάτω από την παρακαμπτήρια οδό. Οι όμοροι, δίδυμοι αυτοί τάφοι παραπέμπουν σε εκείνους του παρακειμένου Ναρθακίου[61].

Η κεντρική θέση των δύο αυτών τάφων στον περίβολο και το γεγονός ότι αυτοί – από κοινού με τον παιδικό Τ. IV – συναντήθηκαν σε μεγαλύτερο βάθος από το επίπεδο των λοιπών ταφών, υποβάλλουν την ιδέα ότι υπήρξαν η αφορμή για την ίδρυση του περιβόλου.

Τάφος VI. Ελεύθερη ταφή. Ύπτιος νεκρός, εκτάδην με την κεφαλή προς Α. Συνελέγησαν συνανήκοντα όστρακα από λήκυθο, αμφορέα και καλυκωτό σκυφίδιο.

Τάφος VII. Κιβωτιόσχημος από σαθρές πωρολιθικές πλάκες, εσωτ. διαστ. 2,35×1,25 μ. Η διάταξη των σκελετικών λειψάνων (κρανίο στο δυτικό και στο ανατολικό τμήμα, σαθρά οστά στο λοιπό χώρο) δίνει την εντύπωση ανακομιδών ή σύλησης. Συνοδεύονταν από όστρακα θραυσμένων αγγείων.

61. Π. Μπούγια, Ναρθάκιον, θέση «Ζερβό», *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 451.

Εικ. 57. Αγία Παρασκευή. Θέση Πλατάνια. Κάτοψη, όψη, τομή.

Σπάραγμα δρόμου από σκληρή πατημένη γη και χαλίκι, στο επίπεδο του κρηπιδώματος του περιβόλου, εντοπίστηκε σε επαφή με το βόρειο πέρας της δυτικής κεραίας του.

Το ταφικό μνημείο, το πρώτο στη συγκεκριμένη περιοχή, μαρτυρεί για τη χρήση του χώρου στους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους και τις εμφανείς αττικές επιδράσεις όσον αφορά στον τύπο του. Κατά το αθηναϊκό πρότυπο, μάλιστα, δεν αποκλείεται να κοσμούσε τέτοιου είδους οικογενειακούς τάφους η ανάγλυφη στήλη με τη σκηνή δεξίωσης (Λ 409 + Λ 419), η οποία περισυνελέγη κατά το παρελθόν στην παρακείμενη περιοχή του Αυλακίου.

Μεξιάτες

Χείμαρρος Κάκκαβος

Με τη μηχανική υποστήριξη της δημοτικής αρχής αποσπάστηκε από τη νοτιοδυτική παρειά της κοίτης του χειμάρρου Κάκκαβος αριθμός εγγωνίων λίθων (58) από αρχαία οικοδομήματα. Αρκετοί φέρουν μοχλοβόθρια. Η πλειονότητά τους εναποτέθηκε στην όχθη του ρεύματος, όπου το γήπεδο. Χαρακτηριστικότεροι από όλους είναι οι εξής:

1) Τμήμα λίθινου κατωφλίου (αριθ. ευρ. Λ1471), με εντορμίες για την πάκτωση των παραστάδων και τη λειτουργία του θυρόφυλλου.

2) Ορθογώνια ασβεστολιθική βάση, ενεπίγραφη στις δύο όψεις και με αναθύρωση στις άλλες δύο (αριθ. ευρ. Λ1401). Η ανώτερη επιφάνειά της φέρει τέσσερις συμμετρικές ορθογώνιες εντορμίες, η μία των οποίων με υπόλειμμα μολύβδου.

3) Γωνία πλαισίου θύρας(;) με αναθύρωση και μοχλοβόθριο (αριθ. ευρ. Λ1470).

4) Απότμημα κατωφλίου με ορθογώνια λαξεύματα στη μία όψη (αριθ. ευρ. Λ 1471).

Αργυροχώρι Υπάτης

Αγία Σοφία (αγρός Θ. Γουργιώτη)

Α. Διάνοιξη τάφρου για την απαγωγή υδάτων έφερε στο φως κατάγειο, κτιστό, καμαροσκεπή τάφο του λεγομένου «μακεδονικού» τύπου[62]. Όπως και οι λοιποί τάφοι

62. Για εκτενέστερη σχετική δημοσίευση του μνημείου, βλ. Π.

αυτής της κατηγορίας στην Αινίδα, αποτελεί μικρότερη, αμελέστερη, επαρχιακή μίμηση των ανάλογων μνημείων στη Μακεδονία. Η οπή στη βόρεια όψη της οροφής, το θραυσμένο θυρόφυλλο, και ίσως η απουσία οστών, δεν αποκλείεται να συνδέονται με τυμβωρυχία παλαιότερης εποχής.

Ο θάλαμος έχει εσωτερικό μήκος και πλάτος 1,95 και ύψος 1,92 μ. Είναι χτισμένος από πωρόλιθο, κατά το ακανόνιστο ορθογώνιο σύστημα. Ένα πειόσχημο θρανίο (ύψ. 0,50 περίπου και πλ. 0,55 μ.), από λίθους και λάσπη ως συνδετικό υλικό, κατά μήκος των εσωτερικών τοίχων του θαλάμου, φιλοξένησε τις ταφές. Η προς το διάδρομο παρειά του ήταν επιχρισμένη με κονίαμα. Μέχρι στιγμής το ενιαίο αυτό θρανίο είναι μοναδικό για κτιστό καμαροσκεπή τάφο. Στην αφθονία υπόγειων υδάτων οφείλεται η διάβρωση των τοιχωμάτων της κατασκευής και ενδεχομένως των υπολειμμάτων του σκελετικού υλικού, τα οποία συνελέγησαν σε ψηλότερο επίπεδο από εκείνο του θρανίου.

Κτερίσματα είχαν εναποτεθεί στις τρεις κεραίες του θρανίου αλλά και στον ορθογώνιο διάδρομο μεταξύ τους. Κυρίαρχη ομάδα μεταξύ τους ήταν τα μυροδοχεία (ατρακτοειδή του γ΄ τετάρτου του 2ου αι. π.Χ. και απιόσχημα του 1ου αι. π.Χ.-αρχών 1ου αι. μ.Χ.). Σηματοδοτούν το χρονικό ορίζοντα χρήσης του τάφου. Δύο εφθαρμένοι μεγαλύτεροι του συνήθους μεγέθους λύχνοι, μία μελαμβαφής λάγυνος, ένας ανάγλυφος σκύφος, ένα μελαμβαφές σφαιρικό προχοΐδιο, δύο οξύβαφα πινάκια και μία μικρή χάλκινη σπαθομήλη συνιστούν τα υπόλοιπα ευρήματα. Η χρονολόγηση των πρωιμότερων από τα ταφικά δώρα μαρτυρεί ότι ο οικογενειακός τάφος στο Αργυροχώρι είναι, επί του παρόντος, το οψιμότερο δημιούργημα της κατηγορίας στην κοιλάδα του Σπερχειού. Το νέο ταφικό μνημείο αποκάλυψε ένα νέο αρχαιολογικό χώρο.

Β. Οι εργασίες για διευθέτηση της κοίτης του χειμάρρου, προκειμένου να προστατευθεί ο καμαροσκεπής τάφος, σε μικρή απόσταση βόρεια-βορειοανατολικά του τελευταίου, αποκάλυψε κεραμοσκεπή καλυβίτη τάφο ελληνιστικών χρόνων με προσανατολισμό Α.-Δ. και συνολικές διαστάσεις 2,53×0,28-0,45μ. Το δυτικό τμήμα του ήταν ημικατεστραμμένο. Λακωνικοί στρωτήρες με εμπίεστα ομόκεντρα τόξα συνιστούσαν τα τοιχώματα του τάφου. Διάσπαρτα θραύσματα σκελετικών λειψάνων συνελέγησαν στο εσωτερικό του.

Η ανεύρεση του τάφου αυτού αποδεικνύει ότι ο μνημειωδέστερος καμαροσκεπής τάφος αποτελούσε τμήμα νεκροταφείου.

ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΜΠΟΥΓΙΑ

Μπούγια, Οι κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι της κοιλάδος του Σπερχειού με αφορμή την εύρεση ενός νέου στο Αργυροχώρι Υπάτης, στο *Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας, 20-23 Σεπτεμβρίου 2003*, Λαμία 2005, σ. 11-25.

Νέο Μοναστήρι

Κοινοτική οδός (οικόπεδο Μ. Γκανίδη) (Εικ. 58)

Στη δυτική παρειά του λόφου Ταψί, κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου[63], εντός του σύγχρονου οικισμού του Νέου Μοναστηρίου[64], στο πλαίσιο ανέγερσης νέας οικοδομής, αποκαλύφθηκαν επιφανειακά αρχαιότητες. Η ανασκαφή επικεντρώθηκε στο νότιο τμήμα του οικοπέδου, όπου εκτεινόταν η ιδιοκτησία Μ. Γκανίδη, ενώ και δυτικότερα, στο όμορο οικόπεδο, οι αρχαιότητες διακρίνονταν επίσης στο σύγχρονο διαμορφωμένο επίπεδο της αυλής του.

Ήλθαν στο φως τμήματα τοίχων, πλ. 0,50 μ., οικοδομημένων από πλακαρούς αδροδουλεμένους λίθους σε δύο σειρές, με γέμισμα από χώμα, αργούς λίθους και – σε μερικές περιπτώσεις – κεραμίδια. Διακρίνονται διαμορφωμένοι χώροι-δωμάτια, αλλά δεν υπάρχει μια σαφής αντίληψη για την κάτοψη και τη διάρθρωση ενός ενιαίου οικιστικού συνόλου. Ξεχωρίζουν, πιθανώς, δύο οικίες, των οποίων δύο εμφανείς τοίχοι με κατεύθυνση Α./ΒΑ.-Δ./ΝΔ. απέχουν 2 μ.

Στους ανωτέρω αναφερόμενους χώρους εντοπίστηκε μεγάλος αριθμός οστράκων από χρηστικά αγγεία, αλλά και από αρκετά μελαμβαφή, τα οποία τοποθετούν χρονολογικά τη χρήση αυτής της οικιστικής ζώνης εντός του 3ου αι. π.Χ. (ίσως και στα τέλη του 4ου αι. π.Χ.), με περισσότερες, μάλλον, από μία οικοδομικές φάσεις, αλλά, με σχετική πιθανότητα και στο 2ο αι. π.Χ.

Τα ευρήματα της ελληνιστικής εποχής συνίστανται, περαιτέρω, σε σιδερένια καρφιά, σιδερένια όπλα (εγχειρίδια, βέλος ακοντίου), αδιευκρίνιστα χάλκινα ελάσματα (μερικές χάλκινες πόρπες, χάλκινος κρίκος), νομίσματα, αρκετά υφαντικά βάρη (αγνύθες), λίθινα εργαλεία (τριπτήρες) και μερικά πήλινα ειδώλια.

Σχεδόν κάτω από το επίπεδο των ελληνιστικών οικιών εντοπίστηκε ένα στρώμα κατοίκησης χρονολογούμενο

63. ΦΕΚ 389/3-9-63. Στη δυτική πλαγιά του λόφου έχουν εντοπιστεί κατά το παρελθόν μεμονωμένοι τοίχοι οικημάτων κλασικής εποχής, καθώς και τμήμα τείχους ανάλογης χρονολόγησης. Στο λόφο βρέθηκαν και όστρακα της ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου, βλ. και *ΑΔ* 21 (1966): Χρονικά, σ. 252 και 34 (1979): Χρονικά, σ. 193.

64. Για γειτνιάζοντα σχετικά οικόπεδα, βλ. και οικόπεδο Ι. Τσιακαρίδη: *ΑΔ* 38 (1983): Χρονικά, σ. 184, όπου τμήμα του τείχους και ανατολικά αυτού οικοδομικά λείψανα, *ΑΔ* 21 (1966): Χρονικά, σ. 249, και οικόπεδο Α. Τζιοβάρα: *ΑΔ* 40 (1985): Χρονικά, σ. 178-179.

στα τέλη της ΜΕ και στις αρχές της ΥΕ περιόδου. Σε αυτή την περίοδο ανήκουν μάλλον κάποια λείψανα τοίχων – χωρίς εμφανείς συσχετίσεις μεταξύ τους – στο νοτιότερο τμήμα του ανεσκαμμένου χώρου και σπαράγματα δαπέδου/ων. Στην κεραμική ξεχωρίζει η μινύεια παράδοση της τελικής ΜΕ και αρκετά σχετικά αμαυρόχρωμα, ενώ ελάχιστα σαφή δείγματα της ΥΕ μπορεί να υπερβαίνουν την ΥΕ ΙΙΙΑ φάση. Υπερέχουν οι κύλικες, οι οποίες πιστοποιούν τον οικιστικό χαρακτήρα του χώρου και σε αυτή την προϊστορική εποχή. Άλλα ευρήματα αυτής της τελευταίας αποτελούν, επίσης, μερικά ζωόμορφα ειδώλια, μία σφαιρική ψήφος και μία χάλκινη αιχμή βέλους.

Κοινοτική οδός (οικόπεδο Ι. και Αι. Βουβαλούδη) (Εικ. 59)

Στις νότιες παρυφές του λόφου Ταψί[65], μέσα στο σύγχρονο οικισμό του Νέου Μοναστηριού, στο πλαίσιο ανέγερσης οικοδομής, ανασκάφηκαν αρχαία οικοδομικά λείψανα, η κάτοψη των οποίων ήταν επιφανειακά ορατή ιδιαίτερα στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου, όπου το επίπεδο του εδάφους είχε σημαντική υψομετρική διαφορά σε σχέση με το νότιο (έως και 1 μ.).

Διερευνήθηκαν τμήματα από δύο – τουλάχιστον – οικιστικά σύνολα (τετράγωνα), εύκολα διακριτά από τη διευθέτηση των κατά μήκος εμφανιζόμενων τοίχων τους, με κύρια κατεύθυνση Α.-Δ., αλλά και από την απόσταση μεταξύ τους (4-5 μ., βλ. Εικ. 59). Κοντά στο νοτιότερο τοίχο, κατά μήκος αυτού, προς Β., μια «τοιχοειδής» διαμόρφωση από πλακοειδείς λίθους, αλλά και άλλοι σχετικοί διάσπαρτοι, υποδηλώνουν ίσως την αρχική ύπαρξη ενός πλακόστρωτου περάσματος (οδού;) στο μεσοδιάστημα των οικιών.

Οι τοίχοι ήταν οικοδομημένοι από πλακαρούς ορθογωνισμένους λίθους, κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα, με γέμισμα από χώμα και μικρούς ακανόνιστους λίθους. Το πλάτος τους κυμαίνεται από 0,50 έως 0,70 μ., με σχετικές αποκλίσεις λόγω των μεταγενέστερων φθορών· σε μία περίπτωση ένας τοίχος υπερβαίνει αυτό το μέγεθος· είχε πλάτος 1 μ. και ίσως αποτελούσε το εξωτερικό στοιχείο ενός οικοδομικού ιστού (τετραγώνου). Στη νοτιότερη ζώνη του ανεσκαμμένου χώρου οι τοίχοι διατηρούνταν σε καλύτερη κατάσταση, έως και πέντε δόμους, σε ύψος πάνω από 1 μ., ενώ, σε μία περίπτωση, έως και οκτώ δόμους, σε ύψος 2 μ. περίπου.

Στο νότιο τμήμα, εξάλλου, διαγράφονται πληρέστερα δύο χώροι μιας οικίας, εκ των οποίων ο δυτικότερος συνιστά μάλλον τον οίκο, με την παρουσία της εστίας, λείψανα πλακόστρωσης γύρω από αυτήν και μία ημικυκλική κόγχη (αποθηκευτικό «ντουλάπι»). Πολύ σημαντική σε αυτό το δωμάτιο ήταν η συσσώρευση θραυσμένων κεραμίδων στέγης. Εν αντιθέσει, ο χώρος ανατολικότερα δεν διέσωσε ευρύ στρώμα καταστροφής, δηλωτικό στοιχείο του «ανοιχτού» χαρακτήρα του και της πιθανής χρήσης του ως αυλής.

Από την κεραμική διακρίνονται τουλάχιστον δύο φάσεις χρήσης του χώρου, οι οποίες υπογραμμίζονται και από τα στρώματα καταστροφής, σε διάφορα επίπεδα, και κάτω από τη θεμελίωση κάποιων τοίχων. Προκύπτει ένας χρονολογικός ορίζοντας γύρω στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. ή και νωρίτερα, στον οποίο εντάσσεται σαφέστερα το νότιο κτιριακό τμήμα. Μια άλλη χρονική περίοδος καλύπτει τα τέλη (ή β΄ μισό) του 4ου και τις αρχές του 3ου αι. π.Χ., δείγματα της οποίας χαρακτηρίζουν σχεδόν όλα τα άλλα κτιριακά λείψανα.

Τα κεραμικά ευρήματα είναι δηλωτικά για τον οικιστικό χαρακτήρα των κτισμάτων και περιλαμβάνουν θραύσματα από χρηστικά αγγεία, όπως οι λεκανίδες, οι λοπάδες, τα ηθμοειδή, οι λουτήρες, οι αρυτήρες, οι πρόχοι, τα χυτροειδή και τα πιθόσχημα. Τα μελαμβαφή αγγεία είναι λιγότερα, αλλά αρκετά ενδεικτικά: κύλικες, φιάλες, σκύφοι, κάνθαροι, πυξίδες, κοτύλες, λύχνοι. Σημαντικός είναι και ο αριθμός των μεταλλικών αντικειμένων, τα οποία συνίστανται σε σιδερένια εργαλεία ή οπλισμό (εγχειρίδιο, αιχμή δόρατος, σαυρωτήρας), σιδερένια καρφιά, χάλκινες εφηλίδες, κοσμήματα (πόρπες, περόνες, κρίκοι), θραύσματα από χάλκινα αγγεία, ενώ σποραδικά εντοπίστηκαν λίθινα εργαλεία (τριβεία) και μερικά πήλινα ειδώλια. Σημειώνεται η έντονη συσσώρευση αγνυθών κατά μήκος (και προς Ν.) των δύο εμφανέστερων τοίχων της ανασκαφής. Αρκετά νομίσματα χρονολογούνται στον 4ο αι. π.Χ., αλλά αυτά είναι συνήθως πολύ φθαρμένα λόγω της μακράς, μάλλον, χρήσης τους. Λίγα διάσπαρτα στο χώρο εντάσσονται στους ρωμαϊκούς χρόνους, αλλά τίποτε άλλο δεν μαρτυρεί εμφανή κατοίκηση σε αυτή την περίοδο.

Ανάλογη εικόνα με αυτή των αποκαλυφθέντων στο συγκεκριμένο οικόπεδο οικιών, και ως συνέχεια αυτών, δίδεται και από το γειτονικό προς Ν. οικόπεδο ιδιοκτησίας Π. Γκεντζίδη[66]. Εξάλλου, το συγκεκριμένο σύνολο ανήκει σε μια ευρύτερη οικιστική ζώνη, δείγματα της

65. Κηρυγμένος αρχαιολογικά χώρος: ΦΕΚ 389/3-9-63. Στη δυτική πλαγιά του λόφου έχουν εντοπιστεί κατά το παρελθόν μεμονωμένοι τοίχοι οικημάτων κλασικής εποχής, καθώς και τμήμα τείχους ανάλογης χρονολόγησης. Στο λόφο βρέθηκαν και όστρακα της ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου, βλ. *ΑΔ* 21 (1966): Χρονικά, σ. 252 και 34 (1979): Χρονικά, σ. 193.

66. Η ανασκαφή διεξήχθη το 1995, αλλά τα αποτελέσματά της δεν έχουν, προς το παρόν, δημοσιευθεί.

Εικ. 58. Νέο Μοναστήρι. Κοινοτική οδός. Οικόπεδο Μ. Γκανίδη. Κάτοψη, τομή.

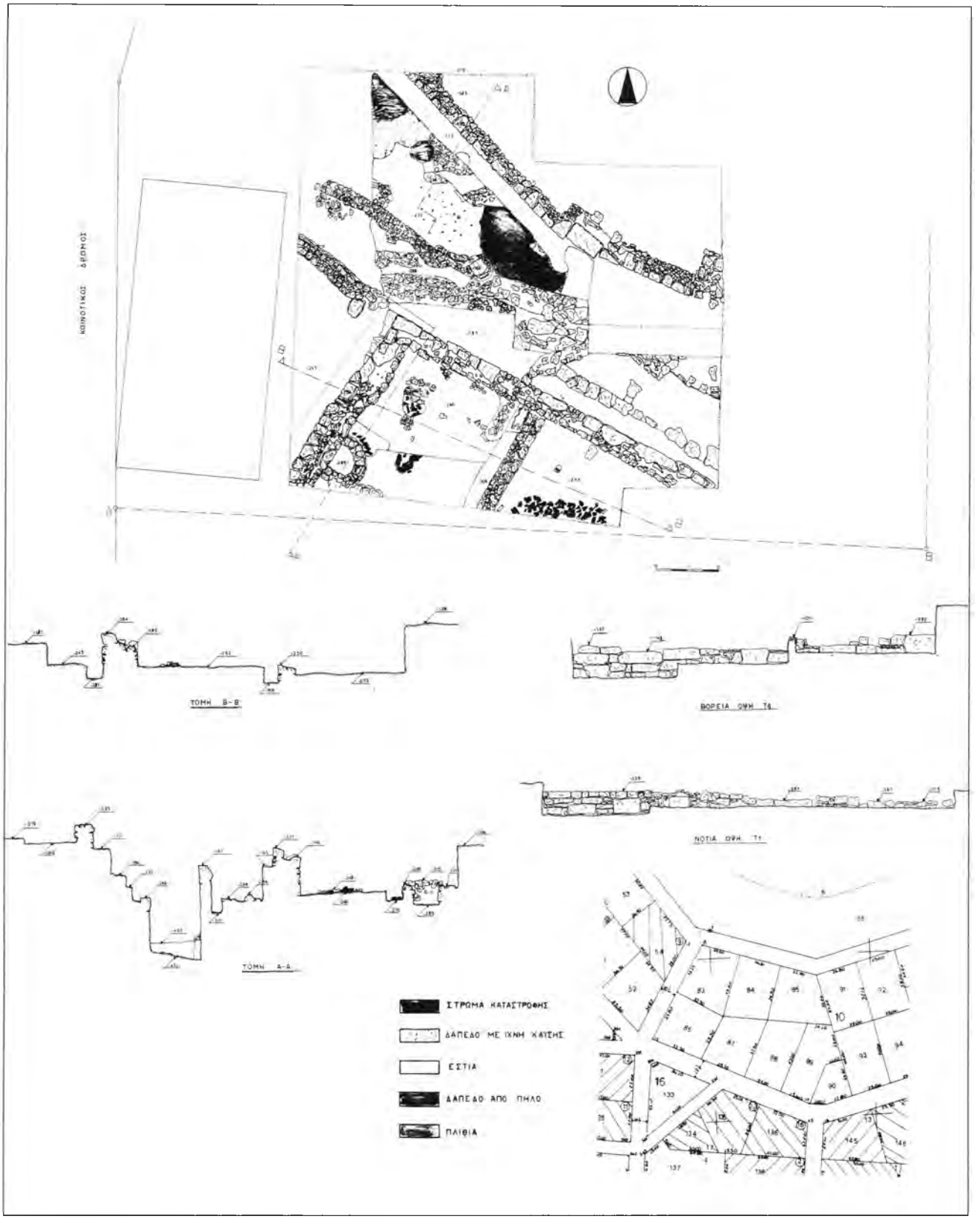
οποίας έχουν ανασκαφεί και σε άλλα σημεία της σύγχρονης κοινότητας του Νέου Μοναστηρίου[67].

Η στρωματογραφική διερεύνηση του εξεταζόμενου οικοπέδου, με δοκιμαστικές τομές, στο χώρο ανάμεσα στους τοίχους των κλασικών-ελληνιστικών χρόνων έδωσε τη δυνατότητα να έλθουν στο φως λείψανα προϊστορικής εποχής, τα οποία μαρτυρούν μια σχεδόν αδιάκοπη κατοίκηση της θέσης σε αυτή την εποχή.

Σχεδόν κάτω από το επίπεδο των ανωτέρω αναφερόμενων τοίχων αναγνωρίστηκε ένα στρώμα ΥΓ (ίσως και αρχαϊκό), διαγνώσιμο και από την κεραμική τύπου bucchero[68]. Σε αυτήν τη φάση τοποθετείται τοίχος από

67. Για γειτνιάζοντα οικόπεδα με σχετικά ευρήματα, βλ. ενδεικτικά, οικόπεδο Α. Βουλκούδη και Γ. Κεραμδά, Ο.Τ. 14: *ΑΔ* 37 (1982): Χρονικά, σ. 201, οικόπεδο Μ. Τερζίδη: *ΑΔ* 38 (1983): Χρονικά, σ. 184, οικόπεδο Β. Κεραμδά: *ΑΔ* 33 (1978): Χρονικά, σ. 139 και οικόπεδο Χρ. Μανωλούδη: *ΑΔ* 34 (1979): Χρονικά, σ. 191.

68. Για τον τύπο αυτό κεραμικής, βλ. και P. Courbin, *La céramique géométrique de l'Argolide*, Paris 1966, σ. 73.

Εικ. 59. Μοναστήρι. Κοινοτική οδός. Οικόπεδο Ι. και Αι. Βουβαλούδη. Κάτοψη, τομές, όψεις.

ακανόνιστους αργούς λίθους, πάχ. 0.40 μ., ο οποίος συνδέεται με σπάραγμα δαπέδου. Σε κατώτερο επίπεδο, κάτω από μία στρώση καύσης, ένας ανάλογης οικοδόμησης τοίχος, πάχ. 0,70 μ., εντάσσεται μάλλον στην ΥΕ ΙΙΙΑ-Β περίοδο[69]. Χαρακτηριστικά σχήματα, όχι πάντα με ευδιάγνωστα διακοσμητικά μοτίβα, είναι οι κύλικες (συνήθως αβαφείς) και οι σκύφοι και λιγότερο τα κλειστά αγγεία, όλα διακριτικά στοιχεία οικιστικής χρήσης του χώρου. Στο επίπεδο έδρασης του τελευταίου τοίχου και κάτω από ένα ακόμη στρώμα καύσης, αποκαλύφθηκε ένας ακόμη τοίχος, όχι εμφανής σε όλο του το πλάτος, με μέγιστο σωζόμενο ύψος 0,60 μ., ο οποίος εντάσσεται στις πρωιμότερες φάσεις της ΥΕ περιόδου ή ακόμη και στα τέλη της ΜΕ, όπως υποδεικνύεται από την αμαυρόχρωμη παράδοση, γνωστή και στη νότια Ελλάδα, και από τα στιλπνά χειροποίητα αγγεία, κάποια από τα οποία της γκρίζας ή της πορτοκαλόχρωμης μινύειας παράδοσης.

Σε κατώτερο επίπεδο δεν διαπιστώθηκαν άλλα εμφανή οικοδομικά λείψανα. Εντούτοις, εντοπίστηκαν τρία, τουλάχιστον, επίπεδα με πηλόμαζες, οι οποίες είτε φέρουν ίχνη χρήση τους ως οικοδομικού υλικού είτε είναι σπαράγματα δαπέδων. Άλλωστε, και η απομάκρυνση μικρών λίθων (λιθοσωρών) από αρκετές στρώσεις πιστοποιεί για την ύπαρξη «υποτυπώδους» μορφής κατοικιών. Η κατοίκηση, όπως προκύπτει από την κεραμική, καλύπτει όλη τη ΜΕ περίοδο, χαρακτηριζόμενη από στιλπνές επιφάνειες, περισσότερο λεπτών αγγείων σε ύστερες φάσεις και μάλλον χονδροειδών στις πρωιμότερες. Μικρές ασυνέχειες σε αυτή την περίοδο σημειώνονται και από λεπτές στρώσεις καύσης. Στο τελικό βάθος της ανασκαφής, στο επίπεδο του μαλακού φυσικού βράχου (κιμηλιάς), βρέθηκε, κατά χώραν επάνω σε τμήμα δαπέδου, ανοιχτό σκυφοειδές αγγείο με χαρακτηριστική αμαυρόχρωμη διακόσμηση της ΠΕ ΙΙΙ περιόδου.

Εκτός από την κεραμική, τα ευρήματα της προϊστορικής εποχής συνίστανται σε μικρά λίθινα εργαλεία, κυρίως από πυριτόλιθο, κάποια οστέινα, ένα-δύο στεάτινα σφονδύλια και λίγα πήλινα πηνία. Κάποια απροσδιόριστα χάλκινα αντικείμενα ανήκουν μάλλον στην ΥΕ περίοδο.

2002

Νέο Μοναστήρι

Περιοχή ναού Αγίου Γεωργίου

Κατά τη διάρκεια εκσκαφικών εργασιών του Δήμου για τη διαμόρφωση υπαίθριου χώρου στάθμευσης στις ανατολικές υπώρειες του αρχαιολογικού χώρου του λόφου Ταψί, νότια του δρόμου που οδηγεί προς τα Φάρσαλα και συγκεκριμένα στο όριο της περίφραξης του ναού του Αγίου Γεωργίου, εντοπίστηκε κιβωτιόσχημος τάφος, με προσανατολισμό Α./ΒΑ.-Δ./ΝΔ., εξωτ. διαστ. 1,20x0,78 μ. Ήταν οικοδομημένος από λεπτές σχιστόπλακες, οι οποίες εξωτερικά ενισχύονταν από μικρούς αδρούς λίθους (Εικ. 60). Κάλυμμα δεν βρέθηκε. Εντός του τάφου συνελέγησαν οστά μάλλον μικρού παιδιού και ένα κρανίο εντοπίστηκε κοντά στη νοτιοανατολική γωνία. Τα ευρήματα εντός του ταφικού χώρου συνίστανται σε πλήθος ανθόσχημων ψήφων από υαλόμαζα, μία πήλινη βαρελόσχημη, θραύσματα από οστέινες βελόνες, ένα δόντι και ένα κέρας ζώου και ένα κυάθιο-προχοΐσκη με εξίτηλη αμαυρόχρωμη διακόσμηση της ΥΜ περιόδου[70].

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΣΤΑΜΟΥΔΗ

2004

Λαμία

Συμβολή των οδών Αμφικτυόνων και Πλαταιών (οικόπεδο Σ. Κρέτσα - Σ. Καραναστάση)

Κατά την εκσκαφή του οικοπέδου για την ανέγερση οικοδομής αποκαλύφθηκαν και ερευνήθηκαν έξι τάφοι:

Τάφος Ι. Κιβωτιόσχημος, κατασκευασμένος από αδρολαξευμένους πωρόλιθους προσανατολισμού ΒΑ.-ΝΔ., οι καλυπτήριες του οποίου έλειπαν. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν λίγα αποσαθρωμένα οστά, όστρακα, σκύφος και χάλκινο κάτοπτρο.

Τάφος ΙΙ. Κιβωτιόσχημος, κατασκευασμένος από πήλινες πλάκες, προσανατολισμού ΒΑ.-ΝΔ. Τις καλυπτήριές του αποτελούσαν τέσσερις πήλινες πλάκες, δύο από οποίες βρέθηκαν πεσμένες στο εσωτερικό. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν ελάχιστα, ιδιαίτερα αποσαθρωμένα οστά, τρία άωτα σκυφίδια, χάλκινο κάτοπτρο, χάλκινο έλασμα, σιδερένιο αντικείμενο.

Τάφος ΙΙΙ. Κεραμοσκεπής καλυβίτης ημικατεστραμμένος, προσανατολισμού ΒΑ.-ΝΔ. Σώζονταν αποσπασματικά τμήματα των πλευρών του. Σε επαφή με τα ανατολικά τοιχώματα, εξωτερικά, βρέθηκε γυναικείο ειδώλιο.

Τάφος ΙV. Κεραμοσκεπής καλυβίτης, προσανατολι-

69. Για άλλα σχετικά οικόπεδα στο Νέο Μοναστήρι, όπου τα ευρήματα των κλασικών-ελληνιστικών χρόνων συνδυάζονται με ΥΕ, βλ. ενδεικτικά και οικόπεδο Δ. Βουλκούδη: *ΑΔ* 39 (1984): Χρονικά, σ. 136 και οικόπεδο Κ. Βουλτσούδη: *ΑΔ* 35 (1980): Χρονικά, σ. 250-252.

70. Σχετικής χρονολόγησης τάφοι συναντώνται και σε άλλα σημεία των υπωρειών του λόφου Ταψί, βλ. ενδεικτικά *ΑΔ* 40 (1985): Χρονικά, σ. 178.

σμού Α.-Δ. Οι κεραμίδες που τον κάλυπταν ήταν θραυσμένες. Εξωτερικά συνελέγησαν δύο σκύφοι και από το εσωτερικό χάλκινο νόμισμα.

Τάφος V. Κιβωτιόσχημος, κατασκευασμένος από πήλινες πλάκες, προσανατολισμού ΒΑ.-ΝΔ. Δεν έσωζε τις καλυπτήριες. Στο εσωτερικό βρέθηκε σκελετός ταφής εκτάδην με την κεφαλή στα δυτικά και μικρά τμήματα χάλκινου στελέχους.

Τάφος VI. Κεραμοσκεπής καλυβίτης, προσανατολισμού Α.-Δ., χωρίς ευρήματα.

ΕΛΕΝΗ ΖΑΧΟΥ - ΑΡΙΣΤΕΑ ΠΑΠΑΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ

2004

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Νησίδα Μήτρου (Εικ. 61-65)

Η ανασκαφική έρευνα στη νησίδα Μήτρου έναντι παραλίας Τραγάνας, στη Φθιώτιδα, ξεκίνησε σε συνεργασία της ΙΔ΄ ΕΠΚΑ με την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα. Διευθύντριες της συνεργασίας αυτής ορίστηκε η Ε. Ζάχου, αρχαιολόγος της ΙΔ΄ ΕΠΚΑ και η Al. van de Moortel, καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Tennessee στην Αμερική.

Η νησίδα Μήτρου έχει έκταση 36 στρ. και βρίσκεται στο Βόρειο Ευβοϊκό κόλπο. Οι στόχοι της έρευνας είναι οι εξής: α) να προσδιοριστεί η κεραμική ακολουθία για την πρώιμη, μέση και ύστερη εποχή του Χαλκού και πιθανότατα για την πρώιμη εποχή του Σιδήρου στην ανατολική Λοκρίδα, β) να μελετηθούν οι μεταβάσεις μεταξύ των επιμέρους εποχών της προϊστορίας, γ) να προσδιοριστούν οι κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες, καθώς και οι οικονομικές δραστηριότητες των κατοίκων της νησίδας στην εποχή του Χαλκού και δ) να μελετηθούν οι σχέσεις του οικισμού με άλλες θέσεις του προϊστορικού Αιγαίου μέσα από το δίκτυο ανταλλαγών και σχέσεων και γενικότερα να αναπαρασταθεί το πολιτισμικό τοπίο της παράκτιας ζώνης της ανατολικής Λοκρίδας.

Η ανασκαφή ξεκίνησε στις 21 Ιουνίου, διήρκεσε έξι εβδομάδες, έως τις 30 Ιουλίου 2004, και ακολούθησε μικρής διάρκειας μελέτη των ευρημάτων, έως τις 11 Αυγούστου. Μια πολυπληθής ομάδα, περίπου 50 άνθρωποι, συμμετείχαν στην έρευνα προερχόμενοι από 11 διαφορετικές χώρες (Ελλάδα, Αμερική, Καναδά, Ιρλανδία, Αγγλία, Βέλγιο, Ολλανδία, Ιταλία, Πολωνία, Ουγγαρία και Ρουμανία).

Το Σεπτέμβριο του 2003 είχε προηγηθεί μαγνητική διασκόπηση στη νησίδα από ομάδα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, υπό τη διεύθυνση του Γρ. Τσόκα, τα

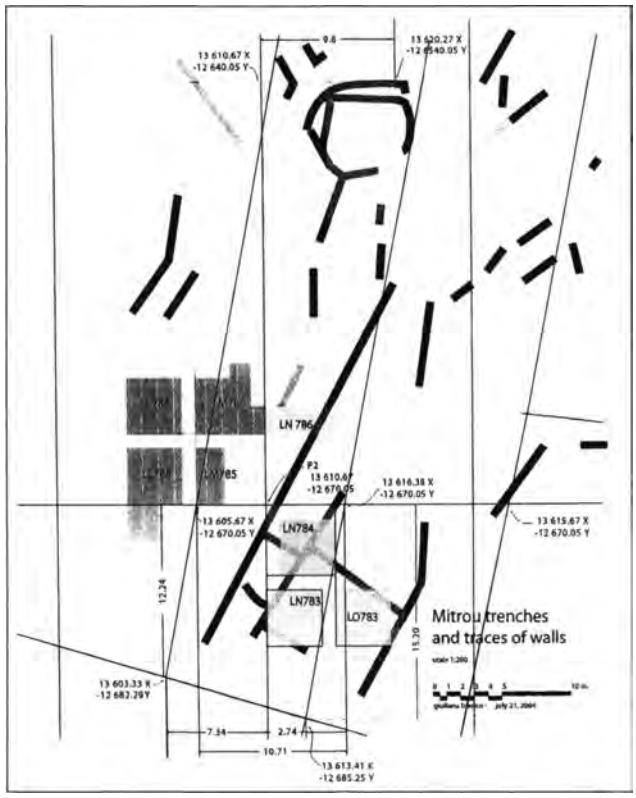

Εικ. 60. Νέο Μοναστήρι. Ναός Αγίου Γεωργίου. Κιβωτιόσχημος τάφος.

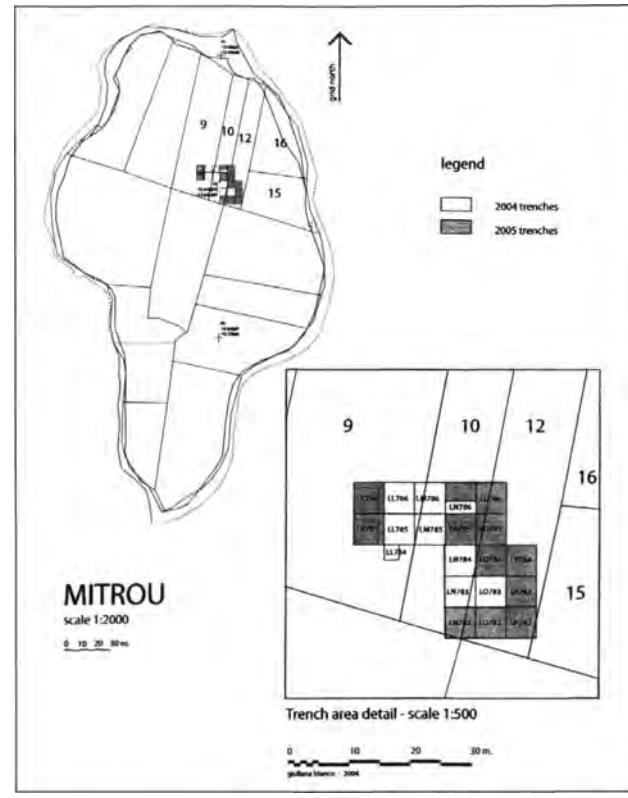
αποτελέσματα της οποίας έδωσαν την εικόνα μιας οργανωμένης πόλης στο βορειοανατολικό τμήμα της, έκτασης 140x60 μ., στο εσωτερικό της οποίας υπήρχε ένα μεγάλο αψιδωτό κτίριο. Η πόλη περικλειόταν από μεγάλο περιτείχισμα, ορθογώνιας κάτοψης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, το βάθος όλων των αρχιτεκτονικών στοιχείων δεν υπερέβαινε το 1 μ. και παράλληλα βρίσκονταν σε συνάφεια με τα αποτελέσματα της επιφανειακής έρευνας, η οποία είχε γίνει το 1989 από το Πανεπιστήμιο Cornell υπό τη διεύθυνση του καθηγητή J. Coleman, από την οποία προήλθαν καλύτερης ποιότητας ευρήματα από τη βόρεια πλευρά της, συγκριτικά με τα αντίστοιχα της νότιας.

Οι παραπάνω λόγοι οδήγησαν την ανασκαφική έρευνα να επικεντρωθεί στην περιοχή του αψιδωτού κτιρίου και του περιβάλλοντος χώρου του και συγκεκριμένα, στα νότια τμήματα των αγροτεμαχίων 9 και 10 και στο δυτικό μισό του αγροτεμαχίου 12. Σε μια έκταση 124 τ.μ. περίπου διανοίχθηκαν έξι τομές, διαστ. 4x4 μ. και δύο μικρότερες 4x2 μ. με μάρτυρα, πλ. 1 μ., στη βόρεια και ανατολική πλευρά της κάθε τομής.

Μετά την αφαίρεση του επιφανειακού στρώματος, βάθ. 0,30 μ., έντονα διαταραγμένο από την άροση των αγροτεμαχίων, αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της εποχής του Σιδήρου και της ύστερης εποχής του Χαλκού. Η ανασκαφική έρευνα σταμάτησε σε αυτές τις φάσεις κατοίκησης της νησίδας, φθάνοντας σε βάθος 0,70 έως 0,80 μ. από την επιφάνεια του εδάφους (+5,50 μ. από την επιφάνεια της θάλασσας). Σε δύο μόνον περιπτώσεις η ανασκαφή προχώρησε σε μεγαλύτερο βάθος: έγινε μία δοκιμαστική τομή στη βορειοδυτική γωνία της τομής LL 786, η οποία προχώρησε σε στρώμα κατοίκησης της υστεροελλαδικής Ι περιόδου, σε βάθος 1,30 μ.

Εικ. 61. Νησίδα Μήτρου. Τομές και ίχνη τοίχων.

Εικ. 62. Νησίδα Μήτρου. Λεπτομέρεια ανασκαφικής τομής.

(+4,92 μ.) και στην τομή LL 785 ερευνήθηκε κιβωτιόσχημος τάφος σε βάθος 1,20 μ. (+4,60 μ.).

Με την ανασκαφική έρευνα στη νησίδα διευρύνθηκε η κεραμική ακολουθία, που ήταν γνωστή από την επιφανειακή έρευνα και η οποία μας απέδωσε όστρακα της πρώιμης και της ύστερης νεολιθικής, της πρωτοελλαδικής Ι περιόδου, της υπομηκυναϊκής και πιθανότατα των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων. Αναμφισβήτητα, επαληθεύτηκε η υπόθεσή μας για τη συνεχή κατοίκηση της θέσης σε όλες τις φάσεις της προϊστορικής περιόδου. Εξαίρεση πιθανότατα αποτελεί η τελική φάση της νεολιθικής εποχής, η αποκαλούμενη χαλκολιθική ή ύστερη νεολιθική ΙΙ. Ακριβώς αυτή η συνεχής κατοίκηση, σε μία μεγάλη έκταση, ασυνήθιστη στη νότια και κεντρική Ελλάδα, δικαιολογεί τη σπουδαιότητα της θέσης και επιτείνει τη σημασία της στη μελέτη της προϊστορίας.

Η ανασκαφή αποκάλυψε 21 θεμέλια τοίχων, όλα λιθόκτιστα, τα περισσότερα από τα οποία σχετίζονται με χωμάτινα δάπεδα, που χρονολογικά κλιμακώνονται από την υστεροελλαδική Ι περίοδο έως και τη μέση πρωτογεωμετρική εποχή. Η διάταξή τους ακολουθεί ένα Β.ΒΑ.-Ν.ΝΔ. ή Δ.ΒΔ.-Α.ΝΑ. προσανατολισμό, η μακροβιότητα της οποίας είναι αξιοσημείωτη και ενδεικτική του βαθμού συνέχειας χρήσης της θέσης, ειδικά στη μετάβαση από την ύστερη εποχή του Χαλκού στην εποχή του Σιδήρου.

Στο δυτικό τμήμα των ανασκαφικών τομών (LL 785, LL 784) αποκαλύφθηκε διαταραγμένο στρώμα, αμμώδους σύστασης, της υστεροελλαδικής ΙΙΙΑ2 περιόδου, το οποίο απέδωσε τμήματα 26 αγγείων, αρκετά καμένων, μερικά από τα οποία συγκολλήθηκαν, καθώς και ένα οστέινο κομβίο, ένα αμφικωνικό σφονδύλι και δύο τριπτήρες Η ομάδα των αγγείων αποτελείται από τέσσερα μικρά αγγεία πόσης (κωνικό κύπελλο, κύπελλο με ψηλές λαβές, δίωτο κύπελλο και μικρή κύλικα), τέσσερις μεγάλες κύλικες, ένα μεγάλο κύπέλλο, έναν κρατήρα, δύο πιθαμφορείς, δύο αλάβαστρα, δύο μαγειρικά σκεύη, ένα πύραυνο, δύο μικκύλα κύπελλα και έναν ψευδόστομο αμφορέα. Σε β΄ χρήση, οι βάσεις πέντε κυλίκων είχαν διαμορφωθεί, για να χρησιμοποιηθούν ως πώματα. Τονίζεται η εύρεση αβαφούς, τρίωτης κύλικας, πιθανότατα τοπικής κεραμικής παραγωγής. Προφανώς, τα ευρήματα αυτά δεν βρέθηκαν στην αρχική τους απόθεση, αποτελούν αντικείμενα χρήσης ενός κτιρίου, το οποίο καταστράφηκε από φωτιά, στην ΥΕ ΙΙΙΑ2 εποχή και το οποίο διαταράχθηκε με την κατασκευή στο χώρο κιβωτιόσχημων τάφων, κατά την πρωτογεωμετρική περίοδο.

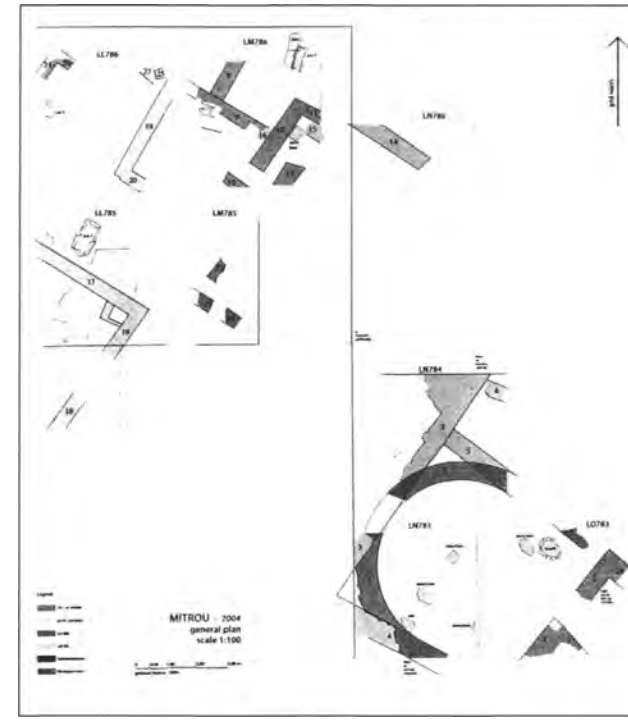
Ένα από τα μεγαλύτερα αρχιτεκτονικά στοιχεία, που

αποκαλύφθηκε κατά τη διάρκεια αυτής της ανασκαφικής περιόδου, είναι το κτίριο Β (τομές LN 784, LN 783, LO 783), που χρονολογείται στην υστεροελλαδική ΙΙΙΓ εποχή Έχει κατεύθυνση Β.ΒΑ.-Ν.ΝΔ. και κατά το μεγαλύτερο τμήμα του παραμένει αδιερεύνητο. Βρέθηκαν μόνον τμήματα του δυτικού θεμελίου (τοίχος 3) και των κάθετων σε αυτόν (τοίχοι 4 και 5), πλ. 0,70-0,80 μ. Επίσης, στο νότιο δωμάτιο εντοπίστηκαν δύο σειρές τριών μεγάλων τετράπλευρων βάσεων, τοποθετημένων κατά μήκος του κεντρικού άξονα του κτιρίου. Βέβαια, οι βάσεις βρέθηκαν στο δάπεδο του μεταγενέστερου, πρωτογεωμετρικού κτιρίου Α και προφανώς αποτέλεσαν δομικά στοιχεία και αυτού του κτιρίου, αλλά από το μέγεθός τους υποστηρίζουμε ότι η αρχική τους χρήση τοποθετείται στην υστεροελλαδική ΙΙΙΓ περίοδο. Ο προσανατολισμός και το μέγεθος του κτιρίου Β δείχνουν ότι πρόκειται για το μεγάλο συγκρότημα που είχε αποκαλύψει η γεωφυσική διασκόπηση, το μεγαλύτερο από τα υπόλοιπα οικοδομήματα. Απομένει η ολοκλήρωση της ανασκαφής του κτιρίου για να αποκατασταθεί η μορφή του και η διάταξη των χώρων του.

Η κατασκευή του κτιρίου Β χρονολογείται στην υστεροελλαδική ΙΙΙΓ περίοδο από τα κεραμικά ευρήματα που προήλθαν από το χωμάτινο δάπεδο του κτιρίου, το οποίο εντοπίστηκε σε βάθος +5,20 μ. και 8 χιλ. κάτω από το επίπεδο έδρασης του δυτικού θεμελίου. Σε μια φάση ανακατασκευής του κτιρίου, στη μέση ή στην ύστερη ΥΕ ΙΙΙΓ φαίνεται ότι προστέθηκε, κάθετα στο δυτικό τοίχο, ο τοίχος 6, το θεμέλιο του οποίου βρίσκεται σε ψηλότερο επίπεδο. Από τα κεραμικά ευρήματα επίσης προκύπτει ότι το κτίριο ήταν σε χρήση μέχρι το τέλη της εποχής του Χαλκού. Από το βορειότερο ανεσκαμμένο τμήμα του κτιρίου Β προήλθε μικρή ομάδα, πέντε ολόκληρων αγγείων, αποτελούμενη από ένα τροχήλατο μαγειρικό σκεύος και μικκύλα χειροποίητα αγγεία, μιμούμενα σχήματα της μέσης προς την ύστερη φάση της ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου, τα οποία με βάση τη συγκριτική-τυπολογική ανάλυση μπορούν να αναχθούν στον «υπομηκυναικό» πολιτιστικό ορίζοντα του Καλαποδίου, μιας θέσης που απέχει 20 χλμ. δυτικά της νησίδας Μήτρου. Παρά τη μικρή έκταση του ανεσκαμμένου τμήματος, τα υπάρχοντα δεδομένα τοποθετούν την τελική χρήση του κτιρίου στα τέλη της υστεροελλαδικής περιόδου.

Πολύ σημαντική είναι η εύρεση του αψιδωτού πρωτογεωμετρικού κτιρίου Α, το οποίο χτίστηκε στο εσωτερικό του νότιου δωματίου του κτιρίου Β με προσανατολισμό Δ.ΒΔ.-Α.ΝΑ. Η θέση του στο εσωτερικό προγενέστερου κτιρίου με τη συνεχή χρήση δομικών στοιχείων σηματοδοτούν τη συνέχεια στην κατοίκηση από την ύστερη εποχή του Χαλκού στην εποχή του Σιδήρου.

Τμήματα του κτιρίου αποκαλύφθηκαν στις τομές LN

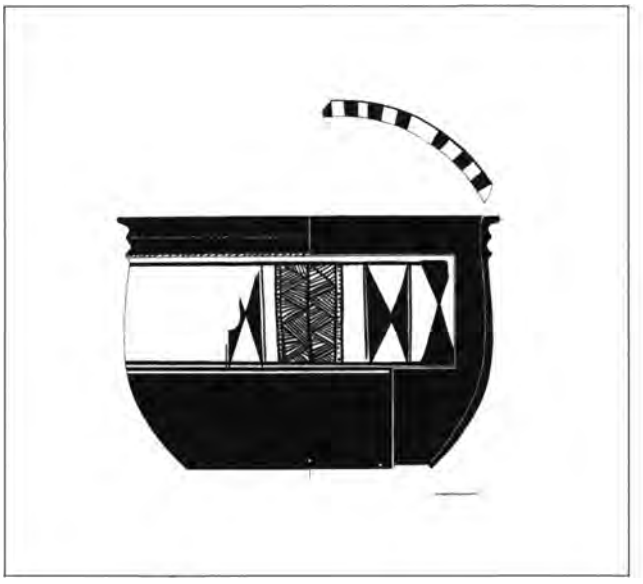

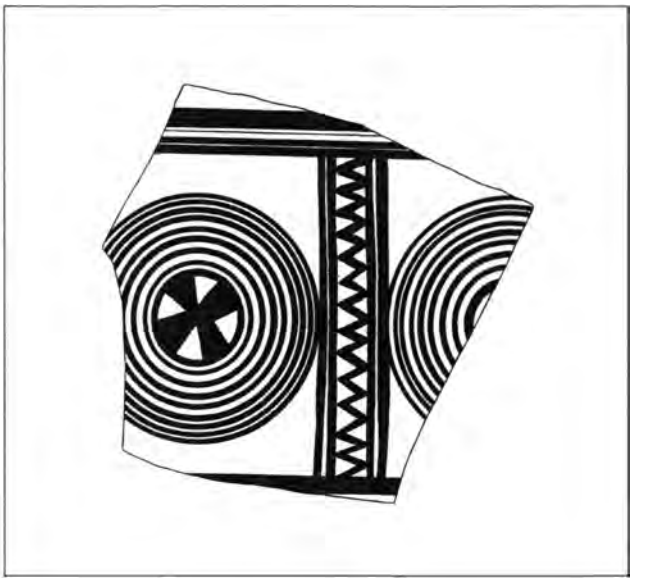
Εικ. 63. Νησίδα Μήτρου. Γενικό τοπογραφικό σχέδιο.

783, LN 784 και LO 783, ενώ φαίνεται ότι εκτείνεται προς Α.-ΝΑ. Τα λίθινα θεμέλιά του, από αργούς λίθους, έχουν πλάτος 0,60 μ. ενώ η πεσμένη, πλίνθινη ανωδομή του κάλυπτε την ευρύτερη περιοχή. Πλην του νότιου δωματίου του κτιρίου Β, χρησιμοποιήθηκαν επίσης τα θεμέλια 4 και 5, όπως και οι βάσεις για τους στύλους. Στο ανατολικό τμήμα του κτιρίου εντοπίστηκε η κεντρική είσοδος, πλ. 1,7 μ., η οποία στα βόρεια ορίζεται από κάθετο τοίχο, μερικώς κατεστραμμένο (τοίχος 2). Βόρεια της εισόδου υπήρχε η εστία, ελλειψοειδούς κάτοψης, κτιστή με αργούς λίθους Το δάπεδο του κτιρίου, χωμάτινο, εντοπίστηκε σε βάθος +5,15 μ. – κάτω από αυτό υπήρχε ένα ακόμη (+5,08) –, τα προερχόμενα όμως από αυτά ευρήματα δεν μπορούν με ακρίβεια να τα χρονολογήσουν.

Η παρουσία δύο σειρών βάσεων, κατά μήκος της αψίδας, υποδεικνύει ότι στο κτίριο Α υπήρχε και δεύτερος όροφος ή τουλάχιστον ένα είδος υπερώου, η χρήση του οποίου παραμένει αβέβαιη. Ένα πυκνό στρώμα μικρών λίθων, το οποίο κάλυπτε το χωμάτινο δάπεδο του κτιρίου, φαίνεται ότι προέρχεται από το δάπεδο του α΄ ορόφου, οι οποίοι είχαν επιστρωθεί σε στρώμα πηλού. Επιπλέον, κομμάτια πηλού από το εσωτερικό του κτιρίου, αλλά και από τον περιβάλλοντα χώρο του εμφανίζουν αποτυπώματα καλαμιών και ξύλινων δοκαριών, τα οποία ολοκληρώνουν την εικόνα του με την καλαμωτή του στέγαση.

Παρόλο που τμηματικά μόνον έχει ερευνηθεί το κτίριο, ένας μεγάλος αριθμός αγγείων βρέθηκε στο εσωτε-

Εικ. 64-65. Σχεδιαστική αποτύπωση κεραμικών ευρημάτων από τη νησίδα Μήτρου.

ρικό του, υψίποδα κύπελλα, πρόχοι, κρατήρες και πίθοι, τα οποία με ασφάλεια χρονολογούν το τέλος χρήσης του στη μέση πρωτογεωμετρική περίοδο. Πολλά από αυτά βρίσκουν παράλληλα στα κεραμικά ευρήματα που προήλθαν από το επονομαζόμενο Ηρώο, στο Λευκαντί, περίπου 65 χλμ. νότια της νησίδας Μήτρου και τα οποία, πιθανότατα, είχαν εισαχθεί από εκεί, όπως τουλάχιστον εικάζεται για έναν ευμεγέθη κρατήρα με γραπτή διακόσμηση, υψηλής ποιότητας. Στο δάπεδο επίσης βρέθηκαν ένα λίθινο σφονδύλι, πήλινα σφονδύλια, ένα λίθινο υφαντικό βάρος από την περιοχή της εστίας, ενώ από το αψιδωτό δωμάτιο και δυτικά των βάσεων προήλθαν ένα τμήμα κερασφόρου κρανίου, μία λίθινη ψήφος, ένα υφαντικό βάρος και, βέβαια, σπασμένα αγγεία. Από την επίχωση που κάλυπτε τους εσωτερικούς του χώρους, ξεχωρίζουν ένας χάλκινος κρίκος, τμήμα πήλινου ειδωλίου και λίθινα εργαλεία, όπως ένας μυλόλιθος. Φαίνεται ότι τα αντικείμενα είχαν συντριβεί στο δάπεδο του οικήματος, ως αποτέλεσμα της βίαιης καταστροφής του, μόνο που δεν είναι βέβαιο εάν αυτή οφείλεται σε φυσικά αίτια ή σε ανθρώπινο παράγοντα.

Βόρεια του αψιδωτού κτιρίου, μια σειρά θεμελίων, που στρωματογραφικά έχουν χτιστεί πάνω από αντίστοιχα της υστεροελλαδικής ΙΙΙΓ περιόδου, είναι δυνατόν να ανήκουν στην πρωτογεωμετρική περίοδο κατοίκησης της θέσης (τομή LM 786, τοίχοι 8, 9 και 10). Αντίθετα, στην πρώιμη και μέση πρωτογεωμετρική περίοδο, ο χώρος βόρεια και βορειοδυτικά του αψιδωτού κτιρίου χρησιμοποιήθηκε ως νεκροταφείο. Ερευνήθηκαν πέντε κιβωτιόσχημοι τάφοι, από τους οποίους κάποιοι ήταν άδειοι και κάποιοι περιείχαν παιδικές ταφές. Εντοπίστηκαν, βέβαια, πέντε ακόμη τάφοι, δεν ήταν δυνατόν όμως να ερευνηθούν, καθώς καλύπτονταν από τους μάρτυρες.

Σε μία περίπτωση (τάφος 5, στο δυτικό μάρτυρα της τομής LL 786) ερευνήθηκε μερικώς ένας κατεστραμμένος, κιβωτιόσχημος τάφος, που περιείχε ένα παιδί 4-7 ετών και ένα κύπελλο, ως κτέρισμα, που χρονολογείται στα τέλη της υστεροελλαδικής ΙΙΙΓ ή στις αρχές της πρωτογεωμετρικής περιόδου. Ένας άλλος, χτισμένος επάνω από πρωτογεωμετρικά θεμέλια, βρέθηκε άδειος και διαλυμένος από την άροση. Κατά την ανασκαφή ενός ακόμη (τάφος 1) βρέθηκαν μόνον τα οστά ενός νεαρού παιδιού, εξωτερικά όμως αυτού υπήρχε αβαφές κύπελλο της μέσης πρωτογεωμετρικής περιόδου, που πιθανότατα συνδέεται με την ταφή.

Ο κιβωτιόσχημος τάφος 3, σε χαμηλότερο επίπεδο από τον τάφο 1, περιείχε διαδοχικές ταφές τριών παιδιών, που η κάθε μία οριζόταν από στρώμα μικρών βοτσάλων. Στην πρώτη και τη βαθύτερη, το παιδί, 6-9 ετών, συνόδευε σιδερένια περόνη με χάλκινη κεφαλή, μία στιλβωμένη πέτρα και τέσσερα αγγεία, που τη χρονολογούν στη μέση πρωτογεωμετρική περίοδο. Η περόνη βρέθηκε στον αριστερό μηρό του παιδιού και πιθανότατα κρατούσε ένα νεκρικό κάλυμμα. Σταδιακά προσέθεσαν και μια τέταρτη ταφή, από την οποία σώθηκε τμήμα μόνον ενός εμβρυακού κρανίου, αλλά κατά τη διαδικασία ενταφιάσμού διαταράχθηκαν οι τρεις ανώτερες ταφές.

Ερευνήθηκε, τέλος, ένας ακόμη τάφος στη νοτιοδυτική περιοχή της ανασκαφής (νότια του πρωτογεωμετρικού τάφου 5 και βόρεια του τοίχου 17), στα δυτικά ενός πλακόστρωτου δαπέδου και κάτω από το επίπεδο έδρασής του. Βρέθηκαν αποσαθρωμένα τα οστά ενός νηπί-

ου, τοποθετημένου σε στρώμα από βότσαλα με μοναδικό κτέρισμα ένα κύπελλο επίσης της μέσης πρωτογεωμετρικής περιόδου.

Τα οικοδομικά κατάλοιπα της μικρής τομής (IN 786) στο βορειοανατολικό τμήμα της ανασκαφής, κάτω από το διαταραγμένο επιφανειακό στρώμα, ανήκουν στην υστεροελλαδική ΙΙΙΓ περίοδο.

Τα ανασκαφικά δεδομένα πλέον από τη νησίδα Μήτρου δίνουν την εικόνα μιας σημαντικής θέσης, που εκτός από το θαλάσσιο προσανατολισμό της, συμμετέχει ενεργά και στο ηπειρωτικό δίκτυο επαφών και ανταλλαγών που είχε αναπτυχθεί μεταξύ της νοτιότερης και της βορειότερης Ελλάδας. Η μελέτη τους θα συμβάλει ουσιαστικά στη γνώση μας για την εποχή της μετάβασης από την εποχή του Χαλκού στην εποχή του Σιδήρου.

Στο τέλος της ανασκαφικής περιόδου όλες οι τομές καταχώσθηκαν στο επίπεδο του περιβάλλοντος χώρου με το χώμα που συσσωρεύθηκε από την ανασκαφή των έξι εβδομάδων Τα κινητά ευρήματα αποθηκεύθηκαν σε χώρο, ο οποίος ενοικιάστηκε από την Αγροτική Ένωση, στη Μαλεσίνα Φθιώτιδος, για να καλύψει τις ανάγκες φύλαξης και μελέτης του προγράμματος. Για την ασφάλεια της αποθήκης αυτής τοποθετήθηκαν συστήματα συναγερμού. Τα μεταλλικά αντικείμενα, αντίθετα, μεταφέρθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αταλάντης.

ΕΛΕΝΗ ΖΑΧΟΥ - ALEYDIS VAN DE MOORTEL

THE AMERICAN SCHOOL OF CLASSICAL STUDIES AT ATHENS

Cornell Halai and East Lokris Project (CHELP)

2001

Teams representing the Cornell Halai and East Lokris Project spent nine weeks at Theologos between June 8 and August 12. Participants, who were present for various lengths of time, included the following professional staff: John E. Coleman, Director, Nicholas Elkovitch, Landscape architect; Leslie B. Kirchler, Site conservation; Margareha Kramer Hajós, Kerill O'Neill, Lucie-Catherine Ouimet and Rossitsa Vardinova, Pottery. Also assisting were archaeologists Marina Binsack, Yuki Furuya, Sophia Kelly, John Lee, Osgar O'Neil, Andrea Schneider and Scott Wiessinger. Othon Alexandrakis was project manager. We also hosted two two-week sessions of workers who were recruited through the Volunteers For Peace Program. These workers cleaned the site of weeds and helped carry out conservation measures, such as backfilling at the center and the southeastern end of the acropolis of Halai in accordance with our conservation plan, approved by the Archaeological Service in 1994.

Since permission to study our finds was denied to our project, most of our attention concentrated on conservation at the site of the acropolis of Halai and in particular on study for two reports on future conservation of Neolithic remains in Area F.

Participants also worked with the records of the excavations and with other activities for which no permits are required, such as experiments with ceramic production which were carried out by Lucie-Catherine Ouimet and Rossista Vardinova.

2002

Teams representing the Cornell Halai and East Lokris Project spent nine weeks at Theologos between June 9 and July 21. The architecture and finds of the Neolithic period from the acropolis of Halai were a major focus of study and we also continued to carry out conservation measures on Neolithic remains in Area F. Professional staff concerned with the Neolithic remains included: John E. Coleman, Director; Irene Fischer and Allyson McDavid, architects; Lia Karimali, lithics; Amy M. Bogaard, botanical remains; Erol G. Kavountzis, animal bones; Yuki Furuya and Athena Hadji, archaeologists. Also assisting were archaeologists Kevin Mills, Peter Milmoe, Boglarka Petruska and landscape architect in-training Megan Tomkins.

In addition, Sara Palaskas studied Hellenistic pottery and stratigraphy at Halai and, for lesser periods, Askold Ivantchik, Alexandra Lesk and John W.I. Lee studied the architecture and small finds from Archaic levels at Halai.

The following also continued studying the finds from surface survey at the Bronze Age islet of Mitrou; Margareth Kramer Hajós, pottery; Kerill O'Neil, small finds; Mary-Jane Schumacher, artist; Sara Schrage, assistant.

Matthew Footer was our project photographer and Benjamin Davis was in charge of computer equipment and records.

In late May and early June we hosted a two-week session of workers who were recruited through the Volunteers For Peace Program. These workers partially cleaned the acropolis of Halai of weeds and helped to carry out conservation measures.

2003

Teams representing the Cornell Halai and East Lokris Project spent nine weeks at Theologos between June 27 and August 8, 2003. Activities focused on the sites of Halai and Mitrou.

Halai

Study continued on the architecture and finds of the Neolithic period from the acropolis of Halai carried out cleaning and limited conservation measures on Neolithic remains in Area F. Professional staff concerned with the Neolithic re-

mains included: John E. Coleman, Director; Allyson McDavid and Eric Robinson, architects; Lia Karimali, lithics; Thierry Logel, artist; Erol G. Kavountzis, animal bones; Yuki Furya and Kevin Mills, archaeologists; Matthew Footer, photographer. Also assisting were archaeologists-in training Lily A. Bonga, Joyce L. Feuille, Emily L. Spratt and Barbara N. Wold.

In addition, Alexandra Lesk and Paul Blomerus studied Archaic finds; John W.I. Lee studied inscriptions and Archaic small finds; Emil Nankov, Sara Palaskas and Jennifer Carey studied Hellenistic finds. Also assisting with Archaic finds were archaeologists-in training Andrew Burton and Jessica Chilton.

From June 13-27 we hosted three workers who were recruited through the Volunteers For Peace Program. These workers partially cleaned the acropolis of Halai of weeds and helped to carry out conservation measures.

Mitrou

Margaretha Kramer Hajós and Kerill O'Neill continued studying the pottery and small finds respectively from our surface survey at the Bronze Age islet of Mitrou; they were assisted by Sara Schrage, assistant. In addition, topographical and geophysical surveys were carried out during the summer and in the fall of 2003 by the XIV Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities. These surveys were in part on behalf of, and funded by our expedition in preparation for a new excavation project planned to begin in the summer of 2004. The excavation will be a collaborative effort under the suspices of the newly formed Mitrou Archaeological Project (MAP), an offshoot of the Cornell Halai East Lokris Project. The new project will be jointly directed by Eleni Zachou, XIV Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities at Lamia and Prof. Aleydis van de Moortel, assistant professor, Department of Classics, University of Tennessee and Kerill O'Neil will be Field Director. The US side will be represented by the University of Tennessee and Cornell University.

2004

Teams representing the Cornell Halai and East Lokris Project spent nine weeks at Halai and in the expedition's storeroom at Tragana between June 6 and August 8, 2004.

Study continued on the architecture and finds of the Neolithic period from the acropolis of Halai, particularly the pottery. We also carried out cleaning of our excavated trenches and limited conservation measures on Neolithic remains in Area F. Professional staff concerned with the Neolithic remains included: John E. Coleman, director; Beth A. Judas, registrar, Lia Karimali, lithics; J. Marilyn Evans, animal bones; Lily Bonga, archaeologist. Also assisting were volunteers Marlene Estabrook and Jennifer R. Robbins. In the course of her study of technical characteristics of the Neolithic pottery, Robbins consulted colleagues at the Wiener Laboratory at the American School of Classics at Athens. Lilian Karali and her student Irini Spiropoulou were also present for a few days to work with the shells from Neolithic deposits.

The following were also at work for more limited periods of time on material of other periods at Halai: Alexandra Lesk and Paul Blomerus, Archaic and Hellenistic finds; Emil Nankov, Hellenistic architecture.

From June 6-19 we hosted seven workers who were recruited through the Volunteers For Peace Program. These workers partially cleaned the acropolis of Halai of weeds and helped to carry out conservation measures. Lesk also supervised the erection of five signboards for visitors to Halai that had been designed by Eric Robinson, Paul Blomerus and herself.

On behalf of all participants in 2004 and in particular the scholars preparing Prehistoric material for publication I would like to express sincere thanks to the XIV Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities, the American School of Classical Studies at Athens and the Institute for Aegean Prehistory for continuing to make our work possible.

JOHN E. COLEMAN

Mitrou 2004: Report of the first season of excavations

The Mitrou Archaeological Project is a joint undertaking (synergasia) of the XIV Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities (ID EPKA) at Lamia and the American School of Classical Studies at Athens. Director is Eleni Zahou, archaeologist with ID EPKA, and Aleydis Van de Moortel, professor at the University of Tennessee. We would like to extend our warm gratitude to Dr. Nina Kyparissi, director of Prehistoric and Classical Antiquities of Greece, and previous Director of ID EPKA, and Dr. M. Papakonstantinou, acting Director of ID EPKA for supporting this excavation. We also thank the employees of the Atalanti Museum for their enthusiasm and help throughout the season.

The first season of excavations was held from June 21 through July 30, 2004, and was followed by a short study season extending through August 11. The Mitrou team consisted of almost 50 people coming from 11 different countries (Greece, U.S.A., Canada, Ireland, England, Belgium, the Netherlands, Italy, Poland, Hungary, Rumania) and representing more than 20 different institutions. Ioanna Bibilla of ID EPKA was government supervisor, and is warmly thanked for her friendship and hard work.

An electrical resistivity survey carried out by Grigorios Tsokas of the University of Thessaloniki in September 2003 suggested the existence, in the northeast part of the islet, of an organized town (*c.* 140×60 m.) with a large apsidal mega-

ron (*c.* 16×10 m.) that presumably was its political center. The town was surrounded by a rectangular enceinte wall. These structures were located at a shallow depth of less than 1 m. below the present surface. These results generally agreed with the evidence of a surface survey carried out in 1988-1989 by a team of the Cornell Halai East Lokris Project, which showed that the pottery and finds in the north part of the islet are generally of better quality than those in the south part.

In view of the results of the 1988-89 surface survey and the 2003 geophysical prospection, we decided to focus the 2004 excavation on the area of the putative apsidal megaron and its immediately surrounding area, that is, on the southern parts of plots 9 and 10, and the western half of plot 12 of the islet.

We opened 6 complete trenches of 4×4 m., leaving 1-m. baulks usually on the north and east sides, and 3 partial trenches. In all, we exposed an area of about 124 sq.m. Since the surface of this particular area had not been surveyed in 1988-1989, we conducted a close-grained pick-up vacuum survey in 2.5×2.5 m. squares prior to excavating each trench.

Below the plow zone, which usually was not more than 0.30 m. thick, we came upon well-preserved strata of the Late Bronze Age and Early Iron Age periods. Excavation in most places was stopped at these levels, and did not exceed 0.70 m. to 0.80 m. below the surface—from *c.* +5.50 (meter above sea level) in the northern, upslope, part of the excavation area to + 5.0 in the downslope part. Excavation went deeper in only two areas: a sounding along the north edge of trench LL786, which reached a LH I stratum *c.* 1.30 m. below the surface (+4.92), and a deep cist tomb (No. 4) in trench LL785 located 1.20 m. below the surface (+4.60).

The 2004 excavation expanded the number of pottery phases attested at the site, yielding pottery fragments dating to the Early Neolithic, Late Neolithic, EH I, "Submycenacan," and possibly the Classical or Hellenistic periods. It now is clear that Mitrou has an almost uninterrupted sequence of human presence in the prehistoric period stretching from the Early Neolithic through the Geometric period. Only the Final Neolithic phase (also called Chalcolithic or Late Neolithic II) has so far not been attested. Such a full sequence of occupation in a site of moderate size is highly unusual in southern and central Greece, and underscores Mitrou's potential importance in the study of Greek prehistory.

Excavation uncovered 21 walls, all made of field stones, and nearly all associated with earthen floors. Walls and floors range in date from LH I or earlier to at least the Middle Protogeometric (MPG) phase. All follow a NNE-SSW or WNW-ESE orientation. The longevity of this orientation is truly remarkable and indicates a degree of continuity in land use at the transition from the Late Bronze Age to the Early Iron Age. Dr. Panagiotis Karkanas took micromorphology samples of all important surfaces.

The largest Bronze Age pottery deposit was a group of 26 mostly intact and mendable early LH IIIA2 vases found together with a bone button, a biconical spindle whorl, and two pounding stones on top of a disturbed sandy layer in trenches LL 785 and LL 784, in the west part of the excavated area. This pottery group consists of 4 small drinking vessels (a conical cup, high-handled cup, two-handled cup, and small kylix), 4 large kylikes, a large goblet, a krater, 2 dippers, 2 painted piriform jars, 2 painted angular alabastra, 2 medium-coarse cooking pots, a brazier, and a miniature cup and stirrup jug. Five kylix feet had been cut to serve as lids. Remarkable is a three-handled unpainted kylix in a local fabric (LL785-016-021). Nearly all the vases were lying on their sides. Many had been broken into many fragments. About half of the vases were burned to various degrees. This deposit obviously was not lying in situ. It may represent the inventory of a building that burned early in the LH IIIA2 phase and was redeposited here in the Protogeometric period when cist graves were dug in this area.

One of the largest structures found this season was Building B, dating to the LH IIIC phase. Building B is oriented NNE-SSW and was partially uncovered over a stretch of 9 m. in the southeast part of the excavated area (trenches LN784, LN783, and LO783). We exposed parts of its west wall (wall 3) and two crosswalls (walls 4 and 5) as well as two superimposed empty earthen floors at *c.* +5.30 and *c.* +5.45 in the rectangular room to the north of wall 5. No floor deposit was identified.

With a width of 0.70-0.80 m. the walls of Building B are the most substantial walls excavated in 2004. The west facade of Building B was not identified. Either the west wall had been built against a rough LH IIIC Early cobble pavement to its west, or else it had been robbed out before that pavement had been laid, in which case it would originally have been even wider. It is possible that the southern room of Building B had two rows of three large rectangular column bases placed parallel to the building's long axis. These column bases protrude above the floor of the later PG Building A, and were obviously used by this building, but their large size suggests that they originally belonged to LH IIIC Building B. The NNE-SSW orientation and large size of Building B indicate that this is the putative megaron detected by the 2003 geophysical survey. Because of its size, larger than any other structure found by the geophysical survey, it is likely that this building was an elite building. Without further excavation we cannot be certain about its shape.

The LH IIIC construction date of Building B is secured by the latest pottery fragments found on an earthen floor that was situated at *c.* +5.20, about 0.08 m. below the bottom elevation of its west wall. A burned antler was found on this floor as well. Building B appears to have undergone two phases of construction. Crosswall 6, which is less deep than west wall 3 and stops 0.08 m. short of it, appears to have been put in

place some time after the Building's initial construction. The pottery fragments found below its floor provide a date of LH IIIC Middle or Late for the second building phase. The latest pottery fragments on top of this same floor also date to the LH IIIC Late subphase, indicating that Building B went out of use some time at the very end of the Bronze Age.

In the northernmost excavated part of LH IIIC Building B, north of a partially destroyed wall (wall 6) a small group of five complete vases was uncovered, consisting of a wheel-thrown cooking jug that contained bones of a quadruped, as well as 4 miniature handmade vases imitating LH IIIC Middle to Late shapes. These vases have excellent comparanda in "Submycenaean" Horizon 7 at Kalapodi, a site located about 20 km. west of Mitrou. Because of the small size of the exposed area it is impossible to say at this point whether these vases represent the last phase of use of the building or belong to a later grave dug into the LH IIIC building. If it is a grave, it would confirm that the large building went out of use during the LH IIIC Late subphase (Kalapodi Horizon 6). This area needs to be further excavated. The contents of the cooking jug were left inside so that they can be removed in 2005 by zooarchaeologist Valasia Isaakidou.

To the southeast of this area, the plow zone over the PG apsidal building yielded the top of a Submycenaean painted stirrup jar (LO783-007-014). This vase fragment is similar in shape and decoration to Attic Submycenaean stirrup jars, and probably represents an import from that area.

The most important Protogeometric structure found in 2004 was large apsidal Building A. It was constructed inside the southernmost excavated room of LH IIIC Building B, and was oriented WNW-ESE, at a 90-degree angle to this building. To judge by the results of the geophysical survey, Building A is the largest PG structure of the settlement, and thus likely to be an elite building. Its location inside LH IIIC Building B and its reuse of Building B's walls and perhaps its column bases represents a remarkable example of Late Bronze Age-Early Iron Age continuity at Mitrou.

Parts of Building A have been excavated in trenches LN783, LN784, and LO783. The structure seems to extend further to the ESE, but it remains to be seen how much of it has been destroyed by the spade harrow. The apsidal building was constructed with low rubble walls, *c.* 0.60 m. wide, and a mud-brick superstructure which had disintegrated and covered the building as well as the area surrounding it. The apse of the building (wall 1) had been placed inside the southern room of Building B. On the north and south flanks of Building A the PG builders reused part of Building B's crosswalls 4 and 5. The apse was separated from the rest of Building A by two rows of three roughly cut rectangular stone column bases, which also may be reused parts of Building B. The western row of bases had a fourth, smaller, column base at its southern end, adjacent to the wall, which was slightly elevated above the floor level, and must be a PG addition. East of the column bases was a partially destroyed crosswall (wall 2) with a 1.7-m. wide central entrance. The area east of crosswall 2 was very disturbed and difficult to interpret.

The excavated area of Building A west of crosswall 2 has a simple floor of beaten earth at *c.* +5.15. North of the entrance in crosswall 2 is an oval hearth built with field stones. The construction date of Building A is not yet known. A small sounding of 1×1.5 m. down to a depth of 0.07 m. below the earthen floor revealed the presence of a lower earthen floor at *c.* +5.08, but the few pottery fragments recovered from this floor were too undiagnostic to provide a date.

The presence of the two rows of column bases across the apse suggests that Building A had a second floor or at least a loft. The nature of this upper storey is uncertain. A dense layer of over 1000 fist-sized stones was found covering the earthen floor and its floor deposit. It is possible that they represent the fallen upper floor itself, embedded in a clay matrix, but this would have made for an improbably heavy second storey. A number of burned clay building fragments found inside and around Building A at Mitrou have impressions of reeds and wooden beams and show beyond a doubt that apsidal Building A had a reed roof.

A large number of clay vases was found on the earthen floor of the apsidal building. This deposit has only partially been excavated and studied. It includes pedestalled cups, jugs, kraters and pithoi. The pottery dates to the MPG phase, giving a solid date for the building's demise. Many of the vases are closely comparable with the pottery from the contemporary so-called Heroon at Lefkandi, some 65 km. south-east of Mitrou, and possibly were imported from there. The bell shape of one of the kraters as well as its large size and the high-quality of its painted decoration are closely paralleled in the large pattern-painted krater recovered from the fill of the Lefkandi Heroon, and suggest a high status for the inhabitants of Building A at Mitrou, even though Building A is only half as wide as the Lefkandi Heroon. Other finds include a stone spindle whorl, a perforated circular sherd possibly used as a spindle whorl, and a stone loom weight found near the built hearth in the area east of the column bases. In the apsidal room west of the column bases a fragmentary animal skull with part of a horn, a blue stone bead, a loomweight, and stone tools were found with the broken pottery on the floor. In the sediments above the floor, a bronze ring as well as two spindle whorls, four perforated pottery fragments, two stone tools, a grinding stone, a crucible, a stone plaque, and part of a terracotta figurine were found. The large number of objects crushed in place on the floor of the apsidal building suggests that this structure met a violent end, but it is not clear whether it was through natural causes or human agency.

To the north of apsidal Building A, a number of walls are stratified above the LH IIIC walls and may date to the Protogeometric period (trench LM786). One has a rectangular column base stuck against it (wall 10). In the northeast part of the trench, a column base of unbaked yellow clay, about 0.18 m. in diameter and 0.20 m. high (bottom elevation at *c.* +5.72), was sitting on top of the corner formed by PG walls 8 and 9. Its top surface, which appears to be original, reached into the plow zone. Because of its stratigraphic position it may postdate the PG period.

In the EPG and MPG phases, the area to the north and northwest of the apsidal building was used as a cemetery. Five cist tombs have been excavated by physical anthropologist Dr. Sue Frankenberg of the University of Tennessee. They either contained child inhumations or were empty. The tops of five more cist tombs were partially exposed but not excavated because they were sitting deeply in the baulks.

A disturbed cist grave (Cist 5) belonging to a 4-7 year old child was partially excavated against the west baulk of trench LL786. It contained a clay cup datable to the very end of the LH IIIC phase or the Early Protogeometric phase. Some 5 m to the east, Cist 2 was sitting on top of two PG walls, not far from the clay column base. It had been disturbed by the plow and was found empty. A few meters to the east of it, Cists 1 and 3 were found on top of one another in the north baulk of trench LM786. The upper tomb (Cist 1) had roughly the same elevation as Cist 2 and contained the bones of a very young child. An intact unpainted clay cup datable to the MPG phase was found outside this tomb, and may have belonged to it. The lower tomb (Cist 3) contained 3 successive child burials separated by pebble layers. The first and lowest burial was that of a 6-9 year old child, buried with an iron dress pin with bronze globe, a polished stone, and 4 complete clay vases (a one-handled pedestalled cup, a bowl, and 2 jugs) datable to the MPG phase. The pin was found in the left thigh area, and may have held a burial shroud. The second burial was that of a toddler, and the topmost burial that of an infant. A fourth burial consisting of a fetal cranium had been placed in a pit dug from the surface of the cist all the way into the lowest burial, disturbing the upper burials in the process.

To the southwest of this area, about 4 m. south of EPG Cist 5, Cist 4 was uncovered to the north of wall 17, just west of a cobblestone pavement. It had been dug below the level of this wall and pavement. Cist 4 contained the poorly preserved bones of an infant lying on a layer of pebbles. The child was accompanied by an intact painted MPG cup. Lastly, some baby skull fragments were found out of context, mixed with disintegrated building material just below the plow zone in the center of trench LN786. The latest date of the pottery of this layer was LH IIIC.

With its well-preserved remains, Mitrou has proven to be a promising site for the study of the Bronze Age to Iron Age transition in the Euboean Gulf, which formed a maritime as well as a terrestrial passage between northern and southern Greece. Continued excavation is expected to provide us with new evidence about cultural continuity and change in this crucial transitional period in Greek prehistory.

At the end of the 2004 season, all trenches were backfilled with excavated soil to the level of their surrounding surface. All the finds are stored in a storeroom rented from the Agrotiki Enosis at Malesina, except for the metal finds which have been brought to the Atalanti Museum for safekeeping.

ELENI ZACHOU
ALEYDIS VAN DE MOORTEL

2001

ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Δίστομο

Αδιέξοδο, οδός Κουτσοπετάλου 7-9

Στο παραπάνω αδιέξοδο (δίοδο) και συγκεκριμένα μεταξύ των ιδιοκτησιών Δ. Γαμβρίλη και Σεχρεμέλη εντοπίστηκαν τρεις καλυβίτες κεραμοσκεπείς τάφοι.

Ο τάφος Α έδωσε τρεις τριφυλλόστομες οινοχοΐσκες (25167, 25158, 25157), τρεις κοτυλίσκες (25162, 25165, 25160) και τέσσερα άωτα σκυφίδια (25161, 25166, 25163, 25164). Βρέθηκαν επίσης κομμάτια από δύο φθαρμένα χάλκινα αντικείμενα.

Ο τάφος Β έδωσε ένα μελαμβαφές μόνωτο κύπελο (25173), ένα κυάθιο (25170), ένα μύκη (15176), ένα μελαμβαφή σκύφο τύπου bolsal (25175), έναν ερυθροβαφή κάνθαρο (25178), μία πρόχου (25172), μία τριφυλλόστομη οινοχόη (25174), ένα άωτο σκυφίδιο (25171) και τρία φθαρμένα χάλκινα σκεύη.

Ο τάφος Γ μία «λοκρική» πρόχου (25181), έναν κάνθαρο (25184), ένα χυτρίδιο (25183), ένα μελαμβαφές κυάθιο (25182), ένα μύκη (25179), ένα μελαμβαφές λυχνάρι (25180) και ένα πήλινο ειδώλιο.

Με βάση τα ευρήματα, οι τάφοι χρονολογούνται στους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους και ανήκουν στο ελληνιστικό νεκροταφείο της αρχαίας Αμβρόσσου.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ

Δίστομο

Αρχαιολογικό Πάρκο

Ανάμεσα στην Παιδική Χαρά και τη νοτιοδυτική γωνία του παλαιού Νεκροταφείου Διστόμου εντοπίστηκε, κατά τη διάρκεια εργασιών διάνοιξης δικτύου ύδρευσης, η συνέχεια του νότιου περίβολου του τείχους της πόλης της Αμβρόσσου (σημερινό Δίστομο)[1]. Με την ευκαιρία έγινε καθαρισμός και αναμόρφωση του αρχαιολογικού πάρκου Διστόμου, όπου διαμορφώθηκε επισκέψιμος χώρος, με διαδρομές και καθιστικά κατά μήκος του αρχαίου τείχους (Εικ. 1). Τοποθετήθηκαν πινακίδες και με την απομάκρυνση του νεκροταφείου προβλέπεται η ενοποίηση των χώρων και η ανάδειξη των αρχαίων σε ικανή έκταση.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Δίστομο

Οδός Γεωργίου Δημάκα (οικόπεδο Μαργέλου - Περγαντά)

Μετά την κατεδάφιση του παλαιού κτίσματος που υπήρχε στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκαν τμήματα από τους δύο βραχίονες της αρχαίας οχύρωσης της πόλης της Αμβρόσσου (σημερινό Δίστομο), τον ανατολικό και το νότιο, καθώς και ορθογώνιος πύργος στο σημείο ένωσής τους: πρόκειται, δηλαδή, για την αποκάλυψη της νοτιοανατολικής γωνίας του περιβόλου της κάτω πόλης. Το τμήμα του ανατολικού σκέλους αποκαλύφθηκε σε μήκος 12,10 μ., με κατεύθυνση Β.-Ν., και πλάτος 3,30 μ., ενώ το νότιο, που διασχίζει το οικόπεδο από Δ. προς Α., σε μήκος 10, πλάτος 2,30 και ύψος 1,10 μ. (δύο σωζόμενοι δόμοι και υποθεμελίωση) (Εικ. 2).

Και τα δύο σκέλη, των οποίων οι παρειές ήλθαν στο φως ως το φυσικό στέρεο έδαφος («θράμι»), είναι χτισμένα από ογκώδεις λιθοπλίνθους από ντόπιο ασβεστόλιθο με ταιριαστή αρμολόγηση κατά το τραπεζιόσχημο σύστημα δόμησης. Το μεταξύ των δύο παρειών των δύο σκελών γέμισμα αποτελείται από μικρές αδούλευτες πέτρες, λατύπη και χώμα. Βόρεια του νότιου σκέλους αποκαλύφθηκε δάπεδο από κάθετες κεραμίδες και κουρασάνι (δεξαμενή;), καθώς και λιθόστρωτο νεότερης εποχής. Σε βάθος 0,90 μ. από την επάνω σωζόμενη επιφάνεια του ανατολικού σκέλους του τείχους βρέθηκε χάλκινο αγαλμάτιο ελαφιού επιμελημένης εργασίας. Από τον ίδιο χώρο συνελέγησαν πέντε χάλκινα νομίσματα, πολύ φθαρμένα, και μία χάλκινη φθαρμένη εφηλίδα.

Στο χώρο εξωτερικά (νότια) του νότιου σκέλους του τείχους και σύρριζα στο σημείο σύνδεσής του με τον πύργο, βρέθηκαν τρεις ακτέριστες ταφές, που είχαν γίνει μέσα σε απλούς καλυβίτες τάφους από λακωνικές κεραμίδες.

Όπως προαναφέρθηκε, τα δύο σκέλη καταλήγουν σε

1. *ΑΔ* 50 (1995): Χρονικά, σ. 356.

Εικ. 1. Δίστομο. Παιδική Χαρά/παλαιό νεκροταφείο (αρχαιολογικό πάρκο Διστόμου).

Εικ. 2. Δίστομο. Οικόπεδο Μαργέλου - Περγαντά. Ανατολικό σκέλος του τείχους μετά του πύργου από ΒΔ.

Εικ. 3. Δίστομο. Οικόπεδο Μαργέλου - Περγαντά. Άποψη της ανασκαφής από Ν.

Εικ. 4. Λίλαια, θέση «Σιδηρόπορτο». Διαμόρφωση εισόδου αρχαιολογικού χώρου αρχαίας Λίλαιας.

ορθογώνιο πύργο που διαιρείται στα εσωτερικό του με σταυροειδή διάταξη σε τέσσερις τετράγωνους χώρους, από τους οποίους σκάφηκαν μόνον οι δύο δυτικοί, ενώ το ανατολικό του τμήμα, που δεν ερευνήθηκε, συνεχίζεται κάτω από την άσκαφη επίχωση της γειτονικής ακάλυπτης ιδιοκτησίας των κληρονόμων Γ. Κωνσταντέλλου (Εικ. 3).Το μήκος της πλευράς Β.-Ν. ανέρχεται σε 8,30 μ., σωζ. ύψ. τριών δόμων, ενώ η πλευρά Δ.-Α. ερευνήθηκε σε μήκος 5,30 μ. Τομή που έγινε στην εσωτερική επίχωση του πύργου απέδειξε ότι αυτή αποτελείται από μικρές και μεγάλες πέτρες, χώμα, καθώς και λίγα χονδροειδή όστρακα.

Τέλος, ο χώρος μεταξύ της νότιας πλευράς του πύργου και της δημοτικής οδού Γ. Δημάκα ήταν γεμάτος από πεσμένους ογκόλιθους. Ανασύρθηκαν 38, που μεταφέρθηκαν στη θέση Κάναλες Μαυσωλείου Διστόμου, ενώ άλλοι οκτώ παρέμειναν επί τόπου.

Ο πύργος του ανωτέρω οικοπέδου αποδείχθηκε ότι αποτελεί βασικό πύργο της οχύρωσης της Αμβρόσσου, αφού ενώνει τα δύο μακρά σκέλη της οχύρωσης της πόλης – νότιο και ανατολικό – και με την εσωτερική του διαρρύθμιση ενέχει χαρακτήρα ισχυρού προμαχώνα.

Λόγω ακριβώς αυτής της σπουδαιότητας του ευρήματος εγκρίθηκε η απαλλοτρίωση του οικοπέδου και η ανάδειξη του χώρου, που ήδη περιφράχθηκε και ευπρεπίστηκε.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ

Αρχαία Λίλαια

Συνεχίστηκε ο καθαρισμός από την πυκνή βλάστηση των τμημάτων του αρχαίου τείχους και επεκτάθηκε σε όλο το μήκος του περιβόλου της κάτω πόλης, ενώ ευπρεπίστηκε και ο γύρω χώρος της εισόδου του αρχαιολογικού χώρου («Σιδηρόπορτο») με την απομάκρυνση

μπάζων και την τοποθέτηση ενημερωτικών πινακίδων και περίφραξης (Εικ. 4). Στόχος η δημιουργία επισκέψιμου αρχαιολογικού πάρκου, με διαδρομές γύρω από τα σωζόμενα επιβλητικά τείχη της αρχαίας πόλης και της ακρόπολης. Υποβλήθηκε σχετική μελέτη ανάδειξης και συντάχθηκε τεχνικό δελτίο έργων για συμπερίληψη στο Γ΄ ΚΠΣ.

Γραβιά

Παλαιοχλωμός Καστελλίων

Στην ομώνυμη θέση, όπου είχαν επισημανθεί παλαιότερα μικροοικιστικά κατάλοιπα[2], εντοπίστηκαν ταφικά ευρήματα μετά από λαθρανασκαφή σε νεκροταφείο που συνδέεται με τον παραπάνω οικισμό. Συγκεκριμένα, γύρω από το ναό του Αγίου Αθανασίου, όπου και η θέση του παλαιού εγκαταλελειμμένου χωριού Παλαιοχλωμός, η αρχαιοκαπηλική δράση έφερε στο φως πέντε συλημένους τάφους, που η περαιτέρω έρευνα από την Υπηρεσία έδειξε ότι αποτελούνταν από ασβεστολιθικές πλάκες στα τοιχώματα και την κάλυψη και ανήκαν στον τύπο των λακκοειδών τάφων. Από τα λίγα όστρακα που συνελέγησαν συμπεραίνεται ότι οι τάφοι μάλλον ανήκουν στους ελληνιστικούς χρόνους.

2002

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Δίστομο

Κάστρο (οικόπεδο Α. Καστρίτη)

Κατά τη διάρκεια εκσκαφικών εργασιών για την εγκατάσταση δικτύου ύδρευσης του Δήμου Διστόμου στη βορειοδυτική πλευρά του λόφου Κάστρο, κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου (ακρόπολη αρχαίας Αμβρόσσου), ήλθε στο φως τμήμα της οχύρωσης που περιέβαλλε το λόφο σε μήκος 18,40 μ. μετά πυργοειδούς προβολής στο βόρειο άκρο του. Η έρευνα, όμως, δεν προχώρησε στην πλήρη αποκάλυψη του πύργου, λόγω δυσχερειών με τον ιδιοκτήτη, και περιορίστηκε στο σκέλος τείχισης. Το τείχος διασώζει μόνον την εξωτερική παρειά, χτισμένη από μεγάλες καλοδουλεμένες ασβεστολιθικές λιθοπλίνθους, διατεταγμένες κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα τοιχοδομίας.

Εικ. 5. Δίστομο. Οικόπεδο Α. Καστρίτη. Λεπτομέρεια τοιχοδομίας τμήματος τείχους.

Φέρει περιτένεια στην κάτω πλευρά της όψης των λίθων, σφιχτό ταίριασμα στις αρμόσεις και αδρά δουλεμένο κύρτωμα στην κυρίως επιφάνεια. Σώζεται σε μέγιστο ύψος πέντε δόμων (ύψ. 2,70 μ.), ενώ φέρει και υποθεμελίωση («πατούρα») που εδράζεται στο φυσικό σκληρό έδαφος. Η εσωτερική επίχωση του τείχους, πλ. 2,80 μ., αποτελείται από διαφόρων διαστάσεων πέτρες και χώμα (Εικ. 5).

Τέλος, σε βάθος 1,20-1,60 μ. από τη σωζόμενη επιφάνεια του τείχους και στην εξωτερική πλευρά αποκαλύφθηκαν τρεις ακτέριστες ταφές των υστερορρωμαϊκών χρόνων (καλυβίτες με λακωνικούς στρωτήρες).

Η αποκάλυψη του τμήματος αυτού του τείχους στο λόφο Κάστρο Διστόμου και η συσχέτισή του με τα σωζόμενα στα δυτικά και ανατολικά αντίστοιχα άλλα τρία τμήματα οχύρωσης, μετασκευασμένα σε υστερότερους χρόνους, μας δίνει μια πληρέστερη εικόνα της οχύρωσης της ακρόπολης της αρχαίας Αμβρόσσου, αλλά και αυτής του μεσαιωνικού Διστόμου (Εικ. 6).

Το τείχος διατηρήθηκε ορατό, αφού απαγορεύθηκε η οικοδόμηση του συγκεκριμένου αγροτεμαχίου.

Οδός Ηλία Καστρίτη 19 (οικόπεδο Ν. Σφοντούρη)

Κατά τη θεμελίωση οικίας στο παραπάνω οικόπεδο εντοπίστηκαν οικιστικά κατάλοιπα: συγκεκριμένα, βρέθηκε τμήμα τοίχου που διασχίζει το οικόπεδο από ΝΑ.

2. E. Kase (επιμ.), *The Great Isthmus Corridor Route*, Dubuque 1991, σ. 54.

Εικ. 6. Δίστομο. Οικόπεδο Α. Καστρίτη. Άποψη της ακρόπολης του Διστόμου από Β. Στην άκρη αριστερά το τμήμα τείχους στο οικόπεδο Καστρίτη.

Εικ. 7. Αντίκυρα. Το ιερό της Αθηνάς από τα βόρεια στο λόφο Σιρός.

προς ΒΔ. σε καμπυλωτή διάταξη, μήκ. 14 και σωζ. πλ. 1,50-2 μ. Αποτελείται από ασβεστόλιθους μεσαίου μεγέθους που διατάσσονται στην εξωτερική (νότια) παρειά, αλλά και στο εσωτερικό, και ανάμεσά τους υπάρχει γέμισμα από μικρότερες.

Το οικόπεδο βρίσκεται στη βορειοανατολική πλευρά του λόφου Κάστρο και στον αυχένα μεταξύ του παραπάνω λόφου και του λόφου Προφήτης Ηλίας, κοντά στο σημείο όπου η οχύρωση της κάτω πόλης «έκλεινε» από τα βόρεια την πόλη και ανερχόταν προς την οχύρωση της ακρόπολης.

Οικόπεδο Σ. Σφοντούρη

Στη διασταύρωση της παρακαμπτηρίου του Διστόμου για Άσπρα Σπίτια και του δρόμου προς Δεσφίνα και εντός του παραπάνω οικοπέδου εντοπίστηκε τμήμα τοίχου από καλοδουλεμένους κυβόλιθους σε μήκος 11 μ. με κατεύθυνση Α.-Δ. Διατηρείται στο ύψος θεμελίωσής του (0,50 μ.) και το πάχος του δεν υπερβαίνει ομοίως τα 0,50 μ. Δεν εντοπίστηκε εσωτερικό γέμισμα του τοίχου. Γύρω εντοπίστηκαν όστρακα μελαμβαφή, κλασικών χρόνων.

Λιδωρίκι, Δωρικό (Σεβεδίκος)

Κατά τη διάρκεια διάνοιξης κοινοτικού δρόμου στις θέσεις Αλωνάκι και Καλύβια, 200 μ. βόρεια του Δ.Δ. Δωρικού, αποκαλύφθηκαν δύο τάφοι κιβωτιόσχημοι με τοιχώματα και κάλυψη από σχιστόλιθους μικρού και μεσαίου μεγέθους. Ο ένας εκ των δύο τάφων είχε κοπεί από το μηχάνημα και το περιεχόμενο διασκορπίστηκε, έτσι ώστε δεν μπόρεσε να γίνει αντιληπτό αν η κέραμος που βρέθηκε εντός τον χώριζε σε δύο μέρη, όπου θα είχαν τοποθετηθεί ισάριθμοι νεκροί.

Ο άλλος τάφος βρέθηκε άθικτος, είχε διαστάσεις 1,80× 0,50×0,30 μ. και εντός του βρέθηκε χάλκινο βραχιόλι, χάλκινο δακτυλίδι με εγχάρακτη διακόσμηση, καθώς και λεπτές ίνες χρυσού, ίσως από κάποια επένδυση υφάσματος ή από κόσμημα. Με βάση τα ευρήματα, ο τάφος χρονολογείται στους ελληνιστικούς χρόνους. Η θέση είναι γνωστή από την τοπογραφική έρευνα της επαρχίας Δωρίδας που διενεργήθηκε από την Ολλανδική Σχολή[3].

ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΙ - ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ

Αντίκυρα, Άσπρα Σπίτια, Μεδεών

Πραγματοποιήθηκε καθαρισμός του ιερού της Αθηνάς στο λόφο Σιρός, που δεσπόζει της αρχαίας Αντίκυρας από τα δυτικά και ομαλοποιήθηκε η πρόσβαση σε αυτό. Τοποθετήθηκε νέα περίφραξη και ενημερωτική πινακίδα (Εικ. 7).

Επίσης, στην οικία «100» του οικισμού των Άσπρων Σπιτιών με την ευκαιρία του καθαρισμού έγινε μικροανασκαφή για την καλύτερη ανάδειξη των αρχαίων τοίχων της υστερορρωμαϊκής αγροικίας της παλαιάς ανασκαφής που είχαν σκεπαστεί με χώματα. Διαπιστώθηκε η συνέχιση των τοίχων της αγροικίας νοτιότερα προς την οικία «99».

Στη βόρεια πλαγιά του λόφου της ακρόπολης του Μεδεώνα καθαρίστηκαν τάφοι του νεκροταφείου της αρχαίας πόλης, και συγκεκριμένα ο μυκηναϊκός θολωτός τάφος που σώζεται σε αρκετά καλή κατάσταση.

3. S. Bommelje - P.K. Doorn *et al.*, *Aitolia and the Aitolians*, Utrecht 1987, σ. 80, θέση (Β).

2003

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Δίστομο

Οδός Μπάρλου 13 (οικόπεδο Περγαντά)

Κατά τη διάνοιξη αύλακος για την τοποθέτηση σωληνώσεων ύδρευσης στην παραπάνω οδό, στο ύψος της ιδιοκτησίας Περγαντά και σε βάθος 0,77 μ. από την επιφάνεια του εδάφους, βρέθηκε κεραμοσκεπής τάφος, διαστ. 1×0,67 μ. Ορισμένες κεραμίδες είχαν καταπέσει θραυσμένες από το βάρος των χωμάτων στο εσωτερικό του τάφου.

Ο τάφος απέδωσε σειρά αγγείων: δύο άωτα σκυφίδια, δύο μελαμβαφείς σκύφους, ένα κυάθιο, ένα μελαμβαφή αμφορέα, μία κοτυλίσκη και μία μελαμβαφή πυξίδα. Επίσης, βρέθηκαν δύο ειδώλια (γυναικείες κεφαλές), δύο θραύσματα χάλκινης περόνης, ένας μικρός χάλκινος κρίκος, δύο θραύσματα από χάλκινο δακτυλίδι με εγχάρακτη διακόσμηση και ένα χάλκινο νόμισμα.

Χρονολογείται γύρω στα μέσα του 4ου αι. π.Χ.

Οδός Καλαβρύτων 2-4 (οικόπεδο Ι. Σεχρεμέλη)

Σε ανασκαφική έρευνα σωστικού χαρακτήρα που έγινε στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκε τμήμα του αρχαίου τείχους με κατεύθυνση Β.-Ν. και μέτωπο προς Α. και ένας ενσωματωμένος σε αυτό ορθογώνιος πύργος, που ανήκουν στην οχύρωση της πόλης της αρχαίας Αμβρόσσου.

Το συνολικό μήκος του τμήματος του τείχους που αποκαλύφθηκε είναι 17, το πλάτος 3,25, ενώ το ύψος ποικίλλει από 0,40-3 μ. (ένας έως πέντε σωζόμενοι δόμοι).

Είναι χτισμένο από κυβόλιθους μεγάλων διαστάσεων από ντόπιο γκρίζο ασβεστόλιθο τραπεζιόσχημης τοιχοδομίας, που διατάσσονται στις δύο παρειές, ενώ στο εσωτερικό υπάρχει γέμισμα από μικρούς λίθους και κατά διαστήματα εγκάρσια ζεύγματα που ενώνουν τις δύο πλευρές του αρχαίου σκέλους. Πάνω στη δυτική (εσωτερική) παρειά στηρίζονται τοίχοι όμορων του οικοπέδου οικιών (Εικ. 8).

Ο πύργος, διαστ. 7×6 μ., σώζεται σε μέγιστο ύψος δύο δόμων και ενσωματώνει στη δυτική του πλευρά το παραπάνω σκέλος τείχισης. Χωρίζεται με σταυρωτή διαίρεση σε τέσσερις τετράγωνους χώρους που βρέθηκαν υπερπλήρεις από μικρές πέτρες και χώμα (Εικ. 9).

Ο παραπάνω πύργος με το συνεχιζόμενο σκέλος βρίσκεται στα μισά της διαδρομής της πορείας του ίδιου σκέλους τείχισης που βορειότερα εντοπίστηκε στο οικόπεδο Γροντή (*ΑΔ* 37 (1983): Χρονικά, σ. 216) και νοτιότερα στο

Εικ. 8. Δίστομο. Οικόπεδο Ι. Σεχρεμέλη. Άποψη του σκέλους τείχους μετά του πύργου από Ν.

Εικ. 9. Δίστομο. Οικόπεδο Ι. Σεχρεμέλη. Άποψη του πύργου μετά του σκέλους από Β.

οικόπεδο Μαργέλου - Περγαντά (βλ. παραπάνω) και το οποίο περιέβαλλε την αρχαία πόλη από τα ανατολικά.

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΕΣ - ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ - ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ ΑΡΧΑΙΩΝ

Επιγραφές Διστόμου και γύρω περιοχής: Στη Μουσειακή Συλλογή Διστόμου συγκεντρώθηκαν επιγραφές από

το Δίστομο κυρίως αλλά και από τη γύρω περιοχή, προερχόμενες από παλαιότερες ανασκαφές, παραδόσεις ή και τυχαία ευρήματα.

Αριθ. Ευρ. 17599. Τμήμα ενεπίγραφης επιτύμβιας στήλης με ανθεμωτή επίστεψη, πλ. 0,38-0,45, πάχ. 0,16, ύψ. 0,73, ύψ. γραμμ. 0,025 μ.

ΕΠΙ

Η[Ρ]Α[ΚΛ]ΕΙΔΑ

Προέρχεται από την οικία Σπύρου Λουκά Τσάμη, στο Δίστομο (σκαφή 1959) (*ΑΔ* 39 (1984): Μελέτες, σ. 77-78, Πίν. 25α, η πρώτη αριστερά, χωρίς αναφορά, όμως, της επιγραφής).

Αριθ. Ευρ. 17600. Τμήμα επιτύμβιας στήλης με ανθεμωτή επίστεψη, ύψ. 0,42, πλ. 0,33, πάχ. 0,15, ύψ. γραμμ. 0,030 μ.

ΠΟΛΥΞΕΝΟΣ

Μεταφέρθηκε από τον Άγιο Αθανάσιο, στη νότια έξοδο του Διστόμου και είναι γνωστή από παλαιότερα (*IG*, IX, 1, αριθ. 26).

Αριθ. Ευρ. 17601. Επιτύμβια στήλη από γκρίζο ασβεστόλιθο, που σώζεται ακέραια και φέρει αετωματική επίστεψη με ακρωτήρια, ύψ. 1,27, πλ. 0,45/0,47, πάχ. 0,18-0,20, ύψ. γραμμ. 0,025-0,040 μ.

ΓΟ - - - - -ΟΣ

ΚΑΛΜΙΔΟΣ

Προέρχεται από την οικία Σπύρου Λουκά Τσάμη στο Δίστομο (πρόχειρος σκαφή 1959).

Αριθ. Ευρ. 17602. Επιτύμβια στήλη από γκρίζο ασβεστόλιθο με αετωματική επίστεψη με ακρωτήρια, ύψ. 0,45, πλ. 0,39, πάχ. 0,19/0,20, ύψ. γραμμ. 0,020-0,030 μ. Στο τύμπανο πτηνόμορφο ανάγλυφο (γλαύκα;), ενώ επί της επιφάνειας κάτωθεν της επιγραφής σώζονται τμήματα από τους δύο ανάγλυφους ρόδακες που κοσμούσαν τη στήλη

ΞΕΝΩ

Προέρχεται από την ακρόπολη της αρχαίας Στείριδας (Μπούλιος).

Αριθ. Ευρ. 17603. Επιτύμβια στήλη από πωρόλιθο με καμπυλωτή επίστεψη που φέρει πάνω της ανάγλυφο αέτωμα με ακρωτήρια, ύψ. 0,725, πάχ. 0,21, πλ. 0,365, ύψ. γραμμ. 0,030 μ.

ΑΓΑΘΩ

Πρώτη αναφορά της επιγραφής μόνο, αλλά όχι της στήλης, στο *ΑΔ* 39 (1984): Μελέτες, σ. 78.

Αριθ. Ευρ. 17604. Επιτύμβια στήλη από γκρίζο ασβεστόλιθο, η οποία φέρει αετωματική επίστεψη με ακρωτήρια στις (3) άκρες, ύψ. 0,955, πλ. 0,345, πάχ. 0,12, ύψ. γραμμ. 0,02 μ.

ΕΠΙΕΥΚΡΑΤΕΙΑ

ΚΑΛΛΟΙ

Προέρχεται από τη Δαύλεια.

Αριθ. Ευρ. 17605. Τμήμα επιτύμβιας στήλης με ανθεμωτή επίστεψη που αποτελείται από δύο συστρεφόμενες έλικες οι οποίες στηρίζονται πάνω σε διπλή ζώνη από φύλλα άκανθας. Δύο ακέραιοι ρόδακες σώζονται κάτω από την επιγραφή με δύο ομόκεντρους κύκλους έκαστος και απόφυση στο κέντρο, ύψ. 1,04, πλ. 0,57, πάχ. 0,22, ύψ. γραμμ. 0,030-0,045 μ.

ΕΠΙ

ΔΥΝΑΤΩΙ

Πρώτη αναφορά στο *ΑΔ* 39 (1984): Μελέτες, σ. 78, Πίν. 25α, η μεσαία στήλη.

Αριθ. Ευρ. 17612. Τμήμα επιτύμβιας στήλης με αετωματική επίστεψη από γκρίζο μάρμαρο, ύψ. 0,46, πλ. 0,30, πάχ. 0,16, ύψ. γραμμ. 0,015-0,025-0,030 μ.

ΕΠΙ

ΤΙΜΑΝΔΡΩ

Προέρχεται από την οικία Σπύρου Τσάμη στο Δίστομο (πρόχειρη σκαφή 1959). Πρώτη αναφορά στο *ΑΔ* 39 (1984): Μελέτες, σ. 78.

Αριθ. Ευρ. 17613. Επιτύμβια στήλη θραυσμένη σε δύο κομμάτια από γκριζωπό ασβεστόλιθο με αετωματική επίστεψη υπό μορφή ανάγλυφου πάνω σε καμπυλωτό βάθος, ύψ. 0,68, πλ. 0,29, πάχ. 0,12 μ.

Δεν διακρίνονται γράμματα επιγραφής.

Αριθ. Ευρ. 17614. Τμήμα επιτύμβιας στήλης από γκρίζο ασβεστόλιθο που διασώζει δήλωση εγχάρακτης αετωματικής επίστεψης.

Σώζεται η αριστερή γωνία της, ύψ. 0,44, πλ. 0,335, πάχ. 0,14, ύψ. γραμμ. 0,040 μ.

ΜΕΝ [- - - - -]

Από το Δίστομο.

Αριθ. Ευρ. 17615. Επιτύμβια στήλη με τριγωνική αετωματική επίστεψη από σκούρο ασβεστόλιθο με ανάγλυφη δισκοειδή ασπίδα από τύμπανο, ενώ κάτω φέρει σειρά από γεισίποδες, ύψ. 0,335, πλ. 0,70, πάχ. 0,16, ύψ. γραμμ. 0,030 μ.

ΕΠΙΑΝΤΑΝΔΡ[ΟΥ]

Προέρχεται από την αρχαία Στείριδα (Μπούλιος).

Αριθ. Ευρ. 17616. Επιτύμβιος κυβόλιθος από γκρίζο μάρμαρο, ύψ. 0,30, πλ. 0,50, πάχ. 0,20, ύψ. γραμμ. 0,040-0,060 μ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ύστερη(;). Από το Δίστομο.

Αριθ. Ευρ.17617. Ενεπίγραφος λίθος σε σχήμα ορθογώνιου παραλληλογράμμου, ύψ. 0,24, πλ. 0,41, πάχ. 0,25, ύψ. γραμμ. 0,03-0,035 μ.

ΘΕΟΔΩΡΟ[Σ]
ΧΑ[Ι]ΡΕ

Από το Δίστομο (*IG* IX, 1, αριθ. 24).

Αριθ. Ευρ. 17618. Ενεπίγραφο βάθρο σε σχήμα ορθογώνιου παραλληλογράμμου, που στην επάνω του επιφάνεια φέρει βάθυνση για τοποθέτηση αναθήματος, ύψ. 0,90, πλ. 0,30, πάχ. 0,20, ύψ. γραμμ. 0,015-0,020 μ., από φαιόγκριζο μάρμαρο.

] Ι - ΑΚΟ[-

Προέρχεται από την περιοχή Τσουκαλάδων.

Αριθ. Ευρ. 31008. Ενεπίγραφο απότμημα κυβόλιθου από γκρίζο μάρμαρο αποκεκρουμένο στα αριστερά, διαστ. 0,37×0,26×0,27, ύψ. γραμ. 0,030-0,035 μ.

[- - - - -] ΩΡΟΣ
[- - - - -] ΝΙΚΑ
[- - - - -] ΝΑΣΤΑ
[- - - -]ΕΑΣ

Από το Δίστομο.

Αριθ. Ευρ. 11856. Επιτύμβια στήλη από γκρίζο ασβεστόλιθο, μέγ. ύψ. 1,38, πλ. 0,51, πάχ. 0,16-0,195 μ., με επιφάνεια φθαρμένη με σχισμές διάβρωσης και αποκρούσεις στις γωνίες. Στο μέσον της στήλης φέρει ορθογώνιο πίνακα με ανάγλυφη παράσταση Θράκα ιππέα με κοντό χιτώνα και χλαμύδα που ανεμίζει πίσω. Πάνω από τον ανάγλυφο πίνακα φέρει δίστιχη επιγραφή υστερορρωμαϊκών χρόνων.

ΕΛΑ - ΕΙ - - Σ
ΗΡΩϹ

Κάτω αριστερά του πίνακα χαραγμένο σε ελαφρύ ανάγλυφο μικρό τετράποδο (σκύλος;) (Εικ. 10).

Στις πλάγιες στενές πλευράς της στήλης ψηλά υπάρχει από ένας τόρμος – ο ενας διασώζει μεταλλικό σύνδεσμο.

Η στήλη προέρχεται από το μετόχι Οσίου Σεραφείμ στα νότια της ακρόπολης της αρχαίας Βούλιδας, όπου και το νεκροταφείο της ομώνυμης πόλης.

Τέλος, στη Συλλογή Διστόμου μεταφέρθηκαν και οι δύο γνωστές επιγραφές (ταφικές) από το Φωκικό Δαύλειας[4]:

Εικ. 10. Μουσειακή συλλογή Διστόμου. Στήλη με παράσταση Θράκα ιππέα.

Αριθ. Ευρ. 31012. *ΕΠΙΓΟΙΚΟΝΙ*
Αριθ. Ευρ. 31013. *ΕΠΙΔΑΜΙΧ[- - - -]*

Επιγραφές στα Μουσεία Θήβας και Χαιρώνειας: Εκτός των παραπάνω επιγραφών που βρίσκονται στη Μουσειακή Συλλογή Διστόμου, ένας άγνωστος αριθμός επιγραφών έχει μεταφερθεί στα Αρχαιολογικά Μουσεία Θήβας και Χαιρώνειας από την ευρύτερη περιοχή Διστόμου-Στειρίου-Αντίκυρας κατά την περίοδο 1968-1978, κατά την οποία η ως άνω περιοχή ανήκε από πλευράς ελέγχου στην Εφορεία Θηβών, με αποτέλεσμα να χρειάζεται επίπονη έρευνα στις αποθήκες, ιδιαίτερα στο Μουσείο Θήβας, για την ταύτισή τους. Παλαιότερη απόπειρα εντοπισμού τους απέβη άκαρπη[5].

Ανάμεσα σε αυτές που έχουν μεταφερθεί στο Μουσείο Θήβας περιλαμβάνονται και οι γνωστές επιγραφές από την αρχαία Στείριδα (Μπούλιος) της συνθήκης συμπολι-

4. P.M. Fraser - E. Matthews (επιμ.), *A Lexicon of Greek Personal Names*, ΙΙΙ.Β. λ. *Φοίκων*, *Δάμιχος*.

5. Έγγραφο Εφορείας Αρχαιοτήτων Δελφών Φ.34/4/667/31-3-1978 προς Θ΄ ΕΠΚΑ.

τείας Στείριδας και Μεδεώνα (*IG* IX, 1, 32), καθώς και η αφιερωτική στον Ασκληπιό επιγραφή (*IG* IX, 1, 37-40). Επίσης από την αρχαία Στείριδα μεταφέρθηκε η επιτύμβια επιγραφή *ΕΠΙ ΠΛΕΙΣΤΩΝΙ* (αδημοσίευτη). Από το Δίστομο πιθανότατα μεταφέρθηκε η επιτύμβια στήλη που βρέθηκε κατά τη διάρκεια πρόχειρης σκαφής (1959) στο οικόπεδο Σπ. Λ. Τσάμη και βρισκόταν στην οικία Δ. Λιάσκου, κατασκευασμένη από γκριζωπό ασβεστόλιθο η οποία φέρει αετωματική επίστεψη. Διασώζεται σε ύψος 0,88, πλάτος 0,35-0,39, πάχος 0,11 και έχει ύψος γραμμάτων 0,020 μ. Πάνω στο τύμπανο της επίστεψης η επιγραφή:

ΕΠΙCωCΙΒΙω

Κάτω από το αέτωμα άλλη επιγραφή (παλαιότερη) με γράμματα ύψ. 0,030 μ.

ΚΑΛΛΙΛΑ
ΧΑΙΡΕ

Στο κέντρο της εμπρόσθιας επιφάνειας της στήλης πρόστυπο διακοσμητικό μοτίβο.

Επίσης, μεταφέρθηκε παλαιότερα στο Μουσείο Θήβας και η επιγραφή από την οικία Χ. Κελέρμενου στο Δίστομο, ενώ από το Κυριάκι μεταφέρθηκε η επιγραφή που βρισκόταν στην οικία Λουκά Καρφάκη (αδημοσίευτες και οι δύο).

Αντίκυρα

Παλάτια, θέση Αρχαίο Θέατρο

Στην παραπάνω θέση, όπου σώζεται ορατό και σε ικανό μήκος τμήμα της ελληνιστικής οχύρωσης της Αντίκυρας, έγιναν συμπληρωματικές έρευνες κατά μήκος επιλεγμένων σημείων της οχύρωσης για τη διαπίστωση της πορείας της[6]. Διαπιστώθηκε η κατεύθυνσή της προς Β., χωρίς όμως εμφανή σημάδια, αφού χάνεται κάτω από τα χώματα της πλαγιάς του λόφου Σιρός ή συγχέεται με τα όρια – ξερολιθιές – των αγροτεμαχίων της περιοχής (Εικ. 11). Επίσης, ο πύργος της νοτιοδυτικής άκρης του σωζόμενου σκέλους της οχύρωσης εντός της ιδιοκτησίας Κ. Μανίκα, έχει υποστεί φθορά από την άροση τουλάχιστον στους επάνω δόμους, σημάδια της οποίας είναι εμφανή λόγω του ευθραυστου κοκκινωπού υλικού των δόμων της οχύρωσης (Εικ. 12).

Με την ανάδειξη του παραπάνω τμήματος, όπως και με την ανακάλυψη παλαιότερα άλλων τμημάτων της ίδιας οχύρωσης εντός του οικισμού (οικόπεδο Γ. Σταύρου και

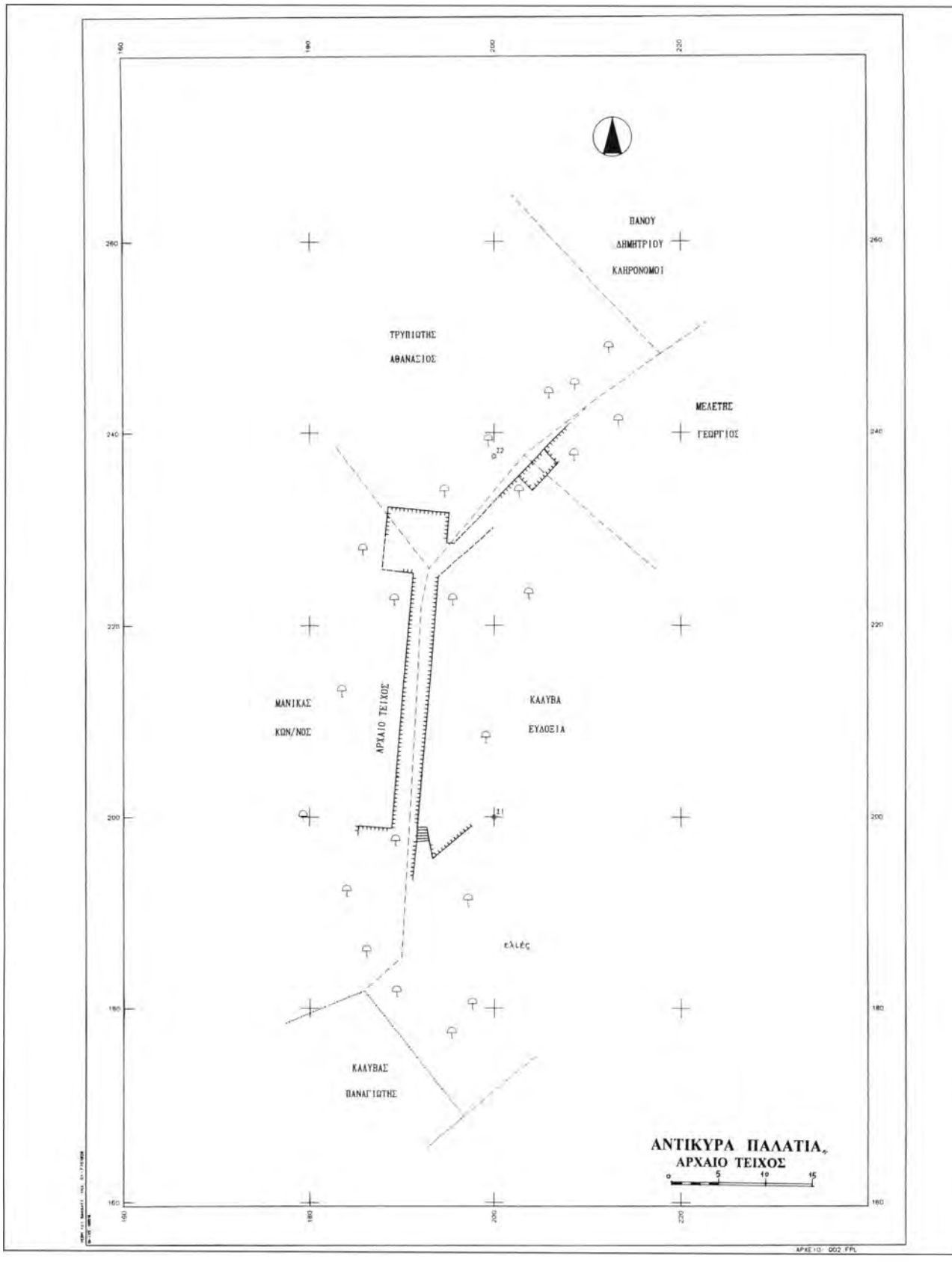
Εικ. 11. Αντίκυρα, Παλάτια. Αρχαίο τείχος, βορινή κατεύθυνση.

συμβολή των οδών Περικλέους και παραλιακής)[7] συμπληρώθηκε η εικόνα σε ικανοποιητικό βαθμό της οχύρωσης των ελληνιστικών χρόνων, που περιέκλειε τον αντίστοιχο οικισμό. Με την ανάπτυξη της πόλης ο περίβολος αυτός στάθηκε μικρός για να χωρέσει έναν ακμαίο οικισμό-λιμάνι του Κορινθιακού κόλπου και έτσι στους ρωμαϊκούς και παλαιοχριστιανικούς χρόνους η πόλη επεκτείνεται στα βόρεια, εντός του σημερινού οικισμού της Αντίκυρας. Στα νότια ήταν αδύνατη η επέκταση λόγω της χωροθέτησης των νεκροταφείων και της έλλειψης επαρκούς χώρου. Οι σωστικές ανασκαφές της Ι΄ ΕΠΚΑ που διεξήχθησαν τα τελευταία 30 χρόνια (Εικ. 13) μετατόπισαν το κέντρο έρευνας από τον παλαιοχριστιανικό ιστό της πόλης, όπου πρωτοεπικεντρώθηκε η έρευνα – αναγκαστικά λόγω των πρώτων αντίστοιχων στρωμάτων που απαντήθηκαν –, σε παλαιότερες περιόδους οικιστικής ανάπτυξης, θέτοντας και το πρόβλημα μιας συνολικής διαχρονικής ανάδειξης και όχι μιας μόνο φάσης: Έτσι, οι παλαιοχριστιανικές οικίες, αλλά και άλλα δημόσια οικοδομήματα της ίδιας περιόδου που απαλλοτριώθηκαν τη δεκαετία 1985-1995 από τη συναρμόδια 1η ΕΒΑ[8], όσο και αν αποτελούν πολύτιμα τεκμήρια της ιστορίας της πόλης, δεν παύουν να αποτελούν ένα μέρος του όλου, της συνολικής δηλαδή πολιτιστικής κληρονομιάς της Αντίκυρας.

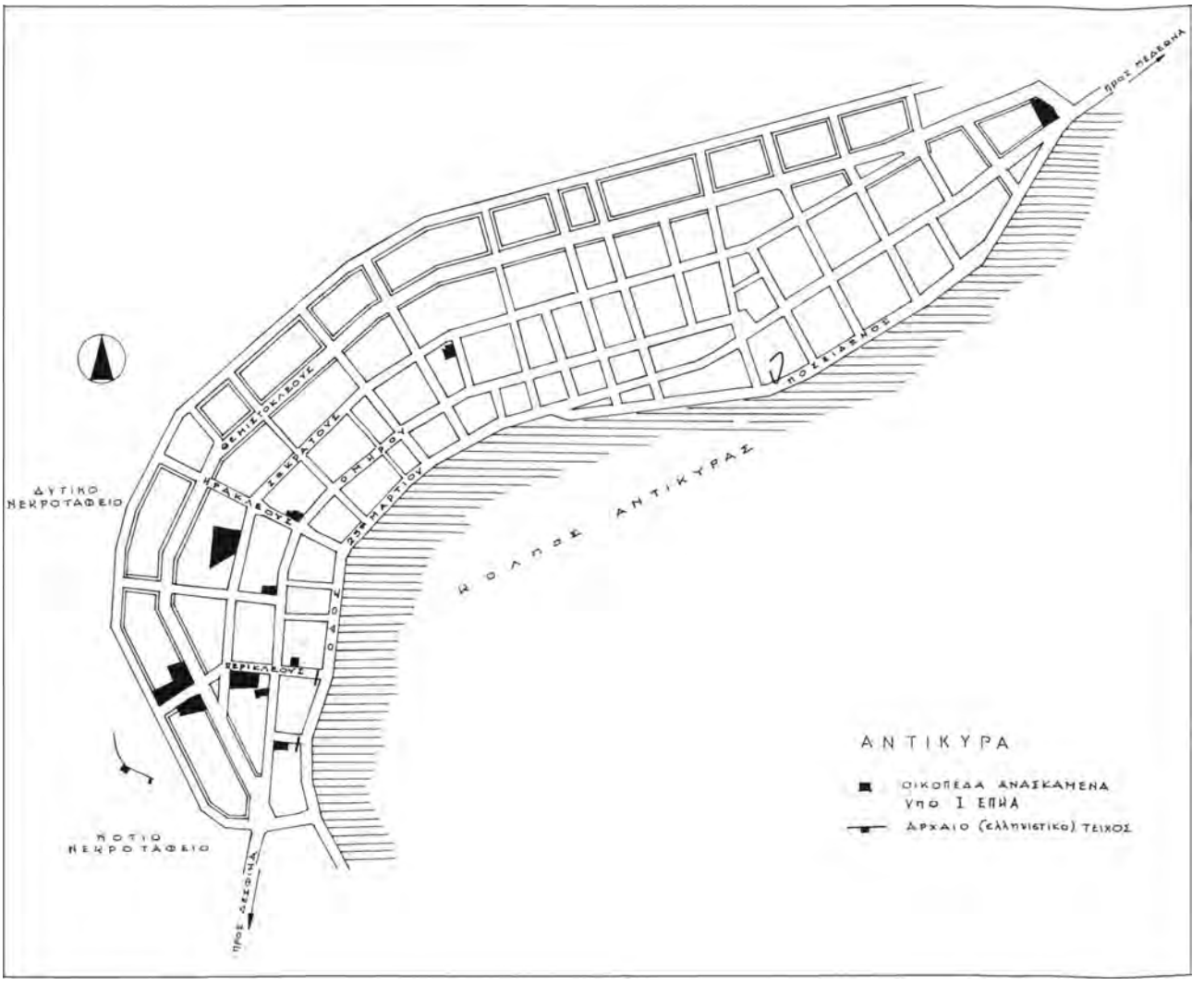
6. *ΑΔ* 53 (1998): Χρονικά, σ. 404 (οικόπεδο Ε. Καλύβα).

7. *ΑΔ* 53 (1998): Χρονικά, σ. 404-405 (οικόπεδο Γ. Σταύρου, Συμβολή των οδών Περικλέους και 25ης Μαρτίου).

8. *ΑΔ* 49 (1994): Χρονικά, σ. 110.

Εικ. 12. Αντίκυρα, Παλάτια. Αρχαίο τείχος.

Εικ. 13. Αντίκυρα. Τοπογραφικό σχέδιο οικοπέδων ανεσκαμμένων από την Ι' ΕΠΚΑ.

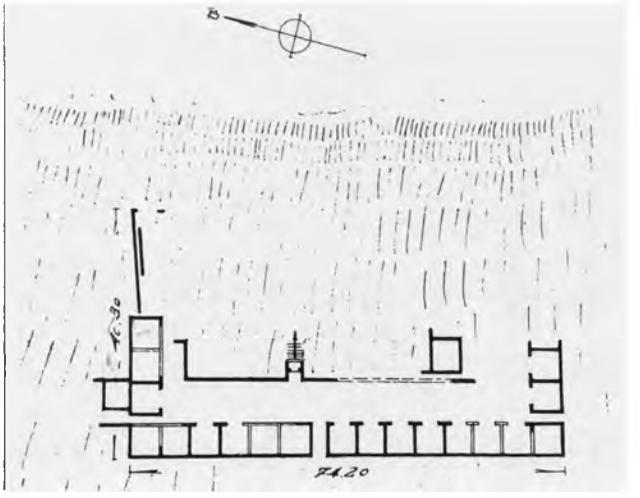
2004

ΕΥΠΡΕΠΙΣΜΟΣ ΧΩΡΩΝ

Πολύδροσο

Ιερό Δήμητρας Ερώχου

Ολοκληρώθηκε η αποκάλυψη της κάτοψης του ιερού της Δήμητρας, έτσι όπως είχε έλθει στο φως κατά την παλαιά ανασκαφή του Χρ. Καρούζου (1928-1934)[9]. Διαπιστώθηκε η διατήρηση στη θέση της, παρά τη χρόνια εγκατάλειψη του χώρου, της λίθινης θεμελίωσης των δύο περιβόλων – με μικρές μόνο ζημιές από την πίεση των χω-

Εικ. 14. Πολύδροσο. Ιερό Δήμητρας Ερώχου. Κάτοψη του περιβόλου του ιερού (σχέδ. Ι. Τραυλού/1936).

9. *ΑΔ* 50 (1995): Χρονικά, σ. 357.

μάτων και από τις ρίζες των πεύκων που φυτεύθηκαν στο εσωτερικό των αρχαίων τοίχων –, καθώς και των τοίχων των 20 δωματίων που περιέκλειαν το ιερό (Εικ. 14). Έτσι, ο χώρος κατέστη επισκέψιμος και τοποθετήθηκαν ενημερωτικές πινακίδες. Μεταφέρθηκε, εξάλλου, στο νέο Μουσείο Άμφισσας – όπου σημειωτέον εκτέθηκαν για πρώτη φορά τα ευρήματα της ανασκαφής Χρ. Καρούζου – και η γνωστή επιγραφή που έγινε αφορμή για την ανασκαφή του ιερού από τον αύλειο χώρο της οικίας Α. Σουφλή (σημερινός ιδιοκτήτης Α. Παπαδημητρίου), όπου βρισκόταν επί δεκαετίες. Πρόκειται για μια παραλληλεπίπεδη αναθηματική στήλη από γκρίζα πέτρα, ύψ. 1,37, πλ. 0,37 και πάχ. 0,30 μ., που στην επάνω στενή της πλευρά φέρει τετράγωνη κοιλότητα (διαστ. 0,19×0,23, βάθ. 0,03 μ.) για την τοποθέτηση του αναθήματος. Ακολουθεί στη μακρά μπροστινή όψη τριπλή ζώνη κυμάτιου κάτω από την οποία σώζεται τρίστιχη επιγραφή[10] (ύψ. γραμμ. 0,03 μ.):

ΜΝΑ[Σ]ΙΚΛ[ΕΙΑ]
ΔΑΜ[ΑΤΡΙ]
Κ[ΑΙΚΟΡΑ]Ι

Τέλος, άλλη γνωστή επιγραφή[11] σώζεται εντοιχισμένη στα αριστερά του κεφαλόσκαλου της πόρτας της παραπάνω οικίας: πρόκειται για ένα ροδόχρου κυβόλιθο, διαστ. 0,43×0,55×0,44 μ., που φέρει τρίστιχη επιγραφή, πιθανώς ταφικού χαρακτήρα (ύψ. γραμμ. 0,03/0,04 μ.):

ΚΛΕΩΝ
ΧΑΡΙΑΔΑΣ
[Σ]ΤΡΑΤΙΝΟΣ

Άγνωστο αν η παραπάνω επιγραφή προέρχεται από το ιερό της Δήμητρας ή άλλη θέση (νεκροταφείο) της περιοχής.

Πηγές Κηφισού

Στο χώρο των πηγών, όπου οι βυζαντινές εκκλησίες της Αγίας Ελεούσας και του Αγίου Χριστοφόρου, επιχειρήθηκε ένας ευπρεπισμός των διάσπαρτων ογκωδών αρχιτεκτονικών μελών του αρχαίου κρηναίου οικοδομήματος, που είχε υποστεί παλαιότερα τις εξωραϊστικές «επεμβάσεις» της δημοτικής αρχής. Συγκεκριμένα, συγκεντρώθηκαν οι κυβόλιθοι της ανωδομής του κτιρίου ενώ εκτέθηκαν σε κοινή θέα τα δύο πώρινα τμήματα του επιστυλίου, καθώς και βάθρα που σώζονται κατά χώραν. Τοποθετήθηκαν ενημερωτικές πινακίδες.

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΕΣ - ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ

Συλλογή Αντίκυρας

Αριθ. Ευρ. 31009. Ενεπίγραφη ορθογώνια, θραυσμένη κάτω αριστερά, επιτύμβια πλάκα από γκριζωπό ασβεστόλιθο, ύψ. 0,47, πλ. 0,33, πάχ. 0,12, ύψ. γραμμ. 0,030 μ.

Ε Π Ι
ΚΑΛΛΙΑΙ

Στο κέντρο της εμπρόσθιας πλευράς της στήλης δύο ομόκεντροι κύκλοι (ρόδακες) με απόφυση στο κέντρο.

Αριθ. Ευρ. 31010. Επιτύμβια στήλη με αετωματική επίστεψη, θραυσμένη άνω αριστερά (ελλείπει το αριστερό ακρωτήριο) από γκριζωπό ασβεστόλιθο, ύψ. 0,72, πλ. 0,43, πάχ. 0,10 μ.

Δεν διακρίνεται η επιγραφή.

Αριθ. Ευρ. 11689. Επιτύμβια στήλη από ασβεστόλιθο με έγγλυφη αετωματική επίστεψη με τρία ακρωτήρια, ύψ. 0,59, πλ. 0,32, πάχ. 0,115, ύψ. γραμμ. 0,015-0,020 μ.

Ε Π Ι
ΞΕΝΟΚΡΑΤΕΙ

Από το νεκροταφείο του Αγίου Ισιδώρου Αντίκυρας (έχει μεταφερθεί στο Μουσείο Δελφών).

Συλλογή Λιδωρικίου

Αριθ. Ευρ. 31011. Από το χώρο της παραλίας Τολοφώνας (Ξενοδοχείο Delphi Beach) προέρχεται η επιτύμβια στήλη με αετωματική επίστεψη, της οποίας σώζονται τα δύο από τα τρία ακρωτήρια (το αριστερό ελλείπει), από γκριζωπό μάρμαρο, ύψ. 0,51, πλ. 0,425, πάχ. 0,125, ύψ. γραμμ. 0,060 μ.

ΤΕΛΩΝ
ΤΙΜΑΣΙΟΝ

Ανήκε στο νεκροταφείο της αρχαίας λοκρικής πόλης της παραλίας Τολοφώνας (Οιάνθεια;).

ΦΩΤΗΣ ΝΤΑΣΙΟΣ

2001

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

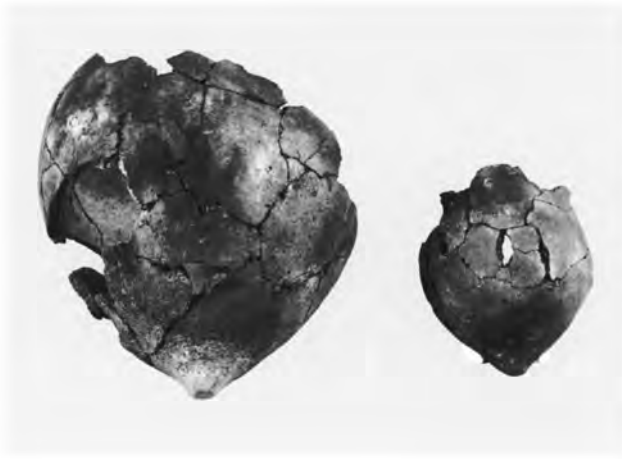
Κίρρα

Οδός Τζων Κέννεντυ 58 (οικόπεδο Α. Παπαδρόσου)
(Εικ. 15, 16)

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται στη βόρεια περιοχή του σύγχρονου οικισμού της Κίρρας και σε μικρή

10. P.M. Fraser - E. Matthews (επιμ.), *A Lexicon of Greek Personal Names*, III.B, λ. *Μνασίκλεια*.

11. Ό.π., λ. *Κλέων, Χαριάδας, Στρατῖνος*.

Εικ. 15. Κίρρα. Οικόπεδο Α. Παπαδρόσου. Χειροποίητα πιθόσχημα αγγεία.

Εικ. 16. Κίρρα. Οικόπεδο Α. Παπαδρόσου. Γραπτό κύπελλο με υπερυψωμένες λαβές.

απόσταση νότια του χώρου των προπολεμικών γαλλικών ανασκαφών, κατά τις οποίες εντοπίστηκε και ερευνήθηκε σημαντικό τμήμα του γνωστού προϊστορικού οικισμού στη θέση Μαγούλα της Κίρρας. Σε ολόκληρο το χώρο της σωστικής ανασκαφής διαπιστώθηκε ότι μέχρι το βάθος 1 μ. από τη στάθμη του πεζοδρομίου της οδού Τζων Κέννεντυ οι επιχώσεις ήταν διαταραγμένες εξαιτίας της νεότερης οικοδομικής δραστηριότητας. Στην ανατολική πλευρά του οικοπέδου αποκαλύφθηκαν κάτω από τη διαταραγμένη επίχωση εννέα συνολικά τάφοι, από τους οποίους οι επτά ήταν κιβωτιόσχημοι και οι υπόλοιποι δύο απλοί λάκκοι. Οι τέσσερις από τους κιβωτιόσχημους τάφους περιείχαν ταφές παιδιών και ο ένας από τους απλούς λάκκους δεν περιείχε κατά χώραν ταφή, αλλά τέσσερα κρανία και οστά σε ανακομιδή. Και οι εννέα τάφοι ήταν ακτέριστοι, πλην ενός, ο οποίος περιείχε θραύσμα ΥΕ ΙΙΙΑ1 κρατήρα. Οι τάφοι δεν είχαν όλοι τον ίδιο προσανατολισμό (οι έξι είχαν προσανατολισμό Α.-Δ. και οι τρεις Β.-Ν.). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασε η έρευνα δύο τάφων, που περιείχαν κατά χώραν επτά νεκρούς ο ένας και οκτώ ο άλλος. Η ύπαρξη τάφων με πολλούς νεκρούς (μέχρι πέντε) είναι γνωστή και από παλαιότερες ανασκαφές και προφανώς θα πρέπει να συσχετιστεί με ιστορικά γεγονότα (επιδημίες ή πολεμικές επιχειρήσεις). Οικοδομικά λείψανα δεν εντοπίστηκαν στην ανατολική πλευρά του οικοπέδου, αν και η έρευνα προχώρησε στο νότιο τμήμα της μέχρι το βάθος του υδροφόρου ορίζοντα. Ωστόσο, θα πρέπει να θεωρήσουμε ως βέβαιη την κατοίκηση του χώρου αυτού κατά τη ΜΕ περίοδο, όπως δείχνουν οι πλούσιες σε κεραμική αυτής της περιόδου αδιατάρακτες επιχώσεις του, καθώς και τα λείψανα επάλληλων δαπέδων από πατημένο πηλό μέσα σε αυτές.

Στο δυτικό τμήμα του οικοπέδου η σωστική ανασκαφή αποκάλυψε αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που ανήκουν σε τρεις οικοδομικές φάσεις, χτισμένες η μία επάνω στην άλλη. Η νεότερη οικοδομική φάση, στην οποία ανήκουν σπαράγματα τοίχων και δύο αποθηκευτικές κατασκευές με τοιχώματα από ωμές πλίνθους, χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΒ-ΥΕ ΙΙΙΑ περίοδο. Οι δύο παλαιότερες οικοδομικές φάσεις, στις οποίες ανήκουν τμήματα λιθόκτιστων θεμελίων, δύο intramural ακτέριστοι κιβωτιόσχημοι τάφοι, καθώς και λείψανα λιθόστρωτου, πιθανότατα, δρόμου, χρονολογούνται στην ύστερη ΜΕ και στη μετάβαση προς την ΥΕ περίοδο. Το τμήμα, επομένως, του προϊστορικού οικισμού που ερευνήθηκε παρουσιάζει συνεχή κατοίκηση. Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, το γεγονός ότι η μυκηναϊκή φάση δεν φαίνεται να καταστράφηκε από βίαιη αιτία, σε αντίθεση με τις παλαιότερες φάσεις, οι οποίες καταστράφηκαν από πυρκαγιά, όπως υποδηλώνουν οι άφθονες στάχτες που περιείχαν οι επιχώσεις τους.

Το σημαντικότερο, όμως, συμπέρασμα της ανασκαφής αφορά στη μελέτη της τοπογραφίας του προϊστορικού οικισμού κατά τη μετάβαση από τη ΜΕ στην ΥΕ εποχή. Το φαινόμενο της συγκέντρωσης τάφων, που παρατηρήθηκε στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου πάνω από ΜΕ στρώμα κατοίκησης, έχει παρατηρηθεί και στο αμέσως ανατολικά παρακείμενο οικόπεδο του ίδιου ιδιοκτήτη σε σωστική ανασκαφή το 1977, καθώς και στο ανατολικά επίσης ευρισκόμενο οικόπεδο ιδιοκτησίας Π. Σκούρα σε σωστική ανασκαφή το 1984. Τα οικόπεδα αυτά βρίσκονται κατά μήκος της νότιας πλευράς της οδού Τζων Κέννεντυ, ενώ κατά μήκος της βόρειας πλευράς της ίδιας οδού και συγκεκριμένα στο χώρο του προαυλίου του ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου αποκαλύφθη-

καν στο ίδιο βάθος ΥΕ ΙΙΙ στρώματα κατοίκησης και intramural τάφοι της ίδιας εποχής[12].

Φαίνεται, επομένως, ότι παράλληλα με τη διατήρηση του μεσοελλαδικού εθίμου ταφής των νεκρών μέσα στα δάπεδα των οικιών επικράτησε κατά τη διάρκεια της μυκηναϊκής εποχής και η συνήθεια της ταφής τους σε νησίδες του οικισμού που προφανώς είχαν πάψει να κατοικούνται. Κατά συνέπεια, δεν θα πρέπει να αναμένεται η αποκάλυψη οργανωμένου μυκηναϊκού νεκροταφείου στην Κίρρα.

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΣΚΟΡΔΑ

2002

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Κίρρα

Οδός Αγίου Νικολάου (οικόπεδο Δημοτικού Σχολείου)

Η σωστική ανασκαφή έγινε στο βόρειο αύλειο χώρο του Δημοτικού Σχολείου, ύστερα από αίτημα της αρμόδιας Νομαρχίας για προσθήκη δύο νέων αιθουσών στο παλαιό κτίριο του Σχολείου. Η ύπαρξη αρχαίων στο οικόπεδο του Σχολείου ήταν ήδη γνωστή από τις προπολεμικές γαλλικές ανασκαφές στον οικισμό της Κίρρας[13], αλλά και από νεότερες σωστικές ανασκαφές της Εφορείας[14]. Στις ανασκαφές αυτές είχε διαπιστωθεί ότι τα σημαντικά λείψανα των λιμενικών εγκαταστάσεων των κλασικών χρόνων, που διατηρούνται ορατά και επισκέψιμα στην παρακείμενη πλατεία Εμποροπανήγυρης (Εικ. 17), συνεχίζονται προς Δ., τόσο κάτω από το παλαιό σχολικό κτίριο όσο και μέσα στο βόρειο ακάλυπτο χώρο του, όπου και επρόκειτο να γίνει η νέα επέκταση του σχολείου.

Κατά τη σωστική ανασκαφή αποκαλύφθηκε και πάλι σε βάθος 0,60 μ. κάτω από τη σημερινή επιφάνεια του εδάφους και σε μήκος 11 μ. (Εικ. 17, 18) ο βόρειος εξωτερικός τοίχος του επιμήκους κτίσματος των λιμενικών εγκαταστάσεων, που έχει άξονα Α.-Δ. (Εικ. 17). Ο τοίχος αυτός, πλ. 0,80 μ., είναι χτισμένος από δουλεμένες λιθοπλίνθους σε δύο παράλληλες όψεις με ενδιάμεσο γέμισμα από μικρές πέτρες και χώμα και συνεχίζεται προς ΝΔ., κάτω από τα θεμέλια του Σχολείου. Παρουσιάζει άνοιγμα θύρας πλ. 1,15 μ. στο σημείο σύνδεσής του με άλλο ισχυρό τοίχο, χτισμένο από μεγάλες λιθοπλίνθους

Εικ. 17. Κίρρα. Οικόπεδο Δημοτικού Σχολείου. Λείψανα λιμενικών εγκαταστάσεων. Άποψη από Α.

Εικ. 18. Κίρρα. Οικόπεδο Δημοτικού Σχολείου. Ο χώρος της βόρειας εισόδου των λιμενικών εγκατστάσεων. Άποψη από ΝΑ.

με κατεύθυνση Β.-Ν. που συνεχίζεται προς Β., κάτω από την άσκαφη επίχωση της οδού Αγίου Νικολάου και που πιθανότατα είχε κατασκευαστεί για να προστατεύει τη συγκεκριμένη βόρεια είσοδο του συγκροτήματος των λιμενικών εγκαταστάσεων.

Σε τομή που έγινε στο χώρο μπροστά από το άνοιγμα της θύρας διαπιστώθηκε ότι ο βόρειος ισχυρός τοίχος του λιμενικού κτιριακού συγκροτήματος είχε θεμελιωθεί σε βάθος 1,35 μ. πάνω σε υπόστρωμα από μικρές ποταμίσιες πέτρες, ενώ το άνοιγμα της θύρας είχε κλειστεί – άγνωστο πότε – με τοίχο αμελούς κατασκευής, πλ. 0,40 μ. Οι επιχώσεις, όπως ήταν επόμενο, είχαν αναμοχλευθεί κατά τις παλαιές ανασκαφές, εντοπίστηκαν ωστόσο μέσα σε αυτές άφθονα κομμάτια από ωμές διαλυμένες πλίνθους και σημαντικός αριθμός από σπασμένες κεραμίδες λακωνικού τύπου, μερικές από τις οποίες έφεραν μελανή ή ερυθρή βαφή.

Στο δυτικό τμήμα της ανασκαφής οι επιχώσεις είχαν

12. *ΑΔ* 52 (1997): Χρονικά, σ. 447.

13. J.-M. Luce, Kirrha, *Les Dossiers d'Archéologie* 151 (1990), σ. 28-29.

14. *ΑΔ* 23 (1968): Χρονικά, σ. 247 κ.ε. και 34 (1979): Χρονικά, σ. 207.

επίσης διαταραχθεί από νεότερες επεμβάσεις, όταν κατά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο χτίστηκε στο χώρο αυτό το μαγειρείο του Σχολείου για το συσσίτιο των μαθητών. Κάτω από τα λίθινα θεμέλια του μαγειρείου, σε βάθος 0,40-0,50 μ., ήλθαν στο φως τμήματα τοίχων, που πιθανότατα ανήκαν σε οικίες, αν κρίνουμε από τα όστρακα στα οποία υπερτερούν τα θραύσματα από αβαφείς αμφορείς και χύτρες.

Ως προς τη χρήση των κτισμάτων που συγκροτούν τις λιμενικές εγκαταστάσεις δεν γνωρίζουμε εάν χρησίμευαν για τον ελλιμενισμό των πλοίων κατά την επισκευή τους ή εάν πρόκειται για αποθήκες στις οποίες φυλάσσονταν εργαλεία και υλικά. Όπως είναι γνωστό από τις επιγραφές των Δελφών, στο λιμάνι της Κίρρας έφθαναν οικοδομικά υλικά που προορίζονταν για τα μνημεία του δελφικού ιερού.

Εικ. 19. Κίρρα. Οικόπεδο Ι. Κούστα. Ανατολικός βραχίονας της οχύρωσης των κλασικών χρόνων. Άποψη από ΒΑ.

2003

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Κίρρα

Μαγούλα Κίρρας (οικόπεδο Ι. Κούστα)

Το οικόπεδο, έκτασης 2.000 τ.μ. περίπου, βρίσκεται στις ανατολικές παρυφές της Μαγούλας της Κίρρας, σε μικρή απόσταση από απαλλοτριωμένες ιδιοκτησίες, στις οποίες σωστικές ανασκαφές της Εφορείας έχουν φέρει στο φως μέρος του προϊστορικού οικισμού της Κίρρας. Κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του οικοπέδου έχει αποκαλυφθεί σε σωστική ανασκαφή το 1977 τμήμα του ανατολικού βραχίονα της οχύρωσης του οικισμού των κλασικών χρόνων (Εικ. 19). Σε τομή που έγινε στην ανατολική πλευρά του οικοπέδου δεν βρέθηκαν επιχώσεις που να περιέχουν κινητά ή ακίνητα αρχαία. Αντίθετα, στις τρεις τομές που έγιναν στη δυτική πλευρά του οικοπέδου αποκαλύφθηκαν, κάτω από το επιφανειακό και διαταραγμένο στρώμα πάχ. 0,50 μ., τμήματα τοίχων και ένας παιδικός κιβωτιόσχημος τάφος, που ανήκουν σε δύο διαδοχικές οικοδομικές φάσεις της ύστερης ΜΕ εποχής και της μετάβασης προς την ΥΕ. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και των δύο φάσεων διατηρούνται αποσπασματικά και δεν συγκροτούν πλήρη κάτοψη. Το στρώμα καταστροφής της πρώτης και νεότερης οικοδομικής φάσης, πάχ. 0,50 μ., που αποτελείται από διαλυμένες ωμές πλίνθους και διάσπαρτες πέτρες, προφανώς από κατεστραμμένους τοίχους, εδράζεται πάνω σε δάπεδο, τα λείψανα του οποίου ήταν περισσότερο σαφή στην κεντρική τομή της δυτικής πλευράς του οικοπέδου. Στην τομή αυτή βρέθηκε κατά χώραν επάνω στο δάπεδο χειροποίητο πιθόσχημο αγγείο, που συγκολλήθηκε. Φέρει υπολείμματα αμελούς στίλβωσης και έχει τα χαρακτηριστικά των μεσοελλαδικών αγγείων της κατηγορίας του, όπως η επίπεδη στενή βάση και ο ψηλός κάθετος λαιμός, που νεύει ελαφρώς προς τα έξω. Η κεραμική, που προέρχεται από την επίχωση της πρώτης οικοδομικής φάσης και είναι ιδιαίτερα αποσπασματική, περιλαμβάνει σχήματα αγγείων και γραπτή διακόσμηση της ύστερης ΜΕ περιόδου και των χρόνων της μετάβασης προς την ΥΕ εποχή (Εικ. 20).

Οι επιχώσεις της δεύτερης και παλαιότερης οικοδομικής φάσης, που με βάση την κεραμική χρονολογείται στην ίδια εποχή, περιείχαν ωμές διαλυμένες πλίνθους, θραύσματα ψημένου πηλού, πιθανότατα από κατεστραμμένες πηλόκτιστες κατασκευές, καθώς και λίγα θραύσματα από χειροποίητες κεραμίδες στέγης. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι τοίχοι που ανήκουν στη φάση αυτή είχαν τον ίδιο προσανατολισμό με τους τοίχους της αμέσως προηγούμενης οικοδομικής φάσης.

Η ανασκαφική έρευνα σταμάτησε αναγκαστικά σε βάθος 1,50 μ. κάτω από τη σημερινή επιφάνεια του εδάφους, όπου ανέβλυζαν το υπόγεια ύδατα. Διαπιστώσαμε, όμως, ότι οι αρχαίες επιχώσεις συνεχίζονται βαθύτερα. Μέχρι το βάθος αυτό δεν εντοπίστηκε στρώμα από στάχτες, που θα καθιστούσε βάσιμη την υπόθεση καταστροφής από βίαιη αιτία των δύο οικοδομικών φάσεων που αποκαλύφθηκαν. Ο μοναδικός τάφος που βρέθηκε περιείχε μία κατά χώραν ταφή βρέφους, ακτέριστη. Με βάση στρωματογραφικά κριτήρια, ο τάφος αυτός θα πρέπει να συσχετιστεί με την πρώτη οικοδομική φάση.

Η ύπαρξη προϊστορικών αρχιτεκτονικών λειψάνων στο δυτικό μόνον τμήμα της ιδιοκτησίας Ι. Κούστα και η χρονολόγησή τους στην ύστερη μεσοελλαδική και στους χρόνους μετάβασης προς την υστεροελλαδική εποχή, μας οδηγούν στα εξής συμπεράσματα, σχετικά με την εξέλιξη της κατοίκησης στον προϊστορικό οικισμό της Κίρρας:

Εικ. 20. Κίρρα. Οικόπεδο Ι. Κούστα. Μονόχρωμη κυαθόμορφη κύλικα.

1. Τα ανατολικά όρια του οικισμού απέχουν 15-20 μ. από την οχύρωση των κλασικών χρόνων. Το ίδιο ισχύει και για τα βόρεια όρια του οικισμού[15].

2. Στο ανατολικό τμήμα του οικισμού η κατοίκηση συνεχίστηκε μέχρι τα τέλη της ΜΕ και τις αρχές της ΥΕ εποχής, σε αντίθεση με το δυτικό τμήμα του οικισμού[16] (οικόπεδο Μ. Παππά), όπου η κατοίκηση διακόπτεται στα τέλη της ΜΕ ΙΙ περιόδου.

3. Η ΥΕ ΙΙΙ φάση δεν εντοπίστηκε ούτε στο δυτικό, αλλά ούτε και στο ανατολικό τμήμα του οικισμού. Η φάση αυτή έχει εντοπιστεί κατά τις προπολεμικές γαλλικές ανασκαφές στο κεντρικό τμήμα του προϊστορικού οικισμού, όπου βρίσκεται σήμερα ο ναός της Κοίμησης της Θεοτόκου, και λίγο ανατολικότερα σε σωστικές ανασκαφές της Εφορείας[17].

2004

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Κίρρα

Συμβολή των οδών Αγίου Ιωάννου και Δημητρίου Πλατή (κληροδότημα Δ. Πλατή)

Στο οικόπεδο, που απέχει 100 μ. από τη θάλασσα, έγινε σωστική ανασκαφή ύστερα από αίτημα του Δήμου Ιτέας για ανέγερση δημοτικού καταστήματος πολλαπλών χρήσεων. Στο νοτιοανατολικό τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκαν τμήματα των λιθόκτιστων θεμελίων των νεότερων κτισμάτων των αρχών του 20ού αιώνα, που υπήρχαν στο οικόπεδο και τα οποία κατεδαφίστηκαν πρόσφατα. Στο χώρο αυτό και μέχρι βάθος 1,10 μ., στο οποίο η ανασκαφή σταμάτησε γιατί ανέβλυζαν πλέον τα υπόγεια ύδατα, δεν εντοπίστηκαν αρχαίες επιχώσεις. Στο βορειοδυτικό τμήμα του οικοπέδου ήλθαν στο φως, ακριβώς κάτω από τα σύγχρονα λιθόκτιστα θεμέλια, τμήματα τοίχων, που ανήκαν σε κτίσματα των ρωμαϊκών χρόνων, μέρος των οποίων είχε αποκαλυφθεί και στην αμέσως προς Β. παρακείμενη ιδιοκτησία Παπαγιαννοπούλου - Καπνουτσή - Καλύβα[18].

Η ανασκαφή διακόπηκε και δεν προχώρησε στην έρευνα του βορειοανατολικού τμήματος του οικοπέδου, όπου επρόκειτο να ανεγερθεί η νέα οικοδομή, δεδομένου ότι ο Δήμος Ιτέας μελετά το ενδεχόμενο να αλλάξει τη θέση της.

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΣΚΟΡΔΑ

2001

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Άμφισσα

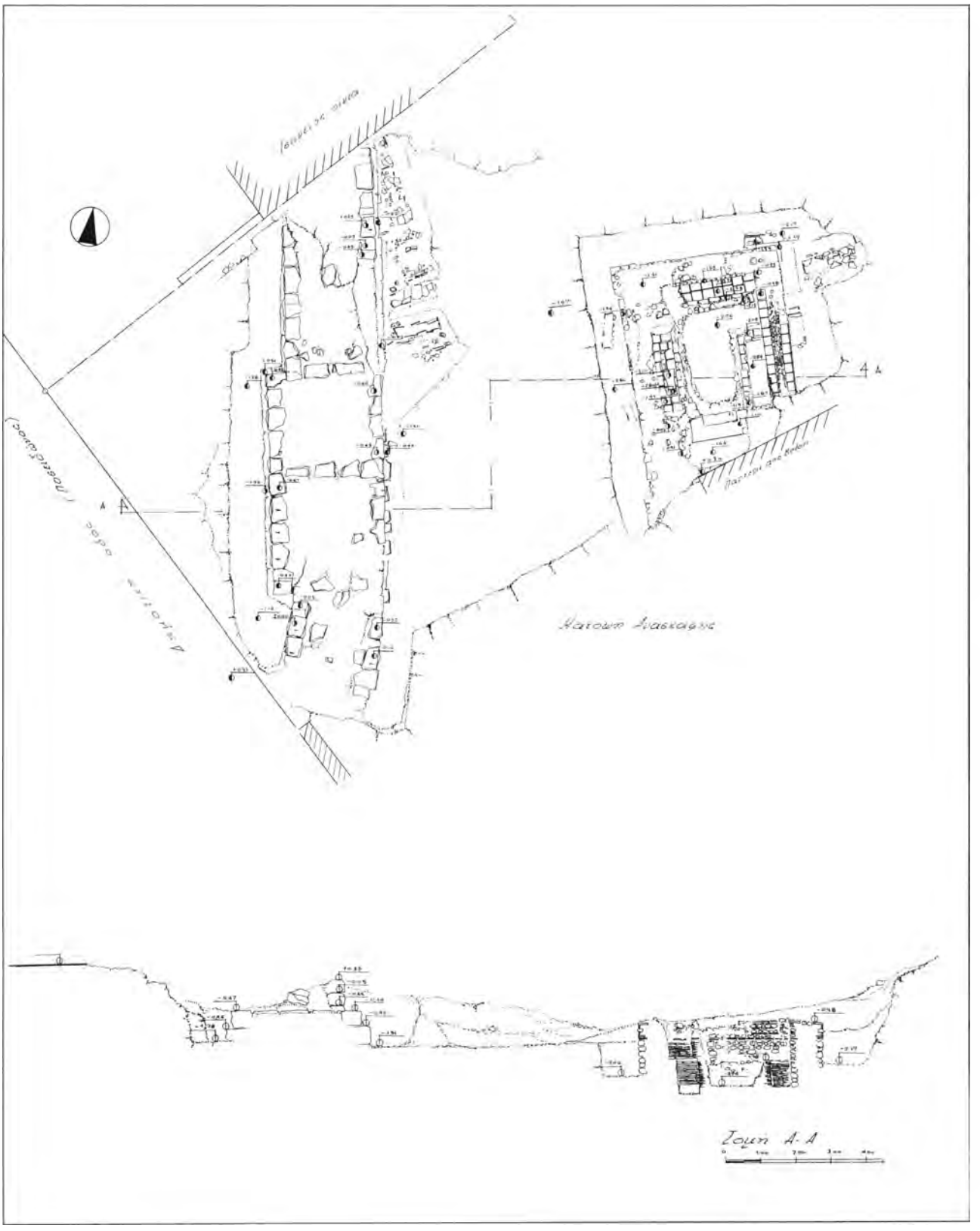
Οδός Ποσειδώνος 35 (οικόπεδο Α. Παπαδόπουλου)

Κατά την επίβλεψη των οικοδομικών εργασιών στο εν λόγω οικόπεδο που έχει πρόσοψη στην οδό Ποσειδώνος εντοπίστηκε τμήμα του οχυρωματικού περιβόλου της πόλης της Άμφισσας και μέρος του εκτός των τειχών ρωμαϊκού νεκροταφείου (Εικ. 21).

Το τείχος

Σε βάθος 2,50 μ. από το οδόστρωμα της οδού Ποσειδώνος αποκαλύφθηκε τμήμα του ανατολικού σκέλους του τείχους της Άμφισσας (μήκ. 17,35, πλ. 3 και μέγ. ύψ. 1,86 μ.). Στο καλύτερα διατηρημένο τμήμα του σώζονται τέσσερις δόμοι, περίπου ισοϋψείς, που πατούν επάνω σε εξέχουσα ευθυντηρία. Οι λιθόπλινθοι είναι από ντόπιο ασβεστόλιθο, καλοδουλεμένες και καλά προσαρμοσμένες. Στην εσωτερική παρειά δημιουργείται μια προβολή που εξέχει 0,70 μ. από το συνεχόμενο σκέλος του τείχους. Το σύστημα τοιχοδομίας είναι ισόδομο τραπεζιόσχημο και τείνει προς ορθογώνιο, γνωστό και από άλλα τμήματα του τείχους της πόλης που έχει αποκαλυφθεί μέχρι σήμε-

15. *ΑΔ* 50 (1995): Χρονικά, σ. 351.
16. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 458-460.
17. *ΑΔ* 51 (1996): Χρονικά, σ. 327.
18. *ΑΔ* 38 (1983): Χρονικά, σ. 189.

Εικ. 21. Άμφισσα. Οδός Ποσειδώνος 35 (Οικόπεδο Α. Παπαδόπουλου). Κάτοψη, τομή.

Εικ. 22. Άμφισσα. Οικόπεδο Α. Παπαδόπουλου. Τμήμα του ανατολικού σκέλους του τείχους της πόλης.

Εικ. 23. Άμφισσα. Οικόπεδο Α. Παπαδόπουλου. Το ταφικό κτίσμα από Ν.

ρα και χρονολογείται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. Πέρα από το σωζόμενο τμήμα του τείχους στο χώρο του οικοπέδου βρέθηκαν διάσπαρτες αρκετές λιθόπλινθοι (Εικ. 22). Η βάση του τείχους χρησιμοποιήθηκε στους ρωμαϊκούς χρόνους για τη στήριξη κεραμοσκεπών τάφων και μία βρεφική ταφή βρέθηκε ανάμεσα στις λιθοπλίνθους του δεύτερου δόμου.

Το νεκροταφείο

1. Ταφικό κτίσμα

Στο νοτιοανατολικό άκρο του οικοπέδου αποκαλύφθηκε ένα ταφικό κτίσμα των αυτοκρατορικών χρόνων[19] (Εικ. 23). Αποτελείται από ένα θάλαμο (μήκ. 8,10, ύψ. 1,50, πλ. 5,20 μ.), με τρεις κτιστούς κιβωτιόσχημους τάφους τοποθετημένους περιμετρικά και κατά μήκος των τριών πλευρών του (ΤΙ, ΤΙΙ, ΤΙΙΙ). Οι τοίχοι, πλ. 0,85 μ., ήταν χτισμένοι από αργούς λίθους και σειρές οπτοπλίνθων. Το δάπεδο του ταφικού θαλάμου δεν έχει ιδιαίτερη διαμόρφωση και στη νότια πλευρά σώζεται το λίθινο κατώφλι της εισόδου, προφανώς χρησιμοποιημένο για δεύτερη φορά στο χώρο του νεκροταφείου. Η επίχωση περιείχε στάχτη και πολλά διάσπαρτα οστά. Τα τοιχώματα των τάφων είναι κατασκευασμένα από αργούς λίθους και λεπτές πλίνθους, ενώ οι καλυπτήριες πλάκες έχουν καταστραφεί.

Τάφος Ι (διαστ. 2,60×0,65 μ.). Αποτελείται από δύο επάλληλους θαλάμους. Ο ανώτερος, του οποίου ο πυθμένας ήταν στρωμένος με διπλή σειρά πήλινων πλακών, ήταν γεμάτος χώμα και στο εσωτερικό του, προς τη νότια πλευρά, εντοπίστηκε μία ανακομιδή που περιείχε 23 αποσαρθρωμένα κρανία και ελάχιστα οστά. Ανάμεσά τους βρέθηκαν συσσωρευμένα αγγεία και λυχνάρια. Ο κατώτερος θάλαμος περιείχε λιγοστό χώμα, από το οποίο περισυνελέγη ένα χάλκινο δαχτυλίδι.

Τάφος ΙΙ (διαστ. 2,20×0,60 μ.). Μέσα στον τάφο, που ήταν γεμάτος με χώμα, βρέθηκε μία μικρή πρόχους και έξω από αυτόν ένα χάλκινο νόμισμα.

Τάφος ΙΙΙ (διαστ. 2,50×0,60 μ.). Από το εσωτερικό περισυνελέγησαν δύο ακέραια γυάλινα κύπελλα, ένα γυάλινο αγγείο (υδροδόκη) και θραύσματα χάλκινου αντικειμένου. Το δάπεδο του ήταν στρωμένο με πήλινες πλάκες.

2. Οι τάφοι

Εκτός από τους τάφους που βρέθηκαν κατά τον καθαρισμό του τείχους (Τ3-Τ5, Τ15-Τ20), οι υπόλοιποι αποκαλύφθηκαν γύρω από το ταφικό κτίσμα (Τ1-Τ2, Τ6-Τ14). Η διασπορά των τάφων χωρίς συγκεκριμένη τάξη και προσανατολισμό και η πυκνότητά τους οφείλεται μάλλον σε πρακτικούς λόγους, όπως είναι το πλήθος των ταφών και η έλλειψη χώρου. Στο αβαθές σκάμμα των τάφων, που καλύπτεται από λακωνικού τύπου κεραμίδες και αργούς λίθους, τις περισσότερες φορές ο νεκρός τοποθετείται εκτάδην, άλλοτε απευθείας στο φυσικό έδαφος και άλλοτε πάνω σε πλίνθους ή κεραμίδες. Τα άκρα των στενών πλευρών οριοθετούνται είτε από κεραμίδες τοποθετημένες κάθετα στο έδαφος είτε από αργούς λίθους. Οι τάφοι αυτοί ήταν πενιχρά κτερισμένοι με οινοχόες, πινάκια και λυχνάρια με διακόσμηση στον ώμο (γεωμετρικά θέματα, κληματίδες[20] κ.ά.).

19. Ανάλογα ταφικά κτίσματα του 2ου και 3ου αι. μ.Χ. έχουν βρεθεί στο Άργος, Α. Μπανάκα-Δημάκη, Ρωμαϊκά ταφικά μνημεία του Άργους, *Πρακτικά Συνεδρίου «Άργος και Αργολίδα: Τοπογραφία και πολεοδομία»*, 1998, σ. 385-395 και στην Πάτρα, *ΑΔ* 48 (1993): Χρονικά, Σχέδ. 3, σ. 120.

20. Τέλη 2ου-αρχές 3ου αι. μ.Χ. Μ. Πετρόπουλος, *Τα εργαστήρια των ρωμαϊκών λυχναριών της Πάτρας και το λυχνομαντείο*, Αθήνα 1996, Β9, σ. 157, πίν. 12, 62.

Επαρχιακή οδός Άμφισσας-Αγίας Ευθυμίας

Στις εργασίες διάνοιξης του δρόμου που οδηγεί από την Άμφισσα στην Αγία Ευθυμία αποκαλύφθηκε συστάδα 13 τάφων. Από αυτούς, οι οκτώ (Τ2, Τ6-Τ11, Τ13) είναι κιβωτιόσχημοι κατασκευασμένοι από ασβεστολιθικές πλάκες και αργούς λίθους (συνήθως μία για κάθε πλευρά και δύο ή τρεις για την κάλυψη) και οι πέντε (Τ1, Τ3-Τ5, Τ12) κεραμοσκεπείς, που αποτελούνται από πήλινες κεραμίδες. Στις περιπτώσεις που διατηρήθηκαν επαρκή σκελετικά κατάλοιπα, διαπιστώθηκε ότι οι νεκροί κείτονταν απευθείας στη γη σε ύπτια στάση με προσανατολισμό Α.-Δ. Τα κτερίσματα χρονολογούν τους τάφους στους ύστερους κλασικούς-πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους.

Τάφος 1 (πλ. 0,25 μ.). Βρέθηκε σχεδόν κατεστραμμένος και απέδωσε λιγοστά όστρακα.

Τάφος 2 (μήκ. 1,70, πλ. 0,75, ύψ. 0,70 μ.). Περιείχε ένα σκελετό και στα πόδια του νεκρού υπήρχε ανακομιδή. Έξω από τον τάφο βρέθηκε ένα μελαμβαφές λυχνάρι και μία αβαφής οινοχόη. Η ταφή ήταν κτερισμένη με έναν κάνθαρο, δύο οινοχόες, ένα ατρακτόσχημο μυροδοχείο[21], μία πήλινη πυξίδα με πώμα, ένα μικρογραφικό πινάκιο, ένα μόνωτο κύαθο, τέσσερα λυχνάρια και σιδερένια στλεγγίδα, από την οποία διατηρήθηκαν δύο θραύσματα (Εικ. 24).

Τάφος 3. Βρέθηκε κατεστραμμένος από παλαιότερες διαμορφωτικές εργασίες. Περισυνελέγησαν θραύσματα κεραμίδων, ένα πινάκιο, δύο λυχνάρια και το μεγαλύτερο μέρος μιας οινοχόης.

Τάφος 4 (πλ. 0,40 μ.). Κατά τον καθαρισμό του βρέθηκαν δύο λυχνάρια που διέφυγαν παλαιότερης σύλησής του.

Τάφος 5 (μήκ. 1,76, πλ. 0,66, ύψ. 0,52 μ.). Οι κεραμίδες είχαν επισκευαστεί με μολύβδινους συνδέσμους. Η ταφή ήταν κτερισμένη με δύο λυχνάρια, ένα σιδερένιο εγχειρίδιο και θραύσματα μυροδοχείου. Πάνω από τον τάφο βρέθηκε ένας κάνθαρος.

Τάφος 6 (μήκ. 2,20, πλ. 0,70, ύψ. 1 μ.). Καλυπτόταν με τρεις τετράγωνες πήλινες πλάκες και η εσωτερική επιφάνεια του τάφου ήταν επιχρισμένη με κονίαμα. Περιείχε δύο ταφές, η μία από τις οποίες ήταν παιδική. Βρέθηκαν δύο χάλκινα μαχαιρίδια (πιθανώς χειρουργικά εργαλεία), θραύσματα από γυάλινο αγγείο, χάλκινο επίμηκες αντικείμενο με διάτρητα ελάσματα από την εξάρτηση και την επένδυση κιβωτιδίου.

Εικ. 24. Άμφισσα. Επαρχιακή οδός Άμφισσας-Αγίας Ευθυμίας. Ευρήματα από τον τάφο 2.

Τάφος 7 (μήκ. 2,20, πλ. 0,70, ύψ. 1 μ.). Η μία μακρά πλευρά ήταν κοινή με τον τάφο 6. Ο πυθμένας καλυπτόταν από τρεις τετράγωνες πήλινες πλάκες. Η ταφή ήταν κτερισμένη με μία χάλκινη πυξίδα με πώμα, στην οποία διατηρείται το ψιμύθιο, και θραύσματα από γυάλινο αγγείο.

Τάφος 8 (μήκ. 1,86, πλ. 0,60, ύψ. 0,55 μ.). Έξω από τον τάφο βρέθηκαν θραύσματα γυαλιού και ένα χάλκινο κάλυμμα κατόπτρου.

Τάφος 9 (μήκ. 1,54, πλ. 0,61, ύψ. 0,75 μ.). Βρέθηκε μόνο μία μελαμβαφής πελίκη στη δυτική στενή πλευρά του τάφου.

Τάφος 10 (μήκ. 1,10, πλ. 0,70, ύψ. 0,68 μ.). Στο εσωτερικό του τάφου βρέθηκαν μία οινοχόη μελαμβαφής, τριφυλλόστομη, με κάθετες εγχαράξεις στο σώμα, ένα χάλκινο μυροδοχείο-απορραντήριο με σωληνωτό λαιμό[22] (Εικ. 25), σώμα χάλκινου αγγείου (πιθανόν μυροδοχείου), ένα αργυρό τετράδραχμο Φιλίππου Β΄ (359-336 π.Χ.)[23] (Εικ. 26), ένας μελαμβαφής σκύφος, μία μελαμβαφής πελίκη, μία κωδωνόσχημη οινοχόη με διακόσμηση ανθεμίων σε λευκό βάθος και δύο σιδερένια καρφιά.

Τάφος 11 (μήκ. 1,25, πλ. 0,60 μ.). Η ταφή ήταν κτερισμένη με ένα χάλκινο κάλυμμα κατόπτρου και μία τριφυλλόστομη μελαμβαφή οινοχόη με κάθετες εγχαράξεις στο σώμα.

Τάφος 12 (διαστ. 0,46x0,46 μ.). Περιείχε ένα μελαμβαφές λυχνάρι, το πώμα ενός αγγείου, ένα αργυρό νόμισμα

21. Χρονολογείται στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ., Π. Μπούγια, Σύνολα κεραμικών κτερισμάτων από το ελληνιστικό νεκροταφείο του Αχινού, *ΣΤ΄ ΕλλΚερ*, Κείμενα, Αθήνα 2004, σ. 152.

22. Β΄ μισό 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ., Π. Θέμελης - Γ. Τουράτσογλου, *Οι τάφοι του Δερβενίου*, Αθήνα 1997, πίν. 43-Α13, 88-Β24, σ. 36, 76.

23. *Νομίσματα και Νομισματική*, ΥΠΠΟ-Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 1996, σ. 170.

Εικ. 25. Άμφισσα. Επαρχιακή οδός Άμφισσας-Αγίας Ευθυμίας. Χάλκινο μυροδοχείο-απορραντήριο.

Εικ. 26. Άμφισσα. Επαρχιακή οδός Άμφισσας-Αγίας Ευθυμίας. Αργυρό τετράδραχμο Φιλίππου Β΄.

Σικυωνίων[24], έναν αμφορίσκο και ένα μελαμβαφή σκύφο με πεταλόσχημες λαβές.

Τάφος 13 (μήκ. 1,90, πλ. 0,86 μ.). Τα κτερίσματα της ταφής ήταν θραύσματα μιας σιδερένιας στλεγγίδας και ενός σιδερένιου εγχειριδίου, μία οινοχόη τριφυλλόστομη, μελαμβαφής, με κάθετες εγχαράξεις στο σώμα, ένας μελαμβαφής σκύφος και τμήματα πήλινων προτομών που σε αρκετά σημεία διατηρούν λευκό επίχρισμα και κόκκινο χρώμα.

Το 2004 από την ίδια περιοχή περισυνελέγησαν ένα ζευγάρι ασημένια ενώτια και θραύσματα αγγείων.

ΡΟΖΙΝΑ ΚΟΛΩΝΙΑ - ΑΝΘΟΥΛΑ ΤΣΑΡΟΥΧΑ

24. D. Sear, *Greek Coins and their Values*, τ. 1, *Europe*, London 1978, 2776, σ. 258.

2002

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Μουσείο Άμφισσας

Σε χρόνο παράλληλο με το σχεδιασμό του εκθετικού προγράμματος του Αρχαιολογικού Μουσείου Δελφών προχώρησαν, σύμφωνα με τη μουσειολογική μελέτη της Δ. Τσολάκη, οι μουσειογραφικές εργασίες του τοπικού Μουσείου της Άμφισσας, που άνοιξε τις πύλες του στο κοινό τον Ιούνιο του 2002. Στην υλοποίηση της έκθεσης, που επέβλεψε η υπογράφουσα, συμμετείχαν η αρχαιολόγος Α. Τσαρούχα, ο αρχιτέκτονας Σπ. Σώρας και οι συντηρητές Ν. Βαγιένος, Γ. Δαμίγος, Χρ. Παντερμάκης και Λ. Μαυρόπουλος

Η αρχαιολογική συλλογή του Μουσείου περιλαμβάνει ευρήματα από την εποχή του Χαλκού έως το τέλος της αρχαιότητας, προερχόμενα από τη σημερινή πρωτεύουσα, αλλά και άλλες θέσεις του νομού Φωκίδας, που στην αρχαιότητα ανήκαν στην επικράτεια των Δυτικών Λοκρών, των Αιτωλών, των Φωκέων, των Δωριέων και των Οιταίων.

Στο ισόγειο κυριαρχούν τα ευρήματα του προϊστορικού οικισμού (λίθινα εργαλεία, αντιπροσωπευτικά δείγματα μεσοελλαδικής και μυκηναϊκής κεραμικής, έργα μεταλλοτεχνίας) και του υστεροαρχαϊκού-κλασικού ιερού της Κίρρας (αναθήματα πήλινων προτομών, ειδώλια κορών και καθιστών γυναικείων θεοτήτων, ομοιωμάτων ζώων και καρπών, πλήθος μικρογραφικών αγγείων) (Εικ. 27). Στα γλυπτά του αιτωλικού Καλλίου δεσπόζει το άγαλμα της Περσεφόνης, το οποίο, αφού συντηρήθηκε, στήθηκε στο αρχαίο του βάθρο[25] (Εικ. 28). Στις προθήκες της δεξιάς πτέρυγας παρουσιάζονται για πρώτη φορά στο κοινό χαρακτηριστικά ευρήματα από ταυτισμένες και αταύτιστες θέσεις της Δυτικής Λοκρίδας και Φωκίδας. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν τα χάλκινα αναθήματα (Εικ. 29) γεωμετρικών έως ελληνιστικών χρόνων από το αγροτικό ιερό της Δήμητρας στον Έρωχο (σημ.

25. P. Themelis, A Cult Group of Demeter and Kore, στο O. Palagia - W. Coulson (επιμ.), *Regional Schools of Hellenistic Sculpture, Proceeding of an International Conference held at the American School of Classical Studies 1996*, Oxford 1998, σ. 47.

Το δυσχερέστατο έργο συντήρησης και στήριξης του αγάλματος, έφερε σε αίσιο πέρας ο εμπειρότατος συντηρητής της Εφορείας Ν. Βάγενος και επέβλεψε η γλύπτρια-συντηρήτρια της Διεύθυνσης Συντήρησης Ι. Στυψιανού. Αφαιρέθηκαν οι κόλλες και οι ορειχάλκινοι σύνδεσμοι που είχαν χρησιμοποιηθεί παλαιότερα και το άγαλμα συγκροτήθηκε από την αρχή με ράβδους από τιτάνιο και ειδικό κονίαμα. Το κάτω μέρος του αγάλματος και της πλίνθου συμπληρώθηκε όχι μόνο για αισθητικούς, αλλά και για στατικούς λόγους.

Εικ. 27. Αρχαιολογικό Μουσείο Άμφισσας. Ευρήματα από το ιερό της Κίρρας.

Εικ. 28. Αρχαιολογικό Μουσείο Άμφισσας. Γλυπτά από το Κάλλιο.

Πολύδροσο) που ανέσκαψε ο Χρ. Καρούζος το 1938.

Ο όροφος του Μουσείου είναι αφιερωμένος στην Άμφισσα, τη «μεγίστη και ονομαστοτάτη» πόλη της Δυτικής Λοκρίδας. Τα εκθέματα, που είναι κυρίως ευρήματα από σωστικές ανασκαφές, παρουσιάζονται κατά θεματικές ενότητες που ιχνογραφούν τον κόσμο της πόλης από τους πρώτους ιστορικούς χρόνους έως το τέλος της αρχαιότητας (Εικ. 30): η οικιακή ζωή, οι ασχολίες του άνδρα, της γυναίκας και του παιδιού, τα επαγγέλματα, τα εργαστήρια των κεραμέων και των χαλκουργών, οι ταφές, οι λατρείες, άλλες εκφράσεις της θρησκευτικής και κοινωνικής ζωής (θέατρο, χορός, μουσική) (Εικ. 31), καθώς και οι πενιχρές υλικές μαρτυρίες από τη δημόσια ζωή της οργανωμένης ως κράτους πόλης.

Στη μικρή αίθουσα του ορόφου αναπτύσσεται πλούσια νομισματική έκθεση που έχει ως θέμα «Συναλλαγές - Νόμισμα» και καλύπτει ένα ευρύτατο χρονολογικό φάσμα της κυκλοφορίας του νομίσματος στην Άμφισσα και την περιοχή της από τους κλασικούς έως τους νεότερους χρόνους. Αποτελείται, κυρίως, από τη συλλογή των νομι-

Εικ. 29. Αρχαιολογικό Μουσείο Άμφισσας. Ενότητα: Χάλκινα αναθήματα από το ιερό της Δήμητρας.

Εικ. 30. Αρχαιολογικό Μουσείο Άμφισσας. Γενική άποψη.

Εικ. 31. Αρχαιολογικό Μουσείο Άμφισσας. Ενότητα: Θέατρο.

σμάτων που δώρισε στο μουσείο της ιδιαίτερης πατρίδας του ο ερευνητής Δρόσος Κραβαρτόγιαννος και συμπληρώνεται με τα προκερματικά χρήματα που είχαν αφιερωθεί στο ιερό της φωκικής πόλης του Ερώχου, το «θησαυρό της Άμφισσας», άλλα ευρήματα από ανασκαφές της Εφορείας Δελφών, καθώς και πλουσιότατο εποπτικό υλικό. Τη μουσειογραφική μελέτη της νομισματικής συλλογής εκπόνησε η αρχαιολόγος Μ. Κρίκου-Γαλάνη.

Τέλος, σε υπόστεγους χώρους της αυλής του Μουσείου εκτίθενται: α) αντιπροσωπευτικά δείγματα των ψηφιδωτών της Άμφισσας που προέρχονται από δάπεδα είτε κοσμικών κτισμάτων της όψιμης αρχαιότητας (λουτρά, επαύλεις, γυμναστήρια) είτε παλαιοχριστιανικών βασιλικών (Εικ. 32) και β) επιτύμβιες στήλες με επιγραφές που εμπλουτίζουν την προσωπογραφία της Άμφισσας και της ευρύτερης περιοχής της.

2003

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Μουσείο Γαλαξειδίου

Στο πλαίσιο της ριζικής επισκευής και ανακαίνισης του Ναυτικού Μουσείου του Γαλαξειδίου αναδιοργανώθηκε και η έκθεση της αρχαιολογικής συλλογής που αναπτύσσεται στην πρώτη αίθουσα του Νέου Μουσείου.

Χαρακτηριστικό της συλλογής είναι ότι τα περισσότερα από τα 300 περίπου αρχαία της συγκεντρώθηκαν από προσφορές ιδιωτών και περισυλλογές, ενώ για όσα προέρχονται από παλαιές ανασκαφές έχουν χαθεί πολλά ανασκαφικά στοιχεία, με αποτέλεσμα να λείπει από το υπάρχον υλικό η επιστημονική τεκμηρίωση. Γι' αυτό και στην επανέκθεση επιλέχθηκε ο θεματικός-διδακτικός τρόπος παρουσίασης, που υπαγορεύθηκε από το είδος των ευρημάτων και το ναυτικό χαρακτήρα της περιοχής, αφού η χρονολογική έκθεση των ευρημάτων θα ήταν ανεπαρκής ως προς την τεκμηρίωση αλλά και την κατανόηση της ιστορικής πορείας του τόπου.

Η τοπογραφία και η οικιστική της ευρύτερης περιοχής, ο δημόσιος και ο ιδιωτικός βίος (ενδυμασία - καλλωπισμός - διατροφή - φωτισμός), η χαλκοτεχνία, η λατρεία, τα νεκροταφεία (Εικ. 33) είναι οι ενότητες των εκθεμάτων, και ακόμη το εμπόριο και η γενικότερη θαλάσσια δραστηριότητα των αρχαίων Γαλαξειδιωτών από την προϊστορική εποχή, που αποτελεί και το συνδετικό κρίκο με τις επόμενες αίθουσες του Ναυτικού Μουσείου.

ΡΟΖΙΝΑ ΚΟΛΩΝΙΑ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Άμφισσα

Συμβολή των οδών Σαλώνων και Κ. Καραμανλή (οικόπεδο Κ. Μπέλλη - Τ. Τσαδήμα

Κατά τις εργασίες ανέγερσης οικοδομής αποκαλύφθηκαν εννέα τάφοι, που ανήκουν στο εκτεταμένο νότιο νεκροταφείο της Άμφισσας και χρονολογούνται με βάση τα κτερίσματα από τους ελληνιστικούς έως τους αυτο-

Εικ. 32. Αρχαιολογικό Μουσείο Άμφισσας. Ψηφιδωτά.

Εικ. 33. Αρχαιολογική Συλλογή Γαλαξειδίου. Ενότητα: Τα νεκροταφεία.

Εικ. 34. Άμφισσα. Οικόπεδο Κ. Μπέλλη - Τ. Τσαδήμα. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 35. Άμφισσα. Οικόπεδο Κ. Μπέλλη - Τ. Τσαδήμα. Λυχνάρι με μυθολογική παράσταση.

κρατορικούς χρόνους. Ο Τ2 ήταν κεραμοσκεπής και οι τάφοι Τ1, Τ3-Τ8 ανήκαν στον τύπο του κτιστού κιβωτιόσχημου με δύο ασβεστολιθικές πλάκες ισομεγέθεις για τις μακρές πλευρές και μία για τις στενές, τοποθετημένες σχεδόν κάθετα. Η εξωτερική τους πλευρά ήταν αδρά λαξευμένη έως άπεργη, αντίθετα από τις επιφάνειες στο χείλος και το εσωτερικό, που ήταν ιδιαίτερα επιμελημένες. Ο Τ9 ήταν κτιστός κιβωτιόσχημος με μικρότερες ασβεστολιθικές πέτρες (Εικ. 34).

Τάφος 1 (εσωτ. διαστ.: μήκ. 1,74, πλ. 0,80, ύψ. 0,80 μ.). Περιείχε πολλαπλή ταφή τεσσάρων ενηλίκων ατόμων, τοποθετημένων ανά δύο. Βρέθηκαν δύο χάλκινα νομίσματα, τρεις οινοχόες, ένα χρυσό ενώτιο, ένα πινάκιο κάτω από το οποίο ήταν τοποθετημένες οστέινες (τουλάχιστον τρεις) και χάλκινες (μία ακέραιη και θραύσμα δεύτερης) βελόνες και δύο σιδερένια καρφιά.

Τάφος 2 (μήκ. 0,45, πλ. 0,35, ύψ. 0,15 μ.). Βρέθηκε ημικατεστραμμένος και περιείχε μόνον τα οστά των κάτω άκρων του νεκρού, ένα λυχνάρι με παράσταση κοχυλιού στο δίσκο και ένα πινάκιο στο οποίο διατηρείται ερυθρό γάνωμα. Έξω από τον τάφο, στο χώρο μεταξύ των τάφων Τ2 και Τ3, βρέθηκε ένα σιδερένιο καρφί και μία πήλινη χύτρα.

Τάφος 3 (μήκ. 1,90, πλ. 0,80, ύψ. 0,80 μ.). Ήταν ομαδικός και περιείχε τρεις ταφές με πλούσια κτερίσματα: μία χάλκινη ωτογλυφίδα, πινάκια, οκτώ χύτρες, δύο βολβόσχημα μυροδοχεία και ένα λυχνάρι του τεχνίτη Παραμόνου, με παράσταση εμπνευσμένη από τη μυθολογία της Πάτρας: ο ήρωας Ευρύπυλος παριστάνεται κρατώντας κάλπη μπροστά από το βωμό της θυσίας δύο Πατρινών νέων. Κάτω από το αριστερό χέρι της μορφής προβάλλει το κεφάλι του Διονύσου[26] (Εικ. 35).

Τάφος 4 (εσωτ. διαστ.: μήκ. 1,80, πλ. 0,45, ύψ. 0,60 μ.). Περιείχε το σκελετό ενός νεκρού σε ύπτια στάση με προσανατολισμό Α.-Δ. και ένα πινάκιο. Εξωτερικά του τάφου, πάνω από τις καλυπτήριες πλάκες βρέθηκε ένα λυχνάρι, ένα ακέραιο γυάλινο μυροδοχείο και οστέινες περόνες.

Στο χώρο γύρω από τον τάφο 4 βρέθηκε τμήμα ασβεστολιθικής πλάκας που είχε χρησιμοποιηθεί ως επιτύμβια στήλη με ονόματα νεκρών (αριθ. ευρ. 3800).

Τάφος 5 (εσωτ. διαστ.: μήκ. 1,75, πλ. 0,70, ύψ. 0,80 μ.). Περιείχε ένα σκελετό σε ύπτια θέση και πλούσια κτερίσματα. Εξωτερικά του τάφου βρέθηκαν χάλκινα ελάσματα, πιθανώς από επένδυση κιβωτιδίου, χάλκινη λαβή κανθάρου και σιδερένια καρφιά, αρκετά διαβρωμένα. Στο εσωτερικό του τάφου υπήρχε ένας οξυπύθμενος αμφορέας, ένας μόνωτος κύαθος, δύο λυχνάρια, ένα μικρό χάλκινο καρφί, ένα πήλινο ανάγλυφο πλακίδιο με ίχνη επιχρύσωσης (κόσμημα;), πέντε χάλκινοι κρίκοι μικρής διαμέτρου και τρία νομίσματα: ένα αργυρό τετράδραχμο Αλεξάνδρου[27], ένας αργυρός στατήρας Αιτωλών[28] και ένα αργυρό νόμισμα Σικυωνίων.

Πολύτιμο κτέρισμα είναι ένα χάλκινο πτυκτό κάτοπτρο με λαβή και κάλυμμα που κοσμείται με ανάγλυφη παράσταση από τη μυθολογία[29]: στα αριστερά η θεά Αφροδίτη αγκαλιάζει πτερωτό Έρωτα και στα δεξιά μια ανδρική μορφή που κρατεί ραβδί κάθεται σε βράχο (κυνηγός;)· δίπλα του προβάλλει ένας σκύλος. Η διακό-

26. Πετρόπουλος, ό.π. (υποσημ. 20), σ. 161, αριθ. Β102, σ. 161, πίν. 24.

27. P. Franke - M. Hirmer, *Die Griechische Munze*, München 1964, πίν. 172.

28. D. Sear, *Greek Coins and their Values*, τ. 1, *Europe*, London 1978, 2318, σ. 220.

29. Το ίδιο θέμα βρίσκουμε στο κάτοπτρο του Μουσείου του Λούβρου Β1705, όπου στην ανδρική μορφή αναγνωρίζεται από μερικούς μελετητές ο Άδωνις. Χρονολογείται λίγο μετά το 290 π.Χ. A. Schwarzmaier, Gr. Klappsp., *AM* 18 (1997), Κ. 209, σ. 319, πίν. 17, 2.

Εικ. 36. Άμφισσα. Οικόπεδο Κ. Μπέλλη - Τ. Τσαδήμα. Κάλυμμα κατόπτρου με ανάγλυφη μυθολογική παράσταση.

Εικ. 37. Άμφισσα. Οικόπεδο Υπουργείου Υγείας. Πήλινη λάρνακα με τα κτερίσματα της ταφής.

σμηση έχει σφυρηλατηθεί σε χωριστό έλασμα και αναπτύσσεται στο εσωτερικό εγχάρακτου πλοχμού που περιτρέχει την περιφέρεια του καλύμματος (Εικ. 36).

Τάφος 6 (εσωτ. διαστ.: μήκ. 2, πλ. 0,65, ύψ. 0,85 μ.). Περιείχε το σκελετό ενός νεκρού τοποθετημένου με προσανατολισμό Α.-Δ. και κτερισμένου με ένα χάλκινο νόμισμα, μία οινοχόη, ένα πανάκιο, κεφαλή πήλινου ειδωλίου, ένα γυάλινο μυροδοχείο και θραύσματα οστέινης περόνης.

Τάφος 7 (εσωτ. διαστ.: μήκ. 1,75, πλ. 0,65, ύψ. 0,60 μ.). Είχε χρησιμοποιηθεί για περισσότερες ταφές και οι τρεις σκελετοί είχαν τοποθετηθεί στην ανατολική πλευρά του τάφου. Ένας γυάλινος αμφορίσκος, ένας χάλκινος κρίκος, μία πήλινη οινοχόη, ένας αρυτήρας και ένας ασημένιος κρίκος συνδεόμενος με διχαλωτό αντικείμενο ήταν τα κτερίσματα του τάφου.

Τάφος 8 (πλ. 0,65 μ). Περιείχε μόνον ένα σκελετό και ήταν ακτέριστος,

Τάφος 9 (εσωτ. διαστ.: μήκ. 0,70, πλ. 0,45, ύψ. 0,60 μ.). Περιείχε ανακομιδή οστών ενήλικα, δύο χάλκινα δακτυλίδια και ένα σιδερένιο καρφί.

Οδός Σαλώνων 29 (οικόπεδο Υπουργείου Υγείας)

Κατά την εκσκαφή για την ανέγερση του κτιρίου για άτομα με αναπηρία, αποκαλύφθηκε μία συστάδα επτά τάφων από το νότιο νεκροταφείο της αρχαίας Άμφισσας.

Από τους τάφους, οι περισσότεροι (Τ1, Τ2, Τ5-Τ7) είναι κτιστοί κιβωτιόσχημοι, ένας κεραμοσκεπής (Τ3) και μία πήλινη λάρνακα (Τ4). Ιδιαίτερα επιμελημένος ως προς την κατασκευή ήταν ο Τ6, αποτελούμενος από πλάκες πωρόλιθου: δύο ισομεγέθεις στις μακρές πλευρές και μία στις στενές· η εξωτερική της επιφάνεια έχει αδρή λάξευση ενώ η εσωτερική της είναι επιχρισμένη με κονίαμα και διακοσμημένη με δύο γραπτές ταινίες. Ο Τ7 αποτελείται από επάλληλες σειρές οπτοπλίνθων και ο Τ2 από αργούς λίθους.

Τα σκελετικά κατάλοιπα ήταν λιγοστά αποσαθρωμένα οστά και δεν μπορούν να δώσουν πληροφορίες για τη στάση και τον προσανατολισμό των νεκρών. Οι ταφές ήταν κτερισμένες με πήλινα αγγεία (πρόχους, πινάκια, χύτρες, μυροδοχεία, αμφορέας, λυχνάρια, αρυτήρας), γυάλινα αγγεία, ένα μικρό χάλκινο δίσκο-κάτοπτρο, μία ασημένια ωτογλυφίδα, μία χάλκινη βελόνα, ένα χάλκινο νόμισμα και θραύσματα από οστέινες βελόνες και περόνες.

Χαρακτηριστική είναι η παιδική ταφή που περιείχε η πήλινη λάρνακα (Τ4) και ήταν κτερισμένη με έναν κάνθαρο, ένα λυχνάρι, ένα μελαμβαφές κύπελλο, ένα ατρακτόσχημο μυροδοχείο με κόκκινες γραμμές, μία λεκανίδα, μία μελαμβαφή οινοχοΐσκη, ένα ασημένιο νόμισμα Σικυωνίων, ένα αυγό και έναν αστράγαλο (Εικ. 37).

Στο χώρο του οικοπέδου βρέθηκε και επιτύμβια στήλη που φέρει επιγραφή με το όνομα *Δαμώ*[30] (αριθ. ευρ. 3792, 2ος αι. π.Χ.).

ΡΟΖΙΝΑ ΚΟΛΩΝΙΑ - ΑΝΘΟΥΛΑ ΤΣΑΡΟΥΧΑ

2004

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Μουσείο Δελφών

Τον Αύγουστο του 2004 τελέστηκαν τα εγκαίνια της νέας Έκθεσης, τέταρτης κατά σειρά στην ιστορία του Μουσείου Δελφών, που ξεπέρασε ήδη τη ζωή ενός αιώνα. Η οργάνωση της επανέκθεσης, που απορρόφησε κατά κύριο λόγο τις ασχολίες της Εφορείας από το 2001, πραγ-

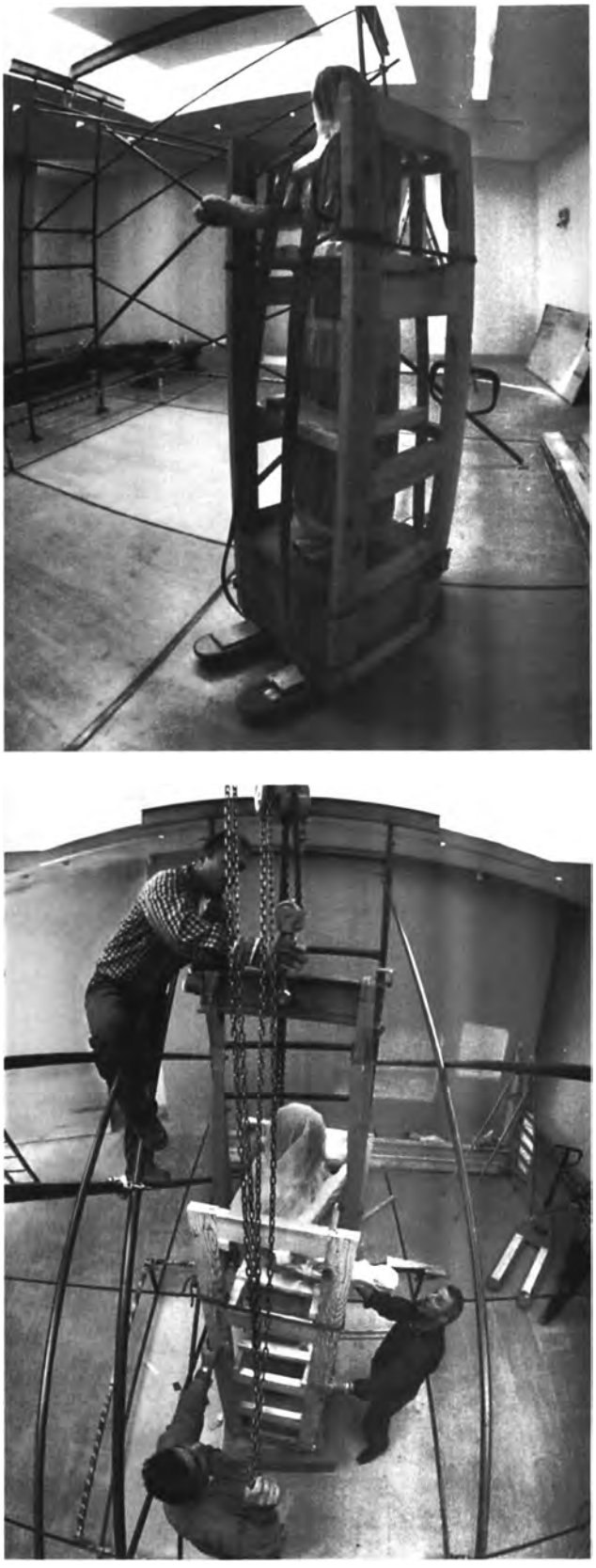
30. Πρβλ. P. Fraser. - E. Matthews, *A Lexicon of Greek Personal Names*, τ. III.B. Oxford 2000, σ. 104.

ματοποιήθηκε σε παράλληλο χρόνο με την επισκευή και ανακαίνιση του παλαιού κτιρίου, έργο που απαίτησε την εκκένωση όλων των αιθουσών και μεγάλου μέρους των αποθηκών από τα αρχαία, πλην εκείνων που στη μουσειολογική μελέτη κρίθηκε ότι δεν έπρεπε να μετακινηθούν από τη θέση που είχαν στην προηγούμενη Έκθεση.

Το Νοέμβριο του 2001 μεταφέρθηκε στη νέα αίθουσα της επέκτασης του Μουσείου το άγαλμα του Ηνιόχου, σύμφωνα με την αρχιτεκτονική μελέτη, που είχε προηγηθεί της μουσειολογικής (Εικ. 38, 39). Είναι η τέταρτη φορά στην ιστορία της μουσειακής του παρουσίασης που το δημοφιλές άγαλμα άλλαξε θέση. Στην πρώτη Έκθεση (1903-1935) υποδεχόταν τους επισκέπτες κατά την είσοδό τους στον προθάλαμο του Μουσείου. Την περίοδο 1935-1939 κατασκευάστηκε ειδική αίθουσα για τον Ηνίοχο στα δυτικά του νέου κτιρίου, αλλά ο πόλεμος δεν κατέστησε δυνατή την τοποθέτησή του. Το έργο φυγαδεύθηκε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, όπου παρέμεινε κρυμμένο στα υπόγεια για περισσότερο από δέκα χρόνια και μόλις το 1952 επέστρεψε στους Δελφούς και στήθηκε στη δική του αίθουσα. Τότε άλλαξε και η παλαιά κομψή κυκλική βάση του από γυαλιστερό μάρμαρο και αντικαταστάθηκε με νέα τετράγωνη από πέτρα Καπανδριτίου, που αποφασίστηκε να παραμείνει και στην παρούσα Έκθεση, ύστερα από την επιτυχημένη της δοκιμασία στους σεισμούς των τελευταίων χρόνων.

Το διάστημα 2002-2004 συντελέστηκε το έργο της απομάκρυνσης των αρχαίων από τις αίθουσες και τις αποθήκες των γλυπτών, της μεταφοράς και της φύλαξής τους εκτός των ανακαινιζόμενων χώρων σε ασφαλείς μεταλλικούς οικίσκους που κατασκευάστηκαν για το σκοπό αυτό σε ημυπαίθριους και υπαίθριους χώρους του κτιρίου. Τα μικροτεχνήματα συσκευάστηκαν σε ειδικά κιβώτια, ενώ ιδιαίτερα δυσχερές και χρονοβόρο ήταν το έργο της αποτοίχισης και της απόσπασης των αρχιτεκτονικών γλυπτών από τις κτιστές βάσεις τους (του δυτικού αρχαϊκού αετώματος του ναού, της ζωφόρου του θησαυρού των Αθηναίων και του θεάτρου, του θυρώματος του θησαυρού των Σιφνίων κ.ά.), που επιτεύχθηκε ύστερα από προσεκτική τεκμηρίωση του τρόπου στήριξης, χάρη στις πολύτιμες γνώσεις και την εμπειρία του μαρμαροτεχνίτη Ν. Ματούλα. Τα αμετακίνητα εκθέματα (η ζωφόρος του θησαυρού των Σιφνίων, η Σφίγγα, ο Κλέοβις και ο Βίτων, το ανατολικό αρχαϊκό αέτωμα του ναού, ο θριγκός της θόλου, οι «χορεύτριες», το σύμπλεγμα του Δαόχου) εγκιβωτίστηκαν επί τόπου με μεταλλικά πετάσματα-κλωβούς, αφού περιτυλίχθηκαν με ειδικό ύφασμα για να προστατεύονται από την υγρασία (Εικ. 40).

Στο ίδιο διάστημα επεξεργαστήκαμε τη μελέτη της επανέκθεσης στην πληρότητα και τις λεπτομέρειές της και την αναπροσαρμόσαμε στις επιβεβλημένες αλλαγές της αρχι-

Εικ. 38-39. Μουσείο Δελφών Η μεταφορά του αγάλματος του Ηνιόχου.

Εικ. 40. Μουσείο Δελφών. Ο εγκιβωτισμός των γλυπτών του αρχαϊκού αετώματος του ναού.

τεκτονικής μελέτης, ενώ προβήκαμε, χρησιμοποιώντας προσωρινές κατασκευές, σε πολλαπλές δοκιμές λύσεων της δυσεπίτευκτης στερέωσης, στήριξης και αισθητικής αποκατάστασης των γλυπτών, που θα παρουσιάζονταν για πρώτη φορά, κυρίως των αετωμάτων του κλασικού ναού (Εικ. 41, 42). Σε αυτήν τη φάση πολύτιμη ήταν η συμβολή του καθηγητή Γ. Δεσπίνη, που έδινε τις κατευθυντήριες γραμμές και εμψύχωνε το όλο έργο, στο οποίο ουσιαστική συμμετοχή είχαν οι αρχαιολόγοι Φ. Ντάσιος και Έ. Παρτίδα. Στη μουσειογραφική μελέτη συνεργαστήκαμε με τους ιδιώτες αρχιτέκτονες S. Tuffano και Ν. Κούλα, ενώ υπεύθυνη στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό των προθηκών και στην επίβλεψη των τεχνικών εργασιών ήταν η αρχιτέκτων του ΥΠΠΟ Α. Βοναπάρτη.

Η επανατοποθέτηση των αρχαίων στις αίθουσες του ανακαινισμένου Μουσείου άρχισε το 2004, αμέσως μετά την παράδοση των πρώτων αιθουσών από τον εργολάβο, και προχώρησε κατά τα στάδια της παράδοσης και των υπόλοιπων αιθουσών με εντατικότατους ρυθμούς, ώστε το Μουσείο να ανοίξει τις πύλες του με τη νέα του μορφή πριν από την έναρξη των Ολυμπιακών αγώνων.

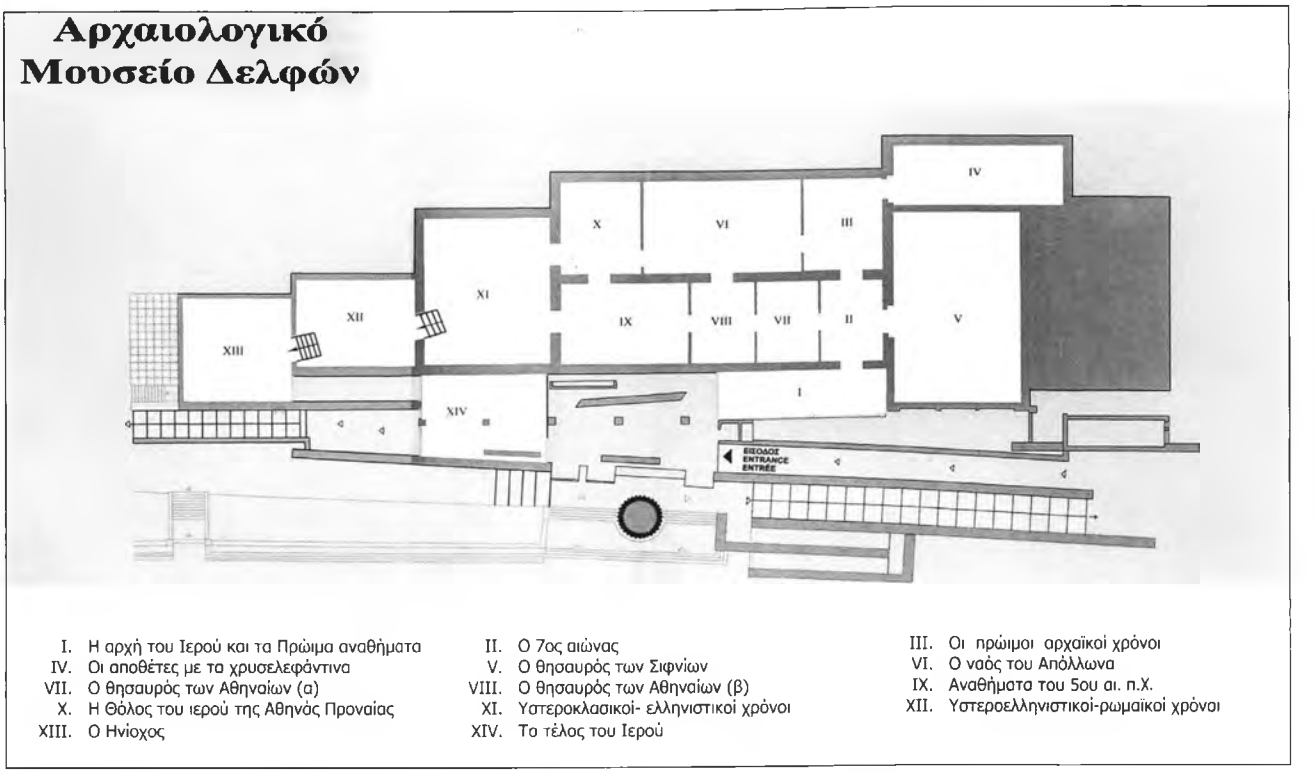
Η νέα Έκθεση έχει ως κεντρική ιδέα τη θρησκευτική, πολιτική και καλλιτεχνική δραστηριότητα του δελφικού ιερού σε ολόκληρη την ιστορική της εξέλιξη από τα χρόνια της ίδρυσής του ως το τέλος της αρχαιότητας. Γι' αυτό τα ευρήματα που προέρχονται από την πόλη των Δελφών και τα νεκροταφεία της και παρεμβάλλονταν ανάμεσα στα αναθήματα του ιερού απομακρύνθηκαν από την κύρια έκθεση για να αποτελέσουν το περιεχόμενο χωριστής ενότητας στο ισόγειο του κτιρίου. Στη διαχρο-

Εικ. 41. Μουσείο Δελφών. Οι εργασίες στήριξης του ανατολικού αετώματος του κλασικού ναού.

Εικ. 42. Μουσείο Δελφών. Οι εργασίες επανέκθεσης του δυτικού αετώματος του αρχαϊκού ναού.

Εικ. 43. Κάτοψη του Μουσείου Δελφών.

νική αυτή ιστορία του ιερού ιδιαίτερη μουσειογραφική εκπροσώπηση έχουν τα ευρήματα που εκπροσωπούν τις αρχές (μυκηναϊκά-γεωμετρικά) και τον επίλογο της ιστορίας του ιερού, δύο σημαντικές περιόδους που στην προηγούμενη έκθεση ήταν εμφανώς υποβαθμισμένες. Για να εξαρθούν ανάλογα με τη σημασία τους οι χρόνοι αυτοί, διατέθηκαν δύο ξεχωριστοί χώροι, που απομονώθηκαν από τη μεγάλη αίθουσα υποδοχής και μετατράπηκαν σε εκθεσιακούς (Ι, XIV, Εικ. 43, 44).

Ο νέος σχεδιασμός διακίνησης των επισκεπτών με τη δημιουργία ανοίγματος από την αίθουσα των πρώιμων αρχαϊκών χρόνων προς την αίθουσα του ναού (III-VI) επέβαλε τη μετακίνηση της πώρινης ζωφόρου των Σικυωνίων στην απέναντι πλευρά, και μάλιστα την ανάπτυξή της σε δύο συνεχόμενους τοίχους, έτσι ώστε να υποδηλώνεται με διδακτικό τρόπο η γωνία της ζωφόρου του μονόπτερου δωρικού οικοδομήματος (Εικ. 45). Στην ίδια αίθουσα προστέθηκαν πήλινες κεραμώσεις από διάφορα κτίρια της πρώιμης αρχαϊκής περιόδου που διατάχθηκαν στον τοίχο απέναντι από τη ζωφόρο, σύμφωνα με τη θέση τους στη στέγη των κτιρίων.

Στην αίθουσα των Σιφνίων η κυριότερη παρέμβαση των επανεκθετικών εργασιών συνίσταται στη νέα παρουσίαση της πρόσοψης του θησαυρού των Σιφνίων. Το περίθυρο του κτιρίου μετατοπίστηκε στον τοίχο αριστερά της Σφίγγας, όπου ο διαθέσιμος χώρος επέτρεψε νέα

Εικ. 44. Μουσείο Δελφών. Τα πρώιμα αναθήματα.

αποκατάσταση, στην οποία ορίζονται ευκρινέστερα οι διαστάσεις και αναλογίες του. Προσπάθεια της νέας παρουσίασης είναι να διαγραφεί στο χώρο η πραγματική κλίμακα του προδόμου του ιωνικού θησαυρού, να αποδοθεί η αίσθηση του βάθους με την τοποθέτηση των καταλοίπων των δύο Καρυατίδων στις σωστές αποστάσεις από τη θύρα του σηκού και να αναδειχθεί ο ρόλος τους ως αρχιτεκτονικών μελών και όχι ως ελεύθερων αγαλμάτων, όπως εμφανίζονταν στην προηγούμενη έκθεση (Εικ. 46). Παράλληλα, επιδιώχθηκε καλύτερο αισθητικό αποτέλεσμα με την αντικατάσταση των παλαιών γύ-

Εικ. 45. Μουσείο Δελφών. Η ζωφόρος του μονόπτερου δωρικού οικοδομήματος.

Εικ. 46. Μουσείο Δελφών. Το περίθυρο του θησαυρού των Σιφνίων (προηγούμενη έκθεση).

Εικ. 47. Μουσείο Δελφών. Εργασίες στήριξης του περιθύρου του θησαυρού των Σιφνίων.

Εικ. 48. Μουσείο Δελφών. Η πρόσταση του θησαυρού των Σιφνίων.

ψινων συμπληρωμάτων του περιθύρου με νέο υλικό από κονίαμα, στο οποίο αποτυπώνονται πλαστικά τα θέματα του γλυπτού διακόσμου (ανθέμια, λωτοί, αστράγαλοι) (Εικ. 47, 48).

Στο διάστημα του μισού περίπου αιώνα που μεσολάβησε από την τελευταία Έκθεση του Μουσείου έως σήμερα η αρχαιολογική έρευνα στους Δελφούς διατύπωσε νέες ερμηνείες και αποκαταστάσεις μνημείων, αποδίδοντας σε αυτά κομμάτια που ήταν αταύτιστα ή θεωρούνταν χαμένα. Η σπουδαιότερη από τις ταυτίσεις των τελευταίων χρόνων είναι των γλυπτών θραυσμάτων τα οποία βρίσκονταν για χρόνια στις αποθήκες, θεωρούμενα ως ρωμαϊκά αντίγραφα, αλλά στο τελευταίο τέταρτο του περασμένου αιώνα συγκολλήθηκαν και αποδόθηκαν από τους Γάλλους αρχαιολόγους (J. Marcadé, Fr. Croissant) στα αετώματα του ναού του Απόλλωνα του 4ου αι. π.Χ.[31]. Η απόδοση αυτή μας επέβαλε μία από τις σημαντικότερες παρεμβάσεις στην Έκθεση στην αίθουσα του ναού: την αντιπαράθεση για πρώτη φορά εναέτιων συνθέσεων του αρχαϊκού και του κλασικού ναού. Από τη διπλανή αίθουσα μεταφέρθηκε το πώρινο δυτικό αέτωμα με τη Γιγαντομαχία, για να στηθεί απέναντι από το ανατολικό, που παρέμεινε στη θέση του στον τοίχο δεξιά της εισόδου, ενώ στους άλλους δύο διαθέσιμους αντικριστούς τοίχους παρουσιάστηκαν για πρώτη

31. Fr. Croissant, Les frontons du temple du IV s., *FD* IV, 7 (2004), σ. 575-582.

Εικ. 49. Μουσείο Δελφών. Το ανατολικό αέτωμα του κλασικού ναού (δεξιά).

Εικ. 50. Μουσείο Δελφών. Το δυτικό αέτωμα του κλασικού ναού.

φορά οι πληρέστερα σωζόμενες μορφές των αετωμάτων του 4ου αι. π.Χ., με τα κεντρικά αγάλματα του Απόλλωνα και του Διονύσου[32], πλαισιωμένα από το θίασό τους (Μούσες, Θυιάδες) (Εικ. 49, 50).

Στον κεντρικό χώρο του Μουσείου η μετατροπή για στατικούς λόγους της αρχιτεκτονικής μελέτης που αρχικά προέβλεπε την καθαίρεση των ενδιάμεσων τοίχων (μεταξύ των αιθουσών VII και IX) για να δημιουργηθεί ένας ενιαίος χώρος, όπου θα αναπτύσσονταν όλες οι σωζόμενες μετόπες του θησαυρού των Αθηναίων με την ένθεση αντιγράφων των τριγλύφων και θεματική κατανομή τους στους τέσσερις τοίχους αντίστοιχη με τις πλευρές του κτιρίου, ανέτρεψε τον εκθετικό σχεδιασμό μας και επέβαλε αιφνιδιαστικά την αναζήτηση άλλων, συμβατικών λύσεων.

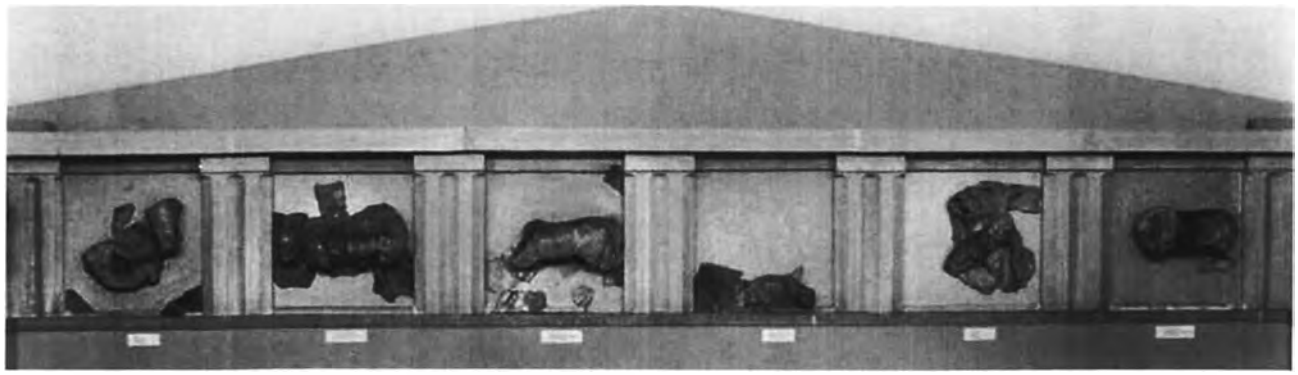
Έτσι, εφόσον δεν καταργήθηκαν οι εγκάρσιοι τοίχοι, η ζωφόρος περιορίστηκε στο δεδομένο χώρο της προηγούμενης αίθουσας (VII), αφαιρέθηκαν όμως τα γύψινα «τρίγλυφα», που λόγω της στενότητας είχαν συντμηθεί κατά μία γλυφή, και ενώ έδιναν την εικόνα της δωρικής ζωφόρου, αλλοίωναν τις πραγματικές τους διαστάσεις. Οι μετόπες εκτίθενται τώρα χωρίς την παρεμβολή των προηγούμενων «διγλύφων», με ενδιάμεσα κενά που δημιουργούν φωτοσκιάσεις (Εικ. 51, 52), ενώ η περιδιάβαση του γλυπτού διακόσμου του θησαυρού συνεχίζεται στην επόμενη αίθουσα (VIII), όπου εκτίθενται οι δύο έφιππες Αμαζόνες των ακρωτηρίων, μέσα σε προθήκη οι αποσπασματικές μορφές από τα αετώματα και τις μετόπες, καθώς και οι χαραγμένοι στους δόμους του ύμνοι στον Απόλλωνα.

Στην αίθουσα IX εκτέθηκαν για πρώτη φορά κομμάτια από το γλυπτό και πήλινο γλυπτό διάκοσμο των μνημείων του ιερού της Αθηνάς Προναίας, η χρονολόγηση των οποίων ξεκινά από τα τέλη του 6ου και φθάνει έως τον προχωρημένο 5ο αι. π.Χ. (αιολικός και δωρικός θησαυρός, πολύχρωμα ακρωτήρια και το κεφάλι της θεάς από το αέτωμα του ναού της Αθηνάς Προναίας, χαρακτηριστικές σίμες και ακροκέραμα στεγών, κινούμενες μορφές ακρωτηρίων). Στο μέσον της αίθουσας παρουσιάζονται σε ξεχωριστές το καθένα μικρές προθήκες τα τρία χάλκινα αγαλμάτια του αποθέτη της ιεράς οδού, έργα του αυστηρού ρυθμού, που στην προηγούμενη έκθεση συμφύρονταν με τα άλλα αρχαϊκά ευρήματα του ίδιου αποθέτη στην αίθουσα του Ταύρου[33]: η πεπλοφόρος με το θυμιατήρι, ο αυλητής και το σύμπλεγμα των δύο αθλητών. Έτσι, ύστερα από την πληθώρα των αρχαϊκών αρχιτεκτονικών γλυπτών στις προηγούμενες αίθουσες ο επισκέπτης εξοικειώνεται, έστω και αμυδρά, με την εικόνα των αναθημάτων του ιερού πριν από τα μέσα του 5ου αι. π.Χ. Η εξοικείωση αυτή συνεχίζεται με την προθήκη του βάθους της αίθουσας, όπου τα έργα της μικρής και κατάλοιπα της μεγάλης χαλκοπλαστικής των κλασικών χρόνων που ξεχωρίσαμε από τις αποθήκες δίνουν μια ιδέα της χάλκινης κυριαρχίας των αφιερωμάτων στην εποχή αυτή (Εικ. 53).

Στην αίθουσα της θόλου (X) τα γλυπτά που είχαν από

32. Στην προηγούμενη έκθεση ο Διόνυσος ήταν εκτεθειμένος ως ελεύθερο γλυπτό. Στην παρουσίαση των αετωμάτων του κλασικού ναού ακολουθήθηκε με μικρές διαφοροποιήσεις η σχεδιαστική πρόταση του μελετητή τους Fr. Croissant. Ο περιορισμός του χώρου και η αποσπασματικότητα των σωζόμενων μορφών δημιούργησαν δυσεπίλυτα αισθητικά και τεχνικά ζητήματα, που θα ήταν αδύνατο να ξεπεραστούν χωρίς τις εύστοχες λύσεις του καθηγητή Γ. Δεσπίνη και τις δεξιότητες του τεχνίτη Ν. Ματούλα.

33. Η επαμήκυνση της αίθουσας του Ταύρου με την προσθήκη σε αυτήν τμήματος της παρακείμενης αποθήκης επέτρεψε την ανετότερη παρουσίαση των ευρημάτων. Στην τεκμηρίωση, ομαδοποίηση και παρουσίαση των άπειρων μικροτεχνημάτων πολύτιμη ήταν η συνεργασία της αρχαιολόγου Α. Τσαρούχα, της αρχιτέκτονος Α. Βοναπάρτη και των συντηρητών Ν. Βάγιενου, Χρ. Παντερμάκη και Λ. Μαυρόπουλου.

Εικ. 51. Μουσείο Δελφών. Οι μετόπες του θησαυρού των Αθηναίων στην προηγούμενη έκθεση.

Εικ. 52. Μουσείο Δελφών. Οι μετόπες του θησαυρού των Αθηναίων σήμερα.

Εικ. 53. Μουσείο Δελφών. Τα κατάλοιπα της μεγάλης χαλκοπλαστικής.

την αρχαιότητα αποκοπεί από τις ανάγλυφες πλάκες των μετοπών εκτίθενται σε κυκλικές προθήκες, που η καμπυλότητά τους ακολουθεί την κυκλική διάταξη των δύο ζωφόρων του κτιρίου, της μεγαλύτερης εξωτερικής (δεξιά προθήκη) και της μικρότερης εσωτερικής (αριστερή προθήκη). Τα δύο χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικά μέλη της θόλου, το δωρικό και το κορινθιακό κιονόκρανο, άλλαξαν τον τρόπο στήριξής τους: αφαιρέθηκαν οι ογκώδεις βάσεις τους και στηρίχθηκαν απ' ευθείας στον τοίχο με ειδικό μηχανισμό στήριξης, ενώ το καθένα προβάλλεται αντίστοιχα σε κυρτή (το δωρικό της εξωτερικής κιονοστοιχίας) και σε κοίλη (το κορινθιακό από το εσωτερικό του σηκού) επιφάνεια βάθους, που υποδηλώνει το ρόλο και τη θέση τους στο κυκλικό κτίριο. Με τον τρόπο αυτό κυριαρχεί σε ολόκληρη την αίθουσα το κυκλικό σχήμα, που δίνει στον επισκέπτη την αίσθηση του σπάνιου τύπου του κυκλικού οικοδομήματος της θόλου.

Οι παρεμβάσεις μας στην αίθουσα XI, τη λεγόμενη του Δαόχου, υπαγορεύθηκαν από τις νεότερες αρχαιολογικές ταυτίσεις και ερμηνείες. Έτσι, στον τοίχο απέναντι από το σύμπλεγμα του Δαόχου παρατέθηκαν δίπλα στο άγαλμα του φιλοσόφου, που υπήρχε στην παλαιά έκ-

Εικ. 54. Μουσείο Δελφών. Οικογενειακό ανάθημα των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων με τον «πρώην φιλόσοφο».

θεση, άλλα τρία αγάλματα που πρόσφατα αποδόθηκαν σε μια ενιαία σύνθεση ενός οικογενειακού αναθήματος των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων (Εικ. 54)[34]. Ο ομφαλός, που ήταν τοποθετημένος στην είσοδο του Μουσείου ως σύμβολο της δελφικής μαντικής, τοποθετήθηκε δίπλα από τον ακανθωτό κίονα με τις χορεύτριες, ως συνανήκων στο μνημείο αυτό σύμφωνα με τη νέα αποκατάσταση που έχει γίνει αποδεκτή[35].

Η αίθουσα XII (πρώην Ηνιόχου) αφιερώθηκε στην ενότητα των υστεροελληνιστικών-ρωμαϊκών χρόνων, που έλειπε από στις προηγούμενες εκθέσεις. Εδώ βρήκε τη θέση του, ύστερα από απουσία 40 περίπου χρόνων, η ζωφόρος του αναθήματος του Αιμιλίου Παύλου, που είχε αφαιρεθεί από το Μουσείο στην τελευταία έκθεση της Κωνσταντίνου. Στη συγκεκριμένη θέση η έκθεση του πρώτου αυτού ιστορικού αναγλύφου με τη μάχη μεταξύ Ελλήνων και Ρωμαίων στην Πύδνα θεωρήσαμε ότι εξιστορεί μουσειογραφικά με τον πιο εύγλωττο τρόπο τη μετάβαση της πολιτικής κυριαρχίας από τους ηγεμόνες των ελληνιστικών κρατών στους Ρωμαίους στρατηγούς και αργότερα στους Ρωμαίους αυτοκράτορες και συγχρόνως εγκαινιάζει τη σειρά των μνημείων της ρωμαϊκής ιστορίας στους Δελφούς (Εικ. 55). Στην τελευταία αίθουσα (XIV) τοποθετήθηκαν έργα (κυρίως πορτραίτα, επιγραφές) χαρακτηριστικά των χρόνων της μετάβασης από την ειδωλολατρεία στη νέα θρησκεία.

ΡΟΖΙΝΑ ΚΟΛΩΝΙΑ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Στο πλαίσιο του προγράμματος «Μελίνα» συνεχίστηκε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Στο ιερό των Δελφών» με τη συμμετοχή Δημοτικών Σχολείων και Γυμνασίων της περιοχής.

Στην Άμφισσα, όπου το νέο Μουσείο διαθέτει ειδική αίθουσα εκπαιδευτικών προγραμμάτων, οργανώθηκαν μαθήματα με θέμα «Η τέχνη του ψηφιδωτού», που επαναλαμβάνονται κάθε χρόνο και περιλαμβάνουν δύο στάδια: α) στο Μουσείο, όπου οι μαθητές γνωρίζουν την ιστορία και την τεχνική του ψηφιδωτού και ασκούνται στην κατασκευή αντιγράφων από τα εκθέματα της θεματικής ενότητας των ψηφιδωτών, και β) στην πόλη, όπου οι μαθητές επισκέπτονται τα μνημεία με τα ψηφιδωτά δάπεδα και μαθαίνουν την ιστορία τους.

34. W. Geominy, The So-called "Delphi philosopher" and his Context, Regional Schools in Hellenistic Sculpture, στο O. Palagia - W. Coulson (επιμ.), *Regional Schools of Hellenistic Sculpture*, Oxford 1998, σ. 64 κ.ε.

35. J.L. Martinez, *La colonne des danseuses de Delphes* (Ac. d. Inscr. et Belles-Lettres, 1997), σ. 35-46.

Εικ. 55. Μουσείο Δελφών. Η ζωφόρος της στήλης του Αιμιλίου Παύλου.

Σε συνεργασία με τη Διεύθυνση Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Νομού Φωκίδας το 2004-2005 πραγματοποιήθηκε το πρόγραμμα «Γεωπολιτιστικά, γεωπεριβαλλοντικά, γεωμυθολογικά μονοπάτια στη Φωκίδα». Οι μαθητές είχαν τη δυνατότητα να φωτογραφήσουν τα μνημεία της περιοχής, να έλθουν σε επαφή με το σημερινό περιβάλλον, να γνωρίσουν την τοπιογραφία και τη μετατροπή της μέσα στο χρόνο, τη μυθολογία, την ιστορία και τη λαογραφία του τόπου με τη βοήθεια των ειδικών επιστημόνων.

Παράλληλα, οργανώθηκαν και πραγματοποιήθηκαν εκπαιδευτικά προγράμματα επετειακού χαρακτήρα, με αφορμή καθιερωμένους ευρωπαϊκούς εορτασμούς για τα Μουσεία («Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς» και «Άνοιξη των Μουσείων»): 1) «Από τον Έρωχο στις Βρυξέλλες» το 2001. 2) «Η Άμφισσα στους αιώνες μέσα από τα νομίσματα» το 2002. 3) «Στο Γυμνάσιο τότε και σήμερα» το 2003 και 2004. δ) «Μια ιστορία, χίλιες λέξεις» το Μάιο του 2004. Με αντίστοιχα θέματα τυπώθηκαν ενημερωτικά φυλλάδια, που διατίθενται σε Έλληνες και ξένους επισκέπτες του Μουσείου.

ΡΟΖΙΝΑ ΚΟΛΩΝΙΑ - ΑΝΘΟΥΛΑ ΤΣΑΡΟΥΧΑ

ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΙ

Γαλαξείδι - «Ελαφόκαστρο»

Στην παραπάνω θέση, που βρίσκεται βόρεια της περιοχής Παλαιογαλάξειδο σε απόσταση 4 χλμ. από το Γαλαξείδι και πάνω σε ορεινή προβολή εντοπίστηκε, χάρη στο ενδιαφέρον του φιλάρχαιου κατοίκου Γαλαξειδίου ιατρού Ν. Καρατζά, οχύρωση άγνωστη στη βιβλιογραφία. Συγκεκριμένα, η οχύρωση καλύπτει μια ικανή έκταση στο νοτιοανατολικό άκρο της κορυφής και κατέρχεται και προς την πεδιάδα, που απλώνεται στα πόδια της. Αποτελείται από ογκόλιθους πολυγωνικής και τραπεζιόσχημης τειχοδομίας και εντός της περικλείει οικιστικά κατάλοιπα. Από μια πρώτη εξέταση, η οχύρωση και ο οικισμός χρονολογούνται στους ελληνιστικούς χρόνους. Άγνωστη παραμένει η σχέση τους με την οχύρωση του Γαλαξειδίου.

ΡΟΖΙΝΑ ΚΟΛΩΝΙΑ - ΦΩΓΗΣ ΝΤΑΣΙΟΣ

2001

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Αντίκυρα

Οικόπεδο Ταμπίτσικα, Σουλτανάκη, Κασσωτάκη

1. Συνεχίστηκε η ανασκαφή στο παραπάνω οικόπεδο (Εικ. 56), στο Αρχαϊκό νεκροταφείο Αντίκυρας, που είχε ξεκινήσει πέρυσι[36]. Η εικόνα του ανασκαπτόμενου νεκροταφείου παραμένει η ίδια: Απλοί ταφικοί λάκκοι, σκεπασμένοι από λιθοσωρούς, μέσα στους οποίους βρίσκονται τα αγγεία με τους εγχυτρισμούς και τα κτερίσματα. Ανάμεσα σε αυτά τα τελευταία, το ειδώλιο ενός παπποσειληνού, υποκριτού του σατυρικού δράματος, των αρχών του 5ου αι. π.Χ., που χτυπά το ντέφι του – και προέρχεται από κορινθιακό ή «βοιωτικό» εργαστήριο – προξενεί εντύπωση με την εύθυμη νότα που εισάγει στην ταφική θεματολογία[37].

36. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 461.

37. Πρβλ. R.A. Higgins, *Greek terracotas*, London 1967, 36c, e.

Εικ. 56. Αντίκυρα. Αρχαϊκό νεκροταφείο. Εγχυτρισμός σε αμφορέα κορινθιακού τύπου.

Λίγο δυτικότερα, στο χώρο της Αεροπορικής Βάσης Αντίκυρας (περιοχή Αγίου Ισιδώρου), ήλθε στο φώς ξανά, μετά από δύο δεκαετίες – κατά τη διάρκεια έργων διαμορφώσεων – ένας μικρός ταφικός περίβολος του «Δυτικού Νεκροταφείου»[38].

Οικόπεδο Χατζηκωνσταντίνου

Η ανασκαφή στο παραπάνω οικόπεδο, στην παραλιακή Αντίκυρα, απέδωσε μια σειρά πυρών με περιχείλωμα από πηλό, πλαισιωμένων από λευκό κονίαμα (μία από αυτές, η επιμελέστερα κατασκευασμένη, είχε περιχείλωμα από σύμπηγμα πλίνθων σε κονίαμα). Τα οστά ζώων που συγκεντρώθηκαν από τις πυρές τα αποδίδουμε σε κάποιο – εθιμικά επαναλαμβανόμενο – έθιμο προσφορών/εναγισμών σε επιφανείς νεκρούς. Η κεραμική χρονολογείται από τον 3ο έως τον 6ο αι. μ.Χ. Ένας μολύβδινος κατάδεσμος από την ανασκαφή αυτή, με ίχνη επιγραφής στο εσωτερικό του *ΕΥΣΕ*---- χρονολογείται, ίσως, στα τέλη του 3ου αι. μ.Χ.[39] (Εικ. 57).

Εικ. 57. Αντίκυρα. Οικόπεδο Χατζηκωνσταντίνου. Ο αποδιπλωμένος κατάδεσμος φωτογραφημένος σε μεγέθυνση, μέσω ηλεκτρονικού μικροσκοπίου.

Οικόπεδο Ιερού Ναού Αγίου Νικολάου

Στα περυσινά[40] ευρήματα της ανασκαφής του παραπάνω οικοπέδου, στην παραλία της Αντίκυρας (εκτεταμένος πλακόστρωτος χώρος και «πρόπυλο» εμπορικού συγκροτήματος αποθηκών των ρωμαϊκών αυτοκρατορικών χρόνων) ήλθε να προστεθεί το πώρινο θεμέλιο τείχους, ίσως συνέχεια του «παραλιακού διατειχίσματος της Αντίκυρας», που είχε σκάψει το 1989 στην ιδιοκτησία Γ. Σταύρου, λίγο ανατολικότερα, ο αρχαιολόγος Φ. Ντάσιος (Εικ. 58)[41]. Κατά τη διάρκεια των έργων πεζοδρόμησης του χώρου, λήφθηκε πρόνοια για τη διατήρηση των θεμελίων του τείχους και του προπύλου σε «νησίδες» (ευχαριστίες οφείλονται στην Κοινότητα Αντίκυρας και τον πρόεδρό της για τη διάθεση εργατών και την επίβλεψη των έργων).

38. Βλ. Ε. Μπαζιωτοπούλου, *Αντίκυρα - αρχαιολογικό περίγραμμα*, Άσπρα Σπίτια Βοιωτίας 1981.

39. Βλ. Σ. Ραπτόπουλος - Κ. Βλάχου-Μογκίρε, Ένας μολύβδινος κατάδεσμος από την Φωκική Αντίκυρα, περ. *CORPUS*, Ιούλιος 2005.

40. Βλ. *ΑΔ* (2000): Χρονικά, σ. 461.

41. Φ. Ντάσιος, Μνημειακή τοπογραφία της Αρχαίας Φωκίδας, *Φωκικά Χρονικά* 4 (1992), σ. 76.

Εικ. 58. Αντίκυρα. Τείχος στα ανατολικά του ναού του Αγίου Νικολάου.

Εικ. 59. Αντίκυρα. Οικόπεδο Ο. και Χ.-Κ. Κουρελή. Άποψη της ανασκαφής.

Οικόπεδο Ο. και Χ.-Κ. Κουρελή

Συνεχίστηκε και η ανασκαφή στο παραπάνω οικόπεδο[42]. Αποκαλύφθηκε το ανατολικό τμήμα του τοιχοβάτη του κτιρίου, διαστ. 8,50×1,50 μ. – ο οποίος, με τη σειρά του, προβαλλόταν επάνω σε ένα «πόδιο» ύψ. 0,45 μ. (Εικ. 59). Το μικρό αλλά κομψό οικοδόμημα, με την ανωδομή από μικρούς λίθους θα μπορούσε να είναι ο (παρόμοιας περιγραφής) σηκός του Ποσειδώνα στην Αντίκυρα[43]. Τα όστρακα από την τάφρο θεμελίωσης το χρονολογούν στους ελληνιστικούς χρόνους. Η ανωδομή του οικοδομήματος πρέπει να ανακατασκευάστηκε στους ρωμαϊκούς χρόνους (ένας τοίχος του στον τύπο τοιχοδομίας opus vittatum, με χρήση τούβλων σε επάλληλες σειρές, κατέρρευσε ολόκληρος, ίσως από κάποιον σεισμό).

Δίστομο

Οικόπεδο Λ. Σφουντούρη

Σε μικρή απόσταση προς Α. από το κτίριο της Μουσειακής Συλλογής Διστόμου, στο παραπάνω οικόπεδο, ανασκάφηκε ένα σύστημα «διπλού περιβόλου» των κλασικών χρόνων, το οποίο θα περιέβαλλε κάποιο αρχαίο τέμενος (Εικ. 60). Το «βόρειο τείχος», αναλημματικού χαρακτήρα, με τις δύο σειρές μεγάλων ορθογώνιων λίθων, είχε υποστεί μια σημαντική μετατόπιση (ίσως από σεισμό). Στην περιοχή του «νότιου τείχους» οι επιμελημένες κέραμοι, οι πήλινοι τριποδίσκοι κεραμικών κλιβάνων, ένα υποπόδιο οξυπύθμενου αμφορέα, οξειδωμένες μεταλλικές μάζες, οι μεγάλων διαστάσεων αγνύθες κτλ. δίνουν στο χώρο μεταξύ των τειχών το χαρακτήρα μιας

Εικ. 60. Δίστομο. Οικόπεδο Λ. Σφουντούρη. Περίβολος.

αποθήκης (ιερών) σκευών, ενός (υποθετικού) τεμένους της Αθηνάς ή της Αρτέμιδος, για των οποίων τη λατρεία στην αρχαία Άμβροσσο έχουμε πληροφορίες.

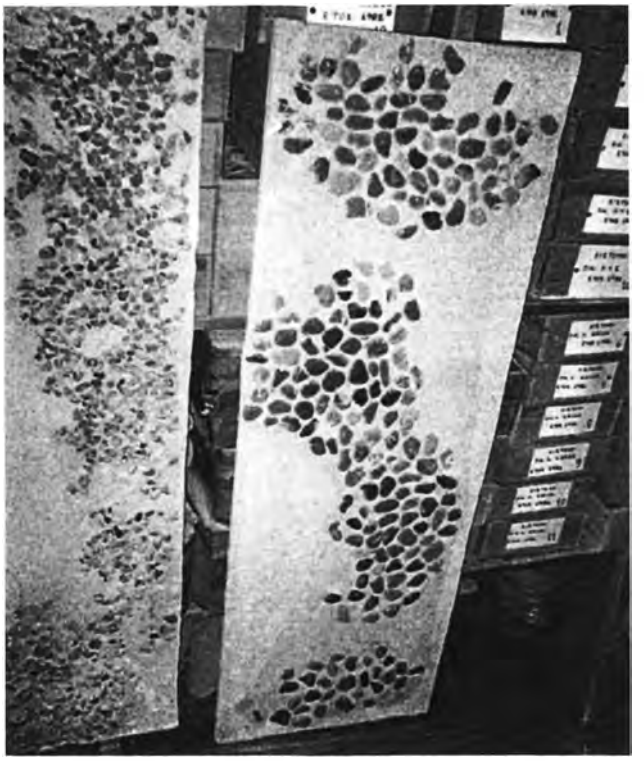
ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Συλλογή Διστόμου

Η πήλινη καμινάδα, το πιάτο με τα οστά κατσικιού, η πλίνθος του οπτανείου και ο σιδερένιος οβελίας – η «κουζίνα» του 3ου αι. μ.Χ. που είχε ανακαλυφθεί στο

42. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 461.

43. Παυσανίας, *Φωκικά*, Χ 36.

Εικ. 61. Συλλογή Διστόμου. Άποψη έκθεσης των ευρημάτων από το οικόπεδο Παπανικολάου.

οικόπεδο Παπανικολάου, στο Δίστομο[44] – εκτέθηκαν στη Μουσειακή Συλλογή Διστόμου, σε μια νέα βιτρίνα. Τα ευρήματα πακτώθηκαν σε ξύλινους πίνακες, επάνω στους οποίους επικολλήθηκαν posters που παρήχθησαν από φωτογραφίες της ανασκαφής. Τα δύο επάλληλα «βοτσαλωτά» ψηφιδωτά δάπεδα, που βρέθηκαν σε βαθύτερα ανασκαφικά στρώματα (των ελληνιστικών χρόνων), αποκολλήθηκαν και, μετά τη συντήρησή τους, τοποθετήθηκαν από τη συντηρήτρια κα Α. Μπούνδρου σε νέο υπόστρωμα (Εικ. 61).

ΕΡΓΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ, ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ, ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ, ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

Συνεχίστηκαν και φέτος τα έργα προσθήκης (αντιστρεπτού) κονιάματος στην τοιχοδομία του Ανατολικού Λουτρώνα των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων, που βρίσκεται εκτός του ανατολικού περιβόλου του δελφικού τεμένους, από τη συντηρήτρια Λ. Βούζα (Εικ. 62).

Μετά από τα έργα της τοποθέτησης των προστατευτικών πλακών από πλεξιγκλάς στα graffiti του βόρειου τοίχου του «Ξυστού» (Γυμνάσιο Δελφών) – με τη βοήθεια του Φ. Κωνσταντάτου, συντηρητή της Γαλλικής Σχολής Αθηνών – πραγματοποιήθηκαν πρόχειρες αντιστηρίξεις των δόμων του κεντρικού του τμήματος (εν αναμονή της μελέτης στερέωσης-αντιστήριξης, που αναμένουμε από τη Διεύθυνση Αναστήλωσης του ΥΠΠΟ) (Εικ. 63).

Εικ. 62. Δελφοί. Λουτρώνας.

Εικ. 63. Δελφοί. Γυμνάσιο. Εργασίες αντιστήριξης.

Δίστομο

Οι δύσκολες καιρικές συνθήκες – με τις συνεχείς νεροποντές και βραχοπτώσεις, αλλά και με την ανάπτυξη οργιώδους βλάστησης τους εαρινούς μήνες – κατέστησαν αναγκαία τη συγκρότηση ομάδων εργασίας καθαρισμών της Κασταλίας Κρήνης, του Ερμείου και της δεξαμενής των ρωμαϊκών χρόνων, δίπλα στην οικία της Γαλλικής Σχολής στους Δελφούς. Τα όμβρια ύδατα έφεραν στην επιφάνεια έναν αριθμό από θραύσματα ελεφαντοστέινων αντικειμένων (ίσως θραυσμάτων πυξίδων που θα περιείχαν αφιερώματα) στην περιοχή του Θησαυρού των Κορινθίων. Στην ίδια περιοχή βρέθηκε και θραύσμα σίμης του Θησαυρού των Κερκυραίων, του οποίου την ακρι-

44. Βλ. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 380.

βή θέση αγνοούμε[45]. Στο Ιερό της Προναίας Αθηνάς συμπληρώθηκαν πολλές ετοιμόρροπες ξερολιθιές, ενώ συνεχίστηκε η δενδροφύτευση των πρανών της Κερνάς Κρήνης και η κατασκευή έργων παροχέτευσης των ομβρίων υδάτων στην περιοχή βόρεια του ναού του Απόλλωνα. Σε διάφορα σημεία της πορείας της Ιεράς Οδού τοποθετήθηκε χώμα, για την εξομάλυνσή της.

Το τρέχον έτος συντηρήθηκε και καθαρίστηκε η κεραμική από την ανασκαφή του οικοπέδου Ν. Περγαντά[46]. Ορισμένα κακοψημένα αγγεία μας ωθούν στο συμπέρασμα ότι στο Δίστομο λειτουργούσαν εργαστήρια παρασκευής κεραμικών για οικιακή χρήση.

ΚΗΡΥΞΕΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Προωθήθηκαν φέτος οι κηρύξεις των παρακάτω αρχαιολογικών χώρων: Δίστομου Ρουσούφι, Μνήμα του Μέγα (που περιλαμβάνει τον προϊστορικό οικισμό της Τριπλής Κελεύθου, του σταυροδρομιού στο οποίο δολοφονήθηκε κατά την παράδοση ο βασιλιάς Λάιος, την προϊστορική ακρόπολη του Ρουσουφίου και τον περίβολο στους πρόποδές του), Καστρί (κάστρο των υστεροκλασικών, ίσως, χρόνων, στο ξεκίνημα του δρόμου προς Λιβαδειά) και Παλαιόκαστρο-Τσέρεσι (σημαντική τειχισμένη ακρόπολη, στους πρόποδες της οποίας λείψανα οικισμών και νεκροταφείου). Στην Αντίκυρα, αντίστοιχα, προωθήθηκαν οι κηρύξεις του μυκηναϊκού Κάστρου του Στενού και του οικισμού της ύστερης ρωμαιοκρατίας στο ακρωτήριο Φαρύγγιο Άκρο.

Ακόμη, προωθήθηκε η κήρυξη του αρχαιολογικού χώρου Ευπαλίου Δυτικής Λοκρίδος, όπου βρίσκεται ένα από τα ωραιότερα κάστρα των ελληνιστικών χρόνων στη Στερεά Ελλάδα, αλλά και του κάστρου Οινοχωρίου Δωρίδος, το οποίο καθαρίστηκε από τη βλάστηση πρόσφατα, από συνεργείο της Ι΄ ΕΠΚΑ.

ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ

Στην περιοχή της κοιλάδας του Πλειστού ποταμού (νότια του αρχαιολογικού χώρου των Δελφών, στη θέση Μακελλαρικά Καστρούλια), αποκαλύφθηκε τυχαία θραύσμα μεγάλου πίθου των αρχαϊκών χρόνων, με επιγραφή που είχε χαραχθεί πριν από το ψήσιμο του αγγείου, ανάμεσα σε δύο ταινίες πηλού με ανάγλυφο διακοσμητικό θέμα.

ΔΟΜΠΟΙΓΕΜΕΤΙ

Τάδε ----]δος <ε>ποίγεσε Τι[θορεύς vel. Τιθρονεύς][47]

2002

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Αντίκυρα

Οικόπεδο Ταμπίτσικα, Σουλτανάκη, Κασσωτάκη

Συνεχίζεται, για τρίτη χρονιά, η ανασκαφή του αρχαίου νεκροταφείου στο παραπάνω οικόπεδο. Η εικόνα ενός νεκροταφείου των ύστερων αρχαϊκών χρόνων – που συνεχίζει να χρησιμοποιείται κατά τη διάρκεια των κλασικών χρόνων – αρχίζει να λαμβάνει υπόσταση, καθώς τα ευρήματα πληθαίνουν. Αμφορείς εγχυτρισμών, κτερίσματα όπως μικρογραφικά αγγεία (οινοχοΐσκες, λήκυθοι, κυλίχνια, σκυφίδια), πήλινα ειδώλια γυναικείων μορφών, πήλινα ανάγλυφα πλακίδια-ειδώλια, ζωόμορφα ειδώλια, επάλληλα ανασκαφικά στρώματα με τους διαφορετικούς εγχυτρισμούς, το παραμέρισμα των οστών και των κτερισμάτων στην άκρη του ταφικού λάκκου για να ακολουθήσει μια νέα ταφή, το μπάζωμα των ταφών με μια στρώση μικρών λίθων, τα όστρακα θαλάσσιων οργανισμών (υπολείμματα νεκρόδειπνου), η εύρεση αιχμής και σαυρωτήρα-δόρατος, η δημιουργία μικρού ταφικού τύμβου, όλα δείχνουν στην κατεύθυνση μιας κοινωνίας με διαμορφωμένα ταφικά έθιμα και αντιλήψεις για το επέκεινα. Τα κορινθιακά αγγεία και ειδώλια συνυπάρχουν με τα προϊόντα των αττικών κεραμικών εργαστηρίων και βλέπουμε πια καθαρά τον κόσμο του ύστερου αρχαϊκού κορινθιακού εμπορίου που φθίνει, σε αντιδιαστολή με τον κόσμο του αναπτυσσόμενου αττικού εμπορίου.

Περιοχή Κρήνης

Το Σεπτέμβριο του 2002 ανασκάφηκαν στην Αντίκυρα, στην περιοχή της σημερινής – αλλά και αρχαίας[48] – κρήνης του οικισμού, έξι κτιριακές κατασκευές στο ύψος του ενός δόμου, που χρονολογούνται στην πρωτοελλαδική περίοδο. Τον οικισμό προστάτευε από την υπερχείλι-

45. Ευχαριστίες οφείλονται στη φύλακα Ε. Κοντογιάννη και στη συντηρήτρια Λ. Βούζα.

46. Βλ. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 380.

47. Σ. Ραπτόπουλος, Μία νέα αρχαϊκή επιγραφή από τους Δελφούς, *Πρακτικά Β΄ Συνεδρίου Ελληνικής Επιγραφικής, Θεσσαλονίκη 2001* (υπό έκδοση).

48. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 382.

Εικ. 64. Δίστομο. Οικόπεδο Ε. Δημάκα. Κτίριο.

Εικ. 65. Δίστομο. Οικόπεδο Ε. Δημάκα. Το ενεπίγραφο βάθρο αγάλματος του αυτοκράτορα Γαλλιηνού, εντοισχιμένο.

ση του κοντινού χειμάρρου ένα κτιστό ρείθρο-στηθαίο. Οι οικίες έχουν ελλειπτικό σχήμα, αναπτύσσονται η μία σε επαφή με την άλλη, στο σύστημα μιας «διαρκούς μεσοτοιχίας», και χρονολογούνται στην ΠΕ ΙΙΙ περίοδο. Η κεντρική, όμως, οικία, ορθογώνιας κάτοψης, με τέσσερις κύριους και τρεις δευτερεύοντες «ειδικούς» χώρους (αγγεία σε κόγχες στην «κουζίνα» και στην «εστία», λίθινα εργαλεία στις «εργαλειοθήκες», απανθρακωμένοι καρποί στην «αποθήκη») έχει τη μορφή «μεγαροειδούς οικοδομήματος» της ΠΕ ΙΙ εποχής. Επρόκειτο για ένα «εργαστήριο-κέντρο παραγωγής», ένα κτίριο σημαντικό για τη μελέτη της κοινωνικής οργάνωσης εκείνης της εποχής[49].

Στη γειτονική κρήνη, δίπλα στα κτιριακά λείψανα κατασκευής υδραγωγείου, αποκαλύφθηκε ένας κλιβανος όπτησης κεράμων της ύστερης αρχαιότητας.

Οικόπεδο Μαργαρίτη

Στο παραπάνω οικόπεδο, στο κέντρο περίπου της σύγχρονης Αντίκυρας, ανασκάφηκε ένας μικρός ταφικός περίβολος του 2ου-3ου αι. μ.Χ., με κτερίσματα, όπως πήλινα αγγεία και υάλινα unguentaria.

Δίστομο

Οικόπεδο Ε. Δημάκα

Τον Απρίλιο του 2002 ανασκάφηκε στο παραπάνω οικόπεδο, στη νότια κλιτύ του Κάστρου Διστόμου, κτίσμα της ύστερης ρωμαιοκρατίας, το οποίο είχε μετατραπεί σε χριστιανικό ναό κατά τους πρώιμους βυζαντινούς χρόνους, με την προσθήκη κιονοστοιχίας Ιερού Βήματος στο ανατολικό του άκρο (Εικ. 64). Ο κύριος χώρος του, όπως και ο μερικώς ανεσκαμμένος νότιος χώρος, ήταν στρωμένοι με πήλινες ορθογώνιες πλάκες, ενώ το σύνολο του οικοδομήματος προβαλλόταν επάνω σε ένα ψηλό πόδιο, που του παρείχε την όψη δημόσιου οικοδομήματος.

Στο νοτιοδυτικό άκρο του βρέθηκε εντοιχισμένο το κεντρικό τμήμα ενεπίγραφου βάθρου αγάλματος του αυτοκράτορα Γαλλιηνού, του οποίου η ανέγερση πρέπει να τοποθετηθεί στο 267 μ.Χ., την εποχή της εκστρατείας του Γαλλιηνού στην Ελλάδα (Εικ. 65). Ο «άρχων» Νεικηφόρος Ευτυχεστάτου και ο «επιμελητής» Θεαγένης Αντέρωτος, που αναφέρονται στην επιγραφή, είναι πρόσωπα γνωστά από άλλες επιγραφές της αρχαίας Αμβρόσσου, που χρονολογούνται στα αμέσως προηγούμενα χρόνια[50].

Κεντρική πλατεία Διστόμου

Στην περιοχή της παραπάνω πλατείας (Εικ. 66), τα έργα οδοποιίας και τοποθέτησης αγωγών έφεραν στο φως αρχαίο τοίχο-ανάλημμα, που βαίνει παράλληλα με το σύγχρονο δρόμο.

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Συλλογή Διστόμου

Αυτή τη χρονιά αποκαταστάθηκε – και έλαβε την θέση του σε βιτρίνα του Μουσείου Διστόμου – ένα εύρη-

49. Σ. Ραπτόπουλος, Η ανασκαφή του ΠΕ οικισμού Αντίκυρας, *1η αρχαιολογική συνάντηση για το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων Θεσσαλίας και Στερεάς, Βόλος 2003* (υπό έκδοση). Περιοδικό *Corpus*, Νοέμβριος 2002, στήλη «Αρχαιολογικά νέα».

50. *IG* IX, I, ii, 12. Βλ. Σ. Ραπτόπουλος, À propos d'une nouvelle inscription de Amvryssos, *Δεκ. 2002, Συνέδριο "Nommer les hommes"*, Γαλλική Σχολή Αθηνών. Περιοδικό *Corpus*, Ιούλιος 2002, στήλη «Αρχαιολογικά Νέα».

Εικ. 66. Δίστομο. Περιοχή κεντρικής πλατείας. Αρχαίος τοίχος-ανάλημμα.

μα της ίδιας αυτής ανασκαφής, του έτους 2000. Μιλούμε για τον «Πολεμιστή της Αντίκυρας» (Εικ. 67). Ο συγκολλημένος και συντηρημένος μεγάλος ταφικός πίθος των ύστερων αρχαϊκών χρόνων, μαζί με τα ειδώλια του οπλιτοδρόμου, του ιππέα και του περιστεριού που τον έστεφαν, έλαβε την θέση του μέσα σε έναν κλωβό από πλεξιγκλάς στο δάπεδο του οποίου, και επάνω σε επιφάνεια διαμορφωμένη με το ίδιο το χώμα της ανασκαφής, τοποθετήθηκαν, ξανά, και τα γειτονικά του αγγεία εγχυτρισμών και κτερίσματα (ένας κιονωτός κρατήρας που περιείχε κορινθιακό εξάλειπτρο και αρύβαλλο, μία λήκυθος, ένας σκύφος και δύο σταμνοειδείς πυξίδες)[51].

Εικ. 67. Το ανάγλυφο του «Πολεμιστή της Αντίκυρας».

Εικ. 68. Δελφοί. Αρχιτεκτονικά μέλη στο Γυμνάσιο.

ΕΥΠΡΕΠΙΣΜΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ - ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ ΑΡΧΑΙΩΝ

Αρχαία Αμβρυσσός

Στον αρχαιολογικό χώρο του τείχους της αρχαίας Αμβρυσσού (Διστόμου)[52] αντικαταστάθηκαν τα ξύλινα διάχωρα των νησίδων της βλάστησης από λίθινα, σε συνεργασία με τον Δήμο Διστόμου.

Δελφοί

Από τη θέση Λογγάρι, στους Δελφούς, μεταφέρθηκαν θραύσματα τριγλύφων και τμήματα επιστυλίου για να τοποθετηθούν στο πλάτωμα της εισόδου του αρχαίου Γυμνασίου (Εικ. 68). Τα αρχιτεκτονικά αυτά μέλη προέρχονται από το ναό του 4ου αι. π.Χ., της Αθηνάς, στο Ιερό της Προναίας.

Καστριώτισσα Οίτης

Φέτος καθαρίστηκε από τη βλάστηση το νότιο τείχος και οι μεγάλοι εξωτερικοί τετράγωνοι πύργοι (τα «περιπόλια») του ελληνιστικού κάστρου, στο χωριό Καστριώτισσα Οίτης. Η κατασκευή κτιστού αναλήμματος μπροστά από τη νοτιοανατολική πλευρά του τείχους – με έξοδα του ιδιώτη κου Γ.Ε. Λατσούδη, το 1971 – είχε αποτρέψει, τότε, τον κίνδυνο της κατάρρευσης του μνημείου. Διαμορφώθηκε ο περιβάλλων χώρος του τείχους. Αναβιβάστηκαν ακόμη, επάνω στους θεμέλιους δόμους, ένα πλήθος λίθων που είχαν κυλήσει σε χαμηλότερο επίπεδο.

51. Βλ. Σ. Ραπτόπουλος, *Ευρήματα αρχαιολογικών ανασκαφών Διστόμου-Αντικύρας, 1999-2003*, Δελφοί 2005. Ευχαριστίες οφείλονται στους † Γ. Μπρέλλα, Ν. Βάγιανο, Φ. Κωνσταντάτο, Σ. Ρέγκλη, Γ. Μπέρδου, Γ. Δουδούμη, Α. Μπούνδρου, Λ. Βούζα, Χ. Βέργη, Λ. Μαυρόπουλο, Χ. Παντερμάκη, Χ. Σπηλιοπούλου.

52. Βλ. Φ. Ντάσιος, Συμβολή στη μνημειακή τοπογραφία της Αρχαίας Φωκίδας, *Φωκικά Χρονικά* 4 (1992), σ. 74.

2003

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Περιοχή Αντίκυρας

Στο αρχαίο νεκροταφείο Ελαιώνα Αντίκυρας, στο οικόπεδο Ταμπίτσικα, Σουλτανάκη, Κασσωτάκη, ανασκάφηκε εφέτος ένας κεραμοσκεπής τάφος των ύστερων κλασικών χρόνων. Ανάμεσα στα κτερίσματα (ειδώλια και αγγεία) βρέθηκε και ένα χρυσό ενώτιο, από το οποίο λείπει το κατώτερο στέλεχος.

Μελανόμορφες αττικές λήκυθοι και, ακόμη, μία σπάνια αττική λήκυθος «λευκού βάθους» είναι τα σημαντικότερα από τα κεραμικά ευρήματα της ανασκαφικής περιόδου (Εικ. 69).

Βόρεια της θέσης Παλάτια Αντίκυρας, στην περιοχή του αρχαίου τείχους, έγιναν εργασίες τοπογραφικών αποτυπώσεων-σύνταξης κτηματολογίου απαλλοτριώσεων με τη βοήθεια του Τμήματος Αποτυπώσεων και Κτηματολογίου της Τεχνικής Διεύθυνσης του ΤΑΠΑ.

Ακόμη, στην περιοχή του ναού της Αρτέμιδος στην Αντίκυρα, βρέθηκαν λαξευμένες στο φυσικό βράχο τρεις επιγραφές (Εικ. 70). Η μία ανήκει στην κατηγορία των αναθηματικών επιγραφών, η δεύτερη στην κατηγορία των απελευθερωτικών, ενώ η τρίτη φαίνεται ότι σώζει μέρος ενός καταλόγου (προσφορών προς τιμήν της Αρτέμιδος)[53].

c.5
1. Ἀρτέμιδι Εἰ]λειθυία[ι, τάδε.....]οῦ

]Ἀθηνᾶ[ι, τάδε δει]νὸς
2. *]Κ[*
ἐπ' ἐλ]ευ[θ]ερ[ίαν ; *Παραμεν]έτωσαν*

παρὰ τῶι δεινί ἄχρι κὰ ζώῃ. Μ]άρτυρε[ς

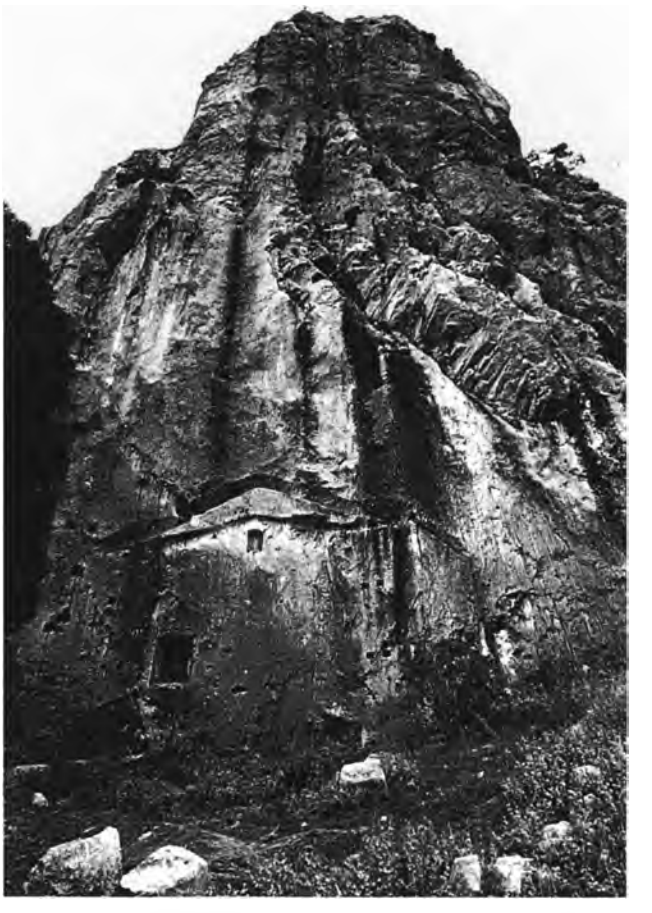
(nomen, cognomen) Εὐάν[θ]ειος(;)

Χαρὶ vel Δαμό]ξενος Νίκω[ν]ος

]έος
(nomen, cognomen)]ίου Θ[ά]σιος(;)

Εικ. 69. Αντίκυρα. Αρχαίο νεκροταφείο. Μελανόμορφη λήκυθος, κτέρισμα της ανασκαφής.

Εικ. 70. Αντίκυρα. Ιερό Αρτέμιδος. Οι λαξευμένες στο βράχο επιγραφές.

53. Βλ. Σ. Ραπτόπουλος, *Το βραχώδες Ιερό στην Φωκική Αντίκυρα*, Δελφοί 2005, σ. 8.

	Α΄ ΣΤΗΛΗ	Β΄ ΣΤΗΛΗ
3.	*1. Βο[υπόλωι*	.....
	Παιδοτ[ρόφωι	.....
	Σωτ[είραι	*]ΔΟΜ[*
	Εἰλ]ειθυ[ίαι	.....
	5. ΟΕΥ	.....
	Ἀγρο[τέραι	.....
	Ὀρ[θίαι	*]Ω[*
	.....	.....
	.....	*]ΟΙ[ ]ΟΡΙΣ[*
	10. Κα[	.....
	.....	*-Θε]οδ[ότ]ου[vel. Θε]οδ[ώρ]ου[*
	.....	*]ΠΙ[*
	.....	*]Πάριδος[*

Λιβάδι Αραχώβης

Στο οικόπεδο Κονταξή, στους πρόποδες του λοφίσκου της Κουμούλας Λιβαδίου Αραχώβης (όπου έχει, παλαιότερα, ανασκαφεί οικισμός των προϊστορικών χρόνων από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή[54]), μια ολιγοήμερη ανασκαφή απέδωσε όστρακα κεραμικής των μεσοελλαδικών χρόνων. Στο γειτονικό Κούτα Βωρρό, ένα λοφίσκο δίπλα στο μεγάλο υδαταγωγό/ομβροδέκτη, τη Σούδα που διασχίζει από Β. προς Ν. την κοιλάδα του Λιβαδίου, εντοπίστηκε το θεμέλιο ενός μεγάλου κτιρίου – ίσως σύγχρονου της Κουμούλας.

ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

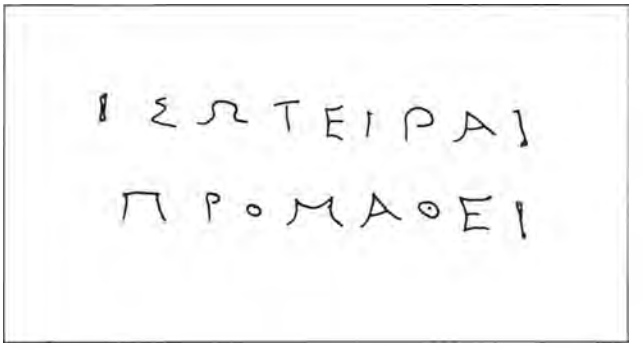
Δίστομο

Στην περιοχή του ναού του Αγίου Δημητρίου Διστόμου (όπου και βρίσκεται εντοιχισμένη η ενεπίγραφη βάση αναθήματος στις θεές Δήμητρα και Κόρη), εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά μέλη βυζαντινής εκκλησίας, που γεφυρώνουν το χρονολογικό χάσμα εξάσκησης λατρείας στον ίδιο χώρο.

Στο ναό Αγίου Παντελεήμονος-Αγίας Παρασκευής, στην περιοχή του Διστόμου, βρέθηκε εντοιχισμένο τμήμα βάσης κιονίσκου αναθήματος, με επιγραφή του 3ου αι. π.Χ. (Εικ. 71).

ΙΣΩΤΕΙΡΑΙ
ΠΡΟΜΑΘΕΙ

Ἀρτέμιδ]ι Σωτείρᾳ
Προμαθεῖ

Εικ. 71. Δίστομο. Ναός Αγίου Παντελεήμονος - Αγίας Παρασκευής. Επιγραφή.

ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΙ

Δελφοί

Το φθινόπωρο του 2003, η Ι΄ ΕΠΚΑ Δελφών πραγματοποίησε καθαρισμούς και έργα στερέωσης του βόρειου αναλήμματος της Λέσχης των Κνιδίων, στον αρχαιολογικό χώρο των Δελφών. Παράλληλα, δρομολογήθηκαν έργα στερεώσεων/ενίσχυσης των υποδομών στα κτίρια του Θησαυρού των Κυρηναίων (ανατολικά του τεμένους) και του Θησαυρού των Ετρούσκων (δυτικά του τεμένους).

Οι καθαρισμοί στη Λέσχη αποκάλυψαν ένα «γέμισμα» από θραύσματα κεράμων και χρηστικών αγγείων, τα οποία δείχνουν ότι, παράλληλα με τη θεμελίωση (και κατά τη διάρκεια της ανύψωσής του), το βόρειο ανάλημμά της γέμιζε με ένα μίγμα χώματος και οστράκων, που θα διηθούσε γρήγορα τα όμβρια ύδατα ώστε να μην κινδυνεύσουν οι πίνακες του Πολυγνώτου από την υγρασία.

Στο αρχαίο Στάδιο σκεπάστηκαν με χώμα οι αρχαίοι τοίχοι που βρίσκονταν στην πορεία της τουριστικής διαδρομής, για να αποτραπεί η προϊούσα αποσύνθεση και κατάρρευσή τους.

Στο αρχαίο Γυμνάσιο καθαρίστηκε και ενεργοποιήθηκε ξανά, στα βόρεια της στοάς του «Ξυστού», ο δυτικός αγωγός ομβρίων.

Δυτική Λοκρίδα - Οίτη

Από το Μάιο έως τον Ιούνιο του 2003 η Ι΄ ΕΠΚΑ Δελφών προχώρησε σε καθαρισμούς των τειχών των αρχαίων κάστρων της Γλύφας Δυτικής Λοκρίδος (εξωτερικό και εσωτερικό τείχος, περιοχή Β. πύλης) – και της Καστριώτισσας Οίτης (νότιο και δυτικό τείχος), που χρονολογούνται στους ελληνιστικούς χρόνους.

54. Βλ. G. Touchais, Le matériel de Koumoula, *BCH* suppl. VII, 1981, σ. 183 κ.ε.

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Συλλογή Διστόμου

Στο κτίριο της Αρχαιολογικής Συλλογής Διστόμου έγιναν φέτος απεντομώσεις του ξύλου των δοκών της οροφής. Στην οδό 10ης Ιουνίου ενοικιάστηκε αποθήκη για τις ανάγκες της Συλλογής.

2004

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Δελφοί

Στην περιοχή του Ανατολικού νεκροταφείου Δελφών ανασκάφηκε το καλοκαίρι του 2004 ένας τάφος των ελληνιστικών, παθανώς, χρόνων. Η δίχως, πια, κάλυμμα πήλινη σαρκοφάγος δεν είχε διατηρηθεί σε ολόκληρο το μήκος της, καθώς το έδαφος είχε διαβρωθεί από νεροσυρμή – η οποία, εξάλλου, μας υπέδειξε και τη θέση του τάφου. Ανάμεσα στα λίγα οστά, δεν βρέθηκαν κτερίσματα (Εικ. 72).

Εικ. 72. Δελφοί. Ανατολικό νεκροταφείο. Πήλινη σαρκοφάγος.

ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Βίδαβη (Αρχαία Τολοφών)

Τον Ιούλιο του 2004, στο πλαίσιο της διαδικασίας κήρυξης του αρχαιολογικού χώρου της αρχαίας λοκρικής πόλης της Τολοφώνος (σημ. Βίδαβη Φωκίδος), του καθαρισμού των τριών πυλών του τείχους και της φωτογραφικής τεκμηρίωσής του (χρονολογείται στην ελληνιστική εποχή), εντοπίστηκε το οδόστρωμα μιας αρχαίας οδού, προσεκτικά λαξευμένο στο φυσικό βράχο. Το ανατολικό της ρείθρο οριζόταν, στο σημείο εκκίνησής της, από οδοδείκτη, του οποίου η πώρινη τριγωνική βάση διατηρείται κατά χώραν.

Οι τρεις πύλες του αρχαίου τείχους αντιστοιχούν και σήμερα στις αγροτικές ατραπούς που συνδέουν τη Βίδαβη με το Μαλανδρίνο (αρχ. Φυσκείς) και με την περιοχή της Οιάνθειας και της Ναυπάκτου, στα δυτικά.

ΣΤΕΡΕΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΙ

Λοκρίδα - Οίτη

Το καλοκαίρι του τρέχοντος έτους, στο πλαίσιο της διαδικασίας κήρυξης του αρχαιολογικού χώρου του κάστρου των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, στη Γλύφα Δυτικής Λοκρίδος[55], αποφασίστηκε ο καθαρισμός από τη βλάστηση και η επανενεργοποίηση της (από δεκαετίες αχρηστευμένης) αγροτικής ατραπού που οδηγεί στην κορυφή του κάστρου.

Στερεώσεις πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή του δυτικού τείχους, στον αρχαιολογικό χώρο της Καστριώτισσας Οίτης[56], ενώ καθαρισμοί πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή του κάστρου Ευπαλίου Δυτικής Λοκρίδος[57].

Δελφοί

Το αποσαθρωμένο από τις περυσινές πλημμύρες έδαφος, μπροστά στη Θόλο και στο ναό της Αθηνάς Προναίας, στους Δελφούς, επιστρώθηκε με χώμα και οι κλίσεις του εξομαλύνθηκαν.

ΚΗΡΥΞΕΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Προωθήθηκε η επανακήρυξη του αρχαιολογικού χώρου των Δελφών και του Δελφικού Τοπίου, κατά τα ισχύοντα σύμφωνα με τον νέο αρχαιολογικό νόμο.

ΑΥΤΟΨΙΕΣ

Μαλανδρινό - Δεσφίνα

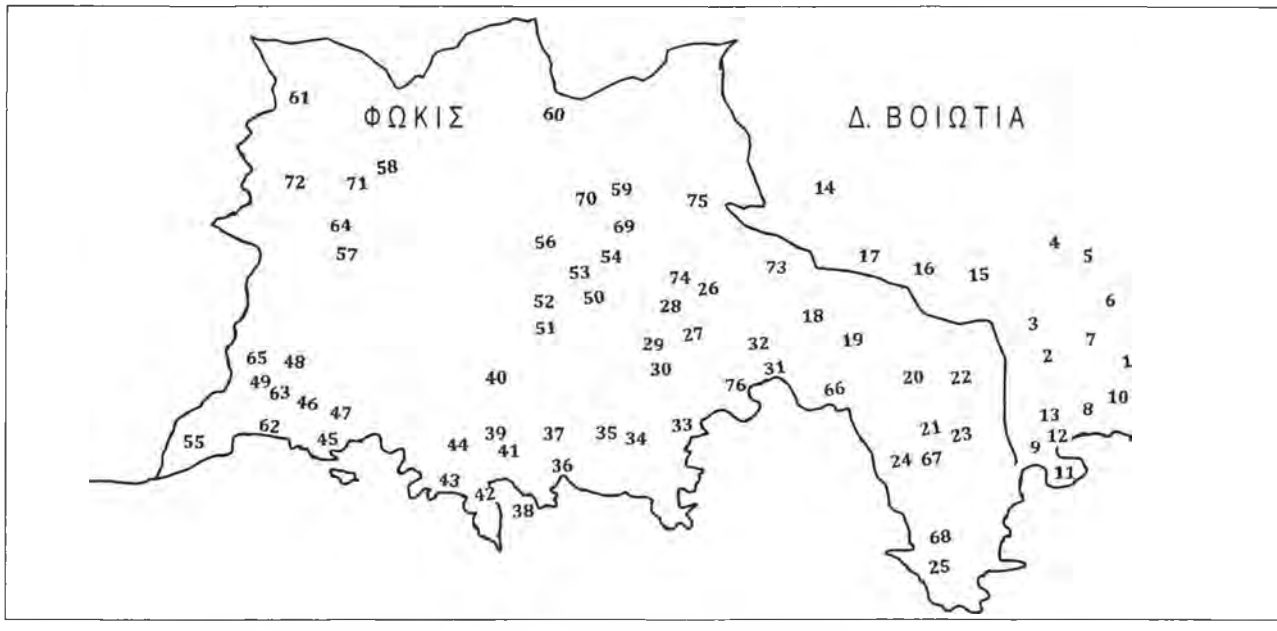
Αυτοψίες πραγματοποιήθηκαν στους αρχαιολογικούς χώρους Ασπρόβρυσης Μαλανδρινού (όπου και αρχαίο νεκροταφείο των Φυσκέων) και Καστρουλίου Δεσφίνας (όπου αρχαίο τείχος και τάφοι των μυκηναϊκών χρόνων)[58], ώστε να αποφασιστεί το είδος της δραστηριότη-

55. Βλ. παραπάνω στο παρόν.

56. Βλ. παραπάνω στο παρόν.

57. Βλ. παραπάνω στο παρόν.

58. Βλ. Φ. Ντάσιος, Συμβολή στην τοπογραφία της αρχαίας Φωκίδος, *Φωκικά Χρονικά* 4 (1992), σ. 84.

Εικ. 73. Χάρτης της περιοχής Φωκίδας, Δυτικής Λοκρίδας, Οίτης, με σημειωμένες τις θέσεις της επιφανειακής έρευνας.

τας που θα αναλαμβάναμε το προσεχές έτος (καθαρισμοί και/ή ανασκαφική διερεύνηση). Για τα έργα αυτά, θα δοθεί σχετική αναφορά στα Χρονικά του έτους 2005.

ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Φωκίδα - Δυτική Λοκρίδα - Οίτη

Ολοκληρώθηκε, φέτος, η επιφανειακή έρευνα ενός συνόλου θέσεων στην περιοχή της Φωκίδας, της Δυτικής Λοκρίδας και της Οίτης – ώστε να καταστεί δυνατή η σήμανσή τους σε χάρτη (Εικ. 73). Στο υπόμνημα που ακολουθεί, αναφέρονται τα βασικά χαρακτηριστικά της κάθε αρχαιολογικής θέσης, ενώ διευκρινίζεται, σε όλες τις περιπτώσεις, εάν η θέση ήταν μέχρι σήμερα άγνωστη ή εάν η έρευνα προσέθεσε κάποιο καινούργιο στοιχείο στα μέχρι τώρα γνωστά για αυτήν.

Δεν σημειώνονται στο χάρτη τα ευρήματα από περιοχές εντός του πολεοδομικού ιστού Διστόμου/Αντικύρας.

1. Αμαλία/Κέρδος: Σε υψίπεδο νοτιοανατολικά του Διστόμου και ανατολικά των Άσπρων Σπιτιών, χαμηλός περίβολος και αναλημματικό, προς Δ., τείχος ορίζουν μια έκταση με διασπορά οστράκων αγγείων (μεγάλων πιθοειδών) και μεγάλων κεράμων. Στο βράχο υπάρχει λαξευμένη γούρνα και ανατολικότερα, στην κοιλάδα, ένα μεγάλο πηγάδι. Πρόκειται μάλλον για μια κτηνοτροφικού χαρακτήρα εγκατάσταση.

Ελληνιστικά(;) / ρωμαϊκά / νεότερα.

2. Άγιος Δημήτριος Διστόμου: Αμέσως προς Β. του ναού του Αγίου Δημητρίου (όπου, όπως είναι από παλιά γνωστό, έχουν εντοιχιστεί αρχιτεκτονικά μέλη του ιερού της Δήμητρας και της Κόρης) εντοπίστηκαν εντοιχισμένα στις ξερολιθιές των αγρών αρχιτεκτονικά μέλη (αμφικιονίσκοι, επίκρανα βυζαντινά κτλ.) βυζαντινής εκκλησίας, όπως και πήλινοι σπόνδυλοι στυλίσκων υποκαύστου[59].

Βυζαντινά.

3. Αγία Παρασκευή/Άγιος Παντελεήμων Διστόμου: Στο ναό αυτό βρέθηκε εντοιχισμένη επιγραφή του 3ου αι. π.Χ., προερχόμενη από ανάθημα στην Αρτέμιδα Σωτείρα και στον Προμηθέα[60].

Ελληνιστικά.

4. Μνήμα του Μέγα: Αμέσως προς Ν. του προϊστορικού οικισμού του Μνήματος του Μέγα[61] εντοπίστηκαν τα – αραιά – υπολείμματα ενός κακοδιατηρημένου λιθόστρωτου (Εικ. 74). Ίσως είναι εκείνο που είχε ταυτίσει ο Γ. Σωτηριάδης, στις αρχές του 20ού αιώνα, με την περίφημη «τριπλή κέλευθο», την οδό όπου είχε δολοφονηθεί κατά την παράδοση ο βασιλιάς των Θηβών Λάιος[62]. Λίγο νοτιότερα – και στη δυτική κλιτύ του υψώματος Καστρί – η διάνοιξη ενός καναλιού υδροδότησης έφερε στο φως οστά από τάφους άγνωστης χρονολογίας.

59. Για τη θέση, βλ. Α. Πετρονώτης, Αρχιτεκτονικά και οικιστικά μνημεία και ιστορικές θέσεις του νομού Φωκίδος, *ΕΕΣΜ* 4 (1973).

60. Βλ. παραπάνω στο παρόν, σ. 446.

61. Βλ. παραπάνω στο παρόν.

62. *ΠΑΕ* 1907, σ. 108.

Εικ. 74. Μνήμα του Μέγα. Αρχαίος δρόμος.

5. Ρουσούφι Β΄: Στους πρόποδες της προϊστορικής ακρόπολης του Ρουσουφίου[63] ένας μεγάλος ορθογώνιος περίβολος – που διατηρείται καλύτερα στη νοτιοδυτική και στη βορειοανατολική πλευρά του – περικλείει ένα χώρο με μεγάλη διασπορά κεραμικής και λίθινων εργαλείων (μεγάλων κοίλων τριβείων, χειροτριπτήρων κτλ.), αλλά και θεμέλια κτιρίων. Πρόκειται, μάλλον, για τον πεδινό οικισμό που αντιστοιχεί στην προϊστορική ακρόπολη.

Η κρήνη που χτίστηκε στα τέλη του 19ου αιώνα στη θέση Παλαιά Σφαγεία, λίγο νοτιότερα, βρίσκεται στη θέση παλαιότερου κρηναίου οικοδομήματος.

Πρωτοελλαδικά(;).

6. Τσέρεσι: Στην κοιλάδα Τσέρεσι, στα ανατολικά του Ρουσουφίου, μια μεγάλη ποσότητα κεραμίδων που αποκαλύφθηκαν κατά τη διάρκεια έργων διάνοιξης τάφρου θα πρέπει να είχαν συγκεντρωθεί για την κατασκευή ή την επισκευή της στέγης ενός αρχαίου κτιρίου[64].

Εικ. 75. Άγιος Γεώργιος. Κλίβανος.

7. Καταβόθρα Διστόμου: Στην περιοχή Καταβόθρα, ανατολικά του Διστόμου, εντοπίστηκαν – δίπλα στα σύγχρονα μέτωπα εξόρυξης λίθου – και παλαιά (πιθανώς αρχαία) λαξεύματα.

8. Άγιος Γεώργιος/Κρήνη Αντίκυρας: Στην περιοχή της παλαιάς κρήνης (Β.-ΒΑ. του ποδοσφαιρικού γηπέδου Αντίκυρας), τα λαξεύματα στο βράχο, τα υπολείμματα κτιστής κατασκευής υδραγωγείου των ρωμαϊκών χρόνων και ένας λίθος με λαξευτό κανάλι εκροής πείθουν για την ταύτιση της κρήνης με εκείνη που είχε δει ο Παυσανίας κοντά στα αρχαία Γυμνάσια της πόλης[65].

Στα ανατολικά της κρήνης ανασκάφηκε κλίβανος όπτησης κεράμων της ύστερης αρχαιότητας και, ακόμη ανατολικότερα, τμήμα ενός πρωτοελλαδικού οικισμού (Εικ. 75)[66].

Στα δυτικά, πίσω από την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, είναι ορατά τα λαξεύματα ενός αρχαίου λατομείου.

Ρωμαϊκά / πρωτοελλαδικά ΙΙ, ΙΙΙ.

9. Αγία Σωτείρα: Στον ορμίσκο της Αγίας Σωτείρας, στα ανατολικά των Ποταμών Αντίκυρας, βρίσκεται πακτωμένο δίπλα σε πηγάδι ένα μεγάλο λίθινο τριβείο.

Ρωμαϊκά(;).

10. Πάτωμα/Άσπρα Σπίτια: Στη χαράδρα στα βορειοδυτικά του οικισμού των Άσπρων Σπιτιών και σε απόσταση λίγων χιλιομέτρων από αυτόν βρίσκεται ένα «αρκοσόλιο» (λαξευτός στο βράχο τάφος, της πρώιμης βυζαντινής περιόδου). Λίγο ανατολικότερα – και στην κορυφή του υψώματος που δεσπόζει του οικισμού – βρίσκεται ανάλογο λάξευμα, που θα έπρεπε να αποδοθεί σε τάφο.

Πρώιμα βυζαντινά.

63. Φ. Ντάσιος, Συμβολή στην τοπογραφία της Αρχαίας Φωκίδας, *Φωκικά Χρονικά* 4 (1992), σ. 60.

64. Πρβλ. ό.π., σ. 58, 59.

65. Παυσανίας, *Φωκικά*, Χ 36.

66. Βλ. παραπάνω στο παρόν, σ. 442.

11. Κεφαλή: Από την περιοχή της χερσονήσου Κεφαλής συνελέγησαν όστρακα εφυαλωμένων αγγείων. Στο «βραχώδες Ιερό» της Αρτέμιδος, στην Κεφαλή, έχουν λαξευθεί τρεις επιγραφές του 3ου αι. π.Χ.[67].

Ύστερα βυζαντινά / ελληνιστικά.

12. Κεφαλή/Βρουλιάς: Από το κάστρο του Βρουλιά, γνωστή θέση της πρώιμης βυζαντινής περιόδου[68], συλλέξαμε κάποια όστρακα προϊστορικών αγγείων.

Προϊστορικά(;).

13. Συρός: Στη νότια κλιτύ του λοφίσκου του Συρού, στα δυτικά της Αντίκυρας, καθαρίστηκε και φωτογραφήθηκε ένα ανάλημμα από μεγάλους ακανόνιστους λίθους, άγνωστης χρονολογίας.

14. Κουτά Βωρρός: Σε χαμηλό λοφίσκο, στα βορειοανατολικά του αρχαιολογικού χώρου της Κουμούλας Αραχώβης, εντοπίστηκαν τα θεμέλια κτιρίου, πιθανώς προϊστορικών χρόνων[69].

Μεσοελλαδικά(;).

15. Καστρούλι Ζεμένου Αραχώβης: Στο ανατολικό τμήμα τού – εντός των τειχών – χώρου, του προϊστορικού οικισμού του Καστρουλίου[70] και πάνω στο φυσικό βράχο, εντοπίστηκαν γραμμικά λαξεύματα, άγνωστης σημασίας.

Προϊστορικά(;).

16. Πάνυα/Παλαιόπυργος Αραχώβης: Νότια του αρχαιολογικού χώρου της Πάνυας[71], στη μικρή αμφιθεατρική κοιλάδα που καταλήγει στις πηγές του Πλειστού ποταμού, φωτογραφήθηκαν μεγάλοι κοίλοι λίθοι, τοποθετημένοι σε κτιστό υπόβαθρο (Εικ. 76). Ίσως έτσι παίρνει κάποια υπόσταση η λόγια παράδοση της Αραχώβης, που θέλει το χώρο αυτό «θέατρο».

Λίγο ψηλότερα, στο χώρο που χρησιμοποιείται σήμερα ως ποιμνιοστάσιο, εντοπίστηκε θραύσμα λίθινου βάθρου ελαιοτριβείου, με κανάλι εκροής.

Η Ι΄ ΕΠΚΑ Δελφών προώθησε, τα τελευταία χρόνια, την υπόθεση απαλλοτρίωσης του αρχαιολογικού χώρου της Πάνυας.

Ελληνιστικά / ρωμαϊκά(;).

17. Άγιος Ευστάθιος/ιδιοκτησία ΑΧΧΟΝ DEVELOPMENT: Στη θέση αυτή, στα νοτιοδυτικά της Αράχωβας, όπου παλαιότερα είχαν σημειωθεί αναλήμματα των γεωμετρικών χρόνων, βρέθηκε ένα μικρό βαθμιδωτό λατομείο.

Εικ. 76. Πάνυα. Λίθος από την περιοχή.

Εικ. 77. Κούλες Πλειστού. Αρχαίο τείχος.

18. Κούλες Πλειστού: Το μεγάλο διατείχισμα διπλής όψης, με το ισχυρό κονίαμα και τους ακανόνιστους λίθους, που ενώνει το δυτικό όχτο του Αρκουδορρέματος με τη θέση της Δυτικής Νεκρόπολης των Δελφών – και αποκλείει την από Ν. πρόσβαση στην πόλη – θα πρέπει να ταυτιστεί με εκείνο που ενετόπισαν τον 17ο αιώνα οι περιηγητές Spon και Wheler (Εικ. 77).

Πρώιμα βυζαντινά(;).

19. Μακελλαρικά Καστρούλια Πλειστού: Στον ανατολικό όγκο του βραχώδους λόφου των Μακελλαρικών Καστρουλιών βρέθηκε θραύσμα ανάγλυφου πίθου των αρχαϊκών χρόνων, με επιγραφή[72], όπως και κτιστό ρείθρο της παραποτάμιας – προς Δελφούς – οδού από την

67. Βλ. παραπάνω στο παρόν, σ. 445.

68. Ντάσιος, ό.π. αριθ. 5, σ. 77.

69. Βλ. παραπάνω στο παρόν, σ. 446.

70. Βλ. Ντάσιος, ό.π. αριθ. 5, σ. 85.

71. Ό.π.

72. Βλ. παραπάνω στο παρόν, σ. 442.

Εικ. 78. Δεσφίνα. Κατώφλι.

ανατολική Φωκίδα. Λαξευτή κόγχη (ίσως πρωτοβυζαντινού «αρκοσολίου») βρέθηκε λίγες εκατοντάδες μέτρα προς ΒΔ., ενώ η (μάλλον επιμελημένη) τείχιση στο επίπεδο του ποταμού και στα δυτικά του δυτικού όγκου των Μακελλαρικών Καστρουλιών ανήκει πιθανότατα σε περίβολο αγροικίας των ελληνιστικών χρόνων.

Ακόμη δυτικότερα, στη θέση Ζάλισκα, αρράβδωτοι κίονες και αρχιτεκτονικά μέλη κτίσματος της ύστερης αρχαιότητας είναι εντοιχισμένα σε ένα ναΰδριο.

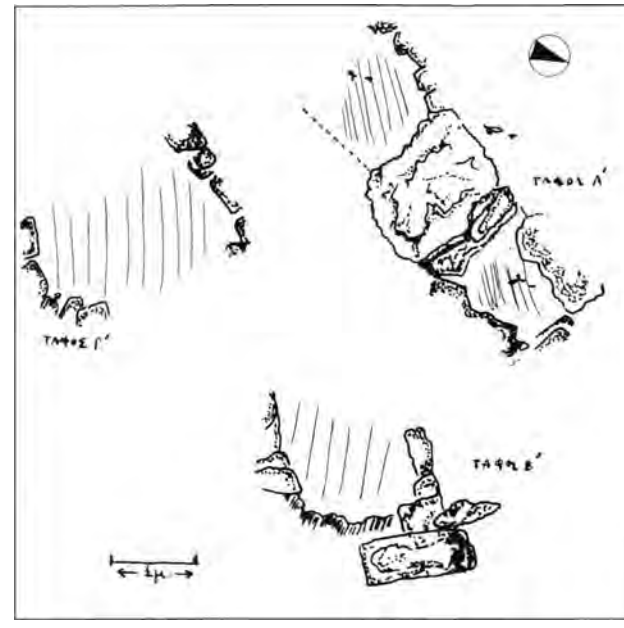
Αρχαϊκά / πρωτοβυζαντινά(;) / ελληνιστικά / ύστερα ρωμαϊκά(;).

20. Άγιος Στέφανος Δεσφίνας: Στο βόρειο άκρο του κεντρικού υψίπεδου του Κίρφυ, δίπλα σχεδόν στο ναό του Αγίου Στεφάνου και επί της οδού προς Δεσφίνα βρίσκεται πηγάδι του οποίου το στόμιο έχει μετασκευαστεί πάνω από μία φορές στους νεότερους χρόνους. Η δεξαμενή του, όμως, επενδεδυμένη με λείο ισχυρό κονίαμα, είναι η απιόσχημη δεξαμενή των πηγαδιών των ελληνιστικών χρόνων.

Ελληνιστικά.

21. Δεσφίνα: Στο ανατολικό άκρο του οικισμού, κοντά στα – από παλιά γνωστά – πρωτοβυζαντινά «αρκοσόλια», βρίσκεται εντοιχισμένο σε ξερολιθιά ένα μεγάλο μονολιθικό κατώφλι (Εικ. 78). Λίγο νοτιότερα, στη θέση Αλμυρός, δίπλα στο ναό του Προφήτη Ηλία και στην κορυφή του υψώματος όπου είχαν, παλαιότερα, αναφερθεί αρχαίες ταφές[73] παρατηρήθηκε διασπορά οστράκων αρχαίων αγγείων.

Όπως διαπιστώθηκε μετά από καθαρισμούς στον οχυ-

Εικ. 79. Δεσφίνα. Οι μυκηναϊκοί τάφοι μετά τους καθαρισμούς και την ανασκαφή.

ρωμένο λοφίσκο Καστρούλι Μεσοκάμπου, στα ανατολικά της Δεσφίνας και επί της οδού προς Αντίκυρα και Δίστομο, οι μυκηναϊκοί τάφοι που ήταν ήδη γνωστοί από τη θέση[74] ανέρχονται πλέον σε τρεις, ενώ πύλη ανοίγεται στη δυτική πλευρά της οχύρωσης (Εικ. 79).

22. Πλατύ Φρέας Δεσφίνας: Στη θέση αυτή στα βορειοανατολικά της Δεσφίνας, όπου παλαιότερα είχαν εντοπιστεί αρχαία αναλήμματα και διασπορά κεραμικής[75], οι νεροποντές του χειμώνα του 1999-2000 έφεραν στο φως και θεμέλια κτισμάτων. Σε μικρή προς Δ. απόσταση βρίσκεται λατομείο πωρόλιθου, που θα μπορούσε να τοποθετηθεί στην ίδια εποχή με τα κτιριακά λείψανα.

Ελληνιστικά(;).

23. Άγιος Τρύφωνας Δεσφίνας: Στο μέσον, περίπου, της οδού Δεσφίνας-Μεσόκαμπου, κοντά στο ναό του Αγίου Τρύφωνα, βρέθηκαν δύο μεγάλα θραύσματα «πλευρικών ηγεμόνων κεράμων» των αρχαϊκών χρόνων που θα ανήκαν σε μεγάλο κτίριο, ίσως ναό της περιόδου.

Τα διάσπαρτα ευρήματα του Μεσόκαμπου υποδεικνύουν ίσως την ύπαρξη κάποιου οικισμού, που θα φώτιζε τη λειτουργία των υπόλοιπων περιφερειακών θέσεων. Δεν θα αποτελούσε έκπληξη εάν ο οικισμός αυτός βρισκόταν στην εσωτερική κοιλάδα του Αγίου Ιωάννη

73. Α. Στεφόπουλος, *Ιστορία της Φωκίδος*, Χρισσό 1964, εν λ. «Δεσφίνα».

74. Ντάσιος, ό.π. (υποσημ. 63), αριθ. 5, σ. 84.

75. Ό.π.

του Παλαιού, προς Ν. Οι αρχαιολόγοι Α. Κοντολέων και Ν. Παππαδάκις είχαν πληροφορίες για αρχαίες επιγραφές από την περιοχή του μοναστηριού αυτού[76].

Αρχαϊκά(;).

24. Άγιος Βασίλειος Δεσφίνας: Στα νοτιοδυτικά της Δεσφίνας, στην κλιτύ του όρους Πυραμίδα που κατέρχεται μέχρι το τουριστικό θέρετρο του Αγίου Μηνά, από ένα μονοπάτι εν μέρει λαξευμένο στον βράχο και εν μέρει οριοθετημένο από δύο σειρές λίθων, στο ομαλότερο τμήμα του, συνελέγησαν όστρακα προϊστορικών(;) αγγείων. Λίγο δυτικότερα και δίπλα στο ναό των Αγίων Ταξιαρχών, ημικυκλικός περίβολος από μεγάλες ακανόνιστες πέτρες στέφει ένα πηγάδι/«αγίασμα» άγνωστης χρονολόγησης.

Ακόμη βορειότερα, κατά μήκος της ακτογραμμής Κίρρας-Αγίου Μηνά, μια σειρά επάλληλων «παραγγεριών»/τειχίσεων, από την πλευρά της θάλασσας (σε ένα από τα πλέον άγονα και δύσβατα σημεία της χερσονήσου της Δεσφίνας), μένουν ανερμήνευτες και αχρονολόγητες.

Στην αρχή της επαρχιακής οδού, που συνδέει την οδό Ιτέας-Δεσφίνας με το θέρετρο του Αγίου Μηνά, βρίσκεται σπήλαιο με λαξευτές κόγχες.

Προϊστορικά(;) / μεσαιωνικά(;) / αρχαϊκά(;).

25. Κουμούλι Δεσφίνας: Στο ακρότατο σημείο της χερσονήσου της Δεσφίνας – εν μέρει κτιστά και εν μέρει «φωλιασμένα» στο φυσικό βράχο – βρίσκονται τα διάχωρα μιας αγροτικής/ποιμενικής εγκατάστασης.

Λίγο βορειότερα, μεταξύ των θέσεων Μακρυά Μαλλιά και Μακρανικόλας, ένα από τα μεγαλύτερα κτιστά πηγάδια της Φωκίδος παρέχει το απαραίτητο νερό.

Βυζαντινά(;).

26. Κεραμίδια Χρισσού: Στην κλιτύ του Παρνασσού, βόρεια του οικισμού του Χρισσού, βρίσκεται μικρό σπήλαιο, λατρευτικού – πιθανώς – χαρακτήρα[77].

Αρχαϊκά(;).

27. Χρισσό, Ελαιώνας: Νοτίως του Προφήτη Ηλία – και στο δυτικό άκρο του τμήματος του Ελαιώνα, στα βόρεια του δρόμου Χρισσού-Αμφίσσης – εντοπίστηκε ανάλημμα από ακανόνιστους λίθους, άγνωστης χρονολόγησης. Ίσως πρόκειται για ρείθρο μονοπατιού.

28. Αγία Παρασκευή Σερνικακίου: Θραύσματα μεγάλων κεράμων και όστρακα αγγείων καθημερινής χρήσης δείχνουν τη θέση μιας (βυζαντινής;) κώμης, στα βορειοανατολικά του ναού της Αγίας Παρασκευής. Σε ένα-δυο σημεία είναι ορατά και τμήματα τοίχων κτισμάτων.

Εικ. 80. Πόρτες Σερνικακίου. Η αρχαία οδός.

Πρώιμα βυζαντινά.

29. Άγιος Βασίλειος Σερνικακίου: Δίπλα στο ναό του Αγίου Βασιλείου και σε περιβάλλον μεγάλης διασποράς οστράκων χρηστικών αγγείων εντοπίστηκε το (κακής διατήρησης) λιθόστρωτο ενός δρόμου.

30. Πόρτες Σερνικακίου/Αγίου Κωνσταντίνου: Στην οφρύ του βράχου που δεσπόζει του υψιπέδου Πόρτες, βόρεια του Σερνικακίου και του Αγίου Κωνσταντίνου, βρίσκεται το λαξευμένο ρείθρο ενός δρόμου που οδηγεί προς Β. στον οικισμό της Αγίας Ευθυμίας (Εικ. 80). Στο ομαλότερο έδαφος στα νοτιοανατολικά, σώζεται και ένα μικρό λιθόστρωτο τμήμα του (Εικ. 81).

Εάν είναι αυτός ο γνωστός από τις επιγραφές δρόμος του οποίου τη φύλαξη ανελάμβαναν οι λοκρικές πόλεις Μυωνία και Ιπνία – και με δεδομένη την ταύτιση

76. Έγγρ. 156/27.06.1911 Αρχαιολογικής Εφορείας Βοιωτίας-Φωκίδος και Ευβοίας.

77. Βλ. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 381.

Εικ. 81. Πόρτες Σερνικακίου. Το λιθόστρωτο της οδού.

της Αγίας Ευθυμίας με τη Μυωνία – τότε η περιοχή του Σερνικακίου και του Αγίου Κωνσταντίνου θα έπρεπε να αποδοθεί στην Ιπνία[78].

31. Καμνιώτισσα Ιτέας: Στο λοφίσκο που δεσπόζει του παλαιού μώλου Ιτέας εντοπίστηκε λατομείο λίθου και ορισμένοι ημίεργοι λίθοι, κοντά στο χώρο της εξόρυξής τους. Έναντι του εργοστασίου χάρτου, υπάρχει διασπορά οστράκων χρηστικών αγγείων και λίθινων εργαλείων.

Ρωμαιοκρατίας / βυζαντινά(;) / προϊστορικά(;).

32. Άγιος Πολύκαρπος Ιτέας: Μεγάλοι ειργασμένοι λίθοι βρίσκονται στις ξερολιθιές που περιβάλλουν το ναό του Αγίου Πολύκαρπου, ο οποίος έχει μία, τουλάχιστον, παλαιότερη φάση (των ύστερων βυζαντινών ή των μεταβυζαντινών χρόνων).

33. Τριταία: Στο μέσον, περίπου, του παραλιακού τμήματος της εθνικής οδού Ιτέας-Γαλαξειδίου και στα δεξιά του ρεύματος προς Γαλαξείδι, ένα καλοχτισμένο στηθαίο (μάλλον των νεότερων χρόνων) υποστηρίζει τον παλαιό ημιονικό δρόμο Ιτέας-Γαλαξειδίου, που ελίσσεται σε βραχώδες ανάγλυφο. Φαίνεται ότι ο δρόμος θα ήταν σε χρήση από την αρχαιότητα, γιατί στο χαμηλότερο σημείο του βρίσκεται μια μεγάλη καλοδουλεμένη αρχαία λιθόπλινθος.

34. Μονόλιθο Γαλαξειδίου: Σε βράχο με σπηλαιώδη ανοίγματα, στην κοιλάδα έναντι της νότιας κλιτύος του υψώματος του Προφήτη Ηλία Βουνιχώρας και στα δεξιά της κατεύθυνσης προς τον οικισμό των Πέντε Ορίων από το Γαλαξείδι, αποκαλύφθηκε πρόσφατα μια λαξευτή ημικυκλική εξέδρα και ένα λιθανάγλυφο κακής διατήρησης, με δυσδιάκριτες μορφές. Ένα πηγάδι, αμέσως προς Ν., έχει σκεπαστεί με τσιμέντο από τους ποιμένες των Πέντε Ορίων. Σε μεγάλη έκταση γύρω από το Μονόλιθο υπάρχει διασπορά κεράμων και οστράκων αγγείων.

Απέδωσα το εύρημα στο ιερό του Απόλλωνος Νασιώτα, του αρχαίου Χαλαίου[79].

Ύστερα κλασικά(;).

35. Τηγανάκι πέντε ορίων: Στη θέση Τηγανάκι, στα δυτικά της θέσης αριθ. 34, βρέθηκε λαξευτό πατητήρι σταφυλής με αύλακα εκροής.

36. Μάρμαρα Βιδάβης (αρχαία Τολοφών): Το λαξευ-

78. Βλ. και Σ. Ραπτόπουλος, *Το βραχώδες Ιερό στην Φωκική Αντίκυρα*, Δελφοί 2005.

79. Ό.π.

μένο οδόστρωμα αρχαίου δρόμου και μία βάση λίθινου οδοδείκτη με κυλινδρική οπή βρέθηκαν στη θέση Μάρμαρα, όπου και τειχισμένη πόλη των ελληνιστικών χρόνων (η αρχαία Τολοφών). Ο δρόμος αυτός ξεκινά από την περιοχή της νοτιοανατολικής πύλης της πόλης και προχωρά προς Ν., στους παραλιακούς λιμένες της Δυτικής Λοκρίδος.

Από τη χαράδρα στα δυτικά του κάστρου και κοντά στα φυσικά σπήλαια που σχηματίζονται εκεί από το ρου του τοπικού χειμάρρου συνελέγησαν όστρακα αγγείων των ρωμαϊκών χρόνων, κέραμοι και λίθινα εργαλεία.

Ελληνιστικά / ρωμαιοκρατίας / προϊστορικά(;).

37. Τσιτομή: Στα νότια του υψιπέδου της Τσιτομής, στην περιοχή μιας μεγάλης κτηνοτροφικής εγκατάστασης των νεότερων χρόνων, βρίσκεται ένα από τα μεγαλύτερα πηγάδια/δεξαμενές ομβρίων του νομού, άγνωστης χρονολόγησης – σήμερα σκεπασμένο με τσιμέντο. Το νερό παροχετεύεται στο πηγάδι χάρη σε μία κτιστή κατωφερή αύλακα υδραγωγείου.

Κοντά στον «πύργο της Τσιτομής», παρόδιο πύργο των ελληνιστικών χρόνων[80], επισημάνθηκε ο χώρος όπου κόπηκαν και τελειοποιήθηκαν οι λίθοι που χρησιμεύσαν για την ανοικοδόμησή του: απολεπίσματα όλων των μεγεθών – όπως και ορισμένοι ειργασμένοι λίθοι – είναι ορατά στα νοτιοανατολικά του πύργου.

38. Γλαρονήσι: Στα ανατολικά του Πανόρμου, πάνω στο μικρό ακρωτήριο που βρίσκεται έναντι της νησίδας Γλαρονήσι, βρέθηκαν θραύσματα κεράμων και όστρακα αγγείων των ρωμαϊκών χρόνων.

Στην κορυφή της νησίδας αυτής είναι ορατά τα θεμέλια οικοδομήματος.

Αβέβαια ίχνη τείχους (διατειχίσματος της χερσονήσου;) βρέθηκαν σε μικρή απόσταση προς Β.

Ρωμαιοκρατίας(;).

39. Κουτσουρού: Από τη στενή ατραπό, που οδηγεί στο σπήλαιο της μονής Κουτσουρούς[81], συνελέγησαν όστρακα αγγείων.

Ελληνιστικά(;).

40. Μπουζούρη Μηλέας: Στη θέση αυτή, που ερευνήθηκε στις αρχές του περασμένου αιώνα από τον Ν. Παππαδάκι[82], παράνομες εργασίες διαπλάτυνσης της κορυφής του υψώματος έφεραν στο φως το ανατολικό και βόρειο σκέλος αρχαίου περιβόλου (Εικ. 82).

Εικ. 82. Μπουζούρη Μηλέας. Το βόρειο τείχος.

Ελληνιστικά(;).

41. Ρέντζος/Κοκκαλιάρα/Χώρα/Καβουρόρρεμα Ερατεινής: Σε μικρό υψίπεδο, στα δυτικά του υψώματος Κουτσουρός, η φωτιά που αποψίλωσε θαμνώδη έκταση αποκάλυψε μια σημαντική διασπορά θραυσμάτων κεράμων κορινθιακού τύπου, αμφορέων, υφαντικών βαρών μαζί με θραύσμα πυραύνου. Πρόκειται, μάλλον, για κάποια εγκατάσταση. Κέραμοι και θραύσματα αμφορέων συναντώνται και λίγο νοτιότερα, στην ατραπό που οδηγεί στη θέση Χώρα, κοντά σε θεμέλια τοίχων που την τέμνουν. Φαίνεται ότι τα «κτιριακά ερείπια» που είχε παρατηρήσει κάποτε εκεί κοντά ο Oldfather[83] εκτείνονται σε πολύ μεγαλύτερη έκταση.

Ελληνιστικά.

80. Βλ. L. Lerat, *Les Locriens de l'Ouest*, I, Paris 1952, πίν. XL, σ. 150.

81. Βλ. S. Bommelje - P. Doorn, *Aetolia and the Aetolians*, Utrecht 1987, σ. 76.

82. *ΑΔ* (1920-1921): Χρονικά, Παράρτημα, εν λ.

83. Lerat, ό.π. αριθ. 37, σ. 1121.

42. Ευαγγελίστρια Τολοφώνος: Στην περιοχή του ναού της Ευαγγελίστριας και στην κορυφή βραχώδους λοφίσκου[84], ένας μικρός περίβολος, που έχει υποστεί σημαντικές συμπληρώσεις στο νοτιότερο τμήμα του κατά την ύστερη αρχαιότητα – ή και αργότερα – αποκαλύπτει, στη βόρεια πλευρά του, μια διαμόρφωση σε επάλληλα άνδηρα. Το κεντρικό άνδηρο αντιστοιχεί σε ένα κτίριο του εσωτερικού χώρου, που παρουσιάζει, στα ανατολικά, ένα είδος «προστώου». Η νοτιοδυτική γωνία του κτίσματος είναι ορατή σε ύψος αρκετών δόμων.

Θα είχε ενδιαφέρον να ερευνηθεί η πιθανότητα να έχουμε εδώ ένα λατρευτικό κτίριο.

Τα θραύσματα των πολύ κομψών ηγεμόνων κεράμων, με το κυμάτιο στο σχήμα του τεταρτοκυκλίου (γνωστά και από τους αρχαιολογικούς χώρους του Γαλαξειδίου) μας υποβάλλουν μια χρονολόγηση στους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους.

Πρώιμα ελληνιστικά(;).

43. Άγιος Σπυρίδων: Το «τειχισμένο επίπεδο στο μέσον της βραχώδους πλαγιάς, στα ανατολικά του οικισμού του Αγίου Σπυρίδωνος»[85] περιλαμβάνει ένα μικρό σπήλαιο στο κόψιμο του βράχου προς το οποίο οδηγούν λαξευτά σκαλοπάτια. Από το χώρο συνελέγησαν θραύσματα μεγάλων ερυθροβαφών κεραμίδων που προέρχονται από την οροφή οικοδομήματος. Ίσως πρόκειται για λατρευτικό χώρο, παρόμοιο με εκείνον του υπ' αριθ. 26.

Αρχαϊκά(;) / ελληνιστικά(;).

44. Καρυές Καλλιθέας: Οι γνωστοί από παλαιότερα[86] «κιβωτιόσχημοι τάφοι με μεγάλες πλάκες» διαταράχθηκαν από έργα οδοποιίας στην περιοχή. Οι ταφές ήταν μάλλον εγχυτρισμοί σε μεγάλα αγγεία. Από τα κεραμικά αγγεία που χρησιμοποιήθηκαν ως κτερίσματα, τις χρονολογούμε στους γεωμετρικούς χρόνους.

Γεωμετρικά.

45. Γλυφάδα (Γλύφα): Το (πρώιμο ελληνιστικό) κάστρο της Γλύφας είναι το σημαντικότερο, ίσως, κάστρο της παραλιακής Δυτικής Λοκρίδος πριν από τη Ναύπακτο. Επιφανειακές έρευνες στην περιοχή του βελτίωσαν την εικόνα μας γι' αυτό: Στη νοτιοδυτική κλιτύ, η προέκταση του βορειοανατολικού σκέλους του τελευταίου προτειχίσματος της ακρόπολης κατέρχεται μέχρι τα πρώτα σπίτια του σύγχρονου οικισμού (ίσως έκλεινε τον

Εικ. 83. Γλυφάδα (Γλύφα). Ανάλημμα βορειοανατολικής κλιτύος

αρχαίο λιμένα από δυτικά). Στη νότια και στη δυτική κλιτύ εντοπίστηκαν σπηλαιώδεις χώροι, που θα μπορούσαν να έχουν στεγάσει ειδικές εγκαταστάσεις. Χαμηλά στη βορειοανατολική κλιτύ, ένα πλήθος από αναλήμματα/προτειχίσματα οργάνωνε τους αγροτικούς κλήρους και ενίσχυε την άμυνα της εκτός ακροπόλεως έκτασης (Εικ. 83).

Εάν δεχθούμε ότι η Γλύφα είναι η αρχαία Οιάνθεια, τότε είναι πιθανόν ένα – εν μέρει λαξευτό – σπήλαιο στη δυτική κλιτύ του κάστρου να στέγαζε τη λατρεία της Άρτεμης της Οιανθείας, για την οποία μιλά ο Παυσανίας (για την πιθανότητα της ύπαρξης αρχαίου ιερού στην Γλύφα μιλά και ο L. Lerat)[87].

46. Άνω Σεργούλα: Στα δεξιά του δασικού δρόμου που αφήνει τον οικισμό της Άνω Σεργούλας και στο ψηλότερο σημείο πριν από την κοιλάδα του Παλαιοχωρίου βρίσκεται το ιδιαίτερα επιμελημένο ανάλημμα αρχαίας οδού. Ορατά είναι και τα θεμέλια οικοδομήματος[88].

47. Δαφνοχώρι: Έναντι της διασταύρωσης προς την Ελαία, στα ανατολικά του οικισμού του Δαφνοχωρίου, συνελέγησαν θραύσματα οψιανού. Στη θέση αυτή είναι ορατά τα θεμέλια αρχαίου οικοδομήματος.

Προϊστορικά.

48. Βαρνακόβα: Στα δεξιά του δρόμου που ενώνει τον οικισμό της Φιλοθέης (Γκουμαίους) με τη μονή Βαρνακόβης και στο ψηλότερο σημείο της κοιλάδας τμήμα αναλήμματος από μεγάλους ορθογώνιους και τραπεζιό-

84. Lerat, ό.π., 7, σ. 111.

85. Bommelje - Doorn, ό.π., αριθ. 39, σ. 74.

86. Βλ. Bommelje - Doorn, ό.π., αριθ. 39, σ. 86.

87. Lerat, ό.π., αριθ. 37, σ. 108 και σ. 208-9. Βλ. Ραπτόπουλος, ό.π., αριθ. 34.

88. Για την περιοχή, βλ. Γ. Τριανταφύλλου, *Ιστορικός οδηγός Σεργούλας Δωρίδος*, Πάτρα 1989, εν λ.

σχημους λίθους βρίσκεται ενσωματωμένο σε νεότερη ξερολιθιά. Από τη θέση αυτή συνελέγησαν θραύσματα κεράμων και μάζα μεταλλουργικής σκωρίας.

Πρώιμα ελληνιστικά.

49. Μετόχι Αγίου Ιωάννη Βαρνακόβης: Στα νοτιοδυτικά των Γκουμαίων και σε μικρή προς Ν. απόσταση από το βυζαντινό ναό του Αγίου Ιωάννη μικρό υδραγωγείο (του οποίου η ορατή ανωδομή είναι των νεότερων χρόνων) αρδεύει μια κοιλάδα που περιβάλλεται από τρίλοφο. Στους αγρούς υπάρχει διασπορά οστράκων αρχαίων αγγείων.

50. Ασπρόβρυση Μαλανδρίνου: Οι έρευνες των Ε. Μαστροκώστα και L. Lerat[89] καταλήγουν σε προτάσεις ταύτισης της θέσης αυτής, στα νότια του αρχαίου νεκροταφείου, με εκείνη του ναού της Ιλιάδος Αθηνάς των Φυσκέων. Είτε τα θεμέλια που εντόπισαν οι δύο αρχαιολόγοι μπορούν να αποδοθούν σε ναό είτε σε βάση (εξέδρα αναθήματος), η μικρή ανασκαφική τομή της Ι΄ ΕΠΚΑ στην Ασπρόβρυση απέδειξε την ταφική χρήση του οικοδομήματος κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους. Οι δύο λίθοι του θεμελίου (διαστ.1×0,90 και 1×0,77 μ., με συνδέσμους σε σχήμα «Γ» διαστ. 0,21×0,08 μ., ο δυτικότερος λίθος σώζει, στη δυτική του όψη, περιμετρική αναθύρωση) μας δείχνουν τα μέσα του 5ου αι. ως terminus ante quem της κατασκευής του (Εικ. 84). Οι υποθετικές αρχικές διαστάσεις της κατασκευής (ορθογώνιας κάτοψης, διαστ. 6×5,50 μ.) είναι εκείνες ενός κτιρίου παρόμοιου με τον πρώτο θησαυρό στα ανατολικά του Θεάτρου των Δελφών, ο οποίος έχει συνδέσμους σχήματος «Γ» στην τοιχοδομία του και λίθους θεμελίωσης ανάλογων διαστάσεων με τους δικούς μας (0,92×0,65 μ.)

Από την ανασκαφή αυτή προέρχονται και κεραμικά ευρήματα των προϊστορικών χρόνων· ίσως, λοιπόν, στον ίδιο χώρο να αναπτυσσόταν και κοιμητήριο πρωτοελλαδικών(;) χρόνων.

Αυτοκρατορικών χρόνων / ύστερα αρχαϊκά(;) / πρωτοελλαδικά(;).

51. Σώταινα: Πάνω στο οδόστρωμα της αγροτικής ατραπού (χωματόδρομου), που συνδέει στους οικισμούς Σώταινα και Βράιλα, τα έργα οδοποιίας έφεραν στο φως τα θεμέλια μεγάλου οικοδομήματος επιμελημένης τοιχοποιίας και, ίσως, ένα μονολιθικό κατώφλι) (Εικ. 85). Λί-

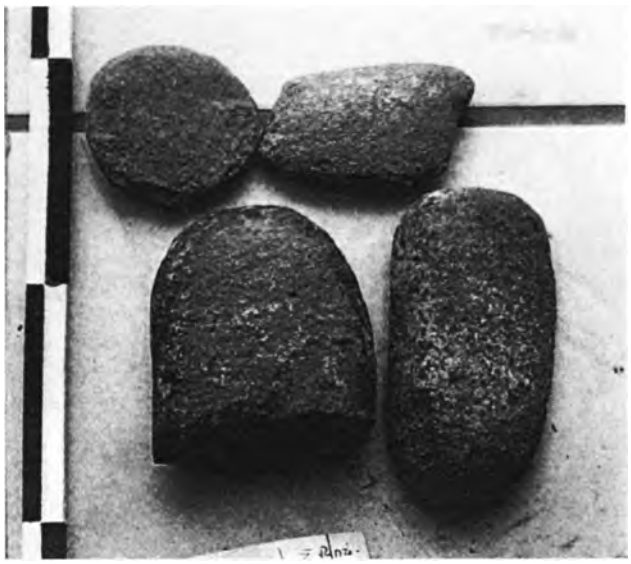

Εικ. 84. Ασπρόβρυση Μαλανδρίνου. Κτίριο (δύο λίθοι θεμελίου).

Εικ. 85. Σώταινα. Θεμέλιο οικοδομήματος.

89. Ε. Μαστροκώστας, Επιγραφαί Εσπερίας Λοκρίδος, *AE* 1955, σ. 51 κ.ε. και Lerat, ό.π. (υποσημ. 80), αριθ. 37, σ. 136.

Εικ. 86. Βράιλα. Λίθινα εργαλεία.

γο ανατολικότερα βρίσκεται μικρός παρόδιος πύργος, γνωστός από παλαιές έρευνες[90].

52. Βράιλα: Από τη θέση αυτή, στα νότια του οικισμού της Βράιλας, όπου έχουν αναφερθεί οι «τετράγωνοι, ωραία ειργασμένοι λίθοι ... μπροστά σε μια μικρή εκκλησία»[91], συνελέγησαν λίθινα εργαλεία άγνωστης χρονολόγησης, που παρασκευάστηκαν από βότσαλα του παρακείμενου χειμάρρου (Εικ. 86).

53. Πεντάπολις: Τα ίχνη θεμελίων από διπλή σειρά καλοδουλεμένων λίθων που βρίσκονται στο λοφίσκο στα ανατολικά της εθνικής οδού Πενταπόλεως-Λιδωρικίου, ακριβώς έναντι του προφράγματος της τεχνητής λίμνης Μόρνου, ίσως έχουν σχέση με τη γνωστή από παλαιότερες έρευνες αρχαιολογική θέση Χάνι της Βελάς/Παραδείσια Λεύκας[92].

54. Καρουτιανόρρεμα Σκαλούλας: Σε ήδη γνωστή αρχαιολογική θέση[93] βρέθηκε το λαξευτό ρείθρο αρχαίας οδού, που βαίνει στα δυτικά του ρέματος και παράλληλα με αυτό.

Σε κοντινή θέση εντοπίστηκαν επιφανειακές ενδείξεις για αρχαίο περίβολο που περιβάλλει ορθογώνια κτιστή κατασκευή (τάφο;). Το χώμα από το εσωτερικό της κατασκευής έχει «αδειάσει», ίσως από παλαιά λαθρανασκαφή.

55. Μαυραφέντη/Καστράκι: Στο λοφίσκο στα βορειοανατολικά του οικισμού και στο χώρο πάνω από τη σύγχρονη υδατοδεξαμενή παρατηρήθηκε διασπορά οστράκων χρηστικών αγγείων και λίθινων εργαλείων. Η κορυφή του λόφου είναι πια απροσπέλαστη από τη βλάστηση.

Στην περιοχή του Καστρακίου είχαν αναφερθεί παλαιότερα τα θεμέλια αρχαίου οικοδομήματος[94].

Σε κοντινή περιοχή προς Δ.-ΒΔ. του Ευπαλίου, βρίσκεται ένας ερειπωμένος υδρόμυλος των μεταβυζαντινών χρόνων.

Ρωμαϊκά(;) / μεταβυζαντινά.

56. Αβορορράχη: Στο ύψωμα που δεσπόζει του οικισμού Άβορος, νότια της τεχνητής λίμνης του Μόρνου, ένα στρατιωτικό φυλάκιο των χρόνων του Εμφυλίου έχει ιδρυθεί στα θεμέλια αρχαίου κτίσματος.

57. Κροκύλειο: Στα βορειοδυτικά του οικισμού του Κροκυλείου και στη νότια κλιτύ του υψώματος Βλαχοβούνι/Θεούλης βρίσκονται τμήματα αρχαίων αναλημμάτων, που έχουν ενσωματωθεί στα σύγχρονα «δέματα».

Αρχαιότητες έχουν αναφερθεί και παλαιότερα από την ίδια θέση[95].

58. Δάφνος Βαρδουσίων: Στα δυτικά του οικισμού και στα αριστερά του αμαξιτού δρόμου Κωστάριτσας-Δάφνου, ανάμεσα στις σύγχρονες ξερολιθιές βρίσκονται αναλήμματα από μεγάλους λίθους, με επιμελή τοιχοποιία, άγνωστης χρονολόγησης.

59. Χάνι Ζαγανά - Πύργος Δωρίδος: Η από παλαιά γνωστή[96] λιθόστρωτη οδός, που συνδέει τη θέση Χάνι Ζαγανά με το αρχαίο και ενετικό κάστρο της θέσης Πύργος, έχει αναδυθεί (εξαιτίας της διάβρωσης του εδάφους και των κατά περιοχές διαπλατύνσεων της σύγχρονης αμαξιτής οδού, που βαίνει παράλληλα με την αρχαία) σε αρκετά σημεία. Ακριβώς έναντι του Πύργου και μετά τη γέφυρα του Πίνδου ποταμού σώζεται το καλύτερα διατηρημένο τμήμα της, με μεγάλους λείους λίθους και επιμελημένη κατασκευή.

Βυζαντινά(;) / ενετοκρατίας(;).

90. Bommelje - Doorn, ό.π. (υποσημ. 81), αριθ. 39, σ. 107.

91. Bommelje - Doorn, ό.π., αριθ. 39, σ. 113.

92. Bommelje - Doorn, ό.π., αριθ. 39, σ. 91-2 και 102.

93. Βλ. Bommelje - Doorn, ό.π., αριθ. 39, σ. 106.

94. Στεφόπουλος, ό.π., αριθ. 21, εν λ. «Γλύφα».

95. Bommelje - Doorn, ό.π., αριθ. 39, σ. 90.

96. Π. Τσάκρης, *Η Αρχαία Δωρίς*, Εν Αθήναις 1970, σ. 38-39.

60. Καστριώτισσα Οίτης: Στο πλαίσιο των καθαρισμών και των εργασιών στερέωσης των τειχών του ελληνιστικού κάστρου Καστριώτισσας[97], διαπιστώθηκε η πορεία του ανατολικού σκέλους των τειχίσεων, που περνά μέσα από το σύγχρονο οικισμό. Όπου το ίδιο το τείχος δεν σώθηκε, διατηρήθηκε το λαξευμένο υπόβαθρό του στο φυσικό βράχο – που είχε κλιμακωτή διαμόρφωση/ υποδοχή των λίθων.

Στην περιοχή της εκκλησίας της Παναγίας[98], τα πρόσφατα έργα θεμελίωσης του νέου καμπαναριού έγιναν αφορμή τη διερεύνηση ταφή των βυζαντινών χρόνων, μέσα σε πήλινη λάρνακα.

Ελληνιστικά / μέσα(;) βυζαντινά.

ΣΩΤΗΡΗΣ ΡΑΠΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΑΛΛΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

2001

Δελφοί

Επιγραφική

Την περίοδο από 23-2-2001 έως 4-3-2001 συνεχίστηκε η μελέτη των επιγραφών και η σύνταξη του τόμου Choix d'iscriptions de Delphes, ο οποίος προβλέπεται να ολοκληρωθεί το 2002.

D. MULIEZ - FR. ROUGEMONT - A. JACUEMIN

Θέατρο

Το μήνα Οκτώβριο του 2001 ο J.-Fr. Bommelaer, επίτιμος καθηγητής του πανεπιστημίου του Στρασβούργου με τρεις άλλους βοηθούς συνέχισαν τη μελέτη του θεάτρου. Συγκεκριμένα, επεξεργάστηκαν τον κατάλογο καταγραφής των διάσπαρτων ογκολίθων του θεάτρου που εμπλουτίστηκε με τον εντοπισμό άλλων. Μέχρι σήμερα είμαστε βέβαιοι ότι 169 ογκόλιθοι προέρχονται από το θέατρο, ενώ άλλοι 45 είναι δυνατόν να προέρχονται από αυτό. Στο σύνολο, ο αριθμός των ογκολίθων που ταυτίστηκε είναι μικρός σε σχέση με τις διαστάσεις του μνημείου, το σημαντικότερο όμως είναι ότι αρκετοί από αυτούς φέρουν πολύτιμα ίχνη για την αποκατάστασή του.

Σε γενικές γραμμές, η φετινή μελέτη δεν αποφέρει αλλαγές στην πρόταση αναστήλωσης του κοίλου που εκπονήθηκε από τη Γαλλική Σχολή και κατατέθηκε προς έγκριση στις ελληνικές αρχές, διαφωτίζει όμως πολλά σημεία του τρόπου κατασκευής, που εξηγούν την ασυμμετρία των δύο τοίχων των παρόδων τόσο στο σύστημα των οριζόντιων στρώσεων όσο και στην επικλινή επίστεψη.

JEAN-FRANÇOIS BOMMELAER

2002

Θέατρο

Α. Κατά τη διάρκεια δύο περιόδων στους Δελφούς το 2002 συνεχίστηκε η μελέτη του θεάτρου (Εικ. 1-4).

Ολοκληρώθηκε η σύνταξη του καταλόγου και των δελτίων καταγραφής των 196 διάσπαρτων ογκολίθων του θεάτρου, χωρίς να υπολογίσουμε και άλλους 45 ογκολίθους των οποίων η προέλευση είναι αβέβαιη. Πρόκειται για τη σύνταξη δύο καταλόγων, αφού ο πρώτος έγινε σε σχέση με τη θέση φύλαξης και ο άλλος σε σχέση με την κατηγορία. Ένας πλήρης κατάλογος (με όλα τα στοιχεία και φωτογραφίες) κατατέθηκε στην Ι΄ ΕΠΚΑ.

Μελετήθηκαν οι τοίχοι των παρόδων και οι πλευρικοί τοίχοι του θεάτρου και ελέγχθηκαν όλα τα υπάρχοντα σχέδια με τη μελέτη ιδιαίτερα των ρωγμών και των αλλοιώσεων που εμφανίζουν (καθιζήσεις κτλ.), με στόχο τη μελλοντική αναστήλωση.

Νότιος τομέας του Ιερού

Με στόχο την οριστική δημοσίευση του τομέα (η κύρια μελέτη πραγματοποιήθηκε τη δεκαετία του 1970, καθώς και οι αναστηλώσεις των κογχών), εξετάσαμε με τον αρχιτέκτονα M. Schmid όλο το φάκελο των σχεδίων που αφορά στο νότιο τομέα του Ιερού (περισσότερα από 200 σχέδια) και κάναμε έναν προγραμματισμό για τις μελλοντικές ενέργειες.

JEAN-FRANÇOIS BOMMELAER

Πρόγραμμα καταγραφής επιγραφών στα νότια του ανδήρου του Θησαυρού των Σιφνίων και των Θηβαίων

Η συστηματική ηλεκτρονική αρχειοθέτηση των επιγραφών που βρίσκονται στον αρχαιολογικό χώρο έκανε αισθητή την ανάγκη να συνεχίσουμε στους Δελφούς μια σημαντική εργασία που ξεκίνησε ο P. Amandry και στόχευε στην τακτοποίηση και καταγραφή των διάσπαρτων ογκολίθων σε διαμορφωμένα άνδηρα. Η Εφορεία έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον γι' αυτό το πρόγραμμα, αναλαμβάνοντας την κατασκευή μιας στοάς, σχήματος Π, στα βορειοανατολικά του Ιερού του Απόλλωνα. Ειδικότερα, οι εργασίες

97. Βλ. παραπάνω στο παρόν, σ. 444.

98. Bommelje - Doorn, ό.π., αριθ. 39, σ. 88.

Εικ. 1. Δελφοί. Θέατρο. Ογκόλιθος Δ 17.

Εικ. 2. Δελφοί. Θέατρο. Ογκόλιθοι F 27-F29.

Εικ. 3. Δελφοί. Θέατρο. Κοίλον. Ανατολική πλευρά.

Εικ. 4. Δελφοί. Χώρος αποθήκευσης των ογκολίθων και στοά.

επέκτασης του Μουσείου έχουν δείξει ότι είναι αδύνατο να διατηρηθεί σε καλή κατάσταση ο χώρος στα νότια του Θησαυρού των Σιφνίων και των Θηβαίων (ο οποίος δεν έμεινε ανέπαφος από την κατασκευή του νέου Μουσείου). Για το λόγο αυτό, το καλοκαίρι του 2002 (8 Ιουλίου έως 9 Αυγούστου και μετά από την σχετική έγκριση του προγράμματος από το ΥΠΠΟ), ξεκινήσαμε το προαναφερόμενο πρόγραμμα που θα διαρκέσει αρκετά χρόνια: περιλαμβάνει τη συστηματική καταγραφή των ογκολίθων που έχουν εναποτεθεί στο χώρο χωρίς τάξη, την ταξινόμηση σε σειρές, και στο τέλος, τη διαμόρφωση πλατωμάτων όπου θα τοποθετηθούν. Στην εργασία αυτή συμμετείχαν οι: D. Mulliez (υπεύθυνος του προγράμματος), ο D. Laroche και η B. Sagnier (αρχιτέκτονες), η M. Picouet και η V. Michel (μεταπτυχιακοί φοιτητές στα πανεπιστήμια της Lille 3 και Rennes 2 αντίστοιχα), καθώς και οι φοιτητές Au. Ansart, G. Dalle και R. Thivolle, του μεταπτυχιακού τμήματος του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου.

Αρχικά οι ογκόλιθοι έλαβαν αριθμό που δηλώθηκε με λευκό χρώμα (από τον αριθμό 3000 μέχρι τον 3553). Στην συνέχεια έγινε η σχεδιαστική αποτύπωση και η περιγραφή σε ατομικά δελτία (που περιλαμβάνουν το υλικό, τύπο ογκολίθου, διαστάσεις, κατάσταση διατήρησης, συνδέσμους καθώς και μία ψηφιακή φωτογραφία και ένα σχέδιο) στο πρόγραμμα File Maker. Στο σύνολο, καταγράφηκαν με αυτό τον τρόπο 156 ογκόλιθοι. Αντίγραφο του καταλόγου καταγραφής στάλθηκε στην Εφορεία και η βάση δεδομένων κατατέθηκε στη Γαλλική Σχολή.

Η εργασία συνοδεύθηκε με μια προσωρινή τακτοποίηση των περισσότερων ογκολίθων, έτσι ώστε να διευκολύνεται η εργασία της αποτύπωσης αλλά και να διευκολύνεται η πρόσβαση του μηχανήματος ανύψωσης και μετακίνησής τους.

DOMINIQUE MULLIEZ

Κατάλογος γλυπτών

Από τις 23 Οκτωβρίου μέχρι τις 5 Νοεμβρίου, με τη βοήθεια της H. Aurigny και του R. Jacob, συνεχίστηκε η ηλεκτρονική καταγραφή όλων των γλυπτών του Μουσείου Δελφών. Επίσης, πραγματοποιήθηκε επιλογή των γλυπτών που προορίζονταν για την επανέκθεση του Μουσείου, και με τον ίδιο σκοπό επιλογή των γλυπτών από τη Θόλο. Και οι δύο κατάλογοι κατατέθηκαν στην Ι΄ ΕΠΚΑ.

Καταγραφή των γλυπτών του Μουσείου Δελφών

Αρχικά πραγματοποιήθηκε έλεγχος του υπάρχοντος καταλόγου (1.393 δελτία) με σκοπό να εντοπιστούν και να διορθωθούν λάθη και παραλήψεις. Αντίγραφο του καταλόγου κατατέθηκε τόσο στην Εφορεία όσο και στη Γαλλική Σχολή.

Στη συνέχεια, τακτοποιήθηκαν όλα τα ράφια του πάνω μέρους των προθηκών της αποθήκης 4, συγκεντρώνοντας τα θραύσματα συνανήκαν σε ένα ράφι (σύνολο 602 αντικειμένων). Αυτό μας επέτρεψε να μετρήσουμε 2.185 αντικείμενα στον όροφο της αποθήκης 4. Απομένει να τακτοποιηθούν τα 176 θραύσματα γλυπτών του ναού του 4ου αι. Τα ανάγλυφα τακτοποιήθηκαν στο ράφι 44 bis και καταγράφηκαν· καταγράφηκαν επίσης και μικρά θραύσματα (σύνολο 44 δελτία).

Απολογισμός και προοπτική. Στο τέλος της αποστολής, εντοπίστηκαν τα δημοσιευμένα κομμάτια που απομένει να καταγραφούν. Συντάχθηκαν χειρόγραφα δελτία ώστε να προετοιμαστεί η εργασία της επόμενης περιόδου.

Προκειμένου να εκτιμηθεί η μελλοντική εργασία παρατίθεται πίνακας (παράρτημα): τα γλυπτά του μουσείου μετρήθηκαν για πρώτη φορά και είναι γνωστή η θέση τους. Αυτό έγινε πριν από την επέκταση του Μουσείου. Απαριθμήθηκαν 2.441 γλυπτά εκ των οποίων καταγράφηκαν ηλεκτρονικά τα 1.437, περίπου τα μισά. Για να ολοκληρωθεί η εργασία θα πρέπει να πραγματοποιηθούν πέντε αποστολές των δύο ή τριών εβδομάδων η καθεμία.

JEAN-LUC MARTINEZ

2003

Πρόγραμμα καταγραφής και τακτοποίησης επιγραφών

Συνεχίστηκε η συστηματική ηλεκτρονική καταγραφή των επιγραφών που βρίσκονται στον αρχαιολογικό χώρο των Δελφών από τους J. Oulhen και D. Rousset με τη βοήθεια της A. Guieu και M. Picouet (μεταπτυχιακοί φοιτητές).

Εφέτος έγινε η καταγραφή όλων των επιγραφών, είτε είναι ενσωματωμένες σε κάποια αρχαία κατασκευή, είτε πάνω σε διάσπαρτους λίθους εντός του Ιερού του Απόλλωνα, με εξαίρεση το θέατρο. Καταγράψαμε επίσης το σύνολο των επιγραφών που βρίσκονται στα νότια και ανατολικά του Ιερού (νότιες θέρμες, περίστυλη οικία, ανατολικές θέρμες, στοά του Αττάλου), επίσης εκείνες που βρίσκονται στην περιοχή ανάμεσα στο Ιερό και το Μουσείο (δυτική στοά, κατοικίες, άνδηρα επονομαζόμενα της «χωροφυλακής», επιγραφές του σταδίου) και, τέλος, αυτές που βρίσκονται στους αποθέτες κοντά στο Μουσείο (κήπος της Εφορείας, Άγιος Γεώργιος).

Συνολικά καταγράψαμε 450 επιγραφές περίπου, και θα αναφέρουμε αυτές στις οποίες δώσαμε έναν αριθ. ευρ. Αρχή μας είναι να μην δημοσιευθεί ή επαναδημοσιευθεί καμία επιγραφή χωρίς αριθμό ευρετηρίου.

Référence bibliographique et nature du document	*n° inv.*
BCH 50 (1926), p. 125-126 : décrets honorifiques.	30946
BCH 68-69 (1944-45), p. 114 : signature de Sopatros.	30943
BCH 70 (1946), p. 254-259 : dédicace à Mattidia.	30964
BCH 85 (1961), p. 71-74 : dédicace, fragment raccordant avec inv. 2610.	30956
BCH 115 (1991), p. 169 : signature de Krésilas, fragment raccordant avec inv. 1362.	30935
FD III 1, 50 : dédicace, fragment raccordant avec inv. 1289.	30955
FD III 1, 67 : marque	30957
FD III 3, 177 : marque.	30958
FD III 3, 178 : marque.	30959
FD III 4, 130 : dédicace d'Aristainéta.	30942
FD III 4, 166a et b : dédicace et signature, fragment raccordant avec inv. 1045.	30945
FD III 4, 182, pierre n° I : dédicace des Liparéens.	30937
FD III 4, 182, pierre n° II : dédicace des Liparéens.	30938
FD III 4, 182, pierre n° V : dédicace des Liparéens.	30939
FD III 4, 182, pierre n° VII : dédicace des Liparéens.	30940
FD III 4, 182, pierre n° VIII : dédicace des Liparéens.	30941
Klio 15 (1918), p. 66 n° 93-94 : dédicace et poème pour Dioklès d'Oponte.	30934
SGDI 2961 : dédicace de la statue d'Eudokos, fils de Praxias.	30936
Syll.^{3} 40, dédicace des Tarentins du Haut, trois fragments raccordant avec inv. 990.	30960, 30961, 30962
Syll.^{3} 903A : dédicace pour l'empereur Constantin.	30944
Bloc de calcaire gris, portant une signature fragmentaire. — Inédit.	30954
Bloc de calcaire gris, portant une signature. — Inédit.	30966
Bloc de calcaire noir portant PONL^a- - -°M (lettres d'époque classique). — Inédit.	30949
Bloc de calcaire portant des traces de lettres. — Inédit.	30947
Bloc de calcaire, portant un décret honorifique martelé, en place dans la base des Tarentins du Haut. — Inédit.	30963
Bloc de conglomerat portant les traces de quelques lignes. — Inédit.	30948
Bloc de marbre blanc, portant les restes d'un décret honorifique, retaillé pour servir de base à une plaque de chancel, brisé en trois fragments. — Inédit.	30950, 30951, 30952
Fragment de conglomérat, portant les restes de deux lignes. — Inédit.	30965
Plaque de chancel en marbre blanc, portant une inscription datant de 1744. — Inédit.	30953

DOMINIQUE MULLIEZ

2003-2004

Νότιος τομέας του Ιερού του Απόλλωνα

Κατά το 2003, εργαστήκαμε επί δύο εβδομάδες με τον αρχιτέκτονα M. Schmid, καθώς και με τον D. Laroche, τους δύο αρχιτέκτονες που μελέτησαν το θέμα αυτό μαζί μου, και τον J. Laragne, με σκοπό την τελική δημοσίευση της τοπογραφικής και αρχιτεκτονικής μελέτης του τομέα αυτού στη σειρά *Fouilles de Delphes*.

Ο φετινός στόχος ήταν η ολοκλήρωση των αποτυπώσεων και των αναπαραστάσεων που είναι αναγκαίες για τη δημοσίευση, ενώ ο J. Laragne συνέχισε την ψηφιοποίηση των σχεδίων. Αφού ελέγξαμε όλους τους λίθους που αποδίδουμε στο ένα ή το άλλο μνημείο, ελέγξαμε και τροποποιήσαμε και τις αναπαραστάσεις τους (ο D. Laroche πρότεινε έναν άλλο τρόπο για την αναπαράσταση της πλίνθου της βάσης 114 και κατά συνέπεια την απεικόνιση των Ταραντίνων και των αλόγων).

Το μήνα Σεπτέμβριο, σε ένα άλλο ταξίδι μου στην Ελ-

λάδα, συζητήσαμε με την Ε. Τρούκη τον τρόπο με τον οποίο μπορούμε να συμπεριλάβουμε στη δημοσίευση το τμήμα της διατριβής της που αφορά στους περιβόλους.

Ο D. Laroche σκέφθηκε ότι στη φάση της ολοκλήρωσης της μελέτης θα ήταν χρήσιμο να μελετήσουμε και να συντάξουμε πρόταση για μια νέα παρουσίαση όλου του τομέα, προκειμένου να την υποβάλουμε στις αρμόδιες αρχές. Προϋπόθεση αυτού είναι η καταγραφή όλων των ογκολίθων που έχουν εναποτεθεί στην περιοχή και στη συνέχεια, αφού μεταφερθούν, να προτείνουμε ένα πρόγραμμα επιχωμάτωσης και καλύτερης παρουσίασης, όπου θα μπορούσαμε να τοποθετήσουμε στην αρχική τους θέση (στη βάση των Ηρώων της Αθήνας [110]) μια σειρά ογκολίθων που τακτοποιήθηκαν πρόχειρα στη ρωμαϊκή αγορά.

Ορισμένες από αυτές τις εργασίες μπορεί να γίνουν από μεταπτυχιακούς φοιτητές της αρχιτεκτονικής, με την καθοδήγηση ενός από τους προαναφερόμενους.

JEAN-FRANÇOIS BOMMELAER

Επιγραφική

Πέρυσι ζητήσαμε την άδεια για τη σύνταξη ενός *corpus* των επιγραφών που αφορούν στην πόλη των Δελφών τη ρωμαϊκή εποχή, με σκοπό τη δημοσίευσή τους στη σειρά *Corpus des Inscriptions de Delphes*. Η άδεια αυτή μας δόθηκε.

Κατά το 2003, ασχοληθήκαμε με τον εντοπισμό στο χώρο και την καταγραφή αυτών των επιγραφών, των οποίων ο αριθμός ανέρχεται σε 250.

Κατά το 2004 προγραμματίζουμε τη συνέχιση της μελέτης, ξεκινώντας με την ανάγνωση αυτών των επιγραφών.

RICHARD BOUCHON

2001

ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Δημητριάς

Από τους εκπροσώπους του Οργανισμού Λιμένος Βόλου τέθηκε αίτημα για διαμόρφωση και εξωραϊσμό του ακρωτηρίου Σέσκλο που βρίσκεται στα ανατολικά του προϊστορικού οικισμού Πευκάκια, μέσα στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο της Δημητριάδος, στον ανατολικό τομέα της πόλης και ειδικότερα στη Ζώνη 1δ της ΖΟΕ Βόλου-Νέας Ιωνίας, όπου επιτρέπεται μόνον η ανέγερση γεωργικών αποθηκών, εμβαδού 6 τ.μ. Τα έργα που προτάθηκαν ήταν η κατασκευή μιας σειράς χώρων στάθμευσης, ένα ξύλινο αναψυκτήριο και η επισκευή της παλαιάς σκάλας.

Επειδή στο χώρο του ακρωτηρίου υπήρχε η υποψία της συνέχισης της πορείας του τείχους της αρχαίας Δημητριάδος, το οποίο δεν είχε μέχρι τότε επισημανθεί, οι εκπρόσωποι του Οργανισμού Λιμένος Βόλου ανέλαβαν τη χρηματοδότηση των ανασκαφικών εργασιών για τον εντοπισμό, την ανάδειξη και τον καθαρισμό του. Οι ανασκαφικές εργασίες διήρκεσαν τρεις εβδομάδες (Εικ. 1).

Η έρευνα ξεκίνησε από τον κεντρικό τομέα του ακρωτηρίου, όπου υπήρχαν ερείπια που αναφέρονταν στα τοπογραφικά σχέδια της αρχαίας Δημητριάδος ως «ερείπια πύργου», καθώς και στα ορατά λείψανα τοίχων στο βόρειο άκρο του ακρωτηρίου, πάνω από τη θάλασσα. Διαπιστώθηκε ότι τα ερείπια του πύργου ήταν απλώς ό,τι απέμεινε από κτίριο του 20ού αιώνα, που σε παλαιό σχέδιο της περιοχής αναφέρεται ως οικία αξιωματικού του ελληνικού στρατού, στην κατοχή του οποίου ήταν η περιοχή πριν από το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Τα λείψανα των τοίχων στο βόρειο άκρο του ακρωτηρίου δεν ανήκουν στην οχύρωση της αρχαίας πόλης, λόγω της κατασκευής τους. Δίνουν την εντύπωση αναλημματικού τοίχου ή περιβόλου.

Στη νοτιοανατολική πλευρά του ακρωτηρίου, σε συνέχεια των ορατών τμημάτων που σώζονται προς εκείνη την κατεύθυνση αποκαλύφθηκε η πορεία του τείχους, το οποίο ακολουθεί τη φυσική διαμόρφωση του εδάφους. Στο ανατολικό τμήμα υπάρχει τετράγωνος πύργος. Ένας δεύτερος πύργος βρίσκεται στη βορειοανατολική γωνία. Το τείχος είναι κατασκευασμένο κατά το ισοδομικό σύστημα και στο ψηλότερο σημείο του σώζεται σε ύψος 1,60 μ. περίπου. Έξω από το τείχος υπάρχουν πολλοί τάφοι ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής, από τους οποίους ανασκάφηκαν μόνον οι έξι αλλά περισυνελέγησαν και μυκηναϊκά όστρακα που σχετίζονται με τον οικισμό που άνθησε στην περιοχή και αποτέλεσε κατά πάσα πιθανότητα το λιμάνι της Ιωλκού. Υπάρχουν ακόμη πολλοί τάφοι, οι οποίοι δεν ερευνήθηκαν λόγω της διακοπής της χρηματοδότησης. Ευρήματα αυτών των τάφων έχουν ήδη περιληφθεί στην έκθεση του Μουσείου Βόλου.

Η ανασκαφή αυτή εμπλούτισε το πολιτιστικό υπόβαθρο της περιοχής με ένα εντυπωσιακό μνημείο άμεσα αξιοποιήσιμο. Η Εφορεία μας έχει ήδη μελετήσει την ένταξή του στη συνολική ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου της Δημητριάδος, συνδέοντάς το με τον προϊστορικό οικισμό στα Πευκάκια, με τον απαλλοτριωμένο χώρο όπου βρίσκεται οίκημα το οποίο θα λειτουργήσει ως εκθεσιακός χώρος με οπτικοακουστικά μέσα, καθώς και με τα πλησιέστερα μνημεία της περιοχής, όπως το Μητρώο και άλλα μνημεία της μυκηναϊκής και ελληνιστικής εποχής.

ΑΝΘΗ ΜΠΑΤΖΙΟΥ-ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ

Συνοικία Αϊβαλιώτικα. Οδός Λευκωσίας (Ο.Τ. Γ 31, οικόπεδο Α. Μανιώτη)

Το παραπάνω οικόπεδο, έκτασης 159,44 τ.μ., βρίσκεται εκτός του πολεοδομικού ιστού της συνοικίας Αϊβαλιώτικα και μέσα στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο της Δημητριάδος (ΦΕΚ 105/Β/3-4-61).

Κατά τις εργασίες θεμελίωσης νέας οικοδομής, αποκαλύφθηκαν οικιστικά λείψανα της ρωμαϊκής εποχής (Εικ. 2). Ως εκ τούτου, έγινε διακοπή των εργασιών προκειμένου να διεξαχθεί ανασκαφική έρευνα.

Η ανασκαφή έφερε στο φως τμήμα ρωμαϊκού κτιρίου (Εικ. 3) σε βάθος 0,50-1,20 μ. από την επιφάνεια του εδάφους, που συνεχίζεται έξω από τα όρια του οικοπέδου. Η λίθινη κρηπίδα του κτιρίου, μέσου πλ. 0,50 μ., ήταν κατασκευασμένη με αργούς λίθους, κεραμίδες και υλικό σε β΄ χρήση. Ως συνδετικό υλικό των λίθων χρησιμοποιήθηκε υπόλευκο ισχυρό κονίαμα. Δάπεδο δεν έχει εντοπιστεί σε κανένα χώρο.

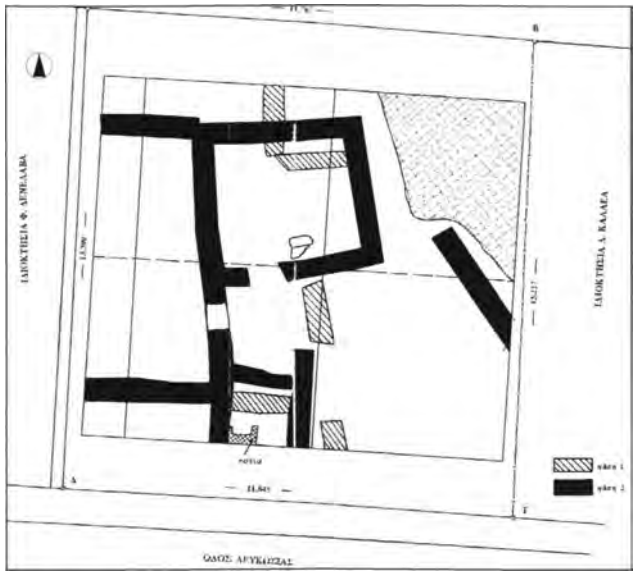

Εικ. 1. Δημητριάς. Τείχος στο ακρωτήριο Σέσκλο.

Στο δυτικό τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκαν τρία δωμάτια οικίας, τα οποία αναπτύσσονται γύρω από ένα μικρό υπαίθριο χώρο.

Το βόρειο δωμάτιο, με εσωτερικές διαστάσεις 3,30× 3,60 μ. και θυραίο άνοιγμα στο νότιο τοίχο, αποκαλύφθηκε ολόκληρο. Το βόρειο τμήμα του καλυπτόταν από στρώμα καταστροφής, αποτελούμενο κυρίως από πεσμένες κεραμίδες στέγης λακωνικού τύπου και λίγα ίχνη καύσης.

Στο βορειοδυτικό τμήμα του εντοπίστηκε λίθινος τριπτήρας, σχεδόν ακέραιος, ενώ περισυνελέγησαν αρκετά τμήματα μεγάλων πήλινων αγγείων, κυρίως αμφορέων, που υποδηλώνουν τη χρήση του χώρου ως αποθηκευτικού και τροφοπαρασκευαστικού. Ο νότιος χώρος, μικρότερων διαστάσεων, έχει είσοδο στο βόρειο τοίχο και μια

Εικ. 2. Δημητριάς. Οικόπεδο Α. Μανιώτη. Κάτοψη κτιρίου ρωμαϊκής εποχής.

Εικ. 3. Δημητριάς. Οικόπεδο Α. Μανιώτη. Γενική άποψη της ανασκαφής από Β.

Εικ. 4. Δημητριάς. Οικόπεδο Α. Μανιώτη. Λεπτομέρεια της εστίας στο νότιο χώρο της οικίας.

εστία από κεραμίδες (Εικ. 4) στη νοτι οδυτική γωνία του. Ανατολικά αυτού του χώρου εντοπίστηκε στρώμα από πεσμένα κονιάματα και ίχνη πλίνθων. Το πλάτος του δυτικού χώρου, μήκ. 6,50 μ., με θυραίο άνοιγμα στα ανατολικά, δεν έχει αποκαλυφθεί ολόκληρο, καθώς προχωρά εκτός των ορίων του οικοπέδου, κάτω από όμορο κτίσμα.

Τα τμήματα υπόλευκου κονιάματος που περισυνελέγησαν από το εσωτερικό του υποδηλώνουν ότι οι τοίχοι εσωτερικά ήταν επιχρισμένοι.

Η σύντομη ανασκαφική εργασία στο παραπάνω οικόπεδο απέδωσε αρκετή κεραμική (κυρίως αβαφή αγγεία καθημερινής χρήσης, όπως τριφυλλόστομες οινοχόες, λεκανίδες, κύπελλα, αμφορείς κ.ά.) και ελάχιστα μικρά ευρήματα (δύο-τρία σιδερένια αντικείμενα, οστέινες περόνες κ.ά.).

Τα αρχιτεκτονικά λείψανα χρονολογούνται στο α΄ μισό του 4ου αι. μ.Χ., βάσει της κεραμικής και των ευρημάτων.

Στο αντολικό τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου, πλ. 0,50 μ., με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ., του οποίου η πορεία συνεχίζει εκτός των ορίων του οικοπέδου. Βορειοανατολικά του τοίχου εντοπίστηκε στρώμα από αργούς λίθους, τμήματα κεραμίδων, όστρακα και επιχρίσματα.

Δοκιμαστικές τομές που έγιναν για τη διαπίστωση παλαιότερων αρχαιολογικών στρωμάτων στο βόρειο και νότιο δωμάτιο της οικίας έφεραν στο φως τοίχους παλαιότερου κτίσματος των πρώτων ρωμαϊκών χρόνων, ίσως προγενέστερης φάσης της ίδιας οικίας.

ΠΕΛΑΓΙΑ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΩΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ

Δήμος Κάρλας

Ανασύσταση Ταμιευτήρα Λίμνης Κάρλας

Συλλεκτήρας 6-Ανασκαφική Θέση 4: Η ανασκαφή 4 βρίσκεται στη Χ.Θ. 0,040-0,065 μ. από το σημείο εκβολής του Συλλεκτήρα 6. Το 2001 εντοπίστηκε στην περιοχή στρώση λίθων σε μορφή διάταξης. Ύστερα από σύντομη ανασκαφική έρευνα, που απέδωσε την εικόνα λιμναίων φυσικών ιζηματογενών αποθέσεων, το τμήμα αποδόθηκε στο έργο.

Κεντρικό ανάχωμα στεγάνωσης-Ανασκαφική Θέση 5: Η ανασκαφική θέση βρίσκεται σε απόσταση 400 μ. Β.-ΒΑ. από τη θέση Πύργος της Κοινότητας Κεραμιδίου και φέρει επιφανειακά ένα ελαφρύ έξαρμα επί του εδάφους. Το 2001 πραγματοποιήθηκε έρευνα σε έκταση 300 τ.μ. περίπου, που απέδωσε εκτεταμένο στρώμα καταστροφής της νεολιθικής εποχής, το οποίο περιελάμβανε

λιθοσωρούς, διαλυμένους πηλούς και χειροποίητη κεραμική. Ο χώρος αποδόθηκε στο έργο.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΔΡΥΜΗ-ΣΙΣΜΑΝΗ

Θεοτόκου

Οικόπεδο Δ. Μπλιάγκου

Στο οικόπεδο Δ. Μπλιάγκου, στη βόρεια πλευρά του λόφου Παλιόκαστρο, το 1996 διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα που αποκάλυψε τμήμα του τείχους της ακρόπολης και τμήμα κτιρίου κλασικών χρόνων.

Το 2001 συνεχίστηκε η ανασκαφή με σκοπό την αποκάλυψη της πορείας του τείχους. Ορίστηκαν δύο νέα τετράγωνα (Τ3, Τ4), στα οποία δεν εντοπίστηκε η πορεία του τείχους, καθώς φαίνεται ότι πιθανώς καταστράφηκε στο παρελθόν από επεμβάσεις του ιδιοκτήτη.

Ωστόσο, περισυνελέγη άφθονη κεραμική κλασικών και ελληνιστικών χρόνων, καθώς και αρκετά μικρά ευρήματα, όπως πήλινες πυραμοειδείς αγνύθες, χάλκινοι κρίκοι, καρφιά κ.ά.

Οικόπεδο Ι. Μπλιάγκου

Νοτιότερα του οικοπέδου Δ. Μπλιάγκου, στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Ι. Μπλιάγκου εντοπίστηκε και ερευνήθηκε κιβωτιόσχημος τάφος. Είχε προσανατολισμό Α.-Δ. και διαστάσεις 0,95×0,43 μ. Περιείχε το σκελετό ενός παιδιού, κτερισμένο με τέσσερα αγγεία (μία τριφυλλόστομη οινοχόη, έναν αμφορίσκο και δύο κύπελλα), με βάση τα οποία ο τάφος χρονολογείται στην ελληνιστική εποχή.

ΣΤΑΜΑΤΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΟΔΙΚΟΥ ΑΞΟΝΑ ΠΑΤΡΩΝ-ΑΘΗΝΩΝ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ-ΕΥΖΩΝΩΝ (Χ.Θ. 279.000)

Πλάτανος. Θέση Αγριελιά

Το 1998 στο πλαίσιο του έργου διαπλάτυνσης του ΟΑΠΑΘΕ στη Χ.Θ. 279.000[1], που έχει το σύγχρονο τοπωνύμιο Αγριελιά, ανήκει στην αγροτική περιοχή του Δ.Δ. Πλατάνου και βρίσκεται 1 χλμ. νότια της ελληνιστικής πόλης της Άλου, κατά τις εργασίες καθαρισμού των φυτικών, ήλθε στο φως σιδερένιο ξίφος της εποχής του Σιδήρου, διατηρημένο σε άριστη κατάσταση.

Κατόπιν αυτού, οι εργασίες κατασκευής του ΟΑΠΑΘΕ σταμάτησαν και άρχισε ανασκαφική έρευνα. Αρχικά η σωστική έρευνα περιορίστηκε σε έναν ανασκαφικό τομέα στα αριστερά του Ο.Α. στο ρεύμα Αθηνών προς Θεσσαλονίκη και αργότερα επεκτάθηκε και δεξιά, καταλαμβάνοντας όλο το εύρος της προβλεπόμενης διαπλάτυνσης του Ο.Α. Η σωστική ανασκαφική έρευνα και η επεξεργασία του υλικού διήρκεσε περί τα δύο χρόνια.

Συγκεκριμένα, σε μια έκταση 3.296 τ.μ. και στους δυο ανασκαφικούς τομείς, μετά την τοποθέτηση καννάβου, ερευνήθηκαν 241 τομές, διαστ. 4×4 μ., που αποκάλυψαν την ύπαρξη νεκροταφείου της εποχής του Σιδήρου[2].

Στο νεκροταφείο κυριαρχούσε η πρακτική του ενταφιασμού, ενώ καταγράφηκαν και περιπτώσεις με καύσεις νεκρών. Ανασκάφηκαν συνολικά τέσσερις θολωτοί κτιστοί τάφοι μικρών διαστάσεων με μικρή είσοδο, πέντε κιβωτιόσχημοι με κτιστά τοιχώματα και σχήμα περίπου ωοειδές, 12 τάφοι κιβωτιόσχημοι του συνηθισμένου τύπου, οριοθετημένοι με πλάκες, τρεις λακκοειδείς οριοθετημένοι με πέτρες και λιθόστρωτο δάπεδο και δέκα λακκοειδείς λαξευμένοι σε ασβεστολιθικό ίζημα. Τέλος, ερευνήθηκαν και εννέα λάκκοι, με υπολείμματα καύσης νεκρού. Οι τάφοι φαίνονταν διατεταγμένοι σε ταφικό τύμβο και ο χώρος του νεκροταφείου περιβαλλόταν από λίθινο περίβολο, που δεν σωζόταν σε όλη του την έκταση (Εικ. 5).

Οι τάφοι ήταν πλούσια κτερισμένοι. Βρέθηκαν και συνελέγησαν συνολικά 214 ευρήματα. Από αυτά, τα περισσότερα ήταν αγγεία πήλινα, αλλά και μαρμάρινα, με επικρατέστερο τύπο αυτόν της τριφυλλόστομης οινοχόης και του δίωτου σκύφου. Τα περισσότερα από τα αγγεία είχαν γραπτή διακόσμηση με τυπικά μοτίβα της εποχής του Σιδήρου και σώζονταν σε άριστη κατάσταση (Εικ. 6). Στα κτερίσματα των τάφων συγκαταλέγονταν και 50 σιδερένια αντικείμενα: μαχαιρίδια, ξίφη, σπαθιά και φυλλόσχημες αιχμές δοράτων και βελών (Εικ. 7). Τα κοσμήματα, όπως χρυσοί σφηκωτήρες, χάλκινες περόνες και πόρπες ποικίλων τύπων, φανερώνουν τη συνήθεια οι νεκροί να θάβονται ντυμένοι. Αρκετά λίθινα ακόνια βρέθηκαν τρυπημένα, ώστε να διευκολύνεται η ανάρτησή τους. Από τη μορφολογία των τάφων, αλλά κυρίως από τα ευρήματα, το νεκροταφείο της Αγριελιάς χρονολογείται από το 1100/1050 έως το 750 π.Χ.

ΖΩΗ ΜΑΛΑΚΑΣΙΩΤΗ

1. Στο εξής με τα αρχικά ΟΑΠΑΘΕ και η χιλιομετρική θέση της ανασκαφής δηλώνεται με Χ.Θ.

2. Βλ. Ζ. Μαλακασιώτη - Ά. Μουσιώνη, Νέα ευρήματα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού και της Εποχής του Σιδήρου στην Άλο, στο *Το Αιγαίο στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου. Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου (Ρόδος 1-4 Νοεμβρίου 2002)*, Αθήνα 2004, σ. 356-358.

Εικ. 5. Πλάτανος. Θέση Αγριελιά. Άποψη του γεωμετρικού νεκροταφείου.

Εικ. 6. Πλάτανος. Θέση Αγριελιά. Αγγεία από το γεωμετρικό νεκροταφείο.

ΕΛΛΗΝΟ-ΟΛΛΑΝΔΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

Άλος. Νοτιοανατολική πύλη

Η Νοτιοανατολική πύλη της Ελληνιστικής ή Νέας Άλου είναι μία από τις κύριες πύλες εισόδου και εξόδου στην πόλη. Οι ανασκαφικές έρευνες σε αυτήν άρχισαν το 1995 με τη συνεργασία του Ολλανδικού Ινστιτούτου Αθηνών (Πανεπιστήμιο του Groningen) και της ΙΓ΄ ΕΠΚΑ και μετά από σχετική Απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού[3].

Από τις έρευνες αυτές φάνηκε ότι η πύλη συνέχισε να κατοικείται και μετά την καταστροφή της πόλης περί το 265 π.Χ., δηλαδή μέχρι τα τέλη του 3ου αι. π.Χ. Η ανασκαφική έρευνα του 2001 διήρκεσε έξι εβδομάδες, από 24 Ιουνίου έως 2 Σεπτεμβρίου 2001, και παράλληλα πραγματοποιήθηκε και η μελέτη υλικού των παλαιότερων ερευνών. Στην έρευνα του 2001 συμμετείχαν αρχαιολόγοι και φοιτητές του πανεπιστημίου του Groningen και επιστημονικό και εργατοτεχνικό προσωπικό της ΙΓ΄ ΕΠΚΑ Βόλου. Στη διάρκεια της έρευνας πραγματοποιήθηκαν εργασίες στους ανασκαφικούς τομείς A/F-H-L-M-N.

Η ομάδα έρευνας της Εφορείας του Βόλου εργάστηκε στον τομέα J/N, ο οποίος βρίσκεται στο εσωτερικό μέρος των οχυρωματικών τειχών της πόλης στη δυτική πλευρά της πύλης. Εδώ αποκαλύφθηκε τετράγωνη κατασκευή, της οποίας το λίθινο δάπεδο και τα εσωτερικά τοιχώματα ήταν επιχρισμένα με υδραυλικό κονίαμα (Εικ. 8). Η Ολλανδική ομάδα ανέλαβε τους τομείς A, F, H, L και M. Οι τομείς A και F βρίσκονται ανατολικά από τον ανατολικό πύργο της πύλης, στο εξωτερικό μέρος του τείχους. Ο τομέας H αποτελεί το χώρο διάβασης ανάμεσα στους δύο πύργους της πύλης, ενώ οι τομείς L και M καταλαμβάνουν την επιφάνεια της αυλής (courtyard) πίσω από το χώρο εισόδου της πύλης. Από την αφαίρεση επιχώσεων σε βάθος σε όλους τους τομείς ανασκαφών ήλθαν στο φως χώροι που διαμορφώνονται με τοίχους από πωρόλιθο και ανήκουν στη δεύτερη περίοδο χρήσης της πύλης (Εικ. 9).

Εικ. 7. Πλάτανος. Θέση Αγριελιά. Σιδερένια όπλα από το γεωμετρικό νεκροταφείο.

Στον τομέα A βρέθηκε μεγάλος αριθμός πίθων καθώς και μεγάλα κομμάτια από τα καλύμματά τους, τα οποία είχαν τη μορφή επίπεδων πήλινων δίσκων, που στο μέσον είχαν τρύπα και χείλος υπερυψωμένο. Οι πίθοι και τα καλύμματά τους είχαν μεγάλες διαστάσεις και ο μεγαλύτερος είχε ύψος 2,10 μ. και χωρητικότητα 1.800 λ. Φαίνεται δε ότι ο χώρος στον οποίον ανήκαν ήταν αποθηκευτικός. Ασαφής παραμένει η χρησιμότητα του χώρου του τομέα H, στον οποίο βρέθηκαν επίσης τμήματα πίθων από χοντρό πηλό. Τέλος, από τους τομείς L και

3. Σχετικά δημοσιεύματα για την πόλη και την κύρια πύλη των τειχών της, βλ. στα H.R. Reinders, *New Halos, A Hellenistic Town in Thessalia, Greece*, Utrecht 1988· V. Dijkstra - R. Reinders - S.J. Tuinstra, De Zuidoostpoort van Hellenistisch Halos, *Paleoactueel* 7, Groningen 1996, σ. 62-65· H.R. Reinders - Y. Dijkstra - V. Rondiri - S.J. Tuinstra - Z. Malakasioti, The Southeast Gate of New Halos, *Pharos* 4, *Journal of the Netherlands Institute at Athens*, 1996, σ. 121-138.

Εικ. 8. Άλος. Ανασκαφή Νοτιοανατολικής πύλης. Άποψη του τομέα J/N και της δεξαμενής.

Εικ. 9. Άλος. Ανασκαφή Νοτιοανατολικής πύλης. Άποψη διαμόρφωσης της πύλης κατά τη δεύτερη περίοδο χρήσης της.

Μ, που βρίσκονται στο κεντρικό τμήμα της πύλης, αφαιρέθηκαν στρώματα ωμών πλίνθων, που χρησίμευαν για την κατασκευή της ανωδομής των πύργων.

Στα περισυλλεγέντα ευρήματα ανήκουν κυρίως κεραμικά, όπως λυχνάρια, αλλά και πολλή θραυσμένη κεραμική του τύπου moulded ware. Ανάμεσα στα θραύσματα αυτά, μετά την επεξεργασία συγκολλήθηκε τμήμα ανάγλυφου σκύφου με παράσταση σχετική με το μύθο του βασιλιά Αθάμαντα, ιδρυτή της Άλου (Εικ. 10 και 27).

Τα νομίσματα που βρέθηκαν στις έρευνες της Νοτιοανατολικής πύλης της πόλης είναι ενδεικτικά της περιόδου χρήσης και κατοίκησης της πύλης. Τα περισσότερα από τα νομίσματα χρονολογούνται στην εποχή του Αντιγόνου Β΄ Γονατά, ενώ τρία νομίσματα καλής διατήρησης πιθανώς είχαν κοπεί επί Αντιγόνου Γ΄.

ΖΩΗ ΜΑΛΑΚΑΣΙΩΤΗ - REINDER REINDERS

ΔΙΑΠΛΑΤΥΝΣΗ ΝΕΑΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΔΟΥ

Τμήμα Κόμβος Αγίων Θεοδώρων - Είσοδος Αλμυρού (Χ.Θ. 280.000) - Τείχος Αρχαίας Άλου

Η ανασκαφή το χρόνο αυτό περιορίστηκε στην ολοκλήρωση της διερεύνησης των δύο κεραμικών κλιβάνων 1 και 2 που είχαν βρεθεί πέρυσι στον Τομέα Β7 και του κτιρίου που είχε εντοπιστεί στον Τομέα Β4[4].

Κλίβανος 1: Είναι μικρών διαστάσεων, 2,10×1,80 μ., απιόσχημος, με το στόμιο στα βορειοδυτικά. Αποκαλύφθηκε κάτω από ένα στρώμα πηλού σε βάθος από 12,85

Εικ. 10. Άλος. Ανασκαφή Νοτιοανατολικής πύλης. Θραύσμα μεγαρικού σκύφου με μυθολογική παράσταση.

έως 12,95 μ. από το σταθερό σημείο της ανασκαφής. Ο κλίβανος είχε κατασκευαστεί απευθείας επάνω στο ασβεστολιθικό πέτρωμα της περιοχής. Τα εξωτερικά τοιχώματα είναι κατασκευασμένα από ακάθαρτο πηλό και είχαν επίσης επάλειψη με άλλο στρώμα πηλού. Στα σημεία στα οποία σώζονται καλύτερα, το πάχος του φθάνει τα 0,02 μ. Στα δυτικά το τοίχωμα έχει καταρρεύσει, ενώ εκείνο της ανατολικής πλευράς διατηρείται σε καλύτερη κατάσταση.

Ο θάλαμος θέρμανσης χωρίζεται σε δύο μέρη με έναν πλίνθινο τοίχο, μήκ. 1, πλ. 0,25 και ύψ. 0,30 μ. Αποκαλύφθηκαν καθ' ύψος τρεις σειρές πλίνθων.

Στο βορειοδυτικό τμήμα του κλιβάνου βρέθηκε το στόμιο πυροδότησης. Τα τοιχώματά του προεκτείνονταν και σχημάτιζαν προστομιαίο δρόμο, μήκ. 0,60-0,75 μ. Το πλάτος του έφθανε τα 0,30 μ. Τα τοιχώματα του δρόμου είναι κτιστά με πλίνθους κάθετα τοποθετημένες στο φυ-

4. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 476-480.

σικό έδαφος. Στα άκρα τους προς το θάλαμο υπήρχε μια πλατιά πέτρα, όρθια. Πάνω και μέσα στον κλίβανο βρέθηκαν πεσμένα τμήματα των εξωτερικών τοιχωμάτων και του θόλου του.

Κλίβανος 2: Αποκαλύφθηκε σε βάθος 11,73 μ. από το σταθερό σημείο της ανασκαφής με το στόμιο στα βόρεια. Έχει διαστάσεις 3,65×2,70 μ. Σώζονται τα τοιχώματα του θαλάμου θέρμανσης σε ύψος 0,60 μ. Δεν βρέθηκε ιδιαίτερη διαμόρφωση για το στόμιο πυροδότησης ή αντίστοιχος δρόμος, καθώς επάνω από τον κλίβανο 2 κατασκευάστηκε νεότερο κτίριο (ελληνιστικών χρόνων). Ο κλίβανος είχε χτιστεί απευθείας επάνω στο σκληρό ασβεστολιθικό βράχο της περιοχής, αφού αυτός είχε εξομαλυνθεί με λάξευση, όπου ήταν απαραίτητο. Τα τοιχώματα του θαλάμου αποτελούνταν από πέντε σειρές πλίνθων, που έχουν ύψος 0,10 μ., ενώ το πλάτος τους είναι 0,09-0,10 μ. και το μήκος τους ποικίλλει από 0,15 έως 0,30 μ., ανάλογα με τις ανάγκες κατασκευής. Με στρώμα πηλού έγινε επένδυση των τοιχωμάτων του θαλάμου και χρησιμοποιήθηκε άφθονος στο κάτω μέρος για να προσαρμοστούν στις υψομετρικές διαφορές του βραχώδους εδάφους. Η επιφάνεια του πηλού φέρει χοντρές δαχτυλιές. Εσωτερικά ο θάλαμος θέρμανσης χωριζόταν σε τέσσερις ισοπλατείς σύριγγες με τρεις τοίχους. Οι τοίχοι αυτοί είναι διατεταγμένοι παράλληλα προς τον κατά μήκος άξονα του κλιβάνου και είναι κατασκευασμένοι από πλίνθους διαστ. 0,25×0,53×0,09 μ., σε επάλληλες σειρές, με συνδετικό υλικό μεταξύ τους πηλό αναμεμιγμένο με χαλίκια. Μέσα στον κλίβανο βρέθηκαν πεσμένες πλίνθοι, όμοιας κατασκευής με εκείνες των εξωτερικών τοιχωμάτων. Κατά τη διαδικασία αφαίρεσης των πλίνθων συνελέγη άφθονη κεραμική γεωμετρικών χρόνων. Οι δύο κλίβανοι διατηρήθηκαν σε κατάχωση, κάτω από το ρεύμα ανόδου της νέας Εθνικής Οδού.

Κτίρια σε επαφή με το τείχος: Συνεχίστηκε η έρευνα στο κτίριο που είχε βρεθεί στον Τομέα Β4. Πέρυσι είχαν ερευνηθεί τρεις χώροι. Φέτος η ανασκαφή αποκάλυψε δύο ακόμη χώρους, τους Δ και Ε. Ο Χώρος Δ βρίσκεται αμέσως μετά το Χώρο Γ και ο Ε στη συνέχεια του Δ. Προς το παρόν, το δυτικό πέρας του Χώρου Ε δεν έχει ακόμη εντοπιστεί. Οι τοίχοι τους αποτελούνται από πώρινους και ασβεστολιθικούς δόμους, οι οποίοι απλώς «ακουμπούν» επάνω στην εσωτερική παρειά του τείχους, χωρίς να είναι οργανικά δεμένοι με αυτό. Μέσα στους χώρους αυτούς βρέθηκε στρώμα καταστροφής κυρίως από κεραμίδες στέγης αλλά και όστρακα. Στον ίδιο χώρο εντοπίστηκε χάλκινο νόμισμα Λάρισας (400-344 π.Χ.).

Ευρήματα γεωμετρικής εποχής: Ανασκάφηκαν δέκα τάφοι γεωμετρικών χρόνων. Ήταν παιδικοί, κιβωτιόσχημοι ή κτιστοί, ενώ σε μία περίπτωση χρησιμοποιήθηκε η φυσική διαμόρφωση του βράχου ως θήκη. Οι τάφοι δεν είχαν ενιαίο προσανατολισμό. Ήταν κτερισμένοι με πήλινα αγγεία, κυάθια, σκύφους, τριφυλλόστομες οινοχοΐσκες και θήλαστρα.

Η σωστική ανασκαφή διακόπηκε για να προχωρήσουν οι εργασίες οδοποιίας, αφού αποφασίστηκε από το ΥΠΕΧΩΔΕ η κατάργηση της συνέχειας του παράπλευρου δρόμου.

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΕΙΣ - ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΙΣ

Συντήρηση μολύβδινου ελάσματος από την ανασκαφή στο βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας Δημητριάδος

Κατά τη διάρκεια ανασκαφών στο βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας Δημητριάδος το έτος 1996, στον τάφο 876, αποκαλύφθηκε μολύβδινο έλασμα το οποίο πιθανόν να είναι τμήμα νεκρικής κλίνης[5]. Το έλασμα φέρει περιμετρικά 23 χάλκινα και έξι σιδερένια καρφιά. Πέντε σιδερένιοι σύνδεσμοι σε σχήμα Π το κρατούσαν προσκολλημένο σε ξύλινο υπόβαθρο. Ο τάφος χρονολογείται στην ελληνιστική εποχή (τέλη 4ου αι. π.Χ.).

Το μολύβδινο έλασμα είναι αρχικά χυτό[6] και στη συνέχεια σφυρηλατημένο. Η σύσταση του μολύβδου μάς δείχνει ότι χρησιμοποιήθηκε μέταλλο ελεύθερο από άργυρο (Ag < 100 ppm) με ανάλογα επίπεδα άλλων ιχνοστοιχείων (Cu, Sb, As, Bi). Η περιεκτικότητα σε κασσίτερο είναι σχετικά υψηλή για φρέσκο λιωμένο μόλυβδο[7], περίπου 130 ppm. Το ποσοστό του κασσίτερου που βρέθηκε εδώ θα μπορούσε να οφείλεται είτε στη χρήση ανακυκλωμένου μετάλλου[8] είτε στη χρήση μεταλλεύματος

5. Οι διαστάσεις του είναι: μήκ. 0.94 μ. περίπου, πλ. α΄ άκρου 0,26, πλ. β΄ άκρου 0,36, πλ. στο κεντρικό τμήμα 0.095-0,14, πάχ. 0.017 μ. Υπεύθυνη της ανασκαφής ήταν η αρχαιολόγος της ΙΓ΄ ΕΠΚΑ Ε. Νικολάου.

6. Οι αναλύσεις έγιναν σε συνεργασία με τον καθηγητή τεχνολογίας αρχαιολογικών υλικών Th. Rehren του IoA, UCL. Η χρήση των αναλυτικών τεχνικών του τμήματος Γεωλογίας του πανεπιστημίου του Bristol από την Ε. Ασδεράκη χρηματοδοτήθηκε από πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (αριθ. σύμβασης HPRI-CT-1999-00008, που έχει ως στόχο την πρόσβαση ερευνητών σε ερευνητικά κέντρα), με υπεύθυνο του προγράμματος τον καθηγητή J. Wood (EU Geochemical Facility, University of Bristol). Ο Ch. Choi έκανε τις αναλύσεις με ICP-AES και οι T. Elliott και Ch. Coath τις αναλύσεις με MC-ICP-MS. Ο K. Reeves του Wolfson Archaeological Science Laboratories of the Institute of Archaeology UCL βοήθησε με την XRD και EPMA ανάλυση. Η S. Stos, τώρα στο Exeter University, βοήθησε στην ερμηνεία των ισοτόπων μολύβδου.

7. Ο φρέσκος λιωμένος μόλυβδος συνήθως, αλλά όχι απαραίτητα, περιέχει περίπου 10 ppm Sn.

8. A. Wyttenbach - P. Schubiger, Trace Element Content of Roman Lead by Neutron Activation Analysis, *Archaeometry* 15 (1973), σ. 199-207.

προερχόμενου από κάποια ιδιαίτερη πηγή[9]. Η ισοτοπική ανάλυση του μολύβδου δείχνει ότι το έλασμα έχει υψηλότερες αναλογίες $^{207}Pb/^{206}Pb$ από αυτές που έχουν συνήθως τα μολύβδινα αντικείμενα που προέρχονται από τα μεταλλεία του Λαυρίου[10], καθώς και χαμηλότερες αναλογίες $^{206}Pb/^{204}Pb$ από άλλα δείγματα της ίδιας περιοχής. Ο μόλυβδος της κλίνης μπορεί να ταυτιστεί και με εκείνον από τα μεταλλεία της Χαλκιδικής, καθώς επίσης και με νέες πηγές (αδημοσίευτες ακόμη) από την περιοχή της Αγριλέζας[11].

Τα χάλκινα καρφιά είναι σφυρήλατα και έχουν κατασκευαστεί από τεχνικά καθαρό χαλκό.

Λόγω της κακής διατήρησης του αντικειμένου[12] και προκειμένου να αποσπαστεί αυτό από το έδαφος, ακολουθήθηκαν τεχνικές αφαίρεσης όπως περιγράφονται από την Cronyn[13] και τον Watkinson[14]. Με τη βοήθεια ειδικών μεταλλικών λαμών αποσπάστηκε από το έδαφος, τοποθετήθηκε σε ειδικά κατασκευασμένο ξύλινο κιβώτιο, επενδεδυμένο με αφρολέξ, και μεταφέρθηκε στο εργαστήριο συντήρησης της ΙΓ΄ ΕΠΚΑ για άμεση συντήρηση.

Οι παράγοντες διάβρωσης του ελάσματος συνίστανται σε φυσικούς, που είναι η φθορά του χρόνου, και σε χημικούς, από την επίδραση χλωριούχων και ανθρακικών αλάτων[15]. Τα προϊόντα διάβρωσης, όπως προσδιορίστηκαν από την ηλεκτρονική μικροσκοπία και την περιθλασομετρία ακτίνων Χ, είναι για το μόλυβδο τα ανθρακικά άλατα και το οξείδιο του μολύβδου, για το χαλκό ο μαλαχίτης και ο κυπρίτης και για το σίδηρο το οξείδιο του σιδήρου και ανθρακικά άλατα.

Επιλέχθηκε ο μηχανικός τρόπος καθαρισμού γιατί το αντικείμενο είναι αρκετά ευαίσθητο και, επίσης, γιατί δεν ήταν επιθυμητό να απομακρυνθεί η πατίνα του. Λόγω της ευθραυστότητας του αντικειμένου και για διευκόλυνση του καθαρισμού του, έγινε τοπική προστασία της επιφάνειας με οξικό πολυβινύλιο 3% σε ακετόνη. Μετά τον καθαρισμό έγινε εμποτισμός, με μίγμα πολυεστέρα (VIAPAL UP 223/BS/65), στιρένιου και καταλύτη (PE-6/TC), της σαθρής επιφάνειας, προκειμένου αυτή να σταθεροποιηθεί και να διατηρήσει το σχήμα της. Χρειάστηκε να γίνει εμποτισμός της επιφάνειας δύο φορές. Για την προστασία του ελάσματος χρησιμοποιήθηκε βερνίκι Paraloid B72 αραιωμένο σε ακετόνη 7%[16], το οποίο εφαρμόστηκε με πινέλο και με ψεκασμό. Η συγκόλληση των αποκολλημένων τμημάτων έγινε κυρίως με UHU PLUS. Η συμπλήρωση των τμημάτων που λείπουν έγινε με εποξειδική ρητίνη[17] και με πολυεστερική ρητίνη[18]. Ο τελικός χρωματισμός των συμπληρώσεων έγινε με χρώματα λαδιού. Χρησιμοποιήθηκε γάζα για τη στήριξη του πίσω μέρους του ελάσματος, εμποτισμένη σε Paraloid B72 5% σε ακετόνη. Ως υλικό στερέωσης χρησιμοποιήθηκε Paraloid B72 10% σε ακετόνη[19].

ΕΛΕΝΗ ΑΣΔΕΡΑΚΗ

ΝΟΜΟΣ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Κτηματική περιφέρεια Μασχολουρίου

Αγρός Κ. Σμέτη

Κατά τη φετινή τελευταία ανασκαφική περίοδο αποκαλύφθηκαν και ερευνήθηκαν 16 ακόμη τάφοι[20].

Τάφος 18. Λακκοειδής με δάπεδο από ασβεστολιθική πλάκα. Προσανατολισμός Β.-Ν. Εσωτ. διαστ. 1,79×0,66 μ. Δεν βρέθηκαν οστά. Στη νοτιοδυτική γωνία του τάφου εντοπίστηκε πήλινο σκεύος με λύχνους.

Τάφος 19. Πήλινη λάρνακα με ασβεστολιθική κάλυψη. Προσανατολισμός Β.-Ν. Εξωτ. διαστ. 1,92×0,68 μ. Βρέθηκαν ελάχιστα σκελετικά κατάλοιπα σε κακή κατάσταση διατήρησης. Κτερίσματα: Χάλκινοι κρίκοι, πή-

9. Δηλαδή, η πηγή να περιέχει υψηλά ποσοστά κασσίτερου. Τέτοια μεταλλεύματα είναι ήδη γνωστά, αλλά σπάνια. Περαιτέρω έρευνα προς αυτό το σημείο θα μπορούσε να διαλευκάνει τέτοιου είδους ερωτήματα.

10. A.Z. Stos-Gale - H.N. Gale - N. Annets, Lead Isotope Data from the Isotrace Laboratory, Oxford: Archaeometry Data Base 3, Ores from the Aegean, part 1, *Archaeometry* 38 (1996), σ. 381-390.

11. S. Stos, προσωπική επικοινωνία.

12. S. Turgoose, The Corrosion of Lead and Tin: Before and After Excavation, στο *Lead and Tin Studies in Conservation and Technology*, Occasional papers 3, The United Kingdom Institute for Conservation, 1985, σ. 15-26.

13. J. Cronyn, *The Elements of Archaeological Conservation*, London 1990.

14. D. Watkinson, *First Aid for Finds*, UKIC 1987.

15. Τα χλωριούχα άλατα προέρχονται από τη θάλασσα, η οποία βρίσκεται ελάχιστα μέτρα μακριά από τον τάφο. Τα ανθρακικά άλατα προέρχονται από το περιβάλλον του τάφου (σκελετός, οργανικά υλικά κτλ.). Turgoose, ό.π. Cronyn, ό.π. J. Watson, Conservation of Lead and Lead Alloys Using EDTA Solutions, στο *Lead and Tin Studies in Conservation and Technology*, Occasional papers 3, The United Kingdom Institute for Conservation, 1985, σ. 44-45.

16. Watson, ό.π.

17. Araldite AW 106/ HV 953 με προσθήκη aerosil και ανάλογων γαιοχρωμάτων.

18. VIAPAL UP 223 BS/65/καταλύτη PE-6/TC/ με προσθήκη μαρμαρόσκονης και aerosil (σε αναλογία 1000 gr πολυεστέρα /12 ml καταλύτη/400 gr μαρμαρόσκονης).

19. Ο έκτακτος συντηρητής Θ. Τσουρτσούλης βοήθησε στη συντήρηση του ελάσματος.

20. *ΑΔ* 51 (1996): Χρονικά, σ. 356· 54 (1999): Χρονικά, σ. 413· 55 (2000): Χρονικά, σ. 480.

λινα επίχρυσα κομβία και χάλκινες χάντρες στη βόρεια πλευρά του τάφου.

Τάφος 20. Κιβωτιόσχημος, με προσανατολισμό Α.-Δ. Εξωτ. διαστ. 2,15×0,90 μ. Ο σκελετός διαλυμένος. Στο ύψος του κρανίου χάλκινη περόνη.

Τάφος 21. Πήλινη λάρνακα, δεν διατηρεί την κάλυψη. Προσανατολισμός Β.-Ν. Εξωτ. διαστ. 1,92×0,56 μ. Βρέθηκαν ελάχιστα σκελετικά κατάλοιπα. Στο εσωτερικό του λιγοστά όστρακα.

Τάφος 22. Κιβωτιόσχημος, δεν διατηρεί την καλυπτήρια πλάκα. Προσανατολισμός Α.-Δ. Εξωτ. διαστ. 2,24×0,84 μ. Περιείχε ένα νεκρό ύπτιο με την κεφαλή προς Α. Ακτέριστος.

Τάφος 23. Κιβωτιόσχημος, με προσανατολισμό Α.-Δ. Εξωτ. διαστ. 2,20×0,82 μ. Ο σκελετός διαλυμένος. Στη νοτιοδυτική γωνία του τάφου βρέθηκε πήλινο αγγείο σε όστρακα. Έξω από αυτόν όστρακα αγγείου.

Τάφος 24. Κεραμοσκεπής κατεστραμμένος, με προσανατολισμό Α.-Δ. Εξωτ. διαστ. 2,20×1 μ. Δεν βρέθηκαν σκελετικά κατάλοιπα, ούτε κτερίσματα.

Τάφος 25. Κιβωτιόσχημος, δεν διατηρεί την κάλυψη. Προσανατολισμός Α.-Δ. Εξωτ. διαστ. 1,90×0,63 μ. Ο σκελετός σε κακή κατάσταση διατήρησης. Εσωτερικά και εξωτερικά του τάφου ελάχιστα όστρακα κλασικών χρόνων.

Τάφος 26. Κιβωτιόσχημος, με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Εξωτ. διαστ. 1,56×1,10 μ. Ελάχιστα σκελετικά κατάλοιπα, διάσπαρτα, με το κρανίο προς Β. Στο ύψος της κεφαλής πήλινο αγγείο σε όστρακα.

Τάφος 27. Πήλινη λάρνακα με κάλυψη από ασβεστολιθικές πλάκες. Προσανατολισμός Α.-Δ. Σωζ. διαστ. 1,76×0,70 μ. Ένας νεκρός ύπτιος εκτάδην με την κεφαλή προς Α. Στο ύψος της κεφαλής αργυρό νόμισμα φθαρμένο. Εξωτερικά του τάφου ελάχιστα όστρακα.

Τάφος 28. Κεραμοσκεπής καλυβίτης, με προσανατολισμό Α.-Δ. Εξωτ. διαστ. 1,65×0,47 μ. Δεν βρέθηκε σκελετός, ούτε κτερίσματα.

Τάφος 29. Κιβωτιόσχημος, δεν διατηρεί την κάλυψη. Προσανατολισμός Α.-Δ. Εξωτ. διαστ. 1,54×0,48 μ. Μισοκατεστραμμένος. Περιείχε ένα νεκρό ύπτιο με την κεφαλή προς Α. Στο ύψος του αριστερού βραχίονα τρία πήλινα μελαμβαφή αγγεία σε όστρακα και στο εξωτερικό του λιγοστά όστρακα αγγείων.

Τάφος 30. Πήλινη λάρνακα, δεν σώζεται η κάλυψη. Προσανατολισμός Α.-Δ. Εξωτ. διαστ. 1,82×0,40 μ. Ελάχιστα σκελετικά κατάλοιπα σε κακή κατάσταση διατήρησης. Ακτέριστος.

Τάφος 31. Λακκοειδής με κάλυψη από ασβεστολιθική πλάκα. Προσανατολισμός Α.-Δ. Εξωτ. διαστ. 2,16×0,60 μ. Βρέθηκαν ελάχιστα οστά σε κακή κατάσταση διατήρησης. Ακτέριστος.

Τάφος 32. Κεραμοσκεπής, με προσανατολισμό Α.-Δ. Σωζ. διαστ. 1,20×0,20 μ. Δεν βρέθηκαν οστά, ούτε κτερίσματα.

Τάφος 33. Κεραμοσκεπής, με προσανατολισμό Α.-Δ. Σωζ. διαστ. 1,33×0,33 μ. Δεν βρέθηκαν οστά, ούτε κτερίσματα.

Με την ολοκλήρωση της ανασκαφής του αγρού παρατηρούμε ότι σχεδόν στο σύνολό τους οι τάφοι είναι έντονα διαταραγμένοι, τα πλευρικά τους τοιχώματα έχουν μετακινηθεί, όπως και οι καλυπτήριες, όπου διατηρούνται. Η έντονη σεισμική δραστηριότητα της περιοχής, καθώς και η εκτεταμένη άροση έχουν αλλοιώσει την εικόνα του νεκροταφείου και, συνεπώς, οι πληροφορίες που μας έδωσε σχετικά με τις συνήθειες ταφής είναι αποσπασματικές.

Πύργος Κιερίου

Αγρός Π. Καραζάχου

Κατά τη διάρκεια των περιοδειών των φυλάκων αρχαιοτήτων του νομού Καρδίτσας είχε εντοπιστεί σε καλλιεργημένο αγρό στη θέση Ξηραύλακας αρχαίος τύμβος, ο οποίος κατά καιρούς γινόταν στόχος λαθρανασκαφών.

Κατόπιν αυτού, η Εφορεία μας αποφάσισε να επέμβει άμεσα και να προχωρήσει στον καθαρισμό και την έρευνα του μνημείου.

Από τη συνεχή καλλιέργεια του αγρού, οι διαστάσεις και το αρχικό σχήμα του τύμβου είχαν αλλοιωθεί. Έτσι, ορίστηκε κάνναβος αποτελούμενος από οκτώ ανασκαφικά τετράγωνα, διαστ. 4×4 μ.

Εντοπίστηκαν τρεις τάφοι ενηλίκων (Τ1, Τ2, Τ3) και ένας παιδικός (Τ4), σε βάθος 0,25-0,35 μ. από τη σημερινή επιφάνεια του εδάφους. Οι τάφοι ήταν κιβωτιόσχημοι, καλυπτήριες πλάκες δεν σώθηκαν και, από τα πλάγια τοιχώματά τους, άλλα σώζονταν στη θέση τους, ενώ άλλα είχαν μετακινηθεί ή έλειπαν εντελώς.

Στον τάφο 1 βρέθηκαν ψήγματα χαλκού. Από τον τάφο 3 συνελέγη σιδερένιο αντικείμενο, αδιάγνωστο.

Παλαμάς

Μαγούλα Αγίου Αθανασίου

Στη βορειοδυτική πλευρά της μαγούλας Αγίου Αθανασίου, βόρεια του Δημοτικού Σχολείου, έγιναν από το Δήμο της πόλης σκαπτικές εργασίες για την κατασκευή κλίμακας, χωρίς την άδεια της Εφορείας. Οι εργασίες διακόπηκαν και πραγματοποιήθηκε δοκιμαστική ανασκαφή, γιατί ο χώρος έχει κηρυχθεί αρχαιολογικός (Υ.Α. 1154/ 493964, ΦΕΚ 91/Β/19.3.64).

Στη διερευνητική τομή δεν βρέθηκε τίποτε αξιόλογο, εκτός από ελάχιστη αβαφή κεραμική, ένα πήλινο πηνίο και αργούς λίθους, όλα αναμεμειγμένα με σύγχρονα υλικά, λόγω των αλλεπάλληλων διαμορφώσεων του χώρου σε νεότερες εποχές.

Μυρίνη (Δήμος Κάμπου)

Οικόπεδο Β. Χασιώτη

Στο παραπάνω οικόπεδο είχαν εντοπιστεί αρχαιότητες κατά την εκσκαφή θεμελίων για ανέγερση νέας οικοδομής και είχε πραγματοποιηθεί ανασκαφική έρευνα[21].

Σε όρυγμα που ανοίχθηκε αυτόν το χρόνο στο οικόπεδο για την κατασκευή αποχετευτικού βόθρου αποκαλύφθηκαν αρχαιολογικά λείψανα. Ακολούθως, το όρυγμα μετατράπηκε σε ανασκαφικό τετράγωνο, διαστ. 4 (Β.-Ν.)×3 μ. (Α.-Δ.). Σε βάθος 1,37 μ. από την επιφάνεια του εδάφους βρέθηκαν τμήματα δύο τοίχων που γωνιάζουν. Ο τοίχος 1 έχει κατεύθυνση Β.-Ν. και ο τοίχος 2 Α.-Δ. Και οι δύο είναι προσεκτικά κατασκευασμένοι από λίθους μεγάλου μεγέθους και σώζονται σε ύψος ενός δόμου (σωζ. ύψ. 0,20 μ.).

Δυτικά και έξω από τη γωνία που σχηματίζουν οι δύο τοίχοι, σε βάθος 1,61 μ., εμφανίστηκε πλάκα ασβεστόλιθου, που κάλυψε το μεγαλύτερο τμήμα της τομής και δυσχέρανε την έρευνα. Αφού αποτυπώθηκαν οι αρχαιότητες, καταχώσθηκαν τα αρχιτεκτονικά ευρήματα και πραγματοποιήθηκε νέα δοκιμαστική εκσκαφή δυτικά της πρώτης, όπου βρέθηκε ελεύθερος από αρχαιότητες χώρος για την κατασκευή του βόθρου.

Κατά την ανασκαφή συνελέγη κεραμική καθημερινής, κυρίως, χρήσης και τμήμα πήλινου ειδωλίου.

Αγρός Κληρονόμων Ι. Τζόλια

Στον παραπάνω αγρό, έκτασης 4 στρ., πραγματοποιήθηκε στην αρχή της δεκαετίας του 1970 μικρής έκτασης σωστική ανασκαφή και από τότε υπήρχε εκκρεμότητα διοικητικής φύσεως με τον ιδιοκτήτη αρχικά και τους κληρονόμους του αργότερα.

Στο πλαίσιο της διευθέτησης αυτών των εκκρεμοτήτων πραγματοποιήθηκε τα έτη 1999 (Δεκέμβριος), 2000 (Ιανουάριος-Μάιος) και 2001 (Ιανουάριος) δοκιμαστική ανασκαφή για τη χορήγηση στους κληρονόμους άδειας καλλιέργειας. Τα αποτελέσματα της έρευνας δεν ήταν εντυπωσιακά, ούτε τα αναμενόμενα.

Ανοίχθηκαν συνολικά σε διάφορα σημεία του αγρού 16 τομές, σε κάποιες από τις οποίες εντοπίστηκε σε βάθος 0,40-0,50 μ. από την επιφάνεια του εδάφους στρώμα καταστροφής από κεραμίδες στέγης και διάφορα αποσπασματικά σωζόμενα λείψανα τοίχων, τα οποία δεν σχημάτιζαν ολοκληρωμένες κατόψεις. Ωστόσο, διαπιστώθηκε η οικιστική χρήση του χώρου κατά τον 4ο αι. π.Χ.

Ανάμεσα στα ευρήματα συγκαταλέγονται άφθονη κεραμική, κυρίως από αγγεία καθημερινής χρήσης, πήλινες κεραμίδες στέγης και πήλινες αγνύθες, με βάση τα οποία χρονολογείται η χρήση του χώρου στον 4ο αι. π.Χ.

ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΙ - ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ

Πρόδρομος, Πλατιά Μαγούλα (Δήμος Κάμπου)

Έγινε καθαρισμός από την πυκνή βλάστηση και περίφραξη της Πλατιάς Μαγούλας Προδρόμου. Κατασκευάστηκε μεταλλική ενημερωτική πινακίδα με πληροφοριακό και φωτογραφικό υλικό, η οποία θα τοποθετηθεί στο χώρο μετά το τέλος των εργασιών.

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

2002

ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΣΩΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ

Δήμος Κάρλας

Ανασύσταση Ταμιευτήρα Λίμνης Κάρλας

Συλλεκτήρας 6-Ανασκαφική Θέση 7: Το 2002 στη Χ.Θ. 0,385-0,865 μ. της πορείας του Συλλεκτήρα 6, στα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου της Αεράνης, κατόπιν διερεύνησης από την 7η ΕΒΑ, ακολούθησε δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα. Συγκεκριμένα, ερευνήθηκαν τρεις δοκιμαστικές τομές (4×4 μ.). Επιφανειακά εντοπίστηκε αργιλώδες στρώμα, πλούσιο σε κεραμική τροχήλατη, αβαφή, απλή και εγχάρακτη (ραβδωτά), με ερυθροβαφή και λίγα μελαμβαφή όστρακα. Σε βάθος από -0,40 έως και -1 μ. από την επιφάνεια του εδάφους εντοπίστηκαν τάφοι της βυζαντινής εποχής, που διερεύνησε ανασκαφικά η 7η ΕΒΑ.

Συλλεκτήρας 6-Ανασκαφική Θέση 8: Στο πλαίσιο κατασκευής των έργων επιφανειακής στεγάνωσης της νό-

21. *ΑΔ* 49 (1994): Χρονικά, σ. 328.

τιας όχθης της λίμνης Κάρλας, ανατολικά της εκβολής του Συλλεκτήρα 6 και δυτικά της απόληξης του ανατολικού Αναχώματος, αποκαλύφθηκαν και εν μέρει καταστράφηκαν τμήματα κτιρίων όψιμων ελληνιστικών χρόνων, που είναι δυνατόν να αποδοθούν στα γεωγραφικά όρια του αρχαιολογικού χώρου της Αεράνης. Το τμήμα εξαιρέθηκε του έργου πριν ξεκινήσει η ανασκαφική έρευνα.

Συλλεκτήρας 6-Ανασκαφική Θέση 9: Το 2002 στη Χ.Θ. 2.437-3.100 μ. της πορείας του Συλλεκτήρα 6, στη θέση Στάνη-Θερμοκήπια πραγματοποιήθηκε δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα, η οποία δεν ολοκληρώθηκε. Σε έκταση 200 τ.μ. εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της μέσης και ύστερης εποχής του Χαλκού, που διατηρούνται σε καλή κατάσταση. Πρόκειται για τη βόρεια γωνία τμήματος κτιρίου, που με βάση τα ευρήματα χρονολογήθηκε στη μέση εποχή του Χαλκού, καθώς και για ένα τμήμα τοίχου της ύστερης εποχής του Χαλκού.

Επίσης, στη Χ.Θ. 2.900-3.000 μ., κάτω από το μεσοβυζαντινό νεκροταφείο που εντοπίστηκε, ήλθε στο φως τμήμα ελλειψοειδούς κτιρίου, το οποίο χρονολογείται πιθανότατα στην ελληνιστική εποχή.

Η ανασκαφική έρευνα δεν προχώρησε σε βαθύτερα στρώματα.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΔΡΥΜΗ-ΣΙΣΜΑΝΗ

Διμήνι

Οικόπεδο Ευ. και Θ. Κωσταρά

Τον Ιανουάριο του 2002 η ΙΓ΄ ΕΠΚΑ χορήγησε άδεια ανέγερσης οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο στο Διμήνι Δήμου Αισωνίας.

Κατά την εκσκαφή των θεμελίων εντοπίστηκε αρχαιολογικό στρώμα ΥΕΧ και ακολούθησε ανασκαφική έρευνα, η οποία έφερε στο φως ένα τμήμα μυκηναϊκού κτιρίου χτισμένου σε δύο οικοδομικές φάσεις, που σύμφωνα με την κεραμική πρέπει να χρονολογηθεί στην ΥΕ ΙΙΙΑ2 και ΥΕ ΙΙΙΒ2-ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη περίοδο. Οι τοίχοι του κτιρίου διατηρούνται σε κακή κατάσταση, είναι αποσπασματικοί και δεν αποτελούν ένα ολοκληρωμένο κτίριο, λόγω θεμελίωσης μεταγενέστερου κτιρίου νεότερων χρόνων.

Η έρευνα στο οικόπεδο Κωσταρά έδωσε λιγοστά ευρήματα (κέρατα ζωόμορφων ειδωλίων, τμήμα λίθινου εργαλείου) και παρόλο που τα αρχιτεκτονικά λείψανα δεν διατηρούνται σε καλή κατάσταση, η κεραμική που προέρχεται από τα διαλυμένα τμήματα οικιών είναι αξιόλογη. Εκτός από τα αβαφή αγγεία (χύτρες) και τα μεγάλα αποθηκευτικά αγγεία (τμήματα πίθων, αμφορέων κτλ.), βρέθηκαν τμήματα από κύλικες (ΥΕ ΙΙΙΑ2 FS 255 με διακόσμηση FM 46), από λεκάνες (FS 294) και από σκύφους, με ολόβαφο εσωτερικό και γραπτή ταινία εξωτερικά (ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη FS 284).

Η ύπαρξη αρχιτεκτονικών λειψάνων και η κεραμική χρονολογούν τη χρήση του χώρου από την ΥΕ ΙΙΙΑ2 έως την ΥΕ ΙΙΙΒ2-ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη σε απόσταση αρκετά μεγάλη από τον ιστό του μυκηναϊκού οικισμού και αποτελεί ένα καινούργιο, σημαντικό στοιχείο, καθώς μας δείχνει τη μεγάλη έκταση που κατελάμβανε ο οικισμός.

ΣΤΑΜΑΤΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΕΡΓΟ ΔΕΥΑΜΒ

Στο Διμήνι Δήμου Αισωνίας το Φεβρουάριο του 2002, κατά τη διάρκεια εργασιών της ΔΕΥΑΜΒ για την κατασκευή αγωγών ομβρίων υδάτων στη Μ.Π. Βόλου και τη συμπλήρωση δικτύου ακαθάρτων, εντοπίστηκαν αρχαιότητες της εποχής του Χαλκού. Η ΙΓ΄ ΕΠΚΑ διενήργησε ανασκαφική έρευνα με χρηματοδότηση της ΔΕΥΑΜΒ. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε τέσσερις τομείς (Τομείς Α, Β, Γ, Δ).

Τομέας Α

Ανασκάφηκαν τρία τετράγωνα, διαστ. 10×2 μ., στα οποία αποκαλύφθηκαν τέσσερα τμήματα τοίχων.

Τοίχος 1: Μήκ. 7,30, πλ. 0,60, ύψ. 0,40-0,60 μ., σε βάθος 2-2,30 μ. από το οδόστρωμα, με κατεύθυνση Α.-Δ.

Τοίχος 2: Μήκ. 2,50, πλ. 0,54-0,60, ύψ. 0,50 μ., σε βάθος 2,15-2,70 μ. από το οδόστρωμα, με κατεύθυνση Α.-Δ.

Τοίχος 3: Μήκ. 2,34, πλ. 0,60, ύψ. 0,25 μ., σε βάθος 2,32-2,60 μ. από το οδόστρωμα, με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ.

Τοίχος 4: Μήκ. 2,62, πλ. 0,40-0,50 μ., σε βάθος: 2,55-2,70 μ. από το οδόστρωμα, με κατεύθυνση Α.-Δ.

Οι παραπάνω τοίχοι είναι καλοχτισμένοι, σώζονται σε καλή κατάσταση και αποτελούνται από επεξεργασμένες ασβεστολιθικές πέτρες, μεσαίου και μεγάλου μεγέθους. Το συνδετικό υλικό είναι χώμα και μικρότερες πέτρες (Εικ. 11).

Τα αρχιτεκτονικά λείψανα του Τομέα Α είναι αποσπασματικά λόγω του χαρακτήρα της ανασκαφής, ο οποίος μας έδωσε τη δυνατότητα να ερευνήσουμε ένα τμήμα μικρού πλάτους (2 μ.), πράγμα το οποίο μας δυσκολεύει να ταυτίσουμε τα τμήματα των τοίχων με δωμάτια και οικίες συγκεκριμένης περιόδου.

Μόνον από την κεραμική, η οποία βρέθηκε σε αρκετά μεγάλη ποσότητα, μπορούμε να έχουμε ορισμένα στοιχεία που δηλώνουν ότι οι τοίχοι 1, 3 και το δυτικό τμήμα του τοίχου 2, μήκ. 1,20 μ., ανήκουν στην ίδια φάση κατοίκησης της ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμης και θεμελιώθηκαν επάνω σε στρώμα κατοίκησης της ΥΕ ΙΙΙΒ (τοίχος 4 και το ανατολικό τμήμα του τοίχου 2, μήκ. 1,30 μ.).

Η έρευνα στο σημείο αυτό προχώρησε και κάτω από το μυκηναϊκό στρώμα, όπου εντοπίστηκε παλαιότερο στρώμα κατοίκησης, που χρονολογήθηκε σύμφωνα με την κεραμική στη μεσοελλαδική περίοδο και το οποίο δεν σώζει αρχιτεκτονικά λείψανα.

Επίσης, το σημείο αυτό μας έδωσε αρκετά μικροευρήματα, όπως λίθινα σφονδύλια, πήλινα γραπτά ανθρωπόμορφα ειδώλια, καθώς και πήλινα γραπτά ειδώλια ζώων.

Τομέας Β

Ερευνήθηκε τμήμα διαστ. 26×1 μ. Εντοπίστηκε ένας παιδικός κιβωτιόσχημος τάφος, διαστ. 0,58×0,29 μ., σε βάθος 1,88 μ. από το οδόστρωμα, ο οποίος χρονολογήθηκε στους μυκηναϊκούς χρόνους (Εικ. 12).

Η κεραμική που βρέθηκε είναι σχετικά λίγη και ανήκει κυρίως σε μονόχρωμα αγγεία. Μοναδικό εύρημα ένα λίθινο σφονδύλι από στεατίτη.

Πρόκειται για αδόμητο χώρο, καθώς δεν εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα.

Τομέας Γ

Ερευνήθηκε τμήμα διαστ. 74×0,90 μ. Βρέθηκε τμήμα τοίχου οικίας, μήκ. 1,75, πλ. 0,60, ύψ. 0,35 μ. με κατεύθυνση Α.-Δ. Σώζεται σε αρκετά καλή κατάσταση και αποτελείται από επεξεργασμένες ασβεστολιθικές πέτρες μεσαίου μεγέθους (Εικ. 13).

Θεωρούμε ότι πρόκειται για οικία που χρονολογείται στους μυκηναϊκούς χρόνους (ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη). Δυστυχώς, δεν μπορούμε να δούμε την έκτασή της ή τον αριθμό των δωματίων της, καθώς εκτείνεται κάτω από το οδόστρωμα του κεντρικού δρόμου Διμηνίου, όπως διαπιστώνεται από το μικρό τμήμα τοίχου που αποκαλύφθηκε.

Επίσης, εντοπίστηκε ένας παιδικός κιβωτιόσχημος τάφος, διαστ. 0,72×0,35 μ., σε βάθος 1,50 μ. από το οδόστρωμα, ο οποίος ήταν συλημένος.

Τομέας Δ

Ερευνήθηκε τμήμα διαστ. 37,60×1 μ., στο οποίο αποκαλύφθηκαν:

1. Τμήμα τοίχου οικίας, μήκ. 0,50 και πλ. 0,60 μ., που αποτελεί τη συνέχεια του τοίχου που βρέθηκε στον τομέα Γ και που σύμφωνα με την κεραμική χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη.

2. Τμήμα τοίχου οικίας, μήκ. 1,10 και ύψ. 1,10 μ., σε βάθος 0,85 μ. από το οδόστρωμα, που χρονολογήθηκε στην ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη. Ο τοίχος αυτός εντοπίστηκε στη νότια παρειά του τετραγώνου 9 και εκτείνεται κάτω από το οδόστρωμα.

Εικ. 11. Διμήνι. Έργο ΔΕΥΑΜΒ. Τομέας Α. Αρχιτεκτονικά λείψανα ΥΕ ΙΙΙΒ-ΥΕ ΙΙΙΓ.

Εικ. 12. Διμήνι. Έργο ΔΕΥΑΜΒ. Τομέας Β. Παιδικός κιβωτιόσχημος τάφος.

3. Αποθέτης μυκηναϊκών χρόνων (ΥΕ ΙΙΙΑ2-ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη), από τον οποίο ερευνήθηκε μικρό μόνον τμήμα, διαστ. 3,90×1,20 μ., καθώς ο υπόλοιπος βρίσκεται κάτω από το οδόστρωμα του κεντρικού δρόμου του Διμηνίου. Το βάθος του αποθέτη ήταν 1,30 μ.

4. Κεραμική σε αρκετά μεγάλη ποσότητα, κυρίως γρα-

Εικ. 13. Διμήνι. Έργο ΔΕΥΑΜΒ. Τομέας Γ. Τμήμα τοίχου οικίας της πρώιμης ΥΕ ΙΙΙΓ.

πτή, που χρονολογήθηκε από την ΥΕ ΙΙΙΑ2 έως και την ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη περίοδο.

5. Αρκετά τμήματα πήλινων γυναικείων ειδωλίων τύπου Φ και Ψ, καθώς και αρκετά τμήματα ζωόμορφων ειδωλίων.

Η ανασκαφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των εργασιών της ΔΕΥΑΜΒ για την τοποθέτηση αγωγών ύδρευσης και αποχέτευσης στον κεντρικό δρόμο του Διμηνίου έφερε στο φως αρχιτεκτονικά λείψανα μυκηναϊκής εποχής κατά μήκος του κεντρικού δρόμου Βόλου-Διμηνίου και μας έδωσε νέα στοιχεία για την έκταση της μυκηναϊκής πόλης στα δυτικά.

Φθιώτιδες Θήβες

Αγρός Αγγελοπούλου

Στις Μικροθήβες νομού Μαγνησίας, στον παραπάνω αγρό, το Φεβρουάριο του 2002, μετά από βαθιά άροση εντοπίστηκαν τρεις τάφοι και ακολούθησε σωστική ανασκαφική έρευνα. Πρόκειται για δύο κιβωτιόσχημους τάφους από γκρίζο ηφαιστειακό λίθο και έναν απλό λακκοειδή με κάλυψη από λίθινες πλάκες, που ανήκουν στο νότιο νεκροταφείο της πόλης των Φθιωτίδων Θηβών.

Τάφος 1: Κιβωτιόσχημος τάφος με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. και διαστάσεις 1.87×0,52 μ. Ο τάφος περιείχε ένα νεκρό σε ύπτια θέση, τα οστά του οποίου σώζονται σε κακή κατάσταση. Ο νεκρός ήταν ενήλικας και κτερισμένος με επτά αγγεία. Πρόκειται για μία αβαθή οινοχόη, ένα λυχνάρι, ένα άωτο σκυφίδιο και μία δίωτη κύλικα τύπου Bolsal που ήταν τοποθετημένα στο ύψος των ποδιών, ένα μυροδοχείο και ένα άωτο σκυφίδιο δίπλα στον αριστερό πήχη και μια κύλικα τύπου Bolsal στο ύψος του κρανίου. Ο τάφος χρονολογείται με βάση τα αγγεία στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ.

Τάφος 2: Κιβωτιόσχημος τάφος με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΔ. και διαστάσεις 1,64×0,49 μ.

Περιείχε ένα νεκρό σε ύπτια θέση. Πρόκειται για άτομο νεαρής ηλικίας (νεαρό κορίτσι), το οποίο συνοδευόταν από τέσσερα αγγεία, δύο ειδώλια και ένα χάλκινο κρίκο. Τα αγγεία είναι δύο πήλινα λυχνάρια, ένα μυροδοχείο και μία δίωτη κύλικα. Σύμφωνα με τα κτερίσματα, ο τάφος χρονολογείται στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ.

Τάφος 3: Λακκοειδής με κάλυψη από ηφαιστειακές πλάκες, προσανατολισμό Β.-ΝΑ. και διαστάσεις 1,45×0,80 μ. Πρόκειται για απλό όρυγμα σε σκληρό φυσικό χώμα, που ορίζεται από μικρές πέτρες. Βρέθηκαν ελάχιστα τμήματα οστών και καθόλου κτερίσματα.

ΣΤΑΜΑΤΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΕΛΛΗΝΟ-ΟΛΛΑΝΔΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

Ανασκαφική έρευνα στην Νοτιοανατολική πύλη της Άλου - Επιφανειακές έρευνες στην πεδιάδα της Σούρπης

Κατά το 2002 συνεχίστηκαν με Απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού: α) οι έρευνες που αφορούν στην ελληνιστική πόλη της Άλου και β) οι επιφανειακές έρευνες στην ευρύτερη περιοχή της Άλου και συγκεκριμένα στην πεδιάδα της Σούρπης. Οι έρευνες διεξάγονται κάθε χρόνο με τη συνεργασία του Ολλανδικού Ινστιτούτου Αθηνών (Πανεπιστήμιο του Groningen) και της ΙΓ΄ ΕΠΚΑ Βόλου.

α) Μελετήθηκαν τα πήλινα και τα μεταλλικά ευρήματα από τις ανασκαφές όλων των προηγούμενων ετών στη Νοτιοανατολική πύλη της Άλου. Ένα μέρος των αποτελεσμάτων της μελέτης αυτής, και κυρίως όσα σχετίζονται με τα νομίσματα που συγκεντρώθηκαν μέχρι τώρα, πρόκειται να δημοσιευθούν σε μονογραφία με τίτλο *Housing in New Halos*, που προβλέπεται να εκδοθεί το 2003.

Από τις 2 Ιουλίου έως τις 2 Αυγούστου 2002 πραγματοποιήθηκε η επιφανειακή έρευνα στην πεδιάδα της Σούρπης σε συνέχεια της έρευνας του 2000. Από τις θέσεις με ευρήματα επιφανείας έγινε περισυλλογή του αρχαιολογικού υλικού και οι θέσεις χαρτογραφήθηκαν σε χάρτες 1:5000 της ΓΥΣ. Συνολικά χαρτογραφήθηκαν 103 θέσεις, μερικές από τις οποίες είχαν ήδη εντοπιστεί και ανασκαφεί κατά την εργασίες διαπλάτυνσης του νέου ΟΑΠΑΘΕ. Οι θέσεις, από μια πρώτη μελέτη των ευρημάτων επιφανείας, χρονολογούνται από την πρώιμη νεολιθική περίοδο έως τους μεταβυζαντινούς χρόνους.

Το 2002 οι έρευνες επικεντρώθηκαν στο κέντρο της πεδιάδας της Σούρπης (Χάρτης 1). Οι σημαντικότερες από τις θέσεις που εντοπίστηκαν σε αυτό το τμήμα της πε-

διάδας χρονολογούνται στους ιστορικούς χρόνους και πιθανότατα πρόκειται για αρχαίες αγροικίες. Μία από αυτές βρέθηκε στην περιοχή με τη σύγχρονη ονομασία Τούβλα. Πρόκειται για ρωμαϊκή βίλα των ύστερων ελληνιστικών/πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων με λουτρώνα, του οποίου σώζονταν οι πήλινες κυκλικές πλίνθοι υποκαύστου και τμήμα αγωγού για την προμήθεια νερού. Εκτός από τις πολλές θέσεις των ύστερων ρωμαϊκών και των πρώιμων και μέσων βυζαντινών χρόνων, εντοπίστηκαν και πολλά εγκαταλελειμμένα οικοδομήματα χωριών μεταβυζαντινών χρόνων, όπως αγροικίες, λιοτρίβια, ναΐσκοι, λίθινα μαντριά και, τέλος, μερικοί ανοικτοί φούρνοι, που σύμφωνα με μαρτυρίες χρησιμοποιούνταν στα μέσα του 20ού αιώνα κατά τους θερινούς μήνες. Εντοπίστηκαν ακόμη τα ερείπια των ελληνικών και τουρκικών φρουρίων κατά μήκος των ελληνοτουρκικών συνόρων του 19ου αιώνα κοντά στον ποταμό Σαλαβριά, που διαρρέει μέρος της πεδιάδας της Σούρπης.

Κατά τη διάρκεια της επιφανειακής έρευνας του 2002, μελετήθηκαν και στοιχεία που αφορούν στο τοπίο της πεδιάδας της Σούρπης, με σκοπό τη δημιουργία ενός γεωμορφολογικού χάρτη της περιοχής. Στο πλαίσιο αυτού του σκοπού, χαρτογραφήθηκαν και οι αρχικές κοίτες των ποταμών που διαρρέουν την πεδιάδα, με τη βοήθεια παλαιών χαρτών και εδαφολογικών παρατηρήσεων. Τα αποτελέσματα της μελέτης των επιφανειακών ερευνών στις πεδιάδες Αλμυρού και Σούρπης πρόκειται να εκδοθούν σε μορφή συλλογικού εκτεταμένου άρθρου τον επόμενο χρόνο, σύμφωνα με το πρόγραμμα που καθορίστηκε με βάση το νέο Αρχαιολογικό Νόμο.

ΖΩΗ ΜΑΛΑΚΑΣΙΩΤΗ - REINDER REINDERS

Αρχαία Δημητριάς

Αρχαία Αγορά

Στην αρχαία Αγορά έγιναν εργασίες περίφραξης στο ανατολικό όριο του απαλλοτριωμένου χώρου, καθαρίστηκαν τα θεμέλια του ναού της Ιωλκίας Αρτέμιδος και αποκαλύφθηκε τμήμα του δυτικού περιβόλου της σε μήκος 36,50, πλάτος 2,65 και μέγιστο ύψος 2,90 μ. Ο τοίχος είναι χτισμένος με μεγάλους δόμους εξωτερικά και στο εσωτερικό έχει γέμισμα με μικρότερες πέτρες (Εικ. 14).

Συνοικία Αϊβαλιώτικα. Οδός Παλατίου (οικόπεδο Σπ. Βρανά)

Σε δοκιμαστική τομή στο παραπάνω οικόπεδο, που βρίσκεται στο βορειοδυτικό τομέα της αρχαίας Δημητριάδος, μετά από υπόδειξη του ιδιοκτήτη, εντοπίστηκε ο κτιστός αγωγός υδροδότησης του ρωμαϊκού υδραγωγείου, επιχρισμένος με υδραυλικό κονίαμα.

Οδός Πευκακίων (οικόπεδο Κ. και Δ. Μιχαλοπούλου)

Μετά από αίτηση των ιδιοκτητών έγινε έλεγχος του οικοπέδου με δοκιμαστικές τομές πλ. 1 μ. και σε απόσταση 4 μ. η μία από την άλλη. Επειδή επισημάνθηκαν αρχαιότητες, ακολούθησε δοκιμαστική ανασκαφή, κατά την οποία αποκαλύφθηκε τμήμα του βόρειου τείχους της Δημητριάδος με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ., που συνεχίζεται εκτός των ορίων του οικοπέδου στις όμορες ιδιοκτησίες (Εικ. 15). Το τείχος δεν σώζεται σε όλο του το πλάτος. Σώζεται μόνον η ευθυντηρία και η δυτική παρειά εν μέρει σε ύψος δύο δόμων (Εικ. 16). Δυτικά του τείχους, προς το εσωτερικό της πόλης υπάρχει αρχαία χαλικόστρωτη οδός που βαίνει παράλληλα προς το τείχος. Δυτικά, το πέρας της οδού ορίζεται από αρχαίο οικοδόμημα, του οποίου σώζονται δυο κάθετοι μεταξύ τους τοίχοι, πλ. 0,60 και σωζ. ύψ. 0,20-0,30 μ., δηλαδή σε επίπεδο θεμελίωσης. Το οικοδόμημα δεν ερευνήθηκε, διότι το μεγαλύτερο τμήμα του βρίσκεται εκτός των ορίων του οικοπέδου. Σε άλλα σημεία του οικοπέδου δεν βρέθηκαν οικιστικά λείψανα ούτε κινητά ευρήματα.

Οικόπεδο Β. Βούλγαρη

Κατά τη σωστική ανασκαφή που διενεργήθηκε για την ανέγερση νέας οικοδομής, αποκαλύφθηκαν τμήματα δύο κτιρίων ρωμαϊκής εποχής, που σώζονταν σε επίπεδο θεμελίωσης (Εικ. 17). Από το κτίριο που εντοπίστηκε στη βορειοδυτική γωνία του οικοπέδου σώζεται η νοτιοανατολική γωνία και όλο το υπόλοιπο βρίσκεται εκτός των ορίων του οικοπέδου. Από το κτίριο που σώζεται προς Ν. ανασκάφηκαν δύο χώροι (Εικ. 18). Στον ανατολικότερο έγινε δοκιμαστική τομή σε βάθος και αποκαλύφθηκε το τμήμα αποχετευτικού αγωγού και τοίχος παλαιότερης, ελληνιστικής, εποχής. Στη βόρεια πλευρά του εξωτερικού τοίχου του χώρου αυτού βρέθηκαν εντοιχισμένες δύο βάσεις κιόνων και λαιμός αμφορέα (Εικ. 19).

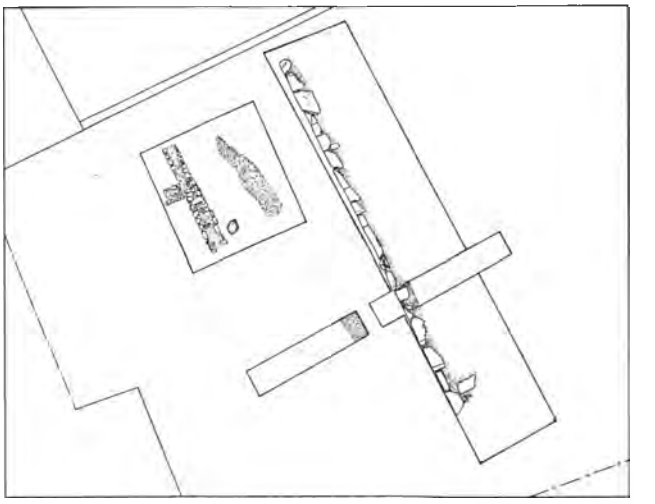
ΑΝΘΗ ΜΠΑΤΖΙΟΥ-ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ

Οδός Πάφου (οικόπεδο Α. Τσιγκρά-Μάστορα)

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται εντός του πολεοδομικού ιστού της συνοικίας Αϊβαλιώτικα, επί της οδού Πάφου, μέσα στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο της Δημητριάδος (ΦΕΚ105/Β΄/3-4-61), στο βόρειο τμήμα της αρχαίας πόλης, όπου επικεντρώθηκε ο οικιστικός πυρήνας

Εικ. 14. Δημητριάς. Αρχαία Αγορά. Άποψη του δυτικού περιβόλου.

Εικ. 15. Δημητριάς. Οικόπεδο Κ.και Δ. Μιχαλοπούλου. Κάτοψη ανασκαφής.

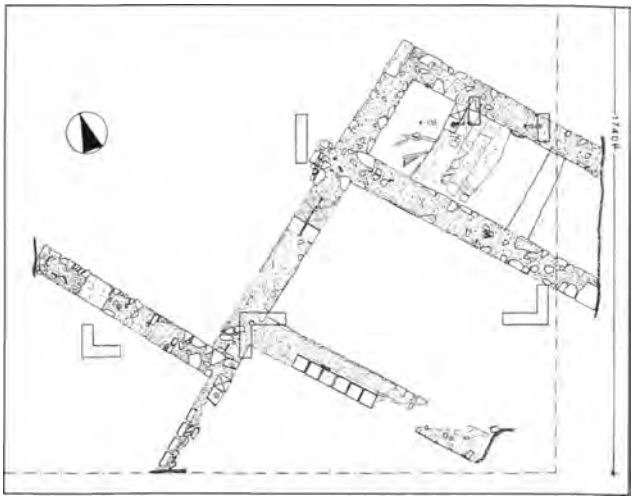
Εικ. 16. Δημητριάς. Οικόπεδο Κ. και Δ. Μιχαλόπουλου. Άποψη του τείχους.

της ρωμαϊκής εποχής. Κατά τις εργασίες θεμελίωσης νέας οικοδομής, αποκαλύφθηκαν οικιστικά λείψανα της ρωμαϊκής εποχής. Ως εκ τούτου, έγινε διακοπή των εργασιών προκειμένου να διεξαχθεί ανασκαφική έρευνα.

Η ανασκαφική έρευνα αποκάλυψε τμήμα ρωμαϊκής οικίας σε βάθος 0,45-1,17 μ. από την επιφάνεια του εδάφους στο νότιο και βορειοδυτικό τμήμα του οικοπέδου. Το αρχαίο κτίριο συνεχίζεται έξω από τα όρια του οικοπέδου προς Ν., ΝΑ. και ΝΔ.

Η κρηπίδα του κτιρίου είναι κατασκευασμένη από αργούς λίθους, μέσου πλ. 0,55 και μέγ. σωζ. ύψ. 0,70 μ. Ως συνδετικό υλικό των λίθων χρησιμοποιήθηκε υπόλευκο κουρασάνι. Ίχνη επιχρίσματος έχουν διασωθεί αποσπασματικά μόνο στην εσωτερική επιφάνεια του δυτικού τοίχου του μεγάλου δυτικού χώρου της οικίας. Τα δάπεδα αποτελούνται από πατημένο πηλόχωμα με τριμμένο κονίαμα. Εξαίρεση αποτελεί το νότιο τμήμα του δυτικού χώρου της οικίας, του οποίου το δάπεδο είναι στρωμένο με πήλινα πλακίδια, διαστ. 0,30×0,30 μ. Στα θυραία ανοίγματα των τοίχων υπάρχουν μαρμάρινα κατώφλια.

Στο δυτικό χώρο της οικίας, διαστ. 5,10×9 μ. περίπου, μπορούν να διακριθούν δύο φάσεις, οι οποίες δεν απέ-

Εικ. 17. Δημητριάς. Οικόπεδο Β. Βούλγαρη. Κάτοψη της ανασκαφής.

Εικ. 18. Δημητριάς. Οικόπεδο Β. Βούλγαρη. Άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 19. Δημητριάς. Οικόπεδο Β. Βούλγαρη. Εντοιχισμένες βάσεις κιόνων και αμφορείς.

χουν χρονικά μεταξύ τους. Ο χώρος προήλθε από την ενοποίηση δύο μικρότερων, προγενέστερων χρονικά χώρων, προφανώς για την καλύτερη αντιμετώπιση των οικιστικών αναγκών των νέων ενοίκων της οικίας. Στο νότιο τμήμα του παραπάνω χώρου υπάρχει κυκλική εστία από αργούς λίθους. Στο εσωτερικό της βρέθηκαν ελάχιστα ίχνη καύσης, ενώ δεν εντοπίστηκαν καθόλου όστρακα ή άλλα κινητά ευρήματα. Στοιχεία της παλαιότερης φάσης αποτελούν: τα υπολείμματα μεσοτοιχίας που ανιχνεύονται στο δυτικό τοίχο του χώρου, μαρμάρινο κατώφλι κατά χώραν, στην ίδια ευθεία και ανατολικά της μεσοτοιχίας, και τα δύο διαφορετικά είδη δαπέδου στον ίδιο χώρο.

Προς Δ. του κτιρίου αποκαλύφθηκε τμήμα υπαίθριου χώρου, τον οποίο διασχίζει πήλινος αγωγός με κατεύθυνση ΝΔ.-ΒΑ. Την πορεία του αγωγού στα βόρεια διακόπτει τμήμα τοίχου με κατεύθυνση Α.-Δ. Σε δοκιμαστική τομή που έγινε στα βόρεια του τοίχου δεν εντοπίστηκε η συνέχεια του αγωγού ή κάποια κατασκευή απορροής των υδάτων. Νότια ο αγωγός συνεχίζει την πορεία του εκτός των ορίων του οικοπέδου.

Ανατολικά του αγωγού και κατά μήκος της εξωτερικής παρειάς του δυτικού τοίχου του μεγάλου χώρου της οικίας, εφάπτεται σε αυτόν τοιχίο, πλ. 0,35 μ., από υδραυλικό κονίαμα, προφανώς για την καλύτερη εξασφάλιση της στεγανοποίησης του χώρου, λόγω της κοντινής του απόστασης με τον αγωγό.

Στο βορειοανατολικό τμήμα του οικοπέδου τα ελάχιστα οικοδομικά λείψανα που ήλθαν στην επιφάνεια, και αυτά σε κακή κατάσταση διατήρησης, δεν παρέχουν σαφή στοιχεία για τη συμπλήρωση της κάτοψης της οικίας.

Δοκιμαστικές τομές σε διάφορα σημεία του οικοπέδου δεν απέδωσαν οικιστικά λείψανα παλαιότερων εποχών, παρά μόνον ελάχιστα μελαμβαφή όστρακα αγγείων των ελληνιστικών χρόνων. Η κεραμική που συγκεντρώθηκε από την ανασκαφή του οικοπέδου περιορίζεται κυρίως σε όστρακα χρηστικών αγγείων και χρονολογείται στο α΄ και στο β΄ μισό του 3ου αι. μ.Χ. Την παραπάνω χρονολόγηση ενισχύουν τα χάλκινα νομίσματα που συνελέγησαν και ο μοναδικός ακέραιος λύχνος της ανασκαφής. Βρέθηκαν ακόμη δύο τμήματα αρράβδωτων κιόνων, τμήμα μαρμάρινου επιθήματος, οστέινες βελόνες και περόνες, χάλκινα ελάσματα κ.ά.

ΠΕΛΑΓΙΑ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

2002

ΝΟΜΟΣ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Μυρίνη (Δήμος Κάμπου)

ΕΡΓΟ ΥΔΡΕΥΣΗΣ

Οι εκσκαφές για την αντικατάσταση του δικτύου ύδρευσης του Δ.Δ. Μυρίνης, οι οποίες είχαν αρχίσει το έτος 2000, ολοκληρώθηκαν εφέτος.

Η Εφορεία επέβλεπε τις εκσκαφές με το μόνιμο προσωπικό της, φύλακες και εργατοτεχνίτες.

Κατά τη διάρκεια εκτέλεσης του έργου εντοπίστηκαν αποσπασματικά θεμελιώσεις αρχαίων τοίχων μπροστά από τα οικόπεδα Χρ. Μηλίγκη, Κ. Τσίλια, Κ. Φαλιάγκα, Χρ. Μέλλου, Π. Κόκκαλη, Θ. Παπακώστα, Α. Ζαμάνη, Δ. και Κ. Ζαμάνη, Σ. Πολύζου και μπροστά από την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου. Οι τοίχοι διατηρήθηκαν σε κατάχωση. Από τους καθαρισμούς περισυνελέγη κεραμική, αβαφής και μελαμβαφής, καθώς και πήλινες αγνύθες, πήλινο πηνίο και λίθινο εργαλείο.

Πύργος Κιερίου

Οικόπεδο Ι. Βασιλακόπουλου

Εργασίες εκσκαφής για την κατασκευή χώρου συλλογής λυμάτων (βόθρου) στο κεντρικό τμήμα του παραπάνω οικοπέδου έφεραν στο φως αρχαιότητες και διενεργήθηκε μικρής έκτασης ανασκαφική έρευνα. Μέσα στα στενά όρια του σκάμματος αποκαλύφθηκε, σε βάθος 1 μ. από τη σημερινή επιφάνεια του εδάφους, τμήμα τοίχου κατεύθυνσης Α.-Δ., σωζ. μήκ. 0,88 και πάχ. 0,55 μ., σε ύψος δύο δόμων. Νοτιοανατολικά του τοίχου εντοπίστηκε στρώμα καταστροφής από κεραμίδες στέγης, μετά την αφαίρεση του οποίου ήλθε στο φως δεύτερος τοίχος, σε βάθος 1,20 μ., ο οποίος δεν σχετίζεται με τον τοίχο 1, καθώς ανήκει σε πρωιμότερη χρονολογικά φάση. Ο τοίχος 2 έχει επίσης κατεύθυνση Α.-Δ., σωζ. μήκ. 1,12 και πάχ. 0,38 μ.

Βρέθηκε μικρή ποσότητα κεραμικής, πήλινος πήχυς σε φυσικό μέγεθος, τμήμα πήλινης προτομής γυναικός και δύο χάλκινα νομίσματα κλασικής περιόδου. Τα αρχαία διατηρήθηκαν σε κατάχωση.

Κτηματική περιφέρεια Μασχολουρίου

Αγρός Π. Κεφαλά

Μετά από βαθιά άροση του παραπάνω αγρού, στην οποία προχώρησαν οι ιδιοκτήτες χωρίς να ειδοποιήσουν την Υπηρεσία μας, εντοπίστηκαν λίθινες πλάκες αρχαίων τάφων. Οι τάφοι ανήκουν στο νεκροταφείο του αρχαίου Κιερίου και βρίσκονται βόρεια της συστάδας τάφων που είχε εντοπιστεί σε αγρούς της ίδιας κτηματικής περιφέρειας κατά τα έτη 1995, 1996, 1999, 2000 και 2001[22].

Αμέσως επιβλήθηκε στέρηση χρήσης του αγρού για αρχαιολογικούς σκοπούς και άρχισε σωστική ανασκαφή το Νοέμβριο του 2002. Στον αγρό, έκτασης 5 στρ., ορίστηκε κάνναβος πλευράς 4 μ. και η έρευνα άρχισε από το νότιο τμήμα του. Κατά την πρώτη ανασκαφική περίοδο αποκαλύφθηκαν και ερευνήθηκαν δύο τάφοι. Την ανασκαφή παρακολουθούσε καθημερινά η αρχαιολόγος Κ. Κοντογιάννη. Η έρευνα συνεχίστηκε το επόμενο έτος.

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

2001-2003

ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Σέσκλο. Θέση Πύργος

Ο αρχαιολογικός χώρος του Πύργου βρίσκεται σε λόφο βόρεια του λόφου Καστράκι («ακρόπολη» Σέσκλου) και απέχει 200 μ. σε ευθεία γραμμή. Η θέση ερευνήθηκε από τον Χρ. Τσούντα στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, ενώ το 1979 μια μικρή ανασκαφή είχε διεξαχθεί από την ΙΓ΄ ΕΠΚΑ και εντοπίστηκαν λείψανα της νεότερης νεολιθικής περιόδου, καθώς και ένα τετράπλευρο κτίσμα του 5ου ή 4ου αι. π.Χ.

Το 2000 είχε ξεκινήσει ανασκαφική έρευνα μετά από απόφαση του ΥΠΠΟ, προκειμένου να υλοποιηθούν από την εταιρεία ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ εργασίες αποκατάστασης της διαταραγμένης από κατολισθήσεις περιοχής στο αργιλωρυχείο ιδιοκτησίας της, και συγκεκριμένα στο νότιο πρανές που συνορεύει και καλύπτει έκταση εντός του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου Πύργος, ώστε να δι-

22. *ΑΔ* 50 (1995): Χρονικά, σ. 376· 51 (1996): Χρονικά, σ. 356· 54 (1999): Χρονικά, σ. 413· 55 (2000): Χρονικά, σ. 480. Βλ. και παραπάνω, σ. 470.

απιστωθεί αν η απομάκρυνση των γαιών πρόκειται να θίξει αρχαιολογικό στρώμα.

Ανασκαφικές εργασίες διενεργήθηκαν σε ανασκαφικές περιόδους μικρής διάρκειας από το 2001 έως και το 2003.

Κατά το 2001 ερευνήθηκαν τέσσερα ανασκαφικά τετράγωνα σε αγρό ιδιοκτησίας του Δήμου Αισωνίας, στο ανατολικό πρανές του λόφου, συνολικής έκτασης 60 τ.μ. περίπου. Αποκαλύφθηκαν δύο οικιστικά σύνολα της νεότερης νεολιθικής περιόδου.

Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκε τμήμα ημιυπαίθριου χώρου νεολιθικής οικίας με πήλινο δάπεδο και πασσαλότρυπες, που περιλαμβάνει εστία, τροφοπαρασκευαστικό χώρο με αγγεία και εργαλεία κατά χώραν και βοηθητικό πεζούλι, πήλινη κυκλική κατασκευή στήριξης αγγείου, συμφυή με το δάπεδο, και δύο αποθηκευτικές θήκες (Εικ. 20). Η πρώτη αποθηκευτική θήκη είναι ορθογώνιου σχήματος, κατασκευασμένη από όρθια τοποθετημένους πλακαρούς λίθους, ενώ η δεύτερη έχει κυκλική διάταξη και είναι κατασκευασμένη από πηλό και όρθιες πέτρες κάτω από το επίπεδο του πήλινου δαπέδου. Ο ημιυπαίθριος χώρος οριοθετείται στα ανατολικά από μια σειρά όρθια τοποθετημένων πλακαρών λίθων, που φέρουν στην εσωτερική τους πλευρά παλάμισμα από πηλό με έντονα ίχνη καύσης. Στο χώρο διακρίνονται δύο τουλάχιστον φάσεις χρήσης που χρονολογούνται στη νεότερη νεολιθική περίοδο, το πήλινο δάπεδο φαίνεται να έχει επισκευαστεί αρκετές φορές, ενώ η πρώτη του φάση φαίνεται πως καταστράφηκε από φωτιά, αφού αποκαλύφθηκε κάτω από στρώμα στάχτης και πλιθιών.

Νότια του ημιυπαίθριου χώρου αποκαλύφθηκε ταφή ανηλίκου σε συνεσταλμένη στάση, τοποθετημένη σε αβαθή λάκκο (ταφή 1). Η ταφή οριοθετείται μόνο στα δυτικά από πλακαρές πέτρες. Ο νεκρός είναι ακουμπισμένος στο δεξί πλευρό του με το κεφάλι στραμμένο προς Α. Ο σκελετός έχει μήκος 0,68 μ. και τα οστά είναι πολύ σαθρά, καθώς πρόκειται για σχεδόν επιφανειακό εύρημα. Το δεξί χέρι του νεκρού είναι πιθανότατα λυγισμένο κάτω από το κρανίο του. Κατά την αποκάλυψη της ταφής βρέθηκαν λίγα όστρακα από χρηστική, αδιακόσμητη, χονδροειδή κεραμική, ενώ μία φολίδα οψιανού και ένας λίθινος τριπτήρας βρέθηκαν επάνω στα πλευρά του νεκρού. Μία βάση αβαφούς αγγείου βρέθηκε δίπλα στη δεξιά ωμοπλάτη του, ενώ τμήμα πήλινου κρατευτή βρέθηκε μπροστά από το χέρι του, που είναι λυγισμένο μπροστά από το σώμα.

Το δεύτερο οικιστικό σύνολο που αποκαλύφθηκε είναι ένα τμήμα μεγάλου κτιρίου με δύο δωμάτια. Προς το παρόν έχει αποκαλυφθεί ο ανατολικός τοίχος (Τ4) και ο μεσότοιχος (Τ8). Ο ανατολικός τοίχος έχει κατεύθυνση Β.-Ν., έχει αποκαλυφθεί ως τώρα σε μήκος 8,30, έχει μέγιστο πλάτος 0,70 και σώζεται σε ύψος 0,65 μ. Ο τοίχος

Εικ. 20. Σέσκλο. Θέση Πύργος-Κοινοτικό κτήμα. Ημιυπαίθριος χώρος για την παρασκευή της τροφής.

παρουσιάζει δεύτερη οικοδομική φάση, όταν επεκτάθηκε προς Β. και συνδέθηκε με το μεσότοιχο, με τον οποίο τέμνεται κάθετα στη δυτική του παρειά. Ο μεσότοιχος (Τ8) έχει κατεύθυνση Α.-Δ., μήκος 2,80 και μέγιστο πλάτος 0,71 μ. Στο εσωτερικό του κτιρίου, στο νότιο δωμάτιο, αποκαλύφθηκε κυκλική λίθινη εστία, ενώ στο δάπεδο βρέθηκαν αρκετά τμήματα πλίνθων της ανωδομής με αποτυπώματα ξύλων και καλαμιών με έντονα ίχνη καύσης, καθώς και ένα ακέραιο τμήμα απανθρακωμένου ξύλου.

Στην τελευταία φάση κατοίκησης του χώρου ανήκει ένα ακόμη τμήμα τοίχου (Τ2), που αναπτύσσεται παράλληλα με τον Τ4, στα ανατολικά του. Έχει μήκος 3,83, πλάτος 0,54 μ. και κατεύθυνση Β.-Ν. Τέμνεται κάθετα κοντά στο βόρειο πέρας του, στην ανατολική του παρειά, από μικρό τμήμα τοίχου (Τ3), μήκ. 0,74 μ. Στην εσωτερική γωνία των δύο αυτών τοίχων σώζεται μικρό τμήμα πήλινου δαπέδου, σύγχρονου με την ταφή. Όλοι οι τοίχοι που έχουν αποκαλυφθεί είναι χτισμένοι από σχιστόλιθους και ασβεστόλιθους, σύμφωνα με το αντωπό σύστημα.

Στο δυτικό τμήμα των τομών Β και Γ, μετά από ένα στρώμα έντονης καύσης πάχ. 0,50 μ. περίπου, που πιθανότατα αποτελεί στρώμα καταστροφής αφού σε αυτό βρέθηκε λιθοσωρός και πολλά όστρακα της φάσης Κλασικό Διμήνι, αποκαλύφθηκαν διαδοχικά νεκρά στρώματα από κόκκινο και κίτρινο αργιλόχωμα με προσμείξεις από χαλίκι, πάχ. 0,60 μ. περίπου.

Με βάση την κεραμική και τα ευρήματα, τα αρχιτεκτονικά λείψανα χρονολογούνται στη νεότερη νεολιθική περίοδο, στη φάση Κλασικό Διμήνι και σε δυο προ-Διμηνιακές φάσεις. Από την ανασκαφή συνελέγη μεγάλος αριθμός μικρών ευρημάτων, κυρίως εργαλεία από

οψιανό και πυριτόλιθο (λεπίδες, φολίδες, αιχμές), εργαλεία λειασμένου λίθου (ακόνια, πελέκεις, σμίλες), τριπτήρες, μυλόπετρες, πήλινα σφονδύλια, τμήματα πήλινων κρατευτών, βραχιόλια από spondylus gaederopus, λίθινες χάντρες, οστέινα εργαλεία (οπείς, λειαντήρες) και κέρατα ζώων (ελαφιών, αιγοπροβάτων, βοοειδών).

Το 2002 η ανασκαφική έρευνα ξεκίνησε με αφορμή την κατάθεση νέας μελέτης από την εταιρεία ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ στην Υπηρεσία μας, σχετικά με την επέμβαση σε περιοχή 60 μ. περίπου από τη θέση Πύργος, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα κατολισθητικά φαινόμενα που έχουν προκληθεί από το λατομείο εξόρυξης αργίλου. Για το λόγο αυτό, κρίθηκε αναγκαίο να διενεργηθούν νέες δοκιμαστικές τομές στα κτήματα ιδιοκτησίας Γ. Μπάρδα και Βασιλείου. Το κτήμα Γ. Μπάρδα συνορεύει προς Ν. με το κοινοτικό κτήμα, ενώ το περιβάλλει εν μέρει και στη δυτική πλευρά του λόφου. Το κτήμα Βασιλείου βρίσκεται στη βόρεια πλευρά του αγροτικού δρόμου που οδηγεί στο λόφο.

Στο κτήμα Βασιλείου χαράχθηκε και ερευνήθηκε μια τομή διαστ. 4×4 μ. Αφαιρέθηκε επίχωση συνολικά 1,18 μ. περίπου, όπου δεν αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, αλλά μόνον ένας πολύ συμπαγής λιθοσωρός. Από την ανασκαφή συνελέγη, ωστόσο, μεγάλη ποσότητα κεραμικής, που περιλαμβάνει αβαφή χειροποίητα χονδροειδή όστρακα, ενώ δεν βρέθηκε κανένα κινητό εύρημα. Το πιθανότερο είναι ότι η κεραμική και ο λιθοσωρός ήταν φερτά από το λόφο όπου εντοπίστηκε ο οικισμός.

Στο κτήμα Γ. Μπάρδα χαράχθηκαν και ερευνήθηκαν συνολικά τρεις ανασκαφικές τομές (Α, Β, Γ).

Στην τομή Α (3×3 μ.) και στην τομή Β (4×4 μ.) δεν βρέθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα, εκτός από ένα συμπαγή λιθοσωρό από σχιστολιθικές και ασβεστολιθικές πέτρες στην ανατολική πλευρά της τομής Β. Κάτω από το λιθοσωρό βρέθηκε σχετικά παχύ στρώμα στάχτης με πολλή κεραμική. Από τις δύο τομές συνελέγησαν λεπίδες και φολίδες από οψιανό και πυριτόλιθο, τμήμα λίθινου αντικειμένου, λίθινα εργαλεία (τριπτήρες, αξίνες), πήλινα σφονδύλια, τμήμα μαρμάρινου αντικειμένου, κέρατα ελαφιών, οστέινα εργαλεία (οπείς), θαλάσσια όστρεα κ.ά., καθώς και χρηστική αδιακόσμητη χειροποίητη κεραμική της φάσης Κλασικό Διμήνι.

Η τομή Γ (4×4 μ.) απέδωσε σημαντικότερα ευρήματα, όπως αρχιτεκτονικά λείψανα (Τ9, λιθοσωρός), δύο πήλινες εστίες (εστία 1 και 2) με κοιλότητες για τη στήριξη αγγείων που αντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικές φάσεις χρήσης του χώρου, μία ταφή βρέφους (ταφή 2), τμήμα πήλινου δαπέδου, αρκετές πασσαλότρυπες και συσσωρεύσεις πεσμένων πλιθιών από την ανωδομή οικίας.

Τοίχος 9-Λιθοσωρός: Σε όλη σχεδόν τη νότια πλευρά της τομής Γ αποκαλύφθηκε συμπαγής λιθοσωρός από αργούς σχιστόλιθους. Στην προσπάθεια να διαπιστωθεί αν ο λιθοσωρός σχετίζεται με τη συνέχεια του Τ4, στο ανατολικό του τμήμα εντοπίστηκε ο Τ9 με κατεύθυνση Α.-Δ. Ο τοίχος αυτός έχει σωζόμενο μήκος 1,90 και πλάτος 0,40-0,50 μ. Πιθανότατα φαίνεται ότι σχετίζεται με τον Τ7 της τομής Δ του κοινοτικού κτήματος, ο οποίος είχε αποκαλυφθεί με κατεύθυνση Β.-Ν. στο ίδιο περίπου βάθος. Ίσως οι τοίχοι 7 και 9 σχημάτιζαν μεταξύ τους γωνία.

Εστία 1: Στη νοτιοδυτική γωνία της τομής Γ αποκαλύφθηκε πήλινη εστία από κόκκινο αργιλόχωμα με έντονα ίχνη καύσης, όπου βρέθηκαν τρεις πήλινες κοιλότητες στήριξης αγγείων και ένας λίθινος όλμος θύρας (0,17×0,17 μ.), προφανώς σε β΄ χρήση. Ο όλμος πρέπει να περιβαλλόταν από πήλινο περιχείλωμα, ώστε να εξυπηρετείται η στήριξη αγγείων, από το οποίο σώζεται ένα τμήμα στη δυτική πλευρά του. Πάνω στην εστία βρέθηκαν επίσης μεγάλα τμήματα πήλινων αγγείων κατά χώραν.

Εστία 2: Αποκαλύφθηκε κάτω από τον Τ9. Είναι παρόμοιας κατασκευής με την εστία 1. Η εστία οριοθετείται βόρεια-βορειοανατολικά από τμήματα πλιθιών, ενώ όπως και στην εστία 1, βρέθηκε πήλινη κοιλότητα (0,20×0,20 μ.) με περιχείλωμα από πηλό που εξέχει από την εστία, το οποίο προφανώς εξυπηρετούσε τη στήριξη κάποιου αγγείου. Επάνω στην εστία 2 βρέθηκαν επίσης μεγάλα τμήματα πήλινων αγγείων κατά χώραν.

Ταφή 2: Στο βόρειο τμήμα της εστίας 1 αποκαλύφθηκε ταφή βρέφους, το οποίο ήταν θαμμένο κάτω από την εστία 1 σε συνεσταλμένη στάση. Το κρανίο του βρέφους είναι στραμμένο προς Ν., το σώμα έχει προσανατολισμό ΝΔ.-ΒΑ. και το αριστερό χέρι είναι διπλωμένο μπροστά στο θώρακα.

Λίγα εκατοστά βόρεια της ταφής 2 αποκαλύφθηκε μία πασσαλότρυπα που περιείχε καμένο χώμα, ενώ κοντά στη βορειοδυτική γωνία της τομής αποκαλύφθηκαν άλλες επτά πασσαλότρυπες, οι οποίες δίνουν την εντύπωση κυκλικής περίπου διάταξης.

Στη νοτιοανατολική γωνία της τομής βρέθηκε σε πολύ καλή κατάσταση τμήμα πήλινου δαπέδου, το οποίο αποτελεί συνέχεια εκείνου που βρέθηκε στην ανασκαφή του κοινοτικού κτήματος, στον ημυπαίθριο χώρο οικίας.

Τέλος, στην τομή Γ βρέθηκαν πεσμένα πλιθιά σε δύο συσσωρεύσεις. Ανάμεσα στα πλιθιά βρέθηκε τμήμα από απανθρακωμένο ξύλο, που προφανώς προέρχεται από την ανωδομή μιας οικίας.

Από την τομή Γ συνελέγη κεραμική της νεότερης νεολιθικής περιόδου, κυρίως της φάσης Κλασικό Διμήνι, ενώ επίσης βρέθηκαν και λιγοστά όστρακα προ-Διμηνιακών φάσεων (π.χ. φάση Αράπη). Επίσης, συνελέγησαν εργαλεία από οψιανό και πυριτόλιθο (λεπίδες, φολίδες, αιχμές), εργαλεία λειασμένου λίθου (αξίνες, σμίλες, ακόνια),

τριπτήρες, μυλόπετρες, πήλινα σφονδύλια, τμήματα πήλινων κρατευτών, εκ των οποίων δύο γραπτά, περίαπτα από όστρεο, οστέινα εργαλεία (οπείς, λειαντήρες, σπάτουλες), κοσμήματα από οστό (τμήμα ψελίου), κέρατα ελαφιών, ένα πήλινο ειδώλιο, τμήμα μαρμάρινου ποδιού ειδωλίου, ένα λίθινο ακρόλιθο, όστρεα και οστά ζώων.

Το 2003 στη θέση Πύργος πραγματοποιήθηκαν γεωφυσικές διασκοπήσεις υπό την επίβλεψη του Α. Σαρρή του Εργαστηρίου Γεωφυσικής-Δορυφορικής Τηλεπισκόπησης και Αρχαιοπεριβάλλοντος του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών. Οι διασκοπήσεις πραγματοποιήθηκαν με σκοπό να διαπιστωθεί η έκταση του οικισμού και η τυχόν ύπαρξη περιβόλου, ενδείξεις του οποίου υπήρχαν ήδη, τόσο από την ύπαρξη του «φρυδιού» περιμετρικά του λόφου όσο και από τα υπολείμματα τοίχων που είναι εμφανή σε αυτό. Τα αποτελέσματα των διασκοπήσεων υποδεικνύουν, μεταξύ άλλων, την ύπαρξη ενός ακόμη περιβόλου, εσωτερικά εκείνου που πιθανολογείται ότι υπάρχει στο «φρύδι».

Η ανασκαφική έρευνα επικεντρώθηκε στο κτήμα Γ. Μπάρδα, όπου την προηγούμενη χρονιά στην Τομή Β είχε βρεθεί τμήμα ενός τοίχου, που με βάση τις γεωφυσικές διασκοπήσεις είναι πολύ πιθανόν να ανήκει στον εσωτερικό περίβολο του οικισμού. Ο τοίχος αυτός είχε θεωρηθεί αρχικά συμπαγής λιθοσωρός.

Έτσι, χαράχθηκε ανασκαφικός κάνναβος από 171 τομές (4×4 μ.) σε έκταση 2.736 τ.μ. και ερευνήθηκαν τα ανασκαφικά τετράγωνα, όπου υπήρχαν ενδείξεις για την ύπαρξη εσωτερικού περιβόλου (οι τομές Ε2, Ε3, Ε4, Δ5 στο δυτικό του τμήμα, οι τομές Δ9, Γ9, Β9 στο κέντρο και οι τομές ΣΤ14, Ε12, Δ12 και Ε14 στο ανατολικό τμήμα του) (Εικ. 21). Η έρευνα των τομών αυτών έδειξε ότι τα αρχαιολογικά δεδομένα που ήλθαν στο φως επιβεβαιώνουν τα αποτελέσματα των γεωφυσικών διασκοπήσεων, καθώς ο εσωτερικός περίβολος εμφανίστηκε με τη μορφή λιθορριπής.

Πιο συγκεκριμένα, στις τομές στο δυτικό τμήμα του περιβόλου (Ε2, Ε3, Ε4, Δ5) αυτός εμφανίζει την εικόνα λιθοσωρού από ακανόνιστους ασβεστόλιθους και σχιστόλιθους. Η διάταξη των λίθων στις τομές Ε2, Ε3 και Ε4 δεν είναι πυκνή και ο λιθοσωρός εμφανίζει τα όριά του στη νότια και δυτική πλευρά. Έχει κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ. Στις τομές αυτές, στα νότια του λιθοσωρού αποκαλύφθηκε καστανέρυθρη αργιλώδης επίχωση και ένα στρώμα από μαλακή στάχτη με μικρούς λίθους, κεραμική και οστά ζώων, που ίσως σχετίζεται με το παχύ στρώμα στάχτης των τομών Β και Γ της ανασκαφής του κοινοτικού κτήματος. Στην τομή Δ5, κάτω από την αργιλώδη επίχωση, εντοπίστηκαν δύο παράλληλοι λιθοσωροί με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ. Ο νότιος λιθοσωρός είναι αρκετά συμπαγής κατά μήκος της νότιας πλευράς της τομής σε πλάτος 1 μ. περίπου, ενώ από το σημείο αυτό παρουσιάζει έντονη κλίση προς Β., δίνοντας την εντύπωση τοίχου που έχει καταρρεύσει. Ο νότιος λιθοσωρός εισχωρεί στο δεύτερο λιθοσωρό που αποκαλύφθηκε κατά μήκος της βόρειας πλευράς της τομής. Από αυτό το τμήμα του περιβόλου συνελέγησαν αρκετές λεπίδες οψιανού, λίγα λίθινα και οστέινα εργαλεία, πήλινα σφονδύλια, ένα τμήμα πήλινου σταυρόσχημου ειδωλίου, τέσσερα τμήματα εγχάρακτων και πλαστικά διακοσμημένων πήλινων πλακιδίων με διαμπερείς οπές (πόρπες), δύο τμήματα κεράτων ελαφιού και αρκετά όστρεα.

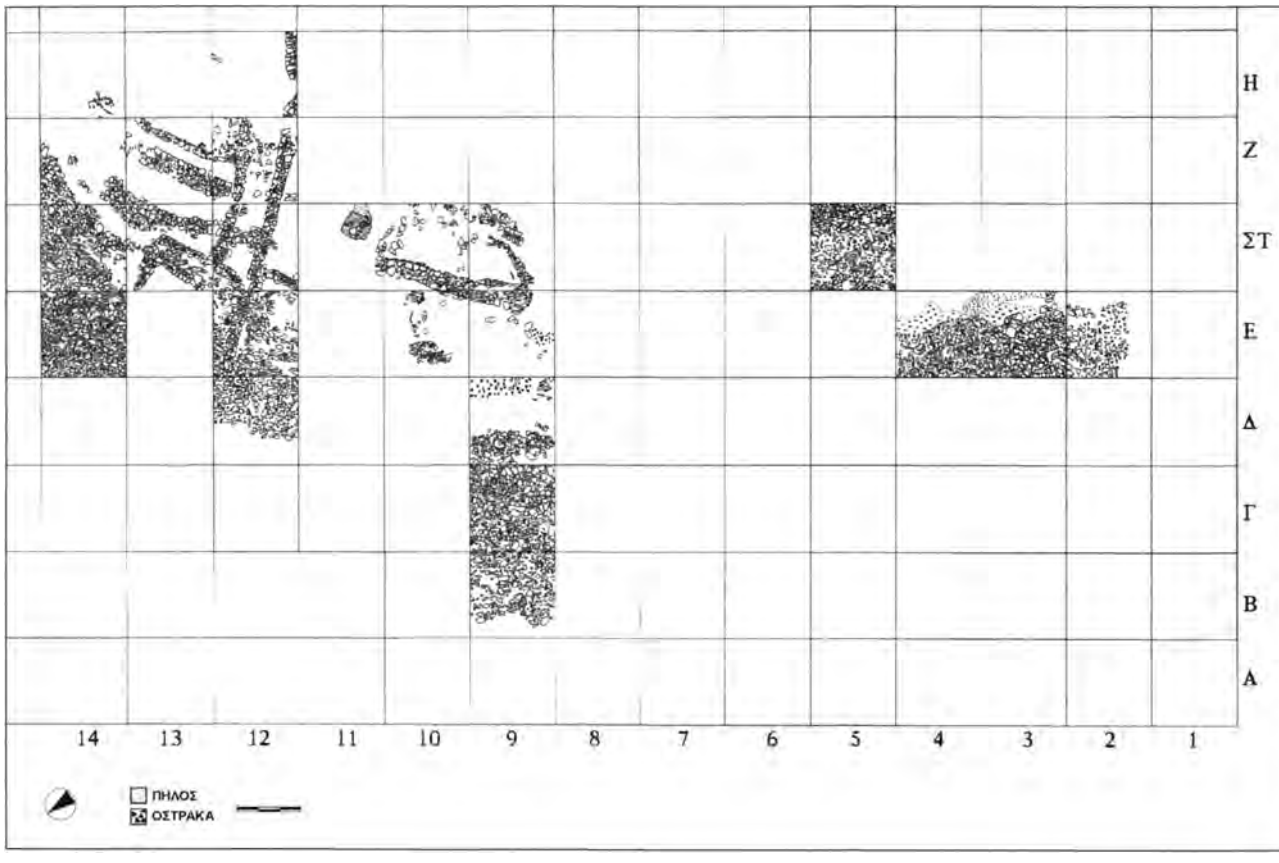
Στις τομές που ορίστηκαν στο κεντρικό τμήμα του περιβόλου (Β9, Γ9, Δ9) εμφανίστηκαν τα όριά του στα νότια (τομή Δ9) και στα βόρεια (τομή Β9). Ο περίβολος απαντά και σε αυτό το τμήμα με τη μορφή λιθοσωρού από ακανόνιστου σχήματος ασβεστόλιθους και σχιστόλιθους σε πυκνή διάταξη. Το πλάτος του είναι 8 μ. περίπου και έχει κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ.

Η τομή Γ9 παρουσιάζει παρόμοια εικόνα με εκείνη της τομής Δ5, όπου ο νότιος λιθοσωρός εισχωρεί στο βόρειο. Στην ίδια τομή, προς το βόρειο τμήμα της και με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ., αποκαλύφθηκαν επάλληλα τοποθετημένοι λίθοι που δίνουν την εντύπωση τοίχου (Τ10).

Η κεραμική που συνελέγη από τις τομές αυτές είναι κυρίως χρηστική αδιακόσμητη, χωρίς να λείπουν όστρακα από εγχάρακτα ή γραπτά αγγεία της νεότερης νεολιθικής περιόδου (Κλασικό Διμήνι). Τα ευρήματα είναι κυρίως λεπίδες οψιανού, πυριτόλιθου και χαλαζία, λίθινα εργαλεία (τριπτήρες, ακόνια), πήλινα σφονδύλια, τμήματα δύο πήλινων ειδωλίων και αρκετά όστρεα.

Στις ανατολικές τομές του περιβόλου (Δ12, Ε12, Ε14, ΣΤ14) εντοπίστηκε το νότιο όριο του περιβόλου, ενώ στην τομή Δ12 το βόρειο όριό του. Τα ευρήματα και η κεραμική δεν διαφέρουν από τις προηγούμενες τομές. Από το νότιο όριο του περιβόλου στην τομή Ε12 ξεκινούν τοίχοι στους οποίους θα αναφερθούμε παρακάτω.

Πρόκειται για τους τοίχους 17 και 18 (Τ17, Τ18) που περικλείουν έναν ημικυκλικό χώρο με παχύ στρώμα στάχτης, ευρήματα και μεγάλα όστρακα αγγείων της φάσης Κλασικό Διμήνι. Ο ημικυκλικός χώρος θα ερευνηθεί σε επόμενη ανασκαφική περίοδο. Ο Τ17 έχει κατεύθυνση Α.-Δ., συνολικό μήκος 7,10 και πλάτος 0,80-1,20 μ. Ο Τ18 τέμνει τον Τ17 στη νότια παρειά του, κοντά στη δυτική του απόληξη. Αντίθετα με τον Τ17, δεν διατηρείται σε καλή κατάσταση και δεν ακολουθεί ευθεία πορεία. Αποτελείται από πέτρες μικρού σχετικά μεγέθους, ακολουθεί ελλειψοειδή πορεία με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ. και έχει μήκος 2,50 μ. περίπου και μέγιστο πλάτος 0,40 μ. Ένας ακόμη τοίχος (Τ16) αποκαλύφθηκε με κατεύθυνση προς Δ. Ο τοίχος αυτός έχει μήκος 3,20 και πλάτος 0,90 μ. και ανήκει, προφανώς, σε μεταγενέστερη οικοδομική φάση από τους Τ17 και Τ18.

Εικ. 21. Σέσκλο. Θέση Πύργος. Κτήμα Γ. Μπάρδα. Σχέδιο της ανασκαφής.

Ανατολικά του ημικυκλικού χώρου αποκαλύφθηκε πήλινη τετράπλευρη εστία (1×1,50 μ.), που σώζει περιχείλωμα στη νότια πλευρά της. Πάνω στην εστία βρέθηκαν κατά χώραν όστρακα αγγείου με ίχνη καύσης και οστά ζώων.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ένα σύμπλεγμα 12 τοίχων (Τ11, Τ12, Τ13, Τ14, Τ15, Τ19, Τ20, Τ21, Τ22, Τ23, Τ24, Τ25), που αποκαλύφθηκαν στις τομές Ε12, ΣΤ12, Ζ12, Η12, ΣΤ13, Ζ13, ΣΤ14 και Ζ14. Στους τοίχους αυτούς διακρίνονται τρεις αρχιτεκτονικές φάσεις. Οι περισσότεροι τοίχοι (Τ11, Τ13, Τ14, Τ23, Τ20, Τ25) ανήκουν στη δεύτερη αρχιτεκτονική φάση.

Οι τοίχοι 11 και 13 είναι παράλληλοι, απέχουν μεταξύ τους 1,20-1,50 μ. και ίσως οριοθετούσαν την είσοδο του οικισμού, παραπέμποντας στις εισόδους του νεολιθικού οικισμού στο Διμήνι (Εικ. 22). Ο Τ11 έχει κατεύθυνση Β.-Ν., συνολικό μήκος 11,30 περίπου, πλάτος 0,75 μ. και δεν ανήκει σε όλο το μήκος του στην ίδια αρχιτεκτονική φάση. Ένα τμήμα του ανήκει στην πρώτη (Τ11α) και το υπόλοιπο (Τ11β) στη δεύτερη αρχιτεκτονική φάση. Αντίθετα, ο Τ13, που έχει κατεύθυνση Β.-Ν., ανήκει εξ ολοκλήρου στη δεύτερη αρχιτεκτονική φάση και έχει συνολικό μήκος 7 μ. περίπου και πλάτος 0,45-0,65 μ.

Οι τοίχοι 14 και 23 τέμνουν κάθετα τον Τ13 στην ανατολική του παρειά και είναι σχεδόν παράλληλοι μεταξύ τους. Οι δύο τοίχοι απέχουν μεταξύ τους 2,60-3 μ. και ακολουθούν ελλειψοειδή πορεία, με κατεύθυνση Δ.-Α.

Στη δεύτερη αρχιτεκτονική φάση ανήκουν επίσης οι τοίχοι 20 (Τ20) και 25 (Τ25). Ο Τ20 αναπτύσσεται με κατεύθυνση Δ.-Α. ενώ ο Τ25 έχει κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ. και ακολουθεί περίπου την ίδια πορεία με τον Τ11.

Τέλος, στη δεύτερη αρχιτεκτονική φάση ανήκει ένα μικρό τμήμα τοίχου, που βρίσκεται ανάμεσα στους τοίχους 11 και 25 και έχει κατεύθυνση Β.-Ν.

Στην πρώτη αρχιτεκτονική φάση ανήκουν οι τοίχοι 11α, 15, 19, 21 και 22.

Ο Τ11α πιθανώς κατά τη φάση αυτή αποτελούσε τον ανατολικό τοίχο οικίας μαζί με τον Τ15, που θα αποτελούσε το νότιο τοίχο της ίδιας οικίας. Ο Τ15 τέμνει τη δυτική παρειά του Τ11α στο νότιο άκρο του, με κατεύθυνση Α.-Δ.

Ο Τ19 έχει κατεύθυνση Α.-Δ. και τέμνει κάθετα τον Τ13, ο οποίος, ωστόσο, είναι χτισμένος επάνω από τον Τ19, καθώς ανήκει στη δεύτερη αρχιτεκτονική φάση. Ο Τ19 φαίνεται ότι αποτελεί το νότιο τοίχο οικίας, από την οποία έχουν επίσης ως τώρα αποκαλυφθεί τμήμα του δυτικού και του ανατολικού της τοίχου με κατεύθυνση Β.-Ν. Ο

Εικ. 22. Σέσκλο. Θέση Πύργος. Κτήμα Γ. Μπάρδα. Άποψη του «διαδρόμου» που ορίζουν οι τοίχοι 11 και 13.

δυτικός τοίχος της οικίας στην οποία ανήκει ο Τ19 αρχικά είχε θεωρηθεί ως ενίσχυση του Τ11α, με τον οποίο εφάπτεται στην ανατολική παρειά του. Ο ανατολικός τοίχος της ίδιας οικίας είχε επίσης θεωρηθεί ενίσχυση του Τ22, με τον οποίο εφάπτεται στην ανατολική του παρειά.

Οι τοίχοι 21 και 22 φαίνεται ότι ανήκουν στην ίδια οικία με τον Τ19 της ίδιας περίπου περιόδου, αλλά σε μια ανακατασκευή της. Ο Τ21 είναι παράλληλος με τον Τ19 και εφάπτονται ως ένα σημείο, με τον Τ21 να είναι βορειότερα του Τ19. Ο Τ22, στην ίδια τομή, είναι κάθετος στον Τ21 και εφάπτεται με τον ανατολικό τοίχο που αναφέρθηκε παραπάνω.

Στην τρίτη αρχιτεκτονική φάση ανήκει ο Τ24. Βρίσκεται ανάμεσα στους τοίχους 14 και 23 και έχει κατεύθυνση Α.-Δ. φθάνοντας σχεδόν ως το μέσον της ανατολικής πλευράς του Τ13, χωρίς να τον συναντά. Δομικά διαφέρει από τους παραπάνω τοίχους της δεύτερης αρχιτεκτονικής φάσης, καθώς είναι πολύ παχύτερος, δεν συνδέεται με τον Τ13 (όπως οι Τ14 και Τ23) και ακολουθεί ευθεία πορεία, σε αντίθεση με τους εκατέρωθέν του Τ14 και Τ23, που ακολουθούν ελλειπτική πορεία.

Ο Τ12 είναι ένα μικρό τμήμα τοίχου με πορεία κάθετη στον Τ11α, χωρίς ωστόσο να ενώνεται με αυτόν. Ο τοίχος αυτός δεν ανήκει στην ίδια αρχιτεκτονική φάση με τον Τ11α (πρώτη αρχιτεκτονική φάση), αλλά μάλλον αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη. Δεν μπορούμε ακόμη να τον εντάξουμε σε μία από τις τρεις αναγνωρίσιμες αρχιτεκτονικές φάσεις.

Ανάμεσα στους τοίχους 11β και 13, πλησιέστερα προς τον Τ11β και προς τη νότια απόληξή του, αποκαλύφθηκε πασσαλότρυπα από τέσσερις όρθια τοποθετημένες πλακαρές πέτρες, που φέρει αργιλώδες χώμα με ανθρακίδια.

Στην τομή Ζ14 αποκαλύφθηκαν δύο αγγεία, το ένα μέσα στο άλλο, και ανάμεσά τους οστά βρέφους. Πρόκειται για ένα μεγάλο σχετικά πιθοειδές αγγείο, πάνω από το οποίο βρέθηκε μία καρποδόχος, που φέρει αρκετά ίχνη καύσης.

Στην τομή Η14 βρέθηκε κατά χώραν ένα ακόμη αγγείο, που παρέμεινε στη θέση του. Αποκαλύφθηκε σε στρώμα με έντονη καύση, που πιθανότατα αποτελεί εστία, η οποία φαίνεται ότι οριοθετείται στη νότια πλευρά της από πηλό. Στον ίδιο χώρο βρέθηκαν πολλά όστρακα αγγείων.

Όλα τα ευρήματα της ανασκαφής (περίπου 1.500) καταγράφηκαν, αφού πρώτα συντηρήθηκαν. Δόθηκε αριθμός εισαγωγής σε βιβλία καταγραφής του Μουσείου Βόλου, φωτογραφήθηκαν, καταγράφηκαν στην ηλεκτρονική βάση δεδομένων του Μουσείου Βόλου και τοποθετήθηκαν σε αριθμημένα κιβώτια στα ράφια των αποθηκών του Μουσείου. Επίσης, πλύθηκαν και τακτοποιήθηκαν σε πλαστικά κιβώτια όλα τα όστρακα της κεραμικής, τα οστά ζώων και τα θαλάσσια όστρεα.

ΣΩΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ

Εθνική οδός - Αυτοκινητόδρομος ΠΑΘΕ

Ανασκαφή 15. Χ.Θ. 296.550

Από το 2001 μέχρι και το 2002 συνεχίστηκαν οι ανασκαφικές εργασίες στον προϊστορικό οικισμό της μεταβατικής φάσης της τελικής νεολιθικής-πρώιμης εποχής του Χαλκού στον κόμβο των Μικροθηβών Μαγνησίας, όπου ερευνήθηκαν 35 νέες τομές, διαστ. 5x5 μ. με βοηθητικούς μάρτυρες, που καλύπτουν έκταση 875 τ.μ.

Στις νέες τομές αποκαλύφθηκαν πολύ αποσπασματικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα από οικιστικά σύνολα. Πρόκειται για διάσπαρτους διαλυμένους άψητους πηλούς και μικρούς λιθοσωρούς, στοιχεία που δυστυχώς δεν δίνουν συγκεκριμένη εικόνα οικιστικής μονάδας, όπως αυτά που αποκαλύφθηκαν στα νότια (οικιστικές μονάδες Α, Β, Γ, Δ). Τα σωζόμενα κατάλοιπα προέρχονται από επιχρίσματα πλεκτών καλαμένιων τοίχων και από κατασκευές για την παρασκευή και την αποθήκευση της τροφής.

Το 2002 οι ανασκαφικές εργασίες περιορίστηκαν στην ολοκλήρωση της έρευνας στις τομές στις οποίες έχουν αποκαλυφθεί τα τέσσερα οικιστικά σύνολα (Εικ. 23) κατά τα έτη 1999-2000, με την αφαίρεση των βοηθητικών μαρτύρων. Κατά την αφαίρεση των μαρτύρων βρέθηκαν διαλυμένοι άψητοι πηλοί, πηλοί με αποτυπώματα κλαδιών και καλαμιών, καθώς και πήλινα επιχρίσματα με αποτυπώματα από πλεκτούς τοίχους. Στο οικιστικό σύνολο Β είναι ευκρινή τα όρια του δυτικού και του βόρειου τοίχου που ορίζουν τα πήλινα επιχρίσματα, όπως και τα τμήματα του πήλινου δαπέδου στα νοτιοδυτικά με τις πολλαπλές επιδιορθώσεις και τις θήκες για την τοποθέτηση αγγείων από φθαρτό υλικό (ασκιά από δέρμα ή καλάθια).

Εικ. 23. Διαπλάτυνση Εθνικής Οδού - Αυτοκινητόδρομος ΠΑΘΕ. Ανασκαφή 15. Γενική άποψη των οικιστικών συνόλων του οικισμού της τελικής νεολιθικής-πρώιμης εποχής του Χαλκού.

Επίσης, στο βόρειο τμήμα του οικιστικού συνόλου Δ αποκαλύφθηκε ελλειψοειδής πήλινη κατασκευή με πηνιόσχημο αντικείμενο πάνω στο δυτικό τμήμα της. Πρόκειται για παρόμοια κατασκευή με εκείνη που είχε αποκαλυφθεί το 2000, μικρότερων όμως διαστάσεων. Εξωτερικά του συνόλου Δ, βόρεια των παραπάνω κατασκευών, αποκαλύφθηκε σχεδόν κυκλική πήλινη κατασκευή, που πιθανότατα μπορεί να ταυτιστεί με εστία.

Από την ανασκαφή συνελέγη μεγάλος αριθμός κινητών ευρημάτων, όπως εργαλεία από πυριτόλιθο (λεπίδες, φολίδες, ξέστρα), λειασμένα λίθινα και οστέινα εργαλεία, όπως λίθινες αξίνες, πελέκεις, τριπτήρες, μυλόπετρες, στιλβωτήρες, οστέινοι οπείς και σπάτουλες, πήλινα κωνικά και σφαιρικά σφονδύλια και βαρίδια, χάντρες από λίθο, οστό, όστρεο ή πηλό, θαλασσινά όστρεα με οπή ανάρτησης, ένα λίθινο ενώτιο που μιμείται καρπό βελανιδιάς και λίθινα περίαπτα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν δύο λίθινοι πελέκεις με εγχάρακτες παράλληλες και τεθλασμένες γραμμές, καθώς και μία λίθινη ορθογώνια σφραγίδα με εγχάρακτους πεπιεσμένους ομόκεντρους κύκλους. Αξιοσημείωτη, επίσης, είναι η παρουσία τριών χάλκινων δίκοπων εγχειριδίων.

Επίσης, συνελέγη μεγάλη ποσότητα χειροποίητης κεραμικής, που περιλαμβάνει μεγάλα πιθοειδή ανοικτά και κλειστά αγγεία, μικρές και μεγάλες φιάλες καλά στιλβωμένες. Τα πιθοειδή αγγεία είναι στην πλειονότητά τους ακόσμητα. Μερικά φέρουν επίθετη πλαστική διακόσμηση, όπως τεθλασμένες ταινίες που περιτρέχουν το αγγείο ή μέρος αυτού, και συχνά φέρουν εμπιέσεις ή εγχαράξεις, καθώς και διακοσμητικά επίθετα πλαστικά κομβία. Δύο τμήματα από πιθοειδή αγγεία φέρουν επίθετη πλαστική διακόσμηση ανθρωπόμορφων προσωπείων, στοιχείο που δείχνει επαφές με την Ανατολή. Οι φιάλες επίσης στην πλειονότητά τους είναι ακόσμητες αλλά στιλβωμένες. Αρκετές είναι και οι φιάλες «τύπου Bratislava» που φέρουν στικτή και εγχάρακτη διακόσμηση και παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία γεωμετρικών διακοσμητικών θεμάτων (ελισσόμενες ή περιθέουσες σπείρες, ομόκεντροι κύκλοι) με παραπληρωματικά κοσμήματα (όπως τρίγωνα, ενάλληλες γωνίες και τόξα) και λευκή «πάστα» στις εγχαράξεις. Συχνή είναι, επίσης, η παρουσία άωτων κωνικών στιλβωμένων μικρών αγγείων. Οι φιάλες «τύπου Bratislava», τα κωνικά στιλβωμένα αγγεία και οι πίθοι με τα επίθετα πλαστικά ανθρωπόμορφα προσωπεία δηλώνουν επαφές με το Βορρά και την Ανατολή (Βάρνα και Kum Tepe αντίστοιχα) (Εικ. 24).

Ακόμη, συνελέγησαν αρκετά οστά από ζώα, κυρίως οικόσιτα (αιγοπρόβατα, χοίροι, βοοειδή), και ελάχιστα από κυνήγι. Ελάχιστα είναι τα θαλασσινά όστρεα. Πολλά είναι τα δείγματα ψημένου πηλού με αποτυπώματα καλαμιών, κλαδιών, ξύλων και ψάθας.

Το 2003, αφού ολοκληρώθηκε η έρευνα, πραγματοποιήθηκε λεπτομερής καθαρισμός των πηλών που συνιστούν τα τέσσερα οικιστικά σύνολα, καθώς και συντήρηση αυτών με διάλυμα ειδικής κόλλας (Movilith) για τη στερέωσή τους από συνεργείο εργατοτεχνιτών και συντηρητών. Καταγράφηκαν επίσης 3.500 μικροευρήματα και 110 αγγεία, αφού πρώτα συντηρήθηκαν. Δόθηκε αριθμός εισαγωγής σε βιβλία καταγραφής του Μουσείου Βόλου και, αφού φωτογραφήθηκαν, τακτοποιήθηκαν σε ειδικά ράφια στο εργαστήριο συντήρησης του αρχαιολογικού χώρου Διμηνίου. Ακόμη, όλα τα όστρακα της κεραμικής, τα οστά ζώων και τα θαλασσινά όστρεα πλύθηκαν και τακτοποιήθηκαν σε πλαστικά κιβώτια.

Δήμος Κάρλας

Ανασύσταση ταμιευτήρα λίμνης Κάρλας

Συλλεκτήρας 4-Ανασκαφική Θέση 2: Κατά τα έτη 2001 έως και 2003 συνεχίστηκε η σωστική ανασκαφική έρευνα στο Συλλεκτήρα 4, στην ανασκαφική θέση 2, που βρίσκεται στις βόρειες παρυφές του όρους Κορυφή και στα βόρεια του ρέματος Αράπη. Στη θέση αυτή το 2000 είχε έλθει στο φως τμήμα κτιρίου με ορθογώνια κάτοψη, της ελληνιστικής εποχής.

Η ανασκαφή έφερε στο φως τέσσερα κτίρια ελλειψοειδούς κάτοψης, που χρονολογούνται στους ύστερους ελληνιστικούς χρόνους. Πρόκειται για μονόχωρα κτίρια, από τα οποία σώζεται μόνον η θεμελίωσή τους. Οι τοίχοι είναι κατασκευασμένοι από ημίεργους ασβεστόλιθους σε

Εικ. 24. Διαπλάτυνση Εθνικής Οδού - Αυτοκινητόδρομος ΠΑΘΕ. Φιάλες τύπου Bratislava, πίθοι με επίθετα πλαστικά ανθρωπόμορφα προσωπεία και κωνικά κύπελλα από την ανασκαφή 15.

Εικ. 25. Περιοχή Κάρλας. Συλλεκτήρας 4 - Ανασκαφική θέση 2. Οικία της ύστερης ελληνιστικής περιόδου (Κτίριο Η).

δύο παράλληλες σειρές. Στρώμα καταστροφής και στοιχεία της ανωδομής δεν βρέθηκαν, γεγονός που οφείλεται στη διατάραξη του σύγχρονου σταθερού. Πρόκειται για αγροτικές οικίες ελληνιστικής εποχής, που σχετίζονται με την οικιστική παράδοση της περιοχής την περίοδο αυτή, καθώς παρόμοια παραδείγματα εντοπίστηκαν στην ανασκαφική θέση 1. Όλα τα κτίρια έχουν τον ίδιο προσανατολισμό (Α.-Δ.) με εξαίρεση το κτίριο Θ (ΒΑ.-ΝΔ.).

Κτίριο ΣΤ (11,20×6,70 μ.): Πρόκειται για κτίριο με είσοδο στα νότια. Το μέγιστο σωζόμενο ύψος της θεμελίωσης είναι 0,50 μ. Εσωτερικά εντοπίστηκε στρώμα καταστροφής, με όστρακα από αβαφή και μελαμβαφή αγγεία, τμήματα κεράμων, τρία χάλκινα νομίσματα, αγνύθες, μεταλλικά αντικείμενα κ.ά.

Κτίριο Ζ (6,20×5,60 μ.): Το κτίριο έχει είσοδο στα δυτικά. Το μέγιστο σωζόμενο ύψος της θεμελίωσης είναι 0,30 μ. Από το εσωτερικό του συνελέγη κεραμική, χάλκινα νομίσματα και δύο σιδερένια ελάσματα.

Κτίριο Η (10×8,00 μ.): Σώζονται δύο στρώσεις θεμελίωσης, με μέγιστο σωζόμενο ύψος 0,45 μ. Δυτικά του χώρου εντοπίστηκε η είσοδός του, που ορίζεται από δύο μεγάλους ασβεστόλιθους, κάθετα τοποθετημένους στον τοίχο, καθώς και λιθόστρωτο (Εικ. 25). Συνελέγη κεραμική και δύο χάλκινα νομίσματα.

Κτίριο Θ (10×6,40 μ.): Από το εσωτερικό του συνελέγησαν αρκετά όστρακα αγγείων και τμήματα κεράμων.

Στην ίδια φάση χρονολογούνται και τα δύο τμήματα μεγάλων περιβόλων (τοίχοι 20, 28), που βρίσκονται σε άμεση σχέση με τα παραπάνω κτίρια και οι οποίοι δεν ερευνήθηκαν σε όλο το μήκος τους, καθώς βρίσκονται έξω από τα όρια του έργου. Ο πρώτος περίβολος (τοίχος 20) αποκαλύφθηκε νοτιοδυτικά του κτιρίου Η και έχει μήκος 33, πλάτος 0,75-0,90 και μέγιστο σωζόμενο ύψος 0,40 μ. Ο δεύτερος περίβολος (τοίχος 28) εντοπίστηκε δυτικά του κτιρίου ΣΤ και έχει μήκος 17,40, πλάτος 1 και μέγιστο ύψος 0,50 μ.

Στο ίδιο αρχαιολογικό στρώμα, κάτω από τα ελλειψοειδή κτίρια, εντοπίστηκαν τρία κτίρια της όψιμης κλασικής-πρώιμης ελληνιστικής περιόδου, που χρονολογούνται στο α΄ μισό του 4ου αι. π.Χ. Πρόκειται για ορθογώνια κτίρια με ιδιαίτερα επιμελημένη κατασκευή. Στο εσωτερικό τους βρέθηκε εκτεταμένο στρώμα καταστροφής με τμήματα πλίνθων και κεράμων. Συνελέγησαν ακέραια μελαμβαφή αγγεία.

Κτίριο Α (5,80×5,65 μ.): Το κτίριο έχει προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. Από το στρώμα καταστροφής συνελέγησαν όστρακα από αβαφή και μελαμβαφή αγγεία, κεραμίδες από την οροφή και δύο χάλκινα νομίσματα.

Κτίριο Β (20×6 μ.): Πρόκειται για το μεγαλύτερο οικιστικό σύνολο της ανασκαφής, με έκταση 120 τ.μ. και προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Η κατασκευή των τοίχων είναι ιδιαίτερα επιμελημένη. Η ανωδομή του κτιρίου ήταν πλίνθινη, ενώ βρέθηκαν πολλά στοιχεία της κεράμωσης λακωνικού τύπου. Τα δάπεδα των τεσσάρων δωματίων ήταν κατασκευασμένα από πατημένο χώμα. Συνελέγησαν τρία ακέραια μελαμβαφή αγγεία, τμήμα πήλινου λύχνου, μεγάλη ποσότητα οστράκων από αβαφή και μελαμβαφή αγγεία, καθώς και όστρακα με εγχάρακτη διακόσμηση. Χαρακτηριστικά της περιόδου είναι και τα κινητά ευρήματα, όπως πήλινες πυραμιδόσχημες και αρτόσχημες αγνύθες, χάλκινες περόνες και άλλα μεταλλικά αντικείμενα. Ενδεικτικά ευρήματα αποτελούν δύο χάλκινα νομίσματα, ένα νόμισμα Φαλάννης και ένα νόμισμα Λάρισας, τα οποία χρονολογούνται στην περίοδο 400-344 π.Χ.

Κτίριο Ε: Μολονότι σώζεται πολύ αποσπασματικά, απέδωσε πλούσιο στρώμα καταστροφής, με πληθώρα αβαφούς και μελαμβαφούς κεραμικής, ακέραιες κεράμους λακωνικού τύπου και ένα σημαντικό αριθμό ευρημάτων, όπως το κεφάλι ενός πήλινου ειδωλίου που απεικονίζει γυναικεία μορφή, δέκα πυραμιδόσχημες αγνύθες, τμήμα λύχνου και χάλκινα νομίσματα.

Ανάμεσα στα ελληνιστικά κτίρια, αποκαλύφθηκαν και πέντε κιβωτιόσχημοι τάφοι με παιδικές ακτέριστες ταφές, των ελληνιστικών χρόνων. Επίσης, βρέθηκαν και δύο ακτέριστοι λακκοειδείς τάφοι ενηλίκων. Οι νεκροί είχαν τοποθετηθεί σε ύπτια εκτεταμένη θέση.

Κάτω από το στρώμα των ελληνιστικών χρόνων αποκαλύφθηκε στρώμα της πρώιμης εποχής του Χαλκού. Στο στρώμα αυτό αποκαλύφθηκε ένα ορθογώνιο κτίριο (Κτίριο Ι), με διαστάσεις 6,50×6,25 μ. και προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Σώζονται τα λίθινα θεμέλιά του, που είναι χτισμένα με την τεχνική της ιχθυάκανθας. Η ανωδομή ήταν πήλινη, καθώς βρέθηκαν τμήματα ψημένων άμορφων πηλών. Σώζεται τμήμα του πήλινου δαπέδου. Στη νοτιοανατολική μακρά πλευρά του κτιρίου αποκαλύφθηκε λίθινη αψιδωτή κατασκευή, η οποία συνεχίζεται και στη βορειοανατολική στενή πλευρά του, οριοθετώντας έναν παράπλευρο βοηθητικό χώρο. Και εδώ παρατηρείται η τεχνική της ιχθυάκανθας. Εντοπίστηκαν πήλινες κατασκευές οικοτεχνικής δραστηριότητας, οι οποίες έχουν καταστραφεί από σύγχρονο αγωγό νερού. Συνελέγη αρκετή ποσότητα κεραμικής, χειροποίητης, στιλβωμένης και μονόχρωμης, καθώς και μεγάλος αριθμός ευρημάτων, όπως λεπίδες πυριτόλιθου, λίθινα και οστέινα εργαλεία, πήλινα σφονδύλια και ένα τμήμα πήλινου ειδωλίου.

Στα νοτιοανατολικά του κτιρίου Ι αποκαλύφθηκε τμήμα περιβόλου (τοίχος 31) της ίδιας περιόδου, που διαγράφει καμπύλη πορεία από Α. προς Δ. Ο περίβολος αποκαλύφθηκε σε μήκος 15 μ. Το πλάτος του κυμαίνεται από 1 έως 1,40 μ. Σώζεται σε αρκετά καλή κατάσταση και έχει μέγιστο ύψος 0,75 μ. Εσωτερικά του περιβόλου εντοπίστηκαν τμήματα τοίχων, η διερεύνηση των οποίων δεν ολοκληρώθηκε. Εξωτερικά αποκαλύφθηκαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι της ίδιας περιόδου με κοινό προσανατολισμό (Β.-Ν).

Κιβωτιόσχημος τάφος 6 (1,50×0,90 μ.): Οι πλευρές του είναι επενδεδυμένες με ασβεστολιθικές πλάκες. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος σε συνεσταλμένη στάση, με τα χέρια στο στήθος και τα πόδια λυγισμένα στα γόνατα. Το κρανίο του ήταν στραμμένο προς Α. και ακουμπούσε πάνω σε λίθο. Ο νεκρός συνοδευόταν από κτερίσματα, όπως ένα πήλινο σφονδύλι με εγχάρακτη διακόσμηση και ένα μικρό αμφικωνικό άωτο κύπελλο. Ακριβώς επάνω από την κύρια ταφή είχε τοποθετηθεί ασβεστολιθική πλάκα, όπου βρέθηκαν διάσπαρτα οστά. Πρόκειται για ανακομιδή παλαιότερης ταφής. Ανάμεσα στα οστά βρέθηκε λίθινο περίαπτο.

Κιβωτιόσχημος τάφος 7 (0,60×0,60 μ.): Οι πλευρές του φέρουν επένδυση από ασβεστολιθικές πλάκες. Ο τάφος περιείχε παιδική ακτέριστη ταφή.

Κεντρικό ανάχωμα στεγάνωσης-Ανασκαφική Θέση 14: Η ανασκαφική θέση 14 εκτείνεται στις νοτιοδυτικές υπώρειες της λοφώδους έκτασης «Γελαδόμαντρια», της κτηματικής περιφέρειας Καναλίων Δήμου Κάρλας. Το 2003 διενεργήθηκε σύντομη δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα, που επιβεβαίωσε την απουσία στοιχείων ανθρώπινης δραστηριότητας.

Κεντρικό ανάχωμα στεγάνωσης-Ανασκαφική Θέση 15: Το 2003 πραγματοποιήθηκαν δοκιμαστικές τομές. Από την έρευνα δεν διαπιστώθηκε η ύπαρξη αρχαιολογικών επιχώσεων και έτσι η θέση αποδόθηκε στο έργο.

Ανατολικό ανάχωμα στεγάνωσης-Ανασκαφική Θέση 13: Η αρχαιολογική έρευνα στη θέση 13, που εμπίπτει στα όρια της κηρυγμένης αρχαιολογικής θέσης Μάρμαρα, πραγματοποιήθηκε το 2003. Στο σύγχρονο σταθερό στρώμα εντοπίστηκαν σποραδικές ενδείξεις της ελληνιστικής εποχής, που όμως δεν στάθηκε δυνατόν να συσχετιστούν με κάποια αρχιτεκτονικά λείψανα. Σε υποκείμενο στρώμα, ωστόσο, εντοπίστηκε κατοίκηση της μέσης εποχής του Χαλκού.

Ειδικότερα, βρέθηκε αψιδωτό κτίριο με προσανατολισμό Β.-Ν. Οι τοίχοι είναι κατασκευασμένοι από αργολιθοδομή και έχουν πλάτος 0,60, σωζόμενο μήκος 8,20 και ύψος 0,40 μ. Από την ανασκαφή στο εσωτερικό του κτιρίου συνελέγησαν κεραμική και λίθινα εργαλεία (σμίλες, αξίνες, τριπτήρες και λεπίδες). Η έρευνα του αψιδωτού κτιρίου δεν ολοκληρώθηκε.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΔΡΥΜΗ-ΣΙΣΜΑΝΗ

ΕΡΓΟ: ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΟΔΙΚΟΥ ΑΞΟΝΑ ΠΑΤΡΩΝ-ΑΘΗΝΩΝ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ-ΕΥΖΩΝΩΝ (Χ.Θ. 281.500-Χ.Θ. 281.900)

Πλάτανος. Θέση Βουλοκαλύβα

Το 2001, στο πλαίσιο του έργου διαπλάτυνσης του Οδικού Άξονα Πατρών, Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Ευζώνων (ΟΑΠΑΘΕ) στην Χ.Θ. 281.500-Χ.Θ. 281.900 και στη θέση με το σύγχρονο τοπωνύμιο Βουλοκαλύβα[23],

23. Η περιοχή ανήκει στην αγροτική περιοχή του Δ.Δ. Πλατάνου και βρίσκεται 1,5 χλμ. βόρεια-βορειοδυτικά της ελληνιστικής πόλης της Άλου. Έχει δε κηρυχθεί αρχαιολογικός χώρος με την αριθ. πρωτ. ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ13/20439/1074/9-6-1994 απόφαση του Υπουργείου

κατά τις προκαταρκτικές εργασίες μηχανικής αφαίρεσης της επιφανειακής επίχωσης εντοπίστηκε εκτεταμένο νεκροταφείο με ενταφιασμούς νεκρών σε ατομικούς κιβωτιόσχημους τάφους.

Η χρήση του νεκροταφείου από τα μέχρι τώρα ανασκαφικά δεδομένα καλύπτει μεγάλες πολιτιστικές περιόδους από την ΥΕ ΙΙΒ και ΥΕ ΙΙΙΓ, την υπομυκηναϊκή και τη γεωμετρική εποχή και επαναχρησιμοποιείται κατά τους ελληνιστικούς έως και τους ρωμαϊκούς χρόνους. Η υφιστάμενη Ε.Ο. Αθηνών-Θεσσαλονίκης διέρχεται μέσα από το χώρο του νεκροταφείου και τον χωρίζει σε δύο τμήματα, το δυτικό και το ανατολικό ή αντίστοιχα αριστερά και δεξιά του ρεύματος Αθηνών-Θεσσαλονίκης. Έτσι, δημιουργήθηκαν δύο τομείς ανασκαφών: α) ανατολικά της Ε.Ο. Αθηνών-Θεσσαλονίκης και β) δυτικά της Ε.Ο. Αθηνών-Θεσσαλονίκης.

Στον ανατολικό τομέα συγχρόνως με τη μηχανική αφαίρεση των φυτικών αποκαλύφθηκαν τάφοι, οι οποίοι ερευνήθηκαν αμέσως για λόγους ασφαλείας. Για την πραγματοποίηση των αρχαιολογικών ερευνών, που άρχισαν στο τέλος Σεπτεμβρίου 2001, στον τομέα αυτό η ανάδοχος εταιρεία παραχώρησε ό,τι ήταν απαραίτητο για την απεμπλοκή του έργου από τυχόν καθυστερήσεις και πραγματικά το χρονοδιάγραμμα του έργου τηρήθηκε με απόκλιση δύο περίπου μηνών, εξαιτίας των αντίξοων καιρικών συνθηκών που επεκράτησαν κατά τους μήνες Δεκέμβριο και Ιανουάριο που ακολούθησαν. Στο εύρος των απαιτούμενων εκσκαφών για τη διαπλάτυνση του Οδικού Άξονα τοποθετήθηκε κάνναβος με 448 τετράγωνα σε μήκος 300 και πλάτος 28 μ., που οριοθετούσαν τις διερευνητικές τομές. Η αφαιρούμενη επίχωση έφθασε κατά μέσον όρο το 1 μ. βάθος. Κατά την έρευνα 190 διερευνητικών τομών, που περιορίζονται στο εύρος κατάληψης της κύριας αρτηρίας, αποκαλύφθηκε νεκροταφείο με κιβωτιόσχημους τάφους, οργανωμένους σε μικρές συστάδες, που περιείχαν ενταφιασμούς νεκρών. Οι τάφοι ήταν λακκοειδείς, λαξευμένοι στον πωρόλιθο και κιβωτιόσχημοι, άλλοτε κτιστοί και άλλοτε οριοθετημένοι με πλάκες, ενώ βρέθηκαν και δύο πήλινες λάρνακες.

Ερευνήθηκαν συνολικά 66 τάφοι ποικίλων τύπων: 25 παιδικοί κιβωτιόσχημοι, 15 απλοί κιβωτιόσχημοι και επτά κιβωτιόσχημοι κτιστοί, που ανήκαν σε ενήλικα άτομα, 15 λακκοειδείς (δύο παιδικοί και 13 ενηλίκων), ένας μικρός θολωτός, ένας εγχυτρισμός και δύο πήλινες λάρνακες. Από αυτούς, οι 33 τάφοι (18 παιδικοί και 15 ενηλίκων) βρέθηκαν ακτέριστοι. Από τους υπόλοιπους 33, οι δύο περιείχαν κτερίσματα ελληνιστικής εποχής, οι 23 κτερίσματα γεωμετρικής και οκτώ ύστερης εποχής του χαλκού και υπομηκυναϊκά.

Ανάμεσα στους τάφους βρέθηκαν 13 αποθέτες, από τους οποίους ένα μικρό ποσοστό δεν στάθηκε δυνατόν να χρονολογηθεί, ενώ οι υπόλοιποι χρονολογήθηκαν στην ύστερη εποχή του Χαλκού και στους γεωμετρικούς χρόνους.

Από τα κτερίσματα, το μεγαλύτερο ποσοστό ανήκε σε αγγεία ποικίλων τύπων: σκύφοι, κύπελλα με πόδι και χωρίς, οινοχόες, κάνθαροι, αμφορίσκοι, άωτα σκυφίδια, πρόχοι, κύαθοι, αλάβαστρα κ.ά. Τα μεταλλικά κτερίσματα αφορούν σε σιδερένιες αιχμές δοράτων, καρφιά, εγχειρίδια, ξιφίδια, κοσμήματα (πόρπες, περόνες, ψέλια, σφηκωτήρες, ενώτια).

Στο δυτικό τομέα της σωστικής αρχαιολογικής έρευνας χαράχθηκε κάνναβος 627 διερευνητικών τομών. Στο εύρος κατάληψης της κύριας αρτηρίας αποκαλύφθηκε νεκροταφείο με κιβωτιόσχημους τάφους, οργανωμένους σε συστάδες, που περιείχαν ενταφιασμούς νεκρών. Οι τάφοι ήταν κιβωτιόσχημοι, άλλοτε κτιστοί και άλλοτε οριοθετημένοι με πλάκες. Λάρνακα βρέθηκε σε μία μόνον περίπτωση. Λέκα τάφοι (τέσσερις παιδικοί και έξι ενηλίκων) ήταν ακτέριστοι. Από τους υπόλοιπους, οι ένδεκα έδωσαν κτερίσματα ελληνιστικής εποχής, οι έξι κτερίσματα γεωμετρικών χρόνων και ένας κτερίσματα της ύστερης εποχής του Χαλκού (ΥΕ ΙΙΙΓ). Βρέθηκαν, επίσης, εννέα αποθέτες, εκ των οποίων οι τρεις δεν ήταν δυνατόν να χρονολογηθούν, και από τους υπόλοιπους, οι δύο χρονολογούνται στους ελληνιστικούς και οι τέσσερις στους γεωμετρικούς χρόνους. Οι περισσότεροι αποθέτες βρέθηκαν δίπλα στους τάφους, στοιχείο που μας οδηγεί στη σκέψη ότι οι τάφοι των γεωμετρικών χρόνων επαναχρησιμοποιήθηκαν στην ελληνιστική εποχή και τα κτερίσματά τους τοποθετήθηκαν στους παρακείμενους αποθέτες.

Συνοψίζοντας τα δεδομένα της έρευνας, αναφέρουμε ότι στο δυτικό τομέα ερευνήθηκαν 20 τάφοι και το μεγαλύτερο ποσοστό των κτερισμάτων τους ανήκει σε πήλινα αγγεία και μεταλλικά ευρήματα. Τα αγγεία περιλαμβάνουν σκύφους, κανθάρους, αμφορίσκους (Εικ. 26), μυροδοχεία, οινοχόες, λυχνάρια. Τα μεταλλικά ήταν σιδερέ-

---

Πολιτισμού (ΦΕΚ 501/Β/30-6-94) για την προστασία των 40 ταφικών τύμβων της εποχής του Σιδήρου με καύσεις νεκρών, που έχουν εντοπιστεί και χαρτογραφηθεί στην περιοχή. Σχετική βιβλιογραφία για την έρευνα εδώ βλ. A. Efstathiou - Z. Malakassioti - R. Reinders, Halos Archaeological Field Survey Project, Preliminary Report of the 1990 Campaign, *Newsletter* 3 (1990), Netherlands Institute at Athens 1990, σ. 31. Ζ. Μαλακασιώτη, Το έργο της ΙΓ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στην περιοχή Αλμυρού, στα *Πρακτικά της 1ης Επιστημονικής Συνάντησης για το Έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠΠΟ στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της (1990-1998)*, Βόλος 2000, σ. 334-338 και, τέλος, βλ. Ζ. Μαλακασιώτη - Ά. Μουσιώνη, Νέα ευρήματα της ύστερης εποχής του Χαλκού και της εποχής του Σιδήρου στην Άλο, στο *Το Αιγαίο στην Πρώιμη εποχή του Σιδήρου. Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου (Ρόδος 1-4 Νοεμβρίου 2002)*, Αθήνα 2004, σ. 356-358.

Εικ. 26. Πλάτανος. Θέση Βουλοκαλύβα. Αγγεία από το γεωμετρικό νεκροταφείο με ταφές/ενταφιασμούς.

νιες στλεγγίδες, καρφιά, περόνες σιδερένιες και χάλκινες, εγχειρίδια, δακτύλιοι και ψέλια, χάλκινα και σιδερένια.

ΖΩΗ ΜΑΛΑΚΑΣΙΩΤΗ

ΕΛΛΗΝΟ-ΟΛΛΑΝΔΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

Άλος. Νοτιοανατολική πύλη

Κατά το 2003 συνεχίστηκε η έρευνα συνεργασίας του πανεπιστημίου του Groningen (Ολλανδικό Ινστιτούτο Αθηνών) με την ΙΓ΄ ΕΠΚΑ Βόλου στη Νοτιοανατολική πύλη της ελληνιστικής ή νέας Άλου (302-265 π.Χ.). Από τις μέχρι σήμερα έρευνες εντός των τειχών της πόλης δεν υπάρχουν ενδείξεις συνέχισης της κατοίκησης μετά τα μέσα του 3ου αι. π.Χ.· μόνο στο χώρο της Νοτιοανατολικής πύλης, καθώς και σε μερικές θέσεις κοντά στο νότιο και δυτικό σκέλος των οχυρωματικών της τειχών, όπου φαίνεται ότι η κατοίκηση συνεχίστηκε και αργότερα.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε από τις 20 Ιουνίου έως και τις 8 Αυγούστου 2003. Από ολλανδικής πλευράς συμμετείχαν αρχαιολόγοι και φοιτητές αρχαιολογίας του πανεπιστημίου του Groningen, επικεφαλής της ομάδας ήταν ο καθηγητής R. Reinders και τα κονδύλια της ανασκαφικής περιόδου 2003 προήλθαν από το Groningen Ινστιτούτο Αρχαιολογίας και το Ολλανδικό Ίδρυμα Επιστημονικής Έρευνας (NOW). Από πλευράς ΙΓ΄ ΕΠΚΑ συμμετείχαν τρεις αρχαιολόγοι και τέσσερις εργατοτεχνίτες. Η περιοχή της Νοτιοανατολικής πύλης διαιρέθηκε σε ανασκαφικούς τομείς A-R. Όλοι οι τομείς ανασκάφηκαν κατά στρώματα, των οποίων το πάχος διαφοροποιούνταν ανάλογα με τα στοιχεία που περιείχε.

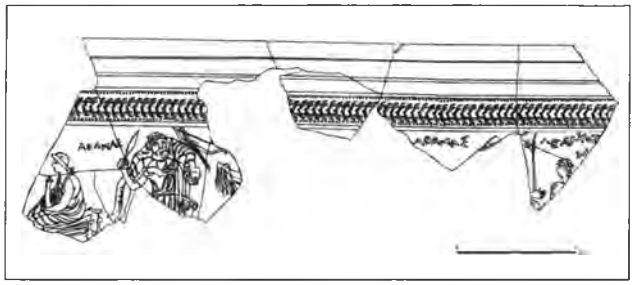
Όλα τα ευρήματα, κεραμικά, υφαντικά βάρη, λύχνοι, πίθοι, μυλόπετρες και νομίσματα, σημειώθηκαν με τις συντεταγμένες τους και μεταφέρονταν καθημερινά σε αποθήκη, που διατηρείται με έξοδα του Ολλανδικού Ινστιτούτου Αθηνών και βρίσκεται πλησίον του Αρχαιολογικού Μουσείου Αλμυρού, και συντηρήθηκαν.

Παράλληλα με την ανασκαφή της πύλης, γινόταν και η μελέτη των ευρημάτων των ανασκαφών προηγούμενων ετών. Από τη μελέτη διαπιστώθηκαν αξιοσημείωτες διαφορές μεταξύ των ευρημάτων από τις ανεσκαμμένες οικίες και των ευρημάτων της πύλης. Στις οικίες της Άλου βρίσκουμε κεραμική, κυρίως τοπικών εργαστηρίων. Η κάθε οικία έχει διαθέσιμα μεγάλα αποθηκευτικά αγγεία, πιθάρια και αμφορείς, καθώς και μαγειρικά σκεύη και αγγεία πόσης. Στους χώρους της πύλης, εκτός από τα τεράστια αποθηκευτικά πιθάρια, βρίσκουμε και πολλή εισηγμένη κεραμική εξαιρετικής ποιότητας. Η μελέτη των οστών ζώων καταδεικνύει ότι οι κάτοικοι της ελληνιστικής πόλης ασχολούνταν με την κτηνοτροφία και συντηρούσαν πρόβατα, γίδια, βόδια και χοίρους. Το κυνήγι δεν αποτελούσε σημαντική ασχολία των κατοίκων και μόνον ένα μικρό ποσοστό οστών από ελάφια και ζαρκάδια βρέθηκε μέσα στις οικίες. Στην περίοδο κατοίκησης της πύλης μετά την εγκατάλειψη της πόλης, τα ποσοστά οστών και κεράτων από ελάφια και ζαρκάδια είναι μεγαλύτερα. Σημειώνουμε ότι και τα δύο αυτά είδη ζώων σήμερα έχουν εξαφανιστεί από το θεσσαλικό χώρο, στοιχείο που δηλώνει τη διαφοροποίηση τοπίου και κλίματος (κατά την ελληνιστική εποχή ίσως υπήρχαν περισσότερα δάση και νερό)[24].

Στο χώρο ανάμεσα στους δύο πύργους της Νοτιοανατολικής πύλης βρέθηκαν: α) ένα απόσπασμα επιγραφής, β) ένα απόσπασμα στήλης και γ) ένα θραύσμα αγγείου, που συνηγορούν στην υπόθεση ότι ίσως οι κάτοικοι της πύλης είχαν δεσμούς με τους κατοίκους της εγκαταλελειμμένης πόλης, και ακόμη ίσως οι Αλείς να γνώριζαν το προγονικό τους. Η πρώτη επιγραφή ήταν χαραγμένη σε επίπεδη πλάκα ασβεστόλιθου και τα ονόματα αναφέρονται σε μυθολογικά γένη. Προς το μέσον της επιγραφής αναγράφονται τα ονόματα *Νέστωρ* και *Περικλύμενος* και πιο κάτω ακολουθούν τα ονόματα όλων σχεδόν των υιών του Νέστορα: *Περσεύς*, *Στράτιος*, *Πεισίστρατος* και *Αντίλοχος*. Στους κατώτερους στίχους αναφέρονται τα ονόματα *Αΐσων* και *Άμυθάων* και ακολουθούν τα *Άδμητος* και *Εὔμηλος*. Η στήλη είναι πιθανότατα αναθηματική και απεικονίζει θυσία προς τη θεά Άρτεμη.

Το θραύσμα του αγγείου ανήκε σε ανάγλυφο σκύφο και στην επιφάνειά του απεικονίζεται ο ιδρυτής της Άλου βασιλιάς Αθάμας να μεταφέρει το νεκρό γιο του Λέαρχο (Εικ. 27). Το θραύσμα του σκύφου φανερώνει ότι η ανάμνηση του μυθικού ιδρυτή της Άλου ήταν ακόμη ζωντα-

24. Τα παραπάνω θέματα μελετήθηκαν και δημοσιεύθηκαν στο H.R. Reinders - W. Prummel, *Housing in New Halos. A Hellenistic Town in Thessaly*, Greece, Balkema Publishers 2003.

Εικ. 27. Άλος. Ανασκαφή Νοτιοανατολικής πύλης. Σχεδιαστικό ανάπτυγμα μυθολογικής παράστασης από θραύσμα μεγαρικού σκύφου.

νή και μετά την εγκατάλειψη της πόλης γύρω στα 265 π.Χ. για μερικές δεκαετίες προς τα τέλη του 3ου αι. π.Χ.

ΖΩΗ ΜΑΛΑΚΑΣΙΩΤΗ - REINDER REINDERS

Μεγάλη Βελανιδιά

Οικόπεδα Αλ. και Αν. Καμπύλη

Η χερσόνησος της Μεγάλης Βελανιδιάς βρίσκεται νότια του δρόμου Βόλος-Ν. Αγχίαλος, σε μια περιοχή όπου η ακτογραμμή σχηματίζεται από συνεχόμενες χερσονήσους και μικρούς κολπίσκους. Είναι ένας σχετικά απότομος λόφος με μέγιστο ύψος 45,90, πλάτος (Α.-Δ.) 250 και μήκος (Β.-Ν.) 500 μ., σχηματισμένος από ασβεστολιθικά αλλά και ηφαιστειογενή πετρώματα. Στα δυτικά βρίσκεται η χερσόνησος της Χρυσής Ακτής Παναγιάς και στα ανατολικά ένας μικρός λόφος στη θέση Παλιαλυκές, όπου έχουν εγκατασταθεί δεξαμενές πετρελαιοειδών, και η χερσόνησος του Αγίου Γεωργίου των Κυνηγών. Η ύπαρξη αρχαιοτήτων στο λόφο του Αγίου Γεωργίου των Κυνηγών είχε επισημανθεί από τον Α. Αρβανιτόπουλο[25], ενώ στη Μεγάλη Βελανιδιά και στο λόφο με τις δεξαμενές από τον Δ.Ρ. Θεοχάρη[26], ο οποίος κήρυξε αρχαιολογικούς χώρους και τις τρεις περιοχές (Υ.Α. 9448/19-4-1963, ΦΕΚ Β΄/172/24-4-1963). Η ΙΓ΄ ΕΠΚΑ πραγματοποίησε για πρώτη φορά το 1993 σωστική ανασκαφή σε οικόπεδο στο ανατολικό πρανές του λόφου της Μεγάλης Βελανιδιάς, όπου εντοπίστηκαν ενδείξεις ανθρώπινης δραστηριότητας από τη μέση εποχή του Χαλκού (ΜΕΧ) έως και τους αρχαϊκούς χρόνους[27].

Τα έτη 2001-2003 ανασκάφηκαν στην ίδια πλαγιά του λόφου τρία οικόπεδα, με αφορμή αιτήσεις των ιδιοκτητών για οικοδόμηση. Τα δύο από αυτά, που ανήκουν στα αδέρφια Αλ. και Αν. Καμπύλη και είναι όμορα, ανασκάφηκαν ταυτόχρονα σε τρεις ανασκαφικές περιόδους. Συνολικά χαράχθηκαν και ερευνήθηκαν, στα σημεία που υποδείχθηκαν από τους ιδιοκτήτες ως υποψήφια για ανοικοδόμηση, 27 τομές με διαστάσεις κυρίως 4×4 μ., αλλά και κατά περίπτωση μικρότερες, ανάλογα με το φυσικό ανάγλυφο, την παρουσία φυσικών εμποδίων, όπως προεξέχοντες βράχοι, και τα όρια των οικοπέδων. Αρκετές από αυτές τις τομές δεν απέδωσαν αρχαιολογικά λείψανα, καθώς εμφανίστηκε σύντομα ο φυσικός ασβεστολιθικός βράχος (σε βάθος από λίγα εκατοστά έως και μισό μέτρο). Στα σημεία που εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά ερείπια επρόκειτο κυρίως για τοίχους με αναλημματικό χαρακτήρα και με κατεύθυνση Β.-Ν., παράλληλους με τις ισοϋψείς της πλαγιάς. Καθώς η πλαγιά είναι πολύ απότομη, με κλίση που κυμαίνεται μεταξύ 20-25%, τα αναλήμματα αυτά χρειάζονταν για τη δημιουργία ανδήρων, επάνω στα οποία αναπτύχθηκαν οι διάφορες δραστηριότητες. Σε δύο περιπτώσεις εντοπίστηκαν υπολείμματα τοίχων με κατεύθυνση Α.-Δ., κάθετα δηλαδή στην κλίση της πλαγιάς, από τους οποίους ο ένας ακολουθούσε το φυσικό βράχο, εδραιωμένος επάνω σε αυτόν, και ο άλλος ήταν κατασκευασμένος πιο οριζόντια πάνω σε άνδηρο. Δυστυχώς, δεν κατέστη δυνατή η ταύτισή τους με συγκεκριμένα αρχιτεκτονήματα, λόγω του αποσπασματικού χαρακτήρα τους. Τέλος, αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου με ημικυκλική κάτοψη, χτισμένο πάνω σε άνδηρο που σχημάτιζε τοίχος λίγα μέτρα χαμηλότερα (προς Α.). Πιθανώς, πρόκειται για τα θεμέλια από το αψιδωτό άκρο κτιρίου, από το οποίο το υπόλοιπο τμήμα δεν σώθηκε. Στο επίπεδο που σχηματιζόταν έξω και ανάμεσα στον αψιδωτό αυτό τοίχο και στον υποκείμενό του αναλημματικό τοίχο εντοπίστηκε μυλόπετρα, πιθανόν κατά χώραν. Όλοι οι τοίχοι είναι χτισμένοι με ξερολιθιά από τον τοπικό ασβεστόλιθο, χωρίς συνδετικό υλικό. Είναι αξιοσημείωτο ότι σε καμιά περίπτωση δεν φαίνεται να έχει χρησιμοποιηθεί ως οικοδομικό υλικό το άφθονο ηφαιστειακό πέτρωμα της περιοχής.

Ο διαχωρισμός στρωμάτων κατά τη διάρκεια της ανασκαφής σε μια τόσο έντονα κατηφορική πλαγιά ήταν σχεδόν αδύνατος, καθώς υπάρχει μια γενική προς Α. (προς την ακτή) κατολίσθηση χωμάτων και κινητών αντικειμένων. Το πάχος, μάλιστα, των επιχώσεων διέφερε από λίγα εκατοστά έως και ένα μέτρο ανάλογα με την κλίση και τις βαθύνσεις του φυσικού βράχου. Η κεραμική που εντοπίστηκε μπορεί να χρονολογηθεί από τη μέση εποχή του Χαλκού έως και τους αρχαϊκούς χρόνους, με τα περισσότερα όστρακα να ανήκουν στις ιστορικές περιόδους. Πρόκειται για όστρακα από χειροποίητα και

25. *ΠΑΕ* 1913, σ. 232-233.

26. Δ.Ρ. Θεοχάρης, Νεολιθικά εκ της περιοχής της Ιωλκού, *Θεσσαλικά* 1958, τ. 1, σ. 3-15.

27. *ΑΔ* 48 (1993): Χρονικά, σ. 236-237.

τροχήλατα αγγεία, που πολλές φορές βρίσκονται μαζί ανάμεσα στο βράχο. Είναι δύσκολο, ωστόσο, να συνδεθούν τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα με κεραμική συγκεκριμένης περιόδου μέσα στο παραπάνω διάστημα, καθώς οι αναλημματικοί τοίχοι μπορεί να χτίστηκαν οποτεδήποτε και να χρησιμοποιήθηκαν διαχρονικά. Τα κινητά ευρήματα ανέρχονται σε 33 αντικείμενα, κυρίως πήλινα πηνία, σφονδύλια, λίθινες αξίνες, μυλόπετρες (τα μόνα αντικείμενα από το τοπικό ηφαιστειακό πέτρωμα), απολεπισμένα λίθινα εργαλεία από πυριτόλιθο, χαλαζία και οψιανό, αλλά και τμήματα σιδερένιων καρφιών και ένα μολύβδινο έλασμα. Σημαντικός ήταν, επίσης, ο αριθμός θαλασσινών οστρέων σε όλη την έκταση της ανασκαφής, ενώ, αντίθετα, που τα οστά ζώων ήταν από ελάχιστα έως ανύπαρκτα, γεγονός που υποδεικνύει μια σταθερή διαχρονικά οικονομική σχέση, σε επίπεδο διατροφής τουλάχιστον, περισσότερο με τη θάλασσα και λιγότερο με κτηνοτροφικές δραστηριότητες.

Τέλος, στο ψηλότερο σημείο του οικοπέδου εντοπίστηκε μικρός τάφος με προσανατολισμό Β.-Ν., ο οποίος ήταν κατασκευασμένος με σχιστολιθικές πλάκες στις τρεις πλευρές του (δυτική, νότια και βόρεια). Το σώμα του μοναδικού νεκρού είχε τοποθετηθεί σε συνεσταλμένη στάση, γυρισμένο στο αριστερό πλάι και με το κεφάλι προς Ν. Δεν εντοπίστηκαν κτερίσματα ούτε και κεραμική εντός του τάφου ή σε άμεση σχέση έξω από αυτόν. Από το είδος του τάφου και τη γενικότερη εικόνα της ανασκαφής πιθανολογείται χρονολόγησή του στη μέση εποχή του Χαλκού.

Οικόπεδο Σ. Κουτσοβασίλη

Το οικόπεδο αυτό βρίσκεται επίσης στην ανατολική πλευρά του λόφου της Μεγάλης Βελανιδιάς, νοτιότερα των οικοπέδων Καμπύλη και σε ένα φυσικό πλάτωμα του λόφου με μικρή κλίση, αμέσως ψηλότερα (δυτικότερα) από το οικόπεδο Συρβανίδη που είχε ανασκαφεί το 1993[28]. Το καλοκαίρι του 2003 χαράχθηκαν τρεις δοκιμαστικές τομές σχεδόν στο κέντρο του οικοπέδου, που ερευνήθηκαν μέχρι το φυσικό βράχο, σε βάθος που έφθασε μέχρι τα 0,80 μ. περίπου.

Με βάση την κεραμική, που αποτέλεσε και το μοναδικό εύρημα της ανασκαφής, μπορούμε να διαπιστώσουμε τέσσερις περιόδους ανθρώπινης παρουσίας. Η πρώτη, με ενδείξεις της μέσης εποχής του Χαλκού, αντιπροσωπεύεται από χειροποίητα αδρά μονόχρωμα αλλά και στιλβωμένα όστρακα αγγείων. Η δεύτερη περιλαμβάνει λιγοστά τροχήλατα όστρακα της ύστερης εποχής του Χαλκού. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί η εύρεση μυκηναϊκής κεραμικής χαμηλότερα στην πλαγιά το 1993 (βλ. υποσημ. 28). Στην τρίτη περίοδο συγκαταλέγονται λιγοστά όστρακα από πρωτογεωμετρικά αγγεία. Η τέταρτη περίοδος αντιπροσωπεύεται από όστρακα αγγείων της αρχαϊκής εποχής. Πιθανώς, λόγω του γεγονότος ότι εδώ η κλίση της επιφανείας του εδάφους και του υποκείμενου βράχου δεν ήταν έντονη όπως στα οικόπεδα Καμπύλη, η περιοχή γέμισε σιγά σιγά με φερτά χώματα από ψηλότερα, δημιουργώντας μια ανακατεμένη στρωματογραφικά εικόνα. Έτσι, ανασκαφικά αναγνωρίστηκαν δύο μόλις στρώματα, και μάλιστα χωρίς σαφή διαχωρισμό, από τα οποία στο βαθύτερο εντοπίστηκε κυρίως κεραμική της εποχής του Χαλκού και στο ανώτερο η κεραμική από τους ιστορικούς χρόνους με ελάχιστα προγενέστερα όστρακα. Τη σαφή διάκριση των στρωμάτων αυτών έκανε δυσχερέστερη η παντελής απουσία οποιουδήποτε αρχιτεκτονικού στοιχείου ή άλλου κινητού ευρήματος, εκτός από μια μεγάλη ποσότητα θαλασσινών οστρέων, και πάλι σε όλο το βάθος των επιχώσεων.

Συμπερασματικά, θα μπορούσε να σημειωθεί η ανασκαφική επιβεβαίωση της ανθρώπινης παρουσίας στο λόφο της Μεγάλης Βελανιδιάς τουλάχιστον από τη μέση εποχή του Χαλκού έως και τους αρχαϊκούς χρόνους, χωρίς ωστόσο να είναι σαφές αν αυτή η παρουσία ήταν συνεχής ή υπήρχαν και περίοδοι εγκατάλειψης του χώρου. Από τα μέχρι τώρα γνωστά δεδομένα μπορούμε ίσως να υποθέσουμε ότι τουλάχιστον η ανατολική πλευρά του λόφου κατοικήθηκε συνεχώς με βάση ένα αραιοκατοικημένο μοντέλο κατοίκησης, με κενούς χώρους ανάμεσα στα κτίρια και σε διαφορετικά σημεία από εποχή σε εποχή. Ο αραιός αυτός τρόπος οικοδόμησης του χώρου ίσως εφαρμόστηκε σε μεγαλύτερη κλίμακα στην ευρύτερη περιοχή και εξηγείται έτσι ο εντοπισμός επιφανειακά παρόμοιων αρχαίων καταλοίπων και στους γειτονικούς λόφους στα ανατολικά της Μεγάλης Βελανιδιάς, του λόφου με τις δεξαμενές και του λόφου του Αγίου Γεωργίου των Κυνηγών, με ενδιάμεσες κενές περιοχές. Αυτές οι τρεις περιοχές σχηματίζουν ένα μικρό ενιαίο κόλπο, που θα μπορούσε να χρησιμεύει ως λιμάνι ενός ενιαίου οικιστικού συνόλου. Πρέπει να σημειωθεί, επιπλέον, ότι στο εσωτερικό αυτού του κόλπου, στα χαμηλότερα υψομετρικά σημεία υπάρχουν βαθύνσεις που κατακρατούν θαλασσινό νερό και λειτουργούν ως φυσικές αλυκές (η περιοχή ονομάζεται και «Παλιοαλυκές»). Ο διαφαινόμενος διαχρονικός οικονομικός προσανατολισμός προς τη θάλασσα και τα προϊόντα της, η δυνατότητα λειτουργίας λιμανιού, καθώς και η ενδιαφέρουσα διασπορά των ευρημάτων σε δύο γειτονικούς λόφους και την ενδιάμεσή τους περιοχή καθιστούν επιτακτική την ανάγκη πε-

28. *ΑΔ* 48 (1993): Χρονικά, σ. 236-237.

ραιτέρω έρευνας και στις υπόλοιπες περιοχές για τη διασάφηση της μεταξύ τους σχέσης[29].

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΟΥΖΑΞΑΚΗΣ

2002-2003

ΑΝΑΣΤΗΛΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΑΝΑΔΕΙΞΗ - ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΔΙΜΗΝΙΟΥ

Νεολιθικός οικισμός Διμηνίου. Εργασίες στερέωσης

Στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ, οι εργασίες στερέωσης των αρχιτεκτονικών λειψάνων συνεχίστηκαν στο νοτιοδυτικό τεταρτημόριο του νεολιθικού οικισμού κατά τα έτη 2002 και 2003.

Στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ δόθηκε προτεραιότητα στη στερέωση και αποκατάσταση των τοίχων και των θεμελίων στο νοτιοδυτικό τεταρτημόριο του νεολιθικού οικισμού, η οποία υπαγορεύθηκε από την άμεση και επιτακτική ανάγκη διατήρησης και προστασίας των αρχιτεκτονικών λειψάνων. Η λιθοδομή των οικιών και των περιβόλων παρουσίαζε αλλοιώσεις και στατικά προβλήματα, που οφείλονταν στο γεγονός ότι τα αρχιτεκτονικά λείψανα του νοτιοδυτικού τεταρτημορίου βρίσκονται στην κατωφέρεια του λόφου που αναπτύσσεται ο νεολιθικός οικισμός. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι επιχώσεις που παρασύρονταν από το λόφο να διαλύουν και να καλύπτουν τα λίθινα θεμέλια και να αλλοιώνεται σταδιακά η μορφή του νεολιθικού οικισμού.

Συγκεκριμένα, στερεώθηκαν οι τοίχοι του 2ου, 3ου και 4ου περιβόλου στα σημεία που υπήρχαν ετοιμορροπίες, καθώς και οι τοίχοι των οικιών που αναπτύσσονται ανάμεσα στους περιβόλους. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στον τομέα Ρ, όπου στο τετράγωνο 1 κατά την ανασκαφική περίοδο του 1976 είχε αποκαλυφθεί κεραμικός κλίβανος διαμ. 1,15 μ. Η εικόνα του κλιβάνου παρουσίαζε πολλά προβλήματα εξαιτίας της μακροχρόνιας έκθεσης σε δυσμενείς καιρικές συνθήκες και σε μεγάλο τμήμα του, καθώς βρίσκεται στην κατωφέρεια του οικισμού και είχε σχεδόν επιχωματωθεί. Μετά την αποκατάστασή του ο κλίβανος στεγάστηκε με διαφανές κάλυμμα προκειμένου να προστατευθεί (Εικ. 28). Οι αναστηλωτικές εργασίες στον τομέα Ρ συνεχίστηκαν με τη στερέωση τμήματος του 4ου περιβόλου, που βρίσκεται σε επαφή με τον κεραμικό κλίβανο και η λιθοδομή του οποίου σε πολλά σημεία είχε διαλυθεί.

Εικ. 28. Νεολιθικός οικισμός Διμηνίου. Άποψη του κεραμικού κλιβάνου μετά την αποκατάσταση και τη στέγασή του.

Στερεώσεις και επεμβάσεις μεγάλης κλίμακας έγιναν στον τομέα Κ και συγκεκριμένα στο τετράγωνο 3, στο κτίσμα 51 Θγ 19Κ και στο όμορό του κτίσμα 50 Θγ 18. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στη στερέωση της κατασκευής 52 Θγ 13ΤφΚ. Πρόκειται για τροφοπαρασκευαστική κατασκευή, της οποίας τα λείψανα δεν διατηρούνταν σε καλή κατάσταση και ήταν ορατή μόνον η πρώτη στρώση των λίθων. Μετά την αποκατάστασή της, η κατασκευή στεγάστηκε με διαφανές κάλυμμα, ώστε στο μέλλον να προστατεύεται, αλλά παράλληλα να είναι και ορατή.

Τέλος, εργασίες στερέωσης έγιναν στο τετράγωνο 7 και συγκεκριμένα στην οικία 16, ένα δίχωρο κτίσμα, καθώς και στο τετράγωνο 8, στον αναλημματικό τοίχο του οποίου οι λίθοι είτε έχουν φύγει από τη θέση τους είτε έχουν καλυφθεί από επιχώσεις που προέρχονται από το λόφο.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΔΡΥΜΗ-ΣΙΣΜΑΝΗ

2001

ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΙΣ

Συντήρηση μολύβδινου αγγείου από τη μυκηναϊκή ανασκαφή του Διμηνίου

Κατά τη διάρκεια ανασκαφής[30] το Δεκέμβριο του 2000 στο μέγαρο Α΄ του αρχαιολογικού χώρου του Διμηνίου,

29. Αναλυτικότερα για την περιοχή και τις αρχαιότητες, βλ. Κ. Βουζαξάκης, Προσδιορίζοντας το τοπίο στην περιοχή της Μεγάλης Βελανιδιάς, *Πρακτικά 1ου Αρχαιολογικού Έργου Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας (1ο ΑΕΘΣΕ) 28/2-2/3/2003*, Βόλος 2006.

30. Υπεύθυνη της ανασκαφής ήταν η αρχαιολόγος Β. Αδρύμη-Σισμάνη, προϊσταμένη της ΙΓ΄ ΕΠΚΑ.

αποκαλύφθηκε μολύβδινο αγγείο[31] χωρίς λαβές και διακόσμηση[32]. Το αγγείο αποσπάστηκε με προσοχή από το έδαφος και μεταφέρθηκε στο εργαστήριο συντήρησης. Σε μερικά σημεία, όπου ήταν σπασμένο, τοποθετήθηκε ενισχυτική γάζα[33] προκειμένου να συγκρατηθούν τα κομμάτια στη θέση τους. Έχει παρθεί δείγμα του εδάφους στο οποίο βρέθηκε το αγγείο και δόθηκε για εργαστηριακή μελέτη. Η απότομη έκθεσή του σε περιβάλλον διαφορετικό από αυτό που μέχρι τώρα είχε διατηρηθεί προξένησε ρηγματώσεις σε ορισμένα σημεία της επιφάνειας. Η διαδικασία της άμεσης συντήρησης του αγγείου άρχισε το Νοέμβριο του 2001, ύστερα από παρατήρηση επιπλέον φθορών στο σώμα του.

Έγινε λήψη δειγμάτων[34] προκειμένου να ταυτοποιηθούν τα προϊόντα διάβρωσης και έτσι να επιλεγεί η ασφαλέστερη μέθοδος συντήρησής του. Από τις αναλύσεις προέκυψε ότι τα προιόντα διάβρωσης είναι κυρίως τα ανθρακικά άλατα κερουσίτης, υδροκερουσίτης και το οξείδιο του μολύβδου, το οποίο έχει διαβρώσει το μεγαλύτερο μέρος της επιφάνειας του αντικειμένου. Είναι ομοιόμορφα κατανεμημένα στην επιφάνεια του αντικειμένου με μεγαλύτερη παρουσία στο εξωτερικό μέρος και λιγότερη στο εσωτερικό. Υπάρχουν στοιχεία ενεργού διάβρωσης στη βάση του αγγείου, όπου και έχουν δημιουργηθεί οπές διαμέτρου ± 2 mm. Μεταλλικός πυρήνας σώζεται σε ελάχιστα σημεία του αγγείου και μόνο στην εσωτερική του πλευρά. Ύστερα από ακτινογράφησή του[35] φάνηκε ότι αποτελείται από δύο φύλλα μετάλλου σφυρηλατημένα, τα οποία συγκολλήθηκαν οριζόντια μεταξύ τους στη μέση του ύψους του. Μικρή επέμβαση σε ένα σημείο στην εσωτερική πλευρά του αποκάλυψε μια διπλή γραμμή, η οποία συνεχίζει περιμετρικά σε όλο το αγγείο και επιβεβαιώνει την ύπαρξη των δύο φύλλων.

Τόσο η ηλεκτρονική μικροανάλυση όσο και η ICP-AES χημική ανάλυση του μετάλλου δείχνουν ότι το αγγείο χαρακτηρίζεται από ένα υψηλό ποσοστό κασσίτερου περίπου 0,005% (ή 500 ppm), ένδειξη ότι πρόκειται για ανακυκλωμένο μέταλλο ή ότι ο κασσίτερος προέρχεται από μόλυνση του μετάλλου από τη συγκόλληση και από ένα παρόμοιο ποσοστό αργύρου. Το ποσοστό του αργύρου δείχνει ολοφάνερα ότι ο μόλυβδος δεν είχε υποστεί τη διαδικασία της κυπέλλωσης. Το ποσοστό του αντιμονίου και του αρσενικού είναι πολύ χαμηλό, λιγότερο από 100 και 10 ppm αντίστοιχα.

Τέλος, από τις ισοτοπικές αναλύσεις του μολύβδου προκύπτει ότι το μέταλλο προέρχεται από το Λαύριο[36].

Επειδή στην επιφάνεια του αντικειμένου δεν σώζεται ούτε επιγραφή ούτε διακόσμηση, οι επεμβάσεις συντήρησης περιορίστηκαν μόνο στην αναστολή της δράσης των προϊόντων διάβρωσης και στη διατήρηση του αντικειμένου, όπως αυτό βρέθηκε[37]. Έγιναν μικρές επεμβάσεις προκειμένου να αποδοθεί καλύτερα το αρχικό του σχήμα, μέχρις εκεί που αυτές δεν μειώνουν την αξία του αντικειμένου. Με λίγη θέρμανση της επιφάνειας και με τη χρήση ξύλινων εργαλείων επανήλθε το σχήμα του, όπου και όσο επιτρεπόταν. Δεν προτιμήθηκε η λύση της ηλεκτρολυτικής αναγωγής για να μην αλλοιωθεί η εμφάνιση του αγγείου.

Αρχικά, έγινε μηχανικός καθαρισμός στο εξωτερικό και εσωτερικό του αγγείου. Ακολούθησε τοπικός χημικός καθαρισμός με E.D.T.A 10% διαλυμένο σε νερό, όπου τα προϊόντα διάβρωσης ήταν επίμονα και δεν μετακινού-

31. Οι διαστάσεις του αγγείου είναι: διάμ. ±70 εκ., ύψ. ±30-32 εκ., πάχ. χείλους 0,5 εκ., πάχ. σώματος 2 χιλ., πάχ. βάσης 1 χιλ.

32. Το αγγείο ταιριάζει απόλυτα με την περιγραφή της S. Moosman (2000) στην έρευνά της, που αφορά εν μέρει μυκηναϊκά αγγεία που έχουν βρεθεί στο χώρο των αρχαίων Μυκηνών και στη Μιδέα. S. Moosman, Mycenaean Age Lead: A Fresh Look at an Old Material, στο C. Gillis - Ch. Risberg - B. Sjöberg (επιμ.), *Trade and Production in Premonetary Greece, Proceedings of the 6th International Workshop*, Athens 1996, σ. 85-107.

33. Η γάζα ήταν εμποτισμένη με Paraloid B72 διαλυμένο σε ακετόνη 1:5

34. Οι αναλύσεις έγιναν σε συνεργασία με τον καθηγητή τεχνολογίας αρχαιολογικών υλικών του Ινστιτούτου Αρχαιολογίας του Πανεπιστημιακού Κολλεγίου του Λονδίνου Th. Rehren. Τα δείγματα προέρχονται από κομμάτια τα οποία ήδη είχαν αποκολληθεί από τα αγγεία. Οι αναλυτικές μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν είναι: SEM-EDS (Scanning Electron Microscope-Energy Dispersive Spectrometer), XRF (X-ray Fluorescence), X-ray, EPMA (Electron Probe Microanalysis), XRD (X-ray Diffraction), ICP-AES (Inductively Coupled Plasma) και MC-ICP-MS (Lead Isotope). Οι αναλύσεις έγιναν: α) στα εργαστήρια Wolfson Science Laboratory του Institute of Archaeology, UCL και β) στα εργαστήρια φυσικοχημικών μεθόδων του Department of Earth Sciences του πανεπιστημίου του Bristol.

Η χρήση των αναλυτικών τεχνικών του τμήματος Γεωλογίας του πανεπιστημίου του Bristol από την Ε. Ασδεράκη χρηματοδοτήθηκε από πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (αριθ. σύμβασης HPRI-CT-1999-00008, που έχει ως στόχο την πρόσβαση ερευνητών σε ερευνητικά κέντρα), με υπεύθυνο του προγράμματος τον καθηγητή J. Wood (EU Geochemical Facility, University of Bristol). Ο Ch. Choi με υπομονή και επιμονή έκανε τις αναλύσεις με ICP-AES και οι T. Elliott και Ch. Coath τις αναλύσεις με MC-ICP-MS. Ο K. Reeves του Wolfson Archaeological, Science Laboratories of the Institute of Archaeology UCL βοήθησε με την XRD και EPMA ανάλυση.

35. Πραγματοποιήθηκε με την συνδρομή των Κ. Παπαδημητρίου - Σ. Σχοινά και Κωτούλα, από την ΕΒΕΤΑΜ Βόλου.

36. A.Z. Stos-Gale - H.N. Gale - N. Annets, Lead Isotope Data from the Isotrace Laboratory, Oxford: Archaeometry Data Base 3, Ores from the Aegean, part 1, *Archaeometry* 38, σ. 381-390.

37. Για τον τρόπο συντήρησης του μολύβδινου αγγείου έγιναν συζητήσεις με την H. Ganiaris, υπεύθυνη του τμήματος συντήρησης του μουσείου του Λονδίνου και τους I. MacIntyre και S. Dove, συντηρητές του Βρετανικού Μουσείου.

νταν με μηχανικό τρόπο. Για τη συγκόλληση των τμημάτων της βάσης χρησιμοποιήθηκε διαφανής πολυεστερική ρητίνη[38]. Για να ενισχυθούν οι συγκολλήσεις, στο εσωτερικό του αγγείου, τοποθετήθηκαν υαλοΰφασμα και γάζες εμποτισμένες με την ίδια πολυεστερική ρητίνη. Το ίδιο έγινε και στα σημεία όπου υπήρχαν ρωγμές ή στα σημεία όπου υπήρχε φόβος υποχώρησης του αγγείου εξαιτίας του βάρους του. Στη συμπλήρωση χρησιμοποιήθηκε διαφανής πολυεστέρας[39] για καθαρά στατικούς λόγους. Ακολούθησε αισθητική αποκατάσταση των συμπληρωμένων επιφανειών με χρήση χρωμάτων λαδιού[40].

Το αγγείο τοποθετήθηκε σε μεταλλική βάση ντυμένη με χοντρό αφρολέξ και αποθηκεύθηκε σε χώρο όπου υπάρχει μηχανική αφύγρανση και καθημερινός έλεγχος της θερμοκρασίας και της σχετικής υγρασίας.

ΕΛΕΝΗ ΑΣΔΕΡΑΚΗ

2002-2003

ΝΟΜΟΣ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Κτηματική περιφέρεια Μασχολουρίου

Αγρός Π. Κεφαλά

Φέτος συνεχίστηκε η ανασκαφή τμήματος του αρχαίου νεκροταφείου που ξεκίνησε το 2002 στον παραπάνω αγρό[41].

Κατά τις ανασκαφικές περιόδους 2002-2003 ερευνήθηκαν συνολικά 30 τάφοι: 12 πήλινες λάρνακες, πέντε κιβωτιόσχημοι, 11 κεραμοσκεπείς, εκ των οποίων οι τρεις παιδικοί, και δύο λακκοειδείς με κάλυψη από ασβεστολιθικές πλάκες. Τα τοιχώματα όλων βρέθηκαν συμπιεσμένα και σπασμένα. Οι τάφοι είχαν προσανατολισμό Α.-Δ.

Μεταξύ των κτερισμάτων συγκαταλέγονται αρυβαλλοειδές ληκύθιο, άωτο σκυφίδιο, λύχνος, τμήματα μελαμβαφών αγγείων και τρία νομίσματα. Με βάση τα κτερίσματά τους, οι τάφοι χρονολογούνται στους ύστερους κλασικούς χρόνους.

Την καθημερινή επίβλεψη της ανασκαφής είχε η αρχαιολόγος Ι. Οικονόμου.

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Μητρόπολη

Διαμόρφωση κεντρικής πλατείας

Κατά τη διάρκεια σκαπτικών εργασιών για τη διαμόρφωση της κεντρικής πλατείας στο Δήμο Μητρόπολης παρουσιάστηκαν αρχαιότητες.

Το χρονικό διάστημα από το Μάιο 2002 έως τον Ιούλιο 2003 ακολούθησε ανασκαφική έρευνα σωστικού χαρακτήρα από τη ΙΓ΄ ΕΠΚΑ Βόλου, η οποία κατέλαβε το βόρειο-βορειοανατολικό τμήμα του υπό διαμόρφωση χώρου της πλατείας σε έκταση περίπου 100 τ.μ. διαμορφωμένη σε κάνναβο αποτελούμενο από έξι τομές διαστ. 484 μ. Έφερε στο φως τμήμα κεραμικού κλιβάνου (α) και αποθέτη ρωμαϊκών χρόνων, λείψανα από τη θεμελίωση κτιρίου ή κτιρίων ρωμαϊκών χρόνων, καθώς και δεύτερο κεραμικό κλίβανο (β) ελληνιστικής εποχής (Εικ. 29).

Συγκεκριμένα, στην πρώτη ανασκαφική περίοδο (Μάιος-Σεπτέμβριος 2002), σε βάθος που κυμαίνεται από 0,40 ως 0,83 μ., αποκαλύφθηκε τμήμα κεραμικού κλιβάνου (α) ορθογωνικής κάτοψης με κατεύθυνση Ν.-Β. Η κατάσταση διατήρησής του είναι πολύ κακή εξαιτίας των διαδοχικών επεμβάσεων στο χώρο (εγκατάσταση αγωγών άρδευσης, εργασίες διαμόρφωσης). Το σωζόμενο μέρος του έχει διαστάσεις 2,50×2,15 μ. Πρόκειται για τμήμα του θαλάμου θέρμανσης, ο οποίος χωρίζεται σε πέντε μέρη (σύριγγες) από τέσσερις πλίνθινους τοίχους, εγκάρσια τοποθετημένους στον κατά μήκος άξονα του κλιβάνου. Το πλάτος των τοίχων ταυτίζεται με το πλάτος μιας πλίνθου (περίπου 0,21 μ.), ενώ καθ' ύψος αποκαλύφθηκαν δύο σειρές πλίνθων με ίχνη καύσης κατά τόπους. Ως συνδετικό υλικό φαίνεται να χρησιμοποιήθηκε λεπτό στρώμα πηλού. Το τοίχωμα του θαλάμου, πλίνθινο και αυτό, αποκαλύφθηκε τμηματικά βόρεια και νότια των τοίχων και των συρίγγων. Το λεπτό στρώμα πηλού που εμφανίστηκε στην ανώτερη σωζόμενη επιφάνεια των τοίχων και το οποίο συνεχίζει σε βάθος μέσα στις σύριγγες, πιθανόν να αποτελεί τμήμα της θόλου που κατέρρευσε. Το πλίνθινο στόμιο του κλιβάνου εντοπίζεται πολύ αποσπασματικά στα νότια. Η έρευνα στο εσωτερικό του δεν συνεχίστηκε, γιατί κάτι τέτοιο θα δημιουργούσε στατικά προβλήματα στο μνημείο. Πάντως, μια πρώτη μελέτη της κάτοψης, της λιγοστής κεραμικής και των μικρών ευρημάτων που συγκεντρώθηκαν από το χώρο, οδηγούν στη χρονολόγηση του κλιβάνου στους πρώιμους ρωμαϊκούς χρόνους.

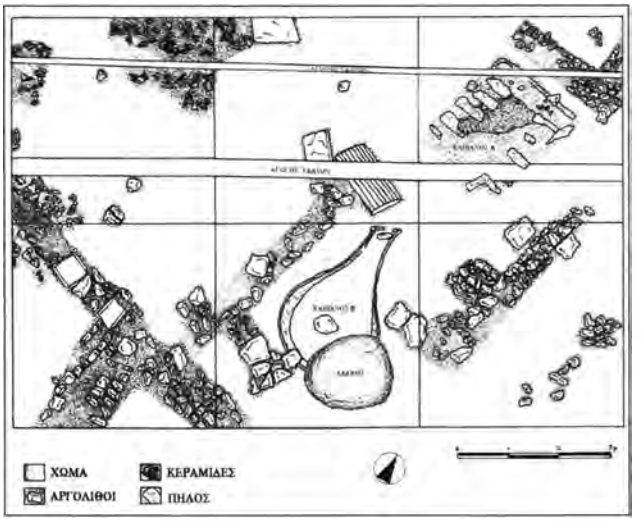
Στο επίπεδο έδρασης του κεραμικού κλιβάνου α ήλθε

38. Viapal UP 223 BS/65 (1000 ml/12 ml).

39. Viapal UP 223 BS/65 με προσθήκη 1% μαρμαρόσκονης και 1% aerosil

40. Στη συντήρηση του αγγείου βοήθησε ο έκτακτος συντηρητής Θ. Τσουρτσούλης.

41. Βλ. παραπάνω έκθεση 2002, σ. 479.

Εικ. 29. Μητρόπολη. Κάτοψη της ανασκαφής.

στο φως εκτεταμένο στρώμα καταστροφής, το οποίο κάλυπτε ολόκληρη την έκταση του ανασκαφικού χώρου. Αποτελούνταν από μεσαίου και μεγάλου μεγέθους αργόλιθους, θραύσματα κεράμων και όστρακα αγγείων. Η αφαίρεσή του στη διάρκεια της πρώτης και της δεύτερης ανασκαφικής περιόδου (Μάιος-Δεκέμβριος 2002) κρίθηκε αναγκαία για τη συνέχιση της έρευνας. Απέδωσε μεγάλη ποσότητα κεραμικής, καθώς και πλήθος μικρών ευρημάτων: πήλινα (Εικ. 30, 31) και γυάλινα αγγεία, πήλινες αγνύθες διαφόρων τύπων, θραύσματα ενσφράγιστων κεράμων (Εικ. 32) και πλίνθων με διακόσμηση, πήλινα ειδώλια, μεταλλικά αντικείμενα και νομίσματα (Εικ. 33, 34), όλα χρονολογούμενα στους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους.

Μετά την απομάκρυνση του στρώματος καταστροφής αποκαλύφθηκαν σπαράγματα από τη θεμελίωση κτιρίου/ων στον ευρύτερο χώρο εξωτερικά του κλιβάνου α και στο ίδιο επίπεδο με αυτόν. Οι τοίχοι ήταν κατασκευασμένοι από αργολιθοδομή, ενώ κατά τόπους χρησιμοποιήθηκαν στην τοιχοποιία τμήματα λίθινων πλακών, που φέρουν ίχνη επιμελούς κατεργασίας και που πιθανώς βρέθηκαν εδώ σε β΄ χρήση. Οι τοίχοι είναι τοποθετημένοι στον άξονα Β.-Ν. και Α.-Δ., έτσι ώστε να τέμνονται μεταξύ τους σχηματίζοντας δωμάτια, των οποίων όμως η σαφής κάτοψη αλλά και η λειτουργία δεν κατέστη δυνατόν να αποσαφηνιστούν. Πάντως, το επίπεδο θεμελίωσής του, τα μικρά ευρήματα και η κεραμική που συνελέγησαν γύρω και στο ίδιο στρώμα με αυτούς συνηγορούν υπέρ μιας χρονολόγησης των θεμελίων στους ρωμαϊκούς χρόνους, την ίδια εποχή δηλαδή με την κατασκευή και λειτουργία του κλιβάνου α.

Στην τρίτη ανασκαφική περίοδο (Ιανουάριος-Ιούλιος 2003) και μετά από εργασίες καθαρισμού των τοίχων

Εικ. 30. Μητρόπολη. Θραύσματα πήλινων ανάγλυφων σκύφων.

Εικ. 31. Μητρόπολη. Θραύσματα πήλινων λύχνων.

των θεμελίων, αλλά και τη διενέργεια δοκιμαστικών τομών εκεί όπου είχε εντοπιστεί πιο χαλαρή δομή στο στρώμα καταστροφής και ασυνέχεια στη θεμελίωση, ήλθε στο φως αρκετά μεγάλων διαστάσεων λάκκος απόρριψης κεραμικής, που ονομάστηκε συμβατικά λάκκος 3α. Η εμφάνισή του ξεκίνησε σε βάθος 1,35 μ., ενώ ο πυθμένας του εντοπίστηκε σε βάθος -2,55 μ., ήταν δε γεμάτος από τεράστιες ποσότητες κεραμικής ρωμαϊκών, κυρίως, χρόνων. Σημειώνουμε εδώ ότι ανάμεσα στα θραύσματα κεραμικής συμπεριλαμβάνονται τμήματα ρωμαϊκών αμφορέων, οι οποίοι καταστράφηκαν κατά τη διάρκεια της όπτησης.

Κατά τις εργασίες καθαρισμού του λάκκου διαπιστώθηκε ότι η κατασκευή του στους ρωμαϊκούς χρόνους οδήγησε στη μερική καταστροφή ενός δεύτερου κεραμικού κλιβάνου ελληνιστικής εποχής. Ο κλίβανος β έχει απιόσχημη κάτοψη και κατεύθυνση Β.-Ν. (Εικ. 29). Τα πλευρικά του τοιχώματα είναι κατασκευασμένα από πηλό και σώζονται σε αρκετά καλή κατάσταση από βάθος 1,70 μ. εκτός από την ανατολική πλευρά του που καταστράφηκε, όπως ήδη ειπώθηκε, από το λάκκο 3α. Η είσοδος του κλιβάνου εντοπίζεται στα βόρεια σε βάθος 1,80 μ. περίπου. Έχει τοιχώματα από πηλό και οριοθετείται από δύο μεγάλα θραύσματα κεράμων που πλαισιώνουν μεγάλο αργόλιθο. Η εσχάρα δεν σώθηκε, στηρι-

Εικ. 32. Μητρόπολη. Θραύσμα ενσφράγιστης κεράμου.

Εικ. 33. Μητρόπολη. Χάλκινα νομίσματα ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων (εμπροσθότυπος).

ζόταν όμως σε πήλινο πεσσό, τμήμα του οποίου αποκαλύφθηκε στο κέντρο του θαλάμου θέρμανσης σε βάθος 2,17 μ. Στο εσωτερικό του κλιβάνου εντοπίστηκε στρώμα στάχτης σε βάθος 2,45 μ., ενώ ο πυθμένας του από πατημένο χώμα ήλθε στο φως σε βάθος 2,49 μ. Από το εσωτερικό του συγκεντρώθηκαν λίγα μόνον όστρακα ελληνιστικής εποχής.

Πρέπει να σημειωθεί ότι σειρά αργόλιθων που εμφανίστηκε εξωτερικά και δυτικά του κλιβάνου β σε σχήμα Γ σχετίζεται ίσως με τις δραστηριότητες σε αυτόν. Αξιοσημείωτη, εξάλλου, είναι η εύρεση σπονδύλου δωρικού κίονα σε βάθος που ξεκινά από 0,80 και φθάνει έως 1,16 μ. με κατεύθυνση και κλίση Α.-Δ., εγκάρσια σχεδόν τοποθετημένου στο στόμιο του κλιβάνου β. Βρίσκεται εδώ σε β΄ χρήση, χωρίς όμως να είναι γνωστή προς το παρόν η λειτουργία του.

Τέλος, πρέπει να καταστεί σαφές ότι ξεκάθαρη στρωματογραφική ακολουθία δεν υπάρχει, εξαιτίας, κυρίως, της συνεχούς και διαφορετικού χαρακτήρα χρήσης του χώρου στο πρόσφατο παρελθόν. Αυτό εξηγεί σε μεγάλο βαθμό την αναμόχλευση και, συχνά, την όχι σαφή χρονολόγηση των ευρημάτων της ανασκαφής.

Στην ανασκαφή εργάστηκε συνεργείο αποτελούμενο από τρείς συμβασιούχους και τρεις μόνιμους εργατοτεχνίτες της ΙΓ΄ΕΠΚΑ. Την καθημερινή επίβλεψη των εργασιών είχαν οι συμβασιούχοι αρχαιολόγοι Αιμ. Καλογιάννη, Α. Τσιάντουλα και Ι. Οικονόμου. Η πρώτη ανέλαβε κατά κύριο λόγο και τη σύνταξη του παρόντος κειμένου. Την αποτύπωση των ανασκαφικών λειψάνων έκανε ο τοπογράφος Ευ. Καρούσος.

ΒΑΣΩ ΡΟΝΤΗΡΗ

Εικ. 34. Μητρόπολη. Χάλκινα νομίσματα ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων (οπισθότυπος).

2004

ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Νέα Έκθεση Αρχαιοτήτων στο Μουσείο Βόλου. Περιοδική Έκθεση «Αγώνες και Αθλήματα στην αρχαία Θεσσαλία»

Το έργο της επέκτασης του Αθανασάκειου Μουσείου Βόλου ξεκίνησε να υλοποιείται το 1998 και ολοκληρώθηκε το 2004. Στις 3 Αυγούστου 2004 εγκαινιάστηκε από τον υφυπουργό Πολιτισμού Π. Τατούλη το ανα-

Εικ. 35. Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου. Άποψη της πρόσοψης του παλαιού κτιρίου μετά την ανακαίνισή του.

καινισμένο κτίριο και η επανέκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου, καθώς και η περιοδική έκθεση «Αγώνες και Αθλήματα στην Αρχαία Θεσσαλία» στο νέο κτίριο που προστέθηκε ως επέκταση στο υπάρχον παλαιό. Το παλαιό Μουσείο Βόλου, έχοντας διανύσει έναν αιώνα σχεδόν λειτουργίας από την ίδρυσή του, το 1909, ανανεώθηκε και εμπλουτίστηκε με αρχαιολογικές συλλογές, που παρουσιάζονται στο κοινό με στόχο τη γνωριμία του με τον πολιτιστικό πλούτο της Θεσσαλίας σύμφωνα με τις σύγχρονες μουσειολογικές αντιλήψεις και πρακτικές.

Η αρχιτεκτονική φυσιογνωμία του παλαιού κτιρίου του Μουσείου διατηρήθηκε και αναδείχθηκε (Εικ. 35), ενώ παράλληλα εφαρμόστηκαν τεχνολογικές πρακτικές υψηλών προδιαγραφών για να καλυφθούν οι ανάγκες κλιματισμού, φωτισμού και πληροφόρησης, καθώς και η εξυπηρέτηση ατόμων με ειδικές ανάγκες. Επίσης, προστέθηκε ένα νέο κτίριο 3.000 τ.μ. που, επιτρέποντας την απρόσκοπτη πορεία των επισκεπτών από τον ένα χώρο στον άλλο, προσφέρει μεγαλύτερους εκθεσιακούς χώρους και νέους χώρους στέγασης και φύλαξης των αρχαιοτήτων.

Η έκθεση αναπτύσσεται σε οκτώ αίθουσες στο ισόγειο του παλαιού και νέου κτιρίου και περιλαμβάνει ευρήματα από τις αρχαιολογικές έρευνες που άρχισαν στη Θεσσαλία από τις αρχές του 20ού αιώνα και συνεχίζονται έως σήμερα. Επίσης, η έκθεση εμπλουτίζεται με ενημερωτικά κείμενα, σχέδια και φωτογραφίες.

Ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων, σε μια αίθουσα του νέου κτιρίου (αίθουσα 8), οργανώθηκε η περιοδική έκθεση που θα διαρκέσει ένα έτος και έχει τίτλο «Αγώνες και αθλήματα στην Αρχαία Θεσσαλία». Ευρήματα από όλο το θεσσαλικό χώρο σκιαγραφούν τη σχέση των αρχαίων Θεσσαλών με τον αθλητισμό από τους μυκηναϊκούς χρόνους έως και τη ρωμαϊκή εποχή. Τα «Άθλα επί Πελία» και τα «Άθλα επί Πατρόκλω», ταφικοί αγώνες από τη μυθολογία προς τιμήν του Πελία και του Πατρόκλου, δίνουν τις πρώτες πληροφορίες για την πρώιμη διοργάνωση αθλητικών αγώνων. Τα ευρήματα της έκθεσης αποδεικνύουν τη σημαντική παρουσία των Θεσσαλών στους πανελλήνιους αγώνες με αγωνιστικές, νικητήριες συμμετοχές και αναθήματα. Παρουσιάζουν την οργάνωση αθλητικών αγώνων σε τοπικά ιερά με αγωνίσματα θεσσαλικού χαρακτήρα, όπως τα ταυροθήρια και οι ιππικοί αγώνες δεξιοτεχνίας. Η έκθεση περιλαμβάνει αντικείμενα αθλητικού εξοπλισμού, ποικίλες απεικονίσεις αθλητών στην αγγειογραφία και τη γλυπτική, ενώ δίνονται πληροφορίες για τη διατροφή των αθλητών κατά την αθλητική προετοιμασία τους. Για την αίθουσα αυτή εκδόθηκε κατάλογος από το ΤΑΠΑ στα ελληνικά και στα αγγλικά.

Η κεντρική είσοδος είναι στο παλαιό κτίριο, όπου λειτουργούν επτά αίθουσες ανακαινισμένες. Οι δύο από αυτές φιλοξενούν νέες αρχαιολογικές συλλογές.

Στην αίθουσα 5 εκτίθεται η συλλογή των γραπτών επιτύμβιων στηλών της ελληνιστικής Δημητριάδος και αξιόλογα ευρήματα που προέρχονται κυρίως από τα νεκροταφεία της αλλά και από οικίες της πόλης.

Στην αίθουσα 2 εκτίθενται αντιπροσωπευτικά ευρήματα των αρχαιολογικών χώρων που αποκαλύφθηκαν στη Μαγνησία κατά τη διάρκεια των εκτεταμένων σωστικών ανασκαφών στο πλαίσιο των μεγάλων δημόσιων έργων (Εικ. 36). Πρόκειται για ευρήματα από την Άλο, τις Φερές, το Αερινό, την Κάρλα και τον οικισμό της τελικής νεολιθικής στον κόμβο των Μικροθηβών, που οργανώ-

Εικ. 36. Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου. Αίθουσα 2. Επανέκθεση ευρημάτων από σωστικές ανασκαφές στο πλαίσιο των μεγάλων δημόσιων έργων.

νονται κατά αρχαιολογική θέση και χρονολογική σειρά, πληροφορώντας τον επισκέπτη για τις πολιτιστικές αλλαγές που χαρακτηρίζουν τις αρχαιολογικές περιόδους από τα τέλη της νεολιθικής εποχής έως τους ελληνιστικούς χρόνους.

Οι αίθουσες του Νεολιθικού Πολιτισμού (αίθουσα 4) και των Ταφικών Εθίμων (αίθουσα 7) που δημιουργήθηκαν στα μέσα της δεκαετίας του 1970 από τον τότε επιμελητή αρχαιοτήτων Γ. Χουρμουζιάδη, παρέμειναν στους βασικούς τους άξονες ανέπαφες.

Η αίθουσα του Νεολιθικού Πολιτισμού (αίθουσα 4) παρουσιάζει ευρήματα από τους γνωστούς νεολιθικούς οικισμούς στο Σέσκλο, το Διμήνι και τον Πρόδρομο Καρδίτσας, καθώς και άλλες νεολιθικές θέσεις του θεσσαλικού χώρου. Τα ευρήματα οργανώνονται σε τρεις θεματικούς άξονες: την οικιστική δραστηριότητα (οικοδομικά κατάλοιπα, ομοιώματα σπιτιών), την οικονομία (γεωργία, κτηνοτροφία, κατασκευή εργαλείων και αγγείων) και την ιδεολογία της εποχής (ειδώλια, κοσμήματα, σφραγίδες). Η ελεύθερη παρουσίαση των αντικειμένων χωρίς τη μεσολάβηση προθηκών συμβάλλει στην άμεση επαφή του επισκέπτη με τα εκθέματα και, κυρίως, στην προσέγγιση του νεολιθικού ανθρώπου που τα δημιούργησε.

Στον προθάλαμο της αίθουσας του Νεολιθικού Πολιτισμού (αίθουσα 3) εκτίθεται μέρος από τις ιδιωτικές συλλογές του Άγγ. Μπάστη, που έχει δωρηθεί στο Μουσείο Βόλου. Πρόκειται για αντικείμενα, όπως ειδώλια, εργαλεία και κοσμήματα, που καλύπτουν όλο το φάσμα των κινητών ευρημάτων που χαρακτηρίζουν τη νεολιθική εποχή.

Η αίθουσα των Ταφικών Εθίμων (αίθουσα 7) έχει σκοπό να σκιαγραφήσει τα ταφικά έθιμα και πρακτικές στις διάφορες πολιτιστικές περιόδους κατά την αρχαιότητα. Οι τάφοι που μεταφέρθηκαν αυτούσιοι από το χώρο της ανασκαφής αποτελούν αντιπροσωπευτικά δείγματα των πρακτικών ταφής των νεκρών. Τάφοι λακκοειδείς, κιβωτιόσχημοι και πήλινες λάρνακες διατηρούν στο εσωτερικό τους το σκελετό του νεκρού και τα κτερίσματα που τον συνόδευαν. Τεφροδόχα αγγεία και λάκκος αποτέφρωσης παρουσιάζουν την πρακτική της αποτέφρωσης, ενώ επιτύμβιες στήλες δηλώνουν τη σήμανση των τάφων.

Ο προθάλαμος της αίθουσας των Ταφικών Εθίμων (αίθουσα 6) παρουσιάζει ταφικά κτερίσματα, όπως εντυπωσιακά χρυσά κοσμήματα ή γυάλινα αγγεία από ελληνιστικούς τάφους της Θεσσαλίας, και δίνει πληροφορίες για τη μυστηριακή λατρεία χθόνιων θεοτήτων και τις αντιλήψεις των αρχαίων για τη μετά θάνατον ζωή.

Επίσης, στην είσοδο του Μουσείου (αίθουσα 1) διατίθενται εισιτήρια, έντυπο ενημερωτικό υλικό για το Μουσείο και τους αρχαιολογικούς χώρους της Μαγνησίας, καθώς και πωλητέα είδη (βιβλία, φωτογραφικό υλικό). Παρουσιάζεται ακόμη η δομή των αρχαιολογικών συλλογών του Μουσείου κατά αίθουσα με ενημερωτικές πινακίδες και ηλεκτρονικό σύστημα ξενάγησης με οθόνες αφής.

Τέλος, τακτοποιήθηκαν οι αποθήκες του Μουσείου και έγινε βάση δεδομένων για την καταγραφή των αγγείων και των κινητών ευρημάτων.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΔΡΥΜΗ-ΣΙΣΜΑΝΗ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΣΩΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ

Δήμος Κάρλας

Ανασύσταση Ταμιευτήρα Λίμνης Κάρλας

Θέση Κορυφούλα-Ανασκαφική Θέση 1: Η θέση βρίσκεται στο νοτιοανατολικό πρανές του λόφου Κορυφούλα, στα όρια κτηματικής έκτασης της Κοινότητας Στεφανοβικείου, 11 χλμ. νότια των Καναλίων. Στη θέση αυτή το 2000 ερευνήθηκαν μικροί θολωτοί τάφοι της ύστερης εποχής του Χαλκού (ΥΕ ΙΙΙΑ-ΥΕ ΙΙΙΒ) που είχαν κατασκευαστεί μέσα σε στρώμα κατοίκησης της μεταβατικής φάσης από την τελική νεολιθική στην πρώιμη εποχή του Χαλκού.

Οι εργασίες στη θέση αυτή συνεχίστηκαν το 2001 και επαναλήφθηκαν το 2003 και 2004.

Κατά το έτος 2001 απομακρύνθηκαν αναμοχλευμένα χώματα από μηχανική επέμβαση σε έκταση 384 τ.μ. και συνελέγη μεγάλη ποσότητα κεραμικής και μικρών ευρημάτων διαφόρων εποχών (νεολιθικής, εποχής του Χαλκού, μυκηναϊκής, ελληνιστικής και ρωμαϊκής).

Σε αρκετές τομές εντοπίστηκαν, ερευνήθηκαν και αφαιρέθηκαν λιθοσωροί από ασβεστόλιθους, οι οποίοι εκτείνονταν σε επιφάνεια 416 τ.μ. στην πλαγιά του λόφου. Οι λιθοσωροί είχαν συμπαγή δομή και ακανόνιστο σχήμα. Συνελέγη μεγάλη ποσότητα κεραμικής και κινητών ευρημάτων διαφόρων εποχών (τελικής νεολιθικής, πρώιμης εποχής του Χαλκού, ελληνιστικής και ρωμαϊκής).

Κατά τη διάρκεια αφαίρεσης των λιθοσωρών εντοπίστηκαν και αποκαλύφθηκαν έξι τμήματα τοίχων (τοίχοι 6, 7, 8, 9, 10, 12). Οι τοίχοι αυτοί είναι κατασκευασμένοι με αργούς και ημίεργους λίθους και είναι γεμισμένοι με χώμα και πέτρες. Η αποσπασματική κατάσταση διατήρησής τους δεν συμβάλλει στην ερμηνεία του χαρακτήρα τους και στη διάκριση επιμέρους οικοδομικών φάσεων.

Επίσης, εντοπίστηκε και αποκαλύφθηκε ένα κτίριο μέγ. μήκ. 10,70 και πλ. 6,35 μ. με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Το κτίριο σχηματίζει αψίδες στο βορειοανατολικό και νοτιοδυτικό τμήμα του. Περιμετρικά του κτιρίου υπήρχε εκτεταμένος λιθοσωρός. Ο ελλειψοειδής τοίχος ο οποίος ορίζει το κτίριο είναι κατασκευασμένος από αργούς και ημίεργους λίθους, ασβεστόλιθους τοποθετημένους σε δύο παρειές με γέμισμα από χώμα και μικρού μεγέθους πέτρες. Έχει πλάτος 0,70-0,80 μ. Η ανατολική εσωτερική παρειά παρουσιάζει έντονη κλίση εξαιτίας της κατηφορικής κλίσης του εδάφους. Σε ορισμένα σημεία διακρίνονται μεγάλου μεγέθους πλακαροί ασβεστόλιθοι χτισμένοι στο πλάτος του τοίχου. Ένα τμήμα του τοίχου εδράζεται σε τμήμα της θόλου του μικρού θολωτού τάφου 5. Το εσωτερικό του κτιρίου καλυπτόταν από λιθοσωρό, ο οποίος προερχόταν από την αποσάθρωση του βραχώδους τοπίου (α΄ στρώση) και πιθανώς από την καταστροφή της ανωδομής (β΄ στρώση). Έπειτα από την αφαίρεση της πρώτης στρώσης, στη δεύτερη στρώση εντοπίστηκαν συγκεντρώσεις πλακαρών ασβεστόλιθων, οι οποίοι πιθανόν προέρχονταν από ολοκληρωτικά κατεστραμμένες κατασκευές στο εσωτερικό του κτιρίου. Η κεραμική που συνελέγη και από τις δύο στρώσεις του λιθοσωρού στο εσωτερικό του κτιρίου αποτελείται από θραύσματα αγγείων της ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής. Το 2004 διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα μικρής κλίμακας στο εσωτερικό του ελλειψοειδούς κτιρίου και εντοπίστηκε ένας λιθόκτιστος τετράπλευρος ακτέριστος τάφος.

Στην ανατολική πλαγιά του λόφου εντοπίστηκε ένα παραλληλόγραμμο κτίριο, μήκ. 3,70 και πλ. 2,20 μ., με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ., το οποίο ακολουθεί την έντονα κατηφορική κλίση του εδάφους Δ.-Α. Περιμετρικά του κτιρίου υπήρχε εκτεταμένος λιθοσωρός. Οι τοίχοι είναι κατασκευασμένοι από αργούς και ημίεργους ασβεστόλιθους, οι οποίοι είναι τοποθετημένοι κάθετα σε διπλή σειρά με γέμισμα από χώμα και μικρές πέτρες. Στο εσωτερικό του κτιρίου υπήρχε λιθοσωρός από πλακαρούς ασβεστόλιθους, ο οποίος πιθανώς αποτελούσε προγενέστερη οικοδομική φάση ή υπόστρωμα εξομάλυνσης για την κατασκευή δαπέδου. Η διερεύνηση του λιθοσωρού απέδωσε μικρή ποσότητα χειροποίητης αβαφούς κεραμικής και μία λαβή με απόφυση από μικρό αγγείο της πρώιμης εποχής του Χαλκού. Η χρήση του κτιρίου με βάση τα ευρήματα δεν είναι εύκολο να διασαφηνιστεί. Η διερεύνηση του λιθοσωρού εξωτερικά του κτιρίου, ο οποίος βρέθηκε σε διαταραγμένο στρώμα, απέδωσε κεραμική της ελληνιστικής εποχής.

Τέλος, το 2001 και το 2003 ερευνήθηκαν άλλοι τρεις μικρού μεγέθους θολωτοί μυκηναϊκοί τάφοι.

Θολωτός τάφος 5: Έχει προσανατολισμό Α.-Δ. Το μέγιστο ύψος του τάφου είναι 1,68 μ. Η θόλος έχει κυκλική κάτοψη και είναι χτισμένη κατά το εκφορικό σύστημα από ακανόνιστες σειρές αργών και ημίεργων λίθων χωρίς συνδετικό υλικό. Ο λάκκος για την κατασκευή της θόλου θεμελιώθηκε σε καστανέρυθρο αμμώδες χώμα με κροκαλολατύπες. Η διάμετρος της θόλου είναι 2,55×2,55 μ. και το ύψος από την ανώτερη σωζόμενη σειρά των δόμων της θόλου είναι 1,70 μ. Η τοιχοποιία είναι επιμελημένη στις κατώτερες σειρές δόμων σε ύψος 0,80 μ. Η είσοδος, διαστ. 0,80×0,80 μ., έχει μεγάλο μονολιθικό κατώφλι, μήκ. 1,10 και πάχ. 0,20 μ. Οι παραστάδες είναι

κατασκευασμένες από πλακαρές πέτρες σε μονή σειρά. Ο δρόμος και τμήμα της εισόδου καταστράφηκαν από μηχανική επέμβαση στο χώρο. Κατά τον καθαρισμό της εισόδου βρέθηκε τμήμα κρανίου, που δεν αφαιρέθηκε. Για στατικούς λόγους η έρευνα δεν προχώρησε στο σημείο αυτό. Στο εσωτερικό του τάφου εντοπίστηκε σωρός οστών, που περιλαμβάνει εννέα ακέραια κρανία, σκελετικό υλικό και υπολείμματα κρανίων. Στην επίχωση του τάφου βρέθηκαν οκτώ τμήματα λεπίδων οψιανού, ένα τμήμα λίθινου εργαλείου (τριπτήρας;), μία φολίδα πυριτόλιθου, ένα τμήμα οστέινου εργαλείου(;) και ένα χάλκινο νόμισμα του 4ου αι. π.Χ. Από το επίπεδο των ταφών συνελέγησαν τρία κωνικά λίθινα σφονδύλια και δύο κυλινδρικά αλάβαστρα της ΥΕ IIIB1 (FS 85, FM 48· FS 94(;) αντίστοιχα). Κατά την έρευνα για τον εντοπισμό των ορίων της θόλου και μετά τον καθαρισμό του λιθοσωρού αποκαλύφθηκε μεταγενέστερος τοίχος με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. και μήκος 5 μ. περίπου, που φαίνεται ότι εδράζεται στο δυτικό τμήμα της θόλου (τοίχος 2). Η κεραμική που συνελέγη από τον τοίχο 2 είναι κυρίως της ελληνιστικής εποχής (χάλκινο νόμισμα, μεγάλη ποσότητα κεραμικής της νεολιθικής και της ελληνιστικής εποχής και ελάχιστα μυκηναϊκά όστρακα).

Θολωτός τάφος 8: Έχει προσανατολισμό Δ.-Α. Το ύψος από την ανώτερη σωζόμενη σειρά των δόμων του τάφου είναι 1,66 μ. Η θόλος έχει κυκλική κάτοψη και είναι χτισμένη κατά τον εκφορικό τρόπο από ακανόνιστες σειρές αργών και ημίεργων λίθων. Η είσοδος του τάφου έχει ύψος 0,95 και πλάτος 0,70 μ. Στο εσωτερικό του τάφου είχαν ταφεί τουλάχιστον τρεις νεκροί και τουλάχιστον άλλοι δύο σε λάκκους ανακομιδής (1×0,80 μ.), ενώ βρέθηκαν επίσης οστά και κρανία χωρίς συγκεκριμένη διάταξη στο χώρο. Από το επίπεδο ταφής συνελέγη ένα τρίωτο κυλινδρικό αλάβαστρο (FS 94), λίθινα εργαλεία από οψιανό και πυριτόλιθο και δύο χάντρες από υαλόμαζα. Από το λάκκο ανακομιδής 1 συνελέγησαν 102 χάντρες από υαλόμαζα, μία οστέινη βελόνα, τρεις σφραγιδόλιθοι, τμήματα πήλινων σφονδυλιών, καθώς και τρεις απιόσχημοι τρίωτοι πιθαμφορίσκοι με γραπτό δικτυωτό κόσμημα (FS 48, FM 57) και δύο χάλκινοι δακτύλιοι.

Θολωτός τάφος 9: Έχει προσανατολισμό Δ.-Α. με την είσοδο προς Α., όπως και οι τάφοι 1, 3, και 5. Σώζονται η θόλος, η είσοδος και μικρό τμήμα του δρόμου. Η θόλος είναι κατασκευασμένη κατά το εκφορικό σύστημα, με αργούς και ημίεργους λίθους χωρίς συνδετικό υλικό. Η κατώτατη σειρά δόμων εδράζεται στο φυσικό στρώμα, που είναι καστανέρυθρο αμμώδες με κροκαλολατύπες. Στο δυτικό τμήμα της θόλου εντοπίστηκε λίθινη κατασκευή. Στο τμήμα της θόλου που βρίσκεται μπροστά στην είσοδο λείπουν οι δύο ανώτερες σωζόμενες σειρές δόμων. Η κάτοψη της θόλου δεν είναι εντελώς κυκλική και στο σημείο που βρίσκεται μπροστά στην είσοδο στενεύει διαμορφώνοντας στόμιο 0,40×1,40 μ. Η είσοδος του τάφου έχει ύψος 0,90, πλάτος 0,70 μ. και ορίζεται από μεγάλο μονολιθικό κατώφλι, πάχ. 0,15 μ., και από το υπέρθυρο, πάχ. 0,13 μ., που εδράζεται στη θόλο. Η βόρεια παραστάδα της εισόδου σχηματίζεται από ακατάστατα τοποθετημένους λίθους και φαίνεται κατεστραμμένη. Η νότια παραστάδα είναι χτισμένη από ημίεργους λίθους τοποθετημένους εναλλάξ, ύψ. 0,70 μ. Το δάπεδο βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με το κατώφλι της εισόδου, με διαστάσεις 2,55 μ. (Α.-Δ.) και 2,15 μ. (Β.-Ν.). Η είσοδος είναι κλεισμένη με ξερολιθιά, κατασκευασμένη με λίθους όμοιους με εκείνους της θόλου, τοποθετημένους σε ακανόνιστες στρώσεις. Το πάχος της λίθινης φραγής, η οποία δεν αφαιρέθηκε, είναι 0,70 μ. Στο εσωτερικό του τάφου, στο χώρο μπροστά από τη φραγή βρέθηκε η ταφή Α, πρόχειρα τοποθετημένη, με το νεκρό σε συνεσταλμένη στάση. Πιθανώς, η αρχική είσοδος του τάφου διαμορφωνόταν πιο μέσα στο στόμιο που σχηματίζει η θόλος και αργότερα, για την εναπόθεση του νεκρού της ταφής Α, μετακινήθηκε πιο έξω και ανατολικά. Από το δρόμο του τάφου, που υπολογίζεται ότι είχε πλάτος 1,15 μ., εντοπίστηκε μόνον ένα κτιστό τμήμα του νότιου τοίχου, μήκ. 0,90 και ύψ. 0,60 μ., ενώ όσον αφορά στο βόρειο τοίχο δεν εντοπίστηκαν τα ακριβή όρια του. Πάνω στο υπέρθυρο υπάρχει τοιχάριο διαμορφωμένο από διπλή σειρά λίθων, που φαίνεται να συνεχίζεται και εξωτερικά (τοίχος 5). Στο εσωτερικό του τάφου βρέθηκε η ταφή Β με το νεκρό σε ύπτια στάση, ενώ παράλληλα βρέθηκε αναμοχλευμένος σωρός οστών, που περιλαμβάνει δέκα ακέραια κρανία, σκελετικό υλικό και υπολείμματα κρανίων, πιθανώς από προγενέστερες ανακομιδές. Από το επίπεδο ταφής συνελέγη κεραμική και αρκετά μεγάλος αριθμός ευρημάτων, όπως δύο ψευδόστομοι αμφορείς (FS 167, FM 19,60· FS 171, FM 19), ένα τρίωτο σφαιρικό αλάβαστρο (FS 85, FM 53), τμήματα οστέινης περόνης, 13 λίθινα σφονδύλια, ένας χάλκινος δακτύλιος τοποθετημένος στο χέρι του νεκρού, ένα λίθινο κομβίο, 89 χάντρες από υαλόμαζα, μία αμυγδαλόσχημη χάντρα από σάρδιο, 22 χάντρες περιδεραίου, ένας σφραγιδόλιθος, ένας χάλκινος δακτύλιος, χάλκινες περόνες και χάλκινα ενώτια.

Συλλεκτήρας 4-Ανασκαφική Θέση 3: Η ανασκαφική έρευνα στη θέση 3, όπου το 2000 είχε εντοπιστεί εγκατάσταση της νεολιθικής εποχής, βρίσκεται στα βόρεια της απόληξης του λόφου Κορυφούλα.

Η ανασκαφή συνεχίστηκε κατά τα έτη 2001 έως και 2004. Στο βόρειο πρανές του λόφου Κορυφούλα εντοπίστηκαν δύο σχεδόν παράλληλα τμήματα ισχυρών τοίχων, με προσανατολισμό Α.-Δ., σωζ. μήκ. 30-40 και ύψ. 1,50 μ., που εδράζονται σε επιχώσεις της μέσης εποχής

του Χαλκού. Στα νοτιοανατολικά των τοίχων εντοπίστηκαν κτίσματα με ελλειψοειδείς και αψιδωτές κατόψεις, καθώς και επιφανειακή κεραμική της μέσης εποχής του Χαλκού.

Σε χαμηλότερο ύψος στο βόρειο πρανές αποκαλύφθηκαν σειρές περιβόλων της όψιμης ελληνιστικής περιόδου (πλ. 1, μήκ. 28-40 και ύψ. 0,30 μ.), ενώ στο υποκείμενο στρώμα εντοπίστηκε κατοίκηση της τελικής νεολιθικής.

Κατά τη μετατόπιση της πορείας του Συλλεκτήρα 4 προς Β., κάτω από το στρώμα της όψιμης ελληνιστικής περιόδου βρέθηκαν κτίσματα της νεότερης νεολιθικής, όπου αποκαλύφθηκαν εστίες και θήκες στα δάπεδα, που είναι κατασκευασμένα από πατημένο πηλόχωμα. Οι χώροι τους διαχωρίζονται με ξύλινους πασσάλους, επενδεδυμένους με πηλό.

Στη συνέχεια, κατά τη μετατόπιση της πορείας του Συλλεκτήρα 4 εντός της παλαιάς τάφρου αποξήρανσης βρέθηκαν ίχνη κατοίκησης της ΥΕ ΙΙΙ φάσης στα πρανή της παλαιάς τάφρου. Για τη διερεύνηση της δυνατότητας εφαρμογής της μετατόπισης της πορείας του Συλλεκτήρα 4 επιχειρήθηκε η διερεύνηση του ανάντη τμήματος της παλαιάς τάφρου αποξήρανσης της λίμνης Κάρλας, όπου κάτω από το πρόσθετο ανάχωμα ασφαλείας διαπιστώθηκε η συνέχεια των επιχώσεων της νεότερης νεολιθικής.

Επιπλέον, αποκαλύφθηκαν σποραδικά και αποσπασματικά διατηρημένα αρχιτεκτονικά λείψανα της όψιμης κλασικής-πρώιμης ελληνιστικής περιόδου. Πρόκειται για ισόγεια κτίσματα με λιθόκτιστα θεμέλια και στέγη από ξύλα και κεραμίδες λακωνικού τύπου, που διαθέτουν οργανωμένο αποχετευτικό σύστημα.

Το στρώμα της ελληνιστικής κατοίκησης διαταράσσει το ανώτερο τμήμα του στρώματος καταστροφής του μυκηναϊκού πολεοδομικού συγκροτήματος της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου. Η κατοίκηση του χώρου σε αυτήν τη φάση χαρακτηρίζεται από έναν οργανωμένο πολεοδομικό ιστό με κτίρια, ανοιχτούς χώρους και οριοθετημένη ταφική χρήση. Στο βόρειο τμήμα του οικισμού αποκαλύφθηκαν τμήματα πέντε κτιρίων και ένας ανοιχτός κοινόχρηστος χώρος με πηγάδι, σε ακτίνα 12 μ. από τα κτίρια του οικισμού, που πιθανώς προϋπήρχε. Στο ανώτερο τμήμα του πηγαδιού διαπιστώθηκε κτιστό κρηπίδωμα. Το υπόλοιπο ήταν λαξευμένο στο έδαφος σε βάθος μέχρι 10 μ. από την επιφάνεια του μυκηναϊκού στρώματος. Οι παρειές του πηγαδιού ήταν επιχρισμένες με πηλό και έφερε 14 λαξευτά ζεύγη σκαλοπατιών.

Αναλυτικότερα, στη θέση 3 εντοπίστηκαν τα εξής κτίρια της ύστερης εποχής του Χαλκού:

Κτίριο Α: Σώζεται αποσπασματικά, καθώς μεγάλο τμήμα του κτιρίου βρίσκεται δυτικά του υπό έρευνα χώρου, κάτω από το ανάχωμα του τσιμεντένιου αγωγού, ενώ η συνέχειά του προς Α. έχει καταστραφεί κατά την αρχική διάνοιξη της τάφρου. Εντοπίστηκαν τμήματα 12 τοίχων, που ορίζουν οκτώ χώρους. Στο κτίριο Α παρατηρούνται δύο οικοδομικές φάσεις. Για την κατασκευή του χρησιμοποιήθηκαν ημίεργοι ασβεστολιθικοί κυρίως λίθοι.

Κτίριο Β: Πρόκειται για κτίριο μεγάλων διαστάσεων (σωζ. διαστ. 18,25×4,50 μ.). Το κτίριο δεν σώζεται ακέραιο, καθώς στο ανατολικό τμήμα του έχει υποστεί καταστροφή από την αρχική διάνοιξη της τάφρου αποξήρανσης, ενώ το δυτικό τμήμα του βρίσκεται κάτω από τον αγωγό της τάφρου. Είναι ορθογώνιο, έχει αρκετά σύνθετη κάτοψη με επτά χώρους και προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Οι τοίχοι είναι χτισμένοι με ασβεστόπλακες και σχιστόπλακες, ενώ η κατώτατη στρώση λίθων είναι διαμορφωμένη από επεξεργασμένους ασβεστόλιθους, χαρακτηριστικό που το παρατηρούμε στις εξωτερικές όψεις των τοίχων. Στο ίδιο στρώμα νοτιοανατολικά του κτιρίου και σχεδόν παράλληλα με αυτό αποκαλύφθηκε αγωγός υδάτων μήκ. 7,35 μ. με κατεύθυνση ΝΔ.-ΒΑ., ο οποίος είναι κατασκευασμένος από ασβεστόλιθους.

Κτίριο Γ: Πρόκειται για κτίριο ορθογώνιας κάτοψης, διαστ. 5,75×4,95 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ., όπου διακρίνονται τουλάχιστον δύο δωμάτια. Το κτίριο σώζεται αποσπασματικά, καθώς αποκαλύφθηκε στις παρυφές του πρανούς του ανάντη τμήματος και έχει υποστεί μεγάλη καταστροφή. Ο τρόπος δόμησης είναι ιδιαίτερα επιμελημένος. Οι τοίχοι είναι κατασκευασμένοι από ημίεργους ασβεστόλιθους.

Κτίριο Δ: Αποκαλύφθηκε η βορειοανατολική γωνία του κτιρίου, το οποίο έχει υποστεί μεγάλη φθορά από τη διάνοιξη της τάφρου.

Κτίριο Ε: Βρίσκεται στο κεντρικό τμήμα του μυκηναϊκού οικισμού. Το κτίριο έχει προσανατολισμό Δ.-Α., αναπτύσσεται σε παράλληλη κατεύθυνση με τα επίσης ορθογώνια κτίρια που φαίνονται κομμένα στο νότιο πρανές της τάφρου και διατηρεί παράλληλο προς την πορεία της τάφρου τον ανατολικό εξωτερικό του τοίχο, πλ. 1 και μήκ. 5,46 μ., που πρέπει να λειτουργούσε και ως τοίχος αντιστήριξης του όλου οικοδομήματος, καθώς στο εσωτερικό του βρέθηκε αντηρίδα. Πρόκειται για κτίριο που το εμβαδόν του ξεπερνά τα 40 τ.μ., ενώ το ύψος του εξωτερικά ξεπερνά τα 0,70 μ. Διατηρεί ίχνη επισκευής της τοιχοδομίας του, που ακολουθεί μόνον εν μέρει την προηγούμενη κάτοψή του. Κάτω από το εκτεταμένο στρώμα καταστροφής αποκαλύφθηκαν ίχνη πήλινου δαπέδου, πλίνθινα στοιχεία της ανωδομής, καθώς και ίχνη πλίνθινου πασσαλόπηκτου διαχωριστικού στοιχείου. Από το στρώμα καταστροφής της ανώτερης φάσης χρήσης του προέρχεται ένα σύνολο 12 γραπτών ειδωλίων τύπου Φ της ΥΕ ΙΙΙΒ καθώς και ένας σφραγιδόλιθος από μαύρο στεατίτη.

Κάτω από τη μυκηναϊκή κατοίκηση εντοπίστηκε στρώμα της πρώιμης εποχής του Χαλκού, με σπαράγματα περιβόλου και ίχνη κτισμάτων. Το στρώμα αυτό σφραγίζει το στρώμα της νεότερης νεολιθικής.

Το 2003-2004 στην περιοχή Ντιλίρια-Συρτάδες, ανάμεσα στην ανατολική ακτή της λίμνης Κάρλας και στις υπώρειες του υψώματος Ραχούλα, στα νότια του ρέματος Αράπη, βρέθηκε μόνιμη εγκατάσταση γεωργοκτηνοτροφικού χαρακτήρα που χρονολογείται από τη νεότερη νεολιθική έως και την τελική νεολιθική περίοδο. Συνολικά ερευνήθηκαν 256 τ.μ. και αποκαλύφθηκαν έξι τοίχοι, που ανήκουν σε δύο ή τρεις οικιστικές φάσεις.

Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκαν δύο τοίχοι (Ι και ΙΙ) και δύο τοιχάρια (ΙΙΙα και ΙΙΙβ) με κατεύθυνση Α.-Δ. και σε παράλληλη διάταξη με τον τοίχο ΙΙ, που σώζονται αποσπασματικά. Το πλάτος της κρηπίδας των τοίχων Ι και ΙΙ συνίσταται από δύο σειρές ακατέργαστων ασβεστόλιθων και αποτελεί μια ισχυρή βάση για την ανωδομή.

Τέλος, αποκαλύφθηκε ένα ακόμη τμήμα τοίχου, μήκ. 3,50 μ., με κατεύθυνση Α.-Δ. (τοίχος VI). Πρόκειται για μια επιμελημένη κατασκευή, για την οποία χρησιμοποιήθηκαν πλακαροί ασβεστόλιθοι, που τοποθετήθηκαν μπατικά. Πιθανώς, ο τοίχος αυτός μπορεί να χαρακτηριστεί ως αναλημματικός.

Σε ορισμένα σημεία του χώρου εντοπίστηκαν δάπεδα, τα οποία σώζονται αποσπασματικά και σε μικρή έκταση. Αποτελούνται από πατημένο χώμα και είναι στρωμένα αρκετά αραιά με ψιλό χαλίκι, ενώ σε μία περίπτωση έχει χρησιμοποιηθεί ως συνεκτικό υλικό πρόσμειξης αργιλόχωμα.

Στα δυτικά των παραπάνω αρχιτεκτονικών λειψάνων, κατά τη διενέργεια δοκιμαστικής τομής αποκαλύφθηκε τμήμα εστίας σε υποτυπώδη κοίλανση του δαπέδου και αρκετά διάσπαρτα ίχνη καύσης στην περιοχή.

Επίσης, κατά τη διάρκεια της ανασκαφικής έρευνας εντοπίστηκε ένας αποθηκευτικός βόθρος ελλειπτικού σχήματος με διάμετρο 2 μ.

Ακόμη, ερευνήθηκε ένας λάκκος απορριμμάτων, βάθ. 2,17 μ., στο εσωτερικό του οποίου βρέθηκαν διατροφικά κατάλοιπα, όστρεα, οστά ζώων, θραυσμένα αγγεία και ασβεστόλιθοι, οι οποίοι πιθανότατα προέρχονται από τον καθαρισμό κάποιου κτιρίου που είχε καταστραφεί. Τέλος, βρέθηκαν τρεις ελλειπτικές τροφοπαρασκευαστικές κατασκευές (ΤρΠΚ 1, 2, 3) και μία θήκη (θήκη 3) με πήλινο περιχείλωμα.

Στον οικισμό φαίνεται ότι υπήρξε πρόνοια για την απομάκρυνση των ομβρίων υδάτων, όπως γίνεται φανερό από ένα τμήμα αγωγού που εντοπίστηκε στη νοτιοδυτική παρειά. Ο αγωγός αυτός σώζεται αποσπασματικά και είναι κατασκευασμένος από δύο σειρές πλακαρές λατύπες.

Η κεραμική είναι χειροποίητη, μονόχρωμη και διακοσμημένη. Η μονόχρωμη κεραμική ενίοτε φέρει εγχάρακτη ή εμπίεστη διακόσμηση, καθώς και πλαστικές ταινίες με εμπίεστη διακόσμηση. Όσον αφορά στην εγχάρακτη διακόσμηση, συχνά οι χαράξεις φέρουν επίθετη λευκή πάστα. Τα διακοσμητικά θέματα της γραπτής κεραμικής παρουσιάζουν ποικιλία (τεθλασμένες γραμμές, γραμμικά και αβακωτά κοσμήματα, σπειροειδείς συνθέσεις).

Τα εργαλεία, λίθινα και οστέινα, καλύπτουν ένα μεγάλο φάσμα τύπων και εργασιών. Βρέθηκαν λεπίδες οψιανού και πυριτόλιθου, τριπτήρες, πελέκεις, μυλόπετρες, λίθινοι και πήλινοι πεσσοί.

Ακόμη, βρέθηκαν ελάχιστα κοσμήματα, δύο από όστρεο Spondylus gaederopus και ένα περιδέραιο από όστρεο Cardium.

Συλλεκτήρας 6-Ανασκαφική Θέση 6: Τον Οκτώβριο του 2001, κατά τη διάρκεια της μηχανικής εκσκαφής στη Χ.Θ. 1900-2300 μ. επί της πορείας του Συλλεκτήρα 6 στην περιοχή Τσιγγενίνα της κοινότητας Καναλίων, αποκαλύφθηκαν σημαντικές αρχαιότητες. Στη θέση 6 πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα μέχρι και το 2004. Συγκεκριμένα, διερευνήθηκαν ένας μυκηναϊκός θολωτός τάφος και ένας κεραμικός κλίβανος της ίδιας περιόδου, έξι κιβωτιόσχημοι τάφοι, κτίρια της μέσης εποχής του Χαλκού, καθώς και ένας λίθινος περίβολος.

Θολωτός Τάφος Ι: Ο θολωτός τάφος Ι κατασκευάστηκε στην ύστερη εποχή του Χαλκού στο εσωτερικό ενός κτιρίου της μέσης εποχής του Χαλκού (Κτίριο Δ). Ανήκει στην κατηγορία των μικρών θολωτών, καθώς η διάμετρός του στην πρώτη σειρά δόμων είναι 2,50 μ. Το σωζόμενο ύψος είναι 1,97 μ. Η θόλος είναι κατασκευασμένη κατά το εκφορικό σύστημα, από μεγάλους και μικρούς πλακαρούς λίθους, με λάσπη ως συνδετικό υλικό. Η είσοδος εντοπίστηκε στα δυτικά. Σώζεται το λίθινο υπέρθυρο και τμήμα της τελευταίας φραγής. Ο δρόμος του τάφου είναι κτιστός, κατωφερής προς το δάπεδο του θαλάμου, και έχει μήκος 1,30 και πλάτος 0,70 μ. Ο τάφος χρησιμοποιήθηκε σε όλη τη διάρκεια της ΥΕ ΙΙΙΑ2-ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου. Στο εσωτερικό του είχαν ταφεί 24 τουλάχιστον άτομα. Από αυτά, τέσσερις περιπτώσεις ταφών αφορούν ανακομιδές παλαιότερων ταφών. Ως επικάλυψη των ανακομιδών χρησιμοποιήθηκαν σχιστόπλακες. Συνελέγησαν έξι ακέραια αγγεία (τρία τρίωτα και ένα άωτο αλάβαστρο, ένας τρίωτος πιθαμφορίσκος και μία πρόχους), 36 πήλινα και λίθινα σφονδύλια, επτά χάνδρες από στεατίτη και ήλεκτρο, ένας σφραγιδόλιθος από στεατίτη και μερικά λίθινα κομβία.

Κεραμικός κλίβανος: Βορειοδυτικά του θολωτού τάφου Ι αποκαλύφθηκε κεραμικός κλίβανος της μυκηναϊκής εποχής. Είναι απιόσχημος και έχει διάμετρο 2,20 μ. Το στόμιο του θαλάμου καύσης ορίζεται από δύο ασβε-

στολιθικές πλάκες. Αν και έχει υποστεί μεγάλη φθορά από τη μηχανική εκσκαφή, σώζεται μεγάλο τμήμα της εσχάρας του, όπου υπάρχουν εννέα κυκλικές εσοχές, τοποθετημένες σε κυκλική διάταξη. Στην επιφάνεια της εσχάρας εντοπίστηκαν τμήματα αγγείων, καθώς και ίχνη καύσεων.

Κτίριο Α: Πρόκειται για ορθογώνια οικία (12,50×5,50 μ.) της μέσης εποχής του Χαλκού, με προσανατολισμό Α.-Δ. και είσοδο στη νότια μακρά πλευρά της. Οι τοίχοι είναι λίθινοι τουλάχιστον σε ύψος έως και 0,50 μ. και έφεραν πλίνθινη ανωδομή. Οι λίθινες πλάκες που βρέθηκαν στο δάπεδο του σπιτιού, το οποίο είναι κατασκευασμένο από πατημένο χώμα, ίσως χρησίμευαν ως βάσεις ξύλινων δοκαριών που στήριζαν τη στέγη του μεγάλου κεντρικού δωματίου.

Το κτίριο διέθετε δύο χώρους, από τους οποίους ο ένας χρησιμοποιήθηκε ως αποθήκη, καθώς στο εσωτερικό του αποκαλύφθηκε ένα εκτεταμένο στρώμα καταστροφής, με τμήματα πίθων και άλλων μεγάλων αποθηκευτικών αγγείων. Κατά μήκος της δυτικής πλευράς αποκαλύφθηκαν λίθινες σχιστόπλακες μεγάλων διαστάσεων, που πιθανότατα ανήκουν σε μια λίθινη κατασκευή (θρανίο), η οποία κατέρρευσε.

Το σπίτι εξωτερικά ενισχύεται για στατικούς λόγους είτε με αντηρίδες είτε με δεύτερο τοίχο, όπου διακρίνονται μεγάλοι λίθοι που λειτουργούν ως ορθοστάτες και προστατεύουν από την υγρασία και τα όμβρια ύδατα.

Η οικοσκευή της οικίας είναι εντυπωσιακή. Συνελέγησαν τουλάχιστον δέκα αγγεία, μεγάλη ποσότητα χειροποίητης και τροχήλατης κεραμικής, καθώς και μερικά λίθινα εργαλεία.

Κτίριο Β: Βρίσκεται δυτικά του κεραμικού κλιβάνου με τον οποίο σχετίζεται. Πρόκειται για ένα σύνθετο ορθογώνιο οικιστικό σύνολο με προσανατολισμό Α.-Δ., που αποτελείται από ανεξάρτητα δωμάτια μικρών διαστάσεων, στα οποία διακρίνονται δύο τουλάχιστον οικοδομικές φάσεις. Στη νότια μακρά πλευρά του διαμορφώνεται είσοδος με κατώφλι από πλακαρούς λίθους. Σύμφωνα με την κεραμική και τα ευρήματα, το κτίριο ανήκει στην ΥΕ ΙΙΙΒ περίοδο. Κατά την τελευταία φάση κατοίκησης κατασκευάστηκε ένας περίβολος, ο οποίος διαχώρισε το κτίριο από το νεκροταφείο στα νοτιοανατολικά. Κάτω από το κτίριο της μυκηναϊκής περιόδου διακρίνονται αρχιτεκτονικά λείψανα κτιρίου της μέσης εποχής του Χαλκού.

Κτίριο Γ: Το κτίριο, το οποίο έχει εν μέρει καταστραφεί από τη μηχανική επέμβαση, χρονολογείται στη μέση εποχή του Χαλκού. Είναι ορθογώνιο κτίσμα, διαστ. 4,50×3 μ. και έχει προσανατολισμό Α.-Δ. Η είσοδος βρίσκεται στη δυτική στενή του πλευρά, όπου διαμορφώνεται ένα μικρό προστώο. Οι τοίχοι του σπιτιού ήταν λίθινοι και σώζονται σε ύψος έως και 1 μ. ενώ η ανωδομή τους ήταν πλίνθινη. Η νότια πλευρά του κτιρίου ενισχύεται με αντηρίδα και η ανατολική με δεύτερο τοίχο. Στο εσωτερικό, κατά μήκος της ανατολικής πλευράς, υπήρχε θρανίο κατασκευασμένο με λίθινες πλάκες. Η έρευνα στο εσωτερικό του κτιρίου δεν ολοκληρώθηκε.

Εικ. 37. Περιοχή Κάρλας. Συλλεκτήρας 6 - Ανασκαφική θέση 6. Ο θολωτός τάφος Ι στο εσωτερικό του κτιρίου Δ της μέσης εποχής του Χαλκού.

Κτίριο Δ: Πρόκειται για ορθογώνια οικία (8,50×5 μ.) της μέσης εποχής του Χαλκού, με προσανατολισμό Α.-Δ. Η είσοδος του κτιρίου βρίσκεται στη νότια πλευρά και φέρει λίθινο κατώφλι. Στη βόρεια πλευρά διαπιστώθηκε η ύπαρξη κάθετου τοίχου, που λειτουργεί ως αντηρίδα. Η λίθινη κρηπίδα σώζεται σε ύψος έως 0,50 μ. Η ανωδομή ήταν πλίνθινη. Η δυτική του πλευρά καταστράφηκε από μεταγενέστερη επέμβαση, κατά την ύστερη εποχή του Χαλκού, όταν δηλαδή ο χώρος απέκτησε ταφική χρήση. Τότε, στο εσωτερικό της οικίας κατασκευάστηκε ο θολωτός τάφος Ι, ενώ άλλοι δύο μικροί κιβωτιόσχημοι τάφοι διατάραξαν τα ερείπια του κτιρίου της μέσης εποχής του Χαλκού.

Η έρευνα στο εσωτερικό του δεν στάθηκε δυνατόν να ολοκληρωθεί, λόγω της ύπαρξης του θολωτού τάφου Ι (Εικ. 37).

Κτίριο Ε: Το κτίριο έχει προσανατολισμό Β.-Ν. Πρόκειται για τη βόρεια γωνία ενός κτιρίου που καταστράφηκε από τη μηχανική εκσκαφή. Διασώθηκαν τμήματα του ανατολικού και του βόρειου τοίχου, σε ύψος που φθάνει το 1 μ. Στα ανατολικά διαπιστώθηκε η ύπαρξη εισόδου, της οποίας σώζεται το λίθινο κατώφλι. Στα νότια του κτιρίου αποκαλύφθηκε διπλός τοίχος, παράλληλος με την ανατολική του πλευρά. Πιθανότατα πρόκειται για το δυτικό τοίχο του κτιρίου. Με βάση τα ευρήματα το κτίριο χρονολογείται στη μέση εποχή του Χαλκού.

Κτίριο Ζ: Το κτίριο βρίσκεται στο νοτιοανατολικό άκρο της ανασκαφής, έχει διαστάσεις 9,50×6 μ. και προσανατολισμό Β.-Ν. Τα θεμέλια είναι λίθινα, ενώ οι τοίχοι έφεραν πλίνθινη ανωδομή. Επιπλέον, οι τοίχοι είναι ενισχυμένοι με αντηρίδες και δεύτερο εξωτερικό τοίχο. Η αποκάλυψη της ανατολικής του πλευράς δεν ολοκληρώθηκε. Η έρευνα στο εσωτερικό απέδωσε μεγάλη ποσότητα κεραμικής, λίθινα εργαλεία και τμήματα χάλκινων αντικειμένων.

Κτίριο Η: Πρόκειται για αποσπασματικά σωζόμενο κτίριο της μέσης εποχής του Χαλκού. Η κακή κατάσταση διατήρησής του οφείλεται τόσο στη μηχανική επέμβαση όσο και σε μεταγενέστερες δραστηριότητες, όταν ο χώρος μετατράπηκε σε νεκροταφείο, όπως διαπιστώθηκε από ένα μικρό κιβωτιόσχημο τάφο της μυκηναϊκής περιόδου.

Κιβωτιόσχημος τάφος 1: Έχει προσανατολισμό Α.-Δ. και σωζόμενες διαστάσεις 1,30×0,83 μ. Οι τέσσερις πλευρές του τάφου καθώς και η κάλυψή του ορίζονται από σχιστόπλακες. Ο τάφος έχει καταστραφεί εν μέρει κατά την εκσκαφή. Από το εσωτερικό του συνελέγησαν οστά σε πολύ κακή κατάσταση και ελάχιστα αβαφή όστρακα αγγείων.

Κιβωτιόσχημος τάφος 2: Ο τάφος εντοπίστηκε σχεδόν στο πρανές του Συλλεκτήρα 6. Έχει υποστεί μεγάλη καταστροφή και σώζεται μικρό τμήμα του. Ο τάφος έχει προσανατολισμό Α.-Δ. και είναι χτισμένος με γκρίζες κατεργασμένες σχιστόπλακες. Η κάλυψη του τάφου δεν βρέθηκε και δεν συνελέγη σκελετικό υλικό και κεραμική.

Κιβωτιόσχημος τάφος 3: Αποκαλύφθηκε στο πρανές του Συλλεκτήρα 6 και έχει προσανατολισμό Α.-Δ. Οι τέσσερις πλευρές του είναι επενδεδυμένες με σχιστόπλακες, ενώ βρέθηκαν και δύο σχιστολιθικές καλυπτήριες πλάκες. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος σε συνεσταλμένη στάση, ενώ το κρανίο του ήταν τοποθετημένο προς Δ. Η ταφή ήταν ακτέριστη.

Κιβωτιόσχημος τάφος 4: Βρέθηκε 2 μ. ανατολικά του θολωτού τάφου Ι, στο εσωτερικό οικίας της μέσης εποχής του Χαλκού, αρκετά ψηλότερα από το δάπεδό της. Έχει προσανατολισμό Β.-Ν. και διαστάσεις 0,40×0,30 μ. Ο τάφος ορίζεται με τέσσερις μικρές σχιστόπλακες. Πρόκειται για παιδική ακτέριστη ταφή.

Κιβωτιόσχημος τάφος 5: Αποκαλύφθηκε 1,50 μ. δυτικά του θολωτού τάφου Ι. Έχει προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. και διαστάσεις 0,60×0,50 μ. Οι πλευρές του φέρουν επένδυση από σχιστόπλακες. Πρόκειται για παιδική ταφή. Μοναδικό κτέρισμά της αποτελεί ένας σφραγιδόλιθος της ύστερης εποχής του Χαλκού.

Κιβωτιόσχημος τάφος 6: Ο τάφος αποκαλύφθηκε στο εσωτερικό του κτιρίου Η. Πρόκειται για μικρό παιδικό τάφο, διαστ. 0,50×0,40 μ. και προσανατολισμού Α.-Δ. Οι τέσσερις πλευρές του φέρουν επένδυση από σχιστόπλακες. Η κάλυψη του τάφου δεν βρέθηκε. Η ταφή ήταν ακτέριστη.

Περίβολος: Η μηχανική επέμβαση έφερε στο φως μια λίθινη κατασκευή με κυκλική κάτοψη, διαμ. 9,50 μ., που αποτελείται από 40 ασβεστολιθικές πλάκες (0,30×0,40 μ.), κάθετα τοποθετημένες. Στο εσωτερικό της εντοπίστηκε λίθινος μανδύας από άμορφους κροκαλοπαγείς λίθους, οι οποίοι πιθανώς δημιουργούν σχηματισμούς. Συνελέγη ελάχιστη χειροποίητη κεραμική. Διερευνήθηκε στρώμα αμμώδες, αναμοχλευμένο, χωρίς ανθρωπογενή δραστηριότητα και με πολλούς αργούς λίθους, οι οποίοι δεν έχουν συνοχή και δεν ορίζουν κάποιο αρχιτεκτόνημα. Το στρώμα αυτό βρίσκεται κάτω από την αργιλώδη επίχωση, όπου εδράζονται οι λίθινες πλάκες και στο οποίο παρατηρήθηκε ανθρωπογενής δραστηριότητα (κεραμική χειροποίητη και λίθινα εργαλεία). Η ταύτιση της κατασκευής και η χρονολόγησή της δεν στάθηκε δυνατόν να διασαφηνιστούν. Πάντως, η κατασκευή εντοπίζεται πάνω από το επίπεδο του κτιρίου Α της μέσης εποχής του Χαλκού, το οποίο αποτελεί terminus ante quem. Ίσως η καταστροφή στη νότια πλευρά του κτιρίου να οφείλεται σε αυτήν τη μεταγενέστερη επέμβαση.

Συλλεκτήρας 6-Λόφος Αγίου Αθανασίου: Στο λόφο του Αγίου Αθανασίου το 2004 πραγματοποιήθηκαν εργασίες καθαρισμού των αρχαιοτήτων οι οποίες είχαν έλθει στο φως παλαιότερα κατά τη διάρκεια εργασιών για τη διάνοιξη αγροτικού δρόμου. Χαράχθηκαν 34 ανασκαφικά τετράγωνα (διαστ. 4×4 μ.) και διερευνήθηκαν 544 τ.μ., όπου απομακρύνθηκαν τα φερτά χώματα από όσα αρχιτεκτονικά λείψανα και ταφικά μνημεία ήταν ορατά κατά μήκος του δυτικού πρανούς του αγροτικού δρόμου που οδηγεί στην κορυφή του λόφου. Στην περιοχή αυτή είχε διαπιστωθεί δράση λαθρανασκαφέων, οι οποίοι είχαν παραβιάσει το δάπεδο ταφής του θολωτού τάφου 2 και είχαν σκάψει τον κιβωτιόσχημο τάφο 1, από τον οποίο απομάκρυναν όλες τις ταφικές πλάκες και κατέστρεψαν το δάπεδο ταφής. Κατά τον καθαρισμό συνελέγη κεραμική και οστά, τα οποία προέρχονταν, πιθανώς, από το εσωτερικό των τάφων.

Συγκεκριμένα, εργασίες καθαρισμού πραγματοποιήθηκαν στους τοίχους 1 και 2 με κατεύθυνση Β.-Ν., που είναι κατασκευασμένοι από ημίεργους πλακαρούς ασβεστόλιθους χωρίς συνδετικό υλικό, καθώς και στον αναλημματικό τοίχο 3 (Ν.-Δ.), που είναι κατασκευασμένος από ακατέργαστους ασβεστόλιθους. Οι τρεις αυτοί τοίχοι είναι θεμελιωμένοι απευθείας στο φυσικό βράχο και με βάση την κεραμική χρονολογούνται στη μέση εποχή του Χαλκού. Επίσης, καθαρίστηκε ο τοίχος 4 με προσανατολισμό Α.-Δ., ο οποίος διατρέχει τη νότια πλευρά της

κορυφής του λόφου σε μεγάλο μήκος. Ο χαρακτήρας του τοίχου αυτού είναι δυσερμήνευτος προς το παρόν. Για τον προσδιορισμό της χρονολόγησής του έγιναν δύο δοκιμαστικές τομές εκατέρωθεν της βόρειας και της νότιας παρειάς του. Από την έρευνα διαπιστώθηκε ότι ο τοίχος 4 είναι θεμελιωμένος απευθείας επάνω στο χώμα, αλλά στην τάφρο θεμελίωσής του δεν βρέθηκαν αρχαιολογικά ευρήματα.

Επίσης, καθαρισμός πραγματοποιήθηκε στους τοίχους I, II, III, IV, V, VI, VII και VIII, με προσανατολισμό ΒΑ.-ΒΔ. και ΝΑ.-ΝΔ. Οι τοίχοι αυτοί είναι κατασκευασμένοι από ημέργους πλακαρούς ασβεστόλιθους δίχως συνδετικό υλικό και ήταν θεμελιωμένοι στο φυσικό βράχο, ακολουθώντας την ομαλή φυσική κλίση. Ο τοίχος IV είναι κατασκευασμένος με την τεχνική της ιχθυάκανθας. Ορισμένοι από τους τοίχους γωνιάζουν μεταξύ τους (ο τοίχος ΙΙ με τον IV και ο V με τον τοίχο 2) και στις εσωτερικές γωνίες σώζονται αποσπασματικά λιθόστρωτα δάπεδα.

Επίσης, κατά τη διάρκεια των εργασιών εντοπίστηκε η νοτιοδυτική γωνία ενός τετράπλευρου κτιρίου, που ονομάστηκε συμβατικά Κτίριο 1. Καθαρίστηκε η δυτική πλευρά του σε μήκος 3 μ. και τμήμα της νότιας πλευράς του. Το κτίριο είναι κατασκευασμένο από ημέργους ασβεστόλιθους χωρίς συνδετικό υλικό και με βάση την κεραμική χρονολογείται στη μέση εποχή του Χαλκού. Διερευνήθηκε η στρωματογραφία του χώρου με τη διάνοιξη δοκιμαστικής τομής, όπου διαπιστώθηκε η θεμελίωση των κτιρίων σε στρώματα της τελικής νεολιθικής και της πρώιμης εποχής του Χαλκού. Επιφανειακά εντοπίστηκε ελάχιστη κεραμική της ύστερης εποχής του Χαλκού.

Ακόμη, αποκαλύφθηκε ένας κιβωτιόσχημος τάφος (ΚΤ2), διαστ. 2×0,70 μ. Το εσωτερικό του τάφου, που ήταν έντονα διαταραγμένο, περιείχε ελάχιστη κεραμική. Η στρωματογραφία της περιοχής όπου εντοπίστηκαν οι ταφές διερευνήθηκε με τη διάνοιξη δοκιμαστικής τομής μεταξύ του κιβωτιόσχημου τάφου 2 και του θολωτού τάφου 2. Με βάση την κεραμική διαπιστώθηκε ότι οι τάφοι βρίσκονται επάνω σε στρώμα της μέσης εποχής του Χαλκού. Ωστόσο, η χρονολόγησή τους είναι προβληματική, καθώς δεν διαπιστώθηκαν ενδεικτικά στοιχεία στο εσωτερικό τους.

Παράλληλα με τις παραπάνω εργασίες έγινε καταγραφή, φωτογράφηση και συντήρηση του αρχαιολογικού υλικού, καθώς και αποτύπωση των αρχιτεκτονικών λειψάνων.

Δυτικό ανάχωμα στεγάνωσης-Ανασκαφική Θέση 16: Κατά το 2004 πραγματοποιήθηκε ανασκαφή σε 30 τετράγωνα (4×4 μ.) και ερευνήθηκε συνολική έκταση 480 τ.μ., στο σημείο απόληξης του νότιου τμήματος του δυτικού αναχώματος. Η έρευνα προχώρησε σε βάθος 1,40 μ. από την επιφάνεια του εδάφους, όπου εντοπίστηκαν τρία στρώματα που αποτελούσαν φυσικές αποθέσεις της λίμνης, καθώς και ένας εκτεταμένος λιθοσωρός από κροκάλες, λατύπες και ψιλό χαλίκι που αποτελούσε τμήμα της όχθης της λίμνης. Η κεραμική που συνελέγη είναι σχετικά ελάχιστη, τροχήλατη, και στο μεγαλύτερο μέρος της αδιάγνωστη, εκτός από ορισμένα όστρακα που χρονολογούνται πιθανώς στην ελληνιστική εποχή.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΔΡΥΜΗ-ΣΙΣΜΑΝΗ

Διμήνι

Οικόπεδο Δ. Χαστά

Στο Διμήνι Δήμου Αισωνίας τον Ιανουάριο του 2004 η ΙΓ΄ ΕΠΚΑ χορήγησε άδεια ανέγερσης προσθήκης στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Δ. Χαστά. Κατά τις εργασίες εκσκαφής εμφανίστηκαν αρχαιότητες. Στην επίχωση εντοπίστηκε κεραμική και ένας μικρός λακκοειδής τάφος καλυμμένος με σχιστόπλακες. Ο τάφος εντοπίστηκε σε βάθος 0,92 μ. και είχε προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. και διαστάσεις 1,57×0,97 μ.

Μέσα στον τάφο βρέθηκαν λιγοστά τμήματα οστών και σε βάθος 1,67 μ. μικρή ακέραια πρόχους[42] (FS 114). Η υπόλοιπη έρευνα στον τάφο δεν απέδωσε κανένα επιπλέον στοιχείο. Πιθανότατα, πρόκειται για μια παιδική ταφή που με βάση το αγγείο χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙΒ1 περίοδο.

Στο υπόλοιπο τμήμα του οικοπέδου συνεχίστηκε περιορισμένη έρευνα και δεν διαπιστώθηκε επίχωση με στρώμα κατοίκησης.

ΣΤΑΜΑΤΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Οικόπεδο Μ. Στεργιάκη

Στο παραπάνω οικόπεδο μετά από αίτηση της ιδιοκτήτριας για κατασκευή βόθρου, η ΙΓ΄ ΕΠΚΑ διενήργησε σωστική ανασκαφική έρευνα.

Για το σκοπό αυτό ορίστηκε τομή διαστ. 5,50×4 μ., όπου εντοπίστηκαν αμέσως κάτω από το επιφανειακό στρώμα τμήματα αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική και ευρήματα. Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκε σε μια γωνία της τομής ο δυτικός τοίχος ενός κτιρίου σε μήκος 1,50 μ., ο οποίος εκτείνεται και κάτω από το τοιχίο της περίφραξης της οικίας Στεργιάκη και κάτω από το οδόστρωμα της κοινοτικής οδού.

42. P.A. Mountjoy, *Μυκηναϊκή γραπτή κεραμική*, Αθήνα 1998, σ. 107, εικ. 121.

Μαζί με τον τοίχο που προαναφέρθηκε εντοπίστηκαν διάσπαρτοι λίθοι από διαλυμένο τοίχο και εικάζουμε ότι προέρχονται από μια οικία που εκτείνεται στα δυτικά, εκτός της οικίας Στεργιάκη, η οποία δεν ήταν δυνατόν να ερευνηθεί.

Στο υπόλοιπο τμήμα της τομής σε επαφή με τον τοίχο εντοπίζεται μια σχεδόν κυκλική πλακόστρωτη κατασκευή και μικρή ημικυκλική θήκη, που ερμηνεύονται ως χώροι αποθήκευσης και παρασκευής τροφής. Οι κατασκευές αυτές βρίσκονται σε υπόστεγο χώρο που αναπτυσσόταν όπισθεν της οικίας, όπως μαρτυρούν οι δύο μικρές πασσαλότρυπες που αποτελούν τις βάσεις των ξύλινων πασσάλων στερέωσης του υπόστεγου.

Τα ακέραια αγγεία και η κεραμική που συνελέγησαν χρονολογούν τη χρήση του χώρου στην ΥΕ ΙΙΙΒ2-ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο. Πρόκειται για ένα μεγάλο πιθάρι, μία χύτρα, ένα μικρό στάμνο (FS 64, FM 42)[43] και τμήματα γραπτού πιθαμφορέα.

Η έρευνα απέδωσε και μικρά ευρήματα, όπως λίθινα εργαλεία και τμήματα γραπτών ειδωλίων τύπου Φ. Όλα τα παραπάνω εντοπίζονται σε βάθος 1-1,15 μ. από την ελεύθερη επιφάνεια. Τα αρχιτεκτονικά ερείπια αποτυπώθηκαν από τοπογράφο της Υπηρεσίας μας και εντάχθηκαν στο γενικό τοπογραφικό του χώρου.

Η έρευνα συνεχίστηκε στο δυτικό τμήμα της τομής, καθώς το ανατολικό είχε σκαφεί και παλαιότερα από τους ιδιοκτήτες για τη διάνοιξη πηγαδιού, που αργότερα μπαζώθηκε.

Η έρευνα σταμάτησε σε βάθος 2,65 μ., καθώς από εκεί και κάτω δεν διαπιστώθηκε επίχωση με στρώμα κατοίκησης.

Περιφερειακή οδός Βόλου

Μυκηναϊκός θολωτός τάφος

Στις βόρειες παρυφές του πολεοδομικού συγκροτήματος του Βόλου στη θέση Καζανάκι, τον Ιανουάριο του 2004 αποκαλύφθηκε ένας ακέραιος θολωτός τάφος κατά τη διάρκεια εργασιών κατασκευής αγωγού ομβρίων υδάτων. Το σκαπτικό μηχάνημα πριν παρασύρει το «κλειδί» της θόλου είχε ήδη αφαιρέσει επίχωση από αργούς λίθους ύψ. 1 μ. Επίσης, βόρεια και ανατολικά του θολωτού τάφου αποκαλύφθηκαν πέντε τάφοι ενηλίκων (ένας κτιστός μυκηναϊκός, δύο λακκοειδείς, ένας λάκκος χωρίς καλυπτήριες και ένας κεραμοσκεπής). Στην ίδια περιοχή είχε

Εικ. 38. Περιφερειακή οδός Βόλου. Μυκηναϊκός θολωτός τάφος στο Καζανάκι Βόλου. Η πρόσοψη του τάφου.

ανασκαφεί το 1963 από τον Δ. Θεοχάρη[44] μια συστάδα κιβωτιόσχημων τάφων γεωμετρικής περιόδου.

Ο θολωτός τάφος βρέθηκε σχεδόν ακέραιος. Το σκαπτικό μηχάνημα παρέσυρε μόνον το «κλειδί» στην κορυφή της θόλου χωρίς να θίξει το μνημείο, που αποτελείται από τον κυκλικό θάλαμο, διαμ. 6,70 και ύψ. 6,40, από το στόμιο, μήκ. 3,85 και πλ. 1,50 μ., και από το δρόμο, ο οποίος έχει αποκαλυφθεί σε μήκος 8 μ., ενώ το υπόλοιπο τμήμα του εκτείνεται σε μη απαλλοτριωμένη έκταση και θα ερευνηθεί μελλοντικά. Από το ύψος του υπερθύρου και κάτω, τα πρανή του δρόμου έφεραν επάλειψη πηλού σε αλλεπάλληλες στρώσεις.

Η θύρα του τάφου, ύψ. 2,50 και πλ. 1,40 μ., διατηρούσε ανέπαφη τη λίθινη φραγή της, πάχ. 1,50 μ., η οποία δεν έχει αφαιρεθεί ακόμη (Εικ. 38). Πάνω από τη θύρα διαμορφώνεται ανακουφιστικό τρίγωνο, μήκ. 3,85, πλ. 0,90-1,20 και ύψ. 0,80 μ., το οποίο επενδύεται στην κάτω πλευρά του από συμπαγή πλάκα, μήκ. 2,50, ύψ. 0,60 και πάχ. 0,15 μ. Πάνω από την κορυφή του τοποθετήθηκε μία λίθινη δοκός, μήκ. 3,70 και ύψ. 0,20 μ., η οποία

43. Ό.π., σ. 144, εικ. 170.

44. Δ.Ρ. Θεοχάρης, Νέα Ιωνία (Βόλου), *ΑΔ* 18 (1963): Χρονικά, σ. 140-141.

Εικ. 39. Περιφερειακή οδός Βόλου. Μυκηναϊκός θολωτός τάφος στο Καζανάκι Βόλου. Λίθινη δοκός με σύμβολα Γραμμικής Β γραφής.

παρέλαβε όλα τα στατικά φορτία της υπόλοιπης επένδυσης της πρόσοψης της εισόδου, καθώς εισέρχεται κατά 0,70 μ. εκατέρωθεν στην τεχνητή επίχωση. Στη δοκό αυτή βρέθηκαν χαραγμένα επτά σύμβολα της Γραμμικής Β γραφής, τα οποία διακόπτονται από τρεις αβαθείς κοιλότητες που παρεμβάλλονται και ταυτίζονται με το σύμβολο «Κα» (Εικ. 39). Τα σύμβολα αυτά δεν έχουν διακοσμητικό χαρακτήρα, αλλά δηλώνουν τον αριθμό των ταφέντων νεκρών. Πρόκειται για τέσσερα μεγάλα και τρία μικρά σύμβολα, όπως και οι νεκροί που έχουν ενταφιαστεί (τέσσερις ενήλικες και τρία παιδιά)[45].

Η διαμόρφωση της πρόσοψης συνεχίστηκε με την τοποθέτηση πάνω από τη δοκό μιας δεύτερης μονολιθικής πλάκας, διαστ. 2,50×0,70×0,20 μ., η οποία έφερε αβαθείς εγχάρακτους ρόδακες και σπείρες. Πάνω από την πλάκα η επένδυση της πρόσοψης συνεχίστηκε μέχρι ύψ. 6,40 μ. με ένα μικρό τοιχίο, ύψ. 0,80 μ., το οποίο επιστέφθηκε με δύο λίθινες πλάκες.

Η ανασκαφική έρευνα στο εσωτερικό του τάφου πραγματοποιήθηκε από το ανακουφιστικό τρίγωνο για να μην αφαιρεθεί ακόμη η φραγή. Πάνω στο δάπεδο του ανακουφιστικού τριγώνου βρέθηκαν διάσπαρτα οστά ενός ενήλικα και ενός παιδιού, κτερισμένα με δύο ακέραιους σφραγιδόλιθους, ψηφίδες περιδεραίου από υαλόμαζα και χρυσό, μία μικρή τριποδική χύτρα (FS 320), πιθαμφορείς και έναν πιθαμφορέα (FS 19, FM 57) της ΥΕ ΙΙΙΑ1, όστρακα του οποίου βρέθηκαν τόσο μέσα στο ανακουφιστικό τρίγωνο όσο και έξω, ακριβώς μπροστά από το άνοιγμα του υπερθύρου μαζί με όστρακα μιας υδρίας (FS 58). Η έρευνα στο υπέρθυρο δεν έχει ολοκληρωθεί.

Η ανασκαφική έρευνα συνεχίστηκε στο εσωτερικό του θαλάμου, στο δάπεδο του οποίου είχαν διανοιχθεί τέσσερις λακκοειδείς τάφοι. Οι τάφοι ήταν καλυμμένοι με ένα λεπτό στρώμα αργίλου και άμμου, το οποίο είχε επικαθήσει κυρίως στο κέντρο του θαλάμου και οφειλόταν στην εισροή υδάτων από πλημμύρες του παρακείμενου ποταμού Ξεριά, τα αποτυπώματα των οποίων ήταν ορατά στα τοιχώματα της θόλου. Σε όλη την επιφάνεια του δαπέδου του θαλάμου αποκαλύφθηκε ένα παχύ στρώμα στάχτης, πάχ. 0,07-0,08 μ., μαζί με ανθρακίδια και απανθρακωμένα ξύλα. Μέσα στο στρώμα αυτό βρέθηκαν τμήματα από καμένα και μη οστά νεκρών, καθώς και τμήματα των καμένων κτερισμάτων τους.

Στο εσωτερικό του στομίου, πάνω στο δάπεδο, βρέθηκαν μεγάλα τμήματα απανθρακωμένων επεξεργασμένων ξύλων, ενώ έντονα είναι τα ίχνη φωτιάς πάνω στα λίθινα τοιχώματα του στομίου. Μικρότερες πυρές έγιναν και σε άλλα σημεία του θαλάμου, όπως δείχνουν ίχνη στο δάπεδο και στις παρειές της θόλου. Το προϊόν της καύσης ανεξαρτήτως των νεκρών σαρώθηκε σε τρεις λακκοειδείς τάφους. Στη συνέχεια οι λακκοειδείς τάφοι καλύφθηκαν με λίθινες καλυπτήριες πλάκες και σφραγίστηκαν ερμητικά με πηλό. Ένα μέρος της καύσης διασκορπίστηκε στο δάπεδο του θαλάμου και πάνω από τις καλυπτήριες, ενώ άλλο μέρος της ίδιας καύσης τοποθετήθηκε σε αβαθείς λάκκους στην περιφέρεια του θαλάμου.

Εξαίρεση αποτελεί ο μεγάλος κεντρικός λακκοειδής τάφος, που βρέθηκε εντελώς κενός. Η καλυπτήρια πλάκα του, ένα μεγάλο ταφικό σήμα σε β΄ χρήση, μήκ. 4, πλ. 0,65 και πάχ. 0,20 μ., από λαξευμένο και αποστρογγυλευμένο στις άκρες ασβεστόλιθο, ήταν μετακινημένη.

Από την ανασκαφική έρευνα προέκυψε ότι κάηκαν τα οστά επτά νεκρών μαζί με τα κτερίσματά τους σε μια δευτερογενή καύση (σε θερμοκρασία άνω των 300 °C), που έγινε στο εσωτερικό του θαλάμου. Στη συνέχεια, τα υπολείμματα της καύσης σαρώθηκαν στους λακκοειδείς μαζί με τα υπολείμματα των κτερισμάτων, που επίσης τοποθετήθηκαν στην πυρά. Για την τελετή αυτή χρησιμοποιήθηκαν μερικά αβαφή αγγεία. Η δευτερογενής

45. Η ταύτιση έγινε από την παλαιοανθρωπολόγο Α. Παπαθανασίου, που μελετά το οστεολογικό υλικό του τάφου.

καύση ήταν ατελής, γι' αυτό μερικά οστά των νεκρών σαρώθηκαν χωρίς να έχουν υποστεί καύση στις άκρες της θόλου, ενώ ένα κρανίο βρέθηκε χωρίς κανένα ίχνος φωτιάς δίπλα από τη λίθινη φραγή της εισόδου. Εκτός πυράς είναι και τα οστά πάνω στο υπέρθυρο, όπου όμως υπάρχουν όστρακα αγγείων με έντονα ίχνη καύσης.

Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι όστρακα ίδιων αγγείων έχουν βρεθεί μέσα και στους τρεις λακκοειδείς τάφους και έξω από αυτούς, μέσα σε αβαθείς λάκκους.

Έτσι, νομίζουμε ότι είναι μάταιη κάθε προσπάθεια να βρεθεί η χρονολογική ακολουθία με την οποία ανοίχθηκαν οι λακκοειδείς τάφοι για να δεχθούν τις κανονικές ταφές των νεκρών και να αποδοθούν τα κτερίσματα σε συγκεκριμένους νεκρούς.

Η κεραμική που βρέθηκε μέσα και έξω από τους λακκοειδείς συγκολλήθηκε σε 30 γραπτά και αβαφή αγγεία που χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΙΑ1-ΥΕ ΙΙΙΑ2 περίοδο (Εικ. 40), κατά την οποία θεωρούμε ότι έγιναν και οι επτά ταφές, και σε μερικά αβαφή λεκανίδια (FS 295), κυάθια (FS 204) και κύλικες. Στα υπόλοιπα κτερίσματα συγκαταλέγονται χρυσές ψήφοι περιδεραίων σε σχήμα παπύρου, κισσόφυλλου, ρόδακα, χρυσά επιρράμματα των ενδυμάτων, καθώς και ψήφοι από υαλόμαζα και φαγεντιανή, που έχουν υποστεί μεγάλη φθορά από την καύση.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΔΡΥΜΗ-ΣΙΣΜΑΝΗ - ΣΤΑΜΑΤΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Φθιώτιδες Θήβες

Στις Φθιώτιδες Θήβες το 2004, στο πλαίσιο του στρατιωτικού έργου του ΓΕΑ «Αντικατάσταση διαβρωμένου τμήματος αγωγού καυσίμων από Β.Κ. Μικροθηβών έως 111 Π.Μ. και αποστράγγισης νέου Α.Χ. Μικροθηβών», η ΙΓ΄ ΕΠΚΑ πραγματοποίησε δοκιμαστικές τομές στους αγρούς Α. Αντάρη, Π. Καραγατσλή, Π. Κουμαριανού, Γ. Ζώτη, Α. Τσικρά, Ι. Βέγγου, Κ. Δάενα, Ι. Φούρναρη, Γ. Διονυσίου και Α. Δραγογιάννη, από τους οποίους θα διέλθει ο νέος αγωγός καυσίμων.

Η έρευνα περιορίστηκε μόνο στον απαλλοτριωμένο χώρο όπου ανοίγεται η τάφρος για την τοποθέτηση του αγωγού καυσίμων και αποκάλυψε αρχιτεκτονικά κατάλοιπα οικιστικών συνόλων και αρχαίους τάφους[46].

Αγρός Α. Δραγογιάννη

Στον αγρό Α. Δραγογιάννη, ανατολικά της λεγόμενης Αϊδινιώτικης Μαγούλας, αποκαλύφθηκε και ερευνήθηκε αποθέτης με στρωματογραφικά δύο χρονολογικές φάσεις: α) της ΠΕΧ ή ΜΕΧ και β) της ρωμαϊκής περιόδου. Αξιοσημείωτη είναι η παρουσία μεγάλης ποσότητας κεραμικής, οστέινων και χάλκινων εργαλείων, καθώς και χάλκινων νομισμάτων της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου, που αποκαλύφθηκαν μέσα στον αποθέτη.

Εικ. 40. Περιφερειακή οδός Βόλου. Μυκηναϊκός θολωτός τάφος στο Καζανάκι Βόλου. Τρίωτος απιόσχημος πιθαμφορέας.

Αγρός Γ. Διονυσίου

Βόρεια της Αϊδινιώτικης Μαγούλας, στον αγρό Γ. Διονυσίου, αποκαλύφθηκε λουτρό ρωμαϊκών χρόνων, σε πολύ καλή κατάσταση διατήρησης. Έχουν αποκαλυφθεί τρεις χώροι του λουτρού: α) υπόκαυστο, στο οποίο σώζονται οι κτιστοί αγωγοί μεταφοράς του καυτού και χλιαρού νερού, β) το κυρίως λουτρό, με πήλινα δάπεδα και πιθανώς κτιστές μπανιέρες, και γ) ο χώρος υποδοχής και αποθήκευσης ιματισμού, όπου σώζεται στα δυτικά η είσοδός του. Η έρευνα στο χώρο δεν έχει ολοκληρωθεί, λόγω διακοπής της χρηματοδότησης, και θα συνεχιστεί στην επόμενη ανασκαφική περίοδο, οπότε θα δοθούν περισσότερες πληροφορίες.

Ανατολικά ακριβώς του ρωμαϊκού λουτρού, στον ίδιο αγρό, αποκαλύφθηκε και ερευνήθηκε κεραμοσκεπής τάφος με κεράμους λακωνικού τύπου, διαστ. 1.55×0,48 μ. και προσανατολισμο ΒΑ.-ΝΔ. Περιείχε μία ταφή ενήλικα σε ύπτια θέση και δύο αγγεία και χάλκινο νόμισμα ως κτερίσματα. Ο τάφος χρονολογείται στα τέλη του 2ου αι. π.Χ.

Αγρός Π. Κουμαριανού

Στον παραπάνω αγρό αποκαλύφθηκε η κάτοψη τετράπλευρου κτιρίου, διαστ. 6,60×5,40 μ., το οποίο έχει

46. Υπεύθυνη για την τήρηση του ημερολογίου της ανασκαφής ήταν η αρχαιολόγος Κ. Αλματζή.

Εικ. 41. Φθιώτιδες Θήβες. Έργο ΓΕΑ. Αγρός Π. Κουμαριανού. Παιδικοί κιβωτιόσχημοι τάφοι.

κατασκευαστεί από αργούς πλακαρούς λίθους κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα. Το κτίριο εξωτερικά καλύπτεται από ένα είδος λίθινου μανδύα, ο οποίος αποτελείται από αργούς λίθους, ηφαιστειακής και ασβεστολιθικής προέλευσης, μεσαίου και μικρού μεγέθους. Πάνω σε αυτό το λίθινο μανδύα αποκαλύφθηκαν 11 τάφοι που μιμούνται κιβωτιόσχημους, επενδεδυμένοι και καλυμμένοι με αργούς λίθους, και οκτώ κεραμοσκεπείς από βρέφη και νήπια (Εικ. 41). Σπάνια σώζονταν οστά και συνήθη κτερίσματα αποτελούν οι αρυτήρες, τα πήλινα ειδώλια πτηνών, οι μικρογραφίες επίπλων, οι χάλκινες και σιδερένιες πόρπες, τα σιδερένια περίαπτα, καθώς και τα θαλασσινά όστρεα. Χρονολογούνται στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. Γενικά η όλη εικόνα δίνει την εντύπωση μικρού τύμβου. Η έρευνα στο κτίριο είναι σε εξέλιξη και μάλλον είναι προγενέστερο των τάφων, βάσει των κινητών ευρημάτων που αποκαλύπτονται εξωτερικά και εσωτερικά αυτού, όπως οι χάλκινες τοξωτές-κυλινδρικές πόρπες αρχαϊκών χρόνων και η γραπτή κεραμική της ίδιας περιόδου. Η ανασκαφή είναι σε εξέλιξη, ενώ τα ευρήματα βρίσκονται στο στάδιο της συντήρησης και για το λόγο αυτό δεν παρατίθενται σε εικόνες.

Στον ίδιο αγρό αποκαλύφθηκαν δύο κεραμοσκεπείς τάφοι με κεράμους λακωνικού τύπου, οι οποίοι περιείχαν ταφές ενηλίκων και πήλινα αγγεία ως κτερίσματα. Χρονολογούνται στην ίδια περίοδο με τους παραπάνω. Ακόμη, αποκαλύφθηκε ένας λακκοειδής τάφος, διαστ. 1,60×0,50 μ. και προσανατολισμού Δ.-Α., που περιείχε μία ταφή ενήλικα σε ύπτια θέση και ήταν ακτέριστος. Τέλος, αποκαλύφθηκε και ένας κιβωτιόσχημος, επενδεδυμένος και καλυμμένος με πλάκες από ντόπιο ηφαιστειογενή λίθο, διαστ. 2×0,70 μ. και προσανατολισμού Δ.-Α. Περιείχε μία ταφή ενήλικα σε ύπτια θέση και πέντε αγγεία, ένα χάλκινο νόμισμα και μία σιδερένια μάχαιρα ως κτερίσματα. Χρονολογούνται στις αρχές του 3ου αι. π.Χ.

Εντοπίστηκαν επίσης αρχαίοι τάφοι που ανήκουν στο νοτιοανατολικό νεκροταφείο της αρχαίας πόλης των Φθιωτίδων Θηβών[47]. Συνολικά ερευνήθηκαν 24 τάφοι στους παρακάτω αγρούς:

Αγρός Ι. Φούρναρη

Λακκοειδής τάφος, με κάλυψη από τέσσερις πλακαρούς, ηφαιστειογενείς λίθους, διαστ. 2,60×0,60 μ. και προσανατολισμού ΒΔ.-ΝΑ. Περιείχε μία ταφή ενήλικα σε ύπτια θέση και οστά από ανακομιδές. Έφερε χάλκινο νόμισμα ως κτέρισμα. Χρονολογείται στα τέλη του 1ου αι. π.Χ.

Αγρός Κ. Δάενα

Κιβωτιόσχημος τάφος από ντόπιο ηφαιστειογενή λίθο, με προσανατολισμό Ν.-Β. και διαστάσεις 1,30×0,88 μ., που περιείχε μία ταφή ενήλικα σε συνεσταλμένη στάση και κτέρισμα έναν ακέραιο άωτο σκύφο, που χρονολογείται στη ΜΕΧ.

Αγρός Ι. Βέγγου

Αποκαλύφθηκαν δύο τάφοι.

Ο τάφος 1 ήταν κιβωτιόσχημος από ντόπιο ηφαιστειογενή λίθο με προσανατολισμό Ν.-Β. και διαστ. 1,34×0,70 μ. Σώζονταν ελάχιστα τμήματα από το σκελετό, που πιθανώς ανήκει σε άτομο νεαρής ηλικίας. Δεν υπήρχαν κτερίσματα και πιθανώς χρονολογείται επίσης στη ΜΕΧ.

Ο τάφος 2 είναι κτιστός από ακανόνιστου ορθογώνιου σχήματος πλακαρούς λίθους με προσανατολισμό Ν.-Β. και διαστάσεις 1,42×1,10 μ. Περιείχε δύο ταφές ενηλίκων σε συνεσταλμένη στάση. Μοναδικό κτέρισμα αποτελεί το μαρμάρινο πώμα από πυξίδα που τον χρονολογεί στη ΜΕΧ.

Αγρός Α. Τσικρά

Αποκαλύφθηκαν έξι τάφοι.

Ο τάφος 1 ήταν κιβωτιόσχημος από ντόπιο ηφαιστειογενή λίθο με προσανατολισμό Δ.-Α. και διαστάσεις 2×0,90 μ. Περιείχε δύο ταφές ενηλίκων και τρία γυάλινα μυροδοχεία ως κτερίσματα, που τον χρονολογούν στον 1ο αι. π.Χ.

47. *ΑΔ* 52 (1997): Χρονικά, σ. 465-467.

Ο τάφος 2 είναι κιβωτιόσχημος, κατασκευασμένος από ντόπιο ηφαιστειογενή λίθο με προσανατολισμό Δ.-Α. και διαστάσεις 2×0,90 μ. Περιείχε δύο ταφές ενηλίκων, ακτέριστες. Χρονολογείται μάλλον στον 1ο αι. π.Χ.

Ο τάφος 3 είναι κτιστός από πήλινες ορθογώνιες πλάκες, με προσανατολισμό Δ.-Α. και διαστάσεις 2×0,70 μ. Περιείχε τέσσερις παιδικές ταφές, από τις οποίες σώθηκαν ελάχιστα οστά. Ως κτερίσματα έφεραν θραύσματα από δύο γυάλινα μυροδοχεία που χρονολογούν τον τάφο στον 1ο αι. π.Χ.

Ο τάφος 4 είναι κιβωτιόσχημος από ντόπιο ηφαιστειογενή λίθο με προσανατολισμό Ν.-Β. και διαστάσεις 1,25×0,74 μ. Περιείχε πολλαπλές ταφές ενηλίκων, τα οστά των οποίων είχαν παραμεριστεί για να τοποθετηθεί ο τελευταίος, ενήλικας επίσης, νεκρός. Κτερίσματα του τάφου αποτελούν ο ακέραιος σχεδόν πήλινος κάνθαρος με διχαλωτές λαβές και θραύσματα δεύτερου χειροποίητου κανθάρου, οι οποίοι τον χρονολογούν στη ΜΕΧ (Εικ. 42).

Ο τάφος 5, κεραμοσκεπής με κεράμους λακωνικού τύπου, με προσανατολισμό Δ.-Α. και διαστάσεις 1,95×0,35 μ., περιείχε δύο ταφές σε ύπτια στάση και πέντε αγγεία ως κτερίσματα: δύο αμφορείς μακεδονικού τύπου Α, μία λάγυνο και δύο βολβόσχημα μυροδοχεία. Χρονολογούνται στα τέλη του 2ου αι. π.Χ.

Ο τάφος 6 ήταν λακκοειδής με προσανατολισμό Δ.-Α. και διαστάσεις 1,90×0,60 μ. Έφερε θραύσματα κεράμων και αμφορέων ως κάλυψη του κρανίου. Περιείχε μία ταφή ενήλικα σε συνεσταλμένη στάση και θραύσματα από αμφορέα ως κτέρισμα που τον χρονολογούν στον 1ο αι. π.Χ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΤΑΜΑΤΙΑ

Παλαιά Βόλου

Διατηρητέο κτίριο Κυλινδρόμυλου (Εικ. 43)

Εντός του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου στη συνοικία Παλαιά Βόλου, όπου από τις αρχές του 20ού αιώνα έχει εντοπιστεί διαχρονική ανθρώπινη κατοίκηση από την 3η χιλιετία π.Χ. μέχρι και σήμερα, και στο πλαίσιο των εργασιών κατασκευής προσθήκης κατ' επέκταση κτιρίων συνάθροισης κοινού στο διατηρητέο κτίριο Κυλινδρόμυλου Λούλη ιδιοκτησίας της «Ερμής Επιχειρήσεις Ακινήτων Α.Ε.», διενεργήθηκαν κατά το 2004 σωστικές ανασκαφικές εργασίες.

Το οικόπεδο στο οποίο έγιναν οι παραπάνω εργασίες, συνολικής έκτασης 3.817 τ.μ., βρίσκεται σε απόσταση ± 650 μ. βόρεια της ακτής και 45 μ. βόρεια και εξωτερικά της οχύρωσης του Κάστρου του Βόλου καθώς και ± 200 μ. νότια-νοτιοανατολικά του χειμάρρου Κραυσίδωνα.

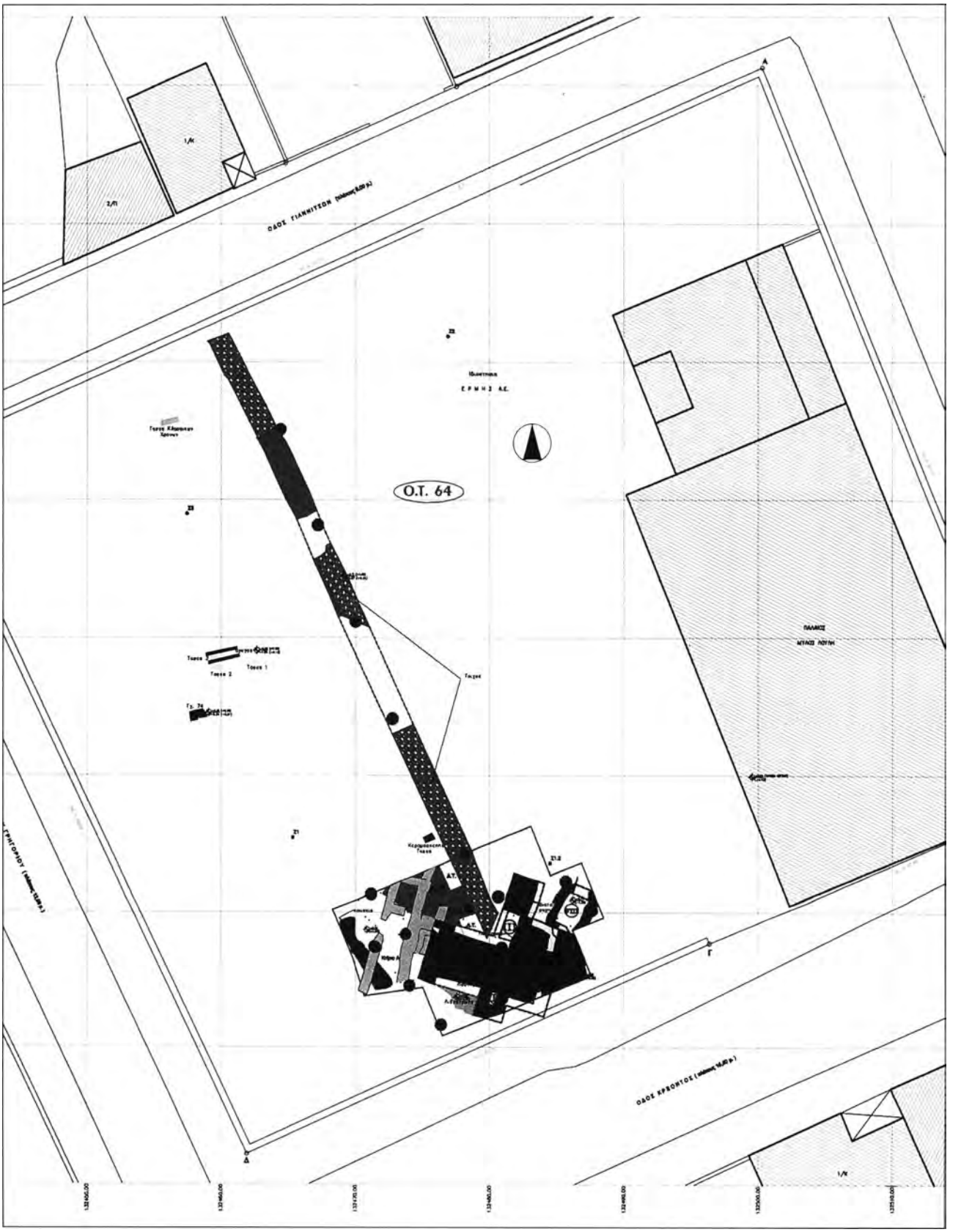

Εικ. 42. Φθιώτιδες Θήβες. Έργο ΓΕΑ. Αγρός Α. Τσικρά. Κιβωτιόσχημος τάφος της μέσης εποχής του Χαλκού.

Εκτός από τις επεμβάσεις που έγιναν στο χώρο κατά τους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους, πρέπει να αναφέρουμε ότι στις αρχές του 20ού αιώνα με τη δημιουργία του συγκροτήματος του Μύλου Λούλη (διατηρητέο κτίριο, σιλό, στεγανές αποθήκες σίτου) πραγματοποιήθηκαν αποχωματώσεις και διαμορφώσεις, των οποίων οι καταστροφικές επιπτώσεις για τον αρχαιολογικό χώρο επισημάνθηκαν ήδη από τον Δ.Ρ. Θεοχάρη (*ΠΑΕ* 1961, σ. 46). Πιο πρόσφατα οι αποθήκες του Μύλου κατεδαφίστηκαν και στη θέση τους κατασκευάστηκε μεταλλικό κτίριο των Θεσσαλικών Εκδόσεων.

Η ανασκαφική έρευνα κάλυψε με σωστικό χαρακτήρα το ανώτερο σωζόμενο επίπεδο στάθμης, όπου εντοπίστηκε χρήση του χώρου κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, και με δοκιμαστικό χαρακτήρα σε προεπιλεγμένα σημεία του οικοπέδου, με στόχο τη διερεύνηση και το συσχετισμό της στρωματογραφικής ακολουθίας με τα ήδη γνωστά δεδομένα της ευρύτερης περιοχής.

Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες διεξήχθη η έρευνα υπήρξαν εξ αρχής ιδιαίτερα προβληματικές, αφού η ψη-

Εικ. 43. Παλαιά Βόλου. Κυλινδρόμυλος Λούλη. Κάτοψη της ανασκαφής.

λή στάθμη του υδροφόρου ορίζοντα έφθανε σε επίπεδο ανώτερο από εκείνο του εντοπισμού των αρχαιοτήτων και όλες οι εργασίες πραγματοποιήθηκαν με τη συστηματική αρωγή κεντρικών και βοηθητικών αντλιών που έπρεπε να λειτουργούν σε 24ωρη βάση.

Αναλυτικότερα, κατά τη διάρκεια της ανασκαφικής έρευνας αποκαλύφθηκαν τα εξής (Εικ. 43):

1. Στρώμα ανθρώπινης δραστηριότητας της ύστερης εποχής του Χαλκού εντοπίζεται σε βάθος +0,48 μ. από την επιφάνεια της θάλασσας που συνεχίζει τουλάχιστον έως τα -0,79 μ., βάθος στο οποίο σταμάτησε η ανασκαφική έρευνα, με ελαφρά κλίση ΝΔ.-ΒΑ. Η επίχωση, πάχ. 1,27 μ. τουλάχιστον, είναι γκριζόχρωμη αργιλώδης, περιέχει κεραμική μυκηναϊκών χρόνων και είναι εν μέρει διαταραγμένη από μεταγενέστερες δραστηριότητες.

Στο παραπάνω στρώμα εντοπίστηκαν: α) στο κεντρικό τμήμα του οικοπέδου σε βάθος +0,48 μ. αποσπασματικό τμήμα τοίχου, ο οποίος εδράζεται σε βάθος -0,31 μ., έχει προσανατολισμό Α.-Δ., αποκαλυφθέν μήκος 1,60, πλάτος 0,55 μ. και σε ύψος σώζει τρεις δόμους στα δυτικά (ύψ. 0,39 μ.) και έξι δόμους στα ανατολικά (ύψ. 0,79 μ.). Είναι χτισμένος από ασβεστόλιθους και σχιστόλιθους αδρά επεξεργασμένους, διαφόρων διαστάσεων, με συνδετικό υλικό λάσπη. Από τα διαθέσιμα στοιχεία δεν μπορούμε να τεκμηριώσουμε το χώρο που όριζε ο τοίχος και το είδος της χρήσης του.

β) Αποσπασματικό τμήμα κτιστού αγωγού σε βάθος +0,48 μ., έχει προσανατολισμό ΝΔ.-ΒΑ., παρουσιάζει μια ελαφρά καμπύλη στην πορεία του προς ΒΑ., καθώς και ελαφρά κλίση προς την παραπάνω κατεύθυνση, διαστ.: αποκαλ. μήκ. 4,20, μέγ. πλ. 0,70 και μέγ. ύψ. 0,38 μ. Είναι κατασκευασμένος από γκρίζους σχιστόλιθους και ασβεστόλιθους διαφόρων διαστάσεων χωρίς ιδιαίτερη επιμέλεια για τη δημιουργία τοιχωμάτων. Φέρει κάλυψη από πρασινόχρωμες και λευκόγκριζες σχιστόπλακες, τοποθετημένες κατά πλάτος σε τακτά διαστήματα. Κατά την αφαίρεση της επίχωσης μέσα από τον αγωγό εντοπίστηκαν και περισυνελέγησαν τμήματα δύο αγγείων, ενός ψευδόστομου αμφορέα και μιας λεκανίδας, τα οποία χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο. Στην παραπάνω επίχωση βρέθηκαν εγχάρακτες χάντρες από στεατίτη, σφονδύλια, τμήματα πήλινων ειδωλίων, ανθρωπόμορφων τύπου Φ και ζωόμορφων, καθώς και κεραμική της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου. Πιο συγκεκριμένα, βρέθηκαν όστρακα από αβαφή και γραπτά αγγεία, κρατήρες και υδρίες, χύτρες, κύλικες κοντές αλλά και με ψηλό πόδι, κύπελλα, σκύφοι, πιθαμφορίσκοι, λεκανίδες και ένα υποκρητήριο, με βάση τα οποία το στρώμα χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙ και στους υπομυκηναϊκούς χρόνους.

γ) Αποσπασματικά τμήματα τοίχων χωρίς καμία συνοχή και δομή εξαιτίας των μεταγενέστερων επεμβάσεων, που εδράζονται σε βάθος +0,08 μ., εντοπίστηκαν στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικοπέδου. Το στρώμα χρονολογείται στα 1190-1030 π.Χ., σύμφωνα με τη ραδιοχρονολόγηση δείγματος άνθρακα από το παραπάνω στρώμα στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικοπέδου (DEM 1461).

2. Στρώμα ανθρώπινης δραστηριότητας γεωμετρικών χρόνων, που διαταράσσει το προγενέστερο ΥΕ ΙΙΙ στρώμα, εντοπίζεται κυρίως στο δυτικό μισό του οικοπέδου, στο οποίο αναγνωρίζεται οικιστική δραστηριότητα πρωτογεωμετρικών χρόνων σε βάθος +0,80-+0,10 μ. Η επίχωση, πάχ. 0,70 μ. τουλάχιστον, είναι κιτρινωπή αργιλώδης και περιέχει κεραμική πρωτογεωμετρικών χρόνων, κυρίως γραπτή με γραμμική διακόσμηση, όπου επικρατεί το μοτίβο με ομόκεντρους κύκλους. Στο παραπάνω στρώμα σε βάθος +0,80 μ. εντοπίστηκαν τμήματα τοίχων από σχιστολιθικές πλάκες, που συνεχίζονται σε μεγαλύτερο βάθος και των οποίων η κατεύθυνση δεν μπορεί να προσδιοριστεί. Στο κεντρικό τμήμα του οικοπέδου μέσα στη γκριζόχρωμη αργιλώδη επίχωση της ύστερης εποχής του Χαλκού εντοπίστηκε σποραδική και αποσπασματική ταφική χρήση του χώρου, που αντιπροσωπεύεται από τρεις κιβωτιόσχημους τάφους γεωμετρικών χρόνων. Ο πρώτος τάφος εντοπίστηκε σε βάθος +0,43 μ., εδράζεται σε βάθος +0,18 μ. και ήταν κτερισμένος με ένα μόνωτο γραπτό κύπελλο. Ο δεύτερος τάφος εντοπίστηκε σε βάθος +0,28, είχε μήκος 1,12, πλ. 0,45 μ. και προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. Για την κάλυψή του χρησιμοποιήθηκαν δύο σχιστολιθικές πλάκες. Ήταν κτερισμένος με δύο μόνωτα κύπελλα, ένα μικκύλο αγγείο, μία πρόχου, μία πρόχου με θήλαστρο και μία χάλκινη πόρπη. Δεν σώθηκαν σκελετικά κατάλοιπα του νεκρού. Για δάπεδο χρησιμοποιήθηκε μία σχιστολιθική πλάκα, που εντοπίστηκε σε βάθος +0,08 μ. Ο τρίτος τάφος εμφανίστηκε σε βάθος +0,58 μ. και ήταν κατασκευασμένος μέσα στον προαναφερθέντα αγωγό μυκηναϊκών χρόνων, τον οποίο και διαταράσσει. Τμήμα του νότιου τοιχώματος του αγωγού αποτελούσε συγχρόνως και τη νότια πλευρά του τρίτου τάφου. Πρόκειται για παιδικό τάφο, μήκ. 0,53, πλ. 0,30 μ. και προσανατολισμού Δ.ΝΔ.-Α.ΒΑ., ενώ η κάλυψή του δεν σωζόταν. Ήταν κτερισμένος με δύο μόνωτα κύπελλα και δεν σώθηκαν σκελετικά κατάλοιπα του νεκρού. Ως δάπεδο ταφής χρησιμοποιήθηκε μία σχιστολιθική πλάκα, η οποία εντοπίστηκε σε βάθος +0,40 μ.

3. Από τους όψιμους αρχαϊκούς/πρώιμους κλασικούς χρόνους βρέθηκε ελάχιστη κεραμική και στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκε ένας κιβωτιόσχημος τάφος ακτέριστος, που περιείχε ιδιαίτερα διαβρωμένα από σύγχρονο βόθρο σκελετικά κατάλοιπα ενός ενταφιασμένου ενήλικου ατόμου.

4. Σποραδική κεραμική και μικρά ευρήματα, που όμως δεν διαθέτουν στρωματογραφικό συσχετισμό και προ-

έρχονται από τις διαταραγμένες επιχώσεις, αποδίδονται στους όψιμους κλασικούς και ελληνιστικούς χρόνους.

5. Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους και πιο συγκεκριμένα κατά τους πρώιμους αυτοκρατορικούς χρόνους τεκμηριώνεται μια συνεχής χρήση του χώρου που διαταράσσει σε βάθος τα προγενέστερα στρώματα ανθρώπινης δραστηριότητας. Πιο συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκαν:

α) Τοίχος με κατεύθυνση Β.-Ν., σωζ. μήκ. 48,40, πλ. 1,70, ελάχ. σωζ. ύψ. 0,08-μέγ. 0,85 μ., που παρουσιάζει κλίση από Ν. προς Β. Η πορεία του τοίχου στα βόρεια συνεχίζει και εκτός των ορίων του οικοπέδου, στο κεντρικό του τμήμα είναι ιδιαίτερα αποσπασματικός, έχει καταστραφεί από την κατασκευή των σιλό του Μύλου, ενώ το νότιο άκρο του καταστρέφεται από το μεταγενέστερο ρωμαϊκό λουτρικό κτίσμα. Ο τοίχος είναι κατασκευασμένος από αργούς ακατέργαστους λίθους και ασβεστοκονίαμα με επιμελημένες παρειές, ενώ στο εσωτερικό οι πέτρες είναι τοποθετημένες άτακτα χωρίς να σχηματίζουν δόμους. Εμφανίζεται σε βάθος +1,10 μ. και στηρίζεται σε λεπτή ευθυντηρία από μικρές ασβεστολιθικές κατεργασμένες πέτρες, πλ. 1,85 μ., που εδράζεται σε βάθος -0,07 μ. και διαταράσσει το μυκηναϊκό στρώμα.

Το νότιο άκρο του δεν διαθέτει ευθυντηρία και εδράζεται σε βάθος +0,65 μ. σε καστανόχρωμη αμμώδη επίχωση με κεραμική 2ου-4ου αι. μ.Χ. Από τις εκσκαφές θεμελίωσης του υπό ανέγερση κτιρίου στα δυτικά του τοίχου βρέθηκαν αρκετά λυχνάρια, όπου αριθμητικά επικρατούν εκείνα του 1ου, 2ου και 3ου αι. μ.Χ., καθώς και λυχνάρια του 4ου αι. μ.Χ. με επιμελημένες μήτρες. Κοινό διαχρονικό χαρακτηριστικό τους είναι η καλή ποιότητα και η απουσία οπής στήριξης. Πιθανώς, ο τοίχος αυτός των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων να αποτελούσε τμήμα υδραγωγείου που καταστράφηκε από την κατασκευή του μεταγενέστερου ρωμαϊκού λουτρού.

β) Δυτικά του προαναφερθέντος τοίχου αποκαλύφθηκε αποσπασματικά χώρος (Χώρος VII), εμβαδού 15 τ.μ. περίπου, ο οποίος διαθέτει λεπτό δάπεδο από πατημένο χώμα με μικρούς λίθους που εδράζεται σε λιθόστρωτο πάχ. 0,05 μ., στο οποίο βρέθηκε κεραμική γεωμετρικών, κλασικών και ρωμαϊκών χρόνων. Στα δυτικά του ορίζεται από τοίχο (τχ. 73) που επίσης έχει αποκαλυφθεί αποσπασματικά, ο οποίος έχει προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ., δεν γνωρίζουμε το συνολικό μήκος του εφόσον δεν έχει αποκαλυφθεί το βόρειο τμήμα του, ενώ το νότιο καλύπτεται από τη θεμελίωση του υπόκαυστου λουτρού. Δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί αν ορίζει κάποιον εσωτερικό ή εξωτερικό χώρο και ποια είναι η σχέση του με το σύγχρονό του τοίχο. Ο τχ. 73 έχει αποκαλυφθέν μήκος 4,34, πλάτος 0,54, σωζόμενο ύψος 0,30 μ., τέσσερις δόμους από ασβεστολιθικές και σχιστολιθικές πέτρες μικρών διαστάσεων χωρίς ιδιαίτερη κατεργασία και λάσπη ως συνδετικό υλικό. Εμφανίζεται σε βάθος +1,08 μ. και εδράζεται σε βάθος +0,68 μ. σε επιφάνεια λιθόστρωτου. Παρουσιάζει ταλάντωση προς ΝΔ., που πιθανώς προήλθε από σεισμική δραστηριότητα, εξαιτίας της οποίας καταστράφηκε η δυτική παρειά του.

γ) Νότια του τοίχου και του χώρου VII αποκαλύφθηκε τμήμα υπόκαυστου λουτρικού συγκροτήματος, που διατάραξε το προγενέστερο, επίσης ρωμαϊκό, στρώμα του τοίχου και του χώρου VII (Εικ. 44). Το λουτρικό αυτό συγκρότημα εκτείνεται και πέραν των ορίων του οικοπέδου προς ΝΑ.· και αυτό επίσης έχει υποστεί διαταραχές από τις μεταγενέστερες διαμορφώσεις του χώρου. Η κατάσταση της διατήρησής του είναι ιδιαίτερα προβληματική εξαιτίας της θεμελίωσης των πιο σύγχρονων κτισμάτων και βόθρων, της συστηματικής λιθοθηρίας και της ισοπέδωσης του στρώματος καταστροφής του από τη διάνοιξη της τάφρου του Ιουστινιάνειου τείχους και από την πρόσφατη πασσαλόμπηξη. Το σωζόμενο τμήμα που ανασκάφηκε χρησιμοποιείται συνεχώς αφότου κατασκευάστηκε και για μεγάλο διάστημα της Ρωμαιοκρατίας πιθανώς ως tepidarium ή caldarium. Το λουτρικό κτίσμα εντοπίστηκε σε βάθος +1,93 μ., σώζεται μόνο στο επίπεδο του υπόγειου υποκαύστου και σε ελάχιστα τμήματα του δαπέδου του ισογείου και εντοπίστηκαν τρεις φάσεις χρήσης του. Κατά την πρώτη και παλαιότερη φάση του σώζει τρεις χώρους (Χώροι I, II, III), έχει σταυροειδή κάτοψη και θύρα στη νοτιοανατολική πλευρά του, μήκ. 0,62 μ., ενώ κατά τη δεύτερη φάση προστίθεται ο χώρος IV και κατά την τρίτη οι χώροι V και VI και ένα αβαθές επίμηκες όρυγμα.

Το κτίριο έχει προσανατολισμό ΝΑ.-ΒΔ. και αναγνωρίζονται σε χρηστικό επίπεδο πολύ αποσπασματικά σπαράγματα της διάταξης τουλάχιστον δύο λουτήρων επενδεδυμένων με υδραυλικό ασβεστοκονίαμα, που στηρίζονταν σε διπλό δάπεδο οπτοπλίνθων (suspensurae), τουλάχιστον μία φορά επισκευασμένο. Το δάπεδο αυτό με τη σειρά του στηριζόταν επάνω σε πεσσίσκους υποκαύστου (pilae), ύψ. 0,50 μ., χτισμένους με αμμοκονία και πλίνθους τετράγωνες ή κυκλικής διατομής (συμπαγείς ή και με διαμπερή οπή), που με τη σειρά τους εδράζονται στο δάπεδο του κτιρίου σε βάθος +0,93 μ. Σώζεται και αυτό αποσπασματικά και φαίνεται να είναι κατασκευασμένο κατά τα πρότυπα που περιγράφονται από τον Βιτρούβιο, *Περί αρχιτεκτονικής*, Χ, 2. Το δάπεδο του κτίσματος, το οποίο αντικατοπτρίζει την αρχική διαμόρφωση, περιβάλλεται από ισχυρής κατασκευής τοίχους, πλ. 0,70 μ., αποσπασματικά σωζόμενους σε ύψος 0,20-0,60 μ., κατασκευασμένους από αργούς λίθους και αρχιτεκτονικά μέλη σε β΄ χρήση (τμήμα τριγλύφου-μετόπης από αιολιανίτη λίθο, πολύ καλής κατασκευής, μεγάλων διαστάσεων, πιθανώς αρχαϊκών χρόνων, βάση μαρμάρινου κίο-

Εικ. 44. Παλαιά Βόλου. Γενική άποψη του αρχαίου λουτρού.

να ιωνικού ρυθμού αυτοκρατορικών χρόνων), και συνδετικό υλικό ασβεστοκονία, με είσοδο στα νοτιοανατολικά και σταυροειδή κάτοψη: ο κύριος χώρος (Χώρος Ι), διαστ. 8,50×3,30 μ., αναπτύσσεται με προσανατολισμό ΝΑ.-ΒΔ. με δύο πτέρυγες, μία νότια (Χώρος ΙΙ), διαστ. 1,60×2 μ., και άλλη μία στα βόρεια (Χώρος ΙΙΙ), διαστ. 2,50×3 μ., καταλαμβάνοντας έτσι συνολικό ωφέλιμο χώρο 38,75 τ.μ. Χαρακτηριστικό του αρχιτεκτονικού του προτύπου είναι ακόμη η διπλή σειρά κτιστών με οπτοπλίνθους πεσσών (pilastra) ορθογώνιας κάτοψης, διαστ. 1,50×0,85 μ., που διαχωρίζουν το κεντρικό σώμα του χώρου Ι και πιθανολογούν μια θολωτή κάλυψη της οροφής του υποκαύστου. Στο νότιο πτερό (Χώρος ΙΙ) τόσο το δάπεδο όσο και οι τοίχοι εδράζονται σε λιθόστρωτο σε βάθος +0,78 μ., ενώ στον κεντρικό χώρο (Χώρος Ι) οι τοίχοι και το δάπεδο εδράζονται κατευθείαν σε επίχωση αμμώδη.

Οι χώροι VI (Φάση 3) (διαστ. 2,20×1,40 μ.) και IV (Φάση 2) (αποκαλ. διαστ. 2,10×2 μ.) πιθανώς χρησιμοποιούνταν ως εσχάρες στάχτης. Εξωτερικά και ανατολικά της βόρειας πτέρυγας (Χώρος ΙΙΙ-Φάση 1) του λουτρικού κτίσματος αποκαλύφθηκε μεταγενέστερη κατασκευαστικά κτιστή προσθήκη (Χώρος V-Φάση 3) σχεδόν τετράγωνης κάτοψης, διαστ. 1,70×1,80 μ., και αυτή κατεστραμμένη.

Δυτικά του χώρου Ι εντοπίστηκε διαταραγμένο από το μεταγενέστερο κτίριο Α΄ ένα αβαθές επίμηκες όρυγμα (Φάση 3) σε βάθος +1,26 μ. με προσανατολισμό ΝΑ.-ΒΔ., το οποίο περιείχε έντονη συσσώρευση σταχτών, πεσμένους λίθους και καμένα ξύλα. Το παραπάνω όρυγμα χρονολογείται στο διάστημα 440-540 μ.Χ. σύμφωνα με τη ραδιοχρονολόγηση δείγματος άνθρακα από το περιεχόμενό του (DEM 1460). Τα κτίρια του λουτρικού συγκροτήματος που πιθανώς υπήρχαν προς Δ. καταστράφηκαν από την κατασκευή του μεταγενέστερου κτιρίου Α΄.

Η κεραμική που βρέθηκε καλύπτει όλο το φάσμα της

διαχρονικής ανθρώπινης παρουσίας στο χώρο και ανευρίσκονται μαζί όστρακα, γεωμετρικά γραπτά, όψιμα αρχαϊκά, ελληνιστικά, κεραμική των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων 1ου-2ου-3ου αι. μ.Χ. και της ύστερης ρωμαιοκρατίας.

Η συνεχής χρήση του χώρου και του οικοδομικού υλικού από προγενέστερα κτίρια της ευρύτερης περιοχής αποδεικνύεται πολύ εύγλωττα και από ένα άλλο εύρημα, που εντοπίστηκε σε βάθος +2,08 μ. νοτιοδυτικά και εξωτερικά του λουτρού. Πρόκειται για τμήμα μαρμάρινης εξέδρας, διαστ. 1,08×1,76×0,25 μ., η οποία φέρει τουλάχιστον τρεις απελευθερωτικές επιγραφές που χρονολογούνται από το 2ο αι. π.Χ. έως το 2ο αι. μ.Χ. με μια πρώτη εκτίμηση των εγχάρακτων γραμμάτων.

Κατά την απομάκρυνση του διαταραγμένου και ισοπεδωμένου στρώματος καταστροφής του λουτρικού κτίσματος βρέθηκε και ένα τμήμα μαρμάρινου αναθηματικού αναγλύφου «Αρτέμιδος».

Λόγω της αναμόχλευσης και της συνεχούς χρήσης του χώρου δεν είναι δυνατόν να διαπιστωθεί με βεβαιότητα εάν η εικόνα του χώρου αντιπροσωπεύει την αρχική του μορφή.

6. Μετά την καταστροφή του λουτρού, η οποία πιθανώς έγινε κατά τον 6ο αι. μ.Χ., δυτικά και εξωτερικά αυτού, πάνω σε στρώσεις διαλυμένων πηλών και στάχτης, εντοπίζεται σε βάθος +1,56 μ. ένα ιδιαίτερα κατεστραμμένο σπάραγμα κτιρίου (Κτίριο Α΄). Έχει ορθογώνια κάτοψη, προσανατολισμό ΝΔ.-ΒΑ., διαστάσεις 8,30×1,80 μ., σωζόμενο εμβαδόν 15 τ.μ. περίπου, και στα βόρεια διατηρούσε ίχνη της εσωτερικής του διαρρύθμισης. Αποκαλύφθηκαν τμήματα δύο χώρων του, οι τοίχοι έχουν πλάτος 0,70 μ., εδράζονται σε βάθος +1,33 μ. σε επίχωση καμένων πηλών του προγενέστερου ορύγματος και είναι κατασκευασμένοι από πέτρες ασβεστολιθικές και σχιστολιθικές, αδρά κατεργασμένες με συνδετικό υλικό λάσπη. Το κτίριο Α΄ στο νότιο χώρο του διασώζει δάπεδο από τετράγωνες οπτοπλίνθους σε βάθος +0,53 μ. και τετράγωνο αποθετικό λάκκο. Κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του περιτρέχεται από ένα σύστημα τριών κτιστών αγωγών, τομής ανεστραμμένου Π, σε αποσπασματική μορφή, από τους οποίους ο ένας διατηρούσε κάποια τμήματα της αρχικής του κάλυψης. Το στρώμα καταστροφής του κτιρίου είχε υποστεί διαταραχές τόσο από την ισοπέδωση της τάφρου του βυζαντινού κάστρου όσο και από τη διάνοιξη βόθρων και θεμελίων των κτιρίων του 20ού αιώνα. Η κεραμική που βρέθηκε παρουσιάζει μεγάλη διαταραχή.

Ανατολικά του λουτρικού συγκροτήματος εντοπίστηκε κλειστός χώρος ορθογώνιας κάτοψης (Χώρος VIII) με διαστάσεις 2,70×1,60 μ., εμβαδόν 4,32 τ.μ. και προσανατολισμό Β.-Ν. Οι τοίχοι που ορίζουν το χώρο εντοπίστηκαν σε βάθος +0,38 μ. και συνεχίζουν κάτω από το βάθος του -1,18 μ. Έχουν διαμορφωμένη μόνον την εσωτερική παρειά τους, ενώ σε δύο από αυτούς εντοπίστηκε ξυλοδεσιά, η οποία είναι ενσωματωμένη στην τοιχοδομία. Οι εξωτερικές παρειές των τοίχων δεν είναι διαμορφωμένες, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι κατά τη διάρκεια της χρήσης του χώρου δεν ήταν ορατές. Η επίχωση που αφαιρέθηκε από το χώρο VIII ήταν διαταραγμένη, περιείχε μεγάλους λίθους, τμήματα κεράμων, αποθετικό υλικό και κεραμική διαχρονική από τους μεσοελλαδικούς χρόνους μέχρι την Τουρκοκρατία. Στο χώρο αυτό διαπιστώθηκε η ύπαρξη ενός γεωλογικού «mélange» ανθρωπογενών επιχώσεων και η συνεχής αναμόχλευση της θέσης μέχρι βάθ. -1,18 μ. Σύμφωνα με τη ραδιοχρονολόγηση του δείγματος ξύλου από την ξυλοδεσιά των τοίχων, ο χώρος χρονολογείται στον 8ο-9ο αι. μ.Χ. (DEM 1482).

Μετά το τέλος των εργασιών, σύμφωνα με την ομόφωνη γνωμοδότηση του Τοπικού Συμβουλίου Μνημείων Θεσσαλίας και την υπ. αριθ. ΥΠΠΟ/ΓΔΑ/ΑΡΧ/Α1/Φ13/75960/4630/8.11.2004 απόφαση του ΥΠΠΟ, αποφασίστηκε η διατήρηση του αρχαίου λουτρού στον υπόγειο χώρο στάθμευσης του νέου κτιρίου-προσθήκης στο διατηρητέο κυλινδρόμυλο Λούλη στα Παλαιά Βόλου ως ορατού και επισκέψιμου μνημείου.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΣΚΑΦΙΔΑ - ΜΑΡΙΑ ΤΣΙΓΑΡΑ - ΓΕΩΡΓΙΑ ΓΚΑΡΔΑΛΙΝΟΥ

Βόλος

Συνοικία Αγίων Αναργύρων. Συμβολή των οδών Κολοκοτρώνη και Ματρόζου (οικόπεδο Σ. Καπετανιά)

Τον Ιούλιο του 2004 κατά την εκσκαφή θεμελίων για την ανέγερση τετραώροφου συγκροτήματος στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκαν τάφοι σε βάθος από 1,45-2,04 μ. από το κατάστρωμα της οδού Μαλτέζου, της κλασικής εποχής.

Αποτελούν τμήμα ενός ευρύτερου νεκροταφείου που εκτείνεται στην περιοχή δυτικά του χειμάρρου Κραυσίδωνα και σε απόσταση 500-600 μ. βορειοδυτικά του αρχαιολογικού χώρου των Παλαιών Βόλου.

Το παραπάνω νεκροταφείο ανασκάπτεται τμηματικά από το 1981[48]. Κατά τις εκσκαφικές εργασίες καταστρά-

48. *ΑΔ* 39 (1984): Χρονικά, σ. 140· 40 (1985): Μελέτες, σ. 17-70· 42 (1987): Χρονικά, σ. 254-255· 43 (1988): Χρονικά, σ. 243· 52 (1997): Χρονικά, σ. 457-459· 53 (1998): Χρονικά, σ. 419-422.

φηκαν δυο-τρεις τάφοι, ενώ άλλων μόνον οι καλυπτήριες πλάκες τους. Ερευνήθηκαν συνολικά 45 τάφοι, εκ των οποίων οι 18 σε αποσπασματική κατάσταση διατήρησης.

Όλες οι ταφές ήταν ενταφιασμοί σε κιβωτιόσχημους κατά πλειονότητα τάφους κατασκευασμένους από σαθρές σχιστόπλακες, σε λακκοειδείς, ελάχιστους κεραμοσκεπείς, καθώς και σε δύο σαρκοφάγους – μία πήλινη και μία από πωρόλιθο.

Οι τάφοι ανήκαν σε ενήλικες και αρκετοί σε παιδιά. Όλα τα είδη των τάφων περιείχαν ως επί το πλείστον από μία ταφή, ενώ λίγες είναι οι περιπτώσεις πολλαπλών ταφών.

Ο νεκρός ενταφιαζόταν με το κρανίο στα ανατολικά σε ύπτια εκτεταμένη στάση με τα άνω άκρα κατά μήκος του κορμού, απευθείας στο έδαφος, καθώς δεν βρέθηκαν ίχνη νεκρικής κλίνης σε κανέναν τάφο.

Οι περισσότεροι σκελετοί διατηρήθηκαν σε εντελώς αποσπασματική και σαθρή κατάσταση. Λόγω της υψηλής στάθμης του υπόγειου υδάτινου ορίζοντα, οι περισσότεροι τάφοι ήταν γεμάτοι με λασπώδη επίχωση.

Ακτέριστες ήταν οι πιο πολλές ταφές. Από τα αγγεία (Εικ. 45, 46) (συνελέγησαν συνολικά 42 αγγεία) που χρησιμοποιήθηκαν ως κτερίσματα διακρίνονται κατά σειρά συχνότητας:

Λήκυθοι (εννέα μελανόμορφες και δύο λευκές), αγγεία στενά συνδεδεμένα με τη νεκρική λατρεία του 5ου αι. π.Χ., αρυβαλλοειδείς μελανόμορφοι λήκυθοι του 4ου αι. π.Χ., μελαμβαφείς κάνθαροι, άωτοι και δίωτοι σκύφοι, μελαμβαφής τριφυλλόστομη οινοχόη, δύο μελαμβαφείς όλπες, μία λάγυνος, πρόχοι.

Εκτός από αγγεία, ένας κιβωτιόσχημος τάφος περιείχε τη μοναδική χάλκινη αιχμή βέλους του νεκροταφείου.

Τα ανασκαφικά δεδομένα – απουσία νομισμάτων σε όλες τις τομές – υποδεικνύουν ότι η συνήθεια προσφοράς νομισμάτων στους ενταφιασμούς δεν εφαρμοζόταν παντού και ούτε ήταν τόσο διαδεδομένη στην κλασική εποχή.

Τα κινητά ευρήματα δεν έχουν ακόμη μελετηθεί, αλλά όλα δείχνουν ότι χρονολογούνται στην κλασική εποχή (5ος-4ος αι. π.Χ.).

ΠΕΛΑΓΙΑ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Δημητριάς

Συνοικία Αϊβαλιώτικα. Οδός Πευκακίων (οικόπεδο Γκ. Σέφελ)

Στο βόρειο τμήμα της αρχαίας Δημητριάδος, επάνω από το τείχος της ελληνιστικής εποχής ανασκάπτεται ένα ρωμαϊκό κτιριακό συγκρότημα το οποίο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς προσθέτει ένα από τα σημαντικότερα μνημεία, αντιπροσωπευτικό της οικονομικής και κοινωνικής ζωής του 3ο αι. μ.Χ. για τη Δημητριάδα.

Εικ. 45-46. Βόλος. Συνοικία Αγίων Αναργύρων. Οικόπεδο Σ. Καπετανιά. Κτερίσματα από τους τάφους του νεκροταφείου.

Η ιδιοκτησία του Γκ. Σέφελ βρίσκεται μέσα στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο της Δημητριάδος. Επειδή ήδη σχεδόν ταυτόχρονα στα όμορα οικόπεδα ιδιοκτησίας Ελ. Μιχαλοπούλου και Κ. Παλληκαρά (βλ. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 398-400) είχαν αποκαλυφθεί σημαντικές αρχαιότητες, στο οικόπεδο Γκ. Σέφελ έγινε δοκιμαστική ανασκαφή. Διαπιστώθηκε ότι σε όλη την έκταση του οικοπέδου υπάρχουν αρχιτεκτονικά λείψανα που αποκαλύπτονται σε βάθος από 0,20 έως 0,40 μ. από την επιφάνεια του εδάφους.

Πάνω από το βόρειο ελληνιστικό τείχος της Δημητριάδος, τμήμα του οποίου μαζί με έναν πύργο εντοπίστηκε για πρώτη φορά στο βόρειο λιμάνι της πόλης, βρέθηκε ένα ρωμαϊκό κτιριακό συγκρότημα. Το κτίριο, που έχει μέχρι στιγμής αποκαλυφθεί σε έκταση 720 τ.μ. περίπου, απαρτίζεται από μια αυλή στα ανατολικά, στη συνέχεια της οποίας προς Δ. βρίσκονται διαμερίσματα και αποθηκευτικοί χώροι. Το κτίριο δεν έχει αποκαλυφθεί ακόμη σε όλη του την έκταση. Υπολείπεται η διερεύνηση της συνέχειας του οικοδομήματος προς Ν. και προς Δ.

Εικ. 47. Δημητριάς. Οικόπεδο Γκ. Σέφελ. Χώρος με μεγάλους αποθηκευτικούς αμφορείς.

Εικ. 48. Δημητριάς. Οικόπεδο Γκ. Σέφελ. Μαγειρικά σκεύη πάνω σε εστία.

Στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Γκ. Σέφελ, που βρίσκεται στα δυτικά των δύο προαναφερθεισών ιδιοκτησιών, ανασκάφηκε το τμήμα του κτιριακού συγκροτήματος που περιλαμβάνει ημιυπόγειους χώρους, όπου κατέρχεται κανείς από μια τριβαθμιδωτή κλίμακα. Ανασκάφηκαν πλήρως τέσσερις μέχρι στιγμής χώροι: ο προθάλαμος που ήταν ημιυπαίθριος – κατά πάσα πιθανότητα χώρος με ένα πηγάδι με πήλινο προστομιαίο – και στη συνέχεια αυτού προς Ν. τρεις χώροι.

Στον πρώτο (βορειότερο) από τους δύο χώρους, υπάρχουν αριστερά της εισόδου αμφορείς στη θέση τους (Εικ. 47). Δεξιά της εισόδου υπάρχουν αμφορείς αλλά και μικρότερα αγγεία. Στο κέντρο του δωματίου βρέθηκε ένα λίθινο γουδί και άλλα αγγεία. Μία ορθογώνια κτιστή εστία (Εικ. 48) υπάρχει στη νοτιοδυτική γωνία του δωματίου, πάνω στην οποία βρέθηκε μία λεκανίδα, καθώς και σιδερένια εργαλεία για τη ρύθμιση της φωτιάς και την καθαριότητα της εστίας. Δεξιά της εισόδου του δωματίου υπάρχει μια δεύτερη πεταλόσχημη εστία (Εικ. 49).

Στο δεύτερο δωμάτιο (νοτιότερο), αριστερά και δεξιά της εισόδου υπάρχουν αμφορείς κατά χώραν. Στη νοτιοανατολική γωνία του δωματίου ήταν αποθηκευμένα τα γυάλινα αγγεία, ενώ στη νοτιοδυτική γωνία τα μικρά αγγεία, κυρίως κύπελλα αλλά και οινοχόες ποικίλων σχημάτων και μεγεθών.

Κατά τα έτη 2002 και 2003 συνεχίστηκε η ανασκαφή σε έναν ακόμη χώρο ανατολικά των δύο προαναφερθέντων, όπου διαπιστώθηκε η ίδια ακριβώς κατάσταση με αμφορείς κατά χώραν και ποικιλία μικρότερων αγγείων και διαφόρων αντικειμένων. Όλα είναι καμένα και βρίσκονται στη θέση τους.

Η καταστροφή από φωτιά είναι ολοφάνερη, προφανώς λόγω των εύφλεκτων υλικών που ήταν αποθηκευμένα (λάδι, κρασί), αλλά και των εστιών. Καμένα ξύλα, πλίνθοι και κέραμοι καταπλάκωσαν την οικοσκευή που διατηρήθηκε στο σύνολό της.

Εικ. 49. Δημητριάς. Οικόπεδο Γκ. Σέφελ. Πεταλόσχημη εστία.

Οι νέες ανασκαφικές εργασίες οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι οι παραπάνω χώροι δεν προορίζονταν απλά για αποθήκες οίνου ή λαδιού, αλλά και ως κατάστημα πώλησης κυρίως οίνου. Το ότι το κατάστημα λειτουργούσε και ως «καπηλειό-ταβέρνα», συμπεραίνεται από τις εστίες και από το είδος και το μέγεθος των αγγείων που βρέθηκαν, αφού εκτός από τους μεγάλους αμφορείς βρέθηκαν και μικρότερα αγγεία για το σερβίρισμα και την παρασκευή φαγητού.

Για πρώτη φορά αποκαλύφθηκε στην αρχαία Δημητριάδα τέτοιο κλειστό σύνολο πλήρους οικοσκευής, γεγονός που οφείλεται στην καταστροφή του κτιρίου από πυρκαγιά αλλά και στο ικανό ύψος, 1,60 μ. περίπου, που σώζονται οι τοίχοι του κτιρίου, το οποίο κατά ένα μέρος είναι χτισμένο με πλίνθους και σκληρό ασβεστοκονίαμα στους χώρους με τα ψηφιδωτά, ενώ στους βοηθητικούς χώρους η τοιχοδομία είναι πιο πρόχειρης κατασκευής, με αργολιθοδομή ή πέτρα με κονίαμα ως συνδετικό υλικό.

Τα αγγεία που βρέθηκαν – αν και ο αριθμός τους είναι ακόμη απροσδιόριστος, εφόσον η ανασκαφή και η συντήρηση συνεχίζονται – υπολογίζονται σε εκατοντάδες και μας επιτρέπουν να ανασυνθέσουμε τον απαραίτητο εξοπλισμό ενός «οινομαγειρείου-ταβέρνας» του 3ου αι. μ.Χ. σε κεραμικά σκεύη για την αποθήκευση, το μαγείρεμα και την παράθεση των τροφών και του οίνου. Τα γυάλινα σκεύη, εκτός από ένα-δυο, διασώθηκαν εντελώς αποσπασματικά, αλλά ήταν όλα συγκεντρωμένα σε μία γωνία. Τα πήλινα σκεύη, ανάλογα με τη χρήση τους, χωρίστηκαν σε τρεις ομάδες.

Η πρώτη περιλαμβάνει αγγεία για την αποθήκευση-συντήρηση στερεών και υγρών, τη μεταφορά και την προπαρασκευή των τροφών.

Κατά χώραν ακουμπισμένοι στους τοίχους βρέθηκαν μεγάλοι αμφορείς για αποθήκευση υγρών και στερεών.

Στον ίδιο χώρο, ανάμεσα στους μεγάλους αποθηκευτικούς αμφορείς, βρέθηκαν και αγγεία μικρότερης χωρητικότητας, για τη μεταφορά και την πώληση του οίνου ή για την αποθήκευση υγρών αρτυμάτων.

Πλάι και εμπρός από μεγάλους αμφορείς εντοπίστηκαν μικρότεροι αμφορείς διαφόρων τύπων, καθώς και δύο αμφορίσκοι με ωοειδές σώμα, δακτυλιόσχημη επίπεδη βάση και κυλινδρικό λαιμό που απολήγει σε στενό στόμιο με χείλος σε σχήμα ανεστραμμένου εχίνου για την ελεγχόμενη ροή· πρέπει να περιείχαν υγρά αρτύματα και ηδύσματα κατάλληλα για την προπαρασκευή των εδεσμάτων.

Τα προχυτικά αγγεία που βρέθηκαν στην ταβέρνα πλάι στους αμφορείς είναι προχοΐσκες με σφαιρικό και ωοειδές σώμα. Οι σφαιρικές προχοΐσκες είναι έξι και έχουν όλες την ίδια χωρητικότητα, 0,20 λίτρα.

Τα σχήματα των μαγειρικών σκευών περιορίζονται σε λίγους χαρακτηριστικούς τύπους, καθιερωμένους από τη μακρόχρονη χρήση. Τα μαγειρικά σκεύη ανήκουν στο είδος εκείνο των αντικειμένων που εξυπηρετούν καθημερινές πρακτικές ανάγκες και δεν μεταβάλλονται όσο οι ανάγκες παραμένουν οι ίδιες.

Στο χώρο της ταβέρνας με τις εστίες βρέθηκαν χύτρες τεσσάρων διαφορετικών τύπων. Βρέθηκαν επίσης πολλά άωτα μικρά χυτρίδια με βαθύ σφαιρικό σώμα με ραβδώσεις, που απολήγει σε απλό λεπτό χείλος που στρέφεται προς τα έξω. Τα μικρά αυτά σκεύη ίσως να προορίζονταν για το βράσιμο ξηρών και φρέσκων αρωματικών φυτών, για να προετοιμάσουν παχύρρευστες σάλτσες.

Στο χώρο με τις εστίες, γύρω και πάνω σε αυτές, βρέθηκαν «ταψάκια» με ίχνη καύσης κυρίως εσωτερικά· όλα έχουν πηλό χονδρό καστανέρυθρο έως καστανό με προσμείξεις, πλατιά βάση, όχι ιδιαίτερα διαμορφωμένη, και ρηχά κωνικά τοιχώματα που απολήγουν σε πλατύ, ελαφρώς καμπύλο περίδρομο.

Αγγεία καθημερινής χρήσης, όπως οι τριφυλλόστομες και οι σφαιρικές οινοχόες, εξυπηρετούσαν τις ανάγκες σερβιρίσματος οίνου στα αγγεία πόσεως, που αποτελούν την πολυπληθέστερη ομάδα αγγείων που βρέθηκαν στην ταβέρνα, αν εξαιρέσουμε την ομάδα αμφορέων.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της τοπικής παραγωγής της Δημητριάδος, τα οποία έχουν αρχίσει πλέον να διαμορφώνονται, επικεντρώνονται στην κατηγορία των αγγείων πόσεως. Παράλληλά τους δεν έχουν εντοπιστεί σε άλλες περιοχές, τουλάχιστον μέχρι αυτό το στάδιο της μελέτης.

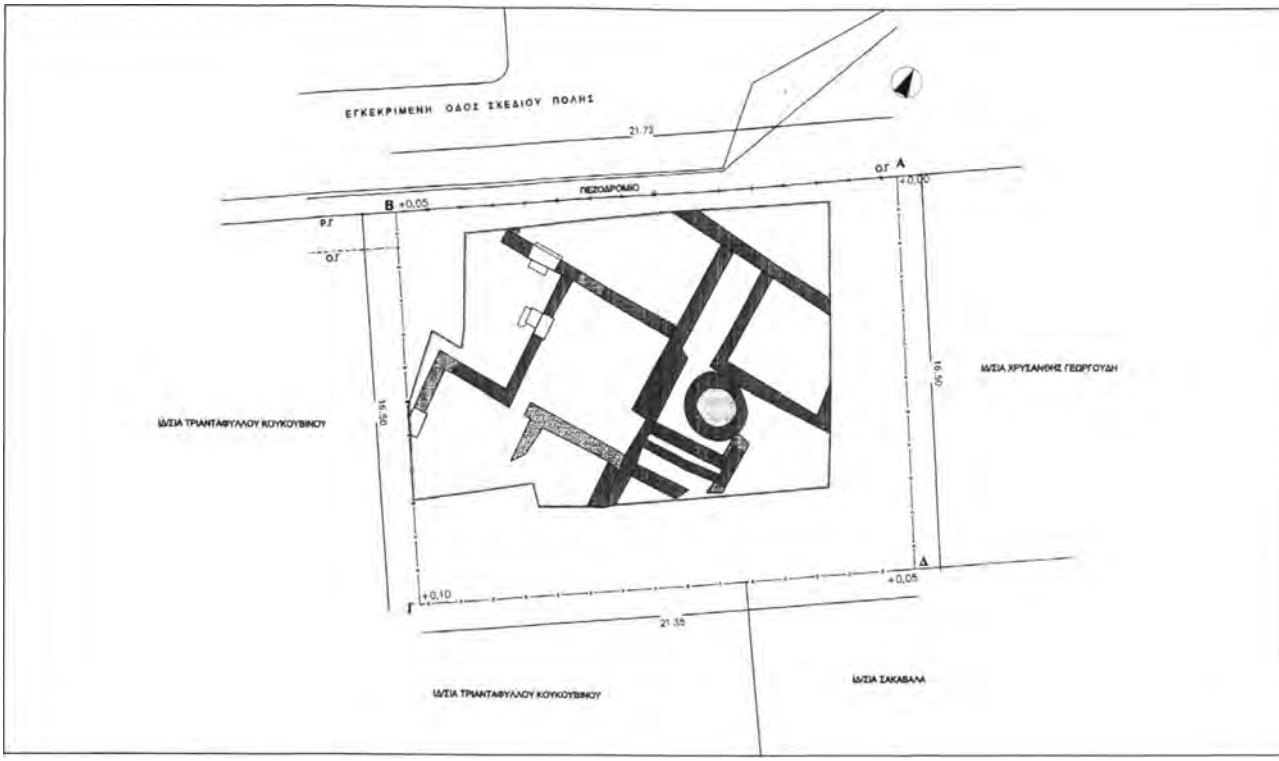
Τα αγγεία έχουν βάση χαμηλή δακτυλιόσχημη, άτεχνα διαμορφωμένη, και σώμα βαθύ, γωνιώδες με μια αβαθή αυλάκωση, η οποία διαχωρίζει το κάτω κωνικό τμήμα του αγγείου από το άνω κυλινδρικό, ελαφρώς κυρτό τμήμα. Το χείλος είναι στενό, εξωστρεφές και οι λαβές κάθετες, ταινιωτές με κεντρική νεύρωση. Όλα τα αγγεία αποτελούν προϊόντα του ίδιου εργαστηρίου, έχουν πηλό ανοικτό καστανό έως καστανέρυθρο και ομοιόχρωμο επίχρισμα κακής όπτησης.

Μια αντιπροσωπευτική ομάδα κεραμικής αποτελούν τα εισηγμένα ερυθροβαφή, αδιακόσμητα πινάκια από τον αιγαιακό χώρο. Βρέθηκαν οκτώ «σάμια» πινάκια με λεπτόκοκκο, πορτοκαλόχρωμο πηλό και ερυθρό στιλπνό επίχρισμα και ένα μόνον «περγαμηνό» με ανοικτό καστανόχρωμο πηλό και ερυθρό-ερυθροκάστανο επίχρισμα, αφρικανικές εισαγωγές πιθανώς για αντιγραφές άλλων ελλαδικών σειρών που τις απομμήθηκαν, όπως για παράδειγμα της αθηναϊκής. Είναι τα γνωστά Roman Red Ware της Αγοράς, τα οποία συχνά αναφέρονται ως Late Roman A και πιθανώς έχουν εισαχθεί στην Αθήνα από την Αίγυπτο ή τη Βόρεια Αφρική.

Οι λύχνοι που βρέθηκαν είναι ελάχιστοι, λιγότεροι από δέκα, σε αποσπασματική κατάσταση διατήρησης. Ανάμεσα στους πήλινους και ένας χάλκινος λύχνος με βάση, ο οποίος σώζεται σε κακή κατάσταση. Ο συχνότερος τύπος λύχνου είναι ο μικρός, μόνωτος, κατασκευασμένος με μήτρα και ανάγλυφη διακόσμηση στο δίσκο, που απεικονίζει κεφαλή Αθηνάς Προμάχου, Μέδουσας, ταύρου, κριαριού, ταύρου, αγώνα μονομάχων.

Υπάρχουν ακόμη όστρακα λύχνων της κατηγορίας με κεντρική λαβή και πολλούς μυκτήρες. Η ανεύρεση μιας πήλινης μήτρας λύχνου με παράσταση αγώνα μονομάχων, η οποία ανήκει στον πρώτο τύπο λύχνων που αντιπροσωπεύεται περισσότερο στη Δημητριάδα, καθώς και τμήματος μιας δεύτερης πήλινης μήτρας, που ανήκει στον τύπο των κλειστών λύχνων και φέρει παράσταση αιλουροειδούς που κυνηγά κάπρο, παραπέμπουν στην ύπαρξη ντόπιων εργαστηρίων που μιμούνται και αντιγράφουν λύχνους της αθηναϊκής παράδοσης.

Η κατάταξη της κεραμικής, η οποία αποτελεί ένα μοναδικό σύνολο για τη Δημητριάδα, επιχειρείται σε σύ-

Εικ. 50. Δημητριάς. Οικόπεδο Ξ. Τόμπρα - Β. Καλοπήτα. Κάτοψη της ανασκαφής.

γκριση με αντίστοιχα χρονολογημένα παράλληλα από τα μεγάλα κέντρα της εποχής, Αθήνα και Κόρινθο.

Μέσα σε σπασμένα αγγεία και αμφορείς βρέθηκαν απανθρακωμένοι καρποί και σπόροι σταφυλιών, καθώς και όστρεα και οστά.

Πάνω από 100 νομίσματα βρέθηκαν έως τώρα στο χώρο της ταβέρνας, τα περισσότερα σε καλή κατάσταση διατήρησης. Τα περισσότερα είναι χάλκινα, οι συνήθεις κοπές του Κοινού των Μαγνήτων, με δαφνοστεφή κεφαλή Δία στον εμπροσθότυπο και τον κένταυρο Χείρωνα στον οπισθότυπο, καθώς και κοπές με προτομή Ρωμαίων αυτοκρατόρων στον εμπροσθότυπο (π.χ. Δομιτιανού, Τριβωνιανού Γάλλου), νομίσματα του Κοινού των Θεσσαλών, αλλά και κοπές Ρωμαίων αυτοκρατόρων, Αυρηλιανού και Μαξιμιανού.

Βρέθηκαν, ακόμη, λίθινο ιγδίο και λίθινη δοίδυκα για το τρίψιμο των μπαχαρικών, χάλκινες λαβές αγγείων, χάλκινα εξαρτήματα θυρών, χάλκινα αγκίστρια, χάλκινη ζυγαριά, γυάλινα αγγεία και πλήθος οστέινων περονών και βελονών.

Η οικία με τα ψηφιδωτά δάπεδα ανήκει σε κάποιον έμπορο, ο οποίος δίπλα από το σπίτι του είχε το κατάστημά του, το οποίο έχει είσοδο από κοινή στοά με την οικία, στα βόρεια των κτιρίων, προς τη θάλασσα.

ΑΝΘΗ ΜΠΑΤΖΙΟΥ-ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ

Οδός Λεμεσού (οικόπεδο Ξ. Τόμπρα - Β. Καλοπήτα)

Εντός του πολεοδομικού ιστού της συνοικίας Αϊβαλιώτικα του Δήμου Βόλου, επί της οδού Λεμεσού, πραγματοποιήθηκε εκσκαφή για την ανέγερση νέας οικοδομής, κατά την οποία αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα αρχαίου κτιρίου. Το παραπάνω οικόπεδο, στο οποίο πραγματοποιήθηκε η εκσκαφή, βρίσκεται μέσα στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο της Δημητριάδος, στο βόρειο τμήμα της αρχαίας πόλης, όπου επικεντρώθηκε ο οικιστικός πυρήνας της ρωμαϊκής εποχής στη Δημητριάδα.

Η ανασκαφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε όλη την έκταση του οικοπέδου και σε βάθος από 0,40-2 μ. από τη σημερινή επιφάνεια του εδάφους έφερε στο φως μεγάλο τμήμα κτιρίου των ρωμαϊκών χρόνων (Εικ. 50).

Το κτίριο δεν έχει ανασκαφεί σε όλη του την έκταση, επειδή επεκτείνεται εκτός των ορίων του οικοπέδου σε όμορα οικόπεδα και κάτω από το κράσπεδο της οδού Λεμεσού.

Η τοιχοδομία του κτιρίου δεν ήταν ιδιαίτερα επιμελημένη. Η λίθινη κρηπίδα, μέσου πλ. 0,50 μ., ήταν κατασκευασμένη με αργολιθοδομή και τμήματα τετράγωνων κεραμίδων, ιδιαίτερα στο νοτιοδυτικό τμήμα του κτιρίου, ενώ χρησιμοποιήθηκε και παλαιότερο οικοδομικό υλικό. Ως συνδετική ύλη χρησιμοποιήθηκε λευκό κονίαμα. Οι επιφάνειες των περισσότερων τοίχων ήταν επι-

Εικ. 51. Δημητριάς. Οικόπεδο Ξ. Τόμπρα - Β. Καλοπήτα. Γενική άποψη της ανασκαφής από Δ.

χρισμένες με κονιάματα ερυθρού, γαλάζιου, πράσινου, μαύρου και κίτρινου χρώματος.

Οι επιχρισμένοι τοίχοι των χώρων, που αποκαλύφθηκαν στο βορειοδυτικό τμήμα του αρχαίου κτιρίου, φέρουν γραπτά γεωμετρικά και ανθεμωτά κοσμήματα, ενώ σε ορισμένα σημεία οι τοιχογραφίες μιμούνται ορθομαρμάρωση. Τα δάπεδα του κτιρίου αποτελούνταν από πατημένο πηλόχωμα και η στέγη του από κεραμίδες λακωνικού τύπου.

Οι ανασκαφικές τομές έφεραν στο φως συνολικά δέκα χώρους, εκ των οποίων οι περισσότεροι μπορούν να ερμηνευθούν ως δωμάτια, από τα οποία τρία επικοινωνούσαν μεταξύ τους με μαρμάρινα κατώφλια (Εικ. 51). Η διάταξη των χώρων του κτιρίου παρουσιάζει λόγω και της αποσπασματικής κατάστασης διατήρησης, αλλά και των επισκευών και μετασκευών που έχει υποστεί το κτίριο σε όλη τη διάρκεια της χρήσης του, ένα πολύπλοκο αρχιτεκτονικό σχέδιο.

Στο δυτικό τμήμα της οικίας, κρίνοντας από τις γραπτές τοιχογραφίες που κοσμούσαν τους τοίχους και τα μαρμάρινα κατώφλια, πρέπει να βρίσκονταν τα δωμάτια συμποσίων της οικίας, μπροστά από τα οποία ανοίγεται ένας τετράγωνος ημιυπαίθριος χώρος. Σε αυτόν το χώρο υπήρχε το οικιακό ιερό, όπως πιστοποιούν τα αντικείμενα που βρέθηκαν: ένα χάλκινο μικρό θυμιατήριο και τέσσερα χάλκινα αγαλματίδια θεοτήτων, της Αθηνάς με κορινθιακό κράνος σε ψηλό βάθρο (Εικ. 52), της Αφροδίτης (Εικ. 53), του Ασκληπιού (Εικ. 54) και του Ερμή (Εικ. 55).

Στο βορειοδυτικό και νοτιοανατολικό τμήμα οι τεράστιες ποσότητες κεραμικής (Εικ. 56) (κυρίως αμφορείς και μαγειρικά σκεύη), καθώς και μια μεγάλη κυκλική κατασκευή επιχρισμένη με κονίαμα στο νοτιοανατολικό επίσης τμήμα, συνηγορούν για την ταύτιση των αντίστοιχων χώρων με τις αποθήκες, τα μαγειρεία και, πιθανότατα, τους εργαστηριακούς χώρους της οικίας.

Εικ. 52-53. Δημητριάς. Οικόπεδο Ξ. Τόμπρα - Β. Καλοπήτα. Χάλκινα αγαλματίδια Αθηνάς Προμάχου και Αφροδίτης.

Εικ. 54-55. Δημητριάς. Οικόπεδο Ξ. Τόμπρα - Β. Καλοπήτα. Χάλκινα αγαλματίδια Ασκληπιού και Ερμή.

Το εκτεταμένο στρώμα καταστροφής και τα ίχνη καύσης σε μεγάλη έκταση του κτιρίου πιστοποιούν εύγλωττα το λόγο καταστροφής και εγκατάλειψης του κτιρίου στα μέσα του 3ου αι. μ.Χ.

Το κτίριο, όπως προέκυψε τόσο από τα αρχιτεκτονικά στοιχεία όσο και από τα κινητά ευρήματα, βρίσκεται σε χρήση ήδη από τον 1ο και 2ο αι. μ.Χ. Κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης χρήσης του υπέστη επισκευές και επεκτάσεις.

Εικ. 56. Δημητριάς. Οικόπεδο Ξ. Τόμπρα - Β. Καλοπήτα. Λεπτομέρεια του στρώματος καταστροφής στο βορειοδυτικό τμήμα του οικοδομήματος.

Εικ. 57-58. Δημητριάς. Οικόπεδο Ξ. Τόμπρα - Β. Καλοπήτα. Αγγεία από την πλούσια οικοσκευή του κτιρίου.

Η φύση των κινητών ευρημάτων, τυπικά αντικείμενα της καθημερινής ζωής, υποδηλώνει τον κοσμικό και ίσως εμπορικό χαρακτήρα του κτιρίου.

Η πλούσια οικοσκευή (Εικ. 57, 58) περιλαμβάνει εκτός του μεγάλου πλήθους των αμφορέων που παρουσιάζουν μια μορφολογική ποικιλία, ενισχύοντας την άποψή μας για τον εμπορικό χαρακτήρα του κτιρίου, και πολλά μικρότερα αγγεία, όπως λύχνους, πινάκια, σκύφους, λεκανίδες, οινοχόες, μαγειρικά σκεύη, χύτρες και χυτρίδια.

Από τα λοιπά μικρά ευρήματα αναφέρουμε ελάχιστα χάλκινα νομίσματα, χάλκινα εξαρτήματα θυρών, χάλκινο δίσκο κατόπτρου, πολλά σιδερένια και χάλκινα καρφιά, οστέινες περόνες και βελόνες.

Δοκιμαστικές τομές σε διάφορα σημεία του αρχαίου οικοδομήματος δεν απέδωσαν στοιχεία αρχιτεκτονικών λειψάνων παλαιότερης οικοδομικής φάσης, αν και εντοπίστηκαν λίγα μελαμβαφή όστρακα των κλασικών χρόνων.

ΠΕΛΑΓΙΑ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ - ΑΝΑΣΚΑΦΗ - ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ

Ανάκτορο Δημητριάδος

Από τον Οκτώβριο του 2002 έως το Φεβρουάριο του 2003 συνεχίστηκαν και ολοκληρώθηκαν οι εργασίες για την ανέγερση του κτιρίου εξυπηρέτησης επισκεπτών στον αρχαιολογικό χώρο του ανακτόρου Δημητριάδος. Οι εργασίες είχαν αρχίσει το 1998 και σταμάτησαν το 1999.

Η ανάδειξη ενός ακόμη τμήματος του ανακτορικού συγκροτήματος της Δημητριάδος, του Τομέα Β γύρω από το περιστύλιο με τις τοιχογραφίες που σώζονται σε ύψος 1-1,50 μ., εντάχθηκε στο Γ΄ ΚΠΣ ΠΕΠ Θεσσαλίας. Στο χρονικό διάστημα από το Σεπτέμβριο του 2002 έως το τέλος του 2004 πραγματοποιήθηκαν εργασίες συντήρησης, ανασκαφή και διαμορφώσεις. Η μελέτη για τις παραπάνω εργασίες των κτιριακών και της ανάδειξης του τομέα του ροδιακού περιστυλίου είχαν εγκριθεί από το ΥΠΠΟ (ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ13/ 34906/2147/12-7-2001).

Συντήρηση: Εργασίες συντήρησης έγιναν τόσο στα κινητά ευρήματα του ανακτόρου όσο και στο μνημείο, σε όσα σημεία της τοιχοποιίας απαιτείτο. Βασική εργασία ήταν η συντήρηση των κονιαμάτων και των τοιχογραφιών που πραγματοποιήθηκε σε όλους τους τομείς του μνημείου όπου αυτά είχαν εντοπιστεί. Η εργασία εκτελέστηκε από τους ωρομίσθιους συντηρητές Μ.-Αικ. Μαργαριτώφ, Κ. Μαργαρίτη, Δ. Παπακυριάκο και Π. Ντανοπούλου με την επίβλεψη της μόνιμης συντηρήτριας της Εφορείας Ι. Ζαχαρίου, σύμφωνα με την εγκεκριμένη μελέτη συντήρησης (Υ.Α. ΥΠΠΟ/ΣΥΝΤ/Φ27/50094/7-10-1998).

Κατά την ανασκαφή του χώρου γύρω από το περιστύλιο αποκαλύφηκαν θραύσματα κονιαμάτων διαφορετικής τεχνικής και ποιότητας, από τα έως τώρα γνωστά χρώματα και τεχνικές που συναντήσαμε στο ροδιακό περιστύλιο. Οι τοιχογραφίες των δύο στοών του ροδιακού περιστυλίου του ανακτόρου της αρχαίας Δημητριάδος αποτελούν ένα από τα ελάχιστα δείγματα ζωγραφικής που έχουν αποκαλυφθεί στο θεσσαλικό χώρο, καθώς

σώζονται σε μεγάλη έκταση και ύψος[49]. Οι τοιχογραφίες έγιναν με την τεχνική της νωπογραφίας (fresco)[50], που συναντάται σπάνια στη διακοσμητική τέχνη της ελληνιστικής εποχής, καθώς κυριαρχεί η τεχνική της ζωγραφικής σε στεγνό κονίαμα (a secco). Οι πλινθόκτιστοι τοίχοι του περιστυλίου του Τομέα Β καλύπτονται με δύο επάλληλα στρώματα ασβεστοκονιάματος διαφορετικού πάχους και σύστασης. Το πρώτο στρώμα ασβεστοκονιάματος, που αποτελείται από σβησμένη άσβεστο (υδροξείδιο του ασβεστίου ($Ca(OH)_2$) και άμμο (διοξείδιο του πυριτίου (SiO_2)), είναι χονδρόκοκκο και εφαρμόστηκε κατευθείαν στην επιφάνεια του τοίχου με σκοπό την ομαλοποίησή του. Το δεύτερο στρώμα κονιάματος[51] είναι λεπτόκοκκο και πιο λείο, ώστε να τοποθετηθούν επάνω του οι χρωστικές ουσίες όσο αυτό είναι νωπό[52]. Στα σωζόμενα τμήματα των τοιχογραφιών διακρίνονται τρία διαζώματα: το πάνω και το μεσαίο διάζωμα χρώματος ανοιχτού κυανού με φαιές αποχρώσεις και το κάτω διάζωμα χρώματος κόκκινου, που διαπιστώθηκε ότι πρόκειται για αιματίτη (οξείδιο του σιδήρου).

Η συντήρηση των τοιχογραφιών και των κονιαμάτων κρίθηκε απαραίτητη εξαιτίας των παρακάτω προβλημάτων:

1. Λόγω της παρατεταμένης έκθεσης των τοιχογραφιών στις καιρικές συνθήκες και στη δράση οργανισμών (έντομα, φυτά), ο πλίνθινος τοίχος είχε σε μεγάλο βαθμό αποσαθρωθεί, δημιουργώντας προβλήματα στο υπόστρωμα και την επιφάνεια των τοιχογραφιών[53], με αποτέλεσμα την έντονη παρουσία ρωγμών, φουσκωμάτων και απολεπίσεων.

2. Η ζωγραφική επιφάνεια παρουσίαζε επίσης σημαντικές αλλοιώσεις, κυρίως χρωματικές, που οφείλονταν στη δράση των αλάτων λόγω της υψηλής υγρασίας του περιβάλλοντος χώρου, στο φαινόμενο της αλατονέφωσης εξαιτίας της γειτνίασης του ανακτόρου με τη θάλασσα, στην επίδραση του αέρα και του φωτός, στις μηχανικές φθορές που υπέστησαν οι τοιχογραφίες μετά την αποκάλυψή τους, αλλά και στις επεμβάσεις συντήρησης που πραγματοποιήθηκαν στο παρελθόν σύμφωνα με τις τότε επικρατούσες αντιλήψεις.

3. Παλαιότερα είχαν χρησιμοποιηθεί από τους Γερμανούς ανασκαφείς συνθετικά κονιάματα αλλά και τσιμεντοκονία για τα στοκαρίσματα. Ιδιαίτερα η τσιμεντοκονία χρησιμοποιήθηκε στα τμήματα που είχαν αποτοιχιστεί και επανατοποθετηθεί στερεωμένα σε μεταλλικό πλέγμα σε ορισμένα σημεία, όπως στην παραστάδα από λευκό κονίαμα και στην ανώτερη ζώνη των τοιχογραφιών.

Η συντήρηση άρχισε αφού εξετάστηκε η κατάσταση διατήρησης των τοιχογραφιών, τα αίτια που προκάλεσαν τις φθορές και λήφθηκε υπόψη η σύσταση των κονιαμάτων. Τα υλικά και οι μέθοδοι που επιλέχθηκαν για εφαρμογή πληρούσαν τις βασικές προϋποθέσεις της συντήρησης, όπως να είναι αναστρέψιμα, να είναι συμβατά με τα αρχικά υλικά των τοιχογραφιών, να είναι ανθεκτικά στο χρόνο, να διατηρούν τα αρχικά τους χαρακτηριστικά, να μην επηρεάζονται από τις μεταβολές των κλιματολογικών συνθηκών και να αποφεύγονται μέθοδοι που επηρεάζουν συνολικά την αισθητική του μνημείου. Οι εργασίες που πραγματοποιήθηκαν ήταν:

1. Μηχανικός και χημικός καθαρισμός της επιφάνειας από το υλικό στερέωσης των προηγούμενων επεμβάσεων.

2. Στερέωση του υποστρώματος και της ζωγραφικής επιφάνειας με ακρυλικές ρητίνες σε γαλάκτωμα. Στο υλικό αυτό συνδυάζονται ταυτόχρονα αδρανή υλικά ανόργανης φύσης και Chaux Blanche. Με τον τρόπο αυτό ανακτάται η χαμένη συνοχή μεταξύ των δύο επιφανειών, του υποστηρίγματος και υποστρώματος κονιάματος. Σκοπός της στερέωσης είναι ο περιορισμός της περαιτέρω φθοράς αλλά και η επανάκτηση των αρχικών ιδιοτήτων των τοιχογραφιών (συνοχή, αντοχή κτλ.)[54].

Επειδή στο μεγαλύτερο τμήμα των τοιχογραφιών η συνοχή μεταξύ των δύο στρώσεων ασβεστοκονιάματος έχει σχεδόν χαθεί και κατ' επέκταση έχουν αποκολληθεί από την τοιχοποιία[55], κρίθηκε αναγκαίο μετά το ένεμα

49. Α. Μπάτζιου-Ευσταθίου, Εργασίες στο Ανάκτορο Δημητριάδος 1991-1997, *Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠΠΟ στη Θεσσαλία και στην ευρύτερη περιοχή της (1990-1998), 1η Επιστημονική Συνάντηση, Βόλος 2000*, σ. 300.

50. Α. Ορλάνδος, *Τα υλικά δομής των αρχαίων Ελλήνων και οι τρόποι εφαρμογής αυτών*, τ. 2, Αθήναι 1956-1960, σ. 55

51. Αποτελείται και αυτό από τα ίδια συστατικά κατά κύριο λόγο αλλά σε διαφορετική αναλογία.

52. Δείγματα κονιαμάτων για την ακριβή τους σύσταση και το είδος των χρωστικών έχουν σταλεί για εξέταση.

53. P. French, The Problems of In Situ Conservation of Mudbrick and Mud Plaster, *In Situ Archeological Conservation, Proceedings of the Meetings April 6-13, 1986, Mexico*, Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 1987, σ. 79. J. and N. Ashurst, Practical Building Conservation, τ. 2: *Brich, Terra Cotta and Earth*, Halsted Press, New York, 1988, σ. 99.

54. Σε αρκετές περιπτώσεις έχουν επιλεγεί οργανικά στερεωτικά, αντί των ανόργανων υδραυλικών ενεμάτων, όπως ακρυλικές και βινυλικές ρητίνες σε διασπορά και τα αποτελέσματα διαφέρουν, ανάλογα με τις συνθήκες εφαρμογής τους και την κατάσταση του μνημείου. Στις τοιχογραφίες του ροδιακού περιστυλίου του ανακτόρου ο συνδυασμός ανόργανων υδραυλικών ενεμάτων και οργανικών ρητινών έχει φέρει το επιθυμητό αποτέλεσμα (περιορισμό της φθοράς, επανάκτηση της συνοχής των στρωμάτων της τοιχογραφίας μεταξύ τους και κατ' επέκταση με το πλίνθινο υποστήριγμα).

55. Η σύνδεση του υποστρώματος με το υποστήριγμα διαπιστώθηκε με την εμπειρική μέθοδο του «ήχου» χτυπώντας ελαφρώς με το

να ασκηθεί πίεση με λάστιχο για να επανέλθουν στη θέση τους.

Παρόλο που κύριο μέλημα ήταν η επί τόπου[56] συντήρηση σε κάποια τμήματα, κυρίως μικρά σε έκταση, κρίθηκε αναγκαία η αποτοίχιση και η επανατοποθέτησή τους στην αρχική τους θέση μετά τη συντήρησή τους στο χώρο του εργαστηρίου.

3. Μετά τον καθαρισμό της επιφάνειας των τοιχογραφιών και της στερέωσης της πλινθοδομής, του υποστρώματος και της ζωγραφικής επιφάνειάς τους, ακολούθησε το στάδιο της αισθητικής αποκατάστασης. Έγινε στοκάρισμα των ρωγμών και στεφάνωμα περιμετρικά των τοιχογραφιών με κονίαμα, που στόχο έχει να καλύψει τα τμήματα των φθορών και να προβάλει τις τοιχογραφίες χωρίς να καλύπτει το αρχικό σωζόμενο τμήμα τους.

Ανασκαφή: Οι ανασκαφικές εργασίες είχαν σκοπό την απομάκρυνση των μαρτύρων των παλαιών ανασκαφικών τομών της Γερμανικής αποστολής (των ετών 1970-1981), για να αποκαλυφθεί το μνημείο, να ενοποιηθούν οι χώροι και να διευκολυνθεί η πρόσβαση στον Τομέα Β του ανακτορικού συγκροτήματος (Εικ. 59).

Ο Τομέας Β ορίζεται στα βόρεια από ένα διάδρομο μήκ. 43 και πλ. 4 μ. Τη βόρεια πλευρά του διαδρόμου αποτελεί ένας τοίχος χτισμένος κατά το ισοδομικό σύστημα, που σώζεται σε ύψος 3,50 μ. και στο ανατολικό πέρας του διαμορφώνεται πρόπυλο με κίονα στη θέση του. Ο τοίχος αυτός είχε ήδη επισημανθεί από τις ανασκαφές των Γερμανών αρχαιολόγων, αλλά τώρα έγινε η ανασκαφή σε βάθος. Στην ανώτερη σωζόμενη σειρά δόμων υπάρχουν δοκοθήκες για τη στερέωση των δοκών που στήριζαν τη στέγη ή το δάπεδο του επάνω ορόφου. Κατά μήκος του διαδρόμου βρέθηκαν πολλές κεραμίδες στέγης, ακροκέραμα, τμήματα από πήλινες σίμες και τμήματα από την πλαστική διακόσμηση των τοίχων με ιωνικούς κίονες κατασκευασμένους από λευκό κονίαμα. Η είσοδος προς αυτόν το διάδρομο βρίσκεται στο δυτικό του πέρας. Νότια αυτού του διαδρόμου αναπτύσσονται δύο οικοδομήματα. Η είσοδος και στα δυο οικοδομήματα γίνεται από τον κεντρικό μεγάλο διάδρομο με κατεύθυνση Α.-Δ., στο μέσον του μήκους του οποίου προς Ν.

Εικ. 59. Ανάκτορο Δημητριάδος. Τομέας Β.

Εικ. 60. Ανάκτορο Δημητριάδος. Υπόστυλος χώρος.

υπάρχει ένας στενότερος διάδρομος, μήκ. 12 και πλ. 2 μ. Κατά μήκος αυτού του διαδρόμου βρέθηκαν πολλά ακροκέραμα από τη στέγη και των δυο οικοδομημάτων.

Το πρώτο οικοδόμημα βρίσκεται προς Α. της ανεσκαμμένης περιοχής. Φαίνεται ότι αρχικά ο χώρος ήταν υπόστυλος και η στέγη του στηριζόταν σε έξι πώρινους πεσσούς (Εικ. 60). Αργότερα, στην τελευταία φάση του ανακτόρου, μέσα στο 2ο αι. π.Χ., έκλεισαν τα ενδιάμεσα κενά μεταξύ των πεσσών και διαμορφώθηκαν τρεις ορθογώνιοι παράλληλοι χώροι, ο Α βόρεια, ο Β στο κέντρο και ο Γ νότια.

Διάδρομος: Στο διάδρομο που καταλαμβάνει όλο το πλάτος του κτιρίου έχουν πρόσβαση και οι τρεις χώροι. Οι Χώροι Α και Γ έχουν είσοδο στη βορειοδυτική και νοτιοδυτική γωνία αντίστοιχα, ενώ ο Χώρος Β έχει είσοδο στο μέσον της δυτικής πλευράς. Η ανατολική – εσωτερική – παρειά του τοίχου του διαδρόμου είναι επενδεδυμένη με κεραμίδες. Στη βορειοδυτική γωνία αυτού του διαδρόμου βρέθηκαν τρεις αμφορείς στη θέση τους.

Χώρος Α: Πάνω στο δάπεδο του Χώρου Α, του βορειότερου, βρέθηκε ένας αμφορέας, τμήματα πήλινης

πίσω μέρος του δαχτύλου: ένας βαθύς ήχος χαρακτηρίζει τις περιοχές όπου υπάρχει κενό μεταξύ του υποστρώματος και του υποστηρίγματος. Φυσικά υπάρχουν και πιο σύγχρονες και μεγαλύτερης ακριβειας μέθοδοι, όπως η ηχοφασματογραφία (ecospettrografia) ή η θερμογραφία (termografia), που όμως προϋποθέτουν τη χρήση κατάλληλων οργάνων. M. Seracini - G. Centauro, *Indagini diagnostiche non invasive nella pittura murale*, Firenze 1991, σ. 173-182.

56. P. Schwartzbaum, Basic Principles in the Conservation of Wall-paintings, *Conservation of Wall-paintings-The International Scene*, London, 1986, σ. 13-16.

σίμης, κεραμίδες, πλίνθοι και κομμάτια από υδραυλικό κονίαμα. Το δάπεδο είναι κατασκευασμένο από ασβεστόλιθο αναμεμειγμένο με τριμμένο κεραμίδι. Σε επαφή με το βόρειο τοίχο του Χώρου Α υπάρχουν τρεις βάσεις πιθανώς υποστυλωμάτων, ορθογώνιες, κατασκευασμένες από σχιστόπλακες. Τμήμα από την πλίνθινη ανωδομή του βόρειου τοίχου του Χώρου Α βρέθηκε πεσμένο μέσα στο μεγάλο διάδρομο, βόρεια του κτιρίου. Διακρίνονται οι σειρές των πλίνθων σε ύψος 1 μ. περίπου.

Χώρος Β: Κομμάτι από πήλινο σωλήνα σχήματος ανάστροφου Π βρέθηκε σε επαφή με το δυτικό τοίχο του Χώρου Β στα δεξιά της εισόδου του. Κάτω από τη θεμελίωση αυτού του λουτρικού οικοδομήματος εντοπίστηκε τοίχος προγενέστερης οικοδομικής φάσης, κλασικής εποχής, θεμελιωμένος επάνω στο φυσικό βράχο.

Χώρος Γ: Ο ανατολικός τοίχος του Χώρου Γ είναι επενδεδυμένος με κεραμίδες. Ένας αποχετευτικός αγωγός, κατασκευασμένος στον πυθμένα από πήλινες ορθογώνιες πλάκες διαστ. 0,48×0,27×0,07 μ. συνδεδεμένες με υδραυλικό κονίαμα, αρχίζει με κατεύθυνση Α.-Δ. από το εσωτερικό του Χώρου Γ όπου γωνιάζει και στρέφεται προς Β., διασχίζει το Χώρο Β και Α και εκβάλλει στο μεγάλο διάδρομο, βόρεια του οικοδομήματος. Οι παρειές του είναι χτισμένες με μικρές σχιστολιθικές πλάκες και πέτρες. Ο αγωγός έχει υποστεί μεγάλη καταστροφή. Πέντε πήλινες πλάκες σώζονται στη θέση τους. Από αυτές, οι τρεις φέρουν εγχάρακτα γράμματα και αριθμούς: Κ15, Γ5, Κ10-11.

Με βάση τα κατασκευαστικά στοιχεία, όπως η επένδυση των τοίχων με κεραμίδια από την οποία συνάγεται ότι το κτίριο θερμαινόταν, ο τρόπος χτισίματος του υπόστυλου χώρου, ο αποχετευτικός αγωγός που απομάκρυνε νερά από όλους τους χώρους, θεωρούμε ότι το κτίριο αποτελεί τμήμα λουτρικών εγκαταστάσεων του ανακτόρου. Το κτίριο έχει θεμελιωθεί πάνω στο φυσικό βράχο στο ανατολικό του τμήμα. Ο βράχος παρουσιάζει κατωφέρεια προς Δ. Παρόμοιος υπόστυλος χώρος με λουτρική χρήση έχει ανασκαφεί στο ανάκτορο της Πέλλας (πρβλ. Π. Χρυσοστόμου, Λουτρά στο Ανάκτορο της Πέλλας, *ΑΕΜΘ* 2 (1988), σ. 113-126).

Ένα δεύτερο οικοδόμημα βρίσκεται στα δυτικά του προηγουμένου. Στο δεύτερο αυτό οικοδόμημα ανήκει το ροδιακό περιστύλιο με τις τοιχογραφίες στους τοίχους των δυο στοών, της ανατολικής και της βόρειας, που συντηρήθηκαν, και το κλιμακοστάσιο στο ανατολικό πέρας της βόρειας στοάς που οδηγούσε στον όροφο. Διαπιστώθηκε ότι η βόρεια στοά των τοιχογραφιών και ο στυλοβάτης της βόρειας κιονοστοιχίας επεκτείνονται προς Δ. σε μήκος 10 μ. τουλάχιστον από το σημείο όπου είχαν σταματήσει οι ανασκαφές της γερμανικής αποστολής. Ο στυλοβάτης σε αυτή την πλευρά είναι κατασκευασμένος από λευκό μάρμαρο και όχι από πωρόλιθο και σχιστόπλακες όπως στην ανατολική στοά. Μέσα στην αυλή βρέθηκαν πολλά αρχιτεκτονικά μέλη και δόμοι από πωρόλιθο.

Διαμόρφωση: Οι εργασίες διαμόρφωσης περιελάμβαναν την κατασκευή νέων στεγάστρων για την προστασία των πλίνθινων τοίχων και των τοιχογραφιών σε αντικατάσταση του υπάρχοντος πεπαλαιωμένου.

Δύο κτίρια που βρίσκονται πολύ κοντά στο χώρο της ανασκαφής του ανακτόρου απαλλοτριώθηκαν από το ΥΠΠΟ και επισκευάστηκαν με χρήματα από το Γ΄ ΚΠΣ για να δεχθούν τις λειτουργίες του εργαστηρίου και της αποθήκης που βρίσκονταν μέσα στο χώρο του ανακτορικού συγκροτήματος και γκρεμίστηκαν επειδή εμπόδιζαν την ενοποίηση των χώρων του μνημείου οπτικά και λειτουργικά. Τα κτίρια αυτά εξοπλίστηκαν ανάλογα με τη χρήση τους ώστε να γίνουν λειτουργικά και τοποθετήθηκαν σε αυτά συστήματα συναγερμού και θέρμανσης-κλιματισμού.

Διαμορφώθηκε ο περιβάλλων χώρος του ανακτόρου σύμφωνα με την εγκεκριμένη μελέτη (ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ13/29904/ 1495/22-9-2000) και έγινε βελτίωση της περίφραξης σε όσα σημεία του αρχαιολογικού χώρου απαιτούνταν. Γύρω από το κτίριο εξυπηρέτησης επισκεπτών κατασκευάστηκε πλακόστρωτο, βρύση, καθιστικά, πέργκολα και δημιουργήθηκε υπαίθρια έκθεση αρχαιοτήτων, αρχιτεκτονικών μελών, βάθρων και στηλών που προέρχονται από σωστικές ανασκαφές της αρχαίας Δημητριάδος. Κατασκευάστηκε πλακόστρωτος διάδρομος στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου, όπου και έγινε φύτευση.

Μέσα στο χώρο που ανασκάφηκε και συντηρήθηκε στον Τομέα Β του ανακτορικού συγκροτήματος κατασκευάστηκαν διάδρομοι επισκεπτών και κλίμακες από ξύλο για να είναι εφικτή με ασφάλεια για το μνημείο και τους επισκέπτες η περιήγηση σε αυτό.

Έξω από την περίφραξη του αρχαιολογικού χώρου, κοντά στη βόρεια είσοδο, κατασκευάστηκε υπαίθριος χώρος στάθμευσης.

ΔΙΑΠΛΑΤΥΝΣΗ ΝΕΑΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΔΟΥ. ΤΜΗΜΑ ΚΟΜΒΟΣ ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ - ΕΙΣΟΔΟΣ ΑΛΜΥΡΟΥ

Χ.Θ. 280.000 - Τείχος αρχαίας Άλου

Μετά τη διακοπή των σωστικών ανασκαφών το Σεπτέμβριο του 2001 για την προώθηση των εργασιών οδοποιίας της Νέας Εθνικής Οδού στην περιοχή της αρχαίας Άλου στη θέση Κεφάλωση, έμεινε σε εκκρεμότητα η συνέχιση της ανασκαφικής έρευνας του δυτικού βραχίονα του τείχους της «κάτω» πόλης μέχρι την ήδη ανασκαφείσα πύλη της βορειοδυτικής γωνίας. Αυτό απο-

τελούσε έναν από τους όρους της ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ39/4980/3106/26-11-1999 απόφασης του ΥΠΠΟ, με την οποία είχε χορηγηθεί η άδεια εργασιών στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο της Άλου.

Επιπλέον, εκκρεμούσε ο καθαρισμός του νότιου σκέλους του τείχους της κάτω πόλεως της Άλου, που κατελάμβανε η Παλαιά Εθνική Οδός Αθηνών-Θεσσαλονίκης, αφού στη νέα χάραξη του δρόμου αποφασίστηκε τελικά να δημιουργηθεί στο σημείο αυτό γέφυρα. Η άδεια της κατασκευής της δόθηκε με τον όρο να ερευνηθεί, να μελετηθεί και να αναδειχθεί και το τμήμα αυτό του τείχους για την απόδοση στους επισκέπτες μας, όσο το δυνατόν, αντιπροσωπευτικότερης εικόνας της αρχαίας οχύρωσης.

Οι εργασίες καθαρισμού του δυτικού και νότιου σκέλους του τείχους άρχισαν την 1η Οκτωβρίου και διακόπηκαν στις 21 Δεκεμβρίου 2004, λόγω έλλειψης άλλων πιστώσεων από το ΥΠΕΧΩΔΕ.

Για τη διευκόλυνση της έρευνας ορίστηκαν οι Τομείς Β8 με επιφάνεια 1.675 τ.μ. και Β9 με επιφάνεια 352 τ.μ. περίπου.

Τομέας Β8: Ο τομέας αυτός περιλαμβάνει το βόρειο τμήμα του δυτικού σκέλους του ελληνιστικού τείχους. Ορίστηκαν 67 ανασκαφικά τετράγωνα διαστ. 5×5 μ. Η ανασκαφή άρχισε παράλληλα και από τα δύο άκρα του καννάβου και συνολικά, μέχρι τη διακοπή της, ερευνήθηκαν 40 ανασκαφικά τετράγωνα.

Η έρευνα έφερε στο φως δύο ακόμη πύργους του τείχους και στο βόρειο άκρο του Τομέα αποκάλυψε το γωνιακό πύργο 69[57] της βορειοδυτικής γωνίας του τετραγώνου του τείχους της κάτω πόλεως της Άλου (Εικ. 61). Ο πύργος αυτός υπερέχει σε διαστάσεις από τους άλλους λόγω της ιδιαίτερης αμυντικής σημασίας του: προστάτευε τη βορειοδυτική πύλη εισόδου, που οδηγούσε από την πεδιάδα του Αλμυρού στο Βορρά προς την κάτω πόλη και το Νότο. Γι' αυτόν το λόγο η κατασκευή του ήταν ενισχυμένη και οι διαστάσεις του μεγαλύτερες (12,44 Β.-Ν., 4,60 μ. Α.-Δ.), ενώ εγκάρσιες σειρές λίθων στο εσωτερικό του δημιουργούσαν τρεις χώρους. Ο καθαρισμός της πύλης δεν ολοκληρώθηκε.

Σε επαφή με το εσωτερικό μέτωπο του δυτικού σκέλους του τείχους αποκαλύφθηκαν τοίχοι οικοδομημάτων και στρώματα καταστροφής από κεραμίδες (Εικ. 62), που κάλυπταν τις στέγες των πύργων και των κτιρίων.

Έξω από το γωνιακό πύργο (δυτικά) εντοπίστηκε και ερευνήθηκε παιδικός κιβωτιόσχημος τάφος. Ήταν ακτέ-

Εικ. 61. Άλος. Τομέας Β8. Ο πύργος 69 της βορειοδυτικής γωνίας.

Εικ. 62. Άλος. Τομέας Β8. Στρώμα καταστροφής οικοδομήματος.

ριστος, αλλά με μεγάλη πιθανότητα ανήκει στο σύνολο των παιδικών τάφων γεωμετρικών χρόνων που έχουν εντοπιστεί κατά τη διάρκεια της πενταετούς έρευνας στο δυτικό και νότιο σκέλος του τείχους της ελληνιστικής πόλης της Άλου.

Την καθημερινή επίβλεψη της ανασκαφής είχε η αρχαιολόγος Π. Αλμαντζή.

Τομέας Β9: Το τμήμα που ανασκάφηκε, μήκ. 44 και πλ. 8 μ. τουλάχιστον, βρίσκεται ανάμεσα σε δύο ήδη ερευνημένα, σε προηγούμενη ανασκαφική περίοδο, τμήματα του νότιου σκέλους που βρίσκονταν εκατέρωθεν της Παλαιάς Εθνικής Οδού.

Τότε είχαν αποκαλυφθεί τρεις ισχυροί πύργοι, 51, 52, 53, μαζί με τον ακραίο γωνιακό 54, που ένωνε το δυτικό με το νότιο σκέλος του τείχους, καθώς και τα μεταπύργια, με εξαίρεση εκείνο που βρισκόταν μεταξύ των πύργων 52 και 53, γιατί ήταν καλυμμένο από την Παλαιά Εθνική Οδό.

Το Νοέμβριο του 2004, κάτω από την κατασκευασμένη πλέον γέφυρα της Νέας Εθνικής Οδού ΠΑΘΕ, άρχισαν οι ανασκαφικές εργασίες (Εικ. 63) στο τμήμα αυτό

57. R. Reinders, *New Halos. A Hellenistic Town in Thessalia, Greece*, Utrecht 1988, σ. 85-91, εικ. 50, 53.

Εικ. 63. Άλος. Τομέας Β9. Γενική άποψη της ανασκαφής του νότιου σκέλους του τείχους και της γέφυρας.

του νότιου σκέλους που ονομάστηκε ανασκαφικός Τομέας Β9[58].

Με τη βοήθεια τοπογράφου ορίστηκε κάνναβος αποτελούμενος αρχικά από 24 τομές, διαστ. 4x4 μ.

Αφού καθαρίστηκε επιφανειακά ο ανασκαφικός χώρος, άρχισε η ανασκαφική έρευνα στις τομές 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 και 18. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκαν εργασίες αφαίρεσης της τεχνητής επίχωσης (χώμα και πέτρες) στις τομές 19, 20, 21 και 22, πάνω από τον ισχυρό πύργο 53 του νότιου σκέλους του τείχους, ο οποίος, προκειμένου να συνεχιστούν απρόσκοπτα οι εργασίες κατασκευής του αυτοκινητοδρόμου ΠΑΘΕ, είχε καταχωσθεί προσωρινά, με επίβλεψη της Εφορείας.

Το μεταπύργιο μεταξύ των πύργων 52 και 53 του νότιου σκέλους διατηρείται ικανοποιητικά μέχρι το ύψος των τριών δόμων.

Ο τρόπος δόμησης παραμένει ο ίδιος, χωρίς κάποια παρέκκλιση, σύμφωνα με το ψευδοϊσόδομο τραπεζιόσχημο σύστημα. Οι λιθόπλινθοι από ντόπιο ασβεστόλιθο ή, σπανιότερα, πωρόλιθο σε σχήμα τραπεζίου έχουν τους άνω και κάτω αρμούς οριζόντιους, ενώ οι πλαϊνοί είναι κάθετοι ή ελαφρώς λοξοί. Κατά την ανασκαφή στο χώρο εσωτερικά του τείχους αποκαλύφθηκε μεγάλος αριθμός γωνιόλιθων, που έχουν καταρρεύσει από την ανωδομή του.

Το πιο εντυπωσιακό αρχιτεκτονικό εύρημα της φετινής χρονιάς ήταν η ανεύρεση λίθινης κλίμακας (Εικ. 64) που οδηγούσε στον περίδρομο (πάροδο) του τείχους και είχε κατεύθυνση προς τον πύργο 53 του νότιου σκέλους του τείχους. Στην τομή 12 και σε βάθος από 1,46 έως 2,28 μ. αποκαλύφθηκαν τρεις βαθμίδες πλ. 0,60 μ. περίπου και ύψ. 0,25 μ. η καθεμιά.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μέχρι την ανεύρεση

Εικ. 64. Άλος. Τομέας Β9. Η λίθινη κλίμακα του τείχους.

της συγκεκριμένης κλίμακας και με εξαίρεση αυτήν του πύργου 95 στη Νοτιοανατολική πύλη που ανασκάπτεται από το Ολλανδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο σε συνεργασία με την Εφορεία μας, απουσίαζαν παντελώς οι ενδείξεις για την ύπαρξη κλιμάκων λίθινων ή ξύλινων που θα οδηγούσαν στην πάροδο, μια έλλειψη που παρατηρείται επίσης στο Δίον, του οποίου η οχύρωση έχει ομοιότητες με της Άλου. Η έλλειψη μόνιμων κλιμάκων στο Δίον θεωρήθηκε ως πρόσθετο μέτρο ασφαλείας, που επέβαλλε το πεδινό και εύκολα προσπελάσιμο έδαφος της πόλης[59].

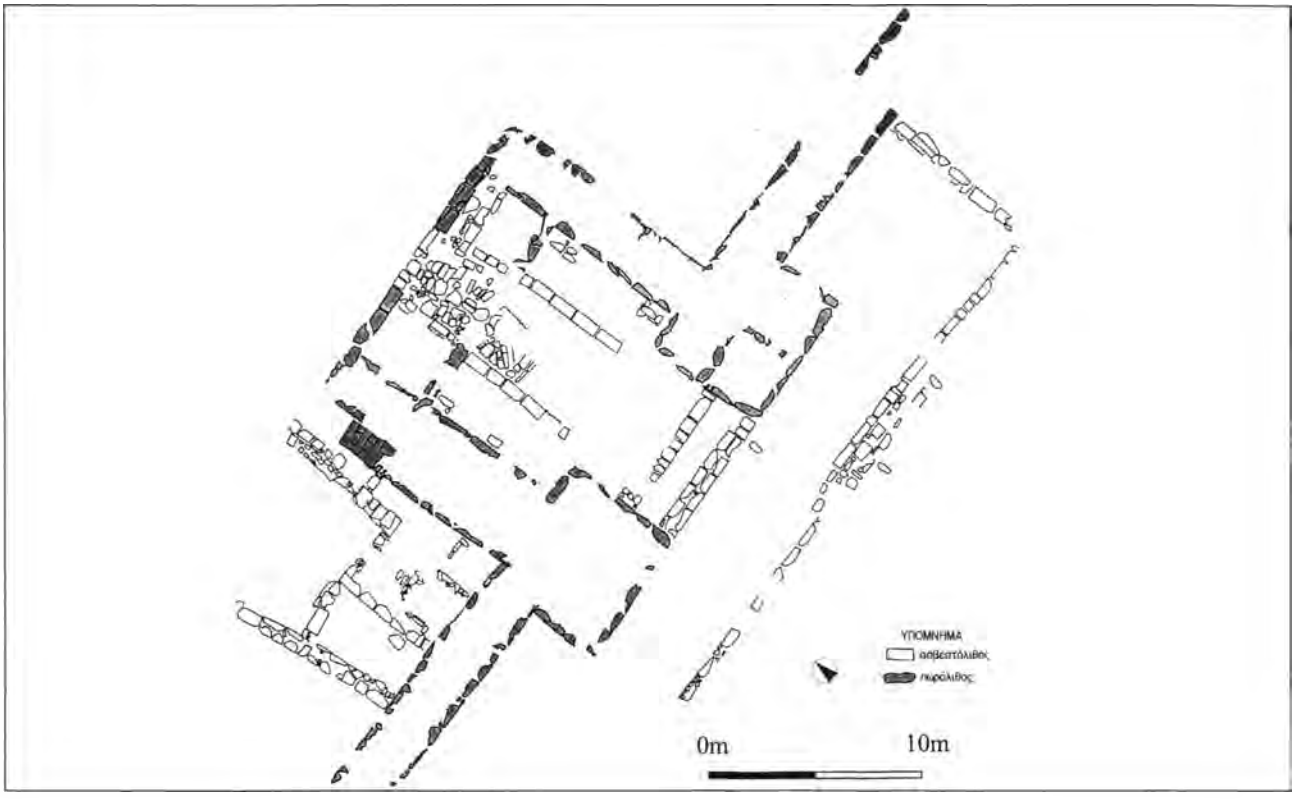
Έξω από το νότιο σκέλος του ελληνιστικού τείχους βρέθηκαν τρεις τάφοι. Κοινό χαρακτηριστικό η παντελής απουσία ανθρώπινου σκελετικού υλικού και η έλλειψη κτερισμάτων στο εσωτερικό τους.

Επίσης, στις τομές 17 και 19, στη γωνία που σχηματίζει το μεταπύργιο με τον πύργο 3, σε βάθος 2,05 μ. εξωτερικά του τείχους αποκαλύφθηκε εκτεταμένο στρώμα καταστροφής από κεραμίδες, στρωτήρες και καλυπτήρες λακωνικού τύπου, που στην πλειονότητά τους ήταν σπασμένες. Κάποια κομμάτια έφεραν διακόσμηση με απλά σχέδια, που δημιουργήθηκαν με την πίεση του δακτύλου στον πηλό πριν από το ψήσιμο. Πιθανότατα πρόκειται για την πεσμένη κεράμωση της ξύλινης στέγης του πύργου 53, όπως συνηγορεί και η εύρεση σιδερένιων καρφιών ανάμεσα στις κεραμίδες.

Στρώμα καταστροφής με κεραμίδες αποκαλύφθηκε και στις τομές 18 και 20 εσωτερικά του τείχους. Στην πε-

58. Ο τομέας Β9 βρίσκεται μεταξύ των τομέων Β3 και Β5.

59. Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου, *Ανασκαφή Δίου*, τ. 1, *Η Οχύρωση*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 119.

Εικ. 65. Άλος. Ανασκαφή Νοτιοανατολικής πύλης. Άποψη της πύλης και των χώρων που διαμορφώθηκαν σε β΄ φάση χρήσης.

ρίπτωση αυτή οι κεραμίδες προέρχονται από τη στέγη κτιρίου ορθογώνιας κάτοψης και βρίσκονταν εσωτερικά και σε επαφή με το τείχος. Οι κεραμίδες είναι και εδώ λακωνικού τύπου, διατηρούνται όμως σε καλύτερη κατάσταση από την προηγούμενη περίπτωση.

Από την ανασκαφή προήλθε άφθονη κεραμική των ελληνιστικών χρόνων. Είναι τροχήλατη, καλής κατασκευής και όπτησης, από πορτοκαλέρυθρο πηλό. Τα όστρακα φωτογραφίζουν αγγεία καθημερινής χρήσης με μεγάλη ποικιλία σχημάτων (αγγεία μεταφοράς, αποθηκευτικά, επιτραπέζια, οικιακά). Πολλά όστρακα ανήκουν σε αμφορείς, κατάλληλους για αποθήκευση και μεταφορά υγρών. Βρέθηκαν, επίσης, χείλη και τμήματα από μεγάλα πιθάρια.

Εκτός από την κεραμική, αρκετά είναι και τα άλλα κινητά ευρήματα που συνελέγησαν κατά την ανασκαφή, όπως δύο χάλκινα νομίσματα, πυραμιδόσχημες και αρτόσχημες αγνύθες (δύο με σφράγισμα), λίθινα ακόνια, μυλόπετρες, σιδερένια αιχμή βέλους, πολλά σιδερένια καρφιά, μολύβδινα ελάσματα-σύνδεσμοι, καθώς και ένα πήλινο πτηνόσχημο ειδώλιο.

Την καθημερινή επίβλεψη της ανασκαφής είχε ο αρχαιολόγος Β. Καραχρήστος.

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΕΛΛΗΝΟ-ΟΛΛΑΝΔΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

Άλος. Νοτιοανατολική πύλη

Ένα σημαντικό μέρος των ανασκαφικών εργασιών κατά το 2004 κατέλαβε η περισυλλογή δεδομένων που προέκυψαν από τη διάλυση 15 μαρτύρων που είχαν αφεθεί ανάμεσα στους ανασκαφικούς τομείς A-R της πύλης. Οι μάρτυρες είχαν ύψος 2,50 μ. περίπου και προσέφεραν μια θαυμάσια στρωματογραφία, ενδεικτική των φάσεων κατοίκησης της πύλης. Χαρακτηριστικό ήταν ένα στρώμα φωτιάς και ένα στρώμα από διαβρωμένες πλίνθους, που εκτείνονταν στο μεγαλύτερο μέρος των ανασκαφικών τομών. Η διάλυση των μαρτύρων συνέβαλε σε μια ολοκληρωμένη και ξεκάθαρη όψη των χώρων, που χτίστηκαν αργότερα με πωρόλιθους σε μια β΄ φάση χρήσης της πύλης (Εικ. 65).

Από τις ανασκαφές στη Νοτιοανατολική πύλη προέκυψε ότι μετά από την καταστροφή της πόλης, περί το 256 π.Χ., η πύλη και ο γύρω από αυτήν χώρος κατοικήθηκε και αργότερα. Έτσι, για τις ανάγκες των νέων κατοίκων μέσα στο χώρο της πύλης δημιουργήθηκαν: μικροί και μεγαλύτεροι χώροι για τις καθημερινές ασχολίες εστίες, ένας χώρος για εργαστήριο ύφανσης,

Εικ. 66. Άλος. Ανασκαφή Νοτιοανατολικής πύλης (ανασκαφικοί τομείς L-M). Άποψη χώρου καθημερινών ασχολιών.

αποθήκες, δεξαμενή νερού και ένα πηγάδι (Εικ. 66).

Στους τομείς A/F-B αποκαλύφθηκαν στη θέση τους τρεις τεράστιοι αποθηκευτικοί πίθοι, ενώ στο χώρο της αυλής της πύλης, μεταξύ των τομέων L-M αποκαλύφθηκε ορθογώνια εστία, οριοθετημένη με μικρές πλίνθους. Τα τοιχώματα της εστίας ήταν πυρακτωμένα και στο εσωτερικό της βρέθηκε μεγάλη ποσότητα στάχτης, που περιείχε ποσότητα καμένων σπόρων (κουκιά, ρεβύθια, φακή, μπιζέλια, κριθάρι, σιτάρι). Είναι πιθανόν από παλαιότερες παρατηρήσεις όλος ο χώρος να είχε καεί εξαιτίας της ύπαρξης σε αυτόν της εστίας, γι' αυτό και υφαντικά βάρη, θραύσματα πίθων και αμφορέων που είχαν περισυλλεγεί εδώ παλαιότερα ήταν μέσα σε στρώμα στάχτης (Εικ. 67).

Παράλληλα με την έρευνα των μαρτύρων της ανασκαφής πραγματοποιήθηκε και έρευνα στην τομή Κ, εκεί όπου παλαιότερα λαθρανασκαφείς είχαν διαταράξει τα στρώματα. Στην περιοχή των τομών A/F, κατά τον καθαρισμό τμήματος του τείχους που αποκαλύφθηκε μετά τη διάλυση των μαρτύρων, βρέθηκαν 35 νομίσματα. Ήταν ο δεύτερος νομισματικός θησαυρός από τη Νοτιοανατολική πύλη και χρονολογικά ανήκει στον 11ο/12ο αι. μ.Χ. Το εύρημα έρχεται να συμπληρώσει τις γνώσεις μας για

Εικ. 67. Άλος. Ανασκαφή Νοτιοανατολικής πύλης. Άποψη της εστίας (ανασκαφικοί τομείς L-M).

αυτή την περίοδο πολιτισμού στην περιοχή του Αλμυρού. Ήδη κατά τις επιφανειακές έρευνες στις πεδιάδες Αλμυρού και Σούρπης εντοπίστηκαν και χαρτογραφήθηκαν πολλές θέσεις του 11ου και 12ου αι. μ.Χ., μεταξύ άλλων η μεσαιωνική πόλη του Αλμυρού, ένα φρούριο, δύο μοναστήρια, τρία χωριά και πολλοί αγροτικοί οικισμοί. Είναι προφανές ότι η περίοδος αυτή αποτελούσε περίοδο ακμής για την περιοχή. Το σύνολο των νομισμάτων από την έρευνα της πύλης ανέρχεται στα 250 περίπου. Αν και εκκρεμεί η μελέτη των νομισμάτων των ετών 2003 και 2004 (συντηρούνται στο Μουσείο Βόλου), ωστόσο από τα μέχρι δεδομένα προέκυψε ότι το συγκρότημα της πύλης πρέπει να συνέχισε να κατοικείται από το 260 μέχρι το 220 π.Χ. Ένας μεγάλος αριθμός νομισμάτων του Αντιγόνου Γονατά του τύπου Αθηνάς/Πάνα δεν φέρουν το countermark του Φιλίππου του Ε΄ (όπως αυτά από την αρχαία Δημητριάδα, που βρέθηκαν σε επίχωση του 2ου αι. π.Χ.) και ακόμη τα νομίσματα αυτού του τύπου κόπηκαν τουλάχιστον μέχρι το θάνατό του, το 239 π.Χ. Προς το παρόν διατηρούμε τη γνώμη ότι η κατοίκηση της ίδιας της πύλης σταμάτησε με το τέλος της βασιλείας του Αντιγόνου Γονατά ή αμέσως μετά.

Το 2004 δημοσιεύθηκαν[60], σύμφωνα με τους όρους του νέου αρχαιολογικού νόμου, τα αποτελέσματα των επιφανειακών ερευνών στις πεδιάδες Αλμυρού και Σούρπης. Το ενδιαφέρον της μελέτης επικεντρώθηκε στα στοιχεία που συνελέγησαν από τις προϊστορικές θέσεις. Μελετήθηκαν: α) τα ευρήματα των νεολιθικών θέσεων Μαγούλας

60. Η δημοσίευση περιλαμβάνει άρθρα πολλών συνεργατών και έχει τίτλο, R. Reinders *et al.*, *Prehistoric Sites at the Almyros and Sourpi Plains (Thessaly, Greece)*, τ. V, Netherlands Institute at Athens 2004.

Εικ. 68. Σέσκλο. Νεολιθικός οικισμός (Σέσκλο Α). Η Οικία 47 μετά τις εργασίες στερέωσης των θεμελίων.

Εικ. 69. Νεολιθικός οικισμός Σέσκλου (Σέσκλο Β). Η Οικία Α μετά τις εργασίες στερέωσης των θεμελίων.

Ζερέλια και Μαγούλας Αμπελιάς-Αλμυρού, β) τα ευρήματα μιας θέσης που εντοπίστηκε στην περιοχή Βουλοκαλύβα (Πλατάνου-Αλμυρού) και χρονολογούνται στην πρώιμη και μέση εποχή του Χαλκού, αλλά και στην εποχή του Σιδήρου, γ) τα ευρήματα που συνελέγησαν στην τοποθεσία Βάλτος και τοποθετούνται κυρίως στη μέση εποχή του Χαλκού. Τέλος, γίνεται αναφορά στους ταφικούς τύμβους της εποχής του Σιδήρου με τις καύσεις νεκρών, που έχουν εντοπιστεί και στην περιοχή Βουλοκαλύβα.

ΖΩΗ ΜΑΛΑΚΑΣΙΩΤΗ - REINDER REINDERS

ΑΝΑΔΕΙΞΗ - ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΣΕΣΚΛΟΥ ΚΑΙ ΔΙΜΗΝΙΟΥ

Εργασίες στερέωσης στο νεολιθικό οικισμό Σέσκλου

Στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ κατά τη διάρκεια των ετών 2002 και 2004 υλοποιήθηκαν επεμβάσεις στερέωσης στους τοίχους και τα θεμέλια του νεολιθικού οικισμού του Σέσκλου Α και Β (Εικ. 68, 69). Η αποκατάσταση των αρχιτεκτονικών λειψάνων είναι επιβεβλημένη εξαιτίας της συνεχούς έκθεσής τους στις καιρικές συνθήκες. Επιπλέον, η φύση των αρχιτεκτονικών λειψάνων του νεολιθικού οικισμού επιβάλλει τη συνεχή φροντίδα για τη διατήρησή τους.

Τα υλικά κατασκευής των σπιτιών είναι φθαρτά και, επομένως, ευάλωτα στις καιρικές συνθήκες με αποτέλεσμα τη σταδιακή αποσάθρωσή τους και σε μερικές περιπτώσεις τη μετατροπή τους σε άμορφους λιθοσωρούς. Τα θεμέλια των τοίχων που σώζονται είναι λίθινα, με ελάχιστο πηλό ως συνδετικό υλικό. Σε ελάχιστες περιπτώσεις σώζονται τμήματα από τις στρώσεις επιχρισμάτων στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια των τοίχων. Εκτός από τη φύση των παραπάνω υλικών, η κατάσταση διατήρησης των αρχιτεκτονικών λειψάνων επιδεινώνεται εξαιτίας του χαμηλού ύψους στο οποίο διατηρούνται και του αποσπασματικού χαρακτήρα με τον οποίο σώζονται, αλλά κυρίως γιατί εδράζονται σε διαλυμένες πήλινες επιχώσεις προγενέστερων φάσεων.

Η μελέτη στερέωσης άρχισε να εφαρμόζεται μετά την ολοκλήρωση του γενικού καθαρισμού και της αποψίλωσης του χώρου στα σημεία που υπάρχουν ορατές αρχαιότητες. Στη συνέχεια, προκειμένου να διερευνηθούν κάποια αρχαιολογικά προβλήματα, απομακρύνθηκαν τα συσσωρευμένα από το χρόνο χώματα και ερευνήθηκαν οι θεμελιώσεις και ο τρόπος σύνδεσης ορισμένων τοίχων.

Μετά την ολοκλήρωση των παραπάνω εργασιών ξεκίνησαν οι εργασίες αποκατάστασης των αρχιτεκτονικών στοιχείων. Οι πέτρες στην ανώτερη σειρά των θεμελίων είχαν παρασυρθεί και βρίσκονταν πεσμένες γύρω από τα κτίρια ή ήταν πρόχειρα τοποθετημένες επάνω στους τοίχους. Σε ορισμένους τοίχους παρατηρήθηκαν έντονες εξαλλοιώσεις με αποτέλεσμα να δημιουργούνται διάκενα και υποσκαφές στις λιθοδομές και να προκαλείται ανακατανομή τάσεων και υπερφορτίσεις. Επιπλέον, το συνδετικό υλικό που ήταν εδαφικής σύστασης είχε υποστεί διάβρωση από το νερό της βροχής.

Για τη στερέωση των λειψάνων έγιναν αρμολογήματα και συμπληρώσεις λιθοδομών, ώστε οι τοίχοι να αποκτήσουν τις απαιτούμενες αντοχές. Οι εξαλλοιωμένοι λίθοι αντικαταστάθηκαν ή συμπληρώθηκαν με νέους, ενώ παράλληλα ενισχύθηκε το ήδη υπάρχον συνδετικό υλικό με νέο (κίτρινο αργιλόχωμα και λευκό τσιμέντο στις επιφάνειες των τοίχων και εσωτερικά μαύρο τσιμέντο και άμ-

μος Λαρίσης) σύμφωνα με τις οδηγίες της ΔΑΑΜ, ώστε να εξασφαλιστεί η στατική επάρκεια του λιθοστρώματος. Στη συνέχεια επανατοποθετήθηκαν οι πέτρες της άνω σειράς των τοίχων.

Στο Σέσκλο Α στερεώθηκαν οι τοίχοι οικιών στο ανατολικό (οικία 50, 39, 47, 49) και στο δυτικό τμήμα του οικισμού (οικία 24 και 26), καθώς και το μέγαρο της νεότερης νεολιθικής (οικία 1-2-3-4-5-6), το μέγαρο της μέσης νεολιθικής, ο τοίχος βόρεια του μεγάρου της μέσης νεολιθικής, η οικία 33 της μέσης νεολιθικής, η οικία 14 στο νοτιοδυτικό τεταρτημόριο του οικισμού και, τέλος, οι οικίες 37, 38, 46. Επίσης, στο νεολιθικό οικισμό του Σέσκλου Β πραγματοποιήθηκε στερέωση των οικιών Α, Γ, Η, Κ, Μ, Θ, Ξ, Ζ2, Ε, Η1 και Π.

Εργασίες στερέωσης στο μυκηναϊκό οικισμό Διμηνίου

Στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ πραγματοποιήθηκαν εργασίες στερέωσης στο μυκηναϊκό οικισμό Διμηνίου, οι οποίες υπαγορεύθηκαν από τη φύση των αρχιτεκτονικών λειψάνων που επιβάλλει τη φροντίδα για τη διατήρησή τους καθώς και από την ανάγκη της προστασίας τους. Η στερέωση των τοίχων και των θεμελίων στην περίπτωση του μυκηναϊκού οικισμού ήταν επιβεβλημένη ώστε να καταστεί επισκέψιμος ο αρχαιολογικός χώρος. Τα υλικά κατασκευής των ονομαζόμενων Μεγάρων Α και Β είναι οι αργοί λίθοι και το αργιλόχωμα ως συνδετικό υλικό. Πρόκειται για τοίχους με λίθινα θεμέλια και πλίνθινη ανωδομή. Κατά περίπτωση τα θεμέλια σώζονται κατά μέσον όρο σε ύψος 0,60 μ., ενώ δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που η λίθινη κρηπίδα των τοίχων διατηρείται σε εξαιρετικά ικανοποιητικό ύψος (1,20 μ. περίπου). Στο Μέγαρο Α τα δάπεδα ορισμένων χώρων είναι κατασκευασμένα από λευκό ασβεστοκονίαμα με χαλίκι, ενώ παρόμοιες στρώσεις κονιάματος έφεραν πιθανώς οι τοίχοι και οι οροφές. Τα λευκά κονιάματα σε πολλές περιπτώσεις βρέθηκαν πεσμένα πάνω στο δάπεδο εξαιτίας της καταστροφής του οικισμού στα τέλη του 13ου-αρχές του 12ου αι. π.Χ. Στο Μέγαρο Β διατηρούνται σε αρκετές περιπτώσεις στη θέση τους στους τοίχους τα πηλοκονιάματα με τα οποία ήταν επενδεδυμένοι και τα οποία σώθηκαν καθώς ψήθηκαν και ισχυροποιήθηκαν από την πυρκαγιά που ξέσπασε και κατέστρεψε το Μέγαρο Β την ίδια χρονική στιγμή. Στο Μέγαρο Α υπήρχαν διάφορες κατασκευές, όπως εστίες και θήκες για την τοποθέτηση αγγείων, ενώ στο Μέγαρο Β βρέθηκαν αποθηκευτικές κατασκευές, καθώς και κατασκευές που εξυπηρετούσαν την προετοιμασία της τροφής. Η συντήρηση και διατήρηση των τμημάτων της ανωδομής υπήρξε μία από τις βασικότερες προτεραιότητες, καθώς αποτελούν μοναδικά παραδείγματα τα οποία μας επιτρέπουν να κατανοήσουμε τη μορφή των οικοδομημάτων.

Η μελέτη στερέωσης που πραγματοποιήθηκε από το 2003 μέχρι και το 2004 άρχισε να εφαρμόζεται με τον καθαρισμό των τοίχων. Για τη στερέωση και προστασία των τοίχων έγιναν αρμολογήματα και συμπληρώσεις λιθοδομών, ώστε οι τοίχοι να αποκτήσουν τις απαιτούμενες αντοχές σε διάτμηση, θλίψη κτλ. Οι εξαλλοιωμένοι λίθοι αντικαταστάθηκαν ή συμπληρώθηκαν με νέους, ώστε να εξασφαλιστεί η στατική επάρκεια του λιθοσώματος. Στη συνέχεια οι πέτρες της άνω σειράς των τοίχων επανατοποθετήθηκαν με μίγμα κοσκινισμένου αργιλοχώματος και τσιμέντου. Το ίδιο μείγμα χρησιμοποιήθηκε για την ενίσχυση του ήδη υπάρχοντος συνδετικού υλικού στις περιπτώσεις που αυτό είχε υποστεί διάβρωση.

Ειδικότερα, κατά τα έτη 2003 και 2004 πραγματοποιήθηκαν εργασίες καθαρισμού και αποκατάστασης των αρχιτεκτονικών λειψάνων των δωματίων 1, 2 και 3 της Οικίας Α, καθώς και των τοίχων που οριοθετούν τον κεντρικό δρόμο που διασχίζει το μυκηναϊκό οικισμό. Επίσης, πραγματοποιήθηκαν εργασίες καθαρισμού και προετοιμασίας στερέωσης των αρχιτεκτονικών λειψάνων της οικίας που ερευνήθηκε στο πρώην οικόπεδο Ζωγράφου, το οποίο είχε απαλλοτριωθεί, στο ανατολικό όριο του μυκηναϊκού οικισμού. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε καθαρισμός και αποκατάσταση των αρχιτεκτονικών λειψάνων του κλιβάνου που είχε εντοπιστεί νοτιοδυτικά του αρχαιολογικού χώρου. Μετά την αποκατάστασή του, ο κλίβανος στεγάστηκε με πρόχειρο στέγαστρο προκειμένου να προστατευθεί. Στο Μέγαρο Α το 2003 πραγματοποιήθηκαν εργασίες καθαρισμού και στερέωσης των τοίχων στους χώρους 3, 4, 5, 9, 17, 18, 19, Α και Β. Στο ίδιο μέγαρο πραγματοποιήθηκε καθαρισμός των δαπέδων και των ασβεστοκονιαμάτων των τοίχων των χώρων 3, 9, 17, 18 και 19. Επίσης, πραγματοποιήθηκε καθαρισμός των δύο εστιών στους χώρους 6 και 8 αντίστοιχα. Στην περίστυλη αυλή του Μεγάρου Α (χώρος 7) έγινε καθαρισμός των βάσεων των κιόνων, που έφεραν επένδυση με λευκό ασβεστοκονίαμα καλής ποιότητας.

Τις ίδιες χρονιές πραγματοποιήθηκαν εργασίες καθαρισμού των λίθινων κρηπίδων των τοίχων και στο Μέγαρο Β, και ειδικότερα στους χώρους 4, 5, 6 και 8, και των δαπέδων των χώρων 1, 3, 4, 5, 6, 7α, 7β και 7γ. Επιπλέον, στο χώρο Β πραγματοποιήθηκε καθαρισμός μιας πήλινης κατασκευής (εστία ή κλίβανος;) και ενός επιπέδου εργασίας που βρέθηκε στη νοτιοανατολική γωνία του. Τέλος, το 2003 στο Μέγαρο Β πραγματοποιήθηκαν καθαρισμοί των πηλοκονιαμάτων που βρέθηκαν στη θέση τους στους τοίχους, αλλά και εκείνων που βρέθηκαν πε-

σμένα πάνω στο δάπεδο των χώρων 1, 2, 3, 5, 6, 7α, 7β και 7γ.

Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε συντήρηση, καταγραφή, σχεδίαση και φωτογράφηση του αρχαιολογικού υλικού, καθώς και σχεδιαστική αποτύπωση των αρχιτεκτονικών λειψάνων.

Ανασύσταση Ταμιευτήρα λίμνης Κάρλας

Εργασίες στερέωσης στη θέση Κορυφούλα - Ανασκαφική θέση 1: Το 2004 παράλληλα με την υλοποίηση των ανασκαφικών εργασιών έγινε καθαρισμός και αποκατάσταση-στερέωση των ελληνιστικών τοίχων και του ελληνιστικού ελλειψοειδούς κτιρίου, όπου διαπιστώθηκαν προβλήματα στατικότητας.

Εργασίες στερέωσης στην ανασκαφική θέση 2 - Συλλεκτήρας 4: Στην ανασκαφική θέση 2, που καλύπτει έκταση 3 στρ. και εντάχθηκε στα όρια του κυρηγμένου αρχαιολογικού χώρου, εκτός από τις ανασκαφικές εργασίες πραγματοποιήθηκαν και εργασίες στερέωσης-αποκατάστασης των αρχιτεκτονικών λειψάνων των κτιρίων και των περιβόλων της ελληνιστικής εποχής.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΔΡΥΜΗ-ΣΙΣΜΑΝΗ

ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΙ - ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Διμήνι

Κατά τη διάρκεια των ετών 2002 έως και 2004 στον αρχαιολογικό χώρο Διμηνίου πραγματοποιήθηκαν εργασίες καθαρισμών και αποψιλώσεων. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκαν εργασίες για την επισκευή και τη συντήρηση της υπάρχουσας περίφραξης του αρχαιολογικού χώρου ή ακόμη και την αντικατάστασή της σε όσα σημεία είχε υποστεί μεγάλη φθορά. Στη συνέχεια, κατά μήκος της περίφραξης του αρχαιολογικού χώρου έγινε δενδροφύτευση.

Στο χώρο του φυλακίου πραγματοποιήθηκε διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου. Στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου κατασκευάστηκε χώρος στάθμευσης για τα οχήματα των επισκεπτών, αφού πρώτα επεκτάθηκε ο χώρος της εισόδου. Χώρος στάθμευσης οχημάτων διαμορφώθηκε παράλληλα και για το εργατοτεχνικό προσωπικό στα νότια του αρχαιολογικού χώρου.

Στο νεολιθικό οικισμό πραγματοποιήθηκαν εργασίες για την αντικατάσταση των πρόχειρων προστατευτικών στεγάστρων του κλιβάνου και της εστίας στο νοτιοδυτικό τεταρτημόριο του οικισμού, μετά τη στερέωση και αποκατάστασή τους. Τα πρόχειρα στέγαστρα αντικαταστάθηκαν από μόνιμα στέγαστρα από πλεξιγκλάς, έτσι ώστε ο κλίβανος και η εστία να προστατεύονται από τις καιρικές συνθήκες, αλλά ταυτόχρονα να είναι ορατά από τους επισκέπτες.

Στο μυκηναϊκό οικισμό πραγματοποιήθηκαν εργασίες προετοιμασίας για την κατασκευή διαδρόμου προσπέλασης στα ανακτορικά συγκροτήματα, καθώς και για την κατασκευή πλατωμάτων θέασης του μυκηναϊκού οικισμού. Στους χώρους στάσης των επισκεπτών και στα πλατώματα θέασης πραγματοποιήθηκε δενδροφύτευση.

Τέλος, πραγματοποιήθηκαν εργασίες για την κατασκευή πεζόδρομου με επίστρωση ψηφίδας, ο οποίος ενώνει τους δύο θολωτούς τάφους (Τούμπα και Λαμόσπιτο), με σκοπό τη διευκόλυνση της πρόσβασης των επισκεπτών στο θολωτό τάφο Λαμόσπιτο.

Ανασύσταση Ταμιευτήρα Λίμνης Κάρλας

Θέση Κορυφούλα-Ανασκαφική θέση 1: Κατά το 2004 πραγματοποιήθηκαν εργασίες αποψίλωσης του ευρύτερου χώρου και καθαρισμού των ορατών τμημάτων των ταφικών μνημείων, καθώς και του εσωτερικού των έξι θολωτών τάφων και του κιβωτιόσχημου τάφου, ενώ παράλληλα διανοίχθηκαν αυλάκια για την απομάκρυνση των ομβρίων υδάτων. Ταυτόχρονα, έγιναν εργασίες ανάπλασης του περιβάλλοντος χώρου στο θολωτό τάφο 4. Συγκεκριμένα, ενισχύθηκαν τα ορατά τοιχώματα της θόλου και ο δρόμος με την τοποθέτηση χώματος. Τέλος, κατασκευάστηκαν μεταλλικά στέγαστρα για την προστασία των έξι θολωτών τάφων και του λιθόκτιστου τετράπλευρου τάφου στο εσωτερικό του ελληνιστικού ελλειψοειδούς κτιρίου, που χρονολογούνται στη μυκηναϊκή περίοδο, και τοποθετήθηκε μεταλλικό πλαίσιο για την ανάρτηση πινακίδας με ενημερωτικό υλικό.

Συλλεκτήρας 4 - Ανασκαφική θέση 2: Κατά το 2004 στην ανασκαφική θέση 2 για την άμεση προστασία και ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου πραγματοποιήθηκαν εργασίες για την περίφραξή του. Επίσης, αναρτήθηκε πινακίδα για τη σήμανση του χώρου και την ενημέρωση του κοινού.

ΕΘΝΙΚΗ ΟΔΟΣ - ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΟΔΡΟΜΟΣ ΠΑΘΕ

Χ.Θ. 296.550 Ανασκαφή 15

Το 2004, μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφής, κατασκευάστηκε από το ΥΠΕΧΩΔΕ μόνιμο στέγαστρο για την προστασία των τεσσάρων οικιστικών συνόλων της μεταβατικής φάσης της τελικής νεολιθικής-πρώιμης εποχής Χαλκού, μετά την έγκριση της τεχνικής μελέτης από το ΚΑΣ.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΔΡΥΜΗ-ΣΙΣΜΑΝΗ

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ

Συντήρηση μπρούντζινης ταφικής υδρίας από το Βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας Δημητριάδος

Κατά τη διάρκεια ανασκαφικής έρευνας που διενεργήθηκε από τη ΙΓ΄ ΕΠΚΑ στο βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας Δημητριάδος, στον τάφο 389 αποκαλύφθηκε μία μπρούτζινη ταφική υδρία[61], η οποία χρονολογείται στην πρώιμη ελληνιστική περίοδο (Εικ. 70).

Η υδρία ήταν τοποθετημένη σε μια ασβεστολιθική θήκη[62]. Αποτελείται από το κυρίως σώμα, τη βάση, τρεις λαβές, μία διακοσμητική μορφή και το κάλυμμα, το οποίο ήταν προσκολλημένο στο σώμα με μια χάλκινη αλυσίδα. Τα υπολείμματα του νεκρού, που υπήρχαν μέσα στην υδρία, ήταν καλυμμένα με δύο διαφορετικούς τύπους υφασμάτων: ένα λινό[63] και ένα μάλλινο. Η διάβρωση του χαλκού συνετέλεσε στη διατήρηση των υφασμάτων, δίνοντάς μας έτσι την δυνατότητα για τη μελέτη τους και την απόκτηση πολύτιμων πληροφοριών[64].

Στο πλαίσιο της ερευνητικής συντήρησης αποδείχθηκε ότι η υδρία αποτελείται από χυτά και σφυρήλατα τμήματα[65]. Το σώμα της υδρίας είναι κατασκευασμένο από ένα ενιαίο φύλλο μπρούντζου (88.2 ± 0.2 %Cu, 11.7 ± 0.2% Sn), το οποίο αρχικά χυτεύθηκε και μετά σφυρηλατήθηκε. Ο λαιμός κατασκευάστηκε ξεχωριστά και συγκολλήθηκε στο κυρίως σώμα. Το κάλυμμα (88.0 ± 0.4% Cu, 11.9 ± 0.4% Sn) είναι σφυρήλατο και η διακοσμητική μορφή χειροποίητη. Οι λαβές (89.0 ± 0.5% Cu, 11.0 ± 0.5% Sn) και η βάση (89.0 ± 0.5% Cu, 11.0 ± 0.5% Sn) είναι χυτές. Οι λαβές είναι προσκολλημένες στις ροζέτες και μεταλλουργικά και μηχανικά. Οι τρεις λαβές, η βάση και η διακοσμητική μορφή ήταν κολλημένες στο σώμα της υδρίας με ένα μαλακό συγκολλητικό κράμα κασσίτερου-μολύβδου (pewter), ίχνη του οποίου είναι ακόμη ορατά[66].

Εικ. 70. Δημητριάς. Η μπρούντζινη υδρία μετά τη συντήρηση.

Η διάβρωση της υδρίας οφείλεται κυρίως σε εξωγενείς παράγοντες. Φυσικούς, εξαιτίας της πίεσης που δέχθηκε από την πτώση των πλακών του τάφου, και χημικούς, εξαιτίας της χημικής αντίδρασης που έγινε ανάμεσα στο μέταλλο και στα οργανικά κατάλοιπα που υπήρχαν στο εσωτερικό της. Τα προϊόντα διάβρωσης που κυριαρχούν είναι ο βασικός ανθρακικός χαλκός (μαλαχίτης) και ο βασικός χλωριούχος χαλκός σε μορφή βελονισμού. Υπάρχει μεταλλικός πυρήνας σε όλο το αντικείμενο αλλά δεν υπάρχει πατίνα.

Επιλέχθηκε συνδυασμός μηχανικού και χημικού καθαρισμού της υδρίας. Στο χημικό καθαρισμό χρησιμο-

61. Έχει ύψ. 0.415 και πλ. 0.31 μ. Υπεύθυνη της ανασκαφής ήταν η αρχαιολόγος της ΙΓ΄ ΕΠΚΑ Ε. Νικολάου. Ε. Νικολάου, Ανασκαφή του βόρειου νεκροταφείου της αρχαίας Δημητριάδας, *Πρακτικά της 1ης Επιστημονικής Συνάντησης, Το Αρχαιολογικό Έργο των Εφορειών στην περιοχή της Θεσσαλίας (1990-1998), Βόλος 2000*, σ. 309-314.

62. G. Varoufakis, Metallurgical Investigation of the Bronze Crater of Derveni, *Aspects of Early Metallurgy* (επιμ. W.A. Oddy), British Museum Occasional Papers, 17, 1991, σ. 71-86.

63. M.L. Ryder, Issues in Conserving Archaeological Textiles, *Archaeological Textile Newsletter* 31 (2000), σ. 2-7.

64. Οι αναλύσεις της σύστασης του μετάλλου έγιναν σε συνεργασία με τον Α. Καρύδα, ερευνητή του ΕΚΕΦΕ «Δημόκριτος», και των υφασμάτων με τη συντηρήτρια αρχαιοτήτων Κ. Τσατσούλη. Οι αναλύσεις της σύστασης του μετάλλου έγιναν, κυρίως, με φορητό φασματόμετρο XRF, το οποίο εφαρμόστηκε in situ στο εργαστήριο συντήρησης της ΙΓ΄ ΕΠΚΑ. Οι αναλύσεις των υφασμάτων έγιναν στο πανεπιστήμιο του Cardiff. Για την ανάλυση των υφασμάτων χρησιμοποιήθηκε στερεομικροσκόπιο Wild M3 για την αναγνώριση των σχεδίων πλέξης και των κλωστών και SEM για την αναγνώριση των κλωστών και τη μέτρηση των διαμέτρων των ινών.

65. Οι μέθοδοι ανάλυσης που χρησιμοποιήθηκαν είναι: α) φορητό φασματόμετρο EDXRF, β) TXRF για ανάλυση ιχνοστοιχείων προκειμένου να προσδιοριστεί το κράμα που χρησιμοποιήθηκε, καθώς επίσης και το αρχαίο συγκολλητικό, και γ) οπτική μικροσκοπία, η οποία μας βοήθησε να κατανοήσουμε τον τρόπο επεξεργασίας του μετάλλου.

66. Η ανάλυση για το συγκολλητικό έγινε με την EDXRF μέθοδο.

ποιήθηκε αρχικά μυρμηκικό οξύ 3% και 5% διαλυμένο σε νερό. Εφαρμόστηκε τοπικά με τη μορφή κομπρέσας. Αυτός ο τρόπος καθαρισμού αποδείχθηκε ότι δεν ήταν τελικά ο καταλληλότερος για τον καθαρισμό της υδρίας.

Ακολούθησε εμβάπτιση της υδρίας σε αραιωμένο θειοθειϊκό αμμώνιο 15%[67]. Με αυτό τον τρόπο αφαιρέθηκαν όλα τα προϊόντα διάβρωσης από την επιφάνεια.

Ακολούθησε καλό πλύσιμο με απιονισμένο νερό μέχρις ότου διαπιστώθηκε ότι το διάλυμα ήταν εντελώς ελεύθερο από χημικές ουσίες. Έγινε κλιβανισμός του αντικειμένου και ανακοπή των διαβρωτικών μηχανισμών με βενζοτριαζόλιο 3% αραιωμένο σε αιθυλική αλκοόλη. Η μέθοδος εφαρμόστηκε με εμποτισμό στο σταθεροποιητή. Η προστασία του αντικειμένου έγινε με βερνίκι Incralac 7% αραιωμένο σε τολουόλη και εφαρμόστηκε με πινέλο.

Όλα τα αποκολλημένα τμήματα συγκολλήθηκαν με εποξειδική κόλλα[68]. Έγινε συμπλήρωση και αισθητική αποκατάσταση μόνο στα σημεία που κρίθηκαν απαραίτητα για στατικούς λόγους.

ΕΛΕΝΗ ΑΣΔΕΡΑΚΗ

2001

ΑΠΟΤΥΠΩΣΕΙΣ - ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΙΣ

Αλόννησος

Χερσόνησος Κοκκινόκαστρο

Στο πλαίσιο προστασίας και ανάδειξης της οχύρωσης της αρχαίας Ίκου στη χερσόνησο Κοκκινόκαστρο έγινε η τοπογραφική αποτύπωση του ευρύτερου χώρου της χερσονήσου, η απόδοση του αναγλύφου του εδάφους, η οποία εξαιτίας της θαμνώδους βλάστησης δεν παρουσιάζει την επιθυμητή ακρίβεια, καθώς και η αποτύπωση του σωζόμενου τείχους και των διάσπαρτων ορατών αρχιτεκτονικών δομών.

Οι παραπάνω εργασίες έγιναν από τον Ευ. Καρούσο, μηχανικό Τ.Ε./Ε.Υ.

Στη χερσόνησο Κοκκινόκαστρο, η οποία βρίσκεται 800 μ. περίπου ανατολικά του αρχαίου νεκροταφείου στη θέση Μνήματα, μεταξύ των όρμων Βύθισμα και Τζώρτζη και βόρεια της νησίδας Μικρό Κοκκινόκαστρο έχει εντοπιστεί η θέση της αρχαίας πόλης Ίκου. Αν και ο χώρος καλύπτεται από μεσογειακή βλάστηση κηλίδας, είναι εμφανή επιφανειακά αποσπασματικά τμήματα κτιρίων, που όμως είναι ικανά να αποδώσουν την εικόνα μιας χωροταξικά οργανωμένης εγκατάστασης κλασικών χρόνων. Σήμερα η χερσόνησος ενώνεται με το κύριο σώμα του νησιού με ένα νευρώδη λαιμό ερυθρογής, ο οποίος συνεχώς διαβρώνεται. Από Δ. προς ΝΑ. δημιουργείται πλάτωμα έκτασης 25.000 τ.μ. που αναπτύσσεται σε άνδηρα και παρατηρείται υψομετρική διαφορά 20 μ. μεταξύ του ανώτερου και του κατώτερου ανδήρου. Στο εσωτερικό του πλατώματος παρατηρούνται αποσπασματικά τμήματα κτιρίων με λίθινα θεμέλια, σωζ. ύψ. έως και 1 μ. – το πλάτος τους κυμαίνεται μεταξύ 0,40-0,70 μ. –, τα οποία εναρμονίζονται με τα δημιουργούμενα άνδηρα, που αναπτύσσονται σε κλιμακωτή διάταξη.

Επιφανειακά υπάρχει άφθονη κεραμική του 4ου αι. π.Χ. και τμήματα κεράμωσης των στεγασμένων κτιρίων.

Σήμερα παραμένουν ορατά δύο μόνο σκέλη του οχυρωματικού τείχους που περιέκλειε την πόλη κατά τους κλασικούς χρόνους. Το πλάτος τους φθάνει στα 2,58 μ., διαθέτει ισχυρές εξωτερικές παρειές από ασβεστολιθικούς και κροκαλοπαγείς κυβόλιθους χωρίς συνδετικό υλικό και εδράζεται σε κροκαλοπαγές στρώμα.

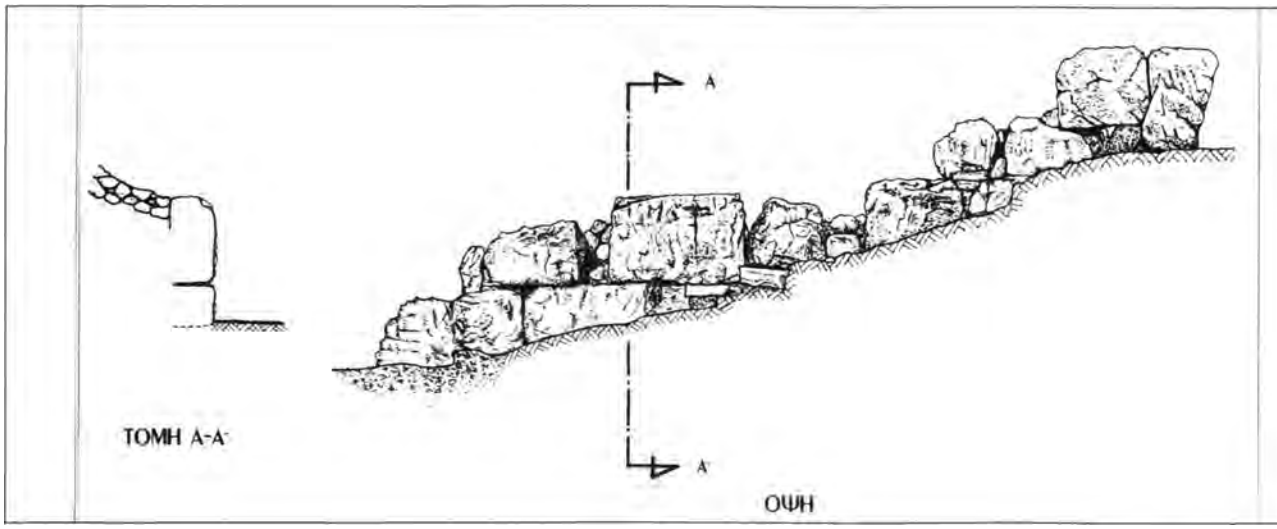
Το νότιο σκέλος περικλείει τα όρια του πλατώματος προς Δ., ήταν χτισμένο στην κρημνώδη πλαγιά και ακολουθούσε την πορεία του πρανούς. Η εξωτερική του πλευρά έχει κατολισθήσει στη θάλασσα και σώζεται μόνον το εσωτερικό του τμήμα σε μήκος 97 μ.

Το ανατολικό σκέλος του τείχους έχει κατεύθυνση Β.-Ν., διατηρείται σε καλύτερη κατάσταση από το νότιο, με ορατά τα δύο άκρα του, το κεντρικό τμήμα του καλύπτεται από φερτές επιχώσεις και βλάστηση, ενώ το ορατό σωζόμενο ύψος του κυμαίνεται μεταξύ 1,80-3 μ. και το συνολικό μήκος του φθάνει στα 36,10 μ. Το νότιο ορατό άκρο του έχει μήκος 5,80 μ., διασώζει τέσσερις δόμους (Εικ. 71) και στη συνέχεια προς Β. καλύπτεται από επιχώσεις ύψ. 4 μ. Το βόρειο ορατό άκρο του ανατολικού σκέλους του τείχους (Εικ. 72) έχει μήκος 7,30 μ., διασώζει τρεις δόμους και αλλάζει κατεύθυνση, δημιουργώντας προεξέχουσα γωνία ακολουθώντας δυτική πορεία για άλλα 2,10 μ.

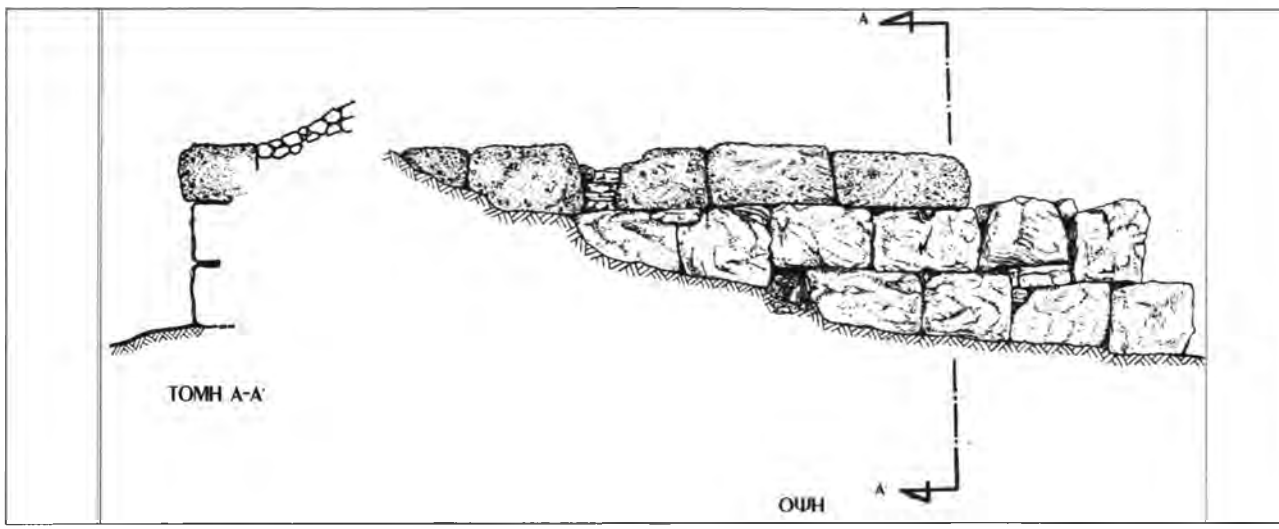
Εξαιτίας της έδρασης του τείχους στο κροκαλοπαγές στρώμα, το οποίο δεν παρουσιάζει συνοχή, και της συνεχούς διάβρωσης από το θαλάσσιο κύμα και τις καταρρακτώδεις βροχές, η ΙΓ΄ ΕΠΚΑ στοχεύει στη στερέωση της οχύρωσης με την αποχωμάτωση του πίσω μέρους του ανατολικού σκέλους, ώστε να μη δέχεται το βάρος των φερτών επιχώσεων από τα ανώτερα πλατώματα της

67. J. Cronyn, *The Elements of the Archaeological Conservation*, Routledge, London 1990. Η Cronyn αναφέρει ότι μερικές φορές ο βασικός ανθρακικός χαλκός αφαιρείται από την επιφάνεια ορειχάλκινων αντικειμένων με εμβαπτισμό σε ammonium thiosulfat, γιατί όλα τα άλλα υλικά αφήνουν λεκέδες στην επιφάνειά του.

68. Araldid HV 953 + AW 106.

Εικ. 71. Αλόννησος. Χερσόνησος Κοκκινόκαστρο. Όψη-τομή τείχους. Νότιο τμήμα ανατολικής πλευράς.

Εικ. 72. Αλόννησος. Χερσόνησος Κοκκινόκαστρο. Όψη-τομή τείχους. Βόρειο τμήμα ανατολικής πλευράς.

χερσονήσου, και στην αποκατάσταση της εξωτερικής του πλευράς.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΣΚΑΦΙΔΑ

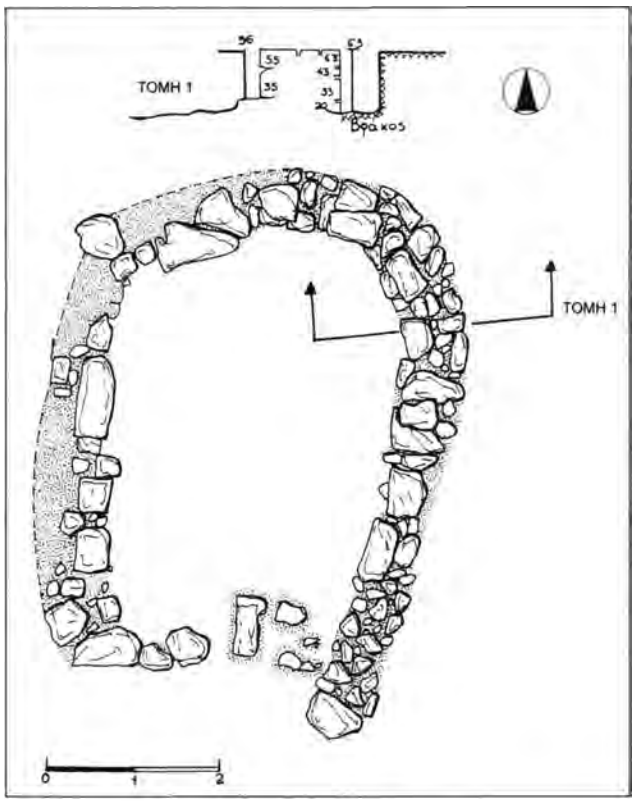
2002

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Αλόννησος

Αρχαία Ίκος. Θέση Ράχες (Αγρός Χ. Τζουάνου)

Σε αυτοψία στον παραπάνω αγρό, στο πλαίσιο έκδοσης οικοδομικής άδειας για την κατασκευή τουριστικών κατοικιών, διαπιστώθηκε η ύπαρξη αρχαίου αψιδωτού κτιρίου, με δομικό υλικό και άφθονη κεραμική κλασικών χρόνων. Διενεργήθηκε σύντομη επιφανειακή έρευνα τόσο στην ιδιοκτησία Χ. Τζουάνου όσο και στην ευρύτερη περιοχή Ράχες, όπου η αρχαία ανθρώπινη δραστηριότητα στο χώρο πιστοποιείται επιφανειακά από πλήθος κεραμικής και την ύπαρξη άφθονου δομικού υλικού, σε β΄ χρήση σήμερα, το οποίο προέρχεται από αρχαίες κατεστραμμένες αρχιτεκτονικές κατασκευές. Πρόκειται για οργανωμένη και εκτεταμένη εγκατάσταση κλασικής εποχής, η οποία αναπτύσσεται σε έκταση μεγαλύτερη των 5.000 τ.μ., βρίσκεται στην αγροτική περιοχή της αρχαίας Ίκου, από την οποία απέχει γύρω στα 2 χλμ. προς Δ., διαθέτει πηγή νερού και ελέγχει στρατη-

Εικ. 73. Αλόννησος, θέση Ράχες. Αγρός Χ. Τζουάνου. Αψιδωτό κτίριο κλασικών χρόνων.

γικής σημασίας για την άμυνα του νησιού διόδους. Όλη η περιοχή έχει υποστεί μεγάλη διάβρωση, καταστροφές από σεισμούς και σοβαρές ανθρώπινες επεμβάσεις κατά τον προηγούμενο αιώνα.

Διενεργήθηκαν πέντε δοκιμαστικές στρωματογραφικές τομές, στις περιοχές όπου επρόκειτο να κατασκευαστούν τα νέα κτίρια.

Σο βόρειο τμήμα του αγροτεμαχίου, 7 μ. σχεδόν ανατολικά της οδού εντοπίστηκε μέσα στη χαμηλή βλάστηση μεσογειακής κηλίδας, η οποία αφαιρέθηκε, μικρό αψιδωτό κτίτιο, κατεστραμμένο (Εικ. 73), κλασικών χρόνων, μήκ. 5 και πλ. 4 μ., με είσοδο στα νοτιοανατολικά, το οποίο καλύπτεται από το στρώμα καταστροφής της τελευταίας φάσης χρήσης του. Οι τοίχοι του, οι οποίοι διασώζονται σε ύψος 0,70 μ., έχουν πλάτος 1 μ., είναι κατασκευασμένοι από ασβεστολιθικούς λαξευμένους δόμους διαστ. 0,70x0,33x0,35 μ. και διαθέτουν όρυγμα θεμελίωσης πλ. 0,50 μ. εκατέρωθεν των παρειών, διανοιγμένο στο φυσικό βράχο.

Στις στρωματογραφικές τομές που πραγματοποιήθηκε η έρευνα διαπιστώθηκε ότι το στρώμα κατοίκησης κλασικών χρόνων (στρώμα 2) με κυμαινόμενο πάχος από 0,10 έως 0,35 μ., που βρίσκεται ακριβώς κάτω από το σύγχρονο σταθερό (στρώμα 1) και στηρίζεται πάνω στο φυσικό βράχο (στρώμα 3), παρουσιάζει μεγάλες κλίσεις και είναι σε πολύ κακή κατάσταση διατήρησης λόγω της μεγάλης διάβρωσης, καταστροφών από σεισμούς και σοβαρών ανθρώπινων επεμβάσεων κατά τον προηγούμενο αιώνα (αγροτική δραστηριότητα και λιθοθηρία).

Πιο συγκεκριμένα, οι λίθινες αρχιτεκτονικές κατασκευές δεν βρίσκονται σε μια διάταξη, είναι εντελώς κατεστραμμένες και σε πλήρη διαταραχή και, επομένως, δεν μπορούμε να αποφανθούμε για τη μορφή και τη χρήση τους. Από την ποσόστωση κεράμων λακωνικού τύπου που βρέθηκαν, η εγκατάσταση αφορά στεγασμένους χώρους που σχετίζονται με διαδικασίες παραγωγής, κατανάλωσης και αποθήκευσης τροφής, οικοτεχνίας και απόθεσης. Βρέθηκε άφθονη θρυμματισμένη κεραμική, κυρίως από αμφορείς, χάλκινα και πήλινα αντικείμενα, πήλινο περίαπτο, λίθινοι πεσσοί, τμήμα σιδερένιου εγχειριδίου, μικρογραφικό μελαμβαφές αγγείο και υφαντικά βάρη.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΣΚΑΦΙΔΑ -
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗΣ

ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ

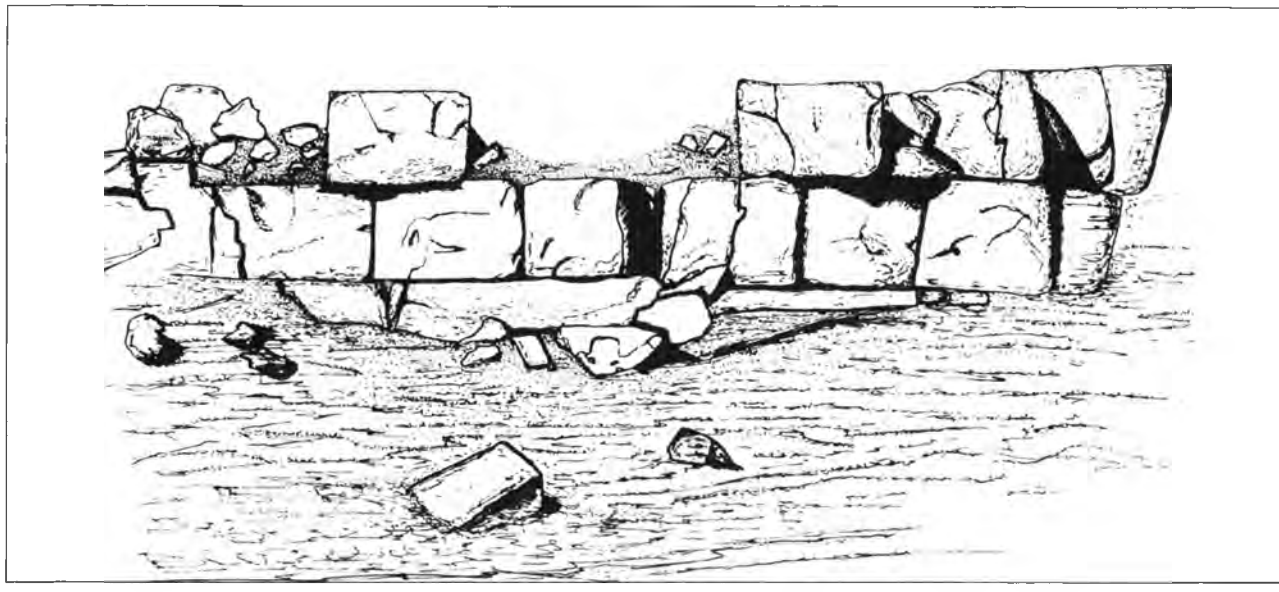
Αλόννησος

Οχυρωματική αγροικία στη θέση Γκαρμπίτσες

Με χρηματοδότηση του Δήμου Αλοννήσου πραγματοποιήθηκαν εργασίες καθαρισμού από τη θαμνώδη βλάστηση στις θέσεις Τσουκαλιά και Γκαρμπίτσες, με στόχο την αποκάλυψη δύο οχυρωμένων αγροικιών κλασικών χρόνων, που είχαν εντοπιστεί στις παραπάνω θέσεις, και την ανάδειξή τους, ώστε να έχουν πρόσβαση στα μνημεία τόσο οι κάτοικοι όσο και οι επισκέπτες του νησιού. Οι προαναφερθείσες εργασίες οργανώθηκαν και πραγματοποιήθηκαν από τις αρχαιολόγους Α. Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου και Γ. Κουσκουρίδα και ακολούθησε η σχεδιαστική αποτύπωση των χώρων από τον Ευ. Καρούσο, μηχανικό Τ.Ε./Ε.Υ.

Στη θέση Γκαρμπίτσες, 5 χλμ. περίπου βορειοανατολικά της αρχαίας πόλης στο Κοκκινόκαστρο είχαν εντοπιστεί με επιφανειακή έρευνα κυκλικό κτίριο, αναλημματικοί τοίχοι με αρχαίους δόμους σε β΄ χρήση, κεραμίδες κορινθιακού τύπου, τμήματα αποθηκευτικών αγγείων κλασικών χρόνων και αρχιτεκτονικά μέλη βυζαντινών χρόνων (*ΑΔ* 50 (1995): Χρονικά, σ. 372-373).

Μετά την αφαίρεση της πυκνής θαμνώδους βλάστησης που κάλυπτε το κτίριο, αποκαλύφθηκε κυκλική οχυρωμένη αγροικία, διαμ. 7,85 μ., από την οποία σώζονται

Εικ. 74. Αλόννησος, θέση Γκαρμπίτσες. Κυκλική οχυρωμένη αγροικία. Ανατολική πλευρά.

τρεις δόμοι από ασβεστολιθικούς λαξευμένους γωνιόλιθους, που φθάνουν σε ύψος 1,30 μ. Το πλάτος του τοίχου ανέρχεται στο 1 μ. και πρόκειται πιθανόν για διώροφο κτίριο κλασικών χρόνων (Εικ. 74). Γύρω από αυτό, τόσο βόρεια όσο και νοτιοανατολικά, με βάση την επιφανειακή έρευνα που πραγματοποιήθηκε, θα πρέπει να υπάρχουν και άλλα κτίρια ορθογώνιας κάτοψης που σχετίζονται μεταξύ τους, τα οποία όμως καλύπτονται από την πυκνή βλάστηση. Δυτικά του αποκαλυφθέντος κτιρίου εντοπίστηκε τμήμα τοίχου με προσανατολισμό Β.-Ν.· είναι κατασκευασμένος με τις ίδιες ασβεστολιθικές πέτρες, οι οποίες όμως δεν είναι λαξευμένες. Η διατήρησή του είναι πολύ κακή.

Με βάση τα δεδομένα της επιφανειακής έρευνας παρατηρείται σε τέσσερα βαθμιδωτά πλατώματα μια μεγάλη πυκνότητα ευρημάτων, κτιρίων και κεραμικής κλασικών, ελληνιστικών, ρωμαϊκών και βυζαντινών χρόνων.

Έτσι, πιστοποιείται η συνεχής χρήση του χώρου και της ευρύτερης περιοχής από τους ιστορικούς χρόνους μέχρι σήμερα, κυρίως για αγροτικές δραστηριότητες.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΣΚΑΦΙΔΑ

2003

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Αλόννησος

Κοκκινόκαστρο. Θέση Μνήματα

Κατά τις εργασίες διαπλάτυνσης του δρόμου από Πατητήρι προς Κοκκινόκαστρο, 300 μ. περίπου πριν από το χώρο στάθμευσης, ο οποίος θα αποτελέσει και το τέλος του δρόμου, αποκαλύφθηκαν σε έκταση διαστ. 20×3 μ. στρώμα καταστροφής από κεραμίδες οροφής και δύο τάφοι, στις βόρειες υπώρειες του λόφου Μνήματα, όπου έχει εντοπιστεί ήδη από το 19ο αιώνα το νεκροταφείο της αρχαίας Ίκου κατά τους κλασικούς, ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους. Στο συγκεκριμένο τμήμα οι υπώρειες εμφανίζουν ήπια κλίση από Ν. προς Β.

Πραγματοποιήθηκε σύντομη σωστική ανασκαφική έρευνα, η οποία ξεκίνησε το 2002, αλλά εξαιτίας των λιγοστών πιστώσεων ολοκληρώθηκε το 2003.

Λόγω της διάβρωσης του λόφου και της κακής διατήρησης των τάφων και του σκελετικού υλικού, τα διαθέσιμα ανασκαφικά δεδομένα είναι λίγα.

Επιβεβαιώνεται ότι και η βόρεια πλευρά του λόφου Μνήματα αποτελούσε μέρος του οργανωμένου νεκροταφείου της αρχαίας Ίκου κατά τους κλασικούς, ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους, όπως πιστοποιείται από τους τάφους που αποκαλύφθηκαν σε διαφορετικά στρώματα.

Βρέθηκαν τρεις τάφοι, εκ των οποίων δύο λακκοειδείς με καλυπτήριες πλάκες (τάφοι 1 και 3) στο ανώτερο στρώμα των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων και ένας κιβωτιόσχημος (τάφος 2) στο κατώτερο στρώμα των κλασικών χρόνων. Όλοι οι τάφοι παρουσιάζουν κοινό προσανατολισμό Δ.-Α., είναι ακτέριστοι, χωρίς επιμελημένο δάπεδο ταφής, ενώ δεν σώζεται το σκελετικό υλικό των νεκρών, με εξαίρεση τον τάφο 3. Στον τελευταίο βρέθηκαν ενταφιασμένοι δύο νεκροί με προσανατολισμό Δ.-Α., σε ύπτια εκτεταμένη στάση. Ο νεκρός προς τα βόρεια έχει το κρανίο στραμμένο προς τα αριστερά, το αριστερό του χέρι ακουμπά στο υπογάστριο, ενώ το δεξιό αγκαλιάζει το κεφάλι της νεκρής γυναίκας, η οποία βρίσκεται στα δεξιά του και έχει το κρανίο στραμμένο προς τα δεξιά, ενώ το σώμα της είναι τοποθετημένο στην αγκαλιά του ενήλικου άνδρα. Η διατήρηση του σκελετικού υλικού είναι κακή.

Στο κατώτερο στρώμα βρέθηκε κατεστραμμένη λίθινη κυκλική κατασκευή με κεραμική κλασικών χρόνων και στρώμα καταστροφής με μελαμβαφείς κεραμίδες μεγάλων διαστάσεων, λακωνικού τύπου, με επίχωση από την κατάρρευση ανωδομής κτιρίου, που περιέχει έντονα ίχνη καύσης ξύλου και αρκετή κεραμική κλασικών χρόνων σε θρυσματική κατάσταση.

Αξίζει να τονιστεί η σημασία εντοπισμού της λίθινης κατασκευής και του στρώματος καταστροφής κτιρίου, που πιστοποιεί την ύπαρξη αρχιτεκτονικών δομών σε εγγύτητα με τους τάφους, που σχετίζονται με αυτούς, και με ταφικές και τελετουργικές πρακτικές εντός του οργανωμένου και με μεγάλη διάρκεια χρήσης σε όλους τους ιστορικούς χρόνους νεκροταφείου της αρχαίας Ίκου.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΣΚΑΦΙΔΑ - ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗΣ

SCUOLA ARCHEOLOGICA ITALIANA DI ATENE

2002

Pherai

La ricognizione condotta dall'Università di Milano (dott. Massimo Di Salvatore) e dall'Eforia di Volos ha portato alla scoperta di insediamenti e strutture varie al di fuori dello spazio urbano di Pherai, che hanno fornito elementi utili per ricostruire un quadro attendibile dell'occupazione e dell'organizzazione del territorio nel settore meridionale dell'antica *tetràs* della Pelasgiotis fino al mare. E in effetti, partiti dall'esigenza di revisione dei documenti epigrafici e quindi di stabilirne la provenienza e la ripartizione, si è pervenuti all'individuazione dei limiti della *chora* ferea, nonché alla localizzazione di altri siti 'centrali', cioè di altre *poleis* i cui territori, per la durata attestata dalla cronologia delle tracce di occupazione e dalle informazioni ricavabili della tradizione antica, confinarono con essa e ne furono in diverso modo collegati o dipendenti.

Si è indagato nel settore collinare e montuoso nord-occidentale e occidentale, confinante con i territori dei siti centrali già noti e identificati di Skotoussa e di Eretria, dove sono stati individuati insediamenti secondari, anche fortificati. I dati raccolti sui due territori citati, che occupano la parte alta della valle dell'Enipeus, che scorre verso il sito dell'antica Pharsalos, possono trovare interessanti riscontri nella letteratura antica, nei resoconti di battaglie famose, non ultima quella di Kynoskephalai, descritta da Polibio e da Livio. Nella zona tra la pianura interna e il golfo Pagasetikòs, si sono evidenziati i seguenti poli principali: il Paliokastro di Kanalia e il Profitis Ilias di Glafyrà/Kapoyma, sul versante Ovest del Pilion, a nord-est di Pherai e verso il mare, il Paliokastro e di Sesklo, collocato a monte della regione di Dimini, nella quale si trova il sito costiero di Palià e, più a sud, quello del Soròs, entrambi già noti, ma non considerati, negli studi moderni, nella loro valenza spaziale, storico-geografica; a sud, infine, il Kastro di Mikrothiva, prospiciente il mare, e l'area paleocristiana di Nea Anchialos, inglobante il sito arcaico e classico di Pyrasos, divenuto porto della vicina Thebai della Phthiotis (la cui acropoli s'identifica con il Kastro di Mikrothiva). Riconosciuti i primi tre siti, per la prima volta, come siti centrali di epoca storica, ci troviamo nella condizione di poter valutare su nuove basi tutte le informazioni, storiche e archeologiche, che riguardano le trasformazioni avvenute nel corso del tempo in questa parte della Tessaglia, dal Neolitico, con i siti citati e ben noti di Sesklo e Dimini, oltre a quelli di altre importanti *magoùles* preistoriche e protostoriche, sino all'età ellenistica e romana, in particolare all'epoca dei sinecismi di Thebai e di Demetriàs, risalenti rispettivamente alla fine del IV e all'inizio del III sec. a.C. Il

secondo specialmente, con la creazione di una nuova grande città, ebbe un forte impatto nella realtà socio-politica e nell'assetto demografico e urbanistico del comprensorio costiero a diretto contatto con il territorio di Pherai, il comprensorio di Iolkòs e Pagasai. Sono appunto gli spazi organizzati, le *chorai* di queste due ultime città, con quelle di altre minori, come Amphanài e Glaphyràì, la cui localizzazione è oggetto di un dibattito ormai secolare, che sembrano finalmente emergere dall'insieme dei dati raccolti. Per quanto riguarda in particolare le epoche arcaica e classica, relativamente poco rappresentate negli scavi delle aree urbane, esse si sono mostrate in modo significativo attraverso i resti sparsi nel territorio. Una rete viaria, il più delle volte ricostruibile indirettamente attraverso la geomorfologia, la distribuzione dei resti archeologici e le permanenze delle epoche successive (i *kalderimia*), nonché un sistema coerente e serrato di fortificazioni territoriali, ci hanno posto di fronte a una realtà ben organizzata e a spazi civici già ben delineati, suddivisi e gerarchizzati.

2001

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Α. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Τα αρχαία Θέατρα της Λάρισας» σχεδιάστηκε από την Εφορεία μας στο πλαίσιο του προγράμματος «ΜΕΛΙΝΑ - Εκπαίδευση και Πολιτισμός - Ο Κόσμος της Αρχαιότητας» και απευθύνεται στους μαθητές της Δ΄ Τάξης του Δημοτικού Σχολείου. Στόχος του προγράμματος είναι η γνωριμία των μαθητών με τον κόσμο του αρχαίου θεάτρου γενικά και ειδικότερα με τα δύο θέατρα της Λάρισας, τα μόνα ορατά σήμερα τεκμήρια από το αρχαίο παρελθόν της.

Ο εκπαιδευτικός φάκελος περιλαμβάνει τρία μέρη: α) το έντυπο για τον εκπαιδευτικό με πληροφορίες για την αρχαία πόλη, τα δύο αρχαία θέατρα, καθώς και σχετική βιβλιογραφία, β) το έντυπο «τετράδιο» για το μαθητή, όπου μέσα από την ιστορία του μικρού Αλέξιππου επιλέχθηκαν να δοθούν εκείνα τα στοιχεία της λειτουργίας του αρχαίου θεάτρου που είναι κατανοητά στα παιδιά της ηλικίας αυτής, και γ) το φάκελο των χειροτεχνιών και το φάκελο της χαρτοκοπτικής με οδηγίες για την κατασκευή της μακέτας ενός αρχαίου θεάτρου.

Το πρόγραμμα σχεδιάστηκε ώστε να υλοποιείται στην τάξη και στο β΄ αρχαίο θέατρο της Λάρισας, το οποίο είναι πλήρως ανεσκαμμένο και παρέχει ασφάλεια για την περιήγη και την παραμονή σε αυτό. Ο εκπαιδευτικός φάκελος αποστάλθηκε ενημερωτικά σε όλα τα σχολεία της πόλης και υλοποιήθηκε τελικά από 41 σχολεία της Λάρισας και της γύρω περιοχής. Οι περισσότεροι μαθητές κατά την επίσκεψή τους στο αρχαίο θέατρο δραστηριοποιήθηκαν παίζοντας σκηνές από αρχαία δραματικά έργα ή δρώμενα που οι ίδιοι είχαν δημιουργήσει.

ΣΤΕΛΛΑ ΚΑΤΑΚΟΥΤΑ

Β. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Το Λουτρό της αρχαίας Τρίκκης. Υγεία και Καθαριότητα στην αρχαία Ελλάδα» σχεδιάστηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «ΜΕΛΙΝΑ - Εκπαίδευση και Πολιτισμός - Ο Κόσμος της Αρχαιότητας» και απευθύνεται στους μαθητές της Δ΄ Τάξης του Δημοτικού Σχολείου. Στόχος του προγράμματος είναι η γνωριμία των μαθητών με τον αρχαιολογικό χώρο της πόλης των Τρικάλων με έμφαση σε ένα από τα μνημεία του, το δημόσιο λουτρό, έναν ειδικό τύπο οικοδομήματος που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην καθημερινή ζωή των κατοίκων της ελληνορωμαϊκής πόλης. Το πρόγραμμα σχεδιάστηκε ώστε να υλοποιείται στην τάξη και στον αρχαιολογικό χώρο των Τρικάλων.

Ο εκπαιδευτικός φάκελος αποτελείται από τρία μέρη:

1) Το έντυπο για τον εκπαιδευτικό το οποίο περιλαμβάνει: α) Μία συνοπτική παρουσίαση της ιστορίας της αρχαίας Τρίκκης με βάση τις πηγές. β) Μία σύντομη αναφορά στην ιστορία των ανασκαφών στον αρχαιολογικό χώρο της σύγχρονης πόλης των Τρικάλων, καθώς και μια συνοπτική περιγραφή των αποκαλυφθέντων αρχαίων λειψάνων που συνοδεύεται από μια κάτοψη του αρχαιολογικού χώρου στην οποία σημειώνονται τα κτίρια των διαφόρων χρονικών περιόδων. γ) Οδηγίες αξιοποίησης του υλικού, προτάσεις προς τον εκπαιδευτικό και μια επιλογή βιβλιογραφίας.

2) Το έντυπο «τετράδιο» για το μαθητή, η ύλη του οποίου είναι κατανεμημένη σε τέσσερις ενότητες: α) Στη «Γνωριμία με την Επιστήμη της Αρχαιολογίας», όπου αναλύονται θέματα όπως ο τρόπος αποκάλυψης, ερμηνείας και ανασύνθεσης του παρελθόντος από τους αρχαιολόγους, με έμφαση στις αρχαιότητες που εντοπίζονται σε αστικά κέντρα. β) Στο κεφάλαιο «Τρίκκη. Μια αρχαία πόλη», όπου γίνεται αναφορά στην ιστορία της πόλης, έτσι όπως αυτή μπορεί να ανασυσταθεί με βάση τις αρχαίες πηγές, και μνημονεύεται ένα ιερό της, το Ασκληπείο, από το οποίο αντλούσε την αίγλη της στην αρχαιότητα αλλά που η αρχαιολογική σκαπάνη δεν έχει ακόμη αποκαλύψει. γ) Με αφορμή το ονομαστό Ασκληπείο της πόλης, η «Ιατρική» προβάλλεται ως ένας κλάδος της επιστήμης, του οποίου η αρχαία ελληνική σκέψη έθεσε τις βάσεις. δ) Ακολουθεί η γνωριμία με ένα συγκεκριμένο μνημείο από αυτά που έχουν αποκαλυφθεί στον αρχαιολογικό χώρο της πόλης των Τρικάλων, το Ρωμαϊκό Λουτρό. Αρχικά παρέχονται γενικές πληροφορίες για την αρχιτεκτονική μορφή αυτών των οικοδομημάτων και για τη λειτουργία τους. Στη συνέχεια επιχειρείται η εξοικείωση των μαθητών με το συγκεκριμένο μνημείο. Η επεξεργασία αυτού του μέρους του φυλλαδίου γίνεται από τους μαθητές κατά την επίσκεψή τους στον αρχαιολογικό χώρο, όπου τα παιδιά, σαν αρχαιολόγοι, καλούνται με βάση όσα έχουν ήδη διδαχθεί στην τάξη να ανακαλύψουν και να ταυτίσουν τους χώρους του λουτρού που έχουν έλθει στο φως με τις ανασκαφές, να προσδιορίσουν αυτούς που απομένουν να αποκαλυφθούν και, τέλος, να προβληματιστούν

σε θέματα αποκάλυψης, διάσωσης, συντήρησης και ανάδειξης αρχαίων μνημείων ενταγμένων μέσα στον πολεοδομικό ιστό μιας σύγχρονης πόλης.

3) Το φάκελο του επιτραπέζιου παιχνιδιού «Στο Λουτρό της Πόλης» και της χαρτοκοπτικής, που περιλαμβάνει την κατασκευή τεσσάρων σελιδοδεικτών με μορφή υδρίας, λουτηρίου, μπανιέρας και πεσσίσκου υποκαύστου.

Ο εκπαιδευτικός φάκελος αποστάλθηκε ενημερωτικά σε όλα τα σχολεία της πόλης και στα σχολεία της Καλαμπάκας, καθώς το επιλεγμένο σχολείο για την πρώτη εφαρμογή του προγράμματος ήταν το 4ο Δημοτικό Σχολείο της, οι μαθητές του οποίου, μετά την επίσκεψή τους στο λουτρό, κατασκεύασαν στα εργαστήρια συντήρησης της Εφορείας αντίγραφο αρχαίου ψηφιδωτού που κοσμούσε το δάπεδο μιας αίθουσας ενός αρχαίου λουτρού.

ΣΟΦΙΑ ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΝΟΜΟΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Σωστική ανασκαφή στον προϊστορικό οικισμό Μακρυχώρι 1

Η ανασκαφή πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο κατασκευής της παράπλευρης οδού SR 1 της Ν.Ε.Ο. Αθηνών-Θεσσαλονίκης, στις δυτικές παρυφές του προϊστορικού οικισμού Μακρυχώρι 1 (αριθ. Τοπογραφικού Αρχείου ΙΕ΄ ΕΠΚΑ: 131)[1] και σε έκταση διαστ. 174×9 μ. και εμβαδού 1.586 τ.μ. (Εικ. 1). Ο προϊστορικός οικισμός έχει τη μορφή μαγούλας, αλλά το βόρειο τμήμα του απλώνεται σε επίπεδη έκταση, με συνολικές διαστάσεις 350×200 μ. και ύψος 11 μ. Ανασκαφικά ερευνήθηκαν επιχώσεις της αρχαιότερης, της νεότερης νεολιθικής καθώς και της μυκηναϊκής εποχής, ενώ στην επιφανειακή κεραμική αναγνωρίστηκε, επίσης, η τελική νεολιθική, η πρώιμη εποχή του Χαλκού και η ελληνιστική εποχή.

Στο νότιο τμήμα της ανασκαφής και στις δυτικές υπώρειες της μαγούλας ανασκάφηκαν τμήματα τριών ενάλληλων τάφρων σκαμμένων στο σχιστολιθικό υπέδαφος, με κυκλοτερή ή ελλειψοειδή κατεύθυνση προς το εσωτερικό του οικισμού (Εικ. 2). Οι τάφροι δεν ήταν σύγχρονες μεταξύ τους και παρουσίαζαν διαφορές στην κατασκευή και στο γέμισμά τους, που αποτελούνταν από αρ-

Εικ. 1. Μακρυχώρι 1. Άποψη της ανασκαφής από Ν.

γούς λίθους και χώμα. Σε όλες τις περιπτώσεις το πλάτος και βάθος των τάφρων αυξομειωνόταν κατά τόπους, ενώ λόγω της κλίσης του βραχώδους υπεδάφους η εξωτερική παρειά τους ήταν χαμηλότερα από την εσωτερική. Η μεσαία τάφρος (τάφρος ΙΙ) ανασκάφηκε σε μήκος 29 μ., το πλάτος και το βάθος της ήταν κατά μέσον όρο 1,40-1,70 και 1,20-1,50 μ. αντιστοίχως, αλλά το τελευταίο ελαττωνόταν προς το νότιο τμήμα της τάφρου (0,90 μ. περίπου). Προς το παρόν, η χρονολόγηση της τάφρου είναι προς διερεύνηση, καθώς η κεραμική από το εσωτερικό της αντιστοιχεί κυρίως στην προχωρημένη αρχαιότερη και εν μέρει στη νεότερη νεολιθική περίοδο (ανώτερα στρώματα του γεμίσματος). Οι άλλες δύο τάφροι ήταν ρηχές και η μεταξύ τους απόσταση κυμαινόταν από 2,60-4,20 μ. αλλά διευρυνόταν προς Β. Η ανατολική (εσωτερική) τάφρος (τάφρος ΙΙΙ) αποκαλύφθηκε σε μήκος 24 μ., έτεμνε δε από σύμπτωση στο βόρειο άκρο της την παλαιότερη και ήδη επιχωματωμένη μεσαία τάφρο. Το πλάτος και βάθος της ήταν κατά μέσον όρο 1,20-1,50 και 0,50-0,65 μ. αντιστοίχως ενώ το βάθος στο νότιο τμήμα της τάφρου ήταν μόλις 0,35 και στο βόρειο 0,90 μ. περίπου. Η δυτική (εξωτερική) τάφρος (τάφρος Ι) ανασκάφηκε σε μήκος 59 μ., ενώ το πλάτος και το βάθος της ήταν κατά μέσον όρο 1,30-1,70

1. Κ. Γαλλής, *Άτλας προϊστορικών οικισμών της ανατολικής θεσσαλικής πεδιάδας*, Έκδοση Εταιρείας Ιστορικών Ερευνών Θεσσαλίας, Λάρισα 1992, σ. 143.

Εικ. 2. Μακρυχώρι 1. Οι νεολιθικές τάφροι στο νότιο τμήμα της ανασκαφής.

και 0,60-0,80 μ. (κατά τόπους έως 1 μ.) αντιστοίχως. Στο ύψος της τομής Α18 η τάφρος Ι ενώνεται με άλλο όρυγμα (τάφρος IV) που αποκαλύφθηκε σε μήκος 5,50 μ. και κατευθύνεται προς το εσωτερικό του οικισμού. Επίσης, στο νότιο τμήμα της τάφρου Ι συγκλίνει ένα άλλο αβαθές όρυγμα-τάφρος (τάφρος V) με ευθύγραμμη πορεία και κατεύθυνση Β.-Ν., σωζ. μήκ. 19, πλ. 1,10-2,55 και βάθ. 0,11-0,53 μ. Η κεραμική από το εσωτερικό των τάφρων Ι, ΙΙΙ, IV και V ήταν πολύ διαβρωμένη και κατά τα φαινόμενα αντιστοιχεί στη νεότερη νεολιθική περίοδο.

Βορειότερα των τάφρων και σε μήκος 70 μ. περίπου ανασκάφηκαν επιχώσεις της πρώιμης νεότερης νεολιθικής, που αντιστοιχούσαν κυρίως στη φάση Τσαγγλί-Λάρισα[2]. Εντοπίστηκαν αρκετοί λάκκοι σκαμμένοι στο σχιστολιθικό βράχο ή στο αργιλώδες φυσικό έδαφος που επικάθεται σε αυτόν, οι οποίοι διέφεραν ως προς το σχήμα, τις διαστάσεις και το περιεχόμενό τους, καθώς και κάποια «λιθόστρωτα». Οι υπάρχουσες ενδείξεις συνηγορούν στην ύπαρξη υπόσκαφων οικιών αλλά και πασσαλόπηκτων κτισμάτων. Στην τομή Β34 εντοπίστηκε πήλινη επιφάνεια-δάπεδο διαστ. 3,50×4,50 μ., πάνω στην οποία εντοπίστηκε στο νοτιοανατολικό άκρο ιπνός, που διέσωσε τμήμα της πήλινης θόλου του, ενώ το κυκλοτερές δάπεδό του είχε διάμετρο 0,85-1,10 μ. (Εικ. 3). Σε επαφή με την παραπάνω επιφάνεια και στο βορειοανατολικό άκρο της εντοπίστηκε άλλη κυκλική θερμική κατασκευή, η οροφή της οποίας ήταν επίπεδη με διάμετρο 0,85 μ. περίπου και είχε κατασκευαστεί από πλακαρές πέτρες επιχρισμένες με στρώση πηλού, ενώ στο κέντρο της έφερε κυκλικό άνοιγμα. Μέσα στον ιπνό και πάνω στη δεύτερη θερμική κατασκευή βρέθηκαν δύο ταφές ενήλικων ατόμων σε συνεσταλμένη στάση, ενώ μία ακόμη νεολιθική ταφή ενήλικου ατόμου βρέθηκε στο νότιο τμήμα της ανασκαφής, δυτικά της εξωτερικής τάφρου. Επίσης, στο μάρτυρα των τομών Α30-Β30 βρέθηκε μια μεγάλη τετράγωνη εστία διαστ. 1,65 μ. περίπου, που περιβαλλόταν από πλακαρές πέτρες και είχε διαδοχικές επαλείψεις του πήλινου δαπέδου της.

Εικ. 3. Μακρυχώρι 1. Νεολιθικός ιπνός στην τομή Β34.

Στο βορειότερο τμήμα της ανασκαφής και σε μήκος 55 μ. περίπου ανασκάφηκαν επιχώσεις της μυκηναϊκής εποχής με εκτεταμένα κατάλοιπα κτισμάτων, στα οποία διαπιστώθηκαν τουλάχιστον δύο οικοδομικές φάσεις. Τα κτίσματα είχαν θεμελιώσεις από αργούς λίθους και λάσπη, η ανωδομή τους ήταν πλίνθινη και στα δάπεδά τους διαπιστώθηκε συχνά η χρήση ενός υπόλευκου κονιάματος. Από το βορειότερο οίκημα, που ανασκάφηκε σε έκταση 17,50×5,50 μ., εντοπίστηκαν τρία ευρύχωρα ορθογώνια δωμάτια, αλλά το μεγαλύτερο μέρος του εκτεινόταν πέραν των ορίων της ανασκαφής (Εικ. 4). Κάτω από το βορειότερο δωμάτιο βρέθηκε ταφή ενήλικα σε ύπτια θέση, ενώ σε άλλα σημεία του βόρειου τμήματος της ανασκα-

2. Επιχώσεις αυτών των φάσεων ανασκάφηκαν και στο γειτονικό προϊστορικό οικισμό Μακρυχώρι 2 (αριθ. Τοπογραφικού Αρχείου ΙΕ΄ ΕΠΚΑ: 113), βλ. Κ. Γαλλής, *ΑΔ* 38 (1983): Χρονικά, σ. 203 και J.P. Demoule - K. Gallis - L. Manolakakis, Transition entre les cultures néolithiques de Sesklo et de Dimini: les catégories céramiques, *BCH* CXII (1988), σ. 1-58.

Εικ. 4. Μακρυχώρι 1. Το μυκηναϊκό οίκημα στο βόρειο τμήμα της ανασκαφής.

φής βρέθηκαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι της μυκηναϊκής εποχής. Σε απόσταση 3,50-4 μ. δυτικά των τριών ορθογώνιων δωματίων και με παράλληλη κατεύθυνση προς αυτά εντοπίστηκε η θεμελίωση ενός επιμήκους λιθόκτιστου τοίχου, το μεγαλύτερο τμήμα του οποίου εκτεινόταν πέραν της ανασκαφής, ενώ ο χώρος ανάμεσά τους διέσωσε κατά τόπους δάπεδο από υπόλευκο σκληρό κονίαμα πάνω σε υποδομή από πατημένο χώμα και χαλίκια.

Σημαντική ήταν η ποσότητα της κεραμικής που προήλθε από την ανασκαφή, καθώς και των άλλων ευρημάτων, όπως ειδωλίων, λίθινων και οστέινων εργαλείων, σφονδυλιών κ.ά.

Ο προϊστορικός οικισμός έχει κηρυχθεί αρχαιολογικός χώρος, ενώ κατόπιν σχετικών αποφάσεων του ΥΠΠΟ έχουν στεγαστεί με ειδικά στέγαστρα τμήματα των αποκαλυφθέντων αρχαιοτήτων.

Νεολιθικός οικισμός στη θέση Προφήτης Ηλίας, Δήμος Κοιλάδας

Νεότερα δεδομένα που προέρχονται από τη συνεχιζόμενη επεξεργασία της κεραμικής στο νεολιθικό οικισμό που βρίσκεται στην παραπάνω θέση (*ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 503-505) υποδεικνύουν ότι ο οικισμός συνεχίζει να κατοικείται και στα τέλη της νεότερης νεολιθικής-τελική νεολιθική περίοδο. Η μελέτη της ιδιαίτερα μεγάλης ποσότητας κεραμικής και των λοιπών ευρημάτων συνεχίζεται.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΟΥΦΕΞΗΣ

Φάρσαλα

Οδός Κανάρη 13 (Ο.Τ. 235, οικόπεδο Ε. Τσινοπούλου-Ζυγούρη)

Κατά τη διάρκεια της σωστικής ανασκαφής που πραγματοποιήθηκε στο οικόπεδο με αφορμή την ανέγερση οικοδομής αποκαλύφθηκε στο νότιο τμήμα του, σε βάθος -1,45/-2,08 μ. από το πεζοδρόμιο της οδού Κανάρη, τμήμα τοίχου ελληνιστικών χρόνων (τοίχος 1). Ο τοίχος 1 είχε κατεύθυνση Α.-Δ., αποκαλύφθηκε εντός των ορίων του οικοπέδου σε μήκος 13,05 μ. και συνεχιζόταν μέσα στα όμορα προς Α. και Δ. οικόπεδα. Είχε πλάτος 0,60-0,65 μ. και σωζόταν στο ύψος του λιθόκτιστου θεμελίου και των δύο πρώτων δόμων της ανωδομής του (0,60-0,93 μ.). Ήταν κατασκευασμένος από μεγάλους ημιλαξευμένους ασβεστόλιθους (ορθοστάτες) τοποθετημένους στο νότιο, εξωτερικό, μέτωπό του και από αργολιθοδομή στο βόρειο, εσωτερικό, μέτωπό του. Κάτω από το ανατολικό τμήμα του τοίχου 1 διερχόταν, με κατεύθυνση Β.-Ν., ανοιχτός σκαφωτός αγωγός από ψαμμόλιθο, ενώ στα νότια του τοίχου εντοπίστηκε δάπεδο υπαίθριου χώρου (πιθανόν οδόστρωμα) από πατημένο χώμα, χαλίκια και όστρακα. Στα βόρεια του τοίχου 1, κάθετα σε αυτόν, αποκαλύφθηκαν δύο ακόμη σύγχρονοί του τοίχοι, με κατεύθυνση Β.-Ν., που σώζονταν σε μήκος 0,66 και 0,33 μ. αντίστοιχα και στο ύψος του λιθόκτιστου θεμελίου τους (0,26 και 0,64 μ. αντίστοιχα). Το σύγχρονο με τους τρεις τοίχους δάπεδο ήταν χωμάτινο.

Στους ρωμαϊκούς χρόνους ο τοίχος 1 ενσωματώθηκε στην κατασκευή ενός ισχυρού τοίχου (τοίχος 1α, Εικ. 5), πλ. 1,50 μ., με όμοια κατεύθυνση (Α.-Δ.). Ειδικότερα, ο ελληνιστικός τοίχος 1 αποτέλεσε το νότιο μέτωπο του τοίχου 1α, ενώ στο βόρειο μέτωπο του νέου τοίχου τοποθετήθηκαν, πιθανόν σε β΄ χρήση, μεγάλοι ορθογώνιοι, καλά λαξευμένοι με χοντρό βελόνι κυβόλιθοι, οι περισσότεροι από τους οποίους βρέθηκαν λίγο μετα-

Εικ. 5. Φάρσαλα. Οικόπεδο Ε. Τσινοπούλου-Ζυγούρη. Ο τοίχος 1α.

κινημένοι από την αρχική τους θέση. Το ενδιάμεσο μεταξύ των ορθογώνιων κυβόλιθων και του τοίχου 1 τμήμα γεμίστηκε με μικρού και μέτριου μεγέθους λίθους και τμήματα πήλινων κεραμίδων. Ο τοίχος 1α αποκαλύφθηκε σε μήκος 13,05 μ. και συνεχιζόταν επίσης μέσα τα όμορα προς Α. και Δ. οικόπεδα. Λόγω του πλάτους και της ισχυρής κατασκευής του πιθανόν να επρόκειτο για τμήμα τείχους(;) ή για περίβολο δημόσιου οικοδομήματος. Σε μια μεταγενέστερη φάση, στους ρωμαϊκούς επίσης χρόνους, τμήμα του τοίχου 1α καλύφθηκε από ένα λιθόστρωτο, που εντοπίστηκε σε συνολική έκταση 0,10 μ. (Β.-Ν.)x0,14 μ. (Α.-Δ.). Καθώς έως σήμερα δεν έχουν αποκαλυφθεί στις σωστικές ανασκαφές στην πόλη της Φαρσάλου αρχιτεκτονικά λείψανα ή επιχώσεις των ρωμαϊκών χρόνων, ο τοίχος 1α και το λιθόστρωτο, σε συνδυασμό με μία ελεύθερη ταφή ρωμαϊκών χρόνων που είχε αποκαλυφθεί στο οικόπεδο Ι. Μπούμπα[3], αποτελούν ενδείξεις για τη συνέχιση της ζωής στην πόλη και την περίοδο αυτή.

Στο βορειοδυτικό τμήμα του οικοπέδου, στο τετράγωνο Α3, εντοπίστηκαν τρεις ακόμη τοίχοι. Ο τοίχος 2, με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ., εντοπίστηκε σε βάθος -2, αποκαλύφθηκε σε μήκος 4, είχε πλάτος 0,51 μ. και σωζόταν σε ύψος ενός δόμου (0,24-0,43 μ.). Ήταν κατασκευασμένος από μεγάλους αργούς ογκόλιθους ασβεστόλιθου. Στα ανατολικά του τοίχου 2 αποκαλύφθηκε δάπεδο υπαίθριου πιθανόν χώρου από αμμώδες χώμα με πολλές λατύπες, ενώ στα δυτικά του εντοπίστηκαν χωμάτινο δάπεδο και μία εστία από τμήματα πήλινων κεραμίδων επιστρωμένα με πηλό. Ο τοίχος 2 χρονολογείται στους αρχαϊκούς χρόνους. Ο τοίχος 3 εντοπίστηκε σε βάθος -2,39 μ., είχε κατεύθυνση Β.-Ν. και αποκαλύφθηκε σε μήκος 3,10 μ. Ήταν κατασκευασμένος από αργολιθοδομή. Σωζόταν σε ύψος ενός-δύο δόμων (0,19-0,33 μ.) και το δυτικότερο τμήμα του καλυπτόταν από την επίχωση, πάνω στην οποία εδραζόταν ο τοίχος 2 (αποκαλ. πλ. τοίχου 3: 0,55 μ.). Χρονολογείται στους υπομυκηναϊκούς χρόνους. Ο τοίχος 4 εντοπίστηκε σε βάθος -2,83 μ. Είχε κατεύθυνση Β.-Ν., αποκαλύφθηκε σε μήκος 4, είχε πλάτος 0,71-0,75 μ. και σωζόταν σε ύψος ενός δόμου (0,19-0,32 μ.). Ήταν κατασκευασμένος από μεγάλους αργούς ασβεστόλιθους τοποθετημένους στο δυτικό του μέτωπο, μέτριου μεγέθους λίθους στο ανατολικό του μέτωπο και λατύπες στον αρμό. Χρονολογείται στη μέση εποχή του Χαλκού. Ο προϊστορικός πυρήνας της Φαρσάλου τοποθετείται από τους παλαιότερους ανασκαφείς στο βραχώδες ύψωμα της Αγίας Παρασκευής, όπου όμως η συνεχής κατοίκηση και η διάβρωση είχαν ως αποτέλεσμα τη μη διατήρηση στην περιοχή αυτή αρχιτεκτονικών λειψάνων και την ανεύρεση εκεί μόνον επιχώσεων και λίγων τάφων. Η αποκάλυψη στο οικόπεδο Τσινοπούλου-Ζυγούρη του τοίχου 4 της μέσης εποχής του Χαλκού και του υπομυκηναϊκού τοίχου 3 αποτελούν τις πρώτες ενδείξεις για την επέκταση του οικισμού αυτών των περιόδων και στην πεδινή έκταση στα βορειοανατολικά του υψώματος της Αγίας Παρασκευής.

ΣΟΦΙΑ ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ

Ανώνυμη οδός (Ο.Τ. 132 Β, οικόπεδο Σ. Καρακώστα)

Το οικόπεδο βρίσκεται στο βορειοδυτικό τμήμα της πόλης, εκτός των αρχαίων τειχών και πολύ κοντά στην κοίτη του Απιδανού ποταμού. Με την ανασκαφή που διενεργήθηκε σε αυτό αποκαλύφθηκαν από βάθος -1,84 έως -2,13 μ. από το κράσπεδο της παρακείμενης οδού, κάτω από ένα παχύ στρώμα αποθέσεων του ποταμού και σε κατάσταση διάλυσης στο μεγαλύτερο μέρος τους, αρχιτεκτονικά λείψανα ενός κτιρίου των ελληνιστικών χρόνων, που λειτουργούσε έως και το 2ο αι. π.Χ. Η κεραμική και τα υπόλοιπα κινητά ευρήματα ήταν λιγοστά. Στη δοκιμαστική τομή που πραγματοποιήθηκε στο μέσον του οικοπέδου, κάτω από το επίπεδο των αποκαλυφθέντων αρχαιοτήτων και έως το προβλεπόμενο βάθος θεμελίωσης της οικοδομής (-3 μ.), εντοπίστηκαν στρώματα καθαρής ποταμίσιας άμμου που εναλλάσσονταν με άλλα με μεγάλη περιεκτικότητα σε ψιλό χαλίκι. Τα προαναφερθέντα λείψανα πρέπει να σχετίζονται με εκείνα που είχαν βρεθεί παλαιότερα στη νότια πλευρά της

3. Σ. Καραπάνου, Φάρσαλα, Οδός Κολοκοτρώνη 16 (Οικόπεδο Ι. Μπούμπα), *ΑΔ* 51 (1996): Χρονικά, σ. 378.

οδού, στο οικόπεδο όπου ανεγέρθηκε το 4ο Δημοτικό Σχολείο Φαρσάλων[4].

ΣΤΕΛΛΑ ΚΑΤΑΚΟΥΤΑ

ΝΟΜΟΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Μεσοχώρα

Με αφορμή τα έργα εκτροπής του ποταμού Αχελώου προς τη Θεσσαλία και ειδικότερα της κατασκευής του φράγματος Μεσοχώρας, διενεργήθηκε σωστική ανασκαφή στη θέση Λούτσες που θα κατακλυστεί από τον Ταμιευτήρα Μεσοχώρας. Η θέση βρίσκεται σε φυσικό ύψωμα στα βορειοδυτικά της κοινότητας Μεσοχώρας, επάνω από την κοίτη του Αχελώου, στον επαρχιακό δρόμο προς Άρτα. Πρόκειται για πιθανότατα ατείχιστο οικισμό των ελληνιστικών χρόνων στην ορεινή περιοχή της αρχαίας Αθαμανίας.

Κατά το πρώτο έτος της ανασκαφής ερευνήθηκαν πέντε συνολικά αγροί, σε τέσσερις από τους οποίους αποκαλύφθηκαν μικρά τμήματα οικοδομημάτων – πιθανότατα οικιών – της ελληνιστικής εποχής, σε αποσπασματική κατάσταση διατήρησης. Για την κατασκευή των τοίχων των οικοδομημάτων, που εδράζονταν στο φυσικό έδαφος και σώζονταν στο ύψος του λιθόκτιστου θεμελίου τους, είχαν χρησιμοποιηθεί γκριζόλευκοι ασβεστόλιθοι. Αποκαλύφθηκαν επίσης αρκετοί λιθοσωροί, που προέρχονταν από κατεστραμμένους τοίχους κτισμάτων, και εκτεταμένο στρώμα καταστροφής με μεγάλη ποσότητα θραυσμάτων πήλινων κεραμίδων στέγης, αβαφής κεραμική καθημερινής χρήσης και λίγα μετάλλινα και πήλινα μικροαντικείμενα. Στα ευρήματα περιλαμβάνονται και δύο απολεπίσματα οψιανού και κερατόλιθου, προϊόντα προϊστορικής λιθοτεχνίας. Η κακή κατάσταση διατήρησης των αρχιτεκτονικών λειψάνων οφείλεται στη διάβρωση του εδάφους, στην καλλιέργεια των αγρών και στη διάνοιξη κατά τα παλαιότερα έτη οδών στην περιοχή. Η ανασκαφή των υπόλοιπων αγρών στους οποίους έχουν επιφανειακά εντοπιστεί αρχιτεκτονικά λείψανα και κεραμική εκκρεμεί, καθώς δεν έχει συντελεστεί από τη ΔΕΗ η απαλλοτρίωσή τους.

Αγρός Δ. Βλάχου

Στο βορειοδυτικό τμήμα του αγρού αποκαλύφθηκε τοίχος (τοίχος 1) με κατεύθυνση Α.-Δ. Από τον τοίχο 1 διασώθηκε το λιθόκτιστο θεμέλιό του – πλ. 0,50 μ. – σε μήκος 5,25 μ. και σε ύψος ενός δόμου. Στα βόρεια και στα δυτικά του εντοπίστηκε λιθοσωρός από μικρού και μέτριου μεγέθους λίθους και πολλά θραύσματα πήλινων κεραμίδων στέγης. Από το λιθοσωρό περισυνελέγησαν αρκετή ποσότητα αβαφούς κεραμικής καθημερινής χρήσης, ένας σιδερένιος τριποδικός λυχνοστάτης, μία πήλινη πυραμιδόσχημη αγνύθα και ένας λίθινος σφαιρικός τριπτήρας.

Αγρός Η. Γεροβασίλη

Στο νοτιοανατολικό τμήμα του αγρού αποκαλύφθηκαν δύο τοίχοι οικοδομήματος (τοίχοι 2 και 3). Ο τοίχος 2 εντοπίστηκε 3 μ. βόρεια του τοίχου 1 που είχε αποκαλυφθεί στον όμορο αγρό του Δ. Βλάχου και με τον οποίο ήταν παράλληλος, καθώς και οι δύο τοίχοι είχαν κατεύθυνση Α.-Δ. Διασώθηκε σε μήκος 5, είχε πλάτος 0,40 μ. και σωζόταν σε ύψος ενός δόμου του λιθόκτιστου θεμελίου του. Σε απόσταση 0,15 μ. βόρεια του τοίχου 2 και παράλληλα προς αυτόν βρέθηκε σειρά, μήκ. 2,15 μ., από τμήματα πήλινων κεραμίδων τοποθετημένων κάθετα μέσα στο χωμάτινο δάπεδο. Ο τοίχος 3, σε κακή κατάσταση διατήρησης, είχε κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ. και πιθανότατα γώνιαζε με τον τοίχο 2. Στα ανατολικά του, στο χώρο που οριζόταν από τους δύο τοίχους, αποκαλύφθηκε βυθισμένος στο έδαφος ο πυθμένας ενός πίθου, ενώ στα δυτικά του λιθοσωρός και στρώμα καταστροφής με θραύσματα πήλινων κεραμίδων στέγης. Από το σύγχρονο με τους δύο τοίχους αρχαιολογικό στρώμα προέρχεται μικρή ποσότητα αβαφούς κεραμικής καθημερινής χρήσης, όστρακα δύο σκύφων με ανάγλυφη διακόσμηση, δύο πήλινες πυραμιδόσχημες αγνύθες, σιδερένια καρφιά και ένα τμήμα χάλκινου ελάσματος. Από το επιφανειακό στρώμα του τετραγώνου Β4, στο δυτικό τμήμα του αγρού, περισυνελέγησαν επίσης ένα τμήμα μολύβδινου αντικειμένου και ένα απολέπισμα οψιανού.

Αγρός Ευ. Παπαευθυμίου

Στο βορειοδυτικό τμήμα του αγρού αποκαλύφθηκε η νοτιοανατολική γωνία ενός δωματίου κτιρίου που οριζόταν από δύο τοίχους (Εικ. 6). Ο τοίχος 1 διασώθηκε σε μήκος 5,25 και είχε πλάτος 0,50 μ., ενώ ο τοίχος 2 είχε μήκος 1,90 και πλάτος 0,60 μ. Το λιθόκτιστο θεμέλιο του τοίχου 1 σωζόταν σε ύψος ενός δόμου, ενώ του τοίχου 2 σε ύψος ενός έως τριών δόμων. Από την επίχωση στο

4. Σ. Καραπάνου, Φάρσαλα - οδός Ανωχωρίου (4ο Δημοτικό Σχολείο), *ΑΔ* 51 (1996): Χρονικά, σ. 378-379.

Εικ. 6. Μεσοχώρα. Αγρός Ευ. Παπαευθυμίου. Οι τοίχοι 1 και 2.

εσωτερικό του χώρου που όριζαν οι δύο τοίχοι περισυνελέγησαν αρκετές πήλινες κεραμίδες στέγης, αβαφής κεραμική καθημερινής χρήσης και όστρακα ενός μεγάλου αβαφούς κιονωτού κρατήρα, που έφερε στο χείλος εμπίεστη διακόσμηση από βλαστό κισσού και μία φθαρμένη σφραγίδα, καθώς και εμπίεστη διακόσμηση με ανθέμια και ρόδακες στις λαβές του. Η συνέχεια των τοίχων προς Β. και Δ. είχε καταστραφεί από τη διάνοιξη αγροτικής οδού. Στον υπόλοιπο αγρό εντοπίστηκαν εκτεταμένοι λιθοσωροί, που προέρχονταν από την καταστροφή τοίχων οικοδομημάτων και κατά τόπους στρώμα καταστροφής με πολλές πήλινες κεραμίδες στέγης.

Αγρός Ι. Γκάνια

Αποκαλύφθηκε τμήμα λιθόκτιστου θεμελίου τοίχου (τοίχος 1) με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ., το βορειότερο τμήμα του οποίου είχε καταστραφεί παλαιότερα κατά τη διάνοιξη της επαρχιακής οδού προς Άρτα. Ο τοίχος 1 σωζόταν σε ύψος ενός δόμου, είχε μήκος 2,72, και πλάτος 0,60 μ. Στα δυτικά του τοίχου εντοπίστηκε στρώμα καταστροφής από κεραμίδες στέγης, από το οποίο περισυνελέγησαν μικρή ποσότητα αβαφούς κεραμικής, όστρακα πίθων, μία σιδερένια λεπίδα μαχαιριού, ένας σιδερένιος κρίκος, ένα χάλκινο σπειροειδές σύρμα και ένα χονδρό απολέπισμα κερατόλιθου. Στο βορειοδυτικό τμήμα του αγρού, περαιτέρω δηλαδή προς τα δυτικά του τοίχου 1, αποκαλύφθηκαν επίσης ένας εκτεταμένος λιθοσωρός και στρώμα καταστροφής από θραύσματα κεραμίδων στέγης και κομμάτια ψημένων από φωτιά πλιθιών και πηλών.

Αγρός Κ. Καλογιάννη

Στον αγρό διανοίχθηκαν πέντε συνολικά ανασκαφικές τομές, στις οποίες δεν εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα. Από τις επιχώσεις περισυνελέγησαν μικρή ποσότητα αβαφούς κεραμικής, θραύσματα πήλινων κεραμίδων, ένας σιδερένιος κρίκος και μία λίθινη ωοειδής βάση με κυκλική οπή στο κέντρο της.

ΣΟΦΙΑ ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ

2002

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΝΟΜΟΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Φάρσαλα

Συμβολή των οδών Κανάρη και Απόλλωνος (Ο.Τ. 243 Ζ, οικόπεδο Κ. Ευαγγελόπουλου)

1. Οι επιχώσεις νεότερων χρόνων που κάλυπταν όλη την έκταση του οικοπέδου έως το επίπεδο που σταμάτησε η εκσκαφή (-2,01 μ. από το πεζοδρόμιο της οδού Κανάρη), προχωρούσαν βαθύτερα σε πολλά σημεία, και ιδιαίτερα στο κεντρικό τμήμα αυτού, διαταράσσοντας και καταστρέφοντας τα αρχαιολογικά στρώματα.

2. Στο δυτικό τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκαν αποσπασματικά σε βάθος -2,03 μ. τρεις χώροι, αξονικά τοποθετημένοι Β.-Ν., ενός κτιρίου που συνεχίζεται στη δυτική, βόρεια και νότια παρειά (Εικ. 7). Διαπιστώθηκε ότι το κτίριο είχε δύο οικοδομικές φάσεις. Οι τοίχοι του, πλ. 0,50 και σωζ. ύψ. 0,22-0,50 μ., είχαν κατασκευαστεί από αργές ασβεστολιθικές πέτρες, τοποθετημένες σε δύο μέτωπα με γέμισμα από μικρότερες και συνδετικό υλικό λάσπη. Οι λίθοι που διαμόρφωναν το εξωτερικό μέτωπο του ανατολικού τοίχου του κτιρίου ήταν πιο τετραγωνισμένοι και δουλεμένοι με χοντρό βελόνι. Στη θέση του διατηρήθηκε το κατώφλι με τις υποδοχές για δίφυλλη πόρτα της νεότερης οικοδομικής φάσης του μεσαίου δωματίου. Τα δάπεδα των χώρων ήταν από πατημένο χώμα και οι τοίχοι τους επενδεδυμένοι με κονιάματα.

Στα ανατολικά των δωματίων ανοιγόταν ένας υπαίθριος χώρος με πηγάδι στο νότιο τμήμα του. Το πηγάδι είχε διάμετρο 0,56-0,58 μ. Το περιχείλωμά του, πλ. 0,20 και ύψ. 0,45 μ., αποτελούσε μία μονολιθική ψαμμολιθική πέτρα, η οποία πατούσε σε τρεις ασβεστολιθικές πλάκες και η επίπεδη άνω επιφάνειά της ήταν δουλεμένη με βελόνι. Το υπόλοιπο πηγάδι είχε χτιστεί με αργολιθοδομή. Στο αίθριο εντοπίστηκαν τρία επάλληλα δάπεδα. Το αρ-

Εικ. 7. Φάρσαλα. Οικόπεδο Κ. Ευαγγελόπουλου. Τα αποκαλυφθέντα αρχαία λείψανα στο δυτικό τμήμα του οικοπέδου πριν από την ολοκλήρωση της ανασκαφής. Άποψη από Δ.

Εικ. 8. Φάρσαλα. Οικόπεδο Κ. Ευαγγελόπουλου. Τα αποκαλυφθέντα αρχαία λείψανα στο νοτιοανατολικό τμήμα του οικοπέδου. Άποψη από ΝΑ.

χικό, το οποίο αντιστοιχούσε στην παλαιότερη οικοδομική φάση του κτιρίου, ήταν συμπαγές από μίγμα ασβέστη και ψιλής άμμου σε υπόστρωμα από τριμμένο ψαμμόλιθο, χαλίκι και ασβέστη. Ταυτόχρονα με τη νεότερη οικοδομική φάση του κτιρίου κατασκευάστηκε ένας πλακόστρωτος διάδρομος, πλ. 1,50 μ. περίπου, που με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ. διέσχιζε το αίθριο και οδηγούσε στο πηγάδι. Ο υπόλοιπος χώρος του αιθρίου καλύφθηκε με δάπεδο από πατημένο χώμα, που περιείχε χαλίκια, μικρού και μεγάλου μεγέθους, και ποσότητα θραυσμάτων κεραμίδων και οστράκων. Στην τρίτη φάση χρήσης του χώρου, το πλακόστρωτο καταργείται και όλος ο χώρος καλύπτεται από δάπεδο ανάλογης μορφής με το αμέσως προηγούμενο.

Τέλος, στα νότια του αιθρίου αποκαλύφθηκε το βόρειο άκρο ενός ημιυπαίθριου χώρου, ο οποίος από την πλευρά αυτή οριζόταν με τρεις πεσσούς και πλίθινα τοιχάρια ανάμεσά τους.

3. Στο νοτιοανατολικό τμήμα του οικοπέδου, σε βάθος -2,01 μ., αποκαλύφθηκε μικρό τμήμα ενός άλλου κτιρίου, η συνέχεια του οποίου προς Β. και Α. διακοπτόταν απότομα από τις μεταγενέστερες διαταραχές (Εικ. 8). Συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν αποσπασματικά τρεις εξωτερικοί τοίχοι και ένας μεσότοιχος, που όριζαν δύο χώρους. Οι εξωτερικοί τοίχοι, κατασκευασμένοι με ασβεστολιθικούς κυβόλιθους στο εξωτερικό τους μέτωπο και αργολιθοδομή στο εσωτερικό, είχαν πλάτος 0,86 μ. και το ύψος τους κυμαινόταν από 0,36 έως 0,45 μ. Τα δάπεδα των χώρων ήταν από πατημένο χώμα. Πιθανότατα στο κτίριο αυτό να ανήκαν και οι δύο εξωτερικοί τοίχοι που εντοπίστηκαν σε βάθος -1,44 μ. (η υψομετρική διαφορά οφείλεται στην κλίση του εδάφους) στη βορειοανατολική γωνία του οικοπέδου και είχαν τον ίδιο τρόπο δόμησης και προσανατολισμό με αυτό.

Τα παραπάνω αποκαλυφθέντα αρχαία με βάση την κεραμική, τα νομίσματα και τα άλλα μικροευρήματα (θραύσματα πήλινων ειδωλίων κτλ.) χρονολογούνται στους ελληνιστικούς χρόνους.

4. Πραγματοποιήθηκαν και δύο δοκιμαστικές τομές, μία στο κεντρικό (τομή Α) και μία στο βορειοανατολικό (τομή Β) τμήμα του οικοπέδου. Στην τομή Α, σε βάθος -3,27/-3,42 μ., βρέθηκαν δύο τοίχοι, ο ένας κατεύθυνσης Β.-Ν. και ο άλλος Α.-Δ., ο οποίος διακοπτόταν από μεταγενέστερη διαταραχή, χρονολογούμενοι ίσως στους αρχαϊκούς χρόνους. Σε βάθος -4,24 μ. στο νοτιοανατολικό τμήμα της τομής εντοπίσαμε νεκρό από αρχαιολογικές ενδείξεις στρώμα. Στην τομή Β μέχρι βάθος -4 μ. βρέθηκε ένα ενιαίο στρώμα χωρίς αρχιτεκτονικά λείψανα.

Οδός Καναδά (Ο.Τ. 442 Β, οικόπεδο Δ. Κυρίτση)

1. Στο νότιο και ανατολικό τμήμα του οικοπέδου και σε βάθος +1,73 μ. από το πεζοδρόμιο της οδού Καναδά ήλθαν στο φως λείψανα νεότερων χρόνων. Διαπιστώθηκε επίσης ότι όλη η έκταση του οικοπέδου έως ελάχιστο βάθος -0,54 μ. καλυπτόταν από επιχώσεις της ίδιας περιόδου, οι οποίες σε διάφορα τμήματά του, όπως στο ανατολικό, προχωρούσαν βαθύτερα καταστρέφοντας τα στρώματα της αρχαίας κατοίκησης

2. Σε ελάχιστο βάθος -0,54 μ. και στο δυτικό τμήμα του οικοπέδου βρέθηκαν, αποσπασματικά σωζόμενα, τα οικοδομικά λείψανα δύο κτιρίων ελληνιστικών χρόνων με στενωπό ανάμεσά τους (Εικ. 9). Όλοι οι τοίχοι ήταν χτισμένοι με αργολιθοδομή και διατηρούνταν σε ύψος από 0,10 έως

Εικ. 9. Φάρσαλα. Οικόπεδο Δ. Κυρίτση. Τα αποκαλυφθέντα αρχαία λείψανα στο δυτικό τμήμα του οικοπέδου από Β.

0,58 μ. Συγκεκριμένα, από το δυτικότερο κτίριο αποκαλύφθηκαν μερικώς δύο δωμάτια με δάπεδα από πατημένο χώμα και μέρος ενός πλακόστρωτου, προφανώς υπαίθριου, χώρου βόρειά τους. Από τον πλακόστρωτο χώρο ξεκινούσε ένας πήλινος αγωγός που παροχέτευε μέσω του εξωτερικού τοίχου του κτιρίου τα όμβρια ύδατα στη στενωπό. Ο δρόμος είχε πλάτος 0,80 μ. και το οδόστρωμά του αποτελούνταν από πατημένο χώμα, χαλίκι και υπολείμματα πορτοκαλόχρωμων πηλών. Στο μέσον του εντοπίστηκαν δύο πήλινοι στρωτήρες που χρησίμευαν ως αγωγός. Στο δρόμο συνέκλινε και τμήμα ανοιχτού σκαφωτού αγωγού, που βρέθηκε στη θεμελίωση του δυτικού εξωτερικού τοίχου του κτιρίου που εκτεινόταν στα ανατολικά του.

Από το κτίριο αυτό αποκαλύφθηκε ένας ευρύς στεγασμένος χώρος, στον οποίο είχε προστεθεί στην τελευταία φάση χρήσης του ένα μικρό δωμάτιο, μερικώς ενσωματωμένο στο δυτικό εξωτερικό τοίχο, με είσοδο από Α. Ο ευρύς χώρος οριζόταν βόρεια και νότια από τοίχους, οι οποίοι λόγω των εκτεταμένων νεότερων διαταραχών δεν στάθηκε δυνατόν να αποκαλυφθούν σε όλο το μήκος τους. Στην ίδια αιτία οφείλεται και ο μη εντοπισμός της ανατολικής απόληξης του χώρου, καθώς και της θέσης της εισόδου του.

ΣΤΕΛΛΑ ΚΑΤΑΚΟΥΤΑ

2003

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΝΟΜΟΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Σωστική ανασκαφή στον προϊστορικό οικισμό στη θέση Παλιόσκαλα

Ο προϊστορικός οικισμός στη θέση Παλιόσκαλα βρισκόταν κοντά στην ανατολική όχθη της λίμνης Κάρλας ή Βοιβηίδας που αποξηράνθηκε το 1962, στις δυτικές υπώρειες του όρους Μαυροβούνι και σε απόσταση 5 χλμ. περίπου νότια του χωριού Καλαμάκι (αριθ. Τοπογραφικού Αρχείου ΙΕ΄ ΕΠΚΑ: 374), νομού Λάρισας[5].

Η ανασκαφή πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της κατασκευής του Συλλεκτήρα 3 του Ταμευτήρα Κάρλας που κατασκευάζεται στη θέση της αποξηραμένης λίμνης, περιέλαβε δε έκταση 3,5 στρ. στο κεντρικό και νοτιοανατολικό τμήμα του οικισμού[6], ο οποίος έχει τη μορφή σχεδόν κυκλικής μαγούλας με διάμετρο 150 μ. περίπου και ύψος 5 μ. και έχει κηρυχθεί αρχαιολογικός χώρος.

Η ανασκαφική έρευνα επεκτάθηκε οριζόντια αλλά παρέμεινε ημιτελής, καθώς αποφασίστηκε η διατήρηση του οικισμού και η αλλαγή της πορείας του Συλλεκτήρα Σ3. Αποκαλύφθηκαν λιθόκτιστοι περίβολοι σε ομόκεντρη διάταξη, τμήματα οικιών και κατασκευές που φαίνεται ότι αντιστοιχούν στην τελική νεολιθική περίοδο και σε επιμέρους οικοδομικές φάσεις που δεν έχουν ακόμη προσδιοριστεί με σαφήνεια[7]. Ο εξωτερικός περίβολος, που εντοπίστηκε προς το παρόν στις ανατολικές και νότιες παρυφές του οικισμού σε μήκος 45 μ. περίπου, έχει κατά τα φαινόμενα μόνον εξωτερική πρόσοψη που είναι κεκλιμένη προς τα μέσα, έχοντας κατά κύριο λόγο αναλημματική λειτουργία (Εικ. 10). Ο περίβολος είναι χτισμένος με αργούς λίθους μικρού και μεσαίου μεγέθους και κατά τόπους διατηρήθηκε μέχρι ύψος 2,30 μ., ενώ εσωτερικά και

5. Κ. Γαλλής, *Άτλας προϊστορικών οικισμών της ανατολικής Θεσσαλικής πεδιάδας*, Έκδοση Εταιρείας ιστορικών Ερευνών Θεσσαλίας, Λάρισα 1992, σ. 124.

6. Βλ. Γ. Τουφεξής, Η λίμνη Κάρλα (Βοιβηίς) και η ανασκαφή στον προϊστορικό οικισμό στη θέση Παλιόσκαλα. Πρώτα συμπεράσματα και προοπτικές, στο *Το Αρχαιολογικό έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα ΙΑΚΑ, Βόλος 28/2-2/3/2003 (υπό έκδοση).

7. Σημαντικές ζημιές στα κτίσματα του προϊστορικού οικισμού προξένησαν εκτεταμένες ισοπεδώσεις και λάκκοι δενδροφύτευσης που έγιναν παλαιότερα στο κεντρικό τμήμα του οικισμού.

Εικ. 10. Παλιόσκαλα. Ο εξωτερικός αναλημματικός περίβολος στο νοτιοανατολικό τμήμα της ανασκαφής.

Εικ. 11. Παλιόσκαλα. Κτιριακά κατάλοιπα στο κεντρικό τμήμα του οικισμού.

πολύ κοντά σε αυτόν εντοπίστηκαν σε όλο σχεδόν το νότιο τμήμα του τα ανώτερα τμήματα δύο παρόμοιων περιβόλων, που αντιστοιχούσαν ίσως σε παλαιότερες φάσεις του. Εσωτερικά των παραπάνω περιβόλων και σε ενδεικτική απόσταση 3-8 μ. περίπου από αυτούς αποκαλύφθηκε σε ανώτερο επίπεδο και σε μήκος 70 μ. περίπου ένας άλλος κυκλοτερής περίβολος, ενώ ανάμεσά τους εντοπίστηκαν προς Ν. αποσπασματικά λείψανα κτισμάτων. Ο περίβολος είναι χτισμένος επίσης με μικρού και μεσαίου μεγέθους αργούς λίθους και λάσπη, έχει εξωτερική και εσωτερική πρόσοψη με πλάτος κατά μέσον όρο 1,50 μ., αλλά στο βορειοανατολικό τμήμα του η εξωτερική πρόσοψη είναι κεκλιμένη προς τα μέσα, χωρίς να εντοπιστεί εσωτερική πρόσοψη. Στο βορειοανατολικό τμήμα του περιβόλου υπάρχει είσοδος πλ. 2 μ., που καταργήθηκε από έναν άλλο μακρύ τοίχο που κατασκευάστηκε πάνω στον περίβολο και ο οποίος συνιστά πιθανόν έναν άλλο μεταγενέστερο περίβολο. Μεταξύ του περιβόλου αυτού και του κεντρικού τμήματος του οικισμού, που περιβάλλεται επίσης με περιβόλους, δημιουργείται μια ευρύχωρη έκταση με κατασκευές και κατοικίες, των οποίων οι κατόψεις και η διάκριση οικοδομικών φάσεων δεν είναι σαφείς εξαιτίας της ημιτελούς ανασκαφής και της αποσπασματικής διατήρησής τους. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει ένα σύνολο αρχιτεκτονικών καταλοίπων στο νοτιοανατολικό τμήμα της παραπάνω έκτασης διαστ. 9×8,50 μ. περίπου, που ανήκουν πιθανόν σε δύο κατασκευαστικές φάσεις μιας οικίας με κατά τόπους σωζόμενο δάπεδο από κιτρινωπό πηλό και χαλίκια και τρεις κυκλικές εστίες. Αμέσως βόρεια του παραπάνω συνόλου, ένα δωμάτιο διαστ. 5×6 μ. ενός άλλου πολύ αποσπασματικού κτιρίου είχε στο δάπεδό του σπασμένα αποθηκευτικά αγγεία. Επίσης, βορειότερα του προηγούμενου κτιρίου βρέθηκε μεγάλη κυκλική εστία-ιπνός, διαμ. 2,20 μ., και κοντά σε αυτήν μια ορθογώνια οικία διαστ. 13,50×8 μ. Οι τοίχοι της οικίας ήταν χτισμένοι με αργούς λίθους και λάσπη, ο νότιος δε τοίχος παρουσιάζει κλίση προς το εσωτερικό της οικίας και σώζεται σε ύψος 1 μ. περίπου Στο εσωτερικό της οικίας εντοπίστηκαν αποσπασματικά τμήματα πήλινων δαπέδων, τρεις κυκλικές εστίες, δύο αποθηκευτικά αγγεία και άλλα ευρήματα, που ανήκουν σε διαδοχικούς ορίζοντες χρήσης της οικίας. Το κεντρικό τμήμα του οικισμού, σε μια κυκλοτερή έκταση διαμ. 16,50 μ., περιβάλλεται από δύο τουλάχιστον κυκλικούς λιθόκτιστους περιβόλους, των οποίων εντοπίστηκαν μόνον τα ανώτερα τμήματά τους και οι οποίοι απέχουν μεταξύ τους κατά μέσον όρο 0,80-1,35 μ. Οι περίβολοι είναι, επίσης, ελαφρώς κεκλιμένοι προς τα μέσα και το πλάτος τους δεν είναι μεγαλύτερο από κατά μέσον όρο 0,50 μ. Το εσωτερικό της κυκλοτερούς έκτασης που ορίζουν οι περίβολοι καταλαμβάνει ένα λιθόκτιστο κτίριο, η ανασκαφή του οποίου παρέμεινε ημιτελής (Εικ. 11). Σε κοντινή απόσταση από το παραπάνω σύνολο και προς Ν. εντοπίστηκαν άλλοι δύο παρόμοιοι περίβολοι, που απέχουν μεταξύ τους 0,90-1,10 μ. και οι οποίοι φαίνεται ότι περιέβαλλαν, επίσης, κυκλοτερώς το κεντρικό τμήμα του οικισμού. Ανάμεσα στους περιβόλους αυτούς και στο παραπάνω λιθόκτιστο κτίριο εντοπίστηκαν τρία τετράπλευρα λιθόκτιστα δωμάτια σε σειρά, στο ένα από τα οποία βρέθηκαν τρία πήλινα κεφάλια ζώων (ύψ. 0,15 μ.). Επάνω στα οικοδομικά κατάλοιπα του κεντρικού τμήματος του οικισμού θεμελιώθηκε μεγάλο λιθόκτιστο ορθογώνιο κτίσμα διαστ. 22×8,30 μ. των ιστορικών χρόνων, ενώ αποσπασματικά κτίσματα και κατασκευές της τελικής νεολιθικής εντοπίστηκαν και νοτιοανατολικά του εξωτερικού αναλημματικού περιβόλου. Επίσης, ανασκάφηκαν τρεις ταφές της τελικής νεολιθικής και

Εικ. 12. Χ.Θ. 3+408 του Σ3 του Ταμιευτήρα Κάρλας. Γωνιακή εστία.

Εικ. 13. Χ.Θ. 3+408 του Σ3 του Ταμιευτήρα Κάρλας. Πίθος κατά χώραν.

πέντε των ιστορικών χρόνων. Εκτός της μεγάλης ποσότητας κεραμικής, σημαντικός ήταν και ο αριθμός των μικρών ευρημάτων της ανασκαφής, όπως λίθινα τριπτά και πελεκητά εργαλεία κυρίως από πυριτόλιθο, οστέινα εργαλεία, μυλόπετρες, σφονδύλια, λίγα πήλινα ειδώλια και μαρμάρινα κεφάλια ακρόλιθων ειδωλίων, περίαπτο από όστρεο, λίγα επεξεργασμένα τμήματα από spondylus gaederopus, ένας χάλκινος πέλεκυς κ.ά.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΟΥΦΕΞΗΣ

Εικ. 14. Χ.Θ. 3+225 του Σ3 του Ταμιευτήρα Κάρλας. Πήλινη γυναικεία κεφαλή.

Λοιπές σωστικές ανασκαφές στο πλαίσιο του έργου: «Ανασύσταση Λίμνης Κάρλας».

α) Χ.Θ. 3+225. Η θέση αυτή βρίσκεται πλησίον της Μαγούλας Τσερλή (Καλαμάκι 1 Α.Τ.Α.Ε.: 122)

Ήλθαν στο φως δέκα τμήματα τοίχων πλ. 0,50 μ., οι οποίοι πιθανόν να ανήκουν σε ένα κτίριο το οποίο χρονολογείται στους ελληνιστικούς χρόνους. Το σωζόμενο ύψος τους δεν έχει αποκαλυφθεί, διότι η ανασκαφή δεν ολοκληρώθηκε. Στην πρώτη ανασκαφική περίοδο εκτός από τους τοίχους αποκαλύφθηκε επίσης γωνιακή εστία καθώς και αποθηκευτικός πίθος (Εικ. 12, 13). Στην ίδια τομή με την εστία παρατηρήθηκαν ίχνη φωτιάς, τα οποία οδηγούν σε σοβαρές ενδείξεις πυρκαγιάς.

Ευρήματα: Όστρακα μεγαρικών και ομηρικών σκύφων, νομίσματα, ένα χάλκινο δακτυλίδι, ενεπίγραφη κεραμίδα στέγης, πήλινη γυναικεία κεφαλή, λυχνάρια και ενεπίγραφη λαβή αμφορέα (Εικ. 14, 15).

Εικ. 15. Χ.Θ. 3+225 του Σ3 του Ταμιευτήρα Κάρλας. Λυχνάρια.

β) Χ.Θ. 3+408 του Σ3. Η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως έναν τοίχο πλ. 2, ελάχ. μήκ. 6 και σωζ. ύψ. 0,50 μ. με κατεύθυνση ΒΑ./ΝΔ. (Εικ. 16). Ο τοίχος βορειοανατολικά συνεχίζεται κάτω από το ανάχωμα του Σ3 ενώ νοτιοανατολικά έχει καταστραφεί από τα εκσκαπτικά μηχανήματα. Η νοτιοανατολική του κατάληξη είναι ημικυκλική. Από την κεραμική χρονολογείται στην ελ-

Εικ. 16. Χ.Θ. 3+408 του Σ3 του Ταμιευτήρα Κάρλας. Τείχος.

Εικ. 17. Χ.Θ. 5+780 του Σ3 του Ταμιευτήρα Κάρλας. Μερική άποψη της ανασκαφής.

ληνιστική εποχή. Από τις διαστάσεις και την κατασκευή του τοίχου συνάγεται ότι πρόκειται για τείχος. Γύρω από το τείχος ερευνήθηκε έκταση 300 τ.μ., από την οποία οι μόνες ενδείξεις κατοίκησης που αποκαλύφθηκαν ήταν όστρακα, νομίσματα και κεραμίδες στέγης.

Οι δύο προαναφερόμενες θέσεις πιθανόν να ανήκουν στον ίδιο οικισμό.

γ) Χ.Θ. 5+780 του Σ3. Η θέση βρίσκεται κοντά στο χωριό Καλαμάκι της επαρχίας Αγιάς, νομού Λάρισας. Ήλθαν στο φως δύο φάσεις κατοίκησης (Εικ. 17):

1) Η πρώτη φάση χρονολογείται στην ελληνιστική εποχή (2ος αι. π.Χ.). Πρόκειται για τμήμα ελληνιστικής αγροικίας, η οποία έχει αποκαλυφθεί εν μέρει.

2) Η δεύτερη φάση κατοίκησης αντιπροσωπεύεται από ένα νεκροταφείο των ρωμαϊκών χρόνων. Το νεκροταφείο βρέθηκε στο ίδιο βάθος με την υποθεμελείωση των κτιρίων της αγροικίας (Εικ. 18). Σε αρκετές, μάλιστα, περιπτώσεις οι τοίχοι των κτιρίων του οικισμού χρησιμοποιήθηκαν και ως μία από τις παρειές των κιβωτιόσχημων τάφων, των οποίων οι καλυπτήριες πλάκες μας έδιναν την εντύπωση πλακόστρωτου.

Ελληνιστική Αγροικία. Ανασκάφηκε έκταση 2,5 στρ. περίπου. Αποκαλύφθηκαν 41 τοίχοι, οι οποίοι ανήκουν σε τουλάχιστον δύο δρομικά κτίρια των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων. Οι τοίχοι έχουν πλάτος 0,60 και μέγιστο ύψος 0,70 μ. Σε ορισμένα σημεία σώζεται τμήμα του πλακόστρωτου και της αποχέτευσης. Αποκαλύφθηκε, επίσης, τοίχος πλ. 0,90 μ., ο οποίος φαίνεται να οριοθετεί την αγροικία. Βέβαια, μεγάλο του τμήμα έχει καταστραφεί από τα εκσκαπτικά μηχανήματα (Εικ. 19). Δυστυχώς, δεν ήταν δυνατή η αποκάλυψη όλης της αγροικίας διότι συνεχιζόταν και πέραν της συλλεκτήριας τάφρου Σ3.

Ευρήματα: Βρέθηκαν κατά χώραν τρεις αποθηκευτι-

Εικ. 18. Χ.Θ. 45+780 του Σ3 του Ταμιευτήρα Κάρλας.

Εικ. 19. Χ.Θ. 5+780 του Σ3 του Ταμιευτήρα Κάρλας. Περίβολος 2.

Εικ. 20. Χ.Θ. 65+780 του Σ3 του Ταμιευτήρα Κάρλας. Θησαυρός αργυρών νομισμάτων.

κοί πίθοι, νομίσματα, μεταλλικοί κρίκοι, πόρπες, όστρακα και θησαυρός 80 αργυρών νομισμάτων – Αλεξάνδρου, Φιλίππου, Λυσιμάχου, Αθηνών (Εικ. 20).

Ρωμαϊκό Νεκροταφείο. Από τα ευρήματα χρονολογείται στο 2ο αι. μ.Χ. Έχουν αποκαλυφθεί 41 ταφές. Πρόκειται για κιβωτιόσχημους, κεραμοσκεπείς και καλυβίτες τάφους, καθώς και λάκκους. Στους λάκκους υπήρχαν περισσότεροι από ένας νεκροί, οι οποίοι φαίνονται να έχουν ταφεί πρόχειρα.

Αρκετές φορές έχει χρησιμοποιηθεί η παρειά από τοίχο της ελληνιστικής αγροικίας ως παρειά του τάφου. Οι περισσότεροι τάφοι είναι κατεστραμμένοι και τα οστά σπάνια βρίσκονται στη θέση τους. Πιθανή αιτία αυτών των καταστροφών είναι κάποιος μεταγενέστερος σεισμός, ο οποίος μετατόπισε τη λίμνη, τα νερά της οποίας παρέσυραν τους σκελετούς (Εικ. 21, 22).

Κτερίσματα: Αγγεία, ένα χρυσό δακτυλίδι το οποίο φέρει δακτυλιόλιθο από ίασπι στη σφενδόνη, όπου εικονίζεται σε έγκοιλη παράσταση φτερωτός έρωτας, νομίσματα και περιδέραιο με διάτρητη κεντρική ψήφο από αιματίτη και το υπόλοιπο από διάτρητο μπλε σκούρο γυαλί σε σπιράλ (Εικ. 23-26).

Είναι προφανές ότι για κάποιο λόγο η αγροικία εγκαταλείφθηκε και ο χώρος ξαναχρησιμοποιήθηκε μετά από ένα διάστημα 600 περίπου χρόνων ως νεκροταφείο. Ο οικισμός, καθώς και οι ταφές εντοπίστηκαν σε υψόμετρο 45 μ. από την επιφάνεια της θάλασσας. Είναι γνωστό από διάφορες πηγές ότι το ύψος της λίμνης στο σημείο αυτό κατά τους κλασικούς χρόνους έφθανε τα 49 μ. Πιθανόν ο οικισμός να εγκαταλείφθηκε όταν η στάθμη της λίμνης ανέβηκε και οι άνθρωποι ξαναγύρισαν όταν η στάθμη ξανακατέβηκε. Βέβαια, το περίεργο είναι ότι οι ταφές βρέθηκαν στο αλλουβιακό στρώμα και φαίνεται ότι οι τάφοι έχουν καταστραφεί από μία νέα υπερχείλιση της λίμνης. Αυτό διαπιστώνεται από το ότι οι κεραμίδες έχουν παρασυρθεί, καθώς επίσης και τα οστά.

ΜΑΡΙΑ Ι. ΒΑΪΟΠΟΥΛΟΥ

Εικ. 21. Χ.Θ. 5+780 του Σ3 του Ταμιευτήρα Κάρλας. Τάφος.

Εικ. 22. Χ.Θ. 5+780 του Σ3 του Ταμιευτήρα Κάρλας. Τάφος 7.

Φάρσαλα

Οδός Αθηνάς 120 (Ο.Τ. 443Α, οικόπεδο Α. Νταραγιάννη)

Σωστική ανασκαφή που διενεργήθηκε στο οικόπεδο πριν από την ανέγερση οικοδομής αποκάλυψε στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου, σε βάθος +0,06 έως +0,43 μ. από την οδό Αθηνάς, έναν πιθανότατα αναλημματικό τοίχο ελληνιστικών χρόνων, με κατεύθυνση Α.-Δ.

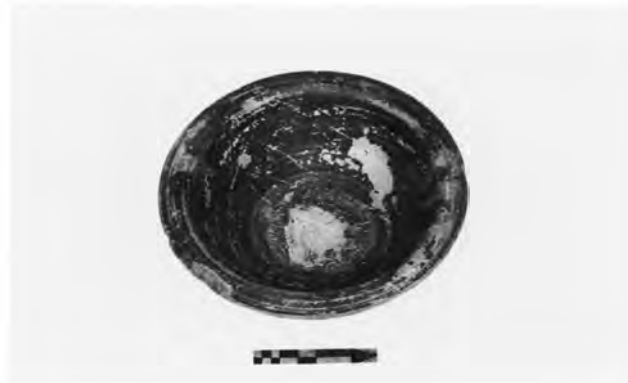
Εικ. 23. Χ.Θ. 5+780 του Σ3 του Ταμιευτήρα Κάρλας. Χρυσό δακτυλίδι.

Εικ. 24. Χ.Θ. 5+780 του Σ3 του Ταμιευτήρα Κάρλας. Περιδέραιο.

Εικ. 25. Χ.Θ. 5+780 του Σ3 του Ταμιευτήρα Κάρλας. Αγγεία τάφου.

Εικ. 26. Χ.Θ. 5+780 του Σ3 του Ταμιευτήρα Κάρλας. ΑΕ 55, τάφος 7.

Ο τοίχος είχε πλάτος 0,65 μ. (στο ανατολικό του τμήμα)/0,69-0,85 μ. (στο δυτικό) και σωζόταν σε ύψος 0,30 (ανατολικό τμήμα)/0,64/0,94 μ. (δυτικό). Ήταν κατασκευασμένος από μεγάλου και μέτριου μεγέθους ασβεστολιθικές πέτρες τοποθετημένες στα δύο μέτωπά του, ενώ το ενδιάμεσο τμήμα είχε γεμιστεί με χώμα, μικρούς αργούς λίθους και λατύπες. Κάθετα στο νότιο μέτωπο του τοίχου αποκαλύφθηκαν επίσης δύο μικροί τοίχοι-αντηρίδες, μήκ. 0,40 (ανατολική)/0,74 μ. (δυτική), πλ. 0,49/0,78 και σωζ. ύψ. 0,39/0,62 μ. αντίστοιχα. Η δυτική αντηρίδα εντοπίστηκε στο δυτικότερο αποκαλυφθέν τμήμα του τοίχου, ενώ η δεύτερη σε απόσταση 8,23 μ. ανατολικά της πρώτης. Στα νότια του αναλημματικού τοίχου και των αντηρίδων του, εντοπίστηκε ένα στρώμα που χρησιμοποιήθηκε για την ισοπέδωση του χώρου και περιείχε πολλούς μικρού και μέτριου μεγέθους αργούς λίθους, ιδιαίτερα μεγάλη ποσότητα τμημάτων πήλινων κεραμίδων και πολλά όστρακα. Στα βόρεια του αναλημματικού τοίχου οι αρχαίες επιχώσεις είχαν διαταραχθεί από βόθρους της περιόδου της τουρκοκρατίας.

Στους ελληνιστικούς χρόνους ανήκε και ένα τμήμα δωματίου που κατασκευάστηκε σε μεταγενέστερη φάση πάνω στο ανατολικότερο τμήμα του αναλημματικού τοίχου, καθώς και στα βόρειά του. Το δωμάτιο είχε αποκαλυφθείσες διαστάσεις 3 μ. (Β.-Ν.)×2,90 μ. (Α.-Δ.). Οι τοίχοι του σώζονταν στο επίπεδο του λιθόκτιστου θεμελίου τους, ενώ το δάπεδό του ήταν χωμάτινο.

Σε δοκιμαστική τομή που έγινε στα νότια του αναλημματικού τοίχου, στο τετράγωνο Α2, κάτω από το στρώμα του χονδρού μπαζώματος που χρησιμοποιήθηκε για την ισοπέδωση του χώρου, εντοπίστηκαν επιχώσεις που περιείχαν κεραμική γεωμετρικών και αρχαϊκών χρόνων, χωρίς ωστόσο να αποκαλυφθούν αρχιτεκτονικά λείψανα. Τέλος, στο κεντρικό και νότιο τμήμα του οικοπέδου οι επιχώσεις ήταν έντονα διαταραγμένες από βόθρους της περιόδου της τουρκοκρατίας, ενώ στη νοτιοδυτική γωνία του οικοπέδου (τετράγωνο Α5) αποκαλύφθηκε και ένα τμήμα δωματίου κτιρίου αυτής της περιόδου (τοίχοι Ι, ΙΙ και ΙΙΙ).

ΣΟΦΙΑ ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ

Εικ. 27. Φάρσαλα. Οικόπεδο Β. Κυριαζή - Ευ. Τσόγκα. Άποψη της ανασκαφής από ΝΔ.

Εικ. 28. Φάρσαλα. Οικόπεδο Α. Μήτα. Άποψη της ανασκαφής από ΒΔ.

Οδός Απόλλωνος 12 (Ο.Τ. 246 Α, οικόπεδο Β. Κυριαζή - Ευ. Τσόγκα)

Το οικόπεδο βρίσκεται στο βορειονατολικό τμήμα της πόλης και κοντά στο αρχαίο τείχος. Σε βάθος -1,16/-1,50 μ. βρέθηκαν δύο εξωτερικοί τοίχοι και ένας μεσότοιχος ενός αρχαίου οικοδομήματος (μάλλον ελληνιστικών χρόνων), ίσως δημόσιου (Εικ. 27). Ως υλικό για τη δόμησή του είχε χρησιμοποιηθεί ο ντόπιος γκριζόλευκος ασβεστόλιθος. Συγκεκριμένα, ο εξωτερικός τοίχος 1, με κατεύθυνση Α-Δ. και πλάτος 0,90 μ., αποκαλύφθηκε σε μήκος 14,40 μ., ενώ η συνέχειά του προς Α. είχε καταστραφεί. Σωζόταν στο ύψος της ευθυντηρίας και του πρώτου δόμου του (ύψ. 0,51 έως 0,81 μ.). Η ευθυντηρία είχε διαμορφωθεί με πλακαρούς και τετραγωνισμένους λίθους, ενώ το εξωτερικό μέτωπο του δόμου με κυβόλιθους και το εσωτερικό με αργές πέτρες. Στο δυτικό του άκρο γώνιαζε με τον τοίχο 2, κατεύθυνσης Β.-Ν., ο οποίος αποκαλύφθηκε σε μήκος 7,80 μ. Το πλάτος και το σωζόμενο ύψος του ήταν ίδια με του τοίχου 1, όπως επίσης και ο τρόπος δόμησής του. Ο μεσότοιχος του κτιρίου (τοίχος 3), κατεύθυνσης Β.-Ν., βρέθηκε σε μήκος 2,50 μ. κοντά στο ανατολικό σωζόμενο άκρο του τοίχου 1. Διατηρούνταν στο ύψος της ευθυντηρίας του (0,66 μ.), το πλάτος της οποίας ήταν 1 μ. Σε απόσταση 6,50 μ. δυτικά του τοίχου 3 υπήρχαν ενδείξεις ύπαρξης και δεύτερου μεσότοιχου. Οι επιχώσεις στο εσωτερικό του κτιρίου ήταν εντελώς διαταραγμένες από νεότερες επεμβάσεις και ιδιαίτερα από ταφές.

Συμβολή των οδών Αθηνάς και ανωνύμου (Ο.Τ. 447, οικόπεδο Α. Μήτα)

Σε βάθος +2,80 έως +0,27 μ. από το κατάστρωμα της οδού Αθηνάς και σε βάθος +3,30 έως +0,38 μ. από το κατάστρωμα της ανωνύμου οδού ήλθαν στο φως λείψανα τριών οικιών (Εικ. 28, 29).

Εικ. 29. Φάρσαλα. Οικόπεδο Α. Μήτα. Μερική άποψη της ανασκαφής από ΒΔ.

Οι οικίες ήταν θεμελιωμένες στο φυσικό βράχο, που παρουσιάζει βαθμαία κατάπτωση από Ν. προς Β. Οι τοίχοι τους, χτισμένοι με αργές ασβεστολιθικές πέτρες, διατηρούνταν σε ύψος από 0,40 έως 1,49 μ., ενώ το πλάτος τους κυμαινόταν από 0,40 έως 0,55 μ. Μόνο στο κατώτερο μέρος των εξωτερικών τοίχων είχε γίνει χρήση κυβόλιθων. Τα δάπεδα των κτιρίων ήταν από πατημένο χώμα, η ανωδομή τους από πλιθιά, ενώ οι στέγες τους καλύπτονταν με κεραμίδες λακωνικού τύπου.

Συγκεκριμένα, στο νότιο τμήμα του οικοπέδου, τοποθετημένα στον άξονα Α.-Δ., αποκαλύφθηκαν τρία δωμάτια του κτιρίου Α, τα οποία επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Το κτίριο συνεχιζόταν προς Α. και Ν. στα όμορα οικόπεδα. Βόρεια του κτιρίου Α βρέθηκε το κτίριο Β, στο οποίο διακρίναμε δύο κύριες οικοδομικές φάσεις.

Από την παλαιότερη, κατά την οποία το κτίριο Β απείχε από το Α 1,45 έως 2 μ., ήλθαν στο φως δύο δωμάτια που επικοινωνούσαν μέσω ενός διαδρόμου. Στη βορειοανατολική γωνία του δυτικού δωματίου εντοπίστηκε ένας κυκλικός φούρνος σε κατάσταση διάλυσης, κατασκευασμένος από πλιθιά. Το άνοιγμα του στομίου του ήταν 0,61 μ. Ο φούρνος περιβαλλόταν από τη δυτική και νότια πλευρά του με τοιχάρια χτισμένα με αργολιθοδομή. Στο στρώμα καταστροφής του βρέθηκε ποσότητα οστράκων μαγειρικών σκευών. Στη νεότερη φάση του κτιρίου, ανατολικά και δυτικά του προαναφερθέντος διαδρόμου, κατασκευάστηκαν από δύο δωμάτια, ενώ όλο το κτίριο επεκτάθηκε προς Β. αλλά και προς Ν. μέχρι το κτίριο Α. Ανάμεσα στις δύο οικοδομικές φάσεις μεσολαβούσε στρώμα επίχωσης πάχ. 0,30-0,50 μ., από σκούρο καστανό πηλώδες χώμα με μεγάλη ποσότητα οστράκων, θραυσμάτων κεραμίδων, μικρών αργών λίθων και απολαξευμάτων, καθώς επίσης και μικροευρημάτων (ειδώλια, νομίσματα κτλ.).

Δυτικά τα δύο κτίρια ορίζονταν από δρόμο, πλ. 3,20 μ., από πατημένο χώμα, λατύπες, τμήματα κεραμίδων και οστράκων. Στα δυτικά του δρόμου, τοποθετημένα στον άξονα Β./Ν., αποκαλύφθηκαν τρία δωμάτια του κτιρίου Γ, η συνέχεια του οποίου βρίσκεται κάτω από την ανώνυμη οδό. Στο νοτιότερο από αυτά υπήρχαν δύο πιθάρια, ενώ στο βορειότερο ένας πήλινος λουτήρας.

Με βάση τα ευρήματα, κυρίως την κεραμική και τα νομίσματα, τα αποκαλυφθέντα αρχαία χρονολογούνται από τον 4ο αι. π.Χ. έως και τους ελληνιστικούς χρόνους.

ΣΤΕΛΛΑ ΚΑΤΑΚΟΥΤΑ

2004

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΝΟΜΟΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Φ ά ρ σ α λ α

Οδός Ν. Πλαστήρα 30 (οικόπεδο Γ. Μπελιώκα)

Κατά την εκσκαφή για ανέγερση οικοδομής αποκαλύφθηκε στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου τμήμα τοίχου (τοίχος 1) με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ. Ο τοίχος 1, που αποκαλύφθηκε σε μήκος 7,80 μ., είχε πλάτος 0,50 μ. και σωζόταν σε ύψος τριών δόμων (0,80-0,95 μ.). Διασώθηκε στο επίπεδο του θεμελίου του, που ήταν κατασκευασμένο από μεγάλου και μέτριου μεγέθους ασβεστολιθικές πέτρες τοποθετημένες στα δύο μέτωπά του, και μικρές αργές πέτρες και λατύπες στον ενδιάμεσο αρμό.

Εικ. 30. Φάρσαλα. Οικόπεδο Α. Κυριαζόπουλου. Τα αρχαία λείψανα.

Οδός Θέτιδος 54 (Ο.Τ. 519, οικόπεδο Α. Κυριαζόπουλου)

Κατά τη διάρκεια της σωστικής ανασκαφής που διενεργήθηκε στο οικόπεδο με αφορμή την ανέγερση οικοδομής αποκαλύφθηκε, σε βάθος -0,04/-0,12 μ. από το οδόστρωμα της οδού Θέτιδος, τμήμα τοίχου ελληνιστικών χρόνων (τοίχος 1), με κατεύθυνση Α.-Δ. (Εικ. 30). Ο τοίχος 1 αποκαλύφθηκε σε μήκος 8,32, είχε πλάτος 0,60 μ. και σωζόταν σε ύψος ενός δόμου πάνω από τις μεγάλες, σχεδόν ορθογώνιες πλάκες της θεμελίωσής του. Ήταν κατασκευασμένος από καλά δουλεμένους ορθογώνιους κυβόλιθους ασβεστόλιθου τοποθετημένους δρομικά (με κατεύθυνση Α.-Δ.) στο βόρειο μέτωπό του και από μέτριου και μεγάλου μεγέθους ημιλαξευμένες πέτρες στο νότιο μέτωπό του και στον ενδιάμεσο αρμό. Στο δυτικό τμήμα του τοίχου 1 ένας ορθογώνιος κυβόλιθος είχε τοποθετηθεί «μπατικά» (με κατεύθυνση Β.-Ν.), καταλαμβάνοντας ολόκληρο το πλάτος του, και εξείχε κατά 0,08 μ. από το βόρειο μέτωπο του τοίχου προς Β. Πρόκειται για το βόρειο εξωτερικό τοίχο κτιρίου, στα νότια του οποίου εντοπίστηκε χωμάτινο δάπεδο και μία πλάκα ανοιχτού σκαφωτού αγωγού από ασβεστόλιθο, που υποδηλώνει την ύπαρξη στο τμήμα αυτό του αιθρίου του κτιρίου.

Στα βόρεια του τοίχου 1 εντοπίστηκε σύγχρονή του πλακοστρωμένη οδός, με κατεύθυνση Α.-Δ. Η οδός ήταν κατασκευασμένη από μεγάλες και λίγες μέτριου μεγέθους τραπεζιόσχημες ή σχεδόν ορθογώνιες ή ακανόνιστου σχήματος πλακαρές ασβεστολιθικές πέτρες, σε ορισμένες από τις οποίες διακρίνονταν οι αύλακες από τους τροχούς των αρμάτων. Εντοπίστηκαν δύο ζεύγη αυλάκων (πλ. αύλακας 0,10 μ.) παράλληλα και σε μικρή απόσταση μεταξύ τους. Οι λίθοι είχαν τοποθετηθεί σε

υπόστρωμα, πάχ. 0,30 μ., από λατύπες και χαλίκια, μικρά τμήματα πήλινων κεραμίδων στέγης, όστρακα και χώμα. Το ίδιο υλικό χρησιμοποιήθηκε και στους αρμούς μεταξύ των λίθων. Η οδός εντός των ορίων του οικοπέδου αποκαλύφθηκε σε μήκος 10 και πλάτος 5,50 μ. Κατά τις εκσκαφές όμως του έργου «Ύδρευση πόλης Φαρσάλων» εντοπίστηκε η συνέχειά της προς Β., κάτω από το οδόστρωμα της οδού Θέτιδος, οπότε το διαπιστωθέν συνολικό πλάτος της ανέρχεται σε 8,40 μ. Πρόκειται για τη μοναδική αποκαλυφθείσα έως σήμερα πλακόστρωτη οδό της αρχαίας πόλης που βρίσκεται πολύ κοντά στο δυτικό τείχος της και αποτελούσε μία από τις κύριες οδούς της. Τρεις βόθροι νεοτέρων χρόνων είχαν καταστρέψει τμήμα της οδού. Η οδός εντοπίστηκε σε βάθος -0,40 έως -0,50 μ. από τη σύγχρονη οδό Θέτιδος, παρουσίαζε δηλαδή κατωφερική κλίση από Ν. προς Β. Επάνω από την πλακοστρωμένη οδό εντοπίστηκε ένα στρώμα, πάχ. 0,25 μ., από πατημένο χώμα, που περιείχε μεγάλη ποσότητα οστράκων, τμημάτων πήλινων κεραμίδων στέγης και κατά τόπους συγκεντρώσεις μικρών αργών λίθων και που έδινε την εντύπωση ότι σε μια δεύτερη φάση, σύγχρονη ωστόσο και αυτή με τον τοίχο 1, το επίπεδο της οδού ανέβηκε και η οδός ανακατασκευάστηκε, χωμάτινη αυτήν τη φορά.

Στο νότιο τμήμα του οικοπέδου, νότια του τοίχου 1 και σε βαθύτερο επίπεδο, αποκαλύφθηκαν επίσης ένα ορθογώνιο σε κάτοψη δωμάτιο και ένας διάδρομος στα νότια και στα δυτικά του, που ανήκαν σε κτίριο των κλασικών χρόνων. Οι τοίχοι του κτιρίου σώζονταν στο ύψος της λιθόκτιστης υποθεμελίωσής τους. Τέλος, κάτω από την επίχωση μέσα στην οποία είχε θεμελιωθεί το κτίριο των κλασικών χρόνων εντοπίστηκαν σε δοκιμαστική τομή που έγινε στρώματα της εποχής του Χαλκού. Ειδικότερα, αποκαλύφθηκαν ένα χωμάτινο δάπεδο, μία ωοειδής σε κάτοψη εστία και πεσμένα επάνω στο δάπεδο λιωμένα ή ψημένα και καμένα από φωτιά πλιθιά από ανωδομή τοίχων. Η εστία είχε διαστάσεις 0,95×0,75 μ., λιθόστρωτο υπόστρωμα και δάπεδο από πηλό πάχ. 0,04-0,06 μ. Το υπόστρωμα της εστίας ήταν κατασκευασμένο από μικρού και μέτριου μεγέθους ασβεστολιθικές και σχιστολιθικές πέτρες σε μία στρώση, λίγες λατύπες, ένα ποταμίσιο βότσαλο και δύο όστρακα. Η περίμετρος της εστίας οριζόταν από τοποθετημένους ελαφρώς λοξά λίθους και δύο όστρακα.

ΣΟΦΙΑ ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ

Οδός Δημητρακοπούλου (Ο.Τ. 519, οικόπεδο Α. Μουτκανά)

Με την ανασκαφή ήλθαν στο φως σε βάθος -3,16 έως -4,29 μ. από το κατάστρωμα της οδού, τέσσερις χώροι

Εικ. 31. Φάρσαλα. Οικόπεδο Α. Μουτκανά. Τα αποκαλυφθέντα αρχαία λείψανα από Α.

και τμήμα πέμπτου ενός ελληνιστικού κτιρίου, το οποίο συνεχιζόταν στα όμορα οικόπεδα (Εικ. 31).

Οι τοίχοι του κτιρίου, χτισμένοι με αργολιθοδομή, διατηρούνταν σε ύψος από 0,20 έως 0,70 μ. Η ανωδομή τους ήταν πλίνθινη. Η στέγη καλυπτόταν με κεραμίδες λακωνικού τύπου, ενώ τα δάπεδα των δωματίων ήταν από πατημένο χώμα.

Κατά μήκος του άξονα Β.-Ν. τους χώρους του κτιρίου διέσχιζε ανοιχτός σκαφωτός αγωγός, ο οποίος συνέκλινε σε άλλον, κατεύθυνσης Α.-Δ. Ο δεύτερος ήταν υπόγειος αποχετευτικός αγωγός, τετράγωνης διατομής, του οποίου τα τοιχώματα είχαν επενδυθεί με ασβεστολιθικές πλάκες. Βρέθηκαν επίσης και δύο κατασκευές, διαστ. 1,45×1,45 και 1,75×1,30 μ. αντίστοιχα. Τα τοιχώματά τους ήταν κατασκευασμένα από ασβεστολιθικές πλάκες. Προφανώς, χρησίμευαν για την αποθήκευση στερεών προϊόντων.

Κινητά ευρήματα: σημαντική ποσότητα κεραμικής, τμήματα πήλινων ειδωλίων και χάλκινα νομίσματα.

Έργο «Παράκαμψη Φαρσάλων και Νέα Γέφυρα Ποταμού Ενιππέα μετά των Προσβάσεων»

Στο πλαίσιο της κατασκευής του παραπάνω έργου διενεργήθηκε σωστική ανασκαφή από τη διατομή 12 έως τη διατομή 22 της οδού, όπου είχε εντοπιστεί μια χαμηλή έξαρση σε σχέση με το πεδινό του γύρω εδάφους. Αποκαλύφθηκαν δύο θολωτοί, τέσσερις κιβωτιόσχημοι και ένας λακκοειδής τάφος, που καλύπτονταν με τύμβο. Ο τύμβος είχε διαμορφωθεί με απλή συσσώρευση χώματος, χωρίς κάποιο άλλο διακριτικό στοιχείο. Η κυκλική διάταξη των τάφων γύρω από ένα νοητό κέντρο ενίσχυσε την άποψη της ύπαρξης του τύμβου.

Οι δύο θολωτοί τάφοι, χτισμένοι με ασβεστολιθικές

πέτρες, είχαν διάμετρο 2,30 και 2,20 μ. και διατηρούνταν σε ύψος 0,50 και 0,90 μ. αντίστοιχα.

Τα τοιχώματα και η κάλυψη των κιβωτιόσχημων τάφων ήταν από ασβεστολιθικές πλάκες. Το μήκος τους κυμαινόταν από 1,42 έως 1,95 μ., το δε πλάτος τους από 0,67 έως 0,82 μ. Ο λακκοειδής τάφος ήταν μικρός και η περίμετρός του οριζόταν από αργές ασβεστολιθικές πέτρες. Με εξαίρεση τους θολωτούς, οι υπόλοιποι τάφοι περιείχαν από μία ταφή. Η συνήθης στάση τοποθέτησης των νεκρών ήταν η συνεσταλμένη.

Με βάση τα κτερίσματα, αγγεία και μετάλλινα αντικείμενα (όπως περόνες, μαχαιρίδια κτλ.), οι ταφές χρονολογούνται στην εποχή του Σιδήρου.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ - ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ

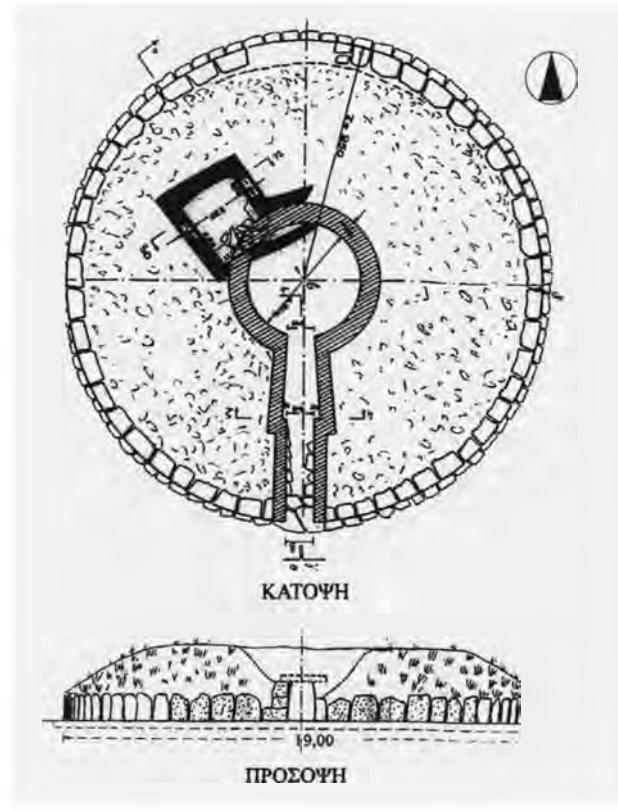
ΝΟΜΟΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Φάρσαλα

Θολωτός τάφος υστεροαρχαϊκών χρόνων - Θαλαμοειδής τάφος μυκηναϊκής εποχής

Οι τάφοι είχαν ανασκαφεί τη δεκαετία του 1950 από τον Ν. Βερδελή και ανήκουν στο εκτεταμένο δυτικό νεκροταφείο της αρχαίας Φαρσάλου. Οι εργασίες συντήρησης και διαμόρφωσής τους έγιναν κατόπιν εγκεκριμένης μελέτης, με την ευθύνη της υπογράφουσας και του αρχιτέκτονα της Εφορείας Δ. Καραγκούνη.

Ο αρχαϊκός θολωτός τάφος καλυπτόταν από τύμβο, που οριζόταν με περίβολο[8] (Εικ. 32). Είναι κατασκευασμένος από ντόπιο γκριζόλευκο ασβεστόλιθο και η θόλος του είχε καταρρεύσει ίσως ήδη από την αρχαιότητα. Ο θάλαμος του τάφου έχει διάμετρο 4,50, η οποία μειώνεται σε 4,10 μ. στο μέγιστο σωζόμενο ύψος του, που σε ορισμένα σημεία φθάνει τα 2 μ. Η τοιχοποιία του, πάχ. 0,65 μ., αποτελείται από μεγάλους κυρίως λίθους που «πολυγωνίζουν». Η είσοδος του θαλάμου ανοίγεται στη νότια πλευρά του, όπου καταλήγει κτιστός δρόμος, μήκ. 7,25 μ. Το σχήμα του τελευταίου, όπως αναφέρει ο ανασκαφέας, είναι ιδιόρρυθμο: «...διαιρείται εις δύο τμήματα, εκ των οποίων το εξωτερικόν έχει μήκ. 3,92 μ., πλάτ. 1,10 μ.· το εσωτερικόν τμήμα αυτού, όπερ θα ηδύνατο να χαρακτηρισθή και ως προθάλαμος του τάφου, προσλαμβάνει τριγωνικόν σχήμα διά δύο ανοιγομένων εκατέρωθεν γωνιών· το πλάτος αυτού ενταύθα είναι 1,48 μ., εις την είσοδον προς την θόλον 1,05 μ.». Ο «προθάλαμος», αν όχι και όλος ο δρόμος, ήταν στεγασμένος και έκλεινε κατά την έξοδό του με ξύλινη θύρα. Τα μέτωπα του δρόμου δένουν οργανικά με τον περίβολο, οι λίθοι του οποίου, όπως και αυτοί του εξωτερικού τμήματος του δρόμου, εδράζονται σε πλάκες ευθυντηρίας. Η πρόσθια επιφάνεια των λίθων είναι δουλεμένη με χονδρό βελόνι, ενώ η δόμηση κυρίως αυτών του περιβόλου ακολουθεί το πολυγωνικό με τάσεις λεσβίου σύστημα τοιχοδομίας, που απαντάται και σε τμήμα της οχύρωσης της πόλης του α΄ μισού του 5ου αι. π.Χ. Η διάμετρος του περιβόλου είναι 19 μ. και το σωζόμενο ύψος ανέρχεται στο 1,50 μ.

Εικ. 32. Φάρσαλα. Κάτοψη και όψη των τάφων.

Στο εσωτερικό της θόλου και στο δυτικό της τμήμα υπήρχαν δύο πώρινες σαρκοφάγοι, συλημένες και μισοκατεστραμμένες, ενώ από όλη την έκτασή της συνελέγη αριθμός οστράκων που χρονολογούνται από τους αρχαϊκούς έως και τους ελληνιστικούς χρόνους. Στον προθάλαμο του δρόμου βρέθηκε, μεταξύ άλλων, και το σημαντικότερο των ευρημάτων. Πρόκειται για ένα μελανόμορφο κρατήρα του ζωγράφου του Εξηκία, η πρόσθια όψη του οποίου κοσμείται με τη μάχη Ελλήνων και Τρώων γύρω από το σώμα του νεκρού Πατρόκλου[9]. Με βάση το σύνο-

8. Ν. Βερδελής, *ΠΑΕ* 1951, σ. 157-163· 1952, σ. 185-195· 1954, σ. 153-155.

9. Ν. Βερδελής, *ΠΑΕ* 1951, σ. 160-161.

λο των ευρημάτων σε συνδυασμό με τον τρόπο δόμησης, η κατασκευή του θολωτού μνημείου τοποθετείται όχι μεταγενέστερα των αρχών του 5ου αι. π.Χ., η δε χρήση του συνεχίστηκε μέχρι και τους ελληνιστικούς χρόνους.

Αμέσως βορειοδυτικά της θόλου εντοπίστηκε σε βαθύτερο επίπεδο ο θαλαμοειδής τάφος μυκηναϊκών χρόνων[10], τον οποίο «οι κατασκευάσαντες το άνωθεν θολωτόν μνημείον διετήρησαν εκ σεβασμού», όπως χαρακτηριστικά σημειώνεται στη δημοσίευση. Συγκεκριμένα, το βόρειο τμήμα της θόλου χτίστηκε πάνω στο δρόμο του θαλαμοειδούς, σε επαφή με το βόρειο τοίχο του. Έτσι, ο νότιος τοίχος του δρόμου, που αποτελεί συνέχεια του νότιου τοίχου του θαλάμου του τάφου, εγκλωβίστηκε μέσα στην έκταση της θόλου του νεότερου ταφικού κτίσματος και διατηρήθηκε κάτω από το δάπεδό της. Ο θαλαμοειδής, του οποίου η οροφή προφανώς είχε καταρρεύσει πριν από την ανέγερση του θολωτού, έχει διαστάσεις 3×2,40 και διατηρείται σε ύψος 1,50 μ. Η τοιχοποιία του αποτελείται από αργές ασβεστολιθικές πέτρες με συνδετικό υλικό λάσπη. Τα δύο άκρα του δρόμου του βρέθηκαν φραγμένα με ξερολιθιά, η ύπαρξη της οποίας ερμηνεύθηκε από τον ανασκαφέα ως υποστύλωμα για την κατασκευή της θόλου του υπερκείμενου μνημείου. Παρόλο που ο θαλαμοειδής ήταν συλημένος, εντοπίστηκαν ανάμεσα στα λιγοστά εναπομείναντα μικροαντικείμενα αρκετά θραύσματα μυκηναϊκών αγγείων.

Αμέσως μετά την ανεύρεση του μυκηναϊκού τάφου και με άμεσο στόχο την απρόσκοπτη συνέχιση της ανασκαφής με ταυτόχρονη στήριξη του θολωτού μνημείου πραγματοποιήθηκαν στερεωτικές επεμβάσεις[11], που φαίνεται ότι ολοκληρώθηκαν με το πέρας της έρευνας. Έκτοτε και μέχρι πρόσφατα καμία εργασία συντήρησης και γενικά ανάδειξης δεν έγινε στα μνημεία, γεγονός που σταδιακά και προσθετικά επέφερε βλάβες στους τάφους, ενώ με την πάροδο του χρόνου έγιναν φανερές και οι όποιες αδυναμίες των νεότερων επεμβάσεων.

Διαπιστώθηκε, λοιπόν, μια σειρά προβλημάτων κυρίως στατικής φύσεως. Ειδικότερα:

α) Αποδιοργάνωση της αργολιθοδομής των πλευρικών τοιχωμάτων, ιδίως του ανατολικού, του θαλαμοειδούς τάφου με φουσκώματα, παντελή έλλειψη συνδετικού κονιάματος και κατάρρευση μέρους του υλικού.

β) Ολοκληρωτική σχεδόν κατάρρευση του νότιου τοίχου του δρόμου του θαλαμοειδούς.

γ) Ρηγματώσεις κατά τόπους του δομικού υλικού του θολωτού τάφου.

δ) Απόκλιση από την αρχική θέση της τοιχοποιίας σε τμήμα της θόλου και στα μέτωπα, κυρίως στο δυτικό, του δρόμου του θολωτού τάφου.

ε) Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείτο εντονότερα στους λίθους του περιβόλου, πάντα ως αποτέλεσμα των ωθήσεων του χωμάτινου όγκου του τύμβου και των αργών λίθων που αυτός περιέχει.

στ) Πτώση σε μικρή έκταση του δομικού υλικού του περιβόλου.

Στα παραπάνω θα πρέπει να προσθέσουμε και τις επιπτώσεις των νεότερων επεμβάσεων. Με άμεσο στόχο, όπως ήδη προαναφέρθηκε, την αντιστήριξη της θόλου αλλά και μακροπρόθεσμα την αναγνωρισιμότητα των δύο μνημείων έγινε αλλαγή της στάθμης του δαπέδου του θολωτού σε χαμηλότερο επίπεδο, -0,85 μ., από το αρχικό με αντίστοιχη προσθήκη-δόμηση λιθοδομής στη θεμελίωση της θόλου, αρμολογημένης με πατητή τσιμεντοκονία (Εικ. 33). Παράλληλα, υποστυλώθηκε το βόρειο τμήμα της θόλου που περνούσε πάνω από το δρόμο του θαλαμοειδούς με την προσθήκη μικρών λίθινων σφηνών, ξυλοδεσιών και δύο πεσσών από σκυρόδεμα, ενώ ο υπόλοιπος κενός χώρος γεμίστηκε με ξερολιθιά (Εικ. 34). Για τη συγκράτηση των χωμάτων του τύμβου προς την πλευρά του θαλαμοειδούς τάφου χτίστηκε λιθοδομή, όμοια με την προηγούμενη, σε επαφή με το εξωτερικό πέρας των πλευρικών τοιχωμάτων του στα δυτικά, βόρεια και ανατολικά. Τον ίδιο σκοπό εξυπηρετούσε και η λιθοδομή που έγινε με τον ίδιο τρόπο σε μέρος του ανατολικού τμήματος της τοιχοποιίας της θόλου που σωζόταν σε χαμηλότερο ύψος. Για την πληρέστερη εικόνα του μνημείου ανακατασκευάστηκαν οι παραστάδες της εισόδου της θόλου, ειδικότερα η δεξιά, για την αρχική κατάσταση των οποίων δεν αναφέρεται κάτι σχετικώς στη δημοσίευση, ενώ παράλληλα τοποθετήθηκε μία πλάκα ως υπέρυθρο. Τέλος, συγκρίνοντας τις δημοσιευμένες φωτογραφίες με την τωρινή κατάσταση του μνημείου, διαφοροποιήσεις παρατηρούνται και στο βορειοδυτικό τμήμα της τοιχοποιίας της θόλου.

Η μελέτη που συντάχθηκε για τη συντήρηση των τάφων και τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου τους, ως αναπόσπαστου μέρους αυτών, βασίστηκε στις παρακάτω παραμέτρους:

α) Ανάλυση και τεκμηρίωση των μνημείων, αναγκαία για την ορθότητα των τελικών επιλογών-λύσεων.

β) Διάσωση της ακεραιότητας και της αυθεντικότητας των δύο τάφων με άρση της ετοιμορροπίας και παράλληλη προστασία από τη φυσική φθορά.

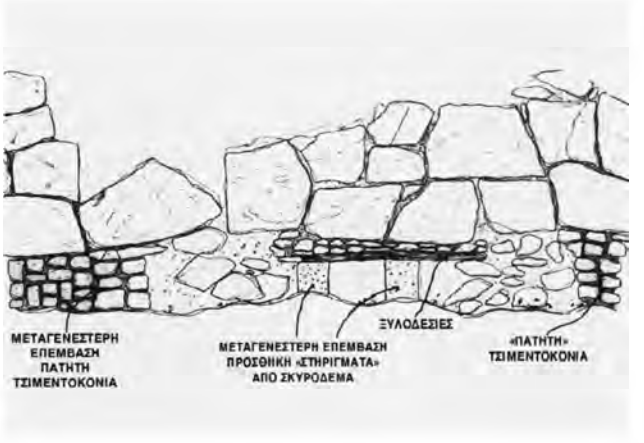
γ) Ανάδειξη της αισθητικής τους αξίας με παράλληλη εξασφάλιση της αναγνωσιμότητας και λειτουργικότητάς τους ως επισκέψιμου χώρου.

10. Ν. Βερδελής, *ΠΑΕ* 1952, σ. 190-192 και 1953, σ. 128-132.

11. Ν. Βερδελής, *ΠΑΕ* 1952, σ. 192.

Εικ. 33. Φάρσαλα. Θολωτός τάφος. Η νεότερη λιθοδομή στη βάσης της θόλου.

Εικ. 34. Φάρσαλα. Θολωτός τάφος. Οι νεότερες επεμβάσεις για την αντιστήριξη του βόρειου τμήματος της θόλου.

δ) Τέλος, κρίθηκε αναγκαίο μέρος των νεότερων επεμβάσεων να παραμείνουν ως έχουν, αφού οποιαδήποτε άλλη λύση επέσειε τον κίνδυνο περαιτέρω αλλοίωσης των μνημείων ή ακόμη και επιπρόσθετων στατικών προβλημάτων.

Αφού προηγήθηκε λεπτομερής καθαρισμός του μνημείου και του περιβάλλοντος χώρου από τη βλάστηση, οι εργασίες συντήρησης ξεκίνησαν με την επαναφορά στην κατακόρυφη αρχική τους θέση όλων ανεξαιρέτως των λίθων του περιβόλου. Για το σκοπό αυτό σκάφηκε τμηματικά στην πίσω πλευρά τους και έως τη θεμελίωση της ευθυντηρίας τους ένα χαντάκι, πλ. 0,80 μ., που στη συνέχεια χρησίμευε ως αποστραγγιστικό δίκτυο με την τοποθέτηση στο κατώτερο τμήμα του ξερολιθιάς από αργούς λίθους μεσαίου μεγέθους που περιείχε ο τύμβος και στο ανώτερο χώματος, πάχ. 0,30-0,50 μ. Με τον τρόπο αυτό ελαχιστοποιήθηκαν οι ωθήσεις που δέχονταν οι λίθοι του περιβόλου. Η ίδια διαδικασία ακολουθήθηκε και στα πλευρικά τοιχώματα του δρόμου και στο δυτικό τμήμα της θόλου που έχρηζε επέμβασης.

Παράλληλα, έγινε ταύτιση του λιγοστού δομικού υλικού του περιβόλου που είχε καταπέσει και αφού ολοκληρώθηκε η προηγούμενη εργασία αυτό επανατοποθετήθηκε στη θέση του.

Στη συνέχεια προχωρήσαμε στην αφαίρεση των νεότερων λιθοδομών επάνω από τους τοίχους του θαλαμοειδούς τάφου και στη θέση τους δημιουργήσαμε πρανές με κλίση προς το εσωτερικό του, όπου τοποθετήθηκε λεπτό πλέγμα για τη συγκράτηση των χωμάτων που με την πάροδο του χρόνου καλύφθηκε από αυτοφυή ελεγχόμενη βλάστηση. Αποκαταστάθηκε η περιμετρική αργολιθοδομή του θαλάμου του με εξάλειψη των τοπικών φουσκωμάτων και αρμολόγηση των επιφανειών με κονίαμα από κοσκινισμένη άργιλο και μικρή ποσότητα ασβέστη. Τέλος, κάτω από την επιφάνεια του χωμάτινου δαπέδου του και σε όλη την έκταση αυτού δημιουργήθηκε αποστραγγιστικό φρεάτιο, βάθ. 0,40 μ., με τη ρίψη χαλικιού 3 Α, το οποίο επικαλύφθηκε με το χώμα που αφαιρέθηκε κατά την εκσκαφή.

Η νεότερη λιθοδομή στη βάση της θόλου διατηρήθηκε, γιατί αφ' ενός οποιαδήποτε προσπάθεια απομάκρυνσής της παραμόνευε σοβαρούς κινδύνους για τη στατικότητα του μνημείου, αφ' ετέρου η παρουσία της βοηθούσε στην κατασκευή και εδώ αποστραγγιστικού φρεατίου με την ίδια μέθοδο όπως παραπάνω. Με τον τρόπο αυτό το δάπεδο του τάφου επανήλθε στο αρχικό του επίπεδο. Παράλληλα προς την πλευρά του δρόμου του θαλαμοειδούς τοποθετήθηκε ένα ξύλινο παραπέτο, ώστε να παραμείνει ορατός ο νότιος τοίχος του, ο οποίος κατά το μεγαλύτερο τμήμα του είχε διαλυθεί στο διάστημα που μεσολάβησε από την ανασκαφή μέχρι σήμερα. Για καθαρά διδακτικούς λόγους και βασιζόμενοι στις φωτογραφίες της δημοσίευσης τον συμπληρώσαμε καθ' ύψος με τους λίθους του που είχαν καταπέσει και παρέμειναν κατά χώραν. Ανάμεσα στο σωζόμενο τμήμα του και στην ανακατασκευή τοποθετήθηκε φύλλο μολύβδου για να είναι διακριτή η επέμβαση και για τον ίδιο σκοπό αρμολογήθηκε η νεότερη συμπλήρωση. Οι πεσσοί από σκυρόδεμα, η ξυλοδεσιά και οι μικρές σφήνες που στήριζαν το τμήμα της θόλου που είχε χτιστεί πάνω από το δρόμο του θαλαμοειδούς αφέθηκαν με το σκεπτικό ότι η αντικατάστασή τους θα συνεπάγονταν τη χρήση ενός νέου άλλου υλικού. Ενισχύθηκε μόνον η υπάρχουσα ξερολιθιά, ενώ το τμήμα που μεσολαβεί από το βόρειο μέτωπο του νότιου τοίχου του θαλαμοειδούς μέχρι το τοίχωμα της θόλου καλύφθηκε με χώμα ως το επίπεδο του δαπέδου του θολωτού.

Αναγκαία κρίθηκε και η διατήρηση των επεμβάσεων που είχαν γίνει στις παραστάδες της εισόδου της θόλου,

καθώς οποιαδήποτε άλλη λύση θα επέφερε περαιτέρω αλλοίωση του μνημείου. Απλά αφαιρέθηκαν τα κονιάματα από τσιμεντοκονίαμα και αντικαταστάθηκαν με νέα από ασβεστοκονίαμα. Η πλάκα του υπερθύρου της εισόδου που παρουσίαζε σοβαρές ρηγματώσεις, αφού συγκολλήθηκε με συνδετικό υλικό και με χρήση καρφίδων τιτανίου, επανατοποθετήθηκε κατά χώραν.

Οι ρηγματώσεις του δομικού υλικού σφραγίστηκαν με συνδετικό κονίαμα λευκού τσιμέντου και ασβεστιτικού υλικού σε αναλογία 1:1. Τέλος, από όλες τις επιφάνειες των λιθοδομών απομακρύνθηκαν με τη χρήση βιοκτόνων (DISOGEN) οι βιολογικές επικαθίσεις, εργασία που επαναλαμβάνεται πλέον ανά τακτά χρονικά διαστήματα.

Για να δοθεί όσο το δυνατόν καλύτερα η εικόνα του τύμβου που κάλυπτε άλλοτε τον τάφο, το υπάρχον χώμα του διαμορφώθηκε σε αμφικλινή επίπεδα που συγκλίνουν στην κορυφή τους σε έναν πλατύ διάδρομο. Όμοια ο περιβάλλων χώρος διαμορφώθηκε με κλίση προς τους γύρω δρόμους, ώστε να αποπνέει και αυτός την αίσθηση του τύμβου. Σε ικανή απόσταση από τον περίβολο χαράχθηκαν διάδρομοι περιπάτου, πλ. 1,50 μ., ακολουθώντας την καμπύλη φορά του μνημείου. Οι διάδρομοι στο πλαίσιο των ήπιων εφαρμογών σκάφηκαν σε βάθος 1 μ. και στη συνέχεια τοποθετήθηκε στο χαμηλότερο επίπεδο στρώμα χαλικιού 3Α και στο ανώτερο σπαστού γκριζοπράσινου χαλικιού, που δεν έρχεται σε αντίθεση με την αισθητική του αρχιτεκτονήματος. Σε κατάλληλα σημεία τοποθετήθηκαν τα απαραίτητα δίκτυα ύδρευσης με παράλληλη φύτευση πρασίνου, ενώ για τον ηλεκτροφωτισμό ακολουθήθηκε η λύση του χαμηλού φωτισμού περιμετρικά του περιβόλου. Στα νοτιοδυτικά του χώρου επιλέχθηκε να κατασκευαστεί ένα καθιστικό ημικυκλικής μορφής και να τοποθετηθεί καμπυλόμορφη ενημερωτική πινακίδα, μιας και το καμπύλο είναι το κυρίαρχο σχήμα του χώρου. Τέλος, αντικαταστάθηκε η παλαιά περίφραξη από σίτα με νέα από σωληνοειδή τμήματα και πλέγμα.

Με την ολοκλήρωση των εργασιών τα μνημεία υπόκεινται στη διαδικασία της περιοδικής παρακολούθησης, πέραν της καθημερινής φροντίδας που άπτεται κυρίως του περιβάλλοντος χώρου τους. Με τα μέχρι στιγμής δεδομένα θα κρίναμε τις επεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν επιτυχείς. Άρθηκαν τα σοβαρά στατικά προβλήματα που παρουσίαζαν οι δύο τάφοι και σταμάτησαν τα φαινόμενα φθοράς. Στα πολύ θετικά της όλης προσπάθειας προσμετρούμε τη σταδιακή αύξηση των επισκεπτών και κυρίως την αποδοχή από την τοπική κοινωνία, η οποία ευαισθητοποιήθηκε απέναντι στην ιστορική αξία των μνημείων αυτών και τα έκανε κτήμα της.

ΣΤΕΛΛΑ ΚΑΤΑΚΟΥΤΑ

THE CANADIAN ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE AT ATHENS

An intensive survey of the Kastro at Kallithea

2004

Introduction

The fieldwork carried out in 2004 represents the first season of a project that is expected to last for at least five years. The project's directors are A. Tziafalias of the XV Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities at Larissa and M.J. Haagsma of the University of Alberta. Collaborators are: S. Karapanou (Larissa) and S. Gouglas (Alberta). In 2004 the team consisted of four staff, three workmen, two teaching assistants and nine students of the University of Alberta, Queen's University, and St. Mary's University[12]. Work took place from May 10th to June 7th 2004.

The Canadian staff wishes to thank the Central Archaeological Council, the Foreign School Section of the Greek Ministry of Culture and theXV Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities at Larissa for their support and stimulating cooperation. We are extremely grateful to the municipality of Narthaki, and especially to its mayor D. Kapetanios and to K. Kottas, who made us feel very welcome and aided us enthusiastically with a large number of practical issues. We are also indebted to S. Kennell and J. Tomlinson of the Canadian Archaeological Institute at Athens for their invaluable help in making this endeavour possible. Finally, we wish to express a word of thanks to the University of Alberta, which in large part funded the first season of our project.

Location, preservation and former research

The site on which this research focuses is an ancient urban centre located in Thessaly, central Greece, in a region known in antiquity as *Archaia Phthiotis*. The site may be identified with the ancient city of *Peuma*[13], known only from a number of inscriptions. The city is a fortified citadel (Fig. 1) situated on a 600 m. high hill that closes off the coastal plain of Almiros on its western side (Fig. 2). The village of Kallithea is located on the western slope of the hill, outside the ancient fortifications. The name of the village is well chosen: from the top of the hill on which the acropolis of our ancient city is found,

12. Apart from the staff and workmen the team consisted of: A. Fleming and L. Surtees (TA's), Ch. Adamson, B. Bruce, S. Chagpar, M. Chykerda, M. Dannbauer, M. Hidalgo, M. Schlachter, N. Szekely, A. Tupper (students)

13. *IG* IX 2 add. XI 205 IIIB, 205 II 6-16 and *IG* IX2 add. XI 205 II 16-29.

Fig. 1. View from north to the site of Kastro Kallithea with the Othrys range in the background.

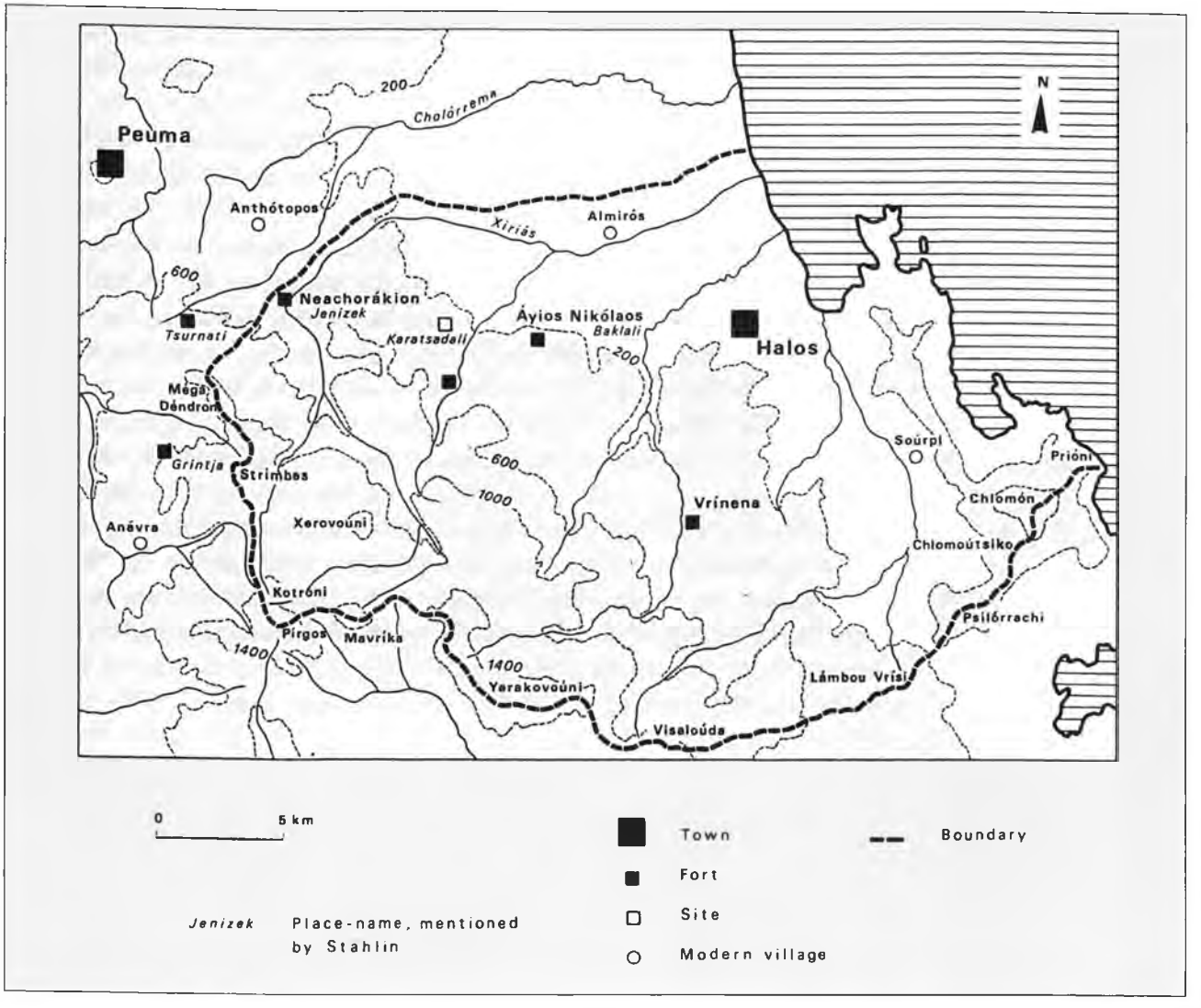

Fig. 2. Southern part of the plain of Almiros, with Kastro Kallithea (Peuma) to the west. After Reinders 1987.

Fig. 3. View from the site to the north: Mount Olympus.

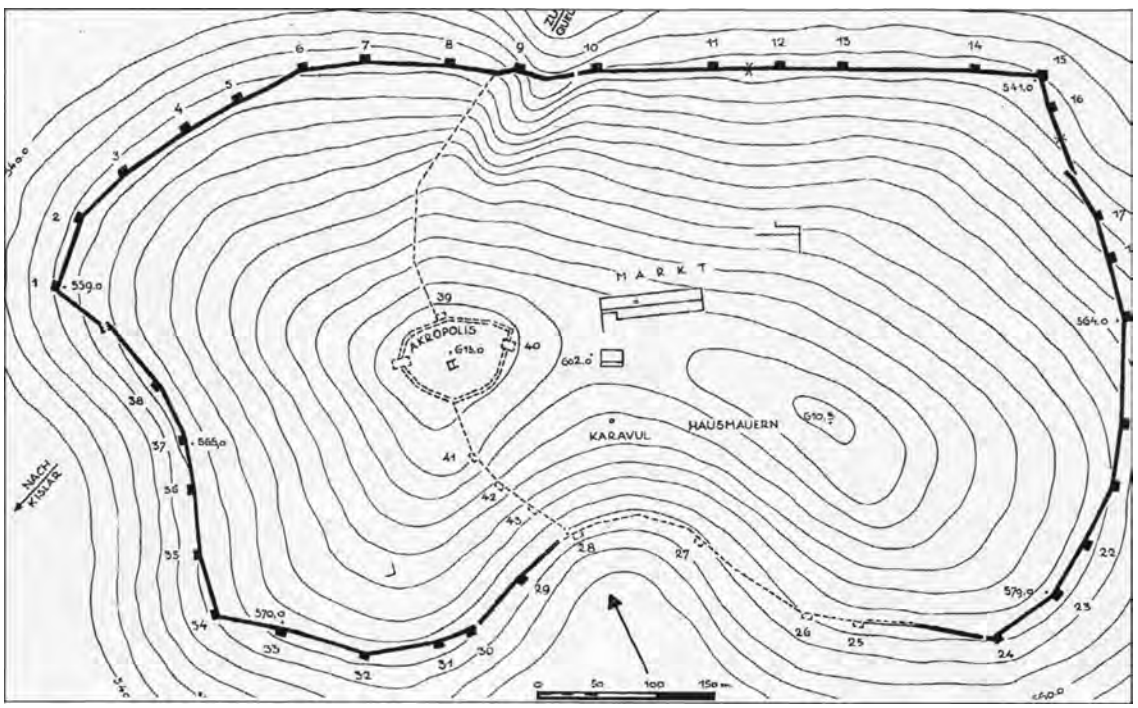

Fig. 4. Map of Kastro Kallithea made by Friedrich Staehlin.

one can see Mount Othrys to the south, the Pindus mountains on the west, Almyros plain, Mount Pelion on the east and – on clear days – Mount Olympus to the north (Fig. 3). The river Enipeus flows at a distance of about a kilometre to the south and east, creating a natural boundary in the landscape.

The site itself has received little archaeological attention, despite the fact that its remains are clearly visible and well preserved. This may be due to its remote location and relative inaccessibility, or perhaps to the fact that it apparently receives no mention in the ancient literary and historical sources. The hill is snake-infested and almost entirely covered with 'pournari' (stone oak), which makes working at the site a challenge. The best source for the site is the work of Friedrich Staehlin, who in his book *Das Hellenische Thessalien* and his *Pauly-Wissowa* article on Peuma provided extremely useful basic information on the site (Fig. 4).

The hill on which the site is located has an elongated shape with two summits and a saddle in the centre. The natural bedrock consists of a bluish-grey limestone with veins of quartz at various locations. At some places, the limestone has been

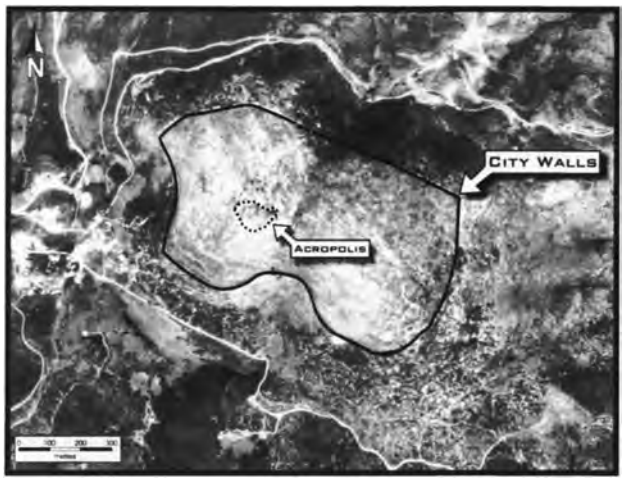

Fig. 5. Aerial photograph taken in 1982 with city walls, acropolis and street plan.

worn away by rainwater and narrow caves have formed, some of them many meters in depth. Especially on the higher areas of the hill, bedrock is visible at the surface and erosion has taken a toll on some of the archaeological remains.

The surrounding landscape consists of rolling hills that are cultivated with wheat and as orchards. Water is present in abundance; at least six springs are located on the slopes of the hill. The hill itself is not cultivated but is used by the inhabitants of Kallithea as grazing land for cattle, sheep and goats.

The visible archaeological remains (Fig. 5) consist of fortifications and foundations of the walls of public buildings and houses. The western summit of the hill functioned as an acropolis marked off by a large circular fortification wall. The external enceinte runs around the two hilltops and provided entrance to the city by way of two major gates. The surface area of the city, measured in relation to its defensive walls, is *ca.* 34 ha. The site can be reached from the village by climbing a 'monopati' that ends at the remains of the western city gate and which probably follows much of the same track as the road to the city in antiquity. Staehlin dated the site on the basis of coins and ceramics from the 3rd to 1st c. BC.

General research goals

The goals of the archaeological survey of the Kastro are to establish the history and dates of occupation of the site, to explore the spatial layout of the city as regards the organisation of different areas designated for housing, industrial activities, etc., and to analyse the distribution of artefacts and architecture on the site in order to obtain information about its social and economic organisation. In addition, the defensive structures of the site are being studied in order to compare them to those of the other new foundations in the region. This will be followed by a comparative analysis of the survey results within the broader context of previously studied Classical and Hellenistic sites in the region.

Work in 2004

Our research this year consisted of four major tasks: one, to set out a survey grid and to measure the terrain and the visible remains digitally; two, to study the individual architectural remains; three, to conduct an archaeological survey with the aim of collecting artefacts in relation to the grid; and four, to clear areas of the site of 'pournari' where necessary.

The team was divided up in three research groups. Group 1 laid out a grid of 20×20 m. over the whole site and digitally measured the fortification walls and some of the larger buildings and streets in the centre of the city with our new Leica Total Station. Group 2 focused on locating, measuring and drafting individual visible archaeological remains by hand, while Group 3 surveyed the units and collected, washed and catalogued artefacts. The workmen and the teams worked tirelessly to clear particular 'pournari-rich' areas.

Digital measurement of the site

Group 1 was directed by Dr. S. Gouglas and was responsible for measuring the terrain with the Leica Total Station. Laying out a survey grid of units of exactly 20×20 m. proved to be a challenge because of the large differences in height over the site; the external foundation walls are at least 70 m. lower than the summit of the acropolis. In total, approximately 50 units were laid out and surveyed (Fig. 6).

The terrain was measured by setting up a number of fixed points in relation to the Greek national geographic grid. In the course of the work, the number of fixed points was enlarged and it became possible to produce a relatively complete 2D and 3D map of the natural contours of the terrain. The team also managed to measure the complete external enceinte, the acropolis fortification wall, and some of the buildings and streets in the centre of the site (Fig. 7).

Architectural Survey

The main task of the architectural survey team (Group 2) was to aid Group 1 and mark a large number of architectural remains on the site for Group 1 to measure. The group focused in particular on a number of specific features: the acropolis west gate, a small sanctuary within the acropolis, a large public building in the saddle of the site, the main west gate in the external enceinte and certain sections of the enceinte. The

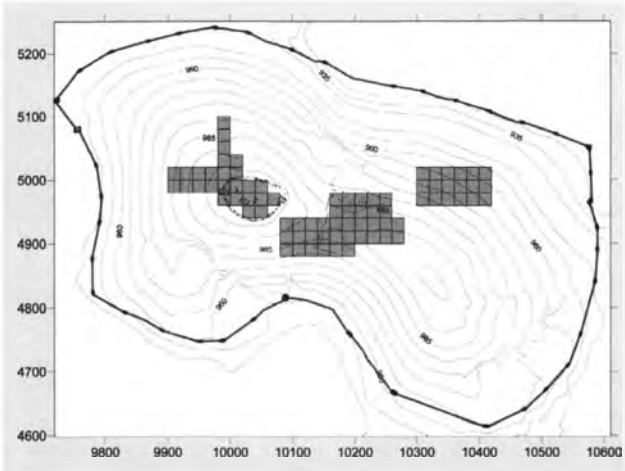

Fig. 6. Results of the 2004 season: the surveyed area and architectural remains.

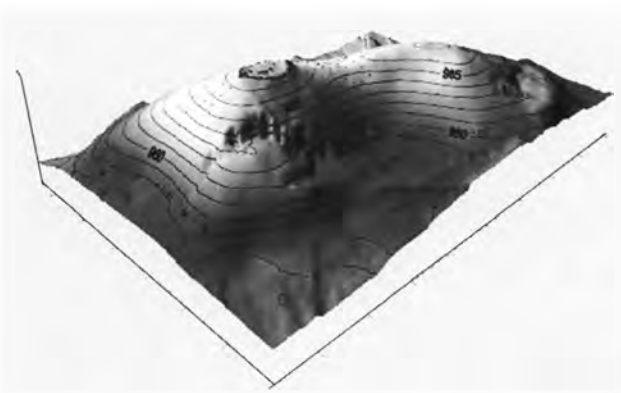

Fig. 7. Results of the 2004 season: 3D image of the Kastro.

team measured all these features and drafted them both as plan and as elevation. They also reported on the individual building styles and particulars of these features and attempted a number of reconstructions.

Archaeological survey

The archaeological survey team (Group 3) managed to survey approximately 50 units of 20×20 m. The survey method was largely based on that of the Nemea Valley survey project and consisted of two different strategies of collecting artefacts: grab samples and unit mid-samples. The unit system was set up in three locations of the site: one group of units covered the acropolis, another group the saddle, and a third group an area with housing blocks on the east slope of the hill. Because of the diversity of activity areas on the site and various site formation processes, there was a significant difference in the number of artefacts per unit. Also, the different sampling strategies yielded different results, analysis of which is still in progress. The artefacts consisted almost solely of pottery sherds. No coins were found and only a few pieces of metal. There is no agricultural activity on the site in the form of ploughing. Most sherds were small, worn and difficult to date but, after cataloguing, a small percentage of them proved diagnostic.

Other work

During our stay in Narthaki and Kallithea, the local population approached us with information on graves that were found during agricultural activities. In order to facilitate the process of declaring these tombs an archaeological site, the IV Ephorate requested the digital measurement team to map their precise location. We were able to locate four tholos tombs in the vicinity of the Kastro that had been described in 1964 by D. Theocharis, and to map them with the Total Station. Although the graves had been looted before 1964, Theocharis dated them to the Iron Age based on descriptions of the finds by the local population.

In addition to these tholos tombs, one looted cist grave at the foot of the southern slope of our site was pointed out to the survey team. This grave and its immediate vicinity will be examined by the Ephorate in Larissa.

Preliminary conclusions

All research strategies yielded a wealth of new information on the Kastro.

The round acropolis enceinte displays several construction phases. Both of the acropolis gates were enlarged subsequent to the first phase of their construction, and we found evidence of the usage of spolia and mortar construction in the walls of the western acropolis gate. Within the acropolis, there was a severely damaged square structure which we interpreted, based on its form and orientation (east-west), as a small temple. Other structures within the acropolis consisted of an apsidal or round building (situated partly under the west gate) and a rectangular structure consisting of three rooms. It is difficult to date the acropolis wall on the basis of architectural construction techniques alone, but it certainly precedes the phase that is represented by the majority of the buildings at the site: the Early Hellenistic period (late 4th c. BC). The latest phase (mortar) might indicate a Roman or post-Roman date (Fig. 8).

The large public building in the saddle of the hill was 51 m. in length and only 8 m. wide. Walls were preserved in some parts to a height of *ca.* 1.5 m. Within the building we discovered one column base and one base for a stele. Based on its location and form and the way it opens up to a large area that does not seem to be built over, this building could very well be a stoa bordering an agora. The building has at least two

Fig. 8. Results of the 2004 season: The acropolis wall.

Fig. 9. Results of the 2004 season: The probable stoa.

different construction phases, the first representing the Early Hellenistic period (late 4th c. BC) and the second phase is of unknown date (Fig. 9).

The main west gate of the city is an integral part of the external enceinte. It is a fine example of a courtyard gate, a common defensive structure of the Hellenistic period (Fig. 10).

The archaeological survey yielded only a few diagnostic finds. The ones that could be dated all point to the Early Hellenistic period. This means that the diversity in dates that we see in the architectural remains is not (yet) reflected by the other archaeological material. Also, there is a telling absence thus far of finds clearly indicative of an earlier or later date: no Megarian bowls, sigillata wares or glazed sherds were found or recognised this year.

In terms of dating, it seems that we are dealing with at least four or five different phases in relation to the site. The first phase is represented by the Iron Age tholos tombs that located in the vicinity of the later city. The first phase of the acropolis wall was built in a period before the Early Hellenistic occupation. The Early Hellenistic phase is represented by the majority of the architectural remains and the city layout as a whole, as well as of the diagnostic survey finds. In places, buildings of this phase appear to have been built over or repaired at a later stage, dating to the Roman or post-Roman period.

The measurements taken of some of the housing blocks and streets represent a city with a regular (hippodamian) layout with houses, an agora, public buildings, wells, and extensive defensive structures.

Fig. 10. Results of the 2004 season: The external enceinte with the western main city gate.

Work for next year

Based on the 2004 season, we can conclude that this site has immense archaeological potential to help us answer fundamental questions concerning the function and social and economic organisation of urban centres in the Hellenistic period.

We plan to continue with the archaeological survey, proceeding to sample areas at the eastern part of the site and the area just above the western city gate. As for measuring and drafting of the architectural elements of the site, activity next year will concentrate on the spatial layout and design of housing blocks and individual houses. A geophysical survey is planned for 2006.

ATHANASIOS TZIAFALIAS - SOPHIA KARAPANOU - MARGRIET J. HAAGSMA - SEAN GOUGLAS

2004-2005

Ίδρυση και λειτουργία της ΛΔ΄ ΕΠΚΑ

Η ΛΔ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων ιδρύθηκε με το νέο Οργανισμό του Υπουργείου Πολιτισμού (Π.Δ. 191/2003, άρθρο 43). Στη χωρική αρμοδιότητα της ΛΔ΄ ΕΠΚΑ περιλαμβάνονται ο νομός Καρδίτσας, που ελεγχόταν αρχαιολογικά από την ΙΓ΄ ΕΠΚΑ με έδρα το Βόλο, και ο νομός Τρικάλων, που ελεγχόταν από την ΙΕ΄ ΕΠΚΑ με έδρα τη Λάρισα. Η ΛΔ΄ ΕΠΚΑ έχει έδρα την Καρδίτσα και προσωρινά στεγάζεται στο Κονάκι Προδρόμου Καρδίτσας (Εικ. 1), μέχρις ότου εξευρεθούν κατάλληλα γραφεία στην πόλη της Καρδίτσας. Η νέα, δηλαδή, Εφορεία Αρχαιοτήτων ελέγχει την ενιαία και αμιγή περιοχή της δυτικής Θεσσαλίας, η οποία κατά την αρχαιότητα χωριζόταν σε δύο διοικητικά τμήματα, τις τετράδες: Στα βόρεια, της *Εστιαιώτιδας*, που ως πιο σημαντικές πόλεις περιελάμβανε την αρχαία Τρίκκη, την Πέλιννα, τους Γόμφους και τη Μητρόπολη, και στα νότια, της *Θεσσαλιώτιδας*, με πιο σπουδαίες πόλεις το Κιέριον, το Μεθύλιον (στη Μυρίνη), τις Πειρασιές (στο Ερμήτσι), τη Φύλλο κ.ά., ενώ στα δυτικά, νοτιοδυτικά, προς την Πίνδο και τα Άγραφα, αναπτύσσονταν η Αθαμανία και η Δολοπία.

Από τον πρώτο ήδη χρόνο λειτουργίας στις δραστηριότητες της ΛΔ΄ ΕΠΚΑ περιλαμβάνονται οι χορηγήσεις αδειών για την κατασκευή οικιών και βιοτεχνικών, κτηνοτροφικών και ξενοδοχειακών μονάδων και η διενέργεια αυτοψιών και ελέγχων για την επίλυση προβλημάτων αρχαιολογικής φύσεως ιδιωτών και δημοτικών, νομαρχιακών και δημόσιων φορέων. Καταγράφονται, φωτογραφίζονται και συντηρούνται στα εργαστήρια της Εφορείας στο Κονάκι Προδρόμου και στην Αρχαιολογική Συλλογή Τρικάλων όσα κινητά ευρήματα αποκαλύπτονται στις ανασκαφικές έρευνες ή παραδίδονται από ιδιώτες.

Στο ερευνητικό πλαίσιο της ΛΔ΄ ΕΠΚΑ εντάσσονται σωστικές, κυρίως, ανασκαφικές έρευνες σε οικόπεδα ιδιωτών μέσα στην πόλη των Τρικάλων, στη Μητρόπολη, στο Ερμήτσι, στον Παλαμά, στην εκτέλεση δημόσιων έργων, όπως οδοποιίας στην Ε.Ο. Καρδίτσας-Λάρισας, στους

Εικ. 1. Κονάκι Προδρόμου Καρδίτσας.

κόμβους Ματαράγκας και Ερμητσίου, στη διαπλάτυνση της Ε.Ο. Καρδίτσας-Αγιοπηγής-Κέδρου, στη διάνοιξη νέων αγροτικών δρόμων και αποστραγγιστικών αυλάκων, στο έργο αναδασμού αγροκτήματος Μαυρομματίου του Δήμου Μουζακίου, σε δημοτικό έργο στον Πλάτανο του Δήμου Παραληθαίων του νομού Τρικάλων κ.ά. Επίσης, συνεχίζονται οι εργασίες αποκάλυψης και διαμόρφωσης σε τμήματα αρχαιολογικών χώρων, όπως στην ακρόπολη Κιερίου και στα λουτρά ρωμαϊκών χρόνων στη Συκεώνα νομού Καρδίτσας. Ακόμη, υπάρχει συνεχής συνεργασία με τις Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις Καρδίτσας και Τρικάλων και αρκετούς Δήμους για την επίλυση προβλημάτων, την εκπόνηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή την προώθηση προγραμμάτων ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων, όπως για παράδειγμα με το Δήμο Πελινναίων νομού Τρικάλων. Παράλληλα, υπήρξε συνεργασία με την Περιφέρεια Θεσσαλίας, τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Καρδίτσας, τη Δημοτική Αρχή Καρδίτσας και τις Κεντρικές Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού για την προώθηση της παραλαβής του κτιρίου του Αρχαιολογικού Μουσείου Καρδίτσας, της ηλεκτροδότησής του, της κατάθεσης του τελικού Τεχνικού Δελτίου και της προκήρυξης του Μέτρου για την εκτέλεση του Έργου «Ηλεκτροδότηση, Εξοπλισμός και Έκθεση Αρχαιολογικού Μουσείου Καρδίτσας».

Εικ. 2. Λίμνη Ν. Πλαστήρα. Ευρύτερη άποψη.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΝΟΜΟΣ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Λίμνη Ν. Πλαστήρα

Στην κτηματική περιφέρεια του Δ.Δ. Λαμπερού του Δήμου Πλαστήρα, στις ανατολικές όχθες της λίμνης (Εικ. 2) στη θέση Χαλικάκι, είχαν αποκαλυφθεί τα πρώτα επιφανειακά ευρήματα της μέσης παλαιολιθικής, σε μικρή πεδινή έκταση που στα ανατολικά ορίζεται από λόφους και στα δυτικά από την ακτογραμμή της λίμνης, η οποία μεταβάλλεται διαρκώς ανάλογα με την ποσότητα των εισρεόντων σε αυτήν υδάτων. Νεότερα επιφανειακά παλαιολιθικά ευρήματα (Εικ. 3) προέρχονται τόσο από την ίδια θέση όσο και από τη δυτική ακτή της λίμνης Ν. Πλαστήρα, από την περιοχή του Δήμου Νεβρόπολης, αλλά και από την περιοχή της δυτικής Αργιθέας, όπου έχουν εντοπιστεί και πετρώματα – κόνδυλοι πυριτόλιθου ως πρώτη ύλη για εργαλεία.

Τα ευρήματα προσδιορίζονται, ως προς τα μορφολογικά, τεχνολογικά και τυπολογικά χαρακτηριστικά, καθώς και από άλλα παρόμοια εργαλειακά σύνολα από τη Θεσσαλία[1], στη Μουστέρια πολιτισμική φάση, τοποθετούνται δε χρονολογικά ανάμεσα στα 50000 ως 30000 χρόνια πριν από το παρόν, στη μέση παλαιολιθική περίοδο. Η κατανομή των θέσεων της Μουστέριας πολιτισμικής φάσης στη χώρα μας βρίσκεται σε άμεση συ-

Εικ. 3. Λίμνη Ν. Πλαστήρα. Αιχμή από πυριτόλιθο.

νάφεια με το νερό και η παρουσία τους στην περιοχή της Θεσσαλίας είναι βεβαιωμένη, τόσο στον Πηνειό ποταμό στην περιοχή της Λάρισας από επιφανειακές έρευνες, όσο και στο σπήλαιο της Θεόπετρας του νομού Τρικάλων από ανασκαφικά δεδομένα[2]. Η σχέση των δύο θέσεων, της Θεόπετρας και της λίμνης Ν. Πλαστήρα, φαίνεται καθοριστική, καθώς βρίσκονται στο εσωτερικό της δυτικής θεσσαλικής πεδιάδας, κοντά σε ποταμούς και στα περάσματα από τη Θεσσαλία στην Ήπειρο και τη Δυτική Μακεδονία και σε σχετικά κοντινή μεταξύ τους απόσταση.

Πριν από τη δημιουργία της τεχνητής λίμνης Ν. Πλαστήρα, στα τέλη της δεκαετίας του 1950, στην περιοχή αυτή υπήρχε το πολύ εύφορο και τερπνότατο οροπέδιο της Νεβρόπολης[3] (Εικ. 4), μια επιμήκης κοιλάδα σε υψόμετρο 800 μ. στις ανατολικές υπώρειες των Αγράφων, όπου είχε τις πηγές του και έρρεε ο ποταμός Μέγδοβας ή Ταυρωπός ή Νεβροπολίτης[4].

1. C. Runnels, Review of Aegean Prehistory IV. The Stone Age of Creece from the Paleolithic to the Ardent of the Neolithic, *American Journal of Archaeology* 99 (1995), σ. 711-712.

2. Ν. Κυπαρίσση-Αποστολίκα, Σπήλαιο Θεόπετρας: Οι παλαιολιθικές επιχώσεις, *Αρχαιολογία και Τέχνες* 60 (1996), σ. 41.

3. Ν. Γεωργιάδης, *Θεσσαλία*, Βόλος 1894, σ. 208.

4. Λ. Χατζηαγγελάκης, *ΑΔ* 53 (1998): Χρονικά, σ. 444-451.

Εικ. 4. Το οροπέδιο της Νεβρόπολης πριν από τη δημιουργία της λίμνης.

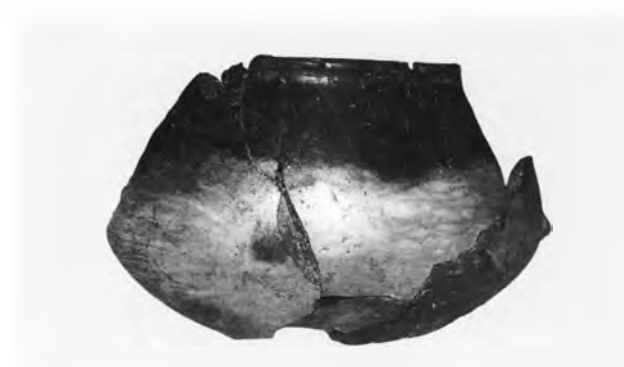
Αγιοπηγή[5]

Στο Δ.Δ. Αγιοπηγής, 5 χλμ. νότια της Καρδίτσας, στη θέση Κόκκινος, κατά τη διάρκεια εργασιών διαπλάτυνσης του οδικού άξονα Καρδίτσας-Αγιοπηγής-Κέδρου, εμφανίστηκαν αρχαιολογικά λείψανα στα όρια του αγρού ιδιοκτησίας Μερεντίτη, στη δυτική πλευρά του δρόμου. Στη θέση αυτή δύσκολα είναι ορατό ένα χαμηλό έξαρμα, μικρή μαγούλα, η οποία μέχρι σήμερα παρέμενε ανεξερεύνητη. Έτσι, ο χώρος κρίθηκε αναγκαίο να ερευνηθεί και προχωρήσαμε σε σωστικές ανασκαφικές εργασίες με τη χάραξη τεσσάρων τομών, διαστ. 4×4 μ.

Στο δυτικό τμήμα των τομών 1 και 2 εντοπίστηκε χώμα κιτρινωπό με ίχνη καμένων οργανικών υλών και μικρά κομμάτια καμένου πηλού από βάθος 1,19 έως 1,50 μ., ενώ στο ανατολικό τμήμα εντοπίστηκε χώμα μαύρο με έντονες καύσεις. Ερευνώντας το ανατολικό τμήμα των δύο τομών και προεκτείνοντας τα ανατολικά τους όρια έως τα όρια του δρόμου, εντοπίστηκε σε βάθος 1,40 μ. τμήμα λάκκου με σωζόμενες διαστάσεις στην άνω επιφάνειά του 3,50×2,50 μ., ο οποίος εκτείνεται και κάτω από το δρόμο. Από την έρευνα στο εσωτερικό του λάκκου σε βάθος έως 2,30 μ. (Εικ. 5) διαπιστώθηκε ότι περιείχε στρώσεις με έντονα κατάλοιπα στάχτης με χώμα, κάρβουνο και ιζήματα από ιλύ, καθώς και άφθονη κεραμική. Συγκεντρώθηκαν αρκετά μεγάλα τμήματα αγγείων και όστρακα, που μετά το πλύσιμο και τη διαλογή συγκολλήθηκαν στο εργαστήριο και απέδωσαν αρκετά σχήματα αγγείων. Ανάμεσα στα όστρακα υπήρχαν αγγεία μελανοστεφή (Εικ. 6)

Εικ. 5. Αγιοπηγή. Άποψη υπόσκαφου με ανθρωπογενή δραστηριότητα.

Εικ. 6. Αγιοπηγή. Μελανοστεφές αγγείο αρχαιότερης νεολιθικής περιόδου.

και αρκετά με εγχάρακτη διακόσμηση. Επίσης, συνελέγησαν αρκετά λίθινα και οστέινα εργαλεία, φολίδες και λεπίδες πυριτόλιθων, μία πήλινη σφραγίδα (Εικ. 7), ένα πήλινο κοχλιάριο, καθώς και μία αρύταινα.

5. Στην ανασκαφική έρευνα στην Αγιοπηγή συμμετείχε η αρχαιολόγος Ι. Οικονόμου.

Εικ. 7. Αγιοπηγή. Πήλινη σφραγίδα.

Στις τομές 3 και 4, στο δυτικό τους τμήμα, από βάθος 0,34 έως 0,88 μ. αποκαλύφθηκε παχύ στρώμα καμένου πηλού. Μετά την αφαίρεσή του εντοπίστηκαν μεγάλα τμήματα καμένων πηλών με εμφανή ίχνη πασσάλων και κλαδιών δένδρων προερχόμενα από πασσαλόπηκτα οικήματα. Μετά τις πρώτες ανασκαφικές έρευνες της Μ. Παπαδοπούλου-Θεοχάρη στη Μαγουλίτσα[6] και του Γ.Χ. Χουρμουζιάδη στον Πρόδρομο[7], η ανασκαφική έρευνα στην Αγιοπηγή έρχεται να αποκαλύψει ενδιαφέροντα στοιχεία ενός σημαντικού προϊστορικού οικισμού που ανάγεται στην αρχαιότερη νεολιθική.

Αστρίτσα[8]

Στη μαγούλα που βρίσκεται 1 χλμ. ανατολικά από το χωριό Αστρίτσα προς την Ιτέα του Δήμου Φύλλου, στο οικόπεδο ιδιοκτησίας αφών Μακρή, είχαν εντοπιστεί κατάλοιπα προϊστορικού οικισμού που ανάγονται στη νεολιθική και τη μυκηναϊκή εποχή. Εν όψει εργασιών για την κατασκευή στεγάστρου στα βόρεια του υπάρχοντος συνεργείου, η ΛΔ΄ ΕΠΚΑ διενήργησε εκ νέου έρευνα στο χώρο αυτό.

Η σωστική ανασκαφική έρευνα έγινε σε δύο από τις τέσσερις τομές, διαστ. 4×4 μ. Στην τομή 1 αποκαλύφθηκαν σε βάθος 0,46 μ. αρχιτεκτονικά λείψανα. Πρόκειται για έναν τοίχο με κατεύθυνση από Α. προς Δ. κατά μήκος της βόρειας παρειάς της τομής, κατασκευασμένο από μικρούς λίθους από ντόπιο ασβεστόλιθο. Ο τοίχος εμφανίστηκε σε μήκος 3,40, έχει πλάτος 0,55 μ., εισχωρεί στην ανατολική παρειά της τομής, ενώ η δυτική του πλευρά είναι κατεστραμμένη λόγω μεταγενέστερης ανθρώπινης παρέμβασης. Η έδραση του τοίχου εντοπίζεται σε βάθος 0,84 μ. (Εικ. 8). Στη νοτιοανατολική γωνία της τομής, σε βάθος 0,65 μ. περίπου, αποκαλύφθηκε στρώμα καμένου πηλού, το οποίο εδράζεται σε βάθος 0,77 μ., ενώ στο υπόλοιπο τμήμα των τομών 1 και 4 εντοπίστηκε σκληρό πατημένο χώμα με μικρά κομμάτια καμένου πηλού και ίχνη οργανικών υλών. Ακόμη, προγενέστερο τμήμα τοίχου εντοπίστηκε στα ανατολικά, κάτω από τον τοίχο 1, σε βάθος από 0,84 έως 1,03 μ. και στα όρια της παρειάς της τομής 1, εισχωρώντας μέσα σε αυτήν. Το τμήμα αυτό είναι κατασκευασμένο με μεγαλύτερους λίθους από ντόπιο ασβεστόλιθο. Τα αρχιτεκτονικά αυτά κατάλοιπα ανάγονται στη μυκηναϊκή εποχή.

Εικ. 8. Αστρίτσα. Άποψη της ανασκαφής, τομή 1.

Σε βαθύτερο επίπεδο, από βάθος 1,32 έως 1,52 μ., σε διάφορα σημεία και βάθη των τομών 1 και 4, αποκαλύφθηκαν πασσαλοπήξεις. Μία από αυτές, σε βάθος 1,48 μ., είχε ορθογώνιο σχήμα με διαστάσεις 0,35×0,15 μ. και στο εσωτερικό της υπήρχε απανθρακωμένο τμήμα ξύλου που οριοθετούνταν από μικρούς λίθους και πηλό, ενώ δυτικότερα κατά 0,30 και σε βάθος 1,52 μ. εντοπίστηκε δεύτερη πασσαλόπηξη σε κυκλικό σχήμα, που επίσης στο εσωτερικό της περιείχε κάρβουνο, διαμ. 0,20 μ. Τα τμήματα αυτά με τις πασσαλοπήξεις αποκολλήθηκαν και μεταφέρθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο Καρδίτσας.

Σε βάθος 1,67 μ. περίπου και στις δύο τομές 1 και 4 εντοπίστηκε στρώμα καμένου πηλού με έντονες καύσεις και από τον καθαρισμό αποκαλύφθηκε δάπεδο από σκληρό πατημένο χώμα, παλαμισμένο καμένο πηλό και ίχνη καύσεων, κατεστραμμένο κατά τόπους (Εικ. 9). Πάνω σε αυτό το δάπεδο βρέθηκαν πολλά όστρακα αγγείων. Ανάμεσά τους πολλά κομμάτια από μία καρποδόχη μεγάλου μεγέθους, με διάμετρο χείλους 0,50 μ., η οποία συγκολλήθηκε ολόκληρη (Εικ. 10) στο Αρχαιολογικό Μουσείο Καρ-

6. Μ. Παπαδοπούλου-Θεοχάρη, Μαγουλίτσα, Νεολιθικός οικισμός παρά την Καρδίτσαν, *Θεσσαλικά* 1 (1958), σ. 40.

7. Γ. Χουρμουζιάδης, Η διακεκοσμημένη κεραμεική της Αρχαιοτέρας Νεολιθικής περιόδου εις την Θεσσαλία, *ΑΕ* 1971, σ. 165-171.

8. Στην ανασκαφική έρευνα στην Αστρίτσα συμμετείχε η αρχαιολόγος Ι. Οικονόμου.

Εικ. 9. Αστρίτσα. Τμήμα δαπέδου.

Εικ. 10. Αστρίτσα. Καρποδόχη.

δίτσας, όπου μεταφέρθηκε. Η καρποδόχη, από πορτοκαλόχρωμο πηλό, έχει καλυκόσχημο σώμα, χείλος που νεύει προς τα έξω, έντονη τροπίδωση στο μέσον σχεδόν του σώματος, που υπογραμμίζεται από φαρδιά ερυθρή ταινία, και δακτυλιόσχημη, ολόβαφη ερυθρή βάση, ενώ φέρει γραπτή τρίχρωμη διακόσμηση, όπου στο λευκό βάθος διακοσμούνται τα σχέδια με βαθύ κόκκινο και μαύρο χρώμα. Στην άνω κύρια ζώνη, κάτω από το βαθύ κόκκινο χείλος, αναπτύσσονται τέσσερις μετόπες, όπου στο λευκό φόντο σχηματίζονται κάθετα επτά σειρές ενάλληλων τεθλασμένων και τέσσερις, όπου σχηματίζονται μαύρα τρίγωνα. Στο κάτω τμήμα του αγγείου, το οποίο χωρίζεται με παχιά κόκκινη ταινία από το άνω, η γραπτή διακόσμηση θυμίζει περισσότερο το συμπαγή ρυθμό (solid style)[9] με εναλλασσόμενα βαθυκόκκινα τρίγωνα στο λευκό φόντο.

Στην τομή 1 σε βάθος 2,05 μ. εντοπίστηκε τμήμα δαπέδου με παλαμισμένο πηλό, σωζόμενο σε αρκετά καλή κατάσταση, πάνω στο οποίο διατηρούνταν τα ίχνη κάρβουνου από τις ξύλινες δοκούς καλύβας. Πάνω στο δάπεδο βρέθηκαν και πολλά όστρακα χρηστικών αγγείων, καθώς επίσης και πολλά οστά ζώων και οστέινα εργαλεία. Καστανό χώμα κατά τόπους με ίχνη καμένου πηλού, καμένες οργανικές ύλες και πλήθος οστών ζώων, εκ των οποίων αρκετά οστέινα εργαλεία, εντοπίστηκε από βάθος 2,40 έως 2,85 μ. Από βάθος 2,85 έως 3,20 μ. περίπου εμφανίστηκε στρώμα καύσεων και καμένου πηλού κατά τόπους. Στο βάθος αυτό, 3,20 μ. περίπου, αποκαλύφθηκε το φυσικό έδαφος σε όλη την έκταση του ανασκαφικού χώρου. Από την εξέταση της κεραμικής και των κινητών ευρημάτων διαπιστώθηκε ότι ο χώρος σε αυτά τα βάθη κατοικήθηκε στη μέση και στη νεότερη νεολιθική περίοδο.

9. A.J.B. Wace - M.S. Thompson, *Prehistoric Thessaly*, Cambridge 1912.

Ερμήτσι

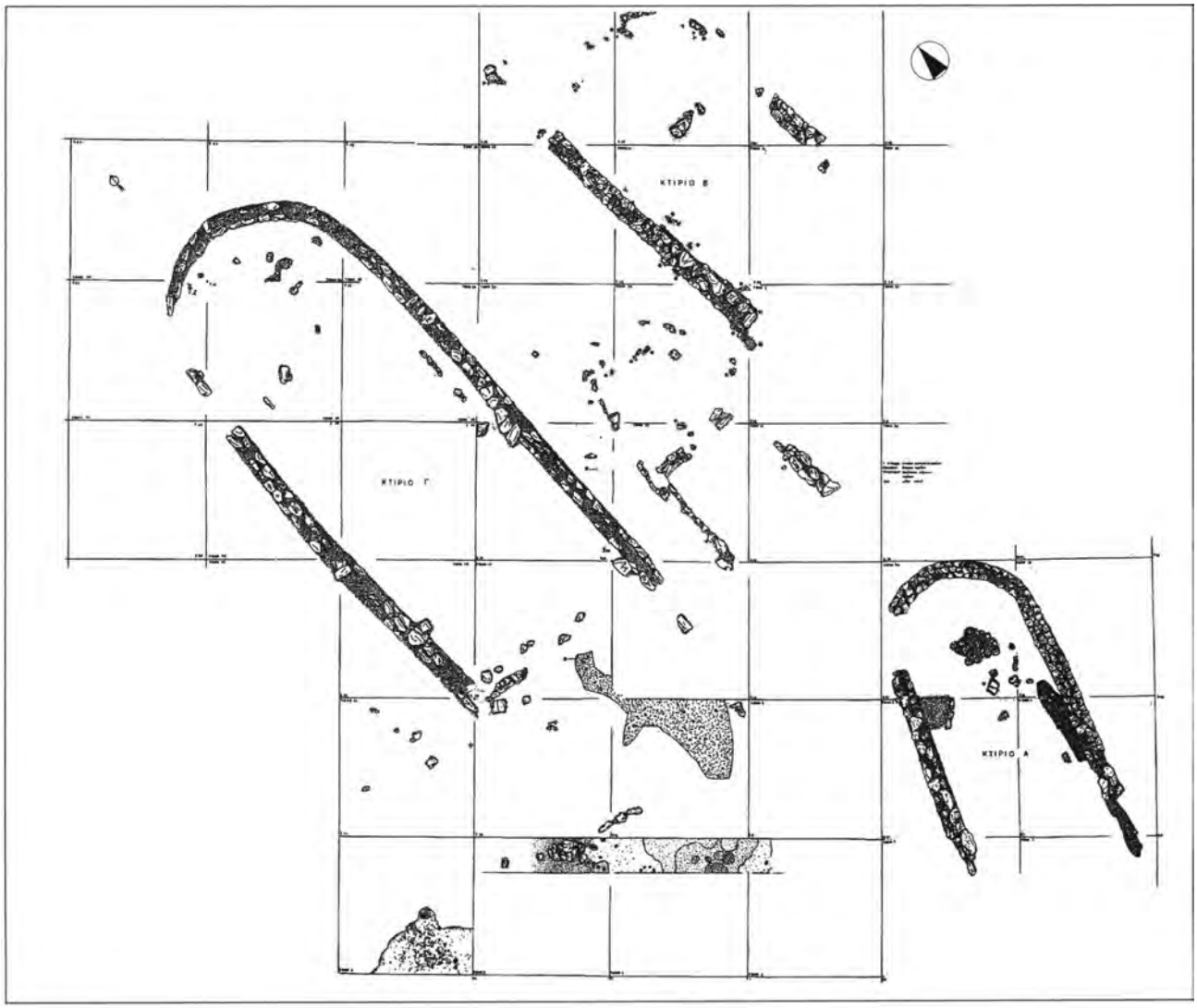
Ε.Ο. Καρδίτσας-Λάρισας, κόμβος Ερμητσίου[10]

Στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο του Ερμητσίου, που ταυτίστηκε από κεραμικά σφραγίσματα με τις αρχαίες Πειρασιές[11], διεξήχθη σωστική ανασκαφική έρευνα για τις ανάγκες κατασκευής του έργου της επαρχιακής οδού Καρδίτσας-Λάρισας. Η ανασκαφή έγινε στον κόμβο Ερμητσίου, που βρίσκεται στο τμήμα του δρόμου ανάμεσα στη γέφυρα του Οργόζινου ποταμού στη Ματαράγκα έως τη γέφυρα του Φαρσαλίτη ποταμού (του αρχαίου Απιδανού). Ο ως άνω αναφερόμενος κόμβος βρίσκεται περί τα 300 μ. βόρεια του αρχαιολογικού χώρου. Με την ανασκαφική έρευνα ήλθαν στο φως αρχιτεκτονικά λείψανα από τη θεμελίωση τριών κτιρίων (Α, Β, Γ) (Εικ. 11), εκ των οποίων τα δύο είναι αψιδωτά, καθώς και μικρά τμήματα τοίχων από άλλες κατασκευές (Εικ. 12).

Κτίριο Α. Πρόκειται για μονόχωρο αψιδωτό κτίριο, του οποίου σώζεται η κατώτερη στρώση των λίθων της θεμελίωσης. Η κατεύθυνσή του κτιρίου είναι από Β./ΒΑ. προς Ν./ΝΔ., με την αψίδα στα βόρεια-βορειοανατολικά. Το συνολικό του μήκος είναι 8,40, ενώ το πλάτος του 5,10 μ. Το πάχος των τοίχων κυμαίνεται από 0,40 έως 0,60 μ. (Εικ. 13). Στο δυτικό τοίχο, μετά την αψίδα, υπάρχει ένα άνοιγμα πλ. 1,80 μ., για το οποίο δεν γνωρίζουμε αν ήταν χρηστικό ή όχι. Στο εσωτερικό του κτιρίου Α βρέθηκαν τμήματα κεραμίδων και τμήμα στομίου μεγάλου αποθη-

10. Στην ανασκαφική έρευνα συμμετείχαν οι αρχαιολόγοι Ν. Αλεξίου και Ευ. Αραμπατζή.

11. Λ.Π. Χατζηαγγελάκης, Νεότερα ανασκαφικά δεδομένα της μέσης εποχής του Χαλκού στο νομό Καρδίτσας, *Mesohelladika, Αθήνα, 8-12 Μαρτίου 2006*, σ. 315-329.

Εικ. 11. Ερμήτσι. Κάτοψη αψιδωτών κτιρίων.

Εικ. 12. Ερμήτσι. Άποψη αψιδωτών κτιρίων.

Εικ. 13. Ερμήτσι. Λεπτομέρεια κτιρίου Α.

κευτικού πίθου. Κατά μήκος της ανατολικής πλευράς, σε ανώτερο επίπεδο από το δάπεδο και από τα θεμέλια των τοίχων του κτιρίου, υπήρχαν δύο τμήματα με πηλόχωμα, σπασμένες κεραμίδες και όστρακα, από τα οποία ορισμένα ήταν ελληνιστικής εποχής, ενώ η κεραμική στο επίπεδο του δαπέδου ήταν της μέσης εποχής του Χαλκού.

Κτίριο Β. Αυτό βρίσκοταν σε απόσταση περί τα 9 μ. βόρεια-βορειοδυτικά του κτιρίου Α. Είχε προσανατολισμό από Β. προς Ν. Η αψίδα του κτιρίου, στα βόρεια, πρέπει να είχε καταστραφεί από το εκσκαπτικό μηχάνημα κατά την εκσκαφή για την κατασκευή της οδού. Από τους τοίχους του κτιρίου Β διατηρούνταν τμήμα του δυτικού τοίχου σε μήκος 7,60, ενώ του ανατολικού σε μήκος 2,50 και ύψος 0,20 μ. Το κτίριο Β είχε πλάτος 4,50 μ. Οι τοίχοι ήταν στιβαροί, καλοχτισμένοι με μεσαίου και μεγάλου μεγέθους ακατέργαστους ασβεστόλιθους, τοποθετημένους ενίοτε σε δύο ή τρεις σχεδόν παράλληλες σειρές με ενδιάμεσο γέμισμα λάσπης, ενώ στη θεμελίωση σώζονταν μία ή δύο σειρές δόμων. Το κτίριο ήταν ενιαίο και δεν παρατηρήθηκαν εγκάρσιοι τοίχοι οριοθέτησης των χώρων. Το δάπεδο ήταν από χώμα και η είσοδος στα νότια. Στο εσωτερικό, σε κεντρικό σημείο παρατηρήθηκε μικρή κατασκευή από λίθους στη σειρά, που προβληματίζει για το αν είχε σχέση με οικοτεχνική δραστηριότητα, δηλαδή μια επιφάνεια εργασίας, ή αποτελούσε η πλακαρή σχεδόν κυκλική πέτρα που υπήρχε εκεί βάση για ξύλινο κίονα. Στο εσωτερικό του παρατηρήθηκε οικοτεχνική δραστηριότητα, όπως βεβαιώνουν τα τριβεία-μυλόλιθοι, τα λίθινα εργαλεία, τριπτήρες και λειαντήρες, τα θραύσματα λεπίδων πυριτόλιθου, τα ελάχιστα τμήματα λειασμένων οστών, πιθανότατα από εργαλεία, τα πηνία και τα θραύσματα ηθμών. Η κεραμική χαρακτηρίζεται τόσο από χονδροειδή αβαφή όστρακα όσο και από λεπτότεχνα γκρίζα μινυακά, χαρακτηριστικά της περιόδου.

Κτίριο Γ. Το κτίριο Γ βρισκόταν βόρεια-βορειοδυτικά του κτιρίου Α σε απόσταση 7 μ. από αυτό και δυτικά του κτιρίου Β σε απόσταση 6 μ. Τα κτίρια Γ και Β ήταν παράλληλα και είχαν ίδιο προσανατολισμό. Το σωζόμενο μήκος του κτιρίου Γ ήταν 15 μ., το δε ολικό πλάτος εξωτερικά 7,20 μ. Η αψίδα στα βόρεια, εσωτερικά είχε πλάτος 5,80 και μέγιστο σωζόμενο ύψος 0,40 μ. Οι τοίχοι αυτού του κτιρίου, που ήταν το πιο μεγάλο και το πιο επιβλητικό από τα τρία, διατηρούνταν σε σχετικά καλή κατάσταση, είχαν μέσο πάχος 0,60 μ., και ήταν καλοχτισμένοι από μεγάλου μεγέθους ακατέργαστους, κυρίως, ασβεστόλιθους τοποθετημένους σε δύο σχεδόν παράλληλες σειρές με ενδιάμεσο γέμισμα λάσπης. Η θεμελίωση σωζόταν σε μία σειρά δόμων, ενώ η ανωδομή ήταν από ωμά πλιθιά. Το κτίριο φαίνεται πως ήταν ενιαίο με είσοδο στα νότια, το δάπεδο από χώμα και στο εσωτερικό του, σε κεντρικό σημείο, παρατηρήθηκαν μικρές πηλόστρωτες επιφάνειες με

Εικ. 14. Ερμήτσι. Τμήμα αγγείου.

ίχνη καύσης σε κάποιες από αυτές. Ακόμη, θεωρείται βεβαιωμένη η οικοτεχνική δραστηριότητα από τα τριβεία, τους μυλόλιθους που εντοπίστηκαν στο εσωτερικό του και κυρίως στην αψίδα, από τα λίθινα εργαλεία, τους κεραμικούς τροχίσκους με τέσσερις διαμπερείς οπές διαφορετικής διαμέτρου, τα πηνία και τα σφονδύλια. Η κεραμική και σε αυτό το κτίριο ήταν κυρίως χονδροειδής, αποθηκευτικού και χρηστικού χαρακτήρα, ενώ δεν έλειπαν και τα λεπτότεχνα γκρίζα μινυακά.

Τμήμα κτιρίου Δ. Σε παράλληλη διάταξη, σε απόσταση 9 μ. από το δυτικό τοίχο του κτιρίου Γ, εντοπίστηκε τμήμα τοίχου σωζ. μήκ. 9 και πλ. 0,55 μ., κατασκευασμένο κατά το ήμισυ από μικρού μεγέθους ασβεστολιθικές πέτρες, τοποθετημένες σε δύο ή τρεις παράλληλες σειρές, ενώ στο βόρειο ήμισυ έγινε χρήση μεγάλου μεγέθους ασβεστόλιθων σε μία ή δύο σειρές. Σε μικρή απόσταση εντοπίστηκε τμήμα πιθαριού σε οριζόντια θέση. Τόσο τα κινητά ευρήματα, κυρίως λίθινα εργαλεία, όσο και η κεραμική πιστοποιούν τη χρονολόγηση και αυτού του τμήματος κτιρίου στη μέση εποχή του Χαλκού.

Κατά τη διάρκεια της σωστικής ανασκαφικής της έρευνας στον κόμβο Ερμητσίου συγκεντρώθηκαν τμήματα αγγείων από ηθμούς, θήλαστρα, κύπελλα, μεγάλη ποσότητα κεραμικής (Εικ. 14, 15), χειροποίητης και τροχήλατης της μέσης εποχής του Χαλκού. Επίσης, καταγράφηκαν διάφορα μικρά ευρήματα, όπως λίθινα εργαλεία (Εικ. 16), θραύσματα οστέινων εργαλείων, πηνία, σφονδύλια, σφραγίδα με εγχαράξεις (Εικ. 17), πήλινοι τροχίσκοι με τέσσερις διαμπερείς οπές διαφορετικής διαμέτρου, δίσκοι, καθώς και κοσμήματα, όπως χάλκινο ενώτιο, τμήματα από χάλκινες περόνες, λίθινες χάντρες κ.ά.

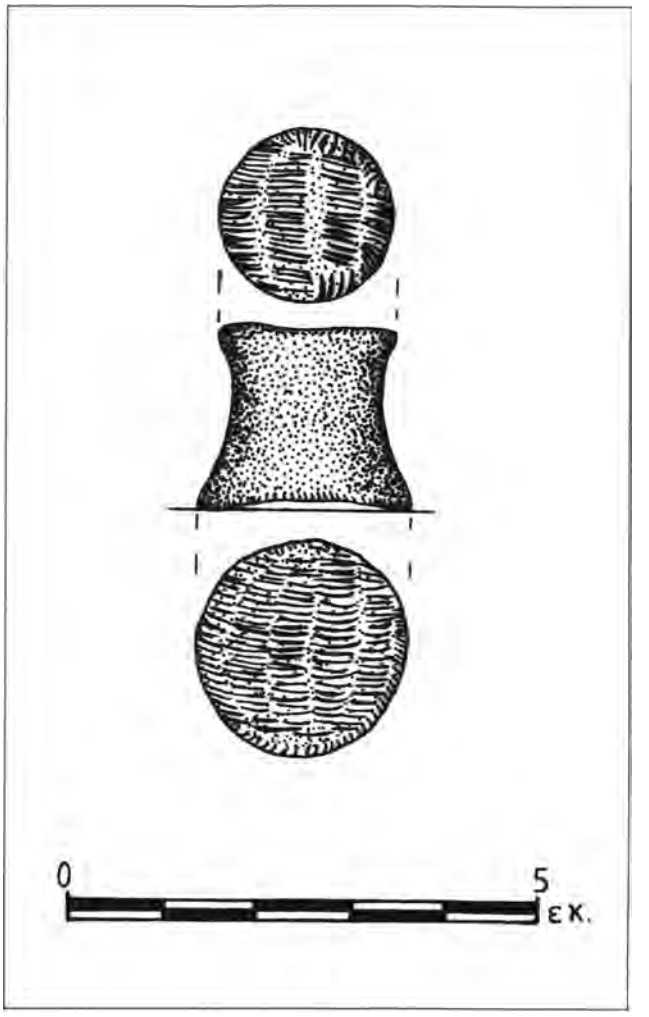
Μεταγενέστερα, μετά την εγκατάλειψη του χώρου τα κτίρια καλύφθηκαν με αλλουβιακές αποθέσεις πάχ. 0,80-1,30 μ. Τα αποκαλυφθέντα αψιδωτά κτίσματα του Ερμητσίου είναι εξαιρετικής σπουδαιότητας για τη μελέτη της μέσης εποχής του Χαλκού στη δυτική Θεσσαλία, παράλληλα με τα ήδη αποκαλυφθέντα στοιχεία στις θέσεις Κάστρο Συκεώνα,

Εικ. 15. Ερμήτσι. Χείλη αγγείων.

Εικ. 16. Ερμήτσι. Λίθινο εργαλείο.

Εικ. 17. Ερμήτσι. Πήλινη σφραγίδα.

Παλαίκαστρο Πετρωτού και Αγριοκέρασο Καρυάς του νομού Καρδίτσας και Πλατάνου νομού Τρικάλων[12].

Ύστερα από γνωμοδότηση του Τοπικού Συμβουλίου Μνημείων Θεσσαλίας αποφασίστηκε η κατάχωση, αφού προηγουμένως γίνει επικάλυψη με γεωύφασμα και στρώσεις άμμου και χαλίκων, των αρχιτεκτονικών λειψάνων των κτιρίων Β και Γ, ενώ για το κτίριο Α αποφασίστηκε η διατήρησή του παραπλεύρως της οδού Καρδίτσας-Λάρισας και η προστασία του από το τμήμα του δρόμου με την ανύψωση τοιχίου.

Μαυρομμάτι

Θέση Βλαχοθανάση

Οι πιο παλαιές οργανωμένες εγκαταστάσεις ανθρώπων στην περιοχή του Δήμου Μουζακίου βρίσκονται στην κτηματική περιφέρεια του Μαυρομματίου. Πρόκειται για προϊστορικούς οικισμούς της νεολιθικής εποχής, τη Μαγούλα Γιατρού και τη Μαγούλα Κεφαλόβρυσο. Η περισυλλογή στοιχείων ανθρώπινης δραστηριότητας, ύστερα από καταστροφή με μεγάλο καλλιεργητή, απέδωσε καμένους πηλούς από οικίες, πηλούς επάλειψης δαπέδων, πολλά όστρακα αγγείων διαφόρων σχημάτων και μεγεθών, εργαλεία από πυριτόλιθο, πέτρα, οστά και άλλα αντικείμενα.

Νεότερα στοιχεία έρχονται στο φως ύστερα από την εκτέλεση των έργων αναδασμού του αγροκτήματος Μαυρομματίου, στα ανατολικά και βόρεια της επαρχια-

12. Λ. Χατζηαγγελάκης, Από τη Συκεώνα στο Πετρωτό, *ΑΕΘΣΕ* 1 (2007), σ. 71-76. Ο ίδιος, Η εποχή του Χαλκού στη Δυτική Θεσσαλία, *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 52 (2007), σ. 3-48.

Εικ. 18. Μαυρομμάτι. Ανασκαφικό σύνολο αγγείων.

Εικ. 19. Μαυρομμάτι. Οινοχόη.

Εικ. 20. Μαυρομμάτι. Λεκανίδα.

Εικ. 21. Μαυρομμάτι. Πήλινο ειδώλιο ταύρου.

κής οδού Καρδίτσας-Μουζακίου, όπου αποκαλύπτονται αρχαιολογικά στοιχεία της εποχής του Χαλκού. Συγκεκριμένα, στη θέση Βλαχοθανάση κατά τη διάνοιξη αρδευτικής αύλακας και τη διαμόρφωση αγροτικού δρόμου αποκαλύφθηκαν ενδιαφέροντα κεραμικά αντικείμενα. Από τη σωστική ανασκαφική έρευνα που συνεχίζεται κατά διαστήματα, έρχεται στο φως ένα μεγάλο σύνολο ντόπιων πήλινων αγγείων (Εικ. 18) και άλλων αντικειμένων, όπως τριποδικά αγγεία, κύλικες, ρητά, σκύφοι, πρόχοι (Εικ. 19), λεκανίδες (Εικ. 20) και τμήματα ζωόμορφων ειδωλίων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν μία πήλινη μουσούδα χοίρου, ένα σχεδόν ακέραιο ειδώλιο ταύρου (Εικ. 21) και ορισμένα ακόμη τμήματα (κέρατα) ταύρων, καθώς και τμήμα κέρνου. Τα αγγεία φέρουν συντηρητικά χαρακτηριστικά που ανάγονται στην ύστερη εποχή του Χαλκού. Η συνέχιση της ανασκαφικής έρευνας και η μελέτη του ενδιαφέροντος αυτού υλικού θα αποσαφηνίσουν αρκετά στοιχεία σχετικά με τη χρήση του χώρου, αν δηλαδή πρόκειται για κάποιο υπαίθριο ιερό ή όχι.

Στην ίδια περιοχή Βλαχοθανάση κατά τη διάνοιξη αυλακιού στον αγρό Νακόπουλου εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν συνολικά επτά ταφές. Ο Τάφος 3 ήταν κεραμοσκεπής κατεστραμμένος, με προσανατολισμό από Α. προς Δ. και σωζόμενες διαστάσεις 0,20×0,27 μ.

Αποτελούνταν από δύο πήλινους κεράμους λακωνικού τύπου, ο ένας τοποθετημένος στη φυσικό έδαφος ως δάπεδο του τάφου, πάνω στον οποίο ήταν τοποθετημέ-

νος ο νεκρός, ενώ ο άλλος ως καλυπτήρας. Τα οστά σώζονται εξαιρετικά διαβρωμένα. Βάση πήλινου αγγείου εντοπίστηκε νοτιοδυτικά. Ο Τ. 4 ήταν πήλινη λάρνακα κατεστραμμένη, με προσανατολισμό Α.-Δ. και διαστάσεις 1,30×0,47 μ. Ο σκελετός ήταν σε ύπτια στάση με προσανατολισμό Δ.-Α., ενώ το κρανίο βρίσκοταν στη δυτική απόληξη της λάρνακας. Στο εσωτερικό της λάρνακας εντοπίστηκαν ένα τμήμα χάλκινης περόνης, τμήμα χάλκινου αντικειμένου και δύο σιδερένια καρφιά. Κεραμοσκεπής ήταν και ο Τ. 5 με προσανατολισμό Α.-Δ. και σωζόμενες διαστάσεις 0,63×0,29 μ. Οστά και κτερίσματα δεν βρέθηκαν. Και ο Τ. 6 ήταν κεραμοσκεπής.

Λακκοειδής ήταν ο Τ. 7, με προσανατολισμό Α.-Δ. Η ταφή εντοπίστηκε μέσα σε στρώμα καστανού χώματος. Από το σκελετό σωζόταν το κάτω μέρος. Στο εσωτερικό εντοπίστηκαν δύο σιδερένια καρφιά στην ανατολική πλευρά. Ο Τ. 8 ήταν κιβωτιόσχημος, με προσανατολισμό Α.-Δ. και διαστάσεις 1,10×0,58 μ. Είχε κατασκευαστεί από ημιπελεκημένους λίθους κάθετα τοποθετημένους στο έδαφος. Στο εσωτερικό του τάφου εντοπίστηκαν λιγοστά οστά εξαιρετικά διαβρωμένα, ενώ τμήμα του κρανίου εντοπίζεται στο μέσον της ταφής. Ο Τ. 9 ήταν λακκοειδής, με προσανατολισμό Δ.-Α. και διαστάσεις 1,46×0,40 μ. Ο σκελετός, τοποθετημένος σε ύπτια θέση στο χώμα, σωζόταν σχεδόν ακέραιος σε προχωρημένη διάβρωση με το κρανίο στη δυτική πλευρά. Στο εσωτερικό εντοπίστηκαν μία σιδερένια περόνη, μία σιδερένια πόρπη και ένα σιδερένιο καρφί. Ο Τ. 10 βρέθηκε κατεστραμμένος. Στο εσωτερικό εντοπίστηκε τμήμα ανθρώπινου κρανίου, που αποτέλεσε και τη μόνη ένδειξη ότι πρόκειται για ταφή. Οι τάφοι χρονολογούνται στους πρώιμους ρωμαϊκούς χρόνους.

Παλαμάς

Οδός Θερμοπυλών[13]

Στην ανατολική πλευρά του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου της Μαγούλας Παπουτσή ή Χαντάκι, αποφασίστηκε να διενεργηθούν δοκιμαστικές τομές σε οικόπεδο επί της οδού Θερμοπυλών, ύστερα από αίτημα του τέως ιδιοκτήτη του Δ. Ψύχα για ανέγερση οικοδομής. Η έρευνα σε δύο δοκιμαστικές τομές, η μία χαμηλά στην ανατολική πλευρά του οικοπέδου και η άλλη προς τα δυτικά, πάνω στη μαγούλα, σταμάτησε σε βάθος 1,50 μ. περίπου. Στις τομές αυτές αποκαλύπτονταν μόνον απομεινάρια νεότερης κατοίκησης. Με το εκσκαπτικό μηχάνημα έγινε εκσκαφή σε αρκετά μεγάλο βάθος, αφού ο ιδιοκτήτης επέμενε στην κατασκευή υπογείου. Από βάθος 1,80 μ. στο βορειοανατολικό τμήμα του οικοδομήσιμου χώρου άρχισαν να αποκαλύπτονται αρχιτεκτονικά λείψανα.

Εικ. 22. Παλαμάς. Τμήμα τείχους.

Ήλθαν στο φως τμήμα μιας αρχαίας οχυρωματικής κατασκευής (Εικ. 22), που σώζεται σε μήκος 6,50 μ. περίπου, ενώ το πλάτος της είναι 1,60 μ. Έχει κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ., παρουσιάζει ελαφρά κατωφέρεια προς ΒΑ. ακολουθώντας προφανώς το φυσικό ανάγλυφο της μαγούλας, ενώ η πορεία της προς ΝΔ. δεν είναι δυνατόν να αποκαλυφθεί, αφού εισχωρεί στη νότια παρειά του σκάμματος, όπου και τα όρια του οικοπέδου. Στα βορειοανατολικά δεν σώζεται, καθώς έχει καταστραφεί από παλαιότερες εκσκαφικές εργασίες. Το τείχος είναι κατασκευασμένο από καλής ποιότητας ασβεστόλιθους που προέρχονται από τα γειτονικά βουνά και οι παρειές του είναι χτισμένες από ασβεστόλιθους πελεκημένους, ευθυγραμμισμένους εξωτερικά και ακανόνιστους εσωτερικά. Διατηρείται σε ύψος τριών δόμων (0,70 μ.) περίπου, με παρειές οι οποίες έχουν καλή αρμογή και είναι πελεκημένες, ενώ ο χώρος ανάμεσά τους είχε γεμιστεί από τα απορρίμματα ασβεστό-

13. Στην ανασκαφική έρευνα συμμετείχε η αρχαιολόγος Ι. Οικονόμου.

Εικ. 23. Παλαμάς. Τμήμα κτιρίου. Άποψη από ΒΑ.

Εικ. 24. Παλαμάς. Κεραμική ύστερης εποχής του Χαλκού.

λιθων ακανόνιστου μεγέθους, καθώς επίσης και μικρές λατύπες και χώμα.

Στα βορειοδυτικά της εσωτερικής παρειάς του τείχους, από βάθος 2,96 έως 3,25 μ., αποκαλύφθηκε τμήμα δρόμου που ακολουθεί την πορεία του τείχους και έχει πλάτος 5,70 μ. Το οδόστρωμα έχει δημιουργηθεί από πατημένο χώμα και μικρές λατύπες. Το τείχος και ο δρόμος ακολουθούν την κλίση του εδάφους της Μαγούλας Παπουτσή.

Επίσης, στη συνέχεια του δρόμου προς ΒΔ. από βάθος 2,72 και 2,91 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα κτιρίου, το οποίο έχει πορεία παράλληλη προς το τείχος και έχει μέχρι τώρα αποκαλυφθεί σε μικρή έκταση, αφού εισχωρεί στη βορειοδυτική παρειά του εδάφους του σκάμματος. Το αποκαλυφθέν μήκος του κτιρίου είναι 5,75 μ. Οι τοίχοι του είναι κατασκευασμένοι επίσης από ντόπιους πελεκημένους ασβεστόλιθους πολύ καλής ποιότητας (Εικ. 23).

Στα κινητά ευρήματα περιλαμβάνονται χάλκινα και οστέινα αντικείμενα, όπως περόνη, οπείς και βελόνες, καθώς επίσης κεραμική και τμήματα αγγείων της ύστερης εποχής του Χαλκού (Εικ. 24) και λιγότερα της μέσης. Σώζονται αρκετά σύνολα οστράκων αγγείων της ΥΕ ΙΙΒ και πολλά περισσότερα της ΥΕ ΙΙΙΒ2 και Γ, τα οποία προσφέρουν μια καλή εικόνα της κεραμικής παραγωγής του οικισμού.

Ο χαρακτήρας της ανασκαφής δεν επιτρέπει την αποκάλυψη των αρχιτεκτονικών αυτών κατασκευών σε μεγάλη έκταση και έτσι οι πληροφορίες που έχουν συγκεντρωθεί αφήνουν ακόμη αναπάντητα πολλά ερωτήματα, όχι μόνο για το τμήμα του τείχους αλλά και την οργάνωση του οικισμού.

Η συνέχιση της ανασκαφής στο μέλλον και η διεξοδική μελέτη της κεραμικής και των άλλων ευρημάτων από τη Μαγούλα Παπουτσή ή Χαντάκι Μαγούλα θα δώσουν αρκετές απαντήσεις για τη ζωή και τη διαχρονικότητα του σημαντικού αρχαίου οικισμού στον Παλαμά του νομού Καρδίτσας[14].

Πέτρινος[15]

Στον περίγυρο του αρχαιολογικού χώρου του Πέτρινου (Εικ. 25), στη θέση Γαλατάς, στην ανατολική έξοδο του χωριού, νοτιοδυτικά του δρόμου Πέτρινου-Συκεώνα και σε απόσταση περί τα 80 μ. από τη νεολιθική μαγούλα αποκαλύφθηκαν τρεις τάφοι. Οι δύο από αυτούς ήταν κιβωτιόσχημοι και ο τρίτος λιθόκτιστος. Ο μεγαλύτερος από τους κιβωτιόσχημους, κατασκευασμένος από ντόπιες πλάκες, περιείχε την ταφή ενός νεκρού και ως κτέρισμα ένα αγγείο – σκύφο με υπερυψωμένες τις λαβές (Εικ. 26) – πρωτογεωμετρικής περιόδου. Ο δεύτερος κιβωτιόσχημος περιείχε οστά από περισσότερους σκελετούς και ένα ληκύθιο. Ο λιθόκτιστος δεν είχε κτερίσματα. Η συστάδα αυτή των τάφων αποτελεί τμήμα του νεκροταφείου στην ανωτέρω θέση του αρχαιολογικού χώρου Πέτρινου, στον οποίο κατά καιρούς έχουν ερευνηθεί τάφοι της πρωτογεωμετρικής περιόδου.

14. Από τη θέση αυτή θέλουμε να ευχαριστήσουμε το δήμαρχο του Δήμου Παλαμά Β. Καραδήμο, τον αντιδήμαρχο Α. Φιρφιρή και το Δημοτικό Συμβούλιο για τη βοήθεια που παρείχαν καθ' όλο το διάστημα της σωστικής ανασκαφικής έρευνας, αλλά πολύ περισσότερο γιατί από της αρχή αντελήφθησαν τη μεγάλη σημασία του χώρου τόσο για την πόλη του Παλαμά όσο και για το νομό Καρδίτσας, και με ομόφωνη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου το οικόπεδο εξαγοράστηκε απευθείας από το Δήμο Παλαμά και είναι ένας μικρός επισκέψιμος αρχαιολογικός χώρος.

15. Στην ανασκαφική έρευνα βοήθησε σημαντικά ο εργατοτεχνίτης Α. Κατράκης.

Εικ. 25. Πέτρινος. Άποψη του χώρου.

Εικ. 26. Πέτρινος. Σκύφος πρωτογεωμετρικής περιόδου.

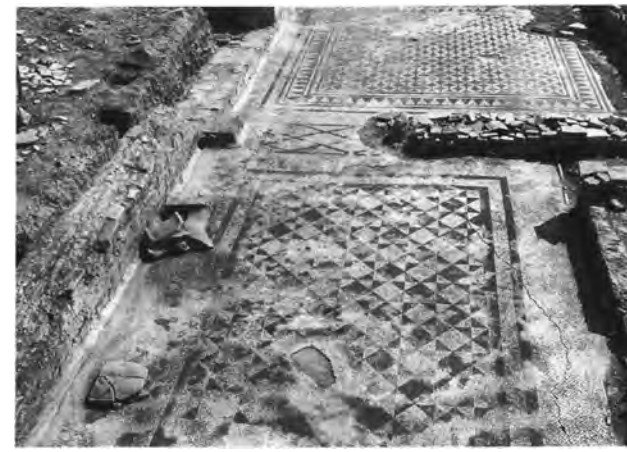
Συκεώνας

Λουτρά ρωμαϊκών χρόνων

Στην κτηματική περιφέρεια του Δ.Δ. Συκεώνα του Δήμου Φύλλου, σε θέση ανάμεσα στον προϊστορικό οικισμό και το Κάστρο Συκεώνα, ύστερα από αρχαιοκαπηλικές δραστηριότητες διαπιστώθηκε η ύπαρξη αρχιτεκτονικών λειψάνων λουτρών ρωμαϊκών χρόνων. Από την Εφορεία διενεργήθηκε σωστική ανασκαφική έρευνα κατά την οποία εμφανίστηκαν ψηφιδωτά δάπεδα, τα οποία πρόσφατα ερευνήθηκαν μερικώς και συντηρήθηκαν. Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκαν δύο τετράπλευροι ευμεγέθεις χώροι Α και Γ με ψηφιδωτά δάπεδα που φέρουν γεωμετρικά σχήματα (Εικ. 27).

Ειδικότερα η αίθουσα Α, με εσωτερικές διαστάσεις 5,75×5,65 μ., φέρει σε παραλληλόγραμμο πλαίσιο σύνθεση μαύρων ρόμβων εγγεγραμμένων σε λευκά ακόσμητα τετράγωνα, που εναλλάσσονται χρωματικά με λευκούς ρόμβους, εγγεγραμμένους σε μαύρα τετράγωνα. Το ψηφιδωτό δάπεδο της αίθουσας Γ, που έχει διαστάσεις εσωτερικά 5,60×4,40 μ. κατά τον άξονα Α. προς Δ., είναι διακοσμημένο με σύνθεση συμπλεκόμενων κύκλων, που σχηματίζουν υπόλευκα τετράφυλλα. Το μοτίβο πλαισιώνεται από ταινία λευκών και μαύρων τριγώνων. Πάνω από το δάπεδο της αίθουσας αυτής υπήρχε στρώση από την κεράμωση της στέγης. Ανάμεσα στις δυο αίθουσες υπάρχει άνοιγμα πλ. 2,10 μ. Οι τοίχοι των ως άνω αιθουσών έχουν πάχος 0,60 μ. και είναι κατασκευασμένοι από ακανόνιστους λίθους και τετράγωνες κεραμίδες.

Πρόκειται για τμήμα οικοδομικού συγκροτήματος λουτρώνα, που αποτελούνταν από τον υπόγειο χώρο των υποκαύστων και πάνω από αυτά τις αίθουσες, όπου γίνονταν τα ατμόλουτρα. Το συγκρότημα εκτείνεται προς Ν. και Α., καθώς δεν έχει αποκαλυφθεί σε όλες του τις διαστάσεις.

Εικ. 27. Συκεώνας. Άποψη των ψηφιδωτών δαπέδων από Δ.

Στην ανατολική γωνία της πρώτης αίθουσας υπάρχει φρεάτιο, από το οποίο αρχίζει αγωγός απορροής των υδάτων και ο οποίος προχωρεί προς Β., κάτω από δάπεδο άλλου μικρότερου χώρου, που θα διερευνηθεί. Η κατασκευή του λουτρώνα χρονολογείται στο β΄ μισό του 2ου αι. μ.Χ.

Από τους εν λόγω χώρους αφαιρέθηκε στρώμα καταστροφής πήλινων κεραμίδων στέγης, άφθονη κεραμική και νομίσματα ρωμαϊκών χρόνων. Σημαντικό εύρημα αποτελεί τμήμα κορμού μαρμάρινου αγαλματίου, που πιθανότατα ταυτίζεται με τον Ηρακλή (Εικ. 28). Επειδή στην περιοχή του Συκεώνα παρατηρείται διαχρονική ανθρώπινη δραστηριότητα, προτείνεται στο πλαίσιο του προγράμματος ΕΣΠΑ η δημιουργία αρχαιολογικού πάρκου, έτσι ώστε να γίνουν οι χώροι επισκέψιμοι.

Εικ. 28. Συκεώνας. Κορμός μαρμάρινου αγαλματίου Ηρακλή.

Εικ. 29. Ματαράγκα. Θεμελίωση θολωτού τάφου.

Ματαράγκα[16]

Θολωτός πρωτογεωμετρικός τάφος

Στο πλαίσιο του ίδιου έργου, της κατασκευής δηλαδή της Εθνικής Οδού Καρδίτσας-Λάρισας, στον κόμβο Ματαράγκας, αρκετά κοντά στη θέση Χωματόκαστρο του Δ.Δ. Ματαράγκας, ήλθε στο φως ένας κτιστός θολωτός τάφος πρωτογεωμετρικής περιόδου, η αποκάλυψη του οποίου αποτελεί νέο δεδομένο, καθώς η θέση του δεν είχε επισημανθεί από τις επιφανειακές έρευνες.

Ο τάφος, μικρών διαστάσεων, συνίσταται από μέρος της θόλου και το στόμιο χωρίς καμιά απολύτως ένδειξη για την ύπαρξη δρόμου πριν από αυτό. Έχει προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Ο θόλος έχει κυκλική κάτοψη με διάμετρο 2 μ. και χτίστηκε απευθείας επάνω στο αργιλώδες χώμα, φαινόμενο αρκετά συχνό στους θολωτούς τάφους. Σώθηκε σε μέγιστο ύψος 0,86 μ. και είναι κατασκευασμένος από ακατέργαστες ασβεστολιθικές πέτρες, μεγάλων κυρίως διαστάσεων, αλλά και μικρότερων, τοποθετημένες σε τρεις έως τέσσερις σειρές δόμων με λάσπη ως συνδετικό κονίαμα. Δεν παρατηρήθηκε ιδιαίτερη φροντίδα στην κανονικότητα της διάταξης των σειρών των δόμων. Το στόμιο είναι μικρών διαστάσεων και φράσσεται στην πρόσοψη από λοξά τοποθετημένη λεπτή σχιστολιθική πέτρα, που υποστηρίζεται στο αδύναμό της σημείο από δεύτερη ασβεστολιθική μικρότερων διαστάσεων, τοποθετημένη ως σφήνα. Η πρόσοψη, που σώζεται σε μέγιστο ύψος 0,76 μ., είναι επιμελώς κατασκευασμένη από δύο έως τέσσερις σειρές δόμων, τοποθετημένες οριζόντια και υποστηριζόμενες από μία σειρά λίθων τοποθετημένων με κλίση προς το εσωτερικό (Εικ. 29).

Ταφές. Ο νεκρός της κύριας, κεντρικής ταφής, είχε εναποτεθεί στο δάπεδο του θόλου, ενώ περιμετρικά αυτού και σε επαφή με τα τοιχώματά του παρατηρήθηκαν παραμερισμένες ταφές, «ανακομιδές». Ο αριθμός των νεκρών πιστοποιείται από τα κρανία που βρέθηκαν, συνολικά τέσσερα, ενώ είναι πιθανή και η ύπαρξη ενός ακόμη. Στην κύρια ταφή ο νεκρός ήταν τοποθετημένος σε ύπτια εκτεταμένη στάση με προσανατολισμό από Β. προς Ν. Δύο μικρού μεγέθους ασβεστολιθικές πέτρες, η μία εν είδει προσκέφαλου, οριοθετούσαν την κεντρική ταφή. Η κατάσταση διατήρησης δεν ήταν καλή, με το άνω ήμισυ του κρανίου εμφανώς μετατοπισμένο. Διακρίνονταν οστά των άνω και κάτω άκρων, ενώ αρκετά κοντά στο αριστερό μηριαίο είχε εναποτεθεί μία οπισθότμητη πρόχους.

Κτερίσματα. Στο εσωτερικό του κτιστού θολωτού τάφου δεν βρέθηκε μεγάλος αριθμός κτερισμάτων, γεγονός που μαρτυρεί την πιθανή σύλησή του κατά το παρελθόν. Συγκεκριμένα, εντοπίστηκε ως προσφορά στο νεκρό μία οπισθότμητη πρόχους, ύψ. 0,24 μ., με μαστοειδή απόφυση στο σημείο της ένωσης του λαιμού με το σώμα του αγγείου. Το αγγείο είναι φτιαγμένο από ανοιχτόχρωμο ροδοκάστανο καθαρό πηλό με ίχνη από μελανό γάνωμα, που πιθανώς κάλυπτε ολόκληρη την επιφάνεια σύμφωνα με τα θεσσαλικά πρότυπα των πρωτογεωμετρικών χρόνων. Ακόμη, βρέθηκαν μία λίθινη χάντρα και ένα επιχρυσωμένο χάλκινο κόσμημα, πιθανότατα για το στολισμό των μαλλιών. Πρόκειται για ανοικτή σπείρα από λεπτό σύρμα, που σταδιακά αυξάνει και απολήγει σε κύκλο διαμ. 0,065 μ.

16. Στην ανασκαφή συμμετείχε η αρχαιολόγος Ν. Αλεξίου.

Εικ. 30. Κιέριον. Πύργος στη νοτιοδυτική πλευρά της ακρόπολης.

Ο θολωτός τάφος της Ματαράγκας αποτελεί δείγμα τέτοιου είδους ταφικής αρχιτεκτονικής στο χώρο της δυτικής Θεσσαλίας, σε συνδυασμό με το θολωτό τάφο των Αγίων Θεοδώρων. Για το λόγο αυτό, κρίθηκε αναγκαία η διατήρησή του και αποφασίστηκε η μεταφορά του σε παρακείμενο χώρο της κτηματικής περιφέρειας του Δήμου Ματαράγκας, βορειοδυτικά του Χωματόκαστρου. Στην ευρύτερη περιοχή, βέβαια, της Θεσσαλίας ο τύπος του μικρού κτιστού θολωτού τάφου ως επιβίωση της μυκηναϊκής πρακτικής επιβεβαιώνεται από τα αντίστοιχα παραδείγματα στις θέσεις Πασπαλιά Βόλου, Σέσκλο, Μαρμάριανη, Αργυροπούλι Τυρνάβου, Πτελεό, Άλο, Χλόη Βελεστίνου, Αερινό και Νέα Ιωνία Βόλου[17].

Ακρόπολη Κιερίου

Στην κορυφή του λόφου Ογλάς, του περίοπτου ασβεστολιθικού λόφου στο μέσον της πεδιάδας που περιβάλλεται από τους ποταμούς Σοφαδίτικο στα ανατολικά και Οργόζινο στα δυτικά, είναι ορατά τα τείχη της ακρόπολης του Κιερίου. Το τείχος της ακρόπολης του Κιερίου περιέτρεχε την κορυφή του λόφου. Το μέσο πλάτος του στην ακρόπολη έφθανε τα 2 μ., ενώ στην πεδιάδα τα 3,50 μ. Στη βορειοανατολική πλευρά της ακρόπολης υπήρχε ισχυρός πύργος, κατασκευασμένος κατά το ισοδομικό σύστημα, από τον οποίο άρχιζε το βόρειο σκέλος του τείχους της πόλης που κατέβαινε ως κάτω στην πεδιάδα. Κατά τη διάρκεια του καθαρισμού και της διαμόρφωσης του αρχαιολογικού χώρου από τη ΛΔ΄ ΕΠΚΑ, αποκαλύφθηκαν πύργοι στη νότια και στη δυτική πλευρά της ακρόπολης του Κιερίου (Εικ. 30). Κατά μήκος και παράλληλα της εσωτερικής παρειάς των τειχών στο εσωτερικό της ακρόπολης διατηρούνται λείψανα οικοδομημάτων.

Σε ορισμένα σημεία στη βόρεια και στη νότια πλευρά της ακρόπολης το τείχος είναι κατασκευασμένο με τετράστιους, πολυγωνικά διαμορφωμένους ογκόλιθους, που θυμίζουν «κυκλώπεια» κατασκευή, ενώ σε πολλά σημεία παρατηρούνται διάφορες οικοδομικές φάσεις των αρχαϊκών, κλασικών, ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Ίχνη αρχαίας λατόμησης έχουν διαπιστωθεί στις νοτιοδυτικές παρυφές του λόφου Ογλάς, έξω από την ακρόπολη. Αρχιτεκτονικά λείψανα μεγάλων οικοδομημάτων, ίσως δημόσιων, παρατηρούνται τόσο στα ανατολικά και νότια πρανή του λόφου όσο και στον επίπεδο χώρο στο εσωτερικό της ακρόπολης. Από τις ανασκαφικές έρευνες συγκεντρώθηκε μεγάλος αριθμός κινητών ευρημάτων. Περιλαμβάνεται κεραμική κλασικών, ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, τμήματα κεραμίδων στέγης, ορισμένα με την επιγραφή *ΚΙΕΡΙΕΩΝ* (Εικ. 31), ενώ βρέθηκαν, επίσης, λύχνοι και υφαντικά βάρη, χάλκινα νομίσματα, σιδερένιες και χάλκινες αιχμές βελών.

17. Π. Αραχωβίτη, Στοιχεία αρχαιολογικής δράσης στις Φερές και στην ευρύτερη περιοχή τους τα τελευταία οκτώ χρόνια, *Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠΠΟ στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της (1990-1998)*, Βόλος 2000, σ. 355-371.

Εικ. 31. Κιέριον. Τμήμα κεραμίδας με την επιγραφή ΚΙΕΡΙΕΩΝ.

Εικ. 33. Κέδρος. Ληκύθιο.

Κέδρος

Στα τέλη του 2004 στον αρχαιολογικό χώρο του Κέδρου που εκτείνεται από το λόφο Χελωνόκαστρο έως την πεδινή έκταση του άλσους του Αγίου Νικολάου, στα όρια των κοινοτικών εκτάσεων του Κέδρου και του Λουτρού (Δημοτικά Διαμερίσματα που σήμερα ανήκουν στον Δήμο Μενελαΐδος με έδρα τον Κέδρο), με αφορμή την αντικατάσταση δικτύου ύδρευσης από τον Κέδρο προς τον Άγιο Νικόλαο, εντοπίστηκε κατά τη διάνοιξη του ορύγματος για την αντικατάσταση του αγωγού τμήμα του νοτιοανατολικού νεκροταφείου της αρχαίας πόλης. Συνολικά αποκαλύφθηκαν 14 ταφές. Οι τάφοι στο σύνολό τους είχαν προσανατολισμό Α.-Δ. και ήταν κεραμοσκεπείς, εκτός από μία ταφή σε πήλινη λάρνακα που ήταν κατεστραμμένη (Εικ. 32). Υπήρχαν ακόμη και ταφές σε αγγεία. Τα κτερίσματα των τάφων ήταν ανάγλυφοι σκύφοι, μεταξύ των οποίων και ένας σκύφος με παράσταση ερωτικών συμπλεγμάτων, μελαμβαφείς κάνθαροι, αρυτήρες και αρυβαλλοειδή λυκήθια (Εικ. 33), καθώς επίσης αργυρά και χάλκινα νομίσματα, όπως *ΛΑΡΙΣΣΑΙΩΝ* (Εικ. 34), και *ΑΘΗΝΩΝ*. Από

Εικ. 32. Κέδρος. Τάφος, πήλινη λάρνακα.

Εικ. 34. Κέδρος. Αργυρό νόμισμα ΛΑΡΙΣΣΑΙΩΝ. Εμπροσθότυπος και οπισθότυπος.

τα ευρήματα συμπεραίνουμε ότι το νεκροταφείο χρησιμοποιήθηκε από τον 4ο έως το 2ο αι. π.Χ.

Δροσάτο[18]

Στον ορεινό όγκο της Πίνδου και των Αγράφων, εκτός από τις αρχαιολογικές έρευνες στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο της Αργιθέας, έχουν διεξαχθεί κατά τόπους σωστικές ανασκαφικές εργασίες και σε άλλες θέσεις της περιοχής. Έτσι, στην κτηματική περιοχή Δροσάτου του

18. Στην ανασκαφή συμμετείχε η αρχαιολόγος Β. Φίλιου.

Εικ. 35. Δροσάτο. Πήλινα σκυφίδια και λύχνος

Εικ. 36. Δροσάτο. Δακρυδόχο αγγείο.

Εικ. 37. Κουμπουριανά. Άποψη του ευρύτερου χώρου.

Εικ. 38. Κουμπουριανά. Αρχιτεκτονικά λείψανα στην παρειά του δρόμου.

Δήμου Ανατολικής Αργιθέας έγινε σωστική ανασκαφή κατά τη διάρκεια της διαπλάτυνσης της οδού Βλασίου-Ιερής Μονής Σπηλιάς σε δύο σημεία στη θέση Τυρολόγος. Στην πρώτη περίπτωση επί της βόρειας παρειάς του πρανούς αποκαλύφθηκαν αποσπασματικά τμήματα αναλημματικών τοίχων. Αυτοί ήταν κατασκευασμένοι από λίθους της περιοχής, χοντρικά επεξεργασμένους, αλλά με καλή εφαρμογή μεταξύ τους. Ανάμεσα στα ευρήματα περιλαμβάνονται κεραμική, σκυφίδια, δακρυδόχοι, λύχνοι (Εικ. 35, 36), υφαντικά βάρη και νομίσματα της ύστερης ελληνιστικής περιόδου.

Στη δεύτερη ανασκαφή στη νότια πλευρά της παραπάνω οδού, λίγα μέτρα πριν από τη μικρή γέφυρα, αποκαλύφθηκαν μεν αρχιτεκτονικά λείψανα, αλλά αυτά ήταν πολύ κατεστραμμένα από την πρώτη διάνοιξη της εν λόγω οδού, κατά τη δεκαετία του 1960.

Σε μία ακόμη περίπτωση, από τη διασταύρωση της οδού Βλασίου-Ιεράς Μονής Σπηλιάς προς το χωριό Δροσάτο, επί της νοτιοδυτικής παρειάς του πρανούς εμφανίστηκαν ισχυρές κατασκευές από μεγάλους επεξεργασμένους λίθους, αλλά δεν προχωρήσαμε σε ανασκαφική δραστηριότητα, καθώς δεν περιλαμβανόταν στο πλαίσιο του εν λόγω έργου.

Κουμπουριανά

Λίγα χιλιόμετρα δυτικότερα από την παραπάνω θέση, στην κτηματική περιοχή Κουμπουριανών (Εικ. 37), της Ανατολικής Αργιθέας υπάρχει ένας ακόμη αρχαίος οικισμός που υπαγόταν στη χώρα των Αθαμάνων. Κατά τη διάνοιξη παλαιότερα της αγροτικής οδού από τη διασταύρωση Λεοντίτου-Ιεράς Μονής Σπηλιάς προς το σύγχρονο οικισμό των Κουμπουριανών αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα επί της ανατολικής παρειάς του πρανούς (Εικ. 38). Κατά μήκος της οδού διαπιστώνεται η ύπαρξη λίθων από τις αρχαίες κατασκευές, μία λίθινη βά-

Εικ. 39. Ελληνόκαστρο. Άποψη της οχύρωσης.

Εικ. 40. Ελληνόκαστρο. Τμήμα της οχύρωσης.

Εικ. 41. Ελληνόκαστρο. Άποψη της ανασκαφής από ΝΑ.

Εικ. 42. Ελληνόκαστρο. Ανάγλυφη στήλη σε βράχο.

ση στήλης και κεραμική. Δεν διενεργήθηκε ανασκαφική δραστηριότητα.

Ελληνόκαστρο

Η ανασκαφική έρευνα στη θέση Αϊ-Λιάς του Ελληνοκάστρου του νομού Καρδίτσας ξεκίνησε από το ενδιαφέρον των δημοτών. Στη θέση αυτή διατηρείται καλοχτισμένη οχύρωση των ελληνιστικών χρόνων (Εικ. 39, 40). Το οχυρό ήλεγχε την περιοχή των αρχαίων Γόμφων και τις διαβάσεις από την πεδινή Θεσσαλία (την τετράδα της Εστιαιώτιδας) προς την Παραχελωΐδα και τη χώρα των Αθαμάνων, στη σημερινή Αργιθέα. Ο χώρος που ερευνήθηκε αναπτύσσεται στη στενή λωρίδα γης ανάμεσα στην οχύρωση (Β., ΒΔ.) και στη μικρή εκκλησία του Αϊ-Λιά, σε έντονα επικλινές έδαφος από Β. προς Ν. Αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα, ήτοι τμήματα οικιών που ορίζονται από τοίχους, η θεμελίωση των οποίων ακολουθεί την κατωφερή κλίση του εδάφους. Η δόμηση των τοίχων είναι επιμελημένη και είναι κατασκευασμένοι από ορθογωνισμένους ντόπιους λίθους μέτριου μεγέθους στην εξωτερική παρειά τους και μέτριου ως μικρού μεγέθους ακατέργαστους λίθους στην εσωτερική παρειά (Εικ. 41). Στο εσωτερικό των χώρων που ορίζουν οι τοίχοι αποκαλύφθηκαν στρώματα καταστροφής με θραύσματα πήλινων κεράμων λακωνικού τύπου.

Στην ίδια περιοχή όπου αποκαλύφθηκαν τα αρχιτεκτονικά λείψανα ερευνήθηκαν και ορισμένοι τάφοι, ενώ σε κάποιον από τους βράχους στα βορειοδυτικά υπάρχει σκαλισμένη ανάγλυφη στήλη (Εικ. 42) που διατηρείται ανάποδα, καθώς έχει κοπεί και πέσει ο βράχος. Στην ίδια περιοχή πάνω στο ασβεστολιθικό πέτρωμα διαπιστώνεται η ύπαρξη εγκοπών, σε πυκνή διάταξη, για την τοποθέτηση στηλών.

Οι τάφοι ήταν κιβωτιόσχημοι με προσανατολισμό από Α. προς Δ. Το μήκος ποικίλλει από 1,30 έως 2,04 μ. Οι πλάγιοι και οι καλυπτήριοι λίθοι είναι από ντόπιο υλικό, πλακαροί και πελεκημένοι. Σε ορισμένους από αυτούς υπήρχε στο εσωτερικό τους ο σκελετός των νεκρών σε ύπτια στάση, σε άλλους τα οστά εντοπίστηκαν διαβρωμένα. Σε δύο περιπτώσεις το δάπεδο των τάφων αποτελούνταν από ακατέργαστους μικρούς λίθους. Στα κτερίσμα-

τα, όσων από τους τάφους περιείχαν, περιλαμβάνονται μία πήλινη αγνύθα, γυάλινες χάντρες που βρέθηκαν στο ύψος του θώρακα, ελάχιστα όστρακα αγγείων, μεταξύ των οποίων ένα με πλαστική διακόσμηση και ένα θραύσμα ηθμού, τμήμα πίθου και τμήμα πηνίου.

ΝΟΜΟΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Πλάτανος[19]

Κατά το παρελθόν έρευνες σε διάφορες θέσεις του νομού Τρικάλων έχουν διεξαχθεί από τους Δ.Ρ. Θεοχάρη και Μ. Θεοχάρη στην αρχαία Τρίκκη[20] από τον Γ.Χ. Χουρμουζιάδη στη Μαγούλα Κεφαλόβρυσου[21], από τον Κ. Γαλλή στην Πλατιά Μαγούλα Ζάρκου[22], από τον Α. Τζιαφάλια στην Τρίκκη και την Πέλιννα[23] και από τη Ν. Κυπαρίσση-Αποστολίκα στο Σπήλαιο της Θεόπετρας[24]. Τα τελευταία χρόνια ύστερα από επιφανειακές και ανασκαφικές έρευνες έρχονται στο φως αρκετά στοιχεία σχετικά με την ανάπτυξη εγκαταστάσεων της χαλκοκρατίας και στη δυτική Θεσσαλία[25]. Στην περιοχή των Χασίων είχε γίνει μια επιφανειακή έρευνα από ομάδα Γάλλων ερευνητών υπό τον Br. Helly[26]. Στο Δ.Δ. Πλατάνου που βρίσκεται στο Δήμο Παραληθαίων, στους χαμηλούς προβούνους της οροσειράς των Χασίων, πραγματοποιήθηκε μια πρώτη διερεύνηση στη θέση Μαγούλα Ανάληψη (Εικ. 43) σε περιορισμένο χέρσο τμήμα, ανάμεσα στους αγρούς Μπίτου και Βασιλείου, εξαιτίας δημοτικού έργου και μερικής ισοπέδωσης αγρών.

Ο προϊστορικός οικισμός στη θέση Ανάληψη-Μοναστήρια (Εικ. 44) απλώνεται πάνω σε φυσικό χαμηλό ύψωμα προς το βόρειο τμήμα της πεδιάδας των Τρικάλων. Βρίσκεται στα βορειοανατολικά της σύγχρονης κωμόπολης, σε θέση που ελέγχει τα περάσματα από την κοιλάδα του Πλατάνου προς την Καλαμπάκα. Στη γύρω περιοχή στις κορυφές υψωμάτων διατηρούνται τα λείψανα από δύο κάστρα, της Κοκκώνας, χτισμένο κατά το πολυγωνικό σύστημα, και της Οβριάσας[27]. Ο χώρος έχει υποστεί καταστροφές από τη μηχανική καλλιέργεια των αγρών και από μερική ισοπέδωση. Στα βόρεια, όπου ανοίγεται η κοιλάδα του Πλατάνου, το έδαφος είναι αρκετά χαμηλότερα και σχετικά εύφορο για τη γεωργική εκμετάλλευση.

Από τα πρώτα στοιχεία της ανασκαφικής έρευνας παρατηρείται κατοίκηση του προϊστορικού οικισμού κατά τη διάρκεια της πρώιμης και της μέσης εποχής του Χαλκού. Η ύπαρξη εγκατάστασης και κατά τους ιστορικούς χρόνους είναι γνωστή προς το παρόν μόνον από επιφανειακά κεραμικά ευρήματα. Κατά τη μικρή διάρκεια της ανασκαφικής δραστηριότητας ερευνήθηκαν επτά τομές σε συνολική έκταση 96 τ.μ., ενώ αφαιρέθηκαν επιχώσεις πάχ. 0,75 μ. περίπου, χωρίς η ανασκαφή να φθάσει στο φυσικό έδαφος. Παράλληλα, έγινε περισυλλογή σημαντικού αρχαιολογικού υλικού από τη γύρω έκταση.

Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που εντοπίστηκαν διατηρούνται αποσπασματικά και παρέχουν προς το παρόν λίγες πληροφορίες για την αρχιτεκτονική του οικισμού. Ανάμεσα στους διάσπαρτους λίθους που βρέθηκαν σε όλη την ανασκαφή μετά την αφαίρεση της επιφανειακής επίχωσης, πάχ. 0,20-0,50 μ., σώζονται αποσπασματικά τμήματα πέντε τοίχων. Είναι κατασκευασμένοι στο χαμηλότερο τμήμα από ακανόνιστους λίθους τοποθετημένους σε μία ή δυο παράλληλες σειρές χωρίς συνδετικό υλικό (Εικ. 45). Όπως μαρτυρούν οι πολυάριθμες μάζες καμένου πηλού που βρέθηκαν μεταξύ των λίθων σε όλη την ανεσκαμμένη περιοχή, η ανωδομή τους, που δεν σώζεται, ήταν από πηλό. Σε αρκετές μάζες πηλού διακρίνονται τα αποτυπώματα καλαμιών και κλαδιών, που προέρχονται μάλλον από τη στέγη των κατασκευών. Αν και οι τοίχοι βρίσκονται στο ίδιο περίπου βάθος, λόγω της αποσπασματικότητας των αρχιτεκτονικών στοιχείων και της περιορισμένης έκτασής της, δεν διακρίνεται κάποια κάτοψη, εκτός από το βόρειο, σε ανώτερο επίπεδο, τοίχο που έχει κάτοψη ημικυκλική (Εικ. 46).

Κάτω από τους καμένους πηλούς εντοπίστηκε κιτρινοκάστανο πηλώδες χώμα, που συνιστά το δάπεδο χρήσης αυτών των κατασκευών. Κατά την αφαίρεσή του βρέθηκαν όστρακα αγγείων, οστά ζώων και λίθινα εργαλεία. Διαφορετικό είδος δαπέδου αποτελεί το εκτεταμένο λιθόστρωτο δάπεδο με διαστάσεις 1,50×2 μ., στην περιοχή που ορίζουν οι τοίχοι 1, 2 και 3. Αποτελείται από μικρούς λίθους με πυκνή διάταξη[28] και ίσως αποτελεί το υπόστρωμα κάποιας κατασκευής ή τμήμα δρόμου.

19. Στην ανασκαφή συμμετείχε η αρχαιολόγος Σ. Ντάφου.

20. Δ. Θεοχάρης, Εκ της προϊστορικής Τρίκκης, *Θεσσαλικά* 2 (1959), σ. 67-79. Ο ίδιος *ΑΔ* 20 (1965): Χρονικά, σ. 313-316 και 21 (1966): Χρονικά, σ. 247-249.

21. Γ. Χουρμουζιάδης, *ΑΔ* 22 (1967): Χρονικά, σ. 300-301.

22. Κ. Γαλλής, *ΑΔ* 31 (1976): Χρονικά, σ. 175· 38 (1983): Χρονικά, σ. 201 κ.ε.· 42 (1987): Χρονικά, σ. 282 κ.ε.

23. Α. Τζιαφάλιας, *Τρικαλινά* 8 (1998), σ. 171-218 και *Τρικαλινά* 12 (1992), σ. 87-138.

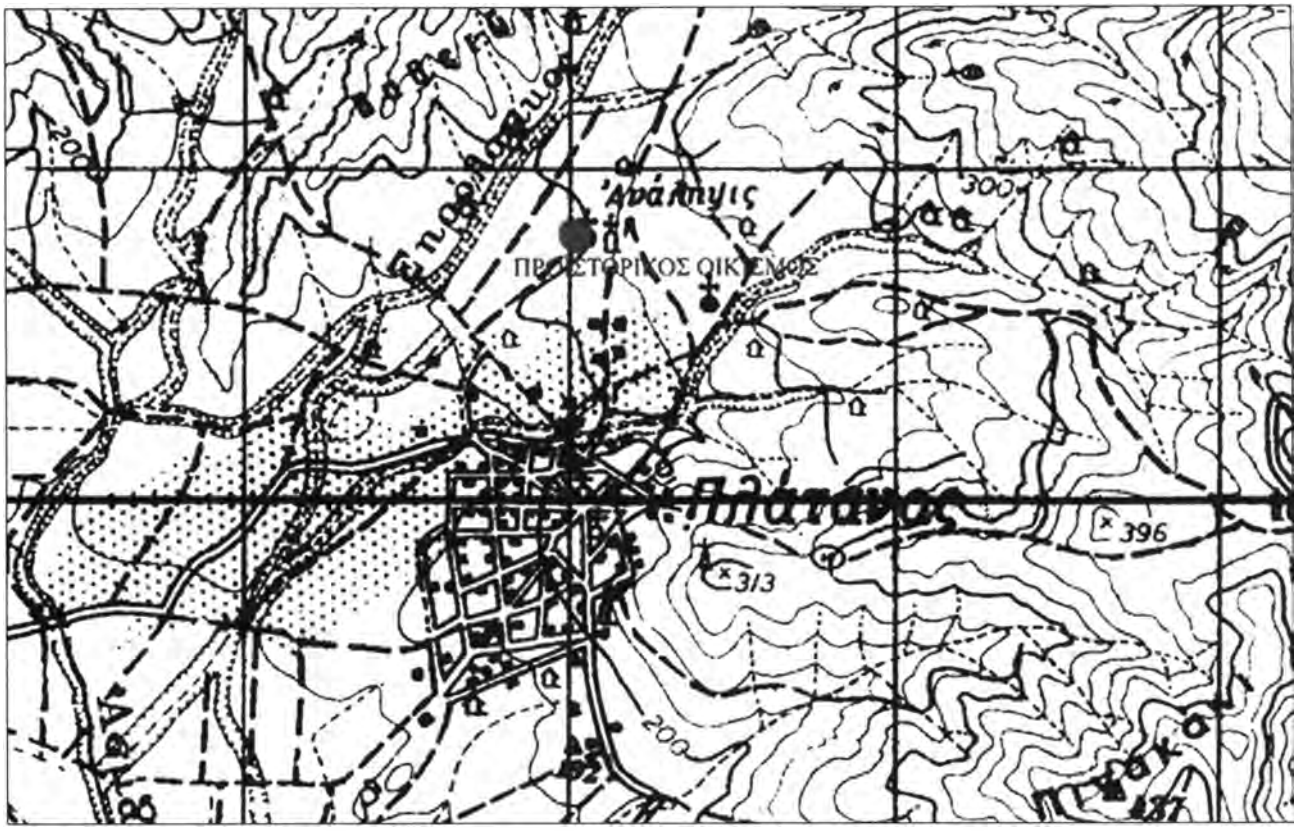
24. Ν. Κυπαρίσση-Αποστολίκα, Προϊστορική κατοίκηση στο σπήλαιο της Θεόπετρας, *Τρικαλινά* 11 (1991), σ. 205 κ.ε.

25. Χατζηαγγελάκης, ό.π. (υποσημ. 12).

26. B. Helly, *ΑΔ* 44 (1989): Χρονικά, σ. 244.

27. L. Darmezin, Αρχαιολογικές έρευνες στην περιοχή του Πλατάνου, *Τρικαλινά* 11 (1991), σ. 183 κ.ε.

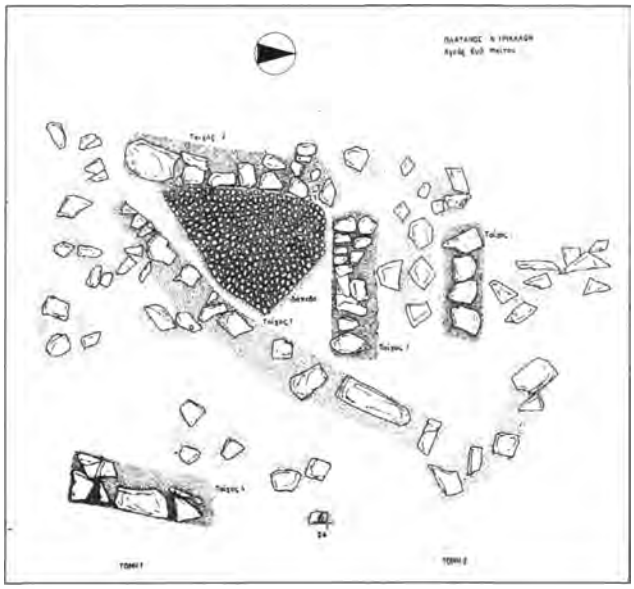
28. Λ.Π. Χατζηαγγελάκης, Ο προϊστορικός οικισμός Πετρομαγούλας, *Ανθρωπολογικά* 5 (1984), σ. 78.

Εικ. 43. Πλάτανος. Η θέση του προϊστορικού οικισμού στο χάρτη.

Εικ. 44. Πλάτανος. Θέση Ανάληψη. Άποψη του χώρου από Α.

Εικ. 45. Πλάτανος. Αποτύπωση αρχιτεκτονικών λειψάνων.

Εικ. 46. Πλάτανος. Άποψη αρχιτεκτονικών λειψάνων από Ν.

Εικ. 47. Πλάτανος. Τμήμα αγγείου.

Εικ. 48. Πλάτανος. Λαβές αγγείων μέσης εποχής του Χαλκού.

Η περισυλλογή και η ανασκαφική έρευνα απέδωσαν πολλά ευρήματα, ενδεικτικά της δραστηριότητας των κατοίκων του οικισμού. Την πολυπληθέστερη κατηγορία αποτελούν τα όστρακα αγγείων (Εικ. 47). Η κεραμική που προέρχεται από την ανεσκαμμένη περιοχή είναι κατ' εξοχήν χειροποίητη. Σε ορισμένα, μάλιστα, όστρακα υπάρχουν ενδείξεις ότι για την κατασκευή τους χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της «κουλούρας». Στην κεραμική του Πλατάνου αναγνωρίζονται αρκετά από τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την κεραμική της πρώιμης εποχής του Χαλκού στην υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα, όπως η αυξημένη παρουσία χονδροειδούς κεραμικής με ταυτόχρονη μείωση της λεπτής, η ανομοιογένεια στο ψήσιμο, η απουσία της πλούσιας γραπτής διακόσμησης και η ταυτόχρονη έμφαση σε εγχάρακτα και εμπίεστα μοτίβα. Ωστόσο, από την περισυλλογή στον ευρύτερο χώρο της Μαγούλας συγκεντρώθηκε σημαντικός αριθμός οστράκων κεραμικής (Εικ. 48), που καθιστούν πιθανή την ύπαρξη εγκατάστασης κατά τη μέση εποχή του Χαλκού και ίσως στους ιστορικούς χρόνους.

Τα περισσότερα λίθινα ευρήματα προέρχονται από περισυλλογή και από την καταστροφή τοιχαρίων και λιθοσωρών που κατασκεύασαν οι σύγχρονοι κάτοικοι χρησιμοποιώντας το υλικό που υπήρχε σε αφθονία στα χωράφια τους. Βρέθηκαν λειασμένα και αποκρουσμένα εργαλεία (Εικ. 49), που χρησιμοποιούσαν οι κάτοικοι της προϊστορικής θέσης για να εξυπηρετήσουν τις γεωργοκτηνοτροφικές, υλοτομικές και τροφοπαρασκευαστικές δραστηριότητές τους. Είναι κατασκευασμένα από πετρώματα της ευρύτερης περιοχής: για τις σφύρες, τις αξίνες και τους «κρανιοθραύστες» χρησιμοποιήθηκε κυρίως ο γκρίζος και ο καστανός κερατόλιθος, ενώ για τους τριπτήρες ασβεστόλιθος και για τις μυλόπετρες πιο μαλακά πετρώματα, όπως ο σχιστόλιθος.

Σε μεγάλη ποσότητα έχουν βρεθεί ξέστρα, λεπίδες, οπείς και αιχμές βελών από ντόπιο πυριτόλιθο σκούρου καστανού χρώματος, για κοπτικές κυρίως δραστηριότητες, ενώ προς το παρόν απουσιάζει εντελώς ο οψιανός. Τα οστέινα εργαλεία είναι ελάχιστα. Στα πήλινα ευρήμα-

Εικ. 49. Πλάτανος. Λίθινο εργαλείο.

τα συγκαταλέγονται αγνύθες, σφονδύλια και πηνία, που μαρτυρούν την ενασχόληση με την υφαντική τέχνη. Το μοναδικό πήλινο ειδώλιο από το χώρο της ανασκαφής προέρχεται από επιφανειακές επιχώσεις και απεικονίζει με σχηματικό τρόπο όρθια ανθρώπινη, γυναικεία μάλλον, μορφή. Ο τύπος αυτός ειδωλίου, ιδιαίτερα διαδεδομένος σε όλη τη νεολιθική εποχή, συναντάται κυρίως στην τελευταία φάση της.

Λόγω της περιορισμένης έκτασης και του προσωρινού χαρακτήρα της ανασκαφικής έρευνας, δεν διαθέτουμε ακόμη αρκετά στοιχεία για την πολεοδομική και κοινωνική οργάνωση του οικισμού. Περισσότερα είναι γνωστά για την οικονομία. Από τη μέχρι τώρα ανασκαφική έρευνα προκύπτει ότι οι κάτοικοι ασχολούνταν με τη γεωργία, την κτηνοτροφία και την υφαντική, ενώ για τις ανάγκες παρασκευής και διατήρησης των τροφών κατείχαν την τέχνη της κατασκευής και διακόσμησης πήλινων αγγείων.

Αρχαία Τρίκκη

Η αρχαία Τρίκκη ταυτίζεται με τη σημερινή πόλη των Τρικάλων. Η θέση της πόλης είχε στρατηγική σημασία, καθώς ήταν χτισμένη στις υπώρειες των Χασίων και ασκούσε τον έλεγχο στις διαβάσεις από την Ήπειρο προς τη Θεσσαλία. Κατά τις φιλολογικές μαρτυρίες, η αρχαία Τρίκκη συσχετίζεται με τη λατρεία του Ασκληπιού. Ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν από τον Δ.Ρ. Θεοχάρη αποκάλυψαν τμήματα κτιρίων ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων που αποδόθηκαν με επιφύλαξη στο Ασκληπιείο, ενώ από την ανασκαφική δραστηριότητα της ΙΕ΄ ΕΠΚΑ[29] (Λάρισας) αποκαλύφθηκε ελληνιστική στοά, καθώς επίσης και τμήμα ρωμαϊκού λουτρώνα.

Τρίκαλα

Συμβολή των οδών Ματαραγκιώτου και Δραγούμη (οικόπεδο Α. Δασκαλόπουλου)

Κατά τη διάρκεια εκσκαφής για την ανέγερση τετραώροφης οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκαν αρχαία αρχιτεκτονικά λείψανα. Το μεγαλύτερο τμήμα των αρχιτεκτονικών λειψάνων που βρίσκονταν μέσα στα όρια του οικοπέδου καταστράφηκε από τα εκσκαπτικά μηχανήματα, επειδή το συνεργείο εργάστηκε Σαββατοκύριακο χωρίς την άδεια και την επίβλεψη εκπροσώπου της Υπηρεσίας. Υποβλήθηκε μήνυση. Στη διάρκεια δοκιμαστικής ανασκαφικής έρευνας που διεξήχθη σε τμήμα του οικοπέδου, του πεζοδρομίου και του καταστρώματος της οδού Ι. Δραγούμη αποκαλύφθηκαν αρχαία αρχιτεκτονικά λείψανα μεγάλης κατασκευής.

Πρόκειται για σύστημα τοίχων κατασκευασμένων από ψαμμίτη λίθο και κοκκινωπό πωρόλιθο. Το βορειοανατολικό τμήμα της κατασκευής – μέσα στα όρια του οικοπέδου – καταστράφηκε από τα μηχανήματα και μόνον ένα μικρό τμήμα ευθυντηρίας διατηρήθηκε στη θέση του τοποθετημένο στο φυσικό έδαφος. Νότια, νοτιοανατολικά αυτού του τμήματος, στα όρια της οικοδομικής γραμμής, αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου σωζόμενου σε μήκος 3,80 μ. και ύψος δύο σειρών δόμων. Και στα δύο άκρα του ο τοίχος γώνιαζε με άλλους δύο παράλληλους τοίχους, με κατεύθυνση από ΝΔ. προς ΝΑ. Αυτοί έχουν καταστραφεί και το δομικό τους υλικό αποκαλύφθηκε σε μάνδρα που κατέχει ο ιδιοκτήτης των εκσκαπτικών μηχανημάτων.

Το καλύτερα σωζόμενο τμήμα τοίχου διατηρείται σε τμήμα του πεζοδρομίου και της οδού Ι. Δραγούμη. Έχει κατεύθυνση από Β.-ΒΑ προς Ν.-ΝΔ., σωζόμενο μήκος 5,30 μ. και «δένει» με τον προηγούμενο στα ανατολικά. Είναι ο καλύτερα δομημένος τοίχος από πλίνθους ψαμμίτη (Εικ. 50). Στο δυτικό όριο συνδέεται με τρίτο τοίχο, που έχει κατεύθυνση από Α.-ΝΑ. προς Δ.-ΒΔ. Διατηρείται σε μήκος 6.10 μ. Είναι κατασκευασμένος από κοκκινωπό πώρο. Φαίνεται ότι αποτελεί την ευθυντηρία του τοίχου. Στα όρια του νότιου πεζοδρομίου της οδού Δραγούμη αποκαλύφθηκαν σε διαφορετικά σημεία και επίπεδα από δύο πλίνθοι ψαμμίτη λίθου, που θα πρέπει να συνδέονταν με την όλη κατασκευή. Τα στοιχεία είναι ελλιπή, καθώς υπάρχει και άλλη καταστροφή από την εκσκαφή για την τοποθέτηση αγωγών του αποχετευτικού δικτύου και του δικτύου ύδρευσης (Εικ. 51).

Δύο τάφοι, ένας κεραμοσκεπής και ο δεύτερος κιβωτιόσχημος, αποκαλύφθηκαν στα νοτιοδυτικά του πρώτου τοίχου (Εικ. 50). Εκτός από ελάχιστα λείψανα οστών,

29. Α. Τζιαφάλιας, Ασκληπιείο Τρίκκης: μύθος ή πραγματικότητα;, *Τρικαλινά* 8 (1988), σ. 171-218.

Εικ. 50. Τρίκαλα. Συμβολή των οδών Ματαραγκιώτου και Δραγούμη. Άποψη τάφου και τμήματος κτιρίου.

Εικ. 51. Τρίκαλα. Συμβολή των οδών Ματαραγκιώτου και Δραγούμη. Άποψη αρχαίων καταλοίπων.

Εικ. 52. Τρίκαλα. Συμβολή των οδών Ματαραγκιώτου και Δραγούμη. Κεραμική.

δεν διασώθηκαν άλλα στοιχεία. Τμήμα κιβωτιόσχημου επίσης τάφου από ψαμμιτικές πλάκες διατηρήθηκε στην παρειά του οικοπέδου, ανατολικά των τοίχων.

Σε λάκκο μπροστά από το νότιο πεζοδρόμιο βρέθηκαν ελάχιστα δείγματα κεραμικής, ανάμεσα στα οποία περιλαμβάνεται το πόδι υστεροχαλκής κύλικας (Εικ. 52).

Το όλο σωζόμενο σύστημα τοίχων μάς δίνει την εντύπωση οχυρωματικής κατασκευής, χωρίς εντούτοις να έχουμε σχηματίσει σαφή αντίληψη περί τούτου. Τα ανευρεθέντα αρχαία αρχιτεκτονικά λείψανα βρίσκονται στο ανατολικότερο όριο της πόλης των Τρικάλων και του λόφου του φρουρίου της.

Θεωρούμε ότι αποτελούν σημαντική μαρτυρία της οικοδομικής ανάπτυξης της αρχαίας Τρίκκης και για το λόγο αυτό προτάθηκε η διατήρηση τμήματος των αρχιτεκτονικών λειψάνων, ήτοι του πρώτου τοίχου και μέρους του δεύτερου, του κιβωτιόσχημου τάφου, καθώς επίσης και των νεότερων κατασκευών – τμήματος του πλακόστρωτου δρόμου και του νεότερου τοίχου.

Σχετικά με τη διατήρησή τους υπήρξε συνεννόηση με τους κατασκευαστές της υπό ανέγερση οικοδομής και το Δήμο Τρικκαίων.

Οδός Κρυστάλλη (οικόπεδο Β. και Ο. Καλλιάγρα)

Στο παραπάνω οικόπεδο, κατά τη διάρκεια εκσκαφής για την ανέγερση τετραώροφης οικοδομής αποκαλύφθηκαν αρχαία αρχιτεκτονικά λείψανα. Στη διάρκεια σωστικής ανασκαφικής έρευνας που διεξήχθη σε τμήμα του οικοπέδου προς Β. αποκαλύφθηκαν τμήματα τοίχων αρχαίων οικοδομημάτων, ο ένας, μάλιστα, φαίνεται ότι αποτελούσε τμήμα μεγάλης κατασκευής.

Πρόκειται για τμήματα δύο τοίχων που σχηματίζουν γωνία, κατασκευασμένων από ντόπιο πρασινωπό ψαμμίτη λίθο. Ο πρώτος τοίχος έχει κατεύθυνση από Β. προς Ν. παράλληλη προς τον άξονα της οδού Κρυστάλλη, διατηρείται σε μήκος 12,20 μ. και σε ύψος ενός δόμου (Εικ. 53). Το νότιο τμήμα του τοίχου καταστράφηκε κατά την εκσκαφή για τη θεμελίωση της σύγχρονης οικοδομής. Ο δεύτερος τοίχος έχει προσανατολισμό από Α. προς Δ., σχηματίζει

Εικ. 53. Τρίκαλα. Οδός Κρυστάλλη. Άποψη τοίχου.

Εικ. 54. Τρίκαλα. Οδός Κρυστάλλη. Πήλινο πλακίδιο με παράσταση Ερμή.

Εικ. 55. Τρίκαλα. Οδός Παγκάλου. Άποψη από ΒΑ. των αρχιτεκτονικών λειψάνων.

γωνία με τον πρώτο και συνεχίζει μέσα στη δυτική παρειά, κάτω από τη θεμελίωση του παρακείμενου κτιρίου. Αποκαλύφθηκε σε μήκος 4,30 μ. και σώζεται σε ύψος δύο σειρών δόμων. Τμήμα κεραμοσκεπούς τάφου αποκαλύφθηκε νότια του δεύτερου τοίχου. Εκτός από ελάχιστα λείψανα οστών, δεν διασώθηκαν άλλα στοιχεία.

Στα κινητά ευρήματα περιλαμβάνονται χάλκινα νομίσματα (ένα του Κοινού των Θεσσαλών), κεραμική ερυθρά, μελανή και terra sigillata, ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Μια αξιόλογη κατηγορία ευρημάτων είναι ο ικανός αριθμός πήλινων ανάγλυφων πλακών. Τα «λαλούντα σύμβολα» αυτών, το κηρύκειο, τα πτερά στον πέτασο, η χελώνα κ.ά., προσδιορίζουν τη σύνδεση των ανάγλυφων πλακών με το θεό Ερμή (Εικ. 54).

Το σωζόμενο σύνολο τοίχων αποτελεί μάλλον τμήμα δημόσιου κτιρίου, ιερού, στην πόλη της αρχαίας Τρίκκης για τη λατρεία του θεού Ερμή. Τα ανευρεθέντα αρχαία αρχιτεκτονικά λείψανα βρίσκονται στο ανατολικότερο όριο της αρχαίας Τρίκκης.

Οδός Παγκάλου 27 (οικόπεδό Χ. Σιαφαρίκα[30])

Στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο της αρχαίας Τρίκκης, μέσα στον πολεοδομικό ιστό της πόλης των Τρικάλων, στο παραπάνω οικόπεδο, για τις ανάγκες ανέγερσης οικοδομής διεξήχθη ανασκαφική έρευνα. Τα αρχιτεκτονικά λείψανα τα οποία εντοπίστηκαν ήταν δύο περιόδων, ελληνιστικής και ρωμαϊκής (Εικ. 55). Στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου με την απομάκρυνση του επιφανειακού χώματος σε βάθος 1 μ., αποκαλύφθηκε τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου με υπόστρωμα από κονίαμα. Πάνω στο ψηφιδωτό αποκαλύφθηκαν οκτώ ταφές, όλες με προσανατολισμό Α.-Δ., που δεν διατηρούνταν σε καλή κατάσταση και ανάγονται στους πρώιμους χριστιανικούς χρόνους. Καμία από τις ταφές δεν έφερε κτερίσματα. Εξαιτίας της ύπαρξης των ταφών προκλήθηκαν φθορές επάνω στο ψηφιδωτό δάπεδο. Η έκτασή του φθάνει τα 100 τ.μ., με διαστάσεις 6,70×14,70 μ.

Μετά το διεξοδικό καθαρισμό του ψηφιδωτού δαπέδου εμφανίστηκαν τα μοτίβα, που διαρθρώνονται σε τρία επάλληλα τμήματα και χωρίζονται μεταξύ τους με ευθείες σειρές ψηφίδων διαφορετικού χρώματος. Τα δύο ακραία

30. Στην ανασκαφή συμμετείχε η αρχαιολόγος Α. Τσιαντούλα.

Εικ. 56 Τρίκαλα. Οδός Παγκάλου. Τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου.

Εικ. 57. Τρίκαλα. Οδός Παγκάλου. Κεφαλή ειδωλίου.

Εικ. 58. Τρίκαλα. Οδός Παγκάλου. Αργυρά νομίσματα ΒΕΣΠΑΣΙΑΝΟΥ, α΄ όψη.

τμήματα, βόρεια και νότια, φέρουν γεωμετρικά σχήματα με κόκκινες, μαύρες και γκρίζες ψηφίδες με φόντο από λευκές ψηφίδες και το κεντρικό τμήμα του με διαστάσεις 5×5,20 μ. φέρει πάνω σε κόκκινο χρωματιστό πτηνό, άνθος ή αγγείο (Εικ. 56), αντωπά τοποθετημένα στη διάταξη ολόκληρης της σύνθεσης. Το νοτιότερο τμήμα του ψηφιδωτού έχει καταστραφεί κατά την ανέγερση της διπλανής οικοδομής, ενώ στο βόρειο τμήμα υπάρχουν φθορές από τη θεμελίωση του κτίσματος που κατεδαφίστηκε προκειμένου να ανεγερθεί νεότερη οικοδομή.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των ευρημάτων καταλαμβάνουν υφαντικά βάρη (αγνύθες στρογγυλές, δισκοειδείς, πυραμιδοειδείς), πηνία, σφονδύλια, τμήματα ηθμών, μικρή τριποδική βάση και τμήματα ανάγλυφων σκύφων. Συνελέγησαν επίσης λύχνοι ολόκληροι ή σπασμένοι, αρκετά τμήματα ειδωλίων (ανδρικών και γυναικείων) (Εικ. 57), ένα ακροκέραμο, δύο φαλλόσχημες εκροές, πέντε λίθινα εργαλεία και επεξεργασμένα τμήματα γυαλιού. Ανάμεσα στα πιο σημαντικά ευρήματα συγκαταλέγονται και 16 νομίσματα – δύο αργυρά Βεσπασιανού (Εικ. 58) και 14 χάλκινα.

Αγγεία ακέραια δεν σώθηκαν, ωστόσο τα αποσπασματικά σωζόμενα τμήματα αγγείων παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία στη σύσταση του πηλού, στα χρώματα και την επεξεργασία τής επιφάνειάς τους (μεταξύ αυτών συμπεριλαμβάνονται πολλά μελαμβαφή), στα σχήματα και τα μεγέθη, καθώς και στη διακόσμηση (εγχάρακτη, γραπτή, ανάγλυφη, στικτή). Ενδεικτικά, αναφέρεται απότμημα αγγείου της τεχνοτροπίας terra sigillata. Από τα όστρακα ανάγλυφων σκύφων ξεχωρίζει ένα για την πολύ λεπτομερειακή διακόσμηση της εξωτερικής επιφάνειάς του, την οποία απαρτίζουν μορφές οπλιτών σε στοίχιση και σχηματικό φυτικό μοτίβο που περιτρέχει το χείλος. Κατά τη διαλογή της κεραμικής βρέθηκε τμήμα πήλινης μήτρας για την κατασκευή ανάγλυφων σκύφων.

Εικ. 59. Τρίκαλα. Οδός Ζαλοκώστα. Η ανασκαφή από Δ.

Εικ. 60. Τρίκαλα. Οδός Ζαλοκώστα. Αγαλματίδιο στο χώρο εύρεσης.

Οδός Ζαλοκώστα 1 (οικόπεδο Δ. Παπαστεργίου[31])

Μέσα στην πόλη των Τρικάλων, στη συνοικία Βαρούσι, στο παραπάνω οικόπεδο διενεργήθηκαν εκσκαφές για την ανέγερση οικοδομής. Κατά τη διάρκεια των εκσκαφών αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα και κεραμική αρμοδιότητας της Εφορείας μας, ακολούθησε δε ανασκαφική έρευνα.

Τα αρχιτεκτονικά λείψανα εντοπίστηκαν σε βάθος από 1,90 έως 2,92 μ. από την επιφάνεια του οικοπέδου και ανήκαν σε δύο περιόδους, ελληνιστική και ρωμαϊκή. Από τα αρχαία αρχιτεκτονικά στοιχεία διατηρούνταν τμήματα ορισμένων τοίχων, καθώς μεγάλο μέρος των αρχαιοτήτων καταστράφηκε κατά τη διάρκεια κατασκευής υπογείου νεότερης οικοδομής. Μόνο στην περίμετρο του οικοπέδου διατηρήθηκαν τμήματα της κεράμωσης και των τοίχων των αρχαίων οικοδομημάτων.

Στη νότια, νοτιοανατολική πλευρά του οικοπέδου σώζονταν τμήματα τοίχων ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής (Εικ. 59) και πήλινου αγωγού ελληνιστικής εποχής, ενώ τμήμα της κεράμωσης είχε διασωθεί και προς το κέντρο του οικοπέδου. Στη βορειοδυτική πλευρά οι αρχαίες επιχώσεις είχαν καταστραφεί.

Στη βόρεια γωνία μέσα στο πρανές διατηρούνταν μικρά τμήματα τοίχων ελληνιστικής εποχής, καθώς επίσης και τμήματα κεραμίδων στέγης. Στο ίδιο σημείο κατά τη διάρκεια των εκσκαφών βρέθηκε ακέφαλο μικρό αγαλματίδιο γυναικείας μορφής (Εικ. 60), μάλλον από τον κύκλο του θεού Ασκληπιού. Στη δυτική πλευρά του οικοπέδου υπήρχαν μικρά τμήματα τοίχων και σύστημα αγωγών διαφορετικών φάσεων, ρωμαϊκής και υστερορρωμαϊκής περιόδου, και ένα πηγάδι. Στον ίδιο χώρο βρέθηκε μεγάλο αποθηκευτικό αγγείο και τμήματα άλλων αγγείων, ανάμεσα στα οποία και ένα με εγχάρακτη επιγραφή.

Πέλιννα

Η αρχαία Πέλιννα ή Πελινναίον[32], που απλωνόταν ανάμεσα στην Τρίκκη και τη Φαρκαδόνα στην αριστερή όχθη του Πηνειού ποταμού, πόλη της τετράδας Εστιαιώτιδας, βρίσκεται στη διαδρομή από τη Λάρισα προς τα Τρίκαλα. Σύμφωνα με τη μυθολογική παράδοση, την πόλη ίδρυσε ο Πέλιννος, γιος του Οιχαλιέα, από την πόλη του Ευρύτου Οιχαλία. Η αρχαία Πέλιννα ή Πελινναίον ταυτίστηκε με τα αρχαία ερείπια στο χαμηλό βραχώδες ύψωμα Παλαιογαρδίκι, που βρίσκεται 3 χλμ. βορειοανατολικά του χωριού Πετρόπορος. Τα αρχαία λείψανα φανερώνουν μια μεγάλη πόλη με ισχυρή οικονομική ανάπτυξη, κυρίως κατά τη διάρκεια της μακεδονικής παρουσίας στη Θεσσαλία (354-197 π.Χ.).

Τα τείχη είναι ορατά σε αρκετή έκταση, καθώς επίσης και θεμέλια διαφόρων κτιρίων με διάσπαρτα τα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά τους μέλη. Μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. η πόλη επεκτάθηκε στα δυτικά και οχυρώθηκε με ισχυρό τείχος. Κατά τη διάρκεια σωστικών ανασκαφικών εργασιών έγινε καθαρισμός της εξωτερικής πλευράς τμήματος του δυτικού πεδινού σκέλους του τείχους (Εικ. 61). Αυτό είναι

31. Στην ανασκαφή συμμετείχαν οι αρχαιολόγοι Χ. Καλλιώρα και Χ. Παπαναστασίου.

32. Α. Τζιαφάλιας, Αρχαία Πέλιννα. Απόπειρα αρχαιολογικής γνωριμίας, *Τρικαλινά* 12 (1992), σ. 87-138.

Εικ. 61. Πέλιννα. Άποψη της οχύρωσης από ΒΔ.

δομημένο κατά το ισόδομο τραπεζιόσχημο σύστημα τειχοδομίας. Το υλικό κατασκευής του προέρχεται από επιτόπια λατόμευση στην περιοχή και είναι ντόπιος λευκόφαιος ασβεστόλιθος. Οι οριζόντιοι γωνιόλιθοι έχουν τις μακρές πλευρές οριζόντιες και παράλληλες, ενώ οι στενές πλευρές τους είναι ακανόνιστες, άλλοτε κάθετες και άλλοτε λοξές, αριστερά ή δεξιά από μια νοητή κατακόρυφη γραμμή. Οι πύργοι προεξέχουν από το τείχος για να επιτρέπουν την προσβολή των εχθρών από τις πλευρές (Εικ. 62). Οι πύργοι που κατασκευάστηκαν στις γωνίες ή στα ευπαθή σημεία του τείχους είναι συμπαγείς και μεγαλύτεροι από τους υπόλοιπους. Τα μεσοπύργια διαστήματα δεν είναι ίδια σε όλους τους πύργους, αλλά ποικίλλουν ανάλογα με τη θέση των πύργων στη διάταξη του τείχους. Το πάχος του τείχους είναι 2,70-2,80 μ. Διαπιστώθηκε η ύπαρξη μιας πυλίδας στα βορειοδυτικά και μιας πύλης στα δυτικά.

Οι πρώτες σωστικές ανασκαφικές έρευνες συνηγορούν σε μια χρονολόγηση της κατασκευής του τείχους γύρω στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. Στο εσωτερικό τμήμα, στη δυτική επέκταση της αρχαίας πόλης, νεότερες ανασκαφικές δραστηριότητες αποκαλύπτουν αρχιτεκτονικά λείψανα ενός κτιρίου μεγάλου μεγέθους, πλέον των 30x30 μ. περίπου, πιθανότατα δημόσιου χαρακτήρα.

Καλόγεροι

Στη θέση Αγία Τριάδα του αρχαιολογικού χώρου Καλογήρων, από τον οποίο προέρχεται η αξιόλογη επιτύμβια στήλη του Εχένικου, βρίσκονται μετακινημένα αρκετά αρχιτεκτονικά μέλη (Εικ. 63), ενώ στη γύρω περιοχή είναι ορατά τμήματα αναλημματικών τοίχων, τοίχων οικοδομημάτων και οχυρώσεων (Εικ. 64). Στην περιοχή έχει αρχίσει από τη νεοσύστατη Εφορεία μας η δραστηριότητα επισήμανσης, καταγραφής και φωτογράφησης των αρχαιολογικών θέσεων του νομού Τρικάλων. Σήμερα το Δ.Δ. Καλογήρων εντάσσεται στο Δήμο Αιθήκων.

Στο παρακείμενο Δ.Δ. του Αγίου Προκοπίου, που υπάγεται στο Δήμο Πύλης, υπάρχει ένας ακόμη αρχαιολογικός χώρος, στον οποίο ορισμένοι τοποθετούν το αρχαίο Ποίτνεο ή Πότναιο. Στον αγρό Βασταρούχα ύστερα από αρχαιοκαπηλικές δραστηριότητες, έγινε σύντομη σωστική ανασκαφή σε δυο τομές. Στην πρώτη, κάτω από την επιφανειακή επίχωση εμφανίστηκε στρώση από λίθους, ανάμεσα στους οποίους υπήρχαν και κεραμίδες στέγης (Εικ. 65). Οι λίθοι ήταν αρκετά αναμοχλευμένοι και δεν απέδωσαν το σχήμα κάποιας κατασκευής. Στη δεύτερη τομή αποκαλύφθηκε ένας κιβωτιόσχημος τάφος και τμήμα ενός άλλου. Αυτοί ήταν κατασκευασμένοι από ντόπιες πλακαρές πέτρες. Στον κιβωτιόσχημο τάφο υπήρχε το κρανίο και ορισμένα από τα οστά του σκελετού (Εικ. 66), καθώς και ένα ληκύθιο έξω από τη βόρεια μακρά πλευρά του τάφου. Οι τάφοι χρονολογούνται στους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους.

Εικ. 62. Πέλιννα. Πύργος στη βορειοδυτική πλευρά του τείχους.

Εικ. 63. Καλόγεροι. Αγία Τριάδα. Αρχιτεκτονικά μέλη.

Εικ. 64. Καλόγεροι. Αγία Τριάδα. Τμήμα τοίχου.

Εικ. 65. Καλόγεροι. Άγιος Προκόπιος. Άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 66. Καλόγεροι. Άγιος Προκόπιος. Άποψη κιβωτιόσχημου τάφου.

Εικ. 67. Μεσοχώρα. Άποψη της ευρύτερης περιοχής.

Μεσοχώρα[33]

Στην περιοχή της Μεσοχώρας έγινε σωστική ανασκαφική έρευνα στη θέση Λούτσες με αφορμή τα έργα της ΔΕΗ στο εκεί ανεγειρόμενο φράγμα και την επικείμενη κατάκλυση αρκετών εκτάσεων και αγρών στην ευρύτερη περιοχή του Αχελώου ποταμού (Εικ. 67). Στην παραπάνω θέση σε μικρή έκταση, συγκεκριμένα στη γωνία ενός αγρού στον οποίο μάς επέτρεψαν να διενεργήσουμε ανασκαφική έρευνα, προχωρήσαμε σε λίγες τομές. Μόνο σε δύο τομές από τις οκτώ που ερευνήσαμε διαπιστώθηκε η ύπαρξη αρχαιοτήτων. Συγκεκριμένα, στη βορειοδυτική πλευρά των τομών αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα σε δύο φάσεις. Πρόκειται για ένα τμήμα τοίχου, αμέσως κάτω από την επιφανειακή επίχωση, που είχε κατεύθυνση από Β. προς Ν. Το πάχος του τοίχου ήταν 0,40 μ. και σε μήκος περί τα 4,40 μ., που συνέχιζε όμως κάτω από μεγάλο δένδρο στα βόρεια και μέσα στον όμορο αγρό στα νότια, οπότε δεν ήταν δυνατόν να συνεχιστεί η έρευνα.

Κάτω από αυτόν τον τοίχο αποκαλύφθηκε με την ανασκαφή η γωνία τμήματος οικοδομήματος που αποτελείται από δύο τοίχους. Είναι κατασκευασμένοι από πλακαρές ασβεστολιθικές ντόπιες πέτρες, χτισμένες επάλληλα με συνδετικό υλικό απλή λάσπη. Σώζονται σε ύψος πέντε σειρών. Έχουν πάχος 0,45 μ. και αποκαλύφθηκαν σε μήκος περί τα 1,75 έως 2,60 μ. (Εικ. 68). Πρόκειται για τμήμα οικοδομής που αναπτυσσόταν προς τα δυτικά του αγρού. Στα κινητά ευρήματα περιλαμβάνονταν ελάχιστη κεραμική και μερικές αγνύθες.

Τα παραπάνω αρχιτεκτονικά λείψανα αποτελούν μαρτυρίες της οικοδομικής δραστηριότητας των αρχαίων Αθαμάνων, καθώς ο μικρός οικισμός που υπήρχε στην περιοχή της Μεσοχώρας αποτελούσε κατά τα φαινόμενα έναν από τους έσχατους στο χώρο αυτό. Ακριβώς απέναντι, στα βόρεια-βορειοανατολικά, άρχιζε η χώρα των Αιθήκων. Σήμερα, χωρίς αυτό να αποτελεί και τεκμήριο, η απέναντι περιοχή υπάγεται στον Καποδιστριακό Δήμο Αιθήκων, ενώ η Μεσοχώρα στο Δήμο Πινδαίων.

Καλαμπάκα

Στην πόλη της Καλαμπάκας, κάτω από τους βράχους των Μετεώρων τοποθετείται από αρκετούς περιηγητές και ιστορικούς η αρχαία πόλη του Αιγινίου. Η ταύτισή της με τη συγκεκριμένη θέση επιτεύχθηκε από την αναγραφή του ονόματός της σε εντοιχισμένο τμήμα ενεπί-

33. Στην ανασκαφή συμμετείχαν οι αρχαιολόγοι Β. Χατζηχρήστου, Χ. Καλλιώρα και Χ. Παπαναστασίου.

Εικ. 68. Μεσοχώρα. Άποψη αρχιτεκτονικών λειψάνων.

Εικ. 69. Καλαμπάκα. Τμήμα ενεπίγραφης στήλης ΑΙΓΙΝΙΕΩΝ.

Εικ. 70. Μαγούλα Ράχη. Διακοσμημένη κεραμική αρχαιότερης νεολιθικής.

γραφης στήλης, στην οποία αναγράφεται στο τέλος της πεντάστιχης επιγραφής το όνομα – *ΠΟΛΙΣ ΑΙΓΙΝΙΕΩΝ* – (Εικ. 69).

Από τα οικοδομικά στοιχεία και την οχύρωση της αρχαίας πόλης διασώζονται ελάχιστα στοιχεία. Ανάμεσα σε αυτά και μικρό τμήμα της οχύρωσής της. Σήμερα ελάχιστα στοιχεία αυτής της σημαντικής αρχαίας πόλης της δυτικής Θεσσαλίας ανευρίσκονται. Η ανοικοδόμηση με ταχείς ρυθμούς της νέας πόλης της Καλαμπάκας, λόγω της επισκεψιμότητας και του τουριστικού ρεύματος προς τα Μετέωρα, επέφερε την αλλοίωση του περιβάλλοντος χώρου και την εξάλειψη των περισσότερων αρχαιολογικών στοιχείων του Αιγινίου.

Φαρκαδόνα

Στη θέση Λαχανόκηποι ή Μαγούλα Ράχη (Εικ. 70) της κτηματικής περιοχής Φαρκαδόνας έγινε αυτοψία με αφορμή αίτημα για την εκτέλεση αρδευτικού έργου. Διαπιστώθηκε ότι η έκταση που καταλαμβάνει ο προϊστορικός οικισμός είναι αρκετή, καλλιεργείται όμως καθ' ολοκληρία με βαθιά άροση. Στην επιφάνεια της μαγούλας υπάρχει διάσπαρτο αρχαίο υλικό, κυρίως κεραμική όλων των περιόδων της νεολιθικής εποχής. Συνελέγησαν αρκετά όστρακα, μεταξύ των οποίων ορισμένα διακοσμημένα της αρχαιότερης νεολιθικής (Εικ. 70).

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Ο αρχαιολογικός πλούτος της γης του νομού Καρδίτσας, που καλύπτει χρονικά όλες τις περιόδους της Προϊστορίας και της Ιστορίας από την παλαιολιθική εποχή έως την ύστερη αρχαιότητα, καθώς και η ανάγκη στέγασης και προστασίας αυτού, επέβαλε την ίδρυση ενός σύγχρονου Αρχαιολογικού Μουσείου.

Η ανέγερση Μουσείου στην Καρδίτσα ξεκίνησε τη δεκαετία 1990, όταν το Δημοτικό Συμβούλιο Καρδίτσας παραχώρησε και η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Καρδίτσας ενέκρινε έκταση 5.120 τ.μ. στο κέντρο της πόλης, στο χώρο του παλαιού Νοσοκομείου, για την ίδρυση και λειτουργία Αρχαιολογικού Μουσείου. Το Υπουργείο Πολιτισμού αποδέχθηκε τη δωρεά αυτή και το 1995 το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο γνωμοδότησε ομόφωνα υπέρ της έγκρισης του νέου κτιριολογικού προγράμματος του Αρχαιολογικού Μουσείου Καρδίτσας.

Το έργο εντάχθηκε στο Β΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και η ανέγερση του νέου κτιρίου (Εικ. 71) ολοκληρώθηκε το 2000-2001. Η συνολική επιφάνεια του Μουσείου καταλαμβάνει 900 τ.μ. και περιλαμβάνει δύο ορόφους με υπόγειο, αίθουσα εκθέσεων 330 τ.μ., εκθετήριο, εκδοτήριο, ιματιοθήκη και φυλάκιο, γραφείο και βιβλιοθήκη, αίθουσα εκπαιδευτικών προγραμμάτων 40 τ.μ., αίθου-

Εικ. 71. Αρχαιολογικό Μουσείο Καρδίτσας. Άποψη από Α.

σα εκδηλώσεων 70 τ.μ., τουαλέτες, ξενώνα δύο δωματίων και κοινόχρηστους χώρους, άρτια εξοπλισμένο εργαστήριο συντήρησης 50 τ.μ. και δύο αποθήκες 200 τ.μ. για την ασφαλή αποθήκευση και συντήρηση των ευρημάτων.

Οι μελέτες, μουσειολογική και μουσειογραφική, του νέου Αρχαιολογικού Μουσείου Καρδίτσας[34] εγκρίθηκαν, ύστερα από ομόφωνη γνωμοδότηση του ΚΑΣ, με Αποφάσεις του Υπουργείου Πολιτισμού (Α.Π. 60849/479/04-11-2003 και 14037/149/02-03-2004 αντίστοιχα). Από την ίδρυση της ΛΔ΄ ΕΠΚΑ και ύστερα, το Μάιο του 2005 εγκρίθηκε από το ΥΠΠΟ η ένταξη του έργου «Εξοπλισμός, έκθεση και ηλεκτροδότηση του Αρχαιολογικού Μουσείου Καρδίτσας» στις Πράξεις του Μέτρου 3.2, «Αστικές Παρεμβάσεις» του ΠΕΠ Θεσσαλίας. Το επιλέξιμο συνολικό ποσό χρηματοδότησης ανέρχεται στα 990.000 ευρώ, βαρύνει τις πιστώσεις του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων ΣΑΕ 014/3 του ΥΠΠΟ, από τα οποία το 25% κατανέμεται στους εθνικούς πόρους και το 75% στο ΕΠΤΑ. Το συγκεκριμένο υποέργο εκτελείται απολογιστικά και με αυτεπιστασία από τη ΛΔ΄ ΕΠΚΑ.

Ο εκθεσιακός χώρος του Αρχαιολογικού Μουσείου Καρδίτσας περιλαμβάνει προθάλαμο με πωλητήριο, ιματιοθήκη και μία αίθουσα για τη μόνιμη έκθεση των ευρημάτων του νομού Καρδίτσας. Η έκθεση είναι δομημένη κατά χρονολογική σειρά και με θεματικές ενότητες, αποσκοπώντας στην ανθρωποκεντρική προσέγγιση του παρελθόντος με αναφορές στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο, στις καθημερινές δραστηριότητες, την αισθητική, τη λατρεία, το εμπόριο, την οικονομία και το θάνατο ως φυσική κατάληξη. Έτσι, ξεκινώντας από τον άνθρωπο στο χώρο και το χρόνο και την παλαιολιθική εποχή, περνάμε στη νεολιθική, στην αρχή της αγροτικής οικονομίας, στην άσκηση δηλαδή της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, και στη μόνιμη εγκατάσταση με τη δημιουργία των προϊστορικών οικισμών – οι γνωστές «Μαγούλες». Με κείμενα, φωτογραφίες, σχέδια και πλούσιο πρωτογενές υλικό παρουσιάζεται ο εργαλειακός εξοπλισμός, η προετοιμασία και η κατανάλωση της τροφής, η κεραμική τεχνολογία με αγγεία μονόχρωμα και γρα-

34. Από το Υπουργείο Πολιτισμού συγκροτήθηκε η Ομάδα Εργασίας της Μουσειολογικής και Μουσειογραφικής μελέτης του νέου Αρχαιολογικού Μουσείου Καρδίτσας, που αποτελείται από τους αρχαιολόγους Χ. Ιντζεσίλογλου, Ε. Νικολάου, Μ. Μούλιου, Β. Ροντήρη, Λ.Π. Χατζηαγγελάκη, τους αρχιτέκτονες Γ. Λαχανίδη και Δ. Τζαμαλούκα, ενώ στη συνέχεια συμπληρώθηκε από τα μέλη της Υπηρεσίας Ν. Κυπαρίσση, Ν. Αλεξίου, Β. Φίλου, Μ. Βαϊοπούλου, Ι. Οικονόμου, Ευ. Βαϊτσοπούλου και Φ. Κατέβα.

Εικ. 72. Αρχαιολογικό Μουσείο Καρδίτσας. Πολιτιστική εκδήλωση για την Ημέρα των Μουσείων.

πτά, η υφαντική, η ενδυμασία, η ειδωλοπλαστική, τα μικροτεχνήματα-σφραγίδες και τα κοσμήματα ως προϊόντα της νεολιθικής οικονομίας.

Η εξέλιξη με τις αλλαγές στην αρχιτεκτονική των οικισμών, στην παραγωγή της κεραμικής με τη χρήση του ταχύστροφου τροχού, στη μεταλλοτεχνία, καθώς και στα έθιμα ταφής με τη μνημειακή κατασκευή του μυκηναϊκού θολωτού τάφου Γεωργικού-Ξινονερίου δίνεται μέσα από τις τρεις φάσεις της Χαλκοκρατίας στη δυτική Θεσσαλία, ολοκληρώνοντας έτσι το θέμα των προϊστορικών κοινωνιών.

Η έκθεση συνεχίζεται με τη διαδοχή των πολιτισμικών περιόδων μέσα στο πλαίσιο των ιστορικών χρόνων μεταβαίνοντας στην οικιστική και ταφική αρχιτεκτονική της εποχής του Σιδήρου με αντιπροσωπευτικότερο δείγμα το θολωτό τάφο των Αγίων Θεοδώρων. Στη συνέχεια το Ηρώο του Αιάτου (ιερό των προγόνων με πλούσια αναθήματα) προβάλλεται λόγω της δημιουργίας κατά τη γεωμετρική και αρχαϊκή εποχή μύθων που στήριζαν την πολιτική δημιουργία των πόλεων-κρατών, καθώς ο μυθικός Αίατος, ήρωας και οικιστής της περιοχής, σηματοδοτεί την έλευση των τελευταίων προθεσσαλικών φύλων από την Ήπειρο στη Θεσσαλία.

Η έκταση του νομού Καρδίτσας περιλαμβάνει ολόκληρη την τετράδα της Θεσσαλιώτιδας και το νότιο τμήμα της Εστιαιώτιδας, ενώ στις ορεινές εκτάσεις του νομού κατοικούσαν οι περίοικοι Αθαμάνες στα δυτικά και οι Δόλοπες στα νοτιοδυτικά. Η ιστορία των αρχαίων πόλεων δίνεται μέσα από τις φιλολογικές πηγές, τις επιγραφικές μαρτυρίες και τα αρχαιολογικά ευρήματα, ενώ παράλληλα γίνεται αναφορά στο ρόλο των δυο Κοινών των Θεσσαλών, στην έννοια της πόλης-κράτους και στη βεβαιωμένη με επιγραφικά ευρήματα ταύτιση έξι αρχαίων πόλεων.

Η ενότητα συμπληρώνεται με το πανθεσσαλικό ιερό της Ιτωνίας Αθηνάς λόγω του σημαντικού ρόλου που έπαιξε στη συνοχή του θεσσαλικού έθνους και στη διατήρηση της συνείδησης της κοινής καταγωγής των κατοίκων. Ακολουθεί η παρουσίαση των αρχαίων πόλεων της περιοχής, σύμφωνα με τη σειρά που δίνονται σε μια δελφική επιγραφή των μέσων του 2ου αι. π.Χ. με κατάλογο των θεωροδόκων, που επισκέφθηκαν το Κιέριον, την Όρθη, την Κέλεθρα, το Μεθύλιον, τη Μητρόπολη, τους Γόμφους και την Αργιθέα. Η έκθεση ολοκληρώνεται με ένα σημαντικό θρησκευτικό μνημείο του νομού Καρδίτσας, τον αρχαϊκό ναό του Απόλλωνα στη Μητρόπολη. Ο εκατόμπεδος, περίπτερος, δωρικός ναός του Απόλλωνα παρουσιάζεται μέσα από την έκθεση μέρους των αρχιτεκτονικών μελών και του ορειχάλκινου αγάλματος του θεού.

Στον επίλογο της έκθεσης με θέμα «Αρχαιολογία και Κοινωνία» δηλώνεται ότι η πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου δεν έχει μόνον ιστορική αξία ως φορέας πληροφοριών, αλλά συνάμα πολυδιάστατη σημασία για την κοινωνία και τους θεσμούς. Θέλουμε να πιστεύουμε ότι το Αρχαιολογικό Μουσείο Καρδίτσας δεν θα είναι μόνον ένα κτίριο, αλλά ένα ίδρυμα, στο οποίο για πρώτη φορά θα εκτεθούν και θα γίνουν γνωστά τα αρχαιολογικά ευρήματα που προέρχονται από την περιοχή της Καρδίτσας και μέχρι τώρα ήταν αποθηκευμένα ως επί το πλείστον στις αποθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου. Ως σκοπός ορίζεται η διαμόρφωση και η εδραίωση μιας στενής και εποικοδομητικής σχέσης των κατοίκων της πόλης, της ευρύτερης περιοχής και των επισκεπτών του νομού με την αρχαιολογία και τα αρχαία κατάλοιπα του τόπου μας, μέσα από την οργάνωση εκθέσεων και άλλων πολιτιστικών δράσεων (Εικ. 72).

Εικ. 73. Πήλινοι πεσσοί και σφονδύλια (παράδοση Β. Καναρά).

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Ο Β. Καναράς παρέδωσε ορισμένα εργαλεία και κεραμική νεολιθικής εποχής, όπως τρία πήλινα βλήματα, δύο πήλινα σφονδύλια (Εικ. 73), δύο λίθινα εργαλεία και λίγα απολεπίσματα πυριτόλιθου από τη Μαγούλα Καλλιώρα, ένα τμήμα μυλόλιθου από την Τσακάλ Μαγούλα και ένα λίθινο πέλεκυ με ένα πήλινο σφονδύλι από τη θέση Τραγάνα Πέτρινου.

Ο Α. Βασιλείου παρέδωσε αρκετά λίθινα εργαλεία νεολιθικής εποχής (Εικ. 74), που βρήκε στην περιοχή του Πέτρινου. Πρόκειται για λίθινους πελέκεις, ολόκληρους ή τμήματα, κρανιοθραύστες, τμήμα ή ακέραιους, πήλινα βλήματα κ.ά.

ΛΕΩΝΙΔΑΣ Π. ΧΑΤΖΗΑΓΓΕΛΑΚΗΣ

Εικ. 74. Νεολιθικά εργαλεία (παράδοση Α. Βασιλείου).

2004

Το Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Θεσσαλικών Σπουδών αποτελεί νεοσύστατη Διεύθυνση του Υπουργείου Πολιτισμού, με έδρα τον Βόλο, και ενεργοποιήθηκε στις 29 Οκτωβρίου 2003 με την τοποθέτηση της υπογράφουσας ως πρώτης προϊσταμένης του. Πρόκειται για ένα από τα έξι Ινστιτούτα που περιλαμβάνονται στο Νέο Οργανισμό του ΥΠΠΟ (Π.Δ. 191/2003). Η χωρική αρμοδιότητά του περιλαμβάνει ολόκληρη τη Θεσσαλία και τα νησιά των Βορείων Σποράδων και το αντικείμενό του είναι επιστημονικό και διαχρονικό. Σύμφωνα με τον Οργανισμό, συγκροτείται από τρία τμήματα, που θα ενεργοποιηθούν εν καιρώ: 1) Τμήμα Έρευνας για τη μελέτη και δημοσίευση του υλικού παλαιών ανασκαφών και διαφόρων θεμάτων, την οργάνωση προγραμμάτων για τη δημιουργία corpora μνημείων, την επιδίωξη ευρωπαϊκών προγραμμάτων έρευνας, τη συγκρότηση και λειτουργία Βιβλιοθήκης κτλ. 2) Τμήμα υποστήριξης της έρευνας για τη συντήρηση, την αποκατάσταση των ευρημάτων, την αποτύπωση, φωτογράφηση, σχεδίαση κτλ. των ανασκαφών τη δημοσίευση των οποίων θα αναλάβει το Ινστιτούτο. 3) Τμήμα Διοικητικής και Οικονομικής Υποστήριξης.

Το Ινστιτούτο αρχικά συστεγάστηκε με τη ΙΓ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στα Γραφεία της οδού Γαμβέτα 74-76, στον Βόλο, τα οποία στη συνέχεια, μετά τη μετακόμιση της Εφορείας στο νέο της κτίριο, ενοικιάστηκαν αποκλειστικά για τη στέγαση του Ινστιτούτου. Κατά το 2004 το έργο του υλοποιήθηκε με την ουσιαστική συμμετοχή των συμβασιούχων αρχαιολόγων Μ. Πατρίκου και Β. Καραχρήστου και των συμβασιούχων χειριστών Η/Υ Ι. Αυγερινού και Δ. Γαρουφαλή.

Σημαντική παράμετρο για την επιτυχία του έργου του Ινστιτούτου αποτελεί η στενή συνεργασία με την Κεντρική Υπηρεσία, τις Εφορείες Αρχαιοτήτων Θεσσαλίας, την Υπηρεσία Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Θεσσαλίας και άλλες συναρμόδιες Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού, με το Πανεπιστήμιο, καθώς και με άλλους επιστημονικούς φορείς και ιδρύματα της Θεσσαλίας και της υπόλοιπης Ελλάδας, αλλά και του εξωτερικού, με σκοπό την ανάληψη κοινών επιστημονικών ερευνητικών προγραμμάτων και δράσεων.

Έχουν τεθεί από την αρχή ορισμένοι βασικοί στόχοι του Ινστιτούτου, η πραγματοποίηση των οποίων επιδιώκεται με την εφαρμογή ανάλογων Προγραμμάτων, που περιλαμβάνονται στο εγκεκριμένο Επιχειρησιακό Σχέδιο του Υπουργείου Πολιτισμού και βρίσκονται σε εξέλιξη:

Α΄ Στόχος. Πιο συστηματική και πιο συνθετική έρευνα και μελέτη του αρχαιολογικού αντικειμένου και γενικότερα της πολιτιστικής κληρονομιάς του ευρύτερου θεσσαλικού χώρου διαχρονικά, από την προϊστορική εποχή μέχρι σήμερα, αλλά και διεπιστημονικά, με τη συμμετοχή επιστημόνων διαφόρων ειδικοτήτων (αρχαιολόγων, ιστορικών, αρχιτεκτόνων, πολιτικών μηχανικών, τοπογράφων, συντηρητών, γεωλόγων κ.ά.). Ιδιαίτερη προσοχή δίδεται στα προγράμματα αρχαιομετρίας, καθώς και σε πρωτότυπες ιδέες και καινοτόμες δράσεις, έστω και σε πειραματικό στάδιο. Τελικό αποτέλεσμα των Προγραμμάτων του Ινστιτούτου θα είναι οι δημοσιεύσεις των μελετών που θα συντελέσουν στην ευρεία διάδοση της επιστημονικής γνώσης γύρω από τη θεσσαλική πολιτιστική κληρονομιά. Στο πλαίσιο του Στόχου αυτού υλοποιούνται τα ακόλουθα Προγράμματα:

1. Δημοσιεύσεις ανασκαφικών και μνημειακών συνόλων από τους ανασκαφείς και μελετητές τους. Το Ινστιτούτο υποστηρίζει, κατ' αρχήν με σχεδίαση, φωτογράφηση ευρημάτων κτλ., την προετοιμασία δημοσίευσης τριών τέτοιων συνόλων: α) Βόρειου Νεκροταφείου Δημητριάδος από την Ε. Νικολάου, β) Ναού Απόλλωνος στη Μητρόπολη Καρδίτσας από τον Μπ. Ιντζεσίλογλου και γ) Βυζαντινών Μνημείων Κισσάβου από τους Σ. Σδρόλια και Σ. Μαμαλούκο. Στη συνέχεια το Ινστιτούτο θα αναλάβει επίσης την έκδοση των σχετικών μελετών.

2. Corpus επιγραφών των αρχαίων Φερών (σημερινού Βελεστίνου) και Corpus επιγραφών της αρχαίας Πεπαρήθου (σημερινής Σκοπέλου). Πρόκειται για τη συστηματική συγκέντρωση και μελέτη όλων των αρχαίων επιγραφών των δυο αυτών πολύ σημαντικών πόλεων της αρχαιότητος, με πανελλήνια ακτινοβολία. Τα Corpora αυτά στην πραγματικότητα αποτελούν άμεση πηγή πληροφοριών για την ιστορία των συγκεκριμένων πόλεων, αλλά και της ευρύτερης περιοχής, που θα είναι προσιτή και χρήσιμη για όλους τους μελετητές, ιδιαίτερα επειδή δημιουργείται παράλληλα και σχετική βάση δεδομένων.

3. Αξιοποίηση του παλαιού Διοικητικού-Ιστορικού Αρχείου της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας της Θεσσαλίας, που ιδρύθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα. Το Αρχείο αυτό φυλάσσεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Βόλου και το Ινστιτούτο έχει αναλάβει τη συστηματική αποδελτίωσή

του και τη δημιουργία βάσης δεδομένων, ώστε οι άμεσες, πολύτιμες και συχνά ξεχασμένες ή αναξιοποίητες πληροφορίες που περιέχει να είναι προσιτές και χρήσιμες σε όλους τους ερευνητές τόσο του αρχαιολογικού αντικειμένου όσο και της ιστορίας της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και της αρχαιολογικής έρευνας στη Θεσσαλία.

Β΄ Στόχος. Ενθάρρυνση, στήριξη, διευκόλυνση και εμπλουτισμός των δυνατοτήτων του έργου των επιστημόνων που ασχολούνται με την έρευνα και τη μελέτη της πολιτιστικής κληρονομιάς της Θεσσαλίας, ώστε να επιτευχθεί σύντομα το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Ο στόχος αυτός υποβοηθείται από τη δημιουργία κατάλληλης υποδομής χρήσιμης για όλους τους ερευνητές. 1) Έχει ήδη δρομολογηθεί η συστηματική συγκέντρωση βιβλιογραφίας σχετικής με τις αρχαιότητες, τα μνημεία και την ιστορία του ευρύτερου θεσσαλικού χώρου και η δημιουργία βάσης δεδομένων που θα βρίσκεται σε συνεχή διαδικασία ενημέρωσης και επικαιροποίησης. Υπάρχει προοπτική η βιβλιογραφία αυτή να εκδίδεται κάθε χρόνο ενημερωμένη σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή και να είναι διαθέσιμη σε κάθε ενδιαφερόμενο. 2) Έχει αρχίσει η κατάρτιση εξειδικευμένης Βιβλιοθήκης με όλα τα δημοσιεύματα που αφορούν στο θεσσαλικό χώρο, σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή, χωρίς να αποκλείονται και έντυπα γενικού περιεχομένου ή σχετικά με άλλες περιοχές. Η Βιβλιοθήκη θα λειτουργεί στον πρώτο όροφο του κτιρίου του Ινστιτούτου και θα είναι ανοιχτή στο κοινό. 3) Η μετάφραση βιβλίων για τη θεσσαλική πολιτιστική κληρονομιά από άλλες γλώσσες στα ελληνικά και το αντίστροφο έχει δρομολογηθεί – με πρόταση του Ινστιτούτου και σε συνεργασία με τους συγγραφείς και τους εκδότες τους – μέσα από το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Culture 2000. 4) Μέλημα του Ινστιτούτου αποτελεί ακόμη η επανέκδοση παλαιών, σπάνιων και δυσεύρετων βιβλίων και συλλογών μεμονωμένων άρθρων των ερευνητών του θεσσαλικού χώρου, ώστε αυτά να γίνουν εύκολα προσιτά στους μελετητές. Η αρχή γίνεται με την προετοιμασία επανέκδοσης των μελετημάτων του Ν.Ι. Γιαννόπουλου, πρωτοπόρου αρχαιολόγου του θεσσαλικού χώρου. Παράλληλα, συγκεντρώνεται και ψηφιοποιείται όλο το αδημοσίευτο έργο του Ν.Ι. Γιαννόπουλου σε συνεργασία με τους φορείς που το έχουν στη φύλαξή τους, όπως η Φιλάρχαιος Εταιρεία Αλμυρού «Όθρυς», με σκοπό να αξιοποιηθεί κατάλληλα.

Γ΄ Στόχος. Η διάδοση στο ευρύτερο κοινό της επιστημονικής γνώσης που αφορά στη θεσσαλική πολιτιστική κληρονομιά, αλλά και άλλα γενικότερα πεδία της αρχαιολογικής έρευνας, με τη διοργάνωση συνεδρίων, διαλέξεων, εκθέσεων και παρουσιάσεων βιβλίων, με δημοσιεύματα στον τοπικό τύπο, με την έκδοση εκλαϊκευμένων εντύπων κτλ. Στο πλαίσιο αυτό εκδόθηκε μικρό έντυπο (στα ελληνικά και στα αγγλικά) για τη διαχρονική ιστορία του λιμανιού της νήσου Σκοπέλου με τίτλο: *Από τον Λιμένα της Πεπαρήθου ... στο Λιμάνι της Σκοπέλου*, με κείμενα της υπογράφουσας και των Δ. Παλιούρα και Α. Ξηντάρη, σε συνεργασία του Ινστιτούτου με το Λιμενικό Ταμείο Σκοπέλου. Επίσης, με την ευκαιρία της τέλεσης των Ολυμπιακών αγώνων και σε συνεργασία με τα Γενικά Αρχεία του Κράτους-Αρχεία Νομού Μαγνησίας και προσωπικά με την προϊσταμένη τους Α. Πρασσά, καθώς και με την Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος και το Δήμο Νέας Ιωνίας Μαγνησίας, πραγματοποιήθηκε στις 26 Απριλίου 2004 στον πολιτιστικό χώρο του «Μεταξουργείου» της Νέας Ιωνίας εκδήλωση για την παρουσίαση του βιβλίου της αρχαιολόγου Α. Παπανικολάου-Κρίστενσεν, *Το Παναθηναϊκόν Στάδιον. Η ιστορία του μέσα στους αιώνες*, Αθήνα 2003, με ομιλητές τους καθηγητές Α. Μαζαράκη Αινιάνα και Μ. Κορρέ, καθώς και τη συγγραφέα. Στον ίδιο χώρο, επίσης, ετοιμάστηκε και λειτούργησε για ένα μήνα Έκθεση σε μορφή «posters» σχετική με το περιεχόμενο του βιβλίου. Ακόμη, με την ευκαιρία της τέλεσης των Παραολυμπιακών αγώνων και σε συνεργασία με το Λιμενικό Ταμείο Σκοπέλου πραγματοποιήθηκε στις 19 Σεπτεμβρίου 2004 εκδήλωση στη Σκόπελο, κατά την οποία παρουσιάστηκε το έντυπο για το Λιμάνι της, με ομιλητές την Α. Πρασσά, τον τότε πρόεδρο του Λιμενικού Ταμείου Α. Ξηντάρη και τον τέως δήμαρχο Στ. Περίσση. Η εκδήλωση περιελάμβανε και ομιλία της Α. Παπανικολάου-Κρίστενσεν για «Το Παναθηναϊκόν Στάδιον», ενώ μεταφέρθηκε εκεί και η σχετική έκθεση.

ΑΡΓΥΡΟΥΛΑ ΔΟΥΛΓΕΡΗ-ΙΝΤΖΕΣΙΛΟΓΛΟΥ

2001-2004

Κατά τα έτη 2001-2004 οι πιστώσεις του Υπουργείου Πολιτισμού ήταν ανεπαρκείς για την κάλυψη των αναγκών της 7ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Παρ' όλα ταύτα η δραστηριότητα της Εφορείας υπήρξε έντονη, λόγω των εργασιών σε μνημεία και χώρους, οι δαπάνες των οποίων προέρχονται από το Γ΄ ΚΠΣ (ΠΕΠ). Το συνολικό έργο που περιγράφεται κατωτέρω διεξήχθη από τις αρχαιολόγους της Εφορείας Α. Ντίνα, Σ. Σδρόλια, Κ. Μαντζανά, Κ. Φλώρου, Π. Φουντά, Β. Συθιακάκη και Α. Γιαλούρη, τους αρχιτέκτονες Ι. Βλαχοστέργιο, Δ. Μπιτούλα, τον πολιτικό μηχανικό Χ. Τσιλιμίγκα, τους συντηρητές έργων τέχνης Α. Ντίνα, Σ. Σφέτσα, Κ. Δασκαλόπουλο, Ι. Σκοτεινιώτη, Κ. Κορμάζο και Κ. Χρυσόπουλο και το συντηρητή ΤΕ Μ. Μητσάτσικα. Επίσης, ιδιαιτέρως συνέβαλαν στο έργο της Εφορείας οι σχεδιάστριες Φ. Κυριάκη, Β. Σιούρα και Γ. Παρδάλη, οι διοικητικοί υπάλληλοι, οι λογιστές, το φυλακτικό προσωπικό, καθώς και τα ολιγομελή συνεργεία αναστηλώσεως. Ιδιαιτέρως σημαντική υπήρξε η προσφορά και του έκτακτου προσωπικού από αρχαιολόγους, αρχιτέκτονες-μηχανικούς, διοικητικούς, σχεδιαστές, λογιστές κτλ.

Το Μάρτιο του 2003 η Εφορεία μας, συμμετείχε σε συνεργασία με τις ΙΓ΄ και ΙΕ΄ ΕΠΚΑ και το Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στη διοργάνωση συνεδρίου με θέμα το Αρχαιολογικό Έργο στη Θεσσαλία και Στερεά Ελλάδα, στο οποίο έλαβαν μέρος με ανακοινώσεις αρχαιολόγοι και μηχανικοί της Εφορείας μας.

Το 2001 η Κ. Φλώρου αποσπάστηκε από την Εφορεία μας στη 2η ΕΒΑ, το 2002 η Π. Φουντά αποσπάστηκε στη Διεύθυνση Βυζαντινών Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων και από τον Οκτώβριο του 2003 η Β. Συθιακάκη αποσπάστηκε στη 13η ΕΒΑ. Το 2002 συνταξιοδοτήθηκε ο συντηρητής τοιχογραφιών και εικόνων Κ. Χρυσόπουλος. Τέλος, το Σεπτέμβριο του 2003 συνταξιοδοτήθηκε ο Λ. Δεριζιώτης, μετά από συμπλήρωση τριακονταπενταετούς υπηρεσίας στη θέση του διευθυντή της Εφορείας, τη διεύθυνση της οποίας ανέλαβε η γράφουσα.

ΑΣΠΑΣΙΑ ΝΤΙΝΑ

ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Βυζαντινό Μουσείο Φθιώτιδας

Κατά το έτος 2001 ολοκληρώθηκαν οι απαιτούμενες ηλεκτρομηχανολογικές μελέτες και μελέτες εφαρμογής που αφορούσαν στο σύνολο των εκθεσιακών χώρων του Μουσείου. Από το έτος 2002 ξεκίνησαν εργασίες στο ισόγειο του κτιρίου, που περιελάμβαναν την αντικατάσταση των εξωτερικών θυρών με θύρες ασφαλείας ίδιας μορφής με τις αρχικές, την εγκατάσταση κλιματισμού, την τοποθέτηση κιγκλιδωμάτων στα παράθυρα, τη δημιουργία ξενώνα και την πλήρη διαμόρφωση του εκθεσιακού χώρου (κατασκευή προθηκών, ικριωμάτων, πετασμάτων, διαμόρφωση δαπέδων, τοποθέτηση συστημάτων φωτισμού, βελτίωση εγκατάστασης συναγερμών και πυρόσβεσης, δημιουργία χώρου πωλητηρίου). Επίσης, έγινε προμήθεια κυλιόμενων ερμαρίων φύλαξης αντικειμένων μικροτεχνίας. Καταγράφηκαν και φωτογραφήθηκαν τα νομίσματα που παραχωρήθηκαν στην Εφορεία μας από το Μουσείο Λαμίας (ΦΜ 140-372) και τα νομίσματα της Συλλογής Κοτσίλη (ΦΜ 373-2962)[1]. Οι εργασίες ολοκληρώθηκαν το 2004 με την τοποθέτηση των εκθεμάτων και του συνοδευτικού εποπτικού υλικού. Οι δαπάνες για τις εργασίες αυτές καλύφθηκαν αυτοτελώς από πιστώσεις του Υπουργείου Πολιτισμού. Αντίθετα, το τμήμα του έργου που αφορά στην έκθεση του ορόφου εντάχθηκε για χρηματοδότηση στο Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης. Μετά την ολοκλήρωση των ενταξιακών διαδικασιών που άρχισαν το 1999, οι εργασίες για τον εκθεσιακό χώρο του ορόφου ξεκίνησαν το Σεπτέμβριο του 2003 και έκτοτε συνεχίζονται με εντατικούς ρυθμούς, προκειμένου το έργο να ολοκληρωθεί εντός των προκαθορισμένων προθεσμιών. Η χρηματοδότηση καλύπτει δύο υποέργα, εκ των οποίων το πρώτο, με φορέα υλοποίησης την 7η ΕΒΑ, που περιλαμβάνει εργασίες βελτίωσης των εκθεσιακών χώρων και εγκατάστασης του ηλεκτρομηχανολογικού εξοπλισμού, αναμένεται να ολοκληρωθεί στα τέλη του 2005, ενώ το δεύτερο, με φορέα υλοποίησης τη Διεύθυνση Μουσείων του ΥΠΠΟ, που περιλαμβάνει την κατασκευή των προθηκών και ικριωμά-

1. Η καταγραφή των νομισμάτων έγινε από τις αρχαιολόγους Μ. Βλαχάκη και Ευ. Αραμπατζή.

των στήριξης των εκθεμάτων, την τοποθέτηση του συνοδευτικού υλικού και το φωτισμό των εκθεσιακών χώρων, αναμένεται να έχει ολοκληρωθεί έως τον Ιούνιο του 2006.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΣΥΘΙΑΚΑΚΗ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΝΟΜΟΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Λάρισα

Πλατεία Φρουρίου Λάρισας

Συνεχίστηκε το 2001 η ανασκαφική έρευνα στον Τομέα Γ, που άρχισε πέρυσι στο πλαίσιο διαμόρφωσης της πλατείας του Φρουρίου[2].

Νοτίως του βυζαντινού ναού αποκαλύφθηκαν τοίχοι κτιρίων διαφορετικών εποχών, που δεν συνθέτουν ολοκληρωμένη κάτοψη και θα μπορούσαν να τοποθετηθούν χρονολογικά στην παλαιοχριστιανική και βυζαντινή εποχή.

Στο νότιο τμήμα της πλατείας, δυτικά του κτιρίου Κ5, αποκαλύφθηκε η αποσπασματική κάτοψη χώρων, αδιάγνωστης χρήσης. Οι τοίχοι είναι χτισμένοι από αργούς λίθους και θραύσματα κεράμων και πλίνθων, με λάσπη ως συνδετική ύλη. Στην πλειονότητά τους είναι αρκετά κατεστραμμένοι και σώζονται σε χαμηλό ύψος (0,25-0,60 μ.).

Στο χώρο αυτό αποκαλύφθηκαν επίσης: α) κυκλική λιθόκτιστη κατασκευή, περιμ. 6,60, εσωτ. διαμ. 2,10 και ύψ. 1,60 μ., από ημικατεργασμένους πλακοειδείς λίθους, συναρμοσμένους με θραύσματα πήλινων κεραμίδων και πλίνθων, β) δύο πήλινοι αγωγοί, ανοιχτού και κλειστού τύπου, εκ των οποίων ο πρώτος εφάπτεται της δυτικής πλευράς του βαλανείου, με κατεύθυνση Β.-Ν. και μήκος 13,50 μ., ενώ ο δεύτερος είναι κατασκευασμένος από κεραμίδες λακωνικού τύπου με κατεύθυνση ΒΔ.-Ν. και αποκαλυφθέν μήκος 2 μ. και γ) αποθέτης με φαιοπράσινο χαλαρό πηλώδες λιπαρό χώμα, που περιείχε αρκετά αβαφή όστρακα, καθώς και συνανήκοντα τμήματα αβαφών αγγείων, αρκετά οστά, μάζες σιδήρου και τρία χάλκινα νομίσματα.

Η διαταραγμένη στρωματογραφία και ο περιορισμένος χρόνος των ανασκαφικών ερευνών μάς αναγκάζουν να διατηρούμε βασικές επιφυλάξεις όσον αφορά στη χρονολόγηση των αρχιτεκτονικών λειψάνων.

ΛΑΖΑΡΟΣ ΔΕΡΙΖΙΩΤΗΣ

Εικ. 1. Νομός Λάρισας. Λάρισα. Πλατεία Λαού. Άποψη του παλαιοχριστιανικού τείχους και των παλαιότερων λειψάνων.

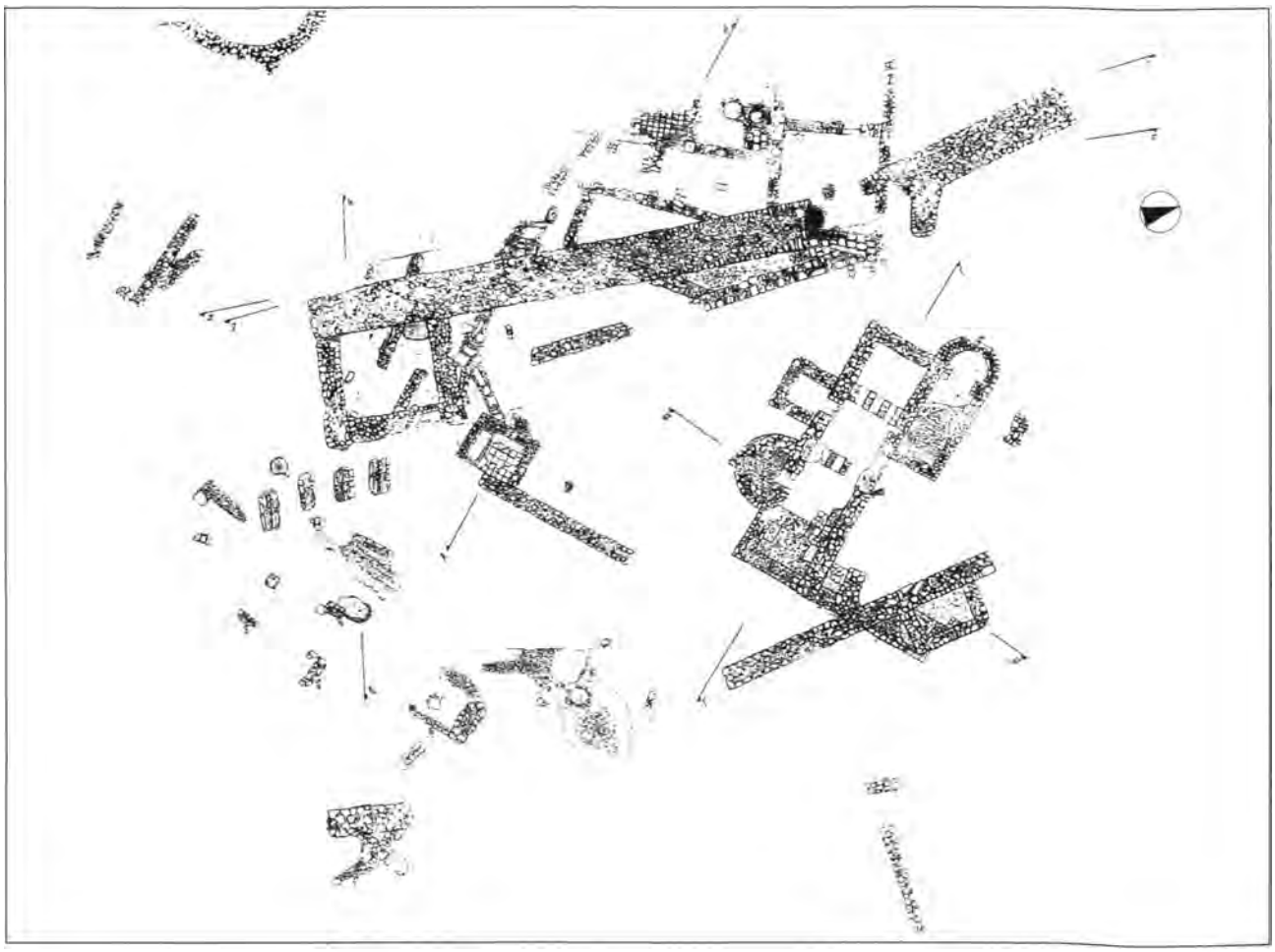
Πλατεία Λαού

Κατά τα έτη 2003 και 2004 διεξήχθη ανασκαφική έρευνα στο χώρο της πλατείας, στο πλαίσιο του έργου κατασκευής υπόγειου σταθμού αυτοκινήτων από το Δήμο[3]. Σε βάθος 3 μ. από το οδόστρωμα της οδού Βενιζέλου αποκαλύφθηκε το παλαιοχριστιανικό τείχος της πόλης σε δύο τμήματα, μήκ. 9 και 23 μ. αντίστοιχα (Εικ. 1, 2). Το τείχος έχει κατεύθυνση Β.-Ν., πλάτος 2,40 μ. και είναι θεμελιωμένο σε τρία επίπεδα, βάθ. από 3,80 έως 5,15 μ., ακολουθώντας τη φυσική κλίση του εδάφους προς Ν. Είναι χτισμένο με αργολιθοδομή σε άφθονο ασβεστοκονίαμα με μικρή χρήση τεμαχίων πλίνθων. Στη νότια άκρη του αποκαλύφθηκε ένας πύργος, διαστ. 5x6 μ., μεταγενέστερος της κυρίως κατασκευής, ενώ σε απόσταση 15 μ. προς Α. βρέθηκε το προτείχισμα, πλ. 1 μ., που φέρει επίσης τετράγωνο πύργο σε μεταγενέστερη φάση. Η ανευρεθείσα οχύρωση, που σώζεται μόνο στη στάθμη της θεμελίωσης, μπορεί να χρονολογηθεί, με βάση τα υποκείμενα στρώματα, από τα τέλη του 5ου αιώνα και εξής, και οι πύργοι την περίοδο του Ιουστινιανού, για τον οποίο είναι γνωστό από τον Προκόπιο ότι ενίσχυσε τα τείχη της πόλης.

Κάτω από το τείχος ήλθαν στο φως λείψανα αρχαιότερου οικιστικού συγκροτήματος, μαζί με τμήμα χαλικόστρωτης οδού, που έχουν κατεύθυνση από ΝΔ.-ΒΑ. Στο

2. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 523-525. Στην ανασκαφή συμμετείχαν οι αρχαιολόγοι Ε. Τσιμπίδα και Θ. Παπαντώνης.

3. Στην ανασκαφή συμμετείχαν οι αρχαιολόγοι Δ. Παναγιωτίδου και Θ. Παπαντώνης.

Εικ. 2. Νομός Λάρισας. Λάρισα. Πλατεία Λαού. Κάτοψη ανασκαφής.

μεγαλύτερο ποσοστό τους τα λείψανα αυτά είχαν καταστραφεί στα τέλη του 4ου αι. μ.Χ., ενώ μικρά τμήματα επισκευάζονται στον 5ο αιώνα.

Σημαντικό είναι, επίσης, μικρό βαλανείο, διαστ. 10×13 μ. (Εικ. 3), στο οποίο σώθηκαν τρεις χώροι, οι δύο από τους οποίους με κόγχες (θερμές αίθουσες με υπόκαυστα). Το κτίριο καταστράφηκε τον 4ο αιώνα και επισκευάστηκε τον επόμενο, ενώ αργότερα τμήμα του καλύφθηκε από το προτείχισμα της οχύρωσης.

Στη νοτιοδυτική γωνία του οικοπέδου αποκαλύφθηκε η κόγχη της παλαιοχριστιανικής βασιλικής της οδού Κύπρου (5ος αι.), που έχει εντοπιστεί σε παλιότερες ανασκαφικές έρευνες στο αμέσως προς Δ. οικοδομικό τετράγωνο.

Μετά από απόφαση του ΚΑΣ, τα ανευρεθέντα τμήματα οχύρωσης και το λουτρό αποκολλήθηκαν με σκοπό να επανατοποθετηθούν στην πλατεία που θα δημιουργηθεί πάνω από τον υπόγειο σταθμό αυτοκινήτων, ενώ η κόγχη της βασιλικής διατηρήθηκε σε κατάχωση.

Εικ. 3. Νομός Λάρισας. Λάρισα. Πλατεία Λαού. Άποψη του βαλανείου.

Συμβολή οδών Κουμουνδούρου και Ανθ. Γαζή

Στο χώρο πρώην ΟΥΗΛ, διεξήχθη ανασκαφική έρευνα στο πλαίσιο του έργου κατασκευής υπόγειου σταθμού αυτοκινήτων από το Δήμο[4]. Σε βάθος μόλις 0,50 μ. από το οδόστρωμα, αποκαλύφθηκε αποσπασματικά κτιριακό συγκρότημα του 3ου-4ου αι. μ.Χ., καθώς και χαλικόστρωτος δρόμος με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ. (Εικ. 4, 5). Ο δρόμος χρονολογείται στο 2ο-1ο αι. π.Χ. και βρίσκεται σε βάθος από 1,20-1,50 μ. Η στάθμη αυτή οριοθετεί το ελληνιστικό στρώμα, στο οποίο θεμελιώθηκε το προαναφερθέν ρωμαϊκό συγκρότημα και από το οποίο ανασύρθηκε μεγάλη ποσότητα χρηστικής κεραμικής. Στην περιοχή ανατολικά του δρόμου εντοπίστηκε μικρό ασβεστόκτιστο κτίριο με δύο φάσεις του 4ου αι. μ.Χ. (Εικ. 6), για το οποίο πιθανολογείται σχέση με λουτρικό συγκρότημα, λόγω της κατασκευής του και των λίγων τμημάτων στυλίσκων υποκαύστων που βρέθηκαν.

Λόγω της αποσπασματικότητάς τους, τα παραπάνω κτιριακά λείψανα απομακρύνθηκαν για τις ανάγκες του έργου, ενώ τα κινητά ευρήματα παραδόθηκαν λόγω αρμοδιότητας στην ΙΕ΄ ΕΠΚΑ.

ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΣΔΡΟΛΙΑ

Οδός Ασκληπιού 9-11

Σε εκσκαφή θεμελίων οικοδομής, κατά το έτος 2002, σε οικόπεδο ιδιοκτησίας Α. Νασίκα, εντοπίστηκε, σε βάθος 3 μ. από το επίπεδο της οδού, τμήμα αιθρίου με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. και συγκεκριμένα η νοτιοδυτική γωνία του κτιρίου και τμήμα του στυλοβάτη της ανατολικής στοάς (Εικ. 7)[5].

Η νότια στοά, πλ. 3 μ. και σωζ. μήκ. 16,50 μ., είναι η καλύτερα διατηρημένη. Ο εξωτερικός τοίχος είναι χτισμένος με αργούς λίθους και ασβεστοκονίαμα, ενώ στην ανωδομή του υπάρχουν και κυβόλιθοι σε β΄ χρήση. Ο στυλοβάτης είναι κατασκευασμένος από κυβόλιθους σε β΄ χρήση, τοποθετημένους σε δύο δόμους (Εικ. 8). Μεταξύ των δόμων παρεμβάλλεται σειρά από μικρές πέτρες, χωρίς συνδετικό ασβεστοκονίαμα. Στην άνω επιφάνεια του στυλοβάτη σώζονται κατά χώραν δύο μαρμάρινες βάσεις κιόνων, διαμ. 0,49 μ. Σε βάθος 4,67 μ. από το επίπεδο της οδού, εντοπίστηκε αγωγός τετράπλευρης διατομής, ορατού μήκ. 18,20, πλ. 0,75 και βάθ. 0,60 μ., με τοιχώματα από αργούς λίθους και πλίνθους και κάλυψη από ακανόνιστες πλάκες διαφόρων μεγεθών.

Η συνολική επισκόπηση των ευρημάτων οδηγεί στη διαπίστωση ότι πρόκειται για αίθριο, εξωτ. διαστ. 25×25 μ., με υπαίθριο χώρο, διαστ. 16×16 μ., και κιονοστήρικτες στοές, πλ. 3 μ., το οποίο ανήκει σε μεγάλο οικοδόμημα και πιθανώς σχετίζεται με την ευρισκόμενη 20 μ., περίπου, προς Β. παλαιοχριστιανική βασιλική της οδού Κύπρου[6], λόγω γειτνιάσεως με αυτήν και του ίδιου βάθους στο οποίο βρίσκονται. Οι αρχαιότητες διατηρήθηκαν σε κατάχωση.

Οδός Μανωλάκη 6

Το 2003 αποκαλύφθηκε, σε εκσκαφές θεμελίων οικοδομής[7], ο τρίτος χώρος της υδατοδεξαμενής (Εικ. 9, 10), ο πρώτος χώρος της οποίας είχε αποκαλυφθεί το 1972[8] και ο δεύτερος το 1977. Η υδατοδεξαμενή αποτελείται από τρεις ορθογώνιους καμαροσκέπαστους χώρους, έναν στον άξονα Α.-Δ. και δύο παράλληλους, τοποθετημένους στον άξονα Β.-Ν. Η μεταξύ των χώρων επικοινωνία ήταν εφικτή μέσω τοξωτών ανοιγμάτων, ανά ένα στο μέσον της νότιας πλευράς των δύο παράλληλων χώρων και δύο συμμετρικά διατεταγμένων στο διαχωριστικό μεσότοιχο αυτών. Η τοιχοποιία συνίσταται από εναλλασσόμενες ζώνες αργολιθοδομής και πλινθοδομής με συνδετική ύλη συμπαγές υπόλευκο ασβεστοκονίαμα. Από τις καμάρες που κάλυπταν του χώρους σώζεται μόνον η πλινθόκτιστη γένεσή τους. Κατά μήκος της πρόσοψης της δεξαμενής υπάρχει κρήνη, επενδεδυμένη με μαρμάρινες πλάκες, που αποκολλήθηκαν επιμελώς μετά την εγκατάλειψή της, ενώ μέσα στο πάχος του τοίχου της δεξαμενής σχηματίζονταν ημικυκλικές κόγχες που προσέδιδαν στην κρήνη μνημειακό χαρακτήρα[9].

Οι αρχαιότητες διατηρήθηκαν ορατές στον ακάλυπτο χώρο της οικοδομής και στεγάστηκαν.

4. Στην ανασκαφή συμμετείχαν οι αρχαιολόγοι Δ. Παναγιωτίδου και Θ. Παπαντώνης.

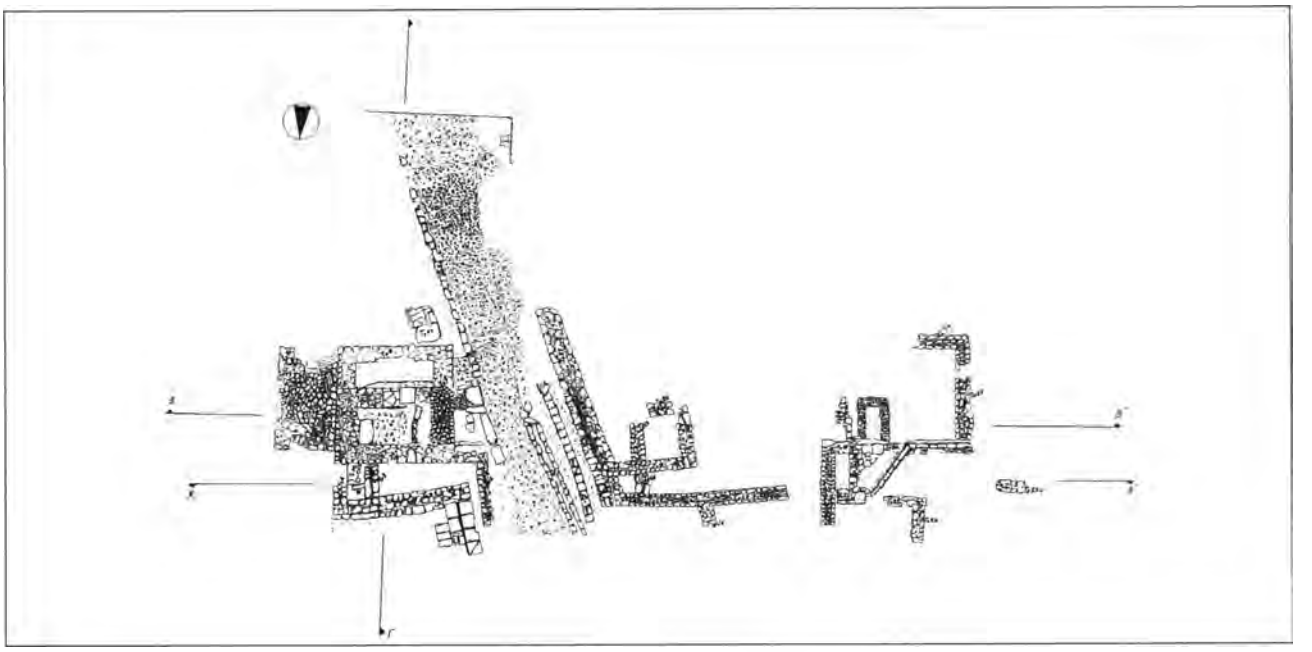
5. Το βόρειο τμήμα του κτιρίου είχε αποκαλυφθεί παλαιότερα στο όμορο οικόπεδο, ιδιοκτησίας Μ. Γκούνη, επί της οδού Ασκληπιού, αριθ. 7 (*ΑΔ* 51 (1996): Χρονικά, σ. 365-368). Στην ανασκαφή συμμετείχε η αρχαιολόγος Ε. Καστώρη.

6. *ΑΔ* 43 (1988): Χρονικά, σ. 294· 34 (1979): Χρονικά, σ. 231· 33 (1978): Χρονικά, σ. 173· 26 (1971): Χρονικά, σ. 310-312· 20 (1965): Χρονικά, σ. 316-317. Επίσης, Λ. Δεριζιώτης, Παλαιοχριστιανικά κτίσματα της πόλεως Λαρίσης, *Πρακτικά του Α΄ Ιστορικού-Αρχαιολογικού Συμποσίου Λάρισα: Παρελθόν και Μέλλον (26-28-4-1985)*, Λάρισα 1985, σ. 203-204, πίν. 4-10.

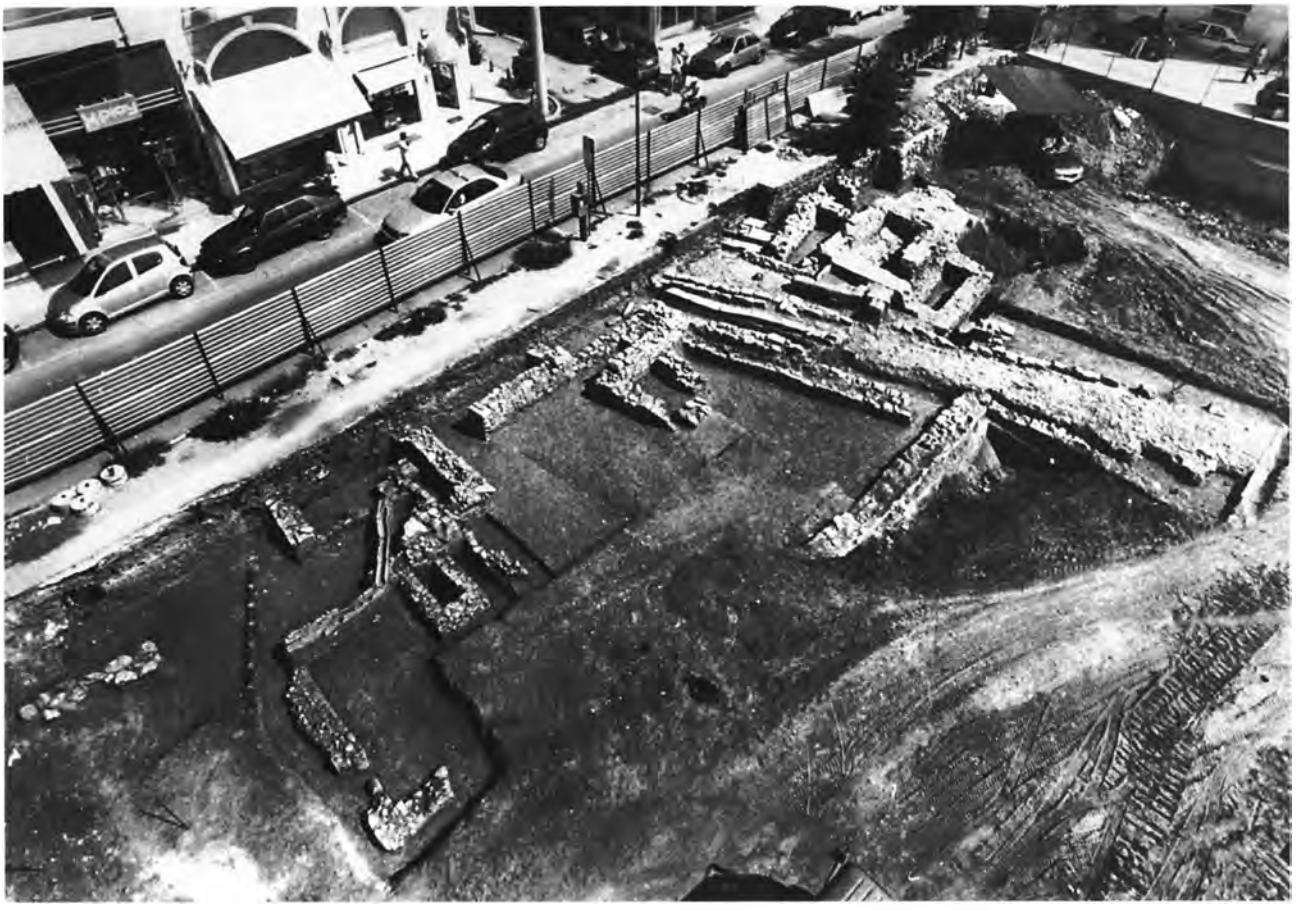
7. Στην ανασκαφή συμμετείχε ο αρχαιολόγος Σ. Κουγιουμτζόγλου.

8. *ΑΔ* 28 (1973): Χρονικά, σ. 385. Πίν. 330β.

9. Πλήρης δημοσίευση του κτιρίου δίδεται στον υπό έκδοση τιμητικό τόμο στον καθηγητή της Πολυτεχνικής Σχολής Ν. Νικονάνο.

Εικ. 4. Νομός Λάρισας. Λάρισα. Συμβολή των οδών Κουμουνδούρου και Ανθ. Γαζή. Κάτοψη ανασκαφής.

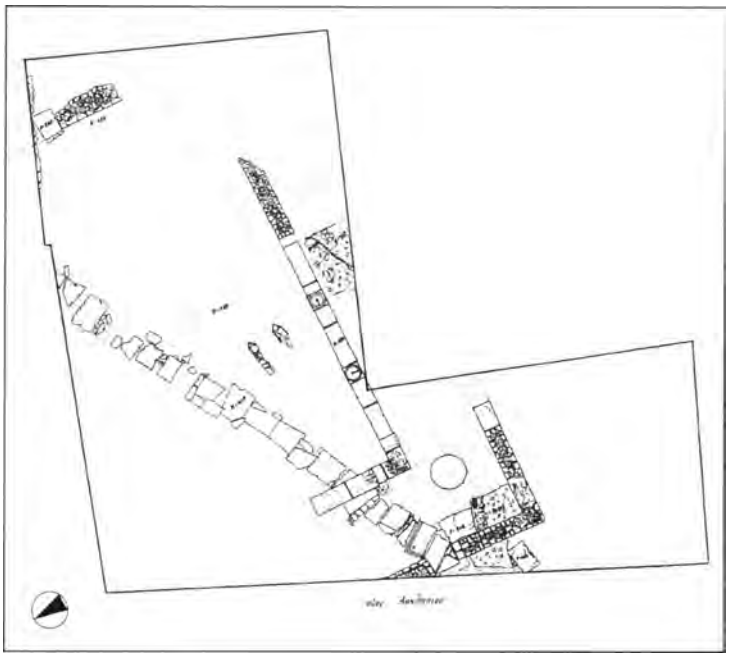
Εικ. 5. Νομός Λάρισας. Λάρισα. Συμβολή των οδών Κουμουνδούρου και Ανθ. Γαζή. Γενική άποψη των αρχαιοτήτων από Ν.

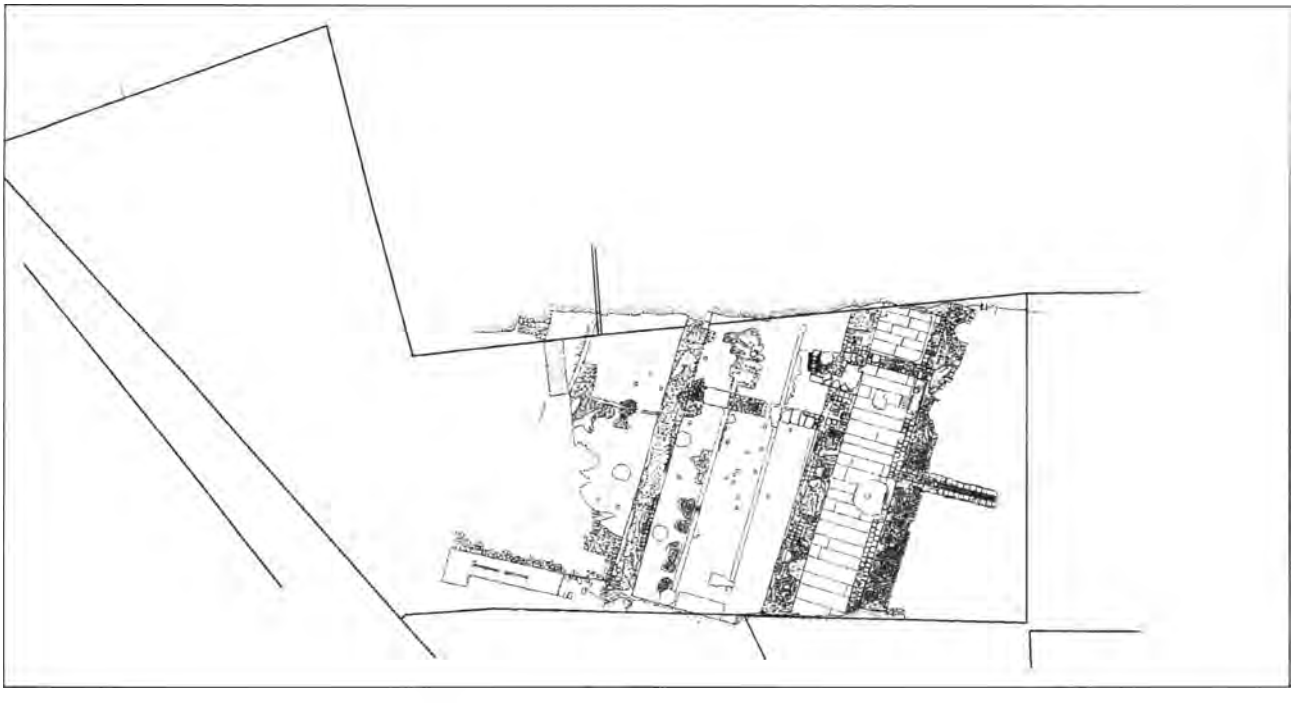
Εικ. 6. Νομός Λάρισας. Λάρισα. Συμβολή των οδών Κουμουνδούρου και Ανθ. Γαζή. Το παλαιοχριστιανικό κτίριο από Α.

Εικ. 8. Νομός Λάρισας. Λάρισα. Οδός Ασκληπιού 9-11. Άποψη του στυλοβάτη.

Εικ. 7. Νομός Λάρισας. Λάρισα. Οδός Ασκληπιού 9-11. Κάτοψη ανασκαφής.

Εικ. 9. Νομός Λάρισας. Λάρισα. Οδός Μανωλάκη 6. Υδατοδεξαμενή. Κάτοψη ανασκαφής.

Εικ. 10. Νομός Λάρισας. Λάρισα. Οδός Μανωλάκη 6. Γενική άποψη της δεξαμενής.

Εικ. 11. Νομός Λάρισας. Λάρισα. Οδός Αλ. Παναγούλη 69-71. Γενική άποψη κτιρίου.

Εικ. 12-13. Νομός Λάρισας. Καλαμάκι, θέση Γκούβα. Επαναδημιουργία ταμιευτήρα Κάρλας. Άποψη τάφων πριν και μετά την έρευνα.

Οδός Αλ. Παναγούλη 69-71

Το έτος 2004, σε εκσκαφές για ανέγερση οικοδομής, αποκαλύφθηκε, σε βάθος 1,60 μ. από το επίπεδο της οδού, η νοτιοανατολική γωνία κτιρίου, διαστ. 8,20x2,10 μ., με ισχυρή εξέχουσα υποθεμελίωση, ύψ. 1,90 μ. (Εικ. 11). Από την ανωδομή των τοίχων, οι οποίοι ήταν χτισμένοι κατά το σύστημα opus mixtum, σώζονται ελάχιστα. Το δάπεδο ήταν αρχικά επιστρωμένο με πήλινες πλάκες – σώζονται τα αποτυπώματα των πλακών στο υπόστρωμα – και στη συνέχεια με ψηφιδωτό (μέγ. σώζ. διαστ. 2x0,90 μ.), που σώζει διάκοσμο από «κουκουνάρα» και υπολείμματα μεταλλίου. Μολονότι τα σωζόμενα λείψανα είναι αποσπασματικά, η επιμελημένη κατασκευή του κτιρίου, η ισχυρή θεμελίωση και τα ψηφιδωτά συνθέτουν την εικόνα ενός πολυτελούς οικοδομήματος των πρώιμων παλαιοχριστιανικών χρόνων. Το ψηφιδωτό αποκολλήθηκε και το τμήμα του κτιρίου διατηρήθηκε σε κατάχωση.

ΑΝΝΑ ΓΙΑΛΟΥΡΗ

Καλαμάκι

Θέση Γκούβα

Κατά την επαναδημιουργία Ταμιευτήρα στην πρώην λίμνη Κάρλα και στο Συλλεκτήρα 3, 2 χλμ. βόρεια του οικισμού του Καλαμακίου ανασκάφηκαν σε έκταση 600 τ.μ. οικιστικά λείψανα της μεσοβυζαντινής περιόδου, καθώς και νεκροταφείο από 50 κιβωτιόσχημους τάφους (Εικ. 12, 13)[10]. Κτερίσματα δεν υπήρξαν, εκτός από ζεύγος ενωτίων σε μία ταφή, που χρονολογείται στο 12ο αιώνα. Τα οικιστικά λείψανα ήταν εντελώς επιφανειακά και πολύ κακής διατήρησης, όμως βρέθηκαν στοιχεία που πιστοποιούν εργαστήριο σιδήρου. Τα ευρήματα αυτά σχετίζονται

10. Συμμετείχαν οι αρχαιολόγοι Χ. Αποστόλου, Δ. Κολοκοτρώνης, Μ. Μυτελέτσης, Θ. Παπαντώνης και Μ. Παρδάλης.

με τον πλησιόχωρο βυζαντινό οικισμό που επισημάνθηκε στους πρόποδες του Μαυροβουνίου, στη θέση που ονομάζεται «Τσιντσιλάρ Ρέμα» ή «Κατή το Μνήμα»[11].

Αμυγδαλή

Στην περιοχή αυτή εντοπίστηκε πυκνή κατοίκηση, όπως και σε όλη τη διαθέσιμη έκταση ανάμεσα στις όχθες της πρώην λίμνης Κάρλας και των υπωρειών του Μαυροβουνίου. Ερευνήθηκαν οι παρακάτω αρχαιολογικές θέσεις:

Αμυγδαλή 1. Σε απόσταση 1,5 χλμ. νότια του οικισμού, εντοπίστηκαν πενιχρά λείψανα κτιρίου και ίχνη δαπέδων ρωμαϊκών χρόνων.

Αμυγδαλή 2. Σε απόσταση 800 μ. νότια του οικισμού, αποκαλύφθηκε μεγάλο οικιστικό συγκρότημα, πιθανώς αγροικία, στην οποία διαπιστώθηκαν διαδοχικές οικοδομικές φάσεις των ελληνιστικών χρόνων (Εικ. 14, 15).

Αμυγδαλή 3. Βορειότερα και σε απόσταση 3,5 χλμ., βρέθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα και τμήμα νεκροταφείου της εποχής του Χαλκού. Στις δύο τελευταίες θέσεις η έρευνα δεν ολοκληρώθηκε, λόγω εξαντλήσεως της σχετικής πίστωσης, αλλά τα ευρήματα παραδόθηκαν λόγω αρμοδιότητας στην ΙΕ΄ ΕΠΚΑ[12].

ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΣΑΡΟΛΙΑ

Μηλέα

Θέση Αγία Τριάδα

Συνεχίστηκε κατά τα έτη 2001 και 2002, οπότε και ολοκληρώθηκε, η ανασκαφική έρευνα νότια, δυτικά και βόρεια του παλαιοχριστιανικού ναού (Βασιλική Α΄), στο χώρο του νάρθηκα και των προσκτισμάτων του[13] (Εικ. 16).

Αφαιρέθηκε το στρώμα καταστροφής που κάλυπτε τα προσκτίσματα νότια της Βασιλικής Α΄ και αποκαλύφθηκαν το φωτιστήριο με την είσοδό του προς το βαπτιστήριο, καθώς και ένα ακόμη πρόσκτισμα. Στη νότια πλευρά του φωτιστηρίου και εξωτερικά αυτού αποκαλύφθηκε ναΰδριο, που στα ανατολικά σώζει αποσπασματικά μικρή κόγχη.

Δυτικά της βασιλικής αποκαλύφθηκε σειρά κτισμάτων, τα οποία επικοινωνούν τόσο μεταξύ τους όσο και με το νάρθηκα, ενώ στη βορειοδυτική πλευρά της βασιλικής αποκαλύφθηκαν δύο κτίσματα.

Δυτικότερα, στα όρια του αρχαιολογικού χώρου, και στα νότια του συγκροτήματος αποκαλύφθηκε τμήμα του νεκροταφείου, από 81 συνολικά τάφους: 54 λακκοειδείς, 18 κεραμοσκεπείς και εννέα κιβωτιόσχημους. Οι κεραμοσκεπείς βρέθηκαν συγκεντρωμένοι όλοι μαζί και ανήκαν σε άτομα νηπιακής ηλικίας. Στο εσωτερικό τους δεν βρέθηκε κανένα κτέρισμα, σε αντίθεση με τους άλλους τάφους που έφεραν πλήθος κτερισμάτων.

Στο νοτιοδυτικό άκρο του αρχαιολογικού χώρου αποκαλύφθηκε υπόγειος κτιστός κυκλικός χώρος, διαμ. 1,80 και σωζ. βάθ. 0,60 μ. (Εικ. 17). Η πιθανότερη ερμηνεία για την κατασκευή αυτή είναι ότι πρόκειται για υπόγειο χώρο αποθήκευσης τροφίμων σε χαμηλές θερμοκρασίες[14].

Στα κινητά ευρήματα περιλαμβάνονται 520 νομίσματα παλαιοχριστιανικής, βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου, αγγεία, ακέραιο λυχνάρι σχήματος δελφινιού, δακτυλίδια, χάλκινα και αργυρά ενώτια, βραχιόλια, περίαπτα, περιδέραια, περόνες και πόρπη.

Άζωρος

Θέση Παλιοκκλήσι

Συνεχίστηκε η ανασκαφική έρευνα[15] στον αρχαιολογικό χώρο της Αζώρου, όπου κατά τα προηγούμενα έτη ανασκάφηκε τρίκλιτη βασιλική και αποκαλύφθηκε παλαιοχριστιανικό και μεσοβυζαντινό νεκροταφείο[16].

Η έρευνα επικεντρώθηκε στην ανατολική πλευρά του χώρου, όπου αποκαλύφθηκαν 35 τάφοι, οκτώ λακκοειδείς, παλαιοχριστιανικής περιόδου, 22 κιβωτιόσχημοι και πέντε λακκοειδείς, μεσοβυζαντινής περιόδου. Περισυνελέγησαν δακτυλίδια, ενώτια, περιδέραια, χάλκινα νομίσματα (minimi) και αγγεία.

Λιβάδι

Θέση Καστρί

Βασιλική Α΄

Η ανασκαφική έρευνα διενεργήθηκε το 2002, οπότε και αποκαλύφθηκε το μεγαλύτερο μέρος του ναού[17]. Πρόκειται για τρίκλιτη βασιλική, εσωτ. διαστ. 15,80×12,10 μ., με

11. Τα παραπάνω λείψανα απομακρύνθηκαν με απόφαση του ΥΠΠΟ, ώστε να διευκολυνθεί η κατασκευή του Συλλεκτήρα 3.

12. Εργάστηκαν οι αρχαιολόγοι Δ. Κολοκοτρώνης, Γ. Τζίντζας και Α. Χαρταλάμη.

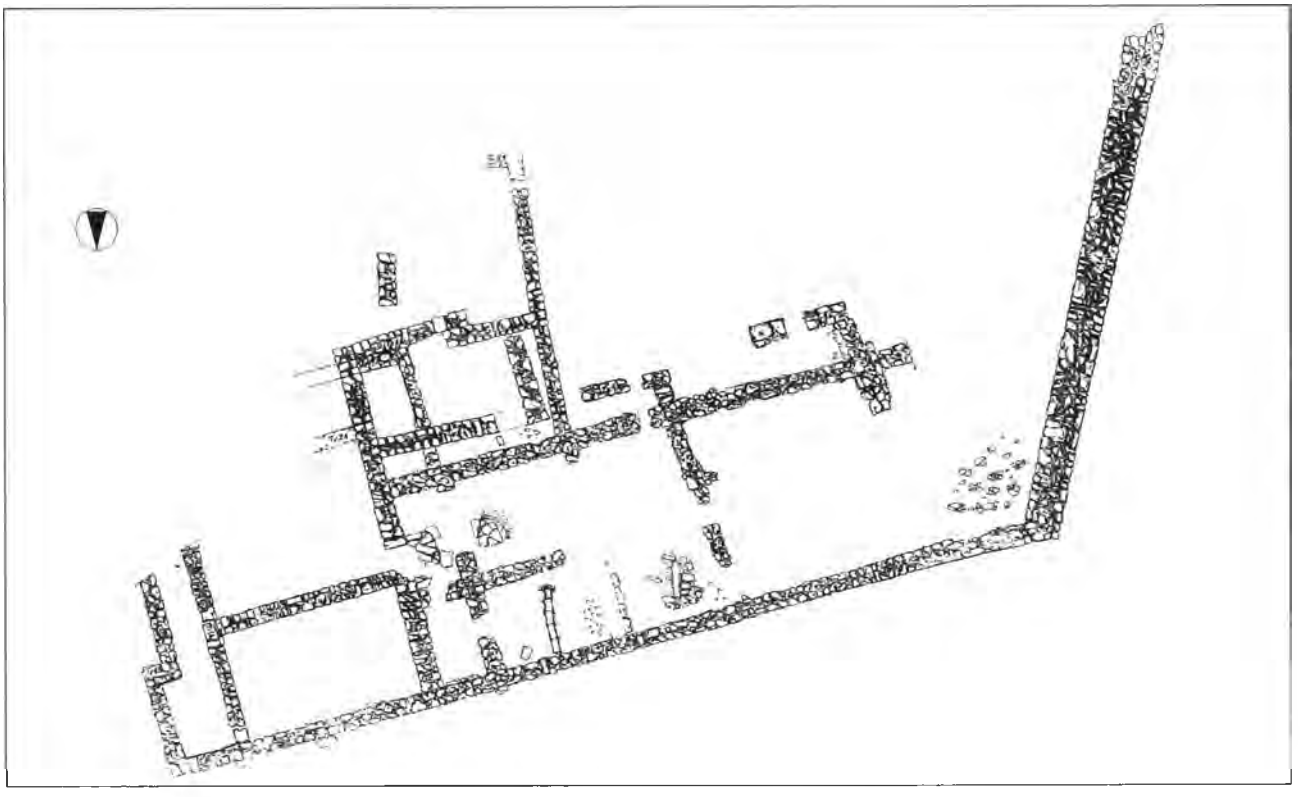
13. Την επιμέλεια της ανασκαφής είχε ο αρχαιολόγος Σ. Κουγιουμτζόγλου και κατά το 2002 συμμετείχε και η Α. Χαρταλάμη.

14. Ανάλογη κατασκευή βρέθηκε και σε μία αγροικία των Βρασνών των υπερκλασικών-ελληνιστικών χρόνων. Π. Αδάμ-Βελένη, *Μυγδονία-Στρυμωνικός όλπος. Αρχαίες αγροικίες σε σύγχρονους δρόμους*, Αθήνα 2003, σ. 99.

15. Την επιμέλεια της ανασκαφής είχαν οι επί συμβάσει αρχαιολόγοι Σ. Κουγιουμτζόγλου και Α. Χαρταλάμη υπό την επίβλεψη του υπογράφοντος.

16. *ΑΔ* 52 (1997): Χρονικά, σ. 543-545.

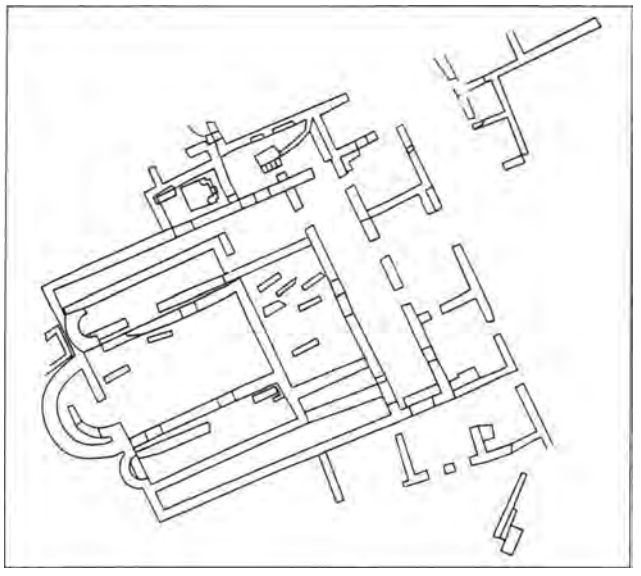
17. Στην ανασκαφή συμμετείχε ο αρχαιολόγος Σ. Κουγιουμτζόγλου.

Εικ. 14. Νομός Λάρισας. Αμυγδαλή 2. Κάτοψη ανασκαφής.

Εικ. 15. Νομός Λάρισας. Αμυγδαλή 2. Το οικιστικό συγκρότημα από Ν.

Εικ. 16. Νομός Λάρισας. Μηλέα, θέση Αγία Τριάδα. Κάτοψη Βασιλικής Α΄.

Εικ. 17. Νομός Λάρισας. Μηλέα, θέση Αγία Τριάδα. Βασιλική. Α΄ Κυκλική κατασκευή.

ημικυκλική αψίδα ιερού με δύο αντηρίδες, νάρθηκα, πλ. 3,80 μ., και προσκτίσματα στη νοτιοδυτική πλευρά (Εικ. 18).

Ο διαχωρισμός των κλιτών γινόταν μέσω κιονοστήρικτων τοξοστοιχιών, που απέληγαν στον ανατολικό και δυτικό τοίχο σε κτιστές παραστάδες. Οι κίονες – πέντε σε κάθε πλευρά – εδράζονταν σε μαρμάρινα βάθρα, εγκιβωτισμένα στην κτιστή υποθεμελίωση του υπερυψωμένου στυλοβάτη. Πρόκειται για βάθρα από υλικό σε β΄ χρήση, όπως αετώματα επιτύμβιων στηλών ή μαρμάρινες βάσεις που φέρουν σημαντικές αρχαίες επιγραφές. Οι κίονες έφεραν ιωνικά κιονόκρανα με χωριστά επιθήματα, τα οποία σε δύο περιπτώσεις είναι κοσμημένα με ανάγλυφο σταυρό. Τα τόξα έφεραν τοιχογραφίες, από τις οποίες διατηρήθηκαν αρκετά σπαράγματα, σε δύο από τα οποία απεικονίζονται πρόσωπα.

Στο χώρο του ιερού, στο ανατολικό πέρας του φράγματος του πρεσβυτερίου, διατηρήθηκε το βόρειο από τα συμψέλλια, η άνω επιφάνεια του οποίου έφερε ψηφιδωτό από μεγάλες ψηφίδες, ενώ το νότιο καταστράφηκε από λαθρανασκαφή. Στο χώρο μεταξύ των συμψελλίων σώζεται η μαρμάρινη βάση της Αγίας Τράπεζας, διαστ. 1,40×1 μ., με τις υποδοχές των τεσσάρων κιονίσκων. Βρέθηκαν δύο κιονίσκοι από πράσινο μάρμαρο (χασάμπαλη), ύψ. 1 μ. Το όρυγμα του εγκαινίου, διαστ. 0,50×0,60 και βάθ. 0,80 μ. περίπου, βρέθηκε διαταραγμένο και κενό.

Το δάπεδο του ιερού καλυπτόταν από ψηφιδωτό με γεωμετρικό διάκοσμο, του οποίου το κεντρικό τμήμα, μπροστά από την τράπεζα, κοσμείται με σταυρό, διαστ. 1,70×1,07 μ., σε βαθμιδωτό βάθρο. Το δάπεδο του κεντρικού κλίτους έφερε ψηφιδωτό με γεωμετρικό διάκοσμο, σκηνές από το ζωικό βασίλειο, κύκνους, ελάφια, πέρδικες κ.ά. (Εικ. 19). Το δάπεδο του νάρθηκα ήταν στρωμένο με πήλινες πλάκες, που δεν διατηρούνται σε όλη την έκτασή του, διότι πιθανότατα ο χώρος χρησιμοποιήθηκε για ταφές. Τα δάπεδα των πλάγιων κλιτών δεν σώζονται εκτός και εάν ήταν από πατημένο χώμα. Κατά μήκος των πλάγιων τοίχων του ναού υπάρχουν κτιστά έδρανα.

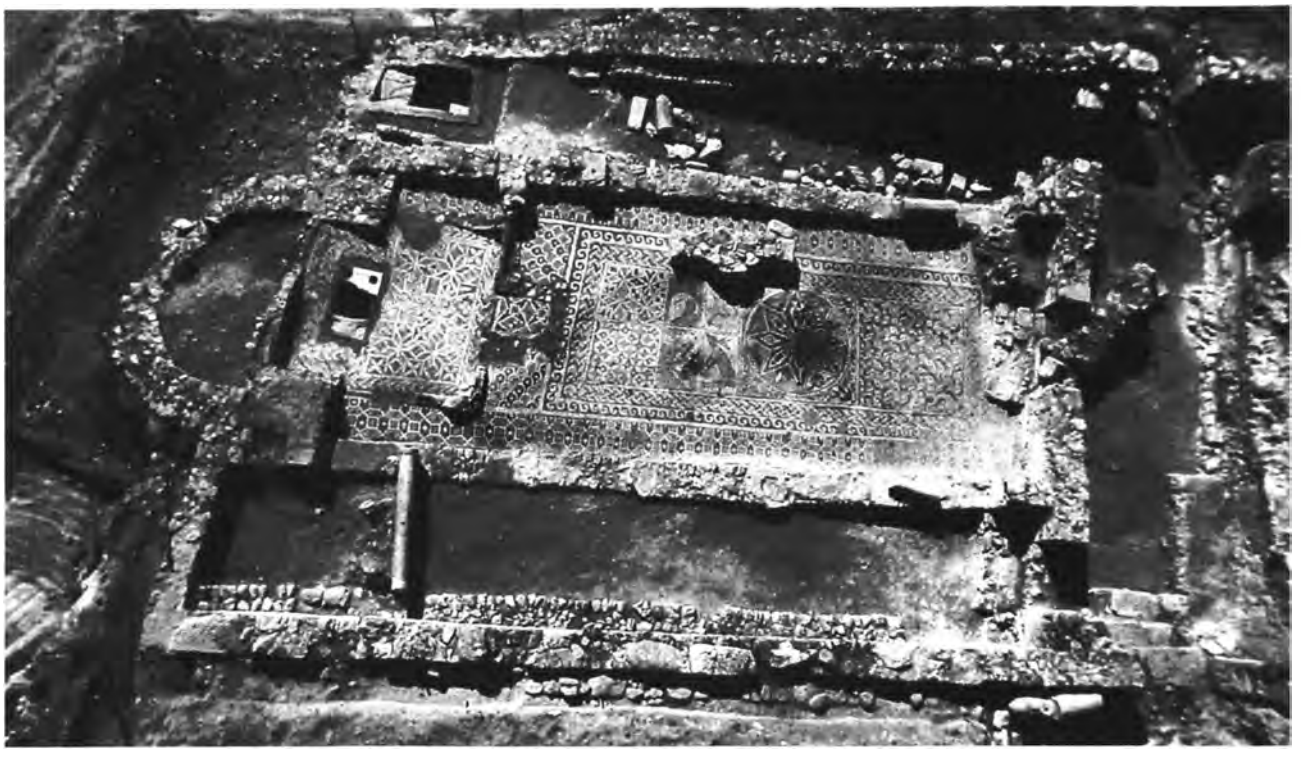
Στο κέντρο περίπου της νότιας πλευράς του κεντρικού κλίτους αποκαλύφθηκε η κτιστή βάση του άμβωνα, ο οποίος εδράζεται στο ψηφιδωτό δάπεδο. Στη βορειοανατολική πλευρά του περισυνελέγησαν σπαράγματα υδραυλικού κονιάματος με εγχάρακτη δυσανάγνωστη επιγραφή σε τρεις στίχους, όπου πιθανότατα αναγράφεται ευχή ή το όνομα του κτήτορος, που συνήθως ήταν κληρικός. Ανήκει στην κατηγορία των αμβώνων με διπλή κλίμακα, κατηγορία που μπορεί να χρονολογηθεί από τα τέλη του 5ου και σε όλο τον 6ο αιώνα.

Στο ανατολικό άκρο του νότιου κλίτους αποκαλύφθηκε μεγάλος κτιστός κιβωτιόσχημος τάφος, που περιείχε ακέφαλο σκελετό, τοποθετημένο σε δάπεδο από πήλινες πλάκες.

Μολονότι η έρευνα δεν έχει ολοκληρωθεί, η ανέγερση του ναού μπορεί να χρονολογηθεί στον 5ο αιώνα, ενώ η κατασκευή του άμβωνα και του φράγματος του πρεσβυτερίου θα πρέπει να έγινε στον 6ο αιώνα, χρονολόγηση που επιβεβαιώνεται και από τα νομίσματα. Η καταστροφή του ναού φαίνεται να προήλθε από σεισμό.

Βασιλική Β΄

Βρίσκεται σε ψηλότερο επίπεδο και δυτικά της Βασιλικής Α΄. Ανασκάφηκε κατά τα έτη 2003 και 2004. Πρόκειται για τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική, εσωτ. διαστ.: μήκ. 6,20 και πλ. 17,10 μ., με ημικυκλική αψίδα ιερού, χορδής

Εικ. 18. Νομός Λάρισας. Λιβάδι, θέση Καστρί. Αεροφωτογραφία Βασιλικής Α΄.

Εικ. 19. Νομός Λάρισας. Λιβάδι, θέση Καστρί. Λεπτομέρεια ψηφιδωτού δαπέδου κεντρικού κλίτους Βασιλικής Α΄.

5,60 μ., νάρθηκα, πλ. 5,70 μ., και προσκτίσματα στη βόρεια, νότια και δυτική πλευρά. Οι τοίχοι σώζονται σε χαμηλό ύψος, με εξαίρεση το δυτικό τοίχο του νάρθηκα, το ύψος του οποίου φθάνει τα 2 μ. (Εικ. 20).

Τα δάπεδα του κυρίως ναού δεν διατηρήθηκαν, εκτός από υπολείμματα δαπέδου από πήλινες πλάκες στη δυτική πλευρά. Το δάπεδο του νάρθηκα αποτελείται από πήλινες πλάκες, διαστ. 0,40×0,55 μ., όμοιες με αυτές του κεντρικού κλίτους, και σώζεται σε καλή κατάσταση.

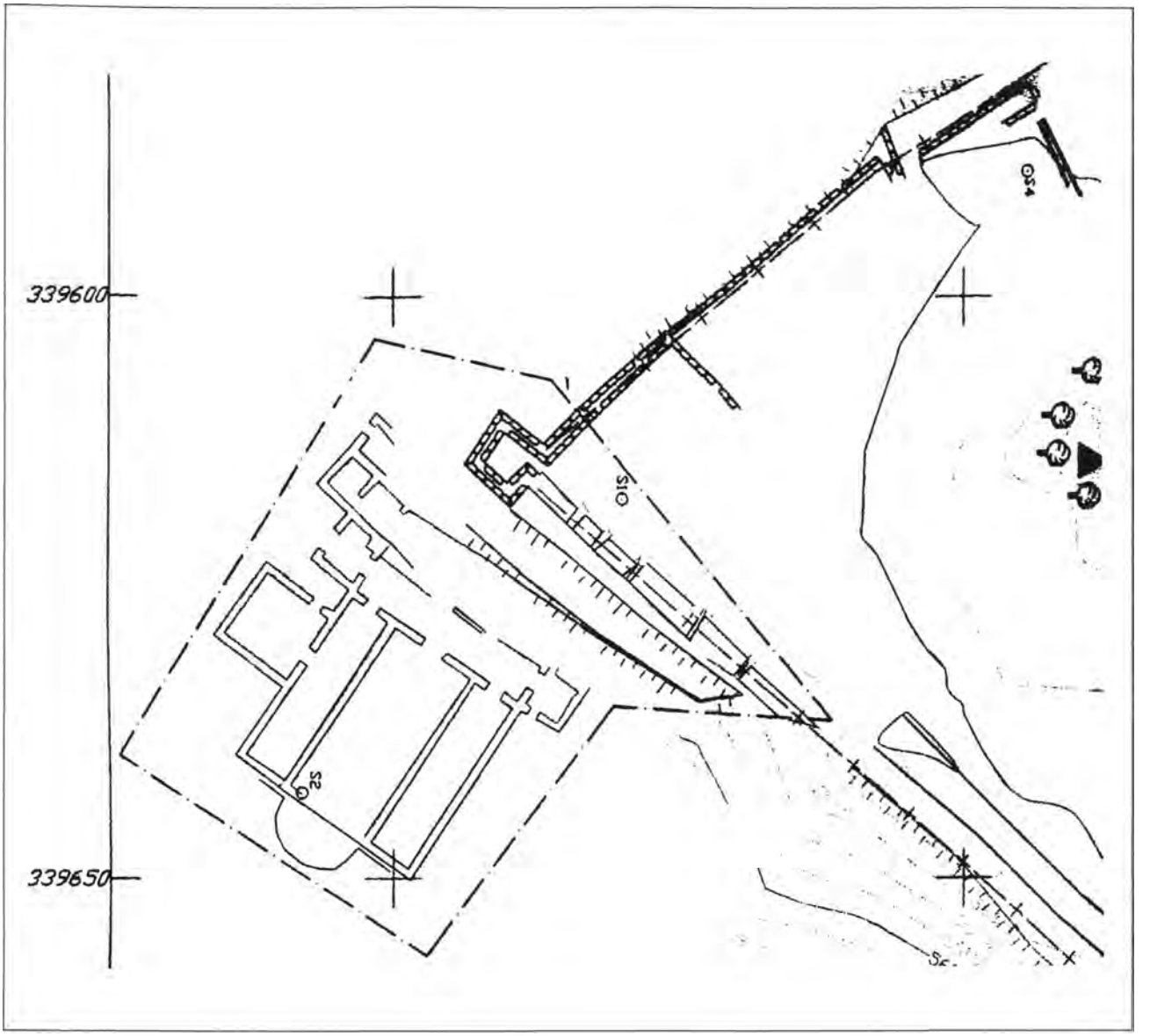
Ο νάρθηκας οδηγεί στη βόρεια και νότια πλευρά σε προσκτίσματα. Τα προσκτίσματα της βόρειας πλευράς δεν έχουν διερευνηθεί πλήρως. Στη νότια πλευρά αποκαλύφθηκε τετράγωνος χώρος, ο οποίος επικοινωνεί απευθείας με το νότιο κλίτος. Το δάπεδό του ήταν στρωμένο με πήλινες πλάκες, που σώζονται μόνο στη βορειοανατολική και νοτιοδυτική γωνία του χώρου, όπου αποκαλύφθηκε κυκλική κατασκευή από τμήματα κεραμίδων, η χρήση της οποίας παραμένει άγνωστη. Κάτω από το δάπεδο βρέθηκαν αρκετά χάλκινα νομίσματα, καθώς και θησαυρός 16 χάλκινων, αρχαίων πιθανότατα, νομισμάτων.

Από τα δυτικά προσκτίσματα ερευνήθηκαν τέσσερις χώροι. Στο Χώρο 3 αποκαλύφθηκε η κτιστή βάση ορθογώνιας τράπεζας προσφορών. Ο Χώρος 4 επικοινωνεί με μεγάλη μαρμάρινη κλίμακα με το νάρθηκα της βασιλικής, ενώ μια μικρότερη θύρα οδηγεί βορειότερα στο Χώρο 5, η έρευνα του οποίου δεν έχει ολοκληρωθεί.

Αν και η έρευνα δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί, με βάση τα νομίσματα που βρέθηκαν επάνω στο δάπεδο του νάρθηκα, χρονολογείται η τελευταία φάση λειτουργίας της βασιλικής στην εποχή του Ιουστινιανού, κατά το β΄ μισό του 6ου αιώνα.

Οχύρωση

Δυτικά της Βασιλικής Β΄ και σε απόσταση 10 μ. περίπου από αυτήν, εντοπίστηκε τμήμα της παλαιοχριστια-

Εικ. 20. Νομός Λάρισας. Λιβάδι, θέση Καστρί. Κάτοψη Βασιλικής Β΄.

νικής οχύρωσης, η περίμετρος της οποίας υπολογίζεται, σύμφωνα με μετρήσεις που έγιναν από τοπογράφο του Δήμου Λιβαδίου, σε 562 μ. (Εικ. 21).

Το τείχος είναι κατασκευασμένο με αργούς λίθους, αρχαίο υλικό σε β΄ χρήση και συνδετικό ασβεστοκονίαμα. Το πάχος του κυμαίνεται από 1,30 έως 1,60 μ. και πιθανότατα σώζεται σε αρκετό ύψος. Στο νοτιοανατολικό άκρο της ακροπόλεως αποκαλύφθηκε τετράγωνος πύργος, ύψ. 2 μ. περίπου από την επιφάνεια του εδάφους. Στο εσωτερικό του, εκτός από μεγάλο αριθμό οστράκων, περισυνελέγη μολύβδινο σταθμίο, σιδερένια λόγχη και τρία οστέινα πλακίδια με ίχνη επιγραφής.

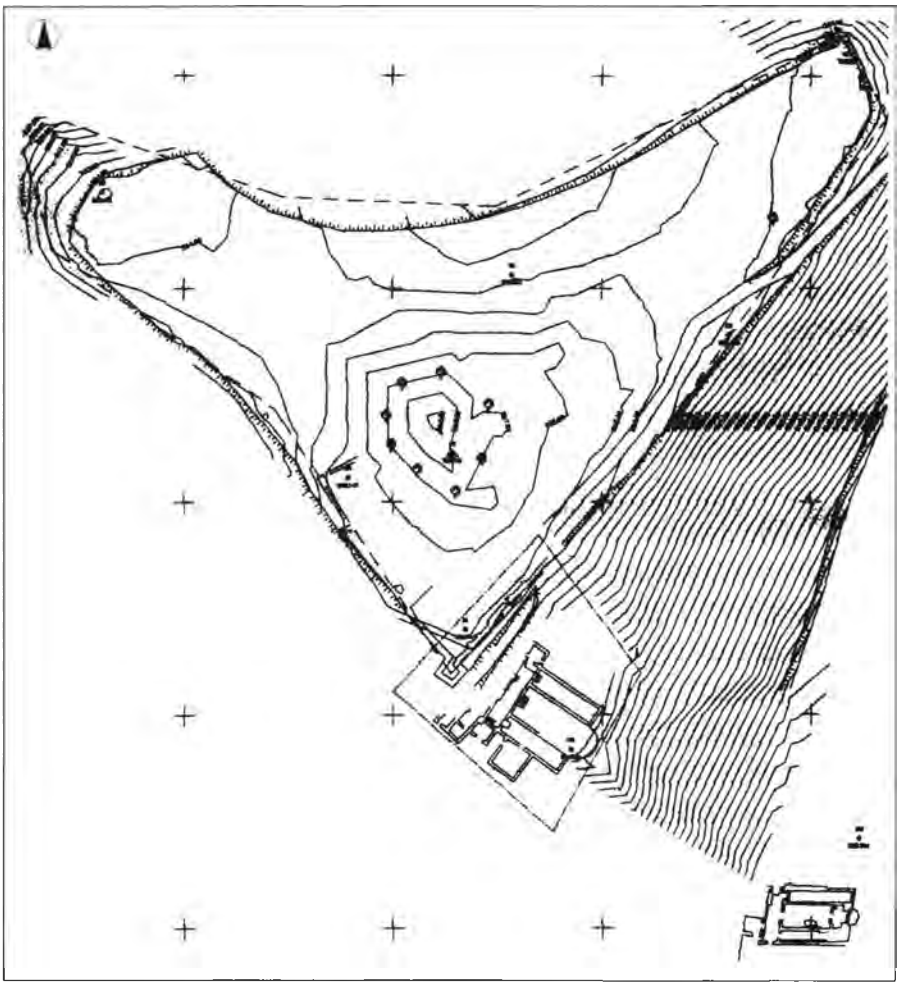
ΛΑΖΑΡΟΣ ΔΕΡΙΖΙΩΤΗΣ

ΝΟΜΟΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Τρίκαλα

Συμβολή των οδών Αμαλίας και Α. Παπά

Κατά την εκσκαφή θεμελίων οικοδομής, σε οικόπεδο ιδιοκτησίας Καλογήρου, αποκαλύφθηκε, σε βάθος 0,75 μ. από την οδό Αμαλίας, θολοσκεπής κρήνη της περιόδου της τουρκοκρατίας, διαστ. 4,20×3,20 μ., με προσανατολισμό προς Α. Ο τοίχοι διατηρούνται σε κακή κατάσταση και είναι χτισμένοι με ημικατεργασμένους λίθους και πλίνθους που τοποθετούνται σε δύο επάλληλες σειρές και συνδετικό ασβεστοκονίαμα. Στο νότιο τοίχο,

Εικ. 21. Νομός Λάρισας. Λιβάδι, θέση Καστρί. Τοπογραφικό ακροπόλεως.

όπου σώζεται η γένεση του θόλου, έχει γίνει και χρήση λιθοπλίνθων από πωρόλιθο. Ιδιαίτερα προσεγμένη είναι η πρόσοψη του κτίσματος, η οποία ορίζεται από μεγάλη λειασμένη πλάκα, μήκ. 1,63, ύψ. 0,74 και πάχ. 0,20-0,25 μ. Στο κέντρο της άνω επιφάνειάς της είναι λαξευμένη εγκοπή εκροής υδάτων.

Πλάτανος

Θέση Οβριάσα

Βασιλική Α΄

Πρόκειται για τη νότια από τις δύο βασιλικές που εντοπίστηκαν στον αγρό Β. Υφαντή το 1999[18], την οποία συμβατικά θα ονομάζουμε Βασιλική Α΄. Είναι τρίκλιτη βασιλική, διαστ. 13,60×21 μ., με εξέχουσα αψίδα ιερού, χορδής 2,70 μ., νάρθηκα και εξωνάρθηκα στη δυτική πλευρά.

Η κύρια είσοδος θα ήταν στη δυτική πλευρά του εξωνάρθηκα, αλλά η ακριβής θέση της δεν έχει εντοπιστεί, διότι η πλευρά αυτή σώζεται στο επίπεδο των θεμελίων. Ο νάρθηκας επικοινωνούσε με τον κυρίως ναό μέσω τρίβηλου ανοίγματος, από το οποίο σώζεται ο λίθινος στυλοβάτης.

Οι τοίχοι της είναι χτισμένοι με ημικατεργασμένους λίθους, συναρμοσμένους με πλίνθους και συνδετικό ασβεστοκονίαμα. Στο χώρο του Ιερού Βήματος διατηρούνται υπολείμματα του συνθρόνου καθώς και ο βατήρας του φράγματος του πρεσβυτερίου. Τα δάπεδο του ναού ήταν στρωμένο με πήλινες πλάκες και σώζεται κατά το μεγαλύτερο μέρος.

Τέλος, στο νάρθηκα καθώς και στον κυρίως ναό αποκαλύφθηκαν λακκοειδείς ταφές, στοιχείο που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο χώρος του ναού χρησιμοποιήθηκε, σε μεταγενέστερη φάση, ως νεκροταφείο (Εικ. 22).

18. *ΑΔ* 52 (1997): Χρονικά, σ. 545-546, Πίν. 203 β-γ. Στην ανασκαφή συμμετείχε ο αρχαιολόγος Χ. Αποστόλου.

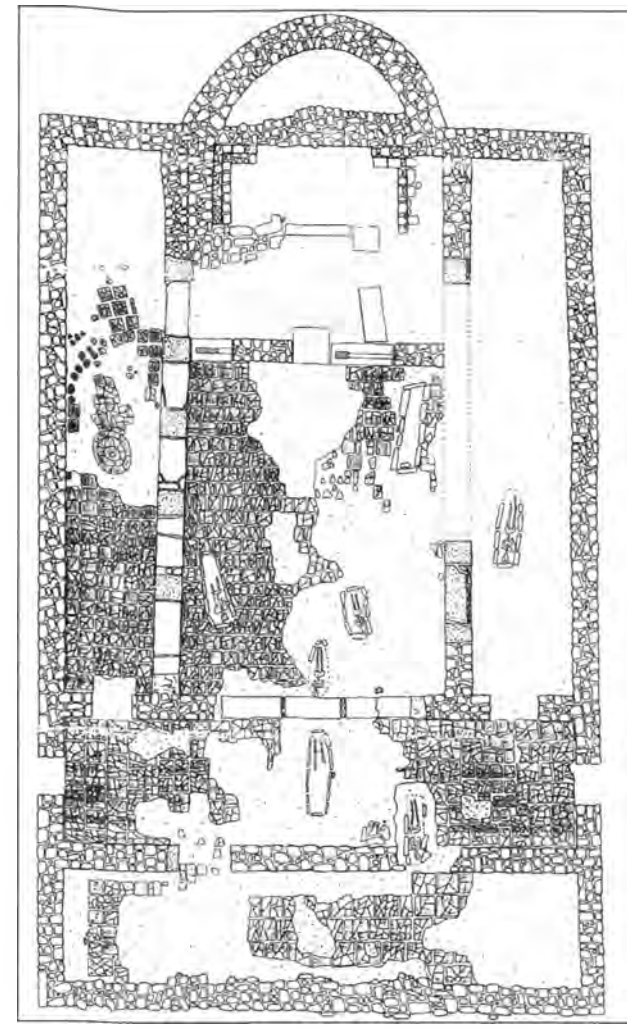
Βασιλική Β΄

Σε απόσταση 3,20 μ. βόρεια της Βασιλικής Α΄ βρίσκεται η δεύτερη βασιλική, στο εξής Βασιλική Β΄, επίσης τρίκλιτη, διαστ. 18×13,60 μ., με ημικυκλική αψίδα ιερού, χορδής 2,70 μ., και νάρθηκα στη δυτική πλευρά[19].

Η πρόσβαση στο ναό γίνεται μέσω δύο ανοιγμάτων, στο δυτικό τοίχο του νάρθηκα. Οι τοίχοι είναι χτισμένοι με ημικατεργασμένους λίθους, συναρμοσμένους με πλίνθους και συνδετικό ασβεστοκονίαμα. Στο χώρο του Ιερού Βήματος αποκαλύφθηκε σύνθρονο, σχήματος Γ, η λίθινη πλάκα της Τράπεζας και ο βατήρας του φράγματος του πρεσβυτερίου. Επίσης, περισυνελέγησαν οι δύο πεσσίσκοι από την είσοδο του φράγματος του πρεσβυτερίου. Στο μεσαίο κλίτος και κοντά στο νότιο στυλοβάτη αποκαλύφθηκε η βάση του άμβωνα.

Το δάπεδο του κεντρικού κλίτους ήταν στρωμένο με πήλινες πλάκες, σε πολλές από τις οποίες υπάρχει η σφραγίδα του κεραμοποιείου, με παραστάσεις από ανθρώπινες μορφές, άλλες σε στάσεις δέησης και άλλες να κρατούν πουλιά ή σταυρό στο δεξί τους χέρι, ενώ σε άλλες πήλινες πλάκες έχουμε ανάγλυφους σταυρούς και ζώα. Τέλος, τα πλάγια κλίτη ήταν καλυμμένα με πατημένο κοκκινόχωμα (Εικ. 23, 24).

ΚΡΥΣΤΑΛΛΙΑ ΜΑΝΤΖΑΝΑ

Εικ. 22. Νομός Τρικάλων. Πλάτανος, θέση Οβριάσα. Βασιλική Α΄. Κάτοψη.

ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΑΣ ΚΑΡΛΑΣ

Α. Συλλεκτήρας Σ7-Α32

Οι ανασκαφικές εργασίες στο πλαίσιο του έργου «Ταμιευτήρας Κάρλας και συναφή έργα» συνεχίστηκαν στη Χ.Θ. 1+000 αριθ. αγρ. Α32 ιδιοκτησίας του Ελληνικού Δημοσίου και κατά το έτος 2001. Η ανασκαφή έχει διαστάσεις 48×5 μ. και ουσιαστικά καταλαμβάνει τον κατά πλάτος άξονα του Σ7. Σημειώνεται ότι ενώ το πλάτος του Συλλεκτήρα 7 φθάνει κατά μέσον όρο τα 20 μ., στο συγκεκριμένο σημείο σχεδόν διπλασιάζεται, εφόσον εδώ πρόκειται να κατασκευαστεί δεξαμενή συγκέντρωσης υδάτων.

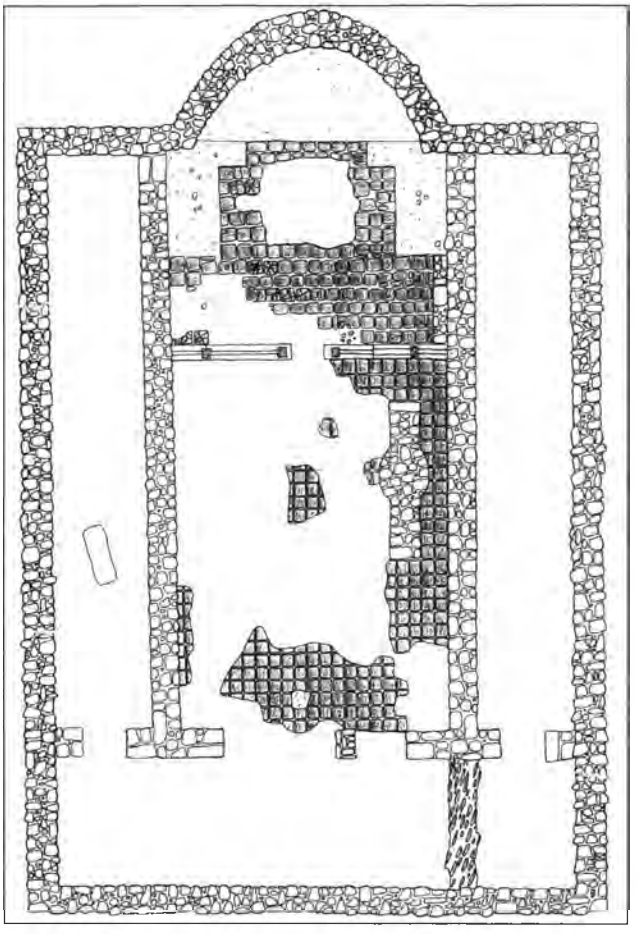
Η κεραμική που περισυνελέγη από την ανασκαφή μέχρι το βάθος των 2 μ. αποτελούνταν από εφυαλωμένα όστρακα, καθώς και από όστρακα με κτενωτή διακόσμηση, όμως αξίζει να σημειωθεί ότι στο σημείο αυτό ο μεγαλύτερος όγκος της κεραμικής αποτελείται από όστρακα αδιάγνωστα, αφού βρέθηκαν μέσα σε αλλουβιακό στρώμα και υποθέτουμε ότι αποτελούν φερτό υλικό.

Β. Κεντρικό ανάχωμα στεγάνωσης στη θέση Πύργος

Από το Μάρτιο έως και το Μάιο 2001 διεξήχθη ανασκαφική έρευνα στη Χ.Θ. 1+300-1+400 στο κεντρικό ανάχωμα στεγάνωσης, το οποίο έχει συνολικό μήκος 4.400 και πλάτος 60 μ.

Σε βάθος 0,60 μ. αποκαλύφθηκαν λίθοι μεγάλων διαστάσεων με κατεύθυνση προς Ν.-Β., τοποθετημένοι κατακόρυφα στο έδαφος κατά τέτοιο τρόπο, ώστε ο ένας να εφάπτεται με τον άλλο σχηματίζοντας ένα είδος πρόχειρου δρόμου (Εικ. 25). Συνολικά αποκαλύφθηκαν 60

19. Στην ανασκαφή συμμετείχε, κατά τα έτη 2003 και 2004, ο αρχαιολόγος Χ. Αποστόλου.

Εικ. 23. Νομός Τρικάλων. Πλάτανος, θέση Οβριάσα. Βασιλική Β΄. Κάτοψη.

μ. αυτής της κατασκευής, πλ. 0,80-1,70 μ. Πρόκειται για μια σειρά λίθων που είχαν τοποθετηθεί σε ένα στρώμα σκούρου μαύρου χώματος, το οποίο εμφανίζεται σε όλη την έκταση της λίμνης. Πιθανολογείται ότι προήλθε από την αποσύνθεση οργανικών ουσιών, ενώ μέσα σε αυτό βρέθηκε μεγάλη ποσότητα κεραμικής βυζαντινών και υστεροβυζαντινών χρόνων καθώς και οστράκων με κτενωτή διακόσμηση, που ίσως αποτελεί ένα στοιχείο για την ύπαρξη παλαιοχριστιανικού οικισμού στην περιοχή. Η θέση αυτή γνωστή ως Πύργος είναι το πιο κοντινό σημείο στην Πέτρα από τα ανατολικά. Πρόκειται για απάνεμη τοποθεσία, που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως όρμος για τα μικρά πλοιάρια της λίμνης και τους πληθυσμούς που ασχολούνταν με την αλιεία.

Γ. Παρακολούθηση εκσκαφών

Εκτός από την ανασκαφική έρευνα η οποία διεξήχθη στο Συλλεκτήρα Σ7 και στη θέση Πύργος, η Εφορεία μας επιτήρησε όλες τις εκσκαφές που διενεργήθηκαν στο

Εικ. 24. Νομός Τρικάλων. Πλάτανος, θέση Οβριάσα. Γενική άποψη της ανασκαφής.

πλαίσιο της υλοποίησης του έργου και συγκεκριμένα:

α) Παρακολούθηση κατασκευής κεντρικού αναχώματος στεγάνωσης

Οι εργασίες ξεκίνησαν το Μάρτιο του 2001. Παρακολουθήθηκαν οι εργασίες κατασκευής του κεντρικού αναχώματος στεγάνωσης σε μήκος 4.200 μ., καθώς και οι εκσκαφές στους δανειοθαλάμους για την παραγωγή του υλικού που θα χρησιμοποιηθεί στην κατασκευή του κεντρικού αναχώματος στεγάνωσης.

β) Παρακολούθηση εργασιών κατασκευής του Συλλεκτήρα 7

Οι εργασίες εστιάστηκαν σε χώρο μήκ. 150 μ. εντός του σημερινού οικισμού των Καναλίων Μαγνησίας και συγκεκριμένα στα αγροτεμάχια α/α 78 και 79.

Δ. Διεξαγωγή επιφανειακών ερευνών

α) Επιφανειακή έρευνα στο Συλλεκτήρα Σ7

Στα αγροτεμάχια α/α 18 και 19 εντοπίστηκε μεγάλη ποσότητα κεραμικής παλαιοχριστιανικής, βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου. Επίσης από τα αγροτεμάχια α/α 90-99 περισυνελέγη μεγάλη ποσότητα κεραμικής βυζαντινών και υστεροβυζαντινών χρόνων. Τα ανωτέρω αγροτεμάχια βρίσκονται πλησίον του Αγίου Τρύφωνα και σε θέση βεβαιωμένου νεκροταφείου.

β) Επιφανειακή έρευνα στο Συλλεκτήρα Σ6

Πιθανές θέσεις 1) Αεράνη. 2) Χ.Θ. 2500-3000. 3) Χ.Θ. 4300-4600 πλησίον βυζαντινού ναού Αγίου Νικολάου Καναλίων.

Εικ. 25. Νομός Μαγνησίας. Κεντρικό ανάχωμα στεγάνωσης στη θέση Πύργος.

γ) Επιφανειακή έρευνα στο Συλλεκτήρα Σ3

Διενεργήθηκε στα πρώτα 3 χλμ. και έδωσε τις εξής θέσεις: 1) Παλαιόσκαλα (οικοδομικά λείψανα). 2) Σπανέικο πηγάδι (κεραμική βυζαντινής εποχής).

Κατά το χρονικό διάστημα Ιουνίου 2001-Νοεμβρίου 2002 συνεχίστηκαν οι εργασίες στο πλαίσιο του έργου «Επανασύσταση της λίμνης Κάρλας και συναφή έργα» καλύπτοντας κυρίως δύο τομείς δράσης:

Α. Τον τομέα παρακολούθησης των εκσκαφικών εργασιών, στον οποίο απασχολήθηκαν σε ημερήσια βάση επτά άτομα. Σημειώνεται ότι οι εκσκαφές στη μεγαλύτερη διάρκεια του χρόνου συνεχίστηκαν από την κατασκευάστρια κοινοπραξία τόσο κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου όσο και κατά τις νυχτερινές ώρες. Κατά το ανωτέρω διάστημα έγινε επίβλεψη στους παρακάτω χώρους:

1) Στους δανειοθαλάμους βορειοδυτικά του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου της Αεράνης, από όπου το υλικό χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή του ανατολικού αναχώματος και του ανατολικού αναχώματος στεγάνωσης.

2) Στην κατασκευή του κεντρικού αναχώματος στεγάνωσης, όπου σε πολλές περιπτώσεις χρειάστηκε άμεσα η ανασκαφική έρευνα προκειμένου οι αρχαιότητες που εντοπίστηκαν να αποκαλυφθούν, να σχεδιαστούν και να φωτογραφηθούν σε σύντομο χρονικό διάστημα.

3) Στο Συλλεκτήρα 7 (Σ7) έγινε παρακολούθηση κατασκευής ενός τμήματος σε μήκος 500 και βάθος 5 μ. νότια των Καναλίων.

4) Στο Συλλεκτήρα 3 (Σ3) έγινε παρακολούθηση κατασκευής ενός αρκετά μεγάλου τμήματος συνολ. μήκ. 7 χλμ. από την εκβολή της συλλεκτήριας τάφρου στη θέση Παλαιόσκαλα μέχρι και τη θέση Γκούβα, η οποία εκτείνεται μεταξύ των χωριών Καλαμάκι και Κάτω Αμυγδαλής. Και στο Σ3 χρειάστηκε σε αρκετές περιπτώσεις άμεσα ανασκαφική έρευνα, όπως στην περίπτωση της αποκάλυψης από τα εκσκαπτικά μηχανήματα κεραμοσκεπών τάφων καθώς επίσης και κάποιων πρόχειρων κατασκευών από αργούς λίθους και αποθέτες.

5) Στο Συλλεκτήρα 6 (Σ6) έγινε παρακολούθηση κατασκευής ενός τμήματος συνολ. μήκ. 3,5 χλμ., στο οποίο προέκυψαν δύο κυρίως χώροι ανασκαφών (θέση Αεράνη και θέση Κακόρεμα), ενώ σε κάποια σημεία χρειάστηκε η χάραξη μερικών δοκιμαστικών τομών προκειμένου να εκτιμηθεί σωστά η κατάσταση και να βοηθηθεί η περαιτέρω κατασκευή της συλλεκτήριας τάφρου.

Συλλεκτήρας 6 (Σ6)

Θέση Αεράνη

Από τις 22 Οκτωβρίου 2001 έως τις 3 Ιουλίου 2002 πραγματοποιήθηκε στη θέση Αεράνη (Χ.Θ. 0+465-0+864 μ.), εντός των ορίων χάραξης του Συλλεκτήρα 6 (Σ6), εκτεταμένη έρευνα σωστικού χαρακτήρα (Εικ. 26). Χαράχθηκαν συνολικά πέντε τομείς (Τομέας Α-Τομέας Ε). Ο κάθε τομέας, διαστ. 50×20 μ., αποτελείται από 36 τομές, με αρίθμηση από 1 έως 36, διαστ. 5×5 μ. Επίσης, ερευνήθηκε έκταση, διαστ. 100×20 μ., νοτιοανατολικά του Τομέα Ε, εκτός των ορίων χάραξης του καννάβου, με τη βοήθεια εκσκα-

Εικ. 26. Νομός Μαγνησίας. Ταμιευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ6. Θέση Αεράνη.

πτικού μηχανήματος, όπως επέβαλαν οι ανάγκες του έργου για άμεση και έγκαιρη ολοκλήρωση της ανασκαφής στο χώρο. Ίδιοι λόγοι επέβαλαν τη χρήση του εκσκαπτικού μηχανήματος και για την ολοκλήρωση της έρευνας στις άσκαφες τομές του κάθε τομέα.

Τομέας Α

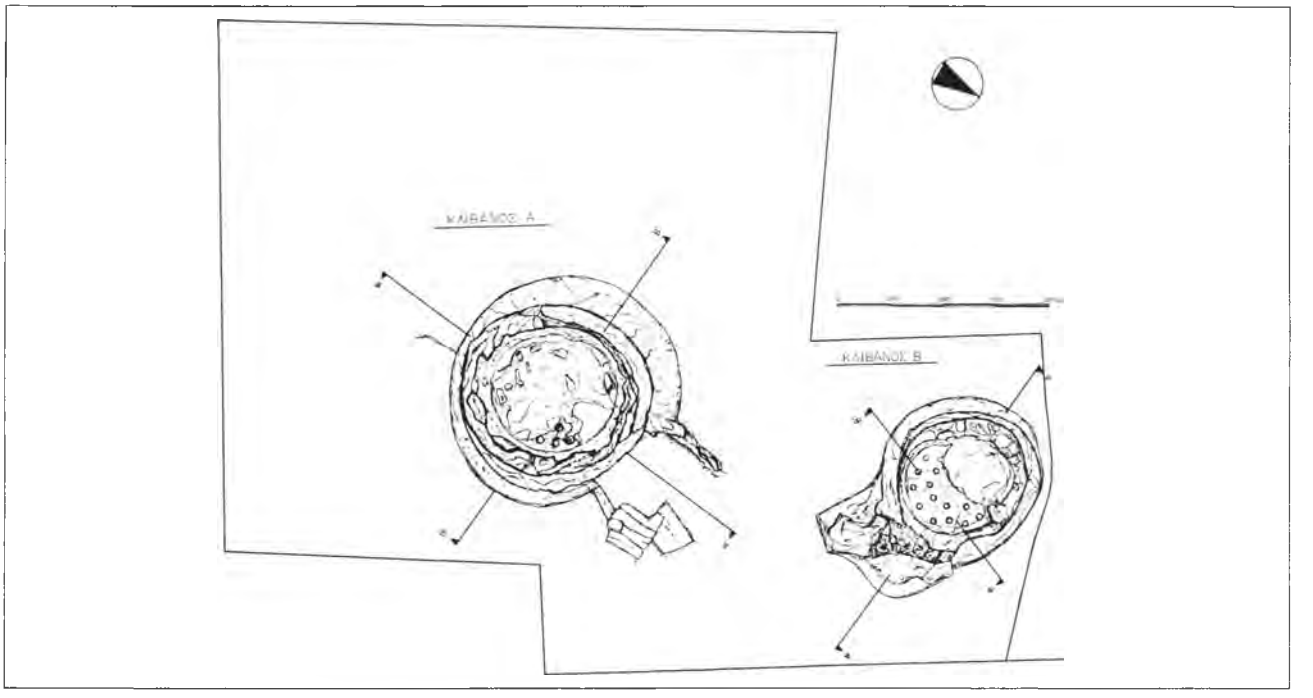
Α. Κεραμικός κλίβανος (Κ1)

Στην ανατολική γωνία του Τομέα Α, στις τομές 36-36α, αποκαλύφθηκε σε βάθος 0,41 μ. από την επιφάνεια του εδάφους, κεραμικός κλίβανος (Εικ. 27, 28), από τον οποίο αποκαλύφθηκε ο θάλαμος όπτησης, τμήμα της πήλινης εσχάρας, το στόμιο πυροδότησης και τμήμα του προστομαίου δρόμου. Υπόγειος είναι ο θάλαμος καύσης, όπως και το στόμιο και ο προστομαίος δρόμος του κλιβάνου, ο οποίος είναι θεμελιωμένος στο φυσικό κιτρινωπό αργιλώδες έδαφος, ενώ υπέργειο είναι μόνον το τμήμα του ημισφαιρικού θόλου του θαλάμου όπτησης. Ο κλίβανος σε κάτοψη φαίνεται να είναι κυκλικός, έχει προσανατολισμό από Β. προς Ν., με την είσοδό του από Β.

Το ανατολικό αποκαλυφθέν τμήμα του θαλάμου όπτησης σώζεται σε ύψος 0,66 μ. από την εσχάρα, ενώ το δυτικό σε ύψος 0,43 μ., και η διάμετρος του θόλου στο υψηλότερο σημείο κυμαίνεται από 1,28 έως 1,21 μ. Εσωτερικά τα τοιχώματα είναι καμπύλα και συγκλίνουν ελαφρώς προς τον πυθμένα του (στο ύψος της εσχάρας η μέγιστη εσωτερική διάμετρος του θαλάμου όπτησης είναι 1,17 και η ελάχιστη 1,14 μ.), ενώ σώζουν κατά τόπους χοντρές παράλληλες μεταξύ τους δακτυλιές. Σε βάθος 0,99 μ. αποκαλύφθηκε η πήλινη εσχάρα. Είναι κατεστραμμένη στο μεγαλύτερο τμήμα της και σώζεται κατά χώραν ένα τμήμα της, μέγ. διαστ. 0,52×0,36×0,09 μ., συμφυές με το τοίχωμα του θαλάμου όπτησης, το οποίο σώζει τέσσερις οπές διαμ. 0,08 μ. Η εσχάρα έχει υποχωρήσει εντός του θαλάμου καύσης, ο οποίος δεν έχει ακόμα ερευνηθεί. Σε βάθος 1,24 μ., στο βόρειο τμήμα του κλιβάνου, αποκαλύφθηκε η τοξωτή πύλη του θαλάμου καύσης, η οποία έχει μέγιστο άνοιγμα 0,82 μ. και μέγιστο αποκαλυφθέν ύψος 0,53 μ. Μπροστά από το στόμιο αποκαλύφθηκαν σε βάθος 1,58 μ. το ανατολικό τοίχωμα και σε βάθος 1,55 μ. το δυτικό τοίχωμα του προστομαίου δρόμου, πιθανότατα καμαροσκεπούς, όπως υποδηλώνουν το μεγάλο πάχος των τοιχωμάτων του, 0,13 μ., και το γεγονός ότι συγκλίνουν στο πάνω μέρος, συμφυή με τα τοιχώματα της πύλης. Το μέγιστο αποκαλυφθέν μήκος του δρόμου φθάνει τα 0,74 και το πλάτος του τα 0,82 μ.

Κεραμική: Πλούσια σε αριθμό και ποικιλία σχημάτων είναι η κεραμική από το εσωτερικό του θαλάμου όπτησης και από το χώρο μπροστά από την είσοδο του κλιβάνου στο βόρειο τμήμα του.

Από τη συστηματική έρευνα, η οποία έχει ολοκληρωθεί, εντός του κλιβάνου και της ευρύτερης περιοχής προκύπτει πως ο κλίβανος χρησίμευε για το ψήσιμο αγγείων, καθώς ελάχιστα και τελείως αποσπασματικά είναι τα θραύσματα πλίνθων που εντοπίστηκαν στο εσωτερικό του θαλάμου όπτησης. Η μεγάλη ποσότητα κεραμικών από το εσωτερικό του θόλου και το στόμιο μαρτυρούν πως ο κλίβανος καταστράφηκε – για άγνωστο λόγο – ενώ ήταν σε χρήση και πως στη συνέχεια εγκαταλείφθηκε χωρίς να αφαιρεθούν τα κεραμικά από το εσωτερικό του. Τέλος, η ανεύρεση χάλκινου νομίσματος, σε βάθος 1,11 μ. από την επιφάνεια του εδάφους, μπροστά από το στόμιο του κλιβάνου, μπορεί να δώσει μια σχετική χρονολόγηση για τη λειτουργία του.

Εικ. 27. Νομός Μαγνησίας. Ταμιευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ6. Θέση Αεράνη. Κεραμικοί κλίβανοι Κ1, Κ2. Κάτοψη.

Β. Κεραμικός κλίβανος (Κ2)

Σε απόσταση 2 μ. βορειοδυτικά από το στόμιο του κλιβάνου (Κ1), στις τομές 36-36β, αποκαλύφθηκε σε βάθος 0,65 μ. από την επιφάνεια του εδάφους κεραμικός κλίβανος (Κ2) (Εικ. 27, 29), από τον οποίο αποκαλύφθηκε η πήλινη εσχάρα, ο θάλαμος καύσης, το στόμιο πυροδότησης και τμήμα του προστομαίου δρόμου. Είναι θεμελιωμένος στο φυσικό κιτρινωπό αργιλώδες έδαφος, όπως και ο κεραμικός κλίβανος Κ1, ενώ υπέργειος θα ήταν ο θάλαμος όπτησης, ο οποίος όμως είναι κατεστραμμένος και σώζεται μόνον ένα μικρό τμήμα, ύψ. 0,10 μ. περίπου, από την εσχάρα. Στο σωζόμενο τμήμα του θαλάμου όπτησης είναι ορατές οι δακτυλιές από το πλάσιμο του πηλού για την κατασκευή του ημισφαιρικού θόλου του θαλάμου όπτησης. Είναι μικρότερος σε μέγεθος από τον Κ1, ενώ στην κάτοψη είναι κυκλικός και έχει προσανατολισμό Α.-Δ., με την είσοδό του από Α., σε αντίθεση με τον Κ1, ο οποίος έχει προσανατολισμό Β.-Ν., με την είσοδό του από Β.

Η μέγιστη εσωτερική διάμετρος του θαλάμου όπτησης είναι 0,86 μ. (Α.-Δ.) και η ελάχιστη 0,80 μ. (Β.-Ν.). Σε βάθος 0,73 μ. από την επιφάνεια του εδάφους αποκαλύφθηκε η πήλινη εσχάρα, συμφυής με το τοίχωμα του κλιβάνου, η οποία σώζεται ακέραια και φέρει 13 οπές, διαμ. 0,045-0,055 μ. Η εσχάρα δεν καλύπτει ολόκληρο το θάλαμο καύσης, παρά μόνον το ανατολικό μισό του κλιβάνου. Στο δυτικό μισό του κλιβάνου, όπου δεν καλύπτεται από την εσχάρα, αποκαλύφθηκε το τοίχωμα και ο πυθμένας του θαλάμου καύσης, από βάθος 0,65 έως 1,10 μ. Στον πυθμένα του θαλάμου καύσης και σε βάθος 1.09 μ. αποκαλύφθηκε οπή, διαμ. 0,07-0,08 μ., η χρήση της οποίας παραμένει άγνωστη (αεραγωγός;). Επίσης, στο εσωτερικό του θαλάμου καύσης αποκαλύφθηκε άμορφη μάζα από καμένο πηλό, που περιέχει και όστρακα αγγείων, και φαίνεται πως πρόκειται για ένα προχειροφτιαγμένο στήριγμα της εσχάρας. Στην ανατολική πλευρά του κλιβάνου αποκαλύφθηκε το στόμιο πυροδότησης και ο προστομιαίος δρόμος του κλιβάνου. Σε βάθος 1,21 μ. από την επιφάνεια του εδάφους αποκαλύφθηκε το βόρειο τοίχωμα του προστομιαίου δρόμου του κλιβάνου και σε βάθος 1,29 μ. το νότιο τοίχωμα. Τα αποκαλυφθέντα τοιχώματα του προστομιαίου δρόμου είναι συμφυή με τα τοιχώματα της πυλίδας του κλιβάνου, η οποία φαίνεται πως ήταν τοξωτή. Το μέγιστο άνοιγμα της πυλίδας είναι 0,55 και το μέγιστο αποκαλυφθέν ύψος 0,37 μ. Μπροστά από την πυλίδα και μεταξύ των τοιχωμάτων του προστομιαίου δρόμου δημιουργείται ένα είδος «ποδιάς» από καμένο πηλό με έντονα ίχνη καύσης και διάσπαρτα μικρά τεμάχια ξυλάνθρακα και στρώσεις γκριζωπής στάχτης. Το μέγιστο μήκος του προστομιαίου δρόμου είναι 0,26 μ., ενώ το πλάτος του κυμαίνεται από 0,42 έως 0,48 μ.

Κεραμική: Από το εσωτερικό του θαλάμου καύσης και μπροστά από το στόμιο πυροδότησης του κλιβάνου συγκεντρώθηκε μεγάλος αριθμός θραυσμάτων από το σώμα αβαφών αγγείων, πολλά εκ των οποίων φέρουν

Εικ. 28. Νομός Μαγνησίας. Ταμιευτήρας Κάρλας. Συλλέκτήρας Σ6. Θέση Αεράνη. Κεραμικός κλίβανος Κ1.

έντονα ίχνη καύσης. Από το εσωτερικό του θαλάμου καύσης συγκεντρώθηκε επίσης μεγάλος αριθμός θραυσμάτων κεράμων, τα οποία πιθανότατα συνδέονται με το θάλαμο όπτησης του κλιβάνου (ίσως κάποιο τμήμα του να ήταν κτιστό από κεράμους).

Εργασίες συντήρησης κεραμικών κλιβάνων

Κατά τη διάρκεια αποκάλυψης των δύο κεραμικών κλιβάνων Κ1 και Κ2 η ομάδα συντηρητών που απασχολούνταν στο έργο της Κάρλας με την επίβλεψη της συντηρήτριας της 7ης ΕΒΑ Α. Ντίνα επενέβη κάνοντας προληπτικές στερεωτικές εργασίες στα ανώτερα διασωθέντα τμήματα αυτών, δηλαδή της θόλου, της εσχάρας των κλιβάνων, του σώματος των κλιβάνων περιμετρικά και της περιοχής των πυλίδων.

Κατασκευές

Στην περιοχή της Αεράνης, εκτός των δύο κεραμικών κλιβάνων, στους πέντε τομείς της ανασκαφής (ΤΜ-Α έως ΤΜ-Ε) ερευνήθηκαν έξι κατασκευές, οκτώ λιθοσωροί, ένας αποθέτης και 18 τάφοι (πέντε λακκοειδείς πλακοσκεπείς και 13 κιβωτιόσχημοι πλακοσκεπείς). Εννέα ήταν ταφές ενηλίκων και εννέα παιδικές. Περιείχαν κτερίσματα και κοσμήματα.

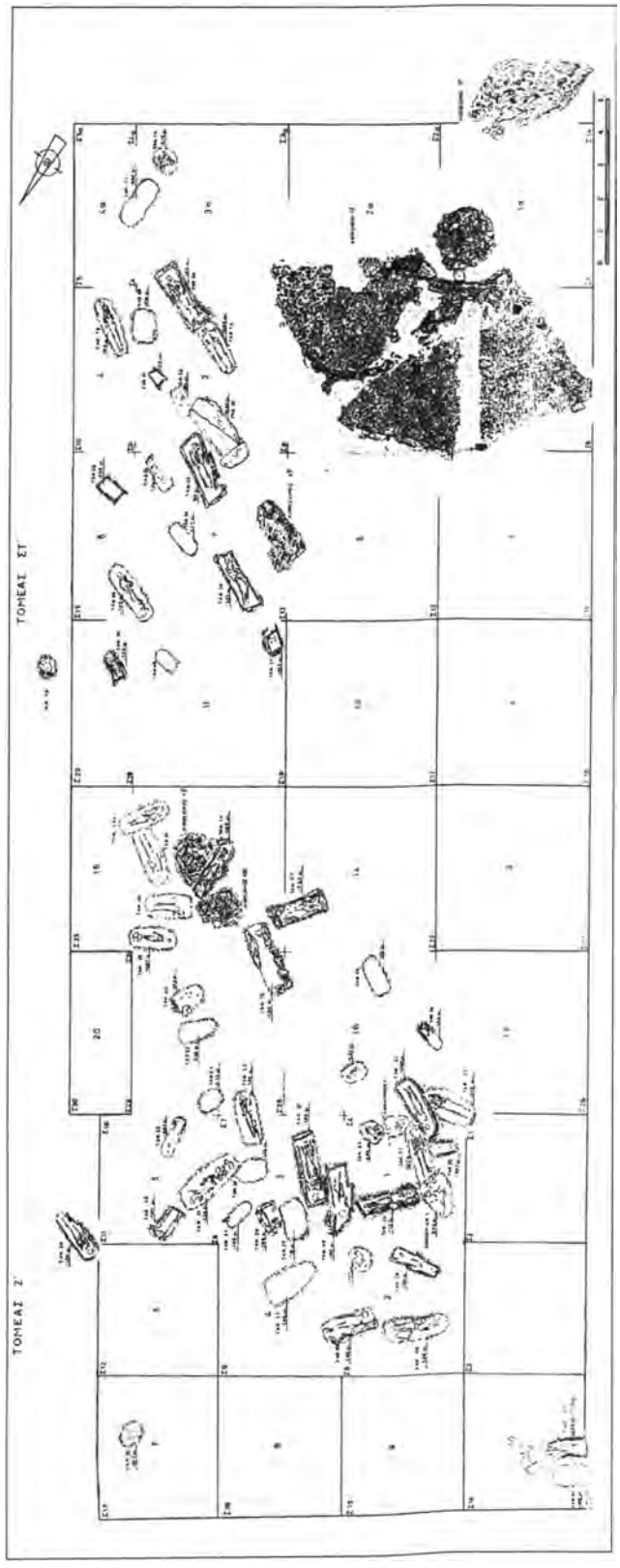

Εικ. 29. Νομός Μαγνησίας. Ταμιευτήρας Κάρλας. Συλλέκτήρας Σ6. Θέση Αεράνη. Κεραμικός κλίβανος Κ2.

Η ανασκαφική έρευνα στη θέση Αεράνη από την πλευρά της Εφορείας μας ολοκληρώθηκε τον Αύγουστο του 2002 με έντονη πίεση εκ μέρους της ΕΥΔΕ-Κάρλας. Η έρευνα συνεχίστηκε από την ΙΓ΄ ΕΠΚΑ στη θέση όπου θεωρούνταν ότι υπήρχε πύργος ελληνιστικής εποχής. Τα ευρήματα, όμως, αποδείχθηκε ότι ήταν μεταγενέστερα και έτσι το Σεπτέμβριο του 2002 συνέχισε η Εφορεία μας την ανασκαφική έρευνα στη Χ.Θ. 400-480 της Αεράνης μέχρι το Νοέμβριο 2002 και από το Σεπτέμβριο 2003 έως το Δεκέμβριο 2003. Ο χώρος διαιρέθηκε σε δύο τομείς ΤΜ-ΣΤ και ΤΜ-Ζ. Ερευνήθηκαν και αποτυπώθηκαν έξι λιθοσωροί και 56 τάφοι (Εικ. 30).

Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκαν σε βάθος 0,30-1 μ. και ερευνήθηκαν οι εξής 56 τάφοι:

1. Εικοσιεπτά (27) κιβωτιόσχημοι τάφοι με κάλυψη από σχιστολιθικές πλάκες, ενώ τρεις από αυτούς έφεραν μονολιθική κάλυψη και είναι ιδιαίτερα επιμελημένοι. Οι πέντε από αυτούς τους τάφους περιείχαν βρεφικές-παιδικές ταφές, εκ των οποίων οι δύο ήταν κτερισμένες με δύο αγγεία μικρών διαστάσεων, τμήμα χάλκινου περιδεραίου και χάλκινο περίαπτο. Οι υπόλοιποι τάφοι περιείχαν ταφές ενηλίκων, εκ των οποίων οι έξι είχαν κτερίσματα, ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζουν χάλκινα ενώτια, χάντρες, ψέλιο, καθώς και κάποια σιδερένια αντικείμενα (επίσης χάλκινο νόμισμα και γυάλινο αγγείο στον τάφο 53). Στους περισσότερους από αυτή την κατηγορία των τάφων ο προσανατολισμός είναι Α.-Δ., ενώ υπήρχαν και τάφοι με προσανατολισμό Β.-Ν. ή ΒΔ.-ΝΑ. Τα κιβώτια των τάφων οριοθετούνταν στην πλειονότητά

Εικ. 30. Νομός Μαγνησίας. Ταμιευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ6. Θέση Αεράνη. Τομείς ΤΜ-ΣΤ και ΤΜ-Ζ. Κάτοψη.

τους από μία σχιστολιθική πλάκα σε κάθε μία από τις στενές πλευρές, ενώ οι μακρές πλευρές ορίζονταν κυρίως από μία ή δύο σχιστολιθικές πλάκες. Σε δύο εκ των τριών τάφων που έφεραν μονολιθική κάλυψη, η έδρασή τους αποτελούνταν από πωρόλιθο. Τέλος, σε δύο κιβωτιόσχημους τάφους με κάλυψη από σχιστολιθικές πλάκες η έδρασή τους αποτελούνταν: στον τάφο 25 από λακωνικό στρωτήρα με διακόσμηση από αυλακώσεις και ζιγκζαγκ και στον τάφο 31 από ερυθρωπές ψημένες πλίνθους διαστ. 0,30×0,30 μ. με διακόσμηση εγχάρακτου Χ. Σε πέντε τάφους αυτής της κατηγορίας αποκαλύφθηκαν ανακομιδές οστών τοποθετημένες επάνω στην κάλυψη, σε δύο τάφους ανακομιδές εντός και σε έναν τάφο υπήρχε διπλή ταφή με τους νεκρούς τοποθετημένους σε ύπτια θέση. Σε μία ανακομιδή υπήρχαν κτερίσματα, ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζουν δύο λυχνάρια, χάλκινη και σιδερένια πόρπη και τμήματα σιδερένιων αντικειμένων.

2. Λακκοειδείς τάφοι με κάλυψη από σχιστολιθικές πλάκες. Βρέθηκαν 24 αυτής της κατηγορίας, οι οποίοι περιείχαν ταφές ενηλίκων, εκ των οποίων οι τρεις ήταν κτερισμένες (νομίσματα, αγγεία).

3. Κεραμοσκεπείς καλυβίτες τάφοι. Βρέθηκαν πέντε αυτής της κατηγορίας, εκ των οποίων οι τρεις περιείχαν ενήλικες και οι δύο βρεφικές ταφές. Σε δύο από αυτούς που περιείχαν ενήλικες βρέθηκαν ανακομιδές επάνω στην κάλυψή τους, ενώ σε δύο βρέθηκαν αγγεία που ανήκουν στα κτερίσματα των τάφων αυτών.

Μερικοί από τους παραπάνω τάφους περιείχαν κτερίσματα, όπως σιδερένια αντικείμενα, κρίκους, χάλκινες πόρπες, χάλκινο δαχτυλίδι, δύο χάλκινα ενώτια, φήψους περιδεραίου, τριφυλλόστομη οινοχόη και λυχνάρια (Εικ. 31).

Στο χώρο της Αεράνης, στο ανατολικό τμήμα της ανασκαφής, αποκαλύφθηκε ημικυκλική κατασκευή με μήκος ακτίνας 8 μ. που κάλυπτε περιοχή διαστ. 10×8 μ. Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκε κατασκευή κυκλικής κάτοψης διαμ. 2 μ., η οποία στο εσωτερικό της περιείχε αργούς λίθους, τμήματα σχιστόλιθων και λακωνικών στρωτήρων, ενώ εξωτερικά τα τοιχώματά της αποτελούνταν από λακωνικούς στρωτήρες κάθετα τοποθετημένους, οι οποίοι εξείχαν από το έδαφος κατά 0,30-0,40 μ. Στη δυτική εξωτερική επιφάνειά της αποκαλύφθηκε κατασκευή από αργούς λίθους, οι οποίοι σχημάτιζαν τοξωτή κάτοψη μήκ. 4,50 και πλ. 0,50 μ. Στα ανατολικά της απλώνονταν τρεις κατασκευές, τριγωνικής κάτοψης περίπου (Εικ. 32), οι οποίες σχημάτιζαν δάπεδο από μικρά τμήματα στρωτήρων και πλίνθων καλά τοποθετημένων στο φυσικό έδαφος. Οι διαστάσεις καθεμιάς από αυτές τις κατασκευές ήταν 5×3,50 μ. και διαχωρίζονταν μεταξύ τους από μικρούς διαδρόμους πλ. 0,30-0,50 μ.

Πιθανολογείται ότι οι ανωτέρω κατασκευές έχουν σχέση με τους κεραμικούς κλιβάνους. Από μια πρώτη εξέτα-

Εικ. 31. Νομός Μαγνησίας. Ταμιευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ6. Θέση Αεράνη. Λυχνάρια.

ση των ευρημάτων στην περιοχή της Αεράνης, οι κεραμικοί κλίβανοι και οι τάφοι τοποθετούνται χρονολογικά στους πρώιμους παλαιοχριστιανικούς χρόνους. Τα ευρήματα της συνολικής ανασκαφής στην περιοχή της Αεράνης ήταν χάλκινα νομίσματα, αγνύθες, θραύσματα γυάλινων αγγείων, θραύσματα λυχναριών, καρφιά και σιδερένια αντικείμενα. Εντοπίστηκε, επίσης, αβαφής χρηστική κεραμική, μαγειρικά σκεύη, αποθηκευτικά αγγεία και αγγεία μεταφοράς τροφίμων.

Συλλεκτήρας 6 (Σ6)

Θέση Κακόρεμα

Στο Συλλεκτήρα 6 (Σ6) στην παραπάνω θέση (Χ.Θ. 3055), σε μικρή απόσταση από το βυζαντινό ναό του Αγίου Νικολάου Καναλίων, ερευνήθηκαν 67 ακέραιοι τάφοι (Εικ. 33). Ο τύπος των τάφων που επικρατεί είναι ο κιβωτιόσχημος με κάλυψη από σχιστολιθικές πλάκες. Όλοι οι τάφοι είναι προσανατολισμένοι Α.-Δ. Πρόκειται για χριστιανικές ταφές, κάτι το οποίο υποδηλώνουν τόσο ο τρόπος κατασκευής τους, ο προσανατολισμός τους και η θέση ταφής, όσο και ο αρκετά μεγάλος αριθμός κτερισμάτων. Παρόλο που το υλικό δεν έχει ακόμη μελετηθεί λεπτομερώς, θα αναφέρουμε κάποιες εκτιμήσεις και γενικά συμπεράσματα, τα οποία εξάγονται αποκλειστικά και μόνον από τα μέχρι τώρα ανασκαφικά δεδομένα.

Συγκεκριμένα:

Η κατασκευή των περισσότερων τάφων ακολουθεί το ανθρώπινο σώμα, αφού στα δυτικά το πλάτος του τάφου είναι μεγαλύτερο, ενώ όσο προχωρούμε προς Α. το πλάτος μικραίνει.

Σε αρκετούς από τους κιβωτιόσχημους είχε χρησιμοποιηθεί στη μία ή και στις δύο στενές πλευρές, μία σχιστολιθική πλάκα κάθετα τοποθετημένη, με το κάτω άκρο της επάνω από την κάλυψη του τάφου και το άνω άκρο της να είναι υπερυψωμένο, παίζοντας πιθανώς το ρόλο του σήματος.

Αποκαλύφθηκαν ταφές, μέσα στις οποίες, εκτός από το νεκρό που ήταν τοποθετημένος σε θέση κανονικής ταφής, βρέθηκαν ένα-δύο ή και περισσότερα κρανία νεκρών, τα οποία ήταν τοποθετημένα στα ανατολικά και αντωπά με το νεκρό, που είχε τοποθετηθεί με το κεφάλι στα δυτικά. Σε κάποιες περιπτώσεις αποκαλύφθηκαν ανακομιδές στις οποίες τα οστά των νεκρών είχαν τοποθετηθεί πάνω από την κάλυψη του τάφου, ενώ τα κρανία είχαν τοποθετηθεί στο εσωτερικό του τάφου, στα ανατολικά και αντωπά με το νεκρό που είχε τοποθετηθεί με το κεφάλι στα δυτικά.

Τα περισσότερα από τα κτερίσματα προέρχονται από γυναικείες ταφές και είναι δακτυλίδια, ψέλια, ενώτια, τα περισσότερα κυρίως χάλκινα και ελάχιστα σιδερένια (Εικ. 34-36). Από τις παιδικές ταφές έχουμε λιγότερα κτερίσματα, κυρίως χάλκινα ενώτια (κρίκους), ενώ από τις ανδρικές περισυνελέγησαν ελάχιστα χάλκινα δακτυλίδια. Περισσότερα και ασφαλέστερα συμπεράσματα θα εξαχθούν μετά τη μελέτη των κτερισμάτων και του σκελετικού υλικού.

Από μια συγκριτική εξέταση των τύπων των μέχρι τώρα αποκαλυφθέντων τάφων, διακρίνουμε τις εξής κατηγορίες:

– Κιβωτιόσχημος τάφος με κάλυψη από σχιστολιθικές πλάκες. Η οριοθέτησή του αποτελείται από σχιστόλιθους κάθετα τοποθετημένους. Βρέθηκαν 25 τάφοι (Εικ. 37, 38) αυτού του τύπου, εκ των οποίων οι 19 ανήκαν σε ενήλικες και οι υπόλοιποι σε παιδιά. Οι δέκα από τις ταφές των ενηλίκων ήταν κτερισμένες, ενώ από τις παιδικές μόνον οι δύο.

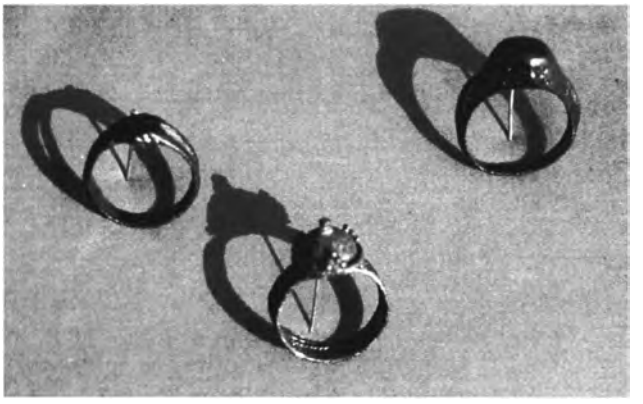
– Σύνθετοι τάφοι ελλειψοειδούς κάτοψης με κάλυψη από αργούς λίθους. Μετά την αφαίρεση 0,50 μ. περίπου της επίχωσης αποκαλύπτονταν κιβωτιόσχημοι τάφοι με κάλυψη και οριοθέτηση από σχιστολιθικές πλάκες. Την ιδιαιτερότητα του τύπου αυτού θα μπορούσαμε να την αποδώσουμε ίσως στην προσπάθεια προφύλαξης των πιθανών κτερισμάτων, αν και το γεγονός ότι οι κτερισμένοι τάφοι αυτού του τύπου ήταν ελάχιστοι δεν συνηγορεί σε κάτι τέτοιο. Αποκαλύφθηκαν συνολικά εννέα ταφές αυτού του τύπου, από τις οποίες οι επτά ανήκουν σε ενήλικες και οι υπόλοιπες είναι παιδικές. Στη μία από τις ταφές των ενηλίκων αποκαλύφθηκαν εννέα κτερίσματα (δύο χάλκινα ενώτια, τέσσερα χάλκινα δακτυλίδια, ένα χάλκινο και δύο σιδερένια ψέλια), ενώ σε άλλες δύο αποκαλύφθηκαν από ένα χάλκινο δακτυλίδι. Από

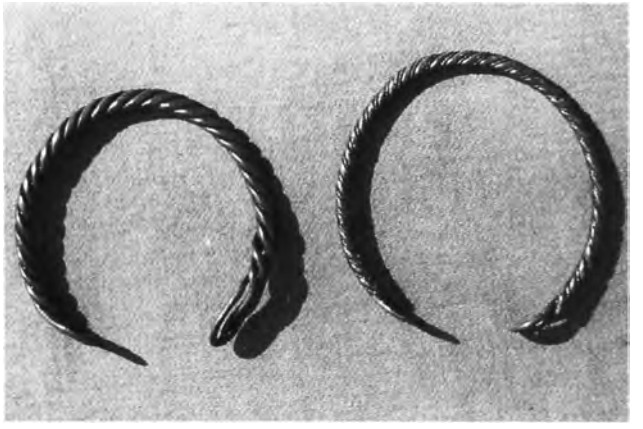
Εικ. 32. Νομός Μαγνησίας. Ταμιευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ6. Θέση Αεράνη. Γενική άποψη του δαπέδου του «χώρου εργαστηρίου».

Εικ. 33. Νομός Μαγνησίας. Ταμιευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ6. Θέση Κακόρεμα. Άποψη βυζαντινού νεκροταφείου.

Εικ. 34. Νομός Μαγνησίας. Ταμιευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ6. Θέση Κακόρεμα. Δακτυλίδια.

Εικ. 35. Νομός Μαγνησίας. Ταμιευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ6. Θέση Κακόρεμα. Ψέλια.

Εικ. 36. Νομός Μαγνησίας. Ταμιευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ6. Θέση Κακόρεμα. Ενώτιο.

τις παιδικές ταφές, η μία ήταν κτερισμένη (δύο χάλκινα ενώτια, χάλκινο ψέλιο, χάλκινο δακτυλίδι).

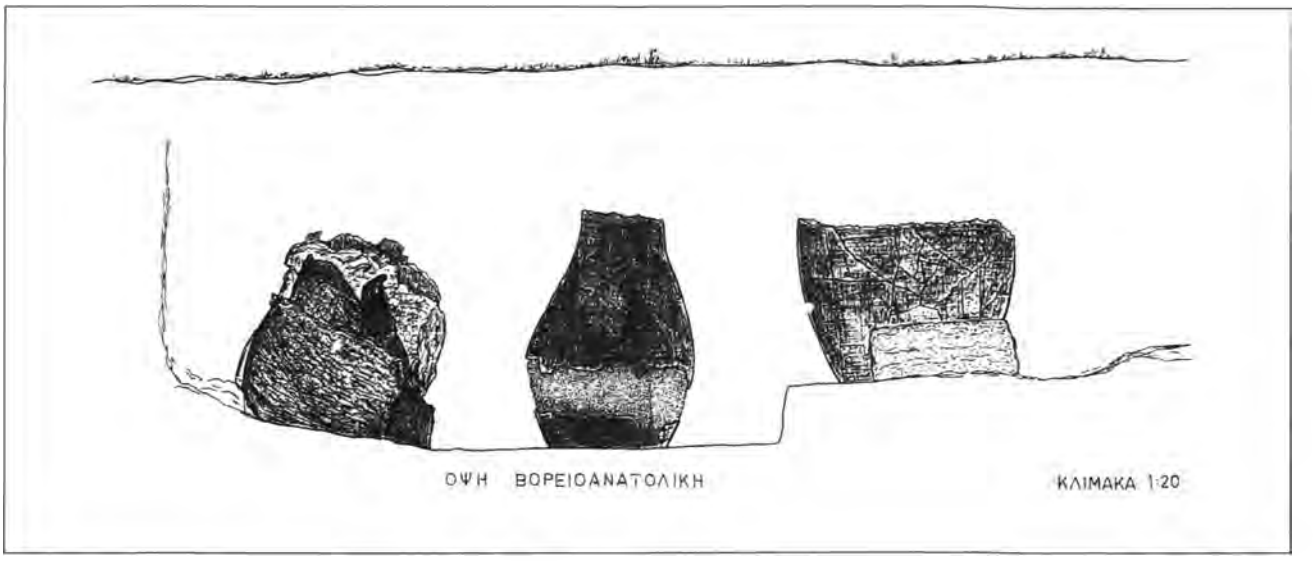
– Κιβωτιόσχημος τάφος με κάλυψη από σχιστολιθικές πλάκες και οριοθέτηση από αργούς λίθους, οι οποίοι σχηματίζουν και το κιβώτιο. Αποκαλύφθηκαν τρεις ταφές τέτοιου τύπου, εκ των οποίων οι δύο ήταν παιδικές και ακτέριστες και η μία κτερισμένη με χάλκινο ενώτιο.

Εικ. 37. Νομός Μαγνησίας. Ταμιευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ6. Θέση Κακόρεμα. Κιβωτιόσχημος πλακοσκεπής τάφος.

Εικ. 38. Νομός Μαγνησίας. Ταμιευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ6. Θέση Κακόρεμα. Ο ίδιος τάφος μετά την έρευνα.

Εικ. 39. Νομός Μαγνησίας. Ταμιευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ6. Θέση Θερμοκήπια. Πιθάρια. Όψη.

– Κιβωτιόσχημος τάφος με κάλυψη από αργούς λίθους και οριοθέτηση στις μακρές πλευρές επίσης από αργούς λίθους, ενώ δεν οριοθετούνται οι στενές πλευρές. Αποκαλύφθηκαν επτά ταφές αυτού του τύπου, όλες ακτέριστες, από τις οποίες οι έξι ανήκουν σε παιδιά.

– Κιβωτιόσχημος τάφος χωρίς κάλυψη και με οριοθέτηση από αργούς λίθους. Αποκαλύφθηκαν τρεις τάφοι που περιείχαν παιδικές ταφές, εκ των οποίων η μία κτερισμένη με σιδερένιο ψέλιο και χάλκινο ενώτιο.

– Κιβωτιόσχημος τάφος χωρίς κάλυψη με οριοθέτηση στις μακρές πλευρές από λίθους και στις στενές με σχιστόλιθο. Αποκαλύφθηκαν τρεις ταφές, εκ των οποίων δύο ήταν παιδικές ακτέριστες και μία, επίσης ακτέριστη, ταφή ενήλικα.

– Κιβωτιόσχημος τάφος με κάλυψη από αργούς λίθους και οριοθέτηση από σχιστολιθικές πλάκες. Αποκαλύφθηκαν τέσσερις ταφές, όλες ακτέριστες, εκ των οποίων οι δύο παιδικές και οι δύο ενηλίκων.

– Κιβωτιόσχημος τάφος χωρίς κάλυψη και οριοθέτηση από σχιστόλιθους. Αποκαλύφθηκαν τρεις ταφές χωρίς κτερίσματα.

– Λακκοειδής τάφος χωρίς κάλυψη. Αποκαλύφθηκαν τρεις ταφές ενηλίκων χωρίς κτερίσματα.

Οι τάφοι που ερευνήθηκαν στη θέση Κακόρεμα ανήκουν σε βυζαντινό νεκροταφείο, το οποίο συγκρινόμενο με το νεκροταφείο που αποκαλύφθηκε στο Αερινό νομού Μαγνησίας με την ευκαιρία της κατασκευής του αυτοκινητοδρόμου ΠΑΘΕ, μπορεί να τοποθετηθεί χρονολογικά στον 11ο-12ο αι. μ.Χ.

Συλλεκτήρας 6 (Σ6)

Θέση Θερμοκήπια

Ανασκαφική έρευνα, τέλος, διενεργήθηκε δυτικά του Κακορέματος και σε απόσταση 600 μ. περίπου και πάντα εντός του εύρους κατάληψης του Σ6.

Σε βάθος 0,70 μ. αποκαλύφθηκαν τέσσερα αποθηκευτικά αγγεία (πιθάρια) από ωμό καστανό πηλό (Εικ. 39), τα οποία βρέθηκαν κατά χώραν, καθώς και ίχνη ενός πέμπτου αποθηκευτικού αγγείου. Τα πιθάρια αυτά είναι τοποθετημένα σε ευθεία με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ. Ξεκινώντας από το βορειοανατολικότερο (Κ1) διαπιστώθηκαν τα εξής: Αποκαλύφθηκαν συνολικά 0,85 μ. του ύψους του αγγείου από τη βάση του και υπολογίζεται ότι σώζεται ελαφρώς επάνω από τη μέση. Δεν σώζεται η υπόλοιπη επιφάνεια μέχρι το χείλος του. Η διάμετρος στο εσωτερικό των τοιχωμάτων του είναι 0,93 μ. ενώ συνυπολογίζοντας τα εξωτερικά τοιχώματα φθάνει το 1,12 μ. Το πάχος των τοιχωμάτων του φθάνει στα σημεία που σώζεται περίπου μέχρι την κοιλιά σε 0,08-0,10 μ. ενώ στα ψηλότερα σημεία φθάνει σε 0.03-0,05 μ.

Συνεχίζοντας προς ΝΔ. αποκαλύφθηκε δεύτερο αποθηκευτικό αγγείο (Κ2). Η αποκαλυφθείσα επιφάνειά του σε ύψος είναι 1,20 μ. από τη βάση μέχρι το άνω μέρος του λαιμού του αγγείου, χωρίς όμως να διατηρείται η επιφάνεια του χείλους του. Σε ύψος 0,90 μ. από τη βάση του αγγείου διακρίνεται η κοιλιά του με περίμετρο 1,70 μ., από τα 0,80 μ. αρχίζει να διαμορφώνεται ο λαιμός του αγγείου με ύψος 0,40 μ. Η διάμετρος του λαιμού είναι εξωτερικά 0,40-0,48 μ., καθώς σε ορισμένα σημεία τα τοιχώματα του αγγείου έχουν υποχωρήσει προς

το εσωτερικό. Εσωτερικά η διάμετρος είναι 0,30-0,35 μ. Στη βάση του λαιμού περί τα 0,30 μ. από το ανώτερο σωζόμενο σημείο του υπάρχει επίθετη διακοσμητική ζώνη πλ. 0,06 μ. με ανάγλυφα ζιγκ-ζαγκ.

Προς ΝΔ. αποκαλύφθηκε τρίτο αγγείο (Κ3) με συνολική επιφάνεια 1,10 μ. Από τη βάση του πιθαριού μέχρι ύψ. 0,80 μ. διακρίνεται η κοιλιά του, η οποία είναι πεπλατυσμένη, ενώ από τα 0,80 μ. αρχίζει η διαμόρφωση του λαιμού. Από το λαιμό μέχρι το ανώτερο σωζόμενο σημείο η επιφάνειά του είναι 0,22 μ. Στην ένωση της κοιλιάς με το λαιμό υπάρχει διακοσμητική ζώνη πάχ. 0,06 μ. με ζιγκ-ζαγκ. Η επιφάνεια του αγγείου προς Α. δεν σώζεται. Η διάμετρος του πιθαριού είναι 0,95 μ. στο ύψος της κοιλιάς.

Σε επαφή και όμοιο με το Κ3 αποκαλύφθηκε το τέταρτο πιθάρι (Κ4), με τη διαφορά ότι το εξωτερικό δυτικό τοίχωμά του έχει υποχωρήσει προς το εσωτερικό.

Συλλεκτήρας 3 (Σ3)

Ο συγκεκριμένος συλλεκτήρας περιέχει μια τάφρο 17 χλμ. περίπου, η οποία έχει ως κεντρικό άξονα τα 60 μ., ενώ απαρτίζεται σε παράλληλη πορεία από δύο αναχώματα, 20 μ. το καθένα από αυτά.

Καθ' όλη τη διάρκεια εκσκαφής αυτής της τάφρου υπήρχαν κατά μέσον όρο δύο εκσκαπτικά μηχανήματα, από τα οποία το ένα ήταν κυρίως για εκσκαφή άνω των 3 μ. σε τοπικό πλαίσιο, μικρής διαμέτρου, ενώ το άλλο χρησιμοποιούνταν κυρίως για την κάλυψη μιας απόστασης άνω των 700 μ. με αφαίρεση γύρω στα 0,30 μ. σε κάθε φάση. Η εκσκαφή αυτού του συγκεκριμένου μηχανήματος διαιρείται στις προαναφερόμενες «φάσεις» που φθάνουν μέχρι και τον αριθμό επτά.

Κατά μήκος αυτής της εκσκαφής, λόγω της παρακολούθησης των μηχανημάτων από προσωπικό της 7ης ΕΒΑ, έγιναν κατά τόπους μικρές σωστικές ανασκαφές από συνεργεία αποτελούμενα από τέσσερα κατά μέσον όρο άτομα.

Συγκεκριμένα, έπειτα από την επιφανειακή έρευνα έγιναν δοκιμαστικές τομές στη Χ.Θ. 1.800 περίπου, κάτωθεν του «Σπανέικου πηγαδιού», όπως είναι το τοπωνύμιο αυτού, στη Χ.Θ. 2.350 και τη Χ.Θ. 3.250 έως 3.400 περίπου. Μικρές χρονικά σωστικές ανασκαφές έγιναν στη Χ.Θ. 2.350, όπου βρέθηκαν τέσσερις κεραμοσκεπείς τάφοι (καλυβίτες), στη Χ.Θ. 2.800, όπου βρέθηκε ένας λιθοσωρός, μήκ. 17 μ. περίπου, ο οποίος χρησιμοποιούνταν μάλλον ως μικρό λιμάνι (όρμος), στη Χ.Θ. 2.900, όπου βρέθηκε άμορφη πηλόμαζα, η οποία εικάζεται πως ήταν υπόλειμμα καμινιού, και στη Χ.Θ. 7.870, όπου βρέθηκε τοίχος άνω των 15 μ.

Εικ. 40. Νομός Μαγνησίας. Ταμιευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ6. Θέση Παλαιόσκαλα. Ασβεστοκάμινος.

Συλλεκτήρας 3 (Σ3)

Θέση Παλαιόσκαλα

Μετά την επιφανειακή έρευνα στη θέση Παλαιόσκαλα, αποφασίστηκε να ξεκινήσει σωστική ανασκαφή. Συγκεκριμένα, στη Χ.Θ. 0-0,50 μ., που βρίσκεται στα όρια του νομού Λάρισας καθώς και στην αρχή της συλλεκτήριας τάφρου Σ3 (μήκ. 17 χλμ.), διαπιστώθηκε η ύπαρξη κυκλικού λίθινου κτίσματος στα βορειοανατολικά, καθώς και δύο τοίχων (Εικ. 40). Η πρώτη εντύπωση ήταν ότι πρόκειται για ένα είδος «πηγαδιού», το οποίο στους μεταγενέστερους χρόνους είχε μετατραπεί σε ασβεστοκάμινο. Η διάταξη των διαφόρων λίθων που το αποτελούν είναι απανωτή και υπάρχει μια σχετική κατεργασία σε αυτές.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι υπάρχει θύρα έμπροσθεν αυτού, που λόγω της κλίσης της συμπεραίνουμε ότι μπορεί να είναι τοξωτή. Δυστυχώς, δεν διασωζόταν κεραμική. Στα τοιχώματα της ασβεστοκαμίνου βλέπουμε αρκετά ασβεστοκονιάματα, καθώς και διάσπαρτο ωμό πηλό με έντονα ίχνη καύσης. Στο ανατολικό τοίχωμά της υπάρχει ένα υπερχείλωμα, μια μικρή αποθετική δίοδος όπου με τη βοήθεια κάποιων εργαλείων (π.χ. σχοινιά ή τροχαλίες) γινόταν η απόθεση νερού ή κάποιων άλλων υλικών.

Περιμετρικά αυτής έχουμε έντονα ίχνη καύσης, μιας και το επιφανειακό στρώμα που προϋπήρχε εκεί ήταν προϊόν καύσεων, πάχ. 0,25 μ. περίπου. Περιφερειακά αυτής βρέθηκαν αρκετά θραύσματα ερυθροκάστανων πλίνθων, κάποιες προσφύσεις λαβών καστανού κυρίως πηλού και αρκετά όστρακα εφυαλωμένων αγγείων (με διακόσμηση πράσινης εφυάλωσης).

Λόγω των επιφανειακών ευρημάτων περιμετρικώς της ασβεστοκαμίνου και του ίδιου του κτίσματος αποφασίστηκε η σωστική ανασκαφή. Αφού πραγματοποιήθηκε

ο αναγκαίος καθαρισμός του κτίσματος, έγιναν οι απαραίτητες μετρήσεις, οι οποίες έδειξαν τα εξής: Εξωτερικά της ασβεστοκαμίνου, ξεκινώντας από τη θύρα, το μέγιστο ύψος είναι 1,70 και η μέγιστη διάμετρος 0,84 μ. Στα πλαϊνά τοιχώματα το μέγιστο ύψος είναι 1,24 μ. και στη μικρή αποθετική δίοδο, απέναντι ακριβώς από τη θύρα (υπερχείλωμα), το μέγιστο ύψος τοιχωμάτων είναι 0,78, ενώ το ελάχιστο 0,24 μ. Η διάμετρός της φθάνει τα 0,90 μ. Η εσωτερική διάμετρος της ασβεστοκαμίνου είναι 3,20 μ. ενώ το μέγιστο εσωτερικό ύψος φθάνει τα 3,27 μ. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών δραστηριοτήτων περιμετρικά της ασβεστοκαμίνου εντοπίστηκαν δύο τοίχοι αριστερά αυτής και δεξιά μια μικρή εστία. Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε καλύτερα την εικόνα της ασβεστοκαμίνου θα πρέπει να την εξετάσουμε κοιτώντας την από την οπτική γωνία έμπροσθεν αυτής.

Στα αριστερά υπάρχουν δύο τοίχοι από ξερολιθιά, που σχηματίζουν ορθή γωνία. Ο τοίχος Τ1, με κατεύθυνση βορειοανατολική, έχει μήκος 3,40, πλάτος 0,90 και μέγιστο ύψος 0,40 μ. Ο τοίχος Τ2 έχει κατεύθυνση ανατολική, με μήκος 2,40, πλάτος 0,74 και μέγιστο ύψος 0,24 μ. Αποκαλύφθηκε και τρίτος τοίχος Τ3, παράλληλος με τον Τ1. Η τελική εικόνα φανερώνει αβίαστα την ύπαρξη ενός αποθηκευτικού χώρου, όπως συνηθίζεται στις διάφορες ασβεστοκαμίνους.

Στη συνέχεια, στη δεξιά πλευρά της ασβεστοκαμίνου, σε βάθος 0,48 μ. από το αρχικό επίπεδο, βρέθηκαν τρεις λίθοι με τέτοια διάταξη που σχηματίζουν δύο ορθές γωνίες. Λόγω της καύσης στο εσωτερικό συμπεραίνουμε ότι επρόκειτο για εστία. Τα μήκη των λίθων ήταν τα εξής: Λίθος Α 0,28 μ., λίθος Β 0,54 μ., λίθος Γ 0,56 μ. Η εστία βρίσκεται νοτιοανατολικά.

Η ανασκαφή της ασβεστοκαμίνου διήρκεσε τέσσερις μήνες, από 09/07/2001 έως 10/11/2001. Χρονολογικά κατατάσσεται στους υστεροβυζαντινούς χρόνους, πάντα με βάση τα ευρήματα, αν και η συγκεκριμένη ασβεστοκάμινος χρησιμοποιούνταν μέχρι τους πρόσφατους χρόνους. Περισυνελέγησαν τα εξής ευρήματα: δακτυλιόσχημη βάση εφυαλωμένου αγγείου, τρία τμήματα περιάπτου, μικρή τετράγωνη γυάλινη βάση δοχείου, τέσσερα σιδερένια καρφιά, εμπρόσθιο μέρος πήλινου τούρκικου «λουλά» με εγχάρακτη και ανάγλυφη διακόσμηση και πήλινο κομβιόσχημο αντικείμενο με δύο οπές στο κέντρο του.

Συλλεκτήρας 3 (Σ3)

Θέση Παλαιόσκαλα (Χ.Θ. 0.451-0.560)

Στο πλαίσιο του έργου για την ανασύσταση της λίμνης Κάρλας πραγματοποιήθηκε σωστική ανασκαφή εντός του Συλλεκτήρα 3 (Σ3), στη θέση Παλαιόσκαλα, από τον Οκτώβριο 2001 έως το Νοέμβριο 2002.

Για τις ανάγκες της ανασκαφής οριοθετήθηκε κάνναβος αποτελούμενος από 94 τομές, διαστ. 5×5 μ. Το μήκος του καννάβου είναι 108 και το εύρος 28 μ. Για την εργονομία της ανασκαφής ο χώρος χωρίστηκε σε τρεις τομείς Α, Β και Γ με ανώτερα υψομετρικά αντίστοιχα 52,9, 53,1 και 53,2 μ.

Επισημαίνεται πως εξαιτίας της κατωφέρειας οι υψομετρικές διαφορές είναι ορατές. Για τις ανάγκες του έργου απασχολήθηκε εργατοτεχνικό προσωπικό 30 ατόμων.

Η μορφολογία του χώρου παρουσιάζεται σχεδόν ενιαία, αποτελούμενη από δύο κύρια στρώματα, το πρώτο πάχ. 0,40 μ. περίπου, το οποίο αποτελείται από χώμα σκούρου καστανού χρώματος, σκληρό στη σύστασή του, και ένα δεύτερο με άφθονες προσμείξεις φερτών υλικών (κροκάλες, ασβεστολιθικά, αργούς λίθους), υπόλειμμα του βυθού. Κατά τη διάρκεια του ανασκαφικού έργου ολοκληρώθηκε η έρευνα σε 60 τομές. Το σύνηθες ανασκαφικό βάθος κυμαίνεται από 0,70-1,15 μ. λόγω του ότι αφ' ενός δεν εντοπίζονται ευρήματα σε μεγαλύτερα βάθη και αφ' ετέρου υπάρχει στρώμα επιχώσεων και φερτών υλικών, με βάση πάντα τις δοκιμαστικές τομές που είχαν πραγματοποιηθεί πλησίον του χώρου.

Σε αρκετά σημεία του ο χώρος φαίνεται να έχει υποστεί διαταραχές. Σύμφωνα, όμως, με την επιφανειακή έρευνα που είχε προηγηθεί, βρέθηκαν θραύσματα πλίνθων, κυρίως ερυθροκάστανου πηλού, δομικών υλικών και στρωτήρων.

Η κεραμική που συνελέγη από το μεγαλύτερο μέρος του χώρου αποτελείται από άφθονες πλίνθους και υλικά δομών και αρκετά αβαφή όστρακα, προερχόμενα στο μεγαλύτερο ποσοστό τους από χρηστικά αγγεία (πινάκια, αμφορείς, τσουκάλια κτλ.).

Το σημαντικότερο αρχιτεκτονικό εύρημα του χώρου είναι τα υπολείμματα θεμελίωσης πιθανότατα δύο κτιρίων, για τις ανάγκες διεύρυνσης των οποίων χαράχθηκαν επιπλέον τομές, οι Στ7, Στ8, Στ9, Στ10, Στ11, Στ11α και Στ12.

Στις τομές Ε7, Ε8 και Ε9 εδράζεται ενιαίος τοίχος, μήκ. 13,40 και πλ. 0,40 μ., όπου στο τέλος αυτού σχηματίζεται ορθή γωνία με κατεύθυνση προς Α. Ο τοίχος περικλείει τρία εκτεταμένα στρώματα καταστροφής, ένα αντίστοιχο για κάθε τομή. Στις τομές Στ11, Στ11α και Στ12 εδράζεται έτερος τοίχος (Εικ. 41), πιθανότατα ανεξάρτητος από τον πρώτο, μήκ. 12,70 και πλ. 0,57 μ., ο οποίος περικλείει αντίστοιχα στρώματα καταστροφής στις τομές Στ11, Στ11α, Στ12 και Ε12. Τα υλικά κατασκευής τους είναι αργοί και ημιαργοί λίθοι σε αραιή διάταξη με συνδετικό υλικό ανάμεσά τους χωματοκονίαμα.

Στο χώρο των καταστροφών (τομές Στ7, Στ8, Στ9) πέ-

Εικ. 41. Νομός Μαγνησίας. Ταμευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ6. Θέση Παλαιόσκαλα. Τοίχος και στρώματα καταστροφής.

ρα από τα άφθονα κεραμικά που βρίσκονται κατά χώραν, εντοπίστηκαν υπολείμματα υδραυλικών εγκαταστάσεων (κεραμικοί αγωγοί), μεγάλο μέρος πίθου όχι ακέραιου, το οποίο συντηρήθηκε και παρέμεινε επί τόπου, και πιθανότατα ακέραια νεροτριβή ή ελαιοτριβείο.

Όμοια, στον τοίχο των άλλων τομών υπάρχουν κεραμικά αλλά όχι άλλα αρχαιολογικά ευρήματα.

Η διεύρυνση του χώρου αυτού βρίσκεται στη φάση κατακρήμνισης των καταστροφών, με σκοπό να αναδειχθούν τα όρια των τοίχων. Από αυτήν τη διαδικασία συγκεντρώνονται μόνον όσα κεραμικά και άλλα ευρήματα εντοπίζονται.

Όμοια, στις τομές Β11 και Γ11 εδράζονται τρία τοιχία, πιθανότατα συσχετιζόμενα μεταξύ τους, υπολείμματα οικοδομήματος, αφού φαίνεται να έχουν συγκεκριμένο προσανατολισμό, σχεδιασμό και αποτελούνται από τα ίδια υλικά, αργούς και ημίεργους λίθους. Επίσης, έχουν περίπου τις ίδιες διαστάσεις (μήκ. 0,50 μ. περίπου).

Τα κινητά ευρήματα της ανασκαφής αφορούν σε όστρακα από χρηστικά αγγεία (πινάκια, αμφορείς, μαγειρικά σκεύη). Επίσης, ενεπίγραφες πλίνθους, ληκύθια, αγνύθες, χάλκινα νομίσματα, σιδερένια αντικείμενα και θραύσματα γυάλινων αγγείων.

Η ομάδα συντηρητών πραγματοποίησε προληπτικές συντηρήσεις-στερεώσεις αποθετών, πλίνθων, λιθοσωρών με πλήθος κεραμικών θραυσμάτων, κυκλικών και άλλων κατασκευών με διαλύματα Primal διαδοχικά αυξανόμενης περιεκτικότητας. Επίσης, κατά την έρευνα των τάφων, όπου υπήρχε ανάγκη, πραγματοποίησε στερεώσεις οστών για την ασφαλή ανάσυρσή τους, καθώς επίσης και των σαθρών κεραμικών.

Στα εργαστήρια συντήρησης της 7ης ΕΒΑ στη Νέα Αγχίαλο η ομάδα συντηρητών ασχολείται με τη συντήρηση: 1) των μεταλλικών αντικειμένων που έχουν προκύψει, όπως κοσμήματα, νομίσματα, εγχειρίδια, σιδερένια αντικείμενα, 2) κεραμικών αμφορέων, πιθαριών, οινοχοών, πινακίων, μαγειρικών σκευών, ενεπίγραφων πλίνθων κ.ά. και 3) γυάλινων αγγείων, χαντρών περιδεραίων κ.ά.

Από μια πρώτη εξέταση των ευρημάτων πιθανολογείται ότι πρόκειται για χώρο που χρησιμοποιήθηκε για αποθήκευση και επεξεργασία αγροτικών προϊόντων.

Η ανασκαφική έρευνα στη θέση Παλαιόσκαλα επαναλήφθηκε στις 1/10/2003 έως 31/12/2003. Τα συνεργεία ανασκαφής ασχολήθηκαν κύρια με την αποκατάσταση και τη διαμόρφωση του χώρου που αποτελεί αυτό που χαρακτηρίστηκε «Αγροικία Παλαιόσκαλας».

Πιο συγκεκριμένα, με την πρόοδο των εργασιών διαπιστώθηκε πως ο κυρίως χώρος αυτής αποτελείται από τρεις τοίχους, Α1, Α2 και Α3, αντιστοίχως, σε διάταξη τετραγώνου. Οι ακριβείς διαστάσεις τους είναι: για τον Α1: 13,38 μ., για τον Α2: 13,30 μ. και για τον Α3: 12,20 μ. Επί του Α3 εφάπτονται καθέτως με κατεύθυνση Α.-Δ. δύο τοιχία, το πρώτο τέμνει τον Α3 στα 5,70 μ. του συνολικού μήκους του, το δεύτερο στα 8,20 μ. Οι διαστάσεις των δύο τοιχίων είναι απροσδιόριστες αφού «χάνονται» εντός του αναχώματος του συλλεκτήρα Σ3. Φαίνεται να λειτουργούν είτε ως έτερο ανεξάρτητο δωμάτιο είτε ως προθάλαμος του όλου χώρου.

Ο Β1, κάθετος τοίχος στους Α2 και Α3, περιέχει ένα διάδρομο μήκ. 1,30 μ., που διακόπτεται στο σημείο 3,30 έως 4,60 μ. Το συνολικό μήκος του Β1 είναι 11,80 μ. Το μέγιστο πλάτος των τοίχων θεμελίωσης Α1, Α2, Α3 και Β1 είναι 0,70 μ., ενώ το μέγιστο ύψος τους 0,93 μ.

Εντός του χώρου που ορίζεται από τους παραπάνω τοίχους αρχικά είχε εντοπιστεί στρώμα καταστροφής αποτελούμενο από πλίνθους, κεράμους και ημικατεργασμένους λίθους, το οποίο αφαιρέθηκε με τις εργασίες ανασκαφής.

Με την αφαίρεση της καταστροφής εντοπίστηκε και παρέμεινε στο διαμορφωμένο χώρο υδραυλικός κεραμικός αγωγός και λίθινη κατασκευή «απόσταξης» οίνου ή ελαίου. Η κατασκευή αποτελείται από κατεργασμένες σχιστολιθικές πλάκες, έχοντας τετραγωνική διατομή. Επί της κατασκευής βρέθηκαν εφαπτόμενοι αυτής δύο πίθοι (όχι ακέραιοι), ο ένας στα δυτικά και ο άλλος στα νοτιοανατολικά, οι οποίοι παρέμειναν στο χώρο ως έχουν. Ο όλος χώρος βρίσκεται στα όρια που ορίζουν οι

τομείς Στ7 και Ζ7 με βάση την αρχική χάραξη.

Γενικότερα ο χώρος του κτιρίου αποτελείται πιθανότατα από δύο «δωμάτια». Το δεύτερο εξ αυτών ορίζεται από τους Α2, Α3 και Β1, χωρίς να υπάρχουν οι ακριβείς διαστάσεις του, ούτε και η σαφής χρηστικότητά του. Εντός του δεύτερου δωματίου δεν εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά ή λοιπά λειτουργικά ευρήματα, τα οποία χρήζουν διαμόρφωσης ή διατήρησης.

Τέλος, εντός του χώρου που ορίζεται από τους τομείς Στ11Α και Ζ11Α, εντοπίστηκαν δύο τοίχοι, Γ1 και Γ2. Ο Γ1, με κατεύθυνση Δ.-Α. και συνολικό μήκος 5,70 και πλάτος 0,70 μ., τέμνει καθέτως τον Γ2 και εφάπτεται ακριβώς του μάρτυρα που διατρέχει τους τομείς Ζ11Α΄, Ζ10 και Στ11Α΄. Τα ακριβή όρια του Γ1 είναι αδιευκρίνιστα, μιας και χάνονται εντός του αναχώματος του Συλλεκτήρα Σ3.

Ο τοίχος Γ2 έχει μήκος 11,80 και μέγιστο πλάτος 0,72 μ. Βρίσκεται στην τομή Ζ11Α΄ και έχει κατεύθυνση Β.-Ν. Η κατεύθυνσή του είναι παράλληλη με αυτήν του τοίχου επί της τομής Στ11Α, ενώ ομοιάζει η κατασκευή και σύνθεση των υλικών των δύο τοίχων. Η όλη κατασκευή φαίνεται να έχει τετραγωνική διατομή. Και οι τρεις τοίχοι μαζί πιθανότατα ορίζουν δύο διαφορετικά διαμερίσματα εντός ενιαίου χώρου. Ίσως να πρόκειται για συνέχεια των διαστάσεων της λεγόμενης «Αγροικίας Παλαιόσκαλας» ή για ένα διαφορετικό διαμορφωμένο χώρο, συναφούς χρηστικότητας με αυτήν. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούμαστε από το ότι δεν φαίνεται οι δύο χώροι να συνδέονται αρχιτεκτονικώς μεταξύ τους, ενώ η κατασκευή τους είναι σαφώς διαφορετική σε τεχνοτροπία και υλικά. Τέλος, εντός του δεύτερου χώρου στη διάρκεια της έρευνας εντοπίστηκαν σαφώς λιγότερα κεραμικά και άλλα κινητά ευρήματα, ενώ δεν υπάρχει κάποιο αρχιτεκτονικό υπόλειμμα πέραν των θεμελίων της τοιχοποιίας.

Στις ανωτέρω ανασκαφικές εργασίες, στις εργασίες συντήρησης καθώς και στην παρακολούθηση των μηχανημάτων απασχολήθηκαν συνολικά 97 άτομα. Στις ανασκαφές, στην παρακολούθηση των μηχανημάτων και στην καταγραφή των ευρημάτων συμμετείχαν οι έκτακτοι αρχαιολόγοι: Π. Παπαγιώτης, Π. Σταντζούρης, Μ. Παλαμάρη, Ευ. Δραπανιώτης, Κ. Κοντόγιας, Ε. Γλώσσα, Α. Ναβροζιάδου και Γ. Σταμάτης (από 22/10/2001 έως 22/10/2002)· στη σχεδίαση των ευρημάτων των ανασκαφών ο σχεδιαστής Β. Νταϊλιάνης και οι σχεδιάστριες Π. Πολύζου (από 22/10/2001 έως 30/8/2002) και Ευ. Τσακάλου (έτος 2003). Παράλληλα με τις ανασκαφικές εργασίες, όπως προαναφέρθηκε, πραγματοποιούνται προληπτικές συντηρήσεις-στερεώσεις των ευρημάτων επί τόπου, καθώς και συντήρηση μεταλλικών αντικειμένων και κεραμικών από ομάδα συντηρητών με την επίβλεψη της μόνιμης υπαλλήλου-συντηρήτριας της Εφορείας μας Α. Ντίνα.

Συλλεκτήρας 6 (Σ6)

Θέση Αεράνη

Κατά το έτος 2004 (17/7/2004-17/12/2004) επαναλήφθηκε η ανασκαφική έρευνα στο παλαιοχριστιανικό νεκροταφείο στη θέση Αεράνη[20]. Στους τομείς ΣΤ και Ζ ερευνήθηκαν τρεις τάφοι, ένας λακκοειδής, ένας κεραμοσκεπής και ένας κιβωτιόσχημος πλακοσκεπής τάφος, και ολοκληρώθηκε η έρευνα στον εργαστηριακό χώρο που είχε εντοπιστεί πλησίον των κεραμικών κλιβάνων.

Προκειμένου να προχωρήσει το έργο κατασκευής του συλλεκτήρα Σ6, διαλύθηκαν οι λακκοειδείς και κιβωτιόσχημοι τάφοι που ερευνήθηκαν στην ανωτέρω θέση, ενώ οι καλύτερα διατηρημένοι και πιο αξιόλογοι μεταφέρθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο της Νέας Αγχιάλου. Πρόκειται συνολικά για έξι τάφους: τους τρεις μαρμάρινους κιβωτιόσχημους πλακοσκεπείς τάφους 42, 57 και 68, που ανευρέθηκαν στον τομέα ΣΤ, και τους κιβωτιόσχημους τάφους 22, 25 και 31 του τομέα Ζ. Στον αρχαιολογικό χώρο της Νέας Αγχιάλου μεταφέρθηκαν λίθοι από τους κιβωτιόσχημους τάφους, τμήματα πλίνθων και θραύσματα κεραμίδων που εντοπίστηκαν στους ανωτέρω τομείς.

Τομέας Α. Ο τομέας Α είχε αποκαλύψει δύο κεραμικούς κλιβάνους. Στόχος ήταν να ανασκαφεί ο χώρος περιμετρικά των δύο κλιβάνων σε αρκετό βάθος, προκειμένου το συνεργείο των συντηρητών να επιτελέσει τις εργασίες για τη μεταφορά τους. Κατά την ανασκαφή εντοπίστηκαν αβαφή όστρακα παλαιοχριστιανικής περιόδου μόνο μέχρι το ύψος των κλιβάνων, ενώ πιο βαθιά το χώμα ήταν σκληρό, κοκκινωπό, χωρίς ευρήματα. Αξιοσημείωτη ήταν η ανεύρεση και τρίτου κλιβάνου, μέρος του οποίου εντοπίστηκε στο πρανές του χωματόδρομου. Τα τοιχώματά του ήταν σαθρά και με δυσκολία μετρήθηκε η διάμετρος της βάσης του. Βρέθηκε αρκετή στάχτη και κεραμική στο σημείο ανοίγματος του ψησίματος. Πρόκειται για συστάδα τάφων στο χώρο, όπου ο ανευρεθείς κλίβανος έπαψε να λειτουργεί ή εξ αρχής δεν λειτούργησε λόγω κακού ψησίματός του. Ακριβώς επάνω από τον κλίβανο εντοπίστηκε γωνία κιβωτιόσχημου τάφου που δεν ερευνήθηκε, καθώς ήταν αρκετά επικίνδυνη για την ασφάλεια του χώρου μια τέτοια ενέργεια, αφού ήταν εκτός ορίων.

Οι εργασίες για τη μεταφορά των κλιβάνων έγιναν από ομάδα μόνιμων συντηρητών της Εφορείας μας και με τη συνδρομή ατόμων του ανασκαφικού συνεργείου. Σημειώνεται ότι για όλο το διάστημα που εξελίσσονταν οι προετοιμασίες για τη μεταφορά των κλιβάνων, ο χώρος φυλασσόταν σε 24ωρη βάση, ακόμα και τα Σαββατοκύ-

20. Στην ανασκαφή συνεργάστηκε ο αρχαιολόγος Π. Ευγενικός.

Εικ. 42. Νομός Μαγνησίας. Ταμευτήρας Κάρλας. Συλλεκτήρας Σ6. Θέση Αεράνη. Μεταφορά κλιβάνων.

ριακα. Ακολουθήθηκε η εξής διαδικασία: ανοίχθηκαν πρώτα στις βάσεις των κλιβάνων διαμπερείς οπές με ειδικά διαμορφωμένο τρυπάνι, στις οποίες περάστηκαν σιδερένιοι σωλήνες. Στη συνέχεια έγιναν εργασίες στερέωσης των κλιβάνων και τοποθετήθηκαν περιμετρικά σίδερα («στεφάνωμα»). Μετά το «σιδέρωμα» και το καλούπωμα, έγινε η σκυροδέτηση. Τέλος, γερανοφόρα οχήματα ανασήκωσαν τους κλιβάνους και τους μετέφεραν με ασφάλεια στον αρχαιολογικό χώρο της Νέας Αγχιάλου (Εικ. 42), ύστερα από σχετική απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού.

Θέση Θερμοκήπια

Στην παραπάνω θέση κατά την ανασκαφική περίοδο του έτους 2002 αποκαλύφθηκαν τέσσερις πίθοι. Μεταφέρθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο της Νέας Αγχιάλου.

Κακόρεμα

Σύμφωνα με σχετική απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού διαλύθηκαν οι τάφοι του βυζαντινού νεκροταφείου και οι καλυπτήριες πλάκες μεταφέρθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο της Νέας Αγχιάλου.

Συλλεκτήρας 7 (Σ7)

Θέση Κουρί

Στην παραπάνω θέση, 1 χλμ. δυτικά των Καναλίων, άρχισε περί τα τέλη του 2004 ανασκαφική έρευνα. Στο σημείο αυτό πρόκειται να διανοιχθεί ο Συλλεκτήρας 7 (Σ7) και σε επιφανειακή έρευνα που είχε διενεργηθεί είχαν εντοπιστεί όστρακα. Προηγήθηκε καθαρισμός του χώρου και έγινε χάραξη καννάβου, όπου τα ανασκαφικά τετράγωνα έχουν διαστάσεις 4×4 μ. Επιλέχθηκαν αρχικά τέσσερις δοκιμαστικές τομές για να ερευνηθεί η περιοχή (Α3, Γ7, Δ14, Ε19). Συγκεντρώθηκαν λίγη χονδροειδής αβαφής κεραμική, ελάχιστα όστρακα και θραύσματα πλίνθων, δυσδιάκριτα ως προς τη χρονολογική τους τοποθέτηση. Η ανασκαφή στις δοκιμαστικές τομές δεν ολοκληρώθηκε, όμως η έρευνα στην περιοχή πρέπει να συνεχιστεί, ώστε να σχηματιστεί μια πιο σαφής εικόνα του χώρου.

Μικροθήβες

Κόμβος Μικροθηβών

Στη Χ.Θ. 297.00 της Νέας Εθνικής Οδού Αθηνών-Θεσσαλονίκης, η οποία συμπίπτει με τον κόμβο περιοχής Μικροθηβών, συνεχίστηκε η ανασκαφική έρευνα[21] κατά τα έτη 2001-2002 σε επτά τομείς, οι οποίοι διερευνήθηκαν στη μεγαλύτερη έκτασή τους, έξι νότια της οδού Βόλου-Φαρσάλων (ΤΜ-Α΄, ΤΜ-Β΄, ΤΜ-Ε΄, ΤΜ-ΣΤ΄, ΤΜ-Ζ΄, ΤΜ-Κ΄) και ένας (ΤΜ-Η΄) βόρειά της, αποτελούμενοι από τομές διαστ. 3×3 μ.

Τα αποτελέσματα της ανασκαφικής έρευνας είναι τα εξής:

Τομέας Α΄. Επί συνόλου 98 τομών ερευνήθηκαν οι 77 φθάνοντας σε μέγιστο βάθος 2,80 μ. Στις τομές 4, 15 και 16 εντοπίστηκαν τμήματα στρώματος καταστροφής, αποτελούμενου από μεγάλη ποσότητα θραυσμάτων πλίνθων, διάσπαρτα ανθρακίδια και οστά ζώων. Στις τομές 25, 25α και 29 αποκαλύφθηκε τοίχος χωματόκτιστος (Τ1) με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ. Επίσης, στις τομές 33α και 37α αποκαλύφθηκε τοίχος (Τ2) παράλληλος στον Τ1. Στις τομές 1α, 13 και 14 αποκαλύφθηκαν επίσης στρώματα καταστροφής.

Η κεραμική του τομέα είναι πλούσια: αποτελείται από αβαφή χρηστικά αγγεία παλαιοχριστιανικής περιόδου αλλά και από δείγματα εφυαλωμένης κεραμικής. Περισυνελέγησαν αργυρά και χάλκινα νομίσματα και σιδερένια αντικείμενα.

Τομέας Β΄. Επί συνόλου 90 τομών ερευνήθηκαν οι 78, φθάνοντας σε μέγιστο βάθος 1,33 μ. Η κεραμική όμοια με του Τομέα Α. Τα ευρήματα είναι σιδερένια αντικείμενα και πήλινα υφαντικά βάρη.

21. *ΑΔ* 51 (1999): Χρονικά, σ. 445.

Τομέας Ε΄. Ερευνήθηκαν 80 τομές, φθάνοντας σε βάθος 1,37 μ. Η κεραμική όμοια με των τομέων Α και Β. Τα ευρήματα είναι σιδερένια αντικείμενα, πήλινα υφαντικά βάρη και χάλκινα σκυφωτά νομίσματα.

Τομέας ΣΤ΄. Επί συνόλου 99 τομών ερευνήθηκαν οι 50, φθάνοντας σε βάθος 1,30 μ. Περισυνελέγη κεραμική όμοια με των τομέων Α, Β και Ε.

Τομέας Ζ΄. Επί συνόλου 32 τομών ερευνήθηκαν οι 28, φθάνοντας σε βάθος 1,01 μ. Κεραμική περιορισμένη, αποτελείται από αβαφή χρηστικά αγγεία, κυρίως παλαιοχριστιανικής περιόδου.

Τομέας Η΄. Επί συνόλου 61 τομών ερευνήθηκαν οι 55, φθάνοντας σε βάθος 3,05 μ. Αποκαλύφθηκαν δύο τοίχοι χωματόκτιστοι. Περισυνελέγη κεραμική παλαιοχριστιανικής περιόδου, σιδερένια αντικείμενα, πήλινες αγνύθες και χάλκινα νομίσματα.

Τομέας Κ΄. Επί συνόλου 32 τομών ερευνήθηκαν οι 12, φθάνοντας σε μέγιστο βάθος 1,12 μ. Συνελέγη κεραμική παλαιοχριστιανικής περιόδου.

Τα ευρήματα που αποκαλύφθηκαν στη Χ.Θ. 297.00 στην περιοχή του Κόμβου Μικροθηβών ανήκουν στην παλαιοχριστιανική, βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο. Η έρευνα ολοκληρώθηκε κατά το έτος 2001. Τα ευρήματα κρίθηκαν μη διατηρητέα και οι εργασίες κατασκευής του Νέου Κόμβου στην περιοχή Μικροθηβών συνεχίστηκαν.

Θέση Επιπλογραμμή

Τομέας Γ΄. Ολοκληρώθηκε η ανασκαφική έρευνα κατά το έτος 2001 στον τομέα ΤΜ-Γ΄, όπου κατά το προηγούμενο έτος[22] αποκαλύφθηκαν σημαντικά ευρήματα, όπως στρώματα καταστροφής στις τομές 2, 6, 10, 3, 7 και 11 και κεραμικός κλίβανος παλαιοχριστιανικής περιόδου στις τομές 5, 9, 13, 14 και 15.

Με την υπ' αριθ. ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ32/42204/1397/16-11-2001 απόφαση της Διεύθυνσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, Τμήμα Βυζαντινών Χώρων, εγκρίθηκε η διατήρηση του κεραμικού κλιβάνου που αποκαλύφθηκε κατόπιν ανασκαφικής έρευνας στην περιοχή του Κόμβου Μικροθηβών (Χ.Θ. 26.00) κατά τη διάρκεια των εργασιών κατασκευής του οδικού άξονα Πατρών-Αθηνών-Θεσσαλονίκης-Ευζώνων και η προσωρινή μεταφορά και φύλαξή του στον αρχαιολογικό χώρο Φθιωτίδων Θηβών-Νέας Αγχιάλου. Με την υπ' αριθ. ΥΠΠΟ/ΔΑΒΜΜ/793/53/4-2-2002 απόφαση της Διεύθυνσης Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων

Εικ. 43. Νομός Μαγνησίας. Μικροθήβες. Θέση Επιπλογραμμή. Ο κεραμικός κλίβανος με το μεταλλικό στέγαστρο.

εγκρίθηκε και θεωρήθηκε η μελέτη μεταφοράς του κεραμικού κλιβάνου από τον κόμβο Μικροθηβών (Χ.Θ. 26.00) στον αρχαιολογικό χώρο Φθιωτίδων Θηβών, όπως αυτή συντάχθηκε από τον αρχιτέκτονα-μηχανικό Δ. Κορρέ.

Από το πέρας της ανασκαφικής έρευνας (Αύγουστος 2001) και μέχρι την έκδοση των σχετικών αποφάσεων και την εγκατάσταση του τεχνικού συνεργείου για τη μεταφορά, υπήρξε συνεχής φύλαξη καθ' όλο το 24ωρο.

Υπενθυμίζεται ότι μέχρι να ολοκληρωθεί η ανασκαφική έρευνα και να αποφασιστεί η τύχη του μνημείου, πραγματοποιήθηκαν από ομάδα συντηρητών με επικεφαλής τη συντηρήτρια της Εφορείας μας Α. Ντίνα, οι απαιτούμενες εργασίες στερέωσης-συντήρησης της εσχάρας του κεραμικού κλιβάνου, καθώς επίσης και της ανατολικής και δυτικής εισόδου και των πλευρικών τοιχωμάτων. Επίσης, ο κλίβανος προστατεύθηκε με δίρριχτο μεταλλικό στέγαστρο, το οποίο κατασκευάστηκε ειδικά για το ανωτέρω μνημείο και στο οποίο είχαν τοποθετηθεί υδρορροές απορροής των ομβρίων υδάτων (Εικ. 43).

Στις 27/9/2002 πραγματοποιήθηκε η μεταφορά του κεραμικού κλιβάνου από τον κόμβο Μικροθηβών (Χ.Θ. 26.00) στον αρχαιολογικό χώρο Φθιωτίδων Θηβών-Νέας Αγχιάλου. Η μεταφορά έγινε από τον αρχιτέκτονα-μηχανικό Δ. Κορρέ σύμφωνα με την εγκεκριμένη μελέτη και τις σχετικές αποφάσεις, με την επίβλεψη της Εφορείας μας (Εικ. 44, 45). Ο κεραμικός κλίβανος τοποθετήθηκε με ασφάλεια, ανατολικά του κοσμικού κτίσματος – αρχαία Αγορά – σε ανάλογα διαμορφωμένο χώρο, όπου και φυλάσσεται.

Σούρπη

Κόμβος Σούρπης

Στο πλαίσιο της κατασκευής του οδικού άξονα ΠΑΘΕ στο τμήμα του κόμβου Σούρπης, από την Εταιρεία

22. *ΑΔ* 55 (2000): Χρονικά, σ. 535-539.

Εικ. 44. Νομός Μαγνησίας. Μικροθήβες. Θέση Επιπλογραμμή. Εργασίες μεταφοράς του κεραμικού κλιβάνου.

Εικ. 45. Νομός Μαγνησίας. Τοποθέτηση του κεραμικού κλιβάνου στον αρχαιολογικό χώρο της Νέας Αγχιάλου.

«Ευκλείδης ΑΤΕ», πραγματοποιήθηκε από την Εφορεία μας ανασκαφική έρευνα[23] κατά τα έτη 2001-2002, δαπάναις του έργου, στις εξής θέσεις:

Α) Χ.Θ. 272+920: Σε βάθος 0,58-1,73 μ. κατά τη διάρκεια εκσκαπτικών εργασιών εντοπίστηκε λιθοσωρός. Οι εργασίες αποκάλυψης και καθαρισμού του ολοκληρώθηκαν στο χρονικό διάστημα από 25/7 έως 28/9/2001. Έχει σχήμα ελλειψοειδές και διαστάσεις: μήκος 25 και πλάτος 6,75 μ. Αποτελείται από ασβεστόλιθους συνδεδεμένους με χώμα εύθρυπτο, καστανού χρώματος, και θραύσματα κεράμων.

Συνελέγη τροχήλατη κεραμική: χονδροειδής, λεπτότεχνη, αβαφής, ακόσμητη, αρκετή με κτενωτή διακόσμηση και ελάχιστη εφυαλωμένη. Επίσης, αργυρό σκυφωτό βυζαντινό νόμισμα εποχής Αλεξίου Κομνηνού, μεταλλικά αντικείμενα, αγνύθες και θραύσματα γυάλινων αγγείων.

Β) Χ.Θ. 272+850: Οι ανασκαφικές έρευνες ολοκληρώθηκαν στο χρονικό διάστημα από 4/10/2001 έως 15/2/2002. Έγινε έρευνα σε εννέα τομείς. Το ανώτερο υψομετρικό ήταν 39,67 και το κατώτερο 30,90 μ.

Τομέας Α: Χαράχθηκαν 14 τομές, διαστ. 3×3 μ., και ερευνήθηκαν οι τέσσερις, σε βάθος 1,60 μ. Συνελέγη άφθονη αβαφής κεραμική και όστρακα με κτενωτή διακόσμηση.

Τομέας Β: Από τις 18 τομές ερευνήθηκαν οι τρεις, σε βάθος 2,25 μ. Περισυνελέγη ένα ασημένιο νόμισμα και κεραμική όμοια με του Τομέα Α.

Τομέας Γ: Από τις 30 τομές ερευνήθηκαν οι τέσσερις, σε βάθος 2,15 μ. Συνελέγη πήλινο σφονδύλι και κεραμική όμοια με των προηγούμενων τομέων.

Τομέας Δ: Από τις 30 τομές ερευνήθηκαν οι τρεις, σε βάθος 2 μ. Περισυνελέγη άφθονη κεραμική όμοια με των προηγούμενων τομέων.

Τομέας Ε: Αποτελείται από 156 τομές, διαστ. 3×3 μ., από τις οποίες ερευνήθηκαν οι δέκα, σε βάθος 2,45 μ. Συνελέγη αβαφής κεραμική, όστρακα με κτενωτή διακόσμηση και αγνύθες.

Τομέας ΣΤ: Χαράχθηκαν 52 τομές και ερευνήθηκαν οι δύο, σε βάθος 0,90 μ. Περισυνελέγη ελάχιστη αβαφής κεραμική.

Τομέας Ζ: Από τις 41 τομές ερευνήθηκαν τρεις, σε βάθος 1,55 μ. Αποκαλύφθηκε «στρώμα καταστροφής 1», διαστ. 1,30×0,43 μ., αποτελούμενο από χονδροειδή κεραμική και θραύσματα κεράμων. Περισυνελέγη άφθονη αβαφής κεραμική και όστρακα με κτενωτή διακόσμηση.

Τομέας Β΄: Από τις 45 τομές ερευνήθηκαν οι τέσσερις, σε βάθος 2,20 μ. Αποκαλύφθηκε «στρώμα καταστροφής 2», διαστ. 2,70×1,80 μ., αποτελούμενο από ασβεστόλιθους, κροκάλες, θραύσματα κεράμων. Περισυνελέγη αβαφής κεραμική και όστρακα με κτενωτή διακόσμηση.

Τομέας Η: Χαράχθηκαν 70 τομές, από τις οποίες ερευνήθηκαν οι οκτώ, σε βάθος 0,90 μ. Αποκαλύφθηκε «στρώμα καταστροφής 3», διαστ. 8,10×4,17 μ., αποτελούμενο από ασβεστόλιθους, κροκάλες, θραύσματα κεράμων. Περισυνελέγη άφθονη αβαφής κεραμική, όστρακα με κτενωτή διακόσμηση, θραύσματα λυχναριών, αγνύθες, χάλκινα και σιδερένια αντικείμενα.

Με βάση το σύνολο των ευρημάτων στη Χ.Θ. 272+850 διαπιστώθηκε μια διαχρονική χρήση του χώρου από τους υστερορρωμαϊκούς έως τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους.

Γ) Χ.Θ. 272+580: Κατά τις εκσκαφικές εργασίες στη Χ.Θ. 272+580 του κόμβου Σούρπης και συγκεκριμένα στο σημείο που η Παλαιά Εθνική Οδός συναντούσε τον υπό κατασκευή δρόμο για εκτροπή της κυκλοφορίας, εντοπίστηκαν τρεις κεραμοσκεπείς βρεφικές ταφές και δύο αποθέτες ταφικής χρήσης. Πραγματοποιήθηκε διε-

23. Στην ανασκαφή συνεργάστηκε η αρχαιολόγος Δ. Ευσταθίου και η σχεδιάστρια Μ. Αραβανοπούλου.

ρεύνηση του χώρου αυτού (υψομετρικό σημείο 43,20 μ.) στο χρονικό διάστημα από 11/6 έως 21/6/2001, που απέδωσε μεγάλη ποσότητα κεραμικής, μεταλλικά αντικείμενα και παλαιοχριστιανικό λυχνάρι.

Από 13/7/2001 ξεκίνησε συστηματική έρευνα, βόρεια των κεραμοσκεπών ταφών, στο τρίγωνο που σχηματίζουν οι δύο παράδρομοι (ρεύμα προς Αθήνα και ρεύμα προς Θεσσαλονίκη) στη Χ.Θ. 272+600. Η έρευνα ολοκληρώθηκε στις 19/7/2002. Τα υψομετρικά από όπου ελήφθησαν οι μετρήσεις του βάθους ήταν 47,063 και 46,505 μ. από το επίπεδο της θάλασσας. Αποκαλύφθηκαν τα εξής:

Τομέας Α1: Χαράχθηκαν δύο τομές, διαστ. 4×4 μ. Αποκαλύφθηκε δάπεδο, πάνω στο οποίο εδράζονται τρεις λιθοσωροί. Ο λιθοσωρός 1, διαστ. 3,94×1,36 μ., αποτελείται από ασβεστόλιθους συνδεδεμένους με σκούρο καστανό χώμα. Ο λιθοσωρός 2, διαστ. 4,14×0,72 μ., ίδιας σύστασης με τον λιθοσωρό 1. Ο λιθοσωρός 3, διαστ. 5,56×0,90 μ., ίδιας σύστασης με τους προηγούμενους. Στην τομή 1 και 2 εντοπίστηκε δάπεδο από κιτρινωπό υλικό-ασβεστοκονίαμα και πρόσμειξη πηλού. Στο δάπεδο βρέθηκαν δύο οπές κυκλικής διατομής, διαμ. 0,40 μ., οι οποίες πιθανώς αποτελούσαν βάσεις πίθων. Συνελέγη αβαφής κεραμική, όστρακα με κτενωτή διακόσμηση, χάλκινα νομίσματα, αγνύθες, μεταλλικά αντικείμενα και σιδηρόμαζες.

Τομέας Α2: Αποτελείται από 13 τομές, διαστ. 3×3 μ., από τις οποίες ερευνήθηκαν οι τρεις, σε βάθος 1,83 μ. Αποκαλύφθηκαν: ένας οκτώσχημος λάκκος, διαστ. 0,84×0,40×0,22 μ., που ήταν λαξευμένος στο φυσικό ασβεστολιθικό έδαφος, δύο πασσαλότρυπες Π1 (0,15×0,19×0,08 μ.) και Π2 (0,11×0,14×0,0,08 μ.) και ένα στρώμα καταστροφής, διαστ. 3,60×3,50 μ., από συμπαγή στρώση θραυσμάτων κεράμων και οστράκων. Συνελέγη αβαφής κεραμική, όστρακα με κτενωτή διακόσμηση, μεταλλικά αντικείμενα, νομίσματα και θραύσματα γυάλινων αγγείων.

Το στρώμα καταστροφής και οι τρεις λιθοσωροί εντάσσονται χρονολογικά στην παλαιοχριστιανική περίοδο με βάση το σύνολο της κεραμικής.

Δ) Χ.Θ. 272+800: Οι ανασκαφικές εργασίες ξεκίνησαν στις 19/2/2002, είχαν σκοπό την έρευνα του χώρου του ανισόπεδου κόμβου Σούρπης και ολοκληρώθηκαν στις 19/7/2002. Το ανώτερο υψομετρικό σημείο ήταν 48,52 μ. από το επίπεδο της θάλασσας και το κατώτερο 45,05 μ. Αποκαλύφθηκαν τα εξής:

Τομέας Α: Χαράχθηκαν 303 τομές, διαστ. 3×3 μ., από τις οποίες ερευνήθηκαν οι 51, σε βάθος 2,40 μ. Αποκαλύφθηκε το φυσικό ασβεστολιθικό στρώμα με ανομοιόμορφη αλλά και επίπεδη επιφάνεια, που χαρακτηρίζεται από έντονα σημάδια άροσης κατοπινών χρόνων. Αξιοσημείωτο είναι ότι εντοπίστηκαν 31 πασσαλότρυπες (κυκλικές και τετραγωνισμένες) που εικάζεται ότι χρησίμευαν για έδραση ξύλινων υποστυλωμάτων, δέκα κυκλικές θήκες, πιθανώς για την τοποθέτηση αγγείων, και δέκα λάκκοι (κυκλικοί και οκτώσχημοι) για συγκέντρωση νερού ή για έδραση μεγάλων αγγείων (π.χ. πίθων).

Εντοπίστηκαν επίσης 13 λακκοειδείς τάφοι (έξι βρεφικοί, δύο παιδικοί και πέντε ενηλίκων) με προσανατολισμό ΝΔ.-ΒΑ. Στην πλειονότητά τους ήταν ακτέριστοι, εκτός από τρεις στους οποίους βρέθηκαν χάλκινος σταυρός, αγγείο και χάλκινο ενώτιο.

Ερευνήθηκαν επίσης τέσσερις λιθοσωροί, διαστ.: α) 4,20×5,10 μ. β) 1,80×1,75 μ. γ) 2,10×1,56 μ. δ) 1,20×1,40 μ., δύο αποθέτες λαξευμένοι στο φυσικό ασβεστολιθικό έδαφος, διαστ.: 1) 1,05×1,10 μ. – περιχείλωμα, διάμετρος στο δάπεδο 0,75 και ύψος 0,82 μ. 2) 0,50×0,56 μ. – περιχείλωμα, διάμετρος στο δάπεδο 1,40 και ύψος 1,24 μ. και θολωτή κατασκευή αποτελούμενη από κεραμίδες, εξωτ. διαστ. 0,91×0,84 και ύψ. 0,31 μ. Μια πιθανή ερμηνεία είναι αυτή της εστίας, στην οποία συνηγορούν τα ίχνη καύσης στο στόμιο και τα όστρακα στο εσωτερικό της.

Από την έρευνα του τομέα Α συνελέγη άφθονη αβαφής κεραμική, όστρακα με κτενωτή διακόσμηση, σφονδύλια, λυχνάρια, μεταλλικά αντικείμενα, νομίσματα και θραύσματα γυάλινων αγγείων.

Τομέας Β: Αποτελείται από οκτώ τομές, διαστ. 3×3 μ. Κατά την ανασκαφική έρευνα αποκαλύφθηκε λιθοσωρός, διαστ. 5×5 μ., και τρεις αποθέτες λαξευμένοι στο φυσικό ασβεστολιθικό έδαφος, διαστ.: 1) 1,35×1,24 μ. – περιχείλωμα, 0,90×0,90 μ. στο δάπεδο και ύψος 0,90 μ. 2) 0,95×0,88 μ. – περιχείλωμα, 0,76×0,70 μ. στο δάπεδο και ύψος 1,16 μ. 3) 1,18×1,10 μ. και ύψος 0,72 μ.

Περισυνελέγη άφθονη αβαφής κεραμική, όστρακα με κτενωτή διακόσμηση, νομίσματα, μεταλλικά αντικείμενα, χάλκινες πόρπες, σφονδύλια, αγνύθες, θραύσματα γυάλινων αγγείων και αρκετές μυλόπετρες.

Τομέας Γ: Στον τομέα Γ ερευνήθηκε λιθοσωρός, διαστ. 3×2,35 μ., σε βάθος 1,48 μ.

Τομέας Δ: Στον τομέα Δ ερευνήθηκε λιθοσωρός, διαστ. 5×3 μ., σε βάθος 0,22 μ.

Τομέας Ε: Στον τομέα Ε ερευνήθηκε λιθοσωρός, διαστ. 10,50×13 μ., σε βάθος 1,83 μ. Στους τομείς Γ, Δ και Ε συνελέγη αβαφής κεραμική, όστρακα με κτενωτή διακόσμηση, λυχνάρια, σφονδύλια, μεταλλικά αντικείμενα, θραύσματα γυάλινων αγγείων και μυλόπετρες.

Συνολικά η ανασκαφική έρευνα στη Χ.Θ. 272+800 απέδωσε οκτώ λιθοσωρούς, πέντε αποθέτες, μία μικρή θολωτή κατασκευή – πιθανώς εστία – και 13 τάφους που χρονολογούνται στην παλαιοχριστιανική περίοδο με βάση τον προσανατολισμό τους (ΝΔ.-ΒΑ.), το σύνολο της κεραμικής (κτενωτά όστρακα) και των ευρημάτων (χάλκινος σταυρός).

Η βυζαντινή θέση που εντοπίστηκε ενίσχυσε τον αρχαιολογικό χάρτη της περιοχής και προσέθεσε ενδιαφέρουσες πληροφορίες στην έρευνα για τον τρόπο ζωής των κατοίκων (πρόχειρες πασσαλόπηκτες αγροτικές εγκαταστάσεις στο φυσικό ασβεστολιθικό έδαφος με «λάκκους» παθανώς για συγκέντρωση νερού ή έδραση μεγάλων πίθων, με «θήκες» για την τοποθέτηση αγγείων, εστία για την προετοιμασία της τροφής), αλλά και για τον τρόπο ταφής των νεκρών τους (λακκοειδείς ταφές, με το νεκρό σε ύπτια θέση και σπάνια συνοδεία κτερισμάτων).

Τα ευρήματα που αποκαλύφθηκαν στην περιοχή του Κόμβου Σούρπης, με την ευκαιρία της κατασκευής του οδικού άξονα ΠΑΘΕ ανήκουν στην παλαιοχριστιανική περίοδο και αποτελούν τμήμα της παλαιοχριστιανικής θέσης που είχε εντοπιστεί και παλαιότερα κατά τις εργασίες διαπλάτυνσης της Εθνικής Οδού σε μικρή απόσταση από τα πρόσφατα ευρήματα[24]. Κρίθηκαν μη διατηρητέα και διαλύθηκαν σύμφωνα με σχετική απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού προκειμένου να συνεχιστούν οι εργασίες κατασκευής της Εθνικής Οδού.

Φθιώτιδες Θήβες - Νέα Αγχίαλος

Σε σωστικές ανασκαφές που διενεργήθηκαν στη Νέα Αγχίαλο, κατά τα έτη 2001-2004, με την ευκαιρία έργων που εκτελούνται είτε από Κοινωφελείς Οργανισμούς είτε από ιδιώτες, αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα που συμβάλλουν στη σύνθεση του πολεοδομικού ιστού του σημαντικότατου παλαιοχριστιανικού κέντρου των Φθιωτίδων Θηβών.

Έργο υπογείωσης καλωδίων ΔΕΗ

Κατά τη διενέργεια ανασκαφικής έρευνας το έτος 2001 στο πλαίσιο εργασιών για την υλοποίηση του έργου «Υπογείωση Καλωδίων ΔΕΗ» αποκαλύφθηκαν οι εξής αρχαιότητες στις παρακάτω οδούς:

α) Οδός Ελληνικής Αεροπορίας και Ράλλη Ράλλη: Αποκαλύφθηκε χωματόκτιστος τοίχος (Τ1), σε βάθος 0,60-1,05, πλ. 0,65 μ., με κατεύθυνση Α.-Δ. Επίσης, ασβεστόκτιστος τοίχος (Τ2), σε βάθος 0,75, πλ. 0,65 μ., με κατεύθυνση Β.-Ν.

β) Οδός Ελληνικής Αεροπορίας: Στο τμήμα μεταξύ των οδών Ράλλη Ράλλη και 30ής Ιουλίου αποκαλύφθηκαν τα εξής: Χωματόκτιστος τοίχος (Τ1), σε βάθος 0,80, πλ. 0,60 μ., με κατεύθυνση Β.-Ν. Από τη δυτική παρειά του περισυνελέγη τμήμα μυλόπετρας από ηφαιστειακό λίθο και τμήμα μαρμάρινης λεκάνης. Δυτικά του Τ1, σε βάθος 1,20 μ., βρέθηκε δάπεδο (Δα) από πατημένο χώμα. Ασβεστόκτιστος τοίχος (Τ2), σε βάθος 1,35, πλ. 0,70 μ., με κατεύθυνση Α.-Δ. Αγωγός (Αγ. 1) σε βάθος 1,30 μ., κτιστός, ανοίγματος 0,26 μ., με πλάτος τοιχωμάτων 0,19 μ. Φρέαρ, σε βάθος 0,80 μ., κτιστό, διαμ. 0,65 μ. Η κάλυψή του με ασβεστολιθική πλάκα. Χωματόκτιστος τοίχος (Τ3), σε βάθος 0,90-1,75, πλ. 0,70, με κατεύθυνση Α.-Δ. Περισυνελέγησαν όστρακα παλαιοχριστιανικής περιόδου.

γ) Οδός Ελληνικής Αεροπορίας και 30ής Ιουλίου: Αποκαλύφθηκε τοιχοποιία από αργολιθοδομή και χωματολάσπη, μήκ. 5 και πλ. 0,60, σε βάθος 0,50 μ., με κατεύθυνση Α.-Δ.

δ) Οδός Ευλογημένου: Στο τμήμα μεταξύ των οδών Σταυρίδη και Ελευθερίας αποκαλύφθηκαν τα εξής λείψανα αρχαίων κτιρίων: Τοίχος (Τ1), σε βάθος 0,75, πλ. 0,90, με κατεύθυνση Α.-Δ. Τοίχος (Τ2), σε βάθος 0,75, πλ. 0,80 μ., με κατεύθυνση Β.-Ν. Τοίχος (Τ3), σε βάθος 0,90, πλ. 0,80 μ., με κατεύθυνση Α.-Δ. Τοίχος (Τ4), σε βάθος 0,70, πλ. 0,70 μ., με κατεύθυνση Α.-Δ. Τοίχος (Τ5), σε βάθος 0,97, πλ. 0,75 μ., με κατεύθυνση Β.-Ν. Η έρευνα περιορίστηκε στο πλάτος της τομής. Τα λείψανα τοιχοποιίας συνεχίζονται και κάτω από το οδόστρωμα. Περισυνελέγησαν όστρακα παλαιοχριστιανικής περιόδου.

ε) Οδός Ευλογημένου: Στο τμήμα μεταξύ των οδών Κασνέτη και Σταυρίδη αποκαλύφθηκαν τα εξής λείψανα αρχαίων κτιρίων: Ασβεστόκτιστος τοίχος (Τ1), σε βάθος 1-1,20, πλ. 1 μ., με κατεύθυνση Β.-Ν. Πρόκειται για τμήμα του τείχους του λιμανιού. Δυτικά του τείχους του λιμανιού και σε βάθος 0,95-1,05 μ. περισυνελέγη ακέραιο μαρμάρινο επίθημα. Η έρευνα ανατολικά και δυτικά του Τ1 έφθασε σε βάθος 1,80 μ., όπου εντοπίστηκε στρώμα άμμου θαλάσσης.

Ασβεστόκτιστος τοίχος (Τ2), σε βάθος 0,90, πλ. 0,75 μ., με κατεύθυνση Β.-Ν.

Δάπεδο (Δα) από ασβεστολιθικές πλάκες. Βρέθηκε ανατολικά του Τ2, σε βάθος 0,85, μήκ. 10 μ.

Δάπεδο (Δβ) από πήλινες πλάκες. Βρέθηκε δυτικά του Τ2, σε βάθος 1,30 μ., σε οκτώ σειρές, με διαστάσεις 0,27×0,25 μ. και κατεύθυνση Α.-Δ.

Ασβεστόκτιστος τοίχος(Τ3), σε βάθος 0,34, πλ. 0,60 μ., με κατεύθυνση Β.-Ν.

Δάπεδο (Δγ) από ασβεστολιθικές πλάκες. Βρέθηκε ανατολικά του Τ3, σε βάθος 0,75, μήκ. 5,20 μ.

Τοίχος (Τ4) αποτελούμενος από δόμους από ηφαιστειακό πέτρωμα, σε βάθος 0,43-0,53, πλ. 0,60 μ., με κατεύθυνση Α.-Δ. Ο Τ4 συνδέεται οργανικά και σχηματίζει γωνία με τον επόμενο τοίχο (Τ5), ο οποίος βρέθηκε στο ίδιο βάθος, έχει όμοιο πλάτος και κατεύθυνση Β.-Ν. Η προς Β. συνέχεια του Τ5 αποκαλύφθηκε και στην κατά πλάτος τομή που διενεργήθηκε στην οδό Ευλογημένου, στο όριο με την οδό Σταυρίδη.

24. *ΑΔ* 54 (1999): Χρονικά, σ. 445-446.

Δάπεδο (Δδ) από πηλόχωμα. Βρέθηκε δυτικά του Τ5, σε βάθος 1,70 μ.

Η έρευνα περιορίστηκε στο μήκος και πλάτος της τομής. Τα λείψανα τοιχοποιίας και τα δάπεδα συνεχίζονται και κάτω από την οδό Ευλογημένου. Από την έρευνα περισυνελέγη μεγάλος αριθμός οστράκων παλαιοχριστιανικής περιόδου.

Ανοίχθηκε τομή και στη διασταύρωση των οδών Ευλογημένου και Σταυρίδη, κατά την οποία σε βάθος 0,80-1 μ. αποκαλύφθηκαν δύο ασβεστόκτιστοι τοίχοι, πλ. 0,60 μ., ο ένας με κατεύθυνση Α.-Δ. και ο άλλος Β.-Ν.

στ) Οδός 30ής Ιουλίου και Ευλογημένου: Σε βάθος 0,52 μ. αποκαλύφθηκε κτιστός κιβωτιόσχημος πλακοσκεπής τάφος, με προσανατολισμό Α.-Δ. Οι τρεις καλυπτήριες πλάκες ήταν από ασβεστολιθικό πέτρωμα. Οι διαστάσεις του 1,90×0,90×0,50 μ. Το πάχος της τοιχοποιίας του είναι 0,35 μ. Εσωτερικά ήταν επιχρισμένος από κουρασάνι, πάχ. 0,0065 μ. Ως δάπεδο χρησίμευσε το φυσικό έδαφος. Περιείχε τέσσερις σκελετούς σε διατάραξη. Ήταν κτερισμένος με ένα πινάκιο, εντός του οποίου υπήρχε παλαιοχριστιανικό λυχνάρι.

ζ) Οδός Κασνέτη: Στο τμήμα μεταξύ των οδών Ευλογημένου και Χρηστάκη αποκαλύφθηκαν τα εξής: Τοιχοποιία (Τ1), σε βάθος 0,90, πλ. 1,10 μ., πολύ ισχυρής κατασκευής από αργολιθοδομή και ασβεστοκονίαμα, με κατεύθυνση Β.-Ν. Πρόκειται για το τείχος του λιμανιού. Δάπεδο (Δα) από ασβεστολιθικές πλάκες, σε βάθος 1,70 μ.

Χωματόκτιστος τοίχος(Τ2), σε βάθος 0,36, πλ. 0,65 μ., με κατεύθυνση Α.-Δ.

Δάπεδο (Δβ) από πήλινες πλάκες σε δώδεκα σειρές, σε βάθος 0,40 μ.

Ασβεστόκτιστος τοίχος(Τ3), σε βάθος 035, πλ. 0,67 μ., με κατεύθυνση Α.-Δ.

Δάπεδο (Δγ) από πήλινες πλάκες σε εννεά σειρές, διαστ. 0,50×0,50, σε βάθος 0,47 μ.

Ασβεστόκτιστος τοίχος (Τ4) με κατεύθυνση Β.-Ν.

Τα ανωτέρω λείψανα είναι η προς Α. συνέχεια του κτιρίου που αποκαλύφθηκε στο οικόπεδο Πρίντζου κατά το έτος 2000.

ζ) Οδός Διαμαντοπούλου: Στο τμήμα μεταξύ των οδών Σταυρίδη και Ελευθερίας αποκαλύφθηκαν τα εξής:

Συντρίμματα τοιχοποιίας (Τ1) (αργοί λίθοι συνδεδεμένοι με ασβεστοκονίαμα), σε βάθος 0,60-1,50, μήκ. 5 μ.

Κιβωτιόσχημος τάφος (Τάφ. 1), με προσανατολισμό Α.-Δ. που περιείχε ένα σκελετό.

Χωματόκτιστος τοίχος (Τ2), σε βάθος 1, πλ. 1 μ., με κατεύθυνση Β.-Ν.

Ασβεστόκτιστος τοίχος (Τ3), σε βάθος 0,26-0,80, πλ. 2 μ., με κατεύθυνση Α.-Δ. Πρόκειται για τμήμα του χερσαίου τείχους της οχύρωσης της παλαιοχριστιανικής πόλης των Φθιωτίδων Θηβών. Η έρευνα για την αποκάλυψη του τείχους έφθασε σε βάθος 1,40 μ., σημείο στο οποίο εντοπίστηκε ο υδροφόρος ορίζοντας.

Χωματόκτιστος τοίχος (Τ4), σε βάθος 0,45, πλ. 0,60 μ., με κατεύθυνση Α.-Δ.

Χωματόκτιστος τοίχος (Τ5), σε βάθος 0,40, πλ. 0,60 μ., με κατεύθυνση Β.-Ν.

Φρέαρ 1, σε βάθος 0,80-1,20 μ., τετράγωνης διατομής, διαστ. 0,60×0,60 μ. Η έρευνα στο φρέαρ έφθασε σε βάθος 2,56 μ. από το κατάστρωμα της οδού και από το εσωτερικό του ανασύρθηκε μεγάλη ποσότητα κεραμικής παλαιοχριστιανικής περιόδου.

Χωματόκτιστος τοίχος (Τ6), σε βάθος 0,30, πλ. 0,55 μ., με κατεύθυνση Β.-Ν.

Ασβεστόκτιστος τοίχος (Τ7), σε βάθος 0,30, πλ. 0,70 μ., με κατεύθυνση Β.-Ν.

Τοίχος (Τ8) κατά το μικτό σύστημα τοιχοποιίας, σε βάθος 0,30, πλ. 0,65 μ., με κατεύθυνση Β.-Ν.

Ασβεστόκτιστος τοίχος (Τ9), σε βάθος 0,27, πλ. 0,60 μ., με κατεύθυνση Β.-Ν.

Δάπεδο (Δα) από ασβεστολιθικές πλάκες, σε βάθος 0,85 μ., μεταξύ των τοίχων Τ5 και Τ9.

Δάπεδο (Δβ) από ασβεστολιθικές πλάκες, σε βάθος 0,70 μ., ανατολικά του τοίχου Τ6, σε μήκος 4,20 μ.

Δάπεδο (Δγ) από ασβεστολιθικές πλάκες, σε βάθος 1,10 μ.

Από την έρευνα στο δυτικό τμήμα της οδού περισυνελέγησαν, εκτός από την άφθονη κεραμική παλαιοχριστιανικής περιόδου, μαρμάρινη βάση, διαμ. 0,60 και ύψ. 0,16 μ., και μαρμάρινος δόμος.

Έγινε έρευνα και στο ανατολικό τμήμα της οδού και αποκαλύφθηκαν σε βάθος 0,50-0,90 μ. δύο ασβεστόκτιστοι τοίχοι με κατεύθυνση Α.-Δ. και ένα θρυμματισμένο πιθάρι.

η) Οδός Σταυρίδη: Σε βάθος 0,80-1,30 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα του τείχους του λιμανιού, αποτελούμενο από σειρά δόμων σε μήκος 6 και πλάτος 6 μ.

Οδός Τσιτσίνια

Στο τμήμα μεταξύ των οδών Ελευθερίας και Σταυρίδη, κατά τις εργασίες διαμόρφωσης του δυτικού πεζοδρομίου από το Δήμο Νέας Αγχιάλου κατά το έτος 2001, αποκαλύφθηκαν σε πολύ μικρό βάθος λείψανα τοιχοποιίας και ψηφιδωτό δάπεδο με γεωμετρικό διάκοσμο.

Οδός 30ής Ιουλίου

Σε οικόπεδο ιδιοκτησίας του Δήμου Νέας Αγχιάλου διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα κατά το έτος 2001, επ' ευκαιρία των εκσκαφών για ανέγερση αγροτικού ιατρείου, κατά την οποία αποκαλύφθηκαν τα εξής:

Σε βάθος 0,70-1,25 μ. λείψανα τοιχοποιίας πέντε χωματόκτιστων τοίχων (Τ1, Τ3, Τ4, Τ4α, Τ7) και τριών τοίχων από αργολιθοδομή και ασβεστοκονίαμα ως συνδετικό υλικό (Τ2, Τ5, Τ6), οι οποίοι σώζονται αποσπασματικά. Επίσης, αγωγός (Αγ. 1) κτιστός, τετράγωνης διατομής, με κατεύθυνση Β.-Ν., διέρχεται του Τ5, για πυθμένα έχει παραλληλόγραμμες πλίνθους, διαστ. 0,32×0,30 μ. και για κάλυψη ακανόνιστες σχιστολιθικές πλάκες – σώζονται εννέα κατά χώραν με αρμούς από ασβεστοκονίαμα.

Ερευνήθηκαν και τρεις τάφοι: ένας λακκοειδής πλακοσκεπής, διαστ. 2×0,50×0,60 μ., με τρεις καλυπτήριες πλάκες από ηφαιστειακό πέτρωμα. Περιείχε ένα σκελετό σε θέση χριστιανικής ταφής. Επίσης, βρέθηκαν και δύο κεραμοσκεπείς τάφοι του συνήθους τύπου στην περιοχή.

Από την έρευνα περισυνελέγησαν τμήματα αμφίγλυφων θωρακίων, άφθονη αβαφής κεραμική και όστρακα με κτενωτή διακόσμηση.

Τα λείψανα που ήλθαν στο φως πιθανώς σχετίζονται με τα τμήματα του υδραγωγείου που αποκαλύφθηκαν ανατολικά της σημερινής εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου. Διατηρήθηκαν σε κατάχωση κάτω από τη θεμελίωση του Αγροτικού Ιατρείου.

Συμβολή των οδών Ράλλη και Τσιτσίνια (οικόπεδο Α. και Π. Τριανταφυλλοπούλου)

Στο παραπάνω οικόπεδο διενεργήθηκε δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα κατά το έτος 2001, πριν από την εκσκαφή θεμελίων για ανέγερση προσθήκης σε υπάρχουσα διώροφη οικοδομή, επειδή γειτνιάζει με το συγκρότημα των βασιλικών του Αρχιερέως Πέτρου.

Χαράχθηκε τομή διαστ. 1,50×15 μ. με κατεύθυνση Β.-Ν. Σε βάθος 1,50 μ. εντοπίστηκε ο υδροφόρος ορίζοντας. Δεν αποκαλύφθηκαν λείψανα τοιχοποιίας. Περισυνελέγησαν πολλά κινητά ευρήματα. 70 χάλκινα νομίσματα, από τα οποία το ένα του πρώτου έτους της βασιλείας του Ιουστινιανού Α΄ (527-565) AISP και τα υπόλοιπα μεγέθους φακής. Επίσης, θραύσματα γυάλινων αγγείων, χάλκινα ελάσματα, λυχνάρια και σημαντικός αριθμός οστράκων, τα οποία χρονολογούνται στην παλαιοχριστιανική περίοδο.

Θέση Λαχανόκηποι - οδός Μαλτέζου (οικόπεδο Ευ. Γιαννακού)

Κατά τη διάρκεια δοκιμαστικής ανασκαφικής έρευνας στο παραπάνω οικόπεδο κατά τα έτη 2001-2002, αποκαλύφθηκαν σε βάθος 1-2 μ. 20 κεραμοσκεπείς τάφοι (τάφ. 1-τάφ. 20) του συνήθους τύπου στην περιοχή. Από τον τάφο 13 περισυνελέγησαν χάλκινο ψέλιο, ζεύγος ασημένιων ενωτίων και χάντρες περιδεραίου. Χρονολογικά ανήκουν στην παλαιοχριστιανική περίοδο.

Μετά την ολοκλήρωση της έρευνας χορηγήθηκε άδεια ανέγερσης της οικοδομής.

Οδός Καρδαμάτη (οικόπεδο Δ. Παρδάλη)

Στο παραπάνω οικόπεδο πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα το έτος 2002 σε βάθος 0,95-2,05 μ., κατά την οποία αποκαλύφθηκαν τα εξής: δύο ασβεστόκτιστοι τοίχοι (Τ1, Τ2), πλ. 0,65 μ., και τέσσερις χωματόκτιστοι (Τ3, Τ4, Τ5, Τ6). Τα λείψανα τοιχοποιίας απαρτίζουν τέσσερις χώρους αστικού κτίσματος. Η έρευνα περιορίστηκε στο χώρο που καταλαμβάνει η θεμελίωση της νέας οικοδομής. Τα λείψανα διατηρήθηκαν σε κατάχωση. Συνεχίζονται και στο γειτονικό οικόπεδο. Περισυνελέγη αβαφής κεραμική και άφθονα όστρακα παλαιοχριστιανικής περιόδου, καθώς και φθαρμένο χάλκινο νόμισμα.

Συμβολή των οδών 30ής Ιουλίου και Βασιλειάδου (οικόπεδο Σ. Σπίνου)

Στο παραπάνω οικόπεδο πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα το έτος 2002, κατά την οποία αποκαλύφθηκαν οι εξής τάφοι σε βάθος 0,30-3 μ.:

Τάφ. 1: Κιβωτιόσχημος πλακοσκεπής. Τα τοιχώματα και η κάλυψη από πλάκες σχιστολίθου. Τάφ. 2: Όμοιος με τον τάφ. 1. Τάφ. 3: Κιβωτιόσχημος πλακοσκεπής. Τα τοιχώματα και η κάλυψη από πλάκες ηφαιστειακού πετρώματος. Τάφ. 4: Κεραμοσκεπής του συνήθους τύπου. Τάφ. 5: Λακκοειδής πλακοσκεπής τάφος.

Περιείχαν οστά αποσαθρωμένα.

Θέση Λαχανόκηποι (οικόπεδο Γ. Αλεξανδροπούλου)

Κατά τη διενέργεια δοκιμαστικής ανασκαφικής έρευνας κατά το έτος 2002 στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκε σε βάθος 0,80-1,10 μ. χωματόκτιστος τοίχος (Τ1), πλ. 0,60 και μήκ. 9,50 μ. Έχει κατεύθυνση Α.-Δ.

Μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφής χορηγήθηκε άδεια ανέγερσης της οικοδομής με κατάχωση των λειψάνων τοιχοποιίας.

Οδός Αγίου Γεωργίου

Κατά τη διενέργεια ανασκαφικής έρευνας στο τμήμα της παραπάνω οδού μεταξύ των οδών Θ. Αγγελίδη και 30ής Ιουλίου το έτος 2002 επ' ευκαιρία του έργου διάνοιξης αποχετευτικού αγωγού από το Δήμο Νέας Αγχιάλου, αποκαλύφθηκαν σε βάθος 1,27-1,90 μ. λείψανα τοιχοποιίας 12 χωματόκτιστων τοίχων (Τ1-Τ12) και ένας

Εικ. 46. Νομός Μαγνησίας. Νέα Αγχίαλος. Οικόπεδο Α. και Ν. Τοκαλή. Μαρμάρινη σαρκοφάγος.

κεραμοσκεπής τάφος (τάφ. 1). Η έρευνα περιορίστηκε στο μήκος και πλάτος της τομής. Περισυνελέγησαν όστρακα παλαιοχριστιανικής περιόδου.

Οδός Ελληνικής Αεροπορίας (οικόπεδο Α. και Ν. Τοκαλή)

Κατά τις εργασίες διάνοιξης αποχετευτικού αγωγού το έτος 2003 στο παραπάνω οικόπεδο, αποκαλύφθηκε μαρμάρινη σαρκοφάγος σε βάθος 1,65 μ. με προσανατολισμό Α.-Δ. Ακολούθησε ανασκαφική έρευνα, η οποία αποσκοπούσε στην πλήρη αποκάλυψη της σαρκοφάγου. Πλην της σαρκοφάγου ήλθαν στο φως, σε βάθος 1,10 μ., χωματόκτιστος τοίχος και σε βάθος 0,42-0,57 μ. κατώφλι από ηφαιστειακό πέτρωμα.

Μετά την ολοκλήρωση της έρευνας και κάτω από αντίξοες συνθήκες – η σαρκοφάγος ήταν σχεδόν γεμάτη λύματα από αγωγούς παρακείμενων οικοδομών – έγινε η ανάσυρσή της και η μεταφορά της στον αρχαιολογικό χώρο της Νέας Αγχιάλου. Πρόκειται για ακέραιη σαρκοφάγο (Εικ. 46), η οποία διατηρεί και το κάλυμμά της. Διαστάσεις: μήκος 2,24-2,34, πλάτος 0,97-1 και ύψος 1,30 μ.

Στην κύρια όψη tabulla ansata εκατέρωθεν της οποίας πυροστρόβιλος και ρόδακας. Στη μία στενή πλευρά πυροστρόβιλος και στην άλλη πυροστρόβιλος με δαφνόφυλλα. Οι κοσμούμενες πλευρές ορίζονται με τριταινιωτό κυμάτιο. Το κάλυμμα είναι τριγωνικό και καταλήγει σε ακρωτήρια.

Η σαρκοφάγος περιείχε ένα σκελετό σε θέση χριστιανικής ταφής και μία ανακομδή, χωρίς κτερίσματα. Είναι δουλεμένη από λευκό χοντρόκοκκο μάρμαρο και ανήκει χρονολογικά στην παλαιοχριστιανική περίοδο. Έγινε συντήρηση των οστών, τα οποία παρέμειναν εντός της σαρκοφάγου.

Συμβολή των οδών 30ής Ιουλίου και Αγίου Γεωργίου

Σύμφωνα με την υπ'αρι0. ΥΠΠΟ/ΓΔΑ/ΑΡΧ/Β1/Φ32/ 51235/ 2229/6-9-2002 απόφαση, πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα το έτος 2003 στο χώρο που πρόκειται να ανεγερθούν καταστήματα (κεντρική πλατεία του Δήμου Νέας Αγχιάλου).

Η ανασκαφική έρευνα, της οποίας προηγήθηκε αφαίρεση (με μηχάνημα) επιχώσεως ±0,80 μ., έφερε στο φως.

α) Λείψανα κτιρίων αδιάγνωστης χρήσης. Η τοιχοποιία και τα δάπεδα των κτιρίων αυτών βρέθηκαν αποσπασματικά και είναι ευτελούς κατασκευής. Από τους οκτώ τοίχους που εντοπίστηκαν, οι επτά έχουν πλάτος ±0,70 και ο όγδοος ±0,50 μ. Αποτελούνται από αργολιθοδομή με συνδετικό υλικό τη χωματολάσπη. Από τα δάπεδα που εντοπίστηκαν στο βάθος των 1,70-1,80 μ. (2,60 μ. από την ανώτατη στάθμη του πεζοδρομίου της οδού 30ής Ιουλίου), το ένα αποτελείται από απλό κουρασάνι (πιθανόν πρόκειται για δεξαμενή) και το άλλο από πήλινες και σχιστολιθικές πλάκες.

β) Τρεις ταφές, από τις οποίες οι δύο είναι σε κεραμο-

σκεπείς τάφους και η μία σε ταφικό αγγείο.

Από την ανασκαφική έρευνα περισυνελέγησαν: τρία ακέραια λυχνάρια και θραύσματα άλλων, επτά χάλκινα νομίσματα, τμήμα αμφίγλυφου θωρακίου και μεγάλος αριθμός οστράκων παλαιοχριστιανικής περιόδου.

Τα λείψανα των κτιρίων που εντοπίστηκαν κατά την ανασκαφική έρευνα, συσχετιζόμενα με αυτά που είχαν αποκαλυφθεί στην ανασκαφή του 1983, πιθανότατα ανήκουν σε βοηθητικά κτίσματα της 9ης παλαιοχριστιανικής βασιλικής, η οποία ήλθε στο φως το έτος 1981 σε γειτονικό οικόπεδο της ίδιας οδού[25]. Τα ευρήματα διατηρήθηκαν ανέπαφα σε κατάχωση και χορηγήθηκε άδεια ανέγερσης των καταστημάτων στην κεντρική πλατεία της Νέας Αγχιάλου.

Συμβολή των οδών Κασνέτη και Ζλατάνου (οικόπεδο Δ. Ζιώγα)

Στο παραπάνω οικόπεδο πραγματοποιήθηκε δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα κατά τα έτη 2001 και 2003 ύστερα από την υπ' αριθ. 2846/3-11-1997 απόφαση της 7ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, τα αποτελέσματα της οποίας είναι τα εξής (Εικ. 47):

Σε βάθος 0,45-1,20 μ. αποκαλύφθηκαν λείψανα 14 ασβεστόκτιστων τοίχων (Τ1-Τ14), τρία δάπεδα (Δα-Δγ) (Εικ. 48, 49) αποτελούμενα από ακανόνιστα τοποθετημένες ασβεστολιθικές πλάκες, διαφόρων σχημάτων και διαστάσεων, καθώς και ένας κτιστός αγωγός (Αγ. 1). Τα ανωτέρω λείψανα τοιχοποιίας απαρτίζουν κτίσματα, το οποία σχετίζονται με την παλαιοχριστιανική βασιλική Μαρτυρίου, η οποία γειτνιάζει προς Δ. με το οικόπεδο Δ. Ζιώγα.

Από την ανασκαφική έρευνα περισυνελέγη μεγάλος αριθμός κεραμικής κατ' εξοχήν παλαιοχριστιανικής περιόδου, θραύσματα λυχναριών, γυάλινων αγγείων και τέσσερα χάλκινα νομίσματα του Μεγάλου Κωνσταντίνου σε πολύ καλή κατάσταση διατήρησης.

Όπως σημειώνεται και στο απόσπασμα ρυμοτομικού της Νέας Αγχιάλου, τα ευρήματα στο οικόπεδο Δ. Ζιώγα είναι η προς Α. συνέχεια της βασιλικής Μαρτυρίου και έχουν σχέση με τα ευρήματα στο γειτονικό οικόπεδο Ευ. Ζιώγα.

Από μια πρώτη εξέταση των ευρημάτων συμπεραίνεται ότι τα λείψανα των κτισμάτων που αποκαλύφθηκαν στο οικόπεδο Δ. Ζιώγα ανήκουν χρονολογικά στην πρώτη φάση της βασιλικής Μαρτυρίου και συγκεκριμένα στον 4ο αι. μ.Χ.

Με σχετική απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού χορηγήθηκε άδεια ανέγερσης τριώροφης οικοδομής επί πυλωτής και τα αρχαία διατηρήθηκαν ανέπαφα σε κατάχωση, κάτω από τη θεμελίωση της οικοδομής.

Συμβολή των οδών Σταυρίδη και Εμμανουηλίδου (οικόπεδο Γ. και Α. Μπόλιου)

Στο παραπάνω οικόπεδο πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα κατά τα έτη 2002-2003, στην οποία αποκαλύφθηκαν τα εξής:

α) Λείψανα τοιχοποιίας τεσσάρων χωματόκτιστων τοίχων (Τ1, Τ2, Τ3, Τ4) σε βάθος 0,80 μ. Πρόκειται για γωνιακά τμήματα κτιριακών κατασκευών στη βόρεια πλευρά του οικοπέδου. β) 103 τάφοι κεραμοσκεπείς του συνήθους τύπου στην περιοχή. γ) δύο τάφοι κιβωτιόσχημοι πλακοσκεπείς. δ) 44 ταφικά αγγεία (οξυπύθμενοι αμφορείς).

Οι περισσότεροι από τους τάφους είχαν προσανατολισμό Α.-Δ. Αποκαλύφθηκαν και τάφοι με προσανατολισμό Β.-Ν. Πολλοί κεραμοσκεπείς τάφοι ήταν σε κακή κατάσταση διατήρησης. Το σκελετικό υλικό στις περισσότερες ταφές ήταν αποσαθρωμένο. Εντοπίστηκαν ταφές ενηλίκων αλλά και παιδικές.

Από την έρευνα των τάφων περισυνελέγησαν: χάλκινα νομίσματα, χάλκινοι κρίκοι, χάλκινες πόρπες, χρυσό περίαπτο, γυάλινο αγγείο, χάντρες περιδεραίου, τριφυλλόστομες οινοχόες, σκύφοι, πινάκια, μαγειρικά σκεύη, θραύσματα από λυχνάρια και όστρακα παλαιοχριστιανικής περιόδου.

Έγινε καταγραφή 28 κεραμικών ευρημάτων και 20 μικροτεχνημάτων.

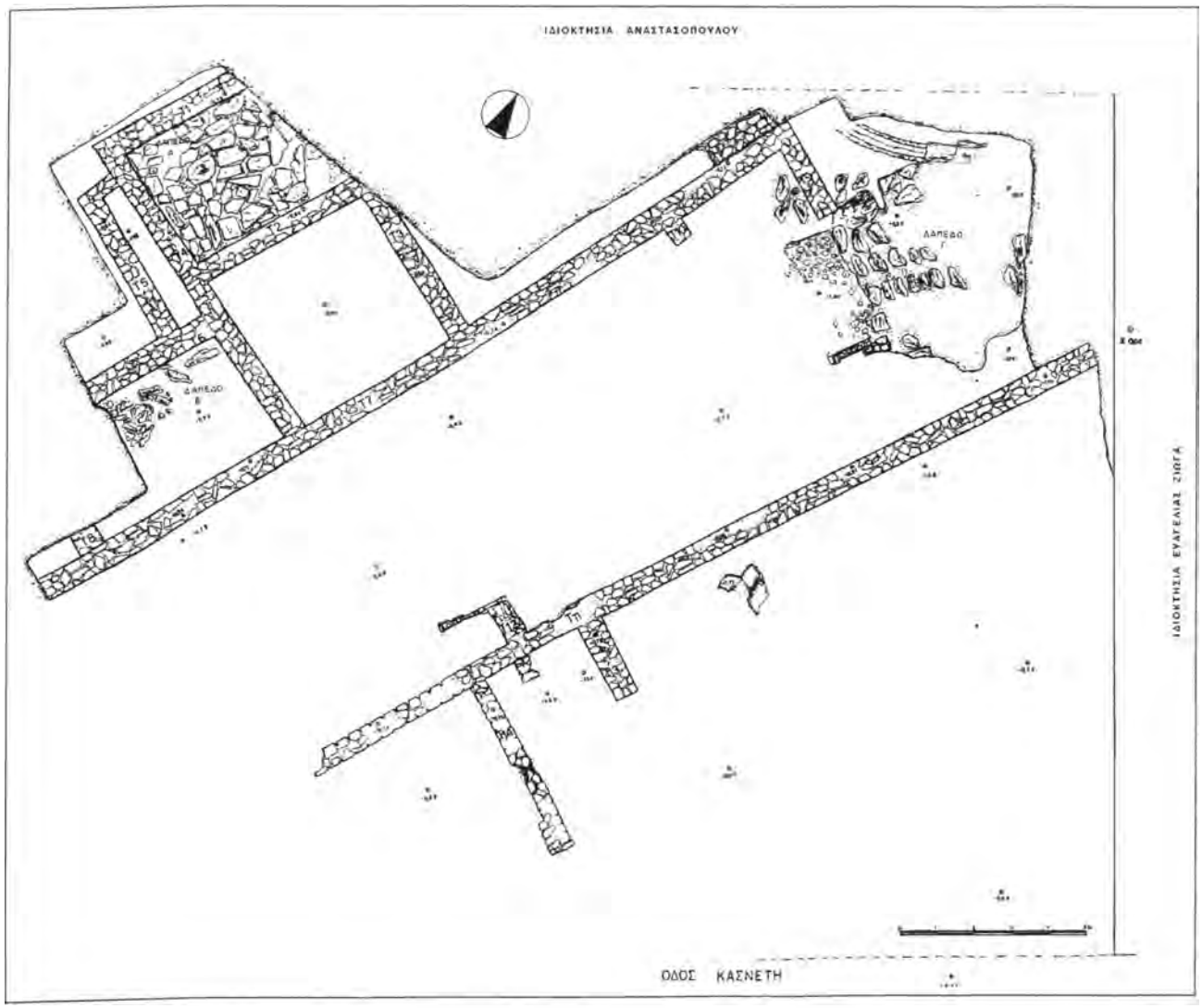
Τα ευρήματα που αποκαλύφθηκαν στο ανωτέρω οικόπεδο ανήκουν στην πρώιμη παλαιοχριστιανική περίοδο και ευρίσκονται σε μικρή απόσταση δυτικά της βασιλικής Μαρτυρίου.

Συμβολή των οδών Ελληνικής Αεροπορίας και Παπαδοπούλου (οικόπεδο Α. Τοκαλή)

Στο παραπάνω οικόπεδο πραγματοποιήθηκε δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα από 18/12/2003 έως 29/1/2004 κατά την οποία εντοπίστηκε σημαντικός αριθμός τάφων που ανήκουν στην παλαιοχριστιανική περίοδο[26]. Ακολούθησε ανασκαφική έρευνα κατά την οποία αποκαλύφθηκαν οι εξής τάφοι (Εικ. 50):

25. *ΑΔ* 36 (1981): Χρονικά, σ. 264-265.

26. Στις ανασκαφές που διενεργήθηκαν στη Νέα Αγχίαλο το έτος 2004 συμμετείχε ο αρχαιολόγος Π. Στραντζούρης.

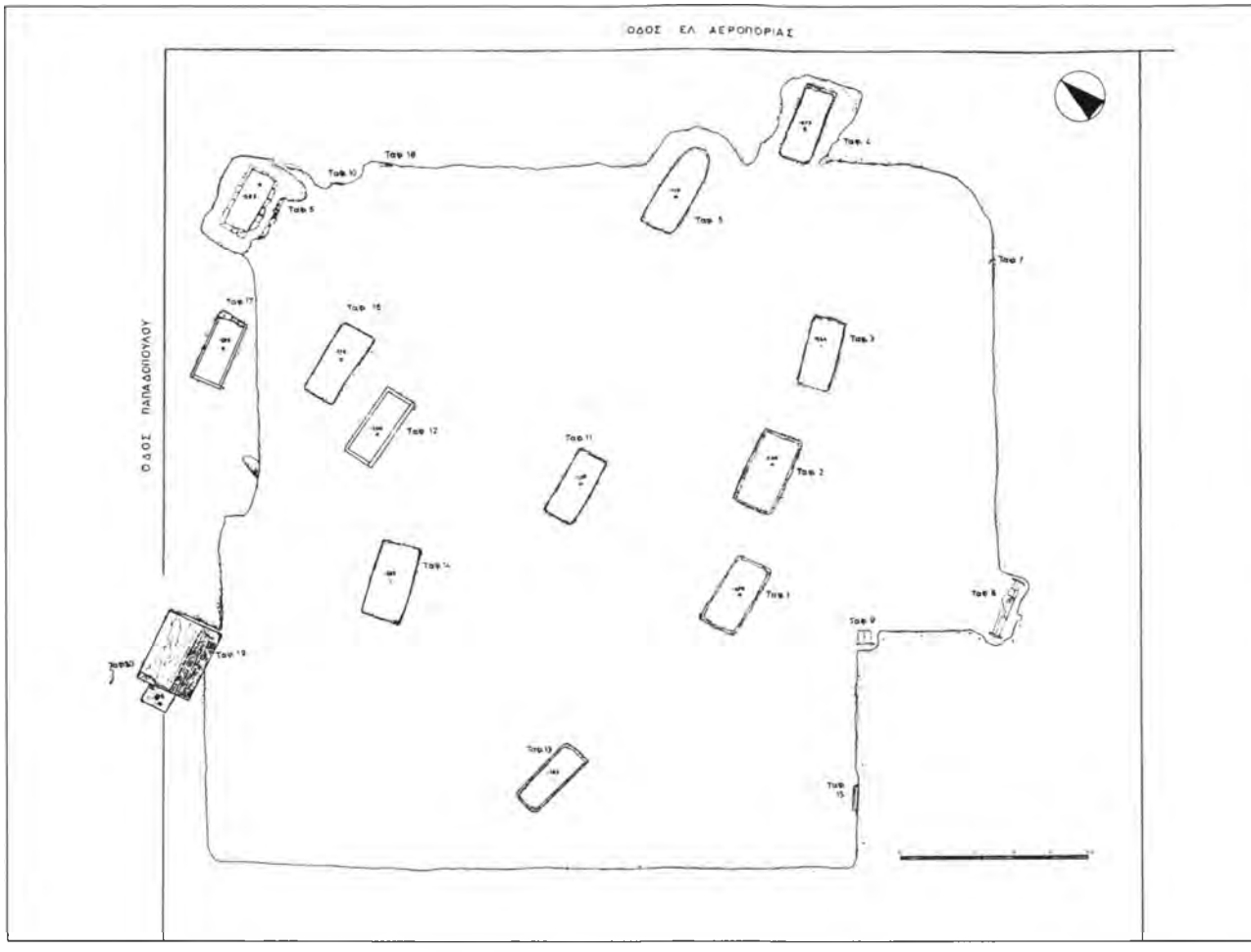
Εικ. 47. Νομός Μαγνησίας. Φθιώτιδες Θήβες - Νέα Αγχίαλος. Οικόπεδο Δ. Ζιώγα. Κάτοψη.

Εικ. 48. Νομός Μαγνησίας. Φθιώτιδες Θήβες - Νέα Αγχίαλος. Οικόπεδο Δ. Ζιώγα. Δάπεδο Δα.

Εικ. 49. Νομός Μαγνησίας. Φθιώτιδες Θήβες - Νέα Αγχίαλος. Οικόπεδο Δ. Ζιώγα. Δάπεδο Δγ.

Εικ. 50. Νομός Μαγνησίας. Φθιώτιδες Θήβες - Νέα Αγχίαλος. Οικόπεδο Α. Τοκαλή. Τάφοι. Κάτοψη μετά την έρευνα.

Τάφ. 1.: Λακκοειδής πλακοσκεπής σε βάθος 1, διαστ. 2,05×0,98×0,70 μ., που περιείχε αποσαθρωμένα οστά και ήταν ακτέριστος. Σε απόσταση 0,90 μ. βόρεια του τάφου 1 περισυνελέγη μόνωτο σκυφίδιο.

Τάφ. 2: Λακκοειδής πλακοσκεπής σε βάθος 0,85, διαστ. 2,10×1,05×1 μ. Το σκελετικό υλικό ήταν σε κακή κατάσταση διατήρησης. Περισυνελέγη ζεύγος χάλκινων ενωτίων.

Τάφ. 3: Λακκοειδής πλακοσκεπής σε βάθος 0,70, διαστ. 2×0,95×0,64 μ., που περιείχε αποσαθρωμένα οστά και ήταν ακτέριστος.

Τάφ. 4: Λακκοειδής πλακοσκεπής σε βάθος 0,90, διαστ. 2,10×0,85×0,75 μ. Το σκελετικό υλικό ήταν σε κακή κατάσταση διατήρησης. Ακτέριστος.

Τάφ. 5: Λακκοειδής πλακοσκεπής σε βάθος 0,70, διαστ. 2,50×1×1,10 μ. με κάλυψή από τέσσερις πλάκες από ηφαιστειακό πέτρωμα. Περιείχε αποσαθρωμένα οστά, ανάμεσα στα οποία χάλκινο ψέλιο. Στην ανατολική πλευρά ως «σήμα» χρησίμευσε κιονίσκος μαρμάρινος, ύψ. 0,91 και διαμ. 0,18-0,22 μ., με την εξής οκτάστιχη επιγραφή:

+ ΚΥΜΗΤΗΡΙ
ΟΝΔΙΑΦΕΡΟΝ
ΤΑ ΟΝΗCΙΜΟΥ
ΤΟΥ Κ ΜΑΥ
ΡΙΚΙΟΥΚΤ
ΚCΙΝΒΙΟΥ
ΑΥΤΟΥΙΩΑΝ
ΝΑC+ΗCΚΟCΜΙΟΤΑΤΗC+

Ύψος γραμμάτων: 0,003 μ.

Τάφ. 6: Κιβωτιόσχημος πλακοσκεπής σε βάθος 0,85 μ. Κτιστός από οπτές πλίνθους συνδεδεμένες με κουρασάνι, διαστ. 1,70×0,68×0,85 μ. Ανάμεσα στα αποσαθρωμένα οστά περισυνελέγησαν χάλκινο ψέλιο και ζεύγος χάλκινων ενωτίων.

Τάφ. 7-8: Κεραμοσκεπείς σε βάθος 0,50 μ. Περιείχαν αποσαθρωμένα οστά.

Τάφ. 9-10: Κεραμοσκεπείς σε βάθος 0,25-0,50 μ. Περιείχαν αποσαθρωμένα οστά.

Τάφ. 11: Κιβωτιόσχημος πλακοσκεπής σε βάθος 0,50, διαστ. 2×0,85×1 μ. Τις τέσσερις πλευρές του τάφου όρι-

ζαν τέσσερις πλάκες από ασβεστολιθικό πέτρωμα. Οστά αποσαθρωμένα. Περισυνελέγησαν όστρακα παλαιοχριστιανικής περιόδου.

Τάφ. 12: Λακκοειδής πλακοσκεπής σε βάθος 0,50, διαστ. 2×0,70×1 μ. Παρατηρήθηκε ότι ο τάφος παρουσιάζει μείωση προς τα άνω. Ανάμεσα στα οστά αποκαλύφθηκε ζεύγος χάλκινων ενωτίων και σκυφίδιο με λαβή.

Τάφ. 13: Λακκοειδής πλακοσκεπής σε βάθος 0,65, διαστ. 2,10×0,75×0,85 μ. Κάλυψη από μία ασβεστολιθική πλάκα. Οστά σε κακή κατάσταση διατήρησης.

Τάφ. 14: Λακκοειδής πλακοσκεπής σε βάθος 0,65, διαστ. 2,10×1,10×0,65 μ. Κάλυψη από τέσσερις πλάκες από ηφαιστειακό πέτρωμα. Οστά αποσαθρωμένα.

Τάφ. 15: Κεραμοσκεπής σε βάθος 0,50 μ. του συνήθους τύπου, χωρίς κτερίσματα και με οστά αποσαθρωμένα.

Τάφ. 16: Λακκοειδής πλακοσκεπής σε βάθος 0,60, διαστ. 2,20×1×1,10 μ. Κάλυψη από τέσσερις πλάκες από ηφαιστειογενές πέτρωμα. Οστά αποσαθρωμένα. Ευρήματα: ζεύγος χάλκινων ενωτίων.

Τάφ. 17: Κιβωτιόσχημος πλακοσκεπής σε βάθος 0,70, διαστ. 1,80×0,72×1 μ. Η κάλυψή του από δύο μεγάλες σχιστολιθικές πλάκες. Το κιβώτιο από τέσσερις ασβεστολιθικές πλάκες συνδεδεμένες με ασβεστοκονίαμα. Το δάπεδο του τάφου από σχιστολιθικές πλάκες. Περιείχε τέσσερις σκελετούς σε θέση χριστιανικής ταφής, χάλκινο νόμισμα και χάντρα περιδεραίου.

Τάφ. 18: Κεραμοσκεπής σε βάθος 0,55 μ. του συνήθους τύπου.

Τάφ. 19: Καμαροσκεπής τάφος σε βάθος 1 μ. Πολύ καλή κατάσταση διατήρησης. Έχει προσανατολισμό Α.-Δ. Είσοδος στη δυτική πλευρά, η οποία φρασσόταν με ηφαιστειακό λίθο. Διαστάσεις τάφου: 2,20×1×1,95 μ. Επιμελημένη η τοιχοποιία, επιχρισμένη εσωτερικά με κουρασάνι και ασβεστοκονίαμα. Η καμάρα από πλινθοδομή, επιχρισμένη εσωτερικά με ασβεστοκονίαμα. Στη δυτική πλευρά του τάφου ανοίγονται δύο οπές. Από την έρευνα του τάφου διαπιστώθηκε ότι δέχθηκε πολλαπλές ταφές. Ανάμεσα στα αποσαθρωμένα οστά υπήρχαν ψήφος περιδεραίου, χάλκινη πόρπη, χάλκινα ελάσματα, τμήμα ζεύγους ενωτίων και θραύσμα χάλκινου κανδηλιού.

Σημειώνεται ότι η κάλυψη των τάφων, κυρίως των λακκοειδών, ήταν από τρεις πλάκες από ηφαιστειακό πέτρωμα.

Στη βόρεια πλευρά του οικοπέδου εντοπίστηκαν και δύο ταφικά αγγεία (τάφ. 20 και τάφ. 21) σε βάθος 1 μ.

Μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφικής έρευνας, τη φωτογράφηση και τη σχεδιαστική αποτύπωση, οι καλυπτήριες πλάκες των τάφων μεταφέρθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο Νέας Αγχιάλου και όλοι οι τάφοι διατηρήθηκαν ανέπαφοι σε κατάχωση κάτω από τη θεμελίωση της νέας οικοδομής, ο δε καμαροσκέπαστος δεν εθίγη λόγω του ότι ήταν έξω από το περίγραμμα της θεμελιώσεως του κτιρίου, προς το πεζοδρόμιο της οδού Παπαδοπούλου, όπου και στο παρελθόν ερευνήθηκαν τάφοι.

Οι ανωτέρω ερευνηθέντες τάφοι ανήκουν στο παλαιοχριστιανικό νεκροταφείο των Φθιωτίδων Θηβών.

Θέση Λαχανόκηποι - οδός Μαλτέζου (οικόπεδο Ι. και Φ. Τσιάμη)

Στο παραπάνω οικόπεδο πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα κατά τα έτη 2003-2004, στην οποία εντοπίστηκαν σε μικρό βάθος από την επιφάνεια του εδάφους, μόλις 0,10-0,20 μ., στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου, αρχαιότητες, οι οποίες εκτείνονται προς Β., εκτός της οικοδομικής γραμμής.

Αποκαλύφθηκαν 13 τοίχοι (Τ1-Τ13), οι οποίοι συνιστούν τμήμα κτίσματος, μεγ. σωζ. μήκ. 18 και πλ. 17,70 μ., αποτελούμενου από επτά ορθογώνιους χώρους, διατεταγμένους ανά τρεις και τέσσερις, εκατέρωθεν διαχωριστικού μεσότοιχου (Τ1), προσανατολισμένου στον άξονα Α.-Δ. Στο νότιο τμήμα του κτιρίου υπάρχουν τρεις χώροι, εσωτ. διαστ. 8,50×5,10 μ. ο πρώτος από δυτικά, 8×3,20 μ. ο μεσαίος, ενώ από τον τρίτο έχουμε μόνον το πλάτος, ήτοι 6,35 μ. Στο βόρειο τμήμα υπάρχουν τέσσερις χώροι, πλ. 6, 3,20, 2,10 και 2,50 μ., από Δ. προς Α. και αδιευκρίνιστου μήκους, καθώς ο τοίχος που θα όριζε το κτίριο από Β. δεν έχει αποκαλυφθεί. Πρόκειται για τοίχους ευτελούς κατασκευής, χτισμένους με αργούς λίθους και χωματολάσπη ως συνδετική ύλη, το πάχος των οποίων κυμαίνεται από 0,65 έως 0,80 μ. και το μέγιστο σωζόμενο ύψος τους είναι 0,40 μ. Δεν εντοπίστηκαν δάπεδα, εκτός από μικρό τμήμα υποστρώματος από κουρασάνι, το οποίο δεν σχετίζεται με συγκεκριμένο χώρο.

Σε επαφή με τη βορειοδυτική γωνία του κτιρίου, εξωτερικά, αποκαλύφθηκε κυκλική κατασκευή (Κ1), διαμ. 2,50 και βάθ. 1,42 μ., με κτιστά τοιχώματα, πάχ. 0,75 μ., κατασκευασμένα από αργούς λίθους και χωματολάσπη ως συνδετικό υλικό. Στον πυθμένα της κυκλικής κατασκευής υπήρχε άμμος. Δεύτερη κυκλική κατασκευή (Κ2), διαμ. 2,50 και βάθ. 0,54 μ., με ευτελούς κατασκευής τοιχώματα, εντοπίστηκε στο εσωτερικό του μεσαίου χώρου της νότιας πλευράς. Οι κυκλικές αυτές κατασκευές ήταν πιθανότατα αποθέτες, διότι από το εσωτερικό τους περισυνελέγησαν όστρακα αγγείων μεσαίου και λεπτού πάχους, από καστανοκόκκινο πηλό, με κτενωτή διακόσμηση, χαρακτηριστική της παλαιοχριστιανικής περιόδου. Πλησίον του δεύτερου αποθέτη αποκαλύφθηκε φρέαρ, με τοιχώματα από μία σειρά λίθων.

Τα ευρήματα που περισυνελέγησαν κατά την ανασκαφική διερεύνηση του κτιρίου περιορίζονται σε όστρακα αγγείων παλαιοχριστιανικής περιόδου, θραύσματα

γυάλινων αγγείων και χάλκινο νόμισμα Ιουστινιανού Α΄ (πρώτο έτος βασιλείας).

Τα παραπάνω ευρήματα είναι ενδεικτικά της χρήσης του κτιρίου στην εποχή του Ιουστινιανού. Η μορφή και η διάταξη των χώρων, σε συνδυασμό με τους δύο κυκλικούς αποθέτες και το φρέαρ, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται πιθανότατα για καταστήματα και αποθηκευτικούς χώρους, ευτελούς κατασκευής.

Τέλος, εντοπίστηκαν δύο καλυβίτες τάφοι (Τάφ. 1 και 2), ο πρώτος επάνω στον τοίχο Τ7 και ο δεύτερος στο εσωτερικό της γωνίας που σχηματίζεται από τη συμβολή των τοίχων Τ10 και Τ1, και προφανώς κατασκευάστηκαν μετά από την καταστροφή και εγκατάλειψη του κτιρίου.

Οδός Ελληνικής Αεροπορίας (οικόπεδο Ν. Τοκαλή)

Στο παραπάνω οικόπεδο πραγματοποιήθηκε δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα κατά το έτος 2004, σε τρεις τομές, στις οποίες αποκαλύφθηκαν τα εξής:

Τομή Α (διαστ. 8,20×0,60×3,25 μ.): Τοίχος ασβεστόκτιστος (Τ1), σε βάθος 2,40-3,25, πλ. 0,60 μ., με κατεύθυνση Α.-Δ. Συνεχίζεται και κάτω από το άσκαφο τμήμα της τομής.

Τομή Β (διαστ. 12×0,70×3,20 μ.): Δάπεδο (Δα), σε βάθος 3,20 μ., από ασβεστολιθικές πλάκες διαφόρων σχημάτων και διαστάσεων, ακανόνιστα τοποθετημένες. Ερευνήθηκε ένα τμήμα του, διαστ. 5,60×0,70 μ. Συνεχίζεται και πέραν των ορίων της τομής.

Τομή Γ (διαστ. 9,30×0,70×2,80 μ.): Τοίχος ασβεστόκτιστος (Τ2), σε βάθος 1,30 μ., με κατεύθυνση Α.-Δ. Συνεχίζεται και κάτω από το άσκαφο τμήμα της τομής.

Διενεργήθηκε και τέταρτη τομή Δ, διαστ. 6,30×0,80× 1,30 μ., που δεν απέδωσε άλλα ευρήματα πέραν της άφθονης κεραμικής.

Και από τις τέσσερις τομές περισυνελέγησαν όστρακα παλαιοχριστιανικής περιόδου.

Τα ευρήματα που αποκαλύφθηκαν στο ανωτέρω οικόπεδο ανήκουν στην παλαιοχριστιανική περίοδο και σχετίζονται με την παλαιοχριστιανική βασιλική του Αγίου Δημητρίου. Το οικόπεδο γειτνιάζει με τον αρχαιολογικό χώρο Νέας Αγχιάλου.

Μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφής χορηγήθηκε άδεια ανέγερσης διώροφης οικοδομής με διατήρηση των αρχαίων λειψάνων ανέπαφων σε κατάχωση κάτω από τη θεμελίωση της νέας οικοδομής.

Θέση Λαχανόκηποι (οικόπεδο Α. Χαλκιοπούλου)

Στο παραπάνω οικόπεδο, κατά τη δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα που έγινε το 2004, αποκαλύφθηκαν σε βάθος 0,40-0,60 μ. δύο χωματόκτιστοι τοίχοι: Τ1, πλ. 0,60 και μήκ. 11 μ., και Τ2, πλ. 0,60 και μήκ. 1,50 μ. Επίσης, αποκαλύφθηκαν τέσσερις κεραμοσκεπείς τάφοι (τάφ. 1-τάφ. 4) σε βάθος 0,50-0,70 μ., του συνήθους τύπου στην περιοχή. Από τον τάφο 4 περισυνελέγη χάλκινο ψέλιο.

Μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφικής έρευνας επιτράπηκαν οι εργασίες ανέγερσης της οικοδομής μετά από κατάχωση των αρχαίων λειψάνων, τα οποία χρονολογικά τοποθετούνται στην παλαιοχριστιανική περίοδο.

Θέση Λαχανόκηποι - οδός Μαλτέζου (οικόπεδο Θ. Γουμενοπούλου)

Κατά τη διενέργεια δοκιμαστικής ανασκαφικής έρευνας το έτος 2004 στο παραπάνω οικόπεδο αποκαλύφθηκαν σε βάθος 0,17-0,52 μ. επτά κεραμοσκεπείς τάφοι, διαστ.: Ταφ. 1: 1,50×0,50 μ., Τάφ. 2: 1,50×0,40 μ., Τάφ. 3: 1,70×0,50 μ., Τάφ. 4: 2,10×0,50 μ., Τάφ. 5: 1×1,50 μ., Τάφ. 6: 1,70×0,50 μ., Τάφ. 7: 0,60×0,40 μ., του συνήθους τύπου στην περιοχή. Ανήκουν στην παλαιοχριστιανική περίοδο. Από τον τάφο 5 περισυνελέγη χάλκινο νόμισμα και σιδερένιο ψέλιο. Μετά την ολοκλήρωση της έρευνας χορηγήθηκε άδεια ανέγερσης οικοδομής.

Βόλος - Θέση Παληά

Συμβολή των οδών Σαρανταπόρου και Παπακυριαζή (οικόπεδο Κ. Παγουρτζή)

Στο παραπάνω οικόπεδο διενεργήθηκε δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα κατά τα έτη 2001-2002, με αφορμή την ανέγερση προσθήκης σε υπάρχουσα διώροφη οικία.

Η δοκιμαστική ανασκαφή περιορίστηκε σε μία τομή μήκ. 5 και πλ. 1,20 μ. Σε βάθος 1,24 μ. αποκαλύφθηκε χωματόκτιστος τοίχος αμελούς κατασκευής με κατεύθυνση Β.-Ν. και σε βάθος 1,77 μ. κτιστός αγωγός με κατεύθυνση Α.-Δ. Ο πυθμένας του από πατημένο πηλόχωμα βρέθηκε σε βάθος 2,28 μ., ενώ το άνοιγμά του έχει διάμετρο 0,30 μ. Ανατολικά του χωματόκτιστου τοίχου η έρευνα έφθασε σε βάθος 2,40 μ. Δεν απέδωσε κτιριακά λείψανα. Από την ανασκαφική έρευνα περισυνελέγησαν κεραμική χρηστικών αγγείων κυρίως εποχής τουρκοκρατίας, όστρακα αβαφών αγγείων με πράσινη εφυάλωση, ένα αγγείο από κιτρινωπό πηλό (σκυφοειδές σκεύος με ατροφικές λαβές, κοντό λαιμό και αδιαμόρφωτο χείλος) ύψ. 0,25 μ., καρφιά, θραύσματα γυάλινων αγγείων και τμήματα από πινάκια με εφυάλωση. Από το κατώτερο στρώμα περισυνελέγησαν κυρίως ταινιωτές λαβές αγγείων βυζαντινής και παλαιοχριστιανικής εποχής.

Τα ανωτέρω λείψανα διατηρήθηκαν ανέπαφα σε κατάχωση κάτω από τη θεμελίωση της οικοδομής.

Συμβολή των οδών Σαρανταπόρου και Λαχανά

Κατά τις εργασίες υπογείωσης καλωδίων της ΔΕΗ σε βάθος 0,52-2,40 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα του οχυρωματικού τείχους του Κάστρου Βόλου, πλ. ± 2 και μήκ. ± 26 μ. Επίσης, τμήμα πύργου, πλ. 3,50 μ. Στην τοιχοποιία του πύργου έχει γίνει χρήση αρχαίου υλικού (πώρινοι δόμοι, πώρινοι σπόνδυλοι). Πρόκειται για τμήμα της οχύρωσης της παλαιοχριστιανικής περιόδου.

Συμβολή των οδών Βελισσαρίου και Σαρανταπόρου

Στη συμβολή των παραπάνω οδών κατά τις εργασίες διάνοιξης αγωγού για τοποθέτηση σωλήνων φυσικού αερίου περισυνελέγη μεγάλος αριθμός αγγείων μεταβυζαντινής περιόδου.

Οδός Κρέσνας μεταξύ Μητροπολίτου Γρηγορίου και Φρουρίου

Κατά τις εργασίες διάνοιξης αγωγού για τοποθέτηση σωλήνων φυσικού αερίου αποκαλύφθηκε τμήμα του τείχους οχύρωσης του Κάστρου του Βόλου, σε βάθος 0,45-0,70, πλ. 2 μ.

Βόλος

Περιφερειακή οδός

Κατά την κατασκευή πλακοσκεπούς αγωγού ομβρίων υδάτων στην περιοχή Καζανάκι Βόλου και στο πλαίσιο του έργου «Παράκαμψη πόλεως Βόλου» από την εταιρεία «Αθηναϊκή Τεχνική», στις 20/9/2003 εντοπίστηκαν αρχαιότητες σε βάθος 8 μ. Συγκεκριμένα, βρέθηκαν τέσσερα τμήματα αρράβδωτων κιονίσκων, τμήμα σφονδύλου κίονα και τμήματα μεγάλων πίθων.

Οι ανασκαφικές εργασίες διενεργήθηκαν από 20/9 έως 29/10/2003 από προσωπικό της ΙΓ΄ ΕΠΚΑ και η 7η ΕΒΑ ανέλαβε τη συνέχιση της ανασκαφικής έρευνας στις 3/11/2003[27].

Οι ανασκαφές, οι οποίες διήρκεσαν έως τις 11/8/2004, αποκάλυψαν ένα κτιριακό συγκρότημα, συνολ. εμβαδού 210 τ.μ. περίπου και με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ., το οποίο θα μπορούσε να ταυτιστεί με αγροικία.

Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκε ένας μεγάλος κεντρικός τετράγωνος χώρος, συνολ. εμβαδού 23,70 τ.μ., με ένα άνοιγμα-είσοδο στα βόρεια και ένα στα δυτικά (Δωμάτιο 1). Ο μεγάλος αυτός τετράγωνος χώρος, με διαστάσεις 4,65 (Β.-Ν.)×5,10 μ. (Α.-Δ.) πρέπει να έχει δεχθεί επισκευές, όπως φαίνεται από το διαφορετικό χτίσιμο και το επίχρισμα του δυτικού τοίχου του. Μετασκευή πρέπει να έχει δεχθεί και ο νότιος τοίχος, όπως υποδηλώνεται από το διαφορετικό χτίσιμο περίπου στο κέντρο του. Πιθανότατα, στην πρώτη οικιστική φάση υπήρχε άνοιγμα, το οποίο έκλεισε μεταγενέστερα. Γενικώς οι τοίχοι ήταν από αργολιθοδομή με λάσπη ως συνδετικό υλικό και είχαν πλάτος 0,60-0,70 μ. Στο βορειοανατολικό τμήμα του χώρου αυτού αποκαλύφθηκε κτιστή κυκλική κατασκευή επιχρισμένη εξωτερικά, σε πλάτος 0,20 μ., στην άνω οριζόντια επιφάνεια. Γύρω από την κατασκευή συνελέγησαν πολλές μυλόπετρες, η ύπαρξη των οποίων υποδηλώνει και τη χρήση της ως χώρου πιθανώς επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων. Η κατασκευή ήταν χτισμένη από αργούς λίθους και επίχρισμα και έχει διάμετρο 1,25 μ. Το σωζόμενο ύψος της είναι 0,40-0,70 μ. Η κυκλική κατασκευή πρέπει να ανήκει στην ίδια οικιστική φάση με τους μεταγενέστερους τοίχους. Μέσα στον κεντρικό αυτό χώρο του κτιρίου βρέθηκαν μυλόπετρες, τμήματα μεγάλων αποθηκευτικών αγγείων και πίθων, όστρακα με κτενωτή διακόσμηση παλαιοχριστιανικών χρόνων, σφαιρικό διάτρητο σφονδύλι, τμήμα μαρμαροθετήματος, σιδερένια καρφιά και δύο χάλκινα νομίσματα Ιουστινιανού. Οι τοίχοι του Δωματίου 1 σώζονται σε ύψος 0,60-0,80 μ. Δεν βρέθηκαν ίχνη δαπέδου, ενώ στη νοτιοανατολική γωνία του και κάτω από την υποθεμελίωση των τοίχων αποκαλύφθηκε κεραμοσκεπής τάφος με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. και διαστάσεις 0,86×0,40 μ., ο οποίος περιείχε παιδική ακτέριστη ταφή.

Από το άνοιγμα-είσοδο του Δωματίου 1 οδηγούμαστε σε ένα δεύτερο χώρο (Δωμάτιο 2) με διαστάσεις 6×3 μ. (18 τ.μ.). Οι τοίχοι του είναι από αργολιθοδομή και χωματολάσπη ως συνδετικό υλικό. Στη νοτιοδυτική γωνία του χώρου έχει γίνει μεταγενέστερη επέμβαση με σκοπό να ενισχυθεί η τοιχοδομία, να περιοριστεί ο χώρος στις συγκεκριμένες διαστάσεις και πιθανώς να δημιουργηθεί ακόμη ένα παραλληλόγραμμο δωμάτιο στα νότια των Δωματίων 1 και 2. Κατασκευάστηκε, λοιπόν, μια παραλληλόγραμμη κατασκευή από αργούς λίθους και χωματολάσπη διαστ. 1×2,50 μ., η οποία δίνει την εντύπωση ενός μικρού πυργίσκου. Οι τοίχοι του Δωματίου 2 έχουν σωζόμενο ύψος 0,50-0,70 μ. Εντός του χώρου βρέθηκαν τμήματα μεγάλων αποθηκευτικών αγγείων, όστρακα με κτενωτή διακόσμηση παλαιοχριστιανικών χρόνων και δύο χάλκινα νομίσματα.

Από το βόρειο άνοιγμα του Δωματίου 1 εισερχόμαστε σε άλλο δωμάτιο, του οποίου η ανασκαφή δεν έχει ολοκληρωθεί. Οι διαστάσεις του είναι 5×5 μ. Οι τοίχοι είναι φτιαγμένοι από αργολιθοδομή και χωματολάσπη ως συνδετικό υλικό και σώζονται σε ύψος 0,50-0,80 μ. Σε

27. Στην ανασκαφή συνεργάστηκε ο αρχαιολόγος Π. Παπαγιώτης.

μεταγενέστερη φάση προστέθηκε τοίχος από αργούς λίθους, διαστ. 2×0,50 μ., παράλληλος με το νότιο τοίχο του δωματίου και έτσι δημιουργήθηκε ένας μικρός εσωτερικός χώρος, διαστ. 2×0,70 μ., στον οποίο βρέθηκαν τμήματα πίθων και λακωνικών στρωτήρων.

Στα δυτικά του χώρου αυτού αποκαλύφθηκε μεγάλος παραλληλόγραμμος χώρος (Δωμάτιο 3), που δεν επικοινωνεί με κανέναν άλλο, τουλάχιστον στην τελική φάση του. Οι διαστάσεις του είναι 5,30×3,80 μ. (20,14 τ.μ.). Στη βορειοδυτική πλευρά του Δωματίου 3 αποκαλύφθηκε προγενέστερος τοίχος από αργολιθοδομή, παράλληλος με το δυτικό τοίχο του και σε απόσταση 1 μ. από αυτόν, με διαστάσεις 2,70×0,70 μ., ο οποίος διακοπτόταν στη νοτιοδυτική γωνία του δωματίου, προκειμένου να δημιουργήσει άνοιγμα προς Δ. μήκ. 1 μ. Αρχικώς, λοιπόν, ο χώρος είχε διαστάσεις 3,50×4 μ. με άνοιγμα στα δυτικά. Αργότερα, προστέθηκε ο δυτικός τοίχος διαμορφώνοντας την κάτοψη σε παραλληλόγραμμο. Ενίσχυση διαπιστώνουμε και στο νότιο τοίχο του Δωματίου 3, όπου το συνολικό πλάτος του τοίχου φθάνει το 1 μ. Εντός του δωματίου βρέθηκαν τμήματα μεγάλων αποθηκευτικών αγγείων και πίθων, τμήματα πλίνθων και λακωνικών στρωτήρων, τρία χάλκινα νομίσματα, όστρακα παλαιοχριστιανικής περιόδου, σιδερένια καρφιά, τμήματα πινακίων, αγνύθες και, τέλος, μια χάλκινη ζυγαριά. Βορείως του δωματίου και κάθετα στην εξωτερική πλευρά του βόρειου τοίχου αποκαλύφθηκαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι. Στα βορειοδυτικά του δωματίου υπήρχε άλλος εσωτερικός χώρος, ο οποίος όμως δεν σώζεται σε όλη του την έκταση, αφού καταστράφηκε από την εκσκαφή για την κατασκευή του αγωγού ομβρίων υδάτων, ενώ το ίδιο συνέβη και δυτικά του Δωματίου 2 και γενικότερα σε όλη τη δυτική πλευρά του συγκροτήματος. Στο συγκεκριμένο χώρο, λοιπόν, σώζεται ο βόρειος τοίχος με κατεστραμμένη τη δυτική του απόληξη και με σωζόμενες διαστάσεις 3×0,70 μ., ο ανατολικός σε όλη την έκτασή του με διαστάσεις 3,80×0,70 μ. και ο νότιος, του οποίου έχει καταστραφεί η δυτική απόληξη, με διαστάσεις 1,20×0,50 μ. Όλοι οι τοίχοι είναι κατασκευασμένοι από αργολιθοδομή και χωματολάσπη. Εντός του χώρου αυτού βρέθηκαν σιδερένια καρφιά, τμήματα μυροδοχείου, λυχνάρι, όστρακα πινακίων, αβαφές αγγείο, χάλκινο νόμισμα, αλλά σε αντίθεση με τους άλλους χώρους, δεν βρέθηκαν τμήματα μεγάλων αποθηκευτικών αγγείων. Ο βόρειος τοίχος στο δυτικό άκρο του καταστράφηκε σε μεταγενέστερη φάση, προκειμένου να αποτελέσει τμήμα της έδρασης και των μακρών πλευρών κιβωτιόσχημου τάφου, κάθετου στον τοίχο και με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Στο συγκεκριμένο χώρο βρέθηκαν άλλοι τρεις κιβωτιόσχημοι τάφοι, ο ένας εντός του εσωτερικού χώρου και οι δύο εκτός, προς Β.

Τέλος, νοτίως του Δωματίου 1 αποκαλύφθηκε παραλληλόγραμμος χώρος, διαστ. 5×2 μ., του οποίου σώζονται η βόρεια και η νότια μακρά πλευρά, καθώς επίσης και η δυτική στενή πλευρά. Στα ανατολικά δεν αποκαλύφθηκαν ίχνη τοίχου και αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πιθανώς χρησίμευε ως είσοδος από τα ανατολικά. Ο χώρος αυτός πρέπει να δέχθηκε επεμβάσεις, αφού παράλληλα με το βόρειο τοίχο του χώρου αποκαλύφθηκε προγενέστερος τοίχος από αργολιθοδομή σε βάθος 0,60 μ. χαμηλότερα από το βόρειο τοίχο. Στο συγκεκριμένο χώρο βρέθηκαν τμήματα μεγάλων αποθηκευτικών αγγείων, τμήματα πίθων, πλίνθοι και κέραμοι.

Η ανασκαφή διακόπηκε στις 11/8/2004. Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι πρόκειται για ένα συγκρότημα αγροτικού χαρακτήρα, που αποτελούνταν σίγουρα από έξι εσωτερικούς χώρους και με διαμορφωμένη την είσοδό του στα δυτικά. Οι χώροι αυτοί χρησιμοποιήθηκαν για την επεξεργασία και την αποθήκευση αγροτικών προϊόντων. Είναι σίγουρο ότι το κτίριο αυτό δεν είχε από την αρχή τη συγκεκριμένη διαμόρφωση, αλλά δέχθηκε μεταγενέστερες επεμβάσεις που του έδωσαν την τελική του μορφή. Με μια πρώτη εξέταση των στοιχείων διακρίνουμε δύο οικοδομικές φάσεις, ενώ σε τελικό στάδιο ο χώρος χρησιμοποιήθηκε ως τόπος ταφής.

Ο χώρος βρέθηκε μέσα σε αλλουβιακές επιχώσεις πάχ. 3 έως 5 μ., γεγονός που ίσως να εξηγεί και την καταστροφή του.

Ταφές

Βρέθηκαν συνολικά επτά ταφές. Οι έξι αποκαλύφθηκαν στο βορειοδυτικό τμήμα της ανασκαφής και μία βρέθηκε στη νοτιοανατολική γωνία του Δωματίου 1.

Ο τάφος, ο οποίος αποκαλύφθηκε κάτω από την υποθεμελίωση του νότιου τοίχου του Δωματίου 1, είναι κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. και διαστάσεις 0,86×0,40×0,70 μ. Περιείχε παιδική ακτέριστη ταφή, από την οποία διασώθηκαν ίχνη μόνον της λεκάνης και των μηριαίων οστών.

Από τους έξι τάφους που βρέθηκαν στη βορειοδυτική γωνία της ανασκαφής, οι πέντε είναι κιβωτιόσχημοι πλακοσκεπείς, εκτός από έναν, ο οποίος ήταν κιβωτιόσχημος χωρίς κάλυψη. Αναλυτικότερα:

Τάφος 1: Κιβωτιόσχημος τάφος χωρίς κάλυψη, με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Περιμετρικά ο τάφος οριοθετείται από δύο σειρές αργών λίθων και έχει διαστάσεις 2,10×1 μ. Ο νεκρός αποκαλύφθηκε σε ύπτια θέση με το κεφάλι τοποθετημένο στα νοτιοδυτικά και τα χέρια σταυρωμένα πάνω από τη λεκάνη. Στο ύψος της λεκάνης αποκαλύφθηκε κρανίο από ανακομιδή, το οποίο ήταν τοποθετημένο αντωπά με το νεκρό της κύριας τα-

φής. Οστά από την ανακομιδή βρέθηκαν διάσπαρτα σε όλο τον τάφο. Η ταφή ήταν ακτέριστη.

Τάφος 2: Πρόκειται για κιβωτιόσχημο τάφο με κάλυψη από έξι σχιστολιθικές πλάκες, με διαστάσεις 2×0,90 μ. και προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Οι μακρές πλευρές του τάφου οριοθετούνταν από δύο σειρές αργών λίθων, ενώ ως υπόστρωμα είχαν χρησιμοποιηθεί κροκάλες. Η νοτιοδυτική στενή πλευρά οριοθετούνταν από τον τοίχο του κτιρίου, ενώ η βορειοανατολική δεν οριοθετούνταν. Αποκαλύφθηκε μία κυρίως ταφή με το νεκρό τοποθετημένο με το κρανίο στα δυτικά και μέγιστο αποκαλυφθέν μήκος 1,50 μ. Στο ύψος του κρανίου αποκαλύφθηκε άωτο σκυφίδιο με κτενωτή διακόσμηση. Εντός του τάφου βρέθηκαν οστά, που προέρχονται από δύο ανακομιδές.

Τάφος 3: Κιβωτιόσχημος τάφος με κάλυψη από τρεις σχιστολιθικές πλάκες, με διαστάσεις 0,62×0,35 μ. και προσανατολισμό Δ.-Α. Η οριοθέτησή του αποτελούνταν από σχιστολιθικές πλάκες κατακόρυφα τοποθετημένες. Βρέθηκαν τρία τμήματα οστών, που σε συνδυασμό με τις μικρές διαστάσεις του τάφου μάς οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για παιδική ταφή. Δεν βρέθηκαν κτερίσματα.

Τάφος 4: Πρόκειται για πλακοσκεπή κιβωτιόσχημο τάφο που περιείχε σκελετό σε χριστιανική στάση ταφής. Ήταν κτερισμένος με σιδερένιο αντικείμενο, δύο σιδερένια μαχαιρίδια, χάλκινο δακτύλιο και υπολείμματα από σιδερένια πόρπη.

Τάφος 5: Κιβωτιόσχημος τάφος με κάλυψη από τέσσερις σχιστολιθικές πλάκες, με διαστάσεις 0,90×0,40 μ. και προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Οριοθετούνταν από σχιστολιθικές πλάκες κάθετα τοποθετημένες. Αποκαλύφθηκε μόνον ο θόλος του κρανίου του νεκρού στα δυτικά και ελάχιστα μόνον οστά από τον υπόλοιπο σκελετό. Ήταν κτερισμένος με αβαφές αγγείο στο κάτω δεξιό άκρο.

Τάφος 6: Κιβωτιόσχημος τάφος με κάλυψη από πέντε σχιστολιθικές πλάκες, με διαστάσεις 1,77×0,78 μ. και προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Οριοθετούνταν από σχιστολιθικές πλάκες κατακόρυφα τοποθετημένες. Περιείχε σκελετό σε χριστιανική στάση ταφής και ήταν κτερισμένος με χάλκινο δαχτυλίδι στα δάκτυλα του άνω δεξιού άκρου.

ΑΣΠΑΣΙΑ ΝΤΙΝΑ

ΝΟΜΟΣ ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ

Αταλάντη

Θέση Μακεδονικά

Κατά την εκσκαφή για ανέγερση Γυμνασίου στην παραπάνω θέση, εντοπίστηκε παλαιοχριστιανική βασιλική, η οποία ερευνήθηκε κατά τα έτη 2001 και 2003[28]. Χαράχθηκε κάνναβος από 25 τομές, που καταλαμβάνει όλη την έκταση του μνημείου. Αφαιρέθηκε το επιφανειακό στρώμα σε όλο τον κάνναβο και στη συνέχεια στρώμα λίθων από τους κατεστραμμένους τοίχους του κτιρίου. Απομένει η αφαίρεση στρώματος κεράμων από τη στέγη του κτιρίου, προκειμένου να ολοκληρωθεί η έρευνα. Σύμφωνα με τα μέχρι στιγμής πορίσματα της έρευνας, πρόκειται για τρίκλιτη βασιλική με ημικυκλική αψίδα ιερού, νάρθηκα στη δυτική πλευρά, ημιυπαίθρια στοά με δάπεδο από πήλινες πλάκες στη νότια και προσκτίσματα στη βόρεια. Ελλείψει πιστώσεων η έρευνα δεν ολοκληρώθηκε.

ΕΡΓΑ ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗΣ

Κατά την εγκατάσταση του αποχετευτικού δικτύου, κατά τα έτη 2002-2004, εντοπίστηκαν αρχαιότητες σε διάφορα σημεία της πόλης[29]:

Οδός Εθνικής Αντιστάσεως 78-80

Εντοπίστηκε τμήμα κτιρίου αποτελούμενο από καλοκτισμένο τοίχο, μήκ. 6,80 μ., προσανατολισμένο στον άξονα Α.-Δ., και χώρους που διατάσσονται δεξιά και αριστερά, μερικοί με δάπεδα από πήλινες πλάκες. Λόγω του επείγοντος χαρακτήρα του έργου και της θέσης του κτιρίου πάνω σε βασικό οδικό άξονα της πόλης, η έρευνα επεκτάθηκε σε περιορισμένη έκταση, ο αγωγός τοποθετήθηκε κάτω από τους εγκάρσιους τοίχους και το τμήμα του κτιρίου διατηρήθηκε σε κατάχωση.

Συμβολή των οδών Ι. Τζαβέλα και Αβραάμ

Εντοπίστηκαν δύο πωρόλιθοι, σε βάθος 0,85 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος, ο ένας εκ των οποίων ανήκει σε τοίχο με κατεύθυνση Β.-Ν., ο οποίος συνεχίζει και μέσα στη βόρεια παρειά του ορύγματος.

Οδός Στρατηγού Δουμπιώτη 22

Αποκαλύφθηκε, σε βάθος 1,25 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος, δεξαμενή, διαστ. 1,30×0,60×0,65 μ., με δύο πατούρες στις στενές πλευρές, χτισμένη από αρ-

28. Στην ανασκαφή εργάστηκε κατά τα έτη 2001 και 2002 ο αρχαιολόγος Θ. Παπαντώνης και κατά το 2003 ο Π. Κουνούκλας.

29. Η επίβλεψη των εργασιών και η τήρηση του ημερολογίου έγιναν από τους αρχαιολόγους Π. Κουνούκλα και Φ. Τιλελή.

γούς λίθους και ασβεστοκονίαμα και επιχρισμένη εσωτερικά με υδραυλικό κονίαμα. Στη νότια παρεία του ορύγματος και σε βάθος 1,20 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος, επάνω ακριβώς από τη λιθόκτιστη κατασκευή, αποκαλύφθηκε πήλινος αγωγός, διαμ. 0,10 μ., που κατέληγε στη δεξαμενή. Μετά από αποτυχημένες προσπάθειες διάνοιξης οπής, για να περάσει ο αγωγός κάτω από τη θεμελίωση της δεξαμενής, η τελευταία απομακρύνθηκε.

Οδός Στρατηγού Δουμπιώτη 12

Εντοπίστηκε σε βάθος 0,50 μ. τοίχος, πλ. 0,67 μ., προσανατολισμένος στον άξονα Α.-Δ. (κάθετος ως προς το όρυγμα), δομημένος με αργούς λίθους και ασβεστοκονίαμα. Ο τοίχος σχεδιάστηκε, φωτογραφήθηκε και παρέμεινε στη θέση του και ο αγωγός πέρασε κάτω από τη θεμελίωσή του.

Οδός Στρατηγού Δουμπιώτη 10

Σε βάθος 0,48 μ. αποκαλύφθηκε τοίχος με προσανατολισμό Α.-Δ., από αργούς λίθους και λάσπη, μήκ. 0,85, πλ. 0,62 και ύψ. 0,72 μ., κάτω από τη θεμελίωση του οποίου πέρασε ο αγωγός.

Οδός Στρατηγού Δουμπιώτη 6

Σε βάθος 1,45 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος αποκαλύφθηκε τοίχος, προσανατολισμένος στον άξονα Α.-Δ., μήκ. 1, πλ. 0,25 και ύψ. 0,50 μ., δομημένος από αργούς λίθους και λάσπη. Κατά μήκος της θεμελίωσής του και σε βάθος 1,46 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος εμφανίστηκε έντονη καύση και στρώμα κονιάματος, από άμμο και ασβέστη, διαστ. 0,65×0,26 μ., περίπου. Κάτω από τη θεμελίωση του τοίχου πέρασε ο αγωγός.

Οδός Νικοτσάρα 31

Σε βάθος 0,50 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος και πλησίον του πύργου που αποκαλύφθηκε στο οικόπεδο Δημητρίου, βρέθηκε πίθος, διάμ. σώματος 0,95 και στομίου 0,72 μ., χτισμένος ολόγυρα με πλίνθους σε στρώσεις και ασβεστοκονίαμα, ύψ. 0,56-0,60 και πάχ. 0,20 μ. Οι πλίνθοι έχουν μήκος 0,15 και πάχος 0,03-0,05 μ. Η έδραση της κατασκευής βρίσκεται σε βάθος 1,20 μ.

Το εσωτερικό του πίθου ήταν γεμάτο χώμα, πέτρες και κεραμίδες, κατά την αφαίρεση των οποίων περισυνελέγη κεραμική. Σε δύο σημεία ο πίθος έχει επισκευαστεί με υδραυλικό κονίαμα, ένδειξη σχετική με τη χρήση του πίθου για συλλογή υγρών.

Οδός Νικοτσάρα 43

Σε βάθος 1,40 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος αποκαλύφθηκε σωρός ακατέργαστων λίθων και κεραμίδων με έντονη καύση και συνελέγησαν ελάχιστα όστρακα και θραύσμα χάλκινου αγγείου.

Οδός Νικοτσάρα 26

Αποκαλύφθηκε, σε βάθος 1,07 μ., ακτέριστος λακκοειδής τάφος (ΤΦ Ι), προσανατολισμένος στον άξονα Α.-Δ. Δεν διαπιστώθηκε η ύπαρξη καλυπτήριων πλακών, ενώ τα τοιχώματα θα πρέπει να ήταν από πλακαρούς ημικατεργασμένους λίθους. Σε βάθος 1,10 μ. βρέθηκε ο σκελετός αδιατάρακτος. Ο νεκρός, μέγ. ύψ. 1,80 μ., ήταν σε ύπτια θέση, με προσανατολισμό Α.-Δ.

Ανατολικά του τάφου και σε βάθος 1,08 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος, εντοπίστηκαν ανθρώπινα οστά κάτω άκρων και άλλα διαταραγμένα, τα οποία προέρχονται από δεύτερο λακκοειδή τάφο (ΤΦ ΙΙ).

Νοτιοανατολικά του τάφου Ι και σε βάθος 0,70 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος βρέθηκε κιβωτιόσχημος τάφος (ΤΦ ΙΙΙ), διαστ. 2,20×0,74×0,40 μ., από ημικατεργασμένους πλακαρούς πωρόλιθους, μικρού και μεσαίου μεγέθους.

Σε βάθος 0,74 μ. αποκαλύφθηκε κιβωτιόσχημος τάφος (ΤΦ ΙV), με προσανατολισμό Α.-Δ., από τον οποίον σωζόταν μόνον η βόρεια πλευρά, από τέσσερις ημικατεργασμένους πωρόλιθους, μήκ. 1,70 μ. Ο νεκρός ήταν τοποθετημένος σε ύπτια θέση. Από το εσωτερικό του τάφου προήλθαν ελάχιστα όστρακα, αβαφή και εφυαλωμένα, ενώ εξωτερικά του τάφου και σε βάθος 0,80 μ. περισυνελέγη χάλκινο νόμισμα.

Σε απόσταση 5,85 μ. από τον τάφο ΙV προς Α. και σε βάθος 0,70 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος, βρέθηκε κιβωτιόσχημος τάφος (ΤΦ V), διαστ. 1,53×0,76 μ., από ημικατεργασμένους πωρόλιθους τοποθετημένους στη σειρά και συναρμοσμένους με χώμα.

Σε βάθος 0,87 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος αποκαλύφθηκαν διαταραγμένα οστά ταφής και λιγοστά αβαφή όστρακα. Επίσης, νότια του τάφου και παράλληλα αυτού εντοπίστηκε και άλλος κιβωτιόσχημος, ο οποίος όμως δεν ανασκάφηκε, διότι εισχωρούσε στη νότια παρειά του ορύγματος.

Οδός Νικοτσάρα 28

Σε βάθος 0,50 μ. αποκαλύφθηκε κιβωτιόσχημος τάφος (ΤΦ VI), διαστ. 2,77×0,92 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ., δομημένος με ημικατεργασμένους πωρόλιθους συναρμοσμένους με χώμα, με σποραδική χρήση πλίνθων, τοπο-

θετημένων σε οριζόντια διάταξη. Περιείχε δύο ταφές, τη μία πάνω στην άλλη, σε ύπτια θέση, με προσανατολισμό Α.-Δ. Στη βορειοδυτική γωνία του τάφου αποκαλύφθηκαν διαταραγμένα τμήματα κρανίου και λιγοστά οστά άνω άκρων και πλευρών, τα οποία πιθανόν να ανήκουν σε έναν τρίτο σκελετό. Οι τάφοι IV, V και VI καταστράφηκαν, μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφής, προκειμένου να τοποθετηθεί ο αποχετευτικός αγωγός.

Οδός Μάρκου 2

Σε βάθος 0,70 μ. από την επιφάνεια της οδού αποκαλύφθηκε τοίχος, προσανατολισμένος στον άξονα Β.-Ν., δομημένος από αργούς λίθους και λάσπη. Το μέγιστο σωζόμενο μήκος του είναι 0,74, το πλάτος 0,64 και το ύψος του 0,50 μ.

Οδός Εθνικής Αντιστάσεως 30

Αποκαλύφθηκαν, σε βάθος 1,10 μ., δύο τοίχοι που οριοθετούν χώρο ορθογώνιας κάτοψης, χτισμένοι από ημικατεργασμένους λίθους, υλικό σε β΄ χρήση και συνδετικό ασβεστοκονίαμα. Ο τοίχος 1, μέγ. ορατού μήκ. 0,45, μέγ. πλ. 0,80 και μέγ. σωζ. ύψ. 1,20 μ., είναι προσανατολισμένος στον άξονα Β.-Ν., ενώ ο τοίχος 2 είναι προσανατολισμένος στον άξονα Α.-Δ. και έχει μέγιστο σωζόμενο μήκος 3,40, μέγιστο πλάτος 0,80 και μέγιστο σωζόμενο ύψος 0,63 μ.

Στο ανατολικό άκρο του τοίχου 2 αποκαλύφθηκε πειόσχημος λιθόκτιστος αγωγός, με προσανατολισμό Β.-Ν. και τοιχώματα από ημικατεργασμένους λίθους και ασβεστοκονίαμα. Οι ανωτέρω αρχαιότητες καταστράφηκαν, προκειμένου να τοποθετηθεί φρεάτιο του αποχετευτικού δικτύου.

Οδός Εθνικής Αντιστάσεως 28

Σε βάθος 1,65 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα κτίσματος, με προσανατολισμό ΝΑ.-ΒΔ. Αποκαλύφθηκαν τέσσερις τοίχοι από ημικατεργασμένους λίθους και ασβεστοκονίαμα με τριμμένο κεραμίδι. Οι τρεις οριοθετούν χώρο, διαστ. 1,85×0,90 μ.

Οδός Εθνικής Αντιστάσεως 18

Σε βάθος 1,50 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου, με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ., από ημικατεργασμένους λίθους και ασβεστοκονίαμα και σποραδική χρήση πλινθίων, τοποθετημένων σε οριζόντια διάταξη.

Οδός Εθνικής Αντιστάσεως 66

Σε βάθος 1,30 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος αποκαλύφθηκε κτίριο, διαστ. 10×4 μ. περίπου, προσανατολισμένο στον άξονα Β.-Ν., με ψηφιδωτό δάπεδο. Ο ανατολικός τοίχος του κτιρίου, μέγ. σώζ. ύψ. 1,80 και πλ. 1 μ., είναι χτισμένος με ημικατεργασμένους λίθους, ελάχιστα κομμάτια πλίνθων, πάχ. 0,03 μ., και συνδετικό ασβεστοκονίαμα. Λόγω κινδύνου πλημμύρας τμήμα του ψηφιδωτού αφαιρέθηκε για να τοποθετηθεί ο αγωγός.

Οδός 25ης Μαρτίου 7-9

Σε βάθος 0,70 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος εντοπίστηκε τμήμα αρχαίου αγωγού ύδρευσης, με κατεύθυνση Β.-Ν., ορατού μήκ. 1,10, πλ. 1,40 και ύψ. 1,14 μ., χτισμένου με ημικατεργασμένους λίθους, ελάχιστα θραύσματα πλίνθων και ασβεστοκονίαμα και κάλυψη από κατεργασμένους πωρολίθους, ορθογώνιου σχήματος, συναρμοσμένους με ασβεστοκονίαμα. Τέλος, σκάφηκε όρυγμα κάτω από τη θεμελίωση του αγωγού για να τοποθετηθεί ο νέος αποχετευτικός αγωγός.

Δημοτική Πάροδος κάθετη στην οδό Βαρώνου Βέλλιου (έναντι εισόδου ναού Αγίου Παντελεήμονος)

Σε απόσταση 2,35 μ. περίπου από την οδό Βελλίου, αποκαλύφθηκε σε βάθος 1,19 μ. η ανατολική στενή πλευρά κιβωτιόσχημου τάφου, προσανατολισμένου στον άξονα Α.-Δ.

Οδός Βέλλιου 17

Αποκαλύφθηκαν, σε βάθος 0,90-1,10 μ., διασκορπισμένα οστά, που δεν συνθέτουν ολοκληρωμένες ταφές. Η όλη άτακτη εικόνα του σκελετικού υλικού δίνει την εντύπωση πρόχειρης ομαδικής ταφής ή συγκέντρωσης ανακομιδών.

Οδός 25ης Μαρτίου 33-35

Εντοπίστηκαν τέσσερις τάφοι (I-IV), ένας λακκοειδής και τρεις κιβωτιόσχημοι, σε βάθος 1-1,50 μ. περίπου από την επιφάνεια του οδοστρώματος[30].

Συμβολή των οδών 28ης Οκτωβρίου και Αίαντος Λοκρού

Σε βάθος 1,10-1,20 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου, προσανατολισμένου στον άξονα Β.-Ν., και σε απόσταση 8,50 μ. δυτικά αυτού, ακριβώς στο σημείο συμβολής των δύο οδών,

30. Στην ίδια οδό είχαν ανασκαφεί από την ΙΔ΄ ΕΠΚΑ παρόμοιοι τάφοι, κατά το έτος 1987, οι οποίοι περιείχαν και θησαυρό νομισμάτων, *ΑΔ* 42 (1987): Χρονικά, σ. 224 (Οδός 25ης Μαρτίου 93-95, οικόπεδο Πάττα).

βρέθηκε ημικίονας από πωρόλιθο, ο οποίος μεταφέρθηκε στον προαύλιο χώρο του Μουσείου Αταλάντης.

Συμβολή των οδών 28ης Οκτωβρίου και 25ης Μαρτίου

Εντοπίστηκαν τρεις κιβωτιόσχημοι τάφοι. Η συστάδα εντοπίστηκε νοτιοανατολικά και σε απόσταση 6 μ. περίπου από το σύνολο των τεσσάρων τάφων, οι οποίοι είχαν εντοπιστεί επί της οδού 25ης Μαρτίου 32-35. Τα τοιχώματά τους είναι δομημένα από ημικατεργασμένους πλακαρούς πωρόλιθους ορθογώνιου σχήματος και η κάλυψη από δύο ημικατεργασμένες πλάκες πωρόλιθου.

Συμβολή των οδών Νικοτσάρα και Περδίκα

Εντοπίστηκε, σε βάθος 0,74 μ., κιβωτιόσχημος τάφος και σε απόσταση 8 μ. περίπου ανατολικά της συστάδας των ιδίου τύπου τάφων, οι οποίοι είχαν εντοπιστεί επί της οδού Νικοτσάρα 26-28, ο οποίος περιείχε συνολικά μία κανονική ταφή και δύο κρανία (ανακομιδές) νοτίως αυτής.

Επαρχιακή οδός Αταλάντης-Λιβανατών (οικόπεδο Ι. Ταγκόπουλου)

Το 2001 κατά τη διάρκεια εκσκαφών στο ανωτέρω οικόπεδο επί της παραπάνω οδού, αποκαλύφθηκε τμήμα κτιρίου, προσανατολισμένου στον άξονα Β.-Ν., από δύο χώρους που συμβατικά ονομάστηκαν Χώρος Ι και Χώρος ΙΙ[31].

Ο Χώρος Ι, εσωτ. διαστ. 5,65×3,60 μ., ορίζεται από τους τοίχους Τ1, Τ2, Τ3 και Τ4. Οι τοίχοι διατηρούνται σε κακή κατάσταση και είναι πρόχειρα χτισμένοι από αργούς λίθους συνδεδεμένους με λάσπη. Στην τοιχοποιία παρεμβάλλονται λίγα κομμάτια κεράμων στέγης και γωνιόλιθοι από πωρόλιθο, ακέραιοι ή σε κομμάτια, προερχόμενοι από αρχαία κτίρια. Το δάπεδο του χώρου δεν σώζεται. Στο εσωτερικό της βορειοδυτικής γωνίας εντοπίστηκε κατά χώραν τμήμα μεγάλου πίθου, τοποθετημένου αρκετά χαμηλότερα από το επίπεδο θεμελιώσεως των τοίχων.

Ο Χώρος ΙΙ βρίσκεται βορείως του Χώρου Ι και σε μεσοτοιχία με αυτόν. Σώζεται μόνον ο ανατολικός τοίχος (Τ5) του χώρου, χτισμένος με αργούς λίθους, λαξευμένους πωρόλιθους και κομμάτια κεράμων συναρμοσμένα με λάσπη. Ο τοίχος είναι ιδιαίτερα κατεστραμμένος.

Περισυνελέγη κεραμική από όστρακα αβαφών αγγείων, τμήματα λύχνων, πολλές αρτόσχημες και πυραμιδόσχημες αγνύθες, ελάχιστα θραύσματα γυάλινων αγγείων και ελάχιστα σιδερένια καρφιά. Στα ευρήματα περιλαμβάνονται και τέσσερα χάλκινα νομίσματα: δύο αρχαία νομίσματα του 4ου αι. π.Χ., ένα αδιάγνωστο και, τέλος, ένα ασσάριο Κωνσταντίου Β΄ (337-361). Από την εξέταση της κεραμικής, από το είδος των ευρημάτων και από το μεγάλο σχετικά αριθμό των αγνυθών, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι πρόκειται πιθανώς για τμήμα οικίας ή εργαστηριακού χώρου, ο οποίος ήταν σε χρήση στα μέσα του 4ου αι. μ.Χ. Το τμήμα του κτιρίου διατηρήθηκε σε κατάχωση με τροποποίηση της θεμελίωσης του υπογείου της οικοδομής.

Συμβολή των οδών Νικοτσάρα και Μ. Αλεξάνδρου (οικόπεδο Κ. Δημητρίου)

Το 2001, κατά τις εκσκαφές για ανέγερση οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο, αποκαλύφθηκε[32] (Εικ. 51) τετράγωνος πύργος με πλευρές μήκ. 6,90-6,40 και μέγ. ύψ. 2,25 μ. Οι τοίχοι είναι χτισμένοι με ημικατεργασμένους λίθους, συναρμοσμένους με ελάχιστα κομμάτια πλίνθων και λιθορριπή από αργούς λίθους στον πυρήνα. Στις γωνίες χρησιμοποιούνται κυβόλιθοι από πωρόλιθο σε β΄ χρήση. Η συνδετική ύλη είναι λευκό ασβεστοκονίαμα με λίγες προσμείξεις από χαλίκι. Οι εξωτερικές επιφάνειες των τοίχων είναι επιμελώς αρμολογημένες με ασβεστοκονίαμα, το οποίο καλύπτει τους αρμούς και απλώνεται σε μεγάλο μέρος των λίθων.

Ο πύργος δεν είναι θεμελιωμένος σε βάθος, αλλά διαθέτει ενισχυμένη επιφάνεια έδρασης (Εικ. 52). Η βάση του παρουσιάζει εξωτερικά βαθμιδωτή διαμόρφωση και ενισχύεται από ξυλοδεσιές, όπως διαπιστώνουμε από τις υποδοχές οκτώ δοκαριών, ορθογώνιας διατομής, διαστ. 0,15×0,20 μ., τοποθετημένων κατά ζεύγη μέσα στο πάχος των τοίχων και σε όλο το μήκος αυτών. Ο πύργος με βάση τα μορφολογικά του χαρακτηριστικά και σε συσχέτιση με τους πύργους της κεντρικής Ελλάδας μπορεί να χρονολογηθεί στην περιόδο της φραγκοκρατίας[33].

Νοτιοδυτικά του πύργου αποκαλύφθηκε ο εξωτερικός τοίχος κτιρίου, μέγ. ορατού μήκ. 8,68, πλ. 0,55 και μέγ. σωζ. ύψ. 1,10 μ. Είναι χτισμένος με υλικά σε β΄ χρήση, ημικατεργασμένους λίθους, κομμάτια πλίνθων και συνδετικό ασβεστοκονίαμα. Σε επαφή με την εξωτερική όψη του παραπάνω τοίχου αποκαλύφθηκε ορθογώνια κατασκευή, εσωτ. διαστ. 3,50×1,26 μ., από τοίχους, πλ. 0,50-0,65 και μέγ. ύψ. 0,67 μ., η θέση και μορφή της οποίας μας παραπέμπουν σε

31. Στην ανασκαφή συμμετείχε ο αρχαιολόγος Π. Κουνούκλας.

32. Στην ανασκαφή συμμετείχε ο αρχαιολόγος Π. Κουνούκλας.

33. Α. Γιαλούρη, *Οι πύργοι της Φθιώτιδας*, *Πρακτικά του 3ου Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας* (Λαμία, 4-6 Νοεμβρίου 2005) (υπό έκδοση).

Εικ. 51. Νομός Φθιώτιδας. Αταλάντη. Συμβολή των οδών Νικοτσάρα και Μ. Αλεξάνδρου. Γενική άποψη πύργου.

Εικ. 52. Νομός Φθιώτιδας. Αταλάντη. Συμβολή των οδών Νικοτσάρα και Μ. Αλεξάνδρου. Γενική άποψη πύργου.

βάση κλιμακοστασίου. Δυστυχώς, η έρευνα του εν λόγω κτιρίου παρέμεινε ημιτελής και μόνον εικασίες μπορούμε να κάνουμε για τη λειτουργία του. Η θέση του δίπλα στον πύργο πιθανότατα υποδηλώνει χρήση ή δραστηριότητα σχετική με τις ανάγκες των ιδιοκτητών του πύργου.

ΑΝΝΑ ΓΙΑΛΟΥΡΗ

ΠΕΡΙΟΔΕΙΕΣ - ΚΑΤΑΓΡΑΦΕΣ - ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

Τρίκερι

Διατείχισμα στη θέση Διακόπη

Στο δυτικό άκρο του Τισαίου όρους διατηρούνται ερείπια διατειχίσματος που τέμνει τον ισθμό της χερσονήσου του Τρικερίου, ανάμεσα στο δίαυλο του Τρικερίου και το λιμάνι του Τρικερίου, αποκόπτοντας την επικοινωνία της χερσονήσου με το υπόλοιπο Τισαίον Όρος και το Πήλιο. Η κατασκευή του συνδέεται με τους απελευθερωτικούς αγώνες των κατοίκων του Τρικερίου, οι οποίοι εντάθηκαν στην περιοχή το 1823.

Αποτελείται από τρία σκέλη, πάχ. 1,40-2 και μέγ. ύψ. 1,50 μ., και ενισχύεται από τετράγωνους πύργους με προβολή προς το Τισαίον. Είναι χτισμένο με μεσαίου μεγέθους λίθους, συναρμοσμένους με μικρότερους, στις παρειές και λιθορριπή στον πυρήνα, χωρίς συνδετική ύλη (Εικ. 53, 54).

Σκόπελος

Υδραγωγείο μονής Μεταμορφώσεως Σωτήρος

Το υδραγωγείο βρίσκεται πλησίον της μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος[34], όπου το νερό μεταφερόταν μέσω πήλινου αγωγού που ξεκινάει από φυσική πηγή στη θέση Μάνα και ακολουθώντας τη φυσική διαμόρφωση του εδάφους διέρχεται ρεματιάς, μέσω λιθόκτιστης μονότοξης υδατογέφυρας (Εικ. 55). Ο αγωγός είναι εγκιβωτισμένος σε λιθόκτιστο τοιχίο, η άνω επιφάνεια του οποίου είναι διαμορφωμένη σε μονοπάτι. Το τοιχίο και η υδατογέφυρα έχουν κατασκευαστεί από χονδροδουλεμένους λίθους συνδεδεμένους με άφθονο ασβεστοκονίαμα. Το υδραγωγείο, εφόσον κατασκευάστηκε για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της μονής, είναι πιθανότατα σύγχρονο με αυτήν και χρονολογείται στο 16ο-17ο αιώνα.

ΑΝΝΑ ΓΙΑΛΟΥΡΗ

ΝΟΜΟΣ ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ

Στυλίδα

Συμβολή των οδών Πολυκάρπου και Θερμοπυλών

Κατά τις εργασίες διάνοιξης τάφρου από τη Δημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης Αποχέτευσης Στυλίδας (ΔΕΥΑΣ) για την τοποθέτηση αγωγού βορείως της διασταύρωσης των οδών, αποκαλύφθηκε ορθογώνιος καμαροσκεπής τάφος, πιθανόν παλαιοχριστιανικής περιόδου. Από τη διερεύνηση του τάφου, ο οποίος είχε διανοιχθεί κατά το παρελθόν, δεν προέκυψαν ευρήματα. Ο τάφος διατηρήθηκε σε κατάχωση.

34. Π. Λαζαρίδης, Μεσαιωνικά Θεσσαλίας και Σποράδων Νήσων, *ΑΔ* 19 (1964): Χρονικά, σ. 289 κ.ε. και Α. Σιγάλας, Συμβολή εις την ιστορίαν της μονής του Σωτήρος εν Σκοπέλω, *ΕΕΒΣ*, ΙΣΤ΄, σ. 264-369. *ΑΔ* 19 (1964): Χρονικά, σ. 289 κ.ε.

Εικ. 53. Νομός Μαγνησίας. Τρίκερι, θέση Διακόπη. Τμήμα του διατειχίσματος.

Εικ. 54. Νομός Μαγνησίας. Τρίκερι, θέση Διακόπη. Γενική άποψη διατειχίσματος.

Κυπαρίσσι

Θέση Αϊ -Γιάννης

Κατά το έτος 2002 εντοπίστηκαν μέσα σε πυκνή βλάστηση[35] ερείπια μονόχωρου ναΐσκου, εσωτ. διαστ. 7,70× 2,50 μ., με ημιεξαγωνική εξωτερικά και ημικυκλική εσωτερικά κόγχη, χορδής 2,50 μ. Οι τοίχοι, πάχ. 0,60 μ., είναι χτισμένοι με χονδροδουλεμένες λιθοπλίνθους, κυρίως από ασβεστόλιθο και πωρόλιθο[36], και ημικατεργασμένους λίθους, συναρμοσμένους με μεγάλες πήλινες πλάκες οριζόντια τοποθετημένες, καθώς και πλινθία τοπο-

35. Η υπόδειξη έγινε από τον φύλακα αρχαιοτήτων της ΙΔ΄ ΕΠΚΑ, Δ. Ντουράκη.

36. Ενδεικτικές διαστάσεις ασβεστόλιθων 0,60×0,45 και 0,85×0,55 και πωρόλιθων 1,20×0,60×0,35 μ.

Εικ. 55. Νομός Μαγνησίας. Σκόπελος. Υδραγωγείο μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος.

θετημένα οριζόντια στους οριζόντιους και κάθετους αρμούς. Η συνδετική ύλη είναι ασβεστοκονίαμα. Το μέγιστο σωζόμενο ύψος των τοίχων είναι 1 μ. Στο εσωτερικό της κόγχης σώζεται τμήμα δαπέδου από λίθινες πλάκες, διαφόρων μεγεθών. Πλησίον της κόγχης υπάρχει τμήμα αρράβδωτου κορμού κίονα από γκρίζο μάρμαρο, όρθια τοποθετημένο στο έδαφος, διαμ. 0,34 και ύψ. 0,90 μ.

Κατά μήκος του νότιου τοίχου, εξωτερικά, και σε επαφή σχεδόν με αυτόν, διαφαίνεται στην επιφάνεια του εδάφους σειρά λιθοπλίνθων, παρόμοιων με αυτούς που χρησιμοποιήθηκαν στην κατασκευή των τοίχων του ναΐσκου. Η διάταξή τους παραπέμπει σε στυλοβάτη και οδηγεί αναπόφευκτα στην υπόθεση περί ύπαρξης παλαιοχριστιανικής βασιλικής μετά από την καταστροφής της οποίας κτίστηκε ο ναΐσκος, καταλαμβάνοντας το ανατολικό τμήμα του βόρειου κλίτους.

Ξυνιάδα

Ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου

Τρίκλιτη βασιλική με συνεχόμενο ευρύχωρο νάρθηκα και εξέχουσα πεντάπλευρη κόγχη ιερού. Έχει εσωτερικές διαστάσεις 16,60×10,30 και πάχος τοίχων 1,20 μ. Ο διαχωρισμός των κλιτών γίνεται με δύο τοξοστοιχίες που βαίνουν σε δύο κίονες και τρεις πεσσούς. Πεσσοί υπάρχουν στο τέμπλο και στο νάρθηκα, ενώ στο κέντρο του ναού κίονες. Το κεντρικό κλίτος καλύπτεται με ημικυλινδρική καμάρα, ενώ τα πλάγια κλίτη με φουρνικά, έξι σε κάθε κλίτος. Η στέγη του ναού είναι δίρριχτη με αποτμήσεις. Η πρόσβαση γίνεται από δύο εισόδους, μία στη βόρεια πλευρά και μία στη δυτική, που προστατεύονται από κιονοστήρικτα πρόπυλα. Στο βόρειο και νότιο τοίχο ανοίγονται από τέσσερα τοξωτά παράθυρα, από τα οποία αυτό στο χώρο του διακονικού μετατράπηκε σε δευτερεύουσα είσοδο. Στην ανατολική πλευρά ανοίγονται τρεις φωτιστικές θυρίδες, μία στην κόγχη και από μία εκατέρωθεν αυτής. Σε επαφή με τη βορειοδυτική γωνία του ναού βρίσκεται το κωδωνοστάσιο.

Από τον τοιχογραφικό διάκοσμο του ναού σώζονται σήμερα ή είναι ορατές μόνον αυτές του κεντρικού κλίτους και του ιερού. Πάνω από την κόγχη του διακονικού διαβάζουμε την επιγραφή *ἱστορίθη τὸ παρὸν ἱερὸν βῆμα διὰ ἐξόδου / τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ Γηωργάκης ζέλρης / 1816 μαρτίου 20*. Το τέμπλο είναι απλό με δέκα δεσποτικές εικόνες, μερικές από τις οποίες φαίνεται να είναι σύγχρονες με τις τοιχογραφίες του ναού, ενώ άλλες φέρουν τις χρονολογίες 1902 και 1903.

Μακρυρράχη

Γέφυρα στα Λουτρά Καΐτσας

Πρόκειται για χαμηλή δίτοξη λιθόκτιστη γέφυρα στον ποταμό Ονόχωνα, στη θέση Πεντεμύλια. Αποτελείται από ένα κυρίως τόξο και ένα βοηθητικό. Το μήκος της είναι 15 μ. και το πλάτος του καταστρώματός της 2 μ. Είναι χτισμένη με ημικατεργασμένους και λαξευτούς λίθους. Οι λαξευτοί λίθοι χρησιμοποιούνται στα τόξα. Η κατάσταση διατήρησης της γέφυρας είναι σχετικά καλή με μικρής εκτάσεως φθορές στο κατάστρωμά της. Στη γέφυρα πιθανόν κατέληγε λιθόστρωτο μονοπάτι, τμήμα του οποίου διακρίνεται στη θαμνώδη βλάστηση. Η κατασκευή της θα μπορούσε να τοποθετηθεί χρονικά κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο και πιθανόν στο 18ο αιώνα (Εικ. 56).

ΑΝΝΑ ΓΙΑΛΟΥΡΗ

ΑΝΑΣΤΗΛΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΣΤΕΡΕΩΣΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

ΝΟΜΟΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Άζωρος - Μηλέα

Στο πλαίσιο χρηματοδότησης, ύψους 158.000 ευρώ, από το Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, πραγματοποιήθηκαν εργασίες διαμόρφωσης των αρχαιολογικών χώρων από το 2003, με την επίβλεψη του αρχιτέκτονα-μηχανικού της Εφορείας Ι. Βλαχοστέργιου, οι οποίες αναμένεται να ολοκληρωθούν το 2006. Περιλαμβάνουν στερέωση των αποκαλυφθέντων ερειπίων, κατασκευή περιμετρικών περιφράξεων και διαμόρφωση διαδρομών προσπελάσεως, δενδροφύτευση και δημιουργία χώρων

Εικ. 56. Νομός Φθιώτιδας. Μακρυρράχη. Γέφυρα στα Λουτρά Καΐτσας.

πρασίνου και ανάπαυσης, εργασίες που υπολείπονται να γίνουν, προκειμένου τα μνημεία να καταστούν επισκέψιμα και να ενταχθούν σε ένα ευρύτερο δίκτυο αρχαιολογικών διαδρομών στην περιοχή της Περραιβικής Τριπολίτιδας.

ΑΣΠΑΣΙΑ ΝΤΙΝΑ

ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

Αμαλιάπολη

Άγιος Νικόλαος στη νήσο Κίκινθο

Ανακατασκευάστηκε η στέγη του ναού του Αγίου Νικολάου που βρίσκεται στη νήσο Κίκινθο, Δ.Δ. Αμαλιαπόλεως του Δήμου Σούρπης.

Συκή Αργαλαστής

Μονή Τιμίου Προδρόμου

Έγινε ανακεράμωση της στέγης του καθολικού και της ανατολικής πτέρυγας κελλιών της μονής Τιμίου Προδρόμου.

Τσαγκαράδα Πηλίου

Ναός Παμμεγίστων Ταξιαρχών

Αποκαταστάθηκαν οι δύο πλευρικές στοές του ναού Παμμεγίστων Ταξιαρχών Τσαγκαράδας Πηλίου.

Σκιάθος

Μονή Ευαγγελισμού της Θεοτόκου

Η μονή ιδρύθηκε το 1794 από τον ιερομόναχο Νήφωνα, έναν από τους ηγέτες του κινήματος των Κολλυβάδων. Πρόκειται για συγκρότημα, στο κέντρο του οποίου βρίσκεται το καθολικό. Η νότια πτέρυγα περιλαμβάνει τριώροφο κτίριο κελλιών, την τράπεζα, την εστία και το μαγκιπείο με τρεις φούρνους. Στη δυτική πτέρυγα υπήρχαν κελλιά που καταστράφηκαν από πυρκαγιά το 1872 και στη θέση τους σήμερα υπάρχει κτίριο με βοηθητικούς χώρους. Η ανατολική πτέρυγα περιλαμβάνει τριώροφο συγκρότημα κελλιών και, τέλος, η βόρεια κελλιά, αποθηκευτικούς χώρους, ελαιοτριβείο και βιβλιοθήκη.

Στη μονή πραγματοποιήθηκαν εργασίες αποκατάστασης (Εικ. 57, 58) της νότιας πτέρυγας και συγκεκριμένα της τράπεζας και της εστίας. Η τράπεζα καταλαμβάνει το μεσαίο τμήμα της νότιας πτέρυγας. Ο επάνω όροφος χρησίμευε πιθανότατα ως νοσοκομείο. Δυτικά της τράπεζας βρίσκεται η εστία και το μαγκιπείο. Η στέγη της τράπεζας και το δάπεδο του ορόφου είχαν καταρρεύσει, ενώ η εστία και το μαγκιπείο καλύπτονταν από πρόχειρη στέγη. Οι τοιχοποιίες είχαν αποσαθρωθεί και ενείχαν κινδύνους για τους προσκυνητές και επισκέπτες της μονής, οι οποίοι είναι πολυάριθμοι κατά τους θερινούς μήνες.

Οι εργασίες που πραγματοποιήθηκαν για την αποκατάσταση της νότιας πτέρυγας περιελάμβαναν, αρχικά, διάνοιξη αποστραγγιστικής τάφρου εξωτερικά της πτέρυγας και καθ' όλο το μήκος αυτής και καθαίρεση της στέγης του μαγκιπείου, των αποσαθρωμένων τμημάτων της τοιχοποιίας και του σκυροδέματος που κάλυπτε το δάπεδο της εστίας και της σκάλας ανόδου στον όροφο αυτής. Στη συνέχεια, συμπληρώθηκε τμήμα της λιθοδομής του βόρειου τοίχου της τράπεζας και τμήματα λιθοδομών και πλινθοδομών. Συμπληρώθηκαν, επίσης, οι ξυλοδεσιές, οι ξύλινοι ελκυστήρες στα τόξα στήριξης της καμινάδας της εστίας, η ξύλινη κιονοστοιχία της τράπεζας και τα αρμολογήματα δομής για την αποκατάσταση της συνοχής της τοιχοποιίας. Τέλος, ανακατασκευάστηκαν η δίριχτη στέγη της τράπεζας, οι ξύλινες σκάλες για την κατακόρυφη επικοινωνία των ορόφων, τα δάπεδα και οι οροφές, τα κουφώματα και τα τζάκια με τις αντίστοιχες καμινάδες τους. Τα δάπεδα του ισογείου επιστρώθηκαν με κεραμικές πλάκες, όπως και της εστίας, και, τέλος, ανακατασκευάστηκε η ξύλινη στέγη του ορόφου του μαγκιπείου.

Με την ολοκλήρωση του έργου αποκαθίσταται η αρχιτεκτονική του μνημείου, ενώ παράλληλα δίδονται χρήσεις οι οποίες θα ανταποκρίνονται στις σημερινές ανάγκες της μονής και των προσκυνητών, με αποτέλεσμα να αναδειχθεί πολιτιστικά και τουριστικά η περιοχή της νήσου Σκιάθου.

Εικ. 57. Νομός Μαγνησίας. Σκιάθος. Μονή Ευαγγελίστριας. Εργασίες αποκατάστασης.

Εικ. 58. Νομός Μαγνησίας. Σκιάθος. Μονή Ευαγγελίστριας. Εργασίες αποκατάστασης.

Το έργο ξεκίνησε το Σεπτέμβριο του 2002 και θα ολοκληρωθεί το έτος 2005, με την επίβλεψη του αρχιτέκτονα-μηχανικού Δ. Μπιτούλα. Ο προϋπολογισμός του είναι 880.411 ευρώ.

ΑΣΠΑΣΙΑ ΝΤΙΝΑ

ΝΟΜΟΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Μετέωρα

Μονή Μεταμορφώσεως ή Μεγάλο Μετέωρο

Περατώθηκαν οι εργασίες αποκατάστασης και ανάδειξης του παλαιού Γηροκομείου-Νοσοκομείου της μονής, υπό την επίβλεψη του αρχιτέκτονα-μηχανικού Ι. Βλαχοστέργιου. Πραγματοποιήθηκαν εργασίες αποκατάστασης της τοιχοποιίας του ορόφου, εξυγίανση εκείνης του ισογείου, ανάδειξη των πλευρικών σταυροθολίων τόσο στο ισόγειο όσο και στον όροφο και, τέλος, ανάδειξη και ανάπλαση των εσωτερικών χώρων, προκειμένου να λειτουργήσει το κτίριο ως μουσείο (Εικ. 59).

Μονή Βαρλαάμ

Τοποθετήθηκε χειρολισθήρας από ξύλο καστανιάς σε όλο το μήκος της κλίμακας, η αποκατάσταση της οποίας ολοκληρώθηκε το 2000, και εγκατάσταση ηλεκτροφωτισμού. Ενισχύθηκε η γέφυρα και επιστρώθηκε με μαδέρια από ξύλο καστανιάς, επάνω στο υπάρχον κατάστρωμα από λαμαρίνα, και επενδύθηκαν οι χειρολισθήρες της κλίμακας με ξύλο καστανιάς (Εικ. 60). Οι εργασίες υλοποιήθηκαν υπό την επίβλεψη του αρχιτέκτονα-μηχανικού Ι. Βλαχοστέργιου.

Μονή Αγίας Τριάδος

Συνεχίστηκαν οι εργασίες κατασκευής της οδού προσπέλασης και αποκατάστασης της κλίμακας ανόδου στη μονή, υπό την επίβλεψη του πολιτικού μηχανικού Χ. Τσιλιμίγκα. Κατασκευάστηκαν στηθαία ανάντη και κατάντη της οδού προσπέλασης από κροκαλοπαγή πέτρα της περιοχής και τοίχος αντιστήριξης κατάντη της οδού προσπέλασης από οπλισμένο σκυρόδεμα και πραγματοποιήθηκε επένδυση αυτού από κροκαλοπαγή πέτρα (Εικ. 61). Στην κλίμακα ανόδου καθαιρέθηκε και ανακατασκευάστηκε ο ημικατεστραμμένος αναλημματικός τοίχος στην αρχή της κλίμακας, αποσυναρμολογήθηκαν, όπου απαιτείτο, τα σκαλοπάτια και αντικαταστάθηκαν με πελεκητούς δόμους από ψαμμίτη (Εικ. 62).

Σπαθάδες

Ναός Αγίου Νικολάου

Ο ναός του Αγίου Νικολάου βρίσκεται στην είσοδο του οικισμού και είναι μετόχι της Μονή Αγίου Στεφάνου Μετεώρων. Είναι μονόχωρος με νάρθηκα και στοά στη νότια πλευρά. Στο ιερό και στον κυρίως ναό σώζονται τοιχογραφίες του 18ου αιώνα. Ο δυτικός τοίχος βρισκόταν υπό κατάρρευση και η συνεχής εισροή ομβρίων υδάτων, λόγω της κακής διατήρησης της κεραμοσκεπούς στέγης, προκαλούσε φθορές στον τοιχογραφικό διάκοσμο (Εικ. 63). Πραγματοποιήθηκαν στερεωτικές εργασίες των τοίχων, ανακατασκευή της στέγης και αποκατάσταση της τοιχοποιίας και της στέγης της στοάς, ενώ τοποθετήθηκαν γάζες στερέωσης των τοιχογραφιών (Εικ. 64).

Εικ. 59. Νομός Τρικάλων. Μετέωρα. Μονή Μεταμορφώσεως ή Μεγάλο Μετέωρο. Το Γηροκομείο-Νοσοκομείο μετά την ολοκλήρωση των εργασιών.

Εικ. 60. Νομός Τρικάλων. Μετέωρα. Μονή Βαρλαάμ. Η παλιά γέφυρα μετά την ολοκλήρωση των εργασιών.

Εικ. 61. Νομός Τρικάλων. Μετέωρα. Μονή Αγίας Τριάδος. Άποψη της οδού προσπελάσεως μετά από τις εργασίες αποκατάστασης.

Εικ. 62. Νομός Τρικάλων. Μετέωρα. Μονή Αγίας Τριάδος. Η κλίμακα ανόδου μετά τις εργασίες.

Εικ. 63. Νομός Τρικάλων. Σπαθάδες. Ναός Αγίου Νικολάου. Άποψη του ναού πριν από την έναρξη των εργασιών.

Εικ. 64. Νομός Τρικάλων. Σπαθάδες. Ναός Αγίου Νικολάου. Ο ναός μετά το πέρας των αναστηλωτικών εργασιών.

Σταγιάδες

Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου ή Μονή Σταγιάδων

Το 2001 αντικαταστάθηκε η στέγη του καθολικού και το 2004 πραγματοποιήθηκαν εργασίες εξυγίανσης, αποκατάστασης και ανάδειξης της τοιχοποιίας του καθολικού της μονής και συγκεκριμένα: καθαίρεση του νεότερου επιχρίσματος, συμπλήρωση των κενών και καθολική αρμολόγηση όλων των τοιχοποιιών (Εικ. 65).

ΚΡΥΣΤΑΛΛΙΑ ΜΑΝΤΖΑΝΑ

ΝΟΜΟΣ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Φανάρι

Φρούριο

Στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ εκτελέστηκαν, με την επoπτεία του αρχιτέκτονα-μηχανικού Ι. Βλαχοστέργιου, εργασίες στον εσωτερικό χώρο του φρουρίου.

Αποχωματώθηκε ο νότιος πύργος και αποκαλύφθηκε η είσοδος και το λιθόστρωτο δάπεδο της ισόγειας στάθμης, καθώς και στοιχεία για τις κλίμακες που οδηγούσαν στους ορόφους, ενώ στη συνέχεια επισκευάστηκαν οι λιθοδομές (Εικ. 66).

Καθαρίστηκαν και στερεώθηκαν τα ερείπια του τζαμιού που υπάρχει στο κέντρο του φρουρίου, καθώς και των υποκείμενων κτιρίων, όπως της καμαροσκέπαστης δεξαμενής (Εικ. 67).

Κατά τις εργασίες διαμόρφωσης του περιβάλλοντος χώρου με σκοπό τη δημιουργία διαδρομής των επισκεπτών, αποκαλύφθηκαν τμηματικά οι παλαιοί λιθόστρωτοι διάδρομοι, οθωμανικής περιόδου, οι οποίοι διατηρήθηκαν και ενσωματώθηκαν στις νέες κατασκευές (Εικ. 68).

Επίσης, αποκαλύφθηκε μεγάλο κτίριο κοντά στην είσοδο με δύο ορθογώνιους χώρους, το οποίο στερεώθηκε επίσης. Στεγάστηκε η μεγάλη δεξαμενή του φρουρίου και ανακατασκευάστηκαν πολεμίστρες στη βόρεια πλευρά των τειχών, σύμφωνα με τα στοιχεία που σώζονταν επι τόπου και παλιές φωτογραφίες. Με την ολοκλήρωση των παραπάνω εργασιών το φρούριο προστατεύθηκε επαρκώς και καθίσταται πλέον επισκέψιμο.

Εικ. 65. Νομός Τρικάλων. Σταγιάδες. Μονή Σταγιάδων. Το καθολικό (ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου) μετά τις εργασίες αποκατάστασης της τοιχοποιίας του.

Εικ. 66. Νομός Καρδίτσας. Φρούριο Φαναρίου. Ο νότιος πύργος 6 μετά τις εργασίες.

Ρεντίνα

Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου

Στην ιστορική αυτή μονή του 16ου αιώνα εκτελέστηκαν εργασίες επισκευής, με χρηματοδότηση του Γ΄ ΚΠΣ και την εποπτεία του μηχανικού της Εφορείας Χ. Τσιλιμίγκα. Επισκευάστηκε η ξύλινη στέγη του καθολικού, έγιναν νέα αρμολογήματα, καθώς και διαμόρφωση του αύλειου χώρου, ώστε να διευθετηθούν οι κλίσεις για την κατάλληλη απορροή των ομβρίων υδάτων. Επίσης, κατασκευάστηκε αποστραγγιστικό δίκτυο και, τέλος, πραγματοποιήθηκε νέα πλακόστρωση με σχιστόπλακες (Εικ. 69).

Μαυρομμάτι

Μονή Αγίου Γεωργίου

Το καθολικό της μονής, που χρονολογείται στο 16ο αιώνα, παρουσίαζε προβλήματα από την εισχώρηση υγρασίας. Μετά από μελέτη εγκεκριμένη από το ΥΠΠΟ και δαπάνη της μονής, πραγματοποιήθηκαν επισκευαστικές εργασίες, που περιέλαβαν καθαρισμό και επισκευή της θολοδομίας, αποκατάσταση του λίθινου γείσου και κατασκευή νέων αρμολογημάτων (Εικ. 70).

ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΣΔΡΟΛΙΑ

Εικ. 67. Νομός Καρδίτσας. Φρούριο Φαναρίου. Άποψη του εσωτερικού χώρου μετά τις εργασίες.

Εικ. 68. Νομός Καρδίτσας. Φρούριο Φαναρίου. Επισκευή του λιθόστρωτου στο χώρο της εισόδου.

ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

Πραγματοποιήθηκαν εργασίες καθαρισμού, ευπρεπισμού και διαμόρφωσης περιβάλλοντος χώρου σε μνημεία των Παλαιών Βόλου, της Δημητριάδος και της Νέας Αγχιάλου, προκειμένου αυτά να υποδεχθούν τους πολυάριθμους επισκέπτες, στο πλαίσιο της διοργάνωσης αθλημάτων των Ολυμπιακών αγώνων 2004 στην πόλη του Βόλου.

Φθιώτιδες Θήβες (Νέα Αγχίαλος)

Στη Νέα Αγχίαλο, οι μακροχρόνιες ανασκαφικές έρευνες των Γ. Σωτηρίου και Π. Λαζαρίδη καθώς και της Εφορείας μας έχουν φέρει στο φως τις Φθιώτιδες Θήβες, ένα από τα σημαντικότερα παλαιοχριστιανικά κέντρα, με δέκα βασιλικές και άλλα δημόσια και ιδιωτικά κτίρια, λουτρά, νεκροταφεία κτλ. Η ανάδειξη του συνόλου των ευρημάτων και η ενοποίηση των αποκαλυφθέντων αρχαιολογικών χώρων απαιτεί μακροχρόνια και δαπανηρή προσπάθεια. Το Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, με επιχορήγηση ύψους 294.000 ευρώ, έδωσε στην Εφορεία μας τη δυνατότητα να ξεκινήσει αυτή την προσπάθεια, βάσει μελετών που εκπονήθηκαν από υπαλλήλους της. Προηγήθηκε τοπογράφηση των δύο μεγάλων χώρων: της βασιλικής Αγίου Δημητρίου με τον περιβάλλοντα χώρο, έκτασης 18.500 τ.μ., και της βασιλικής Επισκόπου Ελπιδίου-Κοσμικού κτίσματος-Ακρόπολης Πυράσου-Παλαιοχριστιανικού τείχους, συνολικής έκτασης 37.500 τ.μ.

Τα μνημεία στα οποία έγιναν εργασίες ανάπλασης και ανάδειξης είναι: α) η βασιλική του Αγίου Δημητρίου με

Εικ. 69. Νομός Καρδίτσας. Ρεντίνα. Μονή Ρεντίνας. Άποψη του καθολικού μετά τις εργασίες.

Εικ. 70. Νομός Καρδίτσας. Μαυρομάτι. Μονή Αγίου Γεωργίου. Νότια όψη.

τον περιβάλλοντα χώρο της και β) η βασιλική του Επισκόπου Ελπιδίου με το παρακείμενο κοσμικό κτίσμα.

Οι εργασίες ξεκίνησαν την 1/9/2002 με την συνεπίβλεψη της υπογράφουσας και του αρχιτέκτονα-μηχανικού της Εφορείας Ι. Βλαχοστέργιου και ολοκληρώθηκαν στις 31/12/2004. Πραγματοποιήθηκαν τα εξής:

1. Έγιναν συντηρήσεις-στερεώσεις των τοιχοποιιών των ανεσκαμμένων μνημείων (Εικ. 71, 72).

2. Κατασκευάστηκε περιμετρική περίφραξη του αρχαιολογικού χώρου με τοποθέτηση μεταλλικών κιγκλιδωμάτων από μασίφ σίδηρο. Τα θέματά τους είναι αντίγραφα (Εικ. 73) από τα διάτρητα μαρμάρινα θωράκια της βασιλικής του Αγίου Δημητρίου και η κύρια είσοδος (Εικ. 74) έχει περίπου το ίδιο σχέδιο με το σιδερένιο θυρόφυλλο (καγκελόθυρο) της παλαιοχριστιανικής βασιλικής της Τεγέας που εγκαταστάθηκε στον αρχαίο ναό της Αλέας Αθηνάς.

3. Δημιουργήθηκαν δίοδοι προσπέλασης.

Εικ. 71. Νομός Μαγνησίας. Νέα Αγχίαλος. Βασιλική Αγίου Δημητρίου. Συντηρήσεις - Στερεώσεις.

4. Κατασκευάστηκαν βοηθητικά μικροκτίσματα (φυλάκιο, χώροι υγιεινής, καθιστικά, γλυπτοθήκες, πληροφοριακό υλικό, ενημερωτικές πινακίδες και στέγαστρο παθαριών) (Εικ. 75-77). Οι γλυπτοθήκες (Εικ. 78, 79) τοποθετήθηκαν βόρεια της βασιλικής Αγίου Δημητρίου. Σκοπός της κατασκευής τους ήταν η αποσυμφόρηση του μνημείου από τα πολλά γλυπτά που περιέχει και ο διαχωρισμός τους κατά είδος, ώστε ο επισκέπτης να σχηματίζει μια συγκροτημένη εικόνα για την ποικιλία των γλυπτών που υπάρχουν στον αρχαιολογικό χώρο της Νέας Αγχιάλου (κιονόκρανα, επιθήματα, θωράκια, γείσα, τράπεζες κτλ.).

Ο αρχαιολογικός χώρος της Νέας Αγχιάλου αποτελεί πόλο έλξης επισκεπτών όλο το χρόνο, καθώς βρίσκεται επί της Ε.Ο. Αθηνών-Βόλου και σε μικρή απόσταση από το πολιτικό αεροδρόμιο της Νέας Αγχιάλου, έτσι ώστε οι εργασίες ανάδειξης των παραπάνω αρχαιολογικών χώρων ήλθαν να καλύψουν μια επιτακτική ανάγκη. Το έργο θα αποτελέσει μέρος ενός ευρύτερου δικτύου αρχαιολογικών χώρων και πολιτιστικών διαδρομών που η ΙΓ΄ ΕΠΚΑ έχει εντάξει στο πρόγραμμά της για την ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου της Δημητριάδος (ανάκτορο-θέατρο) και του θεάτρου των Φθιωτίδων Θηβών.

ΑΣΠΑΣΙΑ ΝΤΙΝΑ

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ

Εργαστήριο τοιχογραφιών και εικόνων Λάρισας

Την περίοδο 2001-2004 από το συντηρητή αρχαιοτήτων Μ. Μητσάτσικα εκτελέστηκε πλήθος εργασιών συντήρησης τοιχογραφιών και εικόνων. Διενεργήθηκαν αυτοψίες για σωστικά μέτρα σε μνημεία και έλεγχοι σε έργα ιδιωτών συντηρητών. Την ίδια περίοδο συντάχθηκαν οι μελέτες συντήρησης του ναού του Αγίου Γεωργίου Βασιλικής Τρικάλων (19ος αι.), της μονής του Αγίου Γεωργίου στο Μαυρομμάτι Καρδίτσας (17ος αι.) και του ναού της Κοιμήσεως Θεοτόκου Κερασιάς Καρδίτσας (19ος αι.), οι οποίες εγκρίθηκαν από το ΥΠΠΟ.

Στο ναό των Αγίων Αναργύρων Τσαριτσάνης Ελασσόνας συντηρήθηκαν οι τοιχογραφίες του κεντρικού κλίτους, του ιερού, καθώς επίσης το τέμπλο (Εικ. 80, 81) και το ξυλόγλυπτο ταβάνι, που χρονολογούνται στο 17ο αιώνα. Οι εργασίες αυτές παρουσίασαν μεγάλο ενδιαφέρον, διότι εμφανίστηκαν μεγάλα τμήματα τοιχογραφιών, που πριν καλύπτονταν κάτω από επιχρίσματα, και αποδόθηκε στην έρευνα ένα αξιόλογο σύνολο, σχεδόν άγνωστο μέχρι σήμερα, λόγω αμαυρώσεων και νεότε-

Εικ. 72. Νομός Μαγνησίας. Νέα Αγχίαλος. Βασιλική Επισκόπου Ελπιδίου. Συντηρήσεις - Στερεώσεις.

Εικ. 73. Νομός Μαγνησίας. Νέα Αγχίαλος. Περίφραξη βασιλικής Αγίου Δημητρίου.

Εικ. 74. Νομός Μαγνησίας. Νέα Αγχίαλος. Κύρια είσοδος βασιλικής Αγίου Δημητρίου.

Εικ. 75. Νομός Μαγνησίας. Νέα Αγχίαλος. Δίοδος προσπέλασης και φυλάκιο.

Εικ. 76. Νομός Μαγνησίας. Νέα Αγχίαλος. Δίοδος προσπέλασης και καθιστικά.

Εικ. 77. Νομός Μαγνησίας. Νέα Αγχίαλος. Στέγαστρο πιθαριών.

Εικ. 78. Νομός Μαγνησίας. Νέα Αγχίαλος. Γλυπτοθήκες.

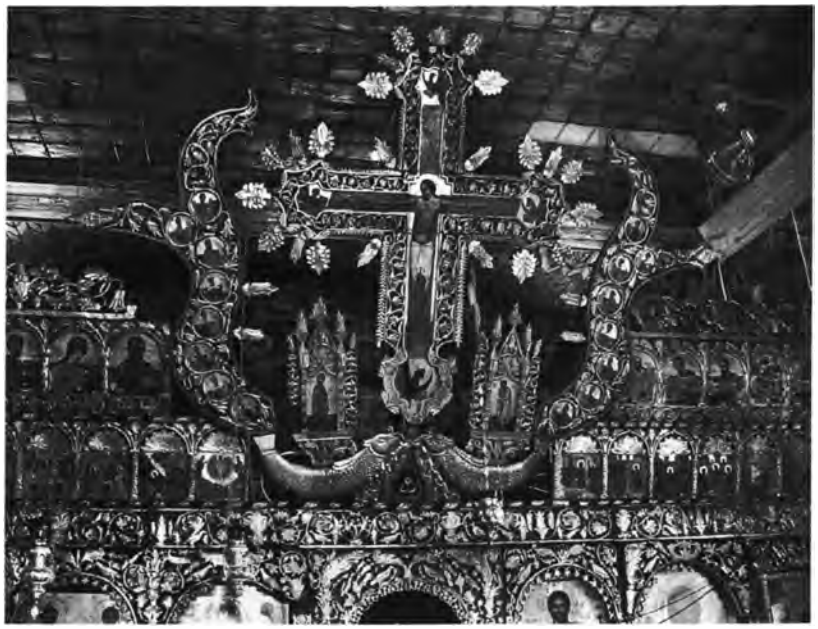
Εικ. 79. Νομός Μαγνησίας. Νέα Αγχίαλος. Γλυπτοθήκες.

ρων επεμβάσεων[37]. Αποκαλύφθηκε, επίσης, η αρχική είσοδος του νότιου τοίχου, που βρισκόταν ανατολικότερα της σημερινής, καθώς και ο κατακόρυφος αρμός στον ίδιο τοίχο, που δείχνει την επέκταση του κτιρίου προς Δ. Από την Τσαριτσάνη συντηρήθηκαν και άλλα έργα, και συγκεκριμένα πέντε εικόνες από το ναό της Παναγίας και δύο εικόνες από τον Άγιο Νικόλαο, παρεκκλήσιο του Αγίου Γεωργίου, έργα του 18ου αιώνα.

Συντηρήθηκαν από ιδιωτικό συνεργείο, μετά την ένταξη του μνημείου στα προγράμματα ΟΠΑΧ από το Δήμο Ποταμιάς, οι τοιχογραφίες του ναού του Αγίου Γεωργίου Δομενίκου (1610). Το έργο έγινε βάσει μελέτης του Α. Κριτσιμάλλη και υπό την επίβλεψη της Εφορείας. Πρόκειται για σημαντικό βυζαντινό μνημείο, καθεδρικό της Επισκοπής Δομενίκου, που ανακαινίστηκε στη μεταβυζαντινή περίοδο[38]. Οι τοιχογραφίες έφεραν εκτεταμένες ρηγματώσεις και αποκολλήσεις και χρειάστηκαν στερεώσεις σε μεγάλο βαθμό και συμπληρώσεις κονιαμάτων (Εικ. 82).

37. Ήδη πραγματοποιήθηκε σχετική ανακοίνωση από τον Ι. Βιταλιώτη στη Δ΄ Συνάντηση των Ελλήνων Βυζαντινολόγων (Κέρκυρα 2004), ενώ το θέμα αποτελεί αντικείμενο μελέτης της Κ.Φλώρου, στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής της για τα μνημεία της Τσαριτσάνης, στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

38. Τη μελέτη αυτού του διακόσμου ανέλαβε η Ε. Τριβυζά, στο πλαίσιο διδακτορικής διατριβής της για τα μνημεία του Δομενίκου, στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Εικ. 80. Νομός Λάρισας. Τσαριτσάνη Ελασσόνας. Το τέμπλο του ναού.

Συντηρήθηκαν 33 φορητές εικόνες του 19ου αιώνα από το ναό του Αγίου Σπυρίδωνος στην Κοιλάδα και οι δεσποτικές εικόνες του τέμπλου του ναού του Αγίου Γεωργίου Αμπελακίων, που χρονολογούνται στο 1721, σύμφωνα με επιγραφή που σώζεται στην εικόνα του Χριστού. Πρόκειται για αξιόλογα έργα, που ακολουθούν παλαιότερα κρητικά πρότυπα, όπως αυτά που διέδωσε στη Θεσσαλία ο ζωγράφος Αντώνιος Αγοραστός[39].

Στο ναό του Αγίου Αθανασίου Καρίτσας, σε συνέχεια των εργασιών συντήρησης των τοιχογραφιών, που ολοκληρώθηκαν, πραγματοποιήθηκε η συντήρηση του ξυλόγλυπτου τέμπλου, που περιλαμβάνει τέσσερις δεσποτικές εικόνες, δύο βημόθυρα και σταυρό, όλα του 17ου αιώνα. Στο τέμπλο απαιτήθηκαν στερεώσεις φουσκωμάτων, αφαίρεση νεότερων επιχρισμάτων και καθαρισμός της ζωγραφικής.

Στο ναό της Κοιμήσεως Θεοτόκου Αετολόφου συντηρήθηκαν εννέα δεσποτικές εικόνες, που χρονολογούνται στο 17ο αιώνα. Οι εικόνες προέρχονται από το ξυλόγλυπτο τέμπλο του βυζαντινού μνημείου, που ανακαινίστηκε το 16ο αιώνα.

Συντηρήθηκε το τέμπλο του ναού της Αναλήψεως του Σωτήρος της μονής Πελεκητής Καρύτσας νομού Καρδίτσας του α΄ μισού του 17ου αιώνα. Πρόκειται για αξιόλογο έργο ξυλόγλυπτο, επιχρυσωμένο, με τρεις σειρές εικόνων και τρία βημόθυρα. Ξεχωρίζουν ο σταυρός με τα λυπηρά, που ακολουθούν τους κρητικούς τύπους, τα στρογγυλά εικονίδια του επιστυλίου, καθώς και η πλούσια φυτική διακόσμηση στις ποδιές.

Εικ. 81. Νομός Λάρισας. Τσαριτσάνη Ελασσόνας. Τοιχογραφία από το ναό.

Από την πλούσια συλλογή της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων, που περιέχει εικόνες, ξυλόγλυπτα και βιβλία από πλήθος σημαντικών ναών της περιοχής της Καρδίτσας, συντηρήθηκαν 17 εικόνες. Ανάμεσά τους τη σπουδαιότερη θέση κατέχουν οι δεσποτικές εικόνες της μονής του Αγίου Γεωργίου «Καραϊσκάκη» στο Μαυρομμάτι, που χρονολογούνται από το 1599 έως το 1602. Πρόκειται για τις εικόνες του Χριστού, της Θεοτόκου, του Προδρόμου, του Αγίου Γεωργίου και την πολυπρόσωπη εικόνα Δέησης, που προέρχε-

39. Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του Αγίου Γεωργίου, που χρονολογείται με επιγραφή στα 1723, μελέτησε η Μ. Παπαναστασούλη, σε μεταπτυχιακή εργασία στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Εικ. 82. Νομός Λάρισας. Δομένικο Ελασσόνας. Συντήρηση τοιχογραφιών.

ται επίσης από το τέμπλο (Εικ. 83, 84). Οι εικόνες αυτές ήταν πολύ μαυρισμένες και έφεραν ρωγμές και απολεπίσεις. Μετά τη συντήρησή τους φάνηκε ότι αποτελούν ενιαίο σύνολο, έργο ενός σπουδαίου ζωγράφου της περιοχής[40]. Ανήκαν στο αρχικό τέμπλο της μονής, που ήταν χαμηλότερο από το σημερινό, και τοποθετήθηκαν αργότερα και στο νεότερο, του 1642.

Συντηρήθηκε η εικόνα της Παναγίας του Αγίου Ιωάννη Προδρόμου στο Φανάρι. Πρόκειται για σημαντική εικόνα, που εικονίζει την Παναγία ολόσωμη, βρεφοκρατούσα σε όρθια στάση, όπως απαντά σε εικόνες του 13ου αιώνα. Οι φθορές της εικόνας είναι πολύ μεγάλες και δεν διασώζεται σχεδόν τίποτε από τα γυμνά μέρη της μορφής. Από τον τύπο και το ένδυμα η εικόνα μπορεί να χρονολογηθεί με πιθανότητα στη βυζαντινή περίοδο.

Στη μονή Κώστη Κουμπουριανών νομού Καρδίτσας συντηρήθηκαν επτά εικόνες από το ξυλόγλυπτο τέμπλο της μονής, που χρονολογούνται στο α΄ μισό του 18ου αιώνα.

Στη μονή της Αγίας Τριάδας Δρακότρυπας νομού Καρδίτσας συντηρήθηκε τμήμα του αξιόλογου τοιχογραφικού διακόσμου, που φιλοτεχνήθηκε το 1758 από το γνωστό ζωγράφο ιερέα Θεόδωρο από την Αγιά. Οι εργασίες αυτές έδωσαν την ευκαιρία να εκτιμηθεί καλύτερα το έργο του ζωγράφου αυτού, που δημιούργησε εργαστήριο-σταθμό για τη θεσσαλική ζωγραφική της εποχής, έργα του οποίου σώζονται εκτός της Καρδίτσας και σε περιοχές της Ελασσόνας και της Αγιάς[41].

Στο νομό Τρικάλων συντηρήθηκαν εικόνες από τη μονή Μεταμορφώσεως Μετεώρων, τη μονή Αγίου Στεφάνου, από το ναό Αγίας Παρασκευής στο Ξυλοπάροικο, το ναό Κοιμήσεως Θεοτόκου Ζάρκου. Στη μονή Υπαπαντής Μετεώρων έγινε καθαρισμός των τοιχογραφιών του 14ου αιώνα, που είχαν αμαυρωθεί με το πέρασμα του χρόνου. Με την αποκατάσταση της αρχικής της όψης αποκαλύφθηκε εξαιρετική ποιότητα της ζωγραφικής αυτής[42] (Εικ. 85).

Στα Τρίκαλα, στο πλαίσιο των εργασιών στερέωσης και αποκατάστασης του ναού του Αγίου Δημητρίου στο Βαρούσι, πραγματοποιήθηκε από την ενοριακή επιτροπή, με την επίβλεψη της Εφορείας, στερέωση των τοιχογραφιών του ιερού, 17ου αιώνα, που παρουσιάζουν σημαντικό ενδιαφέρον[43].

Στο ναό του Αγίου Χριστοφόρου στη Λυγαριά έγινε καθαρισμός ορισμένων εικόνων Δωδεκαόρτου από το τέμπλο του παλαιού ναού του Αγίου Χριστοφόρου. Πρόκειται για τις εικόνες του Ευαγγελισμού, της Υπαπαντής, της Ανάληψης και της Πεντηκοστής, που χρονολογούνται στο 1612, σύμφωνα με χρονολογία που διασώζεται στην εικόνα του Ευαγγελισμού. Τα εικονογραφικά και τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά των εικόνων αυτών τις προσγράφουν στο εργαστήριο των δύο Ιωάννηδων, οι οποίοι άφησαν σημαντικό έργο στην περιοχή των Αγράφων[44]. Οι παραπάνω εικόνες Δωδεκαόρτου αποτελούν το πρωιμότερο γνωστό έργο αυτού του εργαστηρίου.

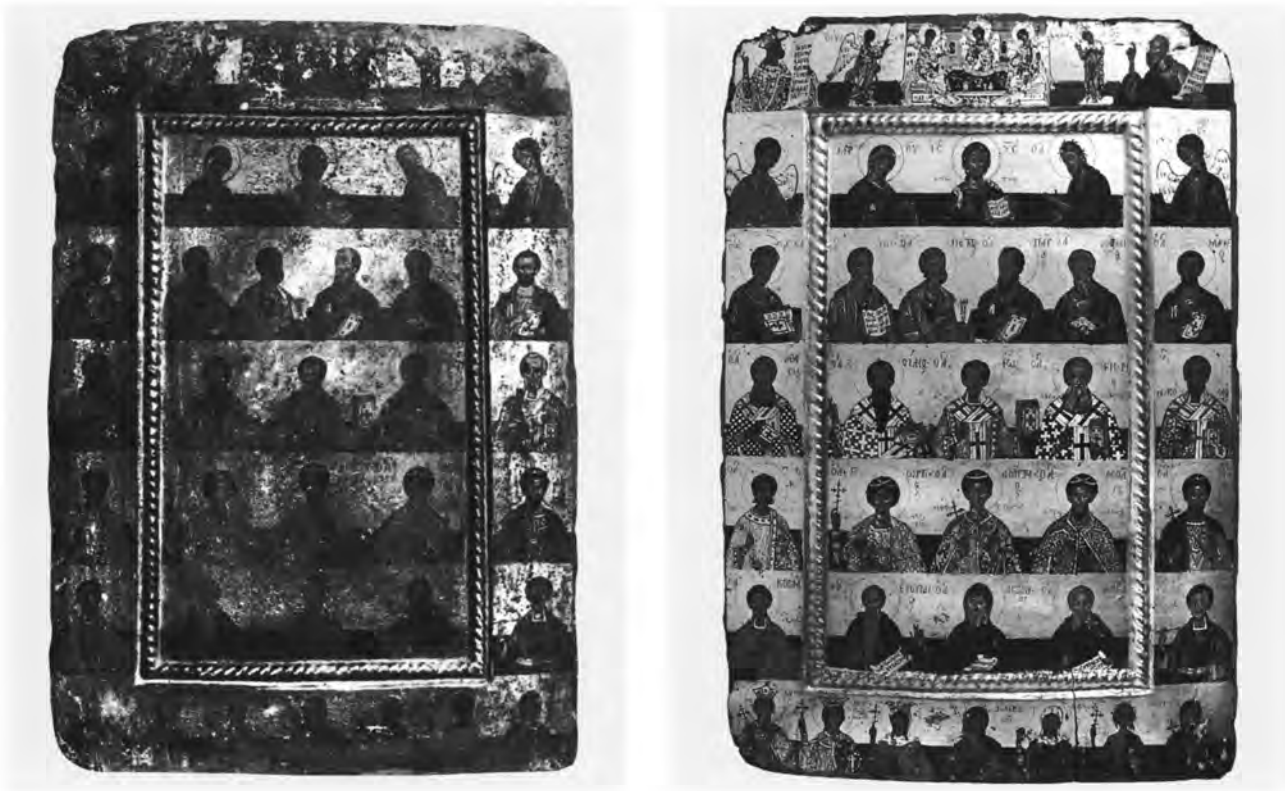
40. Οι εικόνες μελετήθηκαν από τη Σ. Σδρόλια, Οι εικόνες του αρχικού τέμπλου της μονής Αγίου Γεωργίου Καραϊσκάκη στο Μαυρομμάτι Καρδίτσας, *25ο Συμπόσιο ΧΑΕ*, 2005, σ. 118 (υπο δημοσίευση στο περιοδικό *Βυζαντινά*).

41. Γ. Τσιουρής, *Ο τοιχογραφικός διάκοσμος του καθολικού της μονής Αγίας Τριάδος Δρακότρυπας (1758) και η εντοίχια θρησκευτική ζωγραφική του 18ου αιώνα στην περιοχή των Αγράφων*, διδ. διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2004.

42. Πρόκειται να μελετηθεί από τον Λ. Δεριζιώτη, επίτιμο έφορο Αρχαιοτήτων.

43. Δημοσιεύθηκε από την Κ. Μαντζανά, Νέα στοιχεία του εικονογραφικού διακόσμου του Ι.Ν. Αγίου Δημητρίου Τρικάλων, *Τρικαλινά* 2 (2003), σ. 211-247.

44. Σ. Σδρόλια, Η ζωγραφική της μονής Βλασίου των Αγράφων (1644). Συμβολή στο έργο των ζωγράφων Ιωάννου και Ιωάννου στο

Εικ. 83-84. Νομός Καρδίτσας. Συλλογή Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων. Πολυπρόσωπη εικόνα Δέησης, πριν και μετά τη συντήρηση.

Εικ. 85. Νομός Τρικάλων. Μετέωρα. Μονή Υπαπαντής. Συντήρηση τοιχογραφιών.

Στο ναό της Παναγίας Καρπενησίου συντηρήθηκε το πεντάπτυχο, ενδιαφέρουσα εικόνα του 1625, που περιλαμβάνει στην εξωτερική όψη τον Ευαγγελισμό και στην εσωτερική τη Δέηση και πολλούς αγίους σε σειρές[45]. Παρέχει σημαντικά στοιχεία για την εξέλιξη της πρώιμης ζωγραφικής των Αγράφων, με την οποία σχετίζεται.

ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΣΔΡΟΛΙΑ

Εργαστήριο τοιχογραφιών και εικόνων Βόλου

Από τους συντηρητές του εργαστηρίου του Βόλου συντηρήθηκαν εικόνες από τη μονή Μεταμορφώσεως Σκοπέλου, ενώ ολοκληρώθηκαν οι εργασίες καθαρισμού και συντήρησης των εικόνων της Ζωοδόχου Πηγής και του Ακάθιστου Ύμνου, οι οποίες φυλάσσονται στο ναό της Παναγίας της Λειβαδιώτισσας στην Σκόπελο. Επισημαίνουμε ότι η εικόνα της Ζωοδόχου Πηγής, ιδιοκτησίας Ε. Τσιούλη, φέρει την επιγραφή: *χεὶρ Ἀντωνίου Ἀγοραστοῦ τοῦ Κρητὸς ΑΧΟΑ* (1671).

Συνεχίστηκε η συντήρηση εικόνων που βρίσκονται στη μονή των Ταξιαρχών Αγίου Γεωργίου Νηλείας.

Στο ναό των Ταξιαρχών Μηλεών έγινε συντήρηση του διπλού στρώματος της εξωτερικής επιγραφής του νότιου τοίχου και επανατοποθέτησή της. Επίσης, έγιναν εργασίες επανασυντήρησης του τοιχογραφικού διακόσμου του βόρειου τοίχου στον ίδιο ναό.

Συντηρήθηκαν εικόνες από τη συλλογή της μονής Ξενιάς και από το ναό της Ευαγγελιστρίας Αλμυρού, ενώ στον Άγιο Δημήτριο στο Νεοχώρι Πηλίου πραγματοποιήθηκαν εργασίες συγκράτησης τοιχογραφιών, όπως και ταυτοποίηση σπαραγμάτων από την τοιχογραφία με την παράσταση του Ανάρχου Πατρός.

Επίσης, από το ίδιο συνεργείο έγινε συντήρηση εικόνων από κατασχέσεις.

Συντηρήθηκαν εικόνες από τη συλλογή της Μητροπόλεως Τρίκκης και Σταγών νομού Τρικάλων, εικόνες από τη συλλογή της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλιώτιδας Φαναριοφερσάλων, ο τοιχογραφικός διάκοσμος (1625) και οι εικόνες του τέμπλου του καθολικού της μονής Πέτρας Καταφυγίου.

Έγιναν εργασίες συγκράτησης των τοιχογραφιών του ναού της Παναγίας του Σταυρού Φαρσάλων καθώς και συντήρηση εικόνων από ναό του Αγίου Αθανασίου Αγιάς νομού Λάρισας.

Συντηρήθηκαν οι τοιχογραφίες του ναού της Αγίας Τριάδας Μεγάλης Κάψης νομού Φθιώτιδας και εργασίες συγκράτησης και συντήρησης του τοιχογραφικού διακόσμου του καθολικού της μονής Προυσού νομού Ευρυτανίας.

Εργαστήριο αρχαιολογικού χώρου Νέας Αγχιάλου

Πραγματοποιήθηκαν από την Α. Ντίνα εργασίες συντήρησης χάλκινων νομισμάτων και αντικειμένων μικροτεχνίας από ανασκαφικές έρευνες στη Νέα Αγχίαλο και στην Κάρλα αλλά και από το χώρο των Παλαιών της πόλεως του Βόλου. Επίσης, συντηρήθηκαν κοσμήματα (Εικ. 86) από τις ανασκαφές της περιοχής του Αερινού και αντικείμενα μικροτεχνίας από την ανασκαφή στην περιφερειακή οδό του Βόλου.

Στο ίδιο εργαστήριο πραγματοποιήθηκε και συντήρηση κεραμικών και γυάλινων αντικειμένων από ανασκαφές που πραγματοποιεί η Εφορεία μας σε διάφορες θέσεις αρμοδιότητάς της. Επίσης, συντηρήθηκαν πήλινα δάπεδα, πιθάρια, αγωγοί (Εικ. 87) και κονιάματα λουτρών από τη βασιλική του Αγίου Δημητρίου, και έγιναν εργασίες συντήρησης και στερέωσης των πήλινων δαπέδων της βασιλικής του Επισκόπου Ελπιδίου. Επιπλέον, συντηρήθηκαν από τον Κ. Δασκαλόπουλο μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη στον αρχαιολογικό χώρο της Νέας Αγχιάλου και αναστηλώθηκαν τρεις κίονες στη λεωφόρο ανατολικά της βασιλικής του Αγίου Δημητρίου, καθώς και δύο πεσσίσκοι και ένα διάτρητο θωράκιο στο ιερό της βασιλικής του Αγίου Δημητρίου. Τέλος, στερεώθηκαν τοιχώματα και πήλινα στοιχεία κλιβάνων κεραμικών από την περιοχή της Κάρλας. Από το συντηρητή Σ. Σφέτσα συντηρήθηκαν ψηφιδωτά δάπεδα (Εικ. 88) του συγκροτήματος της βασιλικής του Αρχιερέως Πέτρου και της βασιλικής του Αγίου Δημητρίου.

Στο ίδιο εργαστήριο συντηρήθηκαν χάλκινα νομίσματα του Βυζαντινού Μουσείου Φθιώτιδος και νομίσματα που προέρχονται από το χώρο της Υπάτης, καθώς και χάλκινα και αργυρά κοσμήματα που έφεραν στο φως ανασκαφικές έρευνες στους αρχαιολογικούς χώρους της Μηλέας και της Αζώρου Λαρίσης.

ΑΣΠΑΣΙΑ ΝΤΙΝΑ

ΕΚΘΕΣΕΙΣ - ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Αρχαιολόγοι της Εφορείας μας πήραν μέρος στο Συμπόσιο «Ανάδειξη του διαχρονικού μνημειακού πλούτου του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής» που έγινε στον Βόλο από τις 11 έως τις 13/5/2001 και στη διοργάνωση της Γ΄ Επιστημονικής Συνάντησης (Βόλος, Μάιος

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, *Μίλτος Γαρίδης (1926-1996)*, Αφιέρωμα, Ιωάννινα 2003, σ. 655 κ.ε.

45. Καταγράφηκε το 1984. Βλ. *ΑΔ* 39 (1984): Χρονικά, Πίν. 66β.

Εικ. 86. Νομός Μαγνησίας. Χάλκινα και ασημένια δακτυλίδια από το νεκροταφείο Αερινού, μετά τις εργασίες συντήρησης.

2001) με παρουσίαση νομισματικών ευρημάτων από την παλαιοχριστιανική πόλη των Φθιωτίδων Θηβών (Νέας Αγχιάλου).

Συμμετείχαμε στην έκθεση «Ώρες Βυζαντίου, Έργα και Ημέρες στο Βυζάντιο, Το Βυζάντιο ως Οικουμένη», Αθήνα 2001. Επίσης, συγγράψαμε τα λήμματα 90 αρχαιολογικών ευρημάτων προερχόμενων από τις Φθιώτιδες Θήβες, το Αερινό και το βυζαντινό ναυάγιο Πελογοννήσου Αλοννήσου, καθώς και ευρημάτων προερχόμενων από τις ανασκαφές Αξώρου-Μηλέας για τον Κατάλογο της έκθεσης «Ώρες Βυζαντίου, Έργα και Ημέρες στο Βυζάντιο, Το Βυζάντιο ως Οικουμένη», Αθήνα 2002.

Η Εφορεία μας διοργάνωσε εκδηλώσεις στο πλαίσιο των «Ανοιχτών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς» στη Νέα Αγχίαλο, κατά τα έτη 2002-2003.

Πραγματοποιήθηκε εκπαίδευση φοιτητών του Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, στις ανασκαφές των Φθιωτίδων Θηβών-Νέας Αγχιάλου.

Τέλος, η Εφορεία μας σε συνεργασία με την Ιερά Μητρόπολη Σταγών και Μετεώρων, τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Τρικάλων και τους Δήμους Καλαμπάκας και Χασίων, διοργάνωσε στις 18 και 19 Σεπτεμβρίου του 2004 εκδηλώσεις για τη συμπλήρωση των 1.000 χρόνων από την ίδρυση της μονής Σταγιάδων, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν παρουσία του αρχιεπισκόπου Χριστόδουλου και του προέδρου της Δημοκρατίας Κ. Στεφανόπουλου.

ΑΣΠΑΣΙΑ ΝΤΙΝΑ

Εικ. 87. Νομός Μαγνησίας. Νέα Αγχίαλος. Βασιλική Αγίου Δημητρίου. Συντήρηση αγωγών αιθρίου.

Εικ. 88. Νομός Μαγνησίας. Νέα Αγχίαλος. Βασιλική Αρχιερέως Πέτρου. Συντήρηση ψηφιδωτών χώρου Η.

ISSN 0570-622X